6
1 E
6
29 0
34

Ex Bibliotheca
majori Coll. Rom.
Societ. Jesu

6 1 E. 4

74
A
2

ROMANARVM
ANTIQVITATVM
LIBRI DECEM

Ex variis Scriptoribus ſumma fide ſingularíque diligentia collecti

A

~~IOANNE ROSINO~~ BARTHOLOMAEI F.

Iſennacenſi Thuringo.

Cum INDICIBVS locupletiſſimis.

Cum Gratia & Priuilegio Cæſareæ Maieſtatis

BASILEAE

Ex Officina Hæredum Petri Pernæ.

Anno CIↃ IↃ XCIII.

INDEX LIBRORVM
DECEM.

I. Liber eſt de Vrbe & populo Romano.
II. De Diis & Templis, Ædibus, Ædiculis, Aris Deorum.
III. De Sacerdotiis.
IV. De Annorum & Dierum ratione, & Diebus feſtis.
V. De Ludis, Accumbendi & Diſcumbendi ratione, ſeu de Menſis, Veſtimentis, Ritibus nuptiarum, & Deducendorum funerum.
VI. De Comitiis.
VII. De Magiſtratibus.
IIX. De Legibus.
IX. De Iudiciis.
X. De Militia.

ILLVSTRISS.

PRINCIPIBVS, AC DOMINIS, DOMINIS FRIDER. VVILHELMO ET IOANNI,

DVCIBVS SAXONIAE, COMITIBVS Prouincialibus Thuringiæ, Marchionibus Miſniæ, &c. Dominis ſuis clementiſsimis.

CVM has meas lucubrationes, Illuſtriſsimi Principes, Domini clementiſsimi, hortatu amicorum in lucem dare vellem, & Patronum quærerem, cuius ille felicibus auſpiciis tutius in manus hominum venirent, Veſtræ Illuſtres Celſitudines occurrerunt, quas ego clementer huius fœtus humilis clientis ſui patrocinium ſumpturas confidebam, & quorum etiam Celſitudinibus primitias ſtudiorum meorum iure optimo deberi intelligebam.

Illuſtris eſt ſententia ſummi Oratoris noſtri Ciceronis: Non nobis ſolùm natos nos eſſe, ſed ortus noſtri partem patriam ſibi vendicare, partem parentes, partem amicos. qua monemur, vt in omnibus actionibus primùm omnium patriæ noſtræ vtilitatem, ſalutem, & gloriam reſpiciamus. Mihi profectò iucundius, atque magis ex voto accidere nihil poſſet, quàm, ſi aliquando mea opera patriæ meæ inſeruiendi facultas daretur. quod, cùm hactenus fieri nequiuerit, volui tamen ad teſtandum animum meum hoc literarium munus VV. CC. patriæ meæ Principibus offerre. In ea enim terra, cui VV. CC. nunc præſunt, ego primùm aërem hauſi, & ſacro baptiſmatis fonte à peccatis ablutus in cœtum Eccleſiæ, & numerum filiorum Dei receptus ſum. Sub VV. CC. maioribus Illuſtriſsimis & pientiſsimis Principibus prima literarum fundamenta Iſennaci & Vinariæ ieci: VV. CC. Illuſtriſsimi atque Sanctiſsimi Patris, piæ & ſanctæ memoriæ, Principis Optimi & Clementiſsimi beneficio & liberalitate ſtudiorum curſum in illuſtri Academia Ienenſi continuaui. Quorum igitur beneficiis hæc ſtudia mea fideliter adiuta & prouecta ſunt, ad eoſdem etiam fructus eorũ redire honeſtiſsimum eſſe iudicaui. Accedit huc voluntas parentis mei chariſsimi, qui,

cùm maximam vitæ ſuæ partem docendo & gubernando Scholas, & Eccleſias ſub VV.CC. Maioribus, Auo, Patruo, ac Patre tranſegerit, vult & me, cæterosq́; liberos ſuos quoq; erga VV.CC. gratos eſſe, atque eiſdem, vbi requiritur, operam noſtram addicere. Huius igitur piæ voluntati facere non poſſum, quin obſequar. Ad liberum autem hunc, quod attinet, coniecti in eum ſunt plerique veterum Romanorum mores, ritus & conſuetudines: quæ tum ad religionem & Deorum cultum, tum ad politicam gubernationem, ac ad ciuilem, militaremque diſciplinam pertinent, quantum quidem earũ in veterum Scriptorum fragmentis hinc inde ſparſarũ, mediocri diligentia conquirere potui.

Neq; verò dubium eſt, maximam cognitionis harum rerum eſſe ad omne genus ſtudiorum vtilitatem. Si enim quis orationis Latinæ facultatem ſibi comparare velit, ex veterum ſcriptis, & maximè Ciceronis noſtri id faciat, neceſſe eſt. Hæc verò ſine antiquitatis cognitione intelligere nemo poterit. Ad hiſtoriæ Romanæ lectionem earum ſcientiam requiri, inde manifeſtum eſt, quòd pleraque ex antiquis Hiſtoriographis ſint deſumpta. Iuris autem & iuſtitiæ ſtudioſis maxime neceſſariam hanc partem eſſe, tam manifeſtum eſt, vt de eo verba facere, aut præſtantiſsimorum Iuriſconſultorum teſtimonia adducere non habeam neceſſe. Quid verò, Theologi his ſtudiis carere ſine vllo detrimento poſſunt? Minimè. Plurima enim ſacrarum literarum loca ad harum, & aliarum antiquitatum gnaro felicius interpretari & explicari poſſunt, quàm ab earundem ignaro. Et veterum Doctorum primitiuæ Eccleſiæ monumenta, quæ Theologo etiam cognoſcenda ſunt, quia ipſis cum Ethnicis pugnandum fuit, notis antiquitatis ſunt refertiſsima. Non igitur inutile cuiquam videri debet, ſtudium hoc, quod illis cognoſcendis & colligendis impenditur.

Apud veteres quidem Romanos plurimi eruditione & prudentia clari & præſtantes viri certatim hoc egerunt, vt veterum morum, rituum & ceremoniarũ origines & cauſas ſcriptis comprehenderent, & poſteritati proderent: quorum nomina apud Grammaticos antiquos, & alios Scriptores Miſcellaneos paſsim reperiuntur, monumenta interciderunt. In primis autem Marcus Terentius Varro, cuius illuſtria Elogia apud Ciceronem, & illud lumen Eccleſiæ Aurelium Auguſtinum extant, tum alia de hac materia literis mandauit, tum quadraginta & vnum libros Antiquitatum ad C. Iul. Cęſarem Pontificem Maximum ſcripſit,

quos

quos in res humanas diuinaſque diuiſit: ita quidem, vt in prioribus vigintiquinque ageret de rebus humanis, ſequentibus ſedecim de rebus diuinis. Quid verò in ſingulis illis tractârit, ex eodem Auguſtino colligi aliquo modo, & intelligi poteſt. De libris quidem rerum humanarum obſcura admodum ſunt, quæ ſcribit: ita tamen, vt cognoſci facilè poſsit, egiſſe ipſum in iis de ciuibus Romanis, eorum diuiſionibus, de Patriciis & Plebeiis, Patronis, Clientibus, de Tribubus, Curiis, Claſsibus & Centuriis: de Vrbe, de Senaculis, Roſtris, Foris, Campis, & aliis ædificiis: de anni ratione, menſibus, diebus, & eorum diuiſionibus, faſtis, nefaſtis, comitialibus, prœliaribus: de pace & bello: de Comitiis, Magiſtratibus, legibus, iudiciis, ludis, & aliis. De libris autem rerum diuinarum clarius loquitur, cùm docet, egiſſe Varronem, in primo earum libro generaliter de omnibus: in ſecundo, de Pontificibus: in tertio, de Auguribus: in quarto, de Quindecim viris ſacrorum: in quinto, de ſacellis: in ſexto, de ſacris ædibus: in ſeptimo, de locis religioſis: octauo, de feriis: nono, de ludis Circenſibus: decimo, de Scenicis: vndecimo, de conſecrationibus: duodecimo, de ſacris priuatis: decimotertio, de publicis: decimoquarto, de Diis certis: quintodecimo, de incertis: ſextodecimo, de Diis cunctis, tum de præcipuis, ſiue ſelectis. Ex quibus omnibus intelligi poteſt, quantam iacturam amiſsione eorum librorum fecerimus. Nihil enim præter pauca eorum fragmenta à Grammaticis paſsim citata reſtant, quę vnà cum cæteris eiuſdem auctoris, & aliorum reliquiis collegit, & ante annos decem cum aliis harum rerum ſtudioſis communicauit Antonius Riccobonus Rhodiginus. Et ſimile ſtudium ſe habuiſſe Iuſtus Lipſius alicubi non obſcurè indicat.

Nos quidem etiam, vbi viſum fuit, multa quæ apud Auguſtinum, Agellium, Macrobium, Feſtum, Nonium, Marcellum, & alios reperimus, his libris inſeruimus. Poſt obitum Varronis, humaniores literæ & antiquitatis ſtudia ſenſim labi cœperunt, & tandem prorſus iacuerunt, donec patrûm noſtrorum memoria Flauius Blondus Foroliuienſis ea ex tenebris eruere, & ab interitu vindicare primus ſtuduerit, cuius veſtigia multi ſunt ſecuti. Noſtra verò tempeſtate, vbi omnia literarum & artium ſtudia effloruerunt, plures etiam in hoc incubuerunt, vt antiquitatis ſtudia quaſi ſepulta in vitam reuocarent, maxima cum induſtriæ ſuæ laude. Quorũ quidẽ mihi iſta diligenter perquirẽti, & inueſtiganti quatuor videtur eſſe quaſi claſſes, qui diuerſa incedẽtes via om-

nes ad eundem tendunt finem. Alij enim vulgata veterum Scriptorum monumenta cū manu ſcriptis exemplaribus conferen-
illuſtriora illa reddunt, & multa antiquitatis veſtigia è tenebris
tes, eruunt, atq; in lucem proferunt: idq; nonnulli in vno aliquo & altero faciunt auctore: quidam paſsim varios ſcriptores perluſtrantes modo huius, modo illius, vt quiſque occurrit, locum quendam de vitio ſuſpectum, rationibus in medium allatis corrigunt. Alij vetera monimenta, lapides, numiſmata, trophæa, ædificia, & alia inueſtigant, & ita antiquæ Romæ imaginem quaſi ob oculos nobis ponere conantur.

Tertia claſsis eorum eſt, qui in veteri hiſtoria, & faſtis reſtituendis laborāt. Quorū Princeps fuit Carolus Sigonius qui & in prioribus duabus claſsibus, & in ſequenti etiam non fuit poſtremus. Quarta claſsis eſt eorum, qui ſingulas antiquitatis partes ſibi explicandas & declarandas ſumpſerunt. Quorum quidē omnium conatus eſt laude digniſsimus: quamuis alij aliis felicius in propoſito ſint verſati. Ex horū præcipuis ego tandem ea collegi, quæ videbantur eſſe notatu digniora, eaq; in vnum quaſi corpus contuli, non aliam ob cauſam, niſi vt iuniores quaſi manu ducerem ad aliorum præſtantium virorum ſcripta cognoſcenda, & euoluenda: nullius, cuius ope vſus eſſem, auctoris nomine prætermiſſo. Quos libros VV.CC. Illuſtriſsimi Principes, Domini clementiſsimi inſcribo, & quemadmodum antiqui ſolebant, L.M.D.D. humilime petens, vt Illuſtres CC.VV. clientis ſui munus clementer accipere, ſibiq; me commendatum habere velint. Deum oro vt Illuſtres CC.VV. Spiritu ſuo ſancto regere, eiſdem ſapientiam & fortitudinē ad gubernationem, ad quam aliquando acceſſuri eſtis largiri, & diutiſſimè noſtræ patriæ incolumes ſeruare velit. Ratisbonæ, Kal. Ian. ineuntis anni ab Orbe redempto ∞ IↃ XXC.

Veſtrarum Illuſtriſs. Celſitudinum

Subiectiſsimus atque humilimus cliens

IOANNES ROSINVS
Bartholomai F. Iſennacenſis.

CLARIS.

CLARISSIMO VIRO, ERVDITIONE ET VIRTVTIBVS ORNATISSIMO DOMINO, IOAN. THOMAE FREIGIO

legum Doctori celeberrimo, & Gymnaſij Altorphiani Rectori digniſſimo, Domino & Patrono ſuó ſumma obſeruantia colendo.

MITTO tandem, clariſſime vir, Domine atque Patrone obſeruande, iam diu promiſſos Antiquitatum libros, qui ſi probabuntur tibi, patiar ſanè vt in lucem edantur, nõ tamen ſine tua præfatione. Ego ingenuè fateor me non præſtitiſſe in ijs colligendis id, quod maximè volui. Qua in re multa me impedierunt: laborioſa, in qua verſor functio, inopia librorum, quibus vti potuiſſem, & deſuerunt nerui. Noſti autem, clariſſime vir, quantis ſumptibus, & quanta optimorum autorum copia opus ſit ijs, qui in tanta clariſſimorum & eruditiſſimorum virorum copia, aliquid lectione dignum in lucem volunt emittere. Sed ſi tamen vlla ad ſtudioſos ex his libris accedet vtilitas, id omne poſt Deum, parenti meo chariſſimo, qui mihi præcipuus huius ſcriptionis auctor fuit, & T. Excellentiæ, qui me ad perfectionem & publicationem hortari non deſiſti, acceptum ferent. Uſus ſum nonnunquam conſilio & auxilio tum aliorum eruditione præſtantium virorum, D. Doctoris Oberti Giphanij. D. Doctoris Simonis Oſtermanni, & Magiſtri Ioannis Uvolffij Rectoris Scholæ Ratisbonenſis, compatris mei chariſſimi, tum etiam tuo. Atque vtinam licuiſſet mihi ſæpius cum viris illis clariſſimis, quos nominaui per literas conferre, vel etiam propius à T. E. diſiunctus fuiſſem, illuſtriora & ornatiora hæc in manus hominum exirent. Sed quia & T. E. & amici alij moram diutius ferre noluerunt, prodire tandem in ſcenam auſus ſum, hac tamen conditione, vt T. E. huic fœtui non aliter atq; proprio patrocinetur. Poſſunt autem ea quæ deſunt facilè à quouis, qui in lectione veterum Scriptorum, & Philologorum verſatur, ſuis locis addi. Ipſe enim volui hæc eſſe quaſi rudimenta quædam & initia, iis, qui porrò Antiquitatem inquirere volent. Nec ſcribo viris doctis, verùm iunioribus, verſantibus in lectione Claſſicorum auctorum, quibus has explicationes non parũ lucis præbere poſſe puto. Addo etiam eos, qui ſtudiorũ puerilium informatores ſunt, quibus recta inſtitutio, & auctorum explicatio curæ quidem eſt, verùm ſumptus non ſuppetunt ad varia illa doctiſſimorum hominum monumenta, quibus hæc ſparſim traduntur, coemenda. Quòd ad Orthographiam attinet, diſceſſi aliquantum à more vulgi, ſecutus Aldi Manutij, Iuſti Lipſij, & aliorum præcepta, & veterum monumentorum auctoritatem, non quòd adeò ſim nouitatis affectator: ſed quòd mihi in rebus antiquis explicandis, Orthographiæ etiam antiqua ratione vti libuerit: alioqui nemini præſcribo, vt eandem rationem ſequatur. Valet in his tritum illud, Suum cuique pulchrum. Vbi tamen illi, quos modò nominaui, Orthogoaphiæ Doctores firmis nituntur rationibus, in iis nos non contemnendos, ſed prauam potius conſuetudinem abijciendam eſſe iudico. Stilus etiam eſt aliquanto humilior, puerilior. & magis humi ſerpit: id quod ego diuerſæ diuerſorum

auctorum, qui diuerſo tempore floruerunt, lectioni tribuo, quos ego interdum ſequi, ipſorummet verbis recitatis, volui. Verùm ſi res probabuntur, de ſtilo non vſq; adeò laboro: poteris eas quiuis, pro vt opus fuerit, elegantius & illuſtrius explicare, & auditoribus ſuis proponere. Ego verò fui rerum, quàm elegantiæ orationis ſtudioſior. Denique ſi quid interdum minus diligenter & dilucidè explicauero: ſi ea, quorum meminiſſe maximè oportebat, tacitus præteriuero: ſi etiam in quibuſdam palàm errauero, etiam atque etiam beneuolos Lectores rogo, vt id corrigant, & meminerint neminem adeò Lynceum eſſe, qui non interdum vel in ſumma luce impingat. Dabo autem operam, ſi aliquando editio horum librorum iterari debeat, & vita mihi ſuppetet, ocium etiam à grauioribus ſtudijs, quibus ſum deditus, fuerit, vt grauiori adhibita lima, multa quæ iam deſiderantur, addantur. Hæc ad te, vir clariſſime, ſcribenda putaui, quæ vt locum apud te inuenire patiaris, meq; & ſtudia mea commendata tibi habeas, vehementer etiam atq; etiam rogo. Ratisbonæ anno Domini XIII. *Kalend. Ianuarij, anno ineunte à nato Chriſto* ∞ IↃ XXCI.

T. Excellentiam

omni reuerentia colens atque obſeruans

IOANNES ROSINVS.

IOAN.

IOANNES THOMAS FREIGIVS BENEVOLO LECTORI S.

DIVVS AVGVSTINVS fertur tria videre cupiiſſe: nimirum Chriſtum in catne, Paulum in cathedra, & Romam in flore. Quemadmodum autem ad Chriſtum vidēdum ſatis eſt Patrem intueri, & oculos in cœlum attollere, quò ipſe Chriſtus orans attollebat, & nos attollere iuſſit: Pauli quoque effigies in Actis Apoſtolicis, & ipſius Epiſtolis expreſſa eſt, nec ideò corporis viui lineamenta magnoperè requirenda videntur: ita Romæ vel antiquæ illius & florentis, vel eius quæ poſtea ſecuta eſt, videndæ cupiditas, ſatis quorundam eruditorum librorū lectione ſatiati & reſtingui poteſt, vt nullam ideò longinquam aut periculoſam peregrinationem ſuſcipere neceſſe ſit. Et memini illius temporis, quo mihi illa, quæ ſparſim de Rom. antiquitatibus ſcripta extant, in vnum corpus congerenda exiſtimaui, ac iam aliquouſque progreſſus, publica in Altorfianis Panegyricis declamatione illius rei prima lineamenta, quæ deinde viuis colotibus exprimerem & illuſtrarem, ducere & adumbrare conatus ſum. Sed interea conſilium docti viri & in antiquitate iſta admodum periti, Ioannis Roſini, mihi ab ipſo familiariter expoſitum, conatus meos retardauit. Eius enim ſingularis & præclara in eo genere opera iam poſita, & ad finem tum temporis propemodum deducta, ita mihi placuit, vt illi auctor hortatorque fuerim ab ea quamprimùm in ſtudioſorum vtilitatem publicanda. Promiſit ille quidem id ſe facturum, ſed contra expectationem voluntatemque meam diutiùs preſſit, quàm ſtudioſorum vtilitati conuenire putabam. Itaque paruit ille tandem meis aliorúmque amicorum conſiliis: quo factum eſt, vt literis bonis meritò grarulari queam, hunc inſignem theſaurum à nouo noſtro ætatis Varrone publicæ vtilitati non inuideri, ſed omnium vſibus promptum apertumque exhiberi, & de quo aurea ſæpe ſolliciteque cogitabam, antiquitatis cognitionem in quandam artis formam redigi. Spero enim futurum, vt inter artes liberales Grammaticam, Rhetoricam, Logicam, Arithmeticam, Geometriam, Muſicam, Aſtronomiam, & alias, Antiquitatis cognitio pro arte reponatur: & omiſſis vanarum ac ſophiſticarum nugarum, (quæ religionem hodie etiam turbant) ſubtilitatibus, vel potius futilitatibus, in his rebus, quæ politicæ vitæ plus adiumenti afferunt, eruditorum hominum ingenia elaboratura ſint: præſertim cùm hæc antiquitatis cognitio ad omnia literarum genera tam expoſitas vtilitates, cum ſumma iucunditate coniunctas, habeat. Nec verò neceſſe eſt, vt prolixius exponam, quantum vtilitatis hęc ars habeat ad antiqua Poëtarum, Hiſtoricorum & Iureconſultorum ſcripta intelligenda, & interpretanda. Hæc enim omnibus nota & in confeſſo ſunt. Iucunditas certè tanta eſt, vt ex omnibus ſtudiorum generibus, (quæ tamen plurimùm habent admiſtum ſuauitatis) nullum hoc genere antiquitatis cognoſcendæ ſuauius, aut iucundius deprehenderim. Cùm igitur in his Roſini libris verè roſea ſuauitate refertis, tantùm vtilitatis & iucunditatis ſit: te Lector beneuole (quamuis reuera, iuxta vetus prouerbium, his libris vt vino vendibili, nulla ſuſpenſa hedera opus ſit) paucis affari & hortari volui, vt tam præclaris & Attico melle delicatioribus laboribus faueas, & ad cæteras artes liberales, Antiquitatis ſcientiam adiungas: in qua nullo cum periculo, aut itineris longinquitate tædióve Romam eiusque magnificentiam, imò totam antiquitatem abſens animi oculis tutiſsimè perluſtrare potes. Bene vale, Lector beneuole, & nos ſtudio tuo (vt hactenus feciſti) deinceps adiuua. Datum Kalend. Septemb. anno CIƆ IƆ LXXXI.

BENEVOLO LECTORI SALVTEM.

SI quæris, beneuole Lector, quæ cauſa mihi fuerint, hoc de Romana Republica libros ſcribendi & in lucem emittendi, dicam. Non me mouit κακόηθες, vel inſana quadam libido, quæ iam plures torquet, vt orbem vanis & nullius vſus ſcriptis compleant, maximo cum detrimento totius Chriſtianæ Reipublicæ. Quippe cum ijs nugis prela occupata ſint, alij vtiliores libri lucem aſpicere nō poſſunt, ſed in tenebris latitare coguntur. Nec etiam mouit me leuis ambitio, nominis aliquam celebritatem & famam hoc labore aucupandi. Hoc enim ſi quærerem, ſtultus eſſem, qui eam materiam tractandam ſuſciperem, in qua multi excellentes viri ſumma induſtriæ laude hactenus ſunt verſati. Sed vera cauſa fuit ardens ſtudium de alijs bene merendi. Cùm enim Dei prouidentia ſingulari demandatum mihi eſſet munus regendi iuniorum ſtudia, eſſentq́; in eo munere, præter alias lectiones epiſtolæ etiam Ciceronis, quas ad familiares ſcripſit, explicandæ, videbam multa in ijs eſſe, quæ ſine hiſtoriarum & antiquitatum Romanarum cognitione intelligi non poſſent. Quoties enim quæſo in ijs fit mentio Comitiorum? quoties Magiſtratuum, Conſulum videlicet, Dictatorum, Tribunorum, Proconſulum, Proprætorum, Proquæſtorum, &c. quoties ad leges Romanorum alluditur? quoties militaria vocabula occurrunt? & multa alia, quæ ſi quis expers hiſtoriarum legeret, non intelligi, ſed totos epiſtolarum locos obſcuriores eſſe facilè animaduertebam. Optabam igitur extare aliquem librum, quo præcipuæ Romanæ antiquitates comprehenderentur, vt iuuari eo diſcentes poſſent. Audieram quidem Paulum Manutium, virum eruditiſſimum, & totius antiquitatis peritiſſimum eiuſmodi opus moliri, quod in decem libros diſtributurus, & in ijs omnes antiquitates ſcitu maximè neceſſarias, eſſet explicaturus. Quin & ſextum ex illis librũ, qui de legibus eſſet, iamdudum aſpexiſſe lucem, erant qui dicerent. Ipſe enim, vt verum fatear, non viderã. Lætabar igitur vehementer, & gratulabar tum mihi, tum alijs ſtudioſis, de ea vtilitate, quæ ex iſto opere ad nos profectura videbatur. Sed quid fit? cùm ea ſpe viuerem, affertur nuncius de ſummi illius viri obitu: quo audito, dolui vehementer meam & aliorum ſtudioſorum vicem, qui iſto theſauro nunc defraudatum iri videbamur. Incidebam poſteà fortè in Richardi Streinij Baronis Auſtrij librum de familijs, & gentibus Romanorum, in cuius præfatione meminit, ſe etiam de plurimis partibus Romanæ antiquitatis commentatum eſſe, nec diſſimulat fore, vt ea aliquando edantur. Sic & Efronius, Profeſſor Vitebergenſis, in præfatione Commentarij ad Orationem Ciceronis pro Milone ſubindicat, ſe ſimile aliquod opus meditari. Sed iſta omnia hactenus fruſtrà expectauimus. Cœpi igitur mecum cogitare, iſtorum ſummorum virorum exemplum ſequi, & quid in tanto opere poſſem, mearum virium periculum facere. Et conſilium de eo propoſito à parente meo dilecto, & alijs doctiſſimis viris, quos mihi bene velle noueram, petij: qui omnes id vnicè probabant, & vt in ea re ſtudioſis humaniorum literarum operam meam præſtarem, me admonebant. Secutus ſum eorum conſilium, & primùm diligenter quæſiui de ordine rerum, quas tractaturus eſſem, & ex quibus iſta auctoribus colligenda eſſent. Inueni, niſi fallor, ordinem huic materiæ conuenientiſſimum, atque auctores illos, in quibus præcipuum locum ſibi vendicant Hiſtorici, mihi non ſine detrimento rei familiaris (cuius tamen curam publicæ vtilitati ſemper putaui poſtponendam) comparaui. Accidit deinde, vt recentiorum etiam quorundam Scriptorum copia mihi fieret, qui de iiſdem rebus, non tamẽ ſingulis, diligenter ſcripſerant: quorum omnium catalogum toti operi præmiſi, vt quibus auxilijs vſus & adiutus eſſem, Lector ſcires. Atque hæc occaſio mihi fuit ſcribendi. Nec verò diſſimulandum hic eſt, quod cùm in lectione librorum Caroli Sigonij de Iudicijs, & Nicolai Grucchij de Comitijs verſarer, vſqueadeò mihi & diligentia eorum, & ordo placuerit, vt non dubitarim hos duos libros de Iudicijs & Comitijs, alterum quidem ex Caroli Sigonij, alterum ex Nicolai Grucchij monumentis totos deſcribere & in hoc opus referre: pauciſſimis quibuſdam mutatis, & omiſſis tot teſtimonijs auctorum, quæ ipſi coacervatim, non ſine grauibus & iuſtis cauſis, adduxerant: alioqui nimium hi libri excreuiſſent. Qua in re velim candidos Lectores meum conſilium attentè conſiderare, nec nimium faciles ad damnandum, vel accuſandum me

plagij

plagij eſſe. Non enim mihi propoſitum fuit hac ratione eorum opera in manibus hominum excutere, id quod multis veteribus epitomarum ſcriptoribus conſilium fuiſſe, iam à pluribus proditur. Sed cum conſtitutum mihi eſſet, vno aliquo opere, ſi non omnes, at ſaltem præcipuas Romanæ Reipublicæ antiquitates comprehendere: illi autem, de quibus loquor, eruditiſſimi viri de his rebus omnium diligentiſſimè, & optimo ordine ſcripſiſſent, ita vt deſperarem, ego poſſe aliquid vtilius, & ordine meliori à me confici, volui ijſdem verbis ea huic operi inſerere, ne ij, quibus bonæ literæ curæ ſunt, ſumptus autem ad comparandos alios libros non ſuppetunt, tam optimarum rerum cognitione fraudarentur. Quos tamen oratos volo, vt hos duos libros, de Iudicijs videlicet & Comitijs, non pro meis, ſed alterum pro Nicolai Grucchij, alterum pro Caroli Sigonij habeant ijſq; pro ea voluntate atq; induſtria, noſtra ſtudia iuuandi, gratias maximas agant. Qui verò alia præſtantiſſimorum virorum monumenta comparare ſibi poſſunt, eos ſummoperè adhortor, & moneo, vt his meis collectaneis, quæ in tenuioris fortunæ hominum vſum conſcripſi, neglectis, illa potius diligenter euoluant. Hac ingenua confeſſione ſpero & candidos Lectores delectatum iri, & æquiores mihi futuros: atq; illos etiam ipſos, quos ſæpius nominaui, auctores, viros eruditiſſimos veniam faciliùs mihi daturos. Vellem autem maximè, vt hoc meo labore occaſionem darem perito alicui iſtarum antiquitatum viro, quales Italia, Gallia, Belgica, & noſtra etiam Germania plurimos habet, vt de his rebus diligentius, accuratius, atq; etiam, ſi videretur, conuenientiori ordine ſcriberet: laturus æquo animo, vt tum hi mei labores intercidant. Hæc de meo conſilio pauca præfari volui. Cæterùm cum plurimis numerorum notis in his libris vtendum mihi ſit, & paſſim alibi etiam reperiantur, quæ fortaſsè non cuiuis ſunt obuiæ, libet eas primùm explicare, ac deinde operis initium facere.

EXPLICATIO NOTARVM NVMERO-rum veteribus vſitatarum, ex Paulo Manutio, Iuſto Lipſio, & alijs.

VETERES numerorũ notas variarunt, primùm quinto loco, deinde decimo, mox quinquageſimo, tum centeſimo, eodem in reliquis ordine conſeruato, mutato numeri ipſius ſigno, quoties numerus à quinario ad duplum, & à duplo rurſus ad quinarium peruenisset. Prima nota fuit I. ea quinquies geminata facit V. Hæc nota duplicata facit X. quæ quinquies geminata facit L. Hæc rurſus duplicata facit C. & ſic deinceps. I. autem circumſcriptum media lunula à latere ſiniſtro, vel etiam interdum dextro, hoc modo IↃ vel CI, quod tamen rarius eſt, quinquaginta valet: ex illius notæ ſimilitudine imperiti D literã fecerunt. Hanc notam antiqui etiam ſic ſcripſerũt Ↄ. Millenarium autem numerum pingebant I. vtrinq; lunula incluſo CIↃ. Ex qua nota vulgo natum eſt, vt M. pro mille deprauatè ſcribatur. In lapidibus & libris antiquis millenarius numerus etiam ſic notatur, ∞. Atque id eſt, quod Priſcianus ait libro de Ponderibus & Menſuris, X. circumſcriptum, mille ſignificare. Inueniuntur & hæ notæ in monumentis antiquis [illegible] [illegible], quæ interpretandæ ſunt, pro ratione adiunctarum linearum, & idem valent, atque ſi mediæ lunulæ eſſent. Atque hæ notæ ſingulæ valebunt centum millia. Quod ne fingere videar, addam inſcriptionẽ quandam antiqui marmoris, in qua aliquot exempla harum notarum extant: viſitur illud marmor Romæ, & eſt huiuſmodi:

P. DECIMIVS L. HEROS
MERVLA. MEDICVS
CLINICVS. CHIRVRGVS
OCVLARIVS. VI. VIR
HIC PRO LIBERTATE DEDIT HS. IↃↃↃ.
HIC PRO SEVIRATV IN REMP.
DEDIT HS. ∞∞.
HIC IN STATVAS PONENDAS IN
ÆDEM HERCVLIS DEDIT HS. [illegible].
HIC IN VIAS STERNENDAS IN
PVBLICVM DEDIT HS. [illegible]. IↃↃ. ∞∞.

EXPLICATIO NVMERORVM.

HIC PRIDIE QVAM MORTVVS EST RELIQVIT PATRIMONI. HS. ∞ ✠ ✠.

Porrò Romani numeri non progrediuntur vltrà decies centena millia: & cùm plura ſignificare volunt, duplicantur notæ. Quod etiam faciunt, cùm duo, tria, aut quatuor millia nutare volunt. Obſeruandum autem & illud, nõ raró eos vnam nutam numeri alicuius poſuiſſe, & lineam, ſiue virgulam tranſuerſam induxiſſe, eaque tot millia ſignificaſſe, quot ipſa nota præ ſe fert. Etſi ea regula in veterum monumentis non eſt perpetua. Reperitur enim non raró linea addita, cùm numerus tamen non augetur: iudiciu igitur vtendum. Neque ea ferè obſeruatio infra decimum numerum inuenitur: etſi Priſcianus aliter affirmat, magis rationem ſecutus, quàm vſum.

Cæterùm ratio etiam obſeruanda eſt, quam Romani ſeruarunt in detractione, de qua regula dari hæc poteſt: Minor numerus ante maiorem poſitus ſemper tantùm detrahit maiori, quantum ipſe minor ſignificat. Hæc vt melius intelligantur, ſubiiciam præcipuas numerorum antiquas notas, & valorem earum addam.

I. ſignificat vnum.
II. duo.
III. tria.
IV. quatuor.
V. quinque.
VI. ſex.
VII. ſeptem.
IIX. octo.
IX. nouem.
X. decem.
XI. vndecim.
XII. duodecim.
XIII. tredecim.
XIV. quatuordecim.
XV. quindecim.
XVI. ſedecim.
XVII. ſeptemdecim.
XIIX. octodecim.
XIX. nouemdecim.
XX. viginti. & ſic deinceps.
XXX. triginta.
XL. quadraginta.
L. quinquaginta.
LX. ſexaginta.
LXX. ſeptuaginta.
XXC. octoginta.
XC. nonaginta.
C. centum.
CC. ducenta.
CCC. trecenta.
CD. quadringenta.
IↃ. vel Ↄ. quingenta.
DC. vel IↃC. ſexcenta.
DCC. vel IↃCC. ſeptingenta.
CC ∞. octingenta.
C ∞. nongenta.
CIↃ. vel CIↃ. vel ∞. mille.
CIↃ CIↃ. vel ∞ ∞. duo millia.
CIↃ CIↃ CIↃ. vel ∞ ∞ ∞. tria millia.
CIↃ IↃↃ. vel ∞IↃↃ. quatuor millia.
$\overline{V}$. vel IↃↃ. quinque millia.
IↃↃ CIↃ. vel IↃↃ ∞. ſex millia.
IↃↃ CIↃ CIↃ. vel IↃↃ ∞ ∞. ſeptem millia.
CIↃ CIↃ CCIↃↃ. vel ∞ ∞ CCIↃↃ. octo millia.
CIↃ CCIↃↃ. vel ∞ ∞ CCIↃↃ. nouem millia.
CCIↃↃ. vel $\overline{X}$. decem millia.
CCIↃↃ CIↃ. vel CCIↃↃ ∞. vndecim millia.
CCIↃↃ CIↃ CIↃ. vel CCIↃↃ ∞ ∞. duodecim millia.
CCIↃↃ CIↃ CIↃ CIↃ. vel CCIↃↃ ∞ ∞ ∞. tredecim millia.
CCIↃↃ CIↃ IↃↃ. vel CCIↃↃ ∞IↃↃ. quatuordecim millia.
CCIↃↃ IↃↃ. quindecim millia.
CCIↃↃ IↃↃ CIↃ. vel CCIↃↃ IↃↃ ∞. ſedecim millia.
CCIↃↃ IↃↃ CIↃ CIↃ. vel CCIↃↃ IↃↃ ∞ ∞, ſeptemdecim millia.
CCIↃↃ CIↃ CIↃ CCIↃↃ. vel CCIↃↃ ∞ ∞ CCIↃↃ. octodecim millia.
CCIↃↃ CIↃ CCIↃↃ. vel CCIↃↃ ∞ CCIↃↃ. nouemdecim millia.
CCIↃↃ CCIↃↃ. vel $\overline{XX}$. viginti millia.
CCIↃↃ CCIↃↃ CIↃ. vel CCIↃↃ CCIↃↃ ∞. viginti & vnum millia.
CCIↃↃ CCIↃↃ CIↃ CIↃ. vel CCIↃↃ CCIↃↃ ∞ ∞. viginti duo millia.
CCIↃↃ CCIↃↃ CIↃ CIↃ CIↃ. vel CCIↃↃ CCIↃↃ ∞ ∞ ∞. viginti tria millia.
CCIↃↃ CCIↃↃ CIↃ IↃↃ. vel CCIↃↃ CCIↃↃ ∞ IↃↃ. viginti quatuor millia.
CCIↃↃ CCIↃↃ IↃↃ. vel $\overline{XX}$V. viginti quinque millia.
CCIↃↃ CCIↃↃ IↃↃ CIↃ. vel CCIↃↃ CCIↃↃ IↃↃ ∞. viginti ſex millia.
CCIↃↃ CCIↃↃ IↃↃ CIↃ CIↃ. vel CCIↃↃ CCIↃↃ IↃↃ ∞ ∞. viginti ſeptem millia.
CCIↃↃ CCIↃↃ CIↃ CIↃ CCIↃↃ. vel CCIↃↃ CCIↃↃ ∞ ∞ CCIↃↃ. viginti octo millia.
CCIↃↃ CCIↃↃ CIↃ CCIↃↃ. vel CCIↃↃ CCIↃↃ ∞ CCIↃↃ. viginti nouem millia. & ſic in ſequentibus.
CCIↃↃ CCIↃↃ CCIↃↃ. vel $\overline{XXX}$. triginta millia.
CCIↃↃ CCIↃↃ CCIↃↃ IↃↃ. triginta quinque millia.
CCIↃↃ IↃↃↃ. vel $\overline{XL}$. quadraginta millia.
CCIↃↃ IↃↃↃ IↃↃ. quadraginta quinque millia.
IↃↃↃ. vel $\overline{L}$. quinquaginta millia.
IↃↃↃ IↃↃ. quinquaginta quinque millia.
IↃↃↃ CCIↃↃ. vel $\overline{LX}$. ſexaginta millia.
IↃↃↃ CCIↃↃ IↃↃ. ſexaginta quinque millia.
IↃↃↃ CCIↃↃ CCIↃↃ. vel $\overline{LX}$X. ſeptuaginta mill.
IↃↃↃ CCIↃↃ CCIↃↃ IↃↃ. ſeptuaginta quinque millia.
CCIↃↃ CCIↃↃ CCCIↃↃↃ. vel $\overline{XXC}$. octuaginta millia.
CCIↃↃ CCIↃↃ CCCIↃↃↃ IↃↃ. octuaginta quinque millia.

CCIↃↃ

ccıↄↄ cccıↄↄↄ. vel $\overline{XC}$. nonaginta millia.

ccıↄↄ cccıↄↄↄ ıↄↄ. nonaginta quinque millia.

cccıↄↄↄ. vel C̄.vel [illegible]. vel [illegible]. centum millia.

ıↄↄↄↄ. quingenta millia.

ccccıↄↄↄↄ. decies centena millia.

Hæ præcipuè ſunt veteres numerorum notæ, quarum plurimæ in antiquis lapidibus, in Ciceronis etiam ſcriptis, & præcipuè in Epiſtolis ad Atticum occurrunt, quas huic meo tractatui præmittere placuit, cùm ipſe etiam iis nonnunquam vtar.

FRANCISCVS A DOMSDORFF IOANNIS F. DOCTISSIMO VIRO D. IOANNI ROSINO SCRIBENTI ANTIQVITATUM Romanarum libros.

SI prius excipias patefacti dogmata Chriſti,
Quæ veræ monſtrant dulce ſalutis iter.
Omnia per latum circumſpice prouidus orbem,
Inuenies nil quod ſit prius hiſtorijs.
Quas primum Romana locum ſibi vendicat inter
Hiſtorias merito, iudice me reliquas.
Præcipuè veteres inquirens ſedula mores,
Quæ leges, ritus, ſacra, profana docet.
Hanc tu dum varijs è fontibus vndique partem
Eruis, & multa ſedulus arte paras.
Macte animo, nulli tu parce Roſine labori,
Vt placeant doctis, hæc benè ſcripta viris.
Sic dum tu hiſtorias docta complecteris arte,
Hiſtoria dignum nomen habere poteſt.

VENETIIS Anni LXXIX. Cal. Nouembris.

PAVLI MELISSI COMITIS PALATINI, ET EQVITIS, CIVIS ROMANI

Epigramma,

Ad IOANNEM ROSINVM.

SI quid iucundi eſt priſcis impendere curam
Rebus, & Auſonij ius iterare fori:
Æquè iucundum mihi ſuſcepiſſe laborem
Crederis, ac dignum poſteritatis opus.
Vtile non deſit. quin & tibi parta Roſine
Fama, per æternos haud abolenda dies.

)()(

Vrbis honos, tuus eſt: per te namque illa reuixit
Cum Genio, Genij quæque fuêre prius.
Roma tibi grates aget, & benefacta Quirites
Agnoſcent, Tiberim, quæ meminiſſe volo.
Quid ſupereſt? huic ô monumentum ponite Patres,
Vrbi qui Latiæ tot monumenta ſacrat.

IN SYMBOLVM IOANNIS ROSINI.

FLes? ſolamen adeſt. Gemis? en tibi gaudia præſtò.
Scilicet IN SPINIS nata, Roſine ROSA.

Noribergæ pridie eiduum Iunij,
Anno CIↃ IↃ XXCI.

IOANNIS ROSINI ZATECENSIS, SENATORIS, TVSTENSIS IN ROMAM IOAN. ROSINI ISENNACENSIS

Elegia,

AD CANDIDVM LECTOREM.

INter quos colles ſtratæ faſtigia Romæ,
Cincta ſuis muris, lapſaque tecta iacent:
Vrbs quot & hæc habuit cum thermis, flumina, pontes,
Templa, vias, portas, buſta, theatra, Deos:
Qui cupis antiquæ veſtigia cernere molis,
Iura, Magiſtratus, arma, fora, atque togas:
Et, quibus ordinibus totum commiſſa per orbem
Prælia ſint terra, ciuibus, acta mari:
Dum tibi colligit hæc ſparſim diſiecta Roſinus,
Quàm ſerie conſtent cuncta decente, vide.
Vt non Martigenûm te geſta audire Quiritum,
Aſpicere aut, ſed eos inter adeſſe putes.
Aurea ſeu niueæ tibi pingit ſecula pacis,
Albicat Idalijs gratior illa roſis.
Pro patria laudat ſeu fuſum Marte cruorem,
Purpureas vincunt vulnera pulchra roſas.
Ceſſit at hæc quorſum rerum conſulta vetuſtas?
Æneadum vix eſt vel leuis vmbra ſuper.
Immenſis ſtructæ ſunt lapſæ ſumptibus arces,
In nihilum ac verſæ, namque fuêre nihil.
Meſſis vbi creuit, tangebant aſtra Coloſſi,
Nunc vbi floruit Vrbs, gramen, vt antè, viret.

Amnon

Annon, Tarpeius vertex vbi ſplenduit, iſto
Tollendis ſtat crux furibus alta iugo?
Quáque Patres ibant armisque, togáque potentes,
Agmina venduntur pulverulenta ſuum?
O faciem fragilem mutabilis Vrbis & Orbis,
Spe citius ſacrum concidit omne decus.
Nomina ſola manent Heroum clara triumphis,
Per doctos neque ſunt interitura viros.
Quæ dum ſub patrio luſtraueris omnia tecto,
Auctori grates, candide Lector, age.
Texuit hoc inter Scholicos quòd ſcripta labores,
Quæ parit à curis mente ſoluta quies.
At tibi cum tales det, Homonyme, Pallas odores,
Suauior es roſeis, Iane Roſine, roſis.
Fœturam verni pergas coluiſſe roſeti,
Nobilius cedro nomen in orbe feres.
Si dedit ingenium iuuenile hanc ſtamine telam,
Qualia conſilium quæſo ſenile dabit.

IN EANDEM ROMAM PROCOPII LVPACII PRAGENSIS SENATORIS Tuſtenſis ad candidum Lectorem, Epigramma.

PAſſa graueis quondam dominatrix Roma ruinas:
Hoſtica barbarie ſceptra gerente, fuit,
Quæ quidquid decoris Reſpublicà, quidquid honeſti,
Quidquid habet docti, conficere vna ſolet:
Et vaſtaſſet opes Vrbis radicitus omnes,
Huic niſi Mnemoſyne fida tuliſſet opem,
Mnemoſyne reuehens in ſecula poſtera gentes,
Ad vitamq; vocans oppida, regna, domus.
Talis in hoc ſpirat, poſt caſum, & funera, Roma,
Cumq; ſuis viuit ritibus vſque, libro:
Quem tibi dat noſtri manus, & cura alta Roſini,
Sub cuius latitans nomine & omen ineſt:
Quippe bono ingenij, quo nil fœcundius horto,
Diuitis ille roſas parturit, atque ſerit.
Stat, quod ſtruxit, opus durabile, Muſa, vigetque:
O felicem operam. Cætera tempus edit.

ΕΙΣ ΜΥΡΜΗΚΙΑΝ ΑΓΑΘΩΝ, SIVE IN THESAVRVM ROMANArum Antiquitatum doctiſſimi viri Ioan. Roſini.

ROma caput mundi veteri exornata decore,
Hoc libro rurſus tollis ad aſtra caput.

Germano grates ergo iam dicito dignas,
Germanos redames, & pietate colas.
Hactenus in lucem non vllus prodijt Auctor,
Ornârit qui ſic mœnia celſa tua.
Italus ingenio pollet, multóque decore
Lucet, & excellit plurima regna ſimul.
Sed nullus Romam tanto decorauit honore,
Nec tanta cura cuncta notata dedit.
Zeuxis, & inſignis pictor cui patria Cous,
Non tibi ſic Romam pingere ab arte queunt,
Vt liber hic præſens depingit cuncta vetuſta,
Romani priſci quæ tenuêre patres.
Quæ fuerint Vrbis tantæ primordia quondam,
Creuerit & tandem qua ratione nimis,
Templa, Deoſque ſimul cernes, quos ethnica Roma
Sollicitè coluit numina vera putans,
Aras cum ſacris varijs, quæ turba peregit,
Vt ſic propitios poſſet habere Deos.
Longa Sacerdotum prodibunt agmina, veſte
Qui varia induti Myſtica ſacra parant.
Ordinibuſque ſuis populus diuiſus ad vnguem,
Temporibus certis, quæ facienda facit.
Auſpex, atque Augur veniunt, volucreſque futura,
Quæ monſtrant varijs geſtibus atque modis.
Dictator, Conſul, Quæſtor, Prætorque diſertus,
Innumerique alij, turba miniſtra ſimul.
Armoſus miles, curæ cui Martia caſtra,
Et ſæui belli quicquid ad arma facit.
Sed ceſſo hîc numeris paucis comprendere cuncta,
Quæ grandi ſcribi vix potuêre libro.
Hîc monumenta vides, multis quoque cognita numquam,
Qui ſedem Romæ iam tenuêre diu.
Non fuit ignauus Monachus, nouus ille Leander,
Qui ſcripſit fines Itala terra tuos:
Sed breuiter tantum deſcripſit pleraque priſca,
Attingens, doctis quæ magè grata, minus
Hic ordo melior multò, & quoque copia rerum
Maior, in antiquis quæ latuêre libris.
Hinc ſibi Grammaticus, Medicus, doctuſque Poeta,
Hiſtoricuſque grauis plurima ſæpe petet.
Quin & qui populo diuini dogmata verbi
Tradit, & exponit, quæ docuêre patres.
Nec minus & iuris ſancti ſtudioſus, & æqui
Hinc ſibi deſumet munera grata crebro.

Nam

Nam leges veteres, quibus vſa eſt Roma vetuſta,
Hic liber explicuit dexteritate noua.
Quod ſi nunc Varro, Latij decus, ipſe videret,
Atque alij veteres talia ſcripta noua:
Attoniti certè, mirantes Teutona rura,
Hæc gratis animis laudibus eueherent.
Hoc ipſum facient, dubitet quis? tempore noſtro.
Auſonij quotquot pectora candida habent:
Coget Amor patriæ, tanta hîc quæ laude refulget,
Atque vetuſtatis lumine ad aſtra micat.

IDEM IN EVNDEM THESAVRVM ANTIQVITATVM ROMANARVM.

THeſaurum tantum quo vix mihi cârior vllus,
Tam profers promptus docte Roſine cito?
Qui paucos veteres nummos congeſsit in arcam,
Occulit, & paucis promit, habetque ſibi.
Luce ſacra tantùm, celebrans conuiuia læta,
Cognatis monſtrat quæ tenet arca tenax.
Vſque adeò metuit, ne quid decedat habenti
Inuidus, & ſolus ſic ſibi grata tenet.
Tu contra nimium largus, namque omnia promis
Priſca Roſine ſimul, capſula prompta nimis.
Prodigus es certè, profers ſimul omnia dona,
Tempore quæ longo ſunt tibi parta prius.
Non cernis reliquos parcè κειμήλια *clara*
Prodere, nec cunctis aſpicienda dare?
Particulas aliquis paucas deprompſit, & inde
Nomen habet magnum, quo ſuper aſtra volat.
Vrbis opus ſcripſit, Romæ loca priſca notauit
Fabricius, quantum laudis & inde tulit?
Sic alius Thermas deſcripſit, rudera dico
Thermarum, & claret, nomina magna ferens.
Sic alias partes alius collegit, & ornans
Romam, percepit præmia lauta ſtatim.
Aſt tu non famam quæris, nec præmia lauta,
Sed prodeſſe ſtudes qua ratione potes.
Dignus vtroque tamen, niſi fallor, habebis vtrumque,
Semina larga ferens, ſemina larga metit.

IOANNES VVOLFFIVS
Rector Gymnaſii Ratisbonenſis.

M. MATTHIAS BERGIVS SCHOLAE BRVNSVICENSIS AD D. CATHArinam Rector, IANNI ROSINO ſuo S. D.

SIC aliquis lectam ripa Gangetide gemmam
Munus ab ignota cui dat amicus humo,
Exilit, & mira lætus dulcedine, donum hoc
Fert ſimul inque oculis, in manibusque ſimul.
Sæpius & viſum nihilominus vſque reuiſit:
Lætitiasque animi vix capit ipſe ſui:
Vt mihi cum multis ſunt gaudia mille datura
Promiſſa è pluteis dona Roſine tuis,
Dona quibus Latiæ ſimul, Argolicæque daturus
Arte viaque noua lumen es hiſtoriæ.
Sit tibi victuræ, vir nate ad maxima, famæ
Gratia, proque alijs, proque bono hoc opere.
Vtque tibi eſt cœptum, bona publica ſedulus augens
Vſibus hiſce datam perge dicare minam.
At tu, quiſquis eris Lector, monumenta Roſini
Hæc cui conſilium, forsſue videnda dabit,
Dona agnoſce Dei, qui tempora lumine noſtra
Maiorum vt ſuperent lumina cuncta facit.
Eloginmque libro huic quòd res iubet ipſa ferendo,
Auctorem hoc gratus carmine proſequitor.
Vtilibus quicunque auget bona publica libris,
Hunc verbisque bonis, reque fauete boni.

M. BARTHOLOMAEVS ROSINVS BARTHOLOMAEI F.

SIcut apis volitans altis in montibus Hiblæ
Ex varijs ſuccos floribus ore trahit,
Collectosque ſagax in concaua vaſa reponit,
Et mira dulces conſtruit arte fauos.
Ex quibus humanis cibus effluit vſibus aptus,
Qui quoque languenti ſæpe medela venit:
Sic frater luſtrans veterum monumenta Roſinus
Excerpſit multis optima quæque libris,
In paucas redigens ferè mille volumina chartas,
Exhibet en miræ Dexteritatis opus.
Quod methodo facili ſcitu digniſſima tradit,
Quod nihil omittit, dum breuitate vacant.
Quæ tibi mille prius vix ſuffecère tabellæ,
Vnicus hæc tandem ſuggerit ille liber.
Quem tradit frater, magnis auctoribus vſus,

Conſæ

Conſilij quorum non meminiſſe piget.
Hiſtorici Latij quicquid memorabile narrant
In multis libris, pagina parua tenet,
Ergò ſi veteris cupias cognoſcere Romæ
Hiſtorias ſuaueis, factaq́ magna Ducum,
Hunc ſtudioſa cohors vigili lege mente libellum,
Germine dum veſtit prima iuuenta genas.
Corporis ac animi totos huc dirige neruos,
Et certè nullum tempus abibit iners.
Hinc referet multum fructus & laudis honorem,
Qui cupit Hiſtorici nomen habere ſibi.
Hoc opus & ſtudium Fratris doctiſſime lector
Non malè currentis conſule quæſo boni.
Care Roſine Vale, Frater me dilige Fratrem
Perge quod intraſti currere laudis iter.

EPIGRAMMA AD CANDIDVM LECTOREM.

SEdula ſicut apis flores perluſtrat olentes,
Mollia quos vario prata colore ferunt,
At non cuncta tamen thyma, ſed dulciſſima ſolùm
Carpit, & ex illis roſida mella facit:
Plurima ſic doctus peragrans monumenta Roſinus
Romulidum hiſtorias quæ exhibuêre graues,
Læta velut per rura volans, per amœnaq́ prata,
Dulce thymum legit ſedulus inſtar apis,
Hoc in opusq́ tulit, ſtricto ceu vimine inhctum,
De Latio quicquid commeminiſſe iuuat.
Et ſic quæ innumeris comprenſa fuêre libellis,
Vnica, quam cernis, cuncta SYNOPSIS habet.
Ergò operam Auctoris digno complectere amore,
Et cupida lepidum mente reuolue librum.
Haud feret exiguos iſthæc tibi lectio fructus,
Præmia ſed vigilis grata laboris habet.

CONRADVS IVDEX CANTOR ET
Collega Gymnaſii Ratisbonenſis.

ALIVD.

IRrigua Vernum veluti radice roſetum
Fragrantes dulci ſpargit odore roſas,
Quarum prudenti ſapidos ratione liquores
Vſibus impertit Pharmacopola ſuis:
Doctrina celebris, ſic & virtute Roſinus
Ingenij roſulas præbet opesq́ue ſui.

Ergo vetuſtatis doctæ quicunque roſeta
Conſita odoratis poſcis habere roſis.
Adſis, & docti roſeique roſeta Roſini
Inſpice, ſunt Latijs tota referta roſis.
Pluribus hoc nummis, multoque labore roſetum
Conſtitit, aſt gemmis dignius æquoreis.
Climata cum patuli ſpargantur in omnia mundi
Ordine prudenter priſca roſeta nouo.
Abſint ergo ſues, & iners hinc Zoilus abſit,
Ne lacerent panſis rictibus illa ſuis.

VVOLFFGANGVS SCHACHTNER
Collega Gymnaſii Ratisbonenſis.

ALIVD.

Carpe roſas roſei per amœna roſeta Roſini
Lector: habent ſimiles nulla roſeta roſas.
Hinc veterum ritus, iura, arma, ſtatuta Quiritum,
Templa, Tribus, Vrbem, fana, profana, Deos:
Et quæ porrò iuuat de rebus noſſe Latinis,
Ordine ſuccincto, perſpicuoque vides.
Vade liber, dudum dignus prodire ſub auras,
Dudum multorum dignus & ore legi.
Auctoris ſed rara, tenaxque modeſtia, laudum
Immemor, hoc voluit nos ſpoliare bono.
Non tulit hoc Phœbus, Latiæ vetuère Camœnæ,
Deberique aiunt hæc monumenta ſibi.
Venit & Auſonia Genius Romanus ab Vrbe
Huc vbi Rhegenas ſuſcipit Iſter aquas:
Mox ſubiens docti Muſæum illuſtre Roſini,
Hunc cupidè voluens ſurripit inde librum.
An'ne (ait) Auctori tantummodò proderis vni?
Æternaque latens nocte ſepultus eris?
Non ita: latè omnes orbis ſpargere per oras,
Pluribus vt deinceps vtilis eſſe queas.
Hinc celebre inſurget nomen per ſecla Roſino,
Ipſius & memori laude vigebit honos.
Poſthumaque egregios turba admirata labores,
Hiſtoricis primis adnumerabit eum.
Dixit. & ex illo commiſit tempore prælo,
Nobileque in vulgus prodidit Auctor opus.
Quid, niſi quod grato ſpectari hæc tempore debent,
Reſtat? vt hinc Dominus præmia digna ferat.

DANIEL TANNER collaborans
in Gymnaſio Ratisbonenſi.

CATALOGVS AVCTORVM EX QVIBVS HOS DECEM LIbros collegimus.

THEOLOGI.

Ambroſius.
Arnobius.
Aurelius Auguſtinus.
Cypriaous.
Lactantius.
Saluianus Maſsilienſis Epiſcopus.
Tertullianus.

IVRISCONSVLTI.

Aimarus Riuallius Allobrox.
Andreas Alciatus.
Antonius Auguſtinus.
Antonius Contius.
Antonius Vac a.
Barnabas Briſſonius.
Franciſcus Balduinus.
Franciſcus Hotomanus.
Franciſcus Polletus.
Iacobus Cuiacius.
Iacobus Ræuardus.
Inſtitutiones Caij.
Inſtitutiones Iuſtiniani.
Inſtitutiones Theophili.
Inſtitutiones Vlpiani.
Ioannes Criſpinus.
Ioannes Oldendorpius.
Marius Salamonius.
Pandectæ Iuris ciuilis.
Pardulphus Prateius.
Petrus Pithæus.
Philippus Broidæus.
Vdalricus Zaſius.

MEDICI.

Adrianus Iuoius.
Caſparus Peucerus.
Galenus.
Hieronymus Mercurialis.
Ioannes Baccius.

PHILOSOPHI.

Ariſtoteles.
Plato.

HISTORICI.

Ælius Lampridius.
Ælius Spartianus.
Ammianus Marcellinus.
Appianus Alexandrinus.
Beroſus.
C.Cornelius Tacitus.
C.Iul.Cæſar.
Caius Sempronius.
Dio Caſsius Nicæus.
Diodorus Siculus.
Dionyſius Halicarnaſſeus.
Eutropius.
Flauius Vopiſcus.
Herodianus.
Ioannes Xiphilinus.
Iulius Obſequens.
Iulius Solinus.
Liuius.
L.Iulius Florus.
Meſſala Coruinus.
Metaſthenes.
Paulus Oroſius.
Plinius.
Plinius Iunior.
Plutarchus.
Polybius.
Porcius Cato.
P.Victor.
Salluſtius.
Sext.Aurelius Victor.
Sext.Rufus.
Suetonius Tranquillus.
Trebellius Pollio.
Valerius Maximus.
Velleius Paterculus.
Xenophon.
Zonaras.

POETAE.

Auſonius.
Catullus.
Claudianus.
Horatius.
Iuuenalis.
Martialis.
Ouidius.
Plautus.
Perſius.
Propertius.
Silius Italicus.
Terentius.
Tibullus.
Virgilius.

POLYHISTORES.

Adolphus Occo.
Adrianus Turnebus.
Ælius Donatus.
Agellius.
Albricus.
Aldus Manutius Aldi F.
Antonius Fauenſis.
Antonius Riccobonus Rhodiginus.
Bartholomæus Marlianus.
Bernhardus Gamucci.
Carolus Sigonius.
Claudius Minos.
Dionyſius Lambinus.
Dominicus Floccus Florentinus.
Elias Vinetus.
Eraſmus Roterodamus.
Flauius Vegetius Renatus.
Fulgentius Placiades.
Georgius Fabricius.
Guilhelmus Braſsicanus.
Guilhelmus Canterus.
Heleoius Acro.
Henricius Glareanus.
Hubertus Gultzius.
Hyginus.
Ianus Mellerus Palmerius.
Ioachimus Perionius.
Ioannes Baptiſta Egnatius.
Ioannes Bodinus.
Ioannes Brodæus.
Ioannes Goropius Becanus.
Ioanoes Ludouicus Viues.
Ioannes Sambucus.
Ioannes Thomas Freigius.
Ioſephus Scaliger.
Iulius Cæſar Scaliger.
Iuſtus Lipſius.
Læuinus Torrentius.
Laurentius Valla.
Leonhardus Malæſpina.
Lilius Gregorius Gyraldus.
L.Feneſtella.
L.Ioannes Scoppa.
Ludouicus Carrio.
Macrobius.
M.Antonius Muretus.
M.Terentius Varro.
M.Tul.Cicero.
Nicolaus Grucchius.
Nicolaus Perottus.
Nonius Marcellus.
Onuphrius Panuinius.
Paulus Leopardus.
Paulus Manutius.
Paulus Marſus.
Petrus Meneuius.
Petrus Ramus.
Pomponius Lætus.
Porphyrio.
Richardus Streinius Baro Auſtrius.
Seruius Honoratus.
Sext.Pompeius Feſtus.
Stephanus Pighius.
Theodorus Canterus.

FINIS.

INDEX EORVM, QVAE SINGVLIS LIBRIS ET CAPITIBVS TRACTANTVR.

LIBRI I. DE VRBE ET Populo capita ſunt hæc:

CAPVT 1. De Origine vrbis Romæ.
2 De Forma & magnitudine eius.
3 De Pomerio. 4 De Monte Palatino.
5 De Monte Capitolino. 6 De Colle Quirinali.
7 De Monte Cælio. 8 De Monte Eſquilino.
9 De Monte Viminali. 10 De Monte Auentino.
11 De reliquis tribus Vrbis collibus, colle Hortulorum, Ianiculo, & monte Vaticano.
12 De vrbis Romæ regionibus.
13 Deſcriptio 14. Vrbis regionibus ex Onuph. Panu.
14 Explicatio quorundam vocabulorum, quorum in hac deſcriptione fit mentio, quæq; alibi non poſſunt commode declarari.
15 De populo Romano, & eius prima diuiſione, in Patres videlicet, ſeu Patricios, & Plebem.
16 De Patronis & Clientibus.
17 De tribus populi Romani ordinibus, Senatorio, Equeſtri & Populari.
18 De Optimatibus & Popularibus.
19 Qui Nobiles, Noui, & Ignobiles fuerint.
20 De Libertis, Libertinis, & Ingenuis.

LIBRI II. DE DIIS capita ſunt hæc:

1 Vnde Deus dicatur, quid ſit, & quot differentia Deorum apud Romanos fuerint.
2 Quid Templum, Fanum, Delubrum, Aedes, Aedicula, Ara, Lucus.
3 Quid Dij ſelecti ſint, & de Iano.
4 De Saturno & Rhea, Ope, Matre Deûm, Dea Cybele.
5 De Ioue. 6 De Iunone.
7 De Apolline & Diana. 8 De Sole & Luna.
9 De Mercurio & Minerua.
10 De Marte, Bellona, Victoria, Nemeſi, Venere, Cupidine, Adonide & Gratijs.
11 De Libero Patre, ſiue Baccho, & Cerere.
12 De Volcano & Veſta. 13 De Neptuno.
14 De Genio, Penatibus & Laribus.
15 De Orco, ſiue Plutone, & reliquis Dijs inferorum, Parcis & Furijs.
16 De Fortuna. 17 De Dijs Indigetibus.
18 De ijs, propter quæ datur aſcenſus in cœlum.
19 De Dijs Semonibus, ſiue minoribus, in quorum tutela homo eſſet.
20 De Dijs ruſticis. 21 De alijs Dijs miſcellaneis.
22 De Dijs peregrinis.

LIBRI III. DE SACERDOTIIS capita ſunt:

1 De prima Latinorum religione.
2 De Lupercis Sacerdotibus Panos Lycæi, vel Inui.
3 De Græca Sacerdote Cereris.
4 De Potitijs & Pinarijs Herculis Sacerdotibus.
5 De Regibus. 6 De fratribus Arualibus.
7 De LX. Publicis Sacerdotibus.
8 De Auguribus & eorum collegio.
9 De Augurijs.
10 De Pullarijs, Extiſpicio & Tripudijs.
11 De Haruſpicibus, & Haruſpicina.
12 De Tribuno Celerum.
13 De Curionibus & Curione Maximo.
14 De Sodalibus Titijs.
15 De Flaminibus in genere.
16 De Flamine Diali. 17 De reliquis Flaminibus.
18 De conſecratione Imperatorum Romanorum.
19 De Virginibus Veſtalibus.
20 De Salijs Palatinis & virginibus Saliaribus.
21 De Fecialibus & Patre Patrato.
22 De Pontificibus, & Pontifice Maximo.
23 De Salijs Collinis XII.
24 De XV. Viris ſacris faciundis.
25 De Rege ſacrorum, ſeu Rege ſacrificulo.
26 De Sacerdotibus feminis Bonæ Deæ.
27 De Gallis & Archigallo, Sacerdotib. Deæ Cybeles.
28 De VII. Viris Epulonum.
29 De Duumuiris ædis locandæ, faciundæ, dedicandæ, & Triumuiris ædibus ſacris incendio conſumptis reſtituendis, & ſacris conquirendis, donisq; perſequendis
30 De Pontificibus & Sacerdotibus Deorũ ſingulorũ.
31 De Miniſtris Sacerdotum populi Romani.
32 De vaſis ſacrificiorum. 33 De Sacrificijs.

LIBRI IIII. DE ANNO, Menſibus, & diebus Feſtis capita ſunt:

1 De triplici Romanorum anno.
2 Kalendariũ vetus Romanũ è marmore deſcriptũ.
3 De diſcrimine dierum apud Romanos.
4 De Kalendis, Nonis & Idibus.
5 De menſe Ianuario & diebus in eo feſtis.
6 De Februario & feſtis in eo diebus.
7 De Martio. 8 De Aprili. 9 De Maio.
10 De Iunio. 11 De Iulio. 12 De Auguſto.
13 De Septembri. 14 De Octobri.
15 De Nouembri. 16 De Decembri.
17 De diebus feſtis, non ſtato aut certo tempore celebratis.

LIBRI V. DE LVDIS capita ſunt hæc.

1 De Ludis Romanorum, quidnam illi ſint: & quis eorum primus apud Romanos auctor.
2 De Ludorum diuiſione.
3 Quis ludos exhibuerit.
4 De loco, vbi ludi ſint exhibiti De Circis & circo ma-

eo maximo: Theatro & Amphitheatro.
5 Quinam fuerint ludi Circenſes.
6 Quinam fuerint ludi Scenici. 7 de Tragœdia.
8 de Comœdia, & eius à Tragœdia differentia: de Cothurno item & ſocco. 9 de Partibus Comœdiæ.
10 de ornatu Scenæ atq; Saltationibus.
11 de Tibijs & earum differentijs.
12 Alia Ludorũ diuiſio. 13 de Ludis Megalenſibus.
14 de Ludis Apollinaribus. 15 de Ludis funebribus.
16 de Ludis Plebeis. 17 de Ludis Romanis.
18 de Ludis Secularibus. 19 de Pompa ludorum.

De Menſis & Conuiuiis Romanorum.

20 Quoties Romani ſingulis diebus cibum ceperint.
21 Quid ientaculũ, prandiũ, merẽda, cœna, comeſſatio.
22 Quomodo Rom. cibum ceperint, atq; de accumbendi & diſcumbendi ratione.
23 de Partib. cœnæ. 24 de Poculis & eorũ menſuris.

De Veſtibus.

25 de Veſtibus Romanorum in genere.
26 de Toga, & eius multiplici differentia.
27 de Tunica. 28 de Trabea.
29 de Fœminarum veſtibus. 30 de Calceis.
31 de Nuptijs Romanorũ & ritibus in eis obſeruatis.
32 de Duobus vxorum delictis, & eorum pœnis, de Diuortio & Repudio.
33 de Sepulchris, & ratione deducendorum funerum.

LIBRI VI. de Comitijs capita ſunt:

1 Vnde dicãtur Comitia: quid & quotuplicia ea ſint: & quid Comitia calata.
2 Quid ſint Comitia curiata, & quid, quotq; Curiæ.
3 de Quibus cauſis actum ſit in comitijs Curiatis.
4 Quas pſonas Curiatis comitijs intereſſe oportuerit.
5 de loco Curiatorum comitiorũ. 6 de tempore Curiatorum comitiorũ. 7 de modo Curiat. comit.
8 Quid ſint comitia Centuriata, & quid, quotq; Centuriæ.
9 de Cauſis Centuriatorum comitiorum.
10 de Perſonis, quarum interuentu comitia Centuriata peragebantur.
11 de loco Centuriatorum comit. & de campo Martio.
12 de tempore Centuriatorum comitiorum.
13 de modo Centuriatorum comit. & primùm quidem de ijs, quæ ante comitia obſeruari ſolebant.
14 de ijs, quæ in comitijs ipſis obſeruabantur.
15 Quid ſint comitia Tributa, & quid, quotq; Tribus.
16 de Cauſis Tributorum comitiorum.
17 de Perſonis, quarũ interuentu comitia Tributa peragebantur.
18 de loco Tributorum comitiorum.
19 de tempore Tributorum comitiorum.
20 de modo Tributorum comitiorum.

LIB. VII. de Magiſtratib. capita ſunt hæc.

1 De Generibus Politiarum.
2 de Varia diuiſione Magiſtratuum Rom.
3 Qui ſint Magiſtratus maiores, & ordinarij: item de Rege.
4 de Præfecto, vel Tribuno ſcelerum.
5 de Senatoribus eorum numero & lectione: qui ſint maiorũ, qui minorũ gentium, qui Patres Conſcripti: qꝫ Princeps Senatus, & q̃ Pedarij Senatores.
6 de Senatu, & eius poteſtate: item p quos, mere maiorum, quo loco & tempore Senatus habitus ſit.
7 Quomodo ſententia in Senatu & rogata, & dictæ fuerint, & de Senatus conſultis.
8 de Candidatis. 9 de Conſulibus.
10 de Cenſoribus. 11 de Prætoribus. 12 de Impp. Cæſarib. Auguſtis Diuis, Tribunicia poteſtate.
13 de Nobiliß. Cæſaribus, vel Principibus iuuentutis.
14 de Præfecto Vrbis.
15 de Præfecto Vrbis, abſente ordinario Magiſtratu.
16 de Interrege. 17 de Dictatore.
18 de Magiſtro Equitum.
19 de Decemuiris legibus ſcribẽdis, conſulari poteſtate.
20 de Tribunis militum, conſulari poteſtate.
21 de Triumuiris Reipublicæ conſtituendæ.
22 de Quæſtoribus vrbanis, vel ærarij.
23 de Tribunis plebis. 24 de Aedilibus plebis.
25 de Aedilibus Curulibus, & Cerealibus.
26 de Curatoribus omnium Tribuum.
27 de Triumuiris Capitalib. 28 de Triũuiris nocturnis, valetudinis, & monetalibus, ſiue A.A.A.F.F.
29 de Quatuoruiris viarum curandarum, & Quinqueviris cis & vls Tiberim.
30 de Decemuiris alitibus iudicandis: itẽ Centumuiris litibus iudicandis. 31 de Præfectis ærarij.
32 de Curatoribus operũ publicorum, Curatoribus alvei Tiberis & cloacarũ, & Curatoribus viarum ſingularũ extra Vrbẽ. 33 de Præfecto Prætorio.
34 de Præfecto frumenti populo diuidendi, & præfecto vigilum.
35 de Curatoribus & Denunciatorib. regionũ & Magiſtris vicorũ regionũ Vrbis. 36 de Aduocato fiſci.

De Magiſtratibus minorib. extraordinariis.

37 de Duumuiris perduellionis, & Quæſtoribus parricidij, vel rerum capitalium.
38 de Præfecto annonæ.
39 de Quinqueuiris: item Triumuiris menſarijs.
40 de Diũuiris Naualibus, Triumuiris, q conquirerẽt iuuenes idoneos ad arma ferẽda, militesq; facerẽt: ac de Quinqueuiris turrib. murisq; reficiẽdis.
41 de Triumuiris legendi Senatus, & Triumuiris recognoſcendi turmas Equitum Romanorum.

De Magiſtratibus Prouincialibus.

42 de Proconſulibus. 43 De Proprætoribus.
44 de Legatis Proconſulum, & Proprætorum.
45 de Quæſtoribus prouincialibus, & Proquæſtoribus.
46 de Præfecto Aegypti, Præfectis Præfecturarum, Conſularibus quatuor, qui per Italiam ius dicerent, & Iuridicis Italiæ. 47 de Triũuiris Quinqueuirũ, Septẽuiris, ac Decẽuirũ colonis deducẽdis.
48 de Quinqueuirũ, Septemuiris, Vigintiuiris, agris dandis, attribuendis. Quinqueuiris, Quindecimuiris, agrorum metiendorũ, diuidendorumq; ac Triũuiris, vel Quinqueuiris ad inſpiciendos fines, litesq; dirimendas.

De Miniſtris Magiſtratuum populi Rom.

49 de Scribis, Accenſis, Præconibus, Lictoribus, Viatoribus & Carnificibus.

LIB. VIII. de Legibus capita ſunt.

1 Quid lex ſit, & quotuplex.

2 Ratio rogandarum legum apud Romanos.
3 de Loco & tempore quibus leges latæ ſint, quibus de cauſis latæ, & quæ earum ſit poteſtas.
4 de Origine & proceſſu iuris Romani.
5 de Iure Papiriano, ſiue Legibus Regijs.
6 Leges xij. Tabularum cum breui commentatione.

Altera pars libri IIX. Antiq. Rom. reliquas Magiſtratuum Rom. leges continens.

1 De Legibus religionem ſpectantibus.
2 de Ciuitate & iure ciuium Rom.
3 de Legibus, quæ de comitijs & coitionibus fuerunt.
4 de Senatu & Senatoribus. 5 de Magiſtratibus in genere, & Magiſtratibus maioribus. 6 de Magiſtratibus minoribus. 7 de Legibus earum vi & poteſtate. item de Priuilegijs. 8 de Prouincijs earumq; Rectoribus. 9 de Colonijs deducendis.
10 de Legib. agrarijs. 11 de Terminis, ſiue limitibus.
12 de Legib. frumentarijs. 13 de Legibus ſumptuarijs.
14 de Re militari, triumphis & bellis.
15 de Iure priuato, & primum de manumiſſione & libertis.
16 de Iure connubiorum, & maritandis ordinibus.
17 de Tutelis. 18 de Teſtamentis, hæredib. & legatis.
19 de Vſucapionibus, ceſſione bonorum, & furtis.
20 de Re nummaria, & fœnore. 21 de Iudicibus, donis & muneribus. 22 de Iudicijs.
23 de Criminibus publicis, & primum de Maieſtate.
24 de Adulterio. 25 de Legibus inter Sicarios, & Legibus veneficij & parricidij. 26 de Legibus falſi. 27 de Legibus de vi. 28 de Peculatu, reſiduis, & ſacrilegio. 29 de Ambitu.
30 de Repetundis. 31 Aliæ leges miſcellaneæ.

LIB. IX. de Iudicijs capita ſunt:

1 Iudicia in genere quid ſint, & quotuplicia apud Romanos fuerint.
2 Quid Priuata Magiſtratuum, ſiue Iudicum iudicia fuerint, & quot eorum cauſæ.
3 de Cauſis ſiue controuerſijs iudiciorum priuatorum, quæ de perſonis fuerunt. 4 de Cauſis ſiue controuerſijs rerum, quæ ad iudicia priuata pertinuerunt.
5 de Cauſis, ſiue controuerſijs obligationum, quæ ad iudicia priuata pertinuerunt. 6 de Ius dicentibus, ſiue de perſonis, quæ ius dixerunt.
7 de Loco vbi iudicia exercebantur, videlicet de Foro, ac Baſilicis, eorum ſitu & ornatu.
8 de Tribunali ſubſellijs & ſeſſionibus Iudicum, litigantium & teſtium.
9 de Tempore iudiciorum exercendorum.
10 de Legis actionibus, ſiue de exercenda iuriſdictione, de vindicatione, & in iure ceſſione, emancipatione, adoptione, manumiſſione, poſtulatione, & datione tutorum, poſtulatione ac datione poſſeſſionis bonorum, atq; poſtulatione interdicti eiuſq; interpoſitione.
11 De actionibus & earum multiplici differentia.
12 de in Ius vocatione, editione actionis, & poſtulatione actionis, ſiue iudicij.
13 de intentione actionis, ſiue litis.
14 de Iudicibus, de Iudice, & iudicio poſtulando, & dando: de Tribunorum appellatione, & de teſtibus.
15 de Satiſdationibus, conteſt. litis, et iudicio faciendo.
16 de Sententia latione, in integrum reſtitutione, addictione, atq; iudicio calumniæ & falſi. 17 Quæ publica iudicia fuerint: item de Criminibus eorum, et pœnis. 18 de Prætoribus, Quæſitoribus, Iudicibus quæſtionum, & alijs iudicibus. 19 de Exercitione actionis, ſiue inſtituenda actione, in ius vocatione, poſtulatione, nominis delatione, citando accuſatore & reo. 20 de Iudicibus legendis, ſortitione, reiectione, ſubſortitione, & numero iudicum: item qui, & quando iurati aut iniurati ſederent. 21 de Prima actione, quæſtionibus, teſtibus & tabulis. 22 de Accuſatione, defenſione & laudatione. 23 de Secunda actione, quæ comperendinatio dicta eſt, & de officio Quæſitoris, dum cauſa agebatur. 24 de Latione ſententiæ, æſtimatione litis, & animaduerſione.
25 de Iudicio calumniæ et præuaricationis. 26 Quæ fuerint iudicia populi, & de criminibus, ac pœnis eorundem. 27 de Iudicijs curiatis. 28 Quorum iudicijs Tributis, & Centuriatis actio fuerit, & quo ordine ijs actum ſit. 29 de Die accuſationi dicenda, de citatione rei, triplici accuſatione, anquiſitione, & mulctæ pœnæue irrogatione. 30 de Quarta accuſatione & defenſione, de die iudicio indicenda, auxilijs reorum, & reo euocando. 31 de rogatione ferienda iudicio faciendo, & animaduerſione: item de tormentis in eculeo.

LIB. X. de Militia capita ſunt hæc:

1 Quomodo Romani bellum hoſtibus indixerint.
2 de Ritibus feriendi fœderis. 3 de Delectu militum, & ſacramento militari. 4 de Legione & auxilijs, quodnam fuerit legionis. 5 de Parte legionis, cohorte, manipulo, turma, & decuria. 6 de Duce exercitus, Imperatore & Legato. 7 de Tribunis militum & Centurionibus. 8 de alijs militaribus muneribus. 9 de Varijs militum ordinibus, generibus, & diſcriminibus. 10 de Varijs armorum appellationibus. 11 de Expeditione, quo ordine facta ſit.
12 de Caſtrametatione, & caſtrorum motione.
13 de Diſciplina caſtrenſi Romanorum, & de vigilijs.
14 Inſtructio aciei, & eius partes, earumq; partium explicatio. 15 de Deuotione ſuppſius pro exercitu: et de deuotione exercitus hoſtilis. 16 de Oppugnationibus vrbium, & ijs quæ ad oppugnationes requiruntur. 17 de Machinis bellicis ad oppugnationes vrbium neceſſarijs, & Romanis vſitatis: de baliſta, ariete, ſcorpione, &c. 18 de Euocatione Deorum tutelarium. 19 de Prælio nauali, & rebus ad id neceſſarijs. 20 de Claſſe, & nauibus, earumq; partibus & generibus. 21 de Animaduerſione in deuictos hoſtes. 22 de Diſcrimine inter colonias, municipia, præfecturas, fora, & prouincias. 23 de Ratione deducendarum coloniarum. 24 de Republica Coloniarum, Municipiorum, Præfecturarum, Fororum, & Prouinciarum. 25 de Animaduerſione Rom. in milites delinquentes. 26 de Præmijs eorum, qui ſtrenuè rem geſſiſſent. 27 de Coronis militaribus, earumq; varijs generibus. 28 de Præmijs Imperatorum ſupplicatione, Triumphis, Ouatione. 29 de Triumpho maiori, ſpolijs opimis, arcubus triumphalib. &c. 30 de Miſſione exercitus.

ANTIQVITATVM ROMANARVM

LIBER PRIMVS,

De VRBE & POPVLO.

PRAEFATIO.

A DE CAVSIS quæ me mouerint, vt hoſce de Republica Rome-
na libros ſcriberem, in Epiſtola ad Lectorem ſatis dixi. Nunc
vt initium fiat operis, libet pauca quædam de ordine Libro-
rum in medium afferre. Is verò hic eſt: Quicunque Rempu-
blicam aliquam literis deſcribendam ſibi ſumit, eum primùm
omnium de loco, vbi illa cõſtituta ſit, dicere oportet. Quod niſi
fiat, intelligi cætera, quę dicuntur, non bene poſſunt. Itaque in
hoc meo opere primùm locum huius Reipublicæ deſcribo:
vrbem videlicet Romam: cuius originem, ædificationem, &
amplificationem atq; ambitum, quantum quidem ex veterum
B & recentium ea de re ſcriptis editis ſcire potui, fideliter Lecto-
ribus ob oculos pono: atq; ſimul præcipua ædificia iuxta qua-
tuordecim regiones, in quas AVGVSTVS Vrbem deſcripſit,
indico. Vrbe muris circundata, & ædificiis inſtructa, de incolis atque habitatoribus huius Vr-
bis iure optimo dicendum eſt: quod etiam in hoc primo libro, allatis præcipuis huius Populi
diuiſionibus & differentiis, ſumma diligentia facio. Iis cognitis, Inſtituta Populi conſideranda.
Illa verò verſantur vel circa religionem, vel circa Reipublicæ gubernationem. Secundo igitur
huius Commentarij libro de Diis, quos hic populus coluit, quibus de cauſis eos hoc vel illo no-
mine appellarit, quę templa, ædes, ædiculas, aras, &c. in eorum honorem ædificarit, diſſero. Inde
libro tertio Deorum vel ſacrorum Miniſtros deſcribo. Cùm verò multi etiam dies in honorem
C illorũ Deorum feſtiuè & celebriter fuerint peracti: de iis, quos Romani feſtos habuerũt, quarto
libro ago. Ad feſtos dies pertinent Ludi, quos quinto libro explico. Abſoluta ad huoc modũ tra-
ctatione de Religione, Politiæ deſcriptionem aggrediur: vbi, cùm præcipuę ferè partes Reipubl.
comitiis Populi ſint peractę, de iis primo loco, libro videlicet ſexto, ago. Magiſtratus poſtea libro
ſeptimo ſubiungo. Quę Leges huius Reipublicæ, ad quarum normam ea gubernata eſt, fuerint,
octauo libro trado. Gubernationis huius praxim, quæ in iudiciis cõſiſtit, nono libro expono. Ita
& Religione & Reipubl. gubernatione explicata, Vrbe egredior, & quæ inſtituta, qui ritus huius
Populi circa rem militarem fuerint, oratione perſequor: & ſic hunc totum tractatum concludo.
Hæc de ordine. Nunc DEO benedicente, rem ipſam aggrediar, & de Vrbe, eiuſque habitatori-
bus agam. In quo tractatu, prçter Veteres rei Romanę Scriptores, recentes etiam quoſdam ſecu-
D tus ſum, BARTHOLOMAEVM MARLIANVM, ONVPHRIVM PANVINIVM, GEORGIVM
FABRICIVM, & CAROLVM SIGONIVM, quod indicare hoc loco volui, ne ſi viderint Lecto-
res multa hic ex iſtis, quos dixi autoribus deſumpta eſſe, plagij me inſimulent.

De origine vrbis Romæ. CAP. I.

DE origine vrbis Romæ, eius conditoribus, & nomine, variæ & diſcrepantes ſunt ſen-
tentiæ, quæ à Liuio & Plutarcho recitantur, atque refutantur, & ab Onuphrio etiam
Panuinio initio librorũ de Republica Romana breuiter recenſeotur, quas huc refer-
re non eſt opus. Simpliciſſima autem, & vero maximè conſentanea hæc eſt: Condi-
E tam eſſe vrbem à Romulo Rheæ Syluiæ filio, Numitoris nepote, cuius proſapia refertur ad Æ-
neam Troianum. Capta enim & diruta Troia, propter raptum Helenæ, Æneas cum patre An-

chiſe, & aliis ſociis fuga ſibi conſuluit: & incolumis quidem à Græcis, quia autor Troianis red- A
dendæ Helenæ fuerat, dimiſſus eſt: poſt longam autem & diuturnam nauigationem in Latium,
quod eſt pars Italiæ, ad Regem Latinum venit, ibiq; aliquandiu commoratus, accepta Regis La-
tini filia Lauinia in matrimonium, poſt ſoceri obitum, hæres Regni relictus eſt. Sublato autem
& ipſo è rebus humanis, Aſcanio filio, qui tamen nondum maturus imperio erat, Regnum aui-
tum, paternumque, ad puberem ætatem incolume manſit, & tutela matris Lauiniæ ſtetit. Is ve-
ro Aſcanius vbi ad maturam rebus gerendis ætatem peruenit, abundante Lauinij multitudine,
florentem atq; opulentam Vrbem matri reliquit: nouam ipſe aliam ſub Albano monte condens,
quæ à ſitu porrectæ in dorſo vrbis, Alba longa appellata eſt. Interfuère inter Lauinium condi-
tum, & Albam longam coloniam deductam triginta ferè anni. Initium regni Albani cœpit anno
poſt captam Troiam trigeſimoſecundo, ætatis Aſcanij vigeſimoquinto: à quo, ad Procam vſque, B
vndecim Reges præfuerunt Imperio Albano: quorum nomina apud Dionyſium Halicarnaſſeum
recenſentur hæc: I. Syluius, ſucceſſor Aſcanij, regnauit annos 29. II. Æneas Syluius 31.
III. Latinus Syluius 51. IIII. Alba 39. V. Capetus, hunc quidam Atym dicunt, 26. VI. Ca-
pys 28. VII. Calpetus 13. VIII. Tyberinus 8. IX. Agrippa 31. X. Alladius, alij Romu-
lum Syluium vocant, 19. XI. Auentinus 37. Poſt Auentinum Procas rerum Albanarum po-
titus eſt & regnauit annos 13. relictis duobus filiis, Numitore & Amulio, quorum hic regnum
quod Numitori fratri propter ætatem debebatur, fraude occupauit: & ne vindex Regni ex fratris
genere oriretur, ac ipſe Regno eiiceretur, Rheam Syluiam filiam Numitoris, Veſtæ ſacerdotem
conſecrauit. Hæc perpetuę virginitati deuota, à Marte, vt fingunt aliqui, ſiue ab alio quodam, gra-
uida facta, geminos procreauit pueros: Romulum ſcilicet ac Remum. Amulius igitur hac re co- C
gnita, Rheam Syluiam carceri includit, pueros exponi iubet, qui à Fauſtulo regij pecoris Magi-
ſtro in ripa fluminis Tyberis reperti, inter Paſtores, ab ipſius vxore Laurentia, quæ ob vulgatum
corpus Lupa dicta fuit, educati ſunt. Remus, vbi ætatem virilem eſt adeptus, captus à prædoni-
bus perdu[illegible] uſq; ad Amulium patruum, Regem, accuſatur, vt qui Numitoris greges abigere ſo-
[illegible]t. I[illegible]que Nu[illegible]tori traditur, vt ipſe de eo pro arbitrio pœnas ſ[illegible]mat. Verum Remus, mul-
tis ſermon[illegible] [illegible] habitis, & ſignis cognitis, nepos Numitoris agnitus eſt. Superuenit &
Romulus cum Fauſtulo, auxilium fratri Remo laturus. Atq; hi omnes, coniuratione facta, ex ino-
pinato A[illegible]ium obruunt, atque obtruncant, regnumque auo Numitori reſtituunt. Anno huius
ſe[illegible]undo Romulus & Remus vrbem Romam in eo loco, vbi expoſiti fuerant, anno à capto Ilio
Funccius. 431. Olympiadis ſeptimæ anno primo, anno mundi 3213. 11. Calend. Maij: ſiue, vt alij tradunt, D
Bucholcerus. anno mundi 3220. 21. die Aprilis) condiderunt. Exorto poſtea bello inter Romulum ac Remum
de Imperio, Remus occiditur: Romulus ciuitati ac ciuibus Romanis nomen dedit. Liuius, Plu-
tarchus, Dionyſius Halicarnaſſeus, Meſſala Coruinus, & Bartholomæus Marlianus, ex quo po-
ſteriora ferè ad verbum deſcripſi.

De forma & magnitudine vrbis Romæ, CAP. II.

PERMISSA Numitori Albana re, vt iam dictum eſt, Romulus & Remus condiderunt
vrbem Romam, quæ poſtea Septicollis dicta fuit, quod ſeptem montes muris ſuis com-
plexa ſit. Non autem initio tam capax ea fuit. Romulus enim primùm eam quadratam E
condidit in monte Palatino, atque pomerio clauſit. Ne autem qua vis externa Vrbem
adoriri poſſet, atque finitimi colles, hoſtium aliquando arces eſſent, ex quibus Romam vexarent,
non quod iis locis indigeret, Capitolium primò, mox Quirinalem & Cælium colles, qui erant
Vrbi viciniores, & ex quibus Vrbs ipſa magis oppugnari poterat, foſſa, ſiue aggere, aut muro fir-
mauit, præſidioque locato, tanquam arces muniuit. cùm nihilominus extra Vrbis ipſius mœnia
pomeriumque eſſent. Pauló poſt Titus Tatius, Sabinorum Rex, cùm à Romulo in prælio victus,
& in Vrbem receptus eſſet, veteris Vrbis Pomerio Tarpeium montem adiunxit, eumq; Sabinis,
qui ſecum Romam commigrauerant, habitandum dedit, quem & ipſe habitauit. Quirinalem
quoque montem, addita cuſtodia, firmauit: non tamen Vrbis pomerio incluſit.

Romulo ſublato, Numa Pompilius II. Rex, teſte Dionyſio, collem Quirinalem qui à Tito F
Tatio cuſtodia tantùm firmatus erat, Vrbis circuitu incluſit, & Pomerium protulit. Neque ve-
rò hac Vrbis capacitate reliqui Reges contenti fuerunt: quin nullus fuit, qui non Pomerium
protulerit, & montem aliquem vel collem vrbi addendo, eam capaciorem fecerit. Tullus enim
Hoſtilius, Hoſti F. Rex III. Alba longa diruta, Albaniſque in Vrbem receptis, montem Cælium
Pomerio addidit, eumque Albanis colendum aſſignauit. Quem tamen montem Ancum Mar-
tium I[illegible]. Regem Pomerio incluſiſſe Strabo vel L. Tarquinium Priſcum, Tacitus produnt. Poſt
hunc Ancus Martius, Numæ F. Rex IV. Politorio, Latinorum Vrbe exciſa, Latinis in Vrbem ad-
ſcitis montem Auentinum habitandum conceſsit, quem tamen vt ominoſum Vrbis Pomerio
non incluſit. Idem autem Rex foſſas circum Vrbem fecit, quæ Quiritium appellatæ ſunt, & Iani-
culum, quem, facto ſuper Tiberim ponte ſublicio, muro cinxerat, Vrbi addidit. Secutus eum L. G
Tarquinius, Damarati F. Priſcus, Rex V. Vrbis muros ruderibus, vilibusque ſtructuris ad eam
diem ædificatos, primus cœpit ſaxis magnis, Albano, Tiburtino, & Prænеſtino ad regulam for-
matis extruere, quos Seruius Tullius Rex VI. perfecit. De hoc enim rerum Romanarum Scri-
ptores

A ptores tradunt, quod Eſquilias, Quirinalem & Viminalem, montes, Vrbis Pomerio addiderit, &
Romam aggere foſſis & muro lapideo circumdederit. Tandem L. Tarquinius L. F. Superbus,
Rex vltimus immenſo ab Oriente aggere addito, Vrbem tutiorem fecit. Et ad hunc quidem modum
ſeptem illi Reges Vrbem amplificaſſe, à veteribus Scriptoribus traduntur: quanquam de non-
nullis inter eos non conueniat. Libertate populi conſtituta, produntur L. Cornelius L. F. P. N.
Sulla Felix Dictatur, C. Iulius C. F. C. N. Cæſar, & Imperator Cæſar Diui F. C. N. Auguſtus, Vr-
bis ambitum adauxiſſe, Vrbisque Pomerium protuliſſe: quo verò modo, aut quo loco Vrbi ad-
dito, non exprimitur. Inter Imperatores Tiberius Claudius, Druſi F. Cæſar Auguſtus, Auen-
tino monte, L. Domitius Aurelianus, Cæſar, Auguſtus, Campo Martio Pomerio incluſis: Fla-
uius Conſtantinus Maximus, Auguſtus, Caſtro prætorio exciſo, Vrbis ambitum ampliorem fe-
B cerunt. Hæc omnia prolixè & diligenter adductis, plurimis veterum Scriptorum teſtimoniis,
perſequuntur Georgius Fabricius in ſua Roma, & Onuphrius Panuinius libro 1. Commenta-
riorum Reipublicæ Romanæ: vnde pleniorem eius rei cognitionem, qui his contentus non eſt,
petere poteſt. Nos vero, his præmiſsis, ad reliqua accedemus. &, cum mentio Pomerij, eiusque
prolationis facta ſæpe fuerit, de eo nunc quædam dicemus.

De Pomerio, CAP. III.

POMERIVM, quaſi poſt murum, vt autor eſt Varro, quia veteres mœrum pro mu-
rum dixerunt: vel, vt Feſtus, quaſi promurum: id eſt proximum muro dictum, apud — *Agellius lib. 13. cap. 14.*
C Agellium ſic definitur: Pomerium (inquit ex Augurium libris) eſt locus intra agrum
effatum, per totius Vrbis circuitum, ponè muros, regionibus certis determinatus,
qui faciat finem vrbani auſpicij, &c. Ex quibus verbis intelligitur quid Pomerium ſit: quod idem
tamen clarius fit ex antiquo illo ritu, quem in condendis & circumſcribendis oppidis Veteres
obſeruarunt, qui à Terentio Varrone libro 4. de Latina lingua, ita deſcribitur: Oppida, inquit,
condebant in Latio, Etruſco ritu multa, id eſt, iunctis bubus, tauro & vacca interiore aratro cir-
cumagebant ſulcum: hoc faciebant religionis cauſa, die auſpicato, vt foſſa & muro eſſent muni-
ta. Terram vnde exſcalpſerant, Foſſam vocabant: & introrſum factum, Murum. Poſtea quod fie-
bat orbis, Vrbs. Principium quod erat poſt murum, Pomerium dictum: eiusque ambitu auſpi-
cia vrbana finiuntur. Hæc Varro. Cum quo conſentit Plutarchus in Romulo, vbi indicat, Ro-
D mam etiam hoc ritu à Romulo conditam. Eius verba, vberioris explicationis gratia, libet quoq;
adſcribere: ſunt autem hæc, Romulus poſtquam Remum vnà cum nutritiis ſuis in Remonia ſe-
peliuit, condidit Vrbem: ad quod acciuit Hetruſcos, qui velut in myſteriis, vt quidq; faciendum
erat, cerimoniis quibuſdam, & ſcriptis præſcripſerunt, docueruntque. Comitio foſſa eſt rotun-
da circumducta. In eam primitias detulerunt omnium, quæ de more vt bonis, natura vtebantur
vt neceſſariis. Poſtremò, ex qua quiſque aduenerat regione, eius terræ portiunculam collatam,
eò coniecerunt, & commiſcuerunt. Foſſam hanc eodem quo cœlum nomine vocauerunt Mun-
dum. Hinc Vrbe, ſicut circulo, centrum circumſcripſère. Conditor aratro æreum vomerem ad-
iungit, iunctisque bubus, mare & fœmina, ipſe circum lineamenta profundum inducit ſulcum.
Sequentium munus eſt, vt excitatas ab aratro glebas, introuertant, nec vllam ſinant extra ferri.
E Ita mœnia linea definiunt, idq; eliſis aliquot literis, Pomerium dicitur, quaſi poſt, vel ponè mœ-
nia. Vbi portam deſignare viſum eſt, vomere exempto, atq; aratro ſublato, ſpacium relinquunt.
Vnde totum habent murum, præter portas, ſacrum. Nam eas ſi ducerent ſacras, religioſum eſſet,
neceſſaria & impura in Vrbem recipere, & exportare. Hactenus Plutarchus. Quibus addi poſ-
ſunt & ea, quæ Dionyſius lib. 1. eadem de re ſcribit, & Liuius lib 1. de Ser. Tullio loquẽs, vbi indi-
cat, Pomerium locum fuiſſe, tam intra quàm extra Vrbis murum, quem antiqui in condendis vr-
bibus auguratò conſecrarint, neque in eo vllum fieri ædificium paſsi fuerint. Inde fit, vt quo-
tieſcunque Roma amplior facta ſcribitur, Pomerium prolatum eſſe dicatur atque ita proferre
pomerium, idem ſit, quod mœnia Vrbis ampliare. Ius autem proferendi Pomerij, teſte Agellio,
habebat is, qui populum Romanum agro de hoſtibus capto auxerat.
F

De Monte Palatino, CAP. IV.

DIxi antea vrbem Romam Septicollem appellatam fuiſſe, quód ſeptem colles, ſiue mon-
tes Pomerio eius incluſi fuerint: inter eos præcipuus ferè eſt Palatinus. Hic mons aliàs
Palatium dictus fuit cuius nominis cauſæ variæ ab autoribus referuntur. Terentius
Varro libro 4. de Lingua Latina ſcribit: Palatium dictum fuiſſe, quód Palantes cum E-
uandro in illum locum venerint: aut, quòd Palatini, qui & Aborigines, ex agro Reatino, qui ap-
pellatur Palatium, ibi conſederint: & addit, alios à Palatia vxore Latini dictum eum montem tra-
didiſſe: alios verò à pecore balante, vnde à Næuio Balantium ſit appellatus: quod etiam Feſtus
G probat, in hæc verba ſcribens: Palatium mons Romæ appellatus eſt, quód ibi pecus paſcens ba-
lare conſueuerit: vel, quód palare, id eſt, errare ibi pecudes ſolerent: & ſubiungit, alios exiſtimaſ-
ſe, Palanum dictum, quód Hyperborei filia Palanto ibi habitauerit, quæ ex Hercule Latinum pe-
perit: alios, quod Pallas Hercule & Dyna Euandri filia procreatus, ibi ſepultus ſit, quod & Dyo-

a 2

nyſius ex Polybio recitat. Solinus cap.11.ſcribit, quoſdam auctores eſſe, Palatium à Pale Dea pa- A
ſtorali nomen adeptum. Nos in tanta Scriptorum diſſenſione, quid ſequamur, ignorantes, vni-
cuique liberum iudicium relinquimus, vt ex his, quam velit, ſententiam amplectatur. Hoc certè
conſtat, Romulum hunc montem primum omnium muro cinxiſſe, & in eo Romam quadratam
condidiſſe, quæ poſtea additis ſemper aliis & aliis montibus & collibus, & Pomerio prolato am-
pliata fuit. Cauſas autem eius rei, propter quas Romulus hunc montem, & non alium voluerit
primùm muro cingere, & in eum Coloniam ſuam ducere, Dionyſius refert duas præcipuas fuiſ-
ſe: primam, loci fortunam, quæ fratribus expoſitis incolumitatem & educationem præbuerat:
alteram deinde cauſam acceſsiſſe auſpicium, quòd duodecim vultures Romulo imperium addi-
xerant. Vix alius locus ſcriptis ita celebratus fuit, atque hic mons. Primùm enim à Romulo,
deinde à Tullo Hoſtilio eſt habitatus: fuitque in hoc monte ſedes Imperij Romani, & domus B
Auguſtana. Ab Octauio enim Auguſto deinceps omnes Romani Imperatores in Palatio habi-
tanerunt. Et quia Imperij ſedes in eo conſtituta fuit, cuiuſuis Principis aulam aut ſplendidi ho-
minis domum, Palatium dicimus. Quæ verò templa, aut alia celebria ædificia in hoc monte fue-
rint, manifeſtum fiet ex quatuordecim illis vrbis Romæ regionibus, quæ ex Onuphrio iam reci-
tabuntur, regione decima. Habet ad Ortum Suburam & Cælium: ad Occaſum forum Roma-
num & Capitolium: ad Meridiem Circum maximū & Auentinum: ad Septentrionem viam Sa-
cram & templum Pacis. Hodie ſuffoſsionibus & ſubterraneis ſpecubus totus eſt quaſi penſilis,
& aut ruinis deformis, aut hortis occupatus.

De Capitolino monte, CAP. V. C

TRIBVS hic mons inſignitus nominibus eſt, Capitolij montis Tarpeij & Saturni. Sa-
turnius dictus fuit à Saturno, qui antiquis temporibus illum locum tenuiſſe dicitur,
& in cuius tutela adhuc eſſe exiſtimatur: Terentius Varro, Dionyſius, Feſtus: vnde e-
tiam Saturnia terra ab eo dicta fuit Italia. Tarpeij appellationem accepit à virgine Ve-
ſtali Tarpeia, quæ ibi armis à Sabinis necata, & ſepulta eſt. Hiſtoriam eam recitant præter iam
dictos Scriptores, etiam Liuius libro 1. & Propertius lib. 4. Capitolium idem mons dictus fuit,
quòd in eo cum fundamenta foderentur ædis Iouis, caput humanum inuentum fuerit, teſtibus
iiſdem & Plutarcho. Theodurus Canterus lib. 1. Variar. lect. cap. 11. ex Arnobio demonſtrat, mon-
tem hunc ſic appellatum à capite Toli inuento, qui in monte Capitolino fuerit ſepultus. Verba D
Arnobij ex libro 6. contra Gentes, quæ à Theoduro citantur, nolu addere. Celeberrimus autem
hic mons fuit, cùm propter alia multa, tum propter ampliſsimum templum Iouis Capitolini,
quod in hoc a Tarquinio Priſco Rege inchoatum, & à Tarquinio Superbo exædificatum eſt: de
quo ſuo loco. Habet ad Ortum Forum & montem Palatinum, ad Occaſum Vrbem planam: ad
Aquilonem Traiani forum & Quirinalem: ad Meridiem Auentinum, Tiberim & Theatrum Mar-
celli, &c. Hunc collem cum Palatino IIX. Vrbis regionem Auguſtus fecit.

De colle Quirinali, CAP. VI.

COLLIS Quirinalis, vt auctor eſt Varro, à Curetibus dictus eſt, qui cum T. Tatio Cu- E
ribus venerunt Romam, quòd ibi habuerunt caſtra. Feſtus ait, primùm dictum hunc
collem Agona, inquiens: Quirinalis collis, qui nunc dicitur, olim Agon appellabatur,
antequam in eum commigrarent Sabini, Curibus venientes, poſt fœdus inter Rumu-
lum & Tatium ictum, à quo hanc appellationem ſortitus eſt: quamuis exiſtiment quidam, ſic
dictum fuiſſe, quòd in eo factum ſit templum Quirino. Idem alibi: Agonia ſacrificia, quæ fie-
bant in monte: hinc Romæ mons Quirinalis Agonius, & Collina porta Agonenſis. Quæ etiam
confirmat Diunyſius lib. 2. appellans hunc collem Agonalem. Porrò ſi quis verba Varronis dili-
genter cunſiderauerit, inueniet eiuſdem collis aliquot partes, ſiue colles particulares fuiſſe: quo-
rum vnus Salutaris, alter Martialis, alius Latiaris ſit vucitatus. Sub Imperatoribus autem Ca-
ballum hunc montem dictum fuiſſe, à duabus ſtatuis marmoreis Alexandri Magni ſeu eius Mace- F
donum, equum Bucephalum domantis, quas Alexandria Conſtantinus Imperator Romam
tranſtulerit, atque in mediu thermarum à ſe in Quirinali extructarum, collocauerit, annotat O-
nuphrius & Georg. Fabricius in ſua Roma. Collis hic habet ab Ortu Eſquilias & Viminalem: ab
Occaſu Vrbem planam & campum Martium: à Meridie Neruæ & Traiani fora, atque Capito-
lium: à Septentrione collem hortulorum, & portam Viminalem. In hoc colle fuit præcipua ſex-
tæ regiunis pars, quæ Alta ſemita dicebatur.

De monte Cælio, CAP. VII.

MONTIS Cælij (quem primum Romulum muniuiſſe, Pomerio verò Tullum, vt Dio- G
nyſius & Liuius, vel Ancum, vt Strabo, vel Tarquinium, vt Tacitus ſcribunt, incluſiſ-
ſe.) ſic meminit Varro libro 4. de Lingua Latina: In Suburanæ regionis parte prin-
ceps eſt Cælius mons, à Cælio Vibenno Tuſco duce nobili, qui cum ſua manu dici-
tur

A tur Romulo v[illegible] auxilio contra Sabinum Regem. Hactenus Varro. Cum quo & Dionyſius,
& Sext. Pompeius Feſtus conſentiunt: niſi quòd Feſtus non Cælium illum Etruſcum ducem, ſed
Cælem di[illegible] cum fuiſſe ſcribit. Querquetulanum etiam hunc montem appellatum docet Tacitus
libro 4. inquiens: Haud fuerit abſurdum tradere montem eum (de Cælio loquitur) antiquitus
Querquetulanum cognomento fuiſſe, quòd talis ſyluæ frequens, fœcundusq́. erat, mox Cælium
appellatum, a Cæle Vibenna, qui dux gentis Etruſcæ, cùm auxilium appellatum ductauiſſet, ſe-
dem eam acceperat à Tarquinio Priſco, ſeu quis alius Regum dedit: nam in eo Scriptores diſſen-
tiunt. Habitaſſe autem eum montem Etruſcos, & deinde, cùm eum nimis muniiſſent, & in ſuſpi-
cionem veniſſent, ab illo in planum locum deductos fuiſſe, qui ab iis Thuſcus vicus dictus ſit, tra-
dit Varro, & breuiter meminit Tacitus. Qui etiam cum Suetonio auctor eſt, montem eum à Ti-
B berio Imperatore, quod is poſt incendium habitatoribus ædificia conſumpta instauraſſet, Augu-
ſtum dici cœptum eſſe. Habuit in hoc monte Regiam ſuam Tullus Hoſtilius, vt ſcribit Liuius,
quæ poſtea Curia Hoſtilia vocitata eſt. Hodie inſignis is mons in Vrbe habetur, Baſilica Ioannis
Lateranenſis, de qua alij. Hic mons ab Oriente habet Vrbis mœnia, terminumque Eſquilinæ re-
gionis portam Eſquilinam & Amphitheatrum: ab Occidente Suburam & montem Palatinum:
à Septentrione Carinas, Cælium & Eſquilias: à Meridie Piſcinam publicam & Vallem, quæ eſt
ante viam Appiam, quæ prope Septizonium Seueri inchoans, verſus portam Capenam proten-
ditur. In hunc montem ſecundam Vrbis regionem, Cælimontium appellatā Aug. Cæſar poſuit.

De monte Eſquilino, CAP. IIX.

C
ESQVILINVS mons quando Vrbi ſit additus, & Pomerio incluſus, dictum ſuprà
eſt. Accepit autem nomen, vt plerique exiſtimant, ab excubiis, quas Romulus in illo
monte habuit, cum Tito Tatio parum fideret, eumque inſidæ ſocietatis ſuſpectum ha-
beret quaſi Excubinus: vnde poſtea Eſquilinus factum eſt. Quam vocabuli etymolo-
giam etiam Ouidius agnoſcit libro 3. Faſtorum. Alij verò non ab excubiis, ſed à quiſquiliis di-
ctum eum montem Eſquilias arbitrantur, quòd Aucupes ibi quiſquiliis ſparſis aues illuderent.
Alij verò, quòd excultæ Eſquiliæ à Rege Tatio in illo monte fuerint, ſic appellarunt: quæ omnia
Terentius Varro libro quarto de Lingua Latina indicat, & quædam etiam Sextus Pompeius Fe-
ſtus. Habuit autem hic mons aliquot colles, quorum vnus Ciſpius, alter Oppius, Septimius a-
D lius dictus fuit, teſte Varrone loco eodem. Quomodo excultus hic mons, & quibus ædificiis
exornatus fuerit, oſtendet quintæ regionis deſcriptio, paulò poſt ſecutura. Habet ab Ortu Vrbis
muros, verſus aggerem & caſtrum Prætorium: à Meridie viam Lauicanam: ab Occaſu vallem
inter Cælium & Palatinum longè lateque patentem: à Septentrione Viminalem.

De Monte Viminali CAP. IX.

VIMINALIS mons, teſte Varrone Romanorum omnium doctiſſimo, à Vimineo Ioue,
quòd ibi aræ eius ſint, dictus eſt: vel, quòd ibi vimineta, vel viminum ſylua fuerit: quod
idem & Sextus Pompeius affirmat, & Iuuenalis: cuius autem generis vimina illa fue-
E rint, nemo prodit. Fuit etiam Fagutalis appellatus, à ſylua fagea, teſtibus iiſdem. Ma-
xima eius montis pars hodie inculta iacet, & vel hortos, vel vineta, vel populos, ſalices, & harun-
dines habet. Hunc collem cum Eſquiliis quintam Vrbis regionem fecit Cæſar Auguſtus, quum
ſpacium Vrbis in vicos & quatuordecim regiones diuideret: vnde ex deſcriptione eius regionis
etiam huius collis ædificia & ornamenta cognoſcētur. In Ortum tendens hic mons, habet cam-
pum Eſquilinum & Vrbis muros, cum caſtris Prætoriis: in Occaſum verò Quirinalem, falſam
Suburam, & vallem planam interiectam: in Meridiem Eſquilias, viamque interpoſitam: à Se-
ptentrione Vrbis muros, verſus portam Viminalem.

De monte Auentino, CAP. X.

F
AVENTINVM montem multis de cauſis ſic appellatum, ſcribit Varro: videlicet, vel
ab Auentino Rege Albano, qui ibi ſepultus fuerit: vel ab aduentu hominum, quòd ibi
commune Latinorum Dianæ templum ſit conſtitutum: vel ab auibus, quæ ſeſe à Ti-
beri eò ferrent: vel etiam ab aduectu, quod cùm olim mons ille paludibus à reliquis
eſſet diſcluſus, ex Vrbe ratibus eò aduecti homines eſſent: cui ſententiæ ipſe accedit. Quod ab
Auentino Albanorum Rege hic mons Auentinus dictus ſit, docent etiam Sextus Pompeius Fe-
ſtus, Dionyſius Halicarnaſſeus, Liuius & Ouidius. Meminit Varro in libris de Gente populi Ro-
mani, quoſdam ab Auente Sabinorum fluuio montem illum Aueotinum dictum fuiſſe, opinari,
quod Sabinis in Vrbem ſuſceptis, Romulus eum habitandum conceſſerit. Quæ tamen opinio
G non videtur eſſe veriſimilis: cùm & Virgilius, & Ouidius quodam in loco teſtentur, ante Euan-
dri & Herculis in Italiam aduentum hunc montē id nominis habuiſſe. Fuerunt præterea & aliæ
huius montis appellationes: nam Murcius dictus eſt, teſte Sexto Pompeio Feſto, à ſacello Deæ
Murciæ, quod ſub eo monte fuit. Item collis Dianæ, à templo eius Deæ, quod in hoc monte ex-

titit. Et celebris fuit Auentinus, Auentini & T. Tatij Regum, ac Remi, ſepulchris: ſeceſsione e- A
tiam plebis Romanæ in eum montem facta. Sed & hoc obſeruandum de eo eſt, quòd Romu-
lus neminem eum habitare paſſus fuerit, ſed ſacrum fratri eſſe voluerit. Ideoque cùm reliqui col-
les, de quibus hactenus dictum, Vrbis Pomerio à Regibus incluſi fuiſſent, hoc tamen de Auen-
tino non legitur. Sed is tandem à Tiberio Claudio Imperatore Auguſto Vrbi additus legitur.
Cuius quidem rei Meſſala apud Agellium libro 13. capite 14. hanc cauſam fuiſſe recitat, quòd in
eo monte Remus Vrbis condendæ gratia auſpicauerit, aueſque irritas habuerit, & ſuperatus in
auſpicio à Romulo fuerit. Idcircò addit, omnes qui Pomerium protulerunt, montem iſtum ex-
cluſerunt, quaſi auibus obſcœnis ominoſum. Hæc Meſſala. Hic mons, quem propter longitu-
dinem certò deſcribi nun poſſe, Georgius Fabricius fatetur, ad Ortum in Meridiem declinan-
tem reſpicit mœnia: ad Meridiem campum Figulinum: ad Occaſum flumen: ad Septentrionem B
muntem Palatinum. Hunc montem Auguſtus XIII. regionem fecit: vnde ex ea cognoſci pote-
rit, quomodo fuerit excultus.

De reliquis tribus collibus: Hortulorum videlicet, Ianiculo, & Vaticano, CAP. XI.

CVM Romani nimium ſtuderent, non Imperij tantùm auctioni, ſed Vrbis etiam am-
plificationi, vt cuiuis, qui in ſcriptis veterum non planè hoſpes eſt, manifeſtum eſſe
poteſt: ideoque non cuntenti veteribus Pomerij finibus, illos ſæpe mutarunt, & aliis C
atque aliis montibus Vrbi ſubinde additis, prntulerunt, vti hactenus de ſeptem illis
principalibus montibus dictum eſt: præter quos tamen etiam alios colles ſuperioribus magni-
tudine nequaquam pares Vrbis Pomerio incluſerunt, de quibus hoc capite pauca dicam. Fue-
runt autem hi tres: cullis Hurtulurum, Ianiculum & Vaticanus.

Collis Hortulorum, vel vt alij, Hortorum, hanc appellationem accepiſſe videtur à proximis
ei hortis Salluſtij. Poſtea vocitatus fuit Pincius, quod in eo Pinciorum domus eſſent. quæ fami-
lia nobiliſsima fuit, ac claruit in Vrbe circa tempora Conſtantini. Hic collis antiquitus extra Vr-
bis mœnia fuit, ideoque extra ſeptem montium numerum. Tempure autem Aureliani Impera-
toris Pomerio incluſus eſt. Celebris fuit, cùm propter Neronem in eo ſepultum, vti Tranquillus
in Nerone teſtatur, tum propter Candidatos, quibus vſus erat (vt Macrobij verbis vtar) in Co- D
mitium nundinis venire, & in hoc culle conſiſtere: vnde ab vniuerſis poſſent videri: & inde in
Campum Martium, petitum Magiſtratum, deſcendere.

Ianiculum inquit Sextus Pompeius Feſtus dictum, quod per eum, tanquam per ianuam,
populus Romanus primitus tranſierit in agrum Etruſcum. Alij ſic appellatum ſcribunt, à ve-
tuſtiſsimo oppido, quod Ianus in Italia condidit. Macrobius autem dictum putat Ianiculum,
quòd Ianus ibi vel ſit ſepultus, vel habitauerit. Hodie a flauis arenis mons aureus nominatur, &
corrupto vocabulo Montorius. Ex hoc monte propter altitudinem Roma maximè eſt conſpi-
cua. Cæteris autem infrequentior eſt, ob aeris grauitatem, vt Martialis teſtatur. Celebris fuit
Numæ Romanorum Regis, vt Dionyſius & Liuius: itemque Statij Cæcilij Poetæ, vt Cæſarien-
ſis Euſebius produnt, ſepulchris. In hunc aliquando plebem ſeceſsiſſe Romanam, & à Quinto E
Hortenſio Dictatore reuocatam, ſcribunt Plinius libro decimoſexto, & Liuius. In eodem, vt ſcri-
bunt Liuius, Dionyſius, Italicuſque Silius, Rex Thuſcorum Porſenna caſtra habuit. Fuit autem
trans Tiberim.

Vaticanus etiam mons trans Tiberim fuit, olim non habitatus, nec ad Vrbem pertinuit. No-
men accepit, vt eſt apud Agellium libro 16. capite 17. à vaticiniis, quæ in eo agro fieri ſolerent.
Sextus Pompeius ſcribit: Vaticanum collem appellatum eſſe, quòd eo potitus ſit populus Ro-
manus Vatum reſponſo, expulſis Etruſcis. Alij volunt à Vaticano, vel Vagitano Deo ſic appel-
latum. Vetuſtiſsima in eo ilex fuit, de qua Plinius ſic ſcribit: Vetuſtior Vrbe in Vaticano ilex, in
qua titulus æreis literis Etruſcis, religione arborem iam tunc dignam fuiſſe ſignificat. Nobilis
olim fuit Scipionis ſepulchro. Nunc vero clarus, cùm propter alia, tum propter celeberrimam F
totius orbis Bibliothecam Vaticanam.

Porrò autem ij montes iam rariſsimi habitantur, maxima ex parte hortis & diſperſis hinc in-
de templis, aut clauſtris religioſis uccupati: aut veterum ædificiorum ruinis ubruti. Vetuſtiſsi-
mis temporibus nemora & paſcua habuit Palatinus, vt ſcribit Tibullus: Capitolinus dumetum,
vt Virgilius: Eſquilinus, Quirinalis & Viminalis, vimina & ſyluam fageam, vt Varro: Cælius
quercetum, vt Tacitus: Auentinus lauretum, vt Solinus: Ianiculum eſculetum, vt Plinius: Va-
ticanus ilicetum, vt Fuluius, prodidêre.

Et hæc quidem quæ de Vrbis initio, ambitu, amplificatione & montibus Pomerio incluſis,
hactenus dixi, præter veteres rerum Romanarum Scriptores, quos citaui: habent etiam Geor-
gius Fabricius in ſua Roma, Bartholomæus Marlianus in antiquę Romæ Topographia, & Onu- G
phrius Panuinius lib. 1. Comment. Reipublicæ Romanæ, ex quibus plura peti
poſſunt. Situm Vrbis & dictorum montium oſten-
det ſubiecta Tabula.

De

A
De Vrbis Romæ regionibus CAP. XII.

HIS explicatis, de quatuordecim nunc regionibus dicendum eſt, quod hoc capite fa-
ciam. Vrbem Romam Romulus in tres partes diſtribuit, qoas Tribus appellauit, Dio-
nyſio & Liuio teſtibus. Varro eas partes appellat, hæ fuerunt Tatienſium, Ramnen-
ſium & Lucerum. An verò regiones rectè dici poſsint, dubitari poteſt: ſed tamen ha-
bent cognationem aliquam cum regionibus, eo ipſo, quod vnaquæque harum Tribuom pro-
priam ſedem in Vrbe occupauit. Ramuenſes enim à Romulo ſic dicti, Palatiom & Cælium mon-
tes coluerunt: Tatienſes, à Tito Tatio nomen adepti, Capitolium & Quirinalem habitarunt. Lu-
ceres, à Lucumone, vel, vt alijs placet, à Luco, in quo Aſylum fuit, denominati, loca inter Pala-
B tium & Capitolium plana, atque circum forum tenoère: de quibus plura, vbi de Tribubus erit
dicendom. Fuerunt autem hæ tres Tribus à Tarquinio Priſco auctæ, & ex tribus ſex factæ. Ser-
uius Tullius vt. Romanorum Rex ex ijs quatuor fecit, aliaque eis nomina attribuit, de quibus
Dionyſius lib. 4. ita ſcribit: Cæterùm Tullius, poſtquàm ſeptem colles vno muro complexus eſt,
Vrbem in quatuor partes diuiſit, à collibus cognominatas: Palatinam, Suburanam, Collinam,
Eſquilinam: & quatuor Tribus eſſe fecit, quæ ad id temporis tres fuerant, ſuosque cuique tri-
bules adſcribit, diuiſa habituros munia, nec mutaturos domicilium. Et hæc quidem Vrbis diui-
ſio in quatuor partes, ſeu regiones à Seruio Tullio facta, durauit vſque ad tempora Auguſti. Is
enim primùm Vrbē in certas regiones diſtribuiſſe legitur apud Suetonium, qui in Auguſto ca-
pite 30. ſcribit, Auguſtum ſpacium Vrbis in regiones & vicos diuiſiſſe. Plinius autem lib. 3. cap. 5.
C auctor eſt, in quatuordecim reginnes eam diuiſam eſſe: à quo non diſſentit Tacitus, qui libro 15.
Annalium de incendio Neroniano loquens, idem perſpicuè confirmat: ne dicam de Sext. Ruſo,
& P. Victore, qui quatuordecim illas Vrbis regiones deſeripſerunt. Hos ſecutus eſt Onuphrius
Panuinios Veronenſis, cuius deſcriptionem, cùm reliquis ſit plenior, & clarior, huc referre pla-
cet. Qualem autem in ea ordinem ſecotos ſit, ipſemet indicat his verbis: Huic, inquit, meæ Vr-
bis deſcriptioni, integros illos duos libellos (Sexti Rufi ſcilicet & P. Victoris) incluſi, vtriuſq;
ordinem ſecutus in recenſendis Vrbis regionibus, quos deinde ex antiquis probatisque aucto-
ribus, ſexcentis locis auxi. In eis autem enumerandis, quæ per ſingulas regiones erant, eorum or-
dinem nòn admiſi, ſed quandam mihi commentus ſom rationem, quam ijs tradendis rebus
commodiſsimam eſſe exiſtimaui, vt facile legentes cogooſcere poterunt. Primo enim loco regio-
D nis nomen, deinde montes, Inſulam, vias intra Vrbem, riuos, aquas, ſi quæ erunt, ponēdæ: cliuos,
vicos, vicomagiſtros, curatores, denunciatores, cohortes vigilum, nomina lucorum publicorum,
vel incertorum. deinde lucos, templa, ædes, ædiculas, porticus, Ianos, vel æanos, atria, areas, ſa-
craria, ſacella, delubra: nomina cæterorum locorum ſacrorum, aras, ſigna, ſtatuas Deorum, ho-
minum, vel animalium: hippodromos, equiria, circos, obeliſcos, ſtadia, factionum ſtabula, thea-
tra, amphitheatra, ludos, naumachias, ædificia reliqua publica incerta, fora, cœnacula, curias,
baſilicas, regias, comitia, ſepta, carceres, reliqua publica ædificia profana, caſtra ſiue ſtariones,
campos, hortos, ſcholas, tabernas, aquas, thermas, balinea, lymphea, nymphea, lauacra lacus, fon-
tes, bibliothecas, arcus, columnas, ſeptizonia, ſepolchra, emporia, macella, horrea, piſtrina, do-
mus, inſulas, & poſtremò regionis ambitum. quem ordinem ſequi decreui. Hæc ille. Regio au-
E tem à rego dicitur, quòd priuſquam prouinciæ fierent, regiooes ſub Regibus erant, atque ab ijs
regebaotur. Poſtea à ſimilitudine earum regionum, in quas orbis diuiditur, maiores in Vrbe par
res regiones appellari cœptæ. Regioois pars eſt vicus: quippe Vrbs in regiones tanquā in maio-
ra membra, & in vicos tanquam minora diuiditur. Dictus verò eſt vicus, quòd vias circum ha-
beret, nos Germani dicimus, eine Gaſſen/oder Straſſe. Sed hæc hactenus. Sequitur nunc ex
Onuphrio deſcriptio regionis primæ.

Deſcriptio XIV. vrbis Romæ regionum, ex Onuphrio Panuinio CAP. XIII.

REGIO VRBIS PRIMA,

Porta Capena.

Almo Fluuius.

Vici nouem.

Vicus Camœnarum.
Vicus Druſianus.
Vicus Sulpici vlterioris.
Vicus Sulpici citerioris.
Vicus Fortunæ obſequentis.
Vicus puluerarius.
Vicus Honoris & Virtutis.
Vicus trium ararum.
Vicus Fabrici.
Vicomagiſtri XXXVI. quatuor p ſingulos vicos.
Curatores II.
Denuociatores II.

Luci tres.

Lucus Cuperius Hoſtiliani.
Lucus Egeriæ.
Lucus Camœnarum.

Templa quatuor.

Templum Iſidis.

Deſcriptio Vrbis Romæ, à

,à Romulo condita.

In hac Roma deſcriptione videri poteſt, quomodo Vrbs à Romulo primũ cõdita, & poſtea ſucceſſu temporis ſubinde amplificata fuerit. In medio conſpicitur Vrbs quadrata, à Romulo condita, quæ habuit primũ tres portas, quibus paulò pòſt addita fuit quarta. Suntq; hæ numeris notatæ: 1. notat portã Ianualem. 2. portam Carmentalem. 3. Pandanam. Litera Græca α portã Romanam, ſiue Mugoniam, ſiue Trigoniam.

Secundò conſpicitur vrbs amplificata à Regibus, quæ habuit portas ſeptẽ: illa tũc hoc loco notata literis alphabethi. B verſus ortum, notat portam Capenam. C portam Cœlimontanam. D Neuiam. E Eſquilinã. F Viminalem. G Collinam. H Flumentanam. Poſtea incluſo muris monte Auentino, acceſſit porta octaua Trigemina dicta, quæ hic notatur litera A.

Pontes etiã numeris ſignati ſunt: 4. notat pontẽ Aelium, ab Aelio Hadriano ſic dictum. Hodie appellatur Pons S. Angeli, in quo Equites aurati creari ſolent. 5. notat Pontem Ianiculenſem, qui & Pons Aurelij dicitur. Hodie, Pons Sixti, quod à Sixto IV. Pontifice eſt reſtitutus. 6. Pons Tarpeius, qui & Fabricius dictus fuit. 7. Pons Eſquilinus, qui & Ceſtius appellatus fuit. Hodie, Pons S. Bartholomæi dicitur. 8. Pons Palatinus: olim etiam Pons Senatorum appellabatur. Nunc pons S. Mariæ Aegyptiacæ. 9. Notat arcũ Portugalli. 10. Notat ædem auream Neronis Imp. in colle Quirinali. 11. Notat Thermas Conſtãtini. 12. Thermas Titi denotat. 13. Templum Veneris. 14. Circum Agonalem.

Templum Serapidis.
Templum Fortunæ viatorum.
Templum Martis Extramuranei.

Aedes ſex.

Ædes Martis Quirini.
Ædes Mineruæ.
Ædes Mercurij.
Ædes Tempeſtatis.
Ædes Apollinis.
Ædes Camœnarum.

Aedicula decem.

Ædicula Fortunæ obſequentis.
Ædicula Honoris.
Ædicula Virtutis.
Ædicula Ridiculi.
Ædicula Herculis. *Reliquæ deſiderantur.*

Area ſeptem.

Area Apollinis.
Area Spei.
Area Thalli, ſiue Galli, ſiue Galliæ.
Area Iſidis Ælianæ.
Area Pinaria.
Area Carſuræ.
Area Mercurij.

Ara dua.

Ara Mercurij. Ara Iſidis.
Lapis Manalis.
Circus Antonini Caracalli cum Obeliſco.
Senaculum ad Portam Capenam.
Mutatorium Cæſaris.
Campus Ridiculi.
Horti Terentiani.
Tabernæ Cædiciæ.
Thermæ Commodianæ.
Thermæ Seuerianæ.

Balinea publica ſex.

Balineum Vettij Bolani.
Balineum Torquati.
Balineum Mamertini.
Balineum Abaſcantiani.
Balineum Mettiani Secundiani.
Balineum Antiochiani.
Balinea reliqua priuata ſine nomine XXCII.

Lacus Fund. XXCIII. In his:

Lacus Promethei.
Lacus Veſpaſiani, aliàs Vipſani.
Lacus Sanctus.
Lacus Sudans.
Lacus Torquati.
Lacus Publicus.
Lacus Biuius.
Lacus Spei.
Lacus Gratiæ.
Lacus Mamertini.
Lacus Salutaris.
Lacus reliqui ſine nomine LXXII.

Arcus IV.

Arcus Druſi Neronis.
Arcus diui Traiani.
Arcus diui Veri Parthici.
Arcus Bifrons.

Sepulchra.

Corneliorum Scipionum.
Atiliorum Calatinorum.
Seruiliorum.
Cæciliorum.
Horatiorum, &c.
Horrea XIV.
Piſtrina XII.
Domus CXXI.
Inſulæ ∞ IↃↃ. CCXXIII.
Regio in ambitu côtinet pedes CCIↃↃ∞ ∞ ∞ CCXXIII.

REGIO VRBIS SECVNDA
Cælimontium.

Mons Cælius, aliàs Querquetulanus, aliàs Auguſtus.
Cæliolus.
Subura.
Ceroilenſis.

Vici XII.

Vicomagiſtri XXXII.
Curatores II.
Denunciatores II.
Cohortes vigilum V.
Lupanæ in Subura.
Antrum Cyclopis.
Caput Africæ.
Arbor Sancta.
Mica aurea.
Spolium Samariom.
Luci duo.
Templum Tulli Hoſtilij.
Templum Bacchi.
Templum Fauni.
Templum diui Claudij.
Templum Deæ Carneæ.
Ædiculæ VIII.
Dianæ in Cœliolo.
Fortunæ Barbatæ.
Mineruæ captæ.

Iſæum Metellianum.
Mineruium.
Statua Equeſtris M. Antonini Imperatoris.
Ludus Matutinus.
Ludus Gallicus.
Regia Tulli Hoſtilij.
Armamentarium.
Caſtra peregrina.
Manſiones Albanæ.
Campus Martialis.
Campus Fontinarum, aliàs Forinarum.

Campus

Campus Cælimontanus.
Thermæ publicæ.
Balineæ priuatæ XXC.
Lacus Fund. ſine nomine LXV.
Macellum magnum.
Horrea XXIII.
Piſtrina XXIII.
Domus CXXXIII.

In his:

Domus Vectiliana, aliàs Vitelliana.
Domus Philippi.
Domus ſeptem Parthorum.
Domus Laterani.
Cæſaris Dictatoris.
Mamurræ Formiani.
Tiberij Claudij Ceotumali.
Iunij Senatoris.
Stellæ Poetæ.
Tib. Claudij Clypti Hymnologi.
Tetricorum.
Turris Mamilia.
Inſulæ CIↃ CIↃ CIↃ CVI.
Regio in ambitu cōtinet pedes CCIↃↃ ∞ ∞ ∞ CC. id eſt, 13200.

REGIO TERTIA ISIS ET SErapis Moneta.

Carinæ.

Vici VIII.

Vicus Albus.
Vicus Fortunæ vicinæ.
Vicus Anciportus.
Vicus Baſsianus.
Vicus Structorum.
Vicus Aſellus.
Vicus Lanarius.
Vicus Primigenius.
Vicomagiſtri XXXII.
Curatores II.
Denunciatores II.
Caput Suburæ.
Tribus Gratiæ aureæ, aliàs areæ.
Summum Choragium.
Caput Sacræ viæ.
Prætura Præſentiſsima.
Lucus Cuperius Scholæ capulatorum.
Templum Iſidis & Serapidis Monetæ.
Templum Concordiæ virilis cum delubro.

Aedicula octo.

Ædicula bonæ Spei.
Ædicula Serapidis.
Ædicula Sangi Fidoni.
Ædicula Mineruæ.
Ædicula Iſidis.
Ædicula Veneris.
Ædicula Æſculapij.
Ædicula Vulcani.
Porticus Liuiæ, iuxta templum Concordiæ virilis.
Porticus Claudij Martialis.
Amphitheatrum Veſpaſiani, quod capit loca IↃↃↃ CCIↃↃ CCIↃↃ IↃↃ ∞ ∞ .i. 77000.
Ludus magnus.

Item.

Ludus Dacicus.
Ludus Mamertinus.
Caſtra Miſenatium.
Caſtra Miſenatium vetera.
Schola Quæſtorum.
Schola Capulatorum.
Schola Galli.
Therma Titi Cæſaris Auguſti.
Thermæ Traiani Cæſaris Auguſti.
Thermæ Philippi Cæſaris Auguſti.
Balineæ priuatæ LXX.
Lympheum Tib. Claudij Cæſaris Auguſti.
Lacus Paſtoris.
Lacus ſine nomine LXV.
Horrea XXIX. aliàs XIX.
Piſtrina XXIII.
Domus CLX.

In his:

Aurea Neronis cum porticu.
Domus Bruttiani.
Domus Pompeiani.
Titi Cæſaris cum atrio, in quo fuit Laocoontis ſtatua.
Inſulæ ∞ ∞ DCCCVII.
Regio continet in ambitu pedes CCIↃↃ ∞ ∞ CDL. id eſt, 12450.

REGIO QVARTA VIA SACRA ALIAS Templum Pacis.

Via ſacra.
Ad Corneta.

Vici octo.

Vicus Cyprius, pòſt Sceleratus.
Vicus Eros.
Vicus Veneris.
Vicus Apollinis.
Vicus trium viarum.
Vicus Anciportus minoris.
Vicus Fortunatus minoris.
Vicus Sandaliarius.
Vicomagiſtri XXXII.
Curatores II.
Denunciatores II.
Carinæ caput.
Æqui mælium.
Bucena aurea.
Sororium tigillum.
Meta ſudans.

Caput

Caput Lynco.
Butta Gallica.

Templa X.

Templum Pacis, in quo inter cætera ornamenta erant Templi Hieroſolymorum.
Templum Remi.
Templum vrbis Romæ & Auguſti.
Templum Veneris Cloacinæ.
Templum Diuæ Fauſtinæ, cum porticu.
Templum Telluris in Carinis cum armamentarin.
Templum Solis.
Templum Lunæ.
Templum Concordiæ in porticu Liuiæ.
Templum Diui Neruæ in foro Tranſiturio.
Ædes Iani Curiatij.
Ædes Iunonis ſororiæ in Carinis.
Ædes Salutis.

Aedicula VIII.

Ædicula Muſarum.
Ædicula Spei.
Ædicula Mercurij.
Ædicula Lucinæ Valerianæ.
Ædicula Iunonis Lucinæ.
Ædicula Mauortij.
Ædicula Iuuentutis.
Ædicula Iſidis.
Volcanale, vbi lutos à Romulo ſata.
Sacripurticus, aliàs Sacripurtus.
Porticus abſidata.
Area Victoriæ.
Area Volcani, in qua ſanguine per biduum pluit.
Sacellum Deæ Strennoæ.

Colloſus Solis altus pedum CIIS. aliàs CXX. habẽs in capite radios VII. ſingulos pedum .XXIIS.
Apollo Sandaliarius.
Odaeum.
Forum Tranſitorium, aliàs Palladium, aliàs diui Neruæ, cum porticibus.
Forum Cupedinis.
Baſilica vetus L. Æmilij Paulli.
Baſilica Conſtantiniana.
Secretarium populi Romani.
Balineum Daphnidis.
Balineæ priuatæ LXXV.
Lacus ſine nomine LXXIX.
Arcus Titi Cæſaris Veſpaſiani Auguſti.
Arcus L. Septimij Seueri.
Arcus Conſtantini Auguſti.
Horrea XIIX.

In his:

Cantharia, aliàs Teſtaria.
Piſtrina XXIIII.
Domus CXXXVIII.
Regis Anci Marci in via Sacra.
Sp. Caſsij Viſcellini in Carinis, vbi poſtea templum Telluris fuit.
Domus Cn. Pompeij, poſt M. Antonij in Carinis.
Domus auita Ciceronum.
Domus alia C. Cæſaris in Sacra via.
Domus M. Manilij.
Domus Philippi in Carinis.
Domus D. Cælij Balbini Imper.
Inſulæ ∞ ∞ DCCLVIII. id eſt, 2758.
Regio cõtinet in ambitu pedes CCIƆƆ ∞ IƆƆ. .i.14000. aliàs ∞ ∞ CCIƆƆ CCIƆƆ. i.18000.

REGIO QVINTA ESQVILINA CVM Turri & colle Viminali.

Mons Eſquilinus, aliàs Ciſpius, Oppius & Septimius.
Mons Viminalis, aliàs Fagutalis.
Aggeres Tarquinij Superbi.
Cliuus Vrbicus.
Vico Patricios.

Figlinæ.

Puticuli, aliàs Puticulæ in Eſquiliis.
Spes vetus.

Vici XV.

Vicus Sucuſanus.
Vicus Vrſi pileati.
Vicus Mineruæ.
Vicus Vſtrinus.
Vicus Palloris.
Vicus Seius.
Vicus Siluani.
Vicus Capulatorum.
Vicus Tragœdus.
Vicus Vnguentarius.
Vicus Paullinus.
Vicus Paſiores.

Vicus Caticarius.
Vicus Veneris placidæ.
Vicus Iunonis.
Vicus Africus in Eſquiliis antiquus.
Vicomagiſtri LX.
Curatores II.
Denunciatores II.
Stationes cohort. vigilum VII.
Tabernola.
Tres tabernæ.
Lucus Poetilinus.
Lucus Fageus, aliàs Fagutalis.
Lucus Eſquilinus.
Lucus Querquetularius.
Lucus Mephitis.
Lucus Iunonis Lucinæ.
Lucus Viminalis, aliàs Iouis Viminei.
Lucus Rubiginis.
Templum Iouis Fagutalis, aliàs Viminei.
Templum Iunonis Lucinæ.
Templum Mineruæ Medicæ.
Pentheum.
Templum Siluani ſub Viminali, cum porticu.
Templum Æſculapij.

Templum

Templum Veneris Erycinæ ad portam Collinam cum porticu.
Ædes Veneris Verticordiæ, extra portam Collinam, via Salaria.
Ædes Rubiginis via Nomentana, extra portam Catularíam.
Ædes Quietis extra portam Collinam.
Ædes Felicitatis
Ædes Malæ Fortunæ.

Aediculæ XVI.

Ædicula Fortunæ Seiæ.
Ædicula Veneris placidæ.
Ædicula Caſtoris.
Ædicula Pollucis.
Ædicula Siluani.
Ædicula Apollinis.
Ædicula Cloacinæ.
Ædicula Herculis.
Ædicula Mercurij.
Ædicula Martis.
Ædicula Lunæ.
Ædicula Serapidis.
Ædicula Veſtæ.
Ædicula Cereris.
Ædicula Proſerpinæ.
Ædicula Fortunæ paruæ.
Sacellum deæ Næniæ extra portam Viminalem.
Sacellum Querquetularium.
Sacellum Iouis Fagutalis.
Ara Iouis Viminei.
Ara Malæ Fortunæ.
Hercules Siluanus.
Iſis Patricia.
Amphitheatrum Caſtrenſe.
Circus Aureliani cum obeliſco.
Forum Eſquilinum.
Baſilia Sicini.
Regia Seruij Tullij.
Campus Eſquilinus.
Campus Viminalis ſub aggere, in quo erat ædicula Fortunæ paruæ.
Horti Mecœnatis cum turri.
Horti Plautiani, aliàs Planciani, aliàs Pallantiani.
Horti Torquatiani.
Caſtra Prætoria.
Viuarium.
Thermæ Olympiadis.
Thermæ Nouati.
Balineum Paulli.
Balinea priuata LXXV.
Nymphęum Alexandri Imp.
Lauacrum Agrippinæ.
Lacus Promethei II.
Lacus ſine nomine CLXXIX.
Caſtellum aquarum Marciæ, Iuliæ & Tepulæ.
Arcus Gallieni.
Macellum Liuianum.
Horrea XXIII.
Piſtrina XXII.

Domus CXXC. In his.

Domus Regis Ser. Tullij.
Q. Lutatij Catuli.
M. Licinij Craſsi diuitis.
Aquilij Iureconſulti.
P. Virgilij Maronis.
Propertij.
Aul. Perſij.
C. Plinij Iunioris.
Licinij Imperatoris.
Inſulæ. ∞ ∞ D. CCCL.
Regio habet in ambitu pedes CCIↃↃ IↃↃ. DCCCCL. id eſt, 15950.

REGIO SEXTA ALTA SEMITA.

Mons Quirinalis, aliàs Agonius, Salotaris, Latiaris & Mutialis.
Campos Sceleratus ad portam Collinam.
Cliuus Publicus.

Vici XIII. aliàs XII. non enim connumerant vicum Bellonæ.

Vicus Bellonæ extra numerum.
Vicus Mamuri.
Vicus Albus.
Vicus Publicus.
Vicus Floræ.
Vicus Quirini.
Vicus Flauius.
Vicus Fortunarum.
Vicus Paccius.
Vicus Tiburtinus.
Vicus Salutis.
Vicus Calidianus.
Vicus Maximus.
Vicus Muſtellarius antiquus, extra numerum.
Vicomagiſtri XLVIII. aliàs LII.
Curatores II
Denunciatores II.
Cohortes vigilum III.
Capitolium vetus.
Malum Punicum.
Decem tabernæ.
Ad Gallinas albas.
Pila Honoris.

Templa XV.

Templum Salotis in colle Quirinali.
Templum Serapium, aliàs Serapidis.
Templum Apollinis & Clatræ.
Templum Floræ.
Templum Veneris hortorum Salluſtianorum.
Templum Quirini cum porticu.
Templum Mineruæ Flauianæ.
Templum Fortunæ Seiæ.
Templum aliud Salutis.
Templum Fidei.
Templum Fortunæ liberæ.
Templum Fortunæ ſtatæ.
Templum Fortunæ reducis.
Templum Fortunæ publicæ.

Templum

Templum Fortunæ primigeniæ.
Ædes diui Fidij in colle, aliàs Sancti Fidij Semipatris.

Aediculæ XVI.

Ædicula Fortunæ paruæ.
Ædicula Genij Liberorum.
Ædicula Genij Larum.
Ædicula Dianæ Valerianæ.
Ædicula Iunonis Iuliæ.
Ædicula Spei.
Ædicula Sangi, in qua lana, colus, & fuſus Tanaquildis.
Ædicula Siluani.
Ædicula Veneris.
Ædicula Herculis.
Ædicula Victoriæ.
Ædicula Matutæ.
Ædicula Liberi patris.
Ædicula Saturni.
Ædicula Iouis.
Ædicula Mineruæ.
Sacellum Quirini.
Porticus Quirini.
Porticus Milliaria.
Area Callidij.
Statua Quirini alta pedes XX.
Statua Mamuri plumbea.
Statua Fortunæ publicæ in colle.
Statuæ duæ marmoreæ Alexandri Magni Bucephalum domantis, Fidiæ & Praxitelis.
Circus prope portam Collinam, iuxta Ædem Veneris Erycinæ cum obeliſco, ſorte Salluſtij.
Circus Floræ.
Forum Salluſtij.
Forum Diocletiani.
Senaculum Matronarum in colle Quirinali, quod Antoninus Alagabalus fecit.
Horti Salluſtiani.
Thermæ Diocletiani & Maximiani.
Thermæ Conſtantini in colle.
Balinea Paulli.
Balinea priuata LXXV.
Lacus LXXV.
Bibliotheca Vlpia in Thermis Diocletiani.
Horrea XIX.
Piſtrina XXIII.
Domus CLV. In his
Domus Corneliorum.
Domus Attici.
Domus C. Salluſtij.
Domus Titi Flaui Sabini.
Inſulæ CIↃ CIↃ CIↃ IↃV. id eſt, 3505.
Regio in ambitu continet pedes CCIↃↃ IↃↃ IↃC. id eſt, 15600.

REGIO SEPTIMA VIA LATA.

Vici XL.

Vicus Ganymedis.
Vicus Gordiani minoris.
Vicus Nouos.
Vicus Caprarius.
Vicus Solis.
Vicus Gentianus.
Vicus Sanci.
Vicus Herbarius.
Vicus Manſuetus.
Vicus Sigillarius minor.
Vicus Solatarius.
Vicus Fortunæ.
Vicus Spei maioris.
Vicus Nouus vlterior.
Vicus Libertorum.
Vicus Publij.
Vicus Nouus citerior.
Vicus Statuæ Veneris.
Vicus Archemorium, aliàs Archemonium.
Vicus Æmilianus.
Vicus Piſcarius.
Vicus Cælatus.
Vicus Victoris.
Vicus Vicinus.
Vicus Græcus.
Vicus Lanarius vlterior.
Vicus Pomonæ.
Vicus Caput Mineruæ.
Vicus Troianus.
Vicus Peregrinus.
Vicus Caſtus.
Vicus Minor.
Vicus Putealium.
Vicus Scipionis.
Vicus Iunonis.
Vicus Sellarius.
Vicus Iſidis.
Vicus Tabellarius.
Vicus Mancinus.
Vicus Lotarius.
Vicomagiſtri CLX.
Curatores II.
Denunciatores II.
Cohortes VII. primorum vigilum.
Pila Tiburtina.
Ad Manſuetos.
Lapis Pertuſus.
Templum Solis.
Templum nouum Spei.
Templum nouum Fortunæ cum porticu, à Lucullo conditum, in quo erat ſtatua Mineruę, Facta à Fidia, poſita à Paullo Æmilio.
Templum nouum Quirini.
Ædicula Capraria.
Porticus Conſtantini.
Sacellum Genij Sangi.
Equi ænei Tyridatis.
Forum Syarium, aliàs Suarium
Forum Archemorium.
Caſtra Gentiana, aliàs Gypſiana.
Campus Agrippæ.
Horti Argiani.
Balinea priuata LXXV.
Nympheum Iouis.

Lacus

Lacus ſine nomine LXXVI.
Arcus DD Marci & Veri.
Arcus Gordiani Iunioris Aug.
Arcus Nouus.
Piſtrina XVII.
Horrea XXV.
Domus CXX. In his:
Domus Martialis.
Inſulæ ∞ ∞ ∞ CCC XXCV. id eſt, 3385.
Regio in circuitu cõtinet pedes CCIↃↃ CCIↃↃ ∞ ∞ ∞ DCC. id eſt, 23700.

REGIO OCTAVA FORVM ROMANVM.

Mons Saturnius, pòſt Tarpeius, deinùm Capitolinus: aliâs Capitolium, vbi omnium Deorum ſimulachra celebrabantur.
Arx Capitolij.
Rupes Tarpeia, aliâs Saxum Carmentale.
Cliuus Capitolinus.
Porta Stercoraria.
Via Noua.

Vici XII.

Vicus Ligurum.
Vicus Iugarius.
Vicus Thurarius.
Vicus Tuſcus.
Vicus Vnguentarius maior.
Vicus Vnguentarius minor.
Vicus Nouus. * *Reliqui deſunt.*
Vicomagiſtri XLIIX.
Curatores II.
Denonciatores II.
Cohurtes vigilum VI.
Vmbilicus vrbis Romæ.
Milliarium aureum.
Porta Carmentalis.
Puteal Libonis.
Lacus Curtius.
Pila Horatia, vbi Trophæa locata.
Scalæ annulariæ.
Sub Nouis.
Ad Iunium ſecundum Tiberim.
Luteolæ ad Iani templum.
Marſyas.
Fauiſſe Capitolinæ.
Lucus Veſtæ Cuperius.

Templa XXI.

Templum Iouis Capitolini, aliâs Optimi Maximi, in quo erant tria delubra:
Medium Iouis.
Dextrum Mineruæ.
Læuum Iunonis: ibique in arca lapidea ſeruabantur libri Sibyllini.
Templum Iouis Feretrij.
Templum diui Iulij in foro, in quo ſimulachrũ erat Veneris è mari exeũtis DD. ab Auguſto.
Templum Caſtorum ad lacum Iuturnæ, aliâs Caſtoris & Pollucis, in quo erat ſignũ Floræ.
Templum Concordiæ cum cella, inter Forum & Capitolium, à Camillo DD. In quo erat Cenaculum, vbi Magiſtratus cũ Senioribus deliberabant: erantq; in eo hæc ſimulachra:
Battonis adorantis Apollinem, opus Bedæ.
Latonæ puerperæ, Apollinem & Dianam ſubſtinentis, opus Euphranoris.
Æſculapij & Hygiæ, opus Nicerati.
Martis & Mercurij, opera Piſicratis.
Cereris & Iouis, opera Sthenis & Victoriæ.
Templum Veſtæ, cum atrio, vbi erant Palladium, Ignis, & Virgines Veſtales.
Templum Deûm penatium.
Templum Romuli, aliâs Quirini, in Foro.
Templum Iani Gemini æreum, quatuor portarum, cum ſigno Iani, opus Scopæ & Praxitelis, ab Auguſto DD.
Templum diui Traiani.
Templum diui T. Cæſaris Veſpaſiani.
Templum Carmentæ.
Templum Veneris caluæ nouum.
Templum Veneris caluæ vetus.
Templum vetus Mineruæ.
Templum Nemeſis, cum ſimulachro.
Templum Saturni, cum ara, vbi erat ærarium, ante quod erat æneum Siluani ſignum.
Templum diui Auguſti.
Templum Iunonis Martialis.
Templum Larum.
Templum Veneris genitricis, aliâs Veneris & Anchiſæ, cum atrio.

Aedes X.

Ædes Victoriæ.
Ædes Opis & Saturni, in vico Iugario.
Ædes Martis Vltoris in foro diui Auguſti.
Ædes Veiouis, inter arcẽ & Capitolium, prope Aſylum, cum eius ſimulachro cupreſſino.
Ædes Iouis Tonantis in cliuo Capitolij, in qua erant ſigna:
Iouis Tonantis, opus Locræ.
Iouis ex ære Deliaco, opus Hygiæ.
Caſtoris & Pollucis, opus Hygiæ.
Ædes Herculis victoris parua & rotunda, in foro Boario.
Ædes matris Matutæ.
Ædes Vortumni in vico Tuſco.
Ædes Iunonis Monetæ, com officina.
Ædes Iouis coſtodis DD. à Domitiano.
Ædes Veneris Cloacinæ.
Ædes Veneris Erycinæ.
Ædes Salutis.
Ædes Libertatis.
Ædes Iouis Sponſoris.
Ædes Mentis.
Ædes Fidei, in Capitolio.
Ædes Fortunæ primigeniæ.
Ædes Aij Locutij.
Ædes Fortunæ proſperæ.
Ædes fortis Fortunæ, in foro Boiario.

Aedicula XII.

Ædicula Victoriæ, DD. à M. Porcio Catone.

Ædicula Iuuentutis.
Ædicula Termini.
Ædicula Concordiæ ærea, ſupra Græcoſtaſim.
Ædicula Fortunæ obſequentis.
Ædicula Matris Rumæ.

* *
* *
* *
* *
* *
* *

Porticus Iulia.
Porticus Margaritariorum.
Porticus Liuiæ.
Porticus Auguſti.
Porticus Minucia: aliàs Numicia.
Porticus Naſicæ.
Porticus Porphyretica.
Porticus Capitolinæ.
Porticus Conſtantini.
Iani duo, celebris Mercatorum locus ad arcum Fabianum, ſuperior, inferiorque.
Atrium publicum in Capitolio.
Atrium Mineruæ.
Atrium Veſtæ.
Area Opis, &c.
Area Cereris in vico Iugario.
Area Saturni ante ærarium.
Sacellum Sumani.
Sacellum Larum.
Sacellum pudicitiæ patriciæ.
Sacellum Herculis in foro Boario.
Delubrum Mineruæ in foro.
Delubrum Larum.
Aſylũ inter duos Lucos, Arcẽq; & Capitoliũ.
Domus Diui Tatii.
Doliola.
Sepulchrum Romuli.
Sepulchrum Accæ Laurentiæ in via noua.
Ficus ruminalis.
Lupercal Virginis.
Germalus.
Ara Saturni vetus.
Ara Saturni noua ad lacum Curtij.
Ara Iunonis Iugæ in vico Iugario.
Ara Iouis piſtoris in Capitolio.

Signa & ſtatuæ Deorum.

Signum Iouis Imperatoris Præneſte deuectũ.
Signum æreum Iouis à Sp. Caruilio, ex Samnitica præda factum.
Signum Iunonis, D D. à Pompeio Bithynico.
Signum Apollinis tranſlatũ ex Apollonia à Lucullo, altum cubitos XXX. aliàs XXXII.
Signum Mineruæ Catulianæ, opus Euphranoris.
Signa duo Herculis, alterum à P. Sempronio Sauerrione dedicatum, alterum æreum: opus Liſyppi, à Q. Fabio Maximo Tarento deuectum.
Signum Herculis tonſ[illegible]ati iuxta roſtra.
Victoria aurea in Templo Iouis Opt. Max.
Fides candida.
Signum Vortumni in vico Iugario.

Signum Matris Statæ.
Tria Signa Deorum nixiorum, ante cellam Mineruæ, in templo Iouis Capitolini.
Signum Boni Euentus, opus Praxitelis.
Signum Bonæ Fortunæ, opus Praxitelis.

Simulachra hominum.

Statua Diui Iulij Equeſtris in eius foro.
Diui Auguſti.
Diui Claudij II. aurea, X. pedum, in templo Iouis Opt. Max.
Diui Conſtantini Equeſtris.
Romuli & Remi infantium ſub Lupa.
Septem Regum in Capitolio.
Attij Naui Auguris ante Curiam.
L. Iunij Bruti, primi Cos. in Capitolio.
P. Valerij Poplicolæ.
Horatij Coclitis in Comitio.
Mucij Scæuolæ.
Annij Fetialis Equeſtris, in atrio domus regis Superbi.
M. Furij Camilli pro roſtris.
Tullij Cælij, L. Roſcij, Sp. Nautij & C. Fulcinij Legatorum populi Romani, à Fidenatibus cæſorum, pro roſtris.
P. Iunij & Ti. Coruncanij Legatorum populi Romani ab Illyriis cæſorum, pro roſtris.
Cn. Octauij in legatione occiſi, pro roſtris.
Equeſtr[illegible] togata Q. Martij.
Tremuli ante templum Caſtorum.
L. Cæcilij Metelli Pont. Max. in Capitolio.
Q. Fabij Maximi ærea equeſtris in Capitolio.
P. Scipionis Africani.
L. Scipionis Aſiatici clamidata & crepidata.
M. Lepidi bullata & prætextata.
Trebij Ædilis in Capitolio.
Sullæ Dictatoris aurea Equeſtris.
Sullæ Felicis Dictatoris ænea.
Trium Sibyllarum pro roſtris.
Clæliæ virginis Veſtalis Equeſtris.
Caiæ Suffetiæ virginis Veſtalis.
Corneliæ Gracchorum matris.
Hermodori Epheſij LL. X. Tabularum interpretis in Comitio.
Alcibiadis, Pythagoræ in Comitio.
Trophæa C. Marij aurea in Capitolio.
Currus ſeiuges à Cn. Cornelio poſiti.
Simulachrum Leonis, pro roſtris.
Equus C. Cæſaris in eius foro.
Equus æneus Domitiani Auguſti.
Equus æneus Traiani Auguſti.
Equa cernens quatuor Satyros.
Elephas herbarius.
Æreum Tauri ſimulachrum in foro Boario.
Signum anſeris argenteum in Capitolio.
Clypei [illegible] II. inaurati.
Clypeus Martis cum imagine Haſdrubalis.
Ænearum tabularum publicarum tria millia.
Ludus Æmilius, aliàs Lepidi.

Fora.

Forum Romanum, quod dicebatur Magnum, aliàs Vetus.
Forum Cæſaris, in quo erát Veneris ſigna duo,
alterum

alterum loricatum, alterum lactum ab Arceſilao.
Forum Auguſti, in quo erant ſtatuæ M. Valerij Coruini, & eburnea Apollinis.
Forum Traiani cum porticu.
Forum Boarium.
Forum Piſcarium.
Forum Argentarium.
Curia.
Curia Hoſtilia [illegible]bus.
Curia Calabra in Capitolio, vbi Pontifex minor pronunciabat dies.
Regia Numæ, aliàs Curia Pompiliana, in qua ſacrarium erat Opeconſiuæ.
Senaculum aureum.
Baſilica Paulli Aimilij, cum Phrygiis columnis in foro.
Baſilica Iulia.
Baſilica Vlpia, aliàs Traiani.
Baſilica Porcia, vbi fuerat domus Q. Mænij.
Baſilica Sempronia.
Baſilica Argentaria.
Baſilica Opimij.
Comitium, in quo erat ficus Ruminalis.
Roſtra populi Romani vetera.
Roſtra populi Romani noua.
Græcoſtaſis.
Carcer imminẽs foro, à Ser. Tulio ædificatus, media Vrbe.
Stationes municipiorum.
Ludi literarij.
Schula Xantha.
Horti Aſiniani.
Septem, aliàs, Quinque Tabernæ argentariæ nouæ.
Balineum Polycleti.
Balineæ prioatæ LXVI.
Lacus Iuturnæ.
Lacus ſine nomine CXX.
Bibliotheca Capitolina.
Bibliotheca Templi diui Traiani.
Arcus Fabianus.
Arcus Titi Cæſaris prope ædem Saturni.
Arcus Traiani Cæſaris Auguſti.
Arcus Seueri & Marci Antonini in foro Boario.
Fornix Sertinij in foro Boario cum ſignis auratis.
Columoa C. Duilij.
Columna Mænia.
Columna Magn. Lud. ſæcul.
Columna roſtrata in Capitolio.
Columna diui Iulij roſtrata pedum XX.
Columna Coclidis Traiani Imperatoris, alta pedes CXXIIX. habet gradus CXXCV. feneſtellas XLV.
Sepulchrum C. Publicij Bibuli Ædilis plebis.
Macellum .....
Horrea XXIIX. *In his:*
Germaoica, &,
Agrippiana.
Piſtrina XXX.
Domus C[illegible]. *In his:*
L. Tarquinij Superbi Regis, cum atrio.
M. Manlij Capitolini.
P. Scipionis Africani.
T. Annij Milonis.
P. Ouidij Naſonis.
M. Valerij Amerini Eqoitis Romani.
Inſulæ CIↃ CIↃ CIↃ DCCCLXXX. i. 3880.
Regio in ambitu cõtinet pedes CCIↃↃ ∞IↃↃ DCCCLXVII. id eſt, 14867.

REGIO NONA CIRCVS FLAMINIVS

Collis Hortulorum, aliàs Hortorum.
Campus Martius.
Via Fornicata.
Via recta.

Vici XXX.

Vicomagiſtri CXX.
Curatores II.
Denunciatores II.
Palus Caprea.
Minutia vetus.
Minutia Frumentaria.
Crypta Balbi.
Ciconiæ nixæ.
Meleagricum.
Fregellæ.
Lucus Mauortianus.
Lucus Mineruæ vetus.
Lucus Petilinus maior, extra portam Flumentanam.
Lucus Victoriæ.
Lucus Lucinæ, vbi erat Terentum.

Templa VIII.

Pantheom Iouis Vltoris, in qoo erant ſigna:
Herculis humi ſedentis.
Mineruæ ex Ebore, opus Phidiæ.
Veneris, cum vnione Cleopatræ.
Templum Iani, prope theatrum Marcelli, cum ſigno Iani bifrontis.
Templum Bruti Callaici, in quo erat Colloſus Martis, & ſtatua Veneris Gnidiæ nudæ.
Templum Apollinis.
Templum Neptuni iuxta ſepta.
Templum diui Antonini, cum columna Coclide.
Templum Mineruæ Chalcidicæ.
Templum Iſidis & Serapidis prope ouile.

Aedes XX.

Ædes antiqua Apolliois cum lauacro & Colloſo.
Ædes Herculis Magni, cuſtodis Circi Flaminij.
Ædes Metelli, vbi erat ſtatua eburnea Iouis à Praxitele facta.
Ædes Martis in Circo Flaminio.
Ædes Volcani in Circo Flaminio.
Ædes Iuturnæ ad aquam virginem.
Ædes Bellonæ verſus portam Carmentalem.

in Circo Flaminio, intra quam dabatur ſenatus legatis exterarum nationum, quos in Vrbem admittere nolebant.
Ædes Mineruæ.
Ædes Fortunæ Equeſtris vetus.
Ædes Apollinis.
Ædes Neptuni in Circo Flaminio.
Ædes Larium permarinum in campo Martio.
Ædes Boni euentus.
Ædes Veneris Victricis.
Ædes Caſtoris in Circo Flaminio.
Ædes Floræ.
Ædes Iunonis Reginæ.
Ædes Dianæ.
Ædes Herculis Muſarum.
Ædes Iunonis in porticu Octauiæ, vbi erant ſtatuæ Æſculapij & Dianæ, opera Scopæ.
Iunonis, Veneris & Iouis, opera Phyliſci Rhodij.
Simulachrum Iunonis, opus Dionyſij & Polyclis.
Dianæ, Latonæ, IX. Muſarum, Apollinis nudi, Apollinis citharam tenentis, opera Timantidis.
Æſculapij & Dianæ, opera Cephiſidori.

Aedicula XXX.

Porticus Q. Catuli.
Porticus Philippi.
Porticus Corinthia duplex Cn. Octauij.
Porticus Argonautarum.
Porticus Pompeij Magni, cum Curis & Atrio.
Porticus Metelli.
Porticus Agrippæ ante Pantheum.
Porticus Octauię ſororis Auguſti, in qua erant Schola, Curia, & Bibliotheca.
Delubrum cum ſigno Apollinis, opus Phyliſci Rhodij.
Item ſtatuæ Saturni, Batrachi & Veneris, opus Phidiæ & Corneliæ Gracchorum matris.
Porticus Traiani Auguſti in campo Martio.
Porticus Gordiani Imp.
Porticus Gallieni Imp.
Porticus Europæ.
Atrium Pompeij.
Sacrarium Numæ.
Delubrum Iouis Statoris.
Delubrum Cn. Domitij cum ſignis,
Neptuni, Thetidos, Achillis, Nereidum & Tritonum, opera Scopæ.
Delubrum Apollinis in porticu Octauiæ.
Ara Neptuni.
Iſæum.
Serapium.
Mineruium.
Odæum.
Minerua vetus cum luco.
Iuppiter Pompeianus pedum XXX.
Coloſſus Apollinis.
Equiria.
Circus Flaminius.
Circus Alexandri Imp. Stadium.
Obeliſcus pro Gnomone in campo Martio.
Stabula quatuor factionum.

Theatrum Pompeij.
Theatrum lapideum.
Theatrum Balbi, capit loca CCIↃↃ CCIↃↃ CCIↃↃ ∞ XCV. id eſt, 30095.
Theatrum Marcelli, capit loca CCIↃↃ CCIↃↃ CCIↃↃ. id eſt, 30000.
Amphitheatrum T. Statij Tauri.
Naumachia Domitiani.
Forum Ahenobarbi.
Baſilica Mattidij, aliàs Macidij, aliàs Matidiæ.
Baſilica Marciana.
Baſilica Antoniniana, vbi erat prouinciarum memoria.
Curia Pompeij cum atrio & porticu.
Curia Octauiæ cũ porticu, in qua erat ſignum Apollinis fulmen tenentis.
Septa Agrippiana.
Septa Trigaria.
Ouile.
Diribitorium.
Villa publica, vbi primùm cenſus populi actus eſt.
Carcer Centumuirorum.
Horti Luculiani.
Horti Agrippæ.
Schola, porticus Octauiæ, in qua erat ſtatus Cupidinis, opus Praxitelis.
Quatuor Satyri, & duæ Nymphæ.
Thermæ Agrippæ.
Thermæ Neronianæ.
Thermæ Alexandrinæ.
Thermæ Hadriani Imperatoris.
Thermæ Decianæ.
Balinea priuata LXIV.
Lauacrum Apollinis.
Lacus Thermarum Neronis.
Lacus ſine nomine.
Fons Scipionum.
Bibliotheca porticus Octauiæ.
Arcus Ti. Cæſaris.
Arcus diui Claudij.
Columna Coclidis Antoninisna, alta pedes CLXXV. habens gradus CCVI. & feneſtras LVI.
Columna index belli inferendi, ante ædem Bellonæ.
Sepulchrum, ſiue Mauſoleum Auguſti, in quo erant duo pares Obeliſci magni, ſinguli pedum XLIIS.
Sepulchrum Domitiorum in colle hortulorum.
Sepulchra in Campo Martio, Sullę Felicis Dictatoris.
Iuliarum, Cæſaris amitæ & filiæ.
Hirtij & Panſæ Conſulum.
Piſtrina XXXII.
Horrea XXXII.
Domus CXL. *In his:*
Domus Alexandri Imperatoris.
Domus Pinciorum, in collo hortulorum.
Inſulæ ∞ ∞ ∞ IↃCCXXCIIX. id eſt, 3788.
Inſula Philidis.
Regio cõtinet in ambitu pedes CCIↃↃ CCIↃↃ CCIↃↃ ICLX. id eſt, 30560.

REGIO

REGIO DECIMA PALATIVM.

Mons Palatinus, aliàs Romulius.
Via Noua.
Prata Bacchij, vbi fuerunt ædes Vitruuj Fundani.
Cliuus Victoriæ.

Vici VII.

Vicus Padi.
Vicus Curiarum.
Vicus Fortunæ reſpicientis.
Vicus Salutaris.
Vicus Apollinis.
Vicus Huiusque Diei.
Vicus Fortunæ reducis.
Vicomagiſtri XXIIX.
Curatores II.
Denunciatores II.
Roma Quadrata.
Sedes Imperij Romani.
Velia.
Summa Velia.
Ad Capita Bubula.
Sicilia in Palatio.
Ad Mammam, hoc eſt, dietæ Mammeæ.
Lucus Larum.

Templa X.

Templum Iouis Statoris.
Templum Fidei.
Templum Apollinis Palatini, dedicatum ab Auguſto, vbi Lychnuchi pendebant, inſtar arboris mala ferentis, cum porticu & area, in quo erant:
Simulachra Dei Apollinis, opus Scopæ.
Dianæ, opus Timothei. &,
Signa quatuor Boum æneorum à Myrione facta.
Templum Lunæ in Palatio.
Templum Iouis, aliàs Solis Alagabali.
Templum Auguſti.
Templum Quirini prope Lupercal, vbi erat ſignum Lupæ, præbentis duobus pueris, Romulo & Remo, mammas.
Templum Iouis propugnatoris.
Templum Matris Deûm, & aliàs Magnæ matris.
Ideæ, cum ſimulachro eius ex Peſsimunte deuecto.
Templum Febris in Palatio cum ara.

Aedes IX.

Ædes Conſi.
Ædes Deæ Viriplacæ, in Palatio.
Ædes Fortunæ Vicinæ.
Ædes Rhamnuſiæ.
Ædes Iouis Victoris.
Ædes Dijouis.
Ædes Orci.
Ædes Veſtæ.
Ædes Victoriæ.

Aedicula VII.

Porticus Templi Apollinis, cum ſtatua M. Varronis.
Area Templi Apollinis Palatini.
Sacellum Larum in Velia.
Sacellum Volupiæ.
Delubrum Iunonis Soſpitæ.
Delubrum Palatij.
Delubrum Mineruæ.
Delubrum Latonæ.
Pentapilon Iouis Arbitratoris.
Auguratorium.
Iouis Cœnatio.
Curia Saliorum.
Sacrarium Saliorum Palatinorum.
Lupercal in Theatro.
Caſa Romuli.
Tugurium Fauſtuli.
Ara Febris.
Ara Palatina.
Coloſſus Iouis Opt. Max. altus pedes CCL.
Fortuna reſpiciens.
Victoria Germaniciana.
Coloſſus Apollinis Tuſcanici L. pedum in Bibliotheca Palatina.
Statua aurea Britannici Cæſaris.
Theatrum Statilij Tauri in Palatio.
Curiæ veteres IV. id eſt,
Forienſis,
Rapta,
Vellenſis, &
Velitia.
Balneę Palatinæ.
Balineæ priuatæ XV.
Arcus Octauij patris Auguſti, cum ſignis Apollinis & Dianæ, ex vno lapide, opus Firiæ, quadriga & curru.
Bibliothecæ Palatinæ duæ, videlicet Latina Apollinis, in qua erat ſtatua Numeriani Imp.
Bibliotheca domus Tiberianæ.
Septizonium Seueri Imperatoris.
Sepulchrum Cinciorum.
Piſtrina XII.
Horrea XVI.
Domus CXXCIX. *In his:*
Domus Tullij Hoſtilij Regis.
Anci Marcij Regis.
Seruij Tullij Regis.
Poplicolæ in Velia.
L. Craſsi Oratoris.
L. Hortenſij Oratoris.
L. Sergij Catilinæ.
M. Æmilij Scauri.
C. Cæſaris Dictatoris.
L. Annæi Senecæ.
M. Valerij Flacci.
D. Catuli.
M. Ciceronis.
Domus Auguſtana.
Domus Tiberiana cum Bibliotheca.
Domus Dionyſij.
Domus Ceioniorum.
Inſulæ CIↃIↃC. id eſt, 1600.
Regio in ambitu cõtinet pedes CCIↃↃ ∞ ICC, id eſt, 11600.

REGIO VNDECIMA CIRCVS MAXIMVS.

Vici VIII.

Vicus Conſiuius, aliàs Conſinius.
Vicus Proſerpinæ.
Vicus Cereris.
Vicus Argæi,
Vicus Piſcarius.
Vicus Parcarum.
Vicus Veneris.
Vicus Sanctus.
Vicus antiquus Publicij ad portam Trigeminam.
Vicomagiſtri XXXII.
Curatores II.
Denunciatores II.
Porta Trigemina.
Salinæ ad portam Trigeminam.
Velabrum maius in foro Olitorio.
Velabrum minus.
Argilet[illegible]m.
Lucus Semelis minor.
Lucus S[illegible].
Templum [illegible].
Templum [illegible]oris.
Templum [illegible] Victoris in foro Boario.
Templum [illegible] ad forum Olitorium.

Ædes XXII.

Ædes Summani, aliàs Ditis patris.
Ædes Cereris vetus.
Ædes Proſerpinæ.
Ædes Veneris, opus Fabij Gurgitis.
Ædes Portumni, ad pontem Sublicium, aliàs Anni[illegible].
Ædes Herculis Oliuarij, ad portam Trigeminam.
Ædes Cereris.
Ædes Pompeij, in qua erat Herculis ſignum, à Myrone factum.
Ædes Portumni vetus.
Ædes Murciæ, aliàs Veneris Myrteæ.
Ædes Conſi ſubterranea, alias Neptuni equeſtris.
Ædes Pietatis in foro Olitorio.
Ædes Iunonis Matutæ in foro Olitorio.
Ædes Iunonis.
Ædes Pudicitiæ patriciæ.
Ædes Pudicitiæ plebeiæ in Vico longo.
Ædes Fortunæ virilis ad Tiberim, in qua erat ſtatua lignea Ser. Tullij Regis.
Ædes Spei in foro Olitorio.
Ædes Apollinis Medici.
Ædes Liberi, Liberæque.
Ædes Solis.
Ædes Floræ.

Aedicula VIII.

Ædicula Veneris.
Ædicula Iunonis.
Ædicula ....
Ædicula Iuuentutis in Circo.
Ædicula Solis in Circo.
Ædicula Proſerpinæ.
Ædicula Cereris.
Ædicula Parcarum.
Area Sancta.
Area Apollinis.
Sacrarium Saturni cum Luco.
Sacrarium Iouis Conſeruatoris.
Sacrarium Numæ.
Ara Maxima, aliàs Magna Herculis.
Ara Conſi.
Ara Iouis Inuentoris.
Ara Accæ Laurentiæ in Velabro.
Apollo Cœliſpex.
Hercules Triumphalis.
Signa Dearum Setiæ, aliâs Segeſtæ.
Metiæ ac Tutilinæ in Circo maximo.
Circus Maximus, qui capit loca CCIↃↃ IↃↃ CC[illegible]CI[illegible]ↃↃↃ. id eſt, 485000. in quo erant Obeliſci duo magni, quorum maior eſt pedum CX[illegible]XII. minor pedum LXXXIIXS.
Circus Intimus.
Forum Olitorium.
Baſilica Caij, & Lucij Cæſarum.
Campus Trigeminorum.
Tabernæ Bibliopolarum Argiletanæ.
Emiſſarium Cloacæ maximæ in Tiberim.
Balneæ priuatæ XV.
Lacus ſine nomine XV.
Fornix Sertinij in Circo maximo cum ſignis auratis.
Columna Lactaria in foro Olitorio, ad quã infantes lacte alendus deferebant.
Lupanaria.
Horrea XVI.
Piſtrina XI[illegible]
Domus CXX[illegible].
Inſulæ ∞ IↃC. id eſt, 1600.
Regio in ambitu cõtinet pedes CCIↃↃ ∞IↃC. id eſt, 11600.

REGIO DVODECIMA, PISCINA PVBLICA.

Vici XII.

Vicus Veneris Almæ.
Vicus Piſcinæ publicæ.
Vicus Dianæ.
Vicus Ceios.
Vicus Triari.
Vicus Signi[illegible]
Vicus Lacit[illegible]
Vicus Fortunæ Mammoſæ.
Vicus Colaſiti paſtoris.
Vicus portæ Raduſculanæ.
Vicus portæ Nauiæ.
Vicus Victoris.
Vicomagiſtri XLIIX.
Curatores II.
Denunciatores II

Cohortes

Cohors vigilum III.
Caput Viæ nouæ
Fons Lollianus.
Ædes Bonæ deæ Subſaxanæ.
Ædes Iſidis.

Aedicula XII.

Ædicula Veneris almæ.
Ædicula Dianæ.
Ædicula Fortunæ Mammoſæ.

Ara radicaria.
Ara Lauernæ.
Fortuna Mammoſa.
Iſis Athenodora.
Signum Delphini.

Campus Lanatarius.
Horti Aſiniani.
Thermæ Antoninianæ.
Balineæ priuatæ LXIIX.
Lacus LXXX.
Septizonium vetus.
Hurrea XXIIX.
Piſtrina XXV.
Domus CXXIIX. *In his:*
Domus VII. Parthorum.
L. Fabij Cilonis.
L. Cornificij.
Priuata Hadriani Imperatoris.
Inſulæ ∞ ∞ D XVI. id eſt, 2486.
Regio in ambitu continet pedes CIↃↃ ∞ ∞. id eſt, 12000.

REGIO DECIMATERTIA AVENTINVS.

Mons Auentinus.
Cliuus Publicij.

Vici XVII.

Vicus Fidij.
Vicus Frumentarius.
Vicus Trium viarum.
Vicus Cæſeti.
Vicus Valeri.
Vicus Laci Miliari.
Vicus Fortunati.
Vicus Capitis Canteri.
Vicus Triumphalis.
Vicus Nuui.
Vicus Loreti minoris.
Vicus Armiluſtri.
Vicus Columnæ ligneæ.
Vicus Materiarius.
Vicus Mutatorius.
Vicus Loreti maioris, vbi erat Vortumnus.
Vicus Fortunæ dubiæ.
Vicumagiſtri LXIIX.
Curatores II.
Denuntiatores II.
Cliuus Publicius.
Caput Armiluſtri.
Doliolum.
Remuria.
Scalæ Gemoniæ.
Lauretum.
Mappa aurea.
Spelunca Caci.
Platanon.
Lucus Lunæ in Auentino.
Lucus Lauernæ.
Lucus Platanorum.
Lucus Loreti minoris.
Lucus Loreti maioris.
Lucus Heliernæ.

Templa VI.

Templum Lunæ in Auentino magnum.
Templum commune Dianæ.
Templum Bonæ deæ in Auentino.
Templum Libertatis.

Templum Iunonis Reginæ, DD. à Camillo capti Veis.
Templum Iſidis.

Aedes IIX.

Ædes Conſi.
Ædes Iouis Dolicheni.
Ædes Mineruæ, ſiue Palladis in Auentino.
Ædes Siluani.
Ædes Mercurij.
Ædes Herculis & Siluani.
Ædes Mineruæ cum æreis columnis & atrio.
Ædes Victoriæ in Auentino.

Aedicula XVII.

Ædicula Fidij, aliàs Fidei.
Ædicula Fortunæ dubiæ.
Ædicula Heliernæ.
Ædicula deæ Tutilinæ.

Porticus Aemilia.
Porticus Fabaria, aliàs Faberij.
Atrium Libertatis in Auentino.
Atrium Maturæ.
Sepulchrum diui Tatij.
Area Publica.
Area Pinaria.
Ara Iouis Elicij.
Vortumnus, aliàs ædes Vortumni.
Fortuna Horreorum Galbianorum.
Statua Minuci Augurini, præfecti Annonæ.
Odæum.
Naumachia.
Forum piſtorium.
Campus Pecuarius, aliàs Peſcuarius.
Schola Caſſij.
Thermæ Varianæ.
Thermæ priuatæ Traiani.
Balineæ priuatæ LXXIV.
Lacus LXXIIX.
Fons Siluani.
Emporium extra portam Trigeminam.
Sepulchrum C. Seſtij VII. viri Epulonum.
Columna P. Mancini præfecti annonæ.
Horrea XXXVI. *In his:*

Aniceti.
Varguntei.
Galbiana.
Horrea Domitiani Auguſti.
Piſtrina XXX.
Domus CLV. *In his:*
Domus Vlpiorum, aliàs priuata Traiani.
Domus Vitellij Imperatoris.
Ennij Poetæ.
Faberij Scribæ.
L.Licinij Suræ III.Cos.
Inſulæ ∞∞CDXXCIIX. id eſt, 2488.
Regio connnet in ambitu pedes CCIↃↃ IↃↃ ∞CCC. id eſt, 16300.

REGIO DECIMAQVARTA TRANS TYBERIM.

Ianiculus mons.
Vaticanus mons.
Inſula.
Nanalia.

Vici XXIII.

Vicus Cenſori.
Vicus Gemini.
Vicus Roſtratæ.
Vicus Longi Aquilæ.
Vicus Statuæ Sicciana.
Vicus Quadrati.
Vicus Racilliani maioris.
Vicus Racilliani minoris.
Vicus Ianiculenſis.
Vicus Brutianus.
Vicus Larum ruralium.
Vicus Statuæ Valerianæ.
Vicus Salutaris.
Vicus Paulli.
Vicus Sex.Lucei.
Vicus Simi Publici.
Vicus Patratilli.
Vicus Laci reſtituti.
Vicus Saufe.
Vicus S[illegible]gi.
Vicus Ploti.
Vicus Viberini.
Vicus Graianarum.
Vicomagiſtri XCII.
Curatores II.
Denunciatores II.
Cohortes Vigilum VII.
Caput Gorgonis.
Lucus [illegible]orinarum.
Lucus Publicus.
Lucus Vaticanus.
Templum Fortis Fortunæ.
Templum Apollinis in Vaticano.
Templum Fortunæ Liberæ.

Aedes VI.

Ædes Fornarum.
Ædes Ifidis Naumachinæ.
Ædes Iouis.
Ædes Fauni.
Ædes Æſculapij.
Ædes Dianæ Suburbanæ.

Aedicula XXII.

Ianus Septimianus.
Area Vaticana.
Area Septimiana.
Sacellum Deæ Maniæ.
Aræ XII. Iano dicatæ.
Ara Martis.
Statua Valeriana.
Statua Sicciana.
Statua Diui Iulij in Inſula.
Diuæ Corniſcæ.
Hercules Cubans.
Hippodromus.
Circus Vaticanus, aliàs Caij & Neronis, in quo obeliscus pedum LXXII. erat.
Circus Domitiæ in pratis.
Stadius publicus.
Obeliscus magnus in Inſula.
Naumachiæ duæ.
Tribunal Aurelium.
Caſtra Lecticariorum.
Caſtra Vetera.
Campus Bruttianus.
Campus Codetanus.
Campus Vaticanus.
Horti Cæſaris.
Horti Domitiæ.
Horti Galbæ Imperatoris.
Horti Martialis.
Horti Getæ.
Albiona.
Prata Mucia.
Prata Quinctia.
Noſocomion, vbi ægroti curabantur in Inſula.
Thermæ Septimianæ.
Thermæ hyemales Aureliani Imperatoris.
Balineum Ampelidis.
Balineum Prisciani.
Balinea priuata CXXXVI.
Lacus C[illegible]XC.
Sepulchrum Numæ Regis in Ianiculo.
Sepulchrum St.Cæcilij Poetæ.
Sepulchrum Hadriani Imperatoris.
Horrea XXII.
Piſtrina XXXII.
Domus CL.

In his.

Domus Martialis.
Inſulæ ∞∞∞CDIX. id eſt, 3409.
Regio in ambitu cótinet pedes CCIↃↃ CCIↃↃ CCIↃↃ ∞∞∞CDXXXIX id eſt, 33489.

AQVAE VIGINTI IN VRBE ERANT.

Aqua Appia.
Aqua Anio vetus.
Aqua Martia, aliàs Auſeia.
Aqua Tepula.

Aqua

Aqua Iulia.
Aqua Virgo.
Aqua Halſia, aliàs Halſietina, quæ & Auguſta.
Aqua Claudia Albudina, Cœrulea, Curtia, Auguſta.
Anio nouus.
Riuus Herculaneus.
Aqua Crabra.
Aqua Sabatina, vel Cimina, Aurelia, Septimiana trans Tyberim.
Aqua Traiana.
Aqua Alexandrina.
Aqua Damnata.
Aqua Annia.
Aqua Algentiana.
Aqua Seueriana.
Aqua Antoniniana.
Aqua Setina.
Procopius ſcribit, ſuo tempore fuiſſe in Vrbe aquæductus XIV.

QVONIAM QVO LOCO, VEL QVA VRBIS regione reponerentur, non liquebat, huc referre placuit.

Petuſeum Palati regio Vrbis.
Fregellæ, locus in Vrbe.
Argæa, loca in Vrbe.
Eſculetum, locus in Vrbe.
Cliuus foro proximus.
Vicus Publicius.
Vicus Coſconios.
Compitum Fabricij.
Lucus Veneris Lubentinæ.

Templa.

Templa Fortunæ Virginis.
Muliebris via Latina.
Maſculæ.
Barbatæ.
Equeſtris nouæ.
Plebeiæ.
Priuatæ.
Viſcatæ.
Blandæ.
Conuertentis.
Beneſperantis.
Auertentis.

Templa Iouis Victoris.

Inuicti.
Pugnacis.
Prædatoris.
Mariani.
Templum Iunonis Caprotinæ.
Templum Apollinis Soſiani.
Templum Apollinis Tortoris.
Templum Veneris Lubentinæ.
Templum Veneris Victricis.
Templum Herculis Defenſoris.
Templum Herculis, via Latina.
Templum Adonidis.
Templum [illegible]onæ ſanctæ.
Templum [illegible]næ.
Templum Iuſtitiæ.
Templum Them[illegible]
Templum Erymnarum.
Templum Clementiæ Cæ[illegible].
Templum diui Auguſti ad Mineruam.
Templum Iuſtitiæ Auguſti.
Templum Fœcunditatis Poppeæ.
Templum diui Hadriani.

Aedes.

Ædes Honoris & Virtutis Mariana.
Ædes Deum Conſentum.
Porticus Vipſani.
Porticus Reguli.
Porticus Stadiata.
Porticus C. Columnarum.
Porticus Curua in hortis Commodianis.
Atrium Sutorium.
Sacrarium Gentis Iuliæ.
Sacellum Minucij.
Sacellum Mutini.
Ara Pacis.
Ara Larum.
Curiæ nouæ proximæ compitum Fabricij.
Curia Tifata.
Curia Titia.
Curia Faucia, aliàs Saucia.

Fora.

Forum Gallorum.
Ruſticorum.
Aurelij.
Cædicij.

Baſilicæ.

Baſilica Veſtini.
Neptuni.
Vaſcellaria.
Floſſelli.
Sicini.
Fuluia.
Mammææ.

Campi.

Volcani.
Iouis.
Licinij.
Horti Mariani.
Horti Seruiliani.
Horti Commodiani.

Balinea.

Ti. Claudij Etruſci.
Statili.
Martialis.
Annæi Senecæ.
Tuccæ.
Fauſti.

Fortunæ.
Gryphi.
Lupi.
Pontici.
Seueri.
Pæti.
Titij.
Offorum Tigillini.
Alexandri Imperatoris.
Vari.

Nymphæum Marci Imp. propè Septizonium.
Gordiani Imperatoris.
Lacus Seruilius.

Caſtra.

Tabellariorum.
Victimariorum.
Salgamariorum.
Salicariorum.
Equitum ſingulorum.
Horrea Seiana.

IN VRBE ROMA ERANT MONtes ſeptem.

Palatinus.
Capitolinus.
Cælius.
Esquilinus.
Quirinalis.
Viminalis.
Auentinus.

Trans Tyberim.

Ianiculum.
Vaticanus.

Extra vetus Pomerium.

Colli hortulorum.
Regiones XIV.
Vici [illegible].
Ædiculæ totidem.
Vicomagistri [illegible] XI.
Curatores X[illegible].
Denunciatores XXIIX.
Cohortes Prætoriæ XV I.
Cohortes Vigilum V[illegible].
Cohortes Vrbanæ VI.
Excubitoria XIV.
V[illegible]lla II. communia.
Castra Peregrina.
Castra Prætoria.
Castra Misenatium II.
Castra Tabellariorum.
Castra Lecticariorum.
Castra Victimariorum.
Castra Salgamariorum.
Castra Salicariorum.
Castra Equitum ſingulorum.
Castra [illegible]na.
Castra vetera.
Horrea [illegible] CXXVII.
Piſtrina [illegible]CCXXIX.
Balinea [illegible] ∞ IX. id eſt, 909.
Lacus ∞XCIIX. id eſt, 1098.
[illegible] ∞ ∞ CXVII. id eſt, 2117.
Inſulæ CCI[illegible] IↃↃↃ ∞ C ∞ XI[illegible]. id eſt, 41912.

Lucus XXXII.

V[illegible] Cuperius.
Io[illegible] Vimine[illegible]
Loreti Minoris.
Loreti Maioris.
Platanorum.
Q[illegible]
Cuperius Ho[illegible].

Cuperius Scholæ Capulatorum.
Mauortianus.
Vaticanus.
Furinarum.
Poeti[illegible]us.
L[illegible] in Auentino.
Lucinæ [illegible] erat Terentum.
Sat[illegible]
S[illegible] minor.
Larun[illegible]
Mi[illegible]s.
V[illegible]toriæ.
[illegible] m[illegible]or extra portam Flumentanam.
I[illegible]
E[illegible]us.
Mephitis.
Iunonis Lucinæ.
Rub[illegible].
Veneris L[illegible].
Laurentinus.
H[illegible]ernæ.
Publi[illegible]us.
E[illegible]eriæ.
Cam[illegible]narum.
Vaticanus.

Fo[illegible] XIX.

Romanum [illegible] dicebatur Magnum.
Cæſaris Dictatoris.
Auguſti Cæ[illegible]
Boarium.
Tran[illegible]od & diui Neruæ.
Olitorium
Piſtorium.
Imperatoris Neruæ Traiani, Cæſaris Auguſti.
Do[illegible] Ahenobarbi.
Suarium, alij Syarium.
Archemorium.
Diocletiani Imperatoris.
[illegible]loru[illegible].
Ruſticorum.
Cupedinis ad Corneta.
P[illegible]arium.
C.C[illegible]pi Salluſtij.
Aure[illegible]ium.
Cædici[illegible].

Baſilicæ XXI.

Vlpia.
L. Paulli in foro.
Veſtini.

Neptun-

Neptunnij, aliâs Neptunij, aliâs Neptuni.
Matidij, aliâs Matidij, alias Matidiæ.
Iulia.
Marciana.
Vaſtellaria, aliâs Vaſtellaria.
Filicelli, aliâs Flabelli, aliâs Floſſelli.
Sicinij, aliâs Sicinini.
Conſtantiniana.
Porcia, à Porcio Catone facta.
L.Pauli vetus.
Argentaria.
Opimiana.
Æmilia.
Fuluia.
Mammæa.
Antoniniana.

Campi XVII.

Campus Viminalis.
Eſquilinus.
Agrippæ.
Martius.
Codetanus.
Bruttianus.
Lanatarius.
Pecuarius.
Vaticanus, trans Tiberim.
Ridiculi.
Martialis.
Cælimontanus.
Furina um.
Trigeminorum.
Volcani.
Iouis.
Licinij.

Thermæ XX.

Thermæ Traiani.
Titi Cæſaris.
Agrippæ.
Syriacæ.
Commodianæ.
Seuerianæ, aliâs Varianæ.
Antoninianæ.
Alexandrinæ.
Diocleriana.
Decianæ.
Conſtantinianæ.
Septimianæ.
Olympiadis.
Philippianæ.
Traianæ priuatæ, & publicæ.
Neronianæ.
Nouat.
Hadriani Imperatoris.
Varianæ in Auentino.
Iani Quadrifrontes XXXVI. per omnes regiones in marmoribus incruſtati, & adornati inſigniis militaribus, & ſignis.
Duo præcipui ad arcum Fabianum, ſuperior inferiorque.

Via XXXI.

Via Appia.
Latina.
Lauicana, aliâs Labicana.
Campana.
Præneſtina.
Tiburtina, vel Gabina.
Collatina.
Nomentana, vel Figulenſis, aliâs Ficulnenſis.
Salaria.
Flaminia.
Æmilia.
Claudia, aliâs Clodia.
Valeria noua & vetus.
Oſtienſis.
Laurentina.
Ardeatina.
Setina.
Quinctia.
Gallicana.
Triumphalis.
Patinaria.
Cimina.
Cornelia.
Tiberina.
Aurelia.
Caſſia.
Portuenſis.
Gallica.
Laticulenſis, aliâs Ianiculenſis.
Flauia & Traiana.
Capitolia II. vetus & nouum.
Amphitheatra II.
Coloſſæ II.
Columnæ Coclides II.
Theatra III. aliâs IV.
Circi IIX. aliâs IX.
Ludi VI. alias VII. aliâs V.
Naumachiæ V. aliâs VI.
Stadia II.
Nymphea XII. aliâs XI. aliâs XV.
Macella II.
Equi ænei inaurati XXCIV.
Equi eburnei XXIV. aliâs XCIV.
Equi magni XXIII.
Tabulæ & ſigna ſine numero.
Arcus marmorei XXXVI.
Lupanaria XLVI.
Latrinæ publicæ CXLIV.
Coloſsi ænei XXXVII.
Marmorei II.
Obeliſci magni VI.
Duo in Circo maximo.
Maior eſt pedum CXXXII.
Minor pedum XXCIIXS.
Vnus in Vaticano. pedum LXXII.
Vnus in Campo Martio pedum LXXII.
Duo in Mauſoleo Auguſti pares, ſinguli pedum XLII.
In Inſula Tiberina I.
Obeliſci parui XLII. in pleriſq. ſunt notæ Ægyptiorum.
Bibliothecæ vndetriginta publicæ, ex iis præcipuè duæ:
Palatina & Vlpia.
Pontes IIX.
Miluius.
Ælius.

Aurelius, aliàs Vaticanus.
Ianiculenſis.
Fabricius.
Ceſtius.
Palatinus.

Aimilius, qui antè Sublicius. A
Menſæ oleariæ ↀↀↀ CCIↃↃ CCIↃↃ∞IↃↃ.
id eſt, 74000. aliàs CCIↃↃ CCIↃↃ∞IↃↃ.
id eſt, 24000.
Portæ XXXVII.

Hae ſunt quatuordecim regiones, in quas Vrbem Romam D. Auguſtus diſtribuit, ab Onuphrio Panuinio ſumma diligentia ex optimis auctoribus conſcriptæ: quas idem auctor etiam Commentario ſeſe explicaturum promiſit: eum tamen, ſiue editus ſit, ſiue adhuc alicubi lateat, mihi videre non contigit. Plurima tamen loca in reliquis libris perſpicuè explicabuntur. Quorundam autem vocabulorum, de quibus in aliis non erit commodus dicendi locus, quæque aliquo modo obſcura ſunt, ſignificationes breuiter ſubiungere libet, ne & hoc in loco ſtudioſæ iuuentuti defuiſſe videar. B

Explicatio quorundam vocabulorum, quæ in hac XIV. regionum deſcriptione vſurpantur CAP. XIV.

QVID Regio & Vicus, ſuperius dictum eſt: de Curatoribus & Denunciatoribus, Vicomagiſtris, a[illegible] dicetur, ſicut etiam de Lucis, Templis, Ædibus, Ædiculis, Aris, & multis aliis. Item de Circis, Theatris, Amphitheatro, Fo[illegible]is, & Baſ[illegible]cis, &c. De quibuſdam tamen in poſterum erit ſilendum: itaque hoc loco ſunt explicanda. Primùm autem de Aquæductibus agemus. C

DE AQVAEDVCTIBVS.

Ab Vrbe condita per annos CDXLI. contenti fuerunt Romani vſu aquarum, quas aut ex Tibe[illegible], aut ex puteis, aut fontibus hauriebant. Verùm Vrbe quotidie creſcente, & penuria aquæ laborante, aliæ aquæ in Vrbem deriuatæ ſunt: quo factum eſt, vt [illegible] in Vrbe vndique aquæ fuerit [illegible] copia, vt ſingulæ ferè domus ſuos habuerint fontes. [illegible]arum no[illegible]ina paulo antè [illegible]nt recitata. Deducebantur aquæ ex diuerſis locis, & alius aquæ ductu[illegible] præſertim qui per arcus fiebat, alio altior erat, ſiue depreſsior. Hæ in caſtella prim[illegible]m ex[illegible]is a Caſtellario certa menſura diſtributæ in loca deſtinata effluebant. Caſtellum autem erat locus, qui aquam publicam recipiebat, & D in varia alia lo[illegible] [illegible]mittebat. Caſtellarius vero, Caſtellorum cuſtos. Apud antiquos omnis aqua in publicos vſus erogabatur: legeque ita cautum erat, ne quis priuatus aliam duceret, quàm quæ ex lacu abundaret: quam poſteri caducam vocarunt: & hæc ipſa non in alium vſum, quàm in balnearum, aut fullonicorum dabatur: eratque vectigal[illegible] ta merces, quę in publicum penderetur: aliquid & in domos Principum dabatur, concede[illegible] reliquis. Ius dandæ vendendæue aquæ Cenſorum fuit, quoties in Republica erant: [illegible] erant Ædilium Curulium. Tutela ſingularum aquarum locabatur, eorum[illegible]ue operum probandorum cura fuit penes Conſules aliquando, & Ædiles, interdū etiam penes Cenſores. Poſtea tota res ad Curatores tranſiit: primusque Curator ab Auguſto no[illegible]us Meſſala Coruinu[illegible]. Ius [illegible]tæ aquæ neque hæredem, neque emptorem, neq; vllum nouum Dominum apu[illegible]res ſequebatur. Balneis quæ E publicè lauarent, priuilegium antiquitus concedebatur, vt ſeme[l] data aqua perpetuò maneret. Poſtea omnis aquæ cum poſſeſſore inſtauratum eſt beneficium. Familiæ duæ erant, quæ aquis operam præberent: vna publica, Cæſaris altera. Publi[c]a antiquior fuit, quam Au[g]uſtus [a]b Agrippa ſibi relictam, publicauit, homines circiter CC[illegible]. Cæſaris fam[illegible] numerus [illegible] x. quā Claudius, quum aquas in Vrbem perduceret, conſtituit. Vtra[illegible] famil[i]a in [illegible]quot [illegible] [illegible]orum ſpecies diducebatur: Villicos videlicet, Caſtellarios, Curatores, S[illegible]carios, Te[c]tores, aliosque opifices. Commoda publicæ familiæ ex ærario d[a]ba[n]tur, [illegible]mpendium e[illegible]nerabatur ve[illegible]ium reditu, ad ius aquarum pertinentium. Cæſaris fa[illegible]co accipieba[t] [c]om[m]oda: vnde & plumbum, & omnes impenſæ, adductus, & caſte[l]la, & lacus pertinentes erogabantur.

Denique magna pœna erat conſtitut[a] ii[s] qui A[qu]æ[d]uctus violaſſent, vel aquam aliò quàm F leges, ſtatuta publica, Cenſores, vel ipſi Æ[illegible] per[illegible]ent, deriuaſſent: vel plus aquæ q̄ ipſi[s] ab initio conceſſum eſſet, ſumpſiſſent. Ap[.] Claudius primus omn[illegible] [a]rcuato opere aquam in Vrbem perduxiſſe dicitur, &c. Sed [de] aquis ipſis, [a]quæduct[i]bus, aliisque rebus ad hæc conſtitutis, vt, de ratione ducendi, inſtrumentis, men[illegible]is, ponderibo[illegible]e, duos libros ſcripſit Sext. Iulius Frontinus. item Plinius lib. 31. cap 6. & alibi, qui [le]gi poſſunt. Quædam etiam de iiſdem eruditè collegerunt Georgius Fabricius in ſua Roma, & Aldus Manutius Paulli F. Aldi N. libro 2. de quęſitis per epiſtolam: quo Lectorem plura ſcire cupientem, remitto.

DE BALNEIS.

Balneae * in Vrbe plurimæ fuerunt, cum priuatæ, in locis diuerſi[s], tum publicę, in ſingu- G lis regionibus. Si [illegible]ibus autem locis deeſſent, aut corruptæ eſſent, eas [illegible]quitus Ædiles, ſuis temporibus vel [illegible]iderunt, vel reſtituerunt Seuerus & Gordianus Imp[p]. in primis populares, & lauationum ſtudioſi. Cùm enim apud Romanos lini vſus eſſet rarior, [o]dorem ſurdesq; corporis

* Veteres vtrunque dixerunt, Balneū, vel Balnea, in generefœminino: & Balneū, vel Balnea, ſicut ſuprà i Vrbis regionibus ſcriptū eſt. Vide Orthographiam Aldi Manutii, & Chariſium Soſipatrum in Inſt. Gram. lib. 1.

A poris sæpius abluere more esse habebant. Vſitato more ante cœnam balneis vtebantur: item poſt
ambulationes,exercitationes,operas,ſæpe neceſsitatis cauſa,no raro voluptatis.ſiquidem Com-
modum in die octies, Gordianum Iuniorem & Rhemnium Grammaticum ſepties lauiſſe legi-
mus. Balneas mixtas haberi Seuerus prohibuit, quod Commodus non vetuerat, Varius per-
miſerat. Sola & parietes vnguentis illinebantur. idq. non ſolum potentiores factitarunt,ſed in
priuato quoque homine,ac demum in ſeruo,Plinius notauit: & Seneca aquam argenteis epiſto- *Lib. 13. cap. 3*
miis fundi in plumbeis fiſtulis, & in Libertinorum balneis gemmas calcari indignator. Valerius *Lib. 9. cap. 1.*
& Macrobius Sergium Oratam,hominem voluptuarium, etiam penſiles inſtituiſſe balneas, te- *Lib. 3. Satur.*
ſtantur: Fabricius, ex quo hæc deſumpſi,teſtatur,ſe propè balneas Paulli in proiecto lapide,for- *cap. 15.*
mam ſtrigilis & ampullæ vnà ſimul exſculptam. Strigiles autem vſos fuiſſe antiquos ad fricandum
B purgandumque corpus: ampulla vaſe ad abluendas infuſione ſordes. Numerum balnearum,
quæ Romæ fuerunt, habes ſuprà. P. Victor vltra octingentas computauit. Agrippa CLXX. gra-
tuita balnea præbuit,quæ poſtea in infinitum, vt Plinius tradidit,ſunt aucta. *Lib. 36. cap. 15.*

DE THERMIS.

IN NVLLIS antiquorum operibus plus luxus & inſaniæ cernitur, inquit Georgius Fa-
bricius in ſua Roma,quam in Thermis Imperatorum, quas in Prouinciarum modum fuiſſe ex-
tructas, Ammianus conqueritur, & reliquiæ aliquarum adhuc teſtantur. Eæ aut æſtiuæ, aut
hyemales fuerunt, quales vno eodemque in loco extruere inſtituerat Gordianus. ſed morte
C præuentus non abſoluit. Hyemales trans Tyberim Aurelianus fecit. Primùm ſeruierunt Im-
peratoribus priuatim, poſtea vulgatæ ſunt & populo: & aliquando patebant interdiu: corru-
ptioribus temporibus etiam noctu. Conſueto more mixtæ & communes non fuerunt: quod ta-
men malorum Principum culpa aliquoties factum eſt. Hodie in Vrbe maiore omnia ædificia ab
imperiis Thermæ vocantur,propter Dioclerianas & Antoninianas: quod ſuo quoque factum
tempore non diſsimulauit Blondus. Thermis, vt & aquæ ductibus, adiuncta erant caſtella, in
quibus aqua conſeruabatur: & ſubiuncti canales, per quos caduca aut inutilis effluebat. Ca-
ſtellorum parietes malthati erant tam tenaci & dura materia, vt vix ferro frangerentur. Ther-
marum ſola, vt & balnearum,interdum ſternebantur vitro, vt Agrippinarum: frequentius lapi-
de,aut cruſtis marmoreis latis, aut teſſellis quadratis varij coloris: nigri,vt balneæ Palatinæ ni-
D gri, albique, vt thermæ Commodi & Antonini. Extat etiam deſcriptio Thermarum apud Ni-
colaum Sipontinum, ex qua aliquo modo luxus Imperatórum in ædificandis Thermis cogno-
ſci poteſt. Omnium autem diligentiſsimè noſtra ætate de Romanorum Thermis ſcripſit An-
dreas Baccius Elpidianus Medicus libro 7. eorum,quos de Thermis edidit: ex quo hanc Ther-
marum Diocletianarum icona, & breuem ſingularum partium explicationem deſumpſi, proli-
xior & plenior enarratio petatur ex ipſius Commentariis. Sic autem is ſcribit: In Thermis ædi-
ficationis erat varia forma, ac varia diſpoſitio partium: ſed area ampliſsima, quæ in quadrum
clauſa, tribus vel duobus perpetuis circuitionibus diuiſa eſſet. In primo vndique ambitu, quæ mœ-
niorum inſtar totum ædificium claudebat, erant Gymnaſia exercitationum, vario ordine. In ſe-
cundo longè lateque ſpacia platearum, Xiſta, ac Platanones, ad exercitia ſub diuo. In medio, to-
E ta ipſa moles Thermarum, quæ ſunt membra balnearum, Atria ſimul, atq. Xiſti, & Palæſtrarum
ampliſsimæ porticus, vbi, auctore Vitruuio, Athletæ per hyberna tempora in tectis ſtadiis
exercerentur, ac tranſirent ſtatim ad balneas. In prima facie, quæ eſt ad Meridiem, tertiam ferè
partem mediam occupabat Theatridium. Quæ pars erat principalis, & tanquam caput totius
huius ædificij: vnde duplicem (vt quibuſdam videtur) habebat vſum: alterum extrinſecus, al-
terum intrinſecus. Ambitum enim exteriorem ponunt fuiſſe arcuato opere diſtinctum & aper-
tum: vnde ſcilicet ingrederentur quaſi per poſticum, ſiue dextrà verterentur, ſiue ſiniſtrà per
porticus, apertè venirent in ampliſsimam plateam, ac exinde quo vellent, ſiue in palæſtras, ſiue
in balneas. In conſpectu verò interiori erga plateas, erat Theatri ſpecie diſtinctum cum ſedibus:
vbi ſcilicet populus, & maximè Nobiles, ſub vmbra Meridiei ſederent ad ludorum ſpectacula,
F quæ in plateis exercitij cauſa fierent. Partes verò, quæ vtrinque à Theatridio plures ſunt, partim
fuerunt ipſius Theatridij membra, & partim loca ad vſum Athletarum: id eſt, eorum, qui exer-
cendi erant coram Theatridio, vtpote Coniſteria, Elæoteſia, & quædam apertè in plateam, for-
ſan equorum carceres. Duo poſthæc Periſtylia quadrata oblonga, hinc atque hinc vnum a Thea-
tridio, quaſi palæſtræ breues, vel deambulationes. Ac in verſuris vtrinque, vnum Sphæriſte-
rium, rotonda forma, cum pluribus (vt ſcribit Plinius Iunior de Villa ſua) exercitationum gene-
ribus. Vel ſacella, vt notatur per ædiculas, æquis vndique ſpatiis ſtatuarum. hæc erat primæ fa-
ciei partitio. Porro in altera facie, quæ ab Aquilone eodem commenſu huic reſpondet, viden-
tur fuiſſe maiori ex parte Gymnaſia Philoſophis dicata, ac Rhetoribus, reliquisque qui ſtudiis
literarum dediſſent operam. Vtpotè pars magis remota à ſtrepitu Athletarum, & ſitu commo-
G diſsimo, tum propter amœnitatem vmbrarum (erant enim in hac platea Platanones) tum pro-
pter grata fontium murmura, in Natationem ipſam cadentium. Quapropter eſt viſum pluribus
antiquariis, in medio hoc ſpacio à Septentrione fuiſſe principale veſtibulum totius huius ædifi-
cij. Ex quo per medios Platanones patebat aditus ad Natationem, & hinc, & hinc in porticus, in

Baſi[illegible], [illegible]tas & Atria. Primùm vero à dextra veſtibuli, & à ſiniſtra, erant [illegible] A
clauſæ ante plateam, & [illegible] libus Hermeti furma, vt diputant, & tam loqu[illegible] dientes [illegible] ſe omnes aſpicerent & aliquæ patentes, ceu ſcholæ noſtræ ad leuior[illegible] vero partem exercitationum Gymnaſticarum continebant duæ vtrin[illegible]que fa[illegible] conſ[illegible] hinc atq; hinc habebant partitiones. Ac [illegible] ad exe[illegible] plateæ [illegible] laterales erant liberæ [illegible] mille circiter pedum ſpacio, tu[illegible] membra partim erant ſemicyclia aperta [illegible] ſedibus ac vario ornamento, [illegible] ſignorum, ac pictura[illegible] & partim C[illegible]ſteria, E[illegible]otheſia [illegible] membra ad v[illegible] Athletarum opportuna. Totam hanc [illegible] circun[illegible] circund[illegible] con[illegible] por[illegible] columnis vnu[illegible]. S[illegible] erat [illegible] amplæ, & liberæ, vt dixi, [illegible] quæ [illegible] T[illegible], quam vtraque later[illegible]. [illegible] aute[illegible] quæ erat ante Natationem, erant Xiſtum, [illegible], & Stadium, B ad ex[illegible], maxime [illegible], idonea. [illegible] enim X[illegible] Vitruuius inter duas porti[illegible] S[illegible], [illegible] virentia [illegible] arbore[illegible] ſ[illegible]nte Natation[illegible] aquarum [illegible] refrigeria. Poſt Xiſtum autem St[illegible] figuratum, inquit Vitruuius vt poſſint hominum [illegible] ſine [illegible] edimento A[illegible] variaque alia ſpe[illegible] certamina. Atque hæc omnes erant partitiones [illegible] Platea rum. Summa vero operis ma[illegible] erat tota m[illegible] in medio q[illegible] palæſtras cum bal[illegible], a[illegible] multimodi[illegible] membris, ac miri arti[illegible]. Nam [illegible] proportione [illegible] humani corporis [illegible] fere [illegible] vt Vitruui[illegible] reſpondet in Thermis Diocletianis ac melius [illegible] Thea[illegible] C [illegible] Stoma[illegible]. Membro[illegible] vero vtrinq[illegible] ſunt balnea, atria, pa[illegible] porticus, Diæta baſilica [illegible] ratio [illegible] eſt, vt bra[illegible]rum, ac femo[illegible] vt [illegible] vna tra[illegible]tur parte, eadem [illegible] tera parte [illegible] intelligenda ſit. In [illegible] à Nat[illegible] patentiſſima pars a[illegible] A[illegible] latere per ba[illegible] & [illegible] mu[illegible] ad bal[illegible]arum [illegible] Natatio [illegible] ab Aquilone, [illegible] ducento rum pedum latitudine [illegible] ponte, ac ar[illegible] ad interio[illegible] nunc facta eſt maioris altaris baſilica. Habebat autem à c[illegible] mo A[illegible] M[illegible], quod [illegible] riuos fere [illegible] ad Natationem [illegible] aquas [illegible] nem fontes var[illegible] Muſæa, [illegible] D cta [illegible] Romæ [illegible] ſpecus [illegible] referebant, ac ſiſtu[illegible] mod[illegible] mo[illegible] blan[illegible] aqu[illegible] rentes ſemp[illegible] in Natationem ip[illegible] & conſta[illegible] orum et [illegible] la[illegible] ſignorum & ſtatuarum [illegible] fontium [illegible] A Na[illegible] ra, ac[illegible] bi[illegible] membra [illegible] ab vtro[illegible] erant [illegible] porticus [illegible] mirum & ad ſpe[illegible] Natationum, & ad refrigeria conſtitutæ. [illegible] porti cu[illegible], [illegible] Ba ſi[illegible] amœniſſima, [illegible] ala[illegible] ſe [illegible] ſatis ampla, ornatu pla[illegible], ac pictur[illegible]. H[illegible] in Diætam, quæ erat ca[illegible] tamen [illegible], dup[illegible] tripartita nam E media parte [illegible] aditus in [illegible] maximum, & [illegible] capita vero [illegible] at [illegible] ant [illegible] fortaſſe Athletarum [illegible]. In A[illegible] Poi[illegible] [illegible] columna, quæ faciebant atrium ob[illegible] n tr[illegible] minus: [illegible] porticu, Orientali parte, erant hæc [illegible] a itu [illegible] eu, [illegible] Vitruuius. Primo Ephœbeum in medio H[illegible] erat [illegible] ſima cum ſedibus, [illegible] tertia item parte longior quam la[illegible] e at [illegible] ata. Sub dextra Ephœbeo erat Corticeum, ſeu Coryceum, a Coryco, [illegible] p[illegible] a lenoll[illegible] tuenda. Seu Choriceum [illegible] tum [illegible] ocus propri[illegible] Proxo[illegible] Frigidarium, locus ven[illegible] perſ[illegible]us, [illegible] amplo, [illegible] F ſter um obl[illegible] & ſimplex, ad pilæ lu[illegible] m apt[illegible]. Ad [illegible] ſtram [illegible] ad [illegible] facien[illegible] cella olearia. Sub [illegible] Con[illegible]rium, [illegible] ſicco puluere [illegible] ſeſe conſpergerent. Ab eoq; iter in [illegible] erat [illegible] qu[illegible] [illegible] loco pu[illegible]. A pe[illegible] o [illegible] trantibu[illegible] P[illegible], e[illegible] tres ſtadiata, qu[illegible] hodi[illegible] Ex [illegible] pedum latitudine, ſup[illegible] ntes [illegible] promi[illegible] ne, cæter[illegible] facta ſecundum Vitruuium, [illegible] latera, quæ ſunt vtrin[illegible] col[illegible] margines [illegible] les habet hodie vi[illegible] ab Ha[illegible] mule ad [illegible] pedum [illegible] quepiam [illegible] o[illegible]ginta pedum. Ita [illegible] ambularent [illegible] marg[illegible] dicebantur a cunctis exercen[illegible]us. Hæc autem porticu[illegible] Athletæ in tectis ſtadiis exercerentur. [illegible]æ, quinam exacte erat [illegible] & [illegible] ordo to- G tius ædificij, vbi [illegible] mè [illegible] enire [illegible] nobilitas ad exercitia [illegible], & ad ſpectac[illegible] erito exce[illegible] partes, tum magnitudine, [illegible] maieſtate operis, altiſſimis ſuperb[illegible] prominens columnis, & patenti[illegible] ma v[illegible] peri[illegible], [illegible] balne[illegible], in Hy-

A in Hypocaſtum, in Natationem, ac ſupernè feneſtris illuſtratur latiſsimis. Hactenus ille. Quædam etiam de partibus Thermarum, ſiue exercitationum locis in Thermis habet Hieronymus Mercurialis, Medicus Patauinus, lib. 1. artis Gymnaſticæ. Cæterùm & illud notandum eſt, quòd

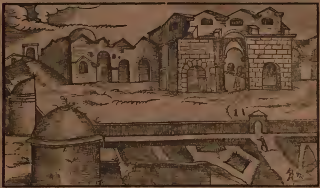
PARS INTERIOR THERMARVM DIOCLETIANI.

B

C

PARS EXTERIOR THERMARVM.

D

E

Campaniæ ſonitu populus in thermis ſtatis horis vel aduocari, vel demitti ſolitus fuerit, vti ex Martiali conſtat, dicente: Redde pilam, ſonat æs Thermarum, &c. Deſcriptionem vel picturam Thermarum Diocletiani, quam habet in ſua antiqua Roma Bernhardus Gamucci, depingi & huic tractatui addi, vt melius intelligi poſſet, curaui. *Adrianus Iunius libro 3. cap. 1 Animaduerſorum.*

F

DE NYMPHEIS.

QVÆ ſint Nymphea, duplex eſt opinio. Zonoras Monachus, qui de Græcorum Imperatoribus ſcripſit, in Leone primo, Nymphea eſſe vult palatia publica, in quibus nuptias celebrarent illi, qui habitarent anguſtius: eaque ædificiis maximis, in quibus Senatus cogeretur, ple-[illegible]nque adiuncta [illegible]e: qualia ædificia Romæ erant, Curiæ, Senacula, Baſilicæ. Alia Nymphea putant eſſe loca publica, delectationis gratia facta, in quę non vt in balneas, aut thermas, propter vſum aqua duceretur, ſed gratiæ potiſsimùm, atque amœnitatis cauſa. & à Nympharum ſtatuis, quibus ornata fuerunt, nomen traxiſſe. Verùm vt de forma, aut vſu illorum operum non G ſatis conſtat: ita maximè inſignia fuiſſe, vel illud declarat, quod aut ab ipſis Imperatoribus conſtruerentur, vt de Nympheo Marci, ambitioſi operis ſcribit Ammianus lib. 15. de Alexandri, Victor: de Gordiani, Capitolinus: aut ab Vrbis Præfectis, quale Clearchus Valentiniano & Valente Imperatoribus extruxit Conſtantinopoli, & Flauius Philippus reparauit Romæ. De Nym-

c

phe[illegible]s veteribus nullum ad noſtra, aut Patrum vſque tempora durauit. Recens [illegible] A
Neapolin & in[illegible] in Veſuuium in villa Leucopetrea, cuius forma eſt talis: Ædificium ex mar-
more quadrangulare, ad quod vna ſolummodo porta eſt aditus, & aliquot gradibus deſcenſus.
Ad dextram introeunti ad caput, fons eſt aquæ limpidiſsimæ, ad cuius quaſi cuſtodiam accubat
Arethuſa nuda, ex candidiſſimo marmore; ſolum varium & marmuratum, & canali circunda-
[illegible] fonte effluit. Parietes ex conchis, lapillisque, albi, nigri, flaui, purpurei co-
loris, quasi maltha [illegible]: in quibus ex concharum compoſitione, tanquam ductibus in pictura,
anni menſes duodecim, & quatuor virtutes Politicæ expreſſæ. Item raptus Proſerpinæ: Pan ca-
nens fiſtula, & mulcens gregem. Præterea imagines Nympharum nantium, nauigantium, in pi-
ſcibus [illegible]: inter quas H[illegible] inſidens Arieti, Siren Delphino, Europa Tauro. In eodem
ad ſingula latera quatuor ſtatuæ marmoreæ: Herculis leoninam geſtantis: P[illegible]nos agnum baiu- B
lantis: Genij cani blandientis: Naiades nudæ, &c. Hæc Fabricius.

DE SENACVLIS.

SENACVLVM, inquit Varro, vocatum, vbi Senatus, aut vbi Seniores conſiſterent: dictum
vt [illegible] apud Græcos. Idem Feſtus confirmat, indicans, Senaculum eſſe locum Senatorum: &
paulo ante: Senacula, inquit, Romæ tria fuiſſe, in quibus Senatus haberi ſolitus ſit, memoriæ red-
didit Nicoſtratus in libro qui inſcribitur, de Senatu habendo: Vnum, vbi nunc eſt ædes Con-
cordiæ inter Capitolium & Forum: in quo ſolebant Magiſtratus [illegible] nius, cum Senio-
ribus deliberare: alterum ad portam Capenam: tertium citra ædem Bellonæ, in quo extera- C
rum nationum legatis, quos in vrbem admittere nolebant, Senatus dabatur. Lampridius in He-
liogabalo Senatulum appellat. Eadem etiam P. Victor tradit.

DE PISTRINIS.

PISTRINVM dicebatur, locus in quo farina molebatur: nomen habens à pinſendo, hoc
eſt, [illegible]tundendo: quod ante inuentum molarum vſum frumenta in pilis commolerentur. Pi-
l[illegible]nt vaſa concaua, in quæ antiqui ſiccata frumenta immittentes, pinſebant. Deinde mutua-
t[illegible] nomen et [illegible] loco, in quo molis ſeruorum iumentorumque opera cir-
cumactis, triticum comminuebatur. Inde ſerui, qui aliquod flagitium cõmiſerant, pœnæ loco in D
Piſtrina [illegible] adiudicabatur, & in ſeruitutẽ corũ perpetuam, circumagendi [illegible] molas adiudicabatur.

TABERNÆ dicuntur ædificia qualiacunque popularis vſus: præſertim è tabulis conſtructa:
Kramer: Der Kauffladen/Werckſtädte.

MILLIARIVM AVREVM fuit columna in capite fori Romani, ſub Saturni æde, prope arcum
Se[illegible] omnes Italiæ [illegible] forent, & a qua ad ſingulas portas [illegible] regio-
num curſerent. M[illegible]ianus. Meminit eius & [illegible] lib. [illegible] cap. [illegible]

INSVLÆ propriè dictæ, quæ non iunguntur communibus parietibus cum vicinis, circui-
tuque publico, aut priuato cinguntur: a ſimilitudine videlicet earum terrarum, quę fluminibus,
ac mari eminent, ſuntque in ſalo poſitæ. Feſtus.

AREA locus dicitur, vbi frumenta ſecta teruntur, & areſcunt. Propter horum ſimilitudi- E
nem [illegible] in vrbe pura, id eſt, non ædificata nun conſtructa, etiam areæ appellantur. Varro.

De populo Romano, & eius prima diuiſione CAP. XV.

HACTENVS de Vrbe dixi, quomodo ea à Romulo [illegible], & à ſequentibus
Regibus: ac demum ab Imperatoribus, [illegible]
Pomerio incluſis, amplíata, & ab O[illegible] A[illegible] deſcripta ſit: nunc
inſtitutus ordo requirere videtur, vt de [illegible] etiam nonnihil dicamus. [illegible]
incolæ huius Vrbis appellati ciues Romani, quos Carulus Sigonius [illegible]

Lib. 4. cap. 1. de Antiquo iure ciuium Romanorũ.

quod ſint homines liberi, qui Vrbem agrumve Romanum in[illegible]. Q[illegible] F
generalior, & potiſsimum de iis, [illegible]us fuerunt, intelligenda: ad[illegible] ſpe-
cialiorem, & quidem de iis, qui libera [illegible] publica optima lege id nomen habu[illegible]t. Optima, in-
quit lege, is mihi ciuis Romanus videtur, qui domicilium, qui tribum, qui honorum poteſtatem
eſt adeptus. Atque hæc prolixè & eruditè [illegible]: quæ, qui vult, legere poterit. Nos verò iis
omiſsis, de [illegible] definitionem modo [illegible] precipuis [illegible]bus, qu[illegible]o
gnitio ad mul[illegible] veterũ & [illegible]orum Scriptorum luca intelligenda proderit [illegible]us. Inuenimus
autem in veteribus Scriptoribus populum Romanum varie, aliis tamen atque aliis temporibus,
diuiſum eſſe. Primùm quidem in Patricios & Plebeios: inde in Tribus: tum in [illegible]
tum: iterum in Claſſes & Centurias: rurſum in Senatores, Equites, & Populum [illegible], in Opti-
mates & Populares [illegible] Nobiles: præterea Nouos & Ignobiles [illegible] mentionem [illegible] video In- G
genuorum, L[illegible] & Libertinorum. De his ſingulis operæ pretium erit, quid veteres Scri-
ptores tradiderint [illegible]icare. De Tribubus, Curiis, Centuriis, & Claſſibus, [illegible] tractatio-
nem de Comitiis commodius referri poſsint, hic dicere ſuperſedebo. Patriciorum [illegible]tur & Ple-
beiorum

A beiorum diſcrimen, & iura primùm recitabo: inde de Patronis & Clientibus, cùm ex hac prima
diuiſione originem ſuam trahant: dicam tertio loco de tribus diſcretis ordinibus, Senatorio, E-
queſtri & Populari, vel Plebeio, verba faciam: tum quid de Optimatibus & Popularibus ſcri-
ptum repererim, referam: poſt etiam de Nobilibus, Nouis & Ignobilibus, quinam ij fuerint, di-
ſputaturus: ad extremum, qui Ingenui, qui Liberti, quique Libertini dicti fuerint, explicabo.

Prima igitur diuiſio poſt Tribus & Curias, facta eſt in Patricios & Plebeios, inſtituta ab ipſo
Romulo, primo Romanorum Rege, de qua Dionyſius lib. 2. ſic ſcribit: Illuſtres, inquit, genere, &
virtute celebres, opibusque, vt tum ferebant tempora, abundantes, quibus eſſent liberi, ſecreuit
ab obſcuris, egenis, & humilibus. Inferiores fortunæ homines Plebeios vocauit. hi Græcis ſunt
δημοτικοί: Potiores verò Patres, ſiue quòd ætate anteirent alios, ſiue quòd haberent liberos, ſiue
B propter nobilitaté generis, ſiue propter hæc omnia. Hæc Dionyſius. Et addit, húc morem ſum-
ptum eſſe ab Athenienſium Republ. qui etiam bifariam diſtributa multitudine, Patricios appella-
rint ex illuſtribus familiis, & pollentes opibus, penes quos fuerit ciuitatis regimen: cæteros ciues
ruſticos, quibus nullum in Republ. fuerit ſuffragium. Quod verò officium fuerit, tũ Patriciorũ,
tum Plebeiorũ, idem ſubiicit, inquiens: Romulus poſtquã diſcreuit potiores ab inferioribus mox
legibus latis præſcripſit, quid vtriſq; faciendum: vt Patricij ſacra curarent, Magiſtratus gererent
ius redderent, ſecum Rempublicam adminiſtrarent, res vrbanas obirent: Plebei verò ab his ne-
gotiis immunes (quippe qui talium imperiti eſſent, nec vacaret eis propter inopiam) agros co-
lerent, pecora alerent, exercerent quæſtuoſa opificia, ne ſeditiones orirentur, ſicut in aliis ciuita-
tibus, dum humiliores protruduntur cubito à potentioribus, aut egeni, ac viles excellentiori-
C bus inuident, &c. Hæc ille. Qui tamen pauló poſt ſcribit, etiam hoc interfuiſſe inter Patricios &
Plebeios, vt quoties Patricij conuocarentur à Regibus, præco quemque ſuo ac paterno appella-
rit nomine: Plebeios verò miniſtri quidam cornibus bubulis concinentes in concionem con-
traxerint. Et hæc quidem primis temporibus differentia inter Patricios & Plebeios fuit. Proce-
dente autem tempore, & impetratis à Patriciis Tribunis plebis, plurima dignitatum & hono-
rum ornamenta: vt, Sacrorum quorundam curationem, Magiſtratus Curules, Conſulatum, Di-
ctaturam, Cenſurã, &c. quæ antea ſolis Patriciis conceſſa erant, per Tribunos ſuos Plebs Patribus
extorſit: ſicuti etiam connubiorum inter Patricios & Plebeios communioné, vt ſuo loco dicetur.

Patricius ſecundùm Plutarchum & Velleium Paterculum dicti Senatores liberi, quòd patres ciere poſſent: ideóque ſcribendum Patricius per c non Patritius per t. Allias Manutius in Orthographiæ ratione Hadr. Iunius in Nomenclatore.

De Patronis & Clientibus CAP. XVI.

D
DIVISO vniuerſo Populo ad hunc modum in Patricios & Plebeios, arctiſsimo eos Ro-
mulus vinculo colligauit. Commendauit, inquit Dionyſius, Patriciis Plebeios, optio-
ne cuique è vulgo data, vt quem vellet, Patronum ſibi legeret. Et inter alia, conferens
hunc morem cum Theſſalorum & Athenienſium, Priſcorum inſtituto, ait: Romulum
hoc negotium appellatione decora cohoneſtaſſe: nominando Patronatum tutelam pauperum,
& humilium: addidiſſe etiam vtrique commoda officia, excogitata ciuili & perhumana copula.
Conſtabat autem ius Patronatus, vt idem refert officiis huiuſmodi, iam inde apud Romanos du-
rantibus. Patronos oportebat Clientibus reſpõdere de iure, cuius illi rudes eſſent: & abſentium
æquè ac præſentium curam gerere: facientes quicquid pro filiis parentes ſolent facere: quod ad
E pecunias & contractus attinet, & ſuſtinere accuſatoris impetum: &, vt compendio dicam, quie-
tem eis, qua maximé opus haberent, parare à priuatis publicisve negotiis. Viciſsim Clientium
erat, Patronos iuuare elocantes filias, ſi his parum eſſet pecuniæ: & ab hoſte captiuos redimere,
vel ipſos, vel eorum filios: priuatarum quoque litium perditarum æſtimationes, & mulctas pu-
blicas pecuniarias pro eis ſoluere, idque ſumptu proprio, non quaſi fœnoris loco, ſed ob referen-
dam gratiam: Publicorum quoque impendiorum, quæ Magiſtratuum honorúmve cauſa fiunt,
eſſe participes, non ſecus, quàm coniunctos genere. Commune autem vtriſque erat, ne fas eſſet
alteris accuſare alteros, aut aduerſum dicere teſtimonium, ferrève ſuffragium, aut cenſeri inter
inimicos: quod ſi quis deprehenſus eſſet aliquid horum facere, tenebatur lege de Proditoribus,
quam ſanxit Romulus: conuictumque eius criminis, cuiuis licebat, vt Diti ſacrum, interficere:
F (mos enim erat Romanis, quos vellent impunè occidi, eorum corpora deuouere Deo cuipiam,
præcipue Diis inferis, quod fecit Romulus.) Quapropter per multas ætates permanſerunt mu-
tua Patronorum ac clientum officia, haud ſecus, quàm cognatæ neceſsitudines, poſteris per ma-
nus tradita. Et maxima laus erat Nobilium habere Clientes quàm plurimos, tam hæreditaria-
rum clientelarum, quàm partarum virtute propria. Ingenſque certamen erat vtriſque, ne vince-
rentur mutua gratia, & beneuolentia: dum Clientes nullum Patronis negarent miniſterium: vi-
ciſsim Patroni nullo corrumpi poſſent precio, vt Clientes moleſtari ſinerent. Tanta illis erat in
omni vita temperantia, & fœlicitatem virtute, non fortuna metiebantur. Nec tantùm in ipſa Vr-
be plebs tuta erat Patriciorum patrocinio: ſed & coloniarum, & ſociarum, ac amicarum ciuita-
tum, & bello ſubactarum, quæque ſuos habebat Patronos, quoſcunque vellet è Romanis ciui-
G bus. Et ſæpenumerò Senatus controuerſias ciuitatum, ac gentium ad earum Patronos remiſit,
eorumque iudicia rata habuit: adeoque ab his initiis ex auctoritate Romuli firma Romanis coa-
luit concordia, vt per DCXXX. annos nunquam ventum ſit ad cædem & ſanguinem: multis licet
ac magnis inter plebem & honoratos exortis controuerſiis de Republica, vt ſolet fieri in omni-

Idem Agellius docet libro 5. cap. 13. & libro 20. cap. 1.

bus tam paruis, quàm magnis ciuitatibus: ſed parentes, & monentes mutuum, & partim conce- A
dentes, partim impetrantes à volentibus, per expoſtulationes ciuiles componebant negotia, &c. Hæc Halicarnaſſeus. Eadem tradunt Liuius lib.1. & Plutarchus in Romulo, ſed breuius.

De tribus ordinibus populi Romani, Senatorio, Equeſtri & Populari, ſeu Plebeio. CAP. XVII.

ET EA quidem, quæ de Patriciis & Plebe, Patronis & Clientibus dixi, à Romulo inſtituta eſſe, Dionyſij & Liuij teſtimonio confirmaui. Exactis autem Roma Regibus, populus Romanus in tres ordines diſtributus eſt. in Senatorium, Equeſtrem, & Popularem: id quod multis veterum auctorum locis probari poteſt: ex quibus hæc pau- B
ca ſufficient: quod Liuius lib.26. Belli Punici dicit: Conſenſum Senatus, Equeſter ordo eſt ſecutus, Equeſtris ordinis plebs. Et Auſonius canit:

Martia Roma triplex, Equitatu, Plebe, Senatu.

Quod idem confirmat etiam notiſsimum illud elogium: Conſenſum Senatus & Equeſtris ordinis, populique Romani. Differt autem hæc diuiſio à priore: quod illa ciues Romanos in certa genera vel gentes hac in certos ordines diſtributi ſunt. Non enim omnes Patricij, Senatores: neque contrà, omnes Senatores poſterioribus temporibus Patricij fuerunt. Patricij enim dicti fuerunt, vt alibi eſt demonſtratum, ij, qui à Patribus orti fuerunt: vel Patrum progenies, vt Liuius loquitur, quorum magna multitudo fuit: Senatorum autem certus fuit numerus. Et cum poſterioribus temporibus ex Equeſtri ordine & Plebe multi in Senatum lecti ſint, manifeſtum eſt, non C
omnes Senatores Patricios fuiſſe. Sed de Senatoribus plurima dixi in libro de Magiſtratibus Romanorum. Illud tantùm hoc loco repeto: Senatores dictos fuiſſe eos, qui à Regibus primùm, deinde à Conſulibus, pòſt à Cenſoribus in Senatum lecti eſſent, ſiue Patricij, ſiue Equites, ſiue Plebeij idem eſſent. Senatorum autem filij, nondum in Senatum lecti, Equites, ſiue ex Equeſtri ordine fuêre, quod iam planius fiet. Secundus ordo fuit Equeſter, de quo primùm notetur, in hac diuiſione non intelligi eos, qui à Romulo ex omni multitudine treceni numero lecti, quos Celeres dixit: qui ij à Tarquinio Priſco ad ſexcentorum numerum aucti fuerunt: neque etiam eos, qui equis ſtipendia meruerunt: (ij tamen quaſi fundamentum & ſemina Equeſtris ordinis erant) ſed eos, quibus publicus equus, & anulus à Cenſoribus datus: quique ab iis in Equeſtrem ordinem lecti fuerunt. Duplices enim fuerunt Equites: alij oppoſiti peditatui in exercitu: qua- D
les fuerunt omnes, qui equo priuato meruerunt, & illi nihil ad hunc ordinem pertinuerunt: alij verò oppoſiti Senatoribus, qui neque Senatores, neque de plebe fuerunt, ij hunc ordinem conſtituerunt. Hos neceſſe erat à Cenſoribus in Equeſtrem ordinem legi. Legebantur autem ij, quibus cenſus equeſtris eſſet, qui erat Seſtertium quadringentorum millium, teſte Suetonio in Iulio Cæſare. Aſsignabatur iis equus publicus à Cenſore: Varro lib.7. de Ling. Lat. vocat eum mile aſſarium. Item anulus aureus, qui eos à Plebe diſtingueret. Vtebantur etiam anguſto clauo, quo à Senatoribus, quorum inſigne latus clauus erat, diſcernerentur. Sed & hoc obſeruandum eos qui ex Equeſtri ordine in Senatorum lecti fuiſſent, vel Magiſtratus geſsiſſent, Equites eſſe deſiiſſe: ſicut contrà, qui patrimonio conſumpto, cenſum Equeſtrem non haberent: vel quibus propter flagitia equum publicum & anulum aureum Cenſores ademiſſent, de populo, vel E
plebe eſſe cœperunt. Tertius ordo fuit Popularis, ſiue de Populo, vel Plebe. Fuerunt autem de Plebe vel Populo omnes ij, qui neque Senatores, neque Equites erant. Patricij quidem, qui in Senatum nondum lecti eſſent, neque Equeſtrem cenſum haberent. Equites autem, qui patrimonium conſumpſiſſent, vel quibus propter flagitia equi publici, & anuli aurei ademptì eſſent. Plebeius vero, id eſt, ex plebeus, vel inferioris fortunæ hominibus natus, qui Patriciis opponebatur: ſi minus haberet, CD∞. de populo erat: ſi CD∞ haberet, equumque publicum obtinuiſſet, anuloque vteretur: quamuis plebeius, id eſt, plebeij generis, erat tamen eques: & ſi ex equite in Senatum à Cenſoribus lectus eſſet, Senator. Sic igitur Patriciorum tres ordines fuerunt, ſicut & Plebeiorum: Ciues Romani Patricij & Plebeij Senatores: Ciues Romani Patricij & Plebeij Equites: Ciues Romani Patricij & Plebeij de populo, vel de plebe. Qui de populo vel plebe F
erant, ſi propter flagitia aliqua a Cenſoribus notarentur, ærarij fiebant, & in Cæritum tabulas referebantur: quod quid ſit, alibi explicabitur. Quod etiam in ſpectandis ludis Senatores ſeparatas ſedes ab Equitum & Plebeiorum: Equites item ſeparatas ſuas ſedes à Senatorum & Plebeiorum: Plebeij, vel qui de populo erant etiam ſuas proprias & ſeparatas à reliquis habuerunt: quodque ex ordine Equeſtri Iudices lecti fuerint, ex ſequentibus libris intelligetur.

Eadem de Equeſtri ordine habet Alexander ab Alexandro Genial. dier. lib.2. cap 29. Plin. lib. 33. cap.1. & 2.

De Optimatibus & Popularibus CAP. XVIII.

DVAS diuiſiones ciuium Romanorum hactenus habuimus: quarum prima naturæ fuit, G
altera Iuris. Sequitur nunc tertia, quæ eſt factionum: qua alij Optimates, alij Populares ſunt dicti. Primùm hoc loco monendum videtur, vocabulum populi non vno & eodem modo ſemper accipi. In præcedenti enim capite populi vox certum aliquem ordinem

A dinem ciuium Romanorum deſignauit, eorum videlicet, qui, ſiue Senatorio, ſiue Equeſtri, ſiue
Plebeio loco nati eſſent, à Cenſoribus tamen neque in Senatorum, neq; in Equeſtrem ordinem
relati erant. In hoc capite popularis notat eum, qui ſeditioſis ciuibus res nouas molientibus ad-
hæret aut Reipublicæ incommodus eſt. Etſi autem ferè ſemper duo factionum genera in Re-
publica fuerunt, vt ex hiſtoriarum Scriptoribus liquet: tamen maximè poſt Appij Cæci cenſu-
ram, ea exarſiſſe videntur, teſte Liuio lib. 9. extremo Decadis 1. Cùm enim ſcripſiſſet de Appio
Cenſore, quomodo is primus Senatum Libertinorum, filiis inquinaſſet, & quomodo Nobiles id
ægrè tuliſſent, hæc verba ſubiungit: Ex eo tempore, inquit, in duas partes diſceſsit ciuitas: aliud
integer populus, fautor & cultor bonorum, aliud Forenſis factio tenebat: donec Q. Fabius Cen-
ſor, ſimul concordiæ cauſa, ſimul, ne humillimorum in manu comitia eſſent, omnem Forenſem
B turbam excretam in quatuor tribus coniecit, vrbanasque eas appellauit. Hæc Liuius. Quibus
ex verbis, licet aliquomodo, quinam Optimates, quique Populares dicti fuerint, intelligi poſ-
ſit: tamen clarius idem fiet ex Cicerone, cuius inſignem locum de hac re ex Oratione eius pro
Sextio, huc tranſcribam. Sic autem inquit: Duo genera in hac ciuitate ſemper fuerunt eorum,
qui verſari in Republica, atque in ea ſe excellentius gerere ſtuduerunt, quibus ex generibus al-
teri Populares, alteri Optimates, & haberi, & eſſe voluerunt. Qui ea, quæ faciebant, quæque di-
cebant, multitudini iucunda eſſe volebant, Populares: qui autem ita ſe gerebant, vt ſua conſilia
optimo cuique probarentur, Optimates habebantur. Et paulo ante. Omnes Optimates ſunt,
qui neque nocentes ſunt, nec natura improbi, nec furioſi, nec malis domeſticis impediti, &c. Ho-
rum qui voluntati, commodis opinioni in gubernanda Republica ſeruiunt, defenſores Opti-
C matium, ipſique Optimates, grauiſsimi & clariſsimi ciues nominantur, & Principes ciuitatis.
Quid eſt igitur propoſitum his Reipublicæ gubernatoribus, quod intueri, & quò curſum ſuum
dirigere debeant? Id, quod eſt præſtantiſsimum, maximeque optabile omnibus ſanis, & bonis,
& beatis, cum dignitate ocium. Hoc qui volunt, omnes Optimates: qui efficiunt, ſummi viri, &
conſeruatores ciuitatis putantur. Hæc Cicero. Fuerunt ergo Optimates, qui Reipublicę com-
modis, & maieſtati ſtuduerunt, ſiue illi Patricij, ſiue Plebeij generis, ſiue Senatorij, ſiue Eque-
ſtris, ſiue Plebeij, vel Popularis ordinis eſſent. Populares autem, vt idem auctor dicit, appellan-
tur ij, qui aut propter metum, peccatorum ſuorum conſcij, nouos motus conuerſionesque Rei-
publicæ quærunt, aut qui propter inſitum quendam animi furorem, diſcordiis ciuium, ac ſedi-
tione paſcuntur: aut qui propter implicationem rei familiaris, communi incendio malunt, quàm
D ſuo deflagrare, ſiue illi Patricij ſint, ſiue Plebeij, ſiue Senatores, ſiue Equites, ſiue de populo. Se-
ditiones porro Romæ plurimas inter has factiones ortas, teſtantur Hiſtoriæ. De Imaginibus
multa obſeruatione digniſsima collegit vir clariſsimus Iuſtus Lipſius libro Electorum, cap. 29.
quem conſule.

Qui Nobiles, Noui, & Ignobiles fuerint CAP. XIX.

HÆC ciuium Romanorum, quæ nunc ſequitur, diuiſio, à iure imaginũ eſt ſumpta. Fue-
runt autem, vt rem breuiſsimè complectar, Nobiles dicti, qui maiorum ſuorum imagi-
nes habuerunt: qui ſuas tantùm, non autem maiorum etiam ſuorum imagines habue-
E runt, Noui: qui verò nec maiorum, nec ſuas habuerunt, Ignobiles appellati. Vt ita ius
imaginum nihil aliud ſit, quàm ius nobilitatis. Sed vt planius intelligatur quid ſit, habere ima-
gines priùs quid imagines fuerint, explicandum erit. Imago, vt Polybius lib. 6. docet, eſt inſignis
alicuius viri ſimulacrum, oris ſimilitudinem artificioſè effictam coloribus pigmentisque adum-
bratam, referens, quod in inſigniori & celebriori domus parte ligneo armario includebant. Hæc
ille. Non autem omnibus imaginem ſui ponere licebat. ſed iis tantùm, qui Magiſtratus curules
geſsiſſent: quales fuerunt primum Ædiles curules, Prætores, Cenſores & Conſules. Cumque hi
Magiſtratus primùm ſolis Patriciis patuerint, ſequitur etiam Patricios primum ſolos ius imagi-
nis habuiſſe. Poſtquàm autem hi honores plebi communicati ſunt, eos ius ponendi imaginem
ſimul accepiſſe, dubium non eſt. Cæterùm & hoc obſeruandum de imaginibus, Romanos feſtis
F diebus, apertis armariis illas exornaſſe: cumque ex domeſticis quiſpiam eſſet mortuus, eas in fu-
nere extuliſſe: addito, vt magnitudine quàm ſimillimæ apparerent, reliquo corporis trunco ve-
ſtibus autem exornatas ſi Conſulares, aut cum imperio fuiſſent, prætextis. ſi Cenſorij, purpu-
reis: ſi triumphales, auro intertextis, atque curru, faſcibus & ſecuribus, aliisque Magiſtratuum
inſignibus prælatis, in roſtra eſſe perlatas, vt Polybius loco ſuprà citato annotat: cum quo con-
ſentit Plinius, cuius inſignem locum ex libro 35. capite 2. quia hunc Polybij eleganter explicat, e-
tiam adſcribam. Sic autem inquit: Aliter apud maiores in atriis hæ (imagines) erant, quæ ſpe-
ctarentur, non ſigna externorum artificum, nec æra, aut marmorea. Expreſsi cera vultus, ſin-
gulis diſponebantur armariis, vt eſſent imagines, quę comitarentur gentilitia funera. Semperq;
defuncto aliquo, totus aderat familiæ eius, qui vnquam fuerat, populus. Stemmata vero lineis
G diſcurrebant ad imagines pictas: Tablina codicibus implebantur, & monumentis rerum in Ma-
giſtratu geſtarum. Aliæ in foribus, & circa limina animorum ingentium imagines erant, affixis
hoſtium ſpoliis, quæ nec emptori refringere liceret: quæ etiam Dominis mutatis, domus orna-
menta erant. Eratque hæc ſimulatio ſumma & ingens, exprobrantibus tectis quotidie, imbel-

A Inge[illegible] L[illegible] Liberti nepo[illegible], fuit iure meliore: fert enim ſuffragium in Tri[illegible]itica Ma[illegible]s[illegible] capit, neque Senatorij, neque Equeſtris eſt ordinis, ſed terti[illegible] id eſt, de P[illegible]b[illegible]

Inge[illegible]uus, I[illegible]ui filius, Libertini nepos, Liberti pronepos, melior quam pater iure eſt. F[illegible] qu[illegible]s[illegible] m Rom[illegible]us eſſe pot[illegible]d ad tum in Curiam non habet, quod e Suetonij verbis elici t[illegible], qu[illegible] S[illegible]orum ord[illegible]nem tribui ſolit[illegible]m à veteribus oſtendit, nõ ciuium Romanorum pro[illegible] verum abnepotibus.

Ingenuus, Ingenui filius & nepos, Libertini pronepos, Liberti abnepos, meliore quàm pater & auus eſt iure. In Senatum enim legi poteſt, & honores. Magiſtratusque. &c. Et hæc quidem de eo[illegible] iure. Nunc, qu[illegible]m numi[illegible]ionis etiam facta me[illegible]tio in hoc capite eſt, de ea pauca e

B runt di[illegible]e[illegible]da. T[illegible] ſeruos manumitti co[illegible]ueuiſſe, Seuerinus interpres Topicorum Cicero[illegible]s. aſti[illegible]mat, aut ſi quis ſeruus conſentiente, vel iubente Domino, nomẽ ſuum in cenſum detuliſſet, aut [illegible] in caput ſuum a Prætore impoſita, quę vindicta dicebatur, in libertatem vi[illegible]dicatus eſſet, aut à Domino teſtamento liber relictus eſſet. De manumiſſione, quæ per cen[illegible]um fit, atque à Seru[illegible] T[illegible], [illegible] Ro[illegible]norum Rege originem [illegible]xiſſe reditur V[illegible]pianus loquitur, in[illegible] Seru[illegible] in pec[illegible]o ce[illegible]um haberent, aut quibus eas facultates Domini in[illegible] ſi eos Domi[illegible] a C[illegible]ibus ad cribi [illegible] conſequebantur. Vindict[illegible] P. Valerius Popli[illegible]ola, anno primo poſt [illegible]s Reges, cum de [illegible] V[illegible] indicauerat, ad populum tul[illegible] [illegible] ex[illegible] tum al[illegible], tum Li[illegible] libro 1 de[illegible] Præ[illegible]

C [illegible] Se[illegible]uitas d[illegible]ta. Ille dicitur vindicta liberatus. Quidam vindictæ quoque n[illegible]nen tra[illegible] ab i[illegible]o putant, Vindici ipſi nomen fuiſſe. Poſt illum obſeruatum, vt [illegible] liberati [illegible], in ciuitatem accepti viderentur, &c. Hæc autem poteſtas primùm penes Conſ[illegible] fuit, poſt ab eo[illegible] ad Prætorem vrbanum tranſlata eſt, vt, vindicta, id eſt, virga in caput impoſi[illegible] eam [illegible] vin[illegible] di[illegible] ret. Morem veterem circa hanc manumiſſionem obſeruatam, eleganter deſcripſit Carolus Sigonius ex Buetio, Feſto, Valerio Probo, & Donato, his verbis. Qui manumittere, inquit, ſeruum apud Prætorem volebat, eius quem manumittere [illegible], caput, aut aliud membrum tenens, ad Prætorem [illegible]ita dicebat: Hunc hominem li[illegible] Idem [illegible] Sig[illegible] alio loco ex Iſidoro libro 9. r[illegible] Romanos eos, quos manumittebant, alapa percuſſos, ci[illegible] meg[illegible]e, atque ita de ma-

D nu miſiſſe. Prętor autem vindicta, id eſt virga eiuſdem ſerui capiti imp[illegible]oſita ita dicebat: Dico eum liberum eſſe more Quiritium. Inde conuerſus ad Lictorem addebat [illegible] ſecundum tuam cauſam, ſicuti dixi, Ecce tibi vindicta. Tum Lictor, accepta à Prætore vindicta, caput ſerui percutiebat, [illegible] palma, tergumque verberabat. Quibus actis, nomen manumiſſi in Acta [illegible] referebatur, [illegible] cau[illegible] manumiſſionis. Ad[illegible] autem Sigonius ex Caio, D. de manumiſſis vindicta, non fuiſſe omnino neceſſe pro tribunali manumittere. Itaque pleroſque in tranſitu ſeruos manumitti ſolère, cùm aut lauandi, aut geſtandi, aut ludorum cauſa prodiſſet Prætor. Hactenus il[illegible]. Huc deductum eſſe opinor e[illegible]m morem, quem hodie obſeruant Nobiles, atque alij potentes Domini, d[illegible] geſtan[illegible] arma, quod noſtra lingua di[illegible], Wehrhafftig machen.

Sed vt ad [illegible] in, qui manumiſſi & libertate donati erant, raſo capite pileum geſta-

E bant, libertatis inſigne. Vnde prouerbium natum: Ad pileum vocare, id eſt, ad libertatem vocare. In cuius Prouerbij explicatione Eraſmus in Chiliadibus ſcribit, videri pileum priſcis inſigne fuiſſe [illegible], vt qui Magiſtri Do[illegible] titulo d[illegible]tur, pileum [illegible] Hic ſecundus manumittendi modus fuit. Tertius, qui t[illegible] fit. [illegible] Inſtitutionibus [illegible] diligenter explicatur, quare eo Lectorem remitto.

A[illegible] & ali[illegible] tres modos quos naturales vocant, videlicet inter amicos, per menſam, & per epiſtolam. Manumiſsionem inter amicos appellant, cùm præſentibus amicis qui [illegible] à Domino [illegible] mit[illegible]. Per menſam, cùm libertati d[illegible] gratia ſeruus conuiuio adhibetur. Per epiſtolam, quando ſeruo aliis in locis agenti, miſsis literis a Domino pe[illegible], vt liber viua[illegible] his tribus modis manumitterentur, minorem libertatem c[illegible]

F ba[illegible]ur, & Lat[illegible] Iu[illegible] bant, ac dicebantur, ex lege Iunia Norbana. [illegible] vib[illegible] modis manumittebantur: maiorem & iuſtam conſequebantur [illegible], & [illegible] dicebantur Ciues Romani. Quod ſi quis tempore ſeruitutis co[illegible] pro- pter qu[illegible] & ſtigmatis compunctus, vel in publicos carceres con[illegible] fuiſſet aut propter [illegible] verberibus affectus, illud confeſſus eſſet, ac dein[illegible] no[illegible] illis [illegible] fuiſſet, ex lege Ælia Sentia, Libertus Dedititi[illegible] fiebat [illegible] libertatem acc[illegible]bat. De manumiſsione multa habet Iacobus Ræuardus [illegible] 4. Variorum, capite 7. & libro ſing[illegible] de auctoritate Prudentũm, capite 7. vbi omnes modos [illegible] genter explicat. Quædam etiam apud Antonium Cuiacium I. C. libro 2. Lectionum [illegible] capite 9. Apud Iacobum Cuiacium Obſeruationum libro 5. & capite 1[illegible]. & libro 7. cap. 2[illegible].

G vt de aliis interim t[illegible]ceam. Notat præterea Adrianus Turnebus Aduerſariorum libro. 18. capite [illegible] ex Martiale, ordinem quendam inter Patronorum Libertos fuiſſe, vt qui maiori auctoritate apud Patronos eſſent, Liberti primi: qui ſecundo ab his loco eſſent, ſecundi: qui tertio t[illegible]rtij d[illegible]cerentur. Quod etiam in libertibus obſeruatum fuiſſe ex veteribus aliquot inſcriptionibus idem probat.

Cur rad[illegible] tur [illegible] mittend[illegible], do cet A[illegible] [illegible] [illegible] ma, cap. 4.

In[illegible] tutione [illegible] [illegible]

Addam Coronidis vicè antiquam manumiſsionis formulam, quam recitat Iacobus Cuiacius A
Iuriſcoſultorum noſtra ætate facilè princeps, ex antiquo exemplo, vnde colligi poteſt, moris fuiſſe, vt Domini ſeruis ſuis, quos manumitterent, ſcripto etiam illam manumiſsionem confirmarent. Formula autem hæc eſt: Ille ciuis Romanus eſto, ita vt ab hodierna die ingenuus, atque ab omni ſeruitutis vinculo ſecurus permaneat, tanquam ſi ab ingenuis fuiſſet parentibus procreatus. Eam denique pergat partem, quamcunque elegerit, vt deinceps nec nobis nec ſucceſſoribus noſtris vllum debeat noxiæ conditionis ſeruitium: ſed omnibus diebus vitæ ſuæ ſub certa, plenaque ingenuitate, ſicut alij ciues Romani, per hunc manumiſsionis, atque ingenuitatis titulum, ſemper ingenuus & ſecurus exiſtat, &c. Tantum habui, quæ de præcipuis populi Romani diuiſionibus dicerem. Nunc cum inſtitutus ordo requirat, vt de religione illius populi dicam, huius libri finem faciam, ac in ſequenti, Deo propitio, de Diis agam. B

LIBRI I. FINIS.

GENEROSISSIMO ATQVE EXIMIA SPE VIRTVTIS, ET DOCTRINAE PRAECELLENTI ADOLESCENTI, IOANNI GEORGIO ab Heuſſenſtein Baroni Auſtrio, Domino ſuo clementiſsimo, C

S. D.

TARDIOR ſum, Generoſiſsime Domine Ioannes Georgi, Baro Illuſtris, in exoluenda fide, quam tibi in proximis Comitijs dare memini. Pollicitus enim eram, me breui ad te miſſurum aliquid collectaneorum meorum (nihil enim ſunt aliud) de quibus tum primum cogitabam. Verum multis modis impeditus ſum, quo minus eo tempore, quo conſtitueram, promiſsis ſatisfacere potuerim. Neque vitæ meæ ratio paſſa eſt, vt vni illi rei vacarem: id quod tamen neceſſe fuerat, ſi & promiſſioni meæ & tuæ, aliorumq́; expectationi ſatisfieri debuiſſet. Verùm ſat cito, ſi ſat benè, inquit ille. Tu velim hoc leuidenſe munuſculum a me hilari fronte accipias, ſtudiumq́; meum boni conſulas, & in hac tua ætate bonis artibus operam diligenter naues. Vales ingenio præ multis alijs veſtri ordinis. Habes parentes Illuſtres, qui te & in virtutis ſtudio, & in optimarum artium ſcientia multum proficere mirum quantum exoptant. Intuere illuſtrem virum Patrem tuum, qui propter eruditionem, & raras virtutes tribus potentiſsimis Romani Imperij Monarchis fuit acceptiſsimus, & gratiſsimus. Hoc & tu conſequeris, ſi, vti cœpiſti, pleno gradu ad virtutis, & optimarum artium ſtudium contenderis. Propone tibi, & alios quoque veſtri ordinis viros illuſtres, quos propter excellentem eruditionem, gloria & gratia apud potentiſsimos Principes florere vides. Inter quos non ſilendi mihi ſunt Generoſus & Illuſtris vir Richardus Streinius Baro Auſtrius, omni liberalium artium cognitione, & grauiſsimarum facultatum ſcientia excellentiſsimus: atq; lumina illa Galliæ Iulius Cæſar Pater, & Ioſephus filius Scaligeri, qui in tanta eruditorum luce ſic eminent: D E

Vt pura nocturno renidet
Luna mari, Gnidiúſve Gyges.

Ad ſempiternam memoriam fuiſſe hoc ſæculum præ multis alijs feliciſsimum, quo non tantum inferioris generis homines, ſed etiam ſummi nobilitate viri bonas literas colunt, ſuasq; operas ad eas è puluere excitandas & illuſtrandas, conferunt. Vide, quò prouehar Ioannes Georgi, admiratione virtutum in ſummis illis viris, qui in tanta fortuna & honorum ſublimitate, ac celſitate conſtituti, tam ſolliciti etiam ſunt de bonis literis. Quos viros, ſi tu imitandos tibi propoſueris, habebit & Reſpublica Chriſtiana aliquando virum, cuius induſtria & virtutibus iuuari: & literarum ſectatores Patronum, quo ipſi gaudere poſsint. Vale Generoſe Ioannes Georgi, & literas ama. Ratiſpona, a. d. VI. Idus Ianuarij, Anno ab Orbe redempto CIƆ IƆ XXC. F G

T. Generoſitati ad omnia obſequia promptus,

IOANNES ROSINOS.

ANTIQVITATVM ROMANARVM

LIBER II.

DE DIIS, ET EORVM TEMPLIS, ſiue Ædibus ſacris.

A DIxi quæ origo [fu]erit Vrbis Romæ, à quibus condita & amplificata fuerit, quę
præcipua in [Vrbe] ædificia, ſecundùm quatuordecim regiones: addidi deinde
quædam de Ciuibus, & præcipuis eorum differentiis, iam inſtituta illius Po-
puli conſideranda veniunt. Illa verò circa religionem & Reipublicę guberna-
tionem verſantur. Quia autem in omnibus rectè & bene cõſtitutis Rebuſpu-
blicis primum locum obtinet, & obtinere iure debet Religio, ideò nos etiam
de ea primùm dicendum eſſe arbitrati ſumus. Ciceronis ſententia celebris
eſt, à Diis immortalibus agendi nobis capienda eſſe primordia, qua de cauſa ipſe leges aliquot
conſcripturus, primùm eas recenſet, quæ ad religionem & cultum Deorum pertinent: deinde
politicas ſubiicit: quem ordinem & nos ſequi volumus. Cæterùm antè quàm de Diis agere inci-
B piamus, nõ alienum ab inſtituto & officio etiam noſtro eſſe exiſtimamus, ſi quorum Scriptorum
auxiliis præcipuè vſi ſimus, indicemus, vt candidus Lector id nobis cùm ſciat, & ſi quę videbun-
tur, hic breuius tradita eſſe, ex illis, quorum nos auxilio vſi ſumus, auctoribus prolixiorem de
ſingulis diſputationem petere poſsit. Ea igitur omnia, quæ hic cum ſtudioſis Lectoribus com-
municamus, hauſimus, atque deſumpſimus ex rerum Romanarum Scriptoribus, Liuio, Plutar-
cho, Dionyſio Halicarnaſſæo, Dione & aliis, quorum nomina ſuprà recenſuimus. Poſt illos non
parum nobis adiumenti attulit lectio Agellij, Macrobij, Varronis de Lingua Latina, Feſti, Nonij
Marcelli, Plinij, Auguſtini de Ciuitate Dei, & Commentariorum in eoſdem libros Ludouici Vi-
uis, Bartholomæi Marliani, Georgij Fabricij, Lilij, Georgij Gyraldi, & aliorum, quorum nomina
ſicubi occurrent, quæ ex iis deſcripta ſunt, nequaquam ſilentio præteribimus. Scripſerunt etiam
C ante nos de Diis, & genealogia Deorum gentilium plurimi: videlicet, vt ex multis paucos addu-
cam, Apollodorus in ſuæ Bibliotheces libris, qui à Benedicto Ægio ex Græco in Latinum ſer-
monem tranſlati ſunt, Heſiodus, Phurnutus, Palæphatus, Fabius, Fulgentius, Albricus Philoſo-
phus: item apud Romanos Euemerus, cuius libri non amplius extant. Inter recentiores Ioan-
nes Boccatius de genealogia Deorum gentilium libros 15. edidit, Georgius Pictorius Apotheo-
ſin tam exterarum gentium, quàm Romanorum Deorum libris tribus complexus eſt, Iulianus
Amelius de cognominibus Deorum gentilium libros tres collegit. Omnium autem diligentiſ-
ſimè de iis commentatus eſt Lilius Gregorius Gyraldus, quẽ ego non ſemel conſului. Porrò hac
mea ſcriptione, nihil opus fuiſſet, ſi adhuc extarent M. Terentij Varronis tres de Diis libri, quo-
rum Auguſtinus aliquoties meminit. Sed perierunt illi. Itaque ſi quæ de iis ſcire volumus, ea o-
D portet nos cum maximis laboribus ex variis & infinitis penè Scriptoribus conquirere. Verùm
de Scriptoribus, quos ego ſequor ſatis. Tu beneuole Lector, iſta legens, mecum deplora ingen-
tem humanæ naturæ cæcitatem, qualis ea ſit, niſi à Spiritu ſancto & Dei verbo illuminetur: atq;
Deo gratias age, quod è tantis ac plus quàm Cymmeriis tenebris clementer nos eripuerit, no-
biſque in ſacroſancto verbo ſui veram cognitionem reuelauerit. Videbimus igitur quales Ro-
mani Deos & Deas coluerint.

Vnde Deus dicatur, quid ſit, & quot differentiæ Deorum apud Romanos fuerint CAP. I.

E DE DIIS dicturi, primùm vnde vocabulum ortum ſit, inquiremus. Hic autem variæ
ſeſe offerunt eruditorum ſententiæ. Alij Latinum vocabulum DEVS, à dando dedu-
cunt, quòd Deus det omnia, alij ſic dictum putant, quòd ei nihil deſit. Contrà alij à
Græco Δέος, quod timorem ſiue metum ſignificat: primus enim, vt Statius & Petro-
nius Arbiter canunt, In orbe Deos fecit timor. Plerique à Græco θεὸς deducunt, cuius deriuatio
itidem varia & multiplex eſt. Sunt enim qui à verbo θέω, quod currere ſignificat, formatum vo-
lunt, quia homines Cœlum, Lunam, Solem, & alia aſtra propter motus & curſus velocitatẽ Deos
eſſe putàrint, & coluerint. Plures tamen à θεάομαι, quod eſt video, vel ſpeculor, quia Deus omnia
videat, & quia in ipſo etiam Deo, tanquam in ſpeculo omnia cernantur, deriuant, quæ etymolo-
F gia videtur reliquis veriſimilior.
Quid DEVS ſit, nobis ex ſacris Literis ignotum non eſt. Cùm autem de gentium Diis hic no-
bis ſermo ſit, ideò etiam, quid illi de DEO ſenſerint, & quomodo eum definierint, conſideran-

dum eſt. Sed quis poteſt omnia commenta Ethnicorum recenſère. Videantur variæ Philoſo- A phorum ſententiæ apud Ciceronem de Natura Deorum, & apud Lilium Gyraldum. M. Terentius Varro, vt eſt apud Aurelium Auguſtinum in ea eſt opinione, Deum eſſe animum mundi, ipſumque mundum Deum. Ridicula profectò definitio, quam pluribus exagitat & refutat Au- Lib. 2. cap. 7 guſtinus. Plinius de Deo verba faciens, ſcribit: Quiſquis eſt Deus, ſi modò eſt alius quàm ſcilicet Sol, & quacunque in parte, totus ſenſus eſt, totus viſus, totus auditus, totus animæ, totus animi, totus ſui. Ridiculus & hic eſt, & quid dicat, ipſe ignorat. Melius Plato definit Deum mentem æternam, cauſam boni in natura.

Cæterùm vti de Deo quis eſſet, Ethnici nihil certi habuerunt, ita etiam de numero Deorum mirum in modum hæſitauerunt. Plurimi quidem, & ij ſapientiores, vnum tantùm DEVM eſſe voluerunt, cui à veritate & diuerſitate officiorum varia & diuerſa nomina ſint indita, ſicut etiam B Lib. 1. Satur. cap. 17. & ſequentibus. Macrobius multis capitibus conatur omnes Deos alios ad Apollinem ſiue Solem referre: & Plinius eos qui pluralitatem Deorum induxerunt, ſalſè ridet, verùm tamen inualuit etiam ea opi- Lib. 2. cap. 7. nio, vt plures eſſe Dij crederentur, nec vnus tot muneribus obeundis par eſſe exiſtimaretur. Atque vt propius ad propoſitum accedamus, Romanos ingentem Deorum multitudinem coluiſſe, quis neſcit? ſed non fuerunt omnes in pari honore & auctoritate: verùm in certos ordines, & certas quaſdam claſſes diſtributi. Alios enim maiorum gentium, quod præcipuas partes in rerum adminiſtratione haberent, alios minorum gentium ob meriti paupertatẽ appellarunt. Varro Deos Romanorum in duas claſſes diſtribuit in certos & incertos. Certos appellat publicos, quibus Romani publicè ædes ædificârint, quoſque pluribus ſignis ornatos notauerint. Incer- Lib. 2. de Legibus. tos autem, quorum certa ratio reddi non poſsit, qui ſint. Cicero tres ordines Deorum recenſet, C vnum eorum qui cœleſtes ſemper habiti ſint, qui etiam maiorum gentium Dij vocantur: alterum eorum, quos in cœlum merita vocarint, qui & Semidei & Dij Indigentes appellantur: tertium eorũ, propter quos detur hominibus aſcenſus in cœlum. Cuius partitionem nos etiam in hoc libro ſequi inſtituimus, ita vt primùm de maioribus, deinde de Semideis, tum de virtutibus Deorum Dearúmve nominibus inſignitis dicamus: quibus addemus etiam alios Deos, quibus ſingulis ſua munia in rerum adminiſtratione ſunt attributa, quique minores, ſiue minorum gentium Dij & Semones appellantur, vt ſuo loco docebimus. Iam vero antequam de Dijs dicere pergamus, de ſacris ædibus, & alijs locis vbi cultum diuinum numinibus ſuis Romani exhibuerunt, pauca monebimus.

D

Quid Templum ſit, quid Fanum, Delubrum, Ædes, Ædicula, Ara, Lucus, &c. CAP. II.

RELIGIOSE Romani ſuos Diuos colebant: conſtruebant enim iis maximis ſumptibus templa, fana, delubra, de quibus quomodo inter ſeſe differant, pauca dicemus. Lib. 6. de lingua Latina. Templum dici vult Varro à templando, vel tuendo, & triplicem habere ſignificationem: primùm ſignificare cœlum: deinde certa loca in aere, vel in terra, quæ Augures captandorum Auguriorum cauſa definire ſolebant, quæ templa dicebantur, quod ex omni parte, vel quòd ex iis omnis pars conſpici poſſet: tertio verò ſignificare loca ſub terra. De prima & E tertia ſignificatione nobis nihil dicendum eſt: de ſecunda ſignificatione agetur libro ſequenti, vbi de auguriis diſputandum erit. Ab eo vero templo, quod ab Auguribus definiebatur, quia id oporteret ſeptum eſſe circumquaque, nec plus quàm vnum introitum habere, ſicuti alibi oſtendetur. Factum eſt vt etiam alia loca ſepta, & vnum tantùm introitum habentia Templa appellarentur, etiamſi ſacra non eſſent. Ita Feſtus: Templum ſignificat & ædificium Deo ſacratum, & tignum, quod in ædificio tranſuerſum ponitur.

ÆDES autem ſacræ Templa dicta fuerunt, quòd eſſent quaſi ædes Deorum, ſicuti cœlum etiam, quòd domicilium Deorum eſſet, Templum dictum fuiſſe, paulo ante eſt indicatum. Solebant porrò templa illa ab hominibus propter certas cauſas voueri, cuius rei multa exempla in hiſtoriis reperiuntur & pauló poſt quædam recitabuntur. Quando vota erant, & id, propter F quod vota erant, proſperè ſucceſſerat, tum definiebantur, vel certi illius templi fines conſtituebantur, id quod dicebatur effari templa, teſte Varrone, vel ſiſtere fana. Sic enim Pompeius Feſtus: Siſtere fana cum in Vrbe condenda dicitur, ſignificat loca in oppido futurorum fanorum conſtituere. Id verò ab Auguribus fieri ſolitum docet Varro. Vbi ita definita eſſent, tum condebantur, condita dedicabantur ab iis, qui ea vouiſſent: tandem ab Auguribus, inaugurabantur: id eſt, ſuis auguriis ſanctiora reddebantur. Hoc enim niſi fieret, Templa eſſe non poterant, teſte a- Lib. 14. cap. 7 pud Agellium Varrone: ſed ædes tantùm dicebantur: vnde diſcrimen inter Templa & ædes ſa- Lib. 4. Hiſt. cras facilè intelligitur. Extat apud Cornelium Tacitum narratio de luſtratione areæ templi Iouis Capitolini, quod à Veſpaſiano tum reſtitutum fuit, ex qua cognuſcere aliquo modo poſſumus, quanta religione vel ſuperſtitione potius veteres templa Dijs conſtruxerint. Sic autem G Tacitus lib. 4. Hiſtor. Veſpaſianus curam reſtituendi Capitolij in L. Veſtinum confert, equeſtris ordinis virum, ſed auctoritate famaque inter proceres. Ab eo contracti Haruſpices, monuêre, vt reliquiæ prioris delubri in paludes auueherentur, templum iiſdem veſtigiis ſiſteretur: nolle Deos

mutari

A mutari veterem formam. Vndecimo Kalendas Iulias, ſerena luce, ſpacium omne, quod templo dicabatur, evinctum vittis coronisque. Ingreſſi milites, quibus fauſta nomina, felicibus ramis, dein virgines Veſtales cum pueris puellisque, patrimis matrimisque aqua riuis & fontibus amnibusque hauſta, perluere. Tum Heluidius Priſcus Prætor, præeunte Plauto Æliano Pontifice, luſtrata ſuouetaurilibus area, & ſuper ceſpitem redditis extis, Iouem, Iunonem, Mineruam, Præſides [illegible] Imperij Deos precatus, vti cœpta proſperarent, ſedesque ſuas pietate hominum inchoatas [illegible] attollerent, vittas quibus ligatus lapis, innexique funes erant, contigit. Simul ceteri Magiſtratus & Sacerdotes, & Senatus, & Eques, & magna pars populi, ſtudio lætitiaque conniſi [illegible] ingens traxere. paſſimque iniectæ fundamentis argenti, aurique ſtipes, & metallorum primitiæ, nullis fornacibus victæ, ſed vt gignuntor. Prædixère Haruſpices, ne temeraretur
B opus ſaxo, aurove in aliud deſtinato, &c. Hactenus Tacitus.

Fanvm a fando dictum, quod dum Pontifex dedicat, certa verba fatur. Varro ait, Fana nominata, quod Pontifices in ſacrando fati ſint finem. Quidam tamen à Fauno, quod is primus fana conſtituerit, fanum dictum eſſe malunt. *Lib. . de Lingua Latina.*

Delvbrvm, ſcribit Seruius appellari, quòd ſub vno tecto plura complectatur numina, quia vno tecto diluatur. Alios vero ſcribit affirmare, delubrum eſſe locum ante templum, vbi aqua currat, a diluendo dictum. Macrobius in Saturnalibus citat Varronem [illegible] lib. 8. Rerum diuinarum de duplici ſignificatione vocabuli Delubri diſſerentem hoc modo: Delubrum, ait Varro, alij exiſtimant eſſe, in quo præter ædem ſit area aſſumpta, Deûm cauſa, vt eſt in Circo Flaminio Iouis Statori. Alij eſſe locum, in quo Dei ſimulacrum dedicatum ſit, vt ita ab Dei dedicato *In 2. Aeneidos.* *Lib 3. Saturn. cap. 4.*
C ſimulacro delubrum cœperit dici: quod etiam ipſe probat. Ita enim pergit: ſicut locum, in quo figerent candelam, candelabrum appellatum, ita in quo Deum ponerent, nominatum Delubrum. Paulus autem [illegible] abbreuiator ſcribit, delubrum dictum fuiſſe fuſtem delibratum, vel decorticatum, quem [illegible] venerati ſint antiqui pro Deo, id quod & Seruius alicubi tradit, cùm ſic ſcribit: Delubrum dictum, propter lacum, in quo manus abluuntur: vel propter tectum coniunctum: aut certe ligneum ſimulacrum delubrum dicimus, à libro, hoc eſt, à raſo ligno factum, quod Græcè [illegible] dicunt.

Ædicvla diminutiuum eſt, quaſi parua ædes ſacra, ſicut & ſacellum. Feſtus: Sacella dicuntur loca Diis ſacrata ſine tecto.

Cæterùm vt hoc obiter moneam, non omnibus Diis promiſcuè omni loco ædificari templa
D ſolebant. Aliis enim intra vrbem, aliis extra eam, aliis in montibus, aliis in foro, aliis alibi, templa conſtruebantur. Nec etiam forma omnium erat eadem: aliis enim rotunda, aliis tecto perforato templa ponebantur. Cœlitibus & ſuperis aliis à terra extare templa volebant, inferis Diis ſub terra, [illegible] ponebant ſæpius. Qua de re, qui plura cupit legat Vitruuium, & alios.

Iam & hoc non eſt [illegible] quod Franciſcus Polletus lib. 1. Hiſtoriæ fori Romani, cap. 3. annotat templa veterum noſtris non fuiſſe abſimilia. Conſtabant enim, ait, cella ſanctiore quem nos Chorum vocamus, quæ cella ſanctior a Baſilica & porticibus diſtinguebatur Pluteo, & quaſi altero pronao, nos non [illegible] Pulpitum vocamus, quod in morem pulpiti, aut tabulati erectum ſit, quidam ex vulgò Threnum vocant, fortaſsis quòd illic threni Ieremiæ Prophetæ recitentur. & alij Homiliæ ſacræ. Baſilica verò, quam nos Nauem, aut Carinam vocamus, deambu-
E lationes quæ [illegible] ſunt, omnino porticus ſunt veterum, quæ ſunt velut fori in Carina. Cella ſanctior ſolis rebus ſacris deſtinabatur: Baſilica vero & porticus, & pronaon ferè vſibus prophanis exponebantur. Hic enim & nundinæ mercium, & proxenetica contractuum, prologi [illegible] rum, colloquia tranſactionum, vt hodie apud nos, nimis impiè, exercebantur. Hactenus Polletus. Publius etiam Victor, cùm ait in libello de XIV. Vrbis regionibus, ante cellam eſſe prodomon, poſt templum opiſtodumon, templum in tres partes diuidit, mediamque, vbi eſt Dei cella, quam hodie Chorum dicimus, vocat: quæ antecedit πρόδομον, quæ ſequitur ὀπισθόδομον. Turnebus Aduerſariorum lib. 22. cap. 17.

Ara nomen habet vel ab ardendo, quòd in ea victimæ incenſæ ardeant, vel a ſimilitudine arearum, quod ſicut illæ in vrbe puræ ſunt, ita & aras Deûm puras eſſe oportet: vel ab impreca-
F tionibus, quas Græci ἀρὰς vocant. Varro apud Macrobium ait, Aras primùm Anſas dictas, quod eſſet neceſſarium eas à ſacrificantibus teneri. Recitatur à Georgio Fabricio lex dedicatæ aræ, vnde cognoſci poteſt, qua ferè verborum forma in dedicandis templis, ſacris ædibus, aris, &c. veteres vſi fuerint, quam iccirco huic capiti inſerere volui. Eſt autem talis: *Lib. 3. Satur. cap. 2.* *Lib. 1. Antiquitatum.*

C. DOMITIVS VALENS II. VIR, PRAEEVNTE
C. IVLIO SEVERO PONTIFICE LEGEM DIXIT
IN EA VERBA, QVAE INFRA
SCRIPTA SVNT.

G
IVPPITER OPTIME MAXIME, QVANDOQVE HODIE TIBI HANC ARAM DABO DEDICABOQVE, OLLIS LEGIBVS, OLLISQVE REGIONIBVS DABO, DEDICABO, QVAS HIC HODIE PALAM DIXERO, VTI INFIMVM SOLVM HVIVS ARAE EST,

SI QVIS HIC HOSTIA SACRVM FAXIT, QVOD IN AVGMENTVM NE PROTOL- A
LAT, ITCIRCO TAMEN PROBE FACTVM ESTO. CETERAE LEGES HVIVS ARAE
EAEDEM SVNTO, QVAE ARAE DIANAE SVNTO, IN MONTE AVENTINO DEDI
CATAE. HISCE LEGIBVS, HISCE REGIONIBVS, SICVTI DIXI, HANC TIBI A-
RAM IVPPITER OPTIME, MAXIME DICO, DEDICOQVE, VTI SIS VOLENS, PRO-
PITIVS, MIHI COLLEGISQVE MEIS, DECVRIONIBVS COLONIS, INCOLIS, CO-
LONIAE MARTIAE, IVLIAE, SALONIAE, CONIVGIBVS, LIBERISQVE NOSTRIS.

Vide Adolphi Occonis Medici Auguſtana numiſmata pagina 46.

Similis ferè inſcriptio & dedicatio Aræ Auguſti apud Narbonenſes, quam quomodo ab aliis in lucem data eſt huc adſcribam:

NARBONENSIS NVMINI AVGVSTI DICAVIT. B

LEGIBVS IIS QISS.

Deeſt principium.

NVMEN CAESARIS AVG. PP. QVANDO TIBI HODIE HANC ARAM DABO,
DEDICABOQVE, QVAS HIS LEGIBVS, HISQVE REGIONIBVS DABO, DEDICABO-
QVE, QVAS HIC HODIE PALAM DIXERO: VTI INFIMVM SOLVM HVIVSQVE A-
RAE TITVLORVMQVE EST, SI QVIS TERGERE, ORNARE, REFICERE VOLET,
QVOD BENEFICII CAVSA FIAT, IVS, FASQVE ESTO. SIVE QVIS HOSTIA SA-
CRVM FAXIT, QVI MAGMENTVM NEC PROTOLLAT. IDCIRCO TAMEN PROBE C
FACTVM ESTO. SI QVIS HVIC ARAE DONVM DARE, AVGEREQVE VOLET, LI-
CETO. EADEMQVE LEX EI DONO ESTO, QVAE ARAE EST. CAETERAE LEGES
HVIC ARAE TITVLISQVE EAEDEM SVNTO, QVAE SVNT ARAE DIANAE IN
AVENTINO. HISCE LEGIBVS, HISQVE REGIONIBVS SIC VTI DIXI, HANC TI-
BI ARAM PRO IMP. CAESARE AVG. PP. PONTIFICE MAXIMO TRIBVNICIA
POTESTATE XXXV CONIVGE, LIBERIS, GENTEQVE EIVS SENATV, POPVLOQ.
ROM. COLONIS, INCOLISQVE COL. IVL. PATERN. NARB. MART. QVI SE NV-
MINI EIVS IN PERPETVVM COLENDO OBLIGAVERVNT. DOQVE DEDICOQVE
VTI SIES VOLENS. PROPICIVM.

D

Vide Adolphi Occonis numiſmata, pag. 45.

Eſt & alia Narbone Ara, Auguſto poſita hac inſcriptione:

T. STATILIO TAVRO
L. CASSIO LONGINO
COSS. X. KAL. OCTOBR.

NVMINI AVGVSTI VOTVM SVSCEPTVM A
PLEBE NARBONENSIVM IN PERPETVVM.

QVOD BONVM, FAVSTVM, FELIXQVE SIT IMP. CAESARI DIVI F. AVGV- E
STO P.P. PONTIFICI MAXIMO TRIB. POTESTATE XXXIIII CONIVGI, LIBERIS,
GENTIQVE EIVS, SENATVI, POPVLOQVE ROMANO, ET COLONIS, INCOLISQVE
C.I.P.N.M. QVI SE NVMINI EIVS IN PERPETVVM COLENDO OBLIGAVERVNT,
PLEBS NARBON. ARAM NARBONE IN FORO POSVIT, AD QVAM QVOTANNIS
VIIII. KAL. OCTOB. QVA DIE EVM SECVLI FELICITAS ORBI TERRARVM RE-
CTOREM EDIDIT, TRES EQVITES ROMANI, A PLEBE, ET TRES LIBERTINI
HOSTIAS SINGVLAS IMOLENT, ET COLONIS ET INCOLIS AD SVPPLICANDVM
NVMINI EIVS THVS ET VINVM DE SVO EA DIE PRAESTENT. ET VIII. KAL.
OCTOB. THVS, VINVM, COLONIS ET INCOLIS ITEM PRAESTENT. KAL. QVO
QVE IANVAR. THVS ET VINVM COLONIS ET INCOLIS PRAESTENT. VII. QVO- F
QVE IDVS IANVAR. QVA DIE PRIMVM IMPERIVM ORBIS TERRARVM AVSPI
CATVS EST, THVRE, VINO SVPPLICENT. ET HOSTIAS SINGVL. IMMOLENT.
ET COLONIS INCOLISQVE THVS, VINVM EA DIE PRAESTENT.
ET PRIDIE KAL. IVNIAS, QVOD EA DIE T. STATILIO TAVRO, M. ÆMI
LIO LEPIDO COSS. IVDICIA PLEBIS DECVRIONIBVS CONIVNXIT, HOSTIAS
SINGVLAS IMMOLENT, ET THVS, ET VINVM AD SVPPLICANDVM NVMINI EIVS
COLONIS ET INCOLIS PRAESTENT.
EXQVE IIS TRIBVS EQVITIBVS ROMA LIBERTINIS VNV *Reliqua deficiunt.*

Has inſcriptiones eam ob cauſam huc referre volui, vt inde iudicium fieri poſſet, qua verborum forma etiam in templis & ſacris ædibus dedicandis veteres fuerint vſi. Cæterum Aræ Diis ſuperis & inferis conſecratæ erant, altaria ſuperorum tantùm Deorum erant, vt Seruius ait, ab altitudine dicta. Lactantius Grammaticus, Tria fuerunt in ſacrificiis loca, per quæ expiationem faciebant, G

A [illegible] ſcrobiculo [illegible] inferis, Aris terreſtribus, Cœleſtibus extructis focis. Vnde denominata etiam ſunt Altaria, quæ cùm ſacrificabant, manus in altum porrigebant. Hæc ille. Propè Deorum templa & luci conſecrabantur, qui nomen habēt à lucendo, vel quod minimè luceant propter arborum [illegible] bras opacas: vel potius quod ſacrificiorum luminibus, quæ ibi per noctem haberi ſolebant, quoquo verſus lucerent. Hos licebat interdum conlucare: hoc eſt, ſuccidere, & ſuccisis arboribus luce implere, ſacrificio prius facto, cuius formulam Cato de Re ruſtica hanc recitat: Porco piaculo facito, ſic verba concipito: Si Deus, ſi Dea es, cuius ſacrum eſt, vt tibi ius ſiet porco piaculo facere, illiuſce ſacri coercendi ergo. Harumque rerum ergo, ſiue ego, ſiue quis iuſſu meo fecerit, vti id recte factum ſiet. Eius rei ergo te hoc porco piaculo immolando bonas preces precor, vti ſies volens, propitius mihi, domo, familiæque meæ, liberisque meis. Harumce
B rerum ergo macte hoc porco piaculo immolando eſto, &c. Hactenus Cato. Meminit eius rei etiam Plinius libro 17. capite 28. Atque tantùm de lucis, vbi Dijs cultus exhibitus fuit. Sequuntur iam Dij ipſi.

Qui Dij ſelecti ſint, & de Iano CAP. III.

QVOD DICIMVS erant Dij Conſentes, ſiue præcipui, quibus velut conſiliariis Iuppiter in maximis rebus agendis vtebatur, & quorum imagines auratæ apud forum ſtabant, ſex mares, & ſex fœminæ. Quorum nomina Ennius hoc diſticho complexus eſt:

Iuno, Veſta, Minerua, Ceres, Diana, Venus, Mars.
C *Mercurius, Iouis, Neptunus, Vulcanus, Apollo.*

Hos alij octo adducuntur, qui cum Conſentibus Selecti appellabâtur, propter maiores in mundo adminiſtratione, [illegible] quòd populis magnis innotuiſſent, maiorque iis cultus exhiberetur. Sunt autem Selecti Dij [illegible] Ianus, Iuppiter, Saturnus, Genius, Mercurius, Apollo, Mars, Vulcanus, Neptunus, Sol, [illegible], Liber pater, Tellus, Ceres, Iuno, Luna, Diana, Minerua, Venus, Veſta, in quibus duodecim mares, octo fœminæ. De his ordine dicemus, initium capientes à Iano, qui & antiquiſsimus, & in omnibus ſacrificiis primo loco nominatus fuit.

IANVS ab eundo, quaſi Eanus dictus, quod ianuis præſideret, vel quod cœlum & tempus ſemper iret, vel [illegible], detracta aſpiratione, quòd fuerit omnium primus, ab aliis mundus, ab aliis annus, ab aliis Sol eſſe putatur. Antiquiſsimus Latij Rex fuit, Cœli & Hecates filius. Beroſus, Q.
D Fabius Pictor, & Cato de quibus tamen auctoribus eruditi non ſine cauſa dubitant, ferè in eo conſentiunt, [illegible] & Noha, Ianum fuiſſe appellatum, qui in Italiam venerit, & propter merita à poſteris [illegible] honoribus cultus fuerit. Ioannes Goropius Becanus in quarto libro Originum Antuerpianarum, quem Cronia inſcripſit, Ianum eundem eſſe, qui in ſacris Literis Iaphet dicitur filius Noæ, contendit. Hic ergo, vti Quintus Fabius Pictor tradit, primus docuit Italus [illegible] ſacrificia, & religionem magis, quàm ad eſum & potum. Primus aras, & pomeria, & [illegible] docuit: & ob id illi in omni ſacrificio perpetua præfatio præmittitur, farque [illegible] & vinum primo prælibatur: Ad pudorem & ſanctimoniam domorum primus valuas, ſeras, & claues excogitauit, & inuenit, & ab eo dictæ ianuæ. Olympo regio Hetruriæ, fanoque ſacrato duodenis colūniis totidem pomeria, araſque ſacrauit, & ad continendum recentes tum co-
E lonias in [illegible] io, virgas, faſceſque ſingulis ſingulas dedit. Vnde ipſe in manu virgam & clauem, ſubque [illegible] bus bis ſenas aras habebat. Hæc Quintus Fabius Pictor, niſi titulus libri mentitur. Idem etiam Macrobius libro 1. Saturnal. capite 9. ex Xenone & aliis habet: vnde, quod ſimulacrum Iani fuerit, intelligi poteſt. Hoc tamen addam, quod Macrobius & [illegible] memoriæ produnt, ſimulacrum eius quod in Capitolio fuit, ita formatum fuiſſe, vt in manu dextra trecentorum, & ſiniſtra ſexaginta quinque, ſiue vt in Plinij exemplaribus legitur, quinquaginta quinque numerum tenuerit, ad demonſtrandam anni dimenſionem. Qua [illegible] re plura Lilius Gyraldus. Inuenit etiam coronas, nauigia, tumultuarios pontes: ac primus in Italia æreum nummum ſignauit, vt apud Athenæum libro 15. Dipnoſ. Dracon Corcyreus docet: vnde etiam in veteribus quibuſdam nummis ab vna parte Ianus bifrons, ab altera nauis, aut prora, aut puppis conſpicitur:
F quam [illegible] Plutarchus Quæſtionibus Romanis, quæſtione quadrageſima prima. aliam huius [illegible] am afferat.

Cognomina IANI varia fuerunt. dictus enim fuit Ianus Bifrons, Ianus Geminus, vel Quadrifrons, Ianus Pater, Ianus Iunonius, Conſiuius & Quirinus, Patulcius, Clauſius. Item in Carminibus Saliorum DEVS DEORVM appellatur.

Bifrontis nomen vnde acceperit, cauſæ afferuntur hæ: Quod genere Græcus ex Perrhæbia fuerit, [illegible] profectus in Italiam, ſedibus apud Barbaros poſitis, linguam vitamque rationem ibi mutârit, vel quod Italos feris vtentes, iniuſtiſque moribus, ſuadendo ad aliud vitæ genus traduxerit, atque agricultura & ciuili inſtitutione compoſuerit. Alij hanc cauſam afferunt, quod fuerit prudentiſsimus, viderit que procul ventura, & reſpexerit præterita. Alij, vt Ouidius & Augu[illegible]
G nus ex Varrone, quòd Ianus ſit mundus gemina facie, hac Ortum ſpectante, illa Occaſum. C. Baſſus apud Macrobium lib. 1. Saturnal. cap. 9. dicit, Ianum Bifrontem fingi, quaſi ſuperum atque inferûm Ianitorem.

Plutarchus Quæſtionib. Rom. quæſt. 22. vide etia Auguſt. lib. 7. de ciuitate Dei, cap. 8.

IANVS GEMINVS, ſiue Quadrifrons fictus & appellatus fuit, quòd vniuerſa climata maie-

ſtate ſua complecteretur. Idem Baſſus apud Macrobium. Huius ſicut & Bifrontis ſimulacrum A
in nummis veteribus adhuc conſpicitur tale.

B

PATER dicitur, quaſi qui Deorum Deus ſit.

IVNONIVS, quaſi non ſolum menſis Ianuarij, ſed menſium omnium ingreſſus teneat, quia in ditione Iunonis ſunt omnes Calendæ. Vnde & Varro lib.5. Rerum humanarum ſcribit, Iano duodecim aras pro totidem menſibus dedicatas. C

CONSIVIVS dicitur a conſerendo, id eſt, à propagine generis humani, quæ Iano auctore conſeritur.

QVIRINVS, quaſi bellorum potens, ab haſta, quam Sabini Curim vocant.

PATVLCIVS, & CLAVSIVS, vel CLVSIVS, quia bello valuæ eius patent pace clauduntur, vel ab aperiendi & claudendi viciſsitudine, ſicut Ouidius lib.1. Faſtorum ſcribit:

Inde vocor Ianus cui cum Cereale Sacerdos	*Et modò ſacrifico Cluſius ore vocor.*
Imponit libum, farraq; mixta ſale.	*Scilicet alterno voluit rudis illa vetuſtas,*
Nomina ridebis, modo namq; Patulcius idem,	*Nomine diuerſas ſignificare vices.*

CVRIATII & SEPTIMANI nomen vnde habuerit, paulò poſt videbimus. D

Templa Iani tria fuerunt, ædes vna.

Primum Iani templum à Romulo conditum fuit, pace inter ipſum & T. Tatium facta, quemadmodum teſtatur ex Varrone Auguſtinus: in quo ſignũ fuit Iani Bifrontis, vt ſignificaretur duos populos conſiſe in vnum. Hoc templũ Numa inſtituit pacis tempore claudi, bello verò ingruente aperiri: vnde à nonnullis ab ipſo Numa templum conditum ſcribitur. Cauſæ autem huius inſtituti à diuerſis variæ referuntur. Alij dicunt, Romulo contra Sabinos pugnante, cùm in eo eſſet vt vinceretur, calidam aquam ex eodem loco erupiſſe, quæ fugârit exercitum Sabinorum. Hinc tractum morem, vt pugnaturi aperirent templum, quod in eo loco fuerat conſtitutũ, quaſi ad ſpem auxilij priſtini. Quam rationem etiam Macrobius explicat, aliquantò pluribus verbis. Alij dicunt, Tatium & Romulum facto iam fœdere hoc templum ædificaſſe: vnde & Ianus ipſe duas facies habet, quaſi vt oſtendat duorum Regum coitionẽ, vel quòd ad bellum ituri debeant de pace cogitare. Eſt alia mentionis ratio, quòd ad prælium ituri optent reuerſionem. De hoc templo Virgilius loquitur his verſibus: E

Sunt geminæ belli portæ (ſic nomen dicunt)	*Has vbi certa ſedet patribus ſententia pugnæ,*
Relligione ſacræ & ſæui formidine Martis.	*Ipſe Quirinali trabea, cinctuq; Gabino,*
Centum ærei claudunt vectes, æternaq; ferri	*Inſignis reſerat ſtridentia limina Conſul, &c.*
Robora, nec cuſtos abſiſtit limine Ianus.	

Ex quibus intelligitur ſolenni more templum illud clauſum & apertum fuiſſe. Cæterùm & hoc non eſt prætereundum, à Numæ regno ad Auguſtum ter tantùm clauſum fuiſſe, ab ipſo ſcilicet Numa, deinde à T. Manlio Torquato Conſule, poſt primum bellum Punicum, anno ante Vrbem F conditam DXIIX. tertiò, poſt confectum bellum Actiacum ab ipſo Auguſto, teſte Liuio, & alijs rerum Romanarum Scriptoribus ferè omnibus.

Alterum templum Iani Quadrifrontis, ampliſsimum quatuor portarum in foro Romano fuit, ab Auguſto dedicatum. Ianus ipſe, qui in eo colebatur, Quadrifrons, ex Faliscis Thuſciæ ciuitate capta in forum tranſitorium Romam tranſlatus erat. Auctor Seruius. Huius templi icon in veteri lapide adhuc videtur talis.

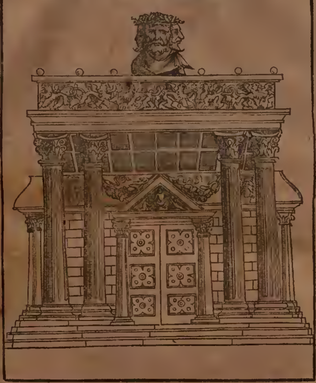
Tertium templum Iani, ad forum olitorum, à Duillio, poſt primum bellum Punicum conditum, longo tempore pòſt a Tiberio reſtauratum eſt. Tacitus lib.2. Annalium.

Ædes IANI CVRIATII ab Horatio extructa fuit, in memoriam Curiatij, quem ipſe in nobili illa trigeminorum pugna interfecerat: de qua multi ſcribunt. Feſtus huius ædis meminit in G voce Sororium tigillum.

IANVS SEPTIMIANVS, vt ego arbitror, ædificium fuit peruium, à Septimio Seuero fortaſſe extructum, vnde nomen habet.

IANI

TEMPLVM IANI QVADRIFRONTIS.

IANI in plurali numero, dicũtur ædificia quadriformia, & peruia, ſiue ſtata illa, & lapidea, ſiue ex materia pro tempore excitata, cuiuſmodi multi in Vrbe fuerunt, teſte P. Victore, cuius hæc ſunt verba: Iani Quadrifrontes p omnes regiones marmoribus incruſtati, & adornati inſigniis militaribus, & ſignis. Duo præcipui ad arcum Fabianũ, ſuperior, inferiorq́ue, vbi argentarij ac numularij artẽ ſuã exercebant, quo ſæpe alludit Horatius. Vide Acronem & Porphyrionem in Horatium, & Ioannẽ Brodęum lib. 2. Miſcellaneorum, capite 19.

De Saturno & Rhea, Ope matre Deûm, Dea Cybele CAP. VI.

SATVRNVS dicitur, quòd ſaturetur annis, vel à ſaturando, propter annonę erogationem, vel à ſatu, quòd ſtercorationi & agriculturæ præſit, vel παρὰ τὴν σάθην, quod membrum virile ſignificat, propter generationẽ ſcilicet. Ioſeph. Scaliger ſcribit, Saturnum Thuſcô eſſe nomen, & Syriaca lingua ſignificare latentẽ: vnde Latini vocabulum quaſi interpretantes, cum vocarint Latium. Hic Cœli & Hecates filius fuiſſe, ac curſum conuerſionemq. ſpaciorum ac temporum continere fingitur: vnde etiam ex ſe natos comedit: quia cõſumit ætas temporũ ſpacia, annisq; præteritis inſatiabiliter expletur. In libro de Æquiuocis, qui Xenophontem autorem præ ſe fert, ſcriptum eſt, Saturnos dici familiarum Nobilium & Regum, qui vrbes condiderunt, ſeniſsimos. Igitur nõ vnicus Saturnus fuit, ſed plures. Quod verò ad Saturnũ attinet, quẽ Itali, & pòſt Romani coluerunt, fuit is vnus ex filiis, aut poſteritate Nohæ, quem Beroſus paſsim Sabanum Sagam appellat. Is Iouis Beli inſidiis petitus in Italiam, ad Ianum patrẽ fugit, à quo humaniter acceptus, & portione aliqua agri donatus eſt, vti etiam in fragmentis Q. Fab. Pictoris. M. Porcij Catonis, & Dionyſio Halicar. dicitur. Cùm igitur iuſtus eſſet, & religionibus deditus, agriculturã etiam Aborigenes doceret, ab iis in Deorum numerũ eſt relatus, & religioſiſsime cultus. Macrobius id ab ipſo Iano factum fuiſſe dicit.

Iuſtinus lib. 43. ex Trog. Pomp. ſcribit eũ Aboriginum Regem fuiſſe, tantę iuſtitiæ, vt neq; ſeruierit ſub illo quiſquã, neq; quicquam priuatæ rei habuerit, ſed omnia communia & indiuiſa omnibus fuerint, veluti vnum cunctis patrimonium eſſet. Ioan. Gorop. Becanus eundẽ Noham eſſe multis verbis demonſtrat, quẽ legere potes. Simulachrũ SATVRNI tale fuit: Pingebatur homo ſenex, canus, prolixa barba, curuus, triſtis & pallidus, tecto capite, colore glauco, qui manu dextra falcem tenebat, & in

In Varronẽ de Ling. Lat.

Lib. 1. Satur. cap. 7.

Lib. 4. Orig. Antuerp.

eadem ſerpentis portabat imaginem, qui caudã propriam dentibus commordebat. Manu ſiniſtra fi- A
lium paruulum ad os applicabat, & eum deuorare videbatur. Cuius ſimulachri my[illegible]thologia, tum ab
aliis, tum à Macrobio prolixè explicatur. Appellatus etiam Sterculius, ſiue Sterculinus fuit, de quo
poſt dicemus. In deſcriptione XIV. reg. Vrbis quam lib. I. inſeruimus, trium ædium ſacrarum Satur-
ni mentio fit, duarum ararum, vnius areæ, luci & ſacrarij. Primus ædem ei Romæ vouit & extruxit
T. Tatius Sabinorum Rex, in Capitolino monte, Dionyſio, Varrone & Auguſtino teſtibus.

SATVRNI & OPIS templum Tul. Hoſtilium eo tempore, quo cum Sabinis bellum gerebat, vo-
uiſſe, Dionyſ. lib. 3. teſtatur. Et Macrobius ſcribit, inuenire ſe, Tul. Hoſtilium, cũ bis de Albanis trium-
phaſſet, de Sabinis tertio, ſanũ Saturno ex voto conſecraſſe, & tunc primũ Saturnalia Romæ eſſe in-
ſtituta. Alia ædes Saturni fuit in Cliuo Capitolino incertum à quo condita. Liuius ſcribit, anno
CCLVI. A. Sempr. Atratino, M. Minutio Coſs. templum Saturni dedicatũ. Id quod & Dion. Halicar. B
teſtatur his verbis: His Coſs. ferunt templũ Saturno dedicatũ in Cliuo Capitolino, quà è foro aſcen-
ditur, & ferias publicas decretas in ſacrificio anniuerſario. Aram verò, quæ ibi antea fuerat, ſacratam
ab Hercule, vbi Græco ritu ab illo traditu adolebantur victimę. Id templum quidam ſcribunt loca-
tum à T. Largio ſuperioris anni Coſ. quidam à Tarq. Superbo, dedicatum vero ex S.C. à Poſth. Co-
minio. Macrob. ex Varrone notat, L. Tarqu. Regem eam ædem faciendam locaſſe. T. verò Largium
Dictatorem Saturnalibus dedicaſſe. Hãc ædem ærarium fecit P. Valer. Poplicola, ſi Plutarcho in Po-
plicola credimus. Cuius rei cauſæ referuntur hæ: quòd Saturno regnante, nullum fuerit commiſſum
furtum, aut quod ſub [illegible] nihil fuerit cuiuſquã priuatum. Ideò inſtitutũ, vt apud eum locaretur po-
puli pecunia com[illegible] ſub quo cunctis fuiſſent vniuerſa cõmunia. Macrobius. Plutarchus addit a-
lias [illegible] rationes [illegible] ſt, quod Saturnus fructibus & agri culturæ præeſſe creditus ſit. Cùm C
autem ex fructuum vbertate & venditione pecunię naſcatur copia, fecit eum ipſum Saturnum pecuniæ au-
torem, cuſtodem [illegible]. Altera eſt, quod locus ille munitus, conſpicuus, & ab inſidiis tutus fuerit. Ad hãc
ædem legati vndecunque Romam miſſi accedebãt, ibiq; nomina ſua Præfectis ærarij dabant, qd' eo fie-
bat, quia Saturnus cũ peregrinus fuerit, etiam hoſpitibus gauderet: vel quod hoſpites antiquitus mu-
nera à Quæſtoribus ærarij acceperint. vnde etiã poſtea ſublato ſumptu, tñ ærarij præfectos adierint.
In hac æde contractuũ monumenta, acta quæ ſuſceptis liberis parentes faciebant, & omnium ciuium
Rom. nomina in Elephantinis libris deſcripta adſeruabãtur, & cuſtodiebantur. Huc etiam M. [illegible] ub.
annotat, faſtigio huius ædis Tritonas cum buccinis ſuperpoſitos, quo ſignificetur, à Saturni comme-
moratione ad noſtrã ætatem hiſtoriam elatã, & vocalem eſſe, cum ante eum muta & obſcura, & inco-
gnita fuerit: id quod teſtantur caudæ Tritonum humi merſæ & abſconditæ. Meminit etiam ædis Sa- D
turni, a Munacio Planco extructæ Suetonius: quæ tamen ex veteribus aliqua fuerit ab [illegible] refecta,
vel prorſus noua, alia à prioribus, haud certũ eſt. Saturni vxor Rhea fuit, de qua etiam nonnulla di-
cemus, reliqua quę ad Saturni cultum, & ferias in honorẽ eius inſtitutas pertinẽt, alibi explicabũtur.

Lib. 1. Satur. cap. 8. — *Lib. 2.* — *Lib. 6.* — *Lib. 1. Saturna. cap. 8.* — *Plutarch. in qua [illegible] q. 42. Macrob. lib. 1. Saturnal. cap. 8.*

RHEA, OPS, TELLVS.

SATVRNO additur Tellus, de qua ita ſcribit Auguſt. Varro in lib. de Diis Select. tres eſſe affirmat
[illegible] gradus in omni vniuerſaq; natura. Vnum qui omnes partes corporis, quæ viuunt, tranſit, &
non habet ſenſum, ſed tantũ ad viuendũ valetudinem. Hanc vim in noſtro corpore permanare dicit
[illegible] ſicut in mundo arbores ſine ſenſu aluntur, & creſcunt, & modo quodam ſuo
viuunt. [illegible] gradũ animæ dicit, in quo ſenſus eſt. Hanc vim peruenire in oculos, aures, nares, E
os, tactum. Tertium gradum animæ eſſe ſummũ, qui vocatus animus, in quo intelligẽtia præeminet:
hoc, præter hominẽ omnes carere mortales: in qua, quoniã homines Deo videntur ſimiles, hanc par-
tem animæ mundi dicit Deum, in nobis autẽ Genium vocari. Sic ergo in anima mundi tres gradus
inſinuens, vnam partem eius lapides eſſe dicit, ac ligna. & hanc terrã, quã videmus, quo non permanat
ſenſus. Aliam vero, quã ſenſum vocat eius, vt æthera. Tertiam porro, quam & animam eius nuncupat,
quæ ſcilicet peruenit in aſtra: ea quoq; aſſerit facere Deos, & per eam, quandu in terrã permanat, Deam
Tellurem: quòd autẽ inde permanat in mare, atq; Oceanum Deum eſſe Neptunũ. Hæc [illegible]. Eſt igitur
Tellus nihil aliud, q̃ vis, & [illegible] idem, vt ibidem ex Varrone dicitur, fœminina, quæ ſemina recipit, aut
nutrit. Vim autem maſculinã, quæ ſemina producit, Tellumonẽ dixerunt. Telluris cultũ primũ in-
ſtituiſſe Meliſſeum Lactant. ex Didymo docet. Huius ædes extructa fuit in area ędium Sp. Caſſij, qui F
de regni affectatione ſuſpectus, capite punitus eſt. teſtibus Cicerone, Liuio, Dionyſ. Plin. Val. Max. &
aliis. Collocatur à P. Victore in V. reg. Vrbis. Quis eã nouerit, atq; extruxerit, nõ additur. De P. qui-
dem Sempronio Sopho ſic ſcribit L. Flor. Domiti hinc Picẽtes, & caput gentis Aſculum Sempronio
duce, q tremẽte inter prælia campu, Tellurem Deã, promiſſa æde placauit. Terræmotum huius etiam
Oroſius meminit, & Frontinus. Porrò hæc Dea, quæ pro Saturni vxore & ſorore habita eſt, Rhea,
Ops, Mater Deũm, atq; Mater magna fuit cognominata, & ſub iiſdẽ nominibus culta. Rheæ quidem
templũ, vel ædes extructa fuit nulla. De reliquis vero iuuat adſcribere, quæ ex Varrone pfert Augu-
ſtinus, ſic autẽ is ſcribit. Deinde adiungit Varro, & dicit, Tellurem matrẽ & nominibus pluribus, &
cognominibus quod nominarunt Deos eſſe exiſtimatos complures. Tellurem, inquit, putant eſſe
Opem, quòd opera fiat melior. Matrem, quòd plurima pariat: Magnam, quòd cibũ pariat. Proſerpi- G
nam, quòd ex ea proſerpant fruges: Veſtam, quòd veſtiatur herbis, ſic alias Deas, inquit, nõ abſurdè
ad hanc reuocant. Hæc ille. Nos de prioribus pauca quædã, quæ legimus exponemus, de Proſerpina
& Veſta alibi dicturi. OPS, vt iam ex Varrone audiuimus, dicta, quòd opera fiat melior. Idẽ ſic ſcri-
bit: Terra Ops, quòd hic omne opus ad viuendũ, & ideò dicitur Ops mater, quod terra nutriat. Hæc
enim

Lib. [illegible] de Ciuitate Dei, cap. 23. — *Lib. 1. Epitomes, cap. 19.* — *Lib. 4.* — *L. 1.* — *Lib. 7. de Ciuitate Dei, cap. 14.* — *Lib. 4. de lingua Latina.*

A enim terris genteis omnes peperit, & reſumit denuò. Sic etiã Macrob. terram dicit appellatã Opem, quòd eius ope vitæ humanæ alimenta quærãtur: vel ab opere, p quod fructus frugesq; naſcantur. Et Feſtus: Opis, inquit, dicta eſt coniunx Saturni, p quam volunt terrã ſignificare, quia omnes opes humano generi terra tribuit. Eius imago fuit, vt Albricus notat, in cuiuſdam matronæ ſimilitudinẽ depicta, quę aperta manu dextra opem omnibus dare velle prætendebat, panẽ vero manu ſiniſtra pauperibus porrigebat. Ædem OPI Romæ primus vouit & extruxit T. Tatius Sabinorũ Rex, in regni ſocietatem a Romulo receptus: Varrone, Dionyſio & Auguſtino teſtibus. Vouit eidem cum Saturno ædem Tul. Hoſtilius, vt paulò antè in Saturno diximus. Feſtum eius Opa[illegible]ia, vt infrà explicabimus.

OPIS Conſiuæ etiã Deæ mentio fit apud Varronem, quæ nome habuit à conſerendo. Sa[illegible] in eius in regia fuit, ita ſcribente Varrone: Opeconſiua dies ab Dea Opeconſiua, cuius in regia ſacra- *Varro lib. 5. de l. ng. Lat.*
B rium: quod ideò actum, vt eũ, præter virgines Veſtales, & Sacerdotem publicum, introeat nemo. Is cùm eat, ſuffibulum habeat. Hanc enim legem eius ædis fuiſſe, cùm quælibet ſacræ ædes ſuas certas leges haberent, Ioſeph. Scaliger arbitratur. MATER Deũm vnde dicta ſit, varie traditur. Diod. Siculus ſcribit, Cœlum ex Titæa coniuge ſuſcepiſſe liberos V. & XL. muliebris ſexus duos, Reginam & *Lib. 4. cap. 5*
Opem. Reginam ætate & prudentia præſtantiorẽ, in gratiam Matris fratres omnes educaſſe, ideo dictam Matrem Deũm, nupſiſſeq; Hyperiori fratri, ex quo Solem & Lunã genuerit: qui cũ ſcelere auunculorum interiiſſent, ipſam in furorẽ verſam cũ tympana, Cymbaliſq. terram ſuę ditionis peragraſſe, moremq; eiuſmodi manſiſſe poſt eius fatum. Idem tñ addit etiam aliam fabula. Menoem vet[illegible]ſimum Phrygiæ Regem ex vxore Dindymene filiam procreaſſe, quã exponi iuſſerit in monte C[illegible]bello, infantẽ à feris enutritam euaſiſſe in admirabilem pulchritudinẽ, inuentamq; à muliere paſtoria e[illegible]
C catam, p ſua, dictamq; à monte, in quo eſſet expoſita, Cybelem, multas artes ingenij acumine & inueniſſe, & docuiſſe mortales, videlicet cantũ tibiæ, luſus, choreas, cymbalorum, tympanorumq; ſonitus, artem præterea veterinariã, & infantiũ morbis leuamenta: quibus quod multi curarẽtur pueri, idcircò eam Magnam Matrẽ nominata eſſe. Cùm verò adoleuiſſet, amaſſe eam iuuenẽ terræ, [illegible] lius numine Atym, ex eoq; grauidam factam a Menoe patre, q famã de virtute factis [illegible] acceperat, [illegible] virgine, [illegible] cognitoq; [illegible] eius, Atym & nut[illegible] Regis affectos [illegible] cio: Cybelem a[illegible] ſam, ex deſiderio Atys [illegible] niiſſe, domo [illegible] greſſam, ſolam [illegible] & tympann, paſsis cr[illegible] tam regionẽ peragraſſe dementatam, veniſſeq; in Nyſam ad Dionyſium, a[illegible]quot annis poſt eius mortẽ, cum & difficultate annonæ, &

D

E

morbo in Phrygia laboraretur, oraculo iuſſos Phryges Atym & Cybelem venerari: [illegible]nne ſacra, ceremoniasq; Magnæ matris Deũm ortas eſſe. Hæc Diodorus. Nos Varronem ſequenti[illegible], qui han[illegible] eandem eum Tellure facit: ſic enim Auguſt. Eandem, inquit Varro, di[illegible]unt Matrem Ma[illegible]nam, q̃d tympanum habeat, ſignificari eſſe orbẽ terræ: quòd turres in capite, oppida: quòd ſedes fingitur circa eam, cùm omnia moueantur, ipſum nõ moueri. quòd gallos huic Deæ vt ſeruirẽt, fecerun[illegible] ſignificat eos, qui ſemine indigeant, terram ſequi oportere, in ea quippe omnia reperiri: quod ſe apu[illegible] eum iact[illegible]nt, præcipitur, inquit, q terram colunt, ne ſedeãt, ſemper enim eſſe q̃d agant. C[illegible]mbalorum ſonitu, ferramentorum iactandorũ: ac manuum, & cuius rei crepitus in colendo agro [illegible]uid ſit, ſigni[illegible]at quod ferramenta illa erant: ideò ex ære, quòd eam antiqui colebant ære, antequam ferrum eſſet inuentum.

F LEONEM, inquit, adiungunt, ſolutum ac manſuetũ, vt oſtendant, eſſe nullum [illegible] nus terræ [illegible] motum, ac vehementer ferũ, q̃d non ſubigi, coliq; conueniat. Hæc ex Varrone Augu[illegible]. Aliam tñ rationem Ouid. ponit, de qua alibi. Huiuſmodi ſimulacrum in veteri monum[illegible] adhu[illegible] conſpicitur, q̃d hic ſubieci. Porrò hæc Dea etiam Mater Idæa appellatur ab Ida monte [illegible] in [illegible] Phrygij plurimum coluerunt. Berecynthia quoque à Berecyntho Phrygiæ monte [illegible].

DEA Peſsinuntia, à Peſsinunte Phrygiæ oppido, vnde Romam tranſuecta [illegible] q̃d factum eſt anno [illegible] C.D.XLII [illegible] P. Corn. Scipione, q poſtea Africanus dictus eſt, & P. L[illegible] C[illegible] de cauſa. Cùm eo anno, vt Liuius ſcribit, durãte bello Punico ſæpius lapidibus plu[illegible] & in [illegible] *Lib. 29.*
bris Sybillinis carmen inuentũ eſſet, Quandoq; hoſtis alienigena terræ Italiæ be[illegible] pelli Italia, vinciq; poſſe, ſi mater Idæa Peſsinunte Romã aduecta eſſet, moti eo carmine Pat[illegible]
G tos miſerunt ad Attalum Aſiæ regẽ, & Matrem Deũm petierũt, ab eoq; benignẽ accepti, ac [illegible]tem in Phrygiam deducti, ſacrũ lapidem, quẽ Matrem Deũm incolæ nuncupabãt, acceperunt, & Romam tranſtulerunt. Addit Liuius Senatum oraculo Delphico, vt eam, qui [illegible] optimus Ro[illegible] eſſet, hoſpitio exciperet, monitum, P. Scipionem iuuenem adhoc, necdum Quæſtorium, virum o[illegible] iudicaſſe, eiq; munus excipiendæ Deæ delegaſſe. Is igitur cũ omnibus matronis Oſtiam obuiã ire Deæ

iuſſus, Deam de naue accepit, & matronis in Vrbem ferendam tradidit. Perlata autem eſt in ædem A
Victoriæ, quæ eſt in Palatio, pridie Idus Apríleis. Isq; dies feſtus fuit, Populus frequens dona Deæ in
Palatium tulit, lectiſterniumq; & ludi fuère, Megaleſia appellata. Sequenti anno ædem ei propriam
in Palatio locarunt M. Liuius, & C. Claudius Cenſores, quam poſt anno DXII. P. Cornelio Naſica,
M. Acilio Glabrione Coſs. dedicauit M. Iunius Brutus. Sic enim ſcribit Liuius in illius anni hiſtoria.
Per idem ferè tempus ædes Matris magnæ Idææ dedicata eſt. Quam Deam is P. Cornelius aduectam
ex Aſia P. Cornel. Scipione, cui poſtea Africano fuit cognomen, Licinio Coſs. in Palatium à mari de-
tulerat. Locauerant ædem faciendam M. Liuius, C. Claudius Cenſores, M. Cornelio, T. Sempronio
Coſs. XIII. anno poſtquam locata erat, dedicauit eam M. Iunius Brutus, ludiq; ob dedicationẽ eius
facti, quos primos Scenicos fuiſſe Antias Valerius eſt auctor, Megaleſia appellatos. Hæc Liuius. Æ-
des illa collocatur à P. Victore in regione Vibis. Cybele dicta eſt eadem, vel à monte Phrygiæ Cybel- B
lo, in quo fuit expoſita, vt Diodorus ſcribit, vel vti alij, à Cybelo, q primus eius Deæ Sacerdos fuit. Fe-
ſtus, Cybele Mater, quam dicebant Magnam, ita appellabatur, quód ageret homines in furorẽ, quod
Græci κυβήβην, ſiue vt alij malunt κυβέλην dicunt. Cybele verò eadem dicta à loco, qui eſt in Phrygia.
Seruius ait, ἀπὸ τοῦ κυβιστᾶν τὴν κεφαλὴν, id eſt, à capitis rotatione dictam eſſe, quod proprium fuerit eius
Deæ Sacerdotum, qui p furorem motu capitis comam rotantes vlulatu futura pronunciabãt. Soſt-
des Atticus apud Fulgentium Placiadẽ Cybelem dici ait, quaſi κύδος βέβαιον, id eſt, gloriæ firmitatem.
Quæ præterea ad Cybeles hiſtoriam pertinent, ea pauló antè in Matre Deûm ſunt explicata.

De Ioue CAP. V.

HISTORIAM Deorum incipi à Ioue, æquum erat, ſi communem veterum opinionem, qui C
eum pro ſummo & principe Deorum habuerũt, ſequi voluiſſem. Sed plus apud me valuit
ordinis ratio, quæ parentes filio præponi ſuadebat. Cùm igitur de Iano, qui Deus Deorum
in Carminibus ſaliaribus dictus fuit, tum de Saturno & Rhea, ſiue Ope hactenus dixerim,
ſequitur iam Iuppiter, de quo hoc capite agemus.

IVPPITER, ſecundùm Agellium, Macrobiũ, & alios, dicitur quaſi iuuans pater. Cicero, Ipſe Iup-
piter, id eſt, iuuans pater, quẽ conuerſis caſibus appellamus à iuuando Ioue, à Poëtis Pater diuumq;
hominumq; dicitur. Sunt qui Iouis nomen ab Hebraico יהוה Iehoua ortum eſſe velint, qđ à veritate
Lib 3 de Natura Deor. non videtur vſq; adeó eſſe alienũ. Ioues, inquit Cic. tres numerant illi, q Theologi nominantur: ex
quibus primũ & ſecundum natos in Arcadia, alterũ patre Æthere, ex quo etiam Proſerpinam natam
ferunt & Liberum: alterũ patre Cœlo, qui genuiſſe Mineruam dicitur, quá principem & inuentricem D
belli ferunt. Tertium Cretenſem Saturni filium: cuius in illa inſula ſepulchrum oſtenditur. Varro a-
licubi ſcribit, ſe ex varia lectione Ioues CCC. inueniſſe, qui hinc inde in terrarũ orbe fuerint culti. Sed
nos de Cretenſi Ioue dicemus, qui Saturni & Rheę, ſiue Opis filius fuit. de quo, quis fuerit, & quibus
Lib. 6. cap. 15. de cauſis diuini honores ipſi ſint exhibiti, hęc tradit Diodorus Siculus: De Iouis genere, atque impe-
rio dubitatur: nam quibuſdam placet, poſtquam Saturnus ad Deos tranſijt, ſuſcepiſſe regnũ. non
vi patrem expuliſſe. iuſteq; & legitimè regno potitum. Alij Saturno volunt in ortu filij reſponſum,
fore vt ab Ioue vi regno pelleretur. Quæ res Saturnum impulerit, vt filios ſæpius perimeret. Id ægrè
ferens Opis, cum viri animus placari non poſſet, Iouem in Ida ab ſe editum, clàm nutriendum Cure-
tibus, iuxta Idæ montẽ habitantibus, dedit. Hi in antrum ad Nymphas, commẽdata illis infantis cu-
ra, detulerunt. Lacte capræ, quæ Amalthea dicta eſt, melleq; educatus eſt. In Ida antrum, vbi nutritus E
dicitur, ſacrum eſt, & circa illud, prata manent intacta. Capræ, quæ eum nutriit, & alij ſunt honores
impenſi, & locus eius eſt Ægiochus vocatus. Adoleſcẽtiam egreſſus, in Ida, vbi genitus eſt, ciuitatem
condidit, cuius poſtmodum deſtructę etiamnũ extant reliquiæ. Exceſsit hic Deus fortitudine, & cæ-
teris virtutibus omnes. Accepto enim poſt Saturnũ regno, maxima, pluramq; cõtulit ad hominum
vitam. Primus omnium iuſtitiam docuit mutuó ſeruari inter mortales, omni vi atq; iniuria remotis.
Lites ac contentiones iudicio auferens, ſingula, quæ ad benè viuendum ac pacem pertinerent, ſum-
ma ope procurauit. Bonos ad virtutẽ exhortatus eſt: improbos timore coercuit ac pœna. Omnẽ pe-
nè orbẽ circumiens, bellu impiis ac prædonibus indicto, æquitatẽ ac leges introduxit. Per id tempus
& Gigantes ab eo ſublatos aiunt: in Creta quidẽ Milinum, in Phrygia Typhonẽ. Ante pugnam, quæ
cũ Gigantibus in Creta habita eſt, Iouem ſacrificaſſe dicunt, Soli, Cœlo, ac terræ bouẽ. Quæ ſacra Io- F
uem fore ſuperiorẽ portendentia, primũ vires, & ab hoſtibus defectionẽ, tum finem belli futurũ mon
ſtrârunt. Muſæus quippe ab eis deſciuit, obq; id ei honores tributi: à Diis autem omnes hoſtes cæſi
ſunt. Sed & alios quoq; Diis præſidium belli tuliſſe aduerſus Gigantes conſtât. Macedones quidam
circa Pallenem, in campo, quẽ olim à loci conflagratione Phlegræum, poſtmodum Cymeum cogno-
minarunt: animaduerſum eſſe ab Ioue in Gigantes ob eam cauſam dicunt, quód magnitudine ac ro-
bore corporis confiſi, aduerſiq; legibus, & multa egerint in homines iniuſta, & propinquas gentes in
ſeruitutẽ redegerint, bellumq; his intulerint, qui ob ſingularia in omnes nationes beneficia Dei ſint
exiſtimati. Feruntur ab Ioue nõ ſolùm impij, nefariiq; deleti, ſed etiá Diis, heroibusq; ac hominibus
benemeritis honores impenſi. Propter eius beneficentiá, imperiiq; magnitudinẽ, omnium conſenſu
& regnũ perpetuum tributũ eſt, & habitatiu in Olympo. Sacrificia inſuper illi ſuper cæteros ſtatuta. G
Poſtea verò q̃ in cœlum delatus eſt, memoria nominis eius animis hominũ, in quos beneficia contu-
lit, adeò infixa permanſit, vt omnium, quæ in cœlo fierent, velut imbrium, tonitruum ac fulminũ, cæ-
terorumq; eiuſmodi potens exiſtimaretur. Itaq; qđ vitæ cauſa hominibus eſſe videretur, cũ fructus
terræ ad maturitatẽ perduceret, Iouem dixère. Patrem verò, tum quia ſingulorum ſuſceperit ſumma

cum

A cum beneuolentia curam, tum quia tanq̃ Dux hominibus extiterit [illegible] ctè viuendi. Imperator ac Rex,
ob Imperij amplitudinẽ, [illegible]onſultor ac prouidus, ꝓpter conſulendi prudentiam appellatus eſt. Hacte
nus Diodorus. vnde diſcimus, quæ prima origo colendi Iouis fuerit. Simulacrũ eius, pro diuerſa illi
poteſtate attributa, variè fuit effictum. Pingebatur, vt ait Albricus, in throno eborneo in ſua maieſta-
tis ſede ſedens: ſceptrũ regium in manu ſiniſtra tenens, altera verò fulmina ad inferos mittens, & Gi-
gantes repreſſos fulmine, tenens ſub pedibus, & conculcãs. Iuxta eum verò quædam aquila, quæ vo-
lans inter pedes ſuos quendã pulcherrimũ iuuenem, ſcilicet Ganymedem raptũ portabat, habentem
in manu craterẽ, vt Ioui poculum propinaret. Hæc in genere de Ioue ex traditione Diod. Siculi, cum
quo etiam ſentiunt Apollodorus, Seruius Grammaticus, & alij. Iam vero etiã de cognominibus, quę
Ioui à Romanis indita, & de templis, quæ in honorẽ eius conſtructa fuerunt, agamus. Prima appel-
B latio, quæ in Romana hiſtoria occurrit, eſt Iouis Indigetis, qua conſecratus fuit Æneas. Cum enim
poſt prælium cũ Rutulis & Mezentio geſtum, nõ amplius appareret, & alij eum ad Deos diſceſsiſſe,
alij necatũ in flumine apud quod pugnauerant, coniectarent, Latini ſacellum ipſi dicauerunt cũ in
ſcriptione hac: PATRI DEO INDIGETI, QVI NVMICI AMNIS VNDAS TEMPERAT. Dio- *Lib. 1.*
nyſius: qui tñ addit, eſſe, q id ſacellum Æneam dicaſſe Anchiſæ defuncto ante hoc bellũ anno proxi-
mo ſcribãt: & eſſe tumulum nõ magnũ, & circũ dignas ſpectatu in ordinẽ digeſtas arbores Liuius a- *Lib. 1.*
pertè teſtatur, Æneam Iouem Indigetem nuncupatum fuiſſe, cum quo Feſtus & alij. Aliàs Indigetes
Dij dicti fuerunt ij, qui ex hominibus inter Deos ſunt relati, quod ſcilicet nullius rei egeant, vel quod
in Diis agerent, qui ex hominibus ad diuinitatẽ perueniſſent. Aliorum deriuationes prudens omit-
to. Æ[d]eæ Indigetis etiam Ouidius lib. 14. Metam. & Tibullus lib. 2. meminerunt.
C IOVIS INVENTORIS appellatio ab Hercule originẽ traxit: cùm enim Hercules cum bobus Ge-
ryonis in agrum Palantinũ perueniſſet, & ibi boni pabuli nactus copiã, armenta p paſcua dimiſiſſet,
ipſe autẽ labore feſſus procubuiſſet, ſomnoq́. ſe dediſſet, latro quidã eius loci, Cacus nomine, pau-
cas aliquot, Hercule dormiente, abegit, & in propinquã ſpeluncã, vbi degebat, abdidit, quas auerſas
vnam poſt aliam, caudis eò traxerat, vt quærentẽ indicium falleret, veſtigiis in contrariam partẽ du-
centibus. Hercules ſomno excitus, cũ recenſuiſſet numerũ, & aliquot boues ſenſiſſet deeſſe, ad ſpelun
cam Caci contendit, & Caco deuicto, atq; ad terrã proſtrato, boues ſuas recepit, & eduxit, ſpeluncam
etiam diruit: eumq́; eædem expiaſſet aqua fluminis, in proximo aram Ioui Inuentori poſuit, quæ eſt
Romę propè portã geminam, & ob inuentas boues Deo iuuencum vnum ſacrificauit. Hæc ſacra, in-
quit Dionyſius, etiam ætate mea, Romani Græco ritu faciunt, quemadmodum ab illo inſtituta ſunt.
D Meminit huius hiſtoriæ Ouid. lib. Faſt. Virgil. lib. Æneid. Liuius lib. 1. Aræ Iouis Inuentoris mentio
fit à P. Victore & Onuphrio Panuinio in regione Vrbis XI. quæ dicitur Circus maximus.
IVPPITER FERETRIVS à ferendo, vel feriendo hoſtẽ dictus, à Romulo conſecratus eſt, teſtibus
Liuio, Dionyſio, Plutarcho, & aliis. Sext. Pomp. Feſtus. Feretrius Iuppiter dictus à ferendo, quòd pa-
cem ferre putaretur. De templo Iouis Feretrij, qđ Romulus condidit in monte Capitolino, quodq́;
in IIX. Vrbis regione à P. Victore collocatur. ſic ſcribit Liuius: Romulus duce hoſtiũ occiſo, Vrbem *Lib. 1.*
primo impetu capit, inde exercitu victore reducto, ipſe cũ factis vir magnificus, tũ factorũ oſtentator
haud minor, ſpolia ducis hoſtium cæſi ſuſpenſa, fabricato ad id aptè ferculo, gerẽs in Capitolium a-
ſcendit: ibiq́; ea cũ ad quercũ paſtoribus ſacram depoſuiſſet, ſimul cũ dono deſignauit templo Iouis
fines, cognomenq́; addidit Deo: Iuppiter Feretri, inquit, hæc tibi Victor Romulus rex regia arma fe-
E ro, templumq́. iis regionibus, quas modò animo metatus ſum, dedico, ſedem opimis ſpoliis, quæ Re-
gibus, ducibuſq́; hoſtium cæſis me auctorẽ ſequẽtes poſteri ferent. Hæc templi eſt origo, qđ primum
omniũ Romæ ſacratũ eſt. Hactenus Liuius. Cum quo Dionyſ. Romulus, inquit, in Capitolino verti- *Lib. 2.*
ce Ioui Feretrio templi ſpacium deſignauit, non magnũ. Adhuc enim ſeruatur vetus eius veſtigium vix
XV. pedũ longitudine, quò inferret opima de Cæninenſium Rege ſpolia. Tecta huius templi ob ve-
tuſtatem, & Romanorũ negligentiam collapſa, reſtituit Auguſtus. Cornel. Nepos in vita Attici. Ex
hoc templo ſumebant Romani ſceptrum, per qood iurarent, & lapidem ſilicem, qoo fœdus ferirent.
De Ioue Feretrio extat elegia Propertij lectu digniſsima, quam ſic concludit:

—cauſa Feretri
Omine quod certo dux ferit ante ducem:
Seu quia victa ſuis humeris hæc arma ferebant,
Hinc Feretri dicta eſt, ara ſuperba Iouis.

F IVPPITER STATOR, à ſiſtendo dictus eſt, eiq́; Romæ templum dicatũ hac de cauſa: cùm Sabi-
ni ad vleiſcendã iniuriã ſibi in raptu filiarũ à Romanis illatã, arma aduerſum eos mouiſſent, & quidẽ
arcem Tarpeiã iam cepiſſent, Romanos etiã in fugã vertiſſent, Romulus, qui & ipſe fugientium turba
agebatur, manus ad cœlũ attollens, ferè his verbis Dei opẽ implorauit, & votũ de ædificando ei tem-
plo fecit: Iuppiter tuis iuſſus auibus hic in Palatino prima Vrbi fundamẽta ieci, arcẽ iã ſcelere emptã
Sabini habent, inde hoc armati ſuperata media valle tendũt. At tu pater Deûm, hominũq́; hinc ſaltem
arce hoſtes, deme terrorẽ Romanis, fugamq́; fœdam ſiſte. Hic ego tibi templũ Statori Ioui qđ moni-
mentum ſit poſteris tua præſenti ope ſeruatã eſſe Vrbẽ, voueo, &c. Hæc ferè Liuius. cui conſentit Plu- *Lib. 1.*
tarchus. Et Dionyſ. ſcribit, Iouẽ Statorem dictũ, qđ exercitũ Romuli fugientẽ poſt preces ſtare feciſ-
ſet, & vti viribus. Alij à ſtando nomẽ eũ habere volunt. Seneca contra hiſtoriæ fidem, ſed tñ nõ malè,
G Statorem dictum ait, quod eios beneficia ſtent omnia. In antiquis nummis conſpicitur eius ſimula-
chrum, forma nuda, dextrà haſta nitens, ſiniſtra fulmẽ habens. Templum quod ei ab Romulo extru-
ctum eſt, ſitum fuit in Palatij radice, vti Cicero teſtatur, quanq̃ ſint, qui non templum, ſed delubrum
à Romulo ædificatũ eſſe velint in Circo Flaminio. Templum autem hoc à M. Attilio Regulo Conſu-
le in bello Samnitico votum, & poſtea extructum. qua de re Liuij verba adſcribere libet: Inter hæc,

inquit (de prælio cum Samnitibus loquens.) Conſul manus ad prælium attollens, voce clara, ita vt A
exaudiretur, templum Ioui Statori vouet, ſi conſtitiſſet à fuga Romana acies, redintegratoq; prælio, cecidiſſet, viciſſetq; legiones Samnitium. Et pauló póſt: Fabium ait ſcribere, bellum à Samnitibus in Etruriam tranſlatũ, & ad Luceriam pugnatũ, in qua pugna Iouis Statoris ædes vota ſit, vt Romulus ante vouerat. ſed fanum tantũ: id eſt, locũ templo effatum, iam ſacratum fuiſſe. Cæterùm hoc demùm anno, vt ædem etiam fieri Senatus iuberet, bis eiuſdē voti damnatam Rempubl. in religionē veniſſe. Hæc ille. A P. Victore delubrum collocatur in regione IX. quæ dicitur Circus Flaminius. Templum
Lib. 2. cap 12. regione X. cui nomen Palatium. Marlianus ſcribit, quód tempore Neronis hoc templum exuſtum,
Libro 8. Rerum diuinarum. nunq̃ fuerit reſtitutum. Delubrum Iouis Statoris etiam Terentius Varro, citante Macrobio, in Circo Flaminio fuiſſe ſcribit quod Victruuius propè Porticum Metelli fuiſſe dicit. Et hoc fortaſſe à M. Attilio Regulo Coſ. votum eſt. In templo Iouis Statoris Senatus nonnunquam habebatur, & Senatuſconſulta fiebant, vti ex Cicerone didicimus. B

IVPPITER ELICIVS ab eliciendo dictus, teſte Varrone, & Ouidio, qui in 3. Faſtor.

Eliciunt cælo te Iuppiter, vnde minores
Nunc quoque te celebrant, Eliciumq́; vocant.

Lib. 1. Aram ei in Auētino extruxit, & dicauit Numa Pompilius Rex II. de quo ſic Liuius: Pontificē deinde Numã Martium M. F. ex patribus legit, eiq́. ſacra omnia exſcripta, exſignataq́. attribuit. Et póſt pauca: Quæq́. prodigia fulminibus, aliove quo viſo miſſa ſuſciperentur atq; curarentur, docuit, ad ea elicienda ex mentibus diuinis, Ioui Elicio aram in Auentino dicauit, Deumq́; conſuluit Auguriis, quæ ſuſcipienda eſſent. Iuuat hîc adſcribere fabulam de Numa, quo pacto artē Iouis eliciendi edoctus fue-
Lib. 2. Hiſtoriarum Annalium. rit, quã Arnobius ſic recitat: Numam, inquit, Regem, cũ procurandi fulminis ſcientiam non haberet, C
eſſetq; illi cupido noſcendi, Ægeriç monitu caſtos XII. iuuenes apud aquã celaſſe cũ vinculis, vt cum Faunus & Martius Picus ad id locorũ veniſſent hauſtũ, (nam illis aquandi ſolenne iter huc fuit) inuaderent, conſtringerent, colligarēt. Sed quo res fieri expeditius poſſet. Regem pocula nō parui numeri vino, mulſoq́. compleſſe, circaq́. acceſſus fontis inſidioſam venturis oppoſuiſſe fallaciã: illos more de ſolito bibendi appetitione correptos ad hoſpitia nota veniſſe. Sed cũ liquoribus odoratis offendiſſent fragrantia pocula, vetuſtioribus antepoſuiſſe res nouas, inuaſiſſe auiditer, dulcedine potionis captos hauſiſſe plus nimio, obdormiuiſſe, factos graues: tũ bis ſenos incubuiſſe ſopitis, inieciſſe maditos vincula, expergitosq; illos ſtatim perducuiſſe Regem, quibus ad terras modis Iuppiter poſsit ſacrificiis elici, & accepta Regem ſcientia, rem in Auentino feciſſe diuinã, elexiſſe ad terras Iouem, ab eoq́. quæſiſſe ritũ procurationis, Iouem diu cunctatum. Expiabis, dixiſſe, capite fulgurita. Regem re- D
ſpondiſſe, Cæpitio. Iouē rurſus, Humano. Retuliſſe Regem, Sed capillo. Deũ contrà, animali, ſubieciſſe Pompilium, piſcis. Tunc ambiguis Iouem propoſitionibus captũ, extuliſſe hanc vocem: Decepiſti me Numa. nam ego humanis capitibus ꝓcurari conſtituerã fulgurita. Numa capillu cæpitio: quoniam me tua circumuenit aſtutia, quē voluiſti, habeto morē, & his rebus quas pactus es, procurationem ſemper ſuſcipies fulguritorũ. Hactenus Arnobius. Eadem habet Plutarchus in Numa. Huic Deu cùm non ritè ſacrũ feciſſet Tul. Hoſtilius, fulmine ictos cũ tota domo conflagrauit. Liuius lib. 1.

IVPPITER CAPITOLINVS, qui & OPT. MAX. dictus eſt, qđ velit & poſsit omnibus prodeſſe, & optimus quidē, antē q̃ maximus: quia maius ſit, gratiuſq́. prodeſſe, q̃ magnas opes habere, teſte Cicerone, q etiam alibi ſcribit, Iouem à pop. Rom. propter beneficia Optimũ, propter vim Maximũ appellatum fuiſſe. Capitolini nomen habuit à monte Capitolino, in quo templũ ei conditum, & cultus E
diuinus inſtitutus fuit. de quo templo à quo primũ extructum ſit, quomodo conflagrauerit, & à qui-
Lib. 4. Hiſtoriarum. bus reſtauratũ ſit, audiemus Tacitum. Is verò ſic ſcribit: Vouerat hoc templum Tarquioius Priſcus Rex bello Sabino, ieceratq; fundamenta, ſpe magis futuræ magnitudinis, q̃ quo modicæ adhuc populi Rom. res ſufficerent. Mox Ser. Tullius ſociorũ ſtudio, deinde Tarq. Superbos capta Sueſſa Pometia, hoſtium ſpoliis extruxēre. Sed gloria operis libertati reſeruata. Pulſis Regibus Horatius Puluillus iterum Coſ. dedicauit ea magnificentia, quã immenſæ poſtea pop. Rom. opes ornarent potius, q̃ augerent. Iiſdem rurſus veſtigiis ſitum eſt, poſtquã interiecto CDXV. annorum ſpacio. L. Scipione, C. Norbano Coſſ. flagrauerat. Curam Victor Sulla ſuſcepit, neq; tamen dedicauit. hoc ſolùm felicitati eius negatum. Lutatij Catuli nomē inter tanta Cæſarum opera, vſq; ad Vitellium manſit. Hactenus
In Poplicola. Tacitus, cũ quo facit etiam Plutarchus. Sed & hoc templũ, vt idem cũ Tacito ꝓdit, in Vitellij ſeditio F
nibus euerſum ac dirutũ eſt. Quod iterũ à Veſpaſiano de integro refectum, vnà cũ ipſius interitu inflammatum, atq́. incenſum eſt. Tandē à Domitiano quartùm reſtauratum eſt, columnis eius ex Pen-
In Poplicola. teleſio lapide excisis, & ad deaurationē ipſius XII. millibus talentorũ impenſis. Idem ſcribit, Tarquinium in fundamenta eius templi, qđ primum conditũ fuit, XL. millia argenti ℔. impendiſſe. Memorabile eſt. qđ de hoc templo Diouyſius, Liuius, Seruius & alij ſcribunt, cùm id à Tarq. Priſco iam votum, Superbus ædificare vellet, & auguriis Deûm voluntatem exploraret, q mós huic templo eſſet aptiſsimus, in omnibus autē Tarpeius eſſet inuetus, in quo erant multa diuerſorum numinũ ſacella, factum eſſe, vt exinde ad alia templa numina euocarentur ſacrificiis, quo poſſet liberē, & ſine piaculo templum Iouis ædificare. Cùm omnes Dij libēter migraſſent, Terminum ſolum abſcedere noluiſſe, ſed illic remanſiſſe. Tunc de hoc ipſo ſacrificatum & deprehenſum, quòd Terminus cũ Ioue rema- G
nens æternũ ibi imperium cum religione ſignificaret. Vnde in Capitolio primã partem tecti patere, quæ lapidem ipſum Deum ſpectet. Sed & Iuuentutem abſcedere noluiſſe, aliqui notant. De magnificentia eius Dionyſius hæc tradit, ſitũ fuiſſe, & fundatũ in alta crepidine, IIX. iugerum ambitu, CC. ferme pedibus patēs ꝑ latera ſingula, pari propemodum longitudine, atq; latitudine, vix XV. pedum differentia;

A differentia: frontem eius Meridiem ſpectantem, habuiſſe porticum cum triplici columnarum ordine,
in lateribus autẽ duplici ordine, tresq. ædes pares communibus contentas fuiſſe lateribus, mediam
fuiſſe Iouis, a dextra Mineruæ, à ſiniſtra Iunonis. Et quia Mineruæ numerorum inuẽtio a veteribus
tribuebatur, lex erat ſcripta, vt qui Maximus Prætor eſſet, clauum iuxta eiuſdem ſimulachrum pangeret, vnde annorum numerus cognoſceretur. Liuius. In veſtigio huius templi erat fictilis Summanus Deus, cuius caput de cœlo tactum decidit in Tyberim. Habebat hoc templum cellam, quam ingredi prophano non concedebatur. In qua cella coronæ aureæ erant duæ: alteram Galli Ioui Optimo Maximo, conſecrarunt: alteram Carthaginienſes, ob partæ victoriæ in Samnites congratulationem Romam miſerunt. In ſacello vel delubro Iunonis, quod in hoc templo erat, anſeres ſacri alebantur, & in arca lapidea ſeruabantur libri Sibyllini. In hoc etiam templo erat aurea Victoria, vel ſtatua Cic. lib. 1. de Diuinat.
B aureæ Victoriæ, P. Victor. Ante cellam Mineruæ erant tria ſigna Deorum Nixiorum, de quibus alibi.
Anno CDLVI. L. Volumnio, Ap. Claudio Coſs. ex bonis fœneratorum in publicum redactis, Cn.
& Q. Ogulnij, Ædiles Curules, ænea in Capitolio limina, & trium menſarũ argentea vaſa in cella Iouis, Iouemque ipſum in culmine cum quadrigis poſuerunt. Liuius. Anno IↃLXI. M. Tuccius & P.
Iunius Brutus Ædiles Curules, de multa damnatorum fœneratorum quadrigas inauratas in Capitolio poſuerunt in cella Iouis, ſupra faſtigium ædicolæ, & XII. clypea inaurata, qualia etiam paulo ante ex multaticia pecuariorum pecunia in faſtigio ædis Iouis poſita fuerunt. Liuius. Iouis ſimulachri Lib. 41.
facies diebus feſtis minio illini ſolebat. Seruius in 10. Eclogam, & Plinius: qui etiam ſcribit Turianum Lib. 33 cap. 7
à Fregellis Romam fuiſſe accitum, cui locârit Tarquinius Priſcus effigiem Iouis in Capitolio dicandam. Fictilem eam fuiſſe, & ideo mirari ſolere. Fictiles etiam in faſtigio templi eius quadrigas. Fuit in
C hoc templo etiam ſignum Iouis Imperatoris. Ad hoc templum victimas gratulationis cauſa mactabant. In hoc templo Conſules eo die, quo Magiſtratum inibant, ſinguli ſingulos boues immolabant,
& ex eo totum ſumebant. In hoc templo Imperatores ad bellum ituri vota nuncupabãt, & poſtea reuerſi, triomphali pompa in id deducebantur, Ioui in eo ſacrum faciebant, & conuiuium celebrabant.
In hoc etiam templo Senatus nonnunquam habebatur. In hoc homines religionis cauſa incubabant.
Plautus in Curculione. Sed quis omnia enumeret.

Præter hoc templum etiam aliæ duæ ædes Iouis in Capitolio fuerunt, votæ à L. Furio Purpureone, vnà ab ipſo Prætore bello Gallico, altera ab ipſo Conſule, dedicatæ à Q. Marcio Ralla Duumuiro,
Anno ab Vrbe condita IↃLXI. Liuius.

LATIALIS IVPPITER à Latio dictus fuit, quód cum Latini populi communiter cum Roma-
D nis colerent, conſecratus à Tarquinio Superbo Rege. Cùm enim Turnus Herdonius inſidiis Tarquinij neci datus eſſet, ipſe vero Princeps populorum Latinorum declaratus, Volſci etiam atque Hernici in ſocietatem recepti eſſent, Tarquinius, quemadmodum Dionyſius ſcribit, vt id fœdus ſempiter- Lib. 4.
num maneret, propoſuit deſignare commune fanum Romanorũ, Latinorum, Hernicorum, Volſcorum, eorum duntaxat, qui in ſocietatẽ recepti erant, quo ad mercatum conuenientes quotannis vnà epularentur, fruerenturque ſacris communibus. Gratum id fuit omnibus: locus conuentui præſtitutus eſt in meditullio fermè harum gentium, mons altus Albanis imminens, vbi ſingulis annis feriæ celebrarentur, & eo temporis ſpatio, propter loci religionem, legemque de hoc latam ab omni vi temperarent omnes, ſacraq; communiter Ioui Latiali facerent, & vacarent epulis, conſtituto prius quantum quiſq; Populus in ea ſacra præbere, quantámue portionem recipere debeat, &c. Hæc Dio-
E nyſius. De ferijs Latinis poſt dicemus.

IVPPITER SPONSOR etiam à Tarquinio Superbo conſecratus, templomque ei conditum eſt, quod poſtea Sp. Poſthumius Conſul anno CCXXCVII. dedicauit. Sic enim Dionyſius lib. 9. In Vrbe ædem Iouis Fidei Sponſoris, ſic Lapos vertit, Gelenius, Dij fidij. puto non rectè. Sp. Poſthumius Conſul alter, Nonis Iunijs dedicauit, in luco Bellonæ, locatam ab vltimo Regum Tarquinio, non tamen ab illo conſecratam, ſed tum demum ex S. C. id fecit Poſthumius, vt teſtatur eius ædis inſcriptio. Hæc ille. Lilius Gyraldus putat eundem hunc eſſe cum Dio Fidio, de quo alibi. Collocatur hæc ædes a P. Victore in VIII. Vrbis regione.

IVPPITER IMPERATOR, ab imperando, quód omnibus imperet, dictus: à Prænestinis cultus eſt cuius ſimulachrum T. Quinctius Præneſte in deditionem accepto, Romam deuectum in Capi-
F tolium tulit, dedicauitq; inter cellam Iouis & Mineruæ, tabula ſub eo fixa, quæ eſſet monumentum rerum geſtarum. Tabulæ inſcriptio hæc ferè erat: Iuppiter atque Diui omnes hoc dederunt, vt Titus Quinctius Dictatur oppida nouem caperet, &c. Liuius in Hiſtoria. Anni CCCLXXVI. Onuphrius ædem quoque ei in Capitolio extructam fuiſſe putat, cùm fragmenta illa in tabulis Capitolinis, ACTVS EST, ET T. DEDICAVIT, ſic legenda arbitratur: Ædem Ioui Imperatori, qui Præneſte Romam actus eſt, in Capitolio: T. Quinctius. T. F. L. N. Cincinnatus Imp. dedicauit. Fuit & alibi Iuppiter hoc nomine cultus, verùm id huc non pertinet, de quo Cicero in 6. Verrina.

IVPPITER PISTOR à pinſendo dictus, cuius ara in Capitolio fuit, de quo ſic Lactantius: Quo tempore Galli Capitolium obſidebant, Ioui Piſtori ara poſita fuit, quod Romanos Deus in quiete monuiſſet, vt ex omni frumento quod haberent, panem facerent, & in hoſtium caſtra iacerent, coq;
G facto, ſoluta eſt obſidio, deſperantibus Gallis, inopia ſubigi poſſe Romanos. Meminerunt huius hiſtoriæ Liuius, Frontinus, & alij. Vide etiam Plutarchum.

IVPPITER VICTOR cognominatus, quòd omnia vincere putaretur. Huic ædem vouit L. Papyrius Curſor bello Samnitico, vt Liuius eodem libro docet. Quintus Fabius bello cum Samnitibus & Gallis, & conſtruxit poſtea in monte Palatino, teſte Liuio, & P. Victore. Huic Deo vouit, ſi

legiones hoſtium fudiſſet, pauxillum mulſi, priuſquam temetum biberet, ſeſe facturum, idque uotum Deis cordi fuiſſe. A

IVPPITER LVCETIVS, ſcribit Seruius lingua oſca dictus a luce, quam præſtare hominibus dicitur. Ipſe eſt enim noſtra lingua Dieſpiter. Agellius: Lucetius, inquit, dictus Iuppiter, quod nos die & luce quaſi vita ipſa afficeret, & iuuaret. Feſtus, Lucetium Iouem appellabant, quòd eum lucis eſſe cauſam credebant.

Idem eſt DIESPITER, id eſt, diei & lucis pater, & DYOVIS, vt Seruius & Agellius tradunt. Ædes Dyouis à P. Victure in X. collucatur Vrbis regione. a quo ſit extructa, ignoratur.

VEIOVIS, qui & Veiuppiter, & Vedius à Martiano appellatur, vnde dictus ſit, Agellius his verbis docet: Eum Deum, qui non iuuandi poteſtatem, ſed vim nocendi haberet, (nam Deos quoſdam vt prodeſſent, celebrabant, quoſdam vt ne obeſſent, placabant) Veiouem appellarunt, dempta, atque detracta iuuandi facultate. Particula enim Ve, priuādi habet hoc loco ſignificationem. Ædes Veiouis inter arcem & Capitolium fuit, in qua etiam ſimulachrum Dei, ſagittas tenens, quę paratæ ſint ad nocendum, huic ſimulachro aſtitit figmentum capræ. Ea enim ſolet ipſi immolari. Addit Agellius, putare quoſdam hunc Deum eſſe Apollinem. Martianus Plutonem putat. Caput ei cornutum fuiſſe ſcribit Alexander. B

IVPPITER LAPIS, ſecundum Feſtum, dicebatur à lapide ſilice, quem in ſanciendis fœderibus iuraturi tenebant, ea verba dicentes: *Si ſciens fallam, ita me Dieſpiter, ſalua Vrbe, arceq́, bonis eijciat, vt ego hunc lapidem.* Sunt qui Iouem Lapidem dictū eſſe velint ab ipſo lapide Ioue vocato, qui Saturno oblatus fuiſſe ab Ope, & ab ea deuoratus fingitur.

IVPPITER TONANS, à tonando dictus eſt. Hunc Octauius Auguſtus conſecrauit, ædemque ei in Capitolio extruxit, liberatus periculo, cùm in expeditione Cantabrica, per nocturnum iter lecticam eius fulgur praeſtrinxiſſet, ſeruumque prælucentem examinaſſet. Suetonius. De hac æde ſic Dionyſius: Iouis etiam Tonantis templum dedicauit, de qua re duo hæc commemorantur, & in ipſo tunc ſacrificio tonitrua accidiſſe, & ſomnum deinde Auguſto tale oblatum. Cùm propter nominis ac formæ eius Iouis nouitatem, & quod ab Auguſto conſecratus eſſet, maximè autem quòd aſcendentes in Capitolium, ad eum primū perueniebant, Iuppiter Tonans ab omnibus frequentaretur, & coleretur, imaginatus eſt in ſomnis Auguſtus, Iouem Capitolinum ſecum expoſtulare, quod ſecundo iam ipſe loco haberetur: ſeque reſpondiſſe, excubitorem hunc Tonantem ei Capitolino à ſe eſſe poſitum: ideoque orta die tintinnabulum Ioui tonanti appendit, ſomnij confirmandi cauſa. His enim tintinnabulis ianitores nocturni vtuntur, vt ſi quid vſus ſit, ſignificare poſſit. Hactenus ille. Ab Auguribus etiam ante hanc conſecrationem Iuppiter Tonans & fulgens appellabatur, vt teſtis eſt Cicero, quia Tonitrua & fulgura ipſi tribuebantur. Hinc in veteribus nummis ſimulachrum ſemper fingitur, fulmen triſulcum manibus tenens. Fulmina figuræ in antiquis nummis tales reperiuntur. C D

IVPPITER VLTOR dictus, quod ſceleratorum impia facta vlciſceretur. Huic Agrippa ædem, quam Pantheon appellauit, conſecrauit, quæ etiam Pantheum dictum, quaſi τῶν πάντων θεῶν, hodie Mariæ rotundæ, & omnium ſanctorum dicitur. Aliquando Cybeli ſacrum fuit, cuius Deæ caput antiqui operis & ſaxi, cū duobus piſcibus muro templi inclusum adhuc cernitur. De eo ſic Dionyſius & Plinius. Iuuat etiam addere ea, quæ Fabricius in ſua Roma de hoc templo retulit. Altum, inquit, eſt hoc templum pedes CXLIV. totidē latum. Contignationes æneis trabibus canalium modo compactæ, pedum XL. vt teſtatur Baptiſta Leo. Valuæ ingentes, item trabes ex ære Corynthio, & inauratæ, lithroſtrotum varij marmoris, aræ duæ marmureæ, ſex marmoratæ. Interſtitia ſex columnarum ſpaciu diſtantia. Teſtudo templi laqueata vacuis circumquaque ſpaciis relictis, ne nimio pondere ædificium premeretur. Nulla feneſtra penitùs ineſt, niſi in medio foramen ſphæricum, æneis inauratiſque trabibus fultum, quod lumen præbet, eique in pauimento ſubiectum ad imbres excipiendos impluuium. Ad foramen illud in tectu quadraginta gradibus plumbeis aſcenditur: ad quod tectum antequam perueniatur, ſeptimi ambitus ſunt, ad quorum primum ex imo templi per centum quinquaginta gradus eſt eundum. Marcellinus libro decimoſexto, Pantheum, regionem teretem, ſpecioſa celſitudine fornicatum nominat. In tecto nunc ſunt plumbeæ laminæ, quæ olim argenteæ fuerunt, quas Conſtans Imperator, Conſtantini iunioris filius, detraxit. Gradus ænei ante templum ſublati, & ſaxeis permutati ſunt. Aſcenſum ad templum fuit per gradus duodecim, nunc per totidem deſcenditur: ex quo intelligitur, quàm altè ſit ex ruinis ſolum exaggeratum. Parietes nunc latericij ſunt, olim marmoribus incruſtati fuerunt. Inter omnia igitur Vrbis opera, nullum admirabilius, ſiue molem, ſiue artem, ſiue impenſam conſideres, nullum etiam ex antiquiſſimis integrius: nam nec iniectis ignibus Gothi corrumpere, aut frangere potuerunt. Hæc ille. Paulo antè dicit, Hoc templum Bonifacium III. Pontificem à Phoca Imperatore, qui rem Pontificiam auxit, atque extulit, acceptum beatæ Virgini, & omnibus ſanctis dicaſſe: fuiſſeque primum dictum Virginem ad Martyres: ſicuti nunc à circulari forma Sancta Maria rotunda. Dionyſius. Pantheum quoque perfecit Agrippa. id ſic dicitur fortaſsis, quòd in ſimulachris Martis & Veneris multas Deûm imagines acciperet: vt vero mihi videtur, inde id nominis habet, quòd forma conuexa faſtigiatum, cœli ſimilitudinem oſtenderet. Voluit Agrippa in eo Auguſti quoque ſtatuam collocare, nōmenque operis ei adſcribere: neutrum autem eo accipiente, in Pantheo ipſi Cæſari ſuperioris ſtatuam ſuam & Auguſti in veſtibulo poſuit. Et Plinius. Agrippæ Pantheum decorauit Diogenes Atheniensis. & Caryatides in columnis templi eius probantur, inter pauca operū ſicut in faſtigio poſita ſigna, ſed ꝓpter altitudinem E F G

loci

A

loci minus celebrata. In honore eſt & in templo illo Hercules, ad quem Pœni omnibus annis humana ſacrificauerunt victima, humi ſtans, ante aditum porticus agnationes ſitæ.

IVPPITER CONSERVATOR à conſeruando dictus, à Domitiano conſecratus eſt, quod ipſum in ſeditione Vitelliana à furore hoſtium conſeruaſſet: de quo ſic Tacitus lib. Hiſtor. 3. Domitianus prima irruptione apud æditiuum occultatus ſolertia liberti lineo amictum turbæ ſacricolarum immixtus, ignarusque apud Cornelium primum paternum clientem iuxta Velabrum delituit. Ac potiente

B

rerum patre, diſiecto æditui contubernio, modicum ſacellum IOVI CONSERVATORI, aramque poſuit, caſusque ſuos in marmore expreſsit. Mox imperium adeptus IOVI CVSTODI templum ingens, ſeq. in ſinu Dei ſacrauit, &c. huius templi quod in Capitolio extructum fuit, meminit etiam Suetonius Domitiano, cap 5. Extant etiam numini veteres Iouis Conſeruatoris ſimulacrum & nomen continentes, qualis etiam hic eſt Mantuani.

IVPPITER SOL, vel SOL HELIAGABALVS, vnde dictus, alibi explicabitur.

C

FAGVTALIS IVPPITER à fagu dictus, quæ Ioui ſacra habebatur: inde eius ſacellum Fagutal. Feſtus. Fagutal ſacellum Iouis, in quo fuit fagus arbor, quæ Ioui ſacra habebatur. Meminit eius & Varru, & Plinius lib. 16. cap. 10. qui etiam addit, non procul ab eo ſacello & lucum fageum eſſe. Collocatur in regione decima, à quo extructum fuerit, incertum.

VIMINEVS IVPPITER à viminibus dictus: vnde etiam collis Viminalis. Varro: Viminalis à Ioue Viminio,

D quòd ibi aræ ſunt eius, aut quòd ibi viminetafuerunt. Feſtus: Viminalis purta & collis appellabantur, quòd ibi viminum ſylua fuiſſe videtur, vbi eſt & ara Iuui Viminio conſecrata.

ARBITRATORIS IOVIS templum in decima Vrbis regione ponitur à Victore: & appellatur Pentapylon, quaſi quinque portarum.

PRAEDATOR IVPPITER à prȩda appellatus, quod ei e præda aliquid deberetur. Seruius 3. Æneid. Romanis, inquit, moris fuit, vt bella geſturi, de parte prædæ aliquid numinibus pollicerentur: adeò vt Romæ fuerit vnum templum Iouis Prædatoris, nõ quod prædȩ præeſt, ſed quod ei aliquid ex præda debeatur. Locus huius templi, & à quo fuerit conſecratum, ignoratur.

MARIANVS IVPPITER à Mario dictus eſt, qui cum cæteris monumentis templum ei condidit. In hoc Senatusconſultum factum eſt de reuocando Cicerone ab exilio, quod ipſi erat per

E ſomnium ſignificatum, vt ſcribit Valerius.

POMPEIANVS IVPPITER coloſſus fuit Iouis, eximiæ magnitudinis, ſic dictus à Theatro Pompeii, cui is vicinus fuit. Plinius lib. 34. cap 7. Moles, inquit, excogitatas videmus ſtatuarum, quas Coloſſos vocant turribus ſimiles. Talis in Campo Martiu Iuppiter à Claudio Cæſare dicatus, qui ideo vocatûr Pompeianus, à vicinitate Theatri.

IOVIS PROPVGNATORIS ædes in Palatiu fuit, cuius mentio fit in antiquo Epigram,

P. MARCIVS. VERVS.
IMP. COMMMODO. VI. ET PETRO-
NIO. SEPTIMIANO. COS.

F

AN. P. R. C. DCCCCXLI. K. DEC.
IN. PALATIO. IN. ÆDE. IOVIS.
PROPVGNATORIS.

IN. LOCVM. P. VERI.
LATILIVS. CORNELIANVS.
COOPTATVS.

G PVGNANTIS IOVIS templum vbi fuerit, & à quo extructum incognitum eſt. Fuerunt & alia cognomina, quibus Iuppiter fuit à veteribus inſignitus, & cultus: quorum quædam ex Varrone recitantur ab Aurelio Auguſtino lib. 7. de Ciuitate Dei, cap. 11. Dixerunt inquit eum victorem, inuictum, opitulum, impulſorem, ſtatorem, centumpedam, ſupinalem, tigillum, almum,

cuim[illegible], & alia, quæ perſequi longum eſt. Hæc omnia cognomina impoſuerunt [illegible] Deo propter cauſas, poteſtatesque diuerſas: non tamen propter tot res, etiam tot Deos cum [illegible] coegerunt: quòd omnia vinceret, quod à nemine vinceretur, quòd opem indigentibus ferret, quòd habeat impellendi, ſtatuendi, ſtabiliendi reſupinandi poteſtatem, quod tanquam tigillus mundum contineret ac ſuſtineret, quod aleret omnia, quod ruma, id eſt mamma aleret animalia, &c. ad quem locum videndus etiam Ioan. Ludouicus Viues. Iouis O[illegible]tulatoris etiam Feſtus meminit [illegible] his verbis: Opitulus Iuppiter, & Opitulator dictus eſt, quaſi Opis lator. Adultu Ioui in nuptiis [illegible] batur, de quo poſt. Dapalis Iouis Cato libro de Re ruſtica meminit: fortaſſe ſic dictus fuit, quod ei ſacra dapali epulæ fierent. Sed ſatis hæc ſint de Ioue, in cuius hiſtoria prolixior fui, cum ipſe etiam pro Principe & patre Deum, hominumque ſit habitus. Progrediamur nunc ad alios. A B

De Iunone CAP. VI.

CVM præcedens caput de Ioue præter opinionem [illegible] excreuerit, ideo de Iunone ſeorſim dicam, quam quidem cum Ioue coniunctam [illegible], vt puto, cuius & ſoror & vxor fuiſſe fertur. Fuit hæc Saturni & Opis filia, ſic dicta, quemadmodum Varro ſcribit, quod vnà cum Ioue iuuat. Cic. lib. 2. de Nat. [illegible] Aera [illegible] Stoici diſputant, interiectus inter mare & cœlum, Iunonis nomine conſecratur, [illegible] & cum max Iouis quod ei [illegible] do eſt æther, & cum eo ſumma coniunctio. Effœminarunt autem eum, Iunonique tribuerunt, quod nihil eſt eo mollius. Sed Iunonem à iuuando credo nominatam. M[illegible] etiam in [illegible] Scipionis. Iuno, inquit, & ſoror Iouis, & coniunx vocatur. Eſt autem Iuno aer, & dicitur [illegible], quia [illegible], qui [illegible] cœlum, etiam aer eſt procreatus. Coniunx, quia aer ſub[illegible] eſt cœlo. Libet [illegible] referre fabulam de Iunone, qua [illegible] Ioui matrimonio iuncta [illegible] Gyraldus ex Commentariis [illegible] ert, eſt autem hæc Iuppiter cum [illegible] Iunonem, vt cum ea [illegible] eret, eam conſpexit procul à cæteris Deis, mutatus in Cuculum in monte [illegible] Iunonis dicebatur, poſtea [illegible] Coc[illegible] ctus eſt. Cuculus ergo Iuppiter tempeſtatem [illegible] commouit: vbi [illegible] ſola in monte Iuno [illegible] et ea parte qua poſtea [illegible] Iunonis ædes, Cuculus Iuppiter ob tempeſtatis horrorem [illegible] virginis Iunonis [illegible] deuulauit, quem Iuno miſerata veſte contexit. Tunc [illegible] Iuppiter ſuam [illegible] dutus formam, Iunonem eſt amplexatus. Illa matris metu [illegible] at, donec pollicitus connubium obtinuit. H[illegible] Iunonis paſſim apud Scriptores eth[illegible] tio, cuius hiſtoriam vel fabulam potius integram, vt recitemus, non eſt neceſſe. C D

Tantùm de ſimulacro eius & cognominibus, quibus Romæ culta fuit, quædam dicemus. Simulachrum eius ita figurabatur: Erat fœmina, in [illegible] Al[illegible] throno ſedens, ſceptrum regium [illegible] in dextra, cui [illegible] bes tenebat opertum [illegible] diadema, quod capite geſtabat, cui & Iris ſuciata erat quæ ipſam per circuitum cin[illegible]: nunciamq. Iunonis Iridem populi appellabant. Ideò iuxta illam Iridem an[illegible] Numinæ figurabant. Pauones autem ante pedes eius, à dextris & [illegible] Iunonis ſpecialiter vocabantur, &c. Huius varia apud Romanos fu[illegible] & muneribus nomina. Prima quæ occurrit appellatio eſt, quod [illegible] uris a hasta. Nam haſtam Curim Sabini appellabant. Cato in Originibus, [illegible] quæ leguntur fragmenta, legitima ſunt. Quirinalis collis, à Iunone Sabinorum dea, quam [illegible], halt[illegible] Dem [illegible] ſtus. Huic deę Romæ in omnibus C[illegible] poſuit, [illegible] Sat[illegible] Romæ [illegible] quas ſuo etiam tempore Romæ fuiſſe, D[illegible] ius teſtatur. E

SORORIA IVNO dicta eſt à ſorore Horatij. Huic in expiationem cædis ſororis ſuæ aram Horatius conſecrauit. Feſtus.

REGINA IVNO à La[illegible] cognominata, quod & coniux Iouis, [illegible] orum atque hominum Regis eſſet. Hæc à C[illegible] Dictatore V[illegible] ns tranſuecta in Auentinum, & [illegible] die [illegible] narum ſtudio dedicata eſt. Collocatur à P. Victore in XIII. Vrbis regione. Liuij verba de ea Romam tranſducta ad[illegible] am. Cùm iam humanæ opes egeſtæ à Veiis eſſent, amoliri tum Deûm dona, ipſoſque Deos, [illegible] entium magis, quàm rapientium modo cepêre. Namque [illegible] ex omni exercitu iuuenes, purè lauti corporibus [illegible] ndida veſte, quibus deportanda Romam R[illegible] na Iuno aſsignata erat, venerabundi templum inière, primo religioſè admouentes manus, q[illegible] d id ſignum more vetuſto niſi certæ gentis Sacerdos attrectare non eſſet ſolitus: deinde cùm quidam ſeu ſpiritu diuino tactus, ſeu iuuenili ioco, viſne Romam ire Iuno? dixiſſet annuiſſe [illegible] Romam conclamâruot, inde fabulæ adiectum eſt, vocem quoque dicentis, VELLE [illegible] motum certè ſed [illegible] ua, paruimo [illegible] menti adminiculis, ſequentis modo accepimus leuem ac facilem tranſlatu fuiſſe, integramque in Auentinum, æternam ſedem ſuam, quo vota Rom[illegible] Dictatoris vocauerant, perlatam, vbi templum ei poſteà idem, qui vouerat Camillus, dedicauit. Hæc Liuius. Eadem Plutarchus habet, & prolixius quidem. Fuit aliud Re[illegible] templum in Capitolio, quod Liuio teſte, à Cn. Flaminio bello aduerſus Ligures vota eſt. Meminit eius & Cicero, Oratione ad Equites antequam in exilium iret. F G

CAPROTINA IVNO vnde nomen acceperit, Plutarchus docet in Romulo de Camillo, & Macrobius,

A Ma[illegible], cuius [illegible] verba. Poſt Vrbem captam, cùm ſe [illegible] Gallicus motus res vero [illegible] ca eſſet ad [illegible] edo [illegible] finitimi opportunitatem in [illegible] Romani nominis au[illegible] pati, præfecerunt ſibi Poſthumium Liuium Fidenatium Dictatorem. Qui [illegible] ad Senatum miſſis [illegible] ſi vellent reliquias ſuæ ciuitati manere matresfamiliæ ſibi, & virgines dederentur. [illegible] Patres eſſent in ancipiti deliberatione ſuſpenſi, ancilla nomine Tutela, ſeu Philotis, pollicita eſt, ſe cum cæteris ancillis ſub nomine dominarum ad hoſtes ituram, habituq; matrumfamilias & virginum ſumpto, hoſtibus cum proſequentium lachrymis ad fidem doloris ingeſtæ ſunt. Quæ cùm à Liuio in caſtris diſtributæ fuiſſent, vires plurimo vino prouocauerat, diem feſtum apud ſe eſſe ſimulantes. Quibus ſopitis, ex arbore Caprifico, quę caſtris erat proxima, ſignum Romanis dederunt, qui eum repentina incurſione ſuperaſſent, memor beneficij

B Senatus omnes ancillas manu iuſsit emitti: dotemq; eis ex publico fecit, & ornatum, quo tunc erant [illegible], geſtare conceſsit, diemque ipſum Nonas Caprotinas nuncupauit ab illo Caprifico, ex qua lignum victoriæ ceperunt, ſacrificiumque ſtatuit annua ſolennitate celebrandum, cui lac, quod ex caprifico manat, propter memoriam facti præcedentis adhibetur. Hactenus ille.

IVNO MONETA à monendo dicta: cùm enim non multo antè Vrbem captam à Gallis terræmotus factus [illegible], ferunt vocem extitiſſe è Iunonis templo, quod erat in arce, vt de ſue plena fieret procuratio. T. Liuius ſcribit, L. Furium creatum Dictatorem contra Auruncos, quod bellum ab repentina populatione cœptum erat, inter ipſam dimicationem ædem Iunoni Monetæ vouiſſe, cuius voti cum damnatus victor fuiſſet, Senatum ædem faciendam iuſsiſſe, locumque in arce deſtinatum, quæ area ædium M. Manlij Capitolini fuerat anno poſt quàm ædes vota erat,

C Monetæ d[illegible]atam fuiſſe. Macrobius Calendis Iunij hoc factum fuiſſe ſcribit. Seruabantur in æde Monetæ Iunonis [illegible] qui dicebantur, in quibus Imperij Romani fata continebantur. Non eſt [illegible] ſimile, [illegible] Iunone Moneta Suidas ſcribit, cùm Romani pecunia indigerent in bello contra Pyrrhum [illegible] are [illegible] os Iunonem inuocaſſe: quæ ipſos monuerit, ſi iuſtitiæ armis vterentur, pecuniam [illegible] n [illegible] mque id Romanis recte contigiſſet, Monetam Iunonem veneratos eſſe, eiusque [illegible] um fuiſſe, quod nomiſma, id eſt, moneta inſcripta in eius templo aſſeruaretur.

IVNO SOSPITA, [illegible], quod ſeruare ſignificat, an [illegible] quis etiam S[illegible] es appellata eſt, teſte Feſto. Hæc [illegible] Lan[illegible] tur magno cultu, vt docet Liuius. S[illegible] um eius fingebatur cum pelle caprina, [illegible] & ſcutulo, & cum calceolis [illegible] dis. Cicero. Hanc Iuno

D nem, cuius Lanuuij ædes erat, [illegible] etiam colebant: ſic enim Liuius. Lanuuinis, inquit, ciuitas [illegible] ta. ſacr[illegible] que ſua r[illegible] des, lucusque Soſpitæ Iunonis communi Lanuuinis municipibus cum populo Romano eſſet. Quare ſæpe apud Liuium & alios [illegible] Romanos Lanuuium [illegible] ſacrificio facto Iunonem Soſpitam placarent. Poſtea verò & Romæ in foro Olitorio eadem ædes fuit extructa à C. Cornelio: ſic enim Liuius lib. 32. Conſul principio pugnæ ædem vouit Soſpitæ Iunoni, ſi eo die hoſtes fuſi, fugatique eſſent. Item lib. 34. Ædes eo anno aliquot dedicatæ ſunt, [illegible] Iunonis Soſpitæ in foro Olitorio, vota, locataque quadriennio ante à C. Cornelio Conſule Gallico bello, Cenſor id[illegible] a [illegible] huic Conſules magiſtratum ineuntes ſacrificare ſolebant. Cicero pro Muræna.

IVNO LVCINA inde nomen habet, quod lucem naſcentibus dare crederetur: vnde etiam

E Lucetia. Varro de Lingua Latina lib. 4. Idem videtur à Latinis Iuno Lucina dicta, vel quòd terra, vt Phyſici dicunt, iuuat, & lucet: vel quod ab lu[illegible] quo conceptus eſt, [illegible] a viuat, donec menſibus actis produxit in lucem. Facta [illegible] iuuando & luce, Iuno Lucina. à quo parientes eam inuocant. vnde illud Glyceri apud Terentium.

Iuno Lucina fer opem, ſerua me obſecro.

Plinius verò eam ſic [illegible] ictam [illegible], à luco, vbi eius ædes condita fuerit, vbi lotos fuerit miræ vetuſtatis, quam opinionẽ etiam Ouidius in Faſtis recitat. Huius templum in v. regione Vrbis à P. Victore recenſetur, vbi & lucus ei dicatus fuit. Ædicula ipſi in v. regione extructa & dedicata fuit, [illegible] eidem. Scribit Dionyſius Seruium Tullium Regem ærarium Iunoni Lucinæ inſtituiſſe, in quod pro ſingulis n[illegible] parentes, ſiue cognati certi pretij nummum inferrent.

F [illegible] A IVNO appellata, vel quod Iuges, vt ait Pompeius: ſunt enim eiuſdem iugi pares, vnde [illegible] coniuges: vel, vti ſcribit Seruius, propter iugum quod imponebatur matrimonio coniungendis. [illegible] Iunonis ara fuit Romæ in vico, qui ideo Iugarius dictus erat, vt Feſtus fuit. Scribunt alii [illegible] hanc aram veteri ritu nubentes vinculis iunct[illegible] fue[illegible] int in omen futuræ concordiæ.

[illegible] IVNONIS IVGAL. ædicula, regione v. & templum Iunonis Martialis regione IIX. Hor[illegible] vero [illegible] ominum mentio extat in nummis C. Vibij Trebonij Galli Imperatoris.

[illegible] hæc, [illegible] hactenus recitauimus, etiam Iunoni alia fuerunt indita cognomina: Int[illegible], Domi[illegible], [illegible] xia, in nuptiis inuocabatur, de quibus infrà.

CALENDARIS [illegible] vocabatur ab antiquis, quoniam omnes Calendas ipſi attributas exi[illegible] n [illegible] ant [illegible] Laurentes patriis religionibus ſuis ſeruabant, qui & hoc cognomen Calen

G [illegible] is Iunonis [illegible] a[illegible] erunt, & omnibus Calendis huic Deæ ſupplicabant. Sed & Ro[illegible] Pontifex minor [illegible] Calabra Iunoni rem ſacram faciebat, & Regis vxor, id eſt, Regina ſacrorum, porcam vel agnam in regia Iunoni immolabat.

NOVELLA IVNO calabatur à Pontificibus: id eſt vocabatur in menſium Calendis. Varro.

A quam ipſi Equites Kalendis Ianuarijs in Capitolio præbebant, mercatus eſt, & in vico quodam
regionis. Quartæ dedicauit, vnde vicus ipſe Sandaliarij nomen accepit. Onuphrius Panuinius
& Sext. Rufus. Dictus autem eſt Sandaliarius, vt quidam volunt, à Sandalio, quod ſimulachrum
iſtud Sandalijs fuerit ornatum. Quod ferè probat Theodorus Pulmanus, qui annotat, in anti-
quis duobus Suetonij exemplaribus, pro eo, quod in excuſis eſt, Apollinem Sandaliarium, fuiſſe
Apollinem Sandaliatum. Eſt autẽ Sandalium genus calceamenti, quod Germanicè panntoffeln
dicimus. Antonius tamen Sabellicus non vicum ab Apolline, ſed Apollinem à vico Sandalia-
rium appellatum fuiſſe vult, quòd in eo vico, in quo hæc Apollinis effigies dedicata fuerit, pluri-
mi Sandaliarij opifices habitarint, eum quo etiam facit Læuinus Torrentius.

SOSIANVS etiam APOLLO ſimulachrum fuit Apollinis cedrinum è Seleucia Romam ad-
B uectum, & in æde eius collocatum. meminit huius Plinius lib. 13. cap. 5.

TORTORIS quoque APOLLINIS ſimulachrum fuit Romæ, de quo Suetonius ſcribit, A-
pollinem hoc nomine in quadam parte Vrbis cultũ fuiſſe. Antonius Sabellicus putat, eum Tor-
torem dictum fuiſſe à vico, in quo venalia tortorum flagella pependerint, vel quem tortores in-
coluerint, idem probat Læuinus Torrentius.

THVSCANICVS APOLLO Romæ fuit in Bibliotheca templi Auguſti, quinquaginta pe-
dum à Pollice, de quo Plinius lib. 34. cap. 7. dubium eſſe dicit ære mirabilior ſit, an pulchritudine.

APOLLINEM DIADEMATVM, eius deniq; coloſſum, cubitorum triginta, centum & qua-
draginta talentis in eo inſumptis, Lucullus ex Apollonia Ponti in Capitolium tranſtulit. Pli-
nius. Reperiuntur & alia Apollinis cognomina in vetuſtis monumentis & numinis, quæ libens
C prætereo.

DIANA.

Apollinis ſoror DIANA fuit, ſic dicta, ab Iana, ſi Macrobio credimus, d litera addita: Iana
enim Luna eſt. Alij à Δίαν appellatam eam volunt: hoc eſt, à Ioue, quaſi Iouiana. Iouis enim eſt fi-
lia. Quidam quaſi Deuianam, quoniam venantes per deuia, & ſyluas deuiare ſolent, captantes
feras. Alij Deuianam. Dianas tres Cicero connumerat lib. 3. de Natura Deorum: Primam Iouis
& Proſerpinæ filiam, quæ pennatum Cupidinem genuiſſe dicitur: ſecundam notiorem ait, quæ
Ioue tertio & Latona nata ſit: tertiæ patrem Vpin fuiſſe dicit, matrẽ Glaucem, quam ſæpè Græci
Vpin paterno nomine appellant. Ex iis ſecunda celebratiſsima fuit, à Græcis, & poſteà à Roma-
D nis culta. Simulachrum eius tale erat: Pingebatur ſpecie fœminæ, coma diſſoluta, quæ arcum te-
nebat & ſagittam, ceruos quoque cornutos in venatione inſequi videbatur, ſicuti adhuc in num-
mis antiquis cernitur.

Primum DIANAE templum Romæ in Auentino monte extructum fuit à populis Latinis,
Seruio Tullio regnante. Cùm enim, vt Dionyſius ſcribit, Cupido Seruium Regem inuaſiſſet ex
populis Latinis, quaſi vnum corpus conſtituere, ne à ſeſe inuicem diſſentientes, mutuis cædibus
ruerent, conuocatis Latinorum optimatibus, ſuaſit eis, vt templum cum inuiolabili refugio com-
muni ſumptu Romæ conſtruerẽt, quo conuenientes ciuitates, quotannis priuatim ſimul & pu-
blicè ſacra facerent, exercerentque forum rerum venalium certis temporibus: & ſi qua offenſa
populis incideret, inter ſacra Deorum conciliarentur ex aliorum populorum arbitrio. Hæc & a-
E lia multa commoda proponens, quæ conſequerentur, & communi concilio, omnibus perſuaſit,
qui tum aderant. Collatis deinde oppidatim pecuniis, Dianæ templum ædificauit in Auentino
eminentiſsimo Vrbis tumulo, & fœderis leges conſcripſit ciuitatibus, ritusque celebrandi feſti,
atque fori conſtituit. Et ne vlla iniuria temporum abolerentur, in ærea columna incidit decreta
concilij, & ciuitates eius conuentus participes. Ea columna permanſit vſque ad noſtram ætatem
in Dianæ templo dedicata, inſcripta literarum characteribus Græcanis. Hactenus Dionyſius.
Huic templo boum cornua erant affixa, cum reliquis Dianæ fanis ceruorum cornua affigerẽtur,
cuius rei cauſam hanc recitat Plutarchus, eſſe id monimento antiqui caſus. Fuiſſe quendam in
Sabinis, Autronem Coratium, qui vaccam habuerit magnitudine & forma reliquis præſtantem,
monitumque à vate quodam ei, qui in Auentino bouem hanc Dianæ immolaſſet, fata ſummam
F poteſtatem deferre, Vrbemq; ipſius Italiæ totius regno potituram Romam ſeſe contuliſſe bouis
ibi mactandæ gratia. Seruum autem Regi Seruio clàm id vaticinium, Regemq; Cornelio Ponti-
fici indicaſſe. Tum Cornelium Antroni mandaſſe, vt ante ſacrificium aqua Tiberis profluente
ſeſe ablueret: ſic enim legibus præſcriptum eſſe litaturo: ita hùc lotum abiiſſe. Interim Seruium
occaſionem immolandæ vaccæ in honorem Dianæ præcepiſſe, mactatæque cornua templo affi-
xiſſe. Hactenus Plutarchus. Eandem fabulam & Liuius recitat.

Fuit ædes DIANAE in Cæliolo, quæ hodie eſt templum S. Ioannis Euangeliſtæ, ante por-
tam Latinam, minimam, & nullorum planè ornamẽtorum. Item in Subura, vnde nomen DIA-
NAE Suburanæ.

Ædicula quoque DIANAE VALERIANAE in regione Vrbis VI. fuit. Item in vico Patri-
G cio ædes Dianæ fuit, quam non intrârunt viri, cùm ab aliis non arcerentur, eius rei hanc cauſam
Plutarchus q. 3. affert fieri id ob ſermonem vulgatum. Mulierem enim quandam Deæ ibi cultum
exhibentem à quodam vi fuiſſe compreſſam, eumq; à canibus diſcerptum: vnde ſuperſtitio nata
ſit, ne viri eò intrarent.

De Sole & Luna CAP. IIX. A

APOLLINI & DIANAE ſubiecimus SOLEM & LVNAM, qui quamuis iidem ſint, quia tamen ſuperſtitione Ethnica nonnunquam eos diſtinxit, ideo etiam nobis ſeorſim dicendum. Fuerunt Sol & Luna filij Theæ, ſiue Matris magnæ & Hyperionis Diodoro credimus, qui libro 4. Antiquitatum, capite 5. hæc ſcribit: Regina filia Titeæ prior annis, prudentiaque & virtute reliquis præſtantior, in gratiam matris fratres omnes educauit, eoq; magnam aiunt Matrem appellatã. Poſtea vero quàm pater poſt obitum ad Deos tranſijt, communi populorum fratrumque conſenſu regnum cepit, adhuc virgo, cum nulli antea nupſiſſet. Poſtmodùm cupiens filios relinquere ſucceſſores Regni, vnum ex fratribus Hyperionem virum ſumpſit: ex quo duos peperit liberos, Solem & Lunam. Quorum formam prudentiamq. admirantibus ſingolis, tradunt fratres prolis inuidia motos, ventosq;, ne quando imperium ad Hyperiona perueniret, ſcelesto facinore excogitato, fratrẽ communi conſilio obtruncaſſe. Solem adhuc puerũ in flumen Eridanum proiectum, ſuffocatum eſſe. Quare volgata, Luna præter modum fratrem diligens, ex tecto ſe præcipitauit. Matri quærenti iuxta flumen corpus, cùm in ſomnium incidiſſet, viſum per ſumnium eſt, a Sole ſe conſolari, rogarique ne lugeret natorum mortem. Nam homicidas meritũ eſſe ſupplicium paſſuros: ſe verò ac ſororem quadam Dei prouidentia futuros immortales. Nam ignem cœli ſacrum antea vocatũ Solem ab hominibus appellandum fore: quæ vero Mena prius dicebatur, Lunam. A` ſomno experrecta, cùm omnibus tum ſomnium, tum infortunium ſuum narraſſet, filios vt Deos coluit, ipſa innupta viuens. Poſtmodùm in inſaniam verſa, cymbala, tympanaque quatiens, edito ſonitu, ſparſis crinibus per patriam errabat. Quo aſpectu miſero obſtupebant homines. Cùm vero ſinguli eius dolori miſererentur, quidam corpus ſuſtinerent, maximo imbre cuorto, continuoq; fluminũ caſu Reginam aiunt diſparuiſſe. Quare admiratus populus, Solis Lunæq. nomẽ ad aſtra transtulit, matrẽ etiam Deam exiſtimauit. Et erecta aræ cymbalis ac tympanis, cæteriſq. rebus illius geſta imitatus, ſacra ijs, & Deorum honores inſtituit. Hactenus Diodorus. Dictus autẽ eſt Sol, vel quia ſulus ex omnibus ſideribus eſt tantus: vel quia cùm eſt exortus, obſcuratis omnibus, ſolus appareat. Luna à lucendo nominata eſt, eadem eſt Lucina. Cic. lib. 2. de Nat. Deor. Primus Soli & Lunæ ædes Romæ conſecrauit T. Tatius Sabinorum Rex, Ter. Varrone, & Dion. Halicarnaſſeo autoribus. Poſtea etiam aliæ his ædificatæ commemorantur in deſcriptione XIV. regionum Vrbis tria Solis templa, ex quibus vnum eſt templum Solis Heliogabali, quod condidit Imper. Antonius Varius D
Heliogabalus io monte Palatina, eo loco vbi prius fuerat ædes Orci. Culebatur is Heliogabalus in Syria, cuius Sacerdos cùm aliquando fuiſſet Antoninus, poſtea Imperator factus, Romæ etiam ipſius inſtituit cultũ, ita vt omnia omnium aliorũ Deorum myſteria & ſacra etiam ad hũc vnum vellet transferri: qua de re Lampridium loquẽtem audiamus: Vbi primùm, inquit, Antonius ingreſſus eſt Vrbem, Heliogabalum in Palatino monte iuxta ædes Imperatoris conſecrauit, eique templum feeit, ſtudens & Matris typum, & Veſtæ ignem, & Palladium, & ancylia, & omnia Romanis veneranda in illud transferre templum. Id agens, ne quis Romæ Deus, niſi Heliogabalus coleretur. Dicebat præterea Iudæorum & Samaritanorum religiones, & Chriſtianam deuotionem illuc transferendam, vt omnium culturarũ ſecretum Heliogabali ſacerdotium teneret. Hæc ille. Collocatur hoc templum à P. Victore in regione Vrbis X. E

LVNAE etiam templa tria, ædicula vna, referuntur. In monte Auentino magnum templum Lunæ fuit. Fuit item templũ in Capitolio, & in monte Palatino templum Lunæ noctilucæ fuit, in quo noctu lumina ſulebãt accendi. Vnde etiã Noctiluca dicitur, teſte Varrone. Tantum de hi

De Mercurio & Minerua CAP. IX.

MERCVRIVM & MINERVAM etiam veteres coniunxerunt: non quidem coniugio, ſed communitate ſtudiuſum, de quibus hoc capite dicemus.

MERCVRIVS à Latinis quaſi medicurius, vel medius currens, quod ſermo medius inter homines ſit, cuius ipſe Deus ab antiquis credebatur. Arnobius. Feſtus ait F
Mercurium à mercibus dictum eſſe: hũc enim negotiorum omnium Deum veteres exiſtimarunt. Fulgentius, Mercuriom dici, quaſi Mercium euram. Cicero lib. 3. de Natura Deorum, quinque Mercurios numerat. Vnum qui Cœlo patre, & Die matre natus ſit, cuius obſcenis excitata natura traditur, quod aſpectu Proſerpinę commotus ſit. Alterum Valentis & Phoronidis filium, eum, qui ſub terris habeat, & Trophonius appelletur. Tertium Ioue tertio natum, & Maia: ex quo & Penelopa Pana natum ferunt. Quartum Nilo patre: quem Ægyptij nefas habeant nominare. Quintum qoem colant Pheneatæ, qui Argum dicatur interemiſſe, ob eamque cauſam Ægypto præfuiſſe, atque Ægyptiis leges & literas tradidiſſe: quem Ægyptij Thetin appellent. Lactantius Grammaticus tantùm quatuor numerat. Inter hos celebratiſsimus fuit ille, qui Iouis & Maiæ filius, de quo extat lepidiſsimus Dialogus Luciani, quo modo à prima pueritia, imò in G
fans adhuc in eunis iacens furaciſsimus fuerit. Multa munia Mercurio tribuerunt, crediderunt eum Deum ſermonis, vnde & Internuncius Deorum eſt exiſtimatus. Mercatorum etiam Deus fuit, vtputà, qui pondera, & menſuras, & quæſtum ex mercatura facere, Diodoro teſte, inſtituerit,

A rit. Literas, Muſicam, Paleſtram & Geometriam inueniſſe dicitur, de quo eleganter Galenus Pergamenus in Suaſoria (ſi libellus eſt legitimus) Mercurium, inquit, vt orationis parentem, & artium omnium auctorem, in aliam effigiem, quam Fortunæ effinxerunt, tum Pictores, tum Plaſtæ. Effingunt enim iuuenem formoſum, non tamen fucatum, aut comtum, ſed natiua quadam virtutis ſpecie, vultu hilari, acribus oculis, in baſi quadrata, quæ ſtabilitatis & firmitatis figura eſt. Aſsignauêre ei in capite & pedibus alas, ſignificare volentes, volucrem p aera ferri ſermonem: item caduceũ, cui duo dracones ſiot implicati, eò quòd Præconis munere fungatur, & pacis auctor habeatur. Statuas Mercuriales appellarunt, quæ in viis extructæ iter facientibus.

B CYLLENIVS dictus MERCVRIVS, vel à Cyllene monte Arcadiæ, in quo & nutritus & diuerſatus ſit: vel quòd ſomnum animãtibus conciliet, vt qui poteſtatem [illegible] habeat. Feſtus ait, ideò Cyllenium dictum, quòd omnem rem ſermo ſine manibus conficiat, quibus partibus corporis, qui careant, [illegible] vocari. Huius duæ ædes, totidem, ædiculæ, aræ, & templum Romæ fuerunt, vti ex XIV. regionum deſcriptione apparet.

C MALEVOLI MERCVRII ſignum, ait Feſtus, appellabant ideò, quòd in nullius taberna ſpectabatur.

CAMILLVS dictus fuit ab Hetruſcis, quòd eſſet miniſter Deorum: Camillos enim miniſtros ſacrorum veteres appellabant, vt infrà docebimus. Verùm de Mercurio nõ addam plura, de quo vel ſolo integrum volumen confici poſſet. Ad Mineruam progrediamur.

DE MINERVA.

DE MINERVA, vnde nomen habeat, plurimæ, eæq; diuerſæ veterum ſcriptorũ extant ſententiæ, quas hoc loco commemorare volo. Cicero ait, Mineruam dictam eſſe à minuẽdo, vel minando, quia prudentiæ Dea ſit, & belli. Feſtus etiam, quòd benè moneat, Mineruam eſſe dicta vult.
D Arnobius quaſi Memineruam appellatã eſſe dicit, quòd à quibuſdã eadẽ memoria eſſe affirmetur. Cicero V. Mineruas recenſet. Minerua prima, inquit, quã Apollinis matrem ſuprà diximus. Secunda orta Nilo, quam Ægyptij Saitæ colunt. Tertia illa, quã Ioue generatam ſuprà diximus. Quarta Ioue nata, & Coriphe Oceani filia, quam Arcades Coryphaſiam nominant & quadrigarum inuentricem ferunt. Quinta Pallantis, quæ patrem dicitur interemiſſe, virginitatem ſuam violare conantem: cui pinnarum talaria affigũt. Tertia ex his ex cerebro Iouis prognata dicitur, qua de re extat elegantiſsimus Luciani Dialogus. De Minerua in hunc ferè modum ſcribit Iſidorus: Mineruam gentiles multis ingenijs prædicant: hanc enim primam lanificij vſum monſtraſſe: hanc etiam telam ordiſſe & coloraſſe lanas perhibent. oliuæ quoq. dicunt inuentricem, & fabricæ, & multarum aliarum repertricem, ideoq; illi vulgò Opifices ſupplicant. Sed hoc poe-
E ticè fingitur. Non enim Minerua iſtarũ artium princeps: ſed quia ſapientia in capite dicitur eſſe hominis, & Minerua de capite Iouis nata fingitor, hoc eſt, ingenium: ideo ſenſus ſapientis, qui inuenit omnia, in capite eſt. Ideo & Dea artium Minerua dicitur, quia nihil excellentius eſt ingenio, quo regũtur vniuerſa. Effingebatur Minerua vultu virili & truculento, galeam in capite gerẽs, armis inſignibus, oculis toruis & glaucis, cum haſta prælonga, & cryſtallino clypeo, caput Gorgonis inſcriptũ habente, quomodo ex capite Iouis proſiluiſſe fingitur.

F PALLAS eadẽ dicta eſt, vel à Pallante Gigante occiſo, vt ſcribit Seruius, vel quòd in Pallante palude orta eſſet, vt Feſtus, vel ἀπὸ τοῦ πάλλειν τὸ δόρυ, id eſt, à vibranda & concutienda haſta: vel à ſaliendo & ſaltando in bello, vt Plato ait. Huius ſimulachrum Palladium dicebatur, de quo in Veſta dicam.

MINERVAE templa & ædes plures Romæ fuerunt: in reg. I. ædes eius fuit: in II. reg. ædicula Mineruæ Captæ, cuius appellationis cauſas aliquot recitat Ouid. vel quòd ingenioſa Dea ſit, cùm capitale ingenium ſolers dicamus, vel quòd feratur proſiluiſſe ex capite Iouis, vel quòd dormitis Faliſcis captiua Romam fuerit deducta, vel quòd capite puniatur, ſi quis ex eius
G templo furto quicq̃ ſubtrahat. Addit Paulus Marſus aliam Mineruam captam fortaſſe dici poſſe, quòd captus locus ex Feſti ſententia ad ſacrificandum legitimè conſtitutus videretur.

Templi MINERVAE MEDICAE P. Victor meminit, quod fuit in regione V.

Templum MINERVA FLAVIANAE in VI. regione collocatur.

Fuit & à Pompeio Magno delubrum Mineruæ conſ[illegible]cratum. confecto bello annorum 30. de A
quo Plinius lib.7.cap.2[illegible]. quod fuit magnificè ornatum, in quo etiam fuit breuiarium rex in Oriente geſtarum a Pompeio Magno.

MINER[illegible]AE, ſiue PALLADIS AVENTINAE templum in Auentino monte antiquiſsimum fuit & Liuij Andronici Poetæ donarijs celebræ, quibus ipſe ab alijs Poetis, & ab hiſtoricis, quibus fabulas ſcripſerat, honorat[illegible] eadem ad Min[illegible]uam ingeniorum præſidem, grata pietate detuler[illegible]t. De hoc templo Ouidius lib.6.Faſt. De delubro Mineruæ in Capitolio antea diximus. Min[illegible]uam cuſtodem Cicero domi ſuæ priuatim colui, quam poſtea abiturus in exilium, in Capitolium detulit, & conſecr[illegible]uit. Dio.lib.38.

CHALCI[illegible]I[illegible]AE MIN[illegible]RVAE temp[illegible]um in noua Vrbis [illegible]gione C. Octauius Auguſtus dedic[illegible]uit. Dio.lib.51. B

Sig[illegible]u[illegible] MINERVAE CATVLIANAE à Q. Lutatio Catulo dedicatum eſt: vnde & nomen habet. [illegible]ius.

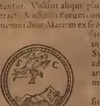
MINERVIVM MINERVAE templum dic[illegible]batur. Tantum de Minerua.

MERC[illegible]RIO & MINERVAE, quos artium bonarum inue[illegible]tores & præſi[illegible]es fuiſſe diximus: Muſas adiungamus, quamuis ad Apollinis hiſtoriam referri potuiſſent, & debuiſſent etiam.

De Marte & Venere CAP. X.

CONIVNXERVNT etiam hos Deos, non quidē quód coniuges eſſent, ſed quod amaſi[illegible].

MARS dictus, vt Varro ſcribit, ab eo, [illegible] maribus in bello præeſt: aut quod [illegible] Sa- C
binis acceptus fue[illegible]t, ibi Mauor[illegible] di[illegible]. Mauor[illegible] [illegible] Ci[illegible] quod magna vertat: [illegible], vt Se[illegible]us notat, ſi[illegible]uratè dicitur, vt in [illegible]perator pro imperator, ita Mauors pro eo qui eſt Mar[illegible]. [illegible] patria eius varia à ſcriptoribus traduntur qu[illegible] ab Arnobio lib.4.contra Gentes recitantur. Volunt aliqui [illegible]ſum ſolius Iunonis filium eſſe, quæ cum cum [illegible] agaretur ex contrac[illegible] [illegible] florum conceperit. Alij ex Ioue & [illegible] natum tradiderunt. Iuppiter apud Homerum di[illegible] Martem ex ſe & Iunone procreatum eſſe. Hunc Romani ſummo cultu venerati ſunt, quód exiſtimar[illegible] parentem ip[illegible] fuiſſe Romu[illegible]. vnde etiam in nummis quibuſdam expreſſus videtur, Mars accedēs ad Rhe[illegible] Syluiam Rom[illegible] co[illegible]rus c[illegible]. quorum vnum hic adiecimus. Effing[illegible] cum ardem[illegible] nunc in curru, nunc in [illegible]uo D
armatum cum haſta & flagello, interdum [illegible] ob militum [illegible]. De cognominibus [illegible] templis [illegible].

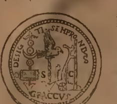

Dictus fuit GRA[illegible]VS à [illegible]o, vel progre[illegible] Feſtus ſic ſcri[illegible]it: [illegible] Mars appe[illegible] à gradi[illegible] vltrò citroq[illegible]. ſiue a v[illegible]ratione haſtæ quod G[illegible] vel, vt alij di[illegible]unt, [illegible] interpretātur [illegible] corona graminea [illegible]. H[illegible] elegans & magnum extra Vrbem, prope [illegible] via Ap[illegible] Martis extra muranei a P. Victore appellatur. Hoc te[illegible] Co[illegible] tumq́; ac ſupra c. columnas poſitum ferunt. Iu[illegible] E
nalis lapis, quem [illegible]ūm propter nimiam [illegible]citate[illegible] Vrbe[illegible] hinc eum, quód aquas manaret, manalem [illegible] lapidem [illegible].

MARS QVIRINVS à Sabinis nun[illegible], à Quiri[illegible] Deus [illegible]abatur. etiam huius templum in 1. regione colloc[illegible]ur, f[illegible] propè portam Capenam [illegible].

Antiquiſsimum Martis templum in campo M[illegible] fuit, [illegible]nde [illegible] ha- bet, de quo alibi.

In circo [illegible]nio ædes Martis fuit, cuius meminit Cornel. Nepos citante [illegible] In circo Flaminio, inquit, fuit ædes Martis, architectata ab Hermodoro Sal[illegible]mino. In Capitolio etiam ædes Martis fuit, à T. [illegible]atio vota & ext[illegible]ctā, cuius ſimulachrum Ioui Capitolino cedere noluiſſe ab aliquibus proditur. F

MARS VLTOR, ab vlciſcendo dictus. H[illegible] in foro ſuo maximum & ſumptuoſiſsimum cū [illegible] artificio Auguſtus extruxit, bello Philippico, quod [illegible] ſui vlciſcendi cau[illegible] ſuſ[illegible]eperat Suetonius. M[illegible] c[illegible] multis verſibus celebr[illegible] Ouid. lib.5 [illegible]. In aditu templi ante fores ab vtroque latere Martis & Veneris [illegible] erant. Ouid. lib.2. Triſt. teſte. Ad idem templum Apel[illegible] ta- [illegible] poſuit Auguſtus, in qua Alexander triumph[illegible], Belli imaginē vinctis ad tergum manibus, quaſi [illegible] du[illegible]t. Nunc in eo templo picta cohors Romana, cuius ve- G
xillifer pro ſigno labrum habet. Idem Auguſtus non multo poſt templum Mar[illegible] [illegible]undum Vltori, ſiue [illegible] ſe dici voluit, bis Vltori, in Cap[illegible] quo ſ[illegible]

ſent

A ſunt, à Parthis reddit[illegible] Suetonius in Auguſto, Dionyſ. libro 54. vbi ſcribit, factum id fuiſſe ad ſimil[illegible] n Iouis Feretrij. Icones horum templorum in nummis conſpiciuntur, ſicuti in præcede[illegible] figura demonſtratur.

Fuit & in Vaticano Martis ædes, & Mauortij ædicula, regione IV. Sed de Marte hactenus: cui adiecimus etiam, quia huc pertinent, Bellonam & Victoriam.

BELLONA.

BELLONAM à bello, antè Duellonam, à duello dictam Varro ſcribit. Ea bellorum Dea fuit, quæ, vt Statius in Theb. canit, Marti in bella eunti, currum & equos pararet, quæq; , vt Hyginus refert, acum inuenit: vnde etiam vult, eam ab acu, quæ Græcè [illegible] dicitur, Belluna nomē accepiſſe.
B [illegible]dam eam Martis vxorem, quidam ſororem fuiſſe ſcribūt, quidam & ſororem, & vxorem fac[illegible]. Ædem habuit in IX. Vrbis regione, extat ve[illegible]us portā Carmentalem, in circo Flaminio, in[illegible]am dabatur Senatus legatis, exterarum nationum, quos in Vrbem admittere nolebant. Item Ducibus è bello redeuntibus ante ædem columell[illegible] erat, quę bellica vocabatur, ſupra q[illegible]n haſtam iacebant, [illegible]m bel[illegible] indicebatur. Ouid[illegible] P. Victore, & Feſto a[illegible]oribus. Condidi[illegible] ædem ha[illegible]d[illegible]tur App. Claudius Cæcus, bello Thuſco confe[illegible]. Oui[illegible]b. 6. Faſtur. Sacerdotes huius Deæ dicuntur ab Acrone Bellonarij [illegible] q ſe ipſos cultris feriebant, & proprio ſanguine numen placabant, furentesq; vaticinabātur. Tertul. in Apolog. Lactan. lib. 1. Diuin. inſtit. Alia, ait ſacra virtutis, [illegible]uam eandem Bellonam vocant, in quibus ipſi Sacerdotes non alieno, ſed ſuo cruore ſacrificabant. L[illegible]h[illegible]n[illegible]mq; humeris, & vtraq; manu diſtrictos tenentes gladios cur
C ru[illegible], & efferuntur, & inſaniunt. Meminit eorum etiam Tibullus, Iuuenalis, Lucanus, Horatius, & alij. Fingebatur hæc Dea furens [illegible]agello pugnans concire, Lucano in 7. ita canente:

Sanguineum veluti quatiens Bellona flagellum.

VICTORIA.

VICTORIAM à [illegible]endo dictam, nemini obſcurum eſt, quam Phurnutus Pallantis filiam, Ly[illegible] Mar[illegible]ua c[illegible]itam, & in numerum Deorum relatam ab ip[illegible] & Victoriam appellatam, [illegible]. A Romanis religioſè culta eſt. Simulachrum eius fuit, vt in antiquis numinis & marmor[illegible] cernere eſt, virgo alata, volans, coronam vel palmam proferens. Ædes
D Ro[illegible]h[illegible]uit tr[illegible], ædi[illegible]ulas duas lucum etiam & aream, vt de reliquis taceam.

[illegible] i[illegible]unum VICTORIAE templum in Auentino fuit, conditum ab Arcadib[illegible], vt Halicarnaſſæus meminit. Alium in Palatino fuit, eo loco vbi antea P. Valerij Poplicolæ domus fuit, quo [illegible]L. Poſthumius Ædilis e[illegible]s ex mulctati[illegible]ia pecunia extruendum curauit, in quo matronæ Ro[illegible]æ ſimulachrum Matris Deûm Peſ[illegible]te aduectum, antequam pro[illegible]ia ædes conſecraretur, intulerunt. Liui[illegible]s lib. 29.

Æediculam VICTORIAE virginis Mar. Porcius Cato Conſul anno IƆLV. bello Hiſpanienſi vouit, & bie[illegible]nio poſt dedicauit. Liuius lib. 34.

VICTORIAE ſimulachrum aureum CC[illegible]X[illegible]. pondo ab Hierone Sici[illegible] rege gratulationis cauſa Romam miſſum, & in Capito[illegible]ni Iouis templum illatum eſt. Liuius lib. 22.

E

NEMESIS.

An Deos militiæ præſides etiam Nemeſi[illegible] pertinet, quæ alio nomine Rhamnuſia & Adraſtia eſt appel[illegible] Neme[illegible]is [illegible] : id eſt, à diſtributione, quæ vni[illegible]uique fit. Quæ n[illegible] Dea fu[illegible] & quomodo à Romanis fuerit [illegible], tum alij, tum Ammianus, & Pomp[illegible] Lætus docent. A[illegible]iani verba ſunt: Nemeſi[illegible] Dea eſt, vl[illegible]rix facinorum i[illegible]piorum, honor[illegible]que præmiatrix, arbitra rerum, regina cauſarum, quam Theologi veteres fi[illegible]ntes Iuſtitiæ filiam, ex abdita quadam æternitate tradebant, omnia deſpectare terrena. Pomponius autem Lætus: R[illegible], inquit, profecturi ad bellum, Nemeſi ſacrificab[illegible], & in [illegible]us glad[illegible]o
F rium edebant[illegible] quod non ſine ratione factum arbitramur. Virgo & Victrix Nemeſis numen fuit, quo quæ mal[illegible]ac[illegible]is delinquebant, puniebantur. Vnde Victores Nemeſin non fruſtra inuocabant. Romani enim ſemper iuſta mouêre arma. Cæteræ nationes odio & maleuolentia, liuoréque, quod imperium tantæ Vrbis iuſtitia augeretur, tela in populum Romanum cap[illegible] Nemeſis, quam plerique exiſtimauêre eſſe vim Fortunæ, alij filiam Iuſtitiæ, alij [illegible] quanda[illegible]ter cœl[illegible]tes di[illegible]urrentem, prima rerum ſemina, quæ fatorum & ſortium vires temperat atq; emendat, rebus humanis trutinam adhibens, eque cœlo terrena deſpectans, nocen[illegible]s pun[illegible], bon[illegible] præmia largitur: & cum [illegible]te velociſsima, quia diu non permittit impios præeſſe, a[illegible]ue [illegible], alata fingitur à veteribus, & eius pedibus ſupponitur rota, cùm citiſsime di[illegible]currat. Sed tand[illegible] multitudine ſcelerum indignata, oculos iam diu ab rebus humani[illegible] auertit, & cum [illegible]n
G remotiore parte c[illegible], vltrà refertarum regiones non reditura, renaſcentem orbem expec[illegible]. [illegible]iſſe. Effingitur etiam nonnunquam cum freno, & menſura cubiti, quo ſignificaretur, nihil ſine menſura & freno agi oportere. Culta hæc Dea Romæ fuit, in Capitolio, teſte [illegible] lib. 11. & 28. vbi etiam templum habuit, ſi P. Victori credimus.

VENVS. A

VENVS, generationis voluptatiſque, & formæ Dea à gentibus credita eſt: ideoq; dicta Ve-
nus, quòd ad omnes res veniat, vel quòd per eam omnia proueniant. Cicero. Varro autem, Poe-
tæ, inquit, de cœlo ſemen igneum cecidiſſe dicunt in mare, ac natam è ſpumis Venerem coniun-
ctione ignis & humoris, quam haberet vim ſignficantes. Veneris à qua vi nateis dicta vita, & il-
lud a Lucilio:

Vis eſt vita vides, quæ nos facere omnia cogit.

Veneris antiquum non fuiſſe nomen Cincius & Varro teſtes ſunt, qui nec Græcum eius, nec La-
tinum ſub Regibus fuiſſe, apud Macrobium teſtátur. Cicero quatuor Veneres commemorat, in
3. de Natura Deorum: Venus, inquit, prima Cœlo & Die nata, cuius in Elide delubrum vidimus. B
Altera ſpuma procreata, ex qua & Mercurio Cupidinem ſecundum natum accepimus. Tertio
Ioue nata & Dione, quæ nupſit Vulcano: ſed ex ea & Matre natus, Anteros dicitur. Quarta Sy-
ria, Syroque concepta, quę Aſtarte vocatur, quam Adonidi nupſiſſe traditum eſt. Hactenus Cic.
Cauſam cur Venus è ſpuma procreata eſſe fingitur, Plutarchus in Sympoſ. lib. 5. cap. 10. ſcribit,
Putare ſe Venerem à Poetis è mari ortam fingi, fabulamque de ipſa editam fuiſſe, tanquam è ſo-
lo natæ, vt ſub hoc inuolucro ſalis vim genitalem proponerent. Simulachrum eius varium fuit.
Interdum effinxerunt eam puellam in concha è mari exeuntem: interdum mulierem manu con-
cham tenentem, roſis floribusque coronatam, ponè quam Charites, & vtrinque Cupido, & An-
teros. Curru etiam nonnunquam vehebatur, columbis tracto, quod fiebat propter columbæ pu-
ritatem, & caſtitatem: alij cygnis vehi currum iſtum tradunt. Plutarchus in Præceptis connu- C
bialibus, Venerem ſcribit teſtudinem pede calcantem, Eleis Phidiam effeciſſe, vt domeſticæ cu-
ſtudiæ & ſilentij mulieribus ſymbolum eſſet. Idem in libro de Iſide & Oſiride de hac Venere a-
gens ita interpretatur, quód virgis cuſtodia indigeant: nuptas veró deceat domus gubernatio &
ſilentium. Euſebius lib. 3. Præpar. euangel. fabulam eius ita exponit: Venerem, inquit, dicunt ge-
nerandi vim poſsidere, feminis & cupiditatis cauſam, mulierisq; ei formam accommodant, pro-
pter generationem. pulchram effingunt, quia Phoſphorus eſt, quæ pulcherrima eſt in cœlo ſtel-
la. Illi & Cupido aſsiſtit, propter cupiditatem. Vbera & partes genitales obteguntur, quia ſemi-
nis & nutritionis hæc membra cauſa ſunt. Nata veró è mari perhibetur, quód elementum humi-
dum calidumq; eſt, & motu crebro ſpumas eiicit, quæ res eſt ſpermatis ſymbolum. Hanc Deam,
quemadmodum Martem, religioſè coluerunt Romani, à qua originem ducere videri voluerunt, D
cùm finxerunt ex ea & Anchiſe natum Æneam: qua de cauſa in nummis quibuſdam expreſſe-
runt Mercurium deducentem Venerem ad Anchiſen in I-
da monte decumbentem, vt cum eo congrediatur. Hinc
plurimis cognominibus & templis eam honorârunt.

CLVACINA VENVS dicta à cluere, quod antiqua
lingua pugnare ſignificat. Plinius libro 15. Et templum vo-
uit & conſtruxit Titus Tatius Rex, in ea fori parte, qua Ro-
mani & Sabini armis depoſitis pacem inierunt, & facto ſa-
crificio ſeſe purgauerunt. Alij confundunt hanc cum Cloa-
cina, quæ tamen diuerſa eſt, vt infrà póſt docebimus. Qui- E
dam hanc Venerem armatá interpretantur. Veneris Clua-
cioæ templum, ædes & ædicula, recenſentur ab Onuphrio.

MVRTIA VENVS, prius Myrtia, à myrto Veneri di-
cata nomen habet. Plinius lib. 15. Quin & ara vetus ſecit Veneri Myrteæ, quam nunc Murtiam
vocant. Idem habet Plutarchus in Quæſtionibus Romanis, quæſt. 20. Huius ædes fuit regione
XI. teſte P. Victore.

LIBITINAE VENERIS ærarium Seruius Tullius inſtituit, in quod pro defunctis certi pre-
cij numini inferrentur. Dionyſius lib. 4. In huius templo vendebantur ea, quæ ad funera perti-
nebant. Cuius rei cauſas requirens Plutarchus dicit, aut eſſe hoc vnum de Numæ Regis ſapien-
ter inſtitutis, quò diſcerent homines, ab his rebus non abhorrere, neque pro piaculis eas ducere: F
aut voluiſſe veteres hac ipſa re monere caducum eſſe, quod eſſet natum, vna eademque Dea &
ortibus, & interitibus præſidente.

Alia ab hac eſt VENVS LIBENTINA, à libendo dicta, cuius meminit Varro, Cicero, & No-
nius Marcellus, cui puellæ, quæ exceſſerant annos pueritiæ, pupas ætatis ſuæ inſignia dicare ſo-
lebant, vti ex Perſio diſcimus. Locus vbi huius templum fuerit, ignoratur.

ALMA etiam VENVS dicta eſt, id eſt, ſancta, ſiue pulchra. Feſtus. Huius ædicula fuit reg. XII.

CALVA VENVS ab euentu nomen habet. Sic enim Lactantius libro 1. capite 20. Vrbe à
Gallis occupata, obſeſsi in Capitolio Romani, cum ex mulierum capillis tormenta feciſſent, æ-
dem Veneri Caluæ conſecrârunt. Meminit huius hiſtoriæ & Vegetius libro 4. In obſidione Ca-
pitolij corruptis iugis, ac longa fatigatione tormentis, cum neruorum copia defeciſſet, matronæ G
obſciſſos crines viris obtulêre pugnantibus: reparatiſq; machinis, aduerſariorum impetum re-
pulerunt. Maluerunt autem pudiciſsimæ fœminæ deformato ad tempus capite liberé viuere
cum maritis, quàm hoſtibus integro,

A Erycina Venus [illegible] nominata eſt ab Eryce monte Siciliæ, in qua Æneas matri templum conſtruxerat, de quo mul[illegible] ibus 1. Poſtea & Romæ Q. Fabius Maximus Dictator ædem ei vouit, cùm ex fatalibus vel Sibyllinis libris edictum eſſet, vt is foueret, cuius maximum imperium in Vrbe eſſet. Liuius libro 22. Eam idem creatus Duumuir in Capitolio dedicauit. Liuius libro 23. Fuit & alia ædes Veneris Erycinæ ad portam Collinam, vota à L. Porcio Licinio Conſule, bello Liguſtinu, & ab eodem Duumuiro dedicata eo anno quo Aquileia Colonia Latina in agro Gallorum eſt deducta. Liuius lib. 40. Meminit eius Ouidius lib. 2. de Remedio amoris.

Eſt prope Collinam templum venerabile portam,
Impoſuit templo nomina Celſus Eryx.

B Hoc templum fuiſſe ex nominatiſsimis, conſtat ex Appiano lib. 1. Bellorum ciuilium.

Verticordiae Veneris ædes extra portam Collinam via Salaria fuit. Hæc ædes facta eſt, cùm tres Veſtales vno tempore inceſtum commiſiſſent, (quemadmodum Iulius obſequens ait) vt puellarum animos laſciuos ad caſtitatem verteret. De eodem Valerius Maximus libro 8 capite 15. Ouidius libro 4. Faſtorum:

Roma pudicitia proauorum tempore lapſa | *Templa iubet Veneri fieri, quibus ordine factis,*
Cumæam veteres conſuluiſtis anum. | *Vnde Venus verſo nomine corda tenet.*

Veneris Romanae, vel Veneris & Romæ conſors delubrum fuit in via ſacra, t[illegible] id contra Symmachum Prudentio:

C *Ad ſacram reſonare viam mugitibus, ante* | *Atq; Vrbis, Venerisq; pari ſe culmine tollunt*
Delubrum Romæ: colitur nam ſanguine & ipſa | *Templa, ſimul geminis adolentur thura Deabus.*
More Deæ, nomenq; loci ceu numen habetur.

Hoc templum inter ſingularia & admiratione digna loco numerat Marcellinus. De Venere cuſtode hortorum Salluſtianorum, nihil opus eſt dicere.

Victrix Venus à vincendo dicta eſt, cui ædem dedicauit Pompeius altero conſulatu, editis celeberrimis & ſumptuoſiſsimis ludis. Plutarchus in eius vita. Plinius libro 8. Victricis Veneris imago talis in nummis antiquis cernitur.

D

Veneris Genitricis templum ante pugnam Pharſalicam vouit, & potitus victoria, in foro ſuo poſuit Caius Iulius Cæſar, quia ab Iulo, Æneæ filio, Veneris nepote, cuius ducere videri volebat, eique ſpolia de hoſtibus dedicauit, vt thoracem de margaritis Britannicis. Et in eo ſtatuam poſuit non dum plenè ab artifice abſolutam, quia dedicari ædem feſtinabant. In hoc collocauit Octauius Auguſtus ſtatuam æneam Cæſari Diuo, cum ſtella crinitate ſupra caput ipſius fulgente, quia eiuſmodi poſt mortem eius ſtella viſa eſt. Templi huius meminit Dio. lib. 43. Appianus lib. 2. de Bell. ciuil.

Iovis etiam Vltoris templum prius Veneris & Martis dictum fuiſſe Dio. ſcribit.

E Veneris Capitolinae in Caligula & Galba meminit Suetonius.

Placidae etiam Veneris ædicula fuit regione v.

Veneri adduntur Cupido & Adonis, & Gratiae, de quibus paucis verbis aliquid monebo.

CVPIDO.

Cupidinem, inquit Seruius, Latini vocant, eò quod faciat amorem: interdum etiam, more Græco, Amorem ipſum appellant. Cicero libro 3. de Natura Deorum, tres Cupidines enumerat, quorum primus, inquit, Mercurio & Diana prima natus dicitur: ſecundus, Mercurió & Venere ſecunda: tertius quidem eſt Anteros, Marte & Venere tertia genitus. Seruius Æneid. 1. ſcribit,
F Simonidem dicere, Cupidinem ex Venere tantùm eſſe progenitum: alios tradere ex Venere & Marte: alios ex Venere & Vulcano: alius Chai, & primæ rerum naturæ filium eum facere. Hic effingebatur puer nudus, alatus, arcum & ſagittas geſtans: qua de re ſic Seruius: Quia turpitudinis eſt ſtulta cupiditas, puer pingitur: item, quia imperfectus eſt in amantibus ſermo, ſicut in puero. Alatus autem ideò, quia nihil amantibus leuius, nihil mutabilius inuenitur. Sagittas verò idcircò geſtare dicitur, vel quia amorem & libidinem ſequitur punctura pœnitentiæ & dolor, vel quia & ipſæ incertæ, veloces que ſunt. Hactenus ille. De imagine Cupidinis eleganter luſerunt Propertius libro primo Elegiarum. Marullus, Angerianus, Andreas Alciatus Emblemate centeſimo decimotertio, & alij, de quibus vide Claudium Minoem Diuionenſem, Commentarijs in Alciati Emblemata.

G

ADONIS.

Adonis Veneris miniſter eſſe fingitur, teſte Seruio, qui ait veteres ſingulis Dijs inferiores poteſtates miniſtros addidiſſe, vt Veneri Adonim, Dianæ Virbium, &c. Hic Adonis Cy-

naræ Regis Cypriorum, eius natæ Myrrhæ filius fuit. nomen habet ἀπὸ τοῦ ἁδεῖν τοῖς ἀνθρώποις, id eſt, A
ab eo, quod hominibus canat, ſecundùm Phurnutum. Hyginus ſcribit in Aſtronomico Poeti
co, Venerem cum Proſerpina ad iudicium Iouis veniſſe, cui earũ Adonim concederet, eisq; Cal-
liopen à Ioue datam iudicem, quæ Muſa Orphei mater fuit. Itaque Calliopen iudicaſſe, vti dimi-
diam partem anni earum vnaquæque poſsideret. Venerem autem indignatam, quòd non ſibi
proprium conceſsiſſet, obieciſſe omnibus, quæ in Thracia eſſent mulieribus, Orpheum, vt ſibi
quæque appeteret, membraque eius diſcerperet. Hæc ille. Plura de Adonide non addam. legan-
tur Ouidius in Metam. Hyginus, Fulgentius, & alij.

GRATIAE.

VENERI GRATIAS etiam addunt, quas Græci Charites appellant. Has quidam Iouis & B
& Eurynomes, vel Eurymeduſæ, alij Iunonis, alij Liberi patris & Veneris filias eſſe tradiderũt,
de quibus tantùm ea, quæ apud Seruium leguntur, adſcribam. Acidalia, inquit, Venus dicitur,
vel quia curas iniicit, vel à fonte Acidalio, qui eſt in Ochomeno Bœotiæ ciuitate, in quo ſe Gra-
tiæ lauant, quas Veneri conſtat eſſe ſacratas. Ipſius enim & Liberi filiæ ſunt, nec immeritò: Gra-
tiæ enim per horum ferè numinum munera conciliantur. Ideò autem nudæ ſunt, quòd Gratiæ
ſine fuco eſſe debent: ideò connexæ, quia indiſſolubiles Gratias eſſe decet. Quòd verò vna auer-
ſa pingitur, duæ nos reſpicientes, hæc ratio eſt: quia profecta à nobis Gratia, duplex ſolet reuer-
ti. Hactenus Seruius Æneid. 1. Huc refer Emblema Andreæ Alciati 162. de Gratiis, & quæ ad id
commentatus eſt Claudius Minos Diuionenſis. Tantùm de Venere, & eius comitibus. C

De Libero patre, ſiue Baccho, & Cerere CAP. XI.

SICVT Ioues, Maptes, Apollines, Mercuri, &c. ita etiam Bacchi plures fuerunt, Philo-
ſtratus & Diodorus Siculus tres diuerſo tempore fuiſſe affirmãt. Cicero quinque nu-
merat, cuius hæc ſunt verba: Dionyſios, inquit, multos habemus: primum è Ioue &
Proſerpina natũ: ſecundum Nilo, qui Nyſam dicitur interemiſſe: tertium Caprio pa-
tre: eumque Regem Aſiæ præfuiſſe dicunt, cui Sabazea ſunt inſtituta: quartum Ioue & Luna,
cui ſacra Orphica putantur confici: quinto Niſu natum & Thione: à quo Trieterides conſtitutæ
putantur. Hæc ille. Communis tamen Poetarum opinio eſt, Bacchum Iouis & Semeles filium D
fuiſſe, cum quibus faciunt & Diodorus Siculus, & Euſebius. Diodori verba libri 5. Rerum anti-
quarum, cap. 2. hæc ſunt: Cadmum Agenoris tradunt ex Phenicia ad peruestigandam Europam
à Rege ea lege miſſum, vt aut virginem ſecum reduceret, aut in Phœniciam non rediret. Cùm
diutius quæſitam ab ſe virginem non inueniret, poſtpoſita patria in Bœotiam peruenit. Vbi
cum reſponſo oraculi Thebas condidiſſet, Hermionem poſtmodum Veneris filiam in vxorem
ſumpſiſſe. ex qua Semelem, Ino, Autonoem, Agauem, ac Polydorem genuerit. Semelem Iup-
piter ob pulchritudinem in forma hominis cognouit. Quod illa exiſtimans ab Ioue in ſui con
temptum agi, rogauit, vt ſecum prout cum Iunone aſſueuerat, coiret. Iuppiter Dei maieſtate aſ-
ſumpta cum tonitribus ac fulgure ad eam deſcendit. At illa prægnans, cùm neque fulguris, neq;
tonitru vim ferre poſſet, filium aborſo igne expirauit. Infantem Iuppiter Mercurio dedit, ad an- E
trum Nyſæ, quod inter Pheniciam Nilumque eſt, deferendum, à Nymphiſque omni ſtudio cu-
raque educandum. Vnde ab Ioue Nyſaq; Dionyſium dixerunt: quod etiam Homerus in Hym-
nis teſtatur, inquiens: Eſt Nyſa ſupra montem floridum, ſylua procul à Phœnicia fermè Ægypto
fluente. Nutritum à Nymphis aiunt, vini vineæque extitiſſe auctorem. Orbem quoque fermè
obambulantem, multas regiones reddidiſſe domeſticas: ac propterea maximis apud omnes ho-
noribus celebratum. Docuiſſe eos inſuper quorum regio vites ferre nõ poſſet, potum ex hurdeo
conficere, quem nonnulli Zithum dicunt, paulum à vini ſapore differentem. Exercitum quoq;
ſecum non tantùm virorum, ſed etiam mulierum circumducens, nepharios homines, atque ini-
qua merita mulctauit pœna. Hæc & plura alia de Baccho Diodorus.

Dicitur BACCHVS, DIONYSIVS, & LIBER PATER: nam de aliis appellationibus non F
agam. Vnde DIONYSIVS dicatur hic Deus, ex verbis Diodori intelligimus: nimirum à Ioue
Patre, ἀπὸ τοῦ Διὸς, & Nymphis Nyſæis, à quibus fuit educatus.

BACCHVS appellatur ἀπὸ τοῦ βακχεῖν: hoc eſt, ab incompoſitè vociferando: quidam à coronæ
genere, quæ Baccha dicebatur, deriuant. Euſtathius dici voluit ἀπὸ τοῦ βαχῆν, quod ſignificat vlu-
lare. & inconditè clamare, vt Bacchæ facere ſolebant.

LIBER PATER vocatus eſt, vel à linguæ licentia, vt plerique putant: nam vini potu ma-
gis liberi mortales fiunt, vel potius quòd animum curis liberet, & pellat triſtitiam. vnde Ouid.

Cura fugit, multo diluiturq; mero.
Tunc veniunt riſus, tunc pauper cornua ſumit,
Tunc dolor & curæ, rugaq; frontis abit. G

Seneca, Liber, inquit, non ob licentia linguæ dictus eſt inuentor vini: ſed quia liberum ſeruitio
curarum animum, aſſerit, vegetatque, & audaciorem in omnes conatus facit. Sunt qui dicant,
quòd in liberis ciuitatibus coleretur, eum Liberum eſſe appellatum.

Simula-

A Simulachrum eius varium fuit: effingebatur nudus, vt vini naturam oſtenderet, quæ ſecreta reuelat: item puer imberbis & lætus, cum corniculis in fronte: nonnunquam ſenex & caluus. Macrob. lib. 1. Saturn. [illegible]. Liberi, inquit, Patris ſimulachra partim pueri ætate, partim iuuenili fingebantur: præterea barbata ſpecie, ſenili quoque. Coronabatur pampinis, hædera, & ficulneis frondibus. Pampino quidem, ex ficu ex memoria Nympharum Staphylæ & Sycæ: hædera verò, ex memoria ſ[illegible]iſsi pueri, qui fuerant in has plantas conuerſi. Effictus eſt aliquando in curru pampineo, & triumphans, qui pantheris modò, modo tigribus, ac lyncibus trahebatur. Sibenus pando aſello propter aſtans Bacchis & Satyris thyrſos & ferulas vibrantibus [illegible]ceteroque bacchantium comitatu, tum præeunte, tum ſubſequente. De Bacchi ſimulachro [illegible] extat Diuugiſ-mus Andreæ Alciati in Emblematis, quem vide, & qui in cum commentati ſunt. [illegible] Mi-
B noem Diuionenſem.

Bacchi templum collocatur à P. Victore regione II. de quo ita Georgius Fabricius: Bacchi templum nunc S. Conſtantiæ, extra portam Viminalem, in via Numentana, circulare & vermiculato opere è vſque & aries villoſus.

Liberi patris ædicula fuit in regione VI. De Liberi Liberæ [illegible].

Ceres, quæ Saturni & Opis filia, à Poetis non à Romanis [illegible], ſed & à Græcis culta eſt. Credita fuit Dea frugum, à creando dicta, vel quaſi geres, à gerendis frugibus, teſte Cicerone libro 3. de Nat. Deorum. Epitheton ei tribuitur, Alma, quia nos alat. Græci [illegible], quaſi [illegible] appellant, id eſt, Terræ matrem, quod cunctarum frugum creatrix ſit, & altrix: item Theſmophoron, id eſt, legum latricem. De ea in hunc modum Diodorus: Ceres inquit, frumenti quod forte
C tè inter alias herbas naſcebatur ignotum cæteris, prima vſum inuenit, docuitq́; homines naſcendi, ſeruandique & ſerendi modum. Eſt autem ab ipſa frumentum ante genitam Proſerpinam repertum. Nam poſt eius à Plutone raptum, frumenta omnia tum in Iouis odium, tum propter dolorem filiæ incendiſſe ferunt. Sed ea inuenta, reconciliatam eſſe Ioui, & Triptolemo frumenti dediſſe ſemen, mandaſſeque vt cunctum omnibus id donum participans, modum ſeminandi monſtraret. Traditur à nonnullis illam leges quoque dediſſe, quibus homines iuſtè viuere aſſueſcerent: vnde & Legifera dicta eſt. Et quoniam maximorum bonorum cauſa humano generi extitiſſet, ab omnibus, non ſolùm Græcis, ſed barbaris quoque, ad quos frumenti peruenit vſus, honoribus, ſacriſq́; ie ſolennibus, ac celebritate præcipua colitur. Hactenus Diodorus. Cereris igitur filia Proſerpina fuit, quæ à proſerpendo dicta, nihil aliud eſt, niſi [illegible]
D ditas, quæ cum aliquando defuiſſet, poſteaque reperta eſſet, fabulæ de raptu [illegible] occaſionem dedit, vti Auguſtinus ex Varrone docet. De raptu Proſerpinæ extant libri tres elegantiſsimi Poetæ Claudiani.

CERES.

Ceres etiam Libera dicta fuit, quamquam nonnulli Venerem hoc nomine appellatam velint. Ludouicus Carrio I.C. Commentario 1. Antiquarum lectionum, cap. 3. ſcribit, videri [illegible], eandem Deam in ſacris Pandam nuncupatam fuiſſe, idq́; ex Nonio Marcello probare conatur: apud quem ſic [illegible]gendum exiſtimat: Pandere, inquit Nonius, Varro exiſtimat ea cauſa dici, quòd qui opem [illegible]erent, & ad aſylum Cereris confugiſſent, panis daretur. Paodere ergo, quaſi panem
E dare: & quod nunquam [illegible]num talibus clauderetur. De vita populi Romani, lib. 1. Hanc Deam Ælius putat eſſe Cererem: ſed quod in aſylum, qui confugiſſet, panis daretur, eſſe [illegible] à pane dando: pandere, quod eſt aperire. Hactenus Nonius: apud quem Varronis locum manifeſtè de Panda accipiendũ eſſe Carrio arbitratur. Idem tamen addit alias etiam rationes huius appellationis afferri poſſe. Arnobius enim libro 4. aduerſus Gentes, au[illegible]orem eſſe, quod Tito Tatio Capitolinum vt caperet collem, viam pandere atque aperire permiſſum fuerit, Deam Pandam eſſe appellatam, vel Panticam. Alios item eſſe, qui Deam pacis eſſe, Pandam velint, eo quòd pacis tempore vrbium portæ aperiantur: ex quo Gloſſarium Latinum, Panda [illegible]. Hæc Ludouicus Carrio. Idem nomen Pandæ Deæ reſtituit in verſibus Varronis, Satyra Manippæa, qui apud Agellium lib. 13. cap. 21. ſed corrupti extant. ſic enim legendos eos eſſe cenſet:

F *Sed Anna Perenna, Panda, te Lato, Pales,*
Nerienes, & Mineruæ, Fortuna, ac Ceres.

In quibus verſibus etiam Ioſephus Scaliger vocem Panda retinet. quamuis reliqua pauló aliter legat. Effingebatur hæc habitu matronali, ornata ſpicea corona, nonnunquam mœſta cum lampade ſeu face deſcribitur, interdum manipulum ſpicarum & papauerum gerens, quemadmodum cernitur in nummis antiquis.

Hæc coli cœpta fuit in vrbe Palantio, quam Arcades in monte Palantio condiderunt, & in ea Cereris templum, teſte Dionyſio libro 1. addiderunt ei etiam Græcam ſacerdotem. Poſtea verò anno Vrbis conditæ CCLVII. Coſs. A. Poſthumio, T. Virgineo, vt idem refert lib. 6. ab A. Poſthumio Dictatore. poſt victoriam à Volſcis hoſtibus reportatam, de ſpoliis ædes Cereris locata eſt.
G Cùm enim, vt Dionyſius ſcribit, initio belli laboraretur, victus inopia, & magnus metus eſſet, ne in totum deficeret, terra fructus negante, & bello, ne commeatus ſubueherentur vetante, libri Sibyllini iuſſu Dictatoris, inſpecti ſunt à ſuis cuſtodibus, & monêtibus oraculis, placanda eſſe hæc numina, votum fecit Poſthumius, prius quàm exercitum educeret, ſi imperij ſui tempore fœlix

prouentus fieret, qu[illegible]s antea, templa ſe i[illegible]s conſtructurum, & inſtituturum [illegible]nos A
ſacrificia. Exaudiuerunt Dij, dederuntque magnum prouentum frugum, tum a[illegible]m
terreſtrium, & Poſthumius voti damnatus templum eis promi[illegible]ſum reddidit. Hanc [illegible]ten-
nio poſt alt[illegible]ro Conſ[illegible]lum Sp. C[illegible]ſsius in Vrbe relictu[illegible] dedicauit. Sita eſt in fine C[illegible]aximi
ſuper ipſus carceres. Fuerunt & aliæ Cereris ædes, quarum meminit P. V[illegible]ictor.

De Vulcano & Veſta CAP. XII.

[illegible]VLCANVM etiam & VESTAM, vtpote duos ignes veteres coniunxerunt, de qui[illegible]us hoc capite nonnihil dicemus.

[illegible] VVLCANV[illegible], vt Seruius docet, quaſi Volicanus dictus eſt, quod per aerem volet. B
Varro autem eu[illegible]n à maiore ign[illegible]s vi & violentia nomen hoc ac[illegible]p[illegible]e trad[illegible]t. Quis h[illegible]o
Deus fuerit, non liquido cunſtat: variant enim inter [illegible] ſcriptores veteres. Ci[illegible]ero li[illegible].3. de Natu
ra Deorum, plures à veteribus Vulcanos proditos fuiſſe affirmat, ex quibus quat[illegible]or [illegible]e recen-
ſet. [illegible]rimu[illegible], inqui[illegible], Cœlo natus, [illegible]x quo & Minerua Apollinem, eum cuius in tutela Athenas an-
tiqui [illegible] eſſe vol[illegible]eru[illegible]. Se[illegible]nd[illegible]s Nilo nat[illegible], Opas, vt Æ[illegible]yp[illegible] [illegible]ppellant, quem cuſtodem
e[illegible] [illegible] vo[illegible]. Tertius ex Tertio Ioue & Iunone, qu[illegible] Le[illegible] f[illegible]ricæ traditur præfuiſſe.
Quartus M[illegible]nalio natus, qui tenuit inſulas propè Siciliam, quæ Vulcaniæ appellantur. Horum
[illegible] qu[illegible] Iouis [illegible] Iunonis filius fuiſſe [illegible] Cicerone traditur, is fortaſſe eſt, qui v[illegible]que adeò cultus ab
a[illegible]tiqu[illegible]s [illegible]ſt. H[illegible]ſiodus & Luci[illegible]us [illegible]bũt, eum à ſola Iunone c[illegible]ra virilem congreſſum editum,
[illegible] fort[illegible] [illegible]m. clau[illegible] etiam ex ruina e[illegible]n præceps à Ioue datus eſſ[illegible]t è cœlo, vbi pe- C
rit[illegible] fui[illegible]ſet, ni [illegible]a Lemnus pro[illegible] [illegible]nitate, dum adhuc in aere ferretur, fuiſſet ſuſceptus. Hic
i[illegible]nis i[illegible]uentor fui[illegible]e ab Æ[illegible]yptu[illegible] proditur, Di[illegible]doro teſte, fabrorumque furnacis auctor, quia ſi-
ne igne nu[illegible]lum met[illegible] [illegible] gen[illegible] fundi extendique po[illegible]t. Iſidorus. Euſebius libro de Præparatio-
ne Eua[illegible]g[illegible]lica [illegible] vi[illegible]tutem Volcanum a[illegible]pe[illegible]latam, & [illegible]u forma ho[illegible]nis ei ſimul [illegible]chrum
conſti[illegible]utum [illegible]mus capit[illegible] p[illegible]eus eſſet cœruleu[illegible] [illegible]œleſtis ſymbolum volutio[illegible], vbi[illegible]
ſincerusque igni[illegible] in[illegible]enitur: nam qui è cœlo in terram delap[illegible] eſt, [illegible]m imbecil[illegible]
que indigeat, clau[illegible]s fi[illegible]itur. Venu[illegible] ei vxor fuit, qu[illegible]m tamen Cin[illegible]ius Ma[illegible]n Pro[illegible] Maie-
ſtatem appellatam d[illegible]t. T[illegible]mp[illegible]m Vul[illegible]o Rom[illegible] Tit[illegible] Tati[illegible]m Varro & Dionyſius
Halic[illegible]rnaſſæus li[illegible] 2. ſc[illegible]bunt. Plutarchus i[illegible]ibus, [illegible]ue cauſ[illegible] quæſt. io[illegible]
47. prodit, i[illegible]um Romulum Vulcani f[illegible]num ædi[illegible]caſſ[illegible] e[illegible]tra Vrbem, & cauſas e[illegible]us [illegible]ei inquires, D
dicit fe[illegible]iſſe id Romu[illegible]um, vel quod [illegible] Martis filius exiſti[illegible]naretur propter f[illegible]bulo[illegible]am [illegible]am Vul-
cani aduerſus M[illegible]n, Veneri[illegible] [illegible]mult[illegible]tem, V[illegible]a[illegible] in eadem vrbe, co[illegible] Mar-
te [illegible]o eſſe n[illegible]uerit: vel [illegible]od in noct[illegible] [illegible]mplum [illegible] [illegible]mu[illegible] conditum [illegible] cum
Tatio co[illegible]ga curiam [illegible]aberet, in qua d[illegible] rebus arcan[illegible] Senatu ab[illegible], interuen[illegible] quietè
po[illegible]ent conſultare vel denique cum Romæ ab in[illegible]endus ſtatim à primis tempori[illegible] [illegible]tum
periculi eſſet, colendum quid[illegible]m Deum igni p[illegible] ſed [illegible]tra Vrbem locum [illegible]
Romulo ſtatuerit. In ho[illegible] temp[illegible]um [illegible] [illegible]polis ex Cameria qua[illegible] æ-
reum curru[illegible] deportauit, & ſtatu[illegible] ſtatu[illegible] [illegible]coronatam lo[illegible]au[illegible] A[illegible] vita
eius Plutarchus. Auguſtinus paſ[illegible]im Vu[illegible]cani memi[illegible]it de C[illegible]itate Dei, quod ei temp[illegible]m a Ta-
tio vutum ſit, & lib. 7. cap. 16. ignem mundi leuiorem Veſtæ eſſe viol[illegible]ntiorem Vulcani, [illegible] Vues E
ex Phurnuto addit, Vulcanum eſſe ignem hunc cr[illegible]ſum, quo paſsim vtimur. [illegible] tilior
Iuppiter eſt, & idem Prudentius:

—ipſe ignis noſtrum qui ſeruit ad vſum,
Vulcanus perhibetur, & in virtute ſuprema
Fingitur, ac delubra Deus, & nomine & ore
Aſsimulatus habet. nec non regnare Caminis
Fertur, & Aeolia ſummus faber eſſe, vel Aetna.

VESTA.

F

Vnde VESTA nomen acceperit, inter ſcriptores non conuenit. Ouidius enim à viſtando
deriuat, cùm ſcribit:

Stat in terra ſua vi ſtando Veſta vocatur.

Alij à veſtiendo, quod ter[illegible]var[illegible]s tum herbis, t[illegible]m plantis, cæteri[illegible]ue veſtiatur. Cicero Veſtæ
nomen à Græcis e[illegible]e vult. Ea enim, inquit, eſt, quæ ab illis [illegible] dicitur: vis autem eius o[illegible]n[illegible] ad
aras & focos pertinet. Libro de Diuinationum generibus ait, Veſtæ & item [illegible] nomen [illegible] ſi-
gnificare, neque Latinorum, neque Græcorum lingua, ſed vtramq. vocem Latinam, & Græcam
Hebrææ origi[illegible]s eſſe, & quidem compu[illegible]tam ex E[illegible]hia, quod ignem Dei ſignifi[illegible]t. vnde [illegible]tiam
probat hãc colendi ignis conſuetudinem defluxiſſe à Patribus, & remanſiſſe inter Et[illegible]nicos cum
tenui vmbra deprauatorum rituum. Fuit Veſta, vt Diod. Siculus & Apollodorus volunt, Satur G
ni filia. vt verò Q. Fabius Pictor, Iani vxor, cui etiam adſtipulatur Beroſus ille, de quo tamen eru
diti non ſine cauſa dubitãt, qui eam Noæ, qui Ianus dictus eſt, fuiſſe vxorem ſcribunt, cuius pro-
prium nomen e[illegible] fuerit Tidea, Aretiam, id eſt, terram: & Eſtam, id eſt, ignem, poſt mortem eam
cogno-

A cognominatam eſſe, quia fuiſſet Regina ſacrorum, & puellas docuiſſet ſempiternum ignem ſa-
crorum extinctum ſeruare.

Simulachrum eius varium fuit. Pingebatur nonnun-
quam forma mulieris ſedentis, & geſtantis tympanum,
quod terra ventos in ſe contineat: interdum aliter, vt o-
ſtendit hic, quem adieci nummus. Fuit Veſta diu ante
Romam conditam culta in Italia, maximè à Thyrrhenis,
teſte Myrſilo Lesbio, qui eam Thyrrhenorum lingua *La-*
bith Horchiam appellatam eſſe dicit: quã appellationem
etiam auctore Herodoto apud Scythas habuit. Macro-
B bius eam vnam ex Diis Samothracibus, ſiue Penatibus,
vel ſaltem eorum comitem eſſe vult. Huic ignis ſacer eſt,
& à virginibus, quæ ob hoc Veſtales dicuntur, cuſtodi-
tur, de quibus alibi. tandem etiam à Romanis culta fuit.
Alij ab Romulo putant ei templum primum conditum
fuiſſe: alij ab Numa, quod libro 2 vehementer Dionyſius
probare nititur: qui tamen paulo antè ſcribit, & cum
eo Terentius Varro, Titum Tatium receptum à Romu-
lo in regni ſocietatem, tum aliis Diis, tum Veſtæ etiam templum condidiſſe. Onuphrius Panui-
nius in deſcriptione XIV. regionum Vrbis meminit templi Veſtæ, ædis & ædiculæ, cuius ſicut e-
C tiam templi meminit Sextus Ruffus, & P. Victor.
Templum VESTAE extruxit Numa Pompilius, de quo ſic Plutarchus: Traditur Numam
cuſtodiæ cauſa perenni igne Veſtæ templum circumdediſſe: quod rotundum ab eo extructum
eſt, non vt terræ (quaſi ea Veſta eſſet) ſed vt vniuerſi figuram exprimeret, in cuius medio ignem
collocatum Pythagorei cenſent, eumq; Veſtam & Vnitatem appellant. Feſtus. Rotundam æ-
dem Veſtæ Numa Pompilius Rex Romanorum conſecraſſe videtur, quod eandem eſſe terram,
qua vita hominum ſuſtentaretur, crediderit, eamque pilæ forma eſſe, vt ſui ſimili templo Dea co-
leretur. In hac æde præter ignem Veſtæ alia quoque ſacra aſſeruata fuiſſe à quibuſdam traditur,
qua de re Dionyſij & Plutarchi verba adſcribam. Dionyſius lib. 2. ita ſcribit: Alij tradunt præter
ignem occulta quædam ſacra in Deæ fano eſſe depoſita, ſolis æditui cognita, & virginibus: ad-
D duntque argumentum non leue ex eius incendio, quod accidit, quando primùm Romani cum
Pœnis bello conflictabantur, propter Siciliam: tunc enim Virginibus metu diffugientibus, ædi-
tuorum vnus L. Cæcilius Metellus vir Conſularis, is qui deuictis in Sicilia Carthaginenſibus in
celebri illo triumpho CXXX. elephantos traduxerat, poſthabito publicę vtilitati priuato pericu-
lo irrupit in ardens penetrale, ſacraq; à virginibus deſerta è flammis eripuit: quamobrem hono-
res maximos à ciuitate grata eſt promeritus, ſicut ex elogio patet, quod adſcriptum eſt eius ſta-
tuæ in Capitolio. Ex hac confeſſa re nectunt coniecturas proprias: quidam dicunt hic ſeruari
partem ſacrorum Samothraciæ, quæ quondam ex hac inſula Dardanus in Vrbem à ſe conditam
deportauerat: eaque capta Æneas Troia profugus ſecum attulit in Italiam. Alij Mineruæ Ilien-
ſis effigiem eſſe veram, & notam Æneæ, perito rerum talium, cùm alteram ad huius ſimilitudi-
E nem formatam Achiui furto ſuſtulerint: cuius facti crebra mentio reperitur apud Poetas, æquè
ac Hiſtoricos. Ego ſanè à multis accepi, cuſtodiri à virginibus, nõ ſolùm ignem, ſed & ſacra quæ-
dam vulgo incognita: ea tamen nec ipſe ſcrutari auſim curioſus, nec aliis fas puto. Plutarchus
Camillo: Alij ignem, vt & apud Græcos in veſtibulo templi ardere luſtrationis cauſa cenſent, re-
liqua ſacra intus abſcondi, neque à quoquam, præter Veſtales virgines conſpici ea fas eſſe. In iis
autem arcanis eſſe Troianum illud Palladium, ab Ænea in Italiam allatum, multorum ſermoni-
bus eſt traditum. Alij fabulam addunt, Dardanum è Samothracia aſportatum Palladium, cùm
Troiam condidiſſet, in ea vrbe conſecraſſe: Æneam id, quo tempore Troia capta eſt, clàm ſuſtu-
liſſe, ac vſque ad migrationem in Italiam adſeruaſſe. Qui ſibi maiorem harum rerum notitiam ar-
rogant, duo dicunt dolia haud ita magna ibi eſſe repoſita: alterum apertum & inane, alterum ple-
F num, & obſignatum: ſolis autem ſacris iſtis Virginibus licitum ea videre. Alij hos errare putant,
eo deceptos, quòd tum (ſcilicet bello Gallico) Veſtales pleraque ſacra in duo dolia coniecta, ter-
ra obruerint ſub templum Quirini: cui loco etiam nunc à doliis nomẽ ſit. Hactenus Plutarchus.
De Palladio, quia eius mentio facta eſt, adhuc dicendum videtur, de quo Ioannes Ludouicus Vi-
ues ad caput 2. libri 1. Auguſtini de Ciuitate Dei, hæc collegit: Palladium ſimulachrum eſt Palla-
dis, de quo tam varia tradunt rerum ſcriptores, vt ineptum ducam perſequi longius eorum opi-
niones. Excerpam tamẽ ex Varrone, Dionyſio Halicarnaſſæo, Ouidio, Plutarcho & Seruio, quæ
mihi veriſimiliora videbũtur: Chryſas Pallantis filia, cùm Dardano nuberet, pro dote ſecum at-
tulit Palladium, & magnorum Deorum ſimulachra. Quibus templa Dardanus in Samothracia
conſtruxit: quæ poſtea ſacra in Ilium ſunt, nepotum tempore, tranſuecta, accepto oraculo man-
G ſuram Vrbem, quamdiu & in ea Palladium illud. Quocirca in intimam arcis partem eſt recondi-
tum, effecto altero quodam Palladio illi ſimillimo, quod in publico negligentiùs aſſeruabatur.
Cumque Pyrrhus ex Heleno vate Priami filio inexpugnabilem eſſe Troianam vrbem, ſaluo in ea
Palladio cognouiſſet, idque Principibus Græcorum renunciaſſet, Vlyſſes & Diomedes per frau-

ſ

dem primùm ingreſsi, deinde facta in cuſtodes vi, Palladium illud imaginarium ſurripuerunt. A
Alterum capta iam vrbe Sycas Æneæ tradidit cum magnis Diis, quos Penates Troianos vocãt. Æneas in Italiam illa omnia ſecum aduexit. Hinc ex Alba longa, ſiue vt Varro putat, ex Lauinio Romam Palladium tranſlatum eſt, ſtatutumq́ue in æde Veſtæ, quæ cùm deflagraret, L. Metellus Pontifex Maximus, Palladium medio ex incendio ſuſtulit amiſsis luminibus. Palladium vulgò conſpectum eſt, Heliogabalo Imperatore incenſa æde Veſtæ. Herodianus. Fuit alterum Palladium, quod Athenis in arce dicauit Nicias. Hæc Viues. In veteribus nummis & Veſtæ templum rotundum, & Æneas patrem Anchiſem in humeris portans, atque vna manu Palladium ferens, altera filium Iulum, alia ſacra geſtantem, ducens, cernuntur, quorum duos hìc ſubieci.

B

C

De Neptuno CAP. XIII.

NEPTVNVM à nubendo dictũ putauit Varro, quòd nubat, id eſt, operiat terras, quod idem ſcribit Arnobius. At M. Cicero à nando vocatum exiſtimat. A Græcis dictus πο-σειδῶν, quod pedibus terram quatiat, quanquam alij alias huius appellationis rationes afferant, quas hic prætereo.

Fuit NEPTVNVS Saturni & Rheæ filius: qui cùm nauigandi artem inueniſſet, claſſem inſtituiſſe, eiusq́ue profectus à Saturno factus eſſe dicitur. Quapropter traditum eſt poſteris Neptunum imperaſſe mari, ſacraque ei à nauigantibus facta. Addunt etiam Neptunum equos primùm domuiſſe, artemq́ue equitandi ab illo traditam: ex quo Hippius ſit appellatus. Diodorus lib. 6. cap. 15. Hic à primo Vrbis exordio à Romanis cultus fuit, Dionyſio, Liuio, Plutarcho, & aliis minorum gentium auctoribus, cognomine Conſi, quod ei fuit inditum à conſiliis dandis. Sunt tamen qui conſum diuerſum à Neptuno faciant, videlicet Deum conſilij, à quo Romulus conſilium de rapiendis Sabinis acceperit. Aurelius Auguſtinus conſum à conſilio dando denominatum ait. Cyprianus. Romulum dixit Conſum Deum fraudis, velut conſiliorum Deum coli voluiſſe. Arnobius in 3. aduerſus Gentes libro, Conſum dictum putat, quod ſalutaria & fida conſilia noſtris ſuggerat cogitationibus. Cùm etiam Dionyſ. lib. 2. docet, quoſdam Neptunum & E
Conſum eundẽ Deum, quoſdã diuerſos eos feciſſe. Verùm vt vt hæc ſint, non anxiè laborandum nobis eſt. Conſo, teſte Dionyſio, ara ſubterranea fuit conſtructa iuxta Circum maximum, in qua ſacra ipſi fiebant Conſualibus, de quibus agemus ſuo loco. Ideò autem huius Dei ara ſubterranea erat, vt ſignificaretur conſilia occulta eſſe oportere. Plutarchus.

EQVESTER NEPTVNVS dictus eſt, Græcè Hippius, quia primus equos domuiſſe, artemq́ equitandi tradidiſſe fertur, quemadmodum ex Diodoro audiuimus.

REDVCIS NEPTVNI mentio extat in antiquis nummis quorum vnum hìc ſubiecimus.

Templum NEPTVNI Romæ fuit regione Vrbis IX. item ædes, cuius meminit P. Victor.

NEPTVNO addunt SALACIAM & VENILIAM. Salaciam quidam putant Neptuni vxorem fuiſſe, ſic dictam à ſalo, quòd ſalum moueret, teſte Varrone. Feſtus. Salaciam dicebant Deam aquæ, quam putabant ſalum ciere, hoc eſt, mare mouere. Auguſtinus ex Varrone lib. 7. cap. 22. ſcribit, Veniliam vndam eſſe, quę ad littus venit, Salaciam vndam, quę ad ſalum redit. Ioſeph. Scaliger in appendice ad coniectanea in Varronẽ: VENILIA inquit, eſt acceſſus, ſeu exæſtuatio maris: Salacia, receſſus. Varro, vt citatum reperi, Venilia vnda, quæ ad littus venit: Salacia, quæ ad ſalum redit. Atq; ita quidem Romani vocabant maris reciproca incrementa, aut decrementa. Sed poſtquam in Oceanum Germanicum penetrârunt (quod primus Druſus Germanicus fecit) Germanicis nominibus veterum Saxonum ea vocârunt, pro Venilia Malinam, pro Salacia Lidunam dicentes. Atque ita quidem ſcriptum reperi in veteri libro Bedæ Angloſaxonis. Hæc ipſe: Paulò

poſt

A poſt addit, Veniliam & Salaciam ſignificare acceſſus & receſſus maris quotidianos. Malinam &
Lidunam etiam lunaria Oceani incrementa & decrementa &c. Atque tantùm de his. Dicendũ
etiam de aliis marinis Diis, & Nymphis &c: ſed cum ad Græcam potius hiſtoriam pertineant,
nos hic ea prætermittemus. Ægeriæ tantum & Iuturnæ, quæ à Romanis cultæ fuerunt, mentio-
nem facientes.

ÆGERIAM nympham Numæ Pompilij Regis vxorem aiunt fuiſſe. Sic enim de ea Dionyſ.
lib. 2. Fabulantur congreſſum Numam ſæpius cũ Ægeria nympha, cuius è præceptis hauſerit re-
giam prudentiam. Alij non Nympham, ſed vnam Muſarum palàm ad eum venditaſſe perhibẽt.
Addit deinde Dionyſius narrationem, quo facto Numa Romanis parum credulis ſuum cum Æ-
geria congreſſum probârit. Cum inquit priſci illi Quirites parum creduli, pro figmentis habe-
B rent quæ audirent de Diis, aiunt noluiſſe Numam eis manifeſto ſigno facere fidem ſuæ cum nu-
minibus conſuetudinis, Ægeriaque iubente vocaſſe domum præcipuos ciuium, oſtenſaque vili
ſupellectile, atque apparatu, qui non caperet frequens conuiuium, tunc dimiſſos, inuitaſſe ad
cœnam ſub veſperam: quibus ad condictam horam reuerſis, oſtendiſſe lectiſternia ſplendida
menſasque refertas multis egregiis poculis: ac mox diſcumbere iuſſis epulum præbuiſſe inſtru-
ctum omnigenis, ferculis, qualia nemo facilè pararet quantumuis longo tempore. Romanos ve-
rò attonitos, tam vario ſpectaculo conſtanter poſthac opinatos, Deam quampiam cum illo fami-
liariter degere. Hactenus ille. Plura de Ægeria Plutarchus & alij habent.

Huic ædem Romani deſtruxère, cuius meminit P. Victor. Dicatus ei & lucus fuit, quem vt
ait Liuius, medium ex opaco ſpecu fons perenni rigabat aqua, qui lucus Camœnis ſacer erat. Pō-
C peius Feſtus Ægeriæ lucum iuxta portam capenam conſtituit. Ouidius libro Metamorphoſe 15.
Ægeriam inducit in fontem mutari à Diana. De Ægeria, ſiue Egeriacui ſacrificabat prægnan-
tes, ſuo dicemus loco.

IVTVRNAM Nympham Varro ſcribit dictam fuiſſe, quæ iuuaret. Itaq; multos ægrotos pro-
pter id nomen aquam petere è fonte Iuturna ſolitos. Seruius in Virgilium: Iuturna, inquit, fons
eſt in Italia ſaluberrimus, iuxta Numicum fluuium, cui nomen à iuuando inditum eſt. De hoc au-
tem fonte Romam ad omnia ſacrificia aqua afferri conſueuerat. Tradunt alij, Iuturam in lacu
ſubmerſam ei nomen indidiſſe.

Ædes eius Romæ fuit ad aquam virginem, vt ait P. Victor, in regione Circi Flaminij. Ouidius
in faſtis innuit, fuiſſe illam ædem in Campo Martio, prope aquam Virginem, verba eius ſunt:

D *Te quoq; lux eadem Turni ſoror æde recepit*
Hic vbi virginea Campus obitur aqua.

PORTVMNVS etiam ab his Diis non eſt ſegregandus: de quo tamen vno tantùm atque alte-
ro verbo dicam. Portumnus, ſiue vt aliis magis placet, Portunus, aut generato N. Portunnus
Deus marinus erat, portubus præfectus. Feſtus: Portumnus, qui & Palæmon, à Romanis inter
Deus colebatur. Hic alio nomine Melicerta dictus, de quo fabula hæc refertur. Athamas poſt fu-
rorem à Iunone immiſſum, cum occiſo Learcho, qui etiam Clearchus dictus, Melicertam alterũ
filium cum Ino vxore ſua perſequeretur, & illi ſe in mare præcipitaſſent, voluntate numinum in
Deos verſi ſunt. Melicerta in Portumnum, qui græcè Palæmon dicitur, Inom matrem Matutam
quæ græcè dicitur Leucothea: Hiſtoriam prulixè recitat Ouidius in 4. Metamorph. Ædes Por-
E tumni Romæ duæ fuerunt, vtræque in xi. vrbis regione: altera rotunda ad pontem Æmilium,
olim Sublicium appellatum: altera in Apollinem Cæliſpicem & Herculem Oliuarium. Atque
tantùm de his.

De Genio CAP. XIV.

SEQVITVR inter Deos ſelectos GENIVS, de quo non omnes idem ſentiunt. Sextus
Pompeius Feſtus: Genium appellabant Deum, qui vim obtineret rerum omnium ge-
rendarum. Aufuſtius, Genius inquit, eſt Deorum filius, & parens hominum, ex quo
homines gignuntur, propterea Genius meus nominatur, qui me genuit. Sunt qui di-
F cant, duodecim ſigna cæleſtia eſſe Genios, vniuerſaliores ſcilicet. Nam alioqui ſuus eſt cuiq; lo-
co Genius, quem ei faciunt præſidere. Quin & vnicuique hominum Genius eſt. Aurelius Augu-
ſtinus: Genius eſt Deus, qui præpoſitus eſt, ac vim habet omnium rerum gignendarum. Et paul-
lò pòſt Varronem affirmare dicit, Genium eſſe vniuſcuiuſque animum rationalem, & ideo eſſe
ſingulos ſingulorum: Geniorum etiam meminit præter alios multos Ammianus Marcellinus,
plurimis verbis. Seruius Grammaticus triplices Genios facit, in 1. Georgicorum Virgilij: Ge-
nium inquit, dicebant antiqui, naturalem Deum, vniuſcuiusque loci, vel rei, aut hominis. De Ge-
nio hominis ſic Cenſorius: Genius ita nobis aſsiduus, obſeruator appoſitus eſt, vt ne puncto
quidem temporis longius abſcedat, ſed ab vtero matris acceptos, ad extremum vitæ diem comi-
tetur. Appellatum autem hoc numen Genium ait, ſiue quod in eius tutela, vt quiſque natus eſt,
G viuit: ſiue quod vt generemur, curet: ſiue quod vna gignatur nobiſcũ: ſiue etiã quod nos genitos
ſuſcipiat, ac tueatur. Cæterum veteres vnicuiq; hominũ duos Genios attribuebant, alterũ bonũ,
alterum malum, non aliter atq; nos ex ſacris litteris edocti ſcimus vnumquemque ſuum Angelũ
cuſtodem habere, & contra malum Angelum inſidiatorem. Docet id præter alios. Seruius Gram-

maticus in hoc Virgilij, *Quiſque ſuos patimur Manes*: Cùm naſcimur, inquit, duos Genios ſorti- A
mur, vnus eſt, qui hortatur ad bona, alter qui deprauat ad mala, nec incongruè dicuntur Genij, quia cùm vnuſquiſque genitus fuerit, ei ſtatim obſeruatores deputantur. quibus aſſiſtentibus poſt mortem, aut aſſerimur in meliorem vitam, aut condemnamur in deteriorem: per quos aut vacationem meremur, aut reditum in corpora. Ergo Virgilius Manes, Genios dixit, quos cum vita ſortimur. Cenſorius ſcribit à nonnullis binos Genios in his duntaxat domibus, quæ maritæ eſſent, colendos creditum eſſe. Alij Genios propriè maſculis, Iunones fœminis affirmârunt, qua de re alibi erit dicendi locus.

Simulachrum Genij fuit varium: interdum effingebatur imagine ſerpentis: interdum puerili, vel iuuenili forma: interdum etiam ſenis, vt apud Cebetem. Coronabatur vero Platani folis, vtpote arboris genialis. Albius Tibullus Poeta ita eum ſuis verſibus exornat: B

Ipſe ſuos adſit Genius viſurus honores,
Cui decorent ſanctas florea ſerta comas.
Illius e puro deſtillent tempora nardo,
Atq; ſatur libo ſit, madeatq; mero.

In vetuſtis nonnullis monetis Traiani & Adriani, aliorumque Principum, Genius pateram dextra ſupra aram porricere, quæ ara eſſet ſertis ornata: læua vero manu propendulum flagellum, vel ſimile quiddam tenere videbatur.

GENIO res ſacra fiebat mero, ac floribus, cuius rei cauſam explicant Varro & Cenſorinus, his ferè verbis: Id moris, inquiunt, inſtitutique maiores noſtri tenuerunt, vt cùm die natali mu- C
nus annale Genio ſoluerent, manum à cæde & ſanguine abſtinerent, ne die, qua ipſi lucem accepiſſent, aliis demerent. Et addit Cenſorinus, quòd ſacro Genio facto, neminem oportuerit antè guſtare, quam eum, qui ſacrum feciſſet.

De Genijs plurima habet Plutarchus in eo Commentario, in quo diſputat, cur oracula edi deſierint, vbi etiam docet, alium Genium alio & virtute, & ſapientia, & viribus præſtitiſſe.

In deſcriptione XIV. regionum Vrbis mentio fit ædiculæ Genij liberorum, & ædiculæ Genij Larium, regione VI. Sacelli Genij Sangi regione VII. A quibus autem condita fuerint, mihi non liquet. Hactenus de Genio diximus, quibus antequam ad alia accedamus, adiiciemus quædam de Penatibus & Laribus, quia vicina numina fuerunt. Ac de Penatibus primùm.

D

PENATES.

PENATES, quaſi penites, quòd penitus ſunt Dij ſcilicet & proprij. Macrobio illorum ſententia placet, qui Deos Penates dixerunt, per quos penitus ſpiramus, per quos habemus corpus, per quos rationem animi poſsidemus. Itaque Penates ſunt Præſides & cuſtodes Dij. Cicero exiſtimat Penatium nomen à penu ductum eſſe, quod vocabulum ſignificet omne id, quo homines veſcuntur, vel ab eo, quo penitus inſideant: ex quo etiam Penetrales à Poetis dicantur. Varia Penatium genera fuerunt. Alij Penates totius generis humani, quales putârunt eſſe Pallada ſummum æthera, Iouem medium æthera, & Iunonem infimum. alij Penates cœli, vt Martianus Capella in nuptiis ludit: alij terræ: alij cuiuſque ciuitatis: alij cuiuſque domus. Sed vt de E
Penatibus dicam, quos Æneas in Italiam portauit, quorumque templum in octaua Vrbis regione collocatur, quinam illi fuerint, inter auctores non conuenit: alij enim volunt Neptunum & Apollinem eos eſſe, de quibus legitur, quòd murus Troianos extruxerint: alij Veſtam dicunt: alij alios. Dionyſius Halicarnaſſæus refert, ſe vidiſſe Romæ in templo obſcuro & humili, quod non procul à foro abſit, ſimulachra Deorum Troianorum, cum hac inſcriptione, Denates, per quod vocabulum Penates intelligat, quia veriſimile ſit, veteres ante inuentum P, pro eo literam D vſurpaſſe. Fuiſſe autem duos haſtatos iuuenes, habitu ſedentium, admodum antiqui operis, & addit ſimilia horum Deorum ſimulachra, militari habitu, etiam in multis aliis templis conſpici. Luduuicus Viues dicit, putare ſe Veſtam non tam fuiſſe ex Penatibus, quàm Penatibus additum focũ, & duos illos iuuenes, de quibus Dionyſius loquitur, putat eſſe Caſtorem & Pol- F
lucem, quos tamen negat Penates Troianorum fuiſſe, cùm ſub ipſum bellum Troianum, rapta iam Helena, primum vitæ conceſſerint. Penatibus & Veſtæ Dictator, cæteriq; Magiſtratus Romani, quo die dignitatem inibant, ſacra faciebant.

LARES.

LARES ſunt Dij domeſtici: vnde & pro ædibus ipſis accipiuntur, atque hinc Lar familiaris, qui ab antiquis, teſte Plauto, in canis figura efformabatur. Fuerunt Lares Maniæ filij, quemadmodum Varro & Macrobius docent. Ouidius in Faſtis Mercurij & Laræ Nymphæ, quæ & Muta dicta eſt, filios eos facit. Lactantius & Auſonius, Larundæ. De Lara vero, ſiue Larunda, G
hæc fabula narratur, quod Nympha hæc Tiberiona fuerit, cui ab Ioue lingua ſit abſciſſa, quòd Iuturnæ cum Ioue concubitum Iunoni indicaſſet. Quæ cùm poſtea à Ioue Mercurio tradita eſſet, vt ad inferos eam deferret, Mercurius inter eundem formâ puellæ illectus, rem cum ea habuit,

A buit, vnde nati ſunt gemini Lares. Arnobius ſcribit Lares vicorum atque itinerum Deos eſſe, ex eo, quòd Græci vicos cognominant Lauras. Nigidius modò tectorum, domuúmque cuſtodes, modò Curetas illos, qui occultaſſe perhibentur æribus Iouis vagitum, indigetes Samothracios. De ſimulachris ipſorum Plutarchus ſcribit, Laribus, quos propriè Præſtites vocent, canem aſſiſtere, ipſoſque Lares canina pelle veſtiri, eiuſque rei hanc ponit cauſam: cùm ſcilicet cuſtodiæ & curæ domus commitantur, conuenire eos alienis terrori, domeſticis autem manſuetos qualis ſit natura canum. Addit & alteram cauſam, quòd Lares à quibuſdam putentur eſſe Genij quidam diri, ac furiarum naturæ affines, ad puniendum facti, qui in vitas & familias hominum inſpiciant: itaque canum exuuiis eos veſtiri, & canem eis aſsidere, vt [illegible] qui ſint callidi ad ſcrutandum & vleiſcendum malorum facinus. Solebant & coronari Lares. De cultu eorum ſuo
B dicemus loco.

In IIX. Vrbis regione templum, ſacellum, & delubrum Larium fuerunt: fuit item lucus Larium, & ſacellum eorundem in Velia regione X. Primus Laribus ædem vouit & extruxit T. Tatius Sabinorum Rex, teſte Varrone.

LARIBVS PERMARINIS in campo Martio ædem vouit bello contra Antiochum Regem L. Æmilius Regillus, quæ annis vndecim poſt dedicata fuit, ſupra cuius ædis valuas tabula cum hoc titulo fixa eſt: Duello magno Regibus dirimendo * caput * ſubigendis * patrandę pacis * hæc pugna exeunti L. Æmilio M. F. Regillo Prætori * auſpicio, imperio, fœlicitate, ductuque eius inter Epheſum, Samum, Chiumque claſsis Regis Antiochi ante diem [illegible] K[al]. Ian. victa, fuſa, contuſa, fugataque [illegible], ibique eo die naues longæ cum omnibus ſocijs captæ [illegible].
C ea pugnata Rex Antiochus, regnumque eius * eius rei ergo ædem Laribus permarinis vouit. Eodem exemplo tabula in æde Iouis in Capitolio ſupra valuas fixa eſt. Hæc Liuius libro 40. quę quidem miſerè deprauata ſunt, quæ Carolus Sigonius ad hunc modum ex parte reſtituit. Permarinos autem Lares vocauit L. Æmilius, quia mari [illegible] fuerant.

Aram Laribus Præſtitibus dicauit Curius, quod præfuiſſent mœnibus Vrbis, auctore Ouidio lib. 5. Faſtor. Sed de his hactenus.

De Orco, ſiue Plutone, & reliquis Diis inferorum, Parcis & Furijs CAP. XV.

D INTER Deos ſelectos, ſiue præcipuos & Orcus fuit, quem ab vrgendo dictum volunt. tamen quidam Græcum potius nomen putauère, ab iuramento deductum, & cum aſpiratione ſcribunt Horcum. Feſtus. Orcum, quem dicimus, ait Verrius, ab antiquis dictum Vragum, quod & V literæ ſonum pro O, efferebant, & per C literæ formam nihilominus G vſurpabant, ſed nihil affert exemplorum, vt ita eſſe credamus, niſi quod is Deus nos maximè vrgeat. Hactenus ille. Orcum, ait Varro apud Auguſtinum, terrenam & infimam partem mundi [illegible] putabant. Hic fuit Saturni filius, Iouis & Neptuni frater, alio nomine Pluto nuncupatus a [illegible].

PLVTO nuncupatus a diuitiis, [illegible] enim diuitias ſignificat, quas veteres ſolis terris deputari credebant. Extat elegans diſtichon, quo comprehenduntur nomina trium illorum fra-
E trum Deorum, Iouis, Neptuni & Orci, ſiue Plutonis, & quomodo imperium paternum inter ſe diuiſerint:

Iuppiter aſtra, fretum Neptunus, tartara Pluto,
Regna paterna tenent tres tria, quiſq; ſuum.

ORCVS, ſiue potius ORCVM, genere neutro, dicebatur etiam locus inferorum. Cur autem veteres Plutoni imperium inferorum, & hominum mortuorum tribuerint, docet Diodorus Siculus libro 6. cùm ſcribit Plutonem ſepulchrorum funerum, atque honorum, qui mortuis impenduntur, vſum introduxiſſe, cùm antea nullum earum rerum apud homines eſſet conſuetudo. Quæ cauſa extiterit, vt vita functis dominari ſit exiſtimatus, antiquitate illi huius curæ principium tribuente. Cæterùm & aliæ huius Dei appellationes erant: dicebatur enim Dis pater,
F Summanus, Altor, Ruſor, & Februus.

DIS appellatus eſt, vt ait Cicero, quod terrena vis omnis ac natura ipſi dicata putaretur nam & omnia in terras recidunt, & ex iis oriuntur. Alij tamen, vt eſt apud Fabium Quintilianum, inde Ditem vocatum volunt, quod minimè diues ſit. Mortui enim omnibus exuti bonis credebantur.

Idem etiam SVMMANVS erat, quaſi ſummus Manium, cui (vt Plinius ſcribit) attribuebantur nocturna fulmina. Huius ſimulachrũ fictile in faſtigio templi Iouis Opt. Max. fuit, quod cum cœlo ictum eſſet, nec vſquam eius caput inueniretur, Haruſpices in Tiberim id depulſum eſſe dixerunt, [illegible] inuentum eſt eo loco, qui eſt ab Haruſpicibus demonſtratus. Cic. de Diuinat.

ALTOR dictus, quod ex terra alantur omnia, quæ nata ſunt.
G RVSOR, quod rurſus cuncta eodem reuoluantur.

FEBRVVS appellatus eſt à purgationibus & luſtrationibus funerum, de quibus alibi.

Ædes Orci in X. Vrbis regione fuit.

Summani ſacellum fuit regione [illegible].

Ædes autem regione XI. quam vouit Titus Tatius Rex, Varrone teſte. A
ORCI, ſiue Plutonis vxor Proſerpina fuit, Cereris filia, cuius pauló antè in Cereris hiſtoria
meminimus.
PLVTONI adduntur Parcæ & Furiæ, de quibus vno atque altero verbo.
PARCAS nomen habere volunt, κατ' ἀντίφρασιν, quód nemini parcant: & tres numerant,
Clothon, Lacheſin, Atropon, quarũ Clotho colum teneat, Lacheſis fuſum, Atropos filum rum-
pat: vitæ curſum ſtatumque deſignantes. vnde verſus ille,

Clotho colum retinet, Lacheſis net, & Atropos occat.

Fulgentius: Tria, inquit, ipſi Plutoni deſtinant fata, quarum prima Clotho, ſecunda Lacheſis,
tertia Atropos. Clotho enim Græcè, Euocatio Latinè dicitur: Lacheſis vero ſors nuncupatur:
Atropos quoque ſine ordine dicitur: hoc ſentire volentes, quód prima ſit natiuitatis euocatio: B
ſecunda, vitæ ſors, quemadmodum quis viuere poſsit: tertia, mortis conditio, quæ ſine lege vi-
uit. Hæc ille. Græci aliter de Parcis ſcribunt, quæ apud Lilium Gyraldum videri poſſunt. He-
ſiodus auctor eſt, Noctis & Erebi filias eſſe, propter occultam & abdicatam fūturum vim. Varro
apud Agellium libro tertio, capite decimoſexto ſcribit, Antiquos Parcis nomina feciſſe à parien-
do, & à nono atque decimo menſe. Nam Parca, inquit, immutata litera vna, à partu nominata: i-
tem Nona & Decima, à partus tempeſtiui tempore. Ceſellius autem Vindex in Lectionibus ſuis
antiquis: Tria, inquit, nomina Parcarum ſunt, Nona, Decima, Morta. Et verſum hunc Liuij an-
tiquiſsimi Poetæ ponit ex Odyſſea:

Quando dies aduenict, quem profata Morta eſt.

Sed homo minimè malus Ceſellius, Mortam quaſi nomen accepit, cùm accipere quaſi μοῖραν de- C
beret. Atque hæc quidem ille.

FVRIAE etiam Græcè Erynnies, Plutoni deſeruiebant, quibus veteres commotæ mentis af-
fectus adumbrabant, propterea que furoris Deas exiſtimabant. Semper verò virgines etiam pro-
uerbio dictæ, quod cùm malefactorum vltrices ſint, facilè corrumpi nõ poſsint: quin etiam pœ-
nas de delinquentibus ſumunt. Suidas. Erant autem tres Furiæ ſorores, Alecto Tiſiphone, &
Megæra, quidam & quartam addunt Lyſſam, id eſt, Rabiem. Iſidorus de Furiis ſic ſcribit: Aiunt
& tres Furias antiqui, fœminas crinitas ſerpentibus, propter tres effectus, qui in animis homi-
num multas perturbationes gignunt, & interdum cogunt ita delinquere, vt nec ad famam, nec
ad periculum ſui reſpectum habere permittant. IRA, quæ vindictam cupit. CVPIDITAS, quæ
deſiderat opes. LIBIDO, quæ appetit voluptates, quæ ideò Furiæ appellantur, quòd ſtimulis D
ſuis mentem feriant, & quietam eſſe non ſinant. Rectè de Furiis Cicero in 1. de Legibus: Agitant
& inſectantur impios Furiæ, non ardentibus tædis, ſicut in fabulis, ſed angore conſcientiæ. Atq;
hæc quidem de Diis inferorum repetere huc luco voluimus. Plura qui cupit, legat Lilium Gy-
raldum Syntagmate 6. hiſtoriæ Deorum gentilium. & alios.

De Fortuna CAP. XVI.

EXPLICATIS Diis Maiorum gentium, quos & Selectos dicebãt, eorum hiſtoria nune
nobis pertexenda eſt, qui ex hominibus inter Deos relati ſunt, quiq; communi nomi- E
ne Indigetes dicuntur. De quibus tamẽ antequam dicere aggrediar, videor mihi non
abſurdè facturus, ſi de Fortunæ cultu, & templis nonnihil in medium afferam, quæ li-
cet inter Selectos Deos à veteribus non ſit numerata, credita tamen ab iiſdem, vel potentiſsima
fuit, & pluribus nominibus ornata, id quod Iuuenalis grauiter reprehendit, inquiens:

Nullum numen abeſt, ſi ſit prudentia: ſed te
Nos facimus Fortuna Deam, cæloq; locamus.

Et Plinius libro 2. capite 7. Toto, inquit, mundo & locis omnibus, omnibusque horis, omniumq;
vocibus Fortuna ſola inuocatur, & vna nominatur, vna accuſatur, vna agitur rea, vna cogitatur,
ſola laudatur, ſola arguitur, & conuiciis colitur, volubiliſq;: à pleriſq; verò & cæca exiſtimata va-
ga, inconſtans, incerta, varia, indignorumq; fautrix: huic omnia expenſa, huic omnia feruntur F
accepta, & in tota ratione mortalium ſola vtramq; paginam facit: adeoq; obnoxiæ ſumus ſortis,
vt Sors ipſa pro Deo ſit, qua Deus probatur incertas. Hactenus Plinius. Fortunã definière qui-
dam accidentium rerum ſubitum, ac inopinatum euentum. Verùm plurimorum & Oratorum,
& Poetarum, & aliorum Scriptorum dicta & teſtimonia de Fortuna coaceruare, nobis propoſi-
tum nun eſt, reperiuntur illa alibi. Satis eſt, ſcire potentiſsimum id numẽ creditum fuiſſe quem-
admodum etiam Seruus ille Pſeudolus apud Plautum teſtatur:

Centum doctûm hominum conſilia hæc deuincit Dea
Fortuna, atq; hoc verum eſt: perinde vt quiſq; Fortuna vtitur,
Ita præcellet, atq; exinde ſapere eum omnes dicimus.

Iam verò, quod inſtituimus, cognomina Fortunæ recitabimus, & quæ illi templa conſecrata fue- G
rint, quantum ex veterum monumentis cognoſcere poterimus, oſtendimus. Etenim permulta
ei, quemadmodũ Plutarchus ait, antiqua & ſplendida omnis generis ferè honoribus poſita ſunt
templa, & permixta partibus ac locis Romæ potiſsimis.

Primus

A Primus Romæ Fortunæ templum dedicauit Ancus Marcius, ſorore Numæ natus, quartus
à Romulo Rex. Videturque Fortunam cognomen feciſſe Fortitudini, cui ad obtinendam vi-
ctoriam Fortuna plurimùm confert. Plutarchus Commentario de Fortuna Romanorum. Con-
ſecrauit autem Fortunam virilem, id quod idem auctor libro eodem docet, his verbis: Virilis
Fortunæ templum ab Ancu Marcio quarto Rege eſt ædificatum, nomenque inde petitum, quod
ad Victoriam parandam Fortitudini Fortuna plurimùm adfert adiumenti. Meminit huius tem-
pli præter alius P. Victor in deſcriptione XIV. Vrbis regionum, regione.
Poſt Ancum religioſè Fortunam coluit, & plurima templa ei poſuit Seruius Tullius, qui om-
nium Regum maximè & potentiam auxit populi, & Rempublicam ornauit, ordinemque cen-
ſus, ordinem militiæ inſtituit, primusque Cenſor & inſpector vitæ ac modeſtiæ ciuium fuit, cre-
B ditusque eſt vir fuiſſe fortiſsimus, ac prudentiſsimus: is ſeipſum ad Fortunam reiecit, eique re-
gnum ſuum acceptum tulit: ita vt etiam cum eo conſueſcere Fortuna putaretur per feneſtellam
in domum eius deſcendens. Is ergo Fortunæ templa poſuit Primigeniæ, Obſequentis, Priuatæ,
& Viſcoſæ, quarum appellationum rationes paucis annotabimus.
PRIMIGENIAE FORTVNAE templum in Capitolio fuit, Plutarcho teſte, qui in Quæſtio-
nibus Romanis, cauſam cur hoc nomine à Romanis colatur, inquirens, ait ideò id fieri, vel quod
eius beneficio, Seruio Tullio ex ancilla nato, Romæ regnum obtigerit: vel potius, quod ipſi Ro-
mæ ſui ortus initia ſuggeſſerit, vel quod omnium rerum principium ſit Fortuna, & quòd natura
ex euentis fortuitis conſtituatur, quando fortuita euenta ordinem inter ſe ſortiuntur. Dio. lib.
42. ſcribit, Primigeniam dictam, quod omnia, quæ ante oculos, ac poſt ſe poſita ſint, cernat, atq.
C expendat, moneatq; debere vnumquemq; meminiſſe, à quibus maioribus ortus, quaſiq; ipſe ſit.
Fuit & alia Fortunæ primigeniæ ædes, vota à P. Sempronio Conſule cum M. Cornelio Cethe
go, anno ɔx.. 1 .bello ſecundo Punico, quam ipſe Cenſor poſtea locauit, in colle Quirinali, Q.
Marcius Ralla, Duumuir ad id ipſum creatus, dedicauit, anno ɔL v. decem annis poſtquam vo-
ta erat. Liuius lib. 29. & 34.
OBSEQVENS FORTVNA dicta eſt, quaſi indulgens, vel clemens. Huius ædes fuit regio-
ne octaua.
PRIVATAE FORTVNAE ſiue Propria, delubrum in Palatio à Seruio fuit excitatũ. Plutar.
PVBLICA FORTVNA, in valle Quirini, quæ inter Eſquilias fuit, & Quirinalem collem cul-
ta eſt. Ouidius meminit 4 Faſtor.
D VISCOSA dicta, quod nos eminus captet, & rebus adhibeat. Plutarchus Quæſtionibus
Romanis, & Commentariolo de Fortuna Romanorum. Ædes hæc collocatur à P. Victore regio-
ne Vrbis.
PARVA dicta ab eodem Seruio, vel quòd initio humilis & obſcurus, matre natus Captiua,
Fortunæ beneficio ad regnum Romæ euectus fuerit: vel quòd ſignificare voluerit Seruius, ani-
mum rebus eſſe aduertendum, nihilq. eorum, quæ offeruntur, ob paruitatem eſſe negligendum.
Plutarchus Quæſtionibus Rom. quæſt. 74.
MASCVLAE FORTVNAE ædes, quæ propè templum Veneris fuit, meminit Plutarchus
Commentariolo de Fortuna Romanorum, dedicata eſt à Seruio.
BARBATAE FORTVNAE ædem in Regia ſua Tullius habuit.
E Fuerunt & Fortunæ Bonæ ſpei, auerruncæ, blandæ, conuertentis, beneſperantis, & virginis à
Seruio Tullio ædes extructæ, & conſecratæ. Plutarchus Quæſtionibus Rom. quæſt. 74.
DVBIAE FORTVNAE vicus in Auentino fuit, regione Vrbis XIII. vt P. Victor tradit.
PLEBEIAE FORTVNAE templum etiam à Seruio conditum eſt, quòd is ex plebe ad Impe-
rij gubernationem venerit. Ouid. 6. Faſtor.

Plebs colit hanc: quia qui poſuit, de plebe fuiſſe
Fertur, & ex humili ſceptra tuliſſe loco.

FORTVNA MVLIEBRIS, culta, ciq. templum conſtitutum eſt in memoriam liberatæ Vr-
bis ab obſidione C. Marcij Coriolani, interceſsione Veturiæ, & Vulumniæ, quam hiſtoriam pro-
lixè deſcribunt Dionyſius Halicarnaſſæus libro 8. Plutarchus in Coriolano & alij, qui etiam an-
F notant, Fortunæ huius ſimulachrum, cùm dedicatum eſſet matronis præſentibus, bis Latinè lo-
cutum eſſe, his verbis: RITE ME MATRONAE DEDICASTIS. Valerius Maximus libro 1.
cap. 8. Fortunæ etiam Muliebris ſimulachrum, quod eſt via Latina, ad quartum miliarium, eo
tempore cum æde ſua conſecratum, quo Coriolanum ab excidio Vrbis maternæ, preces repule-
runt, non ſemel, ſed bis locutum conſtitit, his penè verbis: RITE ME MATRONAE VIDI-
STIS, RITEQVE DEDICASTIS. Addit Dionyſius, mulieres monitu primæ Sacerdotis hunc
morem inſtituiſſe, ne ſimulachrum hoc à nuptiis coronaretur, neque à viduis: ſed vt ſolis recens
nuptis, hoc honoris & miniſterij tribueretur. Plura apud Dionyſium vide.
EQVESTRI FORTVNAE ædem Q. Fuluius Flaccus Prætor in Hiſpania eo die, quo poſtre-
mum cum Celtiberis pugnauit, vouit, eandem Cenſor locauit, eoq. ſtudio fecit, ne vllum Romæ
G amplius, aut magnificentius templũ eſſet, qua de cauſa Iunonis Laciniæ ædem in Bruttiis ad par
tem dimidiam detegit, vt ædem ſuam ornaret tegulis illis, quæ erant marmoreæ. Liuius lib. 41. &
42. Collocatur hæc ædes à P. Victore regione Vrbis IX. Corn. Tacitus autem lib. 3. Annal. ſcribit,
Tiberio Romę imperante, nullum ibi Fortunæ Equeſtris templum fuiſſe, quod certè mirum eſt.

FORS FORTVNA, quæ à pleriſque Fortis Fortuna appellatur, non rectè à Seruio Tullio A
conſecrata eſt, qui ei primus ædem fecit, extra Vrbem in ripa Tiberis, quam bellu Hetruſco, vel
auxit, vel reſtituit Caruilius, multoque poſt Claudius Tiberius Imperator. Hanc Deam cole-
bant, qui ſine arte aliqua viuebant. Vide Donatum in Terentij Phormione, & in eundem Geor-
gium Fabricium, idem huius Romam cap. 9.

FORTVNA huiuſce diei conſecrata à Q. Catulo eſt, docet Plutarchus in Mario, de bellu
Cimbrico agens: Vouit Catulus etiam ſublatis manibus, ſe conſecraturũ Fortunam illius diei.
Ad huius Deæ ædem ſigna ſeminuda fuiſſe à Pythagora Samio pictore facta Plinius libro 34. ca-
pite 8. ſcribit: vbi tamen pro Fortuna huiuſce diei, perpetam legitur. Fortuna huius Deæ, quem
errorem obſeruarunt, ac notarunt Adrianus Turnebus Aduerſariorum lib. 16. cap. 12. & Paulus
Leopardus Emendationum libro 1. capite 14. Fortunæ huiuſce diei etiam meminit Cicero libro B
2. de Legibus.

FORTVNAE MALAE templum, ſeu (vt Cicero ait) ara conſecteta in Eſquiliis fuit, de quo
apud ſuſpectum ſibi ſcriptorem ſe legiſſe, ſcribit Liuius.

FORTVNAE SEIAE ædem extruxit Nero Imperator, de quo Plinius libro 36. capite 22. Ne-
rone Principe in Cappadocio repertus eſt lapis duricia marmoris, candidus, atque tranſlucens,
etiam qua parte fuluæ inciderant venæ, ex argumento Phengites appellatus: hoc conſtruxerat
ædem Fortunæ, quam Seiam appellatione dicebat, à Seruio Rege ſacratam, aurea domo com-
plexus: quare etiam foribus opertis interdiu claritas ibi diurna erat, haud alio, quàm ſpecula-
rium modo, tanquam incluſa luce, non tranſmiſſa. Vnde cognomen hoc habuerit, incertum.

MAMMOSAE FORTVNAE ædes fuit in capite viæ Nuuæ, à qua etiam vicus nomen acce- C
pit: dicta vel ab vbertate, vel a forma ſtatuæ.

FORTVNAE REDVCIS templum à Domitiano factum eſt. Martialis libro 8. Ara etiam
Fortunæ Reduci conſecrata Rumæ eſt, ob reditum Augusti. Dio. lib. 54. Atque de Fortuna hæc
iam ſufficiant.

De Dijs Indigetibus CAP. XVII.

CICERO ſecundu Nomotheſiæ ſuæ libro, leges de religione ferens, tres Deorum claſ-
ſes, quibus diuini honores & cultus tribuendi eſſent, facit primam eorum, qui cœle-
ſtes ſemper ſint habiti: alteram eorum, quos merita in cœlum vocarint: tertiam Di- D
uarum propter quas detur adſcenſus in cœlum. Hæc enim ſunt ipſius verba: Diuos
& eos, qui cœleſtes ſemper habiti ſunt, colunto: & Ollus, quos in cœlum merita vocârint: Her-
culem, Liberum, Æſculapium, Caſtorem, Pollucem, Quirinum. Aſt Olla, propter quæ datur
homini aſcenſus in cœlum, mentem, virtutem, pietatem, fidem, earumque laudum delubra
ſunto. Cum igitur de prima Deorum claſſe hactenus ſatis multa attulerimus, conſequens eſt,
vt de altera etiam, & tertia claſſe quædam proferamus. Et quidem de alterius claſsis Diis hoc
capite agere propoſitum nobis eſt, qui dicti ſunt Indigetes, vel quod nullius rei egerent, ſecun-
dum Lucretium, vel quod in Diis agerent, qui ex hominibus ad diuinitatem peruenerint. Sic
Gloſſarium vetus, teſtante Scaligero: Indigetes θεοὶ ἐγχώριοι. Alij alias appellationes rationis af-
ferunt, quas hic omitto. Feſtus Indigetes Deos putat eſſe eos, quos indigetari hoc eſt, vocari, & E
nuncupari nefas ſit. Sed nos de iis tantum dicemus, qui ex hominibus Dij facti ſunt, quales apud
Romanos fuerunt Hercules, Faunus, Carmenta, Euander, Caſtor, Pollux, Æſculapius, Acca,
Laurentia, Quirinus.

DE HERCVLE.

HERCVLEM dictum volunt * Macrobius libro 1. Saturnalium, capite 2.
Plures autem huc nomine fuerunt. Diodorus Siculus tres numerat, Cicero ſex, Terentius Var
ro quadragintaquatuor fuiſſe ſcribit. Ciceronis verba ex 3. libro de Natura Deorum hæc ſunt:
Plures, inquit, Hercules tradunt nobis ij, qui interiores ſcrutantur, & reconditas literas. Anti- F
quiſsimum Ioue natum, ſed antiquiſsimo item Ioue. Nam Iuues quoque plures in priſcis Græ-
corum literis inuenimus. Ex eo igitur & Lyſyto eſt is Hercules, quem concertaſſe cum Apol
line de tripode accepimus. Alter traditur Nilo natus Ægyptius, quem aiunt Phrygias literas
conſcripſiſſe. Tertius eſt ex Idæis Dactylis, cui inferias afferunt. Quartus Iouis eſt & Aſteriæ
Latonæ ſororis, quem Tyrij maximè colunt, cuius Carthaginem filiam ferunt. Quintus in In-
dia, qui Belus dicitur. Sextus ex Alcumena, quem Iuppiter genuit. ſed tertius. Hactenus Ci-
cero. De hoc Hercule, quem ille ſexto loco commemurat, eiusq. natalibus, videatur Plauti Am
phitruo. & Hyginus. Meminit eius & Diodorus Siculus libro 5. capite 2. cuius hæc ſunt verba:
Iouem, inquit, ferunt tribus noctibus, in vnam redactis (alij duas tantùm ponunt) Alcmenæ o-
peram dediſſe, maximumque futuri roburis indicium, tantum temporis in eo puero creando G
impenſum. Quod non amoris cupiditate, pruut in aliis mulieribus contigit, factum eſt, ſed
pueri gignendi gratia. Itaque nolens vi Alcmenam aggredi, neq; fidens poſſe illi coitum, ob eius
prudentiam perſuadere, dolo mulierem aggreſſus eſt, Amphytrionis forma aſſumpta. Adue-
niente

A nienti [illegible] tempore [illegible] Diis aſtantibus prædixiſſe ferunt, ea die puerum, qui naſceretur, ſe perſidarum regem facturum. Quibus verbis mota Iuno, Lucinam filiam iuſsit comprimere Alcmenæ partum, Euryſtheum ante tempus in lucem educere. Iuppiter hac [illegible] conſilio fru-ſtratus, quòd prædixe[illegible] ratum, & Herculis famam claram eſſe volens, dixiſſe Iunoni fertur, permittere ſe, Eury[illegible]eum, vt prædixerat, Regem eſſe, Herculemque ei ſubici velle: duodecim quoque certamina ab eo perfici, quæ Euryſtheus mandaſſet: quibus conſummatis fieret immortalis. Alcmena poſt partum Iunonem verita, puerum in loco expoſuit, quem nunc ab eo Herculeum campum dicũt. Quo tempore Minerua vnà cum Iunone pr[illegible]a, [illegible] infantis naturam [illegible]miraretur, Iunoni ſua[illegible], vt illi mammam præberet. Qu[illegible] præter ætatem, violentius ſumpta, Iuno dolore mota puerum abiecit. Minerua illum matri det[illegible] nutriendum. Hactenus
B Diodorus. Ex quibus verbis intelligitur, quomodo à Ioue procreatus ſit [illegible] tantæ virtutis hic Hercules fuerit, ideoque factum, vt omnes vni fortes [illegible], & omnia præclara fortiſsimorum Heroum facinora vni Herculi adſcriberentur. De duodecim laboribus Herculis multa habet Diodorus Siculus lib. 5. cap. 2. Hyginus, Ser[illegible] & alij. & noti ſunt verſus Auſonij falſò hactenus Virgilio adſcripti:

Prima Cleonæi tolerata ærumna Leonis.
Proxima Lernæam ferro & face contudit hydram.
Mox Erymanthæum vi tertia perculit aprum.
Aripedis quarto tulit aurea cornua cerui.
C *Stymphalidas pepulit volucres diſcrimine quinto.*
Threiciam ſexto ſpoliauit Amazona balteo.
Septima in Augiæ ſtabulis impenſa laboris.
Octaua expulſo numeratur adorea tauro.
In Diomedeis victoria nona quadrigis.
Geryone extincto decimam dat Iberia palmam.
Vndecimum mala Heſperidum diſtracta triumphũ.
Cerberus extremi ſuprema eſt meta laboris.

Quorum laborum mythologiam eruditiſsimo hoc carmine complexus eſt Andreas Alciatus Emblemat. 137.

Robora inuicti ſuperat facundia [illegible].
Dicta Sophiſtarum laqueoſq; reſoluit inanes:
Non furor aut rabies virtute potentior vlla eſt:
Continuum ob curſum ſapientis opulentia redit:
Spernit auaritiam, nec rapto aut fœnere gaudet:
D *Vincit fœmineos, ſpoliatq; inſignibus aſtus:*
Expurgat ſordes & cultum mentibus addit:
Illicitos odit coitus, abigitq; nocentes:
Barbaries, feritas [illegible] dat impia denique pœnam:
Vnius virtus collectos diſsipat hoſtes:
Inuehit in patriam externis bona plurima ab oris:
Docta per ora virum volat, & non interit vnquam.

Quos verſus eleganter & multis verbis explicat Claudius Mino[illegible], in ſuo [illegible] Alciati Emblemata Commentario. Verùm nos [illegible] omiſsis, hoc loco dicemus qua occaſione à Romanis cultus fuerit. Id verò Dionyſius, Liuius, Plutarchus, Diodorus Siculus, & Aurelius Victor [illegible] illo de Origine gentis Romanæ, [illegible] primus nuper [illegible] in lucem protulit [illegible], docent videlicet eum (fragmentum Aurelij Victoris refert, [illegible] quod ſanè apud nullum alium ſcriptorem hodie legitur) Gerione deuicto, armenta agentem in Italiam veniſſe, quamquã Dionyſius & Diodorus Siculus ipſum non armenta egiſſe, ſed cum exercitu in Italiam deueniſſe ſcribant, quod [illegible] eſt veriſimilius, quem vbi Euander adeſſe didiciſſet, admonitum à matre Carmenta eſſe in [illegible] is, vt natus Ioue & Alcmena Hercules immortalis
E ex mortali virtutis ergo fieret, diuinis eum dignatum eſſe honoribus, extructaque ara ei iuuencum iumiſſi mactaſſe, oraculo prius cum hoſpite communicato, precatumque eum eſſe vt libaret. De hac ara maxima Dionyſius lib. 1. Ara in qua Hercules obtulit, à Romanis vocatur maxima, propè forum boarium, nulla inferior, [illegible] ad ciuium venerationem attinet: nam & iuſiurandum apud eam, ac conuenta, quæ volunt eſſe firma, peragunt, & decimas facultatum ex voto ſæpè illuc offerunt. Apparatus tamen eius parum reſpondet opinioni hominum. De decimis, quæ Herculi offerebantur ſcribit Diodorus Siculus, dixiſſe Herculem, eos qui ſibi, poſtquam ad Deos tranſlatus eſſet, decimam bonorum dicarent, vitam felicem victuros. Et addit, eueniſſe hoc vſque ad ſua tempora. Multos enim Romanorum non ſolùm mediocri ſenſu, ſed & qui ditiſsimi ſint habiti decimas Herculi vouiſſe, poſteaque fortunatiores factos bona ſua ad quatuor
F talentorum millia Herculi ſacraſſe. De qua re vide etiam Plutarchum Quæſtionibus Romanis, quæſtione 18. Aurelium Victorem, Macrobium, Seruium & alios. Multa huius diui cognomina fuerunt. Dictus eſt enim Cubans, Defenſor, Magnus, Triumphalis, Siluanus, Victor, Muſarum, quorum pleraque per ſe ſunt aperta. Herculis Cubantis ſimulachrum fuit regione Vrbis XIV.

HERCVLIS DEFENSORIS templum regione eadem fuit, in quo, vt in Iouis propugnatoris milites honeſta miſsione miſsi, & gladiatores emeriti, arma, clypeoſque ſuſpendebant.

HERCVLIS MAGNI ædes fuit regione IX. quam L. Cornelius Sulla ex carmine Sibyllino ædificaſſe dicitur. P. Victor ædes Herculis Magni cuſtodis Circi Flaminij.

HERCVLIS TRIVMPHALIS ſimulachrum fuit in foro Boario politum, quod iis diebus, quibus Romæ triumphus agebatur, triumphali habitu induebatur.

G HERCVLES VICTOR dictus, quòd omne animalium genus vicerit. Varro libro 4. Rerum diuinarũ. Eius Romæ ædes duæ fuerunt, vna ad portam vigeminam, altera in foro Boario. Hæc ad aram Maximã extructa fuit rotunda, in quã nec ſerui, nec mulieres admittebantur. Plutarchus. Aurel. Victor, qui ſcribit ex Caſsio, propterea ab Hercule ſancitum, ne cui fœminæ fas eſſet, [illegible]

ex eo, quòd aræ maximæ ſacratum eſſet, ſed vt ab ea re diuina fœminæ in totum remouerentur, A
quod Carmentis ab Hercule inuitata, ad id ſacrum non veniſſet. Hanc ædem nec muſcæ, nec canes intrabant. Plinius lib.10.cap.29. In hac etiam æde nullum fieri lectiſternium. Macrobius ex Corneliu Balbo & Seruius docent.

Alteram autem Herculis Victoris ædem, quæ ad portam Trigeminam fuit, fortaſſe extruxit Marcus Octauius Herenius, de quo Maſſurius Albinus lib.1. Memorabilium, apud Macrobium: Marcus, inquit, Octauius Herennius prima a[illegible]entia tibicen, poſtquam arti ſuæ diffiſus eſt, inſtituit Mercaturam: & benè re geſta, d[illegible] Herculi profanauit. Poſtea cùm nauigans hoc idem ageret, à prædonibus circumuentus fo[illegible]ſſime pugnauit, & Victor receſsit. Hunc in ſomnis Hercules docuit ſua opera ſeruatu[illegible], cui Octauius impetrato à Magiſtratibus loco, ædem ſacrauit, & ſignum: Victoremqu[illegible] inciſis [illegible]teris appellauit. Dedit ergo epitheton Deo. quo & ar- B
gumentum veterum victoriarum Herculis, & commemoratio nouæ hiſtoriæ, quę recenti Romano ſacro cauſam dedit, contineretur.

HERCVLI MVSARVM ædem extruxit M. Fuluius Nobilior, Cenſor anno IↃLXVI. triennio poſt, quàm de Ætolis triumphauit in [illegible]ua Muſarum ſigna, quę capta Ambracia Romā tranſtulerat, poſuit. Liuius lib.38. Plinius lib.[illegible]cap.10. Hanc ædem vetuſtate collapſam reſtituit Marcius Philippus Vitricus Auguſti. Suetonius in Auguſto. Cur ſic dictus fuerit, Plutarchus docet quæſtione 59. videlicet, quod Euandrum literas docuerit. Melius Eumenius Rhetor oratione de Scholis inſtaurandis ad Præſidem Galliæ, cuius hæc ſunt verba: Ædem Herculis in Circo Flaminio Fuluius ille Nobilior ex p[illegible]unia Cenſor[illegible] fecit, non id modò ſecutus, quod ipſe literis, & ſumma Poetæ amicitia duceretur [illegible] in Græcia cùm eſſet imperator, acceperat Hercu- C
lem Muſageten eſſe, id eſt, comitem [illegible]mque Muſarum: idemque primus ſigna nouem, hoc eſt, omnium Camœnarum ex Ambraci[illegible] tranſlata, ſub tutela fortiſsimi numinis conſecrauit: quia mutus operis & præ[illegible]ari m[illegible]ue deberent, Muſarum quies defenſione Herculis: Virtus Herculis voce Muſar[illegible]. De Muſi[illegible] quia notiſsima ſunt quæ de ipſis traduntur, hîc dicere ſuperſedebo.

HERCVLEM MVSAGETEN [illegible] in Muſis diuerſo habitu repræſentat nummus Q. Pomponij Muſæ, quem habet in ſ[illegible] Emb[illegible]is [illegible] Ioannes Sambucus. Reperiuntur & alia Herculis cognomina in veteribus l[illegible]d[illegible], vt Pa[illegible]feri, Inuicti, Oliuarij, & alia, quæ petantur ex Theſauro Huberti Gol[illegible]

D

FAVNVS.

Duo fuerunt FAVNI Reges Abor[illegible]bos Manethone Ægyptio, Dionyſio Halicarnaſſæo, & aliis, priſcus & i[illegible]or [illegible] anno mundi 2520. ſecundùm Funccium, regnāte apud Aſſyrios Amynt[illegible] 2724. regnare cœpit. Hic Pici filius fuit, & ciues ſuos ritu ferarum viuentes [illegible] & primus loca certis numinibus, & ædificia quædam ac lucos ſacrauit. a[illegible] & [illegible]cra, teſte Probo, ideoque cùm inter homines eſſe deſiiſſet, antiquitas eu[illegible] Deu[illegible]. Sic enim Dionyſius: Fortè tum apud Aborigines regnum a maioribus acceptum tenebat Faunus, à Marte, vt ferunt, oriundus, vir fortis ac prudens, à Romanis poſt, tanquam vnus [illegible]geturo ſacris honoratus & carminibus. Plutar- chus eum Mercurij filium fuiſſe dicit a[illegible] Picum patrem habuiſſe volunt, quorum verior eſt E
ſententia. Virgilius eum Faunorum [illegible], & reliquorum agreſtium numinum patrem facit. Hinc Terentius Varro, Faunos Deos Latinorum à fando dictos eſſe ſcribit, propterea quòd in ſyluestribos locis ſoliti fuerint fari, cuius rei exemplum Dionyſius, quod in prælio inter Hetruſcos & Romanos de reſtitutiune T[illegible]quiniorum, vox è ſylua propinqua caſtris audita fuerit, quæ iuſſerit Romanos bono animo e[illegible], e[illegible]e eos victores, & vno plus Hetruſcorum in acie cecidiſſe. Ibidem addit, ad hunc Deum [illegible] Romanus ſolere referre Panicos terrores, ſpectraq; variis formis formidinem mortal[illegible] incut[illegible]. & ab eo dicere edi horrendas voces Dæmoniacas. Porphyrio ſcribit, Faunum [illegible] Deum inferū ac peſtilentem. Apud Ciceronem Cotta omninò negat Faunos eſſ[illegible] voc[illegible] [illegible]uam aud[illegible]as fuiſſe. Habuit hic Deus Romæ poſt Romulum templum, in [illegible] forma multis in ambitu colunis ador- F
natum: & ædem in Inſula Tiberina, qua[illegible] Ahenobarbus & cui Scribonius Ædiles, cum multos plurimos ad populi iodicium adduxiſsent ex eorum qui condemnati ferunt, multaticia pecunia.

CARMENTA.

CARMENTA, quæ alio nomine Themis [illegible] item Nicoſtrata dicta eſt, mater fuit Euandri, mulier vatidica. Sic enim de ea Dionyſius [illegible]: Euander Mercurij filius, & Nymphæ cuiuſdam Arcadiæ, quam Græci Themin dicunt, [illegible]nam numine, Romanarum antiquitatum ſcriptores Carmentam, patria lingua nominant, quod Nymphæ nomen fatidicam ſignificet, deductum à carmine, iuxta Romanam etymologiam. Hanc mulierem affirmāt Dæmonis ſpiritu correptam, G
futura populo præcinere ſolitam. Hæc ille. Plutarchus qui etiam ſcribit, quoſdam putare Carmentam eſſe Parcam, aliam huius appellationis rationem indicat, quòd ſcilicet dicta ſit Carmenta, quaſi carens mente, ob inſtinctus diuinos, quibus ad fatiloqua fundenda carmina fuerit impulſa.

A pulla. Romani religioſè eam coluerunt: aram enim ei, vt Dionyſius ſcribit, dedicarũt apud Car-
mentalem portam ſub Capitolio. Eadem templum Romę habuit in regione IIX. quę dicitur Fo-
rum Romanum, quod templum ei matronas dedicaſſe Plutarchus ſcribit, tali de cauſa: Cum v-
ſu vehiculorum, quibus trahendis iumenta iungerentur, Senatus matronis interdixiſſet, con-
ſpiraſſe eas inter ſe, neque vterum gerere ſe, neque párere velle, ac viros hac ratione vlciſci, idque
feciſſe, donec mutata ſententia vſus vehiculorum iis rurſus conceſſus fuerit. Exinde cùm páre-
rent, fœcundas, & liberorum copia claras, templum Carmentæ poſuiſſe.

EVANDER.

EVANDER Mercurij & Carmentæ filius, eo tempore quo Hercules in Italiam venit, Abori-
B ginum Rex fuit. Liuius tamen eum non Regem fuiſſe, neque imperio, ſed auctoritate magis A-
borigines rexiſſe, auctor eſt, hunc Aborigines primùm propter excellentem eius eruditionem,
& ſummam ſapientiam, vt Deum coluerunt: deinde Romani etiam diuinos ei honores tribuen-
tes, aram condiderunt, & quotannis ſacrificia obtulerunt, ſicut & aliis heroibus iidem fecerunt,
vt teſtatur Dionyſius libro primo. Ara autem ei dicata fuit apud Auentinum collem, propè por-
tam trigeminam.

CASTOR ET POLLVX.

HI duo fratres fuêre, Græcis dicti Dioſcuri, id eſt, Iouis filij, ſiue pueri. Cicero libro 3. de Na-
tura Deorum: Dioſcuri etiam apud Graios multis modis nominantur: primi tres, qui appellan-
C tur Anactes Athenis, ex Ioue Rege antiquiſsimo, & Proſerpina nati, Tricopatreus, Eubuleus,
Dionyſius. Secundi Ioue tertio nati ex Leda, Caſtor & Pollux. Tertij dicuntur à nonnullis Al-
eo, & Melampus, Emolus, Atrei filij, qui Pelope natus fuit. Hæc Cicero. De Caſtore & Polluce
Iouis & Ledæ filiis, Helenæ fratribus varia fabula eſt: alij enim tradunt Iouem in formam ſtellæ
mutatum Ledam vitiaſſe, & Caſtorem atq; Pollucem genuiſſe: deinde Helenam. Alij ſcribunt,
Iouem in cygnum conuerſum Ledæ congreſſum, & nocte eadem Tyndarum: ex Ioue Pollucem
& Helenam natos, ex Tyndaro Caſtorem: mortalem hunc, immortales illos. Iuuat adſcribere
Hygini hac de re verba, quæ habet in Aſtronomico poetico, in olore: Iuppiter ait, cum Nemeſi
flectere non poſſet, vt ſecum cubaret, iuſsit Venerem, aquilam ſimularet, ſe in olorem verſum in-
ſecuturum eam: quo facto ipſe fugiens aquilam Venerẽ, in Nemeſeos gremium confugit: quem
D non auerſata, & conſopita, ab Ioue compreſſa eſt: ſtatutoque tempore ouum peperit, quod Mer-
curius in gremium Ledæ proiecit, ex quo nata Helena. Seruius auctor eſt, Helenam & Pollucem
de Ioue natos, immortales fuiſſe. Nam Caſtorem Tyndari filium fuiſſe, cuius mortem ſuo inte-
ritu fraterna pietas redemerit: & addit, hoc ideò fingi, quia horum ſtellæ ita ſe habeant, vt occi-
dente vna, oriatur altera. Plura de iis paſsim leguntur.

Ædem ſiue templum CASTORI & POLLVCI vouit, extruxitque bello Latino A. Poſthu-
mius Dictator, anno Vrbis CCLVII. tali de cauſa, cum in bello Latino cum Octauio Mamilio
Thuſculano, & Tarquiniis Equitibus Romanis, apparuiſſent duo primę lanuginis iuuenes, prę-
ſtantiore ſtatura & forma, quàm quæ videri poſſet mortalium, præcedentes Romanum equita-
tum, hoſtemque haſtis ferientes cominus, & in fugam cogentes, ac rurſum poſt fuſos fugatosq;
E Latinos, & caſtra eorum capta, ferè iam finito prælio in Romano foro viſi eſſent adoleſcentes, duo
militari cultu proceriſsimi, & pulcherrimi, vultu adhuc retinente quã in pugna habuerant ſpe-
ciem, & equis ſudore madentibus, cumque de equis deſcendiſſent ambo, lauiſſentque fontana,
quæ ad ædem Veſtæ profluens, paruam, ſed profundam facit lacunam, multis eos circumſiſten-
tibus, rogantibusque ecquid ab exercitu noui afferant, pugnam indicaſſent, atque victoriam: de-
greſsique foro, nuſquam comparuiſſent poſtea, quamuis valde quæſiti à Præfecto Vrbis eſſent.
Senatus certior factus à Poſthumio eos in prælio etiam viſos eſſe, veriſimili coniectura, credidit
Caſtorum eas imagines fuiſſe. Ideoque templum eis conſtructum in foro Romano, vbi viſæ ſunt
eorum imagines, vicinusque fons hic ſacer dictus. Dionyſius lib. 6. Liuius lib. 2.

Hanc ædem vetuſtate collapſam refecit de manubiis hoſtium L. Metellus, qui ſubactis Dal-
F matis, Dalmaticus eſt appellatus. Cicero 3. Verrina, & in eandem Aſconius: item pro M. Scauro
Quamquam autem hoc templum vtriſque & Caſtori & Polluci conſecratum eſſet, tamen vulgò
plerunque Caſtoris tantùm, aut Caſtorum templum appellatum fuit. Vnde iocus ille M. Bibuli
apud Suetonium, qui cùm C. Cæſaris in conſulatu collega eſſet, & cum eo cõmuni impenſa ve-
nationes ac ludos ederet, omnium autem illarum impenſarum & munificentiæ C. Cæſar ſolus
gratiam caperet, dixiſſe fertur, idem ſibi eueniſſe quod Polluci. Vt enim geminis fratribus ædes
in foro conſtituta, tantùm Caſtoris vocaretur; ita ſuam Cæſariſq; munificentiam vnius Cæſaris
dici. Suetonius in Cæſare.

AESCVLAPIVS.

G ÆSCVLAPIOS tres fuiſſe Cicero lib. 3. de Natura Deorũ docet. Primum Apollinis filium,
quem Arcades colant, quiq; ſpecillum inueniſſe, primusque vulnus obligauiſſe dicatur. Secun-
dum, ſecundi Mercurij fratrem, qui fulmine percuſſus, Cinoſuris humatus ſit. Tertium, Arſippi
& Arſinoę filium, qui primus purgationem alui, dentiſq; euulſionem inuenerit, cuiuſque in Ar-

A Vrbem orp[illegible] gemitu, in qua ore & ſordibus reli[illegible]? At contrà regem reſpondiſſe O Pro[illegible]um, nos è cœlo dimiſſos, condita Vrbe imperium permaximum, & gloriam habi[illegible] cœlum [illegible] proin[illegible] bono animo ſis, ac Rumanis nuncia, vti prudentiam & [illegible] ol[illegible] artibus f[illegible]re vt ampliſsima[illegible] inter homines potentiam conſe[illegible]uan[illegible] Qu[illegible]u[illegible] fa[illegible]li[illegible], pr[illegible]pitiusq; ero Deus. His verbi[illegible] & viri auctoritate, & iureiu[illegible], veluti diuino quodam furore afflatis mentibus, nemu contradicere, nemo a[illegible] [illegible]ecta omni ſuſpici[illegible] & calumnia, inuocare Romulum vutis, Deumq; appellare. [illegible] pau[illegible] poſt: Q[illegible]rinum autem R[illegible]muli cognomen, martium ac bel[illegible]icoſum quidam referre e[illegible]ant: quidam e[illegible] eu[illegible]m, quod ciu[illegible]s Qui[illegible]tes appellarentur. Ali[illegible] tradunt, veteres [illegible]nceam Qu[illegible] vocare [illegible], ac [illegible] Iunon[illegible]s [illegible]gnum [illegible] Ad[illegible] l[illegible] à
B in Re[illegible] Marte[illegible] vocar[illegible]: lancea quoq; donari con[illegible]ueu[illegible]los, q[illegible] bellis q[illegible]am acriter [illegible] pugnantes furtitudinis laudem meruiſſent: proi[illegible]de effectum e[illegible]e, vt Romulus, veluti Martius quidam Deus, ac pugnax, Quirinus diceretur. Il[illegible]ius fanum in tumulo Quirino ab eo nuncupato, conſtitutũ eſt: & c id quod etiam Varro teſtat[illegible]r lib. 4. de Lingua Latina. De Proculo, quæ P[illegible]chus n[illegible]at, etiam Liuius habet, ſed breui[illegible]s.

Penè præte[illegible]em de ANNA PERE[illegible]NA dicere, quæ & ipſa [illegible] Roman[illegible]ulta. c[illegible]ſq; feſtum maxim[illegible] aritate celebratum fuit, vti in Kal[illegible]ndario in menſe Martio [illegible]nus. Quæ [illegible]tem fueri[illegible] hæc Anna P[illegible]renn[illegible], varie traditur. Plerique exiſtimant fuiſſe ſo[illegible] Didon[illegible] hoc nomi[illegible]e appellatam [illegible] cuius etiam Virgi[illegible]ius mei[illegible]nit, quę extin[illegible]a Didon[illegible] & Carthagin[illegible] ab Iarba Getulorum Re[illegible] Africa [illegible] Me[illegible]iam [illegible] fug[illegible] [illegible]de ob metum fra-
C tris Pygmalionis. n[illegible]ſa in agr[illegible] in Lau[illegible]entum delata, & ab Ænea hoſpitio ex[illegible]epta fueri[illegible] à Di[illegible] nita, inſidias [illegible]bi à Lauinia Æne[illegible] vxore ſtrui, ideò ſuſp[illegible]ctum ho[illegible]itium fu[illegible] r fe[illegible] m[illegible]cte [illegible] pſa ad amnem Numi[illegible]ium venerit, ac in eum ſe præ[illegible]ipitauerit. [illegible]s per La[illegible]tũ agrum [illegible] quæſita, [illegible]um præter veſtigia ad fluu[illegible]um v[illegible] par[illegible]us ex fl[illegible]o reſpond[illegible]re:

[illegible] placidi ſum Nympha Numici
Amne perenne latens, Anna perenna vocor.

Itaque deinde [illegible]ro [illegible]a coli cœperit: id quod Ouidius pro[illegible]e exp[illegible]. vbi etiam hoc d[illegible]eit, eſſe, qui hanc Annam Perennam Lunam eſſe putârint, quæ Anna [illegible]ocaretur, quod annus ex menſibus, quos motu Lunæ metimur, fiat. Alios eam vnam ex Atlantidibus, quæ Ioui vbera præbue-
D rit, putaſſe. aliu[illegible] Io[illegible] quo[illegible]am etiam Themim: ſic enim ſcribit,

Sunt quibus hæc Luna eſt, quia menſibus impleat annum,
Pars Themin Inachiam, pars putat eſſe bouem.
Inuenies qui te Nymphen Atlantida dicant,
Teq; Ioui primos Anna dediſſe cibos.

Poſtremô etiam hanc opinio[illegible]em affert, fuiſſe Annam vetulam quandam Bouillis oriundam, quæ plebi, cùm in Auentinum m[illegible]nt[illegible] in ſeceſsiſſet, & [illegible]am commeatum de[illegible]tueretur, placentas quaſdam ruſticas in montem detu[illegible]erit. In cuius beneficij memoriam plebs, pace cum Patribus facta, ſtatuerit, vt p[illegible] nom[illegible] eius coleretur, ipſaq; Anna Perenna nuncuparetur. Quam
E narratio[illegible] ſic conc[illegible]d[illegible]t.

Pace domi facta ſignum poſuêre perenne,
Quod ſibi defectu illa ferebat opem.

Macrobius à perennitate annorum Annam Perennam dictam ſcribit. Huiu[illegible] & Varro in Satyra Menippęa meminit apud Agellium lib. 13. cap. 21. his verſibus, quemadmodum eos legendos cenſet Ludouicus Carrio I.C. Comment. 1. Antiq. lect. cap. 1.

Ted, Anna Perenna, Panda, te Lato, Pales,
Nerienes & Minerua, Fortuna ac Ceres.

De celebritate qua in eius memoria peragebatur, in Kalendario. Atq; hactenus de ijs diximus,
F quos merita in [illegible]œl[illegible]m vo[illegible]à[illegible]nt. De Tiberino, Pico, & al[illegible]js Latinorum Regibus, quus Romulus conſecraſſe fertur, nih[illegible] d[illegible]am: ſicuti nec de Imperatoribus quicquam agam, qui tamen & ipſi poſt mo[illegible]m [illegible]nſecrati, & t[illegible]mplis, ſacri[illegible], ac Sacerdotibus honorati ſunt, quod qua ratione factum ſit, [illegible] [illegible]roxime ſequenti exponemus.

D[illegible]ys, propter quæ datur aſcenſus in cœlum CAP. XIIX.

AST Olla, inquit Cicero, propter quæ datur aſcenſus in cœlum, mentem, virtutem, pietatem, fidem, earumque laudum delubra ſunto. Nec vlla vitiorum ſacra ſolennia obeunto. Et paul[illegible] poſt in huius legis explicatione: Benè verò, quod mens, pietas, vir-
G tus, fides, conſecratur mano: quarum omnium Romæ dedicata publicè templa ſunt: vt illa qui habeât (habent autem omnes boni) Deos ipſos in animis ſuis collocatos putent. Tertia hæc eſt Deorum, ſiue Dearum gentilium claſsis, de quibus hoc capite ordine dicemus, initium à Mente capientes.

DE MENTE. A

MENTEM propterea conſecrârunt veteres, quemadmodum Varro, Lactantius Auguſtinus, & alij tradunt, vt bonam mentem concederet. L. Balbus apud Ciceronem lib. 2. de Natura Deorum: Tum autem res ipſa, in qua vis ineſt maior aliqua, ſic appellatur, vt ea ipſa vis nominetur Deus, vt Fides, vt Mens, quas in Capitolio dedicatas videmus proximè à M. Æmylio Scauro: antè autem ab Attilio Calatino erat fides conſecrata. Hactenus apud Ciceronem L. Balbus. Liuius lib. 22. T. Otacilium Prætorem (ſic enim emendauit Carolus Sigonius, cum ante legeretur Atilius) Menti ædem vouiſſe ſcribit, quam poſtea idem Duumuir ad hoc creatus, dedicauerit. Liuius lib. 23. vbi etiam addit, hanc Mentis ædem & Veneris Erycinæ in Capitolio eſſe, vno tantum canali diſcretas. Viues Ciceronem ita intelligendum eſſe vult, Mentem eſſe conſecratam B proximè à M. Æmilio Scauro, cùm iam ante fuiſſet ab Attilio conſecrata.

DE VIRTVTE ET HONORE.

VIRTVTEM à viro dici auctor eſt Cicero, eò quòd virum Virtus maximè honeſtet. Quid ſit Virtus plurimorum inſignes diſputationes oſtenduntur, quas hoc loco referre non eſt neceſſe. Lactantius dicit, Virtutem eſſe perferendorum malorum fortem, ac inuictam patientiam. Hanc Romani religioſè coluerunt, eique diuinos honores habuerunt, vt ſcilicet virtutem daret, teſte Aurel. Auguſtino ex Varrone lib. 4. cap. 20. & alibi. Simulachra Virtutis varia fuerunt, nonnunquam matronali habitu, nonnunquam viri, nonnunquam ſenili effecta.

Primus Virtuti fanũ poſuit Scipio Numantinus: deinde Marcellus Virtutis & Honoris. Plu- C tarchus in libro de Fortuna Romanorum. & in vita Marcelli: Marcellus templum Honoris & Virtutis, à ſe ex manubiis Siculienſibus extructum dedicare cupiens, à Pontificibus impeditus, quòd ij non rectè vna æde duos Deos includi dicerẽt priori alterum adijcere cœpit, ægrè ferens id impedimenti, ac quaſi in omen trahens. Idem Val. Maximus habet lib. 1. cap. 1. Liuius lib. 2[illegible]. Ædem Virtutis eo anno (qui fuit [illegible] XLII. P. Cornel. Scipione Africano, P. Licinio Craſſo Diuite Coſs.) ad portam Capenam M. Marcellus dedicauit X[illegible] anno poſtquam à patre eius primo conſulatu vota in Gallia ad Claſtidium fuerat. Cicero lib. 2. de Natura Deorum: Vides Virtutis templum, vides Honoris à M. Marcello renouatum, quod multis ante annis erat bello Liguſtico à Q. Maximo dedicatum. Cæterum Virtutis & Honoris templa ita extructa erant, vt per Virtutis templum ingreſſus eſſet ad ædem Honoris, quo oſtendebatur, non patère aditum ad D verum honorem conſequendum, niſi per virtutem ipſam.

Fuit & alia Romę Honoris & Virtutis ædes conſecrata à C. Mario, deuictis Cymbris: humeſtas tamen cellas habebat cuius meminit præter alios Victruuius libro 7. & vetus inſcriptio, quæ habetur in libro Epigrammatum: C. MARIVS PR. TR. PL. Q. AVGVR, &c. DE MANVBIIS CIMBRICIS ET TEVTONICIS AEDEM HONORI, ET VIRTVTI VICTOR VESTE TRIVMPHALI, CALCEIS PVNICEIS. Feſtus, Summiſſiorem alijs ædem Honoris & Virtutis C. Marius fecit, ne ſi fortè officeret auſpiciis publicis, Augures eam demoliri cogerent. Honoris & Virtutis ſimulachra in nummis antiquis videntur talia.

DE PIETATE. E

PIETATIS vox latè patet: propriè quidem conuenit in Deos, quibus omnia debemus: deinde in patriam, atque in parentes, quorum charitas proximè accedit ad Deos: tertio loco, erga omnes propinquos: poſtremo, erga optimè meritos, quos diligere vt propinquos, & colere parentum ferè loco, æquum eſt. Cicero lib. 1. de Natura Deorum: Pietas Iuſtitia eſt aduerſus Deos, & cultus erga maiores, aut ſanguine coniunctos. Hanc vt Deos cæteros colebant Romani. Ædem ei conſecrauit F M. Acilius Glabrio Duumuir in foro Olitorio, eo loco, quo quondam mulier habitauerat, quæ matrem ſuam incluſam carceri mammis ſuis clàm aluerat, ob quod factum impunitas ei conceſſa fuit. Ita ferè Feſtus, niſi quòd pro matre, patrem ponit, cùm tamen reliqui Scriptores, qui huius hiſtoriæ meminerunt, omnes matrem carceri incluſam fuiſſe, non patrem, ſcribant. Liuius lib. 40. Valerius Maximus lib. 5. cap. 4. Plinius lib. 7. cap. 36. Pietatis exempla infinita quidem toto orbe extitère, ſed Romæ vnum, cui comparare cuncta non poſſint. Humilis in plebe, & ideo ignobilis puerpera, ſupplicij cauſa carcere incluſam matrem, cùm impetraſſet aditum à Ianitore, ſemper excluſa, ne quid inferret cibi, deprehenſa eſt vberibus ſuis alens eam: quo miraculo matri ſalus donata filiæ pietate eſt, ambæque perpetuis alimentis, & locus ille eidem conſecratus eſt Deæ C. Quintio, G M. Attilio Coſs. templo Pietatis extructo in illius carceris ſede, vbi nunc Marcelli theatrum eſt. Hactenus Plinius.

DE

A

DE FIDE.

FIDEM etiam diuinis honoribus coluerunt Romani. Ædes eius in Capitolio fuit, vt Plinius lib. 35. Naturalis hiſtoriæ innuit. Cicero lib. 3. de Offic. Fidem ait vicinam Ioui in Capitolio. & in 2. de Nat. Deor. ab Attilio Calatino conſecratam, ait. Feſtus ex Agathocle auctor eſt, ante ipſe Romulum ab Ænea in Palatio fidem conſecratam. Dionyſius Halicarnaſſæus lib. 2. & Plutarchus tradunt, Numam Pompilium primũ publicè templum B ſacraſſe Fidei, eiq; aſsignaſſe ex ærario victimas, quemadmodum Dijs cæteris. Quid in tanta diuerſitate Scriptorum ſequendum ſit, difficilè eſt iudicare. Me tamen Plutarchi & Dionyſij, quibus etiã accidit Liuius, auctoritatis mouet, vt omninò credã à Numa Pompilio primam ipſi ædem conſecratam, eandemq; vetuſtate collapſam ab Attilio Calatino refectam, aut nouã extructam eſſe.

DE SPE.

HVIVS etiam Deæ ædem à Calatino conſecratam C eſſe Cicero in 2. de Legib. docet. Liuius lib. 21. ædis Spei in foro Olitorio meminit, quam dicit fulmine ictam eſſe. Et lib. 24. Q. Fabio filio Coſs. & T. Sempronio Graccho Coſs. eandem ſcribit, incendio eſſe conflagratam, quæ pauló póſt creatis ad idipſum Triumuiris, refecta fuit. Liuius libro 25. P. Victor Spei nouum templum in VII. Vrbis regione ſtatuit: hoc eſt, in via lata. Fuit & ad Tiberim Spei ædes extructa à M. Fuluio Cenſore. Liuius lib. 40. Spei effigies in antiquis nummis talis cernitur: Fœmina eſt ſtans, inſtitæ laciniam ſiniſtra manu D nonnihil attollens: dextra in cubitum elata paterá profert, in qua repoſitum ineſt velut ciborium: id eſt, vas in floris ſimilitudine, cum hac inſcriptione, SPES P. R. Quidam etiam Spem Deam viridi indutam palla effinxerunt, & ſedentem ſupra dolium cum cornicei quidam etiam Spem cum Nemeſi.

SPEI templum demum inceſum ſcribit Dio lib. 50. ante bellum Actiacum, cum alijs pleriſque ædificijs: quod factum quidam crediderunt libertorum opera.

DE PVDICITIA.

PVDICITIA etiã à Romanis vt Dea culta fuit, eaq; duobus nominibus, Patricia & Plebeia.

E PVDICITIAE PATRICIAE ædes in foro Boario fuit, ad ædem rotundam Herculis, quam non licebat ingredi, niſi ijs, quæ ſemel nupſiſſent. Hanc ædem ab Æmilio conſecratam aiunt.

PLEBEIAE PVDICITIAE ædicula in vico longo extructa eſt à Virginia, quæ familia Patricia orta, poſt Plebeio nupta, à ſorore ſacris Patriciæ Plebeiæ arcebatur, de qua re notatu digna ſunt, quæ ſcribit Liuius: Inſignem, inquit, ſupplicationem fecit certamen in ſacello Pudicitiæ, quæ in foro Boario fuit ad ædem rotundam Herculis inter matronas ortum. Virginiam Auli filiam Patriciam Plebeio nuptam L. Volumnio Conſule matronæ, quod è Patribus nupſiſſet, ſacris arcuerant. Breuis altercatio, inde ex iracundia muliebri in contentionem animorum exarſit: cum ſe Virginia & Patritiam & pudicam in Patriciæ Pudicitiæ templum ingreſſam, & vni nuptam, ad quem virgo deducta ſit, nec ſe viri, honorúmue eius, ac rerum geſtarum pœnitère veró F gloriaretur. Facto deinde egregio magnifica verba adauxit. In vico longo, vbi habitabat, ex parte ædium, quod ſatis eſſet loci, modico ſacello excluſit, aramque ibi poſuit: & conuocatis plebeijs matronis conqueſta iniuriam Patriciarum: Hanc ego aram, inquit, Pudicitiæ Plebeiæ dedico: voſq; hortor, vt quod certamen virtutis viros in hac ciuitate tenet, hoc Pudicitiæ inter matronas ſit. detisque operam, vt hæc ara, quam illa, ſi quid poteſt, à ſanctioribus & caſtioribus coli dicatur. Eodem fermè ritu & hæc ara, quo illa antiquior, culta eſt, vt nulla niſi ſpectatę Pudicitiæ matrona, & quę vni viro nupta fuiſſet, ius ſacrificandi haberet. Hactenus Liuius. Hinc Valerius Maximus lib. 2. de Inſtitutis: Quæ vno contentæ matrimonio erant, inquit, corona Pudicitiæ honorabantur. Feſtus auctor eſt, exiſtimare quoſdam Pudicitiæ ſimulachrum, quod in foro Boario fuit, Fortunam eſſe.

G

DE CONCORDIA.

CONCORDIA Dea dicta, quæ daret concordiam. Huius diuerſæ ædes Romæ fuerunt, quarum primam M. Furius Camillus Dictator V. in Capitolio vouit & extruxit. Plutarcho & O-

uidio teſtibus. Plutarchi verba ex interpretatione Xilandri ſunt hæc. Camillus vouit, [illegible] ſeditione ſe templum Concordiæ dedicaturum. Et paulo poſt: Poſtridie cócione habita ſcriptum eſt, vt templum Concordiæ in rei memoriam, ad forum & Comitium ſpectans ædificaretur, &c. In hoc templo Senaculum erat, vbi Magiſtratus cum Senioribus deliberabant. Erant & multa ſimulachra, quorum paſsim meminit Plinius. A

Alteram Cn. Flauius Appij Cœci Scriba, Annio Libertino patre genitus, qui dies faſtos publicauit, æream fecit in Græcoſtaſi, de qua in hunc modum Plinius libro 33. capite 1. P. Sempronio Longo, L. Sulpitio Coſs. Flauius vouit ædem Concordiæ, ſi populo reconciliaſſet ordines. Et cùm ad id pecunia publica non decerneretur, ex mulctatitia fœneratoribus condemnatis, ædiculam æream fecit in Græcoſtaſi, quæ tunc ſuprà comitium erat, in [illegible] in tabula ærea, eam ædem [illegible] CCIV. annis poſt Capitolinam dedicatam. Meminit huius & Liuius lib. 9. B

Tertiam vouit L. Manlius Prætor bello Gallico, propter ſeditionem militarem. Facienda eſt locata à Duumuiris Cn. Puppio Cæſone. Quintio Flaminio ad hoc creatis à Prætore Vrbis, dicata in arce à M. & Cn. Atilijs. Liuius lib. 22. & 23.

Quarta eſt in foro Romano propè Græcoſtaſim, ædificata à L. Opimio Coſ. deletis Gracchanis partibus, vbi etiam eſt baſilica Opimia. Varro libro 3. de Lingua Latina. Erecta eſt ea ædes ingenti indignatione populi Romani, ad quam etiam cùm conſtrueretur, inſcriptum eſt: Opus Vecordiæ templum Concordiæ facit: veluti Xilander hunc locum vertit: Vecors facinus Concordiæ fanum facit. Plutarchus in C. Graccho. Appianus lib. 1. de Bellis ciuilibus.

Quinta ædes Concordiæ poſita eſt a Liuia Augusta, niſi eadem ſit antiquiſsima, qoam fecerat Camillus, reparata à Liuia, quod vetuſtate laberetur. Suetonius in Tiberio. Ouidius in 1. Faſtorum. [illegible] Augustus. Dio lib. 50. De ædibus Concordiæ etiam Auguſtinus libro 3. de Ciuitate Dei, cap. 25. C

His Dijs qui conſecrati ſunt nominibus virtutum, etiam eos adijciemus, quibus nomina earum ex [illegible] indita. Quoniam, vt inquit Cicero, expectatione rerum bonarum erigitur [illegible]. [illegible] fuerunt, Pax, Quies, Salus, Felicitas, Libertas. De quibus omnibus pauca tantum verba faciemus, ac de Pace primùm.

DE PACE.

PACIS templum Romæ fuit magni[illegible]um, foro proximum, quod Veſpaſianus à C[illegible] inchoatum, conſtruxit. Ioſephus, Plinius, Suetonius, & Dio. In hoc templo [illegible] D
[illegible] in Hieronymum [illegible], vaſa & donaria templi Hieroſolymitani a Tito Veſp. [illegible] poſita fuiſſe. In hoc templo omnium rationalium artium Profeſſores conuenire ad diſputa[illegible] ſueuiſſe. Galenus in Sermone de libris proprijs docet. Liuius Giraldus [illegible] ægrot[illegible] templum frequentare ſolitos fuiſſe, ex quodam parum [illegible] Galeni loco [illegible] notauit & reprehendit Hieronymus Mercurialis lib. 1. Variarum lectionum [illegible]. Hoc [illegible] templum, quod ſuprà cætera maximum ædificium & pulcherrimum [illegible] opulentiſsimum fuerat Commodo imperante, incendio conſumptum eſſe, Herodianus [illegible] author eſt. Simulachrum Pacis fuit varium: effingebatur nonnunquam cum ſpicis, interdum cum oliua, & cum lauro coronabatur: quin & cum roſa: nonnunquam ſolo caduceo ſignificabatur. Fuit & ara Pacis Romæ.

DE QVIETE. E

QVIETEM, inquit Aurelius Auguſtinus lib. 4. de Ciuitate Dei, cap. 16. appellarunt, quæ [illegible] et quietem. Hæc ædem habebat extra portam Collinam. Publicè enim, inquit Auguſtinus, ſuſcipere illam noluerunt. Liuius quoq; lib. 4. ſcribit, fanum Quietis fuiſſe via Lab[illegible]. Viues ad Auguſtini illum locum, ſupra citaui, ſcribit, ſe coniectura ductum exiſtimare, [illegible] hanc ad mortuos pertinuiſſe, cum & Orcus ab Antiquis Quietalis dictus ſit

DE SALVTE.

Et hanc Romani ſancte & religioſe coluerunt, ita vt feriæ etiam [illegible] [illegible] Salutem Deam nominaſſet, teſte Macrobio lib. 1. Saturnal. cap. 16. F

Ædes Salutis à C. Iunio Bubulco Cenſore locata fuit, anno Vrbis [illegible] & 10. prodit, quá ipſe Conſul bello Samnitum vouerat, mox idem Dictator eam [illegible]. Hanc ædem [illegible] Fabio Pictore depictam eſſe Plinius docet. Ab hac æde [illegible] nomen habet Porta Salutaris. Sic enim Feſtus: Salutaris porta Romæ appellata, quod prope ædem Salutis eſſet. P. Victorius in V. regione eam collocat.

Porro & Salutis augurium apud Romanos celebrabatur, cuius Scriptores veteres ſæpius meminerunt: quale autem id fuerit, ſolus, quod ego ſciam, Dio lib. 37. his verbis docet: Anno, inquit tunc ſpacio Romani bellis vacârunt. ita vt longo tempore intermiſſum augurium Salutis repeterent. Eſt autem quoddam diuinationis genus, quo probatur, concedântne ipſis Dij, vt populo Salute poſtulent, quaſi nefas eſſet eam prius, quàm concedatur, petere. Ad id dies deſtinatur ſingulis annis. ad quam diem nullus exercitus ad bellum ſit profectus, nullus hoſtis [illegible], aut pugnatum ſit. Hanc ob cauſam in continentibus malis, maximeq; inteſtinis non celebratur: alioquin etiam difficilimum eſt Romanis, vt eam diem exacte ab [illegible] omnibus puram ſeruen G

præterea

A præterea abſurdiſsimum eſſe, cum ipſi ſeſe mutuo in ſeditionibus vltrò malis infandis affligant, vt ſiue vincantur, ſiue adeo vincant, in miſerijs ſint, ita ſalutem à Deo velle flagitare. Hactenus ille. Et ſic Salutis augurium explicat Angelus Politianus in Miſcellaneis, cap. 13.

DE FELICITATE.

FELICITAS etiam, ait diuus Auguſtinus Dea eſt, ædem accepit, aram meruit, ſacra ei congrua perſoluta ſunt. De nomine non opus eſt multa verba facere. Simulachrum eius Archeſilco Plaſtæ, quemadmodum Plinius ſcribit lib. 35. locatum à L. Lucullo HS. LX. cui mors vtriuſq. inuidit. In antiquis numiſmatis ſæpius Felicitatis cernitur effigies: Fœmina in ſolio ſedens, dextera caduceum, ſiniſtra grande cornu copię tenens. Ædem ei anno ab Vrbe condita IↃCLXVI. L. Lu-
B cullus Conſul cum M. Cotta locauit. Auguſtinus. Sed & M. Lepidus Magiſter Equitum templum Felicitati Cæſaris ex Senatuſconſulto cunſtruxit. Dio lib. 44.

DE LIBERTATE.

LIBERTAS in primis à Romanis Dea habita & culta eſt, vt qui maximè ei ſtuderent, ab eo videlicet tempore, quo in libertatem ſeſe vendicauère. Libertatis templum P. Victor in Auentino conſtituit, & ibidem atrium Libertatis, cuius crebra apud Scriptores mentio. Templum Libertatis Liuius ex mulctatiria pecunia cum æreis columnis, & ſtatuis pulcherrimis à patre Tib. Gracchi & conditum & dedicatum: eius atrium ab Ælio Pæto, & Cornelio Cethego Cenſuribus inſtauratum, & auctum, demùm & à Pollione reſtitutum, Suetonius ſcribit.

C Cicerone in exilium profecto, domum eius P. Clodius Tribunus plebis Libertati conſecrauit. Cicero pro Domo ad Pontifices. Dio quoque libro 44. auctor eſt, Romanos in gratiam Iul. Cæſaris publico decreto Libertati templum conſtruxiſſe. Atque de his hactenus. Plurima templa, quæ in Imperatorum Romanorum gratiam extructa & conſecrata fuerunt, vt Clementiæ Cæſaris, de quo Plutarchus: Iuſtitiæ Auguſti, de quo Ouidius: Fœcunditatis Poppeæ, de quo Tacitus, & multa alia, de quibus, præter Poetas, & alios veteres Scriptores, Hubertus Goltzius in Theſauro antiquitatum, & alibi. Adolphus Occo Medicus Auguſtanus in Numiſmatibus Romanorum Principum, Æneas Vicus, & alij nos docent, prętermitto. Nam tranſlata ad vnum Imperij poteſtate, ſuperſtitioſa aſſentatio modum non inuenit.

D

De Dijs Semonibus, ſiue minoribus, in quorum tutela homo eſſet CAP. XIX.

DE Dijs maioribus, ſiue Selectis hactenus diximus, tum de Indigetibus, ſiue ijs, quos merita vocarunt in cœlum: poſtremò de ijs, propter qoos daretur aſcenſus in cœlum. Sequitur igitur vt de Semonibus, ſiue minoribus verba faciamus. Semones autem, vti Fulgentius Placiades in libellu Obſcurarum vocum tradit, dici voluerunt Deos, quos nec cælo adſcriberent, ob meriti paupertatem, ſicut ſunt Priapus, Hippuna, Vertumnus. Nec terrones eos diſputare vellent pro gratiæ veneratione. Hos Iuſtus Lipſius libro 2. Antiquarum
E lectionum, capite 18. Semones dici ait quaſi hemi hemones, id eſt, ſemihomines. Antiqui enim hominem dicebant hemonem. Auguſtinus libro 6. de Ciuitate Dei, capite 9. auctor eſt Varronem commemoraſſe & enumeraſſe Deos à conceptione hominis, & exorſum a Iano, eam ſeriem perduxiſſe vſq; ad decrepiti ſenis mortem, & Deum ad ipſum hominem pertinentes clauſiſſe ad Næniam Deam, quæ in funeribus ſenum cantetur. Deinde cœpiſſe ipſum Deos alios oſtendere, qui pertinerent non ad ipſum hominem, ſed ad ea, quæ ſunt hominis, ſicuti eſt, victus, veſtitus, & quæcunque alia, quæ huic vitæ ſunt neceſſaria, oſtendiſſeque in omnibus, quod ſit cuiuſque munus, & propter quid, cuiq. debeat ſupplicari. Sed cùm libri iſti interierint, impoſsibile nobis eſt deinceps eo ordine, quo Varro dicere, & omnes illos Deos, nemine omiſſo, recenſere: faciamus tamen, vt quantum fieri poterit, eorum, quorum apud Scriptores paſsim fit mentio, Deorum no-
F mina & officia, vel munera, breuiter enumeremus, accuratiorem deſcriptionem ijs commendantes, qui & ingenio valent, & ocio magis abundant.

Dij, qui naſcentibus & infantibus præerant.

A' IANO incepiſſe Varronem Auguſtinus docet, de quo nos antè multa diximus.

OPIS, inquit Auguſtinus, dicitur, & inuocatus, vt opem ferat naſcentibus, & excipiat eos ſinu terræ.

NASCIO, ſiue NATIO Dea, quæ naſcentibus præeſſe credebatur. Cic. lib. 3. de Natura Deorum: Naſcio quoque Dea putanda eſt, cui cum ſama circumimus io agro Ardeatino, rem diui-
G nam facere ſolemus.

VATICANVS Deus dictus, qui in vagitu eos aperit, vel qoi infantum vagitibus præſidet. Agellius libro 16. capite 17. duas diuerſas de hoc ſententias recitat, quarum prima eſt, quud præſit, agro Vaticano, & nomen habeat à Vaticinijs, quæ ipſius vi atque inſtinctu in agro illo fieri

conſ[illegible]euerint. Alteram deinde ſubiungit, ex Terentij Varronis libris rerum diuinarum, videli- A
cet: Vaticanum Deum nominatum eſſe, penes quem eſſent vocis humanæ initi[illegible]: quoniam pue-
ri ſimulatque naſcantur, eam primam vocem edant, quæ prima ſit in Vaticano ſ[illegible]lba, qua de
cauſa etiam vagire di[illegible]antur, exprimente verbo ſonum vocis recentis. Apud Auguſtinum lib. 4.
capite 8. de Ciuitate Dei, legitur Vagitanus: pro quo tamen in veteribus codicibus Vaticanus
inuenirt Viues annotat.

LEVANA, quæ de terra leuat infantes.

CVNINA, quæ præeſt cunis, infantes[illegible]ue in cunis decumbentes tuetur, vel quæ cunas in-
fantium adm[illegible]ſtrat. Auguſtinus lib. 4. de Ciuitate Dei, cap. 8. 14 & alibi. Lactantius libro 1. Di-
uinaru[illegible] [illegible]ſtit[illegible]tionum, capite 20. Cunina à cunis dicta, eo quód infantes in cunis tueatur, & fa-
ſcinum [illegible]ubmoueat. B

R[illegible]MINA, quæ mammam [illegible]aruulo immulgeat: quia rumam dixerunt [illegible]teres mammam.
Auguſtinus libro 4. [illegible]apite 8. Varro Cato, vel de Liberis educandis, apud Nunium. His Semoni-
bus (ſic enim emen[illegible]dauit Iuſtus Lipſius libro 2. Antiquarum lectionum, capite 18. cùm antea le-
ger[illegible]r hiſce manibus) lacte fit, non vino. Cuninæ, propter [illegible]nas: Ruminæ, propter rumam:
id eſt, [illegible]riſco vocabulo, mammam, a quo ſubrumi etiam nunc dicuntur agni.

DIVA POTINA, quæ potionem miniſtrabat.

DIVA EDVCA, ſiue EDVSA, quæ eſcam infantibus præbebat. Auguſtinus lib. 4. cap 8. &
ali[illegible]. Varro Cato, ſiue de Liberis educandis, apud Nonium. Cùm primore cibo & potione ini-
tiar[illegible]nt pueros, ſacri[illegible]cabantur ab edu[illegible]ibus Eduſa, & à potione Potinnæ nutrices.

OSSILAG[illegible] Dea [illegible]lidatrix oſſium. Arn[illegible] [illegible] 4. Nam [illegible] dura[illegible] & ſolidat infantibus C
paruis oſſa, Oſſi[illegible]go ipſa mem[illegible]ter.

NVN[illegible]NA De[illegible] [illegible]tiquorum, vt [illegible]ribit Macrobius l[illegible]. Saturnal. cap. 16. a nono naſcent[illegible]
die dicta, [illegible]ui dies [illegible]uſtricus nuncupabatur, quo ſcilicet infantes luſtrabantur, & nomen eis impo-
nebatur. [illegible]s maribus erat nonus, fœminis octauu[illegible]: cuius moris cauſas inquirit Plutarchus in
Quæſtion[illegible]bus Rom. quæſt. 102. q[illegible]n hac de re [illegible]e.

S[illegible]A[illegible]L[illegible]NV[illegible] & STATANVS De[illegible] præ[illegible]des & aſt[illegible]tes. Lact[illegible]iu[illegible]. Ali[illegible] ed[illegible]t[illegible]on[illegible]los
ad[illegible]bunt, eo vid[illegible]cet tempore, cùm ſtan[illegible] & conſiſtendi poteſtatem habere [illegible]ipiunt.

[illegible]B[illegible]NVS Deus [illegible]batur, qui col[illegible]batur cum fari pueri auſpicarentur. De his duobus
Dijs ita Nonius: Statil[illegible]num, & Statanum, & Fa[illegible]ulinum præſides Deos, Varro de Liberis edu-
candi[illegible] pu[illegible] [illegible]tis affirm[illegible]t, [illegible]b Statano & Stati[illegible]no, quorum nomin[illegible] habent ſcripta Po[illegible]es. D
S[illegible] [illegible] [illegible]rificabant diuo Fabulino.

[illegible]A[illegible]NTIA[illegible] Deam [illegible] conſtituerunt, vt auerteret ab infantibus pauorem. Auguſti-
nus lib. 4. de Ciuitate Dei [illegible]ap. 11.

CARNEA vel potius CARNA Dea, vitalibus humanis præeſſe putabatur, ab eaque petcba-
tur, vt ie[illegible]nora, & corda, quæqu[illegible]unt [illegible] [illegible]ra, ſana con[illegible]ret. Cui t[illegible]plum p[illegible]l-
ſo Tarqu[illegible]o, Iu[illegible]ius Brutus in C[illegible]lio monte c[illegible]ſtruxit, Ca[illegible]diſque Iunij ſacr[illegible]m Veſti re[illegible]s
fecit. Huic Deæ pulte fabacea, & lard[illegible] res ſacra fieri ſolebat. Q[illegible] & Calendæ ipſæ Iuniæ Faba-
riæ dicebantur. Macrobius lib. 1. Saturnal. cap. 2. D. Auguſt[illegible]us lib. 4. de Ciuitate Dei, cap. 8. & a-
libi, Cardeam eam appellat, niſi [illegible]enduſi ſint codices.

IVVEN[illegible]VS, ſiue IVV[illegible]A[illegible], quod Luduuico Viui, & Carolo Sigonio magis placet inquit E
Auguſtinus lib. 4. cap. 11. & [illegible]bi, Dea eſt, quæ poſt prætextam excipit, iuueni[illegible]is ætatis exo[illegible]
Hanc Romani a Seruio Tullio vſq. in Capitolio coluerunt: quare cùm Tarquinius Priſcus tem-
plum Ioui Capitolino extruere vellet, & propterea omnium aliorum Deorum, qui in C[illegible]pitolio
colebantur, templa exaugurarct, Terminus & Iuuentas cedere nolue[illegible]t, quod Roma[illegible] [illegible]
trax[illegible], fore vt nunqua termini Vrbis mouerentur, nec vnquam iuuen[illegible]is vigor deeſſet. [illegible]
nyſius Halicarnaſſæus lib. 4. Auguſtinus de Ciuitate Dei, lib. 6. cap. 1. Iuuentas Dea [illegible] T[illegible]
no Deo Ioui voluit concedere in Capitolio condendu. Liuius lib. 5. extremo. A[illegible] [illegible]
ædem vouit M. Liuius Conſul, quo die Haſdrubalem exercitumq; eius cecid[illegible] [illegible]uam idem C[illegible]
ſor M. Cornelio, P. Sempronio Coſs. faciendam locauit C. Licinius Lucu[illegible]lus, Duum[illegible]
uit, XV[illegible]. annis poſt, quam vota erat. Liuius lib [illegible]6. & qui addit, ludos etia huiu[illegible] [illegible] F
cauſa factos, & quidem cum maiore religione, quod nouum cum Antiocho bel[illegible]um tun[illegible]

ORBONA Dea colebatur, ne orbos faceret. Arnobius libro 4. [illegible]
batos liberis parentes. Araeius P[illegible]io libro 2. capite 7. teſte, ad Larium æd[illegible] erat. Quanquam
vocabulum Orbonæ inde eiectum erat. Reſtituit autem Adrianus Iuſſius libro 3. Animaduerſo-
rum, capite 1.

VOLVPIA Dea, à voluptate [illegible]a eſt, quod voluptatem hominibus afferret. Auguſtinus lib.
4. de Ciuitate Dei, c[illegible]. 8. Nihil de ea apud Scriptores veteres inuenitur, [illegible] quod ſace[illegible]um ha-
buerit propè portam Rom[illegible]nulam in via noua. Sic enim Ioſephus Scaliger, vbi vulgati habent,
n[illegible]ualia. I[illegible] eo ſacello, teſte Macrobio, in ara Volupiæ, fuit ſimulachrum Angeroniæ, de qua Dea
alibi. Sacellum Volupiæ à P. Victore collocatur regione Vrbis [illegible] quæ dicitur Palatium. De ſi- G
mulachru huius Deæ Lilius Gyral[illegible]us ſcribit eſſe, qui Volupiam [illegible]ingerent in throno, inſtar re-
ginæ, [illegible]d pallidiori aſpectu, & q[illegible] virtutes ſubtus pedes habere videretur: quam tamen opinio-
nem ipſe non magnifacit. Meminit & Cicero Volupiæ lib. 2. de Natura Deorum.

LVBENTINA,

A LVBENTINA, ſiue LIBENTIA, à libendo dicta, teſte Varrone, qui & Venerem eam eſſe ſignificat. Auguſtinus [illegible] eam nomen habere docet.

ANCVLI & ANCVLAE Dij Deæq. erant ancillarum, ab iisq. colebantur. Appellati ſic ſunt ab anculis, quod [illegible] præeſſent: vel à verbo anculare, quo antiqui vtebãtur, pro miniſtrare Feſtus.

Dij Nuptiales.

IN nuptiis etiam peculiares Dij multi adhibebantur, & colebantur, quos iam enumerabimus. Plutarchus in Quæſtionibus Rom. quæſt. 2. auctor eſt, matrimonium contrahentes ſecundùm vulgi opinionem, quinque Deorum ope indiguiſſe: Iouis perfecti, ſiue adulti: Iunonis perfectæ, ſiue adultæ: Veneris Suadæ, ac Dianæ (ea Lucina eſt) quam parturientes inuocant. Sed

B & multi alij adhibebantur, quorum hæc nomina apud Auguſtinum & alios reperiuntur.

IVGATINVS dicebatur, quòd coniuges coniungeret: hic colebatur cùm mas & fœmina iungebantur. Auguſtinus lib. 4. cap. 11. & lib. 6. cap. 9.

DOMIDVCVS Deus colebatur, cùm domum ducenda erat, quæ nubebat. Dicebatur etiam Iuno domiduca eandem ob cauſam.

DOMITIVS celebrabatur, vt eſſet in domo noua nupta.

MANTVRNA Dea adhibebatur, vt noua nupta cum viro maneret.

VIRGINENSIS Dea adhibebatur, cùm Virgini zona ſolueretur. De his omnibus Auguſtinus lib. 4. de Ciuitate Dei, & lib. 6. cap. 9.

CINXIA etiam Iuno colebatur, de qua ſic Feſtus: Cinxiæ Iunonis nomen ſanctum habebaC tur in nuptiis, quod initio coniugij ſolutio erat cinguli, quo noua nupta erat cincta.

MVTINVS [illegible] & Priapus [illegible] per cuius immaniſſimum & turpiſſimũ faſcinum, ſedere noua nupta iubebatur [illegible] o & religioſiſſimo matronarum. Lactantius lib. 1. cap. 20. Auguſtinus lib. 6. cap. 9.

DEVS PATER SVBIGVS adhibebatur, vt virgo à viro ſubigeretur.

DEA MATER PREMA colebatur, vt ſubacta virgo, ne ſe commoueret cùm premeretur. Martianus Capella lib. 2. de Nuptiis Mercurij & Philologiæ. [illegible] etiam Iunonis Interducæ, Domiducæ, Vnxiæ, Cinxiæ: quæ ſcilicet nuptarũ itinera protegeret, eas in ædes nouorum maritorum duceret, vnctis [illegible] poſtium adeſſet: de qua re poſt dicetur in ritibus nuptiarum. Huc pertinet etiam Dea Viriplaca.

D VIRIPLACA Dea, à placando nomen habet, quòd viros placaret, de qua Valerius Maximus libro 2. capite 1. Quoties, inquit, inter virum & vxorem aliquid iurgij intercesſerat, in ſacellum Deæ Viriplacæ, quod eſt in Palatio, veniebant: & ibi inuicem locuti, quæ voluerant, contentione animorum depoſita, concordes reuertebantur. Dea nomen hoc à placandis viris fertur aſſecuta: veneranda quidem, & neſcio an præcipuis, ſed exquiſitis ſacrificijs colenda: vtpotè quotidianæ & domeſticæ pacis cuſtos, in pari iugo charitatis, ipſa ſui appellatione virorum maieſtati debitum, ac fœminis reddens honorem. Hæc ille. Sacelli eius meminit P. Victor, regione X. Vrbis Romæ, & in eadem Onuphrius Panuinius.

De Dijs Deabusq., quæ parturientibus præerant.

E MENA Dea fuit, quæ fluoribus menſtruis mulierum præeſſe putabatur. Auguſtinus lib. 7. Iouis filia hæc Luna creditur, quippe Græcè Μήνη Luna dicitur. Menam idem Auguſtinus priuignam Iunonis dixit.

De IVNONE FLVONIA, & IVNONE LVCINA, diximus ſuprà.

PARTVNDA etiam parientium Dea erat, & ab ijs colebatur.

LATONA Apollinis & Dianæ mater fuit. Huic ait Ælianus in Varia hiſtoria, exiſtimatum gallum gallinaceum in amore fuiſſe, propterea quòd ei parienti adfuerit, & quod etiam nunc parientibus adſit, eiſque faciles partus efficiat.

EGERIAM Deam mulieres colebant, quod eam eredebant opitulari partu egerendo. Ita Feſtus. Egeriæ Nymphæ ſacrificabant prægnantes, quod eam putabant facilè conceptum al-

F uum egerere.

NIXII Dei dicti fuerunt ab enitendo, id eſt, pariendo. Feſtus. Nixij Dei tria ſigna appellantur in Capitolio ante cellam Mineruæ, genibua nixa, velut præſidentes parientium nixibus: quæ ſigna ſunt, qui memoriæ prodiderint, Antiocho rege Syriæ ſuperato, M. Attilium ſubtracta populo Romano deportaſſe, atque ibi poſuiſſe.

PROSA, vel PRORSA, & POSTVERTA, Deæ fuère apud Romanos celebratæ, quibus & aræ, & ſacra fuerunt conſtituta, ob pariendi diſcrimina. Proſa enim præeſſe [illegible] exiſtimabatur, quæ rectum ac legitimum partum ederent: Poſtuerta verò [illegible] ægris & infirmis, & cùm præpoſterè partus edebatur. Agellius libro decimoſexto, capite decimoſexto, ex Varrone: Quando infantes contrà naturam fortè conuerſi in pedes ſunt, brachijs plerunque didu-

G ctis retineri ſolent, ægriusq. tunc mulieres enituntur. Huius periculi deprecandi gratia aræ ſtatutæ ſunt, Romæ duabus Carmentibus: quarũ altera Poſtuerta nominata eſt, Proſa altera à recti peruerſiq. partus & poteſtate & nomine. A Macrobio tñ Poſtuerta & Anteuerta, ſiue Polluorta alia ratione explicantur. Dicit enim Veteres eas ideò coluiſſe, quòd ea omnia intelligi oporteret

exiſtimarent, quæ præterita & futura eſſent. Qua ex re Comites diuinitatis eas appellauerit, non A
ſecus ac conſiliũ & prouidentiã, quibus humana omnia & diuina expendantur, & præuideātur.
Mulieri fœtæ, poſt partum tres Deos cuſtodes adhiberi, commemorat apud Auguſtinum li-
bro 6. capite 9. Varro, ne Syluanus Deus per noctem ingrediatur, & vexet, eorumque cuſtodum
ſignificandorum cauſa tres homines circumire limina domus, & primo limẽ ſecuri ferire, poſtea
pilo, tertio deuertere ſcopis: vt his datis culturę ſignis, Deus Syluanus prohibeatur intrare: quia,
inquit, neque arbores cæduntur, atque putantur ſine ferro: neque far conficitur ſine pilo: neque
fruges coaceruantur ſine ſcopis. Ab his autem tribus rebus, tres nuncupati Dij, Intercidona à
ſecuris interciſione: Pilumnus à pilo: Deuerra à ſcopis: quibus Dijs cuſtodibus, contra vim Dei
Syluani fœta conſeruatur.
Ad mulieres etiam propriè pertinet Mater Matuta, quá, vt ait Feſtus, antiqui ob bonitatem B
ſic appellarunt. Hæc fuit Inò Cadmi filia, quæ & Leucothea Græcis dicebatur. Fabulam eius ha-
bet Ouid. in 3. Metam. & 6. Faſtor. Ædem ei primus poſuit Seruius Tullius rex, quam poſtea re-
fecit Camillus, confecto bello Veienti. Liuius lib. 5. Camillus Dictator ſatis iam omnibus ad id
bellum (Veientinum ſcilicet) paratis, ludo magnos ex Senatuſconſulto vouit, Veijs captis ſe fa-
cturum, ædemq; Matutæ matris refectam dedicaturum. Iam antè ab Rege Ser. Tullio refectam.
Idem Plutarchus in Camillo. Ab huius Deæ templi aditu ſeruæ prohibebantur. Vnam duntaxat
matronæ introducebant, & colaphos genis eius infligebant. Cuius rei cauſam inquirit Plutarch.
in Quæſtiunibus Rom. quæſt. 16. Ab hac Dea nulla mulier ſuis, ſed ſororum liberis bona preca-
bantur. Plutarchus quæſt. 17. Ideoq; in ſacris eius ſororum liberos pro ſuis in vlnas accipiebant.
Plutarchus in Camillo. Liuius lib. 34. meminit, in foro Olitorio dedicatæ ædis Iunonis Matutæ. C
Verùm Carolus Sigonius pro Matuta Soſpitam legendum, nec Matutæ cognomen Iunoni tri-
butum fuiſſe, docet.
BONA etiam Dea, muliebris Dea fuit, de qua Plutarchus in Cæſare hæc ſcribit: Colitur Ro-
mæ Dea, quam Bonam appellant, vt Græci muliebrem. Hanc Phryges Mydæ Regis matrẽ fuiſſe
putant. Romani Nympham Dryadem Fauni vxórem, Græci de nutricibus Bacchi vnã: eam ſci-
licet, quam nominari nefas eſt: itaq. apud hos, cum ſacra ei fiunt, viteis palmitibus ſcenæ tectæ
[illegible]ntur & ſecundum fabulam, Draco ſacer apud Deam collocatur. Cùm ea ſacra peraguntur,
[illegible]m accedere aut ijsdem in ædibus eſſe nefas ducitur: ipſe inter ſe mulieres multa cũ Orphi-
cis conuenientia ubire feruntur. Eorum orgiorum tempus & celebrandi munus cum ad Con-
ſulem vel Prætorem deuenit, ipſe, & omne quod eſt maſculum, ædibus egrediuntur: vxor domum D
exornat, & pleraq. noctu fiunt, iocis ad nocturna ſacra admixtis, muſicaq. multa adhibita. Hacte-
nus Plutarchus. Lactantius ex Sext. Clodio refert, Faunam vxorẽ Fauni fuiſſe, quæ, quia contra
morem decusq. regium clàm vini ollam ebibiſſet, & facta ebria eſſet, virgis myrteis à viru vſq. ad
mortem cæſa fuerit: poſtea cùm Regem facti ſui pœniteret, & vxoris deſiderium ferre nô poſſet,
diuinum illi numen delatũ eſſe: idcircoq. in ſacris eius obuolutam vini amphoram poni ſolitam.
Quæ Plutarchus in Quæſt. Rom. q. 20. pauló aliter narrat. Macrub. lib. 1. Saturn. cap. 12. multa de
Bona Dea habet, quá eandẽ dicit eſſe Terram vel Tellurẽ, & appellari interdum Bonam Deam,
interdum Faunam, Opem, Fatuam, Boná Deam, quód omnium nobis ad victum bonorũ cauſa
ſit: Faunam, quod omni vſui animantium faueat: Opem, quod ipſius auxilio vita conſtet. Fa-
tuam, a fando, quòd infantes partu editi non prius vocem edant, quàm attigerint terram. Plura E
de hac apud Macrobium lege. Huius Deæ ſacra violauit P. Clodius, is qui poſtea Ciceronem in
exilium pepulit, de quo Cicero ipſe in Oratione de Aruſpicum reſponſis, & alibi. Plutarchus in
Cæſare, Cicerone. & alij.
Fuit & MANA GENETA à Romanis culta, quam Plutarchus in Quæſt. Rom. q. 52. à ma-
nando dictam fuiſſe, & ortui atq. partui præeſſe putat, non aliter atq. apud Græcos Hecate. Huic
canem immolari, votoq. ab ea peti dicit, ne quis domi natorum bonus fiat.

Dij alij ab hominum actionibus ſumpti.

MVRCIA Dea deſidiæ exiſtimata eſt, quæ faceret hominem murcidum, id eſt, nimis deſidio-
ſum. Auguſtinus lib. 4. cap. 16. & Arnobius. Feſtus: Murciæ Deę ſacellum erat ſub monte Auen F
tino, qui antea Murcus dicebatur. Tertullianus libro de Spectaculis Murciæ quoq; idolum fe
cit. Murciam enim Deam moris eſſe volunt, cui in illa parte ædem vouère. Vide Ioſephum Sca-
ligerum caſtigationibus in Feſtum.
STRENVA, quæ impellebat homines, vt ſtrenuè quid agerent. Eius ſacellum fuit in via ſa-
cra. Varro lib. 4. de Lingua Latina.
STIMVLA Dea, quæ vltrà modum ad agendum ſtimularet. Auguſtinus.
AGENORIAM vocabant, quæ ad agendum excitaret, ab agendo dictam. Auguſtinus.
AGONIVS etiam Deus dictus, qui præeſſet rebus agendis.
HORTAM ab hortando dictam, quod ad honeſtas actiones exhortaretur, & incitaret. Plu-
tarchus in Quæſtionibus Romanis, quæſtione 46. ex Antiſtio Labeone docet: quam tamen ait G
alijs videri eam eſſe, quæ pòſt Hora fuerit appellata, Dea agilis, & multis intenta negotijs. Alios
etiam dicit exiſtimare, hoc nomen à Græco ὁρᾶν, quod eſt videre, ei tributum eſſe, quod ſit Dea
inſpiciens res. Ennius & Ouidius memoriæ produnt, eam Quirini, vel Romuli vxorem fuiſſe,
quæ

A quæ ... omne H... dicta ſit. Eius templum ſemper apertum manſiſſe Plutarchus ſcribit, vel quia Dea ſit hortans, & incitans ad honeſtas actiones, vt ſignificetur induſtriam eam, ſemperque occupatam nunquam cunctari debere, nunquam incluſam, impeditámue teneri: vel vt ſignificet nunquam res humanas negligi debere, cum omnia obſeruet, & ſollicita ſit de omnibus ... etiam ... In qua Vrbis regione templum hoc ſciri non poteſt. Nonius Marcellus vbi Ennium verſum ex lib. 1. Annal. recitat:

... Quirine pater veneror, Horamq́ue Quirini.

Iuuentutis Deam fuiſſe dicit. Agellius lib. 13. cap. 21. Quirini vxorem vocat. Viues ad Auguſtinum lib. 4. cap. ... eandem cum Dea Stimula fuiſſe putat.

CATIVS Deus dictus, qui homines catos, id eſt, acutos faceret. Auguſtinus lib. 4. cap. 21.

B VOLVMNVS Deus & VOLVMNA Dea, à volendo dicti, quòd bona vellent fuerunt etiam Dij nuptiales, vt benè coniungerentur coniuges.

ADEONA & ABEONA Deæ cultæ fuerunt, quæ adeundi & abeundi facultatem præſtarent. Auguſtinus lib. 4. cap. 21. & lib. 7. cap. 3.

VACVNAM ait Varro lib. 1. Rerum diuinarum Victoriam dictam eſſe à Sabinis & ea maximè gaudere eos, qui ſapientia vincunt. Alij alia de ea tradunt. Porphyrio Horatij interpres ali... ſcribens: Vacuna apud Sabinos ... Dea, quæ eſt ſub incerta ſpecie formata, quidam Mineruam, alij Dianam putauerunt nonnulli & Cererem eſſe dixerunt: ſed Varro Victoriam. Hæc ille. Quidam volunt, Vacunam Deam ... ditam fuiſſe, quæ vacantibus & otioſis præeſſet. Eius templum Romæ fuit, ... Commen... C tario Reipublicæ Rum... in deſcriptione XIV. Vrbis regionum. Onophrius P... docet: locus tamen ... ignoratur.

VITVLAM Deam Hyllus in libro, quem de Diis compoſuit, vocari dicit, quæ lætitiæ præeſſet. Piſo ait, Vitulam Victoriam nominari: huius rei argumentum hoc profert, quòd poſtridie Nonas Iunias, rebene geſta, ... pridie populus à Thuſcis in fugam verſus ſit: vnde Populi fugia dicuntur, poſt vi... ... ſacrificiis fiat vitulatio. Quidam nomen eius animaduertendum putant, quod ... ſacra dicuntur, quia frugibus vita humana ... Macrobius lib. 3. Saturnal. cap. 2.

PELLONIA, ... potens credebatur. Arnobius & Auguſtinus lib. 4. cap. 21.

NVMERIA Dea, quæ numerare docere credebatur, vel ad numeros pertinere. Auguſtinus D lib. 4. cap. 11.

FESSONIA ... ſſos iuuaret. Auguſtinus lib. 4. cap. 21.

VIALIA, quæ ... erroribus viarum liberabat. Arnobius lib. 4.

AVERRVNCVS Deus erat, q auertere credebatur mala: ſic dictus, ab auerruncare, quod pro auertere veteres dixerunt, quemadmodum verruncare, pro vertere: ſic Pacuuius, Dij nouerint meliora, atque ... auer... ... Ab hoc igitur Deo precari ſolebant, vt pericula auerteret. Varro.

ANGERONA ... Dea fuit, ſic dicta, vt habet Feſtus, quod angores ac animi ſollicitudines propitiata depelleret. In huius Deæ tutela fuiſſe Romam a quibuſdam proditur. Macrobius. Simulachrum Deæ ... ore obligato, atque ſignato, & in ara Volupiæ collocabatur, propterea quod E q ſuos dolores ... diſſimularent, perueni... patientiæ beneficio ad maximã voluptatem. Sacrificium ei ideo dicit Iul. Modeſtus, quòd pop. Rom. morbo & angina, qua omne genus animalium ... liberatus fuerit. Hæc ferè Macrob. ... Feſtus ...

HEREM MARTEAM antiqui accepta hæreditate colebant, quæ à nomine appellabatur Heredum ... Martibus Comitibus putabatur. Feſtus.

STATAE matris ſimulachrum ... Feſtus, in foro colebatur, poſtquã id colluſtrauit. Ioſephus Scaliger. Cæſus ſtatuit legendum opinatur ... ne lapides igne corrumperentur, q plurimus ibi fiebat ... tempore, magna pars populi in ſuos quiſq; vicos retulerunt eius Deæ cultũ.

LAVERNAM Deam Romani fures præcabantur, vt inſtituta ſua & conſilia furandi ... tiendi fortunaret. Plautus Corniculaia: Mihi Lauerna in furtis celebraſsis manus. Horatius: F Pulchra Lauerna, Da mihi fallere. Erat autem hæc Dea tantum caput, ſine reliquo corpore. Vide Ioſephi Scaligeri caſtigationes in Feſtum. Huius Deæ lucus erat Romæ, de quo Feſtus. Lauerniones fures antiqui dicebant, quod ſub tutela Deæ Lauernæ eſſent. in cuius luco obſcuro, ... furta, prædamq; inter ... id eſt diuidere) Hinc & Lauernalis porta vocata eſt.

NAENIA Dea funerum erat. Eius ſacellum extra portam Viminalem fuit dedicatum. Alias Nænia, vt ait Nonius, ſignificat ineptum & inconditum carmen, quod adducta mulier, quæ præfica diceretur, iis quibus propinqui non eſſent, mortuis e... Varro lib. 4. de Vita populi Rom. Ibi à muliere, quæ optuma voce eſſet, (ſic legit Guil. Canterus) per quàm laudari, deinde næniam cantari ſolitam ad tibias & fides. Feſtus: Nænia eſt carmen, quod in funere laudandi gratia cantatur ad tibiam. Sunt qui eo verbo finem ſignificari putant. Quidam volunt Næniam ideò G dici, quòd voci ſimilior querimonia fluentium ſit.

De Libitina, Orco, Plutone, &c. aliàs diximus. Illud etiam nũ eſt ſilentio prætereundum, veteres ſingulis partibus humani corporis ſingulos Deos præfeciſſe. Caput Ioui deferebãt. Neptuno pectus, cinctum Marti. Frontem Genio ſacram facit Seruius: vnde, inquit, Deum venerantes

frontem tangimus. Superciliain Iunonis tutela fuiſſe ait Sextus Pompeius, quòd iis protegan- A
rur oculi,, per quos luce fruimur, quá à Iunone tribui putabant,Lucina inde dicta. Oculos Cu-
pidini Veneris filio, in quibus excubet, ceu ſpecula quadam, tribuit Philoſtratus: Mineruæ eus
ſacros tradit Fulgentius. Aurem Memoriæ conſecratam refert Seruius. Locus retro autem dex-
tram Nemeſi attributus fuit, quo referimus, vt Plinij verbis dicam, tactu ore proximum à mini-
mo digitum veniam ſermonis à Diis ibi recordantes. Dextra Fidei ſacra eſt: nam in fide porrigi
tur. Dorſum & poſticæ partes Plutoni propriæ adſcribuntur ab Artemidoro. Renes & inguina
Veneri adiudicantur. Pedes Mercurio. Genua Miſericordię conſignauit antiquitas, quòd ea ſup-
plices attingant, ad hæc manus tendant, hæc vt aras adorent, vt inquit Plinius. Tali, plantæúe pe-
dum in Thetidis poteſtate fuerunt. Digiti Mineruæ conſecrati, Seruio teſte. Vide Lilium Gre-
gorium Gyraldum Syntagmate 1. Deorum gentilium. & Hadrianum Iunium libro 4. Animad- B
uerſorum, capite 12.

De Dys ruſticis CAP. XX.

MARCVS TERENTIVS Varro cooſcripturus pręcepta de re ruſtica inuocat XII. Deos
conſentes, non eus de quibus ſuprà diximus, qui à Ioue adhibebantur in conſilium,
ſed eos, qui præerant agriculturæ. Verba eius ſunt hæc: Quoniam, inquit, vt aiunt,
Dei facientes adiuuant, prius inuocabo eus: nec, vt Homerus & Ennius, Muſas. ſed
XII. Deos conſentes. Neque tamen vrbanos, quorum imagines ad forum auratæ ſtant, ſex ma-
res, & fœminæ totidem. ſed illos XII. Deos, qui maxime agricolarum duces ſunt. Primùm, qui C
omnes fructus agriculturæ cœlo & terra continent. Iouem & Tellurem itaque duo hi parentes
magni dicuntur. Iuppiter pater appellatur. Tellus terra mater. Secundò Solem & Lunam, quo-
rum tempora obſeruantur, cum quædam ſeruntur & conduntur. Tertio Cererem & Liberum,
quod horum fructus maximè neceſſarij ad victum. Ab his enim cibus & potio venit è fundo.
Quarto, Robigum ac Floram, quibus propitiis, neque rubigo frumenta, atque arbores corrum-
pit, neque non tempeſtiuè florent. Itaque publicè Rubigo feriæ, Robigalia, Floræ, ludi Foralia
inſtituti. Item aduenerunt Mineruam & Venerem, quarum vnius procuratio olivęti, alterius hor-
torum: quo nomine ruſtica Vinalia inſtituta. Nec non etiam precor Lympham ac Bonum euen
tum: quoniam ſine aqua omnis arida ac miſera agricultura: ſine ſucceſſu ac bono euentu, fruſtra-
tio eſt, non cultura. Hactenus Varro: vnde qui ruſtici Dij præcipui fuerint, facile intelligimus. D
De Ioue, Tellure, Sole, Luna, Cerere, Libero, Minerua, Venere & Lympha, ſiue Nymphis dixi-
mus antè: itaque de reliquis hoc capite agemus, quibus etiam alius huc pertinentes adiiciemus.

PALES.

DE PALE Dea quæ dicam, pauca habeo: Seruius ait, eam fuiſſe Deam pabuli, cui ſacrificati
ſunt pro felici prouentu pabuli, & incolumitate pecorum. Idem ſcribit, alios putare eam Veſtam
eſſe, alius Matrem Deum. Feſtus: Pales dicebatur Dea Paſtorum. An templum ei Romæ conſtru-
ctum fuerit, nondum apud quenqua legi: culta tamen ab iis fuit, in eiuſq. honorem feſtum, quod
Patilia, vel Parilia dicebant, celebratum, vt alio libro oſtendam: propterea multa eius mentio eſt
apud Virgilium, Ouidium, Tibullum, Propertium, Varronem, & alios. Notat etiam Seruius, Pa- E
len à Virgilio genere fœminino dici: ab alijs, genere maſculino.

FLORA.

DIXIMVS ſuprà duas à Romanis Accas fuiſſe cultas, alteram Larentiam Romuli & Remi
nutricem, alteram verò Tarrutiam. De Larentia antè verba fecimus, de Tarrutia hic agemus.
Scribunt Plutarchus in Quæſtionibus Romanis, Macrobius lib. 1. Saturnal. cap. 10. Auguſtinus
lib. 6. cap. 7. de Ciuitate Dei. & alij, Ancu Martio regnante æditumm Herculis per ferias ocian-
tem Deum teſſeris prouocaſſe, ipſe vtriuſque manum tuente, adiecta conditione, vt victus cœ-
na, ſcortoque mulctaretur. Victore itaque Hercule, æditumm Accam Larentiam, nobiliſsimum
per id tempus ſcortorum, intra ædem incluſiſſe cum cœna, eamque poſteru die diſtuliſſe rumo- F
rem, quod póſt concubitum Dei accepiſſet munus, ne commodum primæ occaſionis, cum ſe do-
mum reciperet, offerendæ aſpernaretur. Eueniſſe itaq., vt egreſſa mox templo a Taruntio, ſive
Tarrutio captó eius pulchritudine compellaretur, cuius voluntatem ſecuta, ſumptaque nuptiis,
poſt obitum viri omnium bonorũ eius facta compos, cùm decederet, populum Romanum nun-
cupârit hæredem. Et ideò ab Anco in Velabro, loco Vrbis celeberrimo ſculpta ſit, ac ſoleone ſa-
crificum eidem conſtitutum, quo Diis manibus eius per Flaminem ſacrificaretur. Addunt qui-
dam, quod à vero nó eſt alienum, ipſam hac conditione populum Romanum hæredem reliquiſ-
ſe, vt ſibi quotannis ſuum natalem celebrarent, editis ludis, quod cùm Senatui flagitioſum viſum
fuiſſet, ab ipſo nomine argumentum ſumi placuiſſe, vt pudendæ rei quædam dignitas adderetur.
Deam igitur finxiſſe, quæ floribus præeſſet, quamque placari oporteret, vt fruges cum arbori- G
bus aut vitibus benè, proſpereque floreſcerent. Hæc Lactantius lib. 1. Diuinarum inſtitutionum,
cap. 20. & addit, Eum colorem ſecutum in Faſtis Ouidium narraſſe. Floram fuiſſe nó ignobilem
Nympham, quæ ſit Chloris vocitata, eamq; Zephyro nuptam, quaſi dotis loco id accepiſſe mu-
neris

A neri à marito, vt haberet omnium florum poteſtatem. De Floralibus quæ in huius Deæ honorem celebrabantur, pòſt dicemus.

POMONA Dea fuit, quæ, vt Varro & Feſtus aiont, leuiſsimo agrorum fructui pomis præerat. Hæc proprium habebat Flaminem, qui dicebatur Flamen Pomonalis.

VERTVMNVS, ſiue vt alij ſcribunt, VORTVMNVS. Etiam hunc Deum inter ruſticos referre placuit. Sic autem appellabant eum Deum, qui præerant rebus contrahendis, ac vertendis, id eſt, permutandis: vel ab anno verſo nomen hoc habebat: vel ab eo, quod anni vertentis poma percipiat. de quo Propertius lib. 4.

Quid miraris meas tot in vno corpore formas?
Accipe Vertumni ſigna paterna Dei.
B *Tuſcus ego. Tuſcis orior: nec pœnitet inter*
Prælia Volſinios deſeruiſſe focos.
Nec me turba iuuat, nec templo lætor eburno,
Romanum ſatis eſt poſſe videre forum, &c.

Plura lege apud Propertium. Propterea autem quòd hic Deus ad omnes figuras ac formas opportunus erat, credebatur etiam menteis hominū, & cogitationes in rebus emendis ac vendendis vertere, immutare, ac variè eſſicere. itaq; mobili ingenio & inconſtantes homines iratis Vertumnis natos dicebant, vt Horatius Satyra 7. lib. 2. Antonius Fanenſis in lib. 6. Faſtorum Ouidij multa de Vertumno habet, & inter alia dicit, eſſe qui Vertumnum affirmēt fuiſſe vetuſtiſsimum
C Thuſcorum Regem, qui vinearum & pomiferarum arborum ſerendarum tradiderit rationem, cui Thuſci illi, qui cum Lucumone in auxilium Romuli veniſſe dicuntur, Romæ templum ædificàrint. Aſconius in 3. Verrinam ait, Vertumnum Deum eſſe rerum auertendarum: id eſt, mercaturæ. Huius ſignum & templum in vico Thoſco ad Opis & Cereris aras conſtituerunt. Feſta eius, quæ menſe Octobri celebrabantur Vertomnalia appellàrunt.

SEIA & SEGETIA, ſiue SEGESTA, harum duarum Diuarum ex Varrone meminit Auguſtinus lib. 4. de Ciuitate Dei, cap. 8. cùm ait: Sata frumenta quamdiu ſub terra eſſent, præpoſitam voluerunt habere Deam Seiam: cùm verò iam ſuper terrā eſſent, & ſegetem facerent, Deam Segetiam. Quam vero hic Auguſtinus Segetiam, eam Plinius Segeſtam appellat, lib. 18. cap. 2. vbi etiam Seiæ meminit. Verba eius ſunt: Seiam à ſerendo, Segeſtam à ſegetibus appellabant, quarum
D ſimulachra in Circo videmus. Ex eodē Plinio diſcimus, à Numa Pompilio eas conſecratas eſſe. Has Deas qui nominaſſet, eum ferias obſeruare ſolitum, Macrob. lib. 1. Saturn. cap. 16. docet.

TVTILINA, vel Tutelina à tuendo dicta, frumentis collectis, atq; reconditis, vt tutò ſeruarentur præpoſita fuit, quemadmodum Auguſt. lib. 4. de Ciuit. Dei, cap. 8. docet. Hanc Adr. Turnebus arbitratur eſſe, cuius nomen ſub dio proferri non fas fuerit, Plin. lib. 18. cap. 2. auctore. Macrobius etiam lib. 1. Satur. cap. 16. docet, eos, qui eā inuocarent, ferias obſeruaſſe. Ædicula eius in XIII. Vrbis regione, in monte Auentino fuit, teſte P. Victore. Simulachrum eius etiam in Circo fuit. Plinius lib. 18. cap. 2. Quidam etiam Titulinam vocant, cui aram in Auentino dicatam ad populi Romani tutelam, Ioſephus Scaliger in Varronem ſcribit.

TVTANVS & TVTILINA Dij, qui rebus tuendis præerant. Nonius Marcellus. Hunc Var-
E ro in periculoſis ſubitisq; rebus inuocari dicit, non aliter atq; Herculem malorum depulſorem. Tutilinam inauſpicato nominari nefas eſt. Fuerunt & alij Dij, frumētis præpoſiti, de quibus Auguſtini verba adſcribam: Proſerpinam, inquit, præfecerunt frumentis germinantibus: geniculis, nodiſq; culmorum Deum Nodotum: inuolumentis folliculorum Deam Volutinam: cùm folliculi pateſcunt, vt ſpica exeat, Deam Patelenam: cùm ſegetes nouis ariſtis æquantur, quia Veteres æquare hoſtire dixerunt, Deam Hoſtilinam: florentibus frumentis Deam Floram: Lacteſcentibus Deam Lacturciam, Seruius in 1. Georg. Lactantem Deum eſſe ait, qui lac infundat ſegetibus, & eas faciat lacteſcere; matureſcentibus Deam Matutam: cùm runcantur, id eſt, à terra auferuntur Deam Runcinam. Hactenus Auguſtinus lib. 4. cap. 8. Idem cap. 21. meminit Deæ Fructeſeæ, quæ fructibus præeſſet: Dei Spinienſis, quæ ſpinas ex agris eradicaret.

F ROBIGVS Deus à robigine, ſiue rubigine dictus, rubiginē à ſegetibus auertere putabatur, cui etiam feſta Robigalia celebrabantur. Eius multa mentio apud Varronem lib. 5. de Ling. Lat. & lib. 1. de re ruſtica apud Feſtum, Auguſtinum lib. 4. de Ciuitate Dei, cap. 21. vbi dicitur Robigo, genere fœminino. Viues Robigum, quaſi Robigum dici putat, à rodendo. Meminit huius etiam Plinius lib. 18. cap. 17. & 29. De Robigalibus dicemus alibi.

BONVS quoq; Euentus ab antiquis cultus eſt. Huius ſimulachrum, vt Plin. lib. 35. ſcribit, ab Euphranore ita factum erat, vt dextera paterā, ſiniſtra ſpicam ac papauer teneret. Boni Euentus meminit Varro in 1. de Re ruſt. inter conſentes diuos agricolarum, vt modò diximus, Plinius auctor eſt. Praxitelem eius ſimulachrū in Capitolio feciſſe. Templi Boni Euentus quædā etiā hudie veſtigia Romæ cernūtur, inter Mineruā & S. Euſtachium, vt à pleriſq. creditur. Lilius Gyraldus.

G POPVLONIAM & FVLGORAM coluerunt, Auguſtinus lib. 6. de Ciuitate Dei, cap. 10. & Seneca in libro de Superſtitione, fortaſſe ideò ne populationes & fulgura fierent.

PILVMNVS & PICVMNVS, de his duobus Seruius in 6. Æneid. Pilumnus & Picumnus fratres fuerunt Dij: horum Picumnus ſtercorandorum agrorum inuenit vſum: vnde & Sterqui-

linus dictus eſt. Pilumnus verò pilendi, ſeu pinſendi frumenti: vnde à Piſtoribus colitur, & ab ipſo pilum dictũ eſt. Hactenus Seruius. Nonius Marcellus Pilumnum & Picumnum Deos vocat, præſides auſpiciis coniugalibus, citatque Varronem lib.2. de Vita populi Romani. cuius hæc verba: Natus ſi erat vitalis ac ſublatus ab obſtetrice ſtatuebatur in terra, vt auſpicaretur rectus, Dijsque coniugalibus, Pilumno & Picumno in ædibus lectus ſpernebatur. A

STERCVLIVS etiam cognomen erat Saturni, qui ſic dicebatur, quod ipſe primùm ſtercore fœcunditatem agris comparauerit. Macrobius lib.1. Saturnal. cap.7.

BVBONA Dea, præerat bobus. Auguſtinus lib.6. de Ciuitate Dei, cap.9.

HIPPONA Dea equorum & ſtabuli fuit. Meminit eius Plutarchus in Parallelis. Appuleius lib.3. de Aſino aureo. Tertullianus in Apologetico. Fulgentius de Obſcuris vocibus. & alij.

MELLONA mellificationis Dea erat. Idem eodem luco, & Arnobius. B

IVGATINVS Deus iugis montium præſidebat.

COLLINA, cui collis hæc tamen ab Auguſtino Collatina dicitur, mendoſè vt puto.

VALLONIA, vallibus. Auguſtinus.

RVSINA Dea à rure numen habuit, quia ipſi rura commiſſa fuerunt. Auguſtinus lib.4. cap. 8. Hanc Lilius Gyraldus ab alijs Rurinam dici ſcribit. Huc etiam pertinent Terminus, Pan, Syluanus & Priapus.

TERMINVS.

TERMINVS Deus, inquit Feſtus dictus, quod in eius tutela eſſent agrorum fines. Hic ſecundùm Varronem à T. Tatio conſecratus eſt, ſecundùm alios à Numa Pompilio. Sic enim Dionyſius lib.2. Vt Romani contenti proprijs, aliena non concupiſcerent, Numa lege cauit, de terminandis prædiis. Cùm enim vnumquemque iuſſiſſet agrum ſuum circumſcribere, ac in finibus ſtatuere lapides. Hos ſacros eſſe Ioui Terminali voluit iuſſitque, vt quotannis ſtato die res diuina eo loco in paganorum cœtu fieret, ſacrato cum primis nobili feſto in honorem Deorum, qui terminis tutelares præſident. Id Romani vocant Terminalia, ſicut lapides ipſos terminos, quos noſtri, variante vna litera, Termonas, quos ſi quis transferre auſus fuiſſet, aut tollere, lege terminali caput eius his Dijs deuouit, interfectori ipſius tanquam ſacrilegi impunitate promiſſa, & puritate a ſcelere. Nec de priuatorum tantùm agris hoc ius ſanxit, verùm etiam de publicis, Hos quoque certis complexus finibus, vt Romanum agrum à vicinarum vrbium agris terminales Dij diſcernerent, & priuatum à publico: quod ius ex illo ſæculo reliquus Romanis religioſè ſeruatur, etiam noſtro tempore. Nam Deos putant terminos, eisque ſacra faciunt, non hoſtias cædentes, quod nefas ſit cruentari his lapidibus, ſed liba Cerealia, frugumq. afferentes primitias. Hactenus Dionyſius. Coluerunt Terminum in Capitolio, vbi cum Tarquinius Superbus templum ampliſsimum Ioui Optimo Maximo extruere vellet, & propterea omnium aliorum Deorum ædes exaugurare, Terminus & Iuuentus ei cedere noluerunt, qua de re Liuius. Dionyſius, Ouidius, Auguſtinus, & multi alij. Et de hac re intelligendum ænigma apud Agell. lib.12. cap. 6. C D

Semel, minúſne, an bis minus ſit, non ſat ſcio
An vtrumq; horum, vt quondam audiui dicier,
Ioui ipſi regi noluit concedere.

Significatur enim Terminus: & ſic explicat Angelus Politianus Miſcellaneorum cap.35. E

PAN.

PAN Deus, Mercurij filius, Latinè Inuus dictus, nomen accepit, quod πᾶν ſignificat omne: quia ſub ipſo vniuerſa rerum natura colatur, ſiue mundus. Inuus dictus ab eundo paſsim cum omnibus animalibus. Simulachrum eius caprina facie effingebatur, rubro colore, hirtis cornibus, pectore ſideribus radiante, in ima ſui parte hiſpida, & caprino pede, altero pede incuruo, quod eius ſimulachrum eleganter interpretatur Macrobius lib.1. Saturn. cap. 22. & ad rerum naturam transfert. De Pane etiam Silius Italicus lib.13. Bellorum Punicorum. Antiquiſsimum hoc fuit & honoratiſsimum Arcadiam numen, qui cùm in Italiam veniſſent, ſedibus ſub colle acceptis, & exædificatis more patrio domicilijs, omnium primũ Pani Lycæo templum conſtruũt, Themide iubente, in loco, quem Romani Lupercal nominant, cuius meminerunt Liuius, Iuſtinus, Plutarchus, & multi alij. Dionyſius lib.1. Erat tum, vt fertur, ſpelunca ſub tumulo magna, denſo querceto contecta, & ſub petris profundi fonticuli, ſolumq; rupibus contignum, nemoroſum, & frequentibus ac proceris opacum arboribus. Ibi ara dicata Deo more patrio ſacra fecerunt, quæ noſtro quoque tempore faciunt Romani menſe Februario, poſt Brumam, nihil mutantes ex ritu priſtino. Hæc ille. Plura habemus, vbi de Lupercis, & Lupercalibus dicendum erit. F

SYLVANVS.

Seruius ſcribit, Publicam ceremoniarum opinionem hoc habere, Syluanum eſſe Deum pecorum & agrorum. Prudentiores tamen dicere, eſſe ὑλικὸν θεὸν, hoc eſt, Deum ὑλικόν. Hylen autem eſſe fecem omnium elementorum: id eſt, ignem ſordidiorem, & aerem, item aqua & terram ſordidiorem, vnde cuncta procreentur, quam Græci ὕλην, Latini materiam appellarunt, vnde Syluani nomen factum. Eſt apud Ælianum de Hiſtoria animalium Crathim Sybaritam concubuiſſe G

cum

A capra, & inde natum puerum, qui caprina haberet crura, & humanam faciem, qui fuerit in Deorum numerum relatus, & Syluanus Deus appellatus. Quod Syluanus infeſtus fuerit puerperis, Auguſtinus lib. 6. & 15. de Ciuitate Dei docet, & nos pauló antè meminimus.

PRIAPVS.

IMPVRVS & obſcœnus hic Deus fuit, de quo, vt multa dicá, pudor meus non ſinit, hoc tantùm moneo, hunc ipſum hortorum Deum & cuſtodem, quod ex illo Virgilij Ecluga 7. liquet:

Sinum lactu & hac te liba Priape quotannis
Expectare ſat eſt, cuſtos es pauperis horti, &c.

Seruius. Priapus fuit de Lampſacu ciuitate Helleſponti de qua pulſus propter virilis membri
B magnitudinem, poſt in numerum Deorum receptus, meruit numerum eſſe hortorum. Dionyſij & Veneris filius fuit, cuius fabulam deſcribunt Apollonij interpretes, Stephanus, Suidas, & alij. Fuit etiam Deus nuptialis, dictus Mutinus, de quo ſuprà. Et de Dijs ruſticis hactenus.

De alijs Dijs Miſellaneis CAP. XXI.

RESTANT pauci aliquot Dij, qui in prioribus capitibus locum habere nó potuerunt, de quibus hoc capite dicemus.

PAVOR ET PALLOR.

C Hus Deos Tullus Hoſtilius III. Romanorum Rex vouit in prælio côtra Fidenates, tum cum Albani duce Metio Suffecio, ſiue, vt multis placet, Fufetio, diſceſſu ſuo ab exercitu Romano, eos non parum turbaſſent. Ita Liuius lib. 1. Tullus in re trepida XII. vouit Salios, ſanaq; Palluri ac Pauuri. Meminit eorum Aurel. Auguſtinus ſæpè, vt lib. 4. cap. 15. & 25. & lib. 6. cap. 10.

CLOACINA.

ALIA hæc eſt à Venere Cluacina, quemadmodum ex veteribus Scriptoribus docet Ioannes Viues, quem hic libenter ſequor. Dicta eſt Cloacina a cloaca, quod Romæ in Cloaca magna fuerit effigies eius inuenta, cumq; ignoraretur cuius ea eſſet, ex loci nomen ei inditum, Cloacinaq; appellata fuerit. Lactantius. Apud Auguſtum Clacacina legitur, quod tamen Ludouicus Vi-
D ues in Cloacinam mutandam eſſe contendit. Eſt igitur hæc Dea à Tarquinio Priſco conſecrata. Tertullianus ad ita Cloacinæ ludens, cùm dicit, Cloacam intelligit, his verbis in libro de Pallio: ſed omninó totum Empedoclem in adyta Cloacinæ detuliſſet. Vide & Turnebi Commentarius in Varronem de Lingua Latina.

AIVS LOCVTIVS.

HIC Deus à loquendo nomen habet, quód locutus fuerit, & præmonuerit Romanos de aduentu Gallorum, de quo ita Liuius libro 5. M. Ceditius de plebe nunciauit Tribunius, ſe in noua via, vbi nunc ſacellum eſt, ſuprà ædem Veſtę vocem noctis ſilentio audiuiſſe, clariorem humana, quæ Magiſtratibos dici iuberet, Gallos aduentare, id vt fit, propter aoctoris humilitatem ſpre-
E tum. Et panlo pòſt: Camillo expiandæ etiam vocis nocturnæ, quæ nunria cladis ante bellum Gallicum audita, neglectaq; eſſet, mentio illata, iuſſumque & templum in noua via Aio Locutio fieri. Eandem hiſtoriam recitat Cic. lib. 1. de Diuinat. & Plutarch. lib. de Fortuna Rom. & in Camillo. Ædes huius Dei à P. Victore ponitur in IIX. Vrbis regione: à Cicerone tamen & M. Terentio Varrone apud Agellium, non ædes, ſed ara tantùm ei cooſtructa eſſe ſcribitur.

RIDICVLVS, VEL REDICVLVS.

REDICVLVS etiam Deus à Romanis cultus eſt, cuius extra portam Capenam fanum conſtructum accepimus. Nam cùm ſecundo bello Punico Vrbem oppugnaturus Annibal acceſsiſſet, à Dijs iniecto metu receſsit. Feſtus.

F *TEMPESTAS.*

TEMPESTATIS ædes à M. Marcello extra portam Capenam conſtructa fuit, cùm is liberatus eſſet à periculo & tempeſtate, quam paſſus erat, cùm in Corſicam & Sardiniam nauigaret. Ouidius in Faſtis.

FEBRIS.

Colebant veteres quoſdam Deos, vt prodeſſent: quoſdam, vt ne obeſſent, placabant, vti Orbonam Robigum Febrim, &c. De Febri Dea ita ſcribit Val. Maximus: Febrim ad minus nocentum templis colebant, quorum vnum adhuc in Palatio, alterum in arce Marianorom, tertium in ſũmma parte vici Longi, in eaq; remedia, quę corporibus ægrotorum innexa fuerant, deferebantur. Memioit ædium huius Deæ aliquoties Cicero.
G

FVGIA.

FVGIAM exiſtimat Lud. Viues, Deá lætitiæ de fugatis hoſtibus fuiſſe, ad Auguſt. lib. 2. cap. 6.

FORNAX.

A

FORNAX Dea etiam exiſtimata eſt, quoniam ante triticum, & eius vſum, far fornacibus torrebatur: vnde eſt Dea Fornax conſtituta, cuius meminerunt Feſtus, Lactantius, & Ouidius in Faſtis.

CACIA.

CACIA Dea culta Romæ, quæ Caci ſoror fuit, vt ſcribit Lactantius, quæ de furto boum Herculi fecit indicium: vnde etiam ſacellum meruit, in quo ei per Virgines Veſtales fiebat res ſacra, vt Seruius ſcribit in 8. Æneidos.

VICEPOTA.

B

Quæ hæc Dea fuerit, incertum. Apud Liuium libro ſecundo, cùm de demolitione ædium Valerij Pop[illegible]icolæ agit, ſic legitur in vulgatis: Delata confeſtim materia infra Veliam, & vbi nun[illegible] vicus [illegible]ub[illegible]us eſt, dom[illegible]s in infimo cliuo ædificata. vbi pro vicus Pub[illegible]s Beatus Rhenanus annotat, ſe [illegible] vno veteri [illegible]ibro legiſſe, vbi nunc Vicæ pocæ eſt: quod tamen in Viriplacæ mutandum cenſet. Carolus Sigonius legit, Vbi nunc Vicus publicus eſt, quemadmodum & apud Plutar[illegible]hum in Popli[illegible]ola vertit X[illegible]lander, Vbi nunc temp[illegible]um eſt, & vicus Publicus dicitur. Iuſtus Lip[illegible]s li[illegible].2. Epiſtolicarum quæſtionum, epiſtola 11. legendum apud Li[illegible]ium arbitratur, V[illegible] i nunc Vice[illegible]otæ eſt templum: & ſic Plutarchum etiam emendandum. Quæ autem, & qualis ea Dea fuerit, ignorare ſe dicit.

M[illegible]ni[illegible]t & MINVCII Dei Feſtus, ſed qua[illegible] is fue[illegible]it, non exprimit. Hæc enim ſunt ipſius G verb[illegible]: Mi[illegible]ia port[illegible] appellata eſt, eò quod pro[illegible]a e[illegible]et ſacello Minuci. Paulus Feſti abbreuiato[illegible] Mi[illegible]ucia porta Romæ eſt dicta, ab ara Minuci, quem Deum putabant.

Fuit & V[illegible]LTVRN[illegible]VS Deus, cuius Feſtus his verbis meminit. Volturnalia Volturno Deo ſua ſacra fa[illegible]iebant, c[illegible]ius Sacerdotem Volturnalem vocabant.

Flo[illegible] tre[illegible] Deos præſi[illegible]ant, Forculum, C[illegible]rdeam, & Limenti[illegible]m: & Forculus quidem foribus dabant, vt ait Auguſtinus libro quarto d[illegible] Ciui[illegible]ate Dei, capite octauo. Cardea Cardini: Limentinus, Limini. Card[illegible]am quidam [illegible]ius Carn[illegible] [illegible]ocant quæ vt canit Ouidius in 6. Faſtorum [illegible] ab I[illegible]no [illegible]preſſa, ac[illegible]eperit Cardi[illegible] p[illegible]m, [illegible]s Crane nuncupata, de[illegible]inde pe[illegible] ant[illegible]hon Carna.

D

De Dijs pere[illegible]rinis CAP. XXII.

S[illegible]ERI[illegible] vt a[illegible] d[illegible] Dio I[illegible]dio, Iſide, Oſiride, & Sera[illegible]ide dicamus, quo[illegible] pereg[illegible]i[illegible]os Deos appel[illegible]amus, qu[illegible]d ab a[illegible] gentibus in V[illegible]bem rece[illegible]ti & culti ſint. Quamquam eorum plures fuerunt, de quibus tamen ante, occaſione ſic ublata egimus.

SANCTVS, VEL DIVS FIDIVS.

SABI[illegible]ORVM hic Deus fuit, à Reatinis plurimùm cultus, vbi etiam editus eſſe putatur: de quo Dionyſius Halicarnaſſæus libro ſecundo hæc ſcribit: In agro Reatino, quo tempore Aborigines eum tenebant, virgo quædam indigena, claro genere prognata choros ducebat in templo E Enyalij, quem Sabini, ſicut & Romani Quirinum nominant: verùm repentè diuino furore correpta, chuream deſeruit, & in ſacrarium ſe curſu proripuit. Deinde à loci genio compreſſa, vt vulgo viſum eſt, filium edidit, nomine Medium, vel potiùs Dium Fidium cognomine, [illegible] virem ætatem ingreſſus, & forma ſupra hominem fuit, & in re militari longè præcellentiſsimus eſt habitus. Cumque captus eſſet condendæ Vrbis cupidine, collecta magna manu ex agris finitimis, breui Cures repleuit habitatoribus, vocatas, vt quidam putant, à genio, cuius dicebatur filius: aut ab haſta, ſic[illegible]t malunt alij. Cures enim Sabini haſtas nominaut. Ita Terentius Varro ſcriptum reliquit. Paulò pòſt Dionyſius refert ex Porcio Catone, Dium illum Fidium, Sabum al[illegible] nomine dictum fuiſſe, quem Sabini coluerint.

Ædes Dij Fdij in Vrbe dedicata eſt à S[illegible] [illegible]oſthumiu Conſule, anno Vrbis [illegible]CCXXCV[illegible]I. no- F nis Iun[illegible]j in loco Bellonæ, locata ab v[illegible] Regum Tarquinio, non tamen ab illo conſecrata. Dionyſius lib. 9. qui etiam addit, eo demum anno ex S.C. ædem hanc a Poſthumio Conſ[illegible]le dedicatam eſſe, probari eius ædis inſ[illegible]riptione.

ISIS.

Hanc Diodorus Siculus lib. 1. Rerum antiquarum, filiam Saturni & Rheæ Oſiridis ſororem atq; vxorem fuiſſe, & cand[illegible] cu[illegible] Cerere eſſe ſcribit. Quæ prima inuenerit triticum & hordeum, hominibus prius incognita. Leges quoq; ſtatuerit, quibus iuſtitia æquè omnibus ſeruaretur vi, atque iniuria timore pœnæ ſublatis: qua de cauſa à Priſcis Græcis Iſis Legifera appelletur, tan- G quam prima legum inuentrix. Paulo pòſt ſcribit, hàc Deam à nonnullis Iſ[illegible]em, ab alijs Cererem, Theſinophoram, Lunam, Iunonem, ab alijs alio nomine appellari. Subijcit etiam inſcriptionem columnæ eius, quæ t[illegible]lis eſt: Ego Iſis ſum Ægypti regina, à Mercurio eru[illegible]ita. Quæ ego legibus ſtatui,

A ſtatui, nullus ſoluet. Ego ſum prima frugum inuentrix. Ego ſum Ori Regis mater. Ego ſum in aſtro Canis refulgens. Mihi Bubaſtia vrbs condita eſt. Gaude, gaude Ægypte, quæ me nutriſti. Hæc & plura alia Diodorus Siculus, quæ apud ipſum potius leges. Non pauciora, imo plura etiam ſunt apud Plutarchum in libello de Iſide & Oſiride.

Iſidis ædes & ædiculæ Romæ multæ fuerunt, vt videre eſt in deſcriptione XIV. Vrbis regionum, quam ab Onuphrio Panuinio mutuati, primo libro inſeruimus.

OSIRIS ET SERAPIS.

OSIRIS etiam Saturni atque Rheæ filius fuit, Iſidis frater & maritus, rex Ægypti. Hunc & Oſiridem dicunt, & Serapidem, Dionyſium, Plutonem, Ammonem & Iouem. Nolo hic prolixè B commemorare, quæ plurima à Diodoro Siculo, Plutarcho, & alijs de eo in medium afferuntur, niſi tantùm inſcriptionem columnæ eius, quę apud Diodorum extat talis. Mihi pater Saturnus, Deorum omnium iunior. Sum verò Oſiris rex, qui vniuerſum peragraui orbem, vſque ad deſertos Indorum fines. Ad eos quoque profectus ſum, qui Arcto ſubiacent, vſque ad Iſtri fontes. Et iterum alias quoque orbis adij, vſque ad mare Oceanum partes. Sum Saturni filius antiquior, germen ex pulchro & generoſo ortu: cui nō ſemen genus fuit. Neque vllus eſt in orbe, ad quem non acceſſerim locus, ducens omnes ea, quorum inuentor fui. Hæc & alia plura in columna Oſiridis ſcripta fuiſſe, Diodorus auctor eſt.

De Oſiride hæc Suidas, quemadmodum ea citata & verſa ſunt à Ioanne Ludouico Viue, ad cap. 5. lib. 18 Auguſtini de Ciuitate Dei. Hunc Deum alij Iouem eſſe dixerunt, alij Nilum propter C modium, quod in capite habet, & cubitum, menſuram aquæ ſcilicet: alij verò Ioſeph. Sunt qui Apin quendam fuiſſe dicunt hominem locupletem, & Regem in Memphide Ægypti vrbe, qui in difficultate annonæ maxima Alexandrinorum prouentibus eos proprijs aluerit. Ideo mortuo templum eſt erectum, in quo bos nutriebatur, indicium ferens agricolæ, & notas in colore certas habens. diciturque & bos ipſe Apis de nomine regis illius. Sepulchrum autem huius Apidis, in quo eſt eius corpus conditum, Alexandriam tranſlatum eſt & à ſoro atque Apide compoſito nomine, vocarunt eum Sorapim, poſtea dictus eſt Serapis. Hactenus Suidas. Alij alia afferunt quæ ſciens prætereo. Cultus hic Deus poſtremis temporibus etiam Romæ fuit, pluresque ei ædes & templa extructa ſunt, vt ex P. Victoris & Onuphrij Panuinij deſcriptionibus XIV. regionum Vrbis, & ex alijs quoque Scriptoribus manifeſtum eſt. Verum de Dijs Romanorum, eo D rumque ædibus, templis, ædiculis, &c. hactenus. De Miniſtris iam eorum dicemus.

LIBRI II. FINIS.

NOBILITATE GENERIS,

E DOCTRINAE ATQVE VIRTVTIS EXIMIA SPE, PRÆCELLENTI ADOLESCENTI GEBHARDO à Nciendorff, Andreæ, viri nobiliſsimi & præſtantiſſimi F. S. P. D.

TANTA *ſunt Nobiliſsimi viri, Parentis tui in me merita, Gebharde nobiliſsime, vt ea ſatis prædicare non poſsim. Referrem vobis libentiſsimè gratias ſed nec veſtra fortuna deſiderat remunerandi* F *vicem: nec mea ſuggerit reſtituendi facultatem. Quòd igitur ſolùm meæ opis eſt, gratias ago vobis maximas, agamq́; dum viuam. Atq; vt aliquo modo grati animi ſignificationem vobis oſtenderem, volui hunc meum tractatum, ex varijs & optimis rerum Romanarum Scriptoribus cùm antiquioribus, tum recentioribus collectum, in tuo nomine, nobiliſsime Gebharde apparere. Quod meum ſtudium neq; parenti tuo, viro nobiliſsimo diſplicitur um, nec tibi ingratum futurum eſſe mihi planè perſuadeo: de parente enim tuo, vt pauca dicam, quomodo moleſtum ei eſſe hoc poteſt, quod ego tibi munus literarium tale, quale à mediocri ingenio, exigua doctrina proficiſcitur, offeram, teq; publicè* G *compellem, vt veſtigijs paternarum virtutum inſiſtas, atq; eodem, quo ipſe fauore eruditos, & artium optimarum ſtudioſos complectaris. Verè dicitur, artem non habere hoſtem, niſi ignorantem: ita è contrario, non habet ars fautorem, niſi eum, qui eiuſdem gnarus & peri-*

tuis ſu. Cùm igitur parens tuus, Vir præſtantiſſimus, in optimarum artium & diſciplina- A
rum ſtudio fuerit enutritus, omnes etiam earundem cultores veneratur, & amore comple-
ctitur. Non commemorabo ſingula, ſed ea tantùm, quæ comperta mihi ſunt, recitabo. Cùm
in inferioribus literis, quæ viam ad ſuperiores ſternunt, tantùm profeciſſet, vt dignus atque
idoneus iudicaretur, qui ad facultatem aliquam certam animum applicaret, Lipſiam miſ-
ſus eſt, vbi breui in grauiſſimo iuris ſtudio tantùm profecit, vt publicè coram vniuerſo
Candidatorum huius facultatis cœtu de materia non cuiuis facili, aut leui, ſumma cum
laude diſputauerit, quemadmodum editæ propoſitiones teſtantur. Propter tantā igitur eru-
ditionem & prudentiam, quam multis vigilijs, ac indefeſſo ſtudio acquiſiuerat, multis viris B
Principibus, in primis autem Reuerendiſſ. ac illuſtriſſ. Princepi Sigiſmundo Archiepiſcopum
Magdeburgenſi, & Hallenſi gratiſſimus fuit, ab eiuſdem Celſitudine in numerum Conſilia-
riorum cooptatus, & ad maximas & grauiſſimas deliberationes adhibitus. Propter tantam
eruditionem & prudentiam adhuc hodie multi veſtri ordinis in grauiſſimis negotijs & con
trouerſijs ad ipſum tanquam ad Oraculum confugiunt, & conſilium petunt, ſine quo etiam
nunquam dimittuntur. Non enim aſsidua tantum lectione librorum de Iure conſcripto-
rum, magnam aſſecutus eſt prudentiam, ſed eam auxit ſedula & diligenti lectione hiſtoria-
rum, veterum & recentiorum, in quo ſtudio, quemadmodum & Geographia, profectò ex-
cellit: ad hac adhibuit etiam longam experientiam. Rerum quoq; naturalium & Medica- C
rum adeo non eſt expers, vt de multis cum doctiſsimis viris poſsit di[illegible]erere, & de nonnullis
grauiſſimorum in re Medica virorum controuerſijs & diſputationibus iudicium ferre, non
contemnendum. Quid de ſacroſancta Theologia dicam? In ea enim ſic excellit, vt vni huic
ſtudio vacaſſe totum vitæ ſuæ tempus videatur. Nullus dies abit, quo non aliquid in textu
Bibliorum ſacrorum legat. Sanctorum virorum ſcripta ita familiaria ſibi fe[illegible]t ſæpe in
collationibus non Tomum tantùm & librum, ſed paginam etiam citare poſsit. Ex horum
lectione cum inſignē omnium articulorum fidei cognitionem percepiſſet, adiecit etiam ani-
mum ad conſiderationem controuerſiarū, quæ auctore malo genio in Eccleſia mouebantur. D
Illa ſcripta ab vtraque parte de ſingulis controuerſijs edita, tanta diligentia perlegit, vt de
omnibus grauiſſimam ſententiam ferre, & ambigentes, cui parti adhærere debeant erudire
optimè, & ex fundamento poſsit: quam ob cauſam multi præſtantes viri iudicium eius [illegible]
piſſimè expetiuerunt, & maximi fecerunt. Sed dies me deficeret, ſi vellem hic inſtituere com-
memorationem virtutum, quæ in eo elucent. Huius igitur tanti [illegible]ri exemplum, [illegible]t ſem-
per ob oculos habeas, & omni ſtudio ſequaris, te etiam atque etiam hortor. Non deſunt tibi
paterna admonitiones, non deeſt Præceptor eruditus, ac [illegible]delis, Magiſter Ionas Nicolai, ami-
ciſſimus meus, qui propter pietatem, eruditionem, & in te inſtituendo fidelitatem, parētibus
tuis eſt chariſſimus. Non deſunt etiam aliæ commoditates. O beatum igitur te tanti viri fi- E
lium. Beatum etiam parentem, te, ſi ipſius exemplum ſecutus fueris, filio. De quo vt minimè
dubitē, præclaram mihi ſpem facit generoſa tua indoles, & in parentes pietas, & virtutum
amor. Non fallor, haud diu erit, vbi propter animi dotes, & ingenij cultum apud eruditos in
ſummo honore, & apud viros Principes in ma[illegible]ima gratia futurus. Sed lon[illegible]ius prouehor,
quàm inſtitueram. Itaq; vt redeam vnde digreſſus ſum, mitto ad te in te meiamini teſtem
hunc de Sacerdotijs Romanorum librum, tenuem quidem illum, ſed tamen à ſtudijs tuis
non alienum. Si enim Iuris fontes es deliberaturus, multum iuuabit te antiquitatum Ro-
manarum notitia, quarum veſtigia in I.C. libris ſunt frequētiſſima, id quod vel ex ſolis F
Barnabæ Briſſonij I.C. clariſſ. libris quatuor Selectarum ex Iure ciuili antiquitatum, &
illis, quos de ritibus nuptiarum, & iure connubij ſcripſit, facilè cognoſcitur: vt interim de
alijs taceam. Quòd ſi quis præterea ad alios ſtudioſos hinc redibit fructus, eſt cur læter: ſin
minus, facultatem non voluntatem mihi defuiſſe, putabo. Vale nobiliſſime Gebharde, &
Parenti tuo patrono atq; Mecœnati meo, Matri etiam, & Præceptori Magiſtro Ione Nicolai
amiciſſ. meo, plurimam à me ſalutem. Ratisbonæ Kal. Intercal. anni à nato Chriſto 1580.

T. G.

Addictiſſimus

IOANNES ROSINVS.

ANTIQVITATVM ROMANARVM
LIBER III.

DE SACERDOTIIS.

A NVLLA vnquam in terris gens fuit tam fera, quæ abſq; omni Deorum metu fuerit: ſed omnes naturali luce edocti, eſſe aliquem, qui imperium in vniuerſum mundum haberet, & cuius voluntate & nutu omnia guberna rentur, & fierent, elegerunt ſibi, quem colerent, eiusq; cultus gratia templa, aras condiderunt, ſacrificia inſtituerunt, eisque Sacerdotes cerimoniarum & ſacrorum peritos præfecerunt: id quod in omnibus, omnium gentium, hiſtorijs videre eſt. Præter omnes autem alios populos, præcipuè Romani fuerunt in Deorum cultu ſuperſtitioſiſsimi, & religioſiſsimi, vti hactenus vidimus. Quot enim Deos Deasq; effinxerunt? quot templa, delubra, fana, arasq; ijs conſtruxerunt? & vt omnia, quæ ad Deorum cultum pertinent, ri-
B tè peragerentur, ſuos pleriſque Dijs Sacerdotes inſtituerunt: his Pontifices præfecerunt, qui reliqua ſacrorum omnium rationem edocerent, atque, ne qua in re peccaretur, viderent: de quibus nobis hoc libro dicendum eſt, vt etiam ea in re horrendæ Ethnicorum tenebræ, nobis innoteſcant. Inſiſtemus autem veſtigijs L. Feneſtellæ, ſiue, vt iam malunt nonnulli, Dominici Flocci Florentini, Pomponij Læti, Onuphrij Panuinij, & aliorum, qui antè nos de ijs ſunt commentati, initiumq; à prima Latinorum religione, vnde Romani ſuam illam hauſerunt, ſumemus.

De prima Latinorum religione CAP. I.

C HOMINES priſcos, agreſtes, aſperos, & more ferarum viuentes, ad mitiorem cultum, vitamque Saturnum, & Ianum, qui in Latio regnarunt, redegiſſe fama eſt, cum eos agrorum cultum, & politiorem quandam viuendi rationem docuiſſent. Ipſis vero, qui hactenus ſine vlla religione fuerant, primus Deorum cultum metumq; iniecit Saturni filius, Faunus, qui lucos ſacrauit, templa conſtituit, & ſacrificiorum ius ordinauit. A quo etiam ædes ſacræ fana appellata ſunt. Poſt Faunum, cùm Picus, Latinus, Euander, & alij, qui in Latio regnauerunt, nouas ſemper cerimonias commenti eſſent, nouiſsimè Dæmonum cultum maximè in Latio auxit Æneas, ſacris Phrygijs in Italiam tranſportatis. Cuius poſtea exemplum ſecuti cæteri Reges, Albani primùm, deinde Romani, multa & ipſi ſacra addidère, vſque ad Numam, qui cùm omnia in certum ordinem ſacra direxiſſet, diuini apud Romanos iuris conditor creditus eſt. Qui verò ſingulis illis ſacris præfecti, & qui Sacerdotum ordines munia, & cerimo-
D niæ fuerint, hoc libro, quantum poterit, ex veterum monumentis oſtendemus.

De Lupercis, Panos Lycæi, vel Inui, Sacerdotibus CAP. II.

LVPERCI, quòd Pani Lycæo ſacra facerent, ſic dicti, Sacerdotes omnium vetuſtiſsimi fuerunt, ante Vrbem conditam ab Euandro Arcade Arcadum rege, ſolenni ex Arcadia tranſlatu, in monte Palatino inſtituti, de quibus Dionyſius libro 1. in hunc modum ſcribit: Arcades, inquit, in colle Palatino firmati, cùm ædificia alia more patrio
E exornaſſent, templa quoque conſtruxère, ac primùm quidem Pani Lycæo, admonente eos Carmenta, eſt enim apud Arcadas Pan vetuſtiſsimus, plurimumq; in honore habitus loco cõgruo inuento, quẽ Romani Lupercal vocant, Græci Lycæum dicunt. Erat enim antiquitùs antrum magnum ſub colle, arbuſto denſo contectum, & fontes ſub petris profundi, adhærensq; rupibus ſaltus, crebris arboribus, & quidem magnis opacus, vbi ara Deo conſtructa, ſacrificia patria perficiebant, quæ Romani poſtea menſe Februario peragebant. Et pòſt ſcribit quidam auctor, ſolitos fuiſſe iuuenes Palantium, qui poſtea Palatinus mons dictus eſt, incolentes, ſacris peractis ex Lupercali circuire vicum curſu, nudos ipſos ſuccinctos pudenda pellibus immolatorum pauló antè animantium. Hanc enim velut purgationem ſiue luſtrationem quandam incolarum patriam habitam fuiſſe. Meminerunt horum Sacrorum & Sacerdotum Liuius lib. 1. Iuſtinus lib. 43. Var-
F ro lib. 4. de Ling. Lat. Sext. Pompeius, Val. Maximus lib. 7. cap. 1. & alij. Plutarchus in Quæſtionibus Romanis, quæſt. 68. & in Romulo, inquit: Luperci ſunt, qui Lupercalibus per laſciuiam diſcurrentes, pellibus obuios cædunt. Idem alibi: Iugulant capras, tum duos ex genere adoleſcentes eò ſiſtunt, quorum frontes alij cultro ſanguine perfuſo pingunt, alij ſtatim lanam lacte

madentem admouentes abſtergunt: oportet etiam abſterſos adoleſcentes ridere. Deinde inciſis A
in corrigias caprarum pellibus, diſcurrunt in orbem, & ſi qui obſtant, ſcuticis cædunt. Mulieres
adulta ætate vltrò ſe ad verbera offerunt, ratæ eam rem ad fœcunditatem conducere. Proprium
ac ſuum eius celebritatis eſt, vt Luperci canem immolent. Meminit huius rei & Ouidius, vt ali-
bi notamus. Porrò duo Lupercorum ordines fuerunt, alij Fabiani, alij Quinctiliani, à præpo-
ſitis ſuis Fabio, & Quinctilio ſic appellati, quorum Fabiani Romuli, Quinctiliani Remi partium
fuerunt, Feſto & Ouidio teſtibus. Quibus deinde tertius ordo, vel ſodalitas addicta eſt, eorum,
qui Iuliani dicti ſunt, quòd in Cæſaris honorem ſint inſtituti. Suetonius in Iulio. Dio libro 44.
initio. Adrianus Turnebus Aduerſariorum libro ſeptimo, capite tertio. Meminit eorum etiam
Cicero in Philippicis.

B

De Cereris Græca Sacerdote CAP. III.

SACERDOTIS Græcæ Cereris ſæpè fit in Liuio mentio: ſed quæ'nam ea ſit, non expli-
catur: atque haud ſcio, an ab vllo alio, præterquàm à Dionyſio lib. 1. eius origo refera-
tur. Is enim de ea in hæc verba ſcribit: Arcades pòſt occupatum montem Palantium,
ſibi à Fauno Aboriginum Rege conceſſum, tum alia templa ædificàrunt, tum verò &
Cereri ædem extruxerunt, & per fœminas Sacerdotes ſacra ei fecerunt abſtemia, more Græco:
adduntque deinde ſuo etiam tempore nihil eorum mutatum eſſe. Plura de ea reperire non licuit.

De Potitijs & Pinarijs, Herculis Sacerdotibus CAP. IIII. C

ANTIQVISSIMVM fuit etiam Potitiorum & Pinariorum ſacerdotium, ab ipſo ſcili-
cet Hercule inſtitutum, de quo Halicarnaſſæos libro 1. hæc tradit: Poſtquàm condita
Herculi ara ab Euandro fuiſſet, & ſacrificium factum, ferunt, incolas regionis (Aborri-
gines) ab Hercule rogatos, vt quando ſe vltro inter Deos recepiſſent, ſeruarent hono-
res ipſius perpetuos, quotannis iuuencum indomitum mactantes, & ritu Græco peragentes id
ſacrificium. Et vt ſemper libens adeſſet ſuis ſacris, præfecit illis edoctas prius ritum duas nobiles
familias. Hi fuère Potitij atq; Pinarij. penes quas gentes multis ſæculis durauit cura ſacrorũ, ita,
vti ille iuxtà Græcorum diſciplinam inſtituerat. Potitijs ſolis extorum dape veſcentibus, à qui- D
bus arcebantur Pinarij, in communi officio ſemper potiorem partem cedentes collegis ſacerdo-
tij Potitijs, ea fuit tarditatis mulcta & negligentiæ, quod iuſsi manè præſto eſſe, adeſis demùm
extis ad cæteram dapem venerint. Nunc tamen illorum poſteritas non habet curam horum ſa-
crorum, ſed operantur eis ſeruienti ære publico. Hæc Dionyſius. Eadem Liuius libro 1. docet, &
Seruius in 8. Æneid. cuius verba cùm notatu digna ſint, libet adſcribere. Is poſtquam de ara Ma-
xima Herculi conſtituta, verba feciſſet, hæc ſubiungit. Cùm Hercules de ſuo armento ad ſua ſacri-
ficia boues dediſſet, inuenti ſunt duo ſenes, Pinarius & Potitius: quibus, qualiter ſe coli vellet, o-
ſtendit: ſcilicet, vt manè & veſperi ei ſacrificaretur. Perfecto itaq; matutino ſacrificio, cùm circa
Solis occaſum eſſent ſacra repetenda, Potitius prior aduenit, Pinarius poſtea, extis iam redditis.
Vnde iratus Hercules, ſtatuit, vt Pinariorum familia tantùm miniſtra eſſet, epulantibus Potitijs E
& complentibus ſacra. Vnde etiam Pinarij dicti ſunt, ἀπὸ τῆς πείνης, id eſt, à fame. Nam ſenem illum
Pinarium conſtat alio nomine eſſe nuncupatum. Hactenus ille. Porrò addit Liuius, Potitios, qui
ab Euandro edocti antiſtites ſacri eius per multas ætates fuerant, poſtquã tradidiſſent ſeruis pu-
blicis ſolenne familiæ miniſterium, ad vnum omnes interijſſe, id quod factum eſt, vti ex eodem
auctore conſtat, anno ab Vrbe condita CDXLI. Conſulibus M. Valer. Maximo, P. Decio Mure. in
Cenſura Appij Claudij, cui poſtea Cæci cognomen fuit. Sic enim in eius anni hiſtoria ſcribit:
Liuius lib. 9. Eodem Appio auctore Potitia gens, cuius ad Aram Maximam Herculis familiare ſacerdotium
fuerat, ſeruos publicos miniſterij delegandi cauſa ſolennia eius ſacri docuerat. Traditur inde di-
ctum mirabile, & quòd dimouendis ſtatu ſuo ſacris religionem facere poſſet. Cum duodecim fa-
miliæ ea tempeſtate Potitiorum eſſent, Puberes ad triginta, omnes intra annum cum ſtirpe ex- F
tinctus: nec nomen tantùm Potitiorum interijſſe, ſed Cenſorem etiam Appium memori Deum
ita poſt aliquot annos luminibus captum. Hæc Liuius. quæ etiam habet Valerius Maximus li-
bro primo, capite primo.

De Regibus CAP. V.

REGES tam apud Græcos, quàm apud Romanos Sacerdotes fuiſſe manifeſtiſsimum
eſt. Virgilius enim de Rege Deli Anio ita ſcribit:

Rex Anius, Rex idem hominum, Phœbiq; Sacerdos.

De Romanis autem Liuius lib. 1. & Dionyſius lib. 2. ſcribunt, Numam, quamuis multa G
ſacerdotia inſtituiſſet, ipſum tamen etiam quædam obijſſe, ea maximè, quę poſtea ad Dialem Fla-
minem fuerint delata. Electis verò Vrbe Regibus, Rex Sacrificulus creatus eſt, qui regia ſacrifi-
cia curaret, de quo poſt dicemus.

D 2

A

De Fratribus Arualibus CAP. VI.

FRATRES Aruales, vt ſcribit Varro lib.4.de Ling.Lat. dicti ſunt, qui ſacra Publica faciunt propterea, vt fruges ferãt arua, à ferendo, & arueis Fratres aruales dicti, quia Fratria dixerunt. Eorum inſtitutionem & originem tradit apud Agell.lib 6.cap.7. Maſſurius Sabinus in 1. Memorab Accam Larentiam Romuli nutricem fuiſſe dicit: eamq; mulierem ex XII. filijs maribus vnum morte amiſiſſe, in cuius locũ Romulus Accæ Larentiæ ſeſe filium dederit, ſeque & cæteros eius filios Fratres Aruales appellârit. Ex eo tempore Collegium manſiſſe Fratrum Arualium, numero XII. cuius ſacerdotij inſigne ſit ſpicea corona, & albæ infulæ. Eadem Plinius libro 17. capite 2. tradit vbi inter alia dicit, ſpiceam coronã, quæ vitta alba colli- B garetur, & ſacerdotio huic pro religioſiſsimo inſigni data eſſet, primam apud Romanos fuiſſe coronam. Honorem quoq. hunc non niſi vita finiri, & exules etiam captosq; comitari. De ijs etiam Fabius Fulgentius in lib. de Vocib. antiq. in hunc modum ſcribit: Acca Larentia, Romuli nutrix, conſueuerat, pro agris ſemel in anno ſacrificare, XII. filijs ſuis ſacrificium præcedentibus, vnde cùm vnus mortuus eſſet, propter nutricis gratiam Romulus in vicem defuncti ſe ſuccedere pollicetur. vnde & ritus proceſsit, cum XII. iam deinceps ſacrificare, & Aruales dici Fratres, ſicut Rutilius Geminus in libris Pontificialibus memorat. Hactenus ille. Fratres Aruales de finibus & terminis motis cognouiſſe, Iac. Cuiacius I.C. lib.11. Obſeruat. cap.5. docet, ex veteribus gloſsis, in quibus ſic ſcriptum reperitur: Aruales ſudales, [illegible]. Ideo autem Aruales de terminis motis cognouiſſe arbitratur, quòd termini ſancti & inuiolati haberentur, de quibus C Iuuenalis:

Improbus aut campum mihi ſi vicinus ademit,
Aut ſacrum effodit medio de limite ſaxum,
Quòd mea cum vetulo coluit plus annua libo.

Seneca in Hippolyto: —*nullus in campo ſacer Diuiſit agros arbiter populus lapis.* Adrianus tamen Turnebus libro Aduerſ.21. capite 1. Non Sacerdotes illos Fratres Aruales, de agris & eorum terminis iudicaſſe, ſed iudices, qui de agrorum finibus cognoſcerent, mutuatitio nomine, de Fratrum Arualium vocabulo, Aruales Sodales appellatos, ſcribit. Vtriuſ ſententia ſit verior, iudiceut eruditi.

De LX. Publicis Sacerdotibus CAP. VII.

D DE his LX. publicis Sacerdotibus à Romulo inſtitutis Dionyſ.lib.2. ſcribit, Romulum poſt conditam Vrbem, & multitudinẽ in Tribus & Curias diuiſam, multos addixiſſe diuino cultui, ita vt in nulla vrbe recens condita oſtendi poſsint tot Sacerdotes & Sacrifici. Nam præter gentilitia ſacrificia, inquit, qui publicè pro ciuitate ſacra tributum, & curiatim facerent, LX. illo regnante deſignati ſunt, vt Ter. Varro in Antiq. auctor eſt, vir ætate ſua doctiſsimus. Deinde, quòd cùm alij tenere plerunq. ac inconſideratè Sacerdotes eligãt, quidam licitatoribus proponentes hunc honorem, quidam committentes ſortibus, ipſe neq; venalia voluit eſſe ſacerdotia, neq; ſorti ſubdita: ſed lege ſanxit, vt è ſingulis Curijs legerentur bini, annum ingreſsi quinquageſimum, qui virtute ac genere præcellerent cæterus, ſenſumq. ſufficientè haberent, & integro eſſent corpore. His non ad certum tempus, ſed in omnem vitam eum honorem E conceſsit, immunibus ætatem à militia, & propter priuilegium, exemptis ab vrbanis negotijs. Hæc ille. Alibi non memini me quicquam de ijs legere.

De Auguribus, & eorum Collegio CAP. IIX.

AVGVRES nomen habent ab auibus, gerendoq́., quia per eos auium geſtus educuntur, ſiue ab auium garritu, vnde & augurium. Augurum diſciplina vetuſtiſsima fuit, à Chaldæis & Græcis vſurpata: maximè autẽ in Hetruria floruit, vnde ad Latinos & Romanos peruenit. Verùm nobis non eſt propoſitum eius rei originẽ hoc loco ſuperſtitioſè inueſtigare: ſed contenti erimus, ſi quæ apud Romanos circa Augures obſeruata ſunt, habere poteri- F mus. Apud eos igitur primi Augures à Romulo inſtituti ſunt, quia & ipſe excellens Augur fuiſſe conſtanter aſſeritur, à Dionyſio, Liuio, Plutarcho, & alijs. Fuit autẽ ab eo, trium Augurum Collegium inſtitutum, ita, vt ſinguli ex ſingulis Tribubus legerentur, quorũ ſacerdutium, deinde confirmauit Numa. Is enim, vt Dionyſ.lib.2. ſcribit, cũ octo genera Sacerdutũ inſtituiſſet, & illorum omnium religiones & cerimonias octo libris complexus eſſet, quartũ ordinẽ fecit de cœlo ſigna obſeruantium, eaq́. publica à priuatis diſcernentium, qui ab vna ſuæ artis ſpecie Romanis dicti fuerint Augures, Græcis hominibus [illegible], totius diuinatoriæ permiſsum, ſiue quid è cœleſtibus ſignis, ſiue terreſtribus conijciendũ eſſet. Hactenus Dionyſius. His tribus Auguribus deinde vnus additus, IV. Augurũ Collegium fecit. Putant nonnulli eum à Ser. Tullio VI. Rom. Rege, cùm in IV. Tribus Vrbem diuiſiſſet, additum reliquis eſſe: non enim traditur. Illud conſtat anno G ab Vrbe condita CDLIV. Q. Appuleio Panſa, M. Val. Coruo V. Coſs. quatuor Augures fuiſſe, Patritios omnes, quibus vt V. ex plebe adderentur, & IX. Augurum Collegium fieret, Q. & Cn. Ogulnij Tribuni plebis ad populum tulerunt, & magnis contentionibus tandem obtinuerunt. Liuius. Tradit Alex. Neapolitanus lib.5. Genial. dier. cap.19. Cautum fuiſſe tum Senatus conſulto

vt non vltra nouem Collegium excederet, quod quidem apud Liuium non inuenio. Manſit tamen hic numerus vſq; ad Dictaturam Sullæ Felicis, quo tempore, vt ex Liuio Florus epit. lib. 89. tradit, Sulla Augurum Pontificumq; Collegium ampliauit, vt eſſent XV. Augures, totidemque Pontifices, qui numerus poſtea manſit. Nam quod Alexander Neapolitanus refert, additis à Sulla XV. Auguribus, ad XXIV. numerum Collegium auctum fuiſſe, in eo fallitur, adductus haud dubie deprauatis Epitome Liuianæ exemplaribus. Totus igitur Augurum cœtus collegium dicebatur, qui inter eos maior erat, & reliquos ætate anteibat, ijsq. præerat, Magiſter Collegij appellabatur. Et hactenus de Augurum numero: iam qua ratione creati illi ſint, videbimus. Primi quidem Augures a Romulo inſtituti & creati ſunt, fortaſſe Comitijs Curiatis. Poſtea vero in more fuit, vt ab Augurum Collegio, ſi qui deceſsiſſent, alij crearentur, ea ratione, vt in defuncti locum vnus aliquis à duobus nominaretur, & à toto deinde Collegio expeteretur, & cooptaretur, qui poſtquàm ad ſacerdotium admiſſus erat, mox inauguratus, vt mos erat, captatis augurijs in Collegium admittebatur. Et hic mos per multos annos à Romanis obſeruatus fuit, donec anno ab Vrbe condita DC[illegible]. C. Mario III. & L. Aurelio Oreſte Conſulibus, primus Cn. Domitius Ahenobarbus, Tribunus Plebis, Neronis Imperatoris atauus, Pontificibus offenſis, quòd alium, quàm ſe, in patris ſui locum cooptaſſent, lege lata, ius Sacerdotum ſubrogandorum à Collegijs ad populum tranſtulit, cuius legis meminit Cicero 2. Agraria: vbi tamen dicit, non ad vniuerſum populum, ſed ad minorem tantum eius partem electam, Augurum, ſicut & aliorum Sacerdotum creandorum ius tranſlatum eſſe, vt qui ab ea factus eſſet, is à Collegio cooptaretur, & Tributis Comitijs renunciaretur. Permiſſum etiam ea lege eſſe dicit, vt abſentes poſſent petere ſacerdotia, quod antea non licuit. Ea tamen Domitij lege poſtea ſublata, Sulla Felix rurſum potitus, ſanxit, vt Sacerdotes iidem à Collegijs crearentur, teſte Pædiano in Diuinationis Commentario. C

Sed quemadmodum legem Domitiam abrogauit Sulla, ſic legem Sullæ aliquot annis poſt. T. Attius Labienus Tribunus Plebis abrogauit Domitiamque reſtituit, M. Tullio Cicerone, & C. Antonio Coſs. anno ab Vrbe condita DCXC. Fuit autem in hoc auctore C. Cæſare, qui ſi populus in mandando ſacerdotio ſuffragium ferret, ſe, qui popularis [illegible], Pontificem Maximum in demortui Metelli Pij locum creatum iri non ſine cauſa putabat, quod & factum eſt. Rurſus, lege Labieni abrogata, ius cooptandorum Sacerdotum à populo ad Collegia retulit, poſt necem Cæſaris, M. Antonius Conſul, eo conſilio, vt facilius, acceptius M. Aemilius Lepidus, cuius filio filiam ſuam collocauerat, Pontifex Maximus in Cæſaris locum ſubrogaretur. Cæterùm cùm Antonij omnes leges anno ſequenti, C. Vibio Panſa. A. Hirtio Coſs. ex Senatuſconſulto abrogatæ eſſent, quod ex M. Tullij Philippicis, & Dione intelligitur, [illegible] quoque, quam de Sacerdotijs tulerat, fracta eſt, lexq. Domitia reſtituta. Poſtea ab Auguſto abrogata tertio lege Domitia, Collegiorum primò, deinde Romanorum Principum arbitrio, Pontifices, Augures, & reliqui Sacerdotes cooptari cœpti. Viguit autem Augurum Collegium Romæ vſque ad Theodoſij Senioris Imperatoris tempora. D

Porro Augurum dignitatem non parùm declarat, quod cum cæteris ferè omnibus Sacerdotibus ſimul ac in iudicium ducti & damnati eſſent, alium ſubſtitui moris fuiſſet, Augures hac lege immunes eſſent. Dum enim viuerent licet maximorum criminum conuicti eſſent, ſacerdotio tamen potiebantur, neque vnquam priuari poterant. Cuius rei Plutarchus in Problematibus Romanis, problem. 99. tres rationes affert. vel, quod Romani ſacrorum eorum arcana neminem, qui Augur non eſſet, cognoſcere voluerint: vel quod, cùm qui Augur eſſet cooptatus, iureiurando adigeretur, Augurum res nemini ſeſe dicturum, priuatum eum poſtea factum, eo ſacramento liberum eſſe noluerint: addit deinde tertiam, quòd Augurijs vocabulum non honoris, nec magiſtratus, ſed ſcientiæ atque artis cuiuſdam nomen ſit: eamque ob cauſam nemini Augurum vim ac facultatem diuinandi, vel augurandi detrahi poſſe licet appellatio ei detrahatur. Idem auctor Problemate 73. ſcribit, Augures, ſi vlcera haberent, inaugurandi cauſa ſedere prohiberi, eiusq. rei cauſam recitat, ſignum hoc eſſe, non oportere eos, qui morſum aliquem, aut vlcus, & perturbationem in animo haberent, res diuinas tractare: ſed tum Deorum mentem hominibus prodere, cùm & liquido & integro animo eſſent. vel etiam hanc cauſam eſſe putat, quòd cùm neq. victimam ſanandi vlceris cauſa, quiſquam adhibeat, nec auibus vlceratis ad auſpicandum vtatur, exiſtimaſſe Romanos ea multò magis in ipſis Auguribus ſeruanda eſſe, vt ad ea, quæ a Dijs ſignificarentur, puri & integri accederent: cum vlcus mutilatio quædam & pollutio corporis videatur. E F

Officium Augurum fuit, ex auibus vaticinia obſeruare, ſignaque rerum futurarum, & à Dijs monita contemplari: ſi opportunè euolaſſent, aut ſedes idoneas accepiſſent, obnunciare: de prodigijs, ſomnijs, augurijs atque oraculis, & portentis reſponſa dare. tum obſeruationes auſpiciorum, procurationes expiationesque, vatum libros, portentorum explanationes, & monita Deorum edicere: ſi quid ingruente fato caſurum foret, & quod ſaluis auſpicijs fieret. Quódue augurium lætum, quódue peculiare eſſet, quod minas cœleſtes, ingruenteſque calamitates, aut fatale exitium afferret, præmonere, & vaticinari: quæ omnia comprehenduntur lege Augurali, quæ apud Ciceronem lib. 2. de Legib. extat eiuſmodi: Interpretes, inquit, Iouis Optimi Maximi Publici Augures ſignis & auſpicijs poſtea vidento: diſciplinam tenento: Sacerdotes vineta virgetaq;, & ſalutem populi auguranto, quique agent rem duelli, quique popularem auſpicium, præmonento: ollique obtemperanto; diuorumque iras prouidento; ijsque apparento: cœlique fulgurare- G

A [illegible]s ratis temperanto: Vrbemq; & agros & templa liberata,& effata habento: quæq; augur iniuſta,nefaſta,vitioſa,dira dixerit, irrita, infectaq; ſunto: quiq; non paruerit, capitale eſto. Et infrà: Ipſiq; augurijs auſpicijsq; captandis intereſſe debent,eaq; notare,ac inſpicere,& referre. & an egregiè eſſet litatum,declarare: quibuſque hoſtijs,& quibus ſacris ac ſupplicationibus, & quæ ad puluinaria tetra prodigia procurarentur,aut expiarētur,enunciare,&c. Hactenus Cicero,qui etiam plura de Augurum dignitate & excellentia, ac differentia inter Augures ſui temporis,& priſcos illos annotat.

De Augurijs CAP. IX.

B POSTEAQVAM de Auguribus præcedenti capite, quantum potui, non quantū debui, dixi: libet nunc ipſorum etiam Auguriorum rationem oſtendere, non dubitans, quin hæc tractatio præcedens caput mirum in modum ſit illuſtratura. Augurium,quaſi auigerium,quòd aues gerunt,vt Seruius,vel vti Feſtus, ab auium garritu dictum,generaliter vocârunt quoduis omen,quod vel ſubitò,& ex improuiſo,aut in corporibus noſtris perciperetur,aut intra ędes,aut extra domos in itineribus obijceretur,cuiuſcunq; eſſet generis: vel quòd ritu aliquo ſolenni,ratoq; prænotatum,cœli regionibus circumſpectis, ab auibus peteretur, moneretq; de ignotis & futuris, quæ ars & diſciplina coniectorum atq; interpretū ſignis peoſitatis explanabat. Speciatim autē appellatio vſurpata eſt de eo genere diuinationū, quod ex cantu,volatuque auium & tripudijs pullorum futura augurraretur, ac præſagiret. Nos hoc loco de vtroq; ſignificato agemus,initium facientes ab auguriorū diuiſionibus. Auguriorum alia erant proſpe-
C ra,quæ ex Augurum diſciplina cenſebâtur annuere,ac ſuffragari deliberatis, & ſpondere ſucceſſus rebus motis,aut de conſilio Senatus incipiendis: vel ſancire decreta de magiſtratibus aut honoribus diſtribuendis. Alia aduerſa,infauſta,& piacularia erât,quæ propoſito aduerſari, vel abrogare,aut improbare latas ſentētias,& facta decreta de rebus quibuſcūq;, vel detrectare ſucceſſus putabantur. Vtrorumque alia oblatiua dicebantur, quæ non poſcebantur: alia impetratiua, quæ optata veniebant. Oblatiua nihil adſerre,& temerè èmiſſa eſſe,aut ſine ratione,ſua quadā concitatione prorupiſſe putabantur, niſi commotos, & velut perculſos animos, ita afficerent, vt ad ſe pertinere aſſentirentur: ſi hoc negarent, nihil ſeſe percipere aut experiri eorum, quæ illa prænunciarent,ex Augurum diſciplina perſuaſum habebant,& in poteſtate noſtra poſitum affirmabant,auſpicia non petita amplecti,aut recuſare. Impetratiua verò ſuſcitari diuinitus,& raró falle-
D re,ex multorum euētuum notatione & collatione, ac ſeſe ipſa aſſerere, atq; explicare obſeruatione,conſtantia,& æqualitate ſua putabât. Hæc igitur ritu ſolenni ab auibus petebantur,vel captabâtur, hac,vti accepimus,ratione: Augur capturus auſpicia ex arce,cœlo non turbido, nec procelloſo, ſed ſilenti, placido, ſereno,& puro aëre lituum ſine nodis hoc eſt,baculum à ſummo inflexum in parte,qua robuſtior eſt,manu tenebat. Erat is inſigne augurale,quo cœli regiones deſcribebât, & deſignabât metas, intra quas ſe obſeruaturos ſigna conſtituerant, vt quod dextrum eſſet, quod ue ſiniſtrū, oculis animoq; metiri poſſent.

E Manu enim hæc ſpacia,quę templa vocabantur,definire,& notare,ſaluis auſpicijs non licebat. Verba quibus Augures templa definiebât, vel effabantur, extant apud Varronem, ſed miris modis corrupta,quæ vti Ioſeph. Scaliger emendauit,hîc adſcribā. Concipitur templum,inquit Varro,nō iiſdem verbis vſquequaq;: in arce autē ſic, TEMPLA TESQVAQ. INCITA. SVNTO. QVAAD. EGO. CA[illegible]TE. LINGVA. NVNCVPAVERO. OLLA. VETER. ARBOR. Q[illegible]IS. QVIS. EST. QVAM. ME. SENTIO. DIXISSE. TEMPLVM. TECTVMQ. ESTO. [illegible]N. SINISTERVM. OLLA. VETER. ARBOR. QVIDQ[illegible]D. EST. QVOD. ME. SENTIO. DIXISSE. TEMPLVM. TECTVMQ. ESTO. IN. DEXTERVM. INTER. EA. CONRECIONE. CONSPITIONE. CORTVMIONE. VTEIQ. RECTISSVME. SENSI. Hæc Varro ex emen- *Libro 6. de Ling. Lat.*
F datione Scaligeri. Captato igitur proſpectu in agros,atq; Vrbem,& conuerſa facie in ortum,regiones ab oriente in occaſum terminabat,limite decumano,& cardine ex tranſuerſu ſigno metato,quo oculi ferent, quàm longiſſimè. Ex diſtinctis regionibus antica in ortū vergebat, poſtica à tergo occaſum,dextera meridiem,boream ſiniſtra reſpiciebat. His peractis cæſa victima,longū præfatus carmen,preces effundebat,quibus ſigna illarū rerum, quas S.P.R. meditabatur, poſcebat: & ne inter precandum fortè titubaret,aut hallucinaretur,vel aliquid omitteret,aliquo præeunte
G repetebat. Vtebantur autem inter precandum his ferè verbis: *Iouis pater, ſi mihi es auctor, Vrbi populoq; Romano Quiritium hæc ſanè fortèq; eſſe, vti tu nunc mihi benè ſponſis, beneq; volueris.*

A precibus conſidebat velato capite,& duplici amictus toga augurali,quæ læna dicta eſt, vel trabea ex purpura & cocco,defixiſq; in cœlum oculis,& attentè ſollicitoq; circumſpectis,ac per-

luſtratis cardinibus omnibus expectabat, nunquid alicunde oſtenderet ſeſe, & vnde naſceretur A
ac prodiret. & ſi obijceretur auis aliqua, huc ne an illuc volaret: an prono, o[illegible] no, ſupinóue
motu corporis ferretur, quò flecteret, contorqueret, porrigeret, contraheret me[illegible] an hac
vel in illa ſe parte occultaret. à dextráne, vel ſiniſtra parte canerent oſcines. Vi[illegible]ſis au[illegible] ur
gebat è templo. Non autem ſatis erat vnum augurium vidiſſe, niſi confirmaretur ex ſimili: Nam
ſi diſsimilia eſſent poſteriora, ſoluebantur priora. Quod ſi poſt acceptum augurium ad aquam
veniſſet, inclinatus hauriebat exinde manibus, & fuſi[illegible] precibus vota promittebat, vt viſum per-
ſeuaret auſpicium, quod aquæ interuentu di[illegible]rumpi credebatur. Seruius.

Porrò Auguriorum genera erant quinque, ex quibus auſpicandis rebus, continuandiſue, aut
abrumpendis accommodata præſenſio, prænotioq́; futurorum euentuum peti putabatur. Eo-
rum primum è cœlo naſcebatur: alterum præbebant aues: tertium pulli: quartum quadupedes. B
quintum diræ mouebant. Ex cœlo tonitrua & fulmina auguria dabant i[illegible] hunc modum. Si aut
læuum, aut impari numero intonuiſſet, aut ſi ex ortu emiſſa fulmina cœli circumactu in eandem
partem red[illegible]ent, quale Syllæ Dictatori oblatum memorát: aut ſi in exortiuas recurriſſent par-
tes: vel ſi excuſſa nubibus à terra reſilijſſent, & crebris in ſ[illegible]blimi ignibus fulſiſſent: aut ſi ful-
gura à ſiniſtra ad dextram emicuiſſent: proſperos euentus, & ſummam felici[illegible]atem nunciare hæc
à Dijs putabantur. Non enim tam aduentus ſpectabatur fulminum, quam [illegible]edi[illegible] ſiue ab ictu
reſiliret ignis, ſiue opere confecto, aut igne conſumpto ſpiritus remearet. Sere[illegible]a tempeſtate
tonuiſſe, hominesq́;, aut ædes ſacras de cœlo tactas eſſe, infauſti auſpicij fuiſ[illegible] ſæp[illegible] notatum eſt.
Si ab occaſu tonitrua increpitaſſent: aut per ſeptemtrionem in occaſum tranſcurriſſent: aut mul
t[illegible]ati ictu [illegible]pari deſijſſent n[illegible]ero, diros euentus, & calamitates portendebant. Sic Marco C
C[illegible]aſſo caſtra, quæ trans Euphratem metatus fuerat, bis i[illegible]ta fulmine cladem, qua[illegible] paulo p[illegible]t
perpeſſus eſt, deſignauére. Paull[illegible] Æmilio ad Amphibolim [illegible]acrificanti, fulmen [illegible]cœlo eliſum cum
ſacra combuſsiſſet, Regni amiſ[illegible]ionem denun[illegible]iauit.

Plin. lib. 2. cap. 52. Diſtinguebantur fulmina & auctoribus, & vi[illegible]ac fini[illegible]s. Romani diurna Ioui nocturna Sum
mano (quem Plutonem dicebant) attribuebant: & ca[illegible] quæ ſolos I[illegible]piter eiacularetur læta pro-
mittere: quæ habito Deorum conci[illegible]io, aduerſa minitari [illegible]tab[illegible]ntur. Cumq́; quan[illegible] vel [illegible]o us,
vel communicato conſi[illegible]io Iuppiter intonaret in du[illegible]io e[illegible]et: fu[illegible]getra adorare & pop[illegible]yſinatibus
Plin. lib. 28. cap. 2. obſtrepere, conſenſum gentium fuiſſe, Pl[illegible]s not[illegible]uit.

Porrò f[illegible]minum alia bruta erant, van[illegible] quæ nulla ratione natu[illegible]æ: alia Fati[illegible]ca, quæ ex al
tu, ſtatisq́; de cauſis, & ex ſuis veni[illegible]e ſid[illegible]ibus cen[illegible]âtur. Horum alia Conſi[illegible]aria vocabantur, D
quæ negotijs cogitati[illegible] alia auctoritatis, quæ de[illegible]retis ac ſ[illegible]ceptis [illegible]em ſuperueniſſent: alia ſta
Plin. lib. 2. cap. 52. tus, quæ nec opinantibus coruſ[illegible]ſſe[illegible]t. Ali[illegible] item publica, al[illegible] p[illegible]uata notabantur. publica non
ſuprà [illegible]riceſimum [illegible]n[illegible] in deductione [illegible]p[illegible]dori[illegible]n pri[illegible]ta non vl[illegible]a [illegible] imum an[illegible]uin, niſi [illegible]
ſponſalibus aut natali die, auſpicata port[illegible]ndebant. Ex [illegible] [illegible]rſus quædam poſtularia, ſacro
rum emendationem exigebant: quædam peſtifera, mo[illegible]tem [illegible]ntabant: [illegible]uædam monitoria,
latentia aperiebant fata. quædam [illegible]uxi[illegible]aria era[illegible]t: quædam ho[illegible]talia ſeu regalia: quædam per
emtalia, quæ fata præcedentibu[illegible] d[illegible]nat[illegible] tri[illegible]ermi[illegible]re credebantur. Familiaria prima fie
bant, familiam ſuam cuique adepto. & in totam vitam fati[illegible] habebantur. Cumq́; in luco[illegible] po[illegible]
lutos crebriora, & quati ac vibrati & traijci fulmina Haruſpices notaſſent, ea vt auerterent, reli
quias fulminis cum ſacrificiu[illegible] [illegible]pelire, di[illegible]perſosq́; ignes in vnum cogere, & tacita prece terra con E
Plin. lib. 2. cap. 54. dere ſolebant in loco, quem Bitendal vocabant. Thuſ[illegible] ſedecim cœlum partes diuiſêre, prima
erat à Septentrionibus ad æquinoctialem exortum: ſecunda ad meridiem, tertia ad æquinoctia-
lem occaſum: [illegible]uarta obtinebat quod reliquum eſt ab occaſu ad ſeptemtrio[illegible]es. Has iterum in
quaternas diu[illegible]erun[illegible] partes, ex quibus octo [illegible] [illegible]xortu ſ[illegible]iſtras, totidem è [illegible]ontrario app[illegible]lauere
dextras. Ex his maximè dira, quæ in Septem[illegible]onem ab oc[illegible]a[illegible] porrigeban[illegible]r, omninoq́; mul-
tum referebat, vnde venirent fulmina, & quo ferrentur, atque excu[illegible]rerent.

Secundo augurium præbuiſſe aues diximus. Auium [illegible]liæ erant oſcines, aliæ Præpetes, Oſci-
nes aues dicebantur, quæ ore canentes faciebant auſpicium, vt coruus, cornix, n[illegible]ctua: Præpete[illegible],
Agel. lib. 6. cap. 6. [illegible]uæ ſecundo volatu ante eum, qui auſpicabatur, volabant & auſpicium faciebant. Et hæ quidem
aut ſuperiora tenebant, & præpetes vocabantur: aut inferiora, & inferæ dicebantur. Præpetes F
Seruius in 3. Aenei. autem ideò, quia omnes aues priora petunt volantes. Erant etiam aliæ auium differentiæ. Quæ-
dam enim dicebantur Siniſtræ, quæ ſinebant aliquid fieri. Quædam funebres, quæ auerſo omi-
mine impediebát aliquid fieri. Et hæ aut are[illegible]læ dicebantur, ab arcendu, quód arcerent, vel veta-
rent. aut Cliuiæ, quia diffic[illegible]lia vocabant c[illegible]uia. aut remores, à remorando: aut inebræ, & ene-
bræ, ab inhibendo: quo nomine omne obſtaculum intel[illegible]igebatur: aut alteræ aues, cum [illegible]eræ
ſuperuenirent, quæ felici auſpicio vitium facerent: aut Volſgræ, quæ ſe ve[illegible]lendo malu[illegible] auſpi-
cium faciebant. Superuacaneæ erant, quæ ex ſummo acumine vocem emittebant. E[illegible] [illegible]ræpeti-
bus erant aquilæ, vultures, buteones, ſanqualis, [illegible]immuſulus, & aliæ. Picus autem Martius, Fero-
nius, Parra, & in oſcinibus, & in præpetibus habebantur.

Aquilæ ſi dextra parte aduolarent, ſique patulis & porrectis perſtreperent alis, omen futuri G
boni certiſsimum præbebant, Homero teſte. Ariſtander augurio aquilæ tra[illegible]entis in hoſtes, A-
Dionyſius libro 3. lexandrum victorem portendit ante conflictum. Cùm Tarquinio Priſco aquila pileum detra-
ctum capiti euexiſſet in ſub[illegible]ine, moxq́ue repoſuiſſet, regn[illegible]m ei [illegible]natam [illegible]unt. Fœtus aqu-
larum

[illegible]rum implumes à vulturiis roſtro, pedibusq́; à paſtu abacti, & raptati, concertiq; cum ipſis [illegible]dis, Tarquinio Superbo exilia portenderunt, ac regni amiſsionem. Iaculum de ſatellitum ma[illegible]bus roſtro extortum & deiectum in profundum ab aquila, Dionyſio Syracuſano regnum abrogauit, & diras incuſsit calamitates.

Duodecim vulturum numerus Romulum condentem Vrbem, de tempore durationis monuit. Sæpè tamen vulturem in ædem Iouis, aut Deorum vulaſſe prodigii loco habitum eſt. Vulteres, corui, & aquilæ ſi co[illegible]nt, conflictus & cædes indubiè denunciabant. Ciconiæ concor[illegible] [illegible]n ferebant. Ex accipitrum genere Circi nuptias, & rem pecuariam fortunabant. Buteones quos τριόρχας vocant, à numeru teſtium, & Falcones futuri maximi boni ſpem certam, ſi apparuiſſent faciebant. Dario conſpectus accipitrum, duo paria vulturum [illegible]antium, ſpem de Regno

B Perſico in[illegible]ecit, quo coniuratis ſupplicio affectis, eſſet potiturus. Mil[illegible] [illegible] ſemper, inauſpicatiq́; fuere omina ſicut & incendiaria auis. Ea quæ ſit nec inuenitur [illegible] traditur. Quidam ita interpretantur, eam incendiariam [illegible]e, quæcumque appareret carbonem ferens ex aris, vel altaribus, alij Spinturnicem eam vocant: ſed & hæc ipſa quæ ſit, neſcitur. Plin. lib. 10. cap. 13.

Picus Martius & Luſcinia, atq. inter ardeolas illa, quam λευκὸν ἐρωδιὸν vocant, ſi ad auſtrum volans [illegible]ont[illegible]ret, aut [illegible] [illegible]nem, proſpera fœliciaque decernere, & o[illegible] periculorum metu ſoluere exiſtimatum eſt. Pici Martij præcipuè Latio fuerunt in augurijs, a Rege [illegible] nomen huic auide[illegible]r. Cum in [illegible]nte Prætoris vrbani L. Tuberonis in foro iura pro tribunali reddentis, picus ſedi[illegible]etita placide, vt manu prehenderetur: reſponderunt vates, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]ndi, ſi [illegible]mitteretur: ſi exanimaretur, Prætori. Ille autem protinus [illegible] [illegible], nec multo poſt prodi- Plin. l[illegible]. c. cap [illegible]

C gium impleuit.

Hirundinum circumuolutationes decubitúſue, aut inſeſſus infauſti habiti. Earum conſpectus Dario in Scythas cum exercitu proficiſcenti interitum: conſeſſus vero in Pyrrhi tabernaculu & naue Antonij fun[illegible]ſtus triſteſue clades attuliſſe creditum fuit.

Columbam augurium deſignare felix Homero placuit. Præpoſteros aut veſpertinos gallorum cantus optimi euentus ſigna aliqui notauère. Gallinarum cantus nunquam exauditi, niſi quando dirum aliquid immineret. Corui inauſpicatæ garrulitatis aues, à dextra, vt cornices à ſiniſtra ſpes non ambiguas: ſi ab ortu occinerent clara voce, præſentem [illegible]ritatem ſignificaban[illegible]. Ab occaſu, vel læua, ſi proclamaret, aut glutirent vocem, velut ſtrangulati, exitium apportabant.

Corui diſcerptos deuorantes pullos, reliquiasque deferentes in [illegible], ante Ciuile bellum

D inter Syllam & Marium, quo p[illegible]rimo depugnatum eſt ſanguine, vi[illegible], & crudelitatem, qua in [illegible]a [illegible] ſæuierunt viſcer[illegible] portendiſſe iudicati ſunt. Eædem aues Alexandro Babylonem ingreſſuro, & Ciceroni vita[illegible] [illegible] inſidias ab Antonio ſtructas, garritu, ſtrepitu[illegible]ue ingrato impendens periculum, & [illegible] [illegible]as extremas minitatæ ſunt. Bubo funebris, & maximè abominatus, publicis præcipuè auſpicijs, noctis monſtrum, nec cantu [illegible] [illegible], ſed gemitu, ſi in vrbibus, aut omnino in luce viſeretur, dirum oſtentum præbuit. Cùm Sexto Papellio Iſtro, & Lucio Pedæ[illegible]nio Conſulibus, cellam Capitolij Bubo intraſſet: eo anno Nonis Martijs Vrbs luſtrata eſt. Idem factum Luc. Ca[illegible], C. Mario Conſulibus, bubone viſo. Priuatarum ſi domibus inſediſſet, aut ſi taceret, non ſemper feralis compertus, vtpotè qui Agrippæ captiuo Iudæorum Regi, regnum promiſiſſe putabatur.

E Bubonis vox audita anno Vrbis DCXIX. & ſequenti exercitus Romani oppreſsionem ad Numantiam portendiſſe [illegible] [illegible] eſt. Rurſus viſus non auditus bubo felix omen attuliſſe, iudicatus eſt aliquoties.

Noctua ſi vulaſſet, victoriam nunciare: ſi ſereno cecíniſſet turbare aerem: ſi tempeſtate occineret, ſerenare obſeruatum eſt. Hæc cùm in haſta Pyrrhi Regis, contra Argo[illegible] euntis conſediſſet, fatum illi, & diſcrimen extremum portendit, & attulit. Ante Pharſalicam pugnam apes aræ inſidentes, & in nauibus [illegible]on[illegible]ec[illegible] Dioni & Pompeio Magno, cladem paulo poſt ſecutam prænotarunt: idcirco cùm in [illegible]ruti exercitu examen apum procubuiſſet, Haruſpices caſtra mutare eum iuſſerunt, ne in hoc loco damni aliquid, & detrimenti acciperet. Cæterarum etiam auium, & inſectorum volatus multiplici diſcrimine in omina conuerſa ſunt. Chalcas apud Homerum,

F ex paſſerum numero, belli Troiani annos auguratur. De tripudiis pullorum poſt dicam, capite peculiari.

Ex quadrupedibus lupos, vulpes, capras, iuuencas, aſinos, arietes, lepores, muſtelas, mures, omina monſtr[illegible] [illegible]uſpicia, quæ pedeſtria dicebantur, compertum eſt. Lupus ſi ad dextram commearet pleno [illegible], proſperæ & magnæ rei argumentum putabatur. Lupus caſtra introijſſe, & [illegible]ceratis obuijs intactos abijſſe, exercitibus cladem portendiſſe eoſdem ſi in foro Romano viſi [illegible]ent, & incolumes euaſiſſent, oppreſsionem Vrbis, aut alia deſignaſſe pericu[illegible] [illegible]madnerſum eſt. Romanis coloniam in Lybiam ducturis, C. Gracchо Tribuno plebis legem rogante, cùm lupus metas aggeri deſinitas ſubruiſſet, & diſsipaſſet, fecit vt à propoſito deſiſterent. Ceruа à lupo fugata, cùm inter duas acies illæſa euaſiſſet, Romanis victoriam addixit. Adeo inauſpicatus lu-

G porum in Vrbe conſpectus habitus eſt, vt quotieſcunque viſerentur, ſiue oppreſsi inſectantium induſtria interficerentur, ſiue euaderent, ſemper Vrbs ſolemni luſtratione expiaretur, qua auerti atque depelli calamitates, quas apportaſſent lupi, credebantur. Examina apum, quacumque ſe demiſiſſent, polluere, & infortunare locum credita ſunt: quare quoties in Vrbe comparuerũt,

luſtratam Vrbem ex Sibyllinis inſtitutis legimus. Bouem, ſi loqueretur, (quod ſæpè compertum eſt) Vrbem læſi numinis ream peragere, & luſtrationem Vrbis exigere cenſuerunt Romani. Agmina etiam locuſtarum anxia ſemper, ac ſollicita procuratione eorum, quæ ad placanda facerent numina, depulerunt. Mulam gemellos peperiſſe, aut leonem conſpectam, aut ab aſino laceratum eſſe leonem, aut mures deroſiſſe aliquid, triſtis, dirique fuit ominis, & magni terroris. Suburbana colubris plena, & equi ab illis depaſti, præſagierunt, Cræſo Lydorum Regi, fore, vt regnum ab exteris ſubigeretur. A

Dirarum nomine complector tum ea, quæ in noſtris fiunt corporibus, aut ijſdem alioquin accidunt inſolitè, tum quæ in domibus, agris, itineribus, quocumque modo præter rationem & morem eueniunt, atq; obijciuntur.

Lepurem iter ineundum tranſuerſo ſaltu velut diremiſſe, aut fœtam vulpem, vel prægnantem canem obuiaſſe, aut ſerpentem commeantium iter interrupiſſe, aut procidiſſe, aut offendiſſe pedibus, aut laciniam adhæſiſſe, aut ſubitò conſtitiſſe, aut expauiſſe, vel defeciſſe viribus abſque manifeſta cauſa, aut ſpectra conſpexiſſe, vel circumfuſas, ac ſcintillantes flammas, aut riſus, gemitus, compellationem ſui exaudiuiſſe, & quidquid fuit huiuſmodi, infortunata præſagire, & infe- B

Plin. lib. 28. cap. 2. ſta itinera creditum eſt. Mulieres per itinera ambulantes torquere fuſos, aut omnino detectos

ferre, ſpei omnium præcipueque frugum aduerſabatur. Introire in ædes atrum alienum canem,

Terentius in Phormione. Anguem per impluuium decidere de tegulis, infauſtum erat vtrumque.

Muſtela conſpecta, aut ſerpens, poculum, ſalinúmue euerſum, diſperſi cineres, oleum effuſum, aut mel ſi quid à muribus eſſet corroſum, quod de ſua Platonis Politia Cicero annotauit.

Plin. lib. 28. cap. 2. Si cibus prolaberetur, ſi incendia nominarentur inter epulas, aut ſub menſas aquę profunderentur, recedente aliquo ab epulis ſimul verri ſolum, aut bibente conuiua menſam vel repoſitorium tolli: aut repentè conticeſcere conuiuium, inauſpicatiſsima erant. Reuocari ſternutamẽto menſas & fercula, inter diras erat. Ita ſi tigna gemuiſſent, aut crepaſſent menſæ, trabéſue, dira portendebant. C

Vinum effudiſſe, aut vino veſtes inquinaſſe, bonæ fortunæ ſignum erat.

Si vibrata ſalitione inſuetum alter oculorum, dexter vel ſiniſter palpitaret: ſi concuterentur, ac velut exilirent, aut trepidarẽt muſculi, humeri, aut fœmora: ſi prurire pedes inciperent: ſi inæquali vibratu cohorreſceret cutis: ſi tinniret alterutra auris, aut inſolitũ ſtriderẽt dentes: ſi ſternutationes pari impariue numero crebræ, vel raræ fierent. ſi vagis incertiſue motibus huc illuc membra iactarentur: ſi membra obrigeſcerent ſubito, velut ſtupore affecta: aut titubaret, vel inſiſteret lingua, mali erunt ominis. D

Voces etiam vel ex occulto miſſæ, vel reſponſi inſtar redditæ, ſuſpiciones ſæpè de varijs mouerunt euentibus in vtramque partem. Sæpè veridicæ exauditæ voces in rebus turbidis, & tanquam monita Deorum acceptæ ſunt, qualem ex luco Veſtæ extitiſſe memorant, non multò antè captam à Gallis Vrbem, vt muri & portæ reficerentur: futurum enim, niſi præſtitum hoc, atque effectum eſſet, vt Vrbs caperetur. Latratus canum eiulantium gemitus imitantes, & noctuarum vlulatus, diri ſemper fuère ominis. Equos hinnitu alacriore, & ferociore fremitu, victoriam ominari prælia ituris, etiam nunc militibus perſuaſum eſt.

Cùm maximas Vrbs clades perpeſſa eſſet, & ancipiti contentione agerent patres, an relicto

Liuius libro 5. Extrem. ſolo patrio, Veios migrarent vox Centurionis audita, *Hic manebimus optimè*, retinuiſſe in Vrbe E

ciues, & confirmaſſe fertur. Hoſtilio Mancino Conſuli Romano, anno Vrbis DCXVII. Conſcenſuro nauem, & Numantiam petituru, vox obiecta de improuiſo ſcribitur, *Mane Mancine*. paulò pòſt deuictus ipſe, & Numantinis deditus eſt. Craſſo in Parthos ituro, qui Cauneas ficus venales clamabat, omen illud innuit, quo paulo pòſt fortunis expoliatus omnibus, fama, vita, & exercitu amiſsis, interijt. Neronem paucis diebus ante mortem vox è Mauſeolo reddita appellauit. Auguſtum Cæſarem ſupremo digreſſu ab Vrbe vox temerè emiſſa monuit, nõ amplius eum Romæ futurum. Caſsio & Bruto producturis in aciem, Æthiops obuius euentum pugnæ præſignificauit. Quin etiam ab ouis & piſcibus auguria petebant veteres, vti Plinius & Plutarchus docent. Sed ſufficiant iſta hoc loco, plura ex veterum monumentis magna cura & diligentia conquiſiuit Alexander Neapolitanus, & eum ſecutus Caſparus Peucerus in ſuis doctiſsimis Commentarijs, de Diuinationum generibus, quæ videri & conſuli poſſunt. F

De Pullarijs & Tripudijs CAP. X.

PVLLARII à pullis dicti ſunt, teſte Cicerone, qui in 1. de Diuinat. ſic ſcribit: Attulit in cauea pullos, qui ex eo nominatur Pullarius. Hic caueæ pullorum curam agebat, è quorum paſtu auguria Augures captare ſolebant: quæ, quoties offa, quæ pullis dabatur, aliquo modo cadebat in ſolum, tripudia ſoliſtima dicebantur. Ita Feſtus: Puls potiſsimùm dabatur pullis in auſpicijs, quia ex ea neceſſe erat aliquid decidere, quod tripudium faceret: id eſt, terripauium: Pauire enim ferire eſt. Captabantur autem auguria ex pullis hoc modo: Quotieſcunque de inchoanda re quapiam, exequendaque, Deorum per pullos ſenſa, placitaque exploratum ibant (oportebat autem id fieri ſummo manè, & primo diluculo imperato de more ſilentio, pultem illis aut offam cauea recluſa obijciebant. Quòd ſi ad oblatam eſcam mox pulli è G

caueæ

A cauea [illegible] proſilirent, [illegible] egreſsi, vel non attingerent eam, v[illegible] alarum [illegible] rent, vel relicta eſca oberrarent, aut occinerent, aut prorſus non [illegible]cerentur, [illegible] auolarent [illegible]natus, o[illegible] præſ[illegible] magni terroris & ſolicitudinis, [illegible] & pullarius ex[illegible] in animo [illegible] ne quid molirentur, ſed vel [illegible] ab [illegible] rent deliberationes, vel mut[illegible]rent hoc prorſus, quod præ manibus erat [illegible]tabatur. Quod ſi pulli mox prouruerent cum [illegible], certatimque in eſcam [illegible]olarent, & auide depaſcerentur, ita vt ve[illegible]bus [illegible] aliquid ex ore relaberetur, & terram pauiret, quod tripudium faceret [illegible]mum inde ſpe hauſta mirifica, pullarius, vt conſtanter fortiterque cœpta negotia vrgeret [illegible] iubebat, & ſucceſſus optatos, ac proſpera à Dijs omnia ſpondebat. Caueæ & pullorum hæc icon in antiquis monumentis cernitur.

B

Solebant autem, vt Cic. libro 2. de Diuinat. ait, in auſpicijs apud veteres ad[illegible] non [illegible] omnes, ſed hi tantùm, qui eſſent per[illegible] oportebat eſſe eos, qui quid [illegible] fuer, intelligerent. Silentium [illegible]batur, quod omni vitio careret. Rogab[illegible] tunc Au[illegible] ſilentium eſſet, reſpondebat [illegible] ſilentium ſibi eſſe videri. Tum [illegible]atur. petebat, aut vbi, non. [illegible] vtrum paſcerentur, nec ne [illegible] tuliſſet, ſed quia, cùm paſ[illegible]antur, neceſſe [illegible] aliquid ex ore decidere, & terram pauire, [illegible] terripauium primò, pòſt terr[illegible]udium, deinde tripudium eſt dictum. C[illegible]tur offa iam ex ore pulli

C ceciderat, tum auſpicato tripudium ſo[illegible] nunciabatur. Extabat decretum Collegij Augurum vetus, auem omnem tripudium facere poſſe. Hunc augurandi m[illegible]dum Claudius 1. bello Punico & 2. Flaminius dirfere. De P. Claudio Valerius Maximus libro 1. capite 4. ſic ſcribit. P. Claudius bello Punico primo, cùm prælium [illegible] committere vellet, auſpicia[illegible] more maiorum petijſſet, & pullarius non [illegible] cauea p[illegible]

D ſet, abijci [illegible] in mare iuſſit, dicens: Quia eſſe nolunt, bibant. [illegible] L. Iunius P. Claudij collega, neglectis auſpicijs claſſem tempeſtate amiſit. Quorum [illegible] populi iudicio concidit, damnationisque ignominiam voluntaria morte præuenit, cuius meminit etiam Polybius libro 1. Cicero [illegible] 1. & 2. de Diuinatione & libro 2. de Natura Deorum. De Flam[illegible] Liuius libro 22. [illegible] quod [illegible] tripudio auſpicar[illegible]ter pullarius, diem [illegible] committendi prælij propterea differret, ex eo quæ iuerit. ſi [illegible] pulli [illegible] ferent [illegible] dum conſ[illegible] ret, dixe[illegible] auſpicia, ſi [illegible] pullis res [illegible] geri poſſet [illegible] itaque [illegible]ueri, atque pugnauerit ad Traſimenum, & cum [illegible] Romanorum [illegible] ab Hanni[illegible] ceciderint.

E Q[illegible] pullarius, [illegible] voluiſſent, diſsim[illegible] aut veteratoriè ſuj preſsiſſet, id [illegible] ac ſi quæ occulenta & [illegible] erint, palam [illegible]ſſet. Si verò m[illegible] ne conſilio, ante eo, quod oſte[illegible] & frau[illegible] ter deprauato [illegible] detorto, ſenſum non [illegible] fraudi eſſe, ſed in auctori [illegible] cuius rei exemplum refert [illegible] à Liuio [illegible] decimo. Vbi Pullarius [illegible] & tripudium ſoli[illegible] Conſuli [illegible] tetacta fraude ab altero Pullario [illegible] emiſſo temere proiectus cecidit, & [illegible] pœnas dedit. [illegible]oquia de Tripudijs dixi, addendum & hoc eſt, fuiſſe etiam Tripudium Soniuium, de [illegible] ita apud Feſtum [illegible]endum docet Ioſephus Scaliger: Soniuio ſignificat in carmine Saliari [illegible] commentario Augurali, ſonanti. Soniuium tripudium dicitur, vt ait Pu[illegible], quod ſo-

F net, [illegible] pullo excidit puls, quadrupediue aliquid ex ore. Seruius ad illud V[illegible] Tremere omnia viſa repentè. Hoc augurium, inquit, iuxta auguralem diſciplinam dictum eſt, quod appellatur Tripudium ſoniuium: id eſt, à ſono. Ad quod pertinet, ſi arbor ſpontè radicibus cadat, ſi terra [illegible]mat, quod hic Æneæ factum oſtendit antequam voce diuina reſponſa percipere[illegible]. Plinius libro decimoquinto, capite vigeſimoſecundo etiam eius meminit, his verbis: Quæ cauſ[illegible] cas de nucibus iuglandibus loquitur, nuptijs fecit religioſas, tot modis fœtu munito, quod eſt veriſimilius, quàm quia cadendo tripudium ſoniuium faciant.

Meminit Feſtus & Tripudij Oſcini: Oſcinum, inquit, tripudium eſt, quod oris cantu ſignificat [illegible] portendit, cum cecinit coruus, cornix, noctua, parra, picus. Atque hæc etiam de Pullarijs, de augurijs, quæ ex pullis captarentur, & tripudijs. Reſtant de Aruſpici-

G bus, Aruſpicina, & Extiſpicio quædam, de quibus capite ſequenti.

De Haruſpicibus, Haruſpicina, & Extiſpicio CAP. XI. A

HARVSPICES à victimis in ara aſpiciendis, dici, quia poſtquam hoſtia immolata eſt, inſpectis extis futura prædicant: vnde Extipiſces appellentur, ignotum non eſt. Cùm igitur diſtincti ab Auguribus ſint, proprium eis caput attribuimus, quo quid notatu de ijs dignum eſt, tradimus. A' Romulo primùm ſunt inſtituti, teſte Dionyſio libro 2. Primum autem Haruſpices omnes Hetruſci fuerunt, in quorum patria hæc diſciplina maximè viguit. Hinc eſt illud apud Ciceronem libro 2. de Legibus: Prodigia, portenta ad Hetruſcos & Haruſpices, ſi Senatus iuſsit, deferunto. Et huc ſpectat, quod Liuius libro 5. refert: Prodigia interim multa nunciari, quorum pleraque, & quia ſinguli auctores erant, parùm credita, ſpretaque, & quia hoſtibus Hetruſcis, per quos ea procurarent, Haruſpices non erant, &c. Puſtea veró B Senatus decreuit, vt Principum filij ſex ſingulis Hetruriæ populis in diſciplinam traderentur, teſte Cicerone libro primo de Diuinatione: id quod & Valerius Maximus libro primo, capite primo, confirmat: qui tamen non ſex docet, verùm decem Principum filios mitti ſolitos in Hetruriam, verba eius ſunt: Tantum autem ſtudium antiquis, nun ſolùm obſeruandæ, ſed etiam amplificandæ religionis ſuit, vt è florentiſsima tum & opulentiſsima ciuitate decem Principum filij Senatus conſultu ſingulis Hetruriæ populis, percipiendæ ſacrorum diſciplinæ gratia traderenrur. Hæc ille. Quu in loco, quemadmodum & apud Ciceronem, non ſex, vel decem, ſed duodecim legendum eſſe cenſet Henricus Glareanus: vt, cùm duodecim Hetruriæ populi fuerint, ſingulis vnus fuerit traditus. Huc lex illa Ciceronis pertinet: Hetruria Principes diſciplinam doceto. Fuit igitur Haruſpicum officium victimas in ara inſpicere, conſiderare & ex ijs C futura, arte Dæmonum diuinare, qua de re libet nonnulla hic annotate. Conſiderabant Haruſpices, aut hoſtias ipſas, priuſquàm iugularentur: aut earum, puſtquà diſſectæ erant, exta: aut flammam, quæ ex incenſis & ardentibus euolabat victimis: aut farinas, vel farinæ materiam, ex quibus liba pinſebantur, & molæ: aut thus, quod adolebatur: aut vina, & aquas.

Macrob. lib. 3. Saturnal. cap. 5. Primum in viuis adhuc victimis dum producerentur, aut conſiſterent ad aras, & tractarentur ſacrificantium manibus, obſeruabant indicia & notas futurorum. Mali ominis erat, ſi victima ductorem non ſponte ſequeretur, ſed vi trahēda eſſet: vel ſi ex ducentium manibus ſeſe proripuiſſet, & profugiſſet: vel elapſa ictum feſelliſſet: vel percuſſa aut exilijſſet altius, aut horridius exclamaſſet, aut nō ſtatim, & quidem placidè concidiſſet: vel ſi ſemianimis prouoluta in terram, eandem pedibus calcitraſſet importunius: vel difficulter expiraſſet: vel iugulata non copioſo diffluxiſſet ſanguine: vel ſi inter iugulandum triſte aliquid, infauſtúmue oculis, auribúſue occurriſſet. D Signa hæc offenſi & alienati numinis, pœnasq́ue minitantis eſſe putabantur. Contrà, læti ominis indicia, & fauentis Dei teſtimonia adferebat, cum emiſſa ad aram ſpontè accelerarer, & ſine tumultu ictum perferret, collapſaque placidè, ſineq́ue deformi ſtrepitu, aut pedum complotiune animam exhalaret, & confoſſa tandem copioſumq́ irantemq́ue, & cum impetu, ſtridoreq́; proruinpentem effunderet cruorem. Talem læti, & cum gratulatione, acclamationeq́ue excipiebant: ad alterius conſpectum expaueſcebant, & animis conſternabantur, moxq́ue & trepidè ſuſpectas aras adibant, ritusq́ue abſoluebant cæteros, & ſollicitè, qua ratione offenſum numen reconciliarent, deliberabant. Deinde in diſſectis iam victimis, ex ſignis ſalubribus, noxijsq́;, ex habitu, coloreq́ue extorum & fibrarum, defectu aliquarum particularum in præcipuis organis, aut E præter naturam adnatis, collectiſue ex humorum adfluxu abſceſsibus, ſumebant coniecturas de euentuum conditione, & in quam partem numen, cui adornabatur ſacrificium, inclinata eſſet, ac propenderet. Exta autem d'cebantur, quòd ea Dijs proſecarentur, quę maxime extarent, eminerentq́., qualia erant iecur, pulmo, lyen, cor, præcordia, renes, & lingua, &c. in quibus præcipuum erat iecur. Ab hoc igitor contemplationem extorum inchoabant. Id ſi grata & natiua purpura ruberet, nullaq́ue eſſet contaminatum labe: vel ſi caput iecinoris auctum, duplicatúmue, aut geminum iecur reperiretur: vel ſi extremæ fibræ verſus interiora replicatæ, ac conuoluta viſerentur: hæc eximiæ felicitatis argumenta certiſsima dare, & magnas acceſsiones, potentiæ amplificationem, prolationem finium, triumphos, ſumma dignitatum faſtigia deſignare augurabantur. F Conſtitutis etiam in hepate geminis capitibus vnum hoſti, alterum illi, in cuius gratiam inſtituebatur diuinatio, deſtinabant, alterutrum eorum ſi vel corrugatum emarcuiſſet, vel colorem habitumq́ue ſuum quouis modo mutaſſet: ruinam aut inclinationem, aduerſaq́; omnia minitari: ſi velut inflatum, atque diſtentum intumuiſſet, & florido enituiſſet colore, motuq́; alacri & continuo micaſſet: victoriam certam ſpondere, & ſucceſſus felicíſsimos illi putabatur, cuius nomine cædebatur. Si vero aut obſitum vlceribus, puſtuliſue, aut liuore deforme, aut duricie contractum, corrugatímue abſceſsibus, aut humoribus vitioſis imbutum eſſet, atque obſtructum. vel in ſua non conſpiceretur ſede, ſed aut à præcordijs auulſum ſubſediſſet, aut permutatis ſedibus, lienis locum occupaſſet, illo in dextram regionem tranſlato, aut procidiſſet in anteriora: vel ſi contabuiſſet, aut alioquin gracilius iuſto, ardiusq́. appareret: vel ſi totum defuiſſet, aut ſolo caruiſſet capite: deniq́; ſi inter coquendum purulenta inquinaretur ſanie, aut G ad eum exareſceret modum, vt inter exta nō emineret, aut colliquatum diſſolueretur in pultem: hæc piacularia eſſe, funeſtaq́; adeò perſuaſum erat, vt ſecùs accidere atq. ab his demonſtratum erat, nihil poſſe aſſirmaretur. Anno Vrbis IↃCXXXVI. Catoni Conſuli immolanti exta emarcuerunt,

A [illegible], & caput iecinoris euanuit. Caio principi & M. Marcello iecur ſubito extabuiſſe [illegible]otatum eſt: quare prælio periiſſe exiſtimatus eſt.

A iecinore cor inſpiciebant. id ſi palpitaret, aut exiliret, aut fla[illegible]ceſ[illegible]eret, aut minus iuſto appareret, aut omni d[illegible]ſtitueretur [illegible]edine, aut coiuiſſet in rugas, aut inter exta omninò non [illegible]tur: [illegible], diræ [illegible]ue at[illegible]ue infeſtæ fortunæ omni[illegible] præbeb[illegible]t. Nam & Iulio Cæ[illegible]ri, quo die purp[illegible] veſte proceſsit, & à coniuratis interfectus eſt, cor bis in opimis bobus defecit, & Caio Mario Vticæ immolanti. Pertinaci Cæſari vtriuſque viſceris, hepatis & cordis defectus, in ea, quam ante mortem mactari iuſsit victima, interitum portendit. Si ve[illegible] a[illegible] ſolito grandius, aut ſpiſſum, glabrumque & humect[illegible]m, nec flaccidum, nec ex ariditate in [illegible]as rugasque contractum inueniretur, aut ſi in ſumma baſi largiore pinguedine veſtitum [illegible] aut abriperetur ab a-
B quila, propicios hæc Deos, & cœptus annuentes, flatusque ſecundo[illegible] [illegible]piraturos confirmabant.

Corde explorato, ad fellis, lienis, pulmonu, & membranarum viſcera ambientium conſiderationem ſe [illegible]ertebant, ſi [illegible] geminam, [illegible] A[illegible] exhib[illegible] [illegible]tunt, eo di[illegible], quo Antonium profligauit ad Actium: aut copioſ[illegible] bile turge[illegible]tem, [illegible] [illegible] notaſſent. a[illegible]cria & felicia prælia expectabant. Si ſuo loc[illegible] [illegible] [illegible] ſine puſtul[illegible], durici[illegible], corr[illegible]gatione, ſineque alieno colore conſpexiſſent: felic[illegible] [illegible]ropoſit[illegible] [illegible]ominabantur. Si contrà in dextrum lien vergeret, aut antrorſum propenderet, aut re[illegible] [illegible] deorſum, aut [illegible] alienas à natura ſua haber[illegible]t. Si exta ex ſacrificantium manibus decid[illegible]ent: Si viſcera aut cruor[illegible] fœd[illegible] aſpera, aut liuido fœdata colore, aut maculis variata forent. Si [illegible]crito[illegible] [illegible]eum ruptum alic[illegible]ibi hiaret, aut [illegible]anguine ſuffuſum eſſet. ſi phl[illegible]ctænis & ampullis par[illegible] [illegible] ſa[illegible]gine [illegible] [illegible]tis [illegible]ent inteſtina,
C aut lacerata [illegible] intus, vel rupta ac diu[illegible]. Si d[illegible] [illegible] exta ſerp[illegible]rent. Si fœterent viſcera aut putrilaginem redolerent: fatalium hæc, & iam [illegible] [illegible]tium ma[illegible]ur[illegible] [illegible]icia era[illegible]: quæ pro conditione earum rerum, de quibus victimæ conſu[illegible]eb[illegible]antur, vates interpretabantur. Pulmones bifidi, inciſ[illegible]que, moras ad[illegible]rebant re[illegible]us, & cunctat[illegible]nes. ſimplices & ſul[illegible] mora rupta continuabant rerum curricula, & exequutionem m[illegible]turabant. H[illegible]c ſacri[illegible]ciorum alia Muta erant, in quibus nulla inerant ſigna: alia Arguta, quæ cu[illegible] [illegible]picuas [illegible] [illegible]u tres notas exhibebant: alia Regalia vocabant, quæ [illegible]tum fortunæ & felicitatis [illegible]ol[illegible]cebantur. Et tanti faciebant has diuinationes Romani, vt & l[illegible]bus de[illegible] [illegible] rationem c[illegible]ntul[illegible]di, eosque inſtar oraculorum cuſtodiri publicè, & [illegible] [illegible] [illegible]uos ex[illegible] [illegible]ti à ten[illegible]s curarint liberos, ni[illegible] [illegible] mouer[illegible]nt, aut cœpe[illegible]t, niſi ſacrificijs di[illegible]igenter perlitratis, & examinatis. Affici enim victimas, notisque moni-
D tricibus euentorum ſubito ſeu conſignari ab ijs numinibus, quæ ad[illegible]ſſent coràm vocata, & ritus ſpectarent, perſuaſiſsimum habebant.

T[illegible]tio flammas in ſacrificiis conſiderabant, & ex i[illegible]s futura diui[illegible]ba[illegible] hac ratione. Si admota flamma vi[illegible] [illegible]nas ſtatim corriperet, & diffuſa repente totas occuparet, ac con[illegible]umeret. Si tran[illegible]quilla, pura, perſpicua & nitida, nullis infecta coloribus ali[illegible]nis, vt nigro rutilo[illegible], aut pallido, nec permixt[illegible] vel ſord[illegible]bus, vel [illegible]igine [illegible]um[illegible]ue, ſine [illegible]u[illegible] ſtrep[illegible], & ſine egeſtione, atque eiaculatione ſaui[illegible]larum turbule[illegible], & [illegible]repitante, recta d[illegible] [illegible]u turbinat[illegible] pyramidis inſtar attolleretur, & in[illegible]rgeret: Sique non niſi tota victima depaſta, atque exuſta moreretur: placide[illegible] [illegible]men hoſtiam acceptare, ac complecti, annuereque, quæ requirebantur, con[illegible][illegible]bant. [illegible] contrà multo vix excitari flatu poſſet, & cum exarſ[illegible]et, non coiret, [illegible] [illegible]tur, at[illegible] in hiatum dehi[illegible]ce-
E ret, nec in totam ſubito ſpargere[illegible]r, ac penetraret victimam, [illegible] viciniora ſen[illegible]m v[illegible]ut ſerpens lamb[illegible] [illegible]tque vſtularet, nec recto ductu niteretur ſur[illegible], ſed [illegible]n vertigines, gyrosque [illegible]o-lutus atram ſecum & denſam eueheret caliginem, aut [illegible]eret deor[illegible]um, aut dilaberetur ad latera, aut aliena naſceretur ſpecie: Sique aut ventis diſploderetur, aut reſtingueretur pluuijs, aut inſolitum crepitaret, & circumquaq. mult[illegible]m eructaret ardentium fauillarum: aut ſi palleret plus nimio, vel nigricaret, aut euaneſceret ſponte, priuſquam tota conflagraſſet victima: aut ſi intactæ aliquæ partes remanerent, & integræ [illegible]læſi infeſtique numinis & ſacrificium reſpuentis omen eſſe [illegible]u[illegible]cabantur.

Serutabantur & fumos, quos vertigines facerent, [illegible]uantumque ſe attollerent, & quo motu, rectione an ob[illegible]quo, ve[illegible] in orbes contorto, aut complicato agglomeratione quadam in tortiles
F ſp[illegible]ras: & [illegible]uo readlerent nitore, alienone, an eo, qui ex carnibus vſtis effumaret.

Quin & pice, quæ ex tædis colligitur, comminuta in puluerem, & hoc in ignem coniectu, futura diuinabant, hoc modo: Si exardeſcens inde flamma coir[illegible]t, nec diſpergeretur, fauſta: Si diuideretur, aut d[illegible]ſiliret, infauſta deſignare credebat[illegible]r. Sic pugnantem, diductum in diuerſa, p[illegible]o[illegible]mbentem in focum, crepitantem, ægris malum, euaneſcentē iiſdem mortē minitari putabatur.

Ex incenſo thure diuinabant: Si ignis mox illud atreptum diſſolutumq; verteret in fumum, & ſuffitum cieret gratum, læta: Si refugeret, aut odorem exprimeret inde fœdum, & à natura thuris diuerſum, abominanda oſtendi putabantur. Meminit loci cuiuſdam Dion [illegible]n hiſtoria R[illegible]mana, quem Nymphęum appellat, in quo hoc modo ex ſuffito thure præſ[illegible]ita de omnibus rebus petita fuerint, præterquam de morte & coniugio. Tandem etiam ex vini conſecrati ad libationes,
G & ex ſacræ aquæ, qua abluebantur, & decoquebantur victimæ, coloribus, ſapore, motu ſtrepitu, ſubitis mutati[illegible]bus, a[illegible]gumenta euentuum colligebant [illegible] tum molas, & libamenta, & præcipuè materiam earum, vt hordeum, far, & inde confectas farinas, quibus victimæ conſpergebantur, ſcrutabantur, & [illegible]pendebant. Sed quis omnia poſsit enumerare. Collegit hæc

diligenter,& eruditè tractauit Clariſsimus vir D.D. Caſprus Peucerus,in ſuis de generibus Di- A
uinationum commentarijs,ex quibus ea deſumſimus. Extat apud Agel.exemplum perfidiæ Ha
ruſpicum Hetruſcorum & eorundem pœna, vnde verſus ille ſcitè factus & pueris decãtatus ſit:
Malum conſilium conſultori peſsimum eſt.

Vnum adhuc, antequàm ad aliorum ſacerdotium conſiderationum accedamus,monendum
videtur,quis auctor huius diſciplinæ fuerit. Celebrârunt autem Hetruſci vniuerſæ huius diſci-
plinæ auctorem, puerum, proſciſsione terræ exaratum,nomine Tagen, qui vt ex Hetruſcorum
(*Lib. 2. de Diuinatione.*) lib. Cic. commemorat,cum terra araretur,& ſulcus altius impreſſus eſſet: repente extitit puerili
ſpecie, ſed ſenili prudentia, & eum affatus eſt, qui arabat. Ad huius conſpectum cum obſtu-
(*Ammianus Marcellinus lib 21.*) puiſset bubulcus, clamoremq; maiorem cum admiratione edidiſſet, concurſus eſt factus,totaq;
breui tempore in eum locum Hetruria conuenit. Tum plura ille eſt locutus multis audientibus, B
qui omnia eius verba exceperunt,literiſq; mandarunt.omnis autem oratio fuit ea,qua haruſpi-
cinæ doctrina continebantur. Atq; hæc de Auguribus & Haruſpicibus hactenus. Progredie-
mur in inſtituta ſacerdotum deſcriptione,

De Tribuno Celerum CAP. XII.

DE Tribuno Celerum nihil hoc loco dicturus eram, niſi Dion. Halic. lib. 2. monuiſſet,
ipſum etiam quædam ſacra peregiſſe. Hæc enim ſunt eius verba: Tertiam ſacrorum ad-
miniſtrandorum partem Numa Tribuno Celerum tribuit, quem Romulus equitum,
quos Celeres vocabant, Præfectum conſtituit. quos equites ac pedites Regum ſtipa- C
tores fuiſſe diximus. Nam & hi ſolennia quædam habebant ſacrificia. Hactenus Dionyſius: præ-
ter quæ de ſacris Tribuni Celerum nihil inuenio.

De Curionibus XXX. *& Curione Maximo* CAP. XIII.

CVRIONES à Curijs dicti ſunt: cùm enim Romulus populum Romanum in tres Tri-
bus & triginta Curias diſtribuiſſet, ſingulis Curijs præpoſuit vnum aliquem virum,
quem Curionem dixit, qui ſacra pro Curia ſua curaret. Hoc ſacerdotium Numa Pom-
pilius Rex II. confirmauit: ſic enim de eo Dionyſius lib. 2. Numa, inquit, omnia quæ ad
religionem ac cerimonias pertinent, octo libris iuxta totidem Sacerdotum genera complexus
eſt. Primus ſacra triginta Curionum continebat, quorum erat publicè pro ſuis Curialibus rem D
diuinam facere. Hæc ille. Curiæ autem non tantùm erant triginta illæ partes populi, ſed ſic etiam
ſingularum earum partium ædes dicebantur, in quibus quæque Curia ſua ſacra publica faceret,
feriaſque obſeruaret. Ad hæc ritè efficienda ſingulæ Curiæ ſingulos ſacerdotes habebant, qui
Curiones dicebantur. Quia igitur triginta Curiæ, ſeu partes populi erant, Curiones etiam tot
fuiſſe neceſſe eſt. Hi ſinguli à ſingulis Curijs eligebantur. Vnus autem, qui reliquis omnibus
præſidebat, & Curio Maximus dicebatur, cuiusque auctoritate cæteri Curiones regebantur,
omnium Curiarum ſuffragijs, Comitijs Curiatis creabatur, vti alio loco pluribus oſtendemus.
Sacra, quæ in Curijs fiebant, Curionia dicebantur, & Curionium æs, quod dabatur Curioni ob
ſacerdotium Curionatus. Feſtus. E

De Sodalibus Titijs, vel Titienſibus CAP. XIIII.

HORVM Sacerdotum Dionyſius & Liuius non meminerunt. M. Terentius Varro libro
4. de Lingua Latina, eorum meminit, ſcribens, Sodales Titios dictos eſſe à Titijs aui-
bus, quas in augurijs certis obſeruare ſint ſoliti. Hi Sacerdotes quando, & à quo ſint
inſtituti, incertum eſt: cùm, quia antiquiſsimi Scriptores id in ſuis monumentis non
tradiderunt, tum quia Tacitus, qui duobus locis eorum meminit, non vno modu de ijſdem ſcri
bit: iam enim tradit, eos à T. Tatio Sabinorum Rege, & à Romulo in Vrbem Romam recepto.
Mox, eos non à T. Tatio, ſed à Romulo poſt Tatij obitum, in eius honorem inſtitutos fuiſſe. Ver- F
ba Cornelij Taciti Hiſtoriarum lib. II. ſunt hæc: Faces Auguſtales ſubdidère: quod Sacerdotium,
(*Lib 1. Annalium.*) vt Romulus Tatio Regi, ita Cæſar Tiberius Iuliæ genti ſacrauit. Alibi verò ita ſcribit: Idem an-
nus nouas cerimonias accepit, addito Sodalium Auguſtalium ſacerdotio, vt quondam T. Tatius
retinendis Sabinorum ſacris Sodales Titios inſtituerat. Hæc Tacitus: quem ſi ſequimur, conij-
cere poſſumus, Titios Sodales non à Titijs auibus, vti Varro vult, ſed à Tito Tatio ita appellatos
eſſe, quemadmodum etiam Titienſis Tribus. Libet tamen etiam addere, quæ de his Adrianus
Turnebus Aduerſ. lib. 21. cap. 1. tradit: Titios, inquit, Varro dictos eſſe ait à Titijs auibus: ſed illæ
aues cui hodiè aucupi notæ ſunt? Equidem eſſe neminem puto, qui eas magis cognoſcat, quàm
ſpinturnicem, hominibus ignotam, vt cenſet Plinius. Et poſt pauca. Vetus Interpres Perſij in
illum locum, Ingentes trepidare Titos, à titis Titos vocatos ait. Seruius dicit palumbes vulgò G
appellari tetas. Iſidorus, Palumbes, inquit, eò quòd ſunt ſactæ pabulo, quas vulgò tetos vocat.
An hæ ſint Titiæ aues, intelligentioribus & doctioribus iudicandum relinquo. Hæc ille. Eadem
habet Commentario in Varronem.

A

De Flaminibus in genere CAP. XV.

DE Flaminum ſacerdotio dicturus, primùm in genere, quinam Flamines, & vnde dicti fuerint, explicabo: deinde cùm præcipua dignitas Flaminis Dialis fuerit, de eo, quæ paſsim reperiuntur, recitabo: ad extremum de alijs Flaminibus verba faciam.

Flamines vnde dicti fuerint, nutum ſatis eſt, videlicet à Filo, quaſi Filamines. Sic enim Terentius Varro lib. 4. de Lingua Latina. Flamines, quòd licio in capite velati erant ſemper, ac caput cinctum habebât filo, Flamines dicti. Horum ſinguli cognomina habêt ab eo Deo, cui ſacra faciunt: ſed partim ſunt aperta, partim obſcura. Sic Seruius: Flamines in capite habebant pileum, quod cum per æſtus ferre non poſſent, filo tantùm capita religare cœperunt. Nam
B nudis penitùs capitibus incedere nefas erat: vnde à filo, quo vtebantur, Flamines dicti, quaſi Filamines: cum quo facit etiam Sext. Pompeius Feſtus. Plutarchus eos à pileo Pileamines primo, pòſt Flamines dictos putat. Sunt etiam, qui eos a ſacris infulis Flamines dictos exiſtimant, quas in capite geſtabant, quæ ab antiquis Flamæ dicebantur. ſiue a flammeo, quod genus eſt tegminis capitis mulierum tamen potius, quàm virorum. At hæc quidem de nomine eorum traduntur, vbi videmus plures inclinare in eam ſententiam, quód à filo Flamines nomen acceperint. Et cum toties pilei Flaminum mentio fiat, non videtur alienum ab hoc loco ſi deſcriptio eius quoq. addatur, quam habet Ioſephus Scaliger in Coniectaneis in Varronem: Totus pileus, inquit, vel potius velamenta, Flammeum dicebatur: vnde Flamines dicti. Porro deſinebat in conum, vnde Apex dictus. Summum autem faſtigium vocabant Tutulum. Addebatur virgulta ex felici arbo
C re, quæ in Flaminibus dicebatur Struppus, in Flaminicis Inarculum. Totus apex filo laneo velabatur, dicebatur Apiculum. Ab hoc putat quaſi Filamines dictos Varro. Infra mentum pertinebant amenta, quæ pileum retinebât: eæ dicuntur offendices, quod ſe mutuo offenderent, & conuenirent. Sulius tamen Flaminis Dialis pileum dicebatur Albogalerus: fiebat enim ex hoſtia alba. Ioui cæſa, quæ dicebatur Idulis, de qua alibi. Hactenus Scaliger. quę omnia veterum Scriptorum teſtimonijs confirmari poſſunt. Apex enim, inquit Feſtus, Sacerdotum inſigne, dictus eſt ab eo, quod comprehendere antiqui vinculo, apere dicebant: vnde aptus is, qui conuenienter alicui iunctus eſt. Tutulum vocari aiunt Flaminicarum capitis ornamentum, quod fiat vitta purpurea innexa crinibus, & extructum in altitudinê, quidam pileum lanatum, forma tali figuratum, quo Flamines ac Pontifices vtantur, eodem nomine vocari aiunt. Stroppus eſt, vt Ateius Philologus
D exiſtimat, quod Græce στρόφος vocatur, & quod Sacerdotes pro inſigni habent in capite. quidam coronam eſſe dicunt, aut quod pro corona inſigne in caput imponatur, quale ſit ſtrophium. Inarculum, dicit, virgula erat, ex malo Punico incuruata, quam Regina ſacrificans in capite geſtabat. Seruius etiam, quemadmodum docuiſs. Scaliger ex ſchedis Petri Danielis docet, ſcribit Arculum eſſe virgam ex malo Punica incuruata, quæ fiat quaſi corona. Eiusmam ſummamque inter ſe alligari vinculo laneo albo, quam in ſacrificijs certis Regina in capite haberet: Flaminica autem Dialis omni ſacrificatione vti deberet. Apiculum, filum eſt, quo Flamines velati, apicem regerunt: ſic legendum Scaliger docuit & addit: Pone enim regerebant apicem, ne grauis eſſet ſummis aſtatis caloribus. Amentis enim, quæ offendices dicebâtur, ſub mentum adductis, religabant, vt cùm vellent, regererent, & ponè pendere permitterent. Offendyces Titius ait eſſe nodos, quibus apex
E retineatur, & remittatur. At Veranius Choriola exiſtimat, quæ ſint in loco apicis, quibus apex retineatur & remittatur, quæ ab offendendo dicuntur. Nam cum ad mentum peruentum eſt, offendit mentum. Albogalerus, à galea nominatus. Eſt enim pileum capitis, quo Diales Flamines: id eſt, Sacerdotes Iouis vtebantur. Fiebat enim ex hoſtia alba Ioui cæſa cui adfigebatur apex virgulla oleagina. Huius icon in antiquis monumentis videtur talis. Cæterùm quo tempore creati primùm Flamines fuerint, de eo inter veteres Scriptores non conuenit. Plutarchus enim eorum primam creationem & inſtitutionem Romulo attribuit: Dionyſius vero Romanarum rerum inueſtigator acerrimus, & Liuius eandem Numæ adſcribunt. Plutarchi in Numa verba

F ſunt hæc. Iouis Martisq. Sacerdotibus à Romulo conſtitutis, tertium ipſe Romuli conſtituit, quem Flaminem Quirinalem nominauit. Liuius vero libro 1. Tum Sacerdotibus creandis animum adiecit: quamquam ipſe plurima ſacra obibat, ea maxime, quæ nunc ad Dialem Flaminem pertinent. Sed quia in ciuitate bellicoſa plures Romuli, quàm Numæ ſimiles Reges putabat fore, ituroſque ipſos ad bella: ne ſacra regiæ vicis deſererentur, Flaminem Ioui aſsiduum Sacerdotem creauit, inſignique eum Veſte, & Curuli regia ſella adornauit: huic duos
G Flamines adiecit, Marti vnum, alterum Quirino. Hæc Liuius. quæ eadem confirmauit Dionyſius. Maximè igitur conſentaneum verò eſt, Numam Pompilium II. Romanorum Regem, Flamines primùm inſtituiſſe, tres videlicet numero, Dialem, Martialem, & Quirinalem. Non autem

ſemper hic numerus manſit. Sed proceſſu temporis XII. alij 15 additi ſunt, & ita ad XV. nume- A
rum Flamines aucti. Erat tamen inter eos differentia: priores enim tres, quorum origo ad Numam referri diximus, ex Patricijs creabâtur, & maioris dignationis erant, ideoq; Flamines maiores dicebantur: reliqui ex Plebeijs, & minores appellabâtur. Docet Sext. Pompeius Feſtus, cùm ſcribit. Maiores Flamines appellabantur Patricij generis, minores Plebeij. Inter omnes autem maximæ dignationis erat Flamen Dialis, teſte eodem Pompeio, his verbis: Maximæ dignationis Flamen Dialis eſt inter quindecim Flamines, & cùm cæteri diſcrimina maieſtatis ſuæ habeant, minimi habetur Pomonalis, quod Pomona leuiſsimo fructui agrorum præſidet, pomis. Priores item tres Flamines ex Patricijs creatos eſſe docet Cic. in Oratione pro domo ſua. Quamquã autem XV. Flamines eſſent, qui nomine conuenirent: collegæ tamen non erant, neq; eorum quoddam collegium vocabatur. Siquidem Flamen vnius Dei Sacerdos erat, habebatque ſua quiſque B
ſacra, quæ per ſe quiſque procuraret, quæq; ad alios nihil omninò attinerent: quod Cic. lib. 2. de Legibus, ſatis indicat, huiuſmodi legem recitans: Diuiſq; alijs Sacerdotes, omnibus Pontifices, ſingulis Flamines ſunto. Flamines autem (de maioribus potiſsimùm loquor) tametſi non eſſent Pontifices: ita tamen erant adſcripti in Collegium Pontificum, vt ſi quando de re aliqua apud Pontifices ageretur, ipſi vnà Iudices ſederent eius rei, de qua ad Collegium Pontificum relatum eſſet: quod poteſt ex Oratione Cic. pro domo ſua, intelligi, quæ cùm ſit habita apud Pontifices, ad quorum Collegium reiectum erat de domo à Clodio conſecrata iudicium, in ea tamen Oratione Iudices ſediſſe Regem ſacrorum, & Flamines, oſtendit.

Creabantur Flamines à populo Comitijs Curiatis, vti ex Lælio Fœlice docet Agellius lib. 15. cap. 27. Creati inaugurabantur à Pontifice Max. quod cùm fieret, capti ducebantur à partibus, C
velut ab hoſtibus: ideoq; Flamines capti dicebantur, eodem Agellio lib. 1. cap. 12. teſte. Eius dicto omnes ſubera [illegible] quod ex plurimis veterum Scriptorum locis patet, vnico Liuij lib. 37. contentus ero, cum de Q. Fabio Pictore ſic ſcribit: Priuſquã in Prouincias Prætores irent, certamen inter P. Licinium Pont. Max. fuit. & Q. Fabium Pictorem Flaminẽ Quirinalem, quale Patrum memoria inter Q. Metellum & Poſth. Albinum fuerat. Conſulem illum cum C. Lutatio Cullega in Siciliam ad claſſem proficiſcentem, ad ſacra retinuerat Metellus Pont. Max. Prætorem hunc ne in Sardiniam proficiſceretur, P. Licinius tenuit. Et in Senatu, & ad populum magnis contentionibus certatum eſt, & imperia inhibita vltro citroq;, & pignora capta, & mulctæ dictæ, & Tribuni appellati, & prouocatum ad populum eſt. Religio ad extremũ vicit, & dictu audiens eſſe Flamen Pontifici iuſſus. Hactenus Liuius. Qua de cauſa Flamini Diali antiquitùs nec magiſtratum pe- D
tere, nec capere permiſſum erat. In cuius rei gratiã ei lictore & regia Sella Curuli vti permiſſum eſt. Inde Cornelium Merulam Flaminem Dialem Coſ. in locum Cinnæ Vrbe pulſi ſuffectum pœnas dediſſe violati antiqui iuris quidam crediderunt. In magiſtratu enim paulo poſt occiſus eſt. Flaminum autem Sacerdotium ita perpetuum erat, vt tamen ob cauſas quaſdam certas Flamines etiam ſacerdotio priuari poſſent, dicebâturq; Flaminio abire, [illegible] ſubrogabantur. Quod ſi nullis talium cauſis coacti fuiſſent ſacerdotium deponere, ad dum viuebat, retinere ſolebant Sic enim Val. Maximus lib. 1. cap. 1. Conſimili ratione [illegible] P. Clœlius Siculus, M. Cornel. Cethegus, C. Clodius propter exta parum curioſe admota aris Deorum immortalium, varijs temporibus, bellisq; diuerſis Flaminio abire iuſsi ſunt coactiq; [illegible]. At Sulpitio inter ſacrificandum apex è capite prolapſus, eidem ſacerdotium abſtulit. Sed & aliæ erant cauſæ eius deponendi ſacerdotij, E
de quibus alibi dicetur. Flaminum vxores Flaminicæ vocabantur, vt tradit Feſtus, quibus diuurtium facere non licebat. Miniſtri eorum Flaminij dicebantur, & miniſtræ Flaminiæ. Flaminia ædes, domus Flaminis Dialis, &c. Hæc ita in genere de Flaminibus præmiſsis; ſeorſim nunc de ſingulis dicemus, incipientes à Flamine Diali.

De Flamine Diali CAP. XVI.

FLAMEN Dialis, inquit Feſtus [illegible], quod filo aſsiduè veletur, indeq; appellatur Flamen. Dialis autem appellatur à Dio, à quo vita dari putabatur hominibus. Ter. Varro à Ioue eum dictum ait, qui ſit Dijouis. Conſtitutus igitur à Numa erat, vt aſsiduè F
Ioui præſtò eſſet, eique ſacra faceret. Plurimæ huius erant cerimoniæ, quas obſeruare cogebatur Agellius lib. 10. cap. 15. ex libris, qui de Sacerdotibus publicis compoſiti fuerant, & ex primo Fabij Pictoris libro has recenſet: I. Equo Dialem Flaminem vehi, religio eſt. II. Item Claſſem procinctam extra pomerium, id eſt, exercitum armatũ videre: idcirco rarenter Flamen Dialis creatus Conſul eſt, cum bella Conſulibus mandabâtur. III. Iurare Dialem, fas nunquam eſt. IV. Annulo vti, niſi peruio caſſoq; fas non eſt. V. Ignem è Flaminia, id eſt, Flaminis Dialis domo, niſi in ſacrum efferri ius [illegible] eſt. VI. Vinctum, ſi ædes eius introierit, ſolui neceſſum eſt, & vincula per impluuium in tegulas ſubduci, atq; inde foras in viam demitti. VII. Nodum in apice, neq; in cinctu, neq; in alia parte vllum habet. IIX. Si quis ad verberandum ducatur, ſi ad pedes eius ſupplex procubuerit, eo die verberari piaculum eſt. IX. Capillum Dialis, niſi qui liber homo eſt, nõ detonſet. X. Capram & carnẽ incoctam, & hederã, & fabã, neq; tangere Diali mos eſt, neq; nominare. XI. Propagines è vitibus altius prætentis non ſuccidet. XII. Pedes lecti, in quo cubat, luto tenui circumlitos eſſe oportet, & de eo lecto trinoctium continuum nõ decubat:

Succidet, pro ſuccedet, antiquè.

neq;

A neq; in eo lecto cubare alium fas eſt, neq; apud eius lecti fulcrum, capſulam eſſe cum ſtrue, atque ferro oportet. XIII. Vnguium Dialis, & capilli ſegmina ſubter arborem filiquã alij felicem legunt terra operiuntor. XIV. Dialis quotidiè feſtatus eſt. XV. Ac ſine apice, ſub diuo eſſe licitum non eſt, ſub tecto, vti liber, & non pridem à Pontificibus conſtitutum. Addit hoc loco Agellius, Maſurium Sabinum ſcripſiſſe, & alia quædam ei remiſſa, gratiamq; aliquot ceremoniarũ factam eſſe. XVI. Farinam fermento imbutam attingere ei fas non eſt. XVII. Tunicam intimam, niſi in locis tectis, nõ exuit, ne ſub cœlo, tanquã ſub oculis Iouis, nudus ſit. XIIX. Super Flaminem Dialem in conuiuio, niſi Rex ſacrificulus, haud quiſquam alius accumbit. XIX. Vxorem ſi amiſit, Flaminio decedit. XX. Matrimonium Flaminis, niſi morte dirimi nõ eſt ius. XXI. Locum, in quo buſtum eſt, nunquã ingreditur. XXII. Mortuum nunquã attingit: funus tamen exequi religio

B non eſt. Hæc Agellius, & paulò poſt ſubijcit verba Prætoris ex edicto perpetuo de Flamine Diali, & Sacerdote Veſtæ hæc: SACERDOTEM VESTALEM, ET FLAMINEM DIALEM IN OMNI MEA IVRISDICTIONE IVRARE NON COGAM. Addit etiam verba ex 2. lib. Rerum diuinarum Varronis, quod Flamen Dialis ſolus albũ habeat galerum, vel quia maximus ſit, vel quia Ioui immolata hoſtia albato fieri oporteat. Nec poterat Flamen Dialis antiquitùs aut magiſtratum petere, aut capere, ne ſacris auocaretur, & multa cõtra religionem facere cogeretur. Plutarch. in Quæſt. Rom. q. 113. Hæ ferè fuerunt Flaminis Dialis cerimoniæ, quarum quidem in Scriptoribus antiquis teſtimonia extant. Plutarchus aliquot earum cauſas inquirit, in Problem. vel Quæſt. Rom. q. 109. vt, quod non liceat Flamini Diali farinam, aut fermentum tangere, quia videlicet farina alimentum ſit imperfectum & crudum, & neq; manſerit triticum, id quod fuerat,

C neq; factum ſit, quod fieri debebat, nimirum panis: ſed ſimul ſeminis vim amiſerit, & vſum cibi non ſit aſſecutum. Eandem ob cauſam eidem interdictum eſſe dicit contactu carnis crudæ. Fermentum autem tangere ei non licere ait, quod & ipſum natum ſit ex corruptione, & farinam, cui admiſcetur, corrumpat, vt languidior fiat, & inefficax. Cur à tactu & nominatione capræ & canis abſtinere cogatur, cauſas has affert: de capra quidem, vel quia eſſet laſciua & fœtida, ideoq; abominari, vel quod morbo Comitiali animal iſtud obnoxium eſſet, ideoq; metuerint, contagionem mali ad eos peruenturam, qui tum veſcerentur capra, aut eam tangerent, cum in morbo eſſet. De cane vero hanc cauſam affert, quòd ſit animal pugnax, ideoq; aſylis & ſacroſanctis prohibetur ſacrificijs, in quibus omnis periculi expers perfugiũ ſupplicibus conceditur. Cùm ergo Iouis quoque Sacerdotem, vtpotè viuum, ſacrumque perfugij ſimulachrum deceret, ſed liberè admittere

D quoduis ſupplices & deprecantes, nemine arcente, aut terrente, à canibus ipſi abſtinendum eſſe dicit, ne illi petituros hanc veniam terrerent, atq; arcerent. Non licere ei hederam tangere dicit, vel quòd ſit ſterilis & inutilis hominibus, imbecillaq;, & ea de cauſa alijs fulcris indigeat, quibus habet. vmbraq; & virore ſuo multis quaſi præſtigiando imponat: vel quod ad eam mulieres Bacchicis furoribus deditæ rectè ferantur, eamq; manibus diſcerpant, & vrerent ideoq;, nonnullos exiſtimare, ineſſe ſpiritũ hederæ, qui de ſtatu rationis deturbet, mentemq; abalienet, exagitetq;, & prorſus ebrietatem à vino ortam vino inducat. Debere autem Iouis Sacerdotem Orgia Bacchi vitare. Quam etiam ob cauſam ſcribit eidem vetitum eſſe tranſire per viam, vbi vitium propagines in ſublimi prætentæ ſint: voluerunt videlicet ſignificare, nefas eſſe eum inebriari, ſed vino moderari, nec ab eo vinci, cùm, qui ebrij ſunt, eorum ſuperius capitibus ſit vinum, eaq; degrauet

E & premat. Fabam nec tangere, nec nominare Flamini Diali licebat, quod ea putaretur ad mortuus pertinere, & in flore eius luctus literæ apparere viderentur, teſtibus Sext. Pompeio Feſto, & Plinio. Cæterùm à Numa vſq; ad Marij & Sullæ tempora, perpetua & continuata ſerie Flamines Diales ſemper fuerunt, vſq; ad L. Cornel. Merulam, qui in ſeditione ciuili L. Cornel. Cinnæ, & Cn. Octauij, anno DCLXVI. in magiſtratu occiſus fuit. Poſt quem, cùm C. Iul. Cæſar, qui poſtea Dictator fuit, id ſacerdotium conſecutus fuiſſet, non longè poſt à victore Sulla, & ſacerdotio, & vxoris dote mulctatus eſt: ita vt nullus deinceps Flãmen Dialis inauguratus fuerit, vſq; ad finem Imperij Auguſti Cæſaris. Sub quo, anno plus minus C. poſtquam id ſacerdotium vacauerat, Flamen Dialis inauguratus eſt Sext. Corn. Maluginenſis, poſt quẽ perpetuo ordine Flamines Diales multi fuerunt, vſq. ad nouiſsima Imperij tempora, quibus cum reliquis ſacerdotijs veteris ſu-

F perſtitionis ab Imp. Theodoſio id ſacerdotium omninũ ſublatũ eſt. Hæc de Flamine Diali. Eius vxor dicebatur Flaminica, quã & ipſam ſeorſum eaſdem ferè ceremonias obſeruare ſolitam, idem Agell. lib. 10. cap. 15. docet: videlicet, 1. quod benè nato operiretur. 2. & quod in rica ſurculum de arbore ſiliqua (ſiue felici) haberet: 3. & quod ſchalas, quæ Græcè κλίμακας appellantur, aſcendere ei plus tribus gradibus religioſum eſſet: 4. atq; etiam cùm it ad Argios, quod neque comeret caput, neq; capillum depecteret. Hactenus Agellius. Accedemus nunc ad reliquos Flamines.

Quæſtione 110.

Quæſtione 111.

Quæſtione 112.

De reliquis Flaminibus CAP. XVII.

G DIXIMVS antè, primùm à Numa Pompilio tres Flamines inſtitutos fuiſſe, Dialem, Martialem, & Quirinalem: poſtea temporis progreſſu pluribus additis ad quindecim numerum eorum excreuiſſe. Cùm igitur de Flamine Diali ſatis multa in medium attulerimus, conſequens eſt, vt reliquorum etiam rationem explicemus: quod quidem paucis expediemus, cùm multa ad eos pertinentia antè ſint dicta.

MARTIALIS igitur, qui dignitate proximus erat Diali, & maior Flamen, atque ex Patricijs creabatur, Marti, qui Rumuli pater eſſe putabatur, inſtitutus eſt, eique ſacra fecit, quod clarè docet Varro. Sed & QVIRINALIS Flamen maior, & Patricij generis, à Numa in Romuli honorem inſtitutus eſt: quod Romulus Quirinus appellatus, parens & Vrbis conditor fuiſſet. Frequens huius Flaminis mentio extat apud Liuium, Varronem, Sext. Pompeium, Feſtum, & alios. Reliquorum aliquot Flaminum cognomina docet nos Ter. Varro lib. 4. de Lingua Latina, cum ſcribit: Flaminum ſinguli cognomina habent ab eo Deo, cui ſacra faciunt: ſed partim ſunt aperta, partim obſcura. Aperta, vt Martialis, Volcanalis: obſcura, Dialis & Furinalis. cum Dialis à Ioue ſit, qui eſt Diouis. Furinalis, à Furina, cuius etiam in Faſteis Furinales feriæ ſunt. Sic Flamen Falacer, à diuo Patre Falacre. Idem alibi: Eundem Pompilium Numam Ennius ait feciſſe Flamines, qui eum omnes ſint à ſingulis Deis cognominati, in quibuſdam apparent etyma: vt, cur ſit Martialis, Quirinalis. Sunt in quibus Flaminum cognominibus latent origines. vt, qui ſunt in verſibus plerique: Volturnalis, Palatualis, Furinalis, Fluralis, Falacer, Pomonalis: obſcura eſt eorum origo. Volturnus, Palatua, Furina, Flora, Falacer, Pomona, pomorum patrona. A B

VOLCANALIS igitur Flamen & minor fuit, & plebeius, Vulcano inſtitutus.

VOLTVRNALIS, Volturno, vel Deo, vel Flumini fuit dicatus, vt ei ſacra faceret.

PALATVALIS Flamen fuit conſtitutus ad ſacrificandum ei Deæ, in cuius tutela Palatium erat. Sext. Pompeius Feſtus. Eam Deam Varro Palateam vocat.

FVRINALIS, Deæ Furinæ inſtitutus eſt.

FLORALIS, Deæ Floræ, de qua, ſicut & de reliquis Dijs & Deabus libro præcedenti multa.

FALACER, quemadmodum Varro ſcribit, Diuo Patri Falacri eſt inſtitutus. Quis autem iſte Deus fuerit, à nemine veterum traditur. Adr. Turnebus Comment. in Varronem, ſuſpicatur, Falacrem furtaſſe fuiſſe eum Deum, qui præfuerit falis Circi, quorum meminit Iuuenalis: C

Conſulit ante falas, Delphinorumq; columnas.

POMONALIS, Pomonæ, Deæ pomorum, inſtitutus eſt: &, quemadmodum Sext. Pompeius Feſtus docet, minimum habebatur, quod Pomona leuiſſimo fructui agrorum præſideret, pomis.

Iam etiam FLAMEN CARMENTALIS, qui Carmentæ Euandri Arcadis matris ſacra curabat, cuius Cicero in Bruto ita mentionem facit: M. Popilius, cùm Conſul eſſet, eodemque tempore ſacrificium publicum cum Læna faceret, quod erat Flamen Carmentalis, plebis contra Patres concitatione, & ſeditione nunciata, vt erat Læna amictus, ita venit in concionem, ſeditionemque, tum auctoritate, tum oratione ſedauit. Et hic quoque Flamen minor, & plebeius fuit, quia Lænas hic, cuius à Cicerone mentio fit, ex plebe Conſul electus eſt. D

FLAMINIS VIRBIALIS, qui Deo Virbio, id eſt, Hij poli to conſecratus fuit.

LAVRENTIALIS, qui Accæ Laurentiæ inſtitutus fuit.

LAVINALIS quoque, & LVCVLARIS, nullus veterum Scriptorum ſed epigrammata tantùm quædam, quæ ab Onuphrio Panuinio proponuntur, meminerunt. Hæc itaque XV. illorum Flaminum nomina ſunt, Officia autem, vt ſinguli ſuis Dijs ſacra facerent.

Præter hos vero aliorum Flaminum in Scriptoribus & lapidum epigrammatis vetuſtioribus fit mentio, eorum ſcilicet, qui Imperatoribus Auguſtis vita functis, & inter Diuos relatis fuerunt inſtituti, ijs qui ſacra peregerunt, quorum quidem tot fuerunt, quot Imperatores a Romanis conſecrati ſunt, quorum omnium nomina & teſtimonia ſumma diligentia collegit Onuphrius Panuinius, ſecundo ſuo Reipublicæ Romanæ Commentario. E

Cùm autem hic mentio inciderit Conſecrationis Imperatorum Romanorum vita, defunctorum, operæpretium me facturum arbitror, ſi, quibus cerimonijs ea peracta ſit, paucis hoc loco explicem: id quod capite ſequenti faciam, ex tralatione Huberti Goltzij.

De Conſecratione Imperatorum vita defunctorum apud Romanos CAP. XIIX.

ROMANIS mos erat à Cæſare Auguſto primùm inſtitutus, deinde à Tiberio inſtauratus, eos conſecrare Imppp. qui ſuperſtitibus filijs vel ſucceſſoribus, moriebatur: quiq. eo erant honore affecti, inter diuos relati dicebantur. Sic primus omnium Auguſtus Iulium Cæſarem, Tiberius Auguſtum mortuos conſecrârunt. Cum Imperator vita functus cunſecrandus erat, tota Vrbe primum quaſi luctus quidam eſſe videbatur, feſtæ celebritati promiſcuus: quippe functum vita corpus ritu hominum ſumptuoſo funere ſepeliebant: ceream deinde imaginem defuncti ſimillimam fingebant, eamq. in Palatij veſtibulo propoſitam ſupra eburneum lectum maximum atque ſublimem, veſtibus inſtratum aureis, locabant. Et quidem imago illa ad ægroti ſpeciem pallida recumbebat. Circa lectum vero vtrinque magnam partem diei ſedebant: à læua quidem Senatus omnis veſtibus atris amictus, à dextera veró matronæ, quas virorum aut parentum dignitas honeſtabat. Harumque nulla vel aurum geſtans, vel ornata monilibus conſpiciebatur, ſed veſtibus albis exilibus indutæ, mœrentium ſpeciem præbebant. Hæc ita per ſeptem dies continuos faciebant, Medicis ad lectum quotidiè accedentibus, inſpectumq; veluti ægrum deterius ſe habere ſubinde pronunciantibus. Dein vbi iam viſus eſſet F G

obijſſe

A obijſſe diem, lectum humeris attollebant Equeſtris, Senatorijque ordinis nobiliſsimi, ac lectiſsi-
mi iuuenes, perque viam ſacram in vetus forum deferebant, vbi Magiſtratus Rumani deponere
Imperium conſueuerant. Extructum autem erat in ipſo Romano foro coloris lapidei tribunal
ligneum, ſuper quod ædificium quoddam fabrefactum erat, quod columnæ vndiq. ſuſtinebant,
eratq. ebore variè ornatum, & auro: eò allatus fuerat alius lectus conſimilia, cui ſtragulis pur-
pureis, atq; auro intextis ornato erant circum capita belluarum terræ, mariſque: in eoque ſta-
tuam ceream Principis conſecrandi, vt dixi, ex Palatio allatam, ornatu triumphali collocabant,
à qua puer egregia forma, ita vt Imperator dormiret, pennia pauonis muſcas agebat. Ea ita iacen-
te ſuperſtites Imperatores & Senatus, Senatorumque vxores veſtibus ijſdem induti accedebant
ponè lectum, dum in forum ipſi deueniſſent, vbi mulieres quidem in purticibus, Senatus verò
B ſub dio ſedebant. Ab vtraque autem fori parte, gradus quidam erant ad ſcalarum ſimilitudinem
exſtructi, in quibus altera ex parte puerorum chorus erat è Nobiliſsimis, atque Patricijs, altera
fœminarum illuſtrium, hymnos in defunctum, pæanaſque canentium, verendo ac lamentabili
carmine emodulatos. Quibua ita diſpoſitis, funebris pompa in foro inchoabatur extra Vrbem in
campum Martium tendens. Primum antè ferebantur ſtatuæ omnium veterum Romanorum il-
luſtrium, qui vnquam ab ipſo Romulo, vſq; ad eius conſecrationis tempus fuiſſent. Deinde Pro
uinciarum, & nationum omnium, quæ Romano Imperio ſubiectæ erant, ænea ſimulachra, varijs
diſtincta ornamentis, vt erat cuiuſque gentis patria conſuetudo. Sequebantur poſt varia genera
Ciuium, Lictorum, Scribarum, Præconum, & qui ſunt eiuſdem generis. Sequebantur deinceps
ſigna diuerſorum illuſtrium virorum, quoa præclarè feciſſe aliquid, aut excogitaſſe, aut in aliquo
C ſtudio floruiſſe conſtaret. Veniebant poſtea equites, ac pedites armati, certatures equi, atque ea
quæ ad parentandum pertinebant, quæ ab ipſis Principibua & Sacerdotibus, eorum vxoribus,
& à clari ſimis Equitibus, ac populis, & à ciuium congregatione miſſa fuerāt. Poſtremo ferebatur
altare inauratū, ornatumq; ebore, & lapil is Indicis. Quæ poſtquā tranſierant, Imp. viuus Roſtra
aſcendebat, defunctumq. Imp. laudabat. Cumq; oraret, crebrò à Senatoribus adſtantibua excla-
mabatur, partim laudantibus defunctum, partim lugentibus: ſed oratione habita multò magis
id factitabant, ac tandè cùm lectus de loco, in quo erat, moueri oporteret, omnes ſimul Senatores
lamentabantur ac flebant. Q ibus peractis, iterum lectum à tribunali toll bant Pontifices &
Magiſtratus, non modo qui dum erant, ſed etiam hi, qui in ſequentem annum deſignati fuerant,
eundemque poſtea tradebāt nonnullis Equitibus ferendum. Pars Senatorum lectum anteibat,
D ex quibus multi dolere ſe ſimu'abai, querulas voces emittendo, multi canebant flebile carmen
a 1 ibias. Imperatores poſtremi ſequebantur. Ita extra Vrbem in Martium campum veniebant.
Vbi quà latiſsimè campus patet, rogus ſiue ſuggeſtus quidam ſpecie quadrangula, lateribus æ-
quis aſſurgebat, nulla præterquàm lignorum ingentium materia compactus in tabernaculi for-
mam: id quidem interius totum erat aridis fomitibus oppletum: extra autem intextis auro ſtra-
gulis, atque eboreis ſignis, varijsque ſignis exornatum: ſuprà verò alterum minuſculum quidem
tabernaculum poſitum erat, ſed forma & ornatu perſimile, portis, ianuiſq; patentibus. Tertium
item, & quartū, ſemper ſuperiore tabernaculo contractius, ac deinceps alia, donec ad extremum,
quod eſt omnium breuiſsimum, perueniebatur. In ſummo eiua currus inauratus, quo mortuua
Imperator olim vehebatur, collocatus erat. Poteſt eiua ædificij forma comparari turribus his,
E quæ portubus imminentes, noctu igne prælato naues in tutas ſtationes dirigunt. Phari vulgò
appellantur. Eius quoque tabernaculi formam adhuc in antiquis numiſmatibus Sabinæ Augu-
ſtæ, Ant. Pij, Fauſtinæ Auguſtæ, & matris & filiæ, M. Aurelij Antonini, L. Aur. Veri, P. Heluij Per-
tinacis, L. Septimij Seueri, & Iuliæ Piæ Auguſtæ conſecratorum videntur, quorum duo ſubieci:

F

G Igitur lecto in ſecundum tabernaculum, quod primo contractius eſt, ſublato, aromata & ſuffi-
menta omnis generis, fructus, herbaſq; & ſuccos omnes odoratos conquiſitos, aceruatim effun-
debant. Quippè neque gens erat, neque ciuitas, neq; qui honore vllo, aut dignitate præcelleret,
quin certatim pro ſe quiſq; ſuprema illa munera Principis honori deferrēt. Vbi verò ingens aro-

matum, ac eorum, quæ parentandi cauſa allata fuerant, ſuffimentorũ aceruus magnus aggeſtus A
eſt, ac locus omnis oppletus, Imperator ſuperſtes, cæterıq; Imperatoris mortui propinqui eius ſtatuã oſculabantur: quo facto Princeps in tribunal conſcendebat; Senatores vero exceptis Magiſtratibus, in tabula parata aſsidebant, vt tutó ſimul, & commodè ſpectarent, quæ gerebantur. Magiſtratus & cæteri ex ordine collocabantur, vt cuiuſque dignitas poſtulabat. Tum circa ædificium illud adequitabant vniuerſi Equeſtris ordinis certa quadam lege, ac recurſu, motuq; Pyrrichio, numeroque in orbem decurrentes: pedites quoq. circum ipſum rogum curſus vrbanos & confictos peragebant. Currus item circumagebantur inſeſsi purpuratis Rectoribus, qui perſonas ferebant Ducum omnium Romanorum, Principumque illuſtrium. Quæ vbi celebrata erant, facem capiebat Imperij ſucceſſor, eamque tabernaculo admouebat, tum Conſules primó, cæteriq; omnes Magiſtratus, & alij ordine vndiqueſignem ſubijciebant, cunctaque illico fomiti B
bus illis aridis, udoramentisque referta, igni valido corripiebantur. Mox ab extremo minimoq; tabernaculo, tanquam è faſtigio quodã, ſimul cum ſubiecto igni aquila dimittebatur quæ in cœlum ipſam Principis animã deſerre credebatur. Ac iam ex il..., vnà cum cæteris Numinibus Imperator defunctus colebatur: vnde etiam in nummis quibuſdam videntur aquilæ, vel pauones expreſſæ deſunctos Imperatores, vel Auguſtas in cœlum ferentes.

C

D

Hæc autem habentur in Pertinacis & Seueri conſecrationibus à Dione & Herodiano deſcriptis: quibus, quo omnia accuratius percipiantur, Auguſti quoq. conſecrationẽ adijciam à Dio-
Lib.56. ne ita deſcriptam: Poſtquam eiuſmodi præcepta rec... at... funus Auguſti ducitur. Erat lectus ex ebore & auro factus, ſtratus, atque ſtragulis purpureis auro... intextis ornatus, ſubter quem tan... in feretro corpus eius iacebat occultum. Antè omnia vero ſtatua eius cerea veſtitu triumphali videbatur, eaq. ex palatio ferebatur ab ijs, qui in ſequentem annum Magiſtratus deſignati fuerant. deinde ex Curia altera aurea, tertia curru triumphali vehebantur, ferebanturque ſtatuæ maiorum ipſius, atq; propinquorum, qui e vita diſceſſerant, vno tantum Cæſare excepto: propterea quod iam eſſet in Deorum numerum relatus: portabantur deinde ſtatuæ ciuium Ro- E
manorum omnium, quicunque in Magiſtratu vnquam ab ipſo Romulo ad ea vſq; tempora fuiſſent. Sed & quædam Cn. Pompeij Magni ſtatua ferri viſa eſt. Aderant etiam omnes Prouinciæ & nationes pictæ, quæ aut in ſocietatem ab ipſo acceptæ, aut deuictæ fuerãt. Eadem pro... modum ratione mulieres Auguſtas, quæ conſecrabantur, inter Diuas referri ... itas crediderunt: neq. enim alia mulierum conſecrandi ratio tradita eſt: prima autem omnium Liuia Auguſta conſecrata eſt. Porrò autem tam Imperatoribus, quàm eorum vxoribus, vel filijs, aut ſororibus conſecratis, Flamen & Sudales, qui ab eo nomen acciperent, ex S. C. add..., templumq. in quo hymnos in eius honorem compoſitos canerent, conſtruebatur. Hactenus Goltzius.

De Virginibus Veſtalibus CAP. XIX. F

VESTALES dicebantur hæ, quòd Veſtæ ſacra curarent, & ignem eius cuſtodirent. De quarum prima apud Romanos inſtitutione non admodum inter Scriptores conuenit. Fuiſſe quidem eas Lauinij, & Albæ ante Romam conditam, dubium non eſt, cùm, quod Æneas Veſtæ ſacra vnà cũ Penatibus & Palladio ex Troia in Latium tulerit, & condito Lauinio, Veſtæ ibi ædẽ ſacrauerit, cui deinde Aſcanius etiã condita Alba longa, templum in monte Albano extruxit: tum vero quod Rhea Siluia, Romuli mater, à Numitore patruo ... o Veſtalis creata fuerit. Vtrũ vero Romulus, vt quidã volunt, an qui ei ſucceſsit, Numa Pompilius, quod pluribus placet, Veſtę ædẽ Romæ conſtruxerit, eiq. Virgines cuſtodes ignis æterni aſsignauerit,
Lib.2. de eo valdè diſcrepant. Dionyſius certè, cuius in hiſtoria Romana nõ minima eſt auctoritas, Nu- G
mæ id inſtitutum tribuit, & contrarium ſentientes grauiter refutat, cuius verba, quę quidem huc ſpectant, libet adſcribere: Romulus, inquit, nullas virgines Veſtę Sacerdotes inſtituit, memor forſitan materni dedecoris, quę inter illius miniſteria virginitatẽ amiſerat: haudquaq; idoneus futu-
rus

A iuxta leges patrias, ſi quam violaſſe pudorem deprehendiſſet, ne ſibimet refricaret probrum domeſticum. Hæc ille, quem ſequuti dicemus à Numa Pompilio Virgines Veſtales primum eſſe creatas, & inſtitutas. Quo verò numero, quod earum officium, quæ dignitas fuerit, de iis porrò Dionyſium loquentem audiamus. Sic autem is ſcribit: Quinto loco erant virgines ignis ſacri cuſtodes, quas illi à ſua Dea Veſtales nominant, cui Rex hic primus templum ſacrauit, & cultrices virgines. Et paulò poſt: Virgines autem, quæ Deæ ſacris operabantur, quatuor erant ab initio, & ius optandi eas penes Reges eſſe Numa voluit: poſtea tamen propter ſacrificiorum multitudinem ad ſenarium numerum auctæ, (à L. ſcilicet Tarquinio Priſco. V. Romanorum, vt idem auctor alibi docet.) in eo hodieq; permanent degentes in Deæ fano, à cuius aditu nemo arcetur interdiu, ſed pernoctare intus fas eſt viro nemini. Has neceſſe eſt per XXX annos manere puras à *Lib. 2.* *Dionyſius lib 3.*
B nuptiis, ſacrario ſeruientes, & legitimis cerimoniis, ac primò decennio rationem ſacrorum eas oportebat diſcere, ſequenti exercere, poſtremò docere alias. Poſt exactum verò annum trigeſimũ nihil vetabat eas poſitis coronis, reliquiſq; inſignibus ſacerdotij, cui vellent, nubere: feceruntq; id paucæ aliquot, ſed parum læto vitæ exitu, & ominoſo apud cæteras, ita, vt libenter poſthac virgines æuum exigerent in Deæ contubernio, ac tum demum in defunctæ locum alia ſublegebatur à Pontificibus. Honores autem eis exhibentur à ciuitate multi & eximij, propter quos nec liberorum, nec nuptiarum tanguntur deſiderio. Pœnæ quoque, ſi qua delinquat, graues ſunt propoſitæ, quas Pontifices ab illis exigunt, flagris cædentes deprehenſas in leuiore crimine, ſtupratas verò miſerabili, longeq; fœdiſsimo tradentes ſupplicio. Viuæ enim funebri pompa efferuntur, amicis ac cognatis cum lachrymis lecticam proſequentibus: delatæq; ad Collinam portam
C extra muros in ſubterranea cella ſepeliuntur, nec monumento dignitatæ, nec parentatione, aliiſue ſolennibus defunctorum honoribus. Admiſſum autem circa ſacra piaculum, tum aliis prodigiis deprehenditur, tum maximè, ſi ignis extinguatur, quod formidoloſiſsimum Romanis habetur, vt perniciem ciuitati minitans, quacunque tandem cauſſa acciderit: & poſt multam procurationem, alium ignem in templum inferunt. Hactenus Dionyſius: Vbi quæ ſcribit de pœna Veſtalium impudicarum, quam quidam à L. Tranquinio Priſco inſtitutam eſſe volunt, plenius à Plutarcho explicantur, cum de iis verba faciens in hunc modum ſcribit: Si quid deliquerit, inquit, Veſtalis, verbera ei à ſummo Pontifice infliguntur, aliquando etiam nudæ, linteo prætenſo, in obſcuro, & vmbroſo loco. At quæ virginitatem polluit, viua defoditur iuxta portam Collinã. Eſt ibi intra vrbem tumulus quidam terreus, in longum porrectus, Aggerem Latini vocant: in *Dionyſius lib 3.* *Plutarchus in Numa.*
D eo domus ſubterranea non magna, in quam ex ſuperiori parte deſcenſus ſit, paratur: in eaque lectus conſtratus, lucerna ardens, paucæq; eorum, quæ ad vitam fouendam neceſſaria ſunt primitiæ reponuntur, vt panis, aqua lac in vaſculo, & oleum. tanquam nefas putẽt ſore, ſi corpus ſummis conſecratum ſacrimoniis fame pereat. Tum illam, quæ ſupplicio eſt afficienda, lecticæ impoſitam extrà opertæ, loriſq; reuinctam, ita vt ne vox quidem exaudiri poſsit, per forum vehunt. ei omnes via decedunt taciti, & ingenti cum mœſtitia ſilentes tranſmittunt, neque eſt horribilius vllum ſpectaculum, aut dies, quam vrbs agat triſtiorem. Vbi ad locum, quem dixi, lectica peruenit, vincula lictores ſoluunt: at princeps ſacrorum ſecreto quædam comprecatus, manibus ad Deos ſublatis, antè quàm neceſsitati ſupplicij ſatisfaciat, obuelatam educit, & in ſchalis deorſum in domum deferentibus conſtituit, ita ipſe cum reliquis Sacerdotibus reuertitur. Poſtquam
E damnata deſcendit, ſurſum gradus attrahunt, multaq; ſupernè terra ingeſta domus occulitur, complanaturq;. Hactenus Plutarchus. Sextus Pompeius Feſtus tradit, Sceleratum campum appellari proximè portam Collinam, in quo virgines Veſtales, quæ inceſtum fecerint, viuæ ſint defoſſæ. Cauſſas autem, propter quas Veſtales tali ſupplicio, non alio afficiantur, idem auctor inquirit, & tradit has. vel, quod mortuos tantum crement, iniuſtum autem eſſe eam cremare, quæ ſacrum ignem non piè cuſtodiuerit: vel quod corpus ſummis conſecratum cerimoniis interficere, & manus adferre ſacræ mulieri, nefas cenſeant, ipſamq; vltrò mori volentes, infra terram demittant, in extructum ad hoc domicilium. Hæc Plutarchus. Morem eum à Græcis deſumptum eſſe Guilhelmus Canterus docet. Quòd ſi ignis negligentia earum extinctus eſſet, nequaquam eum accendere ab alio igoi licebat, ſed renouabant eum, flammamq; eliciebant à Solis radiis pu- *Plutarchus Quæſt. Ro- manis, q. [illegible]* *Nouarum [illegible] lectionum [illegible] 7. cap. 6.*
F ram & ſinceram. Eam ad rem inſtrumentis vtuntur, quæ σκαφεῖα nominant. Sunt autem excauata in modum turbinis rectanguli: hæc ſi aduerſo ſoli opponantur, fit vt radij Solares in circumferentiam vndique incidentes, ad centrum omnes concurrant, itaque & aerem tenuem reddant, & materiam (quæ leuiſsima, ſicciſsimaque inſtrumentis imponitur) ſtatim inflamment, quia videlicet radij Solares à corpore renitente ita coguntur, & ſtipantur, vt naturam ignis accipiat. Hactenus Plutarchus. Cum quo etiam Feſtus: Ignis Veſtæ, inquit, ſi quando interſtinctus eſſet, virgines verberibus afficiebantur à Pontifice, quibus mos erat tabulam felicis materiæ tamdiu terebrare, quouſque exceptum ignem cribro æneo virgo in ædem ferret. Honores illis redditi fuerunt, vt etiam viuo patre teſtamentum condere, ac cætera gerere ſine curature poſſent, quemadmodum & trium filiorum matres, vt cum faſcibus, ſi prodirent, deducerentur. Et ſi caſu in
G quemquam incidiſſent, qui ad lætum ageretur, necari eum non licebat: verum deierare virginẽ oportebat, ſe non vltrò, ſed fortè, non autem debita opera, & de induſtria obuiam factam. Qui autem occurreret, cum ipſe feretro veherentur, moriebatur. Plutarchus. Plinius ſcribit, Veſtales virgines ſeruos fugitiuos, ne vrbem exirent, precationibus ſuis retinere, item crinem ſuum ad Lo- *In Numa lib. 28. [illegible] 4.*

Plin. lib. 16. cap 44. to n arborem Romæ vetuſtiſsimam, cognomento capillatam, conſecrandum deferre ſueſ[illegible] A
Lib 1. cap. 12. tas. Cæterùm cuius ætatis, ex qua familia, & quo ritu virgo Veſtalis capienda fuerit, eleganter do
Antiquarũ lectionum libro 3. cap. 6. cet Agellius, cuius verba, quemadmodum à Lud. Carrione reſtituta ſunt, adſcribam. Qui, inquit, de Veſtali virgine capienda, ſcripſerunt (quorum diligentiſsimè ſcripſit Labeo Antiſtius) minorem quàm annos VI. maiorem, quàm annos X. natam, negauerunt capi fas [illegible]. Item, quæ non ſit patrima, & matrima. Item, quæ lingua debili ſenſiue aurium deminuta, aliaue qua corporis labe inſignata ſit. Item, quæ ipſa, aut cuius pater emancipatus ſit, etiam ſi viuo patre in aui poteſtate ſit. Item, cuius parentes alter, ambóue ſeruierint, aut in negotijs ſordidis deuerſentur. Sed eam cuius ſoror ad id ſacerdotium lecta ſit, excuſationẽ mereri aiunt. Item, cuius pater Flamen, aut Augur, aut Quindecimuir ſacris faciundis, aut qui Septemuir Epulonum, aut Salius ſit. Sponſæ quoq; Pontificis & tibicinis ſacrorum filiæ vacatio à ſacerdotio iſto tribui ſolet. Præ- B
terea Capito Atteius ſcriptum reliquit. Neque eius legendam filiam, qui domicilium in Italia non haberet, & excuſandum eius, qui liberos treis non haberet. Virgo autem Veſtalis, inquit Agellius, ſimulatque capta, atq; in atrium Veſtæ deducta, & Pontificibus tradita eſt, eo ſtatim tempore ſine emancipatione, ac ſine capitis minutione e patris poteſtate exit, & ius teſtamenti faciundi adipiſcitur.

Hunc locum reſtituit Ludouicus Carrio Antiq. lectionum lib. 3. cap. 6 & Iacobus Reuardus lib. 2 Variorũ, capite 17. De more autem, rituque capiundæ virginis, literæ quidem antiquiores non extant, niſi quod [illegible]ur, quæ capta prima eſt à Numa Rege eſſe captam. Sed Papiam legem inuenimus, qua cauetur vt Pontificis Maximi arbitratu virgines è populo viginti legantur: ſortitioque in concione ex eo numero fiat, & cuius virginis ducta erit, vt eam Pontifex Maximus capiat, eáque Veſtæ fiat. Sed ea ſortitio ex lege Papia nnn neceſſaria nunc videri ſolet. nam ſi quis honeſto loco natus adeat Pontificem Maximum, atque offerat ad ſacerdotium filiam ſuam, cuius duntaxat [illegible] ratio haberi poſsit, gratia Papiæ legis per Senatum C
fit. Capi autem virgo propterea dici videtur, quia Pontifex Maximus manu prehenſa ab eo parente, in cuius poteſtate eſt, veluti bello capta abducitur. In lib. 1. Fabij Pictoris, quæ verba Pontificem Maximum dicere oporteat, cùm virginem capit, ſcriptum eſt. Ea huiuſmodi ſunt. SACERDOTEM. VESTALEM. [illegible] SACERDOTEM. VESTALEM. [illegible] POPVLO. ROMANO. QVIRITIBVS [illegible] AMATA. CAPIO. Præterea in Commentarijs Labeonis, [illegible] ſcriptum eſt: Virgo Veſtalis neque hæres eſt cuiquam inteſtato, neq; inteſtatæ [illegible], ſed bona eius in publicum redigi aiunt. Id quo iure fiat, quæritur. Amata inter capiendum à Pontifice Maximo appellatur, quoniam quæ prima capta eſt D
hoc fuiſſe nomine traditum eſt. Hactenus Agellius, qui etiam alibi recitat verba Prætoris ex edicto perpetuo de Flamine Diali, & de Sacerdote Veſtæ, hæc. SACERDOTEM VESTALEM
Lib. 10. cap. 15. ET FLAMINEM DIALEM [illegible] IVRARE NON COGAM. Alebantur Veſtales [illegible] publicis. Durauit autem earum ſacerdotium vſque ad Theodoſij ſenioris Imperatoris tempora, [illegible], vnà cum alijs Sacerdotijs, nequicquam reclamante Senatu omnino eſt ſublatum, id quod ex Epiſtolis Symmachi, & Ambroſij reſponſionibus manifeſtum eſt.

De Salijs Palatinis XII. CAP. XX.

E

SEXTA pars legum ad religionem pertinentium, inquit Dionyſius, tractabat iura eorum, quos Romani vocabant Salios, de quibus nos hoc capite agemus. Vnde nomen acceperint, dubitatur inter veteres Scriptores. Plerique enim à ſaliendo vel ſaltando eos dictos fuiſſe ſcribunt, quod id facere in comitio in ſacris quotannis & ſolerent, & deberent. Quidam tamen eos à Salio quodam, vel Saone ſic appellatos volunt, id quod Sextus Pompeius, Feſtus, his verbis docet. Salios, inquit, à [illegible] & ſaltando dictos eſſe, quamuis dubitari non debeat, tamen Polemon ait, Arcada quendam fuiſſe nomine Salium, quem Æneas à Mantinea in Italiam deduxerit, qui iuuenes Italicos [illegible] ſaltationem docuerit. At Critolaus Saonem ex Samothrace cum Ænea Deos Penates, qui Lauinium tranſtulerit, Saliare genus ſaltandi inſtituiſſe, à quo appellatos Salios. Plerique tamen à ſaltando id nomen deducunt. quos F
& nos ſequimur. Inſtituti primùm ſunt Liuio, Dionyſio, & Plutarcho teſtibus, à Numa Pompilio Rege, qui, vt pleraque ſacra inſtituit, & Sacerdotes ſingulis præfecit, ita etiam Salios XII. ex Patricio ordine elegit, qui Marti ſacra in Palatio celebrarent: vnde etiam Palatini ſunt appellati. Hi erant, vt Dionyſius lib. 2. inquit, ſaltatores quidam, & laudatores Deorum belli præſidum. Feſtum autem eorum incidit in panathenæa [illegible] menſem [illegible] Martium [illegible]turque publicè ad [illegible] aliquot, per quos tota Vrbe [illegible] ducunt vſque in forum & Capitolium, aliáſque locos, tam priuata, quàm publica, æreis baltei ſuccincti, ſuper pictas tunicas, & [illegible] aſtrictas fibulis [illegible], quas vocant trabeas, quæ Romanorum veſtis eſt propria, & honorata cum primis. Geſtant etiam capitibus, quos vocant apices, faſtigiatos in altum pileos Græci appellant Cyrbaſias. Accinguntur autem ſinguli gladio, dextera tenẽtes lanceam, aut virgam, aut tale quid aliud: G
ſiniſtra vero ancyle Thraciæ, cæteræ ſimile. Et paulo poſt. Geſticulantur militanter ad [illegible] modulos, nunc ſimul, nunc vices, interim canentes pæana quendam patrium. Saltationem autem armatam [illegible] is ad ſcutum gladijs crebros ciet ſtrepitus, ſi quid credendum eſt anti

quis

A quis Seripturibus, primi Curetes inuentam tradiderunt poſteris, &c. Hactenus ille. Eadem Liuius tradit, ſed breuius. Salios, inquit, duodecim Marti Gradiuo legit, tunicæque pictæ inſigne dedit, & ſuper tunicam æneum pectori tegmen: cœleſtiaq; arma, quæ Ancylia appellantur, ferre, ac per vrbem ire canentes carmina cum tripudijs, ſolenniq; ſaltatu iuſsit. Cœtus Saliorum dicebatur Collegium. quibus qui præerat, & eos quaſi moderabatur, dicebatur Magiſter Saliorum: item Præſul. vnde Lucilius: *Præſul vt amptruat, inde & volgu' redemptruat olli.*

Redamptruare. ait Feſtus, quemadmodum Ioſeph. Scaliger in lucem edidit, dicitur in Saliorum exultationibus, cum præſul amptruauit, quod eſt, motus edidit, & referûtur inuicem ijdem motus. Cæterum carmina, quæ à Salijs fiebant, & canebantur, vel in Deos facta erant, & dicebantur ab eorũ nominibus verſus Ianualij, Iunonij Mineruij: vel in vniuerſos homines componeban-
B tur. & appellabantur axamenta, auctore Feſto, ab axare, quod eſt nominare: vel vti Scaligero placet, quod in axibus, ſeu tabulis deſcribebãtur, quemadmodum apud Græcos leges. Primum Saliare carmen compoſuiſſe fertur Numa Pompilius, quòd omnium Latinorum carminũ antiquiſſimum fuiſſe dicitur, & idcircò obſcuriſsimũ id quod & Cic. ac alij veteres Scriptores ſæpiſsimè teſtantur, & multa vocabula ex eo a veteribus Grammaticis citata, probant. De Ancylibus, quibus vſi Salij fuerunt, vel potius quorum cuſtodię præpoſiti fuerunt, pauca adhuc adijciam. Feſtus: Numa Pompilio regnante è cœlu cecidiſſe fertur, ancyle, id eſt, ſcutum breue, quod ideò ſic eſt appellatum, quia ex vtroq; latere erat reciſum: vt ſummũ infimumq; eius latus medio pateret,

C vnaque edita vox omnium potentiſsimam fore ciuitatem, quamdiu in ea manſiſſet. Itaq; facta ſunt eiuſdem generis plura, quibus id miſceretur, ne internoſci cœleſte poſſet, probatum opus eſt maximè Mamurij: qui præmij loco petijt, vt ſuum nomen inter carmina Salij canerent, &c. Vnde Mamurij Veturij nomen frequenter in cantibus Romani frequentabant. Vide & Seruium, Plutarch. Ald. Manutium lib. 2. de Quæſitis per epiſtol. & alios.

VIRGINES SALIARES.

Virginum Saliarium ſolus, quod ego ſciam, meminit Sext. Pompeius, his verbis: Saliares vir-
D gines Cincius ait eſſe conductitias, quæ ad Salios adhibeantur, cum apicibus paludatę, quas Ælius Stilo ſcripſit ſacrificium facere in Regia cum Pontifice, paludatas cum apicibus, in modum Saliorum. Hæc ille.

De Fetialibus, & Patrepatrato CAP. XXI.

FETIALES dicti, quòd fidei publicè inter populos præerant. Nam per hos fiebat, vt iuſtum cõciperetur bellum, & inde deſitũ, & vt fœdere fides pacis conſtitueretur. Ex his mittebant, antequã conciperetur, qui res repeterent: & per hos etiam nunc fit fœdus. Hactenus Varro. Quando Fetiales primùm Romæ inſtituti & creati ſint, quæq; eorum munera fuerint, perſpicuè docet Dionyſius lib. 2. Cuius hæc ſunt verba: Septima legum
E ſacrarũ pars dicata erat Collegio Fetialium, quos Græci [illegible] dicerent: hi ſunt lecti è præſtantiſsimis familijs, funguntur q; per omnẽ vitam eo ſacerdotio, primo Numa huius ſacri magiſtratus auctore, &c. Et paulò poſt: Longum autem eſſet recenſere omnia Fetialium officia, ſed in ſumma ſunt hæc: Dare operá, ne Romani vlli fœderatæ ciuitati iniuſtum bellum inferant: quòd ſi qua prior contra fœderis conditiones aliquid commiſerit, Legatos agere, & verbis primo ſuum ius repetere, quòd ſi dedignetur facere poſtulata, tũ verò bellum indicere. Itidem ſi qui illatá ſibi contra fœdus querantur iniuriam, cauſam eorum cognoſcere, & comperto crimine ſontes comprehenſos læſis dedere: iudicare item de Legatorum iniurijs. & dare operá, vt ſeruentur conditiones fœderum: pacem etiam conficere, aut ſi parũ legitimè facta videatur, irritam reddere: prętereà ſi quid Imperatores contra iuſiurandum peccauerint, cognoſcere atq; expiare. Eadem ferè
F Plutarchus ſcribit in Numa, ſed breuius: Fetiales, inquit, quidam pacis cuſtodes, & (vt mea fert opinio) ab re ipſa nomen capientes, controuerſias verò ſedabant, cum non permitterent prius militare, quàm omnis iudicij ſpecies abſciſſa eſſet. Etenim pacem Græci vocant, quando verbo nõ vi inter ſe vtentes, controuerſias ſoluunt. At Romanorum Fetiales ſæpè ad eos ibant, qui iniuriam inferrent, illiſq; ſuadebant, vt ſe beneuole & amicè gererent. Iis autẽ inimicè ſeſe, & pro voluntate gerentibus, Deos teſtati, & multa grauia in eos eorumq; patriã imprecati, niſi iuſtè rem aggrediantur, ſic eis bellum indicebant. Fetialibus verò prohibentibus, aut minus comprobantibus, neq; militi fas erát, neq; Regi Rom. arma moueret: ſed ab his neceſſe erat initium belli pro iure Princeps acciperet. & tum demùm communi commodo proſpiceret. Hactenus Plutarch. Vnus Fetialium dicebatur Paterpatratus. Erat autẽ is, cui pater & cui filij erãt, & maximus habebatur,
G teſte Plutarcho, vbi appellationis cauſas inquirens, has adfert, vel quòd & liberos revereantur ſuos, & timeant genitores: vel quòd ſint perfecti, vt ipſum nomen ſonat. Patratũ enim eſſe quaſi perfectum & abſolutũ, perfectionem autem eſſe, qui viuo patre pater eſſet factus: vel quod iureiurandi & pacis præſidem oporteat ſimul prorſum & retrorſum videre. id verò maximè præſtare *In Quæſtionibus Rom. quæſt. 62.*

poſſe eum, qui & filium habeat, de quo conſultet, & patrem qui cum deliberet. Addit Plutarch. A
Fetiales etiam ſuo tempore priuilegium, auctoritatemq́; aliquã retinere. Prætores enim corpora,
quæ ob formam & florem ætatis cuſtodia opus habuerint pudica, eorum fidei commendaſſe. De
Fetialibus loquitur lex Ciceronis: Fœderum, pacis, belli, induciarum, Oratores, Fetiales iudices
duo ſunto, bellaq́; diſceptanto. Obſoleuiſſe autẽ hunc morem per Fetiales res repetendi, & bel-
lum indicendi ſuo tempore M. Ter. Varro docet, cùm ait: Per eos factum eſſe, vt iuſtũ concipere-
tur bellum, & inde deſitum. Sic enim illud verbũ Adr. Turnebus, & Ioſeph. Scaliger exponunt, &
lib. 12. de Vita populi apud Nonium ſic ſcribit Varro: Itaq́; bella & tardè, & nulla licẽtia ſuſcipie-
bant, & quod bellum nullum niſi pium putabant geri oportere, priuſquã indicerent bellom ijs, à
quibus iniurias factas ſciebant. Fetiales legatos repetitũ mittebant IV. quos Oratores vocabant.
Et lib. 3. Si cuius legati violati eſſent, qui id feciſſent, quamuis Nobiles eſſent, vt dederentur ciui- B
tati, ſtatuerunt, Fetialesq́; XX. qui de his rebus cognoſcerent, iudicarent, & ſtatuerent, & conſti-
tuerent, &c. De ritibus indicendi belli & feriendi fœderis, libro de militia dictum.

De Pontificibus, & Pontifice Maximo CAP. XXII.

VLTIMA Numæ inſtitutorum, inquit Dionyſ. lib. 2. continebat ſacra maximi apud Rom.
ſacerdotij, & cuius poteſtas eſt ampliſsima. Hi ab vno ſuorum operũ, videlicet ſarcien-
do ponte ſublicio vocãtur Pontifices, ſumma auctoritate præditi, &c. Quod hîc de ety-
mologia nominis Dionyſ. tradit, dictos eos eſſe Pontifices, à ponte & ſacere: id confir-
mat Varro, cùm lib. 4. de Ling. Lat. ſic ſcribit: Pontifices ego à ponte arbitror dictos. Nam ab ijs C
ſublicius eſt factus primùm, & reſtitutus ſæpè, cùm ideo ſacra & vls & cis Tiberim non medio-
cri ritu fiant. Idem tamen annotat, Q. Scæuolam Pontificem Maximum voluiſſe, eos à poſſe & ſa-
cere hoc nomen habere: quòd ſcilicet ſacere, id eſt, offerre, vel ſacrificare poſsint. Hi, quemad-
modum Dionyſ. lib. 2. ſcribit, à Numæ temporibus vſq́; ad annum Vrbis circiter IↃCL. à Colle-
gio Pontificom cooptari ſoliti fuerunt. Non enim Comitijs à populo creabantur, donec Cn. Do-
mitius, Cn. F. Ahenobarbus Trib. pleb. Pontificibus offenſior, quòd alium ꝗ ſe in locum patris
ſui Cn. Domitij cooptaſſent, lege lata, ius Sacerdotum ſubrogandorum à Collegijs ad populum
tranſtulit, id quod & Cic. in Rullum, & Tranquil. in Nerone tradunt. Hanc vero legem à L. Silla
Dictatore plebi offenſiore abrogatã, reſtituit M. T. Cicerone, M. Antonio Coſs. T. Labienus Trib.
pleb. teſte Dione lib. 37. Poſtea ſub Auguſto iterum abrogata lege Domitia, Collegiorum primò, D
deinde Romanorum Principum arbitrio Pontifices & reliqui Sacerdotes cooptari cœperunt.

Ad numerum Pontificum quòd attinet, IV. tantùm à Numa inſtituti traduntor, qui omnes
ex Patricijs ſemper cooptati ſunt, vſq́; ad annum Vrbis CDLIV. quo tẽpore Q. Appuleio Panſa, &
M. Val. Coruo V. Coſs. Q. & Co. Ogulnij Trib. pleb. legẽ tulerunt, vt numerus Augurum & Pon-
tificum augeretur, & pars eorum ex plebe crearentur. Qua de re Liuius ita ſcribit: Hoc anno, ne
vndiq́; tranquillæ res eſſent, certamen iniectum eſt inter Primores ciuitatis, Patricios, Plebeiosq́;
à Tribunis pl. Q. & Cn. Ogulnijs. Qui vndiq́; criminandorum patrum apud plebem occaſioni-
bus quæſitis, poſtquã alia fruſtra tentata erant, eam actionem ſuſceperunt, qua nõ infimam mo-
dò plebem accenderent, ſed ipſa capita plebis, Conſulares, triumphalesq́; plebeios, quorũ hono-
ribus nihil præter ſacerdotia, quæ nondum promiſcua erant, deeſſet. Rogationem ergo promul- E
gàrunt, vt, cùm IV. Augures, IV. Pontifices ea tempeſtate eſſent, placeretque augeri Sacerdotum
numerum, IV. Pontifices, V. augures de plebe omnes allegerentur. Eam rem iuxta ægrè paſsi Pa-
tres, ꝗ cùm Conſulatum vulgari viderent: ſimulabant ad Deos id magis, ꝗ ad ſe pertinere, ipſos
viſuros, ne ſacra ſua polluantur: id ſe optare tantùm, ne qua in Rempubl. clades veniat. Minus
autem tetendere, aſſueti iam tali genere certaminum vinci, & cernebant aduerſarios nõ id quod
olim vix ſperauerint, affectantes magnos honores: ſed omnia iam, in quorum ſpem dubiam erat
certatum, tamen adeptos multiplices Conſulatus, Cenſurasq́; & Triumphos, &c. Et paulò pòſt:
Vocare Tribus ex templo populus iubebat, apparebat accipi legẽ: ille tamen dies eſt interceſsio-
ne ſublatus: poſtera die deterritis Tribunis ingenti conſenſu accepta eſt. Pontifices creãtur, ſua-
ſor legis P. Dec. Mus, P. Sempr. Sophus, C. Marc. Rutilus, M. Liuius Denter, &c. Ita IIX. Pontifi- F
cum numerus eſt factus, qui vſq́; ad L. Sullæ Felicis Dictaturam manſit. Is enim cũ aduerſæ par-
tis factionibꝰ cæſis, Dictator renuntiatus fuiſſet, inter multa, quę aut abrogauit, aut addidit, Pon-
tificum quoq́; & Augurum Collegium ampliauit, vt eſſent XV. Pontifices, & XV. Augures. Flo-
rus Epit. 89. Ex quo Sullæ facto duplex factus eſt Pontificum ordo. Primi enim IIX. & ij dein-
ceps, qui in eorum locum cooptati ſunt, Pontifices maiores appellati, reliqui verò VII. minores
Pontifices dicti ſunt, quorum paſsim & apod veteres Scriptores, & in vetuſtis Epigram. mentio
fit. Vniuerſus Pontificum cœtus collegium vocabatur, quemadmodum ex Cic. Oratione ad Pon
tifices pro Domo, & de Haruſpicum reſponſis: item ex antiquis inſcriptionibus liqoet.

De Pontificum muneribus & dignitate hæc tradit Dionyſ. lib. 2. Pontifices, inqoit, de omni-
bus cauſis ad ſacra pertinentibus iudicant, tam inter magiſtratus ſacrificos, ꝗ inter prioatos ho- G
mines: nouasq́; leges de ſacris arbitratu ſuo condunt, ſicubi deſtituuntur ſcriptis legibus: & ma-
giſtratus, penes quos cerimoniæ ſunt, ac ſacrificia, Sacerdotesque omnes examinant: miniſtros
quoq́; ſacrorum in officio continẽt, ne quid præter ſolennes ritus faciant, à profano etiam & im-
perito

A perito vulgo conſuluntur de cultu Deorum, ac geniorum, aliiſque religionibus, quòd ſi quem animaduertant præſcripta ſua contemnere, eum mulctant pro delicti magnitudine. Ipſi nullius poteſtati ſunt obnoxij, nec tenentur ad reddendam rationem vel Senatui, vel populo. Id genus Sacerdotes, ſiue ſacri Doctores, ſiue ſacrarum legum conſulti, ſiue ſacrorum cuſtodes rectè dicendi ſunt: ego Hierophantas noſtris appellari dixerim. In defuncti locum alius ſolet ſubrogari, non populi ſuffragijs, ſed qui Collegio maximè videatur idoneus ex omni numero: nec niſi inauguratus ad ſacerdotium admittitur. Hactenus Dionyſius. Quæ ferè eadem etiam à Cicerone referuntur, cùm in Oratione pro Domo ſua ad Pontifices ſic loquitur: Cùm multa diuinitùs, Pontifices, à maioribus noſtris inuenta, atque inſtituta ſunt, tum nihil præclariùs, quam quòd vos eoſdem & religionibus Deorum immortalium, & ſummæ Reipublicæ præeſſe volue-B runt, vt ampliſsimi & clariſsimi ciues Rempublicam benè gerendo, Pontifices, religionem ſapienter adminiſtrando, Rempublicam conſeruarent. Quod ſi vllo tempore magna cauſa in Sacerdotum populi Romani iudicio, ac poteſtate, verſata eſt: hæc profectò tanta eſt, vt omnis Reipublicæ dignitas, omnium ſalus, vita, libertas, aræ, foci, Dij penates, bona, fortunæ, domicilia, veſtræ ſapientiæ, fidei, poteſtatique commiſſa & credita eſſe videantur. Et paulò pòſt ad Lentulum, vnum ex Pontificibus: Te appello, inquit, Lentule, tui Sacerdotij ſunt tenſæ, curricula, præcentiu, ludi, libationes, epulæque Deorum. Voſque, Pontifices, ad quos Epulones Iouis Optimi Maximi, ſi quid eſt prætermiſſum, aut commiſſum afferunt: quorum de ſententia illa eadem reuocata, atque inſtaurata celebrantur, &c.

Pontificum Collegium vſque ad Theodoſij Senioris Imperatoris tempora Romæ fuit. Qui-C bus religione Chriſtiana omnia iam obtinente, Imperatoribusque antiquæ ſuperſtitioni aduerſantibus, vno edicto Sacerdotum omnium reditus fiſco applicati ſunt. Quare poſtea planè Pontifices, Augures, & reliqui Sacerdotes fieri deſierunt, cùm reditibus omnibus mulctati eſſent. Zoſimus.

Vnus Pontificum omnium ſupremus erat, qui Maximus dicebatur, à Numa inſtitutus, quod, vt Dionyſius tradit, maximarum rerum, quæ ad ſacra & religionem pertinent, iudex eſſet, & vindex contumaciæ priuatorum & magiſtratuum. De eius creatione ſic ſcribit libro primo Liuius: Minoribus Pontificibus creatis, Numa Pontificem deinde Maximum Numam Marcium, M.F. ex Patribus legit, eique ſacra omnia exſcripta, exſignataque attribuit: quibus hoſtiis, quibus diebus, ad quæ templa ſacra fierent, atque vnde in eos ſumptus pecunia erogaretur. Cæ-D tera quoque omnia publica, priuataque ſacra Pontificis ſcitis ſubiecit, vt eſſet, quo Conſultum plebs veniret, ne quid diuini iuris negligendo patrios ritus, peregrinoſque adſciſcendo, turbaretur. Nec cœleſtes modò cerimonias, ſed iuſta quoque funebria, placandosque manes, vt idem Pontifex edoceret, quæque prodigia fulminibus, aliòue quo viſo miſſa ſuſciperentur, atque curarentur. Hactenus Liuius. Feſtus etiam ait, Pontificem Maximum iudicem atque arbitrum rerum diuinarum, atque humanarum eſſe. Cæterùm Pontifex Maximus ex Collegio Pontificum creabatur, non quidem Collegarum cooptatione, vt in cæteris Sacerdotijs mos erat, ſed populi tributis comitijs, vt ex omni Liuij hiſtoria facilè intelligi poteſt. Multo etiam tempore non niſi ex patribus creabatur, donec poſtremò omnibus honoribus plebi communicatis, Pontifex quoque Maximus ex plebe primus creatus eſt T. Coruncanius. Poſt quem multi tam Patricij, quàm E Plebeij Pontifices Maximi creati fuerunt, vſque ad C. Iulium Cæſarem. Quo mortuo in eius locum Pontificatum maximum per vim inuaſit Lepidus. Poſt cuius mortem id ſacerdotium ſuſcepit Auguſtus, quod Lepido viuo nunquam, quamquam oblatum, recipere ſuſtinuerat, vt Tranquillus tradit. Decens autem viſum eſt, eum qui totius imperij poſſeſsionem adeptus eſſet, ipſam quoque ſupremam diuinarum rerum auctoritatem, quæ hoc ſacerdotio comprehendebatur habere. Quare poſt Auguſtum omnes Romani Principes, qui ſub Imperatoris nomine rei Romanæ præfuerunt, Pontificatum maximum vel ſuſceperunt, vel ſe Pontifices Maximos appellari paſsi ſunt: vt Conſtantinus, Conſtantius, Valentinianus, Valens, & Gratianus Auguſtus: qui Chriſtianæ religioni addicti, quamquam à Pontificis Maximi munere abhorrerent: id tamen elogijs ſuis adſcriptum non aſpernati ſunt, vel reiecerunt.

F Primus omnium Gratianus Imperator edicto propoſito (vt Zoſimus docet) ſe Pontificem Maximum appellari vetuit, atque ita ea ſacerdotij dignitas in Imperatoribus defecit. Seriem Pontificum Maximorum à Numa Marcio, vſque ad Titum Flauium Veſpaſianum Imperatorem Auguſtum collegit Onuphrius.

De Salijs Collinis XII. CAP. XXIII.

SALII Palatini, de quibus antè diximus, à Numa inſtituti ſunt. Hos verò Tullus Hoſtilius Rex ex voto creauit, de quibus Dionyſius libro 3. hæc memoriæ prodit: Pugnatum eſt ad Heretum CVII. ab Vrbe ſtadio, multis vtrinque cadentibus. Cumque tum quoque G diu æquo Marte certaretur, Tullus protenſis ad cœlum manibus votum Dijs fecit, ſi eo die Sabinos vinceret, Saturno & Opi ſe inſtituturũ ferias, quas Romani poſt comportatas terræ fruges celebrare ſolent publicè: duplicaturumq́; Saliorũ numerũ. Hi ſunt genere Nobiles, certis temporibus armati ſaltantes ad tibiæ modulos, & patrios quoſdã hymnos concinnẽtes. Et antè

Dionyſ.lib.2 cùm de Salijs Palatinis loquitur: Agonales, inqoit, ſiue, vt quidam appellare malunt, Collini Sa- A
lij habent in Collino tumulo ſacrarium, poſt Numam inſtituti à Rege Hoſtilio, ſicut bello Salino
vouerat. Meminit horum & Varro lib.5. de Ling. Lat. his verbis: In libris Saliorum, quorũ cogno-
men Agonenſium, &c. Ex quibus omnibus manifeſtum eſt, Salios hos nõ à Numa, verùm à Tul.
Hoſtiliũ Rege ex voto inſtitutos fuiſſe, ideoq; à prioribus aliquo modo diſtinctos: & Collinos
vel Agonenſes dictos fuiſſe à monte, in quo ſacrarium habuerunt. Aliter tamẽ de ijs Seruius Vir-
gilij Interpres ſcribit, qui à Ioſepho Scaligero ſic citatur: Duo ſunt genera Saliorum, vt in Salia-
ribus carminibus inuenitur, Collini & Quirinales à Numa inſtituti: ab Hoſtilio verò Pauorij &
Pallorij. Addit Scaliger: Quos Quirinales hîc vocat, ſunt, qui aliter Agonenſes. Nam & mons
Quirinalis dicebatur Agonalis. Quæ præter hæc ad horum munus pertinent, ex Saliorum Pala-
tinorum deſcriptione repetantur. B

De Duumuiris, Decemuiris, & Quindecimuiris ſacris faciundis CAP. XXIV.

SACERDOTIVM hoc à Tarquinio Superbo Rege inſtitutum eſt. Qua de re Dionyſius
lib.4. ex Varronis traditione hæc ſcribit: Venit ad tyrannum externa quædam mulier
IX. libros Sibyllinorum oraculorũ venales offerens: cumq; Tarquinius nollet eos tan-
ti emere, quanti illa indicauerat, abijt, & tres exuſsit ex eo numero: nec multò pòſt re-
liquos relatos tantidẽ obtulit: deriſaq; pro delira, quòd tanũ pro paucioribus peteret, quantum
pro pluribus obtinere nõ potuerat: rurſum diſcedens reliquorum cremauit dimidium: relatiſq; C
tribus, auri quantum antea petijt. Tum rex miratus mulieris conſilium, accerſiuit Augures: req;
denarrata quid faciendũ eſſet, eos conſuluit. Illi augurijs quibuſdam edocti, aſpernatũ eum rem
miſſam diuinitùs, & piaculum graue admiſſum, quòd nun omnes libros emerit, iuſſerunt nume-
rari mulieri auri quantũ peteret, & reliquũ oraculorum redimi. Mulier datis libris diligenter eos
ſeruare monuit, nec poſthac vſquam viſa eſt inter homines. Tarquinius Duumuiros creauit ex
numero Nobiliũ, hiſq; addidit duos miniſtros publicos, & p hos cuſtodiri libros voluit. Duum-
uirorum alterum M. Atilium, viſum non bona fide rem gerere, & ab vno miniſtrorum delatum
parricidij, in culeum inſutũ proiecit in mare. Expulſis poſtea Regibus Sibyllinorum cura deue-
nit ad populum: is nobiliſsimos viros cuſtodes eorũ creauit, q per totum vitę tempus frangeren
tur eo munere, liberi alioqui ab omnibus militaribus atq; ciuilibus numijs: hoſq; librus publicè D
accipiunt, nec ſine his cuiquam licet eos inſpicere. Et vt compendio dicam, nullam rem, ne ſacra
quidem Romani tam diligenter q̃ Sibyllina oracula cuſtodiunt. Vtuntur autẽ eis ex S.C. ſi quan
do ſeditionibus turbatur ſtatus Reip. aut in bello inſignis aliqua clades accepta eſt, aut prodigia
quæpiam dubia, magnumq; aliquid portendentia nuntiata ſunt, vt plerunq; fit. Hi libri manſe-
runt incolumes vſq; ad bellum Marſicum, in templi Capitolini cella ſubterranea, incluſi arcæ la-
pideæ, aſſeruati à Decemuiris: poſt exactam verò III. ſupra C. & . Olymp. eremato Capitolio,
ſiue de induſtria, vt quidam aotumant, ſiue furtuito incendio, cum alijs donarijs Iouis, hi quoq;
igne abſumpti ſunt: nam qui nunc extant è multis locis comportati ſunt, partim allati ex Italicis
vrbibus, partim ex Erythris Aſiæ. ex S.C. legans illuc ad tranſcribendum miſsis, partim ex alijs
vrbibus, etiam à priuatis hominibus deſcripti, in quibus inueniuntur quædã ſuppoſititia. Hac te- E
Dionyſ. quæ etiam habet Agell. lib.1. cap.19. Solin. cap.8. & alij. Lactant. tamen cap.6. lib.1. Di-
uinarum Inſtit. & Seruius non Tarquinio Superbo, ſed Priſco id adſcribunt: quod temporibus
eſt conformius. Nam (vt Solin. auctor eſt) fuit hæc Sibylla Romæ Olymp. L. qua regnauit Tarq.
Priſcus. Ad libros etiam illos quod attinet, ſcribit Plin. lib.13. cap.13. non IX. ſed III. tantũ ad Tar-
quinium allatos eſſe, quorum II. fuerunt cremati, non VI. v us à Tarquinio emptos. Duumuiri
creati ſunt vſq; ad annum CCCXXCIIX. tum numerus eorum auctus eſt. Tulerunt enim ad po-
pulum Trib. pleb. C. Licinius, & L. Sextius, vt pro Duumuiris ſacris faciundis Decemuiri crea-
rentur, ita, vt pars eorum ex plebe, pars ex patribus fieret. Liuius lib.6. id quod vſque ad L. Sullæ
Felicis tempora eſt obſeruatũ, inde Quindecimuirorum mentio fit, ita vt veriſimile ſit, L. Sullam,
qui & reliquorũ aliquot Sacerdotium numerum auxit, Decemuiris alijs quinque additis, Quin- F
decimuiros inſtituiſſe. Poſt Sullam idẽ Sacerdotium manſit vſq; ad Theodoſij tempora, quibus
cum cæteris, veteris ſuperſtitionis ſacris abrogatum eſt. Porro autem ex 4. Cælij ad Cic. epiſtola
colligi poteſt, populi ſuffragijs Sacerdotes huius Collegij aliquando creatos, idq; p legem Do-
mitiam. Nam quod à Collegis ante eam legem cooptarentur, paſsim in Liuij hiſtoria legitur, vbi
de ſuffectis in demortuorũ locum Sacerdotibus loquitur. Munus horum Sacerdotum quod fue
rit, ex ijs Dionyſij, quæ attulimus, verbis ſatis intelligitur, videlicet libros Sibyllinos cuſtodire,
cùm ex S.C. adeundi eſſent, adire, & quæ legiſſent, Senatui renunciare, & ea S.C. decreta procu-
rare, ludos Sæculares celebrare, & poſtremò omnia peragere, quę Sibyllinorum carminum iuſſu
facienda erant, id quod præter Dionyſium, & Liuius, Suetonius, Tacitus, & alij docent. Libet
tamen hoc loco addere Varronis locum de libris Sibyllinis & Sibyllis, qui extat apud Lactan- G
tium Firmianum libro primo Diuinarum Inſtitutionum, capite ſexto, Sibyllini libri, inquit, non
fuerũt vnius Sibyllæ: ſed appellantur vno nomine Sibyllini, quòd omnes fœminæ vates Sibyllæ
ſunt à veteribus nuncupatæ, vel ab vnius Delphidis nomine, vel à conſilijs deorũ denunciandę.

A Σιοὺς enim Deos, non Θεοὺς, & conſilium non βουλὴν, ſed βουλὴν appellabant, Aeolico genere ſermonis:
itaque Sibylla dicta eſt, quaſi Θεοβούλη. Cæterùm Sibyllæ decem numero fuerunt: Prima fuit de
Perſis, cuius mentionem fecit Nicanor, qui res geſtas Alexandri Macedonis ſcripſit. Secunda Li
byca, cuius meminit Euripides in Lamiæ prologo. Tertia Delphica, de quo Chryſippus loqui
tur in eo libro, quem de Diuinatione compoſuit. Quarta Cumæa, in Italia, quam Næuius in li-
bris belli Punici, Piſo in Annalibus annotat. Quinta Erythræa, quam Apollodorus Erythræus
affirmat ſuam fuiſſe ciuem: eamq; Graijs Ilium petentibus vaticinatã, & perituram eſſe Troiam,
& Homerum mendacia ſcripturum. Sexta Samia, de qua ſcripſit Eratoſthenes, in antiquis An-
nalibus Samiorum reperiſſe ſe ſcriptum. Septima Cumana, nomine Amalthea, quæ ab alijs De-
mophile, vel Herophile nominatur. Ea nouem libros attulit ad Regem Tarquinium Priſcum, ac
B pro eis trecentus Philippeos poſtulauit. Rex aſpernatus precij magnitudinem, deriſit mulieris
inſaniam. Illa in conſpectu Regis tres combuſsit, ac pro reliquis idem precium poſtulauit. Tar-
quinius multo magis mulierem inſanire putauit, quæ denuo tribus alijs exuſtis, cùm in eodem
precio perſeueraret, motus eſt Rex, ac reſiduos trecentis aureis emit: quorum poſtea numerus
eſt auctus, Capitulio refecto, quòd ex omnibus ciuitatibus & Italicis, & Græcis, & præcipuè E-
rythræis coacti, allatiq; ſunt Romam, cuiuſcunque Sibyllæ nomine fuerunt. Octaua Helleſpon-
tica, in agro Troiano nata, vico Marpeſſo, circa oppidum Gergithium: quam ſcribit Heraclides
Ponticus, Solonis & Cyri fuiſſe temporibus. Nona Phrygia, quæ vaticinata eſt Ancyræ. Deci-
ma Tyburs, nomine Albunea, quæ Tyburi colitur vt Dea, iuxta ripas Anienis: cuius in gurgite
ſimulachrum eius inuentum eſſe dicitur, tenens in manu librum, cuius ſacra Senatus in Capito-
C lium tranſtulit. Addit Lactantius: Harum omnium Sibyllarum carmina & feruntur, & haben-
tur, præterquàm Cumeæ: cuius libri à Romanis occuluntur: nec eos niſi à Quindecimuiris in-
ſpici fas eſt. Et ſunt ſingularum ſinguli libri: qui quia Sibyllæ nomine inſcribuntur, vnius eſſe
creduntur: ſuntque confuſi, nec diſcerni, ac ſuum cuiq; aſsignari poteſt, præter Erythrææ: quæ
& nomen ſuum Carmini verum inſeruit: & Erythræam ſe nominat, vbi prælocuta eſt: cùm eſ
ſet orta Babyloniæ, &c. & paulò pòſt de Erythræa plura verba faciens, adducit Feneſtellam de
xv. viris ſic ſcribẽtem: Reſtituto Capitolio retuliſſe ad Senatum C. Curionem Conſulem, vt le-
gati Erythras mitterentur, qui carmina Sibyllæ conquiſita Romam deportarent. Itaque miſſos
eſſe P. Gabinium, M. Otacilium, L. Valerium, qui deſcriptos à priuatis verſus circiter mille Ro-
mam deportârunt. Hactenus Lactantius. De Auguſto Imperatore ſcribit Tacitus lib. 6. Annal.
D cum eo tempore multa vana nomine Sibyllarum ferrentur, iuſsiſſe eum conquiſita Samo, Ery-
thræa, Ilio, Africa, & per Italicas colonias carmina intra certum diem ad Præfectum Vrbis adfer-
ri, & iudicium cenſuramque Quindecimuirorum adhiberi, ne haberi priuatim liceret, quod iam
a maioribus erat cautum.

Trium Sibyllarum ſtatuæ Romæ erant iuxta roſtra: vna, quã Pacuuius Taurus Ædilis Ple-
bis inſtituit: duæ, quas M. Meſſala. Plinius lib. 34. cap. 5. Solinus eas nominat Cumanam, Del-
phicam, & Erythræam Heriphylem. Plura de Sibyllis videas apud Ludouicum Viuem ad cap. 23.
lib. 18. Aurelij Auguſtini de Ciuitate Dei, & alios.

De Rege Sacrorum, ſiue Rege Sacrificulo CAP. XXV.

E

QVA cauſa hoc ſacerdotium inſtitutum ſit, & vnde nomen habeat, eleganter docet Li-
uius lib. 2. his verbis: Regibus exactis, & parta libertate, rerum deinde diuinarum ha-
bita cura, & quia quædam publica ſacra per ipſos Reges factitata erant, nec vbi Regum
deſiderium eſſet, Regem ſacrificulum creant, id ſacerdotium Pontifici ſubiecêre, ne
additus nomini honos, aliquid libertati, cuius tunc prima erat cura, officeret. Et Dionyſius lib.
5 ſic ſcribit: Sed quoniam multa magna beneficia collata videbantur in Rempubl. à Regibus vo-
lentes hoc nomẽ in Vrbe ſeruari perpetuò, iuſſerunt vt Pontifices & Augures deſignarẽt vnum
aliquẽ è ſenioribus, ad hoc idoneum, qui ſacris tantùm præeſſet, immunis à militia, vocareturq;
Rex Sacrificulus, primusq; hunc honorem Romæ accepit Manius Papirius, vir Patricius, quie-
F tis amantiſsimus. Creabatur Rex ſacrorum Comitijs Centuriatis, quemadmodum apud Agel-
lum lib. 15. cap. 27. refert Lælius Felix, & quidem quamdiu religio manſit, ſemper ex Patricijs, vt
Cicero ſcribit pro Domo. Huic neque magiſtratum gerere, nec orationem ad populum habere
licebat. Cuius rei cauſam hanc Plutarchus in Quæſtionibus Romanis, quæſt. 63. affert, vt ſcilicet
nunquã niſi in ſacris ſeruire, vtque in gratiam Deorum regnum ſuſtinere videretur. Vnde etiam
hunc ritum à maioribus traditum eſſe Plutarchus dicit, vt Rex ſacrorum ante Comitium, poſt-
quam rem diuinam feciſſet, fuga ſeſe inde è foro proriperet.

Non licebat Regi ſacrorum ferijs opus videre, quemadmodum nec Flaminibus: ideò p Præ-
conem denuntiabat, ne quid tale ageretur, & præcepti negligens mulctabatur. Macrobius lib. 1.
Saturnal. cap. 16. Ad Regem ſacrorum virgines Veſtales certa die ibant, & dicebant, Vigiláſne
G Rex? vigila. Seruius in 10. Æneid. Manſit autem hoc ſacerdotium vſque ad Theodoſij ſenioris
tempora, quibus cum reliquis ſacris abrogatum eſt.

Regis ſacrorum vxor appellabatur Regina ſacrorum, quæ & ipſa aliquot ſacra facere ſolebat:
cuius meminit Plutarchus in 4. Saturnal. cap. 15.

De Sacerdotibus fœminis Bonæ Deæ CAP. XXVI. A

SACERDOTES Bonæ Deæ dictæ fuerunt, matronæ illæ, quæ operatæ ſunt ſacris Fau-
næ, ſiue Fatuæ. Cùm enim ea tantæ fuiſſet pudicitiæ, vt nemo illam, dum vixit, præter
virum ſuum, mas viderit, nec nomen eius audierit, propterea illi mulieres ſacrificabāt,
& Bonam Deam nominabant. Varro. De huius Deæ ſacris Plutarchus in Quæſtioni-
bus Romanis, quæſt. 20. ſcribit, matronas domi ſuæ ſacellum muliebris Deæ, quam Bonam vo-
cent, ornantes, myrtum non inferre: cùm tamē omnibus alijs germinantibus & florentibus ſtu-
dioſe eam rem vtantur, & cauſam eius moris hanc fuiſſe dicit, quòd mulieres cùm ab alijs rebus
puræ, tum maximæ rei Venereæ, ſacra iſta peragant, quodque non ſolum maritos, ſed omnes in
vniuerſum mares domo exterminent, cùm Deæ ſacris operantur ritibus: itaque myrtum vt Ve- B
neri ſacram abominentur. Hæc ſacra P. Clodius Ciceronis ætate polluit: cùm enim C. Cæſaris
Pontificis Maximi vxorem Muciam adamaret, muliebri habitu in operto Bonæ Deæ inuentus
eſt, ab Aurelia C. Cæſaris matre, quo nun niſi mulieribus ingredi fas erat. Vnde Cicero in P. Clo-
dium acerrimè inuectus eſt, quo auſus fuiſſet ea ſacra, quæ in operto pro ſalute populi Romani
in Pontificis Maximi ædibus fiebant, ſua præſentia polluere. Tantum de his.

De Gallo & Archigallo Sacerdotibus Deæ Cybeles CAP. XXVII.

DE Cybele, quæ eadem eſt Mater Deûm, diximus libro ſuperiore: eius Sacerdotes dicti C
fuerunt Galli, quorum præſes, vel ſummus Archigallus fuit appellatus. Nomen habēt
flumine Phrygiæ Gallo: ſic enim Sext. Pomp. Feſtus. Galli, qui vocantur, Matris Ma-
gnæ comites dicti ſunt, à flumine, cui nomen eſt Gallo, quia qui ex eo bibiſſent, in hoc
furere incipiant, vt ſe priuent virilitatis parte, quod etiam Ouidius, Herodianus, & alij teſtantur.
Quanquam alij alia afferāt etymologiam, dictos videlicet eos fuiſſe à Gallo quodam, qui primus
Cybeles Sacerdos fuerit. De Archigallo, Gallorum Antiſtite teſtimonium dicunt & veterum a-
liquot marmorum inſcriptiones, quales à Lilio Gyraldo Syntagmate 4. hiſtoriæ Deorum genti-
lium, & ab Onuphrio Panuinio recitantur, & Plinius atq; Tertullianus, qui eorum meminerūt,
vt de reliquis taceam. Teſtes ſibi præcidebant Samia teſta, vt Plin. lib. 11. cap. 49. & lib. 35. cap. 12.
ſcribit, cuius rei origo hæc fuiſſe fertur. Cùm Dea Cybeles puerum Phrygem formoſiſsimum D
Attyn nomine, ſuis ſacris ea lege præfeciſſet, vt perpetuo caſtitatē ſeruaret, haud longè poſt San-
garide[illegible] Nympham compreſsit. quare ab irata Dea in furoré actu[illegible], cùm Dyndima veniſſet, ma-
nus[illegible] ſibi afferre conaretur, miſeratione Deæ furore liberatus à ſe interficiēdo abſtinuit, virilita-
tem tamen ſibi amputauit, & i[illegible]o Cybeles caſtratos Sacerdotes habere mauult: qua de re extat
prolixum carmen Catulli. De his Sacerdotibus in hūc modum ſcribit Diony[illegible] lib. 2. Romæ nulla
peregrina ſacra ſunt recepta publicè, vt ſit in multis vrbibus: ſed etiam ſi qua oraculorum iuſſu
aliundè introducta ſunt, ſuo more coluntur à ciuibus, abdicatis fabularū miraculis, ſicut in ma-
tris Idææ ſacris fit. Prætores enim quotannis Romano ritu victimas ei cæduut, & ludos faciunt:
ſacerdutio verò eius funguntur Phryges, vir & mulier, eamq; vicatim circumferūt more ſuo cir-
culatorio, pectora plangentes ad cantum tybiarum, tympanorumq; ſonitum: ingenuus autē Ro E
manus nemo eſt Mitriacus, nec oberrat ad Phrygios modulos indutus ſynthesin, neq; ex decreto
Senatus initiatur magnæ matris Orgijs. Hactenus Dionyſius. His Sacerdotibus licebat ſtipem
colligere, cum reliquis id prohibitum eſſet. Sic enim Cic. lib. 2. de Legib. Præter Idææ Matris fa-
mulos, eoſque iuſtis diebus, ne quis ſtipem cogito. Et paulò pòſt interpretans hanc legem: Sti-
pem, inquit, ſuſtulimos, niſi eam, quam ad paucos dies propriam Idææ matris excepimus. Im-
plet enim ſuperſtitione animns, & exhaurit domos. Plura de his Sacerdotibus habebimus libro
ſequenti, vbi ſacra huius Deæ explicabimus.

De Septemuiris Epulonum CAP. XXIIX.

VT ferè omnes veterum Sacerdotes, ſic Epulones vario numero fuerunt. Quando enim F
primùm inſtituti ſunt, tres creati ſunt, quemadmodū ait Liuius lib. 33. q ita ſcribit: An-
no Vrbis DLVIII. L. Furio Purpureone, M. Cl. Marcello Coſs. Romæ eo primùm anno
III. Epulones viri fact[illegible], C. Licinius Lucullus, T. Romuleius, qui legem de creandis his
tulerat, & P. Porcus Lecca. His Triumuiris item, vt Pontifici, lege datum togæ prætextæ haben-
dæ ius. De his Triumuiris Ci[illegible] lib. 3. de Orat. ita ſcribit. Sed vt Pontifices veteres propter ſacri-
ficiorum multitudinem tres viros epulones eſſe volue[illegible]t, cùm eſſent ipſi à Numa, vt etiam illud
ludorū epulare ſacrificium fac[illegible]rēt, inſtituti. At poſterioribus temporibus Septēuiros Epulones
fu[illegible]e ex veteribus tum ſcriptorum, tū lapidum monumentis intelligi poteſt. Antiſtius enim La-
beo apud Agel. lib. 1. cap. 12. ita ſcribit: Itē cuius pater Flamen. aut Augur, aut Quindecimuir S. F.
aut qui Septemuir epulonum, aut Salius eſt. Quis autem eum numerum auxerit, vt pro Trium- G
uiri[illegible] Septemuiri crearentur, nemo tradit. Onuphrius aliquot coniecturis ductus, putat à L. Cor
nelio Sulla id factum fuiſſe. Cui interim aſſentiemur, dum alij certius aliquid in medium profe-
rent. Cæſarem quoq; Dictatorem alijs tribus ad Collegium Septemuirorum additis, Decemui-

ros

A ros epulonum conſtituiſſe, auctor eſt Dio.qui lib.43.extremo, [illegible] ſcribit: Cùm Cæſar plurimis beneficia deberet, Magiſtratibus & Sacerdotijs collatis eis ſatisfecit. Itaque x v. Sacerdotibus v num: Collegio Septemuiru tres addidit. Notat Hubertus Gultzius, Septemuiris epulonum à C. Iulio Cæſare tres alios additos eſſe, ita vt Decemuiri facti ſint. De munere horum Sacerdotum, Cic. Oratione de Aruſpic.reſpon.ita loquitur: Ludos minus diligenter factos, pollutosq;. Quos ludos? Te appello Lentule, tui ſacerdotij ſunt tenſæ, curricula, præcentiu, ludi, libationes, epulæque ludorum publicorum: vosque Pontifices, ad quos Epulones Iouis Opt.Max. ſi quod eſt prætermiſſum, aut commiſſum adferunt, quorum de ſententia eadem renouata celebrantur. Ludi ſunt minus diligenter facti? quanto aut quo ſcelere polluti? reſpondebis & pro te, & pro collegis tuis, & pro collegio Pontificum, nihil cuiuſquam aut negligentia contemptum, aut ſcelere *In C.Iul.Cæſaris vita.*

B eſſe pollutum. Ex quibus verbis intelligimus, nò modò quod eſſet munus Epulonum, ſed etiam fuiſſe eorum quoddam collegium. Et hi, vt cæteri Sacerdotes à collegijs ſubrogabantur ante legem Domitiam, quod ex tota Liuiana hiſtoria liquet. Poſt legem vero Domitiam populi ſuffragijs is quoque honor mandari cœptus. Tantùm de his.

De Duumuiris ædis locandæ, faciundæ, dedicandæ, & Triumuiris ædibus Sacris incendio conſumptis reſtituendis, & ſacris conquirendis, donisq; perſequendis
CAP. XXIX.

C

HI quidem propriè Sacerdotes non erant: ſed tamen veriſimile eſt, ex Sacerdotibus eos potiſsimùm creatos fuiſſe. Doumuirorum frequens mentio eſt apud Liuium: & præſertim lib.7.& 22. Nam vbi ædes aliquo caſu vota erat, ſtatim qui locarent, facerent, & dedicarent, Duumuiri populi Comitijs tributis lege Papiria renunciabantur, quod ex Agellio lib.15.cap.17. facilè intelligi poteſt.

De Triumuiris Liuius libro 25.ita ſcribit: Comitia deinde à Prætore vrbano de Senatus ſententia, plebisque ſcito ſunt habita, quibus creati ſunt Quinqueuiri, muris turribusque reficiendis, & Triumuiri bini, vni ſacris conquirendis, donisque præſignandis, alteri reficiendis ædibus, Fortunæ & matris Matutæ intra portam, quæ priore anno incendio conſumptæ fuerant. Plura

D de his addere ſuperuacaneum.

De Pontificibus & Sacerdotibus Deorum ſingulorum
CAP. XXX.

PRAITER eos, de quibus hactenus diximus, inquit Onuphrius lib.2.de Republ.Rom. multi quoque erant in Vrbe Sacerdotes publici, varijs nominibus appellati, & recentioribus temporibus inſtituti, quorum memoria in vetuſtis tantùm ſupereſt Epigrammatibus, ex quibus quanta potui diligentia eos collegi, atque hac ratione huc loco in antiquitatis ſtudioſorum gratiam accuratè ex ſcripta ſubiunxi. Hactenus ille. Nos cùm ad pro-

E poſitum noſtrum nihil faciant, epigrammata illa, quæ ipſe adducit, omiſimus.

De Miniſtris Sacerdotum populi Romani CAP. XXXI.

SACERDOTIIS populi Romani explicatis, de Miniſtris etiam quædam addenda ſunt, id quod nos hoc capite faciemus.

CAMILLI, & CAMILLAE.

HI à Romulo ſunt inſtituti, de quibus Dionyſ.lib.2.ſic ſcribit: Romulus voluit vxores cum ſuis maritis fungi ſacerdotio, & ſi qua ſacra viros obire vetaret mos patrius, ea relinqui fœminis,

F in eiusq; miniſterij partem debitam venire illorum etiam liberos, quòd ſi qui prole carerent, eis licere optare ex quacunque tribu puerum, puellamque, elegantiſsimos: alterum miniſtraturum ſacris donec pubeſceret: alteram tantiſper dum pura eſſet à nuptijs.

FLAMINII, vel FLAMINIAE.

DE his in hunc modum ſcribit Feſtus: Flaminius Camillus puer dicebatur ingenuus, patrimus & matrimus, qui Flamini Diali ad ſacrificia preminiſtrabat. Antiqui enim miniſtros Camillos dicebant. Flaminia dicebatur ſacerdotula, quæ Flaminicæ Diali præminiſtrabat, eadoe patrima & matrima erat: hoc eſt, patrem & matrem adhuc viuos habebat.

AEDITVVS, vel AEDITVMVS.

G

Agellius libro 12.capite 6. Varro, inquit, cenſet æditumum dici oportere, non æditum, quod alterum ſit recenti nouitate fictum, alterum antiqua origine incorruptum. Quo reſpexit etiam Varro lib.1.de Re ruſtic.cap.2.cùm ſcribit: Sementinis ferijs in ædem Telluris veneram, rogatus

ab æditumo, vt dicere didicimus à patribus noſtris: vt corrigimur à recentibus vrbanis, ab ædi- A
tuo. At lib. 6. de Ling. Lat. notat, alius ædituum dici malle. Hæc enim ſunt ipſius verba. Tueri duo ſignificat, vnum ab aſpectu, vt dixi: vnde eſt illud, Tueor te ſenex, proh Iuppiter? Et, Quis pater aut cognatus volet nos cōtra tueri? Alterum à curando, ac tutela: vt cùm dicimus, Bellum tueor, & tueri villam, à quo etiam quidam dicunt, illum qui curat ædeis ſacras, Æditumum, non Æditumum. Quod officium huius fuerit, manifeſtum eſt. Fuerunt præter hos Scribæ Pontificum à Commentarijs Quindecim virûm, Sacris faciundis, Adiutores Haruſpicum, & Kalatores, quorum mentio extat in vetuſtis Epigrammatis. Vide Theſaurum Huberti Goltzij.

TIBICINES.

TIBICINVM Romanorum frequens apud veteres auctores mentio eſt: hi tibias concinnen- B
tes ſacris populi Romani intereſſe ſolebant. De his ſic ſcribit M. Varro lib. 4. de Lingua Latina: Quinquatrus minuſculæ dictæ Iuniæ Idus ab ſimilitudine maiorum, quòd tibicines tum feriati per Vrbem vagantur, & conueniunt ad ædem Mineruæ. Quomodo hi aliquando, quòd prohiberentur in æde Iouis veſci, Tibur ſeceſſerint, & pòſt Romam inde reducti fuerint, alibi ex Liuio, Valerio Maximo, & Plutarcho docemus.

TVBICINES.

DE Tubicinibus ſic ſcribit Sextus Pompeius: Tubicines ij appellantur, qui Sacerdotes viri ſpecioſi publicè ſacra faciunt, tubarum luſtrandarum gratia, &c. Qui enim tubis canebant, Tubicines dicebantur. C

POPAE.

POPAE miniſtri ſacrorum erant, qui hoſtias & victimas ligabant, & laureati ſuccinctiq́, atque ad ilia vſque nudi, eas ante aras deductas feriebant. Vnde Suetonius in Caligula: Admota altaribus victima ſuccinctus poparum habitu cultarium mactauit. Et Spartianus in vita Getæ: Percuſsit hoſtiam popa.

VICTIMARII.

Et hi Sacerdotum miniſtri erant, qui victimas ligabant, & cultrum, aquā & molam parabant, & reliqua, quæ ſacris erant neceſſaria. Valerius lib. 1. cap. 1. libros Petilius Prætor vrbanos ex au- D
ctoritate Senatus, per victimarios facto igne in conſpectu populi cremauit. Liuius lib. 40. Libri in comitio igne a victimarijs facto, in conſpectu populi cremati ſunt. P. Victor Romæ caſtra victimariorum fuiſſe refert.

PRAECIAE.

Præciæ, ſiue præclamitatores dicebantur, qui à Flaminibus præmittebantur, vt denunciaret opificibus, vt manus abſtinerent ab opere, ne ſi vidiſſet Sacerdos facientem opus, ſacra pollue-rentur. Habuerunt etiam Flamines & virgines Veſtales ſuos lictores, de quibus alias dicetur.

PRAEFICA.

Terentius Varro libro 6. de Lingua Latina: Præfica, vt Aurelius ſcribit, mulier ab luctu, quæ E
conduceretur, quæ ante domum mortui laudes eius caneret. Huc factitatum Ariſtoteles ſcribit, in libro, qui inſcribitur νόμιμα βαρβαρικά, quibus teſtimonium eſt quod Fretum eſt Næuij:

Hæc quidem hercle opinor præfica eſt:
Nam mortuos collaudat.

Claudius ſcribit, ea quæ præficeretur ancillis, quemadmodum lamentarentur præfica eſt dicta: virumque oſtendit à præfectione, præficam dictam. Plautus in Truculento.

Sine virtute argutum ciuem mihi habeam pro præfica.

Sext. Pompeius: Præficæ dicuntur mulieres ad lamentādum mortuum conductæ, quæ dant cæteris modum plangendi, quaſi in hoc ipſum præfectæ. Nonius Marcellus: Præficæ (inquit) di-cebantur apud veteres, quæ adhiberi ſolent funeri mercede conductæ, vt & flerent, & fortia fa- F
cta laudarent. Lucillius 22. Mercede quæ conductæ flent alieno in funere præficę multo, & capillos ſcindunt, & clamant magis.

DESIGNATOR ET VESPA, SEV Veſpillo.

Deſignatores dicebantur, qui conſtituendæ funebri pompæ præerant, vnicuique incedendi locum ordinemq́ue præſcribentes: ita Sext. Pompeius.

VESPILLONES autem cadauerum funeratores erant: ita dicti, quòd veſpertino tempore mortuos efferre ſolerēt: vnde & funera à funalibus dici autumat Donatus, quia noctu efferebantur ob ſacrorum celebrationem diurnam. Hi Veſpæ à Sexto Pompeio appellantur. Veſpæ, in- G
quit, dicuntur, qui funerandis corporibus officium gerunt, non à minutis illis volucribus, ſed quia Veſpertino tempore eos efferunt, qui funebri pompa propter inopiam duci nequeunt. Hi etiam Veſpillones dicuntur. Hactenus de Sacerdotibus, & miniſtris eorum, ea, quæ à veteribus

memoriæ

A memoriæ prodita ſunt, expoſuimus, quibus adijciemus quædam generalia de Sacrificijs, ſi prius vaſa, quorum vſus in ſacrificijs fuit, explicauerimus, atq; ita huic libro finem imponemus.

De Vaſis, quorum vſus apud Romanos in Sacrificijs fuit
CAP. XXXII.

VASA, quibus veteres in ſacrificijs vſi ſunt, plurima fuerunt, de quibus Lilius Gregorius Gyraldus peculiarem librum conſcripſit: qui tamen ad meas manus non peruenit. Nos hoc capite quædam, & quidem præcipua enumerabimus: eorumq́; iconas ex Guilhel-
B mi Braſsicani Antiquitatibus, Gallica lingua æditis, ſubijciemus. Sunt auté præcipua vaſa hæc: Acerræ, Thuribula, Præfericula, Simpula, ſeu Simpuuia, & quas Cicero in Paradoxis Capedines & Fictiles vrnulas vocat: item Candelabra, Pateræ, Diſci, Seceſpitæ, Seuæ, Enclabria, Dolabræ, Ollæ, Aquiminaria, Aſperſoria.

ACERRA, inquit Feſtus, ara, quæ ante mortuum poni ſolebat, in qua odores incendebantur. Alij dicunt arculam eſſe thurariam, ſcilicet vbi thus reponebant, ſic Gloſſarium vetus, acerra thuraria, λιβανωτρίς.

THVRIBVLVM. *PRÆFERICVLVM.*

C

D

THVRIBVLVM, vas, quo thura adolentur.

E PRAEFERICVLVM, vas æneum, ſine anſa patens ſummum, velut peluis, quo vtuntur in ſacrario Opis Conſiuæ.

SYMPVLVM, ſiue CAPEDVNCVLA.

F

SYMPVLVM, ſiue SYMPVVIVM, vas paruum, non diſsimile cyatho, quo vinum in ſacri-
G ficijs libabatur, vnde & mulieres rebus diuinis deditæ, ſimpulatrices dicuntur. Varro libro 4. de Lingua Latina, ſimpulum à ſumendo dictum vult: Ioſephus Scaliger diminutiuum eſſe dicit, à Sympone, quod ſit à Græco σίφων. ac ſignificet vaſculum cum tenui fiſtula, vel anguſto collo ad pitiſſandum vinum.

CAPEDVNCVLA, SECVRIS, Vrnula, Lituus, Patella.

CAPIS poculi genus, dictum à capiendo. Feſtus. Varro: Capis & minores Capulæ à capiendo, quód anſatæ, vt prehendi poſsint, id eſt, capi. Harum figuras in vaſeis ſacreis ligneas & fictiles antiquas etiam nunc videmus. Idem lib. 1. de Vita pop. Rom. etiamnum pocula, quæ vocant Capulas, ac Capides, quod eſt poculi genus. Has Cic. in Paradoxis Capedines & Capedunculas, & fictiles vrnulas appellat. A

CANDELABRA, vaſa erant, in quibus candelæ figebantur. Varro lib. 4. de Ling. Lat. Candelabrum à candela. Ex heis enim funiculi ardentes figebantur. Feſtus. Candelabrum dictum, quód in eo candelæ figantur. B

Pateræ, eò quód pateant, Latinè ita dictæ. Heiſce etiam nunc in publico conuiuio, antiquitatis retinédæ cauſa, cùm Magiſtri fiunt, potio circumfertur, & in ſacrificando Deeis, hoc poculo Magiſtratus dat Deo vinum. Varro lib. 4. de Ling. Lat. Hinc diminutiuum patellæ, vaſa picata, parua, ſacrificijs faciendis apta.

CANDELABRVM.

SECVRIS, & SECESPITA.

C

D

SECESPITAM, inquit Feſtus, alij ſecurim, alij dolabram æneam, alij cultellum putant. Et mox: Seceſpita cultrum ferreum oblongum, manubrio eburneo, rotundo, ſolido, vincto ad capulum auro, argentoq́; fixo clauis æneis, ære Cyprio, quo Flamines, Flaminicæ virgines, Pontificéſque ad ſacrificia vtebantur, dicta autem ſeceſpita à ſecando. E

DISCVS lanx dicebatur, & magis in quo aſſæ carnes reponebantur.

DOLABRA inſtrumentum, quo in dolando vtebantur.

ENCLABRIA, ſiue potius ANCLABRIA, appellabantur vaſa ænea, quibus Sacerdotes vtebantur. Anclabris menſa miniſterijs diuinis aptas Sext. Pomp. Feſtus. Dicebantur autem Anclabria & anclabris ab anculare, quod erat miniſtrare, ſiue ab anclare, quod erat haurire.

ASPERSORIVM, quo aquá luſtralem aſpergebant: dicebatur etiam Aſpergillum & Luſtrica.

AQVIMINARIVM, ſiue AMVLA, vas luſtrale, deportandæ aquæ religionis expiationisq́; ergo deputatum. Hæc & alia vaſa ſacrificijs deſtinata erant, quibus explicatis de ſacrificijs etiam quædam in genere dicemus: plura ſequenti libro explicabuntur. F

De veterum Sacrificijs CAP. XXXIII.

SACRIFICIVM, inquit Iſidorus, eſt victima, & quæcunq; in ara cremantur, ſeu ponuntur. Victimæ verò, vt idem ait, ſunt ſacrificia, quæ poſt victoriam deuictis hoſtibus immolabatur: ſic dictæ, quód vi ictus percuſſæ caderet, aut quód vinctæ ad aras ducerentur. Erant autem victimæ maiora ſacrificia, q̃ hoſtiæ: plerunq; tamen confunduntur hæ voces. Feſtus: Hoſtia, inquit, ſacrificium quod Laribus immolabant, quód ab illis hoſtes arceri putabant. Alibi dicit, hoſtias ab antiquo verbo hoſtio, quod ferio ſignificat, dictas eſſe. Ouidius:

Hoſtibus à victis hoſtia nomen habet. Hoſtiarum multæ erant differentiæ. aliæ enim Præcidaneæ, quæ ante ſolennia ſacrificia pridiè mactabantur. Feſtus: Præcidaneam porcam dicebant, quam immolare antè erant ſoliti, quàm nouam frugem inciderent. Idem Præcidanea agna vocabatur, quæ ante alias cædebatur G

Præcidaneæ hoſtiæ.

A SVCCIDANEAE dicebantur, ſi primis hoſtijs litatum non erat, aliæ poſt eaſdem ductæ hoſtiæ cædebantur, quæ quaſi prioribus iam cæſis, luendi piaculi gratia ſubdebaotur, & ſuccedebant, ob id ſuccidaneæ nominatæ. *Succidaneæ hoſtiæ.*

EXIMIAE HOSTIAE erant, teſte apud Macrobium lib. 3. Saturnal. cap. 5. Veranio in Pontificalibus Quæſtionibus, quæ ad ſacrificium deſtinatæ eximebantur è grege: vel quòd eximia ſpecie quaſi offerendæ numinibus eligerentur. *Eximiæ hoſtiæ.*

AMBEGNI bos, aut veruex appellabantur, cùm ad eorum vtraque latera agni in ſacrificium ducebantur. Feſtus. *Ambegni bos.*

AMBEGNAE, vel AMBIEGNAE, vel AMBIGNAE oues in ſacris dicebaotur, quam circum aliæ hoſtiæ conſtituebantur. Varro, Fulgentius Placiades. *Ambegnæ oues.*

B HARVIGA, vel, vt Ioſephus Scaliger legit, ARINGA, dicebatur hoſtia, cuius adhærentia inſpiciebaotur exta. *Haruiga.*

CAVIARES hoſtiæ dicebantur, ait Feſtus, quòd Cauiariæ, id eſt, pars hoſtiæ cauda tenus duceretur, & ponebatur in ſacrificio pro Collegio Pontificum quinto quoque anno. *Cauiares hoſtiæ.*

PRODIGIAE hoſtiæ appellabantur, quæ conſumebantur. *Prodigiæ hoſtiæ.*

BIDENTES hoſtiæ, quæ fuerint, variè diſputatur. Feſtus, Ambidens, ſiue bidens ouis appellatur, quæ ſuperioribus & inferioribus eſt denribus, & hoc probat Ioſeph. Scaliger, cóm in Varronem ſcribit: Bidentes eraot hoſtiæ, quæ & cornigeræ eſſent, & duos dentes eminulos haberét. *Bidentes hoſtiæ.*

AMAVRBALES hoſtiæ, quę circum terminos vrbis Romæ ducebantur. *Amburbales hoſtiæ.*

AMBARVALES HOSTIAE appellabantur, quæ pro aruis à XII. fratribus ſacrificabaotur.
C Feſtus. Et mox: Ambarualis hoſtia eſt, quæ rei diuinæ cauſa, circum arua ducitur, ab ijs qui pro frugibus faciunt. *Ambaruales hoſtiæ.*

INIVGES HOSTIAE, quæ nunq̃ domitæ, ac iugo ſubditæ fuerũt. Trebatius apud Macrob. lib. 3. Satur. cap. 5. duo in primis hoſtiarum genera fuiſſe dicit: alterum, in quo voluntas Dei per exta diſquirebatur: alterũ, qno ſola anima Deo ſacrabatur: vnde & animales hoſtiæ vocabantur. *Iniuges hoſtiæ.*

Cæterùm ſacrificia hac ratione peragebantur: Cùm Sacerdos victimam ad aram adduxiſſet, ſtans manu aram prehendebat, & preces fundebat. Principium precationis à Iano & Veſta fieri oportebat, quæ in omnibus ſacris præcipua numina erant, & in votis nuncupaodis compellationem primam meruerant: inde, quòd per eos aditus ad cæteros patêre opinio erat. Et obſeruabatur in ea precatione, vt Iuppiter pater Opt. Max. omneſq; Dij cæteri patres aduocarentur. Ne
D quid verò verborum præteriretur, aut præpoſterè recitaretur, de ſcripto præire aliquẽ, rurſusq; alium cuſtodem dari, qui attenderet ſedulo: alium qui fauere linguis iuberet, & tibicinem canere, ne quid in fauſtum exaudiretur, oportebat: quod, cùm diræ obſtrepentes nocuiſſent, aut precatio erraſſet, repentè extis capita adimi, vel corda, geminariue, ſtante ad huc victima compertum eſſet. His peractis ſacrum ab immolatione Sacerdos inchoabat. Fruges aut molam ſalſam in caput victimæ deponebat, addito thure maſculo. Vocabatur ritus ille Immolatio, quaſi molæ in caput victimæ collocatio. Deinde vinum aſpergebat: ſed prins quàm id affunderet, ſcipulo, aut ſimpuuio ligneo, vel fictili admodũ paruo & ipſe leuiter delibabat, & aſtantibus guſtandum deferebat, vt pariter libarent. Vocabatur hic ritus Libatio: quo facto ſetas ioter cornua victimæ manu euulſas tanquam prima libamina proijciebat in ignem, conuerſusq; ad ortum, obliquum
E cultrom à fronte victimæ ad caudam ducebat, tandem victimam Dijs exhibitam & dedicatam iubebat iugulare miniſtros: qui quòd mactarent eas cultrarij & victimarij, à nonnullis Popæ & Agones vocabantur: reliqui partim admotis vaſculis emanantem cruorem excipiebant, partim victimam excoriabant, & abluebant, partim ignem accendebant. Vbi perpurgata erat, mox Auſpex, Flamen, aut Sacerdos cultro ferreo viſcera rimabatur, attenteq; explorabat, an perlitatum foret. Non autẽ manu licebat contrectare viſcera, ne qua offenſa pollutis ſacris intercideret. Inſpectis tandem, & exquiſitis ſingulis, ex omni viſcere & membro miniſtri partes certas deciſas, farina farris inuoluebant, & in calathis ſacrificanti offerebant: ſacerdos aris impoſitas, foculo incenſo comburebat, quod reddere erat, & litare. Eum ignẽ ex olea, lauro, âut quercu corticis craſſioris, aut cuius caudex cauus fungoſusq; eſſet, accendere, vel numinibus adolere neſas erat: ſuſ-
F pecta enim erant ligna illa tanquã diri & mali ominis. Vbi quod Dijs tributum erat, conflagraſſet, ad epulas ipſi, & conuiuia conuertebãtur. Inter veſcendum Dijs laudes canebaot, pedibusq; circum aras complodentes ad numeros pſallebât, & pulſatis cymbalis choreas agebant. Cuius rei cauſam Seruius in 5. Virgil. eclóg. hanc annotat, voluiſſe nimirum maiores, nullam corporis partem eſſe, quæ non ſeotiret religionem: Cantus autem ad animum, Saltationem ad mobilitatem pertinere corporis. Porrò ſuæ ſingulis Dijs victimæ etiam deputatæ erant, ſuperis albæ & impares inferis nigræ, & pares mactabantur. Ioui prodigiali thure & mola ſalſa. Iuui Flammini boue candido litabatur. Neptuno, Apollini & Marti, tauro, verre & ariete. Heroibus tauro, capro, & Ariete. Cereri primum lacte, vino, & fauis, poſtea porca. Cybeli itidem porca. Æſculapio capris, & gallinis. Laribus gallo. Soli, & Marti equo. Lunæ tauro. Iunoni agna. Veneri columba:
G Pani & Mineruæ capra. Dianæ cerua. Libero patri melle, vino, & lacte, interdum capro & hirco: Syluano porco. Fauno agna vel hædo, de quibus alibi. Atq; hæc de Sacerdotijs, & in genere de ſacrificijs hacteous. Dicemus iam de diebos feſtis.

LIBRI III. FINIS.

NOBILITATE GENERIS, ERVDITIONE, ATQVE VIRTVTIBVS PRÆSTANTISSIMIS VIRIS, DOMINO FRANCISCO A DOMSDORFF, & Domino HERMANNO KOTZEN Dominis & Mecœnatibus ſuis colendis.

INGRATVS *planè eſſem, Nobiliſſimi viri, Domini atq; Mecœnates colendi, ſi in his libris nullam veſtrorum nominum mentionem facerem. Vt enim taceam de ſummis veſtris, & parentum veſtrorum in me, & parentes, imo in totam noſtram familiam beneficijs, quibus hanc gratitudinem deberi à me iudico: vel iſtud ſolùm hoc à me requirebat, quod in itinere Italico hâc tranſeuntes, me amicè atq; humaniter compellaueritis, deq; bonis literis ſuauiſſimè mecum confabulati fueritis. Itaq; peccarem equidem, niſi illorum, quæ iam tum in manibus habebam, vos quoq; participes facerem: ſimul etiam vos horum librorum, quia Italiam perluſtraſtis, atq; cùm de alijs, tùm de Antiquitate cum multis clariſſimis & præſtantiſſimis viris, adeoq; luminibus Italiæ & literatorum, varios ſermones contuleritis, iudices conſtituerem: deniq; vos rogarem, vt ſi quid ex Italia vobiſcum attuliſſetis, quo hi libri exornari, atq; illuſtrari poſſent, id mecum communicaretis. De quo quidem tu Nobiliſſime, atq; Generoſiſſime Franciſce, vltrò ſpem præclaram mihi feciſti: & hoc ipſo etiam teſtatus es, te meis conatibus fauere, cum mihi notitiam atq; amicitiam clariſſimi Medici, Ioachimi, Ioachimi F. Camerarij conciliaueris: qui, vt eſt vir humaniſſimus, & ad iuuanda ſtudia aliorum promptiſſimus, ita me quoq; non parùm iuuit, in ijs, quæ propoſueram, abſoluendis. Huius beneficio tum alia multa, tum Vuolfgangi Lazij Commentarios Reipublicæ Romanæ, quorum alioqui nec videndi quidem hic locorum copia mihi fuit, legi. Et cùm ſuperiore æſtate ipſum Norібergæ conuenirem, bone Deus, quantam Antiquitatum æreis formis excuſarum copiam mihi exhibuit: vt ei meritò multum debere, ne & agnoſcam, & publicè profitear. Facerem etiam, vt promptitudinem animi mei ad referendum gratiam benè meritis, vobis probarem, niſi ea veſtra eſſet humanitas, vt nihil aliud, niſi gratam beneficiorum memoriam à clientibus veſtris, inter quos me vnum eſſe palàm præ me fero, requiratis. Quare pro eo beneficio ago tibi Nobiliſſime Franciſce, maximas gratias, maiores Domino Camerario habeo, vobiſq; recipio, atq; ſanctè polliceor, me ea, quæ hactenus à vobis accepi, & in poſterum accepturus ſum beneficia (eo enim impudentiæ prolabor, vt magis de cumulando, quàm de exoluendo ære alieno cogitem) quæ, inquam, in poſterum accepturus ſum, perpetuis laudibus celebraturum, nec conceſſurum, vt vllo vnquam tempore eorum memoria ex animo meo effluat. Neq; me pœnitebit præconium facere (noſtis morem veterem) ea, quæ à vobis accepero & didicero cum ſtudioſis publicè communicare, ſi modò me dignum eo munere iudicaueritis. Verùm de his aliàs. Ad librum hunc quod attinet, videtis ipſimet, viri Nobiliſſimi, me vbiq; ferè, quantum fieri potuit, inhæſiſſe veſtigijs Kalendarij: non quòd omnia alia auctorum veterum teſtimonia ijs poſtponenda iudicauerim. Nequaquam enim ea ſum ſententia, vt putem veteres Scriptores omnes, diuerſum aliquid à Faſtis illis proferentes errare: ſed tamen cùm mira etiam inter ipſos Scriptores ſit diſcrepantia, arbitratus ſum, me minus erroribus implicari poſſe, ſi vnico illo Kalendario inſiſterem. Habetis rationem mei conſilij. Quod ſi videritis, me nihilominus interdum à ſcopo aberrare, non mirum id vobis videbitur: cum etiã veteribus auctoribus, quiq; ijs temporibus, quibus hæc omnia in flore fuerunt, vixerunt, de multis non conſtiterit, quod in literas referrent: cuius rei vel ſolus Macrobius locuples teſtis eſſe poteſt. Vos igitur Nobiliſſimi viri, Domini atq; Mecœnates colendi, hoc tenue munuſculum, indicium meæ in vos obſeruantiæ & gratitudinis, hilari fronte à me accipite, & animum meum potius, vobis certè deditiſſimum, quàm ipſum munus reſpicite: quodq; hactenus feciſtis, vobis me porrò commendatum eſſe, patiamini.*

patiamini. Valete Nobiliſſimi viri, Domini atque Mecœnates colendi, parentibuſq; veſtris, à me & parentibus meis plurimam ſalutem dicite. Ratisbonæ, ipſis ferijs Natalitijs Saluatoris noſtri, inchoantibus annum ab orbe redempto ∞ IↃ XXCI. qui vt vobis, veſtriſq; omnibus felix, ac fortunatus eueniat, ex animo precor.

V. N.

Deditiſſimus

IOANNES ROSINVS.

ANTIQVITATVM ROMANARVM
LIBER IV.

DE ANNO, MENSIBVS, ET DIEBVS.

A POSTEAQVAM de Dijs, quos Romani coluerunt, tum de Deorum miniſtris, ſiue Sacerdotibus diximus: requirit nunc propoſitæ tractationis ordo, vt de ſacris etiam eorum, & diebus in eorum honorem feriatis, quædam ſubijciamus: qua quidem in re, quantum fie[illegible] aut præſtari à nobis poteſt, ſequemur potiſſimùm Kalendarium, ſiue Faſtos Romanos, ex vetuſtis marmoribus deſcriptos, & ab aliquot do[illegible] viris in publi[illegible]m editos: à quibus tamen Ouidiu[illegible] in ijs, qui adhu[illegible] extant, VI. Faſtorum libris nõ raro diſcrepat, cui nos illorum auctoritatem ſemper prætulimus, diſcrepantiam ſimul illam annotantes. Cum autem hic de diebus potiſſimùm feſtis, & eorum ceremoni[illegible]s agere inſtituiſſemus, operæpretium nos facturos arbitrati ſumus, ſi pau[illegible]ò altius initi[illegible]tes, tractationi huic de feſtis quædam, de anni ratione a[illegible]d eos obſeruata præmitteremus, vt ita vniuerſam doctrinam de anno, menſibus & die[illegible]us c[illegible]n-ctam in conſpectu habere ſtudioſi poſſ[illegible]nt. Æquum præterea erat, vt de partibus in hu[illegible] libro dicturi, de diebus videlicet, prius ra[illegible]nem totius nimirum anni explicaremus. Sed omi[illegible]giore præfatione, rem ipſ[illegible] di[illegible]ri primum de Anni ratio[illegible]e: poſt Kalen[illegible] Romanum è marmore deſcriptum, ſcuti [illegible]aulo Ma[illegible]utio, Huberto Go[illegible]io, & [illegible]enedic[illegible]o Aria Montano editum eſt, in medium proponem[illegible] ſub[illegible]iemus explicationem & diuiſ[illegible]nem dierum: poſtremùm, ſecundum ordinem menſium de [illegible]bus feſtis, vt quæque occurrent, di[illegible]remus, non neglectis etiam ijs, quorum in hoc Kalendario nulla fit mentio. Atq; hæc de ordine.

C

De triplici anno Romanorum CAP. I.

TRIPLICI anno Romani, diuerſis temporibus, vſi ſunt: primo Romuli, altero Numæ Pompilij, tertio C. Iul. Cæſaris. Primus annus à Romulo ordinatus habuit menſes X. dies CCCIV. (quanquam alij velint, Romuli annu[illegible] in XXII. menſes diſtributum, CCCLIV. dies habuiſſe: nos tamen priorem numeru[illegible], quem etiam Varro Romanorũ doctiſsimus probat, retinebimu[illegible]) Numæ annus in [illegible]I. menſibus, CCC[illegible]IV. dies habuit. Iulius autem ex diebus CCCL[illegible]V. & quadrante annum conſtitu[illegible]. De [illegible]ingulis Macrobium diſputantem audiemus, qui [illegible]b. I. Saturnal. cap. 12. hæc ſcribit: Romani auctore Rom[illegible]o annum ſuum X. menſibus ordinatum habuerunt: qui à Martio incipiebat, & conficiebatur diebus C[illegible]IV. Vt VI. quidem menſes, id eſt, Aprilis, Iunius, Sextilis, September, Nouem[illegible]r, December, tricenûm eſſent dierum: quatuor verò, Martiu[illegible], Maius, Quinctili[illegible], October, tricenis & [illegible]ngu[illegible] expedirentur, qui hodieque ſeptimanas habent Nonas, cæteri quintanas. Sep[illegible]nanas au[illegible]em haben[illegible]ibus, ab Idibus reuertebantur Kalendæ ad diem ſeptimum decimum: verum haben[illegible]us quin[illegible]anas, ad decimum octauum remeabat initium Kalendarum. Hæc Romu[illegible] conſtitutio. Sed cùm [illegible]e numerus, vt idem Scriptor tradit, neque Solis curſui, neque Lunæ rationibus conueniret, nonnunquam vſu veniebat, vt frigus anni æſtiuis menſibus, & contrà calor hye[illegible]al[illegible]us proueniret. Quod vbi contig[illegible]et, tantùm dierum, ſine vllo menſis nomine patiebantur aſſumi, [illegible]uantùm ad id anni tempus adduceret, quo cœli habitus inſtanti menſi aptus inueniretur. Sed ſecutus Nu-

ma, quantum ſub cœlo rudi, & ſæculo adhuc impolito, ſolo ingenio magiſtro comprehendere A
potuit: vel quia Græcorum obſeruatione forſan inſtructus fuit, quinquaginta dies addidit, vt in
trecentos quinquaginta quatuor dies, quibus duodecim Lunæ curſus confici credidit, annus
extenderetur: atque his quinquaginta diebus à ſe additis, adiecit alios ſex, retractos illis ſex men-
ſibus, qui triginta habebant dies. id eſt, de ſingulis ſingulos: factosque ſexaginta & ſex dies, in
duos nouos menſes pari ratione diuiſit: ac de duobus priorem Ianuarium nuncupauit, primúm-
que anni eſſe voluit, ſecundum dicauit Februo Deo, qui luſtrationum potens creditur. Paulò
verò pòſt in honorem imparis numeri, vnum adiecit diem, quem Ianuario dedit, vt tam in an-
no, quàm in menſibus ſingulis, præter vnum Februarium, impar numerus ſeruaretur. Nam quia
duodecim menſes, ſi ſinguli, aut pari, aut impari numero putarentur, conſummationem parem
facerent: vnus pari numero inſtitutus, vniuerſam putationem parem fecit. Ianuarius igitur, A- B
prilis, Iunius, Sextilis, September, Nouember, December, vndetricenis cenſebantur diebus, &
quintanas Nonas habebant. Ac poſt Idus in omnibus ſeptemdecim ad Kalendas computaban-
tur. Martius verò, Maius, Quintilis, & October, dies tricenos ſingulos poſsidebant. Nonæ in his
ſeptimanæ erant. Similiterq; poſt Idus decem & ſeptem dies in ſingulis, vſque ad ſequentes Ka-
lendas computabantur. Sed ſolus Februarius viginti & octo retinuit dies, quaſi inferis & dimi-
nutio, & par numerus conueniret.

Cùm ergo Romani ex hac diſtributione Pompilij, ad Lunæ curſum, ſicut Græci, annum pro-
prium computarent, neceſſariò & intercalarē menſem inſtituerūt more Græcorū. Nam & Græci
cùm animaduerterent temerè ſe trecētis quinquagintaquatuor diebus ordinaſſe annū, quoniam
appareret de Solis curſu, qui trecentis ſexaginta quinque diebus, & quadrante Zodiacum confi- C
cit, deeſſe anno ſuo vndecim dies, & quadrantem, intercalares ſtatuta ratione commenti ſunt, ita
vt octauo quoq; anno nonaginta dies, ex quibus tres menſes tricenûm dierum compoſuerunt,
interc[illegible]larent. Id Græci fecerunt, quoniam erat operoſum, atque difficile, omnibus annis vnde-
cim dies, & quadrantem intercalare. Itaq; maluerunt hunc numerum octies multiplicare, & no-
naginta dies, qui naſcuntur, ſi quadrās cum diebus vndecim octies componatur, inſerere, in tres
menſes (vt diximus) diſtribuendos. Hunc ergo ordinem Romanis quoq; imitari placuit, ſed fru-
ſtrà: quippe fugit eos, diem vnum (ſicut ſuprà admonuimus) additum à ſe ad Græcum nume-
rum, in honorem imparis numeri. Ea re per octennium conuenire numerus, atq; ordo non po-
terat. Sed nondum hoc errore comperto, per octo annus, nonaginta quaſi ſuperfundendos Græ-
corum exemplu computabant dies: alternisq; annis binos & vicenos, alterni ternos, vicenosq; D
intercalares expenſabant intercalationibus quatuor. Sed octauo quoq; anno intercalatores octo
affluebant dies ex ſingulis, quibus vertentis anni numerū apud Romanos, ſuper Græcum abun-
daſſe iam diximus. Hoc quoq; errore iam cognito, hæc ſpecies emendationis inducta eſt. Tertio
quoq; octennio ita intercalandos diſpenſabāt dies, vt non nonaginta, ſed ſexaginta ſex intercala-
rent, compenſatis vigintiquatuor diebus pro illis, qui per totidem annos ſupra Græcorum nume-
rum creuerant. Omni autē intercalationi menſis Februarius deputatus eſt, quoniam is vltimus
anni erat. Quod etiam ipſum de Græcorum imitatione faciebant. Nam & illi vltimo anni ſui
menſi ſuperfluus interſerebant dies. Verùm vna re à Græcis differebant: nam illi confecto vlti-
mo menſe, Romani nō confecto Februario, ſed poſt vigeſimum tertium diem intercalabant, ter-
minalibus ſcilicet iam peractis. Deinde reliquos Februarij menſis dies, qui erant quinque, poſt E
intercalationem ſubiungebant: Credo, vetere religionis ſuæ more, vt Februarium omninò Mar-
tius ſequeretur. Sed cùm ſæpè eueniret, vt nundinæ modò in anni principē diem, modò in No-
nas caderent, (vtrumq; autem pernicioſum Reipubl. putabatur) remedium, quo hoc auertere-
tur, excogitatum eſt. Dies ille, quod abundare annum diximus, eorum eſt permiſſus arbitrio, qui
faſtis præerant, vt cum vellent, intercalarent: dummodò eum in medio terminaliorum, vel men-
ſis intercalaris ita locarent, vt a ſuſpecto die celebritatem auerterent Nundinarum. Et hæc anni
ordinatio à Numæ Regis regno, ad Iul. Cæſaris imperiū Romæ durauit. Is enim tertius fuit, q̄ an-
num ordinârit, quem nos adhuc hodiè ſequimur. Illam verò conſtitutionem Macrob. lib. 1. Sat.
cap. 14. ſic deſcribit: Verùm fuit tempus, inquit, cùm propter ſuperſtitionem intercalatio omnis
omiſſa eſt, nonnunquā verò per gratiam Sacerdotum, qui eum Publicanis proferri, vel imminui F
conſultò anni dies volebāt: modò auctio, modò retractio dierum proueniebat, & ſub ſpecie ob-
ſeruationis emergebat maior confuſionis occaſio. Sed poſtea C. Cæſar omnem hanc inconſtan-
tiam temporum, vagam adhuc & incertam, in ordinem ſtatutæ definitionis coegit, adnitenti ſibi
M. Fauio Scriba, qui ſcriptos dies ſingulos ita ad Dictatorem retulit, vt & ordo eorū inueniri fa-
cillimè poſſet, & inuēto certus ſtatus perſeueraret. Ergo C. Cæſar exordium nouæ ordinationis
initurus, dies omnes, qui confuſionem adhuc poterant facere, conſumpſit: eaque re factum eſt
vt annus confuſionis vltimus in dies DXLIII. dies protēderetur. Poſt hoc imitatus Ægyptios, ſolos
diuinarum rerum omnium conſcios, ad numerum Solis, qui diebus CCCLXV. & quadrante cur-
ſum conficit, annum dirigere contendit. Nam ſicut Lunaris annus menſis eſt, quia Luna paulò
minus, q̄ menſem in Zodiaci circuitione conſumit, ita Solis annus hoc dierum numero colligen- G
dus eſt, quem peragit, dum ad id ſignum ſe denuò vertit, ex quo digreſſus eſt. vnde annus vertēs
vocatur, & habetur magnus, cum Lunę annus breuis putetur. Iulius ergo Cæſar X. dies obſerua-
tioni veteri ſuperadiecit, vt annum CCC. & LXV. dies, quibus Sol luſtrat zodiacum, efficerent: &

ne

A ne quadrans deeſſet, ſtatuit, vt quarto quoque anno, Sacerdotes qui curabaot, menſibus ac die-
bus vnum intercalarent diem : eo ſcilicet menſe ac loco, quo etiam apud veteres menſis interca-
labatur : id eſt, ante quinque vltimas Februarij menſis dies, idque biſſextum cenſuit oominan-
dum. Dies autem decem, quos ab eo additos diximus, hac ordinatione diſtribuit : In Ianuarium
& Sextilem, & Decembrem binos dies inſeruit. In Aprilem autem, Iunium, Septembrem, No-
uembrem, ſingulos. Sed neque menſi Februario, addidit diem, ne Deo infero religio immuta-
retur: & Martio, Maio, Quintili, Octobri ſeruauit priſtinum ſtatum, quod ſatis pleno erant nu-
mero : id eſt, dierum ſingulorum tricenorumque. Ideò & ſeptimanas habent Nonas, ſicut Nu-
ma conſtituit, quia nihil in his Iulius mutauit. Sed Ianuarius, Sextilis, December, quibus Cæ-
ſar binos dies addidit, licet tricenos ſingulos habere poſt Cæſarem cœperint, quintanas tameo
B habēt Nonas, & ab Idibus illis ſequentes Kalendas in vndeuiceſimum reuertuntur: quia Cæſar,
quos addidit dies, neque ante Nonas, neque ante Idus inſerere voluit, ne Nonarum aut Iduum
religionem, quæ ſtatuto erant die, nouella comperendinatione corrumperet. Sed nec poſt Idus
voluit inſerere, ne feriarum qoarumqoe violaretur indictio. Sed peractis cuiuſque menſis ferijs,
locum diebus aduenis fecit. Et Ianuario quidem dies, quos dicimus quartum & tertium Kalen-
das Februarias dedit : Aprili tertium, Kalendas Maias : Iuoio, tertium Kalendas Iulias : Augu-
ſto, quartum & tertium Kalendas Septembris : Septembri, tertium Kalendas Octobris : No-
uembri, tertium Kalendas Decembris : Decembri verò, quartum & tertium Kalendas Ianua-
rias. Ita factuio eſt, vt cùm omoes hi menſes, quibus dies addidit, ante hanc ordinationem ha-
buiſſent menſis ſequentis Kalendas ad ſeptimumdecimum reuertentes, poſtea ex augmeoto
C additorum dierum, hi qui duos acceperunt ad nonumdecimum : qui verò vnum, ad octauum-
decimum haberent reditum Kalendarum. Feriarum tamen cuiuſque menſis ordo ſeruatus eſt.
Nam ſi cui ferè tertius ab Idibus dies feſtus, aut feriatus fuit, & cùm ad ſextumdecimum diceba-
tur, etiam poſt augmentum dierum, eadem religio ſeruata eſt, vt tertio ab Idibus die celebrare-
tur : licet ab incremento non iam ad decimumſextum Kalendas, ſed ad ſeptimuiodecimum,
ſi vnus ad decimumoctauum, ſi duo eſſent additi, diceretur. Nam ideò nouos dies circa finem
cuiuſque menſis inſeruit, vbi finem omnium, quæ in menſe erant, reperit feriarum, adiectosque
omneis à ſe dies faſtos notauit, vt maiorem daret actionibus libertatem, & noo ſolùm nullum
nefaſtum, ſed nec Comitialem quemquam de adiectis diebus inſtituit, oe ambitionem magiſtra-
tuum augeret adiectio. Sic annum ciuileio Cæſar habitis ad Lunam dimenſionibus conſtitu-
D tum, edicto palàm poſito publicauit.

Et huc vſque error ſtare potuiſſet, in Sacerdotes ſibi errorem nooum ex ipſa emendatione
feciſſent. Nam cùm oporteret diem, qui ex quadrantibus confit, quarto qooque anno confecto,
antequá quiotus inciperet, intercalare : illi quarto non peracto, ſed incipiente intercalabant. Hic
error ſex & triginta annis permanſit, quibus annis intercalati ſunt dies duodecim, cùm debue-
rint intercalari nouem.

Sed hunc quoque errorem ſerò deprehenſum correxit Auguſtus, qui annos duodecim ſine
intercalari die tranſigi iuſsit, vt illi tres dies, qui per annos triginta, & ſex, vitio Sacerdotalis fe-
ſtinationis excreuerant, ſequentibus aonis duodecim nullo die intercalato deuorarentur. Pòſt
hoc vnum diem, ſecundùm ordinationem Cæſaris, quinto quoque incipiente anno, intercalari
E iuſsit, & omnem hunc ordinem æreæ tabulæ ad æternam cuſtodiam inciſione mandauit. Ha-
ctenus Macrobius.

Cum quibus eadem tradunt Cenſorinus de die Natali: Dio, Suetonius, Plinius, Solinos, Flo-
rus. Diſſentit aliquo modo Plutarchus, qua de re vide Lil. Gyraldum in lib. de Anno, Menſibus,
ac Diebus, & Aldum Manutium libro primo de Quæſitis per epiſtolam, epiſtola tertia. Vt ao-
tem lucis aliquid his accedat, illam annorum & menſium differeotiam breui tabella Lectori ob
oculos ponemus.

ANNVS ROMVLI DIErum CCCIV. menſes habet decem.

MARTIVS,	dies habuit	XXXI.
APRILIS,		XXX.
MAIVS,		XXXI.
IVNIVS,		XXX.
QVINTILIS,		XXXI.
SEXTILIS,		XXX.
SEPTEMBER,		XXX.
OCTOBER,		XXXI.
NOVEMBER,		XXX.
DECEMBER,		XXX.

ANNVS NVMAE DIErum CCCLIV. menſes habet duodecim.

IANVARIVS,	dies habuit	XXIX.
FEBRVARIVS,		XXIIX.
MATIVS,		XXXI.
APRILIS,		XXIX.
MAIVS,		XXXI.
IVNIVS,		XXIX.
QVINTILIS,		XXXI.
SEXTILIS,		XXIX.
SEPTEMBER,		XXIX.
OCTOBER,		XXXI.
NOVEMBER,		XXIX.
DECEMBER,		XXIX:

ANNVS CAESARIS DIERVM CCCLXV.
menſes habet duodecim.

Menſis		Dies
IANVARIVS,	dies habuit	XXXI.
FEBRVARIVS,		XXIIX.
MARTIVS,		XXXI.
APRILIS,		XXX.
MAIVS,		XXXI.
IVNIVS,		XXX.
QVINTILIS,		XXXI.
SEXTILIS,		XXXI.
SEPTEMBER,		XXX.
OCTOBER,		XXXI.
NOVEMBER,		XXX.
DECEMBER.		XXXI.

De Kalendario Romano CAP. II.

COGNITIS his, quæ de triplici anni ordinatione apud Romanos paſsim traduntur, de ſingulis menſibus & diebus in ijs feſtis agemus: quod antequã aggrediamur, operæprecium nos facturos arbitramur, ſi præmittamus Kalendarium Romanum antiquum è marmore, quod eſt Romæ in ædibus Maffæiorum ad Agrippinã, deſcriptum, & à Paulo Manutio, ac filio illius Aldo aliquoties editum, cum quo etiam conſentit illud, quod in charta patente, curante Benedicto Aria Montano Antuerpię excuſum eſt, & illud quod à Huberto Goltzio in publicum datum eſt, quod meum ſtudium beneuolus Lector boni conſulet.

VETVS KALENDARIVM ROMANVM È MARmore deſcriptum, in ædibus Maffeiorum ad Agrippinam, in tabula marmorea supernè fracta.

IANVARIVS.		*FEBRVARIVS.*	
A.	K. IAN. F.	H.	K. FEBR. N.
B.	F.	A.	N.
C.	C.	B.	N.
D.	C.	C.	N.
E.	NON. F.	D.	NON.
F.	F.	E.	N.
G.	C.	F.	N.
H.	C.	G.	N.
A.	AGON.	H.	N.
B.	EN.	A.	N.
C.	CAR. NP.	B.	N.
D.	C.	C.	N.
E.	EID. NP.	D.	EID. NP.
F.	EN. Dies vitios. ex S.C.	E.	N.
G.	CAR.	F.	LVPER. NP.
H.	C.	G.	EN.
A.	C.	H.	QVIR. NP.
B.	C.	A.	C.
C.	C.	B.	C.
D.	C.	C.	C.
E.	C.	D.	FERAL. F.
F.	C.	E.	C.
G.	C.	F.	TER. NP.
H.	C.	G.	REGIF. N.
A.	C.	H.	C.
B.	C.	A.	EN.
C.	C.	B.	EQ. NP.
D.	C.	C.	C.
E.	F.		
F.	N.		
G.	C.		XXIIX.
	XXXI.		

MARTIVS.

MARTIVS.		*APRILIS.*	
D.	K. MAR. NP.	C.	K. APR. N.
E.	F.	D.	C.
F.	C.	E.	C.
G.	C.	F.	C. LVDI Matri Magnæ.
H.	C.	G.	NON. LVD.
A.	NP. Hoc die Cæſar Pont. Max. factus eſt.	H.	NP. LVDI.
B.	NON. F.	A.	N. LVDI.
C.	F.	B.	N. LVDI.
D.	C.	C.	N. LVDI.
E.	C.	D.	N. LVD. in Circ.
F.	C.	E.	N.
G.	C.	F.	N. LVDI Cereri.
H.	EN.	G.	EID. NP. LVDI.
A.	EQ. NP.	H.	N. LVDI.
B.	EID. NP.	A.	FORD. NP. LVDI.
C.	F.	B.	N.
D.	LIB. NP.	C.	N. LVDI.
E.	C.	D.	N. LVDI.
F.	QVIN. N.	E.	CER. N. LVD. in Circ.
G.	C.	F.	N.
H.	C.	G.	PAR. NP.
A.	N.	H.	N.
B.	TVBIL. NP.	A.	VIN. NP.
C.	Q. REX. C. F.	B.	C.
D.	C.	C.	ROB. NP.
E.	C.	D.	F.
F.	NP. Hoc die Cæſar Alexand. recepit.	E.	C.
G.	C.	F.	NP. LVDI Flor.
H.	C.	G.	C. LVDI.
A.	C.	H.	C. LVDI.
B.	C.		
	XXXI.		XXX.

MAIVS.		*IVNIVS.*	
A.	K. MAI. N.	H.	K. IVN. N.
B.	F. COMP.	A.	F. MART. Car. Monet.
C.	C.	B.	C.
D.	C.	C.	C.
E.	C.	D.	NON.
F.	C.	E.	N.
G.	NON. N.	F.	N.
H.	F.	G.	MENTI. in Capit.
A.	LEM. N.	H.	VEST. N. Fer. Veſtæ.
B.	C.	A.	N.
C.	LEM. N.	B.	MATR. N.
D.	NP. LVDI Mart. in Circ.	C.	N.
E.	LEM. N.	D.	EID. N.
F.	C.	E.	N.
G.	EID. NP.	F.	Q. ST. D. F.
H.	F.	G.	C.
A.	C.	H.	C.
B.	C.	A.	C.
C.	C.	B.	C.
D.	C.	C.	C.
E.	AGON. NP.	D.	C.
F.	N.	E.	C.
G.	TVB. NP.	F.	C.
H.	Q. REX C. F.	G.	C.
A.	C.	H.	C.

B.	C.
C.	C.
D.	C.
E.	C.
F.	C.
G.	C,

XXXI.

A.	C.
B.	C.
C.	C.
D.	F.
E.	C.

XXX.

IVLIVS.

F.	KAL. IVL. N.
G.	N.
H.	N.
A.	NP.
B.	POPLIF. N.
C.	N. LVDI APOLLIN.
D.	NON. N. LVDI.
E.	N. LVDI.
F.	N. LVDI.
G.	C. LVDI.
H.	C. LVDI.
A.	NP. LVDI.
B.	C. LVD. in Circ.
C.	C. MERCK.
D.	EID. NP. MERCK.
E.	F. MERCK.
F.	C. MERCK.
G.	C. MERCK.
H.	LVCAR. NP. MERCK.
A.	C. LVDI VICT. CAESAR.
B.	LVCAR. LVD.
C.	C. LVDI.
D.	NEPT. LVDI.
E.	N. LVDI.
F.	FVRR. NP. LVDI.
G.	C. LVDI.
H.	C. in Circ.
A.	C. in Circ.
B.	C. in Circ.
C.	C. in Circ.
D.	C.

XXXI.

AVGVSTVS.

E.	K. AVGVST. N.
F.	C. FER. hoc die C. Cæſ. Hiſpalin. vic.
G.	C.
H.	C.
A.	NON. F.
B.	F.
C.	C.
D.	C.
E.	NP. hoc die Cæſar Hiſpalin. vic.
F.	C.
G.	C.
H.	C.
A.	EID. NP.
B.	F.
C.	C.
D.	C.
E.	PORT. NP.
F.	C.
G.	VIN. F.P.
H.	C.
A.	CONS. NP.
B.	EN.
C.	VOLC. NP.
D.	C.
E.	OPIC. NP.
F.	C.
G.	VOLT. NP.
H.	NP. H.D. ara Victoriæ in Curia dedic. eſt.
A.	F.
B.	F.
C.	C.

XXXI.

SEPTEMBER.

D.	K. SEPT. N. Hoc die Fer. Nep.
E.	N.
F.	NP.
G.	C. LVDI Romani.
H.	NON. F. LVD.
A.	F. LVDI.
B.	C. LVDI.
C.	C. LVDI.
D.	C. LVDI.
E.	C. LVDI.
F.	C. LVDI.
G.	N. LVDI.
H.	EID. NP.
A.	F. Equor. prob.
B.	LVD. Rom. in Circ.
C.	C. In Circ.
D.	C. In Circ.

OCTOBER.

B.	K. OCT. N.
C.	F.
D.	C.
E.	C.
F.	C.
G.	C.
H.	NON. F.
A.	F.
B.	C.
C.	C.
D.	MEDI. TR.
E.	AVGVST. NP.
F.	FONT. NP.
G.	EN.
H.	EID. NP.
A.	F.
B.	C.

E.	C.In Circ.
F.	C.In Circ.
G.	C.MERK.
H.	C.MERK.
A.	C.MERK.
B.	NP.MERK.H.D.Augusti natalibus Lud. Circ.
C.	C.
D.	C.
E.	C.
F.	C.
G.	C.
H.	F.
A.	C.

XXX.

C.	C.
D.	ARM.NP.
E.	C.
F.	C.
G.	C.
H.	C.
A.	C.
B.	C.
C.	C.
D.	C.LVD.VICT.
E.	C.LVDI.
F.	C.LVDI.
G.	C.LVDI.
H.	C.LVDI.

XXXI.

NOVEMBER.

A.	K.NOVEM.N.
B.	F.
C.	F.
D.	
E.	NON.F.
F.	F.LVDI.
G.	C.LVDI.
H.	C.LVDI.
A.	C.LVDI.
B.	C.LVDI.
C.	C.LVDI.
D.	C.LVDI.
E.	EID.NP.Epul.indict.
F.	F.Equor.prob.
G.	C.LVD.pleb.in Circ.
H.	C.In Circ.
A.	C.In Circ.
B.	C.MERK.
C.	C.MERK.
D.	C.MERK.
E.	C.
F.	C.
G.	C.
H.	C.
A.	C.
B.	C.
C.	C.
D.	C.
E.	C.
F.	C.

XXX.

DECEMBER.

G.	K.DEC.N.
H.	
A.	
B.	
C.	NON.F.
D.	
E.	C.
F.	C.
G.	C.
H.	C.
A.	AGON.NP.
B.	EN.
C.	EID.NP.
D.	F.
E.	CONS.NP.
F.	C.
G.	FERIAE SATVRN.
H.	C.
A.	OPAL.NP.
B.	C.
C.	DIV.NP
D.	C.
E.	LAR.NP.
F.	C.
G.	C.
H.	C.
A.	C.
B.	C.
C.	F.
D.	F.
E.	C.

XXXI.

SEQVITVR HVIVS KALENDARII *Explanatio.*

De diſcrimine dierum apud Romanos CAP. III.

DE Anno & Menſibus diximus, ſequuntur Dies, qui minores anni partes ſunt. Non autem propoſitum nobis eſt hoc loco ea adducere, quę de diebus ab Aſtronomis dicuntur, vt quod alius ſit dies naturalis, alius artificialis. Sed de ciuili tantùm agemus, qui eſt ſpacium vigintiquatuor horarum. Apud Romanos autem eſt ſpacium à media nocte ad proximam mediam. Illi enim à media nocte diem ſuum inceperunt, quod Terentius Varro teſtatur, quum Athenienſes ab occidente Sole, Babylonij ab eodem oriente, Vmbri à

meridie diem inciperent. Diei partes primùm duæ apud Romanos erant, ante meridiem, & poſt A
meridiem. Auctor Cenſorinus de Die natali, cap. 19. Alij poſtea eundem in quatuor partes, ſicuti & noctem ſimiliter diuiſerunt, id quod teſtatur ſimilitudo illa militaris, cùm dicitur, Vigilia prima, item ſecunda & tertia, & quarta. Tandem verò plura noctis & diei tempora notata, & proprijs diſcreta nominibus, quæ apud veteres Poetas, vt Cenſorinus ait, paſsim ſcripta inueniuntur. Primum diei tempus dicebatur media nox: alterum mediæ noctis inclinatio, vel de media nocte: tertium, gallicinium, ſiue galli cantus: quartum, conticinium, quod & galli conticeſcerēt, & homines etiam tum quieſcerent: quintum, diluculum, cùm incipit dignoſci dies. ſextum, manè, cùm eſt dies clarus. Dictum autem manè eſt, aut quòd ab inferioribus locis, id eſt, à manibus exurdium lucis emergeret, aut ab omine boni nominis, quod Lanuuini mane pro bono dixerint. Varro ait, Manè dictum à manando, quòd tū manaret dies ab Oriente: ſeptimum, tem- B
pus antemeridianum: octauum, meridies, quæ ipſa eſt medij diei pars. Sunt qui meridiem dictum putent, quod merus ſit dies, id eſt, purus. Nam meridies eſt purior diei pars, quia Sol in medio cœlo rutilat, & omnem orbem pari illuſtrat claritate: nonum, tempus pomeridianum: decimum, Solis occaſus, ſiue ſuprema tempeſtas: hoc eſt, nuuiſsimum diei tempus: vndecimum, veſpera, quæ à ſtella, quæ Græcis ἕσπερος dicitur, nomē habet, quòd tum appareat: duodecimum, crepuſculum. ſic fortaſſe appellatum, quòd res incertæ creperæ dicuntur, idque tempus noctis ſit, an diei, incertum eſt: decimumtertium, prima fax, quod lumina tum accendebantur. Liuius primas tenebras appellat: Horatius lib. 2. epiſt. prima lumina: decimumquartum, concubia nox, cùm itum eſt cubitum: decimumquintum, intempeſta nox: id eſt, multa nox, quia nihil agi eſt intempeſtiuum. Ælius: Intempeſtiuum eſt, inquit, cum tempus agendi eſt nullum, quod alij C
conticinium appellarunt, quod ferè omnes tunc cubarent. Alij ab eo quod ſiletur, ſilentium noctis dixerunt: decimumſextum, inclinatio ad mediam noctem. Hæ partes breuiter hoc typo comprehenduntur.

Dies ciuilis cōtinet: D
- Lucem, cuius partes ſunt:
  - Manè.
  - Ad Meridiem.
  - Meridies.
  - De Meridie, ſiue tempus occiduum.
  - Solis occaſus, ſiue ſuprema tempeſtas.
- Diluculum.
- Crepuſculum.
- Tenebras, ſeu noctē, cuius partes ſunt:
  - Veſper.
  - Prima fax.
  - Concubium.
  - Nox intempeſta.
  - Ad mediam noctem.
  - Media nox.
  - De media nocte, vel mediæ noctis inclinatio.
  - Gallicinium.
  - Conticinium.

E

Cæterùm non omnes dies vnius generis erant, ſed quædam earum diſcrimina & diuerſitates. Numa enim, cùm annum in duodecim menſes diſtribuiſſet, eundem etiam in certa dierum genera diuiſit, ita, vt quidam dies eſſent Feſti, alij Profeſti, alij Interciſi. Feſti dicebantur, qui Dijs dicati erant: Profeſti, qui hominibus ad adminiſtrandam rem priuatam, publicamq́ue conceſsi erant: ſic dicti, vt Feſtus ait, quòd procul ſint à religione numinis diuini. Interciſi erāt Deorū, hominumq́ue communes, quibuſdam enim illorum horis fas erat, quibuſdam non fas erat ius dicere. Nam cùm hoſtia cædebatur, fari nefas erat: inter cæſa & porrecta, fari licebat: rurſus cùm adolebatur, non licebat. Ideoq́ue Interciſi, vel quomodo veteres pronunciabant, & quomodo etiam in Kalendario notantur, Endoterciſi vocabantur, aut quod intercederet fas, aut quod interciſum eſſet nefas. Feſti porrò dies, inquit Macrob. lib. 1. Saturnal. cap. 16. diuiduntur in ſacrificia, epulas, ludos, ferias. F
Sic & Profeſti in faſtos, Comitiales, Comperendinos, Statos & Præliares. Sacra celebritas eſt vel cùm ſacrificia Dijs offeruntur: vel cùm dies diuinis epulationibus celebrantur: vel cùm ludi in honorem aguntur Deorum: vel cùm feriæ aguntur.

Feriarum autem aliæ ſunt publicæ, aliæ priuatæ. Publicarum porrò genera ſunt quatuor: aut enim ſtatiuæ ſunt, aut conceptiuæ, aut imperatiuæ, aut nundinæ. Et ſtatiuæ quidem feriæ ſunt vniuerſi populi communes, certis & conſtitutis diebus, ac menſibus, & in faſtis ſtatis obſeruationibus annotatæ, in quibus præcipuè ſeruantur Agonalia, Carmentalia, Lupercalia. Conceptiuæ ſunt, quæ quotannis à Magiſtratibus, vel Sacerdotibus concipiuntur in dies vel certos, vel etiam incertos: vt ſunt Latinæ, Paganalia, Sementinæ, Compitalia. Imperatiuæ ſunt, quas Conſules, vel Prætores pro arbitrio poteſtatis indicant. Nundinæ ſunt paganorum: id eſt, ruſtico- G
rum, quibus conueniunt negocijs proprijs, vel mercibus prouiſuri.

Priuatæ autem feriæ ſunt vel propriæ familiarum, vt Claudiæ familiæ, aut Æmiliæ, aut Iuliæ, aut Corneliæ, & ſi quas ferias proprias quæq́ue familia ex vſu domeſticæ celebritatis obſeruat, de

quibus

A bus loquuntur duodecim tabulæ: Sacra priuata perpetua manento: vel ſunt ſingulorum, vt na-
talium fulgurumque ſuſceptiones, aut funerum, atque expiationum. Feſtus: Priuatæ feriæ vo-
cantur ſacrorum propriorum, velut dies natales operationis, denecales. Apud veteres quoque
quicunque nominaſſet, vt ait Macrobius, Semonam, Seiam, Segetiam, Tutilinam, ferias obſer-
uabat. Item Flaminica, quoties tonitrua audiſſet, feriata erat, donec Deos placaſſet.

Cæterùm ad ferias publicas quod attinet, indicebantur illæ, & proclamabantur ſingulis
menſibus à Rege ſacrorum, & à Prætore. Ab hoc quidem vacationis à forenſibus negocijs: ab il-
lo autem ſacrorom ritè peragendorum gratia. De Rege ſacrificulo teſtis eſt Varro libro quinto
de Lingua Latina: Rex cùm ferias menſtruas Nonis Februarijs edicit, hunc diem februatum ap-
pellat. Et paulò poſt: Harum rerum veſtigia apparent in ſacris Nonalibus in arce: quod tunc
B ferias primas menſtruas, quæ futuræ ſint eo menſe, Rex prædicit. Ex quibus verbis ſatis perſpi-
cuum eſt, Regem ſacrificulum ſingulorum menſium ferias proclamaſſe. Videlicet (vt Arnobius
aduerſus gentes libro ſecundo ſcribit) in hunc modum: Lauatio Deûm matris eſt hodie: Io-
uis epulum cras eſt: Æſculapij geritur, celebraturque vindemia: Lectiſternium Cereris erit Idi-
bus proximis: Telluris natalis eſt, &c. Prætorem autem etiam ferias, quæ Compitalia diceban-
tur, more maiorum, verbis olim ſolennibus concepiſſe, Agellius libro 10. capite 24. & Macro-
bius libro 1. Saturnaliorum, capite 4. auctores ſunt.

Poſtquàm enim modo die quinti, modò die quinto veteres dixiſſe docuiſſent, ad demon-
ſtrandam hanc veterum conſuetudinem conferre plurimùm, addiderunt hæc ſolennia verba,
quibus more maiorum Compitalia Prætor concipere ſolet: Die Noni poſt Kalendas Ianuarias
C Quiritibus Compitalia erunt. Nec quidem Compitalitias duntaxat, ſed etiam ferias omnes con-
ceptiuas, & imperatiuas indicere Prætorem conſueuiſſe, ex eodem Macrobio & Suetonio pro-
bari poteſt. Macrobij verba ſuprà ſunt recitata. Suetonius in Claudio ſcribit: Obſeruauitque
ſedulò, vt quoties terra in Vrbe mouiſſet, ferias aduocata concione Prætor in Vrbe indiceret. Vi-
de hac de re plura apud Iacobum Ræuardum lib. 5. Variorum, cap. 19.

Quid porrò ferijs fieri deberet, docet Cicero libro 2. de Legibus, his verbis: Ferijs iurgia
amouēto: eaſque in famulis operibus patratis habento. Itaque vt ita cadat in annuis amfracti-
ctibus, deſcriptum eſto: certaſque baccas ſacerdotes publicè libanto. hoc certis ſacrificijs ac
diebus. Itemque alios ad dies vbertatem lactis, fœtuſque ſeruanto. idque ne committi poſſit, ad
eam rem ratione curſus annuos Sacerdotes finiunto. quæque cuique diuo decoræ gratæq; ſint
D hoſtiæ, prouidento. Et paulò pòſt hanc legem explicans, hæc dicit: Feriarum, feſtorumque die-
rum ratio in liberis requietem habet litium, & iurgiorum: in ſeruis operum, & laborum: quia
compoſitio anni conferre debet & ad perfectionem operum ruſticorum, & ad remiſsionem
animorum: per quod tempus, vt ſacrificiorum libamenta ſeruentur, fœtuſque pecorum, quæ
dicta in lege ſunt: diligenter habenda ratio intercalandi eſt, &c. Hæc Cicero.

De ferijs etiam hoc notandum eſt, quod Macrobius libro primo Saturnaliorum, capite deci-
mo ſexto habet: Sacerdotes, inquit, affirmabant, ferias pollui, quoties ijs indictis, conceptiſque
opus aliquod fieret. Præterea non licebat Sacrorum Regem, & Flamines videre ferijs opus fieri.
Atque ideo per Præconem denunciabant, ne quid tale ageretur, & præcepti negligens mulcta-
batur. Præter mulctam etiam affirmabant eum, qui talibus diebus imprudens aliquid egiſſet,
E porco piaculum dare debere: prudentem expiare non poſſe Scæuola Pontifex aſſeuerabat. Sed
Varro negat eum pollui, qui opus vel ad eos pertinens, ſacrorúmue cauſa feciſſet, vel aliquid ad
vrgentem vitæ vtilitatem reſpiciens actitaſſet. Scæuola denique conſultus, quid Ferijs agi lice-
ret, reſpondit, id quod prætermiſſum noceret: quapropter ſi bos in ſpecus decidiſſet, eumq; pa-
terfamiliàs, adhibitis operis liberaſſet, non eſt viſus ferias polluiſſe: nec ille qui trabem tecti fra-
ctam fulciendo ab imminenti vindicauit ruina.

Ad profeſtos dies venio, quorum alij fuerunt Faſti, alij Comitiales, alij Comperendini, alij
Stati. Faſti ſunt, quibus licet fari Prætori tria verba ſolennia, DO, DICO, ADDICO: quibus
Contrarij ſunt Nefaſti. His enim nō licebat Prætori tria illa verba ſolennia fari. Comitiales, qui-
bus cum populo agi licet. Comperendini, quibus vadimonium licet dicere. Stati, qui iudicij
F cauſa cum peregrino inſtituuntur. Et quidem Faſti dies qui propriè ſic appellantur, in Kalen-
dario notati omnes ſunt litera F. ac ſunt numero XXXIIX. Non tamen his ſolùm, verùm etiam
alijs diebus Prætori tria illa ſolennia verba dicere licebat: Comitialibus ſcilicet, & illis qui dicun-
tur Nefaſti primò. Eam ob cauſam Paulus Manutius tria Faſtorum dierum genera facit. Primum
genus eorum, de quibus iam diximus, quibus fari ſemper & licebat, & ſolebat: atque hi propriè
erant Faſti, & toti: propriè, quod per eos, niſi cùm aliquis caſus extra ordinem interueniret, nun-
quàm Prætor ius non dicebat: toti, quod fari horis omnibus licebat. Alterum genus eorum, qui
& ipſi propriè faſti erant, ſed non toti: hoc eſt, quibus quidem fari licebat, ſed non omnibus ho-
ris: quales ſunt, qui in Kalendario notantur literis his: EN: NP. F, P: Q. REX. C: Q. ST. D: quę
notæ ſic explicantur: EN. Endoterciſos, vel Interciſos denotat, de quibus ſuprà. NP. Nefaſtos
G primò: id eſt, quibus quidem horis matutinis ius dicere non licebat, poſt meridianis autem lice-
bat. His contrarij erant F.P. id eſt, Faſti primò. Iis enim antemeridianis horis iuſtitium erat, poſt
meridiem vero fari licebat. Q. REX. C. ſignificat, Quando Rex comitiauit. Q. ST. D. Quan-
do ſtercus defertur, de quibus ſuo loco plura. Hi autem erant omnes LXV. Tertium genus Co-

- DIERVM alij
  - Sacri, *Deorũ cauſa Inſtituti, nefaſti omnes, quibus inſunt,*
    - Sacificia.
    - Epulæ.
    - Ludi.
    - Feriæ, *aut,*
      - Publicæ,
        - Statiuæ,
          - Agonalia.
          - Carmētalia.
          - Lupercalia.
          - (*Plures refert Varro lib. 5. de Ling. Latina.*)
        - Cōceptiuæ,
          - Annales.
            - Latinæ.
            - Paganalia.
            - Sementinæ.
            - Compitalia.
          - Nō annales, *cum* / *ſine* — *nomine.*
        - Imperatiuæ, *ob*
          - Victoriam
          - Natalem *diē filij*
          - Succeſsionē
          - (*Imperatoris.*)
      - Priuatæ,
        - Familiarum,
          - Claudiæ.
          - Iuliæ.
          - Æmiliæ, &c.
        - Singulorũ,
          - Natalium.
          - Fulgurum *ſuſceptiones.*
          - Funerum.
          - Expiationum.
  - Intercisi, *Deorum & hominum communes modò hi, modò illi dies poſſunt.*
  - Negocioſi, *quibus hominũ cauſa conſtituuntur.*
    - Faſti,
      - Comitiales, *quòd tunc populus eſſet conſtitutus ad ſuffragium ferendum. quibus etiam lege agi licet.*
      - Comperendini, *quibus licet vadimonium dicere.*
      - Stati, *qui iudicij cauſa cum peregrino inſtituuntur.*
      - Nundinæ, *ex l. Hortenſia.*
    - Nefaſti.
      - Dies *pridie Kal. Ianuarij, & ſi qui ſunt ſimiles.*
      - Rerum *prolationes,* Meſsium / Vindemiarum, / Dilationum, — *cauſa.*
      - Iuſti ciuiles, *qui confeſsis & condemnatis conceduntur.*
      - Nundinæ, *olim ante l. Hortenſiam, quæ nec videntur ſub ſacris contineri poſſe, cùm Hominum potius quàm Deorum cauſa inſtituti ſint.*

- Rurſum *alij*
  - Præliares, *quibus fas eſt res repetere, vel hoſtem laceſſere.*
  - Non præliares,
    - Iuſti,
    - Atri *poſtridie,* — Kalendas. / Nonas. / Idus.
    - Innominales *ante quartum* — Kalendas. / Nonas. / Idus.
    - Feriæ,
      - Latinarum.
      - Saturnaliorum.
      - Ditis & Proſerpinæ.

De Kalendis, Nonis, & Idibus CAP. IV. A

SINGVLOS menſes Romani ex ordinatione Romuli diſtribuerũt in partes tres, in Kalendas, Nonas, & Idus. Kalendas dixerunt primum cuiuſcunque menſis diem, à Græco verbo καλῶ: id eſt, voco: quo etiam priſci Latini frequenter vſi ſunt. Cur autem primum ſingulorum menſium diem Kalendas vocitârint, cauſa hæc fuit. Priſcis temporibus, antequã Faſti à Cn. Flauio Scriba inuitis patribus in omnium notitiam proderẽtur, Pontifici minori hæc prouincia delegabatur, vt nouæ Lunæ primum obſeruaret aſpectũ, viſamque Regi ſacrificulo nunciaret: atque tũ ſacrificio à Rege & minore Pontifice celebrato, idem Pontifex Kalata: id eſt, vocata in Capitolium plebe, iuxta Curiam Calabram, quę caſæ Romuli proxima erat, quot numero dies à Kalendis ad Nonas ſupereſſent, pronunciabat. & quintanas quidem, quinquies dicto verbo καλῶ, ſeptimanas repetito ſepties prænunciebat. Et hunc diem qui ex his diebus, B qui calarentur, primus eſſet, placuit Kalendas vocari. Ideò autem minor Pontifex numerum dierum, qui ad Nonas ſupereſſent, calando prodebat, quòd poſt nouam lunam oportebat Nonarum die populares qui in agris eſſent, confluere in Vrbem accepturos cauſas feriarum à Rege ſacrorum, ſciturosque quid eſſet eo menſe faciendum. Hæc Macrobius. cum quo facit etiam Terentius Varro lib. 5. de Ling. Lat. ſic ſcribit: Primi dies menſium nominati Kalendæ: ab eo, quòd iis diebus kalentur eius menſis Nonæ à Pontificibus, quintanæ, an ſeptimanæ ſint futuræ, in Capitolio, in Curia Calabra, ſic: Dies te quinque Kalo Iuno Nouella. Septem dies te Kalo Iuno Nouella. hoc enim modo legendum eſſe docet Ioſephus Scaliger, & addit, non malè etiam pro Iunone Ianam legi, quo nomine Luna ſit appellata à veteribus: item pro vocabulo Nouella, in vetuſtioribus libris, quod etiam Turnebus iudicat, legi Couella, quod ipſe deducit à Couum, C quomodo veteres cœlum appellarunt, ita vt ſit Iuno, vel Iana Couella Iuno, vel Iana cœleſtis Sed hæc [illegible]. Venio ad Nonas, quas quidem ſic dictas putant, quaſi nouæ obſeruationis initium, quòd in eas concurreret principium Lunæ, vel quod ab eo die ſemper ad Idus nouem dies putarentur. His diebus populus ex agris in Vrbem conueniebat in arce, vbi Rex ſacrorum prædicabat primas, vel priuas, vti Ioſepho Scaligero placet: id eſt, ſingulas ferias menſtruas, qua de re paulo antè diximus. Porrò quidam menſes habebant quatuor Nonas, quidam ſex, idque à Romulo primo Rege. Is enim cum ita menſes diſtribuiſſet, vt alij eſſent dierum triginta vnius, alij vndetriginta dierum, vt ex die Nonarum, Idus nonum diem eſſent, & inter Idus & ſequentes Kalendas ſedecim dies intercederent, in menſibus illis, qui triginta vnum dies habebant, D inter Kalendas & Nonas interiecit duos dies, quibus menſis augebatur dies. inde fiebat, vt eius menſis quatuor, alius ſex Nonas haberet, quod etiam Cæſar, cùm annum à nouo ordinaret, obſeruauit, ne ſtatæ feriæ, quæ in Nonis inſtitutæ fuerant, transferrentur. Reſtant Idus, quæ in quouis menſe ſunt octo: dictæ Idus vocabulo Tuſco, apud quos idem dies Itis vocabatur, quod ſignificat Iouis fiduciam. Cùm enim Iuppiter ſit auctor lucis, vnde etiam Lucetius & Dieſpiter dicitur: huius autem diei lux non cum Solis occaſu finiatur, ſed ſplendorem diei & noctis continuet, Luna illuſtrante, quod ſemper in plenilunio: id eſt, medio menſe fieri ſoleat, ideo iure Iouis fiduciam vocari eum putant. Alij volunt, Idus dictas quaſi vidus, à videndo, vel ἀπὸ τοῦ εἴδεσθαι: id eſt, videre, quòd eo die plenam ſpeciem Luna demonſtret. Alij ab oue iduli, quæ Idibus omnibus Ioui immolatur. Alij putant Hetruſcam vocem eſſe, apud quos iduare erat diuidere: ideoque [illegible] E Idus dictã, quòd menſem diuidat, quia plerunque in medium menſem incidunt. Ab Idib. dies reliqui omnes referuntur ad Kalendas ſequentis menſis. Dies poſtridie Kalendarum, Nonarum & Iduum atros vel inſauſtos & religioſos: hoc eſt, triſti omine infames, impeditoſque eſſe, in quibus & res diuinas facere, & rem quampiam nouam exordiri non liceat, iam antè monuimus. Sed tempus eſt, vt iam ordine de ſingulis menſibus, & diebus in iis feſtis agamus.

De menſe Ianuario, & diebus in eo feſtis CAP. V.

DIXIMVS ſuprà, Romulum annum ſuum decem tantùm feciſſe menſium, quorum primus fuerit Martius. Iis vero Numa Pompilius duos alios adiecit, vt duodecim men- F ſes eſſent, Ianuarium ſcilicet & Februarium. Primum menſem appellauit Ianuarium, à Iano, de quo alibi diximus: quod ſicut Ianus Deus eſt bifrons, & præterita, & futura videt, ita etiam hic menſis reſpiciat & finem tranſacti anni, & principium futuri.

Cur ab hoc menſe annum inceperint Romani, Plutarchus docet, has cauſas afferẽs: vel quòd Numa Pompilius, pacis ſtudioſus, & ciues à rebus bellicis ad agriculturam tranſferre cupiens, Ianuario principem locum aſſignauerit, Ianoque magnos honores detulerit, vt qui ciuilis vitæ & terræ colendæ, quàm belli fuiſſet ſtudioſior, cùm Romulus homo bellicoſus, & Martis filius Martium cæteris præpoſuiſſet: vel quòd Numa ad naturæ potius ordinem reſpiciens, cùm poſt brumam Sol progrediendi fine facto, conuertatur, & ad nos curſum reflectat, ac quaſi de nouo curſum ſuum incipiat, optimum iudicauerit, idem anni, quod Solis, eſſe principium: cui ſententiæ G etiam Ouidius accedit, ita canens:

In Quæſtionibus Rom. quæſt. 19.

Bruma noui prima eſt, veteriſq; nouiſſima Solis,
Principium capiunt Phœbus & annus idem.

Porrò

A Porrò hic menſis in Iunonis tutela erat, quod cum ex alijs, tum ex Kalendario veteri ruſtico manifeſtum eſt: atque ex conſtitutione Numæ Pompilij XXIX. dies habuit, ex ordinatione aũt C. Iulij Cæſaris XXXI. Videamus igitur, qui dies in eo fuerint feſti, idq́ue præeunte nobis Kalendario Romano, & Ouidio in Faſtis.

DE MENSIS IANVARII DIEBVS Feſtis. Sic habet Kalendarium:

A. K. IAN. F

Id eſt, Kalendæ Ianuarij Faſtus. Priores literæ, A, B, C, D, E, F, G, H, quarum ſerie totum con-
B teritur Kalendarium, dies nundinarum demonſtrant.

Kalendæ omnes in Iunonis tutela erant, teſte Ouidio in 1. Faſtorum:

Vendicat Auſonias Iunonis cura Kalendas, &c.

Ianuarij autem Kalendæ præter cæteras maximè celebres erant, propter anni initium.

Primùm his Kalendis omne genus operis in ſua quiq́ue arte inchoabant, inſtaurabantq́ue, vt ſcilicet, cum omina principijs ineſſe ſoleant, ſi prima anni die induſtrij, & ſolertes eſſent, de toto anni diligentia & ſolertia augurarentur. Ita Ouidius:

Poſtea mirabar cur non ſine litibus eſſet
Prima dies: Cauſam percipe, Ianus ait.
Tempora commiſi naſcentia rebus agendis,
Totus ab auſpicio ne foret annus iners.
Quiſque ſuas artes ob idem delibat agendo,
Nec plus quàm ſolitum teſtificatur opus.

C Hoc eodem die, qui deſignati Conſules erant, Conſulatum inibant, & comitati frequenti populo aſcendebant in Capitolium, & Ioui Optimo Maximo iniuges iuuencos mactabant, multáque odorem facientia in templis, & pro foribus templi cremabantur. Quod obſeruatum fuit ab anno vrbis IↃCI. quo Q. Fuluius Nobilior, & T. Annius Luſcus Conſules fuerunt. Ab eo enim anno regulariter hic dies ſolemnis Conſulatu ineundo fuit. Teſtatur id præter veterum hiſtoricorum innumeros locos, Ouidius his verſibus:

Ceruis odoratis vt luceat ignibus æther,
Et ſonet accenſis ſpica cilyſſa focis.
Flamma nitore ſuo templorum verberat aurum,
Et tremulũ ſumma ſpargit in æde iubar.
D *Veſtibus intactis Tarpeias itur in arces,*
Et populus feſto concolor ipſe ſuo eſt.
Iamq́ noui præeunt faſces, noua purpura fulget,
Et noua conſpicuum pondera ſentit ebur.
Colla rudes operum præbent ferienda iuuenci,
Quos aluit campis herba phaliſca ſuis.

Kalendas Ianuarij, amici lætis præcationibus fauſtum ſibi inuicem ominabantur, teſte præter Plinium & alios, Ouidio:

At cur læta tuis dicuntur verba Kalendis?
Et damus alternis, accipimusq́ preces.

Item munera ſibi inuicem mittebant boni ominis cauſa, videlicet caricas, coriotides, & mella, vt dulces dies anni à dulcibus rebus auſpicarentur: & ſtipem, id eſt, nummum ſignatum, quæ omnia ſimul ſtrenas appellârunt: cuius rei origo ad ipſum T. Tatium Regem à Symmacho refertur, quod is verbenas è luco Streniæ Deę acceperit, ſignificans ſtrenuis viris iſtas deberi. Strenã, inquit Feſtus, vocamus, quæ datur die religioſo, ominis boni gratia, à numero, quo ſignificatur
E alterum, tertiumq́ue venturum ſimilis commodi, veluti trenam, præpoſita S litera, vt in loco, & lite ſolebant antiqui. Conſtituta autem per Cn. Octauium Auguſtum Monarchia, hìc mos inoleuit, vt equites ac reliquus populus ipſis etiam Imperatoribus ſtrenam Kalendis Ianuarij conferrent: qua de re ſæpè loquitur Suetonius.

Hoc itẽ die erat feſtũ Iani, cui ſacra fiebant ex libo, quod ab eo Ianual antiqui dicebant: auctor Feſtus. Item ex mola, quæ farina horna & ſale miſcebatur: quin etiam thure & mero, Ouidius:

Iane tibi primùm thura, merumq́ue fero.

Erat etiam feſtum dedicationis templorum Aeſculapij, & Iouis in Inſula Tyberina, quod Ouidius ex ipſis Faſtis ſe didiciſſe, ſcribit his verbis:

Quod tamen ex ipſis licuit mihi diſcere Faſtis,
F *Sacrauère Patres hac duo templa die.*
Accepit Phœbo, nymphaque Coronide natum,
Inſula diuidua quam premit amnis aqua.
Iuppiter in parte eſt, cepit locus vnus vtrumque,
Iunctaque ſunt magno templa nepotis auo.

Plurimum autem celebritatis Kalendis Ianuarijs feſto duorum templorum dedicatione acceſsit. Cum Seruius auctor ſit, nihil apud Romanos tàm ſolemne fuiſſe, quàm diem conſecrationis, ſiue dedicationis. Cæterum Æſculapio de capra res diuina inprimis fiebat, quoniam capra nunquam ſine febre eſſe dicitur, ſed & gallus: quidam etiam gallinas ſcribunt ei oblatas fuiſſe, & hoc quidem roſtro nigro, nigriſq́ue pedibus, & digitis imparibus. Si enim luteo eſſent roſtro, vel pedibus, impuræ dicebantur ab Aruſpicibus. De Iouis ſacris dicemus poſtea.

Sequitur in Kalendario.

B. F.

G Secundus Ianuarij dies, qui quartus Nonarum: vel poſtridie Kalendas Latinè dicitur, Faſtus erat. Idem etiam erat alter, vt paulò ante docuimus.

C. C.

Tertius Ianuarij dies, Latinè tertius Nonarum, & erat Comitialis.

D. C. A

Quartus Ianuarij dies, pridie Nonas. Hic etiam Comitialis erat.

E. NON. F.

Quintus Ianuarij dies, Nonæ Ianuarij erant, dies Faſtus. De Nonis diximus ante. Hæ io nullius Dei tutela erant. Ouidius: *Nonarum tutela Dea caret.*

F. F.

Sextus, poſtridiè Nonas Ianuarij, vel octauus Iduum, & erat Faſtus, item ater.

G. C.

Septimus dies, latinè ſeptimus Iduum, Comitialis.

H. C.

Octauus, ſextus Iduum, Comitialis. B

A. AGON.

Nonus dies Latinè dicitur quintus Iduom. Hoc die celebrabantur AGONIA, SIVE AGONALIA, de quibus Varro lib. 5. de lingua Latina: Dies Agonales, per quos Rex in regia arietem immolat, dicti ab agone, eo quod interrogatur à principe ciuitatis, & princeps gregis immolatur. Feſtus: Agonium dies appellabatur, qno Rex hoſtiam immolabat. Hoſtiam enim antiqui agoniá vocabant. Agoniũ etiá pntabant Deum dici præſidentẽ rebus agendis, cuius feſta Agonalia dicebantur. Siue, quia agones dicebant montes, Agonia ſacrificia, quæ fiebant in monte. Hinc Romæ mons Quirinalis Agonus, & Collina porta Agonenſis. Ouidius lib. 1. Faſtorum quinq; rationes huius vocabuli affert, quarum Prima cum Varronis ſententia connenit, videlicet dicta Agonalia, quod miniſter ſacrorum ſine victimarius cultrum manu tenens, atque hoſtiam feriturus rogare C ſoleret, agone? id eſt, ferione, nec niſi iuſſus hoſtiam percuteret: quem morem etiam Seneca lib. 3. Partitionum explicat. Altera eſt, quod Agonalia nomen habeant, ab agendo, quod pecudes non ſponte ad ſacrificium veniant, ſed agantur, vnde etiam hoſtia, agonia dicatur. Tertia, quod ab agnis quaſi Agnalia nomen habeant: quamuis Rex ſacrorum Arietem immolaret. Quarta, quod ſic appellentur, à metu hoſtiarum, quæ viſo cultro, quo erant feriendæ, in aqua, ſiue in mola, vbi tingebantur, trepidabant. Nam ἀγωνία trepidationem ſignificat. Vltima, quod Agonalia nomen habeant à Ludis Græcorũ, qui Agones dicebantur, cui ſentẽtiæ ipſe accedit. Verſus Ouidij ſunt:

Quatuor adde dies, ductus ex ordine Nonis,
Ianus Agonali luce piandus erit.
1. *Ratio. Nominis eſſe poteſt ſuccinctus cauſa miniſter,*
Hoſtia cælitibus quo feriente cadit.
Qui calido ſtrictos tincturus ſanguine cultros
Semper agátne rogat, nec niſi iuſſus agit.
2. *Pars quia nõ veniant pecudes, ſed agãtur ab actu*
Nomen Agonalem credit habere diem.
3. *Pars putat hoc feſtum priſcis Agnalia dictum,*
Vna ſit vt proprio litera dempta loco.
4. *Aut, quia præuiſos in aqua timet hoſtia cultros,* D
A pecoris lux eſt ipſa notata metu.
5. *Fas etiam fieri ſolitis ætate priorum*
Nomina de ludis Graca tuliſſe diem.
Et prius antiquus dicebat Agonia ſermo,
Veraq; iudicio eſt vltima cauſa meo.

Agnalibus autem Rex ſacrorum arietem immolabat, Ouidio teſte:

Vtque ea nunc certa eſt, ita rex placare ſacrorum
Numina lanigera coniuge debet ouis.

B. E N.

Decimus Ianuarij dies, quartus Iduom, Endotercifus, ſiue Intercifus erat: de quo nomine E ſupra diximus.

C. CAR. NP.

Vndecimo die, tertio Iduum, Carmentalia celebrabantur. Et hic dies erat Nefaſtus primo, quód quomodo ſit intelligendum, paulló antè docuimus.

CARMENTALIA, inquit Varro, nominantur, quod ſacra tùm, & feriæ Carmentis. Ouidius, hoc die ferias eſſe Carmentæ multis verſibus docet, quem vide. Fuit autem Carmenta Euandri mater mulier vatidica, quæ póſt obitum in Diuarum numerum relata eſt, conditaque ei ara ſub Capitolio ad portam Carmentalem, de qua libro Secundo diximus. Ad hanc igitur aram ſacra ei hoc die facta ſunt. Ouidius:

Proxima proſpiciet Tithono aurora relicto,
Arcadiæ ſacrum Pontificale Deæ.
At vates felix, vt Diis gratiſſima vixit: F
Poſſidet hunc Iani ſic Dea menſe diem.

Eodem etiam die ædes Iuturnæ dicata eſt in campo Martio, de qua nos ſupra. Ouidius:

Te quoque lux eadem Turni ſoror æde recepit,
Hic vbi virginea campus obitur aqua.

D. C.

Duodecimus dies Ianuarij. pridiè Idus, Comitialis.

E. EID. NP.

Decimus tertius, Eidus. Nefaſtus primó, Idus omnes Ioui ſacræ erant, ideoque Ipſi ouis mactabatur, quæ ob hoc dicebatur Idulis. Ouidius:

Idibus alba Ioui, grandior agna cadit. G

Feſtus: Idulis ouis dicebatur, quæ omnibus Idibus Iooi mactabatur. Macrob. etiam lib. 1. Saturnaliorũ cap. 15. Sunt qui exiſtiment, Idus ab oue Idoli dictas, quam hoc nomine vocãt Thuſci: & omnibus Idibus ouis immolatur à Flamine. Idibus autem Ianuarij veruecem Ioui mactatum & im-

A & immolatum eſſe Ouidius tradit inquiens:

Idibus in magni caſtus Iouis æde Sacerdos
Semimaris flammis viſcera libat ouis.

Hoc eodem die Octauius Imperator Auguſtus dictus, & Prouinciæ in formam redactæ. Ouidius. Plutarchus auctor eſt, hoc die tibicines habitu muliebri vrbem luſtraſſe, quod alij ad Idus Iunij referunt, vbi & nos de eo ritu dicemus.

F. En.

Decimus quartus dies, qui eſt XIX. Kalendarum Februarij, Endoterciſus. In Kalendario additur, quod ſit ex Senatuſconſulto vitioſus.

G. Car.

B Decimus quintus, qui dicitur XIIX. Kalend. Februarij.

Carmentalia.

Carmentalia hoc die referebantur, vel iterabantur, de qnibus non omnes idem ſentinnt. Alij enim à Carmenta, quemadmodum priora illa. alij à duabus Carmentis, Porrima ſcilicet & Proſtuerta, hæc Carmentalia dicta eſſe autumant. Quæ cauſa hæ feriæ inſtitutæ, & à matribus ſolìs obſeruatæ ſint, Plutarchus docet in Quæſtionib. Romanis, quæſtione 56. Memoria, inquit, proditum, matres, cum vſu vehiculorum, quib. iumenta trahendis iungerentur, Senatus ipſis interdixiſſet, inter ſe conſpiraſſe, neq; vterũ gerere ſe, neq; parere velle, ac viros hac ratione vlciſci, idq; fecerunt, donec mutata ſententia vſus vehiculorũ conceſſus fuit. Exinde cũ parerent, fœcun-
C dæ, & liberorũ copia claræ, templũ Carmẽtæ poſuerũt, eiq; ſacra fecerunt. Eadẽ etiã Ouid. habet, & addit piaculũ fuiſſe Scortea, hoc eſt, ſua morte peremptа in his ſacris attuliſſe. Verſus ſunt hi:

Reſpiciet Titan actas vbi Tertius Idus,
Fient Parrhaſiæ ſacra relata Deæ.
Nam prius Auſonias matres carpenta vehebant,
Hæc quoq; ab Euandri dicta parente reor.
Mox honor eripitur, matronaq; deſtinat omnis,
Ingratos nulla prole nouare viros.
Neue daret partus, ictu temeraria cæco
Viſceribus creſcens excutiebat onus.
D *Corripuiſſe Patres auſas immitia nuptas,*
Ius tamen ereptum reſtituiſſe ferunt.
Binaq; nunc pariter Tegeæ ſacra parenti,
Pro pueris fieri, virginibusq; iubent.
Scortea non illi fas eſt inferre ſacello,
Ne violent puros exanimata focos.
Si quis amas veteres ritus aſſiſte precanti,
Nomina percipies non tibi nota prius.
Porrima placatur, Poſtuertaq; ſiue ſorores,
Siue fugæ Comites Menali diua tuæ.
Altera quod porrò fuerat, ceciniſſe putatur,
Altera, venturum poſtmodo quicquid erat.

Hactenus Ouidius. De Porrima, quæ ab aliis Proſa, ſiue potius Prorſa dicitur, & Poſtuerta, diximus alibi.

Poſt Carmentalia ſecunda nulla amplius Ianuarij menſis feriæ in Kalendario annotatæ ſunt, ſed dies omnes vſq; ad IV. Kalendas Februarij, Comitiales fuiſſe dicuntur. Cum autem in Ouidio adhuc aliquot celebritatum mentio fiat, nolumus eas hoc loco ſilentio præterire.

Die igitur proximè Carmentalia ſequenti, qui eſt XVII. Kalend. Februarij, feſtum erat dedicationis templi Concordiæ, quod à Camillo poſitum eſt, de quo templo nos ſuprà ex Plutarcho quædam in medium attulimus. Ouidius:

E *Candida te niueo poſuit lux proxima templo,*
Qua fert ſublimes alta Moneta gradus.
Nunc benè proſpicies etiam Concordia turbam,
Nunc te ſacratæ conſtituêre manus.
Furius antiquus populi ſuperator Hetruſci,
Vouerat, & voti ſoluerat ante fidem.
Cauſa quod à Patribus ſumptis ſeceſſerat armis
Vulgus, & ipſa ſuas Roma timebat opes.

Subiungit Ouidius, & illud Cõcordię templũ à Liuia conſtructũ, dedicatũ hoc die eſſe, de quo nos ſuprà, cũ de Diis ageremus. Concordiæ ſacrificium Seneca in Medea his verſibus explicat:

Et aſperi
Martis ſanguineas quæ cohibet manus,
Quæ dat belligeris fœdera gentibus.
Et cornu retinet diuite copiam,
Donetur tenera mitior honeſta.

Die XXIV. qui eſt IX. Kalend. Februarij Sementinæ feriæ celebrabantur. Hæ tamen non ſta-
F tæ, verùm conceptiuæ erant, vti antè ex Macrobio audiuimus. Ita etiam Ouidius:

Ter quater euolui ſignantes tempora Faſtos,
Nec Sementina eſt vlla reperta dies.
Tum mihi (ſenſit enim) lux hæc indicitur, inquit,
Muſa, quid à Faſtis non ſtata ſacra petis?
Vtq; dies incerta ſacris, ſic tempore certo
Seminibus iactis eſt vbi fœtus ager:
State coronati plenum ad præſepe iuuenci,
Cum tepido veſtrum vere redibit opus.
Ruſticus emeritum palo ſuſpendit aratrum,
Omne reformidat frigore vulnus humus.
Villice da requiem terræ, ſemente peracta,
Da requiem terram qui coluêre viris.

Varro lib. 5. de lingua Latina: Sementinæ feriæ dies is, qui à Pontificibus dictus: appellatus à Semente, quòd ſationis cauſa ſuſceptæ. Feſtus: Sementinæ feriæ fuerunt inſtitutæ, quaſi ex iis fruges grandeſcere poſsint. His feriis ſacra in æde Telluris, Cereri & Telluri fiebant. Varro lib. 1.
G de re Ruſtica cap. 2. Orationem ad Terram & Cererem pro felici frugum prouentu habet Ouidius, quam etiam leges.

Die XXVII. qui eſt VI. Kal. Februarij, feſtum dedicationis templi Caſtoris & Pollucis, de quo ita Ouidius:

At quæ venturas præcedit ſexta Kalendas, A
Hæc ſunt Ledæis templa dicata Deis.
Fratribus illa Deis, fratres de gente Deorum
Circa Iuturnæ compoſuêre lacus.

Die XXX. qui eſt III. Kalendarum Februarij, feſtum Pacis erat, de quo item Ouidius:

Ipſum nos carmen deduxit Pacis ad aras,
Hæc erit à menſis fine ſecũda dies, &c. & pòſt:
Thura Sacerdotes Pacalibus addite flammis,
Albaq́; perfuſa victima fronte cadat.
Vtq́; domus, quæ perſtat, eam cum pace perennet,
Ad pia propenſos vota rogate Deos.

Hactenus de menſe Ianuario. Lilius Gregorius Gyraldus in ſuo Kalendario Romano XXIX. Ianuarij diẽ aſsignat Equiriis, idq́; auctoritate veteris Kalendarij, vt ipſe ait: de quib. nos poſtea.

Huc item menſe ſacrum Dijs Penatibus factum, clarum eſt ex Kalendario veteri ruſtico, ab Huberto Goltzio edito, cum quo etiam iſtud Kalendarium, quod Georgius Fabricius 2. Antiquitatum libro inſeruit, conuenit. B

De Februario, & diebus in eo Feſtis. CAP. VI.

ET hic menſis à Numa additus eſt, cùm à Romulo fuiſſet præteritus. Nomẽ habet à Februo Deo luſtrationũ, cui à Numa erat dicatus: Luſtrari aũt eo menſe ciuitatẽ neceſſe erat, quo ſtatuit, vt iuſta Dijs manibus ſoluerentur. Macrob. lib. 1. Saturnaliorũ cap. 13. Feſtus: Februarius menſis dictus, quod tùm, id eſt, extremo menſe anni populus februaretur, id eſt, luſtraretur, ac purgaretur: vel à Iunone februata, quam alij februalem, Romani februlim vocát: quod ipſi eo menſe ſacra fiēbant, eiusq; ſacra erant Lupercalia, quo die mulieres februabantur à Lupercis amiculo Iunonis, id eſt, pelle caprina, quam ob cauſam is quoq; dies februatus appellabatur. Quæcunq; deniq; purgamenti cauſa in quibusq́. ſacrificiis adhibentur, februa appellantur. Id vero quod purgatur, dicitur februatũ. Hactenus Feſtus, à quo nõ diſſentiũt Cenſorinus, Plutarchus, & Ouidius, quorum hic etiam docet, apud Priſcos hunc menſem fuiſſe anni vltimum, & præceſsiſſe Ianuarium: à Decemuiris autem legum ſcribendarum primum inſtitutum, vt poſt menſem Ianuarium collocaretur. Verſus eius ſunt hi: C

Sed tamen (antiqui ne neſcius ordinis erres)
Primus vt eſt, Iani menſis & ante fuit.
Qui ſequitur Ianum, veteris fuit vltimus anni,
Tu quoq; ſacrorum Termine finis eras.
Primus enim Iani menſis, quia ianua prima eſt,
Qui ſacer eſt imis manibus imus erat.
Poſtmodo creduntur ſpatio diſtantia longo,
Tempora bis quini continuaſſe viri.

Dies habuit hic menſis ab vltima Numę conſtitutione viginti octo, quod Numa eò feciſſe Macrobius docet, quod cum in honorem imparis numeri tàm in anno, quàm in menſibus ſingulis imparem numerum eſſe voluerit, huic tamen menſi parem dierum numerum tribuerit, vt vniuerſa putatio totius anni impar fieret, quod alioqui factum non fuiſſet, ſi etiam huic menſi imparem dierum numerũ aſsignaſſet. Vel etiam ob hanc cauſam fecit, quod Deo infero, cui hic menſis ſacer erat, diminutio & par numerus cõueniret. Quare etiã Iulius Cæſar cũ annũ aliter ordinaret & aliquod diebus adiectis augeret, nullũ huic menſi diẽ addidit, ne Deo infero religio mutaretur. D

Hic item menſis intercalationi deſtinatus erat, qua de re initio huius libri ſatis multa diximus: Fuitque in tutela Neptuni.

DE DIEBVS MENSIS FEBRVARII FESTIS. E

In Kalendario illo Romano, quod ſuprà proſuimus, à Kalendis huius menſis ad Idus vſq; dies omnes Nefaſti eſſe ſcribuntur, nec vllum notatur feſtum. In Ouidio tamen aliquorum fit mentio, de quibus pauca hic dicemus.

Ita Kalendarium habet.

H. K. FEB. N. Hoc eſt, Kalendæ Februarij. Nefaſtus dies.

Kalendæ Februarij, ſicut & Ianuarij, & ſequentium menſium omnium in tutela Iunonis erát, quod in Ianuario diximus, nec amplius repetemus.

Kalendis Februarij feſtũ erat dedicationis templi Iunonis Soſpitæ, de quo ita canit Ouidius:

Principio menſis Phrygiæ contermina matri,
Soſpita delubris dicitur aucta nouis. F

De hoc templo diximus libro ſecundo.

Erat hoc die feſtum luci Aſyli. Ouidius:

Tunc quoq; vicini lucus celebratur aſyli,
Qua petit æquoreas aduena Tybris aquas.

De luco Aſyli Liuius, Dionyſius, & alij multa habent.

Eodem die etiam rem diuinam faciebant in æde Veſtæ, & æde Iouis Tonantis: atque in Capitolio mactabant Ioui bidentem, Ouidius:

Ad penetrale Numæ, Capitolinumq́; Tonantem,
Inque Iouis ſummi cæditur arce bidens.

Die Februarij V. In quem Nonæ incidebant, Cn. Octauius Auguſtus Pater Patriæ dictus eſt, G qua de re Suetonius, Dio, & alij multi loquuntur. Ouidius:

Dum canimus ſacras alterno pectine nonas,
Maximus hic faſtis accumulatur honos, &c. & pòſt:

Sancte

A *Sancte Pater patriæ, tibi plebs, tibi Curia nomen*
Hoc dedit, hoc dedimus nos tibi nomen eques.
Res tamen ante dedit, ſerò quoq; vera tuliſti
Nomina, iampridem tu pater orbis eras.

Idibus rurſum Ioui Idulis mactabatur, vt in Ianuario notauimus. Februarij Idibus etiam Fauni feriæ erant, de quibus Ouidius.

Idibus agreſtis fumant altaria Fauni,
Hic vbi diſcretas Inſula rumpit aquas.

Idem dies ater ſiue religioſus erat ob cædem Fabiorum, de qua omnes propè hiſtoriæ Romanæ, & Ouidius loquuntur.

F. LVPER. NP. Hoc eſt, LVPERCALIA. Neſaſtus primò.

Die XV. Februarij, qui Latinè dicitur XV. Kalend. Martij, Lupercalia celebrabantur.

B LVPERCALIA, inquit Varro, dicta, quòd in lupercali Luperci ſacra faciunt. Rex cum ferias menſtruas Nuneis Februarieis edicit, hunc diem Februatum appellat. Februum Sabini purgamentum, & id in Sacreis noſtreis verbum. Nam & Lupercalia Februatio, vt in antiquitatũ libreis demonſtraui, &c. *lib. 5. de lingua Lat.* Hæc vt ſcribunt Dionyſius, Liuius, Plutarchus, & multi alij, ab Euandro ex Arcadia in Italiam tranſlata ſunt, alij ab ipſo Romulo & Remo inſtituta eſſe volunt. Et huius poſterioris qui ſunt ſententiæ oon omnes vnam eorum inſtitutorum cauſam afferunt. Quidam enim in memoriam nutritorom à Lupa Romuli & Remi: quidam propter factam ſibi à Numitore auo, poteſtatem condendę vrbis in monte Palatino, vbi ſeruati fuerant, inſtituta & celebrata primùm à Romulo & Remo tradunt. Hanc cauſam Valerius Maximus libro 2. explicat: illã Plutarchus à Buta quodam afferri dicit. Valerij Maximi verba primum adſcribam. Lupercalium, inquit, mos
C à Romulo & Remo, inchoatus eſt, tunc, cum lætitia exulantes, quod his auus Numitur, rex Albanorum, eo loco, vbi educati erant, vrbem condere permiſerat ſub monte Palatino, hortatu Fauſtuli educatoris ſui, quem Euander Argiuus conſecrauerat facto ſacrificio, cæſiſq; capris, epularum hilaritate, ac vino largiore prouecti, diuiſa paſtorali turba, cincti pellibus immolatarum hoſtiarum, iocantes obuios petiuerunt: cuius hilaritatis memoria annuo circuitu feriarum repetitur. Hactenus Valerius. Plutarchus autem de Lupercalibus, eorum inſtitutione, & cerimoniis in Romulo ita ſcribit: Lupercalia ſi ad tempus reſpiciatur, luſtrationis cauſa inſtituta videri poſſunt. Fiunt enim diebus nefaſtis menſis Februarij, qui ab expiationibus nomen habet, atque illa dies antiquitùs Februata nuncupabatur. Lupercalia Græcis Lycea vocantur, cuius nominis ratione videntur eſſe peruetuſta, & ab Arcadibus, qui cum Euandro fuerant, deducta: poſſunt ta-
D men etiam à lupa, quæ iis Lycæna eſt, dicta videri, cum Luperci curſum ſuum ab eo loco, qun Romulus expoſitus fertur, ordiantur. Sed quæ aguntur Lupercalibus, eorum cauſa coniecto difficilior eſt. Mactant enim capras: tum duo nobiles adoleſcentes adducuntur ad eos, quorum alij frontem gladio cruentatu contingunt, alij confeſtim detergent laoa lacte madefacta: adoleſcentulis iſtis interim dum deterguntur, ridendum eſt. Deinde caprarum pellibus in ſcuticas diſſectis, ſubligaculis præcincti, cætera nudi, diſcurrunt, ac obuium quemq; iis ſcuticis cædunt. Mulieres autem iuniores ictus illos nequaquam fugiunt, credentes eos ad pariendi facilitatẽ & conceptum conducere. Id quoq; peculiare feſti huius eſt, quòd canis à Lupercis immolatur. Porrò Butas quidem Elegiacis verſibus cauſas Romanarum rerum fabuloſas perſcripſit. Is tradit Romulum cum ſuis victo Amuliu, lætitia exultantes ad eum locum accurriſſe, vbi infanti ipſi lupa
E vbera præbuiſſet: itaque & ad imitationem huius curſus Lupercalia agi, & currere nobiles, ac

Percutere ablatos: velut enſe cucurrit ab Alba
Armatus quondam Romulus, atq; Remus.

Quod aotem gladius cruentatus fronti eorum adhibetur, id eſſe cædis ac periculi ſignũ: ſicot deterſio quæ fit lacte, nutritionem indicat. At C. Acilius narrat, pecudes Romuli ante vrbẽ conditam amiſſas fuiſſe: eum itaque cum ſuis Fauno votis factis, ad eas quærendas nudos excurriſſe, ne ſudore moleſtarentur: ideoq; Lupercos etiam nudos currere. Quod ad canem attinet, ſiquidem id ſacrum luſtrationis cauſa peragitur, haud abs re expiationis cauſa immolari dicemus: nã in id genus ſacrificiis Græci catulos adhibent, varieq; vtuntur iis, quos à catulis periſcylaciſmos nominant. Quòd ſi inſtituta ſunt Lupercalia ad agendas lupæ gratias, pro nutrito & ſeruato Ro-
F mulo: haud abſurdè canis mactatur, animal lupis inimicum: niſi potius ideò plectitur, quòd Lupercis circumcorrentibus interturbet. Hæc Plutarchus. De Lupercatilibus, præter eos quos dixi, Ouidius multa habet, quæ legere potes, & Iohannes Goropius Becanus lib. 4. Originũ, quem inſcripſit Cruoia, vbi omnium rituum in his ſacris obſeruatorum cauſas diligenter inquirit, & explicat.

H. QVIR. NP. Hoc eſt: QVIRINALIA. Neſaſtus primò.

Die Februarij XVII. qui latinè, XIII. Kalend. Martij dicitur, Quirinalia erant.

QVIRINALIA inquit Varro, à Quirino, quòd ei Deo feriæ, & eorum hominũ qui fornacalib. ſueis nõ fuerũt feriati. Quirinalia igitur Quirino, id eſt, Romulo celebrabantur, de cuius [illegible] ſuprà libro ſecundo, & de eius Flamine, qui Quirinalis dicebatur, libro tertio diximus. Ouidius:

G *Proxima lux vacua eſt, at tertia dicta Quirino,*
Qui tenet hoc nomen Romulus antè fuit.

Eodem die etiam feriæ Stultorum erant, vnde & Quirinalia feriæ ſtultorum dicebantur, ob hanc cauſam, quod, cum quiſque io ſua curia Fornacalibus, quæ indictitiæ feriæ erant, feriaretur,

& ſacra faceret: ſtulta populi pars, quæ ſua Curia eſſet, ignorans, rem diuinam Fornacalibus A omiſſam, Quirinalibus faciebat. Ita Feſtus, quemadmodum reſtituit Ioſephus Scaliger cũ antea hæc eſſent corruptiſſima: Quirinalia menſe Februario dies, quo Quirini ſiunt ſacra. Idem ſtultorum feriæ appellatur, quod quidam, qui ſuorum Fornacalium ſacra Romæ ignorauerant, eo potiſſimum rem diuinam faciunt. Idem vel potius Paulus Diaconus paullò inferius: Stultorũ feriæ appellabantur Quirinalia, quòd eo die ſacrificabant ij, qui ſolemni die, aut non potuerunt rem diuinam facere, aut ignorauerunt.

Fornacalia autem, (nam ea hoc die à Curione Maximo indicebantur,) feſta erant, non ſtata illa quidẽ, ſed indictiua, quæ fiebant Deæ Fornaci. Feſtus: Fornacalia feriæ inſtitutæ ſunt farris torrendi gratia, quòd ad fornacem, quæ in priſtinis erat, ſacrificium fieri ſolebat. Idem: Fornacalia ſacra erant, cum far in fornaculis torrebant. Plinius lib. 18. cap. 2. auctor eſt, à Numa Fornacalia B eſſe inſtituta. Sic enim ſcribit: Numa inſtituit Deos fruge colere, & mola ſalſa ſupplicare, atq; (vt auctor eſt Hemina) far torrere, quoniam toſtum cibo ſalubrius eſſet. Id vno modo conſecutum, ſtatuendo, non eſſe purum ad rem diuinam niſi toſtum. Is & Fornacalia inſtituit farris torrendi ferias, & æquè religioſas terminis agrorum. Hos enim Deos tunc maximè nouerant. De Fornacalibus, & feriis ſtultorum. Ouidius lib. 2. Faſtorum:

Facta Dea eſt Fornax: læti fornace coloni
Orant, vt fruges temperet illa ſuas.
Curio legitimis nunc Fornacalia verbis
Maximus indicit, nec ſacra ſtata facit.
Inq; foro multa circumpendente tabella,
Signatur certa Curia quæq; nota.
Stultaq; pars populi, quæ ſit ſua Curia, neſcit:
Sed facit extrema ſacra relicta die.

D. FERAL. F. Hoc eſt: Feralia Faſtus. C

Die XXI. qui eſt IX. Kalend. Martij erant Feralia, quæ tamen ab Ouidio ad XIII. Kalend. Martij. hoc eſt, XVII. Februarij diem referuntur.

FERALIA inquit Varro, ab infereis & ferendo, quod ferunt tùm epulas ad ſepulchrum, quibus ius ibi parentare. Feſtus: Feralia Diis manibus ſacrata feſta à ferendis epulis, vel à feriendis pecudibus appellata. Hæc Macrobius libro primo Saturnaliorum cap. 13. à Numa Pompilio inſtituta ſcribit. Ouidius ab Ænea eorum originem deducit, cuius verſus, quia notatu digni ſunt, & multa de ritibus Feraliorum habent, huc referam. Sic autem ſcribit:

Eſt honor & tumulis animas placare paternas,
Paruaq; in extructas munera ferre pyras.
Parua petunt manes pietas pro diuite grata eſt
Munere, non auidos Styx habet ima Deos.
Tegula porrectis ſatis eſt velata coronis,
Et ſparſæ fruges parnaq; mica ſalis.
Inq; mero mollita Ceres, violæq; ſolutæ:
Hæc habeat media teſta relicta via.
Nec maiora veto, ſed & his placabilis vmbra eſt:
Adde preces poſitis & ſua verba focis.
Hunc morem Æneas pietatis idoneus auctor
Attulit in terras iuſte Latine tuas.
Ille patris genio ſolemnia dona ferebat:
Hinc populi ritus edidicêre pias.
At quondam, dum longa gerunt pugnacib. armis D
Bella, parentales deſeruêre dies.
Non impune fuit: Nam dicitur omine ab iſto
Roma ſuburbanis incaluiſſe rogis.
Vix equidem credo, buſtis exiſſe feruntur,
Et tacitè queſti tempore noctis aui.
Perq; vias vrbis, latosq; vlulaſſe per agros
Deformes animas, vulgus inane ferunt.
Poſtea præteriti tumulis redduntur honores,
Prodigiisq; venit, funeribusq; modus.

Hoc eodem die religioſum eſſe nubere, aut Diis ſuperis ſacra facere, docet idem, cũ ita pergit: E

Dum tamen hæc fiunt, viduæ ceſſate puellæ,
Expectat puros pinea tæda dies.
Nec tibi, quæ cupidæ matura videbere matri,
Comat virgineas haſta recurua comas.
Conde tuas Hymenæe faces, & ab ignibus atris
Aufer: habent alias mæſta ſepulchra faces.
Dij quoq; templorum foribus celentur opertis,
Thure vacent aræ, ſtentq; ſine igne foci.
Nunc animæ tenues, & corpora functa ſepulchris
Errant, nunc poſito paſcitur vmbra cibo.
Nec tamen hæc vltrà, quàm quot de menſe ſuperſunt
Luciferi, quot habent, carmina noſtra pedes.
Hanc quia iuſta ferunt, dixere Feralia lucem,
Vltima placandis manibus illa dies.

Ipſis Ferialibus etiam Deæ Mutæ ſacrificium fieri, Ouidius docet, quod erat ſacrum quoddã magicum ad compeſcendas detrahentiũ linguas: Cuius rationem Ouid. his verſibus explicat:

Ecce anus in mediis reſidens annoſa puellis,
Sacra facit Tacitæ, nec tamen ipſa tacet.
Et digitis tria thura tribus ſub limine ponit,
Qua breuis occultum mus ſibi fecit iter.
Tum cantata tenet cum plumbo licia fuſco,
Et ſeptem nigras verſat in ore fabas.
Quodq; pice aſtrinxit, quod acu traiecit ahena, F
Obſutum menta torret in igne caput.
Vina quoq; inſtillat: vini quodcunq; relictum eſt,
Aut ipſa, aut comites, plus tamen ipſa bibit.
Hoſtiles linguas, inimicaq; vinximus ora,
Dicit diſcedens, ebriaq; exit anus, &c.

Quorum verſuum enarrationem petes ab Antonio Faneſi, Paulo Marſo, & aliis, qui hos Ouidij libros ſuis Commentariis illuſtrarunt.

Proximo a Feralibus die Chariſtia ab amicis celebrari, Ouidius ſcribit his verſibus:

Proxima cognati dixêre Chariſtia cari,
Et venit ad ſocias turba propinqua deos, & qui ſequuntur. G

Meminit etiam eorum menſe Februario Kalendarium Ruſticum. De Chariſtiis Valerius Maximus. libro ſecundo capite primo. Conuiuium etiam, inquit, ſolemne maiores inſtituerunt, idque Chariſtia appellauerunt, cui præter cognatos & affines nemo interponebatur: vt ſi qua

A inter neceſſarios querela eſſet orta, apud ſacra menſæ, & inter hilaritatem animorum, fautoribus Concordiæ adhibitis, tolleretur. Hactenus Valerius. Sic & Ouidius:

Dis generis date thura boni, Concordia fertur
Illa præcipuè mitis adeſſe die.
Et libate dapes, vt grati pignus amoris,
Nutriat incinctos miſſa patella cibos.
Iam tibi ſuadebit placidos nox humida ſomnos,
Larga precaturi ſumite vina manu.
Et bene nos, benè tu patriæ Pater optime Cæſar,
Dicite ſuffuſo per ſacra verba mero.

Reuertamur ad Kalendarium noſtrum, in quo die Februarij XXII. ſic ſcriptum extat.

F. TER. NP. Hoc eſt, Terminalia. Nefaſti primo.

TERMINALIA, inquit Varro, quòd is dies anni extremus conſtitutus. Duodecimus enim menſis fuit Februarius, & cum intercalatur, inferiores quinq; dies duodecimo demũtur menſe. B Feſtus: Termino ſacrificabant, quod in eius tutela fines agrorum eſſe putabant: denique Numa Pompilius ſtatuit eum, qui terminum exaraſſet, & ipſum, & boues ſacros eſſe. Terminalia Numa Rex inſtituit, quemadmodum Dionyſius, Plutarchus, Plinius & alij docent. Dionyſius libro 2. cum multa de Terminis Deis verba feciſſet, tandem ita concludit: Nam Deos putant Terminos, eiſque ſacra faciunt, non hoſtias cædentes, quod nefas ſit, cruentari hos lapides, ſed liba Cerealia, frugumque offerentes primitias. Plutarchus cauſam inquirens, Cur Termino, quem Deum cenſerent, & ſacris terminalibus honorarent, nullum animal immolaretur, ita tandem reſpõdet: An quia Romulus terminos agro populi nullos poſuit, vt liceret progredi, aliuſque ademptum adijcere ſuo, & putare omnem ditionem ad ſe pertinere, quam (vt Laco ille dicebat) haſta aſſequi poſſent: Numa autem Pompilius, homo iuſtus, ciuilis ac Philoſophus, limitibus ſuum agrum à C vicino diſtinxit, iiſque Terminum nuncupans, inſpectorem atque cuſtodem amicitiæ & pacis, exiſtimauit ſanguinis purum, nulla inquinatum cæde debere ſeruari. De ſacris etiam Terminalibus ad hunc modum. Ouidius: *Plutarchus Quæſtionib. Romanis, quæſtione 15.*

Nox vbi tranſierit, ſolito celebratur honore,
Separat indicio qui Deus arua ſuo.
Termine, ſiue lapis, ſiue es defoſſus in agro,
Stipes, ab antiquis tu quoq; nomen habes.
Te duo diuerſa Domini de parte coronant,
Binaq; ſerta tibi, binaq; dona ferunt.
D *Ara fit, huc ignem curta fert ruſtica teſta,*
Sumptum de tepidis ipſa colona focis.
Ligna ſenex minuit, conciſaq; conſtruit arte,
Et ſolida ramos figere pugnat humo.
Tunc ſicca primas irritat cortice flammas,
Stat puer, & manibus lata caniſtra tenet.
Inde vbi ter fruges medios immiſit in ignes,
Porrigit inciſos filia parua fauos.
Vina tenent alij, libantur ſingula flammis,
Spectant, & linguis candida turba fauet.
Spargitur & cæſo communis terminus agno,
Nec queritur lactens cum ſibi porca datur.
Conueniunt, celebrantq; dapes vicina ſupplex,
Et cantant laudes Termine ſancte tuas.

Sequitur in Kalendario:

G. REGIF. N. Hoc eſt: REGIFVGIVM. Nefaſtus.

Die Februarij XXIV. qui eſt VI. Kalend. Martij erat Regifugium.

REGIFVGIVM inquit Feſtus, ſacrum dicebant, quo die Rex Tarquinius fugerit è Roma de quo ita Ouidius.

Nunc mihi dicenda eſt Regis fuga, traxit ab illa,
E *Sextus ab extremo nomina menſe dies.*

Meminit etiam Auſonius in Ecloga de ferijs Romanis:

Nec Regifugium pulſis ex vrbe Tyrannis,
Lætum Romanus fas reticere diem.

Hiſtoriam illam de fuga vel exilio Romanorum Regum, Tarquiniorum ſcilicet, quia ea vulgò notiſſima eſt, & pleriſque ſcriptoribus veteribus decantata, hoc locu repetere nolo.

B. EQV. NP. Hoc eſt: EQVIRIA. Nefaſtus primo.

Die Februarij XXVII. qui eſt III. Kalend. Martij. Equiria erant.

EQVIRIA, inquit Varro, dicta ab equorum curſu. Eo enim die currunt equi in Campo Martio. De iiſdem Feſtus ita ſcribit: Equiria ludi, quos Romulus Marti inſtituit per equorum cur- F ſum, qui in Campo Martio exercebantur. Meminit eorum & Ouidius:

Iamq; duæ reſtant noctes de menſe ſecundo,
Marſq; citas iunctis curribus vrget equos.
Ex vero poſitum permanſit Equiria nomen,
Quæ Deus in campo perſpicit ipſe ſuo.

Pridie Kalendas Martij, qui eſt XXIIX. idem vltimus Februarij, Tarquinios Tyrannos prælio ſuperatos à Romanis eſſe, nonnulli tradunt. Meminit eius rei Plutarchus in Poplicola. Tantum de menſe Februario.

De Martio, & diebus in eo Feſtis CAP. VII.

G ANNVM, vt ſuprà diximus, decem menſium fecit Romulus, quorum primus fuit Martius, ſic dictus vel à Marte, quòd is Romuli pater crederetur, vel ab illius gentis in re militari alacritate. Varro: Martius à Marte dicitur. Macrobius lib. 1. Saturnaliorum cap. 12. Romulus primum anni menſem genitori ſuo dicauit. Ouidius:

A te principium Romano ducimus anno,
Primus de patrio nomine menſis erit.
Vox rata fit, patrioq́; vocat de nomine menſem. A
Dicitur hæc pietas grata fuiſſe, Deo.

Feſtus. Martius menſis initium anni fuit & in Latio, & poſt Romam conditam, eo quod gens erat bellicoſiſsima. Cuius rei teſtimonium eſt, quod poſteriores menſes, qui annum finiunt, à numero appellati, vltimum habent Decembrem. Auctor eſt Ouidius, Martium menſis nomen etiam ante Romam conditam Italiæ populos habuiſſe, licet non omnibus fuerit menſis anni primus. Alij enim tertio, alij quarto, alij quinto, alij ſexto, alij decimo loco eum collocârunt. Verſus Ouidij ſunt:

Quod ſi forte vacat, peregrinos inſpice faſtos,
Menſis in his etiam nomine Martis erit.
Tertius Albanis, quintus fuit ille Phaliſcis,
Sextus apud populos Hernica terra tuos.
Inter Aricinos, Albanaq́; tempora conſtat,
Factaq́; Telegoni mœnia celſa manu.
Quintum Laurentes, bis quintum Æquicolus acer,
A tribus hunc vnum turba forenſis habet.
Et tibi cum proauis miles Peligne Sabinis B
Conuenit huic genti quartus vtriq; Deus.
Romulus hos omnes vt vinceret ordine ſaltem,
Sanguinis auctori tempora prima dedit.

Quod autem hic menſis apud veteres Romanos ex prima Romuli conſtitutione, primus anni fuerit, & ex his, quæ iam addixi, teſtimonijs, conſtat, & Macrobius ac Solinus multis rationibus conuincunt: quales ſunt, quod hoc menſe & publicè & priuatim ad Annam Perennam ſacrificatum iuerint, vt annare, perennareque commodè licuerit: quód hoc menſe mercedes exoluerint magiſtris, quas completus annus deberi feciſſet. Quod Comitia auſpicati fuerint Vectigalia locârint. Quod matronæ ſeruis cœnas appoſuerint, quemadmodum Domini Saturnalibus: illæ, vt principio anni ad promptum obſequium honore ſeruos inuitarent: hi, quia gratiam perfecti operis exoluerent. Reliquas in Kalendis Martij referemus. Habuit Martius qui in Mineruæ tutela fuit, ex Romuli, Numæ, & C. Iulij Cæſaris conſtitutione dies XXXI. C

Macrobius lib. 1. Saturnal. cap. 12. Solinus in Polyhiſtore capite 3.

DE DIEBVS MENSIS MARTII FESTIS.

D. K. MAR. NP.

Hoc eſt, Kalendæ Martiæ vel Martij, Nefaſtus primò.

Kalendæ Martiæ, quód is menſis olim anni primus eſſet, valdè celebres fuerunt. His enim, quemadmodum Macrobius libro 1. Saturnaliorum, cap. 12. & Solinus Polyhiſtore capite 3. & alij ſcribunt, ignem nouum Veſtæ aris accendebant, vt incipiente anno, cura denuó ſeruandi nouati ignis inciperet. D

Iiſdem Kalendis tàm in regia, curiisque, atque in flaminum domibus, quàm in faſcibus Conſularibus laureas veteres nouis mutabant: de quibus Ouidius libro 3 Faſtorum:

Neu dubites, primæ fuerint quin ante Kalendæ
Martis, ad hæc animum ſigna referre potes.
Laurea Flaminibus quæ tota perſtitit anno,
Tollitur, & frondes ſunt in honore nouæ.
Ianua tunc Regis poſita viret arbore Phœbi,
Ante tuas itidem Curia priſca fores.
Veſta quoq; vt folio niteat velata recenti,
Cedit ab Iliacis laurea cana focis.
Adde, quod arcana fieri nouus ignis in æde
Dicitur, & vires flamma refecta capit.

Kalendas Martij etiam Matronalia erant, quæ à matronis Marti celebrabantur, cuius rei cauſas Ouidius recenſet quinque: quarum prima eſt, quód mulieres Sabinæ à Romanis raptæ, ſua interceſsione atrox bellum, quod inter maritos & patres atque amicos iam motum erat, ſedauiſſent: ideoque conſtitutum, vt quotannis eo die Marti ſacrificarent. Altera eſt, vt fauore Martis eam felicitatem conſequerentur in filiis, quam videbatur is Deus Iliæ conceſſiſſe, quæ à Marte compreſſa, Romulum ſummæ felicitatis filium peperit. Tertia, quod menſe Martio terra fœcunda eſſet, quales matronæ fieri cuperent. Quarta, quód Kalendis Martiis Iunoni Lucinæ templum datum eſſet in Eſquiliis. Quinta, quód Mars Iunonis, quæ Coniugiis præerat filius diceretur. Verſus Ouidij ſunt: E

Inde diem, primasq́; meas celebrate Kalendas,
Oebalides matres, non leue munus habent.
Ratio 1. *Aut quia commiſſi ſtrictis mucronibus auſæ,*
Finierant lachrymis Martia bella ſuis.
2. *Vel quod erat de me feliciter Ilia mater,*
Ritè colunt matres ſacra, diemq́; meum.
3. *Quid? quod hyems adoperta gelu tûc denique cedit,*
Et pereunt lapſæ ſole tepente niues?
Arboribus redeunt detonſæ frigore frondes,
Vuidaq́; in tenero palmite gemma tumet.
Quæque diu latuit, nunc quà ſe tollat in auras,
Fertilis occultas inuenit herba vias.
Nunc fœcundus ager, pecoris nunc hora creandi,
Nunc auis in Ramo tecta, laremque parat,
Tempora iure colunt latiæ fœcunda parentes,
Quarum militiam, votaque partus habet.
4. *Adde, quod excubias vbi Rex Romanus agebat,*
Qui nunc Exquilias nomina collis habet.
Illic à nuribus Iunoni templa Latinis F
Hac ſunt, ſi memini, publica facta die.
Quid moror? & variis onero tua pectora cauſis,
Eminet ante oculos, quod petis, ecce, tuos.
5. *Mater amat nuptas, matris me turba frequentat,*
Hæc vos præcipuè tam pia cauſa decet.
Ferte Deæ flores, gaudet florentibus herbis
Hæc Dea, de tenero cingite flore caput.
Dicite, tu nobis lucem Lucina dediſti,
Dicite, tu voto parturientis ades.
Si qua tamen grauida eſt, reſoluto crine precetur, G
Vt ſoluat partus molliter ipſa ſuos.

Hoc eodem die Saliorum feſtum incipiebat, qui ancylia circumferebant, & Mamurium canebant. Sic enim Ouidius

Quis

A *Quis mihi nunc dicet, quare cœleſtia Martis*
Arma ferant Salij, Mamuriumq́ canant?

Deinde cauſam huius rei ſubiiciens, quomodo videlicet Numa Iouem ad ſe elicuerit, colloquium cum eo babuerit, ſignum Imperij Romani petierit, & quid Iuppiter reſponderit, ita tandem ſcribit:

Dum loquitur totum iam Sol emouerat orbem,
Et grauis æthereo venit ab axe fragor.
Ter tonuit ſine nube Deus, tria fulmina miſit,
Credite dicenti, mira, ſed acta loquar.
A media cœlum regione dehiſcere cœpit,
B *Summiſere oculos cum Duce turba ſuo.*
Ecce leui ſcutum verſatum leniter aura
Decidit, à populo clamor ad aſtra venit.
Tollit humo munus, cæſa prius ille iuuenca,
Quæ dederat nullis colla premenda iugo,
Idq́ ancyle vocat, quod ab omni parte receſum eſt,
Quemq́ notes oculis, angulus omnis abeſt.
Tunc memor imperij ſortem conſiſtere in illo,
Conſilium multæ calliditatis init.
Plura iubet fieri ſimili cælata figura,
Error vt ante oculos inſidiantis eat,
Mamurius morum, fabræne exactior actis,
Difficile eſt vlli dicere clauſit opus.
Cui Numa munificus facti pete præmia dixit,
Si mea nota fides, irrita nulla petes,
Iam dederat Saliis a ſaltu nomina dicta,
Armaq́, & ad certos verba canenda modos.
Cum ſic Mamurius: merces mihi gloria detur,
Nominaq́ extremo carmine noſtra ſonent.
Inde ſacerdotes operi promiſſa vetuſto
Præmia perſoluunt, Mamuriumq́ vocant.

Idem etiam Ouidius docet, his diebus, quibus circumferentur ancylia, priuſquam condita C rurſum eſſet, ominoſum eſſe nubere, neque etiam licere Flaminicam Dialem ſeſe pectere, atque ornare. Hæc enim ſunt ipſius verba:

Nubere ſi qua voles, quamuis properabitis ambo,
Differ, habent paruæ commoda magna moræ.
Arma mouent pugnam, pugna eſt aliena maritis,
Condita cum fuerint, aptius omen erit.
His etiam coniunx capitis diſcincta Dialis
Lucibus, impexas debet habere comas.

De hoc Saliorum feſto, & ſaltatione, ac circumgeſtatione ancyliorum, Plutarchus in Numa vbi de Saliorum inſtitutione & nomine agit, ad hunc modum ſcribit: Salij nominantur, non (vt fabulantur nonnulli) à Salio quodam Samothrace, aut Mantinenſi, qui ſaltationem armatam docuerit: ſed ab ipſa potius chorea, quæ ſaltibus conſtat, quam per vrbem circumeuntes ducunt, cum menſe Martio peltas geſtant, puniceas tunicas induti, mitriſque latis æreis cin-D cti, & galeas æreas ferentes, pugionibuſque arma pulſantes. Reliqua tripudij pars pedum officio conſtabat. Mouebantur enim eleganter, celenter, atque confertim orbes implicantes, euoluenteſq́, multumque in eo roboris & agilitatis oſtendentes. Et paullò poſt: At Mamurio mercedis nomine datum aiunt, vt eum Salij inter Pyrrhicam ſaltationem cantarent, alij Veturium Mamurium eum, qui caneretur, fuiſſe tradunt: alij veterem memoriam. Hæc Plutarchus: ſecutus, opinor, Varronem qui libro 5. de lingua Latina ait, Salios, cum cantant Mamurium Veturium ſignificare veterem memoriam. Feſtus breuiter huius moris rationem indicat his verbis: Mamurij Veturij nomen frequenter in cantibus Romani frequentabant, hac de cauſa. Numa Pompilio regnante è cœlo cecidiſſe fertur ancyle, id eſt, ſcutum breue: quod ideò ſic eſt appellatum, quia ex vtroque latere erat reciſum: vt ſummum, infimumque eius latius medio E pateret, vnaque edita vox, omnium potentiſsimam fore ciuitatem, quamdiu id in ea manſiſſet. Itaque facta ſunt eiuſdem generis plura, quibus id miſceretur, ne internuſci cœleſte poſſet, probatum opus eſt, maximè Mamurij: qui prœmij loco petiit, vt ſuum nomen inter carmina Salij canerent. Hactenus Feſtus. Hiſtoriam de ancyli habent ſcriptores rerum Romanarum plerique, qui ſunt conſulendi. De Saltatione Saliorum Dionyſius etiam Halicarnaſſæus quædam habet, cuius pauca verba adſcribam: Geſticulantur, inquit, Salij militariter ad tibiæ modulos, nunc ſimul, nunc per vices: interim canentes Pæana quendam Patrium. Saltationem autem armatam quæ colliſis ad ſcuta gladiis crebros ciet ſtrepitus. Si quid credendum eſt antiquis ſcriptoribus, primi Curetes inuentam tradiderunt poſteris, &c. Hactenus ille. Sed de veterum ſaltationibus alibi dicemus prolixius.

F VI. Die Martij, qui eſt Pridie Non. Sacrum Veſtæ erat. Eodem die C. Octauius Auguſtus Imperator Pontificatum maximum inierat, quod & in veteri Kalendario notatum eſt his verbis: HOC DIE CAESAR PONTIF. MAXIM. EST FACT. De vtroque Ouidius:

Sextus vbi è terra cliuoſum ſcandet Olympum
Phœbus, & alatis æthera carpet equis:
Quiſquis ades, caſtæq́ colis penetralia Veſtæ,
Gratare, Iliacis thuraq́ pone focis.
Cæſaris innumeris, quos maluit ipſe mereri,
Acceſſit titulis Pontificalis bonor.
Ignibus æternis æterni numina præſunt
Cæſaris, imperij pignora iuncta vides, &c.

De Veſtæ ſacris Alexander ab Alexandro Neapolitanus libro quinto capite duodecimo. Veſtæ ſi quando Veſtales virgines ſacra libarent, vel rem diuinam facerent, eo cultu, ornatuque, G vt erant, & vittatæ peragebant. Album tamen præterea veſtimentum, quod ſuffibulum vocabatur, oblongum, & prætextum, & quadrangulum in capite ſumebant, fibulaque ſubnectebant: tum caſta mola, & ſale tuſo in ollam fictilem miſſo, mox in aquam iniecto, ſacra faciebant: calicibusque fictilibus, quas culullos dicebant, Veſtæ & Diis libabant. Hæc ille.

In veteribus etiam nummis ſacra Veſtæ expreſſa videntur, cuiuſmodi duas ex Guilhelmi Braſ- A
ſicani Antiquitatibus hic ſubieci.

B

Nonis Martij, qui eſt dies eius menſis ſeptimus, Veiouis templum conſecratum eſt ad duos lucos Aſyli, de quo ita Ouidius:

Vna nota eſt Martis nonis, ſacrata quod illis,
Templa putant lucos Veiouis ante duos. De Veioue ſuprà diximus. C

Pridie Id. Martij, qui eſt dies eius menſis XIV. Equiria altera erant. Sic.n.Kalendarium habet.
A. E Q. N^P. Id eſt, EQVIRIA, Nefaſtus primò.
DE EQVIRIIS paullò antè diximus, Ouidius.

Sex vbi ſuſtulerit, totidem quoque deſeret, ortus,
Purpureum rapido qui vehit axe diem:
Altera gramineo ſpectabis Equiria campo,
Quem Tyberis curuis in latus vrget aquis.
Qui tamen eiecta ſi fortè tenebitur vnda,
Cælius accipiet puluerulentus equos.

Significat Ouidius, Equiria hæc in campo Martio iuxta Tiberim fuiſſe celebrata, niſi Tiberis inundaſſet. Tum enim in montem Cælium tranſlata, vnde in eo monte locus dictus Campus Martialis in quo Equiria ſolebant fieri, ſi quãdo aquę Tiberis Campũ Martiũ occupaſsẽt, Feſtus.

Idibus Martij Annæ Perennę feſtum erat, in quo largioribus poculis indulgebant, & pro Cyathorum numero annos mutuo precabantur, de quo feſto ita ſcribit Ouidius: D

Idibus eſt Annæ feſtum geniale Perennæ,
Non procul à ripis aduena Tybri tuis.
Plebs venit, ac virides paſſim disiecta per herbas
Potat, & accumbit cum pare quiſque ſua.
Sub Ioue pars durat, pauci tentoria ponunt,
Sunt quibus è ramis frondea facta caſa eſt.
Pars ibi pro rigidis calamos ſtatuêre columnis,
Deſuper extentas impoſuêre togas.
Sole tamen, vinoq́; calent, annosq́; precantur,
Quot ſumunt Cyathos, ad numerumq́; bibunt.
Inuenies illic, qui Neſtoris ebibat annos,
Quæ ſit per calices facta Sybilla ſuos.
Illic & cantant quicquid didicere theatris,
Et iactant faciles ad ſua verba manus.
Et ducunt poſito duras cratere choreas,
Cultaque diffuſis ſaltat amica comis.
Cum redeunt, titubant, & ſunt ſpectacula vulgi,
Et fortunatas obuia turba vocat.
Occurrit, nuper viſa eſt mihi digna relatu
Pompa, ſenem potum pota trahebat anus. E

Cauſas cur Annę feſtum tanta lætitia fuerit celebratum, Ouidius duas refert, quarum vna eſt, quòd ij, qui Annam Perennam apud Æneam exulantem, & pòſt vxoris eius Lauiniæ inſidias fugientẽ, quæſiuerant, reſpõſo accepto, eſſe eam Nymphã Numici amnis, totũ illũ diẽ in agris lætis conuiuiis celebrârint. Altera, quod Anna, anus quædam Bouillis oriunda, plebi ſeditioſæ in mõtem ſacrum digreſſę, & penuria laboranti, quotidiè liba attulerit & diuiſerit, in cuius rei memoriã plebeij pace cũ Patriciis facta, hoc feſtũ ſolemne inſtituerint. De priori cauſa ita ſcribit Ouidius:

Sidonis interea magno clamore per agros
Quæritur, apparent ſigna notæq́; pedum.
Ventum erat ad ripas, inerant veſtigia ripis,
Suſtinuit tacitas conſcius amnis aquas.
Ipſa loqui viſa eſt: Placidi ſum Nympha Numici,
Amne perenne latens, Anna perenna vocor.
Protinus erratis læti veſcuntur in agris,
Et celebrant largo, ſeq́; diemq́; mero.

Alteram cauſam his explicat verſibus:

Plebs vetus, & nullis etiam tunc tuta Tribunis
Fugit, & in ſacri vertice montis erat.
Iam quoq́; quem ſecum tulerant, defecerat illis
Victus, & humanis vſibus apta Ceres. F
Orta ſuburbanis quædam fuit Anna Bouillis
Pauper, ſed multæ ſedulitatis anus.
Illa leui mitra canos incincta capillos,
Fingebat tremula ruſtica liba manu.
Atq́; ita per populum fumantia manè ſolebat
Diuidere: hæc populo copia grata fuit.
Pace domi facta, ſignum poſuêre perenne,
Quod ſibi defectis illa ferebat opem.
Hæc quoq́;, quã referam, noſtras peruenit ad aures
Fama, nec à veri diſſidet illa fide.

Idem etiam ſubiicit hoc die feſto puellas, iocoſa quædam & obſcena carmina cantare conſueuiſſe, eam ob cauſam, quòd Anna inter Diuos relata, & à Marte precibus ſollicitata, vt Mineruæ, G cuius amore tenebatur, nuptias ſibi conciliaret, eum deluſerit: affirmans, ſe inflexiſſe Mineruæ animum, eamq́; paratam eſſe ad coniugium: in cuius tamen locum ipſamet flameo, tanquã noua nupta velata ad Martẽ deducta, & dolus detectus ſit, quã narrationẽ Ouid. his verſib. concludit:

Ludus

A *Ludis armatorem choræ noua nupta Mineruæ,*
Nec res hac Veneri gratior vlla fuit.
Inde ioci veteres, obſcenaq; dicta feruntur,
Et iuuat hanc magno verba dediſſe Deo.

Idem dies dictus eſt Parricidium, quod C. Iulius Cæſar Dictator à Conioratis in Senatu, collecto in curia Pompeij, XXIII. vulneribus confoſſus eſt, de qua re Suetonius in Cæſare, capite penultimo, Florus Epitoma Liuiana lib. 116. Plutarchus, Ouidius, Dió, & alij multi. Eſt & hoc non abs re meminiſſe, P. Cornelium Dolabellam Conſulem, vt eſt apud Appianum lib. 2. de bellis ciuilibus, legem tuliſſe, vt hic dies, quo C. Iulius Cæſar interſectus eſſet, in poſterum natalis Vrbis haberetur, quaſi ſcilicet hac Iulij Cæſaris nece libertas Reipublicæ reſtituta eſſet.

XVI. Kaleod. Aprilis, qui eſt dies Martij XVII. Liberalia erant, ſic in Kalendario notata.
D. LIB. NP. Hoc eſt, Liberalia, Nefaſtus prima.

B LIBERALIA inquit Feſtus, Liberi feſta, quæ apud Græcos dicuntur *Διονύσια*. Varro lib. 5. de lingua Latina: Liberalia dicta, quod per totum oppidum eo die ſedent Sacerdotes Liberi, hedera coronatæ anus cum libeis & foculo pro emptore ſacrificantes. In libris Saliorum, quorum cognomen Agonenſium, forſitan hic dies ideò appellatur potius Agonia. Quem locum explicás Adrianus Turnebus vir eruditiſsimus in iis Commentariis Varronianis, quos poſt obitū ipſius heredes in lucem dederunt, ait: ſedere hîc ſignificare feriari, & per foculum ignitabulum intelligi, paruumque focum, quo vſi veteres fuerint, cum rem diuinam extra templa in locis nō ſacris, aut in quibus ara non erat, facerent. Vnde Cicero pro Domo: C. Attinius bona Q. Metelli conſecrauit, foculo poſito in roſtris, adhibitoque tibicine. Hæc ille. Quod Varro dicit, in libris Saliorum hunc diem Agonia appellari, idem confirmat etiam Maſurius, qui libro 2. Faſtorum, vt eſt apud
C Macrobium libro 1. Saturnaliorum, cap. 4. liberalium, diem à Pontificibus Agonium Martiale appellari ſcribit. Rituum qui Liberalibus obſeruabantur, cauſas diligenter explicat Ouidius multis verſibus, quos legere potes, nos aliquos tantùm adducemus: Sic igitur ſcribit:

Carminis huius opus cauſas exponere, quare
Vitis auus populos ad ſua liba vocet.
Ante tuos ortus aræ ſine honore fuerunt
Liber & in gelidis herba reperta focis.
Te memorant, Gange, totoq; oriente ſubacto,
Primitias magno ſepoſuiſſe Ioui.
Cinnama tu primus, captiuaq; thura dediſti,
Diq; triumphata viſcera toſta boue.
D *Nomina ab autoris ducunt libamina nomen,*
Libaq; quod ſanctis pars datur inde focis.
Liba Deo fiunt, ſuccis quia dulcibus idem
Gaudet, & à Baccho mella reperta ferunt.

Et paulló pôſt.

Melle pater fruitur, liboq; infuſa calenti
Iure repertori ſplendida mella damus.
Femina cur præſtet, non eſt rationis opertæ,
Femineos thyrſo concitat ille choros.
Cur anus hæc faciat quæris? vinoſior ætas
Hæc erit & grauidæ munera vitis amat.
Cur hedera cincta eſt? hedera eſt gratiſſima Baccho
Hoc quoque cur ita ſit, dicere nulla mora eſt.
Nyſiades Nymphas, puerum quærente nouerca
Hanc frontem cunis oppoſuiſſe ferunt.

Eodem etiam Liberalium die, toga libera adoleſcentibus pueritiam egreſsis dabatur, cuius rei cauſas Ouidius commemorat quatuor, de quibus ipſum audire placet. Sic inquit:

Reſtat vt inueniam, quare toga libera detur,
Lucifer a pueris candide Bacche tuis.
1. *Cauſa. Siue quod ipſe puer ſemper, iuuenisque videris,*
E *Et media eſt ætas inter vtrunque tibi*
2. *Seu quia tu pater es patres ſua pignora natos*
Commendant curæ, numinibusq; tuis.
3. *Siue quod es liber, veſtis quoq; libera per te*
Sumitur, & vitæ liberioris iter.
4. *Aut quia cum colerent priſci ſtudioſius agros,*
Et faceret patrio rure Senator opus,
Et caperet faſces à curuo Conſul aratro,
Nec crimen duras eſſet habere manus.
Ruſticus ad ludos populus veniebat in vrbem.
Sed Dis, non ſtudiis ille dabatur honos.
Luce ſua ludos vuæ commentor habebat,
Quos cum tædifera nunc habet ille dea.
Ergo vt Tyronum celebrare frequentia poſſet,
Viſa dies dandæ non aliena togæ.

De toga, & aliis veſtium generibus dicemus ſuo loco.

Hoc etiá die & præcedenti ibatur ad Argeos, vt Ouid. docet. Argei loca erant in vrbe, vbi ſacra fiebant, à Numa cōſecrata. Liu. lib. 1. Locaq; ſacris faciendis, quæ Argeos Pontifices vocant, dedicauit: qualia viginti ſepté per quatuor primas vrbis partes diſperſa fuiſſe, ex Varrone diſcimus,
F qui lib. 4. de lingua Latina ſcribit: Reliqua vrbis loca olim diſcreta, vt Argeorum ſacra in 7. & 20. parteis vrbis ſunt diſpoſita. Horū etiá verborū hunc eſſe ſenſum Ioſephus Scaliger in Cōiectaneis docet, Argeorū ſacraria 27. diffuſa eſſe per quatuor illas vrbis partes, ſiue tribus vrbanas, in quas Vrbs primùm diſtributa fuit: quod & ex ſequentib. pagellis Varronis manifeſtum fit. Argeos autem, inquit Varro, putant dictos à principibus, qui cum Hercule Argiuo venerunt Romam, & in Saturnia ſubſederunt, &c. Feſtus: Argei (quamuis in vulgatis ſit Argea) loca Romæ appellántur: quod in his ſepulti eſſent quidá Argiuorū illuſtres viri. Apud Agelliū lib. 10. cap. 15. Lex de Flamina Diali extat, vt, cū iret ad Argeos, neq; caput comeret, neq; capillū depecteret. De Argeis, q̄ effigies ſcirpeæ erát, & ſingulis annis per virgines veſtales in Tiberim iaciebátur, paollò poſt dicemus.

XIV. Kalend. Aprilis, qui eſt XIX. dies Martij Quinquatria incipiebant, & quinque dies con-
G tinuabantur, quorum ſic meminit Kalendarium.

F. QVIN. N. Hoc eſt, Quinquatria Nefaſtus.

QVINQVATRVS, inquit Varro, hic dies vnus à nominis errore obſeruatur, proinde vt ſint quinque, dictus ab Tuſculaneis. Pôſt diem ſextum Eidus ſimiliter vocatus Sexatrus: & poſt diē 7. Septimatrus: ſic hîc, quod erat pôſt diem quintum Eidus, Quinquatrus. In quam ſententiam

etiam Feſtus ita ſcribit: Quinquatrus appellari quidam putant à numero dierum, qui ferè his ce- A
lebrantur, qui ſcilicet errant, tam Herculè, quàm quitriduo Saturnalis, & totidem diebus Cópitalia. Nam omnib. his ſingulis diebus fiunt ſacra. Forma autem vocabuli eius, exemplo multorũ populorum Italicorum, enunciata eſt, quod póſt diem quintũ Iduum eſt is dies feſtus, vt apud Tuſculanos Triatrus, & Sexatrus, & Septenatrus, & Faliſcos Decimatrus. Mineruæ autẽ dicatũ eum diẽ exiſtimant, quod eo die ædis eius in Auentino cõſecrata eſt. Hactenus Feſtus. De Quinquatrib. & ritibus ac cerimoniis, quæ illis diebus obſeruari ſolebant, ad hunc mod ſcribit Ouid.

Vna dies media eſt, & fiunt ſacra Mineruæ,
Nominaque à iunctis quinque diebus habent.
Sanguine prima vacat, nec fas concurrere ferro,
Cauſa, quod eſt illa nata Minerua die.
Altera, treſque ſuper ſtrata celebrentur arena,
Enſibus exertis bellica læta dea eſt.
Pallada nunc pueri, teneræque ornate puellæ,
Qui benè placârit Pallada, doctus erit.
Pallade placata lanam mollire puellæ
Diſcant, & plenas exonerare colos.
Illa etiam ſtantes radio percurrere telas
Erudit, & rarum pectine denſat opus.
Hanc cole qui maculas læſis de veſtibus aufers,
Hanc cole velleribus quiſquis ahena paras.
Nec quiſquam inuita faciet bene vincula plantæ
Pallade, ſit Tichio doctior ille licet. B
Et licet antiquo manibus collatus Epeo
Sit prior, irata Pallade, mancus erit.
Vos quoque Phœbea morbos qui pellitis arte,
Munera, de veſtris pauca referte deæ.
Nec vos turba feri ſenſu fraudata magiſtri
Spernite, diſcipulos attrahit illa nouos.
Quiq; moues cœlum, tabulaſque coloribus vris
Quiq; facis docta mollia ſaxa manu.
Mille dea eſt operum, certè dea carminis illa eſt:
Si mereor, ſtudiis adſit amica meis

Vltimò, Quinquatrium die, qui eſt dies Martij XXIII. Latinè X. Kalend. April. dicitur, Tubi- C
luſtrium erat. Sic enim habet Kalendarium:

B. TVBIL. NP. Hoc eſt, Turbiluſtrium, Nefaſtus primò.

TVRBILVSTRIVM inquit Varro appellatur, quod eo die in atrio Sutorio ſacrorum tubæ luſtrantur. Feſtus, quemadmodum Ioſephus Scaliger legendum cenſet, Tubiluſtria dies, quibus diebus adſcriptum, in atrio ſutorio agna tubæ vt luſtrentur, ab eis tubis appellant, quod genus luſtrationis ex Arcadia, Pallante eo transferente, veniſſe dicunt. Ouidius:

Summa dies è quinque tuba luſtrare canora
Admonet, & forti ſacrifi are Deæ.

Dies proximè ſequens, qui eſt XXIV. Martij in Kalendario ita notatus eſt:

C. Q. REX. C. F. Hoc eſt, Quando Rex Comitiauit, fas. D

Dies qui ſic vocatur, Quando Rex Comitiauit, fas: inquit Varro, dictus ab eo, quod eo die Rex ſacrificulus itat ad Comitium (ſic enim Scaligero placet, cum vulgati habeant, dicat,) Ad quod tempus eſt nefas, ab eo fas. Itaque póſt id tempus lege actum ſæpè. Feſtus, ſiue potius Paulus mutilator eius. Quando Rex Comitiauit, fas, in faſtis notari ſolet, & hoc videtur ſignificare, quando Rex ſacrificulus diuinis rebus perfectis in Comitium venit: ex quibus tamen verbis nihil certi intelligi poteſt. Vt autem diei huius celebritas, & ritus cognoſcantur, ſciendum eſt, Regi ſacrorum neque magiſtratum gerere, neque verba ad populum habere fas fuiſſe. Propterea in Comitium ire illi non licebat, niſi hoc die, qui notatus eſt in Faſtis. Ibat enim in Comitium ſacrificij cauſa, quo properanter patrato, protinus fuga ſe è Comitio eripiebat. Docet hoc Plutarchus in Quæſtionibus Romanis, quæſtione 63. his verbis: Cur Regi ſacrorum magiſtra- E
tum gerere, aut orationem ad populum habere non licet? An quod antiquitùs Reges pleraque & potiſsima ſacra peragebant, inque immolandis hoſtiis Sacerdotibus aderant: cùm verò modum non ſeruarent, ſed ſuperbè, iniqueque dominarentur, Græci plerique iis omnem ademerunt potentiam, id tantum relinquentes, vt Diis ſacra facerent. Romani autem Regibus omninò eiectis, ſacrificiis alium præfecerunt, neque magiſtratum gerere eum, neque cum populo agere ſinentes, vt nunquam, niſi in ſacris ſeruire, & in gratiam Deorum ſuſtinere regnum viderentur? Sanè à maioribus tradito ritu, ante Comitium Rex ſacrorum, poſtquam rem diuinam fecit, fuga ſeſe inde è foro proripit. Hæc Plutarchus.

Die XXV. Martij, qui eſt IIX. Kalend. Aprilis, Hilaria erant, Cuius tamen feſti neque Kalendarium, neque Ouidius meminerunt. Macrobius autem libro 1. cap. 21. de eo ſic ſcribit: Ad IIX. F
Kalend. Aprilis celebratur exordium lætitiæ, quem diem Hilaria appellant. quo primùm tempore Sol diem longiorem nocte protendit. Celebrabantur Hilaria in honorem Matris Deûm, quod & ex Macrobio conſtat, & ex Lampridio, qui in Alexandri Seueri vita ita ſcribit: Kalendis Ianuariis & Hilariis Matris Deûm, & ludis Apollinaribus, & Iouis epulo, & Saturnalibus, & huiuſmodi feſtis diebus Faſianus, &c. loquitur de temperantia & frugalitate Alexandri. Flauius Vopiſcus in Aureliano: Hilaribus, quibus omnia feſta & fieri debere ſcimus, & dici: Ad quem locum Ioannes Baptiſta Egnatius annotat, Hilaria Pani Deo, omnium auctori, dicata eſſe. malè opinor. Contrarium enim docent hæ, quas adduxi autoritates. & Turnebus libro 24. Aduerſariorum, cap. 45. vbi Maximum Dionyſij interpretem citat in hęc verba de Hilaribus ſcribentem:
Ἦσάν τινες ἡμέραι τοῖς εἰδωλολάτραις, ἃς ἱλαρίας ἐτέλουν, καὶ αἱ μὲν ἴδιαι ἰδίας καὶ ἱλάρεις, ὡς ὅταν τις ἔγημεν, ἢ υἱὸν ἐκτήσατο. αἱ δὲ κοιναὶ καὶ δημόσιαι ἱλάρια ἐτελοῦντο, ὡς ὅταν βασιλεὺς ἀναγορευόμενος τὰς δημοσίας ἱλαρίας παρέσχε, καὶ οὔτε τὸ σῆμα ἐν ταύταις φορεῖν ἐξῆν. ἀλλὰ καὶ θέαι καὶ θυσίαι καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἐπιτελοῦντο δημόσιαι, G

A μαν, καὶ οἱ τῇ θεῷ θύοντες, [illegible] ἤγοντο, καὶ ἐθεώρων, καὶ ἐν εὐωχίαις ἀπαύστοις διῆγον τὰς ὡρισμένας ἡμέρας ταῖς τελεταῖς. ἦσαν δὲ ἱλάρια ἑορτὴ ἰδικὴ Ῥωμαίων εἰς τιμὴν τῆς μητρὸς τῶν θεῶν αὐτῶν, μᾶλλον δὲ δαιμόνων, ὥς φησι [illegible] ἐν τῷ [illegible] τῶν κατ' ἀρχαίους θυσιῶν. Quæ verba ita reddi poſſunt:

[illegible]bant aliquot dies Idololatræ, ſeu idolorum cultores, quos nuncupabant hilarios. Horũ aut[illegible] dierum alij erant priuati, & hilarij appellabantur, veluti ſi quis celebrârit nuptias, aut ſi [illegible] natus fuerit: alij vero erãt vulgares & publici, qui hilaria nominabantur, vt cum Rex [illegible] publicè proclamatus, publicas hilarias ſubditis exhibebat, & his quidem diebus neq; lu[illegible]debat, ſed ſpectacula & ſacrificia quotidie perficiebantur publicè: quin & iudicia haberi [illegible], ludis [illegible]bant, & conuiuiis continuis peragebant dies hilariis deputatos. Erant autem [illegible] feſtum proprium Romanorum, in honorem matris Deûm: imò vero dæmonum,
B quemadmodum [illegible] Demophilus in libro de ſacrificiis antiquorum. Cæterum & Herodianus in Commodo libro 1. ſuæ hiſtoriæ, docet. Hæc feſta principio Veris celebrata fuiſſe, maxima popu[illegible] lætitia, & nobi[illegible] pompa, quouis è populi inſignia cuiuſque dignitatis mentiente atque ſimulante, libere & impune, vt internoſci magiſtratus à ſimulatore plerunque non poſſet: vb[illegible] men Hilariorum nomen non habet.

XXX. die Martij, qui eſt III. Kalend. Aprilis: Iano, Concordiæ, Saluti & Paci ſacra fiebant, de quibus in hunc mo[illegible] ſcribit Ouidius:

[illegible] vbi luci[illegible] veniens præmiſerat Eos,
Tempora noctur[illegible] æqua diurna feret,
Inde quater paſtor ſaturos vbi clauſerit hædos,
Canuerint herbæ rore recente quater:
Ianus adorandus, cum quo Concordia mitis,
Et Romana Salus, araq; pacis erit.

C Vltimo Martij die Lunæ ſacra fiebant in monte Auentino, Ouidius:

Luna regit menſes, huius quoq; tempora menſis
Finit Auentino Luna colendo iugo.

Quidam hos verſus de Diana Auentina accipiunt, quos reprehendit Lilius Gyraldus. Lunæ taurus mactabatur, quod cornua haberet ſimilia cornibus tauri.

Pridie Kalendas Apriles, Mater Deûm, magna pompa à Gallis ad Almonem fluuium producebatur, qui non procul ab vrbe Tiberi miſcetur, ibique ad confluentem duorum amnium abluebatur veteri inſtituto. Nam quo primum die ex Aſia illud eſt aducta, à Sacerdote lota eſt, iſque mos poſtea per ſingulos annos eſt ſeruatus: & dies ille dictus Lauatio Matris Deum. Arnobius:
D Lauatio Matris Deûm eſt hodiè. Lucanus in 1.

Et lotam paruo reuocant Almone Cybelen. Ouid. lib. 4. Faſtorum:

Eſt locus in Tiberim quo lubricus influit Almo
Et nomen magno [illegible] in amne minor.
Illic purpurea canus cum veſte Sacerdos
Almonis Dominam, ſacraque lauit aquis.

Prudentius in Romano:

Nudare plant[illegible] ante Carpentum ſcio,
[illegible] euchendus eſſ[illegible].
Quem ad lauacrum p[illegible] ducitis,
Almonis vſq; [illegible] riuulum.
Proceres togatos matris Idææ ſacris,
Muliebris oris clauſus argento ſedet,
Pedes remotis atterentes calceis, &c.

Meminerunt h[illegible] lauationis etiam Papinius, Sillius Italicus, Martialis, atque alij. Hactenus
E de Martio, ſequitur Aprilis.

De menſe Aprili, & diebus in eo Feſtis CAP. IIX.

EX ordinatione Romuli Regis, Aprilis ſecũdus anni menſis fuit, vti ſuprà ex Macrobio audiuimus. quod & alij ſcriptores cum eo multi teſtantur. Vnde nomen habeat, de eo inter vetuſtiſſimos etiam auctores non conuenit. Alij enim dictum eum volunt, quaſi Aphrilem, à ſpuma, quam Græci vocant ἀφρὸν, vnde orta Venus creditur. Et hanc Romuli aſſerunt fuiſſe rationem, vt primum quidem menſem à patre ſuo Marte, ſecundum ab Ænea matre Venere nominaret: vt hi potiſſimum principia ſeruarent, à quibus eſſet Romani
F nominis origo, vnde in ſacris quoque Martem, Patrem: Venerem genitricem vocabant. Alij putant Romulum vel altiore prudentia, vel certi numinis prouidentia, ita primos ordinaſſe mẽſes, vt cum præcedens Marti eſſet dicatus, Deo plerunque hominum necatori, ſecundus Veneri dicaretur, quæ vim eius, quaſi benefica leniret. Sed Cincius in eo libro, quem de faſtis reliquit, ait, imperitè quoſdam opinari, Aprilem menſem antiquos à Venere dixiſſe: cum nullus dies feſtus, nullumque ſacrificium inſigne, Veneri per hunc menſem à maioribus inſtitutum ſit. Sed nec in Carminibus quidem Saliorum Veneris vlla, vt cæterorum cœleſtium, laus celebretur. Cincio etiam Varro conſentit, affirmans, nomen Veneris ne ſub Regibus quidem apud Romanos, vel Latinum, vel Græcum fuiſſe, & ideò non potuiſſe menſem à Venere nominari: ſed cum ferè ante æquinoctium vernũ, triſte ſit cœlum, & nubibus obductum, ſed & mare nauigantibus clauſum,
G terræ etiã ipſæ aut aqua, aut pruina, aut niuibus contegantur, eaq; omnia verno, id eſt, hoc menſe aperiantur: arbores quoque, nec minus cætera, quæ continet terra, aperire ſe in germen incipiat: ab his omnibus menſem Aprilem dici meritò credendum, quaſi Aperilem: ſicut apud Athenienſes ἀνθεστηριὼν idem menſis vocatur, ab eo, quòd hoc tempore cuncta floreſcant. Non tamen negat

Verrius Flaccus hoc die poſtea conſtitutum, vt matronæ Veneri ſacrum facerent. Hæc ferè Ma- A
crobius. Varro lib. 4. de lingua Latina: Secundus menſis Aprilis (vt Fulſius Flaccus ſcribit & Iunius Gracchus) à Venere dictus, quod ea ſit Ἀφροδίτη cuius nomē ego, antiqueis litereis quod nuſquam inueni, magis puto dictum, quod ver omnia aperit, Aprilem. De vtraq; vocis huius etymologia etiam Plutarchus in Numa, & Ouid. multa, vt de alijs taceam, meminêre: poſterior tamē ſententia pluribus probatur. Ioannes Goropius Becanus in Cronijs opinatur, Aprilem hunc menſem dictū fuiſſe à Cymbico Operil, & per Syncopen, Opril, quòd inter eos menſes, qui tellurem recludūt, ſit excellentiſsimus. Cæterum hic menſis qui in Veneris tutela fuit, ex ordinatione Romuli, & Iulij Cæſaris dies habuit XXX. ex ordinatione autem Numæ XXIX: ex quibus, quinam feſti fuerint, ordine videbimus.

DE DIEBVS MENSIS APRILIS FESTIS. B

C. K. APR. N. Kalendæ Aprilis, Nefaſtus.

Præter alia generalia, ſingulis Kalendis obſeruata, de quibus ſuprà diximus, Kalendis Aprilis Veneri ſacrum fiebat, cum floribus & myrto, & mulieres ſertis myrteis redimitæ lauabantur, quod etiam Plutarchus docet, cum in Numa ſcribit, hoc menſe Veneri ſacra fieri, & mulieres myrto coronatas, Kalendis Aprilis lauare: & Ouidius ita canit:

Ritè Deam colitis Latiæ matreſq; , nuruſq;,
Et vos queis vittæ, longaq; veſtis abeſt.
Aurea marmoreo redimicula demite collo,
Nunc alij flores, nunc noua danda roſa eſt,
Vos quoq; ſub viridi myrto iubet illa lauari:
Cauſaq; cur iubeat, diſcite, certa ſubeſt.
Littore ſiccabat rorantes rore capillos,
Viderunt Satyri, turba proterua, deam.
Senſit, & oppoſita texit ſua corpora myrto, C
Tuta fuit facto, veſq; referre iubet.

Hoc die thure ſacrificium fiebat Fortunæ virili à virginibus: cuius cauſam recitat Ouidius hanc, quod virgines viro maturæ in eius templum ducerentur, & ibi depoſitis veſtibus, omnia corporis vitia detegerent, ſperantes fore, vt ea Fortunę beneficio viros laterēt. Verſus Ouid. ſunt:

Diſcite nunc quare Fortunæ thura virili
Detis eo, calida qui locus humet aqua.
Accipit ille locus poſito velamine cunctas,
Et vitium nudi corporis omne videt.
Vt tegat hoc, celetq; viros, Fortuna virilis
Præſtat, & hoc paruo thure rogata facit.

Placabatur & Venus Verticordia, vt animos ab illicito amore auerteret. Sic enim Ouid. ſcribit:

Nec pigeat tritum niueo cum lacte papauer
Sumere, & expreſſis mella liquata fauis.
Cum primum cupido Venus eſt deducta marito,
Hoc bibit, ex illo tempore nupta fuit.
Illam ſupplicibus verbis placate, ſub illa
Et forma, & mores, & bona fama manet.
Roma pudicitia proauorum tempore lapſa eſt, D
Cumæam veteres conſuluiſtis anum.
Templa iubet fieri Veneri, quibus ordine factis,
Inde Venus verſo nomine corda tenet.

De Venere Verticordia ſuprà plura attulimus.

Pride Nonas Aprilis, qui eſt IV. Aprilis, dies erant ludi Matris magnæ Deûm, qui dicebantur Megaleſia, ſiue ludi Megalenſes, de quibus ita Ouidius canit:

Ter ſine perpetuo cælum verſetur in axe,
Ter iungat Titan, terq; reſoluat equos,
Protinus inflexo Berecynthia tibia cornu
Flabit, & Idææ feſta parentis erunt.
Ibunt ſemimares & inania tympana tundent,
Æraq; tinnitus ære repulſa dabunt.
Ipſa ſedens molli comitum ceruice feretur
Vrbis per medias exululata vias.
Scena ſonant, ludiq; vocant, ſpectate Quirites
Et fora Marte ſuo litigioſa vacent.
Quærere multa libet, ſed me ſonus æris acuti
Terret, & horrendo Lotos adunca ſono.
Da dea quàm ſciter doctas Cybileia neptes
Vidit, & has curæ iuſsit adeſſe meæ.
Pandite mandati memores Heliconis alumnæ,
Gaudeat aſsiduo cur dea Magna ſono.
Sic ego, ſic Erato: menſis Cythereius illi
Ceſsit, quod teneri nomen amoris habet.
Reddita Saturno ſors hæc erat: optime regum
A nato ſceptris excutiere tuis.
Ille ſuam metuens, vt quæq; erat edita, prolem
Deuorat, immerſam viſceribuſq; tenet. E
Sæpe Rhea queſta eſt, toties fœcunda, nec vnquam
Mater, & indoluit fertilitate ſua.
Iuppiter ortus erat pro magno teſte vetuſtas
Creditur, acceptam parce mouere fidem.
Veſte latens ſaxum cæleſti gutture ſedit,
Sic genitor fatis decipiendus erat.
Ardua iamdudum reſonat tinnitibus Ida,
Tutus vt infanti vagiat ore puer.
Pars manibus clypeos, galeas pars tundit inanes,
Hoc Curetes habent, hoc Corybantes opus. F
Res latuit patrem, priſciq; imitantia facti
Æra deæ comites, raucaq; terga mouent.
Cymbala pro galeis, pro ſcutis tympana pulſant,
Tibia dat phrygios, vt dedit antè, modos.

Plura de ludis Megalenſib. hoc loco non dicemus, ſed reſeruabimus ad proximè ſequentē lib. cuius priorē partē Ludis propriè cōſecrauimus. De Matre Deûm, ſiue Dea Cybele diximus lib. 2.

IIX. Idus, qui eſt VI. dies Aprilis, dies Conſecrationis templi Fortunæ publicæ in Colle Quirinali, de quo Ouidius:

Poſtera cum cæla matis Pallantias aſtris
Fulſerit, & niueos luna leuarit equos,
Qui dicit, quondam, ſacrata eſt colle Quirini
Hac fortuna die publica verus erit. G

De Fortuna Publica diximus alibi.

VII. Id. Aprilis, qui eſt dies menſis eius IIX. Ludi erant ob victoriam Cæſaris, quorum item Ouidius ſic meminit:

Ter.

A *Tertia lux (memini) ludis erit hac mihi quidam*
Spectanti ſenior, continuuſq; loco.
Hæc ait, illa dies, Lybicis qua Cæſar in oris
Perfida magnanimi contudit arma Iubæ.

V. Id. Aprilis referuntur ab Ouidio, & Lilio Gyraldo Ludi Cereris. In Kalendario tantùm Ludorum fit mentio, & die proximo ſequenti Ludorum in Circo. Pridie autem Idus, Ludorum Cereris. Et ipſis Idibus rurſum Ludorum. Sic enim habet:

C. N. LVDI. E. N.
D. N. LVDI. N. F. N. CERERI LVDI.
CIRCO. G. EID. NP. LVDI.

De his Ludis omnibus dicemus libro ſequenti.

Idibus Aprilis Ioui Victori, & Libertati ſacra fieri conſueuiſſe, quòd eo die templis honorati
B eſſent, Ouidius docet his verbis:

Occupat Apriles Idus cognomine Victor
Iuppiter, hac illi ſunt data templa die.
Hac quoque, ni fallor, populo digniſſima noſtro
Atria libertas cepit habere ſua.

XVII. Kalend. Maij, qui eſt dies Aprilis XV. Forticidia erant, teſte Ouidio, & Kalendario quod ſic habet: A. FORD. NP. LVDI. Hoc eſt, Furdicidia, Nefaſtus primò, Ludi.

FORDICIDIA, inquit Varro, à fordeis bubus nomen habent. Bus Forda, quæ fert in ventre: quod ea die publicè immolantur boues prægnantes in Curiis complureis. A fordeis cædendeis Forticidia dicta. Feſtus Pompeius: Fordicidijs boues fordæ, id eſt, grauidæ immolabantur, dictæ à fœtu. Idem pauló pòſt, eundem diem Hurticidia etiam dici ait, quòd Hurda ſit prægnans. Ouidius triginta grauidas boues hoc die immolari ſcribit, pro numero Curiarum in ſingulis ſcilicet
C ſingulas aliquas etiam in templo Iouis Capitolini. Verſus Ouidij ſunt:

Tertia poſt Veneris cum lux ſurrexerit Idus,
Pontifices forda ſacra litate boue.
Forda ferens Bos eſt, fœcundaq; dicta ferendo,
Hinc etiam fœtus nomen habere putant.
Nũc grauidũ pecus eſt, grauidæ quoq; ſemine terræ,
Telluri plenæ victima plena datur.
Pars cadit arce Iouis, terdenas curia vaccas
Accipit, & largo ſparſa cruore madet.

Eodem die Virgo Veſtalis maxima cremabat vitulos, quorum cinis ſeruabatur in templo Veſtæ, vt inde ſuffimen fieret, quo populus Palilibus purgaretur. Cuius moris meminit Ouidius, cum ita pergit:

Aſt vbi viſceribus vitulos rapuère miniſtri,
Sectaq; fumoſis exta dedère focis.
Igne cremat vitulos, quæ natu maxima virgo eſt,
Luce Palis populos purget vt ille cinis.

D Cæterum Fordicidiorum ſacrum Numam Regem monitu Fauni inſtituiſſe, Ouidius multis verſibus docet, quorum hic eſt ſenſus: Cum Numa imperante modo ſiccitas, modò nimiæ pluuiæ ſterilitatem facerent, Conſultum à Numa Faunum, qua nam ratione iſta ſterilitas auerti, & Dij placari poſſent: qui reſponderit, placandam Deam tellurem eſſe duabus hoſtijs, quas tamen vna iuuenca daret, quod ænigma Nympha Ægeria de boue grauida ſit interpretata: Sic enim Ouidius Faunum reſpondentem inducit:

Morte boum tibi Rex Tellus placanda duarum,
Det ſacris animas vna iuuenca duas.
Excutitur terrore quies, Numa viſa reſoluit,
Et ſecum ambages, cæſaq; iuſſa refert.
Expedit errantem nemori gratiſſima coniux,
Et dixit, grauidæ poſceris exta bouis
Exta bouis grauidæ dantur, fœcundior annus,
Prouenit, & fructum terra, pecuſq; ferunt.

E Sequenti die, qui eſt XVI. Aprilis, latinè XVI. Kalend. Maij dicitur, Octauius Auguſtus Imperator ſalutatus eſt, teſtante id ipſum his verſibus Ouidio:

Hanc quondam Cytherea diem properantius ire
Iuſſit, & æthereos præcipitauit equos.
Vt titulum Imperij quamprimùm luce ſequenti
Auguſto iuueni proſpera ſigna darent.

XIIX. Die Aprilis Equiria erant in Circo maximo de quibus antè diximus: & Vulpes cum ſtipulis ardentibus in circo mittebantur, qui mos originem ſuam habuit ab adoleſcente quodam filio cuiuſdam ruſtici Carſeolani: qui cum maturis frugibus vulpem laqueis implicitam comprehendiſſet, eam ſtipula inuoluit, & accenſo igni dimiſit. Fugiens illa, maturas fruges aduſſit: quare id ſingulis annis repetitum eſt, vt vulpes Cereri ob aduſtas fruges pœnas darent. De vtroque & Equiriorum & vulpium adurendarum more Ouidius:

F *Tertia poſt Hyadas cum lux erit orta remotas,*
Carcere partitos Circus habebit equos.
Cur igitur miſſæ iunctis ardentia tædis
Terga ferant vulpes, cauſa docenda mihi eſt.

Et poſt pauca: cauſam recenſens, quam audierit ab hoſpite quodam Corſeolano, ipſum ſic loquentem inducit:

Hoc ait in campo (campumq; oſtendit) habebat
Rus breue cum duro parca colona viro.
Ille ſuam peragebat humum, ſiue vſus aratri,
Seu curuæ falcis, ſiue bidentis erat,
Hæc modo verrebat cum raro pectine pratum,
Nunc matris plumis oua fouenda dabat.
G *Aut virides maluas, aut fungos colligit albos,*
Aut humilem grato calfacit igne focum.
Et tamen aſſiduis exercet brachia telis,
Aduerſus minas frigoris arma parat
Filius huius erat primo laſciuus in æuo,
Addideratq; annos ad duo luſtra duos.
Is capit extremi vulpem in conualle ſalicti,
Abſtulerat multas illa cohortis aues.
Captiuam ſtipula fœnoq; inuoluit, & ignes
Admouet, vrentes effugit illa manus.
Quà fugit, incendit veſtitos meſſibus agros,
Damnoſis vires ignibus aura dabat.
Factum abijt, monimenta manent. Nam dicere
Nunc quoq; lex vulpẽ Carſeolana vetat. (certam

Vtq; luat pœnas genus hoc Cerealibus ardet,
Quoq; modo ſegetes perdidit, illa perit. A

XIII. Kalend. Maij, qui eſt dies Aprilis XIX. CEREALIA erant.

CEREALIA à Cerere dicta ſunt, in cuius honorem fiebant. Dicebantur hæc etiam Græca ſacra, quod, vt Feſtus inquit, ex Græcia tranſlata eſſent, quæ ob inuentionem Proſerpinæ matronæ colebant. Quæ ſacra, dum non eſſent matronæ, quæ facerent, propter Cladem Cannenſem, & frequentiam lugentium: inſtitutum eſt, ne amplius centum diebus lugeretur. Hæc Feſtus, ex quibus conſtat, à matronis hæc ſacra perfecta fuiſſe, & quidem ritu Græco neque à lugentibus. Quare & Liuius ſcribit libro 22. pôſt Cannenſem cladem luctum adeò totam vrbem oppleuiſſe, vt ſacrum anniuerſarium Cereris intermiſſum ſit: quia nec lugentibus id facere fas eſſet, nec vlla in illa tempeſtate matrona expers luctus eſſet. Itaque ne ob eandem cauſam alia quoque ſacra B publica aut priuata deſererentur, Senatuſconſulto diebus XXX. luctum eſſe finitum. Et Feſtus auctor eſt, minui luctum, cum in Caſto Cereris quis ſit, id eſt, cum quis operetur Cereri, ſic enim hoc verbum intelligendum eſſe, docet Ioſephus Scaliger in Coniectaneis ad Varronem, & caſtigationibus in Feſtum, quod alioqui multum negotij fecit doctis viris, in primis Iacobo Ræuar. lib. 1. Variorum cap. 20. & Theodoro Cantero lib. 2. Variarum lectionum cap. 21. Illud quoq; non eſt omittendum, huic Cereris ſacrificio duas porcas, vnam auream, argenteam alteram fuiſſe adhibitam: quod ex Capitone Ateio Sex. Pompeius Feſtus his verbis docet. Porcam auream, & argenteam dici, ait Capito Ateius, quæ etſi numero hoſtiarum non ſint: nomen tamen earum habere, alteram ex auro, alteram ex argento factam adhiberi ſacrificio Ceriali. De ludis qui Cereri fiebant, dicemus ſuo loco. C

X[illegible]. Kalend. Maij qui eſt dies Aprilis XXI. Parilia ſiue Palilia erant, quorum Kalendarium ſic meminit: G. PAR. NP. hoc eſt: Parilia, quæ eadem Palilia dicebantur, Nefaſtus primò. Ouidius XII. Kalend. Maij Palilia celebrata ſcribit. Verùm nos Kalendarium ſequimur.

PALILIA, inquit Varro, dicta à Pale, quod & feriæ ei Deæ fiunt. Feſtus vero: Pales dicebatur Dea Paſtorum, cuius feſta Palilia dicebantur, vel, vt alij volunt, dicta Parilia, quoniam pro partu pecoris eidem ſacra fiebant. Cui ſententiæ etiam accedit Dionyſius, ſcribens, quod ineunte Vere pro partu quadrupedum agricolæ grati, paſtoreſque ſacra faciant, quodque ſuo etiam tempore eum diem, ſi vllum alium Romana ciuitas ſingulis annis feſtum celebrârit. Vtrum verò iam ante feſtus fuerit, an verò à Romulo primùm propter vrbis initia conſecratus ſit, ipſe dubitare ſe ait. Cæterum quibus cerimonijs celebritas huius diei peracta fuerit, multis verſibus Ouidius in D Faſtis docet. Primùm ſuffimen erat conficiendum, ex vituli fauilla, ſanguine equi & fabæ culmine: deinde primo diluculo Paſtor luſtrabat oues, & ouilia, hac ratione: Inſpergebat oues aqua & ſulphure, herbaque Sabina, & lauro igne ſuccenſis, circum circa ouilia ſuffibat, quo ſuffimento pecora piari, morbos depelli, & tabem putabant. Deinde ſacrificabatur Pali Deæ libo ex milio, lacte, & ſapa confecto, tùm preces ad eam fiebant, ſicuti ab Ouidio eſt annotatum, quid & quomodo ab hac Dea veteres petere ſint ſoliti. Verſus Ouidij, quibus & Cerimonias Paliliorum, & preces ad Palem Deam exponit, hi ſunt:

I, pete virgineas populus ſuffimen ab aras,
Veſta dabit, Veſtæ munere purus eris.
Sanguis equi ſuffimen erit, vituliq; fauilla,
Tertia res duræ culmen inane fabæ.
Paſtor oues ſaturas ad prima crepuſcula luſtret.
Vnda prius ſpargat, virgaq; verrat humum.
Frondibus, & fixis decorentur ouilia ramis,
Et tegat ornatas longa Corona fores.
Cærulei fiant puro de ſulfure fumi,
Tactaq; fumanti ſulfure balet ouis,
Vre mares oleas, tædamq;, herbaſq; Sabinas,
Et crepet in medijs laurus aduſta focis.
Libaq; de milio, milij fiſcella ſequetur,
Ruſtica præcipue eſt hoc dea læta cibo.
Adde dapes in vtramq; ſuas, Dapibuſq; refectis
Syluicolam tepido lacte precare Palem.
Conſule, dic, pariter pecori, pecoriſq; magiſtris,
Effugiat ſtabulis noxa repulſa meis.
Siue ſacro paui, ſediue ſub arbore ſacra,
Pabulaq; è buſtis inſcia carpſit ouis,
Seu nemus intrauit vetitum, noſtriſue fugatæ
Sunt oculis Nymphæ, ſemicaperq; Deus.
Si mea falx ramo lucum ſpoliauit opaco,
Vnde data eſt ægræ fiſcina frondis oui.

Da veniam culpæ, nec dum degrandinat, obſit
Agreſti Fauno ſuppoſuiſſe pecus.
Nec noceat turbaſſe lacus, ignoſcite Nymphæ, E
Mota quod obſcuras vngula fecit aquas.
Tu Dea pro nobis fontes, fontanaq; placa
Numina, tu ſparſos per nemus omne Deos.
Nec Dryadas, nec nos videamus labra Dianæ,
Nec Faunum, medio cum premit arua die.
Pelle procul morbos, valeant homineſq;, gregeſq;
Et valeant vigiles, prouida turba, canes.
Neue minus multos redigam, quàm manè fuerunt,
Neue gemam referens, vellera rapta Lupo.
Abſit iniqua fames, herbæ, frondeſq; ſuperſint, F
Quæq; lauent artus, quæq; bibantur aquæ.
Vbera plena premam, referat mihi caſeus æra,
Dentq; viam liquido vimina rara ſero.
Sitq; ſalax Aries, conceptaq; ſemina coniux
Reddat, & in ſtabulis multa ſit agna meis.
Lanaq; proueniat nullas læſura puellas,
Mollis, & ad teneras quamlibet apta manus.
Quæ precor eueniant, & nos faciamus ad annum
Paſtorum dominæ grandia liba Pali.
His dea placanda eſt, hæc tu conuerſus ad ortus G
Dic quater, & viuo perlue rore manus.

Peractis ſacris paſtores aqua ſpargebantur, cœnæ apparabantur, & veſperi ſub noctem ignes à ruſticis excitabantur ex ſtipulis, quos ter tranſiliebant. Sic enim Ouidius:

Dum

A *Dum licet appoſita veluti cratere camella*
Lac niuenm potes, purpureamq; ſapam,
Moxq; per ardentes ſtipulæ crepitantis aceruos
Trayctas celeri ſtrennua membra pede.

Et pauló antè · *Certè ego tranſilij poſitas ter in ordine flammas.*

Cuius moris cauſas Ouidius inquirens ſeptem recitat : vel quia edax ignis omnia purget, ideoque etiam oues : Vel, quia duo hæc, ignis & humor ſint cauſa generationis, & ab his duobus omnia oriantur : vel quia per ea viuamus, vnde etiam exulibus aqua & igni interdicebatur, in nuptijs autem eadem adhibebantur : vel quia referre voluerint his cerimonijs Phaetontis incendium, & Deucalionis cataclyſmos: vel quia paſtoribus ſaxa ſaxis percutientibus, vt ignem elicerent, prima flamma perierit, altera ſtipulis excepta fuerit : vel, quia flamma dederit Æneæ innocuum iter. vel, quam rationem ipſemet veriſimiliorem eſſe dicit, quia condita Roma, cum paſto-
B res iuberentur à Romulo mutare domus, & ſuos lares in noua tecta transferre, illi veteribus ſuis caſis ignem ſuppoſuerint, perq; illas flammas & pecus & coloni ſalierint. Verſus Ouidij hi ſunt:

Expoſitus mos eſt, moris mihi reſtat origo
Turba facit dubium, cœptaq; noſtra tenet.
cauſa 1. *Omnia purgat edax ignis, vitiumq; metallis*
Excoquit, idcirco cum duce purgat oues.
2. *An quia cunctarum contraria ſemina rerum*
Sunt duo, diſcordes, ignis & vnda, Dei.
Iunxerunt elementa patres, aptumq; putarunt
Ignibus, & ſparſa tingere corpus aqua.
C 3. *An quod in his vitæ cauſa eſt, hæc perdidit exul,*
His noua fit coniux, hæc duo magna putant.
4. *Vix equidem credo, ſunt qui Phaethonta referri*
Credant, & nimias Deucalionis aquas.
5. *Pars quoq;, cum ſaxis paſtores ſaxa ferirent,*
Scintillam ſubitè proſiluiſſe ferunt.
Prima quidem perijt, ſtipulis excepta ſecunda eſt,
Hoc argumentum flamma Palilis habet.
6. *An magis hunc morem pietas Æneia fecit,*
Innocuum victo cui dedit ignis iter?
7. *Hoc tamen eſt vero propius, cũ cõdita Roma eſt,*
Transferri iuſſos in noua tecta Lares,
Mutantesq; domum tectis agreſtibus ignem,
Et ceſſaturæ ſuppoſuiſſe caſæ.
Per flammas ſaluiſſe pecus, ſaluiſſe colonos
Quod fit natali nunc quoq; Roma tuo.

Erat enim hic dies natalis vrbis, cuius meminerunt omnes ij, qui de vrbis primordijs aliquid in literas retulerunt, in primis Plutarchus, Plinius & Solinus : vnde obſeruatum, ne hoc die hoſtia mactaretur : quòd videlicet eum diem, qui patriæ natalis erat, & quo ipſi ſanguinem, id eſt, vitam, cuius cauſa efficiens eſt ſanguis, cepiſſent, à cæde & ſanguine purum eſſe deceret. Neque illud hoc loco ſilentio prætereundum eſt, quòd Dio libro 43. ſcribit, C. Iulio Cæſari ex bello Hiſpanienſi Romam reuertenti decretũ inter alios honores à Senatu etiam hunc eſſe, vt Parilibus
D (quo feſto die equorum certamen celebratum fuiſſe dicit) Dijs immortalibus ſacra fierent. non eam ob cauſam, quod is dies natalis vrbis eſſet: ſed quòd nuncius de victoria Cæſaris pridiè eius diei ſub veſperam allatus fuiſſet. De Palilibus, & natali vrbis vide etiam Tibullum lib. 2. elegia 4. & Propertium elegia 1. libri 4.

Præter hæc verò Palilia, quæ vniuerſi celebrabant, alia etiam erant, quæ à puerperis obſeruabantur, de quibus hæc ex Feſti fragmentis & ruderibus Ioſephus Scaliger : Parilia ſibi obſeruanda iudicant, priuatim ipſæ quoque puerperæ domi ſtratis, vti pariendo ſtabiliantur Parilia feſta: quæ poſtea explicans, dicit, fœtas in lectis, quos in atrio ſternebant, & aduerſos vocabant, dicis cauſa cubuiſſe. Ex quibus ſuſpicari quis non incommodè poſſet, Palilia à Pale dicta, quæ rure facta ſint à Paſtoribus : Parilia autem à pariendo, quæ à grauidis fuerint celebrata, pro feliciori
E partu.

IX. Kalend. Maij Vinalia priora erant, de quibus in hunc modum Kalendarium : A. VIN. hoc eſt, Vinalia.

VINALIA, inquit Varro, à vino. Hic dies Iouis non Veneris, &c. Feſtus : Vinalia diem feſtũ habebant, quo die vinum nouum Ioui libabant. De his varia & diuerſa ſcribunt auctores. Plerique enim tradunt, hæc vinalia quæ priora dicuntur, Ioui, altera Veneri eſſe celebrata. Ioſephus tamen Scaliger Caſtigationibus in Feſtum ſcribit, Vinalia menſe Aprili eſſe Veneris, eique hortos dedicatos : appellarique ea à Plutarcho Veneralia. Vinalia autem menſe Sextili eſſe Iouis : & addit, vtrumque contrà apud ſcriptores reperiri. Ouidius certè auctor eſt Vinalia feſtum Veneris dici, & tamen etiam Iouis feſtum eſſe. Plinius libro 18. capite 29. Vinalia priora quæ
F antè hos dies ſunt IX. Kalend. Maij, deguſtandis vinis inſtituta, nihil ad fructus attinent. Verùm ego hanc controuerſiam non dirimam. Hoc die meretrices ſacrificabant Veneri Erycinæ, quod docet Ouidius his verſibus :

Numina vulgares Veneris celebrate puellæ,
Multa profeſſarum quæſtibus apta Venus.
Poſcite thure dato formam, populiq; fauorem,
Poſcite blanditias, dignaq; verba ioco.
Cumq; ſua dominæ date grata ſiſymbria myrto:
Textaq; compoſita iuncea vincla roſa.
Templa frequentari Collinæ proxima portæ
Nunc decet : à Siculo nomina colle tenet.

Hoc die multum vini effundebatur è templo Veneris : quem morem eiusque cauſas Plutarchus ita explicat in Quæſtionibus Romanis, quæſtione 45. Cur Veneralibus multum vini effunditur è templo Veneris? An verum eſt, quod plurimi narrant: Mezentium Etruſcorum Impera-
G torem Æneæ per internuncios pacem ea conditione obtuliſſe, vt ſibi is annuum vinum daret: & abnuente Aenea, ſuis id vinum promiſiſſe, ſi prælio victor diſceſſiſſet: Aeneam cognita eius pollicitatione, Dijs vinum id conſecraſſe, partaque victoria vinum è congeſtis vuis factum, ante fanum Veneris effudiſſe. An hoc ſigno monebant, feſtos dies ſobriè, non per ebrietatem debere

agitari: quod Dij magis delectentur nimium merum effundentibus, quàm bibentibus. Hactenus Plutarchus. De libatione vini Ioui facta, propter quam Vinalia inſtituta ſint, dicam in Auguſto. A

Die Aprilis XXV. qui latinè VII. Kalend. Maij appellatur, Robigalia erant. Sic enim Kalendarium: C. ROB. NP. hoc eſt, Robigalia. Nefaſtus primò.

ROBIGALIA, inquit Varro libro 5. de Lingua Latina, dicta ab Robigo. Secundum ſegetes huic Deo ſacrificatur, ne rubigu occupet ſegetes. Idem libro 1. de re Ruſtica cap. 1. Robigalia ait, ferias eſſe Robigo inſtitutas, & celebrari, ne rubigo frumenta atque arbores corrumpat. Feſtus: Robigalia dies feſtus ſeptimo Kalendas Maias, quo Rubigo Deo ſuo, quem putabant rubiginem auertere, ſacrificabant. Hæc Plinius libro 18. capite 29. à Numa Pompilio inſtituta eſſe ſcribit, cuius verba ſunt: Rubigalia Numa conſtituit anno regni ſui XI. quæ nunc aguntur a. d. VII. B Kalend. Maij, quoniam tunc ferè ſegetes rubigo occupat. Hoc tempus Varro determinat Sole tauri partem decimam obtinente, ſicut tunc ferebat ratio. Sed vera cauſa eſt, quòd poſt dies vndeuiginti ab æquinoctio verno, per id quatriduum, varia gentium obſeruatione a. d. IV. Kalend. Maij canis occidit, ſidus & per ſe vehemens, & cui præoccidere caniculam neceſſe ſit, &c. Sacrum autem hoc oue & cane peragebatur, quorum exta cum thure & vino Deo offerebantur, de quo Ouidius ita ſcribit:

Sex vbi, quæ reſtant luces, Aprilis habebit,
In media curſu tempora veris erunt.
Et fruſtra pecudem quæres Athamantidos Helles,
Signaq; dant imbres, exoritur q; canis.
Hac mihi Nomento Romam cum luce redirem,
Obſtitit in media candida turba via.
Flamen in antiquæ lucum Rubiginis ibat,
Exta canis flammis, exta daturus ouis.
Protinus acceſſi, ritus ne neſcius eſſem,
Ædidit hæc Flamen verba Quirine tuus:
Aſpera rubigo parcas Cerealibus herbis,
Et tremat in ſumma leue cacumen humo.
Tu ſata ſideribus cæli nutrita ſecundis
Creſcere, dum fiant falcibus apta ſinas.
Vis tua non leuis eſt, quæ tu frumenta notaſti,
Mœſtus in amiſſis illa colonus habet.
Nec venti tantum Cereri nocuere, nec imbres,
Nec ſic marmoreo pallet aduſta gelu.
Quantum ſi culmos Titan incalfacit vdos:
Tunc locus eſt iræ Diua timenda tuæ.
Parce precor, ſcabraſq; manus à meſſibus aufer,
Neue noce cultis, poſſe nocere ſat eſt.
Nec teneras ſegetes, ſed durum amplectere ferrum
Quodq; potes alios perdere perde prius. C
Vtilius gladios, & tela nocentia carpes,
Nil opus eſt illis, ocia mundus agat.
Sarcula nunc, durusq; bidens, & vomer aduncus,
Ruris opes niteant, inquinet arma ſitus.
Conatusq; aliquis vagina ducere ferrum,
Aſtrictum longa ſentiat eſſe mora.
At tu ne viola Cererem, ſemperq; colonus
Abſenti poſſit ſoluere vota tibi.
Dixerat, à dextra villis mantile ſolutis,
Cumq; meri patera thuris acerra fuit.
Thura focis, vinumq; dedit, fibraſq; bidentis, D
Turpiaq; obſcenæ vidimus exta canis.
Tum mihi cur detur ſacris noua victima quæris?
Quæſieram cauſam percipe Flamen ait:
Eſt canis. (Icarium dicunt) quo ſidere moto
Tota ſitit tellus, præripiturq; ſeges.
Pro Cane ſidereo, Canis hic imponitur aris,
Et quare fiat, nil niſi nomen habet.

IV. Kalend. Maij, qui eſt dies Aprilis XXIIX. Floralia erant: de quibus Kalendarium: F. NP. LVD. FLOR. hoc eſt, Nefaſtus primò. Ludi Floralia. E

FLORALIA ioquit Plinius libro 18. cap. 29. IV. Kalend. Maij inſtituerunt Romani, anno vrbis DXVI. ex oraculo Sibyllæ, vt omnia benè deflorefcerent. Hunc diem Varro determinat, ſole tauri partem quartam decimam obtinente. Ergo ſi in hoc quatriduum inciderit plenilunium, fruges, & omnia quæ florebunt, lædi neceſſe erit. Ouidius:

Cum Priami coniunx Tithonia fratre relicto,
Suſtulit immenſo ter iubar orbe ſuum:
Mille venit variis florum Dea nexa coronis,
Scena ioci morem liberioris habet.
Exit & in Maias feſtum Florale Kalendas, &c. De Floralib. plura dicemus libro proximè ſequẽti.

Pridiè Kalendas Maij ſacrum fiebat Veſtæ Palatinæ, de quo Ouidius, quamuis obſcurè:

Aufert Veſta diem, cognati Veſta recepta eſt
Limine, ſic iuſti conſtituere Patres, &c. F

De menſe Maio, & diebus in eo Feſtis CAP. IX.

APRILEM menſem ſequitur Maius, de qoo ita Macrobius lib. 1. Saturnal. cap. 12. Maiũ Romulus tertium poſuit, de cuius nomine inter auctores lata diſſenſio eſt. Nam Fuluius nobilior in Faſtis, quos in æde Herculis Muſarum poſuit, Romulum dicit, poſtquam populum in maiores, iunioresque diuiſit, vt altera pars Conſilio, altera armis Rempublicam tueretur, in honorem vtriuſque partis, hunc Maium, ſequentem Iunium menſem vocaſſe. Sunt qui hunc menſem ad noſtros faſtos à Tuſculanis tranſiſſe commemorent, apud quos nunc quoque vocatur Deus Maius, qui eſt Iuppiter, à magnitudine ſcilicet, ac maieſtate G dictus. Cin[illegible]s menſem nominatum putat à Maia, quam Vulcani dixit vxorem, argumentoque vtitur, quod Flamen Vulcanalis Kalend. Maijs huic Deæ rem diuinam facit. Sed Piſo vxorem Vulcani Maieſtam, non Maiam dicit vocari. Contendunt alij Maiam Mercurij matrem menſi

nomen

A nomen dediſſe, hinc maximè probantes, quòd hoc menſe mercatores omnes Maiæ pariter, Mercurioque ſacrificant. Affirmant quidam, quibus Cornelios Labeo conſentit, hanc Maiam, cui menſe Maio res diuina celebratur, terram eſſe, hoc adeptum nomen à magnitudine, ſicut & Mater magna in ſacris vocatur: aſſertionemque exiſtimationis ſuæ etiam hinc colligunt, quòd ſus prægnans ei mactatur, quæ hoſtia eſt propria terræ: & Mercurium ideo illi in ſacris adiongi dicunt, quia vox naſcenti homini terræ contactu datur. Scimus autem Mercurium vocis & ſermonis potentem, &c. Hæc & alia Macrobius. Ouidius libro 5. Faſtorum tres huius appellationis cauſas reddit, quarum prima eſt, quòd dicta ſit à Maieſtate Dea Magiſtratuum: altera, quòd à maioribus: tertia, quod à Maia Mercurii matre nomen habeat. Verſus eius, quia plures ſunt, adſcribere nolo. Feſtus. Maius menſis in compluribus ciuitatibus Latinis antè vrbem conditam

B fuiſſe videtur, qua ex cauſa verum à maioribus, vt Iunius à iunioribus, dictus ſit an à Maia, quòd Mercurio Filius eius res diuina Idibus fit eo menſe, an quòd ipſi Deæ in multis Latinis ciuitatibus ſacrificia fiebant, &c. Idem alio loco: Mæſius lingua Oſca, menſis Maius. Oſci enim à regione Campaniæ, quæ eſt Oſcos, vocati ſunt. Cui ſi credimus, Maij menſis appellatio vel ante Romam conditam extitit, id quod argumento foret, à Romulo nollam ei propter maiores obtigiſſe denominationem. Ioannes Goropius Becanus in Cronijs, menſis huius appellationem deducit à veteri Cymbria voce Maj, ſiue Mej, quo omnis viror Plantarum ſignificetur, quòd hoc menſe omnia vireant & floreant. Cæterum fuit hic menſis in tutela Apollinis, & ſemper XXXI. dierum ex Rumuli, Numæ, & C. Iulij Cæſaris conſtitutione.

C

DE DIEBVS MENSIS MAII FESTIS.

Kalendis Maij Laribus Præſtitibus aram à Curibus Sabinis conſecratam fuiſſe, & Bonæ Deæ ſacra fieri Ouidius docet, de Laribus quidem his verbis:

Præſtitibus Maiæ Laribus videre Kalendæ
Aram conſtitui paruaq; ſigna Deûm.
Ara erat illa quidem Curibus, ſed longa vetuſtas
Deſtruit, & ſaxo longa ſenecta nocet, &c.

De Cauſa appellationis, cur dicti Præſtites, ſcripſimos alio loco.

De æde Bonæ Deæ item Ouidius: — *Interea Diua canenda bona eſt.*

Eſt moles natiua loco, res nomina fecit:
Appellant ſaxum, pars bona montis ea eſt.
Hîc Remus inſtiterat fruſtrà, quo tempore fratri
Prima Palatinæ ſigna dediſtis aues:
Templa Patres illic oculos exoſa viriles
Leniter accliui conſtituêre iugo.
Dedicat hoc veteris Craſſorum nominis heres,
Virgineo nullum corpore paſſa virum.
Liuia reſtituit, ne non imitata maritum
Eſſet, & ex omni parte ſecuta virum, &c.

Macrobius libro Saturnaliorum 1. cap. 12. ſcribit, Cornelium Labeonem auctorem eſſe, Maiæ; id eſt, terræ, ædem Kalendis Maijs dedicatam ſub nomine Bonæ Deæ. & poſtea de ſacris eius verba faciens, ait, virgam myrteam in templo eius haberi nefas eſſe, quod & Plutarchus in Quæſtionibus Romanis, quæſtione vigeſima docet: Cum tamen omnibus germinantibus & florentibus ad ea ſacra vtantur. Item ſuper caput ſimulachri Bonæ Deæ extendi vitem, qua maximè eam Pater decipere tentauerit: vinum in templum eius non ſuo nomine ſolere inferri, ſed vas in quo vinum inditum ſit, mellarium nominari, & vinum lac nuncupari: ſerpentesq; in templu eius

E nec terrête[n]tes nec timentes indifferêter apparêre. Viros etiã ab eius ſacris arceri. Hæc ferè Macrob. Feſtus hoc ſacrũ Damium appellari ſcribit his verbis: Damiũ ſacrificium, quod fiebat in operto in honorem Bonæ Deæ. dictum à contrarietate, quod minimè eſſet δαμόσιον, id eſt, publicum. Dea quoque ipſa Damia. & ſacerdos eius Damiatrix appellabatur. Ad quem locum Ioſephus Scaliger annotat, ſ[...]ũ eſſe, quod Feſtus ſcribat, ἀντιφραστικῶς dictum Damium, quòd minimè ſit publicum. imo ita dictum, quod pro populo fieret, & Iuuenalis adducit verſum:

Pro populo faciens quantum Lauſella bibebat.

Fiebant autem hæc ſacra à matronis in æde Pontificis Maximi. Itaque cum in ædibus C. Iulij Cæſaris, qui tum Pontifex Maximus erat, peragerentur, P. Clodius muliebri veſtitu indutus, in ijs deprehenſus fuit, & ita ſacra ea polluit: qua de re Cicero, Plutarchus, & alij ſæpè.

F II. Diè Maj, qui Latinè VI. Non. dicitur, Compitalia erant, quorum ſic meminit Kalendariũ: B. F. COMP. hoc eſt, Faſtus. COMPITALIA.

COMPITALIA, inquit Varro, dies attributos Laribus, vt alibi: ideò, vbi viæ competunt, tum in Compiteis ſacrificatur: quotannis is dies concipitur. Feſtus: Compitalia feſta, quæ in Compitis peragebant. De his ſacris apud Macrobium libro 1. Saturnaliorum cap. 7. Albinus Cæcinna: Qualem nunc permutationem ſacrificij Prætextate memoraſti, inuenio poſtea Compitalib. celebratam, cum ludi per vrbem in Compitis agitabantur, reſtituti ſcilicet à Tarquinio Superbu Laribus, ac Maniæ ex reſponſo Apollinis, quo præceptum eſt, vt pro capitibus ſupplicaretur. Idque aliquandiu obſeruatum, vt pro familiarum ſoſpitate pueri mactarentur Maniæ Deæ, matri Larium. Quod ſacrificij genus, Iunius Brutus Conſul pulſo Tarquinio aliter conſtituit, celebran-

G dum. Nam Capitibus allij, & papaueris ſupplicari iuſsit, vt reſponſo Apollinis ſatisfieret de oomine Capitum, remoto ſcilicet ſcelere infauſtæ ſacrificationis. Factumq; eſt, vt effigies Maniæ ſuſpenſæ pro ſingulorum foribus, periculum ſi quod immineret familijs, expiarent. Ludosq; ipſos ex vijs Compitorum, in quibus agitabantur, Compitalia appellitauerunt. Hæc Macrobius.

Dionyſius Halicarnaſſæus libro.4.de Compitalibus ſcribit,ea paucis pòſt Saturnalia diebus celebrata fuiſſe, ſacrificiumque miniſtrantibus ſeruis peractum. Verba eius ſunt hæc: Sacrificis Compitalia ſacra facientibus, non ingenuos,ſed ſeruos miniſtrare voluit Tullius,quaſi hoc gratius eſſet Laribus: quod feſtum noſtra quoque ætate Romani agitant,paucis diebus pòſt Saturnalia,cumprimis celebre,& ſumptuoſum,Compitalium appellatione: duratque mos ille priſcus in ſacris placãdi genios per ſeruorum miniſteria, qui temporaria libertate fruuntur per eos dies, vt hac humanitate manſuetiores redditi,dominos cariores habeant,& leuius ferant ſuæ fortunæ inclementiam. Hæc ille. Fuerunt tamen hæc ſacra non ſtata, ſed conceptiua,vt initio huius libri docuimus. De Compitalibus etiam Suetonius in Auguſto capite 31. Compitales Lares ornare bis anno inſtituit,vernis floribus, & æſtiuis, &c. A

VII. Id. Maij, qui eſt dies menſis eiuſdem nonus Lemuria erant. Sic enim Kalendarium: A.LEM.N. hoc eſt, LEMVRIA. Nefaſtus. B

LEMVRIA dicebantur à Lemuribus, qui re diuina facta his diebus placabantur: de quibus Nonius Marcellus: Lemures laruæ nocturnæ,& terrificationes imaginum & beſtiarum. Varro de vita populi Romani libro 1.Quibus temporibus in ſacris fabam iactant noctu,ac dicunt,ſe Lemures domo extra ianuam eijcere. Porphyrio interpres Horatij, in 2.epiſtolam, lib.2. Lemures, inquit, dictos eſſe putant, quaſi remures, à Remo, cuius occiſi vmbram frater Romulus quum placare vellet,Lemuria inſtituit,id eſt,Parentalia,quæ menſe Maio per triduum celebrari ſolent, ante additum anno menſem Februarium ob quam rem Maio menſe religio eſt nubere. Hactenus Porphyrio. Et hæc ſacra tribus noctibus,non continuis,ſed interueniente ſemper vna nocte celebrabantur,vti in Kalendario notatum eſt. De iiſdem Ouidius. C

Tunc vbi ſuſtulerit formoſa ter Heſperus ora,
Ter dederint Phœbo ſidera victa locum.
Ritus erit veteris nocturna Lemuria ſacri,
Inferias tacitis Manibus illa dabunt.
Annus erat breuior, nec adhuc pia februa norant,
Nec tu dux menſum Iane biformis eras.
Iam tamen extincto cineri ſua dona ferebant,
Compoſitiq́ nepos buſta piabat aui.
Menſis erat Maius,maiorum nomine dictus,
Qui partem priſci nunc quoq́ moris habet.
Nox vbi iam media eſt,ſomnumq́ ſilentia præbent,
Et canes,& variæ conticuiſtis aues.
Ille memor ritus veteris timidusq́ Deorum
Surgit, habent gemini vincula nulla pedes.
Signaq́ dat digitis medio cum pollice iunctis,
Occurrat tacito ne leuis vmbra ſibi.
Cumq́ manus puras fontana perluit vnda,
Vertitur,& nigras accipit ore fabas.
Auerſusq́ iacit,ſed dum iacit,hæc ego mitto,
His,inquit,redimo meq́,meosq́,fabis.
Hæc nouies dicit,nec reſpicit,vmbra putatur
Colligere,& nullo terga vidente ſequi.
Rurſus aquam tangit, Temeſæaq́ concrepat æra,
Et rogat,vt tectis exeat vmbra ſuis.
Cum dixit nouies,manes exite paterni,
Reſpicit,& purè ſacra peracta putat.

Et paulò pòſt: D

Fana tamen veteres illis clauſêre diebus,
Vt nunc ferali tempore operta vides.
Nec viduæ tædis eadem, nec virginis apta
Tempora, quæ nupſit non diuturna fuit.
Hac quoq́ de cauſa, ſi te prouerbia tangunt,
Menſe malas Maio nubere vulgus ait.
Sed tamen hæc tria ſunt ſub eodem tempore feſta,
Inter ſe nulla continuata die.

IV.Id.Maij,qui eſt dies menſis eius XII. Ludi Marti fiebant in Circo. Sic enim Kalendariũ: D. NP. LVD. MART. IN CIRC. id eſt, Nefaſtus primo LVDI MARTI in Circo.de iiſdẽ Ouid. E

Solennes ludos Circi celebrate Quirites,
Non viſa eſt fortem ſcena decêre Deum. Plura de his dicemus libro ſequenti.

Idibus Maij Argeorum ſcirpea ſimulachra, & oſcilla de ponte ſublicio in Tyberim præcipitabantur quotannis. Sic enim Feſtus: Argeos vocabant ſcirpeas effigies,quæ per virgines Veſtales annis ſingulis iaciebantur in Tyberim. Et Varro libro ſexto de Lingua Latina: Argei fiunt è ſcirpeis virgulteis, ſimulachra ſunt hominum triginta: ea quotannis à ponte ſublicio à Sacerdotibus publicè iaci ſolent in Tyberim. Plutarchus quæſtionibus Romanis, quæſtione trigeſima ſecunda, cur ſimulachra hominum quæ Maio menſe de ponte ligneo in flumen abijciuntur, Argeos vocant? An quod antiquitus barbari iſta loca incolentes hoc modo interficiebant, ſi quos Græcorum cepiſſent: Hercules autem,cuius virtutem admirabantur,docuit eos more interficiendi peregrinos dimiſſo, ſimulachris eum repræſentare, iiſque iaciundis religione ſe ſoluere? Argeos autem, ſiue Argiuos antiquitas ſimpliciter quoſuis Græcos nominauit. Niſi hoc potius ſentiendum eſt: Cum Arcadibus Argiui ob viciniam inimici haberentur, Euandrum è Græcia profugum cum in iſtis conſediſſet Italiæ locis, iſtam odij & inimicitiarum memoriam conſeruaſſe? De hoc more ita Ouidius: F

Tum quoq́ priſcorum virgo ſimulachra virorum
Mittere roboreo ſcirpea ponte ſolet.
Corpora poſt decies ſenos qui credidit annos
Miſſa neci,ſceleris crimine damnat auos.
Fama vetus, tunc cum Saturnia terra vocata eſt,
Talia fatidici dicta fuiſſe ſenis.
Falcifero libata ſeni duo corpora gentes
Mittite,quæ Thuſcis excipiantur aquis.
Donec in hæc venit Tirynthius arua, quotannis
Triſtia Leucadio ſacra peracta deo.
Illum ſtramineos in aquam miſiſſe Quirites,
Herculis exemplo corpora falſa iaci.
Pars putat,vt ferrent iuuenes ſuffragia ſoli, G
Pontibus infirmos præcipitaſſe ſenes.
Tybri doce verum,tua ripa vetuſtior vrbe eſt,
Principium ritus tu benè noſſe potes.

Tyber

A *Tybris arundiferum, medio caput extulit alueo,*
Raucaque dimouit talibus ora ſonis.
Hæc loca deſertas vidi ſine mœnibus herbas,
Paſcebat paucos vtraq; ripa boues.
Et, quem nunc gentes Tyberim noruntq;, timentq;
Tunc etiam pecori deſpiciendus eram.
Arcadis Euandri nomen tibi ſæpè refertur,
Ille meas remis aduena torſit aquas.
Venit & Alcides turba comitatus Achiua,
Albula, ſi memini, tunc mihi nomen erat.
B *Excipit hoſpitio iuuenem Palantius Heros,*
Et tandem Caco debita pœna fuit.
Victor abit, ſecumq; boues Erytheida prædam
Abſtrahit, at comites longius ire negant.
Magnaq; pars horum deſertis manſit in agris,
Montibus his ponunt ſpemq; laremq; ſuum.
Sæpè tamen patriæ dulci tanguntur amore,
Atq; aliquis moriens hoc breue mandat opus.
Mittite me in Tyberim, Tyberinis vectus in vndis
Littus ad Inachium puluis inanis eam.
Diſplicet heredi mandati cura ſepulchri,
Mortuus Auſonia conditur hoſpes humo.
Scirpea pro domino in Tyberim iactatur imago,
Vt repetat Graias per freta longa domos.

Eodem die Mercatorum feſtus erat, quòd eo die Mercurij ædes dedicata, vt Liu. anno CCLIX. Atq; è Mercurij fonte, ad portam Capenam mercatores aſpergebant, ſe laureo termite immerſo, vberioris quæſtus gratia. Ouidius:

Templa tibi poſuêre Patres ſpectantia Circum
Idibus, ex illo eſt hæc tibi ſacra dies.
Te quicunq; ſuas profitentur vendere merces,
Thure dato tribuas vt ſibi lucra, rogant.
Eſt aqua Mercurij portæ vicina Capenæ,
C *Si iuuat expertis credere, numen habet.*
Huc venit incinctus tunica mercator, & vrna
Purus ſuffuſa, quam ferat, haurit aquam.
Vda fit hinc laurus, lauro ſparguntur ab vda
Omnia, quæ dominos ſunt habitura nouos.
Spargit & ipſe ſuos lauro rorante capillos,
Et peragit ſolita fallere voce preces.
Ablue præteriti periuria temporis inquit,
Ablue præterita perfida verba die.
Siue ego te feci teſtem, falſoue citaui
Non audituri numina vana Iouis
Siue Deum prudens alium, diuámue feſelli,
Abſtulerint celeres improba verba noti
Et pereant veniente die periuria nobis,
Ne curent ſuperi, ſi qua locutus ero.
Da modo lucra mihi, da facto gaudia lucro,
Et face vt emptori verba dediſſe iuuet.
Talia Mercurius poſcentes ridet ab alto,
Se memor Ortygias ſurripuiſſe boues.

XIII. Kalend. Iunij Agonalia ſiue Agonia erant, de quibus Kalendarium: E. AGON. NP. id eſt, AGONIA, ſiue AGONALIA, Nefaſtus primò. Ouidius:

Ad Ianum redeat, qui quærit Agonia quid ſint,
D *Quæ tamen in Faſtis hoc quoq; tempus habent.*

De AGONIIS ſiue Agonalibus diximus ſuprà.

X. Kalend. Iunij, Tubiluſtria erant, quorum ita meminit Kalendarium: G. TVB. NP. hoc eſt, TVBILVSTRIA, Nefaſtus primò. De his diximus in Martio. Ouidius:

Proxima Vulcani lux eſt, quam luſtria dicunt,
Luſtrantur puræ, quas facit ille, tubæ.

Sequenti die, qui eſt XXIV. Maij, Latinè IX. Kalend. Iunij dicitur, erat Regifugium alterum, de quo ita Kalendarium: Q. REX. C. F. hoc eſt, QVANDO REX COMITIAVIT. FAS: quæ verba, quomodo ſint intelligenda & qui ritus, quæue cerimoniæ huius diei fuerint, etiam in Martio docuimus. Ouidius:

E *Quatuor inde notis locus eſt, quibus ordine lectis,*
Vel mos ſacrorum, vel fuga Regis ineſt.

IIX. Kalend. Iunij, qui eſt XXV. Maij, dies erat Conſecrationis ædis Fortunæ publicæ, cuius ita meminit Ouidius:

Nec te prætereo populi Fortuna potentis
Publica, cui templum luce ſequente datum eſt. De Fortuna Publica diximus libro harum Antiquitatum ſecundo, quæ inde repetantur. Atq; tantū etiam de menſe Maio: ſequitur Iunius.

De menſe Iunio, & diebus in eo Feſtis CAP. X.

DE hoc menſe ita ſcribit Macrobius libro Saturnaliorum 1. cap. 12. Iunius Maiū ſequitur
F aut ex parte populi (vt diximus) nominatus, aut (vt Cingius arbitratur) quòd Iunonius apud Latinos antè vocitatus, diuq; apud Aricinos, Prænestinosq; hac appellatione in faſtos relatus ſit: adeò vt (ſicut Niſus in Commentarijs Faſtorum dicit) apud maiores quoque noſtros hæc appellatio menſis diu manſerit: ſed pòſt, detritis quibuſdam literis, ex Iunonio Iunius dictus ſit. Nam & ædes Iunoni Monetæ Kal. Iunijs dedicata eſt. Nonnulli putauerunt Iunium menſem à Iunio Bruto, qui primus Romæ Conſul factus eſt, nominatū: quod hoc menſe, id eſt, Kalendis Iunijs, pulſo Tarquinio, ſacrum Carnæ Deæ in Cælio monte voti reus fecerit, &c. Hæc Macrobius, quibus verbis triplicem huius appellationis rationem indicat, vel, quòd dictus ſit Iunius à iunioribus, ſicut Maius à maioribus: vel à Iunone, vel à Iunio Bruto, primo Romanorum Conſule. Priores duas cauſas etiam Ouidius agnoſcit. Quod enim à Iunone
G dicatur, ipſamet Iuno multis verſibus Ouidium docet ita exorſa:

Ne tamen ignores, vulgiq; errore traharis,
Iunius a noſtro numine nomen habet. Et pòſt:
Nec tamē hunc nobis tantummodò præſtat honorē
Roma, ſuburbani dant mihi munus idem.
Inſpice quos habeat nemoralis Aricia faſtos,
Et populus Laurens, Lauiniumq; meum

Eſt illuc menſis Iunonius, inſpice Tybur, A
Et Præneſtinæ mœnia ſacra Deæ.
Iunonale leges tempus, nec Romulus illas
Condidit, at noſtri Roma nepotis erat.

Sic etiam Feſtus: Iunium menſem dictum putant à Iunone, ijdem ipſum dicebant Iunonium, & Iunonialem. De altera cauſa, quam Macrobius priori loco recitat, Ouidius paulò aliter ſcribit. Inducit enim Heben Herculis vxorem, quæ eadem Iuuentas eſt, contendentem, à ſuo nomine hunc menſem appellationem accepiſſe, idque duplici ratione: vel propter maritum Herculem, qui benemeritus de ea regione ſit, vbi poſtea condita eſt Roma, quòd eam Caci latrocinijs expurgârit: vel propter iuuenes, alteram populi partem, quibus ea præſit. Verba Hebes apud Ouidium ſunt:

Quid graue, ſi titulum menſis Romane dediſti B
Herculis vxori, poſteritasq; memor?
Hæc quoq; terra aliquid debet mihi nomine magni
Coniugis, huc captas appulit ille boues.
Hic malè defenſus flammis, & dote paterna
Cacus Auentinam ſanguine tinxit humum.
Ad propiora vocor, populum digeſſit ab annis
Romulus in partes, diſtribuitq; duas.
Hæc dare conſilium, pugnare paratior illa eſt,
Hæc ætas bellum ſuadet, at illa gerat.
Sic ſtatuit, menſesq; nota ſecreuit eadem
Iunius eſt iuuenum, qui fuit antè, ſenum.

His etiam aliam addit rationem, qua dictum Iunium putat, quaſi Vnium ſiue Iungium, à iunctis Romulo & Tatio Sabinorum Rege. Sic enim apud ipſum:

Concordia vbi narrauit Tatiũ, fortemq; Quirinũ.
Binaq; cum populis regna coiſſe ſuis,
Et lare communi ſoceros, generosq; receptos,
His nomen iunctis Iunius, inquit, habet.

Ioannes Goropius Becanus in Cronijs auctor eſt, Iunium menſem à fauore nominatum, quòd in eo fauurem terræ ſentire incipiamus, fructibus iam ſe ad edendum offerentibus: dici autem Iunium, quaſi Gunium à Germanica voce Jungen/ vel Gunnen/ quod Latinis fauere ſignificat. Hic menſis qui in Mercurij tutela erat, ex Romuli & C. Iulij Cæſaris XXX. ex Numæ autem Pompilij conſtitutione XXIX. dierum fuit. C

DE DIEBVS MENSIS IVNII FESTIS.

H. K. IVN. N. Hoc eſt, Kalendæ Iunij, Neſaſtus. Hic nullius diei feſti, aut ſacri hoc die peracti, ſit mentio in Kalendario.

VI. Nonas Iunias, qui eſt dies eius menſis ſecundus, feriæ erant Martis, Carnæ, Monetæ: quarum ita meminit Kalendarium, quòd à Paulo Manutio, & Huberto Goltzio in lucem datum eſt. D Illud enim, quod Benedicto Aria curante editum eſt, de iis nihil habet:

A. F. MAR. CAR. MONET. hoc eſt, Marti, Carnæ, Monetæ. Ab Ouidio & Macrobio hæc ſacra, ad Kalendas Iunij referuntur.

De Martis ſacro, quod Kalendis Iunij in templo eius extra portam Capenam peractum fuerit, ita Ouidius:

Lux eadem Marti feſta eſt, quem proſpicit extra
Appoſitum tectæ porta Capena viæ.

De ſacrificio Carnæ Deæ Macrobius libro 1. Saturnaliorum, capite 12. cum monuiſſet, alios ſcripſiſſe, Iunium menſem à Iunio Bruto, primo pòſt exactos Reges Conſule, dictum, eaoſam E hanc ſubijcit: quod ſcilicet is hoc menſe, id eſt, Kalendis Iuniis, pulſo Tarquinio, ſacrom Carnæ Deæ in Cœlio monte voti reus fecerit. Hanc, inquit, Deam vitalibus humanis præeſſe credunt. Ab ea denique petitur, vt iecinora, & corda, quæque ſunt intrinſecus viſcera, ſalua conſeruet. Et quia curdis beneficio, cuius diſsimulatione Brutus habebatur idoneus emendationi publici ſtatus, extitit, hanc Deam, quæ vitalibus præeſt, templo ſacrauit. Cui pulte fabaria, & larido ſacrificatur, quòd vires maximè his rebus corporis roborentur. Nam & Kalendæ Iuniæ Fabariæ vulgo vocantur: quia hoc menſe adultæ fabæ diuinis rebus adhibentur. Hactenus Macrobius. Ouidius libro ſexto Faſtorum, cum multa de hac Dea dixiſſet, quæ nam illa fuerit, & quod eius munus ſit, quæ apud Ouidium ipſe leges, paulò aliam eius cultus rationem, atque Macrobius, annutat, cuius verſus hi ſunt: F

Pinguia cur illis guſtentur larda Kalendis,
Mixtaq; cum calida ſit faba farre rogas?
Priſca Dea eſt, aliturq; cibis, quibus ante ſolebat,
Nec petit aſcitas luxurioſa dapes.
Priſcis adhuc illis populus ſine fraude natabat,
Oſtreaq; in conchis tuta fuêre ſuis.
Nec Latium norat, quam præbet Ionia diues,
Nec quæ Pygmæo ſanguine gaudet auis.
Et præter pennas nihil in Pauone placebat,
Nec tellus captas miſerat ante feras.
Sus erat in precio, cæſa ſue feſta colebant,
Terra fabas tantum, duraq; farra dabat.
Quæ duo mixta ſimul ſextis quicunq; Kalendis
Ederit, huic lædi viſcera poſſe negant, &c.

De Conſecratione templi Iunonis Monetæ idem Ouidius:

Arce quoque in ſumma Iunoni templa Monetæ,
Ex voto memorant facta Camille tuo. G

Et Macrobius in verbis, quæ paulò antè à nobis citata ſunt: Nam & ædes Iunoni Monetæ Kalendis Iunijs dedicata eſt.

Hoc eodem die & Tempeſtatis delubrum conſecratum, de quo Ouidius:

Te

A *Te quoq; Tempeſtas meritam delubra fatemur,*
Cum penè eſt Corſis obruta claſſis aquis.

Pridie Nonas Iunias ſacrum fiebat Bellonæ, cui eo die templum conſecratum erat, Ouidio teſte, cuius hæc ſunt:

Mane vbi bis fuerit, Phœbus iterauerit ortus,
Factaq; erit poſito rore bis vda ſeges:
Hac ſacrata die Thuſco Bellona duello
Dicitur, & Latio proſpera ſemper adeſt.
Appius eſt auctor, Pyrrho qui pace negata,
Multum animo vidit, lumine captus erat.
Proſpicit à tergo ſummum breuis area Circum,
Eſt vbi non paruæ parua columna notæ,
Hinc ſolet haſta manu belli præuuncia mitti,
In Regem & gentes cum placet arma capi.

B Quibus verò cerimoniis Sacerdotes eius ſacrum ipſi fecerint, pluribus expoſui libro 2. cùm de Bellona agerem, quæ hic repete.

Eodem die etiam Herculi ædes in Circo poſita eſt: de qua Ouidius:

Altera pars Circi cuſtode ſub Hercule tuta eſt,
Quod Deus Euboico carmine munus habet.

Nonis Iunij ſacrum fiebat Dio Fidio, de quo Ouidius:

Quærebam Nonas Sancto, Fidióne referrem,
An tibi Semipater, tunc mihi Sanctus ait:
Cuicunque ex illis dederis, ego munus habebo,
Nomina terna fero, ſic voluêre Cures.
Hunc igitur veteres donârunt æde Sabini,
Inq; Quirinali conſtituêre iugo.

C VII. Id. Iunij Piſcatorij ludi peragebantur, quorum ſic meminit Ouidius:

Tertia poſt Nonas remouere Lycaona Phœbe
Fertur, & à tergo non habet Vrſa metum.
Tunc ego me memini ludos in gramine Campi
Aſpicere, & dici lubrice Tybri tuos.
Feſta dies illis, qui lina madentia ducunt,
Quiq; tegunt paruis æra recurua cibis, &c.

Feſtus: Piſcatorij ludi vocantur, qui quotannis menſe Iunio trans Tyberim fieri ſolent, à Prætore vrbano pro Piſcatoribus Tyberinis, quorum quæſtus non in macellum peruenit, ſed ferè in aream Vulcani, quòd id genus piſciculorum viuorum datur ei Deo pro animis humanis.

VI. Id. Iunij ſacrum fiebat Menti in Capitolio, cui eo die ædes conſecrata. Sic n. Kalendariũ: G. N. MENTI IN CAPITOLIO.

D De æde Mentis, quo tempore, qua cauſa, & à quibus vota & conſecrata ſit, libro ſecundo ex Liuio docuimus. Ouidius:

Mens quoq; numẽ habet, Mentis delubra videmus
Vota, metu belli perfide Pœne tui.
Pœne rebellaras, & leto Conſulis omnes
Attoniti Mauras pertimuêre manus.
Spem metus abſtulerat, cum Menti vota Senatus
Suſcipit, & melior protinus illa venit.
Aſpicit inſtantes mediis ſex lucibus Idus
Illa dies, qua ſunt vota ſoluta Deæ.

V. Idus Iunij feriæ erant Veſtæ, quarum ſic meminit Kalendarium: H. VEST. N. FER. VESTAE. quod ſic interpretantur, Veſtalia, Nefaſtus, Feriæ Veſtæ.

VESTALIA dies inquit Varro, vt Virgines Veſtales Veſtæ ſacrificent. Sex Pompeius Feſtus. Penus vocatur locus intimus in æde Veſtæ, tegetibus ſeptus, qui certis diebus circa Veſtalia aperitur. Ij dies religioſi habentur, &c. De ſacrificio Veſtæ diximus ſuprà. Hoc autem E die, cùm conuiuia paſsim ante focos agitarentur, cibi etiam Virginibus Veſtalibus à ciuibus mittebantur Deæ Veſtæ libandi: & aſini floribus coronati, atque è pane veluti monilia quædam gerentes circumducebantur per vrbem: molæ item ſertis & floribus ornabantur, & quieſcebant. Quarum cerimoniarum & rituum cauſas Ouidius diligenter inquirit & explicat, videlicet, quòd olim nullus molarum vſus fuerit, ſed farra ſolummodò in furnis, Veſtæ, hoc eſt, ignis beneficio torreri conſueuerint, indeque mos ſeruatus fuerit, vt hoc die, & foci & Domina focorum, quæ Veſta eſt, à Piſtoribus colerentur: & aſini, qui ſcilicet primis temporibus Veſtæ beneficio immunes à circumagendis molis eſſent, cùm nullus earum Romæ vſus eſſet, vacarent, & feriarentur. Cur autem iidem aſini floribus coronati panes ex collo depen- F dente geſtare ſolerent, hanc rationem affert, quia ſcilicet aſini Sileni clamore Veſta è ſomnis excitata, inſidias & libidinem Priapi effugiſſet. Sed præſtat Ouidij verſus recitare. Sic ergò ſcribit:

Ante focos olim ſcamnis conſidere longis
Mos erat, & menſæ credere adeſſe Deos.
Nunc quoque cum fiunt antiquæ ſacra Vacunæ,
Ante Vacunales ſtantq; ſedentq; focos.
Venit in hos annos aliquid de more vetuſto,
Fert miſſos Veſtæ pura patella cibos.
Ecce coronatis panis dependet aſellis,
G *Et velant ſcabras florida ſerta molas.*
Sola prius furnis torrebant farra coloni,
Et fornacali ſunt ſtata ſacra Deæ.
Suppoſitum cineri panem focus ipſe parabat,
Strataq; erat tepido tegula quaſſa ſolo.
Inde focum ſeruat piſtor, dominamq; focorum,
Et quæ pumiceas verſat aſella molas.
Prætereà referã necne tuum rubicunde Priape
Dedecus? eſt multi fabula plena ioci.
Turrigera frontem Cybele redimita corona
Conuocat æternos ad ſua feſta Deos.
Conuocat & Satyros, & ruſtica numina Nymphas,
Silenus, quamuis nemo vocârat, adeſt.
Nec licet, & longum eſt, epulas narrare Deorum,
In multo nox eſt peruigilata mero.

Dij temerè errabant, in opacæ vallibus Idæ
Pars iacet, & molli gramine membra leuat.
Hi ludunt, hos ſomnus habet, pars brachia nectũt,
Pars viridem celeriter pede pulſat humum.
Veſta iacet, placidamq́; capit ſecura quietem,
Sicut erat poſitum ceſpite fulta caput.
At ruber hortorum cuſtos, Nymphasq́; Deasq́;
Captat, & errantes fertq́; refertq́; pedes.
Aſpicit & Veſtam, dubiũ eſt, Nymphámne putarit,
An ſcierit Veſtam, ſciſſe ſed ipſe negat.
Spem capit obſcenam, furtimq́; accedere tentat,

Et fert ſuſpenſos corde micante gradus. A
Forte ſenex, quo vectus erat, Silenus aſellum
Liquerat ad ripas lene ſonantis aquæ.
Ibat vt inciperet longi Deus Helleſponti,
Intempeſtiuo cum rudit ille ſono.
Territa voce graui ſurgit Dea conuolat omnis
Turba, per infeſtas effugit ille manus.
Lampſacos hunc ſoli ſolita eſt mactare Priapo,
Apta aſini flammis indicis exta damus.
Quem tu diua memor de pane monilibus ornas,
Ceſſat opus, vacuæ conticuère molæ. B

Veſtalibus matronæ nudis pedibus ad Veſtæ templum ibant, cuius moris cauſam hanc affert Ouidius, quam ſe à matrona quadam accepiſſe dicit, quòd olim ea parte lacunæ fuiſſent, ita vt ſicco pede templum Veſtæ adiri non potuerit: nudis igitur pedibus matronas acceſsiſſe, id quod & poſtea, ſiccatis iam lacunis in memoriam vetuſtatis obſeruarint. Ouidij verſus, quia multi ſunt, non libet adſcribere.

Hoc etiam die, ſiue, vt alijs placet, præcedenti Ioui Piſtori ara in Capitolio poſita eſt, de qua Ouidius pluribus verſibus, quos ab ipſo petes. Lactantius: Quo tempore Galli Capitolium obſidebant, Ioui Piſtori ara poſita fuit, quod Romanos Duces in quiete monuiſſet, vt ex omni frumento, quod haberent, panem facerent, & in hoſtium caſtra iactarent, eoque facto ſoluta eſt obſidio, deſperantibus Gallis, inopia ſubigi poſſe Romanos. Vide etiam Plutarchum & alios. C

Hoc die D. Iunius Brutus vlteriorem Hiſpaniam ſubegit. & M. Craſſus cum exercitu a Parthis cæſus eſt, de quibus præter Ouidium, epitome Liuij lib. 56. & 106. Appianus in Parthico. Plutarchus in M. C[illegible], & Iuſtinus lib. 41. & 42. In primis Carolus Sigonius in Faſtorum Cõmentarijs.

III. Idus Iunij, MATRALIA erant, quorum ſic meminit Kalendarium.

B. MATR. N. Hoc eſt, Matralia, Nefaſtus.

MATRALIA Matris Matutæ feſta, inquit Feſtus. Quæ fuerit Mater Matuta, libro 2. harum Antiquitatum expoſuimus. Ritus ſacrorum huius Deæ hic erat: aditu templi eius ſeruæ prohibebantur, vnam duntaxat matronæ introducebant, & colaphos genis [illegible] quod fieri ex æmulatione huius Deæ aduerſus maritum Plutarch. arbitratur. Cum enim ſuſpicata ea eſſet, maritũ amare ancillã, in inſaniã prolapſa, filiũ perdidit, vnde hic ritus ſeruatus, vt ancillæ prorſus D ab eius ſacro arcerentur. In huius etiam Deę ſacrificio, matronę ſororum liberos pro ſuis in vlnas accipiebant, eisq. bona precabantur. Deniq. ea agebant, quæ Bacchi nutricibus & calamitatibus, in quem Ino propter Pellicem, venit, conuenirent. Plutarch. in Camillo, item in Quæſtionib. Romanis, quæſtione 16. & 17. Libum quo ei ſacrum fiebat, teſtuaceum dicebatur, atteſtante Varrone, qui libro 4. de lingua Latina ſic ſcribit: Teſtuatium, quod in caſtu caldu, vel vt alij legunt, teſte calda coquebatur: vt etiam nunc Matralibus id faciunt matronæ. De huius Deæ ſacris ita Ouid.

Ita bonæ matres, veſtrum Matralia feſtum,
Flauaq́; Thebanæ reddite liba Deæ.
Pontibus & magno vincta eſt celeberrima Circo
Area, quæ poſito de boue nomen habet.
Hac ibi luce ferunt Matutæ ſacra parenti
Sceptriferas Serui templa dediſſe manus.
Quæ Dea ſit, quare famulas a limine templi
Arceat: arcet enim, libaq́; toſta petit.
Bacche racemiferos, hedera redimite capillos,
Si domus illa tua eſt, dirige vatis opus.

Et pauló pòſt:

Hoſpita Carmentis fidos intraſſe Penates
Diceris, & longam depoſuiſſe famem.
Liba ſua properata manu Tegeæa ſacerdos.
Traditur, & ſubitò cocta dediſſe foco.

Nunc quoq; liba iuuant feſtis Matralibus illam,
Ruſtica ſedulitas gratior arte fuit.

Et rurſum:

Cur vetet ancillas accedere, quæritis? odit, E
Principiumq́; odij, ſi ſinat ipſa canam.
Vna miniſtrarum [illegible] eſt Cadmea tuarum,
Sæpe ſub amplexus coniugis ire tui.
Improbus hanc Athamas furtim dilexit, ab illa,
Comperit agricolas ſemina toſta dari.
Ipſa quidem feciſſe negat, [illegible] fama recepit:
Hoc eſt, cur odio ſit tibi ſerua manus.
Non tamen hanc pro ſtirpe ſua pia mater adoret
Ipſa parum felix viſa fuiſſe parens.
Alterius prolem melius mandabitis illi, F
Vtilior Baccho quàm fuit illa ſibi.

Eodem die P. Rutilius Conſul cum L. Iulio Cæſare, anno V.C. IↃCLXIV. in bello Marſico, ſiue ſociali perijt, epitoma Liuij LXXIII. Appianus libro I. bellorum ciuilium. Erat hoc die etiã feſtum Fortunæ Seiæ ſcilicet, vti Antonius Fanenſis arbitratur, de qua nos ſuprà diximus, in cuius templo ſignum erat Seruij Tullij regis toga contectum, cuius rei cauſas Ouidius inquirẽs, tres recitat, vel quod Seruius à Fortuna amatus ſit, ac deinde Deam puduerit homini ſuccubuiſſe, ideoque velatum voluerit eius ſimulachrum: vel, quòd Seruij morte confuſa plebs mœrore, & deſiderio amiſsi Regis, cum imaginem eius intuens, à lachrymis temperare non poſſet, eam velauerint, vt lachrymis modum adhiberent: vel, quòd ipſi Manes Seruij voluerint ſimulachrum iſtud tegi, ne aſpicere cogeretur ſceleratam filiam Tulliam. Idem ſimulachrum, orto aliquando G incendio, & crematis, conſumptisque reliquis omnibus, quæ in eo templo aſſeruabantur, ſolum nulla accepta labe permanſiſſe, Ouidius & Dionyſius ſcribunt. De hoc Fortunæ feſto & Seruij in eius Deæ templo ſimulachro ita Ouidius:

Lux

A *Lux eadem Fortuna tua eſt, autorq́; locusq́;,*
Sed ſuper iniectus quis latet iſte togis?
Seruius eſt, & conſtat enim, ſed cauſa latendi
Diſcrepat, & dubium me quoq́; mentis habet.
1. *Tum Dea furtiuos timidè profitetur amores,*
Cæleſtemq́; homini concubuiſſe pudet.
Arſit enim magna correpta cupidine Regis,
Cæcaq́; in hoc vno non fuit illa viro.
Nocte domum parua ſolita eſt intrare feneſtra,
Vnde feneſtralis nomina porta tenet.
Nunc pudet, & vultus velamine cælat amatos,
Oraq́; ſunt multa regia tecta toga.
2. *An magis eſt verum, poſt Tullij funera plebem*
Confuſam placidi morte fuiſſe Ducis?
Nec modus vllus erat, creſcebat imagine luctus,
Donec eum poſitis occuluere togis.
3. *Tertia cauſa mihi ſpacio maiore canenda eſt,*
Nos tamen adductos intus agemus equos.

Et infrà de Tullia ingreſſa templum Fortunæ à parente conſtructum loquutus, hæc ſubijcit:

B *Signum erat in ſolio reſidens ſub imagine Tullij,*
Dicitur hoc oculis oppoſuiſſe manum.
Et vox audita eſt, vultus abſcondite noſtros,
Ne natæ videant ora nefanda meæ.
Veſte data tegitur, vetat hanc Fortuna moueri,
Et ſic e templo eſt ipſa locuta ſuo.
Ore reuelato cum primum luce patebit
Seruius, hæc poſiti prima pudoris erit.
Parcite matronæ vetitas attingere veſtes,
Sollennes ſatis eſt voce mouere preces.
Sitq́; caput ſemper Romano tectus amictu,
Qui rex Romana ſextus in Vrbe fuit.
Arſerat hoc templum, ſigno tamen ille pepercit
Ignis, opem nato Mulciber ipſe tulit, &c.

Eodem etiam die Concordiæ ædes à Liuia conſtructa & dedicata eſt, de qua nos libro ſecundo diximus. Ouidius:

Te quoq́; magnifica Concordia dedicat æde
C *Liuia, quam caro præſtitit illa viro.*
Diſce tamen venturis ætas, vbi Liuia nunc eſt
Porticus, immenſæ tecta fuère domus.
Vrbis opus domus vna fuit, ſpaciumq́; tenebat,
Quo breuius muris oppida multa tenent.
Hæc æquata ſolo eſt nullo ſub crimine regni,
Sed quia luxuria viſa nocere ſua eſt.
Suſtinuit tantas operum ſubuertere moles,
Totq́; ſuas heres perdere Cæſar opes.

Idibus Iunij ædes Ioui inuicto conſecrata & dedicata fuit, de qua ſic Ouidius:

Idibus Inuicto ſunt data templa Ioui.

Iiſdem erant Minuſculæ Quinquatrus, de quibus ita ſcribit Varro lib. 5. de Ling. Lat. Quinquatrus Minuſculæ dictæ Iuniæ Idus, ab ſimilitudine maiorum, quod tibicines tum feriati per vrbem vagantur, & conueniunt ad ædem Mineruæ. Feſtus: Minuſculæ Quinquatrus appellabantur Idus Iuniæ, quod is dies feſtus erat tibicinum, qui Mineruam colebant. De origine rituum,
D qui à Tibicinibus Quinquatribus hiſce minuſculis obſeruabantur, ita Liuius lib. 9. Eiuſdem (inquit) anni rem dictu paruam præterirem, niſi ad religionem viſa eſſet pertinere. Tibicines prohibiti à proximis Cenſoribus erant in æde Iouis veſci, quod traditum antiquitùs erat. Ægrè paſſi Tibur vno agmine abierunt, adeo, vt nemo in Vrbe eſſet, qui ſacrificijs præcineret. Eius rei religio tenuit Senatum, legatosq́; Tibur miſerunt, vt darent operam, vt hi homines Romanis reſtituerentur. Tiburtini benignè polliciti, primùm accitos eos in Curiam hortati ſunt, vt reuerterentur Romam: poſtquàm pelli nequibant, conſilio haud abhorrente ab ingenijs hominum eos aggrediuntur. Die feſto alij alios per ſpeciem celebrandarum cantu epularum cauſa inuitant, & vino, cuius auidum genus eſt, oneratos ſopiunt, atque ita in plauſtra vinctos conijciunt, ac Romam deportant, nec prius ſenſere, quàm plauſtris in foro relictis, plenos crapula eos lux oppreſ-
E ſit: tunc concurſus populi factus, impetratoq́; vt manerent, datum, vt triduum quotannis ornati (veſtibus ſcilicet floridis, & muliebribus, & capite perſonis tecto, quod Valerius & alij tradunt) cum cantu, atque hac, quæ nunc ſolennis licentia, per Vrbem vagentur, reſtitutumq́; in æde veſcendi ijs, qui in ſacris præcinerent. Hæc Liuius. Eadem Val. Maximus lib. 2. cap. 5. Plutarchus Quæſtionibus Romanis, quæſtione 55. & Ouidius libro 6. Faſtorum. paulò aliter hæc narrant. Qui etiam Plutarchus hunc ritum Idibus Ianuarijs obſeruatum fuiſſe ſcribit, non rectè opinor. Verſus Ouidij ſunt.

Et iam Quinquatrus iubeor narrare minores,
Nunc ades, ô cœptis flaua Minerua meis.
Cur vagus incedit tota tibicen in vrbe?
F *Quid ſibi perſonæ, quid toga longa, volunt?*
Sic ego, ſic poſita Tritonia cuſpide dixit,
Poſſem vtinam doctæ verba referre Deæ.
Temporibus veterum tibicinis vſus auorum
Magnus, & in magno ſemper honore fuit.
Cantabat fanis, cantabat tibia ludis,
Cantabat mœſtis tibia funeribus.
Dulcis erat mercede labor: tempusq́; ſecutum eſt,
Quod ſubitò gratæ frangeret artis opes.
Adde quod Ædilis, pompa qui funeris irent,
G *Artifices ſolos iuſſerat eſſe decem.*
Exilio mutant vrbem, Tiburq́; recedunt,
(Exilium quodam tempore Tibur erat.)
Quæritur in ſcæna caua tibia, quæritur aris,
Ducit ſupremos nænia nulla choros.
Seruus erat quidam quantolibet ordine dignus
Tybure, ſed longo tempore liber erat.
Rure dapes parat ille ſuo, turbamq́; canoram
Conuocat, ad feſtas conuenit illa dapes.
Nox erat & vinis oculiq́; animiq́; natabant,
Cum præcompoſito nuncius ore venit.
Atq́; ita, quid ceſſas conuiuia ſoluere dixit?
Victor vindictæ iam venit ecce tuæ.
Nec mora conuiuæ valido titubantia vino
Membra mouent, dubij ſtantq́;, labantq́; pedes.
At Dominus, diſcedite ait, plauſtroq́; morantes
Suſtulit, in plauſtra ſirpea lata fuit.
Alliciunt ſomnos tempus, motusq́;, merumq́;,
Potaq́; ſe Tibur turba redire putat.
Iamq́; per Exquilias Romanam intrauerat vrbem,
Et manè in medio plauſtra fuère foro.

Callidus vt poſſet ſpecie, numeroq́ Senatum A
Fallere, perſonis imperat ora tegi.
Admiſcetq́ alios, & vt hunc tibicina cœtum
Augeat, in longis veſtibus ire iubet.
Sic reduces bene poſſe tegi, ne forte notentur,
Contra collegæ iuſſa rediſſe ſui.
Res placuit, cultuq́ nouo licet Idibus vti,
Et canere ad veteres verba iocoſa modos.

XVII. Kalendas Iulias, ſiue Sextiles, qui eſt dies menſis Iunij xv. in Kalendario notatus eſt: Q. S T. D. F. hoc eſt, Quando ſtercus delatum fas.

Dies qui vocatur ſic: QVANDO STERCVS DELATVM FAS. (inquit Varro lib. 5. de Lingua Latina) ab eo appellatus, quòd eo die ex æde Veſtæ ſtercus euerritur, & per Capitolinum cliuum in locum defertur certum. Feſtus, quemadmodum Ioſephus Scaliger reſtituit: QVANDO STERCVS DELATVM, FAS, eodem modo in Faſtis notatur dies, qui talis eſt, vt ædis Veſtæ purgetur, ſtercusque in cliuum Capitolinum deferatur, cùm id factum ſit, tum eſt Prætori fas. Idem in voce Stercus: Stercus ex æde Veſtæ XVII. Kalendas Iulias defertur in angiportum medium ferè cliui Capitolini, qui locus clauditur porta ſtercoraria. Tantæ ſanctitatis maiores noſtri eſſe iudicauerunt. Ouidius: B

Tertia lux veniet, qua tu Dodona Thyene
Stabis Agenoreæ fronde videnda bouis.
Hæc eſt illa dies, qua tu purgamina Veſtæ
Tybri per Hetruſcas in mare mittis aquas.

XIV. Kalend. Iulias, ſiue Sextiles Palladi in Auentino ſacrum fiebat, de quo Ouidius:

Iam ſex & totidem luces de menſe ſuperſunt,
Huic vnum numero tu tamen adde diem.
Sol abit è Geminis & Cancri ſigna rubeſcunt,
Cœpit Auentina Pallas in arce coli.

Sequenti die, qui eſt XIII. Kalendas Iulias, Summano templum poſitum fuit, de quo idem Ouidius: C

Iam tua Laomedon oritur nurus, ortaq́ noctem
Pellit, & è pratis cana pruina fugit.
Reddita quiſquis is eſt, Summano templa feruntur,
Tu cum Romanis Pyrrhe timendus eras.

IX. Kal. Iulias, Dies ater erat, quod Ouidius his verſibus notat:

Non ego te, quamuis properabis vincere Cæſar,
Si vetat auſpicium, ſigna mouere velim.
Sint tibi Flamminius, Thraſymenaq́ littora teſtes,
Per volucres æquos multa monere Deos.
Tempora ſi veteris quæris temeraria damni,
Quartus ab extremo menſe bis ille dies.

Hiſtoriam illam, quam Ouidius indicat, lege apud Liuium lib. 22. Val. Maximum lib. 1. cap. 6. de Prodigijs, & Plutarchum in Fabio.

IIX. Kalend. Iulias Syphax à Maſaniſſa ſuperatus: item Haſdrubal ductu M. Liuij Conſulis & opera Claudij Neronis collegæ cæſus eſt, de quibus vide Liuium, Plutarchũ, Polybium, & Caroli Sigonij Commentarios Faſtorum. Ouidius: D

Poſtera lux melior, ſuperat Maſaniſſa Syphacem,
Et cecidit telis Haſdrubal ipſe ſuis.

Eodem die feſtum erat Fortis Fortunæ: de quo ſic Varro libro 5. de Lingua Latina. Dies Fortis Fortunæ appellatus à Seruio Tullio Rege, quòd is fanum Fortis Fortunæ, ſecundùm Tyberim, extra Vrbem dedicauit Iunio menſe. Donatus in Phormionem Terentij, hanc ædem trans Tyberim fuiſſe ſcribit, quo & pedibus iri per pontes, & per fluuium lyntribus vehi poterat. Colebant Fortem Fortunam, & hunc diem feſtum agebant ij, qui arte aliqua viuebant: vnde Columella ad Olitores: E

Et celebres Fortis Fortunæ dicite laudes.

Naues item coronatæ per Tiberim conuiuia agitabant. Ouidius:

Quàm citò venerunt Fortunæ Fortis honores,
Poſt ſeptem luces Iunius actus erit.
Ite, Deam læti fortem celebrate Quirites,
In Tyberis ripa munera regis habet.
Pars pede, pars etiam celeri decurrite cymba,
Ne pudeat potos inde redire domum.
Ferte coronatæ iuuenum conuiuia lintres,
Multaq́ per medias vina bibantur aquas.
Plebs colit hanc, quia qui poſuit, de plebe fuiſſe
Fertur, & ex humili ſceptra tuliſſe loco.
Conuenit & ſeruis, ſerua quia Tullius ortus
Conſtituit dubiæ templa propinqua Deæ.

V. Kalend. Iulij templum dedicatum Laribus, ad quod habitabant puellæ, quæ coronas texere conſueuerant. Ouidius: F

Lucifero ſubeunte Lares delubra tulerunt,
Hic vbi fit docta multa corona manu.

Eodem etiam die Iouis Statoris templum conditum, de quo Ouidius:

Tempus idem Statoris erit, quod Romulus olim
Ante Palatini condidit ora iugi.

IV. Kalend. Iulij templum in colle Quirinali dedicatum eſt. Ouidius:

Tot reſtant de menſe dies, quot nomina Parcis
Cùm data ſunt trabeæ templa Quirine tuæ.

Pridiè Kalendas Iulias templum Herculi & Muſis eſt conſecratum, de quo idem Ouidius:

Tempus Iulæis cras eſt natale Kalendis,
Pierides cœptis addite ſumma meis.
Dicite Pierides, quis vos addixerit iſti,
Cui dedit inuictas victa nouerca manus. G
Sic ego: ſic Clio, clari monimenta Philippi
Aſpicis, vnde trahit Martia caſta genus.

Plura de hoc Herculis & Muſarum templo, ſicuti etiam de templo Quirini, Iouis Statoris Lacium,

A rium, Fortis Fortunæ, & aliorum, diximus libro ſecundo, quæ hic repetantur. Atque de menſe
Iunio hactenus.

De menſe Iulio, & feſtis in eo diebus CAP. XI.

IN explicatione Faſtorum hactenus fuimus prolixiores, cùm multa nobis eò pertinen-
tia ſuppeditauerit Ouidius in ſuis Faſtorum libris, cuius auxilio iam deſtituti, erimus
multis partibus breuiores, cùm præter vetus Kalendarium, nihil quo iuuari poſsimus,
habeamus. Quod igitur ad hunc, qui ſequitur, menſem attinet, & In ordine ſeptimus
eſt, dictus is à primis temporibus fuit Quintilis, eò quòd quintus eſſet à Martio, quem Romu-
B lus anni principium fecerat: quod nomen etiam tum, cùm iam Numa Pompilius reliquis decem
menſibus à Romulo inſtitutis, duos alios, Ianoarium videlicet, & Februarium addidiſſet, & Ia-
nuarius primus anni menſis eſſet, retinuit. Poſtremis temporibus idem menſis Iulius appella-
tus fuit, à C. Iul. Cæſare, qui eo menſe natus ferebatur. Quæ omnia Macrob. lib. 1. Saturn. cap. 12.
ſic explicat: Sequitur Iulius, qui cùm, ſecundùm Romuli ordioationẽ Martio anni tenente prin-
cipium, Quintilis à numero vocaretur: nihilominus tamẽ etiam pòſt præpoſitos à Numa Ianua-
rium, ac Februarium, retinuit nomen, cùm non videretur iam quintus eſſe, ſed ſeptimus. Sed po-
ſtea in honorem Iulij Cæſaris Dictatoris, legem ferente M. Antonio, M. filio Coſ. Iulius appella-
tus eſt: quòd hoc menſe ad IV. Idus Quintilis, Iulius procreatus ſit. Hæc Macrobius. Dio quo-
que Hiſtoriarum libro 44. cùm honores Cæſari à Seoatu decretos commemorat, addit & hoc,
C quòd menſem, in quem Cæſaris natalis competebat, Iulium cognominauerint. Idem Suetooius
in ipſius vita, cap. 76. Plutarchus in Numa, & Cenſorinus de Die natali, tradunt. Feſtus: Iulium
menſem appellàrunt, quòd eo menſe dicitur Iulius natus. Factum hoc eſſe anno ab Vrbe condi-
ta IↃCCIX. C. Cæſare V. Coſ. cum M. Antonio. Sigonius ex eorum temporum hiſtorijs oſten-
dit. Hic menſis, qui in tutela Iouis erat, ſemper XXXI. dierum fuit, vti ex ijs, quæ initio huius libri
diximus, conſtat.

DE DIEBVS MENSIS IVLII FESTIS.

Kalendis Iulijs, ſiue Quintilibus nullum feſtum in Kalendario notatum eſt. Illud tamen de ijs
notatu videtur eſſe dignum, quod eo die migrationes ex ædibus apud veteres fieri coo ſueuerint:
D qui dies primus conductionum erat, vti ex Cic. lib. 2. epiſt. 3. ad Q. Fratr. Suetonio in Tiberio, &
Martiali cognoſcitor, qua de re multa ex Iuriſconſultis quoque congeſsit, & explicauit Antonius
Auguſtinus lib. 4. Emendat. atque opin. cap. 14. quem lege: item Beroaldi Comment. in Sueto-
nij Tiberium, cap. 15.

III. Nonas Poplifugia fuerunt, quorum ſic meminit Kalendarium: B. POPLIF. NP. hoc eſt,
Poplifugium, Nefaſtus.

Dies POPLIFVGIA, inquit Varro libro 5. de Lingua Latina, videtur nominatus, quòd eo
die repentè tumultu fugerit populus. Non multò enim pòſt hic dies, qoàm deceſſus Gallorum
ex Vrbe: & qui tum ſub Vrbe populi, vt Ficulneates, ac Fidenates, & finitimi alij, contra nos coo-
iuràrunt. Aliquot huius diei veſtigia fugæ in ſacreis apparent, de quibus rebus Antiquitatum li-
E bri plura referunt. Macrobius lib. 3. Saturnal. cap. 2. de Vitula Dea, quænam ea ſit, locutus, hæc
ſubijcit: Piſo ait Vitulam, Victoriam nominari. Cuius rei hoc argumẽtum profert, quod poſtri-
diè Nonas Iulias, re benè geſta, cùm pridiè populus à Thuſcis in fugam verſus ſit (vnde Populi-
fugia dicuntur) poſt victoriam certis ſacrificijs fiat vitulatio. Plutarchus in Romolo ſcribit, eum
diem, quo Romulus fato conceſſerit, ob conſternatum repentina Regis morte populum, Fugam
plebis appellari, ac Nonas Caprotinas, ſiue Capratinas: eoque die Romanos ex Vrbe ad Capræ
paludem exeuntes ſacrificare. Ad quod ſacrum dum exireot, eos multa viſitatorum nomioom
inclamare, veluti Marci, ac Caij, imitantes eam, quę tum acciderat, fugam, ac mutuam inuocatio-
nem cum timore ac tumultu factam. Quod etiam Dionyſius lib. 2. tradit.

Pridiè Nonas Quintiles Ludi Apollinares celebrabantur. ſic enim Kalendarium: C. N. LV-
F DI APOLLIN. hoc eſt, Nefaſtus. LVDI APOLLINARES. De his, ſicut & de reliquis, qui ſequun-
tur, dicemus libro ſequenti.

Nonis Quintilibus item Ludi celebrabantur, teſtante id Kalendario, qđ ſic habet: D. NON.
N. LVDI. hoc eſt, Nonæ, Nefaſtus, LVDI. Hæ Nooæ dicebantur Nonæ Caprotinæ, de quibus ita
ſcribit Varro lib. 5. de Lingua Latina: Nonæ Caprotinæ, qoòd eo die in Latio Iunoni Caprotinæ
mulieres ſacrificantur, & ſub caprifico faciunt, & è caprifico adhibent virgam. Ob hoc toga præ-
texta data eis. Macrobius libro 1. Saturnal. cap. 11. Nonis Iulijs diem feſtum eſſe ancillarum, tam
vulgò notum eſt, vt nec origo, nec cauſa celebritatis ignota ſit. Iunoni eoim Caprotinæ die illo
liberæ pariter, ancillæq; ſacrificant ſub arbore caprifico, in memoriam benignæ virtutis, quæ an-
cillarum animis pro conſeruatione publicæ dignitatis apparuit, &c. Et poſteà cùm recitaſſet hi-
G ſtoriam de memorabili iſto ancillarum Romanarum facto, quam nos libro 2. cùm de Iunone Ca-
protina ageremus, ex Macrobio citauimus, hæc ſubiungit: Memor beneficij Senatus, omnes an-
cillas manu iuſsit emitti: dotemque eis ex publico fecit, & ornatum, quo tunc erant vſæ, geſtare
conceſsit, diemq; ipſum Nonas Caprotinas nuncupauit, ab illo Caprifico, ex qua ſignum victo-

riæ ceperunt: ſacrificiumque ſtatuit annua ſolennitate celebrandum, cui lac, quod ex caprifico A
manat, propter memoriam facti præcedentis adhibetur. Plutarchus in Romulo & Camillo duas
diuerſas opiniones, cur hæ Nonæ Caprotinæ appellatæ & inſtitutæ ſint, recenſet, quarũ vna eſt,
quòd hoc die Romulus apud Capreæ paludem, concione habita repentè tempeſtate orta, diſpa-
ruerit: altera eadem eſt cum iſta, quam modò ex Macrobio recitauimus. Inter alia hæc ſcribit: Ro
mani facto in hoſtes inopinantes impetu, victoria potiti diem eum in rei memoriam feſtum cele-
brant: & à Caprifico Nonæ Capratinæ vocantur. Epulum autẽ præbẽt mulieribus extra Vrbem,
ſub vmbraculis ex ficuum frondibus contextis: ſeruæq; circumeuntes ludunt, deinde inuicem ſe
plagis, ac lapidum ictibus impetunt, quaſi tum quoque Romanis in prælio adfuerint, pugnanti-
busq; opem tulerint. Idem in Camillo: In memoriam facinoris iſtius ancillarum ſolenne illud fe-
ſtum agitur. Primò enim confertim exeuntes, multa communium ac tritorom apud Romanos B
nominum, vt ſunt, Caij, Marci, Lucij, & alia id genus inclamant: imitantes eam, quæ tum mutua
inter properandum fuit inuocatio. Deinde ancillæ elegãti habitu circumeunt, iocisq; obuios im-
petunt: eſt & pugna inter ipſas, quo indicatur, tum quoq; ipſas contra Latinos ſuis auxilio fuiſſe.
Cùm epulantur, ſedent ſub vmbraculis ex ficulnis frondibus contextis: & diem Nonas Caprati-
nas nuncupant: nimirum à Caprifico, à qua facem illam ardentem ſuſtulerat. Hæc Plutarchus.

Sequentibus diebus quinque ludi fuerunt celebrati, de quibus libro ſequenti agemus.

IV. Idus Quintileis C. Iul. Cæſaris natalis fuit, vti initio huius capitis meminimus.

III. Idus Quintileis LVDI CIRCENSES edebantur, de quibus poſtea.

Pridiè Idus Quintileis ita notatur in Kalendario: C. C. MERK. hoc eſt, Comitialis MER-
KATVS. ſic enim pleriq; interpretantur. Hubertus Goltzius in ſuo vberrimo Antiquitatis the- C
ſauro monet, conſiderandum eſſe, an non legendum ſit Merkurialia, ita vt intelligatur Mercurij
feſtum, ſicut Saturnalia Saturni, Vulcanalia Vulcani feſtum appellantur. Durabant autem hi
ſiue Merkatus, ſiue hæc Merkurialia vſque ad XV. Kal. Sextileis.

Eodem die ædes Fortunæ Muliebris dedicata eſt, de qua præter alios Scriptores vide 2. Anti-
quitatum librum.

Eidibus Quintilibus tranſuectio erat Equitum Rom. ab æde Honoris in Capitolium, de quo
Val. Maximus. Liuius lib. 9. extremo: Ab eodem (Q. Fabio) inſtitotum dicitur, vt equites Idibus
Quintilibus tranſueherentur. Ad quem lucum annotat Sigonius, Liuium videri id ſignificare,
de quo Plutarchus in Pompeio: ad ſedentes in furo Cenſores, vnumquemque equitem equum
ſuum adduxiſſe, & de ſtipendijs legitimis confectis interrogatos, rationem ijs reddidiſſe. Verùm D
videtur errare. Non enim inſtituit Q. Fabius equites trabeatos Idib. Iulij cenſeri, ſed tranſuehi, ſic
nimirum, vt equites Rom. Idibus Quintilis ab æde Honoris, equis inſidentes, & olea coronati in
Capitolium tranſirent. Ita enim Liuium & Valerium expreſsè interpretatus eſt Aurelius Victor
(quem libri de Viris illuſtribus auctorem Andreas Schottus prodidit) vbi de Q. Fabio Rulliano
ad hunc modum legitur: Hic primus inſtituit, vt Equites Rom. Idibus Quintilibus ab æde Ho-
noris, equis inſidentes in Capitolium tranſirent. Ex quo loco ſatis perſpicuum eſt, non cenſio-
nem Equitũ inſtituiſſe Fabium, ſed Equitum tranſuectionẽ quandam, quæ ſingulis Idib. Quinti-
libus ordinis totius equeſtris recognoſcẽdi, probandiq; gratia fieri videtor conſueuiſſe. Meminit
huius ritus etiam Plin. lib. 15. cap. 4. his verbis: Oleæ honorẽ Romana maieſtas magnũ præbuit,
turmas Equitum Idib. Iulijs ex ea coronandn. Atq; de hac Equitum tranſuectione loquitur Sue- E
tonius, cùm ita de Auguſto ſcribit: Auguſtus Equitum turmas frequenter recognouit, poſt lon-
gam intercapedinẽ reducto more tranſuectionis: ſed neq; detrahi quemqoã in tranſuehendo ab
accuſatore paſſus eſt, quod fieri ſolebat, &c. Ad hanc tranſuectionem etiam Vlpianus reſpexiſſe
videtur, negans eum, q equo publico in Capitolium (ſic enim legendum, non, in cauſa publica, vt
vulgati libri habent) tranſuehitur, in ius vocari poſſe, cap. 2. de in ius voc. Cuius loci, ſicut etiam
ſuperiorum Liuij aliquot, & aliorũ explicationem debemus clariſs. I. C. Iac. Ræuardo, quem lib. 2.
Variorum, capite 15. de hac re legere poteris: ex quo etiam hæc ferè omnia deſcripſimus. Dionyſ.
Halicarn. lib. 6. paulò aliter de hoe ritu ſcribit, videlicet, inſtitutum eum eſſe in honorem Caſtoris
& Pollucis, & in memoriam victoriæ, quam Romani ex bello cum Latinis populis quod geſtum
fuit A. V. C. CCLVII. A. Poſthumio, T. Virginio Coſs. anno XIV. liberæ Reipublicæ reportârint, F
quamque Caſtor & Pollux equeſtri habitu, & equis vecti Romæ annunciârint. Hæc enim ſunt
eius verba: Eius mirificæ apparitionis numinum in Vrbe multa extant monumẽta: in foro tem-
plum Caſtorum publicè conſtructum, vbi viſæ ſunt eorum imagines, vicinusq. fons his ſacer di-
ctus, & vſq; ad noſtra tempora creditus: tum ſacrificium ſplendidum, quod quotannis populus
Rom. per primarios equeſtris ordinis Idibus Quintilibus peragit, qua die victoria hæc illi conti-
git. Præter omnia verò poſt ſacrificium tranſuectio eorum, qui equos habent ex publico: qui per
Tribus & Centurias diſtincti, ordine in equis vehuntur omnes, quaſi è pugna redeant, coronati
fronde oleagina, & togis palmatis amicti, quas vocant trabeas, initio pompę facto ab æde Martis,
quæ extra Vrbem ſita eſt, & pertranſeontes cum cæteras Vrbis partes, tùm forum, ædemq; Ca-
ſtorum: nonnunquam quinque virorum millia, gerentes quicquid donorum militarium accepe- G
runt à ducibus: egregiũ ſanè ſpectaculũ, dignumq; imperij magnitudine. Hactenus Dionyſius.

XVII. Kalendas Sextileis, dies atra Allienſis dicta: qui dies atri ſint, & cur ſic appellati ſu-
prà oſtendimus. Hic autem dies peculiariter Allienſis vocatus, quòd eo die Tribuni militom
legiones

A legiones ad Alliam fluuium educentes, à Gallis pugna victi ſint, & Vrbem amiſerint. Plutarchus Quæſtionibus Romanis, quæſtione 25. & in Camillo. Liuius libro 5. Macrobius libro 1. Saturnal. cap. 16. Cicero epiſtola 5. libri 9. ad Atticum: Maiores noſtri funeſtiorem diem eſſe voluerunt Allienſis pugnæ, quàm Vrbis captæ, qood hoc malum ex illo. Eodem die trecenti Fabij ad Cremeram in Hetruria cæſi feruntur. Auctor Plutarchus.

XIV. Kalend. Sextileis Lucaria erant, de quibus ita Kalendarium: H. LVCAR. NP. MERKATVS: hoc eſt, LVCARIA. Nefaſtus primò. MERKATVS.

LVCARIA feſta, inquit Sext. Pompeius, in luco colebāt Romani, qui permagnus inter viam Salariam, & Tiberim fuit: pro eo, qoòd victi a Gallis fugientes è prælio, ibi ſe occultauerūt. Varro libro 5. de Lingua Latina: Lucaria item à luce, quod propter lucem amiſſam is cultus inſtitu-
B tus. Sic hunc locum reſtituit Ioſephus Scaliger, cùm antea legeretur: Lucere item à luce, &c. Feſtus igitur à luco. Varro autem ab luce, hoc eſt, libertate amiſſa, Lucaria deducit.

XIII. Kalendas Sextileis LVDI VICTORIAE CAESARIS, quorum meminit Suetonius in Auguſto, cap. 10. Dio lib. 45.

XII. Kalend. Sextileis Lucaria repetebantur, teſte Kalendario, quod ſic habet: B. LVCAR. LVDI. Hunc diem Solinus capite 35. ex ſententia Sacerdotum Ægyptiorum facit mundi natalem. Sed variæ ſunt de eo veterum & recentiorum ſententiæ, ac diſputationes, de quibus videre potes Lilium Gyraldum libro de Anno, Menſibus, ac Diebus. Hadrianum Iunium Animaduerſorum lib. 3. cap. 8. & alios multos.

X. Kalendas Sextileis Neptunalia erant, de quibus ita Kalendarium: D. NEPT. LVDI: hoc
C eſt, NEPTVNALIA LVDI. De Ludis dicemus ſuo loco.

NEPTVNALIA, inquit Varro lib. 5. de Ling. Lat. à Neptuno. eius enim Dei feriæ.

IIX. Kalendas Sextileis Furrinalia erant, quorum ita Kalendarium meminit: F. FVRR. NP. LVDI. hoc eſt, FVRRINALIA Nefaſtus primo. LVDI.

FVRRINALIA, inquit Varro lib. 5. de Ling. Lat. à Furina, quód ei Deæ feriæ publicæ dies is, cuius Deæ honos apud antiquos. Nam ei ſacra inſtituta annua & Flamen attributus: nunc vix nomen notum paucis. Feſtus: Furnalia, ſiue Furrinalia, ſacra Furinæ, quam Deam dicebant.

Sequentibus diebus LVDI IN CIRCO fuerunt editi, de quibus ſuo loco.

Quod Feſtus notat rutilas canes, id eſt, nō procul à rubro colore, immolari, vt ait Ateius Capito, canario ſacrificio pro frugibus, deprecādæ ſæuitiæ cauſa ſideris Caniculæ, id videtur etiam ad hunc menſem referendum, licet dies ignoretur.

De menſe Auguſto, & feſtis in eo diebus CAP. XII.

SICVT præcedens menſis Quintilis, ita hic Sextilis dictus eſt, quód ſextus à Martio anni principe eſſet. Poſtea Auguſto imperante in ipſius honorem Auguſtus eſt appellatus. qua de re ita ſcribit Macrubius Saturnal. lib. 1. cap. 12. Auguſtus deinde eſt, qui Sextilis antea vocabatur, donec honori Auguſti daretur, ex Senatuſconſulto, cuius verba ſubieci: Cùm Imperator Cæſar Auguſtus menſe Sextili, & primum Conſulatum inierit, & triumphos tres in Vrbem intulerit, & ex Ianiculo legiones deductæ, ſecutæq. ſint eius auſpi-
E cia, ac fidem, & Ægyptus hoc menſe in poteſtatem populi Romani redacta ſit, finiſque hoc menſe bellis ciuilibus impoſitus ſit, atque ob has cauſas hic menſis huic Imperio fœliciſſimus ſit, ac fuerit, placere Senatui, vt hic menſis Auguſtus appelletur. Item Plebiſcitum factum ob eandem rem, Sext. Pacuuio, Tribuno plebem rogante. Hactenus Macrobius. Idem ferè Dio libro 55. tradit, his verbis. Menſem Sextilem. Auguſtum nominauit: quod nomen cùm alij Septembri, quo menſe natus eſſet Auguſtus, indere vellent, ipſe Sextilem prætulit, quód eo menſe primū Conſul factus, ac eo multis magnis prælijs victoria potitus eſſet. Et Suetonius in Auguſto, capite 31. Annum, inquit, à diuo Iulio ordinatum, ſed poſtea negligentia conturbatum atque confuſum, rurſus ad priſtinam rationem redegit: in cuius ordinationem Sextilem menſem è ſuo nomine nuncupauit, magis quàm Septembrem, quo erat natus: quia hoc ſibi & primus Conſulatus, &
F inſignes victoriæ obtigiſſent. Cæterùm hic menſis, qui in Cereris tutela erat, ex ordinatione Romuli & Iulij XXX. ex Numæ autē conſtitutione XXIX. dierū fuit, vti initio huius libri docuimus.

DE DIEBVS MENSIS AVGVSTI FESTIS.

Kalendis Auguſti nullæ feriæ in illo Kalendario, quod initio huius libri poſuimus, notatæ ſunt. Legimus tamen apud Dionem lib. 60. Kalendis Auguſti equeſtria certamina fuiſſe exhibita, quòd eo die Martis ædes conſecrata eſſet.

IV. Non. Auguſti erant feriæ, quod Cæſar Hiſpaniam citeriorem viciſſet. Harum ita meminit Kalendarium: FER QVOD HOC DIE C. CAESAR HISP. CIT. VICIT. quemadmodum etiam in altero illo Kalendario, quod beneficio Benedicti Ariæ Montani in lucem datum
G eſt, ſcriptū fuiſſe, fragmentum iſtud oſtendit, CIT. VICIT. priora enim deſiderantur. Hæc verò quæ prius ex Kalendario integro adſcripſi verba, ſic legenda ſunt: FERIAE QVOD HOC DIE C. CAESAR HISPANIAM CITERIOREM VICIT. De hac verò victoria & ferijs in memoriam eius celebratis Dio lib. 43. Id poſtremum bellum ab eo confectum eſt, hancque vltimam vi-

ctoriam reportauit,&c. Nihilominus tamen apertè triplex triumphus, triplexq; pompa Romæ de victoria Hiſpanenſi habita eſt, feriæq; inſuper quinquaginta dierum actæ. De eadem victoria Suetonius in Iulio Cæſare,cap.36. & alibi. Plutarchus in eius vita. Hirtius libro de Bello Hiſpanienſi. Velleius lib.2. In primis Car.Sigonius in Faſtorum Commentarijs,ad annum IↃCCIIX. A

V. Idus Auguſti ita notatus in Kalendario eſt: HOC DIE CAESAR HISPAL. VIC. id eſt, HOC DIE CAESAR HISPALIM VICIT. Meminit & huius victoriæ Dio libro 43. item Suetonius in Cæſare. & Hirtius libro de Bello Hiſpanienſi.

IV. Idibus Aras Opis & Cereris in vico Iugario conſecratas eſſe, Lilius Gregorius Gyraldus ex veteri,vt ipſe ait, Kalendario notat.

Pridiè Idibus Herculi magno Cuſtodi in circo Flaminio ſacra ſacta eſſe, idem Lilius Gyraldus annotat, ex veteri Kalendario. B

Idibus Auguſti Dianæ ſacra fiebant, quod teſtatur Martialis epigram.68.libri 12.

Maiæ Mercurium creaſtis Idus.
Auguſtis redit Idibus Diana.

Et Auſonius Eidyllio de ferijs Romanis:

Et medias Idus, Maij, Auguſtiq; recurſu
Quas ſibi Mercurius, quasq; Diana, dicat.

Has ferias intelligit Prupertius cùm lib. 2.eleg.33.ſic ſcribit: *—ſed tibi me credere turba vetat,*

Cùm videt accenſis deuotam currere tædis
In nemus, & Triuiæ lumina ferre Deæ.

Mulieres enim voti damnatæ, & compotes ab Vrbe ardentes faces in Aricinum nemus, vbi religioſiſſimè colebatur Diana, ferebant illius Deæ ferijs, vt Ouidius in Faſtis ſcribit: C

Sæpè potens voti frontem redimita coronis
Fœmina lucentes portat ab vrbe faces.

Et Venatores (nam venationibus Diana præeſt) ſæpenumerò faces ſpicatas accenſas eò ferebant, & canes ſuos morbo, aut ſcabie affectos infulis velatos Deæ ſiſtebant, omneq; inſtrumentum venatorium ante eam collocabant. Gratius de Venatione:

Spicatasq; faces ſacrum ad nemorale Dianæ
Siſtimus, & ſolito catuli venantur honore:
Ipſaq; per flores medio in diſcrimine luci
Strauère arma ſacris, & pace vacantia feſta.

Sed & Diana, quæ venari, ferasque agitare, & ſagittis conficere antiquorum opinione cenſebatur, illis ipſis ferijs ſuis, quæ Idibus Auguſti celebrabantur, emeritos canes, quietosque à venatione, & immunes habere credebatur, ipſaque etiam feriari. Statius Pampinius 3. Syluarum: D

—ipſa coronat
Emeritos Diana canes, & ſpicula tergit,
Et tutas ſinis ire feras.

Collegit hæc Adrianus Turnebus Aduerſ.lib.7.cap.26.ex quo ea deſcripſi.

Eodem die feſtum erat ſeruorum & ſeruarum, de quo ita ſcribit Plutarchus Quæſtionibus Romanis, quæſtione 100. Cur Idibus Sextilis, qui nunc Auguſtus dicitur, feriæ ſunt vtriuſq; ſexus ſeruis, mulieres autem tum maximè lauare & purgare capita ſtudent? An hoc ſeruis datum, quòd ea die Seruius Rex natus è captiua fuit ancilla? lotio autē capitis ab ancillis feriarum cauſa cepta, etiam ad liberas peruaſit? Hactenus ille. E

XVI. Kalend. Septembris Portumnalia erant, de quibus ita Kalendarium: E. PORT. NP. hoc eſt, PORTVMNALIA, Neſaſtus primò.

PORTVMNALIA, inquit Varro libro 5. de Lingua Latina, dicta à Portumno, cui eo die ædes in portu Tiberino facta, & feriæ inſtitutæ. Adrianus Turnebus addit: Rem diuinam fieri conſueuiſſe ad pontē Æmilium, vbi eius ædes fuerit. Plura quæ de Portumnalibus afferam, non habeo. De Portumno vide quæ ſcripſimus lib.2. cap.13.

XIV. Kal. Septembris VINALIA erant, quorum Kalendarium ſic meminit: G. VIN. F.P. hoc eſt, VINALIA, Feſtus primò.

VINALIA duplicia erant, alia Veneri, alia Ioui celebrabantur, quæ tamen Scriptores veteres mirum in modum confundunt: modò enim ea quæ Veneri ſacra erant, & ob id Veneralia à Plutarcho dicuntur, menſe Aprili: altera menſe Auguſto celebrata tradunt: modò contrarium ſcribunt, vt incertus ſis, quid potiſſimùm ſequaris. Ioſeph. Scaliger Caſtigationibus ſuis ad Feſtum inclinat in hanc ſententiam, quòd Vinalia Veneris, ſiue Vinalia priora menſe Aprili: altera Vinalia, quæ Iouis erant, & Ruſtica Vinalia appellabantur, Auguſto menſe fuerint celebrata: quem & nos ſecuti antè ſumus, & adhuc ſequemur: quamuis, vt ipſe etiam fatetur, contrarium apud Scriptores reperiatur. Sic enim Varro libro 5. de Lingua Latina: Vinalia Ruſtica dicuntur ante diem duodecimum Kalendas Septembris. quod tum Veneri dedicata ædis, & horti eius tutelæ aſſignantur, ac tum ſunt feriati olitores. Paulus Feſti mutilator: Ruſtica Vinalia quartodecimo Kalendas Septembris celebrabantur, quo die primum vinum in Vrbem deferebant. Feſtus: Ruſtica Vinalia appellatur menſe Auguſto, quartodecimo Kalendas Septembris, Iouis dies Feſtus, quia Latini bellum gerentes aduerſus Mezentium, omnis vini libationem ei Deo dedicauerunt. Eodem autem die Veneri templa ſunt conſecrata: alterum ad Circum maximum: alterum in luco Libitinenſi, quia in ipſius Deæ tutela ſunt horti. Quod idem ferè in voce Ruſcij ſcripſit, quæ F G

verba

A verba à Ioſepho Scaligero ſic ſunt reſtituta: Ruſtica Vinalia menſe Auguſto Veneri dicata ſunt, quòd eodem die ædis ei conſecrata ſit: iumenta quoque, olitores, & omnes horti in eius tutela ſunt, &c. Contrà tamen, & in ſuperioribus, quos citauimus, locis ſcripſit, & in voce Vinalia: Vinalia, inquit, diem feſtum habebant, quo die vinum nouum Ioui libabant. Huius verò libationis vini, quæ Ioui fiebat, ita meminit idem alibi: Calpar vinum nouum, quod ex dulio demitur ſacrificij cauſa, antè quàm guſtetur. Ioui enim prius ſua vina libabant, quæ vocabant Vinalia. Id autem fiebat, inquit Ioſephus Scaliger in Coniectaneis, ne reliquum, quod in apothecis illis, vnde calpar promeretur, remaneret: ſacrum eſſe inciperet, & omninò ex vſibus eriperetur humanis: ſed calpari libato, religione ſolueretur. Itaque cùm Calpar libabant, Inferium vocabant, quod ſolùm inferretur, his verbis: Macte hocce vino inferio eſto. Et hoc præcipuè dicebatur de B vino diffuſo, & doliari. Nam alioqui de eodem muſto libabant: ſed id Sacrima vocabatur, poſteaquàm polluxerant eas confectiones, quæ vocabãt Suffimenta, ex faba milioq; molito, mulſo ſparſo: quæ Dijs eo tempore dabantur, quo vuæ calcatæ prelo premebantur, &c. Hactenus Ioſephus Scaliger. Ex quibus cognoſcere licet cauſam ſuperſtitionis illius, cur vinum nouum tangere nefas eſſet, antequàm Vinalia kalarentur.

XII. Kalend. Septembris Conſualia erant: ſic Kalendarium: A. CONS. NP. quod interpretantur, CONSVALIA, Nefaſtus primò.

CONSVALIA, inquit Varro libro 5. de Lingua Latina, dicta à Conſo, quòd tum feriæ publicæ ei Deo, & in circo ad aram eius ab Sacerdotibus fiunt ludi illi, quibus virgines Sabinæ raptæ. Feſtus: Conſualia ludi dicebantur, quos in honorem Conſi faciebant: quem Deum Conſilij C putabant. Liuius libro 1. ab Vrbe condita auctor eſt, Conſualia ludos eſſe Neptuni Equeſtris. De his ita Plutarchus in Romulo: Romulus ſparſerat rumorem, reperiſſe ſe aram cuiuſdam Dei ſub terra occultatam. Dei nomen Conſus fuit, ſiue quòd in conſultando iuuaret, ſicut Latinis eſt conſilium, & conſul: ſiue is Neptunus equeſtris eſt: nam ara Conſi in Circo maiori reliquo tempore latens, Circenſibus ludis apparet: ſiue quòd alij aſſerunt, abdito conſilio, arcanoque haud inconuenienter ſubterranea Deo ei ara tribuitur. Ea ergo ara prolata, ſacrificium eius nomine ſplendidum & ludos, & ſpectaculum publicum edidit, conuocatis ad hoc finitimis, &c. Et paulò poſt: Raptæ autem ſunt virgines XV. Kalend. Septemb. quo de Conſualia. Vbi in numero erratum puto, cũ Kalendarium XII. Kal. Septemb. feſtum illud collocet. Conſualibus equos, aſinosq; coronabant, & ociari ſinebant: vel quia feriæ iſtæ Conſo, qui equeſter Neptunus eſt, agebantur: aſinus autem tum equo conſors eſt, iuxtaq; fruitur vacatione laboris: vel quia tũ commoda nauigandi maris tempeſtas exhibita, iumentis qualemcunq; quietem præbebat. Plutarch. Quæſt. Rom. q. 48. Feſtus quoq; ſcriptum reliquit. Mulis celebrari ludos in Circo maximo Conſualibus conſueuiſſe, quia id genus quadrupedum primũ putaretur cœptum currui, vehiculoq; adiungi.

XI. Kalend. Septemb. dies Interciſus erat, quod teſtatur Kalendarium, his notis: B. EN. hoc eſt, ENDOTERCISVS. Endoterciſi, vel interciſi dies qui ſint, ſuprà eſt à nobis explicatum.

X. Kalend. Septemb. VOLCANALIA erant, teſtante idipſum Kalendario, quod ſic habet: G. VOLC. NP. hoc eſt, VOLCANALIA, Nefaſtus primò.

VOLCANALIA, inquit Varro lib. 5. de Ling. Lat. à Volcano, quòd ei tum feriæ, & quòd eo die populus pro ſe in ignem animalia mittit. Ad Vulcanalia reſpexit Plin. cùm lib. 18. cap. 13. de ſatio-E ne napi ſcripſit: Serere nudum volunt, precantem ſibi & vicinis ſerere ſe. ſatus vtrique generi inſtus, inter duorum numinum dies feſtos, Neptuni, atque Vulcani. Huius etiam feſti Columella lib. 11. cap. 3. de raphani ſatione docens, meminit.

IX. Kalend. Septemb. FERIAE LVNAE ERANT IN GRAECOSTASI, quemadmodum habet fragmentum Kalendarij marmureum effoſſum Romæ ſub colle hortulorum, & ab Huberto Goltzio Theſauro Antiquitatis inſertum. Hoc etiam die mundus patêre dicebatur, qua de re in Octobri agemus.

IIX. Kalend. Septemb. Opiconſiua erant: ſic enim Kalendarium: E. OPIC. NP. hoc eſt, OPICONSIVA, Nefaſtus primò.

OPICONSIVA dies ab Dea Opiconſiua, cuius in Regia ſacrarium: quòd ideò actum, vt eò F præter virgines Veſtales, & Sacerdotem publicũ, introeat nemo. Is cũ eat, ſuffibulum habeat, &c. Varro lib. 5. de Lingua Latina.

VI. Kalend. Septemb. Volturnalia erant, de quibus ita habet Kalendarium: G. VOLT. NP. hoc eſt, VOLTVRNALIA, Nefaſtus primò.

VOLTVRNALIA, inquit Feſtus, Volturno Deo ſacra erant, cuius Sacerdotem Volturnalem vocabant. Diximus de Volturno lib. 2. vbi de Dijs diſputauimus.

V. Kalendas Septembris ita notatus eſt: HOC DIE ARA VICTORIAE IN CVRIA DEDICATA EST. De Victoria in Curia Iulia conſecrata Dio libro 51. cùm triumphum Auguſti de Ægypto expoſuiſſet, ſic ſcribit: Cæſar (Auguſtus ſcilicet) his omnibus triumphis in Vrbem inuectus, &c. Mineruæ templum, & quod Chalcidicum vocatur, tum Curiam Iuliam in hono-G rem Patris ſui factam dedicauit, in eaque imaginem Victoriæ poſuit, quæ hodie quoque extat, Tarento olim Romam vecta, ac à Cæſare tum in Curia poſita, & ſpolijs Ægyptijs decorata: quo Cæſar nimirum oſtendebat, imperium ſe ex victoria eſſe adeptum. Aræ Victoriæ in Curia meminit Herodianus libro. 7.

In Kalendario Ruſtico, quod Hubertus Goltzius Romæ ad palatium nouum Farneſianum, A in campo Floræ, ex marmore quadrato exſcripſit, & in ſuum Antiquitatis Theſaurum retulit: item in illo Kalendario, quod Georgius Fabricius lib.2. Antiq. habet, deſcripto, vt ipſe ait, ex duobos veteribus lapidibus, alterum in domo Vallarum, quæ eſt in circo Flaminio: altero in hortulo Angeli Colotij in campo Martio, fit mentio ſacrorum, Spei, Salutis & Dianæ: quo verò die ea facta ſint, non additur. Lilius tamen Gyraldus Kalendis Auguſti Spei ad forum Olitorum. Nonis, Saluti in colle Quirinali, & iterum Spei: VI. Idus Soli Indigeti in colle Quirinali: pridiè Idus, Herculi magno Cuſtudi in circo Flaminio: XVI. Kalend. Septembris Iano ad Theatrum Marcelli ſacra facta fuiſſe tradit, idque ex auctoritate, vt ipſe ſcribit, veteris Kalendarij. cuius rei fides ſit penes auctorem. Et de menſe Auguſto hactenus.

B

De menſe Septembri, & feſtis in eo diebus CAP. XIII.

SEPTEMBER ſequitur, qui menſis appellationem hanc accepit, quòd ſeptimus eſſet à Martiu, quemadmodum Varro lib.5. de Lingua Latina teſtatur, vbi ſcribit, menſes reliquus à Iunio ad Decembrem vſque à numero dictos. Quidam volunt Septembrem Romanis quaſi ſeptimum imbrem: non tantùm, quòd à Martio ſeptimus numeretur: verùm etiam ob imbrium frequentiam, & aeris turbationem, quæ ſub initiom autumni accidere plerunque ſolet, dictum eſſe, haud aliter, ac reliqui menſes, ad finem vſq; anni ſuas appellationes antiquitus nacti ſint. Hunc menſem Senatus in Tiberij Auguſti honorem Tiberium appellari voluit: quod tamen ne fieret, ipſemet interceſsit. Suetonius in Tiberio cap.26. Dio lib.57. hoc C de menſe Nouembri tradit, quia ſcilicet Tiberius XVI. Kalend. Decembris natus fuerit. Eundem menſem Domitianus Imperator, Germanici cognomine aſſumpto, Germanicum à ſe transnominauit. Suetonius in eius vita, cap.13. Macrobius lib.1. Saturn. cap.12. Menſis September principalem ſibi retinet appellationem ex Germanici appellatione. Iulius Capitolinus in vita Antonini Pij refert, Senatum decreuiſſe, hunc menſem Antoninum, ſequentem Fauſtinum appellari, verùm id Antonioum reſpuiſſe. Commodus autem Imperator, cum omnia menſium nomina tranſmutaſſet, iiſq; pro vetuſtis appellationibus nouas de ſuis cognnminibus impuſuiſſet, hunc menſem Herculem vucauit. Ælius Lampridius in eius vita. Herodianus lib.1. vbi tamen nouas illas menſium appellationes nõ addit. Tandem Tacitus Imperator Septembrem menſem Tacitum appellari iuſsit: idcircò, quod eo in menſe & natus, & factus eſſet Imperator. Flauius Vopiſcus in eius vita. D Cæterùm hic menſis, qui in Volcani tutela fuiſſe exiſtimatus eſt, ex Romuli & Cæſaris ordinatione XXX. ex Numæ autem conſtitutione XXIX. dierum fuit.

DE DIEBVS MENSIS SEPTEMBRIS FESTIS.

In hoc menſe breuiores erimus, cùm Ludi, qui potiſsimam eius partem occupant, ſequenti capite à nobis ſint explicandi.

IV. Nonas Septembris memorabilis eſt, propter naualem victoriam Auguſti de M. Antonio & Cleopatra Regina Ægypti, teſte Dione lib.51. qui eam victoriam prolixè deſcribit lib.50. extremo. Atque vt idem auctor eſt lib.51. ab hoc die Cæſaris Monarchia cœpit, anno ab Vrbe condita IↃCCXXVI. Qua de re vide prolixè diſſerentem Dionem loco indicato, Xiphilinum in Epitome, E Suetonium, Eutropium, & alios. In primis Carolum Sigonium in Commentarijs Faſtorum.

Pridiè Non. Septembr. & octo ſequentibus LVDI ROMANI erant, vt habet Kalendarium, de quibus nos libro ſequenti agemus.

VI. Idib. Septembris Hieroſolymæ à T. Veſpaſiano captæ ſunt, quod Ioſephus tradit.

Idibus Septembris vetuſtis temporibus Prætor Maximus clauum pangebat, de quo more Liuij verba ex libro 7. adſcribam: Lex, inquit, vetuſta eſt, priſcis literis, verbisque ſcripta, vt qui Prætor maximus ſit, Idibus Septembris clauum pangat. Fixus fuit dextro lateri ædis Iouis Optimi Maximi, ea parte, qua Mineruæ templum eſt, cum clauum, quia raræ per ea tempora literæ erant, notam numeri annorum fuiſſe ferunt, eoque Mineruæ templo dicatam legem, quia numerus à Minerua inuentus ſit. Vulſinijs quoque clauos, iodices numeri annorum, fixos in F templo Nortiæ Etruſcæ Deæ comparere, diligens talium mnnumentorum auctor Cincius affirmat. M. Horatius Conſul ex lege templum Iouis Optimi Maximi dedicauit, anno poſt Reges exactos. A' Conſulibus poſtea ad Dictatores, quia maius imperium, ſolenne claui figendi tranſlatum eſt, &c. Hæc Liuius.

Eodem die templum Iouis Capitolini dedicatum eſt, à M. Horatio Conſule, quod docet Plutarchus in Poplicola, his verbis: Idibus Septẽbris (quæ dies incidit in plenilunium menſis eius, quem Metagetmontem Græci vocant) dedicatioois cauſa, cùm frequentes in Capitolium omnes conueniſſent, Horatius facto ſilentio, peractis pro more omnibus, fores tangens, verba dedicationis ſolennia dixit, &c. Vide de hac dedicatione etiam Liuium libro 2. qui tamen diem non annotat.

Poſtridiè Idus Septembris, vel XVIII. Kalend. Octobris, dies erat EQVORVM PROBANDORVM. Sic eoim Kalendarium habet. A. F. EQVOR. PROBAND. hoc eſt, Faſtus. EQVORVM PROBANDORVM. De hac celebritate quid dicam, non habeo, cùm eius nec Varro, nec Feſtus

vllo

A vllo verbo meminerint. Valerius quidem Maximus probationis equorũ mentionem facit lib.2.
cap.2.his verbis: Equeſtris ordinis iuuentus omnibus annis bis Vrbẽ ſpectaculo ſui ſub magnis
auctoribus celebrabat,die Lupercalium,& equitũ probatione. Sed,ipſe ſeſe ſtatim explicat,quòd
eam equitum trabeatorum tranſuectionem in Capitolium intelligat, quæ Idibus Iulijs fuerit ce-
lebrata,de qua nos in Iulio menſe ex Iacobi Ræuardi libris Variorum plura diximus. Qualis igi-
tur hæc equorum probandorum conſuetudo, cuius in hoc & ſequenti menſe extat mentio, fue-
rit, quærendum videtur.
XVII.Kalend. Octobreis,& ſequentibus aliquot LVDI ROMANI IN CIRCO erant,vt ha-
bet Kalendarium: de quibus ludis nos ſequenti libro differemus.
XII. Kalend. Octobreis, & ſequentibus tribus diebus MERKATVS, ſiue MERKVRIALIA
B erant, de quibus etiam in Iulio.
IX. Kal. Octobr. natalis Augusti erat. ſic enim Kalendarium: NP. MERK. H. D. AVGVSTI
NATA. hoc eſt, Nefaſtus primò, MERKATVS, ſiue MERKVRIALIA, HOC DIE AVGVSTI
NATALIS. Kalendario aſtipulatur Suetonius in Auguſto, cap.5. Natus eſt, inquit, Auguſtus M.
Tul. Cicerone,& Antonio Coſs. IX. Kal. Oct. pauló antè Solis exortum,regione Palatij,ad capita
bubula,&c. & Dio lib.55. Auguſtum menſe Septembri natum dicit. De celebratione autẽ natalis
eius idem Dio lib.54. in Hiſtoria anni ƆƆXXXIII. Ædiles natalibus Auguſti priuatim ludos e-
queſtres,& venationem ediderunt. Et in Hiſtoria anni ƆƆXL. lib.eodem. Natalem Auguſti diem
Iulius Antonij F. Prætor equeſtri certamine,& venatione celebrauit,& ex S.C. epulum Auguſto
& Senatoribus in Capitolio dedit. Suetonius in Auguſto,cap.57. Equites Romani natalem Au-
C guſti ſpontè atque conſenſu biduo ſemper celebrarunt.
V. Kal. Octob Veneris Genetricis feriæ erant,ſicut teſtatur fragmentum aliud Faſtornm ef-
foſſum Romæ ſub colle hortulorũ,in quo ſic legitur: VENERI GENETRICI IN FORO CAE-
SARIS. De Venere Genitrice diximus lib.2.
Hoc menſe Epulum Mineruæ fuiſſe, Kalendarium Ruſticum, cuius antè quoq; mentionem
fecimus,habet: quo autem die,incertum. De Epulo,dicemus in Nouembri.

De menſe Octobri, & diebus in eo feſtis CAP. XIV.

HIC menſis Octoher dictus à numero,quód octauus eſſet à Martio. Hunc Domitianos
è ſuo nomine Domitianũ appellauit, quód eo natus eſſet. Sic enim Suetonius in eius
D vita,cap.13. Septembrem menſem, & Octobrem ex appellationibus ſuis Germanicum
Domitianumq; tranſnominauit, quòd altero ſuſcepiſſet Imperium,altero natus eſſet.
Macrob.lib.1.Satur.cap.12. Octobrẽ veró ſuo nomine Domitianus inuaſerat. Sed vbi inſauſtum
vocabulum ex omni ære vel ſaxo placuit eradi,menſes quoq; vſurpatione tyrannicæ appellatio-
nis exuti ſunt. Cautio poſtea Principum cæterorum dirí ominis inſauſta vitantium, menſibus à
Septembri vſq; ad Decembrem priſca nomina reſeruauit. Plutarchus etiam in Numa: Septem-
brem & Octobrem Domitianus ſuis cognomentis inſigniuit: ſed nõ diu ita vocati ſunt, ſtatimq;
poſt cædem eius priſtina nomina recuperârunt. Hunc eundem menſem decretu Senatus Fauſti-
num dictum in honorem Fauſtinæ vxoris M. Antonini Imp. & à Commodo Inuictum, iam antè
ex Iulio Capitolino, & Ælio Lampridio diximus. Cæterùm hic menſis,qui in Martis tutela fuit,
E ſemper triginta vnius dierum fuit.

DE DIEBVS MENSIS OCTOBRIS FESTIS.

III. Non. Octob. mundus patere dicebatur, qua de re ita Feſt. Mundus, vt ait Capito Ateius
In lib.6. Pontificali,ter in anno patere ſolet diebus his: poſtridiè Volcanalia,& ante diẽ 3. No. Oct.
& ante diem 6. Id. Nouemb. Qui quid ita dicatur ſic refert Cato in Comment. Iur. ciuil. Mundo
nomen impoſitũ eſt ab eo mundo,q ſupra nos eſt. Forma enim eius eſt,vt ex ijs,qui intrauêre co-
gnoſcere potui,aſsimilis illi. Eius inferiorẽ partẽ, veluti conſecratã Dijs manibus, clauſam omni
tempore,niſi ijs diebus,q ſuprascripti ſunt,maiores cenſuerũt,quos dies etiam religioſos iudica-
uerunt,ea de cauſa,quod quo tempore ea,quæ occultæ & abditæ religionis Deorũ manũ eſſent,
veluti in lucẽ quandam adducerentur,& patefierent: nihil eo tempore in Repub. geri voluerunt.
F Itaq; p eos dies non cum hoſte manus conſerebant: non exercitus ſcribebatur: nõ Comitia habe-
bantur,non aliud quicq̃ in Rep. niſi quód vltima neceſsitas admunebat,adminiſtrabatur. Macro
bius Satur. lib.1. cap.16. Nec Latinarũ tempore, quo publicè quondam induciæ inter Rom. pop.
Latinosq; firmatæ ſunt,inchoari bellum decebat: nec Saturni feſto,qui ſine vllo tumultu bellico
creditur imperaſſe: nec patente mundo,qđ ſacrum Diti Patri & Proſerpinæ dicatũ eſt, meliusq;
occluſa Plutonis fauce,eundẽ ad prælũ putauerunt. Vnde & Varro ita ſcribit: Mundus cũ patet,
Deorũ triſtium atq; inferum quaſi ianua patet, propterea non modó prælium committi: verùm
etiam delectum rei militaris cauſa habere,ac militem proficiſci, nauem ſoluere, vxorem liberûm
quærendorum cauſa ducere, religioſum eſt,&c.
V. Id. Octob. MEDITRINALIA erant,quorũ ſic meminit Kalendariũ: D MEDITR. hoc eſt,
G MEDITRINALIA. MEDITRINALIA, ait Varr. lib.5. de Ling. Lat. dies dictus à medendo,qđ,vt
Flaccus Flamen Martialis dicebat,hoc die ſolitũ vinũ nouum & vetus libari & deguſtari medica-
menti cauſa. Quod facere ſolẽt etiã nunc multi,cũ dicũt: Nouũ vetus vinũ bibo: nouo veteri mor
bo medeor. Feſt. Meditrinalia dicta hac de cauſa. Mos erat Latinis populis,quo die quis primum

guſtaret muſtum, diceret ominis gratia: Vetus nouum vinum bibo, veteri nooo morbo medeor. A
A quibus verbis etiam Meditrinæ Deæ nomen cœptum, eiusq́; ſacra Meditrinalia dicta ſunt.

IV. Idus Octobr. AVGVSTALIA erant, teſte Kalendario, quod ſic habet: E. AVGVST. NP.
hoc eſt, AVGVSTALIA, Nefaſtus primò.

AVGVSTALIA dicebatur dies reditus Auguſti Romam, rebus in Sicilia, Græcia, Aſia, Sy-
ria, & Parthia compoſitis. De quo ſic Dio lib. 54. in hiſtoria anni ɪↄCCXXXV. Ob reditum Au-
guſti, ac propter ea, quæ abſens egiſſet, multa ac varia in honorem eius decreta ſunt, quorum ille
nihil accepit, niſi quòd Fortunæ Reduci aram conſecrari, diemque ſui reditus inter ferias referri,
& Auguſtalia dici paſſus eſt. His ferijs ludi etiam peragebantur, qui dicebantur LVDI AVGV-
STALES: quorum Dio ſæpè meminit, vt libro 56. extremo: Eo, inquit, tempore plebs tumul-
tuata eſt, cum Auguſtalibus quidam hiſtrio nollet pro conſtituta mercede in theatrum intrare: B
nec finis antè turbarum fuit, quàm ea ipſa die Tribuni plebis coacto Senatu, precibus impetrâ-
runt, vt liceret ſibi maiores aliquantò, quàm legibus permitteretur, ſumptus facere, &c. Et alibi.
Coroelius Tacitus Annalium libro 1. Tribuni plebei petiuêre, vt proprio ſumptu ederent ludos,
qui de nomine Auguſti faſtis additi Auguſtales vocarentur: ſed decreta pecunia ex ærario, vtq́;
per Circum triumphali veſte vterentur. Curru vehi haud permiſſum, mox celebratio annua ad
Prætorem tranſlata, cui inter ciues & peregrinos iuriſdictio eueniſſet. Horum ludorũ etiam me-
minit Plinius lib. 7. Hiſtoriæ naturalis, cap. 43.

III. Idus Octobreis FONTINALIA erant, de quibus ita Kalendarium: F. FONT. NP. hoc
eſt, FONTINALIA, Nefaſtus primò.

FONTINALIA, inquit Varro libro 5. de Lingua Latina, à fonte, quòd is dies feriæ eius: ab eo C
autem tum, & in fontes coronas iaciunt, & puteos coronant. Feſtus: Fontinalia fontium ſacra,
vnde & Romæ funtinalis purta. Ioſephus Scaliger Coniectaneis in Varronem de Lingua Latina
notat, Fontinalia eſſe ſacra, & feriæ eius fontis, cuius delubrum fuerit iuxta portam Capenam:
vnde & ipſa Fontinalis dicta ſit.

Idibus Octobris, October equus Marti immolabatur: de quo ritu Feſtus in hunc modum
ſcribit: October equus appellatur, qui in campo Martio menſe Octobri immolatur quotannis
Marti, bigarum victricum dexterior, de cuius capite non leuis contentio ſolebat eſſe inter Subu-
ranenſes (vel Suburanos) & Sacrauienſes, vt hi in regiæ pariete, illi ad turrim Mamiliam id fi-
gerent, eiuſdemque cauda tanta celeritate perfertur in Regiam, vt ex eo ſanguis deſtillet in fo-
cum, participandæ rei diuinæ gratia, quem hoſtiæ loco quidam Marti bellico Deo ſacrari dicunt, D
non vt vulgus putat, quia velut ſupplicium de eo ſumatur, quod Romani Ilio ſunt oriundi, &
Troiani ita effigie equi ſint capti. Plutarchus Quæſtionibus Romanis, quæſtione 97. vbi tamen
Idibos Decembribus hoc factum fuiſſe tradit, cùm quæſiuiſſet, cor Idibus Decembris exhibi-
tis equeſtribus ludis, dexter equus Victor Marti ſacer immolaretur, & caudam aliquis amputa-
tam ferret ad locum, cui Regia nomen, aramque cruentaret, de capite alij à ſacra via, alij à ſuburra
deſcendentes depugnarent? ita reſpondet, id fieri, aut quòd equo Troiam captam putantes, e-
quum plectant? vtpotè qui ſint Troûm ſplendida proles, natis mixta Latinûm: aot quia animo-
ſa ſit beſtia, & bello apta, atque Martialis equus? Dijs verò ea potiſsimùm immolari, quæ ijs ac-
cepta ſint, & conuenientia? Victorem autem equum mactari, quia Deo victoria ſit accepta feren-
da: aut rectius hoc dici, opus illius Dei ſtatariam eſſe pugnam, victoriamq́ue ſtando ſuos ordines E
qui ſeruant, de fugientibus reputare: itaque puniri celeritatem, vt fugæ commeatum, moneriq́;
iſto argumento ciues, fugientibus nullam eſſe ſalutis fiduciam? Hactenus Plutarchus.

XIV. Kalend. Nouembris ARMILVSTRIVM erat, teſtante idipſum Kalendario, quod ſic
habet: D. ARM. NP. hoc eſt, ARMILVSTRIVM, Nefaſtus primò.

ARMILVSTRIVM, inquit Varro libro 5. de Lingua Latina, ab eo, quòd in armiluſtrio arma-
ti ſacra faciunt: niſi locus potius dictus ab heis. Sed quòd de his prius, id ab luendo, aut luſtro,
id eſt, quòd circumibant ludentes ancilibus armati. Paulus Feſti abbreuiator: Armiluſtrium fe-
ſtum erat apud Romanos, quo res diuinas armati faciebant, ac dum ſacrificarent, tubis cane-
bant. Ad quem locum Ioſephos Scaliger annotat, exiſtimare ſe Centuriatis Comitijs exerci-
tum armatum luſtrari ſolitum, ſumpto more ex vetuſtiſsimo inſtituto Athenienſium, apud F
quos οἱ [illegible] Comitium luſtrarint. Addit etiam, non eſſe credibile, tubis in eo ſacru canere ſo-
litos, ſed claſsico.

V. Kalendas Nouembris, & ſequentibus diebus quinque LVDI VICTORIAE fiebant. ſic e-
nim Kalendarium: C. LVD. VICT. hoc eſt, LVDI VICTORIAE. Hi ludi à P. Cornelio Sulla in-
ſtituti fuerunt bello ciuili. Aſconius in Verrinam 2. Velleius lib. 2. Fœlicitatem diei, quo Samni-
tium, Teleſiniq́; pulſus eſt exercitus, Sulla perpetua ludorum Circenſiom honurauit memoria,
quibus ſiue nomine Sullanæ victoriæ celebrantur.

Hoc menſe Libero etiam ſacrum fieri conſueuiſſe, ex Kalendario Ruſtico, cuius iam aliquo-
ties meminimus, conſtat.

Initio autem huius Vortumnalia erant, quemadmodum ex Varrone liquet, qui ea ante Medi- G
trinalia, & alia huius menſis feſta collocat, diem autem certum non notat.

Vortumnalia, inquit, à Vortumno, cuius feriæ
Octobri menſe.

De

A *De menſe Nouembri, & feſtis in eo diebus* CAP. XV.

SICVT præcedentes menſes, ita etiam Nooember nomen habet, quód nonus eſſet à Martio, quemadmodũ ex ijs Varronis, Plutarchi & Macrobij verbis, qoæ capite præcedenti recitauimus, manifeſtum eſt, nec vnqnam appellationem ſoam mutanit, aſſumpto alió nomine, niſi ſub Imp. Commodo, quo tempore Exuperatorius menſis dictus eſt, q antea Nonember fuit. Teſtatur hoc Ælius Lamprid. in vita eius, his verbis: Menſes qooq;, inqoit, in honorẽ eius pro Auguſto Commodom, pro Septembri Herculem, pro Octobri Inuictum, pro Nouembri Exuperatorium, pro Decembri, Amazonium ex ſigno ipſius adulatores vocabant. Amazonius autẽ vocatus eſt ex amore concubinæ ſuæ Martiæ, quã pictam in Amazone diligebat:
B propter quã & ipſe Amazonico habitu in arenam Romanam procedere voluit. Suidas XII. menſes à Commodo ſcribit ita nuncupatos: Amazonium, Commodum, Auguſtum, Herculeum, Romanum, Exuperatorium, Inuictum, Pium, Felicem & Fortunatum, tum Lucium, Ælium & Aurelium. Ex quibus verbis facilios intelligimus verba Lampridij, quę ſunt in vita Commodi: Nominatus, inquit, Commodus inter Cæſares IV. Iduum Octobr. quas Herculeas poſtea nominauit, Pudẽte & Pollione Coſs. Appellatus Germanicus Idib. Herculeis, Maximo & Orphito Coſs. Aſſumptus eſt in omnia Collegia Sacerdotalia Sacerdos XIII. Kal. Inuictas, Piſone & Iuliano Coſs. Profectus in Germaniam XIII. Kal. Ælias, (vt poſtea nominaoit) iiſdem Coſs. Togam virilem accepit, cũ Patre appellatus Imperator, V. Kal. Exuperatorias, Pollione II. & Apro Coſs. Triumphauit X. Kal. Ianuar. iiſdem Coſs. Iterum profectus III. Non. Commodias, Orpbito II. & Ruſo Coſs. Datus in perpetuum ab exercitu & Senato in domo Palatina Commodiana conſeruãdus,
C XI. Kal. Romanas, Præſente II. Coſ. Tertiu meditans de profectione, à Senatu & populo retentus eſt. Vota ꝓ eo facta ſunt Nonis Pijs, Fuſciano II. Coſ. Hactenus ille. Cæterũ hic menſis, q in tutela Dianæ fuit, ex ordinatione Romuli & Cæſaris XXX. ex Numæ conſtitutione XXIX. dierũ fuit.

DE DIEBVS MENSIS NOVEMBRIS FESTIS.

VII. Idib. Nouemb. Mundum patère docuimus capite præcedenti, vnde hîc repetantur, quę ibi at[illegible]limus.

IIX. Idus Nouembris, & ſequentibus diebus ſex, LVDI erant, teſtante idipſum Kalendario. Sed de ijs & alijs ludis dicemus libro ſequenti.

D III. Idus Nouembreis, Maria Claudi, habet Vegetius, & alij.

Idibus Nouembreis Epulum indictum. Kalendarium: E. EID. NP. EPVL. INDICT. hoc eſt, Eidus, Nefaſtus primó, EPVLVM INDICTVM.

Epulum hoc loco conuiuiũ ſignificat, quod Ioui, aut alijs Dijs apparabatur, alio nomine Lectiſternium, vti opinor, dictum. Moris enim erat apud Rom. vt nonnunq̃ placandæ alicuius Dei iræ cauſa, conuiuium in templo illius exhiberetur, Dijsq; tanq̃ epulaturis aut cubituris lecti ſternerentur. Meminit epuli Iouis Val. Max. lib. 2. cap. 1. Iouis epulo, inquit, ipſe in lectulum, Iuno & Minerua in ſellas ad cœnam inuitantur. Huic verò epulo indicendo Triumuiri, vel Septemuiri Epulunum præerant, quod teſtatur Sex. Pompeius his verbis: Epolonos dicebant antiqui, quos nunc Epulones dicimus. Datum autẽ eſt his nomen, quod Epulas indicendi Ioui, cæteriſq; Dijs
E poteſtatem haberent. Idem Cic. in Orat. de Haruſp. reſpon. teſtatur. Epuli Iouis mentio fit à Liuio multis locis, ab Ælio Lampridio, in Alexandro, & alijs.

Poſtridiè Idus Nouembris dies erat EQVORVM PROBANDORVM, teſte Kalendario. de quo diximus quædam capite proximè præcedenti.

XVII. Kalend. Decembres, & duobus ſequentibus diebus, LVDI PLEBEI erant in Circo, vti Kalendarium docet. de quibus Ludis libro ſequenti agemus.

XIV. Kal. Decemb. & ſequentibus duobus diebus MERKATVS SEVE MERKVRIALIA erant, teſtante Kalendario, de quibus alibi diximus. Hoc menſe etiam Brumalia celebrata fuiſſe, Lil. Greg. Gyral. in ſuo Kalendario ex Conſtantino de re Ruſtica annotat. Foerũt autem Brumalia Dionyſij, ſiue Bacchi, qui etiã Bromius, ſiue Brumus dictus eſt: feſtum à Gręcis Ambroſia ap-
F pellantur, qood præter alios explicat Cæl. Rhodig. lib. 28. Antiq. lect. cap. 25. Idem lib. 27. cap. 24. ſcribit veteres Romanos probroſum cenſuiſſe alienis veſci cibis: quare attuliſſe ſingulos, quod eſſent, aut biberent, quo non dicerentur ἀλλοτριοφάγοι. Hinc tollendæ ignominiæ cauſa Romulum, quód cum fratre ab Larentia fuerit educatus, Brumalia inſtituiſſe, quibus conuiuio excipere ſolitus ſit Senatum, cùm neceſſarium diceret à Rege ſuo ali Senatum hyeme nullis obſtrepentibus bellis. Hactenus Rhodiginus. Kalendarium tamen Ruſticum menſe Octobri ſacrum Libero factum fuiſſe, ſicut capite præcedenti meminimus. Eodem menſe Græcis & Gallis in foro Boario defoſsis ſacra arcana fieri conſueuiſſe. Plutarch. in Marcello auctor eſt. Tantum de Nouẽbri.

De menſe Decembri, & diebus in eo feſtis CAP. XVI.

G HIC menſis December dictus, quod decimus eſſet à Martio. Ab adulatoribus Commodi Imp. Amazonius eſt appellatus, vt modò ex Ælio Lampridio audiuimus: quam tamen appellationem nõ diu retinuit. Fuit in tutela Veſtæ. Ex ordinatione Romuli dies habuit XXX. ex Numæ conſtitutione XXIX. ex Iul. Cæſaris ordinatione XXXI.

DE DIEBVS MENSIS DECEMBRIS FESTIS. A

Kalendis Decembris peractum ſuit primum ſaerum Fortunæ muliebris, quod tamen inde
tranſlatum eſt in II. Nonas Quintiles. Docet hoc Dionyſ. Halicarnaſſæus libro 8. cuius verba adſcribam: Valeria, inquit, quæ prima Sacerdos eius Deæ ex Senatuſconſulto creata fuerat, quód
mulieribus legationis ad Marcium Coriolanum auctor fuiſſet, & matri eius perſuaſiſſet, vt profectioni intereſſe vellet, præeunte primum ſacrificium mulieres peregerunt pro populo in ara
recens in fano facta, priuſquàm abſolueretur templum, aut Deę ſimulachrum, Kalendis Decembribus anni ſecuti proximè: nam ea die bellum finitum fuit. Anno deinde poſt primum ſacrificium altero, ædes, quę publicè locata fuerat, dedicata eſt pridiè Nonas Quintileis à Conſule Proculo Virginio. Hæc Dionyſius, & alia plura, quæ ipſe apud eum leges.

Nonis Decembribus Fauni feſtũ erat, quod dicebatur Faunalia, Acrone & Porphyrione au- B
ctoribus, & in ſyluis ac pratis celebrabatur. Fiebat autem Fauno ea die res ſacra hœdo & vino, qđ
teſtatur Horat. lib. 1. Carm. uda 18. vbi & reliqua eius diei ſolennia explicat. Verſus eius ſunt hi:

Si tener pleno cadit hædus anno:
Larga nec deſunt Veneris ſodali
Vina cratera. vetus ara multo
Fumat odore.
Ludit herboſo pecus omne campo,
Cùm tibi Nonæ redeunt Decembres:
Feſtus in pratis vacat ocioſo
Cum boue pagus.
Inter audaceis lupus errat agnos:
Spargit agreſteis tibi ſylua frondes:
Gaudet inuiſam pepuliſſe foſſor
Ter pede terram.

III. Idus Decembreis AGONALIA erant, teſtante Kalendario, quod ſic habet: A. AGONA- C
LIA. NP. hoc eſt, AGONALIA, Nefaſtus primo. De Agonalibus diximus in Ianuario.

XIIX. Kalendis Ianuarij CONSVALIA erant, vt Kalendarium habet, de quibus in menſe
Auguſto diximus.

XVI. Kalendis Ianuarij SATVRNALIA erant, de quibus ita Kalendarium: G. SAT. FERIAE SATVRN. hoc eſt, SATVRNALIA, FERIAE SATVRNI.

SATVRNALIA, inquit Varro lib. 5. de Lingua Latina, dicta à Saturno, quód eo die feriæ eius,
vt poſt tertium diem Opalia, Opis. Sext. Pompeius Feſtus: Saturno dies feſtus celebratur menſe
Decembri, quod eo ædis eſt dedicata: & is culturæ agrorum præſidere videtur: quod etiam ſalx
eſt ei inſigne, &c. Fuerunt autem Saturnalia multò ante Romam conditam in Italia, quin etiam
in Græcia celebrata, de quorum origine Macrob. lib. 1. Saturnal. cap. 7. tres diuerſas veterum Scri- D
ptorum ſentẽtias recenſet: quarum prima eſt, quód Saturnalia à Iano, quem Saturnus cùm alia,
tum agriculturam docuerat, poſt eius obitum fuerint inſtituta. Altera, quód à Comitibus Herculis ab ipſo in Italia relictis, quia Saturni nomine ac religione tuti à latronũ incurſionibus fuerant, ſacra hæc ipſi inſtituta ſint, vt ad maiorem reuerentiam ipſa indicti feſti obſeruatio agreſtes
vicinorum animos vocaret. Tertia eſt, quòd à Pelaſgis in Delum inſulam delatis, ex Apollinis oraculo ara Saturno erecta, & feſtum, quo ſacra ipſi fierent, Saturnalia nominata ſint. Addit ibidẽ,
Pelaſgos primùm Saturnum victimis humanis placaſſe, ab Hercule poſtea monitos, vt fauſtis ſacrificiis inſauſta mutarent, accenſis luminibus eundem coluiſſe, inde morem per Saturnalia miſſitandis cereis cœpiſſe. Saturnalibus crebra conuiuia agitabant, & mittebant ſibi inuicem tũ alia
munera, quæ Saturnalitia dicebantur, tum etiam cereos, vel eam ob cauſam, quód Saturnum lu- E
minibus accenſis colerent, vel vt ſignificarent, hoc Principe ab incomi & tenebroſa vita quaſi ad
lucem, & bonarum artium ſcientiam editos nos eſſe. Cùm autẽ multi occaſione Saturnaliorum
per auaritiam a clientibus ambitioſè munera exigerent, idq́. onus tenuiores grauaret, Publicius
Trib. pleb. tulit, vt non niſi cerei ditioribus miſsitarentur. Macrob. lib. 1. Saturn. cap. 7. Ipſi etiam
Domini ſeruos ſuos conuiuijs liberalibus & opiparis accipiebant, iiſq́. miniſtrabant, Macrobio
& Athenæo lib. 14. teſtibus. Quin etiam bellum Saturnalibus ſumere nefas habebatur. Et pœnas
à nocente iiſdẽ diebus exigere, piaculare erat. Macrobius. Saturno res diuina fiebat capite retecto, cùm aliis Diuis, exceptu Honore, velato capite ſacrificarent, cuius moris Plutarch. in Quæſt.
Rom q. 11. rationes inquirẽs, ait, id vel propterea fieri, quód velare caput inſtitutum ſit Æneæ: Saturni autem ſacrificium multo ſit vetuſtius: vel quòd capita uperiant coram cœleſtibus Dijs. Sa- F
turnus autem inter inferos, terreſtresq́. Deos numeretur: vel quia veritati, cuius Patrem Romani Saturnum eſſe cenſeant, nihil opertum ſit, nihil occultũ. Cæterùm primùm Saturn. a. d. XIV
Kal. Ianuarias celebrabantur, atq. vno die abſoluebantur. Poſtquàm verò C. Cæſar in anni emendatione huic menſi duos dies addidit, XVI. Kal. Ianuarij cœpta ſunt celebrari. Ea re factum eſt, vt
cùm vulgus ignoraret certum Saturnaliorum diem, nonnulliq́. à C. Cæſare inſerto die, & alij vetere more celebrarent, plures dies Saturnalia numerabantur. Quod Auguſtus Imp. confirmauit,
cùm in legibus iudiciarijs triduu ferias eos ſeruari iuſsit. Quanq̃ & apud veteres vel VII. dies Saturnalia peragi conſueuiſſe. Nonius & Mummius, vel triduum tantũ celebrata fuiſſe, Mallius tradant. Alij tamen contrarium prodiderunt, qua de re conſule prolixè diſſerentem Macrob. lib. 1.
Satur. cap. 10. Ioan. Goropius Becanus lib. 4. orig. Antuerp. quem Cronia inſcripſit, aſſirmat Sa- G
turnalia primùm à Noha tempore diluuij in Arca celebrata fuiſſe menſe diluuij decimo, eo die,
quo primùm iuga montium ex aquis apparere cœperint: ac deinde ſingulis annis, eum diem feſtum fuiſſe: quem de hac re prolixe diſputantem, qui volet, legere poterit.

XIV. Kal.

A XIV. Kalendas Iannarij Opalia erant,Kalendario teſte,quod ſic habet: A. OPAL. NP. Hoc
eſt, OPALIA, Nefaſtus primò.
OPALIA inquit Varro libro 5.de Lingua Latina, die tertio poſt Saturnalia, feriæ Opis. Sex.
Pompeius: Opalia dies feſti,quibus ſupplicatur Opi, appellantur. Macrobius libro 1.Saturna-
liorum cap.10.cum pluribus de Saturnalibus diſputaſſet,ita tandem concludit: Ex his ergò om
nibus colligi poteſt, & vno die Saturnalia fuiſſe, & non niſi XIV. Kalendas Ianuarias celebrata,
quo ſolo die apud ædem Saturni conuiuio ſoluto,Saturnalia clamitabantur,qui dies nunc Opa-
libus inter Saturnalia deputatur, cum primùm Saturno pariter, & Opi fuerit adſcriptus. Hanc
autem Deam Opem Saturni coniugem crediderunt, & ideò hoc menſe Saturnalia, itemque
Opalia celebrari,quòd Saturnus,eiuſque vxor tàm frugum,quàm fructuum repertores eſſe cre-
B dantur. Itaque omni iam fœtu agrorum coacto,ab hominibus hos Deos coli,quaſi vitæ cultioris
auctores, quos etiam nonnullis cœlum & terram eſſe perſuaſum eſt, Saturnumq; à ſatu dictum,
cuius cauſa de cœlo eſt: & terram Opem, cuius ope humanæ vitæ alimenta quæruntur: vel ab
opere,per quod fructus,frugeſque naſcuntur. Huic Deæ ſedentes vota concipiunt, terramq; de
induſtria tangunt, demonſtrantes, ipſam matrem terram eſſe mortalibus appetendam. Philo-
chorus Saturno & Opi primùm in Attica ſtatuiſſe aram Ceropem dicit, eoſque Deos pro Ioue
terraque coluiſſe,inſtituiſſeque,vt patresfamiliarum,& frugibus & fructibus iam coactis,paſsim
cum ſeruis veſcerentur, cum quibus patientiam laboris in colendo rure tulerauerant, delectari
enim Deum honore ſeruorum contemplatu laboris. Hinc eſt, quòd ex inſtituto peregrino huic
Deo ſacrum aperto capite facimus, &c. Hactenus Macrobius, ex quibus abundè quid Opalia
C fuerint,cognoſci poteſt.
XIII. Kalendas Ianuarij. Sigillariorum feſtum incipiebat. Cum enim Saturnalia primùm vno
tantùm die,videlicet XIV. Kalend. Ianuarij peragerentur: deinde verò triduum ijs tribueretur, à
XVI. vſque ad XIV. Kalendas eiuſdem menſis, adiecta tandem eſt Sigillariorum celebritas, quæ
diſcurſum illum publicum,& lætitiam religionis in ſeptem dies extendit: auctor Macrobius lib.
1. Saturnaliorum capite 10. De origine verò Sigillariorum idem libro eodem, capite 11. ex Epicado
hæc ſcribit: Epicadus,inquit, refert, Herculem occiſo Geryone, cum victor per Italiam armenta
duxiſſet,ponte,qui nunc ſublicius dicitur,ad tempus inſtructo hominum ſimulachra pro nume-
ro ſociorum, quos caſu peregrinationis amiſerat, in fluuium demiſiſſe: vt aqua ſecunda in mare
deuecta, pro corporibus defunctorum veluti patrijs ſedibus redderentur: & inde vſum talia ſi-
D mulachra fingendi inter ſacra manſiſſe. Sed mihi, inquit, huius rei illa origo verior exiſtimatur,
quòd Pelaſgis poſtquam felicior interpretatio capita non viuentium,ſed fictilia: & φωτὸς æſtima-
tionem non ſolùm hominem,ſed etiam lumen ſignificare docuiſſet,cœperint Saturno cereos po
tius accendere: & in ſacellum Ditis aræ Saturni cohærens oſcilla quædam pro ſuis capitibus fer
re. Ex illo traditum,vt cerei Saturnalibus miſsitarentur,& ſigilla arte fictili fingerentur,ac vena-
lia pararentur,quæ homines pro ſe,atque ſuis piaculum pro Dite Saturno facerent. Ideò Satur-
nalibus talium commerciorum celebritas cœpta,ſeptem occupat dies,qui tantùm feriati fuerũt,
non feſti omnes. Hæc Macrobius.
XII. Kalend. Ianuarij Diualia erant,quorum ſic meminit Kalendarium: C. DIV. NP. Hoc
eſt, DIVALIA, Nefaſtus primò.
E DIVALIA feriæ erant Diuæ Angeronæ, alio nomine dicta ANGERONALIA. Varro libro 5.
de Lingua Latina: Angeronalia ab Angerona,coi ſacrificium fit eo die,ac cuius eæ feriæ publicę.
Sic enim hunc locum reſtituit Ioſephus Scaliger in Conlectaneis. Sextus Pompeius: Angeronę
Deæ ſacra à Romanis inſtituta ſunt, cum angina omne genus animalium conſumeretur, cuius
feſta Angeronalia dicebantur. Macrobius libro 1. Saturnaliorum cap.10. Duodecimo Kalendas
Ianuarij feriæ ſunt Diuæ Angeronæ, cui Pontifices in ſacello Volupiæ ſacrum faciunt, quàm
Verrius Flaccus Aogeroniam dici ait, quòd angores ac animorum ſollicitudines propiciata de-
pellat. Iulius Modeſtus ideo ſacrificari huic Deæ dicit, quòd populus Romano morbo, qui an-
gina dicitur, præmiſſo voto ſit liberatus.
Eodem die Herculi & Cereri mulſo libari, & ſue prægnante ſacrificari cõſueuiſſe: Macrobius
F libro 3. Saturnaliorum cap.11. docet.
XI. Kalendas Ianuarij ferias eſſe Laribus dedicatas, quibus ædem bello Antiochiæ Æmilius
Regilius Prætor in Campo Martio corandam vouerit: Macrobius libro primo Saturnaliorum
cap.10. habet.
X. Kalendas Ianuarij Larentinalia erant, de quibus ita Kalendarium: E. LAR. NP. Hoc eſt,
LARENTINALIA. Nefaſtus primò. Quidam interpretantur.
LARALIA,vt ſit feſtum Larium, ſed cum illa die præcedenti fuerint celebrata, vti ex Macro-
bio audiuimus,hìc cum Paulo Manutio, Huberto Goltzio, & Petro Thſaconio Larentinalia in-
telligo,de quibus ita Varro libro 5.de Lingua Latina ex emeodatione Ioſephi Scaligeri: Laurent-
tiæ is dies,quem quidam in ſcribendo LAVRENTALIA appellant, ab Acca Laurentia nomina-
G tus, cui Sacerdotes noſtri publicè parentant feſto die: quia altera dicitur ob ditem Taruntium
Acca Taruntia. Hoc ſacrificium fit in Velabro, qua in nouam viam exitur, vt aiunt quidam, ad
ſepulchrum Accæ: vt quod propè faciunt Dijs manibus eius ibi Sacerdotes: vel,vt quod ibi pro-
pè faciunt dijs manibus Aruales Sacerdotes. Sic enim legendũ eſſe conijcit Ioſephus Scaliger,&

conſtat ex Agellio libro 6.cap. 7. Sacerdotes, ſiue Fratres Aruales Accæ, ſeu Caiæ Tarratiæ rem A
diuinam facere ſolitos. Sex. Pompeius: Larentalia coniugis Fauſtuli, inuentoris Remi, & Ro-
muli Larentiæ feſta. Macrobius libro 1. Saturnaliorum, cap. 10. Decimo Kalendas Ianuarij feriæ
ſunt Iouis, quæ appellantur Larentinalia. Et pauló póſt: Solemne ſacrificium eidem conſtitutũ,
quo Dijs Manibus eius per Flaminem ſacrificaretur. Iouiq; feriæ ſunt conſecratæ, quia exiſtima-
runt antiqui, animas à Ioue dari, & rurſus póſt mortem ei reddi, &c. Quæ veró præcedunt in Ma
crobio verba, ea ad alteram Accam, ſiue Caiam Tarratiam, ſiue Taruttiam pertinent, de quâ nos li
bro 2. harum Antiquitatum, in Flora diximus, cuius feriæ menſe Aprili fuerunt, Floralia, niſi fal-
lor, appellata. Valde autem hæc à veteribus ſcriptoribus confunduntur, quod & Ioſephus Scali-
ger in Coniectaneis monuit. Vide & Plutarchum in Romulo, & Quæſtionibus Romanis.

IX. Kalendas Ianuarias, Iuuenales ludi erant, de quibus ſequenti libro agemus. B

Hoc etiam menſe feſtum illud, quod Septimontium dicitur, fuit: quo die, incertum. Varro póſt
Laurentalia eius mentionem facit, Sex. Pompeius Septimontiũ illum diem appellari ſcribit, qui
in Faſtis Agnalia dicitur. Terentij Varronis verba lib. 5. de Ling. Latina hæc ſunt: Dies Septimõ-
tium nominatus ab heis ſeptem montib. in queis ſita vrbs eſt. Feriæ nõ populi, ſed montanorum
modo. Sex. Pompeius: Septimontium dies feſtus appellatur menſe Decembri, qui dicitur in Fa-
ſtis Agonalia, quód in ſeptem montibus fiunt ſacra, Palatio, Velia, Fagutali, Subura, Cermalo,
Cælio, Oppio, Ciſpio. Sacrificium, quod fiebat Romæ in mõte Palatino. Palatuar dicebatur, &c.
Varronis ſententiam veriſimiliorem facit Tertullianus, cũ ſcribit in libro de Idololatria: Etiam
Streniæ captandæ, & Septimontiũ, & brumæ, & Caræ cognationis honoraria exigenda omnia.
Ex quibus apparet, non ſolũ Decembri menſe fuiſſe, quia is eſt brumæ menſis: ſed etiã circa finẽ C
eius menſis fuiſſe, quia proximũ ſit ſtrenæ exigendæ, quod fiebat Kalendis Ianuarijs. Vide Ioſe-
phum Scaligerũ Caſtigationibus ad Feſtum. Plutarch. Quæſtionib. Romanis, quæſtione 69. Has
ferias inſtitutas eſſe ait, propter adiectũ ſeptimum Romæ collẽ, quo facta ſit ſepticollis. Eoq; die
vſu vehiculorum, quæ iumentis traherentur, & antiquos abſtinuiſſe, & ſuo etiamnum tempore
antiquitatis ſtudioſus abſtinere: cuius moris rationes plures affert, inter quas & hæ ſunt: Aut
quód Romani, cum vrbe condenda magnum opus peregiſſent, iamq; vlterius incrementũ vrbis
nullũ animo conciperent, quietem cũ ſibi, tũ iumentis, quorũ opera fuiſſent vſi, per iſtas ferias pa
rauerint: Aut quód ijdem, cũ vellent omnes feſtiuitates ciuiũ præſentia ornari, eam vero inprimis
quę ob cõtractas in vnã multas vrbis partes inſtituta erat, ciuib. vſu vehiculorũ iumentariorũ iſta
die interdixerint, ne vrbe, cui dies agebatur, feſtꝰ, exirẽt. Hęc Plut. Atq; de mẽſe Decemb. hactenꝰ. D

De diebus Feſtis, non ſtato aut certo tempore celebratis CAP. XVII.

DIXIMVS hactenus, quantum in tam obſcurata antiquitatis memoria fieri à nobis po-
tuit, de ferijs ſtatiuis, idq́. præeunte nobis Kalend. Romano, ex antiquo marmore de-
ſcripto: ſupereſt, vt de conceptiuis etiã, Imperatiuis, nundinis & alijs quibuſdam, quæ-
dam in medium afferamus, quod hoc capite faciemus, atq; tum finem huic libro impo
nemus. Conceptiuæ ſunt, ait Macrob. lib. 1. Saturnaliorũ, cap. 16 quæ quotannis à magiſtratibus
vel Sacerdotibus concipiuntur, in dies vel certos vel etiam incertos: vt ſunt Latinæ, Paganalia,
Sementinę, Compitalia. Quanquam Latinas ferias nõ conceptiuas, ſed ſtatiuas feciſſe videtur. E
Liuius lib. 25. qua de re vide Commentarios Pauli Manutij in epiſtolam 4. libri 2. ad Q. Fratrem.

LATINAE FERIAE, inquit Varro lib. 5 de Lingua Lat. dies cõceptiuus, dictus à Latineis po-
puleis, quibus ex Albano mõte ex ſacreis carnẽ petere fuit ius cũ Romaneis: à quib. Latineis La-
tinæ dictę. De origine feriarũ Latinarũ Dionyſ. Halicarnaſſæus lib. 4. in hiſtoria Tarquinij Super
bi, VII. Romanorũ Regis, cũ deuictis Hetruſcis, & fœdere inter Latinos populos auctore Tarqui-
nio Superbo Rege icto, multa verba feciſſet, ſic ſcribit: Vt ſempiternũ maneret id fœdus, Tarqui-
nius propoſuit deſignare cõmune fanum Romanorũ, Latinorũ, Hernicorũ, Volſcorũ, duntaxat
in ſocietatem receptorũ, quó ad mercatũ conuenientes, quotannis vnà epularẽtur, fruerenturq;
ſacris cõmunibus. Gratũ id fuit omnibus: locus cõuentui præſtitutus eſt in meditullio ferè harũ
gentiũ, mons altus Albanis imminens, vbi ſingulis annis ferię celebrarẽtur, & eo temporis ſpacio F
propter loci religionẽ, legemq; de hoc latã, ab omni vi temperarẽt omnes: ſacraq́, cõmuniter Ioui
Latiali facerent, & vacarent epolis, cõſtituto prius, quantum quiſq; populus in ea ſacra præbere,
quantámue portionẽ recipere debeat. Earum feriarũ atq; ſacrificij participes fuerunt trib. minus
50. populi, quas noſtra quoq; ætate Romani agitant, Latinas vocatas: cõferuntq́; in eas populi ſa-
crorũ participes, quidam agnos, quidã caſeos, quidam lactis certũ modum, quidam liba lactaria.
Victima eſt taurus vnus cõmunis omnium, de cuius viſceribus cuiq; populo ſua certa portio tri
buitur. Sacrificatur aũt pro omnib. & Romani præſunt ſacrificio. Hactenus Dionyſius. Ex quib.
ipſius verbis ſatis ſuperq;, quæ ratio Latinarum feriarũ fuerit, intelligi poteſt. Pertinet & hoc ad
Latinarũ feriarum rationem, quód Cõſules non antè exire paludati in Prouincias cõſueuerint,
quàm ferias Latinas indixiſſent, atq; ijs monte Albano, cũ Latinarum ciuitatũ magiſtratib. operã G
dediſſent. Liu. multis locis, & Dio lib. 46. vbi etiam annotat, malè ceſsiſſe ijs, qui ante ferias Lati-
nas vrbe profecti fuiſſent. Quod ſi in eo ſacro non omnes Latini carnẽ accepiſſent, ſed aliquid di-
latum, præteritumúe fuiſſet, aut neglectæ cerimoniæ, intermiſſumúe ſolemne eſſet, tanquam non
ritè

A ritè exhibitum foret, denuò inſtaurari Latinas oportebat: cuius moris exempla apud Liuium lib. 32. 37. 41. & alibi multa extant. Indicto Latiari, hoc eſt, ſolemni feſto Latinarũ, nefas eſſe prælium ſumere, quod eo tempore quondá publicè, induciæ inter Rom. populum, Latinosq́; firmatæ eſſent, Macrob. lib. 1. Saturnal. cap. 16. habet. Cũ auté Conſules Romani huic ſacrificio hisq́; ferijs operá darent, moris erat, vt interim alius aliquis ex Patriciorum numero vrbi præficeretur, qui Præfectus vrbis Latinarũ cauſa dicebatur: de quo ait Agellius lib. 15. cap. 8. quæſitum fuiſſe, an ius Senatus conuocandi, conſulendiq́; haberet. Anno V. C. I ɔCXCVI. Q. Oguluiũ Dictatoré cum M. Lætorio Planciano Magiſtro Equitum, feriarum Latinarum conſtituendarum cauſa creatum fuiſſe, ex Faſtis Capitolinis patet. Atq; his ferijs vnum diẽ dicauit Tarquinius Superbus. Exactis autem Regibus alter additus eſt: pòſt fœdus cũ Latinis à Sp. Caſsio Conſule ictum, tertius: año
B demum vrbis trecenteſimo nonageſimo ſexto, cópoſita, quæ diu ciuitaté turbauerat, de plebeio Conſulatu ſeditione, quartus. Dionyſius lib. 6. extremo, in hiſtoria anni CCLX. Supplicationes Senatus decreuit ob plebis in gratiá reditum, & ferijs Latinis dié tertium addidit, cũ prius duo tantũ fuerint, primus cóſecratus à rege Tarquinio, quo tépore deuicit Hetruriam: alter à populo additus, quádo Regib. pulſis libertaté adeptus eſt: tunc veró tertius acceſsit póſt reconciliatá plebem Patribus. Earum feriarum & ſacrificiorum, certaminumq́; curá Senatus cómiſit Ædilib. ornatis, prius Prætexta & ſella eburnea regijs inſignibus. Plutarch. in Camillo: Ad Latinarũ feriarum triduum eodẽ edicto quartus adiectus eſt. Eadẽ ferè Liu. lib. 6. extremo. Alexander ab Alexandro Genialiũ dierum lib. 4. cap. 7. vbi multa de Latinis ferijs habet, etiam hoc addit, Latinarũ tépore ſolemne ludicrum in Capitolio fieri, quadrigasq́; cócito curſu decertare, victoremq́; cer-
C taminis in palmá victoriæ abſinthium bibere ſolitũ fuiſſe. Vnde veró hoc habeat, mihi nó liquet.

PAGANALIA, ſiue Paganicæ feriæ agriculturę cauſa ſuſceptæ ſunt, vt haberet in agreis omnis pagus: vnde Paganicæ dictæ ſunt, Varro lib. 5. de Ling. Latina. Harum feriarum auctor eſt Seruius Tullius Rex. Is enim, quemadmodũ Dionyſius Halicarnaſſæus lib. 4. tradit, poſtquá tribus alias vrbanas, alias ruſticas inſtituiſſet, & has in ſuos pagos diſtribuiſſet, vt ruſticanæ multitudinis facilius iniri poſſet numerus, per ſingulos pagos aras iuſsit dedicari Dijs tutelaribus, quotannisque ibi conuentum fieri, & ſacrificiũ, feſtum hoc cumprimis religioſum conſtituens, vocatum Paganalia, ſimulque eorum ſacrorum ritus, qui nunc quoque ſeruantur, conſcripſit. Ad id ſacrificium eumque conuentum omnes Paganos iuſsit in ſingula capita conſerre certum numiſmatis genus, ſed aliud viros, aliud mulieres, aliud impuberes: quib. cónumeratis per ſacrorũ præſides, appare-
D bat hominũ numerus per ſexus ac ætates diſtinctus. Hæc Halicarnaſſæus. Ouid. lib. 1. Faſtorum:

Pagus agat feſtum, pagum luſtrate Coloni,
Et date paganis annua liba focis.
Placentur matres frugum, Tellusq́, Ceresq́,
Farre ſuo grauidæ, viſceribusq́ ſuis, &c.

Paganalia menſe Ianuario, & quidem poſt Sementinas peracta fuiſſe ſignificat. Cum enim de Sementinis dixiſſet, hæc ſubijcit:

Villice da requiem terræ ſemente peracta,
Da requiem, terram qui coluère viris.

Ioſephus Scaliger Coniectaneis in Varronem notat, in Paganalibus potionem quæ Deæ Cereri, vel, quę eadem eſſe videtur, Pali in Camella propoſita ſit, burranicam dictam eſſe: & eò refert illos Ouidij verſus lib. 4. Faſtorum:
E
Dum licet, appoſita velut in Cratere Camella
Lac niueum potes, purpureamq́ ſapam.

Hęc potio, inquit, burranica dicebatur, à colore burro, quẽ mulſum lacte dilutum facit. Feſtus: Burranica potio lacte cómiſtum ſapa, à rufo colore, quem burrum vocant. Camella autem ea eſt, quá Pollux [illegible] vocat. Idé Scaliger eodé loco addit, Cererẽ in Paganalib. ſacris vocatá fuiſſe Empandá, de qua intelligendus ſit Varro lib. 1. de vita populi Rom. cuius hæc apud Nonium leguntur verba: Hanc Deam Ælius putat eſſe Cererem. Sed quod in aſylum qui cófugerent, panis daretur, eſſe nomen fictũ à pane dando pandere, hoc eſt, aperire. Ergò, inquit Scaliger, intelligit Empandam Deam Paganorũ. Porrò, Varro videtur Paganicas à Paganalibus diſtinguere: quod Paganalia eſſent priuatæ feriæ alicuius pagi: Paganicæ verò omnium. De quo tamen diſcrimine,
F Ouidius atque alij nihil habent.

De ferijs Sementinis, ſecuti Ouidium, diximus in Ianuario: de Compitalibus in Maio.

Conceptiuarũ Varro genera duo facit, alias enim annales eſſe dicit, quę nó quidé in certos dies & menſes: ſed tamé quotañis: alias nó annales, quæ neq; certis diebus, neq; menſibus, neq; quotannis conciperentur. Sic enim libro 5. de Lingua Latina: Præterea feriæ conceptiuæ, quæ non ſunt annales, vt hæ, quæ dicuntur ſine proprio vocabulo, aut cum perſpicuo, vt Nouendialis. Et hæ fortaſſe ſunt, quæ à Macrobio Imperatiuæ dicuntur, quales fuerunt feriæ Nouendiales, de quibus etiam quædam dicenda ſunt.

NOVENDIALE ſacrum dupliciter à Romanis actũ fuit, vno modo, cũ defunctis parentabant, ſeq; luſtrabant, vt alibi dicemus, id enim huc non pertinet: altero, cũ prodigiũ aliquod accidiſſet,
G quod nouendiali ſacro expiare ſolebant. Hoc aũt ſacrum noué continuos dies fieri, vnde & nomẽ habet, & vel à Pontifice Max. vel à Prætore vrbano, ex Senatus decreto indici ſolebat. Paulus Feſti abbreuiator: Nouendinales feriæ à numero dierũ ſunt dictæ. Feſti verba mutila ſunt, quę tamẽ ex ijs quæ à Liuio lib. 1. ſcribuntur intelligi atq; ſuppleri facilè poſſunt, ideoq́; Liuij locũ adſcribá.

P 2

Deuictis, inquit, Sabinis, cũ in magna gloria, magniſq; opibus regnum Tulli, ac tota res Romana A
eſſet, nunciatum Regi, Patribuſq; eſt, in mõte Albano lapidibus pluiſſe: quod cũ credi vix poſſet, miſsis ad id viſendum prodigium, in cõſpectu haud aliter, q̃ cum grandinem venti glomeratam in terras agunt, crebri cecidère cœlo lapides. Viſi etiã audire vocẽ ingentẽ ex ſummi cacuminis luco, vt patrio ritu ſacra Albani facerẽt, quę velut Dijs quoq; ſimul cũ Patria relictis obliuioni dederant: & aut Romana ſacra ſuſceperãt, aut fortunæ (vt fit) obirati, cultũ reliquerant Deũm. Romanis quoq; ab eodẽ prodigio nouendiale ſacrũ publicè ſuſceptũ eſt: ſeu voce cœleſti ex Albano monte miſſa (nã id quoq; traditur) ſeu Haruſpicũ monitu. Manſit certè ſolenne, vt quandocunq; idẽ prodigiũ nunciaretur, ferię per nouẽ dies agerẽtur: Hæc Liuius, qui & alibi paſsim huius ſacri harumq; feriarũ meminit. Quod aũt in Feſti fragmẽtis inter alia, hæc verba legũtur: q̃ miſſa crate, &c. arbitratur Scaliger ſignificari, nouẽdiale ſacrũ illis factũ, quos Tarquinius ſub crate necauiſſet. B

Quarti generis feriarũ publicarũ ſunt Nundinæ, quas paganorũ, id eſt, ruſticorum fuiſſe, quib. conuenerint negotijs proprijs, vel mercibus prouiſuri, Macrobius lib. 1. Saturnal. cap. 16. ſcribit. Sex. Pompeius: Nundinas feriarum diem eſſe voluerunt antiqui, vt ruſtici cõuenirent mercandi, vendendiq; cauſa, eumq; nefaſtũ, ne, ſi liceret cũ populo agi, interpellarentur nundinatores. Vtrũ tamen hæ ferię fuerint, an non, diſputatũ à veterib. ſcriptoribus eſſe Macrobius docet. Alios enim negare ſcribit, Nundinas ferias eſſe, vt Titum, Iulium Modeſtũ, & Trebatiũ: Alios contrà ferias eas eſſe affirmare, vt Iulium Cæſarẽ, & Cornelium Labeonẽ. Cauſam aũt huius varietatis apud Granium Licinianũ lib. 2. inueniri ſcribit. Is ait (verba ſunt Liciniani apud Macrobium) Nundinas Iouis ferias eſſe, ſiquidẽ Flaminica omnibus Nundinis in regia Ioui arietẽ ſoleat immolare. Sed lege Hurtenſia effectũ, vt faſtæ eſſent, vti ruſtici, qui nundinandi cauſa in vrbẽ veniebant, lites cõponę- G
rent. Nefaſto. n. die Prætori fari nõ licebat. Ergò, qui ferias dicunt, à mendacio vindicantur vetuſtatis: qui cõtrà ſentiunt, æſtimatu ætatis, quę legẽ ſecuta eſt, vera depromunt, &c. De origine etiã Nundinarũ varię fuerũt veterũ opiniones, quas Macrob. eodẽ loco his verbis recenſet: Nundinarũ inquit, originẽ quidã Romulo aſsignant. quem cõmunicato regno cũ T. Tatio, ſacrificijs & ſodalitatib. inſtitutis, Nundinas quoq; adiecisse cõmemorant, ſicut Tuditanus affirmat. Sed Caſsius Ser. Tulliũ feciſſe Nundinas dicit, vt in vrbẽ ex agris cõuenirent, vrbanas, ruſticaſq; res ordinaturi. Geminus ait, diem nundinarũ exactis iam regib. cepiſſe celebrari: quia pleriq; de plebe repetita Seruij Tullij memoria, parentarent ei nundinis. Cui rei etiã Varro conſentit. Rutilius ſcribit, Romanos inſtituiſſe nundinas, vt octo quidem diebus in agris ruſtici opus facerent: nono aũt die intermiſſo rure, ad mercatũ, legeſq; accipiendas Romã venirent, & vt ſcita, atq; conſulta frequen D
tiore populo referrentur, quę trinundino die propoſita, à ſingulis atq; vniuerſis facilè noſcebantur. Vnde etiam mos tractus, vt leges trinundino die promulgarentur. Ea re etiam Canditatis vſus fuit in Comitium nundinis venire, & in colle conſiſtere, vnde corãm poſſent ab vniuerſis videri. Sed hæc omnia negligentius haberi cœpta, & pòſt abolita, poſtquam in trinundino etiã ob multitudinem plebis frequentes adeſſe cœperũt. Hactenus Macrobius Plutarch. in Quæſt. Romanis quæſt. 42. Nundinas Saturno cõſecratas fuiſſe ſcribit. Sed hæc de Nundinis hoc loco ſufficiant.

Non ſunt etiam hìc ſilentio prætereunda Bacchanalia, Ambarualia ſacra, Solitaurilia, &c. quæ cùm explicauero, tum de Priuatis ferijs pauca dicam, atq; ſic tandem hunc librum concludam.

BACCHANALIA dicebantur Bacchi feſta, inquit Sex. Pompeius. De quorũ ſolennitate & licentia multi multa tradũt, quæ hùc referre nõ placet: illa tantũ adſcribã, quæ de ijs Flauius Blon- E
dus Foroliuienſis lib. 2. de Roma triumphante, quemadmodum ea citat Ludouicus Carrio I. C. Scholijs in 2. librũ Argonauticon Valerij Flacci, habet: Bacchanalia, inquit, Libero Patri Baccho dicata, temporis longitudine per Autumnũ Saturnalibus paria, maiore luxu celebrata ſunt. Nudi enim viri cũ nudatis omnia membra mulieribus, matronis, viduis & virginib. ad ſacra conueniebant, quæ non niſi nocturna erant, caput omnes pariter, femoraliaq; pampinis, & vuarum racemis cincti, alios item vuarum racemos in manu tenebant, & tumultuario inuicem cõmixti cætu, in ſublime ſaltantes, variaq; geſticulatione, brachia ceruicem, caputq; mouentes, carmen inconditum Baccho cantabant, nec prius erat ſaltationis modus, quã defatigati, & toto corpore vacillantes partim reſupinarentur, proximioribus inhærentes, partim in pauimentum fanatici, amenteſq; procumberent, vt rectè ſenſit Marcus Varro, talia niſi ab amentibus fieri non potuiſſe. F
Hæc Blondus. Quomodo hæc ſacra in Italiam quoq; & ipſam vrbem Romã irrepſerint, quæque eorũ fuerit turpitudo, videre eſt apud Liuium lib. 39. vbi etiã hoc Senatuſcõſultũ, quomodo abolita Bacchanalia Romę & per totã Italiã fuerint, recitat: In reliquũ, inquit, Senatuſconſulto cautũ eſt, ne qua Bacchanalia Romę, nèue in Italia eſſent, ſi quis tale ſacrum ſolenne, & neceſſarium duceret, nec ſine religione, & piaculo ſe id omittere poſſe, apud Prætorem vrbanum profiteretur: Prætor Senatum cõſuleret. Si ei permiſſum eſſet, cum in Senatu centum, non minus, eſſent, ita id ſacrum fieret, dum ne plus quinq; ſacrificio intereſſent, neu qua pecunia cõmunis, neu quis magiſter ſacrorum, aut Sacerdos eſſet, &c. Illud etiã eodem libro prodit, primùm, quotannis tribus diebus aliquos his ſacris initiatos fuiſſe, poſtea verò eò rem deductã, vt ſingulis menſibus quinq; dies initiationi tribuerentur. De turpitudine ſacrorum, quæ Baccho fierent in Italia, quædam G
etiam Auguſtinus lib. 7. cap. 21. de Ciuitate Dei ex Varrone adducit, quæ legere potes.

AMBARVALE ſacrificium, ait Seruius, dicitur, quod arua ambiat victima. Hæc victima ſiuè hoſtia Ambaruales dicebatur. Sex. Pompeius: Ambaruales hoſtiæ appellabantur, quæ pro aruis

A à XII. fratribus ſacrificabantur. Idem: Ambaruralis hoſtia eſt, quę rei diuinæ cauſa circum arua ducitur ab iis, qui pro frugib. faciunt. Quæ verba etiã à Macrobio lib. 3. Saturnal. cap 5. citantur quẽ etiã hæc addit: Huius ſacrificij mentionẽ Virgil. in Bucolicis habet, vbi de apotheoſi Daphnidis loquitur: *Hæc tibi ſemper erunt, & cum ſolennia vota*
Reddemus Nymphis, & cùm luſtrabimus agros.

Vbi luſtrare ſignificat circuire. Hinc enim videlicet, & nomen hoſtiæ acquiſitum eſt ab ambiendis aruis. Hæc ille. Cæterũ hoc ſacrum ita peragebatur. Victimas, ſuem ſcilicet, ouem & taurum, vnde Suouetaurilia id ſacrificium appellatur, maturis frugib. ter circum arua ducebant, omneſq; poſt clamantes ſequebantur: ex quibus vnus querna corona ornatus, cũ ſolenni ſaltatione compoſito carmine Cereri decantabat laudes: ac poſtquam vino, & lacte libaſſet, antequã fruges inB terent, porcam Cereri immolabãt. Diſcimus hoc ex Virgilio lib. 1. Georgicorum, vbi ſic ſcribit:

Cuncta tibi Cererem pubes agreſtis adoret:
Cui tu lacte fauos, & miti dilue Baccho.
Terq; nouas circum felix eat hoſtia fruges,
Omnis quam chorus & ſocij comitentur ouantes,
Et Cererem clamore vocent in tecta: neq; ante
Falcem maturis quiſquam ſupponat ariſtis
Quàm Cereri torta redimitus tempora quercu
Det motus incompoſitos, & carmina dicat, &c.

Ambarualia etiam Tibullus libro 2. elegia 1. videtur deſcribere: ſic incipiens:

Quiſquis adeſt faueat: fruges luſtramus, & agros,
Ritus vt à priſco traditus extat auo.
Bacche veni, dulciſq; tuis e cornibus vua
Pendeat, & ſpicis tempora cinge Ceres, &c

Cætera ex ipſo Tibullo pete. Neq; verò hoc ſacrificium à ruſticis tantũ fiebat, ſed & à Romanis fines agri Romani luſtrantibus, qui inter quintum & ſextũ lapidem, vt auctor eſt Strabo lib. 5. eC rant, quod ſacrum Ambarualia, vt inquit, vocabant, quod, vt opinor, circũ agri Romani terminos ſacrum fieret. Adrianus Turnebus lib. 18. Aduerſariorum, cap. 17. Atq; huic ſacro Fratres Aruales præerant, qui ad hoc creati erant, vt terminos agri Romani Suouetaurilibus circumferrent. Vide Ioſephum Scaligerum Caſtigationibus in Feſtum, ad vocem Amtermini.

Sed & Patresfamiliàs, vnuſquiq; in agro ſuo, fines fundi Suouetaurilibus luſtrabat, quam luſtrationem ita deſcribit Cato cap. 141. de re Ruſtica: Agrum luſtrare ſic oportet, Imperans Suouetaurilia circumagi cum diuis volentibus, quodq; benè eueniat, mando tibi Mani, vt illa Suouetaurilia, fundum, agrum, terramq; meam, quota ex parte, ſiue circumagi, ſiue circumferenda cenſeas, vti cures luſtrare: Ianũ, Iouemq; vino præfamino. ſic dicit: Mars Pater te precor, quæſoq. vti ſies volens, propitius mihi, domo, familiæq; noſtræ, quo ius rei ergo agrum, terrà, fundumq. meũ D Suouetaurilia circumagi iuſsi, vti tu morbos viſos, inuiſosq; viduertatẽ vaſtitudinemq. calamitates, intemperiasq. prohibeſsis, defendas, auerrunceſq;, vtiq; tu fruges, frumenta, vineta, virgultaq; grandine, beneq. euenire ſinas. Paſtores, pecuaq; ſalua ſeruaſsis, diuiſq; bonam ſalutem, valetudinemq. mihi, domo, familiæq; noſtrę. Haruuiſce rerum ergò, fundi, terræ, agriq. mei luſtrandi, luſtriq; faciendi ergò ſicuti dixi, macte hiſce Suouetaurilibus lactentib. immolandis eſto. Mars pater eiuſdem rei ergo, macte hiſce Suouetaurilibus lactentibua eſto. Item cultro facito ſtruẽ, & fertum vti adſiet. Inde obmoueto. Vbi porcum immolabis, agnum, vitulumque ſic oportet: Eiuſque rei ergri macte hiſce Suouetaurilibus immolandis eſto. nominare vetat Martem, neque agnum vitulumq;. Si minus in omnes litabit, ſic verba concipito: Mars Pater, ſi quid tibi in illiſce Suouetaurilibus lactentibus, neq; ſatisfactum eſt, te hiſce Suouetaurilibus piaculo. Si vno, duoE buſq. dubitaueris, ſic verba concipito: MARS Pater, quod tibi illuc porco neq; ſatisfactum eſt, te huc porco piaculo. Hæc Cato.

Porca, quæ Cereri ante meſſem mactari ſolebat, dicebatur Præcidanea porca, quod Sex. Pompeius docet his verbis: Præcidanea agna vocabatur, quæ ante alias cædebatur. Item porca, quæ Cereri mactabatur ab eo, qui mortuo iuſta non feciſſet: id eſt, glebam non obieciſſet: quod mos erat eis facere, prius quàm nouas fruges præciderent. Sacrificij huius porcæ præcidaneæ formulam hanc habet Catu capite 134. de re Ruſtica: Priuſquam meſſem facies, porcam præcidaneam hoc modo fieri oportet. Cereri porca præcidanea, porcã feminam, priuſquam haſce fruges condantur, far, triticũ, hordeũ, fabã, ſemẽ rapiciũ, thure, vino, Iano, Ioui, Iunoni præfato. Priuſquã porcam feminam immolabis Iano ſtruem cõmoueto ſic: IANE PATER, te hac ſtrue commouenda F bonas preces precor, vti ſies volens propitiua mihi liberiſq; meis, domo, familiæq; meæ mactus hoc ferčto. Ferctum Ioui moueto, & mactato ſic: IVPPITER TE hoc ferčto ob mouendo bonas preces precor, vti ſies volens propitius mihi, liberiſq; meis, domo familięq. meæ mactus hoc ferčto. Poſtea Iano vinum dato ſic: IANE PATER, vti te ſtrue commouenda bonas preces benè precatus ſum, eiuſdem rei ergo macte vino inferio eſto. Poſtea Ioui ſic· IVPPITER MACTE ferčto eſto, macte vino inferio eſto. Poſtea porcam præcidaneam immolato. Vbi exta proiecta erunt, ita Iano ſtruem commoueto, mactatoq; item vti prius obmoueras. Ioui item ſerctum obmoueto, mactatoq; vt prius feceras. Item Iano vinum dato, & Ioui vinum dato, ita vti prius datum fuit ob ſtruẽ obmouendam, & ferctũ libandũ, poſtea Cereri exta & vinũ dato. Hactenus Cato. apud quẽ tamen MACTVS perpetuò legendum, locus ille ex libro Arnobij contra gentes 7. ſignificare viG detur, vbi ſic ſcribit: Operæpretium eſt verba ipſa depromere, quibus cùm vinũ datur, vti ac ſupplicare conſuetudo eſt. Mactus hoc vino inferio eſto. Inferio, inquit Trebatius, verbum ea cauſa eſt additũ, eaq; ratione profertur. ne vinũ omne omninò, quod in cellis atq; apothecis eſt conditũ, ex quib. illud quod effunditur promptũ eſt, eſſe ſacrũ incipiat, & ex vſibus eripiatur humanis.

Erant & AMBVRBIA ſacra,quæ fiebant,cũ vrbs & pomeriũ luſtrabatur,vt apud Lucanũ lib.1. A

Mox iubet & totam pauidis à ciuibus vrbem
Ambiri,& feſto purgantes mœnia luſtro,
Longa per extremos pomeria cingere fines
Pontifices ſacri quibus eſt permiſſa poteſtas.

Hinc Amburbiales hoſtiæ dicebantur,quæ circũ terminos vrbis Romæ ducebantur,Feſtus. Hu-
ius ſacri meminit Vopiſcus in Aureliano: Cantata,inquit,carmina,amburbium celebratum,am-
barualia promiſſa, &c. Obſeruauit hæc Turnebus Aduerſariorum libro 18. capite 17. Ioſephus
Scaliger Caſtigationibus in Feſtum,ad vocem Amtermini,Amburbia ab Ambarualibus non di-
ſtinguit,ſed eadem eſſe ſcribit.

Quoniam autem de luſtrationibus dixi, non alienum ab hoc loco erit, ſi etiam de luſtratione
quinquennali,quæ à Cenſoribus quinto quoque anno perfecto cenſu,peragebatur,quædam af-
feram. De hoc itaq; more Dionyſius Halicarnaſſæus lib.4.in hiſtoria Seruij Tullij Regis,qui au- B
ctor huius inſtituti fuit, ita ſcribit: Perfecto cenſu à Tullio Rege, omnes ciues iuſſi ſunt armati
adeſſe in Campo Martio,ibi inſtructos in ſua quemq; Centuria equites,pedites, velites luſtrauit
Rex Solitaurilibus. Hoſtiæ taurus,aries,& hircus ter circumductæ circũ exercitũ Marti mactatæ
ſunt.Hoc modo etiã noſtra ætate pòſt Cenſum Romani luſtrãtur à magiſtratu ſanctiſsimo,quod
luſtrum ſua voce nominant. Eadem etiam Liuius lib.1.Cenſu perfecto, inquit, quẽ maturauerat
metu legis de incenſis latæ,cũ vinculorũ minis,mortisq; edixit,vt omnes ciues Romani,equites,
peditesq; in ſuis quiſq; Centurijs,in Campo Martio prima luce adeſſent.Ibi inſtructum exercitũ
omnem Suouetaurilibus luſtrauit,idq; conditum luſtrum appellatum,quia in cenſendo finis fa-
ctus eſt. Dicebatur autem hoc ſacrũ Suouetaurilia,quia ſus,ouis vel aries,& taurus immolaban-
tur, vti adhuc Romæ in antiquo marmore videntur expreſsi, ſus, aries & taurus ornati vittis, & C
tænijs, atq; ad aram ducti, quam iconã etiam Guilhelmus Braſsicanus in ſuũ de antiqua Roma-
norum religione librum retulit. Dicuntur etiam Solitaurilia,de quibus Sex.Pompeius: Solitau-
rilia hoſtiarũ trium diuerſi generis immolationẽ ſignificant,tauri,arietis,verris, quod omnes eæ
ſolidi,integriq; ſunt corporis. Contrari verueces,maialesq;, quia ſollũ Oſce totũ, & ſolidũ ſigni-
ficat,vnde tela quædam ſolliferrea vocantur tota ferrea,& homo bonarum artium ſollers,& quæ
nulla parte laxata, cauaque ſunt, ſolida nominantur, atq; harum hoſtiarum omnium inuiolati
ſunt tauri, quæ pars ſcilicet cæditur in caſtratione. Sunt quidem, qui putent, ex tribus hoſtijs
præcipuè numen incluſum cum ſolido tauri, quod ampliſsima ſit earum, quidam dixerunt om-
nium trium vocabula confuſa, ſuis,ouis, tauri,adeffeciſſe id,quod vno modo appellarentur vni-
uerſæ,&c. Sed de his ſatis. D

Illud etiã non omiſerim,moris fuiſſe apud Romanos,vt quotannis certo die ſolenni in pompa
geſtaretur canis in crucem actus,& anſer ſplendidè admodum in lectica,& veſte ſtragula precio-
ſa ſedens: ob eam cauſam, quod hi in obſidione Capitolij,Gallis irruptionem in arcem tentanti-
bus, Romanos clangore & ſtrepitu excitaſſent,canibus interim ſomno indulgentibus. Meminit
huius ſolennitatis, Plutarchus in libro de Fortuna Romanorum.

Et Sex.Pompeius meminit lapidis manalis,quo nomine appellatã fuiſſe dicit petrã quandam,
quæ fuerit extra portam Capenam,iuxta ædem Martis: quàm, cũ propter nimiam ſiccitatem in
vrbem protraxiſſent,inſequuta ſtatim pluuia fuerit: vnde etiam, quod aquas manaret, manalis
lapis dictus ſit. De eodem Varro lib.2.de vita populi Romani,apud Nonium Marcellum: Mana-
lis lapis appellatur in Pontificalibus ſacris,qui tunc mouetur,cum pluuiæ exoptantur.Sic enim E
Varronis locum reſtituit Ioſephus Scaliger, Caſtigationibus in Pompeium Feſtum.

De Supplicationibus lib.10.capite penultimo dicemus. De lectiſternijs paulò antè quædam
memorauimus.

Sunt præterea feriæ propriæ familiarum,inquit Macrobius, vt Claudiæ familiæ, vel Æmiliæ,
ſeu Iuliæ,ſiue Corneliæ:& ſi quas ferias proprias quæq; familia ex vſu domeſticæ celebritatis ob-
ſeruat. Sunt ſingulorum,vt natalium,fulgurumq; ſuſceptiones. Item funerum,atq; expiationũ.
Apud veteres quoq;,qui nominaſſet Salutem, Semoniam, Seiam, Segetiam, Tutilinam,ferias ob-
ſeruabat.Item Flaminica,quoties tonitrua audiſſet,feriata erat,donec placaſſet Deos. De ferijs fa-
miliarum proprijs,ſiue ſacris priuatis fuit lex in 12. Tabulis, his concepta verbis: SACRA PRI-
VATA PERPETVA MANENTO: ad quam legem quædam de ſacris priuatis notabimus: plura F
habet Franciſc. Hotomãnus in Tripertita 12. Tabular.cõmentatione.Ferijs natalitijs ſacrificabant
Genio,quemadmodũ ex Tibullo lib.2.elegia 2.diſcimus, vbi etiam alia,quæ ijs diebus peragi ſo-
lerent,commemorantur. Feminæ Iunoni,quæ ipſarum natalis Dea erat,ſacra faciebant. De Fu-
neribus,ſacriſq; eò pertinentib.dicemus ſuo loco. Atq; hæc habuimus,quæ de Romanorũ ſacris
in mediũ afferremus: quib.coronidis loco,adijciemus Auſonij Burdigalenſis epigrãmata quædã,
de diebus,menſibus,& quatuor anni partibus; quòd ea ab hac tractatione nõ videãtur eſſe aliena.

AVSONII BVRDIGALENSIS VIRI CONSVLARIS,
de Nominibus ſeptem dierum,

EDYLLIVM XV. G

NOMINA, *quæ ſeptem vertentibus apta diebus*
Annus habet, totidem errantes fecère planetæ,
Quos indefeſſa voluens vertigine mundus,
Signorum obliqua iubet in ſtatione vagari.

Pibæ

Primum, ſupremumq́ diem radiatus habet Sol.
Proxima fraternæ ſuccedit Luna coronæ.
Tertius aſſequitur Titania lumina Mauors.
Mercurius quarti ſibi vindicat aſtra diei.
Illuſtrant quintam Iouis aurea ſidera zonam.
Sexta ſalutigerum ſequitur Venus alma parentem
Cuncta ſupergrediens Saturni ſeptima lux eſt.
Octauum inſtaurat reuolubilis orbita Solem.

DE MENSIBVS ET QVA-*tuor anni temporibus,*

EDYLLIVM XVI.

Æternos menſes, & tempora quatuor anni,
Quatuor iſta tibi ſubiecta monoſticha dicent.
Martius, Aprilis, Maius ſunt tempora VERIS.
Iulius, Auguſtus, nec non & Iunius ÆSTAS.
Septēbri, Octobri, AVTVMNVS, *totoq́ Nouēbri.*
BRVMALES, *Ianus, Februarius, atq́ December.*

DE MENSIBVS MONOSTICHA,

EDYLLIVM XVII.

Primus Romanas ordiris Iane Kalendas.
Februa vicina menſe Numa inſtituit.
Martius antiqui primordia protulit anni.
Fetiferum Aprilem vindicat alma Venus.
Maiorum dictus patrum de nomine Maius:
Iunius ætatis proximus eſt titulo.
Nomine Cæſareo Quintilem Iulius auget.
Auguſtus nomen Cæſareum ſequitur.
Autumnum Pomona tuum Septemper opimat.
Triticeo October fœnore ditat agros.
Sidera præcipitas pelago intempeſta Nouember.
Tu genialem hyemem feſte December agis.

DE MENSIBVS ALIA *Monoſticha,*

EDYLLIVM XIIX.

Dira patet Iani Romanis ianua bellis,
Vota Deo Diti Februa menſis habet.
Incipe Mars anni felicia fata reduci.
Tunc Aries Veneri lutea ſerta legit.
Dulcia, Maia, tuis lucent examina Nonis.
Arce poli Geminos Iunius ecce locat.
Iulius ardenti diuertit lumina Solis
Aere, Flammigero cuncta Leone calent.
Poma legit virgo maturi mitia Solis,
Fundit & October vina Falerna latis.
Aret tota ſoli ſpecies vi dura Nepai.
Inde December amat te genialis hyems.

DE MENSIBVS DISTICHA,

EDYLLIVM XIX.

Iane noue, primo qui das tua nomina menſi,
Iane bifrons, ſpectans tempora bina ſimul.
Poſt, ſuperûm cultus, vicino Februa menſe.
Dat Numa cognatis Manibus inferias.
Martius & generis Romani præſul, & anni.
Prima dabat Latiis tempora Conſulibus.
Æneadûm genitrix vicino nomen Aprili
Dat Venus, eſt Marti namque Aphrodita comes.
Maia Dea, an maior, Mai, te fecerit ætas,
Ambigo: ſed menſi eſt auctor vterq́ bonus.
Iunius hunc ſequitur duplici celebrandus honore,
Seu nomen Iuno, ſiue iuuenta dedit.
Inde Dionæo præfulgens Iulius aſtro,
Æſtatis mediæ tempora certa tenet.
Auguſtus ſequitur, cognatum à Cæſare nomen,
Ordine ſic anni proximus, vt generis.
Nectuntur poſt hos, numerumq́ ex ordine ſignāt,
September Bacchi munere præla rigans:
Et qui ſementis per tempora, fenore lætus
October, cupidi ſpem fouet agricolæ:
Quiq́ ſalo mergens ſolennia ſigna Nouember
Præcipitat, cœlo mox rediturа ſuo.
Concludens numerum, genialia feſta December
Finit: vt à bruma mox nouus annus eat.

DE MENSIBVS TE-*traſticha,*

EDYLLIVM XX.

IANVARIVS.

HIC *Iani menſis ſacer eſt, en aſpice, vt aris*
Tura micent: fumant vt pia tura Lares,
Annorum, ſecliq́ caput, natalis honorum,
Purpureos faſtus qui numerat proceres.

FEBRVARIVS.

At quem cœruleus nodo conſtringit amictus,
Quiq́ paludicolam prendere gaudet auem,
Dædala quem iactu pluuio circumuenit Iris,
Romuleo ritu Februa menſis habet.

MARTIVS.

Cinctū pelle Lupæ promptum eſt cognoſcere mēſem
Mars olli nomen, Mars dedit exuuias.
Tempus Ver, hœdus petulans, & garrula hirundo
Indicat, & ſinus lactis, & herba virens.

APRILIS.

Contectam myrto Venerem veneratur Aprilis
Lumen iuris habet, quo nitet alma Ceres.
Cereus e dextra flammas diffundit odoras,
Balſama nec deſunt: quis redolet Paphie.

MAIVS.

Cunctas vēris opes, & picta roſaria gemmis
Laniger in calathis, aſpice, Maius habet,
Menſis Atlantigenæ dictus cognomine Maiæ,
Quem meritò multum diligit Vrmie.

IVNIVS.

Nudus membra, dehinc ſolares reſpicit horas
Iunius: ac Phœbum flectere monſtrat iter.
Idem maturas Cereris deſignat ariſtas
Floraleſq́ fugas, lilia fuſa docent.

IVLIVS.

Ecce coloratos oſtentat Iulius artus
Crines cui ritulos ſpicea ſerta ligant.
Morus ſanguineos præbet grauidata racemos:
Quæ medio Cancri ſidere læta viret.

AVGVSTVS.

Fontanos latices, & lucida pocula vitro,
Cerne, vt demerſo torridus ore bibat.
Æterno regni ſignatus nomine menſis,
Latona genitam quo perhibent Hecaten.

SEPTEMBER.

Surgentes acinos varios, & præſecat vuas
September, ſub quo mitia poma iacent.
Captiuam filo gaudens religaſſe lacertam:
Quæ ſuſpenſa manu nobile ludit opus.

OCTOBER.

Dat prenſum leporem, cumq; ipſo palmite fœtus,
October, pingues dat tibi ruris aues.
Iam bromios ſpumare lacus, & muſta ſonare
Apparet vina vas calet ecce nouo.

NOVEMBER.

Carbaſeo ſurgens pòſt hunc indutus amictu
Menſis, ab antiquis ſacra deamq; colit.
A quo vix auidus ſiſtro compeſcitur anſer
Deuotusq; ſatu vbera fert humeris.

DECEMBER.

Annua ſulcatæ caniecta & ſemina terræ
Paſcit hyems, pluuio de Ioue cuncta madent.
Aurea nunc reuocet Saturni feſta December
Nunc tibi cum Domino ludere verna licet.

QVOTENI DIES SINT menſium ſingulorum.

EDYLIVM XXI.

Implent tricenas per ſingula menſtrua luces
Iunius, Aprilisq;, & cum Septembre Nouember.
Vnum ter denis cumulatius adde diebus
Per ſeptem menſes, Iani, Martisq; Kalendis,
Et quas Maius agit, quas Iulius, Auguſtusq;,
Et quas October, poſitusq; in fine December.
Vnus erit tantum duo de triginta dierum:
Quæ Numa præpoſita voluit ſuccedere Iano.
Sic ter centenis decies accedere ſenas,
Quadrantemq;, et quinq; dies ſibi computat annus.

DE TRIBVS MENſtruis Menſium.

EDYLLIVM XXII.

Bis ſenas anno reparat Lucina Kalendas:
Et totidem medias dat currere Iuppiter Idus.
Nonarumq; diem faciunt infra octo ſecundi.
Hæc ſunt Romano tantùm tria nomina menſi.
Cætera per numeras ſunt cognomenta dierum.

Quo menſe quotæ Nonæ, vel Idus ſint.

At Nonas modò quarta aperit, modò ſexta refert
Sexta refert Maij, Octobris, Martisq; recurſu, (lux
Et qui ſolſtitio ſua tempora Iulius infert.
Cætera pars menſum quartis eſt prædita Nonis.
Omnes verò idus octaua luce recurrunt.

Quotæ Kalendæ ſint menſium ſingulorum.

Pòſt Idus, quas quiſq; ſuas habet ordine menſis,
Diuerſæ numero redeunt variante Kalendæ: A
Dum rurſumq; ſiterumq; . . . vocantur,
Vt tandem oblati procedant temporis ortu,
Ter ſenis, vnoq; die, genialia feſta
Porrigit, vt Ianum arceſſat noua bruma morantē.
Hoc numera menſisq; Numæ, redit, autumniq;
Principium referens Bacchi September alumnus.
Iulius & Maius, poſitusq; in fine December,
Octoberq; die reuocatur tardius vno.
Inde dies redeunt minus vno, quatuor vltra,
Quos numero adijciam, Sextilis, Iunius atq; B
Aprilis, pòſt quos penultima Meta Nouember.
Ter quinis, vnoq; die, Iunonie Mauors,
Vt redeas, referasq; exordia prima, cieris.
Hoc numero, ad plenum, vertēs reparabitur annus.

DE FERIIS ROMANIS.

EDYLLIVM XXV.

Nunc & Apollinas Tiberina per oſtia ludos, C
Et Megaleſiacæ matris aperta loquar.
Vulcaniq; dies autumni exordia primi:
Quinquatrusq; Deæ Palladas expediam.
Et medias Idus, Maij, Auguſtiq; recurſu,
Quas ſibi Mercurius, quasq; Diana dicat.
Matronæ, quæ facra cal[illegible]t pro laude virorum,
Mauortis primi quum redire dies.
Feſta Capratinis memorabo celebria nonis:
Quum ſtola matronis dempta teget famulas.
Quatuor illa etiam diſcretis partibus anni D
Solſtitia, & luces nocte, dieq; pares.
Nec Regifugium pulſis ex vrbe tyrannis,
Lætum Romanis fas reticere diem.
Vis neopeſſime ſatrum vel Saturnalia dicam?
Feſtaq; ſeruorum, quum famulantur heri?
Et nunquam certis redeuntia feſta diebus,
Compita per vicos quum ſua quiſq; colit?
Aut duplicem cultum, quem Neptunalia dicunt,
Et quem de Conſo conſilijsq; vocant?
Feſta hæc nauigijs. aut quæ celebrant quadrigis, E
Iungunt Romanas, finitim[illegible]q; duces.
Adijciam cultus, peregrinaq; ſacra Deorum,
Natalem Herculeum, vel ratis Iſiacæ.
Nec non laſciui Floralia læta theatri,
Quæ ſpectare volunt, qui voluiſſe negant.
Nunc etiam veteres celebrantur Equiria ludi,
Prima hæc Romanus nomina Circus habet.
Et Dionyſiacos Latio cognomine ludos
Roma colit: Liber quæ ſibi vota dicat.
Ædiles plebeij etiam, Ædilesq; Curules, F
Sacra, Sigillarum nomine dicta colunt.
Et gladiatores funebria prælia notum
Decertaſſe foro: nunc ſibi harena ſuos
Vindicat: extremo qui iam ſub fine Decembris,
Falcigerum placant ſanguine cœligenam.

LIBRI QVARTI DE ANNO, MENSIBVS, ET DIEBVS FINIS.

DOCTIS-

DOCTISSIMIS ATQVE HVMANISSIMIS VIRIS D. D. GODEFRIDO, ET HENRICO, REVERENDI AC CLARIſsimi viri D. D. TILEMANI Heſshuſij filijs, Artium Liberalium Magiſtris, Amicis, ac Fratribus ſuis colendis.

AMICITIAM *eam, quæ inter parentes noſtros eſt, Doctiſſimi atque humaniſſimi viri, amici ac fratres colendi, decet nos liberos quoque colere, conſeruare, & quantum in nobis eſt, augere: ſi quidem augeri poteſt id, quod omninò cumulatum eſſe videtur. Cui meo animo teſtando, hunc librum ad vos mitto indicem, & amicitiæ noſtræ, & mei erga vos amoris. Conſcripſi autem in eo, quæ lectio variorum auctorum mihi ſuppeditauit, de veteribus Romanorum ludis, non quidem omnia: qui enim hoc poſſem? Cum & impedita ea ſint, & à veteribus etiam non diligenter tradita, ſed aliqua ſaltem, eaq́; non omninò protrita & vulgaria: quæ, ſi & vitam mihi Deus prorogauerit, & otium ab alijs ſtudijs & vocationis operibus ſuppetierit, quantùm potero, illuſtrabo. Præclaram etiam in enodanda & eruenda ludorum veterum ratione operam poſuit, Vuolfgangus Lazius in aureis illis Reipublicæ Romanæ Commentarijs, ex quorum lectione plurimum me profeciſſe non nego. Sed multa adhuc ipſis deeſſe, neminem, qui rem attentiùs conſiderauerit, puto eſſe dubitaturum: quæ tamen ſupplebunt Onuphrij Panuinij de Ludis libri, ſiue editi illi ſint, ſiue adhuc alicubi lateant: Nondum enim, quamuis ſtudioſiſſimè à me quæſitos, poſtquam ab Hieronymo Mercuriali eorum mentionem fieri intellexiſſem, videre licuit. Adieci tractationi de Ludis, etiam quædam de menſis, ſiue Conuiuijs veterum, de re Veſtiaria, de Nuptijs & Funeribus, quorum omnium cognitio ſtudioſis adoleſcentibus, quibus ſolis iſta ſcribo, ad veteres ſcriptores intelligendos, haudquaquam erit inutilis: certè eos delectabit. Quæ ego omnia ſimul ad vos mitto, & per vos, cum ſtudioſa iuuentute communico. Vos iſta ſic accipietis, vt ab amico optimo, vobiſq́; dedititiſſimo profecta. Et me cùm vobis commendatum habebitis, tum Reuerendo etiam Parenti veſtro, quem ipſe quoque iamdiu parentis loco habeo, atq́; colo: diligenter commendabitis. Concludam epiſtolam verſibus Paulini:*

Ego vos per omne, quod datū mortalibus,
Et deſtinatum ſæculum eſt,
Claudente donec continebor corpore,
Diſcernor orbe quolibet
Nec corde longos, nec remotos lumine
Tenebo fibris inſitos.
Videbo corde, mente complectar pia
Vbique præſentes mihi.
Et cum ſolutus corporali carcere,
Terraq́; prouolauero:
Quo me locârit axe communis pater,
Illic quoque vos animo geram.
Neque finis idem, qui meo me corpore,
Et amore laxabit veſtro.

Valete. viri humaniſſimi, amici chariſſimi, ac ſaluete. Ratiſpona Idibus Aprilis, anni ab Orbe redempto ∞ I ͻ X X C.

V. H.

Studioſiſs.

IOANNES ROSINVS.

ANTIQVITATVM ROMANARVM A

LIBER V.

DE LVDIS, MENSIS, SIVE CONVIVIIS, *Veſtibus, Nuptijs, & Funeribus.*

EXPLICATIS ijs, quæ de Dijs Romanorum, Sacerdotib. & ſacris, atq; fe- B
ſtis diebus fuerunt obſeruatione digna, de ludis iam agemus, qui quidem
etiam ad celebritates & dies feſtos pertinent. Nos verò proprium ijs librũ
tribuimos, duabus de cauſis: quarum prior hæc eſt, ne liber præcedens
nimium excreſceret: altera, quòd placuerit nobis Varronem Romanorũ
doctiſsimum hac in re ſequi, qui & ipſe, quemadmodum ex Aurelio Au-
guſtino diſcimus, ſeorſim de ludis ſcripſit, diuerſo tractatu ab eo, qui de fe-
rijs fuit, & quidem ita vt primo loco de Scenicis, poſtea de Circenſib. ege-
rit. Addimus his quędã de conuiuijs, veſtimentis, nuptijs, & funeribus: cũ
quia pleraq. ad religionem etiã pertinent, tũ quia alium locum conuenientiorem de ijs dicendi,
non habebamus: neq; etiam placebat ſingulis illis materijs ſingulos libros cõſecrare. Hæc enim, C
vt iam ſæpiùs monui, tantũ introductionem quandam in Antiquitatem, non plenam eius expli-
cationem eſſe volumus. Scripſit de Ludis Romanorum diligentiſsimè Onuphrius Panuinius
Veronenſis, qui & ſingularem de ludis Sæcularibus librum edidit, verùm iſti mihi viſi non ſunt.
Multa de ijs habet Iulius Cæſar, Scaliger in primo Poetices libro. Et de Gymnicis ludis plurima
tradit in ſuis de arte Gymnaſtica libris Hieronymus Mercurialis Medicos Patauinus, ex quibus
multa in hanc noſtram explicationẽ tranſtulimus. De menſis & conuiuijs veterum elegãter Iu-
ſtus Lipſius vir clariſsimus, cui me aliquando operã dediſſe haud pœnitet, in tertio Antiquarum
lectionum libro. Quædã etiam eò pertinẽtia habet Hieronymus Mercurialis in arte Gymnaſtica,
& varijs lectionibus: Franciſcus Robortellus lib. de vita, & victu populi Romani: Aldus Manu-
tius Pauli F. in libris de quæſitis per epiſtolam, & alij. Nã Franciſci Polleti Cõmentarius de men- D
ſis veterũ, quod ego ſciã, lucẽ nondum aſpexit. De re veſtiaria ſcripſit Lazarus Bayfius, quẽ librũ
mihi legere cõtigit beneficio clariſsimi Iuriſconſulti Ioan. Thomæ Freigij, Rectoris Gymnaſij Al-
torfiani, cuius opera & cõſilio nõ ſemel in his Antiquitatum libris vſus ſum. Multa etiã de veſtib.
habent Aldus Manutius, Carolus Sigon. & Iuſtus Lipſius in eo, quẽ iamprimũ in lucẽ dedit, Ele-
ctorum libro. De nuptijs & earũ ritib. multa habent Carolus Sigon. lib. 1. de Antiquo iure ciuiũ
Rom. atq; Andreas Tiraquellus I. C. in legibus Cõnubialibus: & ſingularem ea de re librũ ſcripſit
Barnabas Briſſonius I. C. clariſsimus. De Sepulchralibus extat commentarius Lilij Georgij Gy-
raldi. Scripſit de ijſdem & Onuphrius Panuinius, vt audio. & iam in manibus librũ de Funerib.
itẽ alterum de re Veſtiaria habet Iuſt. Lipſius, quos expectamus breui. Plurima etiã de ijs rebus,
de quibus hoc libro agimus, extant in Alexãdri Neapolitani Genialib. diebus, Cælij Rhodigini E
Antiquis lectionibus, Vuolfgangi Lazij Commentarijs Reipublicæ Romanæ, & aliorum etiam
ſcriptis: quę ego propterea huc luco commemorare volui, vt beneuolos lector ſciret, quorum ve-
ſtigia ſecutus eſſemus, & vnde etiam ipſi pleniorem harum rerum explicationem petere poſſent.
Sed tempus eſt vt ludorom explicationem aggrediamus.

De Ludis Romanorum, quidnam ij ſint, & quis eorum primus apud Romanos Auctor CAP. I.

DE ludis dicturi, ipſum vocabulũ primũ cõſiderabimus. Tertull. lib. ſingulari de ſpectacu-
lis ex veterib. auctoribus ſcribit, Ludos à Lydis dictos eſſe, qui ex Aſia Tranſuenæ, duce F
Tyrrheno cũ fratri ſuo regni cõtentione cederet, in Etruria cõſederint, ibiq; inter cęteros
ritus ſuperſtitionũ ſuarũ, ſpectacula quoq; religionis nomine inſtituerint. Vnde Roma-
ni accerſitos artifices mutuati fuerint, & tẽpus, & enunciationẽ, vt ludi à Lydis vocarentur. Varro
lodos à ludo, vel luſu appellatos ſcribit. Cæterũ vocabuli ludi variæ ſunt ſignificationes. Aliàs n.
ſignificat factum aliquod iocoſum, vnde Grãmatici diſtingunt inter iocũ & ludum, vt illud ſit in
verbis, hoc in rebus vel factis: Aliàs locum exercitationis ſignificat, vnde ludũ gladiatoriũ, ludum
matutinum, apud veteres legimus. Hoc loco ita ludos accipimus, vt ſint publicę celebritates, quę
vel placãdæ Deûm iræ, vel pro ſalute populi, vel gratiæ populi demerẽdæ cauſa ſunt editæ. Finis
eorũ erat tum religio quædã, qua antiqui opinabantur, ſeſe Dijs rem gratã illis lodis tanqoã pro-
miſſam facturos: tũ populi voluptas, cui & Reges & Reſp. & Imperatores maximè ſtudebãt, quo G
homines voluptate demulſi, in officio cõtinerentur. Primus apud Rom. ludos inſtituit Romulus
Rex, Conſualib. celebratis: de quibus omnium veterũ ſcriptorũ hiſtoriæ loquuntur. Hunc ſecuti
alij ſunt, tum Reges, tum Conſules & Prætores, poſtremùm Imperatores: vti poſteà videbimus.

De

A
De Ludorum diuiſione CAP. II.

QVID ludi fuerint, diximus, ſequitur vt de diuiſionibus & generibus etiam eorum,
quædam annotemus. Et primum quidem in vniuerſum duo fuerunt ludorum apud
Romanos genera. Alij enim Circenſes fuerunt, alij verò Scenici. Docet hoc Cicero,
qui cum libro 2. de legibus hanc legem recitaſſet: Ludis publicis, quod ſine curriculo,
& ſine certatione corporum fiat, popularem lætitiam in cantu, & fidibus, & tibijs moderantor:
eamq́ue cum Diuûm honore iunguntor: eam deinde ſic explicat: Iam ludi publici, quoniam ſunt
cauea, circoq́ue diuiſi, ſint corporum certationes, curſu, pugillatione, luctatione, curriculisq́ue
equorum, vſque ad certam victoriam circo conſtitutæ: cauea, cantu, ac fidibus, & tibijs: dum
B modò ea moderata ſint, vt lege præſcribitur. Circenſes dicebantur, quod exhiberentur in circui-
tu enſibus poſitis. Olim enim in littore fluminis agebantur, in altero latere poſitis gladijs, vt ab
vtraque parte eſſet, ignauiæ præſens periculum. Seruius in 3. Georgicorum, & 8. Aeneidos Virgi-
lij. Alij à circumeundo ſic dictos putant, alij à Circo, in quo exhibebantur, de quo pòſt. Sceni-
ci vocati ſunt alteri, quòd in ſcena, hoc eſt, in vmbra agerentur & hi ingeniorum acumine atque
actionis agilitate, ſeu arte conſtabant. Dicemus de vtriſque, ſi prius qui ludos exhibuerint, & vbi
exhibiti fuerint, expoſuerimus.

Quis Ludos exhibuerit CAP. III.

C QVEMADMODVM non vna, & eadem ſemper fuit Reipub. forma, ſed ea ſæpius mutata
eſt, ita non vnus & idem magiſtratus ludos ſemper exhibuit: quin etiam diuerſi ludi à
diuerſis ſunt exhibiti, Magiſtratibus, vel alijs perſonis. Principio Reges ludos edi cura-
uerunt, quod vel ex eo clarum eſt, quod Liuius, Dionyſius, Plutarchus, & alij (non enim
omnes auctores recenſere libet) de Romulo ſcribunt, eum Conſualia, vel ludos, Neptuno Eque-
ſtri ſacros exhibuiſſe. Quamuis autem de reliquis Regibus, nihil certi in ſcriptorib. vetuſtiſsimis
præterquàm apud Tertullianum extet, quo minus tamē de ijs dubitetur, faciunt ijdē ſcriptores,
qui cum nōnullis alijs memoriæ produnt, Tarquinium Priſcum certum locum celebrādis ludis
extruxiſſe, & ludos exhibuiſſe, vt iam dicetur. Poſt eiectos Roma Reges, Conſulum fuit id munus
D quemadmodum de Secularibus ſcribunt, Valerius Maximus, Cenſorinus & alij. Creatis autem
Aedilibus, eorum id muneris fuit, ita quidem, vt Aediles plebei ludos plebeios curarent, & Aedi-
les curules, qui potiſsimum ob hoc ipſum creati primum ſunt, magnos exhiberent, cuius rei te-
ſtimonia plurima in hiſtoria Liuij & aliorum extāt. Sed & ad Prætoris Vrbani officiū pertinuit,
ſignum dare mittendis quadrigis: Quocirca, ipſo nonnunquam bellis occupato, atque abſente,
dictus Dictator fuit, qui in Prętoris locum ludorum tempore ſignum mittendis quadrigis daret.
Quod autem ad ludus funebres attinet, eos illi curârunt, & exhibuerunt, qui proximi defuncto-
rum, in quorum honorem ludi celebrabantur, hæredes fuerunt. Nonnunquam tamen & hi ab
Aedilibus curati fuerunt, id, quod ex omni Romana hiſtoria intelligitur. Exceptis igitur ludis fu-
nebribus reliquus vel Reges exhibuêrunt, vt Circenſes, vel Conſules & Prætores, vt eoſdem, itē
E Sæculares & Apollinares: vel Aediles plebeij, vt Plebeios: vel Aediles Curules, vt magnos, Me-
galenſes, &c. Tandem omni Reipublicæ poteſtate in vnum tranſlata. Imperatores etiam hoc mu-
nus ſibi ſumpſerunt, quod ex Suetonio & ſequentibus hiſtoricis cognoſcitur.

De Loco, vbi Ludi ſint exhibiti. De Circo Maximo, Circis, Theatris, & Amphitheatro CAP. IIII.

LVDI primùm in Inſula Tiberina exhibiti ſunt, nullo ad id certo conſtituto loco ſed ab
altera parte Tiberis prometa erat, ab altera enſes ponebantur, teſte Seruio Virgilij in-
terprete. Primus omniū Tarquinius Priſcus V. Romanorū Rex, Circum maximū ex-
F truxit. Sic enim Liu. lib. 1. Tum primū Circo, qui nunc maximus dicitur, deſignatus
locus eſt: loca diuiſa Patribus, equitibusq; vbi ſpectacula ſibi quiſq; facerent. Fori appellati, ſpe-
ctauêre, furcis duodenos, ab terra ſpectacula alta ſuſtinentib. pedes. Hæc Liu. Dionyſ. tamē lib. 3.
non rude tantū ædificium ipſum extruxiſſe, ſed elegantiſsimè etiam exornaſſe ſcribit: cuius hæc
ſunt ex verſione Sigiſmundi Gelenij: Idem Tarquinius Priſcus in Circo maximo inter Palati-
num & Auentinum montes ſito, primus circumquaq; operta tecto fecit ſedilia. Nam antea ſtan-
tes ſpectare ſolebant furcis tabulata ſuſtinentibus. Locos ſpectaculorum in triginta curias diſtri-
buit, vt Curialium quiſque ſuo loco ſpectaturus ſederet: quod opus & ipſum procedente tem-
pore annumerandum erat, inter ſpectacula totius vrbis pulcherrima. Longitudo enim eius eſt
triū ſtadiorum, cum dimidio, latitudo quatuor iugerū, à duobus maiorib. lateribus, & vno mino-
G re cingitûr Euripo, qui aquas recipiat, decempedali profunditate ſimul, & latitudine. Poſt Euri-
pū extructæ ſunt triporticus, imę habent lapidea paulū ſcandētia (ſicut in theatris) ſedilia, ſuper
duplici cōtignatione ſunt lignea, duas maiores porticus, tertia minor cōiungit tranſuerſim luna-
ta ſpecie appoſita, vt ex trib. vna cōficiatur, amphitheatralis 8. ſtadiorū amplitudine capax, centū

quinquaginta millia hominum,reliquum eſt minoribus latus,quod ſubdiuale eſt,habet fornica- A
tus carceres, vnde equi emittuntur, omnes vno clauſos repagulo, externè ambit circum ſimplex
contecta porticus, habens officinas & ſupernè cellas, per quas ſpectatores intrant, & aſcendunt
per officinas ſingulas,vt nulla confuſio exoriatur inter tot millia tum venientia,tum diſcedentia.
Hactenus Dionyſios. Dictus igitur eſt Circus,quòd in circuitu ſpectaculis ædificatis ludi ibi fie-
rent,& quod illic circum metas ferretur pompa,& equi currerent. Alij à Circe venefica,Solis fi-
lia,nomen habere volunt,quòd annotat Tertullianus libro ſingulari de ſpectaculis,vbi & hæc de
ornamentis Circi affert: Singula,inquit, ornamenta Circi, ſingula templa ſunt, oua honori Ca-
ſtorum aſſcribunt, qui illos ouo editos credendo de Cygno Ioue non erubeſcunt. Delphinos
Neptuno vouent,columnas ſeſsias à ſementationibus,meſsias à meſsibus,tutilinas à tutelis fru-
ctuum ſuſtinent,ante has tres aræ,trinis Dijs parent, magnis, potentibus, valentibus. Eoſdem B
Samothracas exiſtimant. Obeliſci enormitas,vt Hermateles affirmat, Soli proſtituta : ſcriptura
eius, vnde & cenſus, de Ægypto ſuperſtitio eſt. Frigebat Dæmonum concilium, ſine ſua Matre
magna, ea itaque illic præſidet Euripo. Conſus apud metas, ſub terra deliteſcit. Murtias quoq;
idolum fecit. Murciam enim Deam amoris volunt,cui in illa parte ædem vouère. Hæc Tertullia-
nus. Idem paulo antè : Circus Soli principaliter conſecratur:cuius ædes medio ſpacio,& effigies
de faſtigio ædis emicat, quod non putauerint, ſub tectu conſecrandum, quem in aperto habent.
Quæ de uuis & Delphinis Tertullianus dicit,ſic ſunt intelligenda, quod fuerint opera, rotunda
ſpecie ouorum,quædam etiá animantium vt Delphinorum formis expreſsis,quę conuerſioné &
flexionem curſus oſtenderent ab Agrippa poſita,cum propter ſimilitudinem metarum,quarum
multæ in Circo erant,aurigantes ſæpe non ſine magno periculo errarent. Obeliſcorum,quorum C
etiam mentionem facit Tertullianus,deſcriptio extat apud Ammianum Marcellinum lib.17.cu-
ius pauca quædam huc afferam : Obeliſcus,inquit eſt aſperrimus lapis in figuram metæ cuiuſdã
ſenſim ad proceritatem conſurgens excelſam, vtq; radium imitetur, gracileſcens pauliſper, ſpe-
cie quadrata in verticem productus anguſtum,manu leuigatus artificis, formarum autem innu-
meras notas, hieroglyphicas appellatas, quas ei vndique videmus inciſas, initialis ſapientiæ ve-
tus inſigniuit auctoritas. Volucrum enim , ferarumque etiam alieni mundi genera multa ſcul-
pentes,ad æui quoque ſequentis ætates Imperatorum vulgatiùs perueniente memoria,promiſ-
ſa vel ſolota Regum vota monſtrabant. Nun enim , vt nunc literarum numerus præſtitutus , &
facilis exprimit, quicquid humana mens concipere poteſt, ita priſci quoque ſcriptitàrunt Ægy-
ptij : ſed ſingulæ literæ,ſingulis nominibus ſeruiebant,& verbis nonnunquam ſignificabant in- D
tegros ſenſus,&c.Pauló pòſt recitat inſcriptionem,obeliſci in Circo maximo ex Hermapionis li-
bru,quæ inde peti poteſt. Hunc obeliſcum qui in Circo maximo conſtitutus ab Octauio Augu-
ſto eſt, exciſum à Rege Semneſerteo, quo regnante Pythagoras in Aegypto fuit , centum viginti
quinque pedum fuiſſe,& dodrantis,præter baſim: Plinius lib.36.cap.9.auctor eſt,vbi & de Òbe-
liſcis alijs.qui Romam tranſlati fuerint, mentionem facit. Cæterum carceres primùm ex topho,
lignoq́ue fuerunt,quos marmoreis permutauit Claudius Imperator. Metas inſigniores inaurari
voluit Claudius : ſolùm minio & Chryſocolla ſterni Caligula,auri atque argenti ſcobe cõſpergi
mandauit Heliogabalus,dolens quòd non poſſet etiam electri : id ex Suetonio & Lampridio no
tum eſt. In Circo , ne quis non ſederet molliter , non ſolùm Magiſtratibus & honorationibus to-
mentum,quod leuconium & gnaphalium : ſed & multitudini ſubſternebatur,quod è conciſis a- E
rundinibus factum,nomine proprio Circenſe dictum eſt,vt Suetonius & Martialis indicant. Ne
quis porro,importunè ſedendo alteri moleſtus foret,ſedilia cancellis erant ſeparata. In Circo or
namenti cauſa cum Deorum imagines gypſeæ , tùm detracta hoſtibus ſpolia ſuſpendebantur.
Per Circum nuces & fractum cicer clamando ſolebant ſerui circumferre : item in cortinis aquam
portare,quam eſurienti, ſitientiq́ue plebi venderent. Quæ omnia ex Ouidio, Horatio & Plauto
diſcuntur. Sub Circo in cellis,antriſue ſubterraneis habitabant,quæ corpore facerent quæſtum,
mulieres,vt ex Iuuenale colligitur. Ad eundem res furto ablatæ vendebantur, quod in Horatiũ,
cum Circum fallacem vocat,annotauit Helenius Acro.

Pręter hunc Circum,qui maximus appellatus eſt,etiam alij progreſſu temporis ſunt extructi.
P.enim victor in libello de regionibus vrbis,octo,vel nouem fuiſſe dicit. Meminit enim Circi Fla F
minij,de quo etiam Plutarchus in quæſtionibus Romanis,quæſtione 66.& Martialis in Apopho
retis & epigram.libro 12. In quo Circo vitri officina fuit,in qua pocula fierent,punctis coluratis,
quaſi geminis inſignita,& Cryſtallinis ſimilia : quæ vt precio geminatis æquanda non erant, ita
vſu reperiebantur firmiora , quod aquis calidis , vt veræ geminæ , non vitiarentur aut fluerent.
Collocatur hic Circus regione vrbis IX. In I. regione Circus Antonini Caracallæ cum obeliſco
fuit. In V. Circus Aoreliani cum obeliſco. In VI. regione duo memorantur , alter propè portam
Collinam,alter Circus Floræ,ſiue Floralium. Regione IX. Circus Alexandri Imperatoris.Regio-
ne XI. præter Circum maximum, Circus intimus, antiquiore nomine Circus ad murum dictus.
Erat & Circus Domitiæ & Circus Vaticanus,quorum memoria adhuc apud P. Victorem & ali-
os extat,quorumdam etiam veſtigia & rudera hodiè cernuntur. De Theatris iam dicemus. G

Vt Circenſes ludi in Circo , ita Scenici in Theatro peragebantur, Nomen habet Theatrum à
θεᾶσθαι,quod eſt ſpectare. Eſt autem locus, in quo Deorum immortalium diebus feſtis ludos ſpe-
ctabant, ſedentes com coniugibus & liberis.

Apud

A Apud Romanos Theatrum diu nullum fuit: olim enim, vti Iul. Cæſar Scaliger docet, in diem ac locum indictum conuenientes, qui ſpecimen firmitatis, aut dexteritatis, aut pernicitatis edituri eſſent, in medio datis nominibus, profitebantur. Circumfuſa turba cum iudicibus ad ſpectandum, mox alia item affluente, commodè ſpectare non poterant: quod alijs alij obiectu corporum conſpectum adimebant: idcircò aggeſtis ceſpitibus editiorem locum ſibi puluillis actis faciebant. Eam ob cauſam medius locus depreſsior fuit, ac proprerea Cauea dictus. Igitur per initia ſtantes ſpectabant, poſteà ſubſellia ſibi quiſque adferebat. Primi Theatrum faciendum locârunt M. Valerius Meſſala, atque C. Caſsius Longinus, Cenſores, anno IↃXCIX. verùm auctore P. Scipione Naſica omnem apparatum operis eorum ſubiectum haſtæ venire placuit. Atque etiam ſenatuſconſulto cautum eſt, ne quis in Vrbe, propiúſue paſſus mille ſubſellia poſuiſſe, ſe-
B dénſue ludos ſpectare vellet, vt ſcilicet remiſsioni animorum iuncta ſtandi virilitas, propria Romanæ gentis vota eſſet, Valerius Maximus lib. 2. cap. 4. Meminit & Velleius lib. 2. & Liuius libro 48. Deleta Corintho L. Muminius ludis, quos in triumpho fecit, theatrum erexit, ſed temporarium. Inprimis autem celebratur M. Scauri Theatrum, de quo hæc ſcribit Plinius lib. 36. cap. 15. Marc. Scaurus fecit in Ædilitate ſua opus maximum omnium, quę vnquam fuêre humana manu facta, non temporaria mora, verùm etiam æternitatis deſtinatione. Theatrum hoc fuit. Scena ei triplex altitudine trecentarum ſexàginta columnarum, in ea ciuitate, quæ ſex hymettias non tulerat, ſiue probro ciuis amplissimi. Ima pars ſcenæ è marmore fuit, media è vitro: inaudito etiam poſteà genere luxuriæ. Summæ tabulis inauratis columnę vt diximus, imæ duodequadragenûm pedum. Signa ærea inter columnas fuerunt tria millia numero. Cauea ipſa cepit hominum XXC.
C millia, cum Pompeij Amphitheatro totiens moltiplicata Vrbe, tantoque maiure populo ſufficiat largè XL. millia ſedere. Sed & reliquus apparatus tantus Attalica veſte, tabulis pictis, cæteroque choragio fuit, vt in Thuſculanam villam reportatis, quæ ſuperfluebant, quotidiani vſus delitijs, incenſa villa ab iratis ſeruis, concremaretur ad ſeſtertia. Hæc Plinius. Idem paulò pòſt de Theatris Curionis: Theatra duo iuxta fecit ampliſsima è ligno. Cardinum ſingulorum verſatili ſuſpenſa libramento, in quibus vtriſq; antemeridiano ludorum ſpectaculo ædito inter ſeſe auerſis, ne inuicē obſtreperent ſcenę, & repentè circumactis, vt contrà ſtarent: poſtremo iam die deſcendentibus tabulis, & cornibus inter ſe cueuntibus, faciebat Amphitheatrum & gladiatorium ſpectaculum edebat, ipſum magis autoratum populom Romanum circumferēs, &c. Primom manſurum Theatrum C. Pumpeius Magnus Romæ extruxit lapide quadrato, auctore Cornelio Ta-
D cito libro 14. ad exemplum illius, quod Mitylenis viderat bello Mithridatico. De huc Pompeij Theatro Tertullianus libro ſingulari de Spectaculis: Pompeius Magnus ſolo theatro ſuo minor, cùm illam arcem omnium turpitudinum extruxiſſet, veritus qoandoque memoriæ ſuæ Cenſoriam animaduerſionem, Veneris ædem ſuperpoſuit, & ad dedicationem edicto populum vocans, non theatrum, ſed Veneris templum nuncupauit, cui ſubiecimus, inquit, gradus ſpectaculorum: ita damnatum, & damnandum opus templi titulo prætexuit, & diſciplinam ſuperſtitione illuſit. Hactenus Tertullianus. Erat autem Theatrum in modum hemicycli, cuius ab vtroq; cornu ſcenæ erant, cum ſingulis aris, quarum vna Bacchi, altera eius Dei erat, in cuius honorem ludi fiebant.

Amphitheatra verò circulari integra forma conſtruebantur, aut ouali, & oblonga, in quibus
E gladiatorij ludi, & concluſarum ferarum venationes exbibebantur. Eius area dicebatur cauea, & arena, quòd arena ſpargeretur, vt certantes ſine offenſione caderent, quod ex Suetonio liquet.

Theatri partes ſunt Scena, Orcheſtra, Proſcenium & Pulpitum. Scena frons eſt Theatri, & ea pars, quæ ab vno eius cornu ad alterum cum coopertura ducebatur: ea aut verſatilis erat, ſcilicet, cum machinis quibuſdam ſubitò vertebatur, & aliam picturæ faciem oſtendebat: aot ductilis, cum tractis tabulatis, bac atque illac, ſpecies picturæ interior nudabatur, vt annotaoit Seruius libro 3. Georgicorum. Propriè verò ſcena vocatur arborum in ſe cubantium concamerata condenſatio, vt ſubterpoſitos ab aeris iniuria poſſet tegere. Nam priſcis tempuribus ante vſum theatrorum ſub frondibus & vmbraculis agebant. Quare ſcena dicta eſt, inquit Caſsiodorus, ab vmbra luci denſiſsima, vbi à Paſtoribus inchoante vere diuerſis ſonis carmina cantabantur. Pla-
F cidus Grammaticus ſcenam dicit eſſe cameram hinc inde compoſitam, quæ vmbræ loco in theatro erat, in qoo ludi agebantur. Scenæ autem longitudo ad orcheſtræ diametron duplex fieri debet, vt docet Vitruuius libro 5. capite 7.

Proſcenium locus erat ante ſcenam porrectus, in quo erat Pulpitum, agentium & loquētium locus. In pulpitum enim actores prodibant, quod quidem, vt Vitruuius ſentit, erat latius Latinis, quàm Græcis. Eius autem altitudo Romanis erat non plus pedum quinque. At ſcena erat altior pulpito, pulpitum altius proſcenio & orcheſtra. Ibi geſticulatione, cantu, & ſaltatione, artifices perſonis in ſcena abditis populum retinebant.

Orcheſtra apud Romanos locus erat, in quo Senatores conſidebant ſpectaturi: apud Græcos ſaltationes in eo peragebantur. Sedilium ordines Cunei à figura dicebantur. Cùm enim ex-
G currerent ab anguſto ſpacio ad ambitum extimum, ſtrictiores erant neceſſario, quo propius accederent ad caueam, &c. Atque de Theatris etiam, earumque partibus hactenus.

Cæterùm vt de ſpectādi ratione adhuc pauca moneam, auctor eſt Valerius Maximus, & cum eo alij, per quingentos & quinquaginta octo annos Senatum populo miſtum ſpectaculo ludo-

tum interfuiſſe. Sed eum moré Atilium Serranum, & L. Scribonium Ædiles, ludos Matri Deûm A
facientes, ſuperioris Africani ſententiam ſecutos, diſcretis Senatus & populi locis, ſuluiſſe: quæ
quidem res auerterit vulgi animum, & fauorem Scipionis magnoperè quaſſauerit. Lata deinde
lex Roſcia eſt, Metello & C. Marcio Coſs. anno Vrbis conditæ ıↄc x x c v. quæ Equitem quoque
a Plebe diſtinxit: ſic tamen, vt qui ex Equite, vel vitio, vel fortuna decoxiſſent, ab alijs ſepararen-
tur, ac remotiore loco conſiderent. Meminère eius legis Horatius, Iuuenalis, ac ſæpè Cicero, præ-
ſertim Philippica 2. qui natos hinc, ſe Conſule, L. Roſcij Othonis, (nam is legem ſanxerat) odio
tumultus, non ſolùm compeſcuit, verùm etiam effecit, vt errorem ſuum Plebs agnoſceret, neque
ſe notari ſedis di crimine iniquo animo ferret. Auctor in eius vita Plutarchus, & Plin. lib. 7. cap.
30. Verùm lex Roſcia nihil niſi de x i v. ordinibus ſanxit. Secutus autem Auguſtus, primùm eam
ſic moderatus eſt, vt cû pleriq. Equites attritu bellis ciuilibus patrimonio, metu pœnę theatralis B
ſedere in x i v. non auderent, ea non teneri ſtatueret, quibus ipſis, parentibusq; Equeſter cenſus,
vnquam fuiſſet. Neque hoc ſolùm, verùm etiam in vniuerſum, quoties quid ſpectandum publi-
cè ederetur, primùm ſubſelliorum ordinem Senatoribus relinqui voluit: militem præterea ſecre-
uit à populo, ac maritis è Plebe proprios ordines: Prætextatis quoque ſuum cuneum attribuit.
Qua de re plura lege apud Læuinum Torrentium, Commentarijs in Suetonij Neronem. Scribit
Valerius Maximus, Religionem ludorum creſcentibus opibus ſecutam eſſe lautitiam. Eius in-
ſtinctu C. Catulum Campanam imitatum luxuriam, primum ſpectantium conſeſſum velorum
vmbraculis texiſſe. Cn. Pompeium ante omnes aquæ per ſemitas decurſu, æſtiuum minuiſſe fer-
uorem. C. Pulchrum ſcenam varietate colorum adumbrauiſſe, vacuis antè pictura tabulis exten-
tam: quam totam argento C. Antonius, auro Petreius, ebore Q. Catulus prætexuerit. Verſatilem C
feciſſe Lucullus. Argentatis choragijs P. Lentulum Spintrem adornauiſſe. Tranſlatum anteà Pœ
niceis indutum tunicis M. Scaurum exquiſito genere veſtis cultum induxiſſe. Hactenus Vale-
rius. Quamuis autem Theatra, Circi, & alia eiuſmodi loca ſingulares quæque, ac proprios ludos
haberent, & exercitationes cuiq. loco accommodatas: tamē eadem ſæpè omnibus in locis pera-
cta ſine diſcrimine fuerunt. De quo vide Georgij Fabricij Romam, capite 12. Ex quo etiam multa
huc tranſcripſimus. Theatra in libello Onuphrij Panuinij de x i v. regionibus Vrbis memoran-
tur quatuor, Balbi, Marcelli, lapideum, & Pompeij. Amphitheatra tria, Amphitheatrũ magnum,
Caſtrenſe, & Tauri Stati[illegible] tinet ad locum etiam Odeum, Stadium, & Xyſtus. Odeum Græ-
co nomine di[illegible], pub[illegible]um ædificium erat, in quo citharœdi & tibicines à muſico, & re-
liqui ac[illegible] ab hiſtrione exercebantur, antè quam in theatrum prodirent. Talia ædificia D
in Vrbe fuère qu[illegible]que. Stadium locus erat curſoribus deſtinatus, extructus à Domitiano, Sue-
tonio teſte. Xyſtus Græca appel[illegible]tione locus dictus, in quo ſub tecto, hyemis tempore verſaban-
tur athletæ. Sed de loci[illegible] ſpectaculorum ſiue ludorum hactenus.

Quinam fuerint ludi Circenſes CAP. V.

DIXIMVS per quos, & vbi ludi exhiberentur, iam ad ipſos ludos reuertemur, atq; eùm
in duo genera eos diſtribuerimus, in Circenſes & Scenicos, de Circenſibus priore loco
dicemus.

Vnde nomen hi ludi habeant, capite ſecundo docuimus. Quidam eoſdem etiam E
Gymnicos appellant, à Gymnicis ludis, ſiue exercitationibus, quæ in iis exhibebantur. Hos qui-
dam appellatos dicunt à nuditate, quòd ludentes corpora nudarent, aut ſaltem veſtes exuerent,
quo expeditiores & agiliores ad certamina ludicra eſſent. Alij ab exercitatione corporis. Namq;
exercitio & habitu corporis conſtabant, quemadmodum etiam Galenus Gymnaſticam definit
artem, ſiue ſcientiam potentiæ omnium exercitationum. De primarijs horũ formis, quæ in Cir-
cenſibus exhibebantur, meminit Virgilius libro 5. Æneidos, Homerus penultimu Iliados. Prima
erat pugna cum pugnis, cæſtibus, gladijs, fuſtibus, haſtis, pilis, ſimilibusq; armis certabatur. Huc
ſpectat & gladiatura, cùm gladiatores varijs modis dimicabant, interim pro gloria, interim pro
vita: idque ſpectante populo, vt iuuentus cædium, ſanguinis, & vulnerum aſpectu, aſſueſcerent
in bello minùs iſta timere. Huc quoque refertur pugna & certamen cum beſtijs: qualia multa F
deſcribit Martialis. Vtrumque horum omninò infame fuit ingenuis, & ferè per ſeruos agebatur.
Item lucta, cùm alter alterum in terram proſternere, tum vi, tum agilitate corporis nitebatur. Al-
tera ſpecies eſt curſus, cùm peragebant currendo certa ſtadia in campo, perueniebantque ad me-
tam deſtinatam. Tertia erat ſaltatio in æquo campo, aut infernè ad locum ſuperiorem, & contrà,
aut cùm in equos currúſue inſiliebant, non tantùm nudi, ſed etiam armati, & cataphracti. Quar-
ta iaculatio diſcorum, ſagittarum, pilarum, telorum, omniumque armorum, cuiuſcunque gene-
ris, quæ longè projiciuntur: & hi ludi erant ferè pedeſtrium. Quinta ſpecies eſt decurſio eque-
ſtris, qua exhibebatur ſpecies pugnæ equeſtris, qualem deſcribit Virgilius in 5. Æneid. Sexta eſt
aurigatio, id eſt, certamen bigarum, aut quadrigarum, cuius formam & ſchema videas apud Phi-
landrum in annotationibus ſuis in Victruuium. Septima eſt Naumachia, id eſt, nauale certamen, G
cùm in mari, fluuio, ſtagno, lacu, forma naualis pugnæ repræſentabatur. De pleriſque his ſpecie-
bus multa eruditè collegit Hieronymus Mercurialis Medicus Patauinus in 2. & 4. lib. artis Gym-
naſticæ, ex quo ij, qui pleniorem huius rei explicationem deſiderant, petere ea poſſunt. Nos hoc
loco

A loco tantùm, de cæſtibus, diſcis, & aurigationom factionibus quædam adijciemus, de pompa lu-
dorum pòſt dicturi. Cæſtus, vti Aldus Manutius deſcribit lib. 2. de quæſitis per epiſtolam, epiſt. 8.
erant lora ex multiplici crudo tergore bouis agreſtis, quemadmodum ait Homerus, manibus &
lacertis inducta, ferreis plumbeiſue clauis, aut ſquamis, clauatis conuoluta ad ſimilitudinē arieti-
ni cornus, cuiuſmodi adhuc in antiquis nummis cernuntur, & nuper beneficio Pyrrhi Ligorij
antiquitatis peritiſsimi, aliquot cæſtuum iconas in publicū dedit Hier. Mercurialis, apud quem
eas videbis lib. 2. Artis gymnaſticæ, cap. 9. Multa de cæſtibus habet Ald. Manutius eo, quem indi-
caui loco. Diſcus fuit lamina quædam trium vel quatuor digitorum craſsitudine, longior paulò
plus pede, aliàs lapidea, aliàs ferrea, quin etiam ænea nonnunq̄, ne, dum ex alto rueret, frangere-
tur, plana quaſi lentis ſpeciem referens, quā in aerem proijciebant, manu ad pectus adducta, atq;
B extorſum & deorſum reducta, rotationis inſtar in aerem eiaculabaotur: de quo, & eius forma vi-
de etiam, ſi libet, Hieron. Mercurialis lib. 2. Artis gymnaſticæ, cap. 12. Factiones aurigantium, qui
ludis Circenſibus palmam quærebant, fuerunt quatuor, quæ à coloribus viridis, cærulei, coccini,
albiq; panni, quo donabantur, nomina acceperunt, Praſinæ, Venetæ, Ruſatæ, Albatæ: de quibus
ita Tertullianus: Ab initio duo ſoli fuerūt colores, albus & ruſſeus. Albus hyemi ob niues candi-
das: ruſſeus æſtati, ob ſolis ruborem voti erant. Sed pòſteà tam voluptate, q̄ ſuperſtitione proue-
cta, ruſſeum alij Marti, alij album Zephyris conſecrauerunt: Praſinum verò terræ Matri, vel ver-
no: Venetum cœlo & mari, vel autumno. Hactenus Tertullianus. Domitianus duas, aurati, pur-
pureiq; panni, ad quatuor priſtinas addidit, teſte Suetonio. Harum factionum ad reprehenſio-
nem vſq; ſtudioſi fuerunt Principes noonulli, vt Caligula Praſinæ, Vitellius Venetæ: tum agita-
C tores ipſos habuerūt in precio, vt Caligula Incitatum, Nero Praſinum, Domitianus Paſſerinum,
& Tigrim, Nerua Scorpum: quorum victorias prædicatione extollit Martialis. Meminit Boculi
cuiuſdam Aſconius: meminerunt M. Aurelij Dioclis, & C. Apuleij Dioclis, & C. Pompeij Euſce-
ni & Fuſci vetera epigrammata. Martialis tres factiones coniungit: *—ſi Veneto,*

Praſinóue faues, qui coccina ſumis, Ne fias iſta transfuga veſte, vide

De Praſina ſeparatim Iouenalis Satyra 11.

Totam hodiè Romam Circus capit, & fragor aurem, Percutit, euentum viridis quo colligo panni.

Iuſtiniani temporibus ex Praſinæ & Venetæ factionum contentione eſt tanta Byzantij ſeditio
exorta, vt quadraginta ferè homioum millia ſint trucidata: quod ex Zonara monacho tranſcri-
pſit Cuſpinianus. Poſt illam cladem factionum nomina ſunt abolita. Magiſtratus is, qui his lu-
D dis præerat, videlicet Prætor, aut Dictator, ob hoc ipſom creatus, mappa aurigis ſignum curſus
dabat. Exhibebantur autem olim (vti Varro dicit in libris de rebus populi Romani) XXV. miſsi,
ſed vigeſimus quintus dicebatur ærarius, eò quòd de collatione populi exhibebatur, qui deſiit
eſſe, poſtquam conferendæ peconiæ eſt conſoetudo ſublata. Seruius in 3. Georgic. Domitianus
Centum miſſus, ſed quiuis taotùm ſpacijs exhibuit. Suetonius in eius vita.

Quinam fuerint ludi Scenici CAP. VI.

ALTERVM ludorum genus eorum eſt, qui dicuntur Scenici, à Græco σκιὰ, quod vm-
bram ſignificat: nam in vmbra fiebant, & ingenij arte exercitabantur. Hos originem à
Græcis traxiſſe, ex Ariſtotelis Poetica, Polydoro, Virgilio, Lud. Viue, & alijs intelligi-
E tur. Qua autem ratione, & quibos de cauſis Romæ inſtitoti fuerint, eleganter docet
Liuius in hiſtoria A.V.C. CCCXXCIX. his verbis: Et hoc, inquit, & in ſequenti anno, C. Sulpitio
Potito, C. Licinio Stolune Coſs. peſtilentia fuit, eo nihil dignum memoria actum, niſi quòd pacis
Deûm expoſcendę cauſa tertiò tum poſt cooditā Vrbem lectiſternium fuit, & cùm vis morbi nec
humanis conſilijs nec ope diuina leuaretur, victis ſuperſtitione animis, ludi quoq; Scenici, noua
res bellicoſo populo (nam Circi modo ſpectaculum fuerat) inter alia cœleſtis iræ placamina in-
ſtituti dicuntur. Cæterùm parua quoq;, vt fermè principia omnia, & ea ipſa res peregrina fuit. Si-
ne carmine vllo, ſine imitandorum carminum actu, ludiones ex Etruria acciti, ad tibicinis modos
ſaltantes, haod indecoros motus more Thuſco dabant. Imitari deinde eos iuuentus ſimul incon-
ditis inter ſe iocularia fundentes verſibus cœpêre: nec abſoni à voce motus erant. accepta itaque
F res, ſæpiusq; vſurpādo excitata. Vernacolis artificibus, quia Hiſter Thuſco verbo Ludio vocaba-
tur, nomen Hiſtrionibus inditum: qoi non, ſicut antè, Feſcennino ſimilem verſom, compoſitū te-
merè, ac rodem alternis iaciebant, ſed impletas modis Satyras, deſcripto iam ad tibicioem cantū,
motuq; congruenti peragebant. Liuius poſt aliquot annos, q ab Satvris auſus eſt primus argu-
mento fabulam ſerere, idē ſcilicet id qood omnes tū erant, ſuorum carminum actor dicitur, cùm
ſæpiùs reuocatus vocem obtudiſſet, venia petita, puerū ad canendū ante tibicinē cōm ſtatuiſſet,
canticum egiſſe aliquantò magis vigēte motu: quia nihil vocis vſus impediebat, inde ad manum
cantari hiſtrionibus cœptum, diuerbiaq; tantū ipſorum voci relicta. Poſtquā lege hac fabularum,
ab riſu, ac ſoluto ioco res auocabatur, & ludus in artem paulatim verterat, iuuentus, hiſtrionibus
fabellarū actu relicto, ipſa inter ſe more antiquo ridicula intexta verſibus iactitare cœpit: quæ in-
G de Exodia poſteà appellata, conſertaq; fabellis potiſsimū Atellanis ſunt, quod genus ludorū ab
Oſcis acceptū tenuit iuuentus. nec ab hiſtrionibus pollui paſſa eſt, eo inſtitutum manet, vt acto-
res Atellanarum nec tribu moueantur, & ſtipēdia, tanq̄ expertes artis ludicræ, faciant. Inter alia-
rum parua principia rerum, ludorū quoq; prima origo ponenda viſa eſt, vt apparet, q̄ ab ſano ini-

tio res in hanc, vix opulentis regnis tolerabilem inſaniam venerit. Hæc Liuius lib.7. quæ eadem etiam Val. Maximus lib.2.cap.4.habet: ex quibus diſcimus, q̃ tenue initiũ Scenicorum ludorum fuerit, quod ſcilicet primùm ludiones ex Etruria acciti, ſine carmine ad tibicinis modos ſaltârint, póſt, verſus, ſed inconditi, & motus à voce non abſoni acceſſerint, tandem arte omnia fuerint perpolita. Quomodo Aurel. Auguſtinus Scenicas fabulas & actiones exagitet, vide lib. eius 1. de Ciuitate Dei, cap.32. lib.2. cap.8. & alibi. Recenſentur autem ludorum Scenicorum ſpecies iſtæ, Tragœdia, Comœdia, Satyra & Mimus. De prioribus duabus ſpeciebus in ſequentibus capitibus plura dicam: hîc de Satyra tantùm & Mimo quædam monebo. A

SATYRA, inquit Diomedes lib.3. Grammat. eſt fabula, in qua Tragici Poetæ, non Reges, aut Heroas, ſed Satyros induxerunt, ludendi cauſa, iocandiq́; ſimul vt ſpectator inter res tragicas, ſeriasq́; Satyrorum quoq; iocis & luſibus delectaretur, quod & Horatius oſtendit, cùm in arte Poetica ſic ſcribit: B

Carmine qui Tragico vilem certauit ob hircum,
Mox etiam agreſtes Satyros nudauit, & aſper
Incolumi grauitate, iocum tentauit: eò quòd
Illecebris erat, & grata nouitate morandus
Spectator, functusq́; ſacris, & potus, & exlex.

Ad quem locum hęc notat in eius Poematis Commentario Ald. Manutius Pauli F. Satyri quibus à principio locus in Tragœdia non fuit, admiſceri cœpti ſunt, nõ vt Tragœdiæ pars eſſent, verùm vt intercinentes iocorum illecebris, & dictorum acumine ſpectatorem detinerẽt, ex quo deinde argutum poema hexametro verſu confectum, Satyræ nomẽ accepit; quale extat Horatij, Iuuenalis, Perſij. Nam Lucilij Satyræ deſiderantur. Nudos autẽ in Tragœdia Satyros induxit Horatius, q̃ ſaltarent, & acuta dicta dicerent. Nam dicacitatem, aut facetias ꝑ ſe Tragœdia non habet, quippe cui ſit riſus inimicus, vt ait Demetrius Phalereus: & in qua nihil, niſi miſerabile ac terrificum, C oſtendatur, vt Ariſtoteles dixit in lib. de Arte poet. Idem reiectos à Sophocle primùm Satyros, vt aliquando ſuam grauitatẽ Tragœdia reciperet, in eodem libro docet. Receptos autem poſteà Satyros à Latinis in Tragœdias vix opinor: ſed in Comœdias primũ inductos à Liuio Andronico, deinde à iuuentute remotos eſſe, & in Atellanas fabellas aliquantò póſt demigraſſe, videtur Liuius indicare lib.7. Hactenus Manutius. Dicta eſt Satyra ſiue à Satyris, quod ſimiliter in hoc carmine ridiculæ res, pudendæq́; dicuntur, quæ velut à Satyris proferũtur, & fiunt: ſiue à ſatyra lance, quæ referta varijs multisq́; primitijs, ſacris Cereris inferebatur, & à copia & ſaturitate rei ſatyra vocabatur, cuius generis lancium, & Virgilius in Georg. meminit, cùm hoc modo dicit:

Lancibus & pandis fumantia reddimus exta. &, *Lancesq́; & liba feremus.*

Siue à quodam genere farciminis, quod multis rebus refertũ, Satyram Varro vocitat. Eſt autem D hoc poſitum in 2. lib. Plaut. quæſt. Satyra eſt, vbi paſſa & polenta, & nuclei pinei ex mulſo conſperſi. Ad hæc alij addunt & de malo punico grana: alij autem dictum putant à lege Satyra, quæ vno rogatu multa ſimul comprehẽdat, quod ſcilicet & Satyra, carmina multa ſimul, & poemata comprehenduntur. Plura de Satyra vide apud Lilium Gregorium Gyraldum Dialogo 6. Hiſtoriæ Poetarum, & Iulium Cæſarem Scaligerum lib.1. Poetices, cap.12.

MIMVS, teſte eodem Diomede, eſt ſermonis cuiuſlibet motus ſine reuerentia, vel factorum cum laſciuia imitatio. Dictus eſt Mimus, quaſi ſolus imitetur: & cũ alia poemata idem faciẽt, ipſe quaſi priuilegio quodam, quod fuit commune, poſſedit. Donatus Mimom dictum ait à diuturna imitatione vilium rerũ, & leuium perſonarũ. Vnde etiam Pantomimi, omnium rerum imitatores & Archimimi, præcipui & ſeu mimorum principes appellantur. De Mimo ita ſcribit Iul. Cæſ. Scaliger lib.1. Poet. cap.10. Mimus, inquit, eſt poema quoduis genus actionis imitãs, ita, vt ridiculum faciat, ab imitatione nomen habet. Solebant Mimi introduci inter actus, q̃ omnia geſticulatione imitarentur. Hi cùm inter actus apponi ſoliti eſſent, ex ea extracti, atq; aſſerta libertate, iuſtum ſe ſibi poema fecêre. Hoc in luſu, cũ poſteà quædam impenſius populo placuiſſent, auſi ſunt ſeorſum ſuis auſpicijs, quã commouerant, expectationẽ ſuſtinere, atq; in eo laudem quærere, & artificis præterea nomen vindicare. Hos Latini Mimos vocant, ex Poblio & Laberio, qui eo in genere excelluêre: & Planipedes ob eam cauſam quod Cothurno Tragici: ſocco autẽ Comœdi pedes induebant: ipſi autẽ nudis pedibus agebant. Erat Mimorum argumentum apud Lacedæmonios varium, ac ridiculum, veluti imitatio furantium poma quædam. In alio Medici peregrini. Actores appellabantur δεικηλισταί, quod verbũ ſonat figulos & imitatores. Cæterùm Mimi non erant perſonati, ſed fuligine obliti, & agninis amicti pellibus, quæ Peſcia dicta legimus in Carmine Saliari. Ibant autẽ cum caniſtris & herbis, ſerpyllo, mantho, violis, hedera, corollis: ſaltabantq́; in numerũ, atq; in honorem Bacchi, cuius more victores hedera coronabantur. Inde procurrentes, obuium quemq́; ſubſannabant. Manuũ quoq; tegumenta gerebât ex floribus confecta, & tunicas albo ad medium diſtinctas, à Cinctura, quã cogebat velum Tarentinũ, ad talos demiſſas. Silẽtio poſtium ingreſsi, vbi ad Orcheſtræ medium euaſerât, conuertebant ſe ad theatrũ, & loquebâtur. Hæc Scaliger. Quædam etiam de Mimis habet Lil. Greg. Gyraldus Dialogo 6. Hiſtoriæ poetarũ, quẽ vide. E F

De Tragœdia CAP. VII.

TRAGOEDIA à pleriſq; putatur antiquior Comœdia: verùm Iul. Cæſ. Scaliger Comœdiam antiquiorẽ fuiſſe, & ex hac ortam Tragœdiam demonſtrat: non tamen negat Tragœdiam priùs excultam, quã Comœdiam eſſe. Vnde nomen Tragœdiæ ſit, inter Grammaticos non conuenit. Diomedes libro 3. Tragœdia, inquit, vt quidam volunt, dicitur à τράγος, G

A τράγος, & ᾠδὴ, quoniam olim actoribus Tragicis τράγος, i. hircus, præmium cantus proponebatur, qui Liberalibus, die feſto, Libero patri ob hoc ipſum immolabatur, quia (vt ait Varro) depaſcunt vitem. Et Horatius in Arte poetica: *Carmine qui Tragico vilem certauit ob hircum.*
Alij putát à fece, quam Græcorum quidam τρύγα appellant, Tragœdiam nominatá permutatione literarum in aduerſum: quoniam olim nondum perſonis à Theſpide repertis, tales fabulas perunctis fecibus ora agitabant, vt rurſum eſt Horatius teſtis, ita ſcribens:

Ignotum Tragicæ genus inueniſſe Camœnæ
Dicitur, & plauſtris vexiſſe poemata Theſpis.
Quæ canerent, agerentq́; peruncti fecibus ora.

Ex quibus verſibus, intelligimus, hunc Theſpin primũ penſiles ſcenas in plauſtris circumegiſſe, addidiſſeq́; nudis uribus fecem pro perſona. Alij à vino arbitrantur, propterea quòd olim vinum dictitabatur τρὺξ, à quo τρυγητὸς hodie quoq; vin- B demia eſt: quia Liberalibus apud Atticos, die feſto Liberi patris, vinum cantoribus pro corollario dabatur, cuius rei teſtis eſt Lucilius in 12. Hactenus Diomedes. Alij etiam alias quaſdam etymologias adferunt, quas hic omitto. Non tamen repudianda videtur Iſaaci veteris Commentatoris Græci coniectura, quæ etiam Aldo Manutio Pauli F. placet. Is enim Tragœdiam primũ τραχῳδίαν dictá putat, quaſi τραχεῖαν ᾠδὴν, quòd eſſet aſpera cantilena, qua res aſperas, difficiles, ac triſtes complecteretur: poſteà verò vſum hoc nomé vt multa alia corrupiſſe, & pro τραχῳδία, τραγῳδίαν dixiſſe.

Eſt auté Tragœdia heroicæ fortunæ in aduerſis comprehenſio. vel: narratio & actio repræſentans negotia grauia, & res magnas, & cuétus atroces, collata in perſonas ad hæc negotia idoneas, heroum & regum, imago vitæ honoratæ, & potentiæ, atq; principatus in terris. Iul. Cæſ. Scaliger definit hoc modo: Tragœdia eſt imitatio p actiones illuſtris fortunæ, exitu infelici, oratione graui C metrica. Huius ſpecies à loco duæ ſunt, Græca & Latina, quæ fuit prætextata, qualis extat Nero Senecæ. Ab argumentorum verò generibus diuerſæ ſunt. nam Callias Athenienſis, qui maior natu q̃ Stratis fuit, Tragœdiam fecit, quá Grammaticam nominauit: propterea quòd è literis & ſonum ducebat, & argumentum. Nam chorus nihil aliud q̃ ſaltatio fuit ex nominibus, & ſonis, & temporibus, & rythmis elementorũ. Alia ſpecies continet Satyros mixtos Heroibus, ita vt etiam ſeueris hilariora miſceantur, cuiuſmodi Polyphemus extat Euripide. Menedemus Philoſophus hoc in genere poematis primas tribuit Sophocli, & Achæo. De Tragœdiæ vtilitate notanda Timoclis Comici verba, q ait, apud Tragœdiam totius vitæ & conditionis eſſe exempla, atq; documenta. Nam ſi pauper es, inquit, inopiá ferre diſces à Telepho: ſi filij ante diem pereunt, à Niobe: ſi furor arripuit, furorem ſedare diſces ab Alcmeone: ſi oculis captus, à Phineo cæcitaté, vt à Phi- D loctete clauditatem: ſic ab alijs alia æquo animo ferre diſces: omnia enim maiora, quá quiuis patitur, infortunia, q alijs accidiſſe contéplatur, ſuas ipſius calamitates æquius, faciliusq́; ferre conſueuit. Eſt etiam apud Athenæum legere, quæ documéta ex Tragœdia habere poſſimus, lib. 7. & nonnihil apud Ariſtotelem in Poetica. Verùm de Tragœdia pauló pòſt plura dicemus.

De Comœdia, & eius, atque Tragœdiæ differentia, de Cothurno, item & Socco CAP. IIX.

SEQVITVR inter Scenicorum ludorum ſpecies Comœdia, quam quidem reliquis antiquiorem fuiſſe Iul. Cæſ. Scaliger ſentit. Dicta eſt Comœdia, quemadmodũ ſcribit Dio- E medes ἀπὸ τῶν κωμῶν. Κῶμαι enim appellantur pagi, i. conuenticula ruſticorum. Nam iuuentus (vt ait Varro) Attica circum vicos ire ſolita fuit, & quæſtus ſui cauſa hoc genus carminis pronuntiabat: aut certè à vicis. Nam poſteaquàm ex agris Athenas commigratum eſt, & hi ludi conſtituti ſunt, ſicut Romæ Compitalitij, ad canendũ prodibant, & ab vrbana κώμη & ᾠδῇ Comœdia dicta eſt: vel ἀπὸ τῶν κωμυδρίων, i. viculis, quód ea humilium domuũ fortunæ comprehendantur, non vt in Tragœdia publicarũ, regiarumq́;: vel ἀπὸ τοῦ κώμου, i. comiſſatione, quod olim in huiuſmodi fabulis amantium iuuenum κῶμοι agebantur. Hæc Diomedes. Alij eam dictam volunt ἀπὸ τοῦ ἐν ταῖς ὁδοῖς κωμάζειν, quód in vijs laſciuirent, & petulanter luderent. Iul. Cæſar Scaliger lib. 1. Poet. vbi multa & rara de Comœdia & Tragœdia in medium affert, Comœdiam dictam eſſe ait παρὰ τὴν ᾠδὴν τοῦ κώμου, quod iuuétus opera ſua abſoluta, & largiori cibo refecta, vacui temporis ocio, atq; F licentia noctis abuſa, ſecum imperiorum, vel heri, vel patroni, vel parentum p pagos (nondum enim in vrbes conuenerãt) diſcurret. Qui mos cum ipſo nomine ſimul ad Romanos dedoctus eſt. Inde luſus, quos vicatim exercerent, aptè Comœdiam dixère: quoniam non in paſcuis, aut in aruis, aut ad tumulos, aut ad aras canerent. Quemadmodum vero in cæteris quoq; ita vſu venit, vt tempos artium ſit, & lima, & lex, politioribus deinde ſeculis in artem redacta, certiſq; limitibus præſcripta eſt, itemq́; conſtituta loca & tépora, in quib. ageretur. A' Græcis ad Romanos tranſiit.

Eſt igitur Comœdia priuatæ ciuiliſq́; fortunæ, ſine periculo vitæ comprehenſio. Donatus. Comœdia eſt fabula, diuerſa inſtituta continens affectuum ciuilium, ac priuatorũ, qua diſcitur, quid ſit in vita vtile, quid contrà euitandum. Cicero Comœdiam eſſe ait imitationem vitæ, ſpeculum conſuetudinis, imaginem veritatis. Iul. Cæſ. Scaliger ſic definit Comœdiam, quod ſit poema dra- G maticum, negotioſum, exitu lætum, ſtylo populari. Cæterùm Comœdiæ duplex affertur differentia, altera ſumpta à temporibus, altera ab argumentis. Differentia à temporibus ſumpta hæc eſt, quòd alia ſit Comœdia vetus, alia media, alia noua. Vetus dicitur ea, quæ primùm in vſu fuit, eo videlicet tempore, quo ſummũ imperium penes populum fuit. Idcircò licuit illius ſæculi Poeris

riſum aucupati ex quocunq; genere iocorũ, ſiue ij ſale, ſiue acerbitate aſperſi eſſent. Nun enim æ- A
quu ſolum, ſed etiam libenti animo audiebat populus, quę in Iudicum iniquitates, Prætor[illegible] mala,
vel facinora, vel euenta, prauorum ciuium corruptos mores dicta iacerentur. Id tum impunę fuit
maledicis Poetis: quaſi malæ famæ metu deterriti, componerent animos auios à virtutibus, atq;
appellerent ad frugẽ bonã. Graſſabatur ergo ea licentia in omnes ordines, ætates, ſexus, conditio-
nes, impune: idq; nõ in tranſcurſu tantũ, ſed integro fabularum tractu, ac primario ſtudio. Quod
in Ranis, & in Nubibus conſtat Ariſtophanis. Vexatio autẽ illa, tametſi ſparſim, atq., vt ſ[illegible]e res da
ret, exercebatur: ipſi tñ churo potiſsimũ eſt attributa. Habuit autẽ hæc quoq. vetus, ætates duas.
Quippe ſub Sannyrione, cuius nomẽ primũ inter Comicos celebratur, inconditæ partes, ac per-
ſonarum introductiones, neq; lex erat earũ numero poſita. Primùm ferunt Cratinum & partes
diſtinxiſſe, & actus di[illegible]poſuiſſe, & ad tres tantũ perſonas numerũ adſtrinxiſſe, neq; ab eo tam exa- B
ctè hanc operã poſitam, q̃ ſtudioſè ſuſceperat: perfectam poſteà ab Ariſtophane. Attritis deinde
pop[illegible]li opibus, reductaq. i[illegible]lius inſana & licentia & inconſtãtia ad tyrannicã paucorũ libidinem,
continuit Poetas metus Potentiorũ in officio benedicendi. Quocircà ſublatus chorus fuit: cuius
illæ videbantur eſſe præcipuæ partes, vt potiſsimũ, quos liberet, læderet. Quare cùm cætera nihil
mutata eſſent, manſit ſpecies quidẽ prior, parte tantũ deſiderata. Vnde mediæ nomen ortum eſt:
non tunc quidem, ſed poſteaquã nouæ Comœdiæ appellatio fuit inſtituta: inter [illegible]uã & veterem
illã, quæ intercederet, μέση fuit nominata. Interceſsit autẽ & tempore & forma: quãdo neq. huius
neq. [illegible]ius faciẽ repræſentaret: tempore quoq; poſterior fuit ſuperiore, & poſtrema prior. Quippe
noua ſub Alexandro florere cœpit, cuius ætas Oligarchiã ſubſecuta eſt. Chori autẽ loco παρεκβάσεις
quædam fiebant, in quibus aliorũ Poetarum dicta, ſcriptaq. ſine maleficij crimine, aut pœnæ ſu- C
ſpicione irridebantur. Differt autẽ à veteri noua multis modis. potiſsimùm verò compoſitione.
Aſtrictior enim certis legibus tam ad argumenta, q̃ ad dictionẽ. Non enim ridicula dramata in no
ua, vt ex qualibet materia riſum captet. Quinq. partitionibus ſecta tibi[illegible] interſerit. Vocabula
noua nõ fabricat ad riſum, aut ad cauillum. Et populari ſermoni de medio ſ[illegible]mp[illegible]o prop[illegible]r noua
fuit apud Græcos. Neq. excurrit noua ad alios verſus, ſolis iambicis, [illegible] ta. In
veteri multas carminu[illegible] ſpecies videmus. Ortam tñ ex antiqua nouã, ſatis apparet ex [illegible], quæ vete-
res memoriæ prodidere. Aiunt enim Ariſtophanẽ ſcripſiſſe fabulã Co[illegible], cuius [illegible] fuerit
amuſsis, & regula Menandro, atq; Philumeni ad nouã Comœdiam co[illegible] Hoc [illegible] ge-
nus Latini quamq̃ amplexi, atq; imitati ſunt: tñ ſecundum ætates Comœdiæ modos quo[illegible] à tem
poribus notauère: quæ eis differentias nõ à ſpecie, ſed à ſtylo conſtituerent. Itaq. vetere[illegible] fabulas D
Liuij Andronici dicimus, Pacuuij medias, Terẽti[illegible] nouas, quia hic poſtremo ſeculo, ille priſco, Pa-
cuuius medio natus eſſet. Andronicus enim primus dedit fabulã, qua Græcorum more docuit hi
ſtriones, ita vt eſſet i[illegible] Scena ipſe, atq; eos caſtigaret. Nec abſtinuit tñ noua Romanor[illegible]n à Cen-
ſura, atq. animaduerſione vitiorũ, vt ſæpè eſt apud Plautũ. Romanus auſus eſt æmul[illegible]re [illegible]
ſeueritatẽ, ac nomina ſimul cum moribus inferre in ſcenam è Lano, & deducere infeſtus ludos.
Vnde orta fuère genera fabularũ, ab ornatu veſtitúue quẽ gererent, nominata. Nam quemadmo-
dum Græcas Palliatas, à gentis veſte, ita à Romana toga Togatæ dictæ ſunt. Latinarũ igitur ſpe-
cies hæ: Nobiliores, quæ à perſonis primarijs, Prætextatæ appellabãtur. [illegible] in prætexta Ma-
giſtratuum toga, cui purpura prætexebatur. C. Meliſſus, q fuit ab Auguſto præfectus Bibliothecę.
in porticu Octauiæ, edidit nouũ genus Togatarum, quas Trabeatas appellauit. quemadmodum E
legimus in lib. de Clar. Grammat. Minus nobiles, in quibus Senatores priuati cũ togis introdu-
cebantur. Vltimũ genus capiebat humilem fortunã, popularium negotiorũ cum tunicis tantũ:
quæ tamen haudquaquã tunicatæ eadem ratione ſed ab habitaculis nomen adeptæ ſunt. Igitur
Tabernariæ, quod cũ tabernis ſcenæ diſponebantur. Fuit autẽ ab his diuerſum genus Atellanæ,
ab Atella Oſcorum oppido, natura omnium maximè & iocoſa & dicaci. Quare cum facetias ſuas
in theatra municipij intuliſſent, id gratiæ ſunt aſſequuti, vt in vrbem [illegible]oq; transferre[illegible]tur. Nihil
enim præter riſum aucupabantur, etiam in ipſa verborũ acerbitate. Cuiuſmodi fuit in vetu illo
quẽ recitat Suetonius in Tiberio, cui nudo, hirſutoq. ſeni nris obſcœnitas eſſet exprobrata, ver-
ſus fuit *Hircum vetulum capris naturam ligurire.* Quibus verbis fortaſſe ſu[illegible] ſtimulus. Vt [illegible] apras
nominaret: quod ille in Inſula Capreis agebat. Romani [illegible]itur inter ſerias Reipubl. tra[illegible]ationes F
ad animorum refectione, minimè turpe putarunt in vicinorũ abire mores. Adeo vero p[illegible]uerũ,
vt tametſi omnia obſcœna erant, perſona, res, oratio: tñ acceptæ ſint ſententiæ dicaces à ci[illegible]ibus
agi p ioca verſibus incõditis iactata. Quod genus poematis, quia ei deerat multũ [illegible]d iuſtam Atella
næ magnitudinẽ, tamq̃ pars toti conueniens inſert[illegible] fuit poſteà in Atellanas, atq. ex eo facta exo-
dia, quæ cauſa fuit, vt ij, q agerẽt Atellanas, ne q. hiſtrionũ numero adſcriberẽtur, n[illegible]bu amo
uerentur. Ab argumentis etiã poſſumus agnoſcere differentias: ſunt enim amatoriæ [illegible] vt An-
dria: Calumniatoriæ, vt Nubes, Ranæ: Ciuilis fortunæ & morum, vt Theſaurus, Captiui, Aulula-
ria: Euenta, vt Phaſma, Arcturus: Fallacioſæ, vt Miles, Pſeudolus. Alia quoq, ratione diſtinguun
tur: Aliàs enim Turbulentas & negotioſas agnoſcimus, qualis Adelphi: has motorias dixère. A-
liàs ſedatiores, quas ſtatarias idcircò vocant, quod in ijs non ita diſcurritur. Talis & Hecyra & A- G
ſinaria. Aliæ hilares & conuiuiales ſunt, cuiuſmodi Bacchides. Hæc de Comœdiæ ſpeciebus &
differentijs Iul. Cæſ. Scaliger. Iam verò etiam quid inter Comœdiam & Tragœdiam interſit, vi-
deamus: differunt autẽ quinque modis potiſsimùm. Primo, materia, hoc eſt, rebus ipſis: nam in

Comœdia

A Comœdia amores ferè & virginum raptus: in Tragœdia luctus, exilia, cædes introducuntur. In
Comœdia ſunt ſales & riſus: in Tragœdia perturbationes. Secundo, differunt perſonis: nam
in Tragœdia ſunt Heroes, Reges, Principes, &c. In Comœdia priuati homines, & mediocris tan-
tùm fortunæ. Tertio, dictione, ſiue ſtylo: nam in Comœdia verba ſunt nõ tam atrocia, aut ſigni-
ficantia, vt in Tragœdia, in qua affectus atrociores regnant, quos afferunt res grandes: in Comœ
dia autẽ minores affectus ſunt. Quarto, exitu: nam in Comœdia exitus ſunt iucundi & læti: in
Tragœdia triſtes & funeſti, & fortunarum miſerabilis commutatio. Illorum exemplum eſt in O-
dyſſea, horum in Iliade Homeri. Quinto, differunt propria nota in theatro: nam Comœdia ſocco
vtebatur. Tragœdia verò Cothurno. Erat autẽ Cothurnus calciamentum quadrangulum quod
vtriuis pedi æquè accommodari poterat, adeò craſſum, vt eius acceſsione Heroũ magnitudinem
B æquatã prodat. Heroas enim omnes mira fuiſſe proceritate legimus. Soccus verò erat calciamen
tum humile, populo commune, à Thracibus acceptũ. Quales porrò ordines & differentiæ perſo-
narum in Tragœdia, quales in Comœdia fuerint: qui item geſtus & veſtitus ſingularum, docet
Iulius Cæſar Scaliger lib 1 Poet. cap. 13. 14. & 15. vnde deſumi poſſunt. Quædam etiam habet Li-
lius Gregorius Gyraldus Dialogo 6. Hiſtoriæ Poetarum.

De partibus Comœdiæ, & Tragœdiæ CAP. IX.

HIS in genere hactenus de Comœdia & Tragœdia expoſitis, partes etiam earum videa-
mus. Partes Comœdiæ aliæ legitimæ, vel primariæ ſunt, aliæ acceſſoriæ, aliæ attinẽtes,
quas Philoſophi circumſtantes nominant. Primariæ partes ſunt quatuor, Protaſis, Epi
C taſis, Cataſtaſis, Cataſtrophe: has enim numerat Iul. Cæſ. Scaliger, cùm cæteri pleriq;
omnes Cataſtaſin omittãt. Protaſis eſt, in qua proponitur & narratur ſumma rei, ſine declaratio-
ne exitus. ita enim argutior eſt, animũ ſemper auditoris ſuſpenſum habens ad expectatiunẽ. Epi-
taſis, in qua turbæ aut excitantur, aut intenduntur. Cataſtaſis eſt vigor ac ſtatus fabulæ, in qua
res miſcetur in ea fortunæ tempeſtate, in quã ſubducta eſt. Cataſtrophe eſt conuerſio negotij exa
gitati in tranquillitate non expectatam. Harum partium communes portiones maiores Actus di-
cuntur, verùm nõ penitùs, neq; ſemper. Actus enim quintus interdũ non eſt pars Cataſtrophes,
ſed æqualis ei, ſimulq; enim ea ſortitur, & initium, & finẽ. Eodem modo & Protaſis non ſemper in
primo: in ſecundo enim actu eſt apud Plautũ in Milite glorioſo. Eſt autẽ actus pars actionis, ſiue
actæ fabulæ, cùm videlicet omnibus perſonis ſcena deſeritur: & interim chorus aut tibicen po-
D pulum delectat, quod cùm videmus, finitũ eſſe actum cognoſcimus. Debet autem omnis fabula
non plures neque minores quinque actibus continere, vt præcipit Horatius in Arte Poetica:

Neue minor quinto, neu ſit productior actu Fabula, quæ poſci vult, & ſpectata reponi.

Actuum minores partes ſunt Scenæ, quæ ſunt mutationes rerum & perſonarũ in actibus. Et quia
plures vno actu in ſcenam reduci poſſunt, ideò non habẽt ſinguli actus definitas Scenas. De Sce-
nis hoc præcipitur, ne plures perſonæ in Scenam recipiantur, quàm tres, iuxta Horatij verſum:

Nec quarta loqui perſona laboret. Nam etſi tertia perſona, paucisſuma tamen loquitur, & ferè
aliorum dicta ex inſidijs ſuſcipit, & occultè reſpondet. Atq; eædem partes ſunt etiam Tragœdiæ.

Acceſſoriæ partes ſunt, Argumentum, Prologus, Chorus, & Mimus. Argumentum, ſiue ὑπό-
θεσις, ſummam totius fabulæ breuiter recitat. Et hæc noua res eſt, neq; neceſſaria, niſi in fabulis,
E quarum Prologus aliud agit, neq; in Protaſi continetur. Prologus, prænarratio quædam eſt, in
qua Poeta rem ſuam agit. Hic autem non eſt vniuſmodi. Alius enim argumentum narrat, aut Poe
tæ conſilia in fabulis, & hic dicitur ὑποθετικός. Alius commendat populo fabulam, vel Poetã, Græ-
cè συστατικός. Alius eſt ἀναφορικός, quo aut refelluntur obiectiones aduerſariorum, vt in Andria, aut e-
tiam regeruntur crimina, aut populo gratiæ referũtur. Et hic Prologus in reliqua Comœdia nul
lum locum habebat, nec ad reliquã fabulam pertinebat. Nouum & rarum eſt, quod Plautus Mer-
curium in Amphitruone fecit agere prologum: qui tamen magnam deinde Fabulæ partem expe-
dit. Chorus pars eſt inter actum & actum: vel, pars eſt poſt actum introducta cum concẽtu. Di-
cebatur autem chorus multitudo canentium & ſaltantium cum tibicine: primum quidem circa
aras Deũm. Virgilius lib. 6. Æneidos.

F *Illa chorum ſimulans Euantes Orgia circum Ducebat Phrygias.—*

Quo in loco Seruius ait, Chorum eſſe multitudinem in ſacra collectam. Et in Georgicis:

Omnis quam chorus, & ſocij comitantur ouantes.

Chorus, inquit, propriè eſt coæuorum cantus, atque ſaltatio. Solebant enim aras Liberi patris,
Deorumq; cæterorum gyrare canentes, atq; ſaltantes. Et primùm ex choro ſubducta eſt vna per-
ſona, quæ reſpondẽs alternis ipſi choro, amplificauit rem Muſicam. Deinde altera, tum tertia, poſt-
modùm quarta, tandem plures perſonæ. Nam in choris numerus perſonarum non eſt præfini-
tus. Omnes enim voce quaſi confuſa loquentes, concentum in vnam perſonam formabãt. Con-
ſtabat chorus tam viris, quàm mulieribus, vt ex Troade Senecæ apparet. Tamen id obſeruari ſo-
litum erat, vt ſi mas laudandus eſſet, viris: ſi fœmina, fœminis chorus conſtaret. Præterea, quic-
G quid canebatur, ad argumentum fabulæ, maximè ad actum ipſum, quem diſtinguebat, oportebat
pertinere, auctore Horatio: *Actoris partes* (inquit) *chorus officiumq; virile*

Defendat, neu quid medios intercinat actus, Quod non propoſito conducat, & hæreat aptè.

Cæterùm diſtinguebantur Græcis actus Choro in Orcheſtram aſcendente. Latinis verò, qui cho

ro carebant mimis,perſonisq; de proſcenio in ſcenam redeuntibus.Plurima de Choris habet Iu A
lius Cæſar Scaliger lib.1.Poetices,cap.11.quę cùm ad Græcos potiſsimùm pertinea t hic præter-
miſimus. De Mimis etiam antè diximus.

Attinentes,ſiue Circumſtantes partes ſunt,titulus,modi,cantos,ſaltatio, apparatus. Titulus
eſt inſcriptio nominis,nō à tutando,vt ait Varro,ſed παρὰ τὸ τίειν. Honor enim & titulus idem. No-
men dico tam auctoris,q̃ Fabulę.Quod non pronunciabatur tantū ab eo,qui modos faciebat,ſed
etiam proponebatur in Proſcenio.Aiunt quidam,ſi fuiſſet vetus Gręca fabula auctoris noui ope-
ra edita Latinè,Fabulæ nomē præponi ſolitū. Sin eſſet aliter, autoris nomini Fabulæ nomē puſt-
poni,quo attentior eſſet populus ad audientiam ex vetere opinione. Argumentum autem ipſum
ſub titulo etiam proponi ſulitū, deſcriptum grandibus literis, arbitratus Scaliger,atq. inde illud
quoq; argumenti genus excogitarunt,ex cotus verſuum capitibos Fabulæ nomen legeretur. B
Modi ſunt,quos Ariſtoteles μελοποιίαν nominat: hoc eſt,mudulatio,menſura,aut harmonia can
tus,cum affectibus Cumœdiæ congruens, quæ actori indicabat, quà vocem in agendo ſequi de-
beret,humilemne,an elatam: iratàmne,an triſtem. Aliàs,vt volunt, Græcè νόμος dicebatur, quòd
ſtatam intendendi cantus rationem,ſeu legem tranſcendere non liceret, ſicuti iam quoq. ſecun-
dum menſuram, aut tactum cantus gubernator. De ſaltatione & apparatu capite ſequenti age-
mus. Et hæ quidem partes Cumœdiæ.

Tragœdia neq; argumentū habebat, neq; prologum ſeparatū, ſed in perſona aliqua ad fabu-
lam pertinente.Habet autem Tragœdia chorum,quem nunq̃ amiſit,& loco Mimi Satyram. Can-
tum quoq; communem cum Comœdia partem habet,& Titulom,cum ſaltatiune & apparato.

De ornatu Scenæ, atque ſaltationibus CAP. X. C

QVID Scena fuerit,& vnde appellata,diximus capite hoius libri 4. Caſsiodorus ſcribit:
Scenam appellari eam theatri portionem,quæ inter duo protendatur cornua. quamq̃
priùs nun ferè aliud ſcena erat, q̃ veluti tentorium ab ruſticis inombrationis cauſa ex-
citari ſolitum. Hæ cùm primùm è ramis ac frondibus conſtituerentur,cum racemis &
corymbis. ac poſteà calæ cum cellis : poſtremùm magnificè ornatæ ſunt. Fuerunt autē tria Sce-
narum genera, Tragicum, Comicum, & Satyricum. Tragica ſcena conſurmabatur columnis, &
faſtigijs,ſignisq;,ac regalibus inſtruebatur rebus. Præterea etiam palatia,regiæ & turres in ea ex-
citabantur. Comica priuatorū ædificiorum ſpeciem habebat,& mœnianurum.Satyrica urnaba-
tur arboribus, ſpeluncis,montibus,viridarijs, & rebus agreſtibus alijs in topiarij uperis ſpeciem. D
Varius deinde ornatus acceſsit,quemadmodum cap.4.ex Val.Max.audiuimus. Plura de Scenis
earumq. ornatu videas apud Vlctruuium & alios. De Saltationibus iam etiā aliquid dicendum.

Saltationis rationē non fuiſſe veteribus vulgarē, aut cuntemptibilem, argumento eſſe multa
poſſunt: Id verò in primis, cerimonias nullas, aut ſpectacula paulo antiquiora fuiſſe, quibus non
adhiberetur ſaltatio. Eſt autem Saltatio nihil aliud q̃ facultas quædā motibus ac geſtibus corpo-
ris, artificio quodam, numero, & ratione factis imitandi hominum mores, affectus & actiones.
Quomodo autē hæc p numeroſus motus efficeretur imitatio, vnus omnium clariſ imè poſt Ari-
ſtotelem expreſsit Plutarch.qui in 9.Conuiual.quæſt.probl.15.ſaltationē tres partes habuiſſe ſcri
pſit,lationem, figurā, & indicationē: eo, quia tota ipſa ex motibus & habitudinibus,& quietibus
conſtaret,perinde ac harmonia ex tonis,atq; interuallis.Lationem dicit ipſe,nil aliud fuiſſe,q̃ mo E
tionem affectus alicuius vel actionis, vel potētiæ repræſentatiuam. figuram vero fuiſſe habitudi-
nem,diſpoſitionemq;,in quā motio,ſiue latio terminabatur: nempe quando ſaltatores quieſcen-
tes ſecundùm Apollinis, vel Panis, vel alicuius Bacchæ figurā diſpoſiti in corporis ſimilibus for-
mis graphicè aliquantulū perſiſtebant: indicationem autē fuiſſe non propriè imitationē,ſed ali-
cuius rei, nempe terræ, cœli, vicinurū numeroſis, atq; ordinati motibus factam declarationem.
Quemadmodum namq. Poetæ dū imitantur,aliàs nominibus fictis,aliàs tranſlatis vtuntur. dum
verò indicant, ꝓpria nomina vſurpāt: ſimiliter ſaltatores imitantes,figuris & habitudinibus: de-
clarantes autē res ipſas,prædictis indicatiunibus vtuntur. Porrò vetuſtiſsima ſaltatio ſine cantu
fuit: deinde cantus eſt additus: poſtremò etiam adiuncta inſtrumenta. Saltationis autē differētiæ
ſummæ ſunt duæ,ſtataria & motoria,pro argumentis fabularū,non quod nun vtraq; moueatur, F
ſed quòd hæc magis. A quibus ſpecies illæ deductæ ſunt contentæ,remiſſæ,feriæ,molles,ridicu
læ.Alia verò nomina vel à regionibus ἰωνικὴ: vel ab inuētoribus πυῤῥίχη: vel ab argumēto ſubiecto,
Achilles: vel à corporis partibus τραχηλισμὸς: vel à modo motionis, μεθλαστισμὸς: vel ab imitatione,
γέρανος: vel ab inſtrumētis, ὑπαυλὴς: ab habitu ὑποτελος,γυμνικὴ,cum thyrſo,calatho,haſta,aratro,aba-
co,olla,&c.Summa autē genera ab vſu & loco ſumpta ſunt duo, vulgare,quod coniugijs ac ſacri-
ficijs adhibebatur . & Theatrale . Huius ſpecies tres ſunt , pro modo, numero & genere Fabula-
rum. Vna in Tragœdia, quam vocant ἐμμέλειαν,ea grauis eſt, & compoſita , quemadmodum vox
ipſa quoque declarat. Altera in Comœdia, ſolutiore licentia, κόρδαξ dicta. Tertia laſciua, incon-
ſtans, in Satyris appellata σίκιννις, cuius etiam meminit Euripides.Et hæ ſpecies rurſus in alias
ſubdiuiduntur,ſicuti etiam extra Theatrom multæ ac variæ ſaltationū ſpecies fuerunt, quarum G
nomina apud Homerum,Platonem,Xenophontem,Ariſtotelem,Strabonem,Plutarchum,Gale
num,Pullucem,& Lucianū reperias,deſcriptiones non item. Saltantes purrò impellebāt corpus,
aut trahebant: idq; ſurſum,vel deorſum,vel ſiniſtrorſum: à quibus poſteà motibus cōponebatur
ſimplex

A ſimplex ambulatio,flexus,procurſos,ſaltus,diuaricario,claudicatio,ingeniculatio,elatio,iactatio
pedum,pennutatio:quibus tota ſaltatio perficiebatur. Sed plura de ſaltatione hîc nô dicam. Plu-
riioa de ea lectu dignisſima & iucundisſima,collegerunt pręter Athenæum & alios, Cœl.Rhodi-
gius lib.5.Antiq.lect.cap.3.& 4. Iul.Cæſ.Scaliger lib.1.Poet.cap.18. & Hieron.Mercurialis Medi-
cus Patauinus,lib.2.Artis gymnaſticæ, cap.3.4.6.& 7.& alibi. Reſtat vt de Tibijs dicamus.

De Tibijs, & earum differentijs CAP. XI.

TIBIA,vt Grammatici volont, dicta , quòd antiquitùs ex tibijs gruũ fieri conſueuiſſet:
quamuis etiam alia ea materia fuerit. Ouid.enim lib.6.Faſt. & Seneca in Agamemno-
ne tibias è buxo. Plinius autẽ primùm ex arundine omnes , deinde ſacrificias è buxo,
B ludicras è loto,& oſsibus aſininis,argentoq; factas eſſe,lib.16.cap.36.perſpicuè demon
ſtrat. Quem locũ Ald.Manutios ita intelligit, quòd tibiæ ſacrificiorum cauſa e boxo ſemper fue-
rint: ad ludicras autẽ res primùm ex arundine,deinde è loto,& oſsibus aſininis,& argẽto. Tibia-
rum multus vſus apud veteres fuit,de quibus multi multa. Nos hoc loco de ijs tantùm dicemus,
quæ ad actiones ſabularũ adhibebantur. Et hæ qoidem non vnius ac eiuſdem eranr generis. Pri-
mùm enim alia vetus,alia noua fuit,quod oſtendit Horatius in Arte poetica, his verſibus :

Tibia non,vt nunc, Orichalco vincta,tubæq;
Aemula,ſed tenuis, ſimplexq;, foramine pauco,
Adſpirare,& adeſſe choris erat vtilis,atq;
Nondum ſpiſſa nimis complere ſedilia flatu :
Quo ſanè populus numerabilis,vtpotè paruus,
Et frugi,caſtusq; verecundusq; coibat.

Quibus verbis docet,veterẽ tibiam rebus quatuor ab ea,quæ poſteà inducta eſt,fuiſſe diſtinctam,
C videlicet quòd orichalco vincta nô fuerit,quòd tenuis, quòd ſimplex, quòd paucis foraminibus.
Referuntur deinde aliæ differentiæ: fuerũt enim pares,impares,dextræ,ſiniſtræ,Phrygiæ,Sarra-
næ. Quæ pares,aut impares tibiæ fuerint,inter eruditos nô conuenit.Alij enim exiſtimant,ab æ-
quidiſtanribos,aut inæqualibus foraminibus,vel interuallis ita dictas eſſe: alij,inter quos etiã eſt
doctiſs. Scaliger,pares tibias dictas volunt,cũ duæ eiuſdem magnitudinis & toni modularentur:
impares autẽ cùm vnica tantùm caneret,& cantus ille μονῳδία,ſeu μονῳδιον diceretur. Verba Scali-
geri 1.Poet.lib.cap.20.hæc ſunt : Monaulos eſt ſingularis tibia : ſingulares autẽ dictæ ſunt impa-
res,geminæ pares,&c. Ad dextras & ſiniſtras quod attinet, magis adhuc variant ſententiæ. Iulij
Cæſ. Scaligeri lib.& cap.indicato hæc verba ſunt: Internodium radici proximũ excidebant ad læ
uam tibiam,quod ſubeſſet cacumini,ad dextrã: quo læuarum ſonum grauẽ agnoſcas,dextrarum
D acutũ. Sic apud veteres ſcriptũ eſt. At Latini aiunt,ſiniſtras acutiores,aptasq; rebus ludicris: item
Serranas,quibus aiont foramina fuiſſe æqualia,veluti ſpondiacis. Non igitur conſtant ſibi. Spon
diacæ enim rerũ grauium aſtines fuère. Hac de cauſa Phrygijs foramina erant inæqualia,ſicuti da
ctilicis,quæ ludicris adhibebantur.Dextras autem apud Rom.funeribus dicatas,quia eſſent gra-
ues,cùm tamẽ in fuoeribus barbari acutiſsimis vterentur. Dextras autẽ & ſiniſtras appellarunt
ab lateribus vnde inflarentur,&c. Hæc Scaliger. P.autem Victorius Variar.lect.lib.38.cap.22.de
iiſdem prolixè agens,inter alia vtitur his verbis: Vocabantur tibiæ dextræ,quæ dextra parte oris
manuq. itidem dextra tenebantur,eodemque pacto ſiniſtræ,quæ cootraria parte oris,& manus:
dextris verò ſiniſtriſq; dicebatur is,vti tibicen,q̃ ſimul ambas inflaret. Nam hoc etiã fieri ſolitom
aliquaodo,intelligitur ex antiquis monumẽtis,vt veterum Rom.nummis & lapidibus,in quibus
E inſtitutũ hoc inciſum foret,vt fabula etiam,niſi fallor,acta dextris & ſiniſtris: in qua partim tibia-
rum dextris,partim autẽ ſiniſtris vſi forẽt:quarũ contrariarum tibiarũ ſonus ſibi in cantu reſpon
deret. Hæc Victorius. Cum Scaligero ferè conſentit Ald.Manutius Pauli F.cuius verba facere nô
poſſum,quin hic adſcribã. Sic autẽ is lib.3.de Quæſitis per epiſtolam,epiſt. 4. Dextræ tibiæ erant,
quæ dextra hiſtriones ſpectabant,ſiniſtra ſcilicet ſpectatores. Siniſtrę cõntrà,quę ſiniſtra hiſtrio-
nes,dextra ſpectatores. Opinor autẽ,ſiniſtras grauem ſonum reddidiſſe,dextras acutum. Siniſtrę
enim ex ea arudinis parte fiebant , quæ proxima terræ naſcitur , quæ cùm craſsior ſit, & foramen
latiùs habeat,q̃ quæ longinquior à radice eſt,grauiorem ſonum reddat neceſſe eſt: dextræ autem
ex ſuperiore aruodinis parte fiebant. Teſtis Plin.lib.16.in extremo cap.36.his verbis: Sed tum ex
ſua quamq; tantum arundine congruere perſuaſom erat: & eam,quæ radicem anteceſſerat læuæ
F tibiæ conuenire,quæ cacumen,dextræ. Hinc legas: Acta eſt tibijs dextris & ſiniſtris,id eſt,ſono a-
cuto & graui,tibijs vtrimq; conſtitutis. Vbi autem legitur, Paribus dextris & ſiniſtris , Sarranas
ſignificat dextrorſum ſioiſtrorſumq. poſitas,quæ Pares vocabantur,quòd foraminis cauerna,vt
ait Seruius,par erat: ideoq; ſonum parem reddebant,vt Phrygiæ impares,quòd cauernam impa
rem habebant,ex quo ſonum reddebant imparem: acutum ſcilicet partim,& partim grauem. Ex
quo Seruius interpretans illud Virgilij lib.9.

O verè Phrygiæ,(neq; enim Phryges) ite per alta Dyndyma , vbi aſſuetis biforem dat tibia cantum.

explanat,biforem,diſſonum,imparem,& diſsimilem,iuxta Phrygiarum tibiarũ naturã, quæ hoc
à Sarranis diſtabãt,quod,vt ait Seruius,cauernã foraminis imparẽ habebãt, vt Phrygiæ dicebãt,
quod dextræ vnicũ foramẽ habebãt,vt ſonitu vniformi ſonarent:ſiniſtræ verò duo:quorũ vnum
G grauẽ,alterum acotũ ſonũ reddebant. Quod verò dextræ tibiæ acutũ,ſiniſtræ graoẽ ſonum red-
diderint,præter Plinij,Varronis quoq; teſtimonium extat,de Re ruſt.lib.1.cap.2.qoo loco ait: Ti-
bias dextras & ſiniſtras, cùm vno eodemq; tempore ſonarent,vt hiſtrionum vocem ſequerentur,
alteram incentiuam,alteram ſuccentiuam fuiſſe,vbi per incentiuam dextram per ſuccentiuã ſini-

ſtram intelligit. Idem paulò pòſt: Si Sarranæ pares ſunt,& Phrygiæ impares,ob foraminis æqua- A
litatem,inæqualitatemq́;,quod ait Seruius:manifeſtò patet Sarranas tam dextras,q̃ ſiniſtras eſſe
poſſe:quales in Aodria Terẽtij fuiſſe exiſtimo: ideoq́; in Inſcriptione legitur, Tibijs paribus,dex-
tris & ſiniſtris, id eſt, Sarranis. Et in Adelphis, vbi legitur, Tibijs Sarranis, eaſdem opinor fuiſſe
cum paribus dextris & ſiniſtris. Et in Phormiooe, Tibijs imparibus,explano, Tibijs Phrygijs dex
tris & ſiniſtris. Hanc opinionẽ meam id confirmat, quòd nunq̃ reperi Phrygias aut Sarranas no-
minatas vnà cùm paribus aut imparibus, quod iodicio eſt: Paribus,ad indicandas Sarranas: &,
Imparibus,ad Phrygias,ſatis fuiſſe. Illud etiã animaduerti, Sarranas Phrygiasq́; in vna,eademq́;
comœdia nunq̃ ſonuiſſe,ſed vel has,vel illas: ideoq́; legitur, Paribus aut Imparibus: nec vnqoam
vnà, Paribus & imparibus. Opinor etiam,vbi legitur, Dextris & ſiniſtris,intelligendum eſſe,non
vnam tantũ, ſed plures Tibias à dextris ſoouiſſe, ſiniſtriſq́; ſceoæ: aliquandoq́; ſonuiſſe tantùm B
ex altera parte,quomodo legitur in Eunuchi inſcriptione, Tibijs duabus dextris:itaq́; eſt in ſcri-
ptis libris,& rectè. Quo loco dubitaui interdũ,deeſſe Paribus vel imparibus:vt oſtenderet Phry-
giæ'ne,an Sarranæ eſſent, quod in alijs dixerat: ſed poſteà, cùm neq́; Paribus, neq́; imparibus ibi
ſcriptum ſit,intelligi debere exiſtimaui, pares potiùs q̃ impares fuiſſe: Sarranas ſcilicet potiùs, q̃
Phrygias: cùm æqualis ſonus grauior ſit,qui Sarranæum erat,ideoq́; conoenientior,& Romano-
rum auribus iucundior. Quòd autem dextræ Tibiæ ſint pares,id patet ex Heautontimorumenu
inſcriptione, vbi eſt, Acta primùm Tibijs imparibus, deinde duabus dextris. Nam ſi dextræ oon
eædem ſunt cum imparibus,ſequitur pares eſſe. Pares autẽ eaſdem fuiſſe cum Sarranis,iam dixi-
mus. Impares igitur Phrygiæ ſunt,à ſiniſtraq́; ſonabãt. Ex quo patet, Sarranas modo vtrimq́; ſo-
nuiſſe,tuncq́; dicebant, Tibijs paribus dextris & ſiniſtris,vt in Andriæ inſcriptiooe:modo dextra C
tantũ,vt in Heautontimorumenu, vbi ait, Deinde doabus dextris: cũ dixiſſet iam, Acta primùm
Tibijs imparibus. Io Eunucho quoq́; ſonuerunt tantũ à dextra: dicit enim, Tibijs duabus dex-
tris. Vbi verò neq́; dextræ,neq́; ſiniſtræ nominãtur,vt in Phormionis Hecyræq́; inſcriptionibus:
credendum eſt,ab vno tantùm latere ſonuiſſe: à ſiniſtro ſcilicet,in Phormione,cũ dicat, Tibijs pa-
rilibus. Teſtimonio enim Inſcriptionis Heautontimorumenu iam demonſtrauimus impares,
Phrygias ſcilicet,ſonuiſſe tantũ à parte ſiniſtra. Sarranas verò ſonuiſſe opinor modò à dextra ſo-
lùm,vt in Eunucho & Heautontimorumeno: tuncq́; in Comœdiæ Inſcriptione id apertè ſignifi-
cabatur,& dicebatur, Tibijs dextris: modò à dextra & ſiniſtra, vt in Andria, vbi, tanquam de re,
quæ interdum variaret, Dextris & ſiniſtris,dicitur. Hæc Aldus Manutius. ex quibus opinor,ſatis
intelligitur, quæ'nam ratio & differẽtia tibiarum apud veteres in fabulis fuerit. Plura alia de alijs D
tibiarum generibus præter Cœlium Rhodiginum collegit Iulius Cæſar Scaliger Poetices lib. 1.
cap. 20. Sed de Scenicis ludis hactenus.

Alia ludorum diuiſio CAP. XII.

HACTENVS eam ludorum diuiſionem explicauimos,quę à forma ſumpta eſt,qua nimi-
rum alij ſunt Cicenſes,alij Scenici: iam alterã adijciemus,quæ ſumitur à fine. Alij enim
ſacri erãt,alij funebres,quomodo ab initio diuiſos fuiſſe Tertullianus libro ſingulari de
Spectaculis ſcribit. His deinde acceſſerunt votiui & ij, qui exercitationis cauſa fiebant,
ita vt quadrifariam ludos partiri poſsimus,alios ſacros appellare,alios votiuos, alios funebres, a-
lios ludicros. Sacri dicebantur,qui in Deorum honorẽ fiebant,quales erant lodi Megalenſes, Ce- E
reales, Florales, Martiales, Apollinares, Capitolini, Romani, Plebeij, Conſuales, Compitalitij, Sæ-
culares. Hi enim ſinguli ſuis Dijs celebrabantur,de quorũ aliquibus à quibus inſtituti ſint,ita ſcri
bit Tertullianus: Cùm promiſcuè ludi Liberalia vocarentur, honorẽ Liberi Patris manifeſtè ſo-
nabant. Libero enim à ruſticis primo fiebant ob beneficium,quod ei adſcribont pro demonſtrata
gratia vini. Exinde ludi Conſualia dicti,q initio Neptunom honorabant. Eundem enim & Con-
ſum vocabant. Dehinc Equiria Marti Romulus dixit, quan q̃ & Conſualia Romulo defendunt,
quòd ea Conſo dicauerit, Deo,vt volunt, Conſilij: eius ſcilicet, quo tunc Sabinarum virginũ ra-
pinam militibos ſuis io matrimonia excogitauit, &c. & paulò pòſt: Dehinc idem Romulus Ioui
Feretrio ludos inſtituit in Tarpeio,quos Tarpeios dictos,& Capitolinos, Piſo tradidit. Poſt hunc
Numa Pompilius Marti & Robigini fecit. Nam & Robiginis Deam finxerunt: dehinc Tul. Hoſti- F
lius: dehinc Ancus Marcius,& cæteri quoq́; p ordinem. Hæc Tertullianus. Quin etiam ſingulas
ludorum ſpecies ſingolis Dijs conſecratas fuiſſe,tũ alij docent,tũ Saluianus Maſsilienſis Presby-
ter lib. 6. de Gubernatiooe Dei,his verbis: Colitur namq́;,inquit,& honoratur Minerua in Gym
naſiis, Venus in Theatris, Neptunos in Circis, Mars in Arenis, Mercurius in Palęſtris: & ideò pro
qualitate auctorum, cultus eſt ſuperſtitionum. Votiui dicebantur, qui ex voto vel pro victorijs,
vel pro bona valetudine edebantur. Funebres,qoi in honorẽ defunctorum exhibebantur. Exer-
citationis gratia fiebãt, Troiani, Caſtrenſes,&c. Cæterùm,quod ad tres ſoperiores ſpecies attinet,
illorum alij erant ſtati,alij nõ ſtati. Et primũ quidem ludi omnes conceptiui,ſiue indictiui erant,
non annales,aut annui, hoc eſt,non in annos ſingulos: deinde quidam facti ſunt annales,tũ ſtati
ſoli Apollinares. In Kalendario Romano ferè omnes ludi, qui io Deorum honorem perageban- G
tur, vt ſtati notantur: tum igitur non ſtati fuerunt funebres & votiui. Sed hæc ſingula prolixio-
rem aliquantò reqoirunt explicationem,quam hîc ſubiiciemos, ſumpto initio ab ijs,qui in Deo-
rum honorem celebrati fuorunt.

Te

A

De ludis Megalenſibus CAP. XIII.

QVINAM Megalenſes ludi fuerint, non inter omnes conuenit. Scriptor vitæ Terentij, ſiue is Ælius Donatus, ſiue alius eſt, Megalenſes magnis Dijs conſecratos eſſe, quos Græci μεγάλους appellent, ait, & hunc ſequuntur tum alij multi, tum etiam Antonius Goueanus I.C. qui etiam, vt hanc ſententiam defendere poſsit, Megaleſia à Megalenſibus diſtinguit. Sed rectè refutatur à M. Antonio Mureto. Non enim Megalenſes ludi illi ſunt appellati, qui in honorem magnorum Deorum celebrabantur, ſed qui Magnæ Deorum Matri fiebant, & primùm quidem dicti Megalenſia, poſteà vt fit, detrita litera n, Megaleſia. Sic enim Terentius Varro, quemadmodum Ioſephus Scaliger legendum exiſtimat: Megaleſia dicta à Græcis, quod
B ex libris Sibyllinis ab Attalo Rege Pergami, Peſinunte, vbi Megaleſioo templum eius Deæ, vnde aduecta Romam. Et Feſtus: Megaleſia ludos Matris Magnæ appellabant. Quin etiam Liuius ipſe, vt de alijs taceam, idem confirmat. Hæc enim ſunt eius verba libro 29. In ædem Victoriæ, quæ eſt in Palatio, pertulère Deam pridie Idus Aprilis: isque dies feſtus fuit. Populus frequens dona Deæ in Palatium tulit: lectiſternium & ludi fuère, Megaleſia appellata. Item lib. 34. Megaleſia, ludos ſcenicos, C. Atilius Serranus, L. Scribonius Libo Ædiles Curules primi fecerunt. Quo ex loco etiam illud conſtat, Ædiles Curules hos ludos edidiſſe, quod etiam ex Cicerone lib. 5. actionis 2. in Verrem: & lib. 2. de Legibus manifeſtum eſt, vbi inter alia ſic ſcribit: Sunto Ædiles Curatores Vrbis, annonæ, ludorumque ſolennium. Idem ex Aſconio Pædiano Commentario in Cornelianam Ciceronis, & Dione lib. 39. liquet. Fiebant autem hi ludi in Palatio, quod docet Cicero
C Oratione de Haruſp. reſpon. his verbis: Nam quid ego de illis ludis loquar, quos in Palatio noſtri maiores ante templum, in ipſo conſpectu Matris Magnæ Megalenſibus fieri, celebrarique voluerunt. Hos ludos per ſex dies, à pridie Nonas April. ad v. Idus fuiſſe, faſti veteres demonſtrant. Nam etſi Deam perlatā eſſe pridiè Idus Aprilis in ædem Victoriæ Palatinæ, eumq; diem feſtum fuiſſe cum lectiſternio & ludis, qui Megaleſia vocati ſunt, Liuius dicat: poſteà tamen eos ludos in pridiè Nonas reiectos eſſe, non eſt à vero alienū: cùm præſertim etiā Ælij Spartiani teſtimonium accedat, qui cùm IIX. Idus Aprilis ipſis Megalenſibus interemptum Caracallam narret, ſatis indicat, Megalenſium primum diem pridiè Idus Aprilis non fuiſſe, niſi ſi quis mendoſum eſſe Liuij locum, & pro pridie Idus, legendum pridie Nonas, arbitretur: ne diſsidentibus antiquis opinione dubia fluctuemus. Vide Paulum Manutium Commentarijs in 2. epiſtolam lib. 2. ad familiares.
D De his ludis Herodianus lib. 1. Veris initio, ſolenoique die, pompam Matri Deûm Romani celebrant. In ea, quæ apud quemque ſunt diuitiarum præcipua ſuppellexque pleraq; Imperatoria, materiæ aut artis ſpectandæ, præferri ante Deam ſolent. Paſsimque omnibus ludendi licentia permiſſa, ſic vt perſonas induant, quas cuique libitum, nullamque non magiſtratuum quoque imaginem, prout cuiuſque ſtudium, repræſentent, ſic vt non temerè à falſis veros dignoſcas. De turpitudine ſacrorum Matris Magnę Aurelius Auguſtinus libro 2. de Ciuitate Dei, capite 5. & libro 6. capite 26. Plurima de Megalenſibus Ouidius libro 4. Faſturum, ex quo aliquot verſus citauimus in Kalendario, reliquos ab ipſo pete. Simul etiam repete ea, quæ libro 2. de Dea Cybele, & libro 3. de Gallis Sacerdotibus Deæ Cybeles, & Archigallo diximus. Alexander ab Alexandro libro 6. Genialium dierum, cap. 19. cùm de Megalenſium inſtitutione dixiſſet, hæc ſubiungit: Antè
E Deæ ſimulachrum ludere, matronasque ſpectatæ pudicitiæ in his pſallere, memoriæ datum eſt. Quibus diebus Romanæ conſuetudinis erat, conuiuia & ſodalitates inuicem agere & comiſſari, victu tamen frugali & modeſto: nec die tantùm, ſed noctu epulari. Namque hi ludi præcipuè caſti, magno fauore ſpectantium conſpicui erant, ad quos ſeruos adire non licebat: illosque Prætores & Magiſtratus purpurati in toga & prætexta, atque in ornatu maximo celebrârunt: quare purpura Megalenſis in vulgi prouerbium venit. Quibus diebus ſtipem cogere, Ideæ Matris famulis proprium fuit, quod edicto cauebatur, his verbis: Præter Ideæ Matris famulos, eosque iuſtis diebus, ne quis præterea ſtipem cogito, &c. Hactenus Alexander. Quorum quædam etiam à Iul. Cæſare Scaligero lib. 1. Poetices, cap. 29 afferuntur. Quòd ad conuiuia attinet, quæ his ludis mutuo agebant, recitatur ab Agellio lib. 2. cap. 24. Senatuſconſultum, C. Fanio, M. Val. Meſſalla
F Coſs. factum, quo iubentur Principes ciuitatis, qui ludis Megalenſibus antiquo ritu mutitarent: id eſt, mutua inter ſe conuiuia agitarent, iurare apud Conſules verbis conceptis, non amplius in ſingulas cœnas ſumptus eſſe facturos, quàm centenos, vicenosque æris, præter olus, & far, & vinum. neque vino alienigena, ſed patrio vſuros, neq; argenti in conuiuio plus pondo, quàm libras centum illaturos. Quidam hos ludos eoſdem cum Romanis eſſe putant, quos tamen turpiter labi Paulus Manutius docet, cùm Romani à Tarquinio Priſco rege, Megalenſes in Republica pòſt multos annos inſtituti ſint: & Romani menſe Septembri, Megalenſes Aprili darentur: Romani in honorem Iouis, Iunonis & Mineruæ: Megalenſes Matris Magnæ Deûm: Romani primùm Circenſes, deinde etiam Scenici fuerint, Megaleoſes Scenici tantùm.

G

De ludis Cerealibus CAP. XIV.

CEREALES ludi dicebantur, qui in honorem Cereris celebrabantur, ducto more à Græcis ex Eleuſine, de quibus ſacris multa habet Arnobius. In his ludis repreſentabatur à matronis luctus Cereris, ob raptam Proſerpinam, & eius peregrinatio cum face quæritantis

tantis filiam. Pompa producebatur cum Deorum ſignis, & ouo. Hi ludi, inquit Alexander ab A
Alexandro Genialium dierum lib.6. cap.19. à ſolis matronis fiebant annis ſingulis, Romaniq́ue
in toga candida ſpectare ludos, mulieresq́ue in veſte alba pariter ſacrum facere ſolebant: in quo
id fuit obſeruatum, vt tunc Dijs gratum eſſe cenſerent, ſi à lætis, nec funere pollutis celebraretur.
Vtq; in ſacris Cereris ante noctem epuletur nemo, atque à vino in primis, & Venere abſtineant.
Vtq; quinto quoque anno ex Sibyllinis carminibus prodigiorum cauſa ieiunium fiat, inter quæ
præcipuum fuit, vt ſacris initiatos, calda abluerent primùm, quod caſtitati prodeſſe ducerent.
Hæc ille. quorum quædam etiam Iulius Cæſar Scaliger habet lib.1. Poetices, cap.32. Et inter alia
cauſam refert, cur Cerealibus ante noctem epulare nefas eſſet: quia videlicet, prodente idem Cal-
limacho, Cererem extrema affectam fame, ac nihilo ſecius pertinacius ieiunium perpetuantem,
ſolus veſper flexerit, perſuaſeritq;, vt cibum caperet. Addit & hoc, cum thenſa procederet, ſi au- B
riga equi lorum læua manu appræhendiſſet pro pollutis cerimonias iſtas habitas fuiſſe. Cùm au-
tem hoc ſacrum, & hi ludi, à lugentibus peragi non poſſent, ideò bello Punico ſecundo, poſt cla-
dem Cannenſem, quia tũ lugentibus omnibus matronis intermiſſum erat, Senatus finiri luctum
triginta diebus iuſsit. Liuius lib.34. vnde Feſtus ſcribit, minui luctum, cùm in caſto ſit Cereris, de
quo in Kalendario. Fiebant hi ludi, quemadmodum Kalendarium habet, à pridè Idus Aprilis per
dies octo in Circo, proximo poſt Circenſes die, quod & Ouidius teſtatur lib.4. Faſt. his verſibus:

Circus erit Pompa celeber numeroq; Deorum, *Hinc Cereris ludi non eſt opus indice cauſa,*
Primaq; ventoſis palma petetur equis. *Sponte Deæ munus, promeritumq; patet,* &c.

Id quod cauſam erroris præbuit Angelo Politiano, vt opinatus fuerit, Cereales eoſdem cum Cir-
cenſibus capite Miſcellaneorum 85. quem errorem notauit Ioan. Ludouicus Viues, & poſt eum C
alij. Exhibebantur Cerealibus certamina equeſtria, vt Dio lib.47. cùm ſcripſiſſet, Ædiles plebis
Cereri loco ludorum equeſtrium, gladiatorios exhibuiſſe, adijcit malum id omne fuiſſe, quod ſta-
tum Reipublicæ popularem euerſum iri ſignificauerit. Iiſdem Cerialibus etiam miſsilia: hoc eſt,
nuces, cicer, & alia dabantur, & ſpargebantur in vulgus ab ijs qui ludos exhibebant, ad plauſum
& populi fauorem captandum, Sinnius Capito apud Feſtum, quemadmodum eum locum reſti-
tuit Ioſephus Scaliger. Præerant his ludis Ædiles, quod vel ex nummis aliquot antiquis conſtat,
in quibus ſic legitur: C. MEMMIVS C. F. QVIRINVS, MEMMIVS, ÆD. CEREALIA PRI-
MVS FECIT. Vide Caroli Sigonij ſcholia in 30. librum Liuij. Cicero lib.5. actionis 2. in C. Ver-
rem: Nunc ſum deſignatus Ædilis: habeo rationem, quid à populo Romano acceperim, mihi lu-
dos ſanctiſsimos maxima cum cerimonia Cereri, Libero, Liberæq; faciendos, &c. Nonnunquam D
tamen alij etiam Magiſtratus eos curabant. Nam Liuius lib.30. ſcribit, Dictatorem & Magiſtrum
Equitum ludos Cereales ex Senatuſconſulto feciſſe. Sed de his ludis vide plura apud Ouidium
& in Kalendario.

De ludis Floralibus CAP. XV.

FLORALES ludi in honorem Floræ, de qua diximus lib.2. celebrabantur. Hos Roma-
ni inſtituerunt IV. Kalend. Maij, anno Vrbis DXVI. ex oraculis Sibyllæ, vt omnia be-
nè defloreſcerent. Plinius lib.18. cap.29. vbi etiam addit, ſi in quatriduum illud quod
interſit inter Robigalia & Floralia plenilunium incideret, fruges, & omnia, quæ flo- E
reant lædi neceſſe eſſe. Ouidius lib.5. Faſtorum L. Poſthumio Albino, M. Popillio Lænate Coſs.
quod fuit anno ab Vrbe condita IↃXXC. Floralia inſtituta eſſe, his verbis docet:

Commonêre Patres, & ſi benè floreat annus, *Annuimus votis, Conſul cum Conſule ludos*
Numinibus noſtris annua feſta fouent. *Poſthumio Lænas perſoluere mihi.*

Et cùm Floralia primùm menſe Aprili celebrarentur, poſteà in Maium tranſlata ſunt, quod O-
uidius his verſibus oſtendit:

Mater ades florum ludis celebranda iocoſis: *Incipis Aprili tranſis in tempora Maij.*
Diſtuleram partes, menſe priore tuas. *Alter te fugiens, cùm venit alter, habet.*

His ludis fœminas, quæ vulgato corpore quæſtum faciebant, denudari & pudendis, obſcœniſq; F
inuelatis, per luxum & laſciuiam currere, & impudicos iocos agere, moris erat: quibus etiam Æ-
diles cicer, nuces, & alia miſsilia plebi ſpargere, leporesq́ue & capreas, aliaq́ue animalia ludis ad-
mittere conſueuerant. Hos in vico Patricio, aut proximo celebrabant, noctuq; accenſis facibus,
cum multa obſcœnitate verborum per Vrbem currebant, & ad tubæ ſonitũ conueniebant. Hæc
Alexander ab Alexandro lib.6. Genialium dierum, cap.8. Lactantius etiam lib.1. Diuinarum in-
ſtitutionum: Celebrantur illi ludi cum omni laſciuia, conuenientes memoriæ meretricis. Nam
præter verborum licentiam, quibus obſcœnitas omnis effunditur: exuuntur etiam veſtibus po-
pulo flagitante meretrices, quæ tunc mimorum funguntur officio: & in conſpectu populi vſque
ad ſatietatem impudicorum luminũ cum pudendis motibus detinentur. Quare apud Valerium
Maximum legimus lib.2. cap.10. Cum ludis Floralibus, quos Meſsius Ædilis faciebat, M. Porcio G
Catone ſpectante, populus vt Mimæ nudarentur, poſtulare erubuiſſet, Catonem, cognito illo ex
amico ſuo Fauonio, è theatro diſceſsiſſe, ne præſentia ſua ſpectaculi conſuetudinem impediret:
populumq́ue eum abeuntem ingenti plauſu proſecutum, priſcum morem iocorum in ſcenam

vocaſſe?

A vocaſſe: confeſſum ſe plus maieſtatis vni triboere, quàm vniuerſo ſibi vindicare. Introducebantor hiſce ludis etiam funambuli, elephantes, vti ex Suetonio in Galba & ex Flauij Vupiſci Carino apparet. Dio lib.58.ſcribit, L.Seianum Prætorem Floralibus ad ridendom Tiberium, qui caluus erat, omnia caluorum miniſterio ad noctem vſq; peregiſſe, lumen quoq; diſcedentibus à theatro per puerorum raſis capitibus quinqoe millia præbuiſſe. De his ludis Ouid.lib.5.Faſt. cùm de ipſa Dea multa dixiſſet, tandem ad ludorum illorum explicationem conuerſus ita ſcribit:

Quærere conabar, quare laſciuia maior
His foret in ludis, liberiorq; iocus:
Sed mihi ſuccurrit numen non eſſe ſeuerum,
Aptaq; delicijs munera ferre Deam.
B *Tempora ſubtilibus cinguntur tecta coronis,*
Et latet iniecta ſplendida menſa roſa.
Ebrius incinctus Philyra conuiua capillis
Saltat, & imprudens vertitur arte meri.
Ebrius ad durum formoſæ limen amicæ
Cantat, habent vnctæ mollia ſerta comæ.
Nulla coronata peraguntur ſeria fronte,
Nec liquidæ iuncto flore bibuntur aquæ.
Donec eras miſtus nullis Acheloe racemis,
Gratia ſumendæ non erat vlla roſæ.
C *Bacchus amat flores, Baccho placuiſſe coronam,*
Ex Ariadnæa ſidere noſſe potes.
Scena leuis decet hanc, non eſt, mihi credite, nō eſt.
Illa cothurnatas inter habenda Deas.
Turba quidem cur hos celebret meretricia ludos
Non ex difficili cognita cauſa fuit.
Non eſt de tetricis, non eſt de magna profeßis,
Vult ſua plebeio ſacra patere choro.
Et monet ætatis ſpecie dum floreat vti:
Contemnunt ſpinam cum cecidere roſæ.
Cur tamen vt dentur veſtes cerealibus albæ,
Sic eſt hæc cultu verſicolore decens?
An quia maturis albeſcit meßis ariſtis?
Et color & ſpecies floribus omnis ineſt?
Annuit, & motis flores cecidère capillis,
Decidere in menſas, vt roſa miſſa ſolet.
Lumina reſtabant, quorum me cauſa latebat,
Cùm ſic errores abſtulit illa meos.
Vel quia purpureis collucent floribus agri.
Lumina ſunt noſtros viſa decere dies:
Vel quia nec flos eſt hebeti, nec flamma colore,
Atq; oculos in ſe ſplendor vterque trahit.
Vel quia delicijs nocturna licentia noſtris
Conuenit, à vero tertia cauſa venit.
Eſt breue prætereа, de quo mihi quærere reſtat,
Si liceat, dixi: dixit & illa, licet.
Cur tibi pro Libycis clauduntur rete leænis
Imbelles capreæ, ſollicitusq; lepus?
Non ſibi reſpondit ſyluas ceßiſſe, ſed hortos,
Aruaq; pugnaci non adeunda feræ.
Omnia finierat, tenues ſeceßit in auras,
Manſit odor, poſſes ſcire fuiſſe Deam.

D
De ludis Martialibus CAP. XVI.

MARTIALES ludi erant, qui in honorem Martis peragebantur, 4. Idus Maij in Circo, quod teſtatur Kalendarium. Horum ludorum ſic meminit Dio lib.56. Hæ tum leges ab Auguſto latæ ſunt, ludique extraordinarij ab hiſtriooibus & equitibus acti, Martisque ludi in foro Auguſti (quia circum Tiberis ſtagno occupauerat) cum equorum decurſu quodam, & venatione celebrati. Hi iterum facti ludi ſunt, & in Circo ijs Germanicus ducentos leones occidit, &c. Celebrabantur etiam ludi Martis Kalendis Auguſti, teſte eodem Dione lib.60. Quæ, inquit, equeſtria certamina Kalendis Auguſti exhibentur, inſtituta ſunt propterea, qoòd ea die Martis ædes conſecrata fuit. De ludis Martis etiam Suetonius in Claudio, cap.4.
E Collocutus ſum Tiberio, vt mandaſti mea Liuia, qoid nepoti tuo Tiberio faciendum eſſet ludis Martialibos. Et paulò infrà: In præſentia tamē quibus de rebus Conſulis, curare eum ludis Martialibus triclinium ſacerdotum, noo diſplicet nobis, &c.

De ludis Apollinaribus CAP. XVII.

APOLLINARES ludi in Apollinis honorem celebrabantur, de quorum origine & inſtitutiooe Liuius lib.25. hæc prodit, inuentum fuiſſe, carmen Marci vatis perplexo ſcripturæ genere conceptum: hoc videlicet, Hoſtem Romani ſi ex agro pellere vultis, vomicamqoe quæ gentium venit longè, Apollini vouendos cenſeo ludos: qui quotannis
F comiter Apollini: cùm populus dederit ex publico partē, priuati vti conferant pro ſe quiſq;. His ludis faciendis præerit Prætoris, qui ius populo, plebiq; dabit ſummum. Decemuiri Græco ritu hoſtijs ſacra faciant. Hæc ſi rectè facitis, gaudebitis ſemper, fietq; res veſtra melior. Nam is Diuus extinguit perduelles veſtros, q. veſtros campos paſcunt placidè. Ad id carmen expiandum (ita enim Car. Sigonius legit, id eſt, procurandum) diem vnū ſumpſerunt: poſtero die S.C. factum eſt, vt Decemuiri libros de ludis Apollinis, req; diuina facienda inſpicerent. Ea cū inſpecta, relataq; ad Senatum eſſent, cenſuerunt Patres, Apollini ludos vouendos, faciendosque: & quando ludi facti eſſent, XII. millia æris Prætori ad rem diuinā & duas hoſtias maiores dandas. Alterum S.C. factum eſt, vt Decemuiri ſacrum Græco ritu facerēt, hiſce hoſtijs, Apollini, boue aurato, & capris duabus albis auratis: Latonæ, booe fœmina aurata. Ludos Prætor in Circo maximo cùm facturus eſſet,
G edixit, vt populus p eos ludos ſtipem Apollini, quantā commodom eſſet, conferret. Hæc eſt origo ludorū Apollinarum, victoriæ, non valetudinis ergò, vt pleriq; rentur, votorū, factosque populus coronatus ſpectauit, matronæ ſupplicauēre, vulgò apertis ianuis in propatulo epulati ſunt; celeberq; dies omni cerimoniarū geoere fuit. Hactenus Liuius. Eadem Macrob.lib.1.Satur.

cap.17.vbi & hoc adijcit, Cùm ludi primò Romæ Apollini celebrarentur, ex vaticinio Marci vatis A
carmineq; Sibyllino, repentino hoſtis aduētu plebem ad arma excitatā, hoſti occurriſſe, eoq; tem
pore nubem ſagittarū in aduerſarios viſam ferri, & hoſtem fugaſſe, & victores Romanos ad ſpe-
ctacula Dei ſoſpitalis reduxiſſe. Sext. Pomp. Feſtus: Apollinares ludos, hoc eſt, in laudem Apol-
linis, populus laureatus ſpectabat, ſtipe data pro cuiuſq; copia. In his ludis Paraſitos Apollinis, q̄
ita appellabantur, quod ridiculi eſſent, quemadmodum Ioſeph. Scaliger lib.2. Auſon. lect. cap.19.
explicat in ſcena dicere conſueuiſſe: Salua res eſt, cū ſaltat ſenex, Pomp. Feſtus docet, eiusq; mo-
ris hanc cauſam ex Verrio Flacco affert, his verbis: Quod P. Sulpitiu, Cn. Fuluio Coſs. M. Cal-
purnio Piſone Prætore Vrbis, faciente ludus, cùm Romani ſubito ad arma exijſſent, nunciato ad-
uentu hoſtium, victoresq; in theatrum redijſſent ſolliciti, ne intermiſsi religionē adferrent, inſtau
randiq; eſſent, inuentus ibi ſit C. Pomponius libertinus, uiimus magno natu, q̄ ad tibicinem ſal- B
taret. Qua de cauſa gaudio non interruptæ religionis edita voce, poſtea quuq; celebrata ſit. Ser-
uius in 3. Æneid. pauló aliter de eo more ſcribit, cuius hæc ſunt verba: Cùm, ioquit, iracundia Ma
tris Deūm Romani laborarent, & eā nec ſacrificijs, nec ludis placare poſſent, quidā ſeoex ſtatutis
ludis Circenſibus ſaltauit, quæ ſola fuit cauſa placationis, vnde & natū prouerbium eſt. Omoia
ſecunda, ſaltat ſenex. Cùm autem hi ludi primùm non ſtati eſſent, ſed in aonum à Prætore voue-
rentur, dieq; fierent incerta, vt ex Liuio lib.26. & 27. intelligitur: anno deinde ɪↄ. x ʟ v. M. Marcel-
lo v. T. Quinctio Criſpino Coſs. lege ad populum lata conſtitutū eſt, vt deinceps in perpetuum
& in ſtatam diem vouerentur: qua de re ita Liuius lib.27. Ludi Apollinares Q. Fuluio, Ap. Clau-
dio Coſs. à P. Cornel. Sulla, Prætore vrbano, primùm facti erant, inde omnes deinceps Prætores
vrbani fecerant: ſed in annum vnum vouebant, dieq; incerta faciebant. Eo anno peſtilentia gra- C
uis incidit in Vrbem, agroſque, quæ tamen magis in longos morbos, quàm in perniciales euaſit.
Eius peſtilentiæ cauſa & ſupplicatū per Compita, tota Vrbe eſt, & P. Licinius Varus, Prætor vr-
banus, legem ferre ad populum iuſſus, vt hi ludi in perpetuum in ſtatam diem vouerentur. Itaq;
ipſe primus ita vouit, fecitq; ante diem tertium Nonas Quinctiles, is dies deinde ſolennis ſerua-
tus. Hactenus ille. In Kalendario tamen Romano referuntur ad pridie Nonas Quinctiles. Atq;
cum his ludis Prætores ex veteri inſtituto præeſſent: tamen apud Dionem lib.43. legimus, annó
Vrbis ɪↄↄɪx. alterum ex Ædilibus Curulibus ſumptibus C. Cæſaris, ludos Apullinares feciſſe.

De ludis Capitolinis CAP. XIIX.

D

CAPITOLINI ludi dicti fuerunt, quod in honorem Iouis Capitolioi pro ſeruato Capi-
tolio ab hoſtibus Gallis Senonibus inſtituti eſſent, & celebrarentur. Oſtendit hoc Li-
uius libro 5. vbi cùm de Camillu ſcripſiſſet, quomodo quæ ad Deos immortales perti-
nereot, ad Senatum retuliſſet, inter alia eum hęc quoq; retuliſſe, Senatusq; conſultum
feciſſe dicit, vt ludi Capitolini fierēt, quod Iuppiter Opt Max. ſuam ſedem atq; arcem populi Ro-
mani io re trepida tutatus eſſet; cullegiumq; ad eam rem M. Furius Dictator cuoſtitueret, ex ijs,
q in Capitolio atq; arce habitarent. Et paulo pòſt: Camillus verba ad populū faciens, eiq; oratio-
ne ſuadens, ne deſerta Roma Veios commigrarent: inter cætera ſic loquitur: Aio Locutio tem-
plum propter cœleſtem vocem exauditam in Noua via iuſsimus fieri: Capitolinos ludos ſolen-
nibus alijs addidimus, collegiumq; ad id nouum auctore Senatu condidimus. Hæc Liuius. His E
ludis Præconis voce Sardianos venales proclamari, & ſenem quendā ludibrij gratia produci ſo-
litum, bullam collo appenſam gerentem puerilem. Plutarchus habet in Quæſt. Rom. quæſt. 53.
Eiusq; moris cauſam inquirens, ait, id eam fortaſſe ob cauſam fieri, quòd cùm Veientes Etruſco-
rum populus per longum tempus Romulo bello reſtitiſſent, Romulus hanc vltimam vrbem ce-
perit, multoſq; captiuos ſub haſta vendiderit vnà cum ipſorum Rege, futilitatem eius & ſtulti-
tiam deridens. Cùm enim Etruſci à Lydis originem trahant, & Lydorum primaria vrbs ſit Sar-
des, idcircò, inquit, Veientes Sardianorum nomine proclamant, & in hunc vſque diem ludicri
gratia morem iſtum conſeruāt. Quod idem ferè etiam Feſtus docet, cuius locum ea de re, quem-
admodum à Ioſepho Scaligero reſtitutus eſt, huc adſcribam: Sardi venales, inquit, hoc eſt, alius
alio nequior: ex hoc natum prouerbium videtur, quod ludis Capitolinis, qui fiont à vicanis præ- F
textatis, auctio Veientium fieri ſolet: in qua nouiſsimus is, qui omniom deterrimus, producitur
à præcone in medium ſenex cum toga prætexta, bullaque aurea, quo cultu Reges ſoliti ſunt eſſe
Etruſcorum, qui Sardi appellantur: quia Etruſca gens orta eſt Sardibus ex Lydia, &c. Vicanos
Feſtus, vt idem Scaliger docet, magiſtros vicurum, qui, etiamſi magiſtratus non erant, ludos ta-
men faciebant prætextati.

Præter hos veró Capitolinos ludos etiam alij erant, qui ſingulis quinque annis celebraban-
tur, inſtituti à Domitiano Imperatore, qui alio nomine Agones Capitulini appellantur. de qui-
bus ea huc referam, quæ diligenter, vt ſolet, omnia collegit Ioſepus Scaliger libro 1. Auſon. lect.
cap.10. vbi ſic ſcribit: Agones Capitolini primùm à Domitiano inſtituti ſunt die x11. eius, & Ser
gij Cornelij Dolabellæ Conſulatu, exemplo ludorum Olympicorum. In ijs agonibus omne ge G
nus artifices certabant. Nam & Citharœdi. Iuuenalis:

An Capitolinam ſperaret Pollio quercum. Item & Poetæ, Martialis
O cui Tarpeias licuit contingere quercus. & Hiſtriones, vt patet ex hac inſcriptione:

L. SVR.

A L. SVRREDI L. F. CLV.
FELICIS.
PROCVRATORI. AB
SCÆN. THEAT. IMP.
CÆSAR. DOMITIAN
PRINCIPI
CORONATO. CONTRA
OMNES. SCÆNICOS.

B Vides eodem principe, qui hos ludus inſtitoerat, hiſtrionem curonatum. Illud, CONTRA
OMNES SCAENICOS, manifeſto ſignificat certamen & contentionem. In euagone Statius
poſt incredibilem totius vrbis expectationem tandem Thebaidem ſuam recitauit, ſed non pla-
cuit,& cuntra eum alij coronati fuerunt. Id quod ipſe non vno loco in Syluis cunqueritur, ſed in-
primis in epicediu patris. Vnde locus Iuuenalis Grammaticis non benè perpenſus explicatur:

—A ſed cum fregit ſubſellia verſu Eſurit, intactam Paridi niſi vendat Agauen.

Nam ſatyricè dicit, eum fregiſſe ſubſellia verſu, quod, vt Comici loquuntur, recitans nũ ſtetit, ſed
excidit, hoc eſt, non placuit. Cuius rei vel ipſum Statium teſtem producere poſſumus, qui in
Syluis hæc innuit non vno locu, vt iam dixi. Caue ſis confundas agonem Albanum cum hoc Ca-
pitolino. Vterque enim inſtitutus à Domitianu. Sed nobilior Capitulinus, adeò, vt Romæ non
C per luſtra, vt antea, magnum annum, vt vucabant, ſed per Capitolinos agonas ſupputarét. Quod
à Domitiani inſtitutione vſque ad tempora ſua obtinuiſſe Cenſurinus ſcribit. Cæterum ſemper
agon ipſe manſit Rumæ: vt in eo puetæ, rhetores, aliarumq́ue profeſsionum humines curunaren
tur ab ipſo Imperatore. Neque poto aliun de poetarum laureatorum morem manaſſe. Nam & ipſi
antiquitùs ab ipſis Cæſaribus Germanis coronabantur, magnoq́; in precio habiti ſemper apud I-
talos & Germanos, qui id honuris virtute ingenij cunſecuti eſſent. Sed in veteribus agonib. Ca-
pitolinis, qui vicerant, curona & ramu lemniſcatis, aut torque inuolutis donabantur. Nam qui ſe-
cundi erant, eorum corunæ, & palmæ ſine lemniſcis erant. Id vel ex ipſo Auſonio cognuſcas licet:

Et quæ iamdudum tibi palma poetica pollet,
Lemniſco ornata eſt, quo mea palma caret.

D Sed melius Sidonius, quanquam non de agone Capitolino loquitur:

Hic mox præcipit æquus Imperator Coniungi, & meritum remunerari.
Palmis ſerica, torquibus coronas

Nam coronis turques, & palmis ſerica, hoc eſt,
ſericatos lemniſcus cuniungi vides, quanquam, vt dixi, de alijs ludis, aliaq́ue re loquitur. Vides
tamen amplificata præmia pro ratiune meritorum. Hactenus Scaliger.

De Ludis Romanis CAP. XIX.

QVI ROMANI ludi fuerint, docet Aſcunius Pædianus in actiunem 1. in Verrem his ver-
bis. Romani ludi ſub Regibus inſtituti ſunt, magnique appellati, quòd magnis im-
E penſis dati ſunt: tunc enim primùm ludis impenſa ſunt ducenta millia nummûm. Alij
ideo magnos ludos dictos putant, quo Conſu, Conſiliorum ſecretorum Deo, id eſt,
Neptunu Latium Regi, & rerum conditarum, & Diis magnis, id eſt, Laribus vrbis Romæ, dati
ſunt: quibus aiunt raptas Sabinas eſſe, vt videatur, propter hoc dicere Virgilius: Magnis Circen-
ſibus actis. Nam & magni & Circenſes iidem ſunt, &c. Quod Aſconius ſcribit, ideo magnos hos
ludus dictos eſſe, quod Conſo, id eſt, Conſiliorum ſecretorum Deo, id eſt, Neptuno, &c. dati ſint,
neſciu quàm verum ſit, cum Liuius illos ludus Conſualia appellatos libro 1. ſcribat: cui etiam
Varro libro 4. de lingua Latina: Tertullianus libru ſingulari de ſpectaculis, & Sextus Aurelius
Victor aſſentiuntur: quod etiam monuit Titus à Pupma notis in Aſconiom. De Romanis verò
ludis libro 1. Liuius in hiſtoria Tarquinij Priſci V. Romanorum Regis ita ſcribit: Bellum primùm
F cum Latinis geſsit, & oppidom Appiolas vi cepit: prædaq́ue inde maiore, quàm quanta belli fa-
ma fuerat, reuecta, ludos opulentiùs, inſtructiuſq́ue quàm priores Reges, fecit. Tũ primùm Cir-
co, qui nunc Maximus dicitur, deſignatus locus eſt, loca diuiſa Patribus, equitibusq́; vbi ſpecta-
cula ſibi quiſq. facerent, Fori appellati. Spectauêre furcis duodenos ab terra ſpectacula alta ſuſti-
nentibus pedes. Ludicrũ fuit, equi, pugileſq́; ex Etruria maximè acciti, ſolennes deinde annui
manſêre ludi, Romani, Magniq́; variè appellati. Atq; hi ludi primùm à Regib. quemadmodũ ex
Liuij verbis manifeſtum eſt, edebantur, tum à Conſulibus, vti veriſimile eſt, cum ij in Regũ locũ
ſucceſſerint, inde ab Ædilibus Plebeiis, tandem à Curulibus, poſtquam ij creati fuerunt, in hono-
rem trium magnorũ Deorum, Iouis, Iunonis, & Mineruæ, quod vel ex vno Cicerone ſatis cõſtat,
qui libru 5. actionis 2. in Verrem hæc dicit: Nunc ſum deſignatus Ædilis: habeo rationem, quid à
G populo Romano acceperim, mihi ludus ſanctiſsimos, maxima cum Cerimonia Cereri, Liberu, Li
beræq́ue faciendos, mihi Floram matrem populu, plebiq́ue Romanę ludurum celebritate placan
dam, mihi ludos antiquiſsimus, qui primi Romani appellati ſunt, maxima cum dignitate ac reli-
gione Ioui, Iunoni, Mineruæq́; eſſe faciendus. Hi verò ludi primùm Circenſes erant, quod ex ver-

bis Liuij paulò antè à nobis citatis manifeſtum eſt: deinde verò etiam fuerunt Scenici, vt idem A
Liuius docet tum alibi, tum libro 31. vbi ſic ſcribit: Ludi Romani Scenici eo anno magnificè, apparatéque facti ab Ædilibus Curulibus, L. Valerio Flacco, & L. Quinctio Flaminino biduum inſtaurati ſunt. Cæterùm cùm hi ludi primùm vno die, poſteà biduo & item triduo peragerentur, tandem plures dies ijs ſunt tributi. Faſti qoidem veteres nouem continuos dies à pridiè Nonas Septembris, vſque ad pridiè Idus celebratos eos fuiſſe docent: poſt quos biduo interiectos, alios ludos Romanos in Circo per quinque dies habitos, ijdem teſtantur. Hos tamen Paulus Manutius Commentarijs in actionem primam Verrinam, inſtitutos eſſe arbitratur poſt illud tempus, quo Verres eſt à Cicerone accuſatus.

De ludis Plebeijs, Compitalitijs, Auguſtalibus, & Palatinis CAP. XX. B

LVDI Plebeij, ſcribit Aſconius Pædianus in actionem 1. Ciceronis in Verrem, ſunt, quos exactis Regibus pro libertate plebis pòſt fecerũt Romani, aut pro reconciliatione plebis poſt ſeceſsionem in montem Auentinum. Alij eos poſt primam plebis in ſacrum montem ſeceſsionem primùm editos ſcribũt. Hos Ædiles plebis edebant, vti ex Liuio non vno loco intelligitur. Fiebant autem in Circo a.d. XVII. Kalendis Nouembris per triduum, vt teſtantur veteres Faſti. Atque in his ludis obſeruabatur, vt quoties inſtaurarentur, ab Ædilibus ludorum cauſa epulum daretur. Errant qui hos eoſdem cum Romanis fuiſſe opinantur. Sed de his hoc loco non ero prolixior. Reſtant de ludis, qui in Deorum honorem acti ſunt, C
Conſuales & Compitalitij.

De ludis Conſualibus, cùm in Kalendario dixerimus, non neceſſe eſt ea hic repeti.

De ludis Compitalitijs hæc Iulius Cæſar Scaliger libro 1. Poetices, capite 28. ſcribit: Ante vrbem deſignatam à vicorum compitis, in quibus agitabant agreſtes, ludi & facti & dicti Compitalitij, intermiſsi deinde ad Seruium vſque Regem, ac per vicorum Magiſtros inſtaurati, quemadmodum à L. Piſone iterum curatum eſt, vt per eoſdem magiſtros, qui tum Præfecti nominati ſunt, reſtituerentur. Tandem ſublatis Collegijs, ipſi pariter aboliti ſunt. Meminit Compitalitiorum ludorum etiam Suetonius in Auguſto, capite trigeſimoprimo. De Compitalibus in Kalendario quoque diximus.

Ad hos ludos, qui in Deorum honorem celebrarentur, Auguſtales quoque & Palatinos referre non incommodè poſſumus, cùm etiam Auguſtus, in cuius honorem acti ſi ſunt, poſt exceſſum ex vita pro Deo fuerit habitus. De ijs verò Dio libro 56. extremo, vbi de honoribus Auguſto decretis loquitur, inter alia hæc habet: Decretum porro eſt, inquit, ne qua eius imago vllo in funere ferretur, vt natalitijs eius ludis Conſules, quemadmodum Martis fieri ſolitum, præmia certaminum proponerent, Auguſtalia Tribuni plebis tanquam ſacri celebrarent. Iique omnia reliqua eo, quo conſueuerant fieri, more peregerunt, veſte triumphali ludis Circenſibus vſi: currum tamen no conſcenderunt. Præter hæc in Palatio Liuia peculiares ludos in honorem Auguſti fecit, qui ipſi quoque ſecundo loco ab Imperatoribus exhibentur. Et pauló poſt: Eo tempore plebs tumultuata eſt, cũ Auguſtalibus quidam hiſtrio nollet pro conſtituta mercede in theatrum intrare: nec finis antè turbarum fuit, quàm ea ipſa die Tribuni plebis coacto Senatu pre- E
cibus impetrárunt, vt liceret ſibi maiores aliquantó, quàm legibus permitteretur, ſumptus facere. Palatinorum ludorum etiam Suetonius meminit in Caligula, capite 56.

De Ludis Sæcularibus CAP. XXI.

CELEBERRIMI apud Romanos ludi erant Sæculares, ſic dicti, quòd poſt centum annos fierent, quia Sæculum in centum annos extendi exiſtimabant: de quorum origine Valerius Maximus libro 2. capite 4. multa habet, quæ legere potes. Angelus Politianus Miſcellaneorũ cap. 58. ex Zoſimo & alijs hæc de ludis Sæcularibus affert: Quum bellum inter ſe Romani, Albaniq́ue gererent, & vtraque in procinctu iam ſtaret acies, extitit repentè qui- F
dam monſtroſa ſpecie, pelle amictus furua, vociferans, Iubere Ditem Patrem, Deamq́. Proſerpinam fieri ſacrum ſibi prius quàm prælium committeretur. Quo perterrefacti viſo Romani protinus aram ſub terra ædificarunt, & ſtatim ſacrificio facto, pedum viginti aggere contexerunt, vt eſſet omnibus, præter quàm Romanis ipſis ignorabilis. Sed enim euenit, vt Valeſus Valeſios, vnde nomen & origo Valeriæ familiæ, clariſsimus in gente Sabina, & locuples, homo ruſticæ vitę aram hanc, quam diximus, ita diuinitùs inuenerit. Erat ei nemus ante villam proceris maximè arboribus, quæ ſtatim fulmine ictæ conflagrárunt. Nec multò pòſt, filij duo & filia correpti peſtilētiæ morbo ad deſperationem vſq; Medicorũ laborabát. Cum ſeſe igitur Laribus familiaribus aduoluens pater, pro liberorum ſalute ſuum, matrisq́. puerorum capita deuoueret, vox è nemore, quod tactum de cœlo, ſtatim audita, ſaluos fore eos. ſpondēs, ſi Tiberi ad Tarentum peruecti, cal- G
factam Ditis & Proſerpinę foco de fluuio ipſo biberēt aquã. Quoniã verò longiſsimo abeſſe Tarētũ, ſcilicet in extrema Iapygio, nec proximè eam vrbem reperiri Tiberim vllum fluuiũ ſciebat, ſpē ſibi deterrimã fingebat, etiã inde territus, quód inferarũ potiſsimũ vox illa poteſtatũ meminiſſet.

Sed

A Sed impoſitos nihilo ſecius in lintrem filios Hoſtiam pergens, mox ad campi Martij regionem
deuexit: ibi recreare ſitientes,& æſtu febrique laborantes,deſiderans,qua placidiſsimè amnis la-
bitur, exponit in ripa ægrotos,ac dum tumultuariam ſibi tegeticulã cõcinnat, extincto igniculo,
admonetur à gubernatore petendum potiùs Tarentum (nam ita locus in proximo vocabatur)
atenim fumum eſſe illic aſpicere. Tum verò lætior audito Tarenti nomine Valeſius, Deos ado-
rans,& ſalutem ſibi liberorum iamiam propemodùm bona fide ſpondẽs,agi prorſum iubet, & il-
luc maximè nauigium appelli. Quò cùm perueniſſet,haurit aquam feſtinatò de flumine,fretusq́;
omine tenaciùs arrepto, fumigans ibidem ſolum flatu ſolicitat in flammam, calefactamque mox
aquam porrigit in calice pueris. Succedit autem potui ſomnus. Vident in quiete illi, ſpongia ſibi
à neſcio quo detergeri morbum, tum præcipi, vt Diti patri, & Proſerpinæ, furuæ ibidem macta-
B rentur hoſtiæ,trinoctiumque perpetuum choris & carminibus concelebraretur. Surgunt igitur
recuperata valetudine, viſumque illud patri renuntiant. Is homo locuples defodi iaciundis altè
fundamentis humum iubet. Inuenta igitur ſic ara eſt ea, quam diximus,cum titulo Ditis & Pro-
ſerpinæ. Mactat ille (quod erat iuſſus) furuas continuò victimas, & trinoctium ſacris frequen-
tat: tot enim numero filios media de morte receperat: ex eoque Manius Valerium Tarentinus
appellatus, quòd à Dijs Manibus in Tarento liberûm ſuorum valetudinem impetrauiſſet. Ad
hunc igitur modum cuidam tradiderunt. Atenim M. Varro libro de Scenicis originibus I. Cùm
multa, inquit, portenta fierent, & murus ac turris, quæ ſunt inter portam Collinam, & Exquili-
nam, de cœlo tacta eſſent, & ideò libros Sibyllinos Quindecimuiri adijſſent,renunciauerunt, vti
Diti patri & Proſerpinæ ludi Tarentini in campo Martio fierent,tribus noctibus,& hoſtiæ furuę
C immolarentur. Hactenus de origine. Sæculares autem,non quia fierent anno vel centeſimo de-
nique,vel etiam centeſimo decimoque nuncupati,quod vtrunq; ſicut aſſertores habet, ita reipſa
penitùs coarguitur. ſed ob id magis credi poteſt,quòd plerunque ſemel hominis ætate fierent,vt
multa alia,quæ rara ſunt,poſt ſeculum euenire loquẽtium conſuetudo vſurpat. Tarentini autem
à loco ipſo,qui Tarentus ob id vocatur, aut quòd ara ibi Ditis patris (quemadmodum ſuprà di-
ximus) in terra occultaretur, aut quòd ripam Tiberis fluuius eo loco tereret, ex quo etiam Ru-
mon dictus à veteribus,& in ſacris Serra nominatus, quòd ruminaret: hoc eſt, exederet,& ſeca-
ret ripas. Vnde ait Maro: *Stringentem ripas, & pinguia culta ſecantem.*

Cæterùm de temporum interuallis, quibus iſti ludi referrentur, fides in ambiguo eſt. Siquidem
in carmine Sæculari Horatius vndenos decies per annos fieri declarat, quod & Commentarij
D Quindecimuirorum,& diui Auguſti edicta, & ipſius denique Sibyllæ, quod adhuc extat, oracu-
lum confirmauerint. Contrà verò Centeſimum redire poſt annum, tam Valerius Antias, quàm
Titus Liuius,& item M. Varro teſtati perhibẽtur. Quod enim legimus apud Herodianum trium
ſpacio ætatum ſolitos inſtaurari,vereor vt emendata ſit ibi lectio, noſtramque ob id è Græco in-
terpretationem cum venia legendam cenſeo. Nec autem (ſi tempora dinumeres) aut quanta in-
terualla retrò fuerint,aut quanta eſſe debeant,omninò colligas. Inſtituti autem primi Sæculares
ludi poſt exactos Reges à P. Valerio Poplicola,qui primus Conſul fuit,exiſtimantur. Etenim la-
borantibus peſtilentia ciuibus,apud hanc ipſam,quam diximus,aram,publicè nuncupatis votis,
atrum bouem Diti pro maribus, concolorem pro fœminis, iuuencam Proſerpinæ mactauit, lu-
dosque & lectiſternia trinoctio fecit,& aram terra, ſicut antè fuerat, exaggerata occuluit, inſcri-
E ptam titulo iſto: P. Valerius Poplicola frumentarium Campum Diti & Proſerpinæ conſecraui,
& ludos Diti & Proſerpinæ Romanorum ſalutis ergò feci. Secundò & quinquageſimo poſt Ro-
mam conditam factos anno admonitu Sibyllinorum carminum, tradit Græcè Zoſimus, miſsis
occupata morbo ciuitate lectis ad hoc viros, qui libros conſulerent: ex quorum reſponſo,denuò
regeſta humo apud aram hãc ipſam,in extremo campi Martij, de more ſacra & ludi perſoluti, re-
ſtitutaque Romanis iterum eſt incolumitas. Conſulem verò ſcriptor hic vnum duntaxat, exem-
plario fortaſſe mendo. M. Publium Quintium nominauit,cùm Cenſorinus M. Valerium & Spu-
rium Verginium Conſules prodat. Idemque tertios, & item quartos Conſulum temporibus,
quos & nominatim citat autoritatibus Antiatis Valerij, Titi Liuij, Varronis, Piſonis, Agellij, &
Heminæ comprobat factos,etiamque Commentarios Quindecimuirûm ſacris faciundis in teſti-
F monium adſciſsit. Atenim quoniam lubricus in proprijs nominibus,& item in numerorum no-
tis librariorum lapſus,vitiata iſta (ni fallor) in Cenſorini Commẽtario reperies. Cæterùm diuus
Auguſtus abolitos eos paulatim (ſicuti quidam putant) atque intermiſſos inſtaurauit,magno (vt
Liuius ait) apparatu, L. Cenſorino,& M. Manlio Puellio Conſulibus,Ateio autem Capitone cir-
cumitum,ſpatiumque ſubijciente,ritum verò ſacrorum libris indicantibus Sibyllinis. Porrò ſex-
tos, Claudius ſe Conſule IIII. & L. Vitellio quaſi anticipatos ab Auguſto, nec legitimo tempori
reſeruatos: quamuis ipſe in hiſtoriis ſuis prodidiſſe memoretur,intermiſſos eos, Auguſtum mul-
tò pòſt diligentiſsimè annorum ratione ſubducta, in ordinem redegiſſe. Quare vox etiam irriſa
præconis traditur, imitantis more ſolenni ad ludos, quos nec ſpectauiſſet quiſquam, nec ſpecta-
turus eſſet, cùm ſupereſſent adhuc,qui ſpectauerant, & quidam histrionum producti olim, tum
G quoque producerentur. Etenim Stephanionem, qui primus togatis ſaltare inſtituit, vtriuſque
Sæcularibus ludis, Auguſti videlicet & Claudij, ſaltaſſe accepimus, qui LXXXIII. non ampliùs
annos interfuère,quamuis & poſteà ille diu vixerit. Septimos Domitianus, ſe XIIII. & L. Minu-
tio Ruffo Conſulibus, computata ratione temporum ad annum, non quo Claudius proximè,

ſed quo olim Auguſtus ediderat. Denique in numiſmatis varijs apud Laurentium noſtrum Me- A
dicem ſtelographiam quoque iſtam vidimus: LVD. SAEC. FEC. COS. XIIII. Hæc Politia-
nus. Et paulo pòſt: Centeſimo decimoq; poſt Domitiani ludos anno, inſtaurauit, & eos Impe-
rator ille Septimius Seuerus, cuius etiam nunc Romæ pulcherrimum ſpectatur triumphalis ar-
cus, cum filijs Antonino & Geta, Chilone & Vibone Conſulibus. Quos ludos & vidiſſe ſe me-
morat Herodianus, & Dion ætate ſua factos memoriæ prodidit. Pòſt Seuerum negat inſtaura-
tos Zoſimus: quoniam hic annorũ centum & decem penè receptus autoritate ambitus in Con-
ſulatum Conſtantini Chriſtiani Principis tertium, & Licinij, quem dein bello ipſe vicit, incurriſ-
ſet. Nos tamen apud Euſebium in Chronicis, & Eutropium in Hiſtoriarum libro 9. legimus Phi-
lippo imperãte (quamquam primus fuiſſe Chriſtianus Imperator creditur) millesimum annum
Romanæ Vrbis ingenti ludorum apparatu, & ſpectaculorum fuiſſe celebratum, beſtiasq; in Cir- B
co innumerabiles interfectas, & ludos in Campo Martio theatrales tribus diebus ac noctibus po-
pulo peruigilante concelebratos: quibus ludis Sæcularibus etiam dicitur Philippus iunior, is
qui nunquam riſiſſe creditur, patrem Philippum ſeniorem petulantiùs cachinnantem vultu auer-
ſo notauiſſe. Reſtat vti de ritu carptim paucula perſtringamus. Inſtantibus itaq; ludis tota Italia
præcones miſsitabantur conuocatum ad ludos, qui nec ſpectati, nec ſpectandi iterum forent.
Tum æſtatis tempore, paucis antequàm ſpectacula edebantur, diebus, Quindecimuiri ſacris fa-
ciundis in Capitolio, & Palatino templo pro ſuggeſtu conſidentes, piamina diuidebant populo,
quæ erant tæda, ſulphur, & bitumen. Nec tamen ad ea ſeruis quoque accipienda ius vllum. Coi-
bat autem populus, cùm in quæ ſuprà retulimus loca, tum præterea in Dianæ templum, quod
erat in Auentino, & cui triticum, faba, hordeumque dari mos. Tum ad inſtar Cereris initiorum C
peruigilia fiebant. Vbi verò iam aduenit feſtus dies, triduum, trinoctiumque ſacris intenti, in ri-
pa ipſa maximè Tiberis agitabant. Sacrificia verò Ioui, Iunoni, Apollini, Latonæ, Dianæ, præte-
reaque Parcis, & quas vocant Ilithyas, tum Cereri, & Diti, & Proſerpinæ ſuſpiciebantur. Igitur
ſecunda primæ noctis hora Princeps ipſe tribus aris ad ripam fluminis extructis, totidem agnos,
& vnà Quindecimuiri immolabant, & ſanguine imbutis aris, cæſa victimarum corpora concre-
mabant. Constructa autem ſcena in theatri morem, lumina & ignes accendi, & hymni concini,
ad hunc vſum tum maximè compoſiti, & item ſpectacula edi ſolenniter ſolita, data celebrantibus
hac mercede tritico, faba, hordeo, quæ ſuprà inter vniuerſum populum diuidi oſtendimus. Ma-
nè verò Capitolium aſcendere, ſacra ibi de more agitare, tum in theatrum conuenire ad ludos in
honorem Apollinis & Dianæ faciundos, conſueuerunt. Sequenti die nobiles matronas, qua ho- D
ra præcipitur ab oraculo, conuenire in Capitolium, ſupplicare Deo, frequentare lectiſternia, ca-
nere hymnos ex ritu, mos habebat. Tertio denique die in templo Apollinis Palatini, ter noueni
pueri prætextati, totidemq; virgines, patrimi omnes, matrimiq; Græca, Romanaq; voce carmi-
na, & Pæanas concinebant, quibus imperium ſuum, & incolumitatem populi Dijs immortali-
bus commendabant. Quòd ſi quis fortaſſe quæſierit, quod genus tunc aut ludorum fieret, aut ſa-
crificiorum, ſciat & ludos celebrari omnibus theatris, atq; omne genus, & ſacrificia templis om-
bus conſueſſe noctu pariter, atque interdiu. Nam de Scenicis & Circenſibus minimè dubitatur,
cum Domitiani ludis hiſtriones interfuiſſe meminerimus, prætereaq; Circenſium die, quo faci-
lius centum miſſus peragerentur, ſingulus à ſeptenis ſpacijs ad quina legerimus correptos. Il-
lud vtiq; in Auguſto memorabile, qui ludis iſtis iuuenes vtriuſq; ſexus, prohibuit vllum noctur- E
num ſpectaculum frequentare, niſi cum aliquo maiore natu propinquorum. His, prout in men-
tem deſubitò venerunt, expoſitis, iam nec ille vatis Auſonij verſiculus ambiguus relinquetur:

Trina Tarentino celebrata trinoctia ludo,

Nec obſcura apud Horatium ratio extiterit, cur Parcas, Ilithyan, Dianamq; ex Auentino, cur
& puerorum vota, & Quindecimuiros memorauerit, & item Sibyllinos verſus, qui nunc quo-
que apud eundẽ Zoſimum vetuſtiſsimis quidem codicibus citrà vlla faſtigia inueniuntur, quos
ſic Latinè reddimus:

Aſt vbi iam humanæ longiſſima tempora vitæ
Orbis agens annos referet, centumq;, decemq;
Sis Romane memor (licet alta oblivia tentent)
Sis memor, vt qua ſe nimium Tiberina coartat
Ripa feras, Dijs in campo ſollennia ſacra,
Cùm nox atra premit terras, tectusq; latet Sol.
Agna, caprigenumq; pecus genitalibus Parcis
Hoſtia ſuma vtræq; cadant, tum numina placa
Læta puerperijs (quod fas ſuas) Ilithyias.
Terra ſuem ferat, & ſcropham ſibi fertilis atram,
Sed Iouis ante aram candenti corpore tauros
Luce feri: nam lux ſuperis gratiſſima diuis.
Iunonis templum nitida ceruice iuuenca
Imbuat, atq; itidem Phœbus placetur Apollo.
Quem vocitant etiam Solem, Latoa propago.
Pæanas puerîq; canant, pueræq; Latinorum
In templo. Sed enim pueri pueræq; ſeorſum
Concelebranto choros, verùm hæc ſit patrima proles,
Matrimaq;, at nuptæ genibus Iunonis ad aram F
Oranto innixæ, diuamq; in vota vocanto.
Februa quinetiam vir quiſq; & fœmina: quanquam
Fœmina præcipuè, accipito, dehinc ædibus omnes,
Primitias vitæ placidis placamina diuis
(Qua fas eſt) & cælitibus portando beatis.
Ante domi tamen illa memor tibi habeto repoſta,
Quæ dare mox vſu liceat poſcente viriſq;,
Fœmineoq; gregi: tum digna ſedilia Diuis,
Perq; dies iuxta & noctes multeſima turba
Complenta, & lepidis miſcento ſeria ludis. G
Quæ tibi ſi ſtabili ſint omnia condita mente,
Cuncta tuo Italiæ tellus, cunctiq; Latini
Subdent colla iugo, & victoris ſceptra timebunt.

Plura

A Plura de ludis Sæcularibus legas tum apod alios, tum in libro ſingulari, quē de ijs ſcripſit Onu-
phrius Panuinius: cuius tamen inſpiciendi copia mihi hactenus fieri non potuit.
Cum ludis Sæcularibus multi confundunt Taurios, ſed fallūtur: ſuot enim omninò diuerſi.
Paulus Diaconus Feſti abbreuiator: Taurij appellabantur ludi in honorem Deorum inferorum
facti. Inſtituti autem videntur hac de cauſa: Regnante Superbo Tarquinio, cùm magna incidiſ-
ſet peſtilentia in molieres grauidas, quæ fuerat facta ex carne diuendita populo taurorum: ob
hoc Dijs inferis inſtituti ludi, & Taurij vocati ſunt. Sextus Pompeius, vt à Ioſepho Scaligero
editus eſt: Taurij ludi in Circo Flaminio fiebant, qui inſtituti Dijs ioferis ex hac cauſa ſunt: Tar-
quinio regnante, cùm grauis peſtilentia in mulieres grauidas incidiſſet, fœtus infecti ſunt ex car-
nis putore taurorum immolatorum. Ob id Taurij ludi & appellati ſunt, & fiunt in Circo Flami-
B nio, ne iotra muros euoceotur Dij Manes. Cootrà eos ludos Varro ait vocari, quod diſcipulus
pendens à doctore iner * * * ſolitus ſit impelli, atque vſque eò cogi docere, quoad conſiſteret,
& virtute taloro m cnnſtaret pedum firmitas. Hactenus Feſtus. Addit autem Scaliger: Quòd lu-
di Taurij in Circo Flaminio fierent, qui fuit extra portam Carmentalem, teſtis eſt Varro libro 4.
de Latino ſermone. Reliqua quæ ex opinione Varronis afferuntur, quin ita ſcripſerit Feſtus, ne-
gari non poteſt. Apud nullum autem veterem Scriptorem id temerè inuenias. Apparet tamen
Varronem ludos Taurios ab eo dictos ſenſiſſe, quòd in Corio tauri etiam id genus ludi fieret à
Ludimagiſtris eo die, quo ludi Circenſes, qui dicti ſunt Taurij, in Circo Flaminio fierent, aut
quòd ſcutica taurica diſcipulus impelleretur: idque explendum ſuiſſe in ea lacuna, in qua cauſa
nominis deſiderari videtur. Hæc Scaliger. Atque tantùm de præcipuis ludis ijs, qui in honurem
C Deorum agebantur, à quibus non ſunt ſeparandi Votiui: oam & ipſi cultus diuini gratia cele-
brabantur. Itaque iam de ijs dicemus,

De ludis Votiuis CAP. XXII.

VOTIVI ludi erant, qui à Magiſtratibos ad bellum ituris vouebantur, poſt res fœlici-
ter geſtas, & victoriam partam exhibendi. Atq. hi introducebantur, aut Sibyllinis ver-
ſibus, aut Augurum præceptionibus, aut promiſsis Imperatorum, vel ante bellum, vel
confecto bello, atque hoſtibus deuictis. Tales erant illi, quos magnos cognominarunt,
quòd in honorem Iouis, quem principem Deorum putabant, fierent: quorum multa mentio eſt
D tum apud alios, tum apud Liuium, vt libro 22. in hiſtoria anni I϶XXXVI. vbi ſcribit, auctore Q.
Fabio Maximo Dictatore placandę Deûm iræ, & victoriæ de Carthaginenſibus impetrandæ gra-
tia, ex libris Sibyllinis votos fuiſſe ludos magnos, æris CCCXXXIII. millibus triente: præterea
bubus Ioui CC . multis alijs Diuis bubus albis, atque cæteris hoſtijs, &c. Quomodo autem hi
vouerentur, ex eodem Liuio cognoſcitur, apud quem libro 36. ſic legimus: Certa deinde ſorte Se-
natuſconſultum factum eſt, quod populus Romanus eu tempore duellom iuſsiſſet cum rege An-
tiocho eſſe, qui que ſub imperio eius eſſent, vt eius rei cauſa ſupplicationem imperarent Cunſu-
les: vtiq; M. Acilius Conſul lodos magnos Ioui vooeret, & dona ad omnia poluinaria. Id votum
in hæc verba, præeunte Publ. Licinio Pontifice Maximo Conſul nuncupauit: Si duellum quod
cum Aotiochu Rege ſumi populus iuſsit, id ex ſententia Senatus populique Romani confectum
E erit, tum tibi Iuppiter populus Romanus ludos magnos dies decem continuos faciet, donaque
ad omnia puluinaria dabuntur de pecunia, quantam Senatus decreuerit. Quiſquis Magiſtratus
eos ludos, quando, vbique faxit, hi ludi rectè facti, donaque data ſunto, &c. Vouebantur non-
quam in quinquennium, cuius exempla ſunt apud Liuium multa, libro vigeſimoſeptimo ſcribit:
Senatus, quo die primùm eſt habitus, ludos magnos facere Dictatorem iuſsit, quos M. Æmilius
Prætor Vrbis C. Flaminio, Cn. Seruilio Conſulibus fecerat, & in quinquennium vouerat. Tum
Dictator & ludos fecit & in ſequens luſtrum vonit. Idem libro trigeſimo: Vt placatis Dijs om-
nia inciperent, agerentque decretum à Senatu, vt quos ludos M. Claudio Marcello, T. Quinctio
Conſulibus, T. Manlius Dictator, quaſque hoſtias maiores vouèrat, ſi per quinquennium illud
Reſpublica eodem ſtatu fuiſſet: eos Cuoſules priuſquàm ad bellum proficiſcerentur, facerent.
F Ludi in Circo per quatriduom facti: hoſtiæque, quibus votæ erant, Dijs cæſæ. Hactenus
Titus Liuios.
Pertinent huc etiam Ludi Victoriæ, Ludi Quinquennales, Decenoales, Vicennales, de qui-
bus breuiter quædam dicemus.
Ludi Victoriæ à L. Cornelio Silla inſtituti fuerunt, bello ciuili, Aſconio & Velleio Paterculo
teſtibus, cuius verba in Kalendario citauimus. Celebrabantur menſe Octobri per dies quinque.
Fuerunt etiam alij Victoriæ ludi in memoriam victuriarum C. Cæſaris, Auguſti, &c. peracti,
de quibus in Kalendario diximus.
Quinquennales ludi inſtituti ſunt ab Auguſto poſt deuictum Antoniom, & partam victo-
riam apud Actium Promontorium: vnde etiam Actiaci ludi nonnunqoam appellantur, teſtis
G Suetonius in Auguſto, capite 18. his verbis: Quoque Actiacæ victoriæ memoria celebratior, & in
poſterū eſſet, vrbem Nicopolim apud actium condidit: ludosq; illic Quinqoeonales conſtituit,
& ampliato vetere Apollinis templo, locum Caſtrorum, quibus fuerat vſus, exornatum naualí-
bus ſpolijs, Neptuno ac Marti conſecrauit. Dio lib. 51. Eadem die Cæſar Apollini q apud Actium

colitur, triremem, quadriremem, ac alia nauium genera, vſque ad deciremem ex captus nauibus A
conſecrauit, templum maius extruxit, ludos Muſicos & Gymnicos, & certamen equeſtre cum ſa-
cro quinquennali conſtituit, Actios illos ludos dicens, vrbemque eo loco, vbi caſtra habuerat, ef-
ficit, &c. De quibus ludis etiam Strabo lib.7. loquitur. Neque verò hi ludi Nicopoli tantùm, ſed
& Romæ fuerunt celebrati: ſic enim Dio lib.53. initio: Ludos propter Actiacam victoriam decre-
tos cum Agrippa exhibuit, & in ijs equeſtre certamen per pueros & viros Patricios peregit: ijque
deinceps ad noſtram vſque ætatem ludi quinto quoque anno facti ſunt, eorumque curatio qua-
tuor Sacerdotum collegijs per ordinem incumbit, Pontificibus nimirum, Auguribus, Septem-
uiris, & Quindecimuiris. Gymnici quoque ludi, ſtadio in Campo Martio extructo ligneo, acti
ſunt: & munus gladiatorium depugnantibus captiuis exhibitum. Idem lib.54. Tum quinquen-
nales etiam ludi propter principium Auguſti ab Agrippa: nam is quoq; à collegio Quindecim- B
uirorum, quibus per ordinem horum ludorum curatio incumbebat, cooptatus & inauguratus
fuerat, inaugurati ſunt, &c. Iidem ludi etiã hinc inde in Prouincijs Neapoli, item & in Iudæa Cæ-
ſareæ ab Herode inſtituti & celebrati ſunt, teſte Egeſippo & alijs. Quin etiam reliquis poſt O-
ctauum Auguſtum Imperatoribus & viuis & defunctis ludi Quinquẽnales celebrati ſunt, quem-
admodum ex Ælio Spartiano, & cæteris minorum gentium hiſtoricis cognoſcere licet: vnde e-
tiam Flaminum Quinquennalium origo, de quibus veteres inſcriptiones teſtantur. Quinquen-
nale quoque certamen Romæ inſtituit Nero, teſte Suetonio in ipſius vita, cap.12

Decennales idem ludi à Cn. Octauio Auguſto ſunt inſtituti, prætextu quodam ad Imperato-
ris titulum, monarchiæque poteſtatem retinendam ſine inuidia. Solebat enim decimo anno, con
ſtituto in hoc ingenti ſpectaculo, ludorumque apparatu, Imperium populo reſignare: quod ta- C
men illicò, quaſi rogaretur, recepit. Atque hinc ortum eſt, vt poſteriores etiam Imperatores quo-
ties decimum imperij annum attigiſſent, feſtum celebrarẽt, & ludos cum maximo apparatu ede-
rent. Dio lib.53. Auguſto, cùm primùm decennium exiuiſſet, aliud quinquennium, atque eo cir-
cumacto rurſum aliud quinquẽnium, poſt decennium, ac eo finito, aliud item decretum eſt, ita,
vt continuatis decennijs per totam vitam ſummam Imperij obtinuerit. Quam ob cauſam poſte-
riores quoque Imperatores, etſi non ad certum tempus, ſed per omne vitæ ſpatium ijs Imperium
deferatur: tamen ſingulis decennijs feſtum pro eius renouatione agunt, quod hodie etiã fit. Hæc
Dio. Ita Euſebius ſcribit in hiſtoria Eccleſiaſtica, Conſtantinum Magnum decennalia celebraſſe.
Et Trebellius Pollio de Gallieno Imperatore: Interfectis ſanè militibus apud Byzantium, Gal-
lienus quaſi magnum aliquid geſsiſſet, Romam curſu rapido conuolauit: conuocatiſque Pa- D
tribus, decennia celebrauit nouo genere ludorum, noua ſpecie pomparum, exquiſito genere vo-
luptatum. Iam primùm inter togatos Patres, & equeſtrem ordinem, albatos milites, & omni po-
pulo præeunte, ſeruis etiam prope omnium, & mulieribus cũ cereis facibus, & lampadibus præ-
cedentibus Capitolium petijt. Proceſſerunt etiam altrinſecus centeni albi boues, cornibus auro
iugatis, & dorſualibus ſericis diſcoloribus præfulgentes. Agnæ candentes ab vtraque parte CC.
præceſſerunt, & X. elephanti, qui tunc erãt Romæ, mille CC. gladiatores pompaliter ornati. Cum
auratis veſtibus matronarum manſuetæ feræ diuerſi generis CC. ornatu quàm maximo affectæ.
Carpenta cum mimis, & omni genere hiſtrionum: pugiles ſacculis, non veritate pugilantes. Cy-
clopea etiam luſerunt omnes apenarij, ita vt miranda quædam, & ſtupenda monſtraret. Omnes
viæ ludis, ſtrepituque & plauſibus perſonabant. Ipſe medius cum picta toga, & tunica palmata E
inter patres, vt diximus, omnibus Sacerdotibus prætextatis, Capitolium petijt. Haſtæ auratæ al-
trinſecus quingenæ, vexilla centena, & præter ea, quæ collegiorum erant, dracones & ſigna tem-
plorum, omniumque legionum ibant. Ibant præterea gentes ſimulatæ, vt Gothi, Sarmatæ, Fran-
ci, Perſæ: ita vt non minus quàm duceni ſingulis globis ducerentur. Hæc Trebellius.

Vicennalia, ſiue Vicennales, ludi erant, qui XX. quoque imperij anno exhibebantur, quorum
etiam Euſebius lib.3. de vita Conſtantini Magni, & alij meminerunt.

Præter eos, de quibus hactenus diximus, etiam ludi Triumphales fuerunt, qui poſt inſignes
victorias celebrabantur. Natalitij, qui in natalibus magnorum virorum edebantur, vt a.d. IV. I-
dus Iulias, C. Iulij Cæſaris natalitij ludi erant. A.d. IX. Kalendas Ianuarij Titi Cæſaris. IV. Kalen
dis Decembris Neruæ. A.d. IV. Kalend. Nouembris Hadriani. Kalend. Aprilibus Antonini. A.d. F
III. Idus Aprilis Ælij Veri. A.d. XIIX. Kalend. Decembris Septimani. A.d. XIII. Kalend. Ianuarij
Gordiani. A.d. IV. Kalend. Februarij Conſtantini Magni, & Iunioris, de quibus Ælius Spartia-
nus, Lampridius, Capitolinus, & alij ſæpè ſic loquuntur.

Iuuenales ludi fuerunt à Nerone primùm inſtituti cùm barbam deponeret. Hi cùm priuati
primùm eſſent, mox paſsim in eos data nomina à pluribus. Non nobilitas cuiquam, non ætas, aut
acti honores impedimento fuère, quin hiſtrionis artem exercerent, vſque ad geſtus, modoſque
haud viriles: quibus Æliam Catulam filiam nobiliſsimam, atque ditiſsimam, natam annos XXC.
ſaltaſſe, ex Dione ſcribit Xiphilinus. Dicti igitur Iuuenales, quòd in eis veluti reiuuenaſcerent:
vt à quibus auſpicatus Nero, tandem etiam in Theatro caneret: per domos enim tantùm, atque
hortos Iuuenales agebantur. Tacitus lib 15. Suetonius in Nerone, cap.11. & 12. Atq; hoc eſt, quod G
eleganter ſcribit Plinius lib.37. cap.2. Peculiari theatro Neronem in hortis primùm cantaſſe, &
Pompeiano præluſiſſe. Vide Læuinum Torrentium Commentarijs in Suetonium.

Fuerunt & alij ludi Iuuentatis, quos Salinator Senenſi prælio vouit, fortaſſe pro ſalute iuuen-
tutis.

A tutis. De quibus Cicero in Bruto: C. Cornelio, Q. Minutio Conſulibus, ludis Iuuentatis, quos
Salinator Senenſi prælio fouerat, Liuius docuit fabulam.
Miſcelli ludi, quorum apud Suetonium mentio extat, qui fuerint, dubium videri ſolet. Læui-
nus Torrentius Commentariis in Suetonij Caligulam cap. 20. hæc ſcribit: Varro libro 3. de re Ru
ſtica, columbarum quoddam genus miſcellum vocat, quæ neque agreſtes neque domeſticæ ſint.
Atque idem libro 1. cap. 54. quemadmodum & Cato de re Ruſtica, capite 6. miſcellas appellat vi-
tes, quæ omni agro conueniunt. Quare miſcellos quoque ludos vocari exiſtimo, qui ad nullum
certum genus ludorum Scenicorum, ſiue argumentum, ſiue ſcenæ inſtrumenta, & apparatum
ſpectes, referri poſsint. Vuolfgangus Lazius libro 11. Commentariorum Reipublicæ Romanæ
cap. 15. ſcribit, Miſcellaneos ludos fuiſſe ex variis, multiformibusq. ludicris commixtos. Sed hæc
B de his quoque ſufficiant. Iam, antequam de funebribus, & reliquis ludis, qui exercitationis gratia
fiebant, verba facimus, Pompa ludorum videtur nobis eſſe explicanda. Hæc enim potiſsimùm
ad eos ludos de quibus hactenus diximus, pertinebat. Faciemus autem hoc capite ſequenti, id-
que verbis Dionyſij Halicarnaſſei.

De Ludorum Pompa CAP. XXIII.

QVÆ Pompa ludorum fuerit apud veteres, eleganter explicat Dionyſius Halicarnaſ-
ſæus lib. 7. Itaq; ipſum met de ea: & quidem Latinę beneficio Sigiſmundi Gelenij, loquẽ-
tem, audiemus. Sic autem ſcribit: Pompa ludorum, ſacraq; habebant ſe hoc modo. Prius
quàm ſpectaculum committeretur, viri poteſtate ac dignitate præeminentes, pom-
C pam ducebant Dijs à Capitolio per forum in Circum maximum, in qua primi erant eorum filij
pubertati proximi, qui iam per ætatem intereſſe poſſent, equis inuecti, quorum patres erant Ro-
mani equites, cæteri pedites in pedeſtrem accenſendi militiã, diſtincti per alas, & Centurias, claſ-
ſiumq; ordines, ac ſi ludum literarium peterent, vt appareret hoſpitibus futura iuuentus vrbana
quam eſſet egregia forma, & numero. hos ſequebantur quadrigarij, bigarij, ſingulariumq; equo-
rum agitatores: poſt quos athletæ grauiurum, leuiorumque certaminum, nudi cætera, pudenda
tantùm tecti ſubligaribus campeſtribus: qui mos Romæ manet noſtro quoque tempore: ſicut
olim fuit in Græcia, in qua nunc antiquatus eſt, orto à Lacedæmoniis initio. Athletas ſeque-
bantur ſaltatorum chori diuiſi trifariam, primo virorum, deinceps imberbium, poſtremò pue-
rorum: poſt quos tibicines inflantes antiqui moris breues tibias, quarum & nunc vſus eſt,
D citharistæque plectentes lyras ſeptem fidium eburneas & quæ vocantur barbita, quibus iam vti
Græcia deſiit, apud Romanos verò adhibentur omnibus antiquis ceremoniis. Saltatorum ha-
bitus erat tunicæ puniceæ balteis æreis aſtrictæ, gladiis dependentibus geſtabantque breuiores
mediocribus lanceas. viri verò etiam æreas galeas criſtis pinnatis inſignes, quemque chorum
præcedebat vnus vir, qui præibat cæteris ſaltationis formulas, vnus item militares ac concita-
tos præcinens modulos rhythmis plerunque proceleumaticis, id genus exercitij apud Græcos
olim cum primis erat celebre, armata ſaltatio, quæ vocatur Pyrrica: ſiue id Mineruæ inuen-
tum eſt, quæ poſt deletos Titanas in lætitia victoriali fertur prima ſaltaſſe armata, choreasq. du-
xiſſe: ſiue prius etiam inſtitutum à Curetibus, dum infantem Iouẽ mulcerent armorum ſonitu,
concinnisq; geſticulationibus, vt habent fabulæ. Poſt armatos ſaltatores in pompa incedebãt Sa-
E tyri, ſicinnem referentes Græcanicã: habitus horũ Silenos repræſentantium erant hirſutę tunicę
quas quidã appellant ſcorteas, amiculaq; conſerta ex omni florũ genere: Alius itẽ Satyrorũ, ex hir
cinis tergoribus campeſtria, ſetæq; horrentes in vertice, aliaq; his ſimilia: hi ſerias illas ſaltationes
ridiculè imitabantur, deprauantes per ludibrium, quib. luſibus ſatyricis, ſalibusq; iam inde à pri-
ſcis ſæculis delectatos Romanos apparet è triumphis etiã. Permittitur enim victores deducen-
tibus, iambos & dicteria iacere in Imperatores clariſsimos, quemadmodum Athenis ſolebãt pom
pa in plauſtris ducentes ſcõmatibus obuios impetere: nunc aũt ex temporalib. vtuntur verſicu-
lis, quin & in illuſtriũ virorũ funebrib. pompis inter alios feretrũ pręcedebant ſaltatores Satyrici,
maximè in diuitũ. Luſus aũt ſatyricos, nec Ligurũ, nec Vmbrorũ, nec aliorũ Barbarorum Italiam
habitantium fuiſſe inuentũ, ſi docere voluero, vereor ne moleſtus videar, laborans in euidente re
F demonſtrãda. Poſt hos choros tranſibat agmẽ citharistarũ, ac tibicinum. poſt quos alij geſtantes
acerras argenteas, aureasq. tã ſacras q̃ publicas, ſuffitumq. facientes. Extremũ agmen claudebãt
ſimulachrorũ baiuli, habentiũ, quales apud Græcos finguntur, effigies, eundemq; habitũ, eadem
inſignia, muneraq;, quorũ inuentores & donatores traduntur: nec ſolũ Iouis, Iunonis, Mineruæ,
Neptuni, aliorumq;, quos Græci inter 12. numerant, ſed antiquiorũ etiam, quorũ 12. illi ſunt pro-
genies, Saturni, Themidis, Latonæ, Parcarum, Memoriæ, ad hæc Proſerpinæ, Lucinę, Nympharũ,
Muſarum, Horarũ, Gratiarũ, Liberi, ſemideorumq;, quorũ animæ poſt mortẽ inter cœlites relatæ
pari cũ his honore coluntur, Herculis, Æſculapij, Caſtorũ, Helenæ, Panes, & aliorũ innumerorũ.
Peracta põpa confeſtim ſacrificabant Conſules ſacerdotes quibus fas erat, & victimarij, idq. more
noſtratiũ. Lotis enim manibus, & luſtratis aqua pura victimis, molaq; cõſperſis earũ capitibus, vo
tisq; nuncupatis tũ miniſtros eas mactare iubebant, quorũ alij ſtantẽ etiam tũ hoſtiã vecte ferie-
bant in tempora, alij cadentẽ cultris excipiebãt, ac mox direpto tergore concidebant membratim,
delibatasq; ex ſingulis extis, aliisq; mẽbris primitias farre obuolutas in caniſtris offerebãt ſacrifi-
cantib. q̃ aris impoſitas ſuccendebãt, & vino affundebãt inſuper. Poſt hęc certamina ſpectabãtur.

Primus erat quadrigarum, bigarum, ſingulariumque equorum curſus, ſicut olim in Olympia, & A nunc quoque. In his equeſtribus certaminibus duo quædam priſcorum inſtituta ſeruantur à Romanis, hoc quoque ſeculo: alterum trigariorum, quod defecit in Græcia, vſitatum heroû temporibus, vt Homerus teſtatur deſcribens eorum prælia: quo duobus equis bigarum in morem iunctis, adiungebatur tertius funalis loramentis adnexus, quem inde παρήορον Græci vocabant, alterum quod apud paucos aliquot Græciæ populos durat ex antiquitate reliquum, vecturum curſus. Finito enim equorum certamine, viri, qui prius cum aurigis eodem curru vehebantur, quus poetæ parabatas, Athenienſes approbatas nominant, deſilientes in pedes curſu certant in ſtadio. Poſt equorum curſum athletæ inducebantur, curſores, luctatores, pugiles. Hæc enim tria genera certaminum apud priſcos Græcos erant, vt Homerus indicat in Patrocli funere. Cęterum medio inter certamina tempore benè de Republica meriti coronabantur, voceque præconis celebraban B tur, ex more Græcorum laudatiſsimo, ſicut Atheuis per Liberalia factitatum eſt: & oſteotabgantur ſpectatoribus relata ex hoſte ſpolia. Hactenus Dionyſius.

De Ludis Funebribus, & Gladiatoriis CAP. XXIV.

DIXIMVS de iis ludis, qui in Deorum honorē fierent, itemque de votiuis: ſequitur iam, vt de Funebribus etiam, quædam afferamus. Funebrium origo longè eſt vetuſtiſsima, quippe Æneas ad Pallantis, Achilles ante eum ad Patrocli rogum mactauit inferias cū ludis, vnde etiam gladiatorum mos, ſine dubio, eſt ortus. Nam quum primùm captos ex hoſtibus iugularent, vitantes fœdi ſpectaculi crudelitatem, captiuos inter ſe commiſerunt: vt C penes eoſdem eſſet, & facinus, & ſupplicium. Quibusque ſurs, & virtus dediſſet, ſupereſſent: alij placarent manes puris manibus parentantium. A' Græcis hic mos ad Romanos propagatus eſt, à quibus hi ludi munera dicebantur. Sic Tertulllanus libro ſingulari de ſpectaculis, capite de munere: Munus, inquit, dictum eſt ab officio: quoniam officiū etiam muneris nomen eſt. Officium autē mortuis hoc ſpectaculo facere ſe veteres arbitrabantur, poſteaquàm illud humaniore atrocitate temperauerunt. Nam olim, quoniam animas defunctorum humano ſanguine propitiari creditum erat, captiuos, vel malo ingenio ſeruos mercati in exequiis immolabant. Poſteà placuit impietatem voluptate adumbrare. Itaque quos parauerant armis, quibus tunc, & qualiter poterant eruditos, tantùm vt occidi diſcerent: mox edicto die inferiarum apud tumulos erogabant: Ita mortem homicidiis conſolabantur. Hæc muneris origo. Sed paulatim prouecti ad tantam gratiā D ad quantam & crudelitatem. Qui ferarum voluptati ſatis nun fiebat, niſi & feris humana corpora diſsiparentur. Hactenus Tertullianus. Primus Romanorum Iunius Brutus, dicitur in defuncti patris honorem dediſſe Romæ gladiatores. Alij Appium Claudium, & M. Fuluium Conſules, an id verum ſit, dubium eſt. Tunc enim primùm fuēre bootes obiecti feris in arena, tanta immanitate, vt ab eo horrore matronæ publico edicto ſummotę ſint. Dabātur & à publicis magiſtratib. & à priuatis perſonis, & cum certaminibus & cum fabulis. In patrij funeris apparatu arenam inſperſiſſe tradunt C. Cæſarem, quum Ædilis eſſet: qui poſtea Dictator fuit. Claudius princeps ex arbitrariis ſtatos fecit ludos funebres, quos Ædiles ederent: ex pecunia publica de Quæſtorib. quos Gladiatorios appellauit. Verùm poſtea illorum pertæſus, immanitatem ſuſtulit. Priuatis tamen conſuetudinis manſit ius. Cæterùm cum ea profuſione ad inopiam multi redacti eſſent: E iam antea ſub Tiberio S.C. factum fuerat, vt nemini id liceret, qui minus quadringentis millibus in cenſu haberet. Nam & emptis opus erat, & educatis: productis quoque in arenam alij cadebant, a[illegible] petente populo manu mittebantur. Gladiatorum quoque magiſtri non ſine magno precio, qui docerent eos, conducebantur, hos Laniſtas appellabant. Tandem a Theodorico Gothorum rege, vniuerſus vſus ſublatus eſt. Quid enim immaniùs, quàm vitam dare hominibus, vt eam ipſi mutuis cædibus ab ſeſe auferant? Nefas erat cum gemitu vulnus accipere: iuſſos ferrum iugulo non accipere, ſanguinem ſuum eodem, quo hoſtilem, animo inſpectare. Propoſita paria Laniſta indicabat quanti: iugulatorum precia non accipiebat. Cum haſtis ac rudibus prndibat. Erat Rudis baculus gladiatorius, quo prima pugnæ rudimenta meditabantur: vnde & nomen. Ea manumiſsi propter fortitudinem ſimul cum libertate donabantur: propterea, quod ſine cru- F ore deinceps eſſent acturi vitam. Certaminis initio, poſtquam inter ſe rudibus batuiſſent, ferro nudi tranſfigebant. Feſsis aut victis alia manus ſubſtituebatur. Vnde Martialis: Hermes ſuppoſititiùs ſibi ipſi. Cùm indefeſſus eſſet, atque inuictus ſibi ipſe ſuccedebat. Ludibrium infelicitatis humanæ Nero, CCCC. Senatores, IↃC. Equites ad eam operam exhibuit. Alterum orbis monſtrum Domitianus etiam fœminarum pugnas noctu edidit. Qui funebres curarent ludos, Deſignatores dictos autumant. Apud Horatium pro eo, qui præeſt funeri interpretantur. Hæc de ludis funebribus Iulius Cæſar Scaliger libro primo Poetices, capite trigeſimoquinto. Quædam etiam habet Alexander ab Alexandro Neapolitanus, libro tertio genialium dierum, capite ſeptimo. Horum ludorum ſæpè fit mentio à Liuio, Suetonio, Tacito, Dione, G & aliis.

De ijs ludis, qui exercitationis cauſa fiebant, Troianis ſcilicet & Caſtrenſibus CAP. XXV.

TROIANI ludi, ſiue Troiæ ludus, lodicrumq; (omnibus enim his nominibus appellabatur) ab Aſcanio Æneæ filio primùm omnium in Italiam venerunt, celebrabanturq; in Circo à pueris maioribos & minoribus, turmatim congredientibus: quibus qui præſidebat, Princeps iuuentutis vocabatur, atq; ex nomero filiorum primi nominis Senatorum, Auguſtorſimue eligebatur. Suetonius in C. Iul. Cæſare, cap. 39. Troiam luſit turma duplex maiurum, minorumque puerorum. Idem in Auguſto, cap. 43. Sed & Troiæ ludum edidit frequentiſsimè, magnorum minorumq; puerorum delectu, priſci, decoriq; muris exiſtimàs, cla-
B ræ ſtirpis indolem ſic innuteſcere. In hoc ludicro C. Nouium Aſprenatẽ lapſu debilitatum, aureo torque donauit, paſſusq; eſt ipſum, poſterosq; Torquati ferre cognomina. Idem in Tiberio: Præſedit & Actiacis ludis, & Troianis Circenſibus ductor turmę puerorum maiorum. Dio lib. 43. de ludis Cæſaris ſcribens: Etiam Troiam antiquo more Patriciorum filij luſerunt: iuueneſq;, qui dignitate æquales erant, curribus certanerunt. Eorundem etiam lib. 48. & 51. atque alibi meminit. De horum ludurum urigine & cerimonijs Virgilius lib. 5. Æneid.

At pater Aeneas nondum certamine miſſo,
Cuſtodem ad ſeſe, comitemq; impubis Iuli
Epitiden vocat, & fidam ſic fatur ad aurem:
Vade, age, & Aſcanio, ſi iam puerile paratum
C *Agmen habet ſecum, curſusq; inſtruxit equorum,*
Ducat auo turmas & ſeſe oſtendat in armis.
Sic ait, ipſe omnem loco decedere Circo
Infuſum populum, & campos iubet eſſe patentes.
Incedunt pueri, pariterq; ante ora parentum
Frenatis lucent in equis: quos omnis euntes
Trinacriæ mirata fremit, Troiæq; iuuentus.
Omnibus in morem tonſa coma, preſſa corona:
Cornea bina ferunt præfixa haſtilia ferro:
Pars leues humero pharetras, it pectore ſummo
Flexilis obtorti per collum circulus auri.
Tres equitum numero turmæ, terniq; vagantur
Ductores pueri biſſeni quemq; ſecuti,
Agmine partito fulgent, paribusq; magiſtris.
Vna acies iuuenum, ducit quam paruus ouantem.
Nomen aui referens Priamus, &c.

Et paulò poſt, cùm nomina præſtantium auctorum recenſuiſſet, hæc ſubijcit:

Poſtquàm omnem læti conſeſſum, oculosq; ſuorum
Luſtrauère in equis, ſignum clamore paratis
D *Epytides longè dedit, inſonuitq; flagello.*
Olli diſcurrère pares, atq; agmina terni
Diductis ſoluère choris, rurſusq; vocati
Conuertère vias, infeſtaq; tela tulère.
Inde alios ineunt curſus, aliosq; recurſus
Aduerſis ſpacijs, alternosq; orbibus orbes
Impediunt, pugnæq; cient ſimulacra ſub armis.
Et nunc terga fugæ nudant, nunc ſpicula vertunt
Infenſi: facta pariter nunc pace feruntur.

Inde autem horum ludorũ conſuetudinem ad Romanos veniſſe, idem Virgil. his verſibus docet:

Hunc morem curſus, atq; hæc certamina primus
Aſcanius, longam muris cum cingeret Albam,
Rettulit, & priſcos docuit celebrare Latinos.
Quo puer ipſe modo, ſecum quo Troia pubes
Albani docuère ſuos, hinc maxima porrò
Accepit Roma, & patrium ſeruauit honorem:
Troia nunc pueri Troianum dicitur agmen.

Vide de his ludis Vuolffgangum Lazium Commentariorum Reipubl. Rom. lib. 10. cap. 2.

Erant & Caſtrenſes ludi, quibus milites in Caſtris & exercebantur, & delectabãtur: quorum
E meminit Suetonius in Tiberio, cap. 72. Ac ne quam ſuſpicionem infirmitatis daret Caſtrenſibus ludis, non tamen interfuit: ſed etiam miſſum in arenam aprum iaculis deſuper petijt. Ad quem locum Læuinus Torrentius hæc annotat. Caſtrenſes ludos, vt puto, eos appellat, quia militibus illic in ſtatione manentibus, Caſtrenſi more edebantur. Sed de varijs Romanorum ludis hæc ſufficiant, de quibus, ſi cui vacat, legendus, præter eos, quos paſsim indicaui, Vuolffgangi Lazij lib. 10. Comment. Reipubl. Rom. qui totus de ludus agit. Nos ijs, quæ viſa fuerunt ſcitu iucunda & vtilia eſſe, hic breuiter expoſitis: ad alia nunc accedemus, de quibus initio huius libri ſpem Lectori fecimus.

F

De Menſis & Conuiuijs Romanorum. Quoties Romani ſingulis diebus cibum caperent CAP. XXVI.

A LVDIS ad menſas & conuiuia veterum accedemus, & videbimus quem morem in ijs, Romani obſeruauerint. Nam & huius moris cognitio non caret maxima vtilitate, cum ſuauitate coniuncta. Veteres in more habuerũt, quater in die cibum ſumere. Prima erat matutina ientatio, quam Prandiculum Priſci appellauerunt: mox Prandium: tum Cœna: poſtremo Comeſſatio. Nam Merendam, quæ à cibo meridiano nomen ſumpſit, cum Prandio eandem apud veteres fuiſſe, monet Feſtus: quanquàm eam poſt prandium, & poſt meridiem collocat Nonius. Sed hæc facilè habita ratione temporum controuerſia dirimitur, vt priſcis temporibus Merenda pro Prandio fuerit, Prandij nomine & vſu nondum inductu: deinde verò,
G vt luxus & nequitia ſerpit, cùm à Merenda ad Cœnam: id eſt, à meridie ad veſperam. vnde veſpernam Cœnam dixère, ieiuoitas nimium longa videretur, Prandij vſus in Merendæ locum & horam ſucceſſerit. Merenda verò poſt eam horam, vnde nomen ſumpſerat: id eſt, poſt Meridiem, producta ſit, qui hodieque mos retinetur. Inde non quater modò, ſed quinquies quo-

tidiè cibum capi ſolitum eſſe conſtabit. Quòd tamen non ita intelligendom eſt, qoaſi omnes ſine A
diſcrimine toties comederint, verùm de pueris, qui famē non ferunt, & opificib. ſeruis, viatoribus
quorum vires labore fractas, atque imminutas refici & augeri cibo neceſſe erat, item de ſenibus,
qui valetudinis cauſa aliquid cibi ante cœnam ſumebant, verum eſt. Reliqui homines liberaliter
educati, ſemel tantum, aut plurimùm bis comedebant, id quod ex pluribus veteribus ſcriptorib.
probant, Hieronymus Mercurialis Variarum lectionum lib. 4. capite 17. in arte Gymnaſtica, lib. 1.
cap. 11. & Aldus Manutius Paulus Filius libro 1. de quæſitis per epiſtolam, epiſtola 4. & alij.

Quid Ientaculum, Prandium, Merenda, Cœna comeſſatio fuerint
CAP. XXVII.

B

EX his igitur, quæ præcedeoti capite dicta ſunt, facilè intelligitur, quid ientaculū, prandium, mereodam, cœnam, comeſſatiooem veteres appellarint.
Ientaculum cibus erat matutinus, qui ſumi ſolebat ante, quàm homines operas
aggrederentur. Quaoquam notat Feſtus, Prandium, & ientaculom veteribus idem fu-
iſſe. Nomen habet ientaculum, à ieiunio, quod ieiuni eò vtereotur, vnde etiam ientare, quod ien-
taculo vti, vel ientaculum ſumere ſignificat. Ientaculum prius dicebantur Silatum auctore Feſto,
cuius hæc ſunt verba: Silatum antiqui pro eo, quod nunc ientaculum dicimus, appellabant, quia
ieiuni vinum ſili conditum ante meridiem abſorbebant. Plutarchus in Sympoſiacis, lib. 8. quæ-
ſtione 6. ait, Priſcos, cùm & laboribus dediti, & temperantes eſſent, manè panem ediſſe, mero in-
tinctum, aliud nihil, vnde etiam ientaculum vel prandium (hæc enim antiquitùs pro iiſdem acci- C
piebant) ἀκράτισμα dixerint, quod ἄκρατον ſit meruin.
Prandium antiquitùs idem erat com Ieotaculo, poſtea verò diſtinctum, ita vt ientaculum ſo-
meretur aliquanto ante prandiom. Dicebatur prandium, queinadmodum Plutarchus in Sympo
ſiacis docet, πρὸ ἔνδιον quod meridie ſumeretur: ἔνδιον enim ſignificare ait meridianum tempus, ἀπὸ τοῦ
ἐνδεῖν, quod ſignificat, deeſſe, indigere, vt videantur voluiſſe matutinum cibum, & nutrimentum,
quo vterentur, priuſquàm indigerent. Erant igitur praodia vt plurimùm breuiſsima, & parciſsi-
ma. Sumptuoſiora autem, & liberaliora vel Feſtis diebua vſurpari ſolebant, vel nuptialia erant,
vel ambitionis & largitionis, vel luxuriæ cauſa inſtituebantur. His cauſis exceptis & ſimilibus,
parcè admodum prandebant, cœnabant largiùs. Ita Plutarchus in Sympoſiacis lib. 8. quæſtione D
6. ſcribit, Priſcos Romanos moderatè prandere ſeorſim, cū amicis verò cœnare conſueuiſſe, ideo-
que cœnam, quaſi κοινὴν id eſt, communem ipſis appellatam eſſe.
Merendam, Feſtus ait, antiquos dixiſſe pro prandio, quod ſcilicet medio die caperetur. Nonius
Marcellus auctor eſt, Merendam dici cibum qui poſt meridiem daretur. Ioſephus Scaliger notis
in Varronem de re Ruſtica docet: Merendam dictam eſſe, quæ iis, qui mererent ære, hoc eſt, mer-
cenariis data fuerit, adducens fragmentum Calpurnij: Seræ cum venerit hora merendæ.
Cœnam, quam nunc dicimus, veſpernam veteres appellabant: quam autem prandium voca-
mus, Illi cœnam appellabant, ait Feſtus. Iſidorus libro 20. cap. 2. Cœnam ait vocari à communio-
ne veſcentium: κοινὰ quippe Græci commune dicunt, vnde & communicantes, quod cōmuni-
ter, id eſt, pariter conuentant. Apud veteres enim ſolitum erat, in Propatulo veſci, & commoniter E
epulari, oec ſingularitas luxuriam gigneret. Hæc ille. Hora Cœnæ apud Rumanos, erat hora
diei nona.
Vltima erat comiſſatio (ſic enim ſcribendum eſſe, oon comeſſatio, docent Aldus Manutius Iu-
nior in Ortographiæ ratione, Leonhardus Malæſpina & alij) de qua ſic Feſtus: Comiſſatio à vi-
cis quos Græci κώμας dicunt, appellatur. In his enim habitabant, prius quàm oppida conderētur,
quibus in locis alij alios conoictus cauſa iouitabant. Alij à comedendo vel comeſſendo deriuant.
Contrà Dionyſius Lambinus Commeotariis in Horatium, mutuatos eſſe ait Latinos hoc verbū
à Græcis, vt alia pleraque, apud quos κωμάζειν ſit ebriorum aut intemperantium more ſe legere,
laſciuire, ſcortatum ire &c. vnde etiam Fuluius Vrſinus comaſſari, dicendum exiſtimat. Prio-
rem tamen ſententiam, comeſſationem, à comedendo nomē habere, Leuinus Torrentius in Sue- F
tonij Vitellio defendit. Hoc quidem certiſsimum eſt, comiſſationes antiquis probatas non fuiſſe.
Verùm nos reliquis omnibus prætermiſsis, de Cœnis tantùm, ad quas veteres conuiuas voca-
bant, pauca quædā io medium afferemus, & primū quomodo Romani cibū ceperint, oſtēdemus.

Quomodo Romani cibum ceperint, atque de accumbendi, & diſcumbendi ratione CAP. XXIIX.

MAIORES noſtri, inquit Seruius, ſedentes epulabantur, quem morem habuerunt à La-
conibus, & Cretenſibus, vt Varro docet io libris de vita populi Romaoi, io qoibus dixit,
quid à quaque traxerit gente. Et Iſidorus lib. 20. cap. 11. Apud veteres, inquit, non erat G
vſus accumbendi, vnde & conſidere dicebantur: poſteà, vt Varro ait de vita populi Ro-
mani, viri diſcumbere cœperunt, mulieres ſedere: quia turpis viſus eſt in muliere accubitus.
Hæc ille, cum qoo conſentit Valerius Maximus, lib. 2. cap. 1. vbi tamen notat, poſterioribus tem-
poribus.

A poribus mulieres etiam contra morem maiorum cum viris accumbere cœpiſſe. Manauit autem hic mos accumbendi ad Romanos, vt veriſimile eſt, poſt Aſiam deuictam, Græciamque cognitam, ab ipſis Græcis. quod innuere Horatius videtur, cum ſcribit:

Græcia victa ſuum victorem cepit, &c.

Quomodo accubuerint veteres, pauci rectè norunt, & eſt ſanè res in tanta vetuſtate obſcuriſſima. Iuſtus Lipſius, Hieronymus Mercurialis, & Dionyſius Lambinus, præ reliquis omnibus, abſit verbis inuidia, eum morem diligentiſsimè expoſuerunt, à quibus ea, quæ huc conferre aliquid poterunt, mutuatus, adſcribam: plura ab illis ipſis petantur. Sic autem Iuſtus Lipſius libro 3. Antiquarum lectionum: Accumbendi modum, qua ex libris, qua ex monumentis, hunc ferè fuiſſe collegimus. In cœnaculo menſa collocabatur rotunda, humilis: inferiorum quidē ho-
B minum tripes, & ex ſimplici ligno: lautiorum citrea, aut acerna, aut lamina argentea intecta: quam pes eburnus fabre fictus, puta in modum Pardi, aut Leonis, ſuſtinebat. Circum menſam tres, vt plurimum lecti erant, ex quo Triclinij nomen. Vel duo etiam, quod Plautus Biclinium: poſterior ætas à Veſpaſianorum imperio, Sigma vocare cœpit. Quod cum eſſet in formam hemicycli, aut lunatæ teſtudinis extructum, vocari placuit nomine literæ Græcæ: quia, vt ex marmoribus liquet, illa ætas ſigma literam, vt medium lunam ſcribebat C. Sigma autem duobus lectis tantùm conſtitiſſe, colligo ex numero conuiuarum apud Martialem, Lampridium, & alios. Ij porrò lecti inſternebantur aulæis purpura, aut alia veſte ſtragula, pro copia, & inopia conuiuatoris. Id ſub horam cœnæ fiebat. Priuſquam autem accumberent, lauabantur, atque togas mutabant veſtibus, quas à re, Cœnatoria dixerunt. Tum etiam ſoleas pedibus demebant, ne lectum
C conſpurcarent. Cæterùm aut terni, aut quaterni vnum occupabant. Horatius:

Sæpe tribus lectis videas cœnare quaternos

Si plures, ſordidum id, & minimè lautum habebatur. Ita fiebat, vt ex vna communi menſa vix eſſet, vt ſupra XII veſcerentur. A quo numero, illa Auguſti famoſa Cœna apud Suetonium δωδεκάθεος dicta. Apud Macrobium tamen in Cœnæ Pontificiæ deſcriptione in duobus tricliniis decem modo conuiuæ nominantur, vt pareat in magnifico aliquo epulo vix binos lectum vnum occupaſſe. Iam verò modus accubitus hic erat. Accumbebant reclinata ſupera parte corporis in cubitum ſiniſtrum, infera in longum porrecta ac iacente: capite leuiter erecto, dorſo à puluillis modicè ſuffulto. Quod ſi plures vno lecto decumberent, primus decumbebat ad caput lecti, cuius pedes porrigebantur pone dorſum ſecundi: ſecūdus verò occiput obuertebat ad vmbilicum primi, puluillo interiecto, pedes iacebant ad tergum tertij, & ſic deinceps tertius, ſic quartus. Iam qui primus, & ad caput lecti decumbebat, Summus dicebatur: qui ad pedes, Imus: qui inter iſtos, Medius. Atque ſi tres conuiuæ in vno lecto, medius digniſsimus: proximus honore, ſummus: ſi quatuor medium cenſeri arbitror, proximū à ſummo: Si duo tantum, digniſsimus ſummus fuit. Hæc ferè Iuſtus Lipſius vir clariſsimus, cùm quibus etiā ea cōueniunt, quæ ſcribit Dionyſius Lābinus in Satyram quartam lib. 2. Horatij, poſtrema ſcilicet eorum commentariorum editione: & Hieronymus Mercurialis lib. 1. artis Gymnaſticæ, cap. 11. qui etiam addunt, diſcumbentes, quamdiu veſcerentur & potarent, eo corporis ſitu manſiſſe: vbi verò cibum capere deſiiſſent, vel intermiſiſſent, tum dorſi ſpinam, quæ antea erat inflexa, & ad epulandum compoſita, repoſuiſſe, & caput in ceruical reclinaſſe: nonnumquam etiam ſedentium inſtar erexiſſe. Atque hæc quidem
E in priuatis conuiuiis ad hunc modum plerunque obſeruabantur. In publicis autem epulis, & cœnis nuptialibus, cum magna hominum multitudo conueniret, numerus diſcumbentium obſeruari non poterat, ſed plures ternis, aut quaternis in vno lecto accumbebant, id quod præter Plutarchum docet lapis vetuſtiſsimus, qui habetur Patauij in ædibus Rhamnuſianis, in quo triclinium vetus conſpicitur. quem, cùm de multis huc pertinentibus nos moneat, ex Hieronymi Mercurialis arte Gymnaſtica lectoris ſtudioſi oculis ſubiicere volui.

Hoc triclinium, inquit Mercurialis, præter alia, tria non adeò vulgata monſtrat nobis. Vnum eſt, quod memoriæ prodidit Varro, ſcilicet, quo tempore vſus Cameræ ignorabatur, vela ad excipiendum puluerem, ne ſuper menſas ſpargeretur, atque dapes ſimul conſpurcaret, & conuiuas, ſolita in tricliniis ſuſpēdi, atque ab Horatio aulæa vocata, his carminibus deſignari lib. 2. Satyr. 8.
F *Interea ſuſpenſa graues aulæa ruinas* *In patinam fecēre, trahentia pulueris atri,*
Quantum non Aquilo Cāpanis excitat agris. Quem morē hodiè Principes, & Monarchas ſeruare, cōpertum eſt: apud quos, mēſas ſub quibuſdā veluti tentoriis ſericeis parari ſæpè videmus. Alterum eſt, quod in Variis noſtris lectionibus docuimus, nimirum priſcis illis temporibus, priuſquā coronæ ex floribus, herbis, & auro in vſum venirent, Cœnaturos, cùm ad dolores capitis ex cibo & potu auerruncandos, tùm ad ebrietatem compeſcendam, laneis & lineis vinculis tempora, & frontem vincire ſolitos. quod minimè puto abſque ratione fuiſſe excogitatum: cum venæ, arteriæ, cæterique capitis meatus quo magis coacti, atque adſtricti ſunt, eo minus vapores à vino, & cibis surſum elatos, ſicq́ue moleſtias varias inducentes, recipiant. Tertium eſt id, quod luculentiſsime Athenæus tractauit, apud quem ſcriptum & probatum inuenitur, priſcos illos pri-
G mum cornibus boum potaſſe, indeque κεράσαι, id eſt, temperare vinum aqua ἀπὸ τῶν κεράτων, id eſt, à cornibus, vocatum eſſe: tum cornua illa non ſolum auro, & argento ornata, verumetiam argentea, & aurea eſſe facta, illiſque conuiuas ſibiipſis mutuò propinare conſueuiſſe. Appicti etiā ſunt duo pueri, quorum alter menſæ miniſtrabat, & conuiuis frigidam, & calidam præbebat.

ICON TRICLINII.

quem cunctos, ne ab ipſo malè tractarentur, reueritos eſſe, & ab eo mordendo abſtinuiſſe, veriſimile fit. Extat apud Agellium lib. 13. cap. 11. fragmentũ quoddam Varronis ex Satyris Menippæis, quod cum de numero cõuiuarum, & aliis ad conuiuia veterum pertinentibus multa habeat notatu digna: viſum fuit iis, quæ de accumbendi & diſcumbendi ratione diximus, adiicere. Sic autem Agellius: Lepidiſsimus liber eſt M. Varronis ex Satyris Menippæis, quæ inſcribitur: Neſcis, quid veſper ſerus vehat: in quo diſſerit de apto conuiuarum numero, deque ipſius conuiuij habitu, cultuque. Dicit autem, conuiuarum numerum incipere oportere à Gratiarum numero, & progredi ad Muſarum, id eſt, proficiſci à tribus, & conſiſtere in nouem: vt, cùm pauciſsimi conuiuæ ſunt, non pauciores ſint, quàm tres: cum plurimi, non plures, quàm nouem. Nam multos, inquit, eſſe non conuenit, quòd turba plerunque eſt turbulenta, vt Romæ quidem conſtat, ſed & Athenis. Nuſquam autem plures cubabant. Ipſum deinde conuiuium con- B
ſtat, inquit, ex rebus quatuor, & tum denique omnibus ſuis numeris abſolutum eſt, ſi belli homunculi collecti ſunt, ſi lectus locus, ſi tempus lectum, ſi apparatus non neglectus. Nec loquaces autem, inquit, conuiuas, nec mutos legere oportet: quia eloquentia in foro, & apud ſubſellia: ſilentium verò non in conuiuio, ſed in cubiculo eſſe debet. Sermones igitur id temporis habendos cenſet, noo ſuper rebus anxiis, aut tortuoſis, ſed iucundos, atque inuitabiles, & cum quadam illecebra & voluptate vtiles, ex quibus ingenium noſtrum venuſtius fiat, & amœnius. Quod profectò, inquit, eueniet, ſi de id genus rebus ad communem vitæ vſum pertinentibus confabulemur, de quibus in foro, atque in negociis agentes loqui non eſt ocium.

Dominum autem, inquit, conuiuij eſſe oportet non tam lautum, quàm ſine ſordibus.
Et in conuiuio legi non omnia debent, ſed ea potiſsimum, quæ ſimul ſiot C
βιωφιλῆ, & delectent, &c. Hactenus ex Varrone Agellius,
de quibus etiam nonnulla Plutarchus in
Sympoſiacis, & Macrobius
in Saturnalibus.

De

A

De partibus Cœnæ CAP. XXIX.

EXPLICATA accumbendi, ac diſcumbendi ratione, menſam nunc inſtruemus. Qua
in re eundem ſequemur Iuſtum Lipſium, qui hanc materiam eruditè, & eleganter ex-
plicauit lib. tertio Antiquarum lectionum. Sic enim ſcribit: Cœnam antiqui in tres
partes tribuerunt, ſiue placet dicere miſſus. Primum miſſum antecœnam ſiue guſta-
tionem, ſiue guſtum dixerunt: ſecundum, in quo præcipui & lautiſsimi cibi, propriè cœnam:
tertium, in quo bellaria, menſam pomorum, ſiue menſas ſecundas. De Antecœna teſtis eſt
Macrobius. De guſtatione Petronius Arbiter: de guſtu, Martialis. Eadem cœnæ pars pran-
B dium ab Horatio dicta eſt, his verſibus:

Æſtates peraget, qui nigris prandia moris
Ille ſalubres finiet, &c.

Hoc enim dicere ibi Catius voluit, initio cœnæ ponenda mora eſſe, quod Galenus & Medi-
ci probant: non autem nihil ſumendum præter mora. Vocarunt antecœnam etiam Promulſi-
dem, ideò videlicet, quòd daretur ante mulſum. Nam antiqui in conuiuiis non temerè pri-
mam ſitim, niſi mulſo ſedabant. Quod ipſum principio cœnæ, vel confectum apponi moris
fuit, vel eius loco ſeparatum vinum, & mel, vt conuiua quiſque pro arbitrio id temperans, mul-
ſum ſibi conficeret. Hanc ſequitur Cœna, cuius quod præcipuum ferculum erat, caput Cœnæ
dicebatur. Cæterùm moris erat, vt eſt apud Athenæum, domino conuiuij ſimul ac decubuiſſet,
C ſchedam dari, quæ deſcripta ordine obſonia omnia haberet, vt iam tum ſciri poſſet, quid pri-
mum, quid poſtremum coquus miſſurus eſſet. Extat apud Macrobium lib. 3. Saturnal. capit. 13.
deſcriptio Cœnæ Metelli Pontificis, vnde quis veterum luxus fuerit, facilè intelligitur. Sic enim
Macrobius, poſtquam ordine enumeraſſet eos, qui accubuiſſent, pergit: Cœna hæc fuit: Ante
cœnam echinos, oſtreas crudas, quantum vellent, peloridas, ſphondylos, turdum, aſparagos,
ſubtus gallinam altilem, patinam oſtrearum peloridum, balanos nigros, balanos albos. Iterum
ſphondylus, glycomaridos, vrticas, ficedulas, lumbos, capragines, aprugnos, altilia ex farina in-
uoluta, ficedulas, murices, & purpuras. In cœna ſumina, ſinciput aprugnum patinam piſcium,
patinam ſuminis, anates, querquedulas elixas, lepores, altilia aſſa, amylum. panes Picentes. Ha-
ctenus Macrobius. Cœnæ initium fuiſſe veteribus lactucam, oua, & lucanicos vel ex Varrone &
D Cicerone epiſtolis ad Papirium Pætum manifeſtum. Verùm de plurimis veterum eduliis, Ma-
crobius lib. 3. cap. 13. 15 & ſequentibus multa habet, quemadmodum etiam Plutarchus, Plinius, &
ex recentioribus, Cælius Rhodiginus Antiquarum lectionum libro 27 & 28. & alibi, atque Hie-
ronymus Mercurialis in Variis lectionibus.

Secundæ menſæ dicebantur menſæ pomorum, cum ſcilicet apponerentur bellaria, quo voca-
bulo omne genus ſecundæ menſæ ſignificari, puta, nuces, pira, poma, ficus, oleas, vuas, & alia, de
quibus, eorumque generibus multa habet Macrobius libro Saturnaliorum 3. cap. 18. 19. & 20. do-
cet Varro in Satyra Menippæa apud Agellium. Cæterùm cum in tantum luxuria creſceret apud
Romanos, vt ea modum non inueniret, legum animaduerſione opus fuit. Hinc igitur ortæ leges
ſumptuariæ, de quibus nos libro 8. dicemus. Eſt & hoc ſilentio nequaquam prætereundum, mo-
E ris apud antiquos fuiſſe in conuiuiis ante triclinia ſaltare & canere. qua de re videndus Macro-
bius lib. 3. Saturnaliorum, cap. 14. Cælius Rhodiginus lib. 27. cap. 26. & alij paſsim. Veteres foris
cœnitare, nec menſam omninò tollere, ſed ſemper aliquid ſuper ea relinquere conſueuiſſe, Ma-
crobius, Plutarchus in quæſtionibus Romanis & Sympoſiacis, & alij tradunt.

De poculis, & eorum generibus CAP. XXX.

A CIBIS ad potum nos nunc conuertemus, & videbimus, quis in eo veterum mos
fuerit. Hieronymus Mercurialis Medicus doctiſsimus libro 1. Variarum lectionum
cap. 22. Variis inquit, menſuris antiquos potaſſe, non me latet: ſed ex eis tres potiſsi-
F mum obſeruare ſoleo, Sextantem, Deuncem, & Trientem, quarum duas rarius, ter-
tiam frequentius, & à pluribus, in quotidiano victu vſurpatam puto. Sextante temperatos, ac
valetudinarios, Deunce intemperatos, & bibaces potaſſe, valdè vero ſimile eſt. Nam Suetonius
auctor eſt, Auguſtum Cæſarem ſextante bibiſſe, eumque ſexies tantum in conuiuiis publicis
ori admouiſſe. Martialis item de ſeipſo, & Cinna:

Sextantem poto, tu potas Cinna deuncem,
Et quereris quòd non Cinna bibamus idem.

Item de Luſco bibone, ad Aulum:

Potor nobilis, Aule, lumine vno	*Ridens Phryx oculo, Valebis, inquit,*
Luſcus Phryx erat, alteroq; lippus.	*Miſceri ſibi protinus deunces,*
G *Huic dicit medicus, Bibas caueto:*	*Sed crebros iubet. Exitum requiris?*
Viuum ſi biberis, nihil videbis.	*Vinum Phryx, oculus bibit venenum.*

Ex quibus in eam facile venire coniecturam poſſumus, Deuncem, ſiue vnciarum vndecim cali-
cem ebrioſorum potius, & intemperatorum hominum menſuram extitiſſe. Cæterùm quod in

communi omnium ferè vſu eſſet crater: quinq; paulò, plus minúſue vnciarũ appellatus Triens, A ideò mihi pro comperto habendum videtur, quoniam Poetæ, qui omnibus aliis auctoribus melius veterum, in edendo præſertim & bibendo, mores expreſſerunt, cum de huiuſcemodi potos menſuris, vaſisque loquuntur, ferè ſemper trientes nominant. Proper. lib. 3.

Cum fuerit multis exacta trientibus hora. Perſ. Sat. 3. *Sed tremor inter vina ſubit, calidúmq; trientem.*

Martialis verò, qoem cæteris copioſius de hiſce rebus luſiſſe apparet, lib. 1.

Crebros ergò bibas licet trientes. Et lib. 4.

Sed nec poſt primum legat hæc, ſummúmne trientem,
Sed ſua cum medius prælia Bacchus amat.

Et alibi ſæpè. Vnde coniicere quiuis poteſt, calices quotidianos, & à cunctis ferè pro potu vſitatos, trientes fuiſſe, quæ erat quarta ſextarij pars. Ex quo etiam ad credẽdom inducor, ſextarium B forſan eam fuiſſe potus menſuram, quam in Cœna quotidiè ſumebant, quámque in quatoor partes, ſiue in trientes quatuor diuidebant. Quanquam non ignoro, interdum nullam eſſe in bibendo ſeruatam menſuræ rationem: quemadmodum inuitat Martialis Caiũ Proculum lib. 11.

Quincunces, & ſex cyathos, beſſemq; bibamus,
Caius vt fiat, Iulius, & Proculus.

Et quemadmodum in conuiuiis publicis factitatum, rationi conſentaneum eſt: in quibus refert Alexander Trallianus libro Probl. 1. inſtitutum eſſe, vt contrariis poculis vterentur, in principio ſcilicet minutis, in fine verò amplioribus. Vt enim epularum gratia, in quibus frequentius bibere decebat, veteres crebrius potarent, à paruis calicibus inchoabant, & in capaciores deſinebant, quippe cùm parua implere ſatis, vbi potare liberaliſsimè liberet, nequirent. Quòd ſi ab C amplioribus incœpiſſent, ocyus repleri neceſſe erat, & ſubinde minus potare. Siquidem natura à largo protinus hauſtu accepto veluti expleta, copiam omoem ſubſequentem contemnit: ex aduerſo, ſi paruis poculis aſſueta paulatim ampliora exhibeantur, facilè copiam quamcunque ſuſtinet. Hactenus Mercurialis. Veteres cornibus potare ſolitos, paulò ante ex eodem Mercuriali audiuimus. Varias poculorum appellationes, & varia eorum genera reperias apud Nonium Marcellum capite de generibus vaſorum & poculorum, & apud Cælium Rhodiginum libro 27. cap. 27. & alios. Quòd veteres & frigidam & calidam potarint, quòd vina ſæpius aqua temperarint, eaque nonnunquam niue, aut in puteo, aut alia ratione refrigerarint, pluribus explicat Hieronymus Mercurialis lib. 1. Variarum lectionum, cap. 8. & 18. & Plutarchus io Sympoſiacis. De calida aqua ſiue calda etiam Iuſtus Lipſius libro Electorum, capite 4. D

Iam & hoc notandum, in conuiuiis moris fuiſſe, vt talis, aſtragaliſue ſorte miſsis Sympoſiarcha, quem alij Regem, alij Magiſtrum coouiuij, Varro Modimperatorem appellat, duceretur: nonnuoquam etiam ſola corollæ impoſitione diceretur, qui conuiuij præſes Coouiuiales leges præfigeret, de quo, qualis eligi, & qualem is ſeſe præbere debeat, pluribus docet Plutarchus lib. 1. Sympoſiacôn, quæſtione quarta. Magiſteriorum huiuſmodi, quæ & regna vini dicuntur, ſæpiſsimè à veteribus ſcriptoribus fit mentio. Cato apud Ciceronem de Senectute: Me verò & Magiſteria delectaot à maioribus inſtituta, & is ſermo, qui more maiorum à ſummo adhibetur in poculo, &c. Legum verò conoiuialium meminit Cicero in Verrẽ, vbi inquit: Iſte enim Prætor ſeuerus ac diligens, qui Populi Romani legibus ounquam paruiſſet, illis diligenter legibus, quæ in poculis ponebantur, obtemperabat. E

Cæterùm in omni conuiuio, cum paulò hilarius inuitare ſeſe vellent, hunc ſolemnem morem obſeruabant, vt à ſummo biberent ad imum: hoc eſt, ab eo conuiua, qui ſummus accumbebat, vſque ad imum. Solemne & hoc erat, vt Diuo alicui libarent, hoc eſt, ex patera leuiter vini aliquid defunderent vel in menſam, vel io terram, vel alium quemque locum, pro re nata: vtque in Dominæ, aut amicæ honorem cyathum ebiberent, eamq́ue palàm nominarent, quod qua verborum forma fecerint, ex Plauti Sticho intelligimus, vbi Sangarinus ita loquitur:

Benè vos, benè nos, benè noſtram etiam Stephanum. Ita enim loquebantur concisè, pro eo, qood eſſet, Benè vos viuere precor, benè valere. Quin & illud vſurpabant, vt in honorem amici, aut amicæ tot cyathos biberent, quot literæ in eo nomine eſſent. Martialis:

Næuia ſex cyathis, ſeptem Iuſtina bibatur. Et lib. 9. F

Nunc mihi dic, quis erit, cui te Calatiſſe, Deorum,
Sex iubeo cyathos fundere? Cæſar erit.
Subtilis aptetur decies roſa crinibus, vt ſit
Qui poſuit ſacræ nobile gentis opus.
Nunc bis quina mihi da ſuauia, fiat vt illud
Victor ab Odryſio quod Deus orbe tulit.

Cyathorum, roſarum, baſiorum numerus reſpondet his tribus nominibus, Cæſar Domitianus Dalmaticus. De ſermonibus, qui in conuiuiis agitari ſolebant, Plutarchus in Sympoſiacis, Macrobius in Saturnalibus, Varro in Satyris Mænippeis apod Agellium, & alij. Atque hæc de conuiuiis & eorum ritibos hactenos. Qui plura volet, legat eos, quos paulò ante dixi, aoctores, Cæliom Rhodiginum, Hieronymum Mercurialem, & io primis Iuſti Lipſij, viri clariſsimi, tertium Antiquarum lectionom librum, ex quo pleraque deſcripſi: multa etiam omiſi, quæ diligeos lector ex illo ipſo Lipſij libro petet, ad cuius etiam, G
ſicut & aliorum viri illius doctiſsimi ſcriptorum
lectionem ſtudioſos ſedulò
hortor.

A

De veſtibus Romanorum in genere CAP. XXXI.

NON ſunt in his Antiquitatum libris veſtimentorũ genera prætermittenda. Nam, quãtum eorum cognitio ad veram multorum veterum ſcriptorum ſententiam intelligendam faciat, non opus eſt explicatione. Sunt autem veſtimenta, vt Vlpianus docet, aut virilia, aut puerilia, aut muliebria, aut communia, aut familiaria, eaque vel induendi, vel præcingẽdi, vel amiciendi, vel inſternendi, vel inijciendi, vel accubãdi cauſa parata ſunt. Virilia ſunt, quæ ipſius patrisfamiliàs cauſa parata ſunt, veluti togæ & tunicę, palliola veſtimẽta ſtragula, amphitapa & ſaga, & reliqua ſimilia. Puerilia ſunt, quæ ad nullum alium vſum pertinent,
B niſi ad puerilem, veluti togæ, prætextæ alicubi, & chlamydes, pallia, quæ filijs noſtris comparamus. Muliebria ſunt, quæ matrisfamiliàs cauſa parata ſunt, quibus vir non facilè vti poteſt, ſine vituperatione, veluti ſtolæ, pallia, tunicæ, capitia, zonæ, mitræ, quæ magis capitis tegendi, quàm ornandi cauſa comparata ſunt: plagulæ, penulæ. Communia ſunt, quibus promiſcuè vtitur mulier cum viro, veluti ſi eiuſmodi penula, palliumue eſt, & reliqua eiuſmodi, quibus ſine reprehenſione, vel vir, vel vxor vtatur. Familiaria ſunt, quæ ad familiam veſtiendam parata ſunt: ſicut ſaga, tunicæ, penulæ, lintea, veſtimenta ſtragula, & cætera ſimilia. Hactenus Vlpianus. Dicemus de ſingulis, & primùm de virilibus.

Quid toga & tunicę fuerint, cum prolixior earũ tractatio ſit, peculiaria illis capita tribuemus.

Palliolum, diminutiuum à pallio, veſtimentum laneum erat. Pallium autem veſtis Græco-
C rum propria, vt toga Romanorum.

Veſtimenta ſtragula dicebantur, quæ inſternebantur. Varro lib. 4. de lingua Latina: Quicquid inſternebant, à ſterneodo, ſtragulum appellabant.

Amphitapæ veſtes dicuntur vtrinque habentes villos. Lucilius lib. 1.

Pſilæ, atq; amphitapæ villis ingentibus molles.

Hæ ſubſternebantur dormientibus. Lucilius libro 6.

Pluma atq; amphitape, & ſi aliud quid delitiarum. Varro Manio: Alterum benè acceptum dormire ſuper amphitapa benè molli.

Sagum veſtimentum militare erat, quod armis ſuperinduebatur. Strabo & alij Gallicam vocem eſſe teſtantur.

D Chlamys ab Vlpiano inter veſtimenta puerilia refertur, aliàs eſt veſtis militaris.

Penula veſtis eſt, quam ſupra tunicam accipimus, Pomponius Pannucceatis: Penulam in caput induce, ne te noſcat. Varro Virgula diuina: Non quærenda eſt homini, qui habet virtutem, penula in imbri. Hac vtebantur veteres arcendis pluuiis, Lampridius in Alexandro. Quin etiam veteres abuſiuè Penulam dixerunt omne quicquid tegeret. Penularum multus vſus apud Romanos temporibus Auguſti, & poſt. Tum enim ſpreta toga penulis ferè, lacernis, aut ſolis tunicis, iiſque coloris pulli vtebantur: nonnulli tamen delicatiores coloris amethyſtini aut coccinei, de quo vide Iuſti Lipſij Electorum librum, cap. 13.

Lacerna veſtis militaris erat, Propertius: *Texitur hæc caſtris quarta lacerna tuis.* Verùm & hæc per bella ciuilia in vrbem irrupit, & frequenter vſurpata & geſtata eſt, non à vulgo tantum,
E verùm etiam à Senatoribus, qua de re videndus Iuſtus Lipſius.

Paludamentum ait Nonius, eſt veſtis quę nunc Chlamys dicitur, Salluſtius hiſtor. lib. 3. Et eodem tempore Lentulus duplici acie locum æditum multo ſanguine ſuorum defenſus, poſtquam ex ſarcinis paludamẽta aſtari, & delectæ cohortes intelligi cœpêre. Feſtus omnia militaria ornamenta paludamenta dici ait. Varro lib. 6. de lingua Latina: Paluda à Paludamenteis: Sunt inſignia & ornamenta militaria. Ideo ad bellum cum exit Imperator, ac lictores mutant veſtem, & ſigna incinuerunt, Paludatus dicitur proficiſci: quæ, propterea quòd conſpiciuntur, qui ea habent, ac fiunt palàm, paludamenta dicta. Propriè tamen Paludamẽtum Imperatorum erat, non ſolum purpura, ſed cocco etiam, auroque diſtincta, vt Iſidorus ſcripſit. Liuius paludamẽtum pro veſte militari, etiã eius, qui non eſſet Imperator, poſuit in hiſtoria Horatij lib. 1. Imperatoris Palu-
F dati icona ex veterib. monumẽtis Lazarus Bayfius publicè donauit, quã & nos hic ſubiecimus.

Apud Nonium Marcellum & hæc veſtium nomina leguntur:

Abolla veſtis militaris erat. Varro Coſmoterine: περὶ φθορᾶς κόσμου: Toga tracta eſt, & abolla data eſt ad turbam, vbi ſera militia in munera velli, vt præſtarem.

Ralla veſtis dicta à raritate, Plautus Epidico:

Tunicam rallam, tunicam ſpiſſam.

Ricinium omne veſtimentum quadratum. Ij, qui XII. interpretati ſunt, eſſe dixerunt, virilem togam prætextam clauo purpureo, Feſtus. Varro libro 4. de lingua Latina: Antiquiſsimi amictuis Ricinium, id quod eo vtebãtur duplici, ab eo, quòd dimidiam partem retrorſum iaciebant, àb reiciendo Ricinium dictum.

G Læna veſtimentum militare, quod ſopra omnia veſtimenta ſumitur. Vſurpabatur etiam in ſacrificiis. Varro lib. 4. de lingua Latina: Læna, quòd de lana multa. Duarum enim togarum inſtar, vt antiquiſsimum mulierum, ricinium, ſic hoc duplex virorum. Feſtus: Læna veſtimenti genus habitus duplicis.

ICON IMPERATORIS PALVDATI.

Subucula erat interior virorum veſtis, quæ proximè cutem attingebat, ab ſubtus dicta, vt vult Varro libro 4. de lingua Latina. Idem libro 1. de vita populi Romani apud Nonium: Poſtquam, inquit, binas tunicas habere cœperunt, inſtituerunt vocare, Subuculam, & induſium, ſiue (vt alij ſcribunt) intuſium, &c. A

Cæſicium linteolum dicitur purum & candidum à cædendo, quòd ita ad candorem perueniat, vel quòd oras circumciſas habeat. Plautus Epidico: Linteolum Cæſicium.

Patagium aurea chlamys, quæ precioſis veſtibus immitti ſolet.

Supparum eſt linteum femorale, vſque ad talos pendens, dictum, quòd ſubtus appareat.

Carbaſus pallium, quo fluuij amiciuntur, vel opulentiæ cauſſa, vt ſericum, aut lino tenui. Hæc & quædam alia veſtium nomina apud Noninm Marcellum leguntur & explicantur, quæ hic paucis repetere voluimus: addituri etiam vocabula veſtium muliebrium, ſi prius de Toga, Tunica, & Trabea dixerimus. B

De Toga, & eius multiplici differentia CAP. XXXII.

TOGA antiquitus propria Romanorum, pacis tempore, veſtis, à tegendo corpore, vt Varro docet, appellata, amictus exterior fuit: de qua quid paſsim apud ſcriptores veteres reperiatur, hic exponemus. Primùm autem de materia & forma eius dicemus, poſt varia genera explicaturi. Ad materiam quod attinet, lanea ea fuit, id quod Martialis multis locis oſtendit, & Varro, cum ſcribit: Toga læna, quod de lana multa. duarum enim

togarum

A togarum inſtar. Forma ſemicirculari primum fuit, vti perſpicuè docent Dionyſius Halicarnaſ-
ſæus, Quinctilianus, & Iſidorus: quanquam alicubi quadratam fuiſſe Athenæus ſignificare vi-
deatur, vbi ſic ſcribit: Romani in Aſia, vt vim Mithridatis effugerent, ad templa confugerunt, &
quadratis veſtimentis abiectis pallia ſumpſerunt. Id verò de togis intelligendum eſſe, quod iis
abiectis pallia Romani ſumpſerint, docet Cicero, qui eiuſdem hiſtoriæ meminit oratione pro
Poſthumo. Sed potior eſt ſuperiorum auctoritas, præſertim cum Dionyſius expreſsè dicat, to-
gas non fuiſſe amictum quadratum. Hæc enim ſunt ipſius verba de Tarquinio Priſco loquentis:
amictum ipſius fuiſſe togam pictam purpuream, qualia fuerint Lydorum atque Perſarum Re-
gum geſtamina, niſi quod non quadrata, vt illa, ſed figura ſemicirculi. Hoc genus Romani to-
gam, Græci τήβεννα appellant, &c. Hactenus ille. Tunicæ porrò ſuperiniectam, teſtimoniu præter
B alios eſt Agellius, cum ſcribit, antiquitus ſine tunicis, ſula toga amictos fuiſſe: & Aſconius in
Scaurianam: Cato Prætur iudicium, quia æſtate agebatur, ſine tunica exercuit, campeſtri ſub
toga cinctus. In forum quoque ſic deſcenderat, iuſque dicebat, idque repetierat ex vetere con-
ſuetudine, ſecundum quam & Romuli ætatis ſtatuæ in Capitolio, & in Roſtris Camilli fuerunt,
togatæ ſine tunicis. Adde etiam Plutarchum, qui ſcribit, Tiberium Gracchum fugientem to-
gam dimiſiſſe, atque in tunica cecidiſſe. Apertam fuiſſe cognoſcitur ex Valerio, de Naſica lo-
quente libro tertio. Læuam manum apertæ togæ circumdedit: Et ex eo, quod toga dicebantur
amiciri, ipſaque amictus, & amiculum vocabatur: vnde idem libro 2. Iuſsit eum toga laciniis ab-
ſciſsis amictum, diſcinctaque tunica indutum nudis pedibus adeſſe: & Agellius lib. 11. Obtentu
togæ tanquam ſe amiciens. Aldus Manutius Paulli filius eam non apertam, ſed à ſummo ad imũ
C integram, nulla ſciſſura, nullis manicis fuiſſe, & brachia, ſi emittenda forent, reiecta in tergum
ima toga expedita fuiſſe, probare contendit. Per annum tamen, ſumpta virili toga, modeſtiæ
cauſſa, togam in humerum reiici non conſueuiſſe, ibidem ex C:cerone monet, qui in oratione
pro Cœlio ſic ſcribit: Nobis quidem olim annus erat vnus ad cohibendũ brachiũ toga cõſtitutus.

Cingeretur, nec ne, toga, de eo controuertitur inter viros huius ætatis doctiſsimos. Carolus Si-
gonius cingi eam cõſueuiſſe aſſeuerat, & triplicem fuiſſe cincturam ſcribit, laxiorem, aſtrictiorem
& cinctum Gabinum. Laxiorem ait fuiſſe, qua togæ lacinia traheretur, de qua Macrobius lib. 2.
Cæſar ita toga præcingebatur, vt trahendo laciniam, velut mollis incederet, vt Sulla tanquam
prouidus dixerit Pompeio: Caue tibi illum puerum malè præcinctum: Aſtrictiorem, qua ſinus
togæ in anteriore parte conficeretur, nec toga ad pedes deuenire permitteretur, vnde altè præ-
D cincti, pro expeditis, dicti ſint. Quibus contrarium ſcribit Aldus Manutius, & locum Macrobij,
quem Sigonius adducit, de mendo ſuſpectum ait, cum Suetonius eadem de re loquens, tunica,
non toga malè cinctum Cæſarem fuiſſe dicat. Verba Suetonij ſunt: Cultum etiam notabilem
ferunt. Vſum enim lato clauo ad manus fimbriato, nec, vt vnquam aliter, quàm vt ſuper eum
cingeretur, & quidem fluxiore cinctura: vnde emanaſſe Sullæ dictum, Optimates ſæpius admo-
nentis, vt malè præcinctum puerum cauerent. Hæc Suetonius, cuius auctoritatem, vt, qui de
genere veſtium, teſte Seruio, librum ſcripſerit, Macrobio anteſerendam eſſe, Manutius exiſtimat,
& diſcinctam togam, maiorem habuiſſe dignitatem, ideoque nemini vitio datam fuiſſe, ex Quin-
ctiliano probat. Sinum autem togæ, cuius idem Suetonius de cæde Iulij Cæſaris verba faciens,
meminit, extremam partem togæ fuiſſe, nec alios ſinus veteres in vſu habuiſſe: eos verò ſinus,
E qui apud Quinctilianum, Tertullianum, Appuleium Statium, & alios leguntur, nouum inuen-
tum poſteriorum temporum fuiſſe, his verbis Quinctiliani confirmauit: Veteribus nulli ſinus,
poſterioribus perquàm breues, &c. Per veteres, Ciceronis ætatem intelligens. De nouis autem
poſteriorum temporum ſinibus ſcribit Manutius, eos non attextos, ſed aſſutos, vel appenſos in
toga fuiſſe: quorum alter ſuperior à dextru latere ad ſiniſtrum humerum, tanquam balteus
obliquè duci, alter inferior ab vmbilico demitti, ſic, ne infra imam togam deflueret: ab Oratore
autem in dextrum humerum, quemadmodum ille ſuperior in ſiniſtrum, reiici conſueuiſſe, quod
Quinctiliani verba declarant. Hæc ferè Aldus Manutius. Quin etiam ſinus togæ gremium
fuit, vnde illud Liuij de Fabio Legato in Senatu Carthaginis: Sinu ex toga facto: Sinu effuſo:
quod dixit Florus: Excuſſo togæ gremio.

F De Cinctu Gabino ſic Iſidorus: Cinctus Gabinus dicitur, cum ita imponitur toga, vt togæ
lacinia, quæ poſt reiicitur, attrahatur ad pectus, ita, vt ex vtroque latere pendeat, vt Sacerdo-
tes pingebantur. Item Seruius exponens verſum illum Virgilij:

Ipſe Quirinali trabea, cinctuq; Gabino, Inſignis reſerat ſtridentia limina Conſul: inquit: Gabinus
cinctus eſt, toga ſic intergum reiecta, vt vna eius lacinia à tergo reuocata hominem cingat. Hoc
autem veſtimenti genere vtebatur Conſul bella Indicturus, ideò, quia cum Gabij Campaniæ
ciuitas ſacris operaretur, bellum ſubitò venit, tùm ciues accincti togis ſuis ab agris ad bella pro-
fecti ſunt, & adepti victoriam, vnde hic eſt ortus mos.

Togæ menſura, non eadem omnibus, ſed, vt inquit vetus Horatij interpres Porphyrio, pro
opibus varia fuit. Quibus enim domeſtica res anguſtior, iis togæ paruæ: quibus amplæ, maio-
G res. Hinc illud Horatij epiſtola 19. lib. 1.

Arta decem comitem ſanum toga. Et epiſtola 20. *Exiguæq; togæ ſimulet textore Catonem.*

Iuſta verò togæ menſura ſex vlnarum fuit, Horatius epiſtola 4.

Vides ne, ſacram metiente te viam, Cùm bu ter vlnarum toga, &c. Quo loco ſubiũgit Porphyrio;

Hanc eſſe iuſtam togæ menſuram, intelligendum. Nec diſcrepant Quinctiliani verba: Pars, inquit, togæ prior mediis cruribus terminatur, poſterior eadem proportione. Longiorum tamen A
ſtaote Republica togam fuiſſe video, ad calceos videlicet, de quo ſic Quinctilianus: Togam veteres ad calceos vſque demittebant, vt Græci pallium, idque vt fiat, qui de geſtu ſcripſerunt, Plotius, Nigidiusque præcipiunt. Et Cicero de toga prætexta Quinctij Tribuni plebis loquens in Cluentiana: Facite, vt non ſolum mores eius, & arrogantiam, ſed etiam vultum, atque amictũ, atque illam vſque ad talos demiſſam purpuram recordemini. Idem oſtendit vetus illa lex, quæ Romulo adſcribitur: Quiſquis demiſſam ad talos togã in vrbe habetu: de qua nos alibi dicemus. Togæ componendæ, quę cura fuerit, quod artificium, vt rugæ, tr[illegible], tabulata, v[illegible] bones ſiogerentur, indicat in libro de pallio Tertullianus. De colore togæ dicemus tum, quùm, quæ fuerit toga
pura, explicabimus. B

Vſus autem togæ proprius Romanorum fuit, vt Græcorum Pallium. Itaque Togati pro Romanis dicti, vt Palliati pro Græcis. Et fabulæ togatę fuerunt, in quibus Romani inducebantur: vt palliatæ, in quibus Græci. Et Galli, atq; Hiſpani, teſte Strabone, Togati vocati, qui victum, cultumque Romanorum adſciuerũt. Quare Suetonius: Auguſtus, inquit, inter varia munuſcula togas inſuper, & pallia diſtribuit, lege propoſita, vt Romani Græco, Græci Romano habitu vterentur. Cicero pro Rabirio, obiectum dixit Rabirio, quod Alexandriæ palliatus fuiſſet. Et Scipioni obiectum, inquit Liuius, quod cũ pallio, crepidisq; inambulaſſet in gymnaſio. Cicero etiã obiecit Verri, quód ſteterit ſoleatus Prætor cum palliu purpureo, muliercula nixus in littore. Et in Antonium dixit de iudice Græco Romæ iudicante: Iudex modó palliatus, modo togatus.

Eadem toga pacis fuit inſigne, vt ſagum belli, vnde togati ſagis oppuſiti. Etenim in tumultu C
priuati togas, magiſtratus prætextas ponebant, & ſaga militaria ſumebant, vt idem oſtendit eodem in loco. Quanquam etiam in caſtris vſum togæ fuiſſe, ex multis Liuij & Plutarchi locis appareat, ex quibus tamen Aldus Manutius colligit, non omnes milites, ſed Centuriones tantùm, & equites: ac quidem in caſtrorum ocio, non autem in acie, toga vſus fuiſſe. qua de re vide ipſum prolixè differentem libro 2. de Quæſitis per epiſtolam, epiſtola 1.

Honeſtiores feminæ toga non vtebantur, ſed eius vice, ſtola. Quæ tamen obſcuri loci eſſent, item ancillæ, & mulieres impudicæ togam ferebant, vnde apud poetas ſæpè togatæ mulieres matronis opponuntur, quippe eo nomine meretrices notabantur. Exulibus Romanis, quibus aqua & igni eſſet interdictum, vti toga non licuiſſe docet Plinius libro epiſtolarum 4.

Cæterum mutata Republica, & imperio labente, toga, quæ olim neceſſaria ciuibus erat, apud D
paucos, & non niſi honeſtiores remanſit. Vulgus ſpreta ea, abijt, ad Penulas, Lacernas, aut Tunicas ſolas: easque coloris pulli. Cœpit id ſtatim ſub Auguſto, de quo Suetonij verba ſunt cap. 40. Etiam habitum, veſtitumque priſtinum reducere ſtatuit: ac viſa quondam pro concione Pullatorum turba, indignabundus acclamitans. En ait,

Romanos rerum Dominos, gentemq; togatam.

Negocium Ædilibus dedit, ne quem poſthac paterentur in foro, circóue, niſi poſitis lacernis, togatum conſiſtere. Poſt Auguſtum, vt libertas, ſic toga magis, magisque exoleuit. Hadriani quidem temporibus, vix in Senatoribus & Equitibus ius ſuum tenuit, adiuta Principis edicto, de quo Spartianus in Hadriano: Senatores & equites Romanos ſemper in publico togatos eſſe E
iuſsit, niſi ſi à cœna reuerterentur. Appianus qui eodem ferè tempore vixit, memoriæ prodit, in ſolis propemodum Senatoribus reliquum togæ vſum, tum fuiſſe, de quibus vide pluribus agẽtem Iuſtum Lipſium libro primo Electorum, capite 13. & Aldum Manutium, Pauli F. loco quem ſuprà indicaui. Atque his in vniuerſum de toga cognitis, nunc de generibus eius agamus. Fuerunt autem hæc: Prætexta, Candida, Pura, Pulla, Sordida, Picta, Purpurea, Palmata.

TOGA PRÆTEXTA dicitur à prætexendo, quia ei purpura, vt ait Macrobius, prætexta erat: hoc eſt, quia purpuram in ora habebat, vnde etiam Græci ſcriptores περιπόρφυρον vocant, id eſt, circumquaque purpuram habentem. Hac vtebantur pueri vſque ad annum XVII, qui annus tyrocinij dicebatur. Cuius moris cauſas plures Macrobius libro Saturnaliorum primo, capite 6. indicat. Scribit enim, primis Reipublicæ Romanæ temporibus puerilem F
ætatem prætextam non vſurpaſſe: ſed poſtea Tarquinium Demarati exulis Corinthij filium, Priſcum, cum de Sabinis triumphum ageret, filium ſuum, annos quatuordecim natum, quód hoſtem in eo bello manu percuſsiſſet, & pro concione laudaſſe, & bulla aurea, prætextaque donaſſe, eumque adhuc puerum vltra annos fortem præmijs virilitatis & honoris inſigniuiſſe. Inde deductum morem, vt prætexta, & bulla in vſum puerorum nobilium vſurparentur, ad omen & vota conciliandæ virtutis, ei ſimilis, cui primis in annis munera iſta ceſſiſſent. Alias deinde aliorum ſententias ſubijcit, videlicet Tarquinium Priſcum cum ingenuorum puerorum cultum inter præcipua duceret, inſtituiſſe, vt patricij bulla aurea cum toga, cui purpura prætexitur, vterentur, illi ſcilicet, quorum patres Curulem geſsiſſent magiſtratum: cæteris autem, vt prætexta tantum vterentur, indulſiſſe, ſed vſque ad eos, quorum pa- G
rentes equo ſtipendia iuſta meruiſſent: Aut, quòd rerum antiquarum peritiſsimi tradant, Romulum, eum ad conſolandum raptas ſpopondiſſet, ſe eius infanti, quæ prima ſibi ciuem Romanum eſſet enixa, illuſtre munus daturum. Hoſtum Hoſtilium Herſyliæ filium, quód ea

A prima ex omnibus Sabinis mulieribus raptis partum edidiſſet, bulla aurea, ac prætexta inſignibus honoraſſe: Aut, Togam prætextam pueris datam, vt ex purpuræ rubore, ingenuitatis pudore regerentur. Aut, quam Verrij Flacci ſententiam eſſe ait, togæ prætextæ vſum, primùm ei puero conceſſum, qui, cum Circenſium die de cœnaculo pompam ludorum supernè deſpexiſſet, & patri retuliſſet, quo ordine ſecreta ſacrorum in arca pilenti compoſita vidiſſet: ea re oraculi, quo nunciatum erat, populum Romanum propterea peſtilentia laborare, quòd Dij deſpicerentur, ſententiam aperuiſſet. Sed hæc apud Macrobium latius.

Neque verò pueri tantum, iiſque ingenui, verùm etiam puellæ ingenuæ, libertinorum filij, magiſtratus omnes non modo Romæ, ſed in Colonijs etiam & municipiis: magiſtri vicorum & collegiorum: Sacerdotes, Senatores ludorum Romanorum diebus: & mulieres nonis Caprotinis toga vtebantur. De quibus omnibus teſtimonia ex ſcriptoribus antiquis plu-
B rima collegit Aldus Manutius, Pauli F. libro ſecundo de Quæſ. ins per epiſtolam, epiſtola prima, ex quibus nos vno atque altero contenti erimus. De pueris antè teſtimonia audiuimus. De puellis ingenuis prætextatis Cicero in Verrem: Eripies pupillæ togam prætextam. Et Propertius libro 4.

Mox vbi iam facibus ceßit Prætexta maritis
Vinxit, & acceptas altera vitta comas.

Ex quo etiam intelligitur, ſicut pueri, donec virilem ſumerent, prætexta vtebantur: ita puellas, donec nuberent, eadem vſas fuiſſe. quod etiam docet Feſtus his verbis: Nubentibus depoſitis prætextis, à multitudine puerorum obſcena clamabantur.

Cur libertinorum filiis conceſſa prætextà ſit, exponit Macrobius libro 1. Saturnal. capite 6.
C videlicet, quòd, cum bello ſecundo Punico ad lectiſternium ex ſtipe collata faciendum, libertinæ quoque pecuniam ſubminiſtraſſent, & aucta obſecratio eſſet, pueris ingenuis, itemque libertinis carmen pronunciantibus: conceſſum fuerit, vt libertinorum quoque filij, qui ex iuxta duntaxat matrefamiliàs, nati fuiſſent, togam prætextã & lorũ in collo pro bullæ decore geſtarẽt.

De prætexta magiſtratuum & Sacerdotum multa exſtant teſtimonia apud Ciceronem, Plutarchum, Polybium, Macrobium & alios. Valerius Tribunus plebis apud Liuium libro 34. Purpura viri vtemur, prætextati in magiſtratibus, in Sacerdotiis: liberi noſtri prætextis purpura togis vtentur: magiſtratibus in Coloniis, municipiisque, hìc Romæ infimo genere magiſtris vicorum togæ prætextæ habendæ ius permittemus: nec id vt viui ſolùm habeant tantum inſigne, ſed etiam vt cum eo crementur: feminis duntaxat vſu purpuræ interdicemus, &c.
D Quare etiam apud Valerium Maximum lib. 9. cap. 12. legimus, quòd Prætores aliquem capitis damnaturi, prætextam prius depoſuerint, eam fortaſſe ob cauſam, quia triſtem ſententiam in veſte lætitiam indicante, ferri non deceret. De Magiſtris collegiorum Aſconius Pædianus in Orationem in Piſonem: De Senatoribus ludorum diebus prætextam gerentibus, Cicero 2. Philippica: De mulieribus prætextatis Nonis Caprotinis Varro lib. 5. de lingua Latina teſtes ſunt.

A prætexta, Prætextati dicti ſunt, & qui in ætate eſſent prætextata, id eſt, puerili, & qui in magiſtratu. Quomodo Papirij à Prætexta cognomen conſecuti ſint, eleganter docet Agellius, & ex eodem Macrobius.

CANDIDA TOGA dicebatur, qua induebantur ij, qui honores petere volebant: eaque ſignum erat petitionis. Macrobius libro 1. Saturnalior. cap. 16. Mos fuit petitoribus, vt ſumpta
E candida toga nundinis in Comitium venirent, & in colle conſiderent, vnde coràm poſſent ab vniuerſis videri. Hinc candidati vocati. Erat autem Candida, vt inquit Iſidorus, cui intendẽdæ albedinis cauſa cretam addiderant. Eſt enim plus candidum, quàm album. Albus color natiuus lanæ eſt, candidus propriè ſplendens ille, & qui eſt ab arte. Ideò Polybius aliquot locis λαμπρὰν dicere maluit Petitorum togam, quàm λευκὴν: & Latinè commodè eam dicimus ſplendentem. Hinc Liuius lib. 4. Placet tollendæ ambitionis cauſa, Tribunos legem promulgare, ne cui album in veſtimentũ addere petitionis cauſa liceret. Vide Iuſtũ Lipſium lib. 1. Electorum cap. 13. & alibi.

TOGA PVRA fuit communis toga hominum priuatorum. Eadem virilis eſt appellata & libera, & recta: nonnunquam ſimpliciter toga dicta, nullo epitheto addito. Ac pura quidem dicta, quòd albi coloris, nulla admiſta purpura, eſſet. Albam fuiſſe, oſtendit Pollux, τήβεννον λευκὴν, &
F ὁλόλευκον, appellans: item Martialis, Papinius, & Agellius, quorum & item aliorum teſtimonia, vide apud Aldum Manutium & Iuſtum Lipſium, qui accuratè de colore togæ ſcripſerunt. Quòd nullam purpuram admiſtam haberet, ἀπόρφυρος. id eſt, expers purpuræ, à Plutarcho in Bruto dicitur. Virilis appellata, quia pueris virilem ætatem ingredientibus dabatur, in exitu ſcilicet annĩ XVI. ſicuti data eſt M. Ciceroni filio: qui tamen mos Imperatorum ætate manſiſſe non videtur. Nam Caligula togam puram anno XIX. M. Aurelius XV. accepit, auctoribus Suetonio & Capitolino. Qui eam ſumebant, tirones appellabantur. Plinius lib. 8. cap. 48. Tanaquil prima texuit rectam tunicam, qua ſimul cum toga pura tirones induuntur, nouæque nuptæ. Liberam vocãt, quia pueris toga pura initium quoddam libertatis erat, cum antea cuſtodirentur à Pædagogis.
G Rectæ nomen ex Feſto cognoſcimus, cuius hæc ſunt verba: Rectæ appellantur veſtimẽta virilia, quæ patres liberis ſuis conficienda curant ominis cauſa, ita appellata, quòd à ſtantibus, & in altitudinem texũtur. Et alio loco: Regillis, tunicis albis, & reticulis luteis, vtriſq; rectis, textis ſurſum verſum à ſtantibus, pridie nuptiarum diem virgines indutæ cubitũ ibant, ominis cauſa: vt etiam

in togis virilibus dandis obſeruari ſolet. Locus, in quo ſumebatur, Capitolini Iouis, vt opinor, A
templum fuit: aut certè, poſt eam domi ſumptam, ſtatim in Capitolinum ad Iouis ædem ibatur, quod Valerius Maximus lib. 5. cap. 4. declarat his verbis: Hanc pietatem æmulatus M. Cotta, eo ipſo die, quo togam ſumpſit virilem, protinus vt è Capitolio deſcendit, Cn. Carbonem, à quo pater eius damnatus fuerat, poſtulauit. Plura vide apud Aldum Manutium, à quo hæc ſumpſi.

TOGA PVLLA atri coloris fuit, quam induebant luctus cauſa. Et ab illo veſtis colore atrati dicebantur. De hac toga Cicero loquitur in Vatinium. Qua mente feciſti, vt in epulo Q. Arrij cum toga pulla procumberes. Item: Quis in funere familiari cœnauit atratus, cũ ipſe epuli dominus Q. Arrius albatus eſſet, &c. Atque hoc ſtante Republica ita obſeruatum, vt pulla veſte non niſi in luctu vterentur. Sub Imperatoribus autem, cum iam exoleuiſſet vſus togæ, exoleuit etiam ſimul vſus coloris albi, & tum pullæ fuerunt plebeiæ veſtes omnes. Hinc Pulla paupertas Calpurnio dicta: B

O vtinam nobis non ruſtica vſus ineſſet,
Vidiſſem propius mea numina, ſed mihi ſordes,
Pullaq́ paupertas, & adunco fibula morſu
Obſtiterant. —— Hinc Pullati Suetonio in Auguſto. cap. 44. Sanxit ne quis pullatorum media cauea ſederet. Hinc diſcrimen natum inter ciues, ignotum ſæculo priori, vt alij Candidati dicerentur, Pullati alij. Candidati non ij, qui peterent (vt olim) ſed honeſtioris ordinis ciues: Pullati, infima plebs, ſiue vulgus, à colore lacernæ et veſtium, quibus vtebatur. Et in hac ſignificatione iſta vocabula à Plinio in epiſtolis, Quinctiliano & alijs vſurpantur. Pullati iſti à Seneca lib. 2. de beata vita etiam colorati appellantur, quemadmodum locum illum reſtituit, & explicauit Iuſtus Lipſius: ſicut Candidati Pexati, ab eo dicuntur, quod pexis, hoc eſt candidis & recentibus togis vterentur. Ita enim iſtud vocabulum accipiendum intelligitur ex Perſio, qui C
ſcribit: *Pexusq́, togaq́ recenti.* Pexis autem togis opponuntur tritæ, quæ à Feſto decotes, ſiue, vt Lipſio placet, decutes appellantur, quòd ſint ſine ſucco, & quaſi ſine cute.

SORDIDA TOGA à pulla differebat & colore & vſu. Non enim fuit atri coloris, vt Sigonius, & alij perperam tradiderunt, ſed albi. veruntamen erat ſordidior & obſoleta, ac longo vſu detrita. Deinde nullus eius vſus fuit in luctu: ſed erat ferè vulgi veſtis, quod ob id etiam ſordidũ interdum dicitur, quia ſordida veſte vteretur. Qui vero erant ditiores & elegantiores, ij ſemper niuea toga veſtiebantur: quæ ſi interdum ſordes aliquas traxiſſet, erant Romæ fullones, qui eas maculas ac ſordes cretâ eluebant, & addito ſulfure ac creta iterum eam candefaciebant. Teſtis huius rei Plinius lib. 35. cap. 15. & 17. Hinc tam creber vſus fullonum apud veteres. Vulgus verò, vt iam dixi, toga ſordida vtebatur. Per dies autem, vel priuatim, vel publicè latos togas recentes D
ſumebant, & vſu nondum ſordidas, aut obſoletas, quæ à Prudentio contra Symmachum,

Candidior toga, & niueus pietatis amictus. Ab Ouidio veſtis intacta, à Perſio recens toga nominatur: vnde eſt, quòd per ludos apud Martialem & alios, Candidati leguntur. inde, quod apud Plautum Aulularia ſcribitur. *Qui veſtitu & creta ſe occultant, & ſedent quaſi ſint frugi.* In homines ſcilicet tenuiores, quibus cum copia mutandæ togæ non eſſet: tamen vt nitidi, & melioris fortunæ apparerent, ſub dies ludorum togulam ſuam incretabant. Viri autem illuſtres ac nobiles, cũ ſemper niuea toga vterentur, ſi rei eſſent facti, per dies iudicij ſumebant togam ſordidam, poſita niuea, vt miſerabiliores eſſent in veſte plebeia. Itaque rei in ſordibus eſſe dicuntur, aut ſordidati. Neq; verò ij ſolum, qui rei facti erant, verùm etiam cognati eorum, & affines ſordidam togam ſumebant. quod cum facerent, veſtem mutare dicebantur. Liuius lib. 6. Tribuni plebis diem Mal- E
lio dicunt. Cõuerſa plebs eſt, vtique poſtquam ſordidatum reum viderunt, nec cum eo non modò Patrum quemquam, ſed ne cognatos quidem, aut affines, quod ad eam diem nunquam vſu veniſſet, vt in tanto diſcrimine non & proximi veſtem mutarent. Hæc Liuius. Verùm de hoc more libro 9. qui de iudiciis eſt, plura dicemus.

DE TRABEA, quæ etiam inter Togarum genera videtur referenda, dicemus paulò pòſt, capite ſingulari.

TOGA PICTA, veſtis Etruſca fuit, purpurei coloris, auro diſtincta, à triumphantibus geri ſolita, quã, vt ait Florus, ſubactis duodecim Thuſciæ populis, Tarquinius Priſcus Romã tranſtulit. id quod etiam Dionyſius confirmat. Macrobius, & Plinius, id non Priſco, ſed Tullo Hoſtilio tribuũt. Hęc purpurea fuit, vt Dionyſius oſtẽdit. Picta vocabatur, quòd in ea variæ figuræ ita fin- F
gerentur, vt ea ſpecies ad picturæ ſimilitudinem accederet. Duos hiſtoriæ memorant, quorũ virtuti tributum ſit, vt picta toga, quanquam priuati, vterentur, Paulum Æmiliũ, qui de vltimo Macedoniæ Rege Perſeo triumphauit, de quo Aurelius Victur, libro de viris illuſtribus: & Pompeium, de quo Velleius lib. 2. & Dio libro 37. ſcribunt.

TOGAM PALMATAM, inquit Manutius, à palmis pictis ſic appellarunt: cuius tamen non multa apud ſcriptores veteres mentio extat: plures meminerunt tunicæ palmatæ.

TOGA PVRPVREA differebat à picta & à prætexta. A picta, quia pura erat: à prætexta, quia hæc erat alba, cũ limbo purpureo circũ ducto: purpurea verò limbũ non habebat. Et Liuius lib. 31. ſeparatim eas nominat. Dona, inquit, ampla data, quę ferrẽt Regi vaſa aurea, argẽteaque, togaq́ue purpurea, & palmata tunica, cum eburneo ſcipione, & toga prætexta. Togarum etiã alia gene- G
ra, vndulatã, ſericulatam, Phrygianã, Scutulatam, nominãt Plinius, Martialis, Iuuenalis, deductis nominib. à vario genere picturę. Sed de Toga, & multiplici eius differentia hactenus, quę maximam partem ex Caroli Sigonij lib. 3. de iudiciis: Addi Manutij lib. 2. de Quæſitis per epiſtolam,

& Iu-

ICON SENATORIS ROMANI TOGATI.

A & Iuſti Lipſij Electis exſcripſimus, vnde tu beneuole lector prolixiorem & pleniorem harum rerum explicationem petes. Leges etiam Vvolfgangi Lazij libri 8. Commentariorum Reipublicæ Romanæ, caput 3. in quo de toga diſſerit: & Lazari Bâyfij I. C. Clariſsimi de re veſtiaria librum, capite 9. & 10. vbi etiam habet Senatoris Romani togati, icona ex antiquis marmoribus deſumptam, quam & nos his commentariis inſerere voluimus.

De Tunica CAP. XXXIII.

TOGAE verò ſuppoſitæ tunicæ plures fuerunt, ſed quæ togam proximè attigit, ea proprio nomine Tunica dicta eſt. Hæc anguſtior & breuior, quàm toga, fuit, ac primùm ſine manicis, deinde manicata, ac cinctura conſtricta eſt. De modo Tunicæ Quinctilianus libro 11. Cui lati claui ius non erit, ita cingatur, vt tunicæ prioribus oris infra genua
B paulùlum, poſterioribus ad medios poplites vſque perueniant. Nam infrà mulierum eſt, ſuprà Centurionum. Hinc talares tunicæ, id eſt, vſque ad talos demiſſæ, ſemper probro obiectæ ſunt. De manicis Agellius libro 7. cap. 12. Tunicis vti virum prolixis vltra brachia, & vſq. in primores manus, ac propè in digitos, Romæ, atque in omni Latio indecorum fuit. Eas tunicas Græco vocabulo noſtri χειριδώτους appellauerunt, feminiſq; ſolis veſtem longè lateq; diffuſam decere exiſtimauerunt ad vlnas cruraque aduerſus oculos protegenda. Viri autem Romani primò quidē ſine tunicis toga ſola amicti fuerunt: poſtea ſubſtrictas & breues tunicas citra humerum deſinentes habebant. quod genus Græci dicunt ἐξωμίδας. Hac antiquitate inductus P. Africanus Pauli filius, P. Sulpicio Gallo homini delicato inter pleraque alia, quæ obiectabat, id quoque probro dedit.

quòd tunicis vteretur manus totas operientibus. Qui cum chirodota tunica inferior accubuerit. A
Item Cicero in Catilinam: Quos pexo capillo nitidos, aut imberbes aut barbatos videtis manicatis,& talaribus tunicis, velis amictos, non togis, &c. Color tunicæ liberorum hominum albus
fuit, quod conſtat ex Vopiſco in Aureliano, cuius hęc ſunt verba: Sciendum tamen congiaria illum ter dediſſe, donaſſe etiam populo Romano tunicas albas manicatas, ex diuerſis Prouinciis,
Iuuenalis quoque tunicas albas appellat hoc verſu:

Sufficiunt tunicæ ſummis Ædilibus albæ. Et Cicero Verri obijcit, quod in officina ſedere
ſolitus ſit cum pallio, & tunica pulla. Vide Iuſtum Lipſium libro I. Electorum cap. 13. Aldus Manutius purpuream tunicarū colore defendit lib. 2. de Quæſitis per epiſtolas, epiſtola 2. Scribit porrò
Plutarchus, Catonem maiuré per hyemem tunica exomide ſumpta per æſtaté nudū opus in agro
perfeciſſe, &c. Iuuenes tunicatos in cāpo ſe exercuiſſe ſcriptum eſt apud Ciceronem in Cluentia- B
na. Plebeculam vero Romanam tunicatam inceſſiſſe, ſignificauit Horatius, cum popellū etiam tunicatū vocauit. Cum ergo ciues omnes Romani tunica vterētur, factum eſt, vt tunica ordines diſtinxerint. Nam Senatores, & equites tunicam clauatam induerunt, plebs rectam, & ſine clauis.
Clauata tunica fuit, quæ clauos purpureus intextos, vel potius inſutos, quod Aldus Manutius
probat, habuit, aut latos, aut anguſtos. Fuerunt autem claui, quaſi flores panno intexti, vnde Martialis dixit: —*lato mapalia clauo.* Feſtus: Clauata veſtiméta ſcribit fuiſſe clauis intertexta. Varro
in octauo de lingua Latina addit: Si quis tunica in vſu ita cōſuit, vt altera plagula ſit anguſtis clanis, altera latis, vtraq; pars in ſuo genere caret analogia. Plin. lib. 9. Toga prætexta & latiore clauo
e Regibus primū vſum Etruſcis deuictis Tullū Hoſtiliū ſatis cunſtat. Silius: *Sacrificum lato veſtem
diſtinguere clauo.* Varro Mudio, teſte Nonio: *Iſtorum vitreæ togæ oſtentant tunicæ clauos.* Cæterū tu- C
nica latos clauos purpureos intextos habēs, quæ & latus clauus, & tunica laticlaui dicta eſt, propria fuit Senaturū, atq. ampliſsimi ordinis inſigne. Indicat hoc Suetonius loques de Auguſto: Sume iti virilem togā tunica laticlaui reſuta ex vtraq; parte ad pedes decidit. Fuerūt, qui interpretarentur, non aliud ſignificare, quàm quod is ordo, cuius inſigne id eſſet, quandoq. ei ſubijceretur.
Idē Liberis Senatoru, quo celerius Reipublicæ aſſueſcerēt, protinus à virili toga latū clauū induere, & curiæ intereſſe permiſit. Et de Tiberio: Senatori latū clauū ademit. Et de Caio: Latū clauū
quum nūq. initio affirmaſſet, nō lecturū Senatorē, niſi ciuis Romani abnepotē, etiā libertini filio tradidit, &c. Vt aute latus clauus fuit Senatorū, ſic anguſtus clauus equitū Romanorū. Oſtēdit Velleius Paterculus de Mæcenate ſcribens, qui equeſtri dignitate cōtentus erat. Mæcenas nō minus
Agrippa Cęſari carus ſed minus honorat⁹. quippe vixit anguſto clauo penè contētus. Lāpridius D
item in Alexādro: Tū latis eſſe conſtituit, vt equites Romani a Senatorib. claui qualitate diſcernerentur. Hæc de Tunica. Carolus Sigonius lib. 3. de iudiciis. Et ab hac clauorū differētia, diſcrimen
etiam inter Tribunos militū fuit, vt alij dicerētur anguſti clauij q ſcilicet vtebātur anguſto clauo:
alij lati clauij, qui latum clauum vſurpabant, quorū hi maioris, illi minoris dignitatis erant. Qua
de re Suetonius in Auguſto, Nerone, Othone, Domitiano, & in eundem Læuinus Torrentius.
Adrianus Turnebus Aduerſariorū lib. 3. cap. 2. & lib. 12. cap. 6. Item lib. 27. cap. 11. Aldus Manutius
lib. 2. de Quęſitis per epiſtolā, epiſtola 2. ſcribit, latos clauos omniū fuiſſe, qui vel patre Senatore,
vel equite nati eſſent: nō quidem à primis annis per omnem ętatē, ſed ab anno XVII. quo etiā virilis toga ſumebatur, ad annū ætatis Senatoriæ: quo anno curiam ingredientibus remāſerit eiuſdem tunicæ ius, addito præterea omni reliquo iure, quo Senatorius ordo pręcipuè fruebatur: ſin E
autem Senatoriā dignitatē non aſſequerentur: vel quia nollent, ocioſam ac tranquillam vitā honoribus anteponētes: vel quia non poſſent, gratia deſtituti: lato clauo depoſito anguſtū ſumpſerit: ad quam ſententiā probādam Ouidij & Suetonij teſtimonia adducit, quæ apud ipſum leges.

Palmatam tunicam idem Manutius arbitratur fuiſſe, quam triumphantes toga picta ſuperimpoſita, tanquam inſigne victoriæ geſtārint.

Sicut autem tunica exterior illa veſtis dicebatur, quæ togæ ſupponebatur. ita Subucula interior tunica, quæ proximè cutem attingebat. Tantum de tunica, de qua præter eos, quos citaui,
ſcriptores, etiam Lazarus Bayſius libro de re veſtiaria cap. 12. & Vvolfgangus Lazius lib. 8. Commentariorum Reipublicæ Romanæ, cap. 4.

De Trabea CAP. XXXIIII. F

ADHVC de Trabea nobis agendum eſt, antequā ad muliebria veſtiméta accedamus, vbi
tamen nos paucis expediemus. Suetonius in lib. de veſtimētis, auctore Seruio in librū 7.
Virgilij tria Trabearū genera fuiſſe oſtendit: vnum è ſola purpura, Dijs cōſecratū, alterū
è purpurā nō ſine albo, quo Reges vſi fuerint, tertium Augurale è purpura & cocco. De
primo genere nō eſt opus, vt multa verba faciā. Secūdi generis trabeæ fuerūt præ reliquis in maximo apud Romanos vſu. Non enim Reges tantū, verū etiā pulſis Regib. Cōſules: itē equites, cū
trabeati idibus Quinctilibus traſueherentur, eas vſurparūt. Et Coſulū quidē Trabea, videtur Aldo
Manutio, poſt Reges, fuiſſe militaris habitus, quo Conſules in bello vſi fuerunt: quod ſibi in mētem veniſſe ait, illum Liuium cū lib. 32. cūſideranti: Conſul, cū Corcyræ hibernaſſet, vere primo in G
continente trabeatus ad hoſtem ducere pergit, &c. Eamque ob cauſſam etiam equeſtres turmas
bellicam ſpeciem repræſentantes, Idibus Quinctilibus trabea veſtitos tranſuectos eſſe dicit. Meminit [illegible] trab... Conſularis Auſonius in gratiarum actione, pro Conſulatu, his verbis: In
procinctu.

A procinctu,& tum maximè dimicaturus, Palmatæ veſtis meæ ornamenta diſponi feliciter, & bono omine: namque iſte habitus,vt in pace Conſulis eſt,ſic in victoria triumphantis. Parum eſt,ſi, qualis ad me trabea mittatur,interrogas: te coram promi iubes. Hæc Auſonius. Quibus ex verbis primum illud conſtat, triumphalem Romanis trabeam fuiſſe, quod alibi non facilè inuenias. Triumphabant enim in toga picta: deinde Conſularem: quod Reipublicæ temporibus inuſitatum fuit. Prætexta enim tunc & Conſules,& reliqui Magiſtratus vtebantur: poſtremò, trabam & palmatam veſtem,& togam pictam eandem facit, qua de re vide Ald.Manutium lib.2.de Quæſitis per epiſtolam,epiſt.3. & Eliam Vinetum, Commentarijs in Auſonium. Quin etiam trabeam auro pictam facit Auſonios,quod nec Suetonius,vbi de tribus trabearũ generibus agit, nec quiſquam alius veterum ſcriptorum veteris & liberæ Reipubl.meminit. Vnde apparet Gratiano im-
B perante,& trabeatos Conſules fuiſſe, qui prætextati antea fuerant, & trabeam fuiſſe pictam,contra veterem conſuetudinem. De tertio trabearum genere Dionyſius loquitur lib.3. vbi de Saliorum veſtitu, vel trabeis ſcribens, eas περιπορφύρους vocat: id eſt, purpura prætextas,puniceo colore alternis intertexto. De Trabea præter Aldum Manutium, Eliam Vinetum, Lazarum Bayſium & alios, Vvolfgangus Lazius lib.8. Commentariorum Reipublicæ Romanæ,cap.5.

De fœminarum veſtibus CAP. XXXV.

ICON MVLIERIS ROMANÆ STOLATÆ.

EXPLICATIS iis veſtimentis, quibus viri & pueri propriè vſi apud Romanos fuerunt, ſequitur vt de muliebribus etiam pauca ſubiiciamus: Muliebria cum Vlpiano appello, quæ matrisfamiliâs cauſa parata ſunt, quibus vir non facilè vti poteſt ſine vituperatione, veluti Stolæ,Pallia,Tunicæ,Capitia,Zonæ,Mitræ,quæ magis capitis tegendi, quàm ornandi cauſa comparata ſunt, Plagulæ, Penulæ.

STOLAM, inquit Nonius Marcellus tractatu de genere veſtimentorum, veteres non hone- A
ſtam veſtem ſolùm, ſed etiam omnem, quę corpus tegeret, appellarunt: quibus verbis docet, Sto-
lam non mulierum veſtem propriam, ſed iis, cum viris communem eſſe: cui rei probandæ teſti-
monia Ennij & Varronis adducit. Vlpianus tamen Stolam pro muliebri tantùm veſte vſurpat,
quæ demiſſa erat ad imos vſque pedes, & cuius extremam partem inſtita aſſuta, quæ erat faſciola
quædam, ſiue limbus, ambibat. Dicta autẽ videtur Stola ἀπὸ τοῦ στέλλομαι, quod induo ſignificat. Hac
matronæ Romanæ vtebâtur, non aliter atq; viri tunica. Sic enim eas virorum & mulierum veſtes
confert Terentius Varro lib. 7. de Ling. Lat. cùm ſcribit: In veſtitu cùm diſsimilima ſit virilis to-
ga tunicæ, mulieris ſtola pallio, tamen inæqualitatem hanc ſequimur nihilominus, &c. Quibus
verbis togam & tunicam viro tribuit, pallium & ſtolam mulieri. Stolatæ mulieris icona talem ex
vetuſtis monumentis ſuo libro de re veſtiaria inſeruit Laz. Bayfius, quam & nos hnc adiiciemus. B

PALLIVM virorum & puerorum erat, erat & mulierum: hoc tamen ab illo altero, quòd viri
& pueri vſurpabant, erat diuerſum. Dicebatur Pallium, quia palàm geſtabatur, & tunicæ, ſiue ſto
læ circundabatur, aut tunicæ operimentum erat, id quod ex Varronis verbis, quæ modò recita-
uimus, liquet. Hæc etiam Palla dicta fuit, vt Varro lib. 4. de Ling. Lat. docet, quòd foris ac palàm
eſſet. Nonius: Palla eſt honeſtæ mulieris veſtimentum, hoc eſt, tunicæ pallium. Vide de his ve-
ſtimentorum generibus differentem Aldum Manutium Pauli filium libro 2. de Quæſitis per epi-
ſtolam, epiſtola 2. ſub finem.

TVNICAE non tantùm virorum, ſed & feminarũ erant, quod ex Varrone cognoſcimus, qui
eas feminis tribuit. Idem lib. 9. de Ling. Lat. Muliebrem tunicam eam dicimus, quæ de eo genere
eſt, quo indutu mulieres vt vterentur, eſt inſtitutum. Ita autem dicebatur exterior feminarum C
tunica: induſium interior, quæq; carni hærebat. Sic enim Varro lib. 4. de Ling. Lat. cùm de capi-
tio locutus eſſet, ſubiungit: Alterius generis item duo: vnum, quod foris, ac palàm, à quo palla:
alterum, quod intus, à quo induſium. Nonius: Induſium eſt veſtimentum, quod corpori intra
plurimas veſtes adhæret, tanquam intuſium. Apud eundem Varro lib. 1. de Vita pop. Rom. Poſt-
quàm binas tunicas habere cœperunt, inſtituerunt vocare ſubuculam & induſium. Ex quo ap-
paret ſubuculam interiorem virorum tunicam, induſium mulierum fuiſſe. Poſterioribus tamen
temporibus ſubucula quoq; feminarum fuit, quæ etiam Supparus dicta. Ita enim Feſtus: Suppa-
rus veſtimentum puellarum lineum femorale vſq; ad talos pendens, dictum quòd ſubtus appa-
reat. Et ita quatuor muliebres veſtes fuerunt, induſium, intra tunicas omnes, ſupparum, ſtola &
palla. Vide Aldum Manutium loco paulò antè citato. D

CAPITIA capitum tegmina, inquit Nonius, vbi adducit locum Varronis lib. 4. de Vita pop.
Rom. Neq; id ab orbita matrumfamiliàs inſtituti, quòd eæ pectore, ac lacertis erant apertis, nec
capitia habebant. Ex quo tamen loco capitia non capitis, ſed pectoris tegumentum fuiſſe intelli-
gitur, quod etiam idem Varro lib. 4. de Ling. Lat. ſignificat, cùm ſic ſcribit: Capitium ab eo, quod
capit pectus, id eſt, vt antiqui dicebant, indutu comprehendit. Atque ſic capitium intelligen-
dum, Adriano Turnebo, & doctiſsimo Scaligero placet. Erant & ad vinciendum pectus ſtrophia
& faſciæ, de quibus Terentius, de puellis loquens, quas matres ſtudent eſſe:

Demiſſis humeris, vincto pectore, vt graciles fiant,
Si qua eſt habitior paulò, pugilem eſſe aiunt, deducunt cibum, &c.

Nam faſciis illis humerorum caſtigabant ſuperfluum, & quaſi luxuriantem habitum, eoſq; ἰσχνοὺς E
& æquos reddebant, cùm contrà in pugilibus ſint toroſi: ſtrophio tumorem papillarum cohibe-
bant. Nonius: Strophium eſt faſcia breuis, quæ virginalem tumorem cohibet papillarum. Tur-
pilius Philopatro: Me miſeram, quid agam! inter vias epiſtola excidit mihi, infelix inter tunicu-
lam, ac ſtrophium collocâram. Vide Ioſeph. Scaligerum Coniectaneis in Varronem de Ling. Lat.

ZONAE, quæ à Iuriſconſulto etiam inter muliebria veſtimenta numerantur, erant, quibus
ſeſe mulieres cingebant, ſic dictæ à Græco verbo ζωννύω, quod eſt cingo. Hæ alio nomine appellan-
tur cingula, de quibus Varro lib. 4. de Ling. Lat. Cinctus, & cingulum à cingendo, alterũ viris, al-
terũ mulieribus attributũ. Feſtus: Cingulo noua nupta pręcingebatur, quod vir in lecto ſoluebat.

MITRAE, capitis ornamẽta erant, mulieribus propria, quemadmodum Seruius in 9. librum
Æneidos in illum verſum Virgilij: *Et tunicæ manicas, & habent redimicula mitræ.* ſcribit: Pilea, in- F
quit, ſunt virorum, mitræ feminarum, quas Calanticas appellant.

CALANTICA, inquit Nonius, eſt tegmen muliebre, quod capiti innectitur. Marcus Tullius
in Clodium: Tu ne, cùm vincirẽtur pedes faſceis, cùm calanticam capiti accommodares? Cælius
Rhodiginus lib. 6. Antiq. lect. cap. 10. ex Euripide & Herodoto docet, mitram eſſe genus faſciæ, ſi-
ue tæniæ, quo caput obligetur, & ſubiicit eſſe quoſdam, qui ſic finiant, ex faſcibus horariiſq; con-
cinnatas corollas dici mitras: eamque appellationem inclinari à μίτος, quod filum eſt: atq. etiam
eo nomine dici zonam, de qua paulò antè.

PLAGVLAE diminutiuum à plaga, de qua ita Nonius: Plagæ grande linteum tegmen, quod
nunc torale, vel lectuariam ſindonem dicimus, quarum diminutiuum eſt plagulæ.

De PENVLA paulò antè diximus, quæ virorum & mulierum communis fuit: hìc tamen G
I.C. inter muliebria ſimpliciter ponit. Ælius Lampridius in vita Alexandri Seueri: Penulis (in-
quit) vt frigoris cauſa ſenes intra vrbem vterentur, permiſit: cùm id veſtimenti genus ſemper iti-
nerarium, aut pluuiæ fuiſſet. Matronas tamen intra vrbem penulis vti vetuit, in itinere permiſit.

A Hactenus de iis muliebrium veſtium nominibus diximus, quorum Vlpianus meminit: quibus
etiam ea adiiciemus, quæ apud Nonium Marcellum & alios extant, quamquã nonnullorum iam
antè mentionem fecerimus.
RETICVLVM tegmẽ capitis muliebre. Varro Seſquiulyſſe: Suſpendit Laribus marinas mol
leis pilas reticula, ac ſtrophia. Cic. in 7. Verrina: Ipſe autem coronam habebat vnam in capite, al-
teram in collo: reticulumq; ad nares ſibi opponebat: tenuiſsimo lino, minutis maculis, plenum
roſæ, &c. Ex quo loco intelligis, reticulum dici faſciam laneam, vel lineã, ad formam retis factam,
quam faciei admouerent, ne agnoſcerentur: vel vt naribus ſuaues odores admouerẽtur. Sed cum
adornatum mulierum ſpectat, tum eſt id, quod capillos continet. Hinc Varro lib. 4. de Ling. Lat.
ſcribit, à reti dictum eſſe, quòd capillum contineret, & Reticulum à raritudine.
B VITTAE dicebantur capitis ornamenta muliebria, quibus mulieres capillos colligabant, vt
ſatis oſtendit illud Ouidij in 1. Metam.
Vitta coercebat poſitos ſine lege capillos. & lib. 2. *Vitta coercebat neglectos alba capillos.*
Erantq; olim propriæ honeſtarũ matronarũ, virginum, & Veſtalium, quę etiam dicebãtur tænię.
RICAE & RICVLAE, vt Feſtus ſcribit, vocantur parua ricinia, & palliola ad vſum capitis fa-
cta. Grauius autem ait eſſe muliebre cingulum capitis, quo pro vitta Flaminica vtebatur. Agel-
lius lib. 10. cap. 15. vbi de Flaminica loquitur: Et quod in rica ſurculum de arbore felici habet. Sic
enim hunc locum Ioſephus Scaliger reſtituit.
FLAMMEVS, inquit Nonius, veſtis vel tegmen, quo capita matronæ tegunt. Hoc autem ami-
cicbantur nubentes ominis boni cauſa, propterea quòd eo aſsiduè vtebãtur Flaminica, id eſt, Fla-
C minis vxor, cui non licebat facere diuortium. In C. feminæ, 30. q. 5. ſcribitur, feminas, cùm mari-
tantur, ideò flammeo velari, vt ſe nouerint ſemper maritis ſuis ſubditas eſſe. Hinc Flammearij di-
cti opifices huiuſmodi veſtium apud Plautum in Aulularia: *Flammearij, Violarij, Carinarij.*
ENCOMBOMATA & PARNACIDES, inquit idem Nonius, genera erant veſtium puellarũ.
Varro Cato de Liberis educandis: Vt puellæ habeant potius in veſtitu chlamydas, encomboma-
ta, ac parnacidas, quàm togas. Pollux ἐγκόμβωμα vocat albam tuniculam. Plura de muliebribus ve-
ſtimentis nõ addam, quæ ſi quis deſiderauerit, petet ea ex Andreæ Tiraquelli I. C. clariſsimi Præ-
ceptis ſiue Legibus connubialibus, præcepto, aut lege 3. vbi ſumma diligentia plurima ornamen-
torum muliebrium, inſtrumentorum, repoſitoriorum, aliarumque rerum ad eam rem pertinen-
tium collegit, & ordine alphabetico diſpoſuit. De ornamentis etiam muliebribus lectu non indi-
D gna habet Iacobus Ræuardus lib. 1. Variorum, cap. 4.

De Calceis CAP. XXXVI.

RESTAT in hoc de veſtibus veterum tractatu, vt de calceis etiam quædam afferamus:
quod cùm fecerimus, ad alia progrediemur. Caliciamentorum genera duo fuerunt: cal-
ceus & ſolea. Calceus totũ pedem texit, ſolea plantam tantùm. pars enim ſuperior ha
bens de uncta fuit. Sed & calceorum & ſolearum multa genera. Cæterùm calceus ad-
ſtrinxit magis pedem, q̃ ſolea: vnde illud Pauli Æmilij, de quo Plutarchus: Nõnne hic calceus pul
cher eſt. at neſcis qua ex parte pedem meum torqueat. Cicero de Rhetoricis: Si multus erat in
calceis puluis, ex itinere eum venire oportebat. Hunc proprium togæ tormentum Tertullianus
E in libro de Pallio vocat. Idem auctor eſt, calceos quoſdam mulleolos, quoſdã puros fuiſſe: Impu-
ro, inquit, cruri purum aut mulleolum induerit calceum: vbi per mulleolos lunulatos, per puros
eos, qui ex puro corio, ſiue lunulis facti erãt, quiq; perones appellãtur, intellexiſſe videtur. Lunu-
lati calcei Senatorum, & nobilitate præſtantium virorum erãt, quos Iſidorus Romulum reperiſſe
ait, aſſuta luna. Luna verò, non ſideris in eis formã, ſed notam Centenarij numeri ſignificaſſe, eos
dicit, quod initio Patricij centum fuerint. Plutarchus quæſt. Rom. q. 76. quærens, cur qui nobili-
tate generis aliis præſtare videantur, lunulas in calceis geſtãrint? multas eius moris rationes af
fert. An, inquit, ſignũ hoc eſt habitationis ſupra Lunam, quæ fertur, & quod post mortem rurſus
animæ Lunam ſub pedibus habebunt? An hoc priſci habuerũt eximium, qui erant Arcades cum
Euandro, & ante Lunam nati dicebantur? Aut, vt multa alia, hoc quoq; inſtitutum erat, vt rebus
F ſecundis elati, ac ſuperbientes, mutationis fortunæ in alteram partem admonerentur. Exemplo
videlicet Lunæ, quæ primùm recens exiſtit è caligine. fulgore dehinc ſubinde faciem ſplendido
augeſcit illuſtrans: & cum pulcherrima renidet orbe pleno, rurſus exuit lumen ſuum, & ad nihi-
lum redit. Aut obedientiæ ſic adſueſcere diſcebant, Lunę exemplo, præſtantiori parere non recu-
ſantes? & quemadmodum illa ſecundas obit partes, Phœbi ſemper radiis intenta nitoris, vt ca-
nit Parmenides: ita ipſi quoq; contenti eſſe ſecundo loco, magiſtratibusq; obtemperare, ab iiſque
potentiæ, & honorum fructu aliquo impertiri. Hactenus Plutarchus. Zonoras: Patricij, inquit,
geſtabant in vrbe calceos vrbanos forma literæ rho, vt à centum Senatoribus trahere originem
viderentur, aut quòd prima eſſet litera Romanorum. Idcircò etiam Patricij calcei dicuntur in illa
veteri inſcriptione: ÆDEM HONORI ET VIRTVTI FECIT, VESTE TRIVMPHALI,
CALCEIS PATRICIEIS. De mulleis, vel mulleolis Feſtus: Mulleos, inquit, genus calceorum
aiunt eſſe, quibus Reges Albanorum primi, deinde Patricij vſi ſunt M. Cato Originum lib. 7. Qui
magiſtratum Curulem cepiſſet, calceos mulleos allucinatos aut lunatos (quemadmodum Anto-
nio Auguſtino, & Iac. Rævardo placet) cæteri perones. Item Titinius in Setina: Iam cũ mulleis

te oſtendiſti, quos tibiatim calceos. Ita legit Ioſephus Scaliger, & tibiatim exponit, ad mediam ti- A
biam. Addit etiam talia fuiſſe omnia calceamẽtorum genera, qualia Turcarum hodie, medio cru-
re tenus. Catonis autem fragmentum, ne hoc omittam, idem Scaliger ſic legit: Qui magiſtratum
Curulem cœpiſſet, calceos mulleos, alij vncinatos, cæteri perones: & ita explicat, quòd magiſtra-
tu functi mulleos, milites vncinatos, cæteri Romani perones ſumpſerint: qua ratione tria calceo-
rum genera facit, mulleos de quibus iam diximus. Hos veteres, Feſto auctore à mullando, id eſt,
ſuendo, mulleos appellatos putarunt. Adr. Turnebus Aduerſar. lib. 10. cap. 2. à rubro, mulli colore
mulleos dictos arbitratur, quòd ſcilicet fuerint purpurei. Perones, ſiue puri calcei ex puro corio,
ſine lunulis facti erant, quibus per niues, imbres, & glaciem veteres etiam vſos eſſe Iuuenalis his
verſibus auctor eſt Satyra 14.

Nil vetitum feciſſe volet, quem non pudet alto, Per glaciem perone tegi. B

Sed de his plura Iac. Ræuardus lib. 1. Varior. cap. 8. Calceos albi coloris fuiſſe, nonnullos etiam, vi-
delicet Imperatorum, & aliorum delicatiorum hominum coccineos. Iuſtus Lipſius Electorum li-
bro. cap. 13. probat, id quod de virorum calceis intelligendum eſt. Feminas enim luteis, aut galbis
calceis vſas fuiſſe, idem Lipſius eodem capite oſtendit. in quam ſententiam adducit hunc Flauij
Vopiſci in Aureliano locum: calceos mulleos, & cereos, & galbos, & hederatios viris omnibus tu-
lit, mulieribus reliquit. De calceis luteis videndus præter Lipſium Adr. Turnebus Aduerſ. lib. 28.
cap. 21. Quin etiam eos lapillis quibuſdam, gemmiſque precioſis exornatos nonnunquam fuiſſe,
Iac. Ræoardus loco ſuprà indicato oſtendit. De ſoleis ſic Agellius lib. 13. cap. 20. Omnia id genus,
quibus plantarũ calces tantùm infimè teguntur, cætera propè nuda, & teretibus habenis iuncta
ſunt, ſoleas dixerũt, nonnunquam voce Græca crepidulas. Gallicas autẽ opinor eſſe verbum nouum, C
non diu ante ætatem M. Ciceronis vſurpari cœptum. Itaque ab eo ipſo poſitum in 2. Antoniana-
rum: Cum Gallicis, inquit, & lacerna accurriſti. Idem Cic. in Verrem: Stetit ſoleatus Prætor po-
puli Romani cum palliu purpureo, tunicaque talari, muliercula nixus in litore, &c. Sed de veſti-
mentis Romanorum hactenus. Sequuntur nuptiarum ritus, quos capite ſequẽti explicabimus.

De Nuptijs, & earum ritibus CAP. XXXVII.

QVAE hîc in medium afferemus, debemus clariſsimis viris Andreæ Tiraquello I. C.
Carolo Sigonio, & Barnabæ Briſſonio I. C. qui tanta induſtriæ laude ritus eos inquiſiue-
runt, & explicârunt, vt nihil iſtorum monumẽtis addi poſſe videatur. Quod eò comme-
moro, ne cornicum oculos configere velle videar, cũ de iis materiis, de quibus tantorum D
virorum monumenta extant, hîc diſſerere inſtituerim. Quæcunq. etenim apud illos ipſos aucto-
res obſeruatione & notatu digna legi, quæq. huic meo inſtituto conuenire putaui, huc tranſtuli,
tantùm eam ob cauſam, vt & illi, qui librorum talium copia deſtituuntur, habeant quæ de nuptiis
veterum ſcire poſſunt: reliquos verò, quibus libri iſti ſuppetunt, moneo, atq; hortor, vt his relictis
illos libros diligenter euoluant, cuius quidem lectionis eos minimè pœnitebit. Vt autem via &
ordine hæc procedat tractatio, primùm de ſponſalibus dicemus: deinde de perſonis, inter quas
more maiorum nuptiæ fieri potuerint: tũ de tempore, quo nuptiæ apud antiquos celebrari con-
ſueuerunt: poſtremùm de ipſis nuptiarum ritibus, quibus capite ſequenti pauca quædam de Di-
uortio, Repudio, & nuncij remiſsione adiiciemus. Ac de ſponſalibus primùm: Sponſalia à ſpon-
ſionibus vel ſpondendo nomen habent, ſicut etiã ſponſi, ſponſæq. appellatio inde ducta eſt, quod E
veteres ſtipulari & ſpondere vxores ſolerẽt, Vlpiano ac Florentino teſtibus. Quamuis aliter ſen-
tiat Verrius Flaccus, qui, vt eſt apud Pompeium Feſtum, ſponſorum & ſponſarũ nomen inde tra-
ctum exiſtimabat, quod σπονδὰς interpoſitis rebus diuinis facerent. Sed nobis potior ſit auctoritas
Vlpiani & Florentini, præſertim cùm ipſorum ſententiam etiam confirmẽt veteres ſponſaliorum
ritus. Fuit enim in more priſcis temporibus, vt qui vxorem ducturus, ab eo, vnde ducenda erat,
eam in matrimonium datum iri, ſtipularetur: idq; qui nuptum daturus erat, ſponderet: qui con-
tractus ſtipulationum, ſponſionumq;, dicebatur ſponſalia. Hoc Seruium Sulpitium in lib. de Do-
tibus, Neratium Priſcum in libro de Nuptiis tradidiſſe, Agellius ſcriptum libro 4. cap. 4. reliquit.
Huius moris veſtigia apud Plautum non pauca extant, quorum vno atq; altero hîc contenti eri-
mus. Sic enim in Aulularia Megadorum ab Euclione filiam ſtipulantem facit: F

M. *Quid nunc etiam mihi deſpondes filiam?* E. *Illis legibus.*
Cum illa dote, quam tibi dixi. M. *Spondes ergo?* E. *Spondeo*, &c.

In Trinummo quoque Lyſiteles à Charmide ita ſtipulatur:

Spondes ergo tuam gnatam vxorem mihi? CH. *Spondeo, & mille auri*
Philippûm dotis. Et pauló pôſt:
Iſthac lege filiam tuam ſpondes mihi vxorem dari?
CH. *Spondeo.* CA. *Et ego ſpondeo idem hoc*, &c.

Reſpexit ad hûc morem Arnobius lib. 4. aduerſus Gentes, fabuloſa gentilium Deorum coniugia
ridens. Eiuſdemq; meminit Seruius in 10. lib. Æneid. Nec verò à filiæ duntaxat patre nuptũ da-
tum iri, ſed & à patre viri ductum iri ſponſio interponebatur, ſi modò Donato credimus, qui Te- G
rentij verba ex prima Andriæ Scena ad eam rem exponit, quæ ita habent:

Hac fama impulſus Chremes *Cum dote ſumma filio vxorem vt daret.*
Vltrò ad me venit, vnicam gnatam ſuam *Placuit: deſpondi: hic nuptijs dictus eſt dies.*

Cæterùm

A Ceterùm ad conſtituenda ſponſalia nudus conſenſus ſufficiebat:nec quicquam intererat,vtrum
teſtatio interponeretur, an aliquis ſine ſcriptura ſponderet. Deniq; & abſenti abſens per epiſto-
lam,vel internuntium rectè deſpondebatur. l.ſufficit.l.in ſponſalibus.ff.de ſponſalibus. In tabu-
las tamen vt plurimùm ſponſalitiæ conuentiones referebantur: ex quo illud Iuuenalis Satyra 6.

Si tibi legitimis pactam, iunctamq́, tabellis Non es amaturus.

Et Tertullianus in libro de virginibus velandis: Hæ ſunt tabellæ priores naturalium ſponſalio-
rum,& nuptiarum, &c. Quæ tabulæ ſignatoriis eorum,qui interfuerant, anulis obſignabantur:
vnde Iuuenalis de nuptiis contrahendis agens: *Veniet*, ait, *cum ſignatoribus Auſpex.*
Apuleius Apolog.2. Habes Æmiliane cauſam totam, cur tabulæ nuptiales inter me & Pudentil-
lam non in oppido ſint,ſed in villa vrbana conſignatæ,&c. In argumentum etiam contractorum
B ſponſaliorum ſponſæ a ſponſo arrhæ dabantur quemadmodũ ex Paulo lib.2.Sentent.& ex Gra-
tiani, ac Valentiniani,aliorumq́, Imperatorũ conſtitutionibus intelligitur. Quin & anulus ſpon-
ſæ pignoris loco mittebatur quem pronubum Tertullianus in libro de Cultu feminarum vocat.
Iſidorus Hiſpalenſis lib.20.Etymol.Feminæ,ait,nõ vſæ ſunt anulis, niſi quos virgini ſponſus mi-
ſerat ne q. amplius, quàm binos aureos in digitis habere ſolebant. Idem lib.2.de Diuinis officiis,
capite 15. Quod in primis,ait,nuptiis,anulus à ſponſo ſponſæ datur,fit nimirum vel propter mu
tuæ dilectionis ſignum,vel propter id magis,vt eodem pignore eorum corda iungantur. Vnde &
quarto anulus digito inſeritur: ideò,quia in eo vena quædam,vt fertur,ſanguinis ad cor vſq. per-
ueniat. Quam eandem rationem Agell.lib.10.cap.10. & Macrob.lib.7.cap.13.ex Appione & Ateio
Capitone reddunt, cur apud Romanos communi aſſenſu receptum eſſet anulum in digito, qui
C minimo vicinus eſt,quẽ & medicinalem vocant,atq. adeò manu præcipuè ſiniſtra geſtare. Quem
morem etiam Iuuenalis verſus Satyra 6.indicant:

Conuentum tamen & pactum, & ſponſalia noſtra
Tempeſtate paras,iamq́; à tonſore magiſtro
Pecteris,& digito pignus fortaſſe dediſti.

Ferreum verò anulum, eumq. ſine gemma ſpon-
ſæ mitti ætate ſua conſueuiſſe Plin.lib.33.Natur.hiſtor.cap.1.auctor eſt. Porro a qua ætate ſpon-
ſalia olim contrahi potuerint, ex Modeſtino lib.4 Differentiarum, l in ſponſalibus. ff. de ritu nu-
ptiarum,liquet,cuius hæc verba ſunt: In ſponſalibus contrahendis ætas contrahentium definita
non eſt,vt in matrimoniis. Quapropter à primordio ætatis ſponſalia effici poſſunt, ſi modò id fie-
ri ab vtraq. perſona intelligitur. id eſt,ſi non ſint minores,quàm ſeptem annorum. Quæ verba certam
D nominatim ſponſalibus contrahendis præſcriptam ætatem non fuiſſe ſignificant. Quod autem,
quantum ad præmia legis Iuliæ & Papiæ attinet, ea demũ ſponſalia probari, admittiq; Auguſtus
conſtituit, quibus biennio pòſt iuſtæ, ac legitimæ nuptiæ accedere poſſent, vt proinde minores
natu 10.annorum virgines fruſtrà ſponſæ haberentur:id eò factum eſt, quòd ſponſaliorum obten
tu, quæ ad exitum & effectum breui perduci per ſponſarum immaturam ætatem non poterant,
legi fraudem fieri animaduertiſſet:vt Dio lib.54.Zonaras & Suetonius docẽt. Quo quidem pro-
hibitum non fuit,cum illa,quæ ſeptẽ tantùm annos habebat,ſponſalia contrahere: ſed illud con-
ſtitutum,ne ſtatim illorum ſponſaliorum nomine commodi,lucriue quid percipi poſſet.

Iam videndum inter quas perſonas more maiorum nuptiæ fieri potuerint. Ad quã quæſtio-
nem vt reſpondeam,primùm hoc ſciendum, Romanum nõ niſi Romanam ducere potuiſſe,quod
E & Iuſtinianus in Inſtit.indicat. Romanos hìc intelligimus nõ eos tantùm, qui in vrbe Roma do-
micilium habuerunt,& vixerunt:ſed eos etiam,qui iure ciuitatis donati,rogatione aliqua huc ius
impetrarunt,vt ipſis Romanas ducere,& vici ſſim filias ſuas Romanis nuptum dare liceret, quod
non eſt obſcurum. Sic enim Strabo refert, Romanos & Albanos ſumma inter ſe ſacrorũ, connu-
biorum, & ſermonis neceſsitudine fuiſſe deuinctus: & Dionyſ lib.6. multas Romanas mulieres
apud Latinos,& Latinas apud Romanos fuiſſe,& Liuius lib.38.de Campanis auctor eſt,quòd pri
mum habuerint ius connubij cum Romanis, & poſt defectionẽ, cùm iterum victi à Romanis eſ-
ſent, M.Val.Meſſala,& C.Liuio Salinatore Coſs. à Senatu petierint,vt ſibi ciues Romanas duce-
re vxores liceret, & ſi qui prius duxiſſent, vt habere eas, & ante eam diem nati, vt iuſti ſibi liberi,
hæredesq. eſſent, idq; impetrârint. Quod etiam ciuibus Romanis cum municipibus Latinis ius
F connubij fuerit, teſtis eſt Cic.in Philipp. vbi de Antonio verba faciens,meminit L.Philippum &
C.Marcellum Aricinas vxores habuiſſe: Aricinos autem municipes fuiſſe manifeſtum eſt.In ipſa
tamen vrbe diſcrimen aliquod connubiorum,inter Patricios & Plebeios fuiſſe,ne videlicet Patri-
ciis cum Plebeiis Romæ connubium eſſet,tũ lex XII.Tabul.quæ à Dionyſiu lib.11.recitatur: tum
oratio C.Canuleij Trib.pleb.teſtatur,qui apud Liuium lib.4. initio ita concionatur: Hoc ipſum,
ne connubium Patribus cum plebe eſſet,non Decemuiri tulerũt,paucis his annis,peſsimo exem-
plo publico,cum ſumma iniuria plebis? an eſſe vlla maior,aut inſignior contumelia poteſt,quàm
partem ciuitatis,velut contaminatam,indignam connubio haberi? quid eſt aliud,quàm exilium intra
eadem mœnia,quàm relegationem pati? ne affinitatibus,ne propinquitatibus immiſceamur,cauent:
ne ſocietur ſanguis cauent,&c. Peruicerunt autem Tribuni plebis, licet magnis contentionibus,
G anno V.C CCCIX. teſte Liuio libro 4. vt connubia inter Patricios & Plebeios communia eſſent.
Quod etiam nec ingenuos libertinã, nec libertinus ingenuã ducere potuerit vxorem ex lege Pa-
pia Poppæa,quę hoc primũ conceſsit,apparet: quam legem, ſicut & totam hanc quæſtionem lu-
culentiſsimè explicauit elegantiſs.I.C.Barn.Briſſonius lib.ſingulari de Iure connub.quem leges.

Sequitur quæſtio tertia de tempore celebrandis nuptiis idoneo. Sponſalibus factis, conſe- A
quens erat nuptiis diem dici: nec verò temerè, & è re nata, ac quolibet, prout incidiſſet, die nube-
bant: ſed in ea re non leuem menſium, temporum, ac dierum delectum habebant. Nouarum cer-
tè Kalendarum poſteros omnes dies à nuptiis habitos alienos, Sext. Pomp. Feſtus ſcribit. Men-
ſis item Maius, quemadmodum Plutarchus in Quæſt. Rom. q. 86. teſtatur, nuptiis infauſtus &
inauſpicatus exiſtimabatur. Ex quo illud olim vulgi ſermone tritum prouerbium: Menſe Maio
nubunt malæ. Ouidius lib. 5. Faſtor. quemadmodum etiam in Kalendario retulimus:

Nec viduæ tædis eadem, nec virginis apta
Tempora, quæ nupſit, nec diuturna fuit.
Hac quoq; de cauſa, ſi te prouerbia tangunt,
Menſe malas Maio nubere vulgus ait.

Dies etiam alios, qui nuptiis contrahendis vitabantur, Macrob. lib. 1. Satur. cap. 15. recenſet, cuius
hæc ſunt verba: Nec hoc prætermiſerim, ait, quòd nuptiis copulandis Kalendas, Nonas, & Idus B
religioſas, id eſt, deuitandas cenſuerunt. Hi enim dies præter Nonas feriati ſunt, feriis autem vim
cuiq; fieri peculiare eſt. Ideò tunc vitãtur nuptiæ, in quibus fieri vis virginibus videtur. Sed Ver-
rium Flaccum iuris Pontificij peritiſsimũ dicere ſolitum refert Varro, quia feriis tergere veteres
foſſas liceret, nouas facere ius non eſſet, ideò magis viduis q̃ virginibus idoneas eſſe ferias ad nu-
bendum. Subiiciet aliquis: Cur ergo Nonis, ſi feriatus dies non eſt, prohibetur celebritas nuptia-
rum? Huius quoq; rei in aperto cauſa eſt. Nam primus nuptiarum dies verecundiæ datur. poſtri-
die autem nuptam in domo viri, dominium incipere oportet adipiſci, & rem diuinã facere. Om-
nes autem poſtriduani dies, ſeu poſt Kalendas, ſeu poſt Nonas, Idusq; ex æquo atri ſunt. Ideò &
Nonas inhabiles nuptiis eſſe dixerũt, ne nupta aut poſtero die auſpicaretur libertatem vxoriam,
aut atro immolaret, quo nefas eſt ſacra celebrari. Idem etiam auctor cap. 16. eiuſdem libri ex Var- C
rone: Mundus, ait, cùm patet, Deorum triſtium atq; inferorum quaſi ianua patet. Propterea non
modò prælium committi, verùm etiam delectum rei militaris cauſa habere, ac militem proficiſci,
nauem ſoluere, vxorem liberûm quærendorum cauſa ducere religioſum eſt, &c. Hæc Macrobius.
Parentalibus quoq; quæ menſe Februario celebrabantur, coniugium propter infauſtos & omi
noſos eiuſmodi dies vitandum eſſe Ouidius lib. 2. Faſtorum præcipit his verſibus:

Poſtea præteriti tumulis redduntur honores,
Prodigijsq; venit, funeribusq; modus.
Dum tamen hæc fiunt viduæ ceſſate puellæ,
Expectet puros pinea tæda dies.
Nec tibi quæ cupidæ matura videbere matri,
Comat virgineas haſta recurua comas.
Conde tuas hymenæe faces, & ab ignibus atris
Aufer, habent alias mæſta ſepulcra faces.

Pomponij tamen nuptias pridie Idus Februarij celebratas Cic. lib. 2. Epiſt. ad Q. fratrem, epiſt. 11. D
indicat. Sed & Saliorũ diebus feſtis abſtinendum nuptiis, idem Ouidius ſuadet lib. 3. Faſtorum:

Nubere, ait, ſi qua volet, quamuis properabitis ambo,
Differ, habent paruæ commoda magna moræ.

Contrà, coniugio aptiſsimum eſſe id tempus, quod Idus Iunias ſequitur, oſtendit lib. 6. quo loco
filiæ diuturnam ſalutem precatus, ita concludit:

Hanc ego cùm vellem genero dare, tempora tædis
Apta requirebam, quæq; cauenda forent.
Tunc mihi poſt longas monſtratur Iunius Idus
Vtilis & nuptis, vtilis eſſe viris.
Primaq; pars huius thalamis aliena reperta eſt,
Nam mihi ſic coniunx ſancta Dialis ait.

Atque ad hunc ſuperſtitioſum dierum nuptialium delectum referenda ſunt verba Ciceronis li-
bro 2. Epiſtol. ad Q. fratrem: De noſtra Tullia tui mehercule amantiſsima, ſpero cum Craſsipede
nos confeciſſe. Dies erant duo, qui poſt Latinas habentur religioſi. Cæterùm confectum eſt, &c. E
Tantùm de tempore nuptiis celebrandis idoneo & commodo. Porrò, vt ad ritus tandem ali-
quando deueniamus, vxorum duo genera fuiſſe Cic. in Topicis docet: vnum quod propriè vxor
dicebatur, alterũ quod materfamiliâs. Verba eius hæc ſunt: Si ita Fabiæ pecunia legata eſt à viro,
ſi ea in manum viri non conuenerat, nihil debetur. Genus eſt enim vxor, eius duæ formæ: vna
matrumfamiliâs, hæ ſunt, quæ in manum conuenerunt: altera earum, quæ tantummodo vxores
habebantur, &c. Quem ad locum hæc annotat Boetius: Tribus modis, inquit, vxor habebatur,
vſu, farre, coemptione: ſed confarreatio ſolis Pontificibus conueniebat. Quæ autem in manum
per coemptionem venerant, hæ matresfamiliâs vocabantur: quę vſu vel farre, minimè. Hæc Boe-
tius. quæ tamen vera non eſſe oſtendit Cicero in Oratione pro Flacco, vbi ſic ſcribit: In manum
conuenerat. Nunc audio. ſed quæro vtrum vſu, an coemptione? Vſu non potuit: nihil enim po- F
teſt de tutela legitima, ſine omnium tutorum auctoritate, diminui. Coemptione? Omnibus er-
go auctoribus, &c. Nam vſu etiam, nedum coemptione vxores in manum conueniſſe ſignificat.
Iacobus Ræuardus lib. 4. Variorum, cap. 16. ita Ciceronis locum in Topicis interpretatur, vt di-
cat, Ciceronem per duas vxorum formas intelligere vxorem iuſtam & iniuſtam, vti Iuriſconſulti
loquuntur. Iuſtam eſſe ait, quæ in manum viri conuenerit, vſu, farre, aut coemptione, quam Ci-
cero matremfamiliâs appellat: iniuſtam, quam ſola conſuetudo vxorem fecerit, & cum qua ius
eſſe connubij leges non patiantur.

Cæterùm vt ad tres illos modos, quibus vxores iuſtæ habebãtur, reuertar, vſu fieri matrimo-
nium dicebatur, cum tutoribus, auctoribus mulier in matrimonium conueniebat, & cum viro
ita conſueſcebat, vt cum iuſto marito, adeò, vt ſi vſus ille intra annum non interrumperetur, G
pro vſu capta iam haberetur: qua de re nonnihil ſcriptum fuiſſe in duodecim Tabulis, ſatis lo
cus hic Agellij indicat. Quintum Mutium Iuriſconſultum dicere ſolitum legi nõ eſſe vſurpatam
mulierem, quæ cum Kalend. Ianuarijs apud virum cauſa matrimonij eſſe cœpiſſet, ante diem IV.

Kalend.

A Kalend. Ianuarias ſequentes vſurpatum iſſet. Non poſſe impleri trinoctium, quod abeſſe à viro
vſurpandi cauſa ex duodecim tabulis deberet, quoniam tertiæ noctis poſterioris ſex horæ al-
terius anni eſſent, qui inciperet ex Kalend. Ex his enim verbis apparet, vt aliarum rerum, ſic
etiam vxorum vſucapionem fuiſſe, & ſi vxor per annum integrum nullo interrupto vſu apud
virum fuiſſet, in manum mariti veniſſe, & ex tutorum poteſtate exiſſe: vſum verò, ſi per tres
noctes ab eo abfuiſſet interruptum fuiſſe. Hoc enim veteres vſurpari dixerunt. Atque hanc legi-
timi matrimonij rationem antiquiſsimam fuiſſe, & à raptu illo Sabinarum initium ſumpſiſſe,
Iacobus Ræuardus Iuriſconſultus clariſsimus, & quemadmodum Iuſtus Lipſius eum appellat,
Belgici Papinianus, arbitratur: qui raptus, quia feliciter Romulo ſucceſſerat, ideò inſtitutum
ab eodem Rege fuiſſe putat, vt non vero, ſed ſimulato quodam raptu omnis legitimi connubij
B ritus peragerctur. Quo quidem tempore (verba hæc ſunt Iacobi Ræuardi in Commentariis XII.
Tabularum, capite 21.) ea fuiſſe videtur matrimonij contrahendi ratio, vt vſu quiſque virginem
ex gremio matris, aut ex proxima neceſsitudine vi ſimulata raptam, non aliter ſuam faceret,
quàm Romana pubes Sabinas olim virgines ſuas vſu fecerunt. Idque omninò mihi viſus eſt vo-
luiſſe Feſtus, cùm ita ſcriberet: Rapi ſimulatur virgo ex gremio matris, aut ſi ea non eſt, ex pro-
xima neceſsitudine, cùm ad virum trahitur, quòd videlicet ea res feliciter Romulo ceſsit. Ra-
piundæ autem vi ſimulata virginis, qui nam olim ritus fuerit, eleganter Apuleius expoſuit lib.
4. de Aſino aurén his verbis: Tunc me gremio ſoo mater infelix tolerans, mundo nuptiali decen
ter ornabat, mellitiſque ſauiis crebriter ingeſtis iam ſpe futura liberorum votis anxiis propaga-
bat, cùm in nuptionis ſubitæ gladiatorum impetus ad belli faciem ſæuiens, nudis & incertis mu-
C cronibus coruſcans, non cædi, non rapinæ manus afferunt, ſed denſo, conglobatoque cuneo
cubiculum noſtrum inuadunt protinus, nec vllo de familiaribus noſtris repugnante, ac ne tan-
tillum quidem reſiſtente, me miſeram, exanimem, ſæuo pauore trepidam, de medio matris gre
mio rapuère. Et id quidem illud eſſe omninò videtor, quod hunc in modum in libro de Specta-
culis Tertullianus ſcribit: Dehinc Equiria Marti Romulus dixit: quanquam & Conſualia Ro-
mulo defendunt, quòd ea Conſo dicauerit, Deo vt volunt, Conſilij, eius ſcilicet, quo tunc Sabi-
narum virginum rapinam militibus ſuis in matrimonia excogitauit. Probum planè conſilium,
& nunc quoque apud ipſos Romanos iuſtum & licitum, ne dixerim penes Deum, &c. Hactenus
ex Feſto, Apuleio, & Tertulliano Ræuardus, qui etiam affirmat hunc ſimulatum raptum nulli alij
connubij contrahendi modo, quàm ei qui vſu fiebat conuenire.

D De Confarreatione loquitur Dionyſius in Romulo, ſacras nuptias ſcribens Farracia eſſe dicta,
quòd eodem farre coniuges veſcerentur, quo etiam victimas reſpergerent. Itaque Vlpianus titu-
lo IX. Inſtitutionum: Farre, inquit conuenitur in manum certis verbis & teſtibus decem præ-
ſentibus & ſolenni ſacrificio facto, in quo panis qooq; farreus adhibetur. Et Plin. lib. 18. cap. 2. In
ſacris nihil religioſius confarreationis vinculo erat, nouæque nuptæ farreum præferebant. Et
Tacitus libro tertio Annalium, confarreandi conſuetudinem aut omiſſam, aut inter paucos re-
tentam fuiſſe. Hinc diffarreatio apud Feſtum diſſolutio matrimonij dicitur, confarreatione con-
tracti. Quod autem Boetius ſcribit confarreationem ſolis Pontificibus conueniſſe, id ſic interpre-
tatur Ræuardus eam per ſolos Pontifices peractam fuiſſe.

Coemptio, ait Boetius, certis ſolennitatibus peragebatur: & ſeſe in coemendo inuicem inter-
E rogabant: vir ita, an ſibi mulier materfamiliâs eſſe vellet? illa reſpondebat, velle. Item mulier in-
terrogabat: An vir ſibi paterfamiliâs eſſe vellet? ille reſpondebat, velle: itaque mulier in viri con-
ueniebat manum, & vocabantur hæ nuptiæ per coemptionem, & erat mulier materfamiliâs vi-
ro loco filiæ. Hæc Boetius: quæ etiam totidem verbis refert Seruius in 4. Æneid. & 1. Georgi-
corum. Coemptionem porrò Imaginariis venditionibus peractam, vt & adoptionem, credibile
eſt: in eaque facienda nummos aliquot dicis cauſa interueniſſe. Id enim in aliis quoque legiti-
mis actibus obſeruabatur, in quibus ſpecie tenus Mancipationum ſolennia repræſentanda erant.
Ad hanc contrahendi matrimonij rationem pertinet, quod ex Varrone Nonius Marcellus refert
his verbis: Veteri Romanorum lege nubentes mulieres aſſes tres ad virum venientes ferre ſole-
bant: atque vnum quidem, quem in manu tenebant, tanquam emendi cauſa, marito dare: alium,
F quem in pede habebant, in foco Larium familiarium ponere: tertium in ſacciperione, cùm condi-
diſſent, compito vicinali donare, quemadmodum Iuſtus Lipſius lib. 5. antiquarum lectioonũ cap.
22. emendauit, aut (quod Palmerio in Spicilegiis placet) rezonare, hoc eſt, ſoluta zona promere.
Huius autẽ modi meminit etiam Cicero pro Muræna: Putarunt, inquit, Iuriſconſulti, omnes mu
lieres, quæ coemptionem facerent, Caias vocari. Et in 2. de Oratore: Mirandũ non eſt, qui, quibus
verbis coemptio fiat, neſciat, eundẽ eius mulieris, q̃ coemptionẽ fecerit, cauſam poſſe defendere.
Ex hoc ergo fiebat, vt mulier in manu, mancipioq; mariti erat, ſuaq; illi hæres fieret. Vir aũt nõ in
manu, id eſt, poteſtate vxoris erat, ſed quod coemptus erat, id ei ſui hæredis ius tribuebat: qua de
re plurib. eruditè diſputat Barnabas Briſſnnius lib. ſingulari de ritu nuptiarũ, Iacobus Ræuardus,
& alij. Ac de vxorũ quidẽ generib. ac differẽtiis ſatis. Iam reliquos nuptiarũ ritus explicabimus.

G Primùm ergo, nuptiæ non niſi captatis prius auguriis fiebant. Iiſq; faciendis Auſpices olim in-
terponebantur, vt Val. Max. lib. 2. cap. 1. vbi antiqua inſtituta perſequitur, tradit his verbis: Apud
antiquos non ſolum publicè, ſed etiam priuatim, nihil gerebatur, niſi auſpicio prius ſumpto.
Quo more nuptiis etiamnum Auſpices interponuntur: qui quamuis auſpicia petere deſierint,

ipſo tamé nomine veteris cõſuetudinis veſtigia vſurpâtur. Vnde notũ illud Tullij pro Cluentio: A
Nubit genero ſocrus, nullis auſpicibus, nullis auctoribus, funeſto ominibus omnium. Et auſpi-
ciorum nuptialium métio eſt apud eundem in primo de Diuinatione, vt interim de aliis taceam.
Ipſa virgo, ſiue noua nupta ſenis crinibus ornari ſolebat: ſiue quòd is ornatus vetuſtiſsimus eſſet,
ſeu quòd eo virgines Veſtales ornabantur, quarum caſtitatem viris ſuis nubentes ſpondebant,
quemadmodum Sex. Pompeius tradit. Celibari præterea haſta, quæ in corpore gladiatoris abie-
cti, occiſique ſtetiſſet, nubentis caput, eodem auctore, comebatur: vt, quemadmodum illa fuerat
coniuncta cum corpore gladiatoris, ſic ipſa cum viro eſſet: vel quia matronæ in Iunonis Curitis
tutela eſſent, quæ ita à ferenda haſta (quæ Saliorum lingua Curis dicitur) appellabatur: vel vt vi-
ros fortes genituram ominaretur: vel quòd nuptiali iure imperio viri ſubiiciebatur nubens, quia
haſta ſumma armorum & imperij eſt. Plutarchus etiam in Romulo docet, eſſe qui affirment, pro- B
pterea nuptæ comam cuſpide haſtilis diſcriminari, vt ſignum ſit, primas nuptias bello & pugna
contractas. Et in quæſtionibus Romanis, quæſtione 87. etiam alias quaſdam huius moris ratio-
nes affert. verba eius ſunt hæc: Cur nuptarum comam diſcriminant haſtæ cuſpide? Aut monen-
tur nuptæ, quia bellicoſis iungantur maritis, debere ipſas ornatu vti ſimplici, & à luxu ac mol
litie alieno? quemadmodum Lycurgus fores & faſtigia ædium iubens ſerra & ſecuri, nullo alio
adhibito inſtrumento, fabricari, omnem luxum, ſuperuacaneamque operam præcidit. Aut per
ambages innuitur ſolo ferro coniugium diſciſſum iri? Aut quia pleraque ad nuptias pertinentia
ad Iunonem referuntur. Iunoni autem ſacra habetur haſta, & pleræque eius ſtatuæ haſta nitun-
tur, ipſaque dicitur Dea Quiris. Haſta enim antiquis Quiris nominabatur, &c. Huius item moris
meminit Ouidius lib. 2. Faſtorum his verſibus: C

Nec tibi, quæ cupidæ matura videbere matri,
Comat virgineas haſta recurua comas.

Corona inde redimiri nouæ nuptæ conſueuerant, Tertullianus in libro de Corona militis. Ca-
tullus in carmine de nuptiis Iuliæ & Manlij:

Cinge tempora floribus Suaue olentis amarici.

Recta item tunica induebantur, qualem prima Caia Cæcilia texuit, Plinius libro 8. capite 48.
Quod quidem ex felici textricis coniugio in vſum veniſſe, non eſt dubium, cuius memoriam bo-
ni ominis cauſa in nuptialibus ritibus nouas nuptas vſurpare cõſtat. Cingulo inſuper nupta cin-
gebatur, quod vir in lecto ſoluebat. Factum id ex lana ouis, Sex. Pompeius ſcribit, vt ſicut illa in
glomis ſublata, coniuncta inter ſe eſt: ſic vir ſuus ſecum vinctus, iunctusq; eſſet. Catullus in Nu- D
ptiis Iuliæ & Manlij, & alij, Arnobius libro 3. aduerſus gentes. Coronam item ex verbenis à ſe le-
ctis compoſitam noua nupta, Sexto Pompeio teſte, ſub amiculo ferebat. Eandem & ſoccos lu-
teos geſtaſſe Catullus ſuſpicandum relinquit. Velo autem obnubi ſolebat, cùm ad virum dedu
ceretur. Tertullianus libro de Virginibus velandis: Atquin etiam velatæ ad virum ducuntur.
Vnde nuptiarum nomen ductum eſt. Nubere enim & obnubere priſcis velare & operire ſignifi-
cabat, vt Feſtus Pompeius non vno loco, Nonius Marcellus & alij complures notant. Caper in li-
bro de Orthographia. Vir ducit, mulier nubit, quia pallio obnubit caput ſuum, genasq;. Velum
autem id, quo nuptæ caput operiebatur, Flammeum vocabatur: quo boni ominis gratia eas ve-
lari ſolitas, Sex. Pompeius tradit, iccirco, quod eo aſsidue Flaminica vteretur, cui diuortium face-
re non licebat. Flammeum autem hoc erat luteum, vt Plinius lib. 21. cap. 8. his verbis docet: Lutei, E
inquit, video honorem antiquiſsimum: in nuptialibus flammeis totum feminis conceſſum, & for-
taſsis ideò non numerari inter Principales, hoc eſt, communes maribus ac feminis, quoniam ſo-
cietas principatum dedit. Vnde Lucanus libro 2. de bello Pharſalico.

Non timidum nuptæ leuiter tectura pudorem
Lutea demiſſos velarunt flammea vultus.

Quomodo etiam raperentur nubentes ex gremio matris aut proximæ neceſſariæ, paulò antè o-
ſtendimus. Quo reſpiciens Catullus ſic ſcripſit in Epithalamio Iuliæ & Manlij.

Qui rapis teneram ad virum virginem.

Hoc modo ornata noua nupta in viri domum, tanquam coniugij manſionem, ac domicilium
traducebatur: quem morem eleganter explicauit, & multis Iuriſconſultorum atque aliorum au- F
ctorum teſtimoniis probauit Barnabas Briſſonius, lib. 1. Selectarum ex iure ciuili antiquitatum
cap. 18. Vnde vxorem ducere, quaſi domum ducere, Latini dicunt, quemadmodum ex compluri
bus Plauti locis patet. Deducebatur autem veſpere à prętextatis pueris patrimis tribus, quorum
vnus facem præferebat ex ſpina alba, reliqui duo tenebant ducentem.

Faces autem adhibebantur vel in honorem Cereris, vti Feſtus tradit: vel quòd non niſi vbi con
tenebraſſet, in mariti domum ſpũſa deduceretur, quod Seruius ex Varrone, & Plutarchus docẽt.
Idem Plutarchus Quæſtionibus Romanis, quæſtione 2. ſcribit, quinq; tantũ faces, ſiue cereos in
nuptiis, non plures, nec pauciores accendi conſueuiſſe eiusq; moris cauſas inquirens, ait id pro-
pterea fieri, vel, quæ Varronis opinio ſit, quòd ab Ædilibus, qui plurib. quàm Prętores, qui trinis
tantũ facibus vtebantur, ignem ſponſi accenderẽt: vel quòd hic numerus impar reliquis pręſtan- G
tior atq; perfectior crederetur, & ad nuptias magis quadrare videretur: vel potius quòd cũ mulie
res, ad quinq; plerunq; pariant, veteres tot faces, procreationis ſigna accenderint: vel deniq; quod
matrimoniũ cõtrahentes, quinq; Deorũ ope indigere putarẽt, Iouis perfecti ſiue adulti, Iunonis
perfe-

A perfectæ, ſiue adultæ, Veneris, Suadelæ, ac Dianæ, ſiue Lucinæ, quam parturientes inuocant,
&c. Hæ faces ſæpè à Poetis tædæ, vel faces iugales, faces legitimæ, tædæ geniales, & feſtæ appel-
lantur. Nubentem à pueris patrimis & matrimis duobus manu deductam colus compta cum
fuſo & ſtamine comitabatur. Cuius moris meminit Plinius libro octauo, capite quadrageſimo o-
ctauo his verbis: Lanam cum colo, & fuſo Tanaquil, quæ eadem Cæcilia vocata eſt, in templo
Sangi duraſſe, prodente ſe, auctor eſt M. Varro, factamque ab ea togam regiam vndulatam in æ-
de Fortunæ, qua Seruius Tullius fuerat vſus. Inde factum, vt nubentes virgines comitaretur
Colus compta, cum fuſo & ſtamine. Plutarchus etiam Quæſtionibus Romanis quæſtione 31.
teſtis eſt, nouam nuptam ſecum importare in domum mariti colum & fuſum. Præter hæc vſen-
tilia mulieris, & quæ in vſu ac miniſterio eius erant, per puerum impuberem in vaſe operto ge-
B ſtari conſueuerant. Puer camillus, vas ipſum Cumerum proprio nomine vocabatur. De pue-
ro Varro libro ſexto de Lingua Latina: Igitur dicitur in nuptiis Camillus (ſiue Caſinillus) qui
cumerum fert, in quo quid ſit in miniſterio, plerique extrinſecus neſciunt. De vaſe Sextus
Pompeius: Cumerum vocabant antiqui vas quoddam, quod opertum in nuptiis ferebant, in
quo erant nubentis vtenſilia. Item: Cumerum vas nuptiale, à ſimilitudine cumerarum, quæ fi-
unt palmeæ, vel ſparteæ ad vſum popularem, ſic appellatum. Hoc igitur comitatu nubentes ad
mariti ædes accedebant. Ædium porrò fores floribus & frondibus ornari conſueuerant, vnde
Catullus in carmine de nuptiis Pelei: *Veſtibulum vt molli velatum fronde vireret.*
Pro foribus autem interrogatæ nubentes, quænam eſſent, Caias ſe eſſe reſpondebant. Teſtis eſt
præter alios auctor epitomes libri 10. Valerij Maximi, qui ſic ſcribit: Cæterùm Caia, vſu ſuper
C omnes celebrata eſt. Fertur enim Caiam Cæciliam Tarquinij Priſci Regis vxorem optimam lani-
ficam fuiſſe, & ideò inſtitutum eſſe, vt nouæ nuptæ ante ianuam mariti interrogatæ, quæ nam
vocarentur, Caiam ſe eſſe dicerent. Plutarchus in quæſtionibus Romanis, quæſtione trigeſima,
teſtis eſt, ſponſam introducentes iubere eam dicere, Vbi tu Caius, ego Caia. quorum verborum
plerique hunc ſenſum eſſe exiſtimârint, vbi tu Dominus, & paterfamiliâs, ego Domina & ma-
terfamiliâs. Poſtès vero ianuæ lana tangi à nubentibus, adipeque vngi, & oblini conſueuerant,
vnde vxores quaſi vnxores dictæ. Seruius in 4. Æneidos: Moris fuit, vt nubentes puellæ ſimul
ac veniſſent ad limen mariti, poſtes, antequam ingrederentur, ornarent laneis vittis, & oleo
vngerent: & ideo vxores dictæ quaſi vnxores. Eadem Donatus in Hecyram Terentij. Plinius
libro 29. capite 2. Idem libro 28. capite 9. nouas nuptas adipe lupino poſtes inungere ſolitas, ne
D quid mali medicamenti inferretur, ſcribit. Peracta vnctione, noua nupta limen ianuæ tranſili-
bat, eoque modo in ædes inducebatur. Religioni quippe habebant, ſi in tranſgrediendo mulier
limen contigiſſet. Plutarchus etiam in quæſtionibus Romanis quæſtione 29. docet, ſponſæ non
licuiſſe tranſcendere limen domus, ſed eam ſublatam tranſportari à Pronubis conſueuiſſe, cuiuſ-
que moris rationes aliquot affert. vel quòd in prima raptione mulieres non vltrò intrauerint
domos, ſed illatæ ſint: vel quòd videri velint, non volentes, ſed vi coactæ eò ingredi, vbi ſint
virginitatem amiſſuræ: vel, quòd hoc ſignum ſit, exire etiam eas, domumúe relinquere non de-
bere, niſi vi eiiciantur, ſicut vi introductæ ſint. Varro autem apud Seruium in 8. Virgilij Eclo-
gam opinatus eſt, ideò ſponſas limen non tetigiſſe, vt ne à ſacrilegio inchoarent, ſi depoſituræ vir
ginitatem, calcarent rem Veſtæ, id eſt, numini caſtiſsimo conſecratam. Iam ingredienti nuptæ cla
E ues dabantur ad ſignificandam, quemadmodū Sext. Pompeius explicat, partus facilitatem: vel
quod veriſimilius eſt, vt ſignificaretur, ei rerum omnium domeſticarū, quæ clauibus concludi ſo-
lent, curam ac cuſtodiam, totam denique domum, ac rei familiaris adminiſtrationem, diſpenſa-
tionem.q́. permitti. Statuebatur quoq. noua nupta, quemadmodū à Sex. Pompeio traditur, in
pelle lanata, vel propter morem vetuſtum, quo antiquitus homines pellibus erant induti, vel quò
teſtaretur, ſe lanificij officium viro præſtituram. Sed & aqua & igni mariti vxores accipiebant,
vnde Sex. Pompeius: Aqua & igni interdici ſolet damnatis, quæ accipiunt nouæ nuptæ: videlicet
quia hæ duæ res maximè vitam continent. Et iterum: Aqua aſpergebatur noua nupta, ſiue vt pu
ra, caſtaque ad virum veniret, ſiue vt ignem & aquam cum viro communicaret. Varro libro 4. de
Lingua Latina: Igitur cauſa naſcendi duplex, aqua & ignis: Ideò ea in nuptiis in limine adhiben
F tur, quod coniungit. Hinc & mas ignis, quòd ibi ſemen, aqua femina, quòd fetus ab eius hu-
more, & eorum coniunctione ſumit Venus. Idem apud Seruium in 4. Æneidos: Aqua & igni ma-
riti vxores accipiebant. Vnde & hodie faces prælucent, & aqua petita de puro fonte per puerum
feliciſsimum, vel puellam, quæ intereſt nuptiis, de qua ſolebant nubentibus pedes lauare. Huius
moris etiam Plutarchus in Quæſtionibus Romanis, quæſtione 1. meminit, eiusque quatuor ra-
tiones in medium affert, quarum prima & tertia cum Varronis ac Sext. Pompeij ſententia conue
niunt: altera eſt, quòd hac cerimonia ſignificetur, debere eam, quæ nubit, puritatem, & caſtimo-
niam conſeruare. Ignis enim, inquit, luſtrat, aqua purgat. Vltima eſt, quòd ſignificet alterum ab
altero deſeri non debere, ſed eos in ſocietate qualiſcunq; fortunæ perſiſtere, etiam ita rebus feren
tib. vt præter ignē & aquā nihil boni vnà frui detur. Adhibebantur porrò his cerimoniis ſingulis
G quemadmodum Aurelius Auguſtinus ex Varrune docet, ſinguli Dij, vt, cùm mas & femina con
iungerentur, Deus Iugatinus: cùm nupta domum duceretur, Domiducus: vt in domo eſſet Do-
mitius, vt cum viro maneret, Manturna: cum poſtes vngeret, Iuno Vnxia. Martianus Capella,
etiam Iunonis Domiducæ, Iterducæ, & Vnxiæ meminit.

Acceptæ hoc modo ſponſæ, & comitibus eius cœna dabatur à nouo marito, quæ veteribus A ſcriptoribus cœna nuptialis, à Claudiano epulæ geniales appellantur: in quam cœnam aliquanto maiores ſumptus quàm in alia conuiu facere, legibus Licinia & Iulia permitte atur. Tibiam etiam nuptialibus feſtiuitatibus interueniſſe, non pauci, Plauti, Terentij & aliorum ſcriptorum loci declarant. Præterea Thalaſsionem in nuptiis Romani non ſecus atque Græci Hymenæum inclamare conſueuerunt: quam acclamationem ex eo inoleuiſſe Liuius lib. 1. auctor eſt, quód in Sabinarum raptu, virgo vna longè ante alias ſpecie & pulc ritudine inſignis à globo cuiuſdam Thalaſsij rapta fuerit: multisque ſ ſcitantibus, cuinam eam ferrent deducendam, ne quis violaret, Thalaſsio eam ferri clamitatum. Qua de cauſa vocem hanc nupti lem factam, & ad poſteros inde manaſſe, Plutarchus quoque in Romulo & Quæſtionibus Romanis, quæſtione 31. cenſet. Nonnullis tamen ad lanificium vocis huius originem, cauſamque referendam eſſe videtur. Qua B in ſententia Varronem fuiſſe, Sextus Pompeius teſtatur. Thala sionem, inquiens, Varro ait, ſignũ eſſe lanificij. Thal ſsionem enim vocabāt quaſillum, qui alio modo ap pellatur calathus: vas vtiq; lanificiis aptum. Conſtat autem lanificiis priſcas matro as valde deditas fuiſſe, præcipuamque his curam & operam impendiſſe. In fœdere etiam inter Romanos & Sabinos percuſ o, lex hæc, atque conditio dicta eſt, vt volentes nuptæ apud viros quibus co nuuclæ erant, manerent, omnium operum ac munerum vacationem, præterquam lanificij habit ręe, vt eſt à Plutarcho in Romulo memoriæ proditum. Nuces à nouis mari is iaci, & pueris ſpargi conſueuiſſe indicant Catullus in carmine de nuptiis Iuliæ & Manl , & Virgilius Ecloga 8. *Sparge marite nuces.* — cuius moris rationem Varro apud Seruium e putat, vt Iouis omine matrimonium celebraretur. vt noua nup a matrona let, ſicut Iuno. Nam nuces in tutela erant Iou , vnde & iuglandes C vocat . qu ſi Iouis glandes. Illud vulgare fuiſſe idem Varro tradit, icc rco ſparſas nuces, vt à rapientibus pueris fieret ſtrepitus, ne puellæ vox virginitatem deponentis poſſit audiri. Aliis placuit, ea id gratia fa tum, vt ſe puerilibus omnibus ludi renunciare, & iuuenilia cuncta ludicra relinquere t ſtarſ is, eo i io teſtaretur. At Plinius lib. 15. cap. 22. duas alias recitat, vel, quód cadendo tripudiu o e nare facerent: vel, quia gemi io protectæ eſſ operimento, vt ita ſignificarent fœtum multis modis munitum. Nubentibus prætextis depo , à multitudine puerorum qui ad eam celebritatem frequentes conueniebant, obſcena clamabantur, verſusque mollicie, ac laſciuia diffluentes, m ma, ne v li repreh nſio i obnuxia l ni a oc mebantur: quos verſus F ſcenninos vocabant, ſiue q d ex vrbe e cennina al ati eſſent, ſiue quod faſcinum arcere putare tur. Et huius etiam mori multa apud veteres ſcriptores teſtimonia extant. Interea vero le- D ctus nuptial omp nebatu . Fum tem proprio nomine Genia em quaſi general appellatũ Seruiu Æ do oſt ndit. Ge le ens, eos proprie ſſe lectos, qui pu lis nubentib. ſternuntur, di ita a generandis liberis. Toga vero ſterni lectos, & maritorum genios aduocari eon ueuiſſe. A no ius l. 2. aduerſus gentes, mores vetuſtate obliteratos recenſens, teſtis eſt. Et hin fortal genium lecti Iuuenalis Satyra 6. dixit. Noua nupta in cubiculum deducta, vt ait Feſtu , pr eus. qu ræ u di cbatur, fax, rapi erat ſolita ab vtriuſque amicis, ne aut vxor eam ſub lecto viri ea nocte poneret, aut ir in ſepulchro comburendam curaret, quo vtroq; mors propinqua alterutrius captari putabatur. Ali m cauſam re it Seruius, nondum editus, quemadmodum Ioſephus Scaliger Caſtigat unibus in F ſtum annotat: Quæ, inquit Seruius, o lent præire nubentes puellas, corneæ ſanè faces, quæ quaſi diuti ne luceant, quas rapiunt tan- E quam vitæ præſidia. Namque hi qui ſunt potiti, diutius feruntur viuere. In cubiculum inferebantur ſimulachra Deorum vt ope illorum ſine vlla difficultate virginitas auferretur. Hi erant, Virginenſis Dea, vt virgi ona ſolueretur. Subiugus Deus, vt viro ſubiiceretur: Dea Prema, vt ſubacta ne ſe commoueret, & comprimeretur: & dea Pertunda, quæ concuteret & penetraret. Item Venus, & Priapus. Iubebatur autem noua nupta ſuper ingentem faſcinum, id eſt, membrum Priapi ſedere: qui erat in loco altiori, quem indicat Lucanus, inquiens: *Torus ſtat*, id eſt, ſtratum pendulum & erec um, in quod aſcendebatur gradibus ebore ornatis. Hoc autem fiebat propterea, vt illorum pudicitiam prior Deus deli ſſe videretur. Docet ex Varrone Aurelius Auguſtinus libro 6. de ciuitate D e i, capite 9. & libro 7. capite 24. Lactantius libro primo. Poſt hæc noua nupta lectum viri adibat, in quo eam collocabant pronubæ, quod ſignificat Catullus F his verſibus:

Iam cubile adeat viri. *Cognitæ benè fœminæ*
Vos vnis ſenibus bonæ *Collocate puellam.*

Ad huiuſmodi enim officium ſpectatæ pudicitiæ mulieres, & quæ vni duntaxat viro nupſiſſent, adhibebantur: quò matrimonij perpetuitatem qu madmodum Sex. Pompeius auctor eſt, auſpicarentur. Inde Cingulum virgineum maritus ſponſę ſoluebat, teſte eodem Pompeio. E at hoc cingulum Herculaneo nodo vinctum, quod vir ſoluebat ominis gratia, vt ſic ill felix in ſuſcipiendis liberis, vt fuit Hercules, qui ſeptuaginta liberos reliquit. Idem alio loco: Cinxiæ Iunonis nomen ſanctum habebatur in nuptiis, quod initio coniugij ſolutio erat cinguli, quo noua nupta erat cincta. Vnde Catullus. *Quod zonam ſoluit diu ligatam.* item G
Tibi virgineos zonula ſoluunt ſinus. Hoc pacto, quæ ſponſa fuerat, fiebat vxor. Poſtridie nuptiarũ apud nouum maritũ rurſum cœnabatur, & quia quaſi inſtauraretur, redintegrareturq; potatio, eum diem Repotia, Sexto Pompeio teſte, appellabant. Nouæ autem nuptę munera à co-

gnati

A gnatis & propinquis mittebátur,eaq; ſunt Nuptialia dona apud Iuriſconſultos. At apud Cice-
ronem pro Cluentio,& Apuleium lib. 6.de Aſino aureo,Nuptialia dona ea accipienda ſunt,quæ
ante cõtractas nuptias mulieri à viro offerebantur. Poſtridiè item nuptiarum, noua nupta liber-
tatem auſpicans vxoriam in domo viri rem diuinã faciebat, vt eſt à Macrobio lib. 1. Saturnalium
cap.15.proditum. Atque hacteous de nuptiarum ritibus, quorum plerique colligi poſſunt ex nu-
ptijs Marciæ,& Catonis apud Lucanum lib.2.belli Pharſalici.

Quomodo Connubia diſſoluerentur, & de Diuortio ac Repudio
CAP. XXXIIX.

B DIXIMVS quomodo connubia contrahi,& qui ritus in nuptiarum celebritate obſerua-
ri ſolerent: requirit præpoſitę materię ordo, vt etiam, quomodo eadem diſſoluerentur,
explicemus. Qua in re idoneum auctorem ſequemur Iacobum Rȩuardum,qui in XII.
Tabularum commentariis capite 19.docet,tribus modis connubia diſſolui cõſueuiſſe,
vſurpatione,diffarreatione,& remancipatione. Quæ enim vſu vxor erat,antequam eſſet vſu cap-
ta,ſi trinoctium à viro vſurpandi cauſa abfuiſſet,lege XII. Tabellarum vſurpata dicebatur. Vſur-
patio vſucapionis interruptionem ſignificat,nõ vi quidẽ,& proprietate verbi,ſed per conſequen
tiam. Si enim id,quod poſſideo,necdũ tamen vſucepi,ab aliquo ſolenniter vſurpetur,ſiue appre-
hendatur:is,ſi eius rei Dominus eſt, poſſeſsionẽ meam ſua vſurpatione interrumpit. Quia igitur
mulieres,in poteſtate aut mariti,aut parentũ vel tutorũ erant perpetua,iccircò vſu vxor nondum
C vſucapta,ante annũ à marito diſcedens,vſurpabatur:hoc eſt à parentibus:aut,ſi illi nõ eſſent,à tu
toribos ſolenni quadã ratione apprehendebatur,& mariti poteſtate liberabatur,ſi ab eo trinoctiũ
abfuiſſet. Atq; ita videtur intelligendũ eſſe,quod ex Q.Mutio de vxore,quæ ꝑ trinoctiũ à viro ab-
fuerat, lege XII. Tabularum vſurpata, Agellius lib.3.cap.2. & Macrobius lib.1.cap.3.tradiderunt.
Confarreatione matrimonium cõtractum diffarreatione diſſolui ſolitũ, Feſtus obſeruauit,qui
diffarreationem genus fuiſſe ait ſacrificij, quo inter virum & mulierẽ fiebat diſſolutio: iccircò ſic
appellatam,quia fiebat farreo libo adhibito. Et ita,quæ farreo libo,hoc eſt confarreatione facta e-
rat in manus conuentio,eadem farreo libo,id eſt,diffarreatione dirimebatur.
Et quia nihil tam naturale eſt,quàm vnumquodq; eo modo diſſolui,quo ligatũ eſt:ideò etiam
non vſus vſurpatione tantũ,non confarreatio diffarreatione dũtaxat,ſed & coemptio diſſolui re-
D mancipatione ſolet. Teſtis eſt enim idem Feſtus,remancipatam Gallũ Æliũ eam definiuiſſe, quæ
mancipata ſit ab eo,cui in manũ conuenerat. In coemptione aũt quandã quaſi in manus traditio-
nẽ interuenire ſolitã,teſtatur expreſsè Symmachus,hunc in modũ de Fuluio quodã ſcribens lib.
2.epiſtolarum: Sororem Pompeiam olim viro maturam,te auſpice in manus optat accipere,nec
genere minor,& re fortaſsis vberior. Huc ſpectat quoque Terentij illud in Andria:

Hanc mihi in manum dat,mors continuò ipſam occupat.

Igitur quæ coemptione in cõtrahendo matrimonio mulier mariti in manum tradebatur,eadẽ
illa in diſſoluendo remancipabatur,hoc eſt, manu ab eo reddebatur, in cuius manũ conuenerat.
Cæterũ illa coniugum ſeparatio vel matrimonij diſſolutio Diuortiũ dicebatur,de quo Romulus
legẽ tulerat. Sic enim ſcribit Plutarchus: Leges etiã quaſdam tulit Romulus,inter quas vehemẽs
E eſt illa,qua mulieri maritũ relinquendi poteſtas adimitur: viro aũt eiicere vxorẽ conceditur,ſi ve-
neficio circa prolẽ vſa fuiſſet,aut alienã pro ſua ſubdidiſſet,aut adulterium cõmiſiſſet: ſi quis alia
de cauſa repudiaſſet coniugẽ,eius mariti bona partim vxori cederent,partim Cereri ſacra forent:
& qui vxorẽ dimiſiſſet,is Diis manibus rẽ ſacrã faceret. Hactenus Plutarchus. Itaq; poſtea quoq;
in XII. Tabolis diuortiũ eſſe permiſſum,ex eo licet ſuſpicari,quod inquit Cicero in Philippicis de
Antonio: Frugi factus eſt mimã illã ſuam ſuas ſibi rẽs habere dixit ex XII. Tabulis,claues ademit,
exegit. Et Caius ad legẽ Iuliam de adulteriis: Si ex lege repudiũ miſſum non ſit,& iccircò mulier
adhuc nupta videatur,tamẽ ſi quis eam vxorẽ duxerit,adulter nõ erit. Quod aũt inquit de repu-
dio ex lege miſſo,ſignificat cũ alia multa,tum maximè diuerſas repudij ac diuortij furmulas,atq;
ſolennem ipſam matrimonij renunciationẽ. Inter repudiũ autem, & diuortium illud interfuiſſe
F Paulo & Modeſtino placuit,quòd repudiũ ſponſę remitteretur,diuortiũ cũ vxore fieret. Itaq; re-
pudij furmula fuit: CONDITIONE TVA NON VTOR: Diuortij: RES TVAS TIBI HABETO.
Vel: RES TVAS TIBI AGITO: quod & Cicero loco citato ſignificauit,& Caius cap.2.de diuor
tiis tradidit. Renunciatio autem matrimonij eiuſmodi fuit,vt vir vxori,aut vxor marito,vel præ-
ſenti,vel abſenti nuncium remitteret. Quanquam autem diuortium lege cõceſſum erat,nemo ta-
men ante annum LXX.diuortium cum vxore feciſſe perhibetur. Qui autẽ primus fecit,is Sp. Car
uilius Ruga fuit,qui M.Pomponio,C.Papirio,vel,vt aliis placet, M.Atilio, P.Valerio Coſs. vxori
nuncium noua de cauſa remiſit,nempe quòd eam ſterilem eſſe diceret. ſeq; quærendorũ liberorũ
cauſa vxorem habere iuraſſet, vt in Dionyſij, Agellij, Valerij Maximi Cõmentariis perſcriptum
videmus. A qoo tempore,vt inquit Agellius,rei vxoriæ cautiones Romæ neceſſariæ fuiſſe viſę,cũ
G ante nullæ fuiſſent. Inde autem illa certè fluxerunt, quòd ſoluto hoc modo matrimonio dotem
reddi voluerunt, niſi quid cauſæ incideret, cur retinenda eſſet. Siquidem ſcriptũ eſt apud Pau-
lum de dotibus: Si diuortium ſine culpa mulieris fiat, dotem integram repeti: ſi contrà, in ſin-
gulos liberos ſextam partem dotis à marito vſque ad mediam eius partem duntaxát retineri.

Quod vetus inſtitutum fuiſſe apparet ex verbis Ciceronis, quæ ſunt in Topicis: Si viri culpa fa- A
ctum eſt diuortium, pro liberis manere nihil oportet. Poſt Caruilianum autem diuortium vulgò
ita dimitti vxores cœperunt, vt etiam ſine magna admodum cauſa ab iis diſceſſerint. Paulos qui-
dem Æmilius cum Papiriam dimitteret, mirantibus amicis, & cauſam quærentibus (erat enim
non tam pulchra, quàm fœcunda) nullam certam attulit: ſed ſe tamen ab ea læſum ſignificauit.
Pudicitiæ verò vitium magnam repudiandę vxori attuliſſe cauſam, C. Cæſaris, qui poſteà Dicta-
tor fuit, exemplo confirmari poteſt, qui Pompeiæ nuncium remiſit, quam Clodius adamabat, cũ
diceret, Cæſaris vxorem non modò peccato, ſed peccati etiam ſuſpicione vacare oportere. Erat
autem ſuſpicio, ne ei P. Cludius ſtuprum intuliſſet, qui muliebri veſte, domi Cæſaris, tùm Ponti-
ficis Maximi, cùm ſacra Bonæ Deæ pro populo fierent, fuerat deprehenſus, atq; ancillarũ manu
eductus, &c. Hæc ferè collegit Carolus Sigonius lib. 1. de antiquo iure ciuium Romanorum cap. B
9. Quædam etiam eadem de re notabimus in XII. Tabulis. Et inter alia legis Iuliæ de adulteriis
capita, hoc quoque fuit. Diuortia ſeptem ciuibus Romanis puberibus teſtibus adhibitis præter
libertum eius, qui diuortium faciet, poſthac faciunto. Aliter facta pro infectis habentor. de quo
Barnabas Briſſonius lib. ſingulari ad legem Ioliam de adulteriis. De duobus vxorum delictis lib.
7. cap. 5. vbi leges Regiæ recenſendæ erunt, quædam afferemus. Vnum adhuc hoc loco monebo,
atque ita hunc de nuptiis, & matrimoniis tractatum concludam. Agellius lib. 18. cap. 6. doo fuiſſe
vxorum genera tradit: matronam, & matremſamiliâs. Matronam dictam ſcribit propriè, quæ in
matrimonium cum viro conueniſſet, quoad in eo matrimonio maneret, etiamſi ſibi liberi nondũ
nati forent: dictamque eſſe ita à matris nomine, non adepto, ſed cum ſpe, & omine mox adipiſcen
di. vnde ipſum quoque matrimonium dicitur. Matrem autem familiâs appellatam eſſe eam ſolá, C
quæ in mariti manu, mancipioque, aut eius, in cuius maritus manu, mancipioque eſſet, quoniam
non in matrimonium tantùm, ſed in familiam quoq; mariti, & in ſui hæredis locum veniſſet. Fe-
ſtus autem, matremfamiliâs, inquit, non antè dictam, quàm vir eius paterfamiliâs dictus eſſet, nec
poſſe hoc nomine plures in vna familia, præter vnam appellari: ſed nec viduam hoc nomine, oec
quæ ſine filiis eſt, appellari poſſe. Cum autem vxorem in manu mariti eſſe dicimus, eam in mariti
poteſtate ita eſſe intelligimus, vt ſine eo auctore nec teſtari, nec contrahere poſsit. Iacobus Ræuar
dus lib. 4. Variorum capite 12. triplicem vſum vocis Materfamiliâs, diuerſis tamen temporibus,
fuiſſe docet, primùm Matremſamiliâs appellatam dicit, quæ ſæpius peperiſſet, id ex Nonio & Fe-
ſto probat. Deinde Ciceronis tempore, omnes feminas, quæ in manum conueniſſent matresfa-
miliâs appellatas ait, etiam antequam peperiſſent, etiamſi in parentum eſſent poteſtate. Vnde illa D
coemptionis antiqua furmula: VIS MIHI ES[illegible] MATERFAMILIAS. Denique Iuriſconſultos
ſcribit non ſpeciei amplius, ſed generis loco matrisfamiliâs vocabulo vſos eſſe. Illos enim genere
quodam non in manus ſuliùm conuentiones, aut natales, ſed honeſtatem etiam facere definiuiſſe:
adeò quidem, vt viduas, libertasq; patronorum concubinas, puellas quæ ſui iuris eſſent, & om-
nes notæ auctoritatis feminas etiam matresfamiliâs appellârint. Idem libro eodem cap. 17. docet,
& aliquot veterum ſcriptorum teſtimoniis confirmat, moris apud antiquos fuiſſe, vt ſine comite
materfamiliâs, aut matrona non prodiret in publicum, & iccircò non leuem iniuriam eiſdem fie-
ri ab iis, qui comites earum abducerent. Sed de matrimoniis, & reliquis eò pertinentibus hæc
hactenus.

E

De Funeribus, & Sepulchris CAP. XXXIX.

CVM propoſitum mihi ſit in his libris pleroſque veterum Romanorum ritus & mores,
quorum cognitio ad faciliorem antiquorum monumentorum intellectum facere ali-
quid videatur, explicare: non poſſum ſine reprehenſione funebres cerimonias præter-
mittere: quia in iis non minus, quàm in cæteris, de quibus & hactenus diximus, & in
ſeqoentibus libris dicturi ſumus, multa ſunt, quæ plurimis veterum ſcriptorum locis magnam
lucem afferunt. Quare huc, quæcunque ad funera ſpectant congeram, ſecutus in eo, tum alios
clariſsimos atque doctiſsimos viros, qui multa huc pertinentia obſeruarunt, & è tenebris exue-
runt, tum Lilium Gregorium Gyraldum, cuius liber de vario ſepelieodi ritu extat ad Carolum F
Miltizium ſcripta.

Romani igitur (hioc enim placet incipere) vbi animam ægrotus exhalare cœpiſſet, qui pro-
ximiores erant, ſi domi moriebatur, ſpiritum eius ore excipiebaot, morientesq; oculos claude-
bant, rurſusque in rogo patefaciebant, quod Quiritium magno ritu ſacrum fuiſſe, Plinius lib. II.
cap. 37. ſcribit, ita more condito, vt neque ab homine ſupremom eos ſpectari fas ſit, & cœlo non o-
ſtendi nefas. Lege tamen Mæuia cautum fuit, vt auctor eſt Varro apud Nonium Marcellum, ne
filij parentibus luci claro oculos ſugillarent: minus enim licebat, vt filij pareotum oculos in obi-
tu ſugillarent: quo loco Nonius ſugillare pro occludere exponit. Scribit Plutarchus, eos vulgò
infelices vocari, quorum oculos propter abſeotiam oon potuerint obtegere. Prius illud ex Vir-
gilio maniſeſtum eſt, apud quem lib. 4. Æneidos, Anna Diodonis ſoror ita loquitur: G

——extremus ſi quis ſuper habitus erat, Ore legam, &c.——

qoæ verba Tiberius Dunatus ſic explicat: Obſeruare volo exeuntem ſpiritum, & addit: Ideò
hoc dixit Virgilius, quia huoc chariſsimi colligere ſe poſſe arbitrabantur, licet teneri non
poſsit.

A poſsit. Cicero Verrina 7. Vt extremum filiorum ſpiritum excipere liceret, &c.
Poſthæc defuncti corpus per interualla conclamabatur, atque à propinquis & à finibus calida
aqua abluebatur & vnguentis vngebatur. Virgilius libro eodem:
—date vulnera lymphis, *Abluam,* — &c. ad quem locum Seruius: Lauare, inquit, ca-
dauera proximis concedebatur. Idem Virgilius lib. 6. Æneidos:

Pars calidos latices, & ahena vndantia flammis,
Expediunt, corpusq; lauant frigentis & vngunt, &c. Ennius:
Tarquini corpus bona femina lauit & vnxit.

Seruius ex Plinio hanc cauſam affert, quòd mortui & calida aqua abluantur, & per interualla
conclamentur, quia ſoleat plerunque vitalis ſpiritus excluſus putari, & homines fallere: refert
B etiam, quendam ſuppoſitum puræ adhibitis ignibus erectum eſſe, nec potuiſſe liberari: vnde, in-
quit, & ſeruabantur cadauera ſeptem diebus, & calida abluebantur aqua, & poſt vltimam concla-
mationem comburebantur: vnde traxit Terentius: *Deſine, iam conclamatum eſt.* Hæc Seruius. Qui
autem cadauera vngerent, Pollinctores dicebantur. Nonius Marcellus: Pollinctores ſunt, qui
mortuos curant. Ablutum vnctumque corpus, candida vel alba induebant veſte, vt Iuuenalis
Satyra 3. Apuleius libro 1. Floridorum, & Plutarchus Quæſtionibus Romanis, quæſtione 26. do-
cent, apud quem candidam vel albam veſtem togam intelligi Iuſtus Lipſius monet. Nam, inquit,
cadauera in honeſtiſsima veſte efferri mos erat: quæ in vulgo ciuium, & in tacito funere toga vul
gata fuit: in magiſtratibus toga prætexta, in Cenſoribus purpurea tota. Polybius libro 6. Li-
uius libro 34. Purpura viri vtemur: Prætextati in magiſtratibus, in Sacerdotiis, nec id vt viui ſo-
C lùm habeamus inſigne, ſed etiam, vt cum eo crememur mortui, &c. Inde in veſtibulo ædium col-
locabatur ad ianuam ipſam. Id proprio verbo dicebatur Collocatio. Gloſſæ Priſcæ: Coulocatio,
ἀπόθεσις. Suetonius in Auguſto, cap. 100: Corpus Decuriones municipiorum, & Coloniarum
à Nola bouillas vſque deportàrunt, noctibus, propter anni tempus: cum interdiu in baſilica cu-
iuſque oppidi vel in ædium ſacrarum maxima reponeretur. A Bouillis equeſter ordo ſuſcepit, vr-
biq ue intulit, atque in veſtibulo domus collocauit, &c. Illuſtris locus, & clarum veſtigium huius
moris. Corpus enim ablutum, vnctum, coronatum ad ianuam deponebant: donec poſt legiti-
mos dies efferatur ad buſtum. Meminit huius moris Lucianus περὶ πένθους, & Dio de Liuiæ exceſ-
ſu, ex quo etiam Ioſephus Scaliger colligit, eam collocationem à filiis, aut certè hæredibus ſoli-
tam fieri. In hoc ritu collocandi, cerimonia quædam adiuncta fuit, & cautio. Seruabant enim, vt
D corpus mortui foràs ſpectaret, & facie, pedibusque eſſet in publicum verſis: fortaſſe eo ſitu abitio-
nem illam poſtremam ſignificantes. Hinc Perſius: *—tandemq; beatulus alto*

Compoſitus lecto, craſſiſq; lutatus amomis, In portam rigidos calces extendit, &c.

Interim Cupreſsi, vt ait Sex. Pompeius mortuorum domibus apponebantur ideò, quia huius
generis arbor exciſa non renaſcitur: ſicut ex mortuo nihil iam eſt ſperandum. quam ob cauſam
in tutela Ditis patris eſſe putabatur. Seruius Petri Danielis, quemadmodum Ioſephus Scaliger
Caſtigationibus in Sex. Pompeium citat: Rumani moris fuit propter cerimonias ſacrarum, qui-
bus populus Romanus obſtrictus erat, vt potiſsimùm Cupreſſus, quæ exciſa renaſci non ſolet, in
veſtibulo mortui poneretur, nequis imprudens funeſtam domum, rem diuinam facturus, intro-
eat, & quaſi attaminatus ſuſcepta peragere non poſsit. Plinius lib. 16. cap. 33. Copreſſus Diti ſacra
E ideò & funebri ſigno ad domos poſita. Addit autem Ioſephus Scaliger, Nouum hunc morē fuiſſe,
neque tam vetuſtum, quam putet Seruius, idque vel ex eo apparere, quod peregrina fuerit arbor,
ſeroque Romam aducta, non multum ante Catonis ætatem. Diuitum etiam tantum, non om-
nium ædibus præponi ſolitam, teſtimonio Lucani confirmat, apud quem eſt:

Et non plebeios luctus teſtata cupreſſus.

Cuius rei cauſam nullam aliam putat, quam raritatem arboris, quòd initio pauci in agris, aut in-
tra vrbanas villas eam arborem inſtituerent.

Apparabantur tum ea, quæ ad funera requirebantur. Docet autem Plutarchus in Quæſtioni-
bus Romanis, quæſtione 23. ea, quæ ad funera pertinerent, in templo Libitinæ, quæ eadem cum
Venere ſit, vendi fuiſſe ſolita: eiusq; moris duas rationes affert, quarum prima eſt, quòd putat in-
F ſtitutum hoc ſic eſſe à Numa Pompilio Rege, vt diſcerent Romani ab his rebus non abhorrere,
neque eas pro piaculis ducere: altera, vt monerentur hoc ritu, caducũ eſſe, quod eſſet natũ cũ vna,
eademq; Dea & ortui & interitui præſideret. Hæc Plutarchus. Vnde Libitinarij dicti, qui funera
curabãt, & pyrã, ſi cremãdus defunctus foret, lignis aliisq; rebus pro hominis cõditione ſtruebãt.

Vbi ita ſeptem dies in ædibus cadauer ſeruatum fuiſſet, die octauo, ne fraudarentur ſolenni ho
nore ſupremi dies, & vt homines ad honeſtandas exequias conuenirent, euocabatur populus ad
funus per præconem his verbis: EXEQVIAS L. TITIO, L. FILIO, QVIBVS EST COMMO-
DVM IRE. IAM TEMPVS EST. OLLVS EX AEDIBVS ECFERTVR. Hinc etiam Indictiuũ
funus, auctore Feſto, appellatur, ad quod per præconem euocabantur. Poſtquam populus con-
ueniſſet, lecto conſtrato purpura, aut linteis ſplendentibus, & in eo defuncti corpore collocato,
G poſt vltimam conclamationem, tibicine præcedente, qui næniam funebrem, quæ laudes defun-
cti, & facta recenſebat. tum pudorem, integritatem, & fidem, non ſaltabundus, ſed ſtans Phrygio
modulo caneret, funus, (ſiue funeris pompam) præcedebat. Non aũt omnes eódem modo effere-
bantur. Qui enim ditiores erant, ij lectis efferebantur, vnde de L. Cornelio Sulla proditum eſt,

quòd ſex millia lectorum in funere habuerit. At tenuis fortunę homines capulis ſiue pheretris, vt A
Seruius notat. Idem etiam in 5. Æneidos ſcribit, moris fuiſſe, vt maioris ætatis funera ad tubam
proferrentur: minoris verò ad tibias. vnde Statius de Archemoro:

Tibia enim teneros ſolitum deducere manes.

Agellius lib. 20. cap. 2. hos tibicines proprio nomine ſiticines dictos eſſe docet, & adducit teſtimo-
nium Capitonis Ateij, in cuius Coniectaneis ſcriptum ſit, Siticines appellatos, qui apud ſitos ca-
nere ſoliti eſſent: hoc eſt, vita functos, & ſepultos: eosq. habuiſſe proprium genus tubæ, qua ca-
nerent à cæterorum tubicinum proprietate differens, quos Sicinniſtas vulgus dicat. Idem etiam
eodem loco auctor eſt Siticines, ſiue Sicinniſtas illos olim ludibundos, ſiue ſaltabundos: ſuo verò
tempore ſtantes næniam canere ſolitos. Fuit etiam lege XII. Tabularum cautum, ne plures quàm
decem tibicines funeribus adhiberentur: neq; plures lecti inferrentur. de quibus infrà lib. 8. dice- B
mus. Deferendi verò feretrum propinquioribus virilis ſexus dabatur munus, Seruius: Itaq; filij
interdum parentes & fratres ſorores elatas funere deferebant: nonnunquam ſerui libertate do-
nati: plerunque Senatorij, Prætorij & Conſulares, quiq. ampliſsimis honoribus funct i erant, Im
peratorum & Conſularium virorum feretrum detulère. Quare Pauli Æmilij, qui de Macedonia
triumphauit, legati Macedonum, & Sullæ Dictatoris feretrum Senatores, & ſacræ virgines extu-
lerunt. Et Metello filij tres Conſulares, duo triumphales, vnus Cenſorius & alter Prætor, lectum
ſubière.

Si verò defunctus tenuioris furtunæ fuiſſet, à Veſpis, ſiue Veſpillonibus portabatur, qui Sex.
Pompeio auctore, ſic dicebantur, quòd veſpertino tempore eos efferrent, qui funebri pompa duci
propter inopiam nequibàt. Dum efferebatur, inſignia honorum, quos geſsiſſet, vt faſces, ſecures, C
lictores, armaq. & dona militaria, coronasq. omnis generis, quas in vita meruiſſet, vexilla atq. vr-
bium dona, & legionum, ſpoliaq; hoſtium, ac munera, quę quis daturus erat, expreſſosq; cera vul
tus & decora maiorum, totiusq; familiæ lõgo ordine ſimulachra, in oblongis perticis, ſiue haſtis,
præferebant ab vltima origine, quanto cum poterant apparatu. Polybius ſingula illa ſimulachra,
ſingulis curribus vecta fuiſſe lib. 6. affirmare videtur, cuius integrum locum paulò inferius adſc
bemus. Præterea etiam ſi ab eo ſerui manumiſsi, & libertate donati fuerant, illi præcipuè, quiſ-
de inſignes à Domino cogniti forent, herilem interitum miſerantes, pleni lachrymarum elatu
corpus præcedebant pileati, aut alba lana capitibus velatis: qui quanto plures erant, tanto plus
nominis, laudisq; dedère, quòd familiam totam decedens Dominus tantis muneribus cumulaſ-
ſet, ac libertatis precio affeciſſet. Nonnunquam illos qui raſis capitibus triumphantis currũ fue- D
rant proſecuti, eiuſdem defuncti corpus pileatos in pompa funeris præceſsiſſe, inuenimus, vt Q.
Terentium Culleonem & alios. Atq. hi feretrum, ſiue lectum, quo defuncti cadauer portabatur,
præcedebant. Sequebantur liberi, propinqui, affines, atq. alij amici lugentium habitu, capillo de-
miſſo, in veſte pulla. Ac filij quidem velatis, filiæ nudis capitibus, paſsisq. crinibus incedebãt. eu-
ius moris cauſas Plutarchus in Quæſtionibus Romanis, quæſtione 14. has affert: An, inquit, quia
filiis venerandi ſunt parentes tanquã Dij, filiabus autem lugendi vt mortui, lex vtriq; parti ſuum
decoro conueniens aſsignauit officium? An, quia luctui maximè congruit, quod eſt alienũ à con
ſuetudine? ſolent autem ferè mulieres tectis, mares nudis capitibus in publicũ progredi, &c. Idẽ
quæſtione 26. mulieres in luctu albas geſsiſſe veſtes, albasq; vittas prodit: idque eas facere ſcribit,
aut exemplo magorum, qui aduerſus Plutonem, & tenebras lucido & illuſtri amictu ſe muniant: E
an quòd ſic amictos eſſe velint neceſſarios, quemadmodum defuncti ſint, quorum cadauera albis
inuoluebant teguminibus: id eſt, togis puris, quod Iuſto Lipſio placet: An quòd exiſtiment, luctum
maximè decere vilia & ſimplicia: quæ autem colore infecta ſunt, ea partim luxum, partim ſuper-
uacanearum rerum ſtudium arguere: ſolum album ſincerum eſſe, mixturęque expers, purum &
tinctura non imitabile, ac proinde optimè conuenire iis qui ſepeliuntur. Hæc Plutarchus. Adhi-
bebantur etiam præficæ, quas Sex. Pompeius ait, mulieres fuiſſe, ad lamentandum mortuum con
ductę, quæque darent cæteris modum plangendi. vnde etiam nomen habeant, quaſi quę huic rei
ſint præfectæ. Propinquos atq; affines, alij, qui funeris deducendi cauſa cõfluxerant, ſequebãtur.
Ferebatur autem defunctus, ſi illuſtris ac ſplendidi generis, meritisq; in Rempubl. inſignis fuiſſet
primùm in forũ, ibiq; oratio funebris recitabatur: de quo more inſignis extat apud Polybiũ lib. 6. F
locus, quem hic integrum adſcribam. Si quando, inquit, apud Romanos quiſpiam ex illuſtribus
viris ex hac vita diſceſſerit, elato funere portatur cum reliqua pompa ad roſtra ſic dicta, in forum
& nunc ſtans conſpicuus, nunc obuolutus, idq; rarò, vniuerſa plebe circumſtante roſtra aſcendit,
ſiquidem filius adultus ſuperſit, ac præſens exiſtat: ſin verò, alius quiſquam ex ipſius genere, ac
demortui virtutes, & quæ in vita præclarè geſsit, deprædicat. Et hinc accidit, vt multi admoueau-
tur, & quæ geſta ſunt, inſpiciant: fiantque non illi modò, qui operum illius fuère conſortes, ſed
& exteri vſq; adeò compatientes, vt caſus eiuſmodi nõ ſolum illis, qui periclitantur, proprius, ſed
& populo videatur eſſe communis. Et paulò pòſt, cùm de imaginibus dixiſſet, quas in veſtibulo
ædium ponere & colere conſueuiſſent Romani, hæc ſubiungit: Vbi antem præclarus aliquis ex
domeſticis vltimum diem obiuit, inſtituunt funeris elationẽ & circumfuſi, qui ſimillimi magnitu- G
dine, ac reliqua ſtatura videtur, veſtitum vſurpant: ſi vel Conſul, vel Imperator fuerit, purpura cir
cumdatũ: ſi Cenſor, purpureũ: ſi triumphũ egit, vel tale quid perfecit, auro contextum. Igitur iſti
curru ſic incedunt. Faſces verò, & ſecures, ac reliqua Principatibus conſueta, ſecundũ dignitatem

cuiu que

A cuiuſqu[illegible] præcedont, qu[illegible]um in viuis eſſet, in Repub. eminuit. Vbi ad roſtra veniunt, cuncti ex
ordine ſe [illegible]lis elephantin[illegible] ſedēt, quo ſpectaculo haud facilè poterit quicquam ſpectari pulchrius
iuueni, gloriæ & honeſtatis cupido. Etenim eorum virorum, qui virtutis gratia glorificantor vi-
dere imagines, easque omnes veluti viuas, quem non excitaret? quod nam aliud pulchrius ſpe-
ctaculum? Præterea qui de iam ſepeliendo mortuo concionatur, etiam de aliis diſſerere incipit,
idq; primùm de maiore natu ex his, qui præſentes ſunt, recenſens, quid quiſq. illorum cóſecutus
ſit ac geſſerit? vnde fit, vt frequenter bonorũ virorum præconia virtute acquiſita, renouentur, ac
celebritas eorum, qui honeſti aliquid geſſerunt, immortalis, & gloria illorum, qui patriæ beneſe-
cerunt, multis innoteſcat, & ad poſteros propagetur. Et quod maximum eſt, iuuentus ad hoc
prouocatur, vt [illegible] non pro Reipub. commodit[illegible]te ferendum ſubeat, quo celebritatem, quæ bo-
B nos viros comitatur, conſequatur. Hactenus Polybius, ex Vuolfgangi Muſculi verſione. Primus
apud Romanos funebri oratione collegam ſuum Iunium Brutum laudauit P. Valerius Poplico-
la Conſul anno primo poſt Reges exactos, quam orationem tam acceptam, tamque caram po-
pulo fuiſſe Plutar[illegible] ſcribit, vt inde tractum ſit, vt omnes boni ac magni viri, cum fato conceſ-
ſiſſent, ab optimis laudarentur. Qui honor poſterioribus temporibus etiam illuſtrib. iuuenibus,
& claris mulieribus, quemadmodum cùm ex aliis, tum ex Plutarcho, Suetonio, & Dione manife-
ſtum eſt, fuit cóceſſus. His ſic peractis, funus procedebat, donec ad locum veniretur, vbi mortuus
vel ſepeliendus, vel cremandus erat. Cæterùm memoriæ prodidit Seruius in 5. libro Æneidos,
apud maiores moris fuiſſe, vt qui mortuus eſſet domum ſuam referretur, & in illa ſepeliretur. Vn
de eſt apud Virgilium: *Sedibus hunc refer antè ſuis, & conde ſepulchro.*
C Poſtea verò lege XII. Tabularum cautum, ne hominem mortuum, in vrbe ſepelirent, nève vre-
rent. Quam legem explicabimus ſuo loco. Verùm tamen etiam poſt latas XII. tabulas fuerũt qui-
dam in ipſa vrbe ſepult[illegible]: quos legibus ſolutos, virtutis cauſa id conſecutos fuiſſe, Cicero exiſti-
mat, vt Valerio Popli[illegible]olæ, & P. Poſthumio Tuberto contigit, de quibus Cicero libro 2. de Legib.
C. quoq; Fabricius iuxta Veliam in foro ſepulchrum habuit de quo Plutarchus. C. Poplicius ſub
Capitolio, de quo codē loco lapis Tiburtinus. Claudia familia ſub eodem Capitolio, de qua Sue-
tonius. Seruius Sulpitius in campo Ecquilino, de quo in Philippicis Cicero. Quin etiam Impe-
ratores & virgines Veſtales, quia legibus non tenebantur, in vrbe ſepulchra habebant. Reliqui
aut priuatim in agris ſuis condebantur: aut in viis extra portas tumulos habebant. Locum au-
tem ſepulchro deſignabant vel Augures, vel Pontifices. Qui verò cremandus erat, (hoc enim cui-
D que liberum erat) poſtquam ad pyram delatus fuiſſet, digitus ei incidebatur, ad quem ſeruatum
iuſta fierent, reliquo corpore combuſto: quod factum teſte Feſto, membrum abſcindi mortuo di-
cebatur. quanquam ne id ſemper liceret, XII. Tabularum legibus cautum fuerit: in quibus ſic
ſcriptum erat: Homini mortuo ne oſſa legito, quo poſt funus facias: extra quam, ſi militiæ, aut pe-
regrè mortuus ſit, &c. Tum cadauer curatum ad pyram efferebatur. Pyram autem in modũ aræ
lignis conſtruere ſolebant, eique intexebant laricem, piceam, taxum, & alias arbores: circa eam
conſtituebant [illegible]preſſos, quod Seruius ex Varrone factum fuiſſe dicit, propter grauem vſtrinæ o-
dorem, ne eo offen[illegible]eretur populi circumſtantis corona: quæ tamdiu ſtabat reſpondens fletibus
præficæ, id eſt, planctuum principi: quamdiu conſumpto cadauere, & collectis cineribus, dicebat
nouiſsimum verbum, ILICET, quod ire licet ſignificat. Moris autem erat, vt pyram ſiue rogum
E (quem ne aſ[illegible]ia polirent XII. Tabulæ vetabant) & cadauer, liquoribus quibuſdam precioſis per-
funderent, & aurum multaq; alia precioſa, veſtes, arma, atque alia, quæ defuncto in vita cara fue-
rant, iniicerent, quod, ne fieret amplius, XII. Tabulæ ſanxerunt, in quibus ſic fuiſſe ſcriptum pro-
ditur: Vti ne ſumptuoſi reſperſio fieret: nève murrata potio mortuo inderetur. Item, ne plures
tribus riciniis, cum mortuo vrerentur, aut conderentur. Item: Ne aurum adderetur: Aſt quoi
auro dentes vincti eſſent, im cum illo ſepelire, & vrere ſe fraude eſſet.

Poſteaquam cadauer rogo impoſitum erat, is, qui defuncto neceſsitudine maiore iunctus erat,
auerſus, rogo ardentem facem inferebat. Scribit Seruius moris etiam fuiſſe, vt ante rogos huma
nus ſanguis effunderetur, vel captiuorum vel gladiatorum casq; inferias fuiſſe appellatas, alio lo-
co dicit his verbis: Inferiæ ſunt ſacra mortuorum, quæ inferis ſoluuntur. Sanè mos erat in ſepul-
F chris virorum fortium captiuos necari: quód poſtquam crudele viſum eſt, placuit gladiatures an
te ſepulchra dimicare, qui à buſtis Buſtiarij dicti ſunt. Sin captiuorum, aut gladiatorũ copia non
eſſet, laniantes genas ſuum effundebant cruorem, vt rogis illa imago reſtitueretur, vel quemad
modum Varro loquitur, vt ſanguine oſtenſo inferis ſatisfieret: quod tamen etiam lege XII. Ta-
bularum fuit interdictum, quæ talis erat: Mulieres genas ne radunto, nève leſſum funeris ergò
habento: de qua lege, ſicut & de reliquis, quarum paulò antè mentionem fecimus, plura dicemus
lib. 8. Mox vbi vſtulatum cadauer erat, rogus buſtum dicebatur, cineresq; & oſſa cado, ſiue vrna,
colligebantur, amicis & cognatis, & aliis circumſtantibus qui à ſacerdote ter aqua pura aſperge-
bantur, & ita expiabantur, ſiue luſtrabantur. His perfectis, Præfica nouiſsimum verbum illud al
ta voce pronunciabat, ILICET, quod eſt ire licet. Quo dicto, qui comitati funus erant domum
G abituri, extremum vale alta voce pronunciabant, hoc modo: Vale, Vale, Vale, nos te ordine, quo
natura permiſerit, ſequemur. Varro Logiſtorico ſcribit, Ideò mortuis Salue & Vale dici: nō quod
valere aut ſalui eſſe poſsint, ſed quòd ab his recedamus, eos nunquam viſuri. Tum cineres & oſſa
ſepulchro inferebantur, ante quod ara conſtituta erat, quam acerram Feſtus appellatam ſcribit.

in qua odores incendebant. Hos ritus ferè omnes eleganter exſecutus eſt Virgilius lib. 6. de Fu- A
nere Miſeni ſcribens his verſibus :

Nec minus interea Miſenum in littore Teucri
Flebant, & cineri ingrato ſuprema ferebant.
Principio pinguem tædis & robore ſecto,
Ingentem ſtruxêre pyram : cui frontibus atris
Intexunt latera, & ferales ante cupreſſos
Conſtituunt, decorantq́ue ſuper fulgentibus armis.
Pars calidos latices & ahena vndantia flammis
Expediunt, corpusq́ue lauant frigentis, & vngunt,
Fit gemitus : tum membra toro defleta reponunt,
Purpureasq́ue ſuper veſtes velamina nota,
Coniiciunt, pars ingenti ſubière pheretro
Triſte miniſterium, & ſubiectam more parentum
Auerſi tenuêre facem, congeſta cremantur
Thurea dona, dapes, fuſo crateres oliuo.
Poſtquam collapſi cineres, & flamma quieuit.
Reliquias vino, & bibulam lauêre fauillam :
Oſſaq́ue lecta cado texit Chorineus aheno.
Idem ter ſocios pura circumtulit vnda,
Spargens rore leui, & ramo felicis oliuæ :
Luſtrauitq́ue viros, dixitq́ue nouiſſima verba.
At pius Æneas ingenti mole ſepulchrum B
Imponit, ſuaq́ue arma viro, remumq́ue, tubamq́ue
Monte ſub aerio : qui nunc Miſenus ab illo
Dicitur, æternumq́ue tenet per ſecula nomen.

De vrnis, loculis & ſepulchrorum ornamentis multa diligenter collegit Georgius Fabricius
Chemnicenſis in ſua Roma, cap. 21. quæ hic non pigebit repetere. De loculis ſiue vrnis ita ſcribit:
Faciendorum loculorum, & vrnarum condendarum, non admodum diuerſa fuit ratio, cùm in vr
be, tum in reliqua Italia, atque etiam in Græcia. Marlianus ſcribit, antra concamerata foſsionibus
eſſe aperta, in campo Eſquilino quædam vnius teſtudinis, quædam duplicis concamerationis, ita
vt ex ſuperiore in inferiorem deſcenderetur. Pauimenta interdum teſſellata, interdum vermicu-
lata : in parietibus circum circa loculos extitiſſe, ſingulos cum binis vrnis. Alia quoque fuiſſe an- C
tra plurium parietum, modico interuallo diſtantium, in quibus totidem vrnas fuiſſe contiguas,
& exiguo poſt ſpacio rurſus alias, his que alias impoſitas : has pauperum, illas diuitum fuiſſe opi-
natur. Nos in agro viæ Appiæ in profundum ſub terram fornicem deſcendimus, plenum loculo-
rum inter ſe diſpoſitorum : ex ruina autem parietum verè cognoſci ordo loculorum non potuit.
Inter Puteolos & Atellam, ad vtraque viæ ſilicibus ſtratæ latera, plurima ſepulchrorum luſtrau-
imus monumenta: quorum ædificia partim quadrata ſunt, partim rotunda. Inter cætera pulcher-
rinum eſt, quod arcum cellæ nominant. Parietes eius tetragoni, cum laqueari vermiculato : i
cuius medio Centauri imago, puerum vehentis. Loculi vltra ſexaginta, medij ampli, fortaſſe pa-
tronorum : laterales contracti, libertorum, libertarumque. In loculis vrnæ ſingulæ pluresue di-
ſpoſitę fuerunt, clauſę exterius tabe is marmoreis, in quibus nomina depoſitorum, de more fue- D
runt adſcripta. Teſtatur Ciriacus Anconitanus cuius ſcriptas quaſdam chartas euoluimus) ſe
Patris in Achaia ad ædem S. Andreæ antrum ſubterraneum ex integro ſolidoque lapide vidiſſe,
miro artificio fabricatum, in quod per gradus ſedecim deſcenſus fuerit, quodque ſub vna teſtitu-
dine ad tetragonos parietes habuerit loculos quatuordecim, in quibus ſingulis binæ aut ternæ
funerales fuerint locatę, ex quibus teſtimoniis non multo diuerſam Græcorum & Romanorum
vt diximus, vrnas coniungendi rationem fuiſſe eſt perſpicuum. De ſepulchrorum autem orna-
mentis hæc affert : In ſepulchris, quæ hinc inde per vrbem in multis locis occurrunt, varia rerum
ſimulachra ſunt e cul ta. Ludorum curulium quale eſt ante S S. Coſmam & Damianum, in fo
ro Romano: & in S. Ioanne Laterano, in quo etiam nocentes obiiciuntur beſtiis, vt in alio quod
ante S. Mariam in via lata. Equeſtrium certaminum, vt in S. Maria in ara cœli, montis Capitolini. E
Pugnarum, vt in S. Gregorio, montis Cælij. V nationū, vt in S. Laurentio in Lucina, campi Mar
tij. Triumphorum, vt ante S. Laurentium in Paniſperna montis Viminalis : & Triumpha Vene-
rei in S. Ioanne Laterano. Sacrificiorum, vt in S. Maria de Strada, inter Octauij porticū & Capi-
tolium : & in S. Laurentio extra Eſquilinam. Deorum ludentium: vt Apollinis canentis, & Nar
ci iaculantis diſcum, in domo Auguſtini Mapbæi: Satyrorum puellæ dormienti inſultantium,
in horto S. Marci: Amorum equitantium, in domo Columnenſium. Deorum marinorum in pi-
ſcium caudas deſinentium, & vehentium in eis Nymphas tribus in locis : in S. Ioanne Paulo in
Cælio, in hortis S. Sabinæ montis Auentini : ante S. Thomam in regione Harenulæ. Plutonis
Proſerpinam rapientis, in S. Silueſtro, prope arcum Domitiani : & ante S. Mariam Coſmedin,
prope Velabrum. Ventorum quatuor ſimulachra in Sepulchro domus Cæſiæ : laborum Hercu F
lis, in domo Sabellorum, ſupra Marcelli theatrum. Seruilium ſuppliciorum, in quibus alij pede
vtroque ſuſpenduntur, aliis cultru ſecatur collum, aliis brachium ſaxo impoſitum alio ſaxo fran-
gitur, in S. Maria in ara cœli, & ante ędem S. Stephani de Cacabo, in regione Pineę. In quibuſdam
ſepulchris exſculpta ſunt ædificia, partim ianuis apertis, quibus dicunt animę æternitatem ſign
ficari: cuiuſmodi eſt in Palatio Capitolino Triumuirûm, partim clauſis, qua interitus eius nà cu
corpore notatur : tale in domo ciuis cuiuſdam regionis Tranſtiberinæ cernitur è regione pontis
Fabricij. Hæc è multis retuliſſe ſatis ſit, quæ non ita accipi volo, quaſi vnius tantum rei effigie
expreſſa ſit: ſed alia multa quæ oratione depingi in hac breuitate nequeunt, ſpectaculi gratia un
addita: quod vt intelligatur, duobus exemplis declarabo. In ſepulchro Sacrificantium in S. Ma-
ria de Strada, Mulier in bigis, quæ à rhinocerotibus trahuntur, vehitur : ipſis animalibus dum iu- G
uenes inſident, & animalia à Faunis naſo ducuntur. Præcedit Tuſcus fid en, & viri nudi ac mu-
lierculæ, donec ad aram perueniatur, cui fidicen canens aſtat, & inter cæt ra lud cra Faunus cor
nibus cum hirco concurrit. Item in altero apud S. Silueſtrum : Pluto quadrigis vectus, rapt m
Proſer-

A Proſerpinam amplexū tenet, exanimi ſimilem: ſupra quam volitat alatus Cupido, currum præcedit Mercurius alato pileo & caduceo. In altera parte Ceres bigis inuehitur, tractis à ſerpentibos, pinea ræda, quam ſiniſtra geſtat inueſtigans amiſſam filiam. Inter hæc, ab vtraque parte comites Proſerpinæ flores collectos geſtant, veſte vltra pubē ſublata. A lateribus Hercules eſt, leonis exuuio indutus, dextra tenens clauam: ſiniſtra anum quandam inuadens, cui verbera minitatur. Hactenus Fabricius.

Peractis ad ſepulchrum iuſtis, conuiuia domi apparabantur, ad quę amici atq; cognati conuocabantur. Senibus enim cœna funebris exhiberi ſolebat, quod Silicernium dicebatur, de quo in XII. Tabularum explicatione dicemus. Sed & populo interdum epulum à defuncti hæredibus dabatur, aut cruda caro diſtribuebatur, quod Viſceratio dicebatur. Denicales inde feriæ celebra-
B bantur, cùm hominis mortui cauſa familia purgabatur. Erant etiam Exuerræ, purgatio quædam domus, ex qua mortuus ad ſepulturam ferebatur, quę fiebat per euerriatorem, certo genere ſcoparum adhibito, ab extra verrendo dicta: Sextus Pompeius Feſtus, vbi & hæc habet: Euerriatorem vocatum, quem accepta iure hæreditate, iuſta facere defuncto oportuerit: quæ ſi non feciſſet, aut quid in ea re turbaſſet, ſuo capite lueret. Edebantur etiam nonnunquam in honorem defunctorum ludi, quos funebres appellabant, de quibus iam antè diximus. Inde diſcrimen illud funerum ortum, vt alia dicerentur Indictiua, alia Simpludearia. Indictiua erant, quibus adhibebantur non ludi modò, ſed etiam deſultores, eaque erant ampliſsima: Simpludearia autem, quibus adhibebantur duntaxat ludi, corbitoresque. Quidam ea dixerunt eſſe, quibus neutrum genus intereſſet ludorum, Sex. Pompeius Feſtus. Ioſephus Scaliger ad eum locum annotat, Simpludearia
C dicta, quaſi ſimpliludaria, quia ſimpli ludij adhiberentur: hoc eſt ſaltatores, vel cernuatores, ſiue coruitores, quos Feſtus corbitores appellat. Indictiuis autem & ludios, & deſultores, ac etiam ludorum quædam genera adhibita fuiſſe. Vide eundem Scaligerum lib. 1. Auſonianarū lectionum cap. 28. Cæterùm cùm nonnulli eſſent, qui ſuorum vel propinquorum, vel amicorum minus deſiderium ferre poſſent, tertium, ſeptimum, nonum, & quidam viceſimum, trigeſimum & quadrageſimum, non ſine quadam numerorum religione, dies defunctorum manibus & memoriæ ſtatuebāt: vnde parentationes, feralia, nouendialia, decennalia, vicennalia, tricennalia, &c. originem traxerunt, quæ omnia tum lacte, & vino, tum ſertis & floribus, tum aliis rebus ab antiquis celebrabantor. Quanquam decennalium, vicennalium, &c. etiam alius vſus fuerit, de quibus paulò antè diximus.

D Vnum adhuc ſupereſt, vt quamdiu apod veteres logeri mortui ſolerent, explicemus. Conſtat autem ex veterum monumentis, tum ex Plutarcho, & Ooidio in Faſtis, menſes decem (tot enim Romuli annus habebat) viros ab vxoribus viduis lugeri conſueuiſſe: ita quidem, vt ante legitimum tempus luctus nubere nemini poſſent, niſi id peculiariter à magiſtratu, aut Principe impetraſſent. Quòd ſi nubendi poteſtatem non impetraſſent, & tamen nuberent, infames à Prætore fiebant, & multabantur. Minuebatur tamen nonnunquam luctus aut publicè aut priuatim. Publicè populo luctus minuebatur ædis dedicatione, cùm à Cenſoribus luſtrum condebatur, cùm votum publicè ſuſceptum ſoluebatur: Priuatis autem, cùm liberi naſcerentur, cùm honos in familiam veniret, cùm pater & liberi, aut vir, aut frater ab hoſte captus domum rediret, cùm puella deſpóſaretur, cùm propiore quis cognatione, quàm is, qui lugeretur, natus eſſet, cùm caſto Cere-
E ris conſtitiſſent. Sex. Pompeius Feſtus. Qua de re pluribus eruditè diſputat Iacobus Ræuardus lib. 1. Variorum, cap. 20, vbi etiam diſcrimen facit inter lugere & elugere, atque lugere dicit eſſe lugubri habitu incedere, elugere legitimum tempus à nuptiis, & aliis, quæ prohibita ipſis erant, abſtinere. De legitimo luctus tempore etiam differit Iacobus Cuiacius libro 6. Obſeruationum cap. 32. Tantum etiam de Funeribus, & quæ ad ea ſpectant. De quibus præter Lilium Gyraldum, Alexander ab Alexandro Neapolitanus libro 3. Genialium dierum, cap. 2. & 7. & Cælius Rhodiginus libro 17. Antiqoarum lectionum, capitibus 19. 20. 21. & alij.

LIBRI V. FINIS.

AMPLISSIMIS VIRIS, PRVDENTIA, ERVDITIONE ET VIRTVTIBVS PRÆSTANTISSIMIS, DOMINO CAMERARIO,

& toti Senatui inclytæ Reipublicæ Ratiſbonenſis, Dominis ſuis reuerenter colendis.

S. D.

MVLTA ſunt pij Magiſtratus officia, Viri Ampliſſimi, Domini reuerenter colendi: ſed neſcio, an non multò maximum & præſtantiſſimum ſit, curare, vt bonæ literæ floreant & conſeruentur. Cum enim Spiritus ſanctus per Prophetam Eſaiam pios Magiſtratus appellet nutritios Eccleſiæ: certè hoc etiam vult, vt ſcholarum cura tangantur, quippe quæ ſeminarium ſunt Eccleſiæ: imò non Eccleſiæ tantùm, verùm etiam Politiæ. Et profectò ſi res rectè perpendatur, dici non poteſt, quantum de toto genere humano, & de omni poſteritate mereantur ij, qui Scholas inſtituunt, inſtitutas liberaliter fouent & conſeruant, quod vel ex ſuperioru ætatis hiſtoria luce meridiana clarius eſt, vbi omnes bonæ artes ſpretæ, & ſine honore iacuerunt, tantaq́; barbaries fuit, vt non ſine ſtupore de ea cogitare poſſimus.

Neque verò ſacræ tantum literæ hoc munus Magiſtratui adſcribunt, verùm etiam Ethnici ex lumine naturæ perſpexerunt eidem conſeruationem Scholarum competere. Vnde inter alia plurima numina Græci coluerunt etiam Herculem μουσαγέτην, Romani Herculem Muſarum, ob nullam aliam cauſam, quàm vt oſtenderent Muſas & Herculem mutuis operis & præmiis iuuari, ornariq́; debere. Muſarum quietem defenſione Herculis: Virtutem Herculis voce Muſarum, vti præclarè docet Eumenius Rhetor in oratione, quam habuit ad Præfectum Antiochenum de ſcholis inſtituendis. Laudanda igitur eſt veſtra pietas, viri Ampliſſimi, quòd inter alias moleſtias & curas, quæ Reipub. cauſa vobis incumbunt, Scholæ etiam, eiusq́; alumnorum curam non abiicitis, verùm fouetis, & vt porro foueatis, & omni ſtudio conſeruetis, maximoperè vos rogo & obteſtor. Cum autem & mihi partem aliquam muneris in ea veſtra ſchola commendaueritis, ſucciſiuis illis horis, quæ mihi à publicis vocationis meæ laboribus reliquæ fuerunt, ex varia variorum ſcriptorum lectione, quædam ad claſſicorum ſcriptorum ſententiam intelligendam non inutilia notaui: quæ cum viris doctis vſque adeò probarentur, vt me ad eorum editionem hortarentur, æquiſſimum fore putaui, ſi veſtræ Amplitudini, ſub quarum vmbra hactenus viuo, alterum Antiquitatum Romanarum Commentarium publicè inſcriberem, meaq́; in Veſt. Ampl. gratitudinis ſpecimen ederem, reuerenter atque humillimè petens, vt V. A. hoc meum licet exiguum munus beneuolo animo accipere, ſibiq́; me, meaq́; ſtudia etiam porrò commendata habere dignentur. Valete viri Ampliſſimi, & ſaluete. Ex ludo veſtro a. d. IV. Id. Ianuar. Anno 1580.

V. A.

Deditiſſ.

Ioannes Roſinus.

ANTIQVITATVM ROMANARVM LIBER VI

DE COMITIIS.

B ABSOLVIMVS priorem inſtitutæ ſcriptionis partem, quæ de Vrbe, Populo, & religione fuit. Iam poſteriorem, quæ de Politica gubernatione agit, aggredimur: in qua primum omnium de Comitiis dicendum eſſe arbitramur, cum eorum cognitio ad reliquorum librorum tractationem ſummopere requiratur, & omnia ferè de quibus in ſequentibus diſputabitur, Comitiis populi peracta ſint. Magiſtratus enim iiſdem à populo creatos fuiſſe, quis ignorat? Cui obſcurum eſſe poteſt, leges omnes non aliter, quàm Comitiis populi latas eſſe? Sic iudicia etiam quædam, ea ſcilicet, quæ populi propria fuerunt, itemque multa ad rem militarem pertinentia, Comitiis ſunt peracta. Facilè igitur perſpicitur ſummè neceſſarium eſſe, vt antequam ad illorum explicationem accedatur, horum ratio perſpecta ſit. Scripſerunt quidem de Comitiis apud veteres, M. Terentius Varro, & alij: noſtra vero ætate eruditione
C multa præditi, & excellentes viri nô pauci: inter quos ſunt Alexander Neapolitanus, Onuphrius Panuinius, Ioachimus Perionius, Carolus Sigonius, & alij, vt de Blondo & Budæo taceam. Inter omnes autē Nicolaus Gruchius, vir doctiſsimus, ante annos aliquot, tres libros, eruditione multiplici refertos, de Comitiis Romanorum in publicum edidit, quē ego præ reliquis ſecutus ſum: ordine tamen nonnihil mutato. Quippe cùm mihi viſum fuerit, temporis etiam rationem aliquo modo obſeruandam eſſe, de Curiatis Comitiis primùm agendum putaui, de quibus ipſe vltimo loco diſputat. Sed nec illud diſsimulare poſſum, quod de quibuſdam huc pertinentibus Carolo Sigonio non benè cum Gruchio conueniat. Conſului igitur diligenter illa etiam ſcripta, quæ ab vtroque de rebus huius materiæ controuerſis ſunt edita. Et cùm Sigonij ſententia mihi probabilior, pluribus etiam & firmioribus rationibus niti videatur, ſecutus eam ſum. Nequaquam au-
D tem ita meum iudicium interponere volui, vt lectoribus horum librorum omnem de illa controuerſia vlteriorem inquiſitionem adimerem: imò hortor eoſdem, vt diligenter ea ſcripta legant, & iudicium ipſimet de iis faciant. Quam etiam ob cauſam ſemper vtriuſque ſententiam ſimul lectori propoſui: & tamen quæ ex iis mihi veriſimilior viſa fuerit, reticere nolui. De his igitur ſtudioſè lector monendus mihi initio eras. Sequitur, vt vnde Comitia dicta, quid, & quotuplicia fuerint, videamus.

Vnde dicantur Comitia, quid, & quotuplicia ea ſint, & quid Comitia calata CAP. I.

E COMITIA (à coeundo, vel comeundo, vt veteres locuti ſunt, quòd populus coire his, & vnum in locum conuenire ſoleret, dicta) fuerunt conuentus populi, ad ferendum de aliqua re ſuffragium. Agellius lib. 15. cap. 27. ex Lælio Felice recitat diſcrimen inter Concilia & Comitia, cum ait: Eum qui non vniuerſum populum, ſed partem aliquam adeſſe iubeat, non Comitia, ſed Concilium edicere debere. Vnde intelligitur Comitia dicta fuiſſe, quando vniuerſus populus conueniret: Concilia autem, quando nô vniuerſus populus, ſed pars tantùm aliqua eius congregata eſſet: quæ tamen differentia anxiè ab auctoribus non eſt obſeruata: imò ſæpius reperitur alterum vocabulum pro altero poſitum. Indicare igitur hoc loco, non explicare pluribus eam volui.

Neque verò omnes populi conuentus Comitia dicta fuerunt, ſed ij tantùm, qui ferendorum
F de aliqua re ſuffragiorum cauſa haberentur. Quando vero ludorum, vel cenſus gratia, vniuerſus populus, vti ſæpè fiebat, conueniret, Comitia non fuerunt.

Genera Comitiorum, eorum ſcilicet, quæ propriè ſic dicta ſunt, fuiſſe tria, Curiata, Centuriata, & Tributa, inter omnes conuenit. Quod Agellius lib. 15. cap. 27. ex Lælio Felice refert, de Comitiis calatis ea proprium & peculiare genus non efficiunt. Fuerunt enim primum omnia Comitia calata dicta (quod idem etiam innuere videtur, inquiens, Calatorum alia fuiſſe curiata, alia centuriata) à Græco verbo καλεῖν, quod voco ſignificat: vnde vetuſtas rudis calare dixit, Latina forma, pro vocare. ſed poſteà cùm in vſu hoc verbum eſſe deſiiſſet, retentum eſt nomen calatorum Comitiorum in his tantùm, quæ pro collegio Pontificum habebantur, vel teſtamentorum condendorum cauſa fiebant: idque religionis cuiuſdam, & antiquitatis ratione. De priori cauſa lo-
G quitur Lælios Felix apud Agellium lib. 15. cap. 27. inquiens, calata Comitia eſſe, quæ pro collegio Pontificum aut Regis ſacrorum, aut Flaminum inaugurandorum cauſa haberētur. De poſteriori autem Theophilus Inſtit. lib. 2. ſic ſcribit: Duo erant apud veteres teſtamētorum genera: vnum quod calatis Comitiis fiebat, & dicebatur: alterum, quod in procinctu. Teſtamentum calatis Co-

mitiis, tempore pacis, fiebat bis in anno, hoc modo: Præco vniuerſam circumibat ciuitatem, po- A
pulum conuocans: ac tum qui teſtamentum condere volebat, in concione populi, ipſo teſte po-
pulo teſtamentum ſcribebat. Ex quo etiam dictum eſt Calatis Comitiis: nam calare eſt vocare:
Comitia verò, populi congregatio. Quoniam igitur vocati congregabantur, appellatum eſt teſta
mentum Calatis Comitiis. Hæc ille.

Quid ſint Comitia Curiata, & quid Curiæ CAP. II.

DE Curiatis Comitiis, quod ea omnium prima ſint, primo etiam loco dicendum eſſe ar
bitror. Fuerunt ergo curiata Comitia, in quibus populus curiatim ſuffragium dicebat:
hoc eſt, in quibus populi per Curias diuiſi ſententia rogabatur, vt, quod plures Curiæ
ſtatuiſſent, id iuſſum populi eſſe diceretur. Lælius Felix apud Agellium lib. 15. cap. 27. B
vbi diſcrimẽ inter Curiata, Centuriata, & Tributa Comitia recenſet, dixit, cùm ex generibus om
nium ſuffragium feratur, curiata Comitia eſſe. Quod vt melius intelligatur, de Curiis, vnde hæc
Comitia nomen traxerunt, verba facienda ſunt.

Curiam à cura dictam teſtis eſt apud Nonium Varro lib. 2. de Vita pop. Rom. Tres autem ſunt
ſignificationes vocis curiæ, quarũ in hiſtoria Romana fit mentio. Prima eſt, quòd curiæ ſunt tri-
ginta illæ partes, in quas populum Romulus diſtribuit. Altera, quòd ſignificant ſacras illas ædes,
quas ſingulæ harũ triginta partium habuerunt, & in quibus ſacra ſua peregerunt. Quas primùm
quidem à Romulo in monte Palatino conditas, Veteresq́ue appellatas: poſtea vero nimium au-
cto populo, nouas prope compitum Fabricij ædificatas fuiſſe Feſtus docet. Tertiò ſunt etiam Cu
riæ dictæ ædes illæ, in qoibus Senatus eſt habitus. De ſecunda & tertia ſignificatione Varro lib. C
4. de Ling. Lat. ſic ſcribit: Curiæ duorum generum ſunt: nam & vbi curarent Sacerdotes res di-
uinas, vt curiæ veteres: & vbi Senatus humanas, vt curia Hoſtilia, quam primus ædificauit Hoſti-
lius Rex. Feſtus vero, Curia inquit, locus eſt, vbi tantum ratio ſacrorum gerebatur. Curiæ etiam
nominantur, in quibus vniuſcuiuſq. partis populi Romani quid geritur. quales ſunt eæ, in quas
Romulus populum diſtribuit, numero triginta, vt in ſua quiſque curia ſacra publica faceret, fe-
riasque obſeruaret, hisque curiis ſingulis nomina Curiarum aut Curetium, ſiue Curicenſium
virginum impoſita eſſe dicuntur, quas virgines quondam Romani de Sabinis rapuerunt. Hæc
ille. De prima ſignificatione Pomponius I. C. ff. titulo 2. l. 2. de Origine iuris, ſcribit. & Halicar-
naſſæus lib. 2. qui etiam originem curiarum, id eſt, triginta populi Romani partium ſic refert: In D
tres partes, inquit diuiſa vniuerſa multitudine, Romulus ſingulis præfectum aliquẽ virum Du-
cem præpoſuit: deinde vnam quamque rurſum in decem partitus, totidem fortiſſimos viros eis
præfecit. has Curias, illos Tribunos vocari voluit, ſicut vocantur & hodie. Et paulo poſt: Sacra ſua
Romulus cuique curiæ partitus eſt, aſsignatis in ſingulas Diis & Dæmonibus, quos perpetuò co-
lerent: ſumptusq. in hæc attribuit ex ærario publico: quæ quoties celebrarentur, aderant curiæ
ſuis vicibus, epulumque diebus feſtis præbebatur Curialibus (id eſt, iis, qui erant eiuſdem cu-
riæ) in aula cuique curiæ propria. Hactenus Dionyſius. De numero igitur & prima origine cu-
riarum, quòd triginta tantum fuerint, à Romulo primo Romanorum Rege inſtitutæ, quodq́ue is
numerus perpetuò fuerit retentus, præter Aſconium Pædianum Commẽtatio in Ciceronis Ver
rinas, qui Curias cum Tribubus confundit, & eaſdem ad triginta quinque numerum auctas fuiſ-
ſe affirmat, reliqui conſentiunt. In eo autem diſcrepant Scriptores, vnde nomina curiæ accepe- E
rint. Liuius enim & Feſtus auctores ſunt, virginum Sabinarum à Romanis raptarum nomina cu
riis indita eſſe. Verba Liuij lib. 1. Decade 1. ſunt hæc: Ex bello tam triſti læta repentè pax cariore
Sabinas viris, ac parentibus, & ante omnes Romulo ipſi fecit. Itaque cùm populum in curias tri-
ginta diuideret, nomina earum curiis impoſuit. Id non traditur, cùm haud dubiè aliquanto nu-
merus maior hoc mulierum fuerit, ætate, an dignitatibus ſuis, virorumue, an ſorte lectæ ſint, quæ
nomina curiis darent. Hæc ille. Varro tamen, Plutarchus, & Dionyſius, & alij eos mendacij ar-
guunt, & contrarium afferunt. Plutarchi verba in Romulo adſcribam. Singulæ, inquit, Tribus
decem continuerunt curias. Eas quidam perhibent à Sabinis mulieribus [illegible] nomen traxiſſe: ſed hoc
mendacium eſſe deprehenditur: nam multis earum à locis nomina impoſita ſunt. Et Dionyſius
libro 2. vbi de honoribus Sabinis mulieribus habitis, diſſerit, inter alia ait: Sunt qui ſcribant eas F
donis multis, magnisq́ue remuneratas à Regibus, & triginta, quas diximus, curias accepiſſe illa
rum nomina, quòd totidem in legatione fuerint. Sed Terentius Varro hac parte diſſentit à reli-
quis, aſſerens iam pridem curiis nomina impoſuiſſe Romulum, cum primùm diſtribueret mul-
titudinem partim à Ducibus, partim à veteribus pagis.

Cæterùm de triginta curiarum nominibus præter octo, nulla ſunt reliqua, Forienſis, Raptæ,
Vellenſis, Velitiæ, meminit Feſtus, his verbis: Nouæ curiæ proxime compitum Fabricij ædifica-
tæ ſunt, quòd parum amplæ erant veteres à Romulo factæ, vbi is populum & ſacra in partes tri
ginta diſtribuerat, vt in iis ſacra curarent [illegible] quæ quando ex veteribus in nouas euocarentur, qua-
tuor curiarum per religiones euocari non potuerunt. Itaque Forienſis, Raptæ, Vellenſis, Velitiæ,
res diuinæ fiunt in veteribus curiis, &c. Idem etiam Tifatæ meminit, & Titiæ. Tifata, inquit, Ilice- G
ta: Romæ autem Tifata curia: Tifata etiam locus iuxta Capuam. Et poſt pauca: Titienſis Tri
bus à prænomine Tatij Regis appellata videtur. Titia quoque curia ab eodem Rege eſt dicta, & e
Calabra curia, ex Varrone libro 4. de Lingua Latina, nota eſt, qui ait, Calabram curiam dictam
eſſe,

A eſſe, vbi tantùm ſacrorum ratio ſit geſta. De Faucia, vel, vt quidam malunt, Saucia, loquitur Liuius libro 9. Dictator inquit, Papyrius C. Iunium Bubulcum Magiſtrum Equitum dixit, atque ei legem Curiatam de imperio ferenti, triſte omen diem diffidit, quod Fauciæ vel Sauciæ curiæ fuit principium, duabus inſignis cladibus, captæ vrbis, & Caudinæ pacis: quod vtroque anno eiuſdem curiæ fuerat principium, &c. Hoc quoque addere viſum eſt, curias Romæ fuiſſe populi tales quaſdam partes, quales ſunt noſtro tempore in vrbibus quibuſdam parœciæ. Vt enim noſtræ parœciæ habent deſtinatas quaſdam ædes, & demonſtrant certas quaſdam vrbis partes, quæ communia ſacra, tam ædem communem, & ſacrorum communium miniſtrum, id eſt, parœcum habent: ita curiæ erant incolarum vrbis partes, non modo loco, ſed etiam ſacris ſibi peculiaribus diſtinctæ, quibus qui præerant, Curiones vocabantur. Et licet primùm curiæ Tribuum par-
B tes eſſent, tamen poſterioribus temporibus, creſcente Tribuum numero, eadem ratio obſeruata non eſt. Hinc igitur intelligi poteſt, quænam curiata Comitia fuerint: quorum, ſicuti etiam curiarum, Romulum auctorem fuiſſe certum eſt.

De quibus cauſis actum ſit Comitijs Curiatis CAP. III.

DE origine Curiatorum Comitiorum dictum eſt: iam etiam cauſæ, propter quas ea habita fuerint, aperiendæ ſunt. Primùm quidem, quando nondum Centuriata, nec Tributa fuerunt, omnia quæ ad Rempublicam pertinuerunt, curiatis Comitiis peracta ſunt. Reges & alij Magiſtratus iis creati, leges omnes, quæ ad illud vſque tempus latæ
C ſunt, & quæ iudicia peracta curiata fuerunt, ita vt omnia, quæ populi ſuffragiis fierent, non niſi Comitiis curiatis fierent.

De Regibus quidem, quòd ij Comitiis curiatis creati ſint, res eſt manifeſta. Teſtantur id Liuius lib. 1. & Dionyſius lib. 2. & aliis multis locis. De Numa Dionyſius perſpicue indicat, eum curiatis Comitiis Regem declaratum eſſe. Eadem de Seruio Tullio refert, ne dicam de aliis: omnes enim Reges, excepto Tarquinio Superbo, legitimis Comitiis ſunt creati. De Tribuno Celerum elici poteſt ex Dionyſij libro 2. & Liuij libro 1. vbi de eius prima creatione tribunt. Addo quod Dionyſius libro 4. vbi de centuriatis Comitiis à Seruio Tullio inſtitutis, verba facit: Clare, inquit, iam olim penes populum fuiſſe trium horum arbitrium creandi Magiſtratus, tam domi, quàm militiæ, leges abrogandi, vel confirmandi: bellum pacémue decernere: & quoties de iis
D rebus diſceptatum ſit, curiatim collecta ſuffragia. Ac de Romulo Dionyſius lib. 2. loquens: Plebi, inquit, tria hæc commiſit, Magiſtratus creare, leges ſancire, de bello, referente Rege, decernere: ita tamen, vt Senatus quoque in iis accedat auctoritas. Perſpicuum ex his eſt, non tantum Magiſtratus, vt Reges & Tribunos Celerum, quo etiam referri debent Quæſtores: nam & ipſos ſub Regibus fuiſſe teſtis eſt Tacitus Annal. lib. 11. curiatis comitiis creatos, ſed leges etiam iiſdem latas eſſe: eas ſcilicet, quas Reges tulerunt. Quin etiã iudicia iis Comitiis ſub Regibus exercitata fuiſſe confirmat iudicium Horatij ſub Tullo Hoſtilio, vbi Curiarum ſuffragiis, vel calculis Horatius abſolutus eſt, teſtibus Dionyſio lib. 2. & Liuio lib. 1. Præter hoc autẽ Iudicium nullum aliud, quod Comitiis curiatis peractum ſit, reperitur: quod etiam Carolus Sigonius vir doctiſsimus lib. 3. de Iudiciis Romanorum, cap. 4. affirmat.

E Poſt eiectos Roma Reges, cum Plebs per ſeceſsionem impetraſſet à Patribus, vt liceret ſibi Tribunos Ædilesque Plebeios creare, etiam illi curiatis Comitiis vſque ad legem Voleronis latam creati leguntur. Vbi vero Curiatis non tantùm Centuriata, ſed & Tributa acceſſerunt: cùm omnia ferè, quæ antè Curiatis fiebant, poſt Tributis & Centuriatis peragerentur: & maximè poſtquàm lex Voleronis lata eſt, de creandis plebeiis Magiſtratibus Comitiis Tributis, qui antè Curiatis creati fuerant. Poſt quæ tempora duabus potiſsimùm rationibus curiata Comitia haberi cœperunt: vna fuit legum ferendarum, altera verò Sacerdotum quorundam creandorum.

Leges curiatæ fuerunt ſex. Prima de confirmatione quorundam Magiſtratuum, qui iam antè aliis Comitiis deſignati erant: quod tamen non diu obſeruatum eſt, vti poſtea dicetur. Altero de imperio, hoc eſt, rei militaris adminiſtrandæ facultate Magiſtratibus, vt puta, Dictatoribus, Con-
F ſulibus, Proconſulibus, Prætoribus, Proprætoribus, ac Proquæſtoribus, qui cum iure Prætorio in Prouincias mittebantur dando: Cicero 2. Philippica & Liuius. Imperium enim, vt clariſsimè oſtendit Carolus Sigonius in poſteriore cum Grucchio diſputatione, & libro tertio de Antiquo iure Prouinciarum, capite quarto, & ſequentibus: item libro primo de Antiquo iure ciuium Romanorum, capite vigeſimoprimo, duplex fuit, ciuile & militare. Ciuile (quod in auſpicio & iudicio conſiſtebat, & plerunque poteſtas dicitur, non imperium) Magiſtratibus iis Comitiis dabatur, quibus creabantur, vel in Magiſtratu inieat. Militare vero imperium (quod erat ſacramento adigendi milites, exercitum habendi, bellumque gerendi ius) non habebant, niſi peculiari lege ea de re ad populum curiatis Comitiis lata, impetraſſent. Quanquam hoc non erat omnino neceſſarium, cùm etiam ex Senatuſconſulto peculiari, item iure Prouinciæ imperium illud
G habere poſſent, vt pluribus docet Carolus Sigonius. Hoc igitur alterum genus legis curiatæ fuit.

Tertia lex Curiata fuit, qua Camillus ab exilio reuocatus eſt, vt tradit Liuius libro quinto.

Quarta erat, qua adoptiones fiebant, de qua Cicero pro Domo, Tacitus libro decimoſeptimo, & Agellius libro quinto, capite decimonono.

Quinta, quæ teſtamẽtis confirmandis ferri ſolebat, de qua idem Agellius lib. 15. cap. 27. [illegible] ex A
Curiati fuit, qua ſacrorum deteſtationes fiebant: id eſt, omnes conſecrationes, quas publicè in concione populi fieri oporteret. Agellius lib 15. cap. 27. Altera porro cauſa habendorum in Curiatorum Comitiorum poſterioribus temporibus, fuit ad creandos ſacerdotes quoſdam. Hi autem erant Flamines & Curio maximus, cuius, vt tradit Sext. Pompeius, auctoritate, Curiæ omnes, Curionesq; regebantur, vti ex Dionyſ. lib. 2. & Lælio Felice apud Agel. lib. 15. cap. 27. intelligitur. Reliqui autem Curiones non Comitiis, ſed à ſuis quiq; Curiis eligebantur, vt alibi dicetur. Hæ igitur cauſæ fuerunt, de quibus Curiatis Comitiis actum eſt, quantum ad modum ex veteribus ſcriptoribus cognoſcitur.

Quas perſonas Comitÿs Curiatis intereſſe oportuerit CAP. IV. B

DVPLICES conſiderandæ ſunt perſonæ, & quæ poteſtatem habuerint conuocandi, ac habendi Comitia Curiatã, & quæ ſuffragium in iis tulerint. Poteſtatem conuocandi & habendi Curiata Comitia habuerunt primũ Reges, penes quos ſumma rerum omnium poteſtas fuit, vt in ſequẽti de Magiſtratibus libro demonſtrabitur. Exempla & teſtimonia de ea re multa adducere ineptum eſſet. Mutata autẽ veteri Reipubl. forma, & in Regis locum Conſulibus creatis, etiam hæc ratio mutata, & ius vocandi populum ad Comitia Curiata, ad alias perſonas tranſlatum eſt. Tum enim Magiſtratibus quibuſdam Patriciis Conſulibus, Prętoribus, Dictatoribus, & Interregibus. Pontificibus etiam id ius fuiſſe Romanæ hiſtoriæ ſcriptores teſtantur. A Patriciis quidem Magiſtratus ſolos id iuris habuiſſe ex Liuio lib. 6 intelligi poteſt, vbi dicit, Curiata Comitia auſpicato & Patribus auctoribus haberi. De Conſulibus autem, Prætoribus & Dictatoribus, quod id ius habuerint, nõ eſt dubium. Cùm enim legem de imperio eorum ferri Curiatis Comitiis oporteret, eoſdem etiam vocare potuiſſe populum ad ea Comitia, quis eſt C
qui dubitet? Vt interim alia argumenta, quibus idem probari poſſet, prætereamus. De Interregibus item manifeſta res eſt, cum Dionyſ. lib. 2. & Liuius lib. 1. teſtentur, Romulo, item Numa Regibus extinctis, Interreges aliquandiu Rempubl. gubernaſſe, ac tandem communi conſilio vnum Comitia curiata, creando nouo Regi in defuncti locum, ediſſe. Quia autem & Flaminum inaugurandorum cauſa curiata Comitia haberi ſolerent, vt ante præcedenti capite dictum eſt, idq; ad Pontificum officium pertineret: eoſdem etiam populum ad illa Comitia vocandi poteſtatẽ habuiſſe perſpicuum eſt. Et hæc quidem de iis perſonis, quæ ius conuocandi populum ad curiata Comitia habuerunt. De iis nunc agendum, qui ſuffragium tulerunt. Fuerunt autem, qui ſuffragium his D
Comitiis tulerunt ciues Romani, & quidem ij tantum, qui in Curias deſcripti erant. At qui non omnes ciues in Curias deſcripti fuerunt: ſed ij tantum, qui in vrbe habitârunt: qui vero extra vrbem Romam domicilia habuerunt, in Curias deſcripti nõ ſunt. Quod igitur diſcrimen inter eos fuerit non videtur ab hoc loco alienum, paucis explicare. Omnes ciues, qui in vrbe domicilium haberent in Tribus & Curias deſcribebantur. Poſtquã verò creſcente Republ. multis vicinis populis de[illegible] ciuitatis communicaretur, deſcribebantur illi quidem in Tribus, & ciues Romani erant. Quando autem extra vrbem viuerent, in Curias non referebantur, ſed ſua ſacra patria retinebant. Qui autem ex coloniis, vel municipiis, vel etiam prouinciis, Romam migrabant, ij cùm in Curias deſcriberentur, patria ſua ſacra relinquere cogebantur, & ea recipere, quæ eius Curiæ, in quam deſcribebantur, propria eſſent. Illi ergo, quibus in vrbe domicilium erat, ius ſuffragii E
Comitiis curiatis habebant. Reliqui non item. Cuius rei explicationem prolixiorem ſi quis deſiderat, legat Nic. Grucchium lib. 3. de Comitiis, cap. 4. Onuphr. Panuinium lib. 2. Comment. Reip. Rom. & Carol. Sigonium lib. 1. de Iure ciuium Rom. cap. 5. Meminit Grucchius, & eum ſecutus Onuphr. Panuinius, ac Paul. quoq; Manutius lib. de Legib. ex Oratione 2. in Rullum, Ciceronis tempore triginta tantũ lictores Curiarum, non ipſas Curias nunnunquam ſuffragium Comitiis curiatis ferre ſolitos. Quam opinionem multis argumentis refutat Car. Sigonius in poſteriore cum Grucchio diſputatione, & lib. 3. de Iure prouinc. cap. 1. & oſtẽdit nequaquam id elici ex Ciceronis verbis non poſſe, quæ ſic habẽt. Sint igitur Decemuiri neq. veris Comitiis, hoc eſt, populi ſuffragiis neq; illis ad ſpeciem, atq; ad vſurpationẽ vetuſtatis per triginta lictores auſpiciorum cauſa adumbratis, conſtituti, &c. Hoc enim ait Ciceronẽ ſignificare velle, Rullum Decemuiros ſuos eiuſmodi Comitiis curiatis conſtituere voluiſſe, vt ad ea nõ modò non omnes Curias adhiberet, quæ ille F
vera Comitia appellat. ſed nec lictores quidem Curiarum in ſpeciem aduocaret auſpiciorum cauſa, iisq; triginta lictoribꝰ vera Comitia curiata adumbraret, quaſi omnes Curiæ adfuiſſent. Quòd verò talia Comitia vnquam in vſu fuerint, Ciceronem nequaquã docere affirmat. Solebant quidem Comitiis curiatis ſingulis Curiis ſinguli lictores adeſſe non autem ſuffragiorum, ſed officii cauſa. Verùm de horum verborum intellectu plura ſcribit Sigonius, in poſteriore cum Grucchio diſputatione, & lib. 3. de Antiquo iure Prouinciarum, capite 1.

De loco Curiatorum Comitiorum, de Comitio & Roſtris CAP. V.

CVRIATA Comitia non ferè poterant auſpicatò fieri, niſi intra pomerium, idq. in foro, G
adeoq; ne in Comitio, quod multis ſcriptorum locis demonſtrari poteſt. Varro lib. 4. de Ling. Lat. dicit, Comitium inde primùm nomen habuiſſe, quòd Comitiis curiatis populus illuc conueniret. Fuit igitur Comitium foro coniunctum, imò pars fori à Palatij

porta

A porta incipiens, & finiens ad templum D. Mariæ Nouę, vt Marlianus Epitome Topographiæ antiquæ vrbis lib. 3. cap. 15. & 20. docet, qui etiam ſcribit S. P. Q. R. aliquid quod ex vſu Reipublicæ eſſet, decreturos, eo co[…]e. Quod verò addit, Conſules, Tribunos, aliosque Magiſtratus ibidem creatos, in eo mu[…]um errat. Non enim Conſules in Comitio, ſed in Campo Martio creati ſunt, vt paulo pòſt oſtendetur. Sicuti etiam de Tribunis, quod nõ omnes, neq. ſemper in Comitio, ſed vt plurimùm in C[…]mpo Martio, nonnunquam in Capitolio creati fuerint, docebitur. Hoc verò etiam notandum, quod i[…]de tradit, Comitium multis annis tecto caruiſſe, & propterea ſæpe Comitia indicta ob tempeſtatem ingruentem peragi non potuiſſe, ſed fuiſſe diſſoluta. Longo autem tempore poſt, vbi Annibal in Italiam venerit, tectum impoſitũ fuiſſe, idq. poſteà à Cæſare reſtauratum. Plurimæ ſtatuæ in hac fori parte fuerunt, item roſtra, quæ L. Furio Camillo, C. Mænio
B Coſs. ex roſtris nau[…]m Antiatium condita fuerunt: ſic enim Liuius lib. Ꝟ. Naues Antiatium partim in naualia Romæ ſubductæ, partim incenſæ: roſtriſque earum ſuggeſtum in foro extructum adornari placuit, Roſtraque id templum appellatum. Horum ſæpe in Liuio, Cicerone, & aliis fit mentio. [F]erebantur in Roſtris leges, agebantur cauſæ, & conciones habebantur. Erant autem duplicia, no[u]a & vetera. Noua, quæ ad Palatij radices: & vetera, quæ apud Curiam in Comitio, de quibus hoc loco. Illud etiam memorabile de Roſtris eſt, quòd Antonius, occiſi Ciceronis caput præciſum, & ad ſe allatum, inter duas manus in Roſtris poni curauerit, vbi ille Conſul, vbi ſæpe Conſularis, vbi eo ipſo anno aduerſus Antonium, quanta nulla vnquam humana vox, cum admiratione eloquentiæ auditus fuerat. Teſtantur hoc Liuius, Plutarchus in vita Ciceronis, Dio lib. 47. & alij. De loco tamẽ Comitiorum curiatorum etiam hoc notandum, legem Curiatam, qua
C reuocatus Camillus ab exilio fuit, vrbe à Gallis capta, Veiis, non in Comitio datam eſſe, teſte Liuio libro 5.

De tempore Curiatorum Comitiorum CAP. VI.

DE tempore Curiatorum Comitiorum equidem nihil habeo dicere, niſi quòd Comitialibus diebus, de quibus alio libro multa dicũtur, ea ſint habita. Non enim certo aliquo anni tempore curiatis Comitiis populum conueniſſe, ac de re aliqua ſuffragium tuliſſe, legitur: ſed quandoq; neceſsitas Reipublicæ id requirebat, tum conueniebant. Non tamen omnibus diebus ſine diſcrimine, ſed tantùm Comitialibus, vt modo dictum eſt. Supereſt, vt modum horum Comitiorum explicemus.

De modo Comitiorum Curiatorum CAP. VII.

IN explicatione modi Comitiorum curiatorum, primùm videbimus quid ante illa fieri oporteret, vt iuſta eſſent: deinde, quo ordine ipſa Comitia peragerentur: tum etiam quædam particularia, quæ in ſingulis obſeruari ſolerent, addemus. Quòd igitur ad ea, quæ ante tempus Comitiorum initorũ fiebant attinet, notanda hæc veniunt: primùm edicebantur hæc Comitia ab aliquo eorum Magiſtratuum, quibus id ius fuiſſe pauló antè diximus: conuocabatur deinde populus per triginta lictores. Habebãtur etiam auſpicatò, ita vt obnunciationi parendum eſſet, ſi de cœlo ſeruatum eſſet. Quod vt intelligatur, quædam de auſpiciis repetenda ſunt. Tria fuerunt auſpiciorum genera: auium inſpectio: de cœlo obſeruatio: &
E tripudij animaduerſio. Obſeruatio de cœlo ad omnia Comitia adhibebatur, & ſic etiã ad curiata. Auium inſpectio ad Curiata & Centuriata tantum. Eam ob cauſam propter obſeruationẽ de cœlo etiam Augures tres oportebat his Comitiis adeſſe, qui latori legis in auſpicio eſſent. Tripudium rerum gerendarum erat proprium. Sed de Augurijs, vel Auſpiciis aliu loco dictum eſt prolixius. Hoc tantùm addere viſum fuit, quod antè præterij, & in hunc locũ reſeruaui, cùm legatur & de Magiſtratibus ipſis patriciis, & de Auguribus, quòd auſpicati fuerunt, vtrum ſimilia eorum auſpicia, an verò diuerſa fuerint. Et, ſi diuerſa fuerunt, quódnam inter ea ſit diſcrimen. Hoc vbi explicauero, tum ad ea, quæ Comitiis curiatis obſeruata fueruot, pertexenda reuertar. Tractat hanc quæſtiooem eruditiſsimus Ald. Manutius Pauli F. lib. 3. de Quæſitis per epiſtolam, epiſt. 9. prolixè, ex quo capita tantùm præcipua hìc afferam, ſtudioſum lectorem, ſi pleniorem eius expli-
F cationem volet, eò remittens. Quod igitur ad propoſitum attinet, multis modis diuerſa fuerunt Augurum & Magiſtratuum auſpicia: præcipua eorum diſcrimina Aldus Manutius recitat ſex.

Primum, Augures auſpicabantur, vt ex ſignis quibuſdam vel probarent aliquid, vel vetarent, quod Cicero pluribus locis aliis, tum maximè lib. 2. de Legibus oſtendit. Magiſtratus verò cæterisquidem in rebus, teſte eodem Cicerone lib. 2. de Diuinat. ſigna obſeruabãt, ex quibus aut prohiberent, aut probarent. Comitiis autem, vel ſi nulla inſtructi ſcientia eſſent, nulla ſignorum obſeruatione, ſolo auſpicio vetabant, ſiue aliquid contrarium vidiſſent, ſiue non vidiſſent. Itaque in Oratione pro Domo ſua: Negant, inquit, Augures fas eſſe agi cum populo, cùm de cœlo ſeruatur. Ipſa igitur actio, non ea, quæ agentes vidiſſent, impediendi vim habebat.

Alterum diſcrimen hoc eſt, Augures nunciationem ſolam habebant, ſine ſpectione: Magiſtra-
G tus vtramq;, quod oſtendit Cic. in 2. Philipp. iiſdem penè verbis: Nos, inquit (de Auguribus loquitur, quia & ipſe Augur erat) nunciationem ſolùm habemus, Conſules, & reliqui Magiſtratus etiam ſpectionem. Spectionem autem habere, idem eſt, quod ſeruare de cœlo, vel auſpicari: nunciare vero, vel obnunciare eſt, viſa vel audita auſpicia indicare.

Tertia differentia eſt,quòd Augures neceſſario adhibebantur: nõ enim Magiſtratuum Comi- A
tia,neq; legum haberi putarant,niſi Augures adeſſent,& probaſſent,teſte Cic.lib.3.de Legib.& ad
Attic.lib.4.epiſt.vlt.vbi ait,Augures tres in ferenda lege Curiata adeſſe oportere. Magiſtratus au-
tem ſeruare de cœlo nulla res cogebat. Sed vbi Comitia impedimento eſſe cupiebant, tunc de
cœlo ſeruabant. Hoc tamen non eſt prætereundum,nemini Magiſtratuum licuiſſe Comitiis,Ma-
giſtratuum creandorum cauſa inſtitutis, de cœlo ſeruare,& ita ea Comitia impedire.

Quarta differentia eſt,Augures non obnunciabant futuris tantùm Comitiis, verùm etiam in-
ſtitutis,aut iam habitis.quod docet Cicero lib.2.de Legibus, cùm inquit: Quid maius eſt, quàm
poſſe à ſummis imperiis, & ſummis poteſtatibus Comitiatus, & concilia, vel inſtituta dimittere,
vel habita reſcindere? quid grauius,quàm rem ſuſceptam dirimi, vnus ſi Augur, alio die,dixerit?
quid magnificentius,quàm poſſe decernere, vt magiſtratu ſe abdicẽt Conſules. quid religioſius, B
quàm cum populo,cum plebe agendi ius dare,aut nõ dare? Hæc Cicero. Magiſtratus autem ob-
nunciare ſolebant,priuſquam Comitia haberentur,quod perſpicuum eſt ex 2.Philippica, vbi di-
cit Cicero: Quiſquámne diuinare poteſt, quid vitij in auſpiciis futurum ſit, niſi qui de cœlo ſer-
uare conſtituit? quod neque licet Comitiis per leges, & ſi quis ſeruauerit, non habitis Comitiis,
ſed prius quã habeantur,debet nunciare. Idem intelligitur ex Epiſtolis ad Atticum,epiſt.3.lib.4.

Quintum diſcrimen eſt, Augures obnunciabant, cùm auſpicati eſſent: erant enim auſpicia
priora obnunciatione: Magiſtratibus autem ſemper impedientibus, obſeruatio ſignorum neceſ-
ſaria non erat. Ita enim obnunciabant, quaſi aduerſa ſigna ſemper eſſent. Propterea liberum illis
fuit.non modo poſt auſpicium,ſed antè etiam obnunciare,quaſi diuinarent,vitij aliquid in auſpi-
ciis futurum. Cicero Philippica 2.& pro Seſtio, & Dio libro 39. C

Sextum & vltimum diſcrimen eſt, Tres Augures interdum, vt in ferenda lege Curiata, teſte
Cicerone ad Attic lib.4.epiſt.vlt.quandoque vnus, quemadmodum in Comitiis Magiſtratuum,
vt idem Cicero lib.2.de Legib.docet, auſpicio vtebatur. Magiſtratus autem vel vnus, qui de cœ-
lo ſeruaret,impedire legum Comitia poterat, quod probatione non eget. Hæc de diſcrimine in-
ter auſpicia Magiſtratuum & Augurum. Reuertamur ad Comitia. Poſtquam Curiæ conuoca-
ſent,& Magiſtratus illi,qui Comitia inſtituerant,per Augures auſpicati eſſent,nec quicquam im-
pedimento eſſet, quo minus ea peragerẽtur: tum rogatio, de qua Curiæ ſuffragium laturæ erant,
publicè recitabatur: quæ vbi recitata erat, præſes Comitiorum Curias in ſuffragium mitteba[illegible]
his verbis: Si ita vobis videtur, Quirites, diſcedite in Curias,& ſuffragium inite: quod perſpici-
tur ex Dionyſio Halicarnaſſæo lib.4. Si verò rogatio non videbatur futura è re pupuli, Tribuni D
plebis intercedebant,vtentes ſolenni verbo,Veto,vel Vetamus. Quod cùm fieret,non licebat Cu-
riis ſuffragium ferre,ſed Comitia vel diſſoluebantur, vel in alium diem proferebãtur. Nemine au-
tem Tribunorum intercedente,diſcedebat populus in Curias,& de rogatione conſultabat. Pòſt
ſingulæ Curiæ, vna poſt alteram ſorte vocatæ, exibant, & ſuffragium ferebant. Et ea quidem
quæ prima exierat,Principium dicebatur. Quod autem plures ex triginta Curiis iuſſerant,id ra-
tum habebatur. Atque ſi primò vocatæ conſentirent, ſtatim atque ſedecim ex illis ſuffragium di-
xerant,finis fiebat Comitiis. Quia tum certum eſſet, à pluribus Curiis id iuſſum eſſe, quod ſede-
cim Curiæ iuſsiſſent. Sin diſſentirent, eò vſque vocabantur, dum ſedecim Curiæ conſenſiſſent.

Obſeruabatur & hoc,vt Curia primò ad ferendum ſuffragium ſorte vocata,eſſet boni ominis.
Si contrarium accideret,Comitia in alium diem proferebantur. Quod intelligitur ex Liuio lib.9. E
cùm ſcribit, L.Papyrium Dictatorem auſpicia poſtero die repetiiſſe, quia ipſo Comitia de impe-
rio priori die habente, prima exiiſſet Curia Saucia,quæ mali ominis erat, duabus ſcilicet inſignis
cladibus,captæ vrbis,& Caudinæ pacis,quod vtroq; anno eiuſdem Curiæ fuerat principium,&c.
Tandẽ quod pluribus Curiis viſum eſſet,id ad Patres referebatur,vt ab iis confirmaretur. Quem
tamen morem nõ ſemper fuiſſe retentum,ſed poſterioribus temporibus mutatum,ita vt Patrum
ſententiam Curiæ confirmauerint,docet Dionyſius lib.2.his verbis: Populus ferebat ſuffragium
non vniuerſus confuſè,ſed per Curias vocatus: quodque pluribus viſum eſſet Curiis, id ad Pa-
tres referebatur: nunc verò mos mutatus eſt. Neque enim Patres de iuſsis populi pòſt iudicant,
ſed contra ſententiam Patrum confirmat deinde populus,&c.

Poſtulat hic locus,vt de ſuffragiis etiam aliquid dicatur,quomodo ea lata à Curiis ſint,per ta- F
bellas,an viua voce. Qua de re,hoc ex antiquorum ſcriptis cognoſcitur initio fuiſſe & in his,& in
aliis Comitiis ſemper vſitata ſuffragia vocalia, vſq; ad legem illam tabellariam à Gabinio Tribu-
no plebis latam, Coſs.Cn.Calpurnio Piſone, M.Popiliu Lænate, Anno ab Vrbe condita DCX[illegible]
qua cautum erat,vt Comitiis,quibus Magiſtratus crearentur, populus non voce, ſed tabella ſuf-
fragium ferret. Et quò id liberius eſſet, ne quis inſpiceret tabellam, ne rogaret,ne appellaret. Ita
ab omni parte liberum iudicium ſuum in Magiſtratibus creandis populus habebat. Secutæ hanc
legem ſunt & aliæ,vt Caſsia,Papyria,& Cælia,quibus cautum, vt nõ ſolùm in creandis Magiſtra-
tibus, ſed etiam in iudiciis populi, in legibus iubendis & vetandis, item in iudicio perduellionis
tabellæ vſurparentur, vti in libro de Legibus & iudiciis explicabitur. Atq; hæc in genere de mo-
do Comitiorum Curiatorum dicta ſint. Præter quæ tamen etiam ſpecialia quædam digna ſunt G
conſideratione.

In Comitiis legum ferendarum præter ea, quæ dicta ſunt,nihil ferè fuit obſeruatum,niſi quòd
eas oportuerit trinundino antè proponi,quàm Comitia haberentur.

Quod

A Quod autem ad Co[illegible]ata de confirmatione magiſtratuum iam deſignatorum attinet, ſciendum eſt, primis temporibus, Comitiorum & magiſtratuum confirmandorum ius penes Senatum fuiſſe, vti paulo ante ex Dyoniſio oſtēdimus. Quod ius Senatui ademptum populus deinde ad ſe rapuit, ac bina de magiſtratibus Patricijs Comitia haberi voluit: vna, quibus crearētur & illa vel centuriata, vel curiata fuerūt: altera, quibus confirmarentur, quæ etiam centuriata, aut curiata fuerunt. Centuriata lex ferebatur pro confirmatione cenſorum iam deſignatorum: Curiata autem pro reliquorum magiſtratuum Patriciorum confirmatione. Solebat autem in prioribus Comitijs quæ magiſtratibus deſignandis haberentur, populus ita rogari. Quos vultis conſoles fieri. Poſterioribus, quibus de confirmatione Conſulum, vel aliorum Patriciorum magiſtratuum lex curiata ferebatur, ita rogabatur: Voltis, iubetis ne, vt M. Cicero, C. Antonius, quos Conſules populus deſignauit, Conſulatum habeant? Confirmabantur igitur ma-
B giſtratus deſignati lege ad populum lata, non autem deſignabantur lege lata. Nam rogatio illa, qua ad populum ferebatur, vt magiſtratus crearent vel deſignarent, lex non dicebatur. Docet hoc de binis magiſtratuum Comitijs Cicero, cuius oratione 2. contra Rullum hæc ſunt verba: Maiores de omnibus magiſtratibus bis vos iudicare voluerunt. Nam cum centuriata lex cenſoribus ferebatur, cum curiata cæteris Patricijs magiſtratibus, tum iterum de iiſdem iudicabatur. Et mox addit cauſam: Vt eſſet reprehendendi poteſtas, ſi populum beneficij ſui pœniteret. Quorum ſententiam hanc eſſe docet Carolus Sigonius libro 3. de antiquo iure Prouinciarum, capite 2. De omnibus magiſtratibus, inquit, maiores bis vos iudicare voluerunt. Nam cum centuriata lex cenſoribus iam deſignans ferebatur, cum curiata item cæteris patricijs magiſtratibus pariter
C iam deſignatis ferebatur, eo tempore ſecundum iudicium faciebat populus, vt poſſet reprehendere, ſi beneficij ſui prioribus Comitijs delati, pœniteret. Primùm enim Comitijs centuriatis cenſores deſignabant, deinde eiſdem legem centuriatam ferebant. Item centuriatis Comitijs conſules deſignabant, deinde eis legem curiatam ferebant. Non erat autem idem deſignare magiſtratum, & legem ei centuriatam, aut curiatam iam deſignato ferre. Prioribus igitur Comitijs deſignabātur magiſtratus, poſterioribus lege confirmabātur, &c. Hæc ille. Qui tamen mos de binis huiuſmodi Comitijs non ſemper obſeruatus, ſed mutatus poſterioribus temporibus eſt, & in eorum locum ſucceſſerunt bina Comitia Prærogatiuæ, & iure vocatarum, vti pauló pōſt dicetur: quod tum fuiſſe factum ſuſpicari licet, cum numerus tribuū triginta quinq; eſt expletus.

Alia ab hac lege curiata de confirmatione magiſtratuum deſignatorum, eſt illa de imperio
D eorundem, quæ magiſtratibus, vt puta conſulibus, & alijs in prouinciam, & ad bellum cum imperio militari profecturis, ferebatur, ac poſtremis etiam temporibus obſeruabatur: Et ſine qua magiſtratibus rem militarem attingere non licebat, vt Cicero loquitur. Quanquam legamus nonnunquam Senatuſconſulto, vel Plebiſcito idem ius magiſtratibus tributum fuiſſe, ſicuti etiā iure prouinciæ, ijs, qui in Prouincias mittebantur, rem militarem attingere licebat. Quód tamē ſi ſine curiata lege facerent, proprijs ſumptibus in Prouincias ire cogebantur: ſi verò legem curiatā accepiſſent, tum ex ærario viaticū, id eſt, ſumptus in mulos, vehicula, & tabernacula & cætera eiuſmodi inſtrumenta eis ſuppeditabantur. Regulariter autem, magiſtratibus vrbanis, & Prouincialibus, ſi extra vrbem bellum eſſet gerendum, imperium militare lege curiata tribuebatur: in vrbe verò ſeditionis alicuius reſtinguendæ cauſa, quam ad rem exercitu opus erat,
E militare imperium magiſtratibus dabatur ſummo illo Senatuſconſulto: Videant conſules, ne quid Reſpublica detrimenti capiat, id quod Saluſtius docet. Et hæc quidem omnia prolixè & diligenter explicat Carolus Sigonius in poſteriori cum Grochio diſputatione, & libro 3. de iure Prouinciarum, cap. 5. & ſequentibus. de quibus etiam nobis alio loco pluribus erit agendum.

Sequitur vt de lege curiata arrogationum dicam. In ijs itaq; Comitijs præter ſuperiora illa generalia, etiam hæc obſeruabantur. Non tantum latorem legis, eosq;, inter quos arrogatio fiebat, & curias ſuffragium ferētes, ſed pontifices etiam adeſſe oportebat, qui de cauſis, & omni iure arrogandi cognoſcerent, in quo certum quoddam erat iuramentum, à Quinto Mutio Pontifice Maximo conceptum, quod hi iurare debebant, inter quos fiebat arrogatio. Conſiderabatur ætas eius, qui arrogare volebat, an liberis poſtea gignendis idonea eſſet: bonaque eius, qui ar-
F rogabatur, ne illa inſidiosè appetita eſſent. Rogari ſolebat is, qui arrogabatur, auctórne fieret vt in alterius poteſtatem illo modo tranſiret. Poſteaquàm verò vtrique interrogationibus iurati reſpondiſſent, & Pontifices, cauſas arrogationis probarent, nec ne, publicè profeſsi eſſent: tum populus à magiſtratu rogabatur, vti legem iuberet. Cuius formulam recitat Agellius lib. 5. cap. 19. his verbis: Arrogatio, inquit, dicta eſt, quia genus hoc in alienam familiam tranſitus per populi rogationem fit. Eius rogationis verba hæc ſunt: Velitis, iubeatis, vti L. Valerius L. Titio tam iure, legeq; filius ſibi ſiet, quàm ſi ex eo patre, matreq; familiàs eius natus eſſet: vtiq. ei vitæ, neciſq; in eum poteſtas ſit, vti pariendo filio eſt. Hoc ita vt dixi, ita vos Quirites rogo, &c. Hactenus Agellius.

In Comitijs curiatis Flaminis Dialis, hoc propriè obſeruatum fuiſſe ſcribit Tacitus lib. 4. An-
G nalū, vt tres Patricij, confarreatis nati parētibus, nominarētur, ex quibus deinde vnus legeretur. An verò hoc etiā in reliquorū Flaminū creatione obſeruatum fuerit, dubitari poteſt. Nihil enim de ijs antiquiores ſcriptores tradunt. Atque hæc de comitijs curiatis dicta ſint, ſequuntur centuriata.

De centuriatis Comitiis, quid ea ſint: quidq́ue claſſes & centuriæ A

CAP. VIII.

SICVT Curiata Comitia à curijs, ita centuriata à centurijs dicta ſunt. Ad quorum rationem intelligendam refert primùm ſcire quid centuriæ fuerint, & à quo ſint inſtitutæ: quod vbi cognitum fuerit, non difficulter etiam centuriatorum Comitiorum natura intelligi poterit. Fuit autem, vt rem aggrediar centuriarum autor & inſtitutor Seruius Tullius, conſentientibus Liuio, Dionyſio, Floro, Eutropio & multis alijs, ex quibus Dionyſij libru 4. verba adſcribere libet, qui omnium diligentiſsimè, & clariſsimè centuriarum inſtitutionem tradit. Seruius, inquit, iuſsit cenſeri bona omnium ciuium cum iureiurando bonæ fidei, adſcriptis ætatis annis, & parentum nominibus, atque adeo liberorum etiam, atque coniugum: ad hæc, quam quiſque regionem vrbis, quemue pagum incoleret: ei qui non cenſeretur pœna propoſita, vt bonis in fiſcum redactis, cæſus virgis, ſub haſta veniret: diuque lex ea Romanis ſeruata eſt. Peracto cenſu, cum ex ſcripto & ipſorum numerum, & opes eorum cognouiſſet, commentus eſt inſtitutum longè prudentiſsimum, & Reipublicæ ſaluberrimum, vt res docuit. Id fuit tale. Vnam ſelectam ex omni numero partem, cuius maximus cenſus erat, nec minor centum minis, in octuaginta centurias digeſtam, arma habere imperauit, clypeum, argiuum, loricam ex ære, galeamque & ocreas, tela, haſtam, & gladium. Ex his quadraginta centurias fecit iuniorũ, qui foris bella gererent: totidem ſeniorum, qui manerent ad vrbis cuſtodiam. Hæc prima claſsis fuit. Eius iuuentus primum ſemper locum tenebat in acie. Secundæ claſsis cenſus erat intra decem minis drachmarum vſque ad minas ſeptuaginta. Ex his conſcriptæ viginti cẽturiæ: arma geſtare iuſſi eadem: niſi quod loricæ ademtæ, & ſcuta data pro clypeis. Hic quoque nati ſuper quadrageſimum quintum annũ à militari ętate diuiſi. Centuriæ decem iuniorum, qui ad bella emitterentur. totidem ſeniorum ad ſeruanda mœnia. Hoic claſsi ſecundus locus dabatur in acie. Tertiæ cenſus, vt ad ſepties mille & quingentas drachmas non perueniebat: ita quinquaginta minas excedebat. His non ſulum loricæ ademptæ, ſicut proximis, ſed & ocreæ. eundem numerum centuriarum explentibus, diuiſarum æquè in binas, ætatis diſcrimine. Locum in acie tuebantur poſt ſecundam claſſem proximum. Ex reliquis rurſus cum detraxiſſet, qui minus quinque millibus drachmarum in bonis poſsiderent, vſque ad viginti minas, quartam claſſem fecit æque viginti cooſtaotem centurijs, decem vigenti iuniorum maximè, totidem maturitatem iam egreſſorum, quemadmodum & priures diſtinxerat. Arma his imperata, ſcuta, haſtæ, & gladij locus aſsignatus in poſtrema acie. Io quintam claſſem reiecti ſunt, quorum facultates cenſerentur inter viginti quinque minas, & duodecim cum dimidia, triginta erant centuriæ, pro ætatis ratione diuiſæ pariter, quindecim ſeniorum, iuuenum totidem. his imperatum, vt cum fundis & iaculis militareot extra ordines. Iuſſæ etiam armatos ſequi quatuor inermes centuriæ, duæ ad armorum, & machinarum fabricam. totidem cornicinum, tubicinum, quique alijs inſtrumentis ſigna canerent. Opifices in ſecunda claſſe cenſebantur adſcripta ſenioribus vna eiuſdem ætatis centuria: altera iuniorum ſtipendia faciebat cum iuuenibus. Tubicines & cornicines quartæ claſsis pars erant, pari ætatis diſcrimine. Centuriones deinde præfecti, vt quiſque erat virtutis ſpectatiſsimæ, qui Centurias imperatis peragendis aſſuefacerent. Hi ordines fuêre tam legionariorum, quàm leuis armaturæ peditum. Cæterùm equitum delectum habuit ex opulentiſsimis nobilium: illorum octodecim Centurias primis illis legionariorum octuaginta Centurijs attribuit, cum ſuis præfectis viris illuſtriſsimis. Reliquos ciues quorum cenſus minor fuit duodecim minis cũ dimidia, ſed numero nõ cedebant quinque claſsibus, aut ſuperabant etiam, in vnum ordinem congeſtos immunes fecit à tributis ſimul, & militibus. Sex claſſes Romani vocant, &c. Hæ claſſes contiœbant CXCIII. Centurias. Prima XCIIX. annumeratis equitibus: ſecunda XXII. cũ opificibus. tertia XX. quarta XXII, cũ cornicinibus & tubicinibus. quinta XXX. vltima pro vna cenſebatur egenorum centuria. Hactenus Dionyſius. Ex quibus perſpicuum eſt, quid Centuriæ fuerint, & quomodo à Seruio introductæ, & quod quinque tantum claſſes cenſus faciendi cauſa ſint inſtitutæ: ſextæ nulla ferè habita ratione. F

Quanqnam autem initio claſſes & Centuriæ cum tribubus & curijs nihil habuerint commune, vt manifeſtò ex Liuio & Dionyſio conſtat: tamen procedente tempote inſtitutum eſt, vt claſſes centuriæque quodammudo tribuum eſſent partes. Quod factum fuiſſe poſt expletum triginta quinque tribuum numerum ex Liuio colligit Sigonius lib. 1. de antiquo iure ciuium Romanorum, capite 4.

Erant igitur Centuriata Comitia quibus populus per claſsium centurias diuiſus ſuffragium ferebat, ita vt ſuffragia colligerentur centuriatim, & quod plures centuriæ iuſsiſſent, id ratum haberetur, &c. Vt autem centuriarum, ita etiam centuriatorum Comitiorum auctor fuit Seruius Tullius, teſte eodem Dionyſio & Liuio: quod poſtea, vbi de modo centuriatorum Comitiorum dicendum erit, pluribus demonſtrabitur.

A

De cauſis Comitiorum Centuriatorum

CAP. IX.

DIONYSIVS libro quarto, vbi de inſtitutione Comitiorum centuriatorum agit, inter alia dicit, Seruium Tullium regem, tria Comitijs illis peregiſſe, vt puta, Magiſtratus creaſſe, leges tuliſſe, & bellum indixiſſe. Hoc inſtitutum etiam poſt aſſertam in libertatem Rempublicam manſiſſe intelligitur ex antiquarum rerum ſcriptoribus. Tum enim eodem modo Magiſtratus centuriatis Comitijs creati, leges latę, & quod ſuperioribus illis acceſsit, iudicia peracta ſunt. Nec mutatum de his cauſis quicquam eſt, donec libera fuit Reſpublica. Explicandæ igitur nonnihil, & pluribus demonſtrandæ hæ cauſæ ſunt. Dicam de ſingulis,
B & primùm quidem de magiſtratibus. Eorum quoſdam centuriatim collectis ſuffragijs à populo creatos eſſe, maiores ſcilicet, & quidem ordinarios, docet ex Meſſalla Agellius libro 15. capite 14. his verbis: Maiores Magiſtratus Comitijs centuriatis fiunt. Erant autem Magiſtratus maiores, vt idem eodem loco dicit, & nos etiam alibi annotamus, quorum maiora erant auſpicia, id eſt, quorum auſpicia magis rata erant quàm aliorum. Ordinarij verò, qui ſingulis annis ad ſuum munus ordinarium in vrbe obeundum à populo creabantur. Tales erant Conſules, Prætores, atque Cenſores.

De Conſulibus, quòd ij centuriatis Comitijs creati ſint, res eſt manifeſta. Liuius libro 1. vbi de primis conſulibus agit, ſic ſcribit: Duo conſules inde Comitijs centuriatis à præfecto vrbis ex Commentarijs Seruij Tullij creati ſunt, L. Iunius Brutus, & L. Tarquinius Collatinus, &c.
C Quod idem confirmat Dionyſius libro 5. inquiens, Sp. Lucretium Interregem à Bruto dictum, iuſſiſſe omnes ciues Romanos cum armis in campo Martio adeſſe: & poſtquam eò ventum eſſet, duos viros nominaſſe habituros poteſtatem regiam, Brutum & Collatinum: hiſque populum eum honorem ratum feciſſe, collectis centuriatim ſuffragijs. De conſulibus igitur certa res eſt. Prætores verò etiam centuriatis Comitijs creatos fuiſſe, teſtis eſt apud Agellium libro 13. cap. 14. Meſſalla, qui eos inter maiores magiſtratus numerat, & conſulum collegas facit. Idem oſtendit Liuius libro 7. initio, quando de Tribunis plebis loquitur, eos non paſſos eſſe tantum, quod pro vno Conſule plebeio, tres Patricios magiſtratus curulibus ſellis prætextatos tanquam conſules ſedentes, nobilitas ſibi ſumſiſſet: Prætorem quidem etiam iura reddentem, & collegam Conſulibus, atque iiſdem auſpicijs creatum, &c. Hic dicit Liuius, Prætorem ijſdem auſpicijs, id eſt, Co-
D mitijs, quibus Conſules, creari. Creantur autem Conſules centuriatis: Ergo & Prætores. Clariora tamen ſunt, quæ affert Cicero Oratione pro lege Manilia, de ſeipſo loquens: Nam, inquit, cum propter dilationem Comitiorum, ter Prætor primus centurijs cunctis renunciatus ſum. Hæc ille, &c.

De cenſoribus, quòd centuriatis Comitijs fuerint creati, liquet ex eodem Agellio, quum ſcribit: Patriciorum auſpicia in duas eſſe poteſtates diuiſa. Maxima eſſe Conſulum Prætorum cenſorum, &c. Hi itaque Magiſtratus centuriatis Comitijs creabantur. Dictatorum Magiſtrorum Equitum, & Interregum, qui quidem etiam maiores Magiſtratus erant, ſed extraordinarij, alia fuit ratio, quam alibi prolixè explicauimus.

Præter hos autem, de quibus diximus, Proconſules etiam interdum, item reges Sacrorum
E centuriatis Comitijs creari ſolebant. De Proconſulibus auctor eſt Liuius lib. 26. de P. Cornelio Scipione Proconſule loquens: Et Romæ, inquit, Senatui populoq; poſt receptam Capuam, non Italiæ iam maior, quàm Hiſpaniæ cura erat, & exercitum augeri, & Imperatorem mitti placebat, nec tamen quem mitterent, ſatis conſtabat: quoniam illuc, vbi duo ſummi Imperatores intra dies triginta cecidiſſent, qui in locum duorum ſuccederet, extraordinaria cura deligendus eſſet. cum alij alium nominarent, poſtremùm eò decurſum eſt, vt populos Proconſuli creando in Hiſpaniam Comitia haberet: diemque Comitijs conſules edixerunt. Primò exſpectauerant, vt, qui ſe tanto imperio dignos crederent, nomina profiterentur. Quæ vt deſtituta exſpectatio eſt, redintegratus luctus acceptæ cladis, deſideriumque Imperatorum amiſſorum. Mœſta itaque ciuitas, propè inops conſilij, Comitiorum die tamen in campum deſcendit: atque in magiſtratus
F verſi, circumſpectant ora principum aliorum alios intuentium: fremuntque adeò perditas res, deſperatumque de Republica eſſe, vt nemo audeat in Hiſpaniam imperium accipere: cum ſubitò P. Cornelius, illius, qui in Hiſpania ceciderat, filius, viginti quatuor fermè annos natus, profeſſus ſe petere, in ſuperiore, vnde conſpici poſſet, loco conſtitit. In quem poſtquam omnium ora conuerſa ſunt, clamore ac fauore ominati extemplò ſunt felix fauſtumque imperium. Iuſſi deinde inire ſuffragium, ad vnum omnes, non modò centuriæ, ſed etiam homines, P. Scipioni imperium eſſe in Hiſpania, iuſſerunt. Hactenus Liuius. Ex quibus intelligitur eum centuriatis Comitijs creatum eſſe. Verùm hæc ratio extraordinaria fuit. Ideò non ſemper vſitata. Nec ſcio an vllum aliud exemplum, excepto hoc, inueniri apud auctores poſsit. De ordinaria autem con-
G ſtituendarum Prouinciarum ratione dicemus ſuo loco. De Rege ſacrorum fateor, nullum vllius auctoris veteris teſtimonium perſpicuum proferri poſſe: Nicolaus Grucchius tamen id probari nititur, cuius rationes videri & perpendi poſſunt.

Non ſunt ſilentio prætereundi Tribuni militares Conſulari poteſtate, & Decemuiri legibus

ſcribendis. Nam & hi Comitijs centuriatis creati fuerunt. Cum enim ſint maiores magiſtratus, A
& propterea maiora auſpicia habuerint: quis dubitabit, eos etiam maioribus, id eſt, centuriatis
Comitijs creatos fuiſſe? Quod autem apud Agellium nulla eorum inter cæteros maiores magiſtratus mentio fiat, cauſa eſt, quòd eorum magiſtratus non fuerit diuturnus, ſed breui tempore è Republica ſublatus. Conſtat certè ex Liuio, Dionyſio & alijs, eos à populo per centurias diuiſo lectos fuiſſe. Et hæc quidem de prima cauſa dicta ſufficiant. Accedamus ad alteram, quam diximus fuiſſe legum ferendarum. Hæc vero non ita ſunt intelligenda, quaſi omnes leges his Comitijs latas eſſe, dicamus. Sunt enim aliæ curiatis, aliæ centuriatis, aliæ tributis perlatæ: de quibus ſingulis ſuis locis. Hic de centuriatis tantum dicendum. Quæ enim leges centuriatis Comitijs ferebantur, centuriatæ: ſicut illæ, quæ curiatis, curiatæ dicebantur. Fuerunt autem illæ ferè leges, quæ à magiſtratibus maioribus auctoritate Senatus, ac de re aliquapiam maioris B
momenti rogabantur, centuriatis Comitijs latæ. Quas quidem propriè leges dici, teſtis eſt Iuſtinianus in Inſtitutionibus, vbi ius ciuile in ſex ſpecies diuidens, legem definit eſſe id quod populus Romanus Senatorio magiſtratu interrogante, (veluti Conſule) conſtitueret. Eas itaque centuriatis Comitijs latas fuiſſe, ne multis ſcriptorum teſtimonijs (quæ tamen in promptu ſunt) recitandis: ſim longior, vnico Liuio libro 8. contentus ero, qui ſcribit à Dictatore Q. Philone legem latam, vt earum legum, quæ Comitijs centuriatis ferrentur ante initum ſuffragium, patres auctores fierent: quod argumento eſſe poteſt, eas leges, quæ ad diſtinctionem plebiſcitorum ſic appellarentur, quales erant quæ à magiſtratibus maioribus ferebantur, Comitijs centuriatis ferri ſolitos. Sic leges Valerij Poplicolæ latæ de prouocatione centuriatæ fuerunt, vt eſt apud Valerium Maximum libro 4. capite 1. Et lex alia Valerij, & Horatij Coſs. C
Cuius meminit Liuius libro 3. Item lex de reuocatione Ciceronis ab exilio, teſte ipſo Cicerone in Oratione poſt reditum in Senatu, & libro 1. epiſtolarum ad familiares, epiſtola 2. ad Lentulum, Centuriatæ fuerunt. Huc referantur etiam Decemuirales, ſiue Duodecim Tabularum, de quibus quòd ijſdem Comitijs latæ ſint, teſtimonium dicit Liuius libro 3. Neque excluduntur hic leges ad populum à maioribus magiſtratibus latæ de bellis hoſtibus indicendis. Eas enim his quoque Comitijs latas, teſtis non obſcurus eſt Liuius de bello Macedonico, & de bello cum Perſeo, & alibi, vt taceam de Dionyſio. Singulas autem haſce leges hic enumerare, non eſt neceſſe.

Tertia Comitiorum centuriatorum cauſa eſt iudiciorum exercendorum, non quidem omnium, ſed vnius tantum, videlicet, Perduellionis. De quo et alibi etiam dicendum ſit: hic D
tamen pauca quædam annotabimus.

Caius. ff. de verborum ſignificat. dicit: Quos nos hoſtes appellamus, eos veteres perduelles appellabant: cum quo ſentit Terentius Varro libro 6. de lingua Latina. Hinc factum eſt, vt reus perduellionis diceretur, qui ſe quoquo modo in Rempublicam hoſtili animo declaraſſet: quaſi diceres reum hoſtilitatis. Feſtus affirmat perduellem dici eum, qui pertinaciter bellum retineat. Sed prior ſententia melior eſſe videtur. Diſtinguunt quidam volunt inter crimen perduellionis, & crimen maieſtatis, ita vt crimen maieſtatis ſit, duces hoſtium pecunia liberare, aut priuatum hominem dum iſuæ hoſtium duces ſeruare incolumes: Perduellionis verò, ciuem Romanum contra ius libertatis in crucem tollere, aut ſecuri percutere, aut in latumias conijcere. Verum id diſcrimen non vſque adeo obſeruatur, ſed vtraque pro vno plerunque habentur. De E
quibus alibi plura erunt dicenda. Illud hoc loco demonſtrandum, quod de perduellione Comitijs centuriatis iudicatum ſit. Id verò docet Valerius Maximus libro 6. cap. 5. inquiens: M. Pompilium Trib. Pleb. Tiberio Gracho & C. Claudio cenſoribus, cum ob nimis ſeuerè geſtam cenſuram maiorem partem ciuitatis exaſperaſſent, diem perduellionis ad populum dixiſſe: quo in iudicio primæ claſsis permultæ centuriæ Claudium apertè damnarint, &c. Clarum hoc etiam eſt ex Liuio lib. 6. de iudicio M. Manlij Capitolini loquente. Et Cicero pro Seſtio, & alibi docet, legibus Duodecim tabularum ſanctum eſſe, ne de capite ciuis niſi Comitijs centuriatis rogaretur. Hinc Sigonius libro 2. de iudicijs Rom. cap. 5. aſſirmat poſt inſtituta Tributa Comitia, de mulcta Tributis: de capite verò ciuis centuriatis Comitijs actum eſſe. Et hæc de cauſis horum Comitiorum. Sequitur de Perſonis. F

De Perſonis, quarum interuentu Comitia centuriata peracta ſunt

CAP. X.

TRIPLICES hic perſonæ conſiderandæ ſunt, aliæ videlicet, quæ ius habuerunt Comitia centuriata conuocandi: aliæ quæ ſuffragium in ijs tulerunt: aliæ quas præter priores his Comitijs adeſſe oportuit. Ius igitur horum comitiorum habendorum fuit penes magiſtratus maiores tantum, & quidem penes conſules, Prætores, Cenſores, Dictatores, Interreges, Tribunos militum conſulari poteſtate, & Decemuiros legibus ſcribẽdis.

Magiſtratuum creandorum Comitia habuerunt ſoli Conſules, Dictatores, Interreges, G
Tribuni militum Conſ. poteſtate, & Decemuiri legibus ſcribendis. Legum autem Conſules, Dictatores, Prætores, & Cenſores. Iudiciorum item Conſules, Dictatores, & Prætores. Id verò probandum eſt.

A Quod [illegible] C[illegible] [illegible] magiſtratuum, nulla fere probatione [illegible] probabi[illegible] tamen, [illegible] primum Comitia Conſulum creandorum [illegible] Con[illegible] in ſequentem annum creandi eſſent tum [illegible], C[illegible]mitia [illegible]us in ſequent in annum legendi [illegible] T[illegible], Li[illegible] locis. Quod ſi tempus C[illegible] Romam [illegible] non poſſent [illegible] abdica[illegible] ex Senatuſcon[illegible] Dictatorem Comitiorum cauſa [illegible] Comitia hab[illegible]bat. Quod teſtatur præter alios, Liuius [illegible] & h[illegible] toties [illegible] Faſt[illegible] Onuphrij legitur Dictaturē Cum [illegible] ordinum, aut magiſtratuum,
B vel candidat[illegible] [illegible] ante exitum Comi[illegible] nouis magiſtratib. creandis non potu[illegible], [illegible] P[illegible] ad prodendum ex ſuo numero Interreg[illegible] dies [illegible] [illegible]batur eodemque modo alij atq. alij [illegible] Comitia Conſulibus creandis habe ret. Co[illegible] in L[illegible] Int[illegible]regnum init[illegible]. Interreges fuere Claudius, d[illegible] P. Sul[illegible] Comitia [illegible] habuit, &c. & alias ſæpe

Comitia Prætoribus [illegible], & [illegible] erût. Neq. enim Prætores, ac cēſores [illegible] Prætoribus, & [illegible] potuerût De Prætoribus præter Liuium, [illegible] Prætoria Comitia [illegible] enim dicebantur, quæ Prætorum crean[illegible] etiam Conſularia quæ de Conſulibus,
C & cenſoria, quæ de cenſo[illegible] Tribun[illegible], Quæſtoria, quæ de Tribunis militaribus, [illegible] eis, Ædil[illegible] & Q[illegible] Prætoria in quam Comitia habuit teſtis locuples eſt Cicero [illegible] ad [illegible] 18. ad quem ſic ſcribit: Nos in [illegible] habemus, non modo C[illegible] Prætoribus crearu[illegible]. Idque factum eſſe nuſquam. Conſules [illegible] non [illegible]gari non [illegible] Prætores autem cum ita rogent [illegible] coll[illegible] imperium, & Idem etiam confirmant M. Meſſala, &c. [illegible] 14. quorum verba ſunt hæc: Prætor [illegible] Meſſala [illegible] Prætorem [illegible] con[illegible]lem iure rogare poteſt: vt quidem no[illegible] a ſup[illegible] hac [illegible] oral [illegible] ruatum eſt, & vt in co[illegible] C. Tudirani [illegible] Prætor maius habet Conſul: & a mi
D nore impe[illegible]io maius, aut ma[illegible], cum in vulgatis ſit, aut a maiure cu[illegible] rogari iure non poteſt.

De Cenſoribus porrò, quod [illegible] Conſules habuerint, perſpicuum eſt ex Liuio, lib. 24. qui ſic ſcribit: Decretum [illegible], vt Conſules ſortirentur, compararéntue inter ſe, vter cenſoribus creand[illegible] Comitia [illegible] & paulò poſt: Q. Fabius Conſul Comitia cenſoribus creandis habuit. It[illegible] 27. [illegible] & cenſoribus creandis Q. Fuluius Cos. Comitia habuit, &c. Non d[illegible] Cicero libro 4. ad Atticum, epiſtola 2. in cuius epiſtola hæc ſunt: Ego, inquit, m[illegible] Pompeio legari ita paſſus ſum, vt nulla re impediret, quin, ſi vellem, mihi eſſet integrum, ſi Comitia cenſorum proximi Conſules haberent, petere poſſem. Perſpicuum ex his eſt cenſorum etiam Comitia à Conſulibus habita.

E De Tribunis militaribus con[illegible] poteſtate, & De[illegible] legibus ſcribendis nunc dicendum, qui & ipſi Comitia magiſtratuum crea[illegible]orum habuerunt. Ac de Tribunis militaribus teſtis eſt Liuius multis locis, [illegible] ro 4. Tribuni, inquit, in[illegible] mentione nulla Comitiorum cōſularium habita, [illegible]redo ob iram Dict[illegible] Tribunorum militum Comitia edixerunt.

Iidem etiam conſularia Comitia habuerunt, vt ex eod[illegible] Liuij libro, & ex 5. eiuſdem, item ex Faſti[illegible] Sigonij apparet.

Tribunorum verò militum Comitia non ab ip[illegible] tant[illegible]m Tribu[illegible]s, ſed ſæpe à conſulibus, no[illegible] quam etiam ab Interregibus [illegible].

Decemuirorum prima [illegible] Conſules habue[illegible] verò Decemuiri, teſtibus Liuio,
F Dion[illegible] & [illegible].

Sed hic quæritur, [illegible] tres, interdum plures Tribuni militares, decem Decemuiri e[illegible] [illegible] magiſtratuum creandorum habuerit? Reſpōdebo de ſingulis. Primum quod ad [illegible] attinet ill[illegible] inter ſeſe cumparabant, vel ſortiebantur, cui ſorte [illegible] munus offerebatur [illegible] Comitia peragebat. Docet hoc Liuius libro 35. his verbis: Conſulibus ambobus Italia prouincia decreta eſt, ita vt inter ſe compararent, ſortirenturue vter Comitij eius anni [illegible] eſſet. Item: [illegible] ferè tempore duorum cu[illegible] literæ allatæ ſunt, L. Cornelij d[illegible] Bo[illegible], & Q. Minutij a Piſis, Comitia ſuæ ſortis eſſe. Cæterum ad [illegible], &c. Qu[illegible] cui ſurs tulerat, vt Comitia haberet, ad[illegible] non poterat, tum [illegible] abatur: ſi tamen vellet. T[illegible] eodem loco Liuius.
G Sic enim de Q. Minutio [illegible] ad Senatum literas dedit, Comitia ſuæ ſortis eſſe, cæterum adeo ſoſpen[illegible] [illegible] Senatu[illegible] deretur patribus mitterent ad collegam, vt is ad Comitia Romam rediret [illegible] arentur, quod non ſuæ ſortis id negotium eſſet, ſe [illegible] quod Senatus cenſuiſſet. Item Liu[illegible] 39. Iam conſularium Comitiorum appetebat

x 3

tempus. Quibus quia M. Æmilius ciuius ſorti ea cura erat, occurrere non poterat, C. Flaminius A
Romam venit, &c. Plura teſtimonia, præſertim in re tam manifeſta, adducere nolo.
De Interregibus reſpondeo cum Aſconio Pædiano, qui in Oratione pro Milone ſcribit, non
fuiſſe moris, vt ab eo, qui primus Interrex proditus erat, Comitia haberentur. Veriſsimum ſanè
hoc eſt. Nuſquam enim apud Liuium legitur à primo Interrege Comitia habita: ſed interdum à
ſecundo, vt libro nono. Item decimo: Interreges fuère Ap. Claudius, dein P. Sulpitius, is Comi-
tia conſularia habuit. Interdum à tertio, vt lib. 5. duobis locis. Interdum a pluribus, vt ad vnde-
cimū etiam Interregem aliquando peruentum ſit. Liu. lib. 7. De Tribunis militaribus idem quod
de conſulibus diximus, ſuſpicor, licet expreſsū veteris alicuius ſcriptoris teſtimoniū nō habeam.
De Decemuiris nihil attinet dicere, cum vnis tantum alin, ... Decemuirorum creandorum
Comitia ipſi habuerint. Liuius libro 3. quidem affirmat, reliquos nouem Decemuiros Ap. Clau- B
dio, quod is minimus natu inter eos eſſet, munus habendorum Comitiorum communi conſen-
ſu iniunxiſſe. Et hæc quidem de Magiſtratuum Comitijs. Pergamus ad reliqua.
Legum Comitia dixi habuiſſe conſules, Dictatores, Decemuiros, Prætores. De conſulibus res
manifeſta eſt. Omnes enim leges conſulares, quæ paſsim reperiuntur apud auctores, ſatis oſten-
dunt, legibus ferendis conſules Comitia centuriata habuiſſe. Neque de Dictatoribus vlla eſt du-
bitatio. Confirmant id lex Hortenſia, Æmilia, & Corneliæ, quæ omnes à Dictatoribus latæ, alijs
tamen, quàm centuriatis Comitijs ferri non potuerunt. De Decemuiris teſtimonium dicunt
Duodecim Tabularum leges ab ijs centuriatis Comitijs latę, vt eſt apud Liuium, & Dionyſium.
Prætores quoque comitia centuriata legum habuiſſe teſtatur Liuius libro 45. cum ſcribit, Præ-
torem M. Iuuentium legem tuliſſe de bello Rhodijs indicendo. Confirmat idipſum & hoc, quod C
ſi in vrbe conſules non eſſent, Prætorum ac præſertim Vrbani ſummum imperium erat. Ex quo
ſequitur ſi legum comitia habenda eſſent, Prætorum id fuiſſe munus.
De iudicijs etiam dicendum. Illorum igitur Comitia habuerunt conſules, quod patet ex iudi-
cio Coriolani apud Liuium lib. 2. Ea enim conſules habuiſſe Comitia, ibi aperte dicitur. Habue-
runt eadem etiam Dictatores: quod probatur ex iudicio Sp. Melij, quod exercuit L. Quinctius
Dictator, qui ad id exercendum potiſsimùm dictus erat. Liuius libro 4.
De Prætoribus, quod Comitia iudiciorum habuerint, dubitari nullo modo poteſt. Scribit
enim Liuius libro 43. Tribunos plebis à Prætoribus diem comitijs centuriatis petiſſe, ad exer-
cendum iudicium. Verba eius ſunt hæc. Tribuni plebis Sempronius & Rutilius, poſtquam ſe
perduellionis iudicare reis pronunciauerunt, diem Comitijs à Prætore Vrbano petierunt. De D
cenſoribus nuſquam extat, quód vel magiſtratuum, vel legum, vel iudiciorum comitia habue-
rint. Quód autem leges cenſoriæ apud ſcriptores reperiuntur, id non de legibus comitijs centu-
riatis latis: ſed de eorum ſubſcriptionibus, vt Cicero pro Cluentio actione 7. in Verrem, aut loca-
tionibus à cenſoribus factis, vt idem alicubi appellat, intelligendum eſt. Habuerunt tamen ius
populi vocandi in campum Martium luſtri condendi cauſa teſte Liuio: de quo aliàs.
Hactenus igitur de ijs perſonis, quę ius conuocandi populum ad Comitia centuriata habue-
runt, egimus: poſtulat locus, vt de ijs etiam, qui ſuffragium tulerunt, dicamus. Tulerunt autem
ſuffragiū ciues, qui in centurias deſcripti erant, quiq; ius ſuffragij habebant, non tantū qui in vrbe
Roma ſed etiam, qui extra vrbem in Italia habitabant, ciuitate tamen cum iure ſuffragij dona-
ti erant. Non enim omnes Itali pari iure ciuitatem adipiſcebantur: ſed alij cum iure ſuffragij, alij E
ſine iure ſuffragij, quod pluribus declarabitur libro de militia. Qui igitur ciuitate cum iure
ſuffragij donati erant, etiamſi in vrbe non habitabant, ius ſuffragij habebant.
Neque tamen omnes etiam ciues, qui in vrbe habitabant, ius ſuffragij comitijs centuriatis ha-
bebāt. Qui enim à cenſoribus ignominiæ cauſa notabantur, ſi plebeij eſſent, in Ceritum tabulas
referebantur, id eſt, adimebatur ijs ius ſuffragij, & referebantur in tabulas eorum ciuium, qui eo
iure carerent: fiebant etiam ærarij, id eſt, non erant amplius in albo centuriæ ſuæ: ſcilicet ad hoc,
vt ciues eſſent: ſed tantummodò, vt pro capite ſuo tributi nomine æra penderent.
Quod verò etiam ij ciues qui domicilium in vrbe nō habebant: ſi ciuitatis plenum ius cum iure
ſuffragij adepti eſſent, centuriatis comitijs ſuffragium tulerint, teſtis eſt inter alios Cicero pro
Domo, & poſt Reditum ad Quirites, quando de Comitijs centuriatis reuocationis ſuæ ab exilio F
cauſa habitis agens, ſic ſcribit: Nullus in eorum reditu motus municipiorum, & coloniarum fa-
ctus: at me in patriam ter ſuis decretis Italia cuncta reuocauit. Et alibi pro Seſtio: Nullum erat
Italiæ municipium, nulla colonia, nulla præfectura, nulla Romæ ſocietas, nullum collegium,
aut concilium, aut omninò aliquod commune conſilium, quod tùm non honorificentiſsimè, de
mea ſalute decreuiſſet, &c. Quibus ex locis intelligitur, municipes etiam, colonos, & eos, qui in
præfecturis habitabant, ſi modo id ius haberent, ſuffragiū his comitijs tuliſſe. Aliquos autē mu-
nicipes, colonos & præfecturas aliquas id ius non habuiſſe, oſtendetur in lib. de militia Rom. vbi
de eorū omnium origine, & iure differendū erit. Et hæ quidem perſonæ habuerunt ius ſuffragij.
Præter eas autem de quibus diximus, etiam quaſdam alias perſonas his comitijs intereſſe opor-
tuit, quarum tātum nomina hic recitabo. Cauſæ enim propter quas adfuerint, & quid eorū offi- G
cium, alibi explicabitur. Fuerunt autem illi, in comitijs quidem magiſtratuum, candidati: in gene-
re autem in omnibus, Diribitores, rogatores, cuſtodes, & Præcones, quod in ſequentibus pro-
bandum erit. Itaque hic huius capitis finis eſto.

De

A

De loco centuriatorum Comitiorum, & quid Campus Martius
CAP. XI.

CENTVRIATA Comitia in loco inaugurato haberi oportebat: non tamen intra Pomerium, ſed extra, quod docet Agellius lib. 15. cap. 27. cum inquit: Centuriata Comitia niſi imperato exercitu haberi non poterant, idq; præſidij cauſa, quoniam populus eſſet in ſuffragijs ferendis occupatus. Exercitum autem extra vrbẽ imperari oportebat, intra vrbem imperari ius non erat: quod confirmat etiam apud Liuium lib. 39. Sp. Poſthumius Cóſul his verbis: Maiores veſtri, ne vos quidem, niſi cum aut vexillo in arce poſito comitiorum cauſa exercitus edictus eſſet, aut plebi concilium Tribuni edixiſſent, aut aliquis ex Magiſtratibus ad
B concionem vocaſſet, fortè temerè coire voluerunt. Manifeſtum hinc eſt, non intra, ſed extra vrbem, & quidem edicto exercitu Comitia centuriata haberi potuiſſe. Locus autem centuriatis comitijs deſtinatus erat campus Martius, quem Cicero dicit conſularibus auſpicijs conſecratum: quia imperij conſularis auſpicijs omnia ferè peragebantur, quæ publicè in eo campo fieri ſolebant. Pauca itaque de eo hic ſunt adijcienda.

Fuit campus Martius, qui alibi etiam Tiberinus dicitur, locus extra vrbem Romã, prope portam Flumentanam. Martius dictus eo, quòd Marti ſacer vel dicatus eſſet. Scribit Agellius libro 6. cap. 7. eum à Caia Tarratia, virgine veſtali populo Romano donatũ, propter quem ampliſsimos honores populus ipſi habuerit. Sunt tamen qui eum ab Acca Laurẽtia ſcorto nobili: non à Caia Tarratia, teſtamento populo Romano condonatum, affirment. Eum fortaſſe Romulus Marti ſa-
C crum fecit. Non enim traditur, Seruij enim Tullij, Regis VI. tempore, iam tum Marti ſacer fuit, in eoque primum luſtrum conditum, & Comitia centuriata habita, teſtante Dionyſio libro 4. Poſtea à Tarquinio Superbo, VII. & vltimo Romanorum rege in proprios vſus conuerſus, poſt eiectos reges, à Bruto, & collega rurſus ad priſtinam conditionem redactus eſt. Qua de re libet adſcribere verba Dionyſij, libro 5. quæ ſunt: Iunius Brutus, & P. Valerius bona tyrannorum populo diripienda dederunt: agrum quem illi priuatim poſſederant, inopibus ex plebe diuiſerunt, vno tantum campo excepto qui ſitus eſt, vrbem inter & fluuium. Is iam ante Marti ſacer erat, pratum equis & iuuentuti, in armis exercendæ, accommodatum. Id Tarquinius contempta religione ſuis oppleuerat ſegetibus, ſicut ſatis apparet ex decreto conſulum, de eius frugibus. Cum enim omnia tyrannorum bona agenda, ferenda que permiſiſſent populo, quicquid frumenti
D erat in eius campi areis, vel in ſtipula, vel tritum iam, non permiſerunt auehi, religione vetante, iuſſeruntque totum effundi in Tyberim. Et nunc quoque manet eius facti monumentum, benè magna Inſula, ſacra Æſculapio, cincta flumine, concreta (vt fertur) è fromenti aceruis putreſcentibus, & paulatim alijs, quæ temerè fert flumen, eodem iniectis, fit auctior. Hæc Dionyſius. Paulo ante dicit, moris fuiſſe in Cãpo Martio, Reges & magiſtratus creari. Bartholomæus Marlianus Epitoma antiquæ Romæ Topographiæ libro 6. cap. 12. vbi de Campo Martio verba facit, inter alia refert, in hoc campo, prẹter natiuam loci, prætorumque amœnitatem, ornamẽta etiam, & ſtatuas illuſtrium virorum erectas, & ex Capitolio, cum ille locus nimis anguſtus eſſe cœpiſſet, propter ornamentorum quæ quotidiè inferrentur, multitudinẽ, plurima in campum Martium tranſlata eſſe. Strabo libro 5. etiam eleganter Campum Martium his verbis deſcribit: Maximam
E inquit horum (ſcilicet decorũ) partem campus Martius habet, præter natiuam locorum amœnitatem, artis & ſolertiæ exornationes admittens. Campi enim admirabilis magnitudo, & curules pariter curſus & alia equeſtria certamina expedita ſuppeditat: nec minus, tam multis pilam, trochum, palæſtram exercitatione tractantibus, itaq; incumbentia ſimul opera. Quid perennes ſolo herbas, coronatosq. vſque ad fluminis alueum colles? Scenicarum oſtentatio picturarum, eius generis ſpectacula præſtant vt difficile & inuitus abſcedas. Hæc ille. Varia itaque ludicra in hoc cãpo exercebãtur, quod prẹter Strabonẽ & Horatius docet. Tumultu exorto delectus in eo habebatur, clari viri mortui cremabantur, & hic campus ferè ſchola erat militiæ Romanæ, vbi iuuentus Romana ad palum omni genere armorum, & quidem veris duplo grauiorum, exercebatur, caput petendo, lateribus inſidiando, poplites ſuccidendo, inſiliendo, reſiliendo, punctim po-
F tius, quã cæſim feriẽdo, & interim tam ſcuto ſe protegẽdo, ite iaculãdo. Pars ibi Tironũ pilis, lapidibus, ſagittis, manu, funda, arcu iaculãdis exercebatur. Tum vero ſaltu, foſſæ latitudinẽ, aut valli altitudinẽ ſuperare: præcipuè autẽ curſu locũ occupare, fugientẽ aſſequi cõſueſcebat. Erãt etiam equi lignei in cãpo, vt inſilire, deſilire, dextrà, læuà, inermis, armatos, diſtricto etiã gladio futurus eques addiſceret, veros etiã equos domaret, & futuris prẹlijs aſſuefaceret, &c. Neq. prætereũdum eſt, qđ Põponius Lætus in ſuis antiquitatib. Rom. annotat, fuiſſe in cãpo Martio inſigne horologium, quod habuerit ſeptẽ gradus circu, & lineas diſtinctas metallo inaurato: ſolum etiã cãpi, eo loco, vbi horologiũ iſtud erat, lapide amplo quadrato ſtratũ fuiſſe, & habuiſſe lineas eaſdẽ, & in angulis quatuor vẽtos, cũ inſcriptione, vt Boreas ſpirat, ex opere muſiuo. Meminit eius etiã Plin. libr. 36. cap. 10. & addit, ab Auguſto Imperatore illud horologium conditum fuiſſe. In hoc igitur
G Campo centuriata Comitia regulariter, & ſemper habita fuerunt. Niſi quod illa, quibus de Manlio Capitolino iudicatum eſt, Comitia ex Campo Martio in Lucum Petilinũ tranſlata ſunt, eam ob cauſam, vt à conſpectu Capitolij, oculi populi auerterentur, quò liberius de cõſeruatore eius iudicare poſſet, vt ſcribit Liuius libro 6. Sequitur de tempore.

De tempore Comitiorum centuriatorum CAP. XII. A

NVLLA Comitia niſi diebus comitialibus haberi poterant. Ergo nec Centuriata. Qui autem Comitiales dies fuerint, non opus eſſe arbitror hic pluribus explicari, cum in priori harum antiquitatum commentario [illegible] omnium dierum ratio & diſcrimina, à Romanis obſeruata, diligenter inquiſita, & tradita ſunt, de comitialibus etiam non pauca ſint annotata: nec patitur horum librorum ratio, vt eadem ſæpius repetantur. Hoc tamen hic monendum videtur, cum in ſingulis menſibus quidam comitiales dies fuerint, quo anni tempore Magiſtratuum Comitia haberi conſueuerint. De iudiciorum enim, & legum Comitijs nihil certi dici poteſt.

Non ſemper idem tempus obſeruatum fuit magiſtratibus creandis. Liuius libro 3. ſcribit, L. B Ebutium & P. Ser[illegible]ium calend. Sextil. vt tunc principium anni actum ſit, conſulatum iniuiſſe. Eo igitur tempore menſe Iunio, vel Quinctili Comitia eorum habita fuerunt, certi quidem nihil traditur. Paulo pòſt cum de Decemuiris loquitur, ita ſcribit: Idus tum Maiæ ſolemnes erant ineundis magiſtratibus. Menſe igitur Martio, vel Aprili, tum eorum Comitia habita fuiſſe ſuſpicari licet. Tempore autem belli Punici ſecundi Conſules Idibus Martijs conſulatum inibant, vt paſſim in hiſtoria T. Liuij legitur. Idque ita obſeruatum fuit vſque ad annum vrbis DCI. Illo igitur tempore Comitia haberi ſolebant, Ianuario & Februario menſe, dimiſsis ſcilicet in hyberna exercitibus. Anno autem vrbis DCI. Q. Fuluius Nobilior, & T. Annius Luſcus Conſules, primi Calend. Ianuarijs Magiſtratum inierunt, poſt quod tempus idem deinde a ſequentibus conſulibus factum eſt. At eo tempore ordinaria magiſtratuum creatio fuit, ad finem menſis Iulij C & principio Auguſti, vt ex Ciceronis oratione ſecunda in Verrem, Epiſtolis ad Atticum, & Epiſtola Cœlij ad Ciceronem, conſtat. Quod vltra ducerentur Comitia, id eueniebat propter interceſsiones, aut obnunciationes, per quas differrentur.

Porro autem conſularia Comitia ante Prætoria haberi ſolebant: interdum quidem eodem die, vt ex Liuij lib. 10. conſtat: interdum poſtero die, [illegible]nunquam tertio, aut alio quodam poſt die, vti ex eodem Liuio intelligi poteſt.

Cenſoribus creandis Comitia initio paulo poſt initum à conſulibus Magiſtratum, priuſquam in prouincias proficiſcerentur, ætate Ciceronis ad finem menſis Iunij, vt conſtat ex Epiſtolis ad Appium, collatis cum ijs, quæ ad Atticum libro 6. ſcripta ſunt, ex quibus colligi poteſt, Appium cenſorem factum eo, quo dixi, tempore, idque quinto quoque anno fiebat, vt ex hiſtoria cognoſcitur. D Hoc tamen differebant cenſorum Comitia a conſularibus, & Prætorijs, quod cenſores ſtatim deſignati magiſtratum inibant. Vnde legimus apud Liuium, libro 40. Cenſores deſignatos ſtatim in Capitolium deductos, ad capiẽda Magiſtratus inſignia, iurandumq́; in leges. Conſules vero Prætoresq́; niſi interregno aut in locum demortui creati eſſent, non ſtatim deſignati inibãt Magiſtratum, ſed ab eo tempore, quo deſignati erant ad illud, quo magiſtratum inibant, quod poſterioribus temporibus ferè quinque menſium ſpacium erat, priuati manebãt. Quæris, quid per id tempus actum ſit? reſpondeo, inquirebatur per competitores aut alios de ambitu in deſignatos, de quo alibi dicendum erit. His ita explicatis modum Comitiorum trademus.

De modo Centuriatorum Comitiorum, & primum quidem de ijs, quæ ante Comitia fieri ſolebant CAP. XIII. E

QVOD ad modum horũ Comitiorum attinet, tria nobis conſideranda veniunt: primũ, qui [illegible] ta Comitia [illegible] ſoleret: deinde quis modus in ipſis [illegible] ſeruaretur, poſtremo quid [illegible] ſuffragia fieri oporteret. Huc capite de ijs, quæ ante Comitia obſeruari [illegible] bat [illegible]mus, [illegible] in ſequ cap. acturi.

Primum omnium ex auctoritate Senatus [illegible] Comitia fieri oportebat. Hoc enim [illegible] inter Centuriata, Curiata, ac Tributa Comitia præter alia fuit. [illegible] lib. 9. ſcribit, quod T[illegible] [illegible] Senatus auctoritate, in [illegible]quis vel maxime neceſſe eſſet, eam accedere. Ac [illegible] poſt habita Comitia Patres auctores fiebant, hoc eſt, ea, quæ popu- F lus ſuffragijs [illegible] Poſtea vero [illegible] Sen[illegible] tum eſt, & inſtitutum [illegible] antè, quam Comitia haberentur, [illegible] Comitiorum [illegible], Patres auctores fierent. Teſtatur hoc Liuius lib. 8. pluribus locis, & Cicero pro Plancio. Teſtatur etiam lex P. Philonis Dictatoris [illegible]batur, vt legum, quæ Comitijs centuriatis ferrentur, ante initum ſuffragiũ Patres auctores fierent. Et Appianus lib. 1. bellorum ciuilium [illegible], a L. Cornelio Sylla legem latam, vt nihil [illegible] ad populum, quod antè à Senatu decretũ, confirmatumq́; non eſſet, atq; [illegible] lege cautum fuiſſe. Requirebatur itaque in Comitijs centuriatis primũm, vt Patres [illegible] eſt vt iuberent aliquem Comitia [illegible] edicere. Iubebant autem id plerunq. Se[illegible] ex Liuio cõſtat. Quòd ſi Patres auctores nõ fierẽt, hoc eſt, nõ probarẽt [illegible] vel differebãtur, donec Senatus auctoritas accederet. G [illegible] Patres auctores facti erant, hoc eſt, poſtquã probaſſent Comitia vel magiſtratuũ creã[illegible] [illegible] exercendorum haberi tum edictũ pr[illegible] neceſſe erat, [illegible] populus deferret, multo antè [illegible] Videt, vt omnib[illegible] auctoris

tam

A [illegible] reperiuntur Conſules Comitia edixiſſe. Id verò edictum in tabella ſcriptum publicè proponebatur, quod ex Agellij libro [illegible] cap. 14. apparet qui ſic ſcribit: In edicto illo Conſulum, quo edicunt, quis dies Comitijs centuriatis futurus ſit, ſcribitur ex veteri forma perpetua: Ne quis magiſtratus minor de cœlo ſeruaſſe velit. Ex quibus verbis apparet, in eo edicto plura capita fuiſſe ſcripta, atque illud proponendum publicè fuiſſe, vt populo notum eſſet. Quoniā autem Comitijs etiam adeſſe e[illegible] hominēs oportebat, qui in vrbem ferè, niſi nundinis, hoc eſt nono quoque die, non veniebant, propterea edictum illud per plures dies publicè extare neceſſe erat, vt populo vniuerſo notum eſſet. Solebatq. plerunque in Comitijs centuriatis trinundinum interijci, inter edictum illud, & diem comitiorum, non tantùm in legum & iudiciorum, ſed magiſtratuum quoq; Comitijs, ſi nihil accidiſſet, quod impedimēto eſſet, ne legitimo tempore Comi-
B tia haberentur: quemadmodum fiebat, ſi per Interreges Comitia haberētur, aut neceſsitas aliqua poſceret, Comitia maturari. Quando enim Interreges Comitia habituri erant, tum certè tantum tempus inter edictum, & diem comitiorum interijci non poterat. Erat enim Interregis Imperiū, quinque tantum dierum. poterat autem ſecundus Interrex Comitia habere, vt paulò ante oſtēdimus. Sic etiam ſuperioribus temporibus, quibus Conſules bellis vrgentibus in vrbe eſſe non poterant, ſępe accidebat, vt in exitu annus propè eſſet, nec dum tamen ſubrogati eſſent Magiſtratus. Eo igitur tempore interdum reperimus propter neceſsitatem ſubrogandorum magiſtratuum, paucis poſt edictum diebus, habita fuiſſe Comitia. Vnde T. Liuius lib. 24. ſcribit, Q. Fabium, in eum, quem primum comitialem diem habuerit, Comitia edixiſſe. quibus verbis ſatis oſtendit poſt edictum non fuiſſe interiectum trinundinum. Neque enim tot dies continui, quot
C ſunt in trinundino, eſſe poterant, quin aliqui ex ijs eſſent Comitiales. At temporibus ætati Ciceronis proximis Conſules totum ferè annum ſui conſulatus agebant in vrbe, nec ad exercitus, aut in Prouincias, niſi ad finem anni proficiſcebantur. Vnde fiebat, vt legitimo tempore Comitia magiſtratuum edicerentur: & niſi ad diem edicto præſtitutum haberentur, id eo accidebat, quòd dies diffinderetur vel auſpicijs, vel magiſtratuum interceſsionibus.

Quòd ſi verò Conſules abeſſent, tum edictum illud comitiorum ex itinere præmittebant, vt trinundino antè proponeretur, vel Prætori ſcribebant, vt is eorum nomine Comitia indiceret, teſte Liuio, lib. 22. Atque hæc quidem in genere, de omnibus Comitijs centuriatis legitimis & regularibus intelligenda ſunt. Præterea autem, Comitia legum, & iudiciorum pecularia etiam quædam habebant, quæ etiam conſideranda ſunt.

D Ante Comitia legum hic modus ſeruandus erat, vt primùm legiſlator concionem haberet, in qua populo neceſsitatem & vtilitatem legis proponendæ oſtenderet, deinde etiam recitaret, ac publicè proponeret, vt populo poteſtas fieret, eam cognoſcendi otioſe. & vt inde liceret librarijs deſcribere, ſi qui vellent legem apud ſe habere. Cognoſci hoc ex Dionyſij libro 10. poteſt, qui ſic ſcribit. Tribuni plebis aduocata concione pollicebātur plebi ſe legem laturos de ijs rebus, quas poſtulabat. Quam orationem poſtquam plebs collaudauit, ſublata omni mora legē quam paratā habebant, recitarūt. Ac propoſita ea lege, datum eſt trinundini ſpacium, quo fieret poteſtas legis improbandæ omnibus, qui vellent, &c. Hæc ille. Quæ etiam de legibus Decemuiralibus ſcribit Liuius lib. 3. Poſt hanc legis propoſitionem, trinundino promulganda erat, id eſt, tribus nundinarum diebus aduocata concione recitanda, & de ſingulis capitibus populus docendus. rogan-
E dus etiam vt legem accipere vellet, vtq; prodita die, qua Comitia haberentur legis ferendæ, ad illam diem frequens adeſſet: inter quos, qui primus populo, vt legem acciperet ſuadebat (ſolebāt enim ſibi latores virum aliquem præcipuum magna autoritate præditum conciliare, & adiungere, qui legem populo ſuaderet) is auctor legis appellari ſolebat. Poſt hunc auctorem alij etiam nonnunquam priuati, data à magiſtratibus concione eam ſuadebāt. Dabatur etiam poteſtas diſſuadendi legem quicunque vellet. Et ex Ciceronis oratione poſt reditum in Senatu, colligitur, rogatores legum primo nundinarum die, poſt recitatam & explicatam legem, populo gratias egiſſe, quòd aduenīſſet, & ſimul rogaſſe, vt pari ſtudio conueniret reliquis diebus, cum lex eadem rurſus ad populum referenda eſſet: ſolitum etiam fuiſſe populum ſignificationem dare acclamationibus, legem ſibi acceptam eſſe, aut non eſſe, antequam dies ſuffragij veniret.

F Quemadmodum autem in legum, ſic etiam in iudiciorum Comitijs obſeruabatur, vt trinūdino accuſatio promulgaretur. Docet hoc Cicero in oratione pro Domo ſua inquiens: Moderata populi iudicia ſunt à maioribus conſtituta: primùm, vt ne pœna capitis cum pecunia coniungatur: deinde, ne niſi prædicta die quis accuſetur vt ter antè magiſtratus accuſet, intermiſſa die, quàm mulctam irroget, aut iudicet: quarta ſit accuſatio trinundinum prodita die, qua iudicium futurum ſit. Hæc ille. Tribus autem nundinarum diebus ante Comitia accuſatio repetebatur ad populum. Atque hæc quidem ante diem comitiorum obſeruabantur.

De ijs, quæ in ipſis Comitijs, & poſtea obſeruari ſolebant CAP. XIV.

G DIXIMVS præcedenti capite, quid vt iuſta eſſent, ante Comitiorū diē fieri oportuerit; cōſiderabimus nūc, quę ipſo Comitiorū die, adeoq; ipſis Comitijs obſeruari ſolerent. Primū, nulla Comitia cēturiata iure fieri poterāt, niſi captatis antè auſpicijs. Pertinebāt autē ad hęc Comitia duo auſpiciorū genera, obſeruatio de cœlo, & auiū inſpectio. Ei igitur q. Comitia habiturus erat, parendū erat obnūciationi. Si enim qs obnūciaret, ſe de cœlo

ſeruaſſe, tum Comitia peragi non poterant. Non autem omnes Magiſtratus, maiores ſcilicet & A minores, maioribus obounciare poterant, ſed maiores tãtum, ijque qui erant Cõſulum collegæ, Conſules & Prætores. Ideoque in omnibus centuriatorum Comitiorum edictis, inter alia hoc caput erat: Ne qois minor magiſtratus de cœlo ſeruaſſe vellet, quod paulò ante ex Agellij lib. 13. cap. 14. recitauimus.

Deinde etiam is, qui comitia habiturus erat, priuſquam in campum veniret, in arce, aut alio quodam, ſed intra pomerium, loco auſpicabatur, adhibito augure, qui ſibi in auſpicio eſſet: qui ſi aduerſa auſpicia nunciaſſet, Comitia eo die peragi non poterant. Poſterioribus tamen temporibus, vt ex Dionyſij lib. 2. & Ciceroois libro 2. de Legibus, & libro 2. de Diuinatione, cognoſci poteſt, neglecta augurali diſciplina, magiſtratus, qui Comitia habiturus erat, augurem non tam conſulere Deos iobebat, quàm bona eſſe auſpicia pronunciare. Itaque ex voce auguris B verius, quàm ex vllo ſigoo ex auibus, aut ex cœlo ſumpto, auſpicabantur.

Sed & Candidatos ante Comitia auſpicatos fuiſſe, docet Dionyſius Halicarnaſſæus libro 2. his verbis: Qui magiſtratus accepturi ſunt, prima luce, loco aperto expoſiti Dijs ſupplicant, tum ex Auguribus publicis, qui adſunt, nonnulli nunciant illis fulgur ſiniſtrum, quod omninò non factum ſit. Illi augurium ex voce accipientes, abeunt, magiſtratum accepturi alij quidem ſatis eſſe exiſtimantes, nulla ſibi aduerſa auſpicia fuiſſe, alij verò etiam repugnantibus Dijs. Hactenus ille. Præter auſpicia erant etiam ſacra quædam legitima, quæ à magiſtratu ante Comitia fieri oporteret, quemadmodum idem Dionyſius lib. 7. & 10. docet. Illa verò ſacra immolationes hoſtiarum erant, quibus in omnibus actionibus publicis vti ſolebant.

Captatis itaque auſpiciis, & ſacris peractis, primis quidem temporibus, magiſtratus Comitia C habiturus vrbem egrediebatur, atque tabernaculum capiebat: eum ſequebãtur omnes ciues armati ſub ſignis, in ſuis quiq. Centurijs, vt multis locis docet Dionyſius. Poſterioribus verò temporibus, non omnes ciues armati, in campum conueniebant, ſed tamen præſidij cauſa, vt ait Agellius, paucorum hominum exercitus imperabatur, atque in Ianiculum intro ducebatur, & erigebatur vexillum, donec peracta eſſent Comitia. Quem morem, eiusque cauſas Dio lib. 37. indicat, his verbis: Cum antiquitus multi hoſtes circum Romam habitarent, veriti Romani, ne, dum ipſi Comitia centuriata agerent, hoſtes per inſidias vrbem aggrederentur, Ianiculumque occuparent: ſtatuerunt non omnes ire in ſuffragia, ſed vt ſemper aliqui armati per ſucceſsionem eum locum cuſtodirẽt. In Ianiculo igitur, quamdiu concio durabat, cuſtodiæ agebantur. Cum autem ſoluenda iam erat concio, ſignum à Ianiculo remouebatur, cuſtodesq; diſcedebant. Non autem D licebat cuſtodiis ab arce ea remotis, quicquam amplius ſtatuere. Is autem mos, ſolis ceoturiatis Comitijs obſeruabatur, cum extra vrbem omnes in armis adeſſe res poſtulabat, & id hodieq; religionis cauſa fieri ſolet. Hactenus ille. Hoc etiam ſemper obſeruatum fuit, vt Conſul, Comitiorũ die, quaſi ad vſurpationem vetuſtatis extra pomerium tabernaculum haberet, velut Dux exercitus. In quo capiendo vitium committebatur, ſi prius quàm pomerium tranſgrederetur, auſpicia aut non conſuluiſſet, aut aduerſa apparuiſſent. Tantumque tribuebatur his auſpicijs tabernaculi capiendi, vt ſi hîc peccatum eſſet, tota actio vitioſa, & inauſpicata cenſeretur. Scribit Plutarchus in Marcello, idcircò ſolitos magiſtratus capere tabernaculum, vt in eo ſederent, pro captandis auſpiciis. Quòd ſi nondum ratis auſpicijs, aliqua eos cauſa in vrbem retraheret, primũ tabernaculum relinquere oportebat, & alterum capere, ex quo denuò captabantur auſpicia. Hu- E iuſmodi autem auſpicia prima luce captari ſolebant, quemadmodum intelligi ex Dionyſio, Macrob. lib. 1. Saturnal. cap. 3. & Agell. lib. 3. cap. 2. poteſt. Porrò & hoc ad auſpiciorum rationẽ pertinebat: ſi cœptis iam Comitijs, tonitru ſuperueniſſet, tum ea dirimebantur. Item ſi ipſis Comitijs morbo Herculeo correpto, quiſquam repentè concidiſſet, diſſoluenda erant Comitia, nec iuſta eo die haberi poterant: vnde etiam illi morbo nomen eſt Comitialis, vt Serenus docet his verſibus:

Eſt ſubiti ſpecies morbi, cui nomen ab illo,
Quod fieri nobis ſuffragia iuſta recuſat:
Sæpè etenim membris acri languore caducis,
Concilium populi labes horrenda diremit.

Et hæc quidem de auſpiciis horum Comitiorum.

Cum igitur Senatus auctoritate, edicto antè propoſito, & re per multos dies antè promulga- F ta, ſacris factis, auſpicijs addicentibus, nullaque obnunciatione interiecta, centuriata Comitia maior magiſtratus habere vellet, nihil omiſerat eorum, quæ ad legitimum modum comitiorum, ante ipſa quidem Comitia requirebantur. Videamus reliqua.

Populus Romanus, cui quidem ius erat ſuffragij, ad diem edicti conueniebat in campo Martio, atque ibi, priuſquam in centurias diſtribueretur, habebat magiſtratus concionem ad populum, qua rogabatur, vt id, quo de ageretur, iubere, aut vetare vellet. Ac ſi magiſtratuum quidem eſſent Comitia, ſolebat is, qui habebat Comitia, rogare populum, vt ex ijs Candidatis, quorũ haberi rationem oporteret, quosq; tum omnes nominatim appellabat, crearet populus quos vellet, Conſules, Pretores, Cenſoresue. Neq; verò cum voce quidem ſuffragium ferebatur, oeceſsitas ea oratione populo imponebatur, vt non poſſet alios, quàm cãdidatos facere: ſed libera ſuffragia re- G linquebãtur, vt ex omnib. ciuibus crearet, quos vellet, ſi modò ij eſſeot, quorũ ratio legib. haberi poſſet. Quin etiã legibus ſolutos ſæpe reperimus multos, vt creari poſſent, vel ante legitimã ætatem, vel abſentes, vel decennio nondum interpoſito inter eundem magiſtratum. Et multos

qui

A q[illegible]t, c[illegible]tos in[illegible]nimus. Verùm iſta euenire non ſolebant, niſi ea tempora eſſent, in q[illegible]agna virtus alicuius Reipublicæ neceſſaria videbatur: quæ in petentibus tanta non erat populo cognita. Ordinarium autem, ac legitimum erat, vt ex candidatis crearetur magiſtratus. Poſt leges tabellarias, hi modò creari poterant, quorum rationem haberi debere, antè iudic[illegible]tum eſſet, vt in tabellis nomen eorum ſcriberetur.

Quod de Magiſtratibus dixi, idem debet in Comitiis Regis ſacrorum intelligi.

Huiuſmodi autem conciones, non ſolum antè, quàm populus in ſuffragium mitteretur, ſed interruptis etiam interdum comitijs ad emendãda populi ſuffragia habitas fuiſſe, teſtimonio eſt Liuius, libro 3. de L. Quinctio ſcribens, cum C. Claudius Conſul haberet Comitia conſularia, & [illegible]e refici Conſulem videret L. Quinctius eius collega interrupit Comitia, orationemque ad popu-
B lum habuit, cuius exitus fuit, vt communiter ab ambobus cõſulibus ediceretur, ne quis L. Quinctium Conſulem faceret: ſi quis feciſſet, ſe id ſuffragium non obſeruaturos. ſimile exemplum recitat Liu[illegible]us libro 24. etiam de Q. Fabio Maximo.

Sin legum Comitia eſſent, antequam populus in ſuffragium mitteretur: primùm lex recitabatur à Præcone, ſubijciente Scriba: tum oratione docebatur populus, denique rogabatur, vt eam legẽ accipere, & ſuffragijs ſuis iubere vellet, teſtibus Aſconin. in argumẽto orationis pro C. Cornelio, Ap[illegible]iano lib. 1. bellorum ciuil. & Plutarcho in Catone Vticẽſi. Ex quibus etiam auctoribus intelligi poteſt, obſeruatum fuiſſe, vt poſt t[illegible]ndini promulgationem, die Comitiorum rurſus recitaretur le[illegible]haberenturque orationes, ſuadendi & diſſuadendi cauſa.

At ſi iudici[illegible] cau[illegible] Comitia haberentur, idem fiebat, quod in legibus ferendis. Iudicium enim
C populi lege lata fiebat. quæ ſi acciperetur à populo, condemnatus erat reus; ſin antiquaretur, abſoluebatur.

Erat autem omnium actionum cum populo comm[illegible]ne principium: VELITIS IVBEATIS QVIRT[illegible], quemadmodum ex Cicerone, & Liuio intelligi poteſt. Ex qua dicendi formula nomen ortum eſt rogationis, omnibus actionibus [illegible]um populo commune.

His peract[illegible], iubebat magiſtratus populum in ſuas centurias diſcedere, ad ſuffragium ferendum: id[illegible]ue populus ita faciebat: niſi hic obnunciatũ eſſet, aut ab aliquo magiſtratu interceſſum.

Interce[illegible]eb[illegible]t inter ſe Conſules, Prætores, & Tribuni, vnde in legibus Ciceronis ſcribitur: Par, maiorue poteſtas plus valeto. Qua lege ſignificatur, parendum eſſe interceſsioni paris aut maioris poteſtatis.

D De ſuffrag[illegible] iam dicendum, quo ordine centuriæ ea tulerint. Non enim omnibus temporibus eadem obſeruata ratio fuit. De primis temporibus Dionyſius libro 4. in hiſtoria Ser. Tullij Regis ſic ſcribit: Quandu Tullius Magiſtratus creare, aut de lege cognoſcere, aut bellum inferre volebat, pro curiatis, centuriata indicebat Comitia. Primæ ad ſuffragia vocabantur maximi cenſus ce[illegible]turiæ, [illegible]tIX equitum, XXC. peditum. Hæ quia tribus centurijs plures erant, quàm reliquæ, ſi conſentirent, vincebant, & definiebatur ſententia. Sin minus, XXII centuriæ ſecundæ claſsis inibant ſuffragia. Quòd ſi ne tum quidem conuenirent calculi, tertia claſsis vocabatur, ac deinceps quarta: idq́ue tamdiu fiebat, donec nonaginta ſeptem centuriarum conſentirent ſuffragia. Id, ſi ne poſt quintam quidem vocationem contingeret, centum nonaginta duabus centurijs pari vtrinq; numero diuiſis in duas ſententias, tum demum vocabatur vltima inopum
E centuria, immunis à tributis, atq; militia, & vtricunque parti accederet, eam reddebat potiorem altera: quod perrarum erat, & penè impoſsibile. Plerunq; enim prima vocatione abſoluebantur Comitia, raro ad quartam perueniebatur: quinta & ſexta erant ſuperuacaneæ, &c. Hæc eo loco docet Dionyſius. Sequentibus autem temporibus & quidem libera ciuitate mutata illa ratio fuit. Non enim centuriæ Equitum primam ſententiam ferebant, ſed omnes centuriæ in ſortem conijciebantur, & quæ prima educebatur, prima ſuffragium dicebat, & prærogatiua appellabatur; deinde reliquæ vocabantur, quæ dicebantur Iureuocatæ. Poſt expletas verò Tribus triginta qui[illegible]ue cũ centuriæ ac claſſes, Tribuum partes eſſent, vti ex Liuio Sigonius & Gruchius col[illegible]igunt, tum primum vniue[illegible]us populus in Tribu[illegible] triginta quinque diſtribuebatur, & duplex ſo[illegible]titio fiebat, prima inter tribus, [illegible]uæ primum ſorte exibat, Prærogatiua tribus dicebatur: alte-
F ra ſortitio fiebat inter centurias Prærogatiuæ tribus: quæq́ue primum exibat, centuria Prærogatiua dicebatur [illegible]c p[illegible]m[illegible] ſuffragium ferebat, poſt quam primæ claſsis centuriæ, tum ſecundæ, ſuo quæque or[illegible]ne ad ſuffrag[illegible]m ferendum vocabantur, quæ Iureuocatæ appellabantur. atque plerunque, imo [illegible]mper Prærogatiuæ ſententiam [illegible]tantum eius omen erat) ſequebantur. Et hæc eſt cauſa, cur in cẽturiatis Comitijs non tantũ Prærogatiuæ cẽturiæ, verũ etiã Tribus mẽno fiat.

Sed neque ho[illegible]rę[illegible]ereundum eſt, cum primis liberę Reipublicæ temporib. bina de magiſtratibus maioribu[illegible] Co[illegible]ia habe[illegible]tur, centuriata & curiata, quemadmodũ ſupra ex Sigonio docuimus, obſoletis poſtea curiat[illegible] Comitijs factum eſt, vt Prærogatiuæ & Iureuocatorũ ſuffragia probinis Comitijs haberentur. Docet hoc Aſconius in 2. Verrinam, cum ſic ſcribit: Prærogatiuæ tribus ſunt, quæ primæ ſuffragium ferunt ante iure vocatas. Mos enim fuerat, quò faci-
G lius in Comitiis con[illegible]rdia populi firmaretur, bina omninò de iiſdem Candidatis Comitia fieri[illegible] quorum t[illegible]ibus Prærogatiuæ dicebantur, quòd primò rogarentur[illegible] quos vellent Conſules fieri. [illegible] Iureuocatæ, quod in ijs, ſequente populo, vt ſæpe contingit, Prærogatiuarum voluntatem [illegible]tur[illegible] omnia complerentur. Hactenus Aſconius. Ad ſuffragia redeo. Ante leges

tabellarias latas populus voce ſuffragium ferebat: At poſtea cœpit tabella ſuffragium ferre. Ac A
voce quidem cum dicebatur ſuffragium, erant in ſingulis centurijs rogatores, qui ſingulorum
rogabant ſententias, quas palàm ſinguli proferebant. In quam autem partem plures eiosdem
Centuriæ homines inclinaſſent, eius totius centuriæ ſententia cenſebatur: quam deinde roga-
tor per Præconem nunciari iubebat. Quòd ſi Magiſtratuum Comitia eſſent, rogabantur ſinguli,
quem vellent Magiſtratum eſſe, & tum nominatim ſinguli appellabant, quem vellent Magiſtra-
tum creari. Idem in Comitiis Regis ſacrorum fiebat. Sin legum Comitia eſſent, cum populus
legem accipere vellet, ſolebat vti his verbis ſolemnibus, ac velut conceptis, VTI ROGAS. qui-
bus ſignificabat, ſe velle hoc ita fieri, quemadmodum legis rogator fieri vellet. Cum verò legem
accipere nollet, vtebatur ſolemni verbo, ANTIQVO: quo ſignificabat, ſe, quod rogaretur, anti-
quare: hoc eſt, ne omninò fieret, vetare. B

Iiſdem vocibus etiam vtebantur in Comitiis iudiciorum. Nam & ea per legem his Comitijs
exercebantur: quam ſi populus antiquaſſet, abſolutus erat reus: ſin vero iuſsiſſet, tum erat dam-
natus. Poſtquam autem tabella populo data eſt, oportuit eam munere vocis fungi. Ac in Comi-
tijs quidem Magiſtratuum oportuit tabellis nomina Candidatorum inſcribi, vt daretur ijs per
tabellam magiſtratus, ſicuti prius voce creabantur. Tot autem tabellæ vnicuique de populo
dabantur, quot eſſent candidati, quorum rationem haberi oportere iudicatum eſſet. Et breuita-
tis cauſa in tabellis non integra candidatorum nomina ſcribebantur, ſed primæ tantum literę no
minis cuiuſque, id quod ex Ciceronis Oratione pro domo intelligitur.

In Comitijs legum duæ dabantur tabellæ, vna in qua ſcriptum erat, VTI ROGAS, duobus
tantum primis elementis · V. R. Altera in qua ſcriptum erat, ANTIQVO. Vna etiam litera A. In C
Comitijs iudiciorum eædem tabulæ dabantur, vna notata litera A. quę ſignificabat ANTIQVO.
Altera notata literis V. R. id eſt, VTI ROGAS.

Illæ autem tabellæ non domo aſſerebantur à populo, ſed erant, qui eas miniſtrarent populo
ſuffragium ituro, quos Diribitores appellabant, idque hoc ordine fiebat.

Sortitione inter tribus & Centurias de prærogatiua facta, Magiſtratus in Tribunali, quod erat
in campo Martio, ſedens, per Præconem vocabat Prærogatiuam centuriam ad ſuffragium. Cen-
turia igitur illa de eo loco in quo conſiſtebat, diſcedebat in ſeptum quoddam prope tribunal,
quod alio nomine etiam Ouile dicebatur, & erat locus in Campo Martiu cancellis concluſus,
in quo erant, qui ſuffragium dicebant, & quò alijs interim ingredi non licebat. In illud igitur
Ouile, ſeu ſeptum Ceoturia diſceſſura ibat per pontes, qui erant anguſtæ viæ, per quas populus D
in Ouile diſcedebat. In pontis initio ſtabant Diribitores, qui tabellas ſingulis miniſtrabant.
Ingredientibus in Ouile Rogatores ciſtam proponebant, in quam conijcerent eam, quam vel-
lent, tabulam. Poſtquam autem totius Centuriæ tabellæ collectæ erant, tum educendis ſuffra-
giis adhibebantur Cuſtodes. Eorum munus erat deſcribere ſuffragia, vt ea Centuriæ ſententia
renunciaretur, in quam plures ioclinaſſe conſpiceretur. Hoc autem erat deſcribere ſuffragia, tot
puncta in tabella notare, quut tabellæ ſimiles reperirentur: vt inito tandem numero, ea Cen-
turiæ ſenteotia renunciaretur, quæ plures habere ſimiles tabellas ex numero punctorum per-
ſpiceretur. In legibus quidem ferendis, ſi plures reperirentur tabellæ, in quibus ſcriptum eſſet,
V. R. pauciores in quibus ſcriptum eſſet, A. ab ea Centuria legem iuberi renunciabatur. Cootrà
verò legem Centuria non accipere pruounciabatur, ſi plures ſcriptum haberent, A. At ſi fortè E
pares numero tabellæ in vtramque partem reperirentur, eius centuriæ nulla renunciabatur ſen
tentia, niſi lex eſſet, quæ de perduellione ferretur. In fauorem enim reorum abſoloiſſe cenſeba-
tur Centuria, quæ non condemnârat. Itaque ſi pares eſſent reliquæ Centuriæ accipientium le-
gem, & vetantium, hac acceſsione ad vetantes Centurias, legem antiquabat: adeò, vt reus ab-
ſolueretur. Quod præter alios Dionyſius lib. 7. teſtatur, cum ſcribit, lege cautum fuiſſe, vt ęqua-
litate ſuffragiorum reus abſolutus iudicaretur.

In Magiſtratuum verò creatione numerus inibatur tabellarum, quæ idem nomen continerēt.
Cuius enim Candidati nomen plures tabellæ comperiebantur continere, is ab ea centuria Con-
ſul, Prætor Cenſorue factus renunciabatur. Sin paria ſuffragia tuliſſe omnes Candidati reperirē-
tur, nullus renunciabatur, expectandaque erant reliquarum centuriarum ſuffragia. F

Quod de magiſtratuum Comitijs centuriatis dixi, idem de Comitijs Regis ſacrorum intelligi
debet. Hic enim pro Candidatis erant, duo trēſue, quos inauguraſſet Pontifex Maximus, vt ex
ijs poſtea populus ſuffragiis ſuis crearet, quem vellet eſſe Regem ſacrorum, vti ex Liuij libro 40.
colligitur.

Poſtquam Prærogatiuæ Centuriæ ſuffragium renunciatum eſſet, tum ea ex Ouili diſcede-
bat, & prima Equitum centuria, pòſt ſingulæ centuriæ primæ claſsis ordine ad ſuffragium ferē-
dum vocabantur, eo modo, quo de Prærogatiua diximus. Vbi omnes primæ claſsis centuriæ
ſuffragium tuliſſent, tum ea iterum numerabantur. Et in legum quidem Cominjs, ſi illæ omnes
cum prærogatiua conſenſiſſent, aut legem iuſsiſſent, aut vetuiſſent, lex perferebatur, neque opus
erat reliquarum claſsium centurias ad ſuffragium vocare, cum prima claſsis reliquas omnes nu- G
mero centuriarum vinceret. Si verò non omnes primæ claſsis centuriæ cum prærogatiua con-
ſentirent, ſed aliquæ tantum, & quidem maior pars: tum ſecundæ claſsis centuriæ ordine intro-
uocabantur, donec appareret, tot iam centurias vel iuſsiſſe, vel antiquaſſe legem, vt numero re-
liquas

A [illegible] omnes [illegible]. Ideo [illegible] eam in Magiſtratuum Comitiis [illegible] abatur, hac ratione. Si primæ claſsis centuriæ cum prærogatiua de vno aliquo candidato conſenſiſſent, reliquorum autem candidatorum ſuffragia paria eſſent, vnus ſolè, qui omnium ſuffragia habebat, Conſul, ſiue Prætor, ſiue Cenſor renunciabatur: de reliquis candidatis ſecundæ claſsis centuriæ, interdum etiam tertiæ, quartæ, quintæ, &c. vocabantur, donec aliquis, vel aliqui, reliquos numero ſuffragiorum vincerent, & ſic prius renunciatis collegæ adiici poſſent. Quod ſi nec reliquæ centuriæ inter ſe conuenirent, ſed paria de ſingulis candidatis ſuffragia manerent, quod interdum factum fuiſſe legimus, tum dinumeratis omnibus ſuffragiis, vno tantùm Conſule, qui renunciatus erat, ſequenti die de ſubrogandis ſibi, vel Prætoribus, vel collegis Comitia habebat. Quod etiam fiebat, ſi vno Conſule, item vno, vel pluribus Prætoribus renunciatis, antequa ex reliquo candidatorum nu-B mero, alter quoq. Conſul, vel alij Prætores renunciati eſſent, aliquid de cœlo accidiſſet, cuius interuentu Comitia dirimebantur. Tum etiam ille Conſul, vel Prætores illi iam renunciati nô quidem reddebantur vitioſi, ſed tamê collegæ illorum, eo die creari nô poterant, verum poſtero die.

Diuerſum erat in Comitiis Cenſurum, in quibus, ſi creato vno Cenſore tempeſtas Comitia dirimeret, tum etiam is, qui creatus iam Cenſor erat, vitioſus cenſebatur.

Erat & hæc vna dirimendorum Comitiorum ratio, ſi quis Magiſtratus maior vexillum illud, ſeu ſignum militare, quod principio Comitiorom in Ianiculo erigebatur, inde detraheret, & exercitum abduceret. Tum enim nihil amplius decerni poterat, ſed concio ſoluebatur, vt habet Dio lib.37. Reſtant ea, quæ poſt dica ſuffragia fieri ſolebant.

In legum Comitiis Magiſtratus poſt dinumerata ſuffragia legem aut acceptam, aut antiqua-C tam pronunciabat, populumq; dimittebat. In Magiſtratuum verò Comitiis ſolebat is, qui Comitia habebat, priuſqua populum dimitteret, eos renunciare, quos iam ſæpe à Præconibus pronunciatos populus creaſſet, adiecta ſolenni precatione, id quod ex Cic. Oratione prò Muræna coſtat, qui etiam ſolennia quaſi verba precationis recitat: Quæ precatus ſum, inquit, à Diis immortalibus, Iudices, more inſtitutoq. maiorû, illo die, quo auſpicato Comitiis centuriatis L. Murænam Conſulem renunciaui, vt ea res mihi Magiſtratuiq; meo, populo, plebiq; Romanæ bene ac feliciter eueniret, &c. Illud quoq. ex eodem Cic. confirmare poſſumus, eos qui Conſules deſignati fuiſſent, domum de campo deduci ſolitos, à magna multitudine populi, ac prẹſertim propinquorum & neceſſariorum. Verba Ciceronis Orat.2.in Verrem, ſunt hæc: Nam vt Hortenſius Conſul deſignatus reducebatur è campo cum maxima frequentia & multitudine. Et paulo poſt Propinquis, neceſſariiſque eius, qui tum aderant, verbum nullum facit. Atque de Comitiis centuriatis hactenus. Dicemus nunc de Tributis.

Quid ſint Tributa Comitia, & quid, quotq; Tribus CAP. XV.

TRIBVTA Comitia fuerût, vt docet apud Agellium Meſſalla lib.15.cap.27. cum ex regionibus & locis, hoc eſt, per tribus ſuffragium ferebatur. Quod vt intelligatur de Tribubus, vnde hæc Comitia nomen acceperunt, quædam dicenda ſunt. Triplici modo vocabulum Tribus vſurpatur, aut pro loco, aut pro hominibus, aut pro iure. Quando pro loco ponitur, tum partem quandam vrbis Romæ ſignificat. quando verò pro hominibus, tum partem quandam ciuitatis Romanæ, vel ciuium, notat: pro iure acceptum, ius alicuius partis vrbis, E vel ciuitatis deſignat. Erant igitur Tribus populi Rom. partes diſtinctæ locis in vrbe diuerſis, & regionibus vndiq; circum vrbè per ſtationes diſperſis ſic appellatæ, quemadmodum Aſconius Pædianus in actionem 3. in Verrem, & alij docent, aut à tributo dandu, aut quia primo tres tantum fuerunt, vnde etiam Tribuni dicti. Earum primus auctor fuit Romulus. qua de re Dionyſij lib.2. verba, omiſsis reliquorum ſcriptorum teſtimoniis adſcribam: In tres, inquit, partes, diuiſa vniuerſa multitudine, ſingulis præclarum aliquem virum, ducem præpoſuit: deinde vnamquamq. rurſum in decem partitus, totidem fortiſsimos viros eis præfecit. Has Curias, illas Tribus vocare voluit, ſicut vocantur & hodie. Hæc ille. Quem quidem ſequuntur pleriq, alij Romanarum rerum ſcriptores, excepto Varrone, Plutarcho, & Liuio lib.1. quorum hic eas tres populi partes non Tribus, ſed Equitum Centurias vocat: alibi tamen etiam Tribus eas appellat, & primum Tribuum F auctorem Seruium Tullium facit: alij vero Romulum quidè Tribuum, ſicut & Curiarum auctorem faciunt, ſed poſt Sabinum confectum bellum. cùm Dionyſius contrà, Romulum ante omne bellum à ſe geſtum populum in Tribus & Curias diſtribuiſſe ſcribat: quorum tamê diuerſas ſententias ita conciliare facilè poſſumus, ſi dicamus, Romulum quidê initio ſtatim, ante Sabinorum bellum populum in tres partes, ſeu Tribus deſcripſiſſe, ſecundû Dionyſium: quas partes Liuius non Tribus, ſed centurias Equitum dicat: nô quód Tribus illas fuiſſe neget, ſed quod ex ſingulis Tribubus centum Equites, ſiue ſingulæ Equitum centuriæ ab eodem ſint deſcriptæ: eiſque tribus partibus, ſecundum Plutarchi, Varronis, & aliorum ſententiam, poſt confectum tandè Sabinum bellum, & Tit. Tatium in vrbem & regni ſocietatem receptum, nomina ea, quæ iam habemus, eſſe impoſita. Fuerunt autem earum Tribuum nomina hæc: Ramnenſis, Titienſis, & Lu-G ceres. Ramnenſis dicta fuit a Romulo, primo vrbis conditore: Titienſis à Tito Tatio Sabinorum Rege, qui à Romulo prælio victus ab eodem in vrbem Romam & Imperij ſocietatê receptus fuit: Luceres vel à Lucumone, vel à Lucrenno, vt quidam volunt, vel à luco Aſyli, in quem multi fuga delati, ciuitateque donati fuerunt, quæ poſterior ſententia Plutarchi in Romulo, & Pædiani in

y

actionem 2.in Verrem,veriſimilior eſſe videtur. Ramnenſes igitur fuerunt,qui cum Romulo primò vrbem condiderunt,paſtores ſcilicet Albani,& aliquot Græcanici generis,qui ante vrbem conditam ea loca tenuerunt: atq; hi omnes habitarunt Palatium & Cælium montes. Tatienſes fuerunt Sabini,& quotquot ab ea regione vel cum T.Tatio vel poſtea venerunt,& hi coluerunt Capitolium,& Quirinalem: cæteri aduentitij,vt Etruſci,Ardeates,Latini,& perſugæ omnes,qui ad Aſylum confugerant,Luceres dicti ſunt,& tenuère loca inter Palatium & Capitolium plana,atq; circum Forum. Permanſeruntq. hæ Tribus vſq. ad Tarquinij Priſci tempora.Nam cum ſub Tullo Hoſtilio Albani victi in Ramnenſium Tribum adſcripti,cæterique omnes populi, qui ſub Regibus Romam ad habitandum venerát,præter Sabinos,Lucerum Tribui incluſi fuiſſent,vrbeq; multum aucta,hæ tres Tribus non ſufficerent,L.Tarquinius Priſcus numerum Tribuum augere,& de ſe & alijs amicis nominare volens,cùm,ne id faceret,ab Augure Nauio prohiberetur,veteres illas ſub iiſdem,quibus inauguratæ à Romulo erant,nominibus duplicauit. primosq. & ſecundos Tatienſes,Ramnenſes & Luceres conſtituit: quod,vt alia omittam,ex Sex.Pompeio manifeſtum eſt,cùm ſcribit: Sex Veſtæ Sacerdotes conſtitutæ erant,vt populus pro ſua quaq. parte haberet miniſtram ſacrorum. Quia ciuitas Romana in ſex erat diſtributa partes,in primus,ſecundosq. Tatienſes,Ramnes & Luceres. Eodem auté modo centurias etiam Equitum Tarquinium duplicaſſe, tradunt Dionyſius & Liuius. B

Tarquinio Priſco inſidiis filiorum Anci Martij è viuis ſublato,Seruius Tullius VI.Rom Rex,aliam Tribuum diuiſionem inſtituit,de qua quidem nonnihil diſcrepant inter ſe ſcriptores veteres. Dionyſius lib.4. ſic ſcribit: Cæterùm Tullius poſtquam ſeptem colles vnu muro complexus vrbem in quatuor partes diuiſit,à collibus cognominatas,Palatinam,Suburanam,Collinam,Eſquilinam, & quatuor Tribus eſſe fecit, quæ ad id temporis tres fuerant,ſuosq; cuiq; Tribules adſcripſit,diuiſa habituros munia,nec mutaturos domicilium.ita,vt in quaq; ſeorſum delectus militum, & collationes Tributorum fierent,nec iam iuxta illas generales Tribus,vt antea, ſed iuxta has quatuor,per locus à ſe digeſtas,vel locales,ordinabat militiam,Tribunis in ſingulos præpoſitis,&c. Hactenus ille. Quæ quidem confirmantur etiam à Liuio,qui tamē nomina Tribuum non addit. Quod vero ſequitur in Dionyſio: Diuiſit & vniuerſum agrum,vt Fabius auctor eſt,in partes vigintiſex,quas ipſe Tribus nominat,ita vt triginta fiant,vrbanis quatuor ad has additis. Cato certè eas tot fuiſſe dicit,iam tum regnante Tullio. Ego libentius acceſſerim Venonio,qui triginta & vnam Tribus numerat,tacito agri partium numero,&c. repugnat enim iis,quæ in hiſtoria anni CCLIIX.à Liuio dicuntur,cum primū viginti & vnam (ſic enim legendum eſſe Sigonius in Scholiis Liuianis monet,nō quemadmodum vulgati libri habent,triginta & vnam) Tribus factas. Carolus Sigonius lib.3.de Antiq.iur.ciu.Rom.cap.3.ita hæc explicat,vt dicat Ser.Tullium auctâ mirum in modum aduentitia multitudine,quā in tertiam Tribum,Lucerum ſcilicet,Romulus coniecerat, aucta etiam vrbe,quam ampliorem fecerat, incluſis pomerio duobus collibus, Viminali & Eſquilino,totam vrbanā multitudinem in quatuor partes, ſecundùm loca habitationū, diſtribuiſſe,quas à tributo Tribus appellârit,neglectis iis tribus Tribubus generalibus à Romulo inſtitutis,iisq; nomina à locis,vbi habitarunt,indidiſſe Suburanam,Palatinam, Eſquilinam,& Collinam,easq; vrbanas Tribus nominaſſe. Poſtea eundē vniuerſam ruſticam multitudinē in quindecim Tribus diuiſiſſe,quarum nomina fuerint: Romilia,Læmonia,Pupinia,Galeria,Pollia,Voltinia, Æmilia,Cornelia,Fabia,Horatia,Menenia,Papiria,Sergia,Veturia, & illa,quæ poſt dicta eſt Claudia. Impuſuiſſe autem Seruium illis omnibus nomina à locis,vt teſtatur Varro. verùm vindicata poſt in libertatem ciuitate,multas earum veteri relicto nomine, illuſtrium aliquot familiarum ſibi nomina aſciuiſſe: hunc numerum ad annum vſque CCLIIX.manſiſſe, quo anno additis duabus ad XIX.viginti & vnam Tribus factas. Atq; has duas Tribus,quæ prioribus XIX.fuerunt additæ,quarumq; nomina à Liuio nō ſunt expreſſa,fuiſſe putat Cruſtuminam,ſiue Cluſtuminam & Veientinā. Dionyſius certè de iudicio C.Martij Coriolani,quod incidit in annū vrbis CCLXII verba faciens,viginti & vnam Tribus tū fuiſſe ſcribit. Sigonium ſequitur Onuphrius lib.2. Commentariorum Reipubl.Rom.niſi quòd XXI.à Seruio inſtitutas, q̄ poſtea anno CCLIIX. completas fuiſſe affirmare malit. Quæ Alex.Neapolitanus lib.1.Genial.dier.cap.17. & Ioach.Perionius libro 2.de Magiſtr.Rom.& Græc. de Tribubus ſcripſerunt, valdè impedita & confuſa ſunt. Dederunt autem iis errandi cauſam deprauati Liuianæ hiſtoriæ codices: ſed ad Tribus reuertamur. C D E F

Hactenus igitur XXI. fuerunt. Anno verò CCCLXVI. ex nouis ciuibus quatuor Tribus additæ, Stellatina, Tromentina (in vulgatis exemplaribus mendoſè habetur Pomatina, apud Florū Pometina) Sabbatina, Arnienſis, XXV.numerum expleuère. Sic enim potius apud Liuium lib.6.legendum,quā XXXV.vt vulgati libri habent. Rurſus anno CDXCV.teſte eodem Liuio lib.7.duæ Tribus additæ,Pomptina & Publilia: anno poſtea CCCCXXI. à Cenſoribus Publ.Philone & Sp.Poſthumio duæ Tribus propter nouos ciues cenſos additæ,Metia & Scaptia. Duæ etiam Tribus Vfentina,ac Falerina,anno CCCCXXXV.& anno CCCCLIV. à Cenſoribus P.Sempronio Sopho, & P.Sulpitio Auerrione rurſus duę Tribus,Anienſis & Tarentina. Tandem anno DXII.duę Tribus additæ, Velina,& Quirina, XXXV.numerum expleuerunt: qui numerus integer vſq. ad extrema Reipublicæ tempora penetrauit. Florus Epitoma libri 19. Hæ Tribus omnes diuiſæ fuerunt in vrbanas & ruſticas. Fuit autem hoc inter eas diſcrimen,vt primis quidem temporibus,vrbanis Tribubus ii, qui vrbem, ruſticis autem ij, qui rus haberent,comprehenderentur. Quod ex G

verbis

A verbis Dionyſij, quæ ſuprà recitata ſunt, manifeſtum eſt. Inde enim cognoſcitur, tempore Seruij Tullij vrbanas Tribus fuiſſe eorum, qui vrbem: ruſticas illorum qui rura, & quidem colendi cauſa haberēt: ita, vt Tribus nihil aliud, q̃ pars aliqua vrbis, vel agri Romani eſſet, eaq; habitationem ſequeretur, & mutata habitatione, mutaretur, quique in agris, iidem in aliqua Tribu eſſent: ſiquidem totferè ruſticę Tribus, quot agri partes, numerarentur. Et hæc quidem prima ratio fuit Tribuum: quæ tamen poſtea mutata eſt. Poſterioribus enim temporibus hoc diſcrimen inter vrbanas & ruſticas Tribus fuit, vt ruſticæ vrbanis longè præferrentur, & ita optimus & præſtantiſſimos quiſq; in ruſticis Tribubus, relictis vrbanis, cenſeri vellet: ac tum Tribus non vrbis, ſed ciuitatis partes haberentur. Cuius mutationis cauſas duas fuiſſe Sigonius refert: vitę nimirum ruſticæ commendationem, & Cenſoriam poteſtatem vel notationem. De priori ſcribit Varro lib. 2. de

B re ruſtica, initio: Viri magni maiores noſtri nō ſine cauſa præponebant ruſticos Romanos vrbanis. Vt ruri enim, qui in villa viuunt, ignauiores, q̃ qui in agro verſantur, in aliquo opere faciendo: ſic qui in oppido ſederent, q̃ qui rura colerent, deſidioſiores putabant. Et Plin. lib. 18. cap. 3. commendans vitā ruſticam: Iam diſtinctio, inquit, honosq; ciuitatis ipſius, non aliunde erat. Ruſticæ Tribus laudatiſſimæ eorum, qui rura haberent. Vrbanæ verò in quas transferri ignominiæ eſſet deſidiæ probro. Itaque quatuor ſolæ erant à partibus vrbis, in queis habitabant, Suburana, Palatina, Collina, Eſquilina. Nundinis vrbem reuiſitabant. & ideò Comitia nundinis haberi non licebat, ne plebs ruſtica auocaretur. Hæc ille. Ex quibus etiam altera cauſa, videlicet Cenſoria poteſtas, vel notatio intelligi poteſt, de qua etiam Liuius lib. 8. ſcribit: Ap. Claudius Cenſor humilibus per omnes Tribus diuiſis, forum & campū corrupit. Et ex eo tempore in duas partes diſceſ-

C ſit ciuitas, aliud integer populus, fautor & cultor bonorum, aliud forenſis factio tenebat, donec Q. Fabius & P. Decius Cenſores facti. Et Fabius ſimul concordiæ cauſa, ſimul ne humillimorum in manu eſſent Comitia, omnem forenſem turbá excretam in quatuor tribus coniecit, vrbanasq; eas appellauit. Hæc Liuius, vt alia omittam. Factum eſt anno ab V. C. CDXLIX. Coſ. P. Sulpitio Auerrione, P. Sempronio Sopho. Atq; hæc in genere de Tribuum origine, numero & diſcrimine dicta ſint. Iam quod reſtat, ordine de ſingulis pauca ſubiiciam: vnde nomen acceperint, & vbi earum fiat mentio. Ac primùm de quatuor vrbanis.

Tribus I. Suburana.

Hæc prima inter vrbanas recenſetur, à Varr. lib. 4. de Ling. Lat. Dionyſ. lib. 4. Liuio lib. 1. Plin.

D ac aliis. Dicta autem eſt Suburana, teſte Varrone, quòd ſub muro terreo Carinarum eſſet, vel quemadmodum idem ex Iunio affert, ab eo, quòd fuerit ſub antiqua vrbe. Cui teſtimonium poteſt eſſe, quod ſubeſt ei loco, qui terreus murus vocatur. Sed ego, inquit, à pago potius Sucuſano dicta puto Sucuſam. Nunc ſcribitur tertia litera, B. non C. Pagus Sucuſanus, quod ſuccurrit Carinis. Sext. Pompeius ſic de ea ſcribit: Suburam Verrius alio libro à pago Sucuſano dictam ait. Hoc vero maximè probat eorum auctoritatem, qui aiunt, ita appellata & regionem vrbis, & Tribum à ſtatiuo præſidio, quod ſolitum ſit ſuccurrere Eſquiliis infeſtantibus eam partem vrbis Gabinis, indicioq; eſſe, quod adhuc ea Tribus per C. literam, & non per B. ſcribatur. Hæc Cælium montem, & circum adiacentia loca complectebatur. Paul. Manutius in Scholiis in 8. lib. epiſt. Cic. ad familiares, exiſtimat de ea Ciceronem locutū fuiſſe in Orat. 2. Agraria, vbi tñ in vulgatis legatur

E Ogulnia, in libris aūt quinque antiquis: ab vſura nam, pro quo ipſe legendū putat Suburana.

Tribus II. Eſquilina.

Tribus Eſquilina dicta eſt ab Eſquiliis: Eſquiliæ autem, vt Varro lib. 4. de Ling. Lat. teſtis eſt, ſecundùm quoſdam ab excubiis regis, ſecundùm alios, quòd exculta à Rege Tullio eſſent, ſic dictæ ſunt: ſed de iis ſupra, vbi de monte Eſquilino ſermo fuit, plura attulimus. Meminerunt huius Tribus iidem, qui Suburanæ, Dionyſius, Liuius, Varro, Plinius & Feſtus.

Tribus III. Collina.

Collina Tribus dicta eſt, vt ſcribit Varro lib. 4. de Ling. Lat. à collibus, Quirinali & Viminali, in quibus ſita erat. Meminit eius præter ſuperiores etiam Ioſephus lib. 14. cap. 17. his verbis: L. Co

F ponius, L. F. Collina.

Tribus IV. Palatina.

Denominata hæc Tribus eſt, ſecundùm Varronem lib. 4. de Ling. Lat. à Palatino mōte, quem cum Foro & Capitolio obtinebat. Meminerunt eius omnes ij, qui ſuperiorum, & præter eos Cicero Orat. 4. in Verrem: C. Claudius, C. F. Palatina, & ad eum locum Aſconius: alibi ait, L. Claudium Palatina. Reperitur eius mentio etiam in plurimis antiquis marmoribus, in quibus hiſce ferè literis notatur: PAL. PALAT. PALATIN. PALATINA & PALATEINA. Inſcriptiones eas qui cognoſcere voluerit, videat Onuphr. Panuinium 2. Comment. de Republ. Rom. qui ſingularum Tribuum teſtimonia ex inſcriptionibus adduxit. Atque hæ ſunt IV. Tribus vrbanæ, ſequuntur ruſticæ.

Tribus V. Romilia.

Sequuntur ruſticæ Tribus: inter quas primū locum obtinet Romilia, quæ ſic dicta eſt, quòd ſub Roma ſit, teſte Varrone, Sext. Pompeius ſic eius meminit: Romilia Tribus dicta, quòd ex eo

agro cenſebantur, quem Romulus ex Veientibus ceperat. Ex quo loco Onuphrius lib. 2. Comm. A
Reipubl. Rom. colligit hanc Tribum eam agri Romani partem obtinuiſſe, quæ in Thuſcia prope vrbis mœnia inchoans, ſecundùm flumen, vſq. ad maris oſtia trans Tyberim extendebatur. Meminit eius etiam Cic. Orat. 2. Agraria: item 2. in Verrem: Fortem virum ex eadem familia, Q. Verrem, Romilia. Ad quem locum annotat Aſconius: Romilia nomen eſt Tribus, ablatiuo caſus, vt ſit ex Romilia.

Tribus VI. Lemonia.

Sext. Pomp. Feſtus: Lemonia Tribus à pago Lemonio appellata eſt, qui eſt à porta Capena, via Latina. Cic. eius meminit Philip. 9. Ser. Sulpitius Q. F. Lemonia Rufus: & in Orat. pro Plan co: Quid Planco cum Lemonia? B

Tribus VII. Pupinia.

Tribus Pupinia, ſcribit Sext. Pompeius, dicta ab agro Pupino, qui in Latio cis Tiberim ad mare vergens, haud longè ab vrbe erat, vt videre eſt apud Liuium lib. 26. Meminerunt eius Cælius epiſt. ad Ciceronem: C. Lucretius C. F. Pup. ſur. & Cic. ad Q. Fratr. Cn. Nerius Pupinia. Valerius etiam Maximus libro 4. capite 4. his verbis. Illi etiam prædiuites, qui ab aratro accerſebantur, vt Conſules fierent, voluptatis cauſa ſterile, atq. æſtuoſiſsimum Pupiniæ ſolum verſabant. Et paulò poſt: Atilius Conſulibus ſcripſit, villicum in agello, quem ſeptem iugerum in Pupinia habebat mortuum eſſe.

Tribus IIX. Galeria. C

Vnde Galeria dicta ſit, ex veteribus ſcriptoribus non liquet. Carolus Sigonius lib. 1. de Antiquo iure ciuium Rom. cap. 3. opinatur, eam etiam à loco aliquo nobis iam incognito, hoc nominis accepiſſe, quemadmodum reliquæ Tribus omnes à Seruio inſtitutæ. Sigonium ſequitur Onuphrius lib. 2. Comment. Reip. Rom. qui etiam addit, poſſe videri eam à flumine Thuſciæ Galeſo, cuius Virgilius meminit, Galeſam, poſt Galeriam dictam. Memoria eius extat apud Liuium lib. 27. Galeria iuniorum, quæ ſorte prærogatiua erat, Q. Fuluium, & Q. Fabium Coſſ. dixerat. Plinius lib. 7. cap. 48. M. Mucium M. F. Galeria, Felicem commemorat.

Tribus IX. Pollia.

Etiam hanc Tribum à loco aliquo, cuius nomen & memoria interciderit, nomen accepiſſe Sigonius & Onuphrius putant. Meminit eius Liuius lib. 8. Tribus omnes, præter Polliam, antiquarunt legem in Thuſculanos latam. Et lib. 39. Cum ad Tribum Polliam ventum eſt, in qua M. Liuij nomen erat, & Præco cunctaretur citare ipſum Cenſorem, Cita, inquit Nero, M. Liuium. Meminit vtriuſq. rei, & Tribus Polliæ etiam Val. Maximus lib. 2. cap. 4. & lib. 9. cap. 10. D

Tribus X. Voltinia.

Hæc Tribus quemadmodũ præcedentes à loco nobis modò incognito, ſecundùm Sigonium & Onuphrium, nomen habet. Mentionem eius facit Cicero Oratione pro Plancio, cùm ait: Quas Tribus edidiſti? Terentinam credo, aut Voltiniam. Et paulò poſt: Voltinia Tribus ab hoc corrupta Terentinam habuerat venalem, quid diceret apud Voltinienſes, aut tribules ſuos iudices? Et alibi: Plures te teſtes habere de Voltinia, quàm quot in ea Tribu puncta tuleris. E

Tribus XI. Claudia.

Diximus antè ex Varrone, Tribus à Seruio Tullio Rege inſtitutas omnes à locis nomina habuiſſe: cui rei etiam teſtimonium præbent illæ Tribus, de quibus hactenus egimus. Vindicata verò in libertatem ciuitate, multæ earum vetere relicto nomine, illuſtrium aliquot familiarum ſibi nomina adſciuerunt. Atque hinc fit, vt plurium antiquæ appellationes ignorentur, noua tantùm à familiis ipſis indita nomina apud ſcriptores reperiantur. Id quod de Tribu Claudia & aliis, quæ ſequentur, ſentiendum eſt. Fuit enim vetus Tribus à Seruio Tullio inſtituta, in quam cùm Actius Clauſus, cui poſtea Appio Claudio fuit Romæ nomen, cum clientibus ſuis Regillo profugus, & ciuitate donatus, ſcriptus eſſet, Tribui illi, de ſua appellatione nomen dedit, teſtibus Liuio lib. 2. & Halicarnaſſæo lib. 5. Meminerunt etiam huius Tribus Virgilius 7. Æneid. & Pedianus ad Orationem Ciceronis pro Scauro. F

Tribus XII. Aemilia.

Claudiæ exemplum multæ aliæ Tribus ſecutæ, antiquis nominibus, quæ à locis acceperant, dimiſsis, nobiliſsimarum gentium, quæ in ſingulas ſeſe tranſtulerant, nomina acceperunt, vt Aemilia, Cornelia, Fabia, Horatia, Menenia, Papiria, Sergia, & Veturia. Quod tum factum eſſe verisimile eſt, cum forenſi turba in vrbanas Tribus conіecta, viles eæ haberi inciperent, & illuſtres familiæ in ruſticas nomina darent, ſeque in eas transferendas curarent, in quibus agros ſuos haberent. Primùm autem in vrbanas Tribus illuſtriores familias relatas fuiſſe, ex Liuio Dionyſio, & aliis manifeſtum eſt. Aemilia igitur Tribus à familia vel gente potius Aemilia, quam celeberrimam Romæ fuiſſe tum ex omnibus rerũ Romanarum ſcriptoribus, tum ex generoſi viri Richardi Streinij Baronis Auſtrij libro de Familiis & Gentibus Romanorum cognoſcitur, no- G

men

A men hoc ſortita eſt. Meminerunt eius Liuius libro 38. Rogatio perlata eſt, vt in Aimilia Tribu For-
miani ac Fundani, in Coroelij Arpinates ferrent. Et Cicero in epiſtola ad Atticum.

Tribus XIII. Cornelia.

Fuit & hæc antiqua Tribus à Seruio Tullio inſtituta, quæ veteri nomine dimiſſo, Cornelia poſtea appellata fuit, à gente Cornelia omnium nobiliſsima atque ampliſsima, quemadmodum legeoti veterum ſcripta, & Richardi Streinij de Gentibus & Familiis Romanorum librũ, clarum fit. Meminit eius Liuius eodem loco, vbi Aimiliæ.

Tribus XIV. Fabia.

B Nomen obtinuit hæc Tribus à clariſsima gente Fabia, quæ in eam relata fuit. Mentio eius
extat apud Suetoniom in Auguſto: Fabianis & Scaptienſibus Tribulibus ſuis die Comitiorum
ſingula millia numûm à ſe diuidebat. Item apud Horatium:

Hic multum in Fabia valet, ille Vellna.

Tribus XV. Horatia.

Quod nomen antiquitùs huic Tribui fuerit, in tanto veterum auctorum defectu ſciri non po-
teſt: dicta puſtea fuit Horatia, à nobili & clara gente Horatia. Quanquam autem nullum veteris
ſcriptoris de hac Tribu teſtimonium extet: quia tamen in antiquis lapidum inſcriptionibus eius
mentio fit, Carolus Sigunius & Onuphrius coniectura ducti, eam inter primas illas à Seruio in-
C ſtitutas retulerunt. Paulus Manutius eam nouies in lapidibus nominari ſcribit.

Tribus XVI. Menenia.

Hanc Tribum Meneniam potius, quàm Mentinam (vti apud Ioſephum fortaſſè corruptè legitur) dictam fuiſſe Paulus Manutius & Onuphrius volunt, accedente præſertim inſcriptione apud Feltriam, in qua expreſſè ſcriptum eſt: C. FIRMIO C. F. MENEN. RVFINO, &c. Integram illam inſcriptionem habet Onuphrius. Habet autem nomẽ hoc à gente Menenia, quæ primis Reipublicæ temporibus Romę floruit, teſtantibus id Liuio, Dionyſio, Caſsioduro, & Richardi Streinij de Familiis & Gentibus Romanorum libro. Mentio huius Tribus extat apud Flauium Ioſephum Antiquitatum libro 13. L. Manlius L. F. Menenia: vbi tamen (quemadmodum antè monui) in vulgatis exemplaribus legitur Mentina. Meminit eius etiam Cicero libro 13. Epiſtol. ad familiares, epiſt. 9. ad M. Brutum. P. Rupilius C. F. Men.

Tribus XVII. Papiria.

A Gente Papiria, cuius Liuius, Dionyſius, ac alij, & inter recentiores Richardus Streinius, meminerunt, hæc Tribus nomen accepit. Sic enim Sextus Pompeius: Papiria Tribus à Papirio vocata. De ea Liuius loquitur libro 8. Memoriaque eius iræ Thuſculanis in pœnæ tam atrueis auctores manſiſſe ad Patrum ætatem conſtat, nec quenquam fermè ex Pollia Tribu candidatum Papiriam ferte ſolitum.

Tribus XIIX. Sergia.

E Appellationem hæc Tribus obtinuit à gente Sergia, de qua Richardus Streinius. Meminit
eius Q. Aſconius Pedianus, ad Orationem Ciceronis pro Cornelio: Sergia & Quirina damnaue-
ront. Et Frootinus libro 2. de Aquæductibus: Tribus Sergia principium fuit.

Tribus XIX. Veturia.

Veturia Tribus à gente Veturia, quæ prius Vetuſia dicta fuit, relicto veteri nomine, hanc ap-
pellationem accepit. Meminit eius Liuius libro 36. his verbis: Fuluius Romam Comitiorum cau-
ſa accerſitus, cũ Comitia Conſulibus rogandis haberet, Prærogatiua Veturia iuniorum decla-
rauit Tit. Manlium Torquatum, & Tit. Octacilium, &c. Quo loco etiam Veturiæ Seniorum me-
F minit. Atque hæ ſunt nouemdecim illæ Tribus, in quas populum Romanum Seruium Tullium
Regem diuiſiſſe, Carolus Sigonios libró 1. de Antiquo iure ciuium Rom. cap. 3. ſcribit, quatuor
vrbanæ, quindecim ruſticæ. Conſiderabimus reliquas.

Tribus XX. Cruſtumina.

Liuius libro 2. in Hiſtoria anni CCLIIX. ſcribit, eo anno Romæ viginti & vnam Tribus factas
eſſe, quod etiam Florus in Epitome teſtatur, inquiens: Numerus Tribuum ampliatus eſt, vt eſ-
ſent viginti vna, (ſic enim legendum eſſe ea quæ in ſequentibus libris de Tribubus ſcribuntur,
coarguunt, cùm in vulgatis Liuij & Flori exemplaribus ſit triginta vna.) Quæ veró nomina ea-
rum fuerint, non addunt. Carol. Sigonius coniectura ductus, putat eſſe Cruſtuminam. & Veien-
G tinam, quem nos ſequimur. Onuphrio placet has duas addendas eſſe ſuperioribus, & dicendum
viginti & vnam ab ipſo Seruio factas, nec hoc annó numerum Tribuum ampliatum, cùm nul-
lam eius rei mentionem Dionyſius faciat. Quód autem ad Cruſtuminam Tribum, quæ etiam
Cluſtumina in antiquis lapidum inſcriptionibus appellatur, dicta ea eſt à Thuſcorum vrbe Clu-

ſtumina,aliàs Cruſtumina, teſtante Pompeio Feſto. Meminit eius præter Feſtum Liuius lib. 42. in oratione Sp. Liguſtini, Trib. plebis ad populum. Sp.Liguſtinos, Trib. Cruſtuminæ, ex Sabinis ſum oriondus,Quirites.Et Cicero oratione pro Planco,item pro Balbo:In tribum Cruſtuminam peruenit L.Cornelius Balbus,Legis de ambitu præmio.

Tribus XXI. Veientina.

Hanc, vt diximus, cum Cruſtumina anno CCLIIX. tribuum numero adſcriptam eſſe, placet Sigonio. Dicta eſt Veientina,à Veiis, vel ab agri Veientioi parte. Meminit eius Cicero pro Plancio: Quid Plancio com Lemonia? quid cum Veientina?

Tribus XXII. Stellatina.

Liuius libro 6. in hiſtoria anni CCCLXIV. Eo anno in ciuitatem accepti qui Veientium Capenatiumque ac Faliſcorum per ea bella transfugerant ad Romanus, agerque iis nouis ciuibus adſignatus. ac paulò poſt in hiſtoria anni CCCLXVI. Tribus quatuor ex nouis ciuibus additæ Stellatina, Tromentina, Sabatina, Arnienſis eæque viginti quinque tribuum nomerum expleuêre: quod idem etiam habet Flurus in Epitome. Stellatina nomen à Stellate agro Thuſcorum accepit. Sic enim Feſtus in fragmentis, quemadmudum legendum docet Antonius Auguſtinus Epiſcopus Ilerdenſis: Stellatina tribus, non à Stellate campo eo, qui in Campania eſt,ſed ea,qoi eſt . . . miliarin à porta Capena. ex quo Thoſci eum campum ità appellauerunt. Quæ poſteriora Onuphrius libro 2.Commentarior. de Repobl. Rom. ſic legit. Sed eo,qui io Etruria, regiono Capeoa, ex qua Thuſci profecti, eum Stellatem campum appellarunt. B

Tribus XXIII. Tromentina. C

Tromentina tribus à campo Tromento dicta. Sex. Pompeius. Iscampus in Thuſcia fuit, ex quo,cum aliquot Romam perfugiſſent,& ciuitate donati,inque quatuor tribus coniecti,agri populi Romani partem ubtinuiſſent,vim earum Tromentinæ nomen poſuerunt. Memioit eius Liuius libro 6. vbi Stellatinæ.

Tribus XXIV. Sabatina.

Etiam huius Liuius libro 6. meminit, quod anno CCCLXVI. cum præcedentibus duabus, & ſequente Arnienſi fuerit reliquis addita. Dicta eſt Sabatina, teſte Pompeio, à lacu Sabate, quem Onuphrius lib.2. Commentar.de Republ.Rom. dicit fuiſſe io Thuſcia, & noſtra ætate appellari Anguillariam. D

Tribus XXV. Arnienſis.

Arnienſis,quam alij in Narnienſem transformarunt, dicta eſt ab Arno, Thuſciæ amne, vt volunt Sigonius & Onuphrius. Meminit eius Liuius libro 6. item 29. C. Claudius Nero Cenſor, ex tribu Arnienſi, Valerius lib.2.cap.4. Cicero oratione in Rullum: à Suburana vſque in Arnienſem,id eſt,vt Sigonius lib.1.de antiquo iure ciuium Roman.cap.3. interpretatur,à prima tribu, ad vltimam. Habuerunt enim Tribum Arnienſem pro vltima, non quòd vltimo locn, vel nouiſſimè fuerit addita, & triginta quinque tribuum numerum expleuerit, ſed quòd fuerit ab vrbe Roma omnium remotiſsima.

Tribus XXVI. Pomptina. E

Hæc Tribus cum Popilla, in quas tum ij clues, qui agrum Pomptinum ſortiti erant, tum alij noui cioes, qui iodies ciuitate donabantur, coniecti ſunt, anou CCCXCV. addita eſt. Dicta aotem eſt Pomptina,ab agro Pomptino,de quo multa Liuius libro 7. Sextus Pompeius Feſtus Puntinam hanc tribum appellat, & ab vrbe Pontia ſic dictam ſcribit, quæ vrbs fuit io Volſcis prope Terracinas. Quanquam Carolus Sigonius apud Feſtum legat Pomptinam tribum dictam eſſe à Pometia vrbe. Meminit huius tribus præter Feſtum & Liuium lib.7. Cicero epiſtola ad Atticũ: Tribus habet Pomptinam,Velinam & Mæciam, & Cælius ad Ciceronem libro 8.epiſtolar. ad famil. L.Villius,L.F.Pom.Annalis: vbi per Pom. tribus Pomptina intelligenda eſt.

Tribus XXVII. Popillia. F

Tribus hæc variè ſcribitur, Popillia, Poplilia, Poblilia, & Publilia. Vnde nomen acceperit dubitatur. Apud Feſtum quidem,vbi de ea loquitur, ſic legendum docet Ioſephus Scaliger: Popillia vna triginta quinque tribuum, tot enim fuerunt, dicta à Popilliæ felici nomine. A quo & tribus Pinaria, à ſororis eius nomine. Et addit Scaliger: Non dubium eſt, Feſtum ita ſcripſiſſe. Nam quid manifeſtius, quàm à Popillia femina dictam eſſe tribum, cuius nomen auſpicatiſsimũ habebatur,ac bonæ ſcæuæ,vt tunc loqnebantur. Paulus Diaconus ſcribit: Popillia tribus,à progenitrice traxit nomen. Carolus Sigonius dobitat,à loco ne, an à viro dicatur. Onuphrius mauult à loco aliquo, qui fortè in Volſcis prope Pontinam fuerit, hoc nomen accepiſſe. Sed ſiue à loco, ſiue à familia, ſiue à Popillia femina hoc nomen habuit, tribus certè fuit, cuius præter Liuium libro 7. & Feſtum meminit Valerius Maximus libro 9. cap. 10. his verbis: Quam ob cauſam Popillia tribus, in qua plurimum poſtea in ciuitatem recepti putuerunt, neminem vnquam candidatum Polliæ tribus fecit magiſtratum. G

Tribus

A *Tribus XXIIX. Mæcia.*

Liuius lib. 8. in hiſtoria anni CDXXI: eodem anno (ſcil. A. Cornelio II. & Cn. Domitio Coſs.)
cenſus actus, nouiq́ue ciues (Lanuuini, Aricini, Nomentani, Pedani, qui paulò ante ciuitate
donati fuerant) cenſi, tribus propter eos additæ, Mæcia, & Scaptia. Cenſores addiderunt Q.
Publilius Philo, Sp. Poſthumius. Dicta eſt Mæcia, vt docet Feſtus, à quodam caſtro, Mæcio ſci-
licet, quæ non procol à Lanuuio fuit, teſte Liuio libro 6. Meminerunt etiam huius tribus, Cice-
ro ad Atticum, & pro Plancio. Liuius lib. 29. & Valerios lib. 2. cap. 4.

Tribus XXIX. Scaptia.

B Nomen accepit hæc tribus, vti Feſtus habet, ab vrbe Scaptia, quam Plinius cum alijs in Latio
numerat. Meminit eius Suetonius Tranquillus, in Auguſto: Fabianis & Scaptienſibus tribuli-
bus ſuis die Comitiorum ſingula millia nummûm à ſe diuidebat.

Tribus XXX. Vfentina.

Vfentina tribus, quæ & Oufentina, creſcente ob nouos ciues, qui indies in vrbem recipieban-
tur, frequentia, cum Falerina anno CDXXXV. addita eſt, Liuio teſte, à Cenſoribus L. Papirio
Craſſo, & C. Mænio. De ea ſic ſcribit Feſtus: Ouſentinæ tribos initio cauſa fuit nomen flumi-
nis Ouſeos, quod eſt in agro Priuernate, inter mare & Terracinam. Lucretius:

Priuerno Ouſentina venit, fluuioq́ Ouſente.

C Poſtea deinde à Cenſoribus alij quoque diuerſarum ciuitatum eidem tribuni ſuut adſcripti.
Hactenus Feſtus.

Tribus XXXI. Falerina.

Falerina tribus, quæ eodem anno, quo Ouſentina adiecta reliquis eſt, ab agro Falerno in Cam-
pania, quemadmodum Sigonius & Onuphrius coniiciunt, nam ea parte etiam Ouſentina fuit,
nomen accepit. Meminit eius præter Liuium, Ioſephus lib. 13. cap. 16. Antiquitatum his verbis:
C. Sempronius G. F. Falerina.

Tribus XXXII. Anienſis.

D Ob eam, ob quam ſuperiores, cauſam, anno vrbis CDLV. M. Fuluio. T. Manlio Coſs. vti
Liuius libro decimo docet, condito luſtro à Cenſoribus P. Sempronio Sopho, & P. Sulpitio Sa-
uerrione, tribus additæ duæ, Anienſis, ac Tarentina. Ex his Anienſis ab Aniene amne, qui in
Sabinis fuit, dicta eſt. Meminit eius Cælius epiſtola ad Ciceronem libro 8. epiſtolar. ad familia-
res, L. Atteius L. F. An. Capito. & Cicero pro Plancio.

Tribus XXXIII. Terentina.

Huius tribos quæ cum Anienſi addita, & à Terento, qui locus in campo Martio erat, nomen,
vti putatur, accepit, meminit Cicero oratione pro Plancio: Quas tribus edidiſti? Terentioam,
credo? Et paulò poſt: Prioribus comitiis Anienſem à Plotio, Terentinam à Plancio tibi eſſe con-
E ceſſam. item: Alnnas præfectura, ex qua Cn. Plancius fuit, ex tribu Terentina. Meminit etiam
Cælius epiſtola ad Ciceronem libro 8. epiſtolar. ad familiares. M. Oppius M. F. Terentina.

Tribus XXXIIII. Velina.

Hæc tribus cum Quirina, Anno DXII. Coſs. A. Manlio II. & Q. Lutatio, à cenſoribus C. Au-
relio Cotta, & N. Fabio Buteone addita triginta quinque tribuum numerum expleuit. Nomen
habet à lacu Velino, qui in Sabinis fuit, non à Velia vrbe Lucaniæ. Meminit eius Cicero epiſtola
ad Atticum: Tribus habet Pomptinam, Velinam & Mæciam. Ac in Bruto: T. Annius Velina.
Meminerunt eiuſdem etiam Horatius lib. 1. epiſtola 6. & Perſius Satyra 5.

F *Tribus XXXV. Quirina.*

De Quirina tribu ſic ſcribit Sex. Pompeius Feſtus: Qoirina tribus à Curenſibus Sabinis vi-
detur appellationem traxiſſe. Fit eius mentio à Cicerone, oratione pro Quinctio: L. Albius Sex.
F. Quirina, & ab Aſconio in orationem pro Cælio: Duæ ſolæ tribus, Sergia & Quirina damna-
uerunt. Cælius quoque ad Ciceronem: C. Septimij, T. F. Quirina, & Ioſephus antiquitatum
lib. 14. cap. 17. Papirij Quirina, meminerunt.

Atque hæ ſunt triginta quinque tribus, in quas populus Romanus tum vrbanus, tum ruſti-
cus, diſtributus fuit, & ex quibus aliquam neceſſe fuit, cuiuſcunque eſſet ordinis, ciuis Roma-
nus obtineret: qui numerus ad extrema vſque Reipublicæ illius tempora permanſit, quemad-
modum ex Cicerone, & aliis ſcriptoribus antiquis cognoſcere licet. Nam quod Onuphrius ex
G Velleio Paterculo, & Appiano refert, tempore belli Marſici, quod incidit in annum vrbis con-
ditæ, DCLXV. cum Tuſcis, Vmbris, Gallis & reliquis Ciſpadanis populis lege Iulia ciuitas
data eſſet, octo vel decem nonas tribus à Cenſoribus P. Licinio Craſſo, & L. Iulio Cæſare addi-
tas fuiſſe, in quas noui ciues conijcerentur, ipſemet fatetur, vltra annos quatuor eas non man

ſiſſe, ſed nouis illis ciuibus in veteres XXXV. tribus à Cenſoribus L. Marcio Philippo & M. Perperna, auctore L. Cinna Conſule diſtributis, XXXV. tribuum numerum fuiſſe reſtitutum. A

Quod verò præter ea, quæ recenſuimus, multa alia tribuum nomina, maximè in antiquis lapidum & marmorum inſcriptionibus reperiuntur, videlicet Papia, Ocriculana, Camilla, & alia, Carolus Sigonius vir doctiſsimus, Onuphrius Panuinius, & ante eos, Georgius Fabricius in Roma cap. 6. putant, nomina ea eſſe XXXV. tribuum: ſed multas earum duobus fuiſſe fortaſſe aliquàdo nominibus inſignitas, altero quod loci eſſet, altero quod familiæ, easque ab alijs hoc, ab alijs illo fuiſſe appellatas, quemadmodum etiam tres ex veteribus illis poſtea fuerint ab Auguſto Veſpaſiano & Traiano Iulia, Flauia, & Vlpia vocitatæ. Atque de tribubus, vnde comitia Tributa nomen habent, hactenus prolixius penè, quàm ſatis erat. Reuertamur ad Comitia.

De cauſis Tributorum Comitiorum CAP. XVI. B

CAVSAE habendorum comitiorum Tributorum generales fuerunt quatuor: prima ad creandos minores magiſtratus: altera ad ſacerdotes collegiorum cooptandos: tertia, ad leges ferendas: quarta ad iudicium exercendum: de quibus ſingulis ordine dicemus.

Magiſtratus, qui his comitijs creabantur, partim erant Prouinciales, partim vrbani: & hi partim ordinarij, partim extraordinarij. De vrbanis primùm. Ordinarij Magiſtratus, qui his comitijs creabantur, erant omnes minores magiſtratus, qui ſingulis annis ad ſuum munus ordinarium in vrbe obeundum, à populo creabantur. Tribuni plebis, Ædiles plebis, Ædiles curules, Triumuiri capitales, Triumuiri nocturni, Triumuiri auro, argento, ære, flando, feriundo, Tribuni militum. De Tribunis, & Ædilibus plebis, certum eſt, eos, cum primùm curiatis comitijs crearen- C tur, vt demonſtratum paulò antè eſt, poſt legem à Volerone Trib. pleb. latam, vt videlicet plebeij magiſtratus, Tributis comitijs fierent, ſemper ijs creatos eſſe, teſtibus Liuio lib. 2. & Dionyſio lib. 9. qui etiam addit, eam (Voleronis) legem perlatam eſſe, ac propterea ex eo tempore Tribunorum & Ædilium plebis comitia ad ſuam vſque ætatem, Tributa vt eſſent, obſeruatum. Clariſsima hæc ſunt, neque vllum dubitationi locum relinquunt, vt non ſit neceſſe, plura adducere teſtimonia. Ædiles autem curules iiſdem comitijs creatos fuiſſe, ex Agellio lib. 6. cap. 9. conſtat, apud quem hęc verba ſunt citata ex tertio Annali L. Piſonis: Cn. Flauius patre libertino natus ſcriptum faciebat. Isq; eo tempore Ædili curuli apparebat, quo tempore Ædiles ſubrogabantur. Eumque primæ tribus Ædilem curulem renunciauerunt. At Ædilis, qui comitia habebat, negat accipere. Idem etiam Liuius lib. 9. extremo habet, Cn. Flauium à factione forenſi, quam Ap. Claudius Cen- D ſor in omnes tribus diuiſerat, Ædilem curulem factum.

De Quæſtoribus præter Liuium lib. 4. teſtis eſt Cicero lib. 7. ad familiares, epiſtola 30. ad M. Curium his verbis: In campo certè non fuiſti, cum hora ſecunda comitijs Quæſtorijs inſtitutis, ſella Q. Maximi, quem illi Conſulem eſſe dicebant, poſita eſſet, quo mortuo nunciato, ſella ſublata eſt. Ille autem, qui comitijs tributis eſſet auſpicatus, centuriata habuit, &c. Appellat enim hoc loco Cicero Quæſtoria comitia ea, quæ Quæſtoribus creandis habebantur, & paulo pòſt addit, ea tributa fuiſſe. De Triumuiris capitalibus, teſtis eſt Cicero oratione pro Cluentio, de Q. Manlio loquens, vbi dicit, eum ſuffragijs populi ad id munus perueniſſe: quod certè neq. centuriatis, neq; curiatis comitijs fieri potuit, quemadmodũ ex ſuperioribus conſtat. Tributis ergo eum factũ eſſe Triumuirum capitalem, neceſſario ſequitur. Idem etiam ſentiendum de Triumuiris nocturnis, E de quibus Liuius lib. 9. extremo. Tribunos porro militum tributis comitiis creatos fuiſſe, obſcurum non eſt: non tamen omnes. Cum enim duo eorum genera fuerint, vt ſcribunt Liuius lib. 7. & Aſconius, Rufuli ſcilicet & comitiati. Rufuli in exercitu ab Imperatoribus vel Ducibus belli, Comitiati Romæ comitiis creabantur: cuius rei initium, teſte Liuio loco modo indicato, fuit anno ab V. C. CCCXCIII. Coss. Q. Seruilio II. L. Genutio II. Atque hi Magiſtratus omnes ordinarij fuerunt. Videamos nunc extraordinarios.

Magiſtratus minores extraordinarij, qui Tributis comitiis crearentur, fuerunt, Præfecti Annonæ, teſte Liuio, lib. 4. vbi dicit, eum à plebe creatum. Duumuiri nauales, de quibus Liuius lib. 9. inquit: Et duo imperia eo anno dari cœpta per populum, vtraque ad rem militarem pertinentia: Vnum, vt Tribuni militum ſenideni in quatuor legiones à populo crearentur, quæ antea perquã F paucis ſuffragio populi relictis locis, Dictatorum & Conſulum fermè fuerant beneficia: alterum, vt Duumuiros claſsis ornandæ, reficiendæq́. cauſa idem populus iuberet.

De Quæſtoribus ſiue Quæſitorib. parricidij teſtes ſunt leges, Manilia apud Saluſtiũ, & Varia apud Aſconium, quibus decernebantur de certis quibuſdam criminibus quæſtiones, ad quas exercendas ipſi legum latores ſimul populum rogabant, vt Quęſitores deſignaret. Ne dicam, quod ſæpè legimus Tribunis plebis comitia habentibus, Quæſitores creatos fuiſſe: quæ certè comitia non centuriata, ſed Tributa eſſe oportuit.

Pertinent huc & Duumuiri ædiũ ſacrarum locandarũ, ædificandarum, conſecrandarum, vel reſtituendarum, quos populus ex lege Papiria deſignare ſolebat, de quibus Cicero pro domo ſua & ſæpiſsimè Liuius. Triumuiri reficiendis ſacris, de quibus Liuius. Quinqoe viri turribus, mu- G risq; reficiendis, Liuius lib. 25. Triumuiri & Quinqueuiri menſarij, Liuius lib. 6. & 23. Triumuiri ſacris cõquirendis, & Triumuiri donis perſequẽdis, Liuius lib. 25. Itẽ omnes Curatores ſiue Magiſtratus extraordinarij .i. qui nõ vt ordinarij annuã poteſtatẽ continuatã habebãt, ſed tamdiu in ea

erant,

A [illegible]t, dum curationem, cui præfecti erant, abſoluiſſent, comitijs tributis creabantur. Triumuiri quoque, vel quotquot creari placuit, ad colonias deducendas, aut redigendos colonos in ſuas quemq. colonias, aut agros diuidendos, de quibus frequentiſsima eſt in omni hiſtoria mentio: curatores item viarum extra vrbem, de quibus Cicero, & Triumuiri iuuenibus ad militiam conquirendis, de quibus Liuius lib. 25. comitijs Tributis creabantur. Et de his omnibus Meſſalla Augur. apud Agellium lib. 13. cap. 14. dicit: Minoribus Magiſtratibus creandis Tributis comitijs Magiſtratus, ſed iuſtus curiata datur lege. Quibus verbis ſignificat Meſſalla, minores Magiſtratus comitijs tributis creari, cum prius & quidem iuſtius, curiatis creati eſſent.

Prouinciales Magiſtratus, qui his comitijs creabantur, fuerunt Proconſules, Proprætores, & Propr[illegible]es. Proconſules enim quanquam ordinariè ex Senatus decreto Prouincias obtine-
B rent, ſæpe tamen etiam præter Senatus voluntatem, populi iuſſu in Prouincias mittos fuiſſe legimus, [illegible] extra ordinem Prouinciæ ijs mandarentur. Id quod etiam de Proprætoribus [illegible] ſententiarum eſt, de quibus huc loco non dicemus plura, ſed in librum de Magiſtratibus re[illegible].

[illegible] Tributorum comitiorum fuiſſe diximus ſacerdotum creandorum non tamen o[illegible]. Quidam [illegible] cooptabantur, vt Salij, Luperci, Fratres aruales, Sacerdotes [illegible] Sodales Titij. Veſtales a Pontifice maximo, Rex ſacrorum centuriatis, Flamines & C[illegible]mus curiatis, ſolus Pontifex maximus ante legem Domitiam, Tributis comitijs creabatur, [illegible] Liuio intelligi poteſt. Poſt legem verò Domitiam, qua Sacerdotum ſubrogandorum [illegible] ad populum tranſlatum eſt, etiam Pontifices, Augures, Feciales, Septemuiri Epu-
C lonu, & Quindecimuiri ſacris faciundis his comitijs creari cœpti. Cuius rei teſtimonia, ſi quis requirit, [illegible] Nicolai Gruchij librum 2. de comitijs Romanorum legat, vbi ea omnia diligentiſsimè [illegible] torum locis in medium adductis, probat. Accedàmus ad reliqua.

Tertiam cauſam dixi eſſe legum ferendarum, id quod nemini, niſi in lectione hiſtoriarum pla[illegible] verſato, ignotum eſſe poteſt. Teſtatur hoc ipſum nomen plebiſcitorũ quæ videlicet plebs, [illegible] rogante, conſtituebat. Omnia igitur plebiſcita, omnes rogationes, quibus de [illegible] ad populum ferebatur (bellum enim lege Centuriata indici ſolebat, vt ante diximus) & quibus ſuperioribus tẽporibus aliquis legibus ſoluebatur, quacunq. id ratione fieret, itẽ quibus per populum triumphus decernebatur, publicæ quæſtiones conſtituebantur, aut ciuitas aliqui [illegible] comitijs tributis ferebantur. Non opus eſt ſingula prolixè probare, de duabus tantũ [illegible] de rogationibus de pace, & ſoluendo legibus. Quod de pace ad populũ Tributis comitijs [illegible], docet Liuius lib. 30. vbi ſcribit M. Attiliũ & Q. Minutium Trib. pleb. ad populũ tuliſſe, vellent iuberentne Senatum decernere, vt cũ Carthaginenſibus pax fieret, & [illegible] eam pacem daret, quem q. ex Africa exercitũ deportare iuberet. Et alibi Liuius lib. 24. Q. Martium Regẽ & Catinium Labeonẽ Trib. pleb. ad plebẽ tuliſſe, vellent, iuberentne cũ rege Philippu p[illegible] eſſe. Q[illegible] rogatio in Capitolio ad plebẽ lata eſt. Omneſq. v & xxx tribus vti rogatę iuſſerũt.

Quod ad [illegible] rogationes attinet, quibus aliquis legibus ſolueretur, id ſuperiorib. temporibus o[illegible]ruatum fuit. A[illegible] Cicero in Senatu eam ſibi autoritatẽ arr[illegible], cuius lege Cornelia rurſus priuatum iuiſſe, habet Aſconius in argumento Orationis pro C. Cornelio: C. Cornelius, in qua legem promulgauit, qua auctoritatem Senatus minuebat, ne quis niſi per populum, legibus
E ſolueretur: quod antiquo quoque iure erat cautum. Itaq. in omnibus Senatuſconſultis, quibus al[illegible]m legibus [illegible] acebat adijci erat ſolitum, vt de ea re ad populum ferretur. S[illegible] paulatim [illegible] erat deſ[illegible] res [illegible] in eam conſuetudinem venerat, vt poſtremo ne [illegible] tur quidem [illegible] Senatuſconſultis de rogatione ad populum ferenda. Hactenus Aſconius.

Reſtat [illegible] quarta Tributorum comitiorum cauſa, de iudicijs videlicet, dicamus. Iudicia [illegible] quæ mulctæ alicui indicendæ cauſa exercebantur. Nam iudicia capitis centuriatis [illegible]bant. Teſtis de his iudicijs eſt Liuius multis locis. Lib. 4. ſcribit M. Poſthumio, & T. Quintio Tribunis plebis diem dictam, quod ad Veios eorum opera malè pugnatum eſſet. F[illegible] Mœſtæ ciuitati ab re male geſta, & iratæ di[illegible]ibus, M. Poſthumius [illegible]us obie[illegible], decem millibus æris grauis damnatur. T. Quintium collegam eius omnes
F tribus abſoluerunt. Plura teſtimonia apud eundem ſunt lib. 25. lib. 34. lib. 43. & alijs. Et hæc de cauſis Tributorum comitiorum.

De perſonis quarum interuentu Comitia Tributa peragebantur CAP. XVII.

TRIPLICES perſonæ etiam hic ſunt conſiderandæ: primùm quibus ius fuerit comitia Tributa habere: deinde illæ propter quas illa comitia fuerint habita, tum quæ tulerint ſuffragia.

Tribunorum & Ædilium plebis comitia habuerũt Tribuni, & ij quidem, quibus id ſorte eueniebat: quod docet Liuius libro 3. qui de comitijs Tribunitijs verba faciens, dicit. Fortè
G quadã vtiliad tẽpus, vt comitijs præeſſet. potiſsimũ M. Duillio (qui vnus ex collegio Tribunorũ erat) ſorte euenit, viro pru[illegible], &c. Sortiebantur igitur Tribuni, cui comitia habenda eſſent, vel cõ[illegible] aliquid [illegible] iniungebãt: cuius exemplũ legimus apud eundẽ Liu. lib. [illegible]. Nec plura teſtimonia de Tribunitijs comitijs, quod Tribunis habere ea licuerit, vt de re manifeſta, adfera

De Ædilitiis comitiis, quòd id munus etiam ad ſolos Tribunos plebis pertinuerit, perſpicuè A
docet Dionyſius lib. 6. ſcribens, Tribunos plebis, poſtquam impetraſſent à Patribus poteſtatem creandi Ædiles, quaſi adminiſtros, confeſtim eos creaſſe. Quod autem apud Liuium lib. 3. legitur, Tribunos poſt eiectos Decemuiros à Pontifice Maximo creatos fuiſſe, id ſemel tantum, atque extraordinariè factum eſt, cum nulli tum eſſent Tribuni plebis, propter Decemuirorum imperiũ, in quo inſtituendo ceſſarant omnes alij Magiſtratus, nec poſſent ipſi ab Interrege Patricio Magiſtratu creari. Tribunorum itaque, Ædiliumque plebis comitia ordinariè habebantur a Tribunis. Reliquos ordinarios Magiſtratus minores Cõſules creabant, aut Dictatores, ſi quando comitiorum habendorum cauſa creabantur, aut Tribuni militum Conſulari poteſtate.

De Conſulibus, quòd habuerint comitia Tributa Quæſtorũ creandorum, teſtatur Cicero lib. 7. epiſtolar. ad famil. ad Curium, & oratione in Vatinium. Sic & Ædilium curulium comitia ha- B
bebant, quemadmodũ teſtatur idem Oratione pro Plancio & ad Atticum lib. 4. Quod idẽ etiam de Tribunis militum Conſulari poteſtate ſentiendum. Illi enim Quæſtoria comitia habuerunt, vti ex Liuio cognoſcitur. Idem ſcribit libro 6. Primos Ædiles curules a Dictatore creatos fuiſſe. comitia etiam Tribunorum militum in caſtris, ad Conſulum munus pertinuerunt.

Quod ad extraordinarios Magiſtratos attinet, eos creandi Conſulibus, Prætoribus, & Tribunis plebis ius fuit, vti ex omni hiſtoria patet. Non igitur ſingula pluribus ſunt probanda.

Sacerdotum comitia Tributa Conſules habere oportuiſſe ex Ciceronis epiſtola ad Brutum colligi poteſt, vbi ait, mortuis Hircio & Panſa Conſulibus, comitia Sacerdotum neceſſariò differenda eſſe, donec res ad Interregnum rediſſet, vt Conſules auſpicatò ab Interrege ſubrogarẽtur. C
Atqui tum & Prætores, & Tribuni pleb. erant Romæ: quibus ſi ius fuiſſet ea comitia habendi, Sacerdotum comitia nun fuiſſent eò vſque differenda, dum Conſules ſubrogati eſſent. Hoc tamẽ poſt legem Domitiam obſeruatum fuit. Nam ante eam legem comitia Tributa quæ Pontifici maximo creando habebantur, ab vno quodam Pontifice haberi ſolebant, id quod ex Liuio, libro 25 initio intelligitur. Scribit enim, comitia Pontifici maximo creando habuiſſe M. Cornelium Cethegum. Pontificem.

Legum, iudiciorumq́; comitia Tributa habere iis Magiſtratib. licebat, quibus ius erat cũ populo agendi, Conſulibus ſcilicet, Prætoribus, & Tribunis plebis: de quibus ſæpè legimus in hiſtoriis quòd rogationes ad populum tulerint. quemadmodũ ætate Ciceronis rogatio de religione a Clodio polluta à M. Piſone Conſule lata eſt. Lex Aurelia de tribus ordinibus Iudicum ab Aurelio Cotta Prætore: leges Gabinia, Manilia, Vatinia, a Tribunis plebis latæ ſunt. Hæ igitur perſonæ D
omnes, ius habendi comitia Tributa, habuerunt. Sequuntur illæ, quæ ius ſuffragij habuerunt

Omnibus ciuibus Romanis, quibus data erat ciuitas cũ iure ſuffragij, licebat comitiis Tributis ſuam dicere ſententiam. Simul enim cum pleno iure ciuitatis tribum accipiebant, in qua ſuffragium ferrent. Docet id Liuius lib. 38. inquiens: De Formianis Fundaniſq; municipibus, & Arpinatibus C. Valerius Tappo Tribunus plebis promulgauit, vt iis ſuffragij latio (nam antè ſine ſuffragio habuerant ciuitatem) eſſet. Et apud Agellium lib. 15 cap. 27. Lælius Felix ſcribit, Tributa comitia eſſe, cum ex locis & regionibus ſuffragium feratur. Quibus ex verbis manifeſtum fit, nõ eos ſolum ciues Rom. qui in vrbe ipſa habitarent, & tribubus ſiue locis diſtincti eſſent, ſuffragij ius habuiſſe: ſed eos etiam, qui non in vrbe, ſed extra eam, in Italia habitarent, atq; etiã tribubus, ſiue regionibus, ipſam vrbem circumiacentib. diſtincti eſſent, poſtquã ciuitate cũ ſuffragij iure do E
nati eſſent, ſiue municipes, ſiue coloni eſſent. In quibus aũt Tribubus quæuis colonia, vel præfectura, vel fœderata ciuitas poſt ciuitatẽ impetratam ſuffragiũ tulerit, inuentu difficilimũ, nec ita ſcitu neceſſarium eſſe arbitror. Carolus Sigon. lib. 3. de antiquo iure Italiæ, cap. 3. paucas annotat, quas ipſe inuenerit. Verba eius libet adſcribere: Mihi, inquit, ne hanc quidẽ inueſtigandæ antiquitatis partẽ negligenti contigit, vt veterũ lapidũ titulos perlegens atq; obſeruans, paucarũ tantum quarundã certas tribus inuenerim. Mutinę quidẽ, patrię meę, Poliã, Veronę Publiliã, Sutrij Velinam, Ceretis & Tudertis Cluſtuminã, Florentiæ Scaptiã, Ateſtis Rominiã Brixię Fabiam, Vicentiæ Meneniam, Cluſij Arnienſem, Tergeſtis Pupiniã, Aletrij Publiliã, Arretij Pomptinã. Nam Atinam in Terentina ſuffragium iniſſe, docet Cicero in Planciana. Hactenus Sigonius.

Notandũ verò & hoc eſt, licet interdũ eiuſmodi coloniæ, præfecturę, aut fœderatę ciuitates ius F
ſuffragij nõ haberent: quoſdam tamẽ ciues ex ijs illud ius adipiſci potuiſſe, idq́; varijs modis: vel per legẽ, cuius exemplũ habemus apud Liuiũ lib. 41. Lex inquit ſocijs, ac nominis Latini, qui ſtirpẽ ex ſeſe domi relinquerent, dabat, vt ciues Rom. fierent, qui in Latinis colonijs Magiſtratũ geſſiſſent: vel etiam hac ratione, qua per legem Seruiliam Latinis ius erat ciuitatem aſſequendi in locum eius, quem accuſando damnaſſent repetundarum. De hac ratione Cicero pro Balbo.

Præter has perſonas oportebat etiam adeſſe comitiis Tributis magiſtratuũ candidatos, eosq; in Tribunitijs quidem & Ædilitijs comitijs omnes plebeios. Nulli enim Patriciis magiſtratus patebat, vt habet Liuius lib. 4. Quapropter factũ eſt, vt poſterioribus tẽporibus quidã Patricij, quò poſſet ad eum magiſtratũ peruenire, ſeſe plebeijs adoptandos dederint, quemadmodum de Clodio legimus. Id etiam obſeruatũ eſt, vt ex ſingulis claſsib. par numerus Candidatorũ eſſet. Ideoq́ G
ab anno trigeſimo ſexto poſt primos Tribunos plebis, ſemper ex ſingulis claſsibus binos creatos fuiſſe, teſtatur Liuius lib. 3. Idem alibi dicit, cautum etiam fuiſſe de Tribunorum Ædiliumq; pleb. perſonis, vt eos magiſtratus gerere ijs non liceret, quorum pater, qui ſella curuli ſediſſet, viueret.

Can

A Candidati Quæſturę tam patricij, quàm plebeij eſſe poterant. Hoc tantū in iis prouidendū erat poſt legem annalem, vt ætatem haberent lege definitam, & vt emeritis decem annuis ſtipendiis, nullo infami iudicio à petitione deiicerentur. candidatis Tribunatus militaris videndum erat, ſi equites eſſent, vt decem ſtipendia: ſi pedites, vt ſex vel minimum, quinque haberent.

Quod autem ad candidatos magiſtratuum extraordinariorum attinet, de iis quidem certi nihil tradi poteſt, niſi quod Cicero adfert, lege Licinia & Ebutia cautum fuiſſe, ne is, qui ad populū rogationem de aliqua poteſtate, aut curatione tuliſſet, ſemetipſum, aut collegas ſuos, aut cognatos, aut affines crearet.

Porrò etiam in Sacerdotum Comitiis Candidatos adeſſe oportebat. De quibus ſciendū, quòd dimidia ex parte patricij, ex altera plebeij eſſe debuerint. quodq. abſentiū, vel etiam nō petentiū

B ratio haberi potuerit. Non autē duos ex eadē gente in eodē collegio ſacerdotes eſſe potuiſſe, legibus cautum fuiſſe ſcribit Dio. Neq. etiā legibus definitam fuiſſe ætatem petendi ſacerdotia, ſicuti erat in petendis magiſtratibus, colligi poteſt ex Suetonio, qui affirmat, Cæſarem ſeptimo & decimo ætatis anno factum fuiſſe Flaminem Dialem. Et Cicero ad M. Brutum ſcribit, ſe velle, vt filius ſuus Cicero iunior in Pontificum collegium cooptetur, quo tamen tempore ille admodum adoleſcens fuit. Non tamen veriſimile eſt, eos ante, quàm togam virilem acciperent, ad Sacerdotia peruenire potuiſſe.

In Candidatis Pontificatus Maximi notandum, eos non niſi ex Pontificum collegio eſſe potuiſſe, quod pluribus probat Gruchius. Atque hæc quidem de Candidatis. In Comitiis iudiciorum præter eos, qui Comitia haberent, & eos, qui ſuffragium ferrent, adeſſe etiam oportuiſſe ac

C cuſatores, & reos cum Aduocatis, Patronis & ſordidatis, cuique manifeſtum eſt.

De Diribitoribus, cuſtodibus, rogatoribus & præconibus, quorum munus fuit etiam Centuriatis Comitiis intereſſe, ſuprà dictum eſt, & poſt plura erunt annotanda. Conſiderabimus nunc horum Comitiorum locum.

De loco Tributorum Comitiorum CAP. XIIX.

TRIBVTIS Comitiis vocādis nō erat vnus deſtinatus locus, quemadmodū Curiatis & Centuriatis. Quia religio non erat, extrà ne, an intra pomerium haberentur. Hinc reperimus, interdum in Campo Martio, interdum in Comitio, nonnunquam in Capitolio, aliquando in Pratis Flaminijs, ſeu Circo Flaminio Tributa comitia habita. Quæ ſingu-

D la videntur probanda.

De campo quidem Martio, quòd in eo comitia Tributa magiſtratuum creandorū habita ſint, multa extant veterum teſtimonia. De Tribunitiis comitiis teſtatur Cicero epiſtola 1. lib. 1. epiſtolarū ad Atticum: In campo comitiis Tribunitiis a. d. XVI. Kal. Sextil. &c. & alibi. De Quæſtoribus epiſtola 30. libri 7. ad famil. ad Curium ſcribit: In campo certe non fuiſti cum Quæſtoriis comitiis inſtitutis, &c. Mox enim epiſtola 3. libri 4. ad Attic. ſubiungit, ea Tributa fuiſſe. De Ædilitiis idē teſtis eſt epiſtolis ad Atticum. Plerunque igitur hi magiſtratus in campo Martio creabantur.

Legum autem comitia & iudiciorum in comitio haberi ſolebant. Teſtis eſt Cicero pro Rabirio Poſthumo, vbi Equites Romanos ita alloquitur: Si iam vobis nunciaretur, in Senatu ſententias dici, vt his legibus teneremini, concurrendum ad Curiam putaretis: ſi lex ferretur, conuocaretis

E ad Roſtra. Fuiſſe autem roſtra in comitio ſuprà demonſtrauimus. Quodq; comitia Tributa iudiciorum exercendorum in comitio haberi conſueuerint, ex Agellij libro 1. capite 1. diſcimus.

Cæterùm etiā in Capitolio Tributa comitia magiſtratuum creandorū, legū ferendarum, & iudiciorum exercendorum nonnunquam habita fuerunt. Sic enim Tib. Gracchus, vt eſt apud Plutarchum in Gracchis: & Appianum libro 1. bellorum ciuilium, in Capitolio Tributis comitiis creari iterum Tribunus plebis voluit. ſuntque iidem teſtes, Triumuiros agrarios ex lege Tib. Gracchi in Capitolio creatos.

Leges in Capitolio etiam latas, ſcribunt Plutarchus in Gracchis, & Liuius lib. 45. de lege agraria. & rogatione de Triumpho L. Pauli, vbi eas in Capitolio à Graccho perlatas retulerunt. Et paulò poſt de Opimio refert Plutarchus, quod de abrogandis C. Gracchi legibus comitia in Capito-

F lium edixerit.

Iudiciorum etiam Tributa comitia in Capitolio habita fuiſſe, præter alios oſtendit Liuius lib. 25. vbi de comitiis quibus de mulcta M. Poſthumio Publicano irrogata populus iudicabat, in Capitolio ea habita eſſe ſcribit.

De circo Flaminio iam dicendum. In eo igitur comitia Tributa haberi ſolita, ex hoc probari poteſt, quod Liuius lib. 3. ſcribit poſt eiectos Decemuiros Q. Furium Pontificem Max. in pratis Flaminiis, ſeu circo Flaminio Tributis comitiis Tribunos plebis creaſſe. Idem alibi docet Liuius lib. 27. rogationem eam, quam tulerat Bibulus Trib. plebis de abrogando Marcello imperio, in circo Flaminio antiquatam fuiſſe, quod & Plutarchus in Marcello confirmat. Fuit autem circus Flaminius, vt id obiter addam, locus in ipſa vrbe, ſic dictus, quòd circum Flaminium campū ædificatus

G eſſet, vel à Conſule Flaminio, qui ad Traſimenum lacum occiſus eſt, in quo ludi Apollinares, equeſtresque celebrabantur: in quem etiam Senatus ſæpè conſultandi gratia ex Capitolio deſcendens conuenire ſolebant. De quo videndus Bartholomæus Marlianus lib. 6. cap. 3. in antiquæ vrbis Topographia, & Georgius Fabricius cap. 12. in ſua Roma.

cum primùm confusè homines vnius tribus ſuffragium ferre conſueuiſſent, id mutatum ab iſtis A
quos dixi, cenſoribus eſſe, & conſtitutum, vt non amplius confusè, ſed quadam diſtinctione, & quibuſdam gradibus, vnius tribus ordines, & genera ſententias dicerent, ita quidem, vt ſeorſim ferrẽt ſuffragiũ Patricij, ſeorſim Plebeij, ſeorſim ingenui, ſeorſim libertini (ſic enim genera interpretatur) tum, vt cauſis etiam diſtincti ſuffragium ferrent, hoc modo, vt ſeorſim ferrent Senatores, tum publicani, ſcribæ, Tribuni ærarij, atque agricolæ. Hos enim cauſis, id eſt, negotijs diſtinctos fuiſſe, Liuium aſſirmare vult, quòd negotia inter ſeſe gererent diuerſa. Tandem, vt ſeorſim etiam ſuffragium ferri diſtincti homines quæſtibus, id eſt, qui artes exercebant inter ciues receptas, & inter ſe diuerſas, vt puta, lictores, Pręcones, fabri, tibicines, argentarij, nummularij, alijq́. Sellularias enim, ſiue manuarias artes exercere ciuibus Romanis non licebat, quemadmodum Dionyſius lib. 2. & 9. teſtatur. Atque hac quidem diſtinctione, quæ Ciceronis etiam tempore obſeruari ſolebat, ratio habebatur aliqua dignitatis nobiliorũ hominum, ne in cætera turba promiſcuè ſuffragiũ ferrent: quod autem ad ſuffragiorum vim attinebat, nihil mutabatur, nec erat eorum maior auctoritas, quàm prius. Siquidem ea tandem tribus ſententia renunciabatur, in quã plures cuiuſque generis inclinaſſent, ac numeri, non dignitatis ſuffragantium hac in re habebatur ratio. Quæ omnia prolixè explicat, & adductis veterum ſcriptorum teſtimonijs confirmat Grucchius. Atq; hæc in genere de tributorum Comitiorum modo dicta ſint. Nunc etiam ſpecialia quædam de ſingulis ſunt ſubijcienda. Primùm de magiſtratuum Comitijs. B

In his tot dabantur tabellæ, quot erant candidati, quorum nomen receptum eſſet. Et quoniã triginta quinque tantum tribus erant, oportebat decẽ & octo tribus ferre quemq; candidatum, vt à maiore parte populi creatus diceretur. Vt autem quiſque prior eum numerum tribuum tulerat, ita prior renunciabatur: cumq; tot creati erãt, quot ex lege in eo magiſtratu eſſe oportebat, tum finis fiebat Comitijs. Veluti Ædilitijs Comitijs, quia duo tantum creandi erant, ſtatim, vbi ex omni Candidatorum numero duo ab octodecim tribubus facti Ædiles erant, finis fiebat vocandarum tribuum. Ac ſi conſenſiſſent in eo illæ octodecim tribus, quæ primæ ſorte exierant ad ſuffragium ferendum, reliquæ tribus non vocabantur: Sin variaſſent octodecim illæ tribus, quia alios candidatos aliæ tribus feciſſent, eouſq; vocandæ erant tribus, dum legitima ſuffragia duo confeciſſent, hoc eſt, donec duo ab octodecim tribubus creati Ædiles eſſent. Quod idem etiam de tribus plebis decem, viginti quæſtoribus, viginti quatuor tribunis militaribus, & alijs, quotquot creandi eſſent, ordinarijs, extraordinarijsque magiſtratibus intelligendum eſt. C

Verùm in Tribunorum plebis renunciatione, primis quidem temporibus, id proprium erat, D
vt ſi eueniſſet, ex numero candidatorum decem nũ confeciſſe legitima ſuffragia, tum ab ijs, qui legitima ſuffragia confecerant, cooptabantur, abſque ſuffragio populi, quot erant neceſſarij ad perficiendum numerum decem Tribunorum. Docet hoc Liuius lib. 3. de Comitijs M. Duillij in hunc modum ſcribens: M. Duillius Comitia habuit. Et quinq; Tribunis plebis creatis, cum præ ſtudijs apertè petentium nouem Tribunorum, alij candidati tribus non explerent, concilium dimiſit, nec deinde Comitiorum cauſa habuit. Statis factum legi aiebat, quæ numero nuſquam præfinito Tribunis, modò vt relinquerẽtur, ſanciret: & ab ijs, qui creati eſſent, cooptari collegas iuberet. Recitabatq; rogationis carmen, in quo erat: Si Tribunos plebis decem rogabo, ſi quos minus hodie decem Tribunos plebis fecerint, hi tum, quos ſibi collegas cooptaſſent, ita illi legitimi eadem lege Tribuni plebei ſint, vt illi, quos hodie Tribunos plebei feceritis. Verùm ea ratio E
lege à L. Trebonio, Tribuno plebis lata anno proximo, poſtquã hæc, quę de M. Duillio diximus, geſta erant, mutata eſt, vt idem Liuius lib. 3. paulò poſt ſcribit: L. Trebonius Tribunus plebis rogationem tulit, vt, qui plebem Romanam Tribunos plebis rogaret, is vſque eò rogaret, dum decem Tribunos plebi faceret. Hac lege cooptationem ſublatam eſſe, manifeſtũ eſt. Si itaq; poſt eã legem accidiſſet, Tribunos plebis ad numerum legitimũ factos non eſſe, reuocandæ erant tribus ad ſuffragium eouſq; dum decẽ Tribuni plebis creati eſſent. Appian. lib. 1. bellorũ ciuilium etiam ſcribit, C. Gracchum, ſecundum Tribunatum obtinuiſſe per legem quandam, qua cautum ſit, vt, ſi quis ex candidatis legitima ſuffragia non confeciſſet, tum liberum eſſet plebi, quem vellet, Tribunum plebis nominare. Erat enim legitima ſuffragia conficere, octodecim tribuũ ſuffragia ferre. Explere autem ſuffragia, erat, non quidẽ octodecim tribuũ ſuffragia ferre, ſed tamẽ eũ nu- F
merũ tribuum cõficere, vt tandẽ plures tuliſſe iudicaretur, quàm alius. Si itaq; tum duo, vel tres candidati parem numerum ſuffragiorum haberent, nec alter alterũ numero ſuffragiorum excederet, reuocãdę erant tribus, quæ ex illis candidatis, qui tribus non expleuerant, vnum aliquem tribunum, vel quotquot adhuc neceſſarij erant, crearẽt. In Ædilitijs Comitijs hoc nõ obſeruabatur. In ijs enim, ſi aliquando accidiſſet, pares ſuffragijs candidatos eſſe, non reuocabantur tribus, ſed ſorte decernebatur, cui cederet magiſtratus, qđ ex Cic. pro Plãcio intelligitur. In quæſtorijs comitijs idẽ factitari ſolitũ, veriſimile eſt, qđ in tribunitijs, vt reuocarẽtur potius tribus, quã vt ſorti res cõmitteretur. In tribunorũ militariũ Comitijs ſi ad legitimũ numerũ nõ peruenerãt, qui creati erãt, cõſulis hac in re iudicio ſtabatur. Erat enim is magiſtratus, quem cõſul creare poſſet.

In extraordinarijs verò Magiſtratibus idem factũ fuiſſe, quod in Tribunis plebis ſentiendum G
eſt. Id enim totum ſui iudicij eſſe populus volebat, vt Cicero oratione 2. Agraria indicat.

In legum Comitijs tributis, idem modus omninò, qui centuriatis ſeruabatur.

Quod verò attinet ad Comitia iudiciorum, Cicero pro domo eam docet fuiſſe rationem, vt

nemo

A eo die, quo creati eſſent, fulguraſſe aut tonuiſſe. Ideóque contra commune Augurum, decretum
cum populo aut plebe actum eſſe, quo die ſeruatum eſſet de cœlo. Non igitur oportebat Patres
horum Comitiorum auctores fieri, nec auſpicia adhibebantur, nec ſacra antè fiebant, quod cen-
turiatis Comitijs factum fuiſſe, diximus. Ad ipſa verò Comitia quod attinet, quando populus
conuenerat, tum concio habebatur à Magiſtratu eo, qui Comitia illa habebat: qua concione de
Magiſtratibus aut ſacerdotibus creandis, vel de legibus ferendis, verba ad populum faciebat.
Hac peracta pupulus in ſuas quiſque tribus diſcedebat, tum ſortitiones fiebant à magiſtratu:
quæ diuerſi erant generis. Vna erat, ac prima omnium ad ſortiendum, in qua tribu Latini ſuffra-
gium ferrent. Sic enim Liuius lib. 25. Teſtibus datis, Tribuni populum ſummouerunt: ſitellaq;
allata eſt, vt ſortirentur, vbi Latini ſuffragium ferrent. Quod, quomodo intelligendum ſit, pluri-
bus docent, Nicolaus Grucchius, libro 2. de Comitijs cap. 4. & Carolus Sigonius, lib. 1. de anti-
B quo iure Italiæ cap. 4. quorum ferè hæc eſt ſumma: Fœdere cum Latinis icto, Sp. Caſsio II. &
Poſthumo Cominio II. Coſs. anno vrbis conditæ CCLXI. datam eis fuiſſe poteſtatem ferendi
ſuffragij, ſi quando tempore comitiorum Romæ eſſent, quod quidem in legum & iudiciorum
tãtum Comitijs factum fuiſſe, Sigonio placet. Quia veò in nullam tribum adſcripti eſſent Latini,
ante legem Iuliam, qua eis vniuerſis ciuitas data eſt, iccircò ſortiendum erat, in qua tribu ſuffra-
gium ferre deberent. Poſt legem autem Iuliam latam, qua Latini omnes ciuitate donati ſunt, hac
ſortitione opus amplius non fuit. De fœdere quidẽ cum Latinis facto ſcribũt Cicero & Diony-
ſius lib. 8. quorum hic Sp. Caſsium ſic loquentem introducit: Latinos cognatos Romanorũ, ſed
eoſdem imperij, gluriæque æmulos in amicitiam atque ciuitatem recepi, (ſiue æquo iure ciuita-
tis donaui) vt iam Romam patriam exiſtimarẽt, non aduerſariam. Et pauló poſt. Sp. Caſsius ac-
C cerſebat ad ſuffragia ex Latinis & Hernicis quotquot puterat. Illi frequẽtes cõueniebãt, breuiq;
repleta eſt vrba hoſpitibus. Hoc cognito Virginius voce præconis edixit per compita vt omnes,
quibus in vrbe non eſſet domicilium, excederent, præfinito ad id non magno temporis ſpacio.
Caſsius vero iuſsit contrarium proclamari, vt, quotquot haberent ciuitatis ius, manerent, donec
perſerretur lex. Quibus ex verbis intelligitur, qua ratione Latini ius ferendi ſuffragij acceperint,
quod ſcilicet id precarium potius Magiſtratuum beneficium, quàm optimum ius fuerit, ideoque
nonnunquam Coſule, vel Tribuno plebis intercedente ij, qui ſuffraginrum cauſa in vrbẽ ve-
niſſent, ante Comitia exire fuerint iuſsi: id quod etiã ex Plutarcho in Gracchis manifeſtum eſt,
vbi ſcribit, ſocios Latinos à C. Fannio Conſule vrbe exire iuſſos, ne tum Romæ eſſent, quando le-
gibus Gracchi ferendis, tribus in ſuffragium vocarentur. Hinc Cicero pro Seſtio: Nihil acerbius
D ſocios Latinos ferre ſolitos eſſe dicit, quàm id, quod parraró accidit, ex vrbe exire à Conſulibus
iuberi. Hæc igitur prima ſortitio erat. Altera fiebat inter tribus, quo ſcilicet ordine quæque ea-
rum ſuffragium ferret. Ad quam ſortem peragendam, omnium tribuum nomina in ciſtellam
quandam conijciebantur, tum, vt quæque prior exierat, ita prior ſuffragium ferebat, quemad-
modum ex hiſtoria Tib. Gracchi apud Appianum lib. 1. Bellorum ciuilium intelligi poteſt. In
Sacerdotum verò creanone, quia ſeptemdecim tantum tribus ſuffragium ferre ex lege poterant,
iccircò ſortiendæ tantum erant hæ tribus ſeptemdecim, quæ erant ſuffragium laturæ: hac qui-
dem, vt veriſimile eſt, & ex Cicerone colligitur, ratione, vt coniectis in ciſtam triginta quinque
tribubus, ſeptendecim, quæ primum educerentur, ſuffragium ferrent, reliquæ ſuffragio exclu-
derentur. In omnibus autem Comitijs Tributis, quæ tribus prima ſorte exibat, prærogatiua di-
E cebatur. Hoc tamen diuerſum erat à Comitijs centuriatis, quòd in his, ſortitione prærogatiuæ
centuriæ facta, reliqua Comitia abſque ſorte, pro cenſu, ordine, atque ætate peragebantur. At
Comitijs tributis ſorte vtendum erat ad finem vſque Comitiorum.

Sortiente Magiſtratu, prout quæque primùm exierat, à præcone ad ſuffragium ferendum vo-
cabatur. Quæ verò tribus vocabatur, de eo loco, vbi conſiſtebat, (erant enim etiam ante ſuffra-
gium tribus diuiſæ locis, & ſingulæ ſeorſim ſtabant, id quod tum ex alijs, tum ex Dionyſij lib. 7.
perſpicuum eſt) diſcedebat per pontes in ſeptum, vel ouile, de quo ſuprà diximus. In pontis
initio ſtabant Diribitores, qui tabellas populo miniſtrarent. Conſiſtebat & in ponte Magiſtra-
tus ille, qui Comitia habebat, iſque ciſtam deferebat, colligendis per tribus ſuffragijs, atque ro-
gatoris munere fungebatur. Non enim alij his Comitijs erant rogatores, quòd in centuriatis fie-
F bat, quàm ipſi Magiſtratus, qui Comitia habebant, id quod ex auctore Rhetoricorum ad Heren-
nium libro 1. Cicerone 1. de natura Deorum, Aſconio in Cornelianam, & Suetonio in Cæſare
apparet. Aderant autem cuſtodes, qui animaduerterent, ne quid fraudis, vel in diripiendis, vel in
colligendis ſuffragijs committeretur, quique ſuffragiorum numerum pro Candidatis inirent.
Hi cuſtodes erant, vel candidatorum amici, qui amicitiæ cauſa, vel etiam magiſtratus, qui pro
Magiſtratu ſuo Comitijs ſeſe interponebãt, atque hoc munere fungebantur. Cæterùm quod ad
ſuffragia attinet, colligebantur ea viritim, ita vt omnes, qui ex eadem tribu eſſent, rogarentur.
Poſtquam autem tota tribus ſuffragium dixerat, ſententiæ numerabantur, atque deſcribeban-
tur: hoc eſt, tot puncta in tabella notabantur, quot tabellæ ſimiles reperirentur: atque in quam
G plures conſenſiſſe videbantur, ea tribus ſententiā enunciabatur.

Quod Liuius libro quadrageſimo ſcribit, de cenſoribus M. Æmilio Lepido, & M. Ful-
uio Nubiliore, mutaſſe eos ſuffragia, regionatimque generibus hominum, cauſiſque, & quæ-
ſtibus tribus deſcripſiſſe, ex eo colligit Nicolaus Grucchius, libro 2. de comitijs capite quarto.

REVERENDIS VIRIS, PIETATE ET ERVDITIONE PRAESTANTIBVS DOMINO MAGISTRO BARTHOLOMAEO, DOmino Theodorico, & Bonæ indolis ac ſpei adoleſcentibus, Petro Chriſtophoro & Abrahamo Roſinis, Parenti, Patruo, ac Fratribus ſuis chariſſimis.

S. D.

SEMPER mihi cura fuit, Reuerende Domine parens, ac patrue, cum ſacroſancto Theologiæ ſtudio, cui me ab ineũte pueritia mea mancipaui, etiam aliarum humaniorum literarum, in primis hiſtoriæ & antiquitatis ſcientiam coniungere. Videbam enim ſummos viros idem feciſſe, & ea ratione alijs, quibus dediti erant, ſtudijs non parum dignitatis addidiſſe. Audiebam præceptores noſtros, itentidem nos ad id cohortari, & ſuo exemplo nobis præire, atq; viam monſtrare, qua ſequi tutò poſſemus. Intelligebam etiam hoc ſtudium non carere ampliſſima vtilitate. Accedebat huc iudicium tuum, reuerende pater, quod, vti debui, nunquam non magnifeci, qui ſic ſentiebas, me non poſſe illos primæ iuuẽtutis annos melius collocare, quàm ſi præter alia, quibus deditus eſſem, ſtudia, aliquid temporis tribuerem lectioni & cognitioni hiſtoriarũ & antiquitatis, requirente præſertim idipſum eo, in quo verſarer, vitæ ſtatu. Valuerunt hæc apud me tantùm, vt quicquid ocij mihi eſſet à grauioribus ſtudijs & operibus vocationi, id totũ huic rei tribuerem. Nec vero legebā tantum ea, quæ à grauiſſimis ſcriptoribus prodita erant: verùm etiam, quæ morẽ aliquẽ antiquum continebant, enotabã. Quæ cũ T. Reuerentiæ & pòſt alijs amicis, ac Præceptoribus etiam meis oſtenderem, placebāt nobis ita, vt me cohortaremini, ſic pergerem, & plura colligerẽ, fore ea, ſi aliquando in publicum darentur, non inutilia ſtudijs diſcentium. Obtemperans igitur præceptis veſtris, feci quod potui: quid præſtiterim, iudicent alij. Cum autem ea in lucem edenda eſſent, non poſſe me inſignem impietatis & ingratitudinis notam effugere iudicaui, ſi non & tui rationem haberem, & aliquid harum primitiarum tuo nomini publicè inſcriberem: quas, etiamſi abſq; vlla nuncupatione mea rectè vindicare poſſes, vt cuius ſumptu, cura & diligentia à prima pueritia liberaliter educatus, & in celebribus aliquot ſcholis, quantum tempora illa ſtudijs noſtris iniquiora tulerunt, inſtitutus ſum, & quo præcipuo auctore, hoc, quicquid eſt, laboris in me recepi: Volui tamen etiam publicè hoc meæ in te obſeruantiæ & pietatis monumentum extare, id quod tibi non improbatum iri ſpero. Coniunxi tecum Reuerendum fratrem tuum, Patruum colendum, & fratres meos chariſſimos, tum vt & illis beneuolentiam & fraternum meum amorem oſtenderem: tum verò vt minores ætate fratres cohortarer, darent operã, ne præclaram diſcendi occaſionem negligerent, ſed ſpartam, quam nacti ſunt, ornarent, inſiſterent veſtigijs tuis, Parens dilecte, & fratrum, Magiſtri Bartholomæi, Ioachimi, cuius immatura mors nobis omnibus propter ſummam exſpectationem, quam de ipſius præclaro ingenio conceperamus, acerbiſſima fuit, & etiam meis. Nolo enim cuiquam malo exemplo ad ignauiam ſectandam auctor eſſe. Quod ſi fecerint, & Deo gratum facient, & tuam ſenectutem oblectabunt, & nos fratres ad omnia ſtudia & officia ipſis præſtanda reddent promptiſſimos, & ſuis etiam rebus ac ſaluti maximè conſulent. Valete in Domino, Parens optime, Patrue Reuerende, & fratres chariſſimi, meumq; hoc, qualecunque id eſt, ſtudium, boni conſulite. Ratiſponæ Idibus Ianuarijs, anni à nato Chriſto 1580.

Ioannes Roſinus Iſennacenſis.

A
ANTIQVITATVM ROMANARVM
LIBER VII.
DE MAGISTRATIBVS.

PERVENIMVS ad Magiſtratuum deſcriptionem, quorum ordines, munia,
dignitates, & priuilegia ſunt nobis hoc libro explicanda. Digna profectò res, in
B cuius indagatione & conſideratione non parum operæ ponatur. Polybius lib. 6.
inter rerum Romanarum ſcriptores non poſtremus, ſi modo omnes eius libri ad
nos perueniſſent, maximè pulcherrimam huius populi Politiā miratur, & omnibus
aliarum gētium Rebuſpublicis, Lacedæmoniorū in primis, anteponere non
veretur. Vtinam autē nos tantam in hac tractatione diligentiam adhibere poſſemus,
quātam rei dignitas requirit. Sed difficultatem maximā parit, ſępius Magiſtratuum variata ratio,
& veterum monumentorum, in quibus hęc perſpicuè tractata ſunt, amiſsio. Fuerunt quidem, &
ante hoc ſæculum, & noſtra etiam memoria plurimi, qui in harū rerum cōſideratione maximos labores
exantlarunt, quiq; ea, quæ ſummo ſtudio & labore inuenerunt, aliis liberaliter cōmunicârūt.
Inter qu[illegible], vt aliquorum tantum nomina recitem, fuerunt, Flauius Blondus Foroliuienſis, qui in li-
C bris de Roma triumphante plurima, obſeruatione digniſsima expoſuit: Pōponius item Lætus, Alexander
ab Alexandro Neapolitanus, & Dominicus Floccus Florētinus, qui ſcriptor librorum de Magiſtratib.
& Sacerdotijs Romanorum, qui ſub nomine Feneſtellę circūferuntur, iam à plurimis proditur.
Et hi quidem ante hæc tempora vixerunt. Noſtra autē memoria Vuolfgangus Lazius Hiſtoricus
Cæſareus, ſuis illis aureis Reipublicæ Romanæ cōmentariis, & Onuphrius Panuinius Veronēſis
faſtorum commētariis tāta diligentia in hac ſcriptione verſati ſunt, vt veteres illos lōgo intervallo
poſt ſe reliquiſſe dici iure poſsint. Quædam etiam hinc inde ſparſa, in optimis de antiquo iure
ciuiū Romanorum, Italiæ, Prouinciarū, de iudicijs, & alibi habet doctiſsimus Sigonius, Vlricus Zaſius
in ſcholiis ad legē 2. F F. Pomponij de origine iuris, & Lexicō illud Iuris ciuilis, quod primùm à
Pardulpho Pratæo delineatū, nouiſsimè auctum, ex officina Martini Lechleri Francofurti prodiit.
D Horum igitur doctiſsimorum virorum exemplū quid vetat me quoq; ſequi, & aliquā operā in barum
pulcherrimarū rerum cōſideratione ponere: præſertim, cùm inſtitutus ordo id requirat: & illi
libri qui diligentiſsimè de hac materia ſcripti extant, non cuiuis ſint obuij. De Feneſtella enim, vel
potius Dominici Flocci Florētini, & Pomponij Læti libris, qui iam omnium manibus teruntur, doctiſsimorum
virorū iudicia nemini ſunt ignota. Editus etiam non ita pridē eſt libellus de Magiſtratibus,
adeoq; Reipublicę Romanę ſtatu, Lauſannę: qui, ſi liberè licet, quod ſentio, dicere, haudquaquā
perfectus eſt, & plurimis in locis à grauiſsimis ſcriptoribus diſsētit. Quod verò ad hunc meum
tractatū attinet, affirmare poſſum, me, quæcūq; ex illis, quos nominaui, clariſsimorū virorū ſcriptis,
tum ex veterib. rerum Romanarum hiſtoricis, & ex publicis etiā clariſsimi viri Ioānis Roſæ, pię memoriæ,
pręceptoris quōdam mei lectionib. didicerim, fideliter hîc in vnum cōtuliſſe, & cum omnib.
E harum rerū ſtudioſis cādidè cōmunicaſſe. Sed de mea fide, cādore, & ſtudio aliis iudiciū permittens,
deſcriptionē magiſtratuum ordiar: ſi prius de Politia & eius ſpeciebus quædā generalia præmiſero.

De Generibus Politiarum CAP. I.

VOCABVLVM Politiæ, vt Plutarchus in lib. de tribus Reipublicę generibus annotat, tria
pręcipuè ſignificat: Primùm, cōmunicationem iuris, quod in aliqua eſt Republica: ſic dicimus,
impertiri alicui Politiā, Einen in ſeine Stadt nehmen/eine das Stadtrecht mittheilen. 2.
Politia etiā dicitur hominis ciuilis, qui Rempublicā adminiſtrat, vitæ ratio. ſic Biantis politiā
(ſeine Policey) in laude ponimus, ac Hyperboli, & Cleonis, vituperamus. 3. Significat ordinem &
cōſtitutionem ciuitatis, ad quā diriguntur actiones. Iuxta hāc tertiā ſignificationē politia eſt legitima
ordinatio Reipublicę, ſecundū quā alij pręſunt, alij parēt: vel, ſicuti Ariſtoteles lib. 3. Polit. cap. 4.
F definit: Eſt deſcriptio, ſeu ordo ciuitatis & magiſtratuum, cùm aliorū, tū præcipuè ſummi gubernatoris.
Eius tres à pleriſq; recēſentur ſpecies: Regnum, ſiue Monarchia, Ariſtocratia, & Democratia:
quarum tamē ſingulis cōtrariæ ſunt oppoſitę: Monarchiæ Tyrānis: Ariſtocratię Oligarchia: Democratię
Ochlocratia. Hinc fit, vt ab aliquib. non tres, ſed cōnumeratis vitioſis, ſex politię ſpecies recēſeātur,
tres rectæ, & tres vitioſæ. cuius ſentētiæ eſt etiā Polyb. lib. 6. qui de politiarū ſpecieb. & reuolutionib.
eruditè & elegāter diſputās inter alia ſic ſcribit: Quapropter ſex ſunt politiarū dicēda genera: *Ariſtoteles*
quorū tria decātata ſunt omnib.: tria reliqua iſtis ſunt cognata: Monarchia ſcilicet, Oligarchia, & *lib. 3. Politi-*
Ochlocratia, &c. Monarchia ſiue regnū eſt imperiū ad cōmunē vtilitatē ſpectās. Notandū hoc loco *corum.*
eſt, licet iuxta naturā vocabuli, omnia imperia, vbi vnus aliquis cęteris imperat, & ſupremā poteſtatē
habet, Monarchię appellari poſsint, quēadmodū noſtro ſęcolo regnū Turcicū, Perſicū, Moſcoui-
G ticū, Tartaricū, Gallicū, Danicū, Hiſpanicū, Sueuicum, &c. itē Principatus, Ducatus & Electoratus:
quò etiā referūtur Epiſcopatus & Comitatus, &c. In ijs enim ſingulis vnus aliquis præ reliquis poteſtate
eminens, ſuæ ditionis incolis imperat, qui Monarcha dici rectè poteſt: tamen iam vſus obtinuit,
vt quatuor tantum ſumma in mūdo imperia, quæ à Deo per Prophetā Danielē prædicta ſunt,

Polyb. lib. 6 Monarchiæ nomine cenſeátur: Aſyrium, Perſicũ, Macedonicum, & Romanum. Polybius diſtinguit A
inter Monarchiá & Regnũ, ita, vt Monarchia dicatur, ſi quis robore corporis & animi virib. pręſtás,
ſibipſi imperiũ & principatum alicuius populi ſumat & obtineat, ſine voluntario conſenſu populi,
Regnũ verò quando voluntario ſubditorum cõſenſu imperiũ & principatus vni alicui cõceditur:
Quo in loco etiá docet, quomodo Regnũ ex Monarchia oriatur, atq; hæc illo ſit prior, quæ harũ re-
rũ ſtudioſus ipſe poterit legere. Opponitur primò huic Politiæ generi Tyránis, q̃ eſt aberratio Mo-
Ariſtoteles lib. 3. Politicorum. narchiæ & imperium ad vtilitatẽ vnius ſpectans. Qui huiuſmodi imperium tenet, Tyránus dicitur,
ducto nomine, vt quibuſdá placet, à Tyrrhenis, quòd hi latrocinijs quondam inſignes fuerint: vel à
Græcis, à quibus, quicunq; in ciuitate, quæ libera ſoleret eſſe, dominabatur, Tyránus appellabatur,
non Rex. Trogus Põpeius auctor eſt, Reges olim, quos ad maieſtatis faſtigium, nõ ambitio popula-
ris, nõ vis, ſed ſpectata inter bonos moderatio proueheret, quiq; æquo iure omnia adminiſtrarẽt, ob B
fortitudinẽ Tyránus eſſe dictos: cæterũ, cùm vrbes & regna oppreſſa, vi magis, quàm legibus guber-
narẽtur, ita, vt, quod libido, nõ quod æquũ dictaret, pro lege ratũ haberetur, tum nomẽ verti cœ-
piſſe, & eũ notaſſe, qui nullá legib. & iuri reuerẽtiá haberet, ſed pro ſuo libitu omnia ageret, & in imme-
Ariſtoteles lib. 3. Polit. Polybius libro 6. ritos crudeliſs. cõtra ius, faſq; ſæuiret. Altera Politiæ ſpecies eſt Ariſtocratia, quæ eſt imperiũ pauco-
rum, ad communẽ vtilitatẽ ſpectans. Ac dicitur Ariſtocratia, vel quia optimi imperent, (Latinis opti-
matũ imperium) vel quia ad optimũ publicum imperantes ſpectant. Polybius Ariſtocratiá definit,
cũ Reſpublica ſecundũ electione à iuſtiſsimis ac prudẽtiſsimis viris æqualiter adminiſtratur. Quã-
do hæc degenerat, fit Oligarchia, quæ eſt imperiũ ad vtilitatẽ paucorũ, ſcilicet diuitũ, ſpectans. Ter-
tia ſpecies eſt Democratia, quæ definitur imperiũ populi, cõmunẽ vtilitatẽ ſpectãs. Hæc quum dege-
nerat, fit Ochlocratia, cùm vulgus auctoritatẽ ſuã cõfert ad augendá potentiá tenuiorũ ciuium cõ- C
tra optimates. Politiæ in genere cõtraria eſt Anarchia, in qua nemo præeſt alijs, nec vnquam alteri,
tãquam legitimo magiſtratui obtẽperat, ſed quilibet facit, quod ſibi rectũ videtur, aut lubet. Hæc Poli-
tiæ genera omnia Reſpublica Romana experta eſt. Monarchia fuit ſub Regib⁹, & quãdo Dictatores
ſummá in Republica poteſtatẽ obtinuerunt. poſtremò etiam ſub Imperatorib⁹, Auguſto & alijs. Hæc
in Tyránidẽ verſa eſt Tarquinio Superbo, Romæ regnáte, Dictatore Sulla, & imperátibus Tiberio,
Nerone, Caligula, & alijs. Liberata à tyránide Regũ Reipub. & Conſulibus, mox etiá Tribunis mili-
tib. Cõſulari poteſtate, & Decẽuiris legibus ſcribẽdis creatis, Ariſtocratia fuit: quę tamẽ aliquot
te ſeceſsione plebis in montẽ ſacrũ annis, tertio Decemuirorũ anno, & ſub Triumuirorum Reipub.
conſtituendæ imperiu, in Oligarchiam degenerauit. Tribunis autẽ plebis in Rẽpublicam inductis,
quamdiu quidẽ illi intra metas ſeſe cõtinuerũt, Democratia fuit. quãdo verò cõtra Patricius & ma- D
iores Magiſtratus tumultuati ſunt, & ſeditiones excitarunt, vt tũ ſępè aliás, tum paulo ante Decẽ-
uirorum creationẽ, & Gracchorum Tribunatu factum, Ochlocratia effecta fuit. Ab anno verò vrbis
Liuius libro 6. Decad. 1. CCCLXXVI. impeditis per totum quinquennium, vt Liuius, vel quadriennium, vt alij malunt, Magi-
ſtratuũ Curuliũ Comitijs, & à Trib. pleb. Repub. adminiſtrata, fuit Anarchia, quẽadmodum etiá à
Diodoro Siculo illius tẽporis ſtat⁹ expreſsè nominatur. Scribit Polybius ſuo tẽpore Reipub Roma-
Sextus Rufus, Caſſiodorus & Eutropius. næ formá nõ ſimplicẽ, ſed mixtá & cõpoſitá fuiſſe, ex Monarchia, Ariſtocratia, & Democratia, ita vt
in Cõſulum poteſtate Monarchia ſiue Regnũ: in Senatus auctoritate Ariſtocratia: in populi maie-
ſtate, Democratia appareret: quá ſentẽtiá ex veteribus quidẽ Dionyſ. & Cic. ex recẽtiorib. autẽ, Ca-
Polybius libro 6. rolus Sigonius, Paulus Manutius, Nicolaus Gruchius & alij ſequuntur. Sed Ioannes Bodinus cõ-
trà multis rationibus probare nititur, toto illo liberæ Reipub. præcipuè Polybij, & pòſt Cic. ac Dio- E
Ioannes Bodinus in Methodo hiſtorica, cap. 6. nyſij tempore, Democratiam Politiæ formá viguiſſe: in cuius viri ſententiá, me quoque, grauiſsimis
adductum argumentis pedibus ire non diffiteor. His ita præmiſsis, Magiſtratus Populi Romani
à diuiſione eorum initium facientes, quanta fieri poterit diligentia, ordine explicabimus.

Magiſtratuum Romanorum diuiſio CAP. II.

MAGISTRATVVM Romanorum nõ vna fuit ratio: alij enim in ipſa vrbe fuerunt, ſiue vrbani: alij extra vrbem, ſeu prouinciales: rurſus Vrbanorum magiſtratuum alij fuerunt maiores, alij minores. Vtrorumque alij fuère ordinarij, alij extraordinarij.

Magiſtratus maiores ordinarij fuerunt: Rex, Præfectus, vel Trib. Celerum, Conſu-
les, Cenſores Prætores, Imperatores, Cæſares Auguſti, donati Tribunicia poteſtate, Nobiliſsimi F
Cæſares, vel principes iuuentutis, Præfectus vrbis.

Magiſtratus maiores extra ordinẽ fuerunt: Præfectus vrbis abſente ordinario magiſtrato, Interrex, Dictator, magiſter Equitum, Decemuiri legibus ſcribendis, conſulari poteſtate, Triboni militum Conſulari poteſtate, Triumuiri Reipublicæ conſtituendæ.

Magiſtratus minores ordinarij: Quæſtores vrbani, vel ærarij, Trib. plebis, Ædiles plebis Ædiles
curules, Ædiles cereales, Curatores omnium tribuum, Triumuiri capitales, Triumuiri nocturni,
Triumuiri valetudinis, Triumuiri monetales. A. A. A. F. F. Quatuoruiri viarum curandarum,
quinq; viri cis, & vls Tiberim, Decemuiri ſtlitibus iudicandis, Cẽtũuiri litibus iudicandis, Præfecti
ærarij, Curatores operum publicorum, Curatores aluei Tiberis, & cloacarũ, Curatores viarũ ſingu-
larum extra vrbẽ, Præfectus prætorio, Præfectus frumẽti populo diuidẽdi, Præfectus vigilum, Cu-
ratores regionum, Denũciatores regionum, Magiſtri vicorum 14. regionum vrbis, Aduocatus fiſci. G

Magiſtratus minores extra ordinem: Duumuiri perduellionis, Quæſtores parricidij, vel rerum Capitalium Præfectus annonæ, Quinqueuiri menſarij, Triumuiri, menſarij, Duumuiri nauales, Triumuiri, qui conquirerent iuuenes idoneos ad arma ferenda, militesque facerent, Quinqueuiri

turribus

A turribus muriſq; reficiendis, Triũuiri legẽdi Senatus, Triũuiri recognoſcẽdi turmas Equitũ Rom.

Magiſtratus populi Romani extra vrbem, vel prouinciales: Proconſules, Proprætores, Legati pro Conſulum, legati Proprætorum, Quæſtores Prouinciales, Proquæſtores, Præfectus Ægypti, Præfecti præfecturarũ, Coſulares quatuor, qui per Italiã ius dicerent, Iuridici Italiæ, Triumuiri, vel Quinqueuiri, vel Septemuiri vel Decemuiri coloniç deducẽdç Quinqueuiri, vel Septẽuiri, vel Vigintiuiri, agris dandis attribuendis, Quinqueuiri, vel Quindecimuiri agrorum metiendorum, diuidendorumque, Triumuiri, vel Quinqueuiri ad inſpiciendos fines, liteſque dirimendas.

Miniſtri Magiſtratuum populi Romani: Scribæ, Acc[illegible], vel Adcenſi, Præcones, Lictores, Viatores, Carni[illegible]s. Hos omnes quantum quidem fieri pote[illegible]t, or[illegible]ne explicabimus.

Qu[illegible]t Magi[illegible]atus Maiores, & ordinarij, & de Rege CAP. III.

B MAIORES Magiſtratus di[illegible]tur, quorum maiora ſunt auſpicia, quiq; Comitijs cẽturiatis creãtur, vel qui imperium [illegible]oteſtatẽq; [illegible]abent. hoc eſt, qui non obedientes & noxios ciues [illegible]a, & vin[illegible]lis coercendi ius [illegible]. Ordinarij autem, qui ſingulis annis ad munus [illegible] vrbe ubeun[illegible]um à populo creãtur: vel qui ordine legib. inſtituto ſolemni more creatur, & [illegible]rpetuó [illegible]rpatur. Inter [illegible]narios igitur Magiſtratus principem l[illegible]eum tenet Rex, de [illegible] nobis a[illegible]dum. Respublica Romana primùm à Regibus gubernata fuit, cõ[illegible]ennien-tib. [illegible]us, [illegible]toriã [illegible]rũt. In eorũ vero creatione hic mos Dionyſio te'te, fuit obſcru[illegible]o, Senatu[illegible] a populo accipiebat poteſtatẽ cõſtituẽdç, ad qua placeret for[illegible] Reip. Senatus Interreges creabat [illegible]irũ eligebãt optimũ, nullo ciuiũ, ſociorũ, aut exterorũ d[illegible]ne, [illegible]tiu[illegible]n[illegible] natus, populiq; cõſentirẽt ſuffragia, & ad diceret
C auſpicia [illegible]bat is imperiũ. Quod [illegible] horum [illegible]aliquid deeſſ[illegible], alter nomi[illegible]batur, & poſt hunc tertiu[illegible] niſi [illegible] le[illegible]bar[illegible] [illegible]m[illegible] iudicijs. Et hac quide ratione omnes Reges poſt Romulum [illegible]eruade[illegible] [illegible]eter [illegible] Tul[illegible]ũ, & Tarquiniũ Superbum, q nõ legitimè ad regnũ pue[illegible]nt. Romulus autẽ, [illegible] nullus [illegible] Senatus eſſet, à populo, cõmuni cõſenſu Rex declaratus fuit, [illegible] tñ po[illegible] dec[illegible] [illegible]are prius noluit, quam DEVS auſpicio certo comprobar[illegible] [illegible]ectionẽ [illegible] d[illegible]nde h[illegible]c more [illegible] fuit, ne qs, niſi auſpicatò, regnũ aſſumeret, magiſtra túmue [illegible] vt ſcribit Dionyſiu[illegible] [illegible]ui etia add[illegible] [illegible]o ſeruatu hoc apud Romanos eſſe lõgo tẽpore, nõ ſolũ ſub Regio. verũ etia ſu[illegible]lata Monarchia, io C[illegible]ſulũ, Prætorũ, cæterorumq; Magiſtratuũ Comitiis. Poteſtas atq; officia Regis fuer[illegible]t, Primũ, vt ſacra curaret, atq; ſacrificia, perq. cũ gereretur, quicqd ad plac[illegible]dos Deos att[illegible]t. Alterũ, v[illegible] legũ ac morũ patriorũ haberet cuſtodiã, & iuris, ſiue natura[illegible] ſiue [illegible] [illegible]ipta & pacta co[illegible]tinet: vtq. de iniurijs grauiſsimas cauſas ipſe decerneret, leuiores [illegible]ermitteret Senatoribus: prouidẽdo interim, ne qd peccaretur in iudicijs: vtq. Senatũ cogeret, populũ in concionẽ cõuocaret, primus ſententiã diceret, qd' plurib. placuiſſet ratũ haberet. Hæc Regi muni[illegible] Ro[illegible] [illegible] attribu[illegible] & præterea ſummũ in bello imperiũ. Dionyſ. Liu. & ali[illegible]. Inſignib. autẽ qbuſd[illegible] [illegible] ceteris [illegible]terno[illegible] & à reliquo populo diſcerni poſ[illegible]ent Romul9, & poſt eũ a[illegible] Reges vſi fuerũt, q[illegible] hæc. Incedebãt ornati purpura, & toga purpurea, dãtes populo iura, & exercẽtes i[illegible]ia [illegible]ed[illegible]bant in [illegible]la curuli cõſpicua: habebãt circa ſe lectos iuuenes trecẽtos, eosq; robuſtiſsimos ad cuſto[illegible] ſu[illegible] corporis qui eò, qd' regi quotidiè prçſtò eſſent, à celeritate officij, Celeres ſunt nũcupati: quidã tñ a T[illegible]buno, vel Præfect[illegible]uo, cui hoc nomẽ fuerit, vel à Celere quodã Romuli comite, quæ Re[illegible] [illegible]rfecerat, C[illegible]res eos di[illegible]os affirmãt. Præter Celeres habebãt duodecim alios mini-
E ſtros, ſuccinc[illegible]s v[illegible]tib9, & expeditos ad [illegible] dos facinoroſis, quos lictores vocãt, q ipſis curul[illegible] ſella vectis, prçferret faſ[illegible]iculos virgarũ, intra quas obligata ſecuris erat, ſic, vt ferrũ in ſummo faſce extaret. Cuius rei cauſa Plutar. in Problemat[illegible] [illegible]uſtẽdit, inquiẽs: vel indiciũ id fuiſſe, irã Magiſtratus nõ [illegible]bere eſſe in[illegible]pelius, & ſol[illegible]tã: vel propterea ſic [illegible]nſtitutũ, vt ſolutio faſciũ, q̃ paulatim fit, morã aliquã [illegible] [illegible]et, & [illegible]ũct[illegible]tion[illegible]: feciſſeq. nõnun[illegible], vt ſentẽtia de ſupplicio exigẽdu mutaretur. Virgas verò [illegible] ſimu[illegible] ipſis prçlatas, vt cum vitiorũ alia ſanabilia ſint, alia inſanabilia, virgis corrigerẽtur [illegible] dari poſ[illegible]int ſecurib. amputarẽtur immedicabiles. Numerũ autẽ lictorũ Romulus ſumpſit, vel à numero [illegible], q̃ augurio ipſi regnũ portẽderan[illegible] vel ab Hetruſcis finitimis, qd' ij ex duodeci[illegible] popu lis [illegible] tot enim primures vrbe[illegible] Hetr[illegible]ria fuiſſe ab auctorib. pditũ eſt [illegible]ō[illegible]niter cr[illegible]ato Regi, ſingu los [illegible]po[illegible]uli lictores ded[illegible]nt. [illegible]rqui[illegible]us Priſcus v. Roman. rex vſus etiã [illegible]uit, to[illegible] pi[illegible]ta[illegible]
F purea, ſe[illegible]a [illegible]burnea, Geſtauit coronã aureã, ſceptrũq; eburneũ in ſummitat[illegible] habens Aqui[illegible]a, pmiſſu ſcilicet Senatus, popul[illegible] Romani, [illegible] donatus iis, eſſet ab Hetruſcis, q̃ ornamẽta eti[illegible] poſteriores Reges retinue[illegible] teſtib. Dion[illegible]ſ. Liuio. Plutar. Floro, Eutropio, & aliis. Imperiũ penes Reges fuit annos CCXLIII Sext. Ruffus, Me[illegible]alla, Liuius, Eutropi9, Oroſius & alij Dionyſ. Halicarnaſſçus vnũ annũ adijcit, alij pau[illegible]ores numerãt, cui9 diuerſitatis causã Sigon. Cõmẽt. ſuis in Faſtos eruditẽ [illegible]oſtrauit.

De Præfecto, vel Tribuno Celerum CAP. IV.

TRIBVNVS [illegible]e Præfectus Celerum, vt ſcribit Põponius fuit, qui equi[illegible]b9 p[illegible]er[illegible]t, & veloti ſecũdum locũ a Regi[illegible] obtinebat, quo in numero fuit Iunius Brutus, [illegible] auctor exti[illegible]t Regis ejciendi. Et pauló pòſt ait, Magiſtros equitum ita Dictatoribus eſſe iunctos, vt Regibus Tribuni Celerum. Fuerũt autem Celeres trecẽti robuſt[illegible]imi & ex nobi[illegible]ſsimis
G fa[illegible] delecti iuuenes, cõmeodati [illegible]ffragiis curiarũ, & deni p ſingulas Curias d[illegible]lecti q circa Regẽ eſſent, [illegible]um haſtati per vrbem affectaretur, & iuſsi miniſteria exequerẽtur, in m[illegible]itia ante [illegible]gnani, & [illegible] qui primi pugnã inirẽt, & poſtremi ſe reciperẽt: equites quidẽ vti cãpus eſſet ad eque[illegible] [illegible] [illegible] nodus, pedites vero in aſpero loco, & equis [illegible]. Appellati fuerunt Celeres vel à ce[illegible]-

Agellius lib. 13. cap. 11. Cicero lib. 3. de legibus.

Dionyſius Halicarnaſſæus lib. 4.

Dionyſius libro 2. Liuius lib. 1. Plutarch. in vita Romuli.

Dionyſ. lib. 2

Dionyſ. lib. 2 Liuius lib. 1. Decad. 1.

Plutarchus Problematibus Romanis, problemate 82. Liuius lib. 1.

Dionyſ. lib. 3. Liuius lib. 9. Plutarch. in Romulo. Florus. Eutropius lib. 1. Dionyſius libro 4.

Pomponius titulo 2. ff. de Origine iuris.

ritate miniſterij, iuxta rationẽ vocabuli Romani, vel à Duce ſuo, cui nomẽ id fuiſſe dicitur: vel à Celere, quodã Romuli comite, qui eũ in pugna cõtra Remũ ſtrenuè adiuuerit, Remũq; occiderit, Plutarchus. Hi trecẽti iuuenes, in tres Cẽturias diſtincti, ſingulę ſuũ præfectũ habebãt, qui Cẽturio dicebatur: qui verò his omnibus, nec non & Centurionib. præerat, Præfectus, ſiue Tribunus Celerũ nuncupabatur. Plutarchus in Numa ſcribit, Numã Pompilium ſecundũ regẽ, Celerum cuſtodiam depoſuiſſe. quod ſi ita eſt, à ſequentib. Regibus, eorum ordinẽ rurſus inſtitutum fuiſſe, credendum eſt, cum etiã in reliquorum Regum vitis Celerum mentio fiat. Nos Germani appellare poſſumus Celeres, die hertſchierer: Tribunum vel Præfectum Celerum, der hertſchierer hauptman. A

Plutarchus in Romulo.

De Senatoribus, eorũ numero, & lectione: itẽ, qui ſint patricij maiorũ, & minorũ gentiũ: qui patres conſcripti: quis princeps ſenatus, & qui ſenatores pedarij. CAP. V. B

DICENDVM iam de Cõſulibus eſſet: cum autẽ auguſtum Regum, & aliorũ etiã Magiſtratuum conſilium fuerit Senatus, & ex eo plerique, de quibus ordine dicetur, Magiſtratus crean: operæ precium videtur, vt prius de Senatoribus pauca annotentur & quinam Candidati fuerint explicetur, quo facto ad deſcriptionem Magiſtratuum reuertemur.

Senatores a Romulo primũ inſtitutos eſſe, Liuius, Dionyſ. Plutarc. alij auctores tradũt, eoſque q tũ generis amplitudine, tũ prudentia, tũ etiã inſtituto vitæ clariores eſsẽt, electos, hac quidẽ ratione. primũ ipſe Romul⁹ ex omnib. vnũ pręcipuũ declarauit, cui rerũ vrbanarum regimẽ cõmitteret, quoties ipſe foras exercitũ duceret, deinde iuſsit tribũ vnãquamq; tres viros ſeligere q per ætatem maximè ſaperent, & genere pręcellerent. poſt hos IX. mandauit ſingulis Curijs, vt è patriciis ternos eligerent, maximè idoneos, adiectiſq; ad illos IX. quos trib. legerãt, his nonaginta & omnib. pręfecto duce, que ipſe ſecreuerat, cẽtenariũ expleuit Senatorũ numerũ. vel q a eũ numerum ſatis eſſe putaret, vel, q a c. tãtũ ex illa multitudine creari Patres poſſẽt. Hoc Cõſiſtorium ſiue Conſiliũ Senatũ appellauit, de quo poſtea: ipſos autem, q electi eſsẽt Senatores & patres. Senatores quidẽ, vel ꝓpter ętatẽ eorum, vel ꝓpter virtutẽ. Quia priſci viros ętate & virtute præſtãtes ſenũ appellatiõe honorarũt, Patres autẽ, vel qđ hi ſolum, q legitimi patres eſsẽt, creari, vel qđ illi patres ſuos oſtendere poſſent, qđ nõ multis cõtigit, ex primis illis aduenis: vel à patrocinio hoc nominis acceperũt, vel etiam, qđ primores & potẽtes illos oporteret paterno officio & indulgẽtia humiliorum cauſã, in fidẽ ſuã curamq; ſuſcipere, quodq; cæteri edocerẽtur, vt tutiorẽ ſibi vitã in eorum pręſidio viuendã ſtatueſẽt, neq; quib. virtute cederẽt, eorum honore angerẽtur, ſed beneuolo & amico animo in eos forẽt, patresq; illos honoris gratia & appellarẽt, & eſſe opinarẽtur Dionyſius, Liu. Plutarch. Feſtus ait, eos Patres dictos fuiſſe, quòd agrorũ partes attribuerint tenuiorib. ac ſi liberis propriis. Hæc de primis Senatorib. quorũ centum fuerunt. Auctus autẽ hic numerus nõ multo pòſt fuit, confecto bello Sabino. Cũ enim Sabinorum, Etruſcorũ, & aliorũ indies ad Aſylũ cõfugientiũ aduẽtu vrbs valdè creuiſſet, eoſq; Romulus in ciuitatem æquo iure ſuſcepiſſet, atq; in Lucerũ, Tatienſiumq; trib. conieciſſet: placuit Romulo, & Tatio, quẽ ipſe pauló antè victum, in ſocietatẽ regni Romã adſciuerat, vt Patriciorum duplicato numero, Senatorũ quoq; numer⁹ augeretur. Ex illuſtriorib. igitur familiis viros cẽtũ Curiarũ ſuffragiis deligẽtes, in Patres cooptarũt, & veterib. Senatorib. adſcripſerũt: atq; hac ratione Senatorũ numerũ ad ducẽtos auxerunt, Dionyſ. Neq; verò hic numer⁹ retẽtus diu fuit. Tarquini⁹ enim Priſcus, mox vt principatũ accepit, ad cõciliãdũ ſibi plebis fauorẽ, ſelectos ex omni plebeiorũ numero viros cẽtum, ſpectatæ vel fortitudinis, vel prudẽtię, in Patriciorũ primo allectos ordinẽ, Patrũ etiã adſcripſit numero: ac tũ primũ Roma trecẽtos habuit, q ducẽti antè fuerãt, Dionyſ. Hic numer⁹ poſtea aliquãdiu mãſit. Nã qđ legitur de L. Iunio Bruto, & P. Valerio Poplicola, quòd præcipuos ex plebe allegerint in Patriciorũ ordinẽ, & ex his Senatũ à Tarquinio Superbo cædib. & expulſionib. imminutũ, ſuppleuerint, ij numerũ veterẽ nõ auxerũt, ſed tãtũ diminutũ ſuppleuerũt. Lõgo tẽpore pòſt, à C. Graccho Trib. plebis, allectis ex Equeſtri ordine trecẽtis, ſexcẽti Senatores lege primũ facti ſunt, teſtib. Plutarcho & Floro: q tñ ſexcẽtos equites Senatorib. additos fuiſſe ſcribit. Verũ hęc lex aut à populo antiquata, aut nõ ita multò pòſt abrogata eſſe videtur, cu eadẽ à M. Liuio Druſo Trib. pl. ſit relata, vt eſt apud Appianũ. Sed & illa lex, vnã cũ cæteris Liuianis Philippo cõſule referẽte, vno S. C. ſublata ſunt. Facta etiã lectio Senat⁹ eſt, teſte Appiano, L. Cornelio Sulla, Quincto Popeio Ruffo Coſſ. Ita enim ſcribit, eos Cõſules in Senatũ, tũ maximè propter infrequentiã contẽnendũ, trecẽtos ex optimatib. legiſſe: quã tñ lectionẽ nõ à Cõſulib. ſed à Cẽſorib. qui tũ fuerũt, L. Iulio Cæſare, & P. Licinio Craſſo factã fuiſſe, opinatur Sigonius. Idẽ etiã Appianus memorię prodidit, ipſum Sullã Dictatorẽ Senatũ exhauſtũ trecentis Principib. equeſtris ordinis lectis, dato tribub. de ſingulis ſuffragiu, ſuppleuiſſe. Quãquã antẽ certus Sullani Senat⁹ numer⁹ afferri nõ poteſt, tñ ſupra quadringẽtos fuiſſe, ex epiſtola quadã Cicer. ad Atticũ elici poſſe videtur, vbi ſic ſcribit: Homines ad XV. Curioni nullũ S. C. faciẽti aſſenſerũt: facilè ex altera parte, CCCC. affuerũt. Hæc ille. Auctũ inde ad nõgentos à Cæſare Dictatore Senatũ, & poſt necẽ ei⁹, à Triuuiris Reipub. cõſtituẽdæ, indigniſsima etiã turba repletũ, & Dionis, & omniũ ꝓpè luquũtur hiſtoriæ. Vnde eſt & illud Suetonij: Auguſtũ Senatorũ affluẽtem numerũ deformi, & incõdita turba (erãt enim ſupra mille, & quidã indigniſsimi & poſt necem Cæſaris per gratiã & pręmium allecti, quos Orciuos vulgus vocabat) ad modũ & ſplendorem priſtinum relegiſſe. Hæc de numero Senatorum, quantum quidem ex antiquis auctoribus ſciri poteſt, quæ omnia diligenter tractat Carolus Sigonius, ex quo ferè ad verbum hæc deſcripſi. Cæterum legi ſolebat Senatores à Regib. cõſulib. & cẽſoribus, aliis tamen atq; aliis temporibus, vt ex his, q dicta ſunt, & ex Dionyſio, Liuio & Feſto, aliiſq; manifeſtum eſt. In iis verò legẽdis, generis, ordinis,

Liuius lib. 1. Dionyſius libro 2. Plutarchus in Romulo. C D

Dionyſius libro 2. E

Dionyſius libro 3.

Plutarchus in Gracchis. Florus Epitoma lib. 60 Liuij.

Appianus lib. 1. bellorũ ciuilium. F

Appianus lib. eodem. Sigon. lib. 2. de antiquo iure ciuium Rom. cap. 2. Dio lib. 43. & Suetonius. Sueton. in Auguſto, cap. 35. item Dio lib. 54. Sigonius lib. 2. de antiquo iure ciuium Rom. cap. 2. G

A ordinis, cēſus, ætatis, & magiſtratus habita fuit ratio. Generis quidem, vt ex iis familiis legerētur, quib. Senatus patebat. Patuit autē primū Patriciis, pòſt etiā Plebeis. De Patriciis nullū eſt dubiū, de plebeis, qñ illi primū in Senatū allecti fuerint, valdè diſcrepāt auctores. Zonaras à Tarquinio Priſco primū factum fuiſſe ſcribit, Feſtus à L. Iunio Bruto, & P. Valerio Poplicola, primis Cōſulib. Eos tamē anteꝗ̃ in Senatū allegarētur, Patricios factos fuiſſe, Dionyſius apertè tradit: ex quo etiā colligitur, poſt annū A. V. C. CCLX. & ante annū CCCXX. vti ex Liuio patet, plebi Senatū cōmunicatum fuiſſe. Sigonius cōiectura ductus putat, Decēuirū cōſulariū tēpore id inſtitutum fuiſſe, ex quib. aliquot ex plebe fuerūt, quos in Senatū ꝓpter magiſtratus ipſius amplitudinē aſcitos eſſe, atq; eorū exēplo pòſt alios etiā adſcriptos, preſertim verò, poſtquā plebeij, de Tribunatu militari, q̄ erat par cōſulatui poteſtas, capiēdo ꝓuicerint. Ordinis ea ratio fuit, vt cū in Senatū legēdi eſsēt,
B maximè ex Equeſtri ordine, qui proximus dignitate erat, legerētur, quod oſtēdunt, Liuius, & alij.

Dionyſius lib. 5. *Liuius lib. 2. & 43.*

Cēſum autem in legēdo Senatu ſpectatū, declarat Seneca inquiēs: Senatorū gradū cēſus aſcēdere facit. An verò hoc antiquū fuerit inſtitutū, in dubiū reuocare videtur Plinius, cū ait: Poſteriꝰ laxitas mūdi, & rerū amplitudo dāno fuit, poſtquā Senator cēſu legi cœptus, peſſum iēre vitę precia, &c. Laudatur autem Cēſus in Senatore, ne ſplēdor ampliſsimi ordinis rei familiaris anguſtiis obſcuretur. Cęterū ante Auguſtū, cēſum Senatoriū ſeſtertiū 800. millia fuiſſe, eumq; ab Auguſto ampliatū, docēt Suetonius & Dio. Neq; ſolū, ſi quis Senatoriū cēſum nō haberet, Senator legi nō poterat: ſed ſi, poſteaquā lectus eſſet, cēſum labefactaſſet, ordinē amittebat, Cic. Epiſt. ad Q. Valer.

Seneca declamationis libro 2. *Plinius lib. 14. prologo*

Quin etiā ætatē in legēdo Senatore certā eſſe obſeruatā, ex eo ſuſpicari poſſumus, quòd ſcribit Agellius, Prefectū vrbis, ea ætate factū, q̄ nō eſſet Senatoria, & ex Cicer. oration. ꝓ lege Manilia de
C Pōpeio. Quæ tamē hæc ætas eſſet, dubiū videtur. Sigonius ex Valerio Max. & Ciceron. Philipp. ꝓbat, ſenatoriā propè eādem fuiſſe cū Quæſtoria. Quæſturę autē capiundę annus fuit vicēſimus primus, vt pòſt demōſtrabitur. Rationē huius ſuæ ſententiæ Sigon. affert etiā hāc, quòd illi maximè in Senatū legi cōſueuerint, q magiſtratus cœpiſſent: Quęſturā verò primū vrbanū fuiſſe magiſtratum, extra [illegible] à eſt. Hinc etiā intelligi poteſt, Senatorē legi ex ordine, niſi q magiſtratū geſsiſſet, nō fuiſſe ſolitū. Quare congruēter Cicero ſanxit in legib. ſuis, è magiſtratib. ſenatum eſſe oportere. Probat idē oratione poſt reditū in Senatu. Eſt tamē illud animaduertēdum, quanq̃ hęc omnia in aliquo cōſtarent: non tamē idcircò neceſſariò ſenatorē eū fuiſſe. Opus enim fuit lectiōe Cēſoris, vſq; adeò, vt oẽ q Magiſtratus q̄dē geſsiſsēt, niſi à Cēſorib. lecti eſsēt, Senatores eſſe poſſent. Valerius. Neq; verò legēdi ſolùm ſenatoris arbitriū fuit cēſoriū, ſed etiā prętereundi & mo-
D uēdi, ita vt, quē in recitādo ſenatu nominaſſent, is lectus in ſenatum: quē pręteriiſsēt, idem ſenatu motus putaretur. Atq; hæc legēdi ſenatus ordinaria fuit ratio, vt & à Cēſorib. & eo, quo dictū eſt, modo, legeretur. Appij Claudij Cæci Cēſoris, q libertinorū filios legit, & Fabij Buteonis Dictatoris ſenatus legēdi cauſa dicti, lectiones fuerunt extraordinariæ: ſicuti & Gracchi, atq. Druſi, Tribunorū pleb. Sullæ Dictatoris, Cæſaris Dictatoris, Triumuirū Reip. cōſtituendæ, & Auguſti Cęſar.

Agellius lib. 14. cap. 8. *Sigonius lib. 2. de antiquo iure ciuium Romanorum cap. 2.* *Cicero lib. 3. de legibus.* *Valerius Maximus.*

Inſigne Senatorū fuit tunica lati claui, qua ab equitib. ſunt ſeparati. Plinius, Suetonius. Queſtꝰ omnis in ſenatore indecorus fuit, teſte lege Q. Claudij trib. plebis, de qua Liuius, & Cicero. Deniq; in petendis honorib. fuerūt occupati, vnde multa ornamēta domi foriſq; pepererūt, Cicero ꝓ Cluentio, & ꝓ Poſthumo. Finē capiti imponā, ſi prius dixero, q Patricij maiorū, q minorū gētiū, quiq; Patres conſcripti fuerunt: quis princeps Senatus, & q Pedarij Senatores. Patricios maiorū
E gētium dictos fuiſſe ducētos illos Senatores à Romulo primùm lectos, eorumq; ꝓgeniē, dubium nō eſt. Eos verò, q à Tarquinio Priſco, V. Romanorū rege ex plebeis in Patriciorū primū ordinē allecti, deinde Patrū numero adſcripti fuerūt, Patricios minorū gētiū appellatos, teſtis eſt Liuius. Allectos autē in Senatū à L. Iunio Bruto, & P. Valerio Poplicola primis conſulib. poſt pulſos vrbe Reges, Patres cōſcriptos vocitatos, Liuius & Plutarchus docēt, cumq; his Cornelius Tacitus, cuius hęc ſunt verba: Iiſdē dieb. in numerū Patriciorū aſciuit Cęſar vetuſtiſsimū quemq; è Senatu, aut quib. clari parētes fuerāt. Paucis iā reliqs familiarū, quas Romulꝰ maiorū gētium, L. Tarquinius minorū, Brutus Cōſcriptorū appellauerāt. Sic enim legēdum hunc locū monuerūt Ludouicus Viues, Guilhelmus Canterus, & nuuiſsimè Iuſtus Lipſius. Alij aliter ſenſerūt, quorū opiniones hic recēſeri nō eſt neceſſe. Princeps Senatus dictus fuit is, q in lectiōe Senatus, q̄ per cenſores
F peracto cenſu fiebat, primo loco recitabatur. Qui honor ferè nemini, niſi Conſulari, & Cenſorio tribuebatur: & qui ſemel Principatum hunc acceperat, is, dum viuebat, locum illū etiā apud alios Cēſores retinebat, nec niſi eo mortuo alius Princeps Senatus declarabatur. Pedarij Senatores qui ſint, docet Agellius ex Varronis Satyra Menippęa, quod videlicet equites q̄dam Pedarij Senatores appellati ſint, q nōdum à Cēſorib. in Senatū lecti, & ita ſenatores quidē propriè nō fuerint, honorib. tamē populi vſi ſint, & propterea in Senatū venerint, & ſentētiæ ius habuerint: & q̄a in poſtremis ſcripti eſsēt, ſentētias nō rogati fuerint, ſed in eas, quas principes dixiſſent, diſceſſerint. Vbi etiā diuerſas ab hac ſentētias aliorū recitat, vt, quòd q̄dā opinati ſint, Pedarios Senatores appellatos eſſe, q ſentētiā in Senatu non verbis dixerint, ſed in alienā ſentētiā pedib. iuerint: quidam autē, inter quos C. Baſſus, eos Pedarios dictos fuiſſe, q. cū Curulē magiſtratū non geſsiſsēt, pedib.
G in curiā itauerint, non Curuli ſella vecti fuerint, ſicuti illi, qui Curulem Magiſtratum geſſerant. Quorum omnium ſententias improbat: priorem quidem, quòd inde ſequeretur, ſi quādo Senatuſconſultum per diſceſsionem fieret, omnes Senatores eſſe Pedarios: quia tum vniuerſi ſententiam pedibus ferant: poſteriorem verò ex Varrone, qui ſcribit etiam Curulibus magiſtratibus functos, ſi nondum à Cenſoribus in Senatum lecti eſſent, Senatores non eſſe. Feſtus ſcribit,

Plinius lib. 33 cap. 2. *Suetonius in Auguſto, & Tiberio.* *Liuius lib 21* *Cicero 7. Verrina.* *Liuius lib. 1.* *Liuius lib. 1.* *Plutarchus in Poblicola* *Cornelius Tacitus 11 lib. Annalium.* *Agellius lib. 3. cap. 18.*

Pedarium Senatorem appellatū fuiſſe,qui tacitus trāſeundo ad eū,cuius ſententiam probet,quid A
ſentiat,indicet. Hactenus de Senatoribus. Reliquum eſt,vt de Senatu quoq;,eius poteſtate,& Se-
natuſconſultis quædam addantur, quod capitibus duobus proximè ſequentibus fiet.

De Senatu, & eius poteſtate, item per quos more maiorum, quo loco, & quo tempore Senatus habitus fuerit CAP. VI.

TOTVM illud Senatorum collegium, ſiue cōcilium Senatus dictus eſt, cuius quæ fue-
rit poteſtas,paucis indicat Dionyſius lib.2.inquiens : Senatui dignitatem ac poteſtatem
eam addidit Romulus,vt de iis,de quibus à Rege ad ipſum relatū eſſet,decernat, & ferat
calculum,ita vt ſemper plurium obtineat ſententia,& ita Senatus erat poteſtas in nego-
ciis ad Rempublicam pertinentibus.& alio loco ſcribit,lib.6.legem ſemper ab vrbe condita fuiſſe B
Romę,vt Reſpublica omnis,in poteſtate Senatus eſſet,præter Magiſtratuum creationem,legum
lationē,& belli,paciſúe arbitrium.Polybius lib.6. verò pluribus eā Senatus poteſtatem exponit,
cuius verba ſunt hæc:Senatus primū ærarij poteſtatē habet. Etenim in ipſius arbitrio ſunt & re-
ditus & ſumptus.Neq; enim Quæſtorib.ne ad particulares quidē vſus,integrum eſt aliquid expē-
dere,ſine ipſorū decreto,niſi in Cōſules tātū:Vniuerſalis verò,ac maximus quiſq; ſumptus,qua-
les pleruuq; Quæſtores in ſarta tecta,ad publicū pertinētia,ſingulis quinquēniis facere ſolent,in
Senatus eſt poteſtate,& per hunc indultū eſt,quicquid cōceditur Cēſoribus.Cōſimiliter & quę-
cunq; flagitia per Italiā cōmiſſa,publicā animaduerſionē requirūt,vtputa proditionis, cōiuratio-
nis,veneficij,cædis dolo perpetratæ,horū puniēdorū cura Senatū cōcernit.Præterea,ſi quis priua-
tus,vel ciuitas quæpiā ex Italicis,vel cōciliatione aliqua,vel æſtimatione,vel auxilio, aut cuſtodia C
opus habet,horū omniū procurationem habet Senatus. Deniq; ſi legatio quædā aliquò mittēda
ſit extra Italiā,quæ vel cōciliet quoſdā,vel adhortetur,ſiue omninò imperet aliquid,aut accipiat,
vel bellū denūciet,de his prouidet Senatus. Cōſimiliter cū legati Romā veniūt,quomodo tractan-
di ſint quilibet,quidq; reſpōdendū,cūcta hæc perficiuntur per Senatū. Hactenus Polybius. Quę
omnia etiā cōfirmantur à Cicer. oratione in Vatiniū teſtē, & ꝓ domo ſua,exceptis iis,quæ de iu-
diciis à Polybio dicuntur:quæ tamē ſic intelligēda ſunt,quòd Iudices ex Senatu lectos fuiſſe dice-
re velit.Eo enim tēpore,quo Polybius hęc ſcripſit,nōdū cōmunicata fuerūt iudicia ordini Eque-
ſtri,vt alibi oſtēdetur,alioqui maximè obſcurus hic locus eſſet.Non minima etiā Senatus poteſtas
fuit,quod in Comitiis maiorib.& legib. ferēdis,neceſſaria fuit & cognitio & auctoritas eius.Liu.lib.
2.& 8.Appian.lib.1.de bellis ciuilib.& Dionyſ.lib.11.Et maximè cōmēdant Senatus dignitatē ea, D
quæ à Plutarcho ſcripta ſunt in Pyrrho, de Cynea, quòd cum à Pyrrho Romam legatus miſſus
eſſet,& inde reuerſus,à Pyrrho interrogaretur , quomodo placuiſſet ſibi Senatus Romanus : re-
ſponderit,ſibi Senatum illum viſum fuiſſe conſeſſum Regum. Sed reliqua etiam videantur.

Per quos autē Senatus more maiorū haberi & cōſuli conſueuerit,exponit Agellius ex Varrone
dicēs: Senatū haberi ſolitū fuiſſe à Dictatore, Cōſulibus, Prætoribus, Tribunis pleb. Interrege, &
præfecto vrbis,neq; alij,præter hos,ius fuiſſe facere Senatuſcōſultū. Quoties autē vſu veniſſet,vt
oēs iſti Magiſtratus,eodē tēpore Romæ eſſent,tū quo ſupra ordine ſcripti fuerūt, qui eorū prior a-
liis eſſet,ei potiſſimum ſenatus cōſulēdi ius fuiſſe.Extraordinario autē iure Tribunos quoq; mili-
tares Cōſulari poteſtate,itē Decēuiros legū ſcribendarū,Triūuiros etiā Reip. cōſtituendę ius cō-
ſulēdi Senatū habuiſſe.Idē tradit,de Pręfecto vrbis Latinarū cauſa dubitatū fuiſſe,vtrū ius id ha- E
buerit,ſenſiſſe tamē & Capitonē, & Tuberonē,cōtra Mutiū,Pręfectū vrbis Latinarū cauſa,& Tri-
bunos pleb.quanq̃ hi ante Atiniū Plebiſcitū ſenatores nō eſſēt,Senatū tamen habere potuiſſe.Docet
etiā Senatū niſi in loco per Augures cōſtituto,vel cōſecrato, quod tēplum appellaretur, haberi nō
licuiſſe:quodq; Senatuſcōſultū aliis locis factū eſſet,iuſtū nō fuiſſe,& propterea in curia Hoſtilia &
Pōpeia,& poſtea in Iulia,cū profana ea loca eſſent,tēpla fuiſſe per Augures cōſtituta,vt in iis Sena-
tuſcōſulta,more maiorū iuſta fieri poſſēt.Loca autē ea Senacula dicta fuiſſe, habet Feſtus inquiēs:
Senacula Romę tria fuiſſe,in quib. Senatus haberi ſolitus ſit,memorię prodidit Nicoſtratus in lib.
qui inſcribitur,de Senatu habēdo vnū:vbi nūc eſt ędes Cōcordię,inter Capitoliū & forū,in quo ſo-
lebāt magiſtratus,vt dicit Titinius,cū ſeniorib. deliberare. Alterū ad portā Capenam:tertiū intra
ędē Bellonæ, in quo exterarū nationū legatis, quos in vrbē admittere nolebāt,Senatus dabatur. F
Hæc Feſtus. Sed tamē etiā magiſtratib. iis qui ad vrbē eſſe dicebātur, datū in eo Bellonę tēplo Se-
natū fuiſſe,ex Liuio cognoſcitur.Memorabile eſt,quod Plinius ſcribit,cū eſſet nunciatum,bouē lo-
quutum, (quod frequēs in priſcorum prodigiis fuiſſe ait) Senatum ſub dio haberi fuiſſe ſolitum.

Cæterū,vt de tēpore etiā habēdi Senatus aliquid dicatur,ſciēdum eſt,Senatū,alium fuiſſe legiti-
mum,aliū indictū.Legitimus dicebatur,qui vel lege,vel more,certis ſemper dieb. habebatur,Cal.
Non.Idib. Sueton. ait: Sāxiſſe Auguſtū, ne plus quā bis in mēſe legitimus ſenatus haberetur,ſci-
licet Calēd. & Idibus: Nēue Septēbri,Octobriúe mēſe vllos adeſſe alios neceſſe eſſet,quā ſorte du-
ctus.Indictus autē dicebatur,qui reliquis dieb. mēſis,quo modò Comitiales nō erāt, magiſtratuū voca-
tu cogebatur,Iul. Capitolinus. Comitialib. autē dieb. iccircò Senatus nō indicebatur, ne Senato-
res à ſuffragio ferēdo auocarētur. Pręterea Agell. docet, Senatuſcōſultū nec ante exortū,poſt occa- G
ſum ſolē factū,ratū fuiſſe: Opus etiā Cenſoriū feciſſe exiſtimatos,per quos eo tēpore Senatuſcōſul-
tū factū eſſet,quod cōfirmat his verbis Seneca: Maiores noſtri, inquit, nouā relationē poſt horā deci-
mā in Senatu fieri vetabant. Quin & totū mēſem Februar. legationib. exterarū gentium audiēdis
attributum fuiſſe,ex Ciceronis Epiſtola ad Lentulum,ad Q. Fratrem,& aliis locis multis conſtat.

Quomodo

Agellius lib. 14. cap. 7.

Liuius libro 38. & 49. Plinius lib. 8. cap. 45. Suetonius in Auguſto cap. 35. Iulius Capitolinus in Gordiano. Agellius lib. 14. cap. 7. Seneca lib. 1. de tranquillitate vitæ.

A *Quomodo ſententiæ in Senatu & rogatæ, & dictæ fuerint. Item de Senatuſconſultis* CAP. VII.

SENATVSCONSVLTA duobus modis fieri ſolita, Agellius lib. 14. cap. 7. ex Varro-
ne docet, aut per diſceſsionem, ſi conſentiretur: aut ſi res dubia eſſet, per ſingulorũ ſen-
tentias exquiſitas. Singulos autem debere Conſuli gradatim, incipiq́. à conſulari gradu:
ex quo gradu ſemper quidem regulariter primùm rogari ſolitum, qui Princeps in Sena-
tu lectus eſſet. In Senatuſconſulto verò per diſceſsionem faciendo, moris fuit, vt is magiſtratus,
qui de aliqua re ad Senatum retulerat, diceret: Qui hoc cenſetis, illuc tranſite: qui alia omnia, in
hàc partẽ: quibus verbis præibat ominis cauſa, ne diceret: Qui non cenſetis, Feſtus, Hircius, Sue-
B tonius, Plinius Iunior, Agellius, Cicero, & alij. Quòd ſi ſingulorum ſententiæ exquirendæ eſſent,
tũ hoc ordine procedebatur. In more erat, vt poſt Comitia conſularia, Cunſules deſignati primi
ſententias rogarentur. & eorum is prior, qui priore loco declaratus eſſet: ante Comitia verò is, qui
à Cenſoribus Princeps Senatus lectus erat: ij deinde, quos conſulibus videbatur: ita tamen, vt ne
Prætorium conſulari, Ædilitium Prętorio, Tribunitiũ Ædilitio, anteferrẽt, quemadmodũ ex Sal-
luſtio, Agellio, & Cic. 5. Philip. cognoſcitur. Memorabile autẽ eſt, qđ Sueton. ſcribit in Iulio Cæ-
ſare, conſuetudinẽ obtinuiſſe, vt quẽ ordinẽ rogãdarum ſententiarũ Cõſul Calend. Ian. tenuiſſet,
eundem toto anno vſurparet. quẽ tamen more à Cæſare non obſeruatum fuiſſe ibidem annotat.
Cũ rogatus Senator dicere ſententiã vellet, aſſurgebat, ſtansq́. dicebat, & nõ modò de ea re, de
qua relatũ fuiſſet, verũetiam quacunq; de re volebat, & quãdiu volebat dicẽdi poteſtatẽ habebat.
C Agellius lib. 4. cap. 10. Tacitus lib. 2. & 12. Annaliũ, & Plutarchus in Catone. Forma autẽ ſententię
dicẽdę, quẽadmodũ ex Philip. oration. apparet, ferè hęc erat: Quòd verba facta ſunt de literis, &c.
de ea re ita cẽſeo. Neq. verò prætereundũ illud eſt, quod Pedianus in Milonianã docet, cũ aliquis
in dicẽda ſentẽtia duas, pluréſue res cõplexus eſſet, eę ſi non omnes ꝓbarentur, poſtulari ſolitũ à
quouis ſedẽte, vt diuideret, id eſt, vt de rebus ſingulis referretur. de quo more multa etiã Plinius
lib. 8. Epiſtola ad Ariſtonem, & Cicero lib. 1. epiſtolarum ad Lentulum habent.
Cęterũ qui numerus Senatorũ ad Senatuſconſultũ faciendũ neceſſarius fuerit, nõ videtur alie-
nũ ab hoc loco inquirere. Quis numerus Senarorũ inde ab vrbe cõdita ad Auguſti tẽpora Romæ
fuerit, Capite ab hoc tertio annotatũ eſt. Quia verò nõ omnes Senatores ſemꝑ adfuerũt, ideò cer-
tus numerus eorũ cõſtitutus, q. neceſſariò prę̨ſens eſſet, ad Senatuſcõſultũ faciendũ. Is autẽ diuer
D ſus fuit pro diuerſis Reipubl. tẽporib. Liuius vbi de Bacchanalib. loquitur, innuere videtur, Sena Liuius libro
tuſcõſultũ fieri poſſe, ſi cẽtũ, nõ minus, ſenatores in ſenatu eſsẽt. Pedianus autẽ de re nõ ita magni 39.
momẽti loquẽs, in Corneliana ſcribit, lege Cornelia cautũ fuiſſe, ne quis in Senatu ſolueretur le-
gibus, niſi ducenti adfuiſſent. Poſteriorib. tẽporib. 400. adfuiſſe oportere, docet Dio, de Auguſto Dio lib. 54.
ſcribens: Cum videret, Senatũ non ſemper frequentẽ cõuenire, decreuit, vt eius cõſulta etiã à pau
cioribus, quàm à quadringẽtis fierẽt. Prius enim nõ aliter, quã eo numero conſtante, rata eſſe po-
terãt: hactenus ille. Qui igitur Senator nõ aderat, is legitima excuſatione agebat, aut in culpa erat,
teſte Cicer. Si in culpa erat, tũ mulcta ei indicebatur, quę dũ ſolueretur, pignus ab eo capiebatur: Cicero lib. 3.
quod ſi ab eo non redimeretur, à Quæſtore ærarij vendebatur, pecunia in ærarium referebatur. de legibus.
Hinc Agellius de Varrone ſcribit, quod in Iſagogico ſuo de Senatu habẽdo, item in Epiſtolis etiã Agellius lib.
E de pignore capiendo diſſeruerit, deq́. mulcta dicẽda Senatori, qui cum in Senatum venire debe- 14. cap. 7.
ret, non adeſſet. Meminit huius moris etiã Cicero, apud quem eſt cædere vel concidere pignora, Cicero lib. 3.
pro ita capi, vt auctione diſtraherẽtur, & conſumerẽtur. Sed pergamus ad reliqua. Diſceſsione fa- de Oratore.
cta, ſiue ſententiis ſingulorum exquiſitis, perſcribebatur Senatuſcõſultum. In eo autem ſcriben-
do moris erat, vt ea res, de qua rogatę ſententię fuerant, ſummatim exponeretur. Exempli gratia:
Quod M. Marcellus Conſul verba fecit de Prouinciis D. E. R. I. C. quæ verba ſic interpretatur Va-
lerius Probus. De ea re ita cẽſuerũt. Quod verba facta ſunt de Philnſophis & Rhetoribus, D. E. R.
I. C. Quid M. Pomponius Senatũ cõſuluit, &c. Quòd ſi quid Cõſulibus Senatus mandaret, addi
ſolebat: Si eis (Conſulibus) videatur, Donatus in Terentiũ. Cuius rei exẽplom eſt in Ciceronis
Philippicis. Vtiq; C. Panſa, A. Hircius Coſs. alter, amboue, ſi eis videatur, Quæſtorib. vrbanis im-
F perent. Quãquam ex eodẽ apparet, eam interdũ formulã prætermiſſam. Quoniam autẽ Senatuſ-
cõſultis intercedere Tribuni plebis poterãt, ꝓpterea moris erat, vt illa clauſula adderetur: Si quis
huic Senatuſconſulto interceſſerit, Senatui placere, auctoritatem perſcribi, & de ea re ad Senatũ,
Populumq́. referri. Ac ſi quis interceſsiſſet, addebatur, Huic Senatuſcõſulto interceſſerũt C. Cœ-
lius, C. Pãſa, Tribuni plebis. Et tũ quidẽ non Senatuſcõſultũ, ſed auctoritas perſcripta dicebatur,
Dio. Quid ſi fortè vſu venirẽt, vt non tã multi, quàm opus erat, cõuenirẽt, Senatus quidẽ habe- Dio lib. 55.
batur, decretumq́. perſcribebatur, nõ tamẽ quaſi ratũ effectũ habebat: ſed erat auctoritas, vti Se-
natus ſententia nota ac teſtata eſſet. Tale enim quiddã vis huius verbi declarat, quod vno verbo
Græcè exprimi non poteſt. Idem etiam obſeruatum eſt, ſi quando in loco aliquo non legitimo,
aut die non idoneo, aut nõ legitimo edicto, ſed ambitioſè Senatus coactus eſſet, aut nonnulli Tri-
G buni plebis interceſsiſſent. Tum enim Senatuſconſultum fieri non poterat, quid tamen placuiſ-
ſet, teſtari reliqui volebant. Hæc Dio, quibus conſentanea ſcribit Cicero Epiſtolis ad Lentulum. Cicero lib. 4.
Notari quoq; eũ nominatim oportuiſſe, in cuius ſententiã Senatuſcõſultũ factũ eſſet, colligitur ad Atticum
ex Epiſtola Cicer. ad Atticũ. Scripto Senatuſcõſulto, eorũ omniũ nomina, qui affuiſsẽt, adſcribi Epiſtola.

Cicero lib. 3. de Oratore. Lãpridius in Heliogabalo.

ſolebãt,quod notũ eſt ex Epiſtola Cœlij ad Ciceronẽ,& ex ipſo Cicer. Fieri autem id ad Conſulis A pedes ſolitũ fuiſſe, Lampridius ſubindicare videtur. Ex iis quæ hactenus dicta ſunt, intelligi etiã poteſt, quæ impedimenta fuerint, quò minus Senatuſconſultum fieri potuerit, vt puta, I. Si legitimus Senatorum numerus non adeſſet: quo tempore cuiuis Senatori dicere Cõſuli licebat, numera Senatũ: II. Cum dies tolleretur: hoc eſt, cũ quis adusq; ſolis occaſum orationẽ produceret, quo tẽpore Senatuſconſultum fieri non poterat. III. Cum quis Tribnnorum plebis morã interponeret, hoc eſt, tempus ſibi ad deliberandum poſtularet. IIII. Cum quis intercederet. Nam vt ſcribit Agellius libro 14. cap. 7. intercedendi, ne Senatuſconſultum fieret, ius fuit ijs, qui eadem poteſtate, qua ij, qui Senatuſconſultum facere vellent, maioréue eſſent. Memurabile autem eſt, quod Valerius libro 2. cap. 2. ſcribit, vetuſtis temporibus ius nun fuiſſe Tribunis Plebis curiam intrare: ante valuas autem, poſitis ſubſellijs, decreta Patrum examinaſſe, vt, ſi quæ ex eis impro- B baſſent, rata eſſe non ſinerent. Itaque veteribus Senatuſconſultis, T, literam ſubſcribi ſolitam, qua nota ſignificabatur, illa Tribunos plebis quoque cenſuiſſe. Liuius lib. 3. etiam auctor eſt, anno A. V. C. CCCIV. inſtitutum à Valerio & Horatio Coſs. fuiſſe, vt Senatuſconſulta in ædem Cereris ad Aediles plebis deferrentur, quæ antè arbitrio Cnnſulum ſupprimebantur, vitiabanturque. Poſtea tamen ad ærarium ea delata fuiſſe, & Cicero 5. Philip. & Suetonius in Auguſto, & Tacitus lib. 3. Annaliũ teſtantur. Hæc de Senatu, ex quo, vt ait Dionyſius, Sacerdotes, & magiſtratus creati ſunt. Ij verò, qui magiſtratum aliquẽ petebant, Candidati dicebantur, de quibus capite ſequẽti.

De Candidatis CAP. IIX.

CANDIDATI dicebantur, qui magiſtratum aliquem petebant: id nominis adepti à C toga candida, quam geſtabant, qui ſe Magiſtratum petere profeſsi eſſent. Profeſsio autem iſta fiebat ad populum, ea ratione, vt quis impetrata ab aliquo magiſtratu concione, vel per ſe, vel per amicos, oratione declararet, velle ſe Magiſtratum populi beneficio obtinere. Nemini autem prohibitum erat profiteri in Candida toga petitionem, quia populo in candida veſte ſupplicare, cuiuis liberum erat, qui ſe à populo obtinere poſſe ſperabat. Sed tamẽ non ſemper habebatur ratio eorum, qui profeſsi eſſent. In quo magiſtratuũ ac Senatus cognitio locum habebat. Ne enim populus magiſtratum alicui mãdaret indigno, aut contra leges, publicè intererat conſiderari Candidatorum cauſas à magiſtratibus & conſilio publico: quæ deinde ad populum allegatæ, efficiebant, vt eorum tantùm qui digni eſſent, rationem Comitijs habere vellet. Ac ſæpe etiam, cõtra populi ſtudia manifeſta, magiſtratus iudicio aut Senatus de- D creto excludebantur ſuffragijs populi nonnulli Candidati. Oportebat enim eos ante Comitiorum diem, ſua nomina etiam profiteri apud magiſtratũ illum, qui Comitia habiturus erat. Tum, ſi digni iudicarẽtur, quibus pars aliqua gubernationis Reipublicæ à populo committeretur, nomina eorum à Magiſtratu recipiebantur: ſin minus, non recipiebantur, neque tum populus, etiamſi maximè vellet, creare eos poterat. Profeſsio porrò, quæ integrum annum, ante comitia nonnunquam incipi ſolebat, poſita erat, vt apud Ciceronem de petitione Conſulatus, Q. Cicero prolixè diſputat, in amicorum, & populi voluntate concilianda. Amicorum nomen latius in hoc genere patuit, quàm in reliquæ vitæ conſuetudine. Nam & propinqui, & neceſſarij, & omninò, qui aliquid voluntatis oſtenderunt, inter amicos habiti ſunt. Hi omnes cõciliandi erant. Studia enim eorum plurimum ad petitionem valebant. Qui verò aliquid voluntatis oſtenderunt, ij fermè aut ſalutatores, aut deductores, aut ſectatores fuerunt. Salutatores prima diei hora domũ E petitoris veniebant, atque ſalute dicta, inde diſcedebant. Deductores præterea tãtiſper expectabant, dum illum domo exeuntem in forum deducerent, atque hi etiam obſeruare eum dicebantur. Sectatores aſsidui cum eo omnibus horis erant, eiusque latera ſtipabant. Hic Petitorum mos erat, vt ſummo mane domi inambularent, ac ſui copiam ſalutatoribus facerent. Popularis ratio, ſiue voluntatis populi conciliatio, quatuor habebat partes: nomenclationem, blanditiam, aſsiduitatem, & benignitatem. Nomenclatio eam habuit vim, vt petitor ſuo quemque ciuem nomine appellaret ac ſalutaret. Fuit ergò illud in primis petitori elaborandũ, vt ſingulos ciues noſſet, eorumque nomina teneret. Siquidem, qui aut non tenet, aut oblitus eſt nomen alterius, is parum eius rationem videtur ducere. Sed quoniam in tanto populo, & tantis vitæ occupationibus fieri non poterat, vt æquè omnes cogniti eſſent: hinc miniſtrum inſtituerunt, qui Petitori nomi- F na omnia ciuium, vt quiſque occurrebat, ſuggereret, eumq; nomenclatorem vocarunt. Cicero pro Muræna monitorem, Feſtus fartorem appellat, quod clàm, veluti infarciret in aures Candidati nomina ſalutandorum ciuium. Altera pars popularis rationis eſt blanditia. Eſt autem blandè appellare, non proprio nomine, ſed honeſtiore ſalutare, vt patrem aut fratrem, aut patronum. Ad aſsiduitatem pertinebat ambire, prenſare, ac rogare. Ambire erat circuire. Ambibant autem Petitores non ſolùm Romæ & in foro, ſed etiam in Cõciliabulis Italiæ, in quibus ciues multi negotiandi cauſa verſari ſolebant. Prenſare erat rogandi cauſa ſingulorum dextram prehendere. Rogare erat precibus petere, ac beneficium repoſcere. Atque in hoc quidem munere ſupplicationis, vel admonitionis, aut ipſi verſabantur, aut alios claros viros adhibebant, qui vices ſuas ſuſtinerent, qui ſuffragatores dicti ſunt. Ij cùm virtutes Petitorum populo commemorabant, tũ be- G neficia accepta exponebant. Attulit etiam aliquid ad hanc rationem Toga candida, qua ſumpta petitores nundinis veniebant in Comitium, & in colle conſidebant, vnde coràm poſſent ab vniuerſis videri. Narrat etiam Plutarchus in Coriolano, Petitores cum in campum deſcenderũt, tu-

nicam

A *Quomodo ſententiæ in Senatu & rogatæ, & dictæ fuerint. Item de Senatuſconſultis* CAP. VII.

SENATVSCONSVLTA duobus modis fieri ſolita, Agellius lib.14.cap.7.ex Varro-
ne docet, aut per diſceſsionem, ſi conſentiretur: aut ſi res dubia eſſet, per ſingulorũ ſen-
tentias exquiſitas. Siogulos aotem debere Conſuli gradatim, incipiq; à conſulari gradu:
ex quo gradu ſemper quidem regulariter primùm rogari ſolitum, qui Princeps in Sena-
tu lectus eſſet. In Senatuſconſulto verò per diſceſsionem faciendo, moris fuit, vt is magiſtratus,
qui de aliqua re ad Senatum retulerat, diceret: Qui boc cenſetis, illuc tranſite: qui alia omnia, in
hâc partē: quibus verbis præihat ominis cauſa, ne diceret: Qui nun cenſetis, Feſtus, Hircius, Sue-
B tonius, Plinius Iunior, Agellius, Cicero, & alij. Quòd ſi ſingulorum ſententiæ exquirendæ eſſent,
tũ hoc ordine procedebatur. In more erat, vt poſt Comitia conſularia, Conſules deſignati primi
ſententias rogarentur, & eorum is prior, qui priore loco declaratus eſſet: ante Comitia verò is, qui
à Cenſoribus Princeps Senatus lectus erat: ij deinde, quos conſulibus videbatur: ita tamen, vt ne
Prætorium conſulari, Ædilitium Prętorio. Tribunitiũ Ædilitio. anteferrēt, quemadmodũ ex Sal-
luſtio, Agellio, & Cic.5.Philip.cognoſcitur. Memorabile autē eſt, qđ Sueton. ſcribit in Iulio Cæ-
ſare, conſuetudinē obtinuiſſe, vt quē ordinē rogãdarum ſententiarũ Cõſul Calend. Ian. tenuiſſet,
eundem toto anno vſurparet, quē tamen morē à Cæſare non obſeruatum fuiſſe ibidem anootat.

Cũ rogatus Senator dicere ſententiã vellet, aſſurgebat, ſtansq; dicebat, & nõ modò de ea re, de
qua relatũ fuiſſet, verũetiam quacunq; de re volebat, & quãdiu volebat dicēdi poteſtatę habebat.
C Agellius lib.4.cap.10. Tacitus lib.3.&13. Annalũ, & Plutarchus in Catone. Forma autē ſententię
dicēdę, quēadmodũ ex Philip.oratioo.apparet, ferè hęc erat: Quòd verba facta ſunt de literis, &c.
de ea re ita cēſeo. Neq; verò prætereundũ illud eſt, quod Pedianus in Milonianā docet, cũ aliquis
in dicēda ſentētia duas, phirēſue res cõplexus eſſet, eę ſi non omnes ꝓbarentur, poſtulari ſolitũ à
quouis ſedēte, vt diuideret, id'eſt, vt de rebus ſingulis referretur. de qoo more multa etiã Plinius
lib.8. Epiſtola ad Ariſtonem, & Cicero lib.1. epiſtolarum ad Leotulum habent.

Cęterũ qui numerus Senatorũ ad Senatuſconſultũ faciendũ neceſſarius fuerit, nõ videtur alie-
nũ ab hoc loco inquirere. Quis numerus Senatorũ inde ab vrbe cõdita ad Augoſti tēpora Romæ
fuerit, Capite ab hoc tertio annotatũ eſt. Quia verò nõ omnes Senatores ſemp adfuerũt, ideò cer-
tus oumerus eorũ cõſtitutus, q neceſſariò pręſens eſſet, ad Senatuſcõſultũ faciendũ. Is aotē diuer
D ſus fuit pro diuerſis Reipubl. tēporib. Liuius vbi de Bacchanalib. loquitur, innuere videtur, Sena *Liuius libro*
tuſcõſultũ fieri poſſe, ſi cētũ, nõ minus, ſenatores in ſenatu eſsēt. Pedianus autē de re nõ ita magni *39.*
momēti luquēs, in Corneliana ſcribit, lege Cornelia cautũ fuiſſe, ne quis in Senatu ſolueretur le-
gibus, niſi ditcenti adfuiſſent. Poſteriorib. tēporib. 400. adfuiſſe oportere, docet Dio, de Auguſto *Dio lib. 54.*
ſcribens: Cum videret, Senatũ non ſemper frequentē cõuenire, decreuit, vt eius cõſulta etiã à pau
cioribus, quàm à quadringētis fierēt. Prius enim nõ aliter, quã eo numero cooſtante, rata eſſe po-
terãt: hactenus ille. Qui igitur Senator nõ aderat, is legitima excuſatione agebat, aut in culpa erat,
teſte Cicer. Si in culpa erat, tũ mulcta ei indicebatur, quę dũ ſolueretur, pignus ah eo capiebatur: *Cicero lib. 3.*
quod ſi ab eo non reduoeretur, à Quæſtore ærarij vendebatur, pecunia in ærariom referebatur. *de legibus.*
Hinc Agellius de Varrone ſcribit, quod in Iſagogico ſuo de Senatu habēdo, item io Epiſtolis etiã *Agellius lib.*
E de pignore capiendo diſſeruerit, deq; mulcta dicēda Senatori, qui com in Senatum venire debe- *14.cap.7.*
ret, non adeſſet. Memioit huius moris etiã Cicero, apud qoem eſt cædere vel concidere pignora, *Cicero lib.3.*
pro ita capi, vt auctione diſtraherētor, & conſumerētur. Sed pergamus ad reliqua. Diſceſsione fa- *de Oratore.*
cta, ſiue ſententiis ſingulorum exquiſitis, perſcribebatur Senatuſcõſultum. In eo autem ſcriben-
do moris erat, vt ea res, de qua rogatę ſententię fuerant, ſummatim exponeretur. Exempli gratia:
Quod M. Marcellus Conſul verba fecit de Prouinciis D.E.R.I.C. qoæ verba ſic interpretatur Va-
lerius Probus. De ea re ita cēſuerũt. Quòd verba facta ſunt de Philoſophis & Rhetoribus, D.F.R.
I.C. Quud M. Pomponius Senatũ cõſuluit, &c. Quòd ſi quid Cõſulibus Senatus mandaret, addi
ſolebat: Si eis (Conſulibus) videatur, Donatos in Terentiũ. Cuios rei exēplum eſt in Ciceronis
Philippicis: Vtiq; C. Panſa, A. Hircius Coſs. alter, ambòue, ſi eis videatur, Quæſtorib. vrbanis im-
F perent. Quãquam ex eodē apparet, eam interdũ formulã prætermiſſam. Quoniam autē Senatuſ-
cõſultis iotercedere Tribuni plebis poterãt, ꝓpterea moris erat, vt illa clauſula adderetur: Si quis
huic Senatuſconſulto interceſſerit, Senatui placere, auctoritatem perſcribi, & de ea re ad Senatũ,
Pupulumq; referri. Ac ſi quis interceſsiſſet, addebatur, Huic Senatuſcõſulto interceſſerũt C. Cœ-
lius, C. Pãſa, Tribuni plebis. Et tũ quidē non Senatoſcõſultũ, ſed auctoritas perſcripta dicebatur,
Dio. Quòd ſi fortè vſu venirēt, vt non tã multi, quàm opus erat, cõoenirēt, Senatus quidē habe- *Dio lib. 54.*
bator, decretumq; perſcribebatur, nõ tamē quaſi ratũ effectũ habebat: ſed erat auctoritas, vti Se-
natus ſententia nota ac teſtara eſſet. Tale enim quiddã vis huius verbi declarat, quod vno verbo
Græcè exprimi non poteſt. Idem etiam obſeruatum eſt, ſi quando in loco aliquo non legitimo,
aut die non idoneo, aut nõ legitimo edicto, ſed ambitioſè Senatus coactus eſſet, aut nonnulli Tri-
G buni plebis interceſsiſſent. Tum eoim Senatuſcoóſultum fieri non poterat, quid tamen placuiſ-
ſet, teſtari reliqui volebant. Hæc Dio, quibus conſentanea ſcribit Cicero Epiſtolis ad Lentulum. *Cicero lib.4.*
Notari qooq; eũ nominatim oportuiſſe, in cuius ſententiã Senatuſcõſultũ factũ eſſet, colligitur *ad Atticum*
ex Epiſtola Cicer. ad Atticũ. Scripto Senatuſcõſolto, eorũ omniũ nomina, qui affuiſsēt, adſcribi *Epiſtola.*

Cicero lib. 3. de Oratore. Lãpridius in Heliogabalo.

ſolebãt, quod notũ eſt ex Epiſtola Cœlij ad Ciceronẽ, & ex ipſo Cicer. Fieri autem id ad Conſolis A pedes ſolitũ fuiſſe, Lampridius ſubindicare videtur. Ex iis quæ hacteous dicta ſont, intelligi etiã poteſt, quæ impedimenta fuerint, quò minus Senatuſconſultum fieri potuerit, vt puta, I. Si legitimus Senatorum numerus non adeſſet: quo tempore cuiuis Senatori dicere Cõſuli licebat, numera Senatũ: II. Cum dies tolleretur: hoc eſt, cũ quis aduſq; ſolis occaſum orationẽ produceret, quo tẽpore Senatuſconſultum fieri non poterat. III. Cum quis Tribunorum plebis morã interponeret, hoc eſt, tempus ſibi ad deliberandum poſtularet. IIII. Cum quis intercederet. Nam vt ſcribit Agellius libro 14. cap. 7. intercedendi, ne Senatuſconſultum fieret, ius fuit ijs, qui eadem poteſtate, qua ij, qui Senatuſconſultum facere vellent, maioréue eſſent. Memorabile autem eſt, quod Valerius libro 2. cap. 2. ſcribit, vetuſtis temporibus ius non fuiſſe Tribunis Plebis curiam intrare: ante valuas autem, poſitis ſubſellijs, decreta Patrum examinaſſe, vt, ſi quæ ex eis impro- B baſſent, rata eſſe non ſinerent. Itaque veteribus Senatuſconſultis, T, literam ſubſcribi ſolitam, qua nota ſignificabatur, illa Tribunos plebis quoque cenſuiſſe. Liuius lib. 3. etiam auctor eſt, anno A. V. C. CCCIV. inſtitutum à Valerio & Horatio Coſs. fuiſſe, vt Senatuſconſulta in ædem Cereris ad Ædiles plebis deferrentur, quæ antè arbitrio Conſulum ſupprimebantur, vitiabanturq́ue. Poſtea tamen ad ærarium ea delata fuiſſe, & Cicero 5. Philip. & Suetonius in Auguſto, & Tacitus lib. 3. Annaliũ teſtantur. Hæc de Senatu, ex quo, vt ait Dionyſius, Sacerdotes, & magiſtratus creati ſunt. Ij verò, qui magiſtratum aliquẽ petebant, Candidati dicebantur, de quibus capite ſequẽti.

De Candidatis CAP. IIX.

CANDIDATI dicebantur, qui magiſtratum aliquem petebant: id nominis adepti à C toga candida, quam geſtabant, qui ſe Magiſtratum petere profeſsi eſſent. Profeſsio autem iſta fiebat ad populum, ea ratione, vt quis impetrata ab aliquo magiſtratu concione, vel per ſe, vel per amicos, oratione declararet, velle ſe Magiſtratum populi beneficio obtinere. Nemini autem prohibitum erat profiteri in Candida toga petitionem, quia populo in candida veſte ſupplicare, cuiuis liberum erat, qui ſe à populo obtinere poſſe ſperabat. Sed tamẽ non ſemper habebatur ratio eorum, qui profeſsi eſſent. In quo magiſtratuũ ac Senatus cognitio locum habebat. Ne enim populus magiſtratum alicui mãdaret indigno, aut contra leges, publicè intererat conſiderari Candidatorum cauſas à magiſtratibus & concilio publico: quæ deinde ad populum allegatæ, efficiebant, vt eorum tantùm qui digni eſſent, rationem Comitijs habere vellet. Ac ſæpe etiam, cõtra populi ſtudia manifeſta, magiſtratus iudicio aut Senatus de- D creto excludebantur ſuffragiis populi nonnulli Candidati. Oportebat enim eos ante Comitiorum diem, ſua nomina etiam profiteri apud magiſtratũ illum, qui Comitia habitùrus erat. Tum, ſi digni iudicarẽtur, quibus pars aliqua gubernationis Reipublicæ à populo committeretur, nomina eorum à Magiſtratu recipiebantur: ſin minus, non recipiebantur, neque tum populus, etiamſi maximè vellet, creare eos poterat. Profeſsio porrò, quæ integrum annum, ante comitia nonnunquam incipi ſolebat, poſita erat, vt apud Ciceronem de petitione Conſulatus, Q. Cicero prolixè diſputat, in amicorum, & populi voluntate concilianda. Amicorum nomen latius in hoc genere patuit, quàm in reliquæ vitæ conſuetudine. Nam & propinqui, & neceſſarij, & omninò, qui aliquid voluntatis oſtenderunt, inter amicos habiti ſunt. Hi omnes cõciliandi erant. Studia enim eorum plurimum ad petitionem valebant. Qui verò aliquid voluntatis oſtenderunt, ij fermè aut ſalutatores, aut deductores, aut ſectatores fuerunt. Salutatores prima diei hora domũ E petitoris veniebant, atque ſalute dicta, inde diſcedebant. Deductores præterea tãtiſper expectabant, dum illum domo exeuntem in forum deducerent, atque hi etiam obſeruare eum dicebantur. Sectatores aſsidui cum eo omnibus horis erant, eiusque latera ſtipabant. Hic Petitorum mos erat, vt ſummo mane domi inambularent, ac ſui copiam ſalutatoribus facerent. Popularis ratio, ſiue voluntatis populi conciliatio, quatuor habebat partes: nomenclationem, blanditiam, aſsiduitatem, & benignitatem. Nomenclatio eam habuit vim, vt petitor ſuo quemque ciuem nomine appellaret ac ſalutaret. Fuit ergò illud in primis petitori elaborandũ, vt ſingulos ciues noſſet, eorumq́ue nomina teneret. Siquidem, qui aut non tenet, aut oblitus eſt nomen alterius, is parum eius rationem videtur ducere. Sed quoniam in tanto populo, & tantis vitæ occupationibus fieri non poterat, vt æquè omnes cogniti eſſent: hinc miniſtrum inſtituerunt, qui Petitori nomi- F na omnia ciuium, vt quiſque occurrebat, ſuggereret, eumq; nomenclatorem vocarunt. Cicero pro Muræna monitorem, Feſtus fartorem appellat, quod clàm, veluti infarciret in aures Candidati nomina ſalutandorum ciuium. Altera pars popularis rationis eſt blanditia. Eſt autem blandè appellare, non proprio nomine, ſed honeſtiore ſalutare, vt patrem aut fratrem, aut patronum. Ad aſsiduitatem pertinebat ambire, prenſare, ac rogare. Ambire erat circuire. Ambibant autem Petitores non ſolùm Romæ & in foro, ſed etiam in Cõciliabulis Italiæ, in quibus ciues multi negotiandi cauſa verſari ſolebant. Prenſare erat rogandi cauſa ſingulorum dextram prehendere. Rogare erat precibus petere, ac beneficium repoſcere. Atque in hoc quidem munere ſupplicationis, vel admonitionis, aut ipſi verſabantur, aut alios claros viros adhibebant, qui vices ſuas ſuſtinerent, qui ſuffragatores dicti ſunt. Ij cùm virtutes Petitorum populo commemorabant, tũ be- G neficia accepta exponebant. Attulit etiam aliquid ad hanc rationem Toga candida, qua ſumpta petitores nundinis veniebant in Comitium, & in colle conſidebant, vnde coràm poſſent ab vniuerſis videri. Narrat etiam Plutarchus in Coriolano, Petitores cum in campum deſcenderũt, tu-

nicam

A nicam depoſuiſſe, ſiue quemadmodum idem inquit, in Problematibus, Problemate 49. ne in ſinu pecuniam geſtare poſſent, qua ſuffragia emerent: ſiue vt cicatrices aduerſo pectore acceptas cõmodius poſſent oſtendere omnibus qui occurrerẽt: aut quemadmodum prenſationibus & ſupplicationibus, ſic etiam habitu & nutatione corporis ſe deprimerent. Benignitas poſita in conciliando populo, congiariis dandis, prandiisq; præbendis, gladiatoribus exhibendis, locis parandis & pecuniis diuidendis, quibus muneribus dandis multi patrimonia conſumpſiſſe leguntur. Fuerunt etiam, qui locis tribulibus ſuis, cum gladiatores darentur, in foro commodandis, gratiam eorum quæſierunt. Quinetiam poſtremis temporibus conſuetudo obtinuit, vt præſenti pecunia populi ſuffragia emerentur, ad eamq́ue rem miniſtri adhiberentur, interpretes, ſequeſtres, & diuiſores. Interpretes, teſte Aſconio, erant, per quos pactio inducebatur: Sequeſtres, apud quos
B pecunia deponebatur: Diuiſores, qui ſingulis nummos diſtribuebant. Hæc omnia Cicero, de petitione Conſulatus, & alibi Aſconius, Plutarchus, & alij.

De Conſulibus CAP. IX.

SVPREMVM inter reliquos Reipublicæ Romanæ Magiſtratus Ordinarios locum, rerumq́ue imperium, poſt Reges Conſules obtinebant: de quorum inſtitutione, dignitate, & poteſtate, hic nobis dicendum eſt. Poſtquam Regum Imperium per L. Iunij Bruti, & ſociorum ipſius Tarquinij Collatini, Spurij Lucretij, atque Valerij, qui Poplicola poſtea dictus eſt, operam, Roma excuſsit, re cum Patribus, vniuerſoque populo deliberata: viſum
C fuit commodiſsimum fore, vt deinceps, ſuprema poteſtas duobus committeretur, idque ad anni ſolummodo ſpacium: quos tum quidem Prætores (cum nondum Prætorium nomen peculiarẽ haberet magiſtratum à Conſulibus diſtinctum) quòd ſummæ rerum præeſſent, vel quod populo præirent, aliquot annis interpoſitis, Iudices à iudicando: ac tandem Conſules, à conſulendo, vel quòd alios conſulerent, vel quòd ab aliis conſulerentur, appellatos eſſe, ex Sexto Pompeio, Iuſtiniani Imperatoris Nouellis, Cicerone, & Varrone diſcitur. Græci eos ὑπάτους appellare maluerunt, quàm [illegible] ſiue [illegible] à poteſtatis præcellentia. Hi creabantur comitiis centuriatis, vt præcedenti libro oſtenſum eſt. Legitimus annus eius Magiſtratus capiendi fuit quadrageſimus tertius ætatis. Nemini enim Conſulatus regulariter contingebat, niſi ad minimum annos ætatis XLII. expleuiſſet, & prudentia atq; virtute ſingulari conſpicuus, gradatim per Quæſturam, Ædi-
D litatem, Præturam antea geſtam, ſibi aditum feciſſet ad petitionem huius muneris. Ideo prorſus peculiare, & extraordinarium quiddam fuit, quando honoris & præmij cauſa, aliquis ante legitimum tempus factus eſt Conſul, quod Marco Valerio Coruino, Tito Flaminio, Scipioni, & Pompeio contigit. Nec licebat abſentem aliquem Conſulem creari. Qui Candidatos ſe profitebantur, eos oportebat eſſe præſentes. Inter Conſulatum etiam, & Præturam ad minimum intercedebat ſpacium biennij ſicuti & tantundem temporis inter Ædilitatem, & Præturam interponebatur. Nec fas erat denuò anno ſequente Conſulem fieri, qui anno proximo hac dignitate fuerat perfunctus. Quanquam in perſona Marij, propter molem ex bello Cymbrico imminentis periculi hoc non fuit obſeruatum. Et hæc quidem ad hunc modum ſe habuerunt, dum Reſpublica fuit ſui iuris. Nam de eo tempore, quo cœpit Cæſaris imperium, hic non loquimur. Raró quoque
E hæc dignitas bis, aut ter in vnum quempiam collata eſt. Quanquam in quuſdam toties collata fuiſſe legitur. Rarius veró quater, aut quinquies. Vnius Marij hoc eſt proprium, quod ſepties Conſulatum geſsit. Initio etiam hæc dignitas non niſi in Patricios conferebatur. quæ poſtea cũ Plebeis quoque communicari cœpit, anno ab V.C. CCCXXCVII. Anno autem DXXCI, eò res deducta legitur (cum id multis annis antè, lege Licinia fuiſſet obtentum) vt tum primùm nouo quodam prorſus exemplo ambo Conſules Plebei eligerentur. Sed tamen nihilominus plerunq; euenit, vt iungerentur Patricius, & Plebeius.

Nouell. 24. 25. Cicero libro 3. de legibus. Varro lib. 4. de lingua Lat. & lib. 2. de vita populi Rom. apud Nonium. Feneſtella in [illegible] lib. 2. [illegible] cap. 19.

Inſignia Conſulum fuerunt, ſella curulis regia, & eburnea, in qua ius dicebatur, trabea ſeu purpurea prætexta, lictores præferentes ipſis faſces. Fuit & hoc maximæ dignitatis, quód hic magiſtratus eſſet ἐπώνυμος, hoc eſt, quo annorum ſolebant differentiæ notari: non aliter, quàm apud
F nos Chriſtianos annorum ſeries à natiuitate Saluatoris noſtri ſumitur.

Cæterùm quæ poteſtas Conſulum fuerit, tum multi alij, tum veró Polybius libro 6. exactè deſcribit, cuius hæc ſunt ex verſione Vuolfgangi Muſculi: Conſules, inquit, antequam exercitus educantur, Romæ præſentes omnium publicarum actionum poteſtate funguntur. His reliqui principes cuncti ſubiiciuntur, & obediunt, præter Tribunos plebis. Et in Senatum illi legationes ducunt, & vrgentia conſilia proferunt, ac totum edictorum (ſiue Senatuſconſultorum negotiũ ipſi exequuntur. Denique quicquid per plebem, quod publica negotia concernat, perficiendum eſt, huius cura pertinet ad ipſos. Illorum eſt conuocare concionem, illorum proferre edicta ſiue Senatuſconſulta) illorum ea, quæ à pluribus decreta ſunt, diſpenſare. Denique & bellicus apparatus ad eos pertinet, ac vniuerſæ, quæ ſub cœlo eſt, œconomiæ, propè Imperatoriam, ac regiam
G habent poteſtatem. Licet enim ipſis conſtituere millenarios duces (ſiue Tribunos militum) quæ videntur imperare belli ſociis, conſcribere exercitus, ac ſeligere ſocios ac neceſſarios. Et præterea in ipſorum poteſtate eſt, quemlibet ex ſubditis vbilibet commorantibus, punire. Et id quoque poteſtatis habent, vt ſumptus ex ærario publico, quantum ipſis videtur, faciant, Quæſtore ipſos

ad hoc conſequente, & imperata cunctanter faciente. Hactenus Polybius. Quæ omnia etiam ab A alijs ſcriptoribus confirmantur, & à Cicerone libro 3. de Legibus paucis comprehenduntur, cum inter alias leges hanc quoque recitat: Regio imperio duo ſunto, iique præeundu, iudicando, conſolendo, Prætores, Iudices, Conſules appellantor: militiæ ſummum ius habento: nemini parento: ollis ſalos populi ſuprema lex eſto. Eum magiſtratum, niſi interuenerint decem anni, ne quis capito. Æoitatem annali lege ſeruanto, &c.

Reſtricta tamen plurimum eſt Conſularis poteſtas, quod ad Senatus auctoritatem fuit alligata, & quòd maturè eſt conſtituta prouocatio à Conſulibus ad plebem lege Valeria. Qui conſulatum geſſerant, Conſulares appellabantur, ſicut, qui Præturam, Prętorij: qui Ædilitatem, Ædilitij: qui Quæſturam, Quæſtorij. Et erat eximij honoris Symbolum, dici Conſularem, hoc eſt, agnoſci pro eo, qui dignus fuiſſet habitus, cui ſe legitimis ſuffragijs Reſpublica Romana, maximæ partis B orbis terrarum Domina aliquando commiſiſſet. Ex illis electi ſunt, Dictatores, Magiſtri equitum & Cenſores.

Non eſt hoc loco ſilentio prętereundum, quod de Conſulibus Honorariis Dio libro 43. ſcribit, quos anno A. V. C. DCCIIX. primùm creatos fuiſſe docet. Eius verba ſunt hæc: Conſulatum, inquit, Cæſar continuò, antè etiam, quàm vrbem intraret, occepit. Non autem toto anno geſſit, ſed poſtquam in vrbem venit, eo ſe abdicauit, Conſuleſque fecit Q. Fabium, ac C. Trebonium: Fabioque extrema Magiſtratus ſui die mortuo, ſtatim in reſiduas horas C. Caninium ſubſtituit. Hac in re dupliciter prævaricatum eſt à Cæſare cuntra inſtituta maiorum, quòd conſulatus nõ toto anno, neque omni reliquo anni tempore geſtus eſt, ſed ipſe viuus, ac neque legibus patriæ, neque edicto quodam iuſſus, eo ſe abdicauit, aliumque ſubrogauit. Deinde quòd is Caninius ſi- C mul & Conſul creatus eſt, & geſſit Magiſtratum, & depoſuit, quod Cicero cauillatus, tanta fortitudine ac cura Conſulem eum in ſuo magiſtratu vſum dixit, vt ne breuiſſimum quidem in eo ſomnum admiſerit. Verùm ab eo cœptum eſt, vt perpauci toto anno conſulatum gererent, ſed alij pauciores, alij plures menſes, dieſque, prout caſus tuliſſet, eo magiſtratu fungerentur. Ac noſtro quidem tempore, nemo, neque ad integrum annum, neque amplius duobus menſibus ferè cum Collega aliquo Conſul eſt: in cæteris ab antiquo more nihil diſcrepamus. Annorum autem numerus his, qui initio eius Conſules fuerunt, adſcribitur, &c. Auctum verò fuiſſe hoc inſtitutum à Triumuiris R.P.C. L. Marcio. C. Caluiſio Coſſ. vt ipſi gratiæ cauſa multos in eundem annum Conſules deſignarent, qui in paucos menſes, aut etiam dies magiſtratum gererent, idem
Dio lib. 48. ſcriptor tradit alio locu his verbis: Conſules electi ſunt, non vt moris erat, duo qui annuum eum D magiſtratum gererent, ſed ipſis comitiis tum primùm plures deſignati ſimul ſunt. Equidem iam antè quoque, nonnulli alijs in conſulatu ſubſtituti fuerant, neque mortuis, neque per ignominiam, aut aliàs eo depoſitis. Verùm hi tamen ipſi ex arbitrio eorum, quibus conſulatus in totum annum mandatus fuerat, conſtituti: tum verò annuus Conſul nullus eſt creatus, ſed alij ad alias partes temporis eius deſignati, quorum primi nomen Conſulum per totum annum gerebant, vt nunc quoque fit: reliquos ij, qui Romæ, aut in Italia erant, ſui quemque magiſtratus tempore Cõſulem nominabant, reliqui aut omnes iſtos, aut pleroſque ignorabant, iccircoque eos Conſules minores appellabant. Hæc ille. Hinc Suetonius de Domitiano, cap. 2. In ſex conſulatibus nonniſi vnum ordinarium geſſit. Quem locum Adrianus Turnebus aduerſariorum libro 5. cap. 10. explicans ſcribit, Ordinarium Cunſulem dici, ex cuius nomine anni ſupputatiu ordinaretur, id eſt, cu- E ius nomen in literis, & inſtrumentis, & in faſtis ſcriberetur, qui denique Kalend. Ianuar. honorem iniret. Nam, inquit, ætate Imperatorum annus in multos diuidebatur Conſules: ſed ſoli, qui anni initio inibant honorem, ordinarij cenſebantur, honorationeſque erant. Sic & Seneca: Conſulem me fecit, ſed non ordinarium. Atque tantum de Conſulibus.

De Cenſoribus CAP. X.

ANNO CCCX. primi Cenſores conſtituti ſunt, quòd Conſules negotiorum mole impediti, vacare cenſendis ciuibus non poterant, ideoque totos annos ſeptendecim nullus fuerat habitus cenſus. Partem igitur hanc Conſularis muneris, & alia quædam officia F iudicârunt Patres transferenda eſſe in peculiarem magiſtratum, cui hinc cenſuræ no-
Varro lib. 4. de lingua Latina. Feſtus. men eſt impoſitum, quòd ad eorum cenſionem, id eſt, arbitriom, cenſeretur populus, vel quòd quiſque rem ſuam tanti æſtimare ſolitus ſit, quantum illi cenſuiſſent. Liuius lib. 4. ſcribit: Cenſores eos dictos, quòd cenſui præeſſent. Fuit hic vnus de magiſtratibus maioribus, & Romanæ Reipublicæ propter diſciplinę coſtodiam, cuius ſeuera cura Cenſoribus inter cætera, ſine prouocatione commiſſa fuit, admodum ſalutaris. Ipſorum officium erat deſcribere facultates cuiuſque ciuis, obſeruare ſingulorum hominum, etiam eorum, qui Senatorij, aut Equeſtris erant ordinis, mores & vitam: & notare ignominia ciuem quemcunque: Senatorẽ loco mouere, & Equiti adimere equum, & annulum, ſi quid in vita eius deprehenderet honeſtati contrarium, tollere quoque omnia, quæ probitati morum peſtem, & perniciem illatura videbantur, vnde Magiſtri mo- G rum ſolebant nominari. Si quis etiam, ait Agellius lib. 4. cap. 12. agrum ſuom paſſus fuerat ſordeſcere, eumque indiligenter curabat, ac neque arauerat, neque purgauerat, ſiue quis arborẽ ſuam vineamque habuerat derelictui, non is ſine pœna fuit: ſed erat opus cenſorium, cenſoreſque

ærarium

A ærarium faciebant. Item ſi quis eques Romanus, equum habere gracilentum, aut parum nitidom
viſus erat, impolitiæ, id eſt, incuriæ notabatur. Plinius libro 34. cap. 6. ſcribit, ſtatuas circa forum
omnes, quæ non eſſent populi aut Senatus ſententia poſitæ, per Cenſores Scipionem & Popi-
lium ſublatos fuiſſe, ne ſcilicet quis temerè ſibi honores, & eorum inſignia vendicaret. Et alibi
Plinius libro 33. cap. 4. docet, quomodo lege Cenſoria de numero metallicorum hominum, ne ni-
mis multi ad aurifodinas adhiberentur, fuerit conſtitutum. Apud eundem lib. 35. cap. 17. legitur
etiam, Fullonibus modum in pingendis veſtibus à Cenſoribus fuiſſe præfinitum. Porro, vt con-
ſtaret qui nam è Senatu, aut ordine Equeſtri reiicerentur, vſitatum erat, peracto cenſu recitare
omnium Senatorum, qui tali ordine digni haberentur, poſtea & Equitum nomina: vbi, qui in
recitatione præteriti erant, ſua dignitate exuti intelligebantur. In Senatorum catalogo eximius
B honos erat primo loco recitari. Quod ideo notandum eſt, quia talis vocabatur ob eam dignita-
tem Princeps Senatus, de quo ſuprà. Eadem ratione princeps Equeſtris ordinis dicebatur is,
quem Cenſores primo loco ſcripſerant in Equitum tabulis, ſiue catalugo. Hoc tamen etiam ob-
ſeruandum, quod licet quis à Cenſoribus eſſet notatus, non tamen propterea fuerit vt infamis
per omnem vitam à reditu ad honores excluſus. Eum enim vel ſucceſſores, vel Iudices, re co-
gnita & iudicata (ſiquidem Cenſores plerunque fama ſolummodo laborantem, etiamſi cau-
ſam non dixiſſet, ab officiu remouebant) vel populus iis ſoum locum reddens, aut nouum ho-
noris gradum decernens, poterat reſtituere. Et habent Valerius libro 2. capite 9. ac Cicero pro
Cluentio duo exempla virorum; qui per Cenſores è Senatu eiecti, poſtmodum ipſi ad cenſo-
riam dignitatem peruenerunt, vbi multa de cenſoriæ animaduerſionis correctione afferunt. Et
C Valerius grauiter ait in illis duobus, qui ita notati fuerant, ignominiam virtutem acuiſſe: Ru-
bore enim eius excitatos omnibus viribus incubuiſſe, vt digni ciuibus viderentur, quibus dari
potius; quàm obiici cenſura deberet. Sed & alia ad Cenſorum munus pertinebant, vt puta,
addere tribus, tueri vrbis templa, vias, pontes, aquarum ductus, & alia quædam publica ædi-
ficia: elocare item vectigalia, & fundus publicanis, quod in conſpectu populi Romani fieri o-
portebat, vt ex Cicerone, oratione 1. in Rullum patet. Precia quoque Sacrificiorum procurare,
& alere ſacros anſeres, luſtrum condere. Habuerunt etiam poteſtatem leges condendi, aut ab-
rogandi, & cognoſcendi de certis cauſis, vt, de matrimonialibus. Equitibus quoque emeritis
vacationem dederunt. quorum omnium probationem qui deſiderat, legat Liuium, Plutar-
chum, Valerium, Agellium, Plinium & alios. Cicero libro 3. de Legibus paucis verbis hæc om-
D nia complectitur, quando de Cenſorum munere eiuſmodi legem proponit: Cenſores populi
æuitates, ſoboles, familias, pecuniaſque cenſento. Vrbis templa, vias, aquas, ærarium, vecti-
galia toentor: populique partes in tribus diſtribuonto: exin pecunias, æuitates, ordines parti-
untor. Equitum, peditumque prolem deſcribunto: cœlibes eſſe prohibentu: mores populi re-
gunto: probrum in Senatu ne relinquunto: bini ſunto. Magiſtratum quinquennium habento:
re iqui magiſtratus annui ſunto: eaque poteſtas ſemper eſto, &c.

Fuit autem obſeruatum, vt ad hoc munus non eligerentur, niſi duo viri, virtute & auctori-
tate inſignes, & vt plurimùm Conſulares: nec poſt Martium Cenſorium vlli licuit bis hanc
dignitatem capere. Cum etiam Cenſor moreretur, id pro infauſtiſsimo habebatur omine, pro-
pterea quòd eo anno, quo Roma à Gallis occupata eſt, mors cenſoris calamitatem eam præceſ-
E ſerat. Ideoque poſt occupatam à Gallis vrbem tanta religione obitus Cenſoris accipiebatur, vt
confeſtim Collegam quoque magiſtratu illo abire oporteret, nec quiſquam in demortui locum
ſofficeretur: Liuius lib. 4. 5. 6. 9. Plutarchus in vitis.

Creabantur autem quinto quoque anno, Liuius libro 4. & 9. Et quanquam primis & poſte-
rioribus temporibus integro quinquennio, quod ſpacium luſtrum dicebatur, magiſtratum reti-
nerent: tamen anno vrbis CCCXIX. Mamercinus Dictator eam poteſtatem annuam, & ſeme-
ſtrem fecit.

Cummunicatus fuit hic Magiſtratus, qui initio ſolis Patricus fuit delatus, cum plebe, anno vr-
bis CDII. Liuius libro 7.

Cæterùm cum ingratū ſit licentiam quærentibus, rigidiore diſciplinæ cuſtodia contineri: iccir
F cò accidit, vt aliquando, & vt veriſimile eſt, poſt annum vrbis DCLXVII. intermitteretur cenſura;
quæ tamen anno DCXXCIII. eſt reſtituta. Clodium quoq; Tribunum inter cæteros pernicioſos
conatus cenſuram tantum non ſuſtuliſſe, cum legem tuliſſet, ne quem Cenſores Senatu moue-
rent, neue qua ignominia afficerent, niſi qui apud Tribunos accuſatus, & illorum quoque ſenten
tia damnatus eſſet, ex Dione lib. 38. & 40. & Cicerone in Piſoné, & pro Seſtio intelligitur. Sed an-
no CC∞I. Q. Metellus Scipio, Pompeij in conſulatu collega, eam denuò integram reddidit Rei-
publicæ: quæ poſtea vſq; ad Decij Imperatoris tempora retenta eſt, vſurpantib. ſibi hunc honoré
ipſis Imperatorib. non tamé omnibus. Et ſcribit Dio lib. 54. de iis, qui poſtremi de perſonis priua-
tis Cenſores fuerunt, ſub Auguſto Cæſare, tribunal ipſorum, cum prima Magiſtratus die con-
ſcenderent, corruiſſe, & confractum eſſe, omine non obſcuro, quòd deinceps eorum ſimiles cen-
G ſuram non eſſent geſturi. Apud Halicarnaſſæum libro 1. etiam mentio fit commentariorum, quos
Cenſores in ſua familia reliquerint, vbi ſcribit: Sicut apparet, cū ex aliis multis, tum ex Cenſoriis
cōmentariis, quos à Patrib. filij per manus accipiunt, & ipſis poſteris pari cura tradūt, haud ſecus
q̃ ſacra paterna, & gentilicia. Hi per viros illuſtres ſeruantur in familiis Cenſoriis. Hactenus ille.

De Prætoribus CAP. XI. A

CONSVLES primùm Prætores appellatos fuiſſe à præeundo, antè dictum eſt, teſtantib.
id Feſto, Iuſtiniano Imperatore, & Varrone libro 4. de lingua Latina, qui inquit, Præto-
rem dictum eum, qui præiret iure & exercitu. Dixiſſe enim Conſules primis tempori-
bus ius, ex plurimis Liuij, Dionyſij, & aliorum locis eſt manifeſtum. Poſt autem, vt
ſcribit Pomponius ff. titulo 2. de origine iuris l. 2. anno A. V. C. CCCXXCVI. cum Cõſules auoca-
rentur à bellis finitimis, neq; eſſet qui in ciuitate ius reddere poſſet, factum eſt, vt Prætor quoque
crearetur, qui ius in vrbe diceret. quod idem etiam Liuius lib. 6. teſtatur. De hoc Cicero lib. 3. de
Legibus. Iuris diſceptator, qui priuata iudicet, iudicariue iubeat, Prætor eſto: is iuris ciuilis cu-
ſtos eſto: huic poteſtati parento. Poſt aliquot verò annos, non ſufficiente eo Prætore, quòd mul- B
ta turba peregrinorum, ad ius petendum in vrbem veniret, creatus eſt & alius Prætor. Ita Præto-
res duo facti: vnus qui ciuibus, alter qui peregrinis ius diceret. Vnde ille Vrbanus, hic peregri-
nus vocatus. Quod factum poſt DXII. annum fuiſſe Liuius epitoma lib 19. oſtendit. Hi comitiis
centuriatis creati, à populo iuris dictionem, ſed incertam accipiebant. Vbi vero deſignati erant,
ex Senatuſconſulto duas iuris dictiones, vrbanam, & peregrinam ſortiebantur, quamque ſorte
adepti erant, eam exercebant. Itaque licet apud Liuium legere, quotannis iuriſdictiones in ſortē
coniectas, easque Prætores deſignatos ſortiri iuſſos. Factum tamen aliquando eſt, vt ambas iuris
dictiones vnus Prætor ex Senatuſconſulto ſortitus ſit, easque exercuerit: idque non antiquis ſo-
lum temporibus, quorum teſtis eſt Liuius, ſed etiam vltimis. Cæterùm Prætores, priuſquam ius
dicerent, vt cuique notum eſſet, quemadmodum anno ſuo, ius dicturi eſſent, in albo edictum con C
ſtituebant, atque proponebant, quod ab edicendo, id eſt antè denunciando, ac prædicendo ſic di-
ctum eſt: quaſi tanto antè populo denunciaret, quæ eſſet in iure dicendo obſeruaturus. Hoc au-
tem inito Magiſtratu, habita concione, & iuratus in leges faciebat, teſte Cicerone lib. 2. de Finib.
Iuris dicundi munus tribus hiſce continebatur verbis: Do, Dico, Addico, de quibus libro de Iu-
diciis. Inſignia Prætorum, quibus vtebantur fuerunt: prætexta, ſella curulis, haſta & miniſtri,
ſcribæ ſcilicet accenſi & lictores. Prætexta fuit toga purpura prætexta, quam Kalendis Ianuariis
in Capitolio, votis ſolemnibus nuncupatis, vnà cum cæteris inſignibus acceperunt, quod eis cõ-
mune cum Conſulibus fuit. Sella curulis fuit ſella eburnea, qua in publico & priuato loco ſeden-
di cauſa vtebantur. Propria autem Prætorum inſignia duo fuère, haſta, & gladius: illa ad iuriſdi-
ctionem, hic ad quæſtionem ſignificandam, Cyprianus epiſtolarum libro 2. Seneca de breuitate D
vitæ. Lictoribus duobus Prætor vrbanus vſus eſt, teſte Cenſorino de Die natali. Polybius tamen
& Plutarchus eidem ſex lictores datos tradunt. Vſus ſcribarum fuit, [illegible] in tabulas actiones refer-
rent. Accenſorum, vt citarent, & horam eſſe tertiam, aut meridiem admonerent: lictorum, vt coer
cerent, aut ſummouerent. Cæterùm licet hi duo Prætores Vrbanus & peregrinus parem pote-
ſtatem habuerint, ideoque alter alterius decreto intercedere potuerit, teſte Aſconio in 3. Verrinā,
ſi quis eos appellaret: dignitas tamen Vrbani maior fuit, quam ob cauſam Prætor Vrbanus ma-
ior, Peregrinus minor appellatus fuit. Hotomanus tres ferè differentias inter Præturam vrba-
nam, & peregrinam fuiſſe tradit. Primam, quod [illegible] ciues Rom. agere apud Vrbanum potuerint,
peregrini non item. Alteram, quòd apud Vrbanum lege ageretur, apud peregrinum autem ne-
quaquam. Tertiam, quòd Prætor Vrbanus edictum in albo proponeret, quibus de rebus ius an- E
no ſuo dicturus eſſet: cum alter nuſquam legatur propoſuiſſe, ſed (vt idem opinatur) ex Vrbano
edicto ius diceret. Et hæc quidem de duobus Prætoribus, qui primùm ſoli creati fuerunt, & iudi-
ciis priuatis præfuerunt. Publicis enim iudiciis primis temporibus ante conſtitutas quæſtiones
perpetuas ſolebant illi præeſſe, quos populus creaſſet, Quæſitores (Pomponius Quæſtores Par-
ricidij appellat) vt quodque crimen publica animaduerſione dignum inciderat: aut verò ab ali-
quo magiſtratu ad populum vocabatur is, quo cum iudicio publico agendum eſſe videbatur. At
poſt conſtitutas quæſtiones perpetuas (quod Cicero in Bruto factum eſſe ait Cenſorino & Ma-
nilio Coſs. qui eſt annus vrbis DCV.) ad Sullæ vſque tempora ſex Prætores creati fuerunt, quo-
rum duo Vrbanus & Peregrinus de priuatis cauſis egerunt. reliqui quatuor iudicia publica e-
xercuerunt, ea nimirum, de quibus non videbatur extra ordinem quærendum eſſe: Vnus de re- F
petundis, alter de ambitu, tertius de maieſtate, quartus de peculatu. Nam propterea quæſtiones
perpetuæ dicebantur, tum, quòd lege erat præſcripta quædam forma perpetua iudicij de his re-
bus exercendi, vt noua ſemper lege non opus eſſet: tum verò, quòd annuam prouinciam in his
quæſtionibus exercendis illi Prætores peragerent. Non, quemadmodum antè fieri ſolebat, vt,
cum ita caſus tuliſſet, vt quærendum videretur, tum primùm crearetur, qui quæreret, ſtatimque
hoc abſoluto iudicio poteſtatem de eadem re quærendi non haberet. L. verò Cornelius Sulla Di-
ctator, cum videret non ſatis eſſe aucto perpetuarum quæſtionum numero, vt quatuor modò
Prætores publicis iudiciis præeſſent, adiecit alios quatuor, vt vult Pomponius: atque ita decem
Prætores cœperunt Romæ eſſe, quorum duo, Vrbanus & peregrinus, priuatis potiſſimum iudi-
ciis præerant: reliqui octo quæſtionibus publicis. Erant autem, ſi Pomponium ff. titulo 2. de ori- G
gine iuris, lege 2. ſequamur, illi octo Prætores, quos ex Ciceronis oratione pro Cluentio colligere
ferè poſſumus, duo qui inter Sicarios ius dicerent: vnus qui de repetundis quæreret, alius qui de
peculatu: alius qui de ambitu, alius qui de falſo: alius qui de maieſtate, alius qui de vi. Quidã tamẽ
volunt,

A volunt, quatuor quidem Prætores à Solla Felice prioribus additos, verùm ex iis tantum duos
retentos, atque ita Sullæ tempore octos Prætores creatos fuiſſe, quibus duo Prætores Cereales
à Cæſare Dictatore addit, teſtibus Tranquillo, Dione & Pomponio: ab Auguſto item duo, te-
ſtibus iiſdem & Tacito, & à Claudio Imperatore duo, qui de fidei commiſſo ius dicerent: quo-
rum tamen vnum detraxerit Titus, in cuius locum reſtituerit Nerua, qui inter fiſcum & priua-
tos ius diceret, & poſtremùm adiectus Prætor tutelaris à Marco Imperatore, vt habet Iulius Ca-
pitolinus, quiodecim Prætorum numerum effecerint.

De Imperatoribus, Cæſaribus, Auguſtis, donatis Tribunicia poteſtatè
CAP. XII.

B

POSTQVAM Reſpublica Romana, eiectis Regibus, per anoos CDXLVII. vt habet Sex.
Rufus, & alij, à Conſulibus, Decemuiris legibus ſcribendis, & Tribunis militum Con-
ſularibus fuiſſet guberoata, ſecuta alia eſt eius mutatio, & ſumma poteſtas quæ hacte-
nus penes pupulum fuerat, in vnum tranſlata, atque ita popularis Reipublicæ ſtatus in
Monarchiam conuerſus eſt, hac qoidem ratione. Cùm C. Iulius Cæſar deuictis Pompeij in Hi-
ſpania filiis, & reliquiis ciuilis belli confectis, Romam reuerſus eſſet: Senatus, qui magna ex parte
Pompeium ſecutus fuerat, metuens ne ipſe victoria elatus, crudele quid in ſe ſtatueret, nouos
quoſdam, ac ſiogulares honores ei decreuit, inter quos fuerunt hi vel præcipui: vt Pater Patriæ
diceretur, Conſul in decennium (quem tamen honorem poſt aſperoatus eſt) Dictator in perpe-
C tuum eſſet, Sacroſanctus haberetur: Quinctilis menſis ab eius nomine Iulius appellaretur: Vt
comitia Tributa in ſua haberet poteſtate: In acta ſua Magiſtratus ineuntes iurarent: &, vt Impe-
rator appellaretur. Quæ omnia poſt necem Iulij in Octauio, poſtquam Triumuiratum depo-
ſuiſſet, ſunt confirmata, & alia inſuper addita. Nam & ipſe Imperator eſt dictus. Quam quidem
appellationem Suetonius in Tiberio ſcribit, Prænomen fuiſſe, quo primùm Iulius Cæſar, deinde
filij eius, ac nepotes Senatus-conſulto ſint affecti. Intelligi autem Imperatoris vocabulo non
eum voluerunt, qui re benè geſta id nominis, vel militari ſtudio, vel Senatus auctoritate conſe-
quotus, ſed qui potentiam & auctoritatem in Republica ſummam adeptus eſſet: qoo factum, vt
quotquot poſt Octauium ſummum ius in Republica obtinuerunt, Imperatores appellarentur.
Quanquam etiam prior huius tituli vſus noo penitus abolitus, ſed tum in aliis, tum in ipſis prio-
D cipibus fuerit retentus, & obſeruatus, cùm ſcilicet, rebus in bellis præclarè geſtis, pro victoria-
rum numero Imperatores II. III. IV. V. nuncuparentur. Quemadmodum de Octauio legi-
mus, quod XX. (id eſt viceſimum) Imperator propter res præclarè geſtas, & toties reporta-
tam ex bellis victoriam fuerit appellatus. Iidem etiam Auguſti dicti ſunt, quo nomioe primùm
Octaoium appellatum fuiſſe, Dio libro 53. Suetonius in Auguſto, & alij tradunt. Cùm enim
Senatus & popolus Romanus eum ſingulari aliquo nomine ornare vellent, & alij cenſerent,
Romulum eum appellari oportere, quia & ipſe conditor vrbis eſſet, quo quidem oomine,
Octauium valde delectatum fuiſſe ſcribitur. ne tamen ea occaſione in ſuſpicionem regni inci-
deret, præualuit ipſa Munatij Planci ſententia, vt Aogoſtus potius vocaretur, non tantum no-
uo, ſed etiam ampliore cognomine. quòd loca quoque religioſa, & in quibus augurató quid
E conſecratur, & omnia quæ maximo honore digna ſont, Auguſta dicantur. Cenſorinus a.d. XVI.
Kalend. Februar. alij Idibus Ianuariis id factum fuiſſe ſcribunt, Cn. Octauio VII. M. Vipſanio
Agrippa Coſſ.

Præter hæc, quæ commemorauimus, Tribunicia etiam poteſtate Imperatores donabantur,
Pontifices Maximi creabantur, & Patres Patriæ appellabantur. De quibus omnibus & de po-
teſtate, quæ his ipſis appellationibus ad eos deferebatur, eleganter & prolixè ſcribit Dio, cu-
ius verba, cum ad intelligendam Imperatorum poteſtatem maximè faciant, omninò adſcriben-
da eſſe putaui. Sic autem Dio libro 53. Imperatores omnia, quæ in populari forioa Reipublicæ
multum valuerant, Senatu, populoque vulentibus, ea cum ipſis nominibus in ſe recipiunt,
excepta Dictatura. Conſules enim fiunt ſæpenumero, & quoties extra pomerium ſunt, Pro-
F conſules dicuntur, nomenque Imperatoris non modò, ſi qui aliquam victoriam retulerint, ſed
& aliàs reliqui omnes ad ſignificandam plenam ſuam, & perfectam potentiam, ſemper gerunt,
loco nominis Regij, & Dictatoris: quæ ſemel è Republica ſublata, vt non imponunt ſibi, ita
eorum vim ac rem ipſam Imperatorio titulo confirmant. Horum nominum ratione exercitus
ſcribendi, pecuniam conficiendi, bella ſuſcipiendi, pacem faciendi, peregrinis atque vrbanis
rebos perpetua, & in omnia valente poteſtate, imperandi, atque etiam intra pomerium equi-
tes, Senatoreſque necandi, aliaque omnia quæ Conſulibus, aliiſque cum pleno imperio ma-
giſtratibus facere licet, agendi ius habent. Ex Cenſoria autem appellatione in vitam & mores
inquirendi, cenſus agendi, in equeſtrem ac Senatorium ordinem adſcribendi, alioſque ex iis re-
mouendi pro ſuo arbitrio licentiam conſequuntur. Quòd autem omnibus Sacerdotiis inaugu-
G rati ſunt, ac pleroſque in ea collegia adſciſcunt, ſemper vnus eorum (ſiquidem duo, vel tres
nonnunquam ſimul Imperatores ſunt) ſummom Pontificatum gerit: eo fit, vt omnes religio-
nes, & ſacrificia in ſua habeant manu. At Tribunicia poteſtas, quam præclariſsimus quiſque Im-
perator habuit, efficit, vt intercedere iis, quæ ab aliis contra ipſorum placitum mouentur, poſ-

ſint, ac ſacroſancti ſint, ita vt ſi vel minimo ſermone ſe ab aliquo læſos exiſtiment, indicta eum A
cauſa, tanquam qui ſe piaculo obſtrinxerit, necare queant. Gerere quidem Tribunatum plebis
nefas ducunt Imperatores, cum vtique ipſi Patricij ſint, omnem vero Tribuniciam poteſtatem,
quanta vnquam maxima fuit, accipiunt: & quia quotannis eam cum Tribunis plebis eius anni
renouant, annorum Imperij ipſorum hinc ſumma concipi ſolet. Hæc igitur ſingula, cum legibus
fuerint ſtabilita in ea Reipublicæ inſtitutione, qua penes populum eſt ſumma rerum, Imperato-
res cum ipſis nominibus ſibi ſumunt, vt nihil ſibi à ſubditis non datum habere videantur. Aliud
porrò quoddam ius habent, nulli vnquam Romano apertè & in omnibus rebus conceſſum. Le-
gibus enim ſoluti ſunt Imperatores: quo ipſo ſolo, & ea quæ retulimus, ac reliqua etiam omnia a-
gendi, licentia eis datur. Ad hunc itaque modum, ratione eorum nominum, quæ in populari ci-
uitatis ſtatu vſurpantur, omnem totius Reipublicæ poteſtatem accipiunt, ac regiam etiam, niſi B
quòd inuidiam nominis vitant. Nam Cæſaris, & Auguſti vocabula nihil eis quidem ea potentiæ
adiiciunt peculiaris, ſed alterum ſucceſſionem ſtirpis, alterum ſplendorem dignitatis ſignificat:
Patris autem nomen, tametſi eis aliquod ius in ſobditos tribuit, quale eſt parentum in liberos:
tamen initiò non in hunc finem eis impoſitum eſt, ſed honoris gratia, vtque admonitioni eſſet ip-
ſis, vt ſubditos liberorum loco, hique rurſus ipſos veluti parentes ſuos charos haberent. Hæ ſunt
appellationes iſtæ, quibus Imperatores ſecundum leges, ac inſtituta noſtri etiam temporis
vtuntur: noſtra verò ætate, omnia eis hæc tribuuntur, Cenſorio excepto: ac olim ſingulæ ex
legibus decretæ eis ſunt. Hactenus Dio. Breuius Zonaras Annalium Tomo 2. Omnis autem,
inquit, poteſtas, quæ Conſulum, Tribunorum plebis, Cenſorum, cæterorum denique omnium
olim fuerat, in Imperatores eſt tranſlata: atque illud etiam eis datum, vt legibus ſoluti eſſent, nec C
vllo præſcripto tenerentur. Ex quibus intelligitur, quanta Imperatores poteſtate præditi fue-
rint: quæ quidem poteſtas, vt & hoc addam, ipſis quando iam ab exercitu Imperatores procla-
mati & conſalutati (id enim plerunque primùm fieri ſolitum legimus) & à Senatu comprobati
fuerant, lege Regia, quæ quod ſublato vetere comitiorum more, à Senatu ferebatur, nonnun-
quam etiam Senatuſconſultum dicitur, tributa fuit, teſte præter alios Cornelio Tacito libro
Annalium, qui de Nerone ſic ſcribit: Illatuſque caſtris Nero, & congruentia tempori præfatus,
promiſſo donatiuo, ad exemplum paternæ largitionis, Imperator conſalutatur. Sententiam mi-

Tacitus libro 4. Hiſtoriarum.

litum ſecuta Patrum conſulta. Et de Veſpaſiano. At Romæ Senatus cuncta Principibus ſoli-
ta, Veſpaſiano decernit, &c. Qualis autem ea lex fuerit ex fragmento legis de Veſpaſiani Impe-
rio, quod ærea tabula inciſum, adhuc hodie in Laterani Baſilica aſſeruari dicitur, & ad quam D
legem Cornelius Tacitus iis verbis, quæ de Veſpaſiano paullò antè citauimus, reſpexiſſe vide-
tur, aliquo modo intelligi poteſt: qood vt gratiam aliquam ab harum rerum ſtudioſis ineam,
libet hic adſcribere, ac tum hunc de Imperatoris poteſtate tractatum concludere. Fragmentum
verò illud eſt huiuſmodi:

Vide Marium Salomonium li. 6. de Principatu, et Antonii Vaccæ à capite ſilicis, volum. no 3. expoſitionũ locorum obſcuriorũ, & paratitulorũ in Pãdectas, ad tit. 4. l. 1. Quod principi placuit, &c. Georgius Fabricius Antiquitatũ libro 1. ſcribit, videri hãc alteram tabulæ partẽ eſſe, priore amiſſa.

FOEDV'SVE CVM QVIBVS VOLET, FACERE, LICEAT, ITA VTI LICVIT DIVO AVG.
TIB. IVLIO CAESARI AVG. TIBERIO'QVE CLAVDIO CAESARI AVG. GERMANICO, V-
TIQVE EI SENATVM HABERE, RELATIONEM FACERE, REMITTERE, SENATVSCON-
SVLTA PER RELATIONEM, DISCESSIONEM'QVE FACERE LICEAT, ITA VTI LICVIT
D. AVG. TIB. IVL. CAESARI TIB. CLAVDIO CAESARI AVG. GERMANICO. VTI-
QVE CVM EX VOLVNTATE, AVCTORITATE'VE, IVSSV MANDATO'VE EIVS PRAE- E
SENTE'VE EO SENATVS HABEBITVR, OMNIVM RERVM IVS PERINDE HABEATVR,
SERVETVR, AC SI E' LEGE SENATVS EDICTVS ESSET, HABERETV'RVE. VTIQVE,
QVOS MAGISTRATVM, POTESTATEM, IMPERIVM, CVRATIONEM'VE CVIVS'REI PE-
TENTES SENATVI, POPVLO'Q. ROMANO COMMENDAVERIT, QVIBV'SVE SVFFRA-
GATIONEM SVAM DEDERIT, PROMISERIT, EORVM COMITIIS QVIBVSQVE EXTRA
ORDINEM RATIO HABEATVR. VTIQVE EI FINES POMERII PROFERRE, PROMOVE-
RE, CVM EX REPVBLICA CENSEBIT ESSE, LICEAT, ITA VTI LICVIT TI. CLAVDIO
CAESARI AVG. GERMANICO. VTIQVE QVAECVNQVE EX VSV REIPVBLICAE, MA-
IESTATE DIVINARVM HVMANARVM PVBLICARVM, PRIVATARVMQVE RERVM ES-
SE CENSEBIT, EI AGERE, FACERE IVS POTESTA'SQVE SIT. ITA VTI DIVO AVG. F
TIBERIO'QVE IVLIO CAESARI AVG. TIBERIO'QVE CLAVDIO CAESARI AVG.
GERMANICO FVIT. VTIQVE QVIBVS LEGIBVS PLEBEI'VE SCITIS SCRIPTVM FV-
IT, NE DIVVS AVG. TIBERIV'SVE IVLIVS CAESAR AVG. TIBERIV'SVE CLAVDI-
VS, CAESAR AVG. GERMANICVS TENERENTVR IIS LEGIBVS, PLEBI'SQ; SCITIS
IMP. CAESAR VESPASIANVS SOLVTVS SIT. QVAE'QVE EX QVAQVE LEGE, ROGA-
TIONE DIVVM AVG. TIBERIV'MVE IVLIVM CAESAREM AVG. TIBERIV'MVE CLAV-
DIVM CAESAREM AVG. GERMANICVM FACERE OPORTVIT: EA OMNIA IMP. CAE-
SARE VESPASIANO AVG. FACERE LICEAT. VTIQVE QVAE ANTE HANC LEGEM
ROGATAM ACTA, GESTA, DECRETA, IMPERATA AB IMP. CAESARE VESPASIANO
AVG. IVSSV, MANDATV'VE EIVS A' QVOQVE SVNT: EA PERINDE IVSTA, RATA'Q; G
SINT, AC SI POPVLI, PLEBI SVE IVSSV ACTA ESSENT. Sanctio. SI QVIS HVIVSCE
LEGIS ERGO' ADVERSVS LEGES, ROGATIONES, PLEBI'SVE SCITA, SENATV'SVE
CONSVLTA FECIT, FECERIT, SIVE, QVOD EVM EX LEGE, ROGATIONE, PLEBI SVE

A SCITO, S'. VE, C. FACERE OPORTEBIT, NON FECERIT, HVIVS LEGIS ERGO, ID EI NE FRAVDI ESTO, NE'VE QVID OB EAM REM POPVLO DARE DEBETO, NE'VE DE EA RE CVI ACTIO, NE'VE IVDICATIO ESTO, NE'VE QVIS DE EA RE APVD SE AGI SINITO.

De Principibus iuuentutis, Cæſaribus, & nobiliſs. Cæſaribus CAP. XIII.

NON erant hi propriè magiſtratos, ſed tamen ad capiendos magiſtratus deſignabantur: ideoq. nolui eos hoc in loco ſilentio præterire. Conſueuerant Imperatores ex filiis, vel nepotibus, vel aliis ſanguine iunctis, vnum atq; alterum, quorum præclaram indolem conſpexerant, creare, ad quus imperium transferri volebant: eosq; primùm Principes
B iuuẽtutis, pòſt extincta ferè Cæſarum familia, Cæſares tandem nobiliſsimos Cæſares appellabãt. Primus huius inſtituti fuit auctor Octauius Auguſtus, de quo ſic Cornel. Tacitus lib. 1. Annal. Auguſtus ſubſidia dominationi Claudium Marcellum ſororis filium, admodum adoleſcentem, Pontificatu & Curuli Ædilitate: M. Agrippã ignobilem loco, bonum militia, & victoriæ ſociũ, geminatis conſulatibus extulit. mox defuncto Marcello, generum ſumpſit · Tiberium Neronem, & Claudium Druſum priuignos Imperatoriis nominibus auxit, integra etiamdum domo ſua. Nam genitos Agrippa Caium ac Lucium in familiam Cæſarum induxerat: nec dũ poſita puerili prætexta, Principes iuuẽtutis appellari: deſtinare Conſules ſpecie recuſantis, flagrantiſsimè cupiuerat. Hæc Tacitus. Ex quibus hoc intelligitur, Octauium Auguſtum primum auctorem eſſe huius inſtituti, qđ deinde reliqui Imp. rennuerunt, vt, quẽ vellent ſucceſſorẽ habere adoptarent, Princi
C pem iuuentutis nuncuparent, ac deinde variis honoribus, Conſulatibus, Pontificatu, Tribunicia etiã poteſtate, & aliis ornarẽt. Sic Nero Princeps iuuentutis à Claudio dictus eſt. Et extãt in Huberti Goltzij Auguſto numiſmata aliquot cũ his inſcriptionibus: C. L. CAESARES, AVGVSTI. F. COSS. DESIG. PRINC. IVVENT. item, C. CAESAR, AVGVSTI F. PONT. COS. DES. PRINC. IVVENT. item, L. CAESAR AVGVSTI F. AVGVR. COS. DES. PRINC. IVVENT. &c. vt taceam de lapidum inſcriptionibus, quas & Hubertus Goltzius & Onuphr. Panuinius adducunt. Aliquanto pòſt, tranſlato imperio à Cæſarum familia ad alios, ij, qui ab Imperatoribus adoptati, & ſucceſſores deſtinati erant, nõ amplius Principes iuuentutis, ſed Cæſares tantùm appellabantur, nouo prorſus more, cũ ex Cæſarum familia non eſſent, atq; ita poſterioribus temporibus Cæſarum appellatio non familiæ, ſed dignitatis fuit. Docet hoc Ælius Spartianus in Ælio Vero, his verbis: Ælius Verus ab Adriano adoptatus, nihil habet in ſua vita memorabile, niſi quòd tantùm
D Cæſar eſt appellatus, nõ teſtamento, vt antea ſolebat, neq; eo modo, quo Traianus eſt adoptatus: ſed eo propè genere, quo noſtris temporibus à veſtra clementia (de Diocletiano loquitur) Maximianus, atq; Conſtantius Cæſares dicti ſunt, quaſi quidam Principum filij viri, & deſtinati Auguſtæ Maieſtatis hæredes, &c. Idem Oroſius lib. 7. cap 25. confirmat, eodem modo de Diocletiano ſcribens, quod Maximianum Cæſarem legerit, & poſt eundem ex Cæſare Auguſtum fecerit, atq; in eius locum Conſtantium & Maximianum Galerium Cæſares legerit. Non addam plura teſtimonia, quorum plena eſt illorum temporum hiſtoria. Retinuerunt autem hoc nomẽ etiam tum, cùm ad Imperatoriæ Maieſtatis faſtigium peruenerunt. Nouiſsimè Cæſares nobiliſsimi appellati ſunt, vt ex Faſtis Onuph. Panuinij & imaginibus Impp. quas ex antiquis numiſmatibus Iac. de Strada Mantuanus Faſtis [illegible] adiecit, [illegible] cognoſci, vt de aliis taceam, poteſt. Fuerũt ergo tum
E Principes iuuentutis, Cæſares, & nobiliſsimi Cæſares, iidem, qui hodie Reges Romanorum.

De Præfecto vrbis CAP. XIV.

PRAEFECTVS vrbis, de quo hoc capite agendum, magiſtratus eſt ordinarius, primùm ab Octauio Auguſto, cõſilio Mecœnatis inſtitutus, teſtibus Suetonio in Auguſto, Dione lib. 52. & aliis. Occaſio eius creandi, dignitas & munia facilè intelligi poſſunt ex Oratione Mœcenatis ad Auguſtum, qua ſuadet, imo hortatur eum, vt ſolus Imperium retineat: & ſimul rationem conſtituendæ Reipubl. monſtrat, vbi inter alia dicit, Præfectum vrbis ex primariis viris quendam creandum eſſe, qui omnes magiſtratus, quos geri ante hunc conueniret, geſſiſſet: non, vt per abſentiam magiſtratuum Rempublicam adminiſtraret · ſed vt cùm reli-
F quis in rebus, vrbi præeſſet, tum cauſas quoque eas, quibus prouocatio competeret, capitalesq; etiam omnes, paucis exceptis, in vrbe, ac extra eam, vſq. ad XXCL. millia paſſuum diiudicaret, &c. Huius igitur ſapientiſsimi viri conſilium Auguſtus ſecutus, vbi Reipublicæ curam & gubernationem omnem in ſe recepit, Præfectum vrbis inſtituit, quem etiam ſequentes Imperatores retinuerunt. Plurima eius officia Vlpianus ff. de officio Præfecti vrbis. ex epiſtola Diui Seueri Auguſti, ad Fabium Cilonem Præfectum vrbis recenſet, quorum hæc ferè ſunt præcipua, vt ſeruorum de dominis querelas, viciſsimque horum in illos criminationes audiret: Vt patronis de libertis ingratis querentibus ius diceret: Vt de tutorum, curatorúmue criminibus cognoſceret: Vt nummolariorum, argentariorumque fraudes coerceret: Vt carnis curam gereret: Vt quietem in populo procuraret, illicitaque Collegia coerceret: Vt ſpectaculorum diſciplinæ præeſſet.
G Deni[illegible] quicquid non modo intra vrbem, verùm etiam intra centeſimum ab vrbe lapidem commiſſum eſſet, animaduerteret: ſic, vt & vrbe, & Italia interdicendi poteſtatem haberet, i[illegible] in Inſulam deportandi. Hæc pluribus Vlpianus explicat. Primus Præfectus vrbis hac poteſtate ab Octauio Auguſto creatus eſt Cilnius Mecœnas Equeſtris ordinis, eum ſecutus Meſſal

la Coruinus,tum Taurus Statilius,dein L.Piſo,vt eſt apud Tacitum lib.6.Annalium. Cæterum A conſtituto hoc nouo & ordinario magiſtratu, nō planè abolitus eſt vetus ille, quando Præfectus vrbis Latinarum cauſa creabatur: ſed retentus etiam Auguſti, & aliquot ſequentium Imperatorum temporibus eſt,vti ex Tacito ibidem conſtat. De eo igitur capite ſequenti agemus. Sequuntur Magiſtratus maiores extra ordinem.

De Præfecto vrbis abſente ordinario Magiſtratu CAP. XV.

QVI extraordinarij Magiſtratus fuerint, ex ſuperioribus intelligi poteſt, videlicet, qui non ſingulis annis creati fuerunt, nec annuam habuerunt poteſtatem, ſed qui tum demum, cùm neceſſarius ipſorum videbatur vſus, à populo electi fuerunt. & quando cu- B rationem illam, cui præfecti erant abſoluiſſent, magiſtratu abierunt. Inter eos primus & antiquiſsimus eſt Præfectus vrbis. Alius verò eſt hic à ſuperiore: cuius inſtitutio prima refertur ad Cn. Octauium Auguſtum: hic enim magiſtratus ante Auguſtum in Republica fuit, & extraordinarius quidem, ſicut ille ordinarius. Prima mentio huius Præfecti vrbis fit apud Liuium, cùm ait, Lucretium à Lucio Tarquinio Superbo Rege contra Ardeates profecto, Præfectum vrbis inſtitutum fuiſſe, ac imperium in vrbe, Rege abſente habuiſſe. Tacitus libro 6. Annalium primam eorum originem ad Romulum refert, & demonſtrat ſub Regibus ſemper vſitatum fuiſſe, Præfectos vrbis creari. cuius verba quia notatu digna ſunt, & ea tradunt, quæ ab aliis ſcriptoribus ſunt omiſſa, adſcribam: Antea, inquit, profectis domo Regibus, ac mox magiſtratibus, ne vrbs ſine imperio foret, in tempus deligebatur, qui ius redderet, ac ſubditis moderaretur, ferúntque ab Romulo Dentrem Romulium. poſt ab Tullo Hoſtilio Numam Marcium, & ab Tarquinio C Superbo Spurium Lucretium impoſitos: dein Conſules mandabant, duratque ſimulachrum, quoties ob ferias Latinas præficitur, qui Conſulare munus vſurpet. Hæc Tacitus. Conſtat igitur Præfectos vrbis ſub Regibus, quoties illi ad bellum profecti, ab vrbe abeſſent, creari ſolitos, quod & Dionyſius libro ſecundo indicat, quando de Romulo & prima Senatus lectione hæc ſcribit: Ex omnibus vnum præcipuum ipſe declarauit, cui rerum vrbanarum regimen committeret, quoties ipſe foras duceret exercitum, &c. Eiectis autem Regibus, etiam à Conſulibus, ante inſtitutam Præturam, quotieſcunque ipſis ad bellum proficiſcendum erat, Præfecti vrbis declarabantur, & domi relinquebantur, qui abſentibus Conſulibus, munus Conſulare in vrbe obirent, & ius dicerent. Hi verò non vt reliqui magiſtratus Comitiis, ſiue Curiatis, ſiue Centuriatis, ſiue D Tributis creabantur, ſed à Regibus & Conſulibus eligebantur, quod ex Taciti & Dionyſij iam citatis locis perſpicuum eſt: habebantque abſentibus Conſulibus, vel legibus ferendis, vel iudicio exercendo ius Centuriatis Comitiis cum populo agendi. At poſt introductum Præturæ magiſtratum, deſiit Præfectus vrbis fieri, niſi quòd Latinarum cauſa profectis vrbe Conſulibus, relinquendus domi erat Præfectus, idque religionis cauſa potius, quàm quòd eo magiſtratu magnopere opus eſſet. Et quoniam ferus agi cum populo non licebat, idcircò planum eſt, huic Præfecto vrbis, cui non niſi tempore Latinarum (de quibus alio libro diximus) imperium erat, ius non fuiſſe agendi cum populo: tametſi vocandi Senatus (ſi quid interim accidiſſet, cur extra ordinem vocandus videretur) ius habebat, vt ex Agellio libro decimoquarto, capite vltimo diſcimus. Reliquo verò anni tempore, quamquam abeſſent Conſules, nullus locus reliquus erat huic E magiſtratui, ſed ſumma poteſtas erat penes Prætorem vrbanum, vt ex Cicerone, lib. 10. Epiſtolarum ad familiares diſcitur.

Hotomanus tria Præfectorum vrbis genera facit, vnum eorum, qui ſub Regibus, & primis Conſulum temporibus extraordinarij magiſtratus fuerunt: aliud eorum, qui poſterioribus temporibus, libera tamen adhuc ciuitate, eius magiſtratus procurationem habuerunt, & Præfecti vrbis Latinarum cauſa dicti ſunt: tertium genus eorum, qui Imperatorum temporibus ordinarij magiſtratus fuerunt. Nos priora duo genera hîc coniunximus.

De Interrege CAP. XVI.

F

INTERREGNVM, ait Feſtus, appellatur ſpacium temporis, quouſque in loco Regis mortui alius ordinetur. Is autem qui præerat cum regia poteſtate & inſignibus, Interrex dicebatur. Origo Interregum antiquiſsima eſt. Nam Romulo (de cuius obitu variæ diuerſorum ſunt ſententiæ, quas hoc loco recenſere non eſt neceſſe) defuncto, vt tradit Dionyſius libro 2. antequam nouus crearetur Rex, integrum annum Interregnum fuit. Sequenti, inquit, anno (poſt Romuli ſcilicet obitum) nemo Romæ regnauit, ad nouum Interregum magiſtratum delata adminiſtratione Reipublicæ, in modum hunc: Ducenti Patres conſcripti, ex quibus Senatus Rege Romulo conſtitutus erat, diſtributi in decurias, Decemuiris ſorte committebant vrbis Imperium. Hi non ſimul, ſed vnus poſt alium quiuis diebus lictores habebant, cæteráque inſignia regia, quæ ceu per manus tradebantur, à primo deinceps vſque ad vlti- G mum: tum quinquedianus ille Magiſtratus migrabat ad ſequẽtem decuriam, & inde rurſum ad aliam, &c. Hæc Dionyſius, quæ & Liuius libro 1. tradit, ſed paulò aliter. Obſeruatumque hoc fuit ſub Regum imperio, vt quoties Rex vita defunctus eſſet, priuſquam nouus eligeretur, Interreges

vicem

A vicem Regis obirent. Manſit poſtea hæc appellatio etiam ſub Conſulum imperio. Cùm enim or-
dinarij Magiſtratus abeſſent, & Comitiis intereſſe non poſſent, ſiue vitio creati abdicaſſent, neque
placeret Dictatorem dici, tum res ad Interregnum veniebat. Atque hi etiam Interreges, qui ſub
Conſulibus erant, eodem modo quinquedianum habebant magiſtratum, vt illi ſuperiores. Mo-
rem hunc fuiſſe obſeruatum etiam tempore Ciceronis, lib. 7. ad familiares, apparet ex Epiſtola ad
Trebatium, vbi ſic ſcribit: Niſi antè Roma profectus eſſes, nunc eam certè relinqueres. Quis enim
tot Interregnis Iureconſultum deſiderat, &c. Interreges autem non niſi à Patriciis, nec alij, niſi Pa-
tricij eligebantur, vel prodebantur (hoc enim verbum propriè de iis vſurpabatur) vt ex plurimis
Liuij, Ciceronis, & aliorum locis cognoſcitur. Mutata verò veteri Reipublicæ forma, & ſumma
rerum ad vnum delata, Interreges creari deſierunt.

B

De Dictatore CAP. XVII.

ANNO vrbis conditæ CCLV. Coſs. T. Largio (vel Lartio) Flauo, Q. Clœlio Siculo, cùm
omnes Latini populi, auctore Octauio Mamilio, conſpiratione facta, bellũ Romanis mo-
uerent: Senatui autem in tantis anguſtiis & periculis conſtituto, etiam à domeſticis in
apparando bello, & militum delectibus, nonnihil difficultatis obiiceretur, non omnibus
pari alacritate dantibus nomina. Nam egeni, præſertim ære alieno preſſi, quorum ingens erat nu-
merus, citati non parebant, nihil ſibi cum Patriciis eſſe dictitantes, niſi Senatuſconſulto remitte-
rentur debita. immò non deerant, qui deſerturos ſe vrbem dicerent, ſeq; inuicem hortabantur ad
C non immorandum in vrbe, in qua nullius bonæ rei ſint participes. Ad hunc modum conſtitutis
rebus, & ad ſeditionem ſpectantibus, cùm etiam in Senatu plurimùm diſcrepantes ſententiæ au-
direntur: aliis, quorũ princeps M. Valerius erat, æquum eſſe cenſentibus, inopibus debita remitti,
& hac ratione paruo diſpendio ciuium beneuolentiam redimi, magnopere vtilem futuram, tam
priuatim, quàm publicè: aliis autem, inter quos Ap. Claudius Sabinus primus erat, diuerſum ſen-
tientibus, & obnixè contendentibus plebi ſeditioſæ nihil quicquam concedendum eſſe: aliis me-
diam viam quærentibus, vbi nihil proficeretur, nec ſeditio tolleretur, facta in Senatu mentio eſt
eiuſmodi magiſtratus, cui aliquantò plus auctoritatis & poteſtatis eſſet, quàm Conſulibus, quibus mul-
tum dignitatis & potentiæ, lege Valeria ademptum erat. His in Senatu diſceptatis, Senatuſcon-
ſultum tandem de creando Dictatore, vt refert Dionyſ. lib. 5. factum eſt tale: T. Largium, vel Lar-
D tium & Cælium Coſs. & ſi quis alius magiſtratus ſit in Republ. poteſtatem deponere. Vnum au-
tem virum à Senatu electum, approbatumq; ſuffragiis populi, habere ſemeſtrem poteſtatem re-
rum omnium ampliorem, quàm ſit Conſulum. Hoc S. C. ad plebem perlato, & ab ea probato, T. Lar-
gius, vel Lartius, primus Dictator à collega Cælio dictus eſt. Liuius tamẽ, Eutropius & Euſebius
triennio antè, anno ſcilicet CCLII. ab V. C. primum Dictatorem creatum ſcribunt, quos ſequitur
in Faſtis ſuis Hubertus Goltzius. Appellatus autẽ eſt Dictator, teſte Varrone lib. 4. de Ling. Lat.
vel quòd à Conſule diceretur, vel quòd eius dicto omnes audientes eſſent: quod idem Liuius lib.
2. & Plutarchus docent, & Dionyſius, qui etiam huc addit, cauiſſe Senatum, ne inuidioſum & mo-
leſtum nomen imponerent, magiſtratui gubernaturo ciuitatem liberam, tum ſubditorum cauſa,
ne offenderentur, odioſis vocabulis: tum ipſorum, qui id imperium aſſumunt, reſpectu, ne impru-
E dentes vel efferantur plus æquo ab aliis, vel ipſi eos tractent inſolentius, ſicut in tanta poteſtate
fieri ſolet. Alio nomine Magiſter populi dictus eſt, ſicut is, quem ipſe poſtea Dictator aſciuit, quiq;
proximam à Dictatore poteſtatẽ habebat, Magiſter Equitum vocatus eſt, teſtibus Varrone, Cice-
rone, Sex. Pomp. Feſto, & Seneca. Et primùm ſeditionis quidem ſedandæ, & rei gerendæ cauſa hic
magiſtratus eſt inſtitutus: vnde in poſterũ obſeruatum fuit, vt quoties aut belli externi, aut ſedi-
tionis domeſticæ vis quædam maior Reipub. immineret, cui auertendæ, maiore ſeueritate & po-
tentia, quàm Conſulari opus eſſet, crearetur Dictator. Hinc toties in Faſtis ſcriptum reperitur
Dictator rei gerendæ, item ſeditionis ſedandæ cauſa creatus, &c. Poſtea vero, etiam propter alia
quædam ardua negotia, Dictator dictus inuenitur, vt claui figendi cauſa, in peſtilentia aut ſedi-
tione. de quo more Liuius lib. 7. hæc ſcribit: C. Genutio, L. Æmilio Mamerco II. Coſs. cùm piacu-
F lorum magis conquiſitio animos, quàm corpora morbi afficerẽt, repetitum ex ſeniorum memoria di-
citur, peſtilentiam quondã clauo ab Dictatore fixo ſedatam. Ea religione adductus Senatus, Di-
ctatorem claui figendi cauſa dici iuſsit. dictus L. Manlius Imperioſus, L. Pinarium Magiſtrum E-
quitum dixit. Lex vetuſta eſt, priſcis literis, verbiſq; ſcripta, vt qui Prætor maximus ſit, Idibus Se-
ptembribus clauum pangat. Fixus fuit dextro lateri ædis Iouis Opt. Max. ea parte, qua Mineruæ
templum eſt. Eum clauum, quia raræ per ea tempora literæ erant, notam numeri annorum fuiſſe
ferunt, eoque Mineruæ templo dicatam legem, quia numerus Mineruæ inuentum ſit. Volſiniis
quoq; clauos indices numeri annorum fixos in templo Nurtiæ Hetruſcæ Deæ comparere, dili-
gens talium monimentorum auctor Cintius affirmat. M. Horatius Conſul ex lege templum Io-
uis Opt. Max. dedicauit, anno poſt Reges exactos. A Conſulib⁹ poſtea ad Dictatores, quia maius
G Imperium erat, ſolenne claui figẽdi tranſlatum eſt. Intermiſſo deinde more digna etiam per ſe viſa
eſt res, propter quã Dictator crearetur. Hæc ille. III. Comitiorũ habendorũ cauſa, Dictator crea-
batur, maiori magiſtratu abſente. IV. Latinarum feriarum cauſa. V. Ludorum Romanorum cau-
ſa, quòd ſignum daret mittendis quadrigis. VI. Senatus legendi cauſa: quod bello Punico II. propter

ſolitudinem curiæ inſtitutum fuit. Quorum omnium exempla in Faſtis Capitolinis, Sigonij, O- A
nuphrij Panuinij, Huberti Goltzij, & aliorum reperiuntur. Conferebatur autem Dictatura alicui viro conſulari, ſpectatæ virtutis, non à populo, aut per ſuffragia, nec à Senatu (quanquam is interdum nominaret quem vellet Dictatorem dici) ſed à Conſule, viua voce (nonnunquà etiam per literas, ſed rarius) ſic, vt ceſſantibus interim cæteris magiſtratibus omnibus, præter Tribunatum plebis (qui tamen eo anno, quo primus Dictator creabatur, nullus fuit) ſumma ei permitteretur, atque plena poteſtas belli ac pacis, aliorumq; omnium negotiorum, eaq; prorſus libera, & abſq; omni prouocatione, & ſic etiam ius animaduertendi pro ſua ſententia in cuiuſcunque ciuis Romani caput, indicta cauſa, & inconſulto populo, mandandi, edicendi, præſcribendi, creandi in ſemeſtre magiſtratus, prout ipſi videbatur eſſe ex commodo Reipublicæ. Et hoc intelligit Feſtus, cùm ſcribit: Optima lex * * * * in magiſtro populi faciendo, qui vulgo Dictatur appellabatur, B
quàm pleniſsimum poſſet ius eſſe ſignificabatur.

Sed tamen non perpetua, nec etiam diuturna, ſed regulariter ſemeſtris fuit hæc poteſtas: quamquam aliquando in magnis periculis, ad annũ nonnullis fuit continuata, vt Camillo, quando iterum fuit Dictator, & bis L. Papirio Curſori, & Q. Fabio Maximo. Hinc illa Ciceronis lex: Aſt quando duellum grauius, diſcordiæ ue ciuium eſcunt, vnus ne amplius ſex menſes, niſi Senatus creuerit, idem iuris, quod duo Conſules teneto, isque aue ſiniſtra dictus populi magiſter eſto, &c. Sic enim legit Lambinus: paulo aliter Guilhelmus Canterus lib. 2. Nuuarum lectionum, cap. 4. eodem tamen ſenſu. Quin etiam de pluribus legitur, quòd ante legitimũ tempus, decimoquarto, vel quinto die puſtquam Dictaturam adepti fuerant, eandem depoſuerint. Nec licebat Dictatori equum, niſi ituro ad bellum, conſcendere, aut vllos ſumptus facere ex ærario, ſine Senatuſ- C
conſulto, vel populi iuſſu, aliuqui omnes faſces, vt plus terroris haberet, & maiorem parendi neceſsitatem hominibus incuteret, vſurpabat: quare Polybius lib. 3. præter alia diſcrimen hoc inter Conſulem & Dictatorem fuiſſe ſcribit, quòd Conſulem duodecim ſecures præceſſerint, Dictatorem verò vigintiquatuor.

Eſt & hoc de Dictatoribus obſeruatione dignißimum, quod Dionyſius lib. 5. refert, vbi tradit Sp. Largium (vel Lartium) Dictaturem primũ ſopito bello Latino Dictaturam deſignatis poſt Conſulibus, depoſuiſſe, nemine ciuium à ſe occiſo, nec pulſo in exilium, nec mulctato grauius. ibi enim hæc addit: Id exemplum omnes poſtea Dictatores ſecuti ſunt, vſque ad ætatem ab hac noſtra tertiam. Nuſquam enim in omni hiſtoria proditum reperimus, aliquem in huc magiſtratu ſe geſsiſſe immodeſtè, vel inciuiliter, quamuis ſæpe Reſpublica ſolennibus magiſtratibus abroga- D
tis, omnia vnius poteſtati permiſerit: qui ſi in externis tantùm bellis Dictaturam adepti, benè patriam defendiſſent, nil corrupti magnitudine imperij, minus mirum eſſet. Nunc inter multas magnas ſeditiones ciuium, vel regnum, tyrannidemue affectantibus quibuſdam ciuibus, vel imminentibus innumeris alijs calamitatibus ad prohibendas eas poteſtate accepta, omnes ad vnum ſine reprehenſione vſi; primum illum Dictatorem æmulati ſunt, vt vulgo crederetur vnicum id eſſe cuiuſuis inſanabilis mali remedium: & extremam hanc ſalutis ſpem reliquam, cæteris deficientibus. Sed Patrum ætate quadringentis annis elapſis à Dictatura Titi Largij, odioſa res viſa eſt omnium mortalium iudicio, quando Lucius Cornelius Sylla primus & ſolus acerbè crudeliterque vſus eſt ea, vt tum primùm ſentirent Romani, quod ſuperioribus temporibus ignorauerant, Dictaturam eſſe tyrannidem. Nam & Senatum ex qualibuſcunque conſtituit, & E
Tribunitiam poteſtatem fecit quàm minimam, & vrbes deſolauit integras, & regna alijs dedit, alijs abſtulit, aliaque multa ſuperbè geſsit, de quibus longum eſſet dicere. Ciuium quoque præter eos, qui prælijs abſumpti ſunt, dedititiorum interfecit non minus quatuor millia, & his excruciatos prius aliquot. Hactenus Dionyſius. Poſt Caij autem Iulij Cæſaris, qui poſtremus Dictator, & quidem perpetuus, contra leges patrias fuit, Dictatura penitus è Republ. eſt ſublata.

De Magiſtro Equitum CAP. XIIX.

QVAM primùm Dictator, ita vti dictum eſt, creatus eſſet, eligebat ſibi ipſe Magiſtrum Equitum, virum aliquem, vt plurimum Conſularem, aut, ſi ita poſtularet neceſsitas, alioqui virum induſtrium, qui Magiſter Equitum nominabatur, quod ei poteſtas in Equites committebatur: ſicuti de Dictatore iam memurauimus, eum Magiſtrum populi vocitatum, quòd penes ipſum ſumma in populum Romanum poteſtas fuerit. Sed ad dignitatem & poteſtatem Magiſtrorum Equitum, quod attinet, tradit Pomponius Iuriſconſultus, ferè eandem eos habuiſſe, quam Regum temporibus Tribuni Celerum & poſt, imperio vniuerſo in vnius manu poſito Præfecti Prætorio. Subiecti certè fuerũt Dictatorum imperio, & ſine ipſorum mandato & permiſſu nihil moliri auſi ſunt. Vnde legimus de Q. Fabio & M. Minucio Magiſtris Equitum cum abſentibus Dictatoribus, & ab ipſis prohibiti, prælium eum hoſtibus commiſiſſent, quod in grauiſsimum vitæ diſcrimen venerint: & niſi populi precibus liberati, & ſalute donati fuiſſent, capitis ſupplicium ſubire fuerint coacti, vt Liuius, Plutarchus, Eutropius & alij teſtan- G
tur. De Magiſtro Equitum quidam etiam Ciceronis legem intelligunt, quam etiam in vulgatis exemplaribus ſic concepta ſit, Æquitatem quicunq; regat, habeto pari iure cum eo, quicunque erit iuris diſceptator: ſic legendam putat Guilhel. Canterus lib. 2. Nouellarum lectionum, cap. 4.

Equitatum

A Equitatum quicunque regat, habeto pari iure, vel par ius cum eo, quicunq; erit iuris diſceptator:
voluntque Ciceronem parem Magiſtri Equitum poteſtatem facere imperio Prætorio. Nonnun-
quam, ſed rarò, Dictatores ſine Magiſtris Equitum creati ſunt. Peculiare hoc fuit, quod M. Minu-
cio tempore ſecundi Punici belli æqua poteſtas, cum Dictatore commiſſa eſt, quod tamen antè
nunquã factum fuiſſe teſtãtur Plutarchus in Fabio, & Polybius, Liuius, Florus, Eutropius & alij.

De Decemuiris legibus ſcribendis conſulari poteſtate CAP. XIX.

OCCASIONEM creandorum Decemuirorum primam dedit C. Terentius, vt Diony-
B ſius eum nominat, vel vt Liuius, C. Terentillus Arſa Tribunus plebis. Is enim anno ab
vrbe cõdita CCXCI. Conſulibus L. Lucretio Tricipitino, & T. Veturio Gemino, legem
ſe promulgaturum, profeſſus erat de Quinqueuiris legum de conſulari imperio ſcri-
bendarum cauſa creandis. Sed reſiſtentibus acriter primùm patribus & præfectu vrbis Q. Fabio,
deinde etiam Conſulibus, perlata ea non eſt. In ſequenti autem anno P. Volumnio, & Seruio Sul
pitio Camerino Conſulibus legem Terentillam à toto collegio relatam, Liuius libro 3. docet, qui-
bus tamen nonnihil diuerſa ſcribit Dionyſius libro 10. Is enim non relatam Terentij legem hoc
anno fuiſſe, ſed collegium Tribunorum ad populum tuliſſe, de Decemuiris legum ſcribẽdarum
creandis, ex quorum præſcripto omnia, tam priuatim, quàm publicè gererentur, auctor eſt. Cau-
ſa autem rogationis Tribunorum hæc erat: Nondum, inquit Dionyſius, erat apud Romanos ius
æquum omnibus ciuibus, nec omnes ex æquo ordine admittebantur ad tractandam Rempubli-
C cam, nec ius ſcriptum extabat: ſed quandiu regnatum eſt in vrbe, Regum arbitrio lites dirimeban
tur, quod tũ erat pro legibus. Tranſlato deinde à Regibus, ad annuos magiſtratus imperio, inter
cætera officia regia, iuris quoque reddendi munus ad eos deuenit. Id ius maxima ex parte conſta-
bat virorum poteſtate præditorũ præiudiciis, minima pars eius habebatur in libris Pontificum:
quarum legum ſcientia penes ſolos erat Patricios, quòd hi ſoli huiuſmodi libros verſarent. Reli-
quum vulgus negotiatorum & agricolarum, quod nonniſi mercatus gratia in vrbem ſtatis die-
bus conueniebat, prorſus imperitum erat rerum talium. Capita rogationis Tribunorum fuerunt
hæc: Decemuiros legitimis Comitiis à populo eligi, ætate, prudentia, dignitate præſtantiſsimos,
& qui bonæ ſuæ famæ rationem habeant maximam. Eos viros leges de negotiis tam priuatis, quàm
publicis promulgare, quibus legibus ſua iura præſcribantur tam priuatis ciuibus, quàm annuis
D magiſtratibus. Certatum deinde aliquot annos inter Patritios & plebem de huius legis promul-
gatione, donec tandem anno CCXCIX. Coſs. Sp. Tarpeio, A. Aeternio cum Tribuni plebis lenius
cum patribus agerent, & eos rogarent, vt finem certaminum facerent, ſi plebeiæ leges diſplicerẽt,
vt illi communiter legum latores & ex plebe, & ex Patribus, qui vtriſq; vtilia ferrẽt, quæq; æquan
dæ libertatis eſſent, ſinerent creari, ſuadente T. Romulio, qui prioris anni Conſul fuerat, ſenatuſ-
conſultum factum eſt, vt legati mitterentur ad Græcas vrbes, quæ ſunt in Italia, alij Athenas, qui
peterẽt à Græcis leges optimas, & inſtituto ſuo conuenientiſsimas. Quibus reuerſis referendum
ad Senatum de legiſlatoribus eligendis, & quodnam eorum futurum ſit imperium, quámue diu-
turnum, deque cæteris rebus ad id negotium pertinentibus. Miſsi itaque legati ad Græcas vrbes
ſunt Sp. Poſthumius, Ser. Sulpitius, A. Manlius, triremesq; eis aſsignatæ, & ornatæ ſunt, ex æra-
E rio, pro maieſtate Romani imperij. Quibus anno tertio reuerſis Tribuni plebis vrſerũt, vt legum-
latores crearentur. Poſt aliquot igitur contentiones Tribunorum & Conſulum, Senatuſconſul-
tum in deſignatorum Conſulum ſubſequentis anni ſententiam factum eſt, eligendos Decemui-
ros è Senatus primoribus: eorum annuum eſſe imperium ex eo die, quo creati fuerint, cum ea po-
teſtate, quam modò Conſules, olim Reges habuiſſent: interim ceſſare omnes magiſtratus alios,
donec iuxta leges creati fuerint: Decemuiros verò priuatis iura reddere, & Rempublicam conſti-
tuere. Hoc Senatuſconſulto à Tribunis ad populum relato, Ap. Claudius, & T. Genutius, qui in
ſequentem annum Conſules deſignati erant, magiſtratum eiurarunt, & Tribunorum Ædilium,
Quæſtorum magiſtratibus, aliisque, ad tempus antiquatis, Comitiis centuriatis Decemuiri crea
ti ſunt, de quorum imperio Dionyſius libro octauo hæc tradit: Sequenti anno (qui fuit ab vrbe
F condita CCCII.) Decemuiri aſſumptis ciuitatis gubernaculis, aggreſsi ſunt Rempublicam con-
ſtituere: penes vnum faſces erant, & reliqua conſularis poteſtatis inſignia. Is Senatum conuoca-
bat, decreta confirmabat, cæteraque agebat, pro Imperio. Reliqui (quibus ſinguli accenſi appare-
bant, teſte Liuio libro tertio) ad minuendam poteſtatis inuidiam non multum à priuatis differe-
bant habitu. Deinde alius in poteſtatem ſuccedebat, ſeruatis vicibus, idque ad certos dies, do-
nec elaberetur tempus annuum. Omnes autem à manè pro tribunali cognoſcebant cauſas pri-
uatas & publicas (Liuius decimo quoque die id à ſingulis factum fuiſſe docet, tum quæ ad ſub-
ditos pertinerent, & ſocios.) Et lites controuerſas dirimebant de ſingulis diſceptantes, ſumma æ-
quitate, atque iuſtitia: viſumque eſt ciuitati optimum eius anni Decemuirale imperium. Sed ma
ximè laudabatur cura plebeiorum hominum, & præſentaneum cõtra omnem vim atq. iniuriam
G auxilium. Iactabaturq; à multis nõ fore opus ciuitati aliis magiſtratibus, cùm vnus ad obeunda
omnia munia mira prudentia ſufficiat. Et mox: Hi Decemuiri leges conſcriptas tum ex Græco-
rum iure, tum è patriis conſuetudinibus propoſuerunt in X. tabulis cognoſcendas cuilibet, fe-
rentes admoneri ſe à priuatis hominibus, & hoc agentes, vt leges placerent omnibus: diuque

conſoltauerunt cum proceribus, reuocantes ad exactiſsimũ examen ſingulas. Vbi verò viſæ ſunt A
benè habere, primùm Senatu coactn, nemine contradicente, Senatuſconſultum de eis feceruot:
deinde Centuriatis Comitiis in præſentia Pontificum, Augurum, aliorumque Sacerdotum à re
diuina exorſi, calculos dederunt Centuriis, tum plebiſcito quoq; confirmatas, & in æreas colum-
nas inciſas, vna ſerie propoſuerunt in loco fori maximè conſpicuo, &c. Hactenus Dionyſius. Fi-
nito annuo eorũ imperio, cùm videretur aliquid deeſſe iis legibus (quemadmodum idem auctor,
& cum eo Liuius, Plutarchus, & alij teſtantur) anniteotibus etiam nonnullis ex Patribus, vt ea
ratione Tribunitia poteſtas abrogaretur, conſenſu Senatus & plebis etiam in ſequentem annum
Decemuiri creati ſunt, pars quidem eorum ex prioribus refecti, pars in aliorum luca ſubrogati, vt
id, quod x. tabulis deeſſet, ſupplerent, & legum iam latarum obſeruationem à volentibus, nolen-
tibus exigerent. Cùm verò hi ſtatim initio ſuæ adminiſtrationis clandeſtinum fœdus inter ſeſe B
iureiurando ferirent, ne quis ex collegio vlla in re alteri aduerſaretur, ſed quod vni eorum placuiſ-
ſet, idem probaretur omnibus: nèue Comitia haberent, perpetuùque retinerent imperium: nè-
ue quemquam alium ad id admitterent, ipſiq; pari honore, pari poteſtate eſſent, Senatuſconſul-
tis, Plebiſq; ſcitis nun niſi raro, idq; neceſſario vterentur. Maximam partem rerum pro imperio,
multa tyrannicè agerent: cumque primu honoris die poſt peracta ſacra ſolennia ſinguli cum ſin-
gulis inſigniis regiis prodirent, prælatis cuique duodecim faſcibus & ſecuribus, quod antea anti-
quatum fuerat, accedente etiam cæde Siccij, & iudicio Virginiæ, Decemuiri damnati, & hæc po-
teſtas in vniuerſum ſublata eſt, tertio annu poſtquam primum in Rempubl. fuiſſet introducta.

De Tribunis militum conſulari poteſtate CAP. XX. C

VT plurimorum aliorum magiſtratuum, ita etiam huius, de quo agendum eſt, auctores
fuerunt Tribuni plebis. Dicuntur Tribuni militum, vel Tribuni militares conſulari po-
teſtate, ad differentiam eorum, qui caſtrenſes magiſtratus erant. Cauſam autem iis crean
dis dederunt Tribuni plebis, qui, vt referunt Liuius lib. 4. initio, & Dionyſius lib. 11. cùm
multa alia priuilegia Patribus & Patritiis antè extorſiſſent, tandem etiam hoc ad populum tule-
runt, vt alterũ Conſulem ex plebe fieri liceret. Rogarunt hoc Tribuni plebis, & grauiſsimè vrſe-
runt, anno ab vrbe condita CCCIIX. Coſs. M. Genutio, & C. Curtio. Cùm autem Patritij Tribu-
nis ſeſe grauiſsimè opponerent, nihil tamen efficere poſſent, Tribunis nihil de ſuo feruore remit-
tentibus, tandem ſuaſu C. Claudij, viri conſularis, ne conſulatus cum plebe communicaretur, ſe- D
natuſconſultum factum eſt, vt in locum Conſulum alij magiſtratus, vel præfecti, pars ex plebe, &
pars ex Patribus crearentur, conſularem poteſtatem habentes, quorum imperium cùm finitum
eſſet, Senatus plebeſq; conuenirent, & cognoſcerent, vtrum Conſules, an præfectos mallent im-
perium ſuſcipere: & quod omnibus ſuffragium ferentibus videretur, firmum eſſet. Quod ſena-
tuſconſultum eum Tribuni plebis ſummis laudibus extuliſſent, plebſque accepiſſet, in annum
ſequentem, qui fuit ab vrbe condita CCCIX. Tribuni militum tres, & quidem omnes Patricij, A.
Sempronius Atratinus, T. Clœlius Siculus, L. Atilius Longus creati ſunt. Plebs eo primùm con-
tenta fuit, quod ſui ratio in Comitiis habita fuiſſet. Sed iidem paulò pòſt, cum vitio facti eſſent,
abdicârunt, inque eorum locum Conſules ſunt creati. Poſt aliquot annos rurſus Tribuni crea-
ti, & primùm quidem tres, mox quatuor, & tandem ſex. Nec plures creatos fuiſſe vnq; Sigonius E
Commen. in Faſtis demôſtrat, licet diuerſum reperiatur apud Liuium lib 5. initio, qui vno in loco
dicit octo creatos fuiſſe: quem tamẽ locum corruptum eſſe credibile eſt, cùm apud nullum alium
auctorem eius rei mentio extet. Ideoque in Faſtis etiam Onuphrij Panuinij, & Huberti Goltzij
tantùm ſex eo anno, quo Liuius octo fuiſſe dicit, ponuntur. Fueruntq; hi Tribuni nonnunquam
omnes Patricij, nonnunquam ex Patribus & plebe ſimul crean. Poſt annum autem CCCXCVI.
nulli amplius Tribuni militum reperiuntur: vt non ſit diſsimile vero, eos qui anno CCCXCVI.
creati fuerunt, vltimos fuiſſe. Ita hic magiſtratus poſt annum LXXVII. quàm in Rempublicam
introductus eſſet, frequentari deſiit. De poteſtate & inſignibus eorum, quia iidem, quibus Conſu-
les vſi fuerunt, quud ex verbis illis, conſulari poteſtate, intelligitur: non opus eſt vt hìc à me mul-
ta afferantur. F

De Triumuiris Reipublicæ conſtituendæ CAP. XXI.

TRIVMVIRORVM Reipublicæ conſtituendæ magiſtratus (ſi modò magiſtratus dicen
dus eſt) vt contra leges fuit inſtitutus, ita etiam non fuit diuturnus. Initium eorum
incidit in annum ab vrbe condita IↃCCX. Cauſæ propter quas ii in Rempublicam in-
ducti fuerint, hæ ab auctoribus Dione libro 46. Appiano lib. 3. & 4 Bellorũ ciuilium,
Suetonio in Auguſto, Plutarcho in M. Bruto & Antonio, & aliis recenſentur. Cùm C Iulius Cæ-
ſar in Senatu vigintitribus vulneribus eſſet confoſſus, C. Cæſar Octauianus, qui à C. Iulio ado-
ptatus. & in Cæſarum familiâ tranſlatus erat, anno IↃCCX. Conſul cum Q. Pedio, Hircio & Pan G
ſæ ad Munnam occiſis ſuffectus in toto ſuo conſulatu nihil aliud moliebatur, quàm vt patris Iulij
Cæſaris interſectores vlciſceretur. Q. igitur Pedium collegam legem ferre iuſsit de quæſtione ha-
beoda in eos, quorum ille opera occiſus eſſet, poſtulatiq; ea lege M. Brutus, C. Caſsius & D. Bru-

A tus, abſentes damnati ſunt. M. autem Antonij opes C. Aſinius Pollio, qni Hiſpaniæ, & L. Muna-
tius Plancus, qui Galliæ præerant, cum ſuis exercitibus adiuncti auxerant, & D. Brutus, cui Se-
natus, vt perſequeretur M. Antonium, mandauerat, relictus à legionibus ſuis profugerat, & tan-
dem iuſſu Antonij, in cuius poteſtatem venerat, à Capeno Sequano, ad Aquileiam interemptus
erat. Cæſar igitur cùm M. Brutum, qui Macedoniam & C. Caſsium, qui Syriam ex Senatuſcon-
ſulto obtinebant, nullo pacto armis vlciſci poſſet, cum M. Antonio, & M. Lepido, pace facta, poſt-
quam Conſul creatus eſſet, vtrumq; ex Gallia in Italiam accerſiuit. Congreſsi omnes in agro Bo-
nonienſi, vt Dio libro 46. vel Mutinenſi, vt Appianus lib. 4. Bell. ciuil. initio docet, conſultationes
ſummas de ordinanda & corrigenda Republica habuerunt, & tandem ita inter eos conuenit, vt
publice quidem ipſi tres conſtituendis, adminiſtrandisq. rebus præficerentur, idque non in per-
B petuum, ſed in quinquennium: ita, vt omnia ex animi ſui ſententia, etſi neq; ad Senatum, neq; ad
populū de his retuliſſent, agere, magiſtratus aliosq; honores, quibus ipſi vellent, tribuere poſſent:
priuatim autem, néue viderentur omnes prouincias ſibiipſis arrogare velle, Cæſari Africa, vtraq;
Sardinia & Sicilia: Lepido Hiſpania omnis, ac Gallia Narbonenſis: Antonio reliqua omnis Gal-
lia, quæ cis & trans Alpes iacet, tribueretur: vt inimicos ſuos proſcriberent, ac cæderent. Lepidus
in locum D. Brun Conſul fieret, Romamq; & totam Italiam in cuſtodia haberet: Antonius verò
& Cæſar Brutum & Caſsium bello perſequerētur. Atq; his conſultationibus perfectis, cùm con-
feſtim omnes Romā veniſſent, ſinguli interiectis diebus, vrbē ingreſsi, quæ decreuerant executi
ſunt. Sui à quoq; inimici, plurimi equites. CXXX. Senatores proſcripti ſunt: inter quos fuerunt
L. Paulus, frater M. Lepidi, L. Cæſar, auunculus Antonij, & qui Cæſarem ſuis ſententiis ornaue-
C rat M. Cicero: cuius occiſi à Popillio legionario milite, cum haberet annos LXIII. caput cum ma-
nu dextra in roſtris poſitum eſt. Inierunt Triumuiratum V. Kal. Decemb. anno ab V.C. IↃCCX.
Cùm autem quinquēnium hunc magiſtratum geſsiſſent, teſte Dione, ſemetipſos in alterū quin-
quennium rennnciauerūt: quod factum eſſe anno IↃCCXVI. Carolus Sigonius ſcribit. Sed non
multò pòſt diſsidiis ortis inter Octauium & Lepidum, Octauius fugato Sex. Pompeio, Lepidum
bello perſequutus eſt, eiq; victo Triumuiratus honorem abrogauit, ſupplicem tamen factum vita
donauit. Poſtea etiam Antonio bellum intulit, eoqne victo, cùm ipſe ſolus rerum potitus eſſet,
Triumuiratu abiit. Hunc finem habuit Triumuiratus, qui non vltra annos X. in Republica Ro-
mana fuit. Sequuntur Magiſtratus minores ordinarij.

D *De Quæſtoribus vrbanis duobus, vel Quæſtoribus ærarij*

CAP. XXII.

QVAESTORES, inqnit Varro lib. 4. de Ling. Lat. à quærendo dicti ſunt, qui conquirerēt
publicas pecunias & maleficia, quæ Triumuiri Capitales nunc conquirunt: ab heis po-
ſtea, qui quæſtionum iudicia exercent, Quæſtores dicti. Tria eorū fuerunt diſtincta ge-
nera. Alij enim Quæſtores vrbani, vel ærarij: alij Quæſtores parricidij, vel rerum capita-
lium: alij Quæſtores Prouinciales fuerunt. Sed nobis de Quæſtoribus ærarij, vel vrbanis hoc lo-
co dicendum eſt. De eorum autem prima inſtitutione dubitatur. Vlpian. quidem ff. lib. 1. tit. 13. de
Quæſtoribns, ſic ſcribit. Origo Quæſtoribus creandis antiquiſsima eſt, & penè ante omnes ma-
E giſtratus. Iunius Graechanus lib. 7. de Poteſtatib. refert, etiam ipſum Romulum, & Numam Pom
pilium binos Quæſtores habuiſſe, quos ipſi non ſua voce, ſed populi ſuffragio crearent. Sed ſicuti
dubium eſt, an Romulo & Numa Pompilio regnantibus Quæſtor fuerit: ita Tul.o Hoſtilio Rege
Quæſtores fuiſſe certum eſt: & ſane crebrior apud veteres opinio eſt, Tul. Huſtilium primum in
Rempubl. eos induxiſſe. Et à genere quærendi, Quæſtores initio dictos, Iunius, & Trebatius, &
Feneſtella ſcribunt. Hæc Vlpianus. A quibus tamē nonnihil diſcrepant ea, quæ Cornel. Tacitus
ſcribit in Annalibus. Plutarchus in Poplicola eorum primam inſtitutionem ad P. Valerium Po-
plicolam refert, inquiens: P. Valerium cùm Saturni ædem ærarium conſtituiſſet, populo conceſ-
ſiſſe, vt Quæſtores dnos creare poſſet: creatusq; primos eſſe P. Veturium, & M. Minucium, & pe-
cuniam multam coactam, &c. Hæc ille. Erat autem Quæſtura primus magiſtratus vrbanus, qui *Sigonius lib.*
F petebatur, poſtquam quis X. annua ſtipendia feciſſet, non ante annum ætatis XXVII. Sed vigeſi- *2. de antiq.*
mo tamen ſeptimo & ſequentibus peti poterat. Ac primùm quidem ex Patriciis, Comitiis Curia- *iure ciuium*
tis, vt ex Liuio lib. 4. & Plutarcho manifeſtum eſt, creabantur: poſtea verò cum duobus prioribus *Rom. cap. 2.*
alij duo adiicerentur: qui Conſules in bellum euntes ſequerētur, eisq; ad miniſteria belli præſtò *& alij.*
eſſent, de quibus pòſt dicam: à plebe obtentum eſt, vt pars ex Patriciis, pars ex plebe Comitiis
Tributis crearetur, quorum poſterius ex epiſtola etiam Cic. ad Cnrium, cuius initium: Ego verò
te iam nec hortor, &c. intelligitur. vbi Cic. lib. 7. ad Famil. epiſt. 30. ſcribit: In campo certè nō fui-
ſti, cum Comitiis Qnæſtoriis inſtitutis, &c. ſubiungit enim: Ille autem qui Comitiis Tributis au-
ſpicatus eſſet, Centuriata habuit, &c.

Officia Quæſtoris vrbani fuerunt varia, ex quibus hæc ferè ſunt præcipua: Curam gerere æ-
G rarij, & vectigalium populi Rom. pecuniam publicè, vel priuatim erogare, vel in ærarium conde-
re, atq; in tabulas accepti & expenſi referre: cùm exercitus ſcribi, & in campum legiones duci o- *Liuius lib. 7.*
porteret, ſigna militaria ex ærario depromere, atq; ad Conſules in expeditionem ituros mittere: *Plutarchus*
Legatis ex vltimis oris terrarum Romam profectis, publicum hoſpitium curare, & munera, ſæpe *Probl. 43.*

commeatus, largè & hoſpitaliter, & veſtimenta publico nomine exhibere, ac ne quid ipſis eo- A
rumque comitibus deeſſet, proſpicere: Ægrotantium legatorum peregrinorum curam ſuſcipe-
re, mortuiſque funus è publico facere. Apud Quæſtores vrbanos, Imperatores ab expeditione
redeuntes, ac triumphum petentes, iurare cogebantur, verè fuiſſe ſcriptum ad Senatum de ho-
ſtium occiſorum, & ciuium amiſſorum numero, alioqui triumphus ei negabatur. Ad eorum e-
tiam munus pertinebat, prędam ex hoſtibus captam vendere, pecuniamq; inde redactam in æra-
rium referre: tandem tranſlata etiam ad eos eſt cura aſſeruandorum Senatuſconſultorum, cùm
antea Tribunorum plebis, & Ædilium id munus fuiſſet: Plutarchus, Liuius, Val. Maximus, Dio,
Agellius libro 13. capite 13 & alij. Sed nullum imperium habebát hi Quæſtores, non vocationem,
nec prehenſionem, non ſella curuli, vt plerique magiſtratus, neque lictoribus aut viatoribus vte-
bantur, & apud Prætorem poterant à priuato in ius vocari. Conuocandæ tamen concionis ius B
habebant, vt Dionyſius Halicarnaſſæus libro 8. docet. Poſt conſtitutam autem Romæ Monar-
chiam, Quæſtura ſæpe abrogata, & rurſum inſtituta fuit, vt ex Suetonio & Tacito diſcimus. Sub
Imperatoribus Auguſtis cœpit aliud genus Quæſtorum, qui dicebantur Quæſtores Candidati:
eorum officium erat libros, hoc eſt, epiſtolas, ſiue orationes Principis in Senatu legere. Vlpianus,
Ælius Lampridius, Dio & Tacitus. De his vide etiam Barnabam Briſſonium libro primo Anti-
quitatum, capite 17.

Valer. Maximus libro 2. capite 8.

De Tribunis plebis decem CAP. XXIII.

MVLTAS in Republica Romana dedit turbas nimia fœneratorũ in egenos & obæra- C
tos crudelitas, quod manifeſtũ eſt omnibus iis, qui diligenter Romanas Hiſtorias le-
gunt, vt non neceſſe ſit, multa de ea re hoc loco verba facere. Illud tantũ iam oſten-
dam, eandem crudelitatem etiam cauſam fuiſſe creandorũ Tribunorum plebis. Cum
enim, vt docent Dionyſius libro 6. Liuius lib. 2. & alij, Romani poſt electos Reges continuis bel-
lis vexarentur per multos annos, plurimi, quibus tenuis res erat, cogebantur, tum propter conti-
nuas illas expeditiones, tum propter tributa, aliaq; onera, nomina facere: reuerſi autem ex bellis
domum, cùm ſoluendo non eſſent, à creditoribus vincti in ſeruitium ducebantur, vbi miſerè ab
iiſdẽ tractabantur. His miſeriis mota plebs aliquoties petebat, ſe illis ſubleuari: minabatur etiam,
niſi leuationem, vel remiſsionem debitorum impetraret, non daturam nomina ad expeditionem,
quod primùm anno ab vrbe condita CCLV. Coſs. Tito Lartio Flauo, & Q. Clœlio Siculo factum D
eſſe habet Dionyſius. Delinita tamen Patrum pollicitationibus plebs, ſæpe de ſuo feruore remit-
tebat, & imperata faciebat. Cùm autem Patres, ſecum ipſi diſsidentes, nullis egenorum querelis
mouerentur, vt ipſorum curam habuiſſent, res tandem ad ſeditionem venit, ita vt cum anno vr-
bis conditæ CCLIX. Coſs. A. Virginio Tricoſto Cælimontano, T. Vetuſio, vel Veturio, Gemino
Cicurino, bellum cum Volſcis & Æquis eſſet, plebs auctore Siccio & ex caſtris, & ex vrbe in mon
tem vrbi vicinum, qui poſtea ſacer dictus fuit, ſeceſſerit, & nõ prius inde reuocari potuerit, quàm
Patres per legatos plebi debitorum leuationem, & nexorum ſolutionem obtuliſſent, eique inſu-
per Tribunatum plebis, cuius conſtituendi tunc primũ facta eſt mentio. item Ædiles plebis per-
mittentes: quo facto ſublata eſt diſcordia, & plebs in vrbem rediit: creatiq; primùm Tribuni ple-
bis quinque, anno ab vrbe condita CCLX. Sp. Caſsio Viſcellino II. Aul. Poſthumio Aurunco II. E
Coſs. qui Tribuni dicti fuerunt, vt docet Varro lib. 4. de Ling. Lat. quòd primi ex Tribunis mili-
tum creati fuerunt. Eorum nomina, vti recenſet Dionyſius lib. 6. fuerunt hæc: L. Iunius Brutus
C. Sicinius Bellutus, C. & P. Licinij, & Sp. Icilius Ruga: refertq; Dionyſius, eos Comitiis Curia-
tis à plebe creatos, A. D. 4. Id. Decemb. poteſtatem tribunitiam accepiſſe. Duplicatus deinde hic
numerus fuit, & pro quinque decẽ creati, cum magno Optimatum diſpẽdio. anno ab vrbe con-
dita CCXCVII. Coſs. M. Valerio, Sp. Virginio. Primi autẽ Tribuni plebis his conditionibus crea-
ti ſunt: Cùm in illa Plebis cum Patribus tranſactione plebei metuerent, ne ſoluto cœtu, vel pro-
miſsis non ſtaretur, vel aliqui comprehenſi raperentur ad ſupplicium, ſecuritatis ſuæ cauſa pote-
ſtatem illam poſtularunt, & adepti ſunt, vt ipſi ſibi è ſuo corpore contra Patriciorum potentiam
ac vim, creare peculiarem magiſtratum poſſent, à quo auxilij latio aduerſus Conſules eſſet, vtque F
hic magiſtratus ſacroſanctus eſſet, hoc eſt, talis, quem vel vi, vel verbis violare capitale eſſet, & ſce-
lus inexpiabile: vt ita magis ad impediendum, q̃ ad agendum initio Tribuni fuerint creati, hoc fi-
ne, vt ſi quid vel de publico negotio, vel de priuato animaduerterent à Patribus agi, quod fraudi
poſſet eſſe plebi, interponerent ſuam auctoritatem, & illud auerterent: nõ autem ipſi alia & noua
molirentur, ſicut ſæpe fecerunt. Ideò in Halicarnaſſæo aliquoties ipſis obiicitur, quòd non ſint
memores, quas metas ea poteſtas habeat. Nam in veteri iure non habuerunt Tribuni poteſtatem
vocandi: qua de re legi poteſt Agellius lib. 13. cap. 12. & Cic. 2. in Rullum, & lib. 3. de Legib. dicit, Tri
bunum plebis maiores præſidem libertatis, cuſtodemq; eſſe voluerunt, & alibi de Tribunis verba
faciens, inter alia comparat eos cum Ephoris, quod & Val. Maximus lib. 4. cap. 1. facit. De poteſta-
te autem Tribunorum hæc inuenimus: Quòd quemuis potuerint tueri, contra vim Intentatam G
à ſuperiore, & quòd licuerit illis quibuſuis decretis, quæ improbabant, intercedere: licuerit etiam
ipſis quemcunque vellent, arreptum in concionem producere, & cogerent quibus de rebus eſſet
interrogatus, de iis reſponderet; hac tanta potentia & immunitate, tanquam telo quodam acer-
rimo

A rimo armati, ſi qui natura inquieti, aut aliàs Patribos iniqui eſſent, valdè abuſi ſunt ſua poteſtate,
& paulatim latius progrediendo, & multò plus ſibi iuris vendicando, quàm initio fuerat conceſ-
ſum, multum labefactarunt auctoritatem Conſulum & Senatus, & auctores crebri fuerunt maxi-
morum tumultuum, & malorum, vt non raro peſtis & pernicies Reipublicæ nominentur. Et fer-
mè ſemper, quoties aliquid affulſit quietis Reipublicæ, illud turbarunt, vbique opponendo ſe im-
portunè Senatui, & res mouendo nouas, & rixarũ ſubminiſtrando materiam perpetuam: quam-
quam ipſa Tribunorum conſtitutio, ſi intra limites ſuos manſiſſet, & iuſtè fuiſſet adminiſtrata,
fuiſſet ſaluti Reipublicæ, & frenum Patrum, ne diſcederent ab officio, ſicut & Dionyſius eam ha-
bet pro ſaluberrima, & quæ multum ad inſolentiam Patrum reprimendam potuerit. Ibidem ta-
men addit, id eatenus ſe iudicare, quatenus illa poteſtas cadat in bonus & prudentes viros, quia
B improbis & ſtolidis oon raro fuerit ad peſſimos conatus occaſio. Sed & hoc de Tribunis memo-
rabile eſt, quod ſi vnus cæterorum rogationibus refragaretur, impedire poterat omnia. Vnde &
Claudius apud Halicarnaſſæum ſperat fore, vt ipſa Tribunicia vis à ſe ipſa deſtruatur, ſi ſcilicet
aucto Tribunorum numero incidant inter ipſos diſſenſiones. Geſtârunt Tribuni plebis purpu-
ram, vt affirmat Cicero pro Cluentio, quamquam contrarium affert Plutarchus Problemate 81.
Domusque Tribunicia non fuit clauſa, ſed noctu & interdiu ſemper tamquam portus quidam &
perfugium iis, quibus opitulandum eſſet, patuit. Nec licuit Tribunu integrũ diem ab vrbe abeſſe,
niſi in Latinis feriis, Halicarnaſſæus libro 8. Agellius libro 3. capite 2. & Macrobius libro 4. Satur-
naliorum, capite 3. Poteſtas etiam Tribunorum terminata fuit mœnibus, nec extra vrbem quic-
quid valuit, vt ducent Halicarnaſſæus, & Liuius libro 3. Cæterùm quòd Sulla Dictator totam
C hanc poteſtatem aboleuerit, quæ tameo à Pompeio reſtituta ſit, videmus in Plutarcho in Pom-
peio, & Cicerone libro 3. de Legibus, ne plures nunc producam. Sub Conſtantino autem Impe-
ratore in vniuerſum Tribunatus ceſſauit.

De Aedilibus plebis duobus CAP. XXIV.

QVOD hactenus io hiſce libris religioſè obſeruaui, vt ſingula munia Reipublicæ, quæ
aliqua ex parte diſtincta fuerunt, etſi in nomine ſimilitudo quædam eſſe videretur, di-
ſtinctè etiam traderem, atque explicarem: idem mihi & hoc loco faciendum puto, vbi
de Ædilium officiis diſſerendum erit. Cùm enim tres ordines eorum fuerint, alij Ple-
D beij, alij Curules, alij Cereales: qui, licet vnum nomen habeant, quoad officia autem multum à
ſe inuicem differant: de iis ſingulis ſingulatim dicere inſtitui, & primùm quidem de Ædilibus
plebis. Ædilis dictus eſt, teſte Varrone libro 4. de Lingua Latina, qui ædes ſacras & priuatas cu-
raret. Ædiles autem plebis dicti ſunt, quòd ex plebe crearentur, & plebis proprij magiſtratus eſ-
ſent. Duo igitur Ædiles plebis primùm creati ſunt anno ab vrbe condita CCLX. Sp. Caſſio Viſcel
lino II. A. Poſthumio Auruneo II. Conſulibus, eodẽ anno, quo primi Tribuni plebis. Cùm enim,
vt Dionyſius libro 6. teſtatur, inita inter Patres & plebem concòrdia, plebs, quæ in montem ſa-
crum ſeceſſerat, in vrbem rediſſet, & impetraſſet à Senatu, vt liceret ſibi quotannis e ſuo corpore
creare Tribunos plebis, de quibus iam dictum eſt: petierunt etiam ſibi à Seoatu permitti, vt
quotannis duos è plebe crearent ſubminiſtraturos Tribunis, quicquid opus eſſet, & lites non-
E nullas, eorum permiſſu, diiudicaturos, ædiomque ſacrarum, locorum publicorum, atque anno-
næ curam habituros. Quo per Senatum conceſſo, creauerunt, quos tum miniſtros & ſocios Tri-
bunorum, ac Iudices appellabant. Nunc verò ab officiorum vno Ædiles vocant, poteſtatem ha-
bentes alterius magiſtratus miniſtram, vt antea. Curant autem multas magnas res, ſuntque ma-
xima ex parte Græcorum Agoranomis ſimiles, &c. Hactenus Dionyſius. Primi Ædiles plebis
creati fuerunt Comitiis Curiatis, idque obſeruatum vſque ad legem Voleronis latum. Poſt illam
verò legem Tributis Comitiis creari eos ſolitos, conſentiunt ſcriptores ferè omnes.

Officia Ædilium plebis fueruot, vti ex Dionyſio audiuimus, & alij etiam ſcriptores confir-
mant, Tribunis plebis miniſtrare, & de leuibus quibuſdam cauſis, & litibus ipſorum permiſſu
iudicare: iis, qui plos quàm lege definitum erat, agri poſſiderent, diem dicere: matronas probri
F accuſare, fœneratores coercere, popinas & ganeata obſonia inhibere, in facta dictaque inciuilia,
atque improba animaduertere, atque mulctam indicere: vt ædificia publica priuataque fierent:
vt cloacæ publicæ, aquæductus, & cætera ædificia, lauta, munda, integra, & expedita aſſeruaren-
tur, curare: iniqua pondera corrigere, menſuras minores frangere, & mulctare, de aleæ luſibus
cognoſcere, conuehere frumentum & oleum: ne vrbs penuria annonæ, aut caritate laboraret:
vtque commeatus, quæque bello vſui forent, in caſtra deferrentur ipſorum muneris erat: Plebi-
ſcita vt in æde Cereris aſſeruarentur, ad ipſorum curam ſpectabat. Quare Pomponius Iuriſcon-
ſultus ff. titulo de Origine iuris, ſcribit, eos ob hanc cauſam potiſſimum creatos fuiſſe. Poſtea e-
tiam Senatuſconſultorum cura, ne pro Coofulum arbitrio ſupprimerentur, ipſis eſt demandata,
quæ tamen ad extremum Quæſtoribus vrbanis, vt in ærarium reponerentur, ſunt commiſſa. In
G tantum etiam honoris culmen Ædilitas eſt prouecta, vt aliquando vrbe peſte laborante, maieſtas
Conſularis, quemadmodum Liuius libro 3. habet, ad Ædiles plebis deciderit. Hanc verò eorum
poteſtatem à Claudio & Nerone Imperatoribus Auguſtis, plurimùm acciſam fuiſſe, Coroelius
Tacitus, & Suetonius produnt.

De Aedilibus Curulibus duobus, & Aedilibus Cerealibus duobus A

CAP. XXV.

ALII erant Ædiles, qui Curules appellabantur, à ſella curuli, qua vti ſolebant. Plutarchus in Mario, eos maiores Ædiles appellat. Creabantur autem ex Patriciis, non ex Plebeiis. Querentibus autem de ea iniuria Tribunis plebis, conuenit inter eoſdem & Senatum, vt alternis annis ex plebe fierent: poſtea promiſcuum fuit. Eorum origo, vt Liuius libro 6. extremo habet, hæc fuit: Cùm concordia inter Plebem & Patres inita, Senatus ludos in eius honorem decreuiſſet, & Ædiles plebis ſe eos facturos recuſaſſent, conclamârunt Patricij iuuenes, ſe id honoris Deûm immortalium cauſa libenter acturos, vt Ædiles fierent. Quibus cùm ab vniuerſis gratiæ actæ eſſent, factum Senatuſconſultum vt duos viros Ædiles ex Patribus Dictator populum rogaret. Primi igitur Ædiles Curules creati ſunt anno vrbis conditæ CCCXXCVII. Cn. Quintius Capitolinus, & P. Corn. Scipio, L. Sextio, L. Æmilio Mamerco Conſulibus. Liuius libro ſeptimo, initio. Horum munus fuit ludos ſacros & ſolennes inſtituere, ac procurare. Sacrarum ædium, & priuatarum curam gerere. Quod tum ex iis, quæ dicta ſunt, tum ex his Ciceronis verbis actione ſeptima in Verrem intelligitur. ſic enim ſcribit: Nunc ſum deſignatus Ædilis, habeo rationem, quid à populo Romano acceperim, mihi ludos ſanctiſsimos maxima cum cerimonia Cereri, Libero Liberæque faciendos: mihi Floram matrem populo plebiq; Romanæ ludorum celebritate placandam: mihi ludos antiquiſsimos, qui primi Romani ſunt nominati maxima cum dignitate, ac religione Ioui, Iunoni, Mineruæque eſſe faciendos. Mihi ſacrarum ædium procurationem: mihi totam vrbem tuendam eſſe commiſſam. Ob earum rerum laborem & ſollicitudinem fructus illos datos, antiquiorem in Senatu ſententiæ dicendæ locum, togam prætextam, ſellam curulem, ius imaginis ad memoriam, poſteritatemq; prodendam. Hæc Cicero. Ex quibus etiam, quæ inſignia honorum Ædilibus conceſſa fuerint, cognoſcitur. Cæterùm illos ludos quiſque Ædilis ſua impenſa & ſumptibus pro modo patrimonij, ac dignitatis ſuæ celebrandos procurabat, vt ex alio Ciceronis loco, libro ſecundo Officiorum, patet, vbi etiam docet, vitandam eſſe ſuſpicionem auaritiæ. Multi enim, vt ludorum ſumptum vitarent, Ædilitatem non petebant. Mamerco, inquit, homini ditiſsimo prætermiſsio Ædilitatis Conſulatus repulſam attulit: & addit, Murænam, qui Ædilis non fuerat, propterea ludus in Prætura feciſſe, vt à ſe ſuſpicionem auaritiæ remoueret, & ſibi populi Romani beneuolentiam, ac ſtudium conciliaret. Eſt & hoc obſeruatione dignum, quod Lucius Ioannes Scoppa in Collectaneis annotat, legem Romæ latam fuiſſe, ne quis Romanorum quid ſcriberet, niſi prius ad Ædiles Curules acceſsiſſet, & ſcribendi veniam impetraſſet, cùm illi prius ſcriptoris vires perpendiſſent. & ſecundùm ingenij capacitatem, ac doctrinam, componendi poteſtatem dediſſent. Quod de fabulis Scenicis intelligendum eſſe, ex omnibus ferè Terentij Comœdiarum inſcriptionibus colligi poteſt. Eas enim Ædiles emebant, &, vt publicè agerentur, curabant. B C D

Erat etiam Ædilium Curulium officium, curare, vt Templa, Theatra, Stadia, Fora, Porticus, Curiæ, & Baſilicæ, atque Mœnia, magnificis operibus reficerentur, & ornarentur. Sed non contenti his muneribus, etiam annonæ, aliarumque rerum curationem & cognitionem ſibi vindicarunt, & multa cum Ædilibus plebeiis communia habuerunt. Omnium autem maximè ad eos pertinebat, cauſas & lites redhibitionum, id eſt, in quibus agebatur de rei corruptæ vitio, quam quis aut vendidiſſet, aut commutaſſet, dirimere: ideoque vbi Kalendis Ianuariis magiſtratum inierant, non aliter atque Prætores edictum proponebant, in quo, quemadmodum de ſingulis controuerſiis ius dicturi eſſent, populum præmonebant. Vnde apud Iuriſconſultos peculiaris titulus eſt de Ædilitio edicto. Annus quo hic magiſtratus peti ſolebat, erat, vt colligunt Paulus Manutius, & alij, XXXVII. Atque hæc de Ædilibus Curulibus. E

De Ædilibus Cerealibus pauca, quæ admoneam, habeo. Cereales dicti, quòd Cereri, hoc eſt, frumento præſint. Et primùm à Caio Iulio Cæſare inſtituti, & ex Patriciis creati ſunt, anno ab vrbe condita DCCIX. Teſtis eſt Suetonius Tranquillus, cùm in Iulio ſcribit: Prætorũ, Ædilium, Quæſtorum, minorum etiam Magiſtratuum numerum ampliauit. Et Dio libro 43. qui paulo clarius idipſum docet, ſic ſcribens: Eodem anno primò ſex Ædiles ſunt conſtituti, duo Patricij, qui Cereris Ædiles vocarentur, quatuor Plebeij. Iſque mos ad noſtram vſque ætatem exinde perductus eſt, &c. Hæc ille. quæ etiam confirmat Pomponius Iuriſconſultus ff. tit. de Origine iuris. F

De Curatoribus omnium Tribuum CAP. XXVI.

CVRATORES Tribuum erant, qui Tribuum commoda procurarent, perinde atque in vicis vicorum Magiſtri. Eorum Terentius Varro libro quinto de Lingua Latina meminit, in recitatione verborum, quæ dicit Cenſor præconi, conditurus luſtrum: Omnes Quirites, pedites, armatos, priuatoſque, Curatores omnium Tribuum, ſi quis pro ſe, ſiue altero dari rationem volet, voca Iulicium huc ad me, &c. Apud alios ſcriptores non facilè eſt eorum mentionem inuenire. G

A ## *De Triumuiris Capitalibus* CAP. XXVII.

TRIVMVIRI Capitales, qui & Treſuiri, ſeu Treuiri Capitales, eo quòd tres viri ſimul ad munus illud obeundum crearentur, ſunt dicti, fuerunt, quemadmodum ſcribit Pomponius ff. de Origine iuris, qui carceris cuſtodiam haberent, vt cùm animaduerti oporteret, id interuentu eorum fieret. Horum ſæpe fit mentio apud Liuium, Ciceronem, Plautum, & alios. Creati ſunt primùm, vt Onuphrio Panuinio in Faſtis, & Huberto Goltzio in Faſtis placet, ab vrbe condita anno CDLXV. Eorum non tantùm erat, vti ex Pomponio audiuimus, carceris cuſtodiam habere, ſed etiam latomiarum. Ad columnam item Mæniam, vt Cicero docet, de eorum ſcelere cognoſcebant, qui cùm ciues Romani non eſſent, in vrbe habitarent: ac de vilibus,
B & abiectæ tantùm conditionis hominibus, vt de furibus & ſeruis nequam ius dicebant, teſte Aſconio in Diuinationem. Primis autē temporibus, etiam de aliis maleficiis cognouiſſe eos, nondum conſtitutis quæſtionibus publicis, colligitur ex Plauto in Aſinaria, & Varrone libro 4. de Lingua Latina, qui de Quæſtoribus agens ſcribit: Quæſtores à quærendo qui conquirerent publicas pecunias, & maleficia, quæ Triumuiri Capitales nunc conquirūt. Quod autem addit Pomponius, animaduerſum in delinquentes, ac ſceleroſos, ipſorum interuentu fuiſſe: intelligendum ſi eſt, non quod ipſi Triumuiri quenquam ſupplicio affecerint, ſed vſi ad eam rem ſint opera lictorum, quorum octo ſub ſe habebant: vnde apud Plautum in Amphitruone Soſia:

Quid faciam nunc, ſi Treſuiri me in carcerem compegerint?
Inde cras è promptuaria cella depromar ad flagrum.
C *Nec cauſam liceat dicere mihi, neque in hero quicquam auxilij ſiet?*
Nec quiſquam ſit, quin me omnes eſſe dignum deputent.
Ita quaſi incudem me miſerum homines octo validi cædent. &c.

Hîc enim per octō homines, octo lictores intelligunt, miniſtrantes Triumuiris. Quòd verò etiam ſacramenta exegerint Triumuiri Capitales, atque in diuinos vſus, & ad tuenda ſacra ciuitatis eam pecuniam contulerint, conſtat ex lege Lucij Papirij Tribuni plebis, apud Feſtum, quam quomodo legendam putant Lucas Fruterius, & Ioſephus Scaliger, huc ſcribam: Queicunque Prætor poſthac factus erit, quei inter ceiueis ious dicet Treſuiros Capitaleis populum rogato, iisque Treſueiri Capitaleis, queicunque poſthac facteı erunt, ſacramenta exigunto, iudicanto, eodemque ioure ſumpto, vtei ex legibus, Plebeique ſciteis exigere, iudicare eſſe oportet. Addit enim
D Feſtus, ſacramenti nomine id æs dici cœptum eſſe, quod & propter ærarij inopiam, & ſacrorum publicorum multitudinem conſumeretur in rebus diuinis. Creabātur porrò Comitijs Tributis Capitales Triumuiri, vt alibi eſt oſtenſum. Vide etiam de hac lege & Triumuiris Capitalibus Iacobum Ræuardum libro 2. Variorum, capite 18.

De Triumuiris nocturnis, Triumuiris valetudinis, & Triumuiris monetalibus CAP. XXIIX.

QVANDO Triumuiri nocturni creati fuerint, certum non eſt: hoc conſtat, antiquum eum magiſtratum eſſe. Meminit eius Liuius libro 9. vbi de C. Flauio Scriba, quomodo
E Ædilis Curulis factus ſit, agens, inter alia dicit, eū prius Tribunatum geſsiſſe, & duos Triumuiratus, nocturnum alterum, alterum coloniæ deducendæ, &c. Meminit eius & Tacitus lib. 5 Annalium, his verbis: Triumuiri nocturni, quod ad incendium in ſacra via ortum tardè venerant, à Tribuno plebis die dicta damnati ſunt. Quod eorum officium fuerit, Paulus Iuriſc. ff. lib. 1. tit. 44. docet. Apud vetuſtiores, inquit, incendiis arcendis Triumuiri præerant, qui ab eo, quod excubias agebant, etiam nocturni dicti ſunt. Interueniebant nonnunquam & Ædiles, & Tribuni plebis. Erat autem familia publica, circa portas & muros diſpoſita, vnde & ſi opus eſſet, vocabatur. Fuerant & priuatæ familiæ, quę incendia vel mercede, vel gratia extinguerent: deinde Diuus Auguſtus maluit per ſe huic rei conſuli inſtituto Præfecto vigilum cum cohortibus. Hæc ille.

F ### *Triumuiri valetudinis.*

De his cùm nihil quicquam in veteribus ſcriptoribus inueniam, nec ſatis ſciam, an magiſtratus fuerint: quia tamen ab Onuphrio Panuinio in magiſtratuum numerum referuntur, nolui eos prætermittere, & cùm mihi, quinam illi fuerint, cognitum non ſit, Onuphrij verba lib. 2. Commentariorum Reipublicæ Romanæ, adſcribere libet, quæ hæc ſunt: Huius, inquit, magiſtratus nulla apud veteres auctores, quod ſciam, mentio eſt. In antiquo vero argenteo nummo ſic ſcriptum eſt: M. Acilius III. VIR. VALETV. Hi noſtra ætate peſtis cauſa creari ſolent, atq. Domini ſanitatis vocantur, quibus temporibus de morbo ſuſpectis, magna poteſtas concedi ſolet. Nummi autem verba ſic ego interpretor: M. Acilius III. VIR. valetudinis tuendæ. Hæc Onuphrius.

G ### *Triumuiri monetales.*

De Triumuiris monetalibus Pomponius Iuriſconſultus ff. tit. 2. de Origine iuris, ſic ſcribit. Conſtituti ſunt eodem tempore & Quatuoruiri, qui curam viarum agerent, & Triumuiri mone-

tales, æris, argenti, auri flatores, &c. Præfuerunt cudendæ monetæ: dicti fuerunt Triumuiri mo- A
netales, & Triumuiri A. A. A. F. F. quod eſt, Auro, Argento, Ære, flando, feriundo. De iis etiam intelligendus locus apud Ciceronem in Epiſtola ad Trebatium Iureconſultum, vbi ſic ſcribit: Treuiros vites cenſeo, audio capitales eſſe, mallem auro, argento, ære eſſent. Triumuiros enim Treuiros dici, & Treſuiros ſolitos, non eſt obſcurum: & ſic hunc locum interpretantur, Bembus in Epiſtola ad Paulum Manutium, & alij. Quamuis etiam hoc verum ſit, intelligi ſimul per Treuiros, populos illos in confinibus Germaniæ, quorum metropolis fuit Treuirum, vrbs adhuc celebris propter Archiepiſcopum Treuirenſem.

De Quatuoruiris viarum curandarum, & Quinqueuiris cis & vls Tiberim CAP. XXIX. B

MAXIMA priſcis temporibus Senatus diligentia fuit in faciendis ſarciendisq; viis, tam intra, quàm extra vrbem. Earum autem curandarum munus primùm Cenſoribus à Senatu commiſſum fuit, vnde ſuprà, cùm de Cenſorum officio diceremus, addidimus hoc, eorum munus fuiſſe tueri viss, &c. Pòſt verò cùm Cenſores aliis rebus pro officio occupati, huic muneri ſollicitè vacare nequirent, ex Senatuſconſulto magiſtratus alius ſpeciatim ob eam cauſam creatus eſt. Ii Quatuoruiri viarum curandarũ vocabantur, quòd viis vel muniendis, vel ſternendis præeſſent. Eorum non multa mentio eſt in ſcriptoribus, quos habemus: in antiquis autem Epigrammatis plurima. Pomponius I.C & Dominicus Floccus Florentinus ſic de iis ſcribunt: Conſtituti ſunt & Quatuoruiri, qui curam viarum agerent. Vide etiam de his Barnabam Briſſonium libro 4. Antiquitatum, capite 12. C

Quinqueuiri cis & vls Tiberim.

Non fuerunt hi Magiſtratus, ſed Magiſtratuum vicarij, de quibus Pomponius I.C. & eum ſequutus Dominicus Floccus, ſic ſcribunt. Et quia Magiſtratibus veſpertinis temporibus in publicum eſſe inconueniens erat, Quinqueuiri conſtituti ſunt cis Tiberim, & vls Tiberim, qui poſſent pro Magiſtratibus fungi. Eſt & horum memoria obſcura, niſi quòd præter Pomponium & Floccum Liuius etiam alicubi eorum meminit. Cæterùm vt & hoc addatur, veteres vſi ſunt particula vls, pro quo nos dicimus vltra, teſte Feſto.

De Decemuiris ſtlitibus iudicandis, & Centumuiris litibus iudicandis CAP. XXX. D

DECEMVIRI ſtlitibus iudicandis Magiſtratus fuerunt, vt docet Pomp. ff. tit. 2. de Orig. iur. Cùm eſſet, inquit, neceſſarius Magiſtratus, qui haſtæ præeſſet, Decemuiri ſtlitibus iudicandis conſtituti ſunt. Hic Magiſtratus poſt Quæſturam captus eſt, vt colligitur ex Suetonio in Auguſto, & ex antiqua inſcriptione: SCAEVA QVAESTOR. DECEMVIR. STLITIBVS IVDICANDIS TR. PL. &c. Adhibuerunt autẽ hi Decemuiri haſtá Prætoriam, atq; ea poſita iudicàrunt, & ea iudicia exercuerunt, quæ Centumuiralia dicta ſunt, de quibus plura libro de Iudiciis. Quòd ad vocabulum ſtlitibus attinet, ſignificat illud idẽ quod ſuper lites, teſtantibus Quintilliano & Feſto. Centumuiri autem Magiſtratus non erant, ſed Iudices, de quibus ſic ſcribit Feſtus: Centumuiralium iudicia à Centumuiris ſunt dicta. nam cùm eſſent Romę XXX. & E
V. Tribus, terni ex ſingulis Tribubus ſunt electi ad iudicandum, qui Centumuiri appellati ſunt: & licet quinq; amplius ꝙ centum fuerint, tamen quò faciliùs nominarẽtur, Centumuiri ſunt dicti. De quibus controuerſiis illi iudicàrint, docet Cicero libr. 1. de Oratore, his verbis: Iactare ſe in cauſis centumuiralibus, in quibus vſucapionum, tutelarũ, gentilitatũ, agnationum, alluuionum, circumluuionum, nexorum, mancipiorum, parietum, luminum, ſtillicidiorum, teſtamentorũ ruptorum, aut ratorum, cęterarumq; rerum innumerabilũ iura verſantur. &c. Poſterioribus autem temporibus multũ creuit eorum iuriſdictio, vt in Fab. Quintil. lib. 4. cap. 1. & lib. 5. cap. 2. lib. 11. cap. 4. videre licet, atq; eorum numerus auctus ad CXXC. manente tamen ſemper nomine Centumuirorum, vt teſtatur Plinius Iunior lib. 6. Epiſtolarum, epiſt. 33. ad Romanum. Diuidebantur porrò Centumuiri in quatuor conſilia, vti alio libro oſtendetur. F

De Præfectis ærarij CAP. XXXI.

SEQVVNTVR alij Magiſtratus ab Octauio Auguſto inſtituti, inter quos nõ poſtremum locum obtinent Præfecti ærarij, de quibus hoc capite dicam. Origo eorum creandorum hæc fuit: Cùm ad vrbis præſidium, & tuendos Imperij fines plurimæ legiones alendæ eſſent, nec Auguſto ſuppeteret tot ſumptus, conſuluit Senatum de reditu quodam perpetuo conſtituendo, vnde citra vllius iniuriá ſtipendia ac præmia militibus ſufficerent. Quia verò nullus reditus excogitari poterat, quẽ omnes probarẽt, quin imò omnes eum quæri indignarentur. Auguſtus ipſe certum ac proprium ærarium conſtituit, quod militare appellauit, atq; in illud pecuniam pro ſe & Tiberio intulit, promiſitq; ſe quotannis id facturum. Quem ſecuti aliquot Re- G
ges & populi, idem ſunt polliciti. Pòſt verò, cùm neq; ipſius pecunia, neq; ea, quę à Regibus & populis mittebatur, ſatis locupletari ærarũ, nec alia ratio inueniri poſſet, conſtituit, vt pars hæreditatum ac legatorũ viceſima eò referretur, exceptis iis, quæ ꝓximis cognatis aut pauperibus relinquebantur.

A quębantur. Huius igitur ærarij adminiſtrationẽ tribus Prætoriis, ſorte lectis, ad trienniũ mandauit, q binis lictoribus, aliisq; miniſtris, quos conueniebat, vterentur, vt Dio lib. 55. ſcribit. Quod & Suetonius in Auguſto, cap. 49. confirmat his verbis: Quicquid vbique militum eſſet, ad certam ſtipendiorum, præmiorumque formulam adſtrinxit: definitis pro gradu cuiuſque, & temporibus militiæ, & commodis miſsionum: ne aut ætate, aut inopia poſt miſsionem ſollicitari ad res nouas poſſent: vtque perpetuò, ac ſine difficultate ſumptus ad tuendos eos, perſequendosque ſuppeteret, ærarium militare cum vectigalibus nouis conſtituit. Hæc ille. Poſtremis autem temporibus eoſdem Præfectos à Principe eligi, & ſine lictoribus creari ſolitos, docet Dio libro 55.

B *De Curatoribus operum publicorum, curatoribus Aluei Tiberis, & Cloacarum: & Curatoribus viarum ſingularum, extra vrbem*

CAP. XXXII.

HORUM ſicut & ſequentium, nulla mentio eſt, niſi in lapidibus & apud Suetonium, qui in Auguſto cap. 37. ſic ſcribit: Quoque plures partem adminiſtrandæ Reipublicæ caperent, noua officia excogitauit, curam operum publicorum viarum & aquarum, aluei Tiberis, frumenti populo diuidendi. præfecturam vrbis, Triumuiratum legendi Senatus, & alterum recognoſcendi turmas equitum, quotieſcunque opus eſſet. Hæc Suetonius.

C

Curatores Aluei Tiberis, & Cloacarum.

Officium horum fuit curare ne quid detrimenti Cloacæ caperent, & vt purgarentur & aquam tranſmittere poſſent. Cloacam, vt id obiter adiiciam, primus cœpit fodere Tarquinius Priſcus, qui montibus ſubfoſsis ac vrbe penſili fornicibus ſuſpẽſa receptaculum omnium vrbis ſordium cloacam fecit, inque tres ductus diuiſit, maxima ea cloaca dicta eſt, foſſæ deinde ſunt aliæ, vt plures eſſent. Sed poſt vrbem à Gallis captam & incenſam, dum ſibi quiſque domicilium reædificare, qua parte primùm potuit, feſtinat: vicorum nulla, vt antè, fuit ratio obſeruata, neque ciuitas, vt prius, in certas regiones diuiſa, neque Cloacæ, quæ olim per publicum ducebantur,
D animaduerſæ, vbi eſſent, poſtea priuata ſubintrarunt tecta: vnde factum, vt quæque domus hodie ſuam ferè habeat cloacam. Earum cura primùm penes Cenſores fuit, vt alibi eſt dictum, poſtea publici earum curatores ab Auguſto ſunt inſtituti. Plura de Cloacis habent Dionyſius lib. 3. Plinius lib. 36. cap. 15. Bartholomæus Marlianus lib. 3. cap. 18. Liuius lib. 1. & alij.

Curatores viarum ſingularum extra vrbem.

Quatuoruiros viarum curandarum creatos fuiſſe paulò antè eſt dictum. Creſcentè verò viarum numero, quom hi non ſufficerent, ſingulis, vel duabus, aut tribus, pluribiisue viis reſtituendis, farciendisque, prout temporis neceſsitas exigebat, ſinguli ciues præpoſiti fuerunt, qui curatores earum viarum appellabantur. Quorum Magiſtratus eum prius incertus eſſet, nec niſi ad
E tempus crearentur, tandem eum ordinariom fecit Cæſar Auguſtus, vt docet Suetonius in Auguſto cap. 37. Meminit eorum Cicero ad Atticum, & Plinius iunior. Plutarchus in Gracchis, & Tacitus. De viis multa habent Georgius Fabricius, & Onuphrius Panuinius.

De Præfecto Prætorio CAP. XXXIII.

VETERES inquit Aſconius Pædianus, omnem magiſtratum, cui pareret exercitus, Prætorem appellauerunt: vnde & Prætorium tabernaculum eius dicitur, & in caſtris porta Prætoria, & hodie quoque Præfectus Prætorio. Præfectus igitur Prætorio dicitur, qui militibus iis præerat, quos Imperatores in ſui cuſtodiam allegerant. Fluxit autem hoc
F inſtitutum primùm ab Octauio Auguſto, vt ex Suetonio & Dione cognoſcitur, deinde à Tiberio Cæſare ſtabilitum eſt. Et primum quidem ex Equitibus tantum Romanis Præfectus Prætorio legebatur: poſtea verò, cum ex Præfectis quoque Imperatores creari cœpti ſunt, quorum primus fuit Macrinus, tum non Senatoribus modò, ſed Conſularibus etiam ea dignitas patuit. Durauitque hic magiſtratus ad Imperium vſque Conſtantini, quo tempore, cum Prætoriani pro Maxentio contra Conſtantinum ſtetiſſent, poſt victum & occiſum Tyrannum, caſtro Prætorio diruto, cohortes Prætorianæ exauctoratæ ſunt, atque ita Præfectorum Prætorio dignitas eſt ſublata. In quorum locum, quum ipſe Imperator nouam quandam orbis Romani diuiſionem commentus eſſet, vt eum in quatuor præcipuas partes, ſiue diœceſes diuideret, quatuor quoque Præfectos Prætorio creauit, qui ſingulis præeſſent: quorum vnus Præfe-
G ctus Prætorio Galliarum, alter Præfectus Prætorio Italiæ, tertius Præfectus Prætorio Illyrici, quartus Præfectus Prætorio Orientis, dicebatur, de quibus alij. Sed vt ad Præfectum Prætorio, qui in vrbe cohortibus Prætoriis præerat, reuertar, maxima eius dignitas & poteſtas fuit, vti tum ex aliis, tum ex Aurelio I. C. intelligitur, qui ſic ſcribit: Breuiter commemorato

neceſſe eſt, vnde conſtituendi Præfectorum Prætorio officium origo emanârit. Ad vicem Magi- A
ſtri equitum Præfectos Prætorio antiquitus inſtitutos eſſe, à quibuſdam ſcriptoribus traditũ eſt.
Nam cum apud veteres Dictatoribus ad tempus ſumma poteſtas crederetur, & Magiſtros equi-
tum ſibi eligerent, qui aſſociati principali curæ, militiæ cauſa, ſecundam poſt eos poteſtatem ge-
rerent, Regimeotis Reipub. ad Imperatores perpetuò tranſlatis, ad ſimilitudinem Magiſtrorum
equitum Præfecti Prætorio, à Principibus electi ſunt, dataque eſt eis plenior licentia, ad diſcipli-
næ publicæ emendationem. His cunabulis Præfectorum autoritas initiata, in tantum meruit au-
geri, vt appellari à Præfectis Prætorio non poſsit. Nam cùm antè quæſitum fuiſſet, an liceret à
Præfectis Prætorio appellari, & iure liceret, & extarent exempla eorum, qui prouocauerant: po-
ſtea publicè ſententia principali electa, appellandi facultas interdicta eſt. Credidit enim Princeps
eos, qui ob ſingularem induſtriam explorata eorum fide, & grauitate, ad huius officij magnitudi- B
nem adhibentur, non aliter iudicaturos eſſe pro ſapientia ac luce dignitatis ſuæ, quàm ipſe foret
iudicaturus. Subnixi etiam ſunt alio priuilegio præfecti Prætorio, ne à ſententiis eorum mino-
res ætate ab aliis Magiſtratibus, niſi ab ipſis Præfectis Prætorio reſtitui poſsint. Hactenus ille.
Plura de Præfectis Prætoriis vide apud Vuolfgangum Lazium Commentariorum Reipub. Ro-
manæ libro 1. & 2.

Notandum & hoc eſt, quamprimum Præfectus Prætorio lectus eſſet, dari ei ab Imperatore cin
gulum cum gladio ſolitum, vnde memorabilis illa Traiani vox literis mandata eſt, qui cum præ-
fectum ſuum cingulo donaret, ita dixiſſe fertur: Accipe hunc enſem, & ſiquidem rectè, atque è
Republica imperauero, pro me: ſin ſecus, in me vtere. Plinius iunior in Panegyrico, & alij. C

De Præfecto frumenti populo diuidendi, & Præfecto vigilum
CAP. XXXIV.

ETIAM hic magiſtratus nouus eſt, inſtitutus ab Auguſto, vt ex Suetonio in Auguſto
cap. 37. apparet, vbi dicit, Auguſtum multa noua officia excogitaſſe, & inter ea etiam cu
ram frumenti populo diuidendi. Cum enim lege Gracchi eſſet obtentum, vt frumen-
tum populo diuideretur, & quidem ſenis æris trienribus in ſingulos modios veniret,
Publij autem Clodij rugatione effectum eſſet, vt gratis frumentum populo daretur: Octauius
Auguſtus, vbi Imperium eſt adeptus, ſummoperè curauit, vt illud inſtitutum obſeruaretur, & ea D
liberalitate populus beneuolentior ſibi redderetur: ideoque frequenter populo frumentum di-
ſtribuit, cui diſtributioni qui præerat, Præfectus frumenti populo diuidendi eſt appellatus. De
frumenti diuiſione ſic Suetonius in Auguſto capite 40. Ac ne plebs frumentationum cauſa fre-
quentius à negotiis auocaretur, ter in annum quaternum menſium teſſeras dare deſtinauit: ſed
deſideranti cunſuetudinem veterem conceſsit rurſus, vt ſui cuiuſque menſis acciperet. Et paulò
poſt: Frumentum quoque in annonæ difficultatibus ſæpè leuiſsimo, interdum nullo pretio vi-
ritim admenſus eſt, teſſeraſque nummarias duplicauit. Hæc ille. Et ſic Dio lib. 54. quoq; refert,
cum vehemens Romæ fames eſſet ab Auguſto viros Conſulares frumento & pani Præfectus fuiſ-
ſe, qui certam ſingulis ſummam venderēt, &c. Cæterùm cum in locu Suetunij à nubis citato men
tio fiat teſſerarum frumentariarum, ſciendum eſt, fuiſſe eas ſigna, quę qui exhiberent, frumentum E
pro portione Romæ à Principe accipiebant. Adrianus Turnebus Aduerſariorum lib. 19. cap. 26.
exiſtimat, fuiſſe fruſtilla lignea quadrata, certa inſignita & notata forma, quæ data ſint iis, quibus
ius fuerit petendi frumenti publici, ideoque à Græco [illegible] dictas putat: quanquam & ro-
tundæ etiam fuerint, cum à Dione σφαιρία dicantur, id eſt, globuli, & pilulæ. Sed hæc præter rem.

Præfectus vigilum.

Etiam Præfectus vigilum ab Auguſto inſtitutus eſt, teſtibus Suetonio in Auguſto capite 30.
Dione libro 55. & aliis. Nam cum ſeptem cohortes opportuois locis conſtituiſſet, vt binas regio-
nes vrbis vnaquæque cohors tueretur: præpoſuit eis Tribunos, & ſuper omnes ſpectabilem F
virum, qui Præfectus vigilium appellaretur. Is cognoſcebat de incendiariis, effracturibus, fu-
ribus, raptoribus, receptatoribus: niſi ſi qua tam atróx, tamque famoſa perſona eſſet, vt præfe-
cto vrbi remitteretur. Et quia plerunque incendia culpa fiunt inhabitantium, aut fuſtibus ca-
ſtigabat eos, qui negligentius ignem habuiſſent, aut ſeuera interlocutione comminatus, fuſti-
um caſtigationem remittebat. Idem per totam noctem vigilare debebat, & coerrare calciatus,
cum hamis & dolabris, & curare omnes inquilinos admonendos, ne negligentia aliqua incendij
caſus oriatur: Præterea vt aquam vnuſquiſque inquilinus in cœnaculo habeat. Hæc Paulus ff.
titulo de officio Præfecti vigilum. Quæ confirmat etiam Dio libro 55. his verbis: Cum eo tem-
pore multa in vrbe eſſent vaſtata, libertinos ſeptem locis ad ea curanda inſtituit, equitem eis
præfecit, quos etſi haud diu id ufficium gerere, pati ſtatuerat: tamen reipſa expertus, vtiliſsi- G
mum ac maximè neceſſarium eſſe eorum munus perdurare iuſsit: ſuntque noſtra ætate etiam
noctorni hi cuſtodes, non ex libertinis tantum, ſed ex aliis militibus, muroſque in vrbe tenent,
& mercedem publicè accipiunt. Eadem Suetonius tradit, ſed breuius.

De

A

De Curatoribus regionum, Denunciatoribus regionum, & Magiſtris vicorum vrbis, regionum 14. CAP. XXXV.

CVM vrbem in quatuordecim regiones Auguſtus diuiſiſſet, per ſingulas eas duos curatores, & duos denunciatores creauit. Curatorum munus erat procurare apud principem commoda regionum, decorem, & elegantiam viarum & vicorum vrbis, ne à priuatis nouis ædificiis interrumperentur, prouidere, & alia eiuſmodi facere. Denunciatorum verò officium erat, quicquid regioni tam publicè, quàm priuatim accideret, denunciare. Magiſtri verò vicorum, qui & vicomagiſtri appellati ſunt, quatuor per ſingulos vicos creabantur,
B vt illos tuerentur, de quibus quod prætextati ſoliti fuerint ludos Compitalitios facere in DEORVM Larium honorem, ſcribit Aſconius in Piſonianam. Eorum omnium mentio fit ſæpiſsimè in Sexti Rufi, & P. Victoris libris de XIV. vrbis regionibus. Et Suetonius in Auguſto cap. 30. ſcribit: Spacium vrbis in regiones, vicoſque diuiſit, inſtituitque, vt illas annui Magiſtratus ſortitò tuerentur: hos magiſtri e plebe cuiuſque viciniæ electi. Magiſtratus enim annuos regionum, Curatores, & Denũciatores intelligit: magiſtros autem è plebe, magiſtros vicorum, vel vicomagiſtros.

De Aduocato Fiſci CAP. XXXVI.

C FISCI, fiſcinæ, & fiſcellæ, ait Aſconius in 1. Verrinam, ſpartea ſunt vtenſilia ad maioris ſummæ pecunias capiendas: vnde quia maior ſumma eſt pecuniæ publicæ, quàm priuatæ, vt pro cenſu priuato loculos & arcam & ſaccellos dicimus, ſic pro publico theſauro ærarij dicitur Fiſcus. Hæc ille. Propriè autem Fiſcus Principis erat, vt ærarium populi. Qui huic Fiſco patrocinabatur, Fiſci patronus vel Aduocatus dicebatur, iſque à Marco Antonino philoſopho primus inſtitutus eſt, teſte Iulio Capitolino in ipſius vita. Sequuntur Magiſtratus minores extra ordinem.

De Duumuiris perduellionis, & Quæſtoribus Parricidij, vel rerum capitalium CAP. XXXVII.

D QVI Magiſtratus minores, item qui extraordinarij fuerint, dictum eſt antè. Inter Minores autem magiſtratus extraordinarius primi ſunt Duumuiri perduellionis, ſiue Capitales, quorum origo eſt antiquiſsima, vt puta, qui à Tullo Hoſtilio III. Romanorum Rege primùm creati ſunt. Cum enim Horatius parta de Curiatiis victoria vrbem Romam triomphans ingreſſus, ſororem ſibi obuiam & vnum de Curiatiis lamentantem interueniſſet, poſteaquam à quibuſdam reus factus, neque abſolui iuſtè, nec honeſtè damnari à Rege poſſet: Rex Duumuiros creauit, qui de perduellione certarent. verba Liuij lib. 1. ſunt hæc: Rex ne ipſe tam triſtis, ingratique ad vulgus iudicij, ac ſecundum iudicium, ſupplicij auctor eſſet, Concilio populi aduocato, Duumuiros, inquit, qui Horatio perduellionem iudicent, ſecundum legem, facio. Lex horrendi carminis erat, Duumuiri perduellionem iudicent, ſi à Duumuiris prouocârit,
E prouocatione certato. ſi vincent, caput obnubito: infelici arbori reſte ſuſpendito: verberato vel intra pomerium, vel extra pomerium. Hæc Liuius. Fuit etiam poſt Reges eiectos hic mos aliquandiu retentus, vt in iudicio perduellionis Duumuiri crearentur, qui per duellionem iudicarent, vti ex Liuio conſtat, donec tandem vetuſtate obſoletus, prorſus intermiſſus fuerit, quem tamen à Labieno Tribuno plebis poſtremis temporibus, in Rempublicam relatam, Cicero grauiſsimè queritur. Meminit eorum præter Liuium lib. 1. & 6. & Ciceronem pro Rabirio, Plutarchus quoque, Suetonius & Dio lib. 37. De Perduellione & Perduellibus alibi dicetur.

Quæſtores Parricidij, vel rerum capitalium.

F Quæſtores Parricidij, vel rerum capitalium, qui & Quæſitores dicti, fuerunt qui iudicia quæſtionum exercerent. Eorum magiſtratus non fuit ordinarius, ſed extraordinarius. Cum enim Conſules de Capite ciuis Romani, iniuſſu populi ius dicere non poſſent, iccircò, quoties vſus poſtulabat, ex Senatoſconſulto, vel Dictator vel Conſulum alter ambóue, vel Prætorum aliquis de crimine publico quærere iubebatur: qui iuſſus erat, is Quæſitor dicebatur. Docet hoc Pomponius Iuriſconſultus ff. titulo de origine iuris his verbis: Quia de Capite ciuis Romani iniuſſu populi non erat lege permiſſum Conſulibus ius dicere, propterea Quæſtores conſtituebantur à populo, qui Capitalibus rebus præeſſent. Hi appellabantur Quæſtores Parricidij, quorum etiam meminit lex duodecim tabularum. Hactenus Pomponius. Quæ etiam confirmat Feſtus ſic ſcribens: Parricidi Quæſtores (ſic enim legendum eſſe, monet Ioſephus Scaliger non
G Parici) appellabantur, qui ſolebant creari cauſa rerum capitalium quærendarum. Nam Parricida non vtiq; is, qui parentem occidiſſet, dicebatur, ſed qualemcunq; hominem. Id autè fuiſſe, indicat lex Numæ Pompilij Regis, his compoſita verbis: Si quis hominem liberum dolo ſciens morti duit, Parricida eſto, &c.

Hoc autem modo publicæ quæſtiones tractatæ ſunt vſque ad anoum V.C. DCIV. quo conſtitutę A
ſunt quæſtiones publicæ de ambitu, maieſtate, peculatu, repetundis & ſingulis ſui Prætores Præfecti, atque tum, ſi de aliquo horum criminum eſſet quærendom, oon nouo Quæſitore, qui extra ordinem quæreret, opus erat: ſed Prætor ille, qui ei quæſtioni præeſſet, adibatur, isq́ue, vt antè, cum conſilio de eo crimine cognoſcebat, dicebaturq́; tum ipſe Prætor quærere & quæſtionem ac iudicium exercere, quæſtioni præeſſe, & Quæſitor eſſe, vti ex multis Ciceronis locis intelligitur. Sed de his plura dicentur libro de Iudiciis.

De Præfecto Annonæ CAP. XXXIIX.

PRÆFECTVS annonæ extraordinarius Magiſtratus fuit. Eius munus erat, vt videret, B
ne plebs annonæ inopia & caritate laboraret, vtique panis copia redundaret, pondereq́; iuſto, ac mundicia debita panis veniret. Itaque ſi quid ad annonam pertinens commiſſum erat, ipſe cognoſcebat. Mentio eius fit à Liuio lib. 4. & alibi ſæpe, item à Pomponio ff. titulo de origine Iuris, & Martiano ff. lib. 13. de accuſat. Eundem Magiſtratũ geſsit Cn. Pomponius magnus eo anno quo Cicero, reuocatus eſt ab exilio, vt conſtat ex oratiune eius pro domo.

De Quinqueuiris Menſariis, & Triumuiris Menſariis. CAP. XXXIX.

QVINQVEVIRI menſarij à diſpenſatione pecuniæ dicti, vt tradit Liuius lib. 7. creati ſunt, eodem teſte anno A.V.C. CDI. Coſs. P. Valerio Poplicola, C. Marcio Rutilio, ex plebe. C
Cauſa eorum creandorum fuit, fœneratorum improbitas, & æris alieni plebis Roma∞ magnitudo, cui quidem rei cum Principes plebis ſuccurrere ſæpenumero tentaſſent, ſed nihil proficere potuiſſent, hoc anno, ſcribit Liuius, inclinatis ſemel in coocordiam animis, noui Conſules fœnebrem quoque rem, quæ diſtinere vnanimos videbatur, leuare aggreſsi, ſolutionem alieni æris in publicam curam verternnt, Quinqueuiris creatis quos mẽſarios à diſpenſatione pecuniæ appellârunt. Meriti autem æquitate, curaq́; ſunt, vt per omnium annalium monumenta celebres nominibos eſſent. Fuêre C. Duellius, P. Decius Mus, M. Papirius, Q. Publios, & T. Æmilius, qui rem difficillimam tractatu, & plerunque parti vtrique, ſemper certè alteri grauem, cùm alia moderatione, tum impendio magis publico, quàm iactura ſuſtiouerunt. Tarda enim nomina, & impeditiora inertia debitorum, quam facultatibus, aut ærarium, menſis cum D
ære in foro poſitis diſſoluit, vt populo prius caueretur: aut æſtimatio æquis rerum preciis liberauit, vt non modò ſine iniuria, ſed etiam ſine querimoniis partis vtriuſque exhauſta vis ingens æris alieni ſit. Hæc Liuius libro 23. Idem alibi tradit, anno DXXXVII. tempore II. belli Punici, Triumuiros menſarios creatos fuiſſe. Verba eius ſunt: Et Romæ quoque propter penuriam argenti, Triumuiri menſarij, rogatione Minutij Tribuni plebis facti, L. Æmilius, qui Conſul, Cenſorq́ue fuerat, & M. Attilius Regulus. qui bis Conſul fuerat, & L. Scribonius Libo, qui tum Tribunus plebis erat, &c. Creabantur hi Comitiis Tributis.

De Duumuiris naualibus, Triumuiris, qui conquirerent iuuenes idoneos ad arma ferenda, militesque facerent, ac Quinqueuiris turribus, muriſque conficiendis CAP. XL. E

DVVMVIRI hi ſic dicti ſunt, quòd duo viri ſimul idem munus obirent, non fuerunt ordinarij magiſtratus, ſed extraordinarij. Eorum prima mentiu fit à Liuio lib. 10. in hiſtoria anni A.V.C. CDXLII. Coſs. C. Iunio Bubulco III. & Q. Æmilio Barbula II. quo tempore acerrimum populo Romano bellum cum Samnitibus erat, vbi ſcribit, rogante M. Decio Tribuno plebis, Duumuiros nauales claſsis ornandæ, reficiendæq́ue cauſa populum iuſsiſſe. Quod eorum officium fuerit, nun eſt difficile videre. Reficere ſcilicet, & ornare claſſem, vtq́; naualibus ſociis impleatur, commeatuq́ue inſtruatur curare. Creati hi magiſtratus, quemad- F
modum ex Liuio libro 40. & libro 41. intelligitur, & poſtea ſunt, bello contra Ligures, item bello Illyrico, qui tuendam XX. nauibus, mari ſuperiore Aneonam velut cardinem haberent, vti Liuius docet: ex quo etiam intelligitur, non certum àc definitum tempus magiſtratum hunc habuiſſe, quod in aliis magiſtratibus fuit obſeruatum: quippe hi, quorum poſteriore loco ex Liuio mentionem feci, biennium illum magiſtratum tenuerunt: vnde extra ordinarium eum fuiſſe liquidò apparet.

Triumuiri, qui conquirerent iuuenes idoneos, ad arma terenda, militesq́; facerent,

Hi creati ſunt, ſecundi belli Punici tempore, Anno A.V.C. DXLI. Q. Fuloio Flacco III. & Ap- G
pio Claodio Pulchro Coſs. cauſam eorum creandorum Liuius lib. 25. tradit. Conſules, inquit, cum ægrè delectum conficerent, quod inopia iuniorum non facilè in vtruoque, vt & nouæ vrbanæ legiones & ſupplementum veteribus ſcriberetur, ſufficiebat: Senatus abſiſtere eos incepto

vetuit,

A vetuit,& Triumuiros binos creari iuſsit: alteros qui citra, alteros, qui vltra quinquageſimum la-
pidem in plateis, foriſque, & in conciliabulis omnem copiam ingenuorum inſpicerent, & ſi qui
roboris ſatis ad ferenda arma habere viderentur, etiamſi nondum militari ætate eſſent, milites
facerent. Tribuni plebis ſi iis videretur, ad populum ferrent, vt qui minores ſeptem, & decem an-
nis ſacramento dixiſſent, iis perinde ſtipendia procederent, ac ſi ſeptem & viginti annorum, aut
maiores milites facti eſſent. Ex hoc Senatuſconſulto creati Triumuiri bini, conquiſitionem inge-
nuorum per agros habuerunt. Hæc Liuius: præter quæ nihil de iis reperio.

Quinqueuiri turribus, muriſq́ reficiendis.

B Meminit & horum Liuius lib. 25. eo loco, vbi præcedentium: Comitia deinde, inquit, à Præto-
re vrbano de Senatus ſententia, plebiſque ſcito ſunt habita, quibus creati ſunt, Quinqueuiri tur-
ribus, muriſque reficiendis, &c. Quod Liuius dicit, Comitiis eos creatos fuiſſe, Tributa intelli-
git, officia eorum titulus indicat.

De Triumuiris legendi Senatus, & Triumuiris recognoſcendi turmas Equitum Romanorum CAP. XLI.

DE his, quòd ab Octauio Auguſto inſtituti fuerint, Suetonius in Auguſto cap. 37. ſcribit,
cuius hæc ſunt verba: Quoq́ue plures partem adminiſtrandæ Reipublicæ caperent,
C noua officia excogitauit, curam operum publicorum, viarum & aquarum, aluei Tiberis,
frumenti populo diuidendi, Præfecturam vrbis, Triumuiratum legēdi Senatus, & alte-
rum recognoſcendi turmas Equitum, quotieſcunque opus eſſet. Hæc ille. Vnde etiam manife-
ſtum eſt, extraordinarios eos magiſtratus fuiſſe. Sequuntur Magiſtratus Prouinciales.

De Proconſulibus CAP. XLII.

HACTENVS de iis Magiſtratibus, qui in ipſa vrbe poteſtatem habuerunt, quantum
quidem ex veterum monumentis cognoſci potuit, mediocri diligentia diximus: reſtat
vt Prouincialium explicationem ſubiungamus. Dicuntur Prouinciales, quòd non in
D vrbe, ſed extra eam, in Prouinciis ſcilicet, poteſtatem habuerint, & exercuerint. Quid
autem prouinciæ, quotoplices, & quomodo conſtitutæ fuerint, libro de Militia explicandum
erit. Nos hoc capite de Proconſulibus dicemus, vbi primùm conſideranda venit ipſa appellatio.
Plurimùm enim de ea diſcrepant viri huius noſtri ſæculi doctiſsimi quomodo ea ſcribenda, &
pronuncianda ſit. Quidam volunt eſſe duo diſtincta vocabula, alterum præpoſitionem, alte-
rum nomen, atq; in ſingulari numero in omnibus caſibus de Proconſule, in plurali, Proconſu-
libus: alij contrà contendunt eſſe vnum nomen compoſitum, & inflecti regulariter, Procon-
ſul, Proconſulis, Proconſuli, &c. ſicuti, Pronepos, Pronepotis, Pronepoti, &c. dicimus. Cuius
ſententiæ eſt Aldus Manutius iunior in Orthographia. Vide etiam Paulum Manutium Com-
mentariis in primam Epiſtolam Cic. ad Lentulum. Qui priorem ſententiam amplectuntur, pro
E ſe adducunt Auguſtini & Ciceronis auctoritatem. Auguſtini hæc eſt: Ab E litera vocali, nullum
Latinum niſi iuncta præpoſitione maſculinum inuenitur, vt Proconſule, Proprætore. Ergo iun-
cta præpoſitione fiunt Latina, vt dixi, Pro Prætore, Pro Quæſtore. Nam veteres nominatiuo ca-
ſu Proconſul dicebant, attendentes, nullum nomen apud Latinos virilis generis in E exire.
Hæc ille. Apud Ciceronem autem extat teſtimonium, vbi L. Philippus dicit, ſe Cn. Pompeium
Pro Conſule, non pro Conſulibus ad bellum Mithridaticum mittere: & alibi apud eundem
Cilius Proconſule vocatur. Ad quas auctoritates quid reſpondeat Aldus Manutius, videri
poteſt. Legimus quidem etiam in Ciceronis Epiſtolis ad Familiareis, quas Dionyſius Lambinus
emendauit, ſæpè, M. T. C. P. Lentulo PRO CONSVLE. Sed de vocabulo non eſt tanti: rem
ipſam videamus.

F Proconſules quatuor modis dictos fuiſſe inuenimus. Primùm eos, quibus vltra legitimum, &
annuum tempus Magiſtratus prorogatus fuit: deinde eos, qui ex priuatis in prouincias, vel ad
gerendum bellum miſsi ſunt: tum eos, qui ex magiſtratu in prouincias ſunt profecti: poſtremùm
qui conſtituta Monarchia à Senatu in prouincias eas, quæ populi fuerunt, miſsi ſunt.

Ad primam huius vocis ſignificationem quòd attinet, primus eiuſmodi Proconſul fuit Q.
Publius Philo, vt in Tabulis Capitolinis extat, & in Liuio libro 8. cuius verba in hiſtoria Belli
Palæpolitani hæc ſunt. Itaque cùm & Comitiorum dies inſtaret, & Publilium imminentem ho-
ſtium muris auocari à ſpe capiendæ in dies vrbis, haud è Republica eſſet, actum cum Tribunis
eſt, ad populum ferrent, vt cum Publilius Philo Conſulatu abiſſet, Proconſul rem gereret, quoad
debellatum cùm Græcis eſſet, &c. Vnde conſtat, Proconſules primò fuiſſe eos, quibus poſt Con-
G ſulatum magiſtratus prorogatus eſſet.

Alio modo Proconſules dicti, qui ex priuatis, nullo antè geſto Magiſtratu vrbano, ad bel-
lum mittebantur, qualis fuit P. Cornelius Scipio, de quo Liuius libro 26. Et hos quidem verè
magiſtratus fuiſſe, aut dici potuiſſe, Sigonius negat. Nec etiam alius, ante hunc Scipionem

in Romana hiſtoria reperitur, cui priuato, quiq; antea nullum in vrbe magiſtratum geſsiſſet, Pro- A
conſulatus hoc modo fuerit conceſſus, id quod etiam Carolus Sigonius in poſteriori cum Grue-
chio diſputatione fatetur.

Tertio modo, Proconſules dicti fuerunt, qui proximo poſt Conſulatum in vrbe geſtum, anno
in prouincias Conſulares profecti ſunt, eaſque Proconſulibus gubernarunt. Fuit enim conſtitu-
tum lege C. Sempronij Gracchi, atque poſtea vſque ad Auguſti imperium obſeruatum, vt ante-
quam noui Conſules atque Prætores deſignarentur, Prouinciæ duo Conſulares & ſex vel octo,
vel plures Prætoriæ, prout numerus Prætorum poſtulabat, à Senatu futuris Conſulibus, & Præ-
toribus decernerentur, quas illi deſignati ſortirentur, vel inter ſe compararent, ita vt finito annuo
magiſtratu vrbano in eas proficiſcerentur: Conſules quidem in Conſulares, vnde Proconſules,
Prætores autem in Prætorias, vnde Proprætores appellabantur, vti ex multis ſcriptorum vete- B
rum locis manifeſtum eſt. Atque hæc tum ordinaria Prouinciarum adminiſtratio fuit. Quòd ſi
qui non proximo anno à Conſulatu in vrbe geſto, quemadmodum ſæpè fiebat in quinto, vel ſex-
to, vel alio poſt Conſulatum anno in Prouincias proficiſcerentur: Si etiam Prætores non proxi-
mo à geſta in vrbe Prætura, ſed aliquantò pòſt in Prouincias proficiſcerentur, tum priuati in
Prouincias ire dicebantur, ab ordinariis verò Proconſulibus, aut Proprætoribus nihil diſcrepa-
bant. Antequam autem ad quartum ordinem Proconſulum accedamus, quædam de his qui ex
Conſulatu in Prouincias ſunt profecti, eorum creatione, vel electione, poteſtate, imperio, & aliis,
huc pertinentibus dicenda nobis ſunt.

Ad creationem igitur eorum quod attinet, non eligebantur à populo, vel plebe Centuriatis,
aut Tributis comitiis, vti de Q. Publilio Philone, & P. Scipione legimus: ſed quando comitiis C
centuriatis, Conſules in annum ſequentem deſignati erant, tum alter Conſulum, qui ma-
giſtratum gerebat, ad Senatum de Prouinciis referebat, quæ futuræ Conſulares, quæ Prætoriæ
eſſent. Quod vbi conſtitutum eſſet, tum illæ, quæ Conſulares erant, Conſulibus deſignatis de-
cernebantur, vt eas vel ſortirentur, vel inter ſe compararent, vtram quiſque ex Conſulatu obti-
neret. Quo facto, Conſulatus ſui tempore, quem Romæ gerebat, legem ad populum per curias
congregatum ferebant, de imperio militari, ſine qua lege bellum gerere non poterant, tum Pro-
uinciæ Senatuſconſulto ornabantur. Pertinebant autem ad ornamenta illa, latitudo prouinciæ,
magnitudo exercitus, ſtipendium in milites, viaticum in legatos, & cohortem, comitatus & cæte-
ra generis eiuſdem: quæ quidem, quoniam non omnibus eadem amplitudine, numeroq́ue con-
ceſſa ſunt, propterea, cum ea decernebat Senatus, tum prouincias, aut præſides ipſos Prouincia- D
rum ornare dicebatur. Ad Viaticum pertinebat annulus aureus, qui teſte Zonara magiſtratibus
peregrè proficiſcentibus de publico dabatur, item veſtes, vaſa, vehicula, muli, tabernacula, & reli-
qua eius generis, quæ inſtrumenta locata fuiſſe, indicio eſt P. Ventidius, qui vt Agellius libro 15.
cap. 4. ſcribit, victum quæſiuit comparandis mulis, & vehicula Magiſtratibus, qui ſortiti Prouin-
cias forent, præbenda publicè conduxit. Itaque etiam Alexander Seuerus, vt tradit Capitolinus,
exemplo veterum, argento & neceſſariis magiſtratus, quos in prouinciam mittebat, inſtruebat, ita
vt Præſides prouinciarum acciperent argenti pondo vicena, phialas ſenas, mulos binos, equos
binos, veſtes forenſes binas, domeſticas ſingulas, aureos centenos, Cocos ſingulos. Quanquam
ex verbis Appij apud Ciceronem lib. 1. ad familiares conijci poſsit, extremis Reipublicæ tempori-
bus eos, qui legem curiatam non habuiſſent, rem militarem quidem attingere potuiſſe, viatico au- E
tem publico fraudatos fuiſſe, atque ita ſuo ſumptu in Prouincias iuiſſe.

Comitatus complectebatur adiutores, miniſtros comitesq́ue eorum omnes, quos eùm vſus,
ratioq́ue prouinciæ, tum dignitas ipſa magiſtratuum ac Reipublicæ poſtulauit. Fuerunt autem
legati, Tribuni militum, Centuriones, Præfecti, Decuriones, aliiq́ue militarium operum, ratio-
numq́ue adiutores, atque miniſtri. Præterea verò Scribæ, Accenſi, Præcones, lictores interpretes,
tabellarij, Aruſpices, Cubicularij, medici & qui quotidianæ vitæ propè ſocij fuerunt, quæ cohors
Prætoria, & quaſi Prætoria dicta eſt. Inter quos referendi contubernales quoque ſunt, qui erant
adoleſcentes, rei militaris percipiendæ & prouinciæ cognoſcendæ gratia Magiſtratus in prouin-
ciam ſequuti. Ideoq́ue familiariter eùm iis vixerunt, neque ab eorum lateribus diſceſſerunt, teſte
Cicerone. Atque hac quidem ratione Proconſules prouincias obtinebant, atque ornabantur. F
Quomodo autem in eas ſint profecti, & quod ipſorum munus atque officium in prouinciæ ad-
miniſtratione fuerit, iam explicabimus.

Vbi prouinciam Senatuſconſulto atque in ea Imperium Proconſules obtinuerant, tum verò
extremo Conſulatus anno, aut ſua ſponte, aut Senatuſconſulto Paludati exibant. Verùm antè
quam id facerent, in Capitolium venientes, ibi ſolemnia pro Republica vota nuncupabant, atque
inde Paludamento, lictoribus duodecim, cum totidem ſecuribus ac faſcibus, inſignibusq́ue cæ-
teris imperij aſſumptis, rectà ad portam vrbis ibant, ad quam veteri inſtituto ſalutati, inde aut
continuò, amicis officij cauſa aliquanto viæ ſpacio proſequentibus, ac benè ominantibus, in Pro-
uinciam iter ingrediebantur: aut ſi quid negotij in vrbe haberent, ad vrbem per aliquot dies, aut
menſes manebant, quod cum imperio in vrbe eſſe non poſſent. Hoc tamen etiam ſciendum, vt G
Senatuſconſulto exire Conſules iuſsi ſunt, ſic, ne irent, Tribunorum plebis edicto, aut dirarum
obnunciatione prohiberi potuiſſe. Itaque M. Craſſus cum P. Atteio primùm edicenti, deinde ob-
nuncianti nõ paruiſſet, ipſe pòſt, ac filius cũ Parthis dimicãs iuſtas dediſſe pœnas exiſtimatus eſt.

Verùm

A Verùm vbi iter in Prouinciam iam erant ingreſsi, moris fuit, vt Proconſules eos, quibus ſuc-
cedebant, de aduentu ſuo facerent certiores: ſcilicet, vt cum iis congredientes, de ſtatu cogno-
ſcere Prouinciæ poſſent: quo verò die in Pruuinciam accedebant, eodem Prouincialis muneris
initium capiebant. Erat autem id in duas partes diſtributum, in poteſtatem & imperium. Po-
teſtas fuit facultas cognoſcendi, imperium exercitui imperandi, bellumque gerendi: quorum al-
terum pacis, alterum belli temporibus congruit. Æſtatem ferè rei militari, hiemem Prætoriæ co-
gnitioni, quæ in iuriſdictione potiſsimum eſt verſata, dicabant. Iuriſdictionem autem, (de im-
perio enim militari alibi dicam) ita inſtituebant, vt aut intra Prætorium, & in cubiculo querelas
prouiocialium audirent, miniſtrante atque admittente cubiculario. Quæque ibi tranſigebantur,
ea ferè per diplomata annulo obſignata perficiebantur: aot in Baſilica, atque in Tribunali, ſcri-
B bis, Accenſis, Præconibus, & lictoribus apparentibus, ius dicerent. Hoc vt commodè facere poſ-
ſent, inſtitutum erat, vt Procooſul, poſteaquam in Prouinciam venerat, in aliquam ciotatem, vel
in plures ex iis, in quibus conuentus agi ſolebat, conuentum, ſiue forum in certam diem edicto,
indiceret, eoque Prouinciales homines euocaret, atque ita aut vno in oppido plures conuentus,
aut in ſingulis ſingulos ageret, atque omnes percurreret. Ius verò reddebat, & iudicium dabat
vel ex legibus, quas aot Imperator ab initio ex decem Legatorum ſententia prouinciæ dederat,
aut poſtea è re nata Cunſules, aut Tribuni plebis tulerant, quò etiam Senatuſconſulta pertinent
vel ex edictis quæ ipſi in Prouincia, Ingreſsi ſingulis de rebus diligenter ſcripta propoſuerant:
quę ſi ex Vrbanis aut Prouincialibus edictis ſumpſiſſent, trãſlatitia: ſin minus, noua dicebantur.
Tota autẽ Iudiciorum forma eadẽ erat in Prouinciis, quæ erat Romæ: vnde ex libro de iudiciis
C intelligi facilè poterit. Et prioatarum qoidem cauſarum cognitionem nonnunqoam Vicariis
quibuſdam, puta Legatis ſuis, Quæſtoribus, vel aliis, delegabant. Publicarum autem cauſarum
ſine quæſtionum exercioonem mandare aliis nun poterant, niſi fortè lege, quæ de quæſtiooe illa
ſcripta eſſet, nomioatim caotum eſſet, vt is, cui exercitio eius quæſtionis obtigiſſet, poſſet eam
alij mandare.

Præter iuriſdictionem habebant etiam curationem, quæ cooſiſtebat in cæteris rebus coran-
dis, atque Prouinciæ imperandis, vt in re frumentaria, tributaria, Vectigali, & Viaria: quæ om-
nia per edicta ſua adminiſtrabant. Frumentum aliud vendebant, aliud emebant, aliud in cellam
ſuam æſtimabant, aliud imperabant, aliud honoris cauſa accipiebant: quod frumentum hono-
rarium, ſicut etiam vinum, quod honoris cauſa accipiebant, Vinum honorarlum dicebatur.
D Extra ordinem autem interdum vectigalia noua inſtituebant, ac tributa imperabãt, verùm non
ſine crimine. Sæpe etiam naues, nautas, militeſque prouinciæ ciuitatibus ex fœdere imperaſſe
eos, ſumptum autem ex ordine, nauarchu à ſua quaque ciuitate ſuppeditatum fuiſſe, Cicero ali-
cubi docet. Sed tamen, vt Præſides multi, libidine atque auaritia obcæcati, oova vectigalia, ac
noua tributa prouinciis impoſuerunt, aliaque ad perniciem earuio plurima imperarunt: ſic
nonnulli tanta caritate, atque abſtinentia fuerunt, vt non ſolum publica vectigalia ſuſtulerint,
ſed etiam prætorium ipſum vectigali, in quo præcipuè Cicero gloriatur, remiſerint, neque vlli
alij rei, quàm commodis, ornameotiſque ſociorum ſtuduerint. Vnde honores ſummos ab ipſa
prouincia retulerunt, legationes Romam honoris ſui cauſa miſſas, ſtatuas, fana, dies Feſtos,
cuiuſmodi ſe affici ornamentis ipſe in Cilicia Cicero, prohibuit.

E Cæterùm, quomodo etiam de prouincia deceſſerint proconſules aperiendum eſt: qua de re
hæc à veteribus ſcriptoribus traduotur. Anouo prouincialis Imperij munere terminato, procõ-
ſul ſucceſſorem, ſi maturè venturus erat, in prouincia expectabat, atqoe ei aduenieoti obuiam
prodibat, ac præſenti præſens prouinciam, atque exercitum tradebat, deinde intra triginta dies
(tot enim lex Cornelia Syllæ dedit) decedebat: verùm interea nihil in prouincia, quod ad admi-
niſtrationem attineret, attingebat. Quod ſi deceſſor ante ſucceſſoris aduentum deceſsiſſet, tum
verò aliquem, qui prouinciæ præeſſet, vt quæſtorem, aot legatum cum imperio eſt relinquere
coactus. Conſtituto ſucceſſure, aut imperij Vicario, Romam decedebat, ſi ante, quod C. Iulius
Cæſar in primu conſulatu ſanciuit, rationes pecuniæ confectas apud duas prouinciæ ciuita-
tes reliquiſſet: quibus rebus peractis, è prouincia deceſsit, ac Romam veoit, & niſi triumphum
F petere in aoimo habuiſſet, lictoribus dimiſsis, & paludamento depoſito, vrbem priuatos ingreſ-
ſus eſt. Sin autem de triompho poſtulando cogitaret, aliquandio ad vrbem manebat, & lictores,
faſceſque laureatos quandiu triumphaſſet, habebat, ac ſenatu in ædem Bellonæ euocato, res à ſe
geſtas exponebat, ac triumphuio petebat. Vbi verò, ſiue triumphans, ſiue priuatus vrbẽ iotroiiſ-
ſet, tum alio die rationes referre ad ærarium cogebatur, nec multò poſt, centuriones, cæteroſque
prouincialis curæ ſocios ad ærarium in beneficiis, ſi liberet, deſerebat. Ac ante legem quideio Iu-
liã liberior referendi ratio fuit. Lege autem Iulia eautom eſt, vt rationes, quas in prouincia apud
duas ciuitates reliquiſſent, eas ſtatim, atque vrbem iniiſſent, ad ærarium totidem verbis referrẽt,
atque triginta diebus, quibus rationem retuliſſent, comites in beneficiis deferrent: quod tamen
non Proconſulum proprium, ſed Quæſtorum commone fuit, quemadmodum ex Ciceronis
G ſcriptis intelligitor.

Verùm, quemadmodum proconſulibus, qoi ſe optimè geſsiſſent, magni & in proojncia, & in
vrbe honores habebantur: ſic contrà, ſi quid deliqoiſſent, atque à legibus receſsiſſent, multis iu-
diciorum laqueis irretiti ſunt. Io primis autem tribus obnoxij legibus, ac quæſtionibos fueruot.

peculatus, maieſtatis, & repetundarum. Peculatus, ſi prædam aut pecuniam publicam auertiſ- A
ſent, quo iudicio etiã Quæſtores, Legati, & Scribæ eorum obſtricti fuerũt: Maieſtatis, ſi aut exer-
citum aut prouinciã hoſti prodidiſſent, aut altrò exercitum è prouincia eduxiſſent, aut bellum
ſine S. C. intuliſſent: Repetundarum, ſi ſe in ſocios, aut auarè, aut ſuperbè aut libidinoſè, aut
crudeliter, aut iniuſtè geſsiſſent. Quæ lex maximè ſocialis fuit, & prouinciarum ſalutem conti-
nuit, quo iudicio poſtulati plurimi, damnati multi, nonnulli etiam abſoluti ſunt: de quibus alio
libro diſputabimus. Atque hæc quidem de iis proconſulibus, qui libera adhuc Republica pro-
uincias gubernarunt, dicta ſiot: reſtat, vt de iis qui conſtituta Monarchia prouinciis præfuerunt,
quædam addam.

Octauius Auguſtus, cum ſenatus, ac populi Romani volũtate cõpelleretor, vt ſolus Rempub.
regeret, prouinciarũ adminiſtrationẽ aliã à priori inſtituit. Alias enim ſibi reſeruaoit, eas ſcilicet, B
quæ potẽtiores erãt, & plꝰ periculi oſtẽdebãt, ac vel hoſtes accolas habebãt, vel nouos per ſeipſæ
aliquos motus turbare poterãt. Quæ aotẽ infirmiores, & pacatiores erant, populo attribuit, vt in
eas, quos vellẽt, mitterẽt, eoſq; qui ipſis præeſsẽt, procõſules appellauit: de quorũ poteſtate quid
Dio lib. 53. ſcribat audiamus: Annuas inquit Dio eorũ præfecturas Auguſtus eſſe iuſsit, niſi quis
multitudinis liberorũ, aut nuptiarum ratione priuilegiũ haberet: vtque de cõmuni ſenatus cõſi-
lio mitterentur, neque gladio accincti, neque militari habito vtentes. Proconſules autem eos dici
voluit, non modò duos iſtos Conſulares, ſed reliquos etiam Prætorios, aut qui Prætoriorũ loco
haberentur: vtque lictores vtriſque tot, quot in vrbe permiſſum eſt legibus habere, adeſſent, vt
imperij inſignia ſtatim atque extra pomerium veniſſent, adſumerent, & vſque ad reditum in vr-
bem ea ſeruarent. Et poſt: Senatus autem, & ſeorſim quidem conſularibus Africam atque Aſiam C
conceſsit, & prætoriis reliquas prouincias adſcripſit. Vtriſque autem ex æquo interdixit, ne ante
quintum annum à geſto in vrbe Magiſtratu prouincias ſortirentur: ita fiebat, vt etſi eorum nu-
merus, quàm prouinciarum erat maior, tamen ad omnes tandem imperium perueniret. Poſt
Cæſaris autẽ Octauiani tempora, cum nonnulli eorum malè geſsiſſent magiſtratum ſuum, Im-
peratori iſtæ quoq; prouinciæ adiectæ ſunt, ac ſic his etiam ipſis quodammodo is prouincias aſ-
ſignabat. Cæterum & Legatos, ſeu aſſeſſores quoſdam ſibi adſciſcebãt, quorum conſilio in admi-
niſtratione prouinciæ vterentur, vnicum quidem Prætorius, ex ſui, aut inferioris ordinis homi-
nibus, tres autem Conſularis, ex eiuſdem dignitatis viris accipiebat, eos, qui ipſi Imperatori pro-
barentur. Erat etiam hoc generaliter de omnium prouinciarum poteſtate conſtitutum, ne quem
delectum militum agerent: ne pecuniam, præter eam quæ conſtituta erat, exigerent, Senatus, Im- D
peratoriſue iniuſſu. Cùm ſucceſſor miſſus eſſet, is vt ſtatim ex prouincia abiret, ac ne in redeun-
do domum tempus tereret, ſed intra tertium menſem Romam reuerteretur. Hæc Dio. plura de
iis traduntur à Iuriſconſultis, titulo de Proconſulis officio, qui propriè huc pertinet.

De Prætoribus prouincialibus & Proprætoribus

CAP. XLIII.

INITIO prouinciis præfecti ſunt Prætores, vt & ius prouincialibus dicerent, & ſi res
cogeret, bellum adminiſtrarent. Itaque prætorum numerus ob id creuit, quia prouin-
ciarum numerus creuit. Cùm enim duo Romæ prætores eſſent, vnus, qui inter ciues,
alter, qui inter peregrinos ius diceret, ac prouinciæ duæ Sicilia atque Sardinia eſſent E
inſtitutæ, viſum eſt faciendum, vt Prætores alij in eas duo adiicerentur. Inde duabus ad Imperiũ
adiunctis Hiſpaniis, totidem alij acceſſerunt, qui quaterni quaternas in ſingulos annos prouin-
cias gubernarent. Quoniam aotem in ipſis prouinciis ſæpè tumultus ac bella grauiora excitabã-
tor, quę bella iam inde ab initio geri per Conſules erant ſolita, hinc etiam prouinciæ Conſulibus
ordine ſunt commiſſæ. Et ſic duo potiſsimùm ordinarij fuerunt prouinciarum Rectores: Præto-
res qui in prætura, & Conſules, qui grauiore vrgente bello, in Conſulatu prouinciis præfuerunt.
Prætores igitur prouinciales, ſicut & reliqui, creati ſunt Comitiis centuriatis, quibus, vbi erant
deſignati, decretæ à Senato prouinciæ, quas ſortirentur. Inſignia fuerunt eadem, quæ Prætorum
Vrbanorum, Lictores videlicet ſex, totidem faſces, atque ſecures, vnde ab Appiano ἑξαπελέκεις,
id eſt, ſex ſecurium appellantur. Tempus Ordinarium, quo Prouincias tenuerunt, fuit an- F
nuum. Si verò prorogato poſt Præturam imperio in prouinciis remanſiſſent, Proprætores
ſunt appellati. Atque hoc quidem vltra annum vrbis DC. ſic eſt obſeruatum. Poſtea verò, cum
L. Calpurnius Piſo, Tribunus Plebis, L. Marcio Cenſorino, M. Manilio Coſs. anno ipſo DCIV.
teſte in Bruto Cicerone, primus de quæſtione perpetua repetundarum tuliſſet, id eſt, vt ex
Prætoribus iis, qui Prouincias ſortiri ſoliti erant, vnus Prouinciæ loco, quæſtionem repetun-
darum ſortiretur, eique per annum in vrbe præeſſet: & cum idem poſtea etiam in aliis quæſtio-
nibus ac prætoribus alij alia lege ſanxiſſent, initium introductum eſt, vt Prætores, qui quotan-
nis adhuc ſeni tantum creabantur, iuriſdictiones duas, quæſtiones quatuor, aut plures ex legi-
bus, quæ de quaque quæſtione latæ eraot, in ſortem coniicerent, eaſque per annum in vrbe
exercerent: extremo autem anno, ex Senatuſconſulto prouincias in poſterum ſortirentur, & G
inde Proprætores appellari cœpti ſunt.

Cæterùm ad ipſam appellationem quod attinet, vtrum Proprætor, an Proprætore dicen-
dum ſit, ea hîc repetantur, quæ de Proconſulibus monuimus. Non autem vno modo Propræ-
tores

A tores dicti ſunt. Primùm enim Prætores prouinciales, qui imperio prorogato in prouinciis
vltra legitimum tempus manſerunt, Proprætores ſunt appellati: tum etiam illi, qui ex priuans
ad bellum gerendum, non autem ad gubernandam prouinciam, miſsi ſunt, vt C. Octauius. Et hi
propriè magiſtratus non fuerunt. Tertiò Proprætores dicti, qui prætura in vrbe geſta, ſub fi-
nem anni in prouincias profecti, eis præfuerunt: hi ordinarij Magiſtratus prouinciales fuerunt:
quorum imperium & poteſtas eadem fuit, quæ Proconſulum, niſi quòd ſex tantum lictori-
bus, totidem faſcibus, & ſecuribus vſi fuerunt, & quod prouincias minores obtinuerunt. Cæ-
tera, quæ capite proximè præcedenti de Proconſulum in prouincias profectione, & comitatu
diximus, item de imperio, iuriſdictione, curatione & deceſsione, illa omnia etiam ad Propræ-
tores pertinent. Quartò Proprætores etiam dicti ſunt illi, quos C. Octauius Auguſtus, & poſt
B eum reliqui Imperatores in eas prouincias, quas ſibi reſeruabant, miſerunt. Et hi maiorem,
quàm Proconſules, qui prouinciis populi præficiebantur, habebant poteſtatem: de quibus Dio
libro 53. in hunc modum ſcribit, de Auguſto verba faciens: Qui neque conſulares neque Præ-
torij erant, ipſe (Auguſtus ſcilicet) delegit, ac legatos ſuos & proprætores nominauit. Nam
cùm hæc nomina diu admodum in priori Reipublicæ forma floruiſſent, Prætores, inquam &
Conſules: Prætoris nomine, vt bellis màximè ab antiquis temporibus conueniens, à ſe delectos
inſigniuit, Proprætores eos nuncupans: Conſulum appellatione reliquos, vt paci propinquio-
res affecit, Proconſules dicens. Hæc nomina in Italia Cæſar reſeruauit. qui extra Italiam impera-
rent, quaſi eorum locū tenentes Præfectos appellauit. A ſe porrò deſignatis, præter nomen Pro-
prætorum hoc etiam tribuit, vt plus, quàm annum eſſent cum imperio, quatenus videlicet ipſe
C ſtatuiſſet, vt militarem habitum geſtarent, gladiumque, & ius capite plectendi militis haberent.
Omnes autem Proprætores, ac qui non ſunt Proconſulibus, ſex vtuntur lictoribus, nomenque
inde apud Græcos habent ἑξαπελέκεις. Vtrique autem imperij inſignia ſtatim, atque venerint in
prouinciam ipſis deſtinatam, accipiunt, perfunctique eo ſtatim deponunt. Hæc ille. Qui etiam
paulò pòſt addit, Proprætores cum vrbanis legionibus, pluribus inſtructis Præfectis in prouin-
cias à Cæſare miſſos, additosque eis curatores, qui publicos reditus colligerent, & certas impen-
ſas facerent. Quin etiam de ipſis conſtitutum ait, ne quem delectum militum agerent, ne pecu-
niam præter eam, quæ conſtituta erat, exigerent, Imperatoris iniuſſu, cui ſucceſſor miſſus eſſet,
is ſtatim ex prouincia abiret, ac ne in redeundo tempus tereret, ſed intra tertiū menſem Romam
reuerteretur. Plura de his Proprætoribus habentur in Pandectis titulo de officio Præſidis, quæ
D inde petantur.

De Legatis Proconſulum, & Proprætorum
CAP. XLIV.

INTER Comites Proconſulum & Proprætorum primum locum obtinuerunt legati, de
quibus hoc capite agemus, reliquos ad alium & commodiorem locum differentes. Le-
gati, inquit Varro libro 4. de lingua Latina dicuntur, qui lecti publicè, quorum opera,
conſilioq; vteretur peregrè Magiſtratus, quiúe nuncij Senatus, aut populi eſſent. Qui-
bus ex verbis intelligitur, duplices fuiſſe apud Romanos Legatos: alios, qui Senatus voluntatem
E ad alios detulerunt: alios, qui præſidibus, proconſulibus ſcilicet, & proprætoribus operam qua-
cunque ratione nauarunt. Sunt autem & aliæ Legati ſignificationes, verùm de ea tantum dice-
mus, cuius priori loco Varro meminit. Illi igitur Legati, qui proconſules, proprætoresque in
prouincias euntes comitabantur, aut à Senatu iis dabantur, aut permiſſu Senatus ab ipſis
præſidibus adſciſcebantur, aut lege aliqua extra ordinem deligebantur, Cicerone teſte. Nu-
merus Legatorum prouinciarum Rectoribus aſsignatorum, qui minimus, fuit trium. Nec verò
dubium eſt, quin in eo ſit habita ratio Prætorij gradus, & Conſularis, & prouinciæ, & belli,
ipſius denique hominis. Vnde legimus, nonnullis legatorum numerum auctum eſſe. Obſerua-
tum & hoc eſt, vt Legatos libenter ſibi quiſque legaret, qui rei militaris periti eſſent, quique ipſi
prouinciis aliàs cum imperio præfuiſſent. Itaque Conſulares Conſulibus, Prætorij Prætoribus
F legatos ſe poſcentibus adiunxerunt, & frater fratrem, filius patrem ſibi legauit. Cæterùm, quod
ad munus ipſorum attinet, Vicarij quidam erant Proconſulum, ad molem rerum prouincia-
lium ſuſtinendam, vnde etiam ipſi lictoribus ac faſcibus vtebantur. Ad iuriſdictionem autem
quod attinet, priuatarum tantùm cauſarum cognitionem habebant, in quibus non ſua, ſed man-
data vtebantur auctoritate: & ſi quid occurreret, quod maiorem diligentiam expoſtularet, id
ad Proconſulem remittebant. Publicarum autem quæſtionum cognitio & exercitatio iis à Pro-
coſs. mandari non poterat, niſi in lege iſtius quæſtionis nominatim ſcriptum eſſet. Ius nullum
habebant animaduertendi in caput cuiuſquam, nec atrociter verberandi. Id enim proconſulis
erat. Si tamen contigiſſet proconſulem abeſſe à prouincia, tum legatis committebantur, quę ani-
maduerſionem poſtulabant. Sed & hoc notandum, ſi proconſules aut proprætores ante ſuc-
G ceſſoris aduentum, de prouincia decederent, eos Legatos vel Quæſtores interim prouinciis
præfeciſſe, qui & ipſi tum Proconſules aut Proprætores appellabantur.

De legatis decē, quorum conſilio & ope Duces exercituum vtebantur, in prouinciis cōſtituen-
dis alio loco dicam. Illud hoc loco, antequam ad alia progrediar, admonendum videtur, quod

de legatione libera interdum legitur, moris fuiſſe, vt Senatores Romani, quibus priuata nego- A
tia in prouinciis erant, veluti hęreditates, aut legata perſequendi, vel nomina exigendi, hono-
rario titulo liberæ legationis à Senatu donarentur, vt ita ſub legatorum perſonis commenda-
biliores controuerſias haberent, atque fauorabiliores. Quin etiam voti ſoluendi, & periculi
vitandi cauſa eas legationes ſæpè impetrabant, & lictores à Prouincialibus magiſtratibus, ce-
terorumque Legatorum inſignia accipiebant. Cicero autem libro tertio de Legibus, in ſuo Con-
ſulatu omninò extinguere & tollere eiuſmodi legationes voluit, vnde etiam inter alias ſuas le-
ges hæc ponit: Rei ſuæ ergo ne quis Legatus eſto. Sed interceſsit Liuius Tribunis plebis, &c.
Et hæc de legatis.

De Quæſtoribus Prouincialibus & Proquæſtoribus B

CAP. XLV.

QVAESTORVM tria genera fuiſſe, ſuprà diximus. Alij enim Quæſtores ærarij, vel vrba-
ni: alij Quæſtores paricidij, vel rerum capitalium erant: alij Quæſtores Prouinciales,
de quibus hoc capite dicemus, eo ordine, vt primùm, qui Quæſtores Prouinciales fue-
rint, quomodo creati ſint, & Prouincias obtinuerint, tum quam poteſtatem habuerint
oſtendamus. Quæſtores Prouinciales erant, qui vnà cum Proconſulibus, aut Proprætoribus in
Prouincias exibant. In ſingulas enim prouincias ſinguli Quæſtores mittebantur, præterquam
in Siciliam: quæ cum duplex fuiſſet, Prouincia vetus & noua, duos etiam habuit Quæſtores, C
vnum qui Lilybæi, alterum, qui Syracuſis curabat. Legebantur autem eodem modo, quo Prę-
tores prouinciales. Nam cum legitimus Quæſtorum numerus in annum populi ſuffragiis eſſet
creatus, iubebat Senatus vt prouincias in ſortem coniicerent: Prouinciæ verò duæ erant vrbanæ
eorum, qui ærario populi Romani præeſſent, reliquę ferè prouinciales, eorum, qui cum Conſuli-
bus, aut cum Prętoribus in prouincias irent. Quemadmodum autem Præſides non ſemper pro-
uincias ex Senatuſconſulto, & ſorte, ſed aliquando lege obtinuerunt: ſic etiam Quæſtores non
ſemper ex S. C. eas ſortiti, ſed aut S. C. aut lege aliqua extra ordinem nominatim adepti ſunt,
cuius rei exempla non pauca apud Liuium & Ciceronem extant.

Miniſtris Quæſtores vſi ſunt, Scribis & Lictoribus: Scribis ad conficiendas tabulas publicas,
lictoribus ad maieſtatem magiſtratus tuendam. Nec verò ſemper Quæſtor eum ſuo Præſide in D
prouinciam proficiſcebatur: verùm ſępè, aut multo ante, multò poſt eum in prouinciã veniebat:
vnde fiebat, vt non idem ſemper Quæſtorij muneris ineundi dies fuerit, qui Prætorij: quod vbi
euenit, ſimul illud etiam contingere potuit, vt duos Quæſtores Pręſes vnus eodem anno habue-
rit, Cicerone teſte.

Poteſtas horum erat publicam pecuniam, quam ex ærario, à Tribunis ærarij accipiebant,
quæque attributa pecunia dicebatur, curare, & inde ſtipendia, & viaticum legatis, cohorti Præ-
torię, & exercitui ſuppeditare: tum etiam vectigalem pecuniam ex re frumentaria, & ex portoriis,
cæteriſque, quæ Publicani exercent, vectigalibus exigere, & Romam in ærarium referre. Non-
nunquam etiam Proprætores Quæſtoribus iuris dictionem, imperiumque ſuum mandàrunt, &
totius rei frumentariæ adminiſtrationem commiſerunt. Quòd ſi Quęſtores à Proprætoribus vel E
Proconſulibus ante ſucceſſorum aduentum de prouincia decedentibus, prouincię pręponeren-
tur, tum & ipſi Proconſulis aut Proprætoris nomẽ ferebant, prout huius, vel illius vices ſuſtine-
bant. Si verò Quæſtores non expectato ſucceſſore de prouincia decederent, non erat eorum ſuæ
prouinciæ aliquem præficere: ſed eius, penes quem ſummum erat prouinciæ imperium, Pro-
conſulis, aut Proprætoris.

Cæterùm quanta interceſſerit neceſsitudo Quæſtori cum Præſide ſuo, docet Cicero, cum ſępè
aliàs, tum verò in Diuinatione in Verrem his verbis: Sic à maioribus accepimus, Prætorem Quę-
ſtori ſuo parentis loco eſſe oportere, nullam neque iuſtiorem neque grauiorem cauſam neceſsi-
tudinis poſſe reperiri, quàm coniunctionem ſortis, quàm prouinciæ, quàm officij, quàm publici
muneris ſocietatem. Idem alibi dicit, maiores hanc Quæſturæ cõiunctionẽ liberorum neceſsitu- F
dini proximã eſſe voluiſſe. Inter vrbanos, & prouinciales Quæſtores hãc differẽtiam notat Hoto-
manus, primùm quòd illi, neque lictores, neque viatores habuerint, cum neque vocationem, neq;
prehenſionem haberẽt: hi verò & lictores, & togam prętextam habuerint. Deinde quòd Vrbani
ius non dixerint: prouinciales autem iure dicũdo cõuentus circumiuerint, vt ſcribit Suetonius,
& quęcunque commiſſa populo Romano eſſent, exquiſiuerint, deq; iis iudices ac recuperatores
dederint, quemadmodum videmus in Diuinatione, Q. Cæcilium Verris Quæſtorem in Agoni-
dem iudicium dediſſe.

Porrò ad Proquæſtores quod attinet, nam & de his me dicturum aliquid promiſi, ſic appel-
lati ſunt ij, qui mortuo Quæſtore Præſidi ipſi Quæſtoris loco eſſe cœperunt, item qui, Quæſtore,
non expectato ſucceſſore, decedente prouinciæ ipſius interea præfecti ſunt. Hi verò prouinciam G
ſuam non à Senatu, aut populo, vti Quæſtores, verùm ab ipſo Proprætore vel Proconſule, acce-
perunt, ideoque inferiori gradu fuerunt. Legimus etiam præſentibus nonnunquã Quęſtoribus,
tamen etiam Proquæſtores fuiſſe, ſed raro.

A *De præfecto Aegypti, Præfectis Præfecturarum, Conſularibus quatuor, qui per Italiam ius dicerent, & Iuridicis Italiæ*

CAP. XLVI.

PRAEFECTI vocabulum latè patet. Nam & in re militari magnus eius vſus eſt, & in hoc de Prouincialibus Magiſtratibus loco variè vſurpatur. Scribit enim Dio, Octauium Auguſtum eos omnes, qoos Prouinciis extra Italiam ſitis præpoſuiſſet, Præfectos appellaſſe. Verùm cum eorum eadem, quæ Proprætorum, in Cæſaris Prooincias
B miſſorum, ratio fuerit, nihil de iis hîc dicam, ſed tantùm de præfecto Aegypti pauca monebo. Præfectus Aegypti, qoi & Auguſtalis dictus eſt, ab Auguſto primùm fuit inſtitutus & Aegypto, quam Antonio & Cleopatra victis in prouinciæ formam redegerat, præpoſitus. Dioerſus fuit à reliquarum prouinciarum rectoribus, quód oon Senatorij, vt illi, ſed equeſtris ordinis fuerit. Senatoribus enim eam prouinciam Auguſtus committere, vt Dio lib. 51. docet, noluit, veritus, ne ſi violentiores Senatores præſides nacta eſſet, occaſionem rerum oouandarum afferret. Quin etiam, vt idem ait, proficiſcendi in Aegyptum poteſtatem, niſi ipſe nominatim alicui permiſiſſet, omnibus ademit. Primus, qui ei præfuit ſub Præfecti nomine Cornelius Gallus fuit, à qoo deinceps omnes, qui eam prouinciam adminiſtrarunt, Præfecti ſunt appellati. Meminit eorum Vlpianus ff. titulo de Præfecto Auguſtali, his verbis: Præfectus Aegypti non prius deponit Præ-
C fecturam, & imperium, quod ad ſimilitudinem Proconſulis lege facta ſob Auguſto ei datum eſt, quam Alexandriam ingreſſus ſit ſucceſſor eius, licet in prouinciam venerit, & ita in mandatis eius continetur, &c. Reliqua ferè omnia cum Proconſulibus vel Proprætoribus communia habuit.

Præfecti præfecturarum dicebantur ij, qui Præfecturis præerant, & in iis ius dicebant: propriè quidem prouinciales Magiſtratus non erant. Præfecturæ enim, vti Feſtus docet, in Italia appellabantur illæ vrbes, in quibus & ius dicebatur, & nundinæ agebantur, & erat quædam earum Reſpublica: neque tamen magiſtratus ſuos habebant, in quas legibus Præfecti mittebantur quotannis, qui ios dicerent. Quarum genera fuêre duo; alterum, in quas ſolebant ire Præfecti, populi ſuffragio creati: alterum, in quas Prætor vrbanos quotannis Præfectos mittebat.
D Sed de Præfecturis alio loco plura dicemus.

Conſulares quatuor, qui per Italiam ius dicerent, ab Imperatore Hadriano inſtituti ſunt. Cum enim is Italiam in quatuor regiones diſtribuiſſet, in ſingulos Præfectos miſit, poteſtate ferè proconſulari, qui, quod prius Romæ Conſulatum geſsiſſent, Conſulares dicti. Ælius Spartianus in Adriano: Quatuor Conſulares per omnem Italiam iudices conſtituit. Iulius Capitolinus de M. Antonino Pio: Ab Adriano inter quatuor Conſulares, quibus Italia committebatur, electus eſt ad eam partem Italiæ regendam, in qua plurimum poſsidebat. Ex quibus conſtat Conſulares hos tantum iudicium habuiſſe, hoc eſt, iudicandis Italorum controuerſiis occupatos fuiſſe, rem verò militarem non attigiſſe. Neqoe diu poſt Adrianum hæc ordinatio manſit, id quod teſtatur Appianus libro 1. de Bellis ciuilibus, com in hiſtoria belli Marſici ſic ſcribit: Ap-
E paret, tunc quoque regiones Italiæ diſtributas fuiſſe Proconſulibus, quem morem imitatus Adrianus Imperator, renouauit poſt ætates aliquot, non diu duraturum poſt eios obitum. Hæc ille. In horum Conſulariom locom Iuridicos Italiæ præpoſuit M. Antoninus Philoſophus teſtante Iulio Capitolino his verbis: Datis Iuridicis Italiæ conſuloit, ad id exemplum, quo Adrianus Conſulares viros reddere iura præceperat. Plura de iis non memini me legere.

De Triumuiris, Quinqueuiris, Septemuiris ac Decemuiris, Coloniæ deducendæ.
De Quinqueuiris, Septemuiris, Vigintiuiris agris dandis, attribuendis.
De Quinqueuiris, Quindecemuiris agrorum metiendorum.

F

CAP. XLVII.

DE COLONIIS, earum diuiſione, iure, & deductione libro vltimo dicendum nobis erit, ideoqoe hîc breuiores erimus. Appianus libro primo bellorum ciuilium ſcribit, morem Romanis fuiſſe, nunc hos, nunc illos Italiæ popolos ſubiugando parte agri mulctare, in eumque colonias deducere: aut in iam ante condita oppida nouos colonos ſui generis adſcribere. Hæ coloniæ tanquam præſidia partis bello prouinciis imponebantur: in quibus, quantum erat, culti agri colonis dioidebatur, aut vendebatur, elocabaturúe: quod verò incultum ſupererat, vt ferè bellum ſequi ſolet vaſtitas, qoia ſob ſortem mit-
G tere non vacabat, per præconem inuitatis aſsignabant, quibuſcunque liberet colere, excepta ſibi tributi nomine in ſingulos annos ex arbuſtis prouentus parte quincta, frugum verò decima. Qain & gregibus vectigal indictum erat, tàm minoris, quàm maioris pecoris: ita proſpiciebatur frequentiæ generis Italici, quod laboris patientiſsimum eſt habitum, ne carerent auxiliis dome-

ſticis. Hactenus Appianus, ex quibus intelligere licet, qua occaſione coloniæ fuerint deduci cœ- A
ptæ. Cum igitur aut lege aliqua à plebe ſcitum, aut Senatuſconſulto decretum eſſet, Coloniam
aliquam deduci, & numerus colonorum ſcriptus eſſet, creabantur Comitiis Tributis vt libro ſu-
periore oſtendimus, modò per Conſulem, modò per Prætorem vrbanum: Curatores, qui Colo
niam deducerent, interdum tres, interdum quinque, ſeptem, decē, viginti etiam, qui inde Trium-
uiri, vel Quinqueuiri, vel Septemuiri, vel Decemuiri, vel Vigintiuiri Coloniæ deducendæ, aut
agris dandis, attribuendis appellabantur. Hi poſtquàm creati erant, colonos, qui vel ſua ſponte
nomina dederant, vel ſorte exierant, in agros lege definitos, atque in Coloniam ſub vexillo, qua-
ſi exercitum aliquem deducebant. Dux autem deductionis aliquis è curatoribus agrariis erat.
Appianus, Plutarchus, Cicero. Signa cohortium, in antiquis nummis, quibus Coloniæ alicuius
deductio ſignificatur, impreſſa adhuc etiam cernere poſſumus. Vbi verò colonos in agris, quò B
deducendi erant, collocârant, tum aratro vrbem, & agrum circumſcribebant, teſtibus Varrone,
Dionyſio, Plutarcho & Cicerone, ac aliis: nummis etiam antiquis, in quibus aratro deductio co-
loniæ demonſtrabatur, quales in Faſtus, Iulio, & Auguſtu Huberti Goltzij multi cernuntur, in

C

quibus etiam hi, quorum primus repræſentat nobis vexillum, aquilam, & ſignum cohortis, ſe-
cundus item vexillum, aquilam, aratrum, decempedam, ſiue perticam agri menſoriam, tertius
ſacerdotem agentem iugum boum, & ſulcum aratro ducentem, vrbe, agroque, quomodo dixi, D
circumſcripto: tùm vero agri diuiſionem, ac ſuæ cuique parti aſsignationem ſunt aggreſsi, vnde
agros coloniarum diuiſos, & aſsignatos dici notauit Frontinus. Quod munus difficillimum, ac
moleſtiæ ſæpè pleniſsimum videtur fuiſſe, propter odium colonorum, in quod illi facilè pote-
rant aſsignationis eius cauſa incurrere. Atque hæc omnia fiebant auſpicato: qua de cauſa cura-
toribus illis pullarius dabatur, qui cum ipſis proficiſceretur. Tantum de illis. Miniſtri magiſtra-
tuum Romanorum.

De Scribis, Apparitoribus, Accenſis, Interpretibus, Præconibus, Lictoribus, Viatoribus & Carnificibus E

CAP. XLIIX.

A MAGISTRATVVM explicatione ad miniſtros tranſibimus. Fuerunt autem mi-
niſtri magiſtratuum Scribæ, Apparitores, Accenſi, Interpretes, Præcones, Lictores,
Viatores & Carnifices.

Scribæ, vti Feſtus docet, fuerunt librarij, qui rationes publicas ſcribebant in tabu-
lis. Apparuerunt autem ſingulis magiſtratibus eo nomine, vt rationes publicas in tabulas
ferrent, & leges, actaque omnia perſcriberent: vnde dixit Cicero in 5. Verrina, Scribarum or-
dinem eſſe honeſtum, quòd eorum hominum fidei tabulæ publicæ periculaque magiſtratuum F
committantur. Leges quodammodo in manibus Scribas habuiſſe, & magiſtratibus ius ſuggeſ-
ſe, oſtendit idem, cum in tertio de Legibus extremo ſcribit: Animaduerto quoſque in magiſtrati-
bus ignoratione iuris ſui tantum ſapere, quantum apparitores velint. quod ipſum de Scribis
eſſe dictum docet Plutarchus, vbi Scribarum arrogantiam à M. Catone minore fractam, ac re-
preſſam eſſe narrat, in hæc verba: Cato cum Quæſturam iniſſet, miniſtros, & Scribas coercuit,
qui publicas tabulas, legesque tractantes, cum adoleſcentes nacti eſſent, quibus magiſtratibus
apparerent, quòd ij propter inſcientiam magiſtris egerent, poteſtate non cedebant, ſed ipſi erant
magiſtratus. Eos verò Cato Apparitorum loco, vt erant, tractauit, cum alios fraudis, alios in-
ſcientiæ inſimularet. cumque illi auxilio collegarum Catonis vſi reſiſterent, Cato primum eo-
rum damnatum de fraudata hæreditate ab ærario expulit, alterum verò de inertia poſtulauit: G
qui cum gratia Catuli Cenſores fultus euaſiſſet, eo nunquam vſus eſt Cato. Addo illud, ſcribas
ferè à quæſtoribus mercedem apparitionis accipere ſolitos, id quod ex fragmento veteris huius
tabulæ intelligitur.

A Q. VRB. QVEI AERARIVM PROVINCIAM OPTINENT EAM MERCEDEM DEFERTO
QVAESTORQVE QVEI AERARIVM PROVINCIAM.
OPTINEBIT EAM PECVNIAM ET SCRIBAE SCRIBEISQVE HAEREDIVE.
EIVS SOLVITO IDQVE EI SINE FRAVDE SVA FACERE LICETO QVOD.
SINE MALO PEQVLATV FIAT OLLEISQVE HOMINIBVS EAM PEQVNIAM CA-
PERE LICETO.

Omnium autem, vt ſcribit Feſtus, minimæ dignitatis fuit ſcriba naualis, quód periculis quo-
que eius miniſterium eſſet obiectum. Cum ergo multi eſſent ſcribæ in ciuitate, factum eſt, vt in
decurias multas ſint tranſlati, Quæſtoriorum, Ædiliciorum, Prætoriorum, prout à quæſtoribus,
Ædilibus, Prætoribus eſſent lecti. Nam hoc ius eorum Magiſtratuum fuiſſe, non obſcurè innuit
B Cicero pro Cluentio cum ſcribit: Nuper hominem tenuem ſcribam Ædilicium D. Matrinium
cum defendiſſem, apud M. Iunium, Q. Publicium Prętores, & M. Plętorium, C. Flaminium Ædi-
les Curules: perſuaſi, vt ſcribam iurati legerent eum, quem iidem iſti cenſores ærarium reliquiſ-
ſent. Et Liuius libro 40. Q. Petilius Prætor vrbanus eos libros à L. Petillio ſcriba ſumpſit, & erat
familiaris vſus, quód ſcribam eum Quæſtor Q. Petillius in decuriam legerat. Sed tamen aliquot
etiam decurias precio emptas fuiſſe, apparet ex Oratione quinta in Verrem. Non admodum
autem grauem, atque honeſtum fuiſſe Romæ ſcribarum ordinem, duæ res indicio ſunt: vna,
quod Æmilius Probus in Eumene ſcribarum munus multò apud Græcos honorificentius fuiſ-
ſe, quam apud Romanos, prodit. Nam apud Romanos reuera, ſicut eſſent, mercenarios habitos,
apud Græcos neminem, niſi honeſto loco, & fide, & induſtria cognita admiſſum. Altera, quod
C Piſo apud Agellium lib. 6. cap. 9. de Cn. Flauio ſcriba ita ſcribit: Cn. Flauius, patre libertino natus
ſcriptum faciebat. isq; in eo tempore Ædili curuli apparebat, quo tempore Ædiles ſubrogantur,
eumque primæ tribus Ædilem curulem renunciauerunt, atque Ædilis, qui Comitia habebat, ne-
gat accipere, neq; ſibi placere, qui ſcriptum faceret, eum Ædilem fieri. Cn. Flauius dicitur tabulas
poſuiſſe, ſcriptu ſeſe abdicaſſe, isque Ædilis curulis factus eſt. Non tamen aditum omnino ſcri-
bis ad maiores honores fuiſſe intercluſum, Cicereij, qui Scipionis Africani maioris ſcriba fuerat,
exemplum oſtendit, qui auctore Valerio, cum in campum Africani filium Candidatum Præto-
riis Comitiis deduxiſſet, ſeque omnibus centuriis Scipioni anteferri vidiſſet, è templo deſcendit.
Quin etiam Cicero quendam memorat, qui, cum in Sullæ dictatura ſcriba fuiſſet, poſt in Cæſa-
ris, Prætor vrbanus foit.

D APPARITORES magiſtratuum dicebantur, qui magiſtratuum imperio præſto erant, vt ſcri-
bæ, accenſi, interpretes, præcones, viatores, lictores, ſerui publici, carnifices. Hæc autem mune-
ra libertis ferè ſuis magiſtratus quiſque more maiorem mandauit. Quod cùm ex aliis multis lo-
cis colligitur, tum maximè ex Oratione Senatoris cuiuſdam apud Tacitum lib. 13. Annalium, de
libertinorum ordine ita diſſerentis. Hinc plerunque tribus, decurias, miniſteria magiſtratibus,
& ſacerdotibus, cohortes etiam in vrbe conſcriptas, & plurimis equitum plériſque Senatoribus
non aliunde originem trahi. Quibus verbis ſatis planum facit, libertinis tribus & decurias, credo
ſcribarum & præconum, & viatorum, aliquando eſſe repletas, ex libertinis miniſtros eſſe magi-
ſtratibus & Sacerdotibus datos eoſdem eſſe aliquando in cohortes ad bellum deſcriptos, atque
inde plurimos equites, multos ſenatores originem deduxiſſe.

E Scribas autē ex hoc numero eximimus: non quód nō apparitorum numero fuerint, ſed quòd
eorum ordinem ex ingenuis potius, qoam ex libertinis conſtitiſſe animaduertimus. Siquidem
& antiquus ille ſcriba Puntificum Cn. Flauius, non libertinus fuit, ſed libertini filius, & Cice-
reius ſcriba Scipionis, Prætor legi non potuiſſet, niſi ingenuus fuiſſet. Neque enim ſtante Repu-
blica magiſtratus vlli libertinorum ordini patuerunt. Cicero tamen M. Tullio liberto ſuo ſcriba
vſus eſt.

ACCENSOS hoc loco intelligimos magiſtratuū miniſtros, qoi accirent. Sic enim Varro lib. 4.
de lingua Latina. Conſul loquitur ad exercitum: Impero, qua conoenite ad Comitia centuriata.
Qoare hic accenſo, illic præconi dicit, hæc eſt cauſa. In aliquot rebus idem vt præco, accenſus ac-
ciebat, à quo accenſus quoque dictus. Accenſum ſolitum ciere Bœotia oſtendit, quam Comœ-
F diam Ælij eſſe dicunt, hoc verſu:

Vbi primum accenſus clamarat meridiem, &c.

Liuius de Decemuiris conſularibus: Penes præfectum iuris duodecim faſces eraot, Collegis
nouem ſinguli accenſi apparebant. Et Cicero in Epiſtola illa nobili ad fratrem: His rebus nuper
C. Octauius iucundiſſimus fuit, apud quem primus lictor quieuit, tacuit accenſus, quoties quiſ-
que voluit, dixit, & quam voluit diu. Qoo in loco cum de accenſo, Tacuit, dixit, ſignificat, accenſi
officium fuiſſe non ſolum vt acciret ad Prætorem, qui ius poſcerent. ſed etiam, vt moleſtis inter-
pellatoribus ſilentium impooeret. Libertis autem hoc muneris datum eſſe, idem ille in eadem o-
ſtendit: Accenſus ſit, inquit, eo etiam numero, quo eum maiores noſtri eſſe voluerunt, qui hoc
non in beneficij loco, ſed in laboris, aut muneris non temerè niſi libertis ſuis deferebant, quibus
G illi quidem noo moltò ſecus, ac ſerui imperabant: vnde ad Appium cum ſcribit Paoſaniam, Len-
tuli libertum, Accenſum ſuum vocat.

INTERPRETES fuerunt, quos inter exteras gentes, ad externorum popnlorum orationem
interpretandam adhibuerunt; quos ex apparitorum & libertinorum numero fuiſſe, Ciceronis

verba, quæ ſequuntur, oſteodont. primum ad Thermum inquit, ſe pro Coſ. in Sicilia, in longa A
apparitione ſingularé, & propè incredibilem interpretis ſui Marcilij fidem cognouiſſe. Deinde
in Corneliana: C. Publicium Menandrum, libertinum hominem, apud maiores legatos in Græ
ciam proficiſcentes interpretem ſecum habere voluiſſe.

PRAECONVM in ciuitate vſus fuit varius, ac multiplex: in auctionibus, vt ad haſtam ſtarent,
& precia oblata nunciarent: in concionibus, vt audientiam facerent: in Comitiis magiſtratuum,
vt tribus ad ſuffragia ineunda citarent, & eos, qui deſignati erant, renunciarent: in legibus feren-
dis, vt ſubiiciente ſcriba leges populo recitarent: in iudiciis & quæſtionibus, vt iudices, reos &
accuſatores, & teſtes citarent: quod vnicuique planum eſſe poteſt, qui non curſim, ſed attentè
antiquorum ſcripta perlegerit. Liberos autem fuiſſe præcones, exemplo ſit Sex. ille Næuius, de
quo Cicero pro Quinctio. Hi à Conſulibus ex ciuibus Romanis legebantur, eorumque multæ B
erant decuriæ.

LICTORES dicuntur, ait Feſtus, quod faſces virgarum ligatos ferunt, hi parentes magiſtrati-
bus, delinquentibus plagas ingerũt. Vſi ſunt lictoribus Conſules, Prætores, Interreges, & Dicta-
tores, & ſi qui alij magiſtratus non poteſtatem ſolùm habuerunt, ſed etiam imperium. Viatori-
bus ij, quorum poteſtas potius quàm imperium extitit. Eorum munus erat, vt populum ſum-
mouerent, ſontes virgis cæderent, & ſecuri ferirent, quæ ex Liuio multis locis eliciuntur, qui eos
etiam alicubi aditus ſummotores vocat. Hos in plebe Romana fuiſſe, idem oſtendit, apud quẽ ali-
quis ex plebe queritur, quatuor & viginti lictores apparere Conſulibus, & eus ipſos plebis homi-
nes: Punico autem bello confecto, qui magiſtratibus in prouincia apparerent, eos ferè Bruttios
fuiſſe, vnde Bruttianos dictos, tradit Agellius. Plurima de lictoribus collegit obſeruatione dig- C
niſsima Iuſtus Lipſius libro ſingulari Electorum capit. 23.

VIATORES appellantur, inquit Feſtus, qui magiſtratibus apparent eò, quia initio omnium
tribuum cum agri in propinquo erant vrbis, atque aſsiduè homines ruſticabantur, crebrior ope-
ra eorum erat in via, quàm vrbe: quòd ex agris plerunque homines vocabantur à magiſtratibus,
& frequens eorum erat ab agris ad vrbem via: cum quo etiam Columella & Cicero, cuius hæc
ſunt verba: E via ad Senatum acceſſebant. Curius, & cæteri ſenes, ex quo, qui eos acceſſebant,
viatores nomina ſunt. Hi alij erant à lictoribus, ſi antiquam vtrorumque originem reſpiciamus.
Valgius tamen eoſdem ferè viatores cum lictoribus exiſtimauit, vt eſt apud Agellium. Lictorem
enim dicit à ligando appellatum eſſe, quòd cum magiſtratus populi Romani virgis quempiam
verberari iuſsiſſent, crura eius, & manus ligari, vincirique à viatore ſolita ſint, isque qui ex colle- D
gio viatorum officium ligandi haberet, lictor ſit appellatus, vtiturque ad eam rem teſtimonio M.
Tullij. Viatoribus vtebantur Conſules vocandi & nunciandi cauſa. Eorumque ſicut etiam, præ-
conum, decuriæ erant, quæ à Conſulibus legebantur, & mercede afficiebantur, vti teſtis eſt anti-
qua tabula, quã habet Carolus Sigonius, ex cuius etiam doctiſsimis de antiquo iure ciuium Ro-
manorum Commentariis hæc de miniſtris magiſtratuum omnia transſcripſimus.

Erant etiam ſerui publici, quorum miniſterio magiſtratus ferè omnes vtebantur, de quibus
paſſim loquuntur hiſtoriæ. Eos alios fuiſſe à lictoribus oſtendit vetus Senatuſconſultum, quod
ponitur à Frontino libro de aquæductibus: Placere Senatui, eos, qui aquis publicis præeſſent,
cum eius rei cauſa extra vrbem eſſent, lictores binos & ſeruos publicos ternos, architectos ſin-
gulos & ſcribas & liberarios, accenſos, præconesque totidem habere, quod habent ij, per quos E
frumentũ plebei datur. Sed de his quoq; videndus Iuſtus Lipſius in lib. ſingulari Electorũ cap. 22.

VNVS fuit CARNIFEX, qui non modò ciuis non fuit, ſed ne domicilium quidem in vrbe
habuit, ſi teſte M. Tullio ſtamus in Rabiriana illa de perduellione ita loquente. Sed moreretur
prius acerbiſsima morte millies Gracchus quàm in eius concione carnifex conſiſteret, quem
non modo foro, ſed etiam cœlo hoc, ac ſpiritu Cenſoriæ leges, ac vrbis domicilio ca-
rere voluerunt. Eſt autem Carnifex ferè is, per quem in crucem egerunt, vt
lictor, per quem ſecuri percuſſerunt. Hæc habuimus, quæ de Ma-
giſtratibus, eorumque miniſtris diceremus.
Sequuntur Leges.

LIBRI SEPTIMI FINIS.

REVERENDIS VIRIS,

PIETATE ET ERVDITONE PRÆSTANTIBVS, DOMINIS, ESAIÆ Krugero, M.Dauidi Schillingo,& Abrahamo Tetelbachio Eccleſiarum Miniſtris,affinibus ſuis colendis.

S. D.

NEGARE *nolo,teneri me maximo ſtudio cognoſcendæ antiquitatis,cùm omnis, tum verò Romanæ. Non tamen ita huic inhærendum eſſe iudico, vt omnia alia ſtudia interim negligantur. Habent hæc ſuum modum & ſuas metas. Allectus ſum autem ad Antiquitatis tantum amorem à Præceptore meo viro immortalitate digniſſimo M. Ioanne Roſa, piæ memoriæ, quem vos noviſtis fuiſſe & ſacroſanctæ Theologiæ, & Philoſophiæ moralis & hiſtoriarum ac antiquitatis Romanæ ſtudioſiſſimum. Nec ipſe ſolùm his ſtudiis vacabat diligentiſſimè, verùm etiam diſcipulis ſuis auctor erat, vt antiquitatem & hiſtorias colerent, profuturas ad omne aliud ſtudiorum genus, cui ſeſe ſinguli eſſent conſecraturi. Eaq; de cauſa,vt oſtenderet,qua ratione in illis verſari deberemus, publicè nobis in illuſtri Academia Ienenſi prælegebat, Caroli Sigonij viri doctiſſimi & antiquitatis inſtauratoris omnium, quos Italia habet, præſtantiſſimi, Faſtos & Triumphos. Quas explicationes ſine dubio edidiſſet,niſi mors ipſum nobis abripuiſſet. Quo factum eſt,vt abſoluere,quod cœperat,non potuerit. Imò carendum etiam nobis eſt præclaro Onomaſtico, quod meditabatur ſcribere de iis viris,quorum mentio paſſim in Cicerone,Plinio,Liuio, hiſtoricis aliis, Græcis & Latinis extat. Verùm inuidit nobis hoc donum fortuna. Ab eo itaq; tempore quo ipſum docentem audiui, tantus ardor cognoſcendi antiquitatem & legendi hiſtorias, me occupauit,vt longo tēpore,pœnè nihil aliud,niſi de ea re cogitârim. Auxit ardorem iſtū meū Iuſtus Lipſius,vir clariſſimus,cuius libri variarū & antiquarū lectionū, Epiſtolicarum quæſtionū & emendatus Tacitus,mirū quātum me, vt in cœpto perſiſterem, incitârint. Feci igitur hoc,neq; ſine conſilio Parentis noſtri chariſſimi, & in proprium vſum multa, quæ notatu digna erant,collegi: quæ cum eidem Parenti noſtro, & amicis aliis ita placerent,vt edenda illa eſſe cenſerent, paſſus ſanè id ſum, ſi fortè aliqua inde ad diſcentes vtilitas proficiſci poſſit. Cum autem plurimorum ſanguine, & affinitate, & beneuolentia iunctorum mihi amicorum mentionem in iis fecerim, neq; veſtra deſiderari nomina volui: quippe qui amabili affinitatis vinculo mihi iuncti, me à multis annis omni beneuolentia & officiorum genere eſtis proſecuti. Neq; dubito, iucundam vobis harum rerum lectionem eſſe futuram. Vt enim de hoc tantùm libro,in quo leges Romanorum recenſentur,dicam, multa inuenietis,quæ ſacrum etiam codicem nonnunquam vobis declarabunt.*

Cum ſanctus Paulus gentium Apoſtolus à Philippenſibus captiuus teneretur, & virgis caſus eſſet,dixiſſe legitur,ſe ciuem eſſe Romanū, quem indemnatum & indicta cauſa virgis cædi non fas ſit. Et ſubijcitur audito hoc,magiſtratum eius loci ſibi valdè timuiſſe. Idem poſtea Hieroſolymis factum eſſe repetitur. Quid verò hoc eſt, Apoſtolum Paulum ciuē Romanum eſſe, cum tamen fuerit Tarſenſis, Tarſo Ciliciæ vrbe oriundus?

Docent hæ antiquitates,non tantum eos ciues Romanos eſſe, qui in vrbe Roma domicilia haberent:ſed eos etiam,qui,ſiue in Municipiis,ſiue in Coloniis,ſiue in Prouinciis habitarent, iure ciuitatis Romanæ eſſent donati. Ciliciam autem prouinciam Romanorum fuiſſe, quam M. Tullius Cicero,inſignis ille Orator pro Conſule rexerit, notiſſimum eſt.

Iam qui ciues Romani erant eo,quo dixi modo,hoc priuilegio erant ornati, vt non liceret in eos animaduertere virgis,quod cautū erat legibus Porcia, & Semproniis,quæ in huius libri parte altera cap. 2. recitantur.

Eſt præterea & illud non minus iucundum, quàm vtile, conferre has leges cum legibus diuinis, & videre in quibus conueniant, in quibus non. Conuenient autem dubio procul quamplurima, id quod oſtendit vetus Iuriſconſultus Licinius Rufinus in eo libro, in quo

leges diuinas cum legibus populi Romani cötulit. Et quod Baſilius grauis Doctor Eccleſiæ de Philoſophicis & Ethnicis Græcorum auctorum diſputationibus ſcripſit, legendas eas eſſe, quia vel eadem eſſent cum iis præceptis, quæ in ſacris literis continentur, vel ab iis diſcreparent: ſi eſſent eadem, prodeſſe eas propter conſenſum: ſin diſcreparent, conferre tamen aliquid ad confirmationem potioris. Idem etiam de legibus iudicandum eſt. Sed non addam plura: vos viri Reuerendi, affines colendi, rogo, vt meum hoc qualecumq; conſilium boni conſulere, meq; porrò fauore veſtro proſequi dignemini. Ratiſponæ Idibus Februarij, Anno à nato Chriſto ∞ I Ↄ. XXↄ.

V. R.

Studioſiſs.

Ioannes Roſinus.

ANTIQVITATVM ROMANARVM LIBER IIX.

DE LEGIBVS.

TANTA eſt dignitas, tanta vtilitas, tanta denique neceſsitas Legum, vt ſine A
illis Reſpublica nulla conſtitui, nec conſiſtere poſsit: ſed mera ſit barbaries, vti omnium temporum & gentium hiſtoriæ ſatis ſuperque declarant. Quid enim Spartæ laudabile geſtū fuit, quam vitam ibi homines egerūt, antequam Lycurgus leges ferret, & cuique ordini ciuium ſua officia perſcriberet, quidq; à quoque requireretur, doceret? Quàm eleganter Solon Rempublicam Athenienſium inſtituit, leges ferendo, & quemcunque ordinem certis quaſi cancellis circumſcribendo: immò verò, Deus ipſe, cum populum Iudaicum ſibi præ omnibus aliis gentibus eligeret, certas ipſi leges præſcripſit, iuxta quas Deum colerent, & vitam ſuam agerent. Quem morem omnibus hominibus communem, Romani quoque obſeruarunt. Quamprimum enim vrbem Romulus condidit, certas propoſuit & tulit ſuis ciuibus leges, quæ poſtea augeſcente in immenſum multitudine, neceſsitate nonnunquam requirente, interdum hominum B
libidine impellente, miruм in modum ſunt multiplicatæ, id quod veteres ſcriptores non ſemel grauiſsimè queruntur. Quare cum propoſuerim mihi in hiſce commentariis Rempublicam Romanam deſcribere, & quantum fieri poteſt illuſtrare, leges omittendæ non fuerunt. Nulla enim Reipublicæ pars eſt, quæ in iis non attingatur.

Collegerunt patrum ætate quaſdam leges Pomponius Lætus, Conradus Celtes, Aymarus Riuallius, eoſque ſecuti noſtro tempore Vdalricus Zaſius Brigantinus, ad cuius legum Catalogum annotationes adiecit Lodouicus Caranda Pariſienſis, Paulus Manutius, Franciſcus Hotomanus, Pardulphus Prateus, quorum omnium labores ſummam laudem merentur, & propterea lectione & cognitione ſunt digniſsimi. Non tamen me à ſimili conatu deterruerunt, C
quin eorum veſtigiis inſiſtens, idem tentarem: præſertim, cum vel maximè in his rebus valeat tritum illud, Dies diem docet, ſemperque poſterior dies aliquid inueniat, quod prior ignorauit. Quare non improbaturos ſpero antiquarum literarum amantes hoc meum ſtudium, quod ipſorum commodis & vtilitati conſulere cupiens, ea quæ multis plurimorum libris de Romanorum moribus & inſtitutis tradita ſunt, vno quaſi faſce comprehenderim: id quod & in hoc de Legibus libro, ſi non præſtiti, certè tamen volui. Omnes enim leges, quæ apud illos, quos modò nominaui, ſcriptores reperiuntur, in hunc librum conieci. Nec eas ſolùm, verùm etiam alias, quæ ab illis ignoratæ, aliorum nonnullorum recentium ſcriptorum cura & induſtria inuentæ ſunt, addidi, vt quiuis, qui hunc noſtrum Catalogum cum aliorum indicibus vel commentariis conferre volet, videbit.

Cæterùm, antequam ipſas leges recitem, non puto rem ingratam lectoribus me facturum, ſi D
quædam generalia de legibus, & more rogandi eas apud Romanos obſeruato, repetam: id quod ſequentibus tribus capitibus breuiſsimè facere conabor, à vocabulorum aliquot, quæ huc pertinent, explicatione initio ſumpto.

A

Quid Lex ſit, & quotuplex CAP. I.

VOCABVLVM ioris, & legis ſæpè pro ſynonymis vſurpantur. Eſt tamen quædam inter ea differentia. Iuris enim nomen generale eſt, & ad non ſcripta etiam pertinet: Legis autem eſt ſpeciale, & ad ius ſcriptum tantum refertur. Dicemus de vtroque, & primum quidem de iure.

Ius pluribus modis dicitur. I. Significat id, quod ſemper bonum & æquum eſt: vt ius naturale immutabile. II. Quòd omnibus, aut pluribus in quaque ciuitate vtile eſt: vt eſt ius ciuile. III. Prætorum edicta dicuntur ius honorarium. IV. Prætoris, & cuiuſlibet Iudicis ſententia ius vocatur, etiam cum ius reddens iniquè decernit: relatione ſcilicet facta, non ad id, quod
B Prætor ita fecit, ſed ad illud, quod Prætorem facere conueoit, vnde formula illa loquendi, ius dicere. V. Ius dicitur locus, vbi Magiſtratus, vel alios iudex conſiſtit iuris dicundi, aut iudicandi gratia, etiam, ſi domi, aut in itinere, ſiue, de plano hoc fiat. VI. Ius pro neceſsitudine dicimus, veloti eſt, ius cognationis, vel affinitatis.

Legis verò vox non tam latè patet. Aut enim eandem cum iure, quod ad duo prima ſignificata attinet, vim habet, aut formam contractus, ſiue pactiones, & conditiones notat, vnde illud vſitatum: Ea lege & conditione. Sed oos reliqois omiſsis, propius ad inſtitutum noſtrum accedemus.

Lex ſiue ius (hæc enim ſynonyma eſſe diximus,) triplex eſt, diuinum, naturale, & humanum. De iure diuioo, ſeu lege diuina, quænam ea ſit, & quomodo diuidatur, in moralem, ce-
C rimonialem, ac forenſem, docent ex ſacra ſcriptura Theologi in ſuis methodicis libris.

Ius naturæ, de quo hîc etiam non loquimur, qood tamen eſt quaſi fundamentum humani, eſt, quod natura omnia animalia docuit. Ab Ariſtotele libro 5. Ethic. ad Nicomach. ſic definitur: Naturæ ius eſt, quod vbique locorum & gentium retinet vim ſuam, neque opinione ratum aut irritum eſt. Cicero libro primo de Legibus: Ius vel lex natoræ eſt ratio ſumma inſita in natura, quæ iubet ea, quæ facienda ſunt, prohibetque contraria. Definitio Philippi, quam in explicatione libro quinto Ethicorum Ariſtotelis affert, videtur eſſe clarior, cum dicit: Legem naturæ eſſe illam ipſam noticiam principiorum practicorom, & concluſionum, quæ ex illis neceſſaria conſequentia dueuntur, diuinitus inſitam mentibus humanis, non ſolùm de moribus ciuilibus, ſed primùm de agnitione Dei, & obedientia Deo debita, poſtea de moribus ciuilibus,
D qui referendi ſunt ad hunc finem, vt Deus celebretur. Hoc ius in ſcriptoribus Ethnicis non ſemel ius gentiom dicitur. Quanquam in Inſtiturionibus iuris ciuilis ius naturæ, & ius gentium diſtinguantur, cum vniuerſum ius priuatum, id videlicet, quod ad ſingulorum hominum vtilitatem pertinet, tripertitum eſſe docetur, collectum aut ex naturalibus præceptis, aut gentium, aut ciuilibus. Videtur autem hoc intereſſe inter oaturæ & gentium ius, quòd ius naturale commune ſit omnibus hominibus cuio brutis animalibus: ius gentiuio autem oon etiam brutis animalibus, ſed tantùm hominibus commune. Sic enim Iacobus Cuiacius in Notis ad Inſtiturionés, hunc locum explicans: Quæ bruta, ait, faciunt incitatione naturali, ea ſi homines ratione faciant, iure Naturali faciunt. Quæ bruta non faciunt, ea ſi omnes homines ratione faciant, iure gentium faciunt, quod & ipſum ius naturale dicitur, & bonum, & æquum
E & naturalis æquitas, & naturalis ratio, & lex naturalis, & natura. Quæ aotem non omnes, ſed quædam hominum congregata io vnum locum multitudo, vtilitatis publicæ cauſa facit, ea verò fiunt iure ciuili. Hactenus ille. Inſtit. lib. 1. tit. 2.

Lex ſiue ios humanum, quod idem & poſitiuum, & ciuile, & ſcriptum dicitur, eſt commune præceptum, virorum prudentum conſultum, delictorum, quæ ſponte vel ignorantia contrahuntur, coerctio: communis Reipublicæ ſponſio. Et differt à naturali, quòd hoc loquatur de genere, illud de ſpecie: 2. quòd hoc habeat demonſtrationes: illud valeat & propter rationem probabilem, Decalogo congruentem, & propter auctoritatem, quam Deus Magiſtratui attribuit, quem iuſsit addere in hac ciuili vita cùm explicatiooes, tum adminicula diuinarum legum: 3. quod ius naturæ vbique idem ſit, ius poſitiuum noo vbique idem. Poteſt & hoc ad-
F di, legem naturæ eſſe æternam, leges poſitiuas mutabiles.

Non ſcriptum ius eſt, quod vſus approbauit, ſiquidem diuturni mores, conſeoſu vtentium comprobati legem imitantur. Quanquam & illud ius, quod ex auctoritate Prudeotum conſtitotum eſt, ius ciuile, noo ſcriptum fuiſſe, Iacobus Ræuardus velit: quem legere potes libro ſingolari de Prudentum auctoritate, capite decimoquarto, ex quo oos etiam pauló infrà quædam repetemus.

Porrò iuris ciuilis ſcripti (de hoc enim hîc propriè agimus) ſpecies recenſentur à Ioſtiniano lib. 1. tit. 2. ſex: Lex, Plebiſcituio, Senatuſconſultum, Principom placita, Magiſtratuum edicta, & reſponſa prudentum.

Lex eſt, definitore Iuſtiniaoo, quod populus Romanus Senatorio Magiſtratu interrogan-
G te, (veluti Conſule) conſtituebat. Atteius Capito apud Agellium libro decimo, capite vigeſimoſecundo his verbis legem definiuit: Lex, inquit, eſt generale iuſſum populi, aut plebis, rogante magiſtratu: quæ definitio à priori diſſentit, quod ſcilicet eſt generalior, & ad plebiſcita etiam pertinet.

Plebiſcitum eſt, quod, plebs plebeio magiſtratu interrogante (veluti Tribuno) conſtitue- A
bat. Plebs autem à populo eò differt, quo ſpecies à genere. Nam appellatione populi, vni-
uerſi ciues ſignificantur, connumeratis etiam Patriciis, & Senatoribus. Plebis autem appel-
latione, ſine Patriciis & Senatoribus, cæteri ciues ſignificantur. Hinc à Capitone Plebiſcitum
definitur lex, quam plebes, non populus accipit. Verùm de diſcrimine inter plebem & popu-
lum, libro primo ſatis multa diximus.

Senatuſconſultum eſt, quod Senatus iubet, atque conſtituit. Nam cum auctus eſſet popu-
lus Romanus in eum modum, vt difficile eſſet in vnum eum conuocari legis ſanciendæ cauſa,
æquum viſum eſt, Senatum vice populi conſuli. Sed & de his alio loco diximus.

Principum placita ſunt, quæcunque Imperatur per Epiſtolam conſtituit, vel cognoſcens de-
creuit, vel edicto præcepit: eaque etiam ſunt leges, legiſque vigorem habent. Populus enim, lege B
Regia, quæ de eius Imperio fertur, ei, & in eum omne imperium ſuum, & poteſtatem concedit.

Prætorum quoque edicta non modicam obtinent iuris auctoritatem. Hoc etiam ius honora-
rium ſolemus appellare, quod qui honores gerunt, id eſt, magiſtratus, auctoritatem huic iuri de-
derunt. Proponebant & Ædiles Curules edictum de quibuſdam cauſis, quod & ipſum iuris ho-
norarij portio eſt.

Reſponſa prudentum ſunt ſententiæ, & opiniones eorum, quibus permiſſum erat de iure re-
ſpondere. Nam antiquitus conſtitutum erat, vt eſſent, qui iura publicè interpretarentur: qui-
bus à Cæſare ius reſpondendi datum eſt, qui Iuriſconſulti appellabantur, quorum omnium
ſententiæ & opiniones eam auctoritatem tenebant, vt iudici recedere à reſponſis eorum non li-
ceret, vti eſt conſtitutum. Hæ ſex iuris ſpecies à Iuſtiniano recenſentur: nos verò hac in parte C
tantùm de illis dicemus, quæ propriè leges dicuntur, vt ſunt leges, & plebiſcita, quæ quidem
communi nomine rogationes appellantur, quia per magiſtratus à populo vel plebe rogentur:
quod qua ratione factum ſit, & ſuprà diximus, libro 6. de Comitiis, & ſequenti etiam capite, ver-
bis clariſsimi viri Pauli Manutij libro de Legibus repetemus.

De ratione Rogandarum legum apud Romanos CAP. II.

LEGES apud Romanos à magiſtratibus tantum, non tamen omnibus, latæ vel rogatæ
ſunt. Et quia duo Magiſtratuum genera fuerunt: alij enim maiores, alij minores dicti,
leges à magiſtratibus maioribus ſex tantum, Prætore ſcilicet, Conſule, Dictatore, In- D
terrege, Decemuiris, & Tribunis militum, vt de Regibus, & Triumuiris R. P. C. ta-
ceam: à minore vno, Tribuno plebis rogatæ fuerunt. Præter hos nulli alij legis rogandæ po-
teſtas fuit.

Circa rogationem autem legis hæc obſeruabantur, Legem laturus magiſtratus, ſcribebat
eam domi, & cum peritis conſultabat: ne quid contra populi rem, aut voluntatem ſanci-
ret, ne fortè pugnantia capita ſimul ferret: neue quid, quod vetus aliqua lex, ſi ferretur, ina-
ne, infirmumque iuberet eſſe: ne curationem, poteſtatem, commodùmue aliquod ipſe ſibi ſua
lege, aut collegis, cognatis, affinibus mandaret: quod leges duæ, Licinia, & Æbutia fieri vetue-
runt. Etiam illud in ſcribenda lege cauebatur, ne pluribus de rebus, quæ non eiuſdem gene-
ris viderentur, vna rogatione ferretur: quod fieri lex Cæcilia, & Didia, & Cicero, libro tertio E
de Legibus prohibuerunt. Addebatur illa exceptio, vt, ſi quid ius non eſſet rogari, ne eſſet ro-
gatum: item, ſi quid contra alias leges eius legis ergò latum eſſet, vt ei, qui eam legem rogaſſet,
impunè eſſet, quod fuiſſe tralatitium, hoc eſt, ſcribi ſolitum in omnibus legibus, tradit Cicero,
libro 3. Epiſtolarum ad Atticum.

Scripta lege, legiſlator benè de Republica ſentiens, antè, quàm eam promulgaret, referebat
ad Senatum, vt quò plus ponderis, maioremque vim lex haberet, de Senatus eam ſententia fer-
ret: Popularis verò, ac ſeditioſus magiſtratus, non modò prætermiſſa Senatus auctoritate, ſed
interdum etiam contra Senatus auctoritatem legem rogabat.

Promulgabatur deinde Lex, id eſt, in publico ponebatur, (eſt enim, vt ait Feſtus, promul-
gari, quaſi prouulgari) vt inſpiceret, qui vellet, inſpectam conſideraret: non ſolum, vt inter- F
cedi poſſet antè, quàm ferretur: verùm etiam, vt aliquanto antè ſtatuere cuiuis liceret, vtrum,
cum ferretur, antiquanda ſuffragiis, an accipienda lex eſſet. Item vt quiuis monere legiſlatorem
poſſet, vel de corrigenda, vel omninò de non ferenda lege. Spacium autem promulgationis, quæ-
cunque de re ferretur lex, erat trinundinum, id eſt, per trinas nundinas, vel dies viginti ſeptem.
Cum enim nundinarum cauſa ex agris in vrbem ciues conuenirent, per trinundinum lege vt
à ruſtica Plebe ter legi, cognoſcique poſſent, patere voluerunt.

Poſt tertias nundinas, (nam ipſo nundinarum die ferre legem non licebat, teſte Macro-
bio libro Saturnalium primo, capite decimoſexto) Magiſtratus in eum locum, vbi legem
laturus erat, ſiue in forum, ſiue in Campum Martium, populum conuocabat. Ibi cum le-
gem præco, ſubiiciente ſcriba, recitaſſet: tum primum quidem is, qui legem promulga- G
rat, populo ſuadebat, vt rogationem acciperet. Sed poſt eum alij, non priuati modò, qui-
bus ab aliquo Magiſtratu concio dabatur, (nam alioqui concionandi poteſtas priuatis non
erat) verùm etiam quandoque Magiſtratus, pro ſuo quiſque ſenſu ex Roſtris, ſi in foro,
ex ſug-

A ex ſuggeſtu, aut allo editiore loco, ſi in campo Martio Comitia haberentur, vel ſuadebant, vel
diſſuadebant. Cum ſuaſerant, diſſuaſerántue legem, tum, præſentibus Sacerdotibus, vt Dio-
nyſius ſcribit, & diuina exponentibus, ſitella, vel vrna deferebatur: in quam, ſiue tribuum, ſi
tributis comitiis lex ferretur, ſiue Centuriarum, ſiue centuriatis, nomina coniiciebantur: dein-
de, ſortibus æquatis, hoc eſt, ita agitata ſitella, ne qua ſors ſubſultaret, atque exiſteret, ſed pa-
riter omnes æquatæ iacereut, ſortitio fiebat, quæque prima vel tribus, vel Centuria, quæ ſe-
cunda, quæ tertia de ſitella exiiſſet, eundem, quem ſors dederat, in ſuffragio ferendo locum,
atque ordinem obtinebat. Hæc dum agerentur, ſi quis Tribunus plebis legi vellet intercedere,
locus erat. Nunquam enim ante ſuaſionem, diſſuaſionemque interceſsio locum habuit. Tribuni
itaque plebis, quorum propriè intercedendi ius erat, edita voce illa VETO, de qua mentionem
B facit Liuius lib. 6. intercedebant.

Præter hanc Tribu uorum plebis ioterceſsionem, etiam aliæ tres cauſæ referuntur, quæ, quò
minus promulgata, lex perferri poſſet, impedimento fuerunt: prima, cum is, qui promulgâ-
rat, vel amicorum precibus adductus, vel Senatus auctoritate commotus, vel ipſe ſua ſponte
conſilium mutabat. Altera, cum neque intercedente Tribuno, neque eo, qui promulgauerat,
conſilium mutante, comitiales dies, id eſt, eos, quibus agi cum populo licebat, Conſul exime-
bat, vel ſupplicationibus decernendis, vel feriis indicendis, non ſolùm iis, quæ Latinæ diceban-
tur, quas indicere ſoli Conſules poterant, ſed etiam iis, quæ imperatiuæ, quas non modò Con-
ſulibus, verùm etiam Prætoribus ipſorum arbitratu licebat imperare. Tertia cauſa, auſpicia e-
rant, quorum duo fuerunt genera: vnum, quo magiſtratus tantum vtebantur, quæ Spectio di-
C cebatur, vel, de cœlo obſeruatio: alterum genus ad Augures pertinebat, cùm ex auium ſignis,
id eſt, volatu, cantu, (tripudij enim animaduerſio huc non pertinuit) auſpicium faciebant. Nam
ſi quid aduerſi vidiſſent, aut audiuiſſent, id nunciantes, comitia impediebant, teſte Cicerone
libro 2. de Legibus. Illo autem priore genere, vel ſi aduerſi nihil eſſet, ipſa tamen per ſe ſpectio rem
impediebat, quod à Dione libro 36. traditum eſt. Obuunciatio autem, quæ Augurum erat, dua-
rum rerum obſeruatione fiebat, vel cum de cœlo fulſiſſet, aut tonaſſet: vel cum aues aduerſa por-
tenderent, quâ de re alibi plura.

Sortitione Tribuum, aut Centuriarum facta, dicebat is, qui legem ferebat: Si vobis videtur,
diſcedite Quirites. Significat autem verbum diſcedere, hoc in loco, vti annotat Aſconius Pædia-
nus, non quòd in communi conſuetudine eſt, de eo loco, vbi lex fertur, diſcedere: ſed vt in ſuam
D quiſque tribum diſcedat, in qua eſt ſuffragium laturus. Cùm igitur de concione iuſsi diſcedere,
in ſuam quiſque tribum, aut Centuriam abiiſſet, priuati quidam homines, qui de lege laborarent,
ipſi, ne quid fallaciæ committeretur, aut tabulas diſtribuerunt, aut diſtribuentibus præfuerunt,
idque diribere, proprio vocabulo dicebatur, quod muneris ferè obiri, curarique ab iis ſolebat,
qui neque ætate graues, neque geſtis honoribus inſignes admodum eſſent. Id tamen ſibi & à
ſenibus; & à dignitate præſtantibus præcipuè contigiſſe, glorioſè commemorat Cicero in
Piſonem.

Diribebantur, vel diſtribuebantur cuique duæ tabulæ, quarum vna his duabus literis erat ſi-
gnata, V. R. id eſt, vti rogas: eaque legem accipiebat, vti magiſtratus rogauerat. Altera notata
erat litera A, quæ valebat, Antiquo, hoc eſt, nihil nouari volo, antiqua probo, &c, vti explanat
E Feſtus, in morem priſtinum reduco. Appoſiti etiam erant in quaque tribu, aut Centuria, pon-
tes, ſi tributa comitia eſſent, pro numero tribuum triginta quinque ſi centuriata, CXCIII. (tot
enim erant Centuriæ) vt per ſuum ſingulæ pontem ſuffragium ferrent. Alioqui negotium lon-
gi temporis, nec ſine perturbatione aliqua fuiſſet, ſi ponte vnico tribus omnes, aut Centuriæ
tranſire cogerentur. Pontes autem dicti, quòd extructę ad tempus menſæ ſatis anguſtæ, præ-
ſertim poſt legem Mariam, pontium ſimilitudinem haberent. Pontibus impoſitæ erant duo ci-
ſtæ oblongæ, vna in capite pontis, altera in fine, iiſque cuſtodiendis certi homines, in Comitiis
præerant, qui Plinio lib. 33. cap. 2. teſte, Nongenti ſunt appellati. Per pontes eos tranſibant ad la-
tionem ſuffragij, tabellis acceptis in prima pontis parte, quas in extrema redderent. Primo loco
ea tribus, eáue Centuria, quæ omnium tribuum, aut Centuriarum nominibus in ſortem con-
F iectis, prima de ſitella ſorte exierat, ſuffragium ferebat: eaque prærogatiua dicebatur, quod
prima rogaretur à Magiſtratu, qui Comitia habebat. At is quem magiſtratus legem ferens, in
prima Tribu, vel Centuria, primum ſententiam rogabat, dicebatur primus. Deligebat autem
quem & dignitate præſtare, & rogationi ſuæ præter cęteros fauere iudicabat: & erat quodam-
modo legis ornamentum, cum is eam ſciſcebat primus, cuius in ciuitate nō leuis eſſet auctoritas.

Cum ab eo, quem magiſtratus ipſe primum delegiſſet, deinceps ab aliis eiuſdem Tribus aut
Centuriæ perlata ſuffragia erant: tum, ſuffragiis in vtramque ſententiam dinumeratis, & eorum
numero punctis notato, eius Tribus, aut Centurię voluntas cognoſcebatur, eaque à pręcone
renunciabatur. Et eâdem in reliquis Tribubus, aut Centuriis ratione ſeruata, ex maiore Tribuū,
aut Centuriarum numero, vel antiquabatur, vel ſciſcebatur lex. Hoc autem, Dirimere ſuffragia
G & Diremptio ſuffragiorum dicebatur.

Diremptis igitur ſuffragiis, vel de antiquata lege, vel de accepta cognoſcebatur. Ac de anti-
quata, id eſt, ſuffragiis improbata lege nihil eſt dicendum. Scitam autem, atque acceptam, om-
nes ciues iureiurando confirmabant. Poſt iuſiurandum, in æs, ſiue in æneas tabulas lex incide-

batur, interdum etiam in columnas. Illæ tabulæ interdum in publico proponebantur, vt oculis A
ciuium paterent: interdum verò ad ærarium deferebantur, & ibi conditæ aſſeruabantor. Atque
hæc ſunt, quæ in perferenda lege apud Romanos obſeruabantur, quæ omnia multis auctorum
teſtimoniis probare non difficulter poſſent. Sed quia id ab aliis, præcipuè à Paulo Manutio
præſtitũ eſt, eò ſtudioſos remitto. Cum multa etiam paſsim à nobis lib. de comitiis cõfirmentur.

De loco & tempore quibus leges latæ ſint: quibus de cauſis latæ, & quæ earum ſit poteſtas CAP. III.

LOCVS ferendarum legum, quemadmodum ex ſuperiori de Comitiis libro liquet, B
varius fuit. Sicut enim aliæ Centuriatis, aliæ Tributis, aliæ Curiatis Comitiis latæ fue-
runt, Comitia autem illa diuerſis in locis habita ſunt: ita etiam leges diuerſis in locis
latæ fuerunt. Illæ quidem, quæ Centuriatis Comitiis rogatæ ſunt, vt plurimùm in
campo Martio: quæ autem Tributis, & Curiatis, in Foro, atque Comitio. Sed præter hæc non-
nunquam etiam latæ reperiuntur apud ſcriptores vetuſtos in Pratis Flaminiis, quæ poſtea Cir-
cus Flaminius ſunt appellata: interdum in luco Petelino, quandoque in Capitolio. Quæ om-
nia ex Liuio, Cicerone, & aliis auctoribus ſatis conſtant, & ſuprà ſunt à nobis plenius explicata.
Hic verò quæritur, locòne ſacro, an profano latæ leges ſint? ad quam quæſtionem, etſi antè eſt
reſponſum, tamen hîc repetere non pigebit, loco ſacro potius, quàm profano latas, videri. Pri-
mum enim in Roſtris, qui locus erat auguratus, templumque dicebatur, Cicerone & Liuio te- C
ſtibus, ſæpè à magiſtratibus ferebantur. Et P. Clodius leges ſuas in æde Caſtoris tuliſſe, ſcri-
bit non vno in loco Cicero, vt iam alia argumenta & rationes omittam. Vnde coniicere licet,
magiſtratus legem in templo, populum ſuffragia de lege circa templum tuliſſe. Illæ verò leges,
quæ in campo Martio, vel alibi, vt ad lacum Regillum, quod apud Liuium legimus, ferebantur,
licet non in templo, at in luco inaugurato ferebantur, id quod vel ex vno Liuij loco lib. 3. cognoſci
poteſt, vbi ſic ſcribit: Tribuni, vbi impediendæ rei nulla ſpes erat, de proferendo exercitu agere,
eò magis quòd & Augures iuſſos adeſſe ad lacum Regillum, fama exierat, locumque inaugura-
ri, vbi auſpicato cum populo agi poſſet, vt quicquid Romæ vi tribunicia rogatum eſſet, id comi-
tiis, ibi abrogaretur. Hæc Liuius.

Et leges quidem, quæ in foru ferebantur Tributis Comitiis, à minoribus Magiſtratibus, D
quæ in campo Martio, Centuriatis Comitiis, à magiſtratibus maioribus ferebantur: inter quas
hoc erat diſcriminis, vt quæ Centuriatis Comitiis ferebantur, aut è Senatuſconſulto, aut Patri-
bus auctoribus ferrentur, maximè poſt Q. Publilij Philonis Dictaturam, qui tulerat, vt legum,
quæ comitiis Centuriatis ferrentur, ante latum ſuffragium Patres auctores fierent, cum id an-
tea à Numa vſque Pompilio conſuetudine magis, quàm lege ea de re lata obſeruatum fuiſſet.
Quæ verò Comitiis Tributis ferebantur, eæ, Senatuſconſulto, aut Patrum auctoritate neceſ-
ſe non habebant, præſertim poſt legem Hortenſiam: qua cauebatur, vt eo iure, quod plebs ſta-
tuiſſet, omnes Quirites tenerentur. Quanquam leges multæ Tributis etiam comitiis ex Sena-
tuſconſulto latæ ſint. Porro differebat aliquantulum ferri legem ex Senatuſconſulto, & Patri-
bus auctoribus. Nam quæ ex Senatuſconſulto ferebantur, eæ, à Senatu vniuerſo, vel maiore E
ſaltem Senatus parte probabantur, & ſecunda Senatus voluntate ferebantur: quæ verò Pa-
tribus auctoribus, illæ aduerſa nonnunquam Senatus voluntate ferebantur. Probabant enim in-
niti lege Publilia coacti. Itaque honorificentius habebatur id, quod è Senatuſconſulto, quàm
quod Patribus auctoribus comitiis Centuriatis latum eſſet.

De tempore, quo leges latæ ſint, etiam ſuprà diximus, quæ hîc paucis repetemus. Con-
ſiderandi autem ſunt dies & horæ. Non omnibus diebus licebat legem ferre, ſed cum alij
eſſent faſti, alij nefaſti, faſtis tantum id licebat: neque tamen his omnibus, ſed tantum Co-
mitialibus, niſi de cœlo ſeruatum eſſet. Quod ſi comitialibus de cœlo ſeruarétur, etiam iis le-
gem ferre non licebat. Publius autem Clodius Tribunus plebis, Ciceronis, ac bonarum par-
tium inimicus, vt armaret immoderata licentia Tribuniciam poteſtatem, dierum diſcrimen F
& auſpiciorum imperium ſuſtulit. Neque enim tantum, vt omnibus planè faſtis ferri lex poſ-
ſet, verùm etiam, ne quis per eos dies, quibus cum populo liceret agi, de cœlo ſeruaret ro-
gationem tulit, idque poſtea ſeruatum eſſe, ex Cicerone videmur poſſe colligere. Horæ
verò, quibus agi cum populo poſſet, omnes erant intra ortum Solis, & occaſum, reliquis
non licebat.

Ad cauſas legum quod attinet, variæ illæ fuerunt, vti in ipſa legum recitatione conſpicietur,
vna tamen vel præcipua fuit, quod à malis & corruptis moribus, illæ manârint. Abſque his
enim fuiſſet, non opus fuiſſet legibus. Itaque vt eſſet benè viuendi norma, legem inuentam eſſe,
manifeſtè cognoſcitur.

Legum poteſtas hæc fuit, vt eo, quod erat legibus ſancitum, omnes Quirites tenerentur, G
vtque vigerent vſque dum alia lege abrogarentur, nec paruo ſpatio terminarentur, aut annuæ
tantum eſſent, vti Prętorum edicta. Abrogari tamen omnes licebat pręter Sacratas. Cautum
autem erat XII. Tabulis, vt quod poſtremum populus iuſsiſſet, ius, ratumque eſſet. Quin

etiam

A etiam à Senatu nonnunquam leges, quæ non videbantur eſſe ex Republica, ſublatæ ſunt.
Erant autem quatuor omninò genera, quibus per Senatum more maiorum ſtatueretur aliquid
de legibus: vnum eiuſmodi, placere legem abrogari, vt, Q. Cæcilio, M. Iunio Coſs. quæ leges rem
militarem impedirent, vt abrogarentur. Atq; hoc genere non abrogabat legem Senatus (nam ab-
rogare propriè populus dicebatur) ſed vt abrogaretur, ſtatuebat. Vt tamen eiuſmodi abrogatio
caueretur, in ſanctione legum adſcribi ſolebat, ne per Saturam abrogari, derogariùe liceret.
Dicebatur autem Satura, lex multis aliis conſerta legibus, ita vt in ea fraus ſubeſſe, qui popu-
lum falleret, facilè poſſet: at in ſimplici lege, ſi de abrogando, derogandòue populus rogaretur,
non difficile erat, id, quod rogabatur, intelligere. Alterum genus erat, ſi quæ lex lata eſſe dice-
retur, non ea videri populum teneri iudicaretur. Hoc fiebat, ſi Augures contra auſpicia latas eas
B eſſe, monuiſſent.

Tertium erat de legum derogationibus, quo de genere ſæpè Senatuſconſulta facta ſunt.
Quartum ſi Senatus hoſtem aliquem iudicaſſet. Tum enim ſimul etiam, vt eius leges, quæ qui-
dem aduerſus Rempublicam eſſent, tollerentur, iudicaſſe, non eſt à vero alienum. His addi po-
teſt & hoc, cum verbo quidem neque à Senatu, neque à populo, tacito autem omnium conſen-
ſu, & per deſuetudinem leges abrogarentur, id quod & Iulianus Iuriſconſultus notauit. Et hæc
de poteſtate etiam & vi legum. pauca quidem, ſed quæ pluribus explicantur & confirmantur à
Paulo Manutio & aliis.

Poſtremò aliquæ loquendi formulæ, quæ de legibus vſurpatæ fuerunt, notandæ ſunt, quæ
ab Vlpiano titol. 1. Inſtitutionum his verbis explicantur: Lex, inquit, aut rogatur, id eſt, fer-
C tur: aut abrogatur, id eſt, prior lex tollitur: aut derogatur, id eſt, pars primæ tollitur: aut ſub-
rogatur, id eſt, adiicitur aliquid primæ legi: aut abrogatur, id eſt, mutatur aliquid ex pri-
ma lege. Hactenus ille. Sed tempus eſt, vt ipſam legum recitationem aggrediamur, quod facie-
mus, ſi prius de origine & proceſſu iuris Romani dixerimus, id quod paucis expediemus.

De origine & proceſſu iuris Romani CAP. IV.

ORIGINEM & proceſſum iuris Romani expoſiturus Pomponius Iuriſconſultus, inci-
pit à legibus Regiis, quibus ſublatis, ait ſucceſsiſſe Duodecim tabulas, ex quibus ius
D ciuile fluxerit, ſubſecutas poſtea leges alias, Plebiſcita, Senatuſconſulta, Prætorum
edicta, & Principum placita, de quibus omnibus ordine ipſum diſſerentem audie-
mus. Sic verò is ſcribit: Initio ciuitatis noſtræ, populus ſine lege certa, ſine iure certo pri-
mùm agere inſtituit: omniaque manu Regis gubernabantur. Poſtea aucta ad aliquem mo-
dum ciuitate, ipſum Romulum traditur populum in triginta partes diuiſiſſe: quas partes Cu-
rias appellauit, propterea quòd tunc Reipublicæ curas per ſententias partium earum expedie-
bat. Et ita leges quaſdam & ipſe Curiatas ad populum tulit. tulerunt & ſequentes Reges,
quæ omnes conſcriptæ extant in libro Sexti Papirij, qui fuit illis temporibus, quibus Superbus
Demarati Corinthij filius ex principalibus viris. Is liber appellatur Ius ciuile Papirianum:
non quia Papirius de ſuo quicquam ibi adiecit: ſed quòd leges ſine ordine latas in vnum com-
E poſuit. De hoc iure Papiriano librum ſcripſit ſingularem Granius Flaccus Licinianus, in quo
Romuli. Numæ Pompilij, aliorumque Regum leges expoſuit.

Ius Papirianum ſubſecutæ ſunt Duodecim tabulæ. Exactis enim Regibus, lege Tribunicia
in vſu eſſe ius Papirianum deſiit, & omnes Regiæ leges exoleuerunt: iterumque cœpit po-
pulus Romanus incerto magis iure, & conſuetudine aliquam per latam legem: idque propè
viginti annis paſſus eſt. Poſtea ne diutius hoc fieret, placuit publica auctoritate decem con-
ſtitui viros, per quos peterentur leges à Græcis ciuitatibus, & ciuitas fundaretur legibus:
quas in tabulas eboreas (ſiue æreas, quod plures tradunt) perſcriptas pro Roſtris compo-
ſuerunt, vt poſſent leges apertius percipi: datumque eſt eis ius eo anno in ciuitate ſummum,
vti leges & corrigerent, ſi opus eſſet, & interpretarentur: neque prouocatio ab iis, ſicut à reli-
F quis magiſtratibus, fieret. Qui ipſi animaduerterunt aliquid deeſſe iſtis primis legibus: ideoq;
ſequenti anno alias duas ad eaſdem tabulas adiecerunt, & ita ex accidentia (vel accidenti)
appellatæ ſunt leges duodecim tabularum, quarum ferendarum auctorem fuiſſe Decemuiris
Hermodorum quendam Epheſium exulantem in Italia, quidam retulerunt.

His legibus latis, neceſſaria fori diſputatio fuit. Interpretatio enim earum legum, Pruden-
tum requirebat auctoritatem: & quod eorum auctoritate erat inductum, id omne communi no-
mine appellabatur Ius ciuile: quod quidem Ius ciuile ita diuiſum fuit, vt partim ex legis conſta-
ret actionibus, partim ex interpretatione legum Decemuiralium, partim denique ex nouo iure,
loco appendicis duodecim tabulis adiecto.

Legis actiones nihil aliud erant, quàm ritus ſiue formulæ omnium, quibus ius ſuum ve-
G teres perſequebantur, actionum directarum, à prudentibus perſcriptæ. Sic enim Pomponius
Iuriſconſultus: Deinde ex iis (duodecim tabularum ſcilicet) legibus eodem tempore ferè
actiones compoſitæ ſunt, qoibus inter ſe homines diſceptarent. Quas actiones, ne populus
prout vellet, inſtitueret, certas, ſolemneſque eſſe voluerunt. Quibus verbis nihil aliud vide-

tur voluiſſe Pomponius, quàm, id omne, quod lege duodecim tabularum continebatur, Pru- A
dentes iuris, certis quibuſdam formulis, ac ritu ſolemni in vſum forenſem induxiſſe, ſiue certas
formulas compoſuiſſe, quibus lege agi poſſet. Eas formulas obtinendæ atque augendæ poten-
tiæ ſuæ cauſa in Pontificum penetralibus reconditas habebant, donec tandem Cnæus Flauius
Scriba illas ab Appio Claudio ad formam redactas euulgauit, faſtoſque penè toto foro expo-
ſuit, vt quando & quomodo lege agi poſſet, ſciretur. Hic liber, inquit Pomponius, qui actio-
nes continet, appellatur Ius ciuile Flauianum: ſicut ille, (Papirij ſcilicet, qui leges regias con-
tinebat) ius ciuile Papirianum. Augeſcente ciuitate, quia deerant quædam genera agendi, non
poſt multum temporis ſpacium Sextus Ælius alias actiones compoſuit: & librum populo de-
dit, qui appellatur Ius Ælianum. Hactenus Pomponius.

Auctor eſt pro Muræna Cicero, cognita iam, & promulgata à Cn Flauio dierum ratio- B
ne, veritos Iuriſconſultos, ne ſine ſua opera lege poſſet agi, notas quaſdam compoſuiſſe, vt om-
nibus in rebus ipſi intereſſent. Idque eam videtur habere ſententiam, vt euulgatis faſtis & le-
gis actionibus, omnes, quæ à Iuriſconſultis deinceps componebantur formulæ, notis, hoc eſt,
literis ſingulis, aut binis integrum aliquod verbum deſignantibus, hac intentione exprime-
rentur, vt ſi forte rurſus euulgarentur, à populo non poſſent intelligi: & per conſequens, ea-
rum interpretatio ſemper à Iuriſconſultis petenda neceſſariò foret. Quam formularum no-
tis deſcribendarum rationem antiquiſsimam Romæ ad Conſtantini vſque tempora ſeruatam
fuiſſe, colligi poſſe videtur ex iſto reſcripto Conſtantini: Iuris formulæ, aucupatione ſyllaba-
rum inſidiantes cunctorum actibus, radicitus amputentur, tit. 1. C. de Form. & Impetrat. act.
ſublat. Quibus verbis Conſtantinus nequaquam omnes Iuris formulas radicitus amputari C
voluit, ſed hoc, ne illæ formulæ (actus legitimos nominat) notis amplius deſcriberentur,
verùm ita literis perſcriberentur, vt à quouis ſine aliqua ſyllabarum aucupatione rectè lege-
rentur. In iis autem, quæ notis deſcribebantur, huiuſmodi ſyllabarum aucupationes frequen-
tes fuiſſe, teſtis eſſe poterit Marcus Cicero, ſic ad Atticum ſcribens libro decimotertio: Et quod
ad te de decem legatis ſcripſi, parum intellexti, credo, quia διὰ σημείων ſcripſeram. Et ubi id
haud dubie Iuriſconſulti aucupes ſyllabarum ab eodem libro primo de Oratore dicuntur,
quia ſcilicet in notarum, quibus formulæ deſcriptæ erant, interpretatione, ob varias, in-
certaſque vocis litteræ, aut ſyllabæ ſignificationes ipſi etiam Leguleij interdum hallucina-
bantur.

Alterum, ex quo conſtituiſſe Ius ciuile diximus, fuit legum Decemuiralium interpreta- D
tio. Cum enim leges duodecim Tabularum aliquot obſcuriores eſſent, nec omnes circumſtan-
tiæ definitæ, conſueuerunt eas Iuriſconſulti ſuis Interpretationibus illuſtrare, quod qua ratio-
ne factum ſit, aliquot exemplis oſtendit clariſsimus Iuriſconſultus Iacobus R[illegible]uardus libro ſin-
gulari, quem de Prudentum auctoritate ſcripſit.

Tertium ex quo Ius ciuile conſtabat, fuit ius nouum, Iuriſconſultorum, ſiue Prudentum
auctoritate aut reſponſis, & fori diſputatione conſtitutum, atque appendicis loco duodecim
tabulis adiectum. Cum enim Iuriſconſultorum hæc apud Romanos ſeruaretur differentia,
vt alij iuris eſſent ſtudioſi, ſiue Candidati, alij Anteceſſores, ſiue Sophiſtæ, alij denique Iuriſ-
conſulti ſiue Iuris auctores: Studioſi aſsidebant, titul. vnic. de off. aſſeſ. Candidatorum o- E
pera Principes in recitandis potiſsimùm orationibus vti ſolebant titul. vnic. de Off. Quæſt.
Et qui los publice interpretabantur, hi Anteceſſores erant, ſiue Sophiſtæ. Iuriſconſulti autem
populo Principali auctoritate de iure reſpondebant, indeque auctores iuris, ſiue ſimplici-
ter, auctores dicebantur: ſiquidem populo de Iure dubitanti, reſponſis ſuis certi alicuius iuris
auctores fiebant.

Teſtatur Pomponius, ante Auguſti tempora, qui ſtudiorum ſuorum fiduciam habebant,
eis de iure liberum fuiſſe populo reſpondere: eoſque Iudicibus, à quibus conſulebantur, aut
certam ſcripſiſſe iuris definitionem, aut ſine ſcripto, quid eis videretur, teſtari ſolitos: primúm-
que Diuum Auguſtum, quo maior Iuris auctoritas haberetur, conſtituiſſe, vt ex eius auctori-
tate reſponderetur, ſignataque iudicibus reſponſa darentur, & publicè reſpondendi ius à Prin- F
cipibus neceſſariò peteretur, titulo ſecundo §. 25. de origine Iuris. Id quod eam habere vide-
tur ſententiam, vt Iuriſconſulti ius reſpondendi Principis beneficio nacti, non à pop[illegible] ſolum,
ſed ab ipſis etiam Iudicibus conſulerentur: & à populo quidem Conſulti certam pronun-
ciarent iuris definitionem: à Iudicibus verò non quicquam pronunciarent, ſed libello, quid-
nam de iure ſentirent, complecterentur, eumque libellum ſignatum, ne poſſet à litigatori-
bus legi, offerrent Iudicibus. Quin etiam Iuſtinianus expreſse ſcripſit, tantam olim fuiſſe
Iuriſconſultorum auctoritatem, vt Iudicibus eos conſulentibus, à reſponſis eorum recede-
re non liceret §. reſponſa Inſtit. de iure naturali, gentium & ciuilium: nimirum iis tempo-
ribus, quibus ex auctoritate Principis huiuſmodi reſponſa dabantur. Tunc enim ea, quan-
tum ex Pomponio Iuriſconſulto colligimus, iuris habere vigorem primum cœperunt. Illud G
etiam obſeruari ſolebat, vt quoties grauis aliqua, & perplexa iuris incideret Quæſtio, fo-
ri quædam inſtitueretur diſputatio, Iuriſconſultis ſimul in aliquem locum congregatis: cu-
iuſmodi diſputationum fori meminerunt, Iuriſconſulti ſæpè, & Marcus Cicero libro primo ad

Quin-

A Quinctum fratrem, atque in Topicis ad Trebatium. Quod igitur in huiuſmodi fori diſputa-
tione communi Iuriſconſultorum conſenſu definitum, & decretum erat, id quoque ius ci-
uile communi nomine dicebatur, & ius non ſcriptum. Cicero decreta Iuriſconſultorum ap-
pellat, cùm pro Muræna ſic ſcribit: Deinde veſtra reſponſa atque decreta & euertuntur ſæ-
pè dicendo, & ſine defenſione Oratoris firma eſſe non poſſunt. Per reſponſa enim ſingulo-
rum intelligit Cicero Iuriſconſultorum definitiones, per decreta verò certas fori diſputatione
communi diſputantium ſuffragio receptas ſententias. Tunc enim decernere dicebantur Iuriſ-
conſulti, cum de iure dubio certam & communi conſenſu probatam proferrent definitionem.
Idem ius ſine ſcripto ex ſola Prudentum auctoritate conſtans ius receptum, & recepta ſententia,
& regula iuris dicebatur, quas poſtea quidam Iuriſconſulti collegerunt, & in libros retulerunt,
B quales ſunt quinque libri receptarum ſententiarum Iulij Pauli ad filium: & libri regularum iu-
ris in ſcriptis Iuriſconſultorum. Tantum de iure ciuili quod ex Duodecim Tabulis fluxit: quæ
omnia eruditè & eleganter explicat Iacobus Ræuardus libro ſingulari de auctoritate Pruden-
tum, capite 14. & 15.

Cæterùm, vt eò redeam, vnde digreſſus ſum, ſcribit Pomponius, cum eſſet in ciuita-
te lex Duodecim Tabularum, & ius ciuile, eſſent & legis actiones: euenit vt plebs in diſcor-
diam cum Patribus perueniret, & ſecoderet, ſibique iura conſtitueret: quæ iura Plebiſcita vo-
cantur. Mox cum reuocata eſt plebs, quia multæ diſcordiæ naſcebantur de his Plebiſcitis, pro
legibus placuit & ea obſeruari, lege Hortenſia: & ita factum eſt, vt inter Plebiſcita, & legem, ſpe-
cies conſtituendi intereſſent, poteſtas autem eadem eſſet.

C Deinde quia difficile plebs conuenire cœpit, populus multò difficilius in tanta turba ho-
minum: neceſsitas ipſa curam Reipublicæ ad Senatum deduxit. Ita cœpit Senatus ſe interpo-
nere, & quidquid conſtituiſſet, obſeruabatur: idque ius appellabatur Senatuſconſultum.

Eodem tempore & Magiſtratus iura reddebant, & vt ſcirent ciues, quod ius de quaque re
quiſque dicturus eſſet, ſeque præmuniret: edicta proponebant, quæ edicta Prætorum Ius ho-
norarium conſtituerunt. Honorarium dicitur, quod ab honore Prætoris venerat.

Nouiſsimè, ſicut ad pauciores Iuris conſtituendi via tranſiſſe, Ipſis rebus dictantibus vi-
debatur: per partes euenit, vt neceſſe eſſet, Reipublicæ per vnum conſuli: nam Senatus non
perinde omnes prouincias probè gerere poterant. Igitur conſtituto Principe, datum eſt ei Ius,
D vt quod conſtituiſſet, ratum eſſet. Ita in ciuitate noſtra aut iure, id eſt, Lege conſtituitur: aut
eſt proprium ius ciuile, quod ſine ſcripto in ſola Prudentum interpretatione conſiſtit: aut ſunt
Legis actiones, quæ formam agendi continent: aut Plebiſcitum, quod ſine auctoritate patrum
eſt conſtitutum: aut eſt magiſtratuum Edictum, vnde Ius Honorarium naſcitur: aut Senatuſ-
conſultum, quod ſolum Senatu conſtituente inducitur ſine lege: aut eſt principalis conſtitu-
tio, id eſt, vt quod ipſe Princeps conſtituit, pro lege ſeruetur. Hactenus Pomponius, ex quibus
originem & proceſſum iuris Romani intelligi poſſe puto. Quibus explicatis, ad ipſam iam le-
gum enumerationem accedemus.

E *De iure Papiriano, ſiue legibus Regiis* CAP. V.

INITIVM catalogi legum Romanarum faciemus à Legibus Regiis, quibus primùm
vſos fuiſſe Romanos iam diximus: quaſque Sextus Papirius collegit, vnde etiam
nomen inuenerunt, vt ius illud, quo leges Regiæ continebantur, Ius Papirianum
diceretur. Franciſcus Balduinus Iuriſconſultus celeberrimus, in eo, quem ad leges
Romuli ſcripſit libro, octodecim recenſet ipſius leges, quas ſe in tabula antiquiſsima inueniſſe
ſcribit, & ex quibus multas etiam Paulus Manutius in ſuo legum libello commemorat. Verùm
tamen eruditis viris i[illegible]æ non probantur. Cuiacius certè non dubitat affirmare, confictas ipſas
eſſe. Ego, ne quid deſideretur, primum quæ ipſi recitant capita, ſi qui fortè legere volent, re-
F petam: deinde eas leges commemorabo, quæ certis veterum ſcriptorum teſtimoniis nituntur;
ita vt de iis dubitari non poſsit.

HÆC IGITVR CAPITA EX ANTIQVISSIMA TABVLA DESCRIPSISSE SE BALDVINVS AFFIRMAT.

1 *Ne quid inaugurato faciunto.*
2 *Patres, ſacra, magiſtratusq́, ſoli peragunto, ineuntoq́, iusq́, dicunto.*
G 3 *Sacrorum omnium poteſtas ſub Regibus eſto. Sacra patres cuſtodiunto.*
4 *Plebes agros colunto.*
5 *Populus magiſtratus creanto, leges ſciſcunto, bella decernunto.*

6 *Deorum fabulas ne credunto.* A

7 *Deos peregrinos præter Faunum ne colunto.*

8 *Nocturnas in templo vigilias ne habento.*

9 *Ne quis præſentibus feminis obſcena verba facito.*

10 *Quiſque demiſſam ad talos togam in vrbe habeto.*

11 *Parricidas omnes capite puniunto.*

12 *Ne quis, niſi per portas vrbem ingreditor, néue egreditor. Mœnia ſacroſancta ſunto.* B

13 *Mulier viro legitimè coniuncta, fortunarum & ſacrorum ſocia illi eſto: vtq́; domus ille dominus, ita hæc domina.*

14 *Filia vti Patri, ita defuncto viro hæres eſto.*

15 *Adulterij conuictam vir, & cognati, vti volent, necanto.*

16 *Si vinum biberit, domi vt adulteram puniunto.* C

17 *Parentum liberos omne ius eſto relegandi, vendendi, & occidendi.*

18 *Monſtroſos partus ſine fraude cædunto.*

Hæc Balduinus & Paulus Manutius habent.

Addit aliquas & Pandulphus Prateius Iuriſconſultus, in veteri Iuriſprudentia: has videlicet:

19 *Virum vxor ne deſerito. Vxorem ſi in veneficio natorum, adulterióue deprehenſa clámue marito fuerit, repudiandi ius eſto. Qui præter has cauſas repudiárit, rerum ſuarum pars vxori dator, pars Cereri ſacra eſto.* D

20 *Deprehenſi in homicidio ſtatim puniuntor.*

21 *Plebeij, quem ſibi ex Patriciis patronum volent, deligunto.*

22 *Iudiciis fraus ne adhibetor.*

23 *Maximarum iniuriarum iudicium penes Reges eſto minorum penes Senatores.*

24 *Annus menſis decimus eſto.* E

Harum verò plerarumque legum coniecturas ſumpſerunt, quicunque eas primùm collegerunt, ex aliquibus Dionyſij Halycarnaſſæi, Plutarchi, Ciceronis, & aliorum ſcriptorum locis, quos huc loco adſcribemus, non quòd velimus Balduini, & aliquot aliorum ſententiam confirmare, aut etiam refutare (id enim commendamus aliis eruditione, & iudicio præſtantioribus) ſed vt ex iis, quæ nam Politiæ à Romulo inſtitutæ ratio fuerit, cognoſcatur. Videbunt tamen etiam lectores, quaſdam ex his, quas ex Balduino recitauimus, leges veriſsimè eſſe latas, licet ipſa earum verba quæ fuerunt ſine omni dubitatione antiquiſsima, afferre in medium non poſsimus. F

Primi igitur capitis coniectura ſumpta eſt ex Ciceronis libro primo de Diuinatione & Dionyſij libro ſecundo. At Romulus confirmatus in regno diuinitus, aduocata concione & indicatis auſpiciis. Rex declaratur conſenſu omnium, & morem inſtituit in poſterum, ne quis, niſi auſpicatò regnum aſſumeret, magiſtratúmue iniret, &c.

De ſecundo etiam & quarto capitibus ita Dionyſius: Romulus porrò poſtquam diſcreuit potiores ab inferioribus, mox legibus latis præſcripſit, quid vtriſque faciendum: vt Patricij ſacra curarent, magiſtratus gererent, ius redderent, ſecum Rempublicam adminiſtrarent, res vrbanas obirent: Plebeij verò ab his negotiis immunes, quippe qui talium imperiti e[illegible]nt, nec vacaret eis propter inopiam, agros colerent, pecora alerent, exercerent quæſtuoſa opificia.

De tertia lege idem Dionyſius Halicarnaſſæus: Honores & poteſtates ita diſtribuit. Regi quidem eximia munia fuerunt hæc, primùm vt ſacra curaret, atque ſacrificia, per eumq́ue gereretur, quicquid ad placandos Deos attinet. Deinde vt legum, ac morum patriorum haberet cuſtodiam, & iuris ſiue naturalis, ſiue quod ſcripta, & pacta continet, vtque de G

inu-

A iniuriis grauiſsimas cauſas ipſe decerneret, leuiores permitteret Senatoribus, prouidendo in-
terim, ne quid peccetur in iudiciis: vtque Senatum cogeret, populum in concionem conuo-
caret, primus ſententiam diceret, quod pluribus placuiſſet, ratum haberet. Hæc Regi attribuit
munia, & præterea ſummum in bello imperium. Senatui verò dignitatem, ac poteſtatem eam
addidit, vt is, de quibus à Rege ad ipſum referatur, de his decernat, & ferat calculum, ita vt ſem-
per obtineat plurium ſententia.

De quinta lege idem Dionyſius Halicarnaſſæus ſic ſcribit: Plebi autem tria hæc commiſit, Ma
giſtratus creare, leges ſancire, de bello, referente Rege, decernere: ita tamen, vt Senatus quoque
in his accedat auctoritas.

Sexta, ſeptima, & octaua lex ex eodem Dionyſio Halicarnaſſæo deſumptæ ſunt, apud quem
B ſic legimus: Fabulas à maioribus de Diis traditas, probra eorum continentes, ac crimina, tur-
pes cenſuit, & inutiles, ac ne probis quidem viris dignas, nedum Diis ſuperis: repudiatisque
his omnibus, ad benè, ac præclarè de immortalibus ſentiendum, loquendumque ciues ſuos in-
duxit, nihil his affingi paſſus beatæ illi naturæ parum conſentaneum. Neque enim Cælios exſe-
ctus à ſuis liberis apud Romanos traditur, neque Saturnus proprios natos deuorans, metuenſ-
que, ne appetatur ipſorum inſidiis. non Iuppiter Saturnum patrem regno deiectum includens
carcere tartari, ac ne bella quidem & vulnera, aut vincula Deorum, ſeruitutesque apud heros
homines. Nullum eorum feſtum atratum, aut lugubre agitur, nō planctus habet ob raptos Deos,
ac lamenta mulierum: qualia ſacra Græci faciunt raptam Proſerpinam, caſusque Bacchi referen-
tia, & id genus alia.

C Ac ne quidem corruptis his temporibus videas apud eos arreptos numine, aut furorem Co-
rybanticum, non Bacchanalia, cœtuſue clancularios, aut occulta myſteria, non virorum promi-
ſcuè, cùm fœminis peruigilia, non his ſimilia prodigia: ſed omnia religioſè fiunt, ac dicuntur,
quæ ad Deos attinent, præter morem Græcarum, atque Barbararum gentium. Hæc & plura a-
lia Dionyſius Halicarnaſſæus. Cicero etiam in ſecundo de Legibus libro inter alias, quæ de reli-
gione loquuntur, leges etiam has recenſet: Separatim nemo habeſsit Deos: néue nouos, ſed nec
aduenas, niſi publicè adſcitos, priuatim colunto. Item: Nocturna mulierum ſacrificia ne ſunto,
præter olla, quæ pro populo ritè fient. Néue quem initianto, niſi, vt aſſolet, Cereri Græco ſacro.
An verò ex Romuli legibus eas deſumpſerit, non addit.

Nonæ & decimæ legis coniectura ex Plutarcho ſumpta eſt. is enim in Romulo ſcribit, mulie-
D ribus Sabinis raptis multos honores eſſe tributos: cuius generis & hi fuerint, vt via eis decedere-
tur: ne eis præſentibus obſcenum quidquam diceretur: vt qui nudum ſe ab iis videri paſſus fuiſ-
ſet, criminis capitalis reus haberetur.

De vndecima lege etiam Plutarchus ita ſcribit: Id etiam ſingularis fuit conſilij, quod quum
nullum contra eos, qui patrem ſuum occidiſſent, ius priuatim poſuiſſet, omne homicidium par-
ricidij, vel paricidij vocabulo notauit: quod hoc ſceleſtum, illud ne exiſtere quidem poſſe, iu-
dicaret.

De duodecima Pomponius Iuriſconſultus: Si quis violârit muros, capite puniatur: ſicuti ſi
quis tranſcendet ſcalis admotis, vel alia qualibet ratione. Nam ciues Romanos aliò, quàm per
portas egredi non licet: quum illud hoſtile & abominandum ſit. Nam & frater Romuli Remus
E occiſus traditur ob id, quòd muros tranſcendere voluerit. Hæc ille. Plutarchus in Quæſtioni
bus Romanis, quæſtione vigeſimaſeptima: Cur omnem murum ſacrum, intaminatumque ha-
bent, portas non item? An vera eſt Varronis ſententia? muros propterea ſacros exiſtimandos,
vt pro iis propugnare alacrius ciues, mortemque etiam oppetere ſuſtineant. (Et videtur Ro-
mulus quoque fratrem propterea interfeciſſe, quòd ſacrum locum, & inacceſſum tranſilire ag-
greſſus, tranſcendendum, profanumque reddidiſſet.) Portæ autem ſacræ eſſe non poterant,
quum per eas & alia neceſſaria, & cadauera etiam efferrentur. Itaque vrbem, qui de nouo con-
debant, aratro, cui bouem marem & fœminam ſubiunxiſſent, locum, quantum erat muros oc-
cupaturus, deſignabant: portarumque dimenſi ſpacia, vomere exempto, aratrum earum locis in-
tactis transferebant, quòd omnem terram aratam ſacram, & inuiolabilem cenſerent futuram.

F Decimæ tertiæ & decimæ quartæ teſtimonium extat apud Dionyſium Halicarnaſſæum, cu-
ius hæc ſunt verba: Romulus vnica conſtitutione redegit vxores ad decentem modeſtiam. Ea
fuit talis: Mulierem nuptam, quæ iuxta ſacratas leges conueniſſet cum viro, ei participem eſſe
poſſeſsionum & ſacrorum omnium. Nominabant autem priſci Romani ſacras nuptias vocabu-
lo ſuo farracia: quia coniuges veſcerentur eodem farre. Et paulò pòſt: Ita hæc lex mulieres nu-
ptas, non habentes quò ſe vertant aliò, cogebat vnius mariti ſe attemperare moribus. viros item
ſic habere mulieres, vt rem neceſſariam, nulloque diuellendam tempore. Vxor enim pudica &
marito ſemper obſequens, æquè ac ille domus erat domina, in eius defuncti bona ſuccedebat hæ-
res, ſicut parentis filia, ex aſſe quidem, ſi is liberis carens, ac inteſtatus decederet: quòd ſi pro-
G lem haberet ex æquo cum liberis.

Decimæ quintæ & decimæ ſextæ ſic meminit Dionyſius Halicarnaſſæus. Si autem aliquid
peccaſſet mulier, pœnam luebat ex mariti læſi arbitrio. De huiuſmodi criminibus cognati cum
ipſo cognoſcebant, in quibus erat violata pudicitia, & quod apud Græcos videretur leuiſsimum,

D 4

ſi deprehenſa eſſet vinum bibiſſe mulier. Nam vtrumque damnauit Romulus, vt erratorum A muliebrium maximum, ratus è ſtupro naſci inſolentiam, ſtuprum è vinolentia: longoque tempore crimen vtrumque apud Romanos iram merebatur implacabilem, comprobantibus legis æquitatem tot ſæculis. Hæc Dionyſius.

Agellius quoque libro decimo, capite vigeſimotertio, quum multa de vſu vini mulieribus interdicto ſcripſiſſet, adducit Marci Catonis Orationem de Dote, in qua id quoque ſcriptum fuerit: In adulterio vxores deprehenſas ius fuiſſe maritis necare. Et ex eadem Catonis Oratione hæc ſubiungit: Vir, inquit, cùm diuortium fecit, mulieri iudex pro Cenſore eſt. Imperium quod videtur, habet. Si quid peruerſè tetreque factum eſt à muliere, mulctatur: ſi vinum bibit, ſi cum alieno viro probri quid fecit, condemnatur.

De iure autem occidendi ita ſcriptum eſt: In adulterio vxorem tuam ſi deprehendiſſes, ſine B iudicio impunè necares: illa te (ſi adulterares) digito non auderet contingere, neque ius eſt. Iacobus Cuiacius Iuriſconſultus clariſsimus libro Obſeruationum ſexto, capite vigeſimoquinto, hanc legem, vt falſam, deprehendit, & docet, vt mulctentur vxores adulterij conuictæ, non autem necentur à maritis, conceſſum à Romulo, cùm apud Dionyſium Halicarnaſſæum legatur ζημιοῦν, quod ſit mulctam infligere, non mortem: & Agellius quoque mulctare & condemnare, non autem necare, habeat: ſed tamen contra Iacobum Cuiacium ſentit Ioannes Bodinus in Methodo hiſtorica, capite quarto, quem legere potes. Moris illius, quo vſus vini mulieribus interdictus erat, etiam Valerius Maximus meminit libro ſecundo, capite primo: Vini vſus, inquit, olim Romanis fœminis ignotus fuit, ne ſcilicet in aliquod dedecus prolaberentur: quia proximus à Libero patre intemperantiæ gradus ad inconceſſam Venerem eſſe conſueuit. Et Plinius libro C decimoquarto, capite decimotertio: Non licebat vinum fœminis Romæ bibere. Inuenimus inter exempla, Egnatij Mecennij vxorem, quòd vinum bibiſſet è dolio, interfectam fuſte à marito, eumque cædis à Romulo abſolutum. Fabius Pictor in Annalibus ſuis ſcripſit: Matronam, quòd loculos, in quibus erant claues vinariæ cellæ, reſignauiſſet, à ſuis inedia mori coactam. Cato ideò propinquos fœminis oſculum dare inſtituit, vt ſcirent, an temetum olerent. Hoc tum nomen vino erat, vnde & temulentia appellata. Cneius Domitius Iudex pronunciauit, mulierem videri plus vini bibiſſe, quàm valetudinis cauſa, viro inſciente, ac dote mulctauit, &c. Ex quibus tamen omnibus non probatur, Romulum lege cauiſſe, vt vxores, quæ vinum bibiſſent, morte mulctarentur.

Decimæſeptimæ teſtimonium extat clariſsimum apud Dionyſium Halicarnaſſæum libro ſe- D cundo, vbi ſic ſcribit: Romanorum Legiſlator omnem, vt ita dicam, poteſtatem patri dedit in filium, idque toto vitæ tempore, ſiue in carcerem eum mittere, ſiue flagris cædere, ſiue vinctum ablegare ad ruſtica opera, ſiue necare libeat, etiamſi filius tractet Rempublicam, etiamſi Magiſtratus gerat maximos, etiamſi liberalitatis laudem publicè ſit promeritus. Certè iuxta hanc legem viri illuſtres pro roſtris, fauente plebe, concionantes in Senatus inuidiam, fruentesque auris popularibus, detracti è ſuggeſto per parentes abducti ſunt, pœnas daturi ex ipſorum ſententia: quos dum per Forum ducerentur, nemo adſtantium eripere poterat, non Conſul, non Tribunus, non ipſa turba, cui tum adulabantur, licet omnem poteſtatem ſua minorem exiſtimans. Taceo nunc quot viri fortes necati ſint à patribus, nimio virtutis ardore prouecti ad patrandum aliquid, præter ipſorum mandatum: ſicut de Manlio Torquato, aliiſque multis traditur, de qui- E bus ſuo dicemus tempore. Nec contentus hanc poteſtatem parentibus dediſſe Legiſlator Romanus, permiſit etiam vendere filium, nil deterritus crudelitatis ſpecie, quòd res grauior videri poſſet, quàm pro affectu domeſtico, quodque maximè quis miretur in hac diſſoluta diſciplina Græcorum educatus, quaſi durum & tyrannicum. Hoc quoque patri conceſsit, licere illi terna filij venditione pecuniam quærere, maiorem largitus poteſtatem patri in filium, quàm hero in mancipium. Seruus enim ſemel venditus, deinde libertatem adeptus, in poſterum ſui iuris eſt. filius verò à patre venditus, ſi liber fieret, rurſum ſub patris poteſtatem redigebatur: iterum quoque venundatus & liberatus, ſeruus vt antè patris reddebatur. Poſt tertiam demùm venditionem eximebatur è patris poteſtate. Hanc legem primi illi Reges obſeruabant, incertum ſcriptámne, an ſine ſcripto proditam, habentes pro omnium firmiſsima. F

De lege decimaoctaua Dionyſius Halicarnaſſæus ita ſcribit: Romulus primùm neceſsitatem colonis impoſuit educandi, quicquid eſſet maſculum, & è filiabus primogenitas: nullam autem prolem necari permiſit minorem triennio, niſi ſi quid mutilum, aut alioqui prodigioſum in ipſo partu eſſet editum. Tales enim fœtus exponi à parentibus non vetuit, ſed indicatos prius quinque viris vicinis proximis, ſi illis quoque exponendos eſſe viſum fuerit. Contra hanc legem committentium, præter alias multas, etiam dimidium bonorum addixit ærario.

Decimanona deſcripta eſt ex Plutarchi Romulo, vbi hæc legimus: Leges etiam quaſdam tulit Romulus, inter quas vehemens eſt illa, qua mulieri maritum relinquendi poteſtas adimitur: viro autem eijcere vxorem conceditur, ſi veneficio circa prolem vſa fuiſſet, aut alienam pro ſua ſubſtituiſſet (ſic enim vertit Guilhelmus Xylander) aut adulterium commiſiſſet: ſi quis alia de cau- G ſa repudiaſſet coniugem, eius mariti bona partim vxori cederent, partim Cereri ſacra forent: & qui vxorem dimiſiſſet, is Diis Manibus rem ſacram faceret.

Vigeſima eadem eſt cum vndecima, de qua diximus.

De

A De vigeſima prima Dionyſius Halicarnaſſæus. Commendauit Romulus Patriciis plebeios optione cuique è vulgo data, vt, quem vellet, patronum ſibi legeret. Et Plutarchus: Romulus reliquos potentiores à vulgo deiunxit, Patronos eos appellans, vulgus autem Clientes: eaque re mirificam beneuolentiam mutuò excitauit, & eam iura inuicem magni ponderis conſecuta ſunt, &c. Meminit eius etiam Liuius.

De vigeſima ſecunda & vigeſima tertia diximus ad tertium caput, vbi inter alia Dionyſij Halicarnaſſæi verba, & hæc citauimus: Statuit Romulus, vt de iniuriis grauiſsimas cauſas ipſe decerneret, leuiores permitteret Senatui, prouidendo interim, ne quid peccetur in iudiciis.

De vigeſima quarta, quòd Romulus annum fecerit menſium decem, cùm multi alij, tum Ma-
B crobius libro primo Saturnaliorum, capite duodecimo ſcribunt. Atque hactenus de illis capitibus, quæ à Franciſco Balduino, Paulo Manutio, Pardulpho Prateo recitantur. Videbimus iam illas, quorum certiora apud ſcriptores veteres extant teſtimonia, & quæ iiſdem ferè, quibus conceptæ fuerunt, verbis citantur.

Romuli Regis Leges.

Vnius tantùm legis Romuli fit mentio in Feſto, quæ tamen, an Romulo adſcribenda ſit, dubitari poſſe videtur, quum Feſtus dicat (quemadmodum quidem eum locum Ioſephus Scaliger emendauit) in legibus Regis Romuli & Tatij, & Seruij Tullij eam extare. Eſt autem hæc:

C SEI PARENTEM PVER VERBERIT, AST OLOE PLORASSINT. PVER DIVEIS PARENTVM SACER ESTO. SEI NVRVS, SACRA DIVEIS PARENTVM ESTO.

Addit Feſtus, ploraſsint in hac lege ſignificare clamârint, ſiue inclamârint.
Verberit.) Pro verberet: ſicut vindicit, pro vindicet.
Oloe.) Pro illi.
Sacer eſto.) Quid ſit ſacrum, vel ſacram alicui Diuo eſſe, in XII. Tabulis explicabimus.

Numæ Pompilij Leges.

D Ex legibus Numæ Pompilij hæc fragmenta reperiuntur:

SEI HOMINEM FVLMIN IOBIS, (ſiue vt Iuſto Lipſio placet, FVLMINIS nominandi caſu.) OCCISIT. EM SVPRA GENVA NEI TOLLITO. HOMO SEI FVLMINE OCCISVS ESIT, EI IVSTA NVLLA FIERI OPORTETO.

Sic eam Ioſephus Scaliger emendauit. Extat apud Feſtum in voce Occiſum, vbi notat occiſum à necato diſtingui à quibuſdam, quòd alterum à cædendo, atque ictu fiat, alterum ſine ictu. Sententiam huius legis habet Plinius libro 2. capite 54. in Catholicis fulgurum, vbi ſcribit, hominem ita exanimatum cremari fas non eſſe, condi autem terra eo in loco, vbi fulmine percuſſus erat, religione tradi.

E
Lex Numæ de Paricidis.

SI QVIS HOMINEM LIBERVM DOLO SCIENS MORTI DVIT PAREICIDA ESTO. SEI IM INPRVDENS SE DOLO MALO OCCISIT, PRO CAPITE OCCISEI, ET NATEIS EIVS IN CONCIONE ARIETEM SVBICITO.

Extat huius legis fragmentum apud Feſtum, in voce Parici Quæſtores, quod tamen altera parte auxit Ioſephus Scaliger ex ſchediis Seruianis.

Si quis hominem liberum.) Ex hac lege probat Feſtus, antiquitùs Parricidam dictum fuiſſe, non eum, qui parentem occidiſſet, ſed qui qualemcunque hominem.

Duit.) Pro det, antiquè.

Pareicida eſto.) Ioſephus Scaliger notat, hanc clauſulam in omni re capitali poſitam fuiſſe, & ſi-
F gnificare idem, quod, capital eſto. de qua loquendi forma in XII. Tabulis dicemus.

Im.) Pro eum: *Se dolo malo.*) Id eſt, ſine dolo malo.

Sei im inprudens ſe dolo malo.) Hanc partem concinnauit Ioſephus Scaliger ex ſchediis Seruianis, in quibus ait, huius legis mentionem ita fieri: Vt ſi quis imprudens hominem occidiſſet, pro capite occiſi, & natis eius in concione arietem offerret.

Arietem ſubicito.) Subici aries dicitur, inquit Feſtus, quem quis agit, vt pro ſe cædatur, vt ait in eodem libro Antiſtius. quod fit, vt ait Cincius libro de Officio Iuriſconſulti, exemplo Athenienſium, apud quos expiandi gratia aries inigitur, qui ſcelus admiſit, pœnæ pendendæ loco.

Lex Numæ de Pellice.

G PELLEX ARAM IVNONIS NE TANGITO. SI TANGET, IVNONI CRINIBVS DEMISSIS AGNVM FOEMINAM CAEDITO.

Pellicem, ait Feſtus, antiquis propriè dictam eſſe eam, quæ vxorem habenti nupſerit. Cui ge-

neri mulierum pœna conſtituta ſit hæc, quam recitauimus, Numæ lege. Iacobus Ræuardus li- A
bro ſingulari de Auctoritate Prudentum ſcribit, ex toto iure Papiriano huius vnius legis reli-
quias extare in libris Iuriſconſultorum apud Paulum, vbi ſic ſcriptum ſit: Granius Flaccus in li-
bro de Iure Papiriano ſcribit, Pellicem nunc vulgò vocari, quæ cum eo, cui vxor ſit, corpus mi-
ſceat. Et hanc legem ſic interpretatur, Pellex aram Iunonis ne tangito (vel quemadmodum Ræ-
uardo placet, & veteres loquebantur, tagito) id eſt, Pellex nulla viro vxorem habenti, nubito.
ſi nupſerit, crinibus demiſsis, quod triſtitiæ ſignum erat, Iunoni agnum fœminam cædito, ſiue
mactato.

Lex Numæ de Opimis ſpolijs.

QVO IVS AVSPICIO CLASSE PROCINCTA OPEIMA SPOLIA CAPIVN- B
TVR. IOVEI FERETRIO BOVEM CAEDITO. QVEI CEPIT, AERIS DV-
CENTA DARIER OPORTETO.

SECVNDA SPOLIA IN MARTIS ARAM IN CAMPO, SOLITAVRILIA V-
TRA VOLVERIT, CAEDITO.

TERTIA SPOLIA IANO QVIRINO AGNVM MAREM CAEDITO, CENTVM
QVEI CEPERIT EX AERE DATO. Hanc legem repetemus libro de Militia.

Lex Numæ de Pollucta.

PISCEIS QVEI SQVAMOSEI NON SVNT, NEI POLLVCETO. SQVAMO- C
SOS OMNEIS PRAETER SCARVM POLLVCETO.

Sic hanc legem Ioſephus Scaliger reſtituit ex Caſsio Hæmina, cuius hæc ſunt apud Plinium
verba libro 32. capite 2. Numa conſtituit, vt piſces, qui ſquamoſi non eſſent, ni pollucerent, parſi-
monia commentus, vti conuiuia publica & priuata, cœnæque ad puluinaria facilius compara-
rentur: ni, qui ad polluctum emerent, precio minus parcerent, eaque præmercarentur. Sigoifi-
cat autem pollucere, de piſcibus libamenta Diis offerre. Feſtus: Pollucere merces Diis, quas li-
ceat, ſunt far, polenta, vinum, panis fermentatus, ficus paſſa, ſuilla, bubula, agnina, caſei, ouilla,
alica, ſeſama, & oleum, piſces, quibus eſt ſquama, præter ſcarum. Herculi autem omnia eſculen-
ta, & poculenta. Hæc Feſtus. D

Lex Numæ de Vino.

VINO ROGVM NE RESPERGITO.

Extat hæc lex apud Plinium libro 14. capite 12. vbi ſic ſcribit: Romulom lacte non vino libaſſe,
indicio ſunt ſacra ab eo inſtitota, quæ hodie cuſtodiunt morem. Numæ Regis Poſthumia lex eſt:
Vino rogum ne reſpergito. Quod ſanxiſſe illum propter inopiam rei nemo dubitet. Ex eadem
lege, ex imputata vite libari vina Diis, neſas ſtatuit, ratione excogitata, vt putare cogerentur, a-
liâs aratores, & pigri circa arbuſti pericula. Hæc Plinius. Aliter eam accipit, & ioterpretatur Iu-
ſtus Lipſius libro 3. Antiquarum lectionum, quem conſule. E

Lex Numæ de Iudicijs.

SEI QVID HORVM FVAT VNVM IVDICEI ARBITRO'VE, REO'VE, DIES
DIFFVNSVS ESTO.

Teſtis huius legis eſt Feſtus, in voce Reus, apud quem ſic legimus: Reus nunc dicitur, qui cau-
ſam dicit: & item qui quid promiſit, ſponditue, ac debet. At Gallus Ælius libro ſecundo Si-
gnificationum verborum, quæ ad ius pertinent, ait: Reus eſt, qui cum altero litem conteſtatam
habet, ſiue is egit, ſiue cum eo actum eſt. Et paulò pòſt: At Capito Ateius in eadem quidem opi-
nione eſt. ſed exemplo adiuuat interpretationem. Numa in ſecunda tabula, ſecunda lege, in qua
ſcriptum eſt: Si quid horum fuit, &c. Meminit huius legis Iacobus Cuiacius Obſeruationum li- F
bro 3. capite 40. eamque nos interpretabimur in XII. Tabulis.

Lex Numæ de Terminis.

QVEI TERMINOM EXARASSIT, IPSVS, ET BOVEIS SACREI SVNTO.

Et hoc caput extat apud Feſtum, cuius hæc ſunt verba: Termino ſacrificabant, quòd in eius
tutela fines agrorum eſſe potabant. Denique Numa Pompilius ſtatuit, eum qui terminum exa-
raſſet, & ipſum, & boues ſacros eſſe. Meminit eius & Dionyſius Halicarnaſſæus his verbis: Ter-
minos ſi quis transferre auſus fuiſſet, aut tollere, lege terminàli caput eius Diis Terminalibus de-
uouit Numa, interfectori ipſi os tanquam ſacrilegi imponitate promiſſa, & puritate à ſcelere, &c. G
Memoratur & hæc ex Numæ legibus apud Dionyſium & Plutarchum: Si pater filio conceſ-
ſerit vxorem ducere, futuram ſacrorũ ac bonorum iuxta leges participem, patri poſthac nullum
ius eſto vendendi filium, &c.

Neque

A Neque prætermittenda eſt lex Regia, de mortuo non inferendo, quæ à Martiano refertur le-
ge ſecunda, §.mort.infer. Ne mulier quæ prægnans mortua eſſet, homaretur, antequam par-
tus ei excideretur. Qui contrà faceret, ſpem animantis com grauida peremiſſe videretur.&c. Ve-
rùm à quo lata hæc lex ſit, non additur: nec adhuc inter eruditiores conuenit. Hotomanus pu-
tat, partem eam fuiſſe alicuius legis Romuli, aut Numæ Pompilij, de qua Marcianus in ſuperiori-
bus diſpotârit.

Legom Seruij Tullij de Contractibus meminit Dionyſius libro quarto & qointo, ſed nullam
ex iis recitat.

Cæterùm vt finem dicendi hîc faciam, nullam enim præter has, Regiam legem me inueniſſe
memini: illud non poſſum ſilentio præterire, fuiſſe pleraſque Regum Romanorum leges, præfer-
B tim illas, quarum æquitas manifeſta fuit in XII. Tabolas relatas; id quod præter Dionyſium Ha-
licarnaſſæum, etiam Iacobus Coiacius, & Ioſephus Scaliger viri clariſsimi teſtâtur, quorum ver-
ba non pigebit hoc luco adſcribere. Sic igitur Iacobus Cuiacius, libro Obſeruationum & Emen-
dationum tertio, capite quadrageſimo: Conſtat, inquit, ex Halicarnaſſæi libro ſecundo & deci-
cimo, ex legibus Regiis, & ex moribus populi Romani moltas Decemuiros leges in XII. Tabulas
tranſtuliſſe, hoc cenſente populo. Quamobrem exiſtimo, & illas Numæ leges de eo, qui ſciens ho-
minem liberum mortui duit: & de pœna Pellicis, & de homine fulmine occiſo, & de termino exa-
rato, ab eodem Sexto Pompeio Feſto relatas, XII. Tabulia adſcribendas eſſe. Ioſephus autem Sca-
liger Caſtigationibus in Feſtum, ad vocem Nuptias, poſt alia quæ coofirmandæ huius ſententiæ
cauſa in medium attulerat, ita concludit: Ex bis non dubium eſt, leges Regias in XII. Tabulas à
C Decemuiris coniectas fuiſſe: & prima, ſecunda, tertia Tabula leges Regias contineri. Quin le-
ges Regias de patria poteſtate in quartam Tabulam relatas, auctor Dionyſius, &c. Hæc Scaliger.
Atque de legibus Regiis, ſiue iure Papiriano hactenus.

Leges duodecim Tabularum, cum breui commentatione

CAP.° VI.

A Legibus Regiis ad XII. Tabulas venimus: illæ enim præcipuum Romanæ Iuriſpru-
dentiæ caput fuerunt, vti pauló póſt, adductis aliquot clariſsimorum virorum teſti-
moniis, probabimus. Qua occaſione ſcriptæ illæ Tabulæ fuerint, diligenter à nobis eſt
D indicatum libro ſeptimo harũ Antiquitatum, capite decimonono, in quo de Decem-
uiris diſputauimus. Propoſitæ autem ſunt primùm, & à populo comprobatę, decem tantùm Ta-
bulæ, anno ab vrbe condita CCCII. Sequenti anno cum adhuc leges quædam deeſſe viderentur
ad Iuris perfectionem, additæ ſunt ab iiſdem Decemoiris adhuc II. quæ prioribus X. additæ, XII.
numerum effecerunt. De quarum excellentia & præſtãtia multa dici poſſent: ſed cùm mihi pro-
poſitum ſit breuitati ſtudere, hortor ſtudioſos Lectores, vt illarum præconia apud Liuium, Dio-
nyſium, & alios ipſi legant. Cicero certè, cuius teſtimonium apud nos plurimum valere debet, li-
bro primo de Oratore, ſub perſona Craſsi mirum in modum eas prædicat, & ſupra omnes ferè Bi-
bliothecas omnium Philoſophorum extollit. verba eius ſunt hæc: Plurima (inquit Craſſus) eſt
in XII. Tabulis antiquitatis effigies: quod & verborum priſca vetuſtas cognoſcitur, & actionum
E genera quædam maiorum conſuetudinem, vitamque declarant: ſiue quis ciuilem ſcientiam con-
templetur, totam banc, deſcriptis omnibus ciuitatis vtilitatibus, ac partibus, XII. Tabulis conti-
neri videbitis: ſiue quem iſta præpotens & glorioſa Philoſophia delectat: dicam audacius, hoſce
habet fontes omnium diſputationũ ſuarum, qui iure ciuili & legibus continẽtur. Fremant omnes
licet, dicam quod ſentio: Bibliothecas mehercle omnium Philoſophorũ vnus mihi videtur XII.
Tabularum libellus, ſi quis legum fontes & capita viderit, & auctoritatis pondere, & vtilitatis
vbertate ſuperare. Egregia profectò commendatio harum pulcherrimarum legum: de quibus
etiam idem libro ſecundo de Legibus ſcribit, quód ſe puero moris fuerit, vt iuniores illas didi-
cerint, tanquam carmen neceſſarium. Quin magis dolendum eſt, tantum theſaurum iam amiſ-
ſum, & nihil niſi fragmenta quædam ſupereſſe, hinc inde in variis Scriptoribus diſperſa. In qui-
F bus tamen colligendis, emendandis, & illuſtrandis, multi viri doctiſsimi ſuam operam poſue-
runt: alij quidem aliis felicius. Primus, vt opinor, in illis colligendis operam ſuam communi vti-
litati collocauit Aymarus Riuallius Allobrox, easque libro ſecondo Hiſtoriæ iuris ciuilis eſt in-
terpretatus. Hunc ſecuti Oldendorpius Germanos, & Franciſcus Balduinus: quorum hic pro-
lixè earum ſententiam oſtendit, & quomodo Ius ferè totom ciuile inde fluxerit, conferendo cum
illis Pandectarum leges declarauit: ille verò breuiter eas explicauit. Neq; verò poſt hos nemo am-
plius auſus fuit eidẽ operi manũ admouere. Sed vt noſtra ætas ferax eſt doctorũ virorũ, ita etiam
plures in his legibus emendandis, quia plurimæ deprauatę fuerũt: & explicãdis, quia obſcurè ela-
borarunt. Inter eos fuerũt Franciſcus Hotomanus, Iacobus Cuiacius, Iacobus Ræuardus, Pardul-
phus Prateius, Adrianus Turnebus, Ioſephus Scaliger, & Iuſtus Lipſius, à quo iuſtos Commen-
G tarios in has leges, ſicut & à Ludouico Carrione, expectamus. Omittam alios, qui de legibus his
ſcripſeront. Cùm enim tanta dignitas carũ ſit, & XII. Tabulæ fons ſint totius Iuris ciuilis, nequa-
quam arbitrati ſunt ſummi illi viri, ſe operam, quam in iſtis declarandis ponãt, ludere: præſertim
cùm etiam multi veteres Iuriſconſulti, Sextus Ælius, Seruius Sulpitius, Labeo & Caius eas ſuis

Commentariis illuſtrare non dubitârint: quorum omnium tamen vix nomina ſunt reliqua: ſcri- A
pta autem cum maxima omnium ſtudioſorũ iactura interciderunt. Sed mittam iam prolixiores
querelas. Quantum ad hunc meum tractatum attinet, ſciat beneuolus Lector, hæc XII. Tabola-
rum fragmenta,& reliquias,collecta eſſe ex Ciceronis,Dionyſij Halicarnaſſæi, Liuij,Agellij,Sex-
ti Pompeij Feſti,Macrobij,Plinij,&c. libris,& ex Pandectis. In quibus explicãdis primùm earum
ſententiam paraphraſticos ipſis verbis legis,ſicubi propter obſcuritatem neceſſe erat ſubieci: dein-
de ſi quæ occurrebât verba antiqua, obſuleta,& a noſtro vſu remota,explicaui. Iuſtos Commen-
tarios ſcribere mihi propoſitum non fuit: ſi qui eos deſiderant, illi adeant Oldendorpij,Baldui-
ni, Ræuardi,Hotomani,clariſsimorum Iureconſultorum,&,ſi aliqua odu edentur,Iuſti Lipſij,vel
Ludouici Carrionis ſcripta.

Cæterùm vt de ordine etiam quædam addam,qoo quæque lex, & in qua tabnla ſcripta fuerit, B
nos ſcire non poſſumus: cùm autem Auſonius earum tripertitam diuiſionem fuiſſe ſcribat,ita vt
prima pars ad ſacra pertineat,altera ius publicum,tertia ius priuatum comprehendat: ego quoq;
eundem ordinem,quem ante aliquot annos Franciſcus Hutomanus,& hunc ſequutus Ioan. Cri-
ſpinus obſeruârunt,ſequar. Ac primùm de legibus,quæ ius ſacrum tractant,agam.

Prima pars legum XII. *Tabularum, de Iure ſacro.*

Ex iis XII. Tabularum fragmentis,quæ temporũ iniuria reliqua nobis fecit, pauca admodum
de ſacris loquuntur: quinimmò vnicum tantum de ſacris priuatis agit, cætera omnia de funeri-
bus & ſepulchris. Nam quæ Aymarus Riuallius Allobrox,& Iuannes Oldendorpius Iuriſconſul-
ti,ex Ciceronis de Legibus libris recitât,ex XII. Tabulis fuiſſe,conuinci nullo modo poteſt. Nam C
ne verbo quidem Cicero meminit,fuiſſe ea capita in XII. Tabulis perſcripta, cùm alioqui,quoties
vnam,aut plures ex XII. mutuatur,id haudquaquã diſsimulet,vti poſtea videbimus. Quod cum
Ita ſit,nos omiſsis reliquis incertis, ab ea incipiemus,quæ de ſacris priuatis agit,atq; ita eccipitur.

I. Sacra priuata perpetuò manento.

Huius legis extat teſtimonium apud Ciceronem in Oratione pro Muræna, vbi ſic loquitur:
Nam cùm permulta præclarè legibus eſſent conſtituta,ea Iuriſconſultorum ingeniis pleraq. cor-
rupta,ac deprauata ſunt. Sacra interire illi noluerunt: horum ingenio ſenes ad coemptiones fa-
ciendas interimendorum ſacrorum cauſa reperti ſunt. Idem libro 2. de Legibus,cùm hanc legem
poſuiſſet: Sacra priuata perpetua manento. De ſacris,inquit,hæc vna ſit ſententia,vt conſeruen- D
tur,& deinceps familiis prodantur: & vt in lege poſui,perpetua ſint ſacra. Et mox; Priuata ſacra
ita Pontificio iure conſtituta ait, vt ad quem pecunia, ad eundem etiam ſacrorum obligatio per-
ueniret. Omninò enim diligentiſsimè eſſe animaduerſum,ne priuata ſacra interirent,ſed familiis
deinceps proderentur. Sententia igitur legis hæc eſt, vt quæ ſacra gens aliqua, ſiue illa Patricia,
ſiue plebeia ſit,aſciuiſſet,ea deinceps ab iis,qui eiuſdem ſtirpis futuri eſſent,colerentur,& conſer-
uarentur. Vnde etiam illud inſtitutũ conſtat, vt & mulieres in virorum,& adoptati in parentum,
& hæredes in defunctorum ſacra tranſirent. qua de re prolixè Hotomanus.

SACRA PRIVATA.) Sacrorum enim alia publica,alia priuata fuerunt. Publica (ait Feſtus)
dicebantur, quæ publico ſumptu pro populo fiunt: quæque pro montibus,pagis,curiis,ſacellis.
At priuata,quæ pro ſingulis hominibus,familiis; gentibusq; fiunt. Idē alibi. Quod priuatæ ... E
religionis cauſa Deo dedicârunt,id Pontifices Romani non exiſtimant ſacrum. At ſi qua priuata
ſacra ſuſcepta ſunt,quæ ex inſtituto Pontificum ſtato die,aut certo loco facienda ſunt,ea ſacra ap-
pellari,tanquã ſacrificium. Ille locus, vbi illa ſacra facienda ſunt, vix videtur ſacer eſſe. De iiſdem
ſacris Macrobius lib. 1. Saturnal. cap. 16. Sunt præterea feriæ propriæ familiarum, vt Claudiæ fa-
miliæ,vt Æmiliæ, ſiue Iuliæ, ſiue Corneliæ: & ſi quas ferias proprias quæq; familia ex vſu dome-
ſticæ celebritatis obſeruat. Sunt ſingulorum,vt natalium,fulgurumque ſuſceptiones: item fune-
rum,atque expiationum. Hactenus ille. Sacra autem hæc propria,eorum Deorum erant,quos Pe-
nates, itemque Lares nominabât. Et quia gentis alicuius propria certis ritibus & cerimoniis co-
lebantur, Gentilitia dicebantur, quorum etiam meminit Cic. in Oratione de Aruſp. reſpon. &c.

Subiicit huic legi Hotomanus & alteram de intercalatione, ſed de qua tantùm coniecturas, F
non autem certa teſtimonia habet. Ita verò eam concipit: Vt Februarius menſis, qui Numæ in-
ſtituto poſtremus erat, deinceps ſecundus eſſet, vtique eo menſe poſt Terminalia annis alternis
eorum dierum, qui ad nouam Solis rationem deeſſent, intercalatio fieret. Nos eam nõ interpre-
tabimur. Sequuntur leges de ſumptibus funerum, & iure ſepulchrorum.

II. Hominem mortuum in vrbe ne ſepelito, néue vrito.

Quæ ſequuntur leges, de funeribus & ſepulturis agunt: hæc autem, quæ iàm recitata eſt lex,
extat totidem verbis apud Ciceronem lib. 2. de Legibus,vbi ſic ſcribit: Hominem mortuum (in-
quit lex in XII.) in vrbe ne ſepelito,neue vrito. Deinde eam ſic explicat: In vrbe ſepeliri lex vetat:
ſic decretum eſt à Pontificum collegio, nõ eſſe ius in pùblico loco fieri ſepulchrum. Statuit enim G
collegium,locum publicũ non potuiſſe priuata religione obligari. Seruius tamen in lib. 5. Æneid.
memoriæ prodidit,apud maiores (fortaſſe ante XII. Tabulas) moris fuiſſe, vt qui mortuus eſſet,
domum ſuam referretur. Vnde eſt apud Virgilium:

Sedibus

A *Sedibus hunc refer antè ſuis, & conde ſepulchro.*

Notandum verò & hoc eſt, quemadmodum ante, ſic etiam poſt latas XII. tabulas, fuiſſe quoſdam in ipſa vrbe ſepultos: quos tamen legibus ſolutos, virtutis cauſa id conſecutos fuiſſe, Cicero exiſtimat. Quin etiam Imperatores, & Virgines Veſtales, quia legibus non tenebantur, in vrbe habebant ſepulchra. Sed & Virgines Veſtæ nocentes, licet viuæ, tamen intra vrbem, in campo ſcelerato obruebantur.

Neue vrito.) Credo (inquit Cicero) vel propter ignis periculum.

III. Hoc plus ne facito.

Hæc verba ſuperioris alicuius legis, quæ funerum & ſumptuum modum præfiniebat, appen-
B dix ſunt: quaſi in eam ſententiam ſcripta lex eſſet, vt quum finem illis rebus præſcripſiſſet, tum
hoc quaſi ſanctionis loco adſcriberet. Puto autem hæc verba ad eam legem pertinuiſſe, qua Cicero lib. 2. de legibus ſcribit extenuatum fuiſſe ſumptum tribus riciniis, & clauis purpureis, & decem tibicinibus. Cuius legis ſententia hæc eſt: ne plus quam tres veſtes cum mortuo aut conderentur, aut vrerentur: id quod etiam apud Athenienſes, teſte Plutar. Solonis lege cautum erat: nec plures decem tibicinibus ad funerum pompam adhiberentur. Ricinium enim vel Recinium ait Feſtus, omne veſtimentum quadratum ij, qui duodecim interpretati ſunt, eſſe dixerunt. Vernus togam, qua mulieres vtebantur, prætextam clauo purpureo. In more autem apud veteres erat, veſtimenta quædam cum mortuis condere vel vrere: quod præter alios docet Virgilius Æneid. libro 6. in Miſeno:

Purpureasq́ue ſuper veſtes velamina nota, Injiciunt ——

C Et Suetonius in Cæſare: Scenici artifices veſtem, quam ex inſtrumento triumphorum ad
præſentem vſum induerant, detractam ſibi, atque diſciſſam iniecêre flammæ. Nonnulli eruditi viri, Iacobus Ræuardus, Adrianus Turnebus Iunius in Nomenclatore, & alij per ricinia, intelligont veſtes lugubres, quibus mulieres in funeribus vterentur: ſed diuerſum docet Iuſtus Lipſius Epiſtolicarum quæſtionum libro 1. epiſtola 7.

Et decem tibicinibus.) Etiam Onidius libro 6. Faſtorum docet decem tantum tibicines ad funera adhibitos fuiſſe. Seruius in 5. Æneid. ſcribit, antiquæ conſuetudinis fuiſſe, vt maioris ætatis funera ad tubam proferrentur: minoris verò ad tibias. Et Agellius libro 20. cap. 2. auctor eſt, Siticines olim eos propriè appellatos, qui apud ſitos canere ſoliti eſſent: hoc eſt, vita functos, & ſe-
D pultos. Eosque habuiſſe proprium genus tubæ qua canerent, à cæterorum tubicinum proprie-
tate differens, quos Siciniſtas vulgus dicit. Sapienter ergo modum funeris lex præſcribit.

IIII. Rogum aſcia ne polito.

Solebant Romani nimio quodam faſtu, nimioque ſumptu exornare ſepulchra: id hæc lex prohibet, & iubet è rudibus, & impolitis lignis pyram confici. Iacobus Ræuardus iſtud caput, quod modò recitauimus, Hoc plus ne facito: cum hoc coniungit, ſic legens: NE FACITO ROGVM ASCIA, NE POLITO. Priores autē duas voces, Hoc plus, non Decemuirorum, ſed Ciceronis eſſe, ſicque intelligendas eſſe: Ea quæ hactenus Cicero ex XII. Tabulis de funeribus recitauerit, omnia à Solone deſumpta eſſe: Legem autem XII. Tabularum plus conſtituiſſe eo, quod in Solonis legibus continetur, videlicet, Ne quis faceret rogum aſcia, nec poliret, &c.

E *Rogum.*) Rogus ſignificat ſtruem lignorum, factam ad cremanda cadauera, ſic dictus à rogan-
do, quòd in eo manes rogari ſolerent.

Aſcia.) Aſcia fabrorum materiariorum dolabra eſt, quibus ad aſpera ligna polienda vtuntur, ab aſcindendo dicta. ein dün beſſ/Breite axt/oder zimmeraxt.

Sumptus igitur ſuperuacuos & inutiles à funeribus lex remouet.

V. Mulieres genas ne radunto: neue leſſum funeris ergò habento.

Et hæc lex à Solone deſumpta eſt, quem Plutarchus ſcribit prohibuiſſe, in funeribus corpus laniare, lamentationemque meditatam edere. Seruius in illud Æneid. XII. *Et roſeas laniata genas:* ſic ſcribit: Moris fuerat, vt ante rogos humanus ſanguis effunderetur, vel captiuorum vel gladiatorum: quorum ſi fortè copia non fuiſſet, laniantes genas ſuum effundebant cruorem, vt
F rogis illa imago reſtitueretur. Tamen ſciendum, cautum lege XII. Tabularum, ne mulieres
carperent faciem, his verbis: Mulier faciem, ne carpito. Hæc Seruius. Vbi tamen verba legis mendosè recitantur. Non enim faciem ſed genas: nec carpito, ſed radito, vel radunto, numero plurium, in legibus fuiſſe ſcriptum, docent Plinius & Feſtus: quorum hic ita ait, Radere g . . . . lege XII. id eſt vnguibus: vbi interpretari Feſtus voluiſſe videtur, quid ſit radere genas: videlicet vnguibus eas cruentare, & ſcindere. Plinius autem lib. 11. cap. 37. Malæ homini tantùm, quas Priſci genas vocabant, duodecim tabularum interdicto, radi à fœminis eas. Sic enim legit Iuſtus Lipſius in Quæſtionibus Epiſtolicis. Quanquam autem vetitum id eſſet lege XII. Tabularum: tamen factum fuiſſe etiam Varronis temporibus, docet ex Seruianis ſchedis Ioſephus Scaliger in ſuis ad Feſtum caſtigationibus, vbi eum ſic ſcribentem adducit: Seruius in ſchedis:
G Varro dicit mulieres in exequiis & luctu ideo ſolitas ora lacerare, vt ſanguine oſtenſo inferis
ſatisfaciant. Malè hanc legem accepit Adrianus Iunius, qui in Commentario ſuo de Coma, cap. 2. ſcribit, XII. Tabularum interdicto cautum fuiſſe, ne mulieres genas raderent, vt ne diutino radendi vſu ſuccreſcentibus pilis à natura non datis, ſub ementito virilis oris honore fallerent.

Néue leſſum funeris ergò habento.) Cicero libro 2. de Legibus auctor eſt, veteres XII. Tabula- A
rum interpretes, Sex. Ælium, L. Acilium, non ſatis ſe intelligere dixiſſe, quid eſſet Leſſus: ſed L.
quidem Acilium ſuſpicari, veſtimenti genus aliquod funebris fuiſſe: Ælium autem, leſſum quaſi
lugubrem eiulationem dictam eſſe, vt vox ipſa ſignificet: quam Ælij ſententiam ſe probare & ve-
ram eſſe iudicare, Cicero addit: cum idem Solonis etiam lex vetet. Reſpexit ad hanc legem idem
etiam in Thuſculanis quæſtionibus, cum ſic ſcribit: Sed hoc quidem in dolore maximè eſt pro-
uidendum, ne quid abiectè, ne quid timidè, ne quid ignauè, ne quid ſeruiliter, muliebriterúe fa-
ciamus. Inprimisque refutetur, ac reiiciatur Philoctetis ille clamor. Ingemiſcere nonnunquam
viro conceſſum eſt, idque rarò: eiulatus ne mulieri quidem. Et hic nimirum eſt fletus, quem XII.
Tabulæ in funeribus adhiberi vetuerunt. Hactenus ille. Monet Iuſtus Lipſius in Quæſtionibus
Epiſtolicis, veteres loſum, & lauſum, leſum, ac leſſum, vna & eadem ſignificatione dixiſſe. B
Plato autem lib. 12. de Legibus: Fieri (inquit) mortuum iubere aut vetare, abſurdum eſt: plan-
gere verò, & voces ac lamenta extra ædes mittere, vetandum.

VI. Homini mortuo ne oſſa legito, quo poſt funus fiat: extra quam ſi militiæ aut peregrè mortuus ſit.

Extat apud Ciceronem lib. 2. de Legibus: Legis ſententia hæc eſt, vt poſteaquam crematum
corpus eſſet, oſſa è cineribus legantur, ſtatimque loco proximo in terram condantur, ne ſi alium
in locum ſepeliendi cauſa deportarentur, luctus duplicaretur & ſumptus.
Excipitur autem hac lege, ſi quis aut in militia aut peregrè ſit mortuus, vbi ſcilicet funus ei
l. eos, 14. §. impẽſa. & l. Diui fratres, 39. ff. de religioſ. & ſump. fieri non licuerit: tum enim neque luctus, neque ſumptus augetur. Itaque & in Pandectis is ſum- C
ptus funeris probatur, cum peregrè mortuus in ſuum transfertur.
Aliter tamen eam interpretatur, & verius quidem, Iacobus Reuardus, cum ita ſcribit: Multum
intereſſe puto, inter oſſa homini mortuo legere, & inter oſſa hominis mortui legere. Nam oſſa ho-
minis, quæ diſperſa ſunt & non cohærent, cum ſimul colliguntur, tunc hominis oſſa legi dicun-
tur. Seneca lib. 2. de ira: Dignus fuit, cui permitteret à conuiuio ad oſſa filij legenda diſcedere. Sed
homini mortuo leguntur oſſa, cum eius cadaueri aliqua oſſa adimuntur. Eoque ſenſu viuis oſſa
legere dixit idem Seneca libro de conſolatione. Legere ſiquidem pro adimere, & auferre veteres
dixiſſe non eſt obſcurum, ſi conſideremus eum dicendum eſſe ſacrilegum, qui adimit, qui aufert
res Deo ritè conſecratas. Pertinet autem lex ad hunc morẽ fortaſſe, de quo Feſtus ſcribit, mem-
brum abſcindi mortuo ſolitum dici, quum digitus eius decidebatur, ad quod ſeruatum iuſta fie- D
rent, reliquo corpore combuſto, id quod hac lege Decemuiri prohibuerunt, niſi quis aut pere-
grè, aut in bello mortuus eſſet. Tum enim permiſerunt ei oſſa legi, quò poſt funus fiat, hoc eſt,
membrum aliquod adimi, ad quod ſeruatum iuſta Romæ fierent, reliquo corpore apud peregri-
nos combuſto. Hæc ferè Ræuardus.

VII. Vti ſeruilis vnctura, omniſq; circumpotatio tollatur.

Solebant olim cadauera, ſiue corpora mortuorum vngi odoribus & vnguentis, vnde Ennius:
Tarquinij corpus bona femina lauit & vnxit. Et Virgilius lib. 6. Æneidos:
Pars calidos latices, & ahena vndantia flammis
Expediunt, corpuſq; lauant frigentes, & vngunt. Atque ff. leg. Funeris 37. de religioſ.
& ſumptibus funerum, eorum ſumptuum ratio probatur, qui vnguento pro mortui corpore E
comparato, facti ſunt. Sed in ſeruorum corporibus id fieri lex vetat, quæ ſumpta eſt ex legibus
Solonis. Sic etiam non omnis circumpotatio, ſed ſeruilis tantum ſublata eſt. Nam liberi homi-
nes, quo minus coronati parentantes, quum ſupra tumulum dapes poſuiſſent, circumpotare
potuerint, nulla lege mihi prohibitum fuiſſe videtur. Ita Iacobus Ræuardus.
Omniſq; circumpotatio.) Circumpotatio, alio nomine ſilicernium, Græcè [illegible] dicitur.
Ita Varro Meleagris, quemadmodum Iacobus Coiacius apud Nonium legit: Funus exequiati
laute, ſiue (quod Iano Palmerio placet) cum lauſu ad ſepulchrum antiquo more Silicernium
confecimus, id eſt, [illegible], quo pranſi diſcedentes dicimus alius alij, Vale. Significat autem Si-
licernium conuiuium funebre, quod apud veteres exhiberi ſenibus ſolebat: dictum, quòd cum
ſilentio edentes cernerentur, vel propter defuncti memoriam, vel quòd cogitarent, ſe mox illum F
ſecuturos, quapropter abeuntes è conuiuio, veluti ſe amplius non viſuri, mutuò ſe ſalutabant.
Alij aliter hoc vocabulum interpretantur, de quo vide Feſtum, Fulgentium Placiadem, Dona-
tum in Terentij Adelphos, & Sipotinum in Martialem ſtatim initio.

IIX. Vti ne ſumptuoſa reſperſio fieret: néue murrata potio mortuo inderetur: néue longa corona: néue acerra adhiberentur.

Intelligitur ex his verbis, moris fuiſſe apud veteres vt cadauer, rogúſue, liquoribus quibuſ-
dam precioſis perfunderetur: quod ne fiat amplius, hac lege prohibetur.
Murrata potio.) Feſtus ſcribit, Murrata potione vſos antiquos fuiſſe, eiuſque rei indicium eſ-
ſe, quòd etiam Ædiles per ſupplicationes Diis addant ad puluinaria, &, quod duodecim tabulis G
caueatur, ne mortuo indatur, docente id Varrone lib. 1. Antiquitatum. Qualis verò ea potio fue-
rit, de eo valdè dubitant auctores. Hieronymus Mercurialis, Medicus Patauinus celeberrimus
in variis

A In variis lectionibus, de murrhina quæ eadem eſt murrhata potio, diſputans, Cuiacij, Iulij Cæſa- *Libro 5. variar. lection.*
ris Scaligeri, & Adriani Iunij multum diſcrepantes opiniones primùm recitat, & refutat: deinde *cap. 1.*
quid ipſe ſentiat, afferens, dicit, ſe exiſtimare, murrhinam fuiſſe artificialem quandam potionem, quæ veterũ tẽpeſtate vulgatiſsima fuerit, à poſteris autẽ intermiſſa, vt vix eius remãſerit nomen: quod vel à ſimilitudine, vel à mixtione, vel ab aliqua alia re fortaſſe captum ſit. Hæc Mercurialis. Prohibet igitur lex, ne eiuſmodi potio mortuo conficiatur, & ita magni ſumptus in eum fiant.

Neue longæ coronæ.) Longæ coronæ dicuntur ad differentiam rotundarum, qualibus buſta, ſepulchra, ſellas curules, theatra, & currus triumphales exornari conſueuiſſe, ex Huberti Goltzij C. Iulio Cæſare, Faſtis, & Auguſto: Guilhelmi Braſsicani antiquitatibus, & Æneæ Vici Parmenſis nummis diſcimus.

B *Neue acerræ adhiberentur.*) Feſtus ſcribit, acerram aram eſſe, quæ ante mortuum poni ſoleat, in qua odores incenduntur. Addit autem alios dicere, arculam eſſe, thurariam ſcilicet, vbi thus reponatur. Hotomanus de aris potius accipiendum putat, vt vetet lex, aras, quæ proxime ſepulchra fierent, cum thure incenſiſque odoribus obiri.

IX. Qui coronam parit ipſe, pecuniaue eius, virtutis ergò arduitor, ipſi〈que〉 mortuo, parentibuſ〈que〉 eius, dum intus poſitus erit, foriſ〈que〉 feretur, ſine fraude impoſita eſto.

Legis ſententia (ait Hotomanus) videtur eſſe hæc, vt qui in ludis, certaminibusque publicis coronam adeptus ſit (quæ quidem præmium victoribus honoris cauſa propoſitæ erant) ei
C monimentum illud, quaſi inſigne ſuæ virtutis relinqueretur.

Et eſt hæc lex quaſi exceptio quædã præcedẽtis, qua cum prohibetur, adhiberi ad funera longas coronas, ne imponantur cadaueribus: hìc excipiuntur illæ coronæ, quas quis vel ipſe, vel per ſeruos, equoſùe ſuos virtutis ergò in publicis ludis, certaminibusque ſibi peperiſſet, atque adeptus eſſet. Has enim addi, & in funeribus ipſis demortuis Dominis imponi, lex concedit.

Pecunia.) Pecuniæ nomine lex non equos tantùm, ſed & ſeruos comprehendit.

Arduitor.) Sic emendat Iuſtus Lipſius lib. 4. epiſtolicarum quæſtionum, epiſtola 27. cum in vulgatis ſit, arguitur. Dicit autem arduitor, poſitũ antiquè, pro adduitor, à verbo arduo vel adduo, pro quo nos hodie addo dicimus. Rænardus legit arguitor: vt ſit ſenſus, corona illa ſit argumento & indicio virtutis ſuæ. Hoc autem volunt illa verba, vt coronæ, quæ partæ ab equis vel ſeruis
D eſſent, Domino æquè ac ſi per ſe ipſe certando eas peperiſſet, honorem illum conciliarent. Recitat hanc legem Plinius lib. 21. cap. 3.

X. Vti plura funera ne vni fierent: neue lecti plures inferrentur.

Ad comminuendos ſumptus, & mortuis, & viuis inutiles, ſine dubio lex pertinet. Nam, vt Seruius tradit, apud maiores glorioſum fuerat, quàm plurimis lectis efferri. Ac tenuis quidem fortunæ homines capulis, ſiue pheretris efferebantur: potentiores autem lectis. Itaque Sulla ſex millia lectorum habuiſſe dicitur.

XI. Neue aurum addito: aſt quoi auro dentes vincti erunt: im cum illo ſepelire & vrere, ſe fraude eſto.

E Vetat lex ſepulchris aurum iniici, cũ apud antiquos conſuetudo ferret, vt in rogum vnà cum mortuo precioſa multa iniicerentur: id quod ex pleriſque Virgilij locis, & Seruij in eum commentariis intelligitur. Teſtatur autẽ Plutarchus & alij, Romanos in rebus ad ſacra & religionem pertinentibus, quales Diuorum Manium fuerunt, mirabiliter anxios & ad ſummam ſuperſtitionem adductos fuiſſe. Additur deinde exceptio, ſi tamẽ quis dentes, qui ſibi exeidiſſent, aut euulſi eſſent, auro incruſtaſſet, licere eos cum mortuo cremari, vel ſepeliri, ſine fraude: hoc eſt, non peccari ea re contra leges.

Aſt quoi auro dentes vincti erunt.) Id eſt, cuius dentes, qui illi aliquando vel exciderunt, vel euulſi ſunt, auro erunt incruſtati.

Quoi.) Pro cui, antiquè.

F *Im cum illo ſepelire, &c.*) Id eſt, licere per legem, eum dentem, vel eos dentes cum mortuo vri, vel condi. Im pro eum. Se, pro ſine, antiquè, teſte Feſto.

XII. Rogum, buſtumùe nouum ne propius ædes alienas L X. pedes inuito domino adijcito: neue forum ſepulchri, buſtumùe, vſucapito.

Sentẽtia legis plana eſt. Pyra, inquit Seruius, eſt lignorum congeries. Rogus, cũ ardere cœperit, dicitur. Buſtũ verò iá exuſtũ vocatur, quaſi benè vſtũ. Buſtũ tamẽ pro ſepulchro, in quo humatus quis eſt, à lege vſurpari, vel hoc argumento eſt: primũ quòd cũ de loci interuallo caueat, aliud eſſe Rogum demonſtret, aliud Buſtum ſiue τύμβον. Atque vt in rogis incendium lex vetabatur, (quod Tullius annotauit) ſic in buſtis tetrum cadauerum odorem, & aeris peſtilentiá cauere oportuit.

Neue forum.) Hoc capite lex cauet ne forum ſepulchri, buſtumùe vſucapi liceat.

G *Forum.*) Feſtus, antiquos id forum appellaſſe tradit, quod nunc veſtibulum ſepulchri dici ſolet. Ac de veſtibulo quidem, ambituque ſepolchrorum legis ratio perſpicua eſt: vt ſcilicet poteſtas eſſet hæredibus iuſta quotannis ad ſepulchrum facere.

Cicero philipp. 9. Maiores, inquit, noſtri ſtatuas multis decreuerũt: ſepulchra paucis. Sed ſta-

tuæ intereũt, tempeſtate, vi, vetuſtate: ſepulchrorum autẽ ſanctitas in ipſo ſolo eſt, quod nulla vi A mouerì, neque deleri poteſt. Atque hactenus de legibus, quæ ad ſacra pertinent, quantum quidem reliquum eſt, diximus: in quibus ferè omnes, præſertim eæ, quæ de ſepulchris & funeribus loquuntur, extant in 2. Ciceronis de Legibus libro. Sequuntur nunc leges de iure publico.

SECVNDA PARS LEGVM XII. TABVlarum: de Iure publico.

I. Priuilegia ne irroganto.

Extat hæc lex apud Ciceronem libro 3. de legibus. Cuius ſententia eſt, ne de priuis, hoc eſt, B ſingulis hominibus leges ferrentur, cum equitatis ratio poſtulet, vt omnes homines ſummi cum infimis, pari iure teneantur: & iura non in ſingulas perſonas, ſed generaliter conſtituantur.

Plerique harum legum interpretes ita hoc caput intelligunt, quaſi non omninò priuilegia prohibeantur, ſed ita, vt non niſi Comitiis cẽturiatis ferantur. Quibus contradicit Iacobus Cuiacius, & docet, Priuilegia eſſe duplicia: alia quæ de vna tantum perſona concipiantur in omnia tempora, alia quæ ad plures perſonas eiuſdem conditionis, vel ad vniuerſos ciues pertineant: de his priuilegiis legem hanc nihil dicere, nec ea prohibere: illa verò omninò tollere: nec verba, niſi per maximum Comitiatum huc, ſed ad ſequens tantum caput referenda eſſe: quod ex Cicerone etiam intelligitur, vbi hanc legem interpretatur. Sic enim inquit: Tum leges præclariſsimæ de XII. Tabulis tranſlatæ duæ: quarum altera priuilegia tollit, altera de capite ciuis rogari, niſi maximo comitiatu vetat, nondum cognitis ſeditioſis Tribunis plebis, ne cogitatis quidem. Admi- C randum, tantùm maiores in poſterum prouidiſſe. In priuos homines leges ferri noluerunt, id eſt enim priuilegium. quo quid eſt iniuſtius? Cum legis hæc vis ſit, ſcitum eſſe, & iuſſum in omnes, &c. Hactenus Cicero. Quæ enim ſequuntur verba, ea ſequens caput explicant. Vide Cuiacium libro obſeruationum 15. capite 8. Nec multo aliter Ræuardus eam interpretatur. Ioſephus tamen Scaliger Caſtigationibus in Feſtum ſcribit, verba Ciceronis: Ferri de ſingulis, niſi centuriatis Comitiis noluerunt, eſſe interpretationem legis huius, Priuilegia ne irroganto, pag. 133. quod non placet. Vide etiam Agellium libro 10. cap. 20.

Priuilegia.) Priuus adiectiuum eſt, ſignificans ſingulum: pro quo tamen apud Ciceronem pro domo, & libro 3. de legibus mendoſè legitur, priuatus. Eſt autem priuilegium ius ſingulare & in certæ perſonæ, vel cauſæ gratiam, fauoremùe: & lex de vno homine lata, Iſidorus. D

Irroganto.) Irrogare propriè ſignificat legibus infligere, vt irrogare pœnã, &c. hoc loco videtur poſitum pro ſimplici, rogare, vel pro introducere.

II. De capite ciuis, niſi per maximum Comitiatum ne ferunto.

Reipublicæ intereſt, inquit Vlpianus, vt delicta puniantur. Hoc animaduertẽtes Romani, etiã ipſi ſua iudicia grauiſsimè conſtituerunt, & alia quidem, videlicet leuiora magiſtratibus mandarunt: grauiora autem, vbi de capite ciuis actum fuit, populus ſibi reſeruauit. Illamque populi poteſtatem Decemuiri hac lege confirmarunt, vt de capite ciuis, niſi centuriatis Comitiis, non rogaretur, vel ad populum referretur. Sic etiam ſcribit Pomponius, non potuiſſe Conſules iniuſſu populi de capite ciuis Romani ſententiã ferre. Ideoque ſecures Conſulibus aliquando ademptæ E ea lege & conditione à Largio Dictatore reſtitutæ dicuntur, ne ius in caput ciuis Romani iniuſſu populi animaduerterent. Poſterioribus tamen temporibus, conſtitutis quæſtionibus publicis, non ipſe populus de omnibus criminibus capitalibus iudicauit, ſed Quæſitores Paricidij, vel Prætores publicarum quæſtionum delegit, iisque iudicia illa commiſit.

Per maximum Comitiatum.) Id eſt, per centuriata Comitia, in quibus populus deſcriptus Cenſu, ordinibus, ætatibus, plus adhibebat in ſuffragium conſilij, quàm fusè in tribus conuocatus.

Habetur hæc lex apud Ciceronem lib. 3. de legibus, & Oratione pro Seſtio.

III. Iuſſus populi & ſuffragia ſunto. Quodcunq; poſtremum populus iuſſit, id ius, ratumq; eſto.

Extat hæc lex, qua Comitia populi, & ſuffragia confirmantur, apud Liuium libro 7. vbi ſic ſcri- F bit: In ſecundo Interregno orta contentio eſt, quòd duo patricij Conſules creabantur, intercedentibusque Tribunis, Interrex Fabius aiebat, in XII. Tabulis legem eſſe vt quodcunque poſtremùm populus iuſsiſſet, id ius, ratumque eſſet: Iuſſum populi, & ſuffragia eſſe. Meminit eiuſdem Liuius libro 9. atque Cicero pro Balbo, & libro 2. de Inuentione.

Suffragia ſunto.) Suffragium eſt vox illa quæ dabatur in Comitijs, & in tabellis deſcribebatur, qua vnuſquiſque ſuam declarabat voluntatem de aliquo magiſtratu creãdo, aut reo damnando. Initio autem voce, & palàm ferebantur, vt nunc quoque fit, donec ferrentur tabellariæ leges, quę ſuffragia tabellis deſcribi voluerunt. Aliquando tamen ſuffragium pro auxilio accipitur. Sed hîc de priori ſignificatione agimus.

Quodcunq; poſtremum populus iuſſerit.) Cum ſenatus, aut populus Romanus multa iuſſerit, quæ ſi- G mul ſeruari nõ poſsũt, quoniam ex diametro inuicẽ pugnãt: tunc poſtremum pro iure ſeruandũ eſt, vt ſicubi leges ſint ſcriptæ, quę nullo modo conciliari poſſunt, ſemper vltimã ſequi debemus. Nã poſtrema grauiſsima ſunt. Vnde Modeſtinus: αἱ μεταγενέστεραι διατάξεις ἰσχυρότεραι τῶν πρὸ αὐτῶν εἰσι.

Reſpe-

A Reſpexit ad hanc legem author Rhetoricorum ad Herennium, lib. 2. quum eam defenſionem tenuem contendit, qua oſtenditur, id factum eſſe, quod ea lex ſanciat, cui legi abrogatum, vel derogatum ſit: id quod poſteriori lege ſancitum ſit, eſſe neglectum.

IV. Vt ſi iudex, arbiterúe iure datus, pecuniam ob rem iudicandam accepiſſet, capite pœnas lueret.

Deſcripta eſt hæc lex ex cap. 1. libri 20. Agellij, qua ſtatuitur pœna in iudicum, arbitrorumúe perfidiam, quã omnibus ætatibus odio hominibus fuiſſe, oſtẽdit etiam exẽplum illud Cambyſis regis Perſarum. Teſtatur autem Phauorinus apud Agellium, Populo Romano hanc pœnam nimis duram eſſe viſam: qui poſtea paſſus ſit legem huius generis de tam immodico ſupplicio, ſitu
B atque ſenio emori: ideoque factum vt poſterioribus temporibus eiuſmodi Iudices iniuſti ex lege repetundarum extra ordinem puniti, & plerique, vel exilio mulctati ſint, vel etiam durius, prout admiſerint, teſte Modeſtino. De arbitris dicetur paulò pòſt.

V. Vt qui falſum teſtimonium dixiſſet, è ſaxo Tarpeio deiiceretur. In l. lege Iul. §. vlt.

Habetur & hoc caput apud Agellium lib 20. cap. 1. & conuenit cum octauo legis diuinæ præcepto. Videtur autem ſumptum ab Athenienſibus, apud quos in Areopago grauiſsimum fuiſſe iudicium ψευδομαρτυριῶν, apparet ex Demoſthene, qui ſcribit, eos non modo in teſtes falſi teſtimonij reos, ſed & in eum, qui eos ſubornauerat, produxeratúe, iudicium dediſſe, & grauiſsimè animaduertiſſe. Cuius rei cauſa fuit, quod in Græcia valdè multi eſſent ad falſum teſtimonium di-
C cendum ſine vlla religione, tanquam ad ludicrum aliquod parati. Probat hoc Cicero in Oratione pro Flacco. Cæterùm, quod ad ipſa verba legis attinet, clara & perſpicua ea ſunt, nec multa explicatione indigent.

E ſaxo Tarpeio deiiceretur.) Saxum Tarpeium miræ altitudinis erat, à quo lex vult deijci eum, qui falſum dixiſſet teſtimonium. Cauſa tam atrocis pœnæ fuit, vt acerbitas vlciſcendi maleficij, benè atque cautè viuendi diſciplina eſſet. Poſterioribus temporibus aliquando in iudicum arbitrio fuit poſitum, qualis pœna falſo teſti irroganda eſſet: aliquando legis Corneliæ pœna ei fuit irrogata: deportatio videlicet, & omnium bonorum publicatio. Teſtatur hoc poſtremum Martianus I. C. qui ſcribit, eum qui falſum teſtimoniũ dolo malo dixiſſet, quo quis rei capitalis damnaretur: ea lege teneri, cuius pœna eſt Inſulæ deportatio, & omnium bonorum ademptio. l. 1 ff. ad leg. Cornel. de ſicar.

D *VI. Ne quis hominem indemnatum occideret: hominiſúe occidendi cauſa cum telo eſſet.*

Priorem legis partem ex Saluiano Maſsilienſi Epiſcopo primus obſeruauit Iacobus Cuiacius I. C. celeberrimus, apud quem ſic legerat: Interfici indemnatum quemcunque hominem etiam XII. Tabularum decreta vetuerunt. Atque ad hanc legem reſpexiſſe eidem Auguſtinus videtur, quando ſic ſcribit, Vos appello leges, iudiceſque Romani, nẽpe poſt patrata facinora nec quemquam ſceleſtum indemnatum impunè voluiſtis occidi. Sumptum hoc fortaſſe eſt ex Lycurgi legibus, quæ auctore Valerio de indemnatis ſupplicium ſumi vetabant.

Legis autem æquitas in promptu eſt: ne ſi quemuis ſceleris manifeſtum occidi, ſine iudicio li-
E ceret, feneſtra hominibus audacibus ac facinoroſis ad cædes pro libidine faciendas aperiretur.

Poſterior pars ex Cicerone petita eſt, qui in Miloniana ita ratiocinatur: Quũ lex vetat, eſſe cũ telo hominis occidendi cauſa: eandem tacitè permittere, eſſe cum telo ſui defendendi cauſa. Locus enim eſt ex contrariis: cuius hoc ſummum præceptum eſt, vt contrariorum contraria ſit conſequentia.

VII. Ne quis in vrbe cœtus nocturnos agitaret.

Ex declamatione Portij Latronis in Catilinam apud Salluſtium.

Clandeſtinas coitiones lex vetat, quippe quæ facinoroſis hominibus facultatem aliquid contra Rempublicam audendi præbeant, quemadmodum Menander ſcribit:

Τὴν νύκτα τῶν πολλῶν κακῶν ἀρχηγόν.

F Itaque intẽpeſtã noctem veteres appellabant, vt Varro ſcribit, quia tẽpus agendi nullum erat. Inde etiam altera illa lex in has tabulas relata: Sol occaſus ſuprema tẽpeſtas eſto: vt mox dicetur.

IIX. Vt ſi quis hoſtem concitaſſet, ciuemúe hoſti tradidiſſet, capite pœnas lueret.

Recitat hãc legẽ Martianus in l. iij. ff. ad leg. Iuliam maieſt. Lex duodecim tabularum (inquit) iubet eum, qui hoſtes concitauerit, quiúe ciuem hoſtibus tradiderit, capite puniri.

Plerique interpretum hanc legem de crimine maieſtatis intelligunt.

Eſt enim Maieſtas crimen illud, quod aduerſus populum Romanum, aut ſecuritatem eius committitur: id eſt, in quo læditur aut dignitas, aut ſecuritas eius. Cicero in Rhetoricis dicit, Maieſtatem minuere, eſſe, de dignitate aut amplitudine, aut poteſtate populi, aut eorum, quibus
G populus poteſtatem dedit, aliquid derogare. Franciſcus Balduinus in huius capitis explicatione ſcribit, tribus modis maieſtatẽ populi minui. 1. Si quis iniuſſu populi, vel principis bellum gereret, delectum haberet, exercitumúe compararet: cum populi eſſet, ex Romuli lege, hoſtibus bellum decernere, indicereúe: idque dicit, hoc loco ſignificari per verba, hoſtem concitare. 2. Si quis

exercitum populi Romani hoſtibus traderet.3. Si quis imbellis cederet, hoſtemúe arcere nollet, aut in caſtra concederet, aut exercitum deſereret, aut ad hoſtes profugeret. Ex quibus omnibus ſententiam huius legis planam eſſe & intelligi poſſe, arbitror. Hotomanus dubitat quomodo illa verba, Hoſtem concitaret, intelligere debeat: vtrum de iis accipienda ſint, qui extra ordinem in hoſtem pugnent, quod capite ſancitum fuiſſe, manifeſtum eſt: an verò de iis qui hoſtes ex amicis populi Romani faciant. Lector iudicet. A

IX. Vt qui ædes alienas aceruumúe frumenti iuxta ædes poſitum, dolo malo combuſsiſſet: vinctus, verberatus igne necaretur: at ſi caſu id feciſſet, noxiam ſarciret, prætorisúe arbitratu caſtigaretur.

Huius extat teſtimonium apud Caium in l. qui ædes, 9. ff. de incend. ruin. quam ex Caij libro ad leges XII. Tabular. quarto deſcriptam eſſe, inſcriptio declarat. In quam ſententiam illud eſt Calliſtrati, in l. Capitalium 28. §. 10. ff. de pœnis. Incendiarios capite puniri, qui ob inimicitiam vel prædæ cauſa, intra oppidum incenderunt: & plerunque viuos exuri: qui verò caſam aut villam, aliquantò lenius. At fortuita incendia, ſi, cum vitari poſſent, per negligentiam eorum, apud quos orta ſunt, damno vicinis fuerunt, ciuiliter exerceri: vt, qui iactura affectus eſt, damnum recuperet. Similiter Paulus libro 5. Sententiarum, cap. 4. Incendiarij, inquit, qui conſulto incendium inferunt, ſummo ſupplicio afficiuntur. Quod ſi per incuriam eorum ignis euaſerit, dupli compendio damnum eiuſmodi ſarcir' placuit. B

X. Qui fruges excantaſsit.

Extat huius legis & apud Senecam lib. 4. naturalium quæſtionum, & apud Plinium lib. 28. cap. 2. & alibi. Senecæ verba ſunt hæc: Apud nos, inquit, in XII. Tabulis cauetur, ne quis alienos fructus excantaſsit. Rudis adhuc antiquitas credebat, & attrahi imbres cantibus, & repelli: quorum nihil poſſe fieri, tam palàm eſt, vt huius cauſa nullius Philoſophi ſchola introeunda ſit. Hæc Seneca. Cui tamen contradicit Plinius lib. 28. cap. 2. & lib. 30. cap. 1. & alibi, probans multis exemplis, maximam vim habere incantationes, id quod etiam quotidiana experientia teſtatur. Non addam plura ad huius legis explicationem: hoc tantum dico, quod ab aliis ſic recitetur: Qui fruges excantaſsit: & qui malum carmen incantaſsit, coercetor. Liuius Decadis 4. libro 9. cum de Bacchanalibus loquitur, teſtis eſt, olim Romæ ex Senatuſconſulto conquiſitos fuiſſe omnes veneficiorum & vaticiniorum libros, vt comburerentur. C

XI. Neue alienam ſegetem pellexeris. D

Extat apud Auguſtinum libro 8. de ciuitate Dei, & Seruium in octauam Virgilij Eclogam.

Auguſtinus libro de ciuitate Dei 8. illud etiam inquit, quod alio loco de his artibus dicit:

Atq; ſatas aliò vidi traducere meſſes.

Eo quòd hâc peſtiferâ, ſceleratâque doctrinâ fructus alieni in alias terras transferri perhibentur: nónne in XII. Tabulis, id eſt, Romanorum antiquiſsimis legibus Cicero commemorat eſſe conſcriptum, & ei qui hoc fecerit, ſupplicium conſtitutum? Item Apuleius in Apologia: Magia iſta, quantum ego audio, res eſt legibus delegata, iam inde antiquitus duodecim Tabulis propter incredundas frugum illecebras interdicta.

Hæc verò certis, conceptiſque verborum formulis, ac potius ſuſurris, vel hominibus pernicies vel agris calamitas inferebatur. Huius eiuſdẽ generis illæ Diræ fuerunt, de quibus Cicero in 1. de Diuinatione, & Plutarchus in Craſsi vita commemorant: vnde intelligitur, arcanas quaſdam & vetuſtas execrationes fuiſſe, quarum ea vis foret, vt, cui ſemel obnunciarentur, is nunquam exitium, perniciemque vitaret. E

XII. Sanatibus idem, quod forctibus ius eſto.

Extat hoc caput apud Feſtum. Sanates, ait Feſtus, dicti ſunt, qui ſupra, infraque Romam habitauerunt: quod nomen his fuit, quia, quom defeciſſent à Romanis, breui pòſt redierunt in amicitiam, quaſi ſana mente. Itaque in XII. cautum eſt, vt idem iuris eſſet Sanatibus, quod forctibus, id eſt, bonis, & qui nunquam defecerant à populo Romano. Legis æquitas manifeſta eſt, vt ij ſcilicet, qui benignitatem populi Romani experti eſſent, conſtantes deinceps in fide, atque ipſius maieſtate comiter tuenda, permanerent: tùm, vt reliqui hoc tanquam inuitamento ad populi Romani ſocietatem, atque amicitiam allicerentur. Hanc tamen legem poſtea Æbutia lege abrogatam fuiſſe, teſtis eſt Agellius libro 16. cap. 10. F

TERTIA PARS LEGVM XII. TAbularum: de Iure priuato.

De patria poteſtate.

I. Vti qui ex patre, matreq; familiâs eius naſceretur, in patrisfamiliâs ſui manu, poteſtate, mancipioq; eſſet: haberetq; paterfamiliâs ius in eum vitæ, ac necis, terq; filium venundandi poteſtatem. G

At ſi ter filium pater venum duit, filius à patre liber eſto. Vtique filia, cæterique liberi vna mancipatione liberarẽtur. Iuſtinianus ſcribit: Ius poteſtatis, quod in liberos habemus, proprium

eſſe

A ciuium Romanorum: Nullos enim alios eſſe homines, qui talem in liberos poteſtatem habeant. Nam (vt Dionyſius teſtatur) gentes aliæ omnes modum patriæ poteſtati aliquem ſtatuerunt: at Romani in omne vitæ filiorum tempus eam produxerunt: etiamſi Rempublicam gererent, magiſtratusúe ſummos obirent.

Qui ex patre, matreq́ familiâs.) Sic accipienda ſunt hæc verba, quaſi dictum eſſet: Qui ex iuſta vxore. Nam (vt Iuſtinianus ait) in poteſtate noſtra ſunt ij demum liberi, quos ex iuſtis nuptiis procreauimus.

Manu, poteſtate, mancipio.) Tria hæc coniunctim coaceruata ſunt, vt ſummum illud, & infinitum ius patriæ poteſtatis intelligeremus. Vnde illud de C. Flaminio apud Ciceronem in 2. de Inuentione, qui cum Tribunus plebis eſſet, & ex roſtris concionem ad populum haberet, vi à
B patre de eo templo deductus eſt.

Habetq́ paterfamiliæ ius in eum vitæ.) Huic tamen legi Imperatores Romani, atque Iuriſconſulti detraxerunt, eamq́ue ad naturalem æquitatem reduxerũt, vt ex plurimis Pandectarum Codicis, & Nouellarum conſtitutionum locis apparet.

Terq́ filium venum dandi.) Huius partis teſtem habemus Dionyſium Halicarnaſſæum libro 2. qui etiam illud adſcribit, Maiorem hac lege patribus in filios, quàm heris in ſeruos, poteſtatem permiſſam eſſe. Seruum enim ſemel venditum, ſi à nouo Domino manumittatur, ſui iuris effici: at filium non prius ſuæ poteſtatis fieri, quàm ter à patre ſuo venditus, ter à ſuis Dominis manumiſſus fuerit.

At ſi ter filium pater.) Auctorem hæc pars legis habet Vlpianum, cuius verba cap. Inſtitutio-
C num 10. hæc ſunt: Liberi parentum poteſtate liberantur emancipatione: id eſt, ſi poſteaquàm mancipati fuerint, manumiſſi ſint. Sed filius quidem ter mancipatus, ter manumiſſus, ſui iuris fit. Id enim lex XII. Tabularum iubet his verbis: Si pater filium ter, &c.

Venum duit.) Alij legunt venumdauit: Turnebus venumdabit: Ioſephus Scaliger, Venum duit, ab antiquo verbo, duo, duis, pro quo nos vtimur do, & ſubiicit, venumdauit, malè, imò barbarè & ineptè dici.

Quod ait lex, Filia verò. &c. Exiſtimat Hotomanus, teſtimonium certum non extare. Nam quod Vlpianus capite 10. ſic ſcribit: Cæteri liberi, præter filium, tam maſculi, quàm fœminæ, vna mancipatione, manumiſſioneq́ue ſui iuris fiunt, &c. nominatim legi XII. Tabularum non adſcribi: vt nec in l. 8. D. de iniur. rup. teſt. Vtcunque ſit, capitis huius ſententiam Caius
D quoque libro primo Inſtitutionum confirmans, inquit: Fœminæ, vel nepotes maſculi ex filio, vna mancipatione de patris vel aui exeunt poteſtate, & ſui iuris efficiuntur.

De teſtamentis ac tutoribus.

II. Paterfamiliâs vti legaſsit ſuper pecunia, tutelaúe ſuæ rei, ita ius eſto.

His verbis legis XII. Tabularum, vti legaſsit, ita ius eſto: ait Iuriſconſultus, ampliſsima poteſtas tributa eſt teſtatoribus, vt etiam ſi Prætorem, aut Conſulem, qui cum ſummo imperio eſt, ſuis liberis tutorem inſtituant, eos ad hoc onus ſuſcipiendum obligent.
E *Paterfamiliâs.*) Sic hoc intelligendum eſt, ſolis patribus familiâs teſtandi ius fuiſſe, filiisfamiliâs, ne patribus quidem auctoribus, non fuiſſe, quippe qui ſuum nihil haberent.

Vti legaſsit.) Pro eo eſt, quaſi dixiſſet, vti ſtatuerit, ſiue decreuerit. Legandi verbum à lege fictum eſt, vt legare nihil aliud ſit, quàm ſtatuere, decernere, & (vt vulgus loquitur) diſponere: ſiue de hæreditate, ſiue de legatis, & donationibus in teſtamento.

Super pecunia.) Hoc verbo non modò pecunia numerata, verùm etiam res omnes, tam ſoli, quàm mobiles, & tam corpora, quàm iura continentur.

Super tutela ſuæ rei.) Mirum videri poteſt, quaſi rei, id eſt, patrimonio tutela detur. Tutela moribus potius ac diſciplinæ pupillorum, quàm fortunis & patrimonio comparata eſt. Sed fortè adiectum eſt propter ſuperius verbum Pecunia, quaſi lex hoc capite de teſtatorum patrimonio
F & fortunis ſanxiſſet. Quod ait, Ita ius eſto: per hanc legem ius patriæ poteſtatis, etiam poſt patris mortem, & vſque ad pubertatem liberorum extenditur.

III. Parentibus tutorum liberis in poteſtate dandorum teſtamento ius eſto.

Huius legis caput habet Caius libro 4. ad leges XII. Tabularum, l. 1. ff. de teſtament. tutel. vbi ait: Lege XII. Tabularum permiſſum eſſe parentibus, liberis ſuis, ſiue maſculini, ſiue fœminini ſexus (ſi modò in poteſtate ſunt) tutores teſtamento dare. Nam ſecundum naturam fit veriſimile, neminem diligentius de bonis tutoribus cogitaturum, quàm parentes ipſos. Ideoq́ue lex permittit ac ſuadet, vt parentes in teſtamentis ſuis dent liberis impuberibus tutores: ne poſt mortem illorum, incerta ſit eius rei ſollicitudo. Addit autem Caius, ſcire nos in primis hîc debere, etiam
G poſthumis filiis poſſe tutores teſtamento dari. Et ſic Suetonius ſcribit, Iulium Cæſarem teſtamẽtum facientem plures ex iis, qui eum poſtea occiderunt, nominaſſe tutores filij, ſi quis ſibi naſceretur. Rationem autem cur poſthumis dari tutor poſsit, hanc recitat Iuſtinianus, quòd ij in compluribus aliis cauſis pro iam natis habeantur.

A

IV. Vt ſi paterfamiliâs inteſtato moreretur, agnatorum, gentiliumq́ in ipſius pupillis, eorumq́ pecunia poteſtas eſſet.

Huius capitis teſtes ſunt Iuſtinianus, Vlpianus & alij. Legitimæ tutelæ, inquit Vlpianus, lege XII. Tabularum agnatis delatæ ſunt, & conſanguineis: id eſt, his, qui ad legitimam hæreditatem admitti poſſunt: vt, qui ſperarent hanc ſucceſsionem, iidem tuerentur bona, ne dilapidarentur.

Si paterfamiliâs inteſtato moreretur.) Hæc verba, inteſtato moreretur, inquit Iuſtinianus, non hanc habent ſignificationem, ſi omninò non fecerit teſtamentum is, qui poterat tutores dare: ſed ſi, quantum ad tutelam pertinet, inteſtatus deceſſerit. Quod tunc quoque accidere intelligitur, cum is, qui datus eſt tutor, viuo teſtatore deceſſerit. B

Agnatorum, gentiliumq́.) Caius hæc ſic interpretatur: vt ſi plures agnati ſint, proximus familiam adipiſcatur: & ſi eodem gradu plures ſint, omnes ſimul tutelam adipiſcantur. Sunt autem agnati, cognati, per virilis ſexus cognationem coniuncti, quaſi à patre cognati, veluti frater ex eodem patre natus, fratris filius, neposúe ex eo: Item patruus & patrui filius, neposúe ex eo: At qui per fœminini ſexus perſonas cognatione iunguntur, agnati non ſunt, ſed aliâs naturali iure cognati: Differunt autem Agnati etiam à gentilibus hoc modo, quòd Agnati dicuntur, qui ex eadem familia naſcuntur, & idem cognomen habent: Gentiles, qui eodem ex genere naſcuntur, & ſimili nomine appellantur. Annotat Iuſtinianus in Inſtitutionibus, ex hac lege etiam libertorum & libertarum tutelam ad patronos, liberosq́ue eorum pertinere. C

V. Si furioſus exiſtat, agnatorum, gentiliumq́ in eo pecuniaq́ eius poteſtas eſto.

Ex Cicerone deſcripta eſt libro 2. de Inuentione, & lib. 3. Thuſculanarum quæſtionum: item ex Iuſtiniani Inſtitutionibus lib. 1. titulo 23. Cicero libro 3. Thuſculanarum quæſtionum ſcribit, eum qui errore mentis affectus ſit, vetari XII. Tabulis rerum ſuarum eſſe Dominum. Itaque non eſſe ſcriptum, Si inſanus, ſed, ſi furioſus eſſe incipit. Nam ſtultitiam, inquit, cenſuerunt, id eſt, inconſtantiam ſanitate vacantem, poſſe tamen tueri mediocritatem officiorum. Furorem autem eſſe rati ſunt, mentis ad omnia cæcitatem. Sed & apud Vlpianum cap. Inſtitutionum 12. ita ſcriptum eſt: Lex XII. Tabularum furioſum in curatione iubet eſſe agnatorum. Quapropter furioſos à dementibus Iuriſconſulti paſsim diſtinguunt. D

Exiſtat.) Verbum exiſtat, Cicero ſic interpretatur, id eſt, eſſe incipit: quaſi iubeat lex ſtatim propinquos officio fungi.

Agnatorum gentiliumq́.) Vt cui erunt agnati, ad eos tutela deferatur: cui gentiles, eodem modo. Vnde peruulgatum inter veteres prouerbium, vt quum aliquem errore mentis affectum ſignificarent, eum dicerent ad agnatos & gentiles deducendum eſſe.

VI. Vt qui prodigus exiſteret, ei prætor, cauſa cognita, bonis ſuis interdiceret: inq́ ipſius pecunia, agnatorum, gentiliumq́ poteſtas eſſet.

Huic capiti teſtimonium præbet Vlpianus in l. 1. ff. de curat. fur. vbi ſic ſcribit: E

Lege XII. Tabularum prodigo interdicitur bonorum ſuorum adminiſtratio. Et item capit. Inſtitutionum 12. Iuſtinianus Inſtitutionum libro 1. titulo 23. Notatione autem digna eſt ea formula, qua Paulus lib. Sentent. 5. ſcribit, Prætores hac in re vti ſolitos fuiſſe. Illa verò eſt hæc: Quando tu bona patria, auitaque nequitia tua diſperdis, liberoſque tuos ad egeſtatem perducis: ob eam rem tibi ea re commercioque interdico. Deſumpta videtur hæc lex ab Athenienſibus, apud quos, vti annotat Balduinus, ex lege Solonis, infamia notabatur is, qui patrimonium decoxiſſet, atque adeò lege omnium Græcorum arcebatur foro, & concionibus, ſicuti apparet ex oratione Æſchinis contra Timarchum. Ipſi enim Areopagitæ prodigum intemperanter viuentem, quem Aſotum vocant, vtpotè, quem ſibiipſi relictum, vix ſalus ipſa ſeruare poſſet, non aliter, quàm criminis alicuius reum, & in ius vocabant & puniebant. Athenæus libro quarto. F

Ei prætor.) Per Prætorem Conſul intelligitur, qui antiquitus etiam Prætor à præeundo vel præeſſendo dictus fuit, vti ex Cicerone liquet. Tempore autem Decemuirorum Prætores, qui diuerſum à Conſulatu habuerunt magiſtratum, nondum fuerunt creati.

VII. Mulieres orbæ, innuptæ, in fratris, agnatiue proximi tutela ſunto.

Huius legis teſtis eſt partim Cicero, partim Vlpianus. Mulieres omnes, inquit Cicero, pro Muræna, propter infirmitatem conſilij, maiores in tutorum poteſtate eſſe voluerunt. Hi inuenerunt genera tutorum, quæ poteſtate mulierum continerentur. Vlpianus autem cap. Inſtitutionum 11. poſtquam dixit, Legitimus tutores eſſe, qui ex lege aliqua deſcendunt, per eminentiam autem Legitimos dici, qui ex lege XII. Tabularum introducuntur, nimirum agnatos, & patronos, ſtatim ſic infert: Fœminarum autem legitimas tutelas lex Claudia ſuſtulit: vnde hanc legem XII. Tabularum illâ Claudiâ abrogatam fuiſſe intelligitur. G

Orbæ

A *Orbæ innuptæ.*) Quia filię familiâs in patrum ſuorum poteſtate ſunt: nuptæ autem in virorũ manu: orbæ innuptæ in fratrum tutela. Quod M. Cato de lege Oppia differens apud Liuium Decadis 4. libro 4. oſtendit: Maiores, inquit, noſtri nullam, ne priuatam quidem rem agere fœminas ſine auctore voluerunt: in manu eſſe parentum, fratrum, virorum. Et Valerius aliquanto pòſt: Nunquam ſaluis ſuis exuitur ſeruitus muliebris. (Suos appellat, quorum in manu ſunt, patrem, fratrem, maritum.)

De ſuſpectis Tutoribus.

IIX. Vt ſi quis doli mali, culpaúe in tutela gerenda ſuſpectus videretur: eum
B *cuiuis apud prætorem ſuſpecti arguere, ius eſſet: vtq; doli damnatus, infamis fieret.*

Teſtimonium huius legis extat apud Vlpianum, Iuſtinianum, & Ciceronem lib. 3. Officiorum. Vlpianus, Iuſtinianusq; aiunt, ſuſpecti crimen ex lege XII. Tabularum deſcendere. Et Cicero lib. 3. Officiorũ ſcribit, dolum in tutela fuiſſe vindicatum lege XII. Tabularum. Dolum autẽ malum Gallus Aquilius apud Ciceronẽ definit, quum aliud agitur, aliud ſimulatur. Quá definitionem etiam Seruius Sulpitius probat. Tribonianus verò ſic deſcribit: Dolus malus eſt omnis calliditas, fallacia, machinatio, ad circumueniendum, fallendum, decipiendum alterum adhibita.

Culpaúe.) Culpa eſt læſio, per imprudentiam alteri illata, quæ alioquin humanitus euitari potuiſſet. Donatus dicit, culpam eius eſſe qui neſciens aliquem læſerit.

C *Suſpectus videretur.*) Suſpectus tutor quis cenſeri debeat, definit Iuſtinianus ex reſponſo Iuliani, Iuſtit. de ſuſpectis tutoribus: Suſpectus eſt (ait) qui non ex fide tutelam gerit, licet ſoluendo ſit. Et infrà: Suſpectum etiam eum putamus, qui moribus talis eſt, vt ſuſpectus ſit. Enimuero tutor, vel curator, quamuis pauper eſt, fidelis tamen & diligens, remouendus non eſt, quaſi ſuſpectus. Idem dicit Vlpianus in l. Suſpectum. ff. De ſuſpect. tutoribus.

Eum cuiuis.) Hanc ob cauſam Iuſtinianus ait, hoc ſuſpecti tutoris iudicium quaſi publicum eſſe, cum eius accuſatio omnibus pateat.

IX. Vt qui per tutelam pupillum fraudaſſe, eiusq; rem furatus eſſe conuinceretur, infamia notatus, duplionis pœnam ſubiret.

D Extat huius capitis teſtimonium apud Tryphonem in l. tres tutores. 55. ff. de adm. tut. & apud Ciceronem in Oratione pro Cæcinna & pro Roſcio Comœdo. Superior lex de ſuſpectis tantum tutoribus egit: hæc verò de iis, qui manifeſtè furti eſſent conuicti.

Infamia notatus.) Hoc iudicio damnatum infamem fuiſſe, Cicero teſtis eſt, vbi tutelæ iudicium turpe appellat lib. 1. de Oratore: & pro Cæcinna ait, turpe iudicium dari aduerſus eum, qui per tutelam fraudaſſet aliquem. Idem etiam in Oratione pro Comœdo inter iudicia ſummæ exiſtimationis tutelæ iudicium enumerat.

Duplionis pœnam ſubiret.) Vlpianus in l. 1. §. 2. ff. de tut. & rat. diſt. Conſiderandum eſt in hac actione, vtrum precium rei tantum duplicetur, an etiam, quod pupilli interſit. Et magis eſſe arbitror, in hac actione, quod intereſt, non venire: ſed rei tantum æſtimationem. Item l. 2. Hæc actio
E licet in duplum ſit, in ſimplo rei perſequutionem continet, non tota dupli pœna eſt. Duplionis autem vocabulo vſi ſunt veteres, pro duplo, eoque ſignificarunt duplicem vel pecuniæ vel capitis mulctam.

X. Patronus, ſi clienti fraudem fecerit, ſacer eſto.

Hæc lex ſumpta eſt ex Seruij commentariis in Virgilium, lib. 6. Æneid. pag. 1081. vbi verſum illum interpretans, *aut fraus innexa clienti*: Ex lege inquit XII. Tabularum venit, in quibus ſcriptum eſt, Patronus ſi clienti, &c. Si enim clientes quaſi colentes ſunt, patroni quaſi patres: tantundem eſt, clientem, quantum, filium fallere. Hæc Seruius.

Patronatus autem & cliẽtelarum iura ſuprà libro primo deſcripſimus. Agellius libro 20. cap. 1. & libro 5. cap. 13. ſcribit, antiquis populi Romani moribus comparatum fuiſſe, vt clientem in fi-
F dem receptum, chariorem haberent, quàm propinquos: eumque etiam aduerſus hos tuerentur: quin & licuiſſe patronis teſtimonium pro cliente aduerſus cognatos dicere, aduerſus clientem non licuiſſe.

Sacer eſto.) Sacer homo eſt, quem populus iudicauit ob maleficium, quemque non fas eſt immolari, ſed qui eum occidit, parricidij non damnatur: Feſtus. Et paulò infrà: Quiuis homo malos, atque improbus ſacer appellari ſolet.

De legatis & hæredibus.

XI. Vti quiſque legaſſit ſuæ rei, ita ius eſto.

G Agit hæc lex, cuius teſtimonium extat apud Pomponium in l. verbis. 120. ff. de verborum ſignificat. de legatis, quod Patrifamiliâs liceat legare bona ſua, prout ſibi placeat. Sic enim eam interpretatur: Verbis, inquit, legis duodecim tabularum his: Vti quiſque legaſsit ſuæ rei, ita ius eſto: latiſsima poteſtas tributa videtur, & hæredis inſtituendi, & legata & libertates dandi,

tutelas quoque conſtituendi. Vnde liquet, eam ad manumiſsiones etiam pertinere, vt quot A
quot è ſuis quiſque ſeruis liberos relinquere vellet, poſſet. Ab alus ſic hæc lex recitatur.
Paterfamiliâs, vti legaſsit ſuper familia, pecuniaq́ue ſua, ita ius eſto. Vbi appellatione familiæ
bona patrisfamiliâs, & in his ſeruos, ſeruasq́ue ſignificari, tradit Vlpianus. Pecuniæ quoque
vocabulo non modò pecunia numerata, verùm etiam res omnes, tam ſoli, quàm mobiles, & tam
corpora, quàm iura continentur.

Legaßit.) Hoc loco dicitur de hæreditate, ſiue de legatis & donationibus in teſtamento.

Suæ rei.) Significatur hoc verbo, de re ſua quemque teſtari oportere. Nam etiam in legatis a-
lienæ rei, quam ſuam teſtator putauit, legatum nullum eſt.

Ita ius eſto.) Summum teſtamentorum ius eſſe oſtendit, quemadmodum Cicero ſcribit Phi-
lip. 11. In publicis actis nihil eſſe lege grauius: in priuatis firmiſsimum eſſe teſtamentum. Porrò B
Teſtamenti ordo, vt annotat Alexander ab Alexandro, libro 1. Genialium dierum capite 2. apud
veteres erat hic, vt primo capite hæredis fieret inſtitutio, ſiue vnus, ſiue plures eſſent, qui in
vniuerſum bona ex defuncti voluntate caperent. Sequenti capite, & in ima cera, ſecundi hære-
des, legata, & reliqua teſtatoris voluntas & diſpoſitio ponuntur: ſiue aliquos onere grauare, aut
ſi quibus dari, fieriq́ue oportere, teſtator pro ſua voluntate arbitratus eſſet: qui non hæredes,
ſed legatarij ſunt dicti. Hæc ille.

*XII. Vt cum paterfamiliâs ſuper familia ſua legaret, nexum faceret, perq́;
æs & libram familiam mancıparet: ac præter libripendem ciues Ro-
manos puberes ne minus quinque adhiberet.* C

Huius capitis argumentum ſuppeditat primùm Agellius libro 15. cap. 13. cum ait in XII. Ta-
bulis eo loco, vbi de teſtamentis agitur, libripendis mentionem fieri. Deinde Vlpianus cap. In-
ſtitutionum 20. reliqua explicat.

Teſtamentorum apud Romanos genera fuerunt tria: vnum, quod calatis Comitiis: alterum,
quod in procinctu: tertium, quod per æs & libram appellatum eſt. De hoc tertio teſtamenti ge-
nere hæc lex loquitur. Dicebatur autem teſtamentum per æs & libram, cum Paterfamiliâs ei,
quem vellet ſucceſſorem relinquere, familiam ſuam, & vniuerſum ius patrisfamiliâs mancipio
venderet, & ſimul hæredes nuncuparet. Vlpianus ait, in teſtamento quod per æs & libram fit,
duas res agi, familiæ mancipationem, & nuncupationem teſtamenti. Id quod & Plutarchus li-
bro de ſera Numinis animaduerſione, innuere videtur de Romanis inquiens, vbi teſtamenta D
condunt, alij ſcribuntur hæredes, alij vendunt bona: idq́ue abſurdum videri ait. Fiebat ve-
rò mancipatio familiæ, quæ imaginaria venditio erat, in hunc modum: Quinque aderant te-
ſtes & libripens, ciues Romani, & puberes: Atque iis præſentibus, is qui ſucceſſor defuncti
erat futurus, patrimonium moritori emebat, verba quædam dicens ſolemnia, & imaginarij pre-
cij nomine nummum æneum domino dabat.

Verba ſolemnia erant hæc: Huius ego familiam, quæ mihi empta eſt hoc ære, æneaq́ue libra,
Iure Quiritium, meam eſſe aio. Deinde ære percutiens libram, id æs dabat ei, à quo hæredita-
tem expectabat, quaſi loco precij. Appellabaturq́ue is, qui emebat, familiæ emtor. Porrò ven-
ditor nihil emtori tradebat, ſed hæredem eum tali modo conſtituebat, ſcilicet vt poſt mortem
venditoris poſſet iure hæreditatem adire. Vbi mancipatio ea facta erat, tum ordinabat venditor, E
quid poſt mortem ſuam fieri vellet. dicebat enim familiæ emptori, ſiue ſucceſſori: Huic volo da-
ri fundum, illi domum, alij centum ſolidos. Atque hæc teſtamenti nuncupatio dicitur, de qua
etiam Vlpianus titulo Inſtitutionum 20. ſcribit, quod ſic fieri conſueuerit. Nuncupatur, inquit,
teſtamentum in hunc modum: Tabulas teſtamenti teſtator tenens, ita dicit. Hæc vti his tabulis,
cerisue ſcripta ſunt, ita do, ita lego, ita teſtor. Itaque vos Quirites teſtimonium præbitote.

Nexum faceret.) Id eſt, manciparet. Feſtus: Nexum eſt, vt ait Gallus Ælius, quodcunque per
æs & libram geritur, idq́ue necti dicitur: quo in genere ſunt hæc. teſtamenti factio, nexi datio,
& nexi liberatio, &c.

Perq́; æs & libram familiam manciparet.) Qua ratione hoc factum ſit, iam oſtenſum eſt.

Præter libripendem.) Libripens fuit is, qui in mancipationibus libram ſiue ſtateram tenebat, à F
libra & pendendo, ſiue ponderando dictus, quaſi ponderator. Veteres enim primum ære graui
non ſignato vſi ſunt: neque in emptione & venditione precium numerarunt, ſed appenderunt.

Cæterùm & illud hoc loco notandum, ex hac lege tractum eſſe, quod poſtea legiſlatores om-
nes voluerunt, ſeptem teſtibus præſentibus teſtamenta ſcribi. Erant enim in hac imaginaria
venditione ſeptem, videlicet, quinque ciues Romani, libripens, & emptor.

XIII. Cum nexum faciet, mancipiumq́;, vti lingua nuncupaßit, ita ius eſto.

Extant hæ reliquiæ apud Feſtum, & Ciceronem in 1. de Oratore, vbi Antonius ita Craſſum
alloquitur: Lapides mehercle flere coegiſſes, vt totum illud, vti lingua nuncupaſsit, non in
XII. Tabulis, ſed in magiſtri carmine ſcriptum videretur. Feſtus eam ſic interpretatur, id eſt, ita G
vti nominarit, locutusúe erit, ita ius eſto.

Cum nexum faciet mancipiumúe.) Id eſt, cum paterfamiliâs per æs & libram familiam vendet.
Loquitur enim Lex de mancipatione, de qua etiam prior egit, & iubet vt, quod teſtator hæ-
redem

A redem nuncupans, de ſois bonis decreuerit, id ius ratumq́ue ſit. Quidam etiam ad alios contractus eam referunt.

XIV. Qui ſe ſcierit teſtarier, libripénſue fuerit, in teſtimonium fariatur, improbus, inteſtabilisq́; eſto.

Extat apud Agellium libro 15. cap. 13. ſed valdè corruptum. Hæc lex variè à diuerſis recitatur. Apud Agellium ſic legitur. Qui ſi erit teſtatior, libripénſue fuerit, in teſtimonium feriatur, improbus, inteſtabilisque eſto. Sed vbi priora verba nullam ferè ſignificationem habere poſſont: ego ſic recitaui partim ex correctione Iacobi Cuiacij, partim aliorum. Videtur autem loquí de teſtibus ad teſtamenta adhibitis, quales quinque ciues Romanos puberes cum libripende adhiberi lex duodecima vult, ſi ij rogati, noliot teſtimonium perhibere, ac fateri, teſtamentum ita conditum fuiſſe, ſeque teſtes à conditore eius adhibitos fuiſſe, quaſi propter eioſmodi inficiationem pœna vel mulcta ſint afficiendi. Atque ſic etiam in ciuili iure traditum eſt, vt quum ab initio teſtamenti tabulæ aperiendæ ſunt, Prætor pro ſuo officio cogat ſignatores conueoire, & ſigilla ſoa recognoſcere, vel negare ſe ſigoaſſe: quoniam publicè expedit, ſoprema homioum iodicia exitum habere. Sed & in genere de omnibus teſtibus accipi poteſt, qui in aliquo negotio, vel contractu vocari ſe in teſtes paſsi ſunt, ſi de perhibito teſtimonio rogati, illud dicere, eiuſq́ue approbare fidem non veliot, vt improbi, inteſtabileſque ſint. l. 4. & 5. ff. Teſtament. quemad. aper.

Qui ſe ſcirit teſtarier.) Id eſt, qui ſe in teſtem vocari paſſus fuerit. Sic corrigit Doctiſsimus vir Iacobus Cuiacius adiutus à vetuſto codice. Adrianus Turnebus legit, Qui ſi erit teſtatus. Vt teC ſtatus idem ſignificet, quod anteſtatus, de quo poſtea.

Ni teſtimonium fariatur.) Apud Agelliom eſt, in teſtimoniom feriatur. Coiacios legit, Si in teſtimonium feriatur, id eſt, ſi cogatur & pulſetur, vt teſtimonium dicat. Adrianus Turnebus: Ni teſtimonium fateatur, vel ferat. Poteſt autem eſſe feriatur, vna litera mutata. Veteres enim fariari, pro fari, vſi ſunt teſte Diomede, qui eiuſmodi morem antiquis fuiſſe dicit, vt in dictionibus quibuſdam ſermooem ex abundanti adderent, nihilque adiecta ſyllaba dictionibus conferret. Quomodo aggrediri pro aggredi, item moriri pro mori dixerunt.

Improbus, inteſtabilisq́; eſto.) Ioteſtabilis propriè dicitur, cui teſtimonij diceodi ius non eſt: ſicuti eootrà teſtabilis dicitur, cui ius hoc datum eſt. Poſtea aotem Inteſtabiles etiam in patiendi ſignificatione dicti ſunt, quibus teſtimonium non dicitur. Hinc Caius ait: Cum lege quis inteſtabilis D iubetur eſſe, eò pertinet, oe eius teſtimonium recipiatur, & eo amplius, vt quidam putant, neue ipſi dicatur teſtimonium.

XV. Vtique filij, filiæq́; familiâs bonorum paternorum ſui, ſuæq́; hæredes eſſent.

Teſtimoniom huius capitis extat apud Iuſtioianum, Inſtitutionum libro 2. titulo 19.

Sequuntur nunc leges aliquot de hæredibus, quo ordine illi ſibi inuicem ſuccedere debeant. Hæc autem quam recitaui, lex vult vt primum locum inter hæredes habeant filij, filiæq́oe familiâs.

Sui ſuæq́; hæredes eſſent.) Tria hæredum genera à Iuriſconſoltis traduntur. Aut enim ſunt neceſE ſarij: aut ſui & neceſſarij: aut extranei. Neceſſarius hæres eſt ſeruus hæres inſtitutus: ideoque ſic appellatur, quia ſiue velit, ſiue nolit, omnino poſt mortem teſtatoris protinus liber & neceſſarius hæres fit.

Sui autem & neceſſarij hæredes ſunt, veluti filius, filia, nepos, neptisúe ex filio, & deinceps cæteri liberi, qui in poteſtate morientis modò fuerunt. Atque hi quidem ſui hæredes ideò appellantur, quia domeſtici hæredes ſunt, & viuo quoque patre quodammodo Domioi exiſtimantur: vnde etiam, ſi quis inteſtatus moriatur, prima cauſa eſt in ſucceſsione liberorum. Neceſſarij verò ideò dicuntur, qoia omninò, ſiue velint, ſiue nolint, tam ab inteſtato, quàm ex teſtamento, ex lege. XII. Tabularum hæredes fiunt. Cæteri, qui teſtatoris iuri ſubiecti non ſunt, extranei hæredes appellantur. Ex his quæ legis ſeotentia ſit, manifeſtum eſt. A quibuſdam ita recitaF tur: Inteſtatorum hæreditates primò ſuorum hæredum, velint nolintue ſunto.

XVI. Vt ſi qua mulier poſt viri mortem in decem proximis menſibus pareret: qui, quæue ex ea naſceretur, ſuus, ſuáue in viri familia hæres eſſet.

Prioris partis teſtimonium extat apud Agellium lib. 3. cap. 16. Altera legis pars, (inquit Hotomanus) ex coniectura quidem, ſed tameo cum aliqua Iuriſconſultorum veterum auctoritate addita eſt. Vlpiani qoidem in l. 3. §. 4. ff. de ſuis & legit. Item Iuliani in l. 6. & l. 7. eodem. Loquitur hæc lex de Poſthumis, qué illi gradum inter hæredes habere debeant, & quinam veri poſthomi iudicandi. Vt enim ſobolé illam poſthumam ex nuptiis verè natam & mariti eſſe conſtaret, néue G aut proles aliqua notha facilè ſupponi poſſet, aut impudicis mulieribus liberum eſſet, ſua ſemper adulteria tegere, obtẽtu matrimonij: ideo Decemuiri ſcripſeruot atq; definieruot, in decem menſibus hominem gigni, vt, qui poſt decimum menſem à parentis morte naſcerentur, pro veris poſthumis non haberentur, nec inter hæredes numerarentur.

In decem proximis menſibus.) De tempure partus humani variè diſputant Phyſici. Plinius libro 7. A
cap. 5. quidem negat certò definiri & ſciri tempus eiuſmodi partus poſſe: tamen & antiquiores
& recentiores ſcriptores experientia educti tradiderunt, ſeptimononu, & item decimo, nonnun-
quam etiam octauo menſe hominem gigni & io lucem edi, ſummumque eſſe hominem gignen-
di finem decem meoſes, non inceptos, ſed exactos. Et ex hac lege fluxiſſe videtur formula illa A-
quiliana inſtiruendi puſthumi hæredis: Si quis mihi oepus poſt mortem meam in decem menſi-
bus proximis natus erit, &c.

Cum qua cunuenit etiam Varrunis teſtamentum: Si quis mihi filius, vnus, pluréſue in decem
menſibus gignûtur, ij ſi erunt ὄνοι λύροι, exhæredes ſuntu. Reliqua legis verba antè expoſita ſuot.

XVII. Si paterfamiliâs inteſtato moritur, cui ſuus nec extabit hæres, agnatus pro- B
ximus familiam habeto.

Extat apud Vlpianum capite Inſtitutiunum 26. Priorem huius legis partem Paulus inter-
pretarur in l. ſi quis. 9. ff. de lib. & puſt. Verba ſunt perſpicua.

Si inteſtato moritur.) Hæc verba ad id tempus referuntur, quo teſtamentum deſtiruitur, non
qoo moritur: quippe oum tûc demum certum eſſe incipiat, teſtatorem inteſtatū eſſe murtuum.
Dicitur autem inteſtatus quatuor modis: Teſtamento non factu, non iure facto, rupto, irritòue
facto, & ab hærede deſtituto: id eſt, cum hæres ſcriptus hæreditatem repudiauit.

Cui ſuus nec extabit hæres) De ſuis hæredibus, qui nam ſint, antè dictum eſt.

Familiam habeto.) Familiæ appellatiu variè accipitur, videlicet, vel de rebus, vel de perſonis. De C
rebus, vt in hac lege, vbi ſignificat hæreditatem defuncti. De perſunis quandu iotelligitur, tum
rurſum quinque modis accipitur, vt docent Vlpianus & Alciarus, quæ huc non libet referre.

XIIX. Inteſtato liberto mortuo, primum ſui ſucceduntо: ſi hi non fuerint, Patronus.

Teſtimonium huius legis extat apud Iuſtinianom, Inſtitutionum libro 3. titulu 8. & apud Vl-
pianum capite Inſtitutionum 29.

Olim (inquit Iuſtinianus.) Licebat liberto Patronum ſuum imponè teſtamento præterire. Nam
ita demum Lex XII. Tabularum ad hæreditatem liberti vocabat Patronum, ſi inteſtatus mor-
tuus eſſet libertus, hærede nullu relicto.

De libertis, quinam illi ſiot, libru 1. harum antiquitatum abundè dictum eſt.

Primùm ſui ſucceduntо.) In hac lege per ſuos hæredes intelliguntur liberti filij, vel liberi natura- D
les, filius aduptiuus, vxor, &c. Vti ex Vlpiano, & Iuſtinianu cugnuſcitur.

Si hi non fuerint, Patronus.) De Patronis etiam multa libro primo dicta ſunt. Hæc tamen lex de
iis nun eſt intelligenda: cum Patrunus hîc ſignificet euin, qui ex ſeruitute ſeruum ſuum manu-
miſiſſet. Cæterùm totum hoc caput diligenter ab Vlpiano, & Iuſtiniano explicator, vnde, quæ
hîc deſunt, peti poſſunt.

XIX. Vti exterarum rerum, ſi hæredes partem quiſq; ſuam habere mallent,
familiæ erciſcundæ arbitrum ſumerent, cui totius rei ius, arbi-
triumq; permitterent. E

Habetur hoc capot apud Caium, l. j. ff. Famil. erciſc. & apud Vlpianom libro 4. eodem.
Quanduquidem communio rerum ſulet diſcordiam parere, optima ratiune lex introduxit actio-
nem, quam familiæ erciſcundæ appellaront Iuriſconſulti. Caius locu citato ita inquit: Hęc actio,
(ſcilicet familiæ erciſcundæ) proficiſcitur ex lege XII. Tabularum. Namque cohęredibus volen-
tibus à communione diſcedere, neceſſarium videbatur aliquam actionem conſtitui, qua inter eos
res hæreditariæ diſtribuerentur. Inde etiam Papinianus cummendat fratres, qui à lite propter
communem hæreditatem ſuborta, per diuiſionem vltrò diſceſsiſſent.

Familiæ erciſcundæ.) Familiæ appellatione hoc loco res hæreditariæ accipiendæ ſunt.

Erciſcundæ.) Erciſci, veteres dicebât, pro partiri, ac diuidere. vnde illud Feſti: Erctum citū (quod
ſignificat hæreditatem diuiſam) fit ioter conſortes. Erctum (id eſt, hæreditas) à coercendo di- F
ctum, vnde & erciſcundæ, & erciſci. Citum autem, (id eſt, diuiſa) vocatum eſt à ciendo. Eſt au-
tem, idem ciere, & ciſcere, pro diuidere. Vnde fortè quis non aberret, ſi dixerit, erciſcundæ, com-
poſitum ab er, vel ereditate: Sic enim veteres ſcribebant, ſine aſpiratione: & à ciſcundæ, id eſt,
diuidundæ, vel diuidendæ.

Arbitrum ſumerent, cui totius rei ius, &c.) Arbiter (vt Feſtus ducet) dicitur Iudex, quod totius
rei habeat arbitrium, & facultatem. Eſt autem huc loco Arbiter, Iudex cumpromiſſarius, id eſt,
ciuis Romaous, ex compromiſſo à litigaturibus ſumptus, cui Prætor diſceptandæ arbitriu ſuo
cõtrooerſiæ poteſtatem dedit. Quud ad hác legem attinet, ſignificat Cicero, lib. 1. de Oratore cer-
ta & ſulennia fuiſſe verba, quibus arbiter, partibus diuiſis, alterum ab alterius parte arceret. Sum-
ma huc pertinet, vt Arbiter familiæ erciſcundæ additus, primùm ſingulas res, ſi cummodè fieri G
poſsit, ſingulis adiudicet: ſi nun poſsit, & vnius pars præpunderet: tum eum alteri in pecuniam
certam condemnet. Quòd ſi vnus aliquis ſolus fructus percepit, remq; hæreditariam corrupit,
aut conſumpſit: tum eum in certam quoque pecuniam alteri condemnet.

XX. Inter

A *XX. Inter hæredes, pro hæreditariis portionibus, obligationes hæreditariæ diuiſæ ſunto.*

Teſtimonia huius legis extant plurima in Iure ciuili, quæ prolixè hoc loco commemorare no-
lo. Sententiam tantùm breuiter indicabo, quæ videtur eſſe hæc: Vt obligationes teſtatoris diuiſæ
ſint inter hæredes, pro portionibus hæreditariis. Exemplo fiet res clarior: Si teſtator votum ali-
quod fecit, aut centum alicui debet, tum ſolutio illius voti, vel pecuniæ debet fieri non per vnum
hæredem, ſed diuidi per hæredes, ita vt omnes hæredes conferant ad illius ſolutionem, pro por-
tionibus hæreditariis. Et ſic creditores demortui debitoris poſſunt agere, non contra vnum hæ-
redem, ſed contra omnes. Idem etiam intelligendum eſt de teſtatoribus creditoribus. Si quis eis
B debeat aliquam pecuniæ ſummam, nec ante obitum teſtatoris ſolutio fiat: tum hæredes eius om-
nes, non vnus tantùm, contra debitorem actionem habent.

Pro portionibus hæreditariis.) Id eſt, pro partibus hæreditatis, quas quiſque hæredum ex hære-
ditate, vel bonis teſtatoris accepit.

Obligationes hæreditariæ.) Id eſt, illæ obligationes, quæ à teſtatore ad hæredes veniunt. Obliga-
tio (vt Iuſtinianus lib. 3. Inſtit. tit. 14. definit) eſt iuris vinculum, quo neceſsitate adſtringimur ali-
cuius ſoluendæ rei, ſecundùm noſtræ ciuitatis iura. Diuiduntur autem obligationes in natura-
les, ciuiles, & mixtas. Naturales dicuntur, quæ cùm reuera contractæ ſint, à iure tamen Quiritium
non approbantur: veluti, ſi ſeruus ciui Romano pecuniam crediderit: iure quidem naturæ, quæ
parem omnium hominum conditionem eſſe voluit, obligatio nata eſt: ſed Prætor de ea ius non
C dicit. Ciuiles ſunt, quæ vel nunquam reuera contractæ ſunt: vel cùm reuera contractæ eſſent, fa-
cto tamen aliquo, ſed ad iuris ciuilis rationem non accommodato, diſſolutæ ſunt. Mixtæ dicun-
tur, quæ cùm reuera, & æquiſsimè contractæ ſunt, tum etiam à iure ciuili comprobatæ, & confir-
matæ: cuiuſmodi ſunt, ex mutuo, commodato, depoſito, empto, conducto, & cæteris ſimilibus.
De hoc tertio genere præcipuè lex loquitur. Alias obligationum diuiſiones omitto: de quibus
Iuriſconſultorum ſcripta videantur: & nos etiam libro ſequenti quædam dicemus.

XXI. Vt quæ mulier, cùm iuris eſſet, annum vnum apud virum matrimonij cauſa fuiſſet, ea mulier, ni trinoctium vſurpatum iſſet, pro vſucapta haberetur.

D Sic hanc legem, cuius teſtimonia apud Agellium lib. 3. cap. 2. & apud Macrobium lib. 1. Satur.
cap. 3. extant, recitat Franciſcus Hotomanus I.C.

Docuimus libro harum Antiquitatum V. ex Seuerino Boetio, Topicorum Cic. interprete, tri-
bus modis veteres Rom. vxores habuiſſe: vſu, farre, ſeu confarreatione, & coemptione. Vſu fieri
matrimonium dicebatur (vt id breuiter repetamus) cùm tutoribus auctoribus mulier in matri-
monium conueniebat, & cum viro ita conſueſcebat, vt cum iuſto marito: adeò vt ſi vſus ille intra
annum non interrumperetur, pro vſucapta iam haberetur. De hoc modo lex hæc loquitur.

Ni trinoctium vſurpatum iſſet.) Vſurpare hîc, & vſucapere, verba inter ſe contrariè relata ſunt.
Nam vſurpatio, eſt vſucapionis interruptio. Iubet igitur lex, vt, quæ mulier annum vnum matri-
monij cauſa apud virum fuiſſet, ea mulier anno exacto, in eius viri manu eſſet: id eſt, quaſi vſuca-
E pta: ſicuti res mobiles anno vſucapiuntur. Quemadmodum autem iure ciuili rerum vſucapio-
nes infringuntur, ſi Dominus eas vſurpârit: veluti ſi ſurculum in fundo defregerit (quod ex li-
bro 3. Cic. de Oratore intelligitur) eodem modo lex mulieri poteſtatem facit poſſeſsionem illam
viri interrumpendi: nimirum ſi ante anni finem tres ab eo noctes abfuerit. Has autē vxores, quæ
matresfamiliâs non erant, Matronas propriè, & reſtrictè appellari ſolitas veriſimile eſt: præſertim
cùm Agellius lib. 18. cap. 6. ſcribat, Matronam dictam eſſe propriè, quę in matrimonium cum viro
conueniſſet, quoad in eo matrimonio maneret.

XXII. Ne connubium Patribus cum Plebe eſſet.

Dionyſius lib. 10. extremo ſcribit, Decemuiros hanc legem in duas poſtremas Tabulas retu-
F liſſe: eamq́; idcircò adiectam fuiſſe, ne Patres cum Plebe reconciliati, communi ſtudio Decemui-
rorum, qui retinere Magiſtratum perpetuum volebant, obſiſterent. Abrogatam autem eam, ſepti-
mo pòſt anno à Canuleio Tribuno plebis fuiſſe, Liuius libro 4. memoriæ prodit: vbi ſimul, quæ
cuiuſque partis argumēta fuerint, exponit. Perlata enim à Canuleio tandem lex fuit, vt deinceps
Patribus cum Plebe connubij ius eſſet.

XXIII. Vt ſiè coniugibus alter alteri nuncium mitteret, eumq́; ſuas res ſibi habere iuberet, diuortium eſſet.

Et hanc legem, cuius teſtimonium extat apud Ciceronem Philipp. 2. & apud Caium in l. pen.
ff. ad leg. Iul. de adult. ſic recitat Franciſcus Hotómanus.

G Cicero Philip. 2. ſic inquit: Frugi factus eſt: mimam illam ſuam ſuas res ſibi habere iuſsit ex
XII. Tabulis, claues ademit, exegit, &c. Conſtat Romuli inſtituto tam ſanctam habitam fuiſſe ma-
trimoniorum coniunctionem, vt diuortium Romæ nullum per annos IↃXX. fuerit: id quod à
Dionyſio, Plutarcho, Valerio, & Agellio memoriæ proditum eſt. Primùm enim M. Pomponio,

C. Papirio, vel (vt alij ſcribunt) M. Atilio, P. Valerio Coſs. Sp. Caruilius Ruga vxori nuncium remiſit, quòd eam ſterilem diceret, ſeque liberorum quærendorum cauſa vxorem capere iuraſſet. A Et Tertullianus in Apologetico ait: Per annos ferme ſexcentos ab vrbe condita nulla repudium domus ſenſit. Plutarchus autem in Numa mentionē facit, morem apud Romanos fuiſſe, vt marito, qui ſatis liberorum haberet, ius eſſet vxorem ſuam alteri viro, liberorum ex ea quærendorum cauſa, concedere, atque in matrimonium elocare. Quinetiam Strabo lib. 11. ſcribit, Catonem Hortenſio vxorem ſuam Martiam liberorum quærendorum cauſa in certum tempus conceſsiſſe. Vbi etiam adſcribit, feciſſe hoc illum ſecundùm antiquum Romanorum morem. Et Plutarchus in Catone Vticenſi nominatim addit, contracta Philippi patris voluntate ſponſalia fuiſſe.

De in ius vocando. B

XXIV. Si in ius vocato morbus, æuitáſue vitium eſit: qui in ius vocaſit, iumentum dato: ſi volet arceram, ne ſternito.

Extat apud Agellium lib. 20. cap. 1. ſed valdè corruptum: quod ſic, vti nos ſcripſimus, emendauit Iacobus Ræuardus.

Vult hæc lex, vt in ius vocato pauperrimo homini, vel inopi, qui aut pedibus fortè æger eſſet, aut quo alio caſu ingredi nequiret, ploſtrum daretur, ne cauſatio ægri corporis perpetuam daret fidem detrectantibus, iuriſq; actiones declinantibus, vacationem.

Morbus.) Non de graui & periculoſo morbo intelligenda eſt lex: de eo enim ſequens loquitor: verùm de leui quadam imbecillitate, quæ rebus agendis non obſtet. Id quod etiam Cæcilius C apud Agellium probat, inquiens: Morbus in lege iſta non febriculoſus, neq; nimium grauis: ſed vitium aliquod imbecillitans atq; inualentiæ demonſtratur: non periculum vitæ oſtenditur.

Æuitas.) Æuitas ſenium ſignificat, cùm ſcilicet iam prouectiores homines ſunt, & quaſi capulares, vt inquit Plautus.

Iumentum dato.) Iumentum hoc loco non ſignificat vti aliàs, ſimplex iumentum, equum, vel mulam, ad equitandi vſum conceſſam: ſed vectabulum, quod à iunctis pecoribus traheretur. Veteres enim iumentum à iungendo dixerunt.

Si volet arceram, ne ſternito.) Decemuiri poſtulanti arceram reo ſterni vetuerunt: nō quòd eam delicatè ſternere actor, ſi voluiſſet, prohiberetur: verùm quòd eam reo ſine arcera in ius ſequi recuſanti, inuitus actor ſternere non cogeretur. Vocabatur autem arcera, ploſtrum tectum vndiq; D & munitum, quaſi arca quędam magna, veſtimentis inſtrata, qua nimis ægri, aut ſenes portari cubantes ſolebant.

XXV. Si Iudex, vel alter ex litigatoribus morbo ſontico impediatur, dies iudicij diffeſſus eſto.

Extat hoc legis caput apud Vlpianum lib. 2. Pandect. & teſtimonium habet apud Agellium lib. 20. cap. 1. item apud Feſtum.

Sententia legis plana eſt: hæc ſcilicet, Vt ſi Iudex vel alter ex litigatoribus graui morbo corriperetur, atque ſic impediretur, vt in iudicio apparere, vel ei præeſſe non poſſet, actio illa in alium diem differretur. E

Morbo ſontico.) Sextus Cæcilius apud Agellium lib. 20. cap. 1. dicit, Decemuiros morbum ſonticum appellaſſe morbum vehementiorem, vim grauiter nocendi habentem. Et apud Feſtum Ælius Stilo ait, Morbum ſonticum in XII. Tabulis ſignificare certum, cum iuſta cauſa, quem nonnulli putent eſſe, qui noceat, quòd ſontes ſignificat nocentes.

Dies iudicij diffeſſus eſto.) Dies iudicij ita diffindi ſolet ex hac lege XII. Tabularum, vt, ſi morbo ſontico actor, vel reus impeditus eſſet, morbum in iure allegari per amicum curaret: tunc Prætor excuſatione cognita, in diffindendo die hac formula vtebatur: Hic dies diffiſus eſto. Ergo vocatus in ius, niſi ob morbum opus eſſet iumento, aut niſi ob morbum ſonticum dies iudicij diffiſus eſſet, ſtatim in ius ſequi actorem cogebatur: eique non ſequenti, præſentibus anteſtatis actor iudicium denunciabat: de quo in ſequenti lege. F

XXVI. Si in ius vocet, atque eat.
Si vis vocationi fuat, anteſtaminor: ni it, aurem capito anteſtati.
Si caluitur, pedémue ſtruit, manum endoiacito.

Prior pars extat partim apud Ciceronem, partim apud Porphyrionem interpretem Horatij, ſed mirum in modum corrupta: poſteriorem Feſtus habet in voce Struere.

Sententia legis videtur eſſe hæc: Vt ciuis Romanus in ius vocatus, illicò nulla mora interpoſita vocantem ſequatur. Qui, ſi ſequi nolit, adeò, vt vi cogi oporteat, actor præſentes aliquot ciues anteſtetur: id eſt, in teſtes vocet: quòd ſi adhuc ſequi nolit, aurem anteſtati capiat. Si fugiat reus, G actor ei manum iniiciat, atque in ius rapiat.

Si in ius vocet.) Ita Cic. lib. 2. de Leg. A paruis enim Quinte didicimus, ſi in ius vocet, atq; eat, & eiuſmodi alias leges nominare, &c. Vetuſtè autem dixit lex, Atque, pro ſtatim, vt Seruius in illud

Virgilij

A Virgilij annotauit: *Atq; illum in præceps prono rupit alueus amni.* itemque Agellius lib.10.cap.vlt.

Si vis vocationi fuat.) Sic legitur apud Porphyrionem, quam lectionem rectam eſſe Iuſtus Lipſius libro 4. Epiſtolicarum quæſtionum, epiſt.27. affirmat, eumq; ſecutus ſum. Alij aliter emendant. Lambinus quidem ſic: Si vis vocationi fuat, aut, ſi te in ius vocantem non ſequatur, anteſtatus em capito, ſeu, in ius em rapito. Turnebus verò: Si in ius vocat, ni it, anteſtatus manum inicito, aurem anteſtati capito. Aliter Carolus Sigonius: Si in ius vocet, atq; eat: Ni ſtatim eat, encapito anteſtari, &c. Eſt autem ſenſus horum verborum: Si aduerſarium in ius vocaueris, & is vi reſtiterit, vt vim adhiberi neceſſe ſit, anteſtaminor, &c.

Fuat.) Sic veteres dixerunt, pro fiat, teſte Nonio Marcello, & Iulio Sabino in Virgilium.

Anteſtaminor.) Id eſt, teſtes aliquot aduocato.

B *Aurem capito anteſtati.*) Mos enim erat in anteſtatione, vt memoriæ cauſa actor auriculā imam tangeret anteſtati, cum hoc verbo: Memento. Hinc Plin.lib.11.cap.45. Eſt in aure ima memoriæ locus, quem tangentes anteſtantur. Et huc alluſit Virgil. inquiens: *Cynthius aurem vellit, & admonuit.* Addit etiam Lipſius, apud Laurinos lapillum eſſe, in quo ſit caput ſculptū, & manus aurem atterens, cum verbo Græco μνημόνευε. Horanj & Plauti verſus, ex quibus hic mos elici quoq; poteſt, non adſcribā. Alij tamen aliter vocabulum anteſtati exponunt: penes doctos iudicium eſto.

Si calutur.) Id eſt, Si fruſtratur. Nonius.

Pedemue ſtruit.) Hoc eſt, Si retrorſum it, aut fugit, aut gradum auget, vel minuit, ſi remoratur. Feſtus. Sic etiam Gloſſarium vetus: Struere pedem, φεύγειν.

Manum endoiacito.) Antiquè, pro manum iniicito.

C

XXVII. Si ſtatus dies ſit cum hoſte, venito.

Extat apud Cic.lib.1. Offic. Sententia legis hæc eſt: Is qui iudicio ſiſti promiſerit aduerſario, ſecundùm ſuam, vel fideiuſſorum promiſsionem, ſe ſiſtat ad diem ſtatutum.

Si ſtatus dies.) Status dies vocatur, qui iudicij cauſa eſt conſtitutus.

Cum hoſte.) Id eſt, cum aduerſario, vel peregrino. Hoſtis apud antiquos peregrinus dicebātur, & qui nunc hoſtis, perduellis. Feſtus. Sic & Cicero libro primo Officiorum: Equidem illud etiam, inquit, animaduerto, quòd qui proprio nomine perduellis eſſet, is hoſtis vocaretur, lenitate verbi, triſtitiam rei mitigante. Hoſtis enim apud maiores noſtros is dicebatur, quem nunc peregrinum dicimus. Hactenus Cicero. Appellatus eſt autem hoſtis, ab hoſtio, quod eſt, æquo:
D quoniam peregrini ſuis, vt nos noſtris, vtentes legibus, pares nobis videntur. Et quia in conflictu ex æqua cauſa pugnam adire ſolent: ideò conciona eſt tranſlatio ad litigatores, qui pari iure de eadem contendunt cauſa, vt victoriam conſequantur. ideoq; victos & victores nuncupamus.

De Iudiciis:

XXIIX. Rem vbei pagunt, oranto: nei pagunt ante meridiem in foro, aut in Comitio cauſam conicciunto: poſt meridiem, præſente ambobus, litem addicito: Sol occaſus ſuprema tempeſtas, eſto.

E Sic hanc legem reſtituit Ioſephus Scaliger in Caſtigationibus Sexti Pompeij Feſti. Prior verſus extat in 2. libro Rhetoricorum ad Herennium: reliqua habet Agellius libro 17. capite 2.

Legis ſententia hæc eſt: Vt litigantes, ſi de re controuerſa paciſcerētur, vel litem inter ſe componerent, orarent: id eſt, oratione id peragerent: quòd ſi non paciſcerentur, tū ante meridiem in Foro, aut in Comitio (in illis enim locis ius dicebatur) cauſam coniicerent: id eſt, breuiter narrarent, non integra & prolixa oratione exponerent: eo facto, Prætor poſt meridiem litem: id eſt, rem controuerſam, ei, qui cauſam obtinuiſſet, addiceret, ambobus præſentibus. Vtriuſq; enim litigatoris præſentiam lex in lite addicenda deſiderat: qua de cauſa inſtitutum fuit, vt abſente altero, alter à Prætore edictum peteret, quo abſens intra dies decem adeſſe iuberetur: ni veniret, item alterum edictum, item tertium: quibus propoſitis, tunc peremptorium proponebatur, quo
F aduerſario facultas omnis tergiuerſandi præcidebatur: quippe cùm in hoc denuncietur, fore vt etiam abſente aduerſario res cognoſcatur, ac iudicetur, vti alibi dicetur. Additur deinde: Sol occaſus ſuprema tempeſtas eſto. quo ſignificatur, poſt Solis occaſum nullum oportere à Prætore ius dici: quòd ſi diceret, irritum id eſſe.

Rem vbi pagunt.) Pago, pagis, pagere, pepegi, pactum, ſignificat idem quod paciſci, ſiue pactione componere.

Quid Forum, quid Comitium ſit, alibi prolixè eſt explicatum.

Conicciunto.) Ioſephus Scaliger ſcribit, Coniiciunto vnica j, more antiquo. Veteres enim ſic ſcripſiſſe, abicio, adicio, conicio, pro quo dicimus abiicio, adiicio, coniicio, teſtatur Aldus Manutius in ſua Orthographiæ ratione. Eſt autem Coniicere breuiter rem narrare.

G *Poſt meridiem.*) Meridies, inquit Cenſorinus libro de Die natali, cap.19. quod eſt mediæ diei nomen. Idem libro eodem, & Plin.lib.7.cap.60. argumentatur, horarum nomen trecentis annis Romæ ignoratum fuiſſe, cùm in XII. Tabulis ortus tantùm & occaſus nominentur.

Præſente ambobus.) Eſt ἀρχαϊσμὸς, pro præſentibus ambobus. quidam legunt: Præſenti litem

addicito, ſi ambo præſentes ſunt, quos Ioſephus Scaliger reprehendit. A
Litem addicito.) Hic lis, res eſt, de qoa controuerſia eſt, quæ addicitur alteri, præſente tamen
aduerſario. Quidam malunt legere, litem adiicito, vt eodem die coniectioni lis adiiciatur.
Sol occaſus.) Antiquè occaſus hoc loco vſurpatur, pro, Sol quando occidit: vel Solis occaſns,
vt quidam perperam legunt.
Suprema tempeſtas eſto.) Id eſt, diei nouiſsimum tempus. Macrobius libro 1. Saturnal. capite 3.
Aliter tamen interpretatur hanc legem Iacobus Ræuardus libro 4. Variorum, capite 1. de quo iudicent docti. Vide etiam Adrianum Turnebum Aduerſar. lib. 29. cap. 15. & Franciſcum Hotomanum in Commentariis ad XII. Tabularum fragmenta.

XXIX. Si qui in iure manum conſerunt, vtreique ſuperſtitibus præſentibus, vindicias ſumunto. B

Diu torſit me hæc lex, cùm nullius interpretationem quæ mihi ſatisfaceret, videre potuerim.
Ego quid de ea ſentiam, candidè in medium proferam, Lectori tamen liberum relinquens iudicium, vt vel aliam quamuis interpretationem ſequatur, vel ipſe aliam excogitet. Videtur ergo
hæc legis eſſe ſententia: Si qui in iure manum conſerunt, id eſt, ſi qui de domo, vel agro, vel alia
quadam re contendunt, & ſuper ea re feſtucas inter ſe, quaſi haſtas, dicis cauſa committũt: Vtreique ſuperſtitibus præſentibus vindicias ſomonto, id eſt, vtreique litigatores præſentibus teſtibus feſtucas illas, inter ſe committant, & manua conſerant. Hoc mihi quidem videtur, ſed tamen
non omninò ſatisfacit. Subiiciam autem rationea interpretationis.
Si qui in iure manum conſerunt.) Hoc ita interpretatus ſum, Si qui de domo, agro, vel alia aliqoa C
re contendunt, & feſtucas inter ſe, quaſi haſtas, dicis cauſa, ſuper illa re, vel in loco præſenti committunt. Quod ex Agellio colligi poteſt. is enim ſic ſcribit: Qua de re diſceptabatur in re præſenti, ſiue ager, ſiue aliud quid eſt, in ea re ſolennibus verbis vindicia, id eſt, conſertio manus in re,
atque in loco præſenti apud Prætorem ex XII. Tabulis fiebat, in quibus ita ſcriptum eſt: Si qui in
iure manum conſerunt. Sed poſtquam Prætorea propagatis Italiæ finibus datis iuris dictionibus occupati, proficiſci, vindiciarum dicendarum cauſa longinquas in res grauabantur: inſtitutum eſt contra XII. Tabulas tacito conſenſu, vt litigantes, nun in iure apud Prætorẽ manus conſererent, ſed ex iure manu conſertum vocarent, id eſt, alter alterum ex iore ad conſerendam manum in rem, de qua ageretor, vocaret: atque profecti ſimul in agrum, de quo litigabatur, terræ aliquid ex eo, vti vnam glebam ad Prætorem deferrent, & in ea gleba, tanquam in toto agro vindi- D
carent. Hæc Agellius, quemadmodum legit Sigonius. Nam vulgatus textus paulo aliter habet.
Ex quibus hoc liquet, conſertionem illam manuum factam fuiſſe in re, atque loco, de quo diſceptaretur, præſenti, & quidem apud Prætorem, id eſt, præſente Prætore: quo nomine tum Conſules etiam dicti ſunt, cùm nondum peculiaris Prætorum Magiſtratua eſſet, vt ex Cicerone cognoſcitur. Addit Agellius, poſtquam Prætores propagatis Italiæ finibus, datis iuriſdictionibus occupati, proficiſci vindiciarum dicendarũ cauſa, longinquas in res grauabantur, &c. Vnde etiam ſatis patet, conſertionẽ manuum in re atq; loco, de quo diſceptaretur, præſenti factam eſſe, & Prætorem etiam adiudicandæ poſſeſsionis cauſa (quod Agellius hic dicit, vindiciarum dicendarum
cauſa) ei cui illa deberetur in eas res, de quibus cõtrouerſia eſſet, proficiſci oportuiſſe. Nec obſtat
qnò minus hæc interpretatio vera ſit, quod lex dicit: Si qui in Iure mannm conſerunt. Ius enim, E
vt Lexicographi tradunt, nonnunquã dicitur locus, vbi Magiſtratus, vel alius Iudex conſiſtit, iuriſdicundi, aut iudicãdi gratia, etiam domi, aut in itinere, ſiue de plano hoc agat, &c. Ideoq. etiam
hic ius pro loco, vel re controuerſa, vbi Prætorem adeſſe, & victori poſſeſsionem eius adiudicare
oporteret, intelligi poteſt. Manua autem conſerere, vt vult Hotumanus, dicebantur vi vindiciis,
qui vim moribus faciebant, feſtucas inter ſe, quaſi haſtas, dicis cauſa committentes.
Superſtitibus Præſentibus.) Vult lex vt præter Prætorem, etiam teſtes illi manuum conſertionẽ
interſint. Superſtites enim teſtea præſentes dicebantur, inquit Feſtus.
Vindicias ſumunto.) Id eſt, illa manuum conſertio, ab vtriſq; litigatoribus fiat, teſtibos præſentibus, vel alter litigatorũ alterius manum corripiat, aut manũ cum eo conſerat, eo modo, vti iam
dictum eſt, non tantũ Prætore, ſed etiam aliis teſtibus præſentibus. Sic eoim Agellius vindiciam F
exponit conſertionem manus, in re atq; loco præſenti. Et Adr. Turnebus in hac lege, vindiciam
ſignificare manus correptionem, vel conſertionem ſcribit. Qui per vindicias intelligunt glebam
illam, vel feſtucam, quam illi, qui ex iure manu conſertum ſeſe inuicem vocabant, ex agro, vel domo, vel alia re controuerſa, in ius ad Prætorẽ ferebant, & ſuper qua vindicabant, multũ falluntur,
cùm Agellios auctor ſit poſt XII. Tabulas tacito conſenſu illum morem inſtitutum eſſe.

XXX. Si vindiciam falſam tulit, rei, ſiue litis, arbitros tres dato: eorum arbitriis fructus duplione damnum decidito.

Recitat hoc capot Feſtus in voce Vindiciæ. Vult lex, eum, qui falſò ſibi rem alienam vindicauit, id eſt, ſecundùm quem poſt iniuſtam manuum conſertionem vindiciæ, id eſt, poſſeſsio, datæ G
ſunt, ad doplos fructus reſtituendos teneri.
Si vindiciam falſam tulit.) Vindiciam ferre, eſt ſententia, decretoq; rem obtinere. Vindiciæ appellantur res illæ, de quibus controuerſia eſt, quod potius dicitur ius, quia ſit inter eos, qui contendunt.

A tendunt. Feſtus. Seruſus Sulpitius ait, vindiciam in numero ſingulari ſignificare eã rem, de qua
eſt controuerſia, ab eo, quòd vindicetur. & ſic in hac lege accipitur. Sed & aliam eius vocis ſigni-
ficationem recitat Cincius, vbi dicit, Vindicias olim appellatas fuiſſe particulas illas, quæ ex fun-
do ſumptæ, in ius allatæ eſſent. Reliqua vocabula antè ſunt explicata.

XXXI. Vt ſi quis è libertate in ſeruitutem aſſereretur: Prætor vindicias ſecundùm libertatem daret.

Capitis huius extat teſtimonium apud Dionyſ. Halicarnaſſeum lib. 11. vbi de aſſertione Virgi-
niæ puellæ ſcribit, Numitorium ipſius auunculum, & aſſertorem poſtulaſſe ab Ap. Claudio De-
cemuiro, vt legem à ſe in XII. Tabulis perſcriptam ſeruaret, in qua cautum eſſet, vt eius, qui in ſer
B uitutem ex libertate aſſeritur, Dominus vſq; ad exitum iudicij nõ is eſſet, qui contra libertatem,
ſed qui pro libertate pugnaret.

Sententia legis eſt plana. Balduinus & Hotomanus volunt, ita eam accipiendam, vt non mo-
dò liber homo, qui ſtatus controuerſiam pateretur, relinquatur ſuę libertati, & eius poſſeſsionem
retineat, interea dum hæc quæſtio ſtatus, cauſæq; liberalis penderet: ſed etiam vt ſeruus, qui in
libertatem ab aliquo legitimo, & iuſto vindice aſſeritur, interea pro libero habeatur, & aſſertori
libertatis, Dominus poſſeſsione cedat.

Aſſereretur.) Id eſt, vindicaretur, vel liberaretur.

Vindicias ſecundùm libertatem daret.) Id eſt, Præter poſſeſsionem eius, de cuius libertate vel ſer-
uitute diſputatur, ei daret, qui libertatem defendit, nõ ei, qui ſeruitutem quærit. Vindiciæ etiam
C hoc loco poſſeſsionem ſignificant.

XXXII. Ne quis rem litigioſam in ſacrum dedicaret. Qui dedicaſſet, dupli pœnam ſubiret.

Extat apud Caium l vlt. ff. de litig.

Rem, ait Iureconſultus Caius, de qua controuerſia eſt, prohibemur in ſacrum dedicare: alio-
qui dupli pœnam patimur. Duplum autem aduerſario præſtandum eſt, vt id veluti ſolatium ha-
beat, pro eo, quod potentiori aduerſario traditus eſt. Tota lex eſt plana, nec explicatione proli-
xa eget. Rem litigioſam dicit rem, de qua controuerſia eſt.

D *XXXIII. Cui teſtimonium defuerit, is tertiis diebus ob portum obuagulatum ito.*

Extat apud Feſtum, in voce, Portus.

Senſus legis, vt vult Turnebus libro 13. Aduerſar. cap. 26. hic eſt: Si teſtis ei defuerit, qui litem
habuit, ei licere comperendinationis die, id eſt, die tertio, ante eius, cuius teſtimonio vti volebat,
ædes liberè conqueri, & implorare teſtimonium, conuiciumq; recuſanti facere. Ioannes Criſpi-
nus aliter legem interpretatur, hoc videlicet modo: Cui teſtimonium deeſt, hoc eſt, qui ſuam in-
tentionem nullo poteſt teſtimonio confirmare, is die tertio ad ædes aduerſarij oboagulatum eat:
hoc eſt, aduerſario iuſtum, teſtibus adhibitis, conuicium faciat. Veloti, ſi quid eſſe in tuis ædibus
contenderem, quod cùm verè ad me pertineret, tamen apud te eſſe nullo teſtimonio poſsim de-
E monſtrare, illudque mihi reſtituere, vno & altero die rogatus, omninò recuſes: mihi permiſiſſe
videntur Decemuiri, quandoquidem deficiente teſtimonio inutiliter iure, aut lege ageretur, ter-
tio die ad ædes tuas venire, ibiq; rem meam repetere cum conuicio, &c. Hæc ille. Vtra ſententia
ſit verior, iudicent eruditi.

Ob portum.) Portum, inquit Feſtus, in Duodecim pro domo poſitũ eſſe omnes ferè conſentiunt.

Obuagulatum.) Turnebus legere mauult, ob vagulationem. Significat autem vagulano, vt Fe-
ſtus docet, quæſtionem cum conuicio: & deducitur à vagulo, quod eſt deriuatum à vagio.

De Re iudicata.

F *XXXIV. Aeris confeſſei, rebusq; iure ioudicatis, triginta dies iuſtei ſunto: poſtidea indu manus iactio eſto: in ious ducito. Nei ioudicatum facit. Aut quips endo ioure vindicit. Secum ducito. Vindicito aut neruo, aut compedibus quindecim pondo, ne minore: aut ſi volet, maiore vincito. Seu volet, ſuo viuito. Nei ſuo viuit, qui eum vinctum habebit. Libras farris indies dato. Sei volet, plus dato.*

Habetur hæc lex apud Agell. lib. 20. cap. 1. ſed multis modis corrupta: quam ſic, vti recitaui-
mus, reſtituit nobis Ioſephus Scaliger. Plurimùm etiam in ea emendanda laborarunt Iac. Coia-
G cius, & Iac. Ræuardus Iuriſconſulti, quorum correctiones videri, & cum hac conferri poſſunt.

Sententiam legis malo Sexti Cæcilij, quàm meis verbis indicare. Is itaque apud Agellium ſic
ait: Confeſſi æris, ac debiti iudicatis, triginta dies ſunt dati conquirendæ pecuniæ cauſa, quàm
diſſoluerent. His diebus nihil agi cum debitoribus poterat. Pòſt deinde, niſi diſſoluerẽt, ad Præ-

torem vocabantur: & ab eo, quibus erant iudicati, addicebantur. Neruo quoq;, aut compedibus A
vinciebantur. Hactenus ille. Sed clarior fiet lex, ſi ſingulas partes conſiderabimus.

Confeſſei æris.) Id eſt, pecuniæ, quam per confeſsionem aduerſarij in iudicio factam conſtiterit eſſe debitam. Confeſſei paſsiuè dicitur, pro, de quo reus confeſſus eſt.

Rebusq; iure iudicatis.) Iac. Ræuardus legit, ærisq. debiti iudicatis.

Triginta dies iuſti ſunto.) Decemuiri, teſte Cæcilio, iuſtos dies appellârunt, veluti quoddam iuſtitium. id eſt, iuris inter eos quaſi interſtitionem quandam, & ceſſationem, quibus nihil iure agi cum aduerſarijs poſſet.

Poſtidea indu manus iactio eſto.) Poſt illos trigiota iuſtos dies, niſi tibi ſatisfecerit, iniicere ei manus, atque in ius ducere tibi licet. Poſtidea, pro poſtea: indu manus iactio, pro manus iniectio, antiquè. B

In ius ducito.) Ius hoc loco ſignificat locum illum, vbi Magiſtratus, vel alius Iudex conſiſtit, iuris dicundi, aut iudicandi gratia.

Ni iudicatum facit.) Niſi ſoluerit id, quod ſententia Iudicis, ſiue Prætoris continet, niſi ſententiæ à Prætore latæ obtemperauerit. Iudicatum enim iuſſum, ſiue ſententiam Prætoris de re controuerſa ſignificat.

Aut quips endo iure vindicit.) Niſi quis eum in iure vindicet. quips, pro quis, vel aliquis. endo, pro in: vindicit, pro vindicat, antiquè. Cùm enim ſonare, lauare, veteres in tertia quoque coniugatione dixerint, ſonere, lauere, vt Nonius Marcellus teſtatur: dubium non eſt, quin idem fecerint in voce vindicare. Cuiacius certè vir doctiſsimus affirmat, ſe in veteri Agellij exemplari expreſsè ſcriptum reperiſſe, vindicit. Ræuardus legit, vindex eſit. C

Secum ducito.) Vtpotè ſibi propter æs alienum addictum.

Vincito neruo, aut compedibus.) Neruum, inquit Feſtus, appellamus ferreum vinculum, quo pedes impediuntur: quanquam Plautus eo etiam ceruices vinciri ait. Sunt & compedes vincula pedum ferrea.

Quindecim pondo.) Significatur grauitas & pondus eorum compedum. Feſtus in voce Exeſto ſcribit, fuiſſe quædam ſacrificia, in quibus ita clamitabat lictor: Hoſtis, vinctus, mulier, virgo, exeſto: ſcilicet intereſſe prohibebantur. Vnde colligere licet, vinctos, ſiue nexos, ſacris olim intereſſe ſolitos. Idcircò autem compedes quindecim pondo maiores, quia eſſent grauiores, quàm vtiis, cùm ſacris interſunt, ſeſe vincti ſubducere poſsint, aut fugere: expreſsè videntur requirere Decemuiri: ne, ſi minores eſſent, aut nexis cuſtos perpetuò adeſſet in ſacris, aut ſine cuſtode aliquod D
fugæ periculum ſubirent creditores. Et eò fortaſſe ſpectat illa legis Decemuiralis particula, quæ apud Feſtũ in voce Nec, Antonij Auguſtini diligẽtia ſic emẽdata legitur: Aſt ei cuſtus nec eſit, &c.

Si volet, ſuo viuito.) Liberum reliquerunt Decemuiri nexis, ſuo viuere, vel non. Si enim non vellent ſuo viuere, tum creditores cogebantur eos alere, vti in lege ſequitur.

Libras farris in dies dato.) Expreſſerunt Decemuiri certam farris quantitatem, quam creditor nexis in ſingulos dies daret: quod ſi nexus ea quantitate non contentus eſſet, in creditoris arbitrio poſuerunt, ſi vellent plus dare. Ræuardus pro libras, libram legit, in ſingulari: item, pro in dies, endo die: alij endo dies.

XXXV. Ni cum eo pacit, ſexaginta dies in vinculis retineto. Trinis nundinis continuis in comitium procitato, ærisq; æſtimiam prædicato. Tertiis nundinis capite pœnas luito, aut trans Tiberim peregrè venum ito. Aſt ſi plures eſunt rei, tertiis nundinis parteis ſecanto: ſi plus minúſue ſecueſunt, ne ſi fraude eſto. E

Hoc caput, quod præcedenti cohæret, Agellius non Decemuirorum, ſed ſuis verbis recitat. Iacobus autem Ræuardus ita, vti nos ſcripſimus, reſtituere eſt conatus.

Sextus Cæcilius apud Agellium, cùm priorem legem recitaſſet, ſic pergit: Erat autem ius interea paciſcendi. Ac niſi pacti forent, habebantur in vinculis dies ſexaginta. Inter eos dies trinis nundinis continuis ad Prætorem in Comitium producebantur, quantæ pecuniæ iudicati F
eſſent, prædicabatur. Tertiis autem nundinis capite pœnas dabant, aut trans Tiberim peregrè venum ibant. Sed eam capitis pœnam ſanciendæ fidei gratia, horrificam atrocitatis oſtentu, nouiſque terroribus metuendam reddiderunt. Nam ſi plures forent, quibus reus eſſet iudicatus, ſecari ſi vellent, atque partiri corpus addicti ſibi hominis, permiſerunt, &c. Cauſam tam atrocis ſupplicij in debitores, fallentes fidem, conſtituti, idem paulò pòſt reddit his verbis: Nihil profectò immitius, nihil immanius, niſi (vt reipſa apparet) eo conſilio tanta immanitas pœnæ denunciata eſt, ne ad eam vnquam veniretur. Addici namque nunc, & vinciri multos videmus, quia vinculorum pœnam deterrimi homines contemnunt. Diſſectum eſſe antiquitùs neminem equidem neque legi, neque audiui: quoniam ſæuitia iuſta pœnæ contemni non quita eſt. Adſcripſi integrum locum, vnde quæ ſit huius capitis ſententia intelligi poteſt. Adiicienda tamen quædam G
pauca ſunt, & nonnullæ ex Ræuardo recitandæ illius emendationis cauſæ.

Ni cum eo pacit.) Id eſt, in iis, qui eum vinctum habet, cum nexo paciſcatur. De verbo paco, vel pago, ſuprà diximus.

Triuis

A *Trinis nundinis continuis in comitiis procitato.*) Vult lex produci vinctum debitorem trinis nundinis ad Prætorem in Comitium, ſeu iudicium, vt repetatur publicè, in quantam pecuniam fuerit ſuo creditori condemnatus. Fortè eam ob cauſam, ſi quis familiaritate, aut miſericordia ductus, ſoluere voluiſſet eam pecuniam, hominemque miſerum vinculis liberare. Item, vt conſtaret omnibus, vincto non fieri iniuriam, aut à creditore, aut à Iudice. Procitare veteres dixiſſe, pro vocitare & producere, ſcribit Feſtus: qui eoſdem pro æſtimatione, æſtimiam dixiſſe, etiam annotauit.

Ast ni pluſes eſunt rei) Veteres pro plures, & plurima, pluſes dixeront, & pluſima. Item ſe, vel neſi, pro ſine, & reorum nomine, actorem, & reum promiſcuè acceperunt, vt tradit Feſtus.

B *XXXVI. Aſſiduo vindex aſſiduus eſto. Proletario ciui quiuis volet, vindex eſto.*

Deſcriptum eſt ex Agellio libro 16. capite 10.

Sententia legis hæc eſt, vt aſsidui, vel locupletes ciues creditoribus addicti, ab aſsiduis, vel locupletibus vindicarentur: hoc eſt, ſi ita res ferret, aſsibus redimerentur, non autem à Proletariis: ne, cum ſint tenuioris fortunæ, quàm vt aſſes poſſent dare, quibus aſsiduos è vinculis eximerent, ipſi pro aſsiduis, & ſe, ſuosque liberos, familiamque totam in diſcrimen adducerent: néue corpus liberum, immuneque aſsidui hominis liberandi gratia, ſeruituti, capitisque pœnæ, aut ſectioni ſubiiceretur. Proletario autem ciui quemuis vindicem eſſe permiſerunt Decemuiri: quia eorum debita non ſolent eſſe grandiora, quàm quæ ære exiguo lui poſsint.

C *Aſsiduo.*) Aſsiduus, inquit apud Agellium Iulius Paulus, in XII. Tabulis, & pro locuplete, & facilè munus faciente, ponitur. dictus ab aſsibus, id eſt, ære dando, cum id tempora Reipublicæ poſtularent: aut à muneris, pro familiari copia faciendi aſsiduitate. Caius Iuriſconſultus lib. 2. ad leges XII. Tabularum, ait, aſsiduum locupletem eſſe, qui ſatis & idoneè habeat pro magnitudine rei, quam actor reſtitui petit.

Vindex eſto.) Feſtus ſcribit, veteres vindicem eum appellaſſe, qui vindicabat, quo minus is, qui prehenſus erat, ab aliquo teneretur: hoc eſt, qui prehenſum, nexum, ſiue addictum, liberabat. Alij vindicem hoc loco expoſuerunt procuratorem, alij fideiuſſorem, quod tamen non omnibus probatur.

D *Proletario ciui.* Proletarij ciues à munere, officioque prolis edendæ appellati ſunt, quod cum re familiari parua minus poſſent Rempublicam iuuare, ſobolis tamen gignendæ copia ciuitatem frequentarent. Iulius Paulus apud Agellium.

De emptione, venditione, & vſucapionibus.

XXXVII. Venditæ & traditæ res non aliter emptori acquiruntor, quàm ſi is venditori precium ſoluerit, vel alio modo ſatisfecerit.

Extat hoc caput apud Iuſtinianum Inſtitutionum libro 2. titulo 1.

E Venditæ res, inquit Iuſtinianus, & traditæ, non aliter emptori acquiruntur, quàm ſi is venditori precium ſoluerit, vel alio modo ſatisfecerit: veluti expromiſſore, aut pignore dato. quod quanquam cauetur ex lege XII. Tabularum: tamen rectè dicitur, & Iure gentium, id eſt, iure naturali, id effici. Sed ſi is, qui vendidit, fidem emptoris ſecutus fuerit, dicendum eſt, ſtatim rem emptoris fieri. Nihil autem intereſt, vtrum ipſe Dominus tradat alicui rem ſuam, an voluntate eius alius, (cui eius rei poſſeſsio permiſſa ſit.) Qua ratione, ſi cui libera vniuerſorum negotiorum adminiſtratio permiſſa fuerit à Domino, isque ex his negotiis rem vendiderit, & tradiderit, facit eam accipientis. Hæc Iuſtinianus, vnde legis ſententia perſpicua eſt. Eadem ferè tradit Theophilus.

F *XXXIIX. Vſus & auctoritas fundi biennis, cæterarum rerum annuus eſto.*

Extat apud Ciceronem in oratione pro Cæcinna, & in Topicis: item apud Iuſtinianum.

Tractat & confirmat hæc lex modum acquirendi dominij rerum per vſucapionem, de qua multa à Iuriſconſultis traduntur. Iuſtinianus libro 2. Inſtitutionum, titulo 6. inquit, Iure ciuili conſtitutum fuiſſe, vt qui bona fide ab eo, qui Dominus non eſſet, cum crederet eum Dominum eſſe, rem emiſſet, vel ex donatione, aliáue quauis iuſta cauſa accepiſſet, is eam rem, ſi mobilis eſſet, anno vbique vno: ſi immobilis, biennio tantum in ſolo Italico vſucaperetur: ne dominia rerum in incerto eſſent, &c. Ex his, legis ſententia perſpici poteſt. Fiet tamen clarior, ſi quid vſucapio ſit, addatur.

G Eſt igitur vſucapio (quæ, quod per vſum aliquid capit, & aufert, dicta eſt) adeptio dominij per continuationem poſſeſsionis temporis annui, in rebus mobilibus, vel biennij in immobilibus. Vſucapere, eſt vſu acquirere, & poſſeſsione ſuum facere.

Vſus.) Scilicet poſſeſsionis, vel poſſeſsio fundi.

Auctoritas.) Aoctoritas pro vſucapione hoc loco, & in ſeqoentibus aliquot legibus ponitur, A & ſignificat ios illud, quod ex poſſeſsione, tempore à lege definito, acquiritur.

Fundi.) Fundus integrum aliquid eſt, agrum cum villa & ædificio ſignificans. Vel. fundus eſt omne, qoicquid ſolo tenetur. Ponitur hîc generaliter pro bonis immobilibus. Id eſt: Si quis rem immobilem biennium totum, ſine interruptione poſſederit, tum demùm eam, vt iure ſuá habeat.

Cæterarum rerum.) Id eſt, mobilium.

XXXIX. Aduerſus hoſtem æterna auctoritas eſto.

Deſcriptum eſt ex libro 1. Officiorum Ciceronis.

Quæ ſententia legis huius ſit, oſtendit Balduinus his verbis: Noluerunt, inquit, opinor, Decemuiri B alios, quàm ciues ſuos poſſeſſores tueri, & vſucapionis iure donare. Æternom itaq; tempus deſiderarunt, priuſquam vſucapionem peregrinus compleret. Niſi malimus, (quod eodem recidit) auctoritatem hîc intelligere ius vindicationis, quod æternum contra poſſeſſores peregrinos ciuibus ſuis eſſe, & ab omni temporis præſcriptione liberum Decemuiri voluerint. Hæc ille.

XL. Rei furtiuæ æterna auctoritas eſto.

Extat apud Iuſtinianum, libro 2. Inſtitutionum, titulo 6.

Sententia legis hæc eſt: Rei furtiuæ æternam auctoritatem, id eſt, liberam, perpetuamq; vindicationem eſſe debere. Repetiit eam aliquot annis pòſt Atinius, quando ſic ad populom tulit: Furtiua res non vſucapiatur, niſi in poteſtatem eius, cui ſubrepta eſt, reuertatur. Iuſtinianus ſic le- C gem explicat: Quod autem, ioquit, dictum eſt, furtiuarom rerum vſucapionem per leges prohibitam eſſe, non eò pertinet vt ne ipſe fur vſucapere poſsit, (nam huic alia ratione vſucapio non competit, quia ſcilicet mala fide poſsidet) ſed ne vllus alius, quamuis ab eo bona fide emerit, vel ex alia cauſa acceperit, vſucapieodi ius habeat.

De Collegiis.

XLI. Vt ſodalibus, qui ius coeundi haberent, poteſtas eſſet, pactionem quam vellent, ſibi ferre: dum ne quid ex publica lege corrumperent. D

Sic hanc legem ferè recitant Balduinus & Hotomanus, cuius teſtimonium extat apud Caium, ff. l. vltima, de Collegiis. Sodales ſunt, qui eiuſdem Collegij ſunt, quam Græci ἑταιρείαν vocant. His autem poteſtatem facit lex priuatas inter ſe pactiones arbitratu ſuo ineundi: eum co tamen, ne communem illam totius Collegij, ſiue ordinis legem violent. Vt enim in l. 38. ff. de pact. dicitor, Ius publicorum priuatorum pactis mutari non poteſt. Videtur autem tranſlata eſſe ex legibus Solonis, in quibus ita eſt: Si qui eiuſdem corporis, aut ſi qui tribules, aut Sacerdotes Orgiorum, aut Nauicularij, aut Sodales, aut eiuſdem [illegible]ſepulchri, re[illegible]iſue conſortes, aut ad pecorum coemptionem, aliúdue negociationis genus ſimul proficiſcentes, pactionem inter ſe aliquam inierint, ratum id eſſe, dum ne quid tabulis publicis prohibeatur. De collegiis, vt E quædam dicam, locus poſtulat.

Fuerunt Collegia Romæ primum inſtituta à Rege Numa, ſi Plutarcho credimus. Is enim in eius vita ſic ſcribit. Inter reliqua eius ſtatuta, diſtributio multitudinis ſecundom artificia, meruit ſummam admirationem. Cùm enim vrbs ex duabus gentibus (veluti oſtenſum eſt) conſtare videretur, re autem ipſa diſsideret, ac in vnum coaleſcere nullo modo vellet, nediuerſitatem & differentiam liceret abolere, ſed eſſent perpetuæ inter partes offenſæ atque contentiones: cum animo ſoo reputans, ea corpora, quæ ſuapte natura difficulter aliis ob duritiem miſceri poſſent, confracta in particulas, propter harum exiguitatem inter ſe demum coire, atque commiſceri poſſe: ſtatuit vniuerſam multitudinem in plures portiones partiri, atqoe ita primum illud & magnum diſcrimen in minora tributum è medio tollere. Diuiſit au- F tem ſecundum artificia, vt ſuum peculiare corpus haberent tibicines, ſuum aurifices architecti, tinctores, ſutores coriarij, fabri ærarij, figuli: reliquas artes etiam ſingulas omnes in vnum ſuum quamque corpus redegit. Porrò vnicuique generi ſuos pecoliares conuentus, & religiones præſcribens, tum primum ita ex vrbe ſuſtulit eam diuerſitatem, qua alij Romani, alij Sabini, hi Romuli, illi Tatij ciues cenſebantur: ſuaque diuiſione id conſecutus eſt, vt omnibus cum omnibus conueniret, ac commercia intercederent. Hactenus Plutarchus. Ex quibus verbis & cauſa conſtituendi, & nomina Collegiorum intelliguntur. Collegij tibicinum meminit Valerius Maximus capite de Inſtitutis, Collegij fabrûm ærariûm Plinius libro trigeſimo quarto, capite primo, & libro trigeſimo quinto Collegij figulorum. Fuerunt poſtea & alia collegia inſtituta, vt Capitolinorum & Mercurialium, quorum Cicero libro ſecundo epiſtolarum G ad Quintum Fratrem, epiſtola quinta meminit. Fuit autem Mercurialium collegium proprium mercatorum, inſtitutum Appio Claudio, P. Seruilio Coſs. Liuio libro ſecundo teſte, ſic dictum à Mercurio, qui Deus peculiaris illius collegij fuit: eum enim antiquitus vt patroum mercatores

tores

A tores colebant. Collegij Viatorum Agellius mentionem facit libro duodecimo, capite tertio. Piſtorum, Nauiculariorum & Fabricenſium collegij in Pandectis & codice fit mentio. Quid verò iuris habuerint eiuſmodi collegia, oſtendit Caius Iureconſultus in l. 1. ff. Quod cuiuſcunque vniuerſitatis nomine vel contra eam agatur: Collegia, inqoit, Romæ certa ſunt, quorum corpos Senatuſconſulto & conſtitutionibus principalibus confirmatum eſt, veluti Piſtorum, & quorundam aliorum, & Nauiculariorum, qui & in Prouiociis ſunt. Quibus autem permiſſum eſt corpus habere collegij vel ſocietatis, vel cuiuſcunque ἰδίῳ oomine, eorum proprium eſt, ad exemplar Reipublicæ, habere res communes, arcam communem, & actorem, ſiue Syndicum, per quem tanquam in Republica quod communiter agi, fieri oporteat, agatur, fiat, &c. Potuerunt etiam iſta collegia manomittere, legatum capere, & leges ſibi ferre, dum-
B modò ne quid ex publicis legibus corrumperetur, vt docet Scæuola l. pater filium, ff. de legatis tertio. & Paulus in l. cum Senatus, ff. de rebus dubiis. Conueniunt igitur collegia illa cum noſtris Sodalitiis, quæ dicuntur Zünfften / vel, Handtwerck. Qui vnius & eiuſdem collegij erant, Sodales dicebantur.

De Seruitutibus, & Finibus regundis.

XLII. Viæ latitudo in porrectum, octo pedum eſto: in anfractum, ſedecim.

C Deſcriptum eſt ex Caio libro 7. ad edictum Prouinciale, leg. 8. viæ latitudo, ff. de ſeruitut. ruſt. & teſtimonium etiam habet apud Varrooem libro 6. de Lingua Latina.

Loquitur hoc caput de ſeruitutibus ruſticis, vt ſi quis ius habeat docendi vehiculi per prædium alienum, id quod via hoc loco dicitur: ea via io porrectum ucto pedum eſſet, io anfractum ſedecim.

Iuſtioianus libro ſecundo, titolo tertio, ita inqoit: Ruſticorum prædiorum iura ſunt hæc: Iter, actus, via, aquædoctus. Iter eſt ius eundi, ambulandi hominis, oon etiam iumentum agendi, vel vehiculum. Actus eſt ius agendi iumentum vel vehiculum. Via eſt ius eundi, agendi, & ambulandi hominis. Nam iter & actum, via in ſe continet. Aquæductus, eſt ius
D aquæ ducendæ per ſundum alienum. Alexaoder ab Alexandro definit iter duorum pedum latitudine, actum quatuor pedum.

In porrectum.) Id eſt, in directo, vt Varro loqoitur.

In anfractum.) Id eſt, in flexum, ad flectendi plauſtri commoditatem. Meminit huius legis etiam in Appendice ad coniectanea in Varronem, Ioſephus Scaliger, vbi dubitat, quomodo intelligi debeat, cum proportio iſta anfractus ad directum (ſiue vt ipſe loquitur) ambitus ad dimetientem, defendi nullo modo poſsit.

Franciſcus Hotomanus etiam hanc ex Ciceronis oratione pro Cæcinna legem recitat:

Vt ſi quis viam alteri deberet, eam munitam præſtaret: ſi ea immunita eſſet, qua vel-
E let is, cui ea deberetur, iumentum ageret. Cuius ſenteutia facilis eſt, nec eget explicatione.

XLIII. Vt ſi cui priuato aquæductus alterius in publico noceret, ei aquæductus Dominus noxa nomine caueret.

Extat huius teſtimonium apud Paullum in lege quinta, ff. ne quid in loco publico, vbi ſic ſcribit: Si per publicum locum riuus aquæ ductus priuato nocebit, erit actio priuato ex lege duodecim tabularum, vt noxa domino caueatur: vbi legendum Franciſcus Hotomanos cenſet, Noxæ à domino caueatur, vt vox, nomine, antiqua conſuetudine ſubaudiatur, & ſenſus ſit: vt noxæ nomine, id eſt, damni inſecti nomine riui, & aquæ ductus dominus ei priuato ca-
F ueat. Loca enim publica (vt ait Vlpianus) vtique priuatorum vſibus deſeruiunt, iure ſcilicet ciuitatis, non quaſi propria cuiuſque. Itaque ſi quod fortè opus in publico fiat, quod ad priuati damnum redundet: prohibitorio interdicto conueniri poteſt, l. 2. ff. eodem. Hoc eſt, cum locos publicus æquè coiuſque priuati ſit, iniquum eſt, id ab vllo priuato in eo fieri, quod alteri priuato damnom det. Quòd ſi quid operis fiat, quod perfectuio nocere poterit, tum priuatus noxæ, id eſt, damni infecti nomiue caueri ſibi iure poſtulabit.

XLIV. Vt ſi cui aqua pluuia ex vicini agro noceret, vicino, cui ea noceret, eam per arbitrum arcere ius eſſet.

G Huius capitis fragmentum extat apud Pomponium in lege Labeo, 21. ff. de Statulib. vbi ſcribit: Veteres hæc verba legis duodecim tabularum SI AQVA PLVVIA nocet, ſic interpretatos eſſe, id eſt, ſi nocere poterit. Reliquum ex cooiectura ſe ſuppleuiſſe, Franciſcus Ho-

tomanns ſcribit, cum in Topicis Ciceronis ſcriptum eſſet: Aquam plnuiam nocentem alteram loci vitio nocentem eſſe, alteram manu. Quarum, inquit, altera iubetur ab arbitro coerceri, altera non iubetur. In quem locum Boetins: Ius eſt eſt aquam pluuiam arceri, id eſt, vt ſi in alicuius agro pluuia aqua colligatur, & in alterius agrum deſluat, eaque vicini frugibus nocitura concreſcat, arceat eam ſuis finibus ille, qni ſua putat intereſſe ne deſluat. Item: Aqua pluuia manu nocens eſt, quæ ita loco aliquo excipitur, vt inde profluens vicino noceat: ſi locus is non ſit naturalitet talis, ſed manu hominis excipiendæ aqnæ fuerit apparatus. Vitio verò, quoties naturaliter ita ſeſe locus habet, vt excipere aquam poſsit, & nocere vicino. Eodem illud Vlpiani pertinet in l. 1. ff. de aqua pluuia: Si cui, inquit aqua pluuia damnum dabit, actione aquæ pluuiæ arcendæ auertetur aqua, &c. A

B

XLV. Ambitus parietum ſeſtertius pes eſto.

Sic hanc legem reſtituit Barnabas Briſſonius Iuriſconſultus clariſsimus, libro 1. ſelectarum ex iure ciuili antiquitatum, capite 2. ex Varrone, Feſto, & Voluſio Metiano. Varro libro quarto de Lingua Latina ſic ſcribit: Ambitus, iter, quod circumeundo teritur. Nam ambitus, circuitus: ab eoque XII. tabularum interpretes ambitum parietis, circumitum eſſe dixerunt. Voluſius Metianus libello de aſſe: Seſtertius duos aſſes, & ſemiſſem, quaſi ſemis tertius. Lex etiam XII. tabnlarum argumento eſt, in qua duo pedes, & ſemis ſeſtertius pes vocatur. Sic eum locum reſtituit Briſſonius. Feſtus quoque ſic ſcribit: Ambitus propriè dicitur inter vicinorum ædificia locus duorum pedum, & ſemipedis, ad circumeundi facultatem relictus. Ex his, quæ ſententia legis ſit, manifeſtum eſt. C

XLVI. Qui ſepem in confinio ponet, terminum ne excedito: Qui murum, pedem derelinquito: qui domum, pedes duos: qui ſepulchrum, foueamue, quantum id profundum erit: qui puteum, paſſum: qui oliuam, ficumue, pedes nouem: qui denique alias arbores plantabit, quinque pedes ab alieno loco ponito.

Sic hanc legem recitant Franciſcus Balduinns, & Hotomanus, cuius teſtimoninm extat apud Caium lib. 4. ad leges XII. Tabularum, ff. vlt. Fin. regund. vbi eam ex Solonis legibus deſumptam, & in XII. Tabulas tranſlatam fuiſſe docet. D

Senſus legis obſcurus non eſt, ideoqne explicatione noſtra non eget. Declaratur prolixè ff. libro 8. titulo de Finibus regundis. Vetat autem lex excedi terminum ſui ſoli ab iis, qui ſepem vel maceriam effodere voluerint.

In confinio.) Confinij appellatione ſignificatur locus, qno ſe poſſeſſores attingunt. Sicut Trifinium appellârunt veteres eum locum, in quem tres poſſeſſores attingebant.

XLVII. In controuerſia de finibus quinque pedum vſucapio nulla eſto.

Extat apnd Ciceronem libro 1. de Legibus. E

Voluerunt Decemuiri, intet confines vicinorum agros qninqne pedum ſpacium non vſucapi, hoc eſt, poſsideri: ſed medium relinqni, qnod liberum ſemper eſſet, & commune, vt eo ire, agere, & aratrum etiam circumuertere ſine alterius incommodo vterque Dominus poſſet. Hæc horum verborum legis eſt ſententia lata poſt XII. Tabulas: & Manilia lex eſt, qua cauebatur, vt quoties de his quinque pedibus controuerſia eſſet, eligeretur arbiter, ſiue agrimenſor, qui eos regeret, arteque ſua conſtituetet.

XLIIX. Eius arboris, quæ in alienum agrum impenderet, ramos quindecim pedes altius à terra circumcidere ius eſto vicino.

Recitant & hanc legem Balduinus, Oldendorpius & Hotomanns, cnins teſtimoninm extat apud Vlpianum in l. 1. ff. de arb. coercend. vbi Prætoris in eandem ſententiam interdictum hoc profert: Quæ arbor ex agro tuo in agrum illius impendet, ſi per te ſtat, qno minus pedes qoindecim à terra eam altius coerceas: tunc quo minns illi ita coercere, lignaque ſibi habere liceat, vim fieri veto. Inſert autem ſic: Quod ait Prætor, & lex XII. Tabularum efficere voluit, vt quindecim pedes altius rami arboris circumcidantur: & hoc iccircò effectum eſt, ne vmbra arboris vicino prædio noceret. F

XLIX. Glandem ſuam in alienum fundum procidentem colligendi ius eſto vicino.

l. 236. ff. de verb. ſignific.

Suppeditauit hoc caput Plinius libro 16. capite quinto. Senſus legis manifeſtus eſt. Caius legem hanc, vt credi par eſt, libro ad XII. Tabulas quarto, explicans, ſic ſcribit: Glandis appellatione omnem fructum contineri, exemplo Græci ſermonis, apud quos omnes arborum ſpecies G

A cies [illegible] appellantur. In eandem autem legis veteris ſententiam extat Prætoris interdictum: Glandem, quæ ex illius agro in tuum cadat, quo minus illi tertio quoque die legere, auferre liceat, vim fieri veto. *l. vnic. ff. de gland. leg.*

L. Vt ſi vicini inter ſe iurgant finibuſ regundis, arbitros tres darent: eiſq; totius rei ius, arbitriumq; permitterent.

Teſtimonium legis extat partim apud Nonium, partim apud Ciceronem libro ſecundo de Legibus.

Sententia eſt manifeſta. Cicero libro 4. de Republica, teſte Nonio, ſic ſcriptum reliquit: Iurgari igitur lex vetat inter ſe vicinos non litigare.

B *Si inter ſe iurgant.*) Beneuolorum concertatio, non lis inimicorum iurgium dicitur.

Finibus regundis.) Fines agrorum termini & limites appellantur. Finibus regundis, id eſt, finibus diſcriminandis, ſeu ſtatuendis. Regere enim, antiqua & Decemuirali ſignificatione, eſt, ſuis finibus terminatum habere. Boetius interpres Topicorum Ciceronis inquit: Regi fines dicuntur, quoties vnuſquiſque ager propriis finibus terminatur.

De iniuriis, aliiſque delictis.

L I. Si quis actitauerit, ſiue carmen condiderit, quod infamiam flagitiúmue
C *alteri precetur, capite punitor.*

Cicero libro 4. de Republica.

Hoc XII. Tabularum caput, quo pœna in ſcriptores libellorum famoſorum & fabularum ſcenicarum, quibus nominatim ciues Romanos taxarent, ſtatuitur, extat in fragmento libri quarti Ciceronis de Republica, apud Auguſtinum libro ſecondo, capite ſecundo, de ciuitate Dei, vbi Africanus de Libertate Comœdiæ apud Græcos locutus, ſic tandem concludit: Noſtræ contrà XII. Tabulæ, cum perpaucas res capite ſanxiſſent, in his hanc quoque ſanciendam, putauerunt: Si quis actitauiſſet, ſiue carmen condidiſſet, quod infamiam faceret, flagitiúmue alteri precaretur. Iudiciis enim, ac Magiſtratuum diſceptationibus legitimis propoſitam vitam, non Poetarum ingeniis habere debemus: nec probrum audire, niſi ea lege, vt
D reſpondere liceat, & iudicio defendere. Hactenus Cicero. Horatius quoque aliquoties in libro Sermonum & arte Poetica ad hanc legem alludit. Et extant in Iuriſconſultorum libris plures leges, quæ cum hac lege congruunt, & libellos famoſos prohibent. In Pandectis ex Vlpiano commemoratur lex, ſiue Senatuſconſultum in hæc verba: Si quis librum ad infamiam alicuius pertinentem ſcripſit, compoſuit, edidit, dolóue malo fecit, quo quid eorum fieret: etiamſi alterius nomine ederit, vel ſine nomine, vti de ea re agere liceat. etſi condemnatus ſit, qui id fecit, inteſtabilis ex lege eſſe iubetur. Inteſtabilis autem dicitur is, vt alibi Vlpianus explicat, qui nec teſtamentum facere poteſt, nec ad teſtimonium adhiberi teſtis. Caius verò ſic interpretatur: Cum lege quis inteſtabilis iubetur eſſe, eò pertinet, ne eius recipiatur teſtimonium: & eo amplius, vt putant quidam, ne ipſi dicatur teſtimonium. Porrò Vlpianus adiicit, *l. 5. §. vlti. de iniur. & libi famoſ.*
E eadem pœna ex Senatuſconſulto teneri etiam eum, qui epigrammata, aliudúe quid, ſine ſcriptura in notam aliquorum produxerit, item qui emendum, vendendúmue curauerit. Multis poſt Auguſtum annis, editum eſt acerbius quoddam Valentiniani, Valentiſque edictum, vt qui quocunque loco famoſum libellum inuenerit, nec ſtatim corruperit, ſed alicui patefecerit, capitali ſupplicio coerceretur. Plorium Imperatorum hac de re conſtitutiones habes in integro codice Theodoſiano libro 9.

Sed ad noſtram legem reuertamur.

Actitauerit.) Sic legitur in Auguſtino. Monet autem Ludouicus Viues, ſe in veteri libro ſcriptum reperiſſe, Occentauiſſe: eamque lectionem probat. Hinc Ioſephus Scaliger in ſuis ad Feſtum caſtigationibus ſic hanc legem recitat.

F SI QVIS CARMEN OCCENTASSIT, QVOD ALTEREI FLAGITIVM FAXIT, CAPITAL ESTO.

Occentaſſit.) Occentaſsint antiqui dicebant, quod nunc conuicium fecerint, dicimus, quod id clarè & cum quodam canore fit, vt procul exaudiri poſsit, quod turpe habetur: quia non ſine cauſa fieri putatur. Inde Cantilenam dici, quia illam non cantus iucunditatem puto, Feſtus.

Flagitium.) Flagitium apud veteres ſignificabat infamiam. Flagitium facere, conuiciis alicuius exiſtimationem lædere. Ioſephus Scaliger.

Capital eſto.) Capital facinus eſt, quod capitis pœna luitur.

G

L II. Si iniuriam alteri faxit, XXV. æris pœnæ ſunto.

Extat apud Agellium libro 20. capite primo.

Leuis pœna hac lege in eum ſtatuitur, qui alterum inſigni iniuria affeciſſet, pro ſimplicitate A
ſcilicet illorum temporum, vt Prætores eam tollere coacti fuerint. Qua de re libet Phauorini verba, quæ ſunt apud Agellium, adſcribere. Sic igitur is inquit: Quod dixi, videri quædam eſſe impendio molliora, nónne tibi quoque videtur eſſe dilutum, quod ita de iniuria punienda ſcriptum eſt: Si iniuriam alteri faxit, viginti quinque æris pœnæ ſunto. Quis enim erit tam inops, quem ab iniuria facienda viginti quinque aſſes deterreant? Itaque, cum eam legem Quinctus quoque Labeo veſter in libris, quos ad XII. Tabulas conſcripſit, non probaret, inquit: L. Neratius fuit egregiè homo improbus, atque immani vecordia. Is pro delectamento habebat, os hominis liberi manus ſuæ palma verberare. Eum ſeruus ſequebatur, crumenam plenum aſsium portitans: & quemcunque depalmauerat, numerari ſtatim ſecundum XII. Tabulas, XXV. aſſes iubebat. Propterea, inquit, Prætores poſtea hanc aboleſcere, & relinqui cenſuerunt, iniuriiſque æſtimandis recuperatores ſe daturos edixerunt. Hæc ille. Sextus autem Cæcilius legem defendens, ait, B
non omnes iniurias hac pœna æſtimatos fuiſſe, ſed leuiores tantum, & hanc paucitatem aſsium, graue pondus æris fuiſſe, cum populus Romanus ea tempeſtate librariis aſsibus vſus fuerit.

Si iniuriam.) Iniuria dicta eſt, quòd non iure fiat. Auctor Rhetoricorum ad Herennium, lib. 4. ait, iniurias eſſe, quæ aut pulſatione corpus, aut conuicio aures, aut aliqua turpitudine vitam cuiuſpiam violant. Ideoq; Labeo docet, iniuriam aut re fieri, aut verbis. Re, quoties manus inferuntur: verbis verò, quoties non inferuntur manus, vt cum conuicium fit, &c. Hæc lex de leuibus, vt antè Cæcilij verbis dixi, iniuriis loquitur, non de atrocibus.

LIII. Si membrum rapſerit, è pacto talio eſto. C

Extat apud Agellium libro 20. capite 1. & apud Feſtum in voce Talio.

Vult hæc lex, vt de graui, & atroci etiam illata iniuria paciſci liceat: ſed è pacto, hoc eſt, ſine pacto, vel extra pactum talionem eſſe pœnam. Queritur de huius quoq; legis iniquitate Phauorinus apud Agellium, inquiens: Nonnulla in iſtis Decemuirorum legibus nec conſiſtere quidem viſa ſunt. Veluti illa lex Talionis, cuius verba (niſi memoria me fallit) hæc ſunt: Si membrum rupit meum, è pacto talio eſto. Præter enim vlciſcendi acerbitatem, nc procedere quoque exſecutio iuſta talionis poteſt. Nam cui membrum ab alio ruptum eſt, ſi ipſi itidem rumpere per talionem velit: quæro, an efficere poſsit rumpendi pariter membri æquilibrium? In qua re primùm ea difficultas eſt inexplicabilis. Quid, ſi membrum alter imprudens ruperit? Quod enim per imprudentiam factum eſt, retaliari per imprudentiam debet. Ictus quippe fortuitus, & conſultus D
non cadunt ſub eiuſdem talionis ſimilitudinem. Hæc & plura Phauorinus. Sed Cæcilius pro defenſione legis ait, Decemuiros minuere atque extinguere volentes huiuſcemodi violentiam pulſandi, atque lædendi talione, eo metu coercendos eſſe homines putaſſe. Neque eius, qui membrũ alteri rupiſſet, & paciſci tamen de talione redimenda nollet, tantam rationem habendam arbitratus eſſe, vt an prudens imprudénſue rupiſſet, ſpectandum putarent, aut talionem in eo vel ad amuſsim æquipararent, vel in librili perpenderent: ſed potius eundem animum, eundemque impetum in eadem parte corporis rumpendi, non eundem quoque caſum exigi voluiſſe: quoniam modus voluntatis præſtari poſſet, caſus ictus non poſſet. Nec eſſe nimiam acerbitatẽ pœnæ, cum idem fiat in me, quod egomet in alio fecerim. Præſertim cum habeam facultatem paciſcendi, & E
non neceſſe ſit pati talionem, niſi eam ipſe elegerim. Hactenus ille.

Talio eſto.) Talio inquit Iſidorus, eſt ſimilitudo vindictæ, vt taliter patiatur quis, vt fecit. De Talione legem etiam Græci habuerunt, & ante hos Iudæi ex præcepto Dei.

LIV. Si os fregit ...... æris ſunto.

Huius capitis teſtimonia extant apud Agellium, libro 20. cap. 1. & Iuſtinianum libro 4. Inſtitutionum titulo 4.

Cæcilius apud Agellium, Iniurias, inquit, atrociores, vt de oſſe fracto, non liberis modò, verùm etiam ſeruis factas, impenſiore damno vindicauerunt. Iuſtinianus autem: Pœna iniuriarũ ex lege XII. Tabularum, propter membrum quidem ruptum talio erat: propter os verò fractum, F
nummariæ pœnæ erant conſtitutæ, quaſi in magna veterum paupertate. Hæc ille. Qualis verò ea pœna, vel quot aſsium fuerit, non exprimitur.

LV. Si in tuo alienum pecus paſcatur, de paſtu pecoris actio eſto.

Teſtimonium huius legis extat apud Vlpianum, l. qui ſeruandarum, §. vltimo de præſcript. verb. vbi commemorat, fuiſſe legem XII. Tabularum de paſtu pecoris, ſi in tuo alienum pecus paſceretur.

Voluerunt Decemuiri concordiam inter ciues conſeruare, & cauſas litium, & controuerſiarum præcidere, ideoque hæc leuia in ſuas tabulas retulerunt. Competebat autem hæc legitima de paſtu pecoris actio tum propriè, cum in meo tuæ pecudes meum aliquid depaſtæ eſſent, naturam ſuam ſecutæ. Plura de his habent Iuriſconſulti. Mihi enim propoſitum non eſt, G
Iuriſconſultorum nodoſas, & difficiles quæſtiones hîc tractare,
memor illius: Ne ſutor vltra crepidam.

A *LVI. Si quadrupes pauperiem fecerit: ei, cuius intererit, in eum, qui dominus erit quadrupedis, actio noxalis eſto.*

Extat huius legis teſtimonium apud Iuſtinianum inſtitutionibus, titulo, Si quadr. paup. fec. dic. §. 1 & alibi. Vlpianus dicit, Si quadrupes pauperiem feciſſe dicatur, actio ex duodecim tabulis deſcendit. Quæ lex voluit, aut dari quod nocuit, id eſt, animal, quod noxiam commiſit, aut æſtimationem noxiæ offerre. Noxia enim eſt ipſum delictum. Et rurſus: Pauperies eſt damnum ſine iniuria facientis datum. Nec enim poteſt dici animal iniuriam feciſſe, quod ſenſu caret.

Obſeruandum autem, hanc actionem de damno à quadrupede dato, propriè non pertinuiſſe ad feras beſtias, quæ genitali ſua, naturaliq́ue feritate damnum dederunt: ſed ad eas quadrupe-
B des, quæ contra naturam commotæ, & aliunde concitatæ, alicui damnum dederunt. Explicatur & hoc caput prolixè à Iuriſconſultis.

LVII. Vt qui alienas arbores iniuria cecidiſſet, in ſingulas æris viginti quinque lueret.

Deſcriptum hoc caput eſt ex Plinio libro 18. cap. 1. Fuit & arborum, ait Plinius, cura legibus priſcis, cautumq́ue eſt XII. Tabulis, vt qui iniuria cæcidiſſet alienas, lueret in ſingulas æris viginti quinque. Item apud Paulum ſcriptum eſt: Si furtim arbores cæſæ ſint, & ex lege Aquilia, & ex XII. Tabulis danda eſt actio. Caius in l. 2. quæ ex primo illius libro ad legem XII. Tabularum deſcripta eſt: Eos, inquit, qui arbores, & maximè vites cæciderint, etiam tanquam latrones puniri.
C Notandum tamen & illud eſt, hanc actionem habere locum tum, cum furtim arbores cæſæ ſunt. Si quis verò per vim ſciente Domino eas cæciderit, agetur ex interdicto: Quod vi, aut clam: Aut, vi bonorum raptorum.

De furtis.

LIIX. Qui noctu furtum faxit, aut interdiu telo ſe defenderit, eum domino cum clamore teſtificanti occidere ius eſto. Si neque noctu, neque ſe telo defendens prehendatur, virgis cæſus, ei cui furtum fecit, addicitor. Seruus verberibus affectus, de ſaxo deiicitor: impubes
D *arbitratu Prætoris verberator.*

Teſtimonium huius legis extat apud Agellium libro 11. cap. 18. Prior pars etiam apud Macrobium libro 1. Saturnaliorum, cap. 46. his verbis legitur:

SI NOX FVRTVM FACTVM ESIT, SI IM ALIS OCCISIT, IVRE CAESVS ESTO.

Sequuntur nunc leges aliquot de furtis, quæ grauiſsimè Romani punierunt: non tamen omnia eadem ſeueritate. Capitis autem huius, de quo agimus, ſenſum ex Agellio licet cognoſcere, vbi ſic ait: Furem, qui manifeſto furto prehenſus eſſet, tùm demum occidi permiſerunt Decemuiri, ſi aut, cum faceret, nox eſſet, aut interdiu ſe telo, cum prehenderetur, defenderet. Ex cæteris autem manifeſtis furibus, liberos verberari, addiciq́ue iuſſerunt ei, cui furtum factum eſſet, ſi mo-
E dò id luci feciſſent, neque ſe telo defendiſſent. Seruos item furti manifeſti prehenſos, verberibus affici, & è ſaxo præcipitari: ſed pueros impuberes Prætoris arbitratu verberari voluerunt, noxamq́ue ab his factam ſarciri. Hæc ille. Loquitur igitur hoc caput de furto manifeſto.

Qui noctu furtum faxit.) Fur, vt Varro voluit, ex eo dictus, quòd furuum atrum veteres Romani appellarũt, & fures per atras & obſcuras noctes facilius furentur. Quam Etymologiam Agellius reprehendit, inquiens, non à furuo, furem dici, ſed à Græco φῶρ. Nam quod à Græcis, ait, nunc κλέπτης dicitur, antiquiore Græca lingua φῶρ eſt dictum: hinc per affinitatem literarum, qui φῶρ Græcè eſt, latine Fur. Hæc ille. Alij furem à ferendo vel auferendo dictum volunt, ſicut & Græcum φῶρ à φέρειν. Furem autem Sabinus apud Agellium definit eum, qui alienam rem attrectauerit, cum id ſe inuito Domino facere, iudicare deberet. Furtum verò eſt attrectatio rei alienæ, inui-
F to Domino.

Aut interdiu ſe telo defendens, &c.) Telum, inquit Caius, vulgò quidẽ id appellatur, quod ab arcu mittitur: ſed nunc omne ſignificatur, quod mittitur manu. Ita ſequitur, quod & lapis, & lignum, & ferrum hoc nomine contineatur: dictumq́ue ab eo ſit, quod in longum mittitur, Græca voce figuratum, ἀπὸ τοῦ τηλοῦ.

Eum Domino cum clamore teſtificanti.) Non voluerunt Decemuiri, furem in manifeſto furto prehenſum, ſimpliciter occidi: ſed tùm demum id conceſſerunt, ſi ei, ſine periculo eius, cui furtum fit, parci non poſsit.

LIX. Si adorat furtum, quod nec manifeſtum erit, duplionem luito.

G Sic hanc legem reſtituit Iacobus Ræuardus, cuius teſtimonia extant apud Agellium libro 11. cap. 18. & apud Feſtum.

Tria fuerunt Decemuirorum tempore genera furtorum: manifeſtum, nec manifeſtũ, & cõceptum. Manifeſtum eſt, vt docet Maſurius Sabinus apud Agellium, quod deprehenditur, dũ fit.

Faciendi finis eſt, cum perlatum eſt, quô ferri cœperat. Nec manifeſtũ furtum eſt, quod poſtea A
quandocunq; deprehenditur: id eſt, cum fur in faciendo quidem deprehenſus non eſt, ſed eũ fur
tum feciſſe negari non poteſt. Quid cõceptum furtum ſit, iam explicabitur. His tribus generibus
Iuriſconſulti addiderunt quartum, nempe oblatum, quod eſt, cum res furtiua ab aliquo tibi ob-
lata ſit, eaq; ne apud te concepta (id eſt inuenta) ſit: vtique, ſi ea mente tibi data fuerit, vt apud te
potius, quàm apud eum, qui dedit, conciperetur. De furto manifeſto præcedens lex loquitur: de
nec manifeſto, hæc.

Si adorat furtum.) Sic legitur apud Feſtum, in voce Nec. Significaſſe autem apud antiquos, ado-
rare idem, quod agere, docet Feſtus.

Nec.) Hæc particula ab antiquis poſita eſt pro non, teſte Sinnio Capitone apud Feſtum.

Duplionem luito.) Teſtatur hoc Agellius inquiens: Aliis deinde furtis omnibus, quæ nec mani- B
feſta appellantur, pœnam impoſuerunt dupli.

L X. *Furta per lancem, liciumq; concepta, ſicut manifeſta vindicantor.*

Extat apud Agellium libro 11. capite 18.

Agit hoc caput, quod ex Agellio deſcriptum eſt, de pœna furti per lancem, liciumq; conce-
pti. Et ſanè tota lex nihil obſcuritatis haberet, ſi de furto concepto per lancem & licium, quid
fuiſſet, certò conſtaret. De eo enim variæ & diſcrepantes ſunt opiniones, adeò, vt verè dici poſsit,
Quot homines, tot ſententiæ. Optimè autem conſuluiſſet nobis Agellius, & benè de nobis meri-
tus fuiſſet, ſi id & quædam alia nobiſcum communicaſſet. Quia ergo, quænam ſententia vera ſit,
difficulter dici poteſt, aliquot doctiſsimorum virorũ opiniones recitabo, & ſimul, quænam pro- C
babilior videatur, indicabo. Lectori tamen liberum relinquam, vt quam velit, partem ſequatur.

Alexander igitur ab Alexandro Neapolitanus I. C. libro 6. Genialium dierum, cap. 10. de hac
lege diſſerens, ſic inquit: Dixère furta per lancem & licium, quod fures, qui in alienas penetra-
bant ædes, plerunque, (vt eſt ſagax furum ſolertia) liciũ ferebant, quo furta alligarent, & lancem
præ oculis, ne innoteſcerent. Hæc ille. Cuius ſententiam ſequitur etiam Oldendorpius, & addit,
fures illos lancem duobus foraminibus aptatam, ante oculos habuiſſe, vt matresfamiliarum, aut
virgines, aliæúe ancillæ in domo forte fortuna obuiæ, terrerentur, fugerentq; potius, quàm quod
de cognoſcendo, vel obſeruando fure eſſent ſollicitæ, ac interim illi res ſubriperent. Franciſcus
Balduinus Tatij Alpini conjecturam ſequi maluit, qui opinatur, furta per lancem & licium con-
cepta, hæc fuiſſe, quæ religionis obtentu, impoſtores quidam tanquam ſacrificuli, licio ſuccincti, D.
& lancem ad colligendas ſtipes circumferentes, committerent, ſacrilegiis proxima, nempe rerum
ſi minus ad miniſterium iam conſecratarum: collectarum tamen ad ſacrificia, & eorum nomine.
Probabilior autem videtur Iacobi Ræuardi ſententia, quam plerique Iuriſconſultorum, & in his
etiam Ioſephus Scaliger, probant, quæq; teſtimonium apud Feſtum Pompeium habet, apud
quẽ ſic legimus: Lance & licio dicebatur apud antiquos: quia qui furtũ ibat quærere in domum
alienam, licio cinctus intrabat, lancemq; ante oculos tenebat, propter matrumfamiliæ, aut vir-
ginum præſentiam. Furtum igitur per lancem & licium concipiebatur, id eſt, perquirebatur ab
illis, quibus furtum factum erat, non fiebat à furibus, idq; hoc modo: Qui conquerebatur, ſibi
rem à quopiam furto ablatam, & in alicuius ædes deportatam, accedebat ad Dominum illarum
ædium, & petebat, vt liceret ſibi rem ſibi ablatam in illis quærere, iurabatq; Deos legum cuſto- E
des, ſe reperiendi ſpe furtum quærere. Et tunc quidem alter ille, apud quem furtum quærebatur,
domum ſuam ei, qui furtum quærebat, aperire, & in obſignatis, & non obſignatis locis liberam
furti inquirendi poteſtatem facere cogebatur. Is verò qui furtum quærebat, licio ſe accingebat, vt
expeditior ad quærendum eſſet: & lancem oculis opponebat, ne à mulieribus, aut virginibus in
illis ædibus videretur: ab iis enim alienos viros cerni, veteres nolebãt. Atq; tum, ſi rẽ furtiuã con-
ciperet, & comprehenderet, furtum illud conceptum & comprehenſum pro manifeſto vindicari
ſanxerunt, paremq; ac manifeſto, ei pœnam irrogari voluerunt Decẽuiri. Et hunc morem quæ-
rendi furta per lancem & licium deſumptum eſſe à Græcis, ex 12. Platonis de Legibus libro, pro-
bare nituntur. Franciſcus Hotomanus Commentariis in 4. librum Inſtitutionum, præter hanc
de qua iam diximus, quamq; plerique probant, etiam aliam furti per lancem & licium conce- F
pti explicationem affert. Scribit enim ſe ſuſpicari, furtum per lancẽ & licium cõceptum id fuiſſe,
quod per ſimulationẽ religionis amicti licio Sacerdotes deprehendere ſint ſoliti, cum panem Ae-
tite lapide conditũ, & in lance ceremoniæ cauſa delatum, eum qui furti ſuſpectus erat, deuorare
iuberent. Qua de re Dioſcoridis verba citat, quæ latinè ſic ſonant: Furem quoque Aetites depre-
hendit, ſi quis in pane conditum offerat. Fur enim manſum deuorare non poterit: quin etiã con-
coctus furem coarguit: quippe decocta cum eo deuorare non poterit. Hactenus ille. Non tamen
diſsimulabo, aliam eſſe Petri Pithæi ſententiã, libro 1. Aduerſariorum ſubſeciuorum cap. 2. quam
ipſe omnibus aliis anteponere non veretur: eam his verbis explicat: Furtum, quod à lictore, aut
viatore licio præcincto, ipſo, aut alio quolibet comite indicium & fidem in lance præferente, ſiue
hæc priuata fuerit, ſiue publica, (quod magis credo) ex auctoritate magiſtratus perquiſitum, G
inuentumq; eſt, per lancem, & licium conceptum videtur. Hæc ille. Et huius ſententiæ teſti-
monia ex Petronij Arbitri Satyrico profert, quæ ibi videri poſſunt.

LXI.

A

LXI. Is cuius ope, conſilio, furtum factum erit, dupli actione tenetor. Si ſeruus furtum faxit, noxamúe nocuit, ſciente etiam Domino, ſerui nomine actio eſto: Dominus ſerui nomine non tenetor. De furto pacíſci licitum eſto.

Hæc duo capita, primus obſeruaoit Antonius Contios, I. C. libro primo Lectionum ſubſe-
cioarum Iuris ciuilis, capite 14. Prioris teſtimonium extat apud Labeonem l. Sæpè. §. vlti. de ver-
bor. ſignificat. Sententia eorum plana eſt, ideoque nulla opus habent explicatione.

B *LXII. Frugem aratro quæſitam furtim noctu ſi pauerit, ſecueritúe pubes ſuſpenſus Cereri necator: impubes verberator, noxaúe duplionem præſtato.*

Deſcripta eſt ex Plinio libro 18. capite 3.
Sancit hæc lex pœnam in eos, qoi alienas fruges furtim depauiſſent, aot demeſſuiſſent. Et vide-
tur deſumpta eſſe ex legibus Draconis Athenienſis legiſlatoris. Is enim, vt auctor eſt Plutarchus,
non minorem adoerſus fures vuarum, vel olerum, quam aduerſus homicidas, vel ſacrilegos, pœ-
nam ſanxit. Mitigata tamen poſtea hæc pœna apud Romanos eſt, ſicut ex Vlpiani verbis his ap-
paret: Si oliuam, ioquit, immaturam decerpſerit, vel ſegetem deſecuerit immaturam, vel vuas
C crudas: Aquilia tenebitur. Qood ſi iam maturas: ceſſat Aquilia. Nulla enim iniuria eſt, cum tibi
etiam impeoſas donauerit, quæ in collectiooe huiuſmodi fructuum impenduntur. At ſi collecta
hæc interceperit, furti tenetur.
Pubes.) Non eandem pœnam ſtatuit in adultos, & impuberes, ſed inter eos diſtinguit.
Suſpenſus Cereri.) Iuſtus Lipſius libro 4. Epiſtolicarum quæſtionum, epiſtola 27. legẽdum arbi-
tratur: Sacratus Cereri verberator: quia io antiquis legum formolis ſolennis ſanctio fuit, ſacer
Cereri eſto. Et: Sacer Ioui eſto.

LXIII. Tignum iunctum ædibus, vineaq́ concapes ne ſoluito. Qui illud iunxit, Domino duplum præſtato.

D
Prior pars apod Feſtũ in voce, Tignũ, & apod Iuriſconſultos ſæpe, ſicut & poſterior, legitur.
Sententia legis hæc eſt: Ne quis alius alicoius tignum, id eſt, ligoa, cementa, & alia, ſuis ædibus
iungeret, inoito eo Domino, cuius id tignum eſſet. Quòd ſi iunxiſſet inuito Domino, oe propte-
rea ædes dirueret, ſed domino tigni, duplum illius præſtaret. Ratio legis eſt, qoòd Decemuiri
noluerunt ſub hoc prætextu ædes dirui, vel vioearum culturam turbari, teſtibos Vlpiano, &
Iuſtiniaoo.
Tignum iunctum ædibus.) Tigni appellatione continetur omnis materia, ex qua ædificium con-
ſtat, vineæque neceſſaria: vnde quidam aiunt, tegulam quoque, & lapidem, & cementa, cæteraq́
ſi qua ædificus ſunt vtilia, (tigna enim à tegendo dicta ſunt) hoc amplius, & calcem, & arenam
E appellatiooe tigni contineri. Sed in vineis tigni appellatione omnia vineis oeceſſaria contioen-
tur: vtputa, perticæ, pedamenta, &c.
Vineaq́ concapes.) Variè hîc ſeſe torquent eruditi. Alij concapu legunt, alij, cum capite, alij aliter.
Ioſephus Scaliger ſic legendum & emendandum putat, vineæque concapes: hoc ſenſu: vt ſi ti-
gnom alienum iunctum fuiſſet tuis ædibus, vel concapes fuiſſet tuæ vineæ. Significare autem ait
tignum concapes, quod depactum, ac defixum ſit terræ ad vineam ſuſtinendam, & caput ſuum
habeat cum capite vineæ commiſſum.

LXIV. Ne quis vnciario fenore amplius exerceto.

Teſtimonium huius legis extat apud Corneliom Tacitum, Annalium libro 5. vel vt in Iuſti Li-
F pſij editione eſt, libro 6.
Quantas turbas in Republica Romana dederint vſuræ, docent tùm alij plurimi rerum Roma-
narum ſcriptores: tùm verò Cornelius Tacitus his verbis: Sanè vetus, inquit, vrbi fenebre, ma-
lum, & ſeditionum, diſcordiarumque creberrima cauſa, eoq́oe cohibebatur aotiquis quoque, &
minus corruptis moribus. Nam primo doodecim tabolis ſanctum, ne quis vociario fenore am-
plius exerceret: com antea ex libidine locupletium agitaretur: dein rogatione tribunicia ad ſe-
muncias redacta. Poſtremò vetita verſura, multiſque plebis ſcitis obuiam itum fraudibus, quæ
toties repreſſæ, miras per artes rurſum oriebantur. Hactenus ille.
Ne quis vnciario fenore.) Fenus dictum eſt, inquit Varro à fetu, & quaſi à fetura quadam pecu-
niæ parientis, atque increſcẽtis. Idem docet Feſtus. Sunt autem variæ fenoris, ſiue vſuræ ſpecies,
G quas hoc loco attingere libet. Summa vſura, quæ & vſura centeſima & as vſurarius dicitur, eſt,
cum pars ſortis centeſima ſingulis menſibus pẽditur: id eſt, cum de centum aureis ſingulis men-
ſibus vnus, ſiogulis annis duodecim peoduotur. Vſura deunx dicitur, cum ſingulis anois in
centenos, vndecim penduntur: dextans, eum decem: dodrans, eum oouem: bes, cum octo:

ſeptunx,cum ſeptem:ſemis,cum ſex: quincunx, cum quinque: triens, cum quatuor:qoadrans, A cum tres:ſextans,com duo:vnciaria,cum vnus penditur. Et de hac lex loquitur.

Notandum etiam,qood Cato teſtatur, Romanos feneratores quadruplo condemnaſſe. verba eius ſunt hæc: Maiores noſtri ſic habuerunt, & ita in legibus poſuerunt. Furem dupli condemnari:Feneratorem quadrupli. Quanto peiorem ciuem exiſtimauerint feneratorem, quàm furem, hinc licet exiſtimari.

LXV. Vt iuriſiurandi ad fidem adſtringendam præcipua vis eſſet.

Cicero libro 3. de Officiis ita ſcribit: Nullum enim vinculum ad ſtringendam fidem iureiurando Maiores arctius eſſe voluerunt. Id indicant leges XII. Tabularum,&c. Agellius lib. 7. cap. 18. Iuſiurandum, inquit, apud Romanos inuiolatè, ſanctéque habitum, ſeruatúmque eſt. Id & B moribus, legibusque multis oſtenditur. Sed nemo id copioſius explicauit Dionyſio, qui libro 2. extremo, Regi Numæ inſtitutum illud aſſignat. Polybius libro 6. commemorat: tantum apud Romanos iuriſiurandi religionem valuiſſe, vt ea laude facilè gentibus omnibus antecellerent. Nam ſi Græco homini, inquit, qui magiſtratum gerat, talentum vnum committatur, etiamſi decem ſcribendo aſsint, ſignaque totidem, atque etiam duplo plures teſtes extent, fidem tamen plerunque violant. Apod Romanos autem, qui, quum Rempublicam gerunt, maiorem multò pecuniam tractant, ſola iuriſiurandi ſui religione in officio ſuu continentur, &c. Ad hanc porrò legem illud Caij pertinet: Maximum remedium expediēdarum litium eſſe iuriſiurandi religionem. Hactenus de XII. Tabularum iis, qoi adhuc reſtant, fragmentis.

C

LIBRI. IIX. ANTIQVITATVM ROMANARVM, QVI EST DE LEGIBVS PARS ALTERA, RELIQVAS MAGISTRATVVM Romanorum Leges continens.

DIXIMVS hactenus tum de aliis, quæ ad legum Romanarum rationem D pertinoerunt, tum de legibus Regiis, & fragmentis XII. Tabularum: poſtulat nunc inſtitutus ordo, vt etiam reliquas quæ à diuerſis magiſtratibua latæ fuerunt, leges recenſeamus, quód iam facere aggrediemur, ordinem eundem ferè, quem in prioribus legibus tenuimus, quemque in Inſtitutionibus ſuis Iuſtinianus Imperator præſcripſit, obſeruantes. Primùm enim de iure publico, tùm de priuato, poſtremùm de criminibus publicis, quæ leges vnquam latæ fuerunt, quantum in tanta rerum antiquarum obſcuritate fieri poteſt, referemus, Ioannem Hulderic um Zaſium, Paulum Manutium, & Franciſcum Hotomanum auctores ſecuti. Quód ſi quæ nonnũquam occurrent obſcuriores, earum explicationem petere lector poterit vel ex eorom, quos iam dixi, virorum clariſsimorum de legibus libris, vel ex Caroli Sigonij E Antiquitatum commentariis, vel ex Franciſci Balduini ad nonnullas harum legum editis explicationibos. De quo lectorem monere hoc loco volui. Sequuntur iam leges.

De Legibus religionem ſpectantibus CAP. I.

IN iis legibus, quæ ex tanto veterum ſcriptorum naufragio ad nos peruenerunt, paucæ extant, quæ ad religionem pertinent. Non dubium autem eſt, multó plures fuiſſe, ſi omnes integras haberemus. Illæ veró, quæ paſſim adhuc reperiuntur, vel de ipſis ſacris loquuntur, vel de Sacerdotiis, quas hoc capite ordine recitabimus.

Sulpitia Sempronia lex. Ad ſacra pertinent primùm lex Sulpitia Sempronia, quam ex S. C. tulerunt P. Sulpitius F Sauerrio, P. Sempronius Sophus Coſſ. anno CDXLIX. Ne quis templum, aramúe iniuſſu ſenatus, aut Tribunorum plebis maioris partis dedicaret. Liuius libro 9.

Papiria lex. Non multom diſsimilis huic eſt Papiria, quam L. Papirius Tribunus plebis de conſecratione tulit. Ne iniuſſu plebis ædes, terram, aram, aliamúe rem vllam conſecrare liceret, cuius meminit Cicero pro domo ſua.

Ad ſacra ferias pertinent & ludi. De feriis tres reperiontur leges à veteribus latæ, Hortenſia, Publicia, & Cornelia.

Hortenſia lex de nũdinis. Hortenſia lex de nundinis foit, vt nundinæ, quæ prius erant feriæ, faſtæ eſſent: vti ruſtici, qui nundinandi cauſa in vrbem veniebant, lites componerent. Macrobius libro primo Saturnaliorum capite 16. G

Publicia lex de cereis. Publiciam Publicius Tribunus plebis tulit, vt Saturnalibus cerei non niſi ditioribus mitterentur. Macrobius lib. 1. cap. 7.

Cornelia lex. Curnelia lex à Cornelio Dolabella Conſule anno IↃCCIX. ſtatim poſt necem Cæſaris lata eſt,

A eſt,vt deinceps is dies, quo Cæſar interfectus eſt, Idos ſcilicet Iulij, natalis vrbis haberetur. Appianus lib.2.de Bellis ciuilibus.

De ludis item tres latæ reperiuntur, quarum prima Licinia de ludis Apollinaribus loquitur. Hanc tulit P. Licinius Varus, Prætor vrbanus, M. Claudio Marcello V. T. Quinctio Criſpino Coſſ. anno ꝋ X L V. Vt ludi Appollinares, qui die incerta fiebant,in perpetuum in ſtatam diem vouerentur. Itaque ipſe primus ita vouit, ſecitque ante diem tertium nonas Quinctiles, is dies deinde ſolemnis ſeruatus. Liuius libro 27.

Reliquæ duæ Theatrales appellantur, & de locis, ſiue ſedibus ordinum in ſpectaculis agunt. Primum quidem, quemadmodum Valerius Maximus libro ſecundo, capite quarto ſcribit, per annos quingentos, & quinquaginta, Senatus populo miſtus ſpectacula ludorum interfuerat.

B Sed eum morem Atilius Serranus,& L.Scribonius Ædiles, ludos matri Deûm facientes, ſuperioris Africani ſententiam ſecuti,diſcretis Senatus & populi locis,ſoluerunt:quæ res auertit vulgi animum,& fauorem Scipionis maximoperè quaſſauit. Aliquanto pòſt etiam Equitum loci à populi ſedibus ſunt diſcreti,lege Roſcia Theatrali,quam tulit L.Roſcius Otho,Tribunus plebis, L.Cæcilio Metello, Q. Marcio Rege Coſſ. anno IↃCXXCV. Vt in Theatro Equitibus Romanis, *Roſcia lex Theatralis.* quibus ſ. quadringenta poſsiderent, XIV. gradus ſpectandi gratia aſsignarentur: exceptis iis,qui, ſiue ſuo,ſiue fortunæ vitio decoxiſſent, cui generi certum locum aſsignauit, pœna irrogata, ſi in XIIII.ſediſſent. Cicero Philipp.2. Aſconius in Cornelianam, Florus Epitome 99.Dio lib.36. Plinius libro ſeptimo,capite 20.Iuuenalis Satyra decimaquarta, & Tacitus libro 15. Annalium, qui tamen legem interpretatur hanc habuiſſe vim, vt Equites non ante plebem,ac ſeparatim,ſed

C confusè tantum XIV. ordines haberent.

Poſt aliquot annos, cum C. Octauius Auguſtus ordinem Equeſtrem recognouiſſet, cenſumque eius auxiſſet:multi autem quibus cenſus ille non eſſet,à XIV.illis gradibus,lege Roſcia, *Iulia lex Theatralis.* excluderentur,mitigauit eam aliquo modo Auguſtus,& Iuliam legem tulit,vt equitibus Romanis,quibus ipſis, parentibusúe equeſter cenſus vnquam fuiſſet, in quatuordecim ordinibus lege Roſcia theatrali conſtitutis conſidere liceret. Suetonius in Auguſto,Plinius lib.33.cap.2.

Non ſeparabo ab his legibus quæ de ſacris fuerunt, eas, quas de funeribus tulerunt. Meminit *Incerta lex de funerib.* Cicero epiſtola 33. lib. 12. ad Atticum legis, quæ ſumptum ſepulchrorum definierit, & eum qui modum illum ſuperaſſet, tanta pecunia, quantam præter modum impendiſſet, multauerit: à quo autem illa lex lata, & quantus ſumptus definitus ſit,non addit.

D Sic Corneliæ legis de ſumptibus funerum latæ à L. Cornelio Sulla Felice, Plutarchus in vita *Cornelia lex* eius meminit: ſed nec ipſe,quæ nam ea fuerit,aut quem ſumptum definiuerit,addit.

Sacrorum Miniſtri Sacerdotes erant, de quibus etiam leges nonnullæ adhuc ſuperſunt. Earũ *Sextia Licinia lex de Sacerdotibus.* ferè prima eſt Sextia Licinia, à L. Sextio, C. Licinio Tribunis plebis, P.Manlio Dictatore, anno CCCXXCV. lata, vt pro Duumuiris ſacris faciundis, Decemuiri ita crearentur, vt pars ex plebe, pars ex patribus fieret. Liuius libro 6.

Hanc ſequitur Ogulnia, à Q. & Cn. Ogulniis, Tribunis plebis, Anno CDLIII. M. Valerio *Ogulnia lex.* Coruo V. Q. Appuleio Panſa Coſſ. lata, Vt cum quatuor Augures, quatuor Pontifices ea tempeſtate eſſent, placeretque augeri Sacerdotum numerum, quatuor Pontifices, quinque Augures, de plebe omnes allegerentur. Ita deinceps octo Pontifices, nouem Augures fuerunt. Liuius

E libro decimo.

De Triumuiris Epulonum legem tulit P. Manlius Tribunus pleb. L. Furio Purpureone, M. *Manlia lex.* Claudio Marcello, Coſſ. anno IↃLVII. vt propter ſacrificiorum multitudinem Treſuiri Epulones crearentur: cum eſſent ipſi à Numa, vt etiam ludorum illud epulare ſacrificium facerent, inſtituti. Ius præterea togæ prætextæ habendæ item vt Pontifici, eiſdem eſſet. Cicero libro 3. de Oratore, Liuius libro trigeſimotertio. Vbi tamen pro P. Manlius, T. Romuleius legitur,vnde à nonnullis eadem lex Romuleia dicitur, quod Carolus Sigonius ex coniectura emendauit.

De Peſsinuntio ſacerdotio Clodia lex memoratur, quam tulit P. Clodius Tribunus plebis, *Clodia lex.* L.Calpurnio Piſone Cæſonino, A. Gabinio Coſſ. Anno IↃCXCV. vt Peſsinuntius Matris magnæ Sacerdos, ſuo ſacerdotio ſpoliaretur, fanumque illud Brotigaro Gallo græco attribueretur.

F Cicero pro Seſtio,& de Aruſpicum reſponſis.

De Virginibus Veſtalibus duæ reperiuntur leges, vna de ritu Veſtalis capiendæ, altera de pœna earum quæ inceſtum commiſiſſent. De ritu capiendæ Veſtalis Virginis Papia fuit hæc: *Papia lex.* vt Pontificis Maximi arbitratu virgines è populo viginti legerentur, ſortitioque in concione ex eo numero fieret, vt cuius virginis ducta eſſet,eam Pontifex maximus caperet, eaque Veſtæ fieret. Sic enim eam reſtituerunt, Iacobus Ræuardus, & Ludouicus Carrio I. C. Addit autem Agellius, eam ſortitionem ex lege Papia ſuo tempore non neceſſariam videri ſolere. Nam, ſi quis honeſto loco natus adeat Pontificem Maximum, atque offerat ad ſacerdotium filiam ſuam, cuius duntaxat ſaluis religionum obſeruationibus ratio haberi poſsit, gratiam Papiæ legis per Senatum fieri.

G De inceſtu verò Veſtalium Virginum, & earundem pœna conſtituta: vt ſcilicet viuæ defoderentur, Sacratæ leges à Numa propoſitæ loquuntur,Dionyſio libro 1. auctore.

Sequuntur iam illæ leges, quæ de Sacerdotum electione, cooptatione, vel creatione latæ ſunt, quarum prima fuit Licinia, quam rogauit C. Licinius Craſſus Tribunus plebis Q. Fabio *Licinia lex.*

Maximo, L. Mancino Coſſ. anno I Ↄ C I I X. Vt Sacerdotum cooptatio ab ipſorum collegio ad A
populum transferretur. Verùm eam non pertulit, vt in Ciceronis Lælio videre eſt. Sic enim de ea ipſe Lælius: Meminiſtis, inquit, Q. Maximo fratre Scipionis, & L. Mancino Coſſ. quàm popularis lex de Sacerdoðis C. Licinij Craſsi videbatur. Cooptatio enim collegiorum ad populi beneficium transferebatur. Atque is primum inſtituit in forum verſus agere cum populo: tamen illius vendibilem orationem religio Deorum illorum immortalium nobis defendentibus facilè vincebat, atque id actum eſt Prætore me, quinquennio ante, quàm Conſul ſum factus. Itaque re magis, quàm auctoritate cauſa illa defenſa eſt.

Domitia lex. Secuta hanc eſt Domitia, quam Cn. Domitius Ahenobarbus, Tribunus plebis, Neronis Imperatoris atauus, offenſior Pontificibus, quòd alium, quàm ſe, in patris ſui locum cooptaſſent, tulit, C. Mario I I I. L. Aurelio Coſſ. anno I Ↄ C L. Ne Sacerdotum collegia, vti antea, quem vellent, B
cuuptarent: ſed vt populi id beneficium eſſet. Cum autem populus per religionem Sacerdotia mandare non poſſet, rogauit, vt minor pars populi, id eſt, tribus ſeptemdecim vocarentur: ab ea parte qui eſſet factus, is à collegio cooptaretur. Suetonius in Nerone, Velleius Paterculus libro ſecundo, Cicero Agraria 2. Epiſtola 5. ad Brutum, & pro Cornelio, & Aſconius in eandem, Dio libro trigeſimoſeptimo. Manutius exiſtimat, hac lege permiſſum eſſe, vt abſentes quoque poſſent petere Sacerdotia, hunc locum Ciceronis ad Brutum de ea exponens: Ciceronem noſtrum (ſcribit Tullius) in veſtrum collegium cooptari volo. Exiſtimo omnino abſentium rationem haberi Sacerdotum Comitiis poſſe. nam etiam factum eſt antea. C. enim Marius, cum in Cappadocia eſſet, lege Domitia factus eſt Augur, nec, quo minus id poſtea liceret, lex vlla ſanxit.

Domitiam legem L. Cornelius Sulla Dictator, & Conſul cum Q. Metello, anno I Ↄ L X X I I. C
Cornelia lex. abrogauit. Tulit enim, vt ius creandorum Sacerdotum à populo (cuius hæc lege Domitia poteſtas erat) ad collegia transferrctur: iique ex veteri more, non tributis comitiis, cooptarentur. Dio libro 37. Aſconius in Diuinationem.

Corneliam legem rurſus abrogauit, & Domitiam reſtituit T. Atius Labienus Tribunus
Atia lex. plebis, M. T. Cicerone, C. Antonio Coſſ. anno I Ↄ C X C. Vt populus Sacerdotia mandaret, cum antea Sacerdotes lege Cornelia è Pontificum collegio crearentur. Dio libro. 37.

Verùm non multò poſt eam abrogauit M. Antonius Conſul cum C. Iulio, anno I Ↄ C C I X.
Antonia lex. tulitque, vt ius cooptandorum Sacerdotum à populo ad illorum collegium iterum transferretur. Dio libro 44. Quam tamen legem etiam non multò poſt abrogatam, & ius mandandorum Sacerdotiorum ad populum relatum eſſe Paulus Manutius ex aliquot coniecturis colligit. D
Atque hæ de creatione, vel cooptatione Sacerdotum in defunctorum locum latæ ſunt.

Ad Sacerdotes etiam ea pertinent, quæ de vacatione lata eſt, de qua Appianus libro 2. Bello-
Lex de vacatione Sacerdotum. rum ciuilium, & Plutarchus in M. Marcello, item in Camillo ſcribunt, Vſque adeò Romanis Gallos terribiles, & formidoloſos eſſe, vt in lege de vacatione militiæ, quæ Sacerdotibus, & ſenibus permittitur, illud adſcriptum ſit, niſi ſi bellum Gallicum exoriatur. Tum enim & ſenes & ſacerdotes in militiam proficiſci. Verùm hanc conſuetudinem, ſi tumultus aliquis, non autem bellũ à Gallis oriretur, fuiſſe, docet Cicero Philippica octaua, his verbis: Grauius autem eſſe tumultum, quàm bellum, hinc intelligi poteſt, quòd bello Gallico vacationes valent, tumultu non valent. Meminit huius legis & Liuius libro 8. & 10. Item Cicero pro Fonteio.

Ad Sacerdotũ officiũ pertinet intercalatio, de qua L. Pinarius, L. Furius, Coſſ. anno C C X X C I. E
Lex de intercalatione. legem tulerunt. Varro apud Macrobium ſcribit, eam fuiſſe antiquiſsimam, cui mentio intercalaris adſcribatur, fuiſſeque in columna ærea inciſam. Macrobius libro 1. Saturnaliorum cap. 13. Atque de religione hactenus.

De ciuitate, & iure ciuium Romanorum CAP. II.

RECITATIS iis legibus, quæ ad ſacra pertinuerunt, ad Politicas accedemus. Illæ verò aut de iure publico, aut de priuato, aut de criminibus latæ fuerunt. Dicemus primùm de iis, quæ de iure publico egerunt, initium ſumentes ab iis, quæ de iure ſeu libertate ciuium Romanorum loquuntur. Sunt autem illæ duplices. Aliæ enim ius ſeu liber- F
tatem ciuium Romanorum conſtituunt, aliæ idem ius aliis communicant: quas hoc capite recitabimus.

Ius ſiue libertas ciuium Romanorum, qua ſeſe aduerſus nimium magiſtratuum, & præſertim Conſulum, imperium munierunt, multis legibus eſt confirmata.

Prima eſt Valeria, quam tulit P. Valerius Poplicola, Conſul ſolus, Bruto collega mortuo, anno C C X L I I I. Vt aduerſus omnes magiſtratus ad populum prouocatio eſſet. Ne quis magiſtra-
Valeria lex. de prouocatione. tus ciuem Romanum aduerſus prouocationem verberaret, aut necaret, aut pecunia multaret. Liuius lib. 2. Dionyſius libro 5. Plutarchus in Poplicola & alij. Eam ſecutæ ſunt leges ſacratæ de Tribunis plebis, de quibus pòſt dicendum.

Cum autem hæc ciuium Romanorum libertas, & lex de prouocatione, Decemuirali poteſtate
Valeria Horatia lex. euerſa eſſet, reſtituerunt eam L. Valerius, M. Horatius Conſules, anno C C C I V. & noua lege confirmarunt: Ne quis vllum Magiſtratum ſine prouocatione crearet: qui creaſſet, eum ius, faſque eſſet occidi, neúe ea cædes capitalis noxæ haberetur. Liuius lib. 3. G

Eadem lex de prouocatione, tertiò relata eſt à M. Valerio Coruo, V. Conſule cum Q. Appuleio Panſa

A Panſa, anno CDLIII. Ne quis qui prouocaſſet, virgis cæderetur, ſecuriúe necaretur: ſi quis aduerſus ea feciſſet, improbè facturum. Liuius lib. 10. qui addit eam tum tertiùm poſt Reges exactos latam eſſe, ſemper ab eadem familia.

Valeria lex, de prouocatione.

Secuta Valerias leges eſt Porcia, quam tulit M. Porcius Tribunus plebis, eodem anno: Ne quis magiſtratus ciuem Romanum virgis cęderet, necaretúe: ſed damnato exilium permitteret: cum antea nudorum ceruix insereretur furcæ, corpus virgis ad necem cæderetur. Liuius libro 10. Cicero pro Rabirio perduellionis reo, & ſæpè aliàs, Salluſtius io coniuratione Catilinæ, Suetonius in Nerone, & alij.

Porcia lex.

Portiam inde legém Semproniæ ſont conſecutæ, à C. Sempronio Graccho Tribuno plebis, Q. Cæcilio Metello, T. Quinctio Flaminino Coſs. anno IϽCXXX. latæ, Ne de capite ciuis Romani,
B iniuſſu populi iudicaretur. Vt qui magiſtratus indicta cauſa in ciuem Romanũ animaduertiſſet, de eo populi quæſtio cõſtitueretur: quod propter P. Popilliom Caius tulit à quo conſule Tiberij fratris ſocij miſerè fuerant diuexati, vt eum vlciſceretur, atq; vrbe, vt & fecit, expelleret. Erat etiã hoc earũ caput, Ne quis coiret, conueniret quo quis iudicio publico circumueniretur. Quam legem Cicero in Cluentiana, in Seoatores, pro plebe eſſe latam dicit. Carolus Sigonius opinatur, etiam Porciam legẽ ab eo relatam fuiſſe: Ne magiſtratus ciuem Romanum virgis cæderet, aut ſecuri feriret. Meminerunt harum legum Cicero pro Rabirio, pro Domo, pro Cluentio, & lib. 3. de Legibus. Plutarchus in Gracchis. Idem Cicero 7. Verrina exclamat, O nomen dulce libertatis: ô ius eximium noſtræ ciuitatis: ô lex Portia, legesq; Semproniæ. Videtur autem exceptum paricidium his legibus fuiſſe, cum in Oratione pro Sex. Roſcio, vetus ſupplicium commemoretur.

Sempronia leges.

C Cum igitur tanta libertas & tanta dignitas ciuium Romanorum eſſet, ideo factum, vt exteri Latini, & Itali ſummo ſtudio adipiſcendæ ciuitatis tenerentur: nonnulli etiam pro ſuis in Rempublicam Romanam meritis impetrârent. Nam L. Papirius Prætor, anno CDXXI. Coſs. A. Cornelio Coſſo Aruina, II. Co. Domitio Caluino, legem tulit, vt Acerranis ciuitas ſine ſuffragio daretur. Liuios libro 8.

Papiria lex de ciuitate Acerranis danda.

Et C. Valerius Tappo, Tribunus plebis anno IϽLX. M. Claudio Marcello V. T. Quinctio Criſpino Coſs. legem tulit, vt Formianis Fundanis, Arpinatibus ſuffragij latio (oam ante ſine ſuffragio habuerant ciuitatem) eſſet. Liuius lib. 38.

Valeria lex.

Nec veró ita temerè cuiuis ciuitatem impartiri voluerunt. Quare cum aliquando multi ex Latinis Romam clàm migrarent, ibique pro ciuibus Romanis ſeſe gererent, atque ea de re ſociorum
D legati grauiter quererentur: C. Claudius Conſul cum Ti. Sempronio, anno IϽLXXVI. ex Senatuſconſulto legem tulit, edixitque, vt qui ex ſociis, ac Latini nominis ipſi, maioresúe eorum M. Claudio, T. Qoinctio Cenſoribus, poſtque ea apud ſocios nominis Latini cenſi eſſent, vt omnes in ſuam quiſque ciuitatem ante K. Nouembris redirent. Cumque antea, lege ſociis, ac nominis Latini, qui ſtirpem ex ſeſe domi relinquerent, datum eſſet, vt ciues Romani fierent, eaque lege malè quidam abuterentur, ſuosque liberos, quos domi relinquere ex lege debebant, quibuſcunq; Romanis in eam cõditionem, vt manumitterentur, mancipio darent, vti libertini ciues eſſent: addita hæc lex eſt, Ne quis quem ciuitatis mutandæ cauſa ſuum faceret, neúe alienaret: & ſi quis ita ciuis Romanus factus eſſet, ciuis non eſſet. Liuius libro 41.

Claudia lex de ſociis, ac nominis Latini.

Poſt legem Claudiam oon moltis annis lata eſt Papia de ciuitate, quo anno, incertum, cuius
E ſententia hæc fuit, Vt peregrini vrbe Roma expellerentur. Cicero pro Balbo.

Papia lex de peregrinis.

Eandem legem Anno IϽCXXVII. Mam. Æmilio Lepido, L. Aurelio Oreſte Coſs. M. Iunius Pennus retulit, & inſuper hoc addidit, vt peregrini vſu ciuitatis prohiberentur. Meminit huius legis Feſtus, & Cicero lib. 3. de Officiis, vbi haoc legem vt inhumanam reprehendit.

Iunia lex de peregrinis.

Non multo pòſt M. Fuluius Flaccus Conſul cum M. Plautio Hypſæo, anno ab Vrbe condita IϽCXXIIX. legem promulgauit de ciuitate Italis danda: verùm indignante, atque aduerſante Senatu, ac miſſo, & propè amandato in Prouinciam M. Fuluio, nihil effectum eſt. Appianus lib. I. Bell. ciuil. Valerius Maximus lib. 9. cap. 5.

Fulnia lex de ciuitate Italis danda.

Triennio pòſt C. Gracchus Tribunus plebis legem hanc retulit, Vt ſociis Latinis ius ſuffragij ferẽdi, perinde vt ciuibus Romanis eſſet. Plutarchus in Gracchis. Appianus lib. I. de Bellis ciuili-
F bus: Gracchus multas leges promulgauit de iudiciis, de viis, de coloniis, & ad omnes Romanorũ res Latinos aduocabat, quaſi verò Senatus hominib. cõſanguineis honeſtè repugnare nõ poſset. Reliquis verò ſociis, quib. ius ſuffragij non erat, ſuffragiũ in poſterũ dabat, vt & hos in ferẽdis legib. ſuffragatores haberet. Quo facto Senatus perturbatus Cõſules edicere iuſsit, ne quis eorum, quibus ſuffragij ius oõ eſſet, in vrbe obuerſaretur, neq; propios vrbem quinq; millia paſsuũ eſſet, Hæc ille. Secuta eſt lex Seruilia, quã tulit C. Seruilius Glaucia, qno anno, incertum, Vt ſi quis Latinus Senatorem Romanum accuſando coodemnaſſet, is ciuis Romanus eſſet. Aſconius in orationem pro Scauro, Cicero pro Balbo

Sẽpronia lex de ciuitate Italis danda.

Seruilia lex, de ciuitate.

Cum veó pòſt Itali ſumma cupiditate ciuitatis Romanæ flagrarent, & ob id magna pars eorum pro ciuibus Romanis ſe gereret, tulerũt legem L. Licinius Craſsus, Q. Mucius Scæuola Põtifex
G Maximus Coſs. anno IϽCLIIX. Vt in ſuæ quiſq; ciuitatis ius redigeretur. Quę lex eãdem ferè habuiſſe vim videtur, quã Claudia primùm, poſt Papia, quæ vetuſtate fortaſſe iam ſua negligebãtur. Cicero lib. 3. de Officiis, pro Balbo. Verùm hac lege adeò alienati ſunt Principũ Italicorum animi, vt ea vel maxima cauſa belli Italici, quod triennio poſt exortum eſt, fuerit.

Licinia Mucia lex, de peregrinis.

Liuia lex de ſocus. Anno poſt ɪↃᴄʟxɪɪ. L. Manlio Philippo, Sex. Iulio Cæſare Coſs. M. Liuius Druſus Tribunus A
plebis aſsiduis Italicorum efflagitationibus fatigatus, legem propoſuit de ciuitate Italiæ danda.
Verùm antequam eam perferret, domi ſuæ, incertum à quo, necatus eſt. Appianus libro 1. de Bel-
lis ciuilibus, Florus libro 3. cap. 17. Epitoma Liuij libro 71. Cicero libro 3. de Legibus. Quo facto
Varia lex. equites Romani, penes quos tum iudicia erant, Q. Varium Hybridam, Tribunum plebis Dru-
ſi collegam impulerunt, vt legem ferret in eos, qui Italicos ciuitatem petentes clàm, palamúe
iuuiſſent, qua lege multi è primoribus vrbe ſunt exacti. Appianus libro primo Bellorum ciui-
lium, Cicero in Bruto & alibi, Valerius Maximus libro 8. cap. 6.

Motum inde eſt bellum Italicum ſiue ſociale, quo durante, cum acceptis aliquot cladibus,
Iulia lex de ciuitate. Cæſo etiam P. Lupo Conſule, Etruſci quoque & Vmbri aliiq́ue iis finitimi populi defectionem
ſpectarent, lex lata eſt à L. Iulio Cæſare Conſule, vt qui populi ad eam diem in fide manſiſſent, B
ciues Romani eſſent, qua lege Latini, Etruſci, & Vmbri ciuitate donati ſunt. Appianus libro 1.
Bellorum ciuilium, Cicero pro Balbo. Poſtea verò & Italici à Cn. Pompeio Straboe Conſule &
L. Sulla alterius Conſolis, L. Catonis legato pluribus prælijs victi, & iam ad paucos redacti, omni
belli gerendi occaſione depoſita, eadem lege in ciuitatem aſciti, & in octo nouas tribus deſcripti
ſunt, quod factum eſt Cn. Pompeio Strabone, L. Porcio Catone Coſs. anno ɪↃᴄʟxɪv.

Siluani & Carbonis lex de peregrinis Eodem anno peregrinis etiam aditus quidam ad ciuitatem Romanam lege Siluani & Carbo-
nis Tribunorum plebis factus eſt. Tulerunt enim, vt qui fœderatis ciuitatibus adſcripti eſſent,
ſi tum, cum lex ferebatur, in Italia domicilium habuiſſent, ac ſexaginta diebus apud Prætorem
profeſsi eſſent, ciues Romani eſſent. Cicero pro Archia.

Sulpitia lex. Anno proximè ſequenti L. Cornelio Sulla Q. Pompeio Rufo Coſs. P. Sulpitius Tribunus C
plebis ad aucupandam Italicorum, qui in octo nouas tribus adſcripti erãt gratiam, legem tulit, vt
noui ciues, libertiniq; in 35. tribus veteres diſtribuerẽtur. Florus epitoma 77. Plutarchus in Sulla.
Verùm ea aut non eſt perlata, aut eodem anno à L. Sulla Conſule, cum Sulpitium ipſum, Ma-
riumq́ue inimicos ſuos vrbe exturbaſſet, vnà cum cæteris eius legibus ſublata eſt.

Cornelia lex. Eandem legem inſequenti anno L. Cinna Conſul retulit, verum etiam non pertulit: pulſus
enim vrbe eſt, & Conſulatus ei abrogatus. Velleius lib. 2. Conceſſum tamen ipſis tandem fuit
hoc, idq; vt Carolus Sigonius arbitratur, ſecundo L. Cornelij, Cinnæ Conſulatu, qui incidit in
annum vrbis ɪↃᴄʟxvɪɪ. & à L. Cornelio Sulla cõfirmatum. Sic enim Epitoma 86. ſcriptum eſt,
Sulla cum Italicis populus, ne timeretur ab iis, velut erepturus ciuitatem, & ſuffragij ius nuper
datum, fœdus percuſsiſſe, quod factum eſt anno ɪↃᴄʟxx. L. Cornelio Scipione Aſiatico, C. Nor- D
bano Flacco Coſs. Cicero in Philippicis.

Cornelia lex de municipiis. Idem tamẽ Sulla victor, & Dictator hoc ius & beneficium multis qui Cinnam, Carbonẽ, Ma-
rium, Scipionem & Norbanum, cæterosq; aduerſæ factionis duces, aut conſilio, aut pecunia, aut
copiis iuuerãt, ademit. Tulit enim, vt municipiis omnibus ius ciuitatis, agriq; adimeretur. Quod
tamen de agris, non autem de ciuitate ratum fuiſſe Cicero docet in Oratione pro domo, cum ſic
ſcribit: Populus Romanus L. Sulla Dictatore ferente, Comitiis Centuriatis ciuitatẽ ademit: ade-
mit iiſdem agros, de agris ratum eſt. Fuit enim populi poteſtas, de ciuitate ne tamdiu quidem,
quamdiu illa Sullani temporis arma valuerunt. Pòſt autem, Sulla Dictaturam deponẽte, aut cer-
tè mortuo, omnibus, aut pleriſque ius priſtinum, vt opinatur Sigonius, eſt reſtitutum. Qua
verò lege incertum. E

Hoc igitur pacto, cum Italia ciuitatem Romanã multis laboribus ac multo ſanguine primùm
meruiſſet, deinde verò armis, atque populi Romani benignitate obtinuiſſet, amiſſamq́ue recupe-
raſſet: tum tanta demum peregrinorum in vrbem ſe cõtulit copia, vt noua lege eorum libido fue-
Papia lex de peregrinis. rit coercenda. Itaq; L. Aurelio Cotta, L. Manlio Torquato Coſs. anno vrbis ɪↃᴄxxcɪɪx. C. Pa-
pius Tribunus plebis legem tulit, vt peregrini vrbe Roma expellerentur: Cicero lib. 3. Officiorũ,
pro Balbo, pro Archia, Dio lib. 37. Item, Vt ſocij Latini in ſuas ciuitates redigerẽtur. Vt iudicium
ſociis & ciuitatibus exteris conſtitueretur, repetundi eius cauſa, qui in ciuitatis Romanæ cẽſum
irrepſiſſet. Valerius lib. 3. cap. 4. Cicero pro Cornelio. De his legibus omnibus vide Carolum Si-
gonium lib. 3. de Antiquo Iure Italiæ, cap. 1.

Pertinent ad has de iure ciuitatis Romanæ leges etiam Calpurnia Gellia Cornelia, Menſia. F

Calpurnia lex. Calpurnia lege latum eſt, vt Milites virtutis ergò ciuitate donarentur. Nonius in voce ergò, ex
lib. 4. hiſtoriarum Siſennæ.

Gellia Cornelia lex. Gellia Cornelia à L. Gellio Poplicola, Cn. Cornelio Lentulo Coſs. anno vrbis ɪↃↃxxcɪ. lata
eſt. Vti ciues Romani eſſent ij, quos Cn. Pompeius de conſilij ſententia ſingulatim ciuitate do-
nauiſſet. Cicero pro Balbo.

Menſia lex. Menſia hæc fuit, vt ex alterutro peregrino natus, deterioris parentis conditionem ſeque-
retur. Vlpianus Inſtitution. capite 5. Et hanc idem Vlpianus l. lex naturæ 24. de ſtatu hominis,
ſpecialem legem intelligit. Quis eam tulerit, & quando, incognitum.

Huc tandem referantur illæ leges, quæ de ſingulis perſonis, iure ciuitatis donandis, la-
Lex de Cn. Publicio Menandro. tæ fuerunt, quarum duæ memorantur. Vna eſt, de Cn. Publicio Menandro, homine libertino, G
quem legati Romanorum, legum conquirendarum cauſa in Græciam proficiſcentes, interpre-
tem ſecum habuerant, vt ſi domum reuertiſſet, & inde Romam rediſſet, ne minus ciuis eſſet. Ci-
cero pro Balbo, Pomponius l. 5. ff. de capt. & poſtlim.

Altera

A Altera eſt de ciuitate Romana Mutini Libyphœni danda, qui cum ab Hannone Carthaginienſiom Imperatore, cuios præfectus fuerat, dignitate ſua ſpoliatus eſſet, Agrigētum Romanis prodiderat. Liuius libro 27. Tantum de iure ciuitatis Romanæ. *Lex de Mutine Libyph.*

De Legibus, quæ de Comitiis & coitionibus fuerunt

CAP. III.

MAXIMA pars iuris ciuium Romanorum in Comitiis conſiſtebat, de quibus hoc capite dicemus, ordine ſic poſtulante. Recitabimus autem primùm eas leges, quæ in genere de ipſo comitiorum modo, tùm quæ de ſuffragiis loquuntur.

Apud omnes ſcriptores frequens mentio eſt legis Æliæ & Fuſiæ. Ælia lex hæc fuit: *Ælia lex.*
B Vt quoties cum populo ageretur, Augures de cœlo ſeruarent, magiſtratus & obnunciādi, & legis lationi intercedendi poteſtatem haberent. Fuſia tulit, vt certis diebus, qui tamen faſti eſſent, agi cum populo non liceret. A quibus latæ hæ ſint, non certò conſtat. Paulus Manutios vtramque à Tribunis plebis latam eſſe contendit, addens, ex Ælia gente neminem vnqoam conſulatum geſſiſſe. Hotomanos contrà Æliam à Q. Ælio Pæto Conſule com M. Iunio Penno anno IↃXXCVI. Fuſiam à P. Furio, ſiue Fuſio Philo, Conſule cum Sexto Atilio Serrano anno IↃCXVII. rogatam eſſe vult, & certè hos Conſules in Faſtis Sigonij, Onuphrij Panuinij, & Huberti Goltzij inuenio. *Fuſia lex.*

Abrogauit has P. Clodius Tribunus plebis, L. Calpurnio Piſone Cæſonino, A. Gabinio Coſs. anno IↃCXCV. lege lata, Ne quis per eos dies, quibus cum populo agi liceret, de cœlo ſeruaret. Vt omnibus faſtis legem ferri liceret. Aſco. ius in Piſonianam, Dio libro 38. Quare Ci- *Clodia lex.*
C cero toties queritur, Clodium propugnacula & muros tranquillitatis atque ocij euertiſſe, pro Seſtio, in Piſonem, & alibi.

Ad modum Comitiorum pertinet lex Curia, de Patrum auctoritate, à M. Curio Dentato, Tribun. plebis; M. Fuluio Pæto, T. Manlio Coſs. anno CDLIV. lata, vti ante Comitia Magiſtratuum Patres auctores fierent. Cicero libro de claris Oratoribus eam Appio Claodio Cæco Interrege Comitia habente, Liuius autem libro 10. P. Sulpitio latam eſſe tradont. Et quidem Liuij ſententia eſt veriſimilior. Non enim ab eo, qui primus Interrex eſſet proditus, comitia haberi ſolebant, vt alibi oſtendimus. Priorem autem proditum eſſe Appium, Liuius aſſerit. Non igitur Comitia habere potuit. *Curia lex.*

De Magiſtratuum Comitiis Claudia loquitur, quam tulit M. Claodius Marcellus Coſs. cum *Claudia lex.*
D Ser. Sulpitio Rufo anno IↃCCII. Ne in Magiſtratuum Comitiis abſentium ratio haberetur. Suetonios in Cæſare. Plures infrà, vbi de Magiſtratibus dicendum erit, habebimus.

Sequuntur leges de ſuffragiis, quæ duplices ſunt. Aliæ enim de ſuffragiis per tabellam ferendis, qua de cauſa tabellariæ dicuntur, latæ ſunt: aliæ aliis quibuſdam ius ſuffragij ferendi rogārunt. Prioris generis fuerunt, Gabinia, Caſsia, Papiria, Cœlia, Maria: alterius autem Valeria, Manilia, Sempronia, Fuſia Antonia.

Primum per multos annos Romani ſuffragium voce tulerunt. Poſtea verò, vt quiſque liberius ſententiam ſuam proferre poſſet, abſque metu periculi, inuentæ tabellæ ſunt, quibus ſuffragia ferrent: idque aliquot legibus fuit conſtitutum.

Prima fuit Gabinia, quam tulit A. Gabinios Tribunus plebis, Cn. Calpornio Piſone, M. Po- *Gabinia lex.*
E pillio Læoate Coſs. anno IↃCXIV. Vt Comitiis, quibus magiſtratus crearentur populus non voce, ſed per tabellam ſuffragiom ferret. Et quo id liberius eſſet, cautum eſt, Ne quis inſpiceret tabellam, ne rogaret, ne appellaret, & ita ab omni parte liberum iudicium ſuum in magiſtratibus creandis populus haberet. Cicero libro 3. de Legibus, de Amicitia, item pro Plancio.

Secuta hanc eſt Caſsia, quæ etiam ſuffragia libera eſſe voluit, non Iudicum tantum in iudiciis, ſed etiam populi in Comitiis: verùm in tributis tantùm, quibus de mulctis iudicaretur. Cicero in Lælio, vbi hanc legem biennio poſt Gabioiam latam ſcribit: item in Bruto, libro 3. de Legibus, Aſconius in Cornelianam & Verrinam 2. *Caſsia lex.*

Idem in legibus faciendum eſſe, Papiria ſuaſit, quam tulit C. Papirius Carbo Tribunus plebis, P. Popillio Læoate, P. Rupilio Coſs. anno IↃCXXI. Vt in iubendis legibus, aut vetandis, populus *Papiria lex.*
F tabella ſuffragium ferret. Cicero lib. 3 de Legibus.

Hanc cōſecuta eſt Cœlia, quam tulit Cœcilius Tribunos plebis, Q. Cœlio Metello Balearico, T. Quinctio Flaminino, Coſs. anno IↃCXXX. Vt etiam in perduellionis iudicio, quod Caſsia lege Tabellaria exceptum erat, populus non voce, ſed tabella ſententiam ferret. Cicero libro tertio de Legibus. *Cœlia lex.*

Huc etiam Sempronia pertinet, quam tulit eodem anno C. Sempronius Gracchus, Vt ex confuſis quinque claſsibus ſorte Centuriæ euocarentur. Salluſtius in oratione ad Cæſarem. *Sēpronia lex.*

Et Maria, quam tulit C. Marius Tribonus plebis, L. Cœcilio Metello Caluo, L. Aurelio Cotta Coſs. anno IↃCXXXIV. Vt pontes, per quos ſuffragia in Comitiis ferebantur, anguſtiores fierēt, ne quis illic, niſi qui ſuffragium ferret, conſiſtere poſſet ad appellandom, rogandumque. Cicero *Maria lex.*
G libro 3. de Legibus, Plutarchus in Mario.

Et Fuſia, quam tulit Q. Fuſius Calenus Prætor, C. Iulio Cæſare, M. Calpurnio Bibulo Coſs. anoo IↃCXCIV. Vt ſingula genera ſuffragium ſeorſim ferrent, quo ſententiæ internoſci poſſent. Antea enim in tributis Comitiis omnium ſimul ſuffragia confundebantur: itaque fiebat, *Fuſia lex.*

vt ſingula genera de ſuffragiorum eueotu ſic inter ſe eontenderent, vt qood rectè ſtatutum eſſet, id ſuo ſuffragio factum dicerent: quod ſecus, in alios reüicerent. Hac lege autem factum eſt, vt ſingulorum generum ſuffragia ſeorſim renunciarentur. Dio lib. 38. Plura de hac lege, quomodo ſit intelligenda, libro de Comitiis diximus. A

Antonia lex. Memoratur etiam Antonia lex, quam L. Antonius tulit, qua cum Caio Cæſare magiſtratus partitus eſt. Cicero Philipp. 7.

Valeria lex. Alterius generis eſt lex Valeria, quam tulit C. Valerios Tappo Tribunus plebis, M. Valerio Meſſalla, C. Liuio Salinatore Coſs. anno ɪↄʟxv. Vt Formianis, Fundanis Arpioatibus, ſoffragij latio (nam ante ſine ſuffragio habuerant ciuitatem) eſſet. Liuius lib. 38.

Sēpronia lex. Et Sempronia, quam tulit C. Sempronius Gracchus Tribunus plebis, anno ɪↄcxxx. Q. Cœcilio Metello, T. Quinctio Flaminino Coſs. Vt ſociis Latinis ius ſuffragij perinde, vt cioibus Romanis eſſet. Cicero multis locis, Plutarchus in Gracchis. B

Manilia lex. Item Manilia, quam tulit C. Manilius Tribunus plebis, anno ɪↄcxxcvɪɪ. M. Æmilio Lepido, L. Volcatio Tullo Coſs. Vt libertinis in omnibus tribubos ſuffragium eſſet. Cicero pro lege Manilia, & Aſconios.

Cæterùm, quemadmodum Romani legitimos eonuentus, qui Reipublicæ caoſa babebantur, & Comitia multis legibus confirmâruot, ita contrà illegitimas & ſuſpectas coitiones, & cœtus nocturnos ſeuerè prohibuerunt, vti oſtendunt leges Duillia Mænia, & Gabinia.

Duillia Mænia lex. Duillia Mænia de illegitimis coitionib. fuit à M. Duillio, & L. Mænio Tribunis plebis, C Martio Rutilo, Cn. Manlio Capitoliuo Imperioſſo, ɪɪ. Coſs. anno cccxcvɪ. de collegij Tribunorum ſententia lata, Ne quis poſtea populum ſeuocaret: qui huc faceret, capitale eſſet. Liuius libro 7. C

Gabinia lex. De nocturnis cœtibus Gablnia fuit, vt qoi conciones vllas clandeſtinas in vrbe conflauiſſet, more maiorum capitali ſupplicio multaretur. Portius Latro in declamatione io Catilinam, apud Salluſtium. Idem autem prius lege xɪɪ. Tabularum cautum erat, vt idem teſtatur: de qua lege diximus. Atque hacteous de Comitiis.

De Senatu, & Senatoribus CAP. IV.

AVGVSTVM vrbis Romæ Concilium Senatus fuit, de quo cum Cyneas à Pyrrho interrogatus eſſet, quid ſibi videretur: reſpondit, arbitratum fuiſſe, videre ſe conſeſſum Regum. Et verè quidem eum locutum fuiſſe, hiſtoriæ teſtantur. Non eoim omnes ſine diſcrimine in Senatum receperunt, ſed magnum delectum habuerunt. Munus fuit D primòm Regum, pòſt Conſulum, tum Cenſoruio, Senatum legere: & eos, qui indigni eo honore eſſent, Senatu mouere.

Caſſia lex. L. Caſſius Longinus Tribonis plebis legem tulit, C. Mario ɪɪ. C. Flauio Fimbria, Coſs. aono ɪↄcxʟɪx. Vt quem populus damnaſſet, cuiúe imperium abrogaſſet, in Senatu ne eſſet. Aſconius in Cornelianâ. Tulit autem eam Caſſius maximè propter ſimultates cum Q. Seruilio Cæpione, qui ante biênium Conſul fuerat, & cui populos imperium abrogauerat ob malè geſtum bellum.

Claudia lex. De Senatorũ qoæſtu legem tulit Q. Claudius Tribonus plebis, P. Cornelio Scipione, Ti. Sempronio Longo Coſs. anno ɪↄxxxv. adiuuante vno patrum C. Flaminio: Ne quis Seoator, quiúe Senatoris pater fuiſſet, maritimam nauem, qoæ plus quàm trecétarum amphorarum eſſet, haberet. Id ſatis habitum ad fructus ex agris vectandos: quæſtus omnis Patribus indecorus viſus eſt. E Liuius libro 21. Cicero Verrina 7. Hanc legem Cæſar Dictator poſtea in Iuliam de repetundis tranſtulit, de qua infrà.

Sulpitia lex. Voluerunt etiam Senatores vitare æs alienum, ideò Seruius Sulpitins Tribunus plebis anno ɪↄcʟxv. L. Cornelio Sulla, Q. Pompeio Ruſo, Coſs. legem tulit, Ne quis Senator ſupra duo millia drachamarum deberet. Plutarchus in Sulla. Ipſe tamen legiſlator, cum vita exceſsit, vltra trecentas myriades debiti nomine reliquit.

Ouinia lex. De legendo, & ſuppleodo Senatu hæ leges loquuntur. Ouinia, cuius Feſtus meminit, vt Cenſores ex omni ordine optimum quemque curiatim in Senatu legerent. Quo factũ eſt, vt qui præteriti eſſent, & loco moti, haberentur ignominioſi.

Caſſia lex. Caſsia quam tulit C. Caſsius Prætor, Dictatore Iulio Cæſare: Vt in numerum Patrieiorum, F qui Senatui deeſſent, alij ſublegerentur. Tacitus lib. 11. Annalium. Suetonius autè in Iulio Cæſare ſcribit, ipſum Senatum ſuppleuiſſe, Patricios allegiſſe, Prętorum, Ædilium, Quæſtorũ, minorũ etiam magiſtratuom numerũ ampliaſſe. Vtrum autè illa Caſsia lege, an alia id fecerit, incertum.

Sentia lex. Sētia, quà tulit, vt opinatur Hotomanus, C. Sētius Coſs. cum Q. Lucretio anno ɪↄccxxɪv. Auguſto imperante, vt in oumerum Patriciorum, qui Senatui deeſsēt, alij ſublegerentur. Tacitus libro 2. Annalium, vbi tamen in vulgatis corruptè legitur Senia pro Sentia.

Gabinia lex. De Senatu habēdo Gabinia lata eſt ab A. Gabinio Trib. plebis, L. Cœcilio Metello, Q. Marcio Rege Coſs. anno ɪↄcxxcv. Vt ex Calēdis Februarij ad Calendas Martias qootidiè Senatus cogeretur, & legatis exterarum nationum daretur. Cicero lib. 1. Epiſtolarum ad Quinctum fratrem.

Pupia lex. Huc pertinet Pupia, qua latum eſt, Ne Senatus ab xɪɪx. Calend. Februarij, ad vſque Calendas G Februarias haberetur. Ne niſi perfectis, aut reiectis legationibus, aliis de rebos Senatus haberetur. Cicero lib. 1. epiſt. 4 ad Lentulum. lib. a. epiſt. 2. ad Q. Fratrem, & Cœlius libro 8. epiſt. 8. ad Ciceronem, vbi hac lege ſolotos eſſe magiſtratus ſcribit.

Ad

A Ad Senatores pertinet etiam lex Tullia de legationibus liberis. Cum enim conſuetudo obti- *Tullia lex.*
nuiſſet, vt Senatores, quibus negocia futura erant in Prouinciis, vt qui hæreditates perſequi,
vel legata, aut qui nomina exigere volebant in Prouinciis, quo commemorabiliores, atque fauo-
rabiliores controuerſias haberent, à Senatu, ornamenti cauſa legationem liberam peterent, qua
ſemel impetrata, deinceps perpetuò, quotieſcunque eiuſmodi negocia inciderent, honoris, &
commodi ſui cauſa vtebantur: legem tulit M. Tullius Cicero, Conſul cum M. Antonio, anno
IↃCXC. Ne, ſicut antea, infinitum, ſed annuum tempus earum eſſet. Cicero lib. 3. de Legibus, vbi
teſtatur, ſe legationes tales, approbante frequentiſsimo Senatu, (licet ad Senatus vtilitatem per
tinere viderentur) extincturum fuiſſe, niſi interceſsiſſet Liuius Tribunus plebis: feciſſe tamen,
cum eſſent antea infinitæ, & perpetuæ, vt annuæ fierent, atque ita turpitudo maneret, diuturni-
B tate ſublata. Meminit eius rei etiam oratione Agraria. Hactenus de Senatu.

De Magiſtratibus maioribus CAP. V.

NVLLA ferè pars Reipoblicæ fuit, de quibus non fuerint aliquæ leges latæ, id quod
hactenus in ſacris, in iure ciuitatis, in Comitiis, in Senatu vidimus. Hoc capite eas cō-
ſignabimus, quæ de magiſtratibus in genere, & in ſpecie, de maioribus magiſtratibus
latæ reperiuntur.

De Magiſtratibus in genere.

Huc verò primum pertinent illæ leges, quæ certos quaſi cancellos magiſtratibus circuindede-
C derunt, ne quod liberet, id etiam confeſtim ſibi licere putarent: quales ſunt illæ, quæ de prouoca- *Valeria lex*
tione latæ ſunt, quarum prima fuit Valeria, anno CCXLIII. à P. Valerio Poplicola, Conſule, col- *de prouoca-*
lega Iunio Bruto mortuo, lata, Vt aduerſus omnes magiſtratus ad populum prouocatio eſſet. Ne *tione.*
quis magiſtratus ciuem Romanum aduerſus prouocationem verberare, aut necare, aut pecunia
mulctare vellet. Ne quis Romæ imperium haberet, niſi cui à populo datum eſſet, ſacrumque eſ-
ſet cum bonis caput eius, qui regni occupandi conſilia iniſſet. Vt capitale eſſet, ſi quis iniuſſu po-
puli magiſtratum adiiſſet. Liuius lib. 2. Dionyſius lib. 4. Valerius Maximus libro 4. cap. 1. Pom-
ponius I. C. de origine iuris.
Retulit hác L. Valerius Poplicola Potitus, Conſul cum M. Horatio Barbato, anno CCCIV. Ne *Valeria lex*
quis vllum magiſtratum ſine prouocatione crearet: qui creaſſet, eum iusq; faſq; eſſet occidi, neúe *ſecunda, ſiue*
D ea cædes capitalis noxæ haberetur. Liuius lib. 3. Dionyſius lib. 10. Eadem Horatia appellatur. *Valeria Ho-*
Tertiò eam repetiit M. Valerius Coruus Coſ. V. cum Q. Appuleio Panſa, anno CDLIII. Ne *ratia.* *Valeria lex*
quis, qui prouocaſſet, virgis cæderetur, ſecuriúe necaretur: ſi quis aduerſus ea feciſſet, improbè *tertia.*
facturum, Liuius lib. 10. Diligentius, inquit, quàm aliæ ſancta eſt: tertiò tum poſt reges exactos
lata ſemper à familia eadem.
De ætate Magiſtratuum loquitur Villia annalis, qua tulit L. Villius Annalis Tribunus plebis, *Lex Villia*
L. Manlio Acidino Fuluiano, Q. Fuluio Flacco, fratribus Germanis Coſ. anno IↃLXXIV. Quot *annalis.*
annos nati quemq; magiſtratum peterent, caperentq;. Liuius lib. 40. vbi tamen corruptè legitur
ab L. Iulio Tribuno plebis latam, vti annotat Sigonius. Meminit huius legis & Cœlius ad Cice-
ronem, & Valerius Maximus, vbi eodem modo pro L. Villio, aut L. Iulius aut L. Tullius hactenus
E lectum eſt, quod viri docti emendârunt. Quæ autem ætas cuique magiſtratui capiendo definita
hac lege ſit, à Liuio non exprimitur. Paulus Manutius, & alij, id quæſiuerũt, & liberaliter aliis cō-
municârunt, quod non pigebit hoc loco tribus verbis repetere. Quæſtura primus magiſtratus
vrbanus fuit, hunc non licuiſſe capere ante annum ætatis XXVII. affirmant, adducti auctoritate
Polybij, qui libro 6. ſcribit, legem fuiſſe, ne quis vrbanum magiſtratum gereret, niſi decem ſti-
pendia confeciſset. Annus autem legitimus ad militandum fuit decimus ſeptimus, Cicero
Philipp. 5. Tribonatui plebis definiunt annum ætatis XXX. Ædilitati, XXXVII. Præturæ XL.
Conſulatui XLIII. &c. Quorum omnium probationem qui requirit, Manutium legat libro Anti-
quitatum de Legibus, & alios.
Legi Villiæ annali affinis eſt Genutia, quam tulit L. Genutius Tribunus plebis, C. Marcio Ru- *Genutia lex*
F tilo IV. Q. Seruilio (Ahala) Coſ. anno CDXI. Ne quis eundem magiſtratum intra decem an-
nos caperet, neu duos magiſtratus vno anno gereret. Liuius lib. 7.
Genutiam legem repetiit & confirmauit, L. Cornelius Sulla Felix, Dictator & Conſul II. cum *Cornelia lex.*
Q. Cæcilio Metello Pio, anno IↃCLXXIII. Tulit enim, vt, ſi quis magiſtratũ peteret, quẽ antè geſ-
ſiſſet, niſi decẽnium interiectum eſſet, eius ratio non haberetur. Appianus lib. 1. de bellis ciuilibus.
Cneus etiam Pōpeius Magnus, III. Cōſul cum Q. Cœlio Metello Pio Scipione, anno IↃCCI. *Pōpeia lex.*
legem tulit, Ne cuius abſentis in magiſtratuum Comitiis ratio haberetur, vno Cæſare excepto.
Priuilegium hoc potius, quàm lex eſt. Dio lib. 40. Plutarchus in Pompeio, & Cæſare, &c.
Iniqua lex fuit Sempronia, qua C. Sempronius Gracchus Tribunus plebis anno IↃCXXX. *Sēpronia lex*
Q. Cæcilio Metello Balearico, T. Quinctio Flaminino Coſ. tulit, vt, cui magiſtratus abrogatus
G fuiſſet, ei magiſtratum iterum capere ius non eſſet. qua lege M. Gelanius, cui Tib. Gracchi lege
Tribunatus abrogatus fuerat, notabatur. Eam tamen Caius ipſe Corneliæ matris precibus, poſt
abrogauit. Plutarchus in Gracchis & alij.
Iniquior etiam Cornelia, quam L. Cornelius Sulla Felix Dictator tulit, vt iis, qui ſuas partes *Cornelia lex.*

in ciuili bello ſecuti eſſent, honores ante tempus capere ius eſſet, vtque proſcriptorum liberi ho- A
norum petẽdorum poteſtate priuarentur. Appianus lib.1.de bellis ciuilibus, Plinius lib.7. Quin-
ctilianus lib.11.cap.1. Cicero in Piſonianam. Dio libro 41.

Hircia lex. Similis huic eſt lex Hircia, de Pompeianis, ab A. Hircio, eo, qui poſtea in pugna ad Mutinam
cecidit lata, vt Pompeiani ad dignitates non admitterentur. Cicero Philipp.14. in Antonij epiſto-
la. Hæ leges in genere de magiſtratibus loquontur, videamus ſpeciales.

De Conſulibus.

De Conſulibus quatoor, ex magno numero earum, quæ iniuria temporum interciderunt, le-
ges extant, Iunia, Terentia, Licinia, Sextia, Genutia.

Iunia lex. Prima eſt Iunia, quam L. Iunius Brutus primus Conſul, tum ſolus, anno CCXLIII. tulit, vt B
imperium Tarquinio abrogaretur, vt ipſe idem cum coniuge ac liberis, itemque omnes Tarqui-
niæ gentis exularent: vt capitale eſſet, ſi quis de iis reuocandis mentionem faceret: vt Regio im-
perio abrogato, Conſules duo Regia poteſtate quotannis Comitiis Cẽturiatis à populo crearen-
tur. Dionyſius lib.4. Liuius lib.2.

Verùm multum huic legi detraxerunt leges Valeriæ de prouocatione, de quibus paulò ante.

Neque ſolùm hæ multum detraxerunt Conſulum poteſtati, verùm, cum ipſi multa tyran-
nicè, & licenter agerent, quippe quorum imperium nullis erat legibus circumſcriptum, legem
Terentia lex. tulit C. Terentius Arſa Tribunus plebis, anno CCXCI. L. Lucretio Tricipitino, T. Veturio Ge- C
mino Cicurino Coſs. Vt Quinqueuiri crearentur legibus de Conſulari imperio ſcribendis, ne
ipſi libidinem, ac licentiam ſuam pro lege haberent. Dionyſius libro 10. Liuius libro 3. qui qui-
dem perlatam eam non fuiſſe ſcribit. Fuit tamen cauſa creandis poſtea Decemuiris legibus ſcri-
bendis Conſulari poteſtate.

Et Conſulatus quidem primum ſolis Patriciis patebat, Plebij ab eius petitione excludebãtur,
Sextia lex, quæ & Sextia Licinia dicitur quod ægrè ferens plebs, tandem per Tribunos effecit, vt ſibi etiam eum capere liceret. Tulerunt
enim legem C. Licinius Stolo L. Sextius Tribuni plebis, L. Furio Camillo Dictatore, V. anno
CCCXXCVI. Vt Conſulum alter ex plebe crearetur. Liuius lib.6.

Genutia lex. Hanc ſecuta eſt Genutia, quã tulit L. Genutius Tribunus plebis, C. Marcio Rutilo IV. Q. Ser-
uilio Ahala, Coſs. anno CDXI. vti liceret ambos Conſules ex plebe creari. Liuius lib. 7.

De Prætoribus.

D

De Prætoribus prima lex fuit, quam Manutius à M. Furio Camillo Dictatore, anno vrbis
CCCXXCVI. latam eſſe putat, vt Prætor vnus, qui ius in vrbe diceret, quod antè Conſulum mu-
nus fuerat, Patricius crearetur. Liuius lib. 6. A quo tamen magiſtratu, & quibus Comitiis lata
ſit, non explicat.

Bæbia lex. Secuta hanc eſt Bæbia, vt alternis annis quaterni Prætores crearentur, Liuius libro 40. Fe-
ſtus nominat in voce Rugat.

Cornelia lex. De iuriſdictione Prætorum L. Cornelius Sulla Felix Dictator, & Conſul II. cum Q. Cæcilio
Metello Pio anno IↃCLXXIII. nemine quidem repugnante, multis tamen inuitis, quemadmo-
dum ſcribit Aſconius, vt Prætores ex edictis ſuis perpetuis ius dicerent. Quæ res tùm gratiam
ambitioſis prætoribus, qui variè ius dicere aſſueuerant, ſuſtulit. Solebant enim antea Prætores E
neglectis edictis perpetuis, vt quiſque auaritia aut ambitione ducebatur, variè ius dicere: hacque
ratione fiebat, vt ſingulis annis noua edicta proponerentur, ipſumque ius Prætorium ob edicto-
rũm varietatem turbaretur. Dio lib.36. Cicero Philippica 2. meminit etiam huius legis: Ne Præ-
tor plus quàm X. dies ab vrbe abeſſet, quòd caput exiſtimat Manutius vel primæ de Prætoribus
legi additum, vel poſtea latum fuiſſe.

De Cenſoribus.

Primùm lata lex fuit de Cẽſoribus quinqueuiri imperio è gente Patricia creãdis, anno CCCX.
M. Geganio Macerino II. T. Quinctio Capitolino V. Coſs. de qua licet certum teſtimonium non
extet, tamen dubitandi etiam nulla iuſta cauſa eſt. F

Æmilia lex. Abrogauit hanc legem Mam. Æmilius Dictator II. anno CCCXIX. qui tulit, Ne Cenſura, quæ
vſque eò quinquennalis fuerat, plus quàm annua, ac ſemeſtris eſſet. Liuius libro 4. & 9.

Secuta illa eſt, quæ de Cenſoribus, ex plebe etiam creandis lata eſt. Cum enim primùm Patri-
Publilia lex ciis ſolis ea dignitas pateret, tulit legem Q. Publilius Philo Dictator, anno CDXIV. Vt cum
eò ventum eſſet, vt vtrumque plebeium Conſulem fieri liceret, alter ex plebe Cenſor crearetur.
Liuius libro 8.

Marcia lex. Marcia lex à Marcio Cenſorino lata eſt, Ne cui bis Cenſuram gerere liceret. Plutarchus in Co-
Ouinia lex. riolano. De munere & poteſtate Cenſorum lex Ouinia à Feſto recitatur, qua latum eſt, vt Cen-
ſores ex omni ordine optimum quemque curiatim in Senatu legerent. Quo factum, vt qui Præ-
teriti eſſent, & loco moti, haberentur ignominioſi. G

Clodia lex. Neq; prætermittenda hoc loco eſt lex Clodia, quã tulit P. Clodius Tribunus plebis, L. Calpur-
nio Piſone Cęſonino, A. Gabinio Coſs. anno IↃCXCV. Ne quẽ Cẽſores in legẽdo præterirẽt, neúe
qua ignominia afficerẽt, niſi qui apud eos accuſatus, & vtriuſq; Cenſoris ſentẽtia damnatus eſſet.

Aſconius

A Aſconius in Piſonianam, Cicero in eadem in Miloniana, & Sextiana. Hac autem lege Cenſoriæ poteſtatis ius imminutum eſt, quod quadringentis annis in Republica, vt inquit in Piſonem Cicero, retentum fuerat. Antea enim Cenſoribus notá apponere licuit etiam ooo accuſatis, & quod vnus ſtatuiſſet, niſi alter diſertè interceſsiſſet, aut notatum liberaſſet, tantundē erat, ac ſi vtriuſq; iudicio eſſet damnatus.

Reſtituit eis priſtinam poteſtatem, abrogata lege Clodia, Q. Cæcilius Metellus Pius Scipio Conſul cum Cn. Pompeio Magno, anno I ɔCCI. Tulit enim, vt Ceoſoria poteſtas, quam P. Clodius Tribunus plebis imminuerat, reſtitueretur. Dio libro 40. *Cæcilia lex.*

De Dictatore.

B Dictator primùm ſine prooocatione, optima lege, qua voce quàm pleniſsimum ius eius magiſtratus ſignificabatur, creatus eſt, Senatu ita decernente, & lege eautum, vti ex Conſularib. fieret: item, Ne Dictatori equom conſcendere liceret. Prioris legis Liuius meminit, poſterioris Plutarehus in Fabio Maximo: à quo verò latæ eæ ſint, non additur. Poſtquam autem Duillia, & Valeria Horatia promulgatæ ſunt, & cautum, Ne quis vllom Magiſtratum ſine prouocatione crearet, facilè intelligitur, à Dictatore etiam prouocaoonem ad populum coucesſam eſſe: & tum io creatione eius deſitum eſt dici, vti optima lege, vtpote imminuto iure priorum magiſtratuum. Auctor eſt Feſtus.

Memorantur deinde lex Genutia, Æmilia de clauo pangendo, quam tulēre ex S.C. Cn. Genutius Auentinenſis, L. Æmilius Mamercinus Coſs. anno CCCXC. Vt qui Prætor maximus eſ-
C ſet, Idibus Septembribus clauum paogeret. Liuius lib. 7. vbi addit, legem ætate ſua fuiſſe priſcis literis, verbisq; ſcriptam, clauumque, quia raræ per ea tempora litteræ erant, notam numeri annorum, eoque Mineruæ templo dicatam legem, quia numerus à Minerua inuentus ſit.

Contra morem maiorum fuit lex, quam tulit M. Metellus, ſiue Metilius, quod Sigonio placet, Tribunus plebis, anno I ɔXXXVI. Cn. Seruilio Geminio, C. Flaminio II. Coſs. vt Magiſtri Eqoitum, & Dictatoris ius æqoaretur. Liuius libro 22. Quæ lex lata fuit in gratiam, & fauorem M. Mioutij Ruſi, qui Magiſter Equitum cootra edictum Dictatoris ſui Q. Fabij Maximi pugnaoerat. *Metilia lex.*

Fuit Dictatura ab initio magiſtratus ſemeſtris, qui mos ferè vſque ad Sullæ tempora manſit: tum verò L. Valerius Flaccus Interrex à Senatu proditus, ciuitate Conſulib. deſtituta, Cn. Papi-
D rio Carbone, & C. Mario interfectis, legem tulit, vt L. Cornelius Sulla perpetuus Dictator Reipublicæ conſtitueodæ cauſa erearetur, & quæcunque is, aut tanquam Conſul, aut tanquam Proconſul geſsiſſet, rata eſſent. Cicero Verrina 4. io Rullum. Appianus lib. 1. de bellis ciuilibus.

Fuit & de Dictatura C. Iulij Cæſaris lex lata, à quo, incertum.

Tandem verò, cum multa Dictatores tyrannicè agerent, & nomen illud inuiſum populo Romano eſſet, legem tulit, M. Antonius Triumuir Reipublicæ conſtituendæ, Ne quis vllam ob cauſam de Dictatore creādo referret, néue Dictaturam oblatam acciperet. qui ſecus faceret, eum vt necare, ius, fasque eſſet. Appianus lib. 3. de bellis ciuilibus. *Antonia lex.*

De Tribunis militum Conſulari poteſtate. Primùm memoratur lex illa, vt Tribuni militum Conſulari poteſtate promiſcuè ex Patribus, & plebe crearentur, qui tamen per anoos XLVI. pa-
E tricij omnes creati ſunt. Lioius libro 4.

Refertur poſt hanc Licinia, quam tulit C. Licinius Stolo Tribunus plebis, Sp. Furio Medullino, P. Clœlio Siculo, &c. Tribunis militum anno CCCLXXVI. Ne eo anno Tribunorum militum Comitia fierent. Liuius libro 6. Verùm ea non tenuit. *Licinia lex.*

De Triumuiris R. P. C. legem tulit P. Titius Tribunus plebis anno I ɔCCX. C. Vibio Panſa, A. Hircio Coſs. vt Treſuiri Conſulari poteſtate conſtituendæ Reipublicæ, in quinquennium crearentur Cn. Octauius, M. Æmilius Lepidus, & M. Antonius. Appianus lib. 4. de bellis ciuilibus, & Florus epitoma 120. Pertinet huc lex regia de vnius imperio, quam libro præcedenti cap. 12. recitauimus, vnde peti poteſt. Prolixiorem eius explicationem apud Antonium Vaccam Iuriſconſultum, & Marium Salamonium libro 5. & 6. de Principatu habes. Hactenus de magiſtra-
F tibus maioribus. *Titia lex.*

De Magiſtratibus minoribus CAP. VI.

VIDIMVS capite præcedenti, quibus legibus magiſtratuom Romanorum maiorum poteſtas confirmata, interdum etiam demiouta, nonnunquam omninò ſublata fuerit: hoc capite de minoribus dieemos, quorum primi ſont Quæſtores.

De Quæſtoribos reperiuntur tres leges, Valeria & alia ἀνώνυμος & Cornelia. *De Quæſtoribus.*

Valeriam tulit P. Valerius Poplicola Coſ. ſolus, Bruto eollega mortuo, Anno CCXLIII. Vt pecuniæ publicæ in æde Saturni recondereotur, duoque Quæſtores crearentur. Liuius libro 2. Plutarchus in Poplicola, & alij. *Valeria lex.*

G Secuta hanc alia eſt, qua conſtitutum fuit, vt præter duos vrbanos Quæſtores, duo alij, qui Conſulibos ad miniſteria belli præſtò eſſent, crearentur, iique promiſcuè de plebe, ac Patribus, libero populi ſuffragio. Item, vt Qoæſtoribus anno coofecto redire ex Prouincia liceret. Plutarchus in Gracchis.

Cornelia lex.

Tertia eſt Cornelia, quam L. Cornelius Sulla Dictator anno IↃCLXXIII. tulit, vt viginti **A** Quæſtores ſupplendo Senatui crearentur, cui iudicia tradiderat. Tacitus lib. 2. Annalium.

De Tribunis plebis.
Iunia ſacrata lex.

Sequuntur Tribuni plebis. De his verò multæ adhuc extant leges. Prima eſt Iunia Sacrata, quam tulit L. Iunius Brutus Tribunus plebis primus creatus, anno CCLX. Sp. Caſsio Viſcellino II. Poſthumio Cominio Aurunco II. Coſs. vt plebi ſui magiſtratus eſſent ſacroſancti, quibus auxilij latio aduerſus Conſules eſſet: néue cui Patrum capere eum magiſtratum liceret. Dionyſius libro 6. hæc legis verba refert: Ne quis Tribunum, quaſi priuatum, quicquam facere cogito, néue virgis cædito, néue cædi iubeto, ne occidito, néue occidi iubeto: qui aduerſus ea fecerit, ſacer eſto: bonaque eius Cereri ſacra ſunto: eumque occidere ius, faſque eſto. Liuius libro 3. etiam hoc carmen ex rogatione illa edit: Si Tribunos plebis decem rogabo, ſi quis minus hodiè decem Tribunos plebis fecerit: hi tum quos ſibi collegas cooptaſsint, ita illi legitimi eadem lege **B** Tribuni plebeij ſint, vt illi, quos hodiè Tribuni plebeij fecerint. Dicebantur autem leges ſacratæ, inquit Feſtus, quibus ſancitum erat, vt ſi quis aduerſus eas feciſſet, ſacer alicui Deorum eſſet. Sunt qui eſſe dicant ſacratas, quas plebes iurata in monte ſacro ſciuerit. Illud dubitari poteſt, verùmne ſit, quod ſcribit Diodorus libro 12. in Auentino fœdere comprehenſum hoc fuiſſe, vti Tribuni plebis exacto ſui magiſtratus anno mox totidem alios in annum ſequentem deſignarent: quod ſi prætermiſiſſent, illicò viui comburerentur: Sin aliquando diutius eos in deſignando diſſenſio tardaret, interea poteſtas eis prorogaretur, dum alios crearent, cum apud nullum alium ſcriptorem expreſsè eius rei mentio fiat.

Icilia lex.

Secuta ſacratas leges eſt Icilia, quam tulit Sp. Icilius Tribunus plebis, T. Geganio Macerino, P. Minucio Augurino Coſs. anno CCLXI. Ne quis Tribuno ad populum concionanti contradiceret, néue eum interpellaret. **C** Qui contra faceret, prædes Tribunis daret, ſe mulctam, quam ipſi irrogarent, ſoluturum. Qui prædes non daret, capital eſſet, familiaque eius ſacra eſſet: Si quid eſſet in mulctis controuerſiæ, populi iudicium eſſet. Dionyſius libro 7.

Duillia lex.

Poſt hanc, legem tulit M. Dullius Tribunus plebis L. Valerio Poplicola Potito, M. Horatio Barbato Coſs. anno CCCIV. vt qui plebem ſine Tribunis plebis reliquiſſet, quique magiſtratum ſine prouocatione creaſſet, tergo & capite puniretur. Liuius lib. 3.

Horatia lex.

Eodem anno legem tulit M. Horatius Barbatus Conſul cum L. Valerio Poplicola, vt qui Tribunis plebis, Ædilibus, iudicibus nocuiſſet, eius caput Ioui ſacrum eſſet, familia ad ædem Cereris, Liberi, Liberæque venum iret. Liuius lib. 3. Dionyſius lib. 11.

Trebonia lex.

Anno inſequenti CCCV. Lar. Herminio Aquilino, T. Virginio Tricoſto Cælimontano Coſs. **D** L. Trebonius Tribunus plebis legem tulit, vt qui plebem Romanã Tribunos plebis rogaret, is vſque eo rogaret, dum Tribunos plebis faceret. Qua lege Tribunorum cooptatio collegio adempta, in populum Romanum tranſlata eſt. Liuius libro 3. & 5.

Atinia lex.

Cum verò initio Tribuni plebis Senatu excluderentur, legem tulit Atinius Tribunus plebis vt qui Tribunus plebis eſſet, idem Senator eſſet: dicendæque in Senatu ſententiæ ius haberet. Agellius lib. 14. cap. vltimo.

Papiria lex.

C. Papirius Carbo Tribunus plebis legem tulit anno IↃCXXIII. M. Perperna, C. Claudio Pulchro Coſs. Vt eundem Tribunum plebis quoties quidem vellet, creari liceret. Quæ tamen perlata non eſt. Florus epitoma 59. Cicero in Lælio.

Cornelia lex.

Omnem poteſtatem Tribunus plebis ademit L. Cornelius Sulla Dictator, anno IↃCLXXIII. **E** lege lata, Ne Tribunis plebis ferendarum legum concionandiue ius eſſet, néue ad eos prouocatio eſſet, vt ne iis intercedere liceret, néue iis, qui Tribuni plebis fuiſſent, alios poſtea magiſtratus capere liceret. Cicero lib. 3. de Legibus. Cæſar lib. 1. Commentariorum de bello Gallico, Plutarchus in Sulla, Florus epitomis, Appianus lib. 1. de bellis ciuilibus, Aſconius in 3. Verrinam.

Aurelia lex.

Abrogata tamen ex parte hæc lex eſt à C. Aurelio Cotta Conſule cum L. Octauio, anno IↃCLXXIIX. qui tulit, vt Tribunis plebis liceret poſtea alios magiſtratus capere, quod lege Sullæ iis erat ademptum. Aſconius in Cornelianam, in Verrem 1. Velleius libro 2.

Pompeia lex.

In vniuerſum autem omnem poteſtatem & dignitatem Tribunis plebis reſtituit Cn. Pompeius Magnus Conſul I. cum M. Craſſo, anno IↃCXXCIII. Tulit enim, vt ad Tribunos plebis prouocandi ius eſſet, omniaq; omninò, quæ Tribunis plebis ademerat Sylla, illis reſtituerentur. **F** Plutarch. in Pompeio, Aſconius in Verrinam 1. & 2. & Cæſar lib. 1. de bello ciuili.

Publilia Lætoria lex.

De Comitiis Tribunorum plebis & aliorum magiſtratuum plebeiorum lata eſt lex à Volerone, Publilio Philone, & Lætorio Tribunis plebis, Ap. Claudio Sabino Regillenſi, T. Quinctio Barbato Capitolino Coſs. anno CCXXCII. Vt plebeij magiſtratus, qui antea Curiatis Comitiis fiebant, deinceps remotis patribus, tributis Comitiis crearentur. Liuius libro ſecundo. Dionyſius libro 9.

De Ædilib. Curulibus.
Furia lex.

De Ædilibus Curulibus legem tulit, vt opinatur Manutius, M. Furius Camillus Dictator, anno CDXXV. vt duo Ædiles ex Patribus crearentur. Liuius lib. 6. in fine.

De triumuiris Capitalibus.
Papiria lex.

De Triumuiris Capitalibus lex Papiria extat apud Feſtum, quam L. Papirius Tribunus plebis tulit, vt, qui Prætor fieret, qui inter ciues ius diceret, Treſuiros Capitales populum rogaret, **G** qui Sacramenta litigatorum exigerent, iudicarentque: eodemque iure eſſent, vti quos ex legibus, plebiſue ſcitis exigere, iudicareue oportet. Atque de Magiſtratibus hactenus.

De

A *De Legibus, earum vi & poteſtate, item de Priuilegiis* CAP. VII.

COMITIIS & magiſtratus creati, & leges latæ, & iudicia exercita fuerunt. Cum igitur hactenus de magiſtratibus diximus: nunc de legibus agemus, quarum duo fuerunt genera. Aliæ enim centuriatis comitiis, quæ quidem propriè leges dicuntur: aliæ Tributis comitiis, quæ plebiſcita, latæ ſunt. De plebiſcitis hæ leges loquuntur.

Horatia Valeria lex de Plebiſcitis.

Prima eſt Huratia Valeria, quam tulêre L. Valerius Publicola Potitus, M. Huratius Barbatus Coſs. anno CCC V. vt quod tributim plebs iuſsiſſet, populus teneret. Liuius lib. 3. Donyſ. li. 2.

Hortēſia lex de plebiſcitis

Confirmauit hanc, & amplius extēdit, Q. Hortenſius Dictator ſeditionis ſedandæ cauſa creatus, anno CDLXVII. vt eo iure, quod plebs ſtatuiſſet, omnes Quirites tenerentur, cum antea
B Patricij nun tenerentur. Agellius lib. 15. cap. 27. Florus Epitom. 11. Plinius.

Publilia lex.

Retulit hanc poſt annos aliquot Q. Publilius Philo Dictator, anno I ↄXIV. Qui etiam de Centuriatis legibus tulit: vt legum, quæ comitiis centuriatis ferrentur, ante initum ſuffragium Patres auctores fierent. Liuius libro 8.

Cæcilia Didia lex.

De ratione legum ferendarum laudatur Cæcilia Didia, à Q. Cæcilio Metello, T. Didio Coſs. anno I ↄCLV. lata, Ne multis de rebus coniunctim vna rogatione ad populum ferretur, ne populo neceſſe eſſet in coniunctis rebus compluribus, aut id quod nollet, accipere: aut id quod vellet, repudiare. Item, vt in legibus promulgandis trinundinum ſeruaretur. Cicero Philipp. 5. pro domo ſua, & ad Att. epiſt. 1. Paulus Manut. Cæciliam Didiam non vnam legem eſſe contendit, ſed duas diuerſa ſententia latas: vt primum quidem caput ad priorem, poſterius ad aliam referatur.

Iunia Licinia lex, de trinundino.

C De Trinundino etiam Iunia Licinia fuit, quam D. Iunius Silanus, & L. Licinius Muræna Coſs. anno I ↄCXCI. tulerunt, vt iis, qui trinundinum in ferenda lege non ſeruaſſent, grauiores, quàm lex Cæcilia & Didia ſanxiſſent, pœnæ irrogarentur. Cicero Philipp. 5. lib. 1. & 4. epiſtolarum ad Atticum, in Vatinium, & pro Domo.

Clodia lex de interceſsione.

Tribunorum plebis interceſsionem in legum comitiis ſuſtulit P. Clodius Tribunus plebis, lege lata. vt libera & ſoluta in ferendis legibus Tribunorum plebis poteſtas eſſet, neq; interceſsione impediretur. Cicero pro Seſtio, Nouē enim Tribonus plebis vnus obſiſtere poterat. Dio lib. 38.

Aebutia lex de XII. Tab.

De XII. Tabularum legibus tulit L. Æbutius Tribunus plebis, vt duudecim Tabularum capita, quæ Reipublicæ propter antiquitatem, obſoletasque res inutilia eſſent, abrogarentur: ſolæ legis actiones centumuiralium cauſarum manerent. Agellius lib. 16. cap. 10. Luduuicus Charon-
D das de hac lege in fragmento quodam Romanę antiquitatis ſic reperiri ait: L. Æbutius Tribunus plebis, vir popularis, legem tulit ad populum, vt XII. Tabularum capita, quæ inutilia eſſent Reipublicæ tollerentur. Quæ lex multis contradicentibus tandem rogata eſt.

Iulia lex de ſuis legibus.

Non probatur lex Iulia, quam tulit C. Iulius Cæſar, Dictator, vt ei, qui in ſuas leges non iuraſſet, capitale eſſet. Appianus lib. 2. de Bellis ciuilibus.

Licinia Aebutia lex.

Huc denique Licinia Æbutia referatur, quam de legum latoribus tulêre Licinius, & Æbutius Trib. plebis, vti poteſtas nulla, curatióue non modò iis, qui de aliqua curatione aut poteſtate tuliſſent: ſed nec eorum collegis, cognatis, affinibus mandaretur. Cicero in oratione 2. contra Rullū, & in oratiooe pro domo ſua. Sunt tameo, qui duas leges conſtituant: alteram Liciniam, aliam Æbutiam, quæ eiuſdem generis fuerint.

Cornelia lex de iis qui legibus ſoluuntur.

E Quanquam autē ita conſtitutum eſſet, vt legibus iis, quas populus ſuffragiis ſuis confirmaret, omnes Quirites tenerentur: tamen factum eſt nonnnnquam, vt quidam ex grauibus de cauſis legibus ſoluerentur: qua de re C. Cornelius Tribunus plebis, C. Piſone, M. Glabrione Coſs. Anno I ↄCXXCVI. legem tulit, Ne quis in Senatu legibus ſolueretur, niſi CC. affuiſſent: neue quis cū ſolutus eſſet, intercederet, cum ea de re ad populum ferretur. Aſconius in Cornelianam. Quod eò pertinebat, vt eſſet quidem in Senatus poteſtate dare extra ordinem imperia, legibusq; ſoluere, ſed ita, vt poſt ad populum veteri more de ea re referretur. Dio lib. 36.

Horatia lex de Caia Tarratia.

Priuilegij ſpeciem habet lex Horatia, quam tulit M. Horatius, vt Caiæ Tarratię virgini Veſtali certi honores tribuerentur, in his vt teſtabilis eſſet. Vt ſi quadraginta annos nata Sacerdotio abire, ac nubere voluiſſet, ius ei poteſtasque exaugurandi atque nubendi eſſet: munificentiæ & be-
F neficij gratia, quòd campum Tiberinum, ſiue Martium populo Romano condonaſſet. Agellius lib. 6. cap. 7. Plutarchus in Poplicola, vbi eam Tarquiniam appellat.

Ampia Labiena lex de Cn. Pōpeio.

Eſt & priuilegium lex illa quā T. Ampius, & T. Labienus Tribuni plebis, Q. Cæcilio Metello Celere, L. Afranio Coſs. Anno I ↄCXCIII. tulerunt, vt Cn. Pompeius victor ex Aſia ludis Circenſibus corona aurea, & omni cultu triumphantium vteretur: Scenicis autem prætexta coronaque aurea. Velleius lib. 2. Plura priuilegia paſsim in hoc libro recitantur.

De Prouinciis, earumq; Rectoribus CAP. IIX.

DE Prouinciis & earum conſtitutione alibi dicimus, hîc tantùm leges recitabimus, quæ de iis ſunt rogatæ. Sunt autem duplices. Aliæ enim in genere de Prouinciarū admini-
G ſtratione loquuntur, aliæ de certis quibuſdā prouinciis certis perſonis mandādis agūt.

De Prouinciis in genere.

Hic prima occurrit Sempronia, quam tulit C. Sempronius Gracchus Tribunus plebis, anno

Sepronia lex de Prouinc. Iↄcxxx. Q. Cæcilio Metello, T. Quinctio Flaminino Coſs. vt Senatus quotannis ante comitia A conſularia, deſignandis Conſulibus prouincias arbitratu ſuo decerneret, quas deinde ipſi deſignati inter ſe ſortirentur: quod ante, vel poſt deſignatos Conſules, vel poſt initum conſulatum facere ſolebat. Præterea cum antea Senatus decreto per Tribunos intercedi poſſet, ne deinceps liceret. Cic. pro domo ſua, in Vatinium, de Prouinciis conſularib. Salluſt. in Iugurthá. Suetonius.

Cornelia lex de Prouinc. Poſt hanc lata eſt Cornelia, à L. Cornelio Sulla Dictatore, vt opinatur Hotomanus, anno Iↄclxxiii. vt qui cum imperio in Prouinciam profectus eſſet, tam diu illud imperium retineret, quoad in vrbem reuerſus eſſet. Cum antea certo ac præfinito tempore imperium illud terminaretur: & ſi ſucceſſor non mitteretur, noua rogatione ad imperium prorogandum opus eſſet. Fuit & hoc rogatiónis huius caput, vt triginta tantum dies, poſtquam ſucceſſor miſſus eſſet, magiſtratui ad decedendum concederentur. Cicero epiſtola 9. ad Lentulum, & lib. 3. ad Appiũ, epiſt. 6. B

Iulia lex de Prouinciis. De Prouinciis C. Iulius Cæſar duas leges tulit, vnam Conſul cum M. Calpurnio Bibulo, anno Iↄcxc. cuius aliquot reperiuntur capita: vt Achaia, Theſſalia, cuncta Græcia liberæ eſſent, neq; in iis magiſtratibus populi Rom ius dicere liceret, Cic. pro domo ſua, in Piſonem, & de Prouinciis conſularibus. Item vt magiſtratibus tranſeuntibus, eorumque comitibus fœnum, aliaque ab oppidis & vicis ſubminiſtrarentur. Ad Atticum lib. 5. & in Piſonem. Item, vt duabus in ciuitatibus Prouinciæ ſuæ Magiſtratus decedentes rationes ſuas relinquerent: eaſdemq; totidem verbis ad ærarium referrent. Cicero ad familiares lib. 5 epiſt. 20. & in Piſonem. Item, Ne coronarium aurum iis, qui Prouincias obtinerent, vel decerni, vel ab iis accipi liceret, niſi decreto triumpho. Cicero in Piſonem. Ne qui cum imperio eſſent, iniuſſu populi, aut Senatus de Prouincia exirent, exercitus educerent, aut bellum ſua ſponte iniuſſu populi aut Senatus gererent, in regnum alienum C accederent. Cicero in Piſonem, pro Poſthumo.

Iulia lex altera. Alteram Dictator tulit. Ne Prouinciæ Prætoriæ plus quàm annum, neu plus quàm bienniũ Conſulare obtinerentur. Cicero Philipp 3. & 8. Dio lib. 43.

Aliæ leges ſunt ſpeciales, de certis quibuſdam Prouinciis, certis perſonis mandandis. Tales ſunt Manlia, Clodia, Treboniæ duæ, Vatinia, & Pompeia.

Manlia lex de Numidia prouincia. Manliam L. Manlius Tribunus plebis tulit, C. Mario, L. Caſsio Longino Coſs. anno Iↄcxlvi. vt Conſuli C. Mario Prouincia Numidia mandaretur.

Vatinia lex. Vatiniam tulit P. Vatinius Tribun. plebis, C. Iulio Cæſare, M. Calpurnio Bibulo Coſs. anno Iↄcxciv. vt C. Cæſari Gallia Ciſalpina cum Illyrico in quinquennium ſine Senatus decreto, & extra ſortem mandaretur. Vt ij, quos in lege nominabat, Legati ſine Senatus decreto eum Cæſare D proficiſcerentur. Vt eidem pecunia ex ærario ad exercitum attribueretur. Vt idem coloniam Nouocomum deduceret. Suetonius in Cæſare, Cicero pro Balbo, & epiſtolis ad Lentulum, maximè in Vatinium. Salluſtius in Iugurtha, Plutarchus in vitis.

Clodia lex. Poſt hanc Clodia lata eſt à P. Clodio Tribuno plebis, L. Calpurnio Piſone Cæſonino, A. Gabinio Coſs. anno Iↄcxcv. Vt Gabinio Syria, Babylon, Perſæ, Piſoni Macedonia, Achaia, Theſſalia, Græcia, omniſq; Bœotia Proconſulari imperio mandaretur: iiſq; cum exercitu in eas Prouincias ituris pecunia ex ærario attribueretur. Cicero pro domo, & in Sextiana.

Clodia lex altera de Cypro. Tulit idem & aliam legem, vt Cyprus Inſula in Prouinciæ formam redigeretur, vt Ptolomæus Rex Cypri ſedens cum purpura, & ſceptro, & illis inſignibus regiis, Præconi publico ſubiiceretur, & cum bonis omnibus publicaretur. Vt M. Cato Quæſtor cum iure Prætorio, adiecto etiam E Quæſtore, mitteretur in Inſulam Cyprum, & regiæ gazæ vendendæ, & pecuniæ deportãdæ præficeretur. Vt qui Bizantij rerum capitalium damnati exularent, populi Rom. nomine in eam ciuitatem reducerentur. Cicero pro domo ſua, pro Sextio. De Prouinciis Conſularibus, Velleius. lib. 2. Plutarchus in vitis.

Trebonia lex vna. L. Trebonius Tribunus plebis duas leges tulit Cn. Pompeio Magno II. M. Licinio Craſſo II. Coſs. anno Iↄcxcix. Prior fuit, vt Cæſari imperiũ in Gallia in aliud quinquenniũ, quàm quod ei Vatinia lege cõceſſum erat, prorogaretur. Ita Senatui ſucceſſoris mittendi poteſtatẽ adimebat. Cicero lib. 7. 8. 9. 10. ad Atticum, Florus epitoma 105. Plutarchus in Pompeio & Catone Vticenſi, Dio lib. 39. *Trebonia lex altera.* Altera fuit, vt Pompeio Magno & Craſſo Conſulibus, Syria & Hiſpania Prouinciæ in F quinquennium darentur. Plutarchus in Pompeio.

Pompeia lex. Anno Iↄcci. Cn. Pompeius Magnus Conſul III. cum Q. Cæcilio Metello Pio, legem tulit, vt ſibi Hiſpania prouincia in alterum quinquennium prorogaretur. Dio lib. 38. & Plutarch. in Vitis, qui tamen Quadriennium ſcribit. Sequuntur leges de Coloniis.

De Coloniis deducendis CAP. IX.

Acilia lex. PRIMVS C. Acilius Tribunus plebis legem tulit anno Iↄlvi. C. Cornelio, Cethego Q. Minutio Rufo Coſs. Vt quinq; Coloniæ in oram maritimam deducerentur, duæ ad oſtia fluminum Vulturni, Liternique: vna Puteolos, vna ad Caſtrum Salerni, his Buxentum adiectum: tricenæ familiæ in ſingulas colonias iubebantur mitti. Liuius libro 32.

Aelia lex. Secuta hanc eſt Ælia, quá tulit Q. Ælius Tubero Tribunus plebis, P. Cornelio Scipione Afri- G cano II. Ti. Sempronio Longo Coſs. anno Iↄlix. Vt Latinæ duæ coloniæ, vna in Brutios, altera in Thurinum agrum deducerentur Liuius libro 34. & 35.

Liuia lex. Liuia ſequitur, quam tulit M. Liuius Druſus Tribunus plebis anno Iↄcxxxi. Cn. Domitio Aheno-

A Ahennbarbo, C. Faunio Strabone Nepote Coſs. Vt duodecim coloniæ deducerentur, & ſingulis
tria ciuium millia aſsignarentur. Plutarchus in Gracchis.
P. Vatinius Tribunus plebis C. Iulio Cæſare, M. Calpurnio Bibulo Coſs. anno IↃCXCIV. le- *Vatinia lex.*
gem tulit, vt C. Cæſar coloniam Nouumcomum deduceret. Suetonius in Cæſare, & alij.
Paulo pòſt M. Claudius Marcellus conſul cum Ser. Sulpitio Rufo anno IↃCCII. tulit, Vt *Claudia lex.*
colonis quos rogatione Vatinia Nouicomum Cæſar deduxiſſet, ciuitas adimeretur: quòd per am
bitionem & vltra præſcriptum data eſſet. Suetonius in Cæſare.
C. Iulius Cęſar Dictator legem tulit, vt ager Campanus viginti millibus ciuium extra ſortem *Iulia lex.*
diuideretur, eoq; colonia deduceretur. Suetonius in Iulio & Auguſto.

B

De Legibus Agrariis CAP. X.

HIs legibos, quæ de coloniis deducendis latæ fuerunt, rectè mihi videor agrarias ſub-
ungere, quæ ſic appellatæ ſunt, qoòd de agris populo diuidendis ſuerunt rogatæ.
Prima fuit Caſsia, quam tulit Sp. Caſsius Viſcellinus III. Conſul cum Proculo Vir- *Caſsia lex.*
ginio Tricoſto Rutilo anno CCLXVII. Vti ex agro Hernicis, quibus cum fœdus ictum
erat, adempto, dimidium Latinis, dimidium plebi diuideretur. Lex tamē non tenuit. Liuius lib. 2.
Valerius lib. 5. cap. 8.
Hanc ſecuta eſt alia Licinia, quam tulit C. Licinius Stolo Tribunus plebis, L. Æmilio Mamer *Licinia lex.*
cino V. P. Valerio Potito Poplicola IV. &c. Tribunis militum conſulari poteſtate anno CCCLXX-
C VII. Ne quis plus quingenta iugera agri, centum pecoris maioris capita, quingenta minoris poſ-
ſideret. Varro libro 1. de Re Ruſtica. Columella lib. 1. cap. 3. Liuius lib. 6. Appianus, Agellius, Va-
lerius, Plinius, Velleius, Plutarchus in Camillo & in Gracchis.
Conſecuta hanc eſt Licinia de ſeptem iugeris viritim diuidendis. Nam Columella lib. 1. Poſt *Alia Licinia lex.*
exactos, inquit, Reges Liciniana illa ſeptem iugera, quæ plebis Tribunus viritim diuiſerat, maio-
res quæſtus antiquis retulêre, quam nunc nobis ampliſsima veru acta. Sigonius dicit tum hanc
legem latam eſſe, cum hic Magiſtratus octo antè annis in Rempublicam eſſet inductus.
Poſt hanc Flaminia ſequitur, quam tulit C. Flaminius Tribunus plebis. Sp. Caruilio Max. II. *Flaminia lex.*
Q. Fabio Maximo Verrucoſo II. Coſs. anno IↃXXV. Vt ea regio Galliæ, quæ Picenū vocatur, vnde
Senones expulſi fuerant, militib. Romanis diuideretur. Polybius lib. 4. Cicero in Catone maiore.
D Poſt captam Carthaginem de agris in Africa diuidendis Rubria lex lata eſt, tum Liuia de De- *Rubria lex,*
cemuiris, qui diuiderent: quarum legum in tabula ænea mentionem ſe vidiſſe Manutius affirmat. *Liuia lex.*
Secutæ Semproniæ ſunt à Ti. Sempronio Graccho Tribuno plebis, anno IↃCXX. P. Mutio *Semproniæ*
Scæuola, L. Calpurnio Piſone Frugi Coſs latæ, quarum vna repetitio Liciniæ fuit: Ne quis ex pu- *leges.*
blico agro plus quingenta iugera poſsideret: quorum tamen dimidium filius habere liceret. Vt ſi
quis latius agrum patefaceret, Triumuiri qootannis data opera creati, iudicarent, quà publicus
ager, quà priuatus eſſet. Appianus lib. 1. bellorum ciuilium, Plutarchus in Gracchis, Velleius li. 2.
Sex Aurelius Victor (hic enim iam auctor proditur) de Viris illuſtribus, Cicero pro Sextio & de
Aruſpicum reſponſis. Florus epitoma 58. & Siculus Flaccus in lib. de conditione agrorum, apud
quem tamen ducenta legimus: cum alij omnes apertè quingenta prodant.
E Altera fuit, quæ quidem aliquo modo huc pertinet, vt pecunia Regis Attali, qui populū Rom. *Altera lex*
hęredem fecerat, iis ciuibus, qui ſua lege Sempronia agrum ſortiti erant, darent ad cōparationem *Sempronia.*
inſtrumentorum, & agriculturæ apparatum. Vt agri regij à Cenſoribos locarentur: vnde vecti-
gal populo penderetur. Plutarchus in Gracchis, Cicero Verrina 5. Florus epitoma 58.
Sempronias leges haud ita multo pòſt ſecuta eſt Bæbia, quam tulit M. Bæbius Trib. plebis, *Bæbia lex.*
idemq; Triumuir coloniæ deducendæ, Ne agri amplius diuiderentur: ſed poſſeſſores in iis relin-
querentur, vectigal pro iis populo Romano ſoluente, eaque pecunia plebi diuideretur. Appianus
lib. 1. Bellorum ciuilium.
Non multo pòſt Sp. Thorlus Tribunus plebis legem aliam tulit, Ne quis vectigal vllum agro- *Thoria lex.*
rum, quos poſsideret, ſolueret, cauitq; de paſtione pecoris. Cicero in Bruto. Duo legis Thorię fra-
F gmenta ex æneis tabulis exſcripta, & ſuppleta habet Sigonius lib. 2. de Antiquo iure Italiæ, cap. 2.
Anno IↃCLIII. C. Mario VI. L. Valerio Flacco Coſs. legem tulit L. Appuleius Saturninus Tri-
bunus plebis: vt quem agrum C. Marius Conſul in Gallia pulſis Cimbris, in ditiunem populi R. *Appuleia*
redegiſſet, is populo Roio. diuideretur, & ſi ita lex ſciuiſſet, intra diem quiotum à ſingulis Senato- *lex.*
ribus in eam rem iuraretur: qui non iuraſſet, ei mulcta pœna eſſet. Appianus lib. 1. de Bello ciuili. *Titia lex.*
Anno inſequenti M. Antonio, A. Poſthumio Albino Coſs. legem tulit Sex. Titius Tribunus
plebis: Vt vectigal agris publicè aſsignatis impoſitum Quæſtor colligeret. Cicero lib. 2. de Orato-
re, pro Muræna, Valerius lib. 8. cap. 1.
Eodem tempore L. Marcium Philippum Tribunum plebis, legem agrariam, Gracchanæ ſi- *Marcia lex.*
milem promulgaſſe, oſtendit Cicero in Officiis, quam tamen ipſe facilè antiquari paſſus eſt.
G L. Cornelius Sulla Dictator, & Coosul cum Q. Cæcilio Metello anno IↃCLXXIII. legem tu- *Cornelia lex.*
lit, vt Proſcriptorum agri publici eſſeot: quod maximè de iis agris intelligendum eſt, qui in Thu-
ſcia circa Volaterras, ac Feſulas erant, quos militibus ſuis Sulla diuiſit. Cicero io Rullum, pro
Roſcio Amerino, Salluſtius in Catilioæ coniuratione.

Seruilia lex. Seqoitur Seruilia, quam tulit P. Seruilios Rullus Trib. pleb. M. Tullio Cicerone, C. Antonio Coſs. anno ıↃCXC. Vt qui agri, quæ loca, quæ ædificia, aliúdue quid, quod publicum populi R. factum eſſet, L. Sulla, Q. Pompeio Conſulibus, id venderetur. Item vt omnia venirent, de quibus vendendis S. C. facta erant M. Tullio, Co. Cornelio Coſs. & ea pecunia agri in Italia emerentur, in quos coloniæ à Decemuiris deducerentur. Vt Campanus ager, & Stellas publicus populi Rom. diuideretur. Capuam Coloni adſcriberentur. Multa huius legis capita fuerunt. Nam Cicero alicubi quadrageſimum citat. In orationibus ipſius contra Rullum hæc recitantur: A

Tribunus legis agrariæ lator Decemuiros per ſeptemdecim tribus creato, & quem nouem tribus fecerint, Decemuir eſto.

Vt comitiis Pontificis Maximi.

Decemuiratus candidati præſentes profitentor. B

Curiata lege per primum Prætorem Decemuiri ornantor.

Si fieri nó poſsit, eodem tamen iure ſunto, quo qui optima lege, nec intercedendi poteſtas eſto.

Auſpicij coloniarum deducendarum cauſa Decemuiri pollarios, vt lege Sempronia, apparitores, ſcribas, præcones, architectos, mulos, tabernacula, centurias, ſupellectilem, ianitores, ex equeſtri loco ducentos quotannis ſtipatores corporis habento.

Poteſtatem Prætoriam omoium rerum iudicio ſine prouocatione in quinquennium habento.

Omnia de quibus vendendis S. C. facta ſint, M. Tullio, Cn. Cornelio Coſs. aut poſtea, vendúto.

Qui agri, quæ loca, ædificia, aliúdue quid extra Italiam publicum populi Romani factum ſit, L. Sylla & Q. Pompeio Coſs. aut poſtea, vendunto.

Ager Recentoricus & Numidicus exceptus eſto. C

Quæ libera, quæ publica ſiot, iudicanto.

Vectigalia populi Rom. in omnibus prouinciis vendunto.

Aurum, argentum, ex præda, manubiis, coronario, quæ neque relata ſunt in publicum, neque in monimentum conſumpta, ab Imperatoribus repetunto.

Pompeius exceptus eſto.

Vbicunque velint, auctionem proſcribunto.

Eam pecuniam io ærarium ne referunto.

Agros qui arari, aut coli poſsint, in Italia coemunto.

Ab inuito nil tangunto.

In coemptos agros plebem deducunto. D

Quinque millium Roma coloniam Capoam deduconto, iiſque agrum Campanum & Stellatem campum diuidunto.

Quæ publicè data, donata, conceſſa, vendita, poſſeſſa poſt Marium & Carbonem Coſs. ædificia, lacus, agri, ſtagna, loca, poſſeſsiones eo iure ſint, vt qoæ optimo iure priuata ſunt, &c.

Verùm lex hæc diſſuadente Cicerone Conſule, magno conſenſu plebis eſt repudiata.

Flauia lex. Triennio pòſt Flaoia à L. Flauio Tribuno plebis lata eſt, Vt vel agri, quos à Senatu locupletes emiſſent, reddita poſſeſſoribus pecunia, plebi diuiderentur: vel, ſi neminem vetere poſſeſsione moueri Senatus vellet, alij agri ea pecunia, quæ ex nouis vectigalibus per quinquennium reciperetur, emerentur: & plebi quæ agros non haberet, partirentur. Cicero lib. 1. ad Atticum.

Iulia lex. Poſtero anno Iulia lata eſt, à C. Iulio Cæſare Cõſule cum M. Calpurnio Bibulo, anno ıↃCXCI. ſoaſore Cn. Pompeio, Vt ager Stellas, maioribus conſecratus, item Campanus ad ſubſidia Reip. vectigalis relictus plebi diuiderentur. Diuiſit extra ſortem viginti millibus ciuium, quibus terni, pluresque liberi eſſeot. Velleius lib 2. Plutarchus in Pompeio, in Cæſare, & in Catone Vticenſi, Dio lib. 38. Hanc vocat Campanam Cicero lib. 2. ad Atticum. Dio eam optimam fuiſſe dicit. Et hæ ſunt præcipuæ agrariæ leges, quarum à ſcriptoribus mentio fit. E

De Terminis, ſiue Limitibus CAP. XI.

LEGES agrarias ſequuntur illæ, quæ de terminis ſeu limitibus rogatæ ſont, quarum quæ extant, hoc capite à nobis recitabuntor.

Sēpronia lex. Prima ferè, cuius memoria extat, Sempronia eſt, à Ti. Sempronio Graccho Tribono plebis lata, anno ıↃCXX. P. Mutio Scęuola, L. Calpurnio Coſs. Vt per actuarios lmites populo ius eundi eſſet, ſicut per viam publicam. Hyginus libello de Limitibus conſtituendis. F

Mamilia lex. Proxima huic eſt Mamilia, quá tulit C. Mamilius is, qoi propterea Limitanus vocatus eſt, Tribunos plebis bello Iugurthino, vt proditum eſt à Salluſtio. Hæc lex in finibus agrorum quioque aut ſex pedum latitudinem præſcripſit, quos vſucapi vetabat Aggenus Vrbicus. Cicero lib. 1. do Legibos, & in Bruto. Eadem lege etiã ſingulos arbitros regẽdis finibus datos eſſe, oſtẽdit Cicero.

Cornelia lex. Iulia lex. Cornelia, L. Cornelij Sullę Felicis, & Iulia, C. Iulij Cæſaris Dictatorum, tantum repetitio Semproniæ legis fuerunt, teſte Hygino in libello de Limitibus conſtituendis.

Reperiuntur in libro Variorum auctorum de agrorum conditionibus, fragmenta aliquot Legis Mamiliæ, Roſciæ, Peduceæ, Alliæoæ, Fabiæ, quæ vti à Iuſto Lipſio viro clariſsimo accepimus, huc adſcribemus. G

Iuſtus Lipſius cap. 3. Quæ colonia hac lege deducta, quo iore municipiũ, Præfectura, forũ, & conciliabolũ conſtitutũ erit, q ager intra fines eorum erit, ſi termini in eo agro ſtatuti non erunt, quo in loco terminus noo ſtabit, in eo loco is, cuius ſupra ſcriptus ager erit, terminum reſtituendum curato: quem

recta

A recta actum, pactum eſſe velit, idque Magiſtratus qui in ea colonia, municipio, Præfectura, foro, conciliabolo, iuriſdicundi præerit, facito vt fiat.

Qoi limites, decimaniq; in lege deducti erunt, quæcunq; foſſę limites in eo agro erunt, qui hac lege ager conlatus, aſsignatus erit, ni quis eos limites, decimanóſue obſepito, neue quid in eis ino litum, néue quid ibi opſitum habeto, néue eos arato, néue eis foſſas optorato, néue qui ſepito, quo minus ſuo itinere aqua ire, fluere poſsit. Si quis aduerſus ea quid fecerit, in terminos ſingulos, quotieſcunq; fecerit, IIX. S. colonis, municipibus eis, atq; in quorum agro id factum erit, dare damnas eſto. Pecuniæque, qui volet, petitio hac lege eſto. *Idem cap. 4.*

Qui hac lege colooiam deduxerit, municipium, Præfecturam, fora, conciliabola conſtituerit, in eo agro, qui ager intra fines eiuſce coloniæ, municipij, fori, conciliaboli, præfecturæ erit, limi- *Idem cap. 5.*
B tes, decimaniq́ue vt fiant, terminiq́ue ſtatuantur, corato. Qui fines ſtatuerit, fines horum ſua acto, dum ne extra agrom colonicum, territoriúmue fines ducat. Quiq́ue termini hac lege ſtatuti erunt, ne quis eorum quem eiicito, néue loco moueto ſciens dolo malo. Si quis aduerſus ea fecerit, in terminos ſingulos, quos eiecerit, loco mouerit, ſciens dolo malo, SS. V. M. N. (id eſt, ſeſtertiom quinque millia nummûm) in publicum eorum, quorum intra fines hic ager erit, dare damnas eſto. Deq́ue ea re curatoris, qui hac lege erit, iuriſdictio, reciperatorumq́ue XX. datio, addictio eſto. Cùm Curator hac lege non erit, tum quicunque Magiſtratus in ea colonia, municipio, foro, conciliabolo, præfectura, iuriſdicundi præerit, eius Magiſtratus de ea re iuriſdictio, iudicisque datio, addictio eſto. Inque eam rem his, qui hac lege iudicium dederit, teſtibus publicis duntaxat in terminos ſingulos SS. X. millia denunciandi hæceſſantem facito, ita vti è Repu-
C blica fideque ſua videbitur. Et ſi duo de ea pecunia petita condemnati eruot, eam pecuniam ab eodem, aut denique eis, primo quoque tempore exigito: eiusque pecuniæ, quod receptum erit, partem dimidiam ei, cuius vnius opera, maximè his condemnatus erat, partem dimidiam in publico redigito. Quo in loco terminos haud erit, ſi quis in eum locum terminum deſtituere ſine malo, & ſine fraude ſua liceto facere, néue qoid cui his ob eam rem hac lege damoas eſto. Vide Iuſti Lipſij librum Electorum, capite 15. Cæterùm vt bis legibus aliquid lucis accedat, de limitibus pauca quædam adiiciam.

Limitum multa genera fuerunt, decumani, cardines, prorſi, tranſuerſi. Decumanos erat ab Oriente in Occidentē: à Meridie in Septemtrionem cardo: ab Occidente ad Orientem prorſi: à Septemtrione ad Meridiem tranſuerſi. Et à ſitu regionum maritimi, & montani erant, qui ad mare,
D vel ad montes ſpectarēt. Præter hos erāt limites actuarij & linearij. Actuarius erat, vt ait Hyginus in libro de Limitibus, qui primus actus erat, ab ea quintus quiſque: quem ſi numerares cum primo, erat ſextus: quoniam quinque Centurias ſex limites clauderent: reliqui medij limites Linearij appellabantur, io Italia Subroncini. Dicuntur liıoites à liminibus. Quemadmodum enim limina introitus, exitusque locis præſtant: ſimiliter introitos, exitusque, qui in agris diuiſis & adſignatis peruij ſemper eſſe debent, tam itineribus, quàm menſuris agendis, limites appellantur. Hyginus à limo, verbo antiquo, quod tranſuerſum & obliquom ſignificat, limites dici vult. Vnde Feſtus ait: Limites nunc terminos, nunc vias tranſuerſas ſignificare. Denique quicquid ad obſeruationem finium in agro opera manuum factum eſt, Limes, auctore Aggeno Vrbico appellatur. Limitum, ſiue terminorum defigendorum ritum ab antiqois obſeruatum eleganter deſcri-
E bit Siculus Flaccus, cuius verba huc libet adſcribere: Cùm terminos, inquit, diſponerent, ipſos quidem lapides in ſolidam terram conuocabāt proxime ea loca, quibus foſsis factis defixuri eos erant, & vnguento, velamioibosque & coronis eos coronabant. In foſsis autem, quibus poſituri eos erant, ſacrificio facto, hoſtiaque immaculata cæſa, facibus ardentibus in foſſa cooperti, ſanguinem ioſtillabant, eoque fruges & thura iactabant: fauos quoqoe & vinum, aliaque, quibus conſuetudo erat terminis ſacrum fieri, in foſſa adiiciebant, conſumptisque omnibus dapibus igne, ſuper calentes reliquias lapides conlocabant, atque ita diligenti cura confirmabānt. Hactenus ille, quæ ad pleniorem harum legum intellectum huc referre voloi.

De Legibus frumentariis CAP. XII.

F NON ſunt ſilentio prætereundæ leges frumentariæ, quarum quatuor memorantur, Sempronia, Liuia, Terentia, Caſsia & Clodia.

Semproniam tulit T. Sempronius Gracchus II. Tribunus plebis, anno IↃCXXIIX. M. Fuluio Flacco, M. Plautio Hypſæo Coſs. Vt ſemiſſe & triente frumentū menſtruum plebi ex publico viritim daretur. Appian. lib. I. de Bel. ciuilib. Florus Epit. 60. Cic. pro Sextio, & alibi ſæpe, Velleius lib. 2. Plutarchus in Vitis. Hinc locus Romæ conſtitutus, in qoo frumentum publicum aſſeruabatur, vnà com legibus frumentariis, qoi dicebatur Horrea Sempronia. *Sempronia lex.*

Hanc legem poſtea confirmauit M. Liuius Druſus Tribunus plebis, L. Martio Philippo, Sexto Iulio Cæſare Coſs. anno IↃCLXII. Tulit eoim, vt Semprooia lex de frumento plebi ex publico viritim dando valeret. *Liuia lex.*

G Secuta eſt Tereotia Caſsia, quam tulère M. Terentius Varro Lucullus, C. Caſsius Coſs. anno IↃCXXC. Vti frumenti alteræ decumæ à Prouinciis coemerentur precio in ſingulos modios HS. trium conſtituto. Item, vt ciuitatibus æqualiter imperaretur, precio in modios ſingulos HS. quatuor conſtituto. Cic. Verrina 5. & 7. *Terētia Caſsia lex.*

Clodia lex. Clodiam P. Clodius Trib. pleb. L. Calpurnio Piſone Cæſonino, A. Gabinio Conſulibus, anno A
ƆƆCXCV. tulit, Vt frumentũ populo, quod antea ſenis æris, ac trientibus in ſingulos modios da-
batur, gratis daretur, & Sext. Claudio frumentaria procuratio mandaretur. Aſconius in Piſo-
nianam, Cic. pro Seſtio, & in Piſonem, & pro domo. De his legibus omnibus, & tota frumenta-
riæ rei ratione lege ea, quæ collegit Iuſtus Lipſius lib. Electorum, cap. 8.

Hieronica lex. Meminit Cic. & legis Hieronicæ in 4. Verrina, qua inter aratores & decumanos iudicia facta
dicit. Tulit eam Hiero Siciliæ Tyrannus. Hac conſtitutum fuit, vt refert Zaſius, quantum frumen-
ti, aut quo precio, quóue tempore arator frumentum decumano, id eſt, publicano, qui decimas
redemerat, daret. Quod ita diligenter & cautè ſcriptum erat, vt nec arator decumanum frauda-
re, nec decumanus plus decima ab aratore auferre poſſet. Atq; ob hanc legis æquitatem Romani
Sicilia potiri, nihil mutauerunt. Memorabile hoc etiam in lege fuit, quòd numerus aratorũ quo- B
tannis apud Magiſtratus publicè ſubſcribebatur.

De Legibus ſumptuarijs CAP. XIII.

HOC capite Leges ſumptuarias recitabo, quæ inde nomen habent, quòd modum ſum-
ptibus in conuiuijs definierint. Cùm enim à veteri & auita maiorũ parſimonia poſteri
diſcederent, & nullum modum luxuria inueniret, legum animaduerſione opus fuit. La-
Orchia lex. ta igitur primùm lex Orchia eſt à C. Orchio Tribuno plebis, de Senatus ſentẽtia, tertio
anno q̃ Cato cenſor fuerat, quæ numerum conuiuarum præſcribebat. Et hæc eſt lex Orchia, in-
quit Macrobius lib. 3. Saturnal. cap. 17. de qua Cato mox Orationibus ſuis vociferabatur, quòd
plures, quàm præſcripto eius cauebatur, tum ad cœnam vocarentur.

Fannia lex. Anno XXII. poſt Orchiam, cùm nouæ legis auctorem aucta neceſſitas imploraret, Fannia lata C
eſt, A.V.C. ƆƆXXCIIX. ſecundùm Agellij opinionem, à C. Fannio Coſ. quæ ludis Romanis, item
plebeis & Saturnalibus, & aliis quibuſdam diebus in ſingulos dies centenos æris inſumi conceſ-
ſit, decemque aliis diebus in ſingulis menſibus tricenos: cæteris autem omnibus diebus denos.
De hac lege Sammonicus Seuerus ita refert: Lex Fannia ſanctiſſ. Auguſti ingenti omnium ordi-
num conſenſu peruenit ad populum, neq; eã Prætores aut Tribuni, vt pleraſq; alias, ſed ex omni
bonorum conſilio & ſententia ipſi Coſſ. pertulêre, cùm Reſpubl. ex luxuria conuiuiorum maio-
ra, q̃ credi poteſt, detrimenta pateretur. Siquidem eò res redierat, vt gula illecti plerique ingenui
pueri, pudicitiam, & libertatẽ ſuam venditarẽt: pleriq; ex plebe Rom. vino madidi in Comitium
venirent, & ebrij de Reip. ſalute conſulerẽt. Hęc Sammonicus. Addit Macrob. lib. 3. Satur. cap. 17.
Fannię legis ſeueritatem in eo ſuperaſſe Orchiam legem, quòd in ſuperiore numerus tantummo- D
do cœnantium cohibita fuerit, licueritq; ſecundùm eam vnicuiq; bona ſua inter paucos conſu-
mere: Fanniam autem & ſumptibus modum feciſſe aſſibus centum. Vnde à Lucilio Poeta feſti-
uitatis ſuæ more centuſſis vocetur.

Didia lex. Fanniam legem poſt annos X. & IIX. Didia conſecuta eſt. Eius ferundæ duplex fuit cauſa. Pri-
ma & potiſſima, vt vniuerſa Italia, non ſola vrbs, lege ſumptuaria teneretur, Italis æſtimantibus,
Fanniam legem nõ in ſe, ſed in ſolos vrbanos ciues eſſe conſcriptam. Deinde, vt non ſoli, qui pran-
dia, cœnáſue maiore ſumptu feciſſent: ſed etiam, qui ad eas vocati eſſent, atque omninò interfuiſ-
ſent, pœnis legis tenerentur.

Licinia lex. Poſt Didiam Licinia lex lata eſt à P. Licinio Craſſo Diuite: cuius ferundæ, probandæque tan-
tum ſtudium ab Optimatibus impenſum eſt, vt S.C. iuberetur, vt ea tantummodò promulgata, E
prius q̃ trinundino confirmaretur, ita ab omnibus obſeruaretur, quaſi iam populi ſententia com-
probata. Lex verò hæc paucis mutatis in pleriſq; cum Fannia congruit. Summa eius fuit, vt Ka-
lendis, Nonis, nundinis Romanis, cuiq; in dies ſingulos XXX. duntaxat aſſes edundi cauſa con-
ſumere liceret: cæteris verò diebus, qui excepti nõ eſſent, ne amplius apponeretur, quàm carnis
aridæ pondo tria, & ſalſamentorum pondo. Ea autem, quæ ex terra, vite, arboréue nata eſſent,
promiſcuè largita eſt. Ab hac lege Centenarias cœnas vocabant, in quas ex lege non plus centuſ-
ſibus præter terra nata impendebantur, auctore Feſto.

Cornelia lex. Secuta eſt non ita multis pòſt annis, lex Cornelia, & ipſa ſomptuaria, quam tulit L. Cornelius
Sulla Dictator: in qua non conuiuiorum magnificentia prohibita eſt, nec gulæ modus factus, ve-
rùm minora precia rebus impoſita. Agellius tamen lib. 2. cap. 24. etiam hoc Sullana lege conſti- F
tutum fuiſſe dicit, Vt Kalendis, Idibus, Noniſq; diebus ludorum, & feriis quibuſdam ſolennibus
HS. tricenos in cœnam inſumere ius, poteſtaſq; eſſet: cæteris autem aliis diebus omnibus non
amplius ternos.

Æmilia lex. Sulla mortuo M. Æmilius Lepidus Coſ. legem tulit & ipſe cibariam. Cato enim ſumptuarias
leges cibarias appellat. Hac lege non ſumptum cœnarum, ſed ciborum genus & modum præſcri-
ptum fuiſſe Agellius dicit.

Antia lex. Dehinc paucis interiectis annis, alia lex peruenit ad populũ, ferente Antio Reſtione, quã le-
gem quamuis eſſet optima, obſtinatio tñ luxuriæ, & vitiorum firma concordia, nullo abrogante
irritam fecit. Hanc legem Agell. ait, præter ſumptũ æris, id etiam ſanxiſſe, vt qui Magiſtratus eſſet, G
Magiſtratúmue capturus eſſet, ne quò ad cœnam, niſi ad certas perſonas itaret. Addit Macrobius,
illud memorabile de Reſtione latore ipſius legis ferri, quòd, quoad vixit, foris poſtea non recœ-
nauerit, ne teſtis fieret contemptæ legis, quam ipſe bono publico pertuliſſet.

Poſtremò

A Poſtremò lex Iulia ad populum peruenit, Cæſare Auguſto imperante, qua profeſtis quidem *Iulia lex.*
diebus ducenti finiuntur, Calendis, Idibus, Nonis, & alus quibuſdã feſtiuis, trecenti: nuptiis au-
tem & repotiis HS. millies. Hæc ferè Macrob. lib. 3. Saturnal. cap. 17. & Agell lib. 2. Noct. Attic. cap.
24. de Legib. ſumptuariis. quibus & hoc Agellius addit, Capitonem Ateium dicere, edictum fuiſ-
ſe, Diuine Auguſti, an Tiberij Cæſaris, ſe non ſatis commeminiſſe, quo per dierum varias ſolen-
nitates à CCC. HS. ad vſq; duo millia ſumptus cœnarum propagatus ſit, vt his ſaltem finibus lu-
xuriæ efferueſcentis æſtus coerceretur. Ad leges ſumptuarias eas etiam refero, quibus luxus in
veſtitu & aliis rebus fuit prohibitus.
Cæciliam legẽ tulit Cæcilius Metellus Trib. pleb. anno ꟾↃXXXIII. L. Veturio Philone, C. Lu- *Cæcilia lex.*
tatio Catulo Coſs. qua ratio poliendarũ veſtium fullonibus præſcribebatur. Dedère eam ad po-
B pulum ferẽdam C Flaminius, L. Æmilius Papus Cenſores, cùm ipſis nõ liceret. Plin. lib. 35. cap. 17.
Non moltò pòſt Oppia lex de Matronarũ cultu, vel mundo muliebri, lata eſt à C. Oppio Tri- *Oppia lex.*
buno pleb. Q Fabio Maximo, T. Sempronio Graccho II. Coſs anno ꟾↃXL. in medio ardore II.
Belli Punici, Ne qua mulier plus ſemuncia auri haberet: neu veſtimẽto verſicolore vteretur: neu
iuncto vehiculo in vrbe oppidòue, aut propius inde mille paſſus, niſi ſacrorum publicorum cau-
ſa veheretur. Liuius lib. 34. Tacitus Annal. librorũ 3. Ea tamen poſt aliquot annos antiquata eſt, au-
ctoribus M. Fundanio, & L. Valerio Tribunis plebis. Fuit etiam lex, Ne quis in argento & auro
plus LXPHS. poſſideret, quam legem C. Iul. Cæſar II. Conſul confirmauit. Dio lib. 41.

De Re militari, Triumphis & Bellis CAP. XIV.

C RECITABIMVS hoc capite eas leges, quæ ad rem militarem ſpectãt, quibus poſtea adii-
ciemus eas, quibus certorum aliquot bellorum adminiſtratio certis magiſtratibus eſt
demandata.

De Tribunis militum.

De Tribunis militum legem tulit C. Rutilius Rufus, cuius meminis Feſtus, his verbis: Rufuli *Rutilia lex.*
appellabantur Tribuni militum à Conſule facti, non à populo: de quorũ iure, quòd Rutilius Ru
fus legem tulerit, Rufuli, ac pòſt, Rutuli ſunt appellati. Plura de hac lege non extant.
Sequitur Atilia Marcia, quam tulère L. Atilius, C. Marcius Trib. pleb. C. Iunio Bubulco Bruto *Atilia Mar-*
II. Q. Æmilio Barbula II. Coſs. anno CDXLII. vt Tribuni militum ſeni deni in quatuor legiones *cia lex.*
à populo crearentur, quæ antea, perquam paucis ſuffragio populi relictis locis, Dictatorum &
D Conſulum fermè fuerant beneficia. Liuius lib. 9.
Liciniam Caſsiam tulère Publ. Licinius Craſſus, C Caſsius Longinus, Coſs. anno ꟾↃXXII. Ne *Licinia Caſ-*
Tribuni militum eo anno ſuffragiis populi crearentur, ſed Conſulum, Prætorumq; in iis facien- *ſia lex.*
dis, iudicium, arbitriumque eſſet. Liuius lib. 42.
De Duumuiris naualibus tulit M. Decius Tribunus plebis, C. Iunio Bubulco Bruto II. Q. Æ- *Decia lex.*
milio Barbula II. Coſs. anno CDXLII. Vt Duumuiros nauales claſsis ornandæ, reficiendæq; cau-
ſa populus iuberet. Liuius lib 9.
De militibus extat lex apud Plutarchum in Gracchis, vt ciues Romani annos X. cùm vſus Rei
publicæ poſtularet, militarent.
Sacrata lex militaris fuit, Ne cuius militis ſcripti nomen, niſi ipſo volente, deleretur: Ne quis, *Sacrata lex*
E vbi Tribunus militum fuiſſet, poſtea ordinum ductor eſſet. Liuius lib 7. Hotomanus opinatur *militaris.*
latam eam eſſe à M. Valerio Coruo Dictatore, anno CDXI.
De ætate militum legem tulit C. Sempronius Gracchus Trib. pleb. anno ꟾↃCXXX. Q. Cæcilio *Sempronia*
Metello, T. Quinctio Flaminino Coſs. Ne minores annis XVII. ad militiam cogerentur. Vt veſtes *lex.*
militibus gratuitò, & præter ſtipendium darentur. Plutarchus in Gracchis.
De diſciplina militari fuit lex, L. Papirio Curſore. Sp. Caruilio Maximo Coſs. anno CDIX. la- *Incerta lex*
ta, à quo incertum, Vt, qui iuniorum non conueniſſet ad Imperatorium edictum, quique iniuſſu *de diſciplina*
abiiſſet, eius caput Ioui ſacratum eſſet. Liuius lib. 10. *militari.*
Feruntur & hæ de militia leges, Vt qui ciuem ab hoſte ſeruaſſet, is ab Imperatore quercea co-
rona donaretur. Plutarchus in Coriolano.
F Ne quis loco ab Imperatore deſignato cederet, atq; ordinem deſereret. Diodorus libro 12. Vt
ſi quis vlterius ſecederet, q̃ vnde ſigna audiri poſſent, pro deſertore haberetur Appian. in Libyco.
Huc pertinet lex de vacatione, Vt Sacerdotes & ſenes militiæ vacationem haberent, præter- *Lex de Vaca-*
quàm ſi tumultus Gallicus rurſus oriretur. Plutarchus in Marcello & Camillo, Liuius lib. 8. & 10. *tione.*
Appianus libro 2. de Bellis ciuilibus, Cicero pro Fonteio, & Philippica 8.
Anno CDX. M. Valerius Coruus Dictator legem tulit, Ne cui militum ſeceſsio, quã metu ſup- *Valeria lex.*
plicij fecerant, cùm de Capua, quæ ipſorum præſidio commiſſa erat, occupanda conſpiraſſent,
eorumque conſilium detectum eſſet, fraudi eſſet. Liuius lib. 7.
De iure triumphandi hæ memorantur leges, Ne quis triumpharet, niſi qui hoſtium quinque *De iure tri-*
millia vna acie cecidiſſet. Val. Maximus lib. 2. cap. 8. Dio lib. 37. *umphandi.*
G Vt ſolis Conſulibus & ducibus triumphare liceret. Plutarch. in Pompeio, & Catone Vticenſi.
Ne qui triumphaturus eſſet, ante triumphum vrbem introiret. Plutarchus in Pompeio.
Item Maria Porcia, quam tulère L. Marius, M. Porcius Cato, Trib. pleb. anno ꟾↃCXCI. D. Iunio *Maria Por-*
Silano, L. Iunio Murena Coſs. Vt pœna afficerentur ij, qui aut hoſtium occiſorum in prælio, aut *cia.*

amiſſorum ciuium falſum numerum literis Senatui retuliſſent, Vt cùm primū vrbem intraſſent, A apud Quæſtores vrbanos iurarent, de vtroq; numero verè ab iis ſcriptum eſſe. Val. Maximus lib. 2. cap. 8. Huc pertineot etiam Caſsia & Sulpitia.

Caſsia lex. Caſsiam tulit Q. Caſsius Prætor, Q. Ælio Pæto, M. Iunio Penno Coſs. anoo ıↄxxcvı. vt Paulo Anicio, & Octauio ex bello Macedonico cum victoria redeuntibus, quo die vrbē triumphantes inueherentur, imperium eſſet. Liuius lib. 45.

Sulpitia lex. Sulpitiam tulit Ser. Sulpitius Galba Prætor, anno ıↄcxcıx. L. Domitio Ahenobarbo, Ap. Claudio Pulchro Coſs. vt C. Puntinio Proconſuli, quo die vrbem triumphans ingrederetur, imperium eſſet. Cic. lib. 4. ad Atticum, Dio lib. 40. Iam vero aliæ ſunt leges, quibus bella decreta, eorumq; adminiſtratio certis perſonis demandata eſt, quales ſunt hæ:

Sulpitia lex. Sulpitia lex, quam tulit P. Sulpitius Galba Maximus ıı. Conſul cum C. Aurelio Cotta, anno B ıↄlııı. Vellent, iuberentne Philippo Regi, Macedonibusq;, qui ſub regoo eius eſſent, ob iniutias, armaq; illata ſociis populi Romani bellum indici. Liuius lib. 31.

Marcia Atinia lex. Deuictis autem, & pacem petentibus Macedonibus, anno ıↄlvıı. L. Furio Purpureone, M. Claudio Marcello Coſs. Q. Marcius, C. Atinius Tribuni plebis ad pupulum tulêre, Vellent, iuberentne, cum Rege Philippo pacem eſſe. Liuius lib. 33.

Cornelia lex Anno ıↄlxııı. P. Cornelius Scipio Naſica Coſ. cum M. Acilio Glabrione, ad populum tulit, Vellent, iuberéntne, cū Antiocho rege, quiq; ſectam eius ſecuti eſſent, bellum iniri. Liuius lib. 36.

Licinia Caſsia lex. Annu ıↄxxcıı. P. Licinius Craſſus, C. Caſsius Longinus Coſs. ad pupulū tulerūt, Vt quod Perſeus Philippi filius Macedonum Rex aduerſus fœdus cū patre Philippo ictum, & ſecum poſt mortem eius renouatum, ſociis pupuli Rom. arma intuliſſet, agros vaſtaſſet, vrbesq; occupaſſet: C quod [illegible] parandi aduerſus populum Rom. conſilia iniſſet, arma, milites, claſſem eius rei cauſa comparaſſet, vt niſi de iis rebus ſatisfeciſſet, bellum cum eo iniretur. Liuius lib. 42.

Annu ıↄcvı. P. Corn. Scipione Africano Æmiliano, C. Liuio Druſo Coſs. ab vno Tribunorū plebis, cuius tamen nomen non additur, lata eſt lex, Vt belli Punici ıı. adminiſtratio P. Scipioni Coſ. mandaretur: Vt ex delectibus ſupplemeotum conſcriberet, voluntarios quotquot poſſet, à ſociis acciperet, & ad Reges, ac ciuitates literas daret inſcriptas populi Romani nomine. Appianus de Bellis Punicis.

Sulpitia lex. Anno ıↄc[illegible]xv. L. Cornel. Sulla, Q. Pom. Rufo Coſs. legem tulit P. Sulpitius Trib. pleb. Vt L. Cornel. Sullæ, cui Aſia Prouincia obuenerat, vt bellum Mithridaticum adminiſtraret, imperium abrogaretur, & C. Mario mandaretur. Velleius lib. 2. Florus Epit. 77. Plutarchus in Sulla & Mario. Appianus lib. 1. de Bellis ciuilibus. D

Gabinia lex Anno ıↄcxxcv. L. Cæcilio Metello, Q. Marcio Rege Coſs. A. Gabinius Trib. pleb. legem tulit, vt bellum aduerſus Piratas Cn. Pompeio in triennium ita mandaretur, vt totū mari, quod eſt intra columnas Herculis, & in maritimis Prouinciis vſq. ad ccc[illegible]. à mari ſtadium poteſtatem haberet imperandi Regibus, Præſidibus, ciuitatibus, vt ſe rebus omnibus ad eius belli adminiſtrationem neceſſariis iuuarent. Aſconius Pedianus in Cornelianam, Velleius lib. 2. Dio lib. 38. Plutarchus in Pompeio, Cic. de lege Manilia, in Orat. poſt redit. in Senat. Appian. in Mithridatico.

Manilia lex. Biennio poſt, M. Æmilio Lepido, L. Voleatio Tullo Coſs. legem tulit C. Manilius Trib. pleb. Vt belli Mithridatici adminiſtratio Cn. Pompeio mandaretur. Vt Prouincia vniuerſa, cui L. Lucullus præfuerat, omneq; ipſius imperium, exercitus & copiæ Pompeio daretur: & hoc amplius E Bithynia adiungeretur, cui Glabrio præerat: claſsis item, & copię omnes maritimę, quas ipſe initio belli Piratici habuerat. omnes præterea Prouinciæ, quibus ſolis lege Gabinia non præfuerat, Phrygia, Lycaonia, Gallacia, Cappadocia, Cilicia, Colchis ſuperior, & Armenia. Cic. pro lege Manilia, Plutarch. in Pompeio, Appian. in Mithridatico, Florus Epit. 100. Dio lib. 36. Non male ad has de re militari leges retulero Martiam de Statellis, quam tulerunt M. Martius Sermo, Q. Martius Sylla, vel Scylla, Tribuni plebis, C. Popillio Lænato, Publ. Ailio, ſiue Alliu Ligure Coſs. anno ıↄxxcı. vt qui ex Statellis, Liguriæ populis, deditis in libertatem, reſtitutus ante Kalend. Sextileis primas non eſſet, cuius dolo malo is in ſeruitutem veniſſet, vt iuratus Senatus decerneret, qui eam rem quæreret, animaduerteretq;. Liuius lib. 42.

De Iure priuato, & primùm de manumiſsionibus, & libertis F

CAP. XV.

DE iure publico hactenus diximus, ſequitur priuatum, de quo tamen paucæ adhuc reperiuntur leges. Hoc capite eas, quæ de manumiſsionibus & libertis extant, recenſebimus. Sunt autem iſtæ, Manlia, Furia Caninia, Iulia, Ælia Sentia, Iunia, Norbana, Pappia, & Viſellia.

Manlia lex. Manlia à Cn. Manlio Capitolino Imperioſſo ıı. Coſs. cū C. Marcio Rutilo, anno cccxcvı. lata eſt, Vt iij, qui manumitterentur, fortonarum ſuarum vicesimam ærario darent. Liuius lib. 7.

Furiam Caniniam tulêre, vt opinatur Hotom. P. Furius Camillus, C. Caninius Gallus Coſs. anno ıↄcclı. Vt in teſtamentu ex tribus ſeruis non plures q̃ duos, manumittere liceat, vſq; ad G decem dimidiam partem: à decimo vſq; ad triginta, tertiam partem, vt tameo adhuc quinq; manumittere liceat, æquè vt ex priori numero: à triginta vſq; ad centū, quartam partē, æquè vt decem ex priori numero liberari poſsint: à centum vſq. ad quingentos, partem quintā ſimiliter, vt

ex

A ex antecedenti numero vigintiquinque poſsint fieri liberi: eademq́; præcipit, ne plures omninò,
quàm centum ex cuiuſquam teſtamento liberi fiant. Eadem lex cauet, vt libertates ſeruis teſta-
mento nominatim dentur. Vlpianus Inſtit.tit.1.Paulus Sentent.4.Caij Inſtitutiones.

Iuliam tulit Cn.Octaulus Auguſtus, vt Imperator, cùm ſeruum manumittit, non vindictam
imponeret, ſed ſimpliciter liberum eſſe iuberet. Paulus l.apud eum.14.ff.de manumiſs. Qua lege
tam manumiſſoris, quàm manumiſsi ætatem definiuit, iuraq́; quibus patroni aduerſua libertos
vterentur, conſtituit Dio lib.55.

Æliam Sentiam tulère Sext.Ælius Catus, C.Sentius Saturninos Coſs. anno IↃCCLVI. Vt *Aelia Sentia lex.*
qui ſerui pœnæ cauſa vincti à Domino, quibúſue inuſtæ notę fuerant, quíue propter noxam tor-
ti, nocentéſue inuenti, quíue traditi, vt ferro, aut cum beſtiis depugnareot, quíue in cuſtodia fuiſ-
B ſent: ij ſi manumitterentur, nó ciues Romani, ſed dedititiorum numero eſſent: id eſt, vt ne connu
bium, neque commercium, neque teſtamenti factionem haberent.

Vt minorem triginta annorum ſeruum vindicta, aut teſtaměto niſi cauſa apud conſilium pro-
bata, manumittere non liceret.

Ne dominus annis viginti minor, ſeruum, niſi cauſa apud conſilium probata, manumitteret.

Vt ſeruus ab eo domino, qui ſolueodo non eſt, teſtaměto liber eſſe iuſſus, & hæres inſtitutus,
etſi minor ſit triginta annis, vel in ea cauſa, vt dedititius fieri debeat, ciuis Romanus & hæres ſit.

Quod ſi duo, pluréſue liberi, hæredéſue eſſe iuſsi ſunt, primo loco ſcriptus, liber & hæres ſit.

Vt ſi patronus libertom inopem nó aluerit, primùm libertatis cauſa impoſitis, tam ipſe, quàm
is, ad quem ea res pertinebit, mulctetur: deinde ipſius hæreditate, tum ipſe, tum ipſius liberi pri-
C uentur, niſi hæres inſtitutus ſit. poſtremò à bonorum poſſeſsione remoueatur, præterquàm ſe-
cundùm tabulas.

Ne dominus in manumittendo ſeruo, ſeruâue legem ei de contrahendo matrimonio, quæ ci-
uis Romani libertatem imminuat, imponat: ſi ſecus faxit, ad eius legitimam hæreditatem ne ad-
mittatur. Vlpianus tit.1.Inſtit. & Iuſtinianus Inſtit.quibus ex cauſ.man.non lic. item Iulianus,
l.qui ſoluendo.42. Paulus l.ſi is qui 55.l.57.qui ſoluendo.60.l.ſi non lex.83. ff.de hæredib.inſtit.
l.ſciendum, 70.ff.de verb.ſign.l.1. C.qui manumit.non poſs. l.3.§.2.ff.de ſuis & legit.l.ſi patronos
trigeſima tertia. ff.de bon.liber.

Iuniam Norbanam tulère M.Iunius Silanus, L.Norbanus Flaccus, Balbus Conſulibus, anno *Iunia Norbana.*
IↃCCLXXI. Vt ij ſerui, qoi neq; cenſo, neq; vindicta, neq; teſtamento, ſed aut per epiſtolam, aut
D inter amicos, aut conuiuij adhibitione liberi fierent, non ciues Rom. ſed eodem iure, quo Latini
colooi eſſent. Vt ſi Latinus ciuem Romanam, vel Latinam vxoré duxerit, teſtatione interpoſita,
quòd liberorum quærendorum cauſa vxorem duxerit, poſtea filio filiâue nato, natâue & aonicu-
lo facto, poſsit apud Prætorem, vel Præſidem prouinciæ cauſam probare, & fieri ciuis Rom. tam
ipſe, q̃ filius, filiaue eius, & vxor, ſcilicet ſi & ipſa Latina ſit. Vt Latinorum legitimæ ſoccesſiones
nullæ prorſos eſſent, ſed eorum bona manumiſſores, tanquã ſeruorum peculia ſibi haberent. Vt
libertati ius ciuitatis Rom. non antè haberent, q̃ ios aureorum anulorum, aut natalium reſtitu-
tionem à Principe impetraſſent. Vlpian.in Inſtit.tit.3. Iuſtin. §.5. de ſucceſs.lib. idem Nouel.78.

Viſelliam tulit L.Viſellius Varro Coſs.cum C.Fonteio, anno IↃCCLXXVI.D.Claudij tempo *Viſellia lex.*
ribus: Ne libertinis hominibus, qui ius anulorum aureorum adepti non erant, eos bonores, qui
E ingenuorum proprij ſunt, capere liceret. Imp.l.vnica.C.ad leg.Viſel.l.1.C.quando prin.act.crim.
præiud. Vlpian.cap.Inſt.3. Viſcellia tamen vbiq; legitur, mendoſè: cùm Viſelliorum familia no-
ta ſit, cuius erat C.Viſellius Varro, Ciceronis conſobrinus, vt cooſtat ex Bruto.

De Iure Patronatus extat lex Pappia, quã tulit M.Pappius Mutilus Coſ. cum Q.Poppæo II. *Pappia lex.*
Auguſti temporibus. Vt ex bonis eius, qui HS. centũ milliũ patrimonium reliquerat, & paucio-
res q̃ tres liberos habebat, ſiue ia teſtaměto facto, ſiue inteſtatus mortuus erat: virilis pars patro-
no deberetor. Itaq; cùm vnum quidem filium hæredem reliquerat libertus, perinde pars dimi-
dia debebatur patrono, ac ſi is ſine vllo filio, filiâoe inteſtatus deceſsiſſet. cùm verò duoa duâſue
hæredes reliquerat, tertia pars debebatur patrooo: ſi tres reliquerat, repellebatur patronus. Item:
Vt libertus, qui duos liberos in poteſtate haberet, operarum obligatione liberaretur. Iuſtinianus
F §.1. de ſucceſs.libert. Et in Pandect.ſub tit.de bon.libert.aliisq́; locis compluribus.

De Iure connubiorum, & maritandis ordinibus CAP. XVI.

DE hac etiam parte perpaocæ leges extant. Memoratur de iure connubiorum Canuleia,
quam tulit C.Canuleius Trib.pleb.M.Genutio Augurino, C.Curtio Philone Coſs.an-
no CCCIIX. Vt plebi cum Patribus cònnubiorum ius eſſet. Tulit autem hanc aduerſus
legem XII.Tabularum, qua cautum erat, Ne liceret Patriciis coniungi connubio cum
Plebeis. Auguſtinus lib.3.de Ciuitate Dei, cap.17. Liuius lib.4.

De maritandis ordinibus Iulia & Pappia Poppæa agunt. Iuliam tulit C.Octauius Auguſtus. *Iulia lex.*
Ne cœlibes, niſi qui genere eſſent proximi, quicquam ex teſtameotu ciuis Rom. caperent: néue
G orbi plus q̃ dimidium eorum, quæ relicta eſſent. Hoc ex Euſebio, Nicephoro, & Sozomene, & l.1.
C.de infir.pœn.cœlib. Ne coniux coniugis teſtameoto niſi decimam relictorum partem caperet,
fiſcus reliquas nouem. Vlpianus cap.Inſtit.15.l.1.Cod.de his qui ſe def.lib.10.l.2.C.de infir.pœn.
cœlib. Fœminis, inquit Vlp. Lex Iulia à morte viri anni tribuit vacationé. à diuortio ſex menſiũ,

Lex autem Papia, à morte viri, triennij: à repudio, anni & ſex menſium. Vlpianus cap. 14. Sueto- A
nius in Auguſto. Vt priori ex Conſulibus faſces ſumendi poteſtas eſſet, qui plures liberos, quàm
collega, aut in ſua ſua poteſtate haberet, aut bello amiſiſſet: ſed ſi par vtriq; numerus liberorum
eſſet, maritus, aut qui in numero maritorum eſt, præferretur: ſi verò ambo & mariti & patres to-
tidem liberorum ſunt, tum ille priſtinu: honos inſtauraretur, & qui maior natu eſſet, prior faſces
ſumeret. Agellius lib. 2. cap. 15. Vt ſi liberta ab inuito patrono diuerteret, alij nubere inuito patro-
no non poſſet. Vt iuſiurandum quod liberto impoſitum eſt, ne vxorem duceret, ei remitteretur.
l. 6. §. 3. de iure pat. l. j. ff. vnde vir & vxor.

Ne qui Senator eſſet, quiue filius, nepos, pronepóſue ex filio, vel ex filia natus, cuius eorũ eſſet
ſponſam, vxorémue, ſciens, dolo malo haberet libertinam, aut eam, quæ ipſa, cuiúſue pater, ma-
térue artem ludicram faceret, feciſſetue, neue Senatoris filia, neptiſue ex filio, proneptiſue ex ne- B
pote, filio nato, nata libertino, eiue qui ipſe, cuiúſue pater, materue artem ludicram faceret, feciſ-
ſetne, ſponſa nuptáue ſciens dolo malu eſſet. Eleganter hoc caput explicat Barnabas Briſſonius
libro de iure connubiorum.

Item, ne quis Senator ex numero corpore quæſtum facientium vxorem duceret. Cæteri au-
tem ingenui prohiberentur ducere lenam, à lenone, lenáue manumiſſam, & in adulterio depre-
henſam, & iudicio publico damnatam, & quæ artem ludicram feciſſet. Paulus l. 44. ff. de ritu
nupt. Martianus autem in l. 19. eod. ſcribit, cap. 35. fuiſſe, vt qui liberos, quos habent in poteſtate,
iniuria prohibuiſſent vxores ducere, vel nubere, à magiſtratibus cogerẽtur in matrimonium col
locare & dotare. Vt Patriciis liceret libertinas vxores ducere: præter quàm ſi Senatores, Senato-
rúmue liberi eſſent. Ne qua ſponſalia rata eſſent, niſi ſtatim exacto biennio nuptiæ fierẽt: hoc eſt,
ne puellæ decem annis minores ducerentur, quarum annus ætatis duodecimus maturus coniu- C
gio habebatur. Zonaras lib. 11. Hæc autem lex in libris Iuriſconſultorum interdum Iulia tantùm,
interdum Pappia, interdum Iulia Pappia, interdum Pappia Poppæa dicitur.

Pappia Poppaea lex. Pappia Poppæa tum eadẽ illa, quæ lex Iulia continet, habuit, tum verò etiam hæc: Vt ne quin-
quaginta annis minor ſexagenario nuberet: aut vir hac ætate iunior quinquagenariá fœminam
duceret in vxorem. Vt patronis, qui ius trium liberorum haberent, contra tabulas teſtamenti li-
berti, aut ab inteſtato contra ſuos hæredes non naturales bonorum poſſeſsio daretur. Vt patro-
næ ingenuæ duobus liberis honoratæ, libertinæ tribus, idem iuris daretur, quod Patronis ex edi-
cto. Vt liberis ingenuæ trium liberorum iore honoratæ, idem iuria quod ipſi patronæ tribuere-
tur. Vt omnibus ingenuis, præter Senatores, eorumque liberos, vxores libertinas habere liceret.
Tulêre eam M. Pappius Mutilus, Q. Poppæus ſecundus Coſs. ſuff. Auguſto Imperatore. Tacitus D
libro 3. Iuriſconſulti ſub titulo de ritu nupt. de vulg. ſubſtit. de iure patron. & alus locis innume-
ris. Vlpianus cap. Inſtit. 14. & 29. Dio lib. 56.

De Tutelis CAP. XVII.

Atilia lex. SEQVVNTVR leges de tutelis, quarum quatuor reperiuntur, Atilia, Lætoria, Iulia, Ti-
tia, & Claudia. Atilia hæc fuit, vt mulieribus & pupillis tutores non habentibus à Præ-
tore & maiore parte Tribunorum Plebis darentur. Quando lata hæc lex ſit, non certò
conſtat. Sigonius lib. 1. de Antiquo iure ciuium Romanorum, coniectura ductos ſcri-
bit, videri ſibi latam eam eſſe ante Sp. Poſthumij Albini, & Q. Marcij Philippi conſulatũ, qui in- E
cidit in annum CIↃLXVII. Meminit huius legis Vlpianus titulo 11. vbi addit, tutores Atilia lege
datos, Atilianos dici. Meminit & Liuius libro 39. Hæc tamen poſtea à Claudio Imperatore abro-
gata fuiſſe videtur, cùm ſcribat Suetonius, ſanxiſſe Claudium, vt Conſules pupillis vtriuſque ſe-
xus tutores darent, quod viciſsim ab Antonino Philoſopho ſublatum refert Capitolinus, ab eó-
que Prætorem tutelarem inſtitutum.

Iulia Titia lex. Cæterùm cùm Atilia lex tantũ Romæ locum haberet, lata eſt poſtea Iulia Titia, vt etiam Pro-
uinciarum Præſides mulieribus, pupilliſue tutores non habentibus, tutores darent. Iuſtinianus
Inſtitutionibus de Atilianis tutoribus, & Vlpian. cap. Inſtit. 11.

Lætoria lex. Lætoria fuit, vt iis, qui furioſi, vel prodigi eſſent, curatores darẽtur, qui eos circumſcripſiſſent, F
iudicio publico tenerentur. Meminerunt eius Cic. lib. 3. Offic. lib. 3. de Natura Deorum. Iul. Ca-
pitolinus in M Antonino Philoſopho, Suetonius in 4. Prætorum apud Priſcianum libro 8.

Claudia à C. Claudio Imperatore lata eſt, vt ne agnati mulierum tutelam legitimam recipere
cogerentur. Vlpianus tit. 2. Inſtit. & Imperator l. 3. C. de legitimis tutoribus. Tantùm de tutelis,
plura de iis habebimus in XII. Tabularum fragmentis.

De Teſtamentis, hæredibus, & legatis CAP. XIIX.

DICEMVS nunc de teſtamentis, de quibus aliquot leges hodie extant, vt Furia, Voco-
nia, Falcidia, Cornelia, Iunia Velleia, Iuliæ tres & Pappia. G

Furia lex. Furiam tulit C. Furius Tribunus plebis: Ne cui, niſi manumiſſoris cognato, certiſ-
que aliis perſonis ſupra mille aſſes legare, mortiſue cauſa donare liceret: quòd ſi quis
maiorem ſummam ſibi legatam accepiſſet, redderet. Theophilus Inſtit. de legatis. Lata eſt autem,

vt

A vt ait Iuſtinianus; legis XII. Tabul. coercendæ cauſa, qua vti quiſque legaſſet ſuæ rei, ita ius erat. Cicero pro Balbo, & Verrina 3. Iuſtinianus de lege Falcidia. Vlpianus cap. Inſtit. 1. & 28. vbi minus quàm perfectã eam [illegible] dicit, quòd vetet aliquid fieri, & ſi factum ſit, non reſcindat. Ad hanc etiam videtur reſpexi[ſſ]e Pomponius l. 120. de verb. ſignific.

Voconiam de mulierum hæreditatibus tulit Q. Voconius Saxa Tribunus plebis, Q. Marcio Philippo II. Cneo Seruilio Cæpione Coſs. anno I[ↄ]XXCIV. Ne qui cenſus eſſet, virginem, neue mulierem ſupra quadrantem ſuorum bonorum, hæredem inſtitueret: pl[us] ſue cuiquam legaret, [qu]àm ad hæredem, hærede ſue perueniret. Ne fœminæ vltra conſanguineos ab inteſtato ſuccederent. Cicero Verr[i]na 3. de Senectute lib. 2. de Finibus. Dio lib. 56. Agellius lib. 7. cap. 13. & lib. 17. cap. 5. Augu[ſti]nus lib. 3. de Ciuitate Dei. Florus Epitoma 41. vbi Voluminius legitur, pro Vo- *Voconia lex.*

B co[nius]. Paulus lib. 4. Sentent. Extat autem declamatio Quinti[li]ani 264. in qua hæc lex proponitu[r]. Ne liceat mulieri niſi dimidiam partem bonorum r[el]inquere. Verum ea lex ad ſcholaſticas exercitationes ficta, & accommodata fuiſſe videtur, vt ex Dione conſtat.

Fal[ci]diam tulit Publ. Falcidius Tribunus plebis, Cn. Domi[ti]o Caluino II. C. Aſinio Pollione Con[ſ]ulibus, anno I[ↄ]CCXIII. cuius hæc capita à Iuriſconſultis memor[an]tur: Qui ciues Romani ſunt, [q]ui eorum poſt hanc le[ge]m rogatam teſtamentum facere volet, ius, poteſtas que eſto, vt hac lege liceb[i]t. Quicunque ciuis Rom[a]nus poſt hanc legem rogatam teſtamentum faciet, is quantam cuiq; ciui Romano pecuniam iure publico dare, legare volet, ius poteſtasq; eſto. dum ita detur, [le]getur, vt ne minus, quàm quartam partem hæreditatis ex eo teſtamento hæredes capiant. Eis quibus ita datum legatum erit, eam pecuniam ſine fraude ſua capere [l]iceto. [I]ſque hæres, qui *Falcidia lex.*

C eam pecuniam dare iuſſus, damnatúſue erit, eam pecuniam debeto dare, qua damnatus eſt. Si quis aliter, quàm hac lege liceat, pecuniam dederit, legauerit, hæredi quartam partem eius pecuni[æ], quæ data, leg[a]ta erit, ex eo teſtamento retinere liceto. Paulus l. 1. ff. ad leg. Falcid. Euſebius in Chronicis, qui tamen latam fuiſſe ſcribit, vt quarta pars tum demum hæredibus ſupereſſet, ſi quatuor, aut minus eſſent: quod in Iuriſconſultorum libris nuſquam reperias: tum & huius hæc verba refert Dio libro 48. V[t] hæres quartam partem bonorum ſibi relicturum, ſi grauiter oneratus ſit legatis, accipiat: cætera legatar[iis] relinquat.

Corneliam tulit L. Cornelius Sulla Felix, Dictator & Conſul, cum Q. Metello Pio Pialearico, anno vrbis conditæ I[ↄ]CLXXIII. Vt eorum teſtamenta, quæ in hoſtium poteſtate eſſent, perinde rata eſſent, ac ſi hi, qui ea feciſſent, in hoſtium poteſtatem non perueniſſent. & hæreditas ex his *Cornelia lex.*

D eodem modo ad vnumquemque pertineret. Iulianus lib. 12. ff. qui teſtam. fac. poſſ. Vlpianus capite Inſtit. 23. Iauol[e]nus in l. 15. de Iniuſt. rupt. Atque ex hac lege inducta fictio eſt, vt [q]ui captus apud hoſte[s] decederet, mortuus eodem momento, quo captus eſſet, putaretur. Eiuſdem legis caput opinatur illud fu[iſſe] [F]loromanus, quod in edicto Verris ſignificatur apud Ciceronem libro [illegible] primo: Non m[inu]s multis ſignis, quàm è lege oporteat, cautumque de numero te[ſ]tium, quo[s] in teſtamentis adhiberi oporteret, fuiſſe.

Iunia Ve[llæa] [illegible]itur, vt [q]ui te[ſta]mentum faceret, omnem virilis ſexus, qui ei ſuus hæres futurus [illegible] n[aſc]etur, i[n]ſ[tit]ue[n]di, exhæredandique poteſtatem haberet, etiam ſi viuo teſtatore na[ſc]eretu[r]. It[e]m, Vt ſ[i] [qu]is ex [h]is hæredibus ſuus hæres eſſe deſineret, liberi eius, & cæteri in locum ſuorum ſui hæredes ſuccederent. Scæuola l. Gallus. 20. de liberis & poſth[u]mis. Paulus *Iunia Vellæa lex.*

E Manutius eam ſic recitat, V[t] qui teſtamentum faceret, omnes eos virilis ſexus neceſſario inſtitueret hæredes, qui, c[u]m naſcer[e]ntur, ei [h]æredes ſ[u]i futuri eſſent: eorumque in locum liberi ſuccederent, qui niſi inſ[tit]uti eſſent, aut ſi exhæredati, ad exemplum poſthumorum [e]ſſent, teſtamentum non valeret. Duplex itaque in hac lege caput fuit, primùm, vt mortu[o] [fi]lio, nepotes nondum nati poſſint inſtitui. Item, vt viuente filio naſcituri nepotes poſſint inſtitui, ſi, auo viuente, & mortuo filio naſcantur: ne facti ſui, cum naſcerentur, ſi ſe præte[ri]tos inuenerint, rumpant teſtamentum. Altero capite cautu[m] eſt, vt nepotes iam nati viuente fi[li]o, ab auo [h]ær[e]des inſtituantur, vel nominatim exhæredentur, ne fortè mortuo, poſt teſtamentum [fil]io, facti ſu[i] [h]æredes, ad [e]xemplum poſthumorum teſtamentum infirme[n]t. Cuiacius pro Iuni[a], Iulia legendum cenſet, corrupte[q]ue vbi huius fit mentio Iunia [ſ]criptum eſſe ad l. Gallus. ff. e[o]d. notat.

F Extant etiam tres leges Iuliæ, de teſtamẽtis, quarum vna dicitur Iulia, de viceſima: altera Iulia Caducaria, tertia Iulia Miſ[c]ella.

Iuliæ de viceſima hæc fuerunt capita: Vt quæ hæreditates, legata, & donationes, mortis cauſa ad alienos, aut locupletes peruenirent, earum pars viceſima ad fiſcum pertineret. *Iulia lex de viceſima.*

Vt teſtamenta in municipiis, coloniis, oppidis, Præfectura, vico, caſtello, conciliabulo facta, in foro, vel baſilica, præſentibus teſtibus, vel honeſtis viris; inter horam ſecundam & decimam diei recitentur, exemploque ſublato, ab iiſdem rurſus Magiſtratibus obſignato[,] quorum præſentia conſtat apertum.

Vt teſtamentum ſtatim poſt mortẽ teſtatoris aperiatur: hoc eſt, à præſentibus intra triduum vel quinque dies: ab abſentibus quoque intra eos dies, cùm ſuperuenerint.

G Vt teſtes, vel maxima pars eorum adhibeantur, qui ſignauerint teſtamentum, ita vt agnitis ſign[is] rupto lino aperiatur, & recitetur, atq; ita d[e]ſcribendi exempli fiat poteſtas, ac deinde ſigno publico obſignatum in Archiuum redigatur, vt ſi quando exemplum eius interciderit, ſit vnde peti poſſit. Dio libro 38. & Paulus Sentent. lib. 4. tit. 6.

Iulia Caducaria lex.

Iuliæ Caducarię hæc duo capita fuerunt: Vt ſi nemo ſit, ad quem bonorum poſſeſsio pertinere poſsit: aut ſit quidem, ſed ius ſuum omiſerit, bona publicentur. Vlpianus cap. Inſtitutionum 28. Idem l. 4. §. eod ff. de fideic. libr. Quare etſi Caducariis legibus bona delata ſint, idem erit probandum. Sic enim locum hunc nobis reſtituit Cuiacius. Eandem legem Iuliam ſignificat Iulianus l. 96 §. 1. de legat. & fideic. lib. 1. Quoties lege Iulia bona vacantia ad fiſcum pertinent, & legata & fideicommiſſa præſtantur. A

Iulia Miſcella lex.

Iulia Miſcella fuit, vt coniugi ſuperſtiti legatum ſibi à demortuo ea lege, ne iterum nuberet, ita capere ius eſſet, ſi intra annum (luctui nondum erat præfinitus annus) iuraret ſe liberorum quærendorum cauſa velle nubere. Iuſtinianus in tractatu de indicta viduitate & lege Iulia Miſcella tollenda, libro Cod. 6. titulo 40. & Nouella Conſtit. 22. vbi Iulium Miſcellam huius legis auctorem nominat. Alij tamē Miſcellam malunt dictam, quód id legis Iuliæ caput tam ad virum, B quàm fœminam pertinebat. De hac lege Barnabas Briſſonius libro 2. Selectorum ex Iure ciuili antiquitatum, capite 3. vbi & hoc addit, ei legi Iuſtinianum, quod ad iuſiurandum attinet, obrogaſſe. Eó enim legem hanc ait per interpretationem Prudentium productam fuiſſe, vt omnes inde conditiones, quæ liberam auferant nuptiarum contrahendarum poteſtatem, legatariis remittantur, quaſi nullam fieri nuptiis moram oportere lex ſenſerit.

Pappia decimaria lex.

Reliqua eſt Pappia decimaria, cuius hæc ſententia fuit: Vt vir & vxor, nullis ex eo matrimonio extantibus liberis, decimam ex teſtamento matrimonij nomine capere poſsint. Si vero extent liberi ex alio matrimonio, pro vnoquoq; ex liberis aliam decimā, & pro communi filio poſt nonum diem amiſſo aliam: pro duobus poſt nonum diem amiſsis duas: quod explicat Vlpian. in fragment. tit. 15 & 21. Vide Cuiacium Obſeruat. libro 3. capite 12. Alludit ad hanc legem Tertullianus libro 1. ad vxorem. Hæ itaque de teſtamentis leges ex veteribus adhuc extant, quarum prolixam explicationem nemo à me exſpectet, cūm id ad Iuriſconſultos pertineat. C

Solet hic quoq; mentio fieri legis Gliciæ, de ratione inducendæ querelæ inofficioſi teſtamenti, de qua tamē cum nihil certi habeatur, non eſt, vt multa afferam. Si qui volunt, poſſunt contrarias de ea diſputationes legere Iacobi Cuiacij lib. 2. Obſeruationum, cap. 21. & lib. 14. ac Iacobi Rævardi libro ſingulari de auctoritate Prudentum, capito 12. Atque hæ de teſtamentis leges ex veteribus adhuc extant.

De Vſucapionibus, Ceſsione bonorum, & Furtis CAP. XIX.

D

De teſtamentis diximus, perſequamur nunc alias leges, quæ ad ius priuatum pertinēt, quæ ſunt de Vſucapionibus, Ceſsione bonorum, & Furtis.

Atinia lex.

De Vſucapionibus extat lex Atinia, qua cautum fuit, vt, quod ſurreptum eſſet, eius rei æterna auctoritas eſſet: niſi ſi in eius, cui ſurreptum eſſet, poteſtatem reuertiſſet. Meminit huius Agellius libro 17. capite 7. Paulus l. 4. §. 4. ff. de vſurpat. Iulianus l. 33. eiuſdem tituli, & Cicero Verrina 3.

Iulia Plautia lex.

Extat & Iulia Plautia, ab Octauio Auguſto lata: Ne res vi poſſeſſas vſucapere vllo tempore liceret. Iuſtinianus de vſucap. lib. 2. Inſtit.

Iulia lex.

De Ceſsione bonorum eiuſdem Auguſti Iulia memoratur: Vt qui ſine doló ſuo malo, æri alieno ſatisfacere non poſſet, bonis ſuis cedendo liberaretur. l. 4. C. qui bon. ced. poſſ. & [illegible] C. [illegible] E lib. 4. tit. qui bonis ex lege Iulia cedere poſsint.

Hoſtilia lex.

De Furtis Aulus Hoſtilius Mancinus Conſul cum Aulo Atilio Serrano, anno [illegible] XXCIII. legem tulit. Vt furti agere liceret eorū nomine, qui apud hoſtes eſſent, aut Reipublicæ cauſa abeſſent, quiue in eorum cuius tutela eſſent. Iuſtinianus de iis, per quos ag. poſſ. Hinc illæ Hoſtilianæ actiones, id eſt, formulæ apud Ciceronem libro de Oratore 1. vbi de militis teſtamento agitur. Plura de furtis infrà in fragmentis XII. Tabularum habebimus.

De Re nummaria, & Fœnore CAP. XX.

Dicendvm nobis nunc eſt de Re nummaria & Fœnore, quid de iis Romani ſtatuerint. F Ac de re nummaria quidem quatuor reperiuntur leges, Papiria, Liuia, Clodia, Maria.

Papiria lex.

Papiria lege cautum fuit, Vt aſſes qui vnciales erant, ſemunciales fierent. Tulit eam vti cenſet Hotomanus, C. Papirius Carbo Tribunus plebis, L. Cornelio Scipione, C. Lælio Nepote, Coſs. anno IↃLXIII. Plinius lib. 33. cap. 3.

Liuia lex.

Liuia autem à M. Liuio Druſo Tribuno plebis, anno IↃCX[illegible]XI. Cn. Domitio Ahenobarbo, C. Fannio Strabone, Coſs. lata fuit, Vt octaua æris pars argento miſceretur.

Clodia, vel Claudia lex.

Cludia vel Claudia fuit, Vt victoriatus nummus, qui ex Illyrico aduectus, mercis loco habebatur, Romæ percuteretur: & eadem victoriæ nota obſignaretur. Plinius lib. 33. cap. 3.

Maria lex.

His addatur etiam lex Maria, quam tulit M. Marius Gratidianus Prætor, L. Sulla Dictatore, anno IↃCLXXII. Vt nummi, certa tum excogitata ratione probarentur. Iactabatur enim temporibus illis nummus, ſic, vt nemo ſcire poſſet, quid haberet. Cic. lib. 3 Offic. Plin. lib. [illegible] cap. 9. G

Cæterum vt melius intelligantur ſuperiores de re nummaria leges, non abs re fuerit, ſi integrum Plinij locum, vbi legum illarum meminit, adſcribam. Sic autem is libro 33. capite 3.

pulus

A pulus Romanus, ne argento quidem ſignato ante Pyrrhum Regem deuictum vſus eſt. Libralis,
vnde etiam nunc libella dicitur, & dupondius appendebatur aſsis: quare æris grauis pœna dicta.
Seruius Rex primus ſignauis æs, antea rudi vſos Romæ Reineus tradit. Signatum eſt nota pe-
sudum, vnde & pecunia appellata: Maximus cenſus CX. M. aſsium fuit illo Rege. Et ideò hæc
prima claſsis. Argentum ſignatum eſt anno vrbis CDXXCV. Q. Ogulnio, C. Fabio Coſs. quinque
annis ante primum bellum Punicum. Et placuit denarius pro decem libris æris: quinarius, pro
quinque: ſeſtertium pro dupondio, ac ſemiſſe. Libræ autem pondus æris imminutum bello Pu-
nico primo, cùm impenſis Reſpublica nun ſufficeret: conſtitutumq; vt aſſes ſextantario pondere
ferirentur. Ita quinque pars factæ lucri, diſſolutumq; æs alienum. Nota æris fuit ex altera parte
Ianus geminus, ex altera roſtrum nauis: in triente verò, & quadrante, rates. Quadrans antea
B triuncis vocatus à tribus vnciis. Poſtea Annibale vrgente, Q. Fabio Maximo Dictatore, aſſes vn-
ciales facti: placuitq; denarium XVI. aſsibus permutari, quinarium octonis, ſeſtertium quater-
nis. Ita Reſpublica dimidium lucrata eſt. In militari tamen ſtipendio ſemper denarius pro decem
aſsibus datus. Nota argenti fuêre, bigæ, atq; quadrigæ, & deinde bigati, quadrigatiq; dicti. Mox
lege Papiriana ſemunciales aſſes facti. Liuius Druſus in Tribunatu plebis octauam partem æris
argēto miſcuit. Qui nunc victoriatus appellatur, lege Clodia percuſſus eſt. Antea enim hic num-
mus ex Illyrico aduectus, mercis loco habebatur. Eſt autē ſignatus Victoria, & inde nomen. Au-
reus nummus poſt annum LXII. percuſſus eſt, quàm argenteus, ita vt ſcrupulum valeret ſeſter-
tiis vicenis, quod efficit in libras ratione ſeſtertiorum, qui tunc erant ſeſtertios IↃCCCC. Poſt
hæc placuit XL. M. ſed ſignari ex auri libris, paulatimque principes imminuère pondus: minu-
C tiſsimus vero ad XLV. M. Hactenus Plinius.

A legibus nummariis ad fœnebres accedemus, quarum hæ extant, Licinia, Genutia, Duillia,
Mœnia, Sempronia, Valeria, Sulpitia, Gabinia, Iulia, & Claudia.

Licinia hæc fuit, vt deducto eo de capite, quod vſuris pernumeratum eſſet, id quod ſupereſ- *Licinia lex.*
ſet, triennio æquis portionibus perſolueretur. Tulit eam C. Licinius Stolo Tribunus plebis, Sp.
Furio Medullino, P. Clœlio Siculo, &c. Tribunis militum Coſs. anno CCCLXXVI. Liuius lib. 6.

Eſt & alia Licinia de Fœnore, à L. Licinio Lucullo Aſiæ Proconſule, ante Ciceronis Conſula- *Alia Licinia*
tum lata, ad leuandam ære alienu Prouinciam: Ne ſcilicet ſupra centeſimam iure fœnoris ſol- *lex.*
ueretur: Ne maiores eſſent vſuræ, quàm quibus veteri iure pecuniæ antea credebantur: Ne cre-
ditoribus à debitore fœnuris nomine plus omninò liceret accipere, quàm quanta fructuum cre-
D dituris quarta pars eſſet.

Duillia Mœnia à M. Duillio, L. Mœnio Tribunis plebis, C. Marcio Rutilo, Cn. Manlio Capi- *Duillia Mœ-*
tolino Imperioſſo II. Conſulibus, anoo CCCXCVI. lata eſt, Vt fœnus ne maius vnciario exerce- *nia lex.*
retur. Liuius libro 7. Tacitus tamen libro 6. Annalium, Fœnus vnciarium XII. Tabularum legi-
bus conſtitutum fuiſſe tradit. Fuit igitur hæc repetitio legis XII. Tabularum annu vrbis CDVI.
C. Plautio Ypſæo, T. Manlio Imperioſſo Torquato, Coſs. lex ſemunciarij fœnoris à Tribunis ple-
bis lata eſt. Liuius lib. 7. Tacitus lib. 6. Annalium.

Pauló poſt, anno CDXI. C. Marcio Rutilo IV. Q. Seruilio Coſs. L. Genutius Tribunus plebis *Genutia lex.*
legem tulit, Ne fœnerare liceret. Liuius libro 7.

Atque hæc quidem in vrbe obſeruabantur. Cæterùm cùm eſſent lucri cupidi, qui nomina in
E ſocios, quòd ij non tenerentur iis legibus, tranſcriberent, legem tulit M. Sempronius Tribunus *Sempronia*
plebis, anno IↃLX. L. Cornelio Merula, Q. Minutio Thermu Coſs. Vt cum ſociis ac nomine La- *lex.*
tino pecuniæ creditæ ius idem, quod cum ciuibus Romanis eſſet. Liuius libro 35. Cicero libro 2.
de Officiis.

Anno IↃCLXVII. L. Valerius Flaccus II. Conſul, cum L. Cornelio Cinna II. in Marij demor- *Valeria lex.*
tui locum ſuffectus, tulit, Vt creditoribus quadrans ſolueretur: hoc eſt, vt terni nummi pro cen-
tenis in anno penderentur. Vell. Paterculus lib. 2. qui tamē hoc factum, vt iniuſſum reprehendit.

Cæcilia Gabinia lex ab Aul. Gabinio Tribuno plebis, L. Metello, Q. Marcio Rege Coſs. anno *Cæcilia Ga-*
IↃCXXCV. lata eſt: Ne ius diceretur de iis pecuniis, quæ verſura facta eſſent, ſumptæ: Ne ſcilicet *binia lex.*
Prouinciales homines à Romanis exhaurirentur: Ne grauior vſura quàm centeſima exigeretur.
F Sed & præter amiſſam ſortem certam pœnam ſanciebat. Cic. lib. 6. Epiſtol. ad Atticum.

Quod de C. Iulio Cæſare Suetonius, & ipſe Cæſar libro 3. Comment. de Bello ciuili, memoriæ
produnt, Cæſarem, cùm fides tota Italia eſſet anguſtior, neq; creditæ pecuniæ ſoluerentur, con-
ſtituiſſe, vt debitores creditoribus ſatisfacerent per æſtimationē poſſeſsionum ab arbitris ad hoc
datis factam, quanti quaſque ante ciuile bellum comparaſſent, deducta ſumma æris alieni, ſi quid
vſuræ nomine numeratum aut perſcriptum fuiſſet: qua conditione quartam ferè crediti depe-
riiſſe aiunt, neſcio an ad legem aliquam ſit referendum, quod aliquibus placere video, qui etiam
ex Tacito afferunt, eadem lege cautum fuiſſe, de modò credendi poſsidendiq; intra Italiam. Lo-
cum Taciti cùm & ſuperiorum legum mentionem habeat, integrum adſcribam. Sic igitur is li-
bro 6. Annalium, (quemadmodum Iuſtus Lipſius recenſuit) ſcribit: Interea magna vis accuſa-
G torum in eos irrumpit, qui pecunias fœnore auctitabant, aduerſum legem Dictatoris Cæſaris,
qua de modo credendi, poſsidendique intra Italiam cauetur, omiſſa olim, quia priuato vſui bu-
num publicum poſtponitur. Sanè vetus vrbi fœnebre malum, & ſeditionum diſcordiarumque
creberrima cauſa, eoque cohibebatur antiquis quoque & minus corruptis moribus. Nam primò

XII. Tabulis ſanctum, ne quis vnciario fœnore amplius exerceret, cùm antea ex libidine locuple- A
tium agitaretur: dein rogatione tribunicia ad ſemuncias redacta. Poſtremo vetita verſura, multiſque plebiſcitis obuiam itum fraudibus, quę toties repreſſæ, miras per artes rurſus oriebantur. Hactenus Tacitus.

Iulia lex. Memoratur & alia Iulia lex de Ceſsione bonorum, Vt qui ſine dolo ſuo malo æri alieno ſatiſfacere non poſſet, bonis ſuis cedendo liberaretur. l. 4. C. qui bon. ced. poſſ. & in C. Theod. libro 4. tit. qui bonis ex lege Iulia cedere poſsint.

Claudia lex. Claudiam tulit C. Claudius Cæſar, Ne creditores in mortem parentum pecunias filiis familiarum fœnori darent. Tacitus libro Annalium 2. quæ lex ab Athenienſibus deſumpta eſt, quos ſimilem habuiſſe legem ex Terentij Phormione dicimus.

Referenda ad hanc claſſem etiam eſt lex Pætelia Papiria, quam tulêre C. Pætelios Libo Viſo- B
lus III. L. Papirius Mugillanus, Coſs. anno CDXXVII. Ne quis, niſi qui noxam meruiſſet, donec pœnam lueret, in compedibus, aut in neruo teneretur: pecuniæ creditę bona debitoris, non corpus obnoxium eſſet. Et ne quis in poſterum necteretur. Liuius libro 8. C. Manlius in Epiſtola ad Q. Marcium Conſulem, apud Salluſtium in Coniuratione Catilinæ. Tantum de re nummaria, & fœnore. Sequuntur leges de Iudicibus.

De Iudicibus, Donis, & Muneribus CAP. XXI.

DE Iudiciis iam dicturi, prius eas leges recenſebimus, quæ de ipſis Iudicibus latæ fuerunt, tum quæ de iudiciis. Sunt autem de Iudicibus latæ iſtæ: Sempronia, Seruilia, C
Liuia, Plautia, Cornelia, Aurelia, Pompeia, Iulia, Antonia. Iudicia primùm penes Senatum fuerunt, ex lege Romuli, de quo Dionyſius Halicarnaſſæus ſcribit hunc mo-

Romuli lex. dum: Romulus, inquit, poſtquã diſcreuit potiores ab inferioribus, mox legibus latis præſcripſit, quid vtrique faciendum: Vt Patricij ſacra curarent, magiſtratus gererent, ius redderent, ſecum Rempublicam adminiſtrarent, res vrbanas obirent: idque longo tempore etiam ſub Conſulibus ſeruatum, donec tandem C. Sempronius Gracchus Trib. pleb. Senatui iniquior, anno IↃCXX.

Sempronia lex. Q. Cæcilio Metello Balearico, T. Quintio Flaminino, Coſs. legem tulit, quam paucis antè annis frater eius Tiberius ferre conatus erat: Vt iudicia, quę ſemper antea penes Senatorium ordinem fuerant, ad ſolos Equites transferrentur. Appianus lib. 1. de Bel. ciuil. Aſconius in Diuinat. Vel- D
leius lib. 2. Tacitus lib. 12. Varro de Vita pop. Rom. apud Nonium, in voce Biceps. Plutarchus in Gracchis, Equites trecentos cum Senatoribus trecentis mixtos tradit, atque inter vtroſq; communicata iudicia, quod falſum eſt. Florus etiam Epit. 60. auctor eſt, lege Sempronia trecentos

Seruilia lex. Senatores cum ſexcentis Equitibus commixtos iudicaſſe: quod procul dubio ad legẽ Seruiliam pertinet, quam non multò poſt tulit Qu. Seruilius Cæpio Conſul, cum C. Attilio Serrano, anno IↃCXLVII. Vt iudicia, quę lege Sempronia ad ſolos Equites tranſlata erãt, ordini Senatorio communicarentur: quæ tamen lex non multò poſt abrogata eſt. Tacitus lib. 12. Annal. Cic. in 1. de Arte Rhetorica, lib. 2. de Oratore, in Bruto, in Oratione pro Scauro, & ibidẽ Aſconius. Fuit autem

Liuia lex. hac lege impar & minor numerus Senatorum, quã Equitum. Nam paucis poſt annis M. Liuius Druſus Tribunus plebis, L. Marcio Philippo, Sext. Iul. Cæſare, Coſs. anno vrbis IↃCLXII. tulit, Vt æqua ex parte iudicia penes Senatum, & equeſtrem ordinem eſſent, id eſt, trecenti Equites, & E
trecenti Senatores. Aſconius in Cornelianam, Cic. lib. 3. de Orat. Florus Epit. 71. Appian. lib. 1. de Bel. ciuil. ſic ſcribit: M. Liuius Druſus Senatum quoq; ac Equites tum maximè propter iudicia diſsidentes inuicem conabatur conciliare: quæ cùm nequiret Senatui palam reſtituere, arte vtroſq. aggreſſus eſt. Nam cùm per id tempus propter crebras ſeditiones vix trecẽtorum explerent numerum, promulgauit legem, vt ex Equeſtri ordine adderentur totidem, delectu optimorum habito, atq; ex his omnibus in poſterum Iudices legerentur: vtq; cauſam dicere cogerentur ſuſpecti de munerum corruptela: quod malum iam inter crimina haberi deſierat: adeo frontem pleriq; perfricuerant. Hactenus ille. Verùm nec hæc Liuia longæua fuit: nam L. Martius Philippus Conſul, Druſi inimicus, eodem anno obtinuit, vt Druſi leges, tanquam contra auſpicia latæ, vno Senatuſconſulto tollerentur, vti teſtatur Cic. lib. 3. de Legib. Anno deinde elapſo, qui fuit ſe- F
cundus belli Italici, Cn. Pompeio Strabone, L. Porcio Catone Coſs. cùm Equeſter ordo in iudi-

Plautia lex. ciis dominaretur, legem tulit M. Plautius Siluanus Trib. plebis, Vt Tribus ſingulæ ex eo numero quinos denos ſuffragio crearent, qui eo anno iudicarent. Ex eo factum eſt, vt Senatores quidam in eo numero eſſent, & quidam etiam ex ipſo plebe. Cic. in Oratione pro Cornelio, epiſtolis ad Attic. lib. 4. & Aſconius in Cornelianam. Ex quo intelligitur, cùm ante Equites ſoli iudicarent CCC. Tribus dediſſe ſingulas Iudices XV. itaq; CDL. fuerunt: & iudicia inter tres ordines, Senatorium, Equeſtrem, & Plebeium communicata ſunt.

Cornelia lex. Plautiam legem ſecuta eſt Cornelia, quam tulit L. Cornelius Sulla Dictator & Coſ. II. cum Q. Cæcilio Metello Pio, anno IↃCLXXIII. Vt iudicia Equeſtri ordini adempta, in ſolũ ordinem Senatorium transferrentur. Florus Epit. 89. Aſconius in Diuinationem. G

Aurelia lex. Vndecim annis poſt legem L. Cornelij Sullæ, Aurelia lata eſt à L. Aurelio Cotta Prætore, anno IↃC XCIII. Cn. Pompeio Magno, M. Licinio Craſſo, Coſs. Vt iudicia, quæ penes ſolos Senatores erant, inter Senatores & Equeſtrem ordinem, & Tribunos Ærarios communicarentur. Ci-

cero

A cero in Verrinis ſæpe, Aſconius in eaſdem, in Orationem pro Cornelio, & in Piſonem, Florus Epitome 97. Velleius libro 2. vbi tamen Tribunos Ærarios non nominat.

Secuta Vatinia eſt, quam tulit, vt opinatur Manutius, Publ. Vatinius Tribunus plebis, C. Iulio Cæſare, M. Calpurnio Bibulo Conſulibus, anno IↃCXCIV. Qua autem ſententia fuerit, ſe nondum inuenire potuiſſe idem ait: exiſtimare tamen popularem fuiſſe, cùm Vatinius Senatum, Senatus illum vehementer oderit. *Vatinia lex.*

Iulia lex à C. Iul. Cæſare Conſule cum M. Bibulo, anno eodem lata eſt, Vt iudicia ad duo genera iudicum redigerentur, Equeſtris ordinis, & Senatorij: Tribuni verò Ærarij, quod erat tertium, tollerentur. Suetonius in Cæſare. Meminit & Agellius libro 14. capite 2. Dio lib. 44. Multa præterea huius legis capita fuerunt de ipſorum Iudicum ætate, dignitate & conditione, de for- *Iulia lex.*
B ma & conſuetudine iudiciorum publicorum & priuatorum. Quæ omnia in antiquis Iuriſconſultorum libris comprehenſa opera Triboniani abolita ſunt.

Pompeia ſequitur, quam tulit Cneus Pompeius Magnus II. Coſs. cum M. Licinio Craſſo II. anno IↃCXCIIX. Vt amplisſimo ex cenſu, ex Centuriis, aliter quàm antea lecti Iudices, ex tribus tamen ordinibus, quibus Aurelia lege communicata erant iudicia, Senatorio ſcilicet, Equeſtri, & Tribunis Ærarij res iudicarent. Item, Vt quinque & ſeptuaginta Iudices cauſas cognoſcerent. Cicero in Piſonem, & in eandem Aſconius. *Pompeia lex*

Vltima Antonia eſt, quam tulit M. Antonius Coſ. cum C. Iul. Cæſare, anno IↃCCIX. Vt tertia Iudicum decuria è Centurionibus, Anteſignanis, Alaudis, Manipularibus fieret. Cicero Philip. 1. & 5. Suetonius in Auguſto. Ex quo etiam intelligi poteſt, hanc non fuiſſe abrogatam, cùm iſte *Antonia lex.*
C hoſtis iudicatus eſt, vt vult Zaſius. Sic enim ſcribit: Ad tres Iudicum decurias quartam addidit ex inferiore cenſu, quæ ducenariorum vocaretur, iudicarentque de leuioribus ſummis.

Hactenus leges de Iudicibus recitauimus, de quibus prolixè Paulus Manutius libro de Legibus, & Franciſcus Polletus libro 2. Hiſtoriæ Fori Romani. Quibus adiiciemus eam Pompeij legem, qua tulit, Vt de iis, qui à ſecundo ſuo Conſulatu ad hunc vſque diem ob rem iudicandam pecunias cepiſſent, quæſtio conſtitueretur. Appian. lib. 2. de Bellis ciuilibus. *Pompeia lex*

De Iudiciis Cap. XXII.

NON eſt dubium, ſi omnes, quæ à Priſcis Romanis latæ ſunt leges, hodie ſupereſſent,
D magnum earum numerum de iudiciis futurum eſſe. Verùm interciderunt ferè omnes. Quæ igitur adhuc extant, hoc capite recitabimus. Sunt autem tres, Pompeia, Iulia, & Iunia Petronia.

Pompeia, à Cneo Pompeio Magno, Conſule ſolo ſine collega, anno vrbis IↃCCI. lata eſt. Ne reum in iudicio laudare liceret. Plutarchus in Pompeio, & Catone Vticenſi. Valerius lib. 6. cap. 2. *Pompeia lex*

Legem Iuliam iudiciariam à C. Iulio Cæſare latam, multa de forma iudiciorum priuatorum, publicorumque continuiſſe, quæ à Triboniano abolita ſint, diximus capite præcedenti. Fuit autem & alia Iulia lex ab Octauio Auguſto Cæſare lata, qua formã iudiciorum præſcripſit, cuius hæc capita feruntur: Vt qui nomen alicuius deferrent, locum, annum & menſem, quo crimen admiſſum erit, deſignent, l. 3. de accuſat. Ne eodem tempore de duobus reis quis quereretur, niſi *Iulia lex.*
E ſuarum iniuriarum cauſa, l. 12 eodem: Ne inuito denuncietur, vt teſtimonium dicat aduerſus ſocerum, generum, vitricum, priuignum, ſobrinum, ſobrinam, ſobrino natum, eóſue, qui priore gradu ſint. Item, Ne liberto ipſius, liberorum eius, parentum, viri, vxoris: item patroni, patronæ, & vt ne patroni, patronæ, aduerſus libertos, neque liberti aduerſus patronum cogantur teſtimonium dicere, l. 4. ff. de teſtibus. Vt inter priuatos, qui in iudicem conſenſiſſet, iuriſdicundi, ei iudici poteſtas eſſet, l. 2. § 1. ff. de iudiciis. Ne qui Iudex ſit, arbitrium recipere eius rei, de qua iudex eſt, neue ſe promitti, iubeat. l. 9. de arbitris. Ne minor annis viginti iudicare cogatur, l. cum lege 41. ff. de arbitris. Vt Saturnalibus triduo feriæ ſeruarentur. Macrobius libro 1. capite 10. Eadem etiam latum opinatur Hotomanus, vt certus patronorum numerus eſſet. Meminit Aſconius in argumento Orationis pro Scauro. Et ſi quis reus vel accuſator domum Iudicis ingrediatur, per
F legem Iuliam iudiciariam in legem ambitus committit, l. 1. ff. de ambit. Item, Ne Iudices ſuo anno in alienas ædes ingrediantur. Dio libro 54.

Iuniam Petroniã tulêre C. Iunius Cæſonius, Petronius Turpilianus, Coſs. anno IↃCCCXIII. Vt ſi diſſonantes pares Iudicum exiſterẽt ſententiæ, pro libertate pronunciaretur. Hermog. l. 24. ff. de manumiſs. His legibus ſubiiciemus eas, quæ de multis: item eam, quæ de donis & muneribus latæ ſunt. *Iunia Petronia lex.*

De iudiciis etiam fuit lex Memmia, de Reis poſtulandis, qua latum fuit, vt eorum, qui Reipublicæ cauſa abeſſent, nomina ne inter reos reciperentur. Cic. in Vatinium, Valer. Max lib. 3. cap. 7.

Item illa de Calumniatoribus: Vt calumniatoribus pœna conſtituto iudicio imponeretur. cuius meminit Cicero pro Sext. Roſcio. Papinianus lib. 13. de teſtibus, lib. 1. cap. 1. ad Senatuſcon-
G ſultum Turpilianum. Hac autem lege calumniatori in fronte imprimebatur litera, qua indicabatur calumniatum eum eſſe. Sic enim Cicero pro Sex. Roſcio: Literam illam, cui vos vſque eò inimici eſtis, vt etiam calumnias oderitis, ita vehementer ad caput affigent, vt poſtea neminem alium, niſi fortunas veſtras accuſare poſſitis, &c. Cæterùm hanc legem, ſicut & ſuperiorem, quidam

Memmiam, quidam Remmiam appellant. Paulus Manutius autem Commentariis in Oratio- A
nem pro Sex. Roſcio, ſuperiorem illam de reo euocando Memmiam: hanc ergo de Calumniato-
ribus Remmiam dictam ſibi videri ſcribit. Pertinent ad hunc de Iudiciis locum etiam leges, quæ
de Mulctis: item quæ de Donis & Muneribus latæ fuerunt.

Ateria Tarpeia lex. De Mulctis primi legem tulêre Sp. Tarpeius Montanus Capitolinus, Aul. Aterius Fontinalis
Coſs. anno CCCIX. vnde & Ateria, & Tarpeia indifferenter dicitur: Vt omnibus Magiſtratibus
mulctæ dicendæ ius eſſet, cùm antea ſolis Coſs. id liceret: Vt duas oues, triginta boues mulcta
non excederet. Dionyſius lib. 10. Agellius lib. 11. cap. 1. & Feſtus in voce Peculatus. Ad huius legis
primum caput reſpexiſſe videtur Vlpian. l. vnica ff. ſi quis ius dic. nō obtemp. dom ſit: Omnibus
Magiſtratibus ſecundū ius poteſtatis ſuæ conceſſum eſt iuriſdictione pœnali iudicio defendere.

Sextia Menenia lex. Biennio pòſt anno, ſcilicet CCCI. P. Sextius Capitolinus, T. Menenius Lanatus Coſs. legem B
tulerunt, vt oues decuſsi, boues centuſsi æſtimarentur. Apud Feſtum, qui huius legis meminit,
mendum eſſe videtur, quia priore loco ponit legem Meneniam Sextiam, poſteriore Tarpeiam,
quaſi Menenius ante Tarpeium & Aterium Conſul fuerit, quod falſum eſt. Vide Antonium Au-
guſtinum ad Feſtum, ad vocem, Peculatus.

Papiria Iulia lex. Fuiſſe quoque Papiriam Iuliam, legem Conſularem de modo mulctarum latam, ex Liuio co-
gnoſcitur: verùm qua ſententia, non exprimitur. Atque tantum de mulctis.

Cincia lex. Huc denique pertinet lex Cincia muneralis, ſiue de donis & muneribus, quam tulit M. Cin-
cius Tribunus plebis, M. Cornelio Cethego, P. Sempronio Tuditano Coſs. anno IↃXLIX. Ne
quis ob cauſam orandam donum, munúſue caperet. Liuius libro 34. Tacitus libro 14. Annalium,
Cicero ad Atticum libro 1. item libro 2. de Oratore, in Catone. Hanc Feſtus muneralem à Plauto C
vocari ſcribit, his verſibus:

Neq; muneralem legem, neq; lenoniam, Rogata fuerit, necne, flocci æſtimo.

Fuerunt autem & alia quædam huius legis capita, Vt, Ne plus ducentis aureis donare liceret:
extra quam ſi coniunctis perſonis donaretur, quod eo amplius donatum eſſet, ratum non eſſet,
argum. l. ſancimus. C. de donat. Vlpianus cap. Inſtit. t. l. 4. & l. 6. C. Theod. donationibus. Item, vt
in donatione quibuſcunq; perſonis facta, mancipatio traditione adhiberetur, ff. l. 4. & l. 5. Verùm
iſta propriè huc non pertinent.

Hoc loco meminerunt quidam ex Tacito libro 2. Annalium, & ex Auſonio legis Titiæ mone-
ralis. Cum verò ij loci de mendo ſuſpecti ſint, nihil amplius de ea habeo dicere, præſertim cum e-
tiam Iuſtus Lipſius in notis ad Tacitum affirmet, in Vaticanis duobus, & Farneſiano codice, le- D
gi Cintiam, aut Cinthiam, non Titiam.

Atque has leges, quas de iure publico & priuato recitaremus, habuimus. Sequitur vt de Cri-
minibus dicamus, quod faciemus capitibus ſequentibus.

De Criminibus publicis, & primùm de Maieſtate

CAP. XXIII.

HACTENVS eas leges recitauimus, quæ de iure publico & priuato latæ ſunt. Reſtant
illæ, quæ de criminibus loquuntur. Fuerunt autem crimina maleficia, quæ aut aduer-
ſus Rempublicam commiſſa ſunt, aut populus Rom. aduerſus Rempublicam commiſ- E
ſa exiſtimauit, atque iudicio legibus conſtituto, pœna vindicanda putauit: qualia ſunt
crimen maieſtatis, peculatus, ambitus, repetundarum, vis publicæ ſicariorum, veneficij, parrici-
dij, falſi, adulterij, plagij. De his omnibus ordine dicemus, ſumpto initio à crimine maieſtatis,
quippe quod omnium fuit grauiſsimum & antiquiſsimum.

Maieſtas, inquit Vlpianus, eſt crimen illud, quod aduerſus populum Romanum, aut ſecuri-
tatem eius committitur, id eſt, in quo læditur aut dignitas, aut ſecuritas eius. Et pertinent ad hoc
crimen omnia, quæcunque aut populo, aut Magiſtratibus eius directo iniuriæ factæ ſunt. Gra-
uiſsimum autem inter Maieſtatis crimina eſt crimen perduellionis, & ſub illo tanquam ſpecies
ſub genere continetur. Eſt autem perduellio, hoſtili animo aduerſus Rempublicam, vel Princi-
pem animatum eſſe. Franciſcus Hotomanus I. C. celeberrimus, quadruplicem inter maieſtatis & F
perduellionis crimina differentiam notat, quarum prima eſt, quod maieſtatis crimine tenentur
ij, qui vel partem aliquam Reipublicæ læſerunt: veluti, ſi quis duces hoſtium accepta pecunia li-
berauit, aut priuatus domi ſuæ hoſtium duces tenuit: aut ſi magiſtratui cuippiam pro ſua pote-
ſtate argenti aliquis officiat: veluti C. Cornelius, quem Cicero defendit. Perduellionis autem cri-
men in eos cadit, qui ſummam Reipublicæ labefactare conati ſunt. Altera differentia eſt, quod
maieſtatis crimen in foro apud ſuum Prætorem pro tribunali, iudicio certa lege con[illegible] e-
habatur, vt ex Verr. 3. & 7. cognoſcitur. Perduellio verò primis quidem temporibus a Duumuiris
data opera creatis, pòſt autem à populo Romano Comitiis Centuriatis in Campo Martio cogno-
ſcebatur: quemadmodum ex Oratione Ciceronis pro C. Rabirio perduellionis reo in Campo
Martio habita: itemque ex Valerij Maximi libro 6. capite 5. ſatis planè conſtat. [illegible] differentia G
eſt, quod maieſtatis crimen non morte, ſed exilio mulctabatur: perduellionis vero damnatu car-
nifex in vrbem euocatus in crucem, Martio in Campo fixam tollebat, quod ex eadem Oratione
cognoſcitur, in qua crucis mentio fit, & ex Dionis libro trigeſimoſeptimo, [illegible] de hoc iudicio

comme-

A commemorat. Quartam differentiam Vlpianus oſtendit ff. l. vlt. de Crim. Maieſt. vbi ait: Maieſtatis imminutæ crimen rei morte obliterari: Perduellionis autem memoriam etiam poſt mortem damnari. Quomodo intelligendus Iuſtinianus in Inſtitutionibus §. 2. de Publicis iudiciis, Publica, inquit, iudicia hæc ſunt: Lex Iulia Maieſtatis, quæ in eos, qui contra Imperatorem, vel Rempublicam aliquid moliti ſunt, ſuum vigorem extendit. Cuius pœna animæ amiſsionem ſuſtinet, & memoria rei etiam poſt mortem damnatur, &c. Plura de Maieſtate alibi recitantur, nos hîc leges Romanorum, quæ de eo crimine latæ fuerunt, recenſebimus: inter quas, quæ ſunt ein poſt XII. Tabulas rogatæ ſunt (de illis enim diximus antè) prima eſt Gabinia: Ne quis coitiones clandeſtinas conflaret: qui feciſſet, capitali ſupplicio plecteretur. Salluſtius in declamatione Porcij Latronis. *Gabinia lex.*

B [illegible] ad annum inde IↃCLV. leges quatuor de Maieſtate latæ, Appuleia, Varia, Cornelia, & Iulia.

Appuleiam tulit L. Appuleius Saturninus Tribunus plebis anno IↃCLII. C. Mario V. M. Aquillio Coſs. Hac lege C. Norbanus eſt poſtulatus, quem M. Antonius Cenſorius defendit, vt in 2. de Oratore ſcribit Cicero, ex quo apparet, hac lege vim in vrbe ac ſeditionem vindicatam eſſe. Carolus Sigonius putat eadem etiam quæſtionem de maieſtate perpetuam conſtitutam eſſe. *Appuleia lex.*

Legem Variam tulit Q. Varius propter obſcurum ius ciuitatis Hybrida cognominatus, Tribunus plebis anno IↃCLXII. L. Marcio Philippo, Sex. Iulio Cæſare Coſs. Vt quæreretur de iis, quorum opera, conſiliove ſocij contra populum Romanum arma ſumpſiſſent. Cicero oratione pro Scauro, & pro Cornelio, & in eaſdem Aſconius. Valerius Maximus lib. 8. cap. 6. Cice- *Varia lex.*

C ro Tuſcul. 2. & in Bruto.

Sequitur Cornelia, quam tulit L. Cornelius Sulla Felix Dictator anno IↃCLXX. cuius hæc capita apud ſcriptores diſperſa leguntur: Prætor, qui ex hac lege quæret, de eo quærito, qui interceſsionem ſuſtulerit, aut magiſtratui, quo minus munere ſuo fungatur, impedimentu fuerit. Qui exercitum e Prouincia eduxerit, aut ſua ſponte bellum geſſerit. Qui exercitum ſollicitauerit. Qui ducibus hoſtium captis ignouerit, aut pecunia liberauerit. Qui ducibus Prædonum captis ignouerit. Qui poteſtatem ſuam in adminiſtrando non defenderit. Qui ciuis Romanus apud Regem externum verſatus fuerit. Mulieris teſtimonium accipiatur. Calumniatoribus nulla pœna ſit. His damnatis pœna aquæ, & ignis interdictio ſit. Cicero in Piſonem, pro Cluentio, & Epiſtolis ad Appium, Aſconius in Cornelianam, & alij. Fuit & illud in hac lege, vt à quæ- *Cornelia lex.*

D ſtionibus vel cruentis nullius dignitas exciperetur. Ammianus Marcellinus libro 19. Hac lege populus Romanus vſque ad Cæſarem Dictaturem eſt vſus. Is tulit, vt de vi & maieſtate damnatis aqua & igni interdiceretur. Cicero 1. Philipp. *Iulia lex.*

Alia eſt Iulia, quam tulit C. Octauius Auguſtus. cuius mentio crebra in libris Iuriſconſultorum occurrit. Eius hæc extant capita: *Iulia lex.*

Prætor qui ex hac lege quæret, de eo quærito. Cuius opera dolo malo conſilium initum erit, quo obſides iniuſſu principis interciderent, quo armati homines cum telis lapidibúſue in vrbe ſint, conueniántue aduerſus Rempublicam, locáue occupentur, vel templa, quóue cœtus, conuentus fiat, hominéſue ad ſeditionem conuocentur: cuiuſue opera, conſilio, dolo malo, conſilium initum erit, quo quis magiſtratus populi Romani, quiúe imperium poteſtatémue

E habet, occidatur, quóue quis contra Rempublicam arma ferat, quiue hoſtibus populi Romani nuntium, literasque miſerit, ſignumue dederit, fecerítue dolo malo, quo hoſtes populi Romani iuuentur aduerſus Rempublicam: quiúe milites ſollicitauerit, concitauerítue, quo ſeditio, tumultusúe aduerſus Rempublicam fiat.

Item de eo, qui in bellis ceſſerit, aut arcem non tenuerit, aut caſtra conceſſerit.

Qui iniuſſu principis bellum geſſerit, delectumue habuerit, exercitum comparauerit, quiúe, cum ei in prouinciam ſucceſſum eſſet, exercitum ſucceſſori non tradiderit. quiúe imperium, exercitumue populi Romani deſeruerit, quiúe priuatus pro poteſtate, magiſtratuúe quid ſciens dolo malo geſſerit, quiúe quid eorum, quæ ſupra ſcripta ſunt, facere curauerit. Cuiúſue dolo malo iureiurando quis adactus eſt, quo aduerſus Rempublicam faciat: cuiúſue dolo malo exercitus po-

F puli Romani in inſidias deductus, hoſtibuſue proditus erit, factúmue dolo malo cuius dicitur, quo minus hoſtes in poteſtate populi Romani veniant, cuiúſue opera dolo malo hoſtes populi Romani commeatu, armis, telis, equis, pecunia, aliáue qua re adiuti erunt, vt ne ex amicis hoſtes populi Romani fiant, cuiusúe dolo malo factum erit, quo Rex exteræ nationis populo Romano minus obtemperet: cuiuſue opera dolo malo factum erit, quo magis obſides pecunia, iuraméta, hoſtibus populi Romani dentur aduerſus Rempublicam.

Item de eo quærito, qui confeſſum in iudicio reum, & propter hoc in vincula coniectum emiſerit. Item cuius ope, conſilio, dolo malo Prouincia, vel ciuitas hoſtibus prodita eſt. Qui ſtatuas aut imagines Imperatoris, iam conſecratas conflauerint, aliúdue quid ſimile admiſerint. Qui famoſos libellos ſcripſerint. Famoſi, qui ius accuſandi non habent, ad hanc accuſandi admittantur,

G [illegible] Serui deferentes audiantur, & quidem dominos ſuos, & liberti Patronos. Itémque mulieres accipiantur. Qui in reatu maieſtatis deceſſerit, niſi à ſucceſſoribus purgetur, hæreditas fiſco vindicetur. Qui ex alia cauſa legis Iuliæ maieſtatis reus eſt, quàm perduellionis, mortis crimine liberetur: qui perduellionis, capite puniatur.

Collecta hæc ſunt à Carolo Sigonio ex Vlpiano, Marciano, Scæuola, Venoleio, Modeſtino, A Papiniano, Hermogeniano ff. ad legem Iuliam maieſtatis, Tacito libro I. Annalium, & Suetonio in Auguſto. Ad hanc quoque legum de Maieſtate claſſem referri non incommodè poſſe arbitror Memmiam de Iugurtha Romam euocando, & Mamiliam de Senatoribus à Iugurtha corruptis. Memmiam tulit Memmius Tribunus plebis, P. Cornelio Scipione Naſica, L. Calpurnio Beſtia Coſs. anno DCXLII. Vt L. Caſsius Prætor ad Iugurtham mitteretur, eumque interpoſita fide publica Romam duceret, quo facilius indicio Regis, Scauri & reliquorum, quos pecuniæ captæ arceſſebant, delicta patefierent. Saluſtius de bello Iugurthino.

Mamiliam tulit C. Mamilius Limetanus vel Limitanus Tribunus plebis. Sp. Poſthumio Albino, Qu. Minutio Rufino Coſs. anno DCXIIII. Vt quæreretur in eos, quorum conſilio Iugurtha Senatus decreta neglexiſſet, quique ab eo in legationibus, aut imperiis pecunias accepiſſent: B qui elephantos, quique perfugas tradidiſſent, item qui de pace aut bello cum hoſtibus pactiones feciſſent. Saluſt. de Bello Iugurthino. Tantum de maieſtate.

De Adulterio CAP. XXIV.

SECVNDVM inter crimina iudiciorum publicorum locum dedimus Adulterio, ſecuti ea in re, ſicut in toto hoc libro Iuſtinianum Imperatorem, qui & ipſe in Inſtitutionibus iudicia publica recenſens, ſecundo loco Adulterij mentionem facit. Habemus autem vnam tantum de hoc crimine legem reliquam, Iuliam ſcilicet, quam tulit C. Octauius Auguſtus Imperator, cuius hæc capita hinc inde diſperſa collegit Barnabas Briſſonius I.C. C eaque eleganti commentario explicauit. Nos capita legis hic referemus, explicatio è Briſſonij commentario petatur, ſunt autem hæc:

Ne quis poſthac ſtuprum, adulterium facito ſciens dolo malo. Qui ſtuprum, adulterium ſciens dolo malo fecerit, in Inſulam relegator. Patri, qui in poteſtate habet adulterum quemlibet, quem in filia deprehenderit, domi ſuæ, generiue ſui, occidere ius eſto, dum vnà cum eo in continenti filiam occidat. Viro deprehenſum domi ſuæ in vxore ſua adulterum, qui leno fuerit, qui artem ludicram fecerit, vel in ſcenam ſaltandi, cantandiue cauſa prodierit, iudicioue publico damnatus, neque in integrum reſtitutus erit, quiue libertus eius mariti, vxorisúe, patris, matris, filij, filiæ, vtriuſque eorum fuerit, propriuſue eorum, vel cum alio communis, quiúe ſeruus erit, occidere liceto. Qui eorum aliquem occiderit, vxorem ſine mora dimittito. D Viro adulterum cum vxore ſua deprehenſum, quem aut nolit, aut non liceat occidere, retinere per horas diurnas, nocturnasque non plus quàm viginti, teſtandæ eius rei gratia, vt vti ſine fraude ſuo iure poſsit, liceto.

Viro, patrique, qui in poteſtate habet, ſexaginta dies vtiles ad accuſandum dantur, intràque eos dies cuilibet præferuntor. Poſt eos dies patri, maritoque lapſus, extranei quilibet admittuntor. Ne quis inter reos eum, qui tunc ſine detrectatione Reipublicæ cauſa aberit, referto. Minoribus XXV. annis adulterij accuſare ne liceto. Si ſeruus adulterij accuſetur, & quæſtionem in eo haberi accuſator poſtulet, iudices ſeruum æſtimanto: & quantum æſtimauerint, tantam pecuniam & alterum tantum eum, qui nomen eius ſerui detulerit, ei ad quem ea res pertinet, dare iubento. Qui poſt maritum & patrem accuſare poſſunt, ſi ad accuſandum plu- E res ſimul proſiluerint, is cuius de ea re notio eſt, de iuſto accuſatore conſtituito. Reos adulterij matrem & feminam ex eadem cauſa ne facito. Si mulier ante denunciationem nupſerit, qui accuſare volet, ab adultero incipito. Nec ante ad mulierem quiſquam peruenito, quàm adulterum reum peregerit. Adultero abſoluto, quæ nupſit, quamdiu nupta erit, aduerſus omnes ſecura eſto. Si vir, qui vxori adulteræ repudium miſit, vel extraneus quis mulieri, antequam nuberet, adulterij ſe acturos denunciauerint, eaque poſt denunciationem nupſerit, ab ea incipere accuſare volenti ius eſto. Si vidua ſit, de cuius adulterio agitur, accuſator liberum arbitrium, adulterum, vel adulteram, vtrum prius velit, poſtulandi habeto. Qui domum ſuam præbuerit, vt ſtuprum, adulterium ue cum aliena matrefam. vel cum maſculo fieret, ſciens, hac lege tenetor. Qui pro comperto ſtupro precium acceperit, quæſtúmue ex adulterio vxoris ſuæ F fecerit, hac lege tenetor. Damnatam adulterij ſi quis ſciens vxorem duxerit, hac lege tenetor. Qui deprehenſum in domo ſua adulterum dimiſerit, vxoremue in adulterio deprehenſam retinuerit, hac lege tenetor. Mulieri accuſandæ ſex menſes vtiles dantor, poſteà accuſare netto. Adulterum, adulteràmue poſt quinquennium continuum quàm commiſſum eſſe adulterium dicetur, accuſare ne liceto, eaque præſcriptio adultero, adulteræque vtilis eſto. De ſeruis ancillisúe eius, de quo, vel de qua quæretur, parentisúe vtriuſque eorum, qui eis ad vſum à parentibus dati ſint, ſi accuſator poſtulet, quæſtionem habeto. Quæſtioni reus, reáue patroniue eorum, & is, qui crimen detulit, interſunto. Patronis interrogandi facultas eſto. Seruus de quo quæſtio habita fuerit, publicus eſto. Si reus, vel rea abſoluti fuerint, ſeruorum damnum iudices æſtimanto: ſiue mortui fuerint, quantæ pecuniæ ante quæſtionem fuerint: ſi- G ue ſalui, quantæ pecuniæ in his damnum datum fuerit, factúmue erit. Serui qui quæſtioni poſtulari poſſunt, intra ſexaginta dies ex die diuortij ne manumittuntor, neue alienantor. Adulterij damnato, damnatæue teſtimonij dictio ne eſto. Diuortia ſeptem ciuibus Romanis

A nis puberibus teſtibus adhibitis præter libertum eius, qui diuortium faciet, poſthac faciunto. Ali-
ter facta pro infectis habentor. Dotale prædium Italicum maritus inuita vxore ne alienato, néue
conſentiente ea obligato.

Extant hæc capita apud Suetonium in Auguſto, Tacitum libro ſecundo, ff. ad legem Iuliam
de Adulterio, Paulum libro Sentent. ſecundo, capite vigeſimo ſecundo, & Iuſtinianum ſub.ti-
tul. quibus alien. licet.

Ante hanc Iuliam legem de Adulterio, mentio etiam fit legis Peduceæ de Inceſtu, apud Ci- *Peduceæ lex.*
ceronem libro tertio de Natura Deorum, & Scantiniæ de Pueris impudicis, apud Iuuenalem *Scãtinia lex.*
Satyra 2. Suetonium in Domitiano, Auſonium, Ciceronem Philippica 3. Hanc tulit, vt Paulo
Manutio placet, C. Statinius Aricinus, Tribunus plebis in eos, qui alienam pudicitiam ſollici-
B taſſent, aut ſuam ipſi proſtituiſſent, quibus pœnam irrogauit decem millia nummûm. Meminit
eius etiam Fabius Quinctilianus libro quarto, capite ſecundo, & libro ſeptimo, capite 4. Cælius
ad Ciceronem, libro octauo Epiſtolarum ad Familiares, epiſtola 12. Valerius Maximus libro
ſexto, capite primo teſtatur, C. Scantinium Capitolinum Tribunum plebis, quod filium M.
Claudij Marcelli, Ædilis Curulis de ſtupro appellaſſet, damnatum fuiſſe, id quod etiam Plutar-
chus in Marcelli vita habet, à quo quidem hanc legem Scantiniam vocatam voluit, quod tamen
haud videtur veriſimile. Hanc porrò legem in ſuam Iuliam de Adulterio & pudicitia retulit C.
Octauius Auguſtus, grauiori impoſita pœna, teſte Iuſtiniano libro 4. Inſtitutionum, titulo de Iu-
dicijs publicis. Vide & Læuinum Torrentium commentarijs in Suetonium, in Auguſto, cap. 34.
Elias Vinetus commentarijs in Auſonium ait ſibi nondum ſatis compertum eſſe, quæ & qualis
C lex Scantinia fuerit. Tantum de Adulterijs.

De Legibus inter ſicarios, & legibus veneficij ac Parricidij

CAP. XXV.

CRIMEN inter ſicarios dictum eſt, ſi ferro, aut telo cædes facta eſſet: veneficium, ſi
veneno: ſi parentibus, aut propinquis nex allata, parricidium. Sicarij à ſica dicti. Si-
cam ferreum cultrum fuiſſe, ſcribit Iuſtinianus libro quarto Inſtitutionum. Qualis
vero gladius fuerit, docet Ioſephus Antiquitatum Iudaicarum libro vigeſimo. Sica-
D rij, inquit, latrones ſunt, cultellis vtentes, magnitudine ſimilibus acinacibus Perſicis, recuruis;
& ſimilibus iis, quæ à Romanis ſicæ dicuntur. vnde & qui latrocinantur, nomen ſumpſerunt.
Hi gladij breues erant, ita vt occultari ſinu veſtis poſſent, & facilè nec opinantes confodi, & ma-
ximè in turba poſſent. De crimine inter Sicarios, & veneficij præter antiquas, quarum memoria
obliterata eſt, extat Cornelia lex, quam tulit Cornelius Sulla Dictator anno IƆCLXXIII. cuius *Cornelia lex.*
hæc reperiuntur capita:

Iudex quæſtionis cum iis iudicibus, qui ei obuenerint, de eius capite quærito, qui homi-
nem occiderit, cuiusúe dolo malo incendium factum erit, quique hominis occidendi, furtiúe
faciendi cauſa cum telo ambulauerit. Iudex quæſtionis, cum iis iudicibus, qui ei obuenerint,
de eius capite quærito, qui venenum malum hominis necandi cauſa fecit, fecerit, vendiderit,
E emerit, habuerit, dederit. Deque eius capite quærito, qui Tribunus militum legionibus qua-
tuor primis, quiúe Quæſtor, Tribunus plebis, Triumuir Capitalis, Triumuir agris dandis,
aſſignandis, Conſul, Dictator, Prætor, Magiſter equitum, quiúe magiſtratum habuerit, quiúe
in Senatu ſententiam dixit, dixerit: qui eorum coit, coierit, conuenit, conuenerit, conſenſit,
conſenſerit, quo quis falſum iudicium profiteretur, vt quis innocens conueniretur, iudicio pu-
blico condemnaretur. Deque eius capite quærito, qui teſtimonium dolo malo dixerit, quo
quis publico iudicio rei capitalis damnaretur, quiúe magiſtratus, iudexque quæſtionis ob ca-
pitalem cauſam pecuniam acceperit, vt publica lege reus fieret. Qui contra hanc legem fecerit,
is in Inſulam deportetur, & bonis omnibus ſpolietur. Marcianus ff. ad legem Corneliam de Si-
cariis. Theophilus. Ea lege excepti erant, qui proſcriptione Sullana ob relata ciuium Romano-
F rum capita pecunias ex ærario acceperant. Suetonius Cæſare. Eiuſdem etiam hoc caput fuit, vt
cùm in conſilium iri oporteret, Quæſitor à reo quæreret, clàm an palàm de ſe ſententiam ferri
vellet. Cicero pro Cluentio. Item, Vt, ſi quis domi ſuæ necatus erit, ei, qui ſeruos, qui ante
quæſtionem fugerint, peruestigârit, & indicârit, in ſingulos ſeruos, quos eius cædis con-
uicerit, quinos aureos ex bonis occiſi: aut ſi inde redigi ea quantitas non poſſit, ex pub-
lico accipiat. Vt de his, qui ante quæſtionem habitam fugerint, ſi aperto teſtamento liberi
ſcripti inueniantur, iudicium inter ſicarius fiat, ita vt è vinculis cauſam dicant, & conuicti
perinde ac ſerui puniantur: & ei qui conuicerit, deni aurei præmij nomine dentur ex bonis da-
mnati. Caius l. 25. ff. ad S.C. Silanian. Huius legis meminit Seneca libro primo de Prouidentia,
& libro Declamat. tertio: item in ludo, quem de morte Claudij Cæſaris compoſuit.

G

De Legibus Parricidij.

Parricidij nomine primum cuiuſcunque hominis cædem complexi ſunt, teſte Plutarcho: &

A populi, indictaque cauſa necaſſent, quæſtio haberetur. Tulit autem ob Ciceronem & alios, à quibus necati erant Catilinarij, quamuis nominatim de Cicerone nullam faceret mentionem. Velleius lib. 2. Dio lib. 38. Cicero lib. 4. ad Atticum.

Cneus inde Pompeius in tertio Conſulatu anno IↃCCI. legem tulit de vi, qua nominatim cædem in Appia via factam, & incendium curiæ, & domum M. Lepidi Interregis oppugnatam comprehendit, & pœnam grauiorem, & formam iudicij breuiorem. Capita eius ab Hotomano hæc ſunt collecta: Vt priuſquam cauſa de vi ageretur, teſtes per triduum audirentur, dicta eorum iudices conſignarent, quarta die adeſſe omnes in diem poſterum iuberentur, & coram accuſatore ac reo pilæ, in quibus nomina iudicum inſcripta eſſent, æquarentur: dein rurſus poſtera die ſortitio fieret vnius & xxc. qui numerus cum ſorte obtigiſſet, ipſi protinus ſeſſum irent: B tum ad dicendum accuſator duas horas, reus tres haberet, reuſque illo eodem die iudicaretur: priuſquam autem, quàm ſententiæ ferrentur, quinos ex ſingulis ordinibus accuſator, totidem reus [illegible] numerus iudicum relinqueretur, qui ſententias ferrent, quinquaginta & vnus. Aſconius in Milonianæ argumento, Dio libro 40. Cicero libro 4. de Finibus. & ad Atticum libro decimo. Cæſar libro tertio de Bello ciuili. Hanc legem in hunc numerum referri non debere Sigonius [illegible]. *Pompeia lex.*

[illegible] legem Pompeiam Iulia lata eſt à C Iulio Cæſare Dictatore, cuius tenuis memoria extat. Vnius [illegible] tantum meminit Cicero, qui in prima in Antonium inquit, lege, quam Antonius Conſul poſt mortem Cæſaris promulgârat, vt de vi damnati ad populum prouocarent, obrogari [illegible] Cæſaris, quæ iubet ei, qui de vi damnatus ſit, aqua & igni interdici. quam pœnam non à C [illegible] primum irrogatam eſſe conſtat. Neque verò lex Antonij inter leges eſt referenda, quia [illegible] ſit promulgata, non lata. Ita Carolus Sigonius. *Iulia lex.*

[illegible] altero autem anno Q. Pedius cum C. Octauio Conſul legem tulit nominatim de Cæſaris interfectoribus, quæ ſiue de vi, ſiue de Sicariis, ſiue de maieſtate dicatur, pro lege non eſt habenda, cum neque in vniuerſum, neque in futurum ſit lata. Huius meminit Velleius lib. 2. *Pedia lex.*

Demum C. Cæſar Auguſtus leges tulit de vi publica, & de vi priuata. Publicam appellans, vt inquit Iuſtinianus, quæ armis, priuatam, quæ ſine armis eſſet facta. Prioris legi hæc capita fuerunt:

Qui arma, tela domi ſuæ, agroúe in villa præter vſum venationis, vel itineris, vel nauigationis coegerit præter ea, quæ quis promercij cauſa habuerit, hæreditatéue ei obuenerint. Qui D turbæ ſeditioniſue faciendæ conſilium inierint, ſeruoſq; aut liberos, homines in armis habuerint. Qui pubes cum telo in publico fuerit. Qui peſſimo exemplo conuocatu, ſeditione villas expugnauerint, & cum telis, & armis bona rapuerint. Qui ex incendio rapuerit aliquid præter materiam. Qui puerum, vel feminam, vel quenquam per vim ſtuprauerit, qui incendio cum gladio, aut [illegible] rapiendi cauſa fuit, vel prohibendi dominum res ſuas ſeruare. Qui hominibus armatis poſſeſſorem domo, agróue ſuo, aut naui ſua deiecerit, expugnauerit concurſu, vtque id fieret, homines commodauerit. Qui cœtu, conuerſu, turba, ſeditione incendium fecerit, quique hominum dolo malo incluſerit, obſederit, quiúe fecerit, quo minus ſepeliatur, quo magis funus diripiatur, diſtrahatur, quiúe per vim ſibi obligauerit. Qui cum imperium, poteſtatemúe haberet, ciuem Romanum aduerſus prouocationem necauerit, verberauerit, iuſE ſerit[illegible]ue, quid fieri, aut quid in collum iniecerit, vt torqueatur, ſi legatorum, oratorum, comitumque quem pulſauerit, ſiue iniuriam fecerit. Qui reum vinxerit, impedieritúe, quo minus intra certum tempus adſit. Qui dolo malo fecerit, quo minus iudicia tutò exerceantur, aut iudices, vt oportet, iudicent. vel is, qui poteſtatem, imperiúmue habebit, quam ei ius erit, decernit, imperet, faciat. Qui lodes, pecuniámúe ab aliquo inuito publicè, priuatimúe, per iniuriam exegerit. Qui cum telo dolo malo in concione fuerit, aut vbi iudicium publicè exercebitur, præter eum, qui propter venationem habeat homines, qui cum beſtiis pugnent. Qui conuocatis hominibus vim fecerit, quo quis verberetur & pulſetur, neque occiſus homo ſit. Qui ædes alienas, aut villas expilauerit, effregerit, expugnauerit, ſiquidem in turba cum telo fecerint. Qui noua vectigalia exercuerint. Prætori, cui exercitio hac lege obuenerit, eam, ſi profiF ciſcatur, mandare liceto. Damnatis de vi publica aquæ, & ignis interdictio eſto.

Hæc autem capita omnia ſunt in Digeſtis ad legem Iuliam de vi publica, ex Marciano, Scæuola, Vlpiano, Mæciano, & Paulo. Addit Paulus, armatos non vtique eos intelligendos eſſe, qui tela habuerunt: ſed etiam, qui quid aliud, quod nocere poteſt, & telorum appellatione omnia, ex quibus ſinguli homines nocere poſſunt accipi. Cæterùm qui telum tutandæ ſalutis ſuæ cauſa gerunt, non videri hominis occidendi cauſa portare.

Capita verò legis de vi priuata hæc fuerunt: Qui cœtum, & concurſum fecerit, quo minus quis in ius producatur, quiúe quæſtionem de alterios ſeruo habuerit. Qui quem ex agro ſuo hominibus congregatis ſine armis deiecerit. Qui creditor ſine auctoritate iudicis res debitoris occupârit. His damnatis tertia pars bonorum publicetur. neque Senator, neque decurio ſit, G aut vllum honorem capiat, néue in eum ordinem ſedeat, néue iudex ſit. Hæc ex Scæuola, Paulo, Vlpiano, Modeſtino, Digeſtis ad legem Iuliam de vi priuata.

De iniuriis etiam legem tulit L. Cornelius Sulla Felix Dictator & Conſul cũ Q. Cæcilio Metello Pio, anno vrbis IↃCLXXIII. quã hic referre placet. Capita eius memorãtur iſta: Vt in eos, qui *Cornelia lex.*

quempiam pulſaſſent, verberaſſent, domúmue alienam vi introiſſent, iudicium daretur. Vt in eo iudicio nó eſſet, qui ei, qui ageret, gener, ſocer, vitricus, priuignus, ſobrinúſue eſſet, propiúſue eorum quemquam ea cognatione, affinitateue attingeret, quiue eorum cuius, parentiſue cuius eorum patronus eſſet. Vt filius familiâs ex omni cauſa iniuriarum ageret, vt actori iuſiurandum deferre liceret reo, an iniuriam fecerit. Si quis librum ad infamiam alicuius ſcripſerit, compoſuerit, ediderit, doloue malo fecerit, quo quid eorum fieret: etiamſi alterius nomine ediderit, vel ſine nomine: vti de ea re agere liceret: & ſi condemnatus ſit, qui id fecit, inteſtabilis ex lege eſſe iubetur. Vlpianus l.5.ff. de Iniur. A

De Peculatu, reſiduis, & ſacrilegio CAP. XXIIX.

B

PECVLATVS dictus eſt furtum pecuniæ publicæ, & peculator, qui furtum pecuniæ publicæ committit, teſte Aſconio. Nomen autem accepit, vt ſcribit Feſtus, à pecore, quia ab eo initium eius fraudis eſſe cœpit. Siquidem ante æs, aut argentum ſignatum ob delicta pœna grauiſsima erat duarum ouium, & triginta boum. Vt autem cæteræ quæſtiones, ſic etiam peculatus primis temporibus certum Prætorem, aut Quæſitorem non habuit: ſed lege, prout vſus incidebat, Prætoribus, aut etiam conſulibus mandabatur. Poſtquam autem quæſtio repetundarum perpetua conſtituta proprium Prætorem eſt nacta, tum verò quæſtio etiam peculatus præcipuo Prætori eodem modo mandata eſt. Id verò ante Dictaturam L. Sullæ, id eſt, ante annum IↃCLXXI. Qua tamen lege acceperit, adhuc inueniri non potuit. Hæc Carolus Sigonius. Franciſcus Hotomannus Petiliam de peculatu lege commemorat ex Liuij libro 38. quæ lata eſt à Q. Petilio Tribuno plebis, anno IↃLXVI. M. Æmilio Lepido, C. Flaminio Nepote Coſs. C

Petilia lex. Vellent, iuberent, quæreretur, quæ pecunia capta, ablata coacta ab Rege Antiocho ſit, quiq́ ſub eius imperio fuerint: quod eius in publicum relatum non eſſet, vti de ea re Ser. Sulpitius Prætor vrbanus ad Senatum referret. Addit Liuius: Omnes tribus, vti rogas, iuſſerunt.

Iulia lex. Præter hanc nulla ferè de hoc crimine lex extat, niſi Iulia, quam tulit C. Iulius Cæſar, quæque peculatum, ſacrilegium, & reſiduas pecunias eſt complexus. Eius legis capita in Digeſtis hæc extant. Prætor, qui ex hac lege quæret, de eo quærito, qui ex pecunia ſacra, religioſa abſtulerit, interceperit, in ſuam rem verterit, aut quo quis auferat, intercipiat, vel in rem ſuam vertat, fecerit. Qui in aurum, argentum, æs publicum quid indiderit, immiſcuerit, aut quo quid indatur, immiſceatur, fecerit dolo malo, quo id peius fiat. Quique tabulam æream legis, formámue agrorum, aut D quid aliud continentem refixerit, vel quid inde immutauerit, ei aqua & igni interdicatur, atque pecunia ab hærede repetatur. Quique publicam pecuniam delegatam in vſum aliquem retinuerit, neque in eam rem conſumpſerit. Item de eo, apud quem ex locatione, emptione, alimentaria ratione, ex pecunia, quam accepit, aliâue qua pecunia reſedit, is damnatus amplius tertia parte, quam debeat, ſoluat. Vlpianus l.1 ff. eo. Paulus Sententiarum lib.5.cap.29. & l.2.ff. ad legem Iuliã de peculatu. Reſiduæ autem pecuniæ, vt & hoc addam, dicebantur, quæ apud eum, qui publicam pecuniam adminiſtrârat, ſupererât, cum vel in vſum publicum erogari, vel in ærarium referri deberent. Paulus l.2.ff. ad legem Iuliam de peculatu. De reſiduis pecuniis legem ante hanc Iuliam tuliſſe C. Cornelium Tribunum plebis, ex oratione Ciceronis pro Sulla cognoſcitur.

E

De Ambitu CAP. XXIX.

AMBITVM appellârunt crimen illud, quo quis ſe in ambiendo magiſtratu obſtrinxit. Ambire verò erat petere, verùm ſtudioſius, impenſiusque, quàm mores, legesq́ ciuitatis ſinebant. De Ambitu Cicero libro de Petitione conſolatus ad Q. fratrem, Carolus Sigonius libro 2. de Iudiciis, & ex eo nos, libro de Magiſtratibus multa diximus. Hic tantum leges de ambitu, vel potius contra ambitum latas recitabimus.

Lex de toga candidata. Primæ legis, quæ ad ambitum pertineret, mentio eſt apud Liuium libro 4. L. Pinario, L. Furio, Tribunis militum cõſulari poteſtate, anno CCCXXII. qua togæ candidæ vſus eſt interdictus. Placuit, inquit Liuius, Senatui tollendæ ambitionis cauſa, Tribunus legem promulgare, ne cui F album in veſtimentum addere petitionis cauſa liceret. Vicerunt Tribuni, vt legẽ perferrent. Quo in loco, vt huc obiter moneam, in veſtimentum, duabus diſtinctis vocibus legendum Iuſtus Lipſius lib. 4. Antiquarum lectionum, cap. 15. monet: vt ſenſus ſit, vetuiſſe legem, album addi in veſtem, id eſt, cretam, gypſum, & ſimilia, quibus togas ſuas ornare petituri ſolebant, ex quo & nomẽ manauit Candidati. Hanc tamen legem obſeruatam non eſſe, ſatis conſtat.

Pætelia lex. Liuius tamen de ambitu primũ latũ eſſe C. Fabio, & C. Plautio Coſs. ſcribit anno CCCXCIIX. aduerſus eos, qui nundinas, & cõciliabula prenſandi cauſa obirent. De Ambitu, inquit, à C. Pætelio Tribuno plebis auctoribus Patribus tum primùm latum ad populum eſt, eáq́ rogatione nouorũ maximè hominum ambitionẽ, qui nundinas & cõciliabula obire ſoliti erant, cõpreſſam credebant. Verum & hanc legem tacito poſt conſenſu abrogatam exiſtimare poſſumus, quippe cum G petitores magiſtratuum etiam in Prouincias ad coloniarũ, & municipiorum gratiam colligendã accurriſſe conſtet. Anno inde CCCCXXXIX. C. Mæniũ Dictaturẽ quæſtiones exercuiſſe ſcribit aduerſus eos, qui magiſtratuũ petendorũ cauſa coitiones feciſſent, quòd aduerſus Rempub. eſſent.

Poſt

Bœbia Æmilia lex.

A Pôſt autem, anno IↃLXXI. leges de ambitu latæ ſunt, à M. Bœbio, L. Æmilio Coſſ. vt ſcribit Liuius. Verùm cuius ſententiæ eæ fuerint, non addit. Carolus Sigonius opinatur, Æmilium tuliſſe legem aduerſus ſuffragationes & coitiones: Bœbium autem aduerſus largitiones.

Anno inde IↃXCIV. Lex de ambitu lata eſt Conſulibus Cn. Cornelio Dolabella, & M. Fuluio Nobiliore, teſte Liuio in Epitomis. Putat verò Sigonius, hac primum lege capitali pœna cautum eſſe, ne ſuffragia donis ac pecunia emerentur. Scribit tamen Plutarchus in Coriolano, ſe neſcire, quis primus populum largitione corruperit: ſerò tamen largitionem factitatam, ſatis conſtare. Itaque ad eadem tempora illud pertinet Polybij, qui ſcribit, ætate ſua ambitum capitalem fuiſſe, id eſt, exilij pœna vindicatum eſſe. & quod eſt apud Plinium lib. 35. Q. Coponium ambitus damnatum, quòd vini amphoram dediſſet ei, cui ſuffragij latio erat.

B Poſtquam autem populus in mandandis magiſtratibus vti tabella cœpit, quod lege Gabinia fieri cœptum eſſe, anno IↃCXIV. ſuprà docuimus: tum leges illę latæ ſunt, quarum Cicero meminit in 3. de Legibus: Ne quis tabellam inſpiceret, ne rogaret, ne appellaret, quibus legibus ſtudia ſuffragatorum ſublata eſſe, inquit, qui eam ſedulitatem in campum offerebant, vt, quos rogarent, eorum etiam tabellam, ne fortè deciperentur, vellent inſpicere.

Maria lex.

C. inde Marium Tribunum plebis legem tuliſſe de ambitu, anno IↃCXXXIV. ex Plutarcho elicitur. Ea lex, vt ibidem ſcribit Cicero, pontes in comitiis fecit anguſtos, nempe, ne cui ſuffragatori ad rogandum locus in iis pateret. Cæterùm qua lege quæſtio ambitus perpetua conſtituta, & proprium Prætorem adepta ſit, eſt obſcurum. Latum autem per hæc tempora facilè crediderim. Siquidem anno IↃCXXXIX. cum vnà petiſſent Conſulatum P. Rutilius, & M. Scaurus, vt C eſt in Bruto: non Rutilius ſolùm, qui repulſam tulerat, accuſauit ambitus deſignatum competitorem, ſed Scaurus etiam abſolutus Rutilium. Nec multò pòſt C. Marios, vt addit Plutarchus, cum in Præturæ petitione repulſus eſſet, accuſatus eſt de ambitu, quia Caſsius Sabaconis amici ſeruus intra ſepta conſpectus eſſet inter eos, qui ſuffragium ferrent. Marius autem excuſauit, ſe frigidam, cum æſtuaret, ab eo petiiſſe bibendi cauſa.

Quin etiam idem narrat, ſextum ab eo conſolatum pecunia eſſe emptum, & L. Sullam in prætura repulſam paſſum, pòſt, corruptis pecunia tribubus, eam eſſe adeptum.

Fabia lex.

Per hæc etiam tempora lex Fabia promulgata eſt de numero ſectatorũ, eaque à populo repudiatata. Itaque Cicero pro Muræna dixit: Tenuiores legi Fabiæ de numero ſectatorũ reſtiterunt.

Acilia Calpurnia lex.

Anno inde IↃCXXCVI. lex Acilia Calpurnia lata eſt à M. Acilio Glabrione, & C Calpurnio D Piſone Coſſ. vt qui ambitus damnati eſſent, iis neque magiſtratum capere, neque in Senatum legi liceret, & pecunia multarentur. Cicero pro Muræna, pro Cornelio, & in eam Aſconius. Dio libro 36. vbi cauſam etiam ferendæ huius legis indicat, in hæc verba ſcribens: Lex ab ipſis conſulibus promulgata eſt de ambitu, vt qui eius cõuicti eſſent, iis neque magiſtratum gerere, neque ſenatoribus eſſe liceret, ſed pecuniaria inſuper eis multa irrogaretur. Poſtea enim, quàm Tribunis ſuum antiquum ius reſtitutum eſt, cum multi ſenatoria dignitate antè à cenſoribus moti, eam recuperare conarentur, de omnibus magiſtratibus frequentes omninò coitiones, conſpirationesque fiebant. Eam legem conſules tulerunt, non quòd ambitum odiſſent (nam & ipſi ad conſulatum contentiſsima fauoris venatione peruenerant, dieſque dictus ob eam rem fuerat Piſoni, iſque vnius atque alterius cuiuſdam interceſsione, ne cauſam diceret, effecerat) ſed coacti à ſe E natu, idque hac de cauſa. Qui ambitus rei eſſent, iis acerbiſsimas pœnas ſtatuere C. quidam Cornelius Tribonus plebis intenderat, approbante idipſum populo. Senatus immodica ſupplicia denunciando, videbat quidem terrorem hominibus inijci, quod tamen ea extrema eſſent, neque accuſatores reorum, neque qui eos condemnarent, facilè reperiri poſſe. Vbi verò mediocres pœnæ propoſitæ eſſent, ibi & frequẽtes accuſationes fieri, neque à damnando reo iudices deterreri. His cauſis inducti patres, rogationem eam emendare, de eaque legem conſules ferre iuſſerunt. Vbi dies comitiorũ aduenit, quę antequam fieret, nulla lex ſanciri poterat, cum interim hoc libero tẽpore, qui dignitates ambiebant, multa facinora perpetraſſent: & ne à cædibus quidem temperatum eſſet, decreuerunt, vt contra hos etiam lex promulgaretur, & conſulibus ſatellitium daretur. Et poſt pauca: Denique tanta cura tùm temporis cauerunt, ne quis largitionibus ſe cor F rumpi ſineret, vt præter pœnas, quas eius rei manifeſtis infligebant, accuſatoribus etiam honores haberent. Hactenus Dio.

Deinde C. Iulio Cæſare, C. Marcio Figulo Coſſ. anno IↃCXXCIX. cum indies licẽtia ambitus augeretur, propter præcipuam Catilinæ & Antonij audaciam, cenſuit Senatus, vt lex ambitus etiam cum pœna ferretur, eique rei Q. Mucius Oreſtinus Tribunus plebis interceſsit, auctore Aſconio in orationem in toga.

Lex Tullia.

Inde M. Tullio Cicerone, & C. Antonio conſulibus, anno IↃCXC. commemoratur Senatus conſultum, & lex Tullia lata de ambitu Senatuſconſultum fuit huiuſmodi: Si mercede conducti obuiam candidatis iſſent, ſi conducti ſectarentur, ſi gladiatoribus vulgò locus tributus, & item prandia ſi vulgò eſſent data, contra legem Calpurniam factum videri. Cicero pro Muræna. Lex G Tullia fuit: Ne quis munus gladiatorium biennio, quo magiſtratum petierat, petiturusúe erat, ederet, niſi ex teſtamento præſtitota die. Vt Senatoribus ambitus damnatis aqua & igni ad annos decem interdiceretur. Vt in plebem pœna grauior eſſet, quàm lege Calpurnia fuiſſet. Vt reis morbũ excuſantibus, pœna certa eſſet. Cicero in Vatinium, pro Sextio, pro Muræna, Dio lib. 37.

K

Eadem verò in lege continebantur etiam diuerſorum iudicia, pecuniæ deprehenſæ, ſectatorum multitudo, prandia data, centuriæ deſcriptæ, locus gladiatoribus datus. quando quidem hæc, vt Murenæ ambitus reo obiecta, purgat Cicero in Oratione pro eo. A

Aufidia lex. Biennio inde pòſt M. Valerio Meſſalla, M. Pupio Piſone Coſſ. lex ab Aufidio Lurcone Tribuno plebis promulgata eſt, ſeuerior etiam, quàm Tullia. In qua noui hoc eſt, vt qui nummos in tribu pronunciauerit, ſi non dederit, impunè ſit: ſin dederit, vt quo ad viuat, ſingulis tribubus ſeſtertium XXX. debeat Cicero ad Atticum.

Licinia lex. Lex inde lata eſt Licinia de ſodalitiis, à M. Licinio Craſſo II. Conſule cum Cn. Pompeio II. anno IↃCXCIIX. in qua pœnam grauiorem conſtituit aduerſus eos, qui largitionem feciſſent. Dio libro 39. Meminit huius legis Cicero pro Plancio multis verbis, ex quibus conſtat, latam fuiſſe legem Liciniam in eos, qui ſodalitia, & qui ambitum commiſiſſent, vt de ſodalitiis iudices ederentur, ab accuſatore ſine reiectione: vt de ambitu iudices ſorte legerentur, reiectione reo & accuſatori permiſſa. Sodalitia autem tum in hac, tum in aliis legibus complectebantur tribules decuriatos, populum deſcriptum, & ſodales ad vim faciendam paratos, coitionem cum petitoribus, & nummorum diuiſione. B

Anno inde IↃCCI. cum magna inter Conſulatus competitores, Scipionem, Hypſæum, & Milonem contentio eſſet, iique non ſolùm largitione profuſa, ſed etiam factionibus armati peterent, vt inquit Aſconius, comitiis extractis, cum Cal. Ianuariis nulli eſſent Conſules, inde V. Cal.

Pompeia lex. Martias per Interregem Cn. Pompeius ſolus Conſul creatus ſtatim iniit, & poſt diem tertium de legibus nouis ferendis retulit. duas ex Senatuſconſulto promulgauit, vnam de vi, alteram de ambitu: pœnam grauiorem & formam iudiciorum breuiorem conſtituit. Vtraque enim lex C teſtes prius dari, deinde vno die atque eodem ab accuſatore & ab reo perorari iubebat, ita vt duæ horæ accuſatori, tres reo darentur. Addit præterea Dio, Pompeium legiſſe omnes homines, ex quibus iudices ſorte ducendi eſſent, & certum Patronorum numerum ſtatuiſſe vtrique parti, & laudatores ſuſtuliſſe: aduerſus autem eos, qui ambitum feciſſe arguerentur, eos quoque, qui ſimili de cauſa poſtulati fuerant, accuſatores conſtituiſſe, magno præmio prępoſito. Nam quicunque duos reos feciſſent, atq; vnum damnaſſent, ei impunitatẽ dediſſe. Plutarchus item latum à Pompeio ſcribit, ne laudatores darentur, & numerum Iudicum centum ſexaginta prodit. At Aſconius inquit, Pompeium trecentos ſexaginta ex ampliſsimo cenſu legiſſe, ex quibus ſorte ducendi erant in quaque quæſtione.

C. inde Iulius Cæſar Dictator ambitus flammam reſtrinxit, cum Comitia magiſtratuum alia D ſibi reſeruaſſet, alia populo conceſsiſſet. de qua re Suetonius in ipſius vita.

Iulia lex. Poſtremò C. Iulius Auguſtus comitiorum ius priſtinum reduxit, ac multiplici pœna coercito ambitu, Fabianis, & Scaptienſibus tribulibus ſuis die comitiorum, ne quid à quoquam Candidato deſiderarent, ſingula millia nummûm à ſe diuiſit, vt Suetonius prodit. Adiicit Dio libro 54. Auguſtum ſtatuiſſe, vt qui largitionibus magiſtratum petiiſſent, quinquennio vacarent. Deinde verò cum Tiberij tempore Comitia ad Senatum, & à Senatu ad Principem eſſent tranſlata, ambitus omnis ceſſauit. Atque ita lex Iulia, de qua ſcriptum eſt in Pandectis, teſte Modeſtino, neceſſaria non fuit. Tantum de legibus ambitus.

De pecuniis repetundis CAP. XXX.

1 INTER quæſtiones publicorum criminum prima fuit, & prima Prætorem certum habuit hæc de pecuniis repetundis, de quibus, quæ leges latæ fuerint, hoc capite docebimus. Repetundæ pecuniæ dictæ ſunt, quas ſiue ſocij, ſiue ciues priuati à magiſtratibus, aut iudicibus, aut publicis curatoribus, iudicio repetiuerunt. quas illi aut in prouincia, aut in vrbe, aut ob ius dicendum, aut ob iudicandum, aut ob aliud aliquid publicè curandum cepiſſent. Quod genus furti cum exprimere vellent, pecuniam ablatam, captam, coactam, conciliatam, auerſam dixerunt, quas voces cùm Cicero in accuſatione Verris repetundarum rei, tum legum veterum fragmenta celebrant. Ac repetundarum quidem quæſtio primùm conſtituta videtur ſociorum & prouinciarum cauſa, aduerſus Prætores, Quæſtores, Legatos, cæteroſque qui in prouinciis cum imperio, aut poteſtate verſarentur: vnde lex ſocialis à Cicerone in Verrem vocatur: deinde ad vrbanos etiam magiſtratus, Iudices curatoreſque tranſlata, qui aliquid pecuniæ à priuatis cepiſſent.

Porcia lex. Primus autem M. Porcius Cato, cum ex prætura Sardiniam obtineret, ſumptus prouincialium in Prætores coercuit, anno IↃVI. de quo Liuius: Sardiniam M. Porcius Cato obtinebat. fugati ex Inſula fœneratores, & ſumptus, quos in cultum Prætorum ſocij facere ſoliti erãt, circumciſi, aut ſublati: In veteri etiam plebiſcito de Thermenſibus nominatur lex Porcia, qua iuberetur, quid quicque dare, prębere oporteret his verbis: Nei quis magiſtratus, proue magiſtratu, legatus, neu quis alius facito, neiue imperato, quo quis magis ij dent, præbeant, ab iiſue auferatur, niſi quod ed. S. ex lege Porcia dare, præbere oporteret, opotebit. Per ea verò tempora cum nullis adhuc legibus hoc crimen vindicatum eſſet, hæc cauſa priuata fuit, & extra ordinem, ex Senatuſconſulto, à Recuperatoribus cognita eſt.

Creſcen-

A Creſcente autem indies magis magiſtratuum in prouinciis libidine, L. Calpurnius Piſo Tri- *Calpurnia*
bunus pleb. anno ɪↃCIV. L. Marcio Cenſorino, M. Manilio Coſſ. extitit, qui legem tulit, qua non *lex.*
ſolùm pœna grauiore, vt veriſimile eſt, hoc crimen vindicandum ſanxit: ſed etiam, vt certum hæc
quæſtio poſthac haberet Prætorem, inſtituit, ita vt noua lege opus non eſſet ſociis, ſed certum ad
quem confugerent, prætorem haberent. Cicero lib. 2. Officiorum, & in Bruto.

Eodem tempore numinatur à Valerio lex Cæcilia libro 6. cap. 9. cum ſcribit: L. Lentulus Con-
ſularis lege Cæcilia repetundarum crimine oppreſſus, cenſor cum L. Cenſorino creatus eſt.
Quam tamen legem Sigonius aut eandem cum Calpurnia fuiſſe atque à duobus Tribunis, Cæ-
cilio & Calpurnio latam, modò hoc, modò illo nomine appellari arbitratur, aut apud Valerium
Calpurniam pro Cæcilia oportere legi putat.

B Legem Calpurniam ſubſecuta eſt Iunia, quam tulit, vt arbitratur Sigonius, M. Iunius Pennus, *Iulia lex.*
qui Tribunus plebis, teſte in Bruto Cicerone, fuit, Mam. Aimilio Lepido, L. Aurelio Oreſte Coſſ.
anno ɪↃCXXVII. qua lege præter litis æſtimationem exilium etiam damnato eſt irrogatum.
Itaque C. Cato, qui conſul fuit anno ɪↃCXXXIX. ea lege Macedonibus accuſantibus, vtraqı
pœna multatus eſt, de quo Velleius Paterculus libro 2. Cicero in Verrem, & pro Balbo

Poſt annos inde XXIV. lex Seruilia lata eſt à C. Seruilio Glaucia prætore, C. Mario VI. Con- *Seruilia lex.*
ſule, anno ɪↃCLXIII. Cuius legis fragmenta hioc inde apud ſcriptores veteres ſparſa hæc
collegit Carolus Sigonius:

Qui Prætor ex hac lege quæret, de iis quærito, qoi Conſules, Prætores, Dictatores, Magiſtri
equitum, aut in alio magiſtratu pecuniam ab aliquo prioato abſtulerint, ceperint, coegerint,
C conciliàrint, auerterint, Iudicum, qui ex hac lege facti erunt, iudicatio, litisque æſtimatio eſto.

De hiſce, dum magiſtratum, aut imperium habebunt, eorum nomen deferri non licet.

Prætor, qui ex hac lege quæret, ei, qui petet, patronos ſumendi, & repudiandi dato.

Prætor, qui ius inter peregrinos dicet, CDL. viros in perpetuum legito, qui in hac ciuitate iu-
dicent. Idem facito, vti CDL. viros legat, qoi quotannis de pecuniis repetundis iudicent.

Qui ex hac lege pecuniam petet ad eum Prætorem, qui ex hac lege factus erit, eum vnde pe-
tet, in ius educito, nomenque deferto.

Prætor, qui ex hac lege quæret, facito, vt is, qui nomen detulerit, die viceſimo ex CDL. viris,
qui in eum annom facti erunt, centum aduerſario ſuo legat, edatue. Quos verò is ediderit, ex iis
is vnde petetur, quinquaginta edito, legitoue, qui iudicent.

D Prætor, qui ex hac lege quæret, facito, vt iudicum & patronorum nomina in tabulis ſcripta
habeat.

Prætor, qui ex hac lege quæret, facito, vt qoi ita lecti erunt iudices in eam rem, eius perpetuò
iudices ſint.

Si is, vnde petetur, prios vrbe ceſſerit, & in exiliom abierit, quàm ea res iodicata erit, Prætor
ab iis item quærito, ad quos eam rem perueniſſe conſtiterit.

Prætor, qui ex hac lege quæret, facito, vti teſtes audiantur, ac citati omnes adſint teſtimooio
dicendo.

Prætor, qui ex hac lege quæret, facito, vti teſtes interroget, iudices pronunciet, nequis iudex
diſputet.

E Prætori, qui ex hac lege qoæret, iudiciom in aliom diem proferre ios ſit.

Si Prætor, qui eá rem quæret ex hac lege, cauſam non nouerit, ei amplius pronunciare ius ſit.

Prætor, qui ex hac lege quæret, cauſam ſemel à reo dictam in tertiam diem differto. Extant
hæc capita apud Ciceronem pro Poſthumo, pro Balbo, in Verrem, apud Aſconium, in Epitoma
Liuij 70. & in duobus fragmentis Legis Seruiliæ, quæ ex æneis tabulis Sigonius exſcripta &
ſuppleta inſeruit cap. 27. libri 2. de iudiciis Romaoorum, vbi has de repetuodis leges omnes
recenſet.

Deinde poſt Seruiliam legem lata eſt Acilia, à M. Acilio Glabriooe, in qoa illud fuit noui, vt *Acilia lex.*
neque ampliari, neque comperendinari reus poſſet. Cicero in Verrem, & in iiſdem Aſconius.

Aciliam inde Cornelia ſubſecuta eſt à L. Cornelio Sulla Dictatore lata, qua lege iudicia omnia *Cornelia lex.*
F de repetundis vſque ad primum Cæſaris Conſulatum peracta ſunt. Capita verò legis hæc fuiſſe
videntur, quantum intelligi ex monumentis ſcriptorum licet.

Qui Prætor ex hac lege quæret, de eo quęrito, qui Dictator, Conſul, Prætor, Magiſter equitum
pecuniam dono ceperit, abſtulerit, coegerit, conciliàrit, auerterit: nec ſolum auarè, ſed etiam libi-
dinosè, ſuperbè, crudeliter ſe in prouincia geſſerit.

Item de eo, qui iudex non ſuæ decuriæ munere functus erit, aut non perpetuò ſederit, aut ob
iudicandum pecuniam ceperit.

Item de eis, ad quos ea pecunia peruenerit.

Facitoque, vti viginti dies accuſatori det, totidemque defenſori. Item de eis, qui Procos. ratio
nes ad ærarium non retulerint, aut qui Procos. priuatim aliquò profecti fuerint, aut trans mari-
G nas res accerſiuerint.

Prætor, qui ex hac lege quæret, iudices ex Senatoribus ſortiatur, reo, & accuſatori reiectionem
permittat, atq; in eorum locum ſubſortiatur. Item facito, vti accuſatori viginti dies, totidemque
reo concedat.

Si caoſam non nouerit, ei comperendinare, & ampliare reum, ius ſit. A

Prætor, qui ex hac lege quæret, facito, vt reo damnato lis æſtimetor, & aqua, & igni interdicatur. Qui in reatu deceſſerit, ei ne lis æſtimetur.

Extant hæc fragmenta apnd Ciceronem pro Cloentio, in Verrem, & apnd Aſconium Commentariis in Verrinas.

Iulia lex. Poſtremò C. Iulius Cæſar legem de pecuniis repetundis tulit, quæ vſque ad extremnm ſeruata etiamnum in Pandectis celebratur. Latam autem eſſe in primo Conſulatu eius, colligitur ex Oratione Ciceronis in Vatinium, qui Cęſare Conſule Tribunatum plebis geſsit, & ex Oratione pro Sextio. Huios legis hæc capita reperiuntur.

Prætor, qni ex hac lege quæret, de eo quærito, qui cum aliquam poteſtatem haberet, pecuniam ob iudicandum, decernendumúe acceperit, vel quo magis aut minus quid ex officio ſuo faceret. B Item de eo, qui comes iudicum pecuniam ceperit. Qui ob denunciandum, vel non denunciandum teſtimoninm pecuniam acceperit, cui damnato teſtimonium publicè dicere, aut iudex eſſe, poſtulareúe non liceat. Item de eo, qui ob militem legendom, mittentumúe, æs acceperit, quiúe ob ſentẽtiam in ſenatu, conſilioúe publico dicendam pecuniam acceperit, vel ob accuſandum, vel non accuſandum. Item de iis, qui magiſtratus vrbani plus domi muneris in anoo acceperint, quàm quod ſit aureorum ceotuin. Item de eo, qui ob iudicem arbitrumúe dandum, mutandum, iubendumúe, vt iudicetur: quiúe ob oon dandum, non mutandum, iubendumúe, vt iudicet: quiúe ob hominem in vincula publica coniiciendum, viociendum, viociriúe iubendum, exúe vinculis dimittendom: quiúe ob hominem condemnandum, abſoluendumúe: quiúe ob litem æſtimandam, iudiciumúe capitis, pecuniæúe faciendum, vel non faciendum, aliqnid acceperit. C Qui in acceptum tulerit opus publicum faciendum, frumentum publicè dandum, præbendum, ſarta tecta tuenda, antequàm perfecta, probata, præſtita lege erunt. Quod contra hanc legem Proconſuli, vel Prætori donatum erit, non liceat vſucapi. Veoditiones, locationes eius rei cauſa pluris, minorisúe factæ irritæ ſunto, neque vſucapio eſto prius, quàm in poteſtatem eius, à quo profecta res ſit, hæredisúe eius veniat. Item de eis, qui muous publicè mandatum accepta pecunia ruperunt. Item de eo, qui ob negocium faciendum, aut non facieodnm per calumniam pecuniam accepit. Atque hæc quidem ſunt in Pandectis ad Legem Iuliam de repetundis, & de calumoiatoribus. Apud Ciceronem verò & alios hæc præterea inneniuntur:

Prætor, qui ex hac lege quæret, de eo quærito, qui Procoſ. & Propr. cædes, adulteria, & ſtupra in pronincia fecerit. Qui ius in liberos populos de pecuniis creditis dixerit. D Qui de prouincia exierit, aut exercitum eduxerit, & ſua ſponte bellum geſſerit. Qui modum in imperato, & æſtimato frumento exigendo exceſſerit. Qui libertatem ſociis non conſeruauerit. Qui aurum coronarium aut imperauerit, aut acceperit ſine S. C. Qui quidquam à ſociis præter fœnum, & quatuor lectos, & ligna acceperit. Qui rationes in prouincia apnd duas ciuitates non reliquerit, & eaſdem totidem verbis ad ærarium non retulerit, & vltra triginta dies comites in beneficiis detulerit. Vt Prætor quærat ab iis, ad quos pecunia peruenerit. Quod eorum indicium maior pars iudicârit, id ius, ratumque eſto. Horum criminum pleraque obiecit Piſoni Macedoniæ Procooſuli Cicero in Oratiooe in eum habita. Sed de criminibus publicis ſatis.

De aliis Miſcellaneis legibus CAP. XXXIV. *& vltimum.* E

IN hoc capnt coniiciemns eas leges, qnæ in ſuperioribus locnm non habnerunt, neque tamen prætermitti à nobis debuerunt. Conſignabimus autem eas, prout nobis occurrent.

Icilia lex, de Auentino monte. Primum occnrrit Lex Icilia, à L. Icilio Tribnno plebis, M. Valerio Maximo. Sp. Verginio Tricoſto Cælimontano Coſſ. anno CCCXVII. lata, vt Auentinus mons plebi ad ædificia concederetur. Dionyſius libro 10. eam ſic recitat: Vt quæ priuati homines bono iure parta poſsidebant, ea manerent penes priſtioos dominos. Quæ per vim aot fraudem occupaſſent ædificiis, ea reſtituto ex arbitrorum ſenteotia precio ædificationis, addicerentur populo: quæ publica eſſent, ea ſine precio plebi diniderentur. Meminit eins & Liuius libro 3. F

Atilia lex de deditiis. Atilia de dediotiis, quam tulit L. Atilius Tribnnus plebis M. Claudio Marcello IV. M. Valerio Læuino Coſſ. anno IↃXLIII. Omnes Campani, Attelani, Calatini, Sabatini, qui ſe dediderunt in arbitrium, ditionemque populi Romani, Fuluio Procooſuli, qnæque vna ſecum dediderunt, agrum, vrbemque, diuina humanaqoe, vtenſiliaque ſiue quid aliud dediderunt: de his rebus quid fieri velitis, vos rogo Quirites. Plebs ſic iuſsit. Quod Senatus maxima pars cenſeat, qui aſsidetis, id volumus iubeiousque. Liuius lib. 26.

Clodia lex de collegiis. Clodia de Collegiis, quam tulit P. Clodius Trib. Pleb L. Calpurnio Piſone Cæſonino, A. Gabinio Coſſ. anno IↃCXCV. Vt Collegia, id eſt, conuentus artificum à Numa inſtituti, & magna ex parte partim legibus, partim Senatuſconſultis ſublati, reſtituerentur, multique alij conſtituerentur. Cicero pro Sextio, io Piſonem, pro Domo, Aſconius in Cornelianam, Dio lib. 38. G De Collegiis in XII. Tab. diximus.

Licinia lex de ſodalitiis. Fuit & Licinia de ſodalitiis, Vt io Sodalitiis iudices ab accuſatore ex tribubus ederentur. Cicero pro Plancio, & lib. 8. Epiſtolarum ad familiares.

Gnciſ

A Cæciliam de iure Italiæ, & de tributis tollendis tulit Q. Cæcilius Metellus nepos, L. Afranio Q. Cæcilio Metello Celere Coſſ. anno I Ɔ C X C I I I. Vt Italia à vect:galibus immunis eſſet. Dio libro trigeſimoſeptimo. Cicero libro ſecundo epiſtolarum ad Atticum · Portoriis Italiæ ſublatis, agro Campano diuiſo, quid ſupereſt domeſticum, præter viceſimam.

Cæcilia lex de iure Italiæ, & tributis tollẽdis.

Fuit etiam Cæcilia de Fullonibus, quam tulit Cæcilius Metellus. Caius Flaminius, Lucius Æmilius Cenſores dedère ad populum ferendam, cum illis oon liceret. Plinius libro trigeſimoſexto, capite decimoſeptimo.

Cæcilia lex de Fullonib.

Sempronia de viis Italiæ, lata à Caio Sempronio Graccho Tribuno plebis, Quinto Cæcilio Metello Balearico, Tito Quinctio Conſulibus anoo I Ɔ C X X X. Vt viæ in Italia munirentur, ſternerentur, lapidibus miliaria diſcernentibus uotarentur, ponöbus inſtruerentur. Plutarchus
B in Gracchis & alij.

Sempronia lex de viis Italiæ.

Claudia de Scribarum negociatione: quam Hotomanus ſcribit, videri Claudiæ de Senatorum quæſtu, quam ſuprà retulimus, partem fuiſſe. Suetonius in Domitiano: Scribas Quæſtorios negociantes ex conſuetudine, ſed contra Claudiam legem, veoia in præteritum donauit. Aliud de ea lege nihil reperitur.

Claudia lex de Scribarũ negociatione.

Cornelia de luſu: Ne quis in pecuniam luderet, ſponſionemúe eius rei ergò, niſi qui corporis exercendi cauſa ſuſcepta eſſet, faceret: veluti ſi certaretur diſco, haſta, piloúe iaciendo, currendo, ſaliendo, luctando, pugnando, quæ virtutis caoſa fiebant. Vtrum autem hæc lex Reipublicæ an Imperatorum temporibus lata ſit, vix ſciri poteſt. Huius Marciaous l. 3. ff. de aleator. mentionem facit.

Cornelia lex de luſu.

C Fuit & Publicia de loſu, Ne quis in peconiam luderet, ſponſionemúe in ludo, niſi qui virtutis cauſa ſuſceptus eſſet, faceret: veluti ſi quis certet haſta, vel pilo iaciendo, vel currendo, ſaliendo, luctando, pugnando. Marcianus leg. 3. ff. de aleator. Idem lege Titia & Cornelia ſancitum fuit, vt idem refert.

Publicia lex de luſu.

Titia de luſu, Ne quis in pecuuiam luderet, ſponſiouemúe iu lodo, oiſi qui virtutis cauſa ſuſceptus eſſet, faceret. Marcianus l. 3. ff. de aleat.

Titia lex de luſu.

Meminit etiam Cicero Philipp. 2 Legis de alea.

Talaria de Talorum luſu nominatur à Plauto, io Milite glorioſo:

Atq; adeò vt ne legi fraudem faciam talariæ,
Accuratote, vt ſine talis domi agitent conuiuium.

Talaria lex.

D Facetè ad legem aliquam de alea veterem alludit, qoa talorum loſus conuiuiis interdicebatur, Publiciam fortè, aut Titiam.

Pagana lege in pleriſque Italiæ prædiis cauebatur, ne mulieres per itinera ambulantes torquereut fuſos, aut omninò detectos ferrent: quoniam aduerſaretur id omnium ſpei, præcipueque frugum. Plinius libro vigeſimo octauo, capite ſecundo. Sed de Legibus hactenus.

Pagana lex.

LIBRI OCTAVI FINIS.

PRVDENTIA SINGVLARI, ERVDITIONE, ET VIRTVTIBVS ORNATISSIMIS VIRIS, D. D. CHRISTOPHORO LOEBERO SENIORI ARCHIGRAMmateo, & Georgio Vvalthero Syndico Reipublicæ Vinatienſis, ſocero, atque affini ſuis reuerenter colendis S.

DIV, multumq́; mecum cogitaui, Prudentiſsimi atq; ornatiſsimi viri, Socer atq; Affinis colendi, quanam ratione aliquam ſaltem apud vos ederem grati in vos animi ſignificationem, pro ſummis veſtris in me meritis. Sed profectò huc vſq; nihil in mentem venit, quo voluntati atque deſiderio meo ſatisfieri poſſe, viſum mihi eſſet. Cõmodum igitur ita res cecidit, vt Antiquitatum libri, quibus colligendis aliquantum temporis tribui, in publicum emittendi eſſent : quamuis, vt verum fatear : vrgentibus tamen id amicis quibuſdam, quos & mihi & rebus meis ſyncero ſtudio fauere, ſatis ſuperq́; hactenus intellexeram. Nactus ergo occaſionem viſus ſum, qua interim, dum referendæ etiam gratiæ facultas eſſet, profiterer, quantum vobis deberem. Quanquam quis eſt qui pro talibus beneficiis, qualia veſtra ſunt, inprimis tua, Obſeruande Domine ſocer, gratias dignas agere, nedum referre poſsit? Huius animi in vos mei teſtimonium eſſe volo hunc Antiquitatum librum, quem iccirco ex aliis elegi, vt ſub veſtrorum nominum patrocinio in lucem prodiret, & varia hominum variè affectorum iudicia ſubiret : quia res, quas tractat, vobis non ſunt ignotæ, & veſtro etiam muneri, quod geritis, conuenientes. Iudicia enim explicat, quomodo eà Romanis fuerint exercita. Quanquam autem alia iam eorum tractandorum eſt ratio: vtile tamen eſt, veterem etiam Romanorũ morem, ex quo is, qui hodie in vſu eſt, profluxit, cognoſcere. Et offerunt ſeſe in hac tractatione, plurima & illuſtria ſingularis prudentiæ atq; ſapientiæ illius populi (quantum quidem in homines luce verbi diuini carentes, cadere poteſt) teſtimonia. Addo quòd fructus, qui ad ſtudioſos hinc accedet, quem ego quidem potiſsimum reſpexi, ſit immenſus. Deſcripſi autem integrum hunc librum ex tribus lectiſsimis Caroli Sigonij Mutinenſis de iudiciis Romanorum libris, qui nuper cum aliis præclaris eius monumentis, quorum tamen magna pars antea quoq; publici iuris fuit, in lucem prodierunt. Cuius mei conſilij rationẽ in prima ad lectorẽ præfatione reddidi, quam æquis iudicibus (malignos enim & Zoilos nihil moror) ſatisfacturam eſſe omninò confido. Et quamuis cùm propter Antiquitatem obſcura hæc materia, tum difficilis eſſe, præſertim homini, qui non magnam ſtudio iuris operam dederit, videatur : tamen & perſpicua methodus & commodus ordo, quem adhibuit Sigonius, iſtam difficultatem maxima ex parte tollunt. Multum etiam ad hæc rectius intelligenda lucis mihi attulerunt Franciſci Polleti hiſtoria fori Romani, & Iacobi Reuardi libri, quorum aliquot auctoritate & beneficio Clariſsimi I. C. Simonis Oſtermanni, cuius in me merita non poſſum quidem ſine inſigni ingratitudinis nota ſilentio præterire: ſed cum ea (tot enim ac tanta ſunt) hæc breuis charta capere non poſsit, alium exſpectant, & magis aptum locum, vbi Deo volente, quantum infantili lingua potero, prolixè à me commemorabuntur : quorum, inquam, aliquot diligenter legi : quod eò hoc loco recito, vt ſtudioſus lector ſciat, per quos ego profecerim, & quibus ipſe etiam multò maximam horum collectaneorum partem debeat. Sed plura non addam. Vos, viri Prudentiſsimi atq; Ornatiſsimi, Socer atq; Affinis, colendi & obſeruandi, ſubmiſſè rogo, vt meum ſtudium æquis boniq; conſulere, meq; & familiam meam, quos hactenus veſtris beneficiis benignè fouiſtis, porrò commendatos vobis habere velitis. Valete optimè, & ſaluete cum veſtris familiis, & tota cognatione, quibus omnibus plurimã è me ſalutẽ dicetis. Ratiſpona, Calẽd. Martij, Anno à nato Chriſto ∞ I Ɔ XXC

V. P.

Addictiſſimus

Ioannes Roſinus.

SINGVLARI PRVDENTIA, ERVDITIONE, ET VIRTVTIBVS ORANATISSIMIS VIRIS, D. CHRISTOPHORO LOEBERO, ARCHIgrammateo, & D. Georgio Vvalthero Syndico ciuitatis Vinarienſis: Socero ſuo, & affini colendis

S. D.

CVM adoleſcens adhuc liberalibus artibus operam darem, atque inter alias diſciplinas, quæ publicè proponebantur, principia quædam, ſeu elementa Hiſtoriæ Romanæ audirem, mirum in modum illud ſtudium mihi arridebat. Nam & rerum geſtarum commemoratio me, vt alios homines puto pleroſque, incredibiliter delectabat, & illuſtria virtutum exempla, quæ paſſim occurrebant, quæque ad animum noſtrum rectè informandum, omnium ſanorum iudicio, plus poſſunt ipſis præceptis, vehementer me afficiebant: & intelligebam, harum rerum noticiam omnibus in Ciceronis, & aliorum vetuſtiorum ſcriptorum monumentis cum fructu, & vtilitate verſari volentibus, inprimis eſſe neceſſariam: quod ipſum etiam Præceptores noſtri identidem nobis inculcabant: quin & hoc addebant, dandam nobis eſſe operam, vt veteris Reipublicæ, Romanæ, Magiſtratuum, Comitiorum, Legum, &, quod omnium vtiliſsimum eſſet, iudiciorum rationem cognitam aliquo modo, & perſpectam haberemus. Ita enim Ciceronis, & aliorum id genus auctorum ſcripta fore nobis multis partibus planiora, atque magis perſpicua. Prodibat tum fortè in lucē Franciſci Polleti hiſtoria fori Romani: ex qua, verum id eſſe, quod à Præceptoribus audiueram, cognoſcebam. Itaque cum ſumma voluptate librum iſtum euoluebam. Sed ſequebantur paulò pòſt ea tempora, quæ curſum meum omninò interrumpebant. Qua ratione factum eſt, vt illis ſtudiis, quibus tum quidem magnopere delectabar, intermiſſis, vni Theologiæ aliquandiu vacarem: donec tandem muneri docendi in ſchola Ratisbonenſi præfectus, Hiſtoriarum, atque Antiquitatis ſtudium, iamdiu omiſsum, repetere ſum coactus. Vbi cum eos auctores, qui mihi aliquid opis ad earum rerum cognitionem afferre poſſe videbantur, conquiſiuiſſem: non abs re facturum me putaui, ſi certa quædam capita mihi præſcriberem, in quæ, ſi quid ad Antiquitatem, & veterem Romanæ Reipublicæ ſtatum pertinens inter legendum occurreret, notarem, ac deinceps in ordinem redigerem. Quanquam mihi parum temporis ad eam rem concedebatur: totos enim dies laboribus ſcholaſticis occupatus, nocturnas horas, quæ quieti debebantur, his lucubrationibus impendere cogebar. Poſteaquam ergo de Religione, Comitiis, Magiſtratibus, & legibus quædam commentatus, ad iudiciorum rationem inquirendam, & explicandam accederem: euenit, vt præter Franciſci Polleti Hiſtoriam Fori Romani, cuius paulò antè memini, etiam Iacobi Cuiacij, Iacobi Ræuardi, Barnabæ Briſſonij, Franciſci Hotomani, &c. libros, quorum aliquot beneficio Clariſsimi Iuriſconſulti Simonis Oſtermanni nactus eram, inſpicerem: in quibus multa rectius, quàm hactenus ab aliis factum erat, explicari videbam; donec tandem etiam librorum Caroli Sigonij, quos de Iudiciis edidit, mihi copia fieret. Quos cum auidè percurriſſem, operæprecium me facturum ſum arbitratus, ſi dictos Sigonij libros in compendium contraherem, & his meis Anti-

quitarum collectaneis infererem: non aliam ob cauſam, quàm vt ij, qui Sigonij commentarios vel non vidiſſent, vel non nanciſci poſſent: ſi fortè in hos meos libros inciderent, etiam hîc inuenirent, quæ de iudiciis veterum ſcitu eſſent neceſſaria: eaque ex Clariſſimorum Virorum traditione: Cuius mei conſilij rationem in prima quoque ad Lectorem Præfatione reddidi, quam æquis arbitris (Momos enim & Zoilos improbos nihil moror) non improbatum iri confido: Vobis autem, Ornatiſsimi Viri, Domine Socer, atque Affinis Colendi, hunc librum inſcribere volui, vt publicè extaret aliquod mei in vos amoris, & obſeruantiæ teſtimonium: ſimul etiam, vt aliquam apud vos ederem, pro ſummis veſtris in me meritis, grati animi ſignificationem. Etſi autem ea tanta ſunt, vt referendæ gratiæ rationem inire hoc tempore nullam poſsim: ſpero tamen hanc qualemcunque grati, & beneficiorum acceptorum memoris animi profeſſionem vobis non fore ingratam. Quod vt fiat, vtque meum ſtudium æqui boniq; conſulatis: ac me, & familiam meam, quos hactenus Veſtris beneficiis, atque officiis benignè fouiſtis, vobis porrò commendatos habeatis, ſubmiſsè rogo. Valete viri Prudentiſſimi, atque Ornatiſsimi, Domine Socer atque Affinis colendi, & ſaluete, cum familiis veſtris, & cæteris amicis, quibus omnibus plurimam à me ſalutem dicetis. Ratiſpona, Calendas Martij, Anno à nato Chriſto.

∞ I) XXC.

V. P.

Addictiſs.

Ioannes Roſinus.

A # ANTIQVITATVM ROMANARVM
LIBER IX.

DE IVDICIIS.

B SVPERIORI Libro leges Romanorum, quæ quidem ex tanto naufragio optimorum ſcriptorum ad nos peruenerunt, recitauimus: ſequitur vt iudicia quoque conſideremus. Horum enim tractatio quantum ad veterum monumenta rectius intelligenda conducat, non facilè eſt dicere. In Cicerone certè, cuius egregia monumenta omnium manibus teruntur, & teri etiam, propter multas inſignes vtilitates debent, quid quæſo frequentius occurrit, quàm ea, quæ ad iudicia Romanorum & publicâ, & priuata ſpectant? Maxima igitur ex hoc libro lux accedet, tum ſcriptis eius aliis, tum præcipuè orationibus, in quibus nihil aliud præter iuris controuerſias tractatur: vt interim taceam de Plinio Iuniore, & aliis inoumeris. Quantum etiam proſit harum rerum cognitio verſantibus in libris Iuriſconſultorum, & res ipſa per ſe ſatis teſtatur, & multorum clariſsimorum virorum iudicia declarant. Quare meritò lau-
C danda eſt induſtria eorum, qui veterum nonnullorum exemplo ad ſtudioſorum vtilitatem iudiciorum Romanorum morem, & rationem ex veterum ſcriptorum fragmentis, quaſi è tenebris eruerunt, & in literas retulerunt. Quorum primus noſtra ætate, quod ego ſcio (Guilhelmi enim Budæi de vocabulorum ad veterem iuris praxim pertinentium ſignificatione commmentarius lucem nondum aſpexit) integram Romani fori hiſtoriam (ſic enim ipſe appellat) quinqoe libris expoſuit Franciſcus Polletus Duacenſis I.C. quos tamen morte auctoris interruptos, & imperfectos auxit, & ad finem deduxit gener ipſius Philippus Bruidæus: libros me herclè omni eruditione refertos, & ad antiquorum monumenta cognoſcenda perquàm vtiles.

Præter hos verò, & alij paſsim in ſuis lucubrationibus non pauca ad haoc rem pertinentia maximo ſtudio conquiſiuerunt, & nobis communicauerunt, quales fuerunt, Iacobus Cuiacius,
D Barnabas Briſſonius, Antooius Contius, Iacobus Ræuardus, Franciſcus Hotomanus, Iuriſconſulti clariſsimi, aliique plures. Nuperrimè autem Carolus Sigonius vir clariſsimus, & antiquitatis inſtaurator, atque illuſtrator egregius ad alia, quæ de antiquo iure ciuium Romanorum, Italiæ, & prouinciarum literis mandauit, addidit etiam tres de iudiciis libros, ea diligentia, eoque ordine ſcriptos, vt nihil melius, & ordine conuenientiori, omnium iudicio, tradi poſsit. Hos ego in compendium contraxi, & meis Antiquitatum collectaneis inſerui, oulla profectò alia de cauſa, quàm, vt plures mei ordinis homines, ad illius ipſius monumenta diligenter euolueoda hac ratione inoitarentur, & maximarum vtilitatum, quæ inde ad ſtudioſos eorum lectores proficiſcuntur, participes fierent. Quod meum conſilium, vt ipſe etiam auctor, ſi modò hæc collectanea aliquando in manus eius venient, comprobet, mihique huius facti, quod ipſo inconſulto,
E tantum in eius libros auſus fuerim, veniam det, ac volontatem potius meam, quàm factum ipſum ſpectet, etiam atque etiam rogo. Hac neceſſaria excuſatione præmiſſa Iudiciorum tractationem adgrediemur.

Iudicia in genere quid ſint, & quotuplicia apud Romanos fuerint CAP. I.

IVDICIA à iudicando dicta, apud Romanos (de iis enim tantum hoc loco agemus) fueruot, quæcunque aut magiſtratus ipſi ius dicentes decreuerunt, aot Iudices à magiſtratu ius dicente dati, de iure ſtatuerunt.

Quoniam autem ius aliud priuatum fuit, aliud publicum, propterea iudicia alia
F priuata, alia publica extiterunt: priuata quidem de controuerſiis, publica verò de criminibus conſtituta. Vnde dixit Cicero pro Cæcinna: Omnia iudicia aut diſtrahendarum controuerſiarum, aut puniendorom maleficiorum cauſa reperta ſunt. De vtriſque quando agere nobis in animo eſt, prius de priuatis agamus.

Quid priuata iudicia fuerint, & quot eorum cauſæ CAP. II.

PRIVATA iodicia fuerunt decreta, ſeu ſententiæ de cõtrouerſiis priuatis, qoæ aot magiſtratus ipſi, qui ius dicebant, aut iudices à magiſtratibus ius dicentibus dati tulerunt, prout iure erat ſancitum. Eorũ ratio vt cognoſcatur melius, de rebus primùm ſeu caoſis, de quibus iudicium fuit, inde de perſonis, quæ fecerunt, pòſt de ratione faciendi iudicij
G priuati dicendum erit. Et quidem de cauſis iudiciorum priuatorum hoc capite agemus.

Cauſæ, de quibus iodicia prioata cooſtituta ſunt, lites, ſeu controuerſiæ ciuiles fuerunt, ac priuatæ appellatæ: ciuiles quidem, quòd aot iure ciuili comprehenſæ, aut à iore ciuili profectæ ſint: priuatæ verò, quòd aut priuatum quemque, non populum, nec Rempublicam attigerunt, aut

quod priuato tantùm, cuius res ageretur, actio conneniret, non è populo cuicunque. Harum A
verò controuerſiarum Priſci Iuriſconſulti tripartitam attulêre diuiſionem. Quippe alias voluerunt ad perſonas pertinere, alias ad res, alias ad obligationes, vt Iuſtinianus in Inſtitutionibus ſcripſit. In Controuerſiis ad perſonas pertinentibus poſuerunt, quæ de liberis ac ſeruis, libertis & patronis incidere lites potuerũt. Itemque, quæ de ingenuis, ac libertinis, de patria in filios poteſtate, de nuptiis, de adoptionibus, capitis diminutionibus, ac tutelis fuerunt.

Cauſæ rerum erant, de mancipationibus, vſucapionibus in iure ceſsionibus, hæreditatibus, fideicommiſsis, bonorum poſſeſsionibus, arrogationibus, & bonorum emptionibus.

Obligationum cauſæ erant de mutuationibus, cōmodationibus, depoſitionibus, pignoribus, ſtipulationibus, fideiuſsionibus, emptionibus, locationibus, ſocietatibus, & mandatis, contractibus innominatis, ſolutionibus, acceptilationibus, nouationibus, delegationibus, furtis, rapi- B
nis, damnis iniuria datis, & iniuriis. De ſingulis antequã ad reliqua accedamus, pauca addemus.

De cauſis, ſiue controuerſiis iudiciorum priuatorum, quæ de perſonis fuerunt CAP. III.

QVAENAM controuerſiæ, ſiue cauſæ iudiciorum priuatorum de perſonis fuerint, diximus. Iam operæpretium eſt, vt pauló vberius exponantur, quód quidem breuiter expediemus, ſecuti Iuſtinianum, ex quo, vel etiam ex Sigonio, plenior earum explicatio peti poteſt. Omnes homines (inquit Iuſtinianus) aut liberi ſunt, aut ſerui. Et libertas quidem (ex qua etiam liberi vocantur) eſt naturalis facultas eius, quod cuique facere C
licet, niſi ſi quid vi, aut iure prohibetur. Cicero pro Cluentio ait, liberum eum diti, in cuius poteſtatę ſit, arbitrio ſuo viuere, eatenus tamen, vt lege, & inſtituto permiſſum fuerit.

Inſtitut. lib. 1. titulo 3.

Seruitus autem erat conſtitutio Iuris gẽtium, qua quis domino alieno contra naturã ſubiiciebatur. Serui verò aut naſcuntur, aut fiunt. Naſcuntur ex ancillis noſtris. Fiunt aut Iure gentium, id eſt, ex captiuitate, aut iure ciuili, cum ſcilicet aut liber homo maior viginti annis ad precium participandum ſeſe venundari paſſus eſt.

Libertus erat, qui deſierat eſſe ſeruus, vel quem dominus ex iuſta ſeruitute manumiſerat. Patronus dicebatur, qui ex ſeruitute manumiſerat. Ingenuus is erat, qui ſtatim, vt natus erat, liber erat. Libertini iidẽ, qui liberti, quemadmodum Iuſtinianus accipit. Nos libro harũ Antiquitatum primo plura de iis, quinam fuerint, & quomodo aliquando à libertis diſtincti ſint, diximus. D

Patria poteſtas erat ius illud, quod pater, vel auus in perſonas liberorũ, qui ex iuſtis nuptiis procreati erant, habebat. Eratq; proprium ciuium Roman. quoniam à lege XII. Tabul. introductum.

Nuptiæ, ſiue matrimonium erat viri & mulieris cõiunctio, indiuiduã vitæ cõſuetudinem cõtinens. Adoptio fuit actus legitimus naturã imitãs ad liberorũ ſolatiũ inductus, habebatq; locũ in his perſonis, in quibus natura locũ habere nõ poterat. Capitis diminutio erat prioris ſtatus mutatio. Fuitq; triplex, maxima, minor & minima. Maxima capitis diminutio dicebatur, cũ aliquis ſimul & ciuitatem, & libertatem amittebat. Minor ſeu media, cum ciuitas quidẽ amittebatur, libertas verò retinebatur. Minima, cũ ciuitas retinebatur & libertas, ſed ſtatus hominis cõmutabatur.

Tutela erat ius, ac poteſtas in capite libero ad tuẽdum eũ, qui per ętatẽ ſe ipſe defendere nõ poterat, iure ciuili data ac permiſſa. Hæc plenius, vt dixi, à Iuſtiniano & Sigon. atq; aliis explicantur. E

De cauſis, ſiue controuerſiis rerum iudiciorum priuatorum CAP. IV.

VT cognoſcatur, quænam controuerſiæ, de rebus ad iudicia priuata pertineant, de rebus & earum diſtinctionibus, quædam ſunt annotanda.

Rerum aliæ in patrimonio noſtro eſſe dictæ ſunt, aliæ contrà. In patrimonio fuerunt res priuatæ, nempe quæ abalienari pro arbitrio potueruut. Extra patrimonium, res ſacrę, religioſæ, ſanctæ & publicæ. Sacræ dictæ, quæ per Põtifices conſecratæ Deo ſunt, vt aræ, templa, donaria. Religioſæ, loca, in quæ illati mortui fuerant. Sanctæ, quæ vt inuiolatæ eſſent, pœna propoſita cautum erat, veluti muri & portæ vrbis. Publicæ, quæ omnium hominum ac gẽtium communes ſunt, vt aer, mare, litus: aut omnium alicuius vrbis ciuium, vt fora, baſilicæ, theatra. F

Inſtitutionũ lib. 2. titul. 1.

Item res aliæ corpus habuerunt, aliæ corpore caruerunt. Habuêre, quæ ſub cenſum ceciderunt, vt fundus, & domus. Caruêre, quæ animo tantùm comprehendi potuerunt, vt hęreditas, obligatio, ſeruitus.

Inſtitut. lib. 2. titulo 2.

Item aliæ fuêre mancipi, aliæ nec mancipi. Mancipi, teſte Vlpiano, vocârũt prędia in Italię ſolo, tam ruſtica, qualis eſt fundus, quàm vrbana, qualis eſt domus. Item iura prædiorum ruſticorum, veluti viam, iter, actum, & aquæductum, item ſeruos, & quadrupedes, quæ dorſo colloúe domarentur, ſicuti boues, mulos, equos, & aſinos. Nec mancipi cæteræ res appellatæ.

Acquiri veró, aut ſingulas voluerũt, aut vniuerſas. Singulas, aut iure gẽtium, aut iure Quiritiũ. Iure gentium, vt occupatione, captiuitate, accretione, rei effectione, traditione, & ſeruitute. Iure Quiritiũ, vt mancipatione, vſucapione, in iure ceſsione. Occupationis ius erat eiuſmodi, vt quod G
nullius eſſet, primùm occupãti acquireretur. Captiuitatis, vt quę ex hoſtibus cepiſsẽt, ſua fierent. Accretionis, vt quod alicui rei ſic accreuiſſet, vt pars eſſet totius, eius eſſet, cuius totum eſſet. Atq; hoc in alluuione, circũluuione, inędificatiõe, ſatione, pictura, ſcriptura, prætexta valere voluerũt.

Res

A Rei effectio eam vim habuit, vt ſi ſpecies ex aliena re confecta ad priſtinam formam reuocari poſſet, eius eſſet, cuius erat res, quaſi materia oon eſſet extincta: aut ſi ex vtriuſque materia confecta eſſet, eius qui effeciſſet.

Traditio venditionem, permutationem, legatum, donationem complexa eſt. Seruitus dicta eſt, quod quis vel in re, vel ex re ſua alteri conſtituit quæ duplex fuit, Perſonarum, vt vſusfructus, vſus, habitatio: & rerum, vt ſeruitutes prædiorum vrbanorum, & ruſticorum. Vrbanorum, vt tigni immittendi, ſtillicidij recipiendi, vicinis luminibus non officiendi. Ruſticorum, velut iter, actus, via, aquæductus, hauſtus, & eiuſmodi alia. Mancipationis ius erat, ſi quis per imaginariam venditionem, adhibitis non minus quinque teſtibus ciuibus Romanis puberibus, & libripende, alteri per æs & libram, quem in ſua poteſtate babebat, tradebat.

B In iure ceſsio fuit communis alienatio, & mancipi rerum, & nec mancipi, quæ fiebat per tres perſonas, in inre cedentis, vindicantis, addicentis.

Vſucapio fuit acquiſitio per vſum legitimi temporis, iure ciuili conſtitnta, vel adeptio dominij per continuationem poſſeſsionis, anni vel biennij: rerum quidem mobilium anni, immobiliom autem biennij. Res porrò per vniuerſitatem acquiri voluerunt quinque modis, hæreditate, fideicommiſſo, bonorum poſſeſsione, arrogatione, & bonorum emptione. Hæreditas fuit ſucceſsio in vniuerſum ius, quod defunctus habuit: eaque duplex fuit, teſtamentaria, & legitima.

Teſtamentaria fuit iuſta, & ſoleonis teſtatio mentis, ac voluntatis noſtræ de vnioerſo iure noſtro in aliquem, pluresúe poſt mortem noſtram abalienando. Atque in his de bæreditatibus, legatis, & fidei commiſsis, cauerunt, & ſecundos, tertiosque hæredes ſubſtituerunt.

C Legitima fuit, quæ ab inteſtato ex lege XII. Tabularum delata fuit. Inteſtatus dictus fuit, teſtamento non facto, non iure ſacto, ruptoúe, irritoúe facto, & ab hærede deſtituto. Quòd ſi quis inteſtatus moreretur, lex primùm liberis, deinde agnatis hæreditatem attribuit.

Fideicommiſſa appellata, quæ fidei hæredis, vt ea redderet, committebantur, vt ſi quid ei teſtator datum vellet, cui per leges capere non liceret. Itaq; noo videbatur hæres, ſed rogabatur. Horum antem duo genera: Vnum, quibus res ſingulæ, veluti veſtis, aut ſundos relinquebatur, vt, L. Titius hæres eſto. Alterũ, quibus vniuerſę, vt hæreditas, transferebantur: vt, Peto abs te L. Titi, vt meam hæreditatem C. Seio reſtituas.

Bonorum poſſeſsio erat ius perſequẽdi, retinendiúe patrimonij, ſiue rei, quæ cuiuſq;, cum moritur, fuit ſolius Prætoris beneficio inſtituta. Nam, quia hæredes Prætor facere non poterat, bo-
D norum poſſeſsionẽ, pro ſuo iure cuiq; attribuebat. Earum verò multa genera ſoerunt, de quibus pòſt commodiore loco dicetur. Arrogatione eius bona, qui arrogabatur, omnia, præter ea, quæ capitis diminutione pereunt, arrogatori pleno iure quærebantur.

Publica bonorum emptio, aoctione conſtituta fiebat, cum debitoris alicuios latitantis bonorum poſſeſsio creditoribus à Prætore conceſſa eſſet, eaq; bona triginta dies ab iis poſſeſsa fuiſsẽt.

De controuerſiis vel cauſis obligationum CAP. V.

SEQVVNTVR obligationes. Obligatio fuit iuris vinculũ, qno neceſsitate aſtringebãtur rei alicuius ſoluẽdæ ex iure ciuili. Hæc fuit triplex, naturalis, ciuilis, mixta. Naturalis, cũ reuera contracta erat, vel cum reuera contracta eſſet, facto tamen aliqoo, ſed ad ioris ci-
E uilis rationẽ non accommodato, diſſoluta erat: vt ſi quis vi, metuúe promiſiſſet, ſummo iure obligatus erat, & ſi creditor pactus eſſet, ſe nunquam petiturum: aut debitor creditoris poſtulatu iuraſſet, ſe non debere. Mixta, quæ cum reuera, & æquiſsimè contracta eſſet, etiam à iore ciuili comprobata erat: vt ex mutuo, commodato, depoſito, empto, conducto.

Quinetiam obligatio bipartita fuit, ciuilis & honoraria. Ciuiles dictæ, quæ ab aliqua iuris ciuilis parte inſtitutæ, veloti lege XII. Tabularum vt hæres legatario ſit obligatns. Honorariæ, quas vel Prætores, vel Ædiles in edictis ſuis inſtituerunt: veluti, cum Prætor bonorum poſſeſsionem creditoribus omnibus hæreditariis obliganit.

Item obligatio alio modo quadripartita fuit, ex contractu, ex quaſi contractu, ex maleficio, ex quaſi maleficio.

F Contractos fuit negocium inter duos, pluresúe data opera geſtum, vt vel vterque inuicem, vel alter tantum alteri obligaretur. Contractus alij nominati, alij iooominati. Nominati alij re parere obligationem dicti, alij verbis, alij literis, alij ſolo, nudoque conſenſu.

Re obligatio contrahebatur, cum ea non niſi re tradita, acceptaq; concipiebatur, vt in mutuo, commodato, depoſito, pignore. Mutuũ erat contractus, quo rerum, quæ pondere, numero, menſura conſtarent, vſus ita cõcedebatur, vt poſtea non eædem, ſed aliæ generis eioſdem redderẽtur. Commodatum erat contractus, quo gratis alicuius rei vſus ita concedebatur, vt accipiens ſummam in ea ipſe reddenda diligentiam præſtare deberet. Depoſitum contractus, quo res aliqua ea lege apud alterum deponebatur, vt is dolum tantum, & nonnullam in ipſa reddẽda culpam præſtare deberet. Pignos, contractus, quo res aliqua creditori ea lege obligabatur, vt in illa ipſa, cum
G primùm ei ſatisfactum eſſet, reddenda dolum, & leuem culpam præſtaret.

Verbis cõtrahebatur obligatio per ſtipolationẽ. Stipolatio erat interrogatio certis, ſolẽnibusq; verbis cõcepta, & apta, cõſentaneaq; reſpõſio, veluti ſpõdes? ſpõdeo: dabis? dabo. De ſtipulationibus autẽ quatuor quærebantur, quę perſonæ vel obligare, vel obligari poſsẽt, quæ res in ſtipula-

tionem deduci poſsēt, quę forma ſtipulādi eſſet, quod ius ſtipulationū exiſteret. Ad ſtipulationes A
autem pertinebant, fideiuſsiones, quæ per ſtipulatiooem fiebāt, & vt aliam obligationem confir-
marēt, inſtitutæ erant. Fideiuſſor erat, qui fide, aut periculo ſuo ſuadebat, vt id, de quo agebatur,
fieret, quoniā eius euentū præſtaret. Fideiuſsionis formula erat: Centum à me Titio tua fide cre-
dita eſſe iubes? iubeo. Iubebat autem ſua fide, qui auctor, ac ſuaſor erat, vt alteri quid crederetur.
Fideiuſsio verò omni obligationum generi adhibebatur.

Literarum obligatio ea erat, quæ per ſcripturam fiebat, neq; tamen omnis, ſed præcipuè ad no-
mina, quæ in tabulis accepti & expenſi fiebant, contrahebatur. Ita nominū obligatio ſæpè appel-
labatur, cum alicui quid expenſum ferebatur, id eſt, ſcribebatur in tabulis, aliquem alicui certam
pecuniam expendiſſe. Obligatio ex conſenſu erat, quæ ſine rei traditione, ſine ſtipulatione, ſine
nominibus, nudo conſenſu, ſolaq; conuentione cōtrahebatur, vnde & inter abſentes, & inter ſur- B
dos, ac mutos rectè fiebat. Erant autem quatuor: emptio, locatio, ſocietas & mandatum.

Emptio & venditio erat contractus bonæ fidei, inter quos iure ciuili licebat, nudo conſenſu fa-
ctus de re certa, certo precio in perpetuum domini iure obtinenda: eaque in perſonis, rebus, for-
ma contrahendi, & contractus iure conſiſtebat.

Locatio contractus bonæ fidei, de re aliqua, certa mercede, vel facienda, vel ad tempus vtenda,
inter quos iure ciuili licebat, factus, atque in totidem partibus, quot emptio erat poſitus. Quòd ſi
nulla merces conſtitueretur, ſed tantum, quantum inter eos conueniſſet, neq; locatio, neq; con-
ductio, ſed actio præſcriptis verbis dicebatur.

Societas erat cōtractus bonæ fidei de alicuius vel rei, vel negociationis communione, ſic inſti-
tutus, vt eius & quæſtus, & damnum ad vnumquemque communiter pertineret: cuius totidem, C
quot ſuperiorum, erant partes.

Mandatum contractus bonæ fidei, de eo quod fieri ſine mercede conueniret, periculo manda-
toris exequendo, inter quos iure ciuili licebat factus, atque in hoc perſonæ, res, mandata, forma
mandati, & ius contractus conſiderabantur.

His etiam contractibus adiungere licet fiduciam, quæ iuris ciuilis fuit. Erat autem fiducia ſpe-
cies mancipationis, vt Boetius ait, nempe quoties cui res aliqua mancipabatur, cum eo, vt eam
mancipanti remanciparet: veluti, ſi quis dubium timens, amico potentiori fundum mancipaſſet,
vt ſibi, cum tempus, quod ſuſpectum eſſet, præteriiſſet, redderet. Hæc mācipatio fiduciaria nomi-
nata, quòd reſtituēdi fides interponeretur. Liuius lib. 32. Optimum ratus Corinthū Nabidi La-
cedæmoniorum tyranno velut fiduciariam dare, vt victori ſibi reſtitueret: ſi quid aduerſi accidiſ- D
ſet, ipſe haberet. Itaq; fiducia videtur fuiſſe contractus, quo fidem alicuius ſecuti, rem ei aliquam
dicis cauſa mancipabant: ita dictus, quòd nulla alia re, quàm fide & probitate emptoris freti, eam
venditionem celebrabant. In eius verò formula hæc verba fuēre ſolennia: Vt inter bonos viros,
benè agi oportet: & vti ne propter te, fidemue tuam captus, fraudatuaúe ſim.

Obligatio ex quaſi contractu erat, quæ neque ex contractu, neque ex delicto propriè naſceba-
tur, ſed quia rei priuatæ negocium geſtum erat, ita appellabatur, vt ſi quis negocium abſen-
tis, ignorantis ſua ſponte, ac ſine mandato geſsiſſet, quæ negociorum geſtorum eſt appellata.

Contractus innominati erant quatuor, Do vt des, Do vt facias, Facio vt des, Facio vt facias.

Do vt des, cum id negocium geſtum erat, quod neque emptionis, neque vllius alterius nomi-
nati contractus nomine, appellari poterat, ſed conuentum erat, vt res pro re daretur, veluti in E
permutatione, & negocio æſtimatorio. Do, vt facias, cum id conueniebat fieri, quod locari non
poterat: veluti, Vt centum aureos Sempronio dem, vt ſeruum ſuum manumittat.

Facio, vt des, is, qui cum ſuperiore reciprocatur: veluti, ſi conueniſſet, vt ſeruum meum manu-
mittam, & tu mihi centum ſoluas.

Facio, vt facias, cum neque gratis, neque mercede pecuniaria conſtituta quid fieri cōueniebat,
ſed vt factum pro facto redderetur: veluti, vt vicini bobus ſuis alternis diebus vterentur.

Obligationes autē quatuor modis diſſoluebantur, ſolutione, acceptilatione, nouatione & de-
legatione. Solutione, cum vel ea res, quę debebatur, vel ſi modò creditor cōſentiret, altera pręſta-
retur. Nam inuito creditori aliud pro alio ſolui non poterat. Acceptilatio erat in tabulas acceptæ
pecuniæ relatio. Nouatio prioris debiti in aliam obligationem transfuſio, atq; tranſlatio, quæ per F
ſtipulationem fiebat. Delegatio, alterius debitoris in ſuum locum ſubſtitutio.

Obligationes ex delicto, quæ ex delictis tantum priuatis naſcebantur, furto, rapina, damno in-
iuria dato, & iniuria. Furtum erat cōtrectatio fraudulenta, lucrifaciēdi gratia, vel ipſius rei, vel etiā
vſus eius, poſſeſsionisúe, quod lege naturali prohibitum erat admittere. Idq; duplex, manifeſtū &
nec manifeſtum. Manifeſtū, cum res in manibus furis, antequam deſtinatum in locū ferretur, de-
prehēſa erat. Nec manifeſtum, cum fur in faciēdo quidem deprehenſus non erat, ſed eum furtum
feciſſe, negari non poterat. His additur furtū per lancem, & licium conceptum, & oblatū, de quib.
in fragmentis XII. Tabular. diximus. Rapina furtum erat illud quidem, ſed impudenter, & vi fa-
ctum. Itaque rapinæ & priuatum, & publicū conſtitui iudiciū potuit, pœna propoſita fuit tripli.

Damnum iniuria datū à furto, & rapina fuit diuerſum, quod illa lucrifaciēdi cauſa tantùm, hoc G
damni inferendi cauſa factum eſt: illa non ſine dolo, hoc per imprudentiam admiſſum. Iniuria
enim eſt, nō cauere, quod caueri debuit, & potuit, vt is, qui eo loco iaculatur, vbi vel nulli, vel ſoli
ſe milites exercere ſolent. Iniuria demum erat, quæ aut pulſatione, aut conuicio, aut turpitudine

corpus,

A corpus,aores,aut vitam alicuius violauit, aut noſtram, aut alterius in contumeliam noſtram. de
quibus in XII. Tabulis.
Obligatio ex quaſi delicto erat,cùm quis pœna aliqua mulctabatur,quaſi deliquiſſet, cùm tñ
reuera nõ deliquiſſet,ſed tantũ in culpa eſſet: veluti, ſi cuius ex cœnaculo deiectum aliquid eſſet.

De ius dicentibus, vel de perſonis, quæ ius dixerunt CAP. VI.

CIVIBVS poſcentibus ex legibus XII. Tabularum, quæ ius omne priuatum complexæ
ſunt, vel ex iis, quæ poſt XII. Tabulas de iure ciuili latæ ſunt, quales fuerunt Furia, Vo-
conia, Atinia, Atilia, Aquillia, & Falcidia, &c. vel ex annuis Prætorum edictis, ius reddi-
B derunt Magiſtratus ij, qui hanc poteſtatem à populo acceperunt. Ac qui ius quidem
ſuum perſecuti ſunt, ij lege agere: qui ius reddiderunt, ij ius dicere dicti ſunt. Vnde illa poteſtas
legis actio, hæc iuris dictio appellata. Vt autem lege agere, fuit aliquid ex iis, quæ legibus, aut edi-
ctis inſtituta erant, in iure perſequi: ſic ius dicere, fuit reddere ea iura, quæ legibus aut edictis
continerentur.
Ius autem hoc primùm dixêre Reges, deinde Conſules, & qui cum poteſtate Conſulari fue-
runt: videlicet, Tribuni militares Conſulari poteſtate, & Decemuiri legibus ſcribendis, poſtre-
mò Prætores, atque Ædiles Curules.
De iure dicto à Regibus, Dionyſius libro 2. & 4. in Romulo & Tullio apertè ſcripſit, & Liuius
libro 1. ſubſignificauit in Priſco, cum ipſo vulnerato Tanaquilem Reginam ſic fecit loquentem:
C Interim Seruio Tullio iubere populum audientem eſſe, eum iura redditurum, obiturumque alia
Regis munera eſſe.
De Conſulibus præter Dionyſium Liuius lib. 2. idem docuit de Appio, ſcribens: Appius Con
ſul de pecuniis creditis ius q̃ aſperrimè dicere. Et alibi: Quòd de credita pecunia ius nõ dixiſſet.
De Decemuiris Conſulatibus Dionyſius lib. 10. & 11. cum Liuio lib. 3. Decimo die ius populo
ſinguli reddebant. Item Appius dixit, ſe eo die neq; ius dicturum, neq; decretũ interpoſiturum.
Poſt autem, vt ſcribit Pomponius I.C. ff. tit. 2. de Orig. iuris, cùm Conſules auocarentur à bellis
finitimis, neque eſſet, qui in ciuitate ius reddere poſſet, factum eſt, vt Prætor quoq; crearetur, qui
ius in vrbe diceret. Creatus deinde & alius Prætor, qui, quod ius inter peregrinos diceret, Pere-
grinus Prætor appellatus eſt.
D Ædilium iuris dictionis adhuc memoria obſcurior eſt: hi tamẽ de paucis rebus ius dixerunt.
In primis autem de venditione mancipiorum, de menſuris, & foro venalium. Neque etiam ſolus
Prætor ſua iudicia exercuit, ſed ſocios laboris huius Decemuiros ſtlitibus iudicandis habuit, de
quibus omnibus in eo libro, qui de Magiſtratibus Romanorum eſt, plurima ſcitu digniſsima tra-
dita ſunt, quò ſtudioſum Lectorem remitto.

De loco vbi Iudicia exercebantur, de Foris, ac Baſilicis CAP. VII.

LOCVS in quo ius dictum eſt, fuit duplex: aut ſuperior, aut planus. Superior fuit Tri-
E bunal in Comitio, atque in tribunali Sella Curulis. Planus, quicunque locus præter
tribunal, poſita Sella Curuli, iſque locus tum dicebatur Ius. Sic enim Vlpianus: Ius,
inquit, non is ſolùm locus eſt, vbi iuriſdicundi, iudicandiue gratia Magiſtratus populi
Romani conſiſtit: ſed etiam, ſi domi, vel in itinere hoc agat. Et Paulus I.C. Ius eſt locus, vbicunq;
Prætor ſalua maieſtate imperij ſui, ſaluoq; more maiorum ius dicere conſtituit. Comitium pars
fuit Fori Romani, in quo Roſtra erant. Vnde qui è Roſtris agebant, in Forum, & in Comitium
verſus agere poterant. Centumuiralia autem iudicia in Baſilicis exercebantur. Cùm verò de Co-
mitio ſupra quædam in medium attulerimus, hic de Foro, quid & quot numero Romæ fuerint,
quiſque eorum ornatus fuerit, tum etiam de Baſilicis, Tribunali, & Subſelliis, pauca quædam di-
cemus, quæ quidem legentibus non puto ingrata & iniucunda eſſe futura.
F Forum à ferendo dictum eſſe, quòd eò controuerſias ſuas, & quæ vendere vellent, conferrent,
Varro docet. Alij à foràs deriuant, quòd ſcilicet foràs, id eſt, ſub dio ſit. Iſidorus forum à fando,
vel Phoronæo Rege Archiuorum nomen accepiſſe vult: quod tamen doctis non probatur, vti a-
pud Alciatum, & Franciſcum Polletum videre eſt. Quòd ad ſignificationes vocabuli attinet, ita
ſcribit Feſtus: Forum ſex modis intelligitur. Primo negociationis locus, vt Forum Flaminium,
Forum Iulium, ab eorum nominibus, qui ea fora conſtituenda curârunt, quod etiam locis priua-
tis, & in viis, & in agris fieri ſolet. Alio, in quo iudicia fieri, cum populo agi, conciones haberi ſo-
lent. Tertio, cùm is, qui prouinciæ præeſt, Forum agere dicitur, cùm ciuitates vocat, & de contro-
uerſiis eorum cognoſcit. Quarto, cùm id Forum antiqui appellabant, quod nunc veſtibulum ſe-
pulchri dici ſolet. Quinto, locus in naui, ſed tũ maſculini generis eſt, & plurale. Sexto, Fori ſigni-
G ficant Circenſia ſpectacula, ex quibus etiam minores forulos dicimus. Hæc ille. Nos, omiſsis reli-
quis, de iis tantùm Foris, quò res conferrentur, dicemus: quorum quidem duo apud Romanos
fuerunt genera: alia enim ad vrbis ſplendorem facta erant, in quibus hominum conuentus fie-
bant, vel negociorum ciuilium, vel delectationis cauſa: alia ad communes populi vſus [illegible]

gotiantibus patebant. Quæ verò ſora negotiis ciuilibus tractandis fuerunt comparata, hæc A ſunt, Romanum, Cæſaris, & Auguſti. Romanum ſorum, quod & annquiſsimũ fuit, & propterea vetus appellatum, incipiebat à Capitolij radicibus, vbi nunc Septimij arcus eſt: & ſecundùm longitudinem ad S. Mariam nouam, vbi Titi arcus protendebatur, ſecundùm latitudinem à Palatini radicibus, ad viam ſacram, & Saturni ædem. Varijs nominibus appellatũ hoc forum fuit. Nonnunquam enim ſimpliciter forum dictum eſt, frequentius Romanum, à dignitate ſcilicet vrbis, quod præ cæteris eſſet ornatiſsimum, propter ædificia, & frequentiſsimum propter iudicia. Latinum etiam, ſiue Latium, item Palladium ab æde Palladis, quod in eo fuit, eſt appellatum. Hoc forum eleganter deſcribit Plautinus Miles, vbi indicat, quæ præcipua in eo loca, & quæ in ſingulis hominum ſtudia fuerint:

Plautus Mi-les.

Qui periurum (inquit) *conuenire vult hominem, mitto in Comitium.* B
Qui mendacem & glorioſum, apud Cluacinæ ſacrum
Dites damnoſos maritos ſub Baſilica quærito.
Ibidem erunt ſcorta exoleta, quiq; ſtipulari ſolent.
Symbolorum Collatores apud forum Piſcarium.
In foro infimo boni homines, atq; dites ambulant.
In medio propter canalem, ibi oſtentatores meri.
Confidentes, garruliq;, & maleuoli ſupra lacum.
Qui alteri de nihilo audacter dicunt contumeliam,
Et qui ipſi ſat habent, quæ ipſis poſſit vere dicier.
Sub veteribus ibi ſunt, qui dant, quiq; accipiunt fœnore. C
Pone ædem Caſtoris ibi ſunt ſubitò quibus credas malè.
In Tuſco vico ibi ſunt homines, qui ipſi ſeſe venditant.
In velabro, vel Piſtorem, vel Lanium, vel Haruſpicem,
Vel qui ipſi vortant, vel qui aliis ſubuerſentur, præbeant.

Hæc ille. Circa forum vndequaq; fuerunt tabernæ, per pilas diſtinctæ, quæ aut nomen habuerũt ab opificibus, aut à poſitu, atq; numero. Plurima autem ædificia, quibus inſigne hoc forum fuit, cognoſci ex Onuphrij Panuinij de Vrbis regionibus libello, & ex Bernardi Gamocci Antiquitatibus Romanis, Italica lingua ſcriptis, poſſunt. Et hoc quidem foro diu contentus populus Romanus fuit, donec C. Iul. Cæſar aliud conſtituit, cuius ſolum quanti conſtiterit, Suetonius in Cæſare his verbis ſignificat: Nullum largitionis, aut officiorum genus publice, priuatimq; omiſit, fo- D rum de manubiis inchoauit, cuius area ſupra ſeſtertiûm millies conſtitit, quæ ſumma, ſecundùm Budæi calculum, vicies quinquies centena millia coronatorum efficit. A' Suetonio non diſſentit Plin. lib. 36. cap. 15. ſi ita, quemadmodum Glareanus vult, legatur. ſic enim inquit: Pyramides Regum miramur opera, cùm ſolùm tantũ foro extruendo millies ducenties ſeſtertiûm, emerit Cæſar Dictator, &c. In hoc foro Cæſar ipſe ſtatuam loricatã ſibi poni paſſus eſt, & Baſilicam Iuliam ædificauit. Habuitq; & hoc forum in circuitu tabernas, quemadmodum Romanum. Poſt aliquot annos reſtituit id Domitianus, & nominauit Palladium, id quod Martialis teſtatur.

Tertium forum adiecit Octauius Auguſtus, propter hominum iudiciorumq; multitudinem, quæ videbatur non ſufficientibus duobus, etiam tertio indigere. Itaq; feſtinantius, necdum perfecta Martis æde (quam vouerat bello Philippenſi, pro vltione paterna ſuſcepto) publicatũ eſt, vt E ſeparatim in eo publica iudicia, & ſortitiones iudicum fierent. Spacio modicum fuit, ne aut alienas domos violenter inuaderet, aut publica ædificia ignominioſè euerteret. Templo Martis Vltoris, & Coloſſo Auguſti conſpicuum fuit. In hoc foro Auguſtus, cùm Tiberis circũ inundaſſet, decurſus, & venationes fieri mandauit. In hoc foro Martis ædes erat, in qua conuiuia agitabátur à Martis Sacerdotibus, vt Suetonius in Claudio auctor eſt. Atq; hæc ſunt tria illa fora, quæ intelligit Martialis lepidiſsimus Poeta, cùm aliis, tum his verſibus:

Cauſas, inquis, agam Cicerone diſertius ipſo, Atq; erit in triplici, par mihi nemo foro.

Vide hîc Alexandrum ab Alexandro Neapolitanum Genialium dierum libro 2. capite 12.

Quarti fori fundamenta iecit Domitianus Imp. verùm cùm is morte præuentus exædificare non poſſet, Neruæ id vindicatur, à quo exædificatum exornatumq; eſt. Suetonius in Domitiano. F Hoc forum tranſitorium fuiſſe appellatũ, Lampridius in Seuero docet, his verbis: Statuas coloſſas, vel pedeſtres nudas, vel equeſtres, Diuis Imperatoribus in foro Diui Neruæ, quod tranſitorium dicitur, locauit, omnibus cum titulis, & columnis æreis, quæ geſtorum ordinẽ continerent. Vocatum hoc fuit Tranſitorium, quod inde in tria fora tranſitus pateret. Et pertinuit ad montem vſq; Quirinalẽ, parte eius aliqua complanata. Barthol. Marlianus ſcribit lib. 3. cap. 14. In medio huius fori columnam æneam ingenti magnitudine, tecta ex laminis aurichalci, intrinſecus lumine ambiguo ſtetiſſe. Forum variis ſtatuis & columnis, quæ Neruæ geſtorum ordinem continebant, exornatum fuiſſe.

Tandem quintum, & celeberrimum Imp. Traianus adiecit ex manubiis diſtractorum ſpoliorum refectis, in quó columna 140. cubitorum altitudine fuit, in qua exactiſsimè res ab ipſo Prin- G cipe geſtæ, inciſæ erant. Agellius lib. 13. cap. 23. Hoc forum Traiani dictum eſt, & forum Vlpium. Capitolinus in Marco Philoſopho: Multi, inquit, nobiles bello Germanico, ſiue Marcomanico, imò plurimarum gentium interierunt, quibus omnibus ſtatuas in foro Vlpio collocauit. De hoc

fore

A foro, ita Barthol. Marlianus lib. 4. cap. 13. Traiani forum inter Neruæ forum, Capitoliom, & collem
Quirinalem ab Apollodoro mira indoſtria extructum fuit. Idem architectus Traiani iuſſu Me-
thodæum, & Gymnaſium ædificauit. Fori tectum æneom, intus vndiq; circum ſimulacra equo-
rum, & ſignorum militarium aurata tegebat. Simulacra autem hæc publico ſumptu in eorũ, qui
bene de Republica meriti eſſent, aut alioqui ob facinus inſigne, memoriam ponebantur. Arcus
item triumphalis, & alia multa in Traiani laudem extructa forum eius exornabant. Fori porticus
amplißimis, excelſiſq; columnis, & magnis epiſtyliis impoſita, tantam præbebat intuentibus ad-
mirationem, vt gigantom potios, q̃ hominum opera crederentur. In hanc ſummorum virorum
ſtatuas pulcherrimas Alexander Seuerua in Traiani honorem tranſtulit. Equus item Traiani in
mediu altus columnis impoſitus ſtabat. In medio foro columna Traiani cochlidis ſtructura ſta-
B bat. Hæc circumquaq; rerum geſtarum à Traiano ſummam mira arte cœlatã habebat, in primis
vero Dacicum bellũ. Intus 185. gradibus ad ſummum faſtigium, 40. feneſtellis lucem admitten-
tibus, præbet aſcenſum. Alta pedũ tao. vel vt Eutropius ſcribit, 140. In ſummo Traiani oſſa in pila
aurea cundita ſeruabãtur. Hanc columnã Traianus ipſe non vidit. Nam dum hic contra Parthoa
bellum gereret, Senatus hanc illi abſenti dedicauit. Qui dum è Perſis redit, in itinere apud Seleu-
ciam Syriæ vrbem, fluxu ſanguinis è vita diſceßit. Cadauer verò Romam perlãtum. Solus hic,
teſte Eutropio, inter Imperatures in vrbe ſepultos fuit. Hactenus Marlianus. De hoc foro & co-
lumna Traiani etiam Georg. Fabricius Chemnicenſis in ſua Roma, cap. 7. multa notatu digna ha
bet: Columna ipſa, inquit, Pario marmore incruſtata, in qua res geſtæ Traiani, & præcipue bel-
lum Dacicum eſt expreſſum. Cernere in ea eſt formas munitionum, propugnaculorũ, pontium,
C nauium: item varia militum opera, lignantium, ædificãtium, caſtra metantium, foſſas agentium,
equos adaquantium, trophæa ferentium, in triumpho euntium: item formas thoracum, galearũ,
clypeorum, ſcutorum, zonarum, lituorum, pugionum, pilorum, gladiorum, pharetrarum, alio-
rumque armorum. Ab ea parte, in qua inſcriptio eſt, Victoriæ ſunt alatæ cum duabus aquilis. In
hoc foro poetæ Auſonij ſtatua fuit, de qua Sidoniua Apollinaris:

Plauſores cui fulgidam Quirites,
Et carus popularitate princeps,
Traiano ſtatuam foro locãrunt. Idem etiam Auſonius de ſeipſo canit:
Quod legimur medio, conſpicimurq; foro.

In eodem foro M Antonius proponi edictum mandauit, in quo Chriſtianos pœnarum crudeli-
D tate exemit, eoſque vocari in ius propter religionem prohibuit: delatorem verò ipſorum crema-
ri viuum præcepit.

Salluſtij forum in monte Quirinali fuit, quo in loco nunc ædes S. Suſannæ. Hoc forum Sallu-
ſtius poſt Africanam Præturam emit, vnà cum hortis, qui & nunc Salluſtiani appellantur.

Alterius generis fora hæc erant, boarium, olitorium, piſtorium, ſuarium, cupedinarium, piſca-
rium, ruſticurum, ſiue ſuburanum, & agonium, in quibus ea, quę ad victum erant neceſſaria, ven-
debantur. De iis cùm ad inſtitutum noſtrũ nihil faciant, hic dicere ſuperſedebo. Præter hæc au-
tem fori Aurelij facit mentionẽ Cicero, Archimonij Victnr, Eſquilini Appianus, Ceditij Feſtus,
Argentarij Victruuius, Iugarij recentiores. Alexander ab Alexandro Genial. dier. lib. a. cap. 1a.
tredecim recenſet fora, P. Victor libello de Vrbia regionibus ſeptemdecim numerat, in reliquiis
E libelli Sexti Ruffi de Vrbis regionibus decem fororum fit mentio. Onuphriua Panuinius in ſua
regionum Vrbia deſcriptione nouemdecim enumerat. Venio nunc ad alterum iudicij exercen-
di locum, Baſilicas ſcilicet.

Erant Baſilicæ ampliſsima & ornatiſsima ædificia, in quibus non Senatores modò deliberare,
verùm etiam Iudices omnis generis cauſas cognoſcere, & clientibus hominea periti de iure re-
ſpondere ſolebant, quando hi vacabant, mercatores ibidem, & numularij ſua tractabant negotia:
hinc Baſilicæ argentariorum eſt in octaua regione mentio apud P. Victorem.

Cinctæ erant Baſilicæ porticiboa concameratis ex coaxatis contignationibus immiſsis in pa-
raſtatas columnis, aut pilis adiunctia, ſupra quã contignationem altera eſt, & ſuperior porticus,
cuios tectnm teſtudinatum, aliis poſtibus paraſtatis, & arctariis ſuſtinebatur. Medium ſpacium,
F & quaſi ſuperior porticus pluteus vocabatur, qui in vtrumque latus per intercolumnia periſty-
liorum liberum habebat proſpectum. Paraſtatæ verò dupli erant ad latitudinem porticus, ſicut
& columnæ perpetuo ſcapurum ductu ad Baſilicæ latitudinem. Nam ſic ferè deſcribit lib. 8. eam
Fori Baſilicam, cuiua architectus fuerat, Victruuius, qui etiam hnc memoriæ prodit, Baſilicas ita
ædificari ſulitas, vt in vna parte iudicia, in altera negotia exerceri poſſent. P. Victor in libello de
vrbis Romæ regionihus XIX. Baſilicas recenſet, Onuphrius Panuinius XXI. In his ergo centum
virorum, quatuor tribunalia erant, quorum Plinius Orator in Epiſtolis ſæpè meminit.

De Tribunali & Subſelliis CAP. IIX.

G PERTINENT & trihunal, & ſubſellia ad iudiciorum locum, de quibus antequã ad iu-
diciorum tractationem redeamus, pauca quædam ſubiiciemus.

Tribunal erat ſuggeſtus editior, vnde conſpici magiſtratus ab omnibus poterat,
in quo ſella curulia, iuriſdictiotis inſigne, locata erat, vbi ſedens Prætor cognoſcebat,

& pronnnciabat. Victruuius libro quinto tribunal ſpecie ampliſsimum in æde Auguſti his ver- A
bis deſcribit: Tribunal, inquit, eſt in ea æde hemicyclio ſchematis minoris curuatura formatum: eius autem hemicyclij in fronte eſt interuallum pedes quadraginta ſex, introrſum curuatura pedes quindecim, vti qui apud Magiſtratus ſtarent, negotiantes in Baſilica non impedirent. quod ipſa aſsignatione auguſtiſsimnm videtur, & in arcus formam, quæ ſemicirculo minor eſt, cùm ad diametrum non pertingat, redactnm. Hæc ille. Subſellia autem ſedilia erant, in quibus ij Iudices, qui Magiſtratum curulem non gerebant, conſidebant, & cauſas cognoſcebant: quales fuerunt Tribuni plebis, Quæſtores, Triumuiri, Ædiles plebis, & qui cum Curulibus Magiſtratibus iudicabant, Centumuiri. Quin etiam ij, qui cauſas agebant, ſiue defenderent, ſiue accuſarent, in ſubſellijs conſidebant: qua de re vide Aldum Manutium lib. 2. de Quæſitis per epiſtolam, epi-
ſtola 4. Atque de loco iudiciorum exercendorum hactenus. Reuertamur ad Iudicia. B

De tempore Iudiciorum exercendorum
CAP. IX.

NON omnibus diebus licuit iudicia exercere: ſed in iis diligens obſeruata fuit ratio, ſicut in Kalendarij Romani explicatione oſtenſum eſt, quæ tamen hoc loco paucis ſunt repetenda.

Dierum alij Faſti, alij Nefaſti, alij Interciſi vocati: Faſti fuerunt, quibus ius fari, id eſt, dici poterat. Varro libro quinto de Lingua Latina, dies faſti, per quos Prætoribus omnia ver-
ba ſine piaculo licet fari. Contrarij horum vocantur dies nefaſti, per quos dies nefas fari Præto- C
rem, Do, Dico, Addico. Ouidius lib. 1. Faſtorum:

Ille nefaſtus erit, per quem tria verba ſilentur,
Faſtus erit, per quem lege licebat agi.

Suetonius in Octauio de Prætoribus, teſte Priſciano. Faſti dies ſunt, in quibus ius fatur, id eſt, dicitur: & nefaſti, in quibus non dicitur. Macrobius libro 1. Saturnal. capite 16. Faſti dies ſunt, quibus licet fari, Prætori tria verba ſolennia, Do, Dico, Addico: hisque contrarij ſunt nefaſti. Interciſis diebus quibuſdam horis fas eſt, quibuſdam fas non eſt ius dicere. Et faſtis quidem diebus lege agi poteſt, cum populo non poteſt, Comitialibus vtrumque poteſt. Hi verò qui quoto quoque menſe fuerint, ex libro prioris Commentarij quarto de annorum & dierum apud Romanos ratione, & ex Kalendario Romano illi libro inſerto liquet. D

De Legis actionibus, ſiue de exercenda Iuriſdictione, de Vindicatione, & in Iure Ceſsione, Emancipatione, Adoptione, Manumiſsione, Poſtulatione, & Datione Tutoris, Poſtulatione, ac Datione poſſeſsionis bonorum, atque Poſtulatione interdicti, & Interdicti interpoſitione CAP. X. E

MAGISTRATIBVS ius dicentibus, loco etiam & tempore cognitis, iam quemadmodum illud dixerint, declarandum eſt. Prætores igitur ius dixerunt, aut ex ſuperiore loco, aut ex æquo: id eſt, aut de tribunali, aut de plano. Quoniam autem ſella poſita ſedentes id faciebant, eos dies Ceſsionum vocarunt: quorum duo fuêre genera. Nam alij poſtulationibus, alij cognitionibus dicati fuerunt. Cognitionum autem dies alij alijs legis actionibus exercendis erant conſtituti. vnde Vlpian. ff. de bonorum poſſeſsione: Si cauſa cognita bonorum poſſeſsio detur, non alibi dabitur, quàm pro tribunali, quia neque decretum de plano interponi, neque cauſa cognita bonorum poſſeſsio alibi, quàm pro tribunali dari poteſt. Vt autem legis actiones erant multæ, ſic iuriſdictio quoque multiplex erat. Lege quidem agere, vt
antè diximus, nihil aliud erat, quàm aliquid eorum, quæ lege continerentur, apud Prætorem, F
vel apud eum, qui talem iuriſdictionem haberet, in iure obire: nempe, vindicare, atque in iure cedere, filium ſuum emancipare, alienũ adoptare, ſeruum manumittere, tutorem, bonorum poſſeſsionem, interdictum, & actionem poſtulare. Ius verò dicere erat, aliquid horum aut dicere, aut addicere, aut dare. Quæ Prætor, cùm faciebat, decreuiſſe, aut decretum interpoſuiſſe dicebatur. Diebus igitur Faſtis, Prætores ſummo mane in Comitium, ſiue Forum veniebant, atque in tribunali ſella poſita aſsidebant, & accenſo, vt tertiam horam populo circumſtanti inclamaret, imperabant. Tertia inclamata, tum per Accenſum eundem populum rogabant, num quis eſſet, qui apud ſe lege agere vellet, id eſt, qui ius poſceret.

Hoc præcepto audito accedebant, qui lege agere volebant: veluti, ſi dies poſtulationum eſſet,
qui aliquid eorum poſtulabant, quæ legis actionibus continebantur, ex legibus, aut edictis eo- G
rum: nempe aliquid eorum, quæ ſuprà diximus.

Cæterùm hi neque pro arbitrio, neque temerè agere potuerunt, ſed prout in ſingulis legis actionibus ſcriptum erat.

Legis

A Legis aotem actiones formulæ fuerunt agendi, quas primùm Pontifices intulerunt, deinde C. Flauius, App. Claudij Scriba ad Appio compoſitas diuulgauit, de quibus Pomponius de Origine iuris multa. Legis igitur actionea dictæ ſunt, quòd earum rerum, de quibus lex duodecim Tabularum ſcripta erat, priuatim agendarum formularum præſcribebant. Atque hæ actiones ita ſolennes fuerunt, vt qui agere vellent, & impetrationis rationem habere, & formularum deberent.

Impetrationia ea vis fuit, vt nemini liceret iudicio experiri, niſi prius ab en, cuius erat iuriſdictio, agendi formulam impetraſſet. Formularum verò, vt formulæ quædam adhiberentur verborum, quarum ductu in iudiciis experirentur, vt qui vno verbo erraſſet, is tota cauſa cecidiſſe videretur. Porrò formulæ illæ in ſingulis actiunibus fuerunt ferè peculiares.

B In vindicatione, & in iure ceſsione hæc: Si quis ſeruum, aut aliam rem corpoream ſibi vindicare volebat, is apud Prætorem ita agebat. Vindicator tenens ſeruum in iure, ita dicebat: Hunc hominem ex iure Quiritium meum eſſe aio. Prætor autem interrogabat eum, vnde petebatur, an contrà vindicaret: id eſt, an contrà ſeruum illum ſuum eſſe aſſereret: eo vero tacente, aut cedente Prætnr ſeroum addicebat vindicanti: qui verò vindicauerat, lege egiſſe. qui ceſſerat, in iure ceſſiſſe: atqoe ea in iure Ceſsio dicebatur: Prætoris verò Addictio, teſte Boetio.

In mancipatione & emancipanione hæc erat formula: Adhibitis nun minus quinque teſtibus ciuibus Romanis puberiboa, & præterea alio eiuſdem conditionis, qui libram æoeam teneret, qui appellabatur Libripens, is, qui mancipium accipiebat, æs tenens, ita dicebat: Huoc ego hominem ex iure Quititium meum eſſe aio, isque mihi emptua eſt hoc ære, ænea libra: deinde ære

C percutiebat libram, idque æs dabat ei, à quo mancipium accipiebat, quaſi precij loco. Qui ergo naturalis pater filium emancipare volebat, is ſecundùm poſtulationem, die cugnitionis filium ſuum fiduciario patri emancipabat, hac verborum formula vtens, quæ vindicationem ſimul, ac mancipationem complectebatur: Hunc hominem ex iure Quiritium meum eſſe aio: quoniam emptus eſt mihi hoc ære, æneaque libra. Naturalis verò pater reſpondebat: Hunc filium meum tibi mancipo, & accepto precio in Iure cedebat, quo facto Prætor addicebat. Quoniam verò ex lege filius à patre venundatus vſque ad tertiam mancipationem, in poteſtatem patris redibat, propterea ſecunda inde mancipatio, & in iure ceſsio adhibebatur. Cumque iterum filius in poteſtatem patris rediſſet, tum tertia adhibebatur, hoc modo: Ego verò hunc filium meũ tibi mancipo, ea conditione, vt mihi remancipes, vt inter bonos bene agi oportet, ne propter te, tuamque

D fidem frauder, ac tertium accepto precio, cedebat, & Prætor tertium addicebat. Qua re perfecta tum demum filioa è poteſtate patris egreſſus putabatur. Vnde fiduciarius pater, qui dominus eius erat fa&us, eundem naturali patri ſine fraude remancipabat: naturalis verò filium, quem quaſi ſeruum coemerat, manumittebat, atque ita liber ille: id eſt, ſui iuris factus erat, vt Caius ſcripſit.

In adoptione hæc erat: Is qui adoptabat, apud Prætorem eum, quem adoptabat, tenens, ita dicebat: Hunc hominem filium meum eſſe aio, isque mihi emptus eſt hoc ære. Naturalis autem pater vſque ad tertiam mancipationem in Iure cedebat: Prætor verò addicebat. Notauit Appian. etiam teſtibus præſentibus adoptiones apud Prætorem fieri ſolitas.

Formula manumiſsionis fuit ea: Vbi de poſtulationis manumiſsio poſtulata erat, tum die

E cognitionis poſt caoſam cognitam fiebat hoc modo: Qui manumittere ſeruum apud Prætorem volebat, eius, quem manumittere volebat, caput, aut aliud membrum tenens ad Prætorem ita dicebat: Hunc huminem liberum eſſe volo. & emittebat eum è mano. Prætor autem vindicta, id eſt virga, einſdem ſerui capiti impoſita ita dicebat: Dico eum liberum eſſe more Quiritium. Inde cnnuerſus ad lictorem, addebat: Secundùm tuam caoſam, ſicuti dixi, ecce tibi vindicta. Tum lictnr accepta à Prætore vindicta, caput ſerui percutiebat, faciem palma, tergumque verberabat. Quibus peractis nomen manumiſsi in Acta à Scriba referebatur, adiecta cauſa manumiſsionis. Addit Caius ff. de manumiſs. vindicta, non eſſe omninò neceſſe pro tribunali manumittere. Itaque pleroſque in tranſitu ſeruos manumitti ſolere, cùm aut lauandi, aut geſtandi, aut ludorum cauſa prodiret Prætor. Atque hæ actiones iuris per verbom Dico exprimebantur à Prætore.

F Sed & tutoris poſtulatio ad legis actionem, datio ad iuriſdictionem pertinuit, auctore Vlpiano, cùm inquit: Ius dicentis officium latiſsimum eſt. Nam & pupillis non habentibus tutores, conſtituere poteſt. quod intelligendum eſt, ſi neque teſtamentarius, neq; legitimus tutor adeſſet, tum datũ à Prætore fuiſſe. Hoc cùm faciebat Prætor, tertiam partem iuriſdictionis explebat, quam verbum Do continebat. Atque hoc idem de Conſulibus & Tribonis plebis dicimus, quorum idem ius fuiſſe accepimus.

Ad hæc verò qui voluerunt, à Prætore quoque bonorum poſſeſsionem poſtulârunt, Prætórque pro arbitrio dedit. Vnde ſcribit idem Vlpianus eodem in loco, Ius dicentem bonorum poſſeſsionem dare potuiſſe. Item: Miſtum imperium eſt, cui etiam iuriſdictio ineſt, quod in daoda bonorum poſſeſaione conſiſtit. Cæterùm bonorum poſſeſsio fuit ius perſequendi, retinendique

G patrimonij, ſiue rei, quæ cuius, cùm mortuus eſt, fuit, quod Prætor aut emendandi, aut impugnandi, aut confirmandi iuris ciuilis gratia dedit. Vt enim lex duodecim Tabularum ex teſtamento, vel ab inteſtato ad hæreditatem vocauit: ſic Prætor bonorum poſſeſsiones inuenit, per quas iua ciuile correxit, non ſolùm in ùs, qui inteſtati mortui eſſent, ſed etiam qui teſtamentum

feciſſent. Nam ſi quis moriens alienum poſthumum hæredem ſcripſiſſet, is ſi natus fuiſſet, à iu- A
re ciuili reiiciebatur: at à Prætore bonorum poſſeſsione ſecundùm tabulas decorabatur. Si liber-
tus patronum præteriiſſet, lex nullum dabat patrono aditum ad bona liberti: at Prætor dabat
bonorum poſſeſsionem contra tabulas. Item, ſi quis ex teſtamento hæres inſtitutus eſſet, nun ſo-
lùm à iure ciuili habebat hæreditatẽ, ſed etiam à Prætore bonorũ poſſeſsionẽ ſecundùm tabulas.

Neq; verò ſolùm has duas bonorum poſſeſsiones Prætor dedit ex teſtamento, ſed etiam octo
alias ab inteſtato, partim ius ciuile confirmãs, partim emendans, partim reprehendens. Sunt aũt
hæ. primò ſuis hæredibus, id eſt, liberis, tum emancipatis, tum ſuis ab inteſtato: ſecundò legiti-
mis hæredibus nempe agnatis, ab inteſtato ex lege XII. Tabularum: tertio decem perſonis, quæ
manumiſſori extraneo præferrentur, nimirum filio, filiæ, fratri, ſorori, nepoti, nepti, patri, matri, a-
uo, auiæ: quartò cognatis proximis: quintò iis, qui ex familia, nempe liberti liberis, tam naturali- B
bus quàm adoptiuis, itemq; vxori, quæ ipſius in manum conuenerat: ſextò liberto, patrono, pa-
troni liberis, parentibusq; eorum: ſeptimò, viro, inteſtata vxore, & viciſsim vxori, viro inteſtato,
quoties deficiebat omnis parentum, liberorúmue, ſeu propinquorum legitima, vel naturalis ſuc-
ceſsio: octauò patroni cognatis, inteſtato liberto. Atq; hæc quidem Prætor omninò fecit, prout
ſe facturum in edicto propoſuit. Hinc Valerius libro 7. Piſo Prætor Vrbanus Terentio patri ex-
hæredato bonorum defuncti filij poſſeſsionẽ dedit, hæredesq; lege agere paſſus non eſt. Tandem
vt poſtulatio Interdicti ad legis actionem pertinuit, ſic interpoſitio interdicti ad iuriſdictionem.

Interdicta verò, vt inquit Iuſtinianus, fuerunt formulæ, atq; conceptiones verborum, quibus
Prætor aut iubebat aliquid fieri, aut prohibebat: quod tunc maximè faciebat, cùm de poſſeſsio-
ne, aut quaſi poſſeſsione inter aliquos contendebatur. Erat autem poſſeſsio rei corpore præditæ, C
vt domus: quaſi poſſeſsio rei corpore vacantis, vt vſusfructus. Ex quibus verbis apparet, interdi-
cta fuiſſe decreta Pretorum de iis rebus, quas Iudicum cognitioni committendas non putàrunt,
ſed ſibi ipſis pro imperio reſeruàrunt. Cùm enim dictum ſit, res alias ſacras, & religioſas, alias pu-
blicas, alias priuatas fuiſſe, reliquas actiones, quæ de his incidere poterant, cognoſcendas Iudici-
bus tradiderunt. Quæ verò de vi, vel facta, vel quæ fieri in his poſſet, incidiſſent, quatenus ad poſ-
ſeſsionem ferme pertinerent, ipſi decreuerunt. Decretum verò illud vocatũ eſt præcipuo nomi-
ne Interdictum. Itaque decreta, quæ de aliis rebus interpoſita ſunt, arbitrio eorum permiſſa: hæc
vero, quæ Interdicta vocata ſunt, propriis formulis concepta, & vt concepta erant, [illegible]
relata, & deinde ex Edicto, prout res popoſcit, pro tribunali pronunciata. Itaq; Interdictum fuit
Actionis, ſiue Iudicij quaſi principium. Nam vt ſcribit Caius ff. de vindicat. 15, cùm deſtinauit rem D
petere, animaduertere debuit, an aliquo Interdicto poſſet nanciſci poſſeſsionem: quia longè com
modius eſt, ipſum poſsidere, & aduerſarium ad onus petitoris compellere, quàm alio poſsidente
petere. Ita inter cæteras legis actiones rectè reponitur etiam Interdicere, quod eſt, non tam in-
terdictum interponere, quod eſt Prætoris, quàm Interdictum poſtulare: ſiue interdicto conten-
dere, quod eſt litigatoris. Interdictum autem dabat Prætor, cùm mittebat in poſſeſsionem. Mit-
tere autem in poſſeſsionem fuiſſe à danda bonorum poſſeſsione diuerſum, & tamen partem iu-
riſdictionis fuiſſe, declarat Vlpianus, cùm inquit, ius dicentem & bonorum poſſeſsionem dediſ-
ſe, & in poſſeſsionem miſiſſe.

Cæterùm interdicta, quę ad ſacras & publicas res pertinuerunt, aut fieri aliquid prohibuerũt,
aut reſtitui, aut exhiberi iuſſerunt: quæ ad priuatas, aut de adipiſcenda, aut de retinenda, aut de E
recuperanda fuerunt. De locis ſacris & religioſis ita interdictum eſt: Quo, quàue illi mortuum
inferre inuito te ius eſt, quo minus illi eo, eàue mortuum inferre, & ibi ſepelire liceat, vim fieri ve-
to. Item: Quo illi ius eſt, te inuito mortuum inſerre, quo minus illi in eo loco ſepulchrum ſine do-
lo malo ædificare liceat, vim fieri veto.

De liberis perſonis ita: Quę liberũ dolo malo retines, exhibeas iubeo: Qui, quæúe in poteſtate
tua eſt, ſi is, eàue apud te eſt, dolóue malo tuo factũ eſt, quo minus apud te eſſet, ita eũ eàmue ex
hiberi iubeo: Si Stichus in poteſtate tua eſt, quo minus Męuius eum ducere liceat, vim fieri veto.

De locis publicis: Ne quid in loco publico facias, inúe eum locum immittas, qua ex re quid
illis damni detur, præterquàm quod lege, Senatuſconſulto edicto, decretóue tibi conceſſum eſt,
de eo, quod factum erit, interdictum non dabo: quo minus illi viam publicam, itérue publicum F
aperire, reficere liceat, dum ne ea via, idúe iter deterius fiat, vim fieri veto: Ne quid in flumine pu-
blico, ripàue eius facias, ne quid in flumine publico, ripàue eius immittas, quo ſtatio, itérue na-
uigio deterior ſit, fiat.

Interdictum de adipiſcenda poſſeſsione dabatur ei, cui bonorum poſſeſsio à Prætore decreta
erat in hunc modum: Quod bonorum ex edicto meo illi poſſeſsio data eſt, quod de his bonis pro
hærede, aut pro poſſeſſore poſsides, poſsideréſue, ſi nihil vſucaptum eſſet, quandoquidem dolo
malo feciſti, vt deſineres poſsidere, id illi reſtituas. Cæterùm pro hærede poſsidebat, qui putabat
ſe hæredem eſſe, atq; eo animo poſsidebat: pro poſſeſſore, q̃ nullo iure rem hæreditariam, vel to-
tam hæreditatem ſciens ad ſe non pertinere, poſsideret. Erat autem vtile hoc interdictum ei, qui
tum primùm conaretur adipiſci rei poſſeſsionem. Itaq; ſi adeptus amiſiſſet, hoc nihil iuuabatur. G

Retinendæ poſſeſsionis interdicta fuére duo, quæ tum vſurpabàtur, cùm inter eos, q̃ de pro-
prietate litigare volebant, non conueniebat, vter poſsideret: vnum ad res immobiles pertinuit,
alterum ad mobiles. Primum fuit: Vti eas ædes, quibus de agitur, nec vi, nec clàm, nec precariò
alter

A alter ab altero poſsidetis, quo minus ita poſsideatis, vim fieri veto. Hoc vincebat, qui interdicti tempore poſsidebat, ſi modò nec vi, nec clam, nec precariò nactus erat ab aduerſario poſſeſsioné. Secundum. Vtrubi h[illegible] homo, quo de agitur, maiore parte huius anni fuit, quo minus eum ducas, vim fieri veto. Hoc vincebat, q[illegible] maiore parte anni ſine vitio poſſederat.

Interdictum recuperãdæ poſſ[illegible]ſionis reddebatur eis, qui vi deiecti eſſent de poſſeſsione fundi, vel ædium Ne[illegible]n m deiectio eſt de rebus mobilibus, cum in eas actio ſit vel furti, vel vi bonorum raptorum. V[illegible]utem duplex fuit v[illegible]ra & ſimulata. Vera item duplex, armata, & ſine armis. Interd[illegible]tum d[illegible] armata fuit. V[illegible] um vi deiecisti, eo illum reſtituas iubeo. Sine armis: Vnde tu i[illegible]um vi dei[illegible]ciſti, cum abs t[illegible] nec [illegible], nec clam, nec precario poſsideret, eo illum reſtituas iubeo. Simulata veram eſt imitata, eadem ciuilis & quotidiana eſt di[illegible]ta, vt poſt dicemus.

B Iam verò Interdi[illegible]torum alia ſimp[illegible]cia fuerunt, alia duplicia. Simplicia, in quibus alter actor, alter reus eſt, qualia fuerunt om[illegible]a reſtitutoria, aut exhibitoria. Nam actor is eſt, qui deſiderat aut exhiberi, aut reſtitui: reus autem is, à q[illegible]o deſideratur, vt reſtituat, aut exhibeat. Prohibitoria alia ſimplicia, alia duplicia erant. Simplicia, veluti, cum Prætor prohibebat in [illegible]uco ſacro, vel in flumine publico, ripâue eius aliquid fieri. Nam actor eſt qui deſiderat, ne qu[illegible] fiat: reus qui aliquid facere conatur. Duplicia, veluti: Vti poſsidetis &, Vtrubi. Ideo verò duplicia vocabantur, quia par vtriuſq; litigatoris in his condit[illegible]eſt, nec quiſquam præcipue reus vel actor int[illegible]ligitur, ſed vterque tam rei, quàm actoris partes ſuſtinet. Vſus autem Interdictorum antiquus, cum ordioaria iudicia eſſent, fuit, vt primùm de poſſeſsinne ageretur, & ad interdictum confugeretur, deinde dominij actio inſtitueretur. Hæc ferinè Iuſtinianus in Inſtitutionibus.

C

De actionibus, & earum multiplici differentia CAP. XI.

EX omnibus legis actionis partibus, extrema fuit actio, ſiue iudicium, quæ vt ab actore poſtula[illegible]ntur, ſic à Prætore dabantur. Verùm quemadmodum actionis dationé præcedit poſtulatio, ſic poſtulationem editio, editionem in ius vocatio. De quibus ſingulis dicam, ſi prius quid ſit actio, & quotuplex, dixeró. Actionem definiuit Iuſtinianus, ius perſequendi in iudicio, quod ſibi debetur, id eſt, poteſtatem impetratam à Prætore repetendæ rei quæ ſibi debetur, apud Iudices. Egregiè illud quidem, ita tamen, ſi intelligatur nó ius ſolum perſequendi, ſed etiam ipſa perſequutio. Harum verò actionum Iuſtinianus lib. 4. Inſtitut. à quo hæc ſumpſimus, ſeptem veterum attulit diuiſiones, quibus incognitis, antiqua iudiciorum conſuetu-

D do cognoſci non poteſt

Prima diuiſio hæc eſt: Actionum aliæ in rem intentæ ſunt, aliæ in perſonam, alię in vtrumque. In rem, cum egerunt cum eis, qui nullo ſibi iure obligati erant, ſed eis de aliqua rem intulère litem. Vt in re corpus habente. Si Titius ſeruum, fundúmue aliquem ſuum eſſe confirmaſſet, Marcus autem po[illegible]ſſor dominum ſe eſſe dixiſſet. Quod idem de rebus corpore earentibus intelligendũ eſt, vt vſufructu, & ſeruitute prædiorum.

In perſonam, cũ egerunt cũ eis, qui ſibi obligati erant, vel ex cootractu, vel ex maleficio, atque intenderunt, eos dare, facere ſibi oportere. Vt ſi Titius empta aut locata domo dixiſſet, Marcũ ſibi dare, facere oportere, quidquid empti, locatiúe nomine dare, facere oporteret, aut alios cõtractus, & maleficia nominaſſet. In perſoná aũt eſt dicta, quia non certá rem repetioerunt, neq; enim dixe-

E runt rem illam, aut illam ſibi dare oportere, ſed quidquid contractus alicuius nomine eum dare facerere oporteret, parum vnde nam ille ſatisfaceret, laborãtes. Quorum verborum, dare quidẽ ad dominij tranſlationem cõtulerunt, facere verò ad ſimplex factum, vt nauis ædificationem, ac traditionem, & vtrumque quidem ad contractus: Dare verò tantum ad maleficia accommodarunt.

In vtrumq; autem iotentæ ſunt, quibus & rem certam petièrunt, & præſtationes perſonales ab aduerſario poſtulàrunt. Eæ verò fuerunt tres: Familiæ erciſcundæ, communi diuidundo, finium reguodorum.

Familiæ erciſcundæ fuit, quæ inter cohæredes hæreditatis diuidendæ cauſa dabatur. Neque enim ſolùm poſtulabatur, vt hæreditas diuideretur: ſed etiam, vt quod eo nomine alterum alteri dare, facere oporteret, præſtaretur.

F Comuni diuidundo fuit, quæ inter eos reddebator, qui rem, quá ex alia, atq; hæreditatis cauſa cõmunem haberent, diuidi, ſimulq;, quod alterũ alteri præſtare oporteret, dari fieri poſtulabant.

Finium regundorum fuit, quæ inter confines dabatur, & vt fines agrorum vicinorum dirigerentur, & ſi quid alter ex alterius agro percepiſſet, reſtitueretur. Ex his actionibus primæ vindicationes, ſecundæ condictiones, tertiæ miſtæ ſunt appellatæ.

Vindicatio dicta videtur à vi ſimulata, quam verbis petitor poſſeſſori dicis cauſa faciebat, vt pauló pòſt apparebit.

Condictio verò ex eo, quia condicere erat, diem, locúmue, communi conſenſu indicere; quo in iudicium litigatores venirent: quod etiamſi in vindicatione quoque fiebar, tamen quia in rem actio proprium ſibi nomen vindicationis adſciuerat, in hac communi nomine condictionis vſi

G ſunt. Miſtarum nomen eſt notum.

Secunda diuiſio. Actiones aliæ legitimæ dictæ ſunt, aliæ honorariæ.

Legitimæ, quæ à legibus XII. Tabularum proditæ ſunt.

Honorariæ, quæ à Prætoribus in Edictis propoſitæ ſunt, vt legi deficienti opem ferrent,

Legitimæ fuère, quæ in rem, & in perſonam, & in vtrumque ſunt nominatæ. A

Prætoriæ quædam aliæ, quæ à nominibus Prætorum appellantur, Publiciana, Paulina, Seruiana, Imperatoribus rerum potentibus, vt creditur, conſtitutæ, & quidem rem & ipſæ perſonamque complexæ, quæ ex Inſtitutionibus Iuſtiniani peti poſſunt.

Tertia diuiſio: Actiones aliæ perſequendæ rei cauſa ſunt inſtitutæ, aliæ pœnæ, aliæ vtriuſque.

Perſequendæ rei fuère omnes in rem, & omnes in perſonam ex contractu natæ, vt ex mutuo, ſtipulatu, empto, vendito, locato, conducto, pro ſocio, fiduciæ mandati, commodati, depoſiti. item quædam ex maleficiis, vt furtiua condictio, quæ vna eſt ex Prætoriis, quæ ex delicto naſcuntur.

Pœnæ, vt actio furti. Siue enim de manifeſto quadrupli ageretur, ſiue nec de manifeſto dupli, de ſola pœna agebatur. Nam ipſam rem, aut vindicatione, aut furtiua condictione, Dominus rei perſequebatur. Item in actione Iniuriæ. B

Mixtæ, quæ ſimul & rem, & perſonam perſequebantur, vt actio vi bonorum raptorum, quæ rem raptam ſimul cum pœna tripli perſequebatur, & actio damni iniuria dati lege Aquilia, non ſolùm, ſi aduerſus inficiantem daretur, ſed etiam, ſi quanti plurimi æſtimatio peteretur.

Quarta diuiſio. Actiones aliæ in ſimplum conceptæ ſunt, aliæ in duplum, aliæ in triplum, aliæ in quadruplum.

In ſimplum ex ſtipulatu, mutuo, empto, locato, vendito, conducto, mandato, & aliis.

In duplum, furti nec manifeſti, damni iniuria dati, depoſiti ex quibuſdam cauſis, ſerui corrupti. In triplum rapinæ.

In quadruplum, furti manifeſti de eo, quod metus cauſa, de pecunia data ad calumniandum. Actio vero damni iniuria, in inficiantem dabatur in duplum, in confitentem in ſimplum. C

Quinta diuiſio. Actionum aliis ſolidum, id eſt, totum id, quod debebatur, exigebatur, aliis pars ſola. Eiuſmodi fuit actio de peculio filij, de dote, quæ mulieri diuortio facto ad dotem exigendam aduerſus maritum dabatur: item actiones, quæ aduerſus parentem, patronum, ſocium, & eum, qui quid donauit, concedebantur. Nam omnes id tantum quod facere poſſent, damnabantur. Itē actio in debitorem, qui bonis ceſsiſſet, & poſtea mediocres fortunas adeptus eſſet.

Sexta diuiſio. Actiones quædam natæ ſunt ex contractibus, & maleficiis dominorum, & patrum familiâs, quædam ex contractibus & maleficiis ſeruorum, & filiorum familiâs. De primis dictum eſt. De reliquis nunc dicendum. Ex contractibus ſeruorum hoc modo: Serui aut conſenſu dominorum negociati ſunt, aut ſine conſenſu eorum. Si conſenſu, actiones quatuor emanàrunt: Quod iuſſu, Exercitoria, Inſtitoria, Tributoria. Quod iuſſu, data eſt in eum, cuius ſeruus D cum aliquo, iuſſu ipſius contraxit. Nam qui cum ſeruo iuſſu domini contrahebat, non ſerui, ſed ipſius domini ſequi fidem videbatur. Exercitoria dabatur in exercitorem, qui ſeruum naui propoſuiſſet, de eo, quod cum eo ſeruo illius rei cauſa geſtum fuiſſet. Exercitor autem erat, ad quem quotidianus nauis quæſtus redibat. Seruus autem, quem naui præficiebat, Magiſter dicebatur. Inſtitoria dabatur in eum, qui ſeruum inſtitorem tabernæ præfecerat, de eo, quod cum eo ſeruo eius rei cauſa geſtum eſſet. Erat autem inſtitor, qui alicui negociationi præficiebatur. Tributoria dabatur in dominum, quo ſciente vnà cum ſeruo in merce peculiari contractum erat, niſi res æquabiliter inter creditores partitus eſſet, nimirum, vt alia tributio fiat. Merx peculiaris erat, in qua ſeruus ſuo nomine domini conſenſu ita negotiabatur, vt eius quæſtus ad ipſum pertineret. Sin autem ſine conſenſu negotiati ſunt, actiones duæ prodierunt, de in rem verſo, & de E peculio. Actio de in rem verſo dabatur in dominum, ſine cuius voluntate ſeruus contraxit, vt quod in rem domini verſum eſt, ſolidum præſter, reliquum ex peculij viribus diſſoluat. In rem domini verſum dicebatur, quodcunque domini facultates aliqua ex parte amplificaret, dum modò neceſſarius ſumptus ille fuiſſet. Actio de peculio dabatur aduerſus dominum ex ſerui contractu, quatenus in peculio erat. In peculio id eſſe dicebatur, quod deductis iis, quæ domino familiæue debebantur, ſupererat. Eadem verò patrum, & filiorum familiâs ratio fuit, atque dominorum, & ſeruorum. Ex maleficiis porrò ſeruorum Noxales actiones natæ ſunt, dictæ, quia delicta eorum Noxæ vocatæ. Noxalis autem actionis natura fuit, vt dominus ea damnatus, vel litis æſtimationem perſolueret, vel ſi vellet, ſeruum ipſum noxæ dederet. Seruo autem noxæ dedito, dominium ſtatim ab ipſo domino in actorem transferebatur. Quòd ſi poſt admiſſam noxam F dominus mutaretur, noxa in nouum dominum dabatur: ſi ſeruus manumitteretur, in ipſum ſeruum. Quod idem de noxis etiam filiorum familiâs eſt intelligēdum. Quin etiam noxalis actio fuit de pauperie, id eſt, de damno dato à quadrupede. In his, ſi damnum à quadrupede manſueta erat, vt equo calcitroſo, & boue cornupeta, noxalis actio dabatur, lege XII. tabularum: ſi à fera, edicto Ædilium cautum erat, vt ob vulnus homini libero illatum, actio in bonum, & æquum daretur, ob cætera damna in duplum.

Septima diuiſio. Actiones aliæ ſtricti iuris fuerunt, aliæ bonæ fidei, aliæ arbitrariæ. Bonæ fidei, in quibus libera poteſtas permitteretur iudici ex æquo & bono æſtimandi, quantum actori reſtitui oporteret; in quo & illud continebatur, vt ſi quid inuicem præſtare actorem oporteret, eo compenſato in reliquum is, quo cum agebatur, condemnaretur. Hæ vero fuerunt, empti, G venditi, locati, conducti, mandati, fiduciæ, pro ſocio, negotiorum geſtorum, tutelæ, familiæ erciſcundæ, communi diuidundo, depoſiti, commodati, pignoraticia, præſcriptis verbis, tam quæ de æſtimato, quàm quæ de permutatione competebat, & rei vxoriæ actio. Arbitrariæ, quæ

ex arbi-

A ex arbitrio iudicis pendebant, in quibus niſi arbitrio iudicis, is, quo cum agebatur, actori ſatisfa-
ceret, veluti rem reſtitueret, vel exhiberet, vel ſolueret, vel noxali cauſa ſeruum dederet, condem-
nabatur, & fecerunt tam in rem, quàm in perſonam. In rem, quædam Prætoriæ, in perſoná, Quod
metus cauſa, quod dolo malo factum. Cum id, quod certo loco promiſſum erat, petebatur, & actio
ad exhibendum. In his enim omnibus permiſſum erat iudici, ex æquo & bono, ſecundum cuiuſ-
que rei, de qua agebatur, naturam æſtimare, quemadmodum actori ſatisfieri oporteret. Præter
has reliquæ ſtricti iuris dictæ.

Hæ ferè antiquæ actiones fuêre, ex quibus, qui ius ſuum perſequi iudicio voluerunt, aliquam
neceſſariò arripuerunt, eamq; à Prætore poſtularunt. Quoniam autem actio ius erat perſequen-
di in iudicio, quod ſibi debebatur, qui actionem poſtulauit: nihil aliud poſtulauit, quàm ius per-
B ſequendi in iudicio, quod ſibi deberetur, aut quod ſuum eſſet. Id autem erat iudicium, aut iudi-
cem in eam rem, de qua lis erat, poſtulare, vt re cognita, & iudicata, ius vterque ſuum adipiſcere-
tur. Iudicem autem dare præcipuum fuit ius dicentis officium. Vnde ſcripſit Vlpianus: Ius di-
centis officium latiſsimum eſt, nam & bonorum poſſeſsionem dare poteſt, & in poſſeſsioné mit-
tere, pupillis non habentibus: tutores cóſtituere. Iudices litigantibus dare. & alio libro: Iuriſdictio
eſt etiam iudicis dandi licentia, id eſt, qui ius dicit, præter ſuperiora iura, etiam iudices dandi ius
habet. Hinc illa ſunt propè tranſlatitia in Edictis Prætorum: De ea re iudicium dabo. De ea re non
iudicium non dabo.

De in ius vocatione editione actionis, & poſtulatione actionis, ſiue iudicij

CAP. XII.

C DE actione quid ſit, & de diuiſione actionum hactenus dictum eſt: ſequitur, vt modus a-
ctionum explicetur, id quod hoc capite faciemus. Qui petere in animo habebat, aut alia
ratione alicui litem, ſiue actionem intendere, antequam in ius adiret, per amicos intra
parietes, quid proficere poſſet, experiebatur, Liuio lib. 4. & Cicerone pro Quintio & Ce-
cinna teſtibus. Vbi verò res ita conuenire non poterat, tum die poſtulatiunum petitor eum, vnde
petebatur, in ius vocabat. Erat autem in Ius vocare, vti Paulus definit, in Ius experiundi cauſa vo-
care. Non omnes tamen vocari poterant. Indicat hoc Edictum Prætoris: Parentem, patronum,
Patronam, liberos, parentesq; Patroni, & Patronæ, in ius ſine meo permiſſu ne quis vocet. Item:
Magiſtratus, Pontifex, dum ſacra facit, & qui vxorem ducunt, in ius vocari non poſſunt. Vocabat
D autem hoc modo: Qui petebat, eum, vnde petebatur, conueniebat, atque, vt ſe in ius ſequeretur,
admonebat. Si is ſequi noluiſſet, eum in Ius educebat, ſiue rapiebat. Verùm ne iniuriam facere vi-
deretur, antè aliquem eius actionis teſtem faciebat, capta ſcilicet hominis fortè interuenientis,
aut præſentis auricula, rogabat eum his verbis: Licêt ne anteſtari? id eſt, poſsum ne teſté ſumere?
ſi reſpódebat, Licet, tum aduerſarium fruſtrantem, aut fugientem iniecta manu ad Prætorem tra-
hebat, atque hoc faciebat auctoritate XII. tabolarum. Sic enim in iis erat: Si vis vocationi fuat,
an[illegible]tamino. Neminem verò de domo ſua in ius vocare licuiſſe, partim ex Cicerone pro domo &
in Vatinium, partim ex Caio Comment. in XII. Tabulas ff. de in Ius vocando cognoſcitur, cuius
verba ſunt: Pleriq; putauerunt, nullum de domo ſua in ius vocare licere, quia domus tutiſsimum
cuique refugium, ac receptaculum ſit, eumq; e qui inde in ius vocaret, vim videri inferre. Paulus
E etiam ait: Etſi qui domi eſt, interdum vocari in ius poteſt, tamen de domo ſua nemo extrahi de-
bet. Quòd ſi ille, qui vocabatur, imbecilla valetudine eſſet, tum qui vocabat, iumentum, currúm ue
dare cogebatur à lege in hunc modum loquente: Si in ius vocato morbus æuitasq; vitium eſſet,
qui in ius vocabit, iumentum dato: ſi nolet, arceram ne ſternito. Si verò is, vnde petebatur, latita-
ret, ita vt nullam ſecum agendi poteſtatem faceret, cum de domo extrahi non poſſet: actor Præto-
ris auxilium implorabat, atq; reum euocari edicto iubebat. Edictum verò ad ipſius latitantis æ-
des ponebatur, cum ſolenni vicinorum teſtatione. Si autem euocationi primæ non pareret, neq;
defenderetur, Prætor ſecundum decernens, in bona Petitorem mittebat, & niſi euocatione tertia,
ad ſui defenſionem veniſſet, altero decreto bona eius poſsideri, proſcribi, ac diſtrahi iubebat. I-
taque in edicto Prætorio erat: Qui fraudationis cauſa latitauerit, ſi boni viri arbitratu non defen-
F detur, eius bona poſsideri, vendíque iubebo. Venditio tamen non ſtatim fiebat, ſed poſtquam
bona per triginta dies poſſeſſa eſſent, tum verò iterum, qui ſe creditores eſſe dicebant, ſi
plures eſſent, Prætorem adibant, petebantque vt ſibi liceret vnum ex corpore ſuo conſtitue-
re, qui debitoris bona auctioni ſubiiceret. Is conſtitutus dicebatur Magiſter, & poſt id temporis
proſcriptio fiebat in celeberrimis totius vrbis locis ita: Ille debitor noſter in eiuſmodi cauſa eſt, vt
bona eius diuendi debeant, nos creditores patrimonium eius diſtrahimus: quicunque emere
volet, adeſto. Inde poſt aliquot dies, tertium iam Prætorem adibant, poſtulantes, vt ſibi liceret
legem bonorum venditorum facere, atque inde ita proſcribebant: Hæc quicunque emerit, cre-
ditoribus in dimidiam partem eorum, quæ ipſis debentur, reſpondere debet, ſic vt cui aurei
centum debentur, accipiat quinquaginta. Et certo tempore elapſo emptori patrimonium addi-
G cebatur. Et vocabatur is, qui emerat, Bonorum emptor, actioneſque omnes à debitore, in bo-
norum emptorem transferebatur, & conueniebatur non aliter, ac bonorum poſſeſſor, ſiqui-
dem vterque ſucceſſor Prætorius erat. Theophilus lib. 4. Inſtitution. Cicero pro Quinctio. Atq;
hæc quidem in XII. Tabulis. Edictum inde Prætoris legem correxiſſe videtur, & cauiſſe, vt ſi

quis in Ius ſequi nollet, ſatiſdaret fore, vt ſe in Iure ſiſteret. Vnde eſt titulus in Pandectis ex Edicto A ſumptus: In ius vocatus aut eat, aut ſatiſdet.

Vbi veró vocatus in ius venerat, actor impetrata loquendi poteſtate actionem ei edebat, qua aduerſus eum, vti volebat. Erat autem ita comparatum, vt qui peteret, non vnam, ſed multas actiones haberet, id eſt, multis modis ius ſuum perſequi poſſet, vt docet Cicero pro Cæcina, Theophilus lib. 4. Inſtitut. & Iuſtinianus de Furibus. Ex illis igitur actor vnam aliquam eligebat, eámque in ius vocato reo edebat. Plautus Perſa. Vlpianus ff. de edendo. Cicero in 4. Verrina.

Edita inde actione, qua vſurus erat, actor poſtulabat eam a Prætore, id eſt, petebat, vt ſibi in aduerſarium liceret intendere (poſtulare enim Vlpiano ff. de edendo, auctore, eſt deſiderium ſuũ in iure apud eum, qui Iuriſdictioni præeſt, exponere, vel alterius deſiderio contradicere) Reus contrà à Prætore poſtulabat aduocatum. Fuit autem aduocatus, teſte Aſconio, Iuriſconſultus, B qui Patronu ius ſuggeſsit, aut reo præſentiam ſuam commodauit. Actione inde aduerſario edita, eáque à Prętore poſt poſtulationem impetrata, tum actor certa verborum accepta formula vadabatur reum, id eſt, vades, ſiue ſponſores petebat, fore, vt certo die, is plerunque perendinus erat, ſe in iure ſiſteret. Vas autem fuit, qui pro altero vadimonium promiſit. Vadimonium porró adhibito Iuriſconſulto concipiebatur. & qui prouocabat, vadari: qui prouocabatur, vadimonium promittere dicebatur. Concepto vadimonio, & ſponſoribus acceptis, e Iure diſcedebatur. Accidit autem & quidem ſæpè, vt Prætores deinde ex voluntate litigatorum vadimonia in alios dies perendinos differrent. Interea, dum res in vadimonio fuit, reus cognita actione, aut auctori ſine iudicio ceſsit, aut ſe ad contendendum parauit. Si ceſsit, rem aut pacto, aut tranſactione compoſuit. Hinc erat in edicto: Pacta, conuenta, quę neque dolo malo, neque aduerſus leges, plebiſcita, Se- C natuſconſulta, edicta, decreta Principum, neq; quo fraus eorum cuiquam fiat, facta erunt, ſeruabo. Quod ad omnes pactiones tranſactionesque traductum eſt.

Liuius epitome 86.
Cicero lib. 2. ad Attic.
Iuuenalis Satyra 3.
Vlpianus ff. de Tranſact.
Cicero pro Q. Roſcio, & in 3. Verrina.

De intentione actionis, ſiue litis. CAP. XIII.

TERTIO inde die, qui dies cognitionibus erat dicatus, & comperendinus appellabatur, Prætor actiones editas ac poſtulatas ex tabulis ordine recitari, atque actores, reoſq; citari per Accenſum iubebat, vt iudicia actionibus eorum cognoſcendis daret. Quorum illud dicere vadimonia, hoc addicere iudicia vocauit Macrobius lib. 1. Saturnal. cap. 16. Si verò litigatores ad vadimonium die conſtituto non accurriſſent, litem amittebant. Præcipuè vero reus, ſi vadimonium deſeruiſſet, quod promiſerat, perdebat litem: quia Prætor poſtulante D actore, ex edicto bona eius poſsideri iubebat, & ſi XXX. dies poſſeſſa eſſent, neque ille ſe defendiſſet, vendi iubebat, eo modo, quo ſupra demonſtratum eſt. Si autem vterque occurriſſet, tum ſe ſtitiſſe dicebantur. Ac tum prior reus ita agebat: Vbi tu es, qui me vadatus es? vbi tu es qui me citaſti? ecce ego me tibi ſiſto, tu contra & te mihi ſiſte. Procedente autem actore rogabat, Quid ais? Reſpondebat actor, Aio, (exempli gratia) fundum quem poſsides, meum eſſe: Aio, te mihi dare, facere oportere, prout natura actionis poſtulabat, quam ille intendere volebat. Cæterùm reſponſio actoris ipſam complexa eſt intentionem actionis. Singulæ autem actionum intentiones propriis formulis incluſæ fuerunt, quæ à Pontificibus ſcriptæ quondam, deinde à Iuriſperitis compoſitæ fuerant, a quib. qui receſsit, cauſa cecidit, vt Cicero lib. 1. de Oratore ſignificat. Has veró formulas in ſingulis actionib. cuiuſmodi fuerint, demõſtrare longum eſſet, & propter ſimilitudinem ipſarũ E inter ſe moleſtum, ac prope putidum, in principibus autem præterire vix ſine inſigni huius doctrinæ detrimento licet. Itaq; initio ducto a vindicatione, quid in paucis obſeruatu ſit, videamus.

Plautus Curculione.

Actio vindicationis fuit duplex, vna poſſeſsionis, altera dominij. Poſſeſsio vſum rei hoc loco ſignificat, vt ædium, aut fundi, eaque propriè Vindiciæ nominatur. Qui vero litem de dominio rei intendere volebat, quæ dicebatur Vindicatio, ſi, cuius vindiciæ, id eſt, poſſeſsio eſſe deberet, certũ fuiſſet: is, qui poſſeſsione carebat, actionem ſtatim poſſeſſori de dominio intendebat. Sin autem incertæ fuère vindiciæ, primùm de vindiciis, deinde de dominio agebat, idq; hoc modo: Cũ incerta eſſet poſſeſsio, ij, quorũ intererat, poſtulârunt à Prætore interdictũ de poſſeſsione, aut quaſi poſſeſsione, nempe aut de adipiſcẽda poſſeſsione, aut de retinẽda, aut de recuperanda. Interdictũ de adipiſcenda poſſeſsione reddebatur ei, cui bonorũ poſſeſsio à Prętore ex edicto data fuerat. In- F terdictũ de retinenda, eis, qui de proprietate litigaturi erant, neq; vter poſsideret, inter eos cõueniebat. De recuperanda iis, qui vi ex aliquo loco deiecti erant. Vis aũt hæc fuit duplex, vera, & ſimulata. Vera vis appellata, cũ armatis, aut inermib. hominibus coactis aliquis ex loco deiectꝰ erat. Vis ſimulata fuit veræ vis imitatio, quoties dicis cauſa alter alteri in iure manũ cõſerendo, vim attulit, & verbis vindicauit, ſeu vindicias poſtulauit. In ſeruo quidem manus conſertio facta eſt in hunc modum, Qui ſerui poſſeſsionem petebat, tenens ſeruũ in Iure apud Prætorẽ, ita vindicabat, id eſt, poſſeſsionẽ per ſimulatam vim poſtulabat. Quippe roganti reo: Quid ais? Reſpondebat: Hunc hominem ex iure Quiritium meum eſſe aio, eiuſq; vindicias mihi dari poſtulo. Si ille alter taceret aut cederet, Prætor ſeruum addicebat vindicanti, id eſt, poſſeſsionem decernebat poſtulanti vſq; ad exitum iudicij, de dominio inſtituendi. Sin autem ille contrà vindicaret, tum & ipſe G ſeruum eundem corripiens, & quaſi de manu vindicantis abſtrahens, dicebat: Et ego hunc hominem meum eſſe aio, eiuſq; vindicias mihi conſeruari poſtulo. Tum Prætor interdicebat: Qui nec vi, nec clàm, nec precariò poſsidet, ei vindicias do.

In fun-

A In fundo autem, aut domo manus conſertio facta eſt in hunc modum. Stantes in iure litigatores petitor eum, vnde petebatur, ex iure manu conſertum vocabat, ita dicens: Fundus, qui eſt in agro, qui Sabinus vocatur, meus eſt, eum ego ex iure Quiritium meum eſſe aio. Inde ibi ego te ex iure manu conſertum voco. Ille verò niſi ceſsiſſet, reſpondebat: Vnde tu me ex iure manu cõſertum vocaſti, inde ibi ego te reuoco. Tum Prætor dicebat vtriſque, Superſtitibus præſentibus: Iſtam viam dico. Inite viam. Præſtò aderat ſapiens, qui inire viam doceret: Redite viam. Eodem duce redibant: in agro verò, ſiue domo manum conſerebant, id eſt, terræ aliquid ex eo agro, vti vnam glebam ſumebant, in eam manum conſerebant, atque ad Prætorem deferebant, & in ea gleba, vel feſtuca tanquam in toto agro, vel domo tota vindicabant. Dicebatur ea gleba, vel feſtuca Vindicia, teſte Feſto: Vindiciæ olim dicebantur, quæ ex fundo ſumptæ in ius allatæ erant. His

Cicero prò Murena.

B autem vindiciis, id eſt, hac gleba, ſiue feſtuca in ius allatis, actor, qui deiectus erat, eas tenens, dicebat: Hunc fundum, ſiue hanc domum meam eſſe aio ex iure Quiritiũ, eoq; reſtitui, vnde deiectus ſum, poſtulo. Tum Prætor: Vnde tu illum deiecisti, cum nec vi, nec clam, nec precariò poſsideret, eò illum reſtituas, iubeo. Reſtituebat ſi modò illum, nec vi, nec clam, nec precariò poſſediſſe conſtaret. Agellius lib. 20. cap. 1. hanc vim ciuilem, & feſtucariam vocat.

Altera vis ſimulata fuit, quæ non à lege, ſed à moribus emanauit. Quippe qui poſſeſsionem recuperare volebat, poſſeſſori certum diem conſtituebat, quo in rem præſentem veniretur, vt in fundo, quo de agebatur, moribus vis, & deductio fieret. Hoc modo Cæcinna apud Ciceronem agere cum Ebutio poſſeſſore voluit: verum ab eo in fundum ingredi vera vi, non moribus prohibitus, interdictum, Vnde vi, poſtulauit, vt ille, qui veram vim paſſus eſſet.

C Huic acceſsit & tertia ratio ineundæ poſſeſsionis, quæ neque à lege, neque à moribus, ſed à iure ciuili profecta eſt. Hæc non propriè vis fuit, ſed vſurpatio. Vſurpatio verò, vt ſcribit Paulus ff. de Vſurpationib. fuit interruptio vſucapionis. Hinc Venuleius ff. de acquirenda poſſeſsione: Species inducendi in poſſeſsionem alicuius rei eſt, prohibere ingredienti vim fieri. Statim enim cedere aduerſarium, & vacuam relinquere poſſeſsionem iubet, quod multò plus eſt, quàm reſtituere. Hoc autem facto, vt reor, ille, qui inductus erat, vſurpandi ſurculum defringere conſueuit, atque ita poſſeſsionem aduerſarij interrupit. Et hactenus de vindicatione poſſeſsionis. Iam de vindicatione dominij.

Cicero lib. 3. de Oratore.

Caius ff. de vſurpationibus.

Conſtituto poſſeſſore, tum lis de dominio intendebatur poſſeſſor ab eo, qui poſſeſsione excluſus eſſet, aut qui omninò expers poſſeſsionis eſſet. Dominium autem petebatur eadem ratio-

D ne, iisque propè verborum formulis, quibus poſſeſsio. Petitor enim cum poſſeſſore ita agebat, vt primùm, an auctor eſſet, id eſt, an talis eſſet, vnde ius ſuum repetere poſſet, ſtatueret: deinde vindicaret, tum ſatiſdare iuberet, tum ſponſione prouocaret. An auctor eſſet, ita quæſiuit: Quando te in Iure conſpicio, poſtulo, an ne fies auctor? ſi ille, qui rogabatur, taceret, lis ei æſtimabatur. Si negaret, tum Prætor dicebat: Quando negat, Sacramento quærito. Erat autem Sacramento quærere, ad certam ſpondendam pecuniam reum prouocare, Ni ita eſſet. Itaq; audito Prætoris mandato petitor ſubiiciebat: Quando negas, te Sacramento quinquagenario prouoco: Spondès ne, te ſoluturum quinquaginta aſſes, ſi auctor ſis? id eſt, ſi probauero, te auctorem eſſe? Cui inficiator reſpondebat: Spondeo quinquaginta aſſes, ſi auctor ſim. Inde reſtipulatur: Tu verò ſpondès ne idem, Ni ſim? cui ille: Et ego quoq; ſpondeo. Quod ſi ille ſe auctorem eſſe profiteretur, tũ eadem

E vindicandi ratio in dominio petendo obſeruabatur, quæ adhibita fuerat in petenda poſſeſsione. Nam vindicatio non magis erat poſſeſsionis poſtulatio, quàm dominij. Itaq; vt maneamus in ſuperiorib. exemplis, ſi ſeruus peteretur, petitor ſeruum tenens ita vindicabat: Quando ais neq; negas, te auctorẽ eſſe, hunc hominem ex iure Quiritium meum eſſe aio. Tũ Prætor poſſeſſorẽ interrogabat, an cõtrà vindicaret. Si ille cederet, ſeruum pariter vindicanti addicebat, id eſt dominiũ decernebat. Sin contrà vindicaret, ſic reſpondebat: Et ego eundẽ hominẽ meum eſſe aio ex iure Quiritium. Sed nõnoc tu dicis, qua cauſa vindicaueris? Tum petitor cauſam exponebat.

Sin autem fundus, aut domus peteretur, eadẽ ratione vindicabatur, id eſt, dominium petebatur, qua poſtulatum in ſeruo fuerat. Quippe allatis in ius vindiciis dicebat petitor: Hunc fundũ aio meum eſſe ex iure Quiritium, & reliqua, eodem modo, quo in ſeruo.

Cicero pro Murena, & li. 1. de Orat. Valeri⁹ Probus libello de Notis antiquis.

F De ſatiſdationis poſtulatione ratio fuit eiuſmodi: Antequam petitor cauſam redderet, cur vindicaret, poſtulabat à poſſeſſore, vt ſatiſdaret, ſe nihil deterius in poſſeſsione facturum. Satiſdabat autem poſſeſſor, aut litem amittebat.

Sponſionis inde faciendæ ratio fuit huiuſmodi: Petitor, vbi eum, vnde petebatur, aut intentionem, aut rationem intentionis ſuæ inficiantem audiuit, eum ſponſione Sacramenti prouocauit, Ni ita eſſet, qua facta, reus petitorem viciſsim prouocauit hoc modo in intentione: Quando negas hunc ſeruum meum eſſe, Sacramento te quinquagenario prouoco, Spondès ne quingentos ſi meus ſit? id eſt, ſi meum eſſe probauero. Cui reus: Spondeo ſi tuus ſit, & ſi ſponſionem recuſaſſet, litem amiſiſſet. Inde reſtipulans rogabat: Et tu ſpondès ne quingentos, Ni tuus ſit? id eſt, ſi probauero, tuum non eſſe. Cui petitor: Spondeo, Ni meus ſit: atque

Paulus ff de petitione hæreditatis. Aſconius.

G hoc niſi feciſſet, litem amiſiſſet. In ratione intentionis hoc pacto: Aio, hunc ſeruum meum eſſe, quia ex ancilla mea natus eſt. cui Reus: Nego tuum eſſe, quia ex ancilla tua natus non eſt. Tum Petitor: Spondès ne quingentos, ſi ex ancilla mea natus ſit? Reus: Spondeo, ſi ex ancilla tua natus ſit. Et tu ſpondès ne quingentos, Niſi ex ancilla mea natus ſit?

Varro li. 5. de Ling. Latina. Paulus ff. de petitione hæreditatis.

Cicero in 3. Verrina, et in eandem Aſconius. Feſtus.

In hoc genere pecunia, quæ interponebatur, Sacramentum: ſtipulatio, & reſtipulatio ſponſio A
dicebatur. Cæterùm ſponſionis ratio huiuſmodi fuit. Qui petebat, dicebatur ſponſione, & Sa-
cramento prouocare, quia interrogabat, Spondeſne quingentos? item Sacramento rogare, quæ-
rere, & ſtipulari ob eandem cauſam. Ille verò, vnde petebatur, dicebatur contendere ex prouoca-
tione, contendere Sacramento, & reſtipulari. Contendere ex prouocatione, quia prouocatus non
recuſabat ſponſionem: Sacramento, quia pecuniam, quæ Sacramentum dicebatur, &, vt inquit
Iſidorus libro 5. ſponſionis pignus erat, ſe ſoluturum ſpondebat, reſtipulari, quia & ipſe ab aucto-
re viciſsim ſtipulabatur, poſtquàm ipſe ſpoponderat: Et tu ſpondeſne idem? Vterq; autẽ ſpon-
dere, & ſponſionem facere, & ſe inter ſe ſponſione prouocare dicebatur. Cæterùm vtraque ſpon-
ſio his verbis concipiebatur, Si, & Niſi, ſed modò hoc, modò illu, pro natura negotij, & rei affir-
matione, aut inficiatione. Nam ſemper contrarium rogabatur eius, quod reus dixerat. Quippe B
negante reo, ſe eſſe auctorem, rogabat petitor, ac ſtipulabatur: Spondes ne quinquaginta, ſi ſis
auctor? Aiente autem, fundum ſuum eſſe, quia teſtamentum extet, rogabat, & ſtipulabatur. Spon-
dẽs ne quingentos, Ni tuus fundus ſit, Ni teſtamentum extet? Reus autem ſpondebat: Spondeo
quinquaginta, ſi auctor ſim, quingentos. Ni meus fundus ſit, Ni teſtamentum extet. Inde rogabat
viciſsim petitorem, & reſtipulabatur. Et tu ſpondẽs ne quinquaginta, Ni auctor ſim, Si meus fun
dus ſit, Si teſtamentum extet? Cui ille, Spondeo, Ni auctor ſis, ſi fundus tuus ſit, ſi teſtamentum
extet, &c. Exempla ſunt apud Valerium libro 2. Macrobium, Ciceronem, & Liuium. De quin-
gentis autem ſpondendis perpetuum non fuiſſe crediderim, ſed ſponſionem factam eſſe pro mo-
do litis, & arbitrio prouocantis. Siquidem dixit Cicero in 5. Verrina: Facta eſt ſponſio Seſtertiûm
quinque millibus. Et pro Q. Roſcio: Pecunia petita eſt certa, cum tertia parte ſponſio facta eſt. C

His de auctoritate ſatiſdatione, ſacramento, & ſponſione perfectis, redeo ad rem, de qua di-
cere inſtitueram. Cum petitor in hæreditatem fundi ageret, ita dicebat: Aio hunc fundum meum
eſſe iure Quiritium. Cui poſſeſſor inficians reſpondebat: Et ego meum, non tuum eſſe aio ex eo-
dem iure Quiritium. Tum Petitor: Satiſda, te non deteriorem poſſeſsionem facturum. Poſſeſſor
ſatiſdabat. Tum petitor, Spondẽs ne quingentos, ſi meus hic fundus ſit? poſſeſſor ſpondeo quin-
gentos, ſi tuus hic fundus ſit. Inde reſtipulans: Et tu ſpondes ne totidem, Ni tuus hic fundus
ſit? Petitor, ſpondeo, Ni meus hic fundus ſit. Eſt autem animaduertendum, ſi reus nihil ad infi-
ciationem addidiſſet, puram defenſionem dictam: ſi exceptionem adiecisſet, coniunctam. Erat
autem exceptio rei defenſio, quæ non omnem actoris intentionem excludebat, vt inficiatio: ſed
eius partem duntaxat, atque his verbis concipiebatur, extraquam ſi, vel, Niſi ſi, vt ſi reus dixiſſet: D
Imò hæreditas mea eſt, non tua, Niſi teſtamento prodatur, quo tibi relicta appareat, aut aliquid
tale. Cicero in Rhetoricis. Vt autem in inficiatione actor, ſic in exceptione reus ſponſionem con-
cepit. Et ſponſio quidem cum inficiatione Pura dicebatur, cum exceptione verò Coniuncta: vt,
Spondes ne quingentos, Ni hæreditas tua ſit, Ni teſtamentũ prodatur? Spondeo. Tu verò ſpõ-
dẽsne, ſi hæreditas mea ſit, Ni teſtamentum prodatur? ſpondeo.

Quoniam autem per exceptiones actio transferebatur, locus admonet, vt de tranſlatione a-
ctionis deinceps dicamus.

Transferebatur actio, cum petitor agens plus in intentione ſua cõplectebatur, quàm ad eum
pertinebat. Quod ſi feciſſet, cauſa cadebat, id eſt, vt inquit Iuſtinianus, litem amittebat, nec facilè
in integrum reſtituebatur à Prætore, niſi minor erat viginti quinque annis. Plus autem quatuor E
modis petebatur, re, tempore, loco, & cauſa. Re, veluti, ſi quis pro decem aureis, qui ei debebátur,
viginti peteret: aut, ſi is, cuius ex parte res eſt, totam eam, vel maiore ex parte ſuam eſſe intẽderet.
Tempore, veluti, ſi quis ante diem, vel ante conditionem petiſſet. Loco, veluti, cùm quis id, quod
certo loco ſibi dari poſtulatus eſt, alio loco petiſſet, ſine commemoratione illius loci, in quo ſibi
dari poſtulatus eſſet: verbi gratia, ſi is, qui ita ſtipulatus fuerat, Epheſi dare ſpondes? Romæ purè
intendat dari ſibi oportere: Cauſa, vt ſi quis ita à te ſtipulatus eſſet, Hominem Stichum, aut de-
cem aureos dare ſpondes? deinde alterutrum petiſſet, veluti hominem tantùm, aut decem aureos
tantùm. Ideo autem plus petere intelligitur, quia in eo genere ſtipulationis eſt optio, vtrum pe-
cuniam, an hominem ſoluere malit. Qui verò pecuniam tantùm, vel hominem tantùm ſibi dari
oportere intendit, eripit optionem aduerſario: & eo modo ſuam quidem conditionem meliorem F
facit, aduerſarij verò ſui deteriorem. Cicero in Rhetoricis.

Atque hoc quidem modo in rebus corpore præditis litis concipiebatur intentio. Qua cogni-
ta, facilis eſt cognitio reliquarum. Nam in rebus corpore vacantibus, vt in vſufructu, & prædio-
rum ſeruitute eodem modo intendebatur, ac vindicabatur. Aio vſum fructum fundi tui, qui eſt in
agro Sabino, eſſe meum. Aio ius ex fundo tuo aquam ducendi, vel ius verſus ædes tuas altius tol
lendi, eſſe meum. Hoc autem proprium in his fuit, quòd non ſolum affirmanter intendi potuit,
ſed etiam neganter, hoc modo: Aio vſum fructum fundi mei non eſſe tuum, atque ita in cæteris.
Cauſa verò huius diſsimilitudinis fuit, quòd in rebus corporeis is ſolum agere potuit, qui non
poſſedit. Nam ei, qui poſſedit, nulla erat prodita actio. Neque enim intendere potuit: Aio fundũ
hunc tuum non eſſe. Neque enim, ſi iudicatum eſſet, non eſſe poſſeſſoris, propterea fiebat neceſſa G
rió, vt eſſet petitoris. In his autem non idem erat, qui affirmatiuè agebat, & qui negatiuè. Nam af-
firmanter intendebat, qui ſe ius illud, de quo quærebatur, habere dicebat, veluti vſum fructũ, aut
ſeruitutem alterius proprietate. Neganter verò ipſe dominus fundi, aut ædium, qui affirmabat,
illum

A illum alterum vſom fructum,aut ſeruitutem in fundo aut ædibns ſuis non habere. In his autem
ſponſiones fueruot hæ: affirmatiúe ita: Aio, vſum fructum fundi tui eſſe meum. Aio vſum fru-
ctum fundi non eſſe tuum. Spondésne, ſi vſus fructus fundi tui ſit meus? Spondeo. Si vſus fru-
ctus fundi mei ſit tuus? Spondeo. Et tu ſpondéſne, ſi vſus fructus fundi mei non ſit tuus? Spon-
deo. Si vſus fructus fundi tui non ſit meus? Spondeo. Negatiuè ita: Aio, vſum fructum fundi
mei non eſſe tuum: Aio vſum fructum fundi tui eſſe meum. Spoudeſne ſi vſus fructus fundi mei
non ſit tuus? Spondeo. Si vſus fructus fundi tui non ſit meus? Spondeo Et tu, ſpondeſne, ſi vſus
fructus fundi tui ſit meus? Spondeo: Si vſus froctus fundi mei ſit tuus? Spondeo. Eodem
modo in cæteris. In actione etia de ſeruitute luminum fuit aliquid diuerſi à cæteris. In aliis enim,
qui intendebat, idem etiaio ſponſionem faciebat. Exempli gratia, ſi me habere dixiſſem ius fun-
B do tuo vtendi, fruendi, neque tamen me vn frui ſineres, vocaſſem te in Ius, & intendiſſem apud
Prætorem, ius vtendi tuo fundo meum eſſe, & à te prouocatus ſponſionem feciſſem: Ni meum
ius ſit. At ſi altius ædes tollere incœpiſſem, tu in ius me vocaſſes, & ita dixiſſes: Nego tibi ius eſſe
altius ædes tollendi verſus me, & rationem negatæ ſeruitutis Prætori expoſuiſſes. Tum ego re-
miſſam eſſe ſeruitutem oſtendiſſem, & à te prouocatus ſponſionem feciſſem: Ni meum ius ſit.
Itaque in hoc libertas vindicari, in aliis ſeruitus peti videbatur.

Fuerunt præterea actiones duæ in rem, vna de libertate, altera de ventre cognoſcendo, quæ
propriam requirunt obſeruationem. Ex his autem cauſa liberalis fuit duplex, aut enim è ſerui-
tute in libertatem, aut è libertate in ſeruitutē vindicabatur. Hæc verò priuata omninò cauſa noo
videtur, quia actio cuiq; è populo data eſt, qui ſe aſſertorē, & vindicem profiteretur. Erat autem
C lex XII. tabularum, vt inquit Dionyſius lib. II. & Liuius lib. 3. vt ſi quis aut ex libertate in ſerui-
tutē, aut ex ſeruitute in libertatē aſſereretur, poſſeſsionis ius maneret vſque ad exitum iudicij pe-
nes eum, qui in libertatem aſſereret: non, qui in ſeruitutem. Item in eadem lege fuit: Vt eoi vin-
diciæ ſecundum libertatem à Prætore addicerentur, is ſponſores daret, hominem poſtea iudicio
ſiſti. Verba poſtulantis vindicias ſunt apud Terentium Adelphis: Huoc hominem ego liberum
eſſe aſſero, poſtulo vt mihi des vindicias ſecundū libertatem. Item hūc hominem ſeruum meum
eſſe aſſero, poſtulo vt mihi des vindicias ſecundum ſeruitutem. Decretum Prætoris: Qui liberta-
tem defeodit, ei vindicias do. Decreta in hunc modum poſſeſsione, tum alio die actio de liberta-
te intendebatur, ita: Hunc hominem ex iure Quiritium liberum eſſe aſſero: quo dicto, ille alter
reſpondebat: Hunc hominem ſeruum eſſe, meumque ex iure Quiritium ſeruum eſſe aſſero:
D Inde ſponſiunes, vt ſuprà: Ni liber ſit, Ni ſeruus ſit, & ſeruus eius ſit. Item in cæteris: Aio me inge-
nuum eſſe ex iure Quiriuum, neque iuſtam ſeruitutem ſeruiſſe. Aio, hunc hominem, cum apud
me iuſtam ſeruitutem ſeruiret, à me manumiſſum, meumque libertum eſſe. Sponſio: Ni manu-
miſſus ſit. Huius iudicij illuſtre exemplum eſt apud Aſconium in Cornelianam.

De ventre vero ita intentum eſt: Aio mulierem hanc ex te prægnantem eſſe: Nego. Sponſio:
Ni ſit. Ac de formulis quidem iotentionis in actione vindicationis hactenus.

Condictionis verò longè alia ratio fuit. Condictio verò fuit, vt diximus, qua non corpus ali-
quod petierunt, ſed à perſona certam præſtationem poſtulārunt, neque, vnde ſatisfaceret, cura-
runt. Ea verò, vt dixi, fuit duplex, vna aduerſus eum, qui ex contractu: altera aduerſus eum, qui
ex maleficio obligatus erat. Contractus nomina fermè, vt diximus, hæc fuerunt: Mutuum, Com-
E modatum, Depoſitum, Pignus, Emptum, Locatum, Societas, Fiducia, Stipulatus, Negocium ge-
ſtum, Præſcriptis verbis. In his actor fermè ſic intendit: Aio te mihi mutui, aut commodati, aut
depoſiti, aot aliorum nomine dare centum oportere. Illæ verò, vnde petebatur, aut inficiabatur,
aut excipiebat. Inficiabatur ita dicens: Nego me tibi dare centum eo nomine oportere. Excipie-
bat, partem actionis excludens, ita: Nego me tibi ex ſtipulatu centum dare debere. Niſi quod
metu, aut dolo, aut errore adductus ſpopondi: aut, Ni minor annis X X V. ſim. Plautus Rudente.
Item: Aio te mihi domum, aut nauim ædificare, aut veſtem polire oportere ex ſtipulatu. Nego.
Inde ſponſio: Ni facere debeat, vt aotè, naſcebatur: aut: Ni mutui, aut depoſiti nomine centum
dare debeat. Quo in loco Dare videtur accipiendum eſſe pro reddere. Non eniu qui mutuo de-
dit, aut commodauit, aut depoſuit, dominium amiſit.

F Præſcripns verbis obligatio erat talis. Si qua naſceretur inuſitata controuerſia, litigatores vel
ſuo iogenio, vel Iuriſconſulti ſui actionis formulam certis verbis ſecundum pactum inter ipſos
conuentum coocipiebant, in eaque verba ſponſionem faciebant: exempli gratia, Mœuius fulloni
polienda veſtimenta ſua dedit ea mercede, de qua poſtea inter ipſos conueniſſet, atque ea polita
accepit, neque fulloni ſatisfecit. Tum fullo ſic iotendet: Aio te mihi mercedem, de qua inter nos
conueniat, ob polita tua veſtimenta, dare oportere. Nego me dare oportere. Sponſio: Ni dare
debeat. Iam verò obligationes ex maleficiis fuerunt, vt diximus, ex furto, damno, rapina, iniuria.
In furto eiuſmodi fuit intentio: Aio veſtem, quam nuper furto mihi abſtuliſti, meam eſſe, teque
illam mihi dare oportere. Hæc autem actio furtiua condictio vocabatur, odio furum à Prætore
inſtituta, vt furtum non ſolum vindicatione repeti poſſet, ſed etiam condictione. Nam in vindi-
G catione aduerſus poſſeſſorem tantum erat actio, hoc modo: Aio, hanc veſtem meam eſſe. Neque
furti mentio fiebat. In condictione verò aduerſus furem ipſum erat actio, & furti nomine ex-
primebatur, & illam rem eum dare, id eſt, reddere debere, intendebatur, vt Iuſtinianus docuit.
Eadem in cæteris maleficiis fuit ratio. Aio te mihi pugnum, aut fuſtem inflixiſſe aut conuicium

feciſſe, teq́ue mihi tantum, quantum ego æſtimauero, dare oportere. Nego. Sponſio: Ni fecerit. A

Poſtremo mixtarum actionum intentiones eiuſmodi fuerunt: Aio te familiam diuidere debere, & eo nomine centum te mihi dare oportere. Aio te res communes diuidere debere, & eo nomine centum te mihi dare oportere. Aio, fines agri noſtri dirigi oportere, & quod ex agro meo percepiſti, te mihi dare oportere. Quibus intentionibus, Inficiatio, Exceptio, Sponſio, eodem modo ſubiicientur, quo in ſuperioribus diximus.

His cognitis, quoniam in tertia diuiſione actiones maleficiorum triplices fuiſſe ſcripſimus, rei perſequendæ, pœnæ perſequendæ, & vtriuſque: deinceps quænam earum formulæ fuerint, oſtendamus. In furto actio, quæ rem tantum perſequitur, vindicatio & furtiua condictio vocabatur, vt dictum eſt. Per quas vbi res ablata recepta erat, remanebat tamen furti actio, quæ ad pœnæ perſecutionem pertinebat. In hac ergo intentio hæc erat: Aio te centum mihi abſtuliſſe, & B manifeſto deprehenſum eſſe, & manifeſti furti nomine quadringentos aureos mihi dare debere.

Caius ff. de furtiua condictione.

Rapinæ verò actio ſimul rem, & pœnam perſequebatur. Iuſtinianus. Quamobrem formula erat: Aio, Mæuium vi veſtem mihi eripuiſſe, atque eius rei nomine, eum quadruplum mihi dare oportere. Quoniam enim nulla actio Rapinæ prodita eſt, qua rem & perſonam ſeperatim perſequi liceret, propterea vna, & eadem actione vtrumque perſecuti ſunt. Actio damni lege Aquilliæ item & rem & perſonam perſequebatur. Pœna aduerſus confitentem in triplum erat, aduerſus inficiantem in duplum. Itaque intentionis formula erat: Aio, Mæuium Stichum ſeruum meum interfeciſſe, factumq́ue illud inficiatum eſſe, atque eo nomine duplum, quanti hoc anno ſeruus plurimi fuit, mihi dare oportere. Reus negabat, ſe interfeciſſe, aut inficiatum eſſe. Sponſio naſcebatur: Ni interfecerit, Ni inficiatus ſit. Iam verò in ſeruo corrupto ita intendebatur. Aio, C Mæuium Sticho ſeruo meo perſuaſiſſe dolo malo, quo eum deteriorem faceret, atque hoc nomine, quanti hæc res fuit, mihi dare oportere. De eo quod metus cauſa geſtum eſt, quæ fuit Prætoria actio, ita: Aio, Mæuium terrore, ac minis veſtem à me extorſiſſe, atque eo nomine quadruplum, quanti ea res fuit, mihi dare oportere. De calumnia ita: Aio, Mæuium calumniæ cauſa pecuniam accepiſſe, vt mihi negocium faceſſeret, & eo nomine quadruplum mihi dare oportere. Cæterùm, vt inquit Iuſtinianus, actio furti nec manifeſti, & ſerui corrupti à cæteris differunt, quod omninò dupli ſunt, at actio damni ex lege Aquillia, & de dolo malo, inficiatione depoſiti duplicantur, in confitentem autem in ſimplum dantur. Item actio de eo, quod metus cauſa factum eſt, à cæteris diuerſa eſt, quod eius natura tacitè continetur, vt qui iudicis iuſſu ipſam rem actori reſtituat, abſoluatur. In cæteris non erat ita, ſed omni modo quiſque in quadruplum D condemnabatur.

Sequuntur actiones quinctæ diuiſionis, quibus non totum, ſed pars petitur. In iis verò intentio ſic concipiebatur, vt de peculio filij: Aio, me Seruilio filio tuo centum aureos mutuo dediſſe, teq́ue quantum ex eius peculio facere poteris, mihi dare oportere. De dote: Aio, me tibi nomine dotis centum dediſſe, teq́ue mihi, quantum facere poteris, dare oportere. Item à parente, patrono ſocioq́ue non totum, ſed quantum facere poſſent petebatur. Eodem modo agebatur cum eo, qui creditoribus bonis ſuis ceſſit, ſi poſtea aliquid acquiſiſſet.

De actionibus ſextæ diuiſionis, nempe, cum dominis cauſa ſeruorum, & cum patribus cauſa filiorum, hæc habemus. Eius quæ dicebatur. Quod iuſſu, talis fuit intẽtio: Aio, me Sticho Mæuij ſeruo ipſius Mæuij iuſſu centum aureos credidiſſe, & centum eo nomine Mæuium mihi dare E oportere. In exercitatoria ſic intẽtum eſt: Aio, me Sticho ſeruo, quem Mæuius dominus ei naui, quam exercet, magiſtrum præfecerat, cẽtum aureos, eius rei cauſa, cui præfectus erat, credidiſſe, eumq́ue eius rei nomine centum mihi dare oportere. In inſtitoria ſic: Aio, me Sticho Mæuij ſeruo, quem Mæuius inſtitorem ſuum fecerat, centum aureos credidiſſe, eumq́ue eius rei nomine centum aureos mihi dare debere. In tributoria ita: Aio Mæuium peculiares Stichi ſerui ſui merces ex edicto non diſtribuiſſe, & quanto minus tributum ſit, quàm debuerit, tantum mihi dare oportere. Exempli gratia. Duodecim ſunt in mercibus ſerui peculiaribus, ex quibus domino quinque debentur, Valerio quinq;, totidemq́; Seruilio: ſi de peculio agatur, dominus integra quinq; obtinebit. Sin autem tributoria, quatuor tantum. Ibi enim melior eſt domini conditio, hic verò par eſt omninò. De eo, quod in rem verſum eſt, ſic: Aio, me Sticho Mæuij ſeruo centum cre- F didiſſe, vt Mæuij domum cadentem fulciret, & Mæuium, quatenus & in rem verſum & in peculio Stichi eſſe conſtabit, dare mihi oportere. Hinc probare opus erit, & in rem domini verſum, & ſeruum habere peculium. In noxali ita: Aio, Stichum Mæuij ſeruum noxam mihi nocuiſſe, & Mæuium aut ſoluere, aut Stichũ noxæ dedere mihi debere. Quo in loco noxæ dedere, eſt noxæ nomine dedere. In pauperie hoc modo: Aio, bouem Mæuij me cornu petiſſe, & vulneraſſe, eumq́; Mæuiũ mihi noxæ dedere oportere. Aio, vrſum Mæuij mihi vulnus intuliſſe, & Mæuium, quantum æquum eſſe videatur, mihi dare oportere: Aio, vrſum Mæuij meam mihi veſtem diſcidiſſe, & duplũ, quãti veſtis eſt, mihi dare debere. Atq; hæ quidem actiones fermè eius generis fuerunt, vt in iis & certa pecunia, & ſponſio conciperetur, & vt ad certam formulam iudex aſtringeretur, poſtularetur. Vnde ſtricti iuris actiones à Iuſtiniano ſunt dictæ. G

Poſtrema diuiſione arbitrariæ poſitæ actiones fuère, in quibus neque certa pecunia eſt petita, neque ſponſio facta, neque ad certam formulam iudex aſtrictus. Hæ verò fuère duorum generum, vnum earũ, quæ dicebantur, Ex bona fide; alterum earũ, quæ propriè arbitrariæ appellatæ.

Bonæ

A Bonæ fidei tres formulæ fuerunt: vna, quæ contractibus bonæ fidei accommodabatur, cum his verbis, Ex bona fide: altera, quæ in fiduciis vſurpabatur, cum his: Vt inter bonos benè agier oportet, & ſine fraudatione: tertia rei vxoriæ propria cum his: Quantum æquius, melius. Cæterum Arbitrariarum formula fuit, Quantum æquius melius. Arbitrariæ vero quædam fuêre Prætoriæ in rem, vt Publiciana, & Seruiana: quędã io perſonam, vt eę, quibus de eo agitur, quod aut metus cauſa, aut dolo malo factum eſt. Item cum id, quod certo loco promiſſum eſt, petitur. Item actio ad exhibendum. Hinc formulæ intentionum natæ: Aio, Mæuium metu me cogiſſe, vt aureos centum darem, eumq́. quantũ æquius melius videbitur, mihi dare oportere. Aio, Mæuium mihi ſtipulanti ſpopondiſſe, ſe centũ tritici modios Bononiæ daturum, eumq́; quantum æquios melius videbitur, mihi dare oportere. Aio, Mæuiũ mihi veſtem exhibere debere, & quantum æquius *Cicero lib. 3. Officiorũ & in Topicis. Cicero pro Q. Roſcio.*

B melius videbitur, mihi dare oportere. In omnibus autem arbitrariis formulis ſubauditur: Niſi ea res mihi reſtituatur, quod poſt in formulis iudicij dandi magis apparebit. Porrò autem actiones ex fide bona fuerunt in perſonam hæ, Empti, locati, pro ſocio, fiduciæ, rei vxoriæ, negociorum geſtorum, mandati, tutelæ, depoſiti, cõmodati, pignoris, præſcriptis verbis: & miſtæ duæ, nempe familiæ erciſcundæ, & communi diuidundo. Harum autem intendendarum formulæ fuerunt hæ: Aio, te mihi domum vendidiſſe, aut locaſſe: teq́; mihi ex æquo & bono dare, facere oportere, quicquid alterum alteri empti, ſiue locati nomine dare facere oportet ex fide bona. Eadem ratione in cæteris, quæ naſcũtur ex contractibus. Hoc verò præcipui fuit in fiducia, & re vxoria, quod in fiducia ita intentum eſt: Aio, te mihi domum illam, quam tibi mancipaui, vt mihi remancipares vt inter bonos benè agi oportet, ſine fraude remancipare oportere. In re vxoria verò ita: Aio,

C me tibi præter dotem peculium, & patrimonium meum dediſſe, teq́; mihi, quantũ æquius melius ſit, dare oportere. Differt autem vxoria actio ab actione de dote, quòd illa ad dotem tantum pertinet, hæc etiam ad peculium, & patrimonium vxoris.

Miſtarum autem formolæ hæ fuerunt: Aio, te familiam diuidere debere, & quod eo nomine alterũ alteri ex æquo & bono dare facere oportet, te mihi ex fide bona dare facere oportere. Aio, te res communes diuidere oportere, & quod alterom alteri ex æquo & bono dare facere oportet, te mihi ex fide bona dare facere oportere. Differunt autem bonæ fidei actiones ab arbitrariis, quòd in iis reſtitutionis mẽtio fiat, in his non fiat. Ac quemadmodum quidem ſiue lis, ſiue actio intenderetur, atque acciperetur, hæc hactenus.

D *De Iudicibus: de iudicio poſtulando, & dando: de tribunorum appellatione & teſtibus* CAP. XIV.

CONCEPTA ad hunc modum actionis intentione, actor iudiciũ, ſiue iudicẽ in eam à Prætore poſtulabat. Si iudicem poſtulauit, aut eum, qui propriè Iudex appellatus eſt, aut arbitrũ poſtulauit: ſi iodiciũ, aut recuperatores, aut Cẽtumuiros. Iudex cognouit cauſas omnes & iuris & facti, ſed quę eſſent, & leuiores, & ad diiudicandum faciliores. Arbiter, quæ Bonæ fidei, & Arbitrariæ appellatæ. Vnde Feſtus: Arbiter eſt, qui totius rei arbitriũ habet, & poteſtatem. Recuperatores dicti fuerũt, qui de rebus priuatis recipiendis, reddendisque cognoſcebãt. Centũuiri iudicia fecerũt ferè de iis cõtrouerſiis, in quibus nõ de facto, ſed de æqui-

E tate, & iure certatũ eſt, vt ſcribũt Cic. lib. 1. de Oratore & pro Cæcina, & Quintil. lib. 4. Teſtamẽta itẽ ab iis confirmata, aut reſciſſa fuiſſe, oſtẽdit pluribus exemplis Valerius: & eoſdẽ de inofficioſo teſtamẽto cognouiſſe, Scæuola & Paulus ff. de inofficioſo teſtamento teſtes ſunt. De hęreditatibus verò Cic. de lege agraria. Quinetiam iidem de cauſis iuris grauiſsimis, & obſcuriſsimis iudicaſſe à Tacito in Dialogo de oratoribus, & Seneca libro 3. de Beneficiis dicuntur. Sed de Centumuiris alibi plura dicta ſunt. Iam de poſtulando Iudice & Iudicio agendum.

Concepta igitur actionis intentione, litigatores pro natura actionis aut iudicẽ, aut recuperatores, aut iudiciũ à Prętore poſtulãrũt Hoc enim ius fuit Magiſtratus eios, cuius fuit iuriſdictio, vt hęc dare poſtulantibus poſſet. Iudicis nomine ipſum ſiue iudicẽ, ſiue arbitrũ, cũ vnus poſtulabatur, ſignificãrũt. Ea verò res in hunc modũ eſt acta. Si res ageretur eiuſmodi, vt lis de facto, aot

F de certo iure eſſet, & minimè controuerſo, actor iudicẽ aduerſario, quẽ ipſi cõmodom erat ferebat in verba ſponſionis: Ni ita eſſet. Rogabat autem eũ, vt eo contentus eſſet, & non aliũ poſceret his verbis, de quibus Feſtus: Si aliom procas, niũe alium procas. Eſt enim poſcere procare, quod dicitur in iudice collocando. Sin autem iudex, quem actor ferebat, à reo probabatur, tum iudex conuenire dicebatur. Vbi verò Index conuenerat, poſtulabatur à Prætore, verbis ſimul ſponſionis allatis, in quæ poſtulabatur. Formula poſtulandi hæc erat: Iudicem arbitrumúe poſtulo: vti des in diem tertium, ſiue perendinum. Hinc etiam adigere arbitrum, & ſumere arbitrum, dicebatur. Eadem ratio in poſtulando recuperatorio, & Centumuirali iudicio fuit. Non poſtulabantur autem Centumuiri, niſi vtrique litigatores in eos ſubſcripſiſſent. Plinius libro 5. epiſtolarum. Poſt hæc ille ſubſcripſit centumuirale iudicium, mecum non ſubſcripſit. *Cicero pro Q. Roſcio & pro Cluentio. Valer. lib. 2. Aſconius. Cicero pro Murena & Cæcina.*

G Vbi Iudex, aut Recuperatores, aut Centumuiri poſtulati ſunt, in arbitrio Prætoris fuit, aut dare aut non dare, prout in Edicto propoſuerat. Si dedit, dedit eos, qui ſalua lege dari potuerunt. Vt enim ſcribit Paulus ff. de iudiciis: Non omnes iudices dari poſſunt ab iis, qui iudicis dandi jus habent. quidam enim lege impediuntur, ne iudices ſint, quidam natura, quidam moribus. *Plautus Bacchidibus.*

Natura, vt ſurdus & mutos, & perpetuò furioſus, & impubes, quia iudicio carent. Lege, qui ſenatu motus eſt: Muribus, feminæ & ſerui, non quia non habent iudicium, ſed quia receptum eſt, vt ciuilibus officiis non fungantur. Hactenus Paulus. Dedit etiam in ea verba, quibus ſunt poſtulati. Hæc vero fuit formula quædam ab ipſa intentione actionis, & conceptæ ſponſionis accepta, & quidem hoc modo: Eſto Iudex, & ſi pareat, rem ita eſſe, pronuncia (paret hic ſignificat idem, quod inuenitur, manifeſtum fit, vt docet Feſtus) In pleriſque autem actionibus iubebant alterum litigatorum damnari. Ex quo ſcriptum eſt à Iuſtiniano, omnia iudicia fuiſſe abſolutoria. Quemadmodum verò ſingulæ formulæ intentionum ad formulas iudiciorum ſint redactæ, breuiter ſuperioribus exemplis repetitis, demonſtremus. In vindicatione rei corpus habentis: C. Aquilli iudex eſto, ſi paret, fundum Capenatem, de quo Seruilius agit cum Catulo, Seruilij eſſe ex iure Quiritium, neque is Seruilio à Catulo reſtituatur, tum Catulum damnato. Quod ſi exceptio intercederet, addebat: Extra quam ſi teſtamẽtum prodatur, quo apparet, Catuli eſſe. Sæpè tamen Prætor reo iniquus exceptionem addere noluit, qua de cauſa Tribuni plebis appellari poterant. Quod oſtendit Cicero in Lucullo inquiens: Poſtulat, vt excipiantur hæc inexplicabilia. Tribunum aliquem cenſeo adeant, à me iſtam exceptionem nunquam impetrabunt. A B

In vindicatione rei corpore vacantis ita: Si paret vſumfructum fundi Seruilij eſſe Mæuij, neque Seruilius eum vti frui ſinat, tum Seruilium damnato. Si paret, ius eundi, agẽdi per fundum eſſe Mæuij, neque Seruilius eum ire agere ſinat, tũ Seruilium damnato. Si paret, ius ex fundo Seruilij aquam ducendi, vel ius verſus ædes Seruilij altius tollẽdi eſſe Mæuio, neque Seruilius aquam ducere, aut altius tollere ſinat, tum Seruilium damnato. In cauſa libertatis, & ventris ſic: Si paret, Seruilium liberum, aut ingenuum eſſe, liberum aut ingenuum pronunciato. Si paret, Stichum ſeruum, aut libertum Mæuij eſſe, ſeruum, aut libertum pronunciato. In Condictione veri ita: Si paret, Seruilium Mæuio mutui, aut depoſiti nomine centum dare oportere, neque eos reſtituerit, Seruilium damnato. Si paret, Seruilium domum aut nauim ædificare, aut veſtem polire ex ſtipulatu oportere, neque ſatisfecerit, eum damnato. In mixtis ita: C. Aquilli Iudex eſto, itaque familiæ herciſcundæ, vt, quod cuique ex hæredibus adiudicandum eſſe videbitur, quodque Seruilium Mæuio dare, facere oportet, iudices. In pœnalibus actionibus hoc modo: Iudex eſto, ſi paret, Mæuium centum Seruilio abſtuliſſe, & manifeſto deprehenſum eſſe, Mæuium in quadringentos damnato. Item in cæteris, quæ ſequuntur, huius generis. In iis verò, in quibus pars petitur, hoc pacto: Si paret, Mæuium Lucio Seruilij filio centum mutuò dediſſe, tum Lucius pater, quantum ex filij peculio facere poterit damnetur. In iis verò, in quibus cum Dominis agitur cauſa ſeruorum, ita: Si paret, Seruilium Sticho, Mæuij ſeruo iuſſu Mæuij centum crediſſe, neque Mæuius Seruilio ſatisfaciat, tũ Mæuius dãnetur. In actionibus Bonæ fidei hoc modo: Si paret, Mæuium Seruilio domum aut vendidiſſe, aut locaſſe, tum quantum Mæuium Seruilio ob eam rem dare ex fide bona oportet, tanti damnetur. In arbitrariis ita: Eſto arbiter, & ſi paret, Mæuium metu coegiſſe Seruilium, vt centum daret, aut dolo malo iniquis ponderibus vſum, vt eum fraudaret, aut eidem ſtipulanti ſpopondiſſe, ſe centum tritici modios Bononiæ daturum, neque arbitrio iudicis ei ſatisfaciat, tum quantum Seruilius in litem iurauerit, tanti damnato. Hæ ſunt formulæ vſitatæ, quas reperire licet in Pandectis. Plures habet Sigonius. Pergamus. C D

ff. de liberali cauſa.

Vbi Prætor iudicem ac iudicium hoc modo dederat, tum deinceps numerum teſtium, quibus denunciaretur teſtimonium, præſcribebat, qui plerunque decem fuerunt. Indicat hoc Edictum Prætoris de recuperatorio iudicio dando, cuius meminit Probus in libro de notis: Quanti ea res erit, tantæ pecuniæ iudicium recuperatorium dabo, teſtibus publicè duntaxat decem denunciandi poteſtatem faciam. Indicat & lex Manilia, de qua alibi. Cum autem denunciandi poteſtatem dicebant, præciſa oratione denunciandi teſtimonij facultatem intelligebant. Interdum etiam is, vnde petebatur, dante Prætore actori iudicium, Tribunos plebis appellabat, & iudicium recuſabat: qui verò appellatus erat, is interdicere auxilij cauſa poterat. Cicero pro Quinctio in Antonium: Non venirem contra iniuriam, quam iſte interceſſoris iniquiſsimi beneficio obtinuit, non iure Prætorio. E

Aſconius in Oratione in toga candid.

De Satiſdationibus, conteſtatione litis & iudicio faciendo F

CAP. XV.

DATO inde, acceptoque iudicio ſatiſdationes præſtitæ ſunt, vel ab ipſis litigatoribus, vel ab eorum procuratoribus. Fuerunt verò ſatiſdationes duæ, Iudicatum ſolui, & rem ratam haberi: quorum alterum ad actorem, alterum ad procuratorem pertinebat. Ac ſi actio eſſet in perſonam debitoris, procuratores ſoli ſatiſdabant: actorum quidem de rato, reorum verò iudicatum ſolui. Itaque in Edicto ita fuit: Cuius nomine quis actionem dari ſibi poſtulauerit, ei, quo nomine agit, id ratum habere eum, ad quem ea res pertineret, boni viri arbitratu ſatiſdet. Cicero pro Quinctio: Iſte poſtulat, vt iudicatum ſolui, ſatiſdaret. Illud etiam præcipui moris fuit in cauſis bonæ fidei, & arbitrariis, vt qui arbitrium adigerent, aliquando pecuniam deponerent, quæ compromiſſum dicebatur. Cicero pro Q. Roſcio. De compromiſſo autem ſic Paulus ff. de recept. & qui arbitr. Compromiſſum ad ſimilitudinem iudiciorum redigitur, & G

Proculus

A Proculus ff. pro ſocio. Arbitrorum duo genera, vnum huiuſmodi, vt ſiue æquum ſiue iniquum eſſet, ei parere neceſſum foret. Quod tunc obſeruabatur, cum, ex compromiſſo ad arbitrum iſſet: alterum eiuſmodi, vt ad boni viri arbitrium deberet redigi.

His veró rebus omnibus abſolutis, litem conteſtabantur. Conteſtari autem litem tum dicebantur, inquit Feſtus, cum ordinato iudicio, vtraque pars dicebat, Teſtes eſtote. Atque his demum rebus perfectis, vterque litigator ſibi denunciabat in perendinum diem. Nam in eum Iudex datus fuerat. Vnde ea denunciatio Comperendinatio & Condictio dicta. Sic enim Aſconius: Comperendinatio eſt ab vtriſque litigatoribus inuicem ſibi denunciatio in perendinum diem: namque cum in rem aliquam agerent litigatores, & pœna ſe Sacramenti peterent, poſcebant iudicem, qui dabatur poſt tertium diem: quo dato, deinde inter ſe in perendinum diem, vt ad iudi-
B cium venirent, denunciabant. Et Feſtus: Condictio eſt in diem tertium eius rei, quæ agitur, denunciatio. Quod ſi cum peregrino res eſſet, ille dies ſtatus dicebatur, teſte Macrobio lib. 1. Saturnaliorum, cap. 16. Stati dies, qui iudicij cauſa cum peregrino inſtituuntur: & Plauto Curculione: Status condictus cum hoſte dies. Hoſtis nunc more veteri ſignificat peregrinum. Apud Probum etiam illæ notæ I. D. T. S. P. in actionibus exponuntur, In diem tertium, ſiue perendinum. Eſt autem illud intelligendum, vniuerſam iudicij priuati formam ſiue legibus, ſiue moribus fuiſſe contentam, quouſque Auguſtus Imperator, cum Rempublicam conſtitueret, legem Iuliam tulit, qua diligentius hæc omnia ſanxit, cuius legis meminit Agellius libro 14. Vlpianus, item Calliſtratus ff. de receptis.

Vbi veró dies tertius acceſsit, tum iudicium factum eſt, niſi aut iudex, aut alter litigatorum ab-
C fuit. Quod ſi cauſa abſentiæ fuit morbus (lex XII. Tabularum, Paulus, Agellius, & alij plures Sonticum illum morbum dixerunt) dies iudicij prolatus eſt. Sic enim, Lex XII. tabularum: Si iudex, alterúe ex litigatoribus morbo Sontico impediatur, Iudicij dies diffiſus eſtu, qua de alibi. Poſtquam autem iudex venit, extempló ad iurandum acceſsit, ſe ex lege iudicaturum. Arbiter enim non iurauit. Formula iuriſiurandi ſolemnis fuit: Ex animi ſententia, Cicero in Lucullo & Iuſtinianus. Locus in Comitio ad Aram, quæ Puteal Libonis dicebatur. Erat autem Puteal Libonis ara in Comitio, in gradibus ipſis, ad læuam Curiæ ſita, in quam iurari ſolebat, ſic dicta à puteo, in quo Accij Nauij nouacula, cum cote defoſſa fuerat. Solemne autem iuſiurandum erat, iurare iouem lapidem: Si ego te ſciens fallo, ita me eiiciat Dieſpiter bonis, ſalua vrbe, & arce, vt ego hunc lapidem. Iuraſſe autem aram tenentes, oſtendit Cicero pro Flacco his verbis: Ergo is,
D cui, ſi aram tenens iuraret, crederet nemo, per epiſtolam quod volet, iniuratus probabit. Sed pergam ad reliqua. Quod ſi iudex venit, litigatorum autem alter non venit, neque morbum excuſauit, tum Prætor peremptorium edictum in eum edidit. De quo ſic Vlpianus ff. de iudiciis. Ad peremptorium iudicium hoc ordine venitur, vt primo quis petat poſt abſentiam aduerſarij edictum primum, mox alterum, & tertium. Quibus propoſitis, tunc peremptorium impetret, quod inde hoc nomen ſumpſit, quód perimeret diſceptationem, hoc eſt, vltra non pateretur aduerſarium tergiuerſari. In peremptorio autem cóminaturis, qui edictum dedit, etiam abſente diuerſa parte cogniturum ſe, & pronunciaturum. Nonnunquam hoc edictum poſt tot numero edicta, quæ præceſſerint, datur, nonnunquam poſt vnum vel alterum, nonnunquam ſtatim, quod appellatur vnum pro omnibus. Hæc autem æſtimare oportet eum, qui ius dicit, & pro conditione
E cauſæ, vel perſonæ, vel temporis, ita ordinem edictorum, vel compendium moderari. Hactenus Vlpianus.

Cicero lib. 1. de Diuinat. vide & Iacobi Reuardum lib. 5. Variorum, cap. 8.

Vbi veró vterque litigator aduenit, Iudex vtrunque iurare iuſsit. Id iuſiurandum Calumniæ iuramentum appellárunt. Nam actor quidem iurauit, ſe non Calumniæ cauſa inficiari Ciceroni pro Milone, & Q. Roſcio, iurare in litem dicitur. Id autem interpretantur iuriſconſulti, actorem iuraſſe, ſe litem ex æquo, & bono æſtimaturum. Atque vnus quidem iudex ſi fuit, is vnum, aut duos iudicij ſocios Iuriſperitos ſibi adiunxit, qui quidē non ipſi iudicárunt, ſed conſilium communicárunt. Iudex autē ſępè ſtās iudicauit, ſed, vt veriſimile videtur, de re parua. Cicer. in Bruto. Quemadmodum autem tales iudices cognoſcerent, paucis exponit Titius in oratione apud Macrobium lib. 3 Saturnalior. cap. 16. loquens de Iudicibus ſui temporis: Veniunt, inquit, in Comi-
F tium triſtes, iubent dicere, quorū negocium eſt, narrât. Iudex teſtes poſcit. Ipſus it minctum, vbi redit, ait, ſe omnia audiuiſſe, tabulas poſcit, literas inſpicit, vix prę vino ſuſtinet palpebras, &c.

Cum autem litigatores, ſiue patroni eorum iuſsi eſſent dicere, tū veró duobus modis dixerūt: vno paucis, altero pluribus verbis. Breuē expoſitionem appellarunt cauſę coniectionem, de qua ſic Aſconius: Cum litigatores ad iudicē veniſſent, antequā cauſa ad iudicem ageretur, quaſi per indicem rem expoſuerūt. Atq; id ipſum dictū eſt cauſę coniectio, quaſi cauſę ſuę in breue coáctio. Longioris expoſitionis exēplo ſint cauſę à Cicerone defenſę P. Quinctij, & Q. Roſcij. Cauſa veró acta ita eſt, vt teſtibus, literis & argumentis ex ipſa re, qua de agebatur, depromptis vtrinq; certatum ſit. Eius rei conficiendæ, ac ſtatus excogitandi, atq; eó probationes omnes conferendi artificium in libris Oratoris multis verbis eſt demonſtratum. Neq; enim in aliis præceptis antiqui
G Rhetores tam Græci, quàm Latini plus ſtudij, aut operæ conſumpſerūt. De teſtibus & tabulis, ſi qua ad hunc locum pertinent, tum afferemus, cum de publicis Iudiciis diſſeremus. Et hęc quidem de Recuperatorio iudicio intelligenda ſunt, cuius exemplum eſt Oratio pro Cæcina. De Centumuirali, cuius longè alia ratio fuit, pauca ſunt adiicienda.

Ad Centumuiros cauſas detulêre Prætores perplexi iuris controuerſiam cootinentes, non A
tamen ipſi eis iudiciis præfuêre, aliis fortaſſe muneribus occupati: verùm eas Decemuiris ſtliti-
bus iudicandis attribuêre, qui, vt ſuprà dixi, ex conſilio Prætorio extiterũt. Hi verò Centumui-
ros non ſolum ſortiti ſunt, ſed etiam coegerunt, atque eis præfuerunt, & litigatores citàrunt, &
omninò haſta poſita totum iudicium pro ſuo arbitrio moderati ſunt, non in foro, ſed in Baſilicis,
id eſt, in aulis, quæ eius officij cauſa cõſtructæ erant, quarũ illuſtres fuêre Porcia & Iulia. Ipſa ve-
rò Centumuiralia iudicia in plura cõſilia diſtributa erant, & cognitio cauſarum Centumuraliũ
in orbem per ea conſilia circumducebatur, perinde atque hodie fit in Italia in Iudicialibus quæ
appellantur Rotis: Quin etiam aliquot cauſæ eiuſmodi fuerunt, vt primum à Decemuiris, dein-
de à Centumuiris iudicatę ſint, eæque præiudiciales appellantur. Præiudicium nimirum ipſuus
Decemuirûm iudicium, quod ante Centumuirale factum eſt, nominatum. Cęterùm Centumui- B
ralia iudicia aucto numero iudicum procedente tempore in quatuor cõſilia fuêre tributa, vt te-
ſtantur Plinius lib. 4. & 6. epiſtolarum, Quinctilianus lib. 12. Valerius Maximus lib. 7. Fuerunt
porrò quędam cauſæ, quæ & à Decemuiris, & Cẽtumuiris cognitæ ſunt, vt de libertate, quæ du-
plex aſſertio dicta, & de ventre agnoſcendo, & aliæ. De libertate teſtis eſt Cicero pro Cæcina, &
pro Domo. Itaq; libet ſuſpicari, quæ apud Iuriſconſultos Præiudicia in cauſis priuatis dicũtur,
ea Decemuirûm fuiſſe, iudicia inde ſubſecuta, Cẽtumuirûm. Satis enim conſtat, Iuſtinianũ in li-
bro de actionibus, Præiudiciales actiones vocare de libertate, & ventre cognoſcẽdo. De libertate
autem cognitum eſſe & à Decemuiris, & à Centumuiris ex Cicerone manifeſtum eſt. Ex quo in-
telligitur, iudicium Decemuirûm ratione ſubſequentis iudicij Centũuiralis fuiſſe præiudicium.
In quam ſeotentiam etiam Vlpianus accipiendus eſt ff. de in ius vocando, & de liberali cauſa, vbi C
ſignificat optiooem eſſe dandam ei, cuius de libertate agitur, an cognitionem cauſæ ſuæ malit per
Centumuiralia iudicia circumduci, an audita à Decemuiris cauſa, non præiudicium, ſed ſenten-
tiam proferri. Quanquam autem Decemuiri præiudicium Cẽtumuiralibus cauſis fecerint, non
tamen omnibus fecerunt, ſed aliquibus tantum, quemadmodum ex Vlpiano ff. ſi ingenuus eſſe
videtur, intelligi poteſt, & ex Quinctiliano lib. 5. & 11. vbi ſecundam aſſertiooem appellaſſe vide-
tur ſecuodum iudicium de libertate à Centumuiris factum: Cum primum Decemuiri fecerint:
partes Centumuiralium cauſarum cauſas aliquot, quæ duplicia ſunt nactæ iudicia, vnum De-
cemuirûm, alterum Centumuirûm: itemque haſtas duas, vnam Decemuirûm, Centumuirûm
alteram. Ex quo factum, vt ex duobus de eadem re iudiciis factis primum præiudicium, ſecun-
dum iudicium dictum ſit. Centumuiralium porrò cauſarum quanquam nullæ extant, neque D
apud Ciceronem, neque apud alium quenquam orationes, cum inter priuatas eſſent grauiſsi-
mæ, exempla tamẽ ſimilium iudiciorum multa attulit Valerius loquens de Teſtamentis. Has au-
tẽ cauſas egêre oratores eodem, quo ſuperiores, artificio, vt ex Ciceronis Rhetoricis & Aſconio
cõuincitur. Quemadmodum autem iudicem ſeſe gerere oporteat his cauſis, declarat Cicero lib.
3. Officiorum his verbis: At neque contra Rempublicam, neque contra iuſiurandum, ac fidem,
amici ſui cauſa vir bonus faciet, nec ſi iudex quidem erit, de ipſo amico. Ponit enim perſonam
amici, cum induit iudicis. tantum dabit amicitiæ, vt veram amici cauſam eſſe malit, vt perorãdæ
litis tẽpus, quo ad per leges liceat, accõmodet. Cum verò iurato dicenda ſententia ſit, meminerit
Deum ſe adhibere teſtem, id eſt, vt ego arbitror, mentẽ ſuam, qua nihil homini dedit ipſe DEVS
diuinius. Itaque præclarum accepimus à maioribus morem rogandi iudicis: ſi eum teneremus, E
quæ ſalua fide facere poſsit.

De ſententiæ latione, in integrum reſtitutione, addictione, iudicio calumniæ, & falſi. CAP. XVI.

CAVSA demum vtrinque perorata, poſt meridiem ad ferẽdam ſententiam, quodcun-
que fuerit iudicium, ventum eſt. Sic enim ſcriptum erat in XII. tabulis: Poſt meridiem
præſente ambobus litem addicito: Sol occaſus ſuprema tempeſtas eſto. Supremam
nominat, quia poſt ſupremam ius dici, aut cauſa cognoſci non poterat. Quod ſi iudi-
ces cauſam non intellexiſſent, dixerunt, ſibi non liquere. Agellius lib. 14. Cicero pro Cæcina.
Si verò in cauſa nihil obſcuritatis habuerunt, ſententiã tulerunt. Sententiæ porrò ferendæ non F
vna omnium iudicum, neq; in omnibus cauſis ratio fuit. In nonnullis enim cauſis, vt de libertate
& ventre cognoſcendo pronunciarunt, ſibi videri hominem aut liberũ, aut ingenuũ, aut ſeruum
aut libertũ, aut filium eſſe, aut non. Vlpianus ff. de liberali cauſa. In actione verò iniuriarum pro-
nunciarũt, aut iure feciſſe videri, aut non iure feciſſe videri. Iuſtinianus titulo de iniuriis. In aliis
cauſis alterũ condemnabant, alterum abſoluebant. Dicebant autem, aut, condemno: aut, ille de-
bet: aut, ſolue: aut, redde. Macer ff. quæ ſentent. Si iudex ita pronunciauerit: cum conſtet, Titium
Plautus Rudente. Seio ex illa ſpecie quinquaginta, itẽ ex illa viginti quinq; debere, idcirco Titium Seio centũ con-
dẽno. Vlpianus ff. de re iudicata. Si is, qui petit, ſummam expreſſerit, & iudex ait, Solue, quod pe-
titum eſt, vel, quantũ petitũ eſt, valet ſententia. Addere etiam ſoliti fuerunt Iudices in ſententiæ
latione hæc verba: Si quid eſt mei iudicij: Cic. lib. 2. de finibus. in Epiſtolis ad Q. fratrem: Prætor G
iudicare ſolet deberi. Abſoluẽdi verò formula fuit: Secũdum illum litẽ do. Cicero pro Q. Roſcio.
Seneca lib. 7. controuerſiarum. Neque verò illud præterire oportet, quod eſt apud Iuſtinianum.
Omnia iudicia fuiſſe abſolutoria, quia ſi ante rem iudicatã reus ſatisfaceret actori, officio iudicis

conue-

A conueniebat, eum abſoluere, licet in ea cauſa fuiſſet iudicij accipiendi tempore, vt damnari debe-
ret. Exemplum eſt eius rei apud Ciceronem pro Q. Roſcio. Non tamen omnia iudicia fuiſſe talia
exiſtimauerim, Etenim in iis, quibus non res, ſed pœna petebatur, reſtituta re non tamẽ abſolue-
bantur, vt Venuleius oſtendit ff. Quæ in fraudem creditorum: Hæc actio, inquit, reſtituendę gra-
tia, non pœnæ nomine datur, ideoque abſolui debet reus, ſi reſtituerit.
In arbitrariis præcipua aliqua obſeruatio fuit. Arbitri primùm pronunciârunt arbitrium, dein-
de, niſi reus arbitrio paruiſſet, ſententiam protulerunt, eumque condemnârunt. Arbitrium au-
tem pronunciarunt ita: Arbitror, te hoc modo ſatisfacere actori debere. Sententiam verò pro-
nunciârunt hoc modo, vt ſcribit Pomponius ff. de arbitris: Quantum ei debes, redde. Diuiſionẽ
veſtrę ſtari placet, pro ea parte, quã ſoluiſti creditoribus, accipe. Quod ſi reus arbitrio iudicis non
B parebat, tum arbiter actori iuſiurandũ in litem deferebat, id eſt, iubebat illum iurare, quanti litem
æſtimaret, vt reũ non modò damnaret, quanti ea res erat, ſed etiam quanti actor æſtimaret. Vlpia-
nus ff. de rei vindicatione. Eſt porrò intelligendũ, iudicem in arbitriis liberiorẽ fuiſſe, quàm in iis,
quæ ſtricti iuris ſunt, quòd in iis neq; pluris neq; minoris damnare poterat, quàm quantum pe-
tebatur in hoc, quantũ actori reſtitui oporteret, æſtimabat: in iis exquirebatur tantùm, quod lin-
gua nuncupatũ eſſet, in his non tam quod in cõtrahendo dictum erat, quàm quod bonæ fidei ra-
tio exigebat: in iis compẽſationis rationem habere non licebat, in his licebat. Vt ſi quis peteret de-
cem, & deberet quinque, iudex in illis debitorem damnabat decem, in his quinq;. Arbitros tamen
Prætoris & ipſos imperio fuiſſe ſubiectos, docet Vlpianus ff. de receptis arbitris. Notauit etiam
Aſconius in cauſis leuioribus ſingulos iudices ſententiam de tabula pronunciaſſe.
C Porrò iudicio cauſæ perfecto, ſecuta ſunt tria alia iudicia, vnum de reo, alterũ de petitore, ter-
tium de iudice. Rei iudicium fuit duplex, vnum pro reo, Reſtitutio in integrum appellata: alterũ
contra reum, Addictio. Petitoris autem iudicium Calumniæ, Iudicis, Falſi iudicium eſt vocatum.
Reſtitutio in integrum fuit huiuſmodi, Quoniã fieri poterat, vt aliquis in actione vel recuſanda,
vel accipienda multis modis lapſus eſſet, poſt ſententiam ſemel latam dabatur damnato poteſtas
litis retractandæ, atq; ea dicebatur Reſtitutio in integrum. Paulus ff. de in integrum reſtitutioni-
bus: Integri reſtitutio eſt redintegrãdæ rei vel cauſæ actio, Item: Integri reſtitutio eſt actio Præto-
ria, qua rem certam, aut ius, aliamúe quamlibet cauſam redintegrari poſtulamus, cũ quid per me-
tum, vel dolum, vel ſtatus permutationem, vel iuſtum errorem, vel neceſſariã abſentiam, vel ętatis
infirmitatem geſtum eſt, &c. Plura traduntur ab Vlpiano & aliis Itaque in Edicto fuit: Quòd me-
D tus cauſa geſtum erit, ratum non habebo. Vbi notat Vlpianus, idem olim edici cõſueuiſſe: Quòd
vi metusúe cauſa. Sed poſtea detractã eſſe vis mẽtionem, ideò, quia quodcunq; vi atroci fit, id me-
tu quoq; fieri videtur. Item in eodem: Quæ dolo malo facta eſſe dicuntur, ſi de his rebus alia actio
non erit, & iuſta cauſa eſſe videbitur, iudicium dabo, &c. plures formulæ ab Vlpiano petantur.
Addictio autem, quæ fuit iudiciũ contra reum, huius fuit generis. Poſt triginta dies, quàm quis
debere iudicatus fuerat, iterum in ius rapiebatur, & ni iudicatum faceret, id eſt, pecuniã debitam
ſolueret, à Prætore creditori nexus addicebatur, niſi ſpõſorem dediſſet, atq; à creditore abductus
priuatũ in carcerem cõdebatur, donec aut pecunia aut opera ſatisfeciſſet. Cicero pro Flacco: Iſte
cum iudicatum non faceret, addictus Hermippo, & ab hoc ductus eſt. Hoc plurib. explicat Agel-
lius lib. 20. ex lege XII. tabularũ, quę eſt huiuſmodi: Æris cõfeſſei, rebusq; iure ioudicateis, 30. dies
E iuſtei ſunto: Poſtidea indu manus iactio eſto. in ious ducito. nei ioudicatum facit, aut Quipſendo
ioure vindicit, ſecum ducito, vincito aut neruo, aut cõpedibus quindecim pondo, ne minore: aut,
ſi volet, maiore vincito: ſei volet, ſuo viuito, nei ſuo viuit, qui eũ vinctum habebit, libras farris in
dies dato, ſei volet, plus dato: hæc ſunt verba legis, ita reſtituta à Ioſepho Scaligero, reliqua quę ab
Agellio pro explicatione eius legis adducũtur, ex præcedenti libro repetantur, vbi totam legẽ ex-
plicauimus. Hi ergo addicti, & nexi vocati ſunt. Addicti, propter iudiciũ Prætoris: Nexi, propter
vincula creditoris. Addictus eſt autẽ, vt inquit Quinctilian⁹, quẽ lex ſeruire, donec ſoluerit, iubet.
Nexus, teſte Varrone, liber, qui ſuas operas in ſeruitute pro pecunia, quã debet, dum ſoluerit, dat.
Iudicium verò in Petitorem fuit, ſi calumniatus fuiſſe argueretur. Erant autem calumniato-
res, qui accepta pecunia litem falsò intenderant, aut prætermiſerant. De iis Vlpianus ff. de ca-
F lumniatoribus: In eum, qui vt calumniæ cauſa negotium faceſſeret, vel non faceſſeret, pecuniam
accepiſſe dicetur, intra annum in quadruplum eius pecuniæ, quam accepiſſe dicetur, poſt annum
ſimpli in facti actio competit. Item: Hoc edicto tenetur, qui non depectus eſt. Depectus autem
dicitur turpiter pactus. Cicero pro Milone: Qui calumnia litium fundos alienos petebat. Vide
etiam Agellium libro 14.
Vltimum iudicium fuit in iudicem: ſi ob iudicandam pecuniam accepiſſet, de quo in XII. Ta-
bulis ſcriptum fuit. Vnde Agellius lib. 20. Niſi duram eſſe legem putes, quæ iudicem arbitrumúe
datum, qui ob rem iudicandam pecuniam accepiſſe conuictus eſt, capite punit. Qui verò iudex
ſciens dolo malo iniuſtè iudicabat, is litem ſuam facere dicebatur, auctor Vlpianus ff. de iudiciis:
Iudex tunc litem ſuam facere intelligitur, cum dolo malo in fraude legis ſententiam dixerit: do-
G lo malo autem videtur hoc facere, ſi euidens arguatur eius vel gratia, vel inimicitia, vel etiam
ſordes, vt veram æſtimationem litis præſtare cogatur. Is etiam videtur litem ſuam feciſſe, qui
ad conſtitutum tempus in iudicium non venit. Macrobius libro tertio, capite decimo ſexto, in
Oratione Titij de iudicibus: Inde ad Comitium vadunt, ne litem ſuam faciant. Abrogata inde

lege XII. Tabularum, lege repetundarum de hoc crimine quæſitum eſt, quemadmodum, qui fal- A
ſum teſtimoniom dixeruot, lege de falſo poſtulati pœnas dederuot, vt mox oſteodemus. At de
priuatorum quidem iudiciorum conſuetudioe hæc hactenus.

Quæ publica iudicia fuerint, item de criminibus & pœnis

CAP. XVII.

COGNITA priuatorum iudiciorum ratione, de publicis differendum eſt. Eorum enim
longè alia ratio fuit, quàm priuatorum. Neqne enim, vt inquit Iuſtinianus, per actiones
ordinata ſunt, oeq; omninò ſimile quidquã cnm priuatis iudiciis habuerunt, magnaq;
diuerſitas eorum fuit, & in inſtituendo, & in intendendo. Publica verò dicta ſunt, quòd B
cniuis è populo actio permitteretur. Ceterùm iudicia publica fuerunt decreta, qnæ de crimmi-
bus, Quæſitore aliquo iudicium exercente, iudices ab eo dati fecerunt, prout leges de ſingulis
criminibus cognoſcendis latę iuſſerunt. Quæ vt planins iotelligantur, de crimioibus primùm &
pœnis, deinde de Quæſitoribus, tùm de iudicibus, inde de quæſtionum exercitionibus, dicemus.
Crimina maleficia fuerunt, quæ aut aduerſus Rempublicam commiſſa ſunt, aut populus Ro-
manus aduerſus Rempublicã commiſſa exiſtimauit, atque iudicio legibus conſtituto pœna vin-
dicanda putauit. Itaque non ſolùm iniurię factę Senatui, aut populo, aut magiſtratibus, ſed etiam
nonnullę priuatis illatæ, poblicorum iudiciorum legibus comprehenſæ ſunt.
Reipublicæ directò factæ dicuntur, vt ſi qois maieſtatem populi Romaoi, aut magiſtratuum
eius miooiſſet, publicam, ſacramúe pecuniam auertiſſet, populi ſuffragia honoris adipiſcendi C
gratia corrupiſſet, ſocios ſpoliaſſet, aut pecnniam ob iudicandum cepiſſet, armis magiſtratum,
aut priuatum coegiſſet, quæ crimina appellâruot maieſtatis, peculatus, ambitus, repetunda-
rum, & vis publicæ.
Priuatis factas ad ſe pertinere populus exiſtiioauit, ſi quis hominem telo occidiſſet, ſi veneno
necaſſet, ſi parentibus manum intuliſſet, ſi falſum teſtamentum, falſumúe oummũ feciſſet, ſi vxo-
rem alterius corrupiſſet, ſi ſerunm alienum aut celaſſet, aut vinxiſſet, aut emiſſet ſcieos, inſciente
Domino, vnde hæc crimina nomen acceperunt, inter ſicarios, veneficij, parricidij, falſi, adulterij,
plagij. Quin etiam quæcunque cum priuatos attingerent, de iis quæſtionem publicam conſtitui
lege aliqua voluerunt, ea pro criminibus habita ſunt, vt circumſcriptio pupillorum lege Lætoria,
de qua Cicero de natura Deorum: Inde iudicium publicum rei priuatæ lege Lætoria. D
Vt autem non omnia rerum priuatarum iudicia priuata fuerunr, ſic non omnia in quibus cri-
men verſatum eſt, fuerunt publica: ſed ea demum, quæ legibus publicarũ quęſtionum ſunt con-
ſtitnta, quod docet Macer libro primo de iudiciis publicis. Quoniã autem cauſæ publicæ crimen
fermè complexæ ſunt, hinc nomen etiam criminalium inuenerunt.
Criminibus ipſis adiungi debet diſputatio de pœnis, quibus ipſa crimina vindicata ſunt. Pœ-
narum autem genera ex auctoritate Tullij octo prodidit Iſidorus, damnũ, vincula, verbera, talio-
nem, ignominiã, exilium, ſeruitutem & mortem, quarũ alię bona læſerunt, vt dãnum: alię corpus,
vt vincula, verbera, & talio: aliæ ius, vt igoominia, exilium, & ſeruitus: aliæ vitam, vt mors.
Damnum alio nomine mulcta eſt dicta. Mulcta Sabioũ vocabulũ fuit, eaq; in ouibus & bubus
æſtimandis conſtitit, quibus primis temporibus Italia abundauit. Itaq; vt ſcribit Agellius libr. II. E
Suprema mulcta erat duarum ouium & triginta boum, pro copia ſcilicet boum, & penuria ouiũ.
Sed cum eiuſmodi mulcta pecoris, armentique à magiſtratibus dicta erat, adigebantur booes,
ouesq; aliàs pretij parui, aliàs maioris, eaq; res faciebat inęqualem mulctæ punitioné, iccircò po-
ſtea lege Ateria cõſtituti ſunt in ones ſingolas æris deoi, in boues, æris centeni. Minima verò mul-
cta fuit ouis vnius. Quãdo autem à magiſtratibus populi Romani more maiorũ mulcta diceba-
tur, vel minima, vel ſuprema: obſeruari ſolebat, vt ouea geoere virili appellarêtur, atq; ita M. Var-
ro hæc legitima verba, quibus minima mulcta diceretur, cõcepit. M. Terétio, quãdo citatus neq;
reſpõdit, neq; excuſatus eſt, ego ei vnã ouem mulctã dico: ac niſi eo genere diceretur, negauerũt,
iuſtam videri mulctã. Hæc ex Varrone, Agellius. Feſtus auté ita: Mulctam Oſci dici putãt pœnam
quaodam. M. Varro ait, pœnam eſſe, ſed pecuniariã, de qua io primo libro epiſtolarum quæſtionũ F
refert. Maximam mulctam dixerunt trium millium, & vigioti aſsium, quia oon licebat quoodam
pluribus triginta bobus, & duabos ouibus quenquam mulctare, æſtimabaturque bos centuſsi-
bus, ouis decuſsibus, vt ſcribit Agellius. Quam autem legem Ateriam vocauit Agellius, eam
Tarpeiam nominat Feſtus, quòd Aterius cũ Tarpeio Conſul eam tulerit. Pro mulcta verò etiam
ſæpè pecuniam dixerunt.
Vinculorum nomine complexi ſuot compedes, pedicas, manicas, cathenas, neruos, boiam &
carcerem. Plautus Aſioaria: Qui adoerſum ſtimulos, laminas, crucesq́ue, compedesq́ue, ner-
uos, cathenas, carceres, numellas, pedicas, boias, &c. Compedes vinculum eſt, quo pedes irre-
tiri ſolent, ab impediendo dicti, teſte Nonio. Pedica, vinculum quo pedes vinciũtur. Manica, quo
manus, Nonius. Neruum, ait Feſtus, appellamus ferreũ vinculum, quo pedes impediũtur, quan- G
quam Plautus eo etiam ceruices vinciri ait: Perfidiosè captus, eo ædepol neruo ceruices probas.
Boię, id eſt genns vinculorũ, tam ligneæ, quàm ferreæ dicũtur, Feſtus, vbi Scaliger addit ex anti-
quis Gloſsis Boiã propriè eſſe collare. Carcerẽ ædificatũ fuiſſe ab Anco rege, ſcribit Liuius lib. I.
immineo-

A imminente foro ad terrorem creſcẽtis audaciæ omnia ad coerceodos & conſtringẽdos homines comparata. Vnde illa Ciceronis in VII. in Verrem: Quæret, quamobrem faſces Prætoribus præferãtur, cur ſecures datæ, cur carcer ædificatus, cur tot ſupplicia more maiorum in improbos cõſtituta? Cæterum reorum cuſtodia duplex fuit, Carcer & priuata domus. Ante Confeſsionem in liberas cuſtodias tradere cooſoeuerunt. Liberæ autem cuſtodiæ dicebantur, cum apud magiſtratus domi, aut apud priuatos, nobiles ponebantur cuſtodiendi, quemadmodũ de Indice Bacchanalium ſcripſit Liuius, & de Coniuratis Salluſtios. Poſt confeſsionem verò in vincula publica coniiciebantor. Venuleius ff. de cuſtodia reorum: Reus confeſſus, donec de eo pronũciaretur, in publica vincula coniiciendus. Item Scæuola: Reus confeſſus, ob ſolam confeſsionem coniici in vincula conſueuit. Fuit autem cuſtus quidam carceris, quem Commentarienſem vocat Plioius,
B lib. 7. cap. 38. qui triumuiro capitali, cuius ſumma carceris, & animaduerſionis cura fuit, parebat. Oſtendit hoc Valerius libro 5. ſcribens, cuſtodem carceris pietatem filiæ, quæ in carcere matrem lacte ſuſtentaoit, ad Triumuirum detuliſſe.

Verbera inflicta ſunt virgis & fuſtibus. Virgis vſi ſuut magiſtratus, eum expeditis faſcibos lictores animaduerterunt in terga: præceſsit autem verberatio extremum mortis ſupplicium. Fuſtigationem in caſtris adhibuerunt, & priuatim, Valerius libro 6. Metellus vxorem, quód vinum bibiſſet, fuſtim interemit.

De Talione ſic Iſidorus: Talio eſt ſimilitudo vindictæ, vt taliter quis puniatur, vt fecit. hoc enim & natura & lege eſt inſtitutum, vt lædentem ſimilis vindicta ſequatur, vnde & illud eſt legis: Oculum pro oculo, dentem pro dente. item Feſtus citat hæc verba legis: Si membrom ru-
C pit, ni cum eo pacit, talio eſto. Permittit autem, inqoit, lex parem vindictam. Hinc Ioſtinianus ſcripſit: Pœna iniuriarum per membrum ruptum talio erat. Agellius autem libro 11. capite 1. addit, reum habuiſſe facultatem paciſcendi, & nun neceſſe habuiſſe pati talionem, oiſi eam elegiſſet. Sed de hac lege ſuprà.

Ignominia fuit infamia. Cicero lib. 4. de Repobl. teſte Nonio: Cenſoris iudiciũ nihil ferè damnato affert, niſi ruborem. Itaq. quód omnis ea iudicatio verſatur tãtummodo in nomine, animaduerſio iſta ignominia dicta eſt. Infames autẽ lege & edictu Prętorio factos, & quare apparet ex Digeſtis de iis, qui notaotur infamia. Cęterũ infamia ius munerũ, honorumq. ciuiliũ fermè ademit.

Exilium iotellexerunt, cum aqua & igni interdixerunt. Siquidem cõſuetudo loqoẽdi obtinoit, vt omnes, quibus aqua & igni interdictum eſſet, quoniam exilij cauſa ſolum vertere cogebantur,
D exules appellarẽtur, vt eſt in Rhetoricis ad Herẽnium. Exiliũ autem non nominabatur in irrogatione pœnæ, ſed aquæ & ignis interdictio, quã neceſſarió ſequebatur exiliũ. Neq. enim ſine aqua & ignis vſu eſſe quiſquã in vrbe poterat. quod docet Cicero pro Cęcina: Exiliũ non eſt ſuppliciũ, ſed perfugium, portusq; ſupplicij. Nam qui volũt pœnã aliquã ſubterfugere aut calamitatem, eò ſolũ vertunt, hoc eſt locũ, ac ſedẽ mutãt. Itaq; nulla in lege noſtra reperietur, vt apud cæteras ciuitates, maleficium vllom eſſe exilio mulctatum: ſed cũ homioes vincula, neces, ignominiasq; vitãt, quæ ſunt legibus conſtitutæ, cõfugiont, quaſi ad aram, in exiliũ: qui ſi in ciuitate legis vim ſubire vellent, non prius ciuitatẽ, quàm vitam amitterent. Exilio autem ciues iure ciuitatis nudati ſunt. Relegati autem dicti, teſte Feſto, quibus ignominiæ, aut pœnæ cauſa neceſſe fuit, ab vrbe Roma, alioúe quo loco abeſſe, lege, Senatusque conſolto aut edicto magiſtratus.

E De ſeruitute autem, qua ius libertatis eſt violatum, & extremo ſupplicio, quo vita adempta, vt quæ horum iudiciorum non ſint, pòſt alio loco magis idoneo dicetur.

Quoniam autem has pœoas omnes duobus nominibus incluſerunt, pecuniæ & capitis, ob id factum eſt, vt iudicia poblica alia capitalia fuerint, alia non fuerint. Quod etiam ſcripſit Paulus ad Edictum principis his verbis: Publicorum iudiciorum quædam Capitalia ſunt, quædam non Capitalia. Capitalia ſunt, ex quibus pœna mors, aot exilium eſt, hoc eſt, aquæ & ignis interdictio. Per has enim pœnas eximitur caput de ciuitate. Nam cætera non exilia, ſed relegationes propriè dicuntur, tunc enim ciuitas retinetur. Non Capitalia ſunt, ex quibus pecooiaria, aot io corpus aliqua coercitio pœna eſt. Hactenus ille. Vt autem non omnes cauſæ criminales capitales fuerunt, veluti ſi maieſtatis reus mulctatus eſſet pecunia: ſic non omnes capitales
F crimen continuerunt, vt cauſa Quinctij, quæ à Cicerone capitalis dicitur (cum tameo ſit ſino crimine) quia infamiam afferebat, Quioctius autem Vadimonium deſeruiſſe dicebatur. Modeſtinus ff. de verborum ſignificatione: Licet capitalis Latinè loquentibus omois cauſa exiſtimationis videatur, tamen appellatio capitalis, mortis, vel amiſsionis ciuitatis intelligenda eſt. Cicero pro Q. Roſcio: Si qua ſunt priuata iudicia, ſummæ exiſtimatioois, & propè dicam capitis, tria hæc ſunt, fiduciæ, tutelæ, ſocietatis.

De Prætoribus Quæſitoribus, iudicibus quæſtionum, & iudicibus

CAP. XIIX.

[G] CRIMINIBVS explicatis, tranſeamos ad Quæſitores. Quæſitores dicti, qui iudicium publicum exercuerunt, quam quæſtionẽ vocarunt. Huic autem rei operã dederunt primũ Reges, deinde Conſules, poſt magiſtratus ij, quos ei muneri Senatus, aut populus præfecit. De Regibus auctor eſt Diooyſius lib. 2. qui Romulũ Regẽ delicta maxima cogo-

uiſſe, minora Senatoribus permiſiſſe ſcribit, & Liuius lib 1. qui, eum Superbum Regem ſcribat, vt A
metum populo incuteret, cognitiones capitalium rerum ſine conſiliis, per ſe ſolú exercuiſſe, pro-
pterq; eam cauſam occidere, in exiliú agere, bonis mulctare potuiſſe: non obſcurè, quid cęteri ſu-
periores reges ſeruârint, oſtẽdit. De Conſulibus ex eo elicere poſſumus, quòd in Regum locum
ſucceſſerũt, & quod Brutus primus Conſul de coniuratis vltimũ ſupplicium, cauſa ipſa cognita
ſumpſit. Verùm eodem anno id ius lege Valeria de prouocatione lata, eſt imminutũ, cautumq; in
poſterũ, ne Conſul de capite ciuis Romani iniuſſu populi quæreret: verùm ij demũ, quos popu-
lus quæſtionib. publicis præfeciſſet, qui inde Quæſitores parricidij ſunt appellati, quos nõ mul-
tò poſt Reges exactos inſtitutos ſcribit Pomponius, ff. de orig. iuris. Vnde Feſtus, Quæſtores par-
ricidij (ſiue Paricidij) appellatos ait, quos ſoliti fuerint creare cauſa rerum capitalium. Horũ an-
tem apud Liuiũ ſæpius memoria celebratur, vt Coſſo, & Medullino Conſulibus, anno CCCXL. B
itẽ anno CCCXLIX. & anno DLXVI. Atq; in hunc quidem modum vſq; ad annum DCIV. Quæ-
ſtiones publicæ exercitæ ſunt, vt quotieſcunque res poſceret, aut Conſules, aut Dictator, aut
Prætor Senatuſconſulto, aut lege quærere iuberetur.

Anno autem ipſo DCIV. perpetuæ quæſtiones eſſe, ac proprium Quęſitorem habere cœperũt.
Legem enim L. Piſo Tribunus plebis tulit, qua quæſtionem repetũdarum perpetuã fecit, vt ſcri-
bit Cicero in Bruto, his verbis: Carbone forum tenente plura iudicia fieri cœperũt. Nam & quæ-
ſtiones perpetuę hoc adoleſcente conſtitutæ ſunt, quæ nullę ante fuerãt. L. enim Piſo, Trib. pleb.
legem primus de pecuniis repetundis, Cenſorino & Manilio Coſſ. tulit. Ij verò eo anno, quo dixi,
Conſules fuerunt. Quæſtio verò perpetua facta intelligitur, cum Prętori in ſingulos annos man-
datur: mãdatur autem, cum hæc verba in lege de aliquo vindicando crimine lata ponuntur: De C
ea re Prætoris quæſtio eſto. Item Prætor, qui ex hac lege quæret, facito, vt, &c. Poſt quęſtionem de
repetundis quæſtio inde de peculatu, de maieſtate, & de ambitu perpetua facta eſt: cumque ſex
tum creare cœptum in vrbe Prætores, mutata eſt tota ratio ſortitionis Prætorię. Ante enim Prætores
bini ſingulas domi iuriſdictiones, ex Senatuſconſulto ſortiebantur, vrbanam & peregrinam: reli-
qui quatuor prouincias foris gubernandas. Ab hoc verò tempore duæ iuriſdictiones, & quatuor
quæſtiones in ſortem ex Senatuſconſulto à Prætoribus ſex conijci cœptæ. Prætura verò Romæ
acta prouincias ſortiti ſunt, in eaſque Proprætore profecti ſunt. Demum L. Cornelius Sulla Di-
ctator, vt inquit Pomponius, quæſtiones alias quatuor publicas tulit, de ſicariis, veneficiis, falſo,
& parricidio: & propterea Prætores quoque quatuor, vt de iis quærerent, addidit. Sic enim ex-
ponit Cicero in Verrem: Lex Cornelia teſtamentaria, nummaria (hæc eſt, quæ quæſtionem de D
falſo continet) cæteræ complures, in quibus non ius aliquod nouum in populum conſtituitur,
ſed ſancitur, vt quod ſemper malum facinus fuerit, eius quæſtio ad Prætorem pertineret ex eo
tempore. Quoniam autem numerus Prætorum, & ratio cognitionum earum iam inde ab initio
permiſſa erant arbitrio Senatus: ob id factum eſt, vt rarò, aut fortaſſe nunquam, niſi octo Præto-
res, quotannis ſint creati, ita vt cum eſſent octo Prætores, & decem cognitiones, in iis deferendis
pro voluntate Senatus variatum ſit. Vt enim antè aliquando binę iuriſdictiones, & binæ prouin-
ciæ ſingulis ſunt tributæ: ſic poſthac & binæ iuriſdictiones, & binæ quæſtiones ſingulis, & iuriſ-
dictio cum quæſtione vni, & vna quæſtio duobus ex Senatuſconſulto commiſſa eſt, id quod plu-
ribus exemplis in medium prolatis demonſtrat Sigonius.

Quanquam autem poſt annum DCIV. Prætores primùm quatuor, deinde ſex perpetui ſin- E
gularum quæſtionum Quæſitores ſunt conſtituti, vt eas quotannis ſortirentur: non tamen om-
nia iudicia publica ab ordinariis illis Quæſitoribus facta ſunt, verùm extra ordinem multę quæ-
ſtiones aut Senatuſconſulto, aut plebiſcito, vt antè, aut Conſulibus, aut aliis magiſtratibus, aut
etiam priuatis hominibus mandatæ ſunt: ſiue quia nulla dum lex de iis conſtituendis erat lata,
ſiue quòd lata erat illa quidem, ſed pro rei atrocitate extra ordinem quærendum eſſe videbatur.
Exempla etiam huius rei ſunt apud Sigonium. Ac Quæſitorum quidem ſiue ordinarij, ſiue ex-
traordinarij eſſent, quanquam poteſtas ab ea lege, qua creati erant, tota manauit: tamen om-
nium in his rebus collocata fuit, vt in foro, atque in tribunali, & in ſella Curuli ſedentes, iudice
quæſtionis aliquo (de quo iam dicetur) operam fidemque nauante, gladio poſito, iudicium
exercerent, cum eis iudicibus, qui eis obueniſſent, ſedentibus in ſuis ſubſelliis, ſcribis verò, ac- F
cenſis, præconibus, lictoribus, aliiſque apparitoribus aſsiſtentibus, id quod ex Ciceronis Ora-
tione pro Cluentio, & eiuſdem Bruto eſt manifeſtum. Cæterum quæſtio, euerſa Republica,
merum imperium eſt appellata. Sunt enim tria magiſtratuum imperia celebrata, merum, non
merum, & miſtum. Merum fuit cognitio rerum capitalium, non merum priuatarum, quod pro-
priè iuriſdictio eſt appellata: miſtum vtrarumque. Indicat Vlpianus ff. de iuriſdictione: Impe-
rium aut merum eſt, aut miſtum. Merum eſt imperium, habere gladij poteſtatem ad animad-
uertendum in facinoroſos homines. Miſtum eſt imperium, cui etiam iuriſdictio ineſt, quod
in danda bonorum poſſeſsione conſiſtit. Iuriſdictio eſt etiam iudices dandi licentia, id eſt, me-
rum imperium continet cauſarum capitalium cognitionem: miſtum non ſolum cognitionem
rerum capitalium, ſed etiam iuriſdictionem, id eſt, priuatarum cognitionem, quæ cùm mul- G
tis aliis in rebus verſetur, tum vel maximè in danda bonorum poſſeſsione, & dando iudicio po-
ſita eſt, vt ſuprà oſtendimus. Et Paulus de officio eius, cui mandata eſt iuriſdictio: Mandata
iuriſdictione etiam imperium, quod non eſt merum, videtur mandari. Gladius autem, de quo
dictum

A dictum eſt, inſigne opinor fuit magiſtratus publicum iudicium exercentis, ſicut haſta Prætoris vrbani, priuatum iudicium exercentis.

Præterea verò hanc quæſtionem, ſiue hoc merum imperium, publiciue iudicij cognitionem, aut exercitionem mandari alteri non potuiſſe, ſans conſtat, niſi fortaſſe eadem lex, quæ de quæſtione erat lata, quæſtionem illam tranſmitti licuiſſe ſanciuerit. Papinianus ff. de officio eius, cui mandata eſt iuriſdictio: Quæcunque ſpecialiter lege, vel Senatuſconſulto tribuuntur, mádata iuriſdictione non transferuntur, &c. vide locum. Atque hæc quidem de Quæſitoribus.

Exeptis aotem Prætoribus, quos ſummos Quæſitores fuiſſe diximus, erant etiam Iudices quæſtionũ, qoi ab Aſconio Principes quęſtinnum dicuntur, & diſtincti erant à Prętoribus Quæſitoribus, & ab aliis Iudicibus, & creabantur ex magiſtratibus, poſtquam Ædiles fuiſſent. Eorum
B officium erat, datam actionem exercere, iudices ſortiri, teſtes audire, quæſtiones habere, tabulas inſpicere: Prætores autem actionem dabant, aut negabant, iudices cogebant & dimittebãt. Sunt tamen, qui opinentur, Iudicem quæſtionis eundem cum Prætore fuiſſe: alij verò, eum non ſolum non Prætorem fuiſſe, ſed hominem omninò priuatum, quarum opinionum refutationem habet Sigonius.

Reſtant cognoſcendi Iudices, qui à Prætoribus Quæſitoribus, & Iudicibus quæſtionũ diſtincti fuerunt. Iudices verò dicti ſunt, qui ex lege ad iudicandum adhibiti ſunt, quorumque ſententiam Prætor ipſe pro tribunali pronunciauit. Horum autem legendorum diligens admodum ratio fuit. Primum enim cautum eſt, ex quibus ordinibus eſſent legendi, deinde quo nomero in ſingulos annos, inde qua condicione, & qua ætate. De ordinibus ſi quærimus, primùm lecti
C fuerunt ex ordine Senatorio, antiquo, ac regio inſtituto, deinde ex equeſtri, lege Sempronia C. Gracchi, tum ex vtroque, lege Seruilia Cæpionis: deinde ex equeſtri, lege Seruilia Glaucię, deinde iterum ex Senatorio tantùm, lege Liuia Druſi, tum ex tribus ordinibus, Senatu, equeſtri ordine, plebe, lege Plautia Siluani, tum ad Senatores ſolos res traducta lege Cornelia Syllæ: inde ad tres ordines, Senatum, equites, tribunos ærarios, hi enim erant è plebe, lege Aurelia Cottæ: poſtremo redacta ad Senatores & equites lege Iolia Cæſaris.

Numerus autem eorum à legibus ipſis præſcribebatur, vt à lege Seruilia Glauciæ, quadringétorum quinquaginta. Itaque non idem ſemper fuit. Ætatis item non eadem ab omnibus habita fuit ratio. Nam lege Seruilia Glauciæ cautum eſt, ne minor annis triginta, maior ſexaginta legeretur. Cum autem aliis legibus triginta quinque præſcripti eſſent, Auguſtus ad triginta redegit,
D teſte Suetonio. Ea verò lectio per Prætorem vrbanum, aut peregrinum iuratum celebrabatur, prout lege ſancitum fuerat, iique ſelecti iudices appellati. Vide legem Corneliam & Seruiliam Glauciæ. Quotannis autem lectos indicat Cicero in Verrem: Nunc Iudicem ex Cal. Ianuariis non habebimos. Muoera verò Iudicum fuerunt, vt in legem iurarent, citati à Prætore iudicium exercente adeſſent, in ſubſelliis, quæ ſubiecta tribunali erant, ex lege ſederent, oe inter ſe diſputarent, poſtremò iurati ſententias ferrent. Hæc eriam de iudicibus, ſeqoitur de actione.

De exercitione actionis, ſiue inſtituenda actione, in ius vocatione, poſtulatione, nominis delatione, citando accuſatore & reo

E
CAP. XIX.

CRIMINIBVS, quæſtionibus & iudicibus cognitis, deinceps de exercitione quæſtionis, ſiue de inſtituenda actione, atque tota apud Prætorem agendi ratione diſſerendum eſt. Ordo verò agendi talis fuit. Priuatus ciuis, qui priuati nomen deferre in animo habuit, eum in Ius vocauit, & Prætorem in foro adiens, qoi de crimine illo cognoſcebat, quod ipſe deferre volebat, dicendi poteſtate accepta, poſtulauit, vt ſibi nomen eius deferre liceret: qua re impetrata, nomen detulit. Nomine recepto, atque à Scribis, iuſſu Prætoris, in tabolas relato, ille reus eſt dictus. Ita primum præceſsit in Ius vocatio, deinde poſtulatio, tum nominis delatio, ad extremum inde ſecuta eſt accuſatio.

F Cæterum in Ius vocatio ita locum habuit, ſi ille, cui negociom parabatur, in vrbe fuit. Habuit enim, vt puto, præhenſionem, & eductionem perinde, atque in priuato iudicio. Quod oſtendit Seneca libro 4. Controuerſiarum, item in Ludo, & Macer, ff. de accuſationibus, cum ſcribit, qui ſunt in magiſtratu accuſari non poſſe, quia ſine fraude in Ios euocari non poſſunt. In ipſa verò vocatione eadẽ obſeruata eſſe in iudicio publico, quæ in priuato ſeruata ſunt, videtur veriſimile. *In Ius vocatio.*

Vt autem in iudicio priuato, adoerſario in Ius vocato poſtulabatur à Prætore, vt ſibi liceret actionem intendere: ſic in publico poſtulabatur, vt ſibi liceret nomen deferre. Teſtes ſunt Cælius ad Ciceronem, lib. 8. Epiſtolarum ad familiareis, Cicero ipſe in Diuinatione, & ad fratrem, & Seneca in Ludo. Poſtulatio verò fiebat non ſolum præſente, ſed etiam abſente illo, in quem fiebat, vti Cicero oſtendit ſcribens ad fratrem, cum Gabinium, poſtquam acceſsit ad vrbem, necdũ *Poſtulatio.*
G ingreſſum, à Lentulis de maieſtate poſtulatum nunciat. Idem Cælius ad Ciceronem, & Valerius Maximus libro 3. teſtantur.

Neque verò leges poteſtatem temerè conceſſerunt, vt quicunque poſtulare, aut quicunq; poſtulari poſſent. Scribit enim Macer ff. de accuſationibus: Qui accuſare poſſunt, intelligemus, ſi

ſcierimus,qui non poſſunt. Itaque prohibentur accuſare alij propter ſexum, vel ætatem,vt mu- A
lier,vt pupillus:alij propter Sacramentum,vt qui ſtipendium merent, alij propter magiſtratum,
poteſtatemue, in qua agentes ſine fraude in Ius euocari non poſſunt, alij propter delictum pro-
prium,vt infames:alij propter turpem quæſtum, vt qui duo iudicia aduerſus duos reos ſubſcri-
pta habent,nummosque ob accuſandum vel non accuſandum acceperint. alij propter conditio-
nem ſuam, vt libertini contra patronos, hæc Macer. Quod autem ſcriptum eſt de muliere & pu-
pillis,idem eo loco tradunt Pomponius & Papinianus,ſed tamen cum exceptione,quæ ibi videa-
tur. Quæ verò de iis, qui accuſare non potuerunt, a Iuriſconſultis ſcripta ſunt,ea ex legibos ſin-
gulis de quoque crimine ſumpta ſunt. Neque verò inſolùm leges præſcripſiſſe videntur, qui po-
ſtulare non poſſent, ſed etiam ipſi Prætores pro poteſtate inultos à poſtulatione videntur repu-
liſſe, vt Quæſtores,ne Prætorum ſuorum nomina deferrent, propter neceſſitudinem, quæ inter B
illos intercedebat, teſte Cicerone Diuinatione. Eadem ratione non omnes poſtulari poterant,
primum non magiſtratus,deinde non ij, qui Reipublicæ cauſa abſunt. De magiſtratibus notum
eſt illud libro 45. apud Liuium,vbi Seruilius reprehendit Galbam, quòd ſi nocere Paulo voluit,
non poſtridiè,quàm triumphauit, eum primum eum priuatum viſurus eſſet, legibus interrogâ-
rit. De iis qui Reipublicæ cauſa abſunt,lex Memmia ſanxit,cuius mentio fit apud Valerium lib. 3.
Satis etiam conſtat, apud Romanos accuſationis munus probro fuiſſe, laudem tamen attuliſſe
iis,qui, vt inquit Cicero in 2. de Officiis, aut Reipublicæ cauſa,aut patrocinij gratia, aut paterna-
rum aut propriarum inimicitiarum cauſa ad accuſationem accederent, eamque rem ſummo ho-
nori adoleſcentibus fuiſſe,quod etiam in Lucullo ſcripſit Plutarchos. Iam verò in cauſa repetun-
darum illud præcipuè obſeruatum eſt, vt populi qui repeterent pecuniam, ac ſpoliatos ſe per le- C
gatos quererentur, patronos quoque nominandi poteſtatem poſtularent, teſtibus Liuio lib. 43.
& Cicerone in 1. de Oratore. Itaque in legibus de pecuniis repetundis præcipuè ſanctum eſt de
patronis dandis, & repudiandis. Hi verò qui ſociorum patroni fuerunt, reorum accuſatores ex-
titerunt.

Sæpè etiam euenit,vt duo aut plures non ſolùm in cauſa repetundarum,ſed etiam ambitus,&
aliorum criminum, accuſationem ſibi depoſcerent. Quòd cum accidit, tum iudicium factum eſt,
vter deberet nomen deferre. Quod Vlpianus oſteodit, ff. de accuſationibus: Si plures exiſtant, in-
quit,qui in iudiciis publicis accuſare volût, iudex eligere debet eum,qui accuſet,cauſa ſcilicet co-
gnita,æſtimatis accuſatorum perſonis,vel de dignitate,vel ex eo,quod intereſt, vel ætate, vel mo-
ribus,vel alia iuſta de cauſa. Hoc autem iudicium Diuinationem dixerunt. Diuinatio porro dicta D
eſt,teſte Aſconio in Diuinationem Ciceronis,qoia non de facto quæritur, ſed de futuro, vter de-
beat accuſare. Alij putant diuinationem dici,quod iniurati iudices in hac cauſa ſedeant, vt,quod
velint,præſentire de vtroque poſsint. Alij, quòd res agatur ſine teſtibus, & ſine tabulis, & his re-
motis, argumenta ſola ſequantur iudices, & quaſi diuinent. Agellius autem ita ſcribit libro 2.
Cum de conſtituendo accuſature quæritur, iudiciumque ſuper ea re redditum,cuinam potiſsi-
mum ex duobus pluribusúe accuſatio,ſubſcriptioúe in reum permittatur,ea res, atque iudicum
cognitio Diuinatio appellatur. Baſſus, Diuinatio, inquit, iudicium appellatur, quoniam diui-
nare quodammodo iudicem oporteat, quam ſententiam ſeſe ferre par ſit. Et quæ ſequuntur.

Quale autem hoc iudicium fuerit,facilè ipſa Ciceronis in Verrem Diuinatio,in qua cum Cœ-
cilio diſputat, poteſt docere. E

Ex multis autem accuſatoribus, qoi primas egit, is accuſator eſt dictus: qui ſecundas & ter-
tias, ſubſcriptor. Hic verò, vt inquit Aſconius, accuſatorem adiuuare eſt ſolitus. Subſcriptorum
meminerunt Cornelius Nepos in vita Attici, Aſconius in Cornelianam, & Scaurianam. Cicero
in Verrem. Plutarchus etiam in Catone maiore ſcribit,legem fuiſſe, vt reus accuſatori daret cu-
ſtodem ad obſeruandam accuſationem eius. Tamen cum Cicero dixiſſet de Cœcilio, Custo-
dem Tullio me apponite: Aſconius interpretatus eſt,accuſationis ſubſcriptorem.

Nominis delatio. Die conſtituta, venerunt in Ius Accuſator, & is, cui accuſatio parabatur, ac præſente Prætore
delatio nominis facta eſt. Primùm autem Accuſator calumniam iurauit, deinde nomen detulit.
Iurare calumniam, fuit ſolemne iuſiurandum concipere, ſe non calumniandi cauſa nomen dela-
turum eſſe. Liuius libro 44. Cælius ad Ciceronem, lib. 8. Epiſtolarum ad familiareis, & Aſco- F
nius in Cornelianam. Hoc in lege Seruilia deiurare Calumniam dicitur. Quoniam autem idem
eſt Delatio nominis in iodicio publico, quod in prioato intentio litis. veriſimile eſt,eaſdem for-
mulas actionom, quoad res paſſa eſt, obſeruatas. Nempe qui vadimonium promiſerat, dixit:
Ecce me, ſiſto me, & tu ſiſte te, quid ais? Cui accuſator reſpondit: Aio, te peccaſſe contra legem
hanc, vel illam. Hoc innuit Liuios libro 4. Formula verò intentionis eadem ferè in omnibos cri-
minibus fuit. In crimine certè repetundarum talis fuit: Aio, te in Prætura ſpoliaſſe Siculos contra
legem Corneliam, atque eo nomine ſeſtertiûm millies à te repeto. Cicero in Verrem. In pecula-
tu ita: Aio, te pecuniam publicam, cum Quæſtor eſſes, auertiſſe, & falſas ad ærarium rationes
retuliſſe, atque eo nomine ſeſtertiûm quingenties à te repeto. In ambitu ita: Aio, te in petendo
Conſulatu pecuniam dediſſe tribubus, prandia, locum gladiatoribus contra legem Tulliam, at- G
que pœnam, quæ lege continetur, à te repeto. Quòd ſi ille aut tacuiſſet, aut confeſſus eſſet, tum
in repetundarum crimine lis æſtimabatur, vt victo, aut pœna repetebatur: ſi inficiatus eſſet, po-
ſtulabatur, vt nomen inter reos reciperetur, ac delatio nominis ſcribebatur, & tempus inquirendi
poſtu-

A poſtulabatur. Qui verò hoc faciebat, is dicebatur, Reum facere, & legibus interrogare. Aſconius, Cicero pro domo: Salluſtius & Liuius libro 45. Vt autem in iudicio priuato petere, & repetere pecuniam dicebatur actor: ſic in publico, petere, & repetere mulctam, & pœnam accuſator. Cic. aliquot locis. Inde fluxit, vt repetere pœnas ab inimicis dicamus, cum eos vlciſcimur, tranſlatione è iudicio deriuata. Vbi verò voce res peracta erat, tum verò ad ſcriptum veniebatur, ac crimen quod obiiciebatur, libello ſubſcriptum relinquebatur. Vlpianus ff. de Accuſatoribus, item Paulus. Aſconius in Milonianam, & Cicero pro Cluentio. Ex quibus etiam intelligitur, accuſatorem & voce & libello omnia & ſingula, quibus reus legem illam, quam nominaſſet, tranſgreſſus eſſet, eſſe complexum, vt in pecuniis repetundis, abſtuliſſe, iniquè iudicaſſe, ſupplicia de ciuibus Romanis ſumpſiſſe, aut alia, quæ ſe probare aduerſus illum poſſe confideret.

B Vbi verò nomen eius hoc modo detulerat, poſtulabat, vt reciperetur, id eſt, vt in tabulas inter reos referretur. Prætor enim hoc ius habebat, vt recipere, & non recipere poſſet, teſtibus Seneca in Ludo, & Cælio ad Ciceronem. Erant autem crimina quædam, quæ propter atrocitatem, ac magnitudinem ſuam extra ordinem accipiebantur, vt parricidij, & de vi. Cicero in Rhetoricis, & pro Cælio, Cælius ad Ciceronem.

Recepto autem vel ordine, vel extra ordinem rei nomine, Prætor certam diem, qua accuſator & reus ad iudicium adeſſent, conſtituebat. Is dies in aliis legibus decimus, in aliis triceſimus fuit. Aſconius in Cornelianam, Cicero in Vatinium. In crimine autem repetundarum accuſator diem longiorem ad inquirendum popoſcit, vt Cicero in cauſa Verrina centum & decem, teſte Aſconio. His rebus actis, reus veſtem mutauit, & patronos conquiſiuit. De veſte hæc ratio fuit. To-

C ga alba depoſita, atram induit, & barbam, capillumque promiſit, ſqualoremque contraxit. Quæ verò Agellius libro tertio de Scipione Æmiliano, Plutarchus de Macro, & Valerius libro ſexto de Rutilio narrant, quod nec veſtem mutârint, nec barbam promiſerint, ſingularia fuerunt. De Patronis hæc accepimus. Scribit Aſconius, ante bellum ciuile Cæſaris rarò quenquam pluribus, quàm quatuor patronis eſſe vſum, poſt bella verò ciuilia ante legem Iuliam vſque ad duodenos patronos eſſe peruentum. Idem defenſorum quatuor genera facit, quorum patronum eum vocat, qui orator eſſet, & voce cauſam orandam ſuſciperet, & ſeſe accuſatori opponeret. In his etiam iudiciis non licuiſſe Tribunos plebis appellare, ſignificat Cicero in Vatiniana.

Quoniam autem ſæpè accidit, vt perficiendi iudicij cauſa accuſator, & reus citandus fuerit, *De citando*
hoc notandum eſt. Quoties dies conſtituta alicui actioni à Prætore acceſſit, ſi Prætor adeſſe non *accuſatore*
D potuit, rem in alium diem differendi ius habuit. Aſconius. Si affuit, accuſatores, & reum, & *& reo.*
patronos citari per præconem iuſſit. Tum verò, ſi accuſatores non affuerunt, nomen rei ex reis exemptum eſt: ſi reus non acceſſit, abſens damnatus eſt. Aſconius eodem in loco, & in Milonianam, & Cicero in Verrem. Etiam illa cauſa cognitionis differendæ fuit, ſi extraordinarius aliquis reus eſſet delatus, de qua paulò antè diximus. Item ſi qua cauſa cum ea, quæ agebatur, coniuncta, in iudicium eſſet adducta. Nam propter coniunctionem, & quaſi affinitatem, eam ante ordinarias peragi voluerunt, vt Cicero pro Cluentio: Fabricium ſtatim reum fecit, atque vt ei locus primus conſtitueretur propter cauſæ cognitionem, imperauit.

E

De Iudicibus legendis, ſortitione, reiectione, ſubſortitione, & numero Iudicum CAP. XX.

VBi verò Prætor aſſederat, & accuſatores, reus, & Patroni prodierant, de Iudicibus age- *De Iudicib.*
batur, quod munus plerunque Iudici quæſtionis aſſignabatur. Numerus autem Iudi- *legendis.*
cum legebatur, qui à lege erat præſcriptus, qua iudicium illud exercebatur, & quomodo
erat præſcriptum. Modus autem fuit duplex, ſortitio & editio. Sortitio fuit eiuſmodi: *Sortitio.*
Prætor, aut Iudex quæſtionis in vrnam coniiciebat omnes Iudices ſelectos, id eſt, qui ad iudicia eius anni à Prætoribus ex lege fuerant delecti, ac ſorte eum numerum educebat, quem lex ipſa præſcribebat. Quo facto, dabatur poteſtas reo, & accuſatori reiiciendi, quos parum ſibi *Reiectio.*
putarent idoneos. in locum verò reiectorum alios, ſiue Prætor, ſiue Iudex quæſtionis ſubſortie-
F batur. Quem morem his verbis exponit Aſconius: Cum multi Iudices in Conſilio cum Prætore *Subſortitio.*
ſuo iudicaturi eſſent, qui Quæſitor fuiſſet in cauſa publica, neceſſe fuerat, eos primùm de curia Senatoria conſcribi, cum Senatus iudicaret: deinde in vrnam mitti, vt de pluribus neceſſarius numerus ſortitio confici poſſet, tertiò permitti accuſatori & reo, vt ex illo numero reiiciant, quos putauerint, ſibi aut inimicos, aut ex aliqua re incommodos fore. Reiectione celebrata, in eorum locum, qui reiecti fuerant, ſubſortiebatur Prætor alios, quibus ille Iudicum numerus legitimus compleretur. & alibi: Sortitus erat iudices Prætor Verres in eorum locum, vt mos eſt, alios. Quibus verbis oſtendit, hanc lectionem multarum adeò legum, ac quæſtionum fuiſſe, vt iure facta dicatur. In hac tamen re variatum eſſe vi legum, ſatis poſtea apparebit. Reiectionis meminit Cicero pro Sylla, & in tertia in Verrem. De editione mentio fit in lege Seruilia Glauciæ, qua *Editio.*
G iubetur, vt actor ex CDL. Iudicibus centum edat, reus ex centum edat quinquaginta, ſicuti alio loco ea recitata eſt. Eadem ratione lex Licinia de Sodalitiis poteſtatem dedit accuſatori edendi Iudices reo, verùm non ex delectis ad iudicandum, ſed ex vniuerſo populo. Qua de re grauiſſimè conqueritur Cicero pro Plancio.

Hac re tranſacta, Iudices lecti citabantur, quique adeſſe non poterat, excuſationem affere- A
bat. Cicero in 5. Philippica. Qui vero accedebant, & iudicium accipiebant, ij iuſiurandum ſu-
ſcipiebant, atque eorum nomina inſcripta in arcis reponebantur. Vnde ſcripſit Aſconius: Sob-
ſcriptione perfecta, iurabant in leges Iudices, vt obſtricti religione iudicarent. (In Diuinatione
verò non iurabant, eodem Aſconio teſte) Cum iuraſſent omnes præter ipſum Prætorem, no-
mina eorum libellis conſignabantur, ne pro ſelectis Iudicibus, vt fit in multitudine, aliqui ſuppo-
ſiti corruptiſsimè iudicarent. Addit verò alibi: Facilè verò pro veris Iudicibus improbi ſupponi
poterant, volente hoc Iudice quæſtionis, & illis patientibus, qui non veri Iudices erant: quia niſi
citati non cõſidebant, & graue onus erat, & incommodum, iudicare. Iuraſſe autem eo modo, quo
Iudices priuatarum cauſarum, facilè exiſtimauerim.

B

De prima actione, quæſtionibus, teſtibus & tabulis
CAP. XXI.

HIS actis inde cognoſcendæ cauſæ opera dari eſt cœpta. Cognitio verò fermè omnis in
duas actiones diuiſa fuit, primam & ſecundam, quarum ſecunda à comperendinatione
manauit in iis cauſis, in quibus comperendinatio eſt permiſſa, vtraq; verò actio accuſa-
tionem & defenſionem complexa eſt. Quoniam autem accuſatio teſtimoniis maximè
nitebatur, propterea prius de teſtimoniorum ratione, deinde de accuſatione agamus.

Teſtimoniorum nomine omnes probationes extrinſecus ſumptæ ſunt appellatæ, quæ etiam
expertes artis ab iis, qui de artificio Oratorio ſcripſerunt, ſunt dictæ. Hæc verò in tres potiſsi- C
mum partes tributa ſunt, quæſtiones, teſtes, & tabulas. In his ſtudium accuſatoris maximè fuit
collocatum: atque earum, & eiuſmodi rerum parandarum gratia dies aliquot poſt nominis dela-
tionem ad inquirendũ ſumpſerunt, quod maximè in lege repetundarum eſt obſeruatum. Quan-
quam non omnia crimina iiſdem teſtimoniis confirmata ſunt. Nam cædes quæſtionibus, & te-
ſtibus, probata eſt, tabularum fidem non deſiderauit. repetundæ & peculatus teſtes, & tabulas
popoſcerunt, quæſtiones repudiarunt. maieſtas aũt & ambitus ſolis etiam teſtibus fuit contenta.

De Quæſtionibus. Quæſtiones fuerunt teſtimonia ſeruorum, vi tormentorum expreſſa. Itaq; propria accuſato-
ris fuerunt, vt reum ex dictis ſeruorum conuinceret. Itaq; accuſator, vbi primum Quæſitor cum
Iudicibus aſſedit, ſeruos rei in quæſtionem poſtulare conſueuit, & ab eo datos in tormẽtis habe-
re. Aſconius in Milonianam. Cæterùm ſerui contra Dominos torqueri non poterant, excepta D
cauſa inceſtus & coniurationis, teſte Cicerone pro Deiotaro, & in Partitionib. Ratio autem quæ-
rendi qualis fuerit, Cic. pro Cluentio, & Milone oſtendit. Quæſtione habita, & in tabulas relata,
tabulæ obſignabantur, vt ibidem dixit Cicero pro Milone. Quæſtio autem habita eſt in eculeo,
de quo poſt dicam.

De teſtibus. Quæſtionib. cognitis teſtes ſunt attingendi. Hi fuerunt liberi homines, qui teſtimoniũ extra
tormenta dixerunt. Quoniam aũt non omnibus dicere teſtimonium licuit, propterea ante de te-
ſtium conditione, quærendum eſt. Calliſtratus ff. de teſtibus, hæc ſcribit: Teſtium fides diligenter
examinanda eſt, ideoq; in perſona eorum exploranda erunt inprimis cõditio cuiuſque, vtrum quis
decurio, an plebeius ſit, & an honeſtæ, & inculpatæ vitæ, an vero notatus, & reprehenſibilis, an lo-
cuples, vel egens ſit, vt lucri cauſa quid facilè admittat, vel an inimicus ei ſit, aduerſus quem teſti- E
monium fert, vel amicus ei ſit, pro quo teſtimonium dat. Nam ſi careat ſuſpicione teſtimoniũ, vel
propter perſonam, à qua fertur, quòd honeſta ſit, vel propter cauſam, quòd neq; lucri, neq; gratię,
neq; inimicitiæ cauſa ſit, dimittendus eſt. Videantur etiam quæ ibi ſcribunt Arcadius & Papinia-
nus. De iis verò, qui teſtimoniũ dicere non potuerunt, lex XII. tabularum locuta eſt, verba quædã
ſunt apud Agelliũ lib. 15. cap. 13. Qui ſe ſierit teſtarier, libripenſue fuerit, in teſtimoniũ fariatur) im-
probus, inteſtabiliſq; eſto. Inteſtabilis aũt eſt, vt inquit Caius, & qui lege iubetur, ne eius teſtimo-
nium recipiatur, neue ipſi dicatur teſtimoniũ. Sed de tota hac lege libro proximè præcedenti ſatis
dictum. Teſtium porrò illa diuiſio fuit, vt alij teſtimonium ſponte dicerent, alij inuiti: his lex iube-
bat, vt teſtimonium denunciaretur ab accuſatore, qui vti eorum teſtimonio cupiebat, quã intelle-
xit Valerius lib. 8. & Cicero in Verrem. Nõ putaſti me in hanc rem tuis familiariſsimis teſtimonia F
Paulus ff. de teſtibus. denunciaturum. In quib. autem cauſis inuitis teſtimoniũ denunciari nõ poſsit, oſtendit lex Iulia
publicorũ iudiciorum, quã alio loco recitauimus. Et de his teſtib. ſi teſtimoniũ dicere recuſaſſent,
Papinianus ff. de accuſat. ſic ſcriptum erat in XII. Cui teſtimonium defuerit, is tertiis diebus ob portũ obuagulatum ito: id
eſt, ſi quis, cui teſtimonium denunciatum ſit, ipſum teſtimoniũ deſeruerit, tũ ad ædes eius ad di-
cendum conuicium ito, de qua lege alibi. Quoniam vero teſtes protulit, & accuſator, & defenſor, in-
uitos quidẽ accuſator, voluntarios vterq; diligenter, quemadmodũ eos interrogaret, animaduer-
tere debuerunt. Fuit enim in interrogando teſte ſumma induſtriæ Oratoriæ laus poſita, de qua
ſcripſit Quintil. lib. 5 Inſtitutionum Oratoriarum cap. 2. vbi de tota ratione interrogãdorum ab
vtraq; parte teſtium pluribus, ac ſubtilius agit. In quam ſententiam etiã ab Aſconio ſcriptum eſt:
Tenere debemus interrogationes teſtium, & accuſatoris & defenſoris fuiſſe, & eius, qui producit, G
& eius, contra quem producuntur. Videndus & Cicero pro Flacco. Formula interrogandi teſtis
fuit: Quæro de te, arbitreris ne? Ipſi verò teſtes reſpondebant iurati, reſpondenteſque dicebant:
Arbitror. Aſconius: Religione adducti teſtes à Cicerone dicuntur, quia iurati teſtes produci ſolẽt,
non ſo-

A non ſolùm ne falſa dicant, verùm etiam, ne, quæ vera ſint, taceant. Cicero in Lucullo: Maiores
noſtri voluerunt, vt qui teſtimonium diceret, arbitrari ſe diceret etiam, quod ipſe vidiſſet. Cæte-
rùm interrogatio teſtium ipſam accuſationem præceſsit, id quod cùm aliis legibus cautum eſt,
tum Pompeia de vi, de qua ſuprà. Aliæ leges poſt cauſam actam teſtes dari voluerunt, vt lege Cor
nelia de repetundis in Verrem Cicero. Addit Quinctilianus teſtimonia aut à præſentibus dicta,
aut per tabulas. ſimpliciorem fuiſſe contra tabulas pugnam. Adiicit illud etiam, ſæpè contigiſſe,
vt teſtes laudare opus eſſet. cuius rei ratio ex artificio Oratorio repetenda fuit. Non omittendum
eſt illud etiam, quod eſt apud Iſidorum de teſtibus alligatis: Teſtes ſunt, inquit, à quibus quæri-
tur veritas in iudicio, quos quiſque ante iudicium ſibi placitis alligat, ne cui ſit poſtea liberum,
aut diſsimulare, aut ſubtrahere ſe, & alligati appellantur. Itaque Ciceru ſcripſit ad Fratrem: Ne-
B rius Iudex edidit ad alligatos, Cn. Lentulum, & C. Cornelium. Atque hæc de teſtibus. Reſtant
tabulæ explicandæ.

Tabularum verò nomine omne genus ſcripturarum appellabant, quo cauſam confirmare *De Tabulis.*
ſuam poſſent. In primis autem erant tabulæ dati, & expenſi, quas accuſator à reo poſtulabat
in certis cauſis, vt repetundarum, & peculatus, de quibus ſic Aſconius: Moris fuit, vnum-
quemque domeſticam rationem ſibi totius vitæ ſuæ per dies ſingulos ſcribere, ex qua appareret,
quid quiſque de reditibus ſuis, quid de arte, fœnore, lucróue ſepoſuiſſet, quoque die, & quid
item ſumptus, damniue feciſſet. ſed poſtquam obſignandis literis reorum ex ſuis quiſque tabu-
lis damnari cœpit, ad noſtram memoriam tota hæc conſuetudo ceſſauit. Hæc ille. Quò reſpexit
etiam Cicero aliquot locis. Fuerunt etiam tabulæ auctionariæ, in quibus argentarij, quarum re-
C rum auctio futura eſſet, perſcripſerant, quarum meminit Cicero in Catilinam, & Quinctilianus
libro 11. Fuêre etiam pactionales, in quas obſignatas pacta referebantur, Cicerone lib. 1. de Orat.
teſte. Quinetiam literæ, & ſyngraphæ omnes vno tabularum nomine comprehenduntur, eæq;
ab accuſatore inquiſitæ, & obſignatæ, ne corrumperentur, ad Prætorem delatæ ſunt, Cicero pro
Flacco, & in Thuſculana 5. Fuerunt item tabulæ rationum relatarum, quibus iudices docentur,
quæ publicè data, & accepta ſint, de quibus Feſtus. Atque hæc hactenus.

De accuſatione, defenſione, & laudatione CAP. XXII.

CVM igitur die cognitionis Prætor Conſilium aduocaſſet, atq; citatus accuſator & reus
D adeſſet, tum accuſator dicendi poteſtate accepta, actionem inſtituit, quippe primis die-
bus crimina ſingula expoſuit, atque ad extremum ea producendis teſtibus confirma-
uit. Itaque tota illa interrupta oratio fuit, deinde productis teſtibus alteram alio die o-
rationem habuit, quæ perpetua fuit, & illa Accuſatio eſt dicta, de qua Cicero pro Cælio: Accu- *Accuſatio.*
ſatio crimen deſiderat, rem vt definiat hominem, vt notet, argumento probet, teſte confirmet.
quam non vnus accuſator peregit, ſed partitis inter ſe muneribus multi. Eadem proœmia ha-
buit ad odium, & inuidiam inflammandam compoſita. Narratio inde, ſi incidebat (neque enim
omne crimen, vt ambitus, narrationem admiſit) ad confirmationem fuit appoſita: vtraque verò
ad eum, qui iam rem teneret, accommodabatur. Contentio non crimen illud ſolum, quod inten-
debatur, ſed totius præteritæ vitę criminationem complexa eſt. Itaq; non ſolum teſtimonia adhi-
E buerunt, ſed etiam argumenta, id eſt, ex ipſa re, & vita rei ſuperiore ſumptas coniecturas, ſuſpicio-
nes, & ſigna, omnemq; eò induſtriam ſuam intenderunt, vt factum fuiſſe, quod intendebatur, o-
ſtenderent. Id enim erat, in quo lex violata obiiciebatur. Contentioni inde peroratio grauis, & ve-
hemens erat ſubiecta. Itaq; accuſatio omninò nihil aliud fuit, quàm perpetua oratio ad crimina
inferenda, atq; augenda artificiosè compoſita. Dixit autem accuſator, quę voluit, & per quot dies
legis permiſſu voluit. Cicero pro Cluentio. Aſconius etiam viginti dies datos ad accuſandum, &
viginti ad defendendum, lege opinor Cornelia ſcripſit.

Accuſatione perfecta, patroni defenſionem aggrediebantur, eo die, qui eſſet ex lege à Præ- *Defenſio.*
tore conceſſus. Cicero pro Cluentio. Cæterùm vt accuſatores crimina inferenda, ſic Patroni
diluenda, partitis inter ſe muneribus, ſuſceperunt. & quoniam tres erant defenſionis arces,
F aut factum negare, aut nomen facti, aut iure factum probare: ſi, quod firmius videbatur,
factum negaſſent, fermè teſtes non dabant, ſed orationem adhibebant, qua aut teſtes, ta-
bulasque poſcebant, aut qui producti erant, refutabant, quod docent Aſconius, & Cicero
pro Fonteio. Vt autem accuſatori teſtimonia, ſic defenſori argumenta aptiora fuerunt, quæ
Rhetores in veriſimilia & ſigna diſtribuerunt, cuius rei clariſsimum exemplum Miloniana ſup-
peditabit. Quod ſi de nomine facti, aut de iure controuerſia fuit, tum aut ſubtilibus definitio-
nibus, aut eruditis de iure, ſiue abſoluto, ſiue aſſumptiuo diſputationibus negotium confece-
runt. Erant autem quædam cauſæ, quæ commodiſsimè inficiatione defendebantur, vt repe-
tundarum, & ambitus: aliæ quæ definitione, vt maieſtatis: quædam iure, vt cædes. Prima-
rum exemplum erit defenſio Fonteij, Flacci, Murenæ, & Plancij, ſecundarum Cornelij, tertia-
G rum Miloniana. Quinetiam Gracchi & Saturninus iure cæſi fuiſſe defenſi ſunt. Principia adhi-
bebant ea, quibus incendium odij ab accuſatore conflati reſtinguerent, & amorem Iudicum reo
reconciliarent. Narrationes cum inciderent, ad defenſiones rationes accommodabant, easque
futuræ fidei ſeminarium ſtatuebant. In contentione aut vitam rei, ſi probris affecta fuiſſet, purga-

bant,aut ſi hominum opinione probata fuiſſet,pro argumento innocentiæ proponebant, atq; in- A
de partibus accuſationis ſingulis occurrebant,& vulnera ab accuſatore facta ſanabant.Perorationes
verò eiuſmodi adhibebant,vt iis miſericordiam commouere contenderent. Cum autem multi
dicerent,cauſa non vno die peragi poterat,ſed ad multos traducebatur. Cicero quidem ſcribit,
ſe per tres amplius dies Verrem accuſaſſe, eundem verò Cornelium per quatriduum defendiſſe,
tradit Aſconius. Erant autem dies epilogorum, in quibus ad concitandam miſericordiam par-
uuli etiam filij reorum producebantur. qua de re multa egregiè ſcripſit Quinctilianus, meminit
& Aſconius.

Laudatio. Moris etiam fuit,vt rei præter Patronos laudatores etiam adhiberent.Hi fuère aut ciues ſum-
ma auctoritate viri,qui in periculo capitis vitam rei in iudicio laudârunt,aut municipes rei,quos
municipia publico nomine eius officij cauſa Romà miſerunt: aut homines prouinciales,quos ſin- B
gulæ prouinciarum ciuitates ab eo adminiſtratæ , cum publica laudatione ad ſubleuandum rei
periculum miſerunt.Hi minimùm decem dati dicuntur. Cicero in Verrê,& in 2. de Oratore.Hæc
autem laudatio aliquando defenſioni præpoſita eſt,vt Cicero pro Flacco:aliquando in ea inſerta,
idem pro Cluentio:nonnunquam etiam ipſam eſt defenſionem ſubſecuta,vt de Scauro Aſconius
refert, & Cicero pro Cælio. His actis,ſi Iudicibus ſententiæ latio permiſſa eſſet, ij primo cœtu, &
primo iudicaſſe dicti ſunt. Auctor Rhetoricorum ad Herennium, & Cicero in 3. Verrina.

De ſecunda actione quæ comperendinatio dicta eſt, & de officio quæſitoris, dum cauſa agebatur CAP. XXIII.

C

QVOD ſi lex Comperendinationem haberet, prima actione perfecta, poſt tertium diem
ſecunda eſt inſtituta, quæ Comperendinatio dicta eſt, eò quòd perendino die agere-
tur. Hanc Aſconius definiuit, partis vtriuſque recitationem, id eſt, vt ego interpretor,
nouam accuſatoris, & rei citationem. In hac verò actione contrà factum eſt, atque in
ſuperiore.Ibi enim accuſator priore loco dixit,defenſor poſteriore:hic contra prius defenſor,po-
ſterius vero iterum actor. Cic.in Verrem. Cùm igitur in Comperendinatione defenſio præcede-
ret accuſationem,ſanè intelligendum eſt in cęteris eandem fuiſſe rationem,atq; ſuperiorum fuit,
probationum,atq; argumentationum. Accuſationis huius ſecundæ exemplo ſint quinq; libri in
Verrem, quorum vnus de Prætura vrbana inſcribitur, alter de Iuriſdictione Siculienſi, tertius de
re frumentaria, quartus de ſignis, quintus de ſupplicijs. D
Hæc autem omnia Quæſitoris prudentia regebantur,ſiquidem ſcriptum eſt in Rhetoricis ad
Herennium,Accuſatoris officium eſſe inferre crimina,defenſoris, diluere, teſtis dicere, quæ ſcie-
rit, Quæſitoris, vnumquenque eorum in officio continere. Interim verò dum cauſa agebatur,
Quæſitor & dimittere Iudices, & inuitos retinere pro poteſtate potuit. Cicero multis locis. Cu-
ſtodiebat etiam vrnas in tribunali paratas ſiue ad ſortes ducendas,ſiue ad ſententias Iudicũ,quæ
in tabellis ſcriptæ erant, recipiendas. Cicero in Vatinium. Itaque huc alludens Virgilius dixit:

Quæſitor Minos vrnam mouet. Ille ſilentum
Conciliumq; vocat, vitaſq; & crimina diſcit.

De latione ſententiæ, æſtimatione litis & animaduerſione CAP. XXIV. E

POSTQVAM autem aut prima, aut ſeconda actio perfecta fuit, tum vterque Orator, ſe
dixiſſe ſignificauit, quo audito, præco eo adixiſſe pronunciauit. Prætor verò Iudicibus
tabellas dedit, & vt ſententias ferrent, in conſilium miſit. Prioris motis meminit Aſco-
nius & Cicero. Mittere autem, aut dimittere in conſilium Iudices erat, iubere illos ad
vrnas ire, atque in eas tabellas ſententiam continentes conĳcere. Hoc docet Aſconius loquiens:
Mittere Iudices in conſilium, eſt dimittere Iudices ad ſententiam dicendam, vbi allegatis omni-
bus argumentis Orator dixerit, Dixi. Cælius: Mittit in conſilium eoſdem illos, qui litem æſti-
mârant,iudices. Tum verò conſurgentes Iudices in conſilium ibant. Cicero pro Cluentio: Con- F
ſurgitur in conſilium. Item cum Cicero dixiſſet in Diuinatione: Non ſingulos Iudices ferre ſen-
tentiam, ſed vniuerſos conſtituere, expoſuit Aſconius, ſingulos Iudices ſententiam de tabula
pronunciaſſe in leuioribus cauſis,& ob id neque nota neque cuſtode opus fuiſſe. Conſtituere au-
tem fuiſſe tabulas in ciſtas ponere. Hinc Cicero pro Cluentio ſcribit,Quæſitorem,in iudicio Sca-
mandri, cùm in conſilium iri oporteret, quæſiſſe Scamandrum, clàm, an palàm de ſe ſententiam
ferri vellet.
Vrnæ verò ſiue ciſtæ tot fuerunt, quot Iudicum ordines, qui iudicârunt. Tres quidem, cum
omnes adhibiti ſunt, vna Senatorum, altera Equitum, tertia Tribunorum ærariorum. Tabellæ
verò, quæ datæ erant Iudicibus, quarum vnam in vrnam mitterent, erant tres: vna abſolutionis,
altera condemnationis,tertia ampliationis,eæque tabulæ ceratæ erant. G
Ampliatio verò, in quibus cauſis adhibebatur (neque enim omnes eam leges admiſerunt)
erat, quoties Iudices ſignificabant, rem ſibi non liquere, & ſecundam actionem inſtituendam
eſſe, & Prætor ex conſilij ſententia pronunciabat, amplius cognoſcendum eſſe. Itaque vt nota

abſo-

A Abſolutionis in tabula fuit A, Condemnationis C, ſic Ampliationis, N. L. id eſt, Non liquere.
Aſconius. Cicero multis locis, Liuius, Valerius. Hoc loco Prætor gratificari potuit reo, vt C.Li-
cinius M. Popillio, de quo Liuius libro 42. M. Popillius apud C. Licinium Prætorem bis cauſam
dixit, tertio Prætur precibus victus, Idibus Martiis adeſſe reum iuſsit, quo die noui magiſtratus
inituri erant honorem, ne diceret ius, qui futurus priuatus eſſet. Moris autem fuit, vt dum Iudices
ſentẽtiam ferrent, rei ad pedes eorum ſe proiicerent. Aſconius in orationem pro Scauro. & Vale-
rius Max. Coniectæ inde in vrnas tabellæ, promiſcuè dirimi ſolebant, vt numerus abſoluentium
& condemnantium, & ampliantium Iudicum conciperetur. Cicero in Piſonem, & ad fratrẽ. Poſt-
quam autem diremptis tabellis Prætor iudicium cognouit Iudicum, tum id pronunciauit. Mu-
ris atuem fuit, vt ſi condemnatũ prununciaturus eſſet, prætextam poneret, vt inquit Plutarchus
B in Cicerone. Formula verò pronunciandæ condemnationis fuit: Videtur feciſſe, aut, Non iure
videtur feciſſe. Abſolutionis: Nun videtur feciſſe, aut: Iure videtur feciſſe. Ampliationis: Am-
plius cognoſcendum. Feſtus. Cicero multis locis & Liuius. Addo illud, in formula condemnatio-
nis nun ſolum crimen commiſſum, ſed etiam pœnam ſumendam comprehenſam eſſe, exempli
gratia: Videtur, vim feciſſe, atque eo nomine aqua, & igni illi interdicu. Videtur, prouinciam
ſpoliaſſe, atque eo nomine litem ei æſtimandam eſſe. Pomponius Iuriſonſultus ff de Interdictis.
Fieri tamen etiam potuit, vt de pœna reticuerit, & ad legem rem reiecerit. Marcianus ff. ad S.C.
Turpilianum.

Diuerſa verò fuit ampliatio à Comperendinatione, quòd Comperendinatio facta eſt, etiamſi
Iudices primo cœtu non iudicaſſent, Ampliatio verò ex incerta Iudicum ſententia nata eſt. Am-
C pliatio ex arbitratu Prætoris quocunque die, Cumperendinatio ex præſcripto legis tertiu die. Ex
cauſa Cumperendinatiunis bis tantum cauſa dicta eſt, ex cauſa ampliationis ſæpiſsimè dici po-
tuit. In Cumperendinatione potuit eſſe ampliatio, in ampliatione nequaquam Comperendina-
tio. In Comperendinatione defenſor primùm dixit, deinde accuſator: In ampliatione primùm
accuſator, deinde defenſor. ſi autem per ampliationem iterum acta eſt, non minus ſecunda actiu
dicta eſt, quàm ſi per Comperendinationem, vt ſcribit Aſconius. His actis Prætor reum aut ab-
ſolutum, aut condemnatum referebat in tabulas, Cælius ad Ciceronem. Ius autem, ratumq́ue
id erat, quia ab his iudiciis prouocatio non erat. Declarauit lex Antonij, qui teſte in Philippicis
Cicerone ad extremum tulit, vt damnatis de maieſtate, & de vi eſſet prouocatio ad populum.

Condemnatum inde reum duæ res ſequebantur, æſtimatio litis; & animaduerſio. Æſtimatio *Aeſtimatio litis.*
D litis præcipuè erat in cauſa repetundarum, & peculatus. Erat autem iudicium, quo lis ei æſtima-
batur, id eſt. furturum omnium ratio inibatur, atque inde pecunia reddebatur, cui erepta diceba-
tur. Aſconius & Cicero pro Cluentio.

Animaduerſio verò fuit mulctæ, pœnæ'ue legitimæ perſecutio, quæ Prætoriæ curæ maudata *Animaduerſio.*
eſt. In mulcta ſic acta res eſt: Pecunia per magiſtratuu exigebatur, quòd ſi ille ſoluendo non eſſet,
bona auctioni ſubiiciebantur: ea qui emiſſent, ſectores vucati ſunt. Liuius libro ſecundo, & 38.
Aſconius in Verrinas, & Cicero in Verrem. Verberatio, Coercitio, & talio per lictores magiſtra-
tus eius ſunt facta, cuius fuit illa iudicatio. Plautus Amphitryone, & in Aſinaria. Scribit etiam A-
ſconius, fures & ſeruos nequam apud Triumuiros Capitales ad culumnam Mæniam puniri ſo-
litos. Infamium cura mandata fuit Cenſoribus, ne eos paterentur in Republica munera illa,
E quibus per infamiæ notam priuati erant, obire. Exilij obeundi exemplum ſit Marcius Coriola-
nus, de quo Dionyſius libro 7.

De Iudicio Calumniæ, & præuaricationis CAP. XXV.

REo verù abſoluto duo relinquebantur iudicia, contra accuſatorem ambo inſtituta:
vnum calumniæ, alterum præuaricarionis. Calumniæ, ſi falſum crimen intuliſſe con-
ſtaret: præuaricationis, ſi cum defenſore colluſiſſet, & vera crimina uccultaſſet. De
Calumniatore Marcianus titulo ad S. C. Turpilianum: Calumniari eſt falſa crimina
intendere. Calumniatoribus pœna lege Remnia irrogatur, ſed non vtique, qui non probat quod
F intendit, protinus calumniari videtur. uam eius rei inquiſitio arbitrio cognoſcentis permittitur,
qui reo abſoluto de accuſatoris incipit conſilio quærere, qua mẽte ductus ad accuſationem pro-
ceſsit, & ſiquidem iuſtum eius errorem repererit, abſoluit eum: ſi verò in euidenti calumnia
eum deprehenderit, legitimam pœnam ei irrogat, quorum alterutrum ipſis verbis pronuncia-
tionis manifeſtatur, nam ſiquidem ita pronunciauerit, Non probaſti, pepercit ei: ſin autem pro-
nunciauit, Calumniatus es, condemuauit eum: & quamuis de pœna nihil ſubiecerit, tamen
legis poteſtas aduerſus eum exercebitur. De hoc iudicio etiam loquitur Aſconius in Scaurianâ,
Cicero pro Cluentio, & Cælius. Pœnam calumniæ frontis inuſtionem, & noram fuiſſe, ſignificat
Plinius in Panegyrico. quod intellexiſſe quoque videtur Cicero, cum in Roſciana calumniatures
dixit literam calumniæ ita odiſſe, vt omnes literas oderint, eamq́ue literam iudices ad caput affi-
G xuros. Hæc de Calumnia.

Quid verò Præuaricatio fuerit, docet Marcianus eodem loco: Præuaricari, inquit, eſt, vera
crimina abſcondere. Præuaricator eſt, qui colludit cum reo, & tranſlatitio munere accuſandi de-
fungitur, & qui proprias rationes diſsimularet, falſas verò rei excuſationes admitteret. Item VL

pianus de verborum ſignificatione: Præuaricatores eos appellamus, qui cauſam aduerſariis ſuis A donant, & ex parte actoris in partem rei concedunt. Cæterùm vt de Calumnia, ſic de præuaricatione iudicium conſtitutum fuiſſe, oſtendit Cicero in Partitionibus, in exemplo præuaricatoris præcepta locorum Oratoriorũ exercens, item ad fratrem, & in oratione de Aruſpicum reſponſis. Plinius lib. 3. epiſtolarum. Vt autem Calumniæ frontis inuſtio, ſic præuaricationis, infamiæ notatio pœnæ fuit, quemadmodum ex Aſconio conſtat. Atque hæc quidem in vniuerſum de iudiciis publicis diſputata ſint.

Quæ fuerint iudicia populi, & de criminibus ac pœnis eorundem
CAP. XXVI.

B

EXPLICATIS iudiciis, quæ iuſſu populi à magiſtratibus exercita, & à iudicib. diſceptata ſunt, ſequitur, vt de iis agamus, in quibus populus ipſe diſceptator, & Iudex fuit. Hęc autem non aliter, ac ſuperiora, & priuata, & publica fuerunt. Priuata fuerunt, quæ de controuerſiis aut ad res, aut ad perſonas, aut ad obligationes pertinentibus conſtituta ſunt: publica, quæ de criminibus. Priuatorum vnicum eſt exemplum apud Liuium lib. 3. de Aricinis & Ardeatibus controuertentibus de agro quodam apud populum Romanum. Publicorum plurima extant. De quibus, quæ ſubtilior eſt diſputatio, hæc accepimus.

Populus Romanus iudicandi poteſtatem iam inde à Romulo rege acceptã, vſq; ad Auguſtum Imperatorem retinuit: verùm non iiſdem ſemper Comitiis. Nam Curiatis quidem tantum ſub Regibus: Centuriatis autem, & Tributis, Republica dominatu regio liberata. Iudicauit autem de C criminibus, & pœnis criminum omnibus, quæ ad ſe à magiſtratu eſſent delata. Neq; enim, quod in iudiciis Prætoriis euenit, de iis tantùm criminibus cognouit populus, quæ aliqua lege continerentur: ſed de omnibus, quæ magiſtratus ad ſe detuliſſet, & de omnibus pœnis, quas ille irrogaſſet, ſed tamen ea forma actionis, quæ legibus & moribus contineretur. Neque enim, vt illa duo arbitrio, & iure magiſtratuum, ſic etiam agendi ratio fuit permiſſa. Quamobrem iudicia populi publica tractaturi, primùm de criminibus, deinde de pœnis, tum de forma actionis, poſtremò de animaduerſione dicemus. Siquidem hæc tria magiſtratui ad populum data ſunt, Cognitio, irrogatio, animaduerſio. Vnde queritur Cicero, dari Decemuiris agrariis à Rullo cognitionem ſine conſilio, pœnam ſine prouocatione, animaduerſionem ſine auxilio.

De criminibus. Crimina ergo, vt rem ordiamur, maleficia fuerunt. Quæ verò maleficia ad populi iudicium D à magiſtratibus adducta ſunt, ea potiſsimùm duo fuerunt, maieſtas, & peculatus: quorum in illo dignitas, in hoc fortunæ Reipublicæ actæ ſunt. Ad maieſtatem autem pertinere exiſtimatum eſt, ſi quis tyrannidis, aut regni occupandi conſilia habuiſſet, ſi aduerſus Rempublicam coniuraſſet, ſi hoſtes ad bellum Reipublicæ faciendum concitaſſet, aut iuuiſſet, ſi magiſtratum populi Romani in ordinem coegiſſet, ſi ſacra imminuiſſet, ciues Romanos aut carcere, aut morte, indicta cauſa affeciſſet, malè ſua culpa pugnaſſet, plebis commodis aduerſatus eſſet, populo Romano maledixiſſet. Exempla hinc inde in ſcriptoribus plurima reperiuntur, vt iudicium Coriolani, Sp. Caſsij, T. Menenij, Sp. Seruilij, Ap. Claudij, Cæſonis Quinctij, M. Poſthumij, M. Sergij, P. Virginij, M. Manlij, P. Manlij Imperioſsi, Thuſculanorum, Claudiæ, Cn. Fuluij, C. Claudij, & Ti. Sempronij Cenſorum, Ser. Galbæ, P. Pupillij Lænatis, L. Opimij, M. Scauri, E M. Iunij Silani, Metelli Numidici, P. Furij, M. Ciceronis, &c. Quæ omnia iudicia de maieſtate fuerunt, quanquam maieſtatis imminutæ nomen nullum reis obiectum ſit, præter quàm Claudiæ, auctore Suetone in Tiberio.

Peculatus autem exempla ſunt iudicium M. Camilli, M. Curij, M. Liuij Salinatoris, P. Africani, M. Poſthumij, & Catuli. Quin etiam cædis, falſi, repetundarum, adulterij, tentatæ pudicitiæ, & vis illatæ crimina in iudicium populi eſſe vocata reperiuntur, vt P. Horatij, P. Seſtij, Ap. Claudij Decemuiri, C. Lucretij, C. Scantinij, Cn. Sergij Sili, & T. Milonis iudicia teſtantur. Ex quibus apparet omnia crimina, quę aut directò, aut non directò, Rempublicam ipſam attigerunt, ad populi iudicium pro magiſtratus arbitrio eſſe adducta, aut ab ipſo cognita, & damnata, poſt per prouocationem ad populum eſſe tranſlata. F

De pœnis. Pœnarum autem genera in his iudiciis fuerunt damnum, exilium, ſeruitus, & mors. Hæc verò in duo nomina diuiſerunt, mulctam, & caput. Quos enim damno affecerunt, id eſt, pecunia condemnarunt, in iis mulctæ nomen vſurpàrunt, vnde illa, pecunia iudicare, pecunia anquirere, mulctam dicere, & mulctam irrogare, nata ſunt. Quem exilio, ſeruitute, morte affecerunt, in eo nomen capitis factitârunt. Ex quo illa profecta, diem rei capitalis dicere, capitis iudicare, aut anquirere, rei capitalis accuſare: pro quibus etiam, perduellionem iudicare, & perduellionis actionem intendere, poſuerunt Liuius, Cicero, & alij. Nomen verò perduellionis & crimen & pœnam ſignificauit. ſi crimen, quod erat grauiſsimum inter crimina, nempe imminutæ maieſtatis: ſi pœnam, quæ erat acerbiſsima, nempe mortis, vt in P. Horatio, & C. Rabirio, quibus crux: in Sp. Caſsio, & M. Manlio, quibus ſaxum fuit propoſitum. Liuius G tamen etiam, cum de iudicio M. Poſthumij, Cn. Fuluij, Gracchi, & Claudi agit, quibus aqua & igni interdicebatur, nomen perduellionis vſurpauit. Cæterùm de mulcta & exilio ſuprà dictum eſt.

Pœna

A Pœna ſeruitutis lege Seruij Tullij Regis, teſte Liuio & Dionyſio, propoſita fuit iis, qui nomen
ſuum in cenſum non detuliſſent: itemque qui citati nomen in militiam non dediſſent.
Mortem autẽ attulerunt, aut ſecuri percutiendo, aut arbori infelici ſuſpendendo: id eſt, in cru-
cem agendo, quorum vtrumq; verberatio præceſsit, aut de Saxo Tarpeio, aut de Robore præci-
pitando, aut in culleo inſutum in profluentem proiiciendo, aut denique laqueo gulam frangendo;
de quibus ſuppliciis paulò póſt dicetur. Atq; de his quidẽ criminibus Magiſtratus ad populum
priuatos homines accuſârunt, atq; has pœnas pro arbitrio irrogârunt, aut certè mulcta, pœnáue
prius pro iure Magiſtratus indicta, cùm parem, maiorémue poteſtatem appellaſſent, & ad popu-
lum prouocaſſent, eos reos ad populum peregerunt: populus autẽ mulctam pœnámue aut iuſ-
ſit, aut remiſit: ſub Regibus quidẽ Comitiis Curiatis, poſt exactos Reges Centuriatis, & Tributis.
B

De Iudiciis Curiatis CAP. XXVII.

CÆTERVM de ratione Iudiciorum Curiatorũ vix habemus quid dicamus, quod vni-
cum tantùm extet P. Horatij iudicium Curiatis Comitiis factum, id quod primum, vt
inquit pro Milone Cic. Romæ capitis iudicium fuit. P. autem Horatius tum de parrici-
dio interrogatus eſt lege Numæ, quę fuit: Si quis hominem liberum dolo ſciens morti
duit, parricida eſto. Paricidam ſcilicet vocauit, auctore Feſto, non qui parentem occidiſſe dicere-
tur, ſed qualemcunq; hominem, atq; hac lege interrogatum eum tradunt Feſtus, & Dionyſius, &
Cic. cùm dixit pro Milone: Romana ciuitas primom iudicium de capite vidit P. Horatij, qui non-
C dum libera ciuitate, tameo populi Romani Comitiis liberatus, cum ſua manu ſororem interfe-
ctam eſſe fateretur. Actio tamen inſtituta eſt ex lege, quam tum Rex Tollus tulit, qua lege creati
Duumuiri ſunt, vt perduellionem, id eſt, rem capitalem, & mortis pœnam iudicarẽt: & ſi reus ad
populum prouocaſſet, ad eum de prouocatione certaretur. Verba legis, teſte Liuio, hæc fuerunt:
Duumuiri perduellionem iudicent, ſi à Duumuiris prouocârit, prouocatione certato: ſi vincet,
caput obnubito, infelici arbori ſuſpendito, verberato vel intra pomeriũ, vel extra pomerium. Res
autem acta ſic eſt: Rex concilio populi aduocato, Duumuiros, qui P. Horatio perduellionem iu-
dicent, inquit, facio ſecundùm legem. Duumuiris creatis, tum alter ex his inquit: P. Horati, per-
duellionem tibi iudico. Lictor colliga manus. Acceſsit lictor, iniecitq; laqueum: tũ Horatios, au-
ctore rege, Prouoco, inquit. Ita de prooocatione certatum ad populum eſt, populus abſoluit. Ex
D quibus apparet, crimẽ in hoc iudicio fuiſſe paricidium, id eſt, cædem ſororis, pœnam perduellio-
nem, i. mortem in cruce: Duumuiros creatos primùm iodicaſſe, deinde de eorũ iudiciũ certatũ, ac
populum eorum iudicium infirmaſſe. Atq; hoc quidem modo Curiatis iudicatum Comitiis eſt.

Quorum iudicijs Tributis, & Centuriatis actio fuerit, & quo ordine ijs actum ſit CAP. XXIIX.

EXACTIS aotem Regibus, idem populus, cùm iam ius centuriatim conueniendi, ac ſci-
ſcendi, lege Ser. Tullij Regis haberet, iudiciorum poteſtatẽ adeptus eſt multis legibus.
Nam & anno primo à P. Valerio Coſ. teſte Dionyſio, latũ eſt, vt populus Conſulum de-
E cretum irritum facere poſſet, ſi quis à Conſulibus coodemnatus ad populom prouo-
caſſet. & ſextodecimo poſt anno S. C. in P. Valerij ſententiam eſt factum, vt populus iudiciorum
poteſtatem haberet, & maximè ſi quis Rempublicam læſiſſe, aut ſeditione conflanda, aut tyran-
nide paranda, aut ciuitate hoſtibus prodenda, aut aliquo eiuſmodi facinore patrando arguere-
tur. Atq; hæc iudicia Comitiis Centuriatis facta eſſe intelligendum eſt, cùm nondum eſſent Tri-
buta. Nam iudicium Coriolani, quod Tributis Comitiis per ea tempora factum eſt, extraordina-
rium fuit, quippe cùm nulla lege, aut more tũ primùm plebs Tribotis Comitiis iudicârit. Sacra-
tis autem legibus, quæ anno ab exactis Regibus XVI. latæ ſunt, & XII. Tabularum, quæ poſt an-
num LVI. promulgatæ ſunt, ſcitum eſt, ne de capite ciuis Romani, niſi Centuriatis Comitiis agi
poſſet. quod Cicero in Oratione pro Sextio, & in 2. de Legibus ſcriptum reliquit. Vnde in tertio
F addidit, verè L. Cottam dixiſſe, nihil omninò actum eſſe de ſe à Clodio, quia Tributis Comitiis
de capite ſuo egiſſet, quæ rata eſſe non poſſent. Quocirca poſt ea tempora de mulcta ciuis Ro-
mani ſemper actum eſt Tributis, de capite Centuriatis. Quam legem fortaſſe obſoleſcentem re-
tulit C. Gracchus, aono IↃCXXX. ſiquidem ſcribit Cic. pro Rabirio: C. Gracchus legem tulit, ne
de capite ciuium Rom. inioſſu veſtro iudicaretur. Nam iniuſſu veſtro cum dixit, populi, non ple-
bis intellexit. etenim Cicero tum agebat ad populum Centuriatim conuocatum in iudicio per-
duellioois. Tributis autem Comitiis ſoli minores Magiſtratus egerunt, vt Tribuni pleb. Ædiles
Curules, & Ædiles plebis. De Tribunis omnes loquuntur. De Ædilibus Curulibus docet Vale-
rius cap. de Pudicitia, cùm inquit, M. Marcellum, Ædilem Curulem C. Scantinio Tribuno pleb.
diem ad populum dixiſſe, quod filium ſuum de ſtupro appellaſſet. & P. Clodium Ædilem Curu-
G lem Miloni de vi ad populum diem dixiſſe, Cicero teſtis eſt. De Ædilibus plebis, Liuius lib. 2. qui
Veturio, poſtquam Conſulatu abiit, ab C. Alieno Ædili plebis diem dictam, eumque X. millibus
æris damnatum ſcribit. & Agellius, qui Claudiæ à C. Fundanio, & T. Sempronio Ædilibus plebis
mulctam æris grauis XXV. millium dictam, ex Capitone refert.

Comitiis autem Centuriatis egerunt Conſules, Prætores, & Qoæſtores. De Conſulibus & A
Prætoribus nota res eſt. De Quæſtoribus auctor eſt Liuius lib. 2. quos diem dixiſſe Sp. Caſsio ob
affectatam tyrannidem ſcribit. Quin etiam idem libro 6. auctor eſt, Tribunos plebis accuſaſſe T.
Manlium populo Centuriatim in campo citato: verùm intelligendum eſt, petita à Conſulibus
poteſtate: quemadmodum idem libro 26. apertè explicuit.

Atqi ordine quidem priuati tantũ in iudicium addocti ſunt. Itaq; T. Menenius, Sp. Seruilius,
Ap. Claudius, C. Sempronius, poſtquam Conſulatu, aut Decemuiratu abiiſſent, iudicio à Tri-
bunis plebis oppugnati ſunt. Extra ordinem autẽ etiam Magiſtratus tentati, vt Scantinius Trib.
pleb. à Marcello Ædili Curuli apud Valerium: & L. Flacco, Ædili Curuli Decianus Trib. pleb.
diem dixit apud Ciceronem pro Flacco: & Claudio, Gracchoq; Cenſoribus Tribuni pleb. apud
Liuium, libro 45. Ex quo declaratur, hoc arbitrio Magiſtratus permiſſum, vt priuatum & Magi- B
ſtratum apud populum accuſarent.

Cæterùm ordo agendi, ſiue Tributis, ſioe Centuriatis Comitiis legibus aut moribus conſti-
tutus hic fuit. Magiſtratus qui reum facere, aut accuſare voluit, in Roſtra aſcendit, & populo per
præconem aduocato diem ei, quem reum facere cogitauerat, ad accuſationem audiendam præ-
dixit. Vbi verò prædicta dies venit, item è Roſtris reum per præconem citauit, atque accuſatio-
nem inſtituit, eamque ter intermiſſa die peregit. Vbi verò ter accuſauit, tum rogationem per tri-
nas nundinas promulgatam habuit, in qua crimen & pœoam crimiois comprehendit, ac tertiis
nundinis quartam accuſationem intulit, ac reo canſæ dicendę poteſtatem fecit. atque inde diem
prædixit, qua die ad populum de pœna certandum erat. Quòd ſi qua res illum diem aut auſpi-
ciis, aut excuſatinne ſuſtuliſſet, iudicium ſublatum erat. Qui citati ad diem non affuiſſent, neque C
excuſati eſſent, iis exilium iubebatur. Inde rogatio ad populum ferebatur, deq; ea populo ſuf-
fragium permittebatur. Dionyſius libro 7. de Iudicio Coriolani, & Cicero in Oratione pro Do-
mo. Hæc verò ſingula, quamuis in libro de Comitiis tractata aliquo modo ſiot, pluribus tamen
videntur eſſe explicanda.

De die accuſationi dicenda, de citatione rei, triplici accuſatione, anquiſi-tione, & mulctæ, pœnæue irrogatione CAP. XXIX.

QVICVNQVE igitur Magiſtratus alterum reum ad populum facere cogitaoit, in Ro-
ſtra, vt dixi, aſcendit: ac concione aduocata, palàm teſtatus eſt, ſe certa, quam nomina- D
bat, die, de certo, quod nominabat, crimine, certum, quem nominabat, hominem accu-
ſaturum eſſe, ac proinde ei, vt ad audiendam ſui accuſationem adeſſet, denunciauit.
Hæc autem actio, diei dictio, & qui ita agebat, diem dicere, dicebatur. Liuius moltis locis. Vide-
tur autem diei dicendi formula hæc fuiſſe: Ap. Claudi, huc ad me Nonis Septembris adeſto, vt te
accuſari audias, quòd vindicias contra libertatem dederis.

Dicta in hunc modum die in rebus capitalibus vades, in mulcta prædes ab reis poſcebant. Hi
erant locupletes ſponſores rei in iudicio ad diem dictam ſiſtendi, aut mulctam, qua damnatus eſ-
ſet, ſoluendi. Qui ſi dati non eſſent, reos in carcerem coniiciebant, atque ibi eos vſque ad diem iu-
dicij aſſeruabant. De vadibus Liuius libro 2. de Iudicio Ap. Claudij. De prædibus Agellius libro
7. ex vetere hiſtoria ſcribit. E

De citatione rei.

Poſtquam autem dies dicta venit, accuſator in Roſtra aſcendens, reum per Præconem ex Ro-
ſtris citauit. Liuius de Iudicio Scipionis. Potuit autem aut maior, aut par Magiſtratus intercede-
re, ne citaretur. & ſi abſens fuit, potuit excuſari. Quòd ſi citatus, neq; excuſatus, non adfuiſſet pro
arbitrio Magiſtratus, potuit ei pœna irrogari. Varro apud Agellium, & Aſconius.

De triplici accuſatione.

Vbi verò primùm adeſſe iuſſus, deinde ſecunda actione citatus affuit, tum verò accuſari eſt cœ-
ptus. Cicero pro Domo. vbi agit de iudicio ſuo. Accuſatio verò triplex fuit: ſiquidem intermiſsis
diebus, ter eſt habita. Ea verò eodem artificio confecta eſt, quo ſuperiores, de quibus diſſerui-
mus. Quippe accuſator crimen certum attulit, idque teſtibus, & argumentis probauit. Vnde di-
xit Cicero pro Domo ſua: Vbi crimen eſt, vbi accuſator, vbi teſtes? De teſtibus verò idem in Ver-
rem. & Liuius libro 37. F

De anquiſitione.

Cùm autem ter accuſaret, in ſingulis accoſationibus perorandis mulctam, pœnàmue pro ar-
bitratu dicebat, eaque Anquiſitio dicebatur. Erat autem eius hæc formula: Quando igitur hæc,
& illa, quæ dixi, feciſti, ob eas res ego mulctam tibi hanc dico, vel peconiam hanc, ſiue perduel-
lionem tibi iudico. Liuius libro primo, Varro, Cicero pro Scauro, & Dionyſius libro 7. Sæpe au-
tem euenit, vt cùm in prioribos accuſationibos pecuniæ iudicaſſent, in tertia capitis anquirerẽt:
aut, cùm in primis capitis anquiſiſſent, in tertia pecuniæ iudicarent. Liuius de Iudicio Cn. Ful-
uij, & de T. Menenio. Dum autem accuſator agebat, reus ſub Roſtris abiectus, adoleſcentum con
uiciis expoſitus ſtabat, teſte Liuio, ex quo illud etiam conſtat, Magiſtratus non minus accuſatio-
ni, quàm citationi rei intercedere potuiſſe.

De mulcta pœnaue irrogatione.

Poſtquam autem accuſator tertiam accuſationem perfecerat, tum rogationẽ ſcriptam promul G
gabat, in qua crimen & pœnà, mulctàmue comprehendebat. Erat autẽ lege vetitũ, vt inquit Cic.
pro Domo, ne pœna capitis cum pecunia coniungeretur, duabus, vt puto, de cauſis: vna quod de
capite Centuriatis Comitiis agebatur, de mulcta Tributis: altera, ne populo neceſsitas impone-
retur,

A tetur,vt aut vtramq; iuberet,aut vtramq; repudiaret. Rogatio verò per trinas nundinas promulgata manebat,vt populu nota fieret,antequã de ea iudicaret. Hæc actio accuſatoris, mulctæ,pœnæue irrogatio.iudicatio populi,mulctæ pœnæue certatio dicta eſt. Cic.moltis in locis,Sueton. in Tiberio.& Aſconius.Rogatio autem dicebatur,quòd de ea rogandus erat populus: irrogatio, quòd aduerſus reum conſcripta eſſet. Cicero pro Domo. Idem autẽ etiam erat dicere mulctam. Liuius de M Poſthumio,& Cicero in Antonium. Erat autem formula irrogationis eadem,atque anquiſitionis: nam vtràque & crimen & pœna comprehendebatur. Sed in anquiſitione res verbo peragebatur,in irrogatione ſcripto.

B De quarta Accuſatione, & Defenſione, de die Iudicio indicenda, Auxilis reorum, & Reo euocando CAP. XXX.

CVM igitur irrogatio per tres nundinas promulgata manſiſſet, tum tertiis nundinis accuſator in Roſtra conſcendit, ac rurſus citato reo quartam accuſationem inſtituit, quam Cic.pro Domo, quartam accuſationem trinum nundinum appellauit, eaque perfecta poteſtatem reo ad cauſam dicendam fecit.vnde Dionyſius ſcripſit: Dies à Tribunu pleb.Marcio reo ad cauſam dicendam tertiæ nundinæ præfinitæ: vbi veniret reus cauſam dicturus, atq; accuſationi reſponſurus erat, tũ aut ipſe, aut patronus eius permiſſu accuſantis Magiſtratus in Roſtra aſcendebat,atq; inde agebat. Cic.ad Attic. Reus autem,aut rei patronus non ſolùm crimina diluere oratoriu artificio contendit,ſed etiam cauſam ſuá populo virtutibus ſuis
C commemorandis commendauit. Quæ eliciuntur ex iudicio M.Manlij, & P. Scipionis apud Liuium. Eodem modu Cicero in 2.de Oratore, C.Carbonem Conſulem cauſam L. Opimij defendiſſe ſcribit, ac iure C.Gracchum cæſum contendiſſe. Extat præterea oratio, quo idem C.Rabirium perduellionis reum defendit, ex qua, quæ ratio defenſionum ad populum fuerit,docefcit. Vide etiam Aſconium in Scaurianam. Quarta inde accuſatione abſoluta, Magiſtratus accuſator diem Comitiis edixit,quibus rogationem, quã per trinas nundinas promulgatam habuerat,ferret. Ea verò res acta eſt in hunc modum: Si Tribuni plebis mulctam irrogárunt, diem Comitiis Tributis dicebant, qood ipſi pro poteſtate poterant:ſi perduellionẽ, diem Centuriatis Comitiis à Prætore vrbano poſcebant. Cicero pro Domo.Liuius lib.4.4. & Antias lib.45 teſte Agellio lib. 6.Sin autem Cunſul,atq; Prætor mulctam irrogárunt,Tributa Comitia: ſi perduellionem.Cen-
D turiata indixerunt: quanquam harum actionum rara exempla ſunt. Interea verò, dum hæc ad rei exitum parabantor, multa auxilia ipſe ſibi quærere poterat: quorum vnum à Magiſtratibus, alterum à populo, tertium à lege, quartum ab ipſo accuſatore profectum eſt. A Magiſtratibus auxilium latũ eſt,ſi Tribuni plebis, aut Collegæ accuſatori, aut alteri Magiſtratui interceſſiſſent, ne reum citaret,ne in carcerem duceret,ne accuſaret, ne pœnam irrogaret,ne Comitia ei iudicio haberet,aut ſi ei diem accuſationis & iudicij produxiſſent. Hæc enim omnia facere pro arbitratu potuerunt. Liuius de Scipione,& de Fuluio, Cicero pro Domo, & Agellius lib.7.de Scipione.

Populare autem auxiliom ſignificauit Cicero, cùm dixit, multas res ad placandum, atque ad miſericordiam eſſe conceſſas,exorabilem populum, facilem pro ſalute ſupplicationem fuiſſe. Significat autem humiles reorum preces, atq; cognatorum, amicorumq; pro iis ſupplicationes, &
E prenſationes. Etenim cùm ipſi die ſibi dicta mutata veſte ſordidati, ac barba & capillo promiſſo prenſárunt populum,tum nobiles etiam,qui idem pro ſe facerent,habuerunt.Liuius & Agel.lib. 3. Cæterùm, vt inquit Feſtus, eùm reus populum Comitiis orauerat per Deos, vt eo pericolo liberaretur,iubebat Magiſtratos eum reſecare, id eſt, pnpulum religione abſoluere, vt ita demum populus religione teneretur, ſi is,qui per Deos orauerat,inſons,innocenſq; eſſet.

Tertium vero auxilium,quod à lege præbitũ eſt,fuit duplex,auſpicia & excuſatiò. Vnde Cic. dixit: Si qua res diem iudicij aut auſpiciis,aut excuſatione ſuſtuliſſet, totam cauſam, iudiciumq; ſublatum eſſe. Sed de auſpiciis ſatis multa in libro de Comitiis,quæ quidem ad hunc locum pertinent,dicta ſunt. Excuſationis autem ratio fuit huiuſmodi: Citato reo licuit non adeſſe, ſi excuſaretur. Excuſatio verò aut morbi fuit,aut exilij voluntarij,aut funeris curandi: exempla excuſa-
F tionis morbi & exilij voluntarij ſunt apud Liuium P.Scipionis, & Cæſonis Quinctij: funeris, apud Ciceronem pro Rabirio perduellionis reo.

Quartum præſidium ab accuſatore petitum eſt: id autẽ fuit, quoties accuſator accepta excuſatione,aliâue de cauſa aut diẽ produxit,aut omninò incepto deſtitit, vt apud Liuium videre eſt in iudicio Appij,Scipionis,P.Manlij & Acilij: item apod Cic.in Epiſt.ad Frat.de Miloois iudicio intentato à Clodio. Cæterùm formula dimitteodi rei fuit: Non muror, teſte Liuio lib.4. Quòd ſi reus per Præconem,ex Roſtris citatus ab accuſatore,non affuiſſet,in arcem,& ante forea per cornicinem euocabatur. Sciptum hoc eſt,licet obſcurè,apud Varronem,cuius verba ſunt hæc: Indicat, inquit,commentarium vetus anquiſitionis M.Sergij Manij filij Quæſtoris,qui capitis anquiſiuit Trogum: in quo ſic eſt: Auſpicio orando ſede in templo auſpicij,dũ aut ad Prætorẽ,aut ad Con-
G ſulem mittas auſpicium petitum cùm eat Præco, reum vocet ad te,& eum de mœris vocet: præconi id imperare oportet. Cornicinem ad priuati ianuam, & in arcem mittas, vbi canat claſſicum Tito Trogo, & Comitia edicat è Roſtris, argentarij tabernas occludant, Patres cenſeant, exquiras,& adeſſe iubeas. Et paulò pòſt: Qui de Cenſoribus Claſſicum ad Comitia Centuriatę

De euocando reo.

Lib.5.de Lingua Latina.

redemtum habent, vti curent eo die, quo die Comitia erunt, in arce Claſsicus canat, tũ circumq; A mœros, & ante priuati huiuſce T. Quinctij Trogi ſcelerati hominis oſtium canat, & vt in campo prima luce adſit. Item Plutarchus in Gracchis: Moris eſt Romanis, ſi quis capitis anquiſitus non adſit, corocinem ſummo mane ad fores eius venientẽ, claſsico euocare, neq; prius de eo Iudices ſententias ferre. Idem etiam Tacitus lib. 2. confirmat. Inde ſi ne ita quidem affuiſſet reus, exilium ei ſciſcebatur: aut ſi exilij cauſa ſolum vertiſſet, ei iuſtũ id eſſe exilium iubebatur. Liuius de Poſthumio & Fuluio. Quo loco notandum eſt, quicunq; citati non affuiſſent, iis exilium eſſe iuſſum Tributis Comitiis, nõ Centuriatis: quamuis Centuriatis tantùm de capite ageretur, vt diximus: ſi præſentes fuiſſent, Centuriatis opus fuiſſe.

De rogatione ferienda, Iudicio faciendo, & Animaduerſione: item de Tormentis in eculeo CAP. XXXI. B

VBI verò ſummus iudicij dies eſt conſtitutus, tum Magiſtratus, qui accuſauerat, & propterea Comitia indixerat, reum per præconem rurſus citauit, ac populum aduocauit. Reque agi cœpta populum in Tribus, aut in Centurias diſcedere iuſsit, omnibus rebus obſeruatis, quæ in Comitiis ſolennes erant, quæ repetere non eſt hoc loco neceſſe. Inde Rogationem per Scribam recitari populo iuſsit, de qua ſuffragia populum ferre oportuit, ac demum populum, num eum acciperet, rogauit. Formula rogandi erat: Rogo vos, velitis, iubeatiſne, vt M. Tullio, aqua & igni interdicatur, quòd falſum S.C. retulerit, quòd ciues Rom. indicta cauſa necandos curârit. Sic enim & pœna, & crimen, quæ erat pœnæ cauſa, rogabatur. Cic. pro C Domo. Recitata rogatione, & rogato populo, populus in ſuffragia mittebatur ab eodem illo, qui rogator Comitiorum erat, eo modo, qui in legibus ferendis, & Magiſtratibus creandis obſeruabatur: ſcilicet, vt per pontes in ſepta tranſirẽt, & ad pontes tabellas ſententiæ ſuæ indices cuſtodibus Comitiorum darent. Aſconius in Cornel. Eſt autẽ repetendum, primis temporibus ſuffragia in iudiciis ferri voce ſolita. Anno verò DCXVI. L. Caſsius Trib. pleb. legem tulit, vt in omnibus iudiciis, præterquam perduellionis, populus tabella ſuffragium ferret. neq; ita multò poſt, Cælius idem etiam in perduellione ſeruari voluit, vt alibi dictum eſt. Cùm autẽ populus legem accipiebat, rogatus nihil aliud reſpõdebat, niſi, Volo, Iubeo, Vti rogas: aut tabellam dabat, in qua ſcriptum erat, Vti rogas, V.R. quo facto condemnaſſe dicebatur, aut ſe rogationem antiquare ſignificabat, quo pacto pœnã remittere & abſoluere demonſtrabat. Cic. pro Domo, Liuius lib. 43. D & Aſcon. pro Scauro. Illud etiam poſt Reges exactos in perduellione, id eſt, in mortis pœna receptum eſt, vt Duumuiri crearentur, qui perduellionẽ iudicarent, resq; inde per prouocationem ad populum transferretur. Meminit huius conſuetudinis Liuius in iudicio Manlij lib. 6. & Dio in Conſulatu Ciceronis. Hanc autem iudicij formam vetuſtate obſoletam, ſe Conſule à Labieno Trib. pleb. relatam contendit Cic. in Orat. ipſa pro Rabirio. Atq; hæc quidem ſiue de mulcta, ſiue de capite, ſiue de perduellione, tributis aut Centuriatis Comitiis ageretur, hoc modo acta ſunt.

De animaduerſione.

Iudicio facto, ſuſcepta eſt animaduerſio. Hæc in cæteris pœnarũ generibus eodẽ modo in populi iudicio facta eſt, atq; in Prætorio. de quibus ſuprà dictũ eſt. Nunc, quod reliquũ eſt, de ſeruitute & nece dicamus. Seruitus per venditionem inducta eſt, Venditio verò, quæ & auctio dicta eſt, ſub haſta eſt facta, Magiſtratu ei, qui pluris licitatus eſſet, hominẽ addicente. Varro apud No- E nium, & Valerius Maximus. Necis autem genera hoc modo ſuſcepta ſunt: Percuſsio ſecuri facta eſt per lictorem, prægreſſa verberatione, quæ virgis adhibebatur. Liuius lib. 2. & 26 Strangulatio verò, quæ laqueo fiebat, & præcipitatio, quæ de Robore, ambæ ſuſcipiebantur in carcere. Carceris verò duæ præcipuè fuêre partes, Tullianum & Robur. Tullianum à Ser. Tullio Rege eſt additum, de quo Salluſtius. Robur autem, teſtante Feſto, dictus eſt in carcere is locus, quo præcipitatur maleficorum genus, quod ante arcis robuſteis includebatur. Carceris verò cura Triumuiris erat commiſſa, vt eorum interuento ſupplicium ſumeretur, Pompon. ff. de orig. iur. Cic. in Legib. & in Catilinam. Strangulatio igitur facta eſt in Tulliano, teſtibus Salluſtio & Cic. in Vatinium. Præcipitatio, de Robore, Valerius, Liuius, & Plautus. Vtrumq; autẽ per carnificem iuſſu Triumuiri capitalis, Valerius & reliqui. Deiectio item è rupe, ſiue è ſaxo Tarpeio per Carnificem facta F eſt, prægreſſa verberatione iuſſu Magiſtratus, eoq; ſupplicio liberi homines affecti, vt ſcribit lib. 3. Bell. ciuil. Appianus. Agellius tamen etiam ſeruos, manifeſti furti prehenſos, verberibus affectos, & de ſaxo præcipitatos fuiſſe, iuſſu Decemuirorum, ſcribit lib. 10. cap. 18. Vt autem liberi de ſaxo deiiciebantur, ſic ſerui in crucem agebantur, quod ſupplicium etiam interuentu Triumuiri per Carnificem ſumptum eſt, Valer. lib. 8. De verberatione Cic. in 1. de Diuinat. Seruus per circum, cùm virgis cæderetur, furcam ferens ductus eſt. Fiebat autẽ verberatio per lictorem. Vnde erant illa ſolennia: I lictor, colliga manus, verberato, caput obnubito, arbori infelici ſuſpendito. Erantque crux, patibulum, & arbori infelici ſuſpenſio ferè idem. Iſidorus tamẽ lib. 5. ſcribit: Patibulum vulgò furca appellatur: ſed patibuli minor pœna, quàm crucis: nam patibulum appenſos ſtatim exanimat, crux autem affixos diu excruciat. De Culleo & profluente ſuprà dictum eſt. Aliquan- G do etiam contumeliæ cauſa cadauera in Tiberim, aut in ſchalas Gemonias proiecta, cuius rei exempla non deſunt. His de extremo ſupplicio explicatis, quoniam ſuprà de Tormentis egimus, hîc de torquendi inſtrumento, quod Eculeum dixerunt, pauca ſubiiciemus.

De Mar. Curione vendente Ienebrionem.

Eculeus,

A Eculeus, quantum ex veterum non leuiſsimis elici monumentis poteſt, cataſta fuit lignea, cochleata, ad intendendum ac remittendum apta, atq; ad torquendos homines, vt facti veritas eliceretur, inſtituta. Tormenti verò genus erat huiuſmodi: Vbi cataſtæ huic brachia, pedesq; eius qui torquendus erat, neruis quibuſdam, quæ fidiculæ dicebátur, alligauerant: tum cataſta intenta, atque in altum erecta, vt ex eo, quaſi ex cruce quadam miſer ille penderet, primùm compagem ipſam oſsium illius diuellebát, deinde candentibus eiuſdem corpori laminis admotis, atq; biſulcis vngulis ferreis lateribus laniatis, doloris acerbitatem augebant. Sozomenus eculeum, lignum *Sozom. lib. 5. hiſt. Eccleſ.* tortorium. Prudentius ſtipitem noxialem appellat, vbi multa de Eculeo habet. Pomponius Poe- *Prudent. in* ta apud Nonium etiam meminit huius tormenti: item Sueton. in Tiberio, Valerius de Patientia, *Hymno diui* Quintil. decl. vlt. Cyprianus ad Donatum, & de laude Martyrij, Cic. in Verr. & in Anton. & Se- *Vincentij, &*
B neca lib. 3. de Ira. Qui igitur in eculeo torquebantur, pendebant brachiis pedibusq; retortis ex- *alibi.* tentis, neruis ſcilicet, quibus deuincta membra erant, propter ſummam intentionẽ crepantibus. Vtq; incitandi doloris cauſa eculeus aut fidiculæ tendebantur, ſic eculeum remittendi eadem laxabantur. Extorquendæ autem de ſeruis veritatis cauſa eculeum adhibitum fuiſſe, docet Cicero, *Pro Deiotaro, & pro* & nos ſuprà ſcripſimus. Tranſlatus eſt inde eculeus ad cruciandos homines, & acerbiore ſupplicio afficiendos, quod in Chriſtianis martyribus patuit. Atq; hæc de Iudiciis. *Milone.*

FINIS LIBRI NONI.

DOCTISSIMIS ATQVE HVMANISSIMIS VIRIS, D. M. IOAN. VVOLFIO SCHOLAE

Ratiſponenſis Rectori, atq; reliquis Scholæ eiuſdem Miniſtris, & doctiſſimo atq; ornatiſſimo viro D. M. Matthiæ Bergio, Scholæ Catharinianæ apud Brunouicenſes, Rectori vigilantiſsimo, Dominis collegis, & amicis ſuis reuerenter colendis.

CVM Hannibal Carthagine expulſus, Epheſum ad Antiochum veniſſet exul, & quòd eius nomen erat magna apud omnes gloria, inuitatus eſſet ab hoſpitibus ſuis, vt Phormionem Philoſophum Peripateticum clariſſ. ſi vellet, audiret: ídq; ſe non nolle dixiſſet, verba feciſſe ſcribitur homo copioſus aliquot horas de Imperatoris officio, & de omni re militari: quibus quum cæteri, qui illum audierant, vehementer eſſent delectati, quærerentq; ab Hannibale, quidnam ipſe de illo Philoſopho iudicaret: Reſpondiſſe Pœnus fertur, multos ſe deliros ſenes ſæpe vidiſſe: ſed qui magis, quam Phormio deliraret, vidiſſe neminem. Vereor mehercule, ne futuri ſint, qui etiam de meo hoc facto idem iudicent, quum tamen non, quemadmodum Phormio ille de re militari apud præſtantiſsimos belli Duces, qualis Hannibal fuit, ſed apud Scholaſticos diſſeram. Nec ita diſſeram, vt conſilium belli gerendi, & adminiſtrandi iſtis dare velim, ſed vt veterem militiæ morem explicem, & vocabula rei militaris, quæ paſsim apud Scriptores, quos Claſsicos vocamus, & ex quibus adoleſcentes linguam Latinam addiſcunt, exponam. Quod meum conſilium, qui attente conſiderabunt, ab illa reprehenſione me liberaturos eſſe certò ſcio.

Vobis autem viri doctiſsimi, atque humaniſsimi, Collegæ, & amici colendi, hæc publice inſcribere volui, cùm quia hæc mea ſtudia probaſtis, meq; ſæpe in iiſdem iuuiſtis, tum vt aliquam ſignificationem ederem grati mei in vos animi, pro iis, quæ in me contuliſtis beneficiis, & ea, qua me proſecuti eſtis beneuolentia. Quòd ſi qua viciſsim in vos beneficia à me proficiſci potuerunt, nunquam patiar meum ſtudium deſiderari.

Ad te doctiſsime Bergi venio, cuius nomen etiam in hoc Catalogo amicorum meorum exſtare volui, primùm vt declararem pergratam mihi eſſe beneuolentiam iſtam tuam, qua me nondum viſum complecteris, quodq; tam promptè & liberaliter inter amicos tuos locum me habere paſſus es. Deinde verò vt ſimul oſtenderem, quantum tibi eſſemus obſtricti beneficiis illis tuis, quæ in fratrem meum Ioachimum, piæ memoriæ, contuliſti: quem non tantùm in tua Schola diligenter in liberalibus diſciplinis inſtituiſti & fouiſti, verum etiam filij loco habuiſti. Pro quibus omnibus agimus tibi gratias, quas poſſumus maximas, & cùm reſpondere atque ſatisfacere tibi noſtra tenuitate non poſsimus, Deum orabimus, vt ea, quæ ipſi præſtitiſti, cumulatè & abundè tibi tuiſq; rependat. Interim hoc grati animi indicium quod affertur, boni conſule, meq; vti hactenus facis, amare perge. Ratisbonæ Kalend. Martij. Anno ſalutis humanæ 1580.

V. V. H. H.

Addictiſs.

IOAN. ROSINVS.

ANTIQVITATVM ROMANARVM A

LIBER X.

DE MILITIA.

PERVENIMVS in inſtituta Reipublicæ Romanæ deſcriptione ad rem mi- B
litarem, cuius cognitio quantum proſit omnibus iis, qui in veterum ſcriptis
verſantur, non opus eſt, vt ipſe multis verbis hoc loco explicem: cùm id fece-
rint eruditione multa prædití aliquot viri: ita, vt ſi iis quædam addere velim,
actum agere videar. Quare qui pluribus de ea re inſtrui volent, eos remitto
ad illa, quæ hactenus edita ſunt, clariſsimorum virorum ſcripta. Ego veró an-
tequàm deſcriptionem & explicationem militiæ Romanæ ordiar, de duobus
Lectorem beneuolum monebo: Primùm de Scriptoribus qui aliquid de re militari in lucem de-
derunt, quorumque teſtimoniis vſus ſum: deinde de ordine, quo hanc materiam explicaui. Ac
de Scriptoribus quidem rei militaris vt primùm dicam, quotus quiſque eſt, qui non audierit ſæ-
penumero citari Flauij Vegetij Renati libros: quos tamen pauci legunt, cùm propter exempla- C
rium raritatem, tum etiam propter errorum, qui in eos irrepſerunt, & mendorum copiam, quæ
vtinam aliquis aliquando adhibitis vetuſtis libris eruncaret: profectó non parum gratiæ apud
omnes humaniorum literarum amantes eſſet initurus: de quo quidem non ita pridem ſpem fe-
cit Ludouicus Carrio I. C. in ſuis Antiquarum lectionum Commentariis: cuius voti religione vt
ſeſe ſoluat, ſibiq; ſtudioſum gregem hoc labore demereatur, ipſum communi omnium antiqui-
tatis amantium nomine vehementer etiam atque etiam rogo. Vegetio addi ſolent ea, quæ Mo-
deſtus de re militari, & Ælianus de aciebus inſtruendis ſcripſerunt, qui & ipſi libri multis men-
dis ſcatent. De Catonis, Cincij, & aliorum vetuſtiorum monumentis de hac eadem materia, quę
temporũ iniuria interierunt, nihil dicam. Edidit aliquot de re militari Commentarios non indi-
ligenter ſcriptos vir clariſsimus Robertus Valturius, qui tamen mihi viſi non ſunt. Ego quæ in D
hoc libro de militia Romana in medium attuli, omnia deſumpſi ex rerum Romanarum Scripto-
ribus, Liuio, Dionyſio, Plutarcho, Cæſare, & ex ſexti libri Polybij fragmentis, in quo libro vir ille
diligentiſsimus potiſsimam Reipublicæ Romanæ partem ſibi ſumpſit deſcribendam, & expli-
candam. qui liber vtinam aliquando integer in lucem ederetur. Adhibui præter eos, quos dixi,
hiſtoricos, nonnunquã in conſilium veteres Grammaticos, Varronem, Feſtum, Pompeium, No-
nium Marcellum: Agellium item, Plinium, & ex recentioribus Petri Rami librum de Militia C.
Iulij Cæſaris, Lazari Bayfij I. C. & Lilij Gyraldi de re Nautic[illegible] libros, atque viri omnium optimè
de antiquitate meriti, Car. Sigonij de Antiquo iure ciuium Rom. & iure Prouinciarũ Comm[illegible]nt.
ex quibus etiam, ſi quæ forte hic deſiderabuntur, ſtudioſi petent. Atq. tantùm de Scriptoribus.
De ordine iam dicam, quem in hoc libro obſeruaui talem, vt primùm generalia quædam de E
bello indicendo, fœderibus feriendis, atq; delectu faciendo notârim, tum exercitum Romanum
ex legionibus & auxiliis conſtituerim, partes ſingulas, Duces, Magiſtratus, militum ordines, eo-
rumque arma explicârim, aciem inſtruxerim: inde ad oppugnationes locorum clauſorum, &
prælia naualia venerim: quibus explicatis, de animaduerſione in deuictos hoſtes, & milites offi-
cij ſui parum memores: contrà verò de præmiis & militum fortiter rem gerentium, & ipſorum
etiam Imperatorum dixi, atque tandem exercitum dimiſi. Hæc præfari volui, beneuole Le-
ctor, tum inſtituti mei tenendi cauſa, tum vt tu ſcires quid in hoc libro expectandum eſſet, quod
meum ſtudium vt boni conſulas rogo. Incipiemus igitur rem militarem Romanorum conſide-
rare, initio facto ab antiquo bellorum indicendorum ritu.

F

Quomodo Romani bellum hoſtibus indixerint CAP. I.

DE Militia Romanorum dicturi, ante omnia exponemus, qua ratione bellum hoſtibus
indixerint, & quomodo fœdus cum ſociis percuſſerint: hæc enim legentibus non in-
grata eſſe futura mihi planè perſuadeo. Romani, inquit Varro lib. 2. de Vita pop. Rom.
bella & tardè & nulla licentia ſuſcipiebát, & quod bellum nullum niſi pium putabant
geri oportere, priuſquam indicerent bellum iis, à quibus iniurias factas ſciebant. Fetia[illegible]s lega-
tos res repetitum mittebant quatuor, qui, ſi poſtulata impetraſſent, fœdus cum iis feriebant: ſin
minus, re deliberata, bellum indicebant. Quod qua ratione factum ſit, pluribus verbis docent
Dionyſius Halicarnaſſæus, Liuius, Plutarchus, & alij. Dionyſij atque Liuij verba adſcribemus, & G
quidem Dionyſij lib. 2. primùm. Is ergo Fetialium inſtitutionem, & munera exponens, ita verba
facit: Fetialium, inquit, quando apud aliquam ciuitatem Caduceatorum funguntur munere, hos
ritus à maioribus accepimus. Vnus quiſpiam illorum electus à Collegio, veſte auguſtiore, ſuis[illegible]
inſignus

A inſignis verendus ad infeſtorum hominum agrum profectus, cùm primùm fines eorum attigit,
Iouem cæteroſque Deos inuocans, teſtatur à Romanis ſe venire, iusq; ſuum petere. Deinde iu-
ratus, ire ſe ad iniuſtam ciuitatem, & ſi quid mentiretur, ſeque ſuoſque ciues execratus, intra fi-
nes ingreditur, & quem primum obuium nactus eſt, eum teſtatur, ſiue is vrbanus ſit, ſiue ruſti-
cus, & repetitis eiſdem precibus, atq; execrationibus, ad vrbem pergit. Quam, priuſquam ingre-
diatur, vel portæ cuſtodem, vel primum quemque in porta obuium ſimiliter teſtatus, ad forum
procedit: ibiq; ſtans, Magiſtratibus aduentus ſui cauſam indicat, ſemper iuſiurandum & impre-
cationes adiiciens. Tum ſi damnatos auctores iniuriæ, deditoſque acceperit, abducens eos ami-
cus ipſe ab amicis diſcedit. Quòd ſi tempus ad deliberandum peterent, poſt decem dies reuerte-
batur, idq; aliquando tertiò. Elapſis autem triginta diebus, ſi non impetraret ius ſuum, obteſta-
B tus ſuperos, atque inferos, diſcedebat, hoc tantum profatus, ſuper ea re populum Romanum per
otium deliberaturum. Deinde aſſumptis cæteris Fetialibus, Senatui renunciabat, omnia ſe ritè
executum, & ſi velint bellum decernere, licere id illis per Deos. Alioqui, ſi quid horum omiſſum
eſſet, neq. Senatui fas erat decernere bellum, neq; populo, &c. Hactenus Dionyſius. Nunc etiam
Liuium libro 1. audiemus, qui annotat, hunc morem ab Æquicolis deſumptum ab Anco Marcio
Romæ primum inſtitutum, atq; à poſteris etiam religioſè obſeruatum fuiſſe. Is itaque de Latinis
agrum Romanum prædantibus, & legatis ab Anco Rege, vt res repeterent, ad eos miſsis, verba
faciens, ſic pergit: Legatus (Fetialem intelligit) vbi ad fines eorum venit, vnde res repetuntur, ca-
pite velato, (filum lanæ velamen eſt.) Audi Iuppiter, inquit, audite fines. (cuiuſcunque gentis
ſunt, nominat) audiat fas. Ego ſum publicus nuncius populi Romani, iuſtè pieq; legatus venio,
C verbisque meis fides ſit. Peragit deinde poſtulata. Inde Iouem teſtem facit: Si ego iniuſtè, impie-
que illos homines, illaſque res dedier populo Romano, mihiq; expoſco, tum patriæ compotem
me nunquam ſinas eſſe. Hæc cùm fines ſupraſcandit, hæc, quicunq; ei primus vir obuius fuerit,
hæc, portam ingrediens, hæc, forum ingreſſus, paucis verbis carminis, concipiendiq; iuriſiuran-
di mutatis, peragit, ſi non deduntur, quos expoſcit, diebus tribus & triginta (tot enim ſolennes
ſunt) peractis, bellum ita indicit: Audi Iuppiter, & tu Iuno, Quirine, Diique omnes cæleſtes,
voſque terreſtres, voſque inferni audite: Ego vos teſtor, populum illum (quicunque eſt, no-
minat) iniuſtum eſſe, neque ius perſoluere, ſed de iſtis rebus in patria maiores natu conſulemus,
quo pacto ius noſtrum adipiſcamur. Cùm is nuncius Romam ad conſulendum redit, confeſtim
Rex his fermè verbis Patres conſulebat: Quarum rerum, litium cauſarum condixit Paterpatra-
D tus populi Romani Quiritium Patripatrato priſcorum Latinorum, hominibusque priſcis Lati-
nis, quas res nec dederunt, nec ſoluerunt, nec fecerunt, quas res dari, fieri, ſolui oportuit, dic, in-
quit ei, quem primum ſententiam rogabat, quid cenſes? Tum ille: Puro pioque duello quæren-
das cenſeo, itaque conſentio, conſciſcoque. Inde ordine alij rogabantur: quandoque pars maior
eorum, qui aderant, in eandem ſententiam ibat, bellum erat conſenſu fieri ſolitum: vt Fetialis ha-
ſtam ferratam, aut ſanguineam præuſtam ad fines eorum ferret, & non minus tribus puberibus
præſentibus diceret: Quod populi priſcorum Latinorum, homineſq; priſci Latini aduerſus po-
pulum Romanum Quiritium fecerunt, deliquerunt: Quod populus Romanus Quiritium bel-
lum cum priſcis Latinis iuſsit eſſe, Senatusq. populi Romani Quiritium cenſuit, conſenſit, con-
ſciuit, vt bellum cum priſcis Latinis fieret: ob eam rem ego populusq; Romanus, populis priſco-
E rum Latinorum, hominibusq; priſcis Latinis, bellum indico, facioq;. Id vbi dixiſſet, haſtam in fi-
nes eorum emittebat. Hæc Liuius, cum quo conſentit Agellius, qui lib. 16. cap. 4. ex Cincij lib. 3.
de re Militari, Fetialem populi Romani bellum indicentem hoſtibus, telumque in agrum eorum
iacientem, hiſce verbis vti ſcripſit: Quod populus Hermundulus, hominesque populi Hermun-
duli aduerſus populum Romanum bellum fecêre, deliquerêque, quodque populus Romanus
cum populo Hermondulo, hominibusque Hermundulis bellum iuſsit: ob eam rem ego popu-
lusque Romanus populo Hermundolo hominibusq; Hermundulis bellum indico, facioq;, &c.
Atque ita quidem bellum Romani hoſtibus indicebant. Quo verò ritu fœdera percuſſerint, ca-
pite ſequenti explicabimus.

F *Quem ritum Romani obſeruârint, ferientes fœdus cum aliquo populo* CAP. II.

DIXIMVS antè, ſi Romanorum legati ad vicinos populos miſsi, poſtulata impetraſſent,
fœdus cum illo percuſsiſſe: ſin minus, bellum ipſis indixiſſe. Vtrunq; fiebat per Fetia-
les, de quibus nos multa libro harum Antiquitatum 2. Quo verò ritu fœdera percuſſe-
rint (morem enim belli indicendi iam audiuimus) eleganter docet Liuius, cuius lib. 1.
in hiſtoria Tullij Hoſtilij hæc ſunt verba: Fœdera alia aliis legibus, cæterùm eodem modo omnia
fiunt. Tum ita factum accepimus, nec vllius vetuſtior fœderis memoria eſt. Fetialis Regem Tul-
lum rogauit: Iubéſne me Rex cum Patrepatrato populi Albani fœdus ferire? iubente Rege: Sag-
G mina, inquit, te Rex poſco. Rex ait, pura tollito: Fetialis ex arce graminis herbam puram attulit:
poſtea Regem ita rogauit: Rex, facis'ne me tu Regium nuncium populi Romani Quiritium? va-
ſa, comiteſq; meos? Rex reſpondit: Quod ſine fraude mea populiq; Romani Quiritium fiat, fa-
cio. Fetialis erat M. Valerius, is Patrempatratum Sp. Fuſium fecit, verbena caput, capilloſq; tan-

gens (Paterpatratus ad iuſiurandum patrandum: id eſt, ſanciendum, fit) fœdus, multisq; id ver- A
bis, quæ longo eſſata carmine, non operæ eſt referre peragit. Legibus deinde recitatis, audi, io-
quit, Iuppiter, audi Paterpatrate populi Albani, audi tu populus Albanus: vt illa palàm prima,
poſtrema ex illis Tabulis ceráue recitata ſunt ſine dolo malo: vtique ea hic hodiè rectiſsimè in-
tellecta ſunt: illis legibus populus Romanus prior non deficiet: ſi prior defexit publico conſilio,
dolo malo, tu ille Dieſpiter populum Romanum ſic ferito, vt ego hùc porcum hodie feriam: tan-
toq́ue magis ferito, quantò magis potes, polleſq́ue. Id vbi dixit, porcum ſaxo ſilice percuſsit. Hæc
Liuius. Polybius etiam in commemoratione fœderis inter Carthaginenſes & Romanos icti ſcri-
bit, Romanos in fœderibus feriendis iuraſſe Iouem lapidem, cuius verba non abs re erit adiice-
re: Romani, inquit, Iouem lapidem, ſecundùm vetuſtiſsimum ritum, ac per Martem & Euyalium
iuràrunt. Ritus verò iuriſiurandi per Iouem Lapidem fuit huiuſmodi: Fetialis ſumpto in mani- B
bus lapide, poſtquam de fœdere inter partes conuenerat, hæc verba dixit: Si rectè, ac ſine dolo
malo hoc fœdus, atque hoc iuſiurandum facio, Dij mihi cuncta felicia præſtent: ſin aliter aut a-
go, aut cogito, cæteris omnibus ſaluis in propriis patriis, in propriis legibus, in propriis laribus,
in propriis templis, in propriis ſepulchris, ſolus ego peream, vt hic lapis è manibus meis decidet.
Nec plura locutus, manu lapidem deiiciebat. Tantum Polybius, vbi vetus interpres Sipontinus
bis vertit, per lapidem, pro Iouem lapidem, de quo errore vide Iacobum Leopardum libro ſexto
Emendationum, capite decimoquinto. Sic etiam Feſtus: Lapidem ſilicem tenebant iuraturi per
Iouem, hæc verba dicentes: Si ſciens fallo, tum me Dieſpiter ſalua vrbe, arceq́ue bonis eiiciat, vt
ego hunc lapidem. Ex quo Feſti loco Car. Sigonius etiam apud Liuium pro, tu illo die Iuppiter,
quod in vulgatis habetur, repoſuit, tum me Dieſpiter, &c. Atque tantum de ritu hoc. Leges fœ- C
derum non adſcribimus, quarum exempla in Liuio libro trigeſimooctauo, Polybio libro tertio,
& alibi extant, vnde peti poſſunt.

De delectu militum, & ſacramento militari CAP. III.

INDICTO bello, proximum erat, Ducem creari, & militum delectus haberi. De Duce
paulo poſt dicemus: hoc verò capite de delectu. Scribit Seruius ad 8. Æneidos Virgi-
lij, tria fuiſſe militiæ genera, ſacramentum, coniurationem, & euocationem. Sacramen-
tum eorum, qui ſinguli iurabant pro Republica ſe eſſe facturos, nec diſcedebant, niſi
confectis ſtipendiis. Coniurationem, ſi eſſet tumultus: id eſt, bellum Italicum, vel Gallicum, quo D
tempore, quia ſingulus interrogare non vacabat, qui fuerat ducturus exercitum, ibat ad Capito-
lium, & exinde proferens duo vexilla, vnum roſeum, quo pedites euocabat, alterum cœruleum,
quo equites, dicebat: Qui vult ſaluam Rempublicam, me ſequatur: & qui conueniſſent, ſimul
iurabant, vnde dicebatur iſta militia coniuratio. vnde libro 45. ſcripſit Liuius. Senatuſconſul-
tum factum, vt Conſul, quos præter milites ſociosq́ue nauales coniuratos haberet, dimitteret.
Euocationem vocabant, cùm ad diuerſa loca diuerſi, propter cogendos mittebàtur exercitus.
Legitimum tamen militiæ genus ſacramentum erat, qui hoc genere militarent, ab ipſis Ducibus
delectu habito conſcribebantur, hac, vti Polybius libro ſexto tradit, ratione: Cùm, inquit, mi-
litum delectum habituri ſunt, Conſulari præditi Magiſtratu, prædicunt publicè diem, quo adeſ-
ſe oporteat Romanos omnes, per ætatem ad arma idoneos, atque id ſingulis annis faciunt. Vbi E
verò aduenit præſtitutus dies, omnibus, qui militiæ habiles ſunt, in vrbem coeuntibus, atque
in Capitolium congregatis, diuidunt ſe ipſi iuniores Tribuni (quorum quatuordecim erant)
ſicut populus Imperatorěſue inſtituerint, in quatuor partes: quoniam in quatuor ipſi legiones
vniuerſam, primamq́ue partitionem copiarum diſtribuunt. Atque ij, qui primi quatuor electi
ſunt, primæ legioni aſsignantur: tres, qui deinceps ſecundæ legioni tribuuntur: quatuor ſubſe-
quentes, tertiæ: tres vltimi, in quartam transferuntur. Ex prouectioribus verò (quorum erant
numero decem) duos ſanè primos primæ tribuunt legioni: treis ſecundos, ſecundæ: duos ſub-
ſequentes, tertiæ: treis vltimos, quartæ, ex prouectioribus inquam. Cùm in hunc modum Tri-
buni ordinati, conſtitutiq́ue fuerint, vt omnes legiones æquales Principes habeant: poſt hæc
ſeorſum cuiuſque legionis Tribuni ſedentes, Tribus ſigillatim in legiones ſortiuntur, aduocant- F
que, quam ſors aſsiduè prætulit, atque ex ea eligunt quatuor adoleſcentes, ætate & corporis ha-
bitu quàm ſimillimos: productisq́ue iis, optionem faciunt primi primæ legionis Tribuni, ſecun-
di ſecundæ, tertij tertiæ, poſtremi quartæ. Rurſus quatuor aliis productis, primi optionem fa-
ciunt ſecundæ legionis Tribuni, & ſic deinceps, vltimi autem primæ. Poſt hos aliis quatuor pro-
ductis, primi accipiunt tertiæ legionis Tribuni, poſtremi ſecundæ, ſemperq́ue in hunc modum
ad portionem, atque ambitu quodam facta electione, accidit, vt pares in legiones ſingulas viri
diſtribuantur. Cùm verò elegerint præſentem multitudinem (huc autem eſt, vt faciant ſingu-
las legiones modò quaternûm millium & ducentorum peditũ, modò quinque millium, ſiquan-
do maius aliquod videatur periculum imminere) iis ita diſtributis, equites antiquitùs ſanè po-
ſteriores peditibus legionariis ſolebant recenſere: nunc verò priores, cenſusq́ue eorum habita G
ratione, ditiores à Cenſore deliguntur, deſcribuntq́ue trecentos in ſingulas legiones. Delectu
perfecto, prædictum in modum congregant ex iis Tribuni ſuos quiſque per ſingulas legiones,
vnumq́ue eligentes maximè idoneum, ſacramento adigunt profiteri, obtemperaturum ſe Du-
cibus

A cibus proculdubio, atque eorum mandata pro viribus executurum, tum reliqui iurant ſingula-
tim procedentes, idipſum ſignificantes, omnia videlicet facturos ſeſe, quemadmodũ primus ille.
Per idem tempos Conſulari præditi poteſtate edicunt Præfectis ſociarum ciuitatum in Italia,
è quibus auxilia putant accerſenda, numerum indicantes, diemq; & locum, in quem conuenire
oporteat, qui delecti fuerint. At ciuitates delectu habito, ſimili antè dicto, mittunt Sacramenta
adactos, conſtituto Præfecto, & mercedis exhibitore. Romæ autem Tribuni, vbi milites iurare
adegerint, denunciato die ſingulis legionibus, ac loco, ad quē adeſſe oporteat inermes, tum qoi-
dem eos dimiſère. Hactenus Polybius. Quòd hîc de Sacramento militari dicit, quale id fuerit,
nemo ferè exponit, niſi quod ſanctè atq; religioſè à militibus id obſeruari, eoq; iuberi militantes
ſequi Ducem, quocunq; docat, ſcribunt. Sic enim Dionyſ. Halicarn. lib. 11. in hiſtoria ſeceſsionis
B plebis in montē Auentinom. Horrentibus autē multis ſacra mooere ſigna, neq; tutum, neq; ſan-
ctum eſſe exiſtimantibus omnibus Duces relinquere, ob Sacramentum militare, quod maximè
omnium ſeruant Romani. Iubet enim militantes ſeqoi ducem quocunq; ducat: lexq; Ducibus
poteſtatem dedit occidendi non parentes, relinquenteſue ſigna indemnatos, & indicta cauſa. Et
primùm quidem milites ſacramento tantùm à Tribunis rogabantur, nũ iureiurando ad militiam
adigebantur: ipſi autem inter ſe coniurabant, ſe fugæ, atq; formidinis cauſa non abiturus, neq; ex
ordine receſſuros. Poſtea verò L. Æmilio Paulo II. C. Terentio Varrune Coſ. anno I϶XXXIIX.
iureiurando milites fieri cœpère. Docet hoc Liuius lib. 22. Milites tunc, quod nunquam antea fa-
ctum erat, iureiurando à Tribunis militum adacti iuſſu Coſ. conuēturos, neq; iniuſſu abituros.
Nam ad eam diem nihil præter Sacramentum erat. & vbi ad Decuriatum, aut Centuriatum con-
C ueniſſent, ſua voluntate ipſi inter ſe equites Decuriati, Centuriati pedites coniurabāt, ſeſe fugæ,
atq; formidinis ergò non abituros, neq; ex ordine receſſuros, niſi teli ſumēdi, aut petendi, aut ho-
ſtis feriendi, aut ciuis ſeruãdi cauſa. Id ex voluntario inter ipſos fœdere à Tribunis ad legitimam
iuriſiurandi adactionem tranſlatũ. Hæc ille. Et huc pertinet, quod ex lib. 5 Cincij de Re militari
Agell. lib. 16 cap. 4 refert: Cum, inqoit, delectus antiquitùs fieret, & milites ſcriberentur, in iuſiu-
randum eos Trib. militaris adigebat hoc modo: In Magiſtratu C. Lælij C. F. Coſ. L. Cornelij P. F.
Coſ. in exercitu, decemq; millia paſſuum propè furtum non facies dolo malo ſulus, neq; cum plu
ribus, pluris nummi argētei in dies ſingulos, extra haſtam, haſtile, ligna, pabolum, vtrem, ſollem,
faculam, ſi quid ibi inueneris, ſuſtuleriſue, quod tuum nō erit, quod pluris nummi argentei erit,
vti tu ad C. Lælium C. F. Coſ. Luciumue Cornelium Publ. F. Coſ. ſiue ad quem eorum alter iuſ-
D ſerit, perferas, aut profitebere in triduo proximo, quidquid inueneris, ſuſtuleriſue dolo malo, aut
Domino ſuo, cuius id cenſebis eſſe, reddes, vti quod rectè factum eſſe voles. Deinde ita concipie-
batur iuſiurandom, vt adeſſent, his additis exceptionibus, niſi harumce aliqua cauſa erit, funus
familiare, feriæ denicales, Kalendæque, quæ non eius rei cauſa in eum diem collatæ ſint, quo is eo
die minus ibi eſſet, morbus ſonticus, auſpiciùmue, quod ſine piaculo præterire non licet, ius, ho-
ſtiſue, ſtatos condictúſue dies cum hoſte, ſi cui eorum harumce qoæ cauſa erit, tum ſe poſtridie
quàm per eas cauſas licebit, eo die venturũ, aditurumq; eum, qui eum pagum, vicum, oppidúm-
ue delegerit. Hæc Agellius. Quantam autem vim habuerit militare Sacramentum, & vt ſine Sa-
cramento pugnari cum hoſte more maiorum haud licuerit, oſtendit multis verbis Cicero in 1. de
Offic. vbi recitat exemplum filij Catonis, qoi in exercitu P. Æmilij tyro militabat. Cùm enim P.
E Æmilio videretur vnam dimittere legionem, & Catonis quoque filium, qui in ea legione milita-
bat, dimitteret, ille autem amore pugnandi in exercitu remanſiſſet: Cato ad P. Æmilium ſcripſit,
vt ſi eum pateretur in exercitu remanere, ſecundo eum obligaret militiæ Sacramento. Cuius rei
etiam meminit Plutarchus in Quæſtionib. Rom. quæſt. 39. cùm quærit, qua cauſa fiat, quòd qui
Sacramento militari non tenerentur, etiamſi aliàs in caſtris & exercitu verſareotur, non tamen
haberent ius interficiendi, aut vulnerandi hoſtis. Hæc ille.
De ætate militum notandum, eos ante ſeptimum decimum, & poſt quadrageſimum ſextum
ætatis annum non niſi ſumma neceſsitate cogente, ad arma vocari ſolitos. Quare cùm mos incre-
buiſſet, vt minores etiam annis ſeptemdecim aliquando ſcriberentur, à Sempronio Graccho Tri
buno plebis lata eſt: Ne quis ante annum deci num ſeptimum ad militiam cogeretur, teſte Plu-
F tarcho. Eſt & hoc loco ſilentio haudquaquam prætereundum, quis fuerit conferendi militaris
ordinis apud veteres ritus. Scribit enim Barnabas Briſſonius I.C. Eos, qui militiæ nomen dede-
rint, non prius militum numero habitos, quàm iureiurando adacti, cincti, & in numeros relati
eſſent. De Sacramēto militari iam diximus. Cingi autē eos, qui inter milites recipiebantur, con-
ſueuiſſe, ex l. filius familiâs. & l. Titius. & l. quod dicitur. §. 1. ff. de milit. teſtam. facilè colligi poteſt.
Fluxit autem mos iſte ex eo, quod qui militabant, omnes cincti erant, quemadmodum Seruius
in 2. Æneid. Virgilij tradit. Ex quo in procinctu facta teſtamenta, Feſto interprete, dicebantur,
quæ milites pugnaturi, vel vt planius Plutarchus, præſentibus commilitonibus nuncopabant.
Nec verò in caſtris diſcinctus quis ſine nota verſabatur: quinimò hoc grande ſcelus, morteque
piandum militaris diſciplinæ ſeueri Cenſores credebant, ſi quis ambulaſſet, aut vallum ſubiiſſet
G diſcinctus. Exemplum Tacitus libro vndecimo præbet. cui adde ignominiæ militaris genus
fuiſſe, vt diſcincti vel ſtare, vel opus facere milites cogerentur. Poſtremo in numeros milites re-
ferri debebant. Nam qui nondum in numeris erant, etiamſi lecti tyrones eſſent, & publicis ex-
penſis iter facerent, nondum tamen milites habebantur, l. ex eo. ff. de milit. teſtam. Hæc ferè Bar-

nabas Briſſonius libro 2. Selectarum ex iure ciuili antiquitatum, capite 6. & 7. Atque de delectu A
& militari Sacramento hactenus. Iam qualis exercitus Romanorum fuerit, videbimus.

De Legione & auxiliis CAP. IV.

VNIVERSVS exercitus Romanus in duas partes diuiſus fuit, in legiones, & auxilia.
Legio à legendo, teſte Varrone, dicitur, quia leguntur milites in delectu: vel à deligen-
do, vt Plutarchus ſcribit in Romulo, quòd ex omnibus pugnaces in illis delecti forent.
Vegetius legionem ab eligendo appellatam ait, quòd vocabulum eorum deſideret
fidem, atque diligentiam, quibus milites probentur. Numerus verò militum in legionibus non
idem ſemper, ſed varius diuerſis temporibus fuit. Prima legio ſub Romulo, trium millium pe- B
ditum, & trecentorum equitum fuit, vti conſentiunt Liuius, Dionyſius, Plutarchus, & alij. Po-
ſtea autem ſæpe variatus hic numerus eſt, vt modò quatuor, modò quinque, modo ſex millium
peditum, itemque modò ducentorum, modò trecentorum equitum ſcriberetur. Plutarchus in
Romulo auctor eſt Romulum, poſt Sabinos in ciuitatem acceptos, legionem duplicaſſe, atque
eam ſex mille peditum, & ſexcentorum equitum feciſſe, in qua re ſine dubio fallitur. Carolus Si-
gonius tamen, & hunc ſecutus Onuphrius Panuinius, in ea ſunt opinione, Romulum poſt Sa-
binos victos, & in vrbem receptos, legionem ad quatuor millium hominum numerum auxiſſe,
vnde & quadrata dicta ſit: cuiuſque vſus ferè ſemper, vſque ad Caium Marium Romæ fuerit,
auctore Sexto Pompeio, cuius hæc ſunt verba: Sex millium & ducentorum hominum primus
Caius Marius conſcripſit legionem, cùm antea quatuor millium fuiſſet, vnde etiam appellaba- C
tur Quadrata. Quæ ipſorum ſententia à vero non eſt aliena. Legimus enim apud Liuium libro
ſexto, vbi de bello Volſco, quod geſtum eſt anno ab vrbe condita trecenteſimo ſeptuageſimo ſe-
cundo, ſcribit, quòd quatuor legiones quaternûm millium ſcriptæ ſint. Idem libro ſeptimo tra-
dit, bello Latino & Gallico, cùm vndique ſocij à Romanis deficerent, Senatum anxium, ne om-
nes ſocij deficerent, iuſsiſſe Conſules omnes Imperij vires delectu habendo extendere: ſcriptas
igitur vndique non vrbana tantùm, ſed etiam agreſti iuuentute legiones decem, quaternûm
millium & ducentorum, equitumque trecenorum. Octauo rurſus libro annotat, ſcribi ferè ſo-
litas tum fuiſſe quatuor legiones quinis millib. peditum, equitibus in ſingulas legiones trecenis.
Et in hiſtoria belli Perſici, legionem in Macedoniam ſcribi à Senatu iuſſam ſeoûm millium pe-
ditum, & trecentorum equitum dicit. Verùm ex illis ipſis locis facilè intelligitur, illum nume- D
rum extraordinarium tum fuiſſe. Quò etiam accedit teſtimonium Polybij libro ſexto, qui & ipſe
retulit, legiones conſcribi memoria ſua ex quinis millibus peditum, & trecenis equitibus ſolitas.
Vixit autem cum Pub. Æmiliano poſt bellum Perſicum. Et quod antè ex Feſto diximus, Caium
Marium primùm legionem ſex millium conſcripſiſſe, id non Senatus decreto, ſed Imperatoris
conſilio factum, oſtendit Salluſtius, cùm ait: Igitur Marius cùm aliquanto maiore numero, quàm
decretum erat, in Africam profectus, &c. Hinc igitur legio ſex millium fuiſſe à multis traditur,
quòd hic maximus eius numerus, ſtante Republica fuerit. Vegetius auctor eſt, ſuo tempore le-
gionem habuiſſe peditum ſex millia, equites ſeptingentos triginta duos. & addit, maiorem etiam
interdum eſſe conſueuiſſe. Hæc de legione.

Altera pars exercitus auxilia erant. Sic autem dicebantur ij milites, qui à ſociis, vel fœdera- E
tis gentibus mittebantur, de quibus Polybius libro ſexto, vbi de delectu militum agit, ita ſcribit:
Per idem tempus Conſulari præditi poteſtate edicunt Præfectis ſociarum ciuitatum in Italia, è
quibus auxilia putant accerſenda, numerum indicantes, diemque & locum in quem conuenire
oporteat, qui delecti fuerint. At ciuitates delectu habito, ſimili ante dicto, mittunt Sacramento
adactos, conſtituto Præfecto, & mercedis exhibitore, &c. Hi verò deteriori iure, quàm Legiona-
rij milites erant.

Vegetius libro 2. quid inter legiones & auxilia interſit, his verbis docet: Auxiliatores, inquit,
conducuntur ad prælium ex diuerſis locis, ex diuerſis muneribus venientes, nec diſciplina inter
ſe, nec notitia, nec affectione conſentiunt. Alia inſtituta, alius inter eos eſt vſus armorum. Neceſſe
eſt autem, tardius ad victoriam peruenire: qui diſcrepant antè, quàm dimicent. Denique cùm F
in expeditionibus plurimùm proſit, omnes milites vnius præcepti ſignificatione conuerti, non
poſſunt æqualiter iuſſa complere, qui antè pariter non fuerunt: tamen hæc ipſa, ſi ſolennibus di-
uerſisq; exercitiis propè quotidie roborentur, non mediocriter iuuant. Nam legionibus ſemper
auxilia, tanquam leuis armatura in acie iungebantur, vt in his prælìandi magis adminiculum eſ-
ſet, quàm principale ſubſidium: Legio autem propriis cohortibus plena, cum grauem armatu-
ram, hoc eſt, Principes, haſtatos, Triarios, Anteſignanos: item leuem armaturam, hoc eſt, Feren-
tarios, Sagittarios, Funditores, Baliſtarios, cùm proprios. & ſibi impoſitos equites legionarios
iiſdem matriculis teneat, cum vnu animo, pari [illegible]ue conſenſu caſtra muniat, aciem inſtruat, præ-
lium gerat, ex omni parte perfecta, nulloque indigens adiumento, quantamlibet hoſtium mul-
titudinem ſuperare conſueuit. Hactenus Vegetius. qui etiam paulò antè ſcribit, in legionibus G
longè ampliorem militum numerum conſcribi conſueuiſſe, quàm in auxiliis.

Cæterùm vt ad Legionem redeamus, nemini in iis militare licebat, niſi ciuibus Romanis in-
genuis, & qui in quinque claſsibus cenſi, atque ludicræ artis expertes eſſent. Vnde ſequitur, ſer
uos,

A uos, libertinos, pueros, ſeniores, capite cenſos, & hiſtriones, ſi quando ad arma vocati ſunt, non
niſi cogente neceſsitate in dubiis rebus Reipublicæ vocatos eſſe. Qui autem in legione milita-
bant, varia commoda conſequebantur, patebat eis aditus ad militaria munera, patebat eis co-
hors Prætoria, dabatur ſtipendium, concedebatur præda, & addebantur dona Imperatoria. De
muneribus militaribus, & cohorte Prætoria paulò pòſt dicendum nobis erit, quemadmodum
etiam de donis Imperatoriis. Hoc loco tantùm de ſtipendio, quale militum legionariorum fue-
rit, paucis agemus.

Milites Romani ab initio ſtipendium non meruerunt, ſed de ſuo quiſque eo functus eſt mu-
nere. Anno demum trecenteſimo quadrageſimo ſeptimo, Anxure Volſcorum oppido capto, ac
direpto pedites primùm ſtipendium acceperunt, & triennio pòſt bello Veienti, etiam equites,
B teſte Liuio. Quodnam igitur ſtipendium illud fuerit, videamus. Polybius diurnum peditis quæ-
ſtum obolos duos ſtatuit, Centurionis duplex, equitis drachmam, quæ eadem eſt ferè apud Græ
cos, ac denarius apud Romanos. Oboli autem duo, quemadmodum Iuſtus Lipſius libro Electo-
rum, capite ſecundo ſupputat, faciunt aſſes Romanos tres. Vile profectò ſtipendium, pro quo tot
adire labores & pericula cogebantur, & de quo veſtes etiam, atque frumentum comparanda e-
rant: ſi enim eorum quicquam à Quæſtore accepiſſent, certum, ſtatutumque precium eo nomi-
ne de pecunia detrahebatur. Polybius libro ſexto: Donec tandem Caius Sempronius Gracchus
Tribunus plebis lege cauit, vt veſtis e publico militi daretur: & vt nihilominus pecuniam quo-
que totà acciperet, teſte Plutarcho in Gracchis. Iuſtus Lipſius exiſtimat etiam de frumento, prio-
ri aliqua lege, gratiam factam eſſe.

C Poſt aliquot annos Caius Iulius Cæſar, vti Suetonius ſcribit, legionibus ſtipendium in per-
petuum duplicauit, quod Lipſius ſic interpretatur, conſtitutum à Cæſare ſtipendium fuiſſe ſex,
aut ſeptem aſsium. Poſt Caium Cæſarem Auguſtus conſtituta Republica, & Imperij iam certus,
quicquid vbique militum eſſet, (verba ſunt Suetonij) ad certam ſtipendiorum, præmiorumque
formulam adſtrinxit. Formula Auguſti latior Iulia, videlicet in diem deni aſſes, ita vt menſtruum
militis ſub Auguſto eſſet circiter viginti quinque denarij, id eſt, aureus v[illegible]s Romanus, monetæ
noſtræ aurei duo. Ab Auguſto qui ſtipendium militum auxerit, neque à Suetonio, neque ab a-
liis auctoribus annotatur. Iuſtus Li[illegible] i[illegible] hac eſt ſ[illegible]ntentia, Cæſarem C[illegible]igulam, vel Claudium
addidiſſe alterum aureū [illegible]tert[illegible]um fortaſſe a[illegible]ditum per bell[illegible] [illegible]uilia Vitel[illegible]j & Othonis, quartum
tandem à Domitiano, de quo ita Suetonius, quemadmodum legendum docet Lipſius. Addidit
D & quartum ſtipendium mi[illegible]iti, aureis ternis. Atq[illegible] [illegible]in [illegible]anc eandem ſententiam Zonaras ſcribit:
Cùm militibus ſeptuagenæ quinæ drachmæ (it[illegible] dena[illegible]ium Græci vertunt) ſoluerentur, cente-
nas dari Domitianus iuſ[illegible]it. E[illegible]o ab ini[illegible]io ſti[illegible]ium militum diurnū fuit trium aſsium: poſtea
C. Iul. Cæſare regnant[illegible] ſ[illegible]x, [illegible]l [illegible]eptem aſsium[illegible] A[illegible]to imperante, decem aſsium, quo tempore
menſtruum fuit aureus Romanus, tum aure[illegible], p[illegible]ſtea tres, demum quatuor, Romani ſcilicet,
quorum vnus valet noſtræ monetæ aureos duos. Et de hac quidem quæſtione plura Iuſtus Li-
pſius in primo Electorum libro, ex [illegible]uo [illegible] de[illegible]crìpſi, cùm alij interpretes adducti corrupto Sue-
tonij loco diuerſa in medium protuler[illegible]t.

Non erit ab hoc loco alienum, ſi de numero etiam legionum quædam afferamus. Numerus le-
gionum Romanarum nō vnus ſemper fuit. Primùm quidem, quemadmodum Polybius, Liuius,
E Vegetius, & alij memoriæ produnt, quotanni[illegible] quatuor legiones ſcribi ſolebant, quę Conſulibus
ad bella propè quotidiana proficiſcentibus traderentur, [illegible]ingulis legiones binę. Vrgente verò ne-
ceſsitate, plures ſcribebantur, ita vt apud Liuium legamus, nonnunquam x. xvi. xii[illegible]. & plures
etiam legiones Romanos habuiſſe. Verùm certus earum numerus non fuit ſemper. Poſtea verò
quàm Cæſar Auguſtus bellis [illegible]iuilibus c[illegible]nfectis, rerum potitus eſt, militum legiones multas le-
git, easque certis auctoramentis habuit mercenarias, quæ Roma[illegible]um à Barbaris tuerentur Impe
rium, de quibus, earumque nominibus, & quibus in locis conſtitutæ fuerint Dionem loquētem
audiemus. Is lib. 55. ſic ſcribit: Alebantur eo tempore legiones vrbanæ [illegible] xiii, aut, quem alij [illegible]u-
merum ponunt, xxv. noſtro tempore ſolæ xix. reſtant: nempe [illegible]un[illegible]a legio Auguſta, [illegible]uius in
ſuperiori Britannia ſunt hyberna: tres tertiæ, vna in Phœ[illegible]icia [illegible]icæ nom[illegible]ine: altera in Arabia,
F Cyrenaica dicta: tertia Auguſta in Numidia: quarta Scythica in Syria: quinta Macedonica in Da
cia: ſextæ duæ, vna in inferiori Britanni[illegible], Victrix. altera in Iudæa, Ferreæ vel Ferratæ vo[illegible]abulo
inſignis: ſeptima in Myſia ſuperiori[illegible] C[illegible]audia præcipuè nuncupata: octaua Auguſta in Germa-
nia ſuperiori: decima Gemella, vel Gemina, in Pannonia ſuperior[illegible] ac in Myſia alia decima: vn-
decima in Myſia inferiori[illegible] Claudiæ cognomento, (hæ duæ legiones à Claudio ſunt nomina[illegible]
quòd in ſeditione Camilli non rebellaſſent ipſi[illegible] duodecima in Cappadocia, Fulminifera, ſiu[illegible] F[illegible]
minatrix: decimatertia Gemella, vel Gemina, in Dacia: decimaquarta Gemella in Pannon[illegible] ſu-
periori: decimaquinta ab Apolline cognominata, Apol[illegible]inaris, in Cappadocia: vigeſima Val[illegible]ia-
na, & Victrix in Brita[illegible] [illegible]periori verſantes. Hæ legiones Auguſti ſuperſunt, reliqu[illegible] aut om-
ninò diſsipatis, aut a[illegible] Auguſto & aliis Imperatoribus inter cæteras legiones admixtis, vnde Ge
G mellarum, vel Geminarum, a[illegible]latio tracta [illegible]ntatur. P[illegible]ſt Auguſtum etiam alij Imperatores le
giones certas inſtituerunt[illegible] legionem p[illegible]am Italicamque nuncupauit, in inferiori Myſia
hyemantem: Galba primam Au[illegible]liariam in [illegible]feri ori Pannonia. ſeptimam in H[illegible]pania. Veſpa-
ſianus ſecundam Auxiliariam in Pannonia inferiori: quartam in Syria Flauiam: Domitianus pri-

mam Mineruiam in Germania inferiori · Traianus ſecundam Ægyptiam: trigeſimam Germanicam,quibus à ſuo nomine nomē impoſuit Marcus Antoninus: item ſecūdam in Nurico: tertiam in Rhetia, quæ etiam Italicæ vocantur. Seuerus Parthicas primam & tertiam in Meſopotamia, ſecundamque Mediam in Italia. Hactenus Dio. Quarum legionum omnium nomina etiam in fragmento veteris columnæ Romæ leguntur,quod huc adſcribam : A

Nomina Legionum.

II. AVGVSTA.	II. ADIVTRIX.	IIII. SCYTHICA.
VI. VICTRIX.	IIII. FLAVIA.	XVI. FLAVIA.
XX. VICTRIX.	VII. CLAVDIA.	VI. FERRATENSIS.
VIII. AVGVSTA.	I. ITALICA.	X. FRETENSIS.
XXII. PRIMIGENIA.	V. MACEDONICA.	III. CYRENENSIS.
I. MINERVIA.	XI. CLAVDIA.	VII. GEMINA.
XXX. VLPIA.	XIII. GEMINA.	II. TRAIANA.
I. ADIVTRIX.	XII FVLMINATRIX.	III. AVGVSTA.
X. GEMINA.	XV. APOLLINEA.	II. ITALICA.
XIIII. GEMINA.	III. GALLICANA.	III. PARTHICA.
I. PARTHICA.	II. PARTHICA.	

B

Plures legiones recenſet Hubertus Gultzius in ſuo Antiquitatis Theſauro,cap.7. Nomina ſumebant legiones ab ordine, quo vnaquæq; earum in aliquo loco primo conſtituta fuerat, vt prima,ſecunda, tertia, decima, & viceſima appellaretur. Et quoniam plerunq; vſu veniebat vt duæ C vel tres in variis locis conſtitutæ,omnes primæ,vel ſecundæ,vel tertiæ appellatæ fuerint:cognominibus inter ſeſe diſtingui cœperunt, vt vna quidem eſſet prima Adiutrix,alia prima Mineruia, alia verò prima Parthica. quæ cognumina ad Imperatorum arbitrium plerunq; ſumere ſolebant: vel ab eorundem nominibus, qui eas inſtituerunt, vt Auguſta, Claudiana, Galbiana, Flauia, Vlpia, Traiana, Antoniniana:vel à Prouinciis deuictis, vt Parthica, Scythica, Gallica, Arabica, Macedonica, Hiſpanienſis:vel à locis in quibus primo inſtitutæ manſerunt, vt Italica. Fretenſis. Cyrenaica:aut à nominibus Deorum,quibus Imperatores,earundem auctores addicti erant,vt Mineruia, Apollinaris: aut poſtremo ab aliis euentibus,vt Gemina. Adiutrix, Martia, Victrix, Ferrata, Fulminatrix, Alauda, Rapax, Primigenia, & alia huiuſmodi. Sed de legione in genere ſatis, partes videbimus. D

De partibus legionis, cohortibus, manipulis, centuriis, turmis, & decuriis CAP. V.

CONSTABAT legio ex pedeſtribus & equeſtribos copiis. Pedeſtres copiæ in cohortes & manipulos, equeſtres in turmas & decurias diuidebantur.

Cohors dicitur, Varrone teſte, quod, vt in villa ex pluribus tectis coniungitur, ac quiddam fit vnum: ſic hæc ex manipuleis copulatur cohors quæ in villa dicta, quod circa eum locum pecus coerceretur. Cæterùm in vna legione X. cohortes erant, Modeſto & Vegetio auctoribus, quarum tamen prima reliquas & numero militum, & dignitate præcedit. Nam genere atq; inſtitutione literarum (Modeſti verbis vtar) viros electiſſimos quærit. Hæc enim ſuſcipit Aquilam, quæ præcipuum ſignum in Romano eſt ſemper exercitu, & totius legionis inſigne: Imagines Imperatorum: has enim imagines tanquā diuina & præſentia ſigna ſinguli venerantur. Habet pedites mille centum quinque, equites loricatos centum triginta duos. & appellatur Cohors milliaria, quæ caput eſt totius legionis ab hac cum pugnandum eſt, prima acies incipit ordinari. Secunda cohurs habet pedites 555. equites loricatos 66. & appellatur Cohors quingenaria. Tertia cohors ſimiliter habet pedites 555. equites 66 ſed in hac tertia validiores probari moris eſt, quia in media acie conſiſtit. Cohors quarta habet pedites 600. equites 66. Cohors quinta habet totidem. Sed ſtrenuos deſiderat milites. Quia ſicut prima in dextro, ita quinta in ſiniſtro ponitur cornu. Hæ quinque cohortes in prima acie ordinantur. Sexta cohors habet pedites F 555 equites 66. In ipſa qooque enucleati adſcribendi ſunt iuniores quia in ſecunda acie poſt Aquilam, & imagines cohors ſexta conſiſtit. Cohors ſeptima habet pedites 555. equites 56. Sed & ipſa animoſos deſiderat viros: quia in ſecunda acie conſiſtit media. Octaua cohors totidem animoſos viros. Nona totidem. Cohors decima habet pedites 555. equites 56. Et ipſos bonos conſueuit accipere bellatores · quia in ſecunda acie ſiniſtrum poſſidet cornu. Hactenus Modeſtus, eumque ſecutus Vegetius. Et hæ fuerunt maiores legionis partes, quæ tamen priſcis temporibus nullæ erant. Non enim in tota Liuij hiſtoria cohortium fit mentio. Ideoq; docti viri ſentiunt, à C. Mario primùm cohortes eſſe inſtitutas. Aliæ erant minores legionis partes, centuriæ ſcilicet, manipuli, turmæ, & decuriæ. Pedeſtres quidem copiæ in centurias & manipulos, equeſtres in turmas & decurias diuidebantur. De quibus in hunc modum Varro · Centuriæ ſunt, quæ G ſub vno Centurione ſunt, quorum centenarius iuſtus numerus. Hæ in contubernia diuidebantur, ita vt decem militibus ſub vno papilione degentibus vnus quaſi præeſſet Decanus: qui caput contubernij nominatur. Contubernium autem manipulus vocabatur, ab eo quod

co[illegible]

A coniunctis manibus pariter dimicabant, Vegetius. Varro: Manipulos vocant exercitus minimos manus, quæ vnum ſequuntur ſignum. Plutarchus aliam huius vocabuli originem & etymologiam affert, cùm in Romulo ita loquitur: Ipſe, Romulus ſcilicet) ſecum magnam manum adducebat in Centurias diſtributam, quarum vnumquamlibet vir vnus ducebat, manipulum fœni, ac herbarum conto erectum geſtans, vnde hodiè quoq; militibus manipularibus nomen eſt. Cincius apud Agellium ſcribit, legionem cohortes decem habuiſſe, manipulos triginta, cẽturias ſexaginta. ex quibus verbis intelligitur, Manipulos maiores partes fuiſſe ipſis Centuriis, & ſingulos binos Centuriones habuiſſe. Turma terma eſt, E in V abiit, quod terdeni Equites ex tribus tribubus Tatienſium, Ramnium & Lucerum fiebant. Diuidebantur hæ in decurias, quæ inde nomen habebant, quòd decem equites ſingulæ continerent. Hæ partes legionis fuerunt. De ſignis *Vegetius.*
B dicam, quorum alia vocalia, alia ſemiuocalia, alia muta ſunt. Vocalia dicuntur, quæ voce humana pronunciantur, ſicut in vigiliis. Semiuocalia ſunt, quæ per cornua, aut tubam, aut buccinam dantur. Tuba, quæ directa eſt, appellatur Buccina: quæ in ſemetipſam æren circulo flectitur. Corno, quod ex vris agreſtibus, argento nexum, temperatum arte & ſpiritu, canentis flatum emittit auditum. Nam indubitatis per hæc ſonis agnoſcit exercitus, vtrum ſtare, vel progredi, an certè regredi oporteat: vtrum longe perſequi fugientes, an receptui canere. Muta ſigna ſunt Aquilæ, Dracones, Vexilla, Flammulæ ruffæ, Pinnæ. Quocunq. enim hæc ferri iuſſerit ductor, neceſſe eſt ſignum ſuum comitantes milites pergant. Apud veteres Rom. ſigna militaria muta erant, vti Plin. li. 10. cap. 4. Aquila, Lupus, Minotaurus, equus, aper, quæ ſingulos ordines anteibant. Factum autem poſtea, vt ſola aquila in acie portaretur, reliqua ſigna in caſtris relinquerentur. Donec tan-
C dem C. Marius, is, qui ſepties Conſulatum geſsit, in ſecundo conſulatu reliquis ſignis omninò abdicatis Aquilam propriè Romanis legionibus dicauerit. Ab eo tempore notatum eſt, non ferè apud legiones vnquã hybernatũ eſſe in caſtris, vbi non fuerit aquilarum iugum. Erat aũt Aquila, aureum aquilæ ſimulacrũ, haſtæ præpilatæ ſuffixum, quod à milite ferebatur, qui ob id Aquilifer dictus eſt. Minotauri ſignũ veteres in legionib. habuerũt, vt quemadmodũ ille in intimo & ſecretiſſimo labyrintho abditus perhibetur: ita ducis cõſilium ſemper eſſet occultũ, Veget. li. 3. & Feſtus, qui etiam alio loco, effigiẽ porci inter ſigna militaria locũ habuiſſe dicit, & cauſam addit, quia cõfecto bello, inter quos pax fieret, cæſa porca fœdus firmari ſoleret. Poſteriorib. temporibus Dracones p ſingulas cohortes ad præliũ a Draconariis ferebãtur. Vexilla etiã ſingolis cẽturiis cõſtituta erant. de quibus ita Vegetius: Antiqui, inquit, quia ſciebant in acie, commiſſu bello celeriter
D ordines aciesque turbari, atque confundi: ne hoc poſſet accidere, cohortes in Centurias diuiſerunt, & ſingulis Centuriis ſingula vexilla conſtituerunt, ita vt ex qua cohorte, vel quota eſſet Centuria, in illo vexillo literis eſſet adſcriptum: quod intuentes vel legentes milites, in quouis tumultu à contubernalibus ſuis aberrare non poſſent, Centuriones inſuper tranſuerſis caſsidum criſtis habebant, vt facilius noſcerentur. Hactenus Vegetius. Vexilla, ſicut & Aquilæ, & cohortium ſigna frequenter in nummis antiquis videntur.

Quis Dux exercitus fuerit, item quis Imperator dictus CAP. VI.

LEGIONEM & partes eius explicauimus, nunc quot genera militum in iis fuerint, quique aliis præfuerint, conſiderabimus, initium facientes a magiſtratibus, vt ſic vocem, militaribus. Duces exercitus apud Romanos fuerunt primum Reges, deinde Conſu-
E les, Dictatores, Tribuni militum Coſs poteſtate, Decemuiri legibus ſcribendis, Prætores, Proconſules, & Proprætores. Hi enim ſuis auſpiciis bellum gerere dicebantur, Tribuni verò militares, Magiſtri equitum, Legati, &c non ſuis, ſed alienis auſpiciis pugnabant. De Regib. aperta res ex Dionyſio, Liuio Plutarcho, & aliis, item de Coſulibus, qui ferè omnia regia munia obiêrunt. De Dictatoribus vero hoc ſatis teſtimonij eſt, quod plerunque leguntur rei gerendæ cauſa creati eſſe. De reliquis vniuerſa Romana teſtatur, ita vt non opus ſit multa auctorum teſtimonia, huic rei confirmandæ adducere. Huc tantum iam explicabimus, quare hi, quos modò nominaui, magiſtratus, ſuis auſpiciis bellum gerere dicantur, quid ſit ſuis quid alienis auſpiciis pugnare, & quando ac quibus de cauſis Imperatores appellati ſint. De auſpiciis primùm.

Inſtitutum fuerat ab initio, vt nihil neque domi, neque militiæ, niſi auſpicatò gereretur, quip-
F pe quod, vt inquit apud Liuium C. Marcius, nullius calumniæ ſubiicerentur ea, quæ Dij comprobauiſſent. Auſpicia vero in exercitu vnius tantum fuerunt Imperatoris, cui ea prouincia eueniſſet, cæteri auſpiciis eius pugnare, ipſe bellum, vt ductu, ſic auſpiciis ſuis gerere dicebatur. Itaq nec Imperatoris nomen, nec ſupplicatio, nec triumphus dabatur aut Legato, aut vlli alij exercitus præfecto, ne ſi eorum quidem opera, atque virtute Imperator abſens, aut ægrotus victoriam adeptus eſſet, quod non eorum auſpiciis res eſſet geſta, ſed ipſius Imperatoris.

Adhibebantur autem in caſtris auſpicia duo, vnum coactum, alterum ex acuminibus. Coactum appellarunt tripudium, de quo ſatis multa diximus ſuperiori libro de Sacerdotiis. Auſpicium autem ex acuminibus quale fuerit, in compertum [illegible] eius Cicero tantummodo meminit primo de Diuinatione, cum dicit: Ex acuminibus, quod totum auſpicium militare eſt, M. Marcellus
G totum omiſit. Et in 2. de Natura Deorum: Negligentia nobilitatis augurium diſciplina omiſſa, veritas auſpiciorum ſpreta e[illegible]s tantum retenta. Itaque maximæ Reipublicæ partes in his bellis [illegible]s Reipublicæ ſalos continetur, nullis auſpiciis adminiſtrantur, nulla perennia ſeruantur, nulla ex acuminibus. Hæc Cicero. De Imperatore nunc dicam.

Imperatoris nomen appellatio fuit militaris, qua Dux præſens re benè geſta primùm militũ A
acclamatione in caſtris, deinde ſententia Senatus in vrbe ornatus eſt. Etenim Imperatoris voca-
bulo duobus modis vſi ſunt, vno pro quocunque exercitus Duce, qui ſuis auſpiciis rem gereret,
& qui imperium, id eſt, ius belli gerendi haberet: altero, qui hoſtibus magno prælio fuſis, ac pro-
fligatis, eo nomine, militum acclamatione affectus eſſet. Scribit autem Appianus lib. 2. Bellorum
ciuilium, obſeruatum eſſe antiquitus, vt non, niſi magnis rebus geſtis, acclamaretur. At ſua ætate,
(fuit autem Hadriani æqualis) decem millibus occiſis acclamatum eſſe. Addit Dio libro 60. non
niſi ſemel, de vno bello aliquem appellari Imperatorem licuiſſe. Hinc Cicero: Magnũ numerum
hoſtium cecidimus, caſtella munitiſsima cepimus, incendimus, Imperatores appellati ſumus, &c.
Neque verò ſolùm, ſi ipſi, ſed ii Legati, & Quæſtores, quibus imperium commiſiſſent, rem be-
nè ſe abſente geſsiſſent, iidem hoc etiam honoris adipiſcebantur, vt ex Legatorum, Quæſtorum- B
que ſecundo prælio Imperatores appellarentur. Teſtis eſt Cicero in Piſonem, de Q. Marcio
Legato Piſonis, & M. Terentius Varro in Re Ruſtica de Trebellio Quæſtore Licinij Neruæ,
quorum ſecundo prælio ipſi Duces ſiue Prætores Piſo, & Nerua Imperatores ſunt appellati.
Tantùm de Imperatore.

De Legatis, Tribunis militum, Centurionibus & Decurionibus CAP. VII.

AB Imperatore, ſiue exercitus Duce ad eius Comites deueniemus, quales fuerunt Le-
gati, Tribuni militum, Centuriones & Decuriones. De Legatis diximus libro huius po-
ſterioris Commentarij ſecundo, vbi de Magiſtratibus diſſeruimus. Illud tantum hoc C
loco addemus, Legatum apud Priſcos Romanos eum fuiſſe, qui Ammiani Marcellini
temporibus Comes dicebatur, & noſtra ætate locum tenens, ein Leutenant/ penes quem, abſen-
te Imperatore, vel Duce ſumma poteſtas erat. Tribuni militum dicti, auctore Varrone, quod ab
initio terni eſſent, tum, cùm legio ex tribus millibus conficiebatur, externis: quæ tum erant, tri-
bubus, Ramnenſium, Lucerum, & Tatienſium. Hi peditib. tantum Legionis, non etiam equitibus
præerant. Itaq. vt numerus peditum in legione auctus eſt, ſic etiam Tribunorum militarium, ita
vt à tribus ad quatuor, atq. ab his ad ſex peruenerint. Quinetiam vt numerus eorum, ſic etiam le-
ctio procedente tempore immutata eſt. Primis enim temporibus omnes ab Imperatoribus le-
gebantur, in ſingulas quaternas legiones terni, vt eſſent duodecim. Poſt autem, anno vrbis tre-
centeſimo nonageſimo primo inſtitutum, vt pars eorum populi ſuffragiis, pars Imperatorum D
arbitrio crearentur, quod & à poſteris obſeruatum, nonnunquam neceſſaria de cauſa mutatum
eſt. Cumque poſtea Rutilius Rufus legem tuliſſet de iure Tribunorum, qui à Conſulibus eſſent
facti, accidit, vt Tribuni ab Imperatoribus in exercitu lecti, Rufuli: à populo in Comitiis creati,
Comitiati dicti ſint. Ita enim Aſconius Pædianus: Tribunorum militarium duo ſunt genera, pri-
mum eorum, qui Rufuli dicuntur, hi in exercitu creari ſolent: alij ſunt Comitiati, qui Romæ Co-
mitiis deſignantur. Idem Liuius & Feſtus tradunt. Quocirca etiam nouiſsimis Reipublicæ tem-
poribus alios Tribunos à populo, alios ab Imperatorib. creatos videmus. Cæterùm de Tribunis
militum 24. ad primas quatuor legiones creandis hæc prodit lib. 6. Polybius: Poſteaquam decla-
rauêre Duces, Tribunos militum conſtituunt, quatuordecim quidem ex iis, quibus quinq. annua
ſtipendia facta ſint: decem autem alios præter hos ex iis qui decem ſtipendia fecerint. Equites E
quidem qui decem, pedites verò qui ſex. Cùm verò delectus habituri ſunt, diuidunt ſe ipſi iunio-
res Tribuni, ſicut populus, Imperatoreſue inſtituerint, in quatuor partes quoniam in quatuor
ipſi legiones vniuerſam, primamq; partitionem copiarum diſtribuunt. Atque qui, primi quatuor
electi ſunt, primæ legioni aſsignantur tres qui deinceps, ſecundæ legioni tribuuntur: quatuor
ſubſequentes, tertiæ. tres vltimi in quartam transferuntur. Ex prouectioribus verò duos ſanè pri
mos primæ tribuunt legioni tres ſecundos, ſecundæ duos ſubſequentes tertiæ tres vltimos,
quartæ. Hactenus Polybius. De officio Tribunorum militum ita lib. 2. Vegetius Prima legio-
nis cohors erat Miliaria, in qua cenſu, genere, literis, forma, virtute pollentes milites mittebantur.
Huic Tribunus præerat armorum ſcientia, virtute corporis, morum honeſtate præcipuus. Reli-
quæ cohortes prout principi placuiſſet, à Tribunis, vel à Præpoſitis regebantur. Tanta autem ſer- F
uabatur exercendi milites cura, vt non ſolum Tribuni, vel præpoſiti contubernales ſibi creditos
ſub oculis ſuis iuberent quotidiè meditari. ſed etiam ipſi armorum arte perfecti cæteros ad di-
micationẽ proprio cohortarentur exemplo. Tribuni autem ſollicitudo per hanc laudatur induſtria,
cũ miles veſte nitidus, armis bene munitus ac fulgens exercitii vſu & diſciplina eruditus incedit.
Centuriones ſequuntur. de quibus hæc Polybius lib. 6. Vbi milites ad conſtitutam à Conſu-
libus diem conuenerunt, deligunt ex iis minimos ætate fortunæq; perquàm tenuis in Pilanos: his
adultiores, in eos, quos Haſtatos vocant ætate ac robore præſtantes, in Principes: natu maxi-
mos in Triarios. Tot enim ac tales ſunt apud Romanos differentiæ tam appellationum, quàm æ-
tatum, imò etiam armaturarum in vnaquaque legione. Diuiduntq; eos talem in modum vt qui
prouecti ætate, iidem Triarij numero ſexcenti: Principes mille, ducenti: his pares Haſtati. Reliqui G
ætate minimi, velites, pilaniue. Quod ſi maiore numero conſtat legio, proportione diuiſionem fa-
ciunt, Triariis exceptis, quorum idem ſemper eſt numerus. Ex ſingulis his generibus, præterquã
è natu minimis, eligunt ordinum ductores optimos quoſque decem, præter quos aliorum decem
ele-

A electionem faciunt,atq; hos quidem omnes Centuriones appellauerũt: quorum qui primus ele-
ctus eſt,fit etiam cõſilij particeps.Hi rurſus totidem eligunt tergiductores. Quibus peractis,cum
Centurionibus diuidunt ætates ſingulas in partes decem,exceptis Pilanis: præbentque ſingulis
partibus ex iis qui iam electi ſunt, duos duces, duosque tergiductores. Velites autem, qui ſu-
perſunt,æqualiter in omnes partes diſtribuere, partesque appellauêre ordinem, & manipulum,
& ſignum: Duces vero, Centuriones, & Principes, ſeu ductores ordinum. Quòd ſi vterq; Cen-
turionum adſit, qui primus electus eſt, præeſt dextræ parti ordinis: qui ſecundus,viris præeſt,
qui ad ſiniſtram ſigni partem ſunt. Si non adſit vterque, qui præſens eſt,præeſt omnibus. Ex his
intelligitur,qui Centuriones fuerint,& quomodo eligerentur,videlicet,vt paucis repetam,Cen-
turiones fuerunt illi,qui ſingulis ordinibus in legione præerant. Cùm autem legio poſterioribus
B quidem temporibus in decem cohortes diuideretur, cohortes ſingulæ rurſus in ordines ternos,
exceptis velitibus,diſtribuerentur, qui illis ordinibus præerant, Centuriones dicebantur. Et is
quidem,qui primus Triariorum Centurio,ſiue Triariorum manipulo in prima cohorte præerat,
atque reliquos omnes Centuriones dignitate anteibat, conſiliique particeps fiebat, Primopilus
ſiue Primipilus,ſiue primi pili Centurio vocabatur: qui Triariorum ordini ſecundæ cohortis,ſe-
cundi Triarij Centurio: qui tertiæ cohortis Triariis, tertij Triarij Centurio, & ſic deinceps vſq;
ad decem qui decimæ cohortis Triariis præerat, decimi Triarij Centurio appellabatur. Quan-
quam Sigonio placet,reliquos Triariorum Centuriones poſt Primipilum, ſecundi, tertij, quarti,
&c. pili Centuriones dictos fuiſſe. Triarios Principes ſequebantur. Qui igitur Principum ordini
in prima cohorte præerat primi Principis Centurio,qui ſecundę cohortis Principi,ſecundi Prin-
C cipis Centurio,in tertia cohorte,tertij Principis Centurio,& ſic deinceps vſque ad decem. Ita e-
tiam qui Haſtatorum ordinem primæ cohortis ducebat, Primi Haſtati Centurio: ſecundæ co-
hortis, ſecundi Haſtati Centurio, & ſic deinceps vſque ad decem. Tranſibant autem Centurio-
nes virtutis gratia ab inferiori ordine ad altiorem. vt à decimo haſtato ad nonum: à nono ad o-
ctauum: ſic, vſque ad primum: à primo verò haſtato non ad decimum Principem, ſed ad pri-
mum Principem: nec deinde à primo Principe ad decimum triarium, ſed ad primum triarium,
qui primis temporibus vocabatur primus Centurio: poſterioribus primipilus. Atque tantùm
de Centurionibus. qui plura volet ſcire, adeat Carolum Sigonium lib. 2. de Antiquo iure Pro-
uinciar. cap. 2. & Aldum Manutium lib. 3. de Quæſitis per epiſtolam, epiſtola 3. qui diligentiſsimè
hac de re ſcripſerunt.
D Cæterùm Centuriones vbi creati erant, ſingulos ſibi adſciſcebant adiutores, quos Polybius
extremi agminis, vel tergi ductores, Varro & Feſtus Accenſos, & Optiones vocant. Feſti ver-
ba ſunt: Optio qui nunc dicitur, antea appellabatur Accenſus, is adiutor dabatur Centurioni
à Tribuno militum, vt quem vellet, eligeret, vnde nomen ſortitus eſt. Vegetius autem Optio-
nes fuiſſe dicit, qui antecedentibus ægritudine impeditis, tanquam adoptati eorum atque vica-
rij ſolerent vniuerſa procurare. Atque hi quidem pedeſtribus copiis præfuerunt: Equitibus au-
tem, qui ſingulis legionibus modo duceni, modo treceni, vt diximus, affuerunt. Præpoſiti ſunt
ij, qui Præfecti equitum, ac Decuriones vocati ſunt: quorum illi Tribunis militum, hi Centu-
rionibus reſponderunt,cum Præfecti alas equitum ducerent,Decuriones vero turmarum decu-
rias. De quibus legendis in hunc modum Polybius libro 6. Equites etiam in decem alas ſimili-
E ter diuiſerunt, atque ex ſingulis tres eligunt duces. Ij verò ipſi tres aſſumunt tergiductores, qui-
que primus electus eſt, præeſt alæ. Duo verò Decurionum obtinent. Abſente primo ſecundus
primi locum obtinet. Hactenus Polybius, quibus ex verbis intelligitur, qui Præfecti equitum,
qui Decuriones fuerint, & quòd ii etiam Optiones, Polybius tergiductores appellat,ſibi adſci-
uerint. Qua de re Varronis quoque & Feſti verba non ab re erit adſcribere. Sic autem Varro:
Turma terina eſt, quod terdeni equites ex tribus tribubus Tatienſium, Ramnium, & Lucerum
fiebant. Itaque primi ſingularum decuriarum Decuriones dicti, qui ab eo in ſingulis turmis
etiam nunc ſunt terni, quos hi primo adminiſtros ipſi ſibi adoptabant, Optiones vocari cœpti,
quos nunc propter ambitionem Tribuni faciunt. Feſtus: Optio in re militari appellatur is,quem
Decurio, aut Centurio optat ſibi rerum priuatarum miniſtrum, quo facilius obeat officia pu-
F blica. Atque de his hactenus.

De aliis militaribus muneribus CAP. IIX.

PRAETER eos, de quibus præcedenti capite diximus, etiam alij fuerunt militarium
munerum curatores vel Præfecti, vtputa Præfecti legionum, Præfecti ſociûm, Præfe-
cti caſtrorum, Præfecti fabrorum, &c. de quibus hoc capite, quæ occurrent, conſi-
gnabimus.

Quis Præfectus legionis fuerit,& quod eius officium,docet Vegetius libro 2.his verbis: Pro-
prius,inquit,iudex erat Præfectus legionis,habens communem primi ordinis dignitatẽ, qui ab-
G ſente legato tanquam vicarius ipſius poteſtatem maximam retinebat. Tribuni,vel Centuriones,
cæteriq; milites eius præcepta ſeruabant. Vigiliarũ,ſiue profectionis teſſera ab eodem petebatur.
Si miles crimẽ aliquod admiſiſſet,auctoritate præfecti legionis à Tribuno deputabatur ad pœnã:
Arma omnium militum,item veſtes,equi,annona ad curã pertinebant. Diſciplinę ius & ſeueritas

exercitus non ſolùm peditum, ſed etiam equitum legionariorum præcepto eius quotidiè curabatur. Ipſe autem cuſtos diligens & ſobrius legionem ſibi creditam aſsiduis operibus ad omnem deuotionem informabat, & induſtriam, ſciens ad Præfecti laudem ſubiectorum redundare virtutẽ. A

Præfecti ſociũm dicebantur, qui auxilijs, id eſt copijs ſociorum ab Imperatoribus Romanis præpoſiti erant, de quibus ad hunc modum Polybius libro . Vbi ſocij vnà cum Romanis congregati ſunt curam diſtributionis eorum, tractationisq́. habent conſtituti à ſocijs Principes, Præfecti appellati, numero duodecim: qui primùm ex omnibus qui acceſſerint auxiliaribus, aptiſsimos eligunt equites, peditesq́ue operam ſuam ad miniſtrandum Conſulibus exhibituros, hos vocant extraordinarios, &c.

De præfectis Caſtrorum & fabrorum ita Vegetius: Erat etiam, inquit, Caſtrorum Præfectus, licet inferior dignitate, occupatus tamen non mediocribus cauſis, ad quem Caſtrorum poſitio, B valli & foſſæ deſtinatio pertinebat, tabernacula, vel caſæ militum cum impedimentis omnibus nutu ipſius curabantur. Præterea ægri contubernales, & Medici, à quibus curabantur, expenſæ etiam ad eius induſtriam pertinebant. Vehicula, ſagittarij, nec non etiam ferramenta, quibus materies ſecatur, vel cæditur, quibus aperiuntur foſſæ, circa ſitum valli & aquæ ductus, item ligna, vel ſtramina, arietes, onagri, baliſtæ, cæteraq. genera tormentorum, ne deeſſent aliquando, procurabat. Hic poſt longam probatamq́ue militiam peritiſsimus omnium legebatur, vt rectè doceret alios, quod ipſe cum laude feciſſet.

Habet præterea legio fabros, Tignarios, Inſtructores Carpentarios, Ferrarios, Pictores, reliquosq́ue artifices ad hybernorum ædificia fabricanda, ad machinas, turresq́ue ligneas, cæteraq́; quibus vel oppugnantur aduerſariorum ciuitates, vel defenduntur propriæ, præparatos: etiam C qui arma, vehicula, cæteraq́ue genera tormentorum, vel noua facerent, vel quaſſata repararent. Habebant fabricas ſcutarias, loricarias, arcuarias, in quibus ſagittæ, miſsilia, caſsides, omniaq́ue armorum genera formabantur. Hæc enim erat cura præcipua, vt quicquid exercitui neceſſarium videbatur, nunquam deeſſet in caſtris, vſque eo, vt etiam cunicularios haberent, qui ad morẽ beſſorum ducto ſub terris cuniculo, murisq́. intra fundamenta perfoſsis improuiſi ſe emergerent ad vrbes hoſtium capiendas. Horum iudex proprius erat Præfectus fabrorum. Miniſtri quidam Imperatorum, ac Tribunorum militarium fuerunt Accenſi, Commẽtarienſes, Cornicularij. De Accenſis Varro: Accenſos miniſtratores Cato eſſe ſcribit: poteſt id ab arbitrio. nam inde ad arbitriũ eius, cuius miniſter. Et Vegetius: Nullis milites inſtituti deputabantur obſequiis, nec priuata iiſdem negotia mandabantur, ſiquidem incongruum videretur Imperatori, militem, qui veſte & D annona publica paſcebatur, vtilitatibus vacare priuatis. Ad obſequia tamen Iudicum vel Tribunorum, nec non etiam Principalium deputabantur milites, qui vocabantur Accenſi, hoc eſt, poſtea additi, quàm fuiſſet legio completa, quos nunc ſupernumerarios vocant.

Commentarienſes in caſtris Sigonius putat fuiſſe eos, qui obſequia militum, excubias, commeatusq́ue perſcriberent. Nam talem in exercitu fuiſſe curam ſcribit Vegetius.

Cornicularios idem Sigonius opinatur fuiſſe Tribunorum militarium miniſtros, qui vigilias Tribunorum loco circumirent, atque eorundem imperia corniculo ederent. Vnde Cornicularij ipſi merere Corniculo dicti ſint a Suetonio in libro de claris Grammaticis. Ex miniſtris autem humilioribus fuère Scribæ, Accenſi, Præcones, de quibus prolixe egimus libro harum Antiquitatum ſexto, qui eſt de magiſtratibus. E

De variis militum ordinibus, generibus & diſcriminibus CAP. IX.

HACTENVS de iis diximus qui militiæ præfuerunt, ſequitur vt ipſorum etiam militum ordines & diſcrimina conſideremus. Polybius lib. 6. quatuor facit militum ordines & diſcrimina, Pilanos ſcilicet, Haſtatos, Principes & Triarios. Pilanos, quos etiam Velites appellat, dicit eligi eos, qui minimi ætate fortunæq́ue tenuioris ſint. Velites Feſtus ait fuiſſe milites expeditos, ſic dictos, quaſi volantes, de quorum inſtitutione in hunc modum Valerius Maximus libro 2. cap. 3. Velitum vſus eo bello primùm repertus eſt, quo Capuam Fulnius Flaccus Imperator obſedit. Nam cum equitatui Campanorum crebris excurſationibus equites F noſtri, quia numero pauciores erant, reſiſtere non poſſent Q. Næuius Centurio è peditibus lectos expediti corporis, breuibus & incuruis ſeptenis armatos haſtis, paruo tegmine munitos, veloci ſaltu iungere ſe equitibus, & rurſus celeri motu dilabi inſtituit, quo facilius equeſtri prælio ſubiecti pedites, viros pariter, atque equos hoſtium telis inceſſerent. Eaque nouitas pugnæ vnicum Campanæ perfidiæ debilitauit auxilium. Ideoque auctori eius Næuio adhuc honos eſt habitus. Hactenus Valerius.

His adultiores ait Polybius eligi Haſtatos, ætate ac robore præſtantiores Principes natu maximos Triarios. Pilani dicti, qui pileis vtebantur: Haſtati, qui primi haſtis vtebantur Principes, qui à principio gladiis, & poſt commutata re militari minus illuſtres ſumuntur Triarij dicti, qui in acie tertio ordine extremis ſubſidio deponebantur. Erant & aliæ militum appellationes. Quidam enim dicebantur Adſcriptitij, quidam Accenſi, quidam Ferentarij, quidam Rorarij. Sunt tamen qui hos eoſdem eſſe cenſent, & Adſcriptitios quide dici, quòd ſupplendis legionib. adſcriberẽtur: Accenſos, quòd ad cenſum legionũ eſſent additi: Ferentariosq; quod fundis & G lapi-

A lapidibus pugnaturi, ea modò ferrent, quæ in hoſtes eiicerent. Rorarios etiam, quòd velut ante prælium iuſtum rorantes dimicarent. De Adſcriptiuis vel Adſcriptiuis Varro lib. 6. de Ling. Lat. Adſcriptiui dicti, qui olim adſcribebantur inermes, qui ſuccederent armateis militibus, id eſt, ſi quis eorum deperiſſet. idem libro tertio de Vita populi Romani: De adſcriptiuis cùm erant attributi Decurionibus, & Centurionibus, qui eorum haberent numerum, accenſi vocabantur. Eoſdem etiam quidam vocabant ferentarios, qui depugnabāt pugnis & lapidibus, iis armis, quæ ferrentur, non quæ tenerentur.

De Ferentariis Feſtus: Ferentarij auxiliatores in bello, à ferendo auxilio dicti, vel quia fundis & lapidibus pugnabant, quæ tela feruntur, non tenentur, ita appellati: Ferentarij leuis armaturæ pugnatores. Idem de Rorariis: Rorarios milites vocabant, quòd vt ante imbrem ferè rorare
B ſolet: ſic illi, ante grauem armaturam, quod prodibant, rorarij dicti.

Funditores erant qui fundis magnis dimicabant.

Duplicarij milites, quibus ob virtutem duplicia cibaria vt darentur, inſtitutum.

Volones dicti ſunt milites, qui poſt Cannenſem cladem vſq; ad octo millia, cùm eſſent ſerui, volontariè ſe ad militiam obtulerunt.

In veteribus lapidum inſcriptionibus mentio extat militum Primanorum, ſecundanorum, tertianorum. &c. quæ nomina tributa i'is ſunt à numero legionum, in quibus militârunt.

De Signiferis, Aquiliferis, Draconariis, qui ſigna Aquilam, Dracones in militia geſtârūt, non opus eſt vt multa dicam.

Teſſerarij dicti, qui teſſeram per contubernia militum nunciabant. Metatores, qui præceden-
C tes locum eligunt caſtris. Menſores, qui in caſtris ad podiſimum demetiuntur loca, in quibus tentória milites figant, vel qui hoſpitia in ciuitatibus præſtant.

Militum miniſtri & ſerui erant Calones & lixæ. De vtriſque Feſtus: Calones militum ſerui, dicti, quia ligneas clauas gerebant, quæ Græci ϰᾶλα vocant. Lixæ, qui exercitum ſequuntur quæſtus gratia, dicti, quòd extra ordinem ſint militiæ, eiſq; liceat quod libuerit. Nonius Marcellus: Lixarum proprietas hæc eſt, quod officium ſuſtineant militibus aquæ vehendæ. Lixam namque veteres aquam vocauerunt. Calonum quoque proprietas hæc habetur, quòd ligna militibus ſubminiſtrent. Atque de variis militum ordinibus hactenus.

De variis armorum appellationibus CAP. X.

D

DE variis militum ordinibus diximus, reſtant nobis explicanda ipſorum arma. Non omnes eodem armorum genere vtebantur, ſed prout diuerſi militum ordines erant, ita etiam diuerſa eorum fuerunt arma, qua de re Polybium lib. 6. loquentem audiemus: Natu minimi, inquit, quos Velites, & Pilanos appellârunt, iubentur geſtare gladium, pila, parmamq́ue. Parma tum firmitatem habet ob ſtructuram, tum magnitudinem, quæ tutando ſit corpori ſatis. Nam rotunda cum ſit, tripedalem habet diametron. Adornatur præterea miles, & ſimplici caſside, cui lupi pellem imponunt, aut eiuſmodi aliquid, quod integomētum pariter, inſigneq; ſit, vt in prælio ſuos quiq. Principes ſtrenuè, aut ignauiter ſe gerentes, latêre non poſsint. Pili telum lignum habet longitudine plerunque bicubitali, craſsitudine digitali, ſpiculum vnius
E ſpithamæ, ſiue palmi maioris, eo vſq; attenuatum, & acutum, vt mox primum poſt iactum neceſſariò flectatur, ſitq; inhabile ad remittendum: alioqui commune fieret telum.

Eos qui deinceps hos ætate excedunt, haſtatiq́ue appellantur, armaturam ferre iubent. Eſt autem Romana armatura primum ſanè ſcutum θυρεὸν, cuius latitudo curuæ ſuperficiei pedū duorum ſemis, longitudo pedū quatuor: maiori additi amplius quatuor digiti, duplici tabulato, glutino taurino linteolo infuſo cōpactum: eius exterior ſuperficies vituli corio integitur, hinnuliue, aut eiuſmodi animalis. Habet circumferentiæ ferreum munimen à ſummis, imiſq́ue partibus, quo enſium ictus vehementiores tutò excipit, terræq́ue adnitendo non corroditur. Impactus eſt eiuſmodi ſcuto etiam ferreus vmbo, qui ingentes ſuſtinet ictus, ac lapidum impetum. ſariſſarúmue, teliq́ue quantumlibet violenti. Vnà cum ſcuto enſis pendet ad dextrum femur, Hiſpanienſem
F vocant, anceps eſt, mucrone eximio: defertur violenter, eo quòd obeliſcus eius firmus, ſtabiliſq; exiſtit. Ad hæc veruta duo, galeaq́ue ænea, & crurum tegmen ocreæ. Veruta hæc partim craſsiora ſunt, partim tenuiora. Ex firmioribus, quæ teretia ſunt, trientalem habent diametrón: quæ quadrata, trientale latus. tenuiora haſtilibus modicis aſsimilantur, quæ gerunt cum cæteris, quæ prædicta ſunt.

Horum omnium longitudo ligni tria cubita non facilè excedit. Impactum eſt ſingulis telum ferreum, vtrinque hamatum, eadem qua lignum longitudine: cuius nexum, ſtructuramq́ue tam firmiter muniunt ad medium vſque lignum inſerentes, crebriſq́ue fibulis, clauiſque transfigentes, vt non prius nexus vtendo relaxetur, quàm ferrum frangatur: licet ſit craſsitudinis in imo, vbi adhæret ligno, digiti vnios ac ſemis, eò vſque ac tantum adhi-
G bent diligentiæ in nectendo. Præter hæc omnia, adornantur corolla plumea, penniſq́ue tribus puniceis, aut nigris erectis, longitudinis fermè cubitalis: quæ cùm in ſummo vertice cæteris armis addiderint, vir quidem apparet duplo maior quàm ſit: eius verò aſpectus pulcher, hoſtibuſq́ue terribilis, atque plerique accepto ære vnius ſpithamæ, quoquo verſus quod

adhibent pectori, vocantque corditunm, perfectam habent armaturam. Qui verò cenſum exce- A
dunt drachmarum decem millium, pro cordituo, cum cæteris armis, hamis conſertos induunt
thoraces. Idem armãdi modus eſt etiam circa Principes, triarioſq́; præterquàm quòd pro verutis
triarij haſtas gerunt. Hactenus Polybius, cum quo etiam Dionyſius, Liuius & alij conſentiunt.
De clypeo adhuc dicam, cuius Polybius non meminit. Nam quod Ianus Laſcaris Græcum θυρεὸν,
Latina voce clypeus reddidit, in eo erroris cõuincitur ab Aldo Manutio, qui ipſum clypeum pro
ſcuto malè accepiſſe, oſtendit. Clypeus enim non quadratus fuit, quemadmodum ſcutum, quod
à Polybio deſcribitur: ſed rotundus, ex ære factus, minor ſcuto, de quo videndus Aldus Manu-
tius libro 2. de Quæſitis per epiſtolam, epiſtula 6. Telorum ac iaculorum gladiorumq́ue vocabula
aliquot recenſet Agellius libro 10. cap. 25. Haſtam, pilum, phalaricam, ſemiphalaricam ſollifer-
ream, geſam, lanceam, ſparos, rumices, triſaces (ſic enim emendat Iuſtus Lipſius) tragulas, fra- B
meas, menſaculas, cateias, rhomphæas, ſcorpium, ſcibones, ſicilices, veruta, enſes, ſicas,
macheras, ſpatas, lingulas, pugiones, climaculas. Sed cùm ex iis pauca admudum ad Romanam
armaturam pertineant, de quibus vel iam antè diximus, vel paulu pòſt dicturi ſumus, in eorum
explicatione hoc loco non immorabor. Exponuntur tamen paſsim à Grammaticis, qui de iis
ſunt conſulendi.

De Expeditione CAP. XI.

OSTENDIMVS hactenus, qua ratione bellum hoſtibus ſit indictum, quomodo delectus
habitus, qui Duces belli, qui militarium munerum Præfecti, qui ordinum ductores, qui
militum ordines, quæ arma eorum fuerint: iam exercitum educemus, & quo ordine ex- C
peditio facta ſit, docebimus. Vbi Dux imperium à populo acceperat, bellumq́; ipſi com-
miſſum erat, in Capitolium ibat, ibique ſolennia vota pro Republica nuncupabat, atque inde pa-
ludamento, lictoribus, inſignibusque imperij cæteris aſſumptis, rectà ad portam vrbis ibat, ad
quam ſalutatus, amicis officij cauſa aliquanto viæ ſpacio proſequentibus, ac benè ominantibus,
ad bellum proficiſcebatur. Seruius doctiſsimus Grammaticus in 8. Æneidos annotat, moris fuiſ-
ſe. veteris, qui belli curam ſuſceperat, ſacrarium Martis ingreſſus, primò ancilia commoueret, pòſt
haſtam ſimulachri ipſius, diceretque: Mars vigila.

Cæterùm quo ordine inceſſerit exercitus, Polybius libro 6. docet, cuius verba ex verſione Ia-
ni Laſcaris hæc ſunt: Plerunque, inquit, primi incedunt extraordinarij: hos ſociorum dextrum
ſubſequitur cornu: quos deinceps ſua iumenta ſequuntur. Poſt eos it Romanorum prima legio, D
habens ponè impedimenta ſua. tum ſecũda incedit legio, ſequentibus ipſam ſuis vehiculis, ſocio-
rumq́ue impedimentis, qui agmen cogunt. Vltimum enim, dum incedunt, læuum ſociorum cor-
nu tenet locum. Equites interdum ſequuntur à tergo ſuas quique parteis. aliàs iumentorum
latera obequitant, ſtipantes ea, tutumq́ue præbentes inceſſum. Quòd ſi qua ſit à tergo ſuſpicio,
cætera quidem apud ipſos eodem ſe habent modo: ipſi verò ſociorum extraordinarij à fronte ad
tergum traducuntur, alternisq́ue diebus legiones & cornua eadem præcedunt, rurſumq́ue ſe-
quuntur à tergo, vt aquationis, frumentationisq́; integræ æqualiter omnes participes fiant, mu-
tantes ſemper ordinem, vt alternatim primi incedant.

Vtuntur etiam alio genere inceſſus, temporibus parum tutis. Patentibus enim campis du-
cunt triplicem phalangem æquidiſtantem, haſtatorum, Principum, triariorum: præponentes E
antecedentium iumenta omnibus. Poſt prima verò ſigna, eorum, qui ſecundi incedunt: poſt ſe-
cunda, eorum, qui tertij: & ad proportionem ſic alternatim ponentes iumenta, & ſigna. Hunc in
modum ad iter inſtructi, cum aliquid grauius acciderit, modò ad ſcutum declinantes, modò ad
haſtam, producunt ſigna præter impedimenta ad hoſtium aſpectum, breuiq́; tempore, atque vna
motione armatorum ordo recepit inſtructionis diſpoſitionem: præterquàm ſi aliquando haſta-
tos euolutione vti oportuerit. Iumentorum autem, cæterorumq́; ea ſequentium multitudo, poſt
inſtructus ſeſe ſubducentes, locum obtinet in periculis competentem. Cùm vero incedentes ap-
propinquauerint ad locum idoneum locandis caſtris, præcedunt Tribunus, & Principibus ordi-
num quicunque huic muneri aſsiduè fuerint addicti: qui poſteaquam conſpexerint totum lo-
cum, qui optandus ſit ponendis caſtris, deputant primùm, vbi ſit ponendum tentorium Impera- F
toris, post alia, &c. Hactenus Polybius. Quæ tamen non ita intelligenda ſunt, quaſi ſemper hic
ordo in expeditione ſit obſeruatus. Is enim ſæpenumero mutatus & varius fuit, vti vel ex ſolius
Caij Iulij Cæſaris commentariis intelligere licet, qua de re, qui volet, legat Petri Rami librum de
Militia C. Iulij Cæſaris parte ſecunda. Et hæc terreſtris itineris ratio erat. Flumina autem quatuor
traiiciebantur modis, primum ponte, qui quomodo conſtrui ſoleret, Cæſar in Commẽtariis ſuis
paſsim docet, & Petrus Ramus in eo, quem de Cæſaris militia ſcripſit, libello, vt interim de aliis
taceam. Secundus modus traiiciendi fluminis eſt, quando exercitus nauibus traducitur. Tertius
eſt, cum flumen in plures alueos diductum, tranſitum exercitui præbet. Quartus, cum equitatus
in flumine diſpoſitus, vim illius infringit, vt peditatus tranare incolumis poſsit. Quorum modo-
rum omnium exempla ſunt apud Cæſarem. G

Cæterũ & illud hoc loco non eſt ſilentio prętereundũ, vſitatũ fuiſſe, vt milites legionarij ſecũ
ferrent non ſolùm arma, ſed & vallum & cibaria, vnde Cic. lib. 2. Tuſculanarum quęſtionum: No-
ſtri exercitus, inquit, primùm vnde nomẽ habeant, vides: deinde qui labor, quantus agminis, ferre
plus

A plus dimidiati menſis cibaria, ferre ſi quid ad vſum velint, ferre vallum. Nam ſcutum gladium, galeam in onere noſtri milites non plus numeranr, quàm humeros, lacertos, manus. Arma enim membra militis eſſe dieunt: quæ quidem ita geruntur aptè, vt ſi vſus foret, abiectis oneribus, expeditis armis, vt membris pugnare poſsint. Hæc Tullius de ſui temporis militia. Liuius verò antea non dimidiati, ſed integri menſis cibaria militem ferre ſolitum docet libro 44. His igitur rebos onuſti milites, tamen ſingulis diebus vbi opus erat, viginti, aut viginti quatuor millia paſſuum emetiebantur, quemadmodum Vegetius & cum eo alij tradunt. Atque de expeditione hactenus.

B

De Caſtrametatione, & Caſtrorum motione

CAP. XII.

QVAE verò Caſtrorum forma fuerit, quomodo ea ſit diſpoſita, audiemus ex Polybio, ſcriptore accuratiſsimo & grauiſsimo, cuius locum hac de re integrum ex interpretatione Iani Laſcaris (aliam enim videre mihi hactenus non contigit) adſcribam. Genus Caſtrametationis eorum, inquit Polybius, eſt huiuſmodi. Loci eius, qui maximè idoneus videtur ad Caſtrametandum, aptiſsimam partem ad proſpiciendum, præcipiendumque, Imperatoris tentorium occupat. Poſitoque ſigno, vbi illud fixuri ſunt, metiuntur circa ſignum ſpacium quadratum ſic, vt omnia latera diſtent à ſigno pedes centum, C planum eius ſit quatuor actuum. At huius figuræ ſemper vnum aſpectum, vnumque latus, quod viſum fuerit aptiſsimum aquationibus, pabulationibusque, locantur Romanæ legiones in hunc modum. Cùm ſex Tribuni ſint in vnaquaque legione, duæque Romanæ legiones vtrunque Conſulem ſequantur, perſpicuum eſt, duodecim Tribunos neceſſariò militare ſob vtroque Conſule. Ponunt autem hurum tentoria ad vnam rectam lineam omnia, quæ ſit æquidiſtans lateri quadrati præoptato, diſtetque ab eo pedes quinquaginta, equis pariter, iumentiſque, ac reliquis Tribunorum ſarcinis locandis idoneus locus. Tentoria auerſa figuntur à prædicti quadrati latere, ſpectantia exteriorem aſpectum, qui omninò dicendus, vocanduſque ſemper à nobis eſt toti figuræ oppoſitus. Diſtant inter ſe Tribunorum tentoria æquali ſpacio, atque eò vſque extenduntur, vt totam Romanorum legionum tendentium latitudinem D aſsiduè occupent. dimenſo rurſus ſpacio centum pedum in anteriorem partem ab omnibus tentoriis, poſtea à præfiniente hanc latitudinem recta linea, qui ſit æquidiſtans tribunorum tentoriis: ab hac inquam facere incipiunt legionum tabernacula, ſtruentes hunc in modum. Cùm ſecuerint bifariam rectam lineam ab eo puncto rectis ad lineam angulis, equites vtriuſque legionis oppoſitos inter ſe locant, pedes quinquaginta inter ſe diſtantes, ſectione in medio interualli habita. Eſt autem equitum peditumque locatio tentoriorum ſimilis: redditur enim tota ſpecies tam ſigni, quàm turmæ, quadrata. Hæc autem reſpicit viarum interualla, habetque præfinitam longitudinem viæ adhærentem: eſt enim centum pedum. Plerunque etiam altitudinem parem facere ſtudent, præterquam ſociurum. Quòd ſi maioribus vtantur exercitibus, tam longitudini, quàm altitudini addunt ad portionem. Cùm autem accidat, vt reſpondeant E equitum tabernacula mediis tribunorum tentoriis, efficitur quaſi ſtriga quædam (vel vicus) tranſuerſa ad ſupradictam rectam lineam, & locum ante tribunos vacuum. Nam reuera ſtrigis perſimilis fit tractus vniuerſi ſpecics. Quippe cum ex vtraque parte hinc manipuli, indeque ſint turmæ productim interpoſitæ: præterquàm quòd poſt prædictos equites vtriuſque legionis triarios ad ſingulas turmas ſingula ſigna, forma perquàm ſimili collocant, figuriſque ſeſe inuicem contingentibus, ſed reſpicientibus in alteram partem, auerſis ab equitum aſpectu dimidiata altitudine ad longitudinem ſigni cuiuſque, eo quòd multitudine etiam dimidio pauciores plerunque ſunt ij cæteris partibus. quamubrem cum inæqualis exiſtat ſepænumero virorum multitudo, contingit vt ſemper adæquentur ſecundom longitudinem partes omnes F ob altitudinis differentiam. Rurſus quinquaginta pedum interuallo ab iis vtriſque diſtantes, oppoſitos triariis locant principes. verſis autem iis quoque in prædicta interualla, duæ hæ præficiuntur ſtrigæ, initia quidem ab eadem recta linea capientes, aditusque ſicut equites: ab diſtantia videlicet centipede, quæ ante tribunos eſt: deſinentes autem in latus caſtrorum tribunis oppoſitum, quod ab initio propoſuimus oppoſitum eſſe toti Caſtrorum formæ. poſt principes ſimiliter auerſos contingentibus ſe figuris locant haſtatos. Cumque decem ſigna habeant ex prima diuiſione ſtrigæ omnes, contigit eas omnes etiam longitudine pares fieri, earumque ſectiones, poſtremas inquam parteis ad latus valli oppoſitum adæquari: ad quod etiam vltima vertentes ſigna caſtrametantur. Ab haſtatis rurſus quinquaginta relinquentes pedum ſpatium, ſociorum equites iis oppoſitos locant, ſumentes initium ab eadem recta linea, deſinentesque in idem latos. Eſt autem ſociorum multitudo peditum, vt antè dixi, par legio- G nibus Romanis extraordinariis duntaxat inferior, equitum duplo maior ablata horum quoque in extraordinarios tertia parte: ob id horum etiam altitudinem augentes pro portione, in caſtrametationom figura conantur longitudinem quoque Romanis legionibus adæquare.

Confectis autem omnibus quinque viis, auerſa rurſum ab equitibus ponunt ſocialium A peditum ſigna, ad dentes altitudinem ad portionem, vallum reſpicientia, tranſuerſumque vtrunque latus. Per ſingula ſigna, prima, quæ ſunt ab vtraque parte, tabernacula Principes ordinum capiunt, ſimulque prædictum in modum intercalantes per ſingulas parteis ſextam turmam à quinta pedes quinquaginta ſubmouent, itidem & peditum ordines, adeò vt fiat hic quoque alius per medias legiones tranſitus, tranſuerſus vtque ad ſtrigas, ſed æquidiſtans tribunorum tentoriis via, quam vocant quinctanam, eo quòd poſt quinque ordines traducitur.

Locus qui tribunorum tentoriis à parte poſteriori ſubiacet, atque vtrique parti Imperatoris tabernaculo adiacet, partim foro, partim Quæ ſtori, eiuſque commeatibus deputatur.

Ab vltimo vtriuſque partis tribunorum tentorio à parte poſteriori quaſi inflexum tenentes ordinem verſus tentoria extraordinariorum equitum electi, & quidam voluntarij in gratiam B Conſulum militantes, verſus tranſuerſa valli latera locantur: ſpectantes quidam ad Quæſtorios commeatus, quidam parte altera forum verſus. Plerunque autem contingit, vt ij non ſolum contubernia habeant propinqua Conſulibus, verum etiam vt incedente exercitu, atque in cæteris vſibus circa Conſulem Quæſtoremque diuerſentur, eiſque operam curamque impendant.

Apponuntur iis vallum ſpectantes, qui eundem præbent vſum pedites, quem prædicti equites. deinceps verò peruium relinquitur ſpatium latitudinis centum pedum, æquidiſtans tribunorum tentoriis vltra forum, Prætorium, Quæſtoriumque, productum per omneis antedictas valli parteis, ad cuius latus ſuperius ſociorum equites extraordinarij caſtrametantur, ſpectantes forum Prætorium, Quæſtorium. C

Ad media horum equitum contubernia, & ad ipſum Prætorij locum tranſitus relinquitur quinquaginga pedum, ducens ad poſterius Caſtrorum latus, ordine ad rectos angulos poſitus prædictæ plateæ. His equitibus rurſus auerſi ponuntur auxiliares extraordinarij pedites, vallum ſpectantes, poſteriusque totius caſtrametationis latus.

Vacuus autem locus, qui ex vtraque horum parte ſupereſt, verſus tranſuerſa latera datur externis, iiſque qui pro tempore ſocij aduenerint.

His ſic ſe habentibus, tota quidem caſtrorum forma efficitur quadrata æquis lateribus.

Particulares autem figuræ tam ſectionis ſtrigarum, quàm reliquæ diſpoſitionis, vrbi ſimillimam ſpeciem præ ſe ferunt.

Vallum à tentoriis per omnia latera ducentos ſubmouent pedes, quod vacuum multas ipſis D commoditates præbet.

Eſt enim rebus in Caſtra importandis exportandiſque valdè opportunum, quando ſinguli, vt quæque ſtrigarum proxima eſt, in hoc vacuum egrediuntur, neque in vnum concurſantes ſubuertunt, calcantque ſe inuicem: quæque habent, aut abigunt pecora, prædaſque ex hoſtibus huc deducentes, tutò per noctem ſeruant. & quod præcipuum eſt, ſi noctu hoſtis aggrediatur, neque ignis, neque telum peruenit ad ipſos, præter admodum rara, atque ea innocua fermè propter magnitudinem diſtantiæ, tentoriis præſertim circumiectis.

Data igitur multitudine peditum, equitumque vtrunque in modum, ſiue quatuor ſeu quinque millium ſingulas legiones faciant: ſimiliter & ſignorum altitudine, longitudineque, ac multitudine conceſſa: & adhæc diſtantiis itinerum, platearumque, nec non omnibus aliis E conceſsis, facilè eſt volentibus conſiderare, quàm ſit locus capax, caſtraque quàm ampla.

Quòd ſi aliquando abundet ſociorum multitudo, ſiue hi ab initio Caſtra ſecuti ſint, ſiue poſtea per occaſionem acceſſerint: ij quidem qui per occaſionem acceſſerint, ea etiam quæ circa Prætorium ſunt, replent ſpatia, forumque & Quæſtorium contrahunt in vnum, cogente temporis neceſsitate: iis verò, qui vnà cum exercitu à principio exiuêre, ſi ſit abundans multitudo, addunt ſtrigam vnam ab vtraque parte Romanarum legionum, verſus tranſuerſa latera.

Omnibus autem quatuor legionibus, Conſulibuſque ambobus in vna Caſtra coeuntibus, congregatiſque, nihil aliud cogitare oportet, quàm duos exercitus, prout dudum expoſuimus, pariter caſtrametatos auerſos inuicem iunctos eſſe, contingentes ſemet ad contubernia extraordinariorum vtriuſque exercitus. quando ſanè contingit, vt figura fiat oblonga, locus F duplo priore maior, circunferentia ſeſquialtera.

Cùm igitur ita eueniat, vt Conſules vnà caſtrametentur, ſic ſemper vtuntur caſtrametationibus. Cùm verò ſeorſum, reliqua ſanè ſimiliter: forum autem, Prætorium, Quæſtoriumque in medio ſtatuunt vtriuſque exercitus. Hæc omnia Polybius.

Ex quibus intelligi poteſt, quæ caſtrorum Romanorum forma fuerit. Nonnunquam tamen aliter conſtructa ea fuerunt. Cæſar lunatis Caſtris Thapſum (vt eſt in hiſtoria Africani belli) operibus circum muniuit.

Vegetius triquetram & ſemirotundam formam nominat, quem diligens lector de caſtrametatione etiam legere poterit. Illud hoc loco, antequam ad alia accedam, monebo, Romanos ante Camilli tempora tantum per æſtatem militiæ eſſe conſueuiſſe & domi ſuæ hyemare: eo G autem tempore, quo Veij obſeſsi primùm cœpiſſe caſtellis ædificatis, caſtriſque munitis, in hoſtico hyemem cum æſtate continuare, Plutarchus in Camillo, Liuius libro quinto.

Notan-

A Notandum & hoc eſt, tentoria ſiue tabernacula exercitus Romani ex pellibus fieri conſueuiſſe, quod ex Valerio Maximo libro ſecundo, capite ſecundo, & aliis eſt manifeſtum: hinc toties apud auctores legitur, ſub pellibus milites habere, exercitum ſub pellibus retinere, ſub pellibus eſſe: quod nihil aliud eſt, quàm exercitum in tentoriis, quæ ex pellibus fieri ſolebant, habere, retinere, in tentoriis eſſe, in caſtris eſſe. Vide Carolum Sigonium ſcholiis in Liuium libro quinto initio, Iacobum Ræuardum libro quarto Variorum, capite tertio, & alios.

Neque hoc prætermittendum eſt, Caſtra Romanorum vt plurimum portas habuiſſe quatuor. Prima erat Prætoria, quæ & Quæſtoria dicta eſt: ea vel orientem ſolem ſpectare, vel è conſpectu hoſtium dirigi ſolebat. Quod eò fiebat, vt ſi quando ad arma conclamatum foret, ſine tumultu extra caſtra contrahi multitudo, & explicari ordines, ſignaque educi poſſent.

B Etenim vbi acie decernendum erat, illinc cohortes educi, & copiæ admoueri ſolebant.

Vbi etiam militum ſtatio copioſa inſtructaque ad ſubitos conatus eſſe debebat, cui etiam Principali nomen datum.

Altera à tergo Caſtrorum Decumana, eò, quòd ampla & patens: ex qua deſertores & facinoroſi, in quos iure militari animaduertendum erat, educebantur, & pœnis coercebantur.

Tertia erat Principalis, ex qua Principes, & ſummi duces velut ex poſtico, ſi quando opus eſſet, opem ſuis laborantibus ferebant, ordines tendebant, & milites educebant.

Via quoque, quæ ad eam portam ferebat, Principalis dicta eſt. Quarta erat poſt Prætorium, C & Quinctana dicebatur, quippe per eam commeatus in caſtra conuehi, & rerum vtenſilium copia venalis exponi: inde etiam merces ad vſum militaris multitudinis, quæque bello vſui eſſent, importari & exportari ſolebant. Vide præter Feſtum Alexandrum Neapolitanum libro primo genialium dierum, capite duodecimo.

Præter quatuor has portas ait Turnebus libro aduerſariorum trigeſimo, capite vigeſimo-quarto, fuit etiam Extraordinaria, prope quam tendebant Extraordinarij. Liuius libro quadrageſimo: Erumpere extraordinaria porta iuſsit. Quæſtoria, quæ propinqua erat Quæſtorio, Liuius eodem libro: Quinctus Fuluius Flaccus legatus cum dextera ala ad Quæſtoriam portam poſitus. Sed & duæ Principales erant, Dextra, & Siniſtra à Principibus nomen adeptæ. Liuius libro quadrageſimo, ad dexteram Principalem haſtatos legionis primæ inſtruxit, &c. Hactenus ille.

Prætorium dicebatur tabernaculum, quòd Duces exercituum, vel Imperatores, ſiue Conſules, D ſiue Dictatores, ſiue Prætores, ſiue Tribuni militum Conſulari poteſtate ij eſſent, occupabant.

Nomen autem inde habet, quòd initio Conſules qui plerunque bella adminiſtrabant, Prætores dicerentur. Quæſtorium erat tabernaculum Quæſtorum. Tantum de Caſtris, & eorum metatione.

De motione adhuc dicendum, de qua Polybius libro ſexto, ita ſcribit: Caſtra mouent in hunc modum: Vbi primum datum fuerit ſignum, detrahunt tentoria, componuntque ſarcinas: ſed neque deponere, neque erigere licet cuipiam, antequam Tribunorum, Imperatoriſque tentorium erigatur, deponaturue. Vbi ſecundum, imponunt onera iumentis. Vbi tertium, procedere oportet primos, mouereque tota caſtra. Incedunt verò eo ordine, qui paulò E antè, cum de expeditione ageremus, à nobis ex Polybio eſt iudicatus. Vt autem iis, quæ hoc capite de veteri Romanorum caſtrametatione dicta ſunt aliquid lucis accederet, operæ precium me facturum ſum arbitratus, ſi typum illius Caſtrametationis, ex libro quarto Commentariorum Reipublicæ Romanæ Vvolfgangi Lazij hìc insererem, præſertim cum is cum deſcriptione Polybij, quem nos ſecuti ſumus, per omnia conueniat. Quod meum conſilium vt probes, te, beneuole lector etiam atque etiam rogo.

Figura Caſtrametationis Romanorum.

Vetus Romanorum Caſtrametatio.

CENTVM PEDES TOTIVS LATERIS VALLI QVADRATI.

A *Spatium à vallo ad tentoria, pro rebus in caſtra importandis, exportandisq́, ac tenendis pecoribus, & præda ex hoſtibus relata. Præterea ne ſe mutuò homines calcent: & quod præcipuum, ſi hoſtis noctu adgrederetur, neq; ignis neq; tela peruenirent ad tentoria.*

B *Spacium centum pedum, æquè diſtans Tribunorum tentoriis vltra forum Prætorium, Quæſtoriumq́ productum, per omnes valli partes: ad cuius latus ſuperius ſociorum equites extraordinarij caſtrametantur, ſpectantes forum Prætorium & Quæſtorium. His equitibus rurſus auerſi ponebantur auxiliares extraordinarij pedites, vallum ſpectantes. poſteriusq́ totius caſtrametationis latus.*

C *In hoc ſpacio fortè aduentantes locabantur: vel ſicubi plures ſimul legiones, equitatusq́ in vna caſtra conuenirent, loca vacua circa Prætorium forum, Quæſtoriumq́ accipiebant.*

D *Hic ex vtraq; parte hinc manipuli, inde turmæ productim interpoſiti, ita quòd ad ſingula ſigna turmæ forma ſint ſimplici collocatæ.*

E *Ab vtraq; parte prima tabernacula occupabant, intercalantes per ſingulas partes ſextam turmam; à quinta 50. pedes ſubmouentes.*

F *Linea recta æquilateris caſtrorum, ad quam tendebant Tribuni.*

G *Locus ſæpe circundatus, prope maiorem Tribunum, vbi ſigna ſingebantur.*

H *Caſtra equitum primæ legionis, ad Tribunorum media tabernacula, vnde efficiebatur ſtriga quædam tranſuerſa ad ſupradictam rectam lineam, & locum ante Tribunum vacuum.*

I *Caſtra equitum legionis ſecundæ, ac velitum præcipuè.*

K *Tranſitus quinquaginta pedum, ducens ad latus poſterius caſtrorum.*

L *Tranſitus tranſuerſus legionum, æquediſtans à Tribunis.*

M *Signa excubitus ad Prætorium.*

De diſciplina Caſtrenſi & de vigiliis CAP. XIII. A

QVAE porro Caſtrenſis Romanorum diſciplina, quæ vigiliarum ordinatio fuerit, lucu-
lenter explicat idem Romanæ hiſtoriæ ſcriptor diligentiſſimus Polybius, cuius hæc
in fragmentis libri ſexti verba ſunt: Vbi caſtrametati ſunt, conuenientes tribuni, ab
omnibus qui in caſtris ſunt, liberis pariter ſeruisq́;, ſingulatim iuſiurandum exigunt.
Iurant autem illi, ſe nihil è caſtris furto ablaturos: imò ſi quis etiam inuenerit quippiam, id alla-
turum ad Tribunos. deinceps ordinant ſigna, atque ex vtraque legione Principum Haſtorum-
que duo ad loci curam deputant, qui ante Tribunos eſt. In hac enim platea maxima pars Roma-
norum quotidie verſatur, iccirco ſtudium adhibent, vt ea aſpergatur, verraturque diligeoter. Ex
reliquis duodeuiginti tria, quiſque tribunorum ſortiuntur. Nam tot ſunt haſtatorum princi- B
pumque in ſingulis legionibus ſigna, ſecuodum ante dictam diuiſionem. Tribuni autem ſex,
tria ſigna, viciſsim ſingulatimque miniſtrant. Tribuno miniſterium huiuſcemodi. Caſtris loco
aſsignato, tentorium erigunt ij, locumque circa tentorium pauimentant: & ſi quid circumſepi-
re oporteat ad vaſorum cuſtodiam, id ipſis curæ eſt. Dant etiam excubias duas. excubia quatuor
viris conſtat, quarum pars ante tentorium, pars poſt tentorium iuxta equos excubant. Cum igi-
tur tria quiſque ſigna Tribunus habeat, atque in iis ſingulis viri ſint amplius centum, exceptis
triariis, veſtibusque, qui huiuſmodi miniſterium haudquaquam exhibent, opus quidem leue
fit, eo quòd quarto quoque die ad ſingula ſigna miniſterium peruenit. Tribunis autem ex præ-
fatis miniſteriis vſus pariter neceſſarius, honorque atque obedientia exhibetur. Triariorum ſi-
gna Tribunorum miniſteriis eximuntur, ſed turmis equitum ſingulis diebus miniſteria præbēt, C
vt quique proximi ſunt poſt turmas locati: qui cuſtodiunt etiam alia, ſed præſertim equos, ne
aut implicati vinculis lædantur, futuri inutiles ad opus aut ſoluti, atque inuicem irruentes, tur-
bas tumultusque excitent in caſtris. Cæterùm vnum ex omnibus ſignum excubat quotidiè per
vices ante Imperatorem, quod ſecuritatem pariter Imperatori præbet aduerſus inſidias, ornat-
que ſpeciem magiſtratus. Foſſæ ac valli duo latera ſociis curæ ſunt, quibus proximum vtrunque
eorum cornu locatum eſt. Romanis vtrique legioni vnum. Cumque ſingula latera per ſigna
diuiſa diſtributaque ſint, particularis ſanè cura ordinum ductoribus incumbit præſentibus ad-
ſtantibusque. Vt autem vniuerſum latus benè ſe habeat, duobus Tribunis ſimiliter, reliquam
etiam legionis curam hi ſunt qui gerunt. Bini enim inter ſe diuiſi bimeſtre ſpacium ſemeſtris
temporis viciſsim imperant: vniuerſoque, quibus ſors obtigit, ſubdiali vſui præſunt. Idem mo- D
dus principatus eſt etiam præfectorũ inter ſocios, equites, ordinumque ductores omnes orien-
te luce accedunt ad Tribunorum tenturia, Tribuni ad Conſulem: ille quod inſtat agendum, tri-
bunis edicit: tribuni equitibus, ordinumq́; ductoribus: ij multitudini promunt tempore oppor-
tuno. Nocturni ſigni traditionem tutam præſtant, hunc in modum: ex ſingulis generibus equi-
tum, peditumque decimi ſigni, quod vltimum caſtrametatur, ad extremitatem ſtrigarum, ex
iis vir vnus eligitur, qui excubiarum miniſteriis non tenetur: verùm accedit ſingulis diebus oc-
cidente Sole ad tentorium tribuni, & accepta teſſera (ea eſt tabella inſcripta) recedit. Cumque
ſeceſſerit ad ſignum ſuum, tradit tabellam ſignumque adhibitis teſtibus proximi ſigni Principi,
ille ſimiliter proximi: idemque faciunt omnes deinceps, donec ad prima, ac prope Tribunos lo-
cata ſigna peruenerit. Hos autem oportet tabellam nondum obortis tenebris referre ad Tribu- E
nos: & ſi relatæ ſunt omnes quæ datæ ſunt, cognoſcunt ſignum datum eſſe omnibus, perq́; om-
neis ad ſeſe perueniſſe. at ſi quid defuerit confeſtim, inquirit Tribunus, quidnam commiſſum ſit,
percipitque ex inſcriptione, quànam ex parte tabella venerit: atq́; vbi repertum fuerit impedi-
mentum, conueniens infertur mulcta. Vigilias diſponunt hunc in modum: Imperatorem, eius-
que tentorium, accubans cuſtodit ſignum: tribunorum tentoria & equitum turmas, deputati,
vt modò dictum eſt, ex ſingulis ſignis. Itidem per ſingulos ordines omnes ex ſe ipſi cuſtodias di-
ſponunt, cæteras Imperator. fiuntque plerũque tres excubiæ: apud Quæſtorem vna, binæ apud
legatos. Conſiliariosque. exteriorem caſtrorum adſpectum velites complent, totum interdiu
vallum circumſidentes. Etenim hoc illis iniungitur miniſterium. Portas ſingulæ ex iis decades
accubantes ſeruant. eos qui ſunt vigiliis deputati, ex ſingulis cuſtodiis, qui primam vigiliam F
acturi ſunt, vnus ex ſignis ſingulis tergiductor veſpere ducit ad tribunum: is dat ſingulis taleo-
las per ſingulas vigilias, breueis admodum, habẽtes characterem: illi cum acceperint, ad aſsigna-
ta recedunt loca. Fides circuitionis equitibus committitur. Oportet enim primum alæ ducto-
rẽ per ſingulas legiones præcipere vni ex ſuis tergiductoribus ſummo mane præceptum huiuſ-
modi, vt is edicat ante prandium quatuor adoleſcentibus alæ ſuæ, ad eos pertinere circuitionem
noctis proximè acceſſuræ. Poſt hęc oportet idem præcipiat ſequentis alæ ductori ante noctem,
quod illi incumbat cura circuitionis in ſequentem diem: is cum audiuerit, oportebit vt ſimilia
faciat his, quæ prædiximus in ſequẽtem diem. atque hunc in modum & cæteri deinceps. Qui verò
præoptati ſunt per tergiductores ex prima ala quatuor, vbi ſortiti fuerint vigilias, conferunt
ſe ad tribunum, accipiuntque in ſcriptis, quotam, quotque vigilias circuire oporteat. Poſtea verò G
accubanti quatuor iuxta primum ſignum triariorum, cuius princeps curam gerit, vt compe-
tens vigiliæ ſignum tuba detur. Cum verò tempus acceſſerit, primam viſit vigiliam, qui eam vi-
ſendam ſortitus eſt. Circuit autem prædicta loca non ſolum circa vallum, aditusque, ſed omnia

per

A per ſigna ſingula, turmasque: & ſi inuenerit vigiles primæ vigilantes, accipit ab iis taleolam: ſin
autem offenderit quempiam dormientem, aut locum deſeruiſſe, atteſtatus proximos abit. Idem
fit etiam ab iis, qui deinceps vigilias circumeunt. Dandi autem ſignum buccina (ſicuti paulò
antè dixi) per ſingulas vigilias, quod circuitoribus conueniat cum vigilibus, ductoribus ordi-
num primi ſigni triariorum vtriuſque legionis quotidiè cura incumbit. Circuitorum ſinguli ſub
ipſam lucem referunt teſſaras ad tribunum, & ſi omnes redditæ fuerint, ſine delicto abeunt. At
ſi quis pauciores attulerit, quàm ſit cuſtodiarum multitudo, inquirunt ex charactere, quæ nam
cuſtodia defecerit. qua re cognita, vocatur ordinum ductor. Is autem ducit eos, quibus eſt com-
miſſa vigilia, ij diſceptant cum circuitore: & ſi cuſtodum fuerit delictum, confeſtim profert id cir-
cuitor, adhibitis teſtibus, qui proximi ſint. tenetur enim hoc facere, ac ſi nihil huiuſmodi factum
B ſit, crimen recidit in circuitorem, ſtatimque aduocato concilio, coram Tribuno dicit cauſam: &
ſi condemnetur, fuſte cæditur. Hactenus Polybius. His igitur expoſitis, tempus eſt, vt aciem tan-
dem inſtruamus, quod faciemus capite proximè ſequente.

Inſtructio aciei CAP. XIV.

QVAE in genere de militia Romana ſcitu fuerunt neceſſaria, hactenus expoſuimus, ſe-
quitur vt aciem tandem inſtruamus: quæ ipſa res paulò altius eſt repetenda. Quo die
pugna erat cum hoſtibus committenda, ſignum in caſtris Romanis proponebatur, vi-
delicet tunica purpurea, vel coccina ſupra Prætorium expanſa, cuius meminit Plutar-
C chus in Fabio & alibi, Liuius, ac Polybius. Pòſt, vbi iam ad bellum exeundum, & exercitus ca-
ſtris educendus eſſet, ſigna militaria, quæ in caſtris fixa erant, captatis auguriis euellebantur è
terra. Habebatur autem hoc inter felicia auguria, ſi auellentem ſigna facilè ſequerentur. Ideoque
Craſſus in Arabis bello Parthico cum filio occiſus legitur, quòd iturus ad prælium auellere ſigna
vix potuerit. Educto caſtris exercitu, acies inſtruebatur. Quod qua ratione fieri conſueuerit, ex
Liuio aliquo modo intelligi poteſt, qui libro 8. multis verbis inſtructá aciem deſcribit, quæ cum
maximoperè huc faciant, non grauabor adſcribere. Ita igitur Liuius: Clypeis antea Romani vſi
ſunt: deinde poſtquam ſtipendiarij facti ſunt, ſcuta pro clypeis fecère: & quod antea Phalan-
ges ſimiles Macedonicis, hoc poſtea manipulatim ſtructa acies cœpit eſſe. Poſtea in plures ordi-
nes inſtruebatur. Ordo ſexagenos milites, duos centuriones, vexillarium vnum habebat. Prima
D acies haſtati erant, manipuli quindecim, diſtantes inter ſe modicum ſpacium. Manipulus leues
vicenos milites, aliam turbam ſcutatorum habebat. Leues autem, qui haſtam tantum geſaque
gererent, vocabantur. hæc prima frons in acie florem iuuenum pubeſcentium ad militiam habe-
bat. Robuſtior inde ætas totidem manipulorum, quibus Principibus eſt nomen: hos ſequeban-
tur ſcutati omnes, inſignibus maxime armis. hoc XXX. manipulorum agmē Antepilanos appel-
labant: quia ſub ſignis iam alij quindecim ordines locabantur: ex quibus ordo vnuſquiſque tres
partes habebat, earum vnamquamque primum pilum vocabant. tribus ex vexillis conſtabat.
Vexillum CXXCVI. homines erant. primum vexillum triarios ducebat, veteranum militem ſpe-
ctatæ virtutis: ſecundum rorarios, minus roboris ætate, factiſque: tertium accenſos, minimæ fi-
duciæ: eò & in poſtremam aciem reiiciebantur. Vbi his ordinibus exercitus inſtructus eſſet, ha-
E ſtati omnium primi pugnam inibant. ſi haſtati profligare hoſtem non poſſent, pede preſſo eos re-
trocedentes in interualla ordinum Principes recipiebant, tum Principum pugna erat, haſtati
ſequebantur, triarij ſub vexillis conſidebant, ſiniſtro crure porrecto, ſcuta innixa humeris haſtas
ſuberecta cuſpide in terra fixas, haud ſecus, quàm vallo ſepta inhorreret acies, tenentes. Si apud
Principes quoque ſatis proſperè eſſet pugnatum, à prima acie ad triarios ſenſim referebantur.
Vnde rem ad triarios rediſſe, cum laboratur, prouerbio increbuit. Triarij conſurgentes, vbi in
interualla ordinum ſuorum Principes & haſtatos recepiſſent, extemplò compreſsis ordinibus
velut claudebant vias: vnoque continenti agmine, iam nulla ſpe poſt relicta, in hoſtem incede-
bant, id erat formidoloſiſsimum hoſti, cum velut victos inſecuti, nouam repentè aciem exſur-
gentem, auctam numero cernebant. Scribebantur autem quatuor ferè legiones quinis milli-
F bus peditum, equitibus in ſingulas legiones trecenis. alterum tantum ex Latino delectu adii-
ciebatur: qui ea tempeſtate hoſtes erant Romanis, eodemque ordine inſtruxerant aciem. nec
vexilla cum vexillis tantum, vniuerſi haſtati cum haſtatis, principes cum principibus, ſed Cen-
turio quoque cum Centurione, ſi ordines turbati non eſſent, concurrendum ſibi eſſe ſciebat.
Hactenus Liuius, qui vniuerſum exercitum in tres partes diſtribuit. Primam aciem Haſtatos
facit, id eſt, leues milites, ac ſcutatos, in eamque pubeſcentes ad militiam omnes conicit,
alteram Principes vnà cum ſcutatis, quos Antepilanos vocabant. tertiam ex quindecim ordi-
nibus conſtituit, quorum vnuſquiſque tres partes haberet, earum vnamquamque primum
pilum vocabant: ex tribus vexillis conſtabat, Triariorum, Rorariorum, & Accenſorum, quo-
rum Rorarij inter antepilanos primò procurrebant. deinde etiam Accenſi eò procedebant, vt
G tum denique viribus hoſtium vel exhauſtis, vel debilitatis, integri & recentes Triarij pugnam
capeſſerent. Polybius libro ſexto eundem ferè ordinē, ſed clarius deſcribit. Legionē enim quadri-
fariá diuidit in Pilarios, minimos natu, haſtatos iis proximos ætate, principes florentiſsimis ar-
mis & Triarios maximos natu. Pilanos quidē, haſtatosq;, & principes millenos ducenos: Triarios

autem ſexcentos. Si maior fiat legio, proportione partes augeri dicit, exceptis Triariis, quoa A
ſemper efficiant partes.

Cæterùm non vno ſemper modo acies inſtructa fuit, ſed diuerſis, quod videre eſt tum apud
Cæſarem in ipſius Commentariis, tum apud Ælianum in libro ſingulari de inſtruenda acie, ad
quos harum rerum ſtudioſum lectorem remitto. Agellios libro x. cap. 9. aliquot vocabula mili-
taria, quibus inſtructa certo modo acies appellari ſoleat, recenſet: qoalia ſunt, frons, ſubſidia, cu-
neus, orbis, globus, forfices, ſerra, alæ, turres, eaque dicit inueniri in libris eorum, qui de mili-
tari diſciplina ſcripſerunt, tralataque eſſe ab ipſis rebus, qoæ ita propriè nominantur, earumque
rerum in acie inſtruenda, ſui cuiuſque vocabuli imagines oſteodi.

Frona * * * *

Subſidia dicebantur illi milites, qui poſt aciem ſubſidebant, vt laboranti exercitui ſubuenirent. B

Cuneua dicebatur acies cuneum repræſentans, ſicut orbis, globus, forfices, &c. quæ in mo-
dum globi, orbis, forficis inſtruebatur. Vegetius libro 3. ait, Cuneum peditum multitudinem
vocari, quæ iuncta cum acie primùm anguſtior, deinde latior procedat, & aduerſariorum ordi-
nes rumpat: quia à pluribus in vnom locum tela mittantur. Quam rem, inquit, milites vocare
caput porcinum. Typum eius habet Ælianus in libello de inſtruendis aciebua.

Alæ dictæ ſunt exercitus equitum ordines, quòd circum legiones dextra, ſiniſtraque tan-
quam alæ in auium corporibus locabaotur. Cincius libro ſexto, de re militari, apud Agellium
libro 16. cap. 4.

De deuotione ſuiipſius pro exercitu, & de deuotione exercitus hoſtilis C

CAP. XV.

QVOD ſi periculum aliquod imminere videretur, & Aroſpices nunciarent, Deos oon
placatos eſſe, tum vnus aliquis ex Romanis ſeſe pro exercitu ſuo, & ſimul exercitũ bo-
ſtium deuouebat. Licebat autem, quemadmodum Liuius libro X. ait, Conſuli Dictato-
rique & Prætori deuouere legiones hoſtium, & ſe vel alium, quem velit, ex legione Ro-
mana ſcripta, ciuem. Si is homo, qui deuotus eſſet, moreretur, probè factum videbatur: ni mo-
reretur, tum ſignum ſeptem pedes altum, aut maius in terram defodi. & piaculum hoſtia cædi
oportebat: vbi illod ſignum defoſſum eſſet, eò magiſtratum Romanum deſceodere fas non erat. D
Qui verò ſeſe deuouere volebat, ni moreretur, neque ſuum neq; publicum diuinom porè facere
poterat. Addit deinde: Ei, qoi ſeſe deuoueret, Vulcano arma, ſiue cui alij Dioo vouere vellet,
ſioe hoſtia, ſiue quo alio vellet, ius eſſe: Telo, ſuper quod ſtans Conſul precatus ſit, hoſtem po-
tiri fas non eſſe: ſi potiatur, Marti ſuouetaurilibus piaculum fieri oportere. Qua verò ratione,
quibus ceremoniis, & qua verborum forma, ſeſe deuouerent, idem paulo ante, de Decio Con-
ſule loquens, oſtendit, cum ita ſcribit: In hac trepidanone Decius Conſul M. Valerium ma-
gna voce inclamat: Deorum, inquit, ope Valeri opus eſt. agedum Pontifex publicus populi
Romani præi verba, quibus me pro legionibus deuoueam. Pontifex eum togam prætextam ſo-
mere iuſsit, & velato capite, manu ſubter togam ad mentum exerta, ſuper telum ſubiectum
pedibus ſtantem, ſic dicere: Iane, Iuppiter, Mars Pater, Quirine, Bellona, Lares, Diui No- E
uenſiles, dij Indigites, diui, quorum eſt poteſtas noſtrorum, hoſtiumque, diíque Manes, voa
precor, veneror, veniam peto, feroque, vti populo Romano Quiritium victoriamque proſpe-
reris, hoſteſque populi Romani Quiritium terrore, formidine, morteque afficiatis. Sicut ver-
bis noncupaui, ita pro Republica Quiritium, exercitu, legionibus, auxiliis populi Romani
Quiritium, legiones, auxiliaque hoſtium mecum Diis manibus, Tellurique deuoueo. Hæc ita
precatus, lictores ire ad T. Manlium iubet, matureque collegæ ſe deuotum pro exercitu nun-
ciaret. ipſe incinctos cioctu Gabino, armatus in equum inſiluit, ac ſe in medioa immiſit. Hacte-
nus Liuius. Extat etiam apud Macrobium formula deuotioois vrbium, & exercituum hoſti-
lium, quam pauló pòſt recitabimus. Cæterùm de conflictu nihil hoc loco dicam, extant eiua
exempla plurima, & varia hinc inde apud hiſtoricos, Liuium, Cæſarem, Polybium, Plutar- F
chum: item apud Frontinum in libris de Stratagematis, vnde ea peti poſſunt. Hoc tamen no-
tandum eſſe duxi, Romanos, com claſsico dato, pugnam inirent, primo occurſu ad ardorem
excitandum, ardentiſsimo claoore concurrere, & ſigna inferre conſueuiſſe: qui clamor ſi con-
ſona voce editus, neque impar, varius vel diſſonus foret, haud dubiè ſatis animorum ad certa-
men eſſe, & futuram victoriam ſpondebat: namque is erat index voluntatis & animi cuiuſque.
Si verò excitatior, crebriorque ab hoſte ſublatus eſſet, quo euentua prælij caſurus foret, indiciom
haud dubium præbebat: in qua quidem re ad ardorem animi excitandum, non ſolùm acies, ſed
ipſa quoque ſigna militaria inſerebant. Neque enim parui momeoti fuit prima illa vis & con-
greſsio militaris, cum alacres & fiduciæ pleni, ardenti clamore ſimul in hoſtes ibant, & ſigna
inferebant, intolerabili clamore, animorum vno impetu conſentiente, ac virtute: quæ res ma- G
gnarum victoriarum plerunque cauſam dedit. Sed de his iam ſatis. Huc confereoda ſunt exem-
pla pugnarum, quæ paſsim io hiſtoricis occurrunt, & ſtratagematum, de quibus diligentiſsi-
mè ſcripſit Frontinus.

De

A *De oppugnationibus vrbium, & iis, quæ ad oppugnationes requiruntur* CAP. XVI.

DIXIMVS de iis, quæ neceſſaria fuerunt, ſi in locis patentibus ad manus veniretur,
iam de expugnatione locorum clauſorum & munitorum agemus. Qua quidem in
parte omnium maximè de inſtrumentis & machinis bellicis, quarum in oppugnatio-
nibus vſus fuit, dicendum erit. Locus clauſus expugnatur ex itinere primo impetu,
aut longiore oppugnatione capitur. Illius exempla multa ſunt paſsim. Vnum adferam, quod eſt
apud Cæſarem de expugnatione Gomphorum libro 3. belli ciuilis. Gomphenſes, inquit, venien-
ti Cæſari portas præcluſerunt. Cæſar itaque caſtris munitis ſcalas, muſculosque (quibus foſſæ
B aggere, completæ ſolitum iter efficerent) ambulatoriis turribus, ad repentinam oppugnatio-
nem fieri, & crates parari iuſsit: quibus rebus effectis cohortatus milites, docuit quantum vſum
haberet ad ſubleuandam omnium rerum inopiam, potiri oppido pleno, atque opulento, ſimul
reliquis ciuitatibus, huius vrbis exemplo inferre terrorem, & id fieri celeriter, prius quàm auxi-
lia concurrerent. Itaque vſus ſingulari militum ſtudio, eodem, quo venerat die, poſt horam no-
nam oppidum altiſsimis mœnibus oppugnare aggreſſus, ante Solis occaſum expugnauit. Ha-
ctenus Cæſar. Quòd ſi propter foſſarum latitudinem, murorumque altitudinem, & munitio-
nem repentino impetu vrbs expugnari non poſſet, vineis actis, aggere iacto, turribus conſtitutis
oppugnabatur. Cuius rei exépla etiam multa paſsim apud ſcriptores veteres extant. Nos hic vo-
cabula quædam militarium inſtrumentorum & operum pertinentium & ad munitiones caſtro-
C rum & ad oppugnationes oppidorum exponemus. Caſtra communiebant aggere, vallo, loricis,
ceruis, cippis, liliis & ſtimulis. Ad oppugnationes requirebantur turres ambulatoriæ, teſtitudi-
nes, muſculi, vineæ, plutei, & cuniculi.

Agger, inquit Vegetius libro 4. ex terra ligniſque extollitur contra murum, de quo tela ia-
ctantur. Franciſcus Hotomanus annotationibus in Cæſarem, Aggeris nomen, inquit, tripliciter
ab antiquis vſurpari video: primùm pro mole ad mœnia oppidorum, deinde pro munitione ca-
ſtrorum, poſtremò pro materia, qua moles, munitioue extruitur. Molem intelligimus tumulum
ex lignis & glebis, ac ceſpitibus extructum, vt in vrbium, aut caſtrorum muros vel militibus, vel
turribus mobilibus aſcenſus præbeatur. Cæſar lib. 2. belli ciuilis, Lucanus lib. 3. ex quibus intel-
ligitur, trabes à lateribus adhiberi ſolitas, quæ latera firmarent, ne terra diffluerent: interiorem
D autem partem viminibus, virgultis & terra repleri, atque infarciri ſolitam. Tanta autem aggeris
interdum altitudo erat, vt propè mœnia adæquaret, vt apud Cæſarem lib. 2. belli Gallici, Liu.
libro 5. & alibi. Et ad hanc molem extruendam non modò fabri, verum etiam milites his ferra-
mentis inſtructi erant: bidentibus, ligonibus, raſtris, alueis, cophinis, qualis, vt Vegetius ſcribit
libro 1. & 3. Reliquarum duarum ſignificationum, quod ſumitur pro muro & munitione caſtro-
rum, item pro ipſa aggeris materia, quæ triplex erat, trabium, quæ latera firmabant, frondium,
& ceſpitum, multa extant apud Cæſarem teſtimonia, quæ non opus eſt adducere.

Vallus ſiue vallum dicebatur ſtipes ramoſus in aggeris ſumma parte defigi ſolitus, ad agge-
rem confirmandum, & loricas extruendas. Hunc vallum legionarij milites vnà cum armis in iti-
nere ferebant, vti ſuprà ex Cicerone audiuimus. & alij etiam auctores atteſtantur. Nõnunquam
E accipitur pro ſuperiore parte aggeris ex illis vallis, id eſt, ſudibus & ſtipitibus, ac viminibus in-
teriectis conſtante. Valli Romani elegans deſcriptio extat apud Polybium libro 17. vbi id cum
vallo Græco confert, & quidnam inter ea ſit diſcriminis, oſtendit. Vallum, inquit, apud Roma-
nos, duos, tresúe, aut ad ſummum quatuor habet ſurculos, ex quo accidit, vt perfacilis eius ſit ge-
ſtatio. Itaque vnus tria, atque etiam quatuor ſimul fert. Et pauló pòſt, cum de Græcorum vallo
eiuſque vſu dixiſſet, ſubucit: Apud Romanos diſsimilima eſt ratio. Primum enim ita valla inter
ſe circumplicant, vt neque facilè quorum ramorum in terram compactorum ſint virgulta, neque
quorum virgultorum ſint rami, agnoſcas. Præterea difficilè eſt, ſi quis euellere conetur, manum
admouere: quoniam denſiſsimè inter ſe contexta & conſerta ſunt. Eò accidit, quòd virgulta
ita accuratè inflexa, & intertexta ſunt, vt reuelli ab eo, qui prehenderit, facilè non poſsint: pri-
F mùm, quia eminentiæ & ſurculi omnes ſuam & propriam in terra firmitudinem obtinent. Dein-
de cum vnum è virgultis trahitur, neceſſe eſt propter mutuam cõtexturam magnam ſimul pro-
paginem educi, neque verò fieri poteſt, vt duo, tresúe vnum, idemque vallum prehendere poſ-
ſint. Quòd ſi quis vnum aut alterum commoueat, ac reuellat, exiguum tamen interuallum pate-
fiet. Ita Polybius.

Loricæ dicebãtur eminentiæ illæ aggeris, ſiue etiã murorum, quæ pectus defendebant. Fiebãt
autẽ plerunque ex cratibus & viminibus, interdum ex pluteis, id eſt, craſsis aſſeribus & tabulis.

Cerui erant ſtipites, cornicula eminentia habentes, quibus ad commiſſuras pluteorum atque
aggeris vtebantur, ad impediendum aſcenſum.

Lilia ſtipites erant feminis craſsitudine, à ſummo præacuti, ad ſimilitudinem floris eiuſdem
G nominis, non aperti, ſed adhuc compreſsi: & tegebantur viminibus ac virgultis.

Cippi erant ſtipites tricipites, aut quadricipites, delibratis & præacutis cacuminibus, ab in-
fimo reuincti longurio tranſuerſario, ne auelli poſſent. Hæc omnia ad munitionem & defenſio-
nem caſtrorum parabantur à Romanis.

Iam ea quæ ad oppugnationem requirebantur explicabimus. Turris mobilis, ſiue (vt Vege- A
tius appellat) ambulatoria erat machina, inſtar ædificij ex trabibus & tabulis, interdum decem
contignationibus extructa, intus erat aries, quem ſuſpenſum milites in hoſtium murum impel-
lebant. ex ſuperiore parte pons demittebatur in eundem murum, & ſcalæ confeſtim inijcie-
bantur. Tota autem machinatio ſubiectis rotis à militibus circiter quinquaginta introrſus pro-
mouebatur, cum muſculus aut vineæ præcederent, ſub quibus foſſores raſtris & ligonibus
viam muniebant. aggeremque de quo diximus, ſolidabant, vt mœnibus Turris propinquari
poſſet. Hæc Hotomanus. In eandem ſententiam ſcribit Vegetius libro quarto. Eius ædifi-
candæ rationem tradit Vitruuius libro decimo. De illius forma locus inſignis eſt apud Cæſa-
rem libro ſecundo belli Gallici. Altitudo eius tanta fuit, vt plerunque denûm tabulatorum eſſet,
velut apud Cæſarem libro octauo belli Gallici & bello Alexandrino, apud Ioſephum libro ſexto, B
capite octauo belli Iudaici. De pontibus, quos iniungi ſolere diximus, inſignis extat locus apud
Hircium libro octauo belli Gallici. Turres, inquit, crebras excitari in altitudinem triuut tabula-
torum, pontibus traiectis, cunſtratiſque coniungi: quorum frontes viminea loricula muni-
rentur. Multa etiam in eandem ſententiam ſcribit Procopius libro primo Gott. & libro 2.

Teſtudo tabulatum erat ex trabibus, pluteiſque factum, coriiſque ac ciliciis contectum,
aduerſus flammam & incurrentia ſaxa, ſub qua latebant milites, qui viam turribus, aut vineis
muniebant, ſaxa de via remouebant, ſolum æquabant, ac muros tentabant. Victruuius lib. 10.
& Cæſar multis locis. Interdum etiam Teſtudo ſignificat cratem ſcutorum continuatam, qua
ſublatis ſupra capita ſcutis protecti pedites ſagittarum aut ſaxorum nubem vitabant.

Muſculos Vegetius libro quarto interpretatur machinas, quibus tecti milites apportatis lapi- C
dibus, lignis, & terra, foſſas complebant, vt turri ambulatoriæ viam munirent. At Cæſar Mu-
ſculorum tecto vium tribuit, non viæ aggere ſupportato muniendæ, ſed muri ſubruendi, lapi-
deſque vectibus ſubducendi, qui etiam interdum ſubiectis rotulis impellebantur, cuiuſmodi
muſculi deſcriptio extat apud Cæſarem lib. 2. Belli ciuilis.

Vineas Vegetius lib. 4. ait eſſe machinationem tabulatis, cratibuſque conſtratam, quæ ſubie-
ctis rotulis impellitur, cuius tecto muniti obſidentes, murorum fundamenta ſubruunt. Has Fran-
ciſcus Hotomanus opinatur inde dictas, quod, vt plerique locis vineæ ſepibus vimineis, ita hæ
tectis vimineis muniri ſoleant. Vſum vinearum Lucanus libro 3. his deſcribit verſibus:

Tunc adoperta leui procedit vinea terra,	*Sub cuius pluteo, & tecta fronte latentes*
Moliri nunc ima parant, & vertere ferro	*Mœnia, nunc aries ſuſpenſo fortior ictu* D
Incuſſus denſi compagem ſoluere muri	*Tentat, impoſitis vnum ſubducere ſaxis.*

Alium præterea, inquit Hotomanus, vſum vinearum eſſe video, vt, cum plures ordine impel-
lerentur, milites poſt eas occulti ſequerentur, veluti libro 7. belli Gallici. Hinc ſub vitem præ-
liari dicebantur milites, cum ſub vinea militari pugnabant. Feſtus.

Pluteos, inquit Vegetius libro 4. eſſe machinas mobiles, & ambulatorias, ex tabulis, vimine &
corio coſtratas, triniſque rotulis adigi ſolitas ad muros, quarum vna in medio, duæ in capitibus
apponantur, ita vt in quamcunque partem quis velit, more carpentorum admoueri poſsint.
Quos, inquit, obſidentes applicant muris, eorumque munitione protecti, ſagittis, ſiue fundis, vel
miſsilibus defenſores omneis de propugnaculis oppidi exturbant, vt ſcalis aſcendendi facilior
præſtetur occaſio. Plutei etiam crebro vſurpantur pro tabulis, ſiue aſſeribus, cuius ſignificatio- E
nis exempla occurrunt paſsim.

Cuniculus eſt meatus ſubterraneus ſuffoſſus. Feſtus: Cuniculum, id eſt foramen ſub terra oc-
cultũ, aut ab animali, quod ſimile eſt lepori, appellatur, quod ſubterfoſſa terra latere eſt ſolitum:
aut à cuneorum ſimilitudine, qui omnem materiam intrant findentes. Cuniculorum agendo-
rum rationem quis primus inuenerit, Vegetius lib. 4. his verbis docet: Cum Rhodiorum, inquit,
ciuitas oppugnaretur ab hoſtibus, & turris ambulatoria ſuper murorum altitudinem ac tur-
rium omnium pararetur: mechanici ingenio inuentum eſt tale remedium. Per noctem ſub fun-
damento muri cuniculum fodit, & illum, ad quem die poſtero turris fuerat promouenda, nullo
hoſtium ſentiente, egeſta terra cauauit intrinſecus, & quum rotis ſuis mola impulſa fuiſſet, F
tanto pondere ſolo cedente ſubſedit, vt nec iungi muris, aut moueri vlterius potuerit: ita ciuitas
liberata eſt, deiectaque machina.

De machinis bellicis ad oppugnationem vrbium neceſſariis & Romanis vſitatis, Baliſta Ariete, Scorpio

CAP. XVII.

FVERVNT autem & machinæ quædam bellicæ, quibus ad oppugnationes vrbium vſi
fuerunt, veluti, Baliſta, Aries, Scorpios, ſiue onager, de quibus etiam nonnihil di- G
cendum nobis eſt.

Vegetius libro 4. inter alia tormentorum genera baliſtam primo enumerat: eamque
funibus, neruis, chordiſque ita tendi ait, vt quanto maiora brachiola haberet, hoc eſt, quanto
maior

A maior eſſet, tanto ſpicula longius mitteret Deinde Onagrum, quo lapides dirigebantur. Poſtre-
mò ſcorpiones, ideò ſic dictus, quòd paruis, ſubtilibusque ſpiculis mortem inferrent. Baliſtæ,
ſicut & Arietes & Scorpij deſcriptiones extant apud Marcellinum, quas operæprecium eſt huc
referre. Ita verò is libro 23. Baliſtæ forma hæc eſt. Ferrum inter axiculos duos firmum compagi-
uatur & vaſtum, in modum regulæ maioris extentum: cuius ex volumine teretis quod in medio
ars polita componit, quadratus eminet ſtylus extenſius recto canalis anguſti meatu cauatus, &
hac multiplici chorda neruorum tortilium illigatus: eique cochleæ duæ ligneæ coniunguntur
aptiſsimè, quarum prope vnam adſiſtit artifex contemplabilis, & ſubtiliter adponit in temonis
cauamine ſagittam ligneam ſpiculo maiore conglutinatam: hocque facto hinc inde validi iuue-
nes verſant agiliter rotabilem flexum. Quum ad extremitatem neruorum acumen venerit ſum-
B mum, percita interno pulſu à baliſta ex oculis euolat, interdum nimio ardore ſcintillans: & eue-
nit ſæpius vt antequam telum cernatur, dolor letale vulnus agnoſcat.

Scorpionis autem, quem appellant nunc onagrum, huiuſmodi forma eſt: Dolantur axes duo
quernei vel ilicei, curuanturque mediocriter, vt prominere videantur in gibbas: hique in mo-
dum ſerratoriæ macbinæ connectuntur, ex vtroque latere patentius perforati, quos inter per
cauernas funes colligantur robuſti, compagē ne diſsiliat, continentes. Ab hac medietate reſtium
ligneus ſtyl[illegible] exurgens obliquus, & in modum iugalis temonis erectus, ita neruorum modulis
implicatur, vt altius tolli poſsit & inclinari: ſummitatique eius vnci ferrei copulantur, è quibus
pendet ſtupea vel ferrea funda: cui ligno fulcimentum proſternitur ingens cilicium paleis con-
fertum minutis, validis nexibus illgatum, & locatum ſuper congeſtos ceſpites vel latericios ag-
C geres. Nam muro ſaxeo huiuſmodi moles impoſita diſiectat quicquid inuenerit ſubter, concuſ-
ſione violenta, non pondere. Quum igitur ad concertationem ventum fuerit, lapide rotundo
fundę impoſito, quaterni altrinſecus iuuenes repagula, quibus incorporati ſunt funes explicau-
tes, retrorſus ſtylum penes vncinū inclinant: itaque demum ſublimis adſtās magiſter, clauſtrum
quod totius operis continet vincula, referat malleo forti percuſſam. Vnde abſolutus ictu volucri
ſtylus, & mollitudine offenſus cilicij, ſaxum contorquet quicqoid incurrerit, colliſurum. Et tor-
mentum quidem appellatur, quód ex eo omnis explicatio torquetur: ſcorpio autem, quoniam
aculeum deſuper babet erectus: cui etiam onagri vocabulum indidit ætas nouella, ea re quód aſi-
ni feri, quum venatibus agitantur, ita eminus lapides poſt terga calcitrando emittunt, vt perfo-
rent pectora ſequentium, aut perfractis oſsibus capita iſta diſplodant.

D Hinc ad arietē veniemus. Eligitur abies vel ornus excelſa, cuius ſummitas duro ferro cōcludi-
tur & prolixo, arietis efficiens prominulam ſpeciem, quæ forma huic machinamento vocabu-
lum indidit: & ſic ſuſpenſa vtrinque tranſuerſis aſſeribus & ferratis quaſi ex lance, vinculis tra-
bis alterius continetur: eamque quantum menſuræ ratio patitur, multitudo retrò repelleus, rur-
ſus ad obuia quæq; rumpēda protrudit ictibus validiſsimis, inſtar adſurgentis & cadētis armati.
Qua crebritate velut reciproci fulminis impetu ædificiis ſciſsis in rimas, concidunt ſtructuræ
laxatæ murorum. Hoc genere operis, ſi fuerit exerto vigore diſcuſſum, nudato vallo defenſori-
bus ſolutisque obſidiis ciuitates munitiſsimæ recluduntur. Pro his arietum machinamentis
iam crebritate deſpectis conditur machina ſcriptoribus hiſtoricis nota, quam helepolin Græ-
ci cognominant: cuius opera diuturna Demetrius Antigoni filius Rhodo aliaque vrbibus
E oppugnatis, Poliorcetes eſt appellatus. Ædificatur autem hoc modo: Teſtudo compaginatur
inmanis, axibus roborata lungiſsimis, ferreisque clauis aptata, & contegitur coriis bubulis,
virgarumque recenti textura, atque limo aſperguntur eius ſuprema, vt flammeos detractet &
miſsiles caſus. Conſeruntur autem eius frontalibus triſulcæ cuſpides præacutæ ponderibus fer-
reis graues, qualia nobis pictores oſtendunt fulmina, vel fictores, vt quicquid petierit, aculeis
exertis abrumpat. Hanc ita validam molem, rotis & funibus regens numeroſis intrinſecus miles,
languidiuri murorum parti viribus admouet concitis: & niſi deſuper propugnantium valuerint
vires, colliſis parietibus aditus patefacit ingentes.

His addo etiam Malleolos & Falces murales. Malleoli, inquit Nonius, manipuli ſpartei, pice
contecti, qui incenſi aut in muros, aut in teſtudines iaciuntur. de quibus ita Marcellinus, Mal-
F leoli teli genus figurantur hac ſpecie: ſagitta eſt cannea inter ſpiculum & arundinem multifido
ferro coagmentata, quæ in muliebris coli formam, quo nentur lintea ſtamina, concauatur ventre
ſubtiliter, & pluriſariam patens, atque in alueo ipſo ignem cum aliquo ſuſcipit alimento. Et ſic
emiſſa lentiùs arcu inualido (ictu enim rapidiore extinguitur) ſi hæſerit vſquam tenaciter, cre-
mat: aquisque conſperſa acriores excitat æſtus incendiorum, nec remedio vllo quàm ſuperiecto
puluere conſopitur.

De falcibus muralibus ita Vegetius libro quarto. De materia & tabulatis teſtudo contexitur:
quæ ne exuratur incendio, coriis vel ciliciis, centonibusque veſtitur. Hæc intrinſecus accipit tra-
bem, quæ aduuco præfigitur ferro: quod falx vocatur ab eo, quòd incuruata eſt, vt de muro ex-
trahat lapides. Meminit harum etiam Liuius libro 38. Cæſar, Oroſius & alij.

G Murices alio nomiue tribuli, ſiue tribuli dicti, machinulæ ferreæ tetragonæ erant, aculeis
extantibus infeſtæ, quæ ſpsrgi ſolebant aduerſus eruptiones hoſtiles.

De euocatione Deorũ tutelarium, & deuotione vrbium atq; exercituum hoſtilium CAP. XIIX. A

IAM verò & hoc ſilentio non eſt prætereundũ, quod Macrobius lib. 3. Saturnal. cap. 9.
notat, cum omnes vrbes in alicuius Dei eſsẽt tutela, morẽ Romanorũ arcanum, & mul-
tis ignotum fuiſſe, vt cum obſiderent vrbem hoſtium, eamq́ue iam capi poſſe confide-
rent, certo carmine euocarent tutelares Deos: quód aut aliter vrbem capi poſſe non
crederent: aut etiam ſi poſſet, nefas exiſtimarent, Deos habere captiuos. Vnde & ipſi Romani
tum Deum in cuius tutela vrbs Roma eſt, tum ipſius vrbis Latinum nomen ignotum eſſe volue-
rint, cauerintq́ue ne quod ipſi ſæpè aduerſus vrbes hoſtium feciſſe ſe nouerant, idem ipſi quoq; B
hoſtili euocatione paterentur, ſi tutelæ ſuæ nomẽ diuulgaretur. Euocatis Diis tum ipſam etiam
vrbem, & exercitum hoſtilem deuouebant. Carmen autẽ, quo Dij euocabantur, cum oppugna-
tione ciuitas cingeretur, eiuſmodi ex 5. libro rerum reconditarum Sammonici Sereni Macrobius
recitat lib. 3. Saturnal. cap. 9. Si Deus, ſi Dea es, cui populus, ciuitasq́ue Carthagienſis eſt in tu-
tela, teq́ue maxime ille, qui vrbis huius, populiq́ue tutelam recepiſti, precor, veneror q́ue, veniãq;
à vobis peto, vt vos populum, ciuitatemq́ue Carthaginienſium deſeratis, loca, templa, ſacra, vr-
bemq; eorũ relinquatis, abſq; his abeatis: eiq; populo, ciuitatiq́ue metum, formidinem, obliuio-
nem iniiciatis, proditiq́ue Romam ad me, meosq́ue veniatis: noſtraq́ue vobis loca, templa, ſa-
cra, vrbs acceptior, probatiorq́ue ſit: mihi quoque, populoq́ue Romano, militibusq́ue meis
præpoſiti ſitis, vt ſciamus, intelligamusq́ue. Si ita feceritis, voueo vobis templa, ludosq́ue factu- C
rum. In eadem verba hoſtias fieri oportet, auctoritatemq́ue videri extorum, vt ea promittant fu-
tura. Vrbes verò, exercitusq́ue ſic deuouentur, iam euocatis numinibus. Dis pater, ſiue Iouis
manes, ſiue quo alio nomine fas eſt nominare, vt omnes illam vrbem Carthaginem, exercitum-
q́ue quem ego me ſentio dicere, fuga, formidine, terrore compleatis: quiq́ue aduerſus legiones,
exercitumq́ue noſtrum arma telaq́ue ferent, vti vos eos exercitus, eos hoſtes, eosq́ue homines,
vrbes, agrosq́ue eorum, & qui in his locis, regionibusq́ue, agris, vrbibusq́ue habitant, abducatis,
lumine ſupero priuetis: exercitumq́ue hoſtium, vrbes, agrosque eorum quos me ſentio dicere,
vti vos eas vrbes, agrosq;, capita, ætatesq́ue eorum deuotas, conſecratasq́ue habeatis, illis legi-
bus, quibus quandoque ſunt maxime hoſtes deuoti: eosq́ue ego vicarios pro me fide, magiſtra-
tuq́ue meo, & pro populo Romano, exercitibus, legionibusq́ue noſtris do, deuoueo: vt me, D
meamq́ue fidem, imperiumq́ue, legiones, exercitumque noſtrum, qui in his rebus gerũdis ſunt,
bene ſaluos ſinatis eſſe. Si hæc ita faxitis, vt ego ſciam, ſentiam, intelligamque: tunc quiſquis
votum hoc faxit, vbi faxit, rectè factum eſto, ouibus atris tribus, tellus mater, teq́ue Iupiter
obteſtor. Cum tellurem dicit, manibus terram tangit: cum Iouem dicit, manus ad cœlum
tollit: cum votum recipere dicit, manibus pectus tangit. Hactenus ex Sammonico Sereno
Macrobius, & addit in antiquitatibus ſe hæc oppida inueniſſe deuota, Stonios, Fregellos, Ga-
bios, Veios, Fidenas. Præterea Carthaginem, & Corinthum. Sed & multos exercitus, oppi-
daq́ue hoſtium. Gallorum, Hiſpanorum, Afrorum, Maurorum aliarumq́ue gentium, quas
priſci loquantur annales. Atque de oppugnationibus hactenus.

E

De prælio nauali CAP. XIX.

SEQVITVR iam de prælio nauali, de quo ante quàm dicere incipiamus, ſciendum
eſt Romanos cum in omni reliqua militia clari eſſent, mari tamen ſeſe non commiſiſſe
ante primum bellum Punicum. Tum enim primùm, cum Carthaginienſes plurimum
mari pollerent, coacti & ipſi ſunt claſſem comparare, & naualis belli periculum facere.
Ne autem omninò nauigationis & rerum maritimarum expertes eſſent, prouidentia & cura
Conſulum factum eſt, vt milites paulatim ad remigium interea, dum tota claſsis pararetur, exer-
cerentur per hunc, vti Polybius libro 1. docet modum. Subſellijs in arena per ordinem poſitis,
remiges inſidentes ad vocem præcipientis, qui in medio eorum erat, omnes vnà protendere bra- F
chia, ac reducere, remosq́; per arenam mouere pariter docebantur: ad illius vocem ſimul omnes
incipiebant, ſimul deſinebant, per hunc modum nauigandi artem edocti, & perfectis interea
nauibus mare ingreſsi, poſt paucos dies verum in vndis periculum fecerũt. Hactenus Polybius.
Hæc igitur prima rudimenta Romanorum, quod ad naualia prælia, fuerunt. Is cui imperium in
copias nauales mandatum erat, Præfectus claſsis dicebatur. Interdum etiam Duumuiri naua-
les creabantur, de quibus diximus libro harum Antiquitatum ſeptimo, capite 40.
Singulæ item naues ſuos præfectos habebant, de quibus non eſt neceſſe multa verba facere.
Cæterùm potiſsima pars huius tractationis conſiſtit in explicatione nauium, earumq́ue
partium, & generum, quibus cognitis, reliqua facilè intelligi, nullo
etiam docente, poſſunt. Quare de nauibus, quantum G
quidem huc pertinere arbitrabi-
mur, dicemus.

A *De claſſe & nauibus, earumq́ partibus & generibus*

CAP. XX.

VNIVERSVS nauium apparatus claſsis dicebatur, ἀπὸ τῶν ξύλων, hoc eſt, à lignis, vt docent Grammatici.

Nauis autem à Græco νέω, quod fluo ſignificat, vel à Latino No, quod eſt nato, vel à nauo, quòd rectorem nauum nauis expoſcat, hoc eſt, ſtrenuum & celerem, nomen habet. Nauium partes plurimæ ſunt, quas, prout nobis occurent, hîc recitabimus.

B Carina eſt pars nauis infima, à facili curſu, quaſi currina vocata. Sallustius alueum vocat. Quidam totius nauis compagem carinam eſſe opinantur. Hæ primum, ſicut & ſtatumina, ex leui materia fiebant, reliquum corpus nauium viminibus contextum coriis integebatur. Capitur etiam carina interdum pro infima trabe, qua nauis fundatur, vt eſt illud Ouidij:

Dum mea puppis erat valida fundata carina.

Statumina, quæ & ſtamina, & coſtæ dicuntur, ligna ſunt arrectaria in interiore aluo, quæ latera nauis ſuppingunt.

Pergula eſt ex curſu per totam nauem apertus locus ad nauis latera. Feſtus Ageam vocat, quòd in ea quæque res maximè agi ſoleat, quo vocabulo vſus eſt Ennius:

Multa foro ponent, ageaq́ longa repletur.

C Nonnulli ageam eam viam dictam putant, per quam ad remiges hortator accedit.

Prora eſt nauis pars anterior, ſic dicta quaſi πρῷρα quòd reliquam nauis partem præcedat. Hinc qui præeſt, proreta, Græcè πρῳρεὺς appellatur.

Roſtra, pars nauis primore in prora exporrectior, & cunei in modum acutior, nomen habet à roſtris auium, ad quorum ſimilitudinem fiebant, vnde roſtrata nauis, & roſtrata corona, de qua infrà. De roſtris loco fori Romani, ſuprà diximus.

Puppis nauis pars eſt poſterior, & eſt locus in naui honeſtior, quòd ibi ſedeat gubernator clauo regens nauigium.

Acroteria, ſiue pluteí nauales, tigna ad ornatum proræ, puppiſque prominentia.

D Tutela nauis, ſignum dicebatur in prora, vnde nauis nomen accipiebat.

Oculus, locus erat, cui nauis nomen inſcribebatur.

Fori ſpacia ſunt in nauibus apertiora, alij latera concaua interpretantur, à ferendo onera dicta. Virgilius:

Im[illegible] *effemq́ foros flammis.* —— Seruius Honoratus nauiũ tabulata exponit, ab eo, quòd inceſſus ferant. Idem tamen alio loco ſpacia eſſe ait in nauibus aperta, velut in gladiatoriis ludis.

Stega nauis eſt proſcenium, id eſt, tabulatum, ſuper quod nautæ ambulant. Alij locum nauis contectum, & perinde etiam tugurium.

Pons ſignificat hoc loco ſcalas nauales, quibus excipiuntur, aut in terrá exponuntur vectores.

Tranſtra ſunt tabulę, in quibus remiges ſedẽt, dicta, vt ab aliquibus traditur, quòd in tranſuerE ſum diſpoſita ſint, vulgò banchi dicuntur à nautis, & traſti: Poetæ etiam iuga vocant. Feſtus, tabulas nauium tranſtra appellari putat.

Columbaria in ſummis nauium lateribus loca concaua eſſe Grammatici quidam ſcribunt, quòd ſint ſimilia columbarum latibulis, in quibus nidificant. Victruuius libro 10. cum organa ad aquam hauriendam deſcribit, columbaria vocat caua ſeu foramina, per quæ aqua concepta in tympano educitur. Lilius Gregorius Gyraldus putat, nauiculam eſſe, clauſam vndique & obtectam, multis pertuſam foraminibus, qua viuos piſces ſeruare piſcatores conſueuerint. Hadrianus Iunius ex Iſidoro ſcribit, Columbaria eſſe foramina in nauis lateribus, per quæ remi prominent, ſimilia latibulis columbarum.

Scalmus eſt lignum teres, cui alligantur penſiles remi loro, quod ſtruppum vocat Iſidorus, F ſtropham Victruuius. Hinc interſcalmium locus vacuus & intermedius inter ſcalmos remigum.

Sentina eſt pars inferior nauis, vbi ſordes defluunt, atque ideò, quòd ibi teter odor ſentiatur, ſunt qui dictam arbitrentur. Valerius Maximus libro ſecũdo de Diſciplina militari, pro ipſis ſordibus accepiſſe videtur, cum ait: Hac turpi & erubeſcenda ſentina vacuefactus exercitus noſter. Per tranſlationem etiam pro malorum conſortio ſumitur. Hanc quidam Cumbam vocant, ſed hæc vox denotat locum nauis imum, quòd ſcilicet aquis incumbat.

Antlia, machina hauſtoria, qua è ſentina attrahitur, exinaniturq́ue nautea, ſic appellabantur ſordes putidæ, quæ in ſentina erant.

Corbis ſignum quoddam nauium erat, vnde corbitæ naues dicuntur onerariæ, quòd in malo earum ſummo pro ſigno corbes ſolerent ſuſpendi, Feſtus. Sicut illæ naues, quæ bello paratæ G erant, galeam inſigne habebant quæ verò ad celeritatem, Mercurij petaſum: pacificatoriæ caduceum.

Malus eſt arbor nauis, quæ erecta vela ſuſtinet, ſic dicta, quòd inſtar mali habet in ſummitate, vel quòd quaſi quibuſdam malis ligneis cingitur.

Mala lignea dicuntur orbiculi volubiles, qui malum circulo ambiunt, vt eorum volubili agita- A tione vela facilius vel pandantur, vel demittantur.

Partes mali ſunt calx, ſic appellatur pars infima: Carcheſium, ſuprema pars, ſiue foramen, per quod in ſummo malo funes traiiciuntur, vt vult Nonius. Antemna, lignum tranſuerſum in malo, quod velum ſuſtinet, quaſi tranſuerſa pertica, ſic dicta quòd ſit ante amnem: alij ab am, id eſt, circum, & tendo, deducunt. Antemna vtrinque extremitates habebat, quæ dicebantur cornua, item ceruchi. Eratoſthenes in Architectonico partes mali dixit eſſe bas, Pterne, thoracium, elacate, carcheſion, antemnam, icrion: quo nomine quidam ſingularem partem mali, alij ipſam antemnam ſignificari ſcribunt.

Inſtrumenta & armamenta nauium hæc ſunt.

Remi, ſunt perticæ, ſeu conti, quæ veluti in palmam deſinunt, vnde fit, vt interdum à Poe- B tis palmæ & palmulæ vocentur, quibus naues & rates impelluntur, & aguntur. Dicuntur remi vel ἀπὸ τῆς ῥύμης, vel à remouendis & decutiendis fluctibus. Iidem tonſæ nonnunquam appellantur, à tondendis & feriendis procellis. Feſtus tamen quod ferro tondeantur, dictas putat, idque Ennij auctoritate comprobat. Sunt qui remorum palmulas tonſas eſſe exiſtiment. Dicuntur & remitrudes, à trudendo, vt plerique exiſtimant. Hos quidam perticas interpretantur, & contos eſſe volunt ad trudendas & impellendas naues. Trudes aliqui volunt eſſe inſtrumenta, quibus ſaxo inhærens nauigium, trudi vel reduci ſoleat. Contus, inquit Donatus, eſt pertica oblonga, in capite ferrum habens, qua nautæ vtuntur ad exploranda loca nauibus opportuna.

Palmula eſt extrema remi latitudo, manubrium remi, ſiue capulum, Enchiridion Græci ap- C pellant, mediam partem Vracon.

Clauus nauis eſt gubernaculum. Ennius: *Vt clauum rectum teneam, nauemque gubernem.* inde per tranſlationem pro adminiſtratione ponitur. Seruius Grammaticus clauum putat eſſe fuſtem gubernaculi, hoc eſt, lignum oblongum, quo flectit, ac reflectit gubernator nauim, anſa appellatur à Victruuio. Diſtinxit & Cicero inter clauum, & gubernaculum, cum pro Sextio ait, clauum tanti imperij tenere & gubernacula Reipublicæ tractare. Anſa ſumma pars claui erat. Locus vbi gubernator reclinatur, enclima dicebatur.

Tonſilla palus eſt dolatus in acumen, & cuſpide præacutus, qui nauis religandæ cauſa in littore figitur, Feſtus. Iſidorus ait, Tonſillam ſignificare vncum ferreum, vel lignum, ad quod in lit- D tore defixum nauium funes illigantur.

Bolis, Lucilio Cataprorates, eſt linea, cum maſſa plumbea, quæ de prora demitti ſolet in mare, ad explorandum fundum, mariſque altitudinem, Plauto linea dicitur.

Phalanges, qui & Phalangæ, & puluini dicuntur, cylindri quidam lignei ſunt, qui vectibus promouentur ad transducendas naues in portum, ſiue ad littus.

Anchora eſt dens ferreus ad ſiſtendas naues, ſic dicitur per ἀντίφρασιν quaſi ἀγκύλα, ab incuruitate. Inter anchoras, inquit Pollux, vna eſt, quæ ſacra anchora dicitur, quam non niſi coacti nautæ expediunt neceſsitatis cauſa. Sunt qui eius quoque vocabulo, hoc eſt, ἱερά, extremum nauis ſubſidium dictum exiſtiment.

Portiſculus, vt ſcribit Ælius Stilo, dicitur, qui in portu modum dat claſsi: id autem eſt malleus, cuius meminit Cato in diſſuaſione de lege Attali & vectigalibus Aſiæ: Caio Lucio E Prætore remiges ſcripti ciues Romani ſub portiſculum, ſub flagrum conſcripti venire paſsim. Portiſculus ab aliquibus dicitur etiam interdum perticam ſignificare, interdum remigantium hortatorem. Erat enim pertica quædam in naui, quam hortator remigum tenebat, quam ſi incuteret, remiges non deſinebant: ſi deponeret, conquieſcebant à labore. Hanc Plautus caſteriam nominat in Aſinaria. Nonius tamen Marcellus caſteriam locum eſſe, inquit, vbi cum nauigatio quieſcit, remi & gubernacula reponuntur.

Huc pertinent & inſtrumenta illa, quibus in bellis duntaxat naualibus vtebantur, qualia ſunt, harpagones, manus ferreæ, catharractæ, corui, falces.

Harpago dicebatur pertica ferro adunco præpilata, qua nauis tenebatur.

Manus ferrea, harpago ferrea erat, pluribus vncis diuiſa, qua naues in conflictu nauali col- F ligabantur.

Catharacta videtur ab Appiano accipi pro ponte, qui in pugna nauali in hoſtium naues iniicitur, dum pugna conſeritur, & aſcenſum eis præbet.

Corui, Græcè κόρακες, munimenta quædam nauium erant, à Romanis excogitata, quorum elegans deſcriptio extat apud Polybium libro primo hunc referenda. Cum, inquit Polybius, Romanorum naues tardæ nimis, & ad celeritatem parum commodæ eſſent, ſingulis quibuſque munimenta quædam aptabant, quæ poſtea Coruos appellauère: ea fuit machina huiuſmodi: lignea columna proris inerat, longitudinis quatuor vlnarum, latitudinis palmorum trium, in eius apice rotam conſtituerant. huic præterea tabulæ inhærentes ſcalas conficiebant, quarum latitudo erat pedes quatuor, longitudo ſex vlnæ: foramen tabulati per lon- G gitudinem erat. Scalæ ab vtroque latere vſque ad genu munitæ: In ligni extremo ferrum erat inſtar mallei peracutum, præterea annulus fune alligatus, ita vt hæc machina machi-

A nis frumentariis ſimillima videretur. Igitur ſimul ac nauis hoſtium aduentabat, laxato ſuo
ſcalæ demittebantur, ferrum pondere, ac vi ligni ſuper hoſtium nauium delapſum figebatur:
ſi aduerſa prora erat bini milites per ſcalas deſcendebant, duo primi præferentes ſcuta, re-
liqui latera ſcutis protecti: ſi verò obliqua erat hoſtium nauis, in eam ex tota pariter naui deſi-
liebatur. Hactenus Polybius.

Falx dicebatur acutiſſimum ferrum, curuatum ad ſimilitudinem falcis, quod contis lon-
gioribus inditum, collatoribus funes (quibus antemna ſuſpenditur) repentè præcidebat, col-
lapſisque velis liburnam pigriorem, ac inutilem reddebat. Vegetius. Aliæ erant falces mura-
les, de quibus ſuprà.

Funium etiam in re nautica multus vſus eſt, hi dicuntur rudentes à nimio ſcilicet ſtri-
B dore, & pro vario, quem præſtant vſu, varia ſortiti ſunt nomina, quorum quædam hic re-
citabimus.

Eos funes quibus velum ſubducitur, meſurias vocant: & quibus ex vtraque parte proræ
malum conſtringitur, protonos.

Pes, nauticus funis eſt, quo velum tenditur. Quidam tamen extremum veli angulum eſſe
opinantur. A pede propes dictus, funis quidam, quo pes veli alligatur.

Hypera funis eſt nauticos, à ſummo propendens, quo antemnarum cornua traducuntur.

Sunt & peſmata funes, quibus anchoræ alligantur. Quidam Prymneſia arbitrati ſunt.

Feſtus tamen prymneſium vocat tonſillam, palum ipſum, de quo religatur nauis, non funem.

Verùm funis iſte, qui nauim in alto, aut vado ſiſtit, etiam funis anchorarius, anchorale, & re-
C tinaculum appellatur.

Camelus dicitur funis craſſus, quo nautæ alligandis anchoris vtuntur.

Epitonus, lori, vel vinculi genus eſt, quo antemna malo alligatur.

Proton vero funes dicuntur, qui ex mali vtraque parte à prora & à puppe extenduntur.

Connumerantur inter funes & himonia, quæ ex loris conficiebantur ad aquas hauriendas.

Sunt & tropi, qui & tropoteres, & epicopoteres, Latinè ſtruppi vocantur, vincula, quibus
ſcalmo remus alligatur. Victruuius eos ſtrophas videtur appellare.

Torus funis eſt, è loris contortus, qui toro, id eſt, lectu ſuhtendebatur.

Spiræ propriè ſunt funium volubilitates, Seruius: ſiue, vt Feſtus ſcribit, funis nauticus in
orbem conuolutus.

D Tranſenna, funis extentus.

Opiferæ, ſiue opiferi funes, quibus cornua antemnæ dextra, ſiniſtraque tenduntur.

Mitra funis, quo nauis media vincitur.

Anquina funis, quo ad malum antemna conſtringitur.

Remulus funis eſt, quo religata nauis maior minorem ſequitur remis actam, vel quo deli-
gata nauis remi vice trahitur.

De velis iam dicendum.

Velum linteum quoddam eſt, ad nauium celeritatem repertum, quod quaſi ala eſt nauis.

Quis velorum auctor fuerit, à plurimis traditur. Conficiebatur ex diuerſa materia, ex li-
no, cannabe, ſcirpo, ſparto, & corio. Triplici autem forma fieri conſueuère. Nam alia trian-
E gula, qua plurimum figura nunc vtimur: alia quadrata, vt in minoribus nauigiis, & amniclis
fieri videmus: alia rotunda, qualia ſe conſpexiſſe nautæ Luſitani affirmant apud Indos.

Quin & in eorum maioribus nauibus ad duodecim vela habere traduntur. Cæterùm vela,
vt libro decimo ſcribit Victruuius, & ratio palàm facit, cum ſunt per altitudinem mediam ma-
li pendentia, non poteſt habere nauis celerem curſum: cum autem in ſummo cacumine an-
temnæ ſubductæ ſunt, tunc vehementiori progrediuntur impetu, quod non proxime calcem
mali, ſed in ſummo longius, & ab eo progreſſa recipiunt in ſe vela ventum.

Igitur cum vela per medium ſunt temperata, minorem habent virtutem. Quæ autem in ca-
pite mali ſummo collocantur, diſcedentia longius à centro, non acriore, ſed eodem flatu preſ-
ſione cacuminis vehementius cogunt progredi nauem. Hactenus ille.

F Idem & Anneus Seneca: Nulla enim, inquit, res æquè adiuuat curſum, quàm ſumma
pars veli, illinc maximè nauis vrgetur: itaque quoties ventus increbuit, maiorque eſt, quàm
expedit, antemna ſubmittitur, minus habet virium flatus ex humili.

Vela tria facit Iulius Pollux, & eum ſecutus Iſidorus, malus, quod acation appellant: quod
à tergo eſt, epidromon: quod minimum, dolona. Acation, inquit Iſidorus, velum maximum
eſt in media naui conſtitutum. Epidromos ſecundæ amplitudinis, ſed ad puppim: Dolon
minimum, & ad proram defixum.

Eſt & artemon genus veli, quod Nicolaus Perottus antemona appellat, ſic ſcribens:
Antemon velum eſt, quod poteſt facilius obliquari, quo nautæ in ſummo tempeſtatis diſcri-
mine vtuntur, & hoc ad dirigendam potius nauem, quàm ad celeritatem facit. Lilius Gy-
G raldus: Antemon eſt minus illud velum, quod velis maioribus appendi ſolet, vnde & il-
li nomen.

Supparа quoque inter velorum genera reponuntur. Eſt autem ſupparum genus veli, vnum

habens pedem, quo iuuari nauigia ſolent in nauigatione, quoties vis venti langueſcit. Orthiax appendix eſt, quæ infimæ veli parti adiicitur. A

Nauium etiam ornamenta multa erant, quæ nequaquam hoc loco ſunt ſilentio prætereunda.

Apluſtria, ait Feſtus, nauium ornamenta, quæ quia erant amplius, quàm eſſent neceſſaria vſu, etiam ampluſtria dicebantur.

Segeſtria erant pelles nauticæ, quas Græci διφθέρας vocant.

Aſcoma pellis, quæ ſcalmo adhiberi ſolebat.

Sunt & nauium ornamenta aulæa, tapetes, periſtromata, peritaſmata, & eius generis cætera, quæ ad alia quoque referuntur.

Cataſtroma ſuperius eſt nauis tegumentum, ſeu pauimentum, è quo propugnatores pugnare ſolebant. B

Corymbis etiam naues ornatas legimus. Corymbos Suidas interpretatur ramorum ſummitates & partes extremas: alij corymba vocant acroſtolia nauium, vel coryphas, id eſt, vertices, quæ addi & adimi poſſunt. Sunt qoi corymbos nauium hederaceas coronas interpretentur, quæ nauibus adhiberi ſulerent, cum vela portum tenerent. vnde illud Poetæ:

—— *Et nautæ læti impoſuère coronas*, vel cum ex nauali pugna victuria parta eſſet. Sed de partibus, inſtrumentis, & ornamentis nauium hactenus, ſequitur, vt genera nauigiorum videamus.

Nauium multa eſſe genera, varia illa nomina, quæ iis paſsim tribuuntur, indicant: quæ ſumuntur vel ab iis officiis, in quibus exercentur, vt ſpeculaturiæ, piſcatoriæ, mercatoriæ, & quæ apud Plautum geraria vocata eſt: vel à locis, vbi vel ædificatæ, vel inuentæ, vel in vſu frequentius habitæ ſunt, nomina ſunt ſortitæ, vt Ægyptiæ, Liburnicæ, Naucraticæ, Salaminiæ, C Tudertinæ, Rhodiæ, &c. vel ab artificibus, vt Argo, Phereclea, Nicomedis, Paralus, & aliæ, vel à magiſtratibus, & ab iis qui præſunt, vocatæ ſunt, vt Prætoria, quæ & Nauarchis dicitur, & Imperatoria: vel à remorum ordinibus, vt biremis, triremis, penteris, hexeres, hepteres, &c. non Græcis modò, ſed & Latinis auctoribus, & in primis Liuio: vel à nauigationis curſu, vt dromones, curſoriæ, celetes & celetia: vel à rebus quæ in ipſis deuebuntur, vt hippagines, & bippagogæ, ſitagogi, ſaccaræ, annotinæ, quæ & frumentariæ: vel à vaſis, vel eorum forma, vt gaulus, cymba, corbita. Nonnullæ à pictura vel inſigni nuncupatæ ſunt, vt piſtris, vel priſtis, Centaurus, miltopatriæ. Aliquæ à forma & ſpecie, vt Cameræ, aulonæ, thalamegi, & quas hoc tempore Sandalos vocant. Aliæ ab animalibus, vt Crij, tragi, tauri. Aliæ à Diis ipſis præſidentibus, vt Iſidis, Apollinis, Tritoniæ, quæ inſignia tamen putârim, vt etiam Crij & D tragi: Aliæ ab eminentiori parte, vt roſtratæ, Coronides, turritæ. Aliæ à numero, vt Centenariæ, myriaphori, myriagogi. Aliæ ab inſtrumentis, quibus muniuntur, vt turritæ, delphinophori, ſalcatæ, & trocheliophora, qualis ſignificatur à Dionyſio Halicarnaſſæo libro 3.

Agellius libro decimo, capite vigeſimoquinto, aliquot nauium appellationes, quas ſe in veterum ſcriptis inueniſſe ait, recenſet. Sunt autem hæ: Gauli, coruitæ, caudicæ, longæ, hippagines, cereuri, celoces, vel vt Græci dicunt, κέλητες, lembus, oxiæ, remunculi, actuariæ, quas Græci [illegible] vocant, vel ἐπακτρίδας, proſumiæ, vel geſoretæ, vel orioles, cattæ, ſcaphæ, pontones, nuctuciæ, mediæ, phaſeli, parones, myoparones, lintres, capuli, cameræ, placidæ (Sic legit Iuſtus Lipſius in Electis capite ſeptimo) cidarum, ratariæ, cataſcopium. Hactenus Agellius. E

Gaulus, ait Feſtus, nauigij genus eſt penè rotundum.

Corbita eſt genus nauigij tardum & grande.

Caudicæ, ſiue caudicariæ, naues ſunt ex caudicibus, id eſt, lignis craſsioribus compactæ, quas Marcellus codicarias appellat. Varro libro tertio, de vita populi Romani, quód antiqui plureis tabulas coniunctas codices dicebant, à quo in Tiberi naues codicarias appellamus.

Longæ, naues ſunt, quæ remis aguntur.

Hippagines, naues dicuntur, quæ equis aguntur, à Græco ἵππος quod equum ſignificat, & [illegible].

Cercuri naues ſunt Aſianæ prægrandes.

Celoces naues ſunt breues, ſic dictæ à celeritate. F

Lembus, nauicula breuis piſcatoria.

Oxiæ etiam nauigia breuia ſunt, à celeritate nomen habentia, nam ὀξὺς Græcè velox dicitur.

Remunculi, ſortaſſe mendosè ita dicuntur pro lemunculis quæ ſunt nauigia piſcatoria apud Nonium.

Actuariæ nauiculæ celeres, quòd citò agi poſsint. nam & remis & velis ſimul vtebantur, vt Iſidorus ait.

Proſumia, inquit Feſtus, nauigium paruum, & ſpeculatorium.

Geſoretæ, fortaſſe ſunt naues onerariæ, vel mercatoriæ, quæ à Plauto dicuntur gerariæ, à gerendis & deuehendis mercibus.

Orioles, vel oriolæ, nauiculæ ſunt piſcatoriæ. Nam Oriæ naues piſcatoriæ ſunt apud Nonium. G

Cattæ etiam nauigia dicuntur, qualia, incertum.

Scaphæ ſunt nauiculæ, quæ maiores naues conſequuntur.

Pontones

A Pontones genus nauigij Gallici, quorum mentio apud Cæſarem libro 3. de Bello ciuili. Quidam naues interpretantur traiiciendis amnibus aptas.

Nuctuciæ etiam nauium nomen apud Agellium, de quibus nihil præterea legere memini.

Mediæ ſunt naues à Medis inuentæ.

Phaſelus nauigium eſt Campanum, Nonio. Alij nauem veloce m & oblongam eſſe ſcribunt. Videtur ex Horatio & Virgilio phaſelus non abſimilis fuiſſe lembo, aut Oriæ, quippe qua circumuehi ſua rura ſolebant ditiores, vt agitatu facili eadem & fragili. Adrianus Iunius in Nomenclatore.

Parones, ait Feſtus, naulum genus, ad cuius ſimilitudinem myoparo vocatur, Iſidorus: Paro

B nauigium piratarum aptum, & ex his ita vocatum.

Myoparo eſt nauicula piratarum, Feſtus: Myoparo genus nauigij ex duobus diſsimilibus formatum. Nam & mydion, & paron per ſe ſunt. Sunt & myoparones maiores & minores.

Lyntres naues fluminales, Nonio.

Capuli, naues ſont, à capuli forma, vel à capiendo ſic denominatæ.

Cameræ naues ſunt arctæ & exiles.

Placidæ nauiculæ admodum paruæ, quibus mare non niſi placidum & à procellis quietum nauigari poteſt.

Cidarum, quale nauigium fuerit, incompertum.

Ratariæ, naues de ratibus compoſitæ.

Cataſcopium, nauis ſpeculatoria.

C Hactenus de nauium generibus, ex Grammaticis antiquis, quarundam icones ex vetuſtis monumentis expreſſæ videntur in libro Clariſsimi I. C. Lazari Bayſij, de re nauali, qui multa de hac materia collegit lectu digniſsima. Plura etiam habet Lilius Gregorius Gyraldus in libro de Nauigiis, ex quibus ego hæc ferè deſumpſi: qui prolixiorem omnium explicationem, eorum etiam, quæ nos omiſimus, deſiderant, eoſdem, de quibus dixi, libros conſulant, & diligenter legant ſuadeo.

De congreſſu vel conflictu nauali nihil dicam. Petantur eorum deſcriptiones ex Liuio, Plutarcho, Polybio, Cæſare, & aliis. Atque de re nauali hactenus. Iam reliqua quæ ad militiam pertinent, ſequamur.

D

De animaduerſione in deuictos hoſtes CAP. XXI.

QVOMODO bella indixerint Romani, qua ratione fœdera percuſſerint, qui magiſtratus militares, qui militum ordines, quæ eorum arma, quomodo acies instructæ, vrbes oppugnatæ, & naues apparatæ fuerint, hactenus diximus: reſtat, vt etiam de animaduerſione in deuictos hoſtes, & milites etiam minus alacriter ſuum facientes officium, de ſtrenuorum item militum, & ipſorum victorum præmiis quædam afferamus. Nam & hæc ad Romanam militiam pertinent, & ab eius explicatione nullo modo ſeparari poſſunt. De animaduerſione igitur in deuictos hoſtes hoc capite agemus.

E Magnam clementiam Romanorum à Romulo vſque in deuictos hoſtes fuiſſe, præter alios Dionyſius Halicarnaſſæus teſtatur, cum libro ſecundo ſcribit: Romulum Regem vetuiſſe puberes omnes in bello, captis vrbibus, necari, aut ſub haſta venundari, nec agros eorum relinqui compaſcuos: ſed in partem agri ſorte diuidendi colonos Romanos mitti voluiſſe, nonnullos verò admiſiſſe in ius ciuitatis etiam. Hæc Dionyſius. Quod tamen non ſemper & vbique eſt obſeruatum. Legimus enim in Liuio & aliis plurimis, hoſtes deuictos non tantùm parti agri nonnunquam multatos, aut colonias eò deductas: verùm etiam vrbes ſiue oppida eorum direpta, aut iuris Romani facta, interdum pro ſuo in vrbem Romam merito, aliquo rurſum iure donata eſſe, vnde hæc diuiſio ciuitatum Italiæ potiſsimùm extitit, vt aliæ eſſent Coloniæ, alia municipia, aliæ Prefecturæ, alia Fora, aliæ fœderatæ ciuitates. de quibus, quod ius ſin-

F gularum fuerit, & quomodo inter ſe diſtinctæ, capite proximè ſequenti dicemus.

Integræ regiones deuictæ in Prouinciæ formam redigebantur, & à populo Romano, miſsis in eas Præſidibus gubernabantur. Quòd ſi ipſi hoſtes traditis armis deditionem facerent, ſub iugum mittebantur, de quo more Dionyſius libro tertio ita ſcribit: Eſt Romanis mos, quoties hoſtes traditis armis deditionem faciunt, duo tigna recta humi defigere, hisque tertium tranſuerſum ſuperimponere, & ſub eo captiuos tranſmittere, moxque dimittere liberos. Hoc ipſi iugum vocant. Feſtus: Iugum, ſub quo victi tranſibant, hoc modo fiebat: fixis duabus haſtis ſuper eas ligabatur tertia: ſub iis victos diſcinctos tranſire cogebant. Et poſt: Sub iugum mitti dicuntur hoſtes victi, ereptis omnibus armis, teliſque, cum haſtis defixis duabus in terra, tertiaque ad ſummum earum deligata, ipſi eam iubentur ſubeuntes tranſire.

G Qui verò ſeſe non dederent, ſed caperentur, ij vel alia afficiebantur pœna, vel ſub corona venibant. de quo more Feſtus: Sub Corona venire dicuntur, quia captiui coronati ſolent venire. Agellius libro 7. capite 4. Antiquitus mancipia iure belli capta, coronis indutis venibant, & iccirco dicebantur ſub coronis venire: quia corona ſignum erat captiuorum venalium.

Eſt autem & alia rationis huius opinio, cur dici ſolitum ſit captiuos ſub corona venundari: A
quòd milites, cuſtodiæ cauſa, captiuorum venalium greges circumſtarent, eaq; circumſtatio
militum Corona appellata ſit. Sed id magis verum eſſe, quod ſuprà dixi, Cato quoque in li-
bro, quem compoſuit de re militari, docet. Verba ſunt hæc Catonis: Vt populus ſua opera po-
tius ob rem benè geſtam coronatus ſupplicatum eat, quàm re malè geſta coronatus veneat.
Hactenus Agellius. De ciuitatum Italiæ differentia ſiue diuiſione, & iure, quæ ipſa ex belli
iure nata ſunt, item de Prouinciis dicemus capitibus ſequentibus.

Quid ſint Coloniæ, Municipia, Præfecturæ, Fora, & quæ inter ea differentia. Item quid ſit Prouincia B

CAP. XXII.

COLONIAE oppida fuerunt, quo populus Romanus ciues ſuos ad incolendum de-
duxit. Coloniarum duo genera fuerunt. Quædam enim ciuium Romanorum, quæ-
dam Latinæ Coloniæ erant. Coloniæ Romanæ, ſiue ciuium Romanorum fuerunt,
quæ donatæ ſunt iure Quiritium, hoc eſt, quæ ius priuatum ciuium Romanorum
habuerunt, quod conſiſtebat in iure priuatæ libertatis, connubiorum, iure patrio, iure legi-
timi dominij, vt hæreditatis, mancipij, & nexus, vſucapionis, & reliquorum, item in iure te-
ſtamentorum & tutelarum. Iura verò publica ciuitatis Romanæ non habebant. Quare qui C
eò adſcripti Coloni erant, nomine quidam erant ciues Romani, re verò Coloni.

Latinæ Coloniæ erant, quæ ius habebant Latij, ſiue Latinitatis, quod in eo conſiſtebat, vt
ſuffragiorum poteſtatem, magiſtratu permittente, haberent: &, ſi in Latina ciuitate, aut La-
tij iure donata, magiſtratum geſsiſſent, ciues Romani vt fierent. Velleius Paterculus libro 1.
alia duo Coloniarum genera conſtituit, vnum earum, quæ Senatus iuſſu deductæ ſint, & de
quibus iam diximus, quòd ipſæ fuerint, aut Romanæ aut Latinæ: alterum earum, quæ mili-
tares dicebantur, quæque idcirco deduci ſolebant, vt veterani milites præliorum diuturnita-
te feſsi præmium aliquod aliquando caperent ſuorum laborum.

Municipium oppidum erat iure ciuium Romanorum donatum. Feſtus: Municipium
id genus hominum dicitur, qui, cum Romani veniſſent, neque ciues Romani eſſent, partici- D
pes tamen fuerunt omnium rerum ad munus fungendum vnà cum Romanis ciuibus, præ-
terquam de ſuffragio ferendo, aut magiſtratu capiendo, ſicut fuerunt Fundani, Formiani,
Cumani, Acerrani, Lanuuini, Tuſculani, qui poſt aliquot annos ciues Romani effecti ſunt.

Alio modo, cum id genus hominum definitur, quorum ciuitas vniuerſa in ciuitatem Ro-
manam venit: vt Aricini, Cærites, Anagnini, &c.

Municipiorum, ſicut & Coloniarum, genera erant duo. Aliis enim ciuitas Romana cum
ſuffragio, aliis ſine ſuffragio communicata erat. Suffragium autem pro optimo iure ciuita-
tis veteres ſcriptores acceperunt: nempè, quia nec ſuffragium eſt ſine tribu, & qui ſuffra-
gij ius habet, ferè magiſtratus etiam habet.

Primum municipum genus his verbis depinxit Agellius libro decimoſexto, capite decimo- E
tertio, cum dixit, Municipes eſſe ciues Romanos ex Municipiis, ſuo iure, & legibus ſuis vten-
tes, muneris tantum cum populo Romano honorarij participes, à quo munere capeſſendo ap-
pellatos videri, nullis aliis neceſsitatibus, neque vlla populi Romani lege aſtrictos, cum nun-
quam populus eorum fundus factus eſſet. Primos autem municipes ſine ſuffragij iure Cæri-
tes eſſe factos, conceſſumque illis, vt ciuitatis Romanæ honorem quidem caperent, ſed nego-
ciis tamen, atque honoribus vacarent, pro ſacris bello Gallico receptis, cuſtoditisque.

Hinc tabulas Cærites appellatas verſa vice, in quas Cenſores referri iubebant, quos notæ cau-
ſæ ſuffragiis priuabant. Quibus ex verbis perſpicuum eſt, hoc genus Municipiorum neque ius
Quiritium habuiſſe, neque alias populi Romani leges obſeruaſſe, caruiſſe etiam ſuffragio, & ne-
gociis, atque oneribus ciuilibus vacaſſe, & muneris tantum honorarij cum populo Romano F
fuiſſe participes: hoc eſt, tantùm honoris cauſa in ciuitatem Romanam veniſſe, & gradum ali-
quem dignitatis conſecutos eſſe, vt & ciues Romani dicerentur, & in legione, tanquam ciues
Romani, non in auxiliis, vt ſocij, militarent. Vnde etiam Feſtus: Municipes erant, qui ex aliis
ciuitatibus Romam veniſſent, quibus non licebat magiſtratum capere, ſed tantum muneris
partem. At Seruius Silius aiebat, initio fuiſſe, qui ea conditione ciues Romani fuiſſent, vt
Rempublicam ſemper ſeparatim à populo Romano haberent, Cumanos videlicet, Acerra-
nos, Atellanos, qui æquè ciues Romani erant, & in legione mererent, ſed dignitates non ca-
piebant, & quæ ſequuntur, paulò antè à nobis citata.

Alterum genus municipum fuit, quibus cum ſuffragij latione ciuitas eſt data, quod intellexit
idem Feſtus, cum ait: Altero modo municipum dicitur, cum id genus hominum definitur, quo- G
rum ciuitas vniuerſa in ciuitatem Romanam venerunt, vt Aricini, & Anagnini. Sicuti igitur
prioris generis municipibus, quibus ſuffragium non dabatur, ſuæ leges permittebantur: ita
poſterioris generis municipes, quia ſuffragio ornabantur, ſuis legibus ſpoliabantur, Romanis
verò

A verò obſtringebantur. Atque vt breuiter dicam, omnia ... habebant, quæ ciues Romani,
domicilij iure excepto.

Quid inter Colonias & municipia interſit, quamuis ex iis, quæ dicta ſunt, facilè intelligatur,
non tamen pigebit id ipſum etiam verbis Agellij lib.16.cap.13. explicare: qui cum de Municipibus
dixiſſet, eos eſſe ciues Romanos ex municipiis, ſuo iure & legibus vtentes, &c. quæ verba nos
paulo ante recitauimus, ſubiungit tandem. Sed Coloniarum alia neceſſitudo eſt. Non enim ve-
niunt extrinſecus in ciuitatem, nec ſuis radicibus nituntur, ſed ex ciuitate quaſi propagatæ ſunt,
& iura inſtitutaque omnia populi Romani, non ſui arbitrij habent. Quæ tamen conditio quum
ſit magis obnoxia, & minus libera, potior tamen, & præſtabilior exiſtimatur, propter amplitudi-
nem, maieſtatemque populi Romani, cuius iſtæ Coloniæ quaſi effigies paruæ, ſimulacraque eſſe
B videntur: & ſimul, quia obſcura, obliterataque ſunt municipiorum iura, quibus vti iam per igno-
rantiam non queunt. Hactenus Agellius.

Inter omnes Italicas ciuitates Præfecturarum conditio fuit, ac fortuna, duriſsima. Sic enim à
maioribus erat traditum, vt quæ ciuitates iniquæ, ingratæ erga populum Romanum fuiſſent,
ac fidem datam ſemel, atque iterum feſelliſſent, vbi in poteſtatem, ditionemque eſſent adductæ,
in Præfecturæ formulam referrentur. Formula vero Præfecturæ non longè à Prouinciæ formu-
la videtur abfuiſſe. Vt enim quotannis in Prouincias Prætores Roma mitti ſoliti, ſic in Præfectu-
ras præfecti, qui eas adminiſtrarent, ac ius dicerent. vnde illæ quoque inſigne hoc Præfecturæ no-
men hauſerunt. De Præfecturis ita ſcribit Feſtus. Præfecturæ eæ appellabantur in Italia, in qui-
bus & ius dicebatur, & nundinæ agebantur, & erat quædam earum Reſpublica. neq; tamen ma-
C giſtratus ſuos habebant. In quas legibus præfecti mittebantur quotannis, qui ius dicerent, qua-
rum genera fuerunt duo: alterum in quas ſolebant ire Præfecti, qui auctore viginti ſex virûm
numero, populi ſuffragio, (ſic Iuſephus Scaliger reſtituit) creati erant in hæc oppida, Capuam,
Cumas, Caſilinum, Vulturnum, Liternum, Puteolos, Acerras, Sueſſulam, Atellam, Calatiam: al-
rum, in quas ibant, quos Prætor vrbanus quotannis in quæque loca miſerat legibus, vt Fundos,
Formias, Cære, Venafrum, Aliſas, Priuernum, Anagninam, Ferentinum, Reate, Saturniam,
Nurſiam, Arpinum, aliaque complura. Hactenus Feſtus ex quibus manifeſtum fit, quænam
Præfecturæ fuerint, & quod duo earum genera, quódque à Coloniis & Municipiis diſcernan-
tur. Licuit tamen nonnunquam idem oppidum & Præfecturam, & municipium eſſe. Præfectu-
ram quidem, quatenus eò Præfectus iuris dictionis cauſa mitteretur, nec in ea magiſtratus ad
D ius dicendum crearentur: Municipium verò, quatenus iure ciuitatis, vel cum ſuffragio, vel ſine
ſuffragio vteretur. Quemadmodum etiam Coloniam in ciuitatem adſcitam, & Coloniam di-
ctam inuenimus, quia forma Reipublicæ Colonicæ vtebatur, & municipium, quia ſuffragij ius
Romæ ferendi erat adepta. vnde illa profecta ſunt in Antonium. Lautiſsimum oppidum, nunc
municipium, honeſtiſsimorum quondam colonorum Sueſſam, fortiſsimorum militum ſangui-
ne repleuit.

Præter Colonias, Municipia, & Præfecturas erant etiam ciuitates fœderatæ: quas ſi quis vo-
let deſcribere, non poterit commodius, quàm ſi dicat, eſſe eas oppida, quæ neque Coloniæ,
neque Municipia, neque Præfecturæ eſſent. Atque hæ ciuitates aliquid ex fœdere populo Ro-
mano debebant, in cæteris liberæ erant, ſuamque Rempublicam, ſuas leges, & ſuos magiſtratus
E habebant. Itaque Senatus, populique in iis oppidis vt in liberis ciuitatibus memoriam vſurpari
videmus. Caruiſſe autem fœderata oppida omnia iure ciuitatis Romanæ, illud argumento eſt,
quod multos ex fœderatis ciuitatibus nominatim ciuitate donatos legimus. Cæterùm fœdera-
tarum ciuitatum aliquanto vberior, quàm aliorum oppidorum, numerus extitit. Siquidem
omnia Italiæ oppida præter Colonias, municipia & Præfecturas in hunc numerum adſcri-
benda ſunt.

Occurrunt etiam frequenter in veterum ſcriptis hæc duo vocabula, Forum & Conciliabu-
lum, de quibus, vt rem breuiter expediam, hoc tenendum: Fora in Italia & Prouinciis loca fuiſ-
ſe, vbi Prætores conuentum iuris dicundi cauſa habuerint. Sic enim Nonius Marcellus: Fora
loca fuerunt, in quibus ius dicebatur. Et Feſtus. Forum tertio modo intelligitur, cum is, qui
F Prouinciæ præeſt, forum agere dicitur, cum ciuitates vocat, & de controuerſiis eorum cogno-
ſcit. Significat enim forum agere, conuentum in Prouincia iuris dicundi cauſa habere. Forum
indicere ſignificat locum iuriſdicundi, qui conuentus dicebatur, deſignare.

Conciliabula erant loca nundinationis, quæ Prætores in Prouinciis indicere, Seruio teſte, ſo-
lebant. Dicebantur autem conciliabula, vt tradit Feſtus, quòd eò in concilium veniretur.
Sed & hæc ipſa loca nundinationis cauſa inſtituta, fora nuncupabantur ſi Feſto credimus, cu-
ius hæc ſunt verba Forum ſex modis intelligitur. Primò negociationis locus, vt Forum Flami-
nium, Forum Iulium, ab eorum nominibus, qui ea fora conſtituenda curârunt, quod etiam lo-
cis priuatis, & in viis, & in agris fieri ſolet, &c. Atque de varia oppidorum Italiæ differentia, eo-
rumque iure hactenus de Prouinciis adhoc agendum.

G Prouinciæ appellantur, inquit Feſtus, quòd populus Romanus eas prouicit, id eſt antè vicit.
Nomen Prouinciæ tribus modis accipitur, primùm pro regione, quam aut armis deuictam, aut
quocunque modo in poteſtatem adductam, populus Romanus magiſtratui ſuo adminiſtrãdam
ſubiecit: ſecundò, pro quacunque regione, in qua bellum Romanus Imperator adminiſtraret:

tertiò pro quacunque publici muneris procuratione. Nos hîc de prima ſignificatione dicemus, A
qua Prouincia regio fuit, quæ tum vectigalia populo Romano pependit, tum magiſtratui po-
puli Romani ex fœderis lege obtemperauit, exceptis ciuitatibus iis, quæ propter merita ſua, aut
immunitate, aut libertate donatæ, atque in amicorum ſormulas relatæ eſſent. Cum enim vnius
regionis populi ac ciuitates non eodem modo ſe aduerſus populum Romanum geſsiſſent om-
nes, propterea neque eodem omnes pacto tractatæ ſunt, verùm pro ſuis cuiuſque meritis leges
acceperunt. Quo factum eſt, vt aliæ ciuitates vectigales, aliæ immunes relictæ, aliæ ſeruitute,
aliæ libertate affectæ ſint. Vectigales dictæ, quibus vectigal aliquod impoſitum eſt: immunes,
quibus nullum. Seruitute affectæ, quas magiſtratui Romano parere voluerunt: libertate, quas
magiſtratus Romani iuriſdictione ſoluerunt. Vectigal porro ipſum aut certum fuit, aut in-
certum. Certum, definita ferè ſtipendij ſumma, & hoc tributum, ſiue ſtipendium, & qui hoc B
pependerunt, tributarij, ſiue ſtipendiarij nominati ſunt, incertum quod portubus rebuſque
venalibus, paſcuis, agriſque conſtitutum eſt, quod portorium, ſcriptura, & decuma di-
ctum eſt. Tributum autem duplex fuit, vnum pecuniæ ordinarium, quod in caput, atque
in ſolum impoſitum, quotannis exigebatur: alterum extraordinarium, quod aut ex lege, aut
Senatuſconſulto pro vſu prouinciæ aliquando imperabatur, veluti cum naues, nautas, mi-
lites, ac ſumptum in eos dare Prouinciæ iubebantur. Portorium autem fuit vectigal, quod
ex importatione & exportatione rerum venalium capiebatur: Scriptura, quod ex pactione pa-
ſcuorum publicorum: Decuma, quod ex agris, qui frumenti decumam, ſiue quamuis a-
liam partem darent. Frumenti verò, quod ex Prouinciis extrahebatur, tria genera extiterunt:
decumanum, emptum, & æſtimatum. Decumanum erat decuma, quam quiſque arator ſi- C
ne pretio dare cogebatur. quæ ſumma pro copia, inopiaue frumenti in ſingulos annos erat in-
certa. eaque aut Romæ à Cenſoribus, aut in Prouincia à magiſtratu Romano vendebatur Pu-
blicanis, qui ex eo Decumani dicebantur, vt pro ea certam pecuniam populo Romano repræſen-
tarent. Emptum, ſumma altera, quam aratores vendere, accepto ex Senatoſconſulto pretio, co-
gebantur, quod frumentum Romam ad alendum populum à magiſtratu Romano mittebatur.
Æſtimatum ſummum alia, quam æſtimabat magiſtratus in cellam ſuam, in vſum familiæ ſuæ,
cum interdum pro frumento pecuniam acciperet. Quin etiam, emptum duplex fuit, vnum de-
cumanum, quod ex alteris item decumis pretio perſoluto aliquando accipiebatur: alterum im-
peratum, quod præter duas decumas æqualiter omnibus ciuitatibus, pretio item ſoluto impe-
rabatur, quemadmodum perſpicuè ex frumentaria cognoſcitur. Nam fuiſſe etiam quoddam, D
quod honorarium diceretur, Cicero in Piſonem oſtendit, cum dixit: Qui modus tibi fuit fru-
menti æſtimati, qui honorarij? ſi quidem poteſt vi, & metu extortum honorarium nominari.
Seruitus autem, quam dixi, ciuitatum, tota in eo poſita fuit, vt legibus & magiſtratibus Ro-
manis obtemperarent. Qua de cauſa in ſingulis Prouinciis diuerſæ diœceſes, ſiue diuerſi con-
uentus ac diuerſa fora conſtituebantur, eiſque ſuæ cuique ciuitates attribuebantur, quæ eò iuris
à magiſtratu Romano poſcendi cauſa conuenirent.

Vt autem earum ciuitatum, quæ ſeruitute oppreſſæ ſunt, ſtipendiariæ propriè dictæ, quæ ali-
quid populo Romano pependerunt: immunes, quæ nihil: ſic earum, quæ libertate donatæ
ſunt, fœderatæ præcipuè appellatæ, quæ aliquid ex fœdere debuerunt: liberæ, quæ omninò ni-
hil. Huius autem totius beneficij, atque honoris arbitrium ab initio penes Senatum fuit vni- E
uerſum. Is enim acceptis ab Imperatore de ſuperatis hoſtibus, & regione in poteſtatem addu-
cta literis, ſecum de mulcta, ac præmiis eorum, qui victi eſſent, conſultauit, ac quid ſibi fieri pla-
ceret, Imperatorem admonuit, decem, aut quinque legatis Senatoribus ad eum miſsis, vt ex
eorum ſententia de hoſtibus & eorum regione ſtatueret. Quibus mandatis acceptis, Imperator
aut ex certa Senatus, ſi ita perſcriptum fuerat, voluntate, aut de communi decem Legatorum
ſententia victis gentibus aut ignouit, aut in Prouinciæ formam redegit. Ignouiſſe dictus eſt, cum
liberos reliquit, ac ſuis vti legibus, ſuoſque creare more patrio magiſtratus permiſit: in Prouin-
ciæ formam redigere, cum ademptis, aut imminutatis legibus eos omninò magiſtratui Romano
quotannis ab vrbe mittendo ſubiecit, ac vectigalia, conuentuſque conſtituit. Quo in genere il-
lud humanitatis adhibuit, vt non omnes eiuſdem Prouinciæ ciuitates eodem modo tractaret, F
verùm pro cuiuſque meritis, aut maioribus, aut minoribus commodis ac detrimentis afficeret.
Quæ verò cùm de vniuerſa regione, tum de ſingulis ciuitatibus, populiſque conſtituta erant, ea
in concione ſilentio antè per præconem facto Imperator ferè præconi pronuncianda manda-
bat, ac poſtremò Romam, relicto aliquo Præfecto Prouinciæ decedebat. Hæc in genere de Pro-
uinciis, & quomodo eæ confectæ ſint. De differentiis atque adminiſtratione earum & ſuprà di-
ximus, & paulò pòſt quædam repetemus.

De ratione deducendarum coloniarum CAP. XXIII.

QVOMODO Coloniæ fuerint deductæ, explicauimus ſuprà, cum de Triumuiris,
Quinqueuiris, Septemuiris, &c. earum deducendarum ageremus. Quid verò impe- G
dit, ea hoc loco iiſdem penè verbis, quæ ex Caroli Sigonij doctiſsimis Commenta-
riis tum deſcripſimus, repetere, quædam etiam, quæ omiſſa ibi ſunt, addere? Cauſæ,
cur Coloniæ deducerentur, ſex potiſsimùm fuerunt: vna, vt priores populi, qui eum locum, in
quem

A quem Colonia deducebatur, inhabitârant, coercerentur: altera, vt [illegible] in incurſiones reprimerentur: tertia, vt ſtirps Romana augeretur: quarta, vt plebs vrbana exhauriretur: quinta, vt ſeditiones Romæ à plebe motæ, ſedarentur. ſexta, vt præmiis milites veterani afficerentur. Quacunque igitur de cauſa deducerentur, Senatuſconſulto opus fuit, aut rogatione aliqua populari, quorum vtrunque vno legis nomine comprehenditur, quę lex Agraria appellata eſt. Hæc & agrũ definiuit, qui eſſet diuidendus, & quibus, ac quàm multis hominibus, & per quos, & quomodo, & quibus limitibus eſſet diuidendus, præſcripſit. Cùm itaq. de colonia deducenda ad Senatum aut populum relatum eſſet, tum ij, qui agri cupiditate tenebantur, nomina in Coloniam dabant. Quòd ſi aut plures, aut pauciores, quàm lege præſcriptum erat, nomina in Coloniam eſſent profeſsi, tum ad ſortem confugiebant, vt ex omnibus educerentur, qui agro accepto exirent. Numerus autem Colonorum pro agri amplitudine in quem deducebantur, ſcribebatur: quo factum eſt, vt modò bina, modò terna, modò quaterna millia, atque amplius ſcriberentur. Deducebàtur autem à Triumuiris, vel Quinqueuiris, vel Septemuiris, vel Decemuiris, vel Vigintiuiris, qui ob hoc creati erant, vti libro 6. diximus, ſub vexillo, quaſi exercitus aliquis. Dux autem deductionis aliquis è Curatoribus agrariis erat. Signa cohortium [illegible] fuerint, ex antiquis nummis cognoſcitur. Vbi verò Colonos in agris, quo deducendi erant, collocarant, tum aratro vrbem, & agrum circumſcribebant: quo facto, agri diuiſionem, ac ſuæ cuique [illegible] aſſignationem aggrediebantur. Quæ omnia pluribus explicat, & [illegible] ſcriptorum [illegible] onis probat Carolus Sigonius, libro 2. de Antiquo iure Italiæ, cap. 2. ex quo hæc ſumus [illegible].

C *De Republica Coloniarum, Municipiorum, Præfecturarum, & Prouinciarum* CAP. XXIV.

POTERAM hinc ad alia tranſire, niſi mihi Rerumpoblicarum, quæ in Coloniis, Municipiis, Præfecturis, &c. fuerunt, deſcriptio videretur maximopere eſſe neceſſaria: quam ne [illegible] his libris deſid[illegible]aretur, hoc loco inſerere volui, quod vt benignus lector [illegible] benignè interpretetur, & boni meum ſtudium conſulat, vehementer etiam atque etiam rogo. Deſumemus autem & harum rerum explicationem ex doctiſſimis [illegible] Commentariis, qui libro 2. de Antiquo iure Italiæ, iſta omnia luculenter & eruditè expoſuit. Ac de Colo-
D niis primùm.

COLONIARVM Reſpublica in legibus, & legum curatoribus poſita eſt. Leges vel à populo Romano acceperunt, vel ipſæ ſibi per Senatum, aut populum condiderunt: Legum curatores aut magiſtratus, aut ſacerdotes fuerunt: humanarum illi, hi diuinarum. Leges autem ſuas quæq; Colonia habuit præcipuas, à Romanis quidem legibus ſeparatas, ſed tamẽ à Romanis Triumuiris qui Coloniam deduxerant latas. Et præter eas, alias à Coloniæ concilio, hoc eſt, Senatu, populoque ſuo latas. Senatores in Coloniis, vt etiam in Municipiis Decuriones vocabantur, eam ob cauſam, quòd Pomponio I.C. auctore, [illegible] ima pars eorum, qui deducerentur, publici conſilij gratia ſit ſolita conſcribi. Quorum numerus an in omnibus Coloniis idem fuerit, certò ſciri non poteſt. Hoc quidem ex Plinio iuniore ſatis conſtat in iis legendis non aliter atque in Senatore
E Romano, obſeruatum eſſe cenſum, qui fuerit centum millium. Magiſtratus Coloniarum pręcipui erant Duumuiri, Cenſores, Ædiles, & Quæſtores. Duumuiratus Magiſtratus erat annuus, propemodum poteſtate Conſulari, aut certè Prætoriæ apud Romanos æqualis: quorum nomina in antiquis lapidibus, & numiſmatibus extant. Imo & iterati Duumuiratus, vt apud Romanos cõſulatus, notæ. Quos tamen in aliquot Coloniis, quarum memoria ad noſtram [illegible]que ætatem propagata eſt, Triumuiros quoque fuiſſe in Colonia Auximate, & Signina ex lapidibus veterum conſtat, eoſque I. D. hoc eſt Iuris dicundi cauſa cognomentum ex officio habuiſſe, probabile eſt. Cenſores etiam in Coloniis fuiſſe, in [illegible]que iis cenſum egiſſe, perinde atque Romani Cenſores Romę, ex Liuio: vt itidem Ædiles & Quæſtores ex marmoribus antiquis conſtat. Et hos Magiſtratus in Coloniis prætexta vſos fuiſſe idem auctor prodit.

F Sacerdotes porro, vt Augures, & Pontifices in Coloniis cooptatos, Ciceronis Agraria teſtatur. An verò certus numerus ſacerdotum fuerit, an verò pro Coloniæ magnitudine variauerit, parum explorata apud antiquos memoria eſt. Fuère & Præfecti in Coloniis, & Præfecti Iuridicundo, vti tum ex numiſmatibus antiquis, tum ex antiquo Faſtorum Municipalium [illegible], quod Hubertus Goltzius Auguſto ſuo attexuit, conſtat. Præter eos, quos [illegible] Magiſtratus, etiam Patroni Coloniarum fuerunt: ita Bononienſes in Antonii [illegible] clientela [illegible] ſe prodit Suetonius, vt Puteolanos in Caſsiorum, Cicero teſtatur, & [illegible] dem varia amplaq; in veteribus marmoribus [illegible] tio extat.

MVNICIPIORVM Reſpoblica quæ fuerit, difficile eſt dicere. Vni[illegible] autem genus temperatum eſt ex omnibus propè Rebus publicis, & penè Romanæ [illegible]. Ordines
G in Municipiis, quemadmodum Romæ, fuerunt tres, Decuriones, [illegible], & plebs. Conſilia publica duo, Senatus & populi. Magiſtratus, Dictator, Duumuiri, Quatuoruiri, Cenſores, Ædiles, & Quæſtores. Sacerdotes, Flamines Municipiorum. Decuriones iidem erant, qui Romæ Senatores, in quibus legendis ſummam curam adhibitam fuiſſe, vel ſolus Cicero docet in epiſtola qua-

damad Leptam lib. 6. vbi ſcribit, eos qui præconium facerent, vetari eſſe in Decurionibus: qui fe- A
ciſſent, non vetari. Ex decurionum autem ordine Decemprimi legebantur, qui, vt ſcriptum eſt
apud Hermogenianum, tributorum exactioni ita præerant, vt ſi qua detrimenta fiſcus mortuo-
rum cauſa contraheret, ipſi ſuis ſumptibus reſarcirent. De Magiſtratibus res manifeſta eſt, ſcri-
bit enim Spartianus, Imperatorem Hadrianum per Latina oppida Dictatorem, & Ædilem, &
Duumuirum fuiſſe. Quatuoruiratus & Duumuiratus annuus magiſtratus erat, Ædiles, &
Quæſtores iidem in municipiis erant, qui in Coloniis. Atque his quidem magiſtratibus, vt in
Coloniis, item in monicipiis vti prætextis permiſſum, inquit Valerius aduerſus Catonem diſ-
ſerens de lege Oppia abroganda apud Liuium. Equitum Romanorum celeberrimum ordinem
io municipiis fuiſſe, ex Cicerone patet, qui in Cluentiana equitem Romanum quendam in
municipio ſuo nobilem commemorauit. Iam populi ſiue plebis ſummum ius erat in legibus B
ferendis, & magiſtratibus municipalibus creandis, cuius rei apud Ciceronem in libris de Le-
gibus, in oratiooe pro Cluentio, & in Epiſtolis teſtimonia aliquot extant. Ergò com corpus
quoddam eſſet municipalis Reipublicæ, etiam vnde aleretur, & ſumptus in Republica neceſſa-
rij ſuſtinerentur, vectigali publieo opus fuit, cuiuſmodi municipes Attellanos & Arpinates ha-
buiſſe, Cicero in epiſtola ad Cluuium, item ad Brutum meminit.

In PRAEFECTVRIS etiam tres ordines fuerunt, Summus, medius & infimus. Sommus
ordo conuentus dicebatur, medius Equitum erat. tertius populi ſiue plebis. Magiſtratus erant
duplices. Alij enim Roma eò mittebantur, alij è Præfectura creabantur. Roma mittebantur,
qui ius dicturi eſſent, quos Præfectos appellârunt. creabantur, qui publicæ curationi ali-
cui præeſſent, vt Ædiles, & Quæſtores. Ac Præfectos quidem Feſtus Quatuoruiros, aut C
Sexuiros dictos tradit. Qui fortaſſe ij ſunt, qui à Cicerone libro tertio de Natura Deorum
dicuntur Sexprimi: an potius hi Sexprimi in Præfecturis, Decemprimis Municipalibus re-
ſpondebant. Ædilem autem ad publica vrbis loca ſarta, tecta tuenda, & Quæſtorem ad pe-
cuniam Præfecturæ publicam curandam, in Præfecturis eſſe creatum, veroſimile eſt.

FOEDERATARVM CIVITATVM Reſpublica in legibus & magiſtratibus conſiſte-
bat. Quales verò leges, qualeſque magiſtratus ſingulæ ciuitates fœderatæ habuerint, incer-
tum eſt. Aliarum tamen alias leges, alioſque magiſtratus, pro rerum, ac temporum ratione,
& cuiuſque Reipublicæ genere fuiſſe, non eſt difficile intelligere. Nam Tuſculi Dictator, &
Conſul, antequam Tuſculani in ciuitatem reciperentur, fuiſſe traditur. Narrat etiam Liuius
Capuæ, antequam deficeret, ſummum Magiſtratum Mediaſtuticum (pro quo tamen Iuſtus D
Lipſios in Epiſtolicis Quæſtionibus libro primo, epiſtola decima, Medixtutichus legit) fuiſſe:
alioqui loco Prætorem Capuæ Marium Bloſium profitetur. Idem alibi etiam Prænestinum Præ-
torem, quo nomine fortaſſe in bello Præfectum appellârunt, commemorat. Habuiſſe eaſdem
& Cenſores, & Ædiles, atque Quæſtores, ex Liuio, & Strabone intelligitur. Caruerunt autem
fœderâta oppida omnia iure ciuitatis Romanæ. Quare multos ex fœderatis ciuitatibus nomina-
tim ciuitate donatos paſsim legimus.

De Foris & Conciliabulis quid præter ſuperiora dicam, non habeo.

PROVINCIIS primùm præpoſiti ſunt Prætores, qui & ius Prouincialibos dicerent,
&, ſi res cogeret, bellum adminiſtrarent. Itaqoe Prætorum numerus ob id creuit, quia Pro-
uinciarum numerus creuit. Cùm enim iam tum doo Prætores eſſent, vnus qui inter ciues, E
alter, qui ioter ciues & peregrinos ius diceret, ac prouinciæ duæ eſſent, Sicilia atque Sar-
dinia inſtitutæ: viſum eſt faciendum, vt Prætores alij in eas duo adiicerentur. Inde duabus
ad Imperium adiunctis Hiſpaniis, totidem alij acceſſerunt, qui quaterni quaternas in ſin-
gulos annos Prouincias gubernarent. Quoniam verò in ipſis Prouinciis ſæpè tumultus, ac
bella grauiora excitabantur, quæ bella iam inde ab initio geri per Conſules erant ſolita, hinc
etiam Prouinciæ Cooſulibus ordine ſuot commiſſæ. Quare duo potiſsimum ordinarij fue-
runt Prouinciarum rectores: Prætores, qui in Prætura: & Conſules, qui grauiore vrgen-
te bello, in Conſulatu Prouinciis præfuerunt. Qui ſi prorogato poſt Præturam aut Conſu-
latum imperio, in Prouinciis remanſiſſent, Proprætores ſont, ac Proconſules appellati. Poſt
annum verò vrbis IↃC. noua Prouinciarum eſt ordinatio inſtituta, ita vt Prætores ex Præ- F
tura, quam in vrbe geſſerant, Conſules ex Conſulatu in Prouincias mitterentur, qui & ipſi
Proprætores, & Proconſules dicebantur. Hi verò Quæſtores ſibi adiunctos habebant, & alios
magiſtratus militares. Sub Imperatoribus Prouinciæ ita ordinabantur, vt aliæ eſſent popu-
li, quas Proconſules à populo vel potius à Senatu miſsi: aliæ Imperatorum, quas Propræ-
tores ab Imperatoribos deſignati adminiſtrabant, de quibus magiſtratibus omnibus, & ra-
tione adminiſtrandi prouincias ſatis, ſuperque diximus libro ſeptimo. Iam ad
militiam reuertamur, atque videbimus qua ratione in milites
obedientiam detrectantes, aut parùm ſtrenuè rem
gerentes ſit animaduerſum.

A

De animaduerſione Romanorum in milites obedientiam detrectantes, aut delinquentes CAP. XXV.

NON in hoſtes tantùm, ſed & in proprios milites Romani grauiter animaduertebant: quinetiam in cohortes, & legiones, ſi quid deliquiſſent, exemplo ad diſciplinam conſeruandam maximè neceſſario: quæ animaduerſiones duplices erant, pro cuiuſque delicti ratione: aliæ ſcilicet leniores, aliæ verò acerbiores. Non enim vt in vrbe lex Porcia ciues Romanos à magiſtratuum virgis & ſecuribus: ſic etiam in caſtris vindicauit. Aliam
B enim diſciplinam militarem eſſe voluerunt, aliam vrbanam. itemque alium ad parendum terrorem exercitui, alium populo eſſe propoſitum: ſiquidem ab Imperatoris imperio nulla erat prouocatio. Lenis autem animaduerſio fuit, quæ ignominiam tantum inuſſit: vt ignominioſè dimitti, ſtipendio legitimo ſpoliari, haſtam dare, tendendi locum mutare, extra oppidum hibernare, cibum ſtantem capere, foſſam fodere, diſcinctum deſtitui, hordeo paſci, ſanguinem mitti. Grauior, quæ detrimentum intulit, vt virgis cædi, venire, fuſte, & ſecuri percuti, decimari, in crucem tolli, quarum omnium exempla, quàm maximè idonea referemus. De ignominioſa dimiſſione exemplum eſt apud Hirtium bello Africo: Cæſar de ſuggeſtu conuocatis omnium legionum Tribunis, Centurionibuſque, C. Auiene, inquit, quod in Italia milites populi Romani contra Remp. publicam inſtigaſti, rapinaſque per municipia feciſti, ignominiæ cauſa ab exercitu meo teremoueo. De fraudatione ſtipendij ſatis notum eſt. Hinc enim ære diruti
C appellabantur, teſte Nonio, milites, quibus propter ignominiam ſtipendium, id eſt, merces menſtrualis, aut annua, quæ eſſet in nummis æris, ſubtrahebatur. Vnde Varro de Vita populi Romani. Stipendium appellabatur, quod æs militi ſemeſtre, aut annuum dabatur, cui datum non ſit propter ignominiam, ære dirutus eſſet. Et Liuius libro quadrageſimo: Cauſa ignominiæ, vti ſemeſtre ſtipendium in eum annum eſſet, ei legioni decretum. Ære dirutum autem militem ab antiquis dictum tradit Feſtus, cui ſtipendium ignominiæ cauſa non erat datum, quod æs diruebatur in fiſcum, non in militis ſacculum. Et idem alio loco. Reſignatum æs dicitur militi, cum ob delictum aliquod iuſſu Tribuni militum, ne ſtipendium ei detur, in tabulas refertur. De haſta danda idem Feſtus in hunc modum: Cenſio haſtaria
D dicebatur, cum militi multæ nomine ob delictum militare indicebatur, quòd haſtas daret. De mutando tentorij loco narrat Polybius libro ſexto, quos ignominia afficere voluerint, eos extra caſtra tendere iuſſos. Vnde apud Liuium libro vigeſimoquinto Cannenſes milites queruntur ita. Nunc deteriore conditione ſumus, quàm apud Patres noſtros fuerunt captiui, quippe illis arma tantùm, atque ordo militandi, locuſque in quo tenderent in caſtris, eſt mutatus, quæ tamen ſemel nauata Reipublicæ opera, & vno felici prælio recuperârunt. De hibernis Liuius libro vigeſimoſexto: Additum vtrorumque ignominiæ, ne in oppidis hibernarent, neue hiberna propius vllam vrbem decem millibus paſſuum ædificarent. De cibo idem Liuius libro vigeſimoquarto: Nomina eorum, qui detrectatæ pugnæ memores receſsionem paulo ante fecerunt, referri ad me iubebo: citatoſque ſingulos iuſiurando adigam, niſi qui-
E bus morbus cauſa erit, non aliter, quàm ſtantes cibum, potumque, quoad ſtipendia facient, capturos eſſe. De fodiendo auctor eſt Plutarchus in Lucullo, antiquum militaris ignominiæ genus fuiſſe, vt tunicis interioribus ſolutis, foſſam fodere, inſpectante reliquo exercitu cogerentur. De reliquis Liuius libro vigeſimoſeptimo: Cohortibus, quæ ſigna amiſerant, hordeum dari iuſsit, Centurioneſque manipulorum, quorum ſigna amiſſa fuerant, diſtrictis gladiis diſcinctos deſtituit. Hordeum item pro tritico ignominiæ cauſa datum narrat Polybius. De diſcingendis militibus, quo adimebatur iis militare cingulum, Suetonius in Auguſto capite vigeſimoquarto. Frontinus libro quarto Stratagematum capite primo: & Barnabas Briſſonius libro ſecundo Selectarum ex iure ciuili antiquitatum capite ſeptimo. De mittendo autem ſanguine ſic A. Gellius libro decimo, capite octauo. Fuit hæc quoque an-
F tiquitus militaris animaduerſio iubere ignominiæ cauſa militi venam ſolui, & ſanguinem dimitti. Cuius rei ratio in literis veteribus, quas equidem inuenire potui, non extat. Sed opinor hoc factum primitus in militibus ſtupentis animi, atque à naturali habitu declinantis, vt non tam pœna, quàm medicina videretur. Poſtea tamen ob pleraque alia delicta idem factitatum eſſe credo per conſuetudinem, quaſi minus ſani viderentur omnes, qui delinquerent. Quocirca ſcriptum eſt etiam apud Frontinum, M. Catonem memoriæ prodidiſſe, in furto deprehenſis inter commilitones dextras eſſe præciſas: aut ſi lentius animaduertere voluiſſent, Principi ſanguinem miſſum. M. Antonius Muretus libro decimotertio Variarum lectionum capite vigeſimo aliam huius moris cauſam affert, cùm ait putare ſe, ideirco id factum eſſe, vt ſanguinem, quem cum gloria fundere pro patria noluiſſent, eum cum ignominia
G amitterent.

De grauioribus animaduerſionibus hæc erunt documento. Liuius de Scipione diſciplinam militarem ad Numantiam corrigente: Quem militem extra ordinem deprehendit, ſi Romanus eſſet, vitibus: ſi extraneus, fuſtibus cæcidit. & alibi. Pub. Naſica & D. Bruto

Conſulibus, delectum habentibus, in cunſpectu tironum res ſaluberrimi exempli facta eſt. A
Nam Caius Matienus accuſatus eſt apud Tribunos plebis, quod exercitum in Hiſpania deſe-
ruiſſet, damnatusque ſub furca diu virgis cæſus eſt, & ſeſtertio nummo venijt. Et Cicero tertia
Philippica: Si Conſul ille: ſuſtuarium meruerunt legiones, quæ Conſulem reliquerunt.
Fuſte autem cædebantur, auctore Polybio libro ſexto hoc pacto: Accepto fuſte Tribunus vix
tantum attingebat damnatum. quod vbi factum erat, omnes, qui in caſtris erant, cædentes
fuſtibus, lapidibusque, pleroſque in ipſis caſtris conficiebant. at ſi qui euaſiſſent, ne ſic quidem
ſeruari poterant. Quippe quibus neque in patriam redire liceret, neque à propinquis
domum recipi poſſent. Hæc pœna infligebatur cuſtodibus, ſiue vigilibus in militia, qui teſſe-
ras non reddidiſſent, aut dormiuiſſent, aut locom vigiliæ deſeruiſſent. item tergiducturibus
& Præfectis alæ, qui negligenter vigilias curaſſent, aut teſſeras non propagaſſent. Fuſte etiam B
cædebatur, qui furto ſuſtuliſſet quippiam è caſtris, nec non qui falſum teſtimonium dediſſet:
& ſi quis flore ætatis abutens deprehenſus eſſet. Ad hæc, qui ter ob idem crimen mulctatus
eſſet. In hæc tanquam crimina animaduertebant. Probro autem ducunt, inquit Polybius,
ignauiæ adſcribentes militi delicta huiuſmodi, ſi qui ſtrenuè ſe geſſiſſe falſo retulerint ad Tri-
bunus honoris cauſa adipiſcendi: itidem, ſi qui in Præſidiu depoſiti, perculſi metu datum
ipſis locum deſeruerint, ſimiliter ſi quis telum aliquod ob metum abiecerit, in ipſo conflictu:
proinde nonnulli in Præſidijs manifeſtè perituri, multiplici manu circumuenti, locum ſemel
datum deſerere nolunt, pœnam metuentes delicto competentem. Alij in ipſo periculo excuſ-
ſo clypeo, aut enſe aut alio quopiam eiuſmodi telo, temerè irruunt in hoſtes: aut in poteſtate
habituros ſe ſperantes, quæ perdiderint. aut aliquid perpeſſos manifeſtum opprobrium de- C
uitaturos, conuiciaque ſuorum. Quòd ſi aliquando hæc eadem circa plures fieri contigerit,
& ſigna aliquacunque ini perſuaſione ducta locum deſeruerint, omnes fuſte cædere aut inter-
ficere non approbant, ſed reſolutionem inueniunt vtilem pariter, terribilemque. Quippe
conuocato exercitu, Tribunus productos in medium deſertores accuſat, inuehiturque acer-
bè, deinque quinque aut octo, interdum etiam viginti atque in totum ratione habita multi-
tudinis, vt decima ad ſummum exiſtat pars delinquentium, hos ex omnibus illis qui timidè ſe
geſſerint, ſurte eximit, & fuſte cædit, vt ſuprà dictum eſt, nulla deprecatione admiſſa, reliquos,
hordeo eis pro tritico demenſu, extra vallum munimentaque tendere iubet. Ergo periculo ac
ſortis formidine æquè omnibus imminente, quandoquidem caſus in incerto ſit, exemplo autem
dati hordei ad omneis pertinente, id quod eſt receptum conſuetudine, facit inſuper ad terrorem, D
currectionemque delictorum. Hactenus Polybius.

Antiquiſsimum decimationis exemplum extat apud Liuium, ab Appio Claudio Conſule,
ferociſsimi ingenij viro, incertum, an primum editum, non multis poſt Reges exactos annis.
Verba Liuij libro ſecundo ſunt hæc: Appius Claudius Cunſul aduocata concione inuectus
haud falſò in proditorem exercitum militaris diſciplinæ, deſertorem ſignorum, vbi ſigna, vbi
arma eſſent, ſingulus rogitans, inermes milites, ſigno amiſſo ſigniferos, ad hoc Centuriones,
duplicariusque, qui reliquerant ordines, virgis cæſos ſecuri percuſsit, cætera multitudo, deci-
mus quiſque ad ſupplicium lecti. Rationem autem huius exequendi imperij præter Polybium,
cuius verba ex libro ſexto modò recitauimus, etiam Liuius expunit, vbi de Scipione pœnas de
ſeditiuſo exercitu apud Sucronem repetente ita ſcribit: Præconis audita vox citantis nomi- E
na damnatorum in Conſilio. nudi in medium protrahebantur, & ſimul omnis apparatus ſup-
plicij expromebatur. deligati ad palum, virgiſque cæſi, & ſecuri percuſsi. Cur autem decima-
tio inſtituta ſit, rationem reddit Cicero elegantiſsimè pro Cluentio: Statuerunt, inquit, ita
maiores noſtri, vt ſi à multis eſſet flagitium rei militaris admiſſum, ſortitione in quoſdam ani-
maduerteretur, vt metus videlicet ad omnes, pœna ad paucus perueniret. Nam miles, qui lo-
cum non tenuit, qui hoſtium impetum, vimque pertimuit, poteſt idem poſtea & ciuis eſſe me-
lior, & vir bonus, & ciuis vtilis. quare ne in bello prupter hoſtium metum delinqueret, amplior
ei mortis & ſupplicij metus eſt à maioribus conſtitutus. Ne autem nimium multi pœnam capi-
tis ſubirent, iccirco illa ſortitio comparata eſt. De Cruce Liuius libro trigeſimo: De perfugis
grauius, quàm de fugitiuis conſultum. Nominis Latini qui erant, ſecuri percuſsi, Romani in F
crucem ſublati ſunt. Atque hæc quidem militarium animaduerſionum genera ſunt, quæ vſque
ad extrema etiam penetraſſe Reipublicæ tempora, ſatis idoneus teſtis eſt Suetonius, cum in-
quit de Auguſto: Cohortes, ſi quæ ceſsiſſent loco, decimatas hordeo pauit. Centuriones ſta-
tione deſerta itidem, vt manipulares, capitali animaduerſione puniuit. pro cætero delictorum
genere variis ignominiis affecit, vt ſtare per totum diem iuberet ante Prætorium, interdum tu-
nicatos, diſcinctoſque, nunnunquam cum decempedis, vel etiam ceſpitem portantes. Tan-
tum Suetonius.

Atque hæc omnia ad hunc ferè modum collegit Carolus Sigonius libro primo de Antiquo
iure ciuium Romanorum, capite decimoquinto, ex quo nos ea deſcripſimus.

Pleraque etiam habet Alexander ab Alexandro Nea- G
politanus libro 2. Genialium die-
rum, capite 13.

De

A

De præmiis eorum, qui ſtrenuè rem geſſerant

CAP. XXVI.

VT contumacibus, & negligenter officium facientibus pœnæ, ſic ſtrenuis & impigrè operam ſuam Reipublicæ commodantibus præmia propoſita erant, qualia ſunt munera militaria, cohortis Prætoriæ communio, ſtipendium, præda, & dona Imperatoris. Munera militaria erant Centurionatus, Præfecturæ, Decurionatus, Optionatus, &c. de quibus Cato in Oratione quam habuit apud Equites: Maiores ſeorſum, atque diuerſum precium patauêre bonis, atque ſtrenuis decurionatos, optionatus, haſtas donaticas, aliosque ho-
B notes. Cohors Prætoria nemini niſi ciui Romano permittebatur, ex qua, qui fuiſſet, in beneficiis ab Imperatore ad ærarium deferebatur. Stipendium autem pro meritis ipſorum nonnunquam augebatur, nonnunquam minuebatur: quod quale fuerit, & quando militibus dari cœptum, cum prius Romani ciues ſuis quique ſumptibus militarent, paullò antè ex Iuſti Lipſij viri clariſsimi, Electorum libro docuimus. Præda ex hoſtibus capta, partim ab Imperatore in publicum referebatur, partim militibus donabatur. Quinetiam ſæpenomero euenit, vt Imperatoribus ipſis ob eam aut malignè diuiſam, aut alio modo interceptam, dies ad populum diceretur. Dona militaria erant, qui militibus ſingulis virtutis ergò ab Imperatore triumphaturo dabantur, vt coronæ, quarum multa erant genera, ciuicæ, murales, obſidionales, caſtrenſes, aureæ, roſtratæ: vt torques, armillæ, haſtæ puræ, phaleræ, cornicula, & cætera
C generis eiuſmodi. Erant etiam, quæ vniuerſis, vt pecunia. De coronis dicemus capite ſequenti.

Memorabile eſt, quod ex veteribus Annalibus refert Agellius libro ſecundo, capite vndecimo, de L. Sicinio Dentato, qui vixit ante Decemuiros. Sic enim ſcribit: L. Sicinius Dentatus, pugnaſſe in hoſtem dicitur centum, & viginti prælijs, cicatricem auerſam nullam, aduerſas quinque, & quadraginta tuliſſe. Coronis eſſe donatum aureis octo, obſidionali vna, muralibus tribus, ciuicis quatuordecim, torquibus tribus, & octoginta, armillis plus centum ſexaginta, haſtis duodeuiginti. Phaleris item donatus eſt quinquies, viciesque. Hactenus Agellius. Apud Liuium etiam ſcriptum eſt, L. Papirium Conſulem equites omnes ob egregiam in bello operam donaſſe corniculis, armillisque argenteis. & bello Perſico, Sp. Ligu-
D ſtinus apud populum gloriatur, ſe quater & vicies virtutis cauſa ab Imperatoribus eſſe donatum, ſex ciuicas coronas accepiſſe, viginti duo ſtipendia in exercitu emerita habere. Suetonius autem de Auguſto refert, eum dona militaria aliquanto facilius phaleras, & torques, quicquid auro, argentoque conſtaret, quàm vallares & murales coronas, quæ honore præcellerent, dediſſe: has quàm parciſsimè, & ſine ambitione, & ſæpè etiam caligatis tribuiſſe. M. Agrippam in Sicilia poſt naualem victoriam cœruleo vexillo donaſſe. Cæterùm, antequam ab hoc loco abeamus, vt & ipſa militarium donorum vocabula intelligantur, explicanda paucis ſont.

Armillas, inquit Feſtus, ex auro, quas viri militares ab Imperatoribus donati gerunt, dictas eſſe exiſtimant, quod antiqui humeros cum brachiis armos vocabant, vnde arma ab his depen-
E dentia ſunt vocata.

Haſta pura eadem eſt quę à Catone donatica dicitur, quòd Romani fortes viros ea donarent: Pura autem appellatur, quòd ſine ferro eſſet, alio nomine graminea dicitur, quemadmodum Turnebus libro Aduerſariorum 29. cap. 1. exponit.

Phaleræ videntur eſſe equorum frontalia. Sic enim Suidas in voce Φάλαρα, τὰς μετωπίδας, τὰς ἀσπιδίσκας, τὸν κόσμον τὸν περὶ τὸ μέτωπον τῶν ἵππων. παρὰ δὲ Ἡροδότῳ, τὰς περὶ τὰς γνάθους σκεπαστήρια. id eſt, Frontis ornamenta, ſcutula, id quo frons equorum exornatur. Apud Herodotum verò circa maxillas tegumenta. Quod dixit Suidas ἀσπιδίσκας, formam ornamenti ſignificauit, ſcutum imitantem, vt à naribus ad frontem inter oculos ducta illuſtris lamina dilataretur in fronte, attenuata in imo, ſimilitudine veterum ſcutorum, quæ Virgilius ideo longa, libro octauo
F Æneidos, nominauit. Seruios Honoratus neque frontem, neque maxillas, ſed pectus phaleris ornari ſolitum ait, & eſſe idem, quod in mulieribus monilia. Sic enim interpretatur in eo Virgilij verſu.

Aurea pectoribus demiſſa monilia pendent.

Monile autem à collo præpendere, ex Feſto, & aliis conſtat. Plinius quoque ſatis planè diſtinguit à frontalibus phaleras, & ſentire cum Seruio potius, quàm cum Suida, aut etiam Heroduto, videtur. Ait enim ſic libro 37. capite 12. de gemma quadam facta: Quondam tantæ magnitudinis fecêre, vt equis Regum in oriente frontalia, atque pro phaleris pen[illegible]ia facerent, &c. Sed Agellius libro quinto, capite quinto, eas à monilibus diſtinguit. qua de re vide differentem Aldum Manutium Pauli F. libro ſecundo Quæſitorum per epiſtolam, epiſtola decima, vbi in
G hanc inclinat ſententiam, vt putet quicquid equorum frontibus, maxillis, pectoribus ad ſpeciem adderetur, communi vocabulo Phaleras eſſe nominatas.

De Corniculis & torquibus nihil opus eſt monere.

Pecuniam militibus ante triumphum ab Imperatoribus diſtribui conſueuiſſe, ex Liuio

patet, qui libro vigeſimooctauo ſic ſcribit: Pecuniam in ærarium tulerunt ſeſtertiûm tricies octoginta millia æris. M. Liuius militibus quinquagenos ſenos aſſes diuiſit. tantundem C. Claudius abſentibus militibus ſuis eſt pollicitus, cum ad exercitum rediſſet, &c. Eiuſdem rei teſtimonia extant apud eundem Liuium & alios plura. Atque de præmiis militaribus hactenus, de quibus etiam vide Alexandrum ab Alexandro Neapolitanum, Genialium dierum libro quarto, capite 18. & Carolum Sigonium libro primo de Antiquo iure ciuium Romanorum, capite decimo quinto, ex quo hæc ferè deſcripſi. A

De coronis militaribus, earumque generibus CAP. XXVII.

DE præmiis quæ diſtributa iis fuerunt, qui ſtrenuè rem geſsiſſent, ſuperiori capite diximus. Inter ea verò etiam coronæ fuerunt, de quibus hoc capite agemos. B

Agellius ſcribit, Militares coronas multifarias fuiſſe, præcipuas autem & nobiliſsimas eſſe triumphalem, obſidionalem, ciuicam, muralem, caſtrenſem, naualem.

Triumphales, inquit, Coronæ ſunt aureæ quæ Imperatoribus ob honorem triumphi mittuntur. Id vulgo dicitur aurum coronarium. Hæ antiquitus è lauro erant, poſt fieri ex auro [illegible].

Ob[illegible]n[illegible] eſt, quam ii, qui liberati ſunt obſidione, dant ei Duci, qui liberauit. Ea corona graminea eſt: obſeruari [illegible]ue ſu[illegible]itum, vt fieret è gramine, quod in eo loco generatum eſſet, intra [illegible] clauſi erant [illegible]ui obſidebantur. Plinius libro vigeſimoſecundo, capite tertio & quarto obſidionalem omnibus aliis, gemmatis, & aureis, vallaribus, muralibus, roſtratis, ciuicis, & [illegible]umphalibus præfert quippe cum reliquas aut Imperatores militibus, aut ipſi milites militibus dent hanc v[illegible]ò miles det Imperatori. Eam dicit vocari obſidionalem, liberatis obſidione, abominandoque [illegible]itio totis caſt[illegible]. Eandem etiam dicit datam fuiſſe è viridi gramine, decerpto inde vbi obſeſſos ſeruaſſet ali[illegible]uis. Nanque ſummum apud antiquos ſignum victoriæ erat herbam porrigere victos, hoc eſt, terra & [illegible]ltrice ipſa humo, & h[illegible]matione etiam cedere. Tal[illegible]m accepit L. Sicinius Dentatus, & Dec[illegible]s, & Quintus Fabius Maximus, &c. Eadem de Obſidionali Feſtus. C

Ciuica corona appe[illegible]latur [illegible]uit Agellius, quam ciuis [illegible]ui, à quo ſeruatus eſt in prælio, teſtem vitæ, ſalutiſque per[illegible]ptæ dat. Ea fit è fronde querna. quoniam cibus, victusque antiquiſsimus querceus capi ſolitus ſit. Etiam ex il[illegible]e, quod genus ſuperiori proximum eſt, ſicuti ſcriptum eſt in quad[illegible]m Comœdia Cæcilij. D

Aduehuntur inquit [illegible]m iugnea corona, & chlamyde, Di noſtram fidem. Maſurius autem Sabinus in 11. librorum memorab[illegible]lium, ciuicam coronam tum dari ſ[illegible]tam dicit, cum is, qui ciuem ſeruauerat, eodem tempore & hoſtem occiderat, neque locum in ea pugna reliquerat: aliter ius ciuicæ coronæ negat conceſſ[illegible]m. Tiberium tamen Cæſarem conſultum, an ciuicam coronam capere poſ[illegible]t, qui ciuem [illegible] prælio ſeruaſſet, & hoſtes ibidem duos [illegible]terfeciſſet, ſed locum, in quo pugnar[illegible] non retinuiſſet, eoque loco hoſtes potiti eſſent: reſcripſiſſe dicit, eum quoque ciuica dignum [illegible] quod appareret, è tam iniquo loco ciuem ab eo ſeruatum, vt etiam à fortiter pugnantibus retineri non quiuerit. Hac corona ciuica L. Gellius vir Cenſorius in Senatu Ciceronem Co[illegible]ulem donari à Republic[illegible] cenſ[illegible]t, quod eius opera eſſet atrociſsima illa Catilinæ con[illegible]ra[illegible]n detecta, vindicataque. Plinius libro decimo ſexto, capite quarto, ciuicam coronam, & murali & vallari, aureæque, & roſtratæ præponit, & ait, eam primò i[illegible]ignam fuiſſe, poſtea magis placuiſſe ex Eſculo Ioui ſacra, variatumque & hoc cum quercu eſſe, ac datam vbique quæ fue[illegible]at, cuſtodito tamen honore glandis. Deinde addit leges de corona ciuica, quibus ea dari debeat. Quique, inquit, patriæ muros primus ſcandens, andentem irrumpere occidit. Qui iue ciuem maluit ſeruare, quam hoſtem occidere. Vtque eum locum in quo ſit actum, obtineret hoſtis eo die. Vtque ſeruatus fateatur, aliàs teſtes nil proſunt. Vt ciuis fuerit. Auxiliis, quamuis Rege ſeruato, decus id non dant. Nec creſcit honos idem Imperatore conſeruatore, quoniam conditores in quocunque ciuem ſummum eſſe voluerunt. Accepta licet vti perpetuo. Ludos ineunti ſemper aſſurgi etiam à Senatu in more eſt. Sedendi ius in proximo Senatui. Vacatio munerum omnium ipſi, patrique, & auo paterno. Quatuordecim eas accepit Sicinius Dentatus, &c. Et paulò pòſt ſubiicit O mores æternos, qui tanta opera honore ſolo donauerunt. Et cum reliquas coronas auro commendarent, ſalutem ciuis in preciu[illegible] eſſe voluerunt: clara profeſsione, ſeruari quidem hominem nefas eſſe lucri [illegible]uſa. Hactenus Plinius. E F

Muralis eſt corona, qua donatur ab Imperatore qui primus murum ſubiit, inque oppidum hoſtium per vim aſcendit. Iccir[illegible]o [illegible] mu[illegible] in[illegible]s decorata eſt.

Caſtrenſis eſt corona, q[illegible]a donat eum Imperator, qui primus hoſtium caſtra pugnans introiuit. Ea corona i[illegible]ſigne v[illegible] h[illegible]bet, vnde vallaris dicitur.

Naualis eſt, qua donari ſolet maritimo prælio, qui primus in hoſtium nauem [illegible]tos tranſiluit. Ea quaſi nauium ro[illegible]nita eſt. Et muralis autem, Caſtrenſis & Naualis fieri ex auro ſolent. De Ouali corona poſt[illegible]a erit dicendum. Harum coronarum icones in veteribus nummis conſpiciuntur, quarum vnam atque alteram ſubiiciam. G

De pro-

A

B

C

De præmiis Imperatorum, ſupplicatione, triumphis, & ouatione CAP. XXIIX.

D

DE præmiis, quibus milites ob egregia facinora ornati fuerunt, hactenus diximus: ſequitur, vt de iis etiam, quæ Imperatoribus propoſita fuerunt, agamus. Qui ergò imperium rectè ac feliciter adminiſtrârunt, iis hæc, quæ maxima apud eos habita ſunt, decora patuerunt: abſenti nomen Imperatoris & Supplicatio, præſenti triumphus. De nomine Imperatoris diximus ſuprà, capite 6. Supplicatio honos fuit, qui vnà cum Imperatoris nomine decernebatur V[illegible]tori, nempe cùm Senatus populo Deûm templa aperiri, ac gratias Diis Imperatoris no[illegible]ne [illegible]bebat. [illegible]rat enim moris, vt Conſules, vel Prætores poſtquam à militibus appellati Imperatores fuerant, lictores laureatos præferrent, literasque ad Senatum laureatas de

E re [illegible]ſta mitterent [illegible]us Imperatoris nomen ac ſuppl[illegible]ationes à Senatu poſtularent. In hac autem ſup[illegible]catio[illegible] pompa, quæ aliàs plures, aliàs pauciores dies continuabatur, Senatus ad templa [illegible]eorum ſolenniter ſe conferebat, ibique ſacrificabat, & dabat in templis epulum. Omnis autem populus a[illegible]bat dies feſtos, & agebat Diis gratias pro ſpe victoriæ, quæ affulgebat, & vota faciebat, vt Dii hoc modo placati, quod oſtenderant beneficium, perficeret. Quamuis autem primis temporibus in vnum, alterumue diem Supplicatiu ægrè decernebatur, tamen ad poſtremum eo progreſſa res eſt, vt etiam in quin[illegible]inta decretæ ſint. Siquidem M. Valerio, & M. Horatio Conſulibus, anno vrbis CC[illegible]IV. deuictis Sabinis ſupplicatio in vn[illegible]m diem decreta eſt: Camillo Veiis captis in quatriduum, quot dierum nullo ante bello decretæ erant. At vero Cn. Pompeio Mithridatico bello [illegible]onfe[illegible] duodec[illegible]m. Cæſari bello Gallico, primùm quindecim, pòſt vi-

F gin[illegible]: H[illegible]tio, Pa[illegible]ſæ, & Cæſari Octauiano Mutina colonia liberata, quinquaginta dierum decretæ ſunt, in [illegible]uo decernendo cùm magnitudinis victoriæ, tum dignitatis hominis habuiſſe rationem videntur. Hoc honoris genus Ciceroni quoque habitum fuit, quando Catilinariam coniurationem repreſsit, vt ipſe meminit i[illegible] 3. & 4. Catilinaria, in 2. Philippica, & alibi.

Tri[illegible]m[illegible]hus eximius quidam honor fuit, quem is, qui auſpicio ſuo hoſtes prælio deuiciſſet, in vrbem cu[illegible]olumi exercitu rediens, Senatus primum decreto, poſt etiam populi iuſſu conſequebatur. Erant autem duo triumphorum genera, vnus maior, qui præcipuè triumphus: alter minor, quæ Ou[illegible]o nominata eſt. Ex his autem ali[illegible]erreſtres, alii nauales: itemque alii in vrbe, ali[illegible] in m[illegible]te [illegible]ano a[illegible]unt. Terreſtres dicebantur, qui terra: nauales, qui mari rebus feliciter geſtis [illegible]bant[illegible]

G Prim[illegible]s nau[illegible]em triump[illegible]m egit C. Dui[illegible]us, anno vrbis CDXCIII. de quo ita ſcribit Vale[illegible] Max[illegible]n[illegible]s l[illegible]ro tert[illegible], ca[illegible]te [illegible]xto: Caius Duilius, qui prim[illegible]n[illegible]ualem triumphum ex Pœn[illegible]it, [illegible]rotie cun[illegible]e epi[illegible]turus erat, a[illegible] funalem cereum, præeunte tibicine & fidicine à [illegible] domum reuerti ſolitus eſt, inſignem bellicæ rei ſucceſſum nocturna celebratione teſtando.

Meminerunt huius & Liuius Epit.17. L. Florus libro 2. capite 2. Cicero io Catone Maiore, Eutro- A
pius, Oroſius, Plinius, & alij.

In Albano primus triumphauit Papirius Maſo, anno vrbis ƆXXII. de quo idem Valerius
Maximus libro 3. capite 6. Papirius quidem Maſo, cùm benè geſta Republica triumphum à Se-
natu non impetraſſet, in Albano monte triumphandi & ipſe initiom fecit, & cæteris poſtea exem
plum præbuit: proque laurea corona, cùm alicui ſpectaculo ioтereſſet, ioyrtea ſemper vſus eſt.
Meminit & huius Plinius libro 15. capite 29.

Ouans primus ingreſſus eſt vrbem Publ. Poſthomius Tubertus Conſul ſecundus, anoo vr-
bis ducenteſimo quinquageſimo, de quo in hunc modum Plinius libro decimoquinto, capite vi-
geſimonono: Bellicis ſe quoque rebus myrtus inſeruit, triumphansque de Sabinis Poſthumius
Tubertus in Conſulatu (qui primus omnium ouans vrbem ingreſſus eſt, quoniam rem leuiter B
ſine cruore geſſerat) myrto Veneris victricis coronatus inceſsit, optabilemque arborem etiam
hoſtibus fecit.

Quid autem ouatio ſit, vnde nomen habeat, & quomodo à triumpho maiore, de quo capi-
te ſequenti agemus, differat, paucis explicandum eſt. Ouantes, ſcribit Feſtus, lætaotes eſſe, ab
eo clamore, quem mittant redeuntes è pugna victores milites, geminata litera O. quod idem
placet etiam Dionyſio Halicarnaſſæo: Quaſi, inquit, Romani εὐασμὸν Græcorum vocem, quæ cla-
morem ſignificat, ouationis nomine voluerint interpretari. At Plutarchus in Marcello hanc opi-
nionem refellit, & ouationis nomen ab oue ductum putat: quam, qui hoc genere triumphi or-
nabatur, ſacrificabat, quemadmodum qui maiorem triumphum agebat, taurum in Capitolium
veniens, immolabat. Differt autem Ouatio à Triumpho, vt ait Dionyſius Halicarnaſſæus, quòd C
qui ouans ingreditur, is nec curru vectus, nec trabeam, nec togam pictam indutus pedibus vr-
bem exercitu præeunte iniret. Plutarchus autem eundem nec quadrigis inuectum, nec laurea
coronatum, nec tubis concinentibus: ſed pedibus & calceis myrtea redimitum, tibiis modulan-
tibus vrbem iniſſe ſcribit, cum quo & Plinius, Feſtus, & Agellius ſentiunt.

De cauſis huius decernendi honoris ita ſcribit Agellius libro quinto, capite ſexto: Ouandi,
non triumphandi cauſa eſt, cùm aut bella noo ritè indicta, neque cum iuſto hoſte geſta ſunt,
aut cùm hoſtium oomen humile, & non idoneum eſt, vt ſeruorum, piratarumque, aut deditio-
ne repentè facta, in puluere (vt dici ſolet) incruentaque victoria obuenit. Cui facilitati aptam
eſſe Veneris frondem crediderunt, quòd non Martius, ſed qoaſi Venerius triumphus qui-
dam foret. D

Hanc myrteam coronam Marcus Craſſus bello fugitiuorum confecto, cùm ouans rediret, in-
ſolenter aſpernatus eſt, Senatusque Conſultum faciendum per gratiam curauit, vt lauro, non
myrto coronaretur. Adiicit Plutarchus, cum verbis & comitate res cum hoſtibus tranſacta, &
benè geſta eſſet, tum vt ouantes inirent & iſtam pompam, bellici apparatus expertem, & feſti-
uam ducerent, fuiſſe permiſſum. Nam & tibia, inquit, Pacis eſt, & myrtus Veneris arbor, quæ
Dea maximè violentiam & bella odit. His adde, cùm aut in aliena Prouincia, aut alienis auſpi-
ciis, aut cum ſine magiſtratu res geſta eſſet. Pedibus autem an equo vecti ouantes ingrederen-
tur, magna quæſtio eſt, de qua ſic etiam Agellios libro 5 capite 6.

Prætereundum non eſt, quod ad ouationem attinet, ſuper quo diſſentire veteres auctores
ſcio. Partim enim ſcripſerunt, qui ouaret, introire ſolitum equo vehente. Et Sabinus Maſſurius E
pedibus ingredi ouantes dicit, ſequentibus eos, non militibus, ſed vniuerſo Senatu. Hæc Agel-
lius. Itaque Dionyſius pedibus ingreſſos, Dio equo vectos intelligit. Etenim ouantem ingredi,
equo vehi Dio appellat. Dionyſius autem pedeſtrem triumphum ouationem vocat, dum de Au-
lo Manlio ouante anno ducenteſimo ſeptuageſimonono loquitur. Hactenus de Ouatione. Se-
quitur Triumphus maior, de quo capite ſequenti.

De Triumpho maiore, Spolijs opimis, Arcubus triumphalibus, & Trophæis CAP. XXIX.

F

DE TRIVMPHO maiore ea hoc loco afferemus, quæ olim à Præceptore noſtro Magi-
ſtro Ioanne Roſa, piæ memoriæ, viro immortalitate dignisſimo accepimus, cùm vir
clarisſimi Caroli Sigonij Faſtos ac Triumphos publicè nobis prælegeret: pauca tan-
tùm interdum ex aliis ſcriptoribus, vbi opus fuerit, addituri. Sic autem is Triumpho-
rum rationem oobis explicauit. Honor Triumphi fuit illud ſummum & magnificentisſimum,
& iocundisſimum præmium, quo præcellentium Imperatorum, qui res in bello præclarè & fe-
liciter geſſerant, virtus & fortuna apud Romanos ornari ſolebat.

Ad vocem quod attinet, communis eſt auctorum ſententia, quòd ea originem habeat ex ipſa
acclamatione, à Bacchi cognomento ſumpta. Sic enim Varro libro 5. de Ling. Lat. ſcribit: Triom-
phare appellatum, quòd cum Imperatore redeuntes milites clamitant per vrbem in Capitolium G
eunti: Io triumphe, Io triumphe: idque à θριάμβῳ Græco Liberi patris cognomento poteſt du-
ctum eſſe. Et quòd Bacchus dictus ſit θρίαμβος, habet etiam Plutarchus in Marcello. Fuit autem
vulgaris opinio, quòd pompa triumphalis Bacchum habuiſſet in Græcia primum auctorem, vt
videre

A videre eſt apud Plinium libro 7. capite 56. & Diodorum Siculum libro 5. Acclamationes eas expreſsit Horatius Oda 2. lib. 4.

Teq; dum procedis, Io triumphe,
Non ſemel dicemus, Io triumphe,
Ciuitas omnis: dabimusq; diuis
Thura benignis.

Et Oda 9. Epodon:

Io triumphe, tu moraris aureos
Currus, & intactas boues.
Io triumphe, nec Iugurthino parem
Bello reportaſti ducem,
Neq; Africano, cui ſuper Carthaginem
Virtus ſepulchrum condidit.

Sic Liuius quoq; libro 45. Militum quidem propria eſt cauſa, qui & ipſi laureati, & quiſque, donis quibus donati ſunt inſignes, triumphum nomine cient.

B Cauſam inſtituti huius efficientem generalem ex illa lætitia, quam vniuerſaliter affert liberatio à bello terribili, & malis, quæ ab hoſtibus ſæuis ſunt expectanda, & ex fauore, quo liberati liberatorem proſequuntur, & qualicunque notitia, quod numini pro lato auxilio deberentur gratiæ ſolennes, facilè poteſt intelligi. In ſpecie verò primus auctor talis pompæ in vrbe Roma fuit Romulus, qui cæſo ſua manu Acrone Cæninenſium Rege, cum Ioui arma eius ex voto eſſet dedicaturus, quercum, quam in caſtris vidit, recidit, & inſtar trophæi adornauit, Acroniſque armis a[illegible] ea ſuſpenſis, ac veſte ipſe incincta, & fluente coma, laurea coronatus, ſtipitem illum dextro humero baiulans, vrbem eſt ingreſſus, carmen victoriale exercitui in armis ſequenti præcinens [illegible]ibus cum gratulatione & laudibus eũ excipientibus, ſeſe oſtentans. Ab hoc exemplo triumphorũ celebritatẽ initium Romæ ſumpſiſſe, ſcribit Plutarch. Addidit aliquantò poſt Tarq.

C Priſcus Rex currũ, & alia, quæ ad ſpeciem & magnificentiam maiorem erant comparata, quibus q[illegible] tum ſplendoris poſtmodum acceſſerit, videre eſt in ſpecioſiſsimis triumphis, quos duxerũt L. C[illegible]us Metellus, A.V. ɪↄɪɪɪ. Marcellus anno ɪↄxxxɪ. P. Scipio Africanus, anno ɪↄʟɪx. L. Æmilius Paulus, anno ɪↄxxcvɪ. Scipio Africanus poſteriori anno ɪↄcvɪɪ. L. Mummius, anno ɪ[illegible]x. Marius anno ɪↄcʟɪɪ. Sulla anno ɪↄcʟxxɪɪ. & Pompeius tertiùm triumphaos, anno ɪↄcxcɪ[illegible] Item C Iulius Cæſar, & Auguſtus, & poſterioribus temporibus Aurelianus.

De Legibus triumphalibus has reperio: Quod nemini, niſi qui Dictator, aut Conſul, aut Prætor, res geſſiſſet, licuit triumphare. Plutarchus in vita Pompeij. Diſceſſum tamen ab hac lege fuit, quando Lucio Cornelio Lentulo ouatio anno ɪↄʟɪɪɪ. & Cneo Pompeio Equiti tantùm, & nondum in ordinem Senatorium adſcripto, ac vix dum annum decimumquartum ætatis egreſſo,

D primus triumphus anno ɪↄcʟxxɪɪ. decernebatur. Triumphum petentes oportebat extra vrbem ſubſiſtere, & ibi decretum Senatus expectare. Dandi autem huius honoris, ſicut & Supplicationum & Ouationum poteſtas erat penes Senatum, quem oportebat ſemper integrum conuenire, quoties de his ſummis honoribus erat conſultatio. Facto autem à Senatu decreto, de eodem & ad populum ferebatur, ac præterea rogabatur, vt eo die, quo triumphus duceretur, imperium triumphanti populus daret: ſiquidem id nemo, niſi populus dare poterat.

Erant autem multæ impediendi triumphirationes: primùm, cùm Tribuni plebis Imperatori, qui triumphum peteret, aliqua de cauſa infenſi, de rogatione ferenda omnes recuſarent. deinde cùm rogationem quidem Tribunus a[illegible]us ferret, ſed eam populus ſuffragiis antiquaret: tertio vbi Tribuno rogationem ferente, vnus, pluréſue de collegio intercederẽt: poſtremò cùm Tri-

E bunus Imperatori ob res in bello geſtas, diem diceret, ſicuti C[illegible] Meminius Lucio Lucullo, qui duobus potentiſsimis Regibus, Mithridate & Tigrane deuictis, tamen non niſi triennio pòſt, accuſationem remittente Meminio, triumphare potuit. Recitat Valerius Maximus libro ſecundo, capite octauo etiam has leges: Ob leuia, inquit, prælia quidam Imperatores ſibi triumphos decerni deſiderabant, quibus vt occurreretur, lege cautum eſt, ne quis triumpharet, niſi quinque millia hoſtium vna acie cecidiſſet. Non enim numero, ſed gloria triumphorum excelſius vrbis noſtræ futurum decus maiores exiſtimabant.

C[illegible]terum ne tam præclara lex cupiditate laureæ obliteraretur, legis alterius adiutorio fulta eſt, quæ pœnam Impp. minatur, qui aut hoſtium occiſorum in prælio, aut amiſſorum ciuium falſum numerum literis Senatui auſi eſſent referre: iubetque eos, cùm primùm vrbem intraſſent,

F apud Quæſtores Vrbanos iurare, de vtroque numero verè ab his Senatui eſſe ſcriptum. Hæc Valerius. Fuerunt tamen, qui inuito Senatu honorẽ hunc ſibi rapuerunt: & cùm in Capitolium pompam ducere nõ daretur, duxerunt eam in Albanum montem Latij præaltum, nec procul ab vrbe ſitum: cuius rei primũ auctorem fuiſſe reperimus C. Papirium Maſonem Coſ. A.V. ɪↄxxɪɪ. de quo ſuperiori capite diximus. Legitur præterea in Valerio, libro ſecundo, capite octauo, quòd triumphus tantùm iis, qui Imperium Romanum auxiſſent, non autem qui amiſſa recuperaſſent, fuerit permiſſus. Non etiam, niſi de hoſtibus triumphatum fuiſſe legimus, & quidem de iis, quorum aliqua eſſet dignitas. Nam cùm per craſſum contra ſeruorum colluuiem feliciter res eſſet geſta, indignus hoſtis fuit habitus, de quo triumphus ageretur: quare coactus fuit Craſſus Ouatione eſſe contentus. De ciuibus vero ita ſcribit Valerius libro 2. capite 8. Verùm quamuis quis

G præclaras res, maximeque vtiles Reipublicæ, ciui bello geſsiſſet, Imperator tamen eo nomine appellatus non eſt: neque vllæ ſupplicationes decretæ ſunt, neque aut Ouans, aut curru triumphauit: quia, vt neceſſariæ iſtæ, ita lugubres ſemper exiſtimatæ victoriæ ſunt, vtpotè non externo, ſed domeſtico partæ cruore. Et de Cæſare narrant, quòd Marſiliam vrbem in triumpho oſten-

tans,& de filiis Pompeij triumphans, maximo odio populi Romaoi ſeſe onerârit. Vbi è contra- A
rio de Sulla prædicant, quòd cum ſtabilita ſua potentia multas vrbes Græciæ & Aſiæ in triom-
pho duceret, ciuium: tamen Romanorum ne vnum quidem oppidulum vexerit. Sed & hoc mo-
ris fuit, vt quo die quis triumphabat, haberet,& deponeret imperium. Atque huc ſpectat quod à
Valerio loco antè citato his verbis refertur: Moris erat ab Imperatore triumphum ducturo, Con-
ſules inuitari ad cœnam, deinde rogari, vt venire ſuperſedeaot, ne quis eo die, quo ille triumphâ-
rit, maioris in eodem conuiuio ſit imperij. Ex his legibus iudicari poteſt, qui triumphi regulares
aut irregulares fuerint.

Ad ipſam pompam triomphi quod attinet in genere, hæc fuit ferè huiuſmodi: Imperator, vt
ſcribit Zonaras libro ſecundo, triumphali habitu ornatus, armillis ſumptis, laurea redimitus, &
ramum dextra tenens, populum conuocabat, & militibus ſuis aliis communibus, aliis proprus B
laudibus oneratis, pecuoiam & ornamenta diuidebat, cùm armillas aliis, aliis haſtas puras, aliis
coronas aureas, aliis argenteas, expreſſum viri nomen, ac facinus ferentes, largiretur. Nam ſi quis
murum primus aſcenderat, muri: ſi caſtellum aliquod expugnârat, caſtelli ſpeciem coruns gere-
bat: ſi nauali prælio vicerat, roſtris corona exornabatur: ſi equeſtri, equeſtre aliqoid præ ſe fere-
bat. Qui autē ciuem in acie, aut in obſidione, aut in alio periculo conſeruaſſet, cùm ſummam lau-
dem aſſequebatur, tum quernam coronam accipiebat, cuius honos argenteis & aureis omni-
bus excellebat.

Neque verò hæc dona ſingulis tantùm virtutis cauſa dabantur, ſed & cohortibus & exerciti-
bus vniuerſis. ſpoliorum autem magna pars militibus diſtribuebatur. Quin etiam quidam vni-
uerſum populum donârunt, & ſumptus in ludorum publicorum apparatus fecerunt, & ſi quid C
reliqui erat, in porticus, templa, aut alia eiuſmodi opera publica conſumpſerunt. His rebus per-
fectis, atque ſacrificio facto, triumphans currum conſcendebat, ita precatus:

DII, NVTV ET IMPERIO QVORVM NATA, ET AVCTA EST RES RO-
MANA, IANDEM PLACATI, PROPITIATIQVE SERVATE.

Tum per portam triumphalem vehebatur. Præcedebant tubicines, canentes modos triumpha-
les: aut etiam, quod in Æmilij triumpho factum eſt, claſsicum. Poſt hos ducebantur boues ma-
ctandi in ſacrificiis, vittis, ſertiſque redimiti, & aliquando auratis cornibus. Illis ſuccedebat
ſpecioſa oſtentatio ſpoliorum, & manubiarum, quæ ſingulari arte compoſita, partim plauſtris
vehebantur, partim geſtabantur ab adoleſcentibus ornatis. Ferebantur & tituli victarum gen-
tium, cum imaginibus deuictarum vrbium: ac fuerunt ſpoliis interdum ioixta animalia, antea D
non viſa, aut mirabiles plantæ ex locis captis aſportatæ. Succedebant inde, qui ex hoſtibus ca-
pti erant, Duces vincti catenis, & poſt illos ante currum Imperatoris portabantur coronę aureæ,
ſi quæ ipſi ab vrbibus & Prouinciis fuerant ſummi honoris cauſa, quod ſæpe accidit, per legatio-
nes exhibitæ. Ac tum demum ipſe Imperator curru ſublimi, magnificè exornato, vehebstur, ful-
gens veſte triumphali, & redimitus corooa laurea, ramumqoe lauri manu geſtans. Veſtis trium-
phalis erat purpura, auro intexto picta, de qua Plinius libro 9. capite 36. & libro 8. capite 48. Tali
autem veſte extra hanc pompam vti nemini fas fuiſſe, docet hiſtoria Marij, in qua apud Plutar-
chum ſic legitur: Peracto triumpho, indixit Senatum Marius in Capitolium, atque incertum,
num prudens id, an fortuna ſua elatus fecerit, inſolentius egreſſus Curiam eſt veſte triumphali.
Verùm citò offenſum animaduertens Senatum, ſurrexit, ſumptaque rediit prætexta. Et Diony- E
ſius Halicarnaſſæus libro 3. loquens de toga picta purpurea, qua Reges fuerint vſi, indicat, quòd
Regibus exactis non licuerit vlli, etiamſi Conſul eſſet, eam vſurpare, ſicut nec coronam regiam.
Nam hæc ſola, inquit, de ornatu regio Conſulibus adempta ſunt, quòd inuidioſa viderentur, &
libertati grauia. Poſt victoriam tantùm ex Senatuſconſulto triumphaotes ornantur auro, & a-
miciuntur togis pictis purpureis. De corona laurea Plinius libro decimoquinto, cap. trigeſimo.
Currum, qui neque bellicarum, neq; ludicrarum quadrigarum, ſed turris rotundæ inſtar, teſte
Zonara, conſtructus erat, vſitatè traxerunt equi: quos cùm albos iunxiſſet io ſuo triumpho Ca-
millus, vehementer populum offendit, propterea quòd albæ quadrigæ Deorum Regi, & Patri
ſacræ, ac peculiariter dicatæ habebantur. Quidam tamen ceruos, quidam leooes iunxerunt. Sub
curru, eo loco, cui Imperator ioſidebat, ſuſpenſum fuit idolum faſcini, de quo Plinius libro vige- F
ſimooctauo, capite quarto ſic: Deus Faſcinos Imperatorum quoq;, non ſolùm infantum cuſtos,
currus triumphantium, ſub his peodens, defendit, medicus inuidiæ, iubetque eoſdem reſpicere.
Qund autem Plinius dicit, moneri triumphantem à faſcino, vt reſpiciat, exiſtimo eſſe illud Ter
tulliani in Apologetico: Hominem ſe eſſe etiam triumphans Imperator in illo ſublimiſsimo cur-
ru admonetur. Suggeritur enim ei à tergo: Reſpice poſt te, hominem memento te. Zonaras au-
ctor eſt, in ipſo curru miniſtrū publicum aduectum eſſe, qui pooè coronam aurcam, gemmis di-
ſtinctam ſuſtinens, admoneret eum, vt reſpiceret: id eſt, vt reliquum vitæ ſpacium prouideret,
nec eo honore elatus ſuperbiret. Appenſum quoque fuiſſe currui tintinnabulum, & flagellum,
quibus notatum fuerit, ipſum in eam calamitatem incidere poſſe, vt & flagris cæderetur, & ca-
pite damnaretur. Nam, inquit, qui ob facinus ſupremo ſupplicio afficiebantur, tintinnabula ge- G
ſtare ſolebant, ne quis intereundum contactu illorum piaculo ſe obſtringeret. Teſtis eſt etiam
Plinius libro trigeſimotertio, capite ſeptimo, triumphantium ora minio illini ſolita, & ſic Camil-
lum triumphaſſe: quod tamen poſterioribus temporibus exoleuit. Moris item fuiſſe, vt trium-
phans

A phans ſecum in curru haberet filiolos pueros, patet ex Liuio libro quadrageſimoquinto, cùm de filiis Æmilij loquitur. Quin etiam cognatorum, ſi aliquos habebat, virgines & pueros io currum adſciſcebat: natu verò grandiores in equis iugalibus imponebat. Si autem plures erant, equis ſingularibus vecti ipſum proſequebantur. Currum inde ſequebatur equitum & peditum exercitus ſuo quiſque ordine. Ex his, ſi qui peculiares coronas, aut alia dona ob egregium facinus ab Imperatore acceperant, ea præ ſe ferebant. Cæteri omnes laureati incedebant, cientes lætiſsima voce triumphum, & accinētes triumphalia carmina, quibus etiam iocos miſcere licebat. Qui verò ad ſpectaculum confluxerant, ex vrbe & aliis Italiæ locis homines, omnes velut in publica eaque lætiſsima feſtiuitate, cum lætiſsima aggratulatione, & applauſu, pompam ſpectabant, induti veſtitu mondo, & vt plurimùm albo. Procedente etiam pompa in honorem Deorum om-
B nes ædes ſacræ fuerunt apertæ, atque coronis & ſuffitibus repletæ. Sic igitur ad Capitolium ductus Imperator, ſimulatque de foro, verſus illud currum flectere cœpit, hoſtes ante currum ductos, abduci mandauit in carcerem. Cicero Verrina ſeptima, vbi vel detenti ſunt perpetuò, vel illicò ſecuri percuſsi. Cùm ventum fuit in Capitolium triumphans ita precatus eſt:

GRATIAS TIBI IVPPITER OPTVME MAXVME, TIBIQVE IVNONI REGINAE, ET CAETERIS HVIVS CVSTODIBVS, HABITATORIBVS'QVE ARCIS DII, LVBENS LAETVS'QVE AGO, RE ROMANA IN HANC DIEM ET HORAM PER MANVS QVOD VOLVISTIS MEAS, SERVATA, BENE GESTA'QVE, EANDEM ET SERVATE, VT FACITIS, FOVETE, PROTEGITE PROPITIATI SVPPLEX ORO.

C Et immolatæ ſunt cum maxima ſolennitate hoſtiæ, ſeu victimæ, & dicata Ioui corona aurea, & aliquot precioſæ manubiæ, clypei, & alia monumenta ibi ſuſpenſa. Datum etiam in ipſo Capitolio epulum ſumptibus publicis, & aliquantum pecuniæ viritim plebi diſtributum, cætera relata in ærarium publicum. Quòd ſi quis Opima ſpolia fuiſſet conſecutus, ea in templo Iouis Feretrij ſuſpendebantur. Erant autem Opima ſpolia, quæ Dux hoſtium duci à ſe immediatè interfecto detraxerat. Quorum, vti Feſtus, & cum eo alij tradunt, tanta raritas fuit, vt intra annos paulò minus IↃXXX. tantùm trina contigerint nomini Romano: vna, quæ Romulus de Acrone: altera, quæ Coſſus Cornelius de Tolumnio: tertia, quæ Marcus Marcellus Ioui Feretrio de Viridomaro fixerunt. Marcus Varro ait, Opima ſpolia etiam eſſe, ſi manipularis miles detraxerit, dum-
D modo duci hoſtium detraxerit. Quod autem omnia ſolita non ſint ad ædem Iouis Feretrij poni, teſtimonio eſſe libros Pontificum, in quibus ſit, pro primis ſpoliis boue, pro ſecundis ſolitaurilibus, pro tertiis agnu publicè ſacra fieri debere. Eſſe etiam Pompilij Numæ Regis legem Opimorum ſpoliorum talem:

QVOI'S AVSPICIO CLASSS PROCINCTA OPEIMA SPOLIA CAPIVNTVR, IOVEI FERETRIO BOVEM CAEDITO. QVBI CEPIT, AERIS DVCENTA DARIER OPORTETO.

SECVNDA SPOLIA IN MARTIS ASAM. IN CAMPO SOLITAVRILIA VTRA VOLVERIT, CAEDITO.

E TERTIA SPOLIA IANO QVIRINO. AGNVM MAREM CAEDITO CENTVM QVEI CEPERIT, EX AE E DATO.

Ita Feſtus, quemadmodum e m reſtituerunt Carolus Sigonius, Antonius Auguſtinus, & Ioſephus Scaliger. Atque hoc quidem modo Triumphorum pompa peracta fuit, cuius vt cōſeruaretur memoria, non modò honeſtiſsimus locus viris triumphalibus fuit datus in conſeſsibus publicis, & permiſſum, vt in ſpectaculis lauream coronam in capite geſtarent, ſicut & alij, qui vnquā coronas acceperant, tales tum ſoliti fuerunt geſtare in capite: ſed etiam erectæ fuerunt triumphales columnæ, & ſtatuæ, arcus triumphales, trophæa, atque alia monumenta. Quin & hoc vſitatum fuiſſe ait Plinius libro 35. cap. 2. Vt ædes ornamenta triomphalia circa limina acciperent. Sic enim ſcribit: Aliæ foris & circa limina, animorum ingentium imagines erant, affixis hoſtium
F ſpoliis, quæ nec emptori refringere liceret: triumphabantque etiam Dominis mutatis ipſæ domus: & erat hæc ſtimulatio ingens, exprobrantibus tectis quotidie imbellem Dominum intrare in alienum triumphum. De Columnis triomphalibus, & ſtatuis Plinius lib. 34. cap. 5. 6. & 7. & Valerius Maximus libro 2. cap. 5. De Arcubus triumphalibus ita ſcribit Georgius Fabricius in ſua Roma, capite 15. Arcus olim honoris virtutiſque cauſa erecti ſunt iis, qui externis gentibus domitis, ſingulares victorias patriæ pepererant. Ij primùm rudes & ſimplices fuerunt, cum præmia virtutis eſſent, non ambitionis lenocinia: ſæculo inſolentiore monumenta victoriarum & triumphorum pompa in iis inciſa. Erant aut laterícij, vt Romuli: aut ex rudi lapide quadrato, vt Camilli: aut ex marmore, vt Cæſaris in foro: Druſi cum trophæis in via Appia: Traiani in eiuſdē foro: Gordiani, in Viminali Gratiani, item Theodoſij non longè à via Triumphali: deinde etiā
G reliqui. Arcuum forma primùm erat ſemicircularis, vnde & nomen fornicis accepit: fornix enim Fabianus à Cicerone dicitur, qui à Victore arcus Fabianus nominatur. Poſtea quadrata, ita vt in medio ampla eſſet porta fornicata, & ex eius vtroque latere aliæ portæ minores additæ. Intra mediæ portæ fornicem Victoriæ alatæ pependerunt, quæ demiſſæ, victori tranſeunti coronam im-

ponerent. In ſuperiore arcus parte ſpacia ſunt, in qoibus aliquot homioes, vel qui tubis canerent, A
vel qui trophæa maximè inſignia oſtentarent, ſtetiſſe exiſtimantur. Huc magnificentia Augoſti
temporibus, vel pauló antè cœpit. Nam de Cæſaris arcu, Seruius: de Druſi, Suetonius: de Ger-
manici, & Neroois, Tacitus. Nouitium hoc inuentum ait Plinius, non quód arcus ante Cæſarum
tempora oon fuerint, ſed quòd tali ornatu non fuerint. Antiquiſsimi, de quibus extat aliquid,
ſuui tres: nouitij autem Plinio, nobis veteres, quinque. Hactenus Fabricios.
Trophæa erant corpora trunca cum ſpoliis. Sic enim idem Fabricius de Trophæis Marij ſcri-
bit: Inter templa S. Euſebij, & S. Iuliani in Eſquilino, moles latericia, in qua bina trophæa ex
marmore. Sunt autem trunca corpora cum ſpoliis, quorom alterum thorace ſquamoſo indutū,
cum ornamentis militaribus, & clypeis, ante ſe habcos iuuenem captiuum, bracchiis ad tergum
reuinctis, & vndique alatas victorias. Alterum armis militaribus ornatum, inter quæ clypei inæ- B
qualiter rotondi, galea aperta cum cono & criſtis, & altera ſine criſtis clauſa. In eodem ineſt for-
ma chlamydis, & alia quædam, quæ marmore detrito, & corrupto cognoſci ſatis non poſſunt.
Locus ille hodie Cimbricum vocatur, quia de Cimbris à C. Mario trophæa illa ſunt erecta. Ar-
cuum triumphalium, & trophæorum, icones tum in Antiquitatibus Gamuccij, tum in veteri-
bus nummis cernuntur, quorum vnam atque alteram ſubieci.

C

Inſcul[illegible]ta quoque in arcubus triumphalibus erant poſterio[illegible]bus præſertim temporibus, D
tum alia multa, tum cauſæ & merita, pro quibus arcus iſti eſſent ipſis extructi, vti cognoſcitur
ex inſcri[illegible]tione arcus triumphalis Seueri quæ hæc fuit:

IMP. CAES. LVCIO SEPTIMIO M. FIL. SEVERO PIO PERTINACI AVG.
PATRI PATRIAE, PARTHICO, ARABICO, ET PARTHICO ADI[illegible]BENICO,
PONTIF. MAXIMO, TRIBVNIC. POTEST. XI. IMP. XI. COS. III. PROCOS.
ET IMP. CAES. M. AVRELIO, L. FIL. ANTONINO AVG. PIO FELICI TRI-
BVNIC. POTEST. VI. COS. PROCOS. P. P.

OPTIMIS FORTISSIMISQVE PRINCIPIBVS OB REM PVBLICAM RE-
STITVTAM, IMPERIVMQ; POPVLI ROMANI PROPAGAT[illegible]M INSIGNIBVS
VIRTVTIBVS EORVM DOMI FORISQVE S. P. Q. R. E

Item ex inſcriptione arcus triumphalis Conſtantini Max. quæ talis eſt:

IMP. CAES. FL. CONSTANTINO MAXIMO P. F. AVGVSTO S. P. Q. R.
QVOD INSTINCTV DIVINITATIS, MENTIS MAGNITVDINE CVM EXER-
CITV SVO TAM DE TYRANNO, QVAM DE OMNI EIVS FACTIONE VNO
TEMPORE IVSTIS REMPVBLICAM VLTVS EST ARMIS ARCVM TRIVM-
PHIS INSIGNEM DICAVIT. VOTIS X. VOTIS XX.
LIBERATORI VRBIS FVNDATORI QVIETIS.

In trophæo etiam Alpium, Elogium Auguſto dicatum tale eſt:

IMP. CAESARI DIVI F. AVGVSTO PONT. MAX. IMP. XIV. TRIBVNIC. F
POTESTAT. XVII. S. P. Q. R.

QVOD EIVS DVCTV AVSPICIIS'QVE GENTES ALPINAE OMNES QVAE
A MARI SVPERO AD INFERVM PERTINEBANT, SVB IMPERIVM P.R.
REDACTAE SVNT.

Hæc igitur merces & gratia apud Romanos Imperatorum virtuti & fortunę fuit habita, cuius
fuit, partim vt animi tanta propoſita gloria ad clar[illegible]ſsimorum facinorum ſtudium excitarentu[illegible],
partim vt viderentur Deo exhibere gratitudinem pro euentibus proſperis. Ac memora[illegible] eſt,
qood apud Valerium Maximum libro 2. capite 3. de Cn. Fuluio legitur: Eum, qui triumphi hono-
rem ſibi à Senatu ob res geſtas decretum ſpreuerat, & repudiauerat, fuiſſe exilio mulctatum. C[illegible] G
ſa huius decreti fuit, quód indicârunt inſolentiam, quæ gradus publicorum honorum [illegible]uperbè
contemneret, ſpectare ad virtutis perniciem, dum ſcilicet, quæ multos ad ſtudium eius accend[illegible]
re ſolent, ita proiicerentur. Tantùm de Triumphis, de quibus etiam lege Dionyſium lib. 5 Ioſe-
phum

A phum,lib.7.cap.23. de bello Iudaico, Ioan.Zonaram Hiſtor.tomo 2. Plutarchum in vita P. Æmi-
lij,Appianum Alexandrinum in Lybico, Seruium ſuper Virgilium, M.Tul.Ciceronem in Piſo-
nem,Flauium Vopiſcum in Aureliano, Pomponium Lætum in Philippo & Diocletiano,Alexan
drum ab Alexandro Genial.dier.lib.1. cap.22. & lib.6.cap.6. Carol.Sigonium lib.2. de Antiq.iure
Prouinciarum,cap.10.& ſingularem de Triumphis librum Onuphrij Panuinij Veronenſis:com
quo etiam confer Triumphum maiorem æneis formis expreſſum à Gerardo de Iode.

De miſsione exercitus CAP. XXX.

EXPLICATIS hactenos ferè omnibus,vel ſaltem pleriſque, quæ de re militari fuerunt
B licitu & obſeruatione digna, de miſsiune tandem militum dicemus, atque ita hunc li-
brom concludemus. Miſsionum verò duo fuerunt genera,honeſta & cauſſaria. Hone-
ſta fuit eorum, quibus iuſta militiæ vacatio eſſet. Cauſſaria, quibus neceſſaria. Iuſta
fuit,cum quis aut legitima confeciſſet ſtipendia,aut maior eſſet annis quinquaginta. Neceſſaria,
cùm aut morbo, aut imbecilla valetudine impeditus in caſtris eſſe non poſſet. Cuius rei multa
paſsim apud Liuium extant exempla, quorum vnum atque alterum adducemus. Sic autem li-
bro 7.ſcribit: Conſul educto in æſtiua milite,exercitum purgare miſsionibus turbulentorum ho
minum inſtituit,alius emerita dicendo ſtipenda eſſe,alius graues iam ætate,aut viribus parum va-
lidos. Et libro 24. Nomina omnium ex iuniorum tabulis excerpta,qui quadriennio non militaſ-
ſent,quibus neque vacatio iuſta militiæ,neque morbus cauſa eſſet. Et libro 40 Senatum veteres
C Centuriones quàm plurimùm ad id bellum ſcribere cenſuiſſe nec vlli, qui nō maior annis quin-
quaginta eſſet, vacationem militiæ eſſe. Præter has fuerunt aliæ quoq; vacationes extra ordinem
gratiæ cauſa, vel à Senatu,vel ab Imperatoribus datæ. A Senatu, vt idem Liuius libro 39. Sena-
tuſconſultum factum eſt, vt Conſul cum Tribunis plebis ageret, vt P.Æbutio emerita ſtipendia
eſſent,ne inuitus militaret, néue Cenſor ei equum publicum aſsignaret. Et libro 23. Præneſtinis
militibus Senatus duplex ſtipendiom, & quinquennij vacationem decreuit. Ab Imperatore, vt
in Epitoma Liuiana quinquageſimaquinta, Tribuni plebis,quia non impetrarent, vt ſibi denos,
quos vellent,milites eximere liceret,Conſules in carcerem ducere iuſſerunt. Nonnunquam Im-
peratores in caſtris pro ſuo arbitratu militibus petentibus concéſſerunt commeatum,vel domus
reuiſendæ, vel negotij priuati gerendi cauſa, cuius hæc formula extat apud Liuium libro trige-
D ſimo: Siquis veſtrum ſuos iouiſere vult, commeatum do: primu vere adſitis,edico. Quin etiam
ſenes, & ſacerdotes perpetuam militiæ vacationem habuiſſe, excepto Gallico tumultu, memo-
riæ prodidit Appianus libro ſecundo de Bellis ciuilibus, & Plutarchus in Camillo. Eſt autem il-
lud memorabile, vacationes has à Cenſoribus fuiſſe cognitas, quod oſtendit Liuius libro qua-
drageſimotertio,cùm de Cenſoribus verba faciens,ait: In cenſu accipiendo populi milites ex Ma
cedonico exercitu, qui quàm multi abeſſent à ſignis, Cenſus docuit, in Prouinciam cogebant.
Cauſas ſtipendiis miſſorum cognoſcebant, & cuius nondom iuſta miſſio viſa eſſet, ita iuſioran-
dum adigebant: Ex tui animi ſententia, ex edicto Caij Claudij, Titi Sempronij Cenſorum
in Prouinciam Macedoniam redibis, quod ſine dolo malo facere poteris. Hæc Liuius. De qua,
præter eos, quos ſuprà commemoraui, plurima collegit Vuolffgangus Lazius li-
bro 4.5.6.7.8.& 9. Commentariorum Reipublicæ Ro-
manæ. Atque de re militari
hactenus.

LIBRI DECIMI ET VLTIMI
FINIS.

EPILOGVS TOTIVS OPERIS.

EXPOSVIMVS hactenus, beneuole Lector, præcipuos veterum Romanorum ritus, mores & conſuetudines, tum quæ ad Religionem, tum quæ ad Politiam, diſciplinamq́ vrbanam, ac militarem pertinent. Quæ ex re, ſi tibi, tuisq́ ſtudiis aliquid vtilitatis accedet, præclarum noſtrorum laborum fructum nos conſequutos eſſe arbitrabimur: quippe qui in vniuerſa hac ſcriptione nihil aliud quæſiuimus, quàm tuum Candide & beneuole Lector, commodum: ſin aſſequi, quod volumus, non potuimus: voluntas tamen noſtra apud æquos iudices in aliqua ſaltem laudis parte ponetur: vt qui, quantũ tenuitas ingenij, atq; laborioſa conditionis ac vitæ ratio permiſit, de Republica literaria bene mereri voluerimus. Erit autem fortaſſe aliquando, vt hæc ipſa, quæ iam in publicum emittimus, diligentius atque accuratius perſequamur. Interim hæc æqui boniq́ conſules, nobisq́, ſicubi non vbiq; officio noſtro, vt quidẽ par erat, functi fuerimus, humaniter condonabis: quod ſi feceris, & humanitatem tuam declarabis, & nos ad reliqua in te officia & ſtudia reddes promptiores. Cæterum vt præclara aliqua coronide hos libros concluderemus, operæpretium nos facturos putauimus, ſi hoc loco elegantem Clariſſimi eruditione atque virtutibus ornatiſſimi viri Ioannis Thomæ Freigij, &c. orationem, quæ ea, quæ his diffuſè à nobis tractata ſunt, ferè omnia breuiter & perſpicuè perſecutus eſt, adijceremus: atq; ſimul etiam cum ea alias quatuor Declamationes, in quibus de Antiquitatis laude, dignitate atque vtilitate variè diſſeritur: quod ipſum, vt & tu quoq; probes, vehementer te etiam atq; etiam rogo. Vale, optime Lector, noſtrisq́ conatibus faue.

ORATIO

ORATIO DE ANTIQVITATE, RECITATA IN CELEBRI GYMNASIO ALTORFIANO A' MAGNIFICO DOMINO REctore viro clariſsimo, D. Ioanne Thoma Freigio, LL. Doctore in ſecunda Panegyri, anno CIϽ IϽ LXXIIX. celebrata.

A ET s i, Illuſtriſsimi & Generoſiſsimi C o m i t e s, viri ampliſsimi, generis nobilita-
te, eruditione, prudentiaque præſtantiſsimi, Scholarchæ digniſsimi, vosque cæteri
Auditores & Hoſpites gratiſsimi, vobis non ignotum eſſe ſciam, quid hæc noſtra
ſecunda Panegyris ſibi velit: ideoque cauſas ex alto repeti non neceſſe ſit, præſer-
tim cùm meos & voluntas ampliſsimi Senatus, & legum noſtrarum ſatis aperta, &
omnibus in promptu ſit: argumenti tamen, quod mihi io hoc conuentu ampliſsimo, & ad agen-
dum ornatiſsimo, tractandum ſuſcepi, rationem reddendam exiſtimaui, propterea quòd quæ
me ratio excitârit ad id deligendum, eadem vos quoque erigere debet ad audiendum. Nam me,
cùm ſtudiorum meorum ratio, tum eundem quoque profeſsio ad hoc argumentum hortata
eſt: at verò vt id alacrius, lubentiusque ſuſciperem, veſtra quoque, Auditores ampliſsimi, aucto-
B ritas, & in omni doctrinarum genere eruditio propemodum coegit. Non enim ex intimis Philo-
ſophiæ penetralibus, aut acutiſsimis I.C. diſputationibus, ſpinoſam aliquam, aut obſcuram de-
clamationem, ſed popularem & toto tractationis genere illuſtrem, omnibusque (vt quidem ſpe-
ro optoq;) gratiſsimam materiam deſumpſi: non vt vos docerem, aut me oſtentarem (nihil à me
longius iſta populari venditatione abeſt) ſed vt delectationem aliquam, ſi modò id conſequi poſ-
ſem, animis veſtris afferrem, & per iucundiſsimos Antiquitatis campos vos mecum, ſi non cor-
pore, at cogitatione ſaltem circumducerem. Dicam igitur aliquid hoc loco, quantū quidem an-
guſtia temporis patietur, cùm de totius, tum verò præcipuè de Romanæ antiquitatis ſtudio. Sed
vt per immenſa illa & retruſa vetuſtatis ſpacia ordine & via progrediar, varia duntaxat Antiqui-
tatis genera recenſebo: cætera quæ de Antiquitate dici poſſent, nimirum quantum illi tribuen-
C dum, & credendum ſit, & antiqua nouis vbique & ſemper præferenda ſint: adoleſcentibus illis
committam, vt ἐπιχειρῶσι, hoc eſt, in vtramq; partem Ariſtoteleo more diſſerant, quò ad veritatem
facilior aditus inueniri poſsit. Vt igitur rem paulò altius repetam, neue in illo latiſsimo ampliſ-
ſimoque campo, erroris, aut diſpendij potius, quàm rectæ breuiorisque viæ dux & monſtrator
ſim: monſtrandi cauſa quaſi in duplicem viam Antiquitatem diuido, alteramque Religioſam, al-
teram verò Profanam appello. Et in religione quidem illa veterum Ethnicorum gentili, varia ca-
pita video, vt de infinito Deorum numero, de Sacrificiis, de Sacerdotibus, de Templis, de Sta-
tuis, ſeu Simulacris, de Imaginibus, de Ludis, de Votis, & aliis. Quod igitur ad illam πολυθεΐαν at-
tinet, pręter Ciceronem, qui ex profeſſo de ſui ſeculi Diis Gentilium in libris de Natura Deorum
diſputauit, & præter religionis noſtræ antiſtites Arnobium, Lactantium, aliosque qui eos erro-
D res refutarunt: Plinius ipſe in ſummam quandam veteres Deos retuliſſe videtur libro ſecundo.
Nam Gentibus, Inquit, Dij fuerunt virtutes & vitia, vt pudicitia, concordia, mens, ſpes, honor,
clementia, fides: item pœna & beneficium: quinetiam inferi in genera deſcripti: adhæc morbi &
peſtes, dum eſſe placatas trepido metu cupiunt: ideoq; etiā publicè Febri & malæ Fortunæ fana
dicata fuerunt. Pro Diis item culti fuerunt Genij & Iunones, quos quilibet ſibi adoptabat: ani-
malia quoque, vt Ibides: aliqua etiam obſcœna, vt Priapos: cibique fœtidi, per quos iurabant:
aſtra denique & fortuna, quæ toto mundo inuocatur, & ſola vtramque paginam facit. Hæc ea-
dem numina Iuuenalis Ægyptiis quoque aſcribit, cùm ait:

Quis neſcit, Voluſi Bithynice qualia demens
Ægyptus portenta colat? Crocodilon adorat
E *Pars hæc: illa pauet ſaturam ſerpentibus ibim.*
Effigies ſacri nitet aurea cercopitheci.
Porrum & cepe nefas violare ac frangere morſu.
O ſanctas gentes, quibus hæc naſcuntur in hortis
Numina.—

Inuita in hoc loco Oratio noſtra verſatur: ſed Antiquitatem inquirenti hæc negligenda non
fuerunt. Et gratiæ ſummæ agendæ ſunt Domino noſtro I e s v C h r i s t o, vero Deo, veroque
homini, hoc eſt, θεάνθρωπῳ, quòd has tam craſſas tenebras à Chriſtianorum animis Euangelij ſui
clariſsima luce diſpulit, diſsipauit, extinxit. Sed illis gentilitiis Diis, quos Sacerdotes & quæ ſa-
crificia, niſi conſimilia facta exiſtimabimus? Sacrificiorum itaque varia genera fuerunt. Erant
quædam, quibus vtebantur in ludis ſecularibus: erant & ambaruualia, quibus arua & fruges por-
ca luſtrabant: erant alia gentilitia, familiarumque propria: alia votiua pro votis publicis: alia
Veſtalium virginum, ignem perpetuum conſeruantium: alia ſoteria pro ſalute Principum. His
accedebant varia genera inſtrumentorum, vt acerræ, thuribula, præfericula, ſympula, ſeu ſym-

puuia, & quas Cicero in Paradoxis capedines & fictiles vrnulas vocat: item candelabra, pateræ, A diſci, ſeceſpitæ, ſeuæ, enclabria, dolabræ, ollæ.

Sacerdotum item ſpecies plurimæ, vt fratres Aruales, qui ea ſacra Ambarualia, de quibus diximus, procurabant: vt Augores, quorum tanta auctoritas fuit, vt ſine Auguriis nec extra, nec intra vrbem quicquam gereretur. Horum erat cauea pullaria: horum tripudium ſoliſtimum: horum auguralis baculus, qui lituus dicebatur. His adde Flamines, quorum tot fuerunt, quot Deos Romani habuerunt: hinc Flamen Dialis, Martialis, Quirinalis, Vulcanalis, & inter hos vnus præcipuus Archiflamen. Adde Sacerdotes Salios, à ſaliendo dictos, cum ſuis Ancilibus. Adde Septemuiros epulones, Duumuiros, Decemuiros, & Quindecimuiros, & ipſum ſuiomum Pontificem. Acceſſerunt autem poſtea ſodales Auguſtales, Antoniniani, Aureliani, Fauſtini, Sibyllioi, Lupercales, quibus addere licet Victimarios & Popas: & ex mulieribus Veſtales & Baccbas, quę B etiam Mimallonides dictæ ſunt.

Quid de Templis dicam, quæ varia religione tam variis Diis ſobſtruebantur? Hinc primò templum omnium Deorum, ideoque Pantheon dictum: hinc templa Iani & Iouis, & Iouis quidem partim Vltoris, partim Olympij, partim Feretrij, partim Tonantis: item templa Iunonis, Libertatis, Dianæ, Æſculapij, Concordiæ, Mercurij, Pacis, Veneris, Bacchi, Virtutis, Felicitatis, Victoriæ, Pietatis, Sanitatis, Solis, Fortunæ, Martis, Veſtæ, Romæ, Honoris, Æternitatis, Fidei, Herculis: vnà cum omnium illorum ſtatuis & imaginibus. Ne omittam interim literas Hieroglyphicas, quibus ſuorum numinnm maieſtatem, ſi Diis placet, velabant, oe tam anguſta myſteria aliquo in vulgus manarent: quæ tamen poſtea Orus publicauit, & ad poſteritatem prodidit.

His adde varia ludorum genera, vt ſunt Megalenſes, Apollinares, Auguſtales, Capitolini, Ca- C ſtrenſes, Circenſes, Conſuales, Compitalitij, Funebres, Gladiatorij, Iuuenales, Martiales, Plebeij, Equiria, Scenici, Seculares, Taurij, Theatrales, Troici. Adiice Ferias partim proprias familiarum, partim publicas, easque vel ſtatas, ſtatiuasque, vt fuerunt Agonalia, Carmentalia, Lupercalia: vel Conceptiuas, quæ quotannis à Magiſtratibus concipiebãtur, vt Latinæ, Sementiuæ, Paganalia, Compitalia: vel Imperatiuas, quas Conſules & Prætores pro arbitrio indicebant: vel Nuodinas, quæ erant paganorum & ruſticorum. Accedunt ad extremum & vota publica, eaqoe vel quinquennalia, vel decennalia, vel vicennalia, vel tricennalia, vel quadricennalia. Sed vt è continuo iſto quaſi corſu interſpirandi ſpacium ſit: iſta pauca de antiqua religione ſufficiant.

Sequitur vt de Antiquitatis altera ſpecie dicamus, quam Profanam appellauimus: quæ in duas partes rurſus ſeparari poteſt: io politicam & bellicam. In politica antiquitate ſunt hæc: ſta- D tus Reipoblicæ, comitia, claſſes, iura, leges, iudicia, magiſtratus, Faſti & alia. Quod ad ſtatum Reipublicæ attinet, conſtat Rempublicam Romanam omnes politiarum formas expertam eſſe. Regia enim principiò fuit, paulò pòſt in tyrannidem conuerſa. Tyrannis verò expulſis, Ariſtocratia in patribus ſecuta: ſed eadem repentè per auaritiam & libidinem in Oligarchiam mutata eſt. Hinc plebis ſeceſsione tribunatu conſtituto, Democratiæ ſpecies quædam extitit. Tres verò ordines popoli fuerunt, Senatorius, Equeſter & Plebeius: ipſe verò populus in triginta Curias, trigintaquinque Tribus, & quinque Claſſes diuiſus.

Comitiorum genera duo fuerunt, Curiata & Centuriata. Curiata, quum populus curiatim calabatur per lictorem. Centuriata, quum centuriatim per cornicinem: quæ ipſa quoque Calata vocabantur, ſi pro Collegio Pontificum, aut Regis ſacrorum aut flaminom inaugurando- E rum cauſa haberentur. Fuit & tertium genus Tributorum Comitiorum, in quibus plebs per trigintaquinque Tribus diſtributa, ſuffragia ferebat. Iura autem alia cioium Romanorum, alia Italorum, alia Prouinciarum. Leges item aliæ de libertate, vt leges ſacratæ: lex Valeria, Porcia, Sempronia: aliæ de teſtamentis, vt Furia, Voconia, Falcidia, Fuſia, Caninia, Antonia: aliæ de ambitu, vt lex Petilia, Calphurnia, Tullia, Pompeia: aliæ theatrales de ſpeculis, vt Roſcia & Iulia. De quibus omnibus, ſicut & de Iudiciis, noſtra ætate omnium elegantiſsimè ſcripſit vir clariſsimus Carolus Sigonius, quo vno hodie Italia doctiorem non habet.

Magiſtratus verò Romanorũ vt & ipſi varij erant, ſic & varia inſignia habebant. Reges trabea vtebantur & ſella curuli cum duodecim lictoribus, qui præibant cum ſecuribus & faſcibus: ipſi ſtipati interim Celerum coborte. Senatores (quorum nomerus primò centenarius, poſtea ad F trecentos, tandem ad mille creuit) lato clauo, & calceis lonatis à reliquis ciuibus diſtinguebantur: ſicut Equites annulo aureo: diuiſique erant Senatores in patricios, conſcriptos, allectos & pedarios. Conſoles bini erant, iique annui: quam dignitatem qui petebant, candidati dicebantur, iique Tribus circumibant, ſingolosque prenſantes, gratiam & ſuffragia colligebant, vnoquoque plebeiorum & popularium benignè & nomioatim appellato, quam ad rem nomenclatores babebant, qui ſingulorum nomina tenebant, candidatisque ſuggerebant. Conſules ipſi in bellum profecturi, palodati erant, id eſt, paludamento (quæ chlamys erat Imperatoria) induti. Præfectorum quoq; non vnom fuit genus: hioc præfecti annonæ, præfecti vigilum, præfecti legionum, alarum, cohortiom, caſtrorum, fabrorum: præfecti vrbis, præfecti prætorio. Erant item prætores tam vrbani quàm peregrini: dictator & magiſter equitum: Tribuni plebis, militum, æ- G rarij: cenſores, ædiles, quæſtores, decemoiri & alij.

Ad hanc politicam antiquitatem Faſtos aggregauimus, quibus Magiſtratuum Romanorũ annuam deſcriptionẽ cum rebus illorum geſtis accuratè annotatam habemus: quo in genere olim

Caſsio-

A Caſiodorus, hodie noſter Sigonius felicisſimè vtilisſimeque elaborarunt. Veſtes item vete-
rum vel muliebres fuerunt, vt ſtolæ : vel viriles, vt toga : & togarum aliæ prætextæ, aliæ puræ, a-
liæ pictæ, aliæ regiæ, aliæ candidæ, aliæ pullæ : aliæ bellicæ, vt paludamentum, ſagum, caligæ,
lacerna : aliæ contra tempeſtates comparatæ, vt penula & ſcortea. Vaſa verò & ipſa varia exti-
terunt, vt gabatæ, paropſides, ſcutulæ, lances, catini, ſympula, magides, vrnæ partim cinerum,
partim lachrymarum : fictilia item, quibus Porſena delectatus dicitur, vnde fortaſſe illa, quæ
hodie Porſebena vocantur. De quibus omnibus, ſicut & de veſtibus Lazarus Bayſius accura-
tè ſcripſit. Ampla quoque & latè peruagata eſt res numaria : quot enim nummi, tot ferè formæ
inueniuntur. Nam vt Vvilhelmus Braſsicanos Gallicus auctor ampliſsimè deduxit, veteres in
nummis ſcolpebant, fundebantque templa, prouincias deuictas, caduceum, dextras inter ſe iun-
B ctas, Ianum bifrontem, quadrifrontemque, naues, manipulos, cornucopiæ, capram Amaltheam,
fulmen, honorem & virtutem, pauonem, aquilam, noctuam, ſtruthionem, formicam, quadrigas,
bigas, matrem Cybelem, apros, canes, ceruos, damas, tauros, leones, delphinos, hippopota-
mos, ſerpentes, pileos cum pogionibus, libras, elephantos, lynces, tigrides, Mercuriolos petaſa-
tos, lupam geminos alentem, Solem, Lunam, Romam ſepticollem, Italiam, Victoriam, clauam
Herculis, Cerberum, citharam, Marſyam excoriatum, tripodes, cupidines, crocodilos, agnos,
Pegaſos, & alia propemodum infinita. Ædificiorum item magnum diſcrimen fuit: hinc theatra,
amphitheatra, circus maximus, agonalis & alij : & in his obeliſci ac metæ: hinc arcus triumpha-
les, odea, orcheſtræ, thermæ, naumachiæ, mauſolea, hippodromi, coloſsi, baſilicæ, geſtationes,
aggeres, aquæductus, caſtella aquarum, pilæ in mare iactæ, cryptæ, piſcinæ, armiluſtria, pontes,
C naualia. Accedunt his inſcriptiones antiquorum marmorum & lapidum : elogia item, epita-
phia, & ſimilia. Nec minima pars antiquitatis in Notis ſita eſt, quæ vel priuatæ erant, vel publi-
cæ. Priuatæ in monumentis & ſepulchris, vt I. O. M. S. Ioui Optimo Maximo ſacrum. D. M. S.
Dijs manibus ſacrum. H. M. P. Huc monumentum poſuit. T. P. I. Teſtamento poni iuſsit. H.M.
D. M. A. Huic monumento dolus malus abeſto. H. S. E. S. T. T. L. Hic ſitus eſt: ſit tibi terra læ-
uis, & his alia ſimilia. Publicæ notæ erant in nominibus Magiſtratuum, vt DICT. R. G. C. Di-
ctator rei gerendæ cauſa. S. S. C. Seditionis ſedandæ cauſa. R. P. C. C. Reipublicæ conſtituen-
dæ cauſa. Item in officiis reliquis, vt III. Vir. A. A. A. F. F. auro, argento, ære flando feriendo:
hoc eſt, Triumuir Monetalis. II. Vir. I. D. Duumuir iuri dicendo. Q. I. H. H. M. E. Qui in hoc
honore mortuus eſt. L. F. Luſtrum fecit. quod ad Cenſores tantùm pertinebat. Item in legibus
D ferendis vſitatæ erant notæ hæ: Q. D. E. R. F. P. Quid de ea re fieri placeret. D. E. R. I. C. De ea re
ita cenſuerunt. S. Q. R. E. Q. R. I. N. S. E. H. L. N. R. E. Si quid rogatum eſt, quod rogari ius
non ſit, eius hac lege nihil rogatum eſto.

His & ſimilibus notis veteres populos plurimùm in ſcribendo vſos fuiſſe, multorum aucto-
rum teſtimoniis comprobari poteſt. Nam vt de Hieroglyphicis, quas vocant, literis taceam, ſic
de vſitata apud Ægyptios pingendi ſcribendique conſuetudine Ammianus Marcellinus: Non
enim, ait, vt nunc literarum numerus præſtitutus & facilis exprimit, quicquid humana mens
concipere poteſt, ita priſci quoque ſcriptitàrunt Ægyptij, ſed ſingulæ literæ ſingulis nominibus
ſeruiebant, & verbis nonnunquam ſignificabant integros ſenſus. Quem etiam ſcribendi mo-
rem à Græcis celebratum fuiſſe, cùm aliis argumentis & indiciis multis, tum etiam ex Solino
E comprobari poteſt. Refert enim ex Marco Tullio olim quendam fuiſſe, qui vniuerſum Homeri
poema ita ſubtiliter in membranis deſcriptum haberet, vt illud totum ſeni putamine nucis con-
cluderet: nimirum quòd ſignis atque notis, & iis quidem valde exilibus depictum eſſet. In
quibus effingendis Mirmecydem Mileſium & Callicratidem Lacedæmonium potiſsimùm ex-
celluiſſe refert Ælianus, quos fama fuit in ſeſamo (quod minutiſsimum genus ſeminis eſt, mi-
lio panicoq; ſimillimum) diſtichum elegeium literis aureis inſcripſiſſe, hoc eſt, notis quibuſdam
& ſignis. Raro enim veteres integris in ſcribendo literis vtebantur: vnde memorator apud Ga-
lenum lib. 7. de Compoſitione medicamentorum, Menecratis quondã Medici liber ὁλογράμματον,
quod integris literis exaratus eſſet. Receptus etiam aliquando eſt apud Romanos ſcribendi per
literarum compendia mos, auctore potiſsimùm Mecœnate, quẽ ſcribit Dion inueniſſe primum
F quaſdam literarum notas, quibus celerrimè ſcribi poſſet, easque per Acilium libertum publicaſ-
ſe. Hæ Iuſtiniani tempore ſiglæ vocatæ fuerunt, vt ſcribit idem in Græca conſtitutione, au-
ctoritatem legis Pandectis tribuente. Quarum intelligentia cùm paulatim obſoleuiſſet, nec ex
minus difficultatis legentibus exhiberent, quàm res ipſæ notis deſcriptæ: Iuſtinianus, ne quis
deinceps notis & ſiglis (ſic enim appellat) in deſcribẽdis Iuris ciuilis libris vteretur, magna com-
minatione prohibuit. Sed de notis ſatis.

Ad iſtam Antiquitatem politicam ad extremum referenda ſunt exercitia veterum, & Gym-
naſia, de quibus Hieronymus Mercurialis lautiſsimus Patauinæ Scholæ Medicus ſcripſit. Hic e-
rant porticus, xyſti, exedræ, periſtylia, diaulon, ephebæum, corycum, coniſterium, hypæthræ,
ambulationes: item athletæ, quorum alij ſtadiodromi, alij diaulodromi, alij dolichodromi, alij
G palæſtritæ, alij pancratiaſtæ, alij diſcoboli, alij ſaltatores, alij pentathli, ſeu quinquertiones. Exer-
citiorum quoque genera non eadem: vt harpaſtum, ſciamachia, phennis, acrochiriſmus, alteres,
σφαιρομαχεῖν, τὸ πυτιλίζειν. Verùm ſatis opinor de politica Antiquitate: veniamus ad bellicam, quæ
tota eſt in diſciplina militari, eaque vel terra, vel mari: de qua Vegetius, Frontinus, Ælianus, &

alij multi. Hîc igitur Imperator exercitus, hîc genera militum, legionis numerus, caſtrametatio, A
ſigna prælij, inſtrumenta bellica occurrunt. In Prouinciam duo Magiſtratus mittebantur, Præ-
ſes & Quæſtor. In Præſidis comitatu erant Legati, Tribuni militum, Centuriones, Præfecti, De-
curiones, Cohors prætoria. Officium autem eius erat, non ſolùm in Imperio, & bello gerendo,
ac diſciplina militari: ſed etiam in poteſtate prætoria: quę tum in cognitione & conuentibus in-
dicendis, & iuriſdictione: tum in curatione rei frumentariæ & tributorum ac vectigalium verſa-
batúr. Quæſtor autem propria adminiſtratione curabat pecuniam, prædamq́ue publicam, &
conficiebat earum rerum tabulas. Conſtabat autem exercitus ex auxilijs ſociorum & legioni-
bus ciuium. Numerus legionum primis Romæ temporibus trium millium fuit, ait Varro: po-
ſtea quaternûm millium & ducenûm peditum. deinde quinis millibus peditum, trecenis equi-
tibus conſtitit: & Polybius (qui fuit Africani comes) nô amplius quinque millibus attribuit. Ge- B
nera autem armatorum duo erant: pedites & equites. Pedites erant aut iuniores, qui diceban-
tur Velites: aut ſeniores, & hi rurſus vel antepilani, vt haſtati & principes: vel pilani, qui iidem
& triarij erant. In loco autem pro caſtris delecto, deſignabatur punctum pro prætorio, & ſum-
mo Ducis tentorio: circa id punctum quadratum tantu interuallo quantum exercitus require-
bat, ducebatur. In eo quadrato anguli quatuor erant portæ: ex quibus prætoria ad Orientem,
decumana ex diametro oppoſita, quæſtoria ad Meridiem, quintana ad Septentrionem erat. Ten-
toria legionariorum erant à præturio hinc atque illinc, ſecundum quadrati dimetientem, latera duo
oppoſita bifariam ſecantem.

Militum verò legionariorum erant ad portam aquationi & pabulationi aptiſsimam, cum Tri-
bunis & Centurionibus. Equites ad oppoſitam reliqui quadrati partem diſpoſiti erant, inter C
quos medij erant ſocij. Area verò parallela quadruplex erat à legionum tentorijs ad vallum: pri-
ma vacua pro extraordinarijs, ſecunda latio pro foro rerum venalium, duæ reliquæ totis caſtris
circumducebantur. Signa autem bellorum & prælij erant partim vocalia, partim muta. Vocalia
erant tubæ, cornua, litui. Muta erant aquilæ, dracones, vexilla, ſeu labarum & manipuli. Inſtru-
menta belli in illa antiquitate & varia & ingenioſa fuerunt, de quibus Hero Mechanicus, Vitru-
uius, Vegetius, & alij, vt ſunt vineæ, arietes, muſculi, turres ambulatoriæ, vallum, teſtudo, ſeu pha
lanx, catapultæ. Atque hæc terreſtria.

In mari vero naues vſui potiſsimûm ſunt, quarum & figuræ & ſpecies antiquis variæ fue-
runt: vt longæ, actuariæ, onerariæ, liburnicæ, pontones, phaſeli, & Græcis [illegible]
Prima nauis longa fuiſſe dicitur Argo, qua vecti ſunt Græciæ Principes illi Argonau- D
tæ cum Iaſone in Colchidem ad vellus aureum: cuius meminit Herodotus in initio ſuæ hiſto-
riæ, & Apollonius Græcus Poeta in libro ſecundo Argonauticorum. Habuerunt autem naues
ſua quæque inſignia, à quibus nomina ſortiebantur, Græcis παράσημα dicuntur. inde aliquæ na-
ues vocabantur κριοί, id eſt, arietes: aliæ τράγοι, id eſt, hirci, quòd vt Bayfius ait, id genus anima-
lium παράσημον haberent.

Nec abſimile vero eſt, ea ratione centaurum, piſtimque à Virgilio in Aeneide appellatam: &
hodie Venetorum buccentaurum. Sed de religioſa, profanaque Antiquitate, deque politica &
bellica iam ſatis dictum eſt: quæ præterea de eadem dici poſſunt, adoleſcentes iſti, quos in cathe-
dram deduximus, in vtramque partem different: tu itaque Philippe Rietere in hanc palæſtram
primus progredere, & de Antiquitatis iucunditate cum vtilitate coniuncta, nobis edissere: reli- E
qui tui aſtites alternatim te inſequentur.

ORATIO PRIMA,

DE ANTIQVITATIS LAVDE, RECITATA PER PHILIPPVM REITERVM, PATRICIVM NORIBERGENSEM.

F

VEHEMENTER multumq́ue gaudeo, Illuſtriſsimi & Generoſiſsimi Comites, viri
ampliſsimi, generis nobilitate, eruditione, prudentiaq́ue præſtantiſsimi, vosq́ue Au-
ditores: mearum partium eſſe, de Antiquitatis cognitione, eiusq́ue iucunditate cum
vtilitate coniuncta, verba facere. Etſi aotē Antiquitati taotum tribuendom exiſtimo,
vt quantum quiſq; in eius cognitione conſecutus & adeptus ſit: taotum quoq; in hiſtoriarum no
titia eundem conſecutum & adeptum exiſtimem: alijs tamen ſuum iudicium liberum, aſſentien-
diq́ue neceſsitate ſolutū relinquere volo Nec enim nobls vllam iudicandi ſentiendiq; libertatem
aſſumere, aut vendicare debemus, quã non eandē etiam alijs libenter concederē debeamus: præ-
ſertim cū nos homines, imò pueros, non deos, eſſe meminerimus: ideoq; ſæpius in iudicãdo erra
re & labi: nec noſtros errores & lapſus corrigi emendariq́ue, Reipubl. pernicioſum eſſe ſciamus. G
Quanquã in Antiqoitatis laude errare, aut ab omnium hominum conſenſu aliena abhorrentiaq;
dicere qui poſſumus? Ego itaq; non modò iucundiſsimã & maxima cum voluptate coniunctam
eſſe Antiquitatis cognitionē: ſed etiam ad hiſtoriarum intelligentiam plurimū facere ac prodeſſe,
ex

A Caſsiodorus, hodie noſter Sigonius felicisſimè vtiliſsimeque elaborarunt. Veſtes item vete-
rum vel muliebres fuerunt, vt ſtolæ: vel viriles, vt toga: & togarum aliæ prætextæ, aliæ puræ, a-
liæ pictæ, aliæ regiæ, aliæ candidæ, aliæ pullæ: aliæ bellicæ, vt paludamentum, ſagum, caligæ,
lacerna: aliæ contra tempeſtates comparatæ, vt penula & ſcortea. Vaſa verò & ipſa varia exti-
terunt, vt gabatæ, paropſides, ſcutulæ, lances, catini, ſympula, magides, vrnæ partim cinerum,
partim lachrymarum: fictilia item, quibus Porſena delectatus dicitur, vnde fortaſſe illa, quæ
hodie Porſebena vocantur. De quibus omnibus, ſicut & de veſtibus Lazarus Bayſius accura-
tè ſcripſit. Ampla quoque & latè peruagata eſt res numaria: quot enim nummi, tot ferè formæ
inueniuntur. Nam vt Vuilhelmus Braſsicanus Gallicus auctor ampliſsimè deduxit, veteres in
nummis ſculpebant, fundebantque templa, prouincias deuictas, caduceum, dextras inter ſe iun-
B ctas, Ianum bifrontem, quadrifrontemque, naues, manipulos, cornucopiæ, capram Amaltheam,
fulmen, honorem & virtutem, pauonem, aquilam, noctuam, ſtruthionem, formicam, quadrigas,
bigas, matrem Cybelem, apros, canes, ceruos, damas, tauros, leones, delphinos, hippopota-
mos, ſerpentes, pileos cum pugionibus, libras, elephantos, lynces, tigrides, Mercuriulos petaſa-
tos, lupam geminos alentem, Solem, Lunam, Romam ſepticollem, Italiam, Victoriam, clauam
Herculis, Cerberum, citharam, Marſyam excoriatum, tripodes, cupidines, crocodilos, agnos,
Pegaſos, & alia propemodum infinita. Ædificiorum item magnum diſcrimen fuit: hinc theatra,
amphitheatra, circus maximus, agonalis & alij. & in his obeliſci ac metæ: hinc arcus triumpha-
les, odea, orcheſtræ, thermæ, naumachiæ, mauſolea, hippodromi, coloſsi, baſilicæ, geſtationes,
aggeres, aquæductus, caſtella aquarum, pilæ in mare iactæ, cryptæ, piſcinæ, armiluſtria, pontes,
C naualia. Accedunt his inſcriptiones antiquorum marmorum & lapidum: elogia item, epita-
phia, & ſimilia. Nec minima pars antiquitatis in Notis ſita eſt, quæ vel priuatæ erant, vel publi-
cæ. Priuatæ in monumentis & ſepulchris, vt I. O. M. S. Ioui Optimo Maximo ſacrum. D. M. S.
Diis manibus ſacrum. H. M. P. Hoc monumentum poſuit. T. P. I. Teſtamento poni iuſsit. H. M.
D. M. A. Huic monumento dolus malus abeſto. H. S. E. S. T. T. L. Hic ſitus eſt: ſit tibi terra læ-
uis, & his alia ſimilia. Publicæ notæ erant in nominibus Magiſtratuum, vt DICT. R. G. C Di-
ctator rei gerendæ cauſa. S. S. C. Seditionis ſedandæ cauſa. R. P. C. C. Reipublicæ conſtituen-
dæ cauſa. Item in officiis reliquis, vt III. Vir. A. A. A. F. F. auro, argento, ære flando feriendo:
hoc eſt, Triumuir Monetalis. II. Vir. I. D. Duumuir iuri dicendo. Q. I. H. H. M. E. Qui in hoc
honore mortuus eſt. L. F. Luſtrum fecit. quod ad Cenſores tantùm pertinebat. Item in legibus
D ferendis vſitatæ erant notæ hæ: Q. D. E. R. F. P. Quid de ea re fieri placeret. D. E. R. I. C. De ea re
ita cenſuerunt. S. Q. R. E. Q. R. I. N. S. E. H. L. N. R. E. Si quid rogatum eſt, quod rogari ius
non ſit, eius hac lege nihil rogatum eſtu.

His & ſimilibus notis veteres populos plurimùm in ſcribendo vſos fuiſſe, multorum aucto-
rum teſtimoniis comprobari poteſt. Nam vt de Hieroglyphicis, quas vocant, literis taceam, ſic
de vſitata apud Ægyptios pingendi ſcribendique conſuetudine Ammianus Marcellinus: Non
enim, ait, vt nunc literarum numerus præſtitutus & facilis exprimit, quicquid humana mens
concipere poteſt, ita priſci quoque ſcriptitârunt Ægyptij, ſed ſingulæ literæ ſingulis nominibus
ſeruiebant, & verbis nonnunquam ſignificabant integros ſenſus. Quem etiam ſcribendi mo-
rem à Græcis celebratum fuiſſe, cùm aliis argumentis & indiciis multis, tum etiam ex Solino
E comprobari poteſt. Refert enim ex Marco Tullio olim quendam fuiſſe, qui vniuerſum Homeri
poema ita ſubtiliter in membranis deſcriptum haberet, vt illud totum leui putamine nucis con-
cluderet: nimirum quòd ſignis atque notis, & iis quidem valde exilibus depictum eſſet. In
quibus effingendis Mirmecydem Mileſium & Callicratidem Lacedæmonium potiſsimùm ex-
celluiſſe refert Ælianus, quos fama fuit in ſeſamo (quod minutiſsimum genus ſeminis eſt, mi-
lio panicoq; ſimillimum) diſtichum elegeium literis aureis inſcripſiſſe, hoc eſt, notis quibuſdam
& ſignis. Rarò enim veteres integris in ſcribendo literis vtebantur: vnde memoratur apud Ga-
lenum lib. 7. de Compoſitione medicamentorum, Menecratis quondã Medici liber ὁλογραμμάτων,
quod integris literis exaratus eſſet. Receptus etiam aliquando eſt apud Romanos ſcribendi per
literarum compendia mos, auctore potiſsimùm Mecœnate, quẽ ſcribit Dion inueniſſe primum
F quaſdam literarum notas, quibus celerrimè ſcribi poſſet, eaſque per Acilium libertum publicaſ-
ſe. Hæ Iuſtiniani tempore ſiglæ vocatæ fuerunt, vt ſcribit idem in Græca conſtitutione, au-
ctoritatem legis Pandectis tribuente. Quarum intelligentia cùm paulatim obſoleuiſſet, nec ex
minus difficultatis legentibus exhiberent, quàm res ipſæ notis deſcriptæ: Iuſtinianus, ne quis
deinceps notis & ſiglis (ſic enim appellat) in deſcribẽdis Iuris ciuilis libris vteretur, magna com-
minatione prohibuit. Sed de notis ſatis.

Ad iſtam Antiquitatem politicam ad extremum referenda ſunt exercitia veterum, & Gym-
naſia, de quibus Hieronymus Mercurialis lautiſsimus Patauinæ Scholæ Medicus ſcripſit. Hîc e-
rant porticus, xyſti, exedræ, periſtylia, diaulon, ephebæum, corycum, coniſterium, hypæthræ,
ambulationes: item athletæ, quorum alij ſtadiodromi, alij diaulodromi, alij dolichodromi, alij
G palæſtritæ, alij pancratiaſtæ, alij diſcoboli, alij ſaltatores, alij pentathli, ſeu quinquertiones. Exer-
citiorum quoque genera non eadem: vt harpaſtum, ſciamachia, phennis, acrochiriſmus, alteres,
[illegible]. Verùm ſatis opinor de politica Antiquitate: veniamus ad bellicam, quæ
tota eſt in diſciplina militari, eaque vel terra, vel mari: de qua Vegetius, Frontinus, Ælianus, &

tendumque cenſeo, quouſq; amor iſte in Antiquitate illa veneranda progredi, & vbi acquieſcere A
debeat, ne in imprudentiæ aut temeritatis vitium incidamus, quod vtrumque ſapienti homini
diligenter cauendum: operamque dandam cenſeo, vt non tam [illegible] quàm [illegible]
effugiat. Quis enim vel mediocriter, & (vt aiunt) leui bracchio in rebus humanis & literis verſa-
tus, ignorat, quod & quanta veterum [illegible] & [illegible], poſterioris ſeculi experientia & co-
gnitione deprehenſa ſint? Nam vt ex multis pauca proferam: ſapientia antiquorum philoſo-
phorum, oratorum, poetarum, cenſuit de mundi partibus tres inhabitabiles eſſe: mediam pro-
pter æſtum, duas extremas propter glaciem & frigora. Antiqui enim philoſophi (præter Poſi-
donium & Auicennam) omnes, hominum ſedes & habitationes Tropicis & polaribus circulis
definierunt, rati vlterius nullum ſalutis aut habitandi locum eſſe. Eoſdem philoſophos ſecutus
Cicero, terram quaſi quibuſdam redimitam & circumdatam cingulis dixit: è quibus duo, ma- B
ximè inter ſe diuerſi, & cœli verticibus ipſis ex vtraque parte ſubnixi, obriguerint pruina: me-
dius autem & maximus Solis ardore torreretur. Duos verò habitabiles eſſe: quorum vnus, noſter
ſcilicet, Aquiloni ſubiectus ſit: alter Auſtralis, in quo qui inſiſtunt, aduerſa nobis vrgent veſti-
gia. Eodem errore inductus Virgilius, vates alioqui doctiſsimus, & rerum naturalium peritiſsi-
mus, in Georgicis ſic cecinit:

Quinque tenent cœlum Zonæ: quorum vna coruſco
Semper Sole rubens, & torrida ſemper ab igni.
Quam circum extremæ dextra læuaq; trahuntur,
Cæruleæ glacie concretæ atque imbribus atris.
Has inter, mediamq; duæ mortalibus ægris C
Munere conceſſæ Diuûm, & via ſecta per ambas,
Obliquus quà ſe ſignorum verteret ordo.

Hic tantorum Philoſophorum, Oratorum & Poetarum error, à Plinio & Ptolomæo refu-
tatus eſt, qui gentes in eis Zonis (quas illi inhabitabiles putabant) habitantes deſcripſerunt. &
hodie nautarum & mercatorum vulgus, libros & literas, illasque philoſophorum diſputationes,
ignorantium neſcientiumque totam illam bellam ſapientiam, vel potius doctam ignorantiam,
oculis corporis & nauigationum ſuarum periculis, id eſt, experientia & vſu duce refutauit. Nam
contra veterum illorum perſuaſionem, hodie in zonis illis temperies ſumma pernoſcitur, æqua-
tis dierum caloribus cum noctium frigoribus. Sub Æquatore ſiquidem æquinoctia perpetua, &
ſa uberrimæ regiones ſunt: ſub Tropicis verò regiones incredibili æſtu flagrant: & quidem ra- D
tio eſt in promptu. Nam in Æquatore Sol altius euehitur, & multò celerius fertur propter cir-
culi magnitudinem, quàm in Tropicis. Quinetiam Aluareſius ſcribit, aquas illic Iunio menſe
concreſcere gelu, modo flauerit Auſter. Accedit imbrium magna vis, montium incredibilis alti-
tudo, ac ſyluarum copia. Contrà vero ſub Tropicis vehementes æſtus, nulli imbres, nullæ ſyl-
uæ: rara flumina, perpetua planicies arenarum, præterquàm in Arabia felici & quibuſdam In-
diæ locis, propter orientis & montanæ regionis naturam. Hic ergo primus Antiquitatis error
de zonis terræque cingulis fuit. Quid dicam de Antipodibus, quos eadem Antiquitas eſſe ne-
gauit? Lubet hic ea de re ridiculam hiſtoriam, &, niſi ſummorum autorum monumentis con-
ſecrata & atteſtata eſſet, vix credibilem, in medium afferre, eamque Antiquariis illis diiudican-
dam relinquere. Nam circa annum CHRISTI ſeptingenteſimum quadrageſimum quintum E
(vt Auentinus in Annalibus Boiorum memoriæ prodidit) Virgilius Epiſcopus Salæburgenſis
pro concione dixerat Antipodes eſſe. Bonifacius Epiſcopus Moguntinus (homo tam [illegible]
quàm Ariſtippus quàm Epicurus) Virgilium impietatis accuſauit, hæreticumque publicè
proclamauit, quod Antipodibus inductis, alius etiam Chriſtus induceretur. Studio partium o-
ritur lis & controuerſia ingens, iudiciumque tandem defertur ad Vtilonem Regem Boiorum,
tanquam ingentis eius certaminis arbitrum & ſequeſtrem. Sed quid fit? Bonifacius à Pontifice
Zacharia (cuius nepe legatus eſſet) literas impetrat ad Vtilonem regem, quibus Virgilius victus,
&, vt in cauſa inferior, condemnatus eſt. Tanta videlicet opinionis ſemel conceptæ & in animis
hominum infixæ vis fuit, vt Antœcos & Antipodes ſtatuere, hæreſis eſſe putaretur omnium hæ-
ſeon maximè deteſtanda, maximeque abominabilis: donec tandem & hic error noſtri ſeculi na- F
uigationibus detectus, refutatus & omnino ſublatus eſt. Quid dicam de antiquis & barbaris
legibus, ſimplicibus, rudibus & anilibus: qualis olim illa fuit apud Cumanos lex homicidij, in
qua accuſatori reus condemnabatur, ſi modò accuſator multos teſtes adduxiſſet: quales etiam
illæ Longobardorum, Ripuariorum, Friſion & Francorum fuerunt: quas omnes poſterioris ſe-
culi elegantia repudiauit. Quid dicam de eroſis vetuſtate marmoribus, de carioſis tabulis, de
numis obliterata interdum effigie & inſcriptione vetuſtatem ementientibus, interdum adulte-
rinis & ſubditicus? Quis enim neget, in his & ſimilibus prætextu Antiquitatis multos elenchos
fallaciasque & fraudes plurimas committi, dum multa à noſtri ſeculi ingenioſis hominibus ar-
tificiosè confinguntur, & ad alios decipiendos affabrè concinnantur: vt interea taceam de an-
tiquis marmorum epithaphiorumque inſcriptionibus, quòd eæ ſæpè ab idiotis artificibus, & in G
ſuo etiam ſeculo peregrinis temerè inſculptæ ſunt. Videant igitur etiam atque etiam ij, qui ex his
rebus, neſcio quos Faſtos Capitolinos, ex variè confuſis & temerè congeſtis fruſtis coagmenta-
tos, nobis pro Antiquitate venditant. Plurima adhuc eiuſmodi Antiquitatis [illegible] recenſere
poſſem,

A ex meis præceptoribus me audire memini. Etenim quid iucundius aut gratius eſſe poteſt, quàm
ſuperiorum ſeculorum memoriam cum noſtra ætate coniungere, & quaſi in tabella, ab Apelle
aliquo depicta, ſic intueri res antiquiſsimas veterum temporum, vt eæ non legi, ſed in re præ-
ſenti poni & collocari videantur? Summa ſanè voluptate nos perfuodi ſentimus, cum alicu-
ius animantis noui, aut in noſtris regionibus non conſpecti, formam inſolitam intuemur: &
vix ſatiari, vixque à contemplandi ſtudio deduci puſſumus: at quantò plus delectationis ex iis
rebus, in quibus ipſa antiquitas cum nouitate certare ſolet, percipere debemus? Eſt enim animus
hominis ita affectus & comparatus natura, vt ſemper aliquid ex omni memoria videre & ſpecta-
re, & retrò quaſi ad primam originem redire cupiat: quæ ipſa animi blanda cupiditas, à natu-
ra nobis eſt fruſtra inſita. Nam vt noſter animus, æternitatis quadam cognatione inductus,
B præſcire cupit, quid illi, qui poſt nos futuri ſunt, acturi tractaturique ſint: ita & quid illi, qui
ante nos fuerunt, egerint tractarintque, ſtudioſè cognoſcere deſiderat. Exemplum in Ariſtote-
lè (Peripateticurum, vt quidam Academici volunt, principe) illuſtriſsimum celeberrimumq́;
habemus. Nam cum Alexander M. fortiſsimus Macednnum Rex, Herculea quadam audacia
totum terrarum orbem eſſet aggreſſus, nouumq́; imperium, & nouam Monarchiam compara-
re & acquirere conſtituiſſet. Ariſtoteles, magiſter eius, eodem impetu incitatus, omnia vete-
rum antiquiſsima monumenta ſibi acquirenda & comparanda cogitauit. & vt diſcipulus ipſius
Aſiam, totumq́; Orientem opibus, gemmis, auro, argentoque, incredibili in rege cupiditate:
ita ipſe magiſter eundem antiquis doctrinarum & eruditi inſtrmenti monumentis, inexplebili in
philoſopho auaritia ſpoliandum propoſuit. Quàm igitur iucundum, quàm gratum illi philoſo-
C phico animo exiſtimamus fuiſſe, cum in ea monumenta incidit, ad quæ toto animo ferebatur,
quæ infinito illo antiquitatis ſtudio & omni contentionis labore ac diligentia optauit, affecta-
uitque? Sic enim nominatim capta per Alexandrum M. Babylone, anno Mundi conditi ter
milleſimo ſexcenteſimo trigeſimo quarto, quaſcunque Chaldæorum antiquitates & Aſtrono-
micas obſeruationes potuit, eas omnes conquiri mandauit, ac quaſi opima ſpolia Feretrio ali-
cui Ioui, ſic ſuæ bibliothecæ inferendas curauit. Quis Liuium, ſummum illum inter Latinus
Romanarum rerum hiſtoricum, lacteo eloquentiæ fonte manantem, non diligat? Quis Cæſa-
ris in rerum narratione vel fidem vel puriſsimæ & terſiſsimæ proprietatis ſermonem non exo-
ſculetur? Quis Cornelium Tacitum prudentiſsimum & rerum humanarum callentiſsimum hi-
ſtoricum, qui Reipublicæ Romanæ arcana, principum vitia, vnus ferè omnium optimè ante
D oculos poſuit, non admiretur? Quis cæteros tam Græcos quàm Latinos hiſtoriæ principes
non religioſa quadam pietate veneretur? At in his cognoſcendis miſerè operam ponent, qui
ad eos Antiquitatis illius liberali cognitione non inſtructi accedent. Nam quod Plato ſcribit de
illis, qui doctrinam aliquam aut diſciplinam, illuſtribus exemplis non adhibitis, ſe docere aut
profiteri poſſe putant: idem his accidet, vt nimirum omnia ſcire & intelligere ſibi videantur,
& omnia econtrà ſe neſcire fateri cogantur. Nec verò in hiſtoriis ſolum mire hallucinabuntur,
qui Antiquitatis nullam cognitionem habent: ſed & in ſummis Oratoribus, Cicerone, De-
moſthene, Aeſchine, Iſocrate aberrabunt, ac Andabatarum more pugnabunt, qui illam An-
tiquitatis lucem ſecum non attulerint. Vix enim dici poteſt, quantis ex Antiquitate monu-
mentis, Ciceronis, Demuſthenis, Æſchinis & aliorum antiquorum & omni memoria con-
E ſecratorum authorum orationes & ſcripta abundent. Vt interea de Poetis, Virgilio, Homero,
Horatio, Perſio, Iuuenale & aliis taceam. Quæ cùm Ita ſint, ſine dubio & in confeſſu eſſe exi-
ſtimo, magnum ſtudium & multam operam in Antiquitatis cognitione ponendam eſſe, vt non
tam hiſtoricos illos heroes, ſed etiam Principes hos Poetas & Oratores faciliore intelligentia
conſequi cuiuis promptum paratumque ſit: & ſtudiorum dulciſsimos fructus hoc quaſi con-
dimento ſuauiores gratioresque reddere poſsit. DIXI.

SECVNDA ORATIO,

F

NON VBIQVE CREDENDVM ESSE ANTIQVITATI: RECITATA

per Thobiam Hallerum, patricium Noribergenſem.

AVDIO quidem magnam eſſe iucunditatem & vtilitatem in Antiquitatis cognitione:
& libenter audio. A multis enim & perſæpè laudata eſt illa ſacerdotis Aegyptij incre-
G patio: qui (ſicuti Plato refert) Soloni reſpondit, Græcos nihil aliud quàm pueros eſ-
ſe: res enim antiquas eos ignorare. Sic Diodorus quoq; Siculus, cùm hiſtoriam ſcri-
bere inſtituiſſet, ſeſe propterea in Ægyptũ traieciſſe, & Alexandrinas bibliothecas, ſacerdotumq́;
[illegible] excuſsiſſe commemorat. Sed in hoc Antiquitatis ſtudio diligenter cogitandum animaduer

tendumque cenſeo, quouſq; amor iſte in Antiquitate illa veneranda progredi, & vbi acquieſcere A
debeat, ne in imprudentiæ aut temeritatis vitium incidamus, quod vtrumque ſapienti homini
diligenter cauendum: operamque dandam cenſeo, vt non tam [illegible] quàm [illegible]
effugiat. Quis enim vel mediocriter, & (vt aiunt) leui bracchio in rebus humanis & literis verſa-
tus, ignorat, quod & quanta veterum [illegible] & [illegible], poſterioris ſeculi experientia & co-
gnitione deprehenſa ſint? Nam vt ex multis pauca proferam: ſapientia antiquorum philoſo-
phorum, oratorum, poetarum, cenſuit de mundi partibus tres inhabitabiles eſſe: mediam pro-
pter æſtum, duas extremas propter glaciem & frigora. Antiqui enim philoſophi (præter Poſi-
donium & Auicennam) omnes, hominum ſedes & habitationes Tropicis & polaribus circulis
definierunt, rati vlterius nullum ſalutis aut habitandi locum eſſe. Eoſdem philoſophos ſecutus
Cicero, terram quaſi quibuſdam redimitam & circumdatam cingulis dixit: è quibus duo, ma- B
ximè inter ſe diuerſi, & cœli verticibus ipſis ex vtraque parte ſubnixi, obriguerint pruina: me-
dius autem & maximus Solis ardore torreretur. Duos verò habitabiles eſſe, quorum vnus, noſter
ſcilicet, Aquiloni ſubiectus ſit: alter Auſtralis, in quo qui inſiſtunt, aduerſa nobis vrgent veſti-
gia. Eodem errore inductus Virgilius, vates alioqui doctiſsimus, & rerum naturalium peritiſsi-
mus, in Georgicis ſic cecinit:

Quinque tenent cœlum Zonæ: quorum vna coruſco
Semper Sole rubens, & torrida ſemper ab igni.
Quam circum extremæ dextra læuaq; trahuntur,
Cærulea glacie concretæ atque imbribus atris.
Has inter, mediamq; duæ mortalibus ægris C
Munere conceſſæ Diuûm, & via ſecta per ambas,
Obliquus quà ſe ſignorum verteret ordo.

Hic tantorum Philoſophorum, Oratorum & Poetarum error, à Plinio & Ptolomæo refu-
tatus eſt, qui gentes in eis Zonis (quas illi inhabitabiles putabant) habitantes deſcripſerunt: &
hodie nautarum & mercatorum vulgus, libros & literas, illasque philoſophorum diſputationes,
ignorantium neſcientiumque totam illam bellam ſapientiam, vel potius doctam ignorantiam,
oculis corporis & nauigationum ſuarum periculis, id eſt, experientia & vſu duce refutauit. Nam
contra veterum illorum perſuaſionem, hodie in zonis illis temperies ſumma pernoſcitur, æqua-
tis dierum caloribus cum noctium frigoribus. Sub Æquatore ſiquidem æquinoctia perpetua, &
ſaluberrimæ regiones ſunt: ſub Tropicis verò regiones incredibili æſtu flagrant: & quidem ra- D
tio eſt in promptu. Nam in Æquatore Sol altius euehitur, & multò celerius fertur propter cir-
culi magnitudinem, quàm in Tropicis. Quinetiam Aluareſius ſcribit, aquas illic Iunio menſe
concreſcere gelu, modò flauerit Auſter. Accedit imbrium magna vis, montium incredibilis alti-
tudo, ac ſyluarum copia. Contrà verò ſub Tropicis vehementes æſtus, nulli imbres, nullæ ſyl-
uæ: rara flumina, perpetua planicies arenarum, præterquàm in Arabia felici & quibuſdam In-
diæ locis, propter orientis & montanæ regionis naturam. Hic ergo primus Antiquitatis error
de zonis terræque cingulis fuit. Quid dicam de Antipodibus, quos eadem Antiquitas eſſe ne-
gauit? Lubet hîc ea de re ridiculam hiſtoriam, &, niſi ſummorum autorum monumentis con-
ſecrata & atteſtata eſſet, vix credibilem, in medium afferre, eamque Antiquariis illis diiudican-
dam relinquere. Nam circa annum CHRISTI ſeptingenteſimum quadrageſimum quintum E
(vt Auentinus in Annalibus Boiorum memoriæ prodidit) Virgilius Epiſcopus Salzburgenſis
pro concione dixerat Antipodes eſſe. Bonifacius Epiſcopus Moguntinus (homo tam [illegible]
[illegible] quàm Ariſtippus quàm Epicurus) Virgilium impietatis accuſauit, hæreticumque publicè
proclamauit, quod Antipodibus inductis, alius etiam Chriſtus induceretur. Studio partium o-
ritur lis & controuerſia ingens, iudiciumque tandem defertur ad Vtilonem Regem Boiorum,
tanquam ingentis eius certaminis arbitrum & ſequeſtrem. Sed quid fit? Bonifacius à Pontifice
Zacharia (cuius nẽpe legatus eſſet) literas impetrat ad Vtilonem regem, quibus Virgilius victus,
&, vt in cauſa inferior, condemnatus eſt. Tanta videlicet opinionis ſemel conceptæ & in animis
hominum infixæ vis fuit, vt Antœcos & Antipodes ſtatuere, hæreſis eſſe putaretur omnium hæ-
reſeon maximè deteſtanda, maximeque abominabilis: donec tandem & hic error noſtri ſeculi na- F
uigationibus detectus, refutatus & omnino ſublatus eſt. Quid dicam de antiquis & barbaris
legibus, ſimplicibus, rudibus & anilibus: qualis olim illa fuit apud Cumanos lex homicidij, in
qua accuſatori reus condemnabatur, ſi modò accuſator multos teſtes adduxiſſet: quales etiam
illæ Longobardorum, Ripuariorum, Friſion & Francorum fuerunt: quas omnes poſterioris ſe-
culi elegantia repudiauit. Quid dicam de eroſis vetuſtate marmoribus, de carioſis tabulis, de
numis obliterata interdum effigie & inſcriptione vetuſtatem ementientibus, interdum adulte-
rinis & ſubditicijs? Quis enim neget, in his & ſimilibus prætextu Antiquitatis multos elenchos
fallaciasque & fraudes plurimas committi, dum multa à noſtri ſeculi ingenioſis hominibus ar-
tificioſè confinguntur, & ad alios decipiendos affabrè concinnantur: vt interea taceam de an-
tiquis marmorum epithaphiorumque inſcriptionibus, quòd eæ ſæpè ab idiotis artificibus, & in G
ſuo etiam ſeculo peregrinis temerè inſculptæ ſunt. Videant igitur etiam atque etiam ij, qui ex his
rebus, neſcio quos Faſtos Capitolinos, ex variè confuſis & temerè congeſtis fruſtis coagmentta-
tos, nobis pro Antiquitate venditant. Plurima adhuc eiuſmodi Antiquitatis [illegible] recenſere
poſſem,

A poſſem, ſed hæe pauca pro multis ſufficiant: quæ nos admoneant, ita admirandam eſſe Antiquitatem, vt eam non omnino ſine exceptione laudemus, ſed vbique iudicium adhibeamus: exiſtimemusq́ue hîc etiam ſuperiorem ætatem poſterioris diſcipulam fieri poſſe. DIXI.

TERTIA ORATIO,

QVOD ANTIQVITAS NOVITATI PRAEFERENDA SIT: RECITATA PER

B *Conradum Mullerum Altorfianum.*

EST quidem aliquid, quod ἀγωνικῶς Antiquitatis ad imminuendam deterendamq́ue eius autoritatem afferuntur: ſed nequaquam in illo ſunt omnia. Rectum enim decorumq́ue eſt, ob multas ac præclaras Antiquitatis dotes & virtutes, aliquos eius næuos oculis conniuentibus præterire. Itaque planè in ea ſum ſententia, vt Antiquitatem nouitati multis modis, & vt prouerbio dicitur, paraſangis præferendam exiſtimem: rectéque facere eos credam, qui in cognoſcenda inquirendaq́ue Antiquitate omne ſtudium ſuum, omnemq́ue diligentiam ponunt. Quod vt facilius intelligi animaduertique poſsit, exemplis aliquot totam illam quæſtionem illuſtrandam exiſtimo. In noſtra & Gallica lingua Banni vocabulum frequens C eſt: at quid veteribus id ſignificârit, pauci norunt, niſi qui illud ex antiquitate repertum habent. Qui enim Antiquitatem diligenter inquirit, is in legibus Longobardorum bannum mulctam pecuniariam ſignificare inueniet. In Francorum quoque legibus reperiet dici bannitos eos, qui à principe ad bellum vocantur: bannum quoque pœnam eſſe eorum, qui principis vocationi, aut ad bellum euocationi parère contempſerint. Vnde videri poteſt, bannum ipſum à bando dici, quod eſt ſignum Ducis aut Imperatoris, à quo bandophoros dictos Procopius ſcribit libro quarto belli Vandalici, & Paulus Monachus libro primo hiſtoriæ Longobardicæ cap. 13. Suidas quoque ait, βάνδον καλοῦσι ῥωμαῖοι τὸ σημεῖον ἐν πολέμῳ. Quæ interpretatio rectior & verior videtur illa, quam Stephanus περὶ πόλεων tradit, Romanos ſcilicet βάνδον victoriam dicere. Bandi etiam verbo pro ſigno militari vſus eſt Iuſtinianus in libro περὶ στρατηγικῶν κατασκευῶν καὶ ἱππικῶν, & Cedrenus D Conſtātinianę donationis tabellio. Idem eſt de verbo Litare, cuius ſignificationem rectè aperiet, qui ex antiquitate eius vim repetet. Nam apud veteres ſacrificij ritè peragendi quatuor dicebantur eſſe partes, Libatio, Immolatio, Redditio, Litatio. In ſacrificiis enim primò libabant, hoc eſt, leuiter & tanquam primoribus labris Diis præbibebant. Vnde Virgilius 5. Æneidos:

Et pateras libate Ioui.——

Sacerdos enim, antequàm vinum funderet, prius ſimpulo ligneo vel fictili propinabat, quod Simpuuium vocat Iuuenalis Sat. 6. Vltima autem ſacrificij pars erat litatio, hoc eſt, eius quod à Diis petierant, impetratio. Litare enim ritè ſacrificare eſt & impetrare. Vnde Suetonius in Cæſare ait, Deum pluribus hoſtiis cæſis cum litare non poſſet, intrauit curiam, ſpreta religione. & Martialis inquit:

E *Non quæcunque cadit hoſtia cæſa, litat.*

Sed quid hæc vulgata & omnibus nota exempla repeto? ſumamus noſtri ſeculi elegantiora & domeſtica propemodum. Vt igitur ad funebrem illam Maximiliani ſecundi Imperatoris Auguſtiſsimi pompam veniamus: miſsilia illa, pyramidis, capricorni, & aquilæ figuram præferentia, & in vulgus ad æternam laudatiſsimi principis memoriam ſparſa, quid ſibi volunt? quid loquuntur? cuius elogij ſpeciem referunt? Pyramis quidem inter ſolidas figuras prima eſt, ex qua reliqua corpora omnia oriuntur. Hac figura veteres ſibi monumenta extrui curabant, certo omine concepto, fore vt æternam ſui famam ad omnem poſteritatem hoc opere conſeruarent. Pyramis igitur illa & meta, cuius conus lunam attingit, Maximiliani famam, quæ aſtris terminetur, & ſpretis contemptisq́ue caducis rebus, tantoq́ue heroe indignis, in alF to & ſublimi collocetur, deſignat. Auguſtus Imperator in ipſo geniture ſuæ horoſcopo Capricorni felix aſtrum, mirabili conſpirantium ſiderum aſpectu irradiatum habuit: itaque in aureo ſuo Capricornum, qui globum prioribus pedibus teneret, ſculpi curauit: vt ſignificaret felicibus aſtris genitum eſſe debere eum, qui ad gubernacula orbis ſedere velit. Hoc ipſum Horatius quoque voluiſſe intelligitur, cum Capricornum Heſperiæ tyrannum appellat: quem tamen locum nemo ex interpretibus aſſecutus eſt. Eodem Capricorni ſidere nati feruntur Carolus quintus, Imperator laudatiſsimus, & (vt Cardanus ſcribit) Carolus Borbonius, Coſmus Medices, & Selymus Turcarum Imperator. Quid ergo in Maximiliani noſtri nummo Capricornus? quid aliud quàm Fortunam & perpetuam illius felicitatem nobis tacitè loquitur? & antiquorum illorum Principum proſperitatem, cum noſtri herois beatiſsimo G ſeculo componit? Sed illud tertium de Aquila memorabilius eſt, ideoq́ue ex antiquitate diligentius & prolixius repetendum. Nam vt Herodianus grauis hiſtoricus, & Dion quoque in Auguſti Imperatoris ἀποθεώσει refert: Imperatore, qui in Deos referendus & conſecrandus erat, vita functo, pyram in tabernaculi formam conſtruebant: idq́ue auro & ebore,

ſignisq; & tabulis pictis exornatum mirificè,alio deſuper breuiori,vſque ad tertiam contignatio- A
nem erigebant, Aquila cum omnium odorum aggeſtu in ſummo culmine locata. lectoq; auro &
purpura conſtrato, in quo deſuncti effigies iacebat. Hunc lectum Senatus, equeſter ordo, ac viri
triumphales,quique amplisſimos honores geſſerant, in pyram cum carmine & hymnis defere-
bant: omnibus omnis generis honoribus, diuinis & humanis aggeſtis. Tandem incenſa pyra,
quum vapore & fumo Aquila agitata, è ſummo culmine tabernaculi aera petiiſſet: religio incuſ-
ſa fuit,ipſius Imperatoris animam per inane cœlum petiiſſe,ipſumque omni eo,quod mortale &
caducum erat, depoſito & quaſi defæcato, in numerum cœleſtium & Deorum concilium rece-
ptum eſſe. Quam conſecrationem ἀποθέωσιν & ἀπαθανατισμὸν Græci nuncuparunt. eumque qui ſic
inter diuos relatus erat,pro Deo deinceps coluerunt. Aquila igitur in Maximiliani noſtri Augu-
ſtisſimi nummo,anima illa beata fuit,quæ relictis terreni corpuſculi compagibus,æternam illam B
Dei beatarumque mentium ſedem, cœlum ſcilicet petiiſſe piè à nobis creditur, ſui deſiderio ma-
ximo toti Europæ & Chriſtiano orbi relicto. Ex his itaqoe omnibus apparet,quàm neceſſarium,
qnàio iucundum Antiquitatis ſtudium eſſe deheat. Quod cùm extra controuerſiam ſit, dicen-
dum mihi nunc quoque eſſet, quantoperè è contra nouitas fugienda ſit? ſed quoniam & res mi-
nime dubia eſt, & temporis breuitas longiorem orationem non admittit, contenti hac quoque
in parte antiquo prouerbio erimus,quo Africa quoque,quæ ſemper aliqoid nuui afferret,in odio
fuiſſe perhibetur. Illud etiam Iureconſultorum,opinor,ſatis ſidei affert,qui nequaquam cenſent
antiquis legibus ſubiatis, nouas temerè introducendas. Sic enim Vlpianus in capite ſecundo, de
conſtitutionibus Principum ait: In rebus nouis conſtituendis, euidens eſſe vtilitas debet, vt re-
cedatur ab eo iure, qnod diu æquum viſum eſt. Quamobrem vt rem breuiter comprehendam,re- C
iecta nouitate,ſolam Antiquitatem pro omni veritatis,vtilitatis,perfectionis norma: pro Lesbia,
vel potius pro Polycletea regula habendam exiſtimo. Sicut enim Polycletus ſtatuarius cano-
nem, vt vocant, fecit, ex quo velut à lege quadam artifices lineamenta artis peterent: & in quo
ſolus hominum artem ipſe, operis arte feciſſe iudicatus eſt: ita pro omnis quæſtionis lege Anti-
quitas nubis eſſe merito debet, ad quam tanquam certisſimam amuſsim poſteritas omnis, noui-
tasque examinetur. ſic enim & poeta Romanus antiqoiſsimus de Romanæ politiæ antiquæ am-
plitudine diſſerens, ex eadem antiquitatis regula cauſas amplitudinis repetit, cùm inquit:

Moribus antiquis res ſtat Romana, viriſque,

D

QVARTA ORATIO,

ANTIQVITATEM NON VBIQVE PRAEFERENDAM NOVITATI: RECI-

tata per Iacobum Pomerum, Patricium Noribergenſem.

QV Æ eſt iſta de antiquitatis inſano amore tam inſolens oratio? Omninòne & ſine ex- E
ceptione nouitati Antiquitas præferenda eſt? O Deum immortalem? egòne me hoc
ſeculo non natum gaudeam? Antiquitas pro omni veritatis, vtilitatis, perfectionis
norma,pro Polycletea regula habebitur? Quid ſi falſa ſit,quid ſi inutilis,quid ſi imper-
fe[illegible]? Quàm multa enim in Antiquitate falſa ſint, ſatis opinor in ſecunda oratione auditum eſt.
Nunc age quàm illa vtilis, quàm perfecta ſit, audiamus. Sed vnde eius rei fidem potius quàm ex
noſtræ ætatis inuentis requiremus? Age igitur, quandoquidem tantoperè Antiquitatem tan-
quam filiolam quandam tuam deoſcularis: dic mihi, cui vſui eſſe posſint illa antiqua belli in-
ſtrumenta, quæ veteres tantoperè commemorant, catapultæ, arietes, baliſtæ, & id genus alia,
quibus ſaxa iaciebant,propugnacula oppugnabant,turres & mœnia pulſabant. Nonne illa hodie
pumilionum aut pygmæorum cum gruibus, aut potius murium cum ranis certantium tela eſſe F
dices? At compara cum his è contra noſtras illas in Vulcani officina informatas bombardas,quas
vocant: an non illas Gigantum,Iouem cœlo deturbare conantium,machinas dixeris? Vbi verò
aut quando has tua illa anus [illegible] vidit, vbi de his audiuit? Planè enim ridiculi ſunt (inter
quos & Robertus quidam Valturius eſt) qui æneorum tormentorum vſum antiquis vendicare
audent: cum bombardæ, id eſt, æneæ illius machinæ, Iouis tonitrua imitantis, mentionem a-
pud veteres nullam conſtet eſſe factam. Reuera enim bombardica ſeu tormentorum bellicorum
mechanica,noſtræ ætatis inuentum eſt: cuius vſu bello Veneto contra Genuenſes ad Foſſam Clo-
diam, circa annum Chriſti milleſimum trecenteſimum octogeſimum,mundo primùm innotuit,
à Germano qoodam nominis ignoti primùm repertus. Sunt qui ſcribant Monachum Chymi
ſtam fuiſſe, cuio forte fortuna nitro, ſulphuri, carbonibus, varia fomitum genera commiſcendo, G
igne adhibito cognouiſſet, quanta vis eius materiæ eſſet. Sed quicunque tandem autor fuerit,
Genuenſes certè,qoi primi illarum machinarum vim perpesſi ſunt,ſe quidem interfici ſentiebāt,
quo tamen teli geoere, non animaduertebant. Iam enim tum primum nouum hunc partum
mun-

A mundus hic pepererat. Ex eadẽ noſtri ſeculi officina prodiit Typographia, quę videtur in Purbachij tabulis ad Regiomontanum referri, inter cuius opera ars illa mirifica literarum formatrix tentata ſaltem appellatur. neque Chronologia repugnat, cùm primum Typographiæ exemplũ Moguntiæ editum ſit anno 1466. à Petro Gernshemio puero Ioannis Fuſtei, vt conſtat è Ciceronis Officiis, quæ prima omnium librorum typis æneis impreſſa ſunt. Exemplar Officiorum illorum in membrana impreſſorum adhuc in Bibliotheca Auguſtana conſeruatur, quæ ad finem hanc inſcriptionem continent: Præſens M. Tullij clariſsimum opus Ioannes Fuſt, Moguntious ciuis, nõ atramento, plumali canna, neque ærea, ſed arte quadam perpulchra, manu Petri de Gernsheim pueri mei feliciter effeci. Finitum anno 1466. die quarto menſis Februarij. Ita ars omnium artium conſeruatrix Typographia noſtri ſeculi, nõ antiqui inuentũ eſt, Sibyllino carmine iam olim
B prædicta, in quo vates illa Antichriſtum lino periturum cecinit. Et quemadmodum Valturium in bombardarum mechanica: ita Iouium in Typographia Antiquitati aſſerenda audiendum non [illegible]ſco. Quanquam enim ille non apertè, clàm tamen libro 14. hiſtoriarum Indis Typographiæ vſum antiquiorem attribuere velle videtur, cum inquit: Quod maximè mirandũ videtur, in Ind[illegible] ſunt Typographi artifices, qui libros (in quibus hiſtoriæ & ſacrorum ceremoniæ continentur) more noſtro imprimant, quorum longiſsima folia introrſus quadrata ſerie replicentur. Cuius generis volumen à rege Luſitaniæ cum Elephanto dono miſſum, Leo Pontifex humaniter nobis oſtendit: vt hinc facilè credamus, eius artis exempla, antequam Luſitani in Indiam penetrarint, per Scythas & Muſchos ad incomparabile literarum præſidium ad nos perueniſſe. Hæc ille, ſed quàm verè, aliorum eſto iudicium: Germani certè hanc laudem nunquam ſibi extorque-
C ri patientur. Quid dicam de nautica, atque in omnes vniuerſi orbis oras nauigatione, quæ tertia ætatis noſtræ laus eſt? Hæc enim magnetis & pyxidis nauticæ beneficio (de quo veteres nihil ne ſando quidem audierunt) renouata à Columbo anno 1491. à Veſpucio anno 1501. Antipodes terrarumq. atq. Oceani tractus omnes Vtilonibus & Bonifaciis aperuit. Tres igitur hæ ſingulares artes, Bombardica inquam, Typographica & Nautica, noſtræ ætatis non antiquitatis inuenta ſunt. Sunt autem & alia infinita ferè à recentioribus reperta. Nam vt omittam ſaccari ex arundinibus excoquendi artem: ſpeculorum vitreorum planorum [illegible], ſeu plumbaturam ex argento viuo & ſtanno: machinam item piſtorum cribratoriam: ignis per pyritem ſcloppetis additum excuſsionem: vt inquam hæc omnia & his ſimilia prætereain, quàm artificioſa eſt recens illa ars ſeparandi aurum ab argento per aquam chryſulcam? quæ cum antiquitati ignota fuiſſet,
D factum eſt vt Vlpianus lib. 5. de rei vend. diceret, Si plumbum cum argento mixtum ſit, quia deduci poſsit, in rem actionem dari: ſed ſi deduci non poſsit, vt ſi æs & aurum mixtum fuerit, pro parte eſſe vendicandum. Huic itaque Vlpiani rationi cum hodie locus non ſit, propter chryſulcã aquam, cuius vi aurum à quocunque alio metallo ſeparari poteſt: de hac ſpecie idem iudicandũ eſt, quod de ſuperiore, rectè Al[illegible]us lib. 6. parergon cap. 2. ſcripſit. His addenda ſunt, quæ in Aſtrorum doctrina recentio[illegible] adiecerunt. Nam cum veteres octauæ ſphæræ motum nondum deprehendiſſent, ac Ptolomæos tard[illegible] vnius gradus in annis centenis motum, poſtea verò Albategnius in annis 66. per vnum gradu[illegible] ferri animaduertiſſet: ibi Tebitius, vt huius varietatis & maximarum Solis declinationum rationem afferret, trepidationis motum primus eſt cõmentus: Alfonſus verò ſiue obſeruatione ſiue calculi coniectura inductus, trepidationi longitu-
E dinem adiecit. Nicolaus quoque Copernicus noua quædam in Aſtronomia cõmentus, ſed à pleriſque in eo genere reprehenſus eſt. Nam cum Solem in centro mundi immobilem & fixum, terram vero circa Solem moueri finxiſſet: [illegible]urtica hunc potius aut flagello, quàm reprehenſione dignum indicauit Maurolycus. Et vt noſtri ſeculi præſtantiſsimam laudem ad extremum ſubijciã, nihil eſt quod antiquitati prolixios aut ſuperbius propemodum opponere poſsimus, quàm Methodi lucem, quæ ab imperita Methodorum multitudine vindicata, artes omnes hodie in illuſtriſsimo clariſsimoque lumine locauit. Sed de Methodo, eiusque luce his extremis temporibus accenſa, alibi commodior dicendi differendique locus eſt. Vt igitur tandem contra illos Antiquitatis inſanos affectatores, qui lonatos calceos & Atticas cicadas, è capillis prominentes, breui reuocabo[illegible]) con[illegible]udam, eusque extremis diris deuoueam: cum Eraſmo illis ipſis
F adiniratoribus imprecor, vt nunquam mutent veteres calceos, aut
putre ſubligar: ſed ſemper veſcantur putribus uuis,
nec aliud bibant quàm vappam.

DLXI.

EPIGRAMMA AD LECTOREM IOANNIS VVOLFII, RECTORIS GYMNASII RATISBONENSIS.

Quæ variis libris monſtrauit clara vetuſtas,
Et paucis doctis nota fuere prius,
Hæc nunc in lucem producit cuncta Roſinus,
Et præbet cuiuis conſpicienda palàm.
Theſaurus vetus eſt precio precioſior omni,
Quem nullo precio tu ſuperare potes:
Ara licet Crœſi nunc proferat aurea dona
Diuitis aut Craſſi, quæ tenuêre manus.
Ergo legas, relegas, manibus verſato diurnis,
Nocturnisq́ ſimul lector amice, Vale.

RERVM ET VERBORVM MAXIME INSIGNIVM ELENCHVS, SVMMA DILIGENTIA IN VSVM ANTIQVITATIS AMANTIVM CONSCRIPTVS, ac in ordinem digeſtus.

ABOLLA qualis veſtis 215 f
Aborigenes quis docuerit agricultura ibid. f
Aboriginum rex fuit Saturnus 43 f. g. ſub illo nemo ſeruiuit, neq; quicquam rei priuatæ habuit ibidem
abitio pro abijcio antiquè 345 f
abrogare propriè populus dicebatur, Senatus autem ſtatuebat vt abrogaretur 321 a
abſolutionis formula quæ ibid. b
abſolutionis nota A. 431 a
acation velum 463 f
Acca Laurentia qualis Dea 76 d
Acca Laurentia Romuli & Remi nutrix 76 e
accenſi magiſtratuum miniſtri ſunt qui dicebantur accire 313 e. 447 d. 448 c. d &c.
accenſorum officium quodnam fuerit 313 f
accenſorum vſus prætori quis fuerit 286 d
accenſos faciebant veteres ſuos libertos 313 f
acceptilatio erat acceptæ pecuniæ in tabulas relatio 402 e
acclamatio militum quãdo inſtituta fuerit 446 a
acclamatione aliquando populus ſignificabat legem, quæ proponebatur ſibi gratam eſſe, vel ingratam 255 e
accumbendi modus quis nam apud veteres 211 a. b. d
accumbendi vſus non erat apud veteres 210 f. g
accuſatio in Comitiis centuriatis trinũdino promulgabatur 255 f
accuſatio quarta trinum nũdinum 435 b
accuſatio quomodo inſtituta fuerit 429 d. quid ibidem d. e
accuſatio triplex 434 e
accuſationis munus quibus laudi & quibus probro fuerit 426 b
accuſationi magiſtratus intercedere potuit 434 f
accuſationem cum ſibi duo aut plures petiuerunt, iudicium factum eſt, vter deberet nomen deferre 426 e
accuſationes & defenſiones per multos dies traducebantur 430 a
accuſator dictus eſt is qui ex multis accuſatoribus primas egit 426 e
accuſator dum agebat, reus ſub roſtris adoleſcentum conuiciis expoſitus erat 434 f
accuſator & reus citari poterant 427 d
accuſator & voce & libello omnia quibus reus legem erat transgreſſus complectebatur 427 a
accuſator in comperendinatione poſteriore loco dixit 430 c. in domum iudicis ingreſſus in legem ambitus committit 383 e. petere vel repetere mulctam dicebatur in publico iudicio 427 a. reo abſoluto duobus iudicijs oppugnare poterat 431 e. vbi primùm Quæſitor cum iudicibus aſſedit, quare ſeruos rei in quæſtionem poſtularit 428 c. viginti dies habebat ad accuſandum 429 e
accuſatoris principia, narrationes, contentiones, perorationes quales fuerint 429 d. e
accuſatori ad dicẽdum horæ duæ datæ 389 a
acerra ara quæ ante mortuum poni ſolebat 121 b. 237 g. 333 b
acerra thuraria 121 b
aciei inſtructio apud Romanos 455 b. c
acilia Calpurnia lex vt qui ambitus damnati eſſent magiſtratum nõ poſſent capere 391 c. d
acilia lex de colonijs deducẽdis 370 f de repetundis 393 e
acquiri res quomodo dicebãtur 400 f. g
[illegible] 210 e
[illegible] omnes arborũ ſpecies appellantur 352 g. 353 a
Acroteria quæ pars nauis 461 c
Actiaca victoria 205 f. g
Actiaci ludi quare ſic dicti 405 f
actio eſt ius perſequẽdi quod ſibi debetur in iudicio 409 e
actio vindicationis duplex 412 e
actionis inſtituendæ ratio apud Romanos quæ 425 e
actiones de ventre cognoſcẽdo 415 b
actiones in rem, perſonam, in vtrũq; erciſcundæ familiæ, finium regundorum 409 e. f
actionum diuiſiones variæ ex Iuſtiniano 409 c
actionum omniũ cum populo quodnam commune principium 257 a
actor in iudicio priuato dicebatur petere & repetere pecuniã 427 a
actuariæ nauiculæ celeres 464 f
actuarij limites qui 373 d
actus in Comœdiis quidnam 193 c. 351 e
actus neque plures neque pauciores quàm quinque in fabula eſſe debent 193 d. quare non habeant Scenas definitas ibid.
actus quintus interdum nõ eſt pars Cataſtrophes, ſed ei æqualis 193 d
acum inueniſſe Bellona dicitur 59 a
addicere iudicia quid 412 e
addictia iudicium cõtra reum 421 d
addictia prætoris erat 407 b
adduo antiquum pro adda 333 c
Adicia pro adijcio 345 f
adoleſcentibus ſummo honori fuit accuſare 626 b
Adonis Veneris miniſter 61 g
adeptio qualis actus fuerit, & vbi locum habuerit 400 d
adoptionis formula quænam fuerit 407 d
adorare apud veteres idem quod agere 356 a
ad pileum vocare quid 35 e
Adraſtia etiam Nemeſis appellata fuit 59 d
adſcriptitij milites qui 448 g
adſcriptiui milites qui nam ſint 449 a
aduerſario optionem eripiens quare plus dicatur petere 414 f
adulterij lex 386 a. eius capita ibid.
aduocatus qui fuerit 412 b
Æbutia lex de xij. tabulis 369 e
ædes ſacræ qua verborũ figura fuerint dedicatæ 39 f
Ædicula quid ibid. e
Ædificiorum Romanorũ diſcrimina 485 b. c
Ædilis qui ædes ſacras & priuatas curaret 297 d
Ædilium creandorum gratia cõſules habuerũt comitia tributa 268 b
Ædilibus negocium Auguſtus dedit,

ne quem paterentur in foro cir-
cũ, n ſi poſitus lacernis, togatũ
conſiſtere 280
Ædiles Cereales dicuntur, qui fru-
mento præſunt 298 c. à quo pri-
mum creati ibidem.
Ædiles Curules adeundi prius illis
qui aliquid ſcribere volebãt 298
d. anno 37. creabantur 298 a. fa
bulas ſcenicas emebant, & vt a-
gerentur publice curabãt 298 d.
ludos magnos curabant 185 d. lu
dos ſua impenſa faciebant 298 c
Ædiles Curules primi à Dictatore
creati 268 b
Ædiles Curules qui & vnde ſic dicti
298 a. vnde creati ibidem.
Ædiles Curules vbi Kalendis Ianua-
rijs magiſtratum inierant, edi-
ctum proponebant, in quo, quem-
admodum de ſingulis controuer-
ſiis ius dicturi eſſent, populum
præmonebant 298 e. ius quan-
do vendendæ aquæ habuerint
26 d
Ædiles plebeij, deni Curules ludis
Romanis præfecti 201 f
Ædiles plebeij ludos plebeios cura-
bant 185 d
Ædiles plebis, & Curules Tributis
Comitiis creabantur 266 b
Ædiles plebis quibus Comitiis crea
ti fuerint 297 c. vnde dicti 297
d. quot creati, ibidem. qua occa-
ſione creati ibidem.
Ædiles vrbis creati quid ſint quomo
do intelligendum 280 g
Ædiliũ Curulium gratia quæ nam
leges latæ 368 f
Ædilium Curulium origo 298 b. of-
ficium quod nam ibid. c. d
Ædilium officium ſuis ludos curare
185 d
Ædilium plebis officia plurima fue-
runt 297 e. f. g
Ædilium plebis poteſtas à Claudio
& Nerone Imperatoribus acciſa
297 g.
Ædilitatis ſumma dignitas 297
f. g
Ædilitati definitus eſt xxxvij. an-
nus 365 e
Ædilitatem inter & præturam in-
terponebatur ad minimum ſpa-
cium biennij 283 d
Ædilitatem multi vt vitarent, ſum-
ptus non petebant 298 e
Ædilitatem qui geſſerant Ædili ij
dicti 284 a
Ædilitium edictum apud Iuriſcon-
ſultos vnde manarit 298 e
Ædilitia Comitia quæ 251 b
Æditumus non Æditus dicendum
119 g
Æditus vnde dicatur 120 a
Ædium fores & faſtigia Lycurgus
cur ſerra & ſecuri, nullo alio ad-
hibito inſtrumẽto fabricari iuſ-
ſerit 250 b
Ægeria Nympha Numæ Pompilij
vxor 67 a
Ægyptij priſci quomodo ſcripſerint
485 d
Ægyptiorum Dij quinam 483 d
Ægyptij qui nã literas & leges tra-
diderit 56 f
Ægyptus in poteſtatẽ populi Roma-
ni redacta menſe Sextili 167 d
Ægypto qui nam præfecti nomine
præfuerit 311 b
Ælia Catula nobiliſſima filia ſalta-
uit 206 d. e f
Ælia lex de coloniis deducẽdis 370 f
de obſeruatione & obnunciatio-
ne 363 a
Ælianum ius quod nã fuerit 322 a
Ælia Sentia lex de manumiſſis 377 a
Æ.ij veri ludi natalitij quando cele-
brati 206 f
Aemilia lex de cenſura Semeſtri
366 f de clauo pangendo 367 b
de modo & genere ciborũ 374 f
Æmilia tribus vnde nomen habeat
262 f
Æneas Latij hæres relictus 2 a
Æneas quomodo in Italiam perue-
nerit ibid.
Æneæ ſimulachrum patrem hume-
ris geſtantem, & filium Iulum
manu ducentem 66 a. b
Æneam Iouem Indigetem quare no
minarint 47 b
Æneas Syluius quamdiu regno Al-
bano præfuerit 2 b
Ærarij plebeij quando & à quibus
facti 32 f
Ærarios fieri quid ſit 252 e
Ærarium populi, Fiſcus principis
303 e
Ærarium militare Auguſtus inſti-
tuit 300 f
Æſculapius cur bacillum nodoſum
habeat 76 e cur Laurea corone-
tur ibid.
Æſculapius nobilis medicus incertis
parentibus notus 75 a qua ratio-
ne coli cœperit ibid.
Æſculapius primus ſpecillum inue-
nit, vulnus obligauit 75 g
Æſculapio capris & gallinis lita-
batur 123 f
Æſculapij tres fuerunt 75 f
Æs militi reſignatum quid 471 e
Æs primus Rex Seruius ſignauit
381 a
Æris nota ex altera parte Ianus ge-
minus, ex altera roſtrum nauis
381 a
Æris octauam partem argento mi-
ſcuit Liuius Druſus 381 b
Ære diruti milites quinam dicti
471 b
Ære graui non ſignato primum ve-
teres vſi ſunt 340 f
Æſtimatio litis erat iudicium quo lis
æſtimabatur 431 c fuit præcipuè
in cauſa repetundarum & pecu-
latus ibidem.
Æſtimatum frumentum quodnam
468 c
Æſtimia pro æſtimatione dixerunt
veteres 349 a
Æuitas ſenium ſignificat 344 e
Agea quæ pars nauis 461 b
Agenoria Dea quæ ad agendum in-
citabat 84 f
Aggeris altitudo quanta 457 d
Aggeris nomen tripliciter ab anti-
quis vſurpatum 457 c
Aggredi pro aggerem ſtruere antiquè 341 e
Agi cum populo non niſi inter ſolis
ortum ſolis & occaſum licebat,
reliquis autem non 20 f
Agna præcidanea quæ ante alias
mactabatur 122 g
Agnati & cognati per virilis ſexus
cognationem coniuncti ſunt 338 b
Agnati & gẽtiles quid differãt ibid.
Agni ſubrumi vnde 82 b
Agonalia 150 a quare ſic dicta ibi-
dem b. c
Agonalia quando ſeruentur 132 f
Agonalis mõs etiam Quirinalis di-
ctus 116 a
Agonenſis porta 4 a
Agoniam antiqui hoſtiam vocabãt
140 a
Agonia ſacrificia 4 e
Agonium dies quo rex hoſtiam im-
molabat 140 a
Agonius Deus qui præerat rebus a-
gendis 84 f
Agonius mons 4 a
Agon ſemper Romæ manſit 201 e
Agones qui 123 d
Agones Capitolini quales ludi 200 f
quando & à quo inſtituti ibid.
Agonibus Capitolinis omne genus
artificum certabat ibid. g
Agraria lex quamobrem dicta 469 a
Agrariæ leges dictæ fuerũt, quod de
agris populo diuidendis latæ fue-
rint ibid.
Agrariarũ legũ cauſa leges latæ 372 b
Agrippa annos 33 regnauit 2 b
Agrippæ captiuus Iudæorũ regi hubo
regnum promiſit 99 d
Agros patres familiâs quomodo lu-
ſtrarint 179 e
Aius locutius qualis Deus 89 d eius
templum, ara ibidem.
Ala 456 a qui milites ibid.

Alba

Alba longa à quo condita, quare ſic nominata 2 a diruta ibid.
Alba quot annos regnarit 2 b
Albani diruta Alba longa montem Cælium à Tullo Hoſtilio traditũ inhabitarunt 2 f
Albani regni initium quando cœperit 2 a eius reges quot & qui ibid.
Albogalerus dicebatur Flaminis Dialis pileus 105 c
Albunea Sibylla quæ Tiburi colitur 117 b
Albus color natiuus lanæ eſt, candidus propter ſplendens ille & qui ab arte eſt 219 e
Alecto 70 c
Alexandria Romam ſtatuæ à Conſtantino tranſlatæ 4 f
Alexãdri Magni duas ſtatuas marmoreas Romam Alexãdria tranſtulit Conſtãtinus Imperator 4 f
Alfonſus trepidationi longitudinẽ adiecit 491 d
A. litera tabulis impreſſa quid ſignificarit 258 b. 319 d
Alladius qui etiã Romulus Syluius dictus quandiu regnarit 2 b
Allienſis dies qui 166 f. g
Allienſis pugnæ tempus 167 a
Alligati qui 429 a
Ἀλλοτρ. [illegible] *173 f*
Alma Ceres propterea quòd nos alat 63 b
Altaria ſuperorum tãtum Deorum erant 39 g vnde 41 a
Alta ſemita 4 f
Alui purgationem primus Aeſculapius tertius inuenit 75 g
Altor cur Orcus nominatus 69 f
Amalthea 117 a
Amazonius menſis 173 g
Ambaruale ſacrificiũ quomodo inſtitutum 179 a
Ambaruales hoſtiæ quæ pro aruis à duodecim fratribus ſacrificabantur 123 b. 178 g. 179 a
Ambegua 113 a
Ambegni quales hoſtiæ ibid.
Ambidens ouis appellatur, quæ ſuperioribus & inferioribus eſt dentibus 123 b
Ambiegnæ ibid. a
Ambignæ ibid.
Ambire eſt petere & impẽſius quàm mores atque leges ferant 282 f. 390 e
Ambire vbi nam Candidati ſoliti fuerint 282 f
Ambitus capitalis 391 a
Ambitus crimen eſt quo quis ſe in ambiendo magiſtratu obſtrinxit 390 e ſolis teſtibus confirmatus 418 c
Ambitus cauſſæ inficiatione defendebantur 429 f
Ambitus flammam quomodo C. Iulius Cæſar reſtinxerit 392 d
Ambitus formula quænam 426 f leges quæ fuerint 390 e
de Ambitu quinam accuſati fuerint 391 a. b. c
Ambitus propriè dicitur inter viciniorum ædificia locus duorum pedum & ſemipedis ad circũeundi facultatem relictus 352 c
Ambroſia feſtum 173 f
Amburbiales hoſtiæ quæ 123 b. 180 a
Amburbia ab Ambarualibus Scaliger non diſtinguit ibid.
Amphitapæ veſtis vtrinque villos habentes 215 c
Amphitheatra circulari forma integra conſtruebantur, aut ouali & oblonga 187 d
Ampia Labiena lex de Cn. Pompeij dignitata 369 f
Ampliatio ex incerta iudicum ſententia nata 431 b quidnam fuerit 430 f
Ampliationis & comperendinationis diſcrimen 431 c
Ampliationis formula quæ 431 b nota N.L. ibid. a
Ampluſtria nauiũ ornamẽta 464 a quare ſic dicta ibidem.
Amptruare quid 113 a
Amula 122 f
Amulius interficitur 2 e regnum quod Numitori fratri debebatur fraude occupauit 2 b
Anarchia in Republica Romana quando fuerit 276 d quæ politiæ contraria, quid ſit 276 c
Anchorale 463 b
Anchora quid, quare ſic dicta 462 d
Anchorarius funis 463 b
Anclabria qualia vaſa 122 e
Anclabris menſa miniſteriis diuinis apta ibid.
Anclarara antiquum pra baurira ibid.
Anclare antiquum pro miniſtrare 83 a
Anculi ſiue Anculæ Dij Deæq; ancillarum ibid.
Ancus Martius foſſas circum vrbem fecit 2 f lanuculum vrbi addidit ibid.
Ancyle ſcutum breue 113 b
Ancylia cur plura facta ſint ibid.
Ancyliã quænã arma dicatur 113 a
Andronicus primus dedit fabulam 192 d
Angeronalia 175 d
Angerona ſilentij Dea 85 d
Anguem per impluuium decidere de tegulis infauſtum 100 b
Anguem pro Æſculapio Epidauri coluerunt 76 b
Anguſtus clauus inſigne Equitum Romanorum 222 c
Anguſticlauij Tribuni 222 d
Anienſis tribus vnde 265 e
Animaduerſio fuit mulctæ pœnæue legitimæ perſecutio 431 d
Animaduerſionum ſpecies ibid.
Animaduerſiones militum duplices, quid ſingulæ 471 b
Animæ gradus ſummus eſt animus 44 e
Animæ gradus tres in omni natura ibid. d
Animales hoſtiæ quibus ſola anima Deo ſacrabatur 123 c
Animus cur mundi Deus 44 a
Anna Perenna à Romanis culta 77 b. c. d. &c.
Annæ Perennæ feſtum quãdo celebratum 148 c cur lætitia magna celebratum ibid. e
Annæ Perennæ Lauinia inſidias ſtruit 77 c
Annam Perennã quidã Lunam eſſe putant ibid. alij eam vnã ex Atlantibus eſſe quæ Ioui vbera præbuerit ibid. alij Themim putant ibid. nõnulli vetulã quandã Bouillis orinndam ibid.
Annonæ præfecti Tributis Comitiis creati 266 a
Annus ætate Imperatorum in multos Conſules diuiſus 284 e
Annus decimusſeptimus Tyrocinij annus dicitur 218 e
Annus Lunaris menſis eſt 126 f
Annus Romuli quot menſes & dies habuerit 125 e
Annus ſolaris quot diebus colligendus ſit 126 g
Anni Iulij Cæſaris deſcriptionẽ adhuc hodie ſequimur ibid. a
Anno triplici Romani diuerſo tempore vſi 125 c
Annum cur Romani à Ianuario incœperint 138 f
Annum Iulius Cæſar ex 355 diebus & quadrante cõſtituit 125 c Numa autem ex 354 ibidem.
Annum Romani à Martio ordiebãtur 125 a
Annũ ſolarẽ cur annũ vertẽtem dixerint 126 g item magnum ibid.
Anquina funis 463 d
Anquirere pecunia 432 f capite ibi.
Anquiſitio quid 434 f
Anquiſitionis & irrogationis differentia ibid. a
Anquiſitionis formula qualis fuerit ibid. f
Anſa 462 c
Anſer in lectica ſtragula veſte pre-

cioſa ſedes cur ſolenni pompa certo die Romæ quotannis circumferretur 180 d
Anſeres ſacri in ſacello Iunonis alebantur 49 a
Anteceſſores qui apud Roman. 322 d
Antecœna quid 213 a
Antemna 462 a
Antemon genus veli 463 f
Antestari, id eſt teſtē ſumere 345 a. 411 a
Anteſtati auriculam imam actor in anteſtatione memoriæ cauſa tāgebat 345 b
Anteuerta Dea 84 a
Antia lex ne qui in magiſtratu, vel eundem capturus eſſet, ad cœnam aliquo iret, niſi ad certas perſonas 374 f. g
Antichriſtum lino periturum cecinit Sibylla 491 a
Antiquitas religioſa alia, alia prophana 483 e
Antiquitatis vtilitas 486 f. g
Antius Reſtio quare forâs non cœnauerit quamdiu vixerit poſt legem latam 374 g
Antlia machina hauſtoria in naui 461 f
Antoniana lex 364 a
Antonia lex de iudicibus 383 b de non creando Dictatore 367 d
Antonini ludi natalitij quādo celebrati 206 f
Antonius Ciceronis occiſi caput præciſum inter duas manus pro Roſtris poni curauit 245 b
Antonij lex Cæſaris legi obrogat 389 b. quare non ſit lex ibid.
Antonius Vacca iuriſcōſultus Imolenſis 34 f
Anulus cur quarto ſponſæ digito inſeratur 227 b
Annlus ferreus ſponſæ mittebatur ibid.
Apere comprehendere vinculo antiqui dicebant 105 e
Aper militare ſignum apud Romanos 445 b
Apes quid portenderint ibid. e
Apum examina quacunque ſe demiſiſſent, polluere locum credita ſunt 99 g
Apex ſacerdotum inſignè 105 e
Apollinares ludi in honorem Apollinis celebrati 199 f. victoriæ non valetudinis ergò facti ibidem.
Apollinares ludi non fuerunt ſtati 200 b
Apollinarium ludorum forma 199 f. g 200 a
Apollinaribus ludis quinam præfuerint magiſtratus 200 e
Apollo quib. artibus præfectus 54 b
Apollinis ſimulacbrum: & cognomina 54 d
Apollines quatuor Cotta apud Ciceronem ſtatuit ibid. b
Ἀπὸ(?)φυρος quæ nā toga dicta 219 f
Ἀποθέωσις apud Romanos quomodo inſtituta 290 a
Apparitores magiſtratuum Romanorum quinam fuerint 34 f. 313 d. ex quo genere hominum electi fuerint ibidem.
Apparitorū ordo ex libertinis 313 e
Appianus quando vixerit 218 e
Appio Claudio vnde cognomentum Cæci 94 e. f
Appiolas oppidum vi captum 201 f
Appius Cæcus primus Senatum Libertinorum filijs inquinauit 33 a
Appius Claudius primus omnium aquam arcuato opere in vrbē introduxit 26 f
Appuleia lex de Maieſtate 385 b
Aprilis vnde dicatur variæ opiniones 150 e. 151 a
Aqua balneis data perpetuò manſit 26 e
Aqua caduca quæ ibid. d
Aqua Chryſulca aurum ab argento ſeparat 491 e
Aqua pluuia manu nocēs quæ 352 a
Aquæ dandæ aut vendendæ ius cenſorum fuit, aut Ædilium Curulium 26 d
Aquæ impetratæ ius neq; hæredem, neq; emptorem, neq; vllum nouū dominum ſequebatur ibid. e
Aquam arcuato opere primus omnium Appius Claudius in vrbem introduxit 26 f
Aquæ in vrbē Romā deriuatæ 26 c
Aquarum tutela locabatur ibid. d
Aquis operam præbētes familiæ duæ erant 26 e eædem familiæ in aliquot ſpecies miniſteriorum diuiſa ibidem.
Aquis non vtentibus vt leges iubebant grauis pœna conſtituta 26 f
Aquis Romani quas ex Tiberi aut puteis hauriebant, quam diu cōtenti fuerint ibid. e
Aquæductus quid 351 c qui violabāt grauiter puniebantur 26 f
Aquila quando præbuerit omen futuri boni 98 g Rom. quid 480 f. g & in nummo Maximiliani quid notet 490 a ſignum militare fuit 445 b
Aquilæ militaris ſigni materia & forma ibid. e
Aquilam C. Marius propriè Romanis legionibus dicauit ibid. e
Aquilā Tarquinius Priſcus in ſummitate ſceptri eburnei habuit 277 f
Aquilæ præpetes aues 98 f
Aquilæ vel pauones expreſſæ videntur in nummis quibuſdam defunctos Imperatores vel Auguſtos in cœlum ferentes 110 b
Aquilifer qui nam fuerit apud Romanos 445 e. 449 b
Aquiminarium 122 e. f
Ara quid & vnde ibid. e
Aræ qua figura veteribus fuerint dedicatæ 39 f
Aras dijs ſuperis & inferis conſecratas fuiſſe, altaria tantum ſuperis dijs ibid. g
Ἀρὰς(?) quid Græci nominent ibid. e
Arbiter dicitur, qui totius rei arbitrium habet 417 d
Arbiter iudex quòd totius rei habeat arbitriū & facultatē 342 f
Arbiter quas cauſas cognouerit 417 d
Arbitrum adigere vel ſumere 417 f
Arbitrorum genera duo 419 a
Arbitrariarum actionum formulæ 416 g. 417 a
Arbitratores Iouis templum quare pentaſtylon 51 d
Arbores quomodo viuant 44 d
Arcera ploſtrum tectum vndiq; & munitum 344 d
Archiflamen præcipuus flaminum 484 a
Archigallus ſummus ſacerdotū Cybeles 118 e
Archimimi qui 190 d
Arcuato opere qui primus aquam in vrbem Romā perduxerit 26 f
Arcus Fabianus cur fornix Fabianus 479 g
Arcus Triumphalis quare nomen fornicis acceperit 479 f. g
Arcus Triumphales 479 f eorum materia, & forma ibidem f. g
Arcuum triumphaliū & trophæorum icones 480 b
Arcubus triumphalibus quænam poſterioribus temporibus inſculpta fuerint ibid. d. e
Arduitor pro adduitor antiquè poſitum 3[?]3 e
Arduo antiqua pro Addo ibid.
Area quid propriè 30 d Metaphoricè loca in vrbe pura, id eſt, non ædificata ibidem.
Arena in Amphitheatris cur fuerit ſparſa 187 d
Argei loca in vrbe vbi ſacra fiebant à Numa conſecrata 149 e
Argeorum ſacraria 27 fuiſſe 149 f
Argentum quando ſignatum 381 a
Argenti nota bigæ atque quadrigæ ibid. b
Argento æris octauam partem miſcuit Liuius Druſus ibid.

Argen-

Argento ſignato populus Romanus ante Pyrrhum Regem deuictum vſus non eſt 381 a
Argo prima nauis longa 486 d
Argumenta aut veriſimilia ſunt aut ſigna 429 e
Argus à quo interemptus 56 f
Arguta ſacrificia quæ 103 c
Aries quando ſubyci dicatur 327 f
Aringa 123 b
Ariſtãder augurio aquilæ trajcientis in hoſtes Alexandrum victorem portendit 98 g
Ariſtocratia quando in Republica Romana fuerit 276 c
Ariſtocratia quid & vnde dicatur ibid. b
Arma militis membra ſunt 451 a
Armorum genera apud veteres Romanos quæ nam fuerint 449 d
Armati qui nam propriè dicantur 389 f
Armatorum genera pedites & equites erant 486 b
Armatura grauis & leuis quæ ſit 441 f
Armatura Romanorum quæ fuerit 449 e. f *qui nam ea vſi* ibid.
Armillæ qualia dona militaria 473 d
Armiluſtrium ab ea quòd in Armiluſtrio armati ſacra faciũt 172 e
Arnienſis tribus vnde 264 d
Arrogatio quid 247 f
Arrogationum lex curiata ibid.
Artificum conuentus à Numa inſtituti 394 f
Artium omnium profeſſores Romæ in templo Pacis ad diſputandum conuenere 80 d
Aruales fratres quales ſacerdotes 95 a. 484 a
Aruales fratres Ambaruali ſacrificio præerant 179 c *de Terminis motis eaguauerunt* 95 b
Aruales ſodales 95 c
Aſcanius Albam longam vbi condiderit 2 a
Aſcanio filio Æneæ regnum paternum incolume manet, ad puberem vſque ætatem ibid.
Aſcia ab aſcindendo dicta 331 e
Aſconia 464 a
Aſini floribus ornati quando Romæ circumducti 161 e
Aſpergillum 122 e
Aſperſorium ibid.
As vſurarius 357 f
Aſſes quando vnciales facti 381 b
Aſſes ſemunciales facti ibid.
Aſſiduitas Candidatorum in quibus conſiſtat 282 f
Aſſiduus pro locuplete & facile munus faciente ſumitur 349 e
Atellanæ fabellæ 190 c. 192 e
Ateria lex de mulcta 422 e. f
Ateria Tarpeia lex de mulctis 384 a
Ateriam legem Tarpeiam Feſtus nominat 422 f
Ἀγωνάτωνες Romanorum quomodo inſtituta 490 a
Athenienſes diei initium ſumpſerunt ab occidente ſole 131 g *ſuos ciues in patricios, & plebeios diſtribuerunt* 31 a. b
Athenienſium Rempublicam legibus inſtruxit Solon 316 a
Athletarum diſcrimina 484 f
Atilia lex de deditiis 394 f *de Tribunis in ſenatũ cooptandis* 368 d *de tutelis* 378 *abrogata quando, à quo* ibid. d
Atilia Marcia lex de Tribunis militum 375 c
Atinia lex de vſucapionibus 380 d
Atque pro ſtatim antiquè dicitur 344 g
Atrati quinam & vnde dicti 220 a
Atri dies qui & cur ſic appellati 134 b
Atropos quæ nam Parcarum 70 b
Attius Labienus cur Syllæ legem abrogarit, & ſacerdotii mandandi ius ad populum tranſtulerit 96 c
Atym etiam Capetum nominãt 2 b
Auctionariæ tabulæ quid 429 b
Auctores iuris qui 322 e
Auctoritas perſcripta quid differat ab ea quo dicitur Senatuſconſultum perſcriptum 281 f
Auctoritas quid differat à Senatuſconſulta ibid.
Aucupes ſyllabarum cur Iuriſconſulti 322 c
Auerruncus Deus qui pericula auertebat 85 d
Auentinus mons celebris fuit ſeceſſione plebis Romanæ in eum mãtem facta 6 a *cur ſic dictus fuerit* 5 f *id nominis habuit ante Euãdri & Herculis in Italiam aduẽtum ibidem. idem quare Marcius dictus* ibidem.
Auentinus mons xiii. regio vrbis 6 b *lauretum habuit* 6 f *plebi vt ad ædificia concederetur lege ſancitum* 394 e *quare pomerio vrbis non fuerit incluſus* 6 a *vbi quare non incluſus* 2 f
Auentinum montem Romulus fratri ſacrum eſſe voluit 6 a
Auentinus quot annos regnarit 2 b
Auerruncare antiquum pro auertere 85 d
Aues ſiniſtræ quæ 98 f *funebres ibidem. arculæ ibid. Cliuiæ. Remores. Inebræ. Enebræ. Altera. Volſgræ. Superuacaneæ.* ibidem.
Aufidia lex de ambitu 392 a
Auguralis baculus 484 a
Auguralis lex quæ nam 96 g
Augur fuit Romulus 95 f
Auguris vocabulum nõ honoris nec magiſtratus, ſed ſcientiæ atq; artis cuiuſdam nomen 96 e
Augures dum viuerent, licet maximorum criminum conuicti, ſacerdotio tamen potiebantur, neq; vnquam priuari poterant 96 d. e *cur hoc factum fuerit* ibidem.
Augures neceſſarii adhibebantur ad Comitia 246 a *nomen habent ab auibus, gerendoq;* 59 d. e *nunciationem ſolam habebant ſine ſpectione* 245 f *primi à Romulo inſtituti* 95 f *xv. à Sulla ſuſtituti, totidemq; pontifices* 96 a *quomodo Auguria captauerint* 97 d. e *quomodo creati fuerint* 96 b *ſi vlcera haberent, inaugurandi cauſa ſedere prohibiti ſunt* 96 e. f
Augures tres quare Comitiis adfuerint 245 d *Tributis Comitiis creati* 267 b
Augurum autoritas quanta 484 a *cœtus vniuerſus collegium dicebatur* 96 a
Augurum cœtui qui præfuerat, Magiſter collegii dicebatur 96 a
Augurum collegium viguit Romæ vſq; ad tempora ſenioris Theodoſii Imperatoris 96 d *dignitas vnde appareat ibid. diſciplina à Chaldeis & Græcis vſurpata* 95 e. f *in Hetruria floruit ibidem. quomodo ad Latinos & Romanos peruenerit* ibidem.
Augurum & Magiſtratuum auſpicia quid differant 245 f
Augurum numerus vltra quaternarium progreſſus 114 d *officium quod nam fuerit apud Romanos* 96 f. g *triũ collegium a Romulo inſtitutum* 95 f *ix. collegiũ obtinuit plebs ibid. g infelix M. Craſſi* 98 c
Augurium quaſi auigerium 97 b *quid ſit* 97 *vnde* 95 a
Auguria ex cœlo quomodo fuerint data 98 b *oblatiua qualia, qualia etiam impetratiua* 97 e. d *proſpera quæ nam fuerint, quæque aduerſa ibid. ſpeciatim ſumpta quid ſint* ibid. b
Auguriorum genera quinque fuerunt 98 a
Auguria ab auis & piſcibus petebant veteres 100 e
Auguria ex pullis quomodo capta-

vint Romani 100 g
Auguſtæ mulieres quomodo conſecratæ 110 d. e
Auguſtales ludi 202 c
Auguſtalia dies reditus Auguſti Romam 172 a
Auguſtalis præfectus Ægypti dictus 311 a
Auguſtus Cæſar menſe Sextili primum Conſulatum iniit, & triumphos tres in vrbem intulit 167 d ſextante bibit, cumque ſexies tantùm ori admouit in conuiuijs publicis 213 f voce admonitus 100 e
Auguſtus intermiſſos ludos ſeculares reſtituit 203 f poſt exceſſum è vita pro Deo habitus fuit 202 e qui nam primò dictus, & quid ſignificetur ea voce 287 d Romã in quatuordecim regiones deſcripſit 1 b. 7 b
Auguſti conſecratio quomodo peracta 110 d. e natalis 167 e
Auguſtus menſis in Cereris tutela fuit 167 f quare Sextilis & Auguſtus dictus 167 d
Auguſtum montem quare Cælium nominarint 5 a
Auis incendiaria quæ 99 b
Auiũ aliæ oſcines, aliæ præpetes 98 e inſpectio ad Curiata & Centuriata Comitia adhibebatur 245 d
Aurem memoriæ ſacrum veteres voluerunt 86 a
Aure in ima memoriæ locus, quem tangentes anteſtantur 345 b
Aurelia lex de Iudicibus 382 g
Aurelia lex quòd Tribunus pleb. liceat alios magiſtratus capere cõtra legem Corneliam 368 e
Aureus nummus quando percuſſus ſit 381 b
Aureus Romanus noſtræ monetæ valet aureos duos 443 d
Aurigãtiũ factiones quatuor 189 b
Aurigatio forma Circenſium ludorum 188 f
Aurum ob argento chryſulca aqua ſeparatur 491 c
Aurum coronarium quid 474 b
Auſonij locus 32 a
Auſonij poetæ ſtatua in foro Traiano 405 e
Auſpices olim nuptiis interponebãtur 229 g
Auſpicium coactum quodnã ſit, & ex acuminibus 445 f
Auſpicia augurum & magiſtratuum quid differant 245 f
Auſpicia in caſtris duo adhibita fuerunt 445 f pedeſtria quæ 99 f
Auſpicia priora obnũciatione 246 b
Auſpiciorum genera tria 245 d
Auſpiciis carere plebeios magiſtratus quomodo intelligendum ſit 280 f
Auſpiciis ſuis vel alienis militare quidnam ſit 445 f
Auxilia & legiones quid differant 441 f
Auxilia illi milites dicebantur, qui à ſociis vel fœderatis gẽtibus mittebantur 441 e deteriore conditione fuerant, quã legionarij milites ibidem.
Axamenta quid ſint 113 a
Axare eſt nominare 113 b

B

Babylonij dici initium ſumpſerunt ab Oriente ſole 131 g
Bacchus Dionyſius & Liber pater dicitur 62 f cur autẽ Dionyſius ibidem. vnde dicatur Bacchus ibidem.
Bacchus θρίαμβος dictus 476 g
Bacchi ſimulachrum quale fuerit 63 a eius templum ibid.
Bacchæ tres vel quinque 62 c
Bacchanalia quæ fuerint, & quo luxu, atq; amentia & furore celebrata 178 e quomodo in Italiam & vrbem Romam irrepſerint ibidem.
Bacchanaliorum feſtum Romæ abolitum Senatuſconſulto 178 f
Balantium mons Palatinus quare dictus 3 f. g
Balineum vel Balinea dixerunt veteres 26 f
Baliſta qualis machina bellica 458 g
Baliſtæ forma quæ 459 a
Balneum dicitur & balnea in genere fœminino 26 f
Balneæ Romæ plurimæ fuerunt, & priuatæ & publicæ 26 f. g
Balnearũ ſola quomodo ſtrata fuerint 27 c
Balneas penſiles inſtituit Sergius Orata 27 a
in Balneis libertinorum gẽmas calcari Seneca indignatur 27 a
Balneis Romani quando & quare vſi ſint 27 a
Balneis ſemel data aqua perpetuò manſit 26 e
Bandophori 489 b. c
Banniti qui ibid. c
Banni vocabulum quid ſignificet ibidem.
Bartholomæus Marlianus 1 d
Baſilica Ioannis Lateranenſis 5 b
Baſilicæ Argentariorum 405 e
Baſilicæ qualia ædificia Romæ fuerint ibidem.
Baſilicarum Romanarũ deſcriptiones ibidem.
Baſilicas Romæ 19 vel 21 fuiſſe 405 f in his erant centumuirorum quatuor tribunalia ibid.
Bellaria quænam dicantur 213 d
Bellona prius Duellona, vnde 59 a
Bellonæ ſacrum 161 a
Bellonarij ſacerdotes Bellonæ 59 b ſeipſos cultris feriebant, & proprio ſanguine numen placabant ibidem.
Bellum minus graue eſſe quàm tumultum 359 d
Bellum per Fetiales concipiebatur 113 d
Belli Dea Minerua 59 c eadẽ belli inuentrix 46 d
Belli Italici vel Gallici tempore qui erat ducturus exercitum, ibat ad Capitolium duo vexilla proferens, equites & pedites euocabat 440 c
Bellum indicebant Fetiales quatuor 438 f quo ritu & quibus formulis conceptis 439 a. b. c
Bellum Romani nullum niſi tardè ſuſcipiebant 438 f
Bella cõſulibus mãdabantur 106 e
Bellorum cauſa leges promulgatæ 375 c
Benignitas Candidatorum in quib. rebus perſpecta fuerit 283 a
Berecynthia dicitur Tellus à Berecyntho monte 45 f
Bibẽtes veteres diuo alicui libabãt, & in dominæ, aut amicæ honorem cyathum ebibebant 214 e
Bibendi ordinem quemnam obſeruarint veteres Romani 214 e
Bibendo à minutioribus poculis incipiẽdum: ſic enim copiam quãlibet maximam ſuſtinere poterimus 214 c
Biberunt veteres primò ex cornibus boum 211 f
Bibuli iocus in Cæſarem apud Suetonium 75 f
Biclinium quid 211 b
Bidens ouis appellatur, quæ ſuperioribus & inferioribus eſt dẽtibus 123 b
Bidentes hoſtiæ quales ibid.
Bifrons quare dicatur Ianus 41 f
Bigarum certamen aut quadrigarum in ludis Circenſibus inſtitutum 188 f
Bigatum argentum & quadrigatũ 381 b
Blanditiæ candidatorum quæ nam fuerit 282 f
Bæbio Æmilio lex de ambitu 391 a
Bæbia lex de non diuidendis agris 371 e

371 e de quaternis prætoribus creandis 366 d
Boiæ genus vinculorum 422 g tam ligneæ, quàm ferreæ ibid.
Boiom propriè eſſe collare 422 g
Bolis 462 d
Bombardæ quando primum inuentæ, & à quo 490 f
Bona Dea muliebris Dea fuit 84 e qualis fuerit, & quare culta à matronis Romanis 118 a quomodo colatur ibidem.
Bonæ Deæ ſacra à Clodio polluta 118 b ſacra cum matronæ peragunt, omnes mares domo exterminãt, ibid. ſacra fiebant in ædibus pontificis Maximi 157 a ſacra quomodo celebrata 84 e
Bonæ Deæ ſacra violauit Clodius 84 a
Bonam Deam cur interdum appellent, Faunam, Opem, Fatuam, &c. 84 a
Bonam Deã nemo mas vidit quamdiu vixit præter virum 118 a
Bonnonienſes in clientela Antoniorum 469 f
Bonarum emptor quis 411 f
Bonarum poſſeſſio quale ius 401 e eius genera quot ibid.
Bos locutus 100 a. 280 f
Boum cornibus priſci illi primò potarunt 211 f
Bromius dicitur Bacchus 173 f
Brumalia Dionyſij fuerunt ibid.
Brumus Bacchus dicitur ibid.
Brutiani qui & vnde dicti 314 c
Brutus & Caſſius de pugnæ euentu admoniti 100 e
Bubo captiuo Iudæorũ regi Agrippæ regnum promiſit 99 d
Bubo dirum oſtentum præbuit ibid.
Bubonis vox exercitus Romani ad Numantiam appreſſionem portendit 99 e
Bubona Dea, quæ bobus præerat 88 a
Bubus Italia primis temporibus abundauit 422 e
Buccina quid 445 b
Bulla aurea cum toga cui purpura prætexitur patriciorum liberi ex inſtituto Tarquinij vſi 218 f
Bullæ pro decore cur libertini lorum in collo geſtarint 219 a
Bullam auream cum prætexta non omnibus conceſſit Tarquinius 218 f
Burranica qualis potio 177 e
Buſtiarij quinã dicti fuerint 237 f
Buſtum quid ibid.
Buſtum, Rogus, Pyra quid differant 333 f
Buteones felicis auſpicij aues 99 a
Buteones præpetes aues 98 f

C

Caballinus mons collis Quirinalis quare dictus fuerit 4 f
Cacia Dea qualis 90 a
Cacus Herculis boues abigit 47 c
Cadauer ſeptem diebus in ædibus ſeruatũ octaua efferebatur 235 f
Cadauera lauare proximus concedebatur 235 a
Cadauera quibus ceremonijs elata fuerint 235 f non eodem modo elata ibidem.
Caduca aqua quæ 26 d
Cæcilia Didia lex de ratione legum ferendarum 369 b
Cæcilio Gabinia lex de fœnore 381 d
Cæcilia lex de fullonibus 395 a de iure Italiæ, & tributis tollendis 395 a de repetundis 393 a de reſtituenda poteſtate ipſis Cenſoribus 367 a
Cæcilia lex, qua ratio poliendarum veſtium fullonibus præſcribebatur 375 a
Cædere pignora quid 281 d
Cædes iure defendebatur 429 f
Cædes quæſtionibus & teſtibus fuit probata 428 c
Cælia lex de perduellionis iudicio 363 f
Cælius mons à Tullo Hoſtilio pomerio additus 2 f Quercetũ habuit 6 f
Cæſar cum plurimis beneficia deberet Magiſtratibus & Sacerdotiis collatis eis ſatisfecit 119 a cur Pompeiæ nuncium remiſerit 234 a
Cæſar in Curia Pompeij 23 vulneribus confoſſus 149 a laxiore cinctura vſus 217 c
Cæſar Octauianus à C. Iulio Cæſare adoptatus 294 f patris ſui cædẽ vlciſci vult ibidem.
Cæſar vxorem ſuam non modò peccato, ſed etiam peccati ſuſpicione carere voluit 234 a
Cæſaris monarchia quando cœperit 170 d
Cæſaris ſtatua loricata in quo foro collocata 404 d
Cæſares & Cæſares nobiliſsimi qui 289 a.b.c.d
Cæſores Germani poetas Laureatos coronarunt 201 c
Cæſarum appellatio nõ familiæ, ſed dignitatis fuit 289 a
Cæſicium linteolum purum & candidum 216 a vnde ibid.
Ceſtus quid 189 a
Caia Tarratia populo cãpum Martium dono dedit 253 b
Caias vocatas fuiſſe mulieres, quæ coemptionem faciebant 229 f
Calanticæ quid 224 f
Calare pro vocare ibid.
Calata Comitia proprium & peculiare genus non efficiunt ibid.
Calatorum Comitiorum nomen in quibus retentum fuerit ibid.
Calceus pedẽ magis adſtrinxit quã ſolea 225 d
Calceus totum pedem texit ibid.
Calcei albi coloris fuerunt nonnunquam Imperatorum 226 b caeſinei fuerunt quorundam delicatiorum hominum ibid. nonnũquam lapillis & gemmis fuerunt exornati ibid. patricij quales 225 f
Calceos vrbanos geſtabant patricij forma literæ rho 225 f
Calceis luteis, aut galbis vſi fuerunt feminæ 226 b
Calciamentorum genera quæ 225 d
Calēdæ in ditione Iunonis 42 b. 53 f
Calendarũ Iuno quare 53 f
Calo pro vato priſci Latini vſi 138 a
Calones militum ſerui 449 b quare ſic dicti ibid.
Calonum proprietas quòd ligna militibus ſubminiſtrent 449 e
Calpar vinum nouum 169 a.b
Calpetus quamdiu regnauit 2 b
Calpurnia lex 362 e de præture Quæſtionis repetundarum 393 a
Calua Venus vnde 60 f. g
Caluitur, id eſt, fruſtratur 345 b
Calumniæ iudicium cum accuſator falſum crimen intulerat 431 e
Calumniæ iuriſiurandũ quale 419 e
Calumniæ pœna frontis inuſtio & nota 431 f
Calumniam iurare quid 426 f
Calumniari eſt falſa crimina intendere 431 e
Calumniatori in fronte litera imprimebatur, qua ſignificabatur illum calumniatum eſſe 383 f
Calumniatores erant, qui accepta pecunia litem falsã intenderãt, aut prætermiſerant 421 a
Cantella 177 e
Cantelus funis 463 b
Cameræ naues arctæ & exiles 465 b
Cameræ vſus cum ignorabatur, vela ad excipiendum puluerem, ne ſuper menſas ſpargeretur, ſuſpēdebantur in tricliniis 211 e
Camillæ quæ 119 e
Camillus ab exilio reuocatus lege Curiata 243 f g
Camillus dictus Mercurius, quòd eſſet miniſter Deorum 57 b

Camillus ſiue Caſtillus quid 231 b
Camilli qui 119 e
Camillos antiqui miniſtros dicebãt ibid. f
Camillos veteres miniſtros ſacrorũ appellabant 57 b
Campanam legem quam nominet Cicero 372 e
Campus Martius à templo Martis antiquiſſimo nomen habet 58 e *conſularibus auſpiciis conſecratus* 253 b *fuit extra vrbem* ibid. *quare ſic dictus* ibidem. *à Caia Tarratia populo donatus* ibid. *ſchola militiæ Romanæ* ibid. e
Campi Martij inſigne horologium quale fuerit ibid. f *ornamenta quàm varia fuerint* ibid. d
Campum Martium ab Acca Laurẽtia, non à Caia Tarratia teſtamẽto populo Romano donatum ibidem. b *etiam Tiberinum nominarunt* ibid. *Tarquinius cõtempta religione ſuis oppleuerat ſegetibus* ibidem. c
in Campo Martio quàm varia exercitia iuuentus Romana habuerit ibid. e *Comitia cẽturiata ſemper habita* ibid. g
in Campo Martio Reges & Magiſtratus creati ibid. d *in hoc ornamenta illuſtrium virorum & ſtatuæ erectæ* ibid.
Canarium ſacrificium quo mẽſe & quare celebratum 167 d
Candelabrum à candela 122 a
Candelabrum locus in quo figerent candelam 39 c
Candidati aliquando non qui honores petunt, ſed ordinis honeſtioris ciues 220 b *ante Comitia quoq; ſunt auſpicati* 256 b *dicti à candida toga, quam induebãt honores petituri* 219 e *iidem ſumpta candida toga nundinis in Comitium veniebant, & in colle conſidebãt, vt coràm poſſent ab omnibus videri* ibid. *in colle Hortulorum ſe ſiſtebant, vt ab omnibus videri poßent, & inde in Campum Martium deſcendebãt* 6 c. d
Candidati iuris apud Romanos qui 322 d
Candidati multi donis & muneribus populo dandis vt illorum gratiam conſequerẽtur, patrimonia ferè conſumpſerunt 283 a *non omnes admittebantur à magiſtratu ad profeßionẽ* 282 d *nulli ſeipſos, aut collegas, aut cognatos, aut affines lege Ebutia creare poterant* 269 a *nundinis in Comitium veniebant, & in colle conſidebant, vt ab omnibus poſſent videri* 282 g *poſtremis temporibus pecunia populi ſuffragia emerunt* 283 a *qui fuerint, vnde dicti* 282 b
Candidati vel ipſi ſupplicabant, vel alios præclaros viros adhibebant ibid. f *vnde dicti* 390 f
Candidatorum benignitas in quibus 283 a *conciliatio voluntatis populi quaſnam partes habuerit* 282 e *mos qui nam fuerit* ibid. *profeßio apud populũ fiebat* ibid. b. c. *quamdiu durarit* ibid. d
Candidatis qui aliquid voluntatis oſtenderint, quomodo nominati ibidem. d
Candidatos Seneca cur pexos nominarit 220 b
Candida toga induebantur illi qui honores petebant 219 d
Candidum plus quàm album ibid. e
Candidus propriè eſt ſplendens ille color, qui ab arte eſt, albus autem natiuus lanæ ibid.
Canis in crucem actus cur ſolenni pompa quotannis Romæ circumferretur 180 d *prægnans occurrens quid* 100 b
Canem atrum ædes alienas introire infauſtum ibid. *cur flamen Dialis non potuerit tãgere* 107 e
Canes cur templo Æſculapij adhibiti 76 c
Cantibus attrahi & repelli non poſſe imbres etiam gentibus notum fuit 336 e
Capedines 122 a
Capeduneulæ ibidem.
Capetus 26 *regnauit* 2 b *eundem alij Atym nominant* ibid.
Capilli quem animæ gradũ habeant 44 d
Capis genus poculi 122 a
Capital facinus eſt, quod capitis pœna luitur 353 f
Capitalia iudicia vel non capitalia quæ, quare ſic dicta 423 e
Capitalis appellatione quid intelligendum 423 f
Capitalis rei diem dicere 432 f
Capitales cauſæ non omnes criminales 423 c
Capitium ab eo quòd capit pectus 224 d
Capitia, capitum tegmina ibid. e
Capitolinus Iupiter à monte Capitolino dictus 48 d
Capitolinus mons dumetum habuit 6 f *quibus nominibus inſignitus ſit* 4 c
Capitolini Iouis templum à quo primum extructum, quomodo conflagrauerit, & à quibus ſit reſtauratum 48 c. f. g
Capitolini Agones quales ludi 200 f *quando inſtituti* ibid. *à quo* ibid.
Capitolini ludi dicti, quòd in honorem Iouis Capitolini pro ſeruato Capitolio ab hoſtibus Gallis inſtituti eſſent 200 d *fiebant à vocenu prætextatu* ibid. f *quinam* 196 f
per Capitolinos Agonas aliquando Romæ supputarunt 201 c
Capitolinis Agonibus omne genus artificum certabat 200 g
Capitolinis ludis quæ nam fierent ibid. e
Capitolium cum nimis anguſtum eſſet propter ornamentorum multitudinem, plurima in campum Martium illata ſunt 253 d
Capitolium, mons Tarpeius, & Saturninus dictus 4 c *ratio nominis* ibid.
Capitolij ænea limina à quo & quãdo poſita 49 b
Capitolium, Quirinalem & Celiũ colles quare Romulus vallo firmarit 2 e *ij tamen extra vrbis mœnia* ibid.
in Capitolio præter templum Iouis Capitolini fuerunt etiam aliæ duæ ædes 49 c *à quo votæ & dedicatæ eædem* ibid.
Capra morbo Comitiali obnoxia 107 e *nunquam ſine febre* 139 f
Capram aut canem cur flamen Dialis non potuerit tangere 107 a
Capram Veioui immolare ſolebant 50 b
Capricornus in nummo Maximiliani quid 489 f
Capricornum Heſperiæ tyrannum cur Horatius nominet ibid.
Caprotina Iuno 52 g
Caprotinæ Nonæ 165 e. f
Captiui in ſepulchris mortuorũ necabantur 257 e
Capulæ 122 a
Capuli naues à Capuli forma 460 b
Caput humanum Ioui deferebant 85 g
Capitis diminutio prioris ſtatus mutatio eſt 400 d *hæc maxima, minor, minima, & quid ſingulæ* ibidem.
Capitis iudicare, aut anquirere 432 f
Capitis iudicia quæ ibid.
Capitis meatus coacti minus vaporum à vino & cibis ſurſum elatorum recipiunt 211 f *nomen vſurpatum cum quem exilio, morte, aut ſeruitute affecerunt* 432 f *pœna cum pecunia lege non potuit coniungi* 434 e

Capyt

Capys 28 annos regnauit 2 b
Carbaſus quale pallium ſit 216 a
Carceris cura Triumuiris commiſſa 436 e
Carceris partes Tullianum & Robur ibid.
Carcerem ædificauit Ancus Rex 422 g
Carceres in circa primum ex topho & ligno fuerunt 186 d hos marmoreis permutauit Claudius Imperator ibid.
Carcheſion 462 a
Cardea Dea 82 d. 90 e
Cardo limes quis 373 e
Carina quæ pars nauis & vnde dicta 461 a
Carinam alueum Salluſtius vocat ibidem.
Carinarij 225 e
Carmenta Dea 74 f vnde f. g
Carmenta mater Euandri 140 e
Carmentalia ibid. quare inſtituta 141 b
Carmentalia quando ſint celebrata 132 f
Carmentalis Flamen 108 e
Carmentalis porta 75 a
Carnæ Deæ ſacrificium 160 d
Carnea Dea vitalib. humanis præeſſe putabatur 82 d
Carneæ Deæ pulte fabacea & lario de ſacra faciebant ibid.
Carnem crudam cur Flamen Dialis non potuerit tangere 107 e
Carnifex vnus fuit 314 e non modo non ciuis, ſed ne domicilium quidem in vrbe habuit ibid.
Carnificis officium apud Romanos ibid.
Carolus Sigonius antiquitatis inſtaurator & illuſtrator 399 d
Carthaginenſes plurimùm mari pollebant 460 d. e
Carthaginenſes Romanos ad naualia prælia impulerunt ibid. e
Carthago deuota ibid. d
Caſſia lex de agro Hernicis diuidendo 371 b de iis quos populus damnaſſet 364 d de libertate ſuffragiorũ 363 e de Paulo Aulcio & Octauio 376 a de ſublegendis in numerum Patriciorum qui Senatui deeſſent 364 f
Caſſiodorus Faſtos diligentiſſimè conſcripſit 484 g
Caſſius & Brutus de pugnæ euentu admoniti 100 e
Caſſius quare capite punitus ſit 44 e
Caſtellarius caſtellorũ cuſtos 126 d
Caſtellum locus qui aquam publicã recipiebat 26 d
Caſtoris & Pollucis fabula 75 c. d
Caſtoris templum Iouis 75 f
Caſtrametationis genus quale fuerit apud Romanos 451 b
Caſtra Romanorum portas habebãt 453 a. b
Caſtrorũ forma quadrata æquis lateribus 452 e locus quomodo deſignatus 486 b motio apud Romanos quænã fuerit 451 f præfecti quinam fuerint 448 a. b
Caſtra quomodo veteres muniuerint 457 b. e
Caſtris lunatis Cæſar Thapſum muniuit 452 f
Caſtrenſis corona quæ 474 g hæc inſigne valli habet ibid.
Caſtrenſis diſciplina quæ fuerit apud Romanos 454 a. b
Caſtrenſes ludi erant quibus milites in caſtris exercebantur 156 f 209 d
Cataſcopium nauis ſpeculatoria 465 b
Cataſtaſis quid ſit 193 e
Cataſtroma ſuperius nauis tegumentum 464 a
Cataſtrophe quid 191 e
Catharacta pro ponte 462 f
Catius Deus qui homines catos, id eſt, acutos faceret 85 a
Cato vociferatur Orchiam legem nõ obſeruari 374 b
Catonem Floralibus ludis è theatro diſcedentem cur populus ingenti plauſu perſecutus ſit 198 g
Catuliana Minerua vnde nomẽ habeat 58 b
Caudicæ ſiue caudicariæ quales naues 464 e
Cauea medias locus depreſſior in affluente turba hominum 187 a
Cauiares hoſtiæ quæ 123 b
Cauſæ de quibus iudicia priuata cõſtituta ſunt, cur ciuiles dicantur, & priuatæ 399 g
Cauſæ rerum quæ ſint apud veteres 400 a
Cauſſas agentes in ſubſelliis ſedebãt 406 a
Celebritas ſacra quid 132 f
Celeres in tres centurias diſtincti 278 a eorum præfectus Centurio dictus ibid. qui nam dicti fuerint apud Romanos 277 d vnde ſic nominati ibid. eorum officium ibid. g. 278 a
Celerum centuriis & centurionib. earum cẽturiorum qui præerat, præfectus ſeu Tribunus Celerũ dicebatur 278 a
Celerum cuſtodiam Numa Pompilius depoſuit ibid.
Celerũ præfectus vel Tribunus quis 277 f
Celoces naues breues 464 f
Cenſio haſtaria qualis mulcta 471 e
Cenſor cum quis moriebatur pro infauſtiſſimo omine habitum 285 d
Cenſorem bis fieri non licuit ibid.
Cenſores à conſulibus comitiis centuriatis creabantur 251 b 249 d de magiſtratu maiore fuerunt 284 f deſignati ſtati magiſtratũ inibant 254 d in quænam cenſoria auctoritate animaduerterint 284 f. g. 285 a in Coloniis quoq; fuerunt ſicut Romæ 469 e ius habuerunt populi vocandi in campum Martium luſtri condendi cauſa 252 d mores & vitã etiã Senatorum & equitum obſeruabãt, nedum ſingulorum hominum 284 f neq; magiſtratuũ, neque legum, neque iudiciorum comitia habuerunt 252 d quare morum Magiſtri dicti 284 g qui & quot fuerint lecti 285 d quinto quoque anno creabãtur ibid. e quo anno & quare conſtituti 284 e vnde dicti ibid. f Romanæ Reipublicæ propter diſciplinam admodum ſalutares ibid.
Cenſorum cauſa leges latæ 366 e
Cenſorum fuit ius vendendæ aquæ 26 d
Cenſorum munus quaque erat tueri vrbis templa, vias, pontes, aquarum ductus, vectigalia elocare, &c. 285 e
Cenſorum officia quænam fuerint 284 f. 285 per totum.
Cenſorum tribunal ſub Auguſto Cæſare cum prima magiſtratus die conſcenderent Cenſores, corruit & confractum 285 f
Cenſoribus ſeuera diſciplinæ cuſtodia ſine prouocatione commiſſa fuit 284 f
à Cenſoribus notati non per omnem vitam infames 285 b
Cenſoria auctoritate quomodo cognouerint Romani qui nam moti Senatu, aut ex ordine Equeſtri ibid. a
Cenſoria Comitia quæ 251 b
Cenſoriæ leges quid ſint 252 d
Cenſoriæ poteſtatis ius lege Clodia imminutum 367 a
Cenſorio de officio Ciceronis lex 285 d
Cenſura annua & ſemeſtris à quo nam facta ibid. e quando, quare, & quãdiu intermiſſa ibid. f ſeruata fuit vſq; ad Decij Imperatoris tempora ibid.
Cenſura magiſtratus ſolis patriciis communis quando cum plebe cõmunicatus fuerit ibid. e

Cenſuræ nimis ſeuerè geſtæ nomine damnatus 250 d
Cenſuram Reipub. reſtituit Metellus 285 f
Cenſus annos 17 totos non fuit habitus 284 e
Cēſus in Senatore cur laudatus fuerit ibid.
Cenſum in legendo Senatu quantū ſpectarint 279 b
Centenarias cœnas quas nam intellexerint veteres 374 e
Centeſima vſura quæ ſit 357 f
Centumuiralia iudicia in Baſilicis exercebantur 403 e
Centumuiri diuiſi in quatuor conſilia 300 e iudicia fecerunt de iis controuerſiis, in quibus non de facto, ſed de æquitate certatum eſt 417 e quas controuerſias iudicarint 300 e qui nam dicti ibid. d quamuis quinq;, amplius tamen vt facilius nominarentur, Centumuiri dicti ibid.
Centuriæ in contubernia diuidebantur 444 g Inreuocatæ quænam fuerint 257 e
Centuriæ quænam ſint 444 g
Centuriarum auctor quis 248 a iuſtus numerus eſt centenarius 444 g
Centuriis ſingulis ſingula vexilla conſtituta 445 d
Centuriata comitia antequam ordirentur, hoſtias immolabant Comitia habituri 256 b
Centuriata comitia de Manlio Capitolino quare ex campo Martio in Lucum Petilinum tranſlata 253 g
Centuriata comitia ex autoritate Senatus fiebant 254 e in campo Martio regulariter habita 253 f
Centuriata comitia legū quemnam peculiarem modum habuerint 255 d
Centuriata comitia quænam auſpicia habuerint ibid. f ei qui hæc habere volebat, parēdum erat obnunciationi ibid.
Centuriata comitia vnde ſint dicta 248 a quid fuerint ibid. f
Centuriatorum comitiorum tempore, ſi Cōſules bello impediti, dictatorem comitiorum cauſa creabant 251 a
Centuriatis comitiis locus deſtinatus erat campus Martius 253 a
Centuriata comitia habiturus primo auſpicabatur adhibito augure 256 a Augurem non tam Deos conſulere iubebat quàm bona eſſe auſpicia pronunciare ibidem b In loco inaugurato haberi oportebat 253 a niſi imperato exercitu haberi non poterant ibid.
Centuriata comitia quæ nam perſonæ habere potuerint 250 f
Centuriata comitia quomodo inchoarint 256 c
Centuriatis comitiis abſolutis quidnam factum 259 c
Centuriatis comitiis exercitum extra vrbem imperari oportebat, intra vrbem ius non erat 253 a
Centuriatis comitiis iudiciorum accuſatio trinundino promulgabatur 255 f
Centuriatis comitiis legum & iudiciorum quot & quales tabellæ datæ 258 b
Centuriatis comitiis legum quid obſeruatum fuerit 257 b iudiciorū quid ibid.
Centuriatis comitiis magiſtratuum creandorum qui nam ius habuerint 250 f
Centuriatis comitiis magiſtratuum is qui comitia habebat, bene precari ſolebat illi qui creatus erat 259 c
Centuriatis comitiis multi ſæpè creati ſunt qui non petebāt 257 a non omnes magiſtratus obnunciare poterant 256 a poſtquam populus cōueniebat, habebat Magiſtratus concionem ad populum ibid. f quid ea poſtularet à populo ibid. quænam perſonæ ſuffragium tulerint 252 d
Centuriatis comitiis quādo non ſemper trinundinum interiici potuerit 255 b
Centuriatis comitiis ſuffragia non ferebant qui à cenſoribus ignominiæ cauſa notabantur 252 e
Centuriatis comitiis ſuffragia quomodo fuerint lata 258 a
Centuriatis comitiis tria peracta fuerunt 249 a vexillum erigebatur donec comitia eſſent finita 256 c huius moris cauſa quænā fuerit ibid. vexillo hoc ſublato nihil amplius ſtatuere cuiquam licitum ibid.
Centuriatæ leges quænam 250 b
Centurio dicitur qui præfectus eſt centuriis celerum 278 a
Centuriones quinam fuerint 447 b
Centuſſis Fannia lex quare dicta 374 c
Cercuri naues Aſianæ 464 f
Cereales ludi à pridie Idus Aprilis per dies octo in circo, proximo poſt circenſes die fiebant 198 b à ſolis matronis fiebant annis ſingulis 198 a ij diis grati iudicabātur, qui à lætis & nullo funere polluti celebrabantur ibid. cur poſt cladem Cannenſem intermiſſi 198 b qui nam ſint 197 g
Cerealibus ludis Æ diles præfuerunt 198 c
Cereales ludos præter Ædiles etiam alij magiſtratus curabant ibid. d
Cerealibus in ludis cur ante noctem epulari nefas fuerit ibid. e
Cerealibus in ludis repræſentabatur à matronis luctus Cereris ob raptam Proſerpinam, & eius peregrinatio cum face quæritantis filiam 197 g
Cerealibus ludis Ædiles plebis ludos gladiatorios exhibuiſſe malum omen fuit 198 e
Cerealibus ludis certamina equeſtria exhibebantur 198 e nuces, cicer & alia in vulgus ſpargebantur ibid. e
Cerealia quæ ſacra, cui & quando celebrata 154 a eadem cur ſacra Græca ibid.
Ceres vnde dicta 63 b
Cereris ſacerdos Græca quæ fuerit 94 b
Cereris ſimulachrum quale 63 f templum ibid.
Ceritum in tabulas referri quid ſit 252 e
Certatio mulctæ 434 e
Cerui quid 457 f
Ceſſio in iure quidnā fuerit 401 b
Ceſſionis bonorum nomine leges latæ 380 e
Ceſſionis in iure formula 407 b
Ceſſionum dies 406 e
Chariſtia quale conuiuium ſolenne fuerit 144 g
Chlamys veſtis militaris 215 e
Chlamydem Vlpianus inter veſtimenta puerilia refert ibid.
Chorus quid 191 c. 193 e
Chorus tam viris quàm mulieribus conſtabat 193 f
Chori argumentum quale fuerit ibid. præcipua partes fuerunt lædere quos libuit 192 b non habent certum numerum perſonarum 193 f quando præcipuè viris & quando mulieribus conſtarent ibid.
Chriſtiana religione Romæ omnia obtinente, Imperatoribusq; antiquæ ſuperſtitioni repugnātibus, vno edicto ſacerdotum omnium reditus, fiſco applicati ſunt 115 b
Chriſtiani edicto Antonij à crudelitate pœnarum liberantur 405 d
Chriſtiani Martyres in eculeo cruciati 437 b
Chriſtianorum delator viuus crematur

uatur in foro Traiano 405 d
Chryſulca aqua aurum ab argento ſeparatur 491 c
Cibaria dimidiati menſis olim milites ſecum ferebant 451 a
Cibariæ leges quæ 374 f
Cibeles ſacerdotibus licebat ſtipem petere 118 e
Cibum apud veteres non omnes, ſed aliqui tantùm quater vel quinquies ſumpſerunt 210 a liberaliter educati apud veteres ſemel tantum aut bis ſumpſerunt ibid. veteres quater in die ſumpſerũt 209 f
Cicero Ædilis deſignatus 201 f de natura Deorũ quid tractet 483 c explicatus in epiſt. ad Atticum 322 e Mineruam cuſtodem domi ſuæ priuatim coluit, quã in exilium arbitratus in Capitolium detulit 58 a quare Ciuica corona donatus 474 e
Ciceronis conſobrinus Viſellius Varro 377 d
Ciceronis libri ſine iudiciorum Romanorum cognitione non facile intelligi poſſunt 399 b
Ciceronis 2. in Verrem locus explicatus 280 b locus lib. 5. Actio. 2. in C. Verrem explicatur 198 c ex Orat. 2. in Rullum explicatus 444 e
Ciceronis locus pro Muræna explicatus 259 c in oratione pro Domo explicatus 255 f. 273 c in Vatiniũ explicatus 280 f ex epiſt. 1. lib. 1. ad Atticum explicatus ibid. b
Ciceronis occiſi caput præciſum Antonius inter duas manus poni curauit in ipſis roſtris 245 b optimi ſenis caput cum manu dextra à Popilio legionario milite in roſtris poſitum 295 b. c
Ciceronis oratio pro C. Rabirio perduellionis reo in campo Martio habita 384 f oratio pro Domo ſua apud Põtifices habita 106 b
Ciceroni quare ſupplicatio decreta 475 f vitaturo inſidias ab Antonio ſtructas corui garritu ingrato imminentia pericula ſignificarunt 99 d
de Cicerone ab exilio reuocando Senatuſconſultum factum in templo Ioui Mariano condito 51 d
Cicerone in exilium profecto domũ eius Clodius Libertati conſecrauit 81 c
Ciconiæ concordiam ferebãnt 99 a
Cidarũ quale nauigiũ fuerit 465 b
Ciere & ciſcere pro diuidere 342 f
Cincia lex de donis 384 b
Cincturæ aſtrictior quæ 217 c laxior quæ ibid.
Cinctus Gabinus ibid. f
Cinctus quomodo à cingulo differat 224 e
Cinctum veteres Marti conſecrabãt 85 g
Cineres cadaueris uſtulati in vrnã colligebant 237 f
Cingulum militare militibus ignominiæ cauſſa ademptum 471 e
Cingulum & cinctus quid differant 224 e
Cingulo noua nupta cingebatur, quod vir in lecto ſoluebat ibid.
Cinna vrbe pulſus, conſulatus ei abrogatus 362 e
Cinxia qualis Dea 83 b
Cinxiæ Iunonis nomen cur ſauctũ habitum in nuptiis 232 f
Cippi ſtipites triceipites, aut quadricipites 457 g
Circenſes ludi dicebantur, quod exhiberentur in circuitu enſibus poſitis 185 b fere per ſeruos tantum agebantur 188 c. f
Circenſes ludos Gymnicos etiam appellant ibid. d olim in littore agebant, ab altera parte gladiis poſitis 185 b
Circenſium ludorum quæ fuerit forma 188 e
Circẽſibus in ludis quidnam tractarint ibid.
Circumſcribere pro decipere 378 e
Circumſcriptio pupillorum 422 c
Circus Flaminius & Martialis 186 f
Circus vnde dictus ibid. a
Circi magni forma, latitudo, &c. 185 f. g ornamenta quæ 186 a. b ſedilia quare cancellis ſeparata ibid. e
Circum extruxit primus omnium Tarquinius 185 f
in Circo ornamenti cauſa Deorum imagines gypſeæ. & hoſtibus ſpolia detracta ſuſpendebãtur 186 e
Circo ſub Maximo in atriis habitabant, quæ corpore quæſtum faciebant ibid.
Circi præter Maximum etiam alij fuerunt extructi ibid.
Ciſpius collis 5 d
Citatio accuſatoris & rei 417 d
Citatio rei quomodo inſtituta 434 e
Citationem rei par aut maior magiſtratus impedire potuit ibid.
Citum, id eſt, diuiſum à ciendo 342 f
Ciuica corona L. Gellius Ciceronem conſulem quare donari voluerit 474 c
Ciuica coronæ quæ ibid. vnde facta ibid.
Ciuicæ coronæ leges ibid. f
Ciuicam coronã quibus coronis Plinius præferat ibid. e
Ciuicas coronas quatuordecim L. Sicinius Dentatus accepit ibid. f
Ciuile imperiũ quid, & quibus Comitiis datum 242 f
Ciuilis dies ſpacium eſt 24 horarum 131 g
Ciuis Romanus cuiuſcunq; eſſet ordinis, vnam ex triginta quinque tribubus habere cogebatur 265 f
Ciuis Romanus quis optima lege 30 e
Ciuis de capite non niſi Comitiis cẽturiatis agebatur 250 d
Ciuis Romani de capite conſules iniuſſu populi ſententiam ferre nõ potuerunt 361 b. 354 d
Ciuem ab hoſte qui ſeruabat, quercea corona donabatur 375 e
Ciuem Romanum in crucem tollere contra ius libertatis, aut ſecuri percutere perduellionis crimen 250 d
Ciuem Romanum necare, aut virgis cædere Porcia lege cantum 361 a
Ciues omnes qui in vrbe domiciliũ habuerunt, in Tribus & Curias fuerunt deſcripti 244 d
Ciues Romani annos decem, cum vſus Reipublicæ poſtulabat, militare cogebãtur 375 d quamdiu extra vrbem viuebant, in Curias non referebãtur 244 d qui nam in curias deſcripti. & qui non ibid. quomodo aliter atq; aliter diuiſi ſint 30 f vt eſſent quos Cn. Pompeius de conſilij ſententia ciuitate donaſſet, Cornelia lege ſancitum 362 e
Ciuium alij candidati, alij pullati 220 b
Ciuium Romanorum alij optimates alij populares 32 f alij patricij alij plebeij 31 e nomina in æde Saturni in libris elephãtinis deſcripta aſſeruabantur 44 e
Ciuitates fœderatæ quænam fuerint 467 d non omnes fuerũt eadem cõditione apud Romanos 468 a vectigales, immunes, ſeruitute, aut libertate affectæ quæ ibid. victæ pro arbitrio Senatus Romani aut liberæ, aut fœderatæ, aut immunes factæ ibid. d
Ciuitates victæ quando & quomodo in prouinciæ formam redactæ ibid. e
Ciuitatum ſeruitus in quo nam poſita fuerit apud Romanos 468 d
Ciuitatibus victis quando Senatus

ignouiſſe dictus fuerit 468 e
clauata Tunica fuit quæ clauos purpureos intextos habuit 222 b
clauatam Tunicam geſtabant ſenatores & Equites ibid.
Claudia lex de adimenda ciuitate Nuaicomenſibus 371 a de magiſtratuum Comitiis 364 c de ſcribarum negociatione 395 b de ſenatorum quæſtu 364 d de ſociis 361 c de Tutelis 378 f
Claudia lex ne creditores in mortẽ parentum filiis familiarum pecunias fœnori darent 382 a ab Atheinenſibus ſumpta ibid.
Claudia tribus vnde nomen habeat 262 e
Clauſius ſeu Cluſius quare Ianus 42 c
clauus anguſtus inſigne Equitum Romanorum 222 c
clauus aut latus aut anguſtus ibid. b
clauus & gubernaculum quid differant 462 c
clauus latus fuit Tunica latos clauos purpureos intextos habens 222 c
clauus latus ſenatorum inſigne 32 d
clauus quid proprie & per metaphoram 462 c
clauo anguſto Equites à Senatoribus diſtincti 32 d
claui fuerunt quaſi flores panno intexti 222 b
claſsis dicitur vniuerſus nauium apparatus 461 a
claſsis præfectus quis 460 f
claſſem ἀπὸ τοῦ κελεύειν deriuãt 461 a
clientum erga patronos quæ nam officia fuerint 31 d
clientibus & patronis quæ fuerint communia ibid. e
clientes plurimos habere maximæ laus nobilium erat ibid. f
Cloacam fodere primus cœpit Tarquinius Priſcus 301 c
Cloacas curare apud Romanos quorũ fuerit ibid. e
Cloacina qualis Dea 89 c
Clodia lex altera de Cypro & aliis 370 e de collegiis 394 f de Comitiis 363 b de frumento populo gratis dando 374 a de Gabinio 370 d de interceſsione 369 c de nemine prætereundo à Cenſoribus in legendo 366 g de vi 388 g hæc lata ab Ciceronem & alios à quibus necati erãt Catilinarij 389 a
Clodia vel Claudia lex de Victoriato 380 f
Clodius Bonæ Deæ ſacra violauit 84 e. 118 b Cenſuram ſuſtulit 285 f muliebri veſte domi Cæſaris cum ſocro Bonæ Deæ pro populo fierent deprehenſus 234 a Murciam C. Cæſaris vxorẽ adamauit 118 b Pompeiã adamauit 234 a
Clodium motos tranquillitatis euertiſſe 363 c
Clotho euocatio 70 a
Cluacina Venus quæ 60 d eius templum vbi ibid.
Cluere antiqua lingua pugnare eſt ibid.
Clypeus non fuit quadratus, ſed rotundus 450 e
Clypeis Romani vſi antequam ſtipendiarij facti fuerint 455 c
Cælimontium regio vrbis ſecunda in monte Cælio 5 b
Cæliſpex cur Apollo dictus 54 d
coemptio quibus ſolennitatibus fueerit peracta 229 d. e
coemptionem imaginariis venditionibus fuiſſe peractam ibid. e
Cœna nobis quod eſt, veteribus veſperna dicta erat 210 d
Cœna quaſi κοινὴ quare ibid. e
Cœna, veſperna 209 f
Cœnæ caput præcipuum ferculum 213 b
Cœnæ hora erat diei nona 210 e
Cœnæ initium lactuca, oua, lucanica 213 c
Cœnæ initio ponenda mora eſſe. ibidem b
Cœnæ Metelli Pontificis luxurioſæ deſcriptio ibid. c
Cœnam antiqui in tres partes diſtribuerunt ibid. a
ad Cœnas veteres conuiuas vocabãt 210 f
Cœnæ Centenariæ 374 e
cœnabant veteres largius, parcius prandebant 210 c
cœnaturi quare tempora laneis vel lineis vinculis vinciri ſoliti fuerint 211 f
cœnitabant veteres foris, nec menſas omnino tollebant, ſed ſemper aliquid ſuper eam relinquere conſueuerunt 213 e
cognati & Agnati quomodo ſint cõiuncti 338 b
cogustionum dies qui 406 e
Cohors milliaria quæ 444 e
Cohors quid ibid. d
cohortes in vna legione decem erant ibid. e
cohortes C. Marius primùm inſtituit ibid. f
cohortium nulla fit mentio apud Liuium ibid.
Collatina tribus vnde dicta 261 e. f
Collatinæ tribus meminit Ioſephus ibid. e
Collegium quibus permittitur, iis quoque ad exemplar Reipub. licet habere arcam communẽ & Syndicum 351 a
Collegia primum à Numa fuêre inſtituta 350 e
Collegiorum conſtituendorum cauſa & nomine ibid. e. f
Collina collibus præſidebat 88 b
colles hortulorum quis & vnde dictus 6 c pomerio incluſus ibid.
collis Quirinalis colles particulares 4 e
collocatio quid propriè 235 b
Coloniæ deductio aratro demonſtrata 312 b
Coloniæ cur deducerentur, ſex cauſæ fuerunt 468 g
Coloniæ & Municipia quid differant 467 a
Coloniæ Latinæ quæ fuerint 466 e
Coloniæ militares quæ ibid. qualia oppida fuerint ibid. b qua occaſione fuerint deduci cœptæ 312 a Romanæ quæ 466 b ſuos habuerunt Sacerdotes, Augures & Pontifices 469 f
Coloniarum certi fuerunt patroni ibid.
Coloniarum deductionis cauſa leges latæ 370 f
Coloniarum duo genera 466 b magiſtratus præcipui qui 469 e Reſpublica qualis fuerit ibid. c Senatores Decuriones dicti fuerunt ibid. d
Coloni à quibus in prouinciam ducti fuerint ibid. b nomine ciues Romani fuerunt 466 b ſub vexillo in prouinciam ducti 469 b
Colonorum dux qui nã fuerit ibid. numerus pro agri amplitudine in quem deducebantur, ſcribebatur ibid.
Colores ab initio duo tantùm 189 b
Coloſſus quid 51 e
Columba augurium felix ſignificabat 99 b. e
Columbaria quid in naui 461 e
Columna altitudine 140 cubitorũ in quonam foro Romæ ſit 404 f
Columnæ triumphales 479 f
Comaſſari 210 e
Comedebãt Romani ſedentes ibid. f
Comedebãt veteres communiter & in propatulo, ne ſingularitas luxuriam gigneret ibid. d. e
Comes aliquando dictus fuit Legatus 446 e
Comica ſcena quomodo ornata 194 c
Comiſſatio, non comeſſatio 210 e vnde dicatur ibid.
Comiſſationes antiquis probatæ nõ fuerunt ibid. f

Comitia

Comitia à coeundo 241 e. cenſorum quid diſcriminis habuerint à comitiis conſularibus & prætoriis 254 e
Comitia centuriata antequam haberentur, edictum præmittebatur, vt ad quam diem populus cõuenire deberet, multò antè intelligeret ibid. g
Comitia centuriata, curiata & Tributa quid differant ibid. e
Comitia conſularia ante prætoria habebantur ibid. b
Comitia & Concilia quid differant 241 e
Comitia fuerunt conuentus populi ad ferendum de aliqua re ſuffragium ibid.
Comitia indicta in comitio ſæpè ob tempeſtatem ingruentem peragi non potuerunt, ſed diſſoluta fuerunt, caruit enim tecto 245 a
Comitia Magiſtratuum aut legum haberi non poterant niſi Augures adeſſent 246 a
Comitia nulla niſi diebus cõmitialibus haberi poterant 254 a
Comitia vt impedirẽtur, Magiſtratus de cælo obſeruabant 246 a
Comitiorũ cauſa leges latæ 363 per totum
Comitiorum dirimendorum rationes quænam fuerint 259 b
Comitiorum genera tria 241 f
Comitiorum ius priſtinum reduxit Iulius Auguſtus 392 d
Comitiis Augures tres quare interfuerint 245 e
Comitiis futuris, inſtitutis, aut iam habitis Augures obnunciare poterant, magiſtratus autem priuſquam haberentur 246 a.b
Comitia quæ nã diſſoluerint 256 d
Comitiis centuriatis exercitum extra vrbem imperari oportebat, intra vrbem imperari ius non erat 253 a
Comitiis curiatis illi tantum ciues, qui in curias deſcripti erant, ſuffragia tulerunt 244 d
Comitiis Magiſtratuum creandorũ cauſa inſtitutis, nemini Magiſtratuũ licuit de cælo ſeruare & comitia impedire 246 a
Comitiales caſu tãtùm, non propriè Faſti erant 134 a
Comitiales dies erant quibus cũ populo agi licebat 133 f. qui nam ſint 254 a
Comitialibus diebus comitia curiata habita ſunt 245 c
Comitialibus diebus & lege atq; cũ populo agi licebat 406 c. quare Senatus nõ fuerit habitus 280 f
Comitialis morbus vnde dictus ſic fuerit 256 d
Comitatus maximus 334 e
Comitium foro coniunctum, & pars fori 244 g
Comitium locus fuit, in quo ſi aliquid quod ex vſu Reipubl. eſſet decernendam foret, decernebatur 245 a. in hoc non creabantur Conſules, ſed in campo Martio ibid. ſicuti & Tribuni non in comitio, ſed plerunque in cãmpo Martio, vel etiam in Capitolio ibid.
Comitium multis annis caruit tecto ibid. a. nomẽ habuit à comitiis curiatis, quòd populus illic conueniret 244 f. g. pars fori Romani in quo Roſtra 403 e
Comitij vſus 245 a
Comitio foſſa circumducta 3 d
Commentarienſis cuſtos carceris dictus fuit 413 a
Commẽtarienſes in caſtris qui nam fuerint 448 d
Commodatum quid 401 f
Commodus in die octies lauit 27 a
Communia veſtimenta quæ 215 b
Comœdia à Græcis ad Romanos trãſijt 191 f. antiquior Tragœdia 190 g. ἀπὸ τῶν κωμῶν 191 e
Comœdia vetus quid ibid. g
Comœdiæ & Tragœdiæ diſcrimen 192 f. 193 a
Comœdiæ nouæ atq; veteris diſcrimen 192 e. e. f
Comœdiæ ſiue Tragœdiæ partes primariæ quæ, quæ item acceſſoriæ 193 d
Comœdiæ variæ definitiones 191 f
Comœdiarum partes variæ 193 b
Comœdiarum ſpecies variæ 191 f. g
Comœdi ſocco pedes induebant 190 e
Compedes quid 422 g. ab impediendo dicti ibid.
Compedes pedum vincula ferrea 348 e
Comperendinatio quid 419 a
Comperẽdinatio & Ampliatio quid differant 431 b
Comperendinatio dicta quòd perendino die peragеretur 430 c. quid ſit ex Aſconio ibid.
Comperẽdinationis exemplũ quinq; libri in Verrem ibid.
Comperendinatione inſtituta prius Defenſor, poſteriore loco Accuſator dixit ibid.
Comperendini dies quibus vadimonium licet dicere 133 f
Competitores conſulum aut prætorum per id tempus quo Conſules et prætores creati, priuati manebant, inquirebant de ambitu in deſignatos 254 d
Compitalia quãdo habita 132 f. 157 e. qualia ſacra ibid.
Compitalitij ludi qui nã ſint 202 c
Concapes tignum quid 357 e
Conceptiuæ feriæ annales & non annales 177 f
Cõceptiuæ feriæ quænã 132 f. 176 d
Concidere pignora quid 281 d
Conciliabula loca nundinationis, quæ prætores in prouinciis indicebant 467 f
Concilia & Comitia quid differant 241 e
Conciliorum & comitiorum diſcrimen non eſt perpetuum ibid.
Concordia qualis Dea apud Romanos 79 g
Cõcordia Romanorum maxima ſub Romulo 31 g
Concordiæ ædes ænea à Cn. Flauio extructa 80 a
Concordiæ templũ vbi & à quo extructum 79 g
Concubia nox quale diei tẽpus 132 b
Cõdemnationis formula quæ 431 b
Condẽnationis in formula aliquando & crimen & pœna fuit comprehenſa ibidem.
Condemnationis nota C ibid. a
Condemnationem ſequebatur, aut litis æſtimatio, aut animaduerſio ibid. d
Condictio eſt diem tertium eius rei quæ agitur denunciatio 419 b. 409 f
Condictio quæ nã fuerit 413 d. quotuplex fuerit ibid.
Confarreatio 229 d
Confarreatio ſolis Pontificibus conueniebat 228 e. 229 d
Confeſſi ei paſſiuè pro de quo reus eſt confeſſus 348 a
Cõfinium locus quo ſe poſſeſſores attingunt 352 d
Conflictus initio quid Romani fecerint 456 f
Coniectio cauſæ quid 419 f
Conijcere eſt rem breuiter narrare 345 f
Conicio pro conijcio antiquè 345 f
Coniuratio qualis militia fuerit 440 d
Connubia inter patricios & plebeios quando cõmunia facta ſint 227 f. g
Connubia tribus modis ſoluebantur 233 b
Connubiorũ cauſa leges latæ 377 f
Cõnubiorum ius plebi cum patribus concesſum lege Canuleia ibid.
Conſecrata prima omniũ Liuia Auguſta 110 d.e

r

Conſecratio Auguſti quomodo per-acta ibid. d. *Imperatorum Romanorum* 108 f. *mulierum qualis fuerit* 110 d. e. *quibus ceremoniis inſtituta, producta & abſoluta fuerit* 108 f. 109 *totum &* 110
Conſecrationis honore affecti inter Diuos relati 108 f
Conſecrationis mos à Cæſare Auguſto primum inſtitutus, & à Tiberio inſtauratus ibid.
Conſertio manus in fundo, aut domo quomodo facta 413 a
Conſertio manuum in re atque loco, de quo diſceptaretur præſenti facta 346 c. d. e
Conſeruator Iupiter quare 51 a
Conſtantinus caſtro Prætorio diruto nouam quandam orbis Romani diuiſionẽ commẽtus eſt 301 f
Conſtantinus Imperator Alexãdria Romam duas ſtatuas marmoreas tranſtulit 4 f
Conſtantinus paſſus eſt ſe appellari Pontificem Max. 115 e
Conſtantinus Magnus Decennalia celebrauit 206 c
Conſtantini Magni ludi natalitij quomodo celebrati ibid. f
Conſtantius paſſus eſt ſe appellari Pontificem Maximum 115 e
Conſtituere eſt tabulas in ciſtas ponere 430 f
Conſuales ludi qui nam 196 e
Conſualia ludi in honorem Conſi 169 b. c. d
Conſultrix Comitia quæ 251 b
Conſularis annus fuit quadrageſimus tertius 283 c. *dignitas initio cum patriciis tantùm fuit cõmunicata, pòſt cum plebeiis quoque* 283 c. *poteſtas quomodo reſtricta* 284 a
Conſularem eſſe maximæ dignitatis ſymbolum ibid. b
Conſulares facti fuerunt Dictatores, Magiſtri equitum & Cenſores ibid.
Conſulares leges quæ 252 a
Conſulares quatuor qui nam à quo inſtituti primum 311 d. *iudicium tantùm habuerunt, rem autem militarem nõ attrectarunt* ibid.
Conſulares qui Conſulatum geſſerant 284 a
Conſulatus rarò bis aut ter in vnum collatus fuit 283 e
Conſulatui definitus annus eſt xliij. 365 a
Conſulatum inter & præturam interponebatur ad minimum ſpacium biennij 283 d
Conſulatum ſepties geſſiſſe vnius Marij eſt proprium ibid. e
Conſul bella indicturus quo genere veſtis vſus fuerit 217 f. *in Senatu quem rogandorum ſententiarum ordinem Calendis Ianuariis tenuit, eundem toto anno obſeruauit* 281 b. *nemo creabatur niſi ſibi prius per Quæſturam, Aedilitatem & Præturam aditum feciſſet* 283 d. *quod ἐπώνυμος fuerit apud Romanos, maximæ erat dignitatis* ibid. e. *ſi quis ante legitimum tempus factus extraordinarium prorſus fuit honoris & præmij ornamentum* ibid. d. *vnde dictus* ibid. b
Conſulis de poteſtate lex Ciceronis 284 a
Conſulem abſentem creari non licebat 283 d. *duodecim ſecures præcedebant* 292 c *fieri anno ſequente fas non erat, qui præcedente anno fuerat* 283 d
Conſulem ordinarium quem intelligant ſcriptores 284 d
Conſules ambo plebei quãdo fuerint electi 283 e. *bini erant vtq; omni* 484 f. *cẽturiatis Comitiis creati* 249 c. *deſignati Calẽdis Ianuarij conſulatum inibant, frequenti populo comitati in Capitolium aſcendentes* 139 b. *etiam ludos exhibuerunt* 185 c. *grauiore vrgente bello in Cõſulatu prouinciis præfuerunt* 470 e. *habuerunt Comitia tributa Quæſtorum & Aedilium creandorum gratia* 268 a. *Honorarij qui* 284 b. c. *magiſtratum ineũtes Iunoni hoſpitæ ſacrificare ſolebant* 53 e
Conſules niſi in interregno, aut in locum demortui creati eſſent, nõ ſtatim magiſtratũ inibant 254 d. *non ante paludati in prouincias exire cõſueuerant quàm ferias Latinas indixiſſent* 176 f. *noui antequam deſignati prouinciæ duæ conſulares à Senatu futuris Conſulibus decernebantur, vt finito annuo magiſtratu vrbano in eas irent* 306 a. *nuper creati domum de campo deducebantur à populo & propinquis* 259 e. *populum ad Comitia Curiata vocare potuerunt* 244 b. c. *poſt Reges ſummum imperium obtinebant* 283 b. *præſentis anni de Conſulibus in ſequentem annum legendis Comitia habebant* 251 a. *primis tẽporibus prætores & iudices dicti fuerũt* 283 b. *quo die Magiſtratũ inibant, ex tẽplo Iouis Capitolini, ſinguli ſingulos boues immolabãt* 49 c. *& ex eo togam ſumebant* ibid. *ſortiebantur de Comitiis habendis* 251 f
Cõſulibus bella mãdabantur 106 e
Conſulum alter plerumq; fuit patricius, alter plebeius 283 a
Conſulum cauſa leges quæ nam latæ 366 a
Conſulum creandorum quæ nã fuerit occaſio 283 b. *inſignia quæ nã fuerint* ibid. e. *poteſtas quanta fuerit* 283 e. 284 a
à Conſulibus ad plebem prouocatio lege Valeria conſtituta ibid.
Conſulti legum ſacrarum 115 a
Conſus conſiliorum ſecretorũ Deus 201 e
Conſus quis deus ſit 66 d. *& vnde dictus* ibid.
Conſum Deum aram habuiſſe ſubterraneam ibid. *ratio huius rei* ibid.
Conſurgere in conſilium 430 f
Contentio Accuſatoris quid complexa fuerit 429 a. d
Conteſtari litem quid 419 a
Conticinium quid 132 a. *tertiũ tempus diei* ibid.
Contractus intentio quæ nam fuerit 415 d. *infitiatio quæ* ibid.
Cõtractus quid, ſpecies eius, & quid ſingulæ 401 f
Contractuum monumenta in æde Saturni in libris elephantinis deſcripta, aſſeruabantur 44 e
Cõtractuum nomina quæ nã 415 d
Controuerſia iuris quomodo diſceptata 429 f
Controuerſiæ ciuiles quare priuatæ appellatæ 399 g
Controuerſiæ priuatæ ad res, vel perſonas, vel obligationes ſpectant 400 a
Controuerſiarũ ad perſonas ſpectantium quæ ſint capita ibid.
Contubernales Adoleſcentes fuerunt, qui rei militaris percipiendæ & prouinciæ cognoſcẽdæ gratia Magiſtratus in prouinciã ſequuti 306 e
Contuberniũ quod nã fuerit 444 g
Contus 462 b
Conuiuæ nec loquaces nec muti eſſe debent 212 b
Conuiuarum numerus incipiendus eſt à Gratiarum numero, ad Muſarum progrediendo ibid. a
Conuiuas veteres ad cœnas vocabãt 210 f
Conuiuales leges quiſnam præſcripſerit 214 d
Conuiuales ſermones quales eſſe debeant 212 b
Conuiuium quibus rebus quatuor conſtet ibid.

Conuiuij dominus qualis eſſe debeat 212 b
Conuiuij domino Scheda dabatur, ſimulac decubuiſſet, quæ deſcripta ordine obſonia omnia habebat, vt iam ſ... poſſet, quid primum, quid ſecundum coquus appoſiturus 213 b
Conuiuium ornant ea quæ delectant 212 b
in Conuiuio quæ nam infauſta habita 100 b
Conuiuiis in publicis in principio minutioribus poculis, in fine verò grandioribus vſi ſunt veteres 214 b
in Conuiuiis veteres ſolebant ſaltare & canere ante triclinia 213 d
Copernicum ſcutica potius quàm reprehenſione dignum iudicauit Maurolycus 491 e
Copernici Aſtronomia ibid.
Copiæ pedeſtres & equeſtres quomodo diuiſæ fuerint 444 d
Corbita quale genus nauigij 464 e
Corbitæ naues dicuntur onerariæ 461 g
Corbis ſignum nauis erat ibid.
Corinthus deuota 460 d
Cornelia lex 362 e. de municipiis ibid. de crimine falſi 388 c. eius capita ibid. de honoribus anteteinpus petendis & pro ... ipſorum liberis 365 ... 368 a de iis qui legibus ſ... luuntur 369 e de inferendo b... o regi Antiocho 376 b de Iudicibus 382 f de luſu 395 b de Ma... ate 385 b de Prætorum iuri... ione 366 d de repetundis ... de retinendo imperio quoad in vrbem quis ingreſſus 370 a de Sicariis 387 d de Teſtamentis eorum qui in hoſtium poteſtate ſunt 379 e de viginti Quæſtoribus 368 a
Cornelia lex Genutiam repetit & confirmat 365 f
Cornelia lex quæ repetiuit Semproniam 372 f
Cornelia lex quæ Tribunis omnem poteſtatem ademit 368 e
Cornelia lex quæ minora precia rebus impoſita 374 e.f
Cornelia tribus vnde nomen ſortiatur 263 a
Cornelia lex vt proſcriptorum agri publici eſſent 371 g
Cornelius Tacitus Reipublicæ Romanæ arcana, principum vitia ob oculos poſuit 487 d
Cornibus boum priſci illi primò potarunt 211 f
Cornicularij qui fuerint 448 d
Corniculo merere dicuntur corniculari j ibid.
Cornu quid 445 b
Corallia plumea quare milites Romani ornati 449 f
Corona graminea maxlmæ honorationis in re militari 58 d
Corona myrtea & non lauro quare ouantes coronati 476 c
Corona redimiri nouæ nuptæ conſueuerunt 230 e
Corona ſignum captiuorum venalium 465 g
Corona. ſub corona venire quid ibid. f
Corona triumphalis, obſidionalis, ciuica, muralis, caſtrenſis, naualis quæ ſit 474 b
Coronam myrteam Craſſus aſpernatus 476 e
Corona quercea donabatur, qui ciuem ab hoſte ſeruaſſet 375 e. 478 b. c
Coronæ aureæ duæ in cella templi Iouis Capitolini 49 a
Coronæ longæ quæ nam 333 a
Coronæ militares multifariæ. 474 b
Coronæ præcipuæ quæ nam ſint. ibid.
Coronarum icones ibid. g
Coronas Ianus primus inuenit 41 e
Coronas, nauigia & tumultuarios pontes primus inuenit ibid. e
Coronarium aurum quid 474 b
Corporeæ res in iure quæ ſint 400 f
Corporis humani ſingulis partibus ſinguli Dij præfecti 85 g
in Corpore humano affectiones quædam momentaneæ mali ominis quæ nam fuerint 100 e
Corui qualia nauium munimenta 462 f. g
Corui quid prætenderint Alexādro, Ciceroni 99 d
Corymbis naues ornatæ aliquando 464 b
Cothurnus quale fuerit calciamentum 191 a. b
Cothurno vtebantur in Tragœdia 193 a
Conella 138 e
Conum veteres Cœlum appellarunt ibid.
Craſſus à Parthis quando cæſus 162 b. e bello Parthico cum filio occiſus 455 c in Parthos iturus admonitus voce inopinata 100 e
Crepidulæ quæ nam 226 c
Crepuſculum vnde dicatur 132 b
Criminales cauſæ non omnes ſunt capitales, & contrà 423 e
Crimina omnia ferè pro magiſtratus arbitrio ad populi iudicium fuère tranſlata 422 d qualia maieſtatis 384 d. 422 b quæ nam Reipublicæ directò facta ſint. & quæ priuatis 422 e
Criminum publicorum cauſa leges latæ 385 a
Crucis maior pœna quàm patibuli 426 f
Cruſtumina tribus vnde 263 g antea Cluſtumina dicta ibid.
Cuiacius Iuriſconſultorum facilè princeps 36 a
Culpa qualis læſio ſit 339 b
Cultrarij qui 123 d
Cultris ſeipſos Bellonarij feriebant, & proprio ſanguine numen placabant 59 b
Cumæa Sibylla 117 a
Cumana Sibylla ibid.
Cumba quæ pars nauis 461 f
Cumerum vocabant antiqui vas quoddam, quod opertum in nuptiis ferebant, in quo erant nubentis vtenſilia 211 b
Cuneus 456 a
Cuneus acies cuneum repræſentans ibid. b
Cuniculus meatus ſubterraneus eſt ſubfoſſus 458 e vnde dicatur ibid.
Cuniculorum agendorum primus inuentor ibid.
Cunina Dea quæ cunas infantium adminiſtrat 82 a
Cupiditas opes deſiderat 70 c
Cupido vnde ſit dictus 61 e tres finxit Cicero. ibid m. pingitur nudus, alatus, arcum & ſagittam geſtans ibid. ratio huius picturæ ibid.
Cupreſſus exciſa non renaſcitur 215 d. Diti ſacra ibid. ſerò Romam aduecta ibid.
Cupreſſos cur mortuorum domibus appoſuerint 235 a
Curatio in prouincia in quibus poſita 307 e
Curator primus Meſſala Coruinus 26 d
Curatores aluei Tiberis, & cloacarum 301 b. c
Curatores omnium Tribuum qui nam fuerint 298 f regionum qui 301 a viarum ſingularum extra vrbem qui, & quare conſtituti, cum huius rei cura primum Cenſoribus eſſet demandata 301 e
Curia Hoſtilia ab Hoſtilio primò ædificata 242 e
Curia Hoſtilia quæ, vbi ſita 5 b
Curia Hoſtilia, Pompeia & Iulia cum loca profana eſſent, templa per Augures fuerunt conſtituta

vt in iis Senatuſcōſulta iuſta fieri poſſent 280 e
Curia pro ædibus quas ſingulæ triginta partium habuerunt, & in quibus ſacra peregerunt 242 b pro triginta partibus in quas populum Romulus diſtribuit ibid.
Curiæ vocis ſignificationes tres, quarum mentio ſit in hiſtoria Romana ibid.
Curiam à Curia eſſe dictam ibid.
Curiæ apud Romanos tales populi partes fuerunt, quales ſunt in vrbibus quibuſdam paræciæ 243 a
Curiæ dicuntur aliquando ædes, in quibus Senatus eſt habitus 242 b
Curiæ non tantùm erant triginta illæ partes populi, ſed etiam ſingularum partium ædes dicebantur, in quibus quæque Curia ſua ſacra publica faceret 104 c.d
Curiæ ſeu partes populi fuerunt triginta ibid. d
Curiæ ſingulæ ſingulos ſacerdotes habebant, qui pro ſua Curia ſacra faciebant, feriaſque obſeruabant ibid.
Curiæ Tribuum partes fuerunt 243 b vnde nomina traxerint 242 e
Curiarum triginta nomina nulla amplius ſuperſunt præter octo ibid. f
Curiales eiuſdem Curiæ 242 d
Curia lex de modo comitiorũ 363 b
Curiata comitia auſpicatò habebantur 245 d
Curiata comitia Flaminis Dialis qualia 247 g
Curiata comitia legum ferendarum antequam habebantur, oportebat leges trinundino antè proponi 246 g
Curiata comitia non poterant auſpicatò fieri, niſi intra pomerium, idq́; in foro 244 f
Curiata comitia omniũ prima 242 a quid fuerint ibid.
Curiata comitia quænam præceſſerint 245 c
Curiata comitia vltimis temporibus duabus tantùm de cauſis haberi cœpta 243 e. 244 a
Curiatorum comitiorum auctor Romulus 243 b locus & tempus 245 c modus quinam fuerit ibidem d. ratio quæ nam fuerit 246 c. d. e
Curiata comitia quæ nam perſonæ conuocauerint 244 b
Curiatis comitiis illi tantùm ciues ſuffragium tulerunt, qui in Curias deſcripti fuerunt ibid. d
Curiatis comitiis iudiciũ peractum præter Horatij nullum reperitur 243 d populus per triginta lictores conuocabatur 245 d quãdiu ſuffragia vocalia fuerint 246 f quando omnia quæ ad rempublicam pertinent, peracta ſint 243 b ſinguli curiis ſinguli lictores adfuerunt non ſuffragiorum ferendorum, ſed officij cauſa 244 e. f
Curiatis comitiis tempore Ciceronis nonnunquam triginta tantùm lictores Curiarum, non ipſas Curias ſuffragium tuliſſe. ibid. e
Curiata lex arrogationum 247 f
Curiata in lege ferenda Augures tres adeſſe oportebat 246 a
Curiatæ leges quæ nam 250 b
Curiatæ leges ſex quæ nam 243 e
Curio maximus Curiatis Comitiis creatus 244 a
Curio ſacerdos qui ſacra pro ſua Curia curauit 104 c à quo confirmatus ibid.
Curionem Maximum nominabant eum qui omnibus Curionibus præſidebat 104 d eum Comitiis curiatis creabant ibid.
Curiones à Curiis dicti ibid.
Curiones non Comitiis, ſed à ſuis curiis eligebantur 244 a
Curiones propter triginta Curias fuerunt quoque triginta 104 d ſinguli à ſingulis Curiis eligebãtur ibid.
Curiones qui ſacris curiarum præerant 243 a
Curionia ſacra dicebantur, quæ in Curiis fiebant 104 d
Curionium æs quod dabatur Curioni ob Sacerdotium Curionatus ibid.
Curis Sabinis eſt haſta 76 e
Currus triumphales quibus coronis ornati 333 a
Currum Triumphantium quales equi traxerint 478 e
Curules magiſtratus qui 33 e
Cuſtodia reorum duplex Romæ fuit 423 a
Cuſtodiæ liberæ quæ nam fuerint ibid.
Cuſtodias in liberas ante confeſſionem rei coniecti ibid.
Cybela quæ Dea dicta ſit, & vnde 46 a.b
Cybeles Deæ ſacerdotes Galli dicti fuerunt 158 e
Cybeles ſacerdotes quare caſtrati eſſe debuerint ibid. c. d
Cybeli porca litabatur 123 f
Cyllenius cur Mercurius dictus 57 b
Cybeſiæ pilei Saliorum 152 g
Cytharœdorum Deus Apollo 54 c

D

Dalmaticus cur Metellus appellatus 75 f ædem Caſtoris & Pollucis refecit ibid.
Damia Dea 157 e
Damiatrix ſacerdos Damiæ ibid.
Damnum iniuria datum à furto & rapina quid differat 402 g
Damium ſacrificium 157 e
Dapalis Iupiter quare 52 a
Deæ muliebri quam Bonam nominarunt, matronæ domi ſuæ ſacellum adornarant, nec myrtum inferebant 118 a
December vnde dictus 173 g eius nomina ibid.
Decemuirales leges cẽturiatæ 250 e
Decemuiri Coloniæ deducendæ qui 312 a
Decemuiri Epulones 158 g
Decemuiri quando creati 116 e. eorum officium ibid. ex plebe partim, partim ex patribus create ibid.
Decemuiri ſtlitibus iudicandis qui eorum officium 300 d
Decemuirorum creandorum quiſnam primam occaſionem dederit 293 a.b
Decemuirorum officium quod 116 f poteſtas in vniuerſum ſublata, tertio anno poſtquã in Rempubl. eſſet introducta 294 b prima Comitia conſules habuerunt 251 e
Decennales ludi à quo ſint inſtituti 206 b
Decennalia Conſtantinus Magnus celebrauit ibid e
Decennalia vnde 239 e
Δεκαδαρχαι 190 e
Decia lex de Duumuiris naualibus 375 d
Decimatia qualis ignominia militaris fuerit 472 d
Decimationem quare inſtituerint Imperatores in militia ibid.
Decimatrus 150 a
Decotes ſiue Decutes cur togæ tritæ dicantur 220 f
Decuma quid 468 b
Decumanus limes quis 273 e
Decumani cur publicani dicti fuerint 468 e
Decumana porta 451 b
Decumanum frumentum erat decuma, quem aratores ſine precio dare cogebatur 468 e

Deca-

Decumanum frumentum publicanis venditum à quibus fuerit ibidem.
Decuriæ dictæ quòd ſingulæ decem Equites continerent 445 a
Decuriones qui nam 447 d
Decuriones quare coloniarum & municipiorum Senatores dicti fuerint 469 d
Dediticius libertus qui nam factus apud Romanos 35 e
Deductores qui 282 e
Defenſio quomodo inſtituta fuerit 429 e
Defenſiones & accuſationes traducebantur per multos dies 430 a
Defenſor in cõperendinatione priore loco dixit ibid. c
Defenſor viginti dies habebat ad defendendum 429 e
Defenſoris principia, Narrationes, Cõtentiones, &c. quales fuerint ibid. g
Defenſori argumenta aptiora fuerũt quàm teſtimonia ibid. e
Defunctis præferebantur inſignia honorum, arma, dona militaria & ſimilia 236 c
Defuncti corpus per interualla conclamabatur 235 a
Defuncti tenuioris fortunæ à Veſpis, aut Veſpillonibus portabantur 236 b
Defunctos qui ſequuti qua voce extrema vſi 237 f
Dei definitiones gentilium ridiculæ 38 a
Dei Etymologia eruditorum varia 37 e
Deiectio è Saxo Tarpeio per carnificem facta 436 f
Deiurare calumniam quid 426 f
Delatio nominis quomodo facta ibidem e. eius formulæ ibid.
Delegatio alterius debitoris in ſuũ locum ſubſtitutio 402 f
Delphica Sibylla 117 a
Delubrum quid, & vnde dictum 39 b. e
Democratia quid ſit 276 b
Democratia quãdiu fuerit & quando in Repub. Romana ibid. c
Demophile 117 a
Δημήτηρ Cererem nominant, quaſi γημήτηρ 63 b
Δημιουργοὶ 31 a
Denarius ſemper pro decem aſſibus datus in militari ſtipendio 381 b
Denates pro Penates quare vſurpatum 88 d
Denecales feriæ quænam 239 b
Dentis euulſionem primus Æſculapius inuenit 75 g
Denunciatores regionum quod nam officium habuerint 303 a
Deorum euocatio in oppugnationibus vrbium quare inſtituta 460 a
Deorum internuncius quare Mercurius exiſtimatus 56 f. g
Deorum iram quomodo placauerint Romani 173 d
Deorum tres claſſes Cicero in Nomotheſia ſua fecit 72 c
Deorum tres ordines Cicero ſtatuit 38 e
Deos alios certos, alios incertos quoſnam Varro intellexerit 38 b
Deos plurimos, qui tamen non fuerũt eiuſdem honoris, Romani coluerunt ibid.
Deos primus timor in orbe fecit 37 e
Deos quoſdam vt prodeſſent, celebrabant: quoſdam ne obeſſent, placabant 50 a
Deos veteres in ſummam quandam retulit Plinius 483 d
Depectus turpiter pactus 421 f
Depoſitum quid 401 f
Deſertor qui nam habitus apud Romanos 375 f
Deſignator apud Romanos qui 120 f
Deſignatores qui 208 f
Deſpondebatur abſenti abſens per epiſtolam 227 a
Deuerra 84 a
Deunce bibacis apud veteres potarunt 213 f
Deuotio ſui ipſius pro exercitu quando ſuſcepta 456 c qua formæ orationis ibidem d. e
Deuotionis vrbium & exercituum hoſtilium formula ibid. e
Deuotiones vrbium atque exercituũ quomodo inſtitutæ 460 c. d
Deus à dando: vel quòd ei nihil deſit 37 e
Deus eſt æterna mens, cauſa boni in natura 38 a
Deus tutelaris vrbis Romæ quare ignotus 460 a
Dextram Fidei ſacram eſſe voluerunt 86 a
Dextræ tibiæ acutum ſonum reddebant 195 e. f
Dextræ tibiæ quæ 195 d. funeribus dicatæ ibid. e. materia earum ibid.
Dialis Flamen maximæ dignitatis inter quindecim Flamines 106 a
Dialis Flamen quis & vnde dictus ibid. e à quo conſtitutus ibid.
Dialis Flaminis cærimoniæ plurimæ recenſentur 107 a. b
Diana ſoror Apollinis, vnde dicta, quæ eius figura 55 c
Dianæ cerua litabatur 123 f
Dianæ templum Romæ in Auentino 55 d
Διὰ σημείων ſcribere quid apud Ciceronem 322 c
Dicendi diei formula quæ fuerit 434 d
Dicere diem ibid.
Dicere mulctam ibid. a
Dicere mulctam vnde natum 432 f
Διήγησις 486 d
Dictator poſtquam creatus, eligebat ſibi Magiſtrum Equitum 292 f
Dictator poſtremus fuit Iulius Cæſar ibid. e
Dictator qualis magiſtratus 291 d quis primus fuerit ibid. quare primo creatus ibid.
Dictator vnde dictus ibid.
Dictatoris cauſa leges conſtitutæ 367 a
Dictatoris eligendi quæ fuerit occaſio 291 b. c. d
Dictatoris poteſtas 292 a. b
Dictatori non licebat equum conſcendere ibid. b
Dictatorem vigintiquatuor ſecures præcedebant ibid. b. c
Dictatores populum ad Comitia Curiata vocare potuerunt 244 c
Dictatores rarè ſine magiſtris Equitum creati 293 a
Dictatura poſt necem Iulij Cæſaris ſublata ibid. e
Dictatura Syllæ crudelis ibid. d
Dictatura tantum ſemeſtris fuit ibid. b
Dictatum viro ſpectatæ virtutis à Conſule viua voce conferebatur ibid. a
Dictio diei quid 434 d
Didia lex de ſumptibus vniuerſæ Italiæ 374 c
Didiæ legis ferendæ cauſæ quæ nam fuerint ibid.
Didonis ſoror Anna Perenna 77 b
Dies ciuilis eſt ſpatium 24 horarum 131 g
Dies feſti, profeſti, & Interciſi qui ſint 132 e
Diei dicendi formula qualis fuerit 434 d
Diei dictio quid ibid.
Diei initium Babyloni ab oriente ſole ſumſerunt 131 g. Vmbri à meridie ibid.
Diei partes variæ apud Romanos 132 a
Diem dicere 434 d
Diem rei capitalis dicere 432 f
Diem Romani à media nocte inca-

perunt 131 g Athenienſes ab occidente ſole ibid.
Dieſpiter Iupiter quare 50 a
Diffarreatio diſſolutio matrimonij 229 d
Diffa reatio quid, & vnde dicta 233 e
Diffarreatione quomodo diſſolutum matrimonium ibid.
Digitus medicinalis quis 227 b
Digiti Mineruæ conſecrati 86 a
Dij cõſentes duodecim erant, quibus velut cõſilioriis Iupiter vtebatur, ſex mares & ſex fœminæ 41 b
Dij Fidij ædes 90 e. f
Dij Deæq́; quæ parturientibus præerant 83 e
Dij indigetes qui ſint dicti 38 c. 47 b maiorum & minorum gentium qui nã 38 b nuptiales 83 a
Dijouis 106 e
Dij peregrini qui 90 d ruſtici qui 86 b ſelecti qui, quot, & vnde nomen habeant 41 c
Diis ſingulis ſuæ victimæ deputatæ fuerunt 123 f
Diluculum quintũ diei tẽpus 132 e
Diminutio capitis quid, quotuplex, 400 d
Dimiſſionis ignominioſæ exemplũ 471 b
Dimittere in cõſilium Iudices quid 430 e
Diœceſes quare diuerſæ in ſingulis prouinciis fuerint 468 d
Διονύσια quando & cui celebrata 149 b
Dionyſius 4 a
Dionyſio Syracuſano quare Augurinus regnum obrogarit 99 e
Dionyſios quinque numerat Cicero 62 e
Dioſcuri Caſtor et Pollux dicti 75 b
Diribere quid propriè ſignificet 319 c quorum hoc officiũ fuerit ibid.
Diribitores fuerunt, qui populo in ſuffragium ituro tabulas miniſtrabant 258 b. c
Dirimere ſuffragia quid fuerit, & ſuffragiorum diremptio 319 f
Diruti ære milites qui dicti 471 b
Diſcedere quid in legum promulgatione ſignificet 319 c
Diſciplina militum Romanorum qualis 471 a
Diſciplinæ cuſtodia ſeuera Cenſoribus ſine prouocatione commiſſa fuit 284 f
Diſcumbebant viri, ſedebant mulieres 210 g
Diſcumbentium numerus in epulis publicis, & cœnis nuptialibus propter magnam hominum multitudinem obſeruari non poterat 211 d. e
Dis cur Pluto appellatus 69 f
Diſcus quid 189 a. b
Diſcus lanx in quo aſſæ carnes ponebantur 122 e
Diualia feriæ Diuæ Angeronæ 175 d
Diuinatio Ciceronis in Verre quare ſic dicta 426 d
Diuinatio quale ſit iudiciũ, & vnde dicatur ibid. c. d
Diuinationibus quãtum detulerint Romani 103 c
Diuiſores qui 283 b
Diuortium & Repudium quomodo differant 233 f
Diuortium poſt Caruilianum diuortium admodum commune factum ibid.
Diuortij formula ibid.
Diuortium nemo fecit ante annum ſeptuageſimum ibid.
Diuortium primus fecit Sp. Caruilius Ruga ibid.
Diuus Fidius qualis Deus 90 e. f
D. litera vſi veteres ſunt pro P. antequam illud eſſet inuentum 68 e
Doctoris titulo qui ornantur, cur pileum accipiant 35 e
Doctores ſacri 115 a
Dolabella legẽ tulit vt ille dies quo Cæſar interfectus, natalis vrbis haberetur 149 e
Dolabra 122 e
Dolon velum 463 f
Dolus malus quid 339 b. c
Domiducus Deus 231 g
Domiducus Deus qui colebatur, cũ domum ducenda erat, quæ nubebat 83 b
Domitianus orbis monſtrum 208 f
Domitius Ahenobarbus ius Sacerdotum ſubrogandorum à Collegiis ad populum quare tranſtulerit 96 b
Domitius Deus 231 g
Dona militaria varia militibus virtutis ergò data 473 b. c. d
Donorum cauſa leges latæ 382 c
Donatica haſta quæ 473 d
Dorſum Plutoni conſecratur 86 a
Draconarij qui 445 c. 449 b
Draco Athenienſis legiſlator 357 a
Draco quare in tutela Aeſculapij 76 c
Dracones ſigna militaria apud Romanos 445 e
Duces exercitus apud Romanos quinam fuerint 445 e
Duillia lex de non creando magiſtratu ſine prouocatione 368 c
Duillia Mænia lex de fœnore 381 d
Duillia Mænia lex de illegitimis concionibus 364 e
Duit pro det 327 e
Duodecim tabularum leges centuriatæ 250 e
Duo. duis. pro quo nos Do 337 e
Duplicati milites qui 449 b
Duplionis voce veteres pro duplo vſi, & ſignificarunt duplicem pecuniæ vel capitis mulctam 339 b
Duumuiri ædis locandæ, faciundæ, dedicandæ 119 b
Duumuiri ædium ſacrarum locandarum, ædificandarum, conſecrandarũ Tributis Comitiis creabantur 266 f
Duumuiri nauales cur & quando inſtituti 304 e
Duumuiri nauales Tributis Comitiis creati 266 e
Duumuiri perduellionis qualis magiſtratus, eius origo antiquiſſima 303 d
Duumuiri quamdiu fuerint creati 116 e
Duumuirorum numerus quãdo auctus ibid.
Duumuirorum officium quod ibid. f
Duumuirorum primum officium ibid. e
Dux poſtquàm imperium à populo accepit, quibus cærimoniis adhibitis in bellũ profectus ſit 450 b. c
Dyonis Iupiter quare 50 a

E

Ebrietatem vt compeſcerent veteres Romani, tẽpora laneis vel lineis vinculis vinciebãt 211 f
Eculeus quàm horrendum torquẽdi inſtrumentum fuerit 417 a
Eculeum exterquẽdæ veritatis cauſa è ſeruis fuiſſe adhibitũ ibid. b
Edictum in tabella publicè proponebatur, antequam Comitia centuriata fierent 255 a
Editio iudicum 427 g
Eduſa Dea quæ eſcam infantibus præbebat 82 b
Effectio rei quã vim habuerit 401 a
Egeriam Deam quare mulieres coluerint 83 e
[illegible] 225 e
Εἰρηνοδίκαι Græci Fetiales nominarunt 113 e
Elacate 462 a
Elicius Iupiter fuit ab eliciendo dictus 48 b
Elicio Ioui Numa Pompilius aram extruxit ibid.
Elugere & lugere, quid differant 239 f
Emancipationis formula 407 b

Emeritus

Ementes & vendentes veteres non precium numerarunt, ſed appenderunt 349 f
Empanda Ceres in paganalibus vocata 177 o
Emptio bonorum publica quomodo facta ſit 401 d
Emptio quid 402 a
Emptor bonorum quis 411 f
Emptum frumentū quod nam fuerit 468 e duplex ibid.
Enclabria qualia vaſa 122 e
Enclima 462 c
Encombomata quales veſtes 225 c
Endoiacito manū antiquè pro Iniicito manum 345 b
Endo pro IN antiquè 348 b
E'νδον quid & vnde 210 c
Endotercisi qui nam dies ſint 132 e
Epicopoteres 463 c
Epidauri anguem pro Aeſculapio coluerunt 76 b
Epidromos velum 463 f
Epilogorum dies fuerant, in quibus ad concitandam miſericordiam paruuli filij reorum producebantur 430 a
Epitaſis quid 193 c
Epitonus lori genus 463 c
Epulæ geniales quæ 2,2 a
Epulones qui antiquis 173 c
Epulo in magnifico vix bini vnum lectum occuparunt 211 c
Epulones ſeptemuiri 118 f
Epulones Triumuiri aut Septemuiri, aut Decēuiri quale officiū habuerint 119 b. hi ante legē Domitiā à collegis ſubrogabātur, poſt eā verò legē populi ſuffragijs is honor mandari cœptus ibid.
Epulonum ſacerdotū collegiū ibid.
Epulonum Triumuiri aut Septemuiri Epulo Iouis indicendo præfuerant 173 o
Epulum Iouis ibid. d
Equeſter ordo Senatorio dignitate proximus fuit 279
Equeſtris cenſus ſeſtertiū quadringentorum millium 32 d
Equeſtris ordinis fundamētū ibid. c princeps quis 285 b
Equeſtris ordinis probandi recognoſcendiq́; gratia Fabius trāſuectionem quādam Equitum inſtituit 166 d
Equeſtris ordinis qui nam fuerint 32 d à cenſoribus legebantur ibi. qui nam lecti ibid.
Equeſtres copiæ in Turmas & Decurias diuiſæ 444 d
Eques Romanus quando impolitiæ damnatus 285 a
Eques Roman. qui nam ſit 32 d
Equiti equum adimere poterāt Cenſores, ſi quid deprehenderent honeſtati contrarium 284 f
Equites à populo quando & quibus legibus diſtincti 189 b
Equites duūm generū fuerunt 32 d
Equites eſſe deſierūt, ſi vel in ſenatoriū ordinē cooptati, vel magiſtratū geſſiſſent, vel patrimoniū cōſumpſiſſēt, vel propter flagitia inſignia illius ordinis amiſiſſēt ibi.
Equites in ſpectandis ludis ſeparatas ſedes à Senatorum & plebeiorum ſedibus habuerunt ibid. f
Equites quomodo aliquando plebeij facti ibid. d
Equites Romani Senatoribus oppoſiti ibid.
Equites Tunicam clauatam geſtabant 222 b
Equitum loci à populi ſedibus diſcreti in ſpectandis ludis 359 b Magiſter quis 291 d
Equitum magiſter vnde nomen habuerit, & quæ eius poteſtas 292 f
Equitum Romanorum inſigne anguſtus clauus 222 c
Equitibus emeritis Cēſores vocationem dederant 285 e
Equitibus equus publicus, & annulus aureus aſſignatus 32 d
Equites à plebe annulus aureus diſtinxit ibid. (148 c
Equiria quando & vbi celebrata
Equitandi ars primò à Neptuno tradita 66 d
Equus militare ſignum 445 b
Equus publicus mille aſſarium 32 d
Equo publico In Capitoliū qui trāſuehitur, in ius vocari non poteſt 166 e
Equos hinnitu alacriore victoriam ominari prælium inituris, etiam nunc multis eſt perſuaſum 100 d
Ercīſci veteres dicebant proportiri & diuidere 342 e
Erciſcundæ familiæ actio ibid.
Erciſcundæ ab ERVM HEREDITATE & CISCVNDAE, id eſt diuidundæ, vel diuidendæ ibid. f
Erctum citum ibid. e
Erctum, id eſt hæreditas à coercendo dictum ibid. f
Ereditas veteres ſcripſerunt pro hæreditas ibid.
Erycina Venus vnde cognominata 61 a eius templum vbi ibid.
Erythræa Sibylla, eius vaticinia 117 a (Dei 64 f
Eſchia vnde & Veſta & icia ignis icia Latinis Veſta ibid.
Eſquilius mons quare ſic dictus 5 c
Eſquilina trib. quæ, & vnde 261 e
Eſquilinus mons quaſi Excubinus 5 c ſyluam fageam habuit 6 f
Eſquilius montis colles 5 d
Etruſca gens vnde ſit orta 200 f
Etruſci montem Cælium habitarūt 5 a
Etruſci quare ciuitate donati 362 b
Etruſcorum reges quo cultu incedant 200 f
Euander à quibus cultus 75 b
Euentus bonus qualis Deus 87 f
Euocatio Deorum tutelarium antequā vrbes expugnarētur 460 b
Euocatio quod nam genus militiæ fuerit 440 d
Euocationis formula Deorum tutelariū ante oppugnationē 460 b
Excubiæ apud Romanos quales fuerint 454 e
Excuſationes legitimæ, quibus rei iudicium effugere potuerint, quæ nam fuerint 273 c
Exercitia veterum 484 f. g
Exercitor quis 410 d
Exercitus apud Romanos qui nam duces fuerint 445 e
Exercitus armatus centuriatis Comitijs luſtrari ſolitus 172 e
Exercitus quo ordine inceſſerit. 450 c
Exercitus Romanus conſtabat auxilijs ſociorum & legionibus ciuium 486 a in legiones & auxilia diuiditur 442 a
Exercitus vniuerſus Romanorum in quot partes diuiſus fuerit. 455 f
Exercitus miſſio quotuplex 481 b. e
Exercitum ſub pellib. habere 453 a
Exilium quid 423 e
Exilij obeundi exemplum 431 d
Exilio ciues iure ciuitatis nudati ſunt 423 d
Eximiæ hoſtiæ quæ & vnde 123 a
Extraordinaria porta quæ 453 c
Extraordinarij Magiſtratus qui nā fuerint 290 a. b
Exuerræ quid 239 b
Exules Romani toga non poterant vti 218 c
Exuperatorius menſis 173 a

F

FAbæ in flore luctus literæ apparere videntur 107 e
Fabam nec tangere nec nominare Flamini Diali licebat ibid.
Fabariæ cur Calendæ Iuniæ dictæ 82 d
Fabia lex de numero ſectatorum 391 c
Fabia tribus vnde 263 a
Fabij trecenti cæſi 167 a
Fabrorum præfectus quis 448 b. c
Fabula omnis neq; plures, neq; pauciores quàm quinq; actus continere

uere debet 193 d
Fabula quæ nam dextris & ſiniſtris tibijs acta eſſe dicatur 195 e
Fabulam primus Andronicus dedit 192 d
Fabulæ palliatæ in quibus Græci inducebantur 218 b
Fabulæ togatæ dictæ in quibus Romani inducebantur ibid.
Fabulas ſcenicas Ædiles curules emebant, & ut agerētur curabāt 298 d
Fabulinus Deus qui colebatur, cum pueri fari auſpicarentur 82 c
Faces cur adhibitæ fuerint cum noua nupta domum deducebatur 230 f. cur non plures nec pauciores quàm quinque accenſæ fuerint ibid.
Faces nuptiales poetæ tædas, faces iugales, faces legitimas, tædas geniales, & feſtas appellant 231 a
Facti nomen quomodo tractatum 429 f
Factiones maximè poſt Appij dictaturam excreuerunt 32 e
Fagus Ioui ſacra 51 b
Fagutalis Iupiter quare ibid.
Fagutalis mōs Viminalis fuit dictus 5 d
Fagutal ſacellum Iouis Fagutalis 51 b
Falacer flamen 108 b
Falces murales quid 459 e. f
Falcidia lex de hæreditatibus 379 b
Falcones ſi apparuiſſent, futuri boni ſpem certam faciebant 99 a
Falerina tribus unde 265 e
Falſi crimen quid antiquus fuerit 388 c
Falſi leges ibid.
Falx 463 a
Falx Saturni inſigne 174 c
Familia rem hæreditariam quando ſignificet 342 e
Familiæ appellatione bona patrisfamilias, & in his ſerui, ſeruaq; aliquando ſignificantur 340 a
Familiæ emptor quis ibid. d
Familiæ mancipatio quomodo facta ibidem.
Familia uox tum de rebus tum de ipſis perſonis accipitur 342 c
Familiaria veſtimenta quæ 215 b
Famoſi libelli prohibiti apud Romanos 390 a
Fana ſiſtere 38 f
Fannia lex de modo ſumptuum in conuiuijs 374 c. centuſſis quare dicta ibid.
Fanum unde dictum 39 b
Fariari profari antiquum 341 c
Farinam aut fermentam cur flamē Dialis nō potuerit tangere 107 c
Farracia dicta nuptia ſacra 229 d
Farre quomodo conueniatur ibid.
Fartorem quem nominet Feſtus 282 f
Faſces quid fuerint 277 e. regi præferebant lictores ibid. quid ſignificarint ibid.
Faſcinū idolum ſub curru triumphātium quare ſuſpenſum 478 f
Faſti primò qui dies ſint 133 f. g
Faſti dies propriè & toti qui, & ua propriè nec toti ſic dicti ibid. f
Faſti dies trium generum ſunt ibid.
Faſtorū dierum nota in Kalendario & numerus ibid.
Faſtos qui nā conſcripſerint 484 g
Faucia Curia 243 a
Faunus iunior ſuos ciues mitiorem uitam docuit 73 d. primus loca numinibus, & ædificia ac lucos ſacrauit ibid.
Faunus primus Deorum cultū inuecit, lucos ſacrauit, templa conſtituit, ſacrificiorum ius ordinauit 93 c
Fauni templum ubi 74 e. f
Fauno agna uel hædo litabatur 123 g
Fauni duo fuerunt 74 d. quo anno mundi uixerint ibidem
Faunos à fando dictos eſſe ibid. e
Faunos eſſe Cotta apud Ciceronem omnino negat ibid. e f
Fauſtuli regij pecoris magiſtri coniunx Romulum & Remum educauit 2 c
Fax prima quod nam tempus diei 132 b
Febris Dea quare culta à Romanis 89 f
Februarius menſis quare omni intercalationi deputatus 126 d totus attributus fuit legationibus exterarū gentium audiendis 280 g unde dictus 142 b
Februario menſe ciuitatem luſtrari oportebat ibid.
Februario menſe Iunoni ſacra fiebant 54 a
Februata uel Februalis Iuno quare ibidem.
Februus cur Orcus nominatus 69 f
Feciales tributis Comitijs creati 267 b
Felicitas qualis Dea 81 a
Felicitatis ſimulachrum quale ibid.
Felicitati quis nam templum conſtruxerit ibid.
Fenerator Romanus peior habitus quàm fur 358 a
Feneratorem Romani quadruplo puniuerunt, furem autem duplo ibidem.
Fenus dictum à fetu 357 f
Feralia quando & quibus celebrata 144 e. d
Feralia unde originem traxerint 239 c
Ferarū cōcluſarū venationes in Amphitheatris exhibebantur 187 d
Ferentarij qui nam milites 448 g
Feretrius quare Iupiter dictus 47 d
Feretrū deferebat virilis ſexus 236 a Pauli Æmilij legati Macedonū efferebant ib. Sullæ Senatores & ſacræ virgines extulerūt ib.
Feretrum defuncti quæ nam præceſſerint ibid. d
Feriæ propriæ familiarum 180 f ad nubendum cur viduis magis quā virginibus ſint aptæ 228 b
Feriæ ſtultorū cur Quirinalia 143 g
Feriarum elenchus elegans 484 c leges 358 f varia diſcrimina 132 f
Ferias publicas ſingulis menſibus Rex ſacrorum aut prætor proclamauit 113 a. quæ formula ibid. b
Ferijs quid fieri debeat ibid. e
Feriatis diebus quid nam agere licitum fuerit, & quid non ibid. d. e
Feris ſontes in area obiecti 208 d
Feſcennini verſus qui nam & vnde dicti 232 c
Feſſonia dea feſſos iuuabat 85 d
Feſti dies diuiduntur in ſacrificia, epulas, ludos, ferias 132 f
Feſti dies qui dijs dicati ibid.
Fetiales bellum indicentes haſtam ferratam, aut ſanguineam præuſtam in fines hoſtium emittebant 439 e
Fetiales dicti quòd fidei publicè inter populos præerant 113 d per hos bellum concipiebatur ibid.
Fetiales quatuor aut fœdus cum hoſtibus feriebant, aut bellum indicebant 438 f
Fetiales ſelecti è præſtantiſſimis familijs 113 e. eo ſacerdotio per omnem vitam funguntur ibid.
Fetialium conſuetudo in bello indicendo & ritus 439 a. b. c. officia quæ nam fuerint 113 e. f. g vnus pater patratus dicebatur ibid. g
Fidei ædes in Capitolio fuit 79 a
Fides bonæ actiones ab arbitrarijs quid differant 417 c
Fidei bonæ formulæ 416 g
Fidei commiſſa quæ nam appellata ſint 401 c rerū genera quot ibid.
Fidem Romani tanquam Deum coluerunt 79 a
Fideiuſſionis formula quæ fuerit 402 a
Fideiuſſor quis ibid.
Fiducia qualis contractus ibid. c vnde dicta ſit ibid.
Fiduciarius pater 407 b

Finis

Fines agrorum termini 353 b
Fines regere, idē diſcriminare 353 b
Fiſcellæ quid 303 b. c
Fiſci aduocatus vel patronus ibid. c
Fiſcinæ quid 303 b. c
Fiſcus quid ibi l. c
Flagitium facere apud veteres eſt conticiis alicuius exiſtimationē lædere 153 f
Flamæ ſacræ inſulæ olim dictæ fuerunt 105 b
Flamen Carmentalis quis 108 c
Flamen Dialis, Martialis, Quirinalis, Vulcanalis 484 a
Flamen Dialis maximæ dignationis 106 a. Pomonalis minimæ ibid.
Flamen Martialis Marti inſtitutus 108 a
Flamen Dialis quis, & vnde dictus 106 c. à quo conſtitutus ibid.
Flamen Dialis vſq; ad finem imperij Auguſti Cæſaris nullus inauguratus 107 c
Flamen Quirinalis Quirino ſacra fecit 108 a
Flamen ſi vxorem amittat, Flaminio decedat 107 a
Flamen vnuſquiſq; ſua ſacra habebat, quæ per ſe curabat 106 a
Flamen Vulcanalis, Furinalis 108 a
Falacer ibid.
Flaminis Dialis plurimæ ceremoniæ recēſentur 106 f. & 107 a. b
Flaminis matrimonium niſi morte dirimi ius non fuit 107 a
Flamini Diali magiſtratum petere non licuit 106 d
Flamini Diali vti lictore & ſella curuli cur permiſſum fuerit ibid.
Flaminum miniſtri Flaminij ibid. e. miniſtræ Flaminicæ ibid.
Flaminum pileus Flammeum dicebatur 105 b vxores Flaminicæ dictæ 106 e
Flaminum ſinguli nomē habent ab eo Deo, cui ſacra faciunt 108 a
Flaminum ſingulorū officium quodnam fuerit ibid. d
Flamines ad XV. aucti 106 a
Flamines alij ex Patricijs, alij ex plebeijs creabantur ibid. à populo Comitijs Curiatis creabātur 106 b à Pontifice Max. inaugurabantur ibid. Curiatis comitijs creati 244 e. maiores & minores quinam 106 a
Flamines Plutarchus à pilea Tileamines primò dictos putat, poſt Flamines 105 b
Flamines Pontifici Max. erant ſubiecti 106 c quamdiu durarint 107 a. quamuis quindecim qui nomine conuenirent, collegæ tamen non erant, neq; eorū quodam collegium vocabatur 106 a quando creari cœpti 105 e quaſi Flamines 105 e. ratio ibid. quinam ſacerdotio priuati 106 d tametſi non eſſent Pontifices, ita tamen erant aſſcripti in collegiū Pontificum, vt ſi quando de re alia apud Pontifices ageretur, ipſi vnà iudices ſederent ibid. tot fuerūt, quot Dij apud Ro. 484 a
Flamines tres Dialem, Martialem & Quirinalem Numa Pompilius inſtituit 105 f. g (225 c
Flaminica aſſiduè vtebatur flammea
Flaminica quibus cæremonijs vti coacta fuerit 107 g
Flaminicæ Flaminum vxores 106 e ijs diuertiū facere nō licebat ibi.
Flaminia ædes domus flaminis Dialis ibid.
Flaminia lex de Piceno diuidendo 372 c
Flaminia ſacerdotula fuit, quæ Flaminicæ Diali præminiſtrabat, cuiq; patrinia, aut matrima erat 119 f
Flaminiæ Flaminū miniſtræ 106 e
Flaminius Camillus puer dicebatur ingenuus, patrimus & matrimus qui Flamini Diali ad ſacrificia præminiſtrabat 119 f
Flaminium ſacerdotium ita perpetuum erat, vt ob certas cauſas ſacerdotio priuari poſſent 106 d
Flaminij miniſtri flaminum ibid. e
Flaminio abire quid ibid. d
Flaminius circus qualis locus fuerit 269 f
Flaminium in circum Senatus ſæpè conſultandi gratia ex Capitolio deſcendit ibid.
Flaminio in circo Comitia Tributa habita ibid.
Flaminio in circo ludi Apollinares, equeſtresq; celebrabantur ibid.
Flammæ in ſacrificijs quæ nam fauſtæ, quæ infauſtæ 103 d
Flammearij quales opifices 225 a
Flammeus veſtis vel tegmen, quo capita matronæ tegunt ibid. b
Flammeū feminis ideo imponebāt, vt nouiſſent maritis ſemper ſe ſubditas eſſe debere ibid. a
Flammeum vocabatur velum, quo nouæ nuptæ caput obnubebant 230 d. hoc luteum erat ibid.
Flammea amiciebantur nubentes ominis boni cauſa 225 b
Flauia lex de agris diuidendis plebi 372 d
Flora Dea florum 86 f. g.
Floralia ludi Floræ inſtituti ibid. c
Floralis Flamen 108 b
Florales ludi qui 198 d. quando inſtituti & cur ibid.
Floralibus ludis Catone ſpectante, populus vt Mimæ nudarentur, poſtulare erubuit ibid. g
Floralibus ludis fœminæ impudicæ denudatis pudendis diſcurrebant ibid. funambuli & elephantes introducebantur 199 a. Scianus prætor ad ridendum Tiberium qui caluus erat, caluorum miniſterio ad noctem vſque peregit ibid.
Florales lūdi impudici 198 f
Flumina quatuor modis trajiciebantur 450 f
Fluonlam Iunonem mulieres colebant, quòd eam ſanguinis fluorē in cōceptu retinere putabāt 54 a
Foculum ignitabulum 149 b
Fœderatæ ciuitates caruerunt iure ciuitatis Romanæ 467 a
Fœderatæ ciuitates quæ ibid. A
Fœderatarum ciuitatū conditio quænam fuerit ibid.
Fœderatarum ciuitatum vberior numerus quàm aliorū oppidorū ibi. e
Fœdus porca cæſa firmabatur 445 e
Fœdus quomodo Romani percuſſerint 439 f
Fœderum formula 50 b
Fœdera Fetiales percuſſerunt 439 f
Fœderibus in feriendis Romani per Iouem lapidem iurarūt 440 a. b qua formula vſi ſint ibid. b. a
in Fœderibus ſanciendis iuraturi lapidem ſilicem tenebant 50 b
Fœminarum pugnas Domitianus edidit 208 f
Fœnebres leges 381 c
Fœnerare apud Romanos lege Genucia prohibitum ibid. d
Fœneratorum crudelitas in egenos multas turbas in Repub. dedit 296 c. improbitas effecit vt Quinqueuiri menſarij inſtituerentur 304 c
Fœnus aliquādo apud Romanos fuit quarta pars fructuum creditoris 381 c
Fœnoris cauſſa leges latæ 380 f
Fontinalia fontium ſacra 372 b
Fontinalis porta Romæ ibid.
Ferculus Deus 90 a
Forſices acies in modum forficis inſtructa 456 b
Prienſis curia 242 f
Formulæ à Iuriſconſultis compoſitæ notis, hoc eſt literis ſingulis integrum verbum deſignantibus, ne a populo intelligerentur 322 b
Formularum notis ſcribendarum ratio ad Conſtantini tempora ſeruata fuit ibid. (144 b
Fornacalia quando & cuj inſtituta

Fornax

Fornax qualis Dea 90 a
Fornix Fabianus dicitur etiam Arcus Fabianus 479 g
Fors Fortuna 72 a. à quib. culta ibi.
Forticidia 152 b
Fortuna diei qualis 72 a
Fortuna quid, quàm potens 70 f
Fortunæ qualia tẽpla extructa fuerint 71 a.b & c
Fortunæ Seiæ feſtum 162 f
Fortunæ Seiæ in templo cur Seruij Tullij ſimulachrum tectum fuerit ibid.
Fortunæ varia cognomina 71 tatū
Forum agere quid 467 f
Forū appellarunt antiqui, quod nūc veſtibulū ſepulchri dicitur 2[illegible] f
Forum inducere quid 467 f
Forum quare à ferendo dictū 403 f ſex modis ſumitur ibid.
Forum quintum Romæ conſtituit Traianus, in quo columna altitudine 140 cubitarum 404 f
Forum Romanū vbi fuerit, et quæ eius nomina ibid. a
Forum Salluſtij in monte Quirinali fuit 405 d
Forū tertiū adiecit Auguſtus 404 d
Forum Traiani forum Vlpium dictum fuit 404 f.g eius fori elegans deſcriptio 405 a.b
Fori Cæſaris area conſtitit ſupra ſeſtertiûm millies 484 d
Fori loca qualia ſint 201 f
Fori Romani deſcriptio ex Plauto 404 a
Forū ſex modis intelligitur 467 f
Forum Tranſitorium quod nam, & à quo exædificatum 404 d variis columnis & ſtatuis exornatum ibid.
in Foro vndequaque fuerunt tabernæ, per pilas diſtinctæ ibid. c
Fora loca fuerunt in quibus ius dicebatur 467 e
Fora negotijs ciuilibus tractandis quæ nã fuerint ſeparata 405 a
Fora varia quæ Romæ fuerint, & quæ nominent boni ſcriptores ibid. d
Fori quid ſint 403 d
Foſſa veteribus quid 3 c
Foſſam fodere tunicis interioribus ſolutis, ignominia militaris fuit 471 e
Franciſci Polleti libri de Iudicijs veterum Romanorū omni eruditione referti 399 c
Frangere ſubſellia quid 201 b
Fratres Aruales qui 95 a. à ſuis collegis cooptabantur 267 b
Fratrū Arualium inſigne quod nã 95 a
Frons 456 a
Frontem veteres Genio ſacram voluerunt 85 g
Frumentaria teſſera quæ 302 d
Frumentum aut Decumanum, aut emptum, aut æſtimatum 468 b
Frumentum populo diuiſum 302 c
Frumenti ratio in prouincia quæ fuerit 307 e
Frumento qui Dij præfecti 87 d.e
Frumenta in pila comminuebantur ante vſum molarum 30 c
Fuat pro Fiat antiquè 345 a
Fugia qualis Dea fuerit 89 f
Fulgoram coluerunt ne fulgura fierent 87 f.g
Fulgura & Tonitrua Ioui Tonanti tribuebantur 50 b
Fullones erant Romæ qui maculas è togis eluebant 120 c
Fullonum vſus creber apud veteres vnde nam ibid.
Fulmina apud Romanos quomodo diſtincta 98 c
Fulminum plurima diſcrimina recenſentur ibid. c.d.e
Fuluia lex de ciuitate Italis danenda 365 e
Fuluius ex illo mulctatus quòd Triumphi honorem ſpreuerit 480 g
Fumi in ſacrificijs quales nam eſſe deberent 103 d
Funditores qui 449 b
Fundi vox quot modis ſumatur 350 a
Funebri oratione primus ſuum collegam Iunium Brutum laudauit P. Valerius Poplicola 237 b
Funebres ludi qui nam ſint 196 f
Funebres ludos qui curabant, dicti fuerunt deſignatores 208 f
Funebres ludos qui nam facere potuerint ibid. e
Funebrium ludorum origo ibid. b
Funus illuſtrium virorum in forum primum elatum, ibiq; oratio funebris recitabatur 236 f
Funus indictiuum 235 f
Funeris familiaris procuratione reus iudicium effugere potuit 273 c
Funera alia indictiua, alia Simpludearia 239 b
Funeracur à funalibus 120 f.
Funera noctu efferebantur apud Romanos ob ſacrorum celebrationẽ diurnam ibid.
Funerum formula 235 f lex 359 c
Funeribus adhibiti tibicines decem 235 a
Furia Caninia lex de manumiſſis 376 g
Furia lex de Teſtamentis 378 g. de Triumuiris capitalibus 368 g
Furiæ quales Deæ veteribus habitæ ſint 70 c. tres fuerunt ibid.
Furrinalia ſacra Furinæ 167 e
Furinalis flamen 108 a
Furtum nullum commiſſum fuit Saturno regnante 44 b
Furtum quid, quæ ſpecies eius & quid ſingulæ 355 e. 402 f
Furta per lancem & licium concepta quid 356 c.d.e.f.g
Furtorum cauſa leges latæ 380 e
Furtorum genera tria tempore Decemuirorum 355 g. quid ſingula ibidem.
Furta grauiſſimè Romani puniuerunt 355 d.e
Furtiua res non vſu capiatur 350 e
Furtiuæ cõdictionis intentio 416 a
Fur vnde dicatur variæ ſententiæ 355 e quid ſit ibid.
Fures ad columnam Mæniam puniti 411 d
Fures apud Romanos Lauernã Deã precabantur 85 e
Fuſia lex de comitijs 363 b de ſuffragijs ferendis 363 g
Fuſte cædebantur milites ignominiæ cauſſa, & cuſtodes negligentes in militia 472 a
Fuſtigationem in caſtris adhibuerũt & priuatim 423 b

G

GAbinia lex de Maieſtate 385 a. de mandando bello piratico ipſi Cn. Pompeio 376 d. de Senatu habẽdo 364 f. de ſuffragijs 363 d
Gabinus cinctus 217 f
Galeria tribus vnde dicta 262 e
Galeſus Thuſciæ flumen ibid.
Gallicinium tertium tempus diei 132 a
Gallienus Imperator interfectis militibus apud Byzantium Romæ decennalia celebrauit 206 c.d
Gallinarum cantus infelix 99 e
Gallus cur Marti appictus fuerit 58 e
Galli quare Togati 218 b
Galli Romanis quàm fuerint terribiles 359 d
Galli ſacerdotes Cybelis Deæ 118 c
Gallorum cantus quid ſignificarent 99 e
Gallis cum Romanis bellum gerentibus neque ſacerdotes neque ſenes vacationem habuerũt 359 d
Gaulus quale genus nauigij 464 e
Gellia Cornelia lex 362 f
Geminus quare dictus Ianus 41 f
Gemoniæ ſcalæ 436 g
Genas mulieres ne radunto 237 f
Genialis lectus quaſi generalis 232 c
Geniales epulæ quæ nam ibid. a

Geniales

Geniales lecti qui puellis nubentibus ſternuntur ibid. d
Genialibus lectis ſtratis maritorum genij inuocabantur ibid.
Genius qui animæ gradus in nobis dicatur 44 a
Genius quis Deus ſit, variæ doctorũ opiniones 67 f. g
Genius ſacri lecti quem intelligat Iuuenalis 222 d
Genij ſimulachrum quale ſit 68 b
Genio quomodo res ſacræ factæ ſint ibid. b. c
Gentiles & Agnati quomodo differant 338 b
Gentilitia ſacra quæ 330 e
Gentium ius à iure naturæ quid differat 317 d
Genius miſericordiæ ſacra voluit antiquitas 86 a
Genutia lex de clauo pangendo 367 b. de creandis conſulibus ex plebe 366 c. de nõ capiendo magiſtratu eodem intra decennium 365 e. de non exercendo fœnore 381 d
Geometriam inuenit Mercurius 57 a
Georgius Fabricius 1 d
Geruriæ naues vnde dictæ 464 f
Germani inuenerunt Typographiæ artificium 491 b
Geſoretæ quales naues 464 f
Gigas Cretæ Milinus 46 f
Gigantes à Ioue ſublati ibid.
Gladiatores ante ſepulchra digladiabantur 237 e. f
Gladiatorum magiſtri Laniſtæ appellati 208 e. eorum vſus à Theoderico Gothorum rege ſublatus ibid.
Gladiatores in defuncti patris honorem primus Iunius Brutus dicitur dediſſe 208 d
Gladius inſigne fuit magiſtratus publicum iudiciũ exercentis 425 a
Gladiorum vocabula 450 b
Glandis appellatione aliquando omnis fructus continetur 352 g
Glicia lex de ratione inducendæ querelæ inofficioſi teſtamenti 380 e
Globus qualis acies 456 b
Gordianus iunior ſepties lauit in die 27 a
Gordiani ludi natalitij quando celebrati 206 f
Gothi Pantheum iniectis ignibus frangere non potuerunt 50 f
Gradiuus quare Mars 58 d
Græci vtebantur pallio 215 b
Gratiæ Veneri additæ 62 b. cur nudæ pingantur ibid. cur connexæ ibid. cur vna à nobis auerſa, aliæ duæ ad nos conuerſæ ibid. e
Graminea haſta quæ 473 d
Gratianus Imperator primus edicto propoſito vetuit ſe appellari Pontificem Maximum 115 e. f
Gratianus Pontifex Maximus appellatus ibid. e
Gratulationis cauſa victimas in tẽplo Iouis Capitolini mactabant 49 e
Gubernaculum & clauus quid differant 462 c
Guſtus quænam Cœnæ pars 213 b
Guſtatio quænam Cœnæ pars 213 a
Gymnaſia veterum 484 f
Gymnaſtica qualis ſit ars 188 e
Gymnici ludi quinam dicãtur ibid. d. vnde quoque ibid.
Gymnicos ludos quidam ipſos etiam Circenſes vocant ibid. d
Gyraldi error à Mercuriale declaratus 80 d

H

HAdriani ludi natalitij quando celebrati 206 f
Hæredes & legatarij quid differant 340 b
Hæredum nomine leges latæ 378 f
Hæredum tria genera, & quid ſinguli illi hæredes 341 d. e
Hæreditas quid, eadem quotuplex 401 b
Hæreditas ſcripſerunt veteres Eres ditas 342 f
Hæreditatum & legatorum lex 339 g
Αἰταγία 350 d
Harpago 462 e
Haruiga 223 a
Haruſpices à victimis in ara aſpiciendis 102 a. à Romulo primum inſtituti ibid.
Haruſpices omnes Hetruſci fuerunt 102 a
Haruſpicum officium quodnam 102 c
Haruſpicinæ doctrina à quo primũ tradita 104 a
Haſta antiquis Quiris dicitur 230 b. cur Iunoni ſacra ibid. inſigne fuit Prætoris vrbani, priuatũ iudicium exercentis 425 a
Haſta pura, graminea, donatica quæ 473 d
Haſtæ cuſpide cur diſcriminarint nouæ nuptæ comam 230 a. b
Haſtam Sabini Curim vocant 42 e
Haſtaria cenſio qualis mulcta 471 e
Haſtati milites qui 448 f
Hecate Græcorum Dea 84 e
Hedera cur Flamini abſtinendum 107 d
Hederæ ineſſe ſpiritum, qui de ſtatu mentionis deturbet, multi exiſtimantur 107 d
Hederam ebrietatem à nullo vino ortam inducere ibid.
Hederam eſſe ſterilem ibid.
Helepolis qualis machina 459 d
Helleſpontica Sibylla 117 b
Herculaneo nodo cur nuptæ nouæ cingulum vinctum fuerit 232 f
Herculeo morbo laborans ſi ſubitò ceciderit, comitia diremit, 256 d
Hercules ſeptuaginta liberos reliquit 232 e. f
Herculis ſacerdotes 94 c. templa varia 73 e. f. g
Herculi ædes in circo quando poſita 161 b
Herculi Cacus boues obigit 47 e
Hercules plurimos numerarunt veteres 72 e. f. g
Hermes ſuppoſititius 208 f
Herodes quos nam ludos inſtituerit & celebrarit 206 b
Heroes mira proceritate fuerunt 193 a
Herophile 117 a
Hetruriæ populis principum filij ſex in diſciplinam traditi 102 b
Hetruſcorum cerimoniæ 3 d
Ἐξηγηταὶ cur prætores nominet Appianus 308 e
Hieroglyphicis literis Romani ſuorum numinum maieſtatem velabant 484 b
Hieronica lex de frumento 374 b
Hierophantæ qui ſint 115 a
Hieroſolymæ à Veſpaſiano quando captæ 170 d
Hieroſolymitani templi vaſa à Tito Veſpaſiano in templum Pacis repoſita 80 e
Hilaria 150 e. f
Himonia 463 e
Hippagines quales naues 464 e. vnde dictæ ibid.
Hippius cur Neptunus appellatus 66 d
Hippona Dea equorum 88 a
Hircia lex de Pompeianis ad dignitatem non admittendis 366 a
Hirundinum circumuolutationes quid ſignificarint 99 b. c
Hiſpanienſis enſis 449 f
Hiſpanienſi de victoria triplex pompa Romæ habita 168 a
Hiſpani quare Togati. 218 b
Hiſter Thuſco verbo Ludio vocabatur 189 f
Hiſtrionis nomen vnde fuerit inditum ibid.
Hiſtriones non niſi dubijs in rebus reipublicæ ad arma vocati ſunt 443 a
Ὅπλα δεῖ 486 d

Homeri poema ſubtiliter deſcriptũ vt in putamine nucis includeretur 485 c
Homerum mendacia eſſe ſcripturũ vaticinata eſt Sibylla Eritbræa 117 a
Hominem antiqui Hemonem dicebant 81 e
Homines omnes aut liberi ſunt, aut ſerui 400 b
Honorariæ actiones 409 g
Honorarium frumentum quod nã 468 c
Honorarium ius 317 a. 318 a. b
Honoris & virtutis templa ita fuere extructa, vt ad Honoris templum ingreſſus eſſet per virtutis 78 d
Honori quis primus ædem Romæ extruxerit ibid. b
Horæ quibus cũ populo agi liceret, omnes erant intra ortum ſolis & occaſum 320 f
Horarum nomẽ trecentis annis Romæ ignoratum 345 g
Horatia lex de Caia Taratia virgine Veſtali 369 c. de non nocendis Tribunis 368 c
Horatia tribus vnde 263 b
Horatia Valeria lex de plebiſcitis 369 a
Horatius condemnatus ad populum prouocat 433 b
Horatius iniuriarum ſuffragijs liberatus 243 d
Horatij iudicium Curiatis comitijs adminiſtratum 433 b
Horatij iudicium ſub Tullio Hoſtilio exercitatum 243 d
Hordeum pro tritico aliquando militibus ignominiæ cauſſa datum 471 e
Horologium inſigne fuit in campo Martio 253 f
Horrea Sempronia 373 f
Horta Dea quæ ad honeſtas actiones excitabat 84 f
Hortæ Deæ templum cur ſemper apertum 85 a
Hortenſius Dictator reuocauit plebem ex Ianiculo 6 d
Horticidia 152 b
Horti Salluſtiani 405 d
Hortulorum collis vnde dictus 6 c. quando pomerio incluſus ibid. in hoc Nero ſepultus ibid.
Hoſtem quem nos dicimus, antiqui nominarunt perduellem 345 c
Hoſtes in deuictos quomodo Romani animaduerterint 465 d
Hoſtes veteres perduelles appellabant 250 d
Hoſtia quid 122 f
Hoſtia ab hoſtio quod eſt ferio, dicta 122 f
Hoſtiæ genus fuit, quo ſola Dei voluntas per exta diſquirebatur 123 c
Hoſtiæ minora ſunt ſacrificia quàm victimæ 122 f
Hoſtiæ præcidaneæ quæ ibid. g
Hoſtiarum immolationibus in omnibus ſacris vti ſolebant 256 b
Hoſtiarum multæ differentiæ 122 f. g
Hoſtilia curia ab Hoſtilio ædificata 242 c
Hoſtilia lex de furtis 380 e
Hoſtilius cum Ioui Elicio non ritè ſacrum feciſſet, fulmine ictus cũ tota domo conflagrauit 48 d
Hoſtilio Mancino vox obiecta, quæ illum vt domi maneret, admonuit 100 d
Hoſtio idem quod Ferio 122 f
Hoſtis ab hoſtio dictus 345 c
Hoſtis apud antiquos peregrinus ibid.
Hylen eſſe fecem omnium elementorum 88 f
ὕλην quid intelligant Græci ibid. g
Hymenæum Græci in nuptijs inclamabant 222 a
Ὑπάτους quos Græci nominent 283 b. c
Hypera funis nauticus 463 b

I

IAculorum vocabula 450 b
Ianiculum Eſculetũ habuit 6 f. vnde ſic dictũ 6 d. hodie Montorius ibid. Ancus Martius vrbi addidit 2 f
Ianiculum in montem plebis Romanæ receſſio 6 d
Ianiculo ex monte propter altitudinem Roma maximè conſpicua 6 d. cæteris montibus hic quare infrequentior ibid.
Ianual feſtum Iani 139 e
Ianualij verſus qui 113 a
Ianuarius cur ſic dictus 138 f
Ianuarium Romani in Iunonis tutela eſſe voluerunt 139 a
Ianuæ à Iano dictæ 41 d
Ianuis apertis in ſepulchro pictis animæ immortalitas ſignificabatur veteribus 238 f. clauſis autem interitum eiuſdem ibid.
Ianus cur Pan dictus 88 e
Ianus Deus Deorum in carminibus Saliaribus dictus 46 c
Ianus Italos primus docuit vinum & far ad religionem 41 d. primus valuas, ſeras, & claues ad ſanctimoniam domorum excogitauit 41 d. quare bifrons, & quadrifrons atque geminus. item pater, Iunonius: Cõſiuius: Quirinus: Patulcius, &c. 41 g. 42 a
Ianus Septimianus ædificium fuit peruium 42 f
Ianus vnde dictus 41 c. quis fuerit ibidem
Iani ædes ab Horatio quare extructa fuerit 42 f
Iani cognomina varia 41 f. templũ in foro Romano 42 f. ad forum olitorum ibid.
Iani templum quare belli tempore apertum, pacis autem tempore clauſum fuerit 42 d
Iani templa tria ibid.
Iano duodecim aræ pro totidem menſibus conſecratæ ibid. b
Iano in omni ſacrificio quare præfatio præmittatur 42 d
Iani duo ad arcum Fabianum 43 b
Iani in plurali numero dicuntur ædificia quadriformia ibid. a
Iaphet qui in ſacris literis dicitur, fuiſſe ianum 41 d
Icilia de Tribunis non contradicendis 368 b
Icilia lex de monte Auentino 394 e
Icrion 462 a
Idæa mater dicitur etiam Tellus 45 f
I. D. T. S. P. apud Probum quid 419 b
Iduare, diuidere 138 d. e
Idus Iuniæ aptiſſimum tempus nuptiarum 228 d
Idus quot in menſe quolibet 138 d. & vnde dictæ ibid.
Ientaculum quid & vnde 210 b
Ientare quid ibid.
Ientatio 209 f
Ignis ſacrificiorum qualis eſſe debuerit 123 e
Ignis ſacer qui à Veſtalibus cuſtoditur, Veſta eſt 65 b
Ignis ſubtilior eſt Iupiter, craſſior verò quo nos vtimur, Vulcanus 64 d. e
Ignis Veſtalium negligentia extinctus, quomodo incenſus fuerit 111 e
Ignis colendi conſuetudo defluxit à patribus, & remanſit inter Ethnicos 64 f. g
Ignis inuentor Vulcanus ibid. b
Ignis maximam curam habuerunt Romani 302 f
Ignem qui negligentius habebant, Auguſtus fuſtibus caſtigabat ibid.
Ignobiles apud Romanos qui 33 d
Ignobiles apud Romanos, quorum nec maiores nec ipſi Magiſtratus geſſerunt 34 a

Ignomi-

Ignominia fuit infamia 423 c
Ilex Vaticana vetuſtiſſima 6 c
Iliceta curia 242 f
ILICET ſignificat ire licet 237 d
Imago quid 33 e
Imaginem ſui tantùm illi ponere poterant, qui Magiſtratus Curules geßiſſent 33 e
Imaginum ius, eſt ius nobilitatis ibid. d
Imagines Romani feſtis diebus exornarunt 33 f. in funere extulerunt ibid. quibus veſtibus exornarint ibid.
Imagines Romani quare in prima parte ædium poſuerint 34 a
Imbres cantibus attrahi & repelli non poſſe etiam philoſophi animaduerterunt 336 e
Immolatio qualis ritus 123 d
Immunes ciuitates quæ nihil pependerunt populo Romano 468 d
Imperatiuæ feriæ quæ 132 f
Imperator conſtitutis prouincijs relicto præfecto Romam redijt 468 f
Imperator in prouincia quæ de ciuitatibus victis conſtituta erant, præconi in concione pronuncianda mandauit ibid.
Imperator Iupiter quare 49 e
Imperatoris paludati icona 216 a
Imperatoris vox quale nomen 446 a
Imperatoris voce quidnam Romani intellexint 287 c
Imperatores ad bellum ituri in templo Iouis Capitolini vota nuncupabant 49 c
Imperatores etiam ludos exhibuerunt 185 e
Imperatores ex bello reuerſi triumphali pompa in templum Iouis Capitolini deducebantur 49 c
Imperatores niſi ſcripſiſſent ad Senatum de hoſtium occiſorum & ciuium amiſſorum numero, triũphum non impetrabant 390 a
Imperatores poſteriores quare, quoties decimum imperij annum attigiſſent, feſtum celebrarint 206 c
Imperatores qui nam dicti & quib. de cauſis 287 d. 446 a
Imperatores Romani qui ſuperſtitibus filijs mortui ſunt, conſecrabãtur 108 f. g
Imperatorum præmia quæ nam fuerint 475 d
Imperatorũ quanta fuerit poteſtas, & eorum inſuper appellationes 287 f. g. & 288 a. b. c
Imperatum frumentum quodnam 468 c
Imperium aliud ciuile, aliud militare 243 e. f. quid vnumquodque ibid.
Imperium fuit facultas imperandi exercitui 307 a
Imperium, id eſt rei militaris adminiſtrandi facultas 243 e. f
Imperium merum aut miſtũ quodnam 424 f
Imperium militare quomodo datum fuerit in vrbe & extra vrbem magiſtratibus 247 e
Imperium per quot annos Reges habuerint 277 f
Imperium quibus Magiſtratibus datum 243 f
Imperium triumphanti ſolus populus dare poterat 477 d
Impetrationis vis quæ nam fuerit 407 a
Impetratiua Auguria qualia fuerint 97 d
Im pro eum 327 f
Inarculum virgula erat ex malo punico incuruata, quam Regina ſacrificans in capite geſtabat 105 d
Inaugurandi vox quale ſit verbum 273 f
Inauguratus ſacerdos qui dicatur ibid.
Inauguratos oportebat eſſe cuiuſcunque ſacerdotij candidatos ibid. e
Incendiaria auis quæ 99 b
Incorporeæ res in iure quæ nam 400 f
Indictiuum funus 235 f
Indictiua funera quæ 239 b
Indigetes Dij qui fuerint nominati 47 b
Indigetes quales Dij 70 d. e. 72 d
Indigetare 72 d
Indu manus iactio pro manus iniectio antiquè 348 a
Induperator pro Imperator 58 b
Induſium alij ſcribunt Intuſium 216
Induſiũ & ſubucula quid differant 224 e
Induſium qualis veſtis ibid.
Infames lege & edicto prætorio facti 423 c
Infamium cura Cenſoribus mandata 431 d
Infamia ius munerum & honorum ademit 423 c
Infantibus naſcentibus qui nam dij præfuerint 81 f
Inferiæ qualia ſacra 237 e
Ingenuus erat, qui ſtatim vt natus erat, liber fuit 400 c
Ingenuus ingenui filius Eques Romanus eſſe poteſt, ſed aditum in Curiam non habet 35 a
Ingenuus libertinam ducere nõ poterat 227 g
Ingenui libertinorum filij ſuffragium tulerunt in Tribu ruſtica, non tamen magiſtratus capit, et eſt tertij ordinis 34 a
Ingenui qui nam ibid. b
Inguina Veneri ſacra 86 a
Iniuges hoſtiæ quæ nunquam iugo ſubditæ 123 e
Iniuria quid, vnde dicta, quot modis fiat 354 a. b. 402 g
Iniuriarum lex 389 g. eius capita ibid.
Innominales dies qui 134 b. c
Inſulæ dicuntur etiam, quæ non iunguntur communibus parietibus cum vicinis, circuituq́; publico, aut priuato cinguntur 30 d
Inſtructio aciei apud Romanos 455 b. e
Intempeſtam noctem quare veteres appellarint 335 f
Intempeſtiuum eſt, cum tempus agendi eſt nullum 132 b
Intercalatio ad ſacerdotum officium pertinet 359 e. de ea lex a quo lata ibid.
Intercalatio omnis quando nonnunquam omiſſa ſit 126 f
Intercalationi omni quare Februarius menſis deputatus ſit 126 d
Intercedebãt inter ſe conſules, Prætores, Tribuni 257 e
Interceßio nunquam locum habuit ante ſuaſionem aut diſſuaſionem 319 a
Interceßioni paris aut maioris poteſtatis parendum 257 c
Interceßionem Tribunorum factã eſſe verbo Veto 319 a
Intercidona 84 a
Intercisi dies qui ſint 132 e
Interdictum de locis ſacris & religioſis 408 e. de liberis perſonis ibid. de locis publicis ibid. de adipiſcenda poſſeßione ibid. de retinenda poſſeßione ibid.
Interdicta quales formulæ fuerint 408 b
Interdictorum vſus quis 409 b
Interpretes qui nam fuerint 313 f. fuerunt ex numero apparitorum & libertinorum 313 g. 283 a
Interregnum quid 290 f
Interrex qui dicatur ibid.
Interreges non niſi Patricij eligebantur 291 a. populum ad Comitia Curiata vocare potuerunt 244 e. quando creari deſierint 291 a. qui nam Comitia habuerint 252 a
Interregum origo antiquißima 290 f

Interſcalmium qualis locus in naui 461 e
Inteſtabilis propriè, cui ius nō eſt dicendi teſtimonij 341 c. *poſt etiam is cui teſtimonium non dicitur* ibid.
Inteſtabilis qui nec teſtamentum facere, nec ad teſtimonium adhiberi poteſt 353 d
Inteſtatus quatuor modis quis dicatur 342 b
Inteſtatus qui fuerit dictus 401 e
Inteſtatus ſi quis mortuus, cui nam lex hæreditatem attribuerit ibid. b
Ioannis Lateranenſis Baſilica 5 b
Iocum & ludum Grammatici quomodo diſtinguant 184 f
Iouij error de Typographiæ antiquitate 491 b
Iouis ædis cum fundamenta foderētur, in Capitolio caput humanū inuentum 4 c
Iouis Capitolini in templo quæ & qualia pacis & belli tempore peregerint Romani 49 c
Iouis Capitolini templum in monte Capitolino exædificatum 4 d. *à quibus* ibid.
Iouis cognomina 46 g. 47 a
Iouis colendi prima origo quæ nam fuerit 46 f. g
Iouis nomen vnde ibid. c
Iouis ortus quis ibid. d. e
Iouis plurima cognomina 51 g
Iouis ſtatoris templum Neronis tempore exuſtum, nunquam reſtitutum 48 a. *in hoc nonnunquam Senatus habebatur & Senatus conſulta fiebant* ibid.
Ioui Iuuentori Romæ ara extructa 47 c
Ioui piſtori quando ara poſita 162 b
Ioui prodigiali thure & mola ſalſa litabatur 123 f
Iouem Indigetem appellatum fuiſſe Æneam Liuius oſtendit 47 b
Iouem lapidem Romani in feriendis fœderibus iurabant 440 a
Ioues trecenti apud veteres culti 46 d
Ioues tres numerat Cicero ibid. c
Ira vindictam cupit 70 c
Ire in conſilium 430 f
Irrogare eſt legibus infligere 334 c. *aliquando pro rogare vel introducere ſumitur* ibid.
Irrogare mulctam vnde natum 432 f
Irrogatio mulctæ vel pœnæ 434 a
Irrogatio quod aduerſus reum conſcripta ibid.
Irrogationis & Anquiſitionis diſcrimen ibid.
Irrogationis formula ibid.
Iſis Dea 90 e. f
Iſis legifera ibid. f
Iſin primo leges & iuſtitiam inueniſſe ibid.
Italia ciuitatem Romanam multis laboribus meruit 362 e
Italia quare Saturnia terra dicta 4 e
Italiæ Iuridici qui fuerint dicti 311 e
Italici belli cauſa 361 g
Italico vel Gallico bello duobus vexillis roſeo & cæruleo milites euocabantur 440 d
Itali non omnes pari iure ciuitatem conſequebantur 252 e
Iter quid 351 c
Iudex aliquando ſtans iudicauit 419 e
Iudex in arbitrijs liberior erat, quā in iis quæ ſtricti iuris 421 b
Iudex quas cauſas cognouerit 417 d
Iudices ex lege ad iudicandum adhibiti quomodo lecti 425 b. *quo numero* ibid.
Iudices ex ordine Equeſtri lecti 32 f
Iudices iudicaturi quare iuſiurandum ſuſceperint, & eorum nomina inſcripta in arcis repoſita 428 a
Iudices Quæſtionum, principes Quæſtionum dicti 425 b
Iudices quomodo lecti fuerint 427 e
Iudicum ex numero Tribuni Ærarij ſublati 383 a
Iudicum munera quæ nam 425 d
Iudicum nomine leges latæ 382 c
Iudicum reiectio, ſubſortitio quomodo inſtituta 427 e
Iudicum ſortitio quomodo inſtituta ibid.
Iudices in conſilium mittere aut dimittere, eſt iubere illos ad vrnas ire, atque in eas tabellas, ſententias continentes, conijcere 430 e
Iudicare qui minor viginti annis nō cogebatur 383 e
Iudicatum ſignificat ſententiā prætoris de re controuerſa 348 b
Iudicium in petitorem quale fuerit 421 e
Iudicia ad ſolos Equites tranſlata 382 e. *Senatorio ordini rurſus cōmunicata* ibid.
Iudicia à iudicando dicta 399 e
Iudicia inter Senatores, Equites & Tribunos ærarios communicata 382 g
Iudicia mulctæ alicui indicendæ exercebantur Comitijs Tributis 267 e
Iudicia non omnibus diebus exercebantur 406 b
Iudicia populi aut priuata aut publica, & quid ſingula 412 b
Iudicia priuata fuerunt decreta de priuatis controuerſijs 399 f
Iudicia publica non fuerunt omnia illa, in quibus crimen verſatum eſt 422 d
Iudicia publica quæ nam fuerint ibid. a. *quare ſic dicta* ibid.
Iudicia quæ nam habita fuerint Comitijs centuriatis 250 e
Iudicia Romanorum quid ſint 399 e
Iudicia ſub regibus Curiatis Comitijs exercitata 243 d
Iudiciorum comitia centuriata quā nam magiſtratus habuerit. 252 c
Iudiciorum comitia non tantùm habita ſunt in Comitio, ſed in alijs quoque locis 273 b
Iudiciorum comitia tributa à quibus perſonis habita 268 *in Comitio habita* 269 d. *quomodo fuerint adminiſtrata* 272 g. 273 a
Iudiciorum Comitijs Tributis ſi damnatus reus, illicò prædes dare ſoluendæ mulctæ cogebatur 273 g
Iudiciorum forma in prouincijs quæ nam 307 b
Iudiciorum in comitijs quas nam perſonas intereſſe conuenerit 269 b
Iudiciorum nomine leges latæ 383 d
Iudiciorum priuatorum cauſæ quæ nam fuerint 399 g
Iudicijs publicis Quæſitores præfuerunt 286 e
Iudicia publica poſt conſtitutas perpetuas Quæſtiones Prætores reliqui quatuor exercuerunt 286 e
Iuga Iuno quare 53 f
Iugarius vicus ibid.
Iugatinus Deus 231 g
Iugatinus Deus iugis montium præſidebat 88 a
Iugatinus Deus qui coniuges coniungebat 83 b
Iuglandes cur nuces dictæ fuerint 232 b. c.
Iugum apud Romanos quid fuerit 465 f. *ſub iugum mitti quid ſit* ibid.
Iulia Caducaria lex 380 a
Iulia lex de ceſſione bonorum ibid. e. 382 a
Iulia lex de ciuitate 362 a

Iulia lex de diuidendo agro Campano & de ducẽda colonia 371 a. de ſarmis iudiciorum 383 d. de maritandis ordinibus 377 g. de non imponendis vindicta manumiſſis ibid. a. de peculatu 390. eius capita quæ fuerint ibidem. de prouincijs aliquot capitum 370 b. de prouincijs prætorijs ne plus quàm annum aut ieiunium obtinerentur ibid. e. de repetũdis 393 b. 394 a.b. quando lata ibid. eius capita quæ ſint ibidem. de vi 389 b.c.d. de viceſima 379 f. omnes in ſuas leges iurare debere 369 d
Iulia lex quæ repetiuit Semproniã 372 f
Iulia lex ſumptuaria 376 a
Iulia lex vt ager Stellas plebi diuideretur 372 e
Iulia lex vt Tribuni ærarij ex numero Equitum tollerentur 383 a
Iuliæ legis de maieſtate capita 385 d.e
Iuliæ legis de repetundis capita quæ ſint 394 b.c.d
Iulia Miſcella lex 380 a. quare ſic dicta ſit ibid.
Iulia Plautia lex ibid. d
Iulia Titia lex de Tutelis 378 e
Iulius Auguſtus comitiorum ius priſtinum reduxit 392 d
Iulius Cæſar ab Iulo Æneæ filio videri volebat ſe ortũ ducere 61 d
Iulius Cæſar ante pugnam Pharſalicam Veneri Genitrici templum cur vouerit ibid.
Iulius Cæſar Decemuiros Epulonũ inſtituit 118 g. 119 a
Iulius Cæſar menſe Iulio natus fertur, vnde & menſis ille Iulius dictus 165 b
Iulius Cæſar militibus ſtipendium duplicauit 443 c
Iulius Cæſar ſacerdotio & vxoris dote mulctatus 107 e
Iulius Cæſar viginti tribus vulneribus confoſſus 294 f
Iulij Cæſaris ludi natalitij quo die celebrati 206 a
Iulio Cæſari qui nam honores decreti fuerint 287 b
Iulium Cæſarem in anni conſtitutione adhuc hodie ſequimur 126 c
Iulius menſis à C. Iulio Cæſar cur ſic dictus 165 b
Iulius menſis Quintilis cur fuerit dictus ibid. a
Iulij menſis Kalendæ primus dies conductionum apud veteres. ibid. e
Iumentum veſtabulum quod à iunctis pecoribus traheretur 344 e. à iungendo dictum ibid.
Iunia lex de abrogendo imperio Tarquinio 366 b
Iunia lex de peregrinis 361 d
Iunia Licinia lex de Trinundino 369 b.c
Iunia Norbana lex de manumiſſis 377 e
Iunia Petronia lex de iudicijs 383 f
Iunia Velleia lex de Teſtamentis 379 c
Iunia ſacrata lex 368 a
Iuniam legem vt inhumanam Cicero reprehendit 365 d
Iuniæ Calendæ cur Fabariæ 82 d
Iunius Brutus autor fuit eijciendi Regis 277 f
Iunius Brutus primus in defuncti patris honorem gladiatores dedit 208 d
Iunius Brutus quando Hiſpaniam vlteriorem ſubegerit 162 b.e
Iunius menſis vnde dictus 159 f.g
Iunonius quare Ianus 42 b
Iunonij verſus qui 113 a
Iuno ſoror & vxor Iouis 52 b. dicta quod vnà cum Ioue iuuet ibid.
Iuno cur Dea Quiris dicatur 230 b
Iuno vnxia 231 g
Iunonis aues 52 d
Iunonis in ditione omnes Calendæ 42 b
Iunonis in Sacello anſeres ſacri alebantur 49 a
Iunonis nomina varia 52 d.e.&c.
Iunoni agna litabatur 123 f
Iunoni haſta ſacra 230 b
Iunoni Lucinæ ærarium à Seruio Tullio inſtitutum, in quod pro ſingulis naſcentibus parentes certi precij nummum inferrent 53 e
Iunoni menſe Februario ſacra fiebãt 54 a
Iunonẽ lucẽ tribuere putabãt 86 a
Iupiter ante pugnam Gigantum ſacrificat Soli, Cælo ac Terræ 46 f. cur Elicius dictus 48 b. lacte capræ quæ Amalthea dicta, melleq́; educatus 46 e. primus docuit iuſtitiam inter mortales ſeruare. ibid. pro diuerſa illius poteſtate variè effictus 47 a. propter beneficia optimus, propter vim maximus appellatus 48 d. quare inuentor dict9 47 c. quare Latialis, Sponſor, Imp. Piſtor, Capitolinus, Elicius 48 49. per totum. quare ſtator dictus 47 f. quaſi iuuans pater 46 c. ſuſtulit Gigantes ibid. f
Iurore calumniam quid ſit 426 f
Iurare in litem quid 419 e
Iuratus quomodo ſententiam dicere debeat 420 d
Iurgium quid 453 b
Iuriſconſulti apud Romanos qui 322 d
Iuriſconſulti cur aucupes Syllabarum dicantur ibid. c
Iuriſconſulti qui appellati 318 b
Iuriſconſultorum apud Romanos differentia 322 d
Iuridici Italiæ qui nam & à quo inſtituti 311 e
Iuriſdictio eſt iudices dandi licentia 424 f
Iuriſdictio prouincialis 307 a
Iuriſdictio qualis poteſtas 403 b
Ius Ælianum quod nam 322 a
Ius aliud priuatum, aliud publicum 399 f
Ius ciuile fluxit ex duodecim tabulis 321 c
Ius ciuile Papinianum quoduam, quare ſic dictum ibid. d.e
Ius ciuile quid 317 a. honorarium. ibid. & 318 b
Ius ciuium Romanorum quæ ſeſe aduerſus nimium magiſtratuũ imperium muniuerunt, multis legibus eſt confirmata 360 f
Ius cognationis, affinitatis 317 a
Ius & Lex quid differant 317 a
Ius humanum quid ſit ibid. e. idem poſitiuum, ciuile & ſcriptum dicitur ibid. à naturali quid differat ibid.
Ius locus vbi magiſtratus conſiſtit iuris dicundi gratia eſt aliquando 317 a. 403 e. 346 e. 348 b
Ius naturæ & gentium quid differat 317 d
Ius naturæ quid ſit ibi. b.c. hoc ſæpe ius gentium nominatur ibid.
Ius non ſcriptum quid ibid. f
Ius Papirianum quod 332 e
Ius priuatum quomodo diuidatur 317 d
Ius quibus in locis dictum fuerit 403 e
Ius Quiritium in quo fuerit 466 b
Ius quot modis dicatur 317 a
Ius triplex ibid. b
Iuris auctores qui 322 e
Iuris ciuilis ſcripti ſpecies quæ 317 f
Iuris ciuium Romanorum cauſa leges latæ 360 e.f.g
Iuris controuerſia quomodo diſceptata 429 f
Iuris Romani origo & proceſſus 321 c
Ius apud Romanos qui nam dixerint 403 b
Ius dicere 317 a

Ius dicere dicuntur illi, qui ius reddunt 403 b
in Ius de domo ſua nemo vocari poterat 411 d.e
Ius dixerunt prætores aut ex ſuperiore loco aut ex æquo 406 e
Ius imaginum primi ſoli patricij habuerunt 33 e. plebi communicatum ibid.
in Ius poſtulare aut poſtulari qui nō potuerint 425 g. 426 a
in Ius quomodo aduerſarius vocatus fuerit 425 f
in Ius vocandi modus 411 d.
in Ius vocare quid 411 c. non omnes vocari poterant ibid.
In Ius vocatio quomodo locum habuerit 425 f
Iure manū conſerere quid 346 c.d.e
Iura alia ciuium Romanorum, alia Italorū, alia Prouinciarū 484 d
Iuſiurandū Calumniæ quale 419 e
Iuriſiurādi religio in qua fuerit authoritate apud Romanos 358 a.b
Iuſti dies qui 134 a. 348 a
Iuſtitiæ filia Nemeſis 59 e
Iuſtitiam inter mortales ſeruare primus Iupiter docuit 46 e
Iuſtitium quidnam 348 a
Iuturna ex fonte aquam ad omnia ſacrificia Romani ſumebāt 67 b
Iuturna ſic dicta quòd iuuaret 67 e
Iuuenales ludi qui, & à quo primū inſtituti 206 f.g
Iuuenales ludi tantùm per domos et hortos acti 206 f
Iuuenalis explicatus 201 b. 204 e
Iuuentas Dea eſt, iuuenilis ætatis exordia excipit 82 e
Iuuentas potius quā Iuuētus ibid. e
Iuuentatis ludi 206 g. 207 a
Iuuentus Romana vbi omnis generis exercitia habuerint belli & pacis 253 e
Iuuentutis princeps quis, & vnde electus 209 a

K

Kalendæ omnes in Iunonis tutela erant 139 a
Kalendæ primus vniuſcuiuſq; menſis dies 138 a. cur ibid.
Kalendas à καλῶ deriuarunt ibid.
Kalendis Ianuarij Conſules deſignati conſulatum inibant 139 b
Kalendis Ianuarij cur quilibet omne genus operis in ſua arte inchoarit ibid.
Kalatores 120 a
Κῶμος quid & vnde 211 f
Κῶμαι conuenticula ruſticorū 191 e
Κωμάζειν eſt ebriorū more laſciuire 210 e
Κόρδαξ 194 f
Κερκοῦροι quales naues 486 d

L

Labith Horchiam appellatam eſſe Veſtam 65 a
Lacerna veſtis militaris 215 d
Lacernam veſtem per bella vſitatā factam fuiſſe Romanis 215 d
Lacheſis ſors 70 a
Lænas ex plebe conſul factus 108 c
Læna veſtimentum militare 215 g. etiam in ſacrificijs ſumptum ibi.
Lætoria lex 422 e
Lætoria lex de curatoribus dādis furioſis vel prodigis 378 f
lanceā veteres Quirim vocabāt 77 b
lancea donabantur illi qui fortiter pugnabant ibid.
lanificij vſum Minerua inſtituit 57 d
laniſtæ qui nam fuerint 208 e
lapis Iupiter quare 50 b
lapis Manalis 180 d
Lara ſiue Larunda qualis Nympha 68 g. cur ei lingua abſciſſa à Ioue ibid.
Lar familiaris quomodo efformatus fuerit ab antiquis 68 f
lares cur pelle canina veſtiantur 69 a
lares permarini qui ſint ibid. b
lares ſunt dij domeſtici 68 f
largitione qui primus populum corrupit, non conſtat 391 a
laribus gallo litabatur 121 f
Latialis Iupiter vnde dictus 49 e
latiaris collis 4 e
laticlauij Tribuni 222 d
lati claui omnium fuerunt qui vel patre Senatore, vt Equite nati ibid. e. ſed ab eo anno quo virilis toga ſumebatur ad annum ætatis Senatoriæ ibid.
Latinus rex ſocer Æneæ 2 a
Latinus Syluius quādiu regnarit 2 b
Latini quare ciuitate donati 262 b
Latinæ feriæ quæ, à quo inſtitutæ 176 e
Latinas ferias niſi prius Conſules indixiſſent, non exibāt paludati in prouincias ibid. f
latitantis bona niſi euocatione Tertia ad ſui defenſionem veniſſet, prætor poſſideri & vendi iubebat 411 e
latitare qui volebat, quomodo in ius euocatus ibid.
Latium quare Saturnus dictus 43 e
latio ſententiæ quomodo inſtituta 430 e
latus clauus tunica fuit latos clauos intextos habens 222 c. ſenatorum inſigne ibid.
lato clauo depoſito, anguſtum ſumebant, qui ſenatoriam dignitatem non fuerant aſſecuti ibid. e
laudationes quomodo habitæ ſint 430 a.b
laudatores quot & qui reis conceſſi fuerint ibid. a
lauere pro lauare antiquè 348 b
Lauernalis porta vnde 85 f
Lauernam Deam caput tantùm faciebant ſine corpore 85 e
Lauernam Deam Romani fures præcabantur ibid.
Lauerniones quare fures antiquis dicti fuerint ibid.
Lauinalis flamen 108 d
Lauiniam in matrimonium accepit Æneas 2 a
Lauras Græci vicos cognominant 69 a
laurea cur coronetur Æſculapius 76 c
laureatorum poetarum mos vnde manarit 201 c.
Laurentalia 175 g
Laurentiæ feriæ 76 d.e. 175 g
Laurentialis flamen 108 d
Lecti ſacri genium quem intelligat Iuuenalis 232 d
Lectiſternium quale epulum apud Romanos 173 d
legandi verbum à lego 357 e
legare eſt ſtatuere, decernere, diſponere ibid.
legatarij & hæredes quid differant 340 b
legationes liberæ quid & quare inſtitutæ à Romanis 310 a
legationes liberas Cicero in ſuo conſulatu voluit tollere ibid.
legationibus exterarum gentiū audiendis totus menſis Februarius fuit attributus 280 g
legatus apud Priſcos Romanos quinam fuerit 446 c
legatis exterarum nationū vbi nā Senatus fuerit datus 30 b. 280 e
legati aliquando p̄ prouincijs præfecti, ſi proconſules & proprætores ante aduentū ſucceſſoris de prouincia decederent 309 f.g. apud Romanos duûm generū fuerūt 309 d.e. quādo proconſules aut proprætores nominati ibid. g. qui nā fuerint apud Romanos ibid. d
legatorū & hæreditatum lex 339 g
legatorum nomine leges latæ. 378 f
legatorum numerus prouinciarum Rectoribus aſſignatorum minimus trium fuit 309 f
legatorum officium in prouincijs quodnam fuerit ibid.

legatos

Legatos exterarum nationum Romanis in vrbem non admittebãt 30 b
Legatos in prouincias ſibi quiſq; legare potuit 309 f
Legere pro adimere & auferre apud veteres 332 c
Legio conſtabat ex pedeſtribus & equeſtribus copijs 444 d
Legio multò plures milites comprehendebat, quàm auxilia 441 g
Legiò pro diuerſitate periculorum imminẽtium modò maioris, modo minoris numeri 440 f
Legio quadrata quæ & vnde ſic dicta ſit 442 b
Legio quas partes habuerit 441 f
Legio vnde dicatur 442 a
in Legione nemini militare licebat, niſi ciuibus Romanis, ingenuis, &c. 441 g
Legiones ab auxilijs quid differant ibid. f
Legiones Auguſti quæ nam adhuc ſuperſint 443 f.g
Legiones quot militum fuerint 442 a
Legiones vnde nam ſua nomina acceperint 444 c
Legionum milites varia dona conſequebantur 443 a
Legionum numerus primis tẽporibus qui nam fuerit 486 a.b
Legionum Romanarum non unus ſemper numerus fuit 443 d. earum nomina ibidem f. g. & 444 a.b
Legulator ante comitia concionem habebat, in qua populo neceſſitatem & vtilitatem legis oſtendebat 255 d
Legulator bene de repub. ſentiens primùm legem cum Senatu communicauit 318 e
Legiſlatores ſolebant ſibi virum aliquem præcipua auctoritate præditum conciliare, qui legem populo ſuaderet 255 a
Legitimæ actiones 409 f.g
Leguleij cur aucupes Syllabarum 322 c
Lembus nauicula breuis piſcatoria 464 f
Lemniſcata corona 201 c
Lemonia tribus vnde 262 a
Lemunculi qualia nauigia 464 f
Lemures laruæ nocturnæ 158 b. dicti quaſi remures ibid.
Lemuria qualia ſacra 158 b
Lepus quid portenderit 100 b
Leſſus quid 332 a
Leſum ac Leſſum veteres vna ſignificatione dixerunt 332 a
Leuana Dea, quæ de terra leuat infantes 82 a
leutenant qui olim legatus dictus 446 c
lex abrogatur, id eſt prior lex tollitur 321 b. derogatur, id eſt pars primæ tollitur: ſubrogatur, id eſt adycitur aliquid primæ legi ibi.
lex Acilia 370 f. Acilia Calpurnia de damnatis ambitu 391 d. Acilia de repetundis 393 e
lex Æbutia de XII. Tabulis 369 d
lex Agrario quæ nã fuerit 469 a
lex Ælia 370 f
lex Ælia Licinia 371 c
lex Ælia Sentia de manu miſſis 377 a
lex Æmilia 374 f
lex Ampia Labiena de Cn. Pompeio 369 f
lex antequam ferebatur, promulgabatur 318 f. quare ibid.
lex Antia 374 f
lex Antonia 360 c. 364 a. 367 d.
lex Antonia de iudicibus 383 b
lex Appuleia 371 a
lex Appuleia de Maieſtate 385 b
lex Ateria de mulcta 422 e. f. hæc Tarpeia etiam dicitur ibid. f
lex Ateria Tarpeia de mulctis. 384 a
lex Atia 360 e
lex Atilia de dedititijs 394 f. de tutelis 378 d. abrogata ibi. tantum Romæ locum habuit ibid. a
lex Atilia Marcia 375 e
lex Atinia 368 d
lex Atinia de vſucapionibus 380 d
lex Aufidia de ambitu 392 a
lex Aurelia 368 a
lex Aurelia de iudicibus 382 g
lex Bæbia 371 e. Bæbia Æmilia 391 a
lex Cæcilia 375 a. 367 a. de iure Italiæ 395 a. de repetundis 393 a
lex Cæcilia Didia 369 b
lex Cæcilia Gabinia 381 d
lex Cælia 363 e.f
lex Calpurnia 362 f
lex Caſſia 363 d. 364 e.f. 371 b. 376 a
lex Cincia de donis 384 b
lex Claudia 382 a. ab Athenienſib. ſumpta ibid.
lex Claudia de ſcribis 395 b
lex Claudia de ſocijs 360 e
lex Claudia de Tutelis 378 f
lex Claudia vel Clodia de Victoriato 280 f
lex Clodia 359 a. 363 b. 366 g. 374 a 370 d
lex Clodia de collegijs 394 f
lex Clodia 370 d. de Cypro ibid.
lex Clodia de vi 388 g. lata propter Ciceronem & alios qui Catilinarios occiderant 389 a
lex Cornelia 358 g. 359 c. 360 c. 365 f.g. 366 d. 368 a. c. 371 g. 372 f. 374 e. de crimine falſi 388 c. ibid. recitantur eius capita. de ijs qui legibus ſoluũtur 369 a de inferendo bello regi Antiocho 376 b. de iudicibus 382 f. de iuſu 395 b. de Maieſtate 385 b. de municipijs 362 c. de prouincijs 370 a. de repetundis 393 f. de ſicarijs 387 d. eius capita recenſentur ibid. ea lege excepti erant, qui proſcriptione Syllana ob relata ciuium Romanorum capita pecunias ex ærario accipiebant ibid. a
lex Cornelia de Teſtamentis 379 e
lex Curia 363 b
lex Duillia Mania 364 b
lex de Adulterio 386 a. eius capita recenſentur ibid.
lex de alea 395 a
lex Decia de Duumuiris naualibus 375 d
lex de Cn. Publicio Menandro 362 g
lex de iure triumphandi 375 f
lex de reuocatione Ciceronis ab exilio centuriata fuit 250 c
lex de Toga candida 390 e.f
lex de Toga Romuli 218 a
lex de vacatione 375 f
lex de vacatione ſacerdotum 360 a
lex Didia 374 d
lex Domitia 360 a
lex Duillia 368 c
lex Duillia Mænia de fœnore 381 d
lex & ius quid differant 317 a
lex Fabia de numero Sectatorum 391 e
lex Falcidia de hæreditatibus 379 b
lex Fannia 374 c
lex Flaminia 371 c
lex Flauia 372 d
lex Fuluia de ciuitate Italis danda 361 a
lex Furia 368 f
lex Furia Caninia de manumiſſis 376 g
lex Furia de Teſtamentis 378 g
lex Fuſia 363 b.g
lex Gabinia 364 c. f. de Maieſtate 385 a. de mandando bello Piratico Cn. Pompeio 376 d
lex Gellia Cornelia 362 f
lex Genutia 366 c. cõtra fœn9 381 d
lex Glicia de ratione inducẽdæ querelæ inofficioſi teſtamenti 380 a
lex Hieronica 374 a
lex Hirtia 366 a
lex Horatia 368 a
lex Horatia de Caia Taratia 369 a
Valeria de plebiſcitis 369 a
lex Hortenſia de nundinis 358 f

Lex Hertenſia de plebiſcitis 369 a
Lex Hoſtilia de furtis 380 e
Lex Icilia 368 c. de monte Auentino 394 e
Lex incerta de diſciplina militari 375 e. de funeribus 359 c
Lex in Comitijs apparata in tabulas æneas incidebatur, vel in columnas 319 g
Lex iniuriarum ibid. quæ nam capita babeat ibid.
Lex Iulia 371 a. 372 d. de bonorum ceſſione 380 e. 382 a. de ciuitate 362 a. de iudicibus 383 a. de iudiciorum forma 383 d. de manumiſſis 377 a. de maritandis ordinib ibi. g. de peculatu 390 b. eius capita ibidem. de prouincijs 370 b. de repetundis 394 a. b. c. de ſuis legibus 369 d. de vi 389 b. c. d. de viceſima 379 f
Lex Iulia Miſcellia quare ſic dicta 380 a
Lex Iulia Plautia ibid. d
Lex Iulia Theatralis 359 b
Lex Iulia Titia de Tutelis 378 e
Lex Iunia 366 b. de peregrinis 360 d
Lex Iunia Licinia de trinundino 369 c
Lex Iunia Norbana de manumiſſis 377 c
Lex Iunia Petronia 383 f
Lex Iunia ſacrata 368 a
Lex Iunia Velleia de Teſtamentis 379 c
Lex Lætoria de curatoribus 378 f.
Lex Licinia 359 e. 367 d. 371 b.
Lex Licinia Æbutia 369 d
Lex Licinia Caſſia de Perſeo Philippi filio 376 b
Lex Licinia Caſſia de Tribunis militum 375 c. de fœnore 381 e. de ſodalitijs 394 g. de ſecijs 362 a
Lex Licinia Mutia de peregrinis 361 g
Lex Liuia 373 f. de Iudicibus 382 d. de miſcendo ære ipſi argento 380 f
Lex Manilia 364 b. 372 f. de bello Mithridatico Popeio trãſmittendo 376 e
Lex Manlia 376 f. de Numidia 370 b
Lex Marcia 371 f
Lex Marcia Atinia de pace cum Rege Philippo 376 b
Lex Marcia de ſtatellis ibid. e
Lex Marcia Porcia 375 f. g
Lex Maria 363 f
Lex Maria de ambitu 391. b
Lex Maria de nummis probandis 380 f. g
Lex Memmia 383 f
Lex Menſia 362 f. Metilia 367 b. muneralis 384 c. Ogulnia 359 d. Oppia 375 b. Orchia 374 b. Ouinia 364 e. 366 g
Lex Pædia de vi lex non eſt 389 b
Lex Pætelia de Ambitu 390 f. poſtmodum tacito conſenſu abrogata 390 f. Pagana 395 d. Papia 359 e
Lex Papia de patronatus iure 377 e. de peregrinis 360 d. 362 e
Lex Papiria 368 d. g. de aſſibus 380 f. de ciuitate Acerranis dãda 360 b
Lex Papiria Iulia de mulctis 384 b
Lex Pappia decimaria 380 b
Lex Pappia Poppæa de ceniubijs 378 c
Lex Peducea de inceſtu 387 a
Lex Petillia de peculatu 390 c
Lex Pompeia 365 f. de Iudicibus qui pecunias acceperunt ob rem iudicandam 383 c. de non laudando reo in iudicio 383 d. de parricidio 388 b. de vi 389 a. capita eius ibid. de vi & ambitu 392 b
Lex Porcia 360 a. de ſumptibus prouincialium 393 c
Lex præter interceſſionem quibus de cauſſis alijs ferri non potuerit 319 b
Lex Publicia de cereis 358 f. de luſu 395 c
Lex Publilia 369 b
Lex Publilia Lætoria 368 f
Lex Pupia 364 g
Lex quid 250 b. 317 f. g
Lex quomodo poſt tertias nundinas lata 318 f
Lex Remnia de Calumniatoribus 384 a
Lex Romuli de iudicibus 382 e
Lex Roſcia 188 a
Lex Roſcia Theatralis 359 b
Lex Rubria 371 e
Lex Sacrata militaris 375 e
Lex Scantinia de pueris impudicis 387 a
Lex Sempronia 363 f. 364 a. 365 f. 372 f. 373 f
Lex Sempronia de ætate militum 375 e
Lex Sempronia de ciuitate Italis danda 361 e
Lex Sempronia de Iudicibus 382 c
Lex Sempronia de fœnore 381 d
Lex Sempronia de prouincijs 370 a
Lex Sempronia de vijs 395 a
Lex Sentia 364 f
Lex Seruilia 372 a
Lex Seruilia de ciuitate 361 f
Lex Seruilia de iudicibus 382 d
Lex Seruilia de repetũdis 393 b. eius fragmenta ibid.
Lex Sextia Licinia 366 c
Lex Sextia Licinia de ſacerdotibus 359 d
Lex Sextia Menenia 384 b
Lex Siluani & Carbonis de peregrinis 362 b
Lex ſocialis quare Quæſtio de repetundis pecunijs dicatur 392 f
Lex Sulpitia 364 e
Lex Sulpitia de bello Mithridatico 376 c. de C. Pontinio 376 a. de non inferendo bello Philippo regi 376 b
Lex Sulpitia Sempronia 358 e
Lex Talaria de luſu Talorum 395 c
Lex Terentia 366 e
Lex Terentia Caſſia 373 f
Lex Thoria 371 e
Lex Titia 367 e. 371 f
Lex Titia de luſu 395 c
Lex Trebonia 368 d
Lex triplex 317 b
Lex Tullia 365 a
Lex Tullia de ambitu 391 g
Lex Valeria 367 f
Lex Valeria de fœnore 381 d
Lex Valeria de militum ſeceſſione 375 f
Lex Valeria de prouocatione 360 f. 368 c
Lex Varia 362 a
Lex Varia de Maieſtate 385 b
Lex Vatinia 370 c. 371 a
Lex Vatinia popularis 383 a
Lex Villia annalis 365 d
Lex Viſellia de iure annulorum libertinis non communicando. 377 d
Lex Voconia de hæreditatibus mulierum 379 a
Legis actio qualis poteſtas 403 b
Legis actiones quæ fuerint 407 a
Legis actiones quid 321 g
Legis ante ſuaſionem aut diſſuaſionem interceſſio locum nunquam habuit 319 a
Legis auctor quid ſit 255 e
Legis de vi priuata capita 389 f
Legis de vi publica capita ibid. d
Legis in rogatione quæ nam obſeruata 318 d
Legis Iuliæ de maieſtate capita 385 d. e
Legis Plautiæ de vi capita 388 e
Legis promulgatio durabat trinundinum, id eſt dies viginti ſeptem 318 f. quare ibid.
Legis ſignificationes 317 b
Legem antequam ferebatur, legis latores & priuati ſuadebant & diſſuadebant data à magiſtratibus concione 255 e

Legem

Legem ferri ex Senatusconſulto & patribus auctoribus quid differunt 320 d. e
Legem quinam maiores magiſtratus potuerint rogare 318 d. *& qui minores* ibid.
Legem qui promulgabat, populo ſuadebat vt rogationem acciperet 318 f
Legem rogare eſt legem ferre 321 b
Legem ſibi acceptam eſſe vel non acceptam populus ſignificationem dabat acclamatione 255 e
Legem ſuffragiis acceptam omnes ciues iureiurando confirmabant 319 g
Lege agere quibus diebus licitũ fuerit 406 c. *qui nam dicantur* 403 b
Lege in perferenda apud Romanos quæ nam fuerint obſeruata 318 *& 319 per totum.*
Leges à Græcis ciuitatibus per decẽ viros expetitæ 321 e
Leges ad populum à maioribus magiſtratibus latæ de bellis hoſtibus indicendis, centuriatæ fuerunt 250 e
Leges antequam ferebantur, oportebat trinundino antè proponi 246 g
Leges apud Romanos tantùm à magiſtratibus rogatæ & latæ 318 e
Leges Cenſoriæ quid 252 d. *centuriatæ quæ nam ſint* 250 a. *conſulares quæ* 252 a. *curiatæ quæ* 250 a. *cur triñũdino die promulgatæ* 178 d
Leges de ambitu 390 e. *de vi* 388 e
Leges xij. Tabularum ad ſacra pertinuerunt, ad ius publicum, & tertiò ad ius priuatum 330 b
Leges duodecim Tabularum præcipuum Romanæ Iuriſprudentiæ caput 329 c. *primò decem tantũ tabulæ propoſitæ, mox duæ additæ* ibid.
Leges falſi 388 c. *non habuerunt certum prætorem* ibid.
Leges Fœnebres 381 c
Leges frumentariæ quæ nam 373 e
Leges in Capitolio quoq; tributis Comitiis latæ fuerunt 269 f. *in loco ſacro ferebantur* 320 b
Leges peculatus 390 a
Leges quæ Comitiis Centuriatis latæ propriè leges dictæ 369 a. *quæ verò Tributis plebiſcita* ibid.
Leges quæ in foro ferebãtur, & quæ in campo Martio quid diſcriminis habuerint 320 d
Leges quæ magiſtratibus certos cãcellos circumdederunt 365 b. *quæ nam Comitiis centuriatis latæ fuerint* 250 b
Leges quo tẽpore latæ fuerint 320 e
Leges Regiæ 323 e. *Romuli Regis* 327 b. *Sẽproniæ* 360 [illegible] d *ſumptuariæ quæ nã ſint & quare inſtitutæ* 374 b. *Treboniæ* 370 e. *tributis Comitiis latæ per fora & templa æneis tabulis fixis publicabantur* 273 f
Leges Valerij Poplicolæ latæ de prouocatione, Centuriatæ fuerunt 250 b
Legum cauſa quæ nam leges latæ 369 a
Legum cauſſæ quæ nã fuerint 320 f *earum poteſtas quæ* ibid.
Legum Comitia centuriata qui nã magiſtratus habuerint 252 a
Legũ Comitia tributa à quibus perſonis habita 268 e
Legum Comitia Tributa in Comitio habita 269 d
Legum dignitas & neceſſitas quæ ſit 316 a
Legum duodecim Tabularum diuina præconia 329 d. e. *earum origo quæ fuerit* 321 f
Legum ferendarum locus quis nam fuerit 320 b
Legum ſacrarum conſulti qui 115 a
Leges omnes abrogari licebat præter ſacratas 320 g
Legibus interrogare quid 427 a
Legibus nonnunquam aliqui ſoluti fuerunt 369 e
Legibus quas populus ſuis ſuffragiis confirmauit, omnes Quirites tenebantur 369 e
Legibus regiis ſucceſſerunt duodecim tabulæ 321 c
Legibus ſolui nemo poterat niſi per populum 267 d
Λεβανωτεία 121 b
Libatio qualis ritus in ſacrificiis 123 d
Libelli famoſi prohibiti legibus 353 c. d
Libentina Venus vnde 60 f
Liberalia quando, cui, & quomodo celebrata 149 b
Liberalium die Toga adoleſcentibus data 149 d
Liber pater cur Bacchus dictus ſit 62 f. g
Liberi à libertate 400 b
Libero patri quænam obtulerint 123 f
Liberũ quẽ nominet Cicero 400 b
Libera cur Ceres dicta 62 d
Liberæ ciuitates quæ 468 d
Libertas eſt naturalis facultas eius quod cuique facere licet 400 b
Libertas qualis Dea apud Romanos 81 a. b
Libertatis inſigne in manumiſſis 35 e
Libertatis templum in Auentino 81 b. *eiuſdem atrium* ibid.
Libertatis templum Romani in gratiam I. Cæſaris publico decreto conſtruxerunt ibid. c
Libertati Clodius domum Ciceronis conſecrauit ibid.
Libertate affectæ ciuitates quæ 468 a
Libertinus eodem iure fuit, quo Libertus 34 g
Libertinus ingenuam non poterat ducere 227 g
Libertinus quis ſit 34 b
Libertini dicuntur reſpectu ingenuorum: liberti autem reſpectu patronorum 34 c
Libertini ijdem qui liberti 400 d. *non niſi in dubiis rebus Reipubl. ad arma vocati* 443 a
Libertinorum filiis cur prætexta conceſſa ſit 219 b
Libertus dedititius qui nam factus fuerit 35 e
Libertus erat quidem ciuis, ſed nullo munere publico niſi coactus fungebatur 34 f
Libertus eſt, qui ſeruus eſſe deſierat 34 b. 400 c
Liberti dicuntur reſpectu patronorum 34 c. *libertini autem reſpectu ingenuorum* ibid.
Liberti patronorum quem nam ordinem habuerint 35 f
Liberti quoq; Scribæ fuerunt 14 g
Liberti ſuffragium tulerunt in quatuor vrbanis tribubus ibid.
Libertorum cauſſa leges latæ 376 f
Libertarum iura quæ nam fuerint 34 f
Libido voluptates appetit 70 d
Libitinæ Veneris in templo ea quæ ad funera pertinebant, vendebãtur 60 e
Libitinarij qui nam dicantur 235 e
Libripens quis ſit 340 f
Libyca Sibylla 117 a
Licinia Æbutia lex de legum latoribus 369 d
Licinia Caſſia lex de creatione Tribunorum militum 375 c. *de Perſeo Philippi filio* 376 b
Licinia & Mutia lex de peregrinis 361 f. g
Licinia lex de agris poſſidendis 371 b. *de ſeptem iugeris viritim diuidendis* ibid. *de fœnore* 381 e. *de ſodalitiis* 392 a. 394 g. *de Tribunorum Comitiis* 367 e. *de triginta aſſibus edendi cauſſa conſumendis in dies ſingulos Cal. Nonis, & nũdinis Romanis* 374 d. e

Lictor à ligando dictus 314 e
Lictores dicuntur quòd faſces virgarum ligatos ferrent ibid. b
Lictores Regi cum Curuli ſella vehebatur, præferebant faſciculos virgarum, intra quas obligata ſecuris erat, ſic vt ferrum in ſummo faſce extaret 277 e
Lictores ſinguli curiatis Comitiis ſingulis curiis afficij cauſa, non autem vt ſuffragia ferrent, adſuerunt 244 f
Lictorum numerum vnde Romulus ſumpſerit 277 e
Lictoribus quare Quæſtores prouinciarum vſi 310 e
Lictoribus qui nam magiſtratus vſi ſint 314 b
Liduna 66 g
Lilia quid 457 f
Limentinus Deus 90 c
Limes quid 373 d. e
Limes Decumanus quis ibid. e
Limites à liminibus dicũtur ibid. d. vel à limo ibid.
Limitum conſa leges latæ 372 e. f
Limitum defigendorum ritus ab antiquis obſeruatus 373 e
Limitum genera varia ibid. c
Limina ænea in Capitolio poſita 49 b
Linearij limites qui 373 d
Lini vſus rarior apud Romanos 26 g
Lipſius vir clariſſimus 184 c
Litare ritè eſt ſacrificare & impetrare 489 d
Litatio quid ibid.
Literarum per compendia ſcribendi mos à Romanis receptus 485 e. f
Literis integris rarò veteres in ſcribendo vtebantur ibid. e
Literas inueniſſe dicitur Mercurius 57 a
Litigatores iudicem aut recuperatorem à Prætore quomodo poſtularint 417 e
Litis æſtimatio quid, vbi præcipuè obſeruata 431 d
Litem conteſtari quid 419 a
Lituus 122 a. 484 a
Liuia Auguſta prima omnium conſecrata 110 d. e
Liuia lex de æqua parte iudiciorum penes Senatum & Equites 382 d. de ære miſcendo argento 380 f. de agris diuidendis in Africa 371 e. de coloniis deducendis 370 f. de menſtrua frumento cõfirmauit Semproniani 373 f. de ſociis 362 a
Liuius antequam legem ferret, domi ſuæ necatus ibid.
Liuij Andronici fabulæ veteres fuerunt 192 d
Lixæ qui exercitum ſequũtur quæſtus gratia 449 c
Lixam veteres aquã dixerunt ibid.
Lixarum proprietas eſt, quod officiũ ſuſtinerent militibus aquæ vehendæ ibid.
Locatio qualis contractus 402 b
Loculorum apud veteres Romanos quæ fuerit ratio 228 b. c
Locus primum omnium in Reipub. deſcriptione eſt conſiderandus 1 a
Loricæ quid fuerint 457 e. f
Loſum & Lauſum veteres dixerunt 332 a
Lubentina Dea 83 a
Lucaria feſta in luco colebant Romani 167 a. quare ibid.
Luceres quibus in locis ciuitatis habitarint, & quare ſic nominati 7 a
Luceres tribus quæ 259 f. 260 a
Lucetius Iupiter 50 a
Lucilius lib. 1. 215 c. & lib. 6. ibid.
Lucina Iuno vnde ſic dicta 53 d
Luci prope Deorum templa conſecrabantur 41 a. vnde dicti ibid.
Lucos licebat interdum conculcare 41 a
L. Iulius Cæſar quando perierit 162 f
L. Tarquinius vrbem ab Oriente aggere muniuit 3 a
Luctus quomodo minutus fuerit 239 d
Luctus tempus quodnã fuerit ibid.
Lucularis Flamen 108 d
Ludi Circenſes qui ſint 185 b. gladiatorij in Amphitheatris exhibebantur 187 d
Ludi in Iudæa Cæſareæ ab Herode inſtituti 206 b
Ludi Megalenſes quãdo habiti 151 d
Ludi Piſcatorij quales, cur, quando celebrati 165 c
Ludi primum in Inſula Tiberina exhibiti 185 e
Ludi quales ſint celebritates 184 f. quid fuerint apud Romanos ibid.
Ludi Romani etiam ſcenici fuerunt 202 a. ſacri qui in Deorum honorem fiebant 196 e
Ludi ſacri ſunt Megalenſes, Cereales, Florales, Martiales, Apollinares, Capitalini, Romani, Plebeij, Compitalitij, Seculares ibid.
Ludi Scenici qui 189 d
Ludi Scenici in Theatro agebantur 186 g. Troiani qui fuerint 209 a
Ludi variæ ſignificationes 184 f
Ludi vnde dicti ſint ibid.
Ludorum catalogus 484 c
Ludorum Circenſium quæ nam forma 188 e
Ludorum & Theatrorum luxuries ibid. c
Ludorum finis quis 184 f. genera varia 185 a. b. leges 359 a. pompa quæ nam fuerit 207 b
Ludorum Scenicorum initia parua 189 f. g. 190 a. eius ſpecies Tragœdia, Comœdia, Satyra, Mimus ibid.
Ludorum ſingulæ ſpecies ſingulis diis conſecratæ 196 f
Ludis quando impenſa ſint ducenta millia nummûm 201 e
Ludos funebres qui nam exhibuerint 185 d. 208 e. primus inſtituit Romulus 184 f
Ludos pro diuerſa Reipub. forma varij etiam homines illos exhibuerunt 185 e
Ludos vt ſpectarent, Senatus cum populo miſtus fuit per annos quingẽtos & quinquaginta octo 187 g
Lucre antiquum pro diuidere 85 f
Lugere & elugere quid differant 239 f
Luna cur Noctiluca dicta 56 e
Luna in calceis lunulatis non ſideris formam, ſed notam Centenarij ſignificabat 225 e
Luna vnde dicatur 56 e
Lunæ tauro litabatur 122 f
Lunæ templa tria, ædicula vna refertur 56 e
Lunam cur Annam dici voluerint 77 e
Lunam veteres Ianam appellarunt 138 e
Lunaris annus menſis eſt 126 f
Lunulati calcei quales 225 e. Senatorum & nobilitate præſtãtium virorum erant ibid.
Lunulas in calceis cur geſtarint, qui nobilitate generis aliis præſtabant ibid.
Lupercalia quando celebrata 142 b. 143 a. b. c
Luperci alij fuerunt Fabiani, alij Quinctiliani 94 a. quarum partium ſinguli ibid.
Luperci ſacerdotes à ſuis collegiis cooptabantur 267 b
Luperci ſacerdotes omnium vetuſtiſſimi 93 d. ſunt qui Lupercalibus per laſciuiam diſcurrentes pellibus obuios cædunt ibid. f
Lupus quid portenderit 99 f
Lupus ſignum militare apud Romanos 445 b
Luporum in vrbe inauſpicatus conſpectus habitus eſt 99 f. g
Luſtrantur Romani poſt cenſum à magiſtratu ſanctiſſimo 180 b

Luſtrare

Luſtrare pro circuire 179 a
Luſtratio quinquennalis à Cenſoribus perfecto cenſu quinto quoq; anno inſtituta 180 a
Luſtricus dies 82 e
Luſtrica 122 e. f
Luſtrum 180 b
Luſtrum condere Cenſorum erat 285 e
Luſtrum dictum fuit quinquenniũ ibid. e
Luſtrum primum in Campo Martio conditum 253 b
Luſtri condendi gratia Cenſores populum in Campum Martiũ vocabant 252 d
Luſus in pecuniam apud Romanos prohibitus 395 b
Luxuria Romanorum ſupra modum creſcens legibus ſumptuariis occaſionem dedit 213 d
Luxus veterum quantus ibid. e
Lycurgus cur fores & faſtigia ædiũ ſerra & ſecuri fabricari iuſſerit 230 b
Lycurgus Spartanis leges præſcripſit 316 a
Lydorum primaria vrbs 200 e
Lyntres naues fluminales 460 b
Lyſſa 70 c

M

MAchinæ bellicæ Romanis vſitatæ quæ nam fuerint 458 g
Mænia lege cautum ne filij parentibus aculos ſuggillarent 234 f
Mæſius menſis Maius dicitur lingua Oſca 157 b
Magiſter collegij Augurum qui dictus fuerit 96 a
Magiſtrum Equitum Dictator ſibi eligebat 292 f
Magiſtri morum quare Cenſores dicti 284 f
Magiſtri vicorum qui, eorum officium 303 a. b
Magiſterij titulo qui ornantur, cur pileo ornentur 35 e
Magiſtratus nullus Comitiis creandorum Magiſtratuum cauſa inſtitutis potuit de cœlo ſeruare, & Comitia impedire 246 a
Magiſtratus cauſa quæ nam leges latæ 365 b
Magiſtratum adire iniuſſu populi capitale ibid. c
Magiſtratus Curules qui 330
Magiſtratus & nunciationem & ſpectionem habebant 245 f
Magiſtratus extraordinarij qui nã 290 a. b. 266 g. bi omnes *Tributis Comitiis creabantur* ibid.
Magiſtratus in Coloniis prætexta vſi fuerunt 469 e. *in ius poſtulari non poterant* 426 a. b
Magiſtratus maiores Comitiis centuriatis creati 249 b
Magiſtratus maiores & ordinarij qui nam ibid. 276 e. 277 b. *maiores extraordinarij qui* ibid.
Magiſtratus minores ordinarij & extraordinarij qui nam ſint 276 f. g. 277 a
Magiſtratus ordinarij ad finẽ menſis Iulij & principium Auguſti creabantur 270 b
Magiſtratus ordinarij qui ſint 266 b. 277 b
Magiſtratus populi Romani extra vrbem vel prouinciales qui nam ſint ibid. a
Magiſtratus quando curiatis Comitiis creati 243 b. c
Magiſtratus quo ordine fuerint creati, & quo tempore 280 c
Magiſtratus quomodo alterum reũ fecerit ad populum 434 c. d
Magiſtratuum Comitia haberi non poterant, niſi augures adeſſent 246 a
Magiſtratuum creandorum Comitia Tributa in campo Martio habita 269 d
Magiſtratuum & Augurum auſpicia quid differant 245 f
Magiſtratuum miniſtri qui nã fuerint & quot 312 e
Magiſtratuum minorum cauſa leges conſtitutæ 367 f
Magiſtratuum Romanorum plena diuiſio 276 e. *miniſtri qui nam* 277 a
Magiſtratibus qui ad vrbem erant Senatus in templo Bellonæ datus 280 f
Magiſtratibus vrbanis & prouincialibus, ſi extra vrbem bellum eſſet gerendum, imperium militare lege curiata tribuebatur: in vrbe verò ſeditionis reſtinguendæ cauſa Senatuſconſulto 247 e
Magiſtratus de cœlo ſeruare nulla res cogebat 246 a
Magiſtratus extraordinarios qui nam crearint 268 b
Magiſtratus minores ordinarios qui nam crearint ibid. a
Magiſtratus quæ nam leges in officio continuerint 365 b
Magiſtratibus creandis non ſemper idem tempus obſeruatum 254 b
Magnetis & pixidis nauticæ beneficio ad Antipodes atque omnes terrarum tractus ventum eſt 491 c
Maieſtas populi minui quot modis dicatur 335 f. g
Maieſtas ſolis teſtibus fuit approbata 428 c
Maieſtatis accuſatorum exempla 432 d
Maieſtatis crimen definitione defendebatur 429 f
Maieſtatis crimen & perduellionis quid differant 250 d
Maieſtatis crimen quæ nam comprehendat 432 d
Maieſtatis crimen quid ſit 384 e. *quid differat à crimine perduellionis* ibid.
Maieſtatis Quæſtioni quando Proconſules obnoxij fuerint 309 a
Maieſtatem minuere quale crim. 335 f
Maiores & ordinarij magiſtratus qui 277 b
Maius menſis nuptiis infauſtus habitus à veteribus 228 a. *vnde dicatur* 156 g
Maium in tutela Apollinis fuiſſe 157 b
Mala lignea 462 a
Maleficia quænam ad populi iudicium à magiſtratibus adducta fuerint 432 d
Malina 66 g
Malleoli manipuli ſpartei, pice contecti, qui incenſi in muros aut teſtudines iaciuntur 459 e
Malus arbor nauis 461 g
Mali partes quæ 462 a
Mamilia lex de finibus agrorum 372 f
Mamilius cur Limitanus vocatus ibid.
Mammis mulier quædam matrem carceri incluſam clàm aluit 78 f
Mana Dea partui præeſſe dicebatur 84 e
Manalis lapis 58 e. 180 d
Mancipatio familiæ quomodo facta ſit 340 d
Mancipationis formula 407 b
Mancipationis ius quod nam fuerit 401 a
Mancipi res quæ ſint 400 f
Mandatum qualis cõtractus 402 e
Mane ſextum diei tempus 132 a. *vnde nam Mane dictum* ibid.
Manica vinculum quo manus vinciuntur 422 g
Manilia lex de bello Mithridatico Pompeio tranſmittendo 376 e. *de ſuffragiis* 364 b
Manipuli qui 445 a
Manius Papirius primus rex ſacrorum inſtitutus 117 f
Manlia lex de manumiſſis 376 f. *de Numidia* 370 c
Manturna 231 g

Muntarna Dea adhibebatur, vt noua nupta cum viro maneret 83 b
Manuarias artes ciuibus Romanis exercere non licebat 272 a
Manumiſsi inter amicos, per menſam, & per epiſtolam qui dicantur 35 e
Manumiſſi raſo capite pileum geſtabant ibid. d. e
Manumiſſio quæ per cenſum fiebat qualis ibid. b
Manumiſſio tribus modis fiebat ibid.
Manumiſſionis cauſa leges latæ 376 f
Manumiſſionis formula antiqua 36 a. 407 d
Manus ferrea 462 e
Manus conſertio in fundo aut domo quomodo facta 413 a
Manum conſerere quid 346 e
Marcia lex de Cenſura non bis gerenda 366 f. de pace cum Rege Philippo 376 b
Marcia lex Gracchanæ ſimilis 371 f
Marcia Porcia lex de numero hoſtium interfectorum 375 f. g
M. Antoninus edictum proponi mandauit, in quo Chriſtianos pœnarũ crudelitate exemit, eosq́ vocari in ius propter religionem prohibuit 405 d
M. Antonius ius cooptandorum ſacerdotum quare ad populum retulerit 96 e
M. Antonij leges omnes à Vibio Panſa, & A. Hirtio Coſs. abrogatæ ibid. d
Marci Craſſi infelix Augurium 98 e
M. Atilius culeo inſutus in mare proiectus 116 e
Mare Romani ante primum bellũ Punicum nõ ſunt ingreſſi 460 e
Maria lex de ambitu 391 b. de probandis nummis 380 f
Maria lex vt pontes per quos ſuffragia feruntur, anguſtiores fierent 363 f
Marianno Iupiter 51 d
Mariti noui nuces ſpargebant 232 b
Marius de ambitu accuſatus 391 b
Marij vnius proprium eſt, quod conſulatum ſepties geſſerit 285 e
Mars cur Quirinus 58 e. quare Gradiuus ibid. d
Mars vigila, cuius hæc vox ſolennis 450 e
Mars vnde dictus 58 b. vnde natus ibid. b. c
Martis patria quæ ibid. b. e
Marti cur gallum appinxerint ibidem c
Martem Romuli parentem exiſtimarunt Romani ibid.
Martia lex de ſtatellis 376 e
Martialis collis 4 e
Martialis Flamen Marti inſtitutus fuit 108 a
Martiales ludi qui nam fuerint 199 d
Martialis locus 29 e
Martius campus etiam Tiberinus dictus 253 b. extra vrbem fuit ibid. quare ſic dictus ibid.
Martij varia etyma 145 g
Martyres Chriſtiani in eculeo excruciati 417 b
Mater Deûm vnde Tellus dicta 45 b. c. d. &c.
Materfamiliâs aliud eſt, & aliud vxor 218 e
Materfamiliâs apud veteres ſine Comite in publicum non prodibat 234 c
Matresfamiliâs quæ nam propriè dictæ fuerint 228 e. 234 b
Matrisfamiliâs ſignificationes ibidem c
Matrem Tellurem dictam putant propterea, quòd plurima pariat 44 f
Matralia quando celebrata 161 c. d
Matrimonium quid 400 d
Matrimonium quomodo vſu factũ fuerit 228 f
Matrimonij renunciatio qualis fuerit 233 f
Matrimonium contrahentes quinque Deorum ope indiguiſſe arbitrabantur 83 a
Matrimonio ſoluto dotem reddi voluerunt 231 f
Matrimonio vno contentæ Corona pudicitiæ honorabantur 79 f
Matrimus, qui matrem viuentem habet 119 f
Matronalia quando, cui, & quare celebrata 146 d
Matrona quæ nam propriè 234 b. 343 e
Matuta mater 84 b
Mauors quare Mars 58 b
Maximiliani nummo Capricornus impreſſus, & Aquila quid notent 489 f. g. 490 a
Maximus & optimus cur Iupiter 48 d
Medicinæ inuentor Apollo 54 b. c
Meditrinalia qualis dies 171 g
Medixtuticus qualis magiſtratus 470 d
Megæra 70 e
Megalenſes ludi Aprili dabantur 197 f. Scenici tantùm ibid.
Megalenſes ludi & Romani non ſunt ijdem ibid.
Megalenſes ludi in Palatio habiti ibid. e. quando celebrati 151 d. qui nam ſint, non inter omnes conuenit ibid. a
Megalenſium ludorũ conuiuia quales fuerint ibid. f
Megalenſes ludos Prætores & Magiſtratus purpurati in toga & prætexta atque ornatu maxima celebrarunt ibid. e
Megalenſibus ludis præter Ideæ matris famulos ſtipem cogere nemo poterat ibid.
Megalenſia & Megaleſia ibid. a
Megalenſis purpura ibid. e
Megaleſia ludi quales 46 a
Megaleſia quando & cui habita 151 d
Megaleſia ludi Matris Magnæ 197 a
Meliſſeus primus telluris cultũ inſtituit 44 e
Mellona mellificationis Dea 88 a
Memmia lex 383 f
Memmia lex de iis qui Reipublicæ cauſa abſunt non poſtulandis in ius 426 b
Mena Dea quæ fluoribus mẽſtruis præerat 83 a
Menenia gens primis Reipub. temporibus Romæ floruit 263 c
Menenia tribus vnde nomẽ habeat ibid.
Meneniam tribum potius quàm Mentinam eſſe dicendum ibid.
Menſæ ſecundæ quæ 213 b
Menſia lex 362 f
Menſarij qui 449 b
Menſuris quibus veteres potarint 213 f
Mentem conſecrarunt veteres, vt bonam mentem concederet 78 a
Mentis ædes extructa Romæ ibid.
Mercatores Mercurium tanquam patronum coluerunt 350 g
Mercatorum collegium Mercurialium fuit ibid.
Mercatorum Deus quare Mercurius 56 g
Mercaturæ quæſtum docuit Mercurius ibid.
Mercurio literarum, Muſicæ, Palæſtræ, Geometriæ, inuentio tribuitur 57 a
Mercuriales ſtatuæ ibid.
Mercurialium collegium fuit mercatorum 350 g. à quo inſtitutum ibid.
Mercurius cur alatus 57 a
Mercurius Deus collegij Mercurialium 350 g
Mercurius furaciſſimus 56. quare Deorum internuncius ibid. g. mercatorum Deus quare credatur ibid.

Mercu-

Mercurius quaſi Medicurius ibid. e. orationis Deus ibid.
Mercurij ſimulacbrum quale 57 a
Mercurium tanquam patronũ mercatores coluerunt 350 g
Mercurios tres Cicero nominat 56 f
Merenda cum prandio eadem 209 f. quomodo introducta ibid.
Merenda quid, quare ſic dicta, quibus data 210 d
Meridies mediæ diei nomen 345 f. g
Meridies quaſi merus dies, id eſt, purus 132 b
Mercurialia feſtũ Mercurij 166 c
Meſſala Coruinus primus Curator 26 d
Metatores qui 449 b
Methodi lux ab imperita multitudine methodorũ vindicata 491 e
Metilia lex de æquando iure magiſtri Equitũ & Dictatoris 367 b
Migrationes ex ædibus apud veteres Calendis Quintilibus fiebant 165 c
Miliarium aureum quid 30 d
Milinus Cretæ Gygas 46 f
Militantes omnes cincti erant 441 f
Militare cingulum militibus ignominiæ cauſa ademptum 471 a
Militare imperium etiam Senatusconſulto dabatur 243 f
Militare imperiũ quid, & quomodo datum fuerit ibid.
Militare in legione qui nam potuerint 441 g
Militare minores annis xvij. non cogebantur 375 d. e
Militare nemini licebat apud Romanos, niſi ciuibus & ingenuis, atque in quinque claſſibus cenſis 442 g
Militares coronæ multifariæ. 474 b
Militaria ſigna apud Romanos quæ 445 b
Militaria ſigna in caſtris fixa erant 455 e
Militaria munera quæ nam fuerint 473 a
Militaria munera quàm multa L. Sicinio Dentato data fuerint ibid. c
Militaris diſciplinæ lex incerta 375 e
Militaris lex ſacrata qualis ibid.
Militaris ignominiæ genus fuit militem diſcinctum opus facere vel ſtare 441 f. g
Militaris ordinis conferendi ritus ibid. f
Militaris rei cauſa leges promulgatæ 375 c
Militarium honorum finis apud Romanos quis 480 f
Militia Ciceronis tempore qualis 451 a
Militiæ genera tria 440 c
Militiæ Romani veteres tantũ per æſtatem aſſuevêre 452 f
Militis membra ſunt arma 451 a
Militi æs reſignatum quando dicatur 471 c
Militi veſtis è publico quando data demum fuerit 443 b
Milites ab Imperatoris imperio prouocare non poterant 471 b
Milites ære diruti qui nã dicti fuerint ibid. aliquando pœnæ loco ſtantes cibum potumq; ſumebãt ibid. d. dimidiati menſis cibaria præter cætera onera ſecum ferebant 451 a. in numeros referendi erant 441 g
Milites legionarij ſecum ferebant non ſolum arma, ſed & vallum & cibaria 450 f
Milites olim ſingulis diebus viginti quatuor millia paſſuum emetiebantur 451 a
Milites qui ſacramento militabãt, quomodo delecti fuerint 440 f. g
Milites qui ſacramentum non obſeruabant, indicta cauſa à ducibus occidebantur 441 b
Milites Romani ab initio ſtipendiũ non meruerunt 443 a. quando ſtipendium acceperint primo, & qui ibid.
Milites Romani cur plumea corolla ornati fuerint 449 f
Milites Romani delinquentes quomodo puniti 471 a
Milites vt virtutis ergò ciuitate donarentur, Calpurnia lege ſancitum 362 e
Militũ ætas apud Romanos 441 e
Militum animaduerſiones leues aliæ, aliæ acerbiores, & quid ſingulæ, atq; eius ſpecies 471 b
Militum diſciplina alia fuit quàm vrbana apud Romanos ibid. a
Militum miſſio quid, duûm generũ 481 a
Militum ordines atque diſcrimina quæ nam fuerint 448 e
Militum Romanorum ſtipendium primum quod nã fuerit 443 b. c
Militũ varia opera quæ ſint 405 b
Militum vigilantia Gallo ad Martem picto ſignificatur 58 b
Militibus pecunia ante triumphũ diſtribuebatur 473 g
Militibus quare pœnæ loco ſanguis miſſus fuerit 471 e. f
Militibus ſingulis dona militaria qualia data 473 b. qualia vniuerſis data ibid.
Milites diſcinctos ſine nota in caſtris verſari grande ſcelus 441 f
Milites ſub pellibus habere 453 a
Milui diri ſemper 99 b
Mimollouides 484 b
Mimus qui dicatur 190 d
Mimi excellentes qui nam ibid. e
Mimi non erant perſonati, ſed fuligine obliti, & agninis pellibus amicti ibid. f. nudis pedibus agebant ibid. e. quare inter actus introducantur ibid. d. e
Mimi quare plani pedes ibid. e
Mimorum argumentum quodnam ibid.
Minerua à minuendo vel minando 57 c. & aliter ibid.
Minerua ſapta ibid. f
Minerua inuictrix belli 46 d. quare omnium artium inuentrix dicatur 57 e. quare Pallas dicta ibid.
Mineruæ delubrũ cõſecrauit Pompeius Magnus 58 a
Mineruæ icon 57 e
Mineruæ numerorum inuentio tribuitur 49 a
Mineruæ quare opifices ſupplicent 57 e
Mineruam cuſtodem Cicero domi ſuæ priuatim coluit, quam abiturus in exilium in Capitolium detulit 58 a
Mineruas quinque Cicero ſtatuit 57 d
Mineruium Mineruæ templum dicebatur 58 b
Mineruij verſus 113 a
Minores magiſtratus vitio creatos eſſe, quomodo ſit intelligendum 280 g.
Minotaurus militare ſignum apud Romanos 445 b
Minotauri ſignum quare veteres in legionibus habuerint ibid. e
Minucia porta vnde 90 b
Minucius qualis Deus ibid.
Minuſculæ 163 c
Miſcellæ vites ſunt quæ omni agro conueniunt 207 a
Miſcellanei ludi qui nam ibid.
Miſcellum quoddam genus columbarum ibid.
Miſcelli ludi ibid.
Miſſio militũ duûm generũ 481 a
Miſſiones militum iuſtæ, cauſariæ, & neceſſariæ quæ ibid.
Mitra à μίτρ⊙ 224 f
Mitra funis 463 d
Mitræ capitis ornamenta mulieribus propria 224 f
Mittere in conſilium Iudices quid 430 e
Modi in Comœdiis quid ſint 194 b
Modimperator quis 214 d
Mœcia tribus vnde 265 e

Mœnia vrbis Romæ ampliare, cum pomerium proferre 30
Mœrum pro murum ibid. b
Mola quando ſertis ornata 161e
Moles quid 457c
Μονῳδίαι qui nam cantus 195b
Monarchia quale imperiũ ſit 275f
Monarchia quando in Republica fuerit Romana 276 c. *hæc in Tyrannidem quando verſa ſit* ibid.
Monarchia regno prior eſt ibid.a
Monarchia Reipublicæ Romanæ quando & ſub quo introducta 287b
Monarchiæ & regni diſcrimen 276e
Monarchiæ iam cenſentur quatuor ſumma in mundo imperia ibid.
Moneta quare Iuno dicta fuerit 53b
Monile & Phaleræ quid differant 475f
Μονῳδία qui nam cantus fuerit dictus 195b
Mons Cœlius à quo munitus & pomerio incluſus 4 g. *idem Querquetulanus appellatus* 5 a. *habitatus ab Etruſcis* ibid.
Montanius 6d
Morbus ſonticus quis dicatur 344 e. 419b
Morientium ſpiritum proximiores apud Romanos excipiebant 234 f. *oculos eorum claudebant* ibid.
Moriri pro mori antiquè 341e
Mortem quibus modis Romani dãnatis attulerint 433a
Mortuo qui cremandus erat, digitus incidebatur 237d
Mortuum concremare lege xij. Tabularum cautum 237e
Mortui pauperes apud Romanos pheretris efferebantur 333d
Mortuorũ in ſepulchris captiui necabantur 237 e. f
Mortuis quare ſalue & vale dicatur . ibid. f
Mortuos lugere per decem menſes ſolebant 239d
Mortuos quàm plurimis lectis efferri glorioſum erat 333d
Mulcta Sabinum vocabulum fuit 422e
Mulcta ſuprema primis temporibus erat duarum ouium & triginta boum ibid.
Mulctæ certatio 434a
Mulctam dicere & irrogare 432 f. 434a
Mulctam quomodo à condemnatis magiſtratus exegerint 431d
Mulctarum nomine leges ſancitæ 384a
Muliebria veſtimenta quæ ſint 215 b. 223b
Mulier in bigis è rhinocerotibus trahitur 238f
Mulieris Romanæ ſtolatæ icõ 223b
Mulieri genas ne radunto 237f
Mulieri relinquendi mariti poteſtas adempta fuit 233e
Mulieres per itinera ambulantes torquere fuſos, aut detectos ferre, ſpei omnium aduerſabatur 100b
Mulieres quando cœperint cum viris accumbere 211a
Mulieribus vini vſus interdictus 316b.c
Mullei quales calcei 225 g. *vnde dicti* 226a
Mulſo primam ſitim antiqui in conuiuiis ſedabant 213b. d
Mummius Corintho deleta Theatrum temporarium erexit 187b
Munacius Plancus ædem Saturno extruxit 44d
Mundi Deus cur animus ibid. e
Mundi natalis xij. Calend. Sextiles 167b
Muneralis lex quænam Plauto dicatur 384e
Munera militaria quænam fuerent 473a
Municipes primi ſine ſuffragij iure Cærites facti 466e
Municipes qui fuerint ibid. e
Municipibus primis quid cõceſſum fuerit ibid.
Municipiũ & Præfectura quomodo potuerit vnum idemq́ eſſe oppidum 467c.d
Municipium oppidum fuit iure ciuium Romanorũ donatũ 466b
Municipia & coloniæ quid inter ſe differant 467a
Municipiorum genera duo 466d
Municipiorum Reſpublica qualis fuerit 469f
Municipiorum Senatores Decuriones dicti ibid. d
Munus dictum ab officio 208e
Muralis corona quæ 474f
Murcia Dea 5g
Murcia Dea deſidiæ 84f
Murciam Cæſaris vxorem Clodius adamauit 118b
Murcius mons quare Auentinus dictus fuerit 5f
Muricies quid 459f.g
Murrata potio 332f.g
Murtia Venus 60 e. *prius Myrtia* ibid.
Murus apud veteres 3c
Murum totũ veteres Romani quare habuerint ſacrum ibid. e
Muſculi quales machinæ fuerint 458b.c
Muſicam inuenit Mercurius 57a
Muta ſacrificia quæ 103c
Mutia lex & Licinia de peregrinis 361f.g
Mutinus qualis Deus 83c
Mutuum quid 401f
Myoparo nauiculum piratarũ aptũ 465b
Myoparones maiores & minores 460b
Myrtea corona quare ouantes coronati, & non lauro 476c.d
Myrteam coronam Craſſus bello fugitiuorum confecto aſpernatus ibid. d
Myrtus Veneri dicata 60e
Myrtum cur matronæ Romanæ ad ſacra Bonæ Deæ non adhibuerint 218b

N

NÆnia carmen quod in funere laudandi gratia ad tibiam cantatur 85g
Nænia Dea funerum ibid. f. *Sacellum eius vbi* ibid.
Narratio oratoria non in omni crimine locum habebat 429d
Naſcio ſiue Natio qualis Dea 81f
Natalitij ludi qui in natalibus virorum magnorũ edebãtur 206e
Naualis corona quæ 474 g. *hæc nauium roſtris inſignita* ibid.
Naualis triumphus quis 475f
Nauigandi artem Neptunus inuenit 66d
Nauigandi artem quomodo Romani didicerint 460e.f
Nauigia Ianus primus inuenit 41e
Nauis roſtrata 461e
Nauis vnde deriuetur apud Grammaticos ibid. a
Naues bello paratæ galeam habebant inſigne, ad celeritatẽ Mercurij petaſum, pacificatoria caduceum ibid. g
Nauium inſignia quæ fuerint ibidem f.g
Nauiũ nomina plurima vnde ſumpta ſint . 464c.d
Nauium partes 461a
Naumachia in ludis circenſibus inſtituta 188f
Nautea 461f
Nauticæ artis inuentio 491e
Nec pro Non antiquè 356a
Nefaſti primò quinam 133 f. 406b
Nefaſtis diebus prætori non licebat tria verba fari, cauſas tamen agere, concionem habere, & legem promulgare licebat 134a
Negotiorum omnium Deus Mercurius 56e

Nemeſis

Nemeſis culta Romæ in Capitolio 59 f
Nemeſis cur alata pingatur, & pedibus eius rota ſubyciatur, item cnm freno, & menſura cubitċ ibid.
Nemeſis Iuſtitiæ filia ibid. e
Nemeſis vnde dicta ibid. d
Nemeſi ſacrificabāt, & munus gladiatorium edebant Romani ad bellum ituri ibid. e. f
Neptunalia Neptuni feriæ 167 b
Neptunus vnde dictus 66 d. *nauigandi artem inuenit* ibid.
Neptuno pectus deferebant veteres 85 g
Nero ludibrium infelicitatis humanæ 208 f
Nero princeps iuuentutis à Claudio dictus 289 e. *vbi ſepultus* 6 c.
Neroni paucis diebus ante mortem vox reddita qualis 100 e
Neruum appellant aliquando ferreum vinculum, quo pedes impediuntur 348 c. 422 g
Neruo ceruices Plautus vinciri ait 422 g
Nerui Indi natality quando celebrati 206 f
Neſi pro fine antiquè 349 a
Nexum eſt, quodcunque per æs & libram geritur 340 e
Nicanor res geſtas Alexandri Macedonis ſcripſit 117 a
Nicopolis vrbs apud Actium à quo condita 205 g
Nixi Dei ab enitendo, id eſt, pariendo dicti 83 e
Nobiles apud Romanos qui 33 d
Nobiles quorum maiores magiſtratus Curules geſsiſſent 34 a
Nobilium maxima laus erat plurimos clientes habere 31 f
Noctiluca quare Luna dicta 56 e
Noctis mediæ inclinatio alterum tempus diei 132 a
Noctem quare intempeſtam veteres appellarint 335 f
Noctua quando felix & infauſta 99 e
Nohæ filius Iaphet quibuſdam Ianus eſt 41 d
Noam primò Saturnalia celebraſſe in arca 174 g
Nomenclatio quid 282 e
Nomenclator qui fuerit dictus ibid.
Nomenclatorum officium 484 f
Nomen facti quomodo fuerit explicatum 429 f
Nomen recipere eſt in tabulas inter reos referre 427 b
Nominis delatio quomodo facta 426 e. f
Nomina prætor recipere, & nō recipere poterat 427 b
Nominare qui aliquem volebat, iuratus id facere oportebat 273 d
Nominatio quæ ſacerdotium petentibus neceſſaria quidnam ibid.
Nonæ Caprotinæ 165 e. f
Nonæ cur nuptiis non conueniant 228 b
Nonæ cur ſic dictæ 138 c
Nonarum cur impar numerus introductus ſit 138 e. d
Nongenti quinam fuerint 319 e
Notæ veterum priuatæ & publicæ quæ 485 e
Notarum origo, vſus, progreſſus interitus ibid. per totum.
Natas veterum qui nam artificiosè effingere potuerint 484 e
Notis, id eſt, literis ſingulis integrū verbum ſignificantibus vſi ſunt veteres 322 b
Notis ſcriptū fuit poema Homeri, quod in putamine nucis includi potuit 485 e
Nouæ nuptæ in conclaue cur ſimulachra Deorum illata fuerint 232 e
Nouatio prioris debiti in aliā obligationem tranſlatio 402 f
Nouella Iuno quare 53 g
Nouember quare ſic dictus 173 a. *varia eius nomina* ibid.
Nouembrem tutelæ Dianæ commiſerunt ibid. a
Nouendiale ſacrum quare celebratum, quomodo & quamdiu 177 g. *à pontifice Max. aut à Prætore indicebatur* ibid.
Nouendialia vnde originem traxerint 239 c
Noui apud Romanos fuerunt, quorum maiores nullos Magiſtratus Curules geſsiſſent, ſed ipſi 34 a
Noui homines qui 33 d
Nouitas fugienda 490 b. c
Nox concubia 132 b
Noxialem ſtipitem Eculeum nominat Prudentius 437 a
Nox media 132 a
Nubentes ad aram Iugæ Iunonis quare vinculis iuncti fuerint 53 f
Nubentes mulieres ad virum venientes aſſes trec quare ſoliti fuerint ferre 229 e
Nubentes quo comitatu ad mariti ædes acceſſerint 231 a. b
Nubentes virgines comitabatur colus compta cum fuſo & ſtamine ibid. a
Nubentium fores frondibus & floribus ornabant ibid. b
Nubere quæ de muliere dicatur, vt de viro ducere 230 d
Nubere, velare priſcis ſignificat ibid.
Nuces in tutela Iouis fuerunt 232 b
Nucec Iuglandes dictæ ſunt quaſi Iouis glandes ibid. b. e
Nuces nouus maritus ſpargebat ibid. b
Nuctuciæ nauium nomen 465 a
Numa Pompilius Celerum cuſtodiam depoſuit 278 a
Numa Pompilius Romulum ſecutus 2 f. *collem Quirinalem vrbi includens pomerium eius protulit* ibid.
Numa Comitiis Curiatis rex declaratus 243 b. c
Numa rex ſacra obijt 94 f
Numæ lex de Opimis ſpoliis 328 a. *de pollucilu ibid.* c. *de vino ibidem* d. *de Iudiciis ibid.* e. *Terminis ibid.* f. *de paricidis* 327 e. *de pellice* ibid. g
Numæ Pōpily vxor Ægeria nympha 67 a
Numeria Dea, quæ numerare docebat 85 c
Numerorum inuētio Mineruæ tribuitur 49 a
Numina præcipua in omnibus ſacris fuerunt Ianus & Veſta 123 c
Numitori regnum à nepotibus reſtituitur 2 c
Nummariæ rei cauſſa leges latæ 380 f
Nummus aureus quando percuſſus 381 b
Nummi veterum quas imagine impreſſas habuerint 485 b
Nummos argenteos adulterinos qui flauerit, lege Cornelia punitus 388 d
Nunciare viſa vel audita auſpicia indicare 245 g
Nuncupatio Teſtamenti quid. 340 e
Nundina Dea à nono naſcentium infantium die dicta 82 c
Nundinæ an feriæ ſint, nec ne 178 b. c
Nundinæ feriæ ſunt Paganorum, quibus conueniunt negotiis propriis, aut mercibus prouiſuri 132 g. *quales feriæ* 178 b
Nundinarum cauſa ex agris in vrbem ciues conueniebant 318 f
Nundinarum die non licebat legem ferre ibid.
Nundinarum lex 358 f. *origo quæ* 178 c
Nundinis, hoc eſt, nono die homines ex agris in vrbem tantum veniebant 255 b
Nupta noua cingulo cingebatur 230 c. *coronam ex verbenis ſub*

amiculo ferebat ibid. ſaccos luteos geſtabat ibid. velo obnubi ſolebat, cum ad virum ducebatur ibid. cur in pelle lanata collocata fuerit 231 d. e. aqua cur fuerit aſperſa ibidem. limen domus non tranſcendebat, ſed ea ſublata tranſportabatur a pronubis ibid. a. poſtridie nuptiarum quare in domo viri rem diuinam fecerit 233 a. quare ſenis crinibus ornata 230 a. quibus ceremoniis in lectum viri depoſita fuerit 232 e
Nuptæ nouæ adipe lupino poſtes inungere ſolebant 231 c.d
Nuptæ nouæ cingulum cur Herculaneo nodo vinctum 232 e
Nuptæ nouæ caniam cur haſtæ cuſpide diſcriminarint 230 e
Nuptæ nouæ velum quo caput obnubebat, flammeum dicebatur ibid. d
Nuptæ nouæ ingredienti claues permittebantur 231 d
Nuptæ nouæ corona redimiri conſueuerant 230 c. Toga recta induebantur ibid.
Nuptam nouam veſpere prætextati pueri tres domum ducebant ibid. f
Nuptiæ non niſi captatis prius auguriis fiebant. 229 g
Nuptiæ quid 400 d
Nuptiarum tempus optiſſimũ ſunt Idus Iuniæ 228 d
Nuptiis apud veteres Romanos certum tempus præſtitutum erat ibid. a
Nuptiis infauſtus habitus menſis Maius ibid. qui nam prætorea dies inauſpicati fuerint nuptiis ibid.
in Nuptiis Romani Thalaſſionem inclamabant 232 e
Nuptialia dona quæ ibid. g. 233 a
Nuptialis cœna lautior quam alia conuiuio 232 a
Nuptialibus cæremoniis qui nam dij adhibiti fuerint 231 g
Nymphea quid ſint 29 f. vnde nomen traxerint ibid. veterũ Nymphea non durarunt ad noſtra tempora ibid. g. recens conſpicitur intra Neapolim & montem Veſuuium 30 a
Nymphæum appellat Dion locũ, in quo ex ſuffito thure præſcita de omnibus reb. petita fuerunt 103 f

O

OBeliſcus in Circo maximo quidnam fuerit 186 c.d
Obeliſci in Circo magnitudo ibid. d
Obeliſcum in Circo exciſum eſſe à rege Semneſerteo ibid.
Oblatiua Auguria qualia fuerint 97 c.d
Obligatio ex quaſi delicto quid. 403 e
Obligatio literarum quæ 402 a
Obligatio quid, ſpecies eius quæ, & quid ſingulæ 401 d
Obligationes naturales, ciuiles & mixtæ, quid ſingulæ 343 b
Obligationes quot modis diſſolutæ fuerint 402 e
Obligationum cauſæ quænam ſint 400 a. b
Obnubere velare ſignificat priſcis 230 d
Obnunciare ante & poſt auſpicium Magiſtratus poterat 246 b
Obnunciare eſt viſa vel audita auſpicia indicare 245 g
Obnunciatio duarum rerum obſeruatione fiebat 319 e
Obrogat legi Cæſaris lex Antonij 389 b
Obſeruare de cælo nulla res Magiſtratum cogebat 246 a
Obſeruatia de cælo ad omnia Comitia adhibebatur 245 d
Obſidionalis corona quæ 474 b. à quibus data, ex gramine facta ibid.
Obſidionalem coronã Plinius præfert omnibus coronis ibid. c
Obſonia omnia conuiuij Dominus in ſibeda deſcripta habebat 213 b
Occaſus ſol pro ſol quando occidit antiquè 346 a
Occentaſſint dicebant veteres, quod nunc conuicium fecerint 353 f
Occidere impunè Romanani quos volebant, eos Deo cuipiam, maximè diis inferis ſacrificabant 31 f
Occiſum à necato quomodo diſtinguatur 327 d
Ochlocratia quid 276 b
Ochlocratia in Repub. Romanorum quando fuerit ibid. d
Octauius primo Auguſtus dictus 287 d
October menſis quare ſic dictus, & varia nomina quæ ei fuerunt attributa 171 d. in Martis tutela fuit ibid.
Oculus qualis locus ipſius nauis 461 d
Oculi Cupidini ſacri 86 a
Odeum qualis locus fuerit apud Romanos 188 c
Odea in vrbe quinque fuerunt ibid.
Offendices 105 e
Officium muneris nomen eſt 208 e
Officia Ciceronis primo omnium librorum typis æneis ſunt impreſſa 491 e
Oligarchia quid ſit 276 b
Oligarchia in Repub. Romano quãdo fuerit ibid. e
Oliuæ inuentrix Minerua 57 d. e
Oloe pro illi 327 e
Onager qualis machina bellica 459 a
Onuphrius Panuinius 1 d
Opalia feſtum Opis 45 e. 175 a
Opiconſiua 169 e
Opiferi funes 465 d
Opifices quare Mineruæ ſupplicent 57 e
Opigenam Iunonem matronæ colebant, quòd ferre eam opem in partu laborantibus credebãt 54 a
Opima ſpolia quæ nam fuerint 479 e
Opis qualis Deus 81 f
Opi primus Romæ ædem extruxit T. Tatius Sabinarum rex 45 a
[illegible] quid Victor nominet 39 e
Opitulus Iupiter 52 a
Oppia lex de matronarum cultu 375 b
Oppidorum condendorum & deſcribendorum apud veteres mos 3 e
Oppius collis 5 d
Oppugnatio vrbium antequam ſua ſcepto, dij euocabantur 460 a
Oppugnationibus quæ nam neceſſaria fuerint 457 e
Ops Tellus dicta quòd opera fiat melior 44 g. aliæ nominis rationes ibid. & 45 a
Optimates fuerunt illi qui Reipub. commodis ſtuduerunt 33 b. e
Optimates ſæpius admoniti vt malè præcinctum cauerent 217 d
Optimus & Maximus cur Iupiter nominatus 48 d
Optio aliquando Accenſus dictus. 447 d
Optionem aduerſario eripiens quare plus petere dicatur 414 f
Optiones qui nam vocati 447 d
Orationis Deus Mercurius 56 e
Orbus qualis acies 456 b
Orbona Dea colebatur ne orbos faceret 82 f
Orcheſtra locus erat in quo Senatores conſidebant ſpectaturi 187 f
Orchia lex de numero conuiuarum 374 b
Orciſini qui 278 f
Orcus ab antiquis Quietalis 80 e
Orcus qualis Deus 69 e

Ordines

Ordines tres populi Romani exactis Regibus inſtituti 32 a
Ordinarius Conſul qui ſit 284 d
Ordinarij magiſtratus qui 277 b
Orgia Bacchi ſacerdotem debere vitare 107 d
Oriæ naues piſcatoriæ 464 g
Orioles vel Oriolæ quales nauiculæ 464 g
Orus myſteria publicauit 484 b
Oſci à regione Campaniæ, quæ eſt Oſces, vocati 157 b
Oſcines aues quænam fuerint 98 a
Oſiris Deus 92 a.b
Oſſa qua anima viuant 44 d
Oßilago Dea ſolidatrix oßium 82 e
Ouantes qui nam dicantur 476 b. *quomodo vrbem ingreßi* ibid.
Ouatio quare decreta fuerit 476 e
Ouatio quid & vnde nomen habeat ibid. b
Ouationis & Triumphi diſcrimen ibid. c
Oues duæ & triginta boues ante æs & argentum ſignatum, erat pœna grauißima 390 b
Oufens flumen 265 b
Ouibus Italia primis temporibus abundauit 422 a
Ouidius à Faſtis Romanis non rarò diſcrepat 125 a
Ouile qualis locus in Campo Martio 258 c. *in hoc ſuffragia laturi ingrediebantur per pontes* ibid.
Ouinia lex de Cenſorum poteſtate 366 f
Ouinia lex de legẽdo Senatu 364 e
Oxiæ nauigia breuia 454 f

P

PAcis ſimulachrum varium 80 d
Pacis ara Romæ ibid.
Pacis templũ opulentißimum Commodo Imperatore incendio conſumptum ibid.
Pacis templum Veſpaſianus à Claudio inchoatum conſtruxit ibidem c
Pactionales tabulæ quid 429 b
Pacuuij fabulæ mediæ fuerunt 192 d
Pœdia lex de vi, nulla eſt lex 389 b
Pœnæ aliæ bona leſerunt, aliæ corpus, aliæ ius, aliæ vitam 422 d
Pœnæ certatio 434 a
Pœnarum genera in iudicio populi 432 e.f
Pœnarum genera quot fuerint apud Romanos 422 d
Pœnas repetere qualis ſit translatio 427 a
Pætelia lex de ambitu 390 f
Pagana lex de mulieribus, ne per itinera fuſos torquerent 395 d
Paganalia quales feriæ 177 e
Paganicæ feriæ & paganalia quomodo diſtinguantur ibid. e
Pago, pagis, pagere, idem quod paciſci, ſeu pactione componere 345 f
Palare, id eſt, errare f
Palatinus cur Apollo 54 d
Palatinus mons aliàs Palatium 2 f. *quare ſic dictus* ibid.
Palatinus mons hodie ſuffoßionibus & ſubterraneis ſpecubus quaſi penſilis 4 b
Palatinus mons quare primo à Romulo muro cinctus ibid. a. *ſedes imperij Romani* ibid. *vetuſtißimis temporibus nemora & paſcua habuit* 6 f
Palatinum mõtem primus Romulus muro cinxit 4 a. *qui reges inhabitarint* ibid.
P[illegible]ini ludi qui 20[illegible] e
Pala[illegible]ium quare cuiuſuis principis aula, aut ſplendidi hominis domus dicatur 4 a
Palatina tribus quæ, vnde dicta 261 f
Palatinæ tribus inſcriptiones quæ ſint ibid.
Palatuar ſacrificium 176 b
Palatualis Flamen 108 b
Pales Dea pabuli 86 d
Pales Dea paſtorum 154 e
Pales & maſculino & fœminino genere dicitur 86 e
Paleſtram inuenit Mercurius 57 a
Palilia qualia ſacra 153 c
Palladium ab Ænea in Italiã tranſportatum 65 e
Palladium alterum quod negligentius aſſeruaretur cur effictum ibid. g
Palladium Athenienſe quod nam 66 a
Palladium cum conflagraret ædes Veſtæ, L. Metellus ex medio incendio ſuſtulit amißis luminibus ibid.
Palladium eſt ſimulachrum Palladis 65 f. *ex Alba longa, ſeu ex Lauinio Romam in ædem Veſtæ tranſlatum* 66 a
Palladium forum Cæſaris nominatum 404 d
Palladium in Ilium tranſuectum accepto oraculo mãſuram vrbem quamdiu Palladium in ea fuerit 65 f. g. *in intimam arcis partem reconditum quare* ibid.
Palladium pro dote ſecum attulit Chryſas Pallantis filia, cùm Dardano nuberet 65 f
Palladium Troianum vbi aſſeruetur ibid. a
Palladium verum, non imaginarium Æneas vrbe capta cum dijs magnis in Italiam ſecum aduexit 66 a
Palladio ab Vlyſſe & Diomede per fraudem ſurrepto vrbs Troiana capitur 65 g
Palla quòd foris, & palàm eſſet 224 b
Pallas quare Minerua dicta fuerit 57 e
Pallas vbi ſepultus 3 g. *Hercule & Dyna procreatus* ibid.
Palliatæ fabulæ in quibus Græci inducebantur 218 b
Palliatæ fabulæ vnde 292 d
Palliatus quòd fuerit Rabirius hoc ei tanquam probrum obiectum 218 b
Palliati pro Græcis quare dicti ibid.
Palliolum diminutiuũ à pallio 215 b. *quid fuerit* ibid.
Pallium Græcorum veſtis ibid.
Pallium mulierum ab eo quòd viri & pueri geſtabant diuerſum. 224 b
Pallium quia palàm geſtabatur ibid.
Pallium virorum erat, puerorum atq; mulierum ibid.
Palmula 462 b
Palmata Toga qualis veſtis 220 f
Palmata tunica quæ 222 e
Paluda vnde 215 e
Paludamentum qualis veſtis 215 e. 484 f
Paludamentum quid ſit 215 c. *proprie Imperatorum* ibid. *Linius pro veſte militari ſimpliciter poſuit* ibid.
Paludatus qui nam dicatur proficiſci ibid.
Paludati Imperatoris icona 216 a
Pan Deus vnde dictus 88 e
Pani & Mineruæ capra litabatur 123 f
Pani Lycæo templum ædificatum 88 f
Pana natum ferunt ex Mercurio & Penelopa 56 f
Pana quomodo effinxerint 88 a
Panathenæa Græcorum 132 f
Panda quænam Dea fuerit 65 d.e
Panici terrores ſpectraq; ad Faunũ referuntur 74 e
Pantagium qualis veſtis 216 a
Pantheon templum 484 b
Pantheum vnde, & quantæ magnitudinis 50 d. e. f. *Mariæ virgini & omnibus ſanctis dicatum à Bonifacio tertio* ibid. *Gothi in-*

lectis ignibus frugeſce non potuerunt ibid. f
Pantomimi qui nam 190 d
Papia lex de iure patronatus 377 e. de peregrinis 362 e
papiria Iulia lex de mulctis 384 b
papiria lex de aſſibus 380 f. de ciuitate danda Acerranis 361 e. de connubiis 227 g. de eodem Tribuno plebis creando 368 d. de libertate ſuffragiorum 363 e
papiria tribus vnde 263 d
papirianum ius ciuile quod nam, & quare ſic dictum 321 d. e. in vſu eſſe deſijt lege Tribunicia exactis regibus ibid.
papirianum ius quod 323 e
Pappiā decimaria lex 380 b
Pappia Poppæa lex de connubiis 378 c
Parcæ quòd nemini parcant 70 a. tres fuerunt ibid.
parentationes vnde 239 c
parentibus necem inferre velle neminem poſſe, opinati ſunt Romani 388 a
parilia ſiue palilia 86 d
parma 449 d
parœciæ noſtræ ſunt, quod apud Romanos curiæ 243 a
parœcus communis ſacrorum miniſter ibid.
parones quale nauigium 465 a
parricida dicitur non qui parentem, ſed qualemcunque hominem 303 g. quis antiquus dictus 327 e
parricida ſiue parlcida 388 a
paricidarum lex 327 e
parricidium quā dies Martij ſit dictus 149 a
parricidij cauſſo leges quæ non latæ ſint 387 g
parricidij lex prima 388 a. altera ibid. b
parricidij leges in genere de cæde cuiuſcunque hominis loquuntur ibid.
parricidij nomine quid Romani intelligant 387 g
parricidij Quæſtores qui 303 e
Partunda parturientium Dea 83 e
parturientium Dij deæq́ ibid.
partus humani tempus quodnam ſit ſecundum Phyſicos 342 a
Paſtoralis Dea 4 a
Patellæ vaſa picata, parua, ſacrificiis faciendis apta 122 b
pateræ eo quòd pateant ibid.
Pater naturalis, & Fiduciarius 407 b
pater patratus vnus Fetialium dicebatur 113 f. quare ſic dictus ibid.
pater quare dicatur Ianus 412 b
patres conſcripti qui nam ſint. 279 e
patres cur Senatores fuerint appellati 278 e
patres niſi centuriata Comitia aliquem edicere iuberent, haberi nō poterant 254 f
patres qui nam dicti apud Romanos 31 a
patibuli quare minor pœna quàm crucis 436 f
patilia feſtum in honorem Pales deæ celebratum 86 d
patratum eſſe, id eſt, perfectum eſſe 113 g
patria poteſtas ius eſt in liberos 400 d. propria erat Romanorum ibid.
patricij calcei quales 225 f
patritij & plebeij à Romulo inſtituti 31 a
patricij & plebeij in connubiis diſcrimen habuerunt 227 f
Patricij initia centum 225 e
patricij non omnes fuerunt Senatores, & contrà 32 b
patritij maiorum gentium qui nam fuerint 279 d
patricij per c. non per t. quare ſcribantur 31 b
patricij primò ſoli ius imaginum habuerunt, poſtea ad plebem quomodo tranſlatum 33 e
patricij qui à patribus orti 32 b
patricij qui nam 31 a. quomodo etiā in plebe fuerint 32 e
patriciorum & plebeiorum coniunctio à Romulo facta 31 d
patriciorum liberi bulla aurea cum toga, cui purpura prætexitur vſi ex inſtituta Tarquinij 218 f
patriciorum officia apud Romanos quæ nam 31 b
patriciorum plurima dignitatum & honorum ornamenta quomodo ad plebeios peruenerint. ibidem e
patriciorum ſicut & plebeiorum tres ordines 32 e
patricios Magiſtratus ſolos potuiſſe Comitia curiata conuocare. 244 b
patricios minorum gentiū quos intelligant ſcriptores 279 e
patricios præco ſuis nominibus conuocauit, plebeios autem miniſtri cornibus bubulis 31 e
patrimus qui patrem adhuc viuum habet 119 f
patrium ius in liberos quantum 336 g. 337 a
patronatus, ius quibus officiis contentum fuerit 31 d
patronatus tutela pauperum ibid.
patronus eſt is qui ex ſeruitute manumiſit 400 e
patronum plebeij ex patriciis quem vellent, legere poterant 31 d
patroni coloniarum 469 f
patronorum liberti ordinem habuerunt 35 f
patronis & clientibus quæ nō communia fuerint 31 e
patronos habebant è ciuibus Romanis, non tantum ciues, ſed & Coloniæ, & ſociæ ciuitates atq; bello ſubactæ ibid. f
patronos poſtulare poterant illi qui pecunias repetebant 426 c
patronos quot reus conquiſiuerit 427 e
ad Patronos Senatus ſæpenumero ciuitatum & gentium controuerſias remiſit, & eorum iudicia rata habuit 31 g
Patulcius quare Ianus 42 c
Pauentia Dea quæ ab infantibus pauorem auertebat 82 d
Pauire ferire eſt 100 f
Paulus Æmilius Papiriam ferè ſine cauſa dimiſit 234 a
Pauli Æmilij feretrum legati Macedonum efferebant 236 b
Pauli Æmilij infelix augurium 98 c
Paulus Feſti Pompeij abbreuiator 39 c
Pauones vel Aquilæ in quibuſdam nummis expreſſæ videntur, quæ in conſecratione Imperatorum animas in cælum ferunt 110 b
paupertas pulla quare dicatur 220 a
peculator qui furtum pecuniæ publicæ commiſit 390 a
peculatus quid ſit ibid.
peculatus teſtibus & tabulis fuit confirmandus 428 e
peculatus exempla 432 e
peculatus formula quæ fuerit. 426 f
peculatus lex primis temporibus prætorem non habuit, poſtmodum autem habuit 390 b
peculatus leges ibid. a
peculatus Quæſtioni proconſules quando obnoxij fuerint 308 a
peculatum à pecore nomen accepiſſe 390 b
pecunia ablata, capta, coacta, conciliata, auerſa 392 e
pecunia cum capitis pœna nō potuit lege coniungi 434 g
pecunia iudicare 432 f
pecunia ſæpè pro mulctá dicitur. 422 f

pecu-

Pecnnia vnde appellata 381 e
Pecuniæ cuſtos quare Saturnus fueeit 44 e
Pecuniæ repetundæ quæ ſint 392 e
Pecnniæ reſiduæ quænam 390 d
Pecnniæ vocabnlo non modò pecunia numerata, verùm etiam res omnes tam ſoli, quàm mobiles, tam corpora, quàm iura continẽtur 340 a
Pecuniarum repetundarum Quæſtio quare primò conſtituta fuerit 392 f
Pedarij Senatores qui fuerint 279 f
Pedeſtres copiæ in cohortes & manipnlos diuidebantur 444 d
Pedica vinculum quo pedes vinciũtur 422 g
Peditum differentia 486 b
Peducea lex de inceſtu 387 a
Pelaſgi primum Saturnum victimis humanis placarunt 174 e
Pellex quæ vxorem habenti nupſit 327 g
Pellonia Dea pellendorum hoſtium 85 e
Penates quales dij ſint 68 d
Penatium genera varia ibid.
Pentapylon Iouis arbitratoris templum 51 d
Penula ſemper veſtimenti genus itinerarium, aut plnuiæ fuit 224 g
Penula veſtis eſt, quam ſupra tunicam accipimus 215 d
Penula virorum & mulierum communis fuit 224 g
Penula vtebantur veteres in arcendis pluuiis 215 d
Penularum multus vſus apud Romanos temporibus Augusti fuit ibid.
Penus omne id ſignificat, quo homines veſcuntur 68 d
Penus locus intimus in æde Veſtæ 161 d
Perduellio quis ſit 384 e
Perduellionis actionem intendere 432 f
Perduellionis crimen, & maieſtatis crimen quid differant 250 d
Perduellionis iudiciũ Comitiis centuriatis habitum 250 e
Perduellionis nomen & crimen & pœnam ſignificauit 432 f
Perduellionis reus qui nam dicatur 250 d
Perduellionem iudicare 432 f
Perduellis antiquis is erat, quem nos hoſtem nominamus 345 e
Perduellis qui pertinaciter bellum retineat 250 d
Perduelles veteres hoſtes appellabant ibid.
Peregrinus apud antiquos hoſtis dicebatur 345 e
Peremptorium iudicium quale fuerit, & vnde dictum 419 d
Pergula quæ pars nauis 461 b
Περίακτοι 332 e
Πρόσωπα Comœdiæ quid 193 e
Πρόλογον non vbique eſſe neceſſariũ in fabulis ibid.
Παρασάγγης 172 f
Permarini lares qui nam 69 b
Perones quales calces olim fuerint 226 a
Pertunda Dea cur in conclaue nouæ nuptæ illata 232 e
Peſcia 190 f
Peſmata ſunes 463 b
Pes qualis funis ibid.
Pedes Mercurio ſacros voluit antiquitas 86 a
Peſsinuntia Dea vnde 45 f. g
Peſtilentia magna in mulieres grauidas 205 a
Petere plus dicebatur petitor quatuor modis 414 e
Petillia lex de peculatu 390 e
Petitor plus petens quàm ad eum pertineret, cauſa cadebat 414 e
Petitores cum in Campum deſcenderent, quare tunicam depoſuerint 282 g. 283 a
Petrus Gernsheimius primus Typographiæ exemplũ edidit 491 a
Peucerus vir clariſsimus eruditos commentarios Diuinationũ ſcripſit 104 a
Pexis Togis tritæ opponuntur. 220 b
Phalanges ſiue Phalangæ 462 d
Phaleræ equorum frontalia 473 e
Phaleræ & monilia differunt ibidem f
Phaſelus nauigium Campanum 465 a
Phaſelus non abſimilis lembo aut Oriæ ibid.
Philippus iunior. nunquam riſiſſe creditur 204 b
Philippus primus Chriſtianus imperator ibid. a
Phrygiana toga 220 g
Phrygia Sibylla 117 b
Piamnus Deus vſum ſtercorandorum agrorum inuenit 87 g
Pietatis vox quàm latè pateat 78 e
Picta toga qualis veſtis 220 e
Pietas quid 78 e
Pietas erga matrem ibid. f
Pietati Romæ in foro olitorio ædes extructa ibid.
Pietatem tanquam Deam Romani coluerunt ibid.
Pignus quid 401 f
Pilæ qualia fuerint vaſa 30 e
Pilani qui nam milites 448 e
Pilea & mitræ quid differãt 224 f
Pileus priſcis inſigne fuit ſpectatæ virtutis 35 e
ad Pileum vocare quid ſit ibid.
Pili telum 449 d
Pilumnus 84 a
Pilumnus pinſendi frumenti vſum inuenit 88 a
Pinarij Herculis ſacerdotes 94 e
Pinarij dicti ἀπὸ τῆς πείνης ibid. e
Piſcatorij ludi quando & cur celebrati 161 e
Piſtor Iupiter quare dictus 49 e. f
Piſtrinum locus vbi farina molebatur 30 e. vnde nomen habeat ibid.
Piſtrini nomen manſit mutata re ibid.
in Piſtrina quare ſerui traditi & quamdiu ibid. d
Placidæ nauiculæ admodum paruæ 465 b
Plagula quale genus veſtis 224 f
Plani pedes cur Mimi 190 e
Platonica Dei definitio 38 a
Plautia lex de vi 388 e. eius capita ibid.
Plautus in Epidico 215 f. 216 a
Plauti locus in Amphitruone explicatus 299 b
Plebeculam cur Horatius popellum tunicatum nominet 212 b
Plebeius qui nam fuerit, quomodo eques factus, vel Senator 32 a
Plebej à Cenſoribus notati propter flagitia Ærarij fiebãt, & in Ceritum tabulas referebantur ibid. f
Plebej & patricij à Romulo inſtituti 31 a
Plebej in ſpectandis ludis ſeparatas ſedes ab aliis habuerunt 32 f
Plebej ludi qui, quando & quare inſtituti 202 b
Plebej patronũ ex patriciis quemcunque vellent, legere poterant 31 d
Plebej qui ſint ibid. a
Plebeiorum cum patricijs cõiunctio quomodo facta ibid. d
Plebeiorum officia apud Romanos. ibid. b
Plebeiorum ſicut & patriciorũ tres ordines 32 e
Plebeios in concionẽ vocarũt miniſtri cornibus bubulis, patricios autem præco ſuis nominibus 31 e
Plebeios magiſtratus auſpiciis carere quomodo intelligendũ ſit 280 f
Plebiſcitum quid 267 c. 318 a

Plebiſcita Ædiles in æde Cereris aſſeruabant 297 f
Plebiſcita omnia Tributis Comitiis ferebantur 267 c
Plebs à populo vt ſpecies à genere differt 318 a
Plebs impetratis à patriciis Tribunis plebis ſacrorum quorundam curationem, & magiſtratus Curules extorſit 31 e
Plebs in montem ſacrum quare ſeceſſerit 296 d
Plebs Patriciorum patrocinio tuta erat in vrbe & extra vrbem 31 f
Plebs per ſeceſſianem impetrauit vt ſibi liceret Tribunos Ædileſque creare 243 e
Plebem ex monte ſacro quomodo in vrbem reuocarint 296 d
Pluſes pro plures antiquè 349 a
Pluſima pro plurima antiquè ibid. a
Plutei quales machinæ apud Romanos fuerint 458 d
Pluto quadrigis vectus 238 f
Pluto qualis Deus & vnde 69 d
Plutonis nomina quæ fuerint ibid. e
Plutoni cur inferorum imperiũ veteres tribuerint ibid.
Poculis minutioribus in principio cõuiuiorum publicorum vſi ſunt veteres, in fine autem grandioribus 214 b
Pæna ante æs & argentum ſignatum erant duarum ouium & triginta boum 390 b.
Poetæ & Rhetores, aliarumq́; profeſſionum homines coronati in ipſo agone 201 e
Poetæ laureati ab ipſis Cæſaribus Germanis coronati ibid.
Poetæ omnium optimè veterum in edendo & bibendo mores expreſſerunt 214 a
Poetarum laureatorum mos vnde manârit 201 c
Politiani error in ludis Circenſibus vnde ortus 198 e
Politia quid ſit 275 e. f
Politiæ genera omnia Reſpub. Romana experta eſt 276 c
Politiæ vox tria ſignificat 275 e
Politiæ contraria eſt Anarchia 276 e
Politiam impertiri quid ſit 275 e
Politiam Polybius in ſex ſpecies diuidit ibid. f
Politiam Romanorum Polybius omnibus Rebuſpublicis anteponit ibid. b
Politiarum ſpecies tres ibid. f. *eius oppoſitæ tres* ibid.
Pollia Tribus vnde 262 d
Pollinctores dicebantur, qui cadauera vngebant 235 a
Pollucere quid 328 e
Pollucis & Caſtoris fabula 75 c. d
Polybius 4 a
Polybius latinè redditus à Muſculo 283 e
Πολυβίων qui nam refutent 483 e
Pomerium proferre quid 3 e
Pomerium prolatum quoties vrbs amplior facta ibid.
Pomerium quaſi poſtmurũ vel promurum 3 b. *quid* ibid. c. e
Pomerij proferendi ius qui nam habuerint 3 e
in Pomerio veteres Romani nullum ædificium fieri paſſi ſunt ibid.
Pomona Dea pomorum 87 a
Pomonalis Flamen ibid.
Pomonalis Flamen minimæ dignitatis inter Flamines 106 a
Pompeia lex de iudicibus 383 b. *de non habenda ratione abſentis in magiſtratu vno Cæſare excepto* 365 f. *de parricidio* 388 b. *de reo non laudando in iudicio* 283 d. *de ſibi prorogandа Hiſpania in alterum quinquennium* 370 f. *de vi & ambitu* 392 b. c. 389 a. *eius capita* ibid.
Pompeia lex quæ Tribunis omnem poteſtatem reſtituis 368 e
Pompeia lex, vt quæſtio conſtitueretur de iis Iudicibus qui pecunias accepiſſent ob rem iudicandam 383 e
Pompeiã Cæſaris vxorem Clodius adamauit 234 a
Pompeianus Iupiter 51 e
Pompeius Magnus Mineruæ delubrum conſecrauit 58 a
Pompeius primus Theatrum manſurũ extruxit, ad exemplar illius quod Mitylenis viderat 187 c
Pompeina tribus vnde 264 e
Pons qualis pars nauis 461 d
Pontes in campo Martio quid 258 c
Pontes per quos ſuffragia tulerunt, quid nam fuerint apud Romanos 319 d. e
Pontibus impoſitæ erant duæ ciſtæ oblongæ ibid. e.
Pontifex Maximus ex collegio Põtificum creabatur, non quidem collegarum cooptatione, vt in cæteris ſacerdotiis mos erat, ſed populi tributis Comitiis 115 d. *non niſi ex patribus multo tempore creatus* ibid.
Pontifex Maximus maximarum rerum quæ ad ſacra pertinent, iudex erat, & vindex contumaciæ priuatorum & magiſtratuũ ibid. e
Pontifex maximus tributis Comitiis creatus 267 b
Pontificis defuncti in locum alius ſubrogabatur, non populi ſuffragiis, ſed qui Collegio maxime videbatur idoneus ex omni numero 115 a
Pontifici Flamines ſuberant 106 c
Pontifices alij maiores, alij minores 114 b. *qui ſinguli* ibid.
Pontifices à ponte faciendo dicti ibid. b. *à quo nam cooptati fuerint* ibid.
Pontifices, Augures & reliqui ſacerdotes ſub Auguſto collegiorum primo, deinde Romanorum principum arbitrio cooptari cœpti ſunt 96 d
Pontifices de omnibus cauſis ad ſacra pertinentibus iudicant 114 f. g. *nouas leges de ſacris condunt* ibid. *nullius ipſi poteſtati ſunt obnoxij* 115 a. *Doctores ſacri, aut ſacrarum legum conſulti, aut ſacrorum cuſtodes dicti* ibid. *aut etiam Hierophantes* ibid.
Pontifices & religionibus Deorum immortalium, & ſummæ Reipub. præfuerunt ibid. b
Pontifices Maximi quando ex plebe creari cœpti ſint ibid. d
Pontifices populum ad Comitia Curiata vocare potuerunt 244 c
Pontifices quando ex plebe creari cœpti ſint 114 d
Pontifices quatuor tantum ad Numam vſq; inſtituti ibid. *ex patriciis omnes* ibid.
Pontificum apud Romanos quænã officia fuerint ibid. a. & 115 b
Pontificum collegiũ vſq; ad Theodoſij ſenioris tempora Romæ fuit ibid. b
Pontificum cooptandorum poteſtas penes quos fuerit diuerſis temporibus 114 c. d
Pontificum diſcrimen à Sulla factũ ibid. f
Pontificum Maximorũ ſeries 115 f. *numerus variè auctus à variis* 114 f.
Pontificum omnium ſupremus Maximus dicebatur 115 e
Pontificum vniuerſus cœtus collegium dictum 114 f
Pontifices Maximos omnes Imperatores Romani ſe voluerunt nominari 115 e
Pontificatus Maximus ad plebeios trãſlatus vſque ad mortem I. Cæſaris ibid.
Põtificatus Maximi cãdidati non niſi ex Pontificum collegio eſſe poterant 269 b
Pontificatũ Max. Auguſtus Lepido viuente

uiuente nunquam ſuſcipere voluit 115 e
Pontificatum Maximum poſt mortem Iul. Cæſaris in eius locũ Lepidus inuaſit ibid.
Pontones genus nauigij Gallici 465 a
Φὼρ idem quod Latinis Fur 355 e. à φέρω ibid.
Popæ miniſtri ſacrorum erant, qui beſtias & victimas ligabãt 120 e
Popillia tribus variè ſcribitur 264 e. vnde nomen habeat ibid.
Popli fugia qualis dies 165 d
Popularis, qui ſeditioſis ciuibus aut res nouas molientibus adhæret 33 a.b.c.d
Populona ſeu Populonea quare Iuno dicta 54 a
Populoniam quare coluerint 87 f.g
Populus ad funera qua formula fuerit euocatus 235 f
Populus à plebe differt vt genus à ſpecie 318 a
Populus Romanus in 30. Curias triginta quinq; Tribus, & quinq; claſſes diuiſus 484 d
Populus Romanus poſt exactos reges in tres ordines diſtributus 32 a
Populi inſtituta in quibus præcipuè verſentur 1 b
Populi iuſſum 242 a
Populi libertas in creandis magiſtratibus 246 g
Populi Romani conuentus non omnes fuerunt comitia 241 e
Populi Romani diuiſio à factione 32 f
Populi voluntatis conciliatio quas nam partes habuerit 282 e
Populi vox ambigua 32 g
Porca cæſa firmabatur fœd⁹ 445 e
Porca præcidanea quæ 122 g
Porcia lex qualis 361 a
Porcia lex de ſumptibus prouincialium 392 f
Porci effigies quare inter ſigna militaria locum habuerit 445 e
Porcinum caput qualis acies 456 b
Porſenna rex Thuſcorum caſtra in Ianiculo habuit 6 e
Porſenna vaſis fictilibus delectatus 485 a.b
Porta prætoria 301 e. 453 a
Portæ in caſtris prætoria, Decumana, principalis, Quinctana ibid. b.c
Portæ locum quomodo veteres Romæ conditores deſignarint 3 e
Portas Romani veteres quare non habuerint ſacras ibid.
Portiſculus 462 e
Portorium quid 468 b
Portumnalia quales feriæ 168 e
Portumnus qualis Deus 67 d
Portus pro domo 347 e
Poſſeſſio aliquando vſum rei ſignificat 412 e
Poſthumi qui nam veri, & lex de illis 341 f
Poſtidea pro poſtea antiquè 348 a
Poſtuerta Dea 83 f
Poſtulare quid 412 a
Poſtulatio in ius quomodo facta ſit 425 f
Poteſtas fuit facultas cognoſcendi imperium 307 a
Potina Dea, quæ potionem infantibus miniſtrabat 82 b
Potio murrata qualis potio 332 g
Potitij Herculis ſacerdotes 94 c
Potitij quare ad vnum omnes interierint ibid. e
Præciæ dicebantur, qui à Flaminibus præmittebantur, ut denunciarent opificibus, vt manus abſtinerent ab opere, ne ſi vidiſſet ſacerdos facientem opus, ſacra pollurentur 120 d
Præcidanea agna quæ ante alias mactabatur 122 g
Præcidanea porca quæ ibid. a
Præcidaneæ beſtiæ quæ ante ſolennia ſacrificia mactabantur ibid. g
Præcidanea porca ſacrificij formula 179 e
Præcincti altè pro expeditis 217 d
Præclamitatores qui 120 d
Præcones fuerunt liberi 314 a. à cõſulibus ex ciuibus Romanis legebantur ibid.
Præconum vſus quàm fuerit varius in ciuitate ibid. a
Præcones in multas decurias diſtributos fuiſſe à Romanis ibid. a.b
Prædæ partem Romani bella geſturi numinibus pollicebantur 51 d
Prædator Iupiter cur dictus ibid.
Præfectura & Municipium quomodo potuerit vnum idemq; oppidum eſſe 467 c.d
Præfecturæ formula nõ longe à prouinciæ formula abfuit ibid. b
Præfecturæ in Italia quæ nam fuerint 311 c
Præfecturæ quæ nam appellatæ fuerint 467 e
Præfecturarum conditio inter omnes ciuitates Italicas omnium duriſſima ibid. b
Præfecturarum duo genera 311 c
Præfecturarum Reſpublica quæ nam 470 b
Præfectus Ægypti quis dicatur 311 b. idem Auguſtalis dictus ibid. à quo primum inſtitutus ibid.
Præfectus Annonæ quis dicatur 304 a
Præfectus Celerum quis nam fuerit 277 f
Præfectus frumenti qui nam fuerit 302 d
Præfectus legionis quis & quod nã eius officium 447 f
Præfectus Prætorio quam primum lectus, dabatur ei ab Imperatore cingulum cum gladio 301 b
Præfectus Prætorio qui dicatur 301 c. à quo primò inſtitutus ibi.
Præfectus vrbis quando non amplius fuerit creatus 290 d
Præfectus vrbis quis, & eius officiũ quod nam 289 e.f
Præfecti vocabulum quàm latè pateat 311 a
Præfecto vrbis quare non fuerit ius agendi cum populo 290 d.e
Præfecti ærarij ſine lictoribus creati 301 a
Præfecti præfecturarum qui nam dicantur 311 c
Præfecti Prætorio ex quibus ordinibus lecti 301 f. quamdiu durarint ibid.
Præfecti ſociũm, caſtrorum, fabrorum qui nam ſint 448 a.b
Præfecti vigilum qui fuerint 302 e. à quo inſtituti ibid.
Præfecti vrbis primi 289 g. & 290 a
Præfecti vrbis ſub Regibus creati quoties illi ad bellum profecti ab vrbe abeſſent 290 c. etiam à cõſulibus poſt eiectos reges creati, vt abſentibus Coſſ. munus conſulare obirent ibid. c.d
Præfectorum ærarij quæ fuerit origo 300 f. eorum miniſtri 301 a
Præfectorum catalogus apud Romanos 484 f
Præfectorum Prætorio dignitas quare & quando ſublata ſit 301 f
Præfectorũ vigilum officium 302 f
Præfectorum vrbis genera tria fuerunt 290 e
Præfectos vrbis ipſi Reges vel Conſules creabant ibid. d
Præferículum quale vaſis genus 121 e
Præferículo in ſacris Opis Conſiuæ vtebantur ibid.
Præfica à præfectione dicta 120 e
Præfica mulier quæ conducebatur, vt ante domum demortui laudes caneret ibid.
Præficæ quæ nam fuerint mulieres 236 e. adhibitæ in funerib. ibid.
Præiudicium iudicium primum ex duobus iudicijs de re eadẽ 420 c
Præliares dies qui nam 134 a
Præliari ſub vitem quid 458 d
Præneſte capto T. Quinctius ſimul

lacbrum Iouis Romam in Capitolium tulit 49 e. f
Præpetes aues quæ nā fuerint 98 e. f. quare præpetes ibid.
prærogatiua quæ nam centuria fuerit appellata 257 e
præſente ambobus ἀγχάτιμος 345 g
præſidis prouinciarum quando Senatus ornare diceretur 306 d
præſides prouinciarum comitatus & officium 486 a
prætexta Magiſtratuū toga 192 d
prætextam prætores aliquem capitis damnaturi prius deponebant 219 d
prætextatæ fabulæ quare ſic dictæ 192 d
prætextati vnde & quare ſic dicti 219 d.
Prætor antiquitus à præeundo, vel etiam à præeſſendo dictus 338 f
Prætor ferias indicebat 133 b
Prætor ius habuit rem differēdi in alium diem 427 d
Prætor nonnunquam vtramq; Iuriſdictionem ſortitus eſt 286 b
Prætor peregrinus quis 403 c
Prætor tutelaris 287 a
Prætor vnde dictus, quādo & quare creatus 286 a
Prætor vrbanus abſentibus conſulibus ſummam poteſtatem habebat, non autē amplius vrbis præfectus 290 e
Prætor vrbanus, & peregrinus 286 a
prætoris creādi occaſio prima 403 c. officium quod nam 286 a
prætoris vrbani maior fuit dignitas quàm peregrini ibid. d
prætori non tantum faſtis diebus tria verba fari licebat, ſed & comitialib. & nefaſtis primò 133 f
prætorem appellauerūt veteres omnem magiſtratum, cui exercitus pareret 301 e
prætores aliquem capitis dānaturi, quare prætextam prius depoſuerint 219 d
prætores antequam deſignarentur à ſenatu prouinciæ ſex vel octo, vel plures prætoriæ futuris prætoribus decernebantur, quas illi deſignati ſortirentur, ita vt finito magiſtratu annuo in eas abirent 306 a
prætores centuriatis Comitiis creati 249 c
prætores Cereales 287 a
prætores Comitia iudiciorum cauſa habuerunt 252 c
prætores Comitiis centuriatis conſules creabant 251 b
prætores deſignati de iuris dictione ſortiebantur 286 b
prætores interregna aut in locum demortui creati, non ſtatim deſignati inibant magiſtratum 254 d
prætores legum ferendarum cauſa Comitia habuerunt 252 b
prætores lictoribus duobus vel ſex vſi 286 d
prætores populū ad Comitia curiata vocare potuerunt 244 c
prætores prætextam Calendis Ianuariis in Capitolio ſolemnibus votis nuncupatis vnà cum cæteris inſignibus acceperunt 286 e
prætores priuſquam ius dicerent, in albo edictum conſtituebant & proponebant ibid.
prætores prouinciis ab initio præfecti erant 308 d
prætores quib. ex locis ius dixerint 406 e
prætores quindecim Romæ quid iudicauerint 287 a
prætores ſex quando creati, & quod eorum officium 286 e
prætores ſummo mane in comitium veniebant 406 f accenſo imperabant, vt tertiam horam populo circumſtanti inclamaret ibid. f
prætores tempore Decemuirorū qui diuerſum a Conſulatu magiſtratum habuerunt, nōdum fuerunt creati 338 f
prætorum cauſa quæ nam leges latæ 366 a
prætorum edicta non modicam obtinent iuris auctoritatem 318 b
prætorū in prouinciis inſignia quæ fuerint 308 e
prætorum inſignia propria haſta & gladius 286 e
prætorum numerus quare creuerit 470 d. ſub quo ad denarium excreuerit 286 f
prætorum tempus ordinarium in pretura annuum fuit 408 f
prætoribus ſi poſt præturam prorogatū imperium fuerit vt in prouinciis māſerint, proprætores tū dicti ibid.
prætoria cohors quæ 306 e
prætoria porta 301 e. 453 a
prætoria comitia quæ 251 b
prætorium 301 e
prætorium quodnam tabernaculū fuerit 453 c. d
prætorio præfectus quis dicatur 301 e. à quo primū conſtitutus ibid.
prætura vrbana quid differat à peregrina 286 d
præturæ definitus annus eſt xl. 365 e
præturam qui geſſerant, prætorij dicti 284 a
præuaricari eſt vera crimina abſcondere 431 g
præuaricatio cum accuſator cum defenſore colludebat ibid. e. g
præuaricationis pœna infamiæ notatio fuit 431 a
præuaricator qui nam fuerit 431 g. 432 a
prandiculum 209 f
prandium quomodo idem cum ientaculo, & ab eo diſtinctum 210 c
prandia veterum parciſſima ibid. quando liberalia ibid.
prema Dea in cōclaue nouæ nuptæ cur illata 232 e
prenſare quid nam ſit 282 f
Priapus impurus Deus 89 a. hortorum cuſtos ibidem.
Primani milites qui 449 b
primopilus quis 447 b
Princeps Equeſtris ordinis quis 285 b
Princeps iuuentutis quis & vnde electus 209 a. 289 a
princeps Senatus quis dicatur 279 e
principes milites qui 448 f
principes Romani omnes cur Pontificatum Maximum ſuſceperint 115 e
principum placita quæ 318 b
principalis porta 453 b
priuatæ feriæ quæ 132 g
priuati concionem habere non poterant, niſi à magiſtratu poteſtate accepta 318 f. g
priuati quando dicerentur prouincias adminiſtrare 306 b
priuilegium quid 334 c
priuilegia eſſe duorum generum ibid. b
priuus adiectiuum ſignificans ſingulum ibid. c
Procas quamdiu rebus Albanis præfuerit 2 b
Procæ filij Numitor & Amulius ibid.
procare eſt poſcere 417 f
procitare pro vocitare & producere dixerunt veteres 349 a
proconſul vox an duo diſtincta vocabula, an verò vnum compoſitum, quod regulariter flectatur 305 d
proconſules cēturiatis Comitiis creabantur 249 d
proconſules ne irent in prouinciam, Tribuni plebis edicto prohibere poterant, aut dirarum obnunciatione 306 f. g. ordinariè ex ſenatus decreto prouincias obtinebant 267 a. primò fuerunt illi quibus poſt conſulatum magiſtratus prorogatus 305 f

pro

procõſules prouinciam ingreſſi quid fecerint 307 a
procõſules quatuor modis dicti fuerunt 305 e. f
proconſules qui 470 e. quomodo ex prouincia deceſſerint 307 e. f. quomodo in prouinciam profecti 306 e
Proconſules ſi malè prouincias adminiſtraſſent, quibus legibus ac quæſtionibus fuerint obnoxij 307 g. 308 a
Proconſulum adminiſtratio in prouincijs quæ nam fuerit conſtituta monarchia ibid. b. c. d
Proconſulum auaritia & improbitas in prouinciis quæ nõ aliquando fuerit 307 d. eorum etiam innocentia ibid.
Proconſulum comites primi fuerũt legati 309 d
Proconſulum curatio in prouincia in qua repoſita 307 e
Proconſulum profectio & comitatus in prouincias qui nam fuerit ibid. per totum
Proconſulibus ſæpè extraordinẽm populi iuſſu prouinciæ mãdatæ, non Senatuſconſulto 267 a
Proculi narratio de Romulo 76 g. 77 b
Prodere propriè de interrege dicitur 291 d
Prodigiæ hoſtiæ quales 123 b
Πρόδρομος quid Publius vocet 39 e
Profeſſio candidatorum in qua repoſita 282 d
Profeſti dies diuiduntur in faſtos, comitiales, comperendinos, ſtatos, & præliares 132 f
Profeſti dies qui hominibus ad rem priuatam adminiſtrandam publicamq́; conceſſi ibid. e quare ſic dicti ibid.
Proletarij ciues qui 349 d
Prologus quid ſit 193 e
Prologus συστατικὸς quid ibid. ἐπιτιμητικὸς: ibid. ἀναφορικὸς ibid.
Promulgare & in publico ponere 318 e
Promulgari eſt quaſi prouulgari ibid.
Promulgata quare fuerit lex, antequam lata ibid. f
Promulgationis alicuius legis ſpatium erat trinundinum, id eſt, dies viginti ſeptem ibid. f. quare ibid.
Promulſidem nominarunt quoque antecœnam 213 b
Pronubus 227 b
Prœmia qualia habuerit accuſator 429 d
Propes funis 463 b
Proprætores qui dicti fuerint prioribus & poſterioribus temporibus 308 g. 470 e
Proprætores quot lictoribus & faſcibus vſi ſint, 309 a. c. prouincias minores obtinuerunt ibid.
Proprætorum Comites primi fuerunt Legati 309 d
Proprætorum profectio & comitatus in prouincias qui nam fuerit ibid. a
Proprætorum vox tribus modis ſumitur ibid.
Propugnatoris Iouis ædes vbi 51 f
Proquæſtores qui nam fuerint 310 f. minoris dignitatis quam quæſtores quare ibid. f. g. à quibus creati fuerint ibid. præſentibus Quæſtoribus nonnunquam proquæſtores fuerunt, ſed rarò ibid. g
Prora quæ pars nauis 461 b
Proreta quis ibid. g
Prorſa qualis Dea 83 f
Prorſi limites qui fuerint 373 d
Proſcenium quinam Theatri locus fuerit 187 f
Proſcriptio fiebat in celeberrimis locis vrbis 411 f. qua formula facta ibid.
Proſcriptorum agri qui nam intelligendi in lege Cornelia 371 g
Proſerpina filia Veneris 63 c. nihil aliud niſi terræ fœcunditas ibid.
Proſerpina nata patre Æthere 46 c
Proſerpinæ raptus cur excogitatus fuerit 63 c
Proſerpinam Tellurem dictã quòd ex ea fruges proſerpant 44 f
Proſumia nauigium ſpeculatorium 464 f
Protaſis in Comœdia quæ pars 193 e
Protoni funes 463 c
Prouerbium: Ad agnatos & gentiles eſſe deducendum 338 d
Prouerbium: Neſcis quid veſper ſerus vehat 212 a
Prouerbium: Omnia ſecunda ſaltat ſenex 200 b
Prouerbium, Res ad triarios redit vnde 455 e
Prouincialis Iuriſdictio vbi inſtituta 307 a
Prouincialis muneris partes duæ ibid.
Prouinciales magiſtratus qui nam fuerint 267 a. 277 a. 305 c. d. quibus etiam Comitiis creati fuerint 267 a
Prouincialium ſumptus in prætores primus M. Porcius Cato coercuit 392 f
Prouincia qualis regio 468 a
Prouinciæ nomen tribus modis accipitur 467 g
Prouinciam adminiſtraturi quæ nam à ſenatu acceperint 306 e
Prouinciæ à priuatis adminiſtratæ quando decernentur ibid. b
Prouinciæ duæ Conſulares à ſenatu antequam noui Conſules deſignabantur, futuris Conſulibus decernebantur, vt finito anno magiſtratu in eas irent ibid. a
Prouinciæ in formam integræ regiones deuictæ redigebantur 465 d
Prouinciæ ſub Imperatoribus quomodo ordinatæ fuerint 470 f
Prouinciarum cauſa leges rogatæ quæ nam 369 f
Prouinciarum Magiſtratus præſes & quæſtor 486 a
Prouinciarum numerus quia creuit, icirco prætorum numerus creuit 470 d
Prouinciarum ordinaria adminiſtratio quæ 306 a
Prouinciarum præſidis comitatus & officium 486 a
Prouinciarũ rectores ordinarij duo prætores & conſule 470 e
Prouinciarum Rectores, Quæſtores & alios magiſtratus militares adiunctos habebant ibid.
Prouinciarum Reſpublica qualis fuerit ibid. d
Prouincias aut præſides prouinciarum quando ſenatus ornare diceretur 306 c. d
Prouinciis ab initio præfecti fuerũt prætores 308 d
Prouinciis conſtitutis Imperator relicto præfecto Romam redijt 468 f
Prouocatio aduerſus magiſtratum ad populum 360 f. ſublata, ibid. reſtituta denuum ibid.
Prudentiæ Dea Minerua 57 c
Prymneſia 463 b
Pterue 462 a
Publicæ res quæ ſint 400 e
Publicani cur Decumani dicti 468 c
Publicia lex de luſu 395 c
Publicij Menandri in gratiam lex lata 362 g
Publici ſerui qui, eorum miniſterium quod nam 314 d
Publilia Latoria lex de Comitiis Tribunorum plebis & aliorum Magiſtratuum 368 f
Publilia lex de cenſoribus ex plebe creandis 366 f. de centuriatis legibus 369 b
P. Rutilius Conſul quando cum L. Iulio Cæſare perierit 162 f
Pudicitia alia patricia, alia plebeia 79 f

Pudicitia vt Dea apud Romanos culta ibid. d
Pudicitiæ patriciæ ædem nemo ingredi poterat, præter eas quæ ſemel nupſiſſent ibid. e
Pudicitiæ plebeiæ ædiculam quare Virginia extruxerit ibid.
Pudicitia vitium magnum repudiandæ vxeri cauſam attulit 234 a
Puellæ donec nuberent, toga prætexta vtebantur 219 d
Puerilia veſtimenta quæ nam ſint 215 a
Puerpera ignobilis ſupplicij gratia matrem carceri incluſam aluit 78 f. g
Puerperis Syluanus infeſtus 89 a
Pugna apud Romanos quo ſigno fuerit denunciata 455 b
Pugnantis Iouis templum vbi fuerit & à quo extructum, incognitum 51 g
Pulla paupertas quare dicatur 220 a
Pulla toga atri coloris fuit ibid.
Pullæ fuerunt veſtes plebeiæ omnes ſub Imperatoribus ibid.
Pullarij pœna, ſi diſſimulaſſet, quæ Dij diuulgata voluiſſent 101 e
Pullarij vnde nominati 100 f. qui ibid. earum officium ibid.
Pullati qui & vnde 220 a
Pullati candidatis opponuntur & è contra ibid. b
Pullatos Seneca coloratos nominat ibid.
Pullorum Auguria 100 g
Pulpitum agentium & loquentium locus erat in Proſcenio 187 f
Pulpitum cuius latitudinis ibid. hoc altius Proſcenio & Orcheſtra ibid. in eo quid actum fuerit ibid.
Puluini 462 d
Pupillorum circumſcriptio 422 c
Pupinia tribus vnde dicta 262 b
Puppis quæ pars nauis 461 e
Pura haſta quæ 473 d
Pura toga quæ 219 e. quare ſic dicta ibid.
Purpura Megalenſis 197 e
Purpuræ rubor, ingenuitatis rubores regere debebat 219 a
Puteal Libonis ara in Comitio 419 c. vnde dicta ibid.
Puteolani in clientela Caſſiorum fuerunt 469 f
Pyra, Rogus, Buſtum quid differant 333 f
Pyrite ſcloppetis addito ignis elicitur 491 c
Pythagoras in Ægypto fuit regnãte Semneſerteo 186 d
Pythagoras Samius pictor 72 a

Q

Quadrans antea Triuncis vocatus erat 381 a
Quadrantis notarates ibid.
Quadrifrons quare dictus Ianus 41 f
Quadrigarum certamen in ludis Circenſibus inſtitutum 188 f
Quadrigarum inuentrix Minerua 57 d
Quadrigatum argentum 318 b
Quadrupedes qualia præbuerint auſpicia 99 f
Quæſitor dimittere Iudices & inuitos retinere potuit 430 d. cuſtodiebat vrnas in tribunali paratas ad ſortes ducendas, vel ſententias ibid.
Quæſitoris eſt vnumquemq; in officio continere 430 d
Quæſitores dicti qui iudicium publicum exercuerunt 423 g
Quæſitores gladio poſito in ſella curuli ſedentes iudicium exercebant 424 e
Quæſitores qui dicti 303 e. f
Quæſitorum iudicium Quæſtio dicta 423 g
Quæſtiones fuerunt teſtimonia ſeruorum vi tormentorum expreſſa 428 e. perpetuæ quæ nam dicantur 286 e. quare propriæ accuſatoris fuerint 428 c
Quæſtionum principes erant iudices Quæſtionum 425 b. quando creati ibid. eorum officium quod nam ibid.
Quæſtoris officium in prouincia 486 a
Quæſtori cum præſide ſuo quanta neceſſitudo intercceſſerit 310 e
Quæſtores cãdidati qui fuerint, & quando cœperint 296 b. concionẽ conuocare poterant ibid. etiam ſub regibus fuerunt 243 c. ex patriciis comitiis curiatis petebantur 295 f. poſt comitiis Tributis ex plebe creabantur ibid. nullum imperium habebant, nec lictores, nec viatores, & apud prætorem poterant à priuato in ius vocari 296 b
Quæſtores parricidij qui 303 e
Quæſtores prædam ex hoſtibus captam vendebant 296 a
Quæſtores prouinciales qui nam fuerint 310 b
Quæſtores prouinciarum quare aliquando proconſules, nonnunquam proprætores dicti fuerint ibid. e. quomodo delecti fuerint ibid. b. c. quando in prouinciam profecti ibid. ſæpe duos præſides prouinciarum habuerunt ibid. d Tributis Comitiis creabantur 266 d. vnde dicti 295 d
Quæſtorum candidatorum officium 296 b
Quæſtorum cauſa leges conſtitutæ 367 f
Quæſtorum creandorum gratia conſules habuerunt Comitia tributa 268 a
Quæſtorum fuit aſſeruare ſenatus conſulta 296 a
Quæſtorum miniſtri qui nam 310 c. origo prima 295 e. prouincialium munus quod nam 310 d
Quæſtorum quàm fuerint varia officia 295 f. g. & 296 a
Quæſtorum tria genera 295 d
Quæſtorum vrbanorum & prouincialium quæ nam differentia 310 f
Quæſtoribus prouinciarum quare ſcribæ & lictores traditi ibid. c
Quæſtores duos quare Sicilia prouincia habuerit ibid. b
Quæſtoria Comitia quæ 251 b
Quæſtorium tabernaculum Quæſtorum 453 d
Quæſtura primus magiſtratus vrbanus, qui non ante annum 27 petebatur 295 e. f
Quæſtura primus vrbanus magiſtratus 279 c
Quæſturæ annus fuit viceſimus primus ibid. e
Quæſturæ annus eſt xxvij ætatis 365 a
Quæſturæ candidati tam patricij quàm plebeij eſſe poterant 264 a
Quæſturam qui geſſerant, Quæſtorij 284 a
Quatuoruiri viarum curandarum qui nam, eorum officium 300 b
Quernam coronam qui nam acceperint 478 b
Querquetulanus mons qui & vnde 5 a
Quietis templum Romæ 80 e
Quietem Deam ad mortuos pertinuiſſe ibid.
Quinctana porta 453 b. e
Quĩdecimuiri à quo inſtituti 116 e. f
Quindecimuiri qualia officia habuerint ibid. f
Quindecimuiri ſacris faciundis Tributis Comitiis creati 267 b
Quindecimuiri tantum Cumeæ Sibyllæ libros inſpicere poterant 117 e
Quindecimuirorum ſacerdotium per-

permanſit vſq; ad tempora Theodoſij 116 f
Quinquatria quando incipiebant 149 g
Quinquatrus ibid.
Quinqueduanus magiſtratus 290 f
Quinquennale certamen 206 b
Quinquennales ludi à quo ſint inſtituti 205 f
Quinqueuiro cis & vls Tiberim 300 c
Quinqueuiri coloniæ deducendæ qui 312 a
Quinqueuiri menſarij qui nam fuerunt dicti, & quare inſtituti 304 c
Quinqueuiri menſarij Tributis comitiis creabantur 266 g
Quinqueuiri turribus muriſq; reficiendis 305 a. b
Quinctilis cur menſis Iulius dicatur 165 a
Quinctilibus Calendis migrationes ex ædibus fiebant ibid. c
Q. Coponius ambitus damnatus 391 a
Quips pro quis antiquè 348 b
Quirinalia quando, & cui celebrata 143 f. g. *feriæ ſtultorum* ibid.
Quirinalis collis à Curetibus dictus 4 e. *primò Agona nominarunt* ibid. *alij à templo Quirino æ ſi cataum dictum putant* ibid.
Quirinalis collis particulares colles 4 e
Quirinalis flamen Quirino inſtitutus fuit 108 a
Quirinalis mons, Agonalis quoque dictus 116 a
Quirinalis mons ſyluam fageam habuit 6 f. *addita cuſtodia à quo firmatus* 2 e. *pomerio incluſus* ibid. f
Quirina tribus vnde 265 f
Quirinus cur Mars 58 e
Quirinus cur Romulus 76 e
Quirinus quare Ianus 42 b
Quiris antiquis haſta dicitur 230 b
Quiris Dea dicitur Iuno ibid.
Quirim veteres lanceam vocabant 77 b
Quirites cur Romani 76 d
Quiritium Ius in quibus poſitum 466 b
Quoi pro cui antiquè 333 e

R

R*Adere genas quid* 331 f
Rauardus à Lipſio Belgicè Papinianus nominatur 229 a
Ralla veſtis qualis 215 f. *vnde dicta* ibid.
Ramnenſes quæ loca vrbis incoluerunt, & vnde ſic dicti 7 a
Ramnenſis tribus quæ nam 259 f. 260 a
Rapina quid 402 f
Rapinæ actio quæ 416 b
Rapinæ pœna 402 f
Rapiundæ virginis vis ſimulata quare fuerit inſtituta 229 c
Rapta curia 242 f
Raptus quia feliciter Romulo ſucceſſit, ideo inſtitutum ab eo rege, vt non vero, ſed ſimulato quodā raptu omnis legitimi connubij ritus perageretur 229 b
Raptus ſimulatus nulli alij contrahendi connubij modo, quàm ei qui vſu fiebat, cōueniebat ibid. c
Ratariæ naues de ratibus compoſitæ 465 b
Recipere nomen eſt in tabulas inter reos referre 427 b
Recuperatores dicti fuerunt, qui de rebus priuatis recipiendis reddendiſq; cognoſcebant 417 d
Recuperatorij iudicij forma 419 g
Redemptruare quid ſit 113 a
Redhibitionum lites Ædiles Curules dirimebant 298 d
Regalia ſacrificia quæ 103 c
Regere eſt ſuis finibus terminatum habere 353 b
Regina ſacrorum ſacra quoque facere poterat 117 g
Regionis pars eſt vicus 7 e
Regiones antequam prouinciæ fierent, ſub regibus erant, & ab iis regebantur ibid.
Regiones maiores vrbis partes quare dictæ fuerint ibid.
Regiones vrbis Romæ tres fuerunt ibid. a. *quare regiones dictæ* ibid.
Regnum & Monarchia quomodo differant 276 a
Regnum ex Monarchia oriri ibid.
Regnum nemo niſi auſpicatò aſſumere poterat 277 c
Regna vini 214 d
Reiectio Iudicum 427 e
Relegati qui nam dicti fuerint 423 d
Religioſæ res quæ 400 e
Religio veterum in quibus capitibus poſita 483 c
Religionis gratia leges latæ 358 c
Remnia lex de calumniatoribus 384 a
Remulus funis 463 d
Remunculi nauigia piſcatoria 464 f
Remus à Celere Romuli comite interfectus 278 a
Remus ac Romulus Rheæ Syluiæ filij 2 b. *expoſiti* ibid. *educati à quo* ibid.
Remus à prædonibus captus, Numitoris nepos agnoſcitur ibid. c. *à Romulo in Auentino monte ſuperatus* 6 a. *in Remonia ſepultus* 3 d. *interficitur* 2 d
Remi & Romuli nutrix 76 e
Remi quid, & vnde 462 b
Remitrudes ibid.
Renes Veneri adiudicantur 86 a
Repetere pœnas qualis tranſlatio 427 a
Repetundæ pecuniæ quæ nam dicantur 392 e
Repetundæ teſtes & tabulas popoſcerunt 428 c
Repetundarum cauſæ inficiatione defendebantur 429 f
Repetundarum cauſa quando adhuc priuata fuerit 392 g
Repetundarum in cauſa illi qui pecunias repetebant, poteſtatem habebant poſtulandi patronos 426 b. c
Repetundarum in crimine accuſator diem longiorem ad inquirendum popoſcit 427 b
Repetundarum in crimine quæ nam formula ſeruata 426 f
Repetundarum lex maximè ſocialis fuit 308 a
Repetundarum Quæſtioni quando proconſules obnoxij fuerint ibid.
Repetundarum Quæſtio prima eſt, quæ certum prætorem habuerit 392 e
Repetundarum Quæſtio primò conſtituta in ſociorum & prouinciarum gratiam ibid. f
Repotia quinam dies 232 g
Repudium & Diuortium quomodo differant 233 f
Repudij cauſa maxima fuit pudicitiæ vitium 234 a
Repudij formula 233 f
Res ad triarios redit 455 e
Res per vniuerſitatem quot modis acquiſitæ fuerint 401 b
Rerum variæ diuiſiones ex Inſtitutionum libris 400 e
Reſiduæ pecuniæ quæ ſint 390 d
Reſignatum æs militi 471 e
Reſponſa prudentum quæ, cuius auctoritatis 318 b
Reſpublica omnis in ſenatus poteſtate fuit 280 b
Reſpublica Romana omnes formas politiarum experta 484 d

Reſpublica Romana primum à regibus gubernata fuit 277 b
Reſpublica Romona quando in monarchiam conuerſa 287 b
Reſpublica Romana quando Tyrannidem experta ſit 276 c
Reſpublica Romana quomodo in omnes formas politiarum conformata ſit ibid.
Reipublicæ cuiuſuis deſcriptio quomodo ſit inſtituenda 1 a
Reipublicæ cauſa qui abfuerunt, in ius poſtulare non poterant 426 b
Reipublicæ liberæ tempore Dimocratia Romæ viguit 276 e
Reipublicæ Romanæ forma tempore Polybij fuit mixta & compoſita non ſimplex ibid. d
Reſtitutio in integrum qualis actio 421 b
Retinaculum 463 b
Reticulum quid 225 a. vnde ibid.
Reus dum accuſator agebat, ſub roſtris adoleſcentum conuicijs expoſitus fuit 434 f
Reus & accuſator citari poterant 427 d
Reus in domum iudicis ingreſſus in legem ambitus committit 383 e
Reus quomodo euocatus 435 f. g
Reus quomodo quis factus fuerit 425 e. quomodo veſtem mutarit 427 b. quos patronos conquiſiuerit 427 c. tributis comitijs quomodo fuerit accuſatus 273 a
Rei citatio quomodo inſtituta 434 e
Rei cur in ſordibus eſſe dicantur vel ſordidati 220 d. dum Iudices ſententiam dicebant, ſe ad pedes eorum proiecerant 431 a
Rei facti viri illuſtres togam ſordidatam ſumebant depoſita niuea 220 d
Rei præter patronos quot laudatores habuerint 430 a
Reo ad dicendum horæ tres datæ 389 a
Reum facere qui dictus 427 a
Reum quomodo magiſtratus aliquẽ fecerit 434 b
Reorũ auxilia quæ fuerint 435 e. f
Reorum cuſtodia duplex 423 a
Reorum etiam cognati ſordidam togam ſumebant 220 d
Reorum habitus qui'nam fuerit in iudicio 273 a
Rex apud Romanos habebat circa ſe trecentos iuuenes robuſtiſſimos 277 d. inter ordinarios magiſtratus principem locũ tenet ibid. b. quomodo is Romæ fuerit creatus ibid. b. c
Rex præter Celeres circum ſe habebat duodecim lictores ibid. e
Rex ſacrorum quando, quare, & à quibus inſtitutus 117 e. f
Rex ſacrorum vſq; ad Theodoſij ſenioris tempora manſit ibid. g
Regio à rego quare dicatur 7 e
Regis eijciendi autor fuit Iunius Brutus 277 f
Regis officia apud Romanos quæ nã fuerint ibid. c
Regis ſacrorum officium 117 f
Regis ſacrorum vxor Regina ſacrorum appellata ibid. g
Regi cur ſecures & virgas ſimul prætulerint lictores 277 e
Regi ſacrorum feriis opus videre nõ licebat 117 f
Regem ſacrorum nec magiſtratum gerere, nec orationem ad populũ habere licuit ibid.
ad Regem ſacrorum virgines Veſtales certa die ibãt & dicebant, vigilas ne rex? ibid.
Reges curiatis comitiis creati 243 b
Reges Etruſcorum quo cultu incedant 200 f
Reges omnes excepto Tarquinio comitiis legitimis fuerunt creati 243 c. per quot annos Imperium habuerint 277 f. primùm ludos exhibuerũt 185 c. quibus inſignibus vſi ſint 277 d f. exercentes iudicia in ſella curuli conſpicua ſedebant ibidem. Roma eiecti 243 d. e
Reges ſacerdotes apud Græcos & Romanos 94 f
Reges ſacrorum centuriatis comitiis creabantur 249 d
Regum auguſtum conſilium fuit ſenatus 278 b
Regum in locũ cõſules creati 244 b
Regum veſtitus & comitatus apud Romanos 484 e
Regibus Roma exactis ordines tres inſtituti populi Romani 32 a
Rezonaro 229 e
Rhamnuſia Nemeſis dicta 59 d
Rhea Saturni coniunx 44 d
Rhea Syluia à Marte grauida facta 2 b. carceri incluſa ibidem.
Rhea Syluia Romuli mater 58 e
Rheam Syluiam Veſtæ ſacerdotem quare conſecrarit Amulius 2 b
Rhetores coronati in ipſo agone 201 c
Ricæ quid 225 b
Ricinia quid 331 e
Ricinium quale veſtimentum 215 f. vnde etiam dictum ibidem.
Riculæ quid 225 b
Ridiculus vel rediculus qualis Deus 89 e
Robigalia à quo inſtituta, cui. & quando 156 a. b
Robigalia feriæ Robigo inſtitutæ 86 c. 87 f
Robigus qui Deus 87 f
Robur qui nã locus in carcere 436 e
Rogare Candidatorum quid 282 f
Rogatio dicebatur, quòd de ea rogandus populus 434 a
Rogatio legis quomodo inſtituta 318 d. e
Rogatio per trinas nundinas promulgata manebat 434 a
Rogatio qua de pace ad populum ferebatur, & qua per populum Triumphus decernebatur, aut ciuitas aliquibus dabatur, Tributis comitiis ferebatur 267 e. d
Rogationis nomen omnibus actionibus cum populo commune vnde ortum 257 c
Rogatione generali voce appellantur leges & plebiſcita 318 e
Rogationes omnes Tributis comitiis ferebantur 267 c
Rogatores qui nam fuerint 258 c
Rogus apud veteres liquoribus perfuſus 332 f
Rogus à rogando quare dictus 331 d
Rogus, Pyra, Buſtũ in quid differant 333 f
Roma à quo condita 1 d
Roma in quot regiones diuiſa fuerit à regibus 7 b. e. quomodo à ſeptẽ regibus fuerit amplificata 3 a. & poſtmodum libertate conſtituta ab aliis ibidem. quando, vbi, & à quibus condita 2 d. e. quo dicta ibidem. quoties amplior facta pomerium etiam prolatum 3 e
Romæ aliquando per Capitolinos agonas ſupputarunt 210 c
Romæ partes à Tullio conſtitutæ Palatina, Suburana, Collina, Eſquilina 7 b
Romæ vrbis Deum tutelarem quare ignotum eſſe voluerint Romani 460 a. Latinum nomen quare ignotum eſſe voluerint 460 a
Romæ vrbis natalis dies is quo Cæſar interfectus 149 a
Romã Auguſtus in quatuordecim regiones deſcripſit 1 b
Romam ciuitatem Reges quomodo capaciorem effecerint 2 f
Romam migrantes ex coloniis, municipiis, vel prouinciis, patriis ſacris relictis, eius curiæ in quam referebantur, ſacra recipere cogebantur 244 e
Romam Romulus in tres partes diſtribuit 7 a
Romam ſepticollem quare nominarint 3 f
Romana Reſpub. omnes politiarum formas eſt experta 276 c

Romanus ciuis optima lege qui nã 30 e. non niſi Romanam ducere poterat 227 d
Romani à principio conflictus quid fecerint 456 f
Romani bella geſturi de parte prædæ aliquid numinibus pollicebantur 51 d
Romani ciues alij patricij, alij plebeij 31 a
Romani diem à media nocte incœpiunt 131 g
Romani in Aſia vt vim Mithridatis effugere poſſint, pallia ſumũt 217 a
Romani in Deorum cultu ſuperſtitioſiſſimi 93 a. *ingentem Deorum multitudinẽ coluerunt* 38 b
Romani ludi à Tarquinio Priſco inſtituti 197 f. *menſe Septembri* ibid. *in honorem Iouis, Iunonis, Mineruæ* ibid.
Romani ludi primùm à Regibus, deinde à Conſulibus edebantur 201 f
Romani ludi primùm Circẽſes, deinde Scenici fuerunt 197 f
Romani ludi quinam 201 d. *cur ſint Magni appellati* ibid. *Scenici quoq; fuerunt* 202 a
Romani mari ſe non commiſerunt ante primum bellum Punicum 460 e
Romani poſteri ab auita parſimonia diſceſſerunt 374 b
Romani primò clypeis, pòſt ſcutis vſi ſunt 455 c
Romani principes omnes qui ſub Imperatoris nomine rei Romanæ præfuerunt, Pontificatum Maximum ſuſceperunt 115 e
Romani pugnam tunica purpurea vel coccina ſupra prætorium expanſa denunciabant 455 b. *quã diu contenti fuerint aquis, quas aut ex Tiberi, aut ex puteis hauriebant* 16 e. *quando in hoſtico etiam in hyeme bella continuarint* 452 f. *quirinam dicãtur* 227 d. *quomodo in milites animaduerterint* 471 a. *quomodo nauigandi artem didicerint* 460 f. *vtebantur toga* 215 b
Romanorum ciuium diuiſiones 30 f
Romanorum clementia in hoſtes deuictos 465 d. *concordia Romuli auctoritate tanta, vt per dcxxx annos nunquam ventum ſit ad ſanguinem* 31 g. *politiam Polybius omnibus Rebuſpublicis anteponit* 275 b. *rex Sextus Seruius Tullius* 260 b
Romanos non debere Veios migrare qua voce admoniti 100 d
Romanis cum Albanis bellum gerentibus viſa eſt monſtroſa ſpecies 202 f
Romanis ludis plures dies ſunt tributi ibid. a
Romanis ludis Sabinæ ſunt raptæ 201 e
Romilia, id eſt, ex Romilia 262 a
Romilia tribus quæ & vnde nomen habeat 261 g
Romulus ac Remus Rheæ Syluiæ filij 2 b. *expoſiti* ibid.
Romulus Augur fuit 95 f
Romulus ciuitati Romæ ac ciuibus nomen dedit 2 d
Romulus cum nullus adhuc eſſet ſenatus, à populo communi conſenſu Rex declaratus 277 e. *cur Quirinus* 76 e. 77 b. *Ioui ſtatori templum conſecrat* 47 f. *in Palatij radice* ibid.
Romulus Rheæ Syluiæ filius 1 d. *Tito Tatio cum parum fideret, excubias in monte Eſquilino habuit* 5 c
Romuli apotheoſis 76 f
Romuli & Remi nutrix Acca Laurentia ibid. e
Romuli lex de iudicibus 382 c. *de Toga* 218 a
Romuli mater Rhea Syluia 58 e
Romuli parentem exiſtimarunt Romani eſſe Martem ibid.
Romuli proſapiam referri ad Æneã Troianum 1 d
Romuli regis leges quæ 327 b
Romulo imperium addixerant duodecim vultures 4 a
Romulum Syluium alij Alladiũ 2 b
Rorarij quales milites 449 a
Roſcia lex Equitem à populo in ſpectandis ludis diſcreuit 189 a
Roſinus in deſcriptione Antiquitatum Romanarum quos ſcriptores recentiores ſecutus ſit 1 d
Roſinus Iuſto Lipſio quondam operam dedit 184 e
Roſtra alia noua fuerunt, alia vetera 245 b. *locus auguratus* 320 b. *templum dicta fuère* ibid. *noua ad Palatij radices* 245 b. *pars nauis qualis* 461 c
Roſtra vbi fuerint, vnde dicta 245 b
Roſtra vetera apud Curiam in Comitio ibid.
in Roſtris leges ferebantur, agebantur cauſæ, & conciones habebantur 245 b. *Ciceronis caput* ibid.
Roſtrata nauis 461 c
Rubria lex de agris diuidendis in Africa 371 c
Rudentes vnde dicantur funes nautici 463 a
Rudis baculus gladiatorius 208 f
Ruſuli vnde dicti 375 c
Rumam, Mammam veteres dixerunt 82 b
Rumina Deo quæ mammam paruulo immulgeat ibid.
Ruſina Deo à rure nomen habuit 88 b
Ruſor cur Orcus nominatus 69 f
Ruſtica tribus quid 261 a
Ruſticæ tribus quare vrbanis prępoſitæ ibid. b
Ruſticæ tribus quot ſint ibid. g
Rutilia lex de Tribunis militum 375 c
Rutilius Scaurum ambitus accuſauit 391 b

S

SAbatina vnde 264 c
Sabatium Sagam Beroſus Saturnum appellat 41 f
Sabinæ ludis Romanis raptæ 201 e
Sabini raptum filiarum vleiſcuntur 47 f
Sabini Tarpeiam arcem ceperunt ibid. Romanos in fugam coniecerunt ibid.
Sabinis mons Tarpeius habitandus traditur 2 e
Saccari excoquendi ars 491 e
Sacella quæ nam dicantur 39 c
Sacerdos Græca Cereris 94 b
Sacerdotes Bonæ Deæ fuerunt matronæ, quæ operatæ ſunt ſacris Faunæ 118 a
Sacerdotes duo in eodem collegio ex eadem gente eſſe non poterant 269 b
Sacerdotes Galli à ſuis collegiis cooptabantur 267 b
Sacerdotes non fiebant, antequam togam virilem ſumerent 269 b. omnium vetuſtiſſimi Luperci 93 d. publici quinam apud Romanos 95 d. immunes à militia, & exempti ab vrbanis negotiis ibid. quibus legibus electi, creati & cooptati 358 g. & 359 a. b. c
Sacerdotes quidam non in Comitiis, ſed à ſuis collegiis cooptabantur 267 b
Sacerdotes qui ſuo cruore ſacrificabant 59 b. c
Sacerdotum Comitia tributa Conſules habere oportebat 268 b
Sacerdotum cooptandorum ius à quibus modò à collegio ad populum, modò à populo ad collegium fuerit tranſlatum 96 d
Sacerdotum creandorum ius à populo ad collegia tranſlatum lege Cornelia 359 c. abrogata rurſus ibid.

Sacerdotum leges ibid. d. 360 a. b. *miniſtri* 119 e
Sacerdotum omnium reditus Romæ fiſci applicati 115 b
Sacerdotũ publicorũ inſtitutũ quale 95 d. *ſpecies pluſimæ* 484 a
Sacerdotũ ſubrogandorũ ius à collegiis ad populũ tranſlatũ poſt legẽ Domitiã 267 b. *quare* 96 b. *& collegia redditum* ibid.
Sacerdotibus quomodo vacatio à militia conceſſa 159 d
Sacerdotes ſuos ſingulæ Curiæ habebant 104 d
Sacerdotium abſentes potuiſſe petere 355 b
Sacerdotium qui petere volebant, iis nominatia erat neceſſaria 277 d
Sacerdotia petendi ætas definita nõ fuit 269 b
Sacerdotij cuiuſcunq; candidatos ius auguratos eſſe oportebat 273 d. e
Sacerdotij ſummi dignitas apud Romanos quando defecerit 115 f
Sacer homo qui dicatur 339 f
Sacra alia priuata, alia publica: quid ſingula 310 d
Sacra gentilitia quæ ibid. e
Sacrorum cuſtodes qui 115 a
Sacræ res quæ nam ſint 400 e
Sacramentum militare quale fuerit 441 a. *religioſè à militibus obſeruatum* ibid.
Sacramẽtum quæ nam pecunia fuerit 414 a
Sacramentum quale genus militiæ 440 e
Sacramenti nomine quod nam æs dicatur 299 d
Sacramenta qui non parebant, indicta cauſſa à ducibus interficiebantur 441 b
Sacrata lex militaris qualis 375 d
Sacratæ leges quæ dicantur 368 a
Sacrificium quid 122 f
Sacrificij ritè peragendi quatuor partes apud veteres fuerunt. 489 d
Sacrificia Aganla 4 e
Sacrificia atque ſacra Rex curabat apud Romanos 277 c
Sacrificia ſua quomodo Romani peregerint 123 e
Sacrificiorum alia Muta, alia Arguta, alia Regalia 103 c
Sacrificiorum, per quæ expiationem faciebant, tria loca 39 g
Sacrificiorum varia genera 483 e
Sacrificiorum varia inſtrumenta. ibid.
in Sacrificiis ne quid in precationis formula prætermitteretur, de ſcripto præire aliquem oportebat 123 d
Sacrificiis peractis veteres ad epulas redibant, laudes dijs canebant, pedibus circum aras complodentes, ad numeros pſallebãt, choreas agebant ibid. e
Sacrilegus quis & vnde 332 c
Sacri ludi qui nam ſint 196 e
Sacrima quid 169 b
Sæculares ludi à quibus inſtituti 116 f
Sæculares ludi celeberrimi apud Latinos 202 e. *quare ſic dicti* ibid. *quando inſtituti* 203 d
Sæculares ludos paulatim intermiſſos D. Auguſtus inſtaurauit ibidem f
Sæculares ludos primos poſt exactos reges inſtituit P. Valerius Poplicola ibid. d
Sæcularis ludorũ ritus quis 204 b
Sæculum in centum annos extendi exiſtimabant Romani 202 e
Sagum belli inſigne 218 c
Sagum veſtimẽtum militare, quod armis ſuperinduebatur 215 c
Sagum vox Gallica ibid.
Salacia qualis Dea, & vnde ſic dicta 66 f
Saliare carmen primum compoſuit Numa Pompilius 113 b
Saliares virgines quæ nam ibid. c
Salij à ſuis collegis cooptabantur. 267 b
Salij Collini qui, à quo & quando inſtituti 115 f. 116 a
Salij cur Palatini dicti 112 f. *erant ſaltatores & laudatores Deorum belli præſidum* ibid.
Salij quales pileos geſſent ibid. g. quomodo ſaltent ibid.
Salij Quirinales etiam Agonenſes dicti. 116 a
Salij vnde dicti 112 e. 147 e. 484 b
Saliorum carmina quomodo nominata fuerint 113 a
Saliorum diebus feſtis cur abſtinendum à nuptiis 228 d
Saliorum feſtum 147 c
Saliorũ feſtũ in Panathenæa Græcorum 112 f. *quale* ibid.
Saliorum genera duo 116 a. *cœtus dicebatur collegium* 113 a. *magiſter illorum Præſul.* ibid.
Salios duodecim Numa Pompilius ex patriciis inſtituit, qui Marti in Palatio ſacra facerent 112 f
Salluſtiani horti qui 405 d
Salluſtij forum in monte Quirinali ibid.
Saltabant & canebant apud veteres ante triclinia 213 c
Saltatio quid 194 d
Saltatio armata, Pyrrica dicta. 207 d
Saltatio vetuſtiſſima ſine cãtu fuit 194 e
Saltationis differentia quæ ibid.
Saltationis partes tres fuiſſe ibid.
Saltationis ratio veteribus non vulgaris ibid. d
Saltationi quando cantus & inſtrumenta fuerint adiuncta. ibidem e
Saltatorum habitus qualis 207 d
Salutaris collis 4 e
Salutaris porta vnde nomen habeat 80 e. f
Salutatares qui 282 e
Salutis augurium quale apud Romanos 80 f
Saluti à quo templum extructum ibid. e
Salutem Romani religioſe coluerũt ibid.
Salue & vale cur mortuis dicatur 237 g
Samia Sibylla 117 a
Sanates dicti fuerunt, qui ſupra inſraq; Romam habitauerũt 336 e
Sandaliarius vicus 55 a
Sandalium genus calceamenti ibid.
Sanctæ res, quæ vt inuiolatæ eſſent pœna irrogata cautum 400 e
Sanguis cur ignominiæ cauſſa militibus miſſus 471 e. f
Sanguis humanus ante rogos defunctorum effundebatur 237 e
Sapientia in capite hominis 57 e
Sardes Lydorũ primaria vrbs 200 e
Sardi reges Etruſcorum ibid. f
Saturnius mons idem qui & Capitolinus, & Tarpeius mons dicitur 4 e. *quare ſic nominatus ibid. in cuius tutela* ibid.
Satiſdare ſe velle, in iudicio ſe ſiſteare 412 a
Satura quid fuerit apud Romanos 311 a
Saturnalia ante Romam conditam in Italia & in Græcia celebrata 174 c
Saturnalia primò à Noha eſſe celebrata tempore diluuij in Arca ibid. g. quando primò Romæ inſtituta 44 e
Saturnalia Saturni dies feſt⁹ 174 c
Saturnalibus crebra conuiuia agitabant, & mittebant ſibi inuicem munera ibid. d. e
Saturnia terra quare ſic dicta ſit Italia 4 e
Saturnus Aboriginũ rex iuſtus 43 f
Saturnus culturæ agrorũ præſidet 174 c
Saturnus nomen Thuſcum, & Syriaca lingua latentem ſignificat 43 e
Saturnus quare ex ſe natos ſugatur

gatur comedere ibid. f. curſum temporum continet ibid. Cœli & Hecates filius ibid. quare Latius ibid. e. quare pecuniæ cuſtos conſtitutus 44 c. quem nam locum tenuerit 4 c
Saturnus quem Romani coluêre, unus fuit ex filiis, aut poſteritate Nohæ 43 f
Saturnus victimis humanis placatus à Pelaſgis 174 e
Saturni coniunx Rhea fuit 44 d
Saturni dicuntur familiarum Nobilium & Regum ſeniſſimi 43 f
Saturni & Opis templum Tul. Hoſtilius primus Romæ vouit 44 a
Saturni etymologia 43 e. imago quomodo picta fuerit ibid. g. 44 a. eiuſdem aræ, areæ, luci ibid. inſigne cur falx 174 c
Saturno regnante nullum furtum commiſſum 44 b
Saturnum Noham fuiſſe quidam contendunt 43 g
Saturnum quare Aborigenes in numerum Deorum retulerint ibidem f
Satyra lanx 190 c
Satyra qualis ſpecies ludorum ſcenicorum ibid. a
Satyræ nomen unde ibid. b. c
Satyrica ſcena quomodo adornata fuerit 194 c
Satyrico Atellanas fabellas demigrarunt 190 c
Satyri in Comœdias primum inducti à Liuio Andronico ibid.
Satyri quare Tragœdiis ſunt admiſti ibid. b
Satyrorum habitus 207 e
Satyros an Latini in Tragœdias receperint 190 c
Satyros nudos induxit Horatius in Tragœdia ibid. b
Satyros primum reiecit Sophocles. ibid. c
Saucia Curia 243 a
Scaphæ naviculæ ſunt, quæ maiores naues conſequuntur 464 g
Σκαφῖα inſtrumēta quibus ignem amiſſum Veſtalium negligentia incendunt 111 f
Scalmum quæ pars nauis 461 e
Scantinia lex de pueris impudicis. 387 a
Scaptia tribus unde 265 a
Scaurus Rutilium ambitus accuſauit 391 b
Scauri Theatrum ſumptuoſiſſimū 187 b
Scena quid propriè ſit 187 e. 194 c. unde dicta ſit 187 e
Scena quæ nam pars theatri ibid. d
Scena verſatilis cum machinis quibuſdam ſubitò vertebatur ibid. e
Scenæ mutationes rerum & perſonarum ſunt in actibus 193 d
Scenæ non plures perſonas habere debent, quàm tres ibid.
Scenam ductilem quid nominarint Romani 187 e
Scenarum genera tria fuerunt 194 c. quomodo ſingulæ ſcenæ adornatæ ibid.
Scenas definitas ipſi Actus non habent 193 d
Scenici ludi in Theatro peragebantur 186 g
Scenici ludi qui in ſcena, hoc eſt, umbra agebantur 185 b. unde dicti 189 d
Scenicorum ludorum initia parua ibid. f. g. 190 a. ſpecies ibid.
Sceptrum per quod iurant Romani, & lapidem ſilicem ex templo Iouis Feretrij ſumpſerunt 47 e
Scipio cum pallio & crepidis inambulauit in Gymnaſio 218 b
Scipionis ſepulchrum in monte Vaticano 6 e
Scorpionis forma quæ 459 b
Scorpiones ſic dicti quòd paruis ſubtilibusq; ſpiculis mortem inferrent ibid. a
Scriba Cicero uſus eſt ſuo liberto. 313 e
Scriba naualis minimæ dignitatis ibid. a
Scribæ apud Græcos in maiore honore habiti quàm apud Romanos ibidem b. c. apud Romanos mercenarij habiti fuêre ibid. b. apud Romanos qui 312 e cur ſingulis magiſtratibus apparuerint ibid.
Scribæ à Quæſtoribus mercedem apparitionis acceperunt ibid. g
Scribæ cum plurimi eſſent in ciuitate, in decurias multas ſunt tranſlati 313 a
Scribæ Pontificum 120 a. quoque liberti fuerunt 34 g
Scribarum arrogantia à M. Catone minore fracta 312 f
Scribarum ordo ex ingenuis potius quàm ex libertinis conſtitutus 313 e
Sribarum ordinem non admodum grauem fuiſſe Romæ ibid. b
Scribarum uſus prætori qui fuerit 286 d
Scribis aditus ad maiores honores non fuit interclufus 313 c
Scribas apud Romanos leges in manu ſua habuiſſe 312 f
Scribis quare Quæſtores uſi 310 c
Sriptura vectigal quod ex pactione paſcuorum publicorum colligitur 468 b
Scutum 449 e
Scuti latitudo & longitudo ibid.
Scutorū materies & forma ibid. e. f
Scutulata Toga 220 g
Seceſpita quid 122 e. à ſecando dicta ibid. hac utebantur Flamines & Flaminicæ virgines atque Pontifices ad ſacrificia ibid.
Seceſſio plebis in montem ſacrum 296 d
Seceſſio plebis Romanæ in Auentinum facta 6 a
Seceſſio plebis Romanæ in Ianiculum ibid. d
Sectatores qui 282 e
Sectores qui fuerint 431 d
Secundani milites qui & unde nomen habeant 449 b
Secures & virgas ſimul cur lictores prætulerint regibus 277 e
Sedebant mulieres, diſcumbebant viri 210 g
Sedere aliquando feriari eſt 149 b
Sedilium ordines in Theatro quinā 187 f
Se dolo malo, id eſt, ſine dolo malò 327 f
Srgeſta Dea 87 c
Segeſtria pelles nauticæ 464 a
Segetia qualis Dea 87 c
Selecti dij qui, quot, & unde appellationem ſortiantur 41 c
Sella Curulis prætorum qualis ſella fuerit 286 c
Sellæ curules quibus coronis ornatæ 333 a
Sellularias artes exercere ciuibus Romanis non licebat 272 a
Sementinæ feriæ quæ, quando inſtitutæ 141 f
Semidei qui 38 c
Semones qualis dij ibid.
Sempronia Horrea 373 f
Sempronia lex ad ſacra pertinet. 358 e
Sempronia lex de ætate militum. 375 e. de fœnare 381 d. de iis quibus magiſtratus eſſet abrogatus 365 f. de iudicibus 382 c. de iure ſuffragij ſociorum Latinorum 361 e.
Sempronia lex de iure ſuffragiorum ſociis Latinis dando 364 b. de menſtruo frumento 373 f. de prouinciis Conſulibus deſignandis decernendis 370 a. de viis Italiæ 395 a
Sempronia lex, ut per actuarios limites populo ius eundi eſſet. 372 f
Semproniæ leges quæ contineant. 361 b

Sempronia leges de poſſeßione publicorum agrorum 372 d
ſenaculum fuit in æde Concordiæ 80 a
ſenaculum vbi Senatus, aut ſeniores conſiſterent 30 b
ſenacula qualia loca fuerint 280 e. quos nam Romæ ibid.
ſenacula tria vbi Romæ fuerint 30 b
ſenatoria ætas quæ nam fuerit. 279 b
ſenatoria dignitas non omnibus ſine diſcrimine conceſſa 364 e
ſenatorium cenſum ſi quis labefactaſſet, ordinem amittebat 279 b
Senator cum in dicenda ſententia duas pluresúe res complexus eſſet, eæ ſi non omnes probarentur, poſtulabatur à quouis ſedente, vt diuideret 281 e. qua forma ſententiam dixerit. ibidem b
Senator qui à Senatu abfuit quomodo mulctatus & quando ibidem e
Senator ſententiam rogatus aſſurgebat, & quamdiu volebat dicendi poteſtatem habebat ibid. b
ſenatoris legendi arbitrium non ſolum ſuis Cenſorium, ſed etiam prætereundi 279 d
ſenatori cuiuis quando conceſſum fuerit dicere, Numera ſenatum. 282 a
ſenatorem loco mouere poterant Cenſores 284 f
ſenatorem non legebant, niſi qui magiſtratū prius geßiſſet 279 c
ſenatores cum legebantur, ordinis, generis, cenſus, ætatis & magiſtratus ratio habebatur ibid. a. cur patres appellati 278 e
ſenatores diuiſi in patricios, conſcriptos, allectos & pedarios. 484 f
ſenatores etiamſi Magiſtratus geſſiſſent, niſi tamen à Cenſoribus lecti eſſent, ſenatores eſſe non poterant 279 d
ſenatores ex patricijs & plebeis legebantur ibid. a
ſenatores fuerunt, qui à Regibus primùm, deinde à Conſulibus, pòſt à Cenſoribus in Senatum lecti, ſiue patricij, ſiue Equites, ſiue plebeij 32 c. in ſpectandis ludis ſeparatas ſedes ab Equitum & plebeiorum habuerunt ibid. f. legi ſolebant à Regibus, Conſulibus & cenſoribus 278 g
ſenatores maxime ex Equeſtri ordine legebantur 279 a
ſenatores non fuerunt omnes patricij poſterioribus temporibus. 32 b
ſenatores pedarij qui nam 279 f
ſenatores primum Romulus elegit 278 b. quoſnam ibid. quare aliquoties legationem liberam petiuerint 365 a. Romæ ducenti, & mox trecenti 278 d. mox ſexcenti ibid. e. Romæ nongenti, & ex omni turba ibid. f. tunicam clauatam gerebant 222 b
ſenatores vnde dicti 278 c
ſenatorum cauſa leges latæ 364 e
ſenatorum electio quomodo inſtituta à Romulo 278 b
ſenatorum filij nondum in Senatum lecti Equites ſiue ex Equeſtri ordine fuerunt 32 e
ſenatorum inſigne fuit Tunica latos clauos intextos habens 222 e. 279 d
ſenatorum numerus à Romulo inſtitutus qui 278 b
ſenatorum numerus confecto bello Sabino auctus fuit ibid. d
ſenatorum veſtitus 484 e. f
ſenatorum numerus, vt Senatuſconſultum fieret, qui nam neceſſarius fuerit 281 e
ſenatus à Cæſare Dictatore ad nongentos auctus, & poſt necem eius omni turba repletus 278 f
ſenatus cauſa fuit legum latarum. 364 e
ſenatus exterarum nationum legatis vbi nam datus 280 e
ſenatus indictus qui ſit ibid. f
ſenatus in templo Iouis Capitolini nonnunquam habebatur 49 e
ſenatus legitimus qui nam 280 f. magiſtratibus qui ad vrbē erant, datus in templo Bellonæ ibid. non niſi in loco per Augures conſtituto, quod templum appellabatur, haberi poterat ibid. d. nonnunquam habitus in templo Iouis ſtatoris 48 a. populo miſſus in ſpectandis ludis per quingentos & quinquaginta octo annos fuit 187 g. 359 b
ſenatus Princeps qui ſit 279 e. nullus alius niſi priore mortuo creabatur ibid. f
ſenatus quale Concilium fuerit. 280 a
ſenatus quando plebi communicatus fuerit 279 a
ſenatus quando ſub dio habitus. 280 f
ſenatus quare Comitialibus diebus non fuerit habitus ibid.
ſenatus quibus temporibus habitus fuerit ibid.
ſenatus Regnum & aliorum Magiſtratuum auguſtum conſilium 278 b
ſenatus Romanorum viſus eſt Cyneæ regum conſeſſus 280 d
ſenatus ſi in loco non legitimo, aut die non idoneo, aut non legitimo edicto coactus eſſet, tum non fiebat Senatuſconſultum: ſed quid placuiſſet, reliqui teſtari volebāt 281 f. g
ſenatus Sullani numerus certus afferri non poteſt, ſupra quadringentos tamen fuiſſe ex Cicerone conſtat 278 f
ſenatus Vatinium vehementer odit 383 a
ſenatus legendi ordinaria ratio quæ nam fuerit 279 a. b. c. d
ſenatus poteſtas quāta fuerit 280 a
ſenatum à Tarquinio Superbo cædibus imminutum ſuppleuiſſe, quomodo intelligendum 278 a
ſenatum conſulendi ius quoque habuerunt Tribuni militares Decemuiri legum ſcribendarum, Triumuiri Reip. conſtituendæ 280 d
ſenatum ex Calendis Februarij ad Calendas Martias quotidie cogendum lege Gabinia ſancitum 364 f
ſenatum legere quorum fuerit. ibidem e
ſenatum qui nam habere potuerint 280 d
ex Senatu ſacerdotes & magiſtratus creabantur 282 b
ſenatuſconſultum quid 318 a
ſenatuſconſultū & auctoritas quomodo differant 281 f
ſenatuſconſultum fieri non poterat, ſi adusque ſolis occaſum Senator orationem produxiſſet 282 a
ſenatuſconſultum in cuius ſententiam factum erat, nominatim nominabatur 281 g
ſenatuſconſultum per diſceßionem quomodo factum fuerit 280 a
ſenatuſconſultum quomodo perſcriptum fuerit ibid. a
ſenatuſconſultum vt fieret, quot Senatores in ſenatu eſſe neceſſum fuerit ibid. e
ſenatuſconſulto ſcripto eorum omnium nomina qui adfuerant, adſcribebantur 282 a
ſenatuſconſultum qui nam facere potuerint 280 d
ſenatuſconſultorum cura quare Ædilibus plebis commiſſa 297 f
ſenatuſconſulta quibus de cauſis omnino fieri non potuerit 282 a. b
ſenatuſconſulta quomodo duobus modis facta ſint 280 a

Senatuſc.

Senatuſconſultis Tribuni plebis intercedere poterant 281 f
Senatuſconſulta Quæſtores aſſeruabant 296 a
Sententiæ latio qualis fuerit 420 e
Sententiarum rogãdarum ordinem quem Conſul Calendis Ianuariis tenuit, eundem ordinem toto anno obſeruauit 281 b
Senibus & ſacerdotibus quãdo nulla vacatio data fuerit 359 d
Seniores non niſi dubiis in rebus Reipublicæ ad arma vocati ſunt 443 a
Sentia lex 364 f
Sentina quid propriè & quid metaphorice 461 f
Senum appellatione priſci viros ætate & virtute præſtantes honorarunt 278 c
Se proſine antiquè 333 f. 349 a
September menſis variè denominatus 170 b. c. *in Vulcani tutela* ibid. d
September quare ſic dictus ibid. b
Septembrem Senatus in honorem Tiberij Tiberium nominari voluit ibid. *Commodus Imperator Herculem* ibid. c
Septemuiri Epulones quando & à quo inſtituti 118 f
Septemuiri Epulones quod nam officium habuerint 119 b
Septemuiri Epulonum tributis Comitiis creati 267 b
Septenatrus 150 a
Septicollem quare Romam nominarint 3 f
Septimatrus 149 g
Septimius collis 5 d
Septimontium feſtum 176 b
Sepulchro locum deſignabant, vel Augures, vel Pontifices 237 c
Sepulchra in vrbe quando habita ſint, & qui nam in ea habuerint 237 c
Sepulchrorum ornamenta qualia ibid. e. f
Sepulchra in vrbe habere quãdo non fuerit conceſſum, & quando permiſſum 331 a
Sequeſtres qui 283 b
Serapis Deus 91 b
Sergia tribus vnde 263 d
Sergius Orata balneas penſiles inſtituit 27 a
Sericulata toga 220 g
Sermonus Deus Mercurius 56 e
Serui contra dominos torqueri non poterant 428 d
Seruij Tullij ſimulachrum igne conſumpta templo Fortunæ Seiæ in quo erat, ſolum ſine vlla labe permanſit 162 g
Serui naſcuntur ex ancillis 400 c
Serui nequam ad columnam Mæniam puniti 431 d. *niſi in dubiis rebus Reip. ad arma vocati* 443 a
Serui publici qui fuerint, & eorum miniſterium quod nam 314 d
Serui tribus modis manumittebantur 35 b
Seruorum ius geſtandi arma vnde manarit ibid. d
Seruos fieri aut iure gentium, aut iure ciuili 400 c
Seruilia lex de ciuitate 361 f. *de iudicibus* 382 d. *de repetundis.* 393 b
Seruilia lex quibus conſulibus lata 372 a
Seruiliæ legis capita plurima recitantur ibid. a. b. c. 393 b
Seruitus ciuitatum apud Romanos in quo nam poſita 468 d
Seruitus quid & quotuplex 400 c. 401 a
Seruitutis pœna quibus nam propoſita fuerit 433 a
Seruitute affectæ ciuitates quæ nã fuerint 468 a
Seruitutes perſonarum & rerũ quæ nam ſint 401 a
Seruius Tullius Comitiis curiatis creatus 243 c. *primus Cenſor ac inſpector vitæ ac modeſtiæ ciuium* 71 a. b. *quos montes vrbis pomerio addiderit* 3 a. *Sextus rex Romanorum* 7 a. 260 b. *ſeptem colles vno muro cõplexus, vrbem Romam in quatuor partes à collibus denominatas diuiſit* ibid. *quàm diu durarit hæc diuiſio* ibid.
Seſquiulyſſe quid 225 a
Sexatrus 149 g
Sextanto temperati potarunt 213 f
Sextia lex de creando altero conſulum ex plebe 366 c
Sextia Mænenia lex 384 b
Sextilis menſis cur Auguſtus dictus 167 d
Sexto Claudio frumentariam procurationem mandandam eſſe tulit Clodius 374 a
Sibylla cecinit Antichriſtum lino periturum 491 a
Sibylla Cumana nouem libros attulit ad regem Tarquinium, ac pro eis trecentos Philippeos poſtulauit 117 b
Sibylla dicta quaſi Θεοβούλη ibid. a
Sibylla fuit Romæ Olymp. L. qua regnauit Tarquinius Priſcus. 116 e
Sibyllæ decem fuerunt numero. 117 a
Sibyllæ omnes fœminæ vates à veteribus ſunt appellatæ 116 g
Sibyllarum omnium carmina & ſeruntur & habentur, præterquam Cumeæ, cuius libri à Romanis occuluntur 117 c
Sibyllarum triũ ſtatuæ Romæ iuxta roſtra erant ibid. d
Sibyllina oracula Romani diligentius cuſtodierunt, quàm vlla ſacra 116 d
Sibyllini libri nõ ſunt vnius Sibyllæ libri ibid. f. g
Sibyllini libri poſt reges expulſos ad populum deuenerunt ibid. c. *qui nunc extant, ex multis locis comportati ſunt* ibid. d. *ſeruabantur in arca lapidea in ſacello Iunonis, quod in templo Iouis Capitolini* 49 a
Sibyllini libri vſque ad bellum Marſicum incolumes permanſere 116 d. *igne abſumpti fuerũt* ibid.
Sibyllanorum oraculorũ libri Tarquinio venales oblati ibid. a. *alii quot concremati* ibid. b
Sica ferreus cultellus 387 c. d
Sicarij à ſica dicti ibid.
Sicariorum cauſa leges latæ ibid. c
Σικιννίς 194 f
Sicilia prouincia quare duos habuerit Quæſtores 310 b
Sicinio Dentato quàm multa munera militaria data 473 c
Siciuſtæ 235 a. 331 d.
Sigillariorum feſtum 175 b. c
Siglæ quæ nam notæ fuerint 485 f
Sigma literam aliquando vt C ſcriptam fuiſſe 211 b
Sigma quid ibid.
Signa militaria apud Romanos in caſtris fixa erant 455 a
Signa militaria quæ nam apud Romanos 445 b
Signorum alia vocalia, alia ſemiuocalia, muta alia ibid.
Silatum fuit dictum Ientaculum. 210 b
Simphidearia funera quæ 239 b
Simpulatrices fœminæ rebus diuinis deditæ 121. f
Simpulum à ſumendo ibid. f. g
Simpuuium 489 d
Siniſtræ tibiæ grauem ſonum redebant 195 e. f
Siniſtræ tibiæ quæ ibid. d. e
Sinus toga 217 d
Σίφων *quale vas* 121 g
Siticinos qui apud ſitos, hoc eſt vita functos canebant 331 a
Siticines qui nam ſint 235 a
Sitim primam antiqui mulſo ſedabant 213 b

Soccus quale calciamentum 193 b
Socco vtebantur in Comœdia ibid.
Socialis lex quare Quæſtio repetundarum dicatur 392 f
Societas quid 402 b
Sociorũ præfecti qui fuerint 448 a
Sodales ſunt, qui eiuſdẽ collegij ſunt 350 d
Sodales Titij à ſuo Collegio cooptabantur 267 b
Sodalitia quid intelligantur eſſe. 392 a. b
Sol curſum ſuum peragit 365. diebus & quadrante 126 f
Sol occaſus pro ſol quando occidit antiquè 346 a
Sol vnde dictus ſit 56 e
Soli & Marti equo litabatur 123 f
Solea plantam tantùm texit 225 d
Soleæ quid propriè 226 e
Solinus cap. 11. 4 e
Solitaurilia quales hoſtiæ 180 e
Solon Rempub. Atheniensium legibus informauit 316 a
Sonere pro Sonare antiquè 348 b
Sontes feris obiecti in arena 208 d
Sonticus morbus quis 344 e. 419 b
Sordidatam togam viri illuſtres vel facti ſumebant 220 d
Sordidati cur rei dicti ibid.
Sordida toga à pulla quid differat, & cuius coloris ibid. e
Sororia Iuno quare 52 e
Sortitio iudicum quomodo inſtituta 427 e
Soſianus Apollo 55 a
Soſpita Iuno quare 53 e
Spartanus Lycurgus leges præſcripſit 316 a
Specillum Æſculapius primus inuenit 75 f. g
Spectio per ſe Comitia impediebat 319 e
Spectionem habere idem eſt, quod ſeruare de cælo, vel auſpicari 245 g
Speculorum vitreorum κολλῆσις 491 e
Spes quo ſimulachro efficta fuerit 79 d
Spei ædes Romæ in foro Olitorio fuit ibid. c
Spei templum quando & à quibus incenſum ibid. d
Spinturnix auis hominibus ignota 104 f
Spiræ 463 e
Spolia opima quæ nã fuerint 479 e
Spondere quid 414 e
Sponſa quibus ceremoniis vxor facta ſit 231. 232
Sponſa vnde nomen habeat 226 d
Sponſæ annulus pignoris loco mittebatur 227 b
Sponſio quæ pura, quæ coniuncta 414 d
Sponſalia à ſponſionibus vel ſpondendo nomen habent 226 d
Sponſalia vnde conſenſu conſtituebantur 227 e
Sponſalia quæ nam ætate fieri poſſint ibid. e
Sponſaliorum contractorum argumentum ſponſæ à ſponſo arrhæ dabantur ibid. b
Sponſionis faciendæ ratio quæ nam fuerit 413 f. g
Sponſionem facere 414 a
Sponſione ſe inter ſe prouocare ibid.
Sponſor Iupiter quare 49 e
Sponſus vnde nomẽ traxerit 226 d
Spurius Caruilius Ruga diuortium primus fecit 233 f
Stadiũ extruxit Domitianus 188 e
Stadium locus erat curſoribus deſtinatus ibid.
Statanus Deus 82 e
Status dies eſt, qui iudicij cauſa eſt conſtitutus 345 e
Stati dies qui iudicij cauſa cum peregrino inſtituuntur 133 f. 419 b
Statilinus Deus 82 e
Statiuæ feriæ quæ 132 f
Statius in agone Capitolino ſuam Thebaidem recitauit 201 b
Statuæ Mercuriales 57 a
Statuæ plurimæ fuerunt in Comitio 245 b
Statumina quales partes nauis. 461 b
Stega nauis proſcenium ibid. d
Stellatina tribus vnde 264 b
Sterculius Deus 88 a
Stipendiariæ ciuitates quæ aliquid populo Romano pependerunt. 468 d
Stipendiarij qui fuerint ibid. b
Stipendium quid ibid.
Stipendij fraudatio leuis animaduerſio in militem Romanum 471 b
Stipulatio quid 401 g
Stitiſſe ſe quid 412 d
Stlitibus quid 300 d
Stola quid 224 e. veſtis communis viris & mulieribus ibid.
Stola vtebantur fœminæ honeſtæ loco Togæ 218 e
Stolam ἀπὸ τοῦ στέλλεσθαι eſſe dictam 224 a
Stolatæ mulieris Romanæ icon. 223 b
Stragula veſtimẽta dicebantur, quæ inſternebantur 215 b. c
Stragulum à ſternendo ibid.
Strangulatio in Tulliano facta eſt 436 e
Strenua Dea quæ impellebat homines vt ſtrenuè quid agerent 84 f
Strena quid, quo die data, à quo mos ille inoleuerit 139 d. e
Strigile vſi antiquè ad fricandum corpus 27 e
Strophæ 463 e
Στρόφιον quid 105 d. 224 e
Strophio tumorem papillarum cohibebant ibid.
Strophia & faſciæ ad vinciendum pectus inſeruiebant ibid. d
Stroppus 105 e
Struere pedem, φλυαρεῖν eſt 345 b
Struppi 463 e
Subiugus Deus in conclaue nouæ nuptæ cur illatus 232 e
Subrumi agni vnde 82 b
Subruncini limites 373 d
Subſcriptor fuit, qui ſecundas & tertias partes in accuſando egit 426 e
Subſellia frangere quid 201 b
Subſellia qualia ſedilia fuerint. 406 e
Subſidia 456 a. qui milites fuerint ibid.
Subſortitio iudicum quomodo inſtituta 427 a
Subuculo & induſiũ quomodo differant 224 c
Subucula interior tunica quæ proximè cutem attingebat 222 e
Subucula interior virorum veſtis 216 a. vnde dicta ibid.
Suburana tribus prima inter vrbanas 261 e. vnde ſit dicta ibid. d. quæ iam loca comprehenderit. ibid. e
Succidaneæ hoſtiæ quæ, & vnde dicantur 123 a
Suetonius in quo Macrobio anteferendus 217 d
Suffragatores qui nam fuerint 282 f
Suffragatorum ſtudiũ ſublatũ 391 b
Suffragium Romani per multos annos viua voce tulerũt 363 d. quare hæc ratio mutata fuerit ibid.
Suffragium vox illa quæ dabatur in Comitiis 334 f. aliquando pro auxilio ſumitur ibid.
Suffragij iure alij ciuitatem conſequebantur, alij ſine iure ſuffragij 252 e
Suffragiorum æqualitate reus abſolutus 258 e
Suffragiorum colligendorum ratio quænam fuerit in Comitiis centuriatis ibid. e
Suffragiis educendis cuſtodes adhibebantur ibid.
Suffragia deſcribere quid ſit ibid.
Suffragia dirimere quid, & ſuffragiorum diremptio 319 f

Sugil-

Sugillare pro occludere 234 f
Sulla denuò ſanxit vt ſacerdotes à Collegiis crearentur 96 b. Dictator crudelis 292 d. ciuiũ quatuor millia interfecit ibid. Tribunatum abolenit 297 b
Sulla in funere ſex millia lectorum habuit 235 a
Sulla Pompeium monet, vt ſibi caueat à Cæſare 217 e
Sullæ feretrum Senatores & ſacræ virgines efferebant 236 b
Sulpitia lex 362 b
Sulpitia lex ad ſacra pertinet 358 e
Sulpitia lex de bello Mithridatico 376 e. de C. Pontinio ibid. a. de debitis Senatorũ 364 a. de Philippo rege 376 b
Summanus cur Orcus nominatus 69 f
Sumptuariæ leges quæ nam dicantur 374 b
Sumptuariæ leges vnde ortæ 213 d
Suouetaurilia quale ſacrificiũ 179 a
Suouetaurilibus patresfamiliãs luſtrabant agros ſuos ibid. e
Supercilia in Iunonis tutela fuerũt 86 a
Superſtites etiam teſtes præſentes dicebantur 346 e
Supparus qualis habitus 224 c
Supparum linteum femorale 216 a. vnde dictum ibid.
Suppara inter velorum genera reponuntur 463 f. g
Supplicatio qualis honos Imperatoris fuerit 475 d
Supplicationis tempus quod nã fuerit ibid. e
Supplicationes quibus habitæ, & quot diebus ibid. e. f
Syluanus Deus pecorum & agrorũ 88 f
Syluanus infeſtus puerperis 89 a
Syluani nomen vnde factum 88 g
Syluano porco litabatur 123 g
Syluius Aſcanij ſucceſſor quamdiu regnarit [illegible]2 b
Sympoſiarcha talis vel aſtragalis ſorte miſſis conſtitutus 214 d
Sympulum à Sympone, quod vaſculum eſt anguſto collo ad vinum pitiſſandum 121 g
Sympulum quale vaſis genus ibid. f
Sympuuium vas quo vinum libabatur in ſacrificiis ibid.

T

T. Litera Senatuſconſultis ſubſcripta quid nam ſignificarit 282 b
Tabellæ populo quot fuerint datæ 258 b
Tabellæ quæ iudicibus datæ erant tres, & ceratæ 430 f
Tabellaria lex à Gabinio lata. 246 f
Tabellariæ leges quæ 363 c. d
Tabernacula ex pellibus olim fiebant 453 a
Tabernæ ædificia qualiacunque popularis vſus 30 d
Tabernariæ fabulæ quæ nam 192 e
Tabulæ auctionariæ quæ nam fuerint 429 b
Tabulæ dicebantur omne genus ſcripturarum, quo cauſſam ſuam confirmabant ibid.
Tabulæ in quibus leges inciſæ in publico proponebantur, vel ad ærarium deferebantur, & ibi aſſeruabantur 320 a
Tabulæ quæ diribebantur, quibus literis notatæ 319 d
Tabulæ rationum relatarum quæ ſint 429 c
Tabularum nomine etiam literæ & ſyngraphæ comprehenduntur ibid.
Tabularum ſcribendarum conſuetudo quare fuerit intermiſſa ibidem b
Tabulas dati & expenſi poſtulabat accuſator à reo in crimine repetũdarum & peculatus ibid.
Tabulas inquiſitas & obſignatas ne corrumperẽt, ad prætorem detulerunt ibid. e
Tæniæ ornamento capitis 225 b
Tagen Hetruſci Haruſpicinæ auctorem tulerunt 104 a
Talares tunicæ quæ 221 a
Talaria lex de Talarum luſu 395 e
Talio eſt ſimilitudo vindictæ, vt taliter patiatur quis, vt fecit 354 e. 423 b
Talionis legem Græci habuerunt, & ante eos Iudæi ex Dei præcepto 354 e
Tali pedum in Thetidis poteſtate fuerunt 86 a
Tarpeia virgo Veſtalis 4 c. ab hac mõs Tarpeius nomẽ habet ibid. armis à Sabinis necata ibid. vbi ſepulta ibid.
Tarpeium ſaxum miræ altitudinis 335 c
Tarpeio è ſaxo deiectio 436 f
Tarpeius mons à quo veteris vrbis pomerio fuerit adiunctus 2 a
Tarpeius mons qui etiam Capitolinus dicitur 4 c. quare ſic nominatus ibid.
Tarpeij ludi qui 196 f
Tarquinius bellum primùm cum Latinis geſſit 201 a
Tarquinius Priſcus inchoauit templi Capitolini exædificationẽ, Superbus abſoluit 4 d
Tarquinius Priſcus Olymp. L. regnauit 116 e. primus cœpit magnis ſaxis muros extruere 2 f
Tarquinio Priſco aquila pileum capiti detractũ in ſublime euexit, moxq; repoſuit 98 g
Tarquinio Superbo quale Augurium exilium portenderit 99 a
Tatienſes quæ loca vrbis inhabitarint, & vnde ſic nominati 7 a
Taurij ludi qui nã ſint 205 a. quare inſtituti ibid. vbi facti ibid.
Tellumonem nominant vim maſculinam, quæ ſemina producit 44 e
Tellus vis fœminina quæ, ſemina recipit ibid.
Telluris cultum primus, inſtituit Meliſſeus ibid.
Telluris Deæ quæ nam ſint cognomina ibid. f
Telluri ædes vbi extructa fuerit ibid. e
Telum omne quod mittitur manu 355 f. vnde dictum ibid.
Telorum nomine accipitur omne id quo ſinguli homines nocere poſſunt 389 f
Telorum vocabula 450 b
Tempeſtatis ædes vbi Romæ extructa 89 f
Templum Iani pacis tempore clauſum, belli autem tumultu apertũ 42 d. ter tantum clauſum à Numæ regno ad Auguſtum ibid.
Templum primò Romæ conſecratũ fuit Iouis Feretrij 47 d
Templum quid, & vnde dictum 38 d. e
Templi partes tres 39 a
Templo plurima in gratiam Romanorum Imperatorũ extructa & conſecrata 81 e
Templa quæ verborum figura dedicata fuerint 39 f. quomodo conſtruxerint veteres 38 f
Templa veterum quomodo noſtris non fuerint abſimilia 39 d. e
Templorum forma apud veteres nõ eadem ibid. d
Templorum quæ Romæ fuerũt Catalogus 484 b
Templa cur homines vouerint 38 a
Templa dijs quibuſdam veteres intra vrbem, quibuſdam extra: aliis in montibus, aliis in foro, aliis alibi extruxerant 39 d
Templa effari quid 38 f
Tentoria exercitus Romani ex pellibus fiebant 453 a
Terentia Caſſia lex de frumento 373 g

Terentia lex de creandis Decemuiris 366 b
Terentij fabulæ nouæ 192 d
Terentina tribus vnde 265 d
Tergiductores qui 447 d
Terminalia 88 e
Terminalia quando, cui, & quare celebrata 145 a.b. &c.
Terminalis Iupiter 88 b
Terminus Deus agrorum fines in ſua poteſtate habuit ibid.
Terminus & Iuuentas noluerunt cedere, cum Tarquinius templa exaugurarent omnium Deorū qui in Capitolio colebantur 82 e
Terminum in Capitolio coluerunt Romani 88 d
Terminorum cauſa leges latæ 372 f
Terminorum defigendorum ritus ab antiquis qui nam obſeruatus 373 e
Terminos ſi quis tranſtuliſſet, quomodo punitus 88 c
Terreſtris Triumphus quis 473 f
Terripauium 101 b
Terripudium ibid.
Tertiani milites qui & vnde nomē habeant 449 b
Teſſera frumētarie quæ fuerit 302 d
Teſſerarij qui 449 b
Teſtamentum calatis Comitiis tempore pacis, fiebat bis in anno 242 a
Teſtamētum per æs & libram quod nam fuerit 340 c
Teſtamenti nūcupatio quid 340 d.e
Teſtamenti ordo apud veteres qualis fuerit ibid. b
Teſtamenta confirmata aut reſciſſa à Centumuiris 417 e
Teſtamenta in procinctu facta quæ 441 f
Teſtamenta omnia, quare ſeptem teſtibus præſentibus ſcripta ſint 340 f
Teſtamētorū genera duo 241 f. *tria genera quæ nam fuerint* 340 c
Teſtamentorum nomine leges latæ 378 f
Teſtandi ius ſolis patribus familiâs fuit 337 e
Teſtimonium falſum ab Ethnicis grauiter punitum 335 b
Teſtimonia dicuntur omnes probationes extrinſecus ſumptæ 428 b
Teſtimoniorum diuiſio ibid.
Teſtimoniorum parandorum gratia dies aliquot ſumpti ibid. c
Teſtis quis & eius cōditiones ibid. d
Teſtis falſi pœna lege Cornelia deportatio & omnium bonorū publicatio 335 e
Teſtis interrogandi formula quæ fuerit 428 g
Teſtes alij ſponte, alij inuiti teſtimonium dixerunt ibid. e
Teſtes interrogabantur ab accuſatore, defenſore, atque eo qui producebat ibid. g
Teſtes iurati reſpōdebant ibid. *quare* 429 a
Teſtium interrogatio ſummā Oratoris induſtriā requirebat 428 f
Teſtudo quale tabulatum 458 b
Tatas palūbes vulgò appellari 104 g
Thalaſſionē in nuptiis Romani inclamabant 232 a
Thapſum Cæſar caſtris lunatis muniuit 452 f
Theatrales leges 359 a.b
Theatrum apud Romanos diu nullum fuit 187 a
Theatrum erat deſtinatum ludis Scenicis 186 g. *nomen habet à* θεᾶσθ ibid.
Theatrum locus eſt in quo Deorum immortalium diebus feſtis ludos ſpectabant Romani ibid.
Theatrum manſurum primo Cn. Pompeius extruxit 187 c
Theatrum M. Scauri ſumptuoſum ibid. b
Theatrum qui nam Conſules primo faciendum locarint ibid. a
Theatrum ſuum Pompeius cur non Theatrum, ſed Veneris templum nuncuparit ibid. d
Theatrū temporarium Mummius erexit ibid. b
Theatri ædificandi prima occaſio quæ nam fuerit ibid. a
Theatri partes quæ nam ibid. d
Theatra Curionis qualia ibid. b
Theatra qua forma fuerint ibid. d
Theatrorum vſus nondum introducto ſub frondibus & vmbraculis agebant ibid. e
Thebaidem ſuam Statius in agone Capitolino recitauit 201 b
Themis Dea 74 f
Theodoricus Gothorum rex gladiatorum vſum ſuſtulit 208 e
Theodoſius Imperator ſacerdotia veteris ſuperſtitionis ſuſtulit 107 f
Θεοβουλη *dicta Sibylla* 117 a
Θεὸς *vnde deriuetur* 37 e
Thermæ aliæ æſtiuæ, aliæ hyemales 27 b
Thermarum Diocletianarum deſcriptio 27 d. 28 b
Thermarum luxus 27 b
Thermarum ſola ſternebantur vitro, lapide, aut cruſtis marmoreis, &c. ibid. e
in Thermis populus campana ſonitu vel aduocabatur, vel dimittebatur 29 e
Theſmophoron quare Cererem nominent 63 b
Thetin quemnam Ægyptij intelligant 56 f
Thomas Freigius Iuriſconſultus clariſſimus 184 d
Thoracium 462 a
Thoria lex de non ſoluendo vectigali 371 e
Threnum quare ſic dictum 39 e
Θρίαμβος *Bacchus dictus fuit* 476 g
ex Thure quomodo diuinarint veteres 103 f
Thuribulum vas quo thura adolentur 121 d
Thuſcanicus Apollo 55 b
Thuſcus vicus vnde dictus 5 a
Θυρεὸν *non ſignificat clypeū* 450 a
Tiberinus campus Martius campus quoque dictus fuit 253 b
Tibia nuptialibus feſtiuitatibus interuenit 232 a
Tibia vnde dicta 195 a
Tibiæ aliæ veteres, aliæ nouæ ibid.
Tibiæ dextræ vel ſiniſtræ quæ nam ſint ibid. d. e. *earum materia* ibid.
Tibiæ pares vel impares quæ nam fuerint ibid. b
Tibiarum variæ differentiæ ibid. *varia materia* ibid. a
Tibias ſiniſtras grauem ſonum reddidiſſe, dextras acutū ibid. e. *earum materia quæ* ibid.
Tibiis dextris & ſiniſtris acta eſt, quid ſit ibid. f. *qui nam vti dicātur* ibid. d
Tibiis imparibus quid 196 a
Tibiis ſarranis quid ibid.
Tibicinem cauere oportebat in ſacrificiis ne quid infauſti exaudiretur 123 d
Tibicines decem ad funera adhibiti 331 e
Tibicines tibiis canentes ſacris populi Romani intereſſe ſolebant 120 b
Tibicinum collegium 350 e
Tifata curia 242 f
Tignum concapes quid 357 e
Tigni appellatione quæ nam contineantur ibid. d
Tigna à tegendo ibid.
Timor primus in orbe Deos fecit 37 e
Tintinnabulum quare Triūphantium currui appenſum 478 f
Tintinnabula gerebāt, qui extremo ſupplicio afficiebantur ibid.
Tirones 219 f
Tiſiphone 70 c
Titia auis hominibus ignota 104 f
Titia curia 242 f
Titia lex de colligendo vectigali 371 f.

971 f. de luſu 395 c. de Triumuiris R. P. C. 367 e
Titienſis tribus quæ 259 f. 260 a
Titij ſodales qui nã dicti 104 e. vnde appellati ibid. à quo inſtituti ibid.
Titulus quid & vnde 194 a
Titus Coruncanius Pontifex Maximus primus ex plebe creatus 115 d
Titus Tatius à Romulo victus 20
Titi Cæſaris ludi quo die celebrati 206 f
Toga ad calceos pẽdebat ſtante Republica 218 a
Toga an fuerit aperta nec ne 217 b. c
Toga cingeretur nec ne controuerſum eſt ibid. c
Toga exules Romani non poterant vti 218 c
Toga libera adoleſcentibus pueritiã egreſsis die Liberalium dabatur 149 d
Toga mutatu Reſpublica apud paucos remãſit, & non niſi honeſtiores 218 d
Toga niuea qui erãt ditiores & elegãtiores ſemper incedebãt 220 c
Toga pacis inſigne fuit 218 c
Toga pacis tẽpore vſurpata, & vnde dicta 216 b. lanea fuit, ſi materiã ſpectes ibid.
Toga palmata qualis veſtis 220 f
Toga picta qualis veſtis fuerit ibi. e
Toga prætexta & bulla in vſum puerorũ cur fuerit vſurpata 218 f. quæ fuerit, & vnde dicta ibid. e. hac pueri quã diu vſi ſint ibid.
Toga prætexta vtebãtur puellæ donec nuberent 219 b
Toga primò forma ſemicirculari fuit, dein quadrata 217 a
Toga pura pueris virilem ætatẽ ingredientibus in exitu anni 16. dabatur 219 f
Toga pura quæ & quare ſic dicta ibid. e. quare λευκὴ dicta ibid. f. quare libera dicta ſit ibid.
Toga purpurea quid differat à picta & prætexta 220 f
Toga recẽs vel intacta quæ nã ibid. c
Toga Romanorum, vt pallium Græcorum 215 b
Toga ſordida à pulla quid differat, & cuius coloris fuerit 220 c
Toga ſumebatur in æde Iouis Capitolini, aut poſtquã domi ſumpta, ſtatim in Capitolium ad Iouis ædem ibatur ibid. a
Toga tunicæ fuit iniecta 217 a
Toga vndulata, ſericulata, phrygiana, ſcutulata 220 g
Togæ cinctum triplex 217 c. genera quæ nam fuerint 218 e. menſura varia fuit 217 f. iuſta fuit ſex vlnarum ibid. g
Togæ ſinus ibid. d
Togæ tritæ pexis opponũtur 220 b. cur dicantur Decotes ibid.
Togæ vſus in ſolis propemodũ Senatoribus ad extremum fuit 218 d
Togæ vſus in caſtris ibid. e
Togam conſules ex templo Iouis Capitolini ſumebant 49 e
Togã Græci τήβεννον appellãt 217 a
Togã petitorum candidã quare Polybius λαμπρὰν maluerit dicere quàm λευκὴν 219 e
Togam pictam triumphantes gerebant 220 e
Togam prætextã primis Reip. temporibus puerilis ætas non vſurpanit 218 e. quibus de cauſis poſt vſurparit ibid. e. f. g
Togam prætextã quare Græci περιπόρφυρον vocent ibid. e
Togam pullã induebãt luctus cauſa 220 a
Togam puram Caligula anno 19 accepit, M. Aurelius 15. anno 219 f. quare virilem nominarint ibid. qui accipiebãt, Tirones dicti fuerunt ibid.
Togam ſordidatam depoſita niuea viri illuſtres cum rei facti erant, ſumebant 220 d
Toga candida vtebãtur ij qui honores petere volebant 219 d
Toga honeſtiores fœminæ non vtebantur, ſed eius vice ſtola 218 c
Toga picta vt vterẽtur priuati duobus tantum conceſſum 220 e
Toga prætexta q nã vſi ſint 219 a. b
Toga virili ſumpta per annũ modeſtiæ cauſa, togam in humerũ non rejiciebant 217 c
Togæ ſi maculas contraxiſſent, eas eluebãt fullones qui Romæ erant 220 c
Togas maiores habebant amplioris fortunæ homines 217 f
Togis paruis tenuioris fortunæ homines vſi ibid.
Togis vtebãtur mulieres obſcuri loci & impudicæ 218 c
Togatæ fabulæ quare ſic dictæ 192 d. in quibus Romani inducebantur 218 b
Togatæ mulieres meretrices ſignificant apud veteres ibid. c
Togati pro Romanis quare dicti ibidem b. quare Galli atq; Hiſpani dicti fuerint ibid.
Togatos Senatores & Equites Hadrianus ſemper eſſe voluit ibid. e
Togulam ſuã incretabant tenuioris fortunæ homines ſub dies ludorũ vt nitidi eſſent 220 d
Tolus in monte Capitolino ſepultus 4 c
Tonans Iupiter quare 50 b
Tonitru Comitia quomodo diremerit 256 d
Tonitrua & fulgura Ioui tonanti tribuebantur 50 b
Tonſilla 462 c
Tortoris Apollinis ſimulachrũ 55 b
Torus funis 463 c
Trabea conſulum poſt reges habitus militaris fuit 222 f. qualis veſtitus ibid.
Trabeam auro pictã facit Auſonius 223 b. Romanus triũphalem fuiſſe ibid. a
Trabearũ genera tria fuerunt 222 f
Trabeatæ fabulæ 192 c
Trabeati cõſules qui antea prætextati fuerant 223 b. quare Equites dicti 222 f
Traditio quæ nã cõplectatur 401 a
Tragœdia quid 191 b. c. à Comœdia quid differat 192 f. 193 a. chorum habet, quem nunquã amiſit 194 b. neq; argumẽtum habebat, neq; prologum ſeparatum ibid. nõ habet dicacitatẽ aut riſum 190 b. in hac nihil niſi miſerabile ac terrificum oſtenditur ibid. e. primũ τραγῳδία dicta 191 b. prius exculta quã Comœdia 190 g. vnde dicatur, Grammatici non conueniunt 190 g. 191 a
Tragœdiæ ſpecies duæ 191 c. vtilitas ibid.
Tragica ſcena quomodo ornata 194 c
Tragici cothurno pedes induebant 190 e
Τραγῳδία quaſi τράγου ᾠδὴ 191 b
Τρίηρεις quales naues 486 d
Traianus à Perſis rediens in itinere apud Seleuciã fluxu ſanguinis è vita diſceſsit 405 b. ſolus in vrbe ſepultus ibid.
Traiani vox memorabilis omnib. regib. & principib. obſeruãda 301 b
Traijciendi fluminis modus quadruplex 450 f
Tranſenna 463 c
Tranſlatio actionis quando locũ habuerit 414 a
Tranſtra 461 d. vnde dicta ibid.
Tranſuerſi limites qui 373 d
Trebonia lex 368 d
Treboniæ leges duæ de Cæſare & Pompeio 370 e
Trepidationis motus à quo primum commentus 491 d
Trepidationi longitudinem adiecit Alfonſus ibid.
Treuiri populi in cõfinibus Germaniæ 300 a

Treuirum metropolis Treuirorum 300 a. *vrbs celebris propter Archiepiſcopum Treuirenſem* ibid.
Triatrus 150 a
Triarij quales milites 448 f
Triboli quid 459 f. g
Tribules ſuos vnicuiq; tribus qui diuiſa munia haberent, nec domiciliũ mutarēt, adſcripſit Tullius 7 b
Tribunal qualis ſuggeſtus fuerit 405 g
Tribunalis deſcriptio 406 a
Tribunatus omnino ceſſauit ſub Cōſtantino Imperatore 297 b
Tribunatui plebis annus xxx. ætatis definitus 365 e
Tribunatum Sulla aboleuit 297 b
Tribunicia Comitia quæ 251 b
Tribunicia domus non fuit clauſa 297 b
Tribunicia vis ſeipſam poterat deſtruere ibid
Tribunus Celerum quæ nam ſacra peregerit 104 b. *quis fuerit* 277 f
Tribunus plebis vnus ſi cæterorum rogationibus refragaretur, impedire poterat omnia 297 b
Tribuno plebis integrum diem ab vrbe abeſſe non licuit ibid.
Tribunum Celerem Romulus Equitum, quos Celeres vocabant præfectum conſtituit 104 e
Tribuni Celerum Comitiis curiatis creati 241 e
Tribuni comitiati qui 446 d
Tribuni militares centuriatis Comitiis creabantur 249 g
Tribuni militares Comitia magiſtratuum creandorum cauſa habuerant 251 e. *habuerunt conſularia Comitia* ib. d.
Tribuni militum alij anguſticlauij, alij laticlauij fuerunt 222 d. *iiſdē inſignibus quibus conſules vſi* 294 e. *nonnunquam patritij, nōnunquam ex patribus & plebe creati* ibid.
Tribuni militum qui nam, quibus præfuerint 446 e
Tribuni militum tres quādo creati 294 d. *mox quatuor, tādem ſex, nunquam plures creati* ibid. d. e
Tribuni pleb. legem ferunt vt Pōtifices ex plebe quoq; creētur 114 d
Tribuni plebis purpuram geſtarunt 297 b. *quibus conditionibus primò fuerint creati* 296 e. *quinq; primo creati fuerunt, quare ſic dicti* ibid. d. *quomodo vetuſtis temporibus decreta patrum examinarint* 282 b. *ſacroſancti fuerūt* 299 e
Tribuni plebis ſi decreta patrū probaſſent, littera T. ſubſcripta ſignificabant 282 b
Tribuni pleb. tributis Comitiis creabantur 266 b. *vetuſtis temporibus curiam intrare non poterant* 282 a
Tribuni poteſtatem vocandi in veterē iure non habuerunt 296 f
Tribuni Rufuli qui 446 d
Tribuni ſortiebātur in Tributis Comitiis, qui nam illa habere deberet 267 g
Tribuni tantùm ſemel à Pontifice Maximo creati 268 a
Tribunorum & Ædilium pleb. quæ nam perſonæ comitia habuerint 267 f
Tribunorum militarium numerus quomodo fuerit auctus 446 c. *eorum lectio qualis & à quibus ſuſcepta* ibid.
Tribunorum militum Comitia ad Conſulum munus pertinuerunt 268 b
Tribunorum militum Comitia à quibus habita 251 e. *poteſtas quando ſublata* 294 e
Tribunorum plebis cauſa leges conſtitutæ 368 a
Tribunorum plebis creandorū quæ nam cauſa fuerit 296 e. *numerus duplicatus fuit* ibid. d. *poteſtas quanta fuerit* ibid. f. g. 297 a. b. *poteſtas terminata fuit mænibus, nec extra vrbem quicquā valuit* 297 b
Tribunis plebis Sulla omnem poteſtatem ademit 368 d
Tribunos militum nunquam octo fuiſſe creatos, vt Liuius dicit 294 e
Tribunos plebis in iudiciis non licuiſſe appellare 427 d
Tribunos vitio creatos eſſe quomodo intelligendum ſit 280 g
Tribus quid nom 242 e. 259 e
Tribus triplici modo ſumitur 259 d
Tribus vnaquæque in vrbe Roma propriam ſedem occupauit 7 a
Tribum accipiebant Romani cum pleno iure ciuitatis 268 e
Tribus vrbanæ & ruſticæ 260 g. *quid ſingulæ* ibid. & 261 a
Tribus fuerūt tres partes vrbis Romæ, in quas Romulus totam ciuitatem diſtribuit 7 a
Tribus multæ duobus nominibus fuerunt nominatæ 237 a
Tribus multa nomina illuſtrium familiarum ſibi aſciuerunt 262 e. *quando hoc factum* ibid. f. g
Tribus nouæ tempore belli Marſici ad 35. additæ non diu manſerunt 236 g
Tribus nouemdecim in quas populū Romanum Seruius Tullius diuiſit 263 f
Tribus quomodo à regib. auctæ 7 a
Tribus ruſticæ quare vrbanis propoſitæ 261 b
Tribus trigintaquinq; in quas vniuerſus populus Romanus fuit diuiſus 265 f
Tribus vrbanæ quatuor quæ nam ſint 261 e
Tribus vrbanæ ruſticis ignobiliores 34 g
Tribuum nomina & auctor 259 f
Tribuum numerus quando ampliatus 263 f
Tribuum numerus varius 260 a. b. e & e.
Tributa Comitia in quàm varijs locis habita fuerint 269 a
Tributa Comitia Magiſtratuū quo ordine habita fuerint 270 b
Tributa Comitia quid fuerint 259 d. *quomodo non auſpicatò habita* 280 e. *quo tempore habita ſint* 270 a
Tributorū Comitiorum cauſæ quatuor fuerunt 266 b. *modus & proceſſus explicatur* 271. *per tot.* 280 e
Tributis Comitiis vocādis non erat vnus locus deſtinatus 269 e
Tributa Comitia quæ nam perſonæ peregerint 267 f
Tributis Comitiis creabantur magiſtratus minores 266 b
Tributis Comitiis iudiciorum ſi dānatus reus, illico prædes dare cogebatur ſoluendæ mulctæ 273 g
Tributis Comitiis lege Voleronis plebeij magiſtratus creati 243 e
Tributis Comitiis magiſtratuū candidatos adeſſe oportebat 268 f. *omnes ciues Romani ſuam dicebant ſententiam* ibid. e
Tributis Comitiis qui nam ſacerdotes creati fuerint 267 b
Tributarij qui 468 b
Tributum quid ibid.
Tributum ordinarium fuit & extraordinarium ibid. *quid ſingula* ibid.
Tricennalia vnde 239 e
Triclinium quid 211 b
Trientis nota eaeos 381 a
Trientes calices quotidiani fuerunt 214 a
Trifinium appellarunt veteres eum locum, in quem tres poſſeſſores attingebant 352 d
Trinundinum, id eſt, dies vigintiſeptem 318 f
Trinundinum quare in Comitiis cēturiatis ferè ſemper interiectum fuerit 255 a. b

Triundino die cur leges promulgatæ 178 d
Tripudium 101 b
Tripudium Oſcinum quid ibid. f
Tripudium rerum gerendarum proprium erat 245 d
Tripudium Soliſtimum 101 e
Tripudium Sonivium ibid. e
Tritæ togæ pexis opponitur 220 b
Tritonas faſtigio ædis Saturni cum buccinis ſuperpoſitos, quid ſignificari voluerint Romani 44 c. d
Triumphalis trabea Romanis fuit 223 a. veſtis erat purpura, auro intexto picta 478 d
Triumphalis pompæ primus auctor in Græcia 476 g
Triumphali veſte extra Triumphū nemini licebat vti ibid.
Triumphales columnæ, & arcus 479 f. coronæ quæ nam fuit 474 b. leges 375 f. 477 e
Triumphales leges quæ nam fuerint 477 e. ludi qui poſt inſignes victorias celebrantur 296 e
Triumphalibus viris poſt peractos triumphos qui nam honores decreti fuerint 479 e. f
Triumphanti imperium populus dabat 477 d
Triumphantes poſtquam in Capitolium ducti quid factum 479 b. e
Triumphantes ſecum in curru habebant filiolos pueros 479 a
Triumphantium currus qualis fuerit 478 e
Triumphantium currui quare tintinnabulum & flagellum appenſum ibid. f
Triumphantium ora minio illini ſolita ibid. g
Triumphare apud Romanos quibus nam magiſtratibus conceſſum 477 e
Triumphare is tantùm poterat, qui hoſtium quinque millia cecidiſſet 375 f
Triumphare ſolis conſulibus & ducibus conceſſum ibid.
Triumpharunt veteres non niſi de hoſtibus, quorum aliqua eſſet dignitas 477 f
Triumphaturus ante triumphum vrbem introire non poterat 375 f
Triumphaturi in toga picta triumphabant 223 a
Triumphus cum decernebatur, ſenatum integrum adeſſe oportebat 477 d
Triumphus qualis honor fuerit 275 f. 476 f
Triumphi honor qualis 476 f
Triumphi honorem qui ſibi ſenatu inuito rapuerunt, duxerunt eum non in Capitolium, ſed in montem Albanum 477 f
Triumphi honorem quòd Cn. Fuluius ſpreuerit, exilio mulctatus fuit 480 g
Triumphi pompa qualis olim fuerit 478 a. b
Triumphi quis primus auctor Romæ 477 b
Triumphi terreſtres & nauales qui nam fuerint 475 f
Triumphi vnde originem habeant 476 f. g
Triumphum naualem quis primò egerit 475 f
Triumphum petentes oportebat extra vrbem ſubſiſtere, & decretū ſenatus expectare 471 c
Triumphi quibus rationibus impediti fuerint 477 d
Triumphorum cauſa leges promulgatæ 373 c
Triumphorum finis 480 f. g
Triumphorum genera 475 f
Triumuiratus quomodo in Rempublicā introductus 294 f. g. 295 a. b. c. non vltra annos decem in Repubisca Romana fuit ibid.
Triumuiri ædibus ſacris incendio conſumptis reſtituendis, ſacris cō quirendis, doniſq; perſequendis præerant 119 b
Triumuiri capitales 266 b. c. vnde dicti, eorum officium 299 a. b. c. quando creati ibid.
Triumuiri coloniæ deducendæ qui 312 a
Triumuiri etiam Treuiri & Treſo viri dicti 300 a
Triumuiri legendi ſenatus 305 b
Triumuiri lictores octo habebant 299 b
Triumuiri menſarij 304 d
Triumuiri monetales 299 g
Triumuiri nocturni ibid. d. e
Triumuiri qui conquirerent iuuenes idoneos ad arma ferenda, militeſq; facerent 304 f
Triumuiri recognoſcendi turmas equitum Romanorum 305 b
Triumuiri reficiendis ſacris Tributis Comitiis creabantur 266 f
Triumuiri Reipublicæ conſtituendæ contra leges inſtituti 294 f. non diuturni ibid. quare in Rempublicam introducti ibid.
Triumuiri ſacris conquirēdis & donis perſequendis Tributis Comitiis creabantur 266 a
Triumuiri valetudinis qui 299 e. quare creati ibid.
Triumuirorum monetalium officiū quod nam fuerit 300 a
Triumuirorum officium Reipub. conſtituendæ in quem annum inciderit 294 f
Triumuiris vt Pontifici lege datū togæ prætextæ ius 118 f
Triumuiros Capitales Comitiis tributis creabant 299 d
De Triumuiris epulonum quis legem tulerit 359 e
Τεύχεος 191 a
Τεῦξ ibid.
Troiani ludi 196 f. 209 e
Troia quare diruta 2 d
Tromentina tribus 264 e
Trophæa corpora trunca fuerunt cum ſpoliis 480 a. b
Trophæorum & arcuum Triumphalium icones ibid. b
Trophonius 56 f
Tropoteres 463 c
Trudes 462 b
Tuba quid 445 b
Tubicines dicuntur, qui tubis canunt 120 b
Tueri duo ſignificat: vnum ob aſpectu, alterum à curando ibid. a
Tullia lex de ambitu 391 g. de legationibus liberis 365 a
Tullianum quæ carceris pars 436 a
Tullus Hoſtilius vbi regiam ſuam habuerit 5 a
Tumultum grauius quid eſſe quàm bellum 159 d
Tunica lati claui, fuit tunica latos clauos intextos habens 222 e. quorum propria ibid.
Tunica latos clauos purpureos intextos habens propria fuit Senatorum Ibid.
Tunica ordines ciuium Romanorū diſtinxerit ibid. b
Tunica palmata quæ 220 f. 222 e
Tunica quæ nam propriè veſtis dicatur 220 a
Tunicæ color hominum liberorum albus fuit 222 a
Tunicæ talares quæ 221 a
Tunicæ non tantum virorum, ſed etiam feminarum 224 b
Turbilluſtrium 150 e
Turma quid 445 a
Turris mobilis qualis fuerit machina 548 a
Turres 456 a
Tutanus Deus qui rebus tuendis præeſt 87 d
Tutela ius eſt ad tuendum eum qui per ætatem ſe defendere non poteſt 400 d. e
Tutela nauis quale ſignum 461 c
Tutelarum cauſa leges latæ 378 d
Tutilina Dea 87 d
Tutores ſuſpecti qui 339 a. b. e
Tutulum nominabant Flaminicarum capitis ornamentum 105 e

Typhœus quamdiu regnarit 2 b
Typho Gigas in Phrygia 46 f
Typographia Sybillino carmine iam olim prædicta 491 a
Typographiæ exemplum primum quo anno Chriſti Moguntiæ editum ſit ibid.
Typographiæ primus fœtus fuerunt Officia Ciceronis æneis typis impreſſa ibid.
Typographicum artificium non per Scythas & Moſcos ad nos perueniſſe ibid. b
Typographi in India quales ibid.
Typis æneis Officia Ciceronis prima omnium librorũ impreſſa ibid. a
Tyrannus vnde dicatur 276 a. *quis ſit* ibid.
Tyranni vox in bonam partem ſumpta ibid. b. *immutata in malam partem* ibid.
Tyrannum Græci appellabant, quicunque dominatur in libera ciuitate ibid. a
Tyrannis quid ſit ibid.
Tyrannis quando fuerit in Romana Republica ibid. e
Tyrocinij annus, dicitur annus decimus ſeptimus 218 e

V

V*Acationes militum extra ordinem quænam* 381 b. c. *hæ à cenſoribus fuerunt cognitæ* ibid. d
Vacuna Dea, quæ ocioſis præfuit 85 b
Vadari reum quid 412 b
Vadimonium deſerens reus litẽ perdebat ibid. e
Vadimonium quinam promiſiſſe dicatur ibid. b
Vadimonia dicere quid ibid. e
Vagitanus pro Vaticanus 82 a
Vagulatio quæſtionem ſignificat cũ conuicio 347. *deducitur à vagulo, quod deriuatur à vagio* ibid.
Vale & Salue cur mortuis dicatur 237 g
Valens Pontifex Maximus appellatus 115 e
Valentinianus Põtifex Maximus nominatus ibid.
Valeria lex de fœnore 381 d. *de militum ſeceſſione* 375 f. *de pecunia publica, & duobus Quæſtoribus* 367 f. *de perpetua dictatura Sullæ* ibid. d. *de prouocatione* 365 c. *ſecunda* ibid. *Valeria Horatia* ibid. *Valeria tertia* ibid. *de ſuffragiis dandis* 364 a. *vt aduerſus omnes magiſtratus prouocatio ad populum eſſet* 360 f
Valeriæ legis caput 361 e
Valeria lege prouocatio à Conſulibus ad plebem conceſſa 284 a
Valerius Poplicola primos ludos Sæculares poſt exactos reges inſtituit 203 d
Valerij Poplicolæ leges latæ de prouocatione, centuriatæ fuerunt 250 b
Vaticana Bibliotheca celeberrima totius orbis 6 f. *quare ſic dicta* ibid.
Vaticanus Deus, qui infantum vagitibus præſidet 81 g
Vallaris corona quæ 474 g
Vallum quid 457 d
Vallum legionarij milites vnà cum armis in itinere ferebant 457 d
Valli Romani deſcriptio ibid. e
Vallonia vallibus præſidebat 88 b
Varia lex 362 a *de Maieſtate* 385 b
Varro omnium Romanorum doctiſſimus 5 d
Vaſorum catalogus 485 a
Vaſorum genera quibus veteres in ſacrificiis vſi ſunt 121 a
Vas, qui pro altero vadimonium promiſit 411 b
Vaticana ilex antiquiſſima 6 f
Vaticanus ilicetum habuit ibid.
Vaticanus mons trans Tiberim ibid. d. *vnde dictus* ibid. *in eo ilex vetuſtiſſima* ibid.
Vaticinij Deus Apollo 54 e
Vatinia lex de C. Iulio Cæſare 370 c. d. *de colonia deducenda Nouicomum* 371 a
Vatinia lex 383 a. *popularis* ibid.
Vatinius ſenatum odit ibid.
Vectigal certum & incertum quodnam 468 a. b
Vectigal incertũ Portoriũ ſcriptura & Decuma dictum fuit ibid. b
Vectigales ciuitates quæ ibid. a
Vectigalia & fundos publicanis Cenſores in conſpectu populi Romani elocabant 285 e
Veientina tribus vnde 264 a
Veios non eſſe migrandum qua voce Romani admoniti 100 d
Veiouis Iupiter quare 50 a
Veiouis ſimulacrum quale ibid. b
Veiouis templum quando conſecratum 148 a
Veiouẽ eum deũ appellarũt, qui non iuuandi poteſtatem, ſed vim nocendi habebat 50 b
Veiupiter quare Iupiter ibid. a
Velina tribus vnde 265 e.
Velitia Curia 242 f
Velites qui milites, quaſi volantes dicti 448 e
Velitum vſus quando primum repertus, & à quo ibid. f
VELITIS IVBEATIS QVIRITES *quale principium actionum cum populo* 257 e
Vellenſis curia 242 f
Velum quale nauium linteũ 463 d
Velorum auctor, materia, forma ibid. d. e
Vendentes & ementes veteres precium non numerarunt, ſed appenderunt 340 f
Venditio quid fuerit 402 a
Venditio bonorum non niſi poſt dies triginta fiebat 411 f
Venæ, arteriæ, cæterique capitis meatus quo magis coacti, eò minus vapores à vino & cibis ſurſum elatos recipiunt 211 f
Veneficium quid 387 e
Veneficij cauſa leges latæ ibid.
Venilia quid 66 f
Ventris cognoſcendi actio qualem formulam habuerit 415 d
Venus cur Cluacina, Murcia, Libitina, Libentina, Alma, Calua, Erycina, Verticordia, Romana, Victrix, Genitrix, &c. dicatur 60. 61
Venus cur è ſpuma procreata eſſe fingatur 60 a. *cur pedibus teſtudinem calcare fingatur* ibid. e. *vnde dicatur* ibid. a. *vnde nata* ibid.
Veneris genetricis templum ante pugnam Pharſalicam vouit, & potitus victoria in foro ſuo poſuit C. Iulius Cæſar 61 d
Veneris Libitinæ in templo ea venedebantur, quæ ad funera pertinebant 60 e
Veneris ſimulacrum vasiũ ibid. b. e
Veneri columba litabatur 123 f
Veneri genetrici Iulius Cæſar ſpolia de hoſtibus dedicauit 61 d
Veneri Gratiæ additæ 62 b
Veneres quatuor Cicero ponit 60 a
Verberatio in condemnatis mortem anteceſſit 433 a
Verberatio per lictorem fiebat 436 f
Verbera virgis & fuſtibus inflicta ſunt 423 b
Verberit pro verberet 327 c
Verbis integros ſenſus ſignificabant Ægyptij 485 d
Verres diligens in obſeruandis legibus conuiuialibus 214 d
Verres palliatus ſtetit in littore cum pallio purpureo 218 b
Verrinæ ſecundæ locus explicatus 259 c
Verruncare antiquum pro vertere 85 d
Verſura vetita apud Romanos 357 f
Vertens annus quare 126 g.
Verticordia Venus vnde 61 b. *eius*

templum ibid.
Vertumnus Deus rerum contrahendarum & permutandarum 87 a
Vertumni ſignum & templum vbi ibid. b
Vertumni qui nam dicantur ibid.
Veruta 449 f
Veſcebantur veteres in propatulo & communiter 210 d
Veſpa quòd veſpertino tempore eos efferant, qui funebri pompa propter paupertatem duci nequeunt 120 g
Veſpæ dicuntur, qui funerandis corporibus officium gerunt ibid.
Veſpaſianus quando Hieroſolymas ceperit 170 d
Veſpaſianus templi Hieroſolymitani vaſa in Pacis templum Romæ repoſuit 80 c
Veſpera à ſtella quæ ἕσπερος dicitur, nomen habet 132 b
Veſperna, Cœna 209 f
Veſperna veteribus quod nobis eſt cœna 210 d
Veſpillo dictus quòd veſpertino tempore mortuos efferat 120 f
Veſpillones cadauerum funeratores ibid.
Veſpillones etiam veſpæ dicuntur ibid. g
Veſpillones quòd veſpertino tempore mortuos efferrent 236 b
Veſta dicta Tellus, quòd herbis veſtiatur 44 f. g
Veſta diu ante Romam conditam culta in Italia 65 a
Veſta vnde dicatur 64 f
Veſtæ ignis ſacer eſt 65 b
Veſtæ ſacra quãdo & quomodo peracta 147 g.
Veſtæ ſimulacbrum 65 a
Veſtæ Numa Pompilius templum extruxit, in quo ignis æternus aſſeruatur ibid. c
Veſtalia qualis dies 161 d
Veſtalis neq; hæres eſt cuiquam inteſtato, neq; inteſtatæ quiſquam, ſed bona eius in publicum redigi aiunt 112 d
Veſtales à Pontifice maximo creabantur 267 b. cuius ætatis, ex quo familia, & quo ritu capi ſolita fuerit 112 a. b. c. d. dicebantur quæ Veſtæ ſacra curabãt, & ignem eius cuſtodiebant 110 e. f
Veſtales inceſtum committentes cur non crematæ fuerint 111 e. per triginta annos puræ manere cogebantur ibid. e. piaculum commiſiſſe quomodo deprehenſum ibid. c
Veſtales virgines ante Romam conditam Lauinij & Albæ fuerunt 110 f
Veſtales virgines ſtupratas quomodo puniuerint Romani 111 b
Veſtalibus matronæ cur nudis pedibus ad templum Veſtæ iuerint 162 b
Veſtalibus qui nam honores redditi ſint 111 f
Veſtalibus virginibus cibi quando & cur à ciuibus miſſi 161 d
Veſtalium ſacerdotium durauit vſq; ad Theodoſij ſenioris Imperatoris tempora 112 d
Veſtalium virginum ædem quis primò Romæ extruxerit 110 f
Veſtalium virginum numerus, officium, dignitas 111 a
Veſtem mutare quid 220 d
Veſtimenta clauata quæ nam 222 b
Veſtimenta communia quæ nam 215 b
Veſtimenta familiaria quæ ſint. ibid.
Veſtimenta muliebria quæ 215 b. 223 b
Veſtimenta puerilia quæ ſint 215 a
Veſtimenta quædam cum mortuis condebantur & vrebantur 231 b
Veſtimenta quid ſint, & eorum ſpecies 215 a
Veſtimenta ſtragula quæ inſternebantur ibid. b. c
Veſtimento virilia ibid. a
Veſtimentorum Romanorum cognitio plurimum adfert ad intelligentiam multorum ſcriptorum ibid.
Veſtis mutatio 427 b
Veſtium Romanarum tam virilium quàm muliebrium Catalogus 485 a
Veturia tribus 263 d
Vetuſia gens, poſtea Veturia dicta fuit ibid. c
Vexilla quare ſingulis centuriis conſtituta fuerint 445 d
Vexilla Romanarũ in nummis antiquis videntur ibid.
Vexillum quot homines fuerit apud Romanos 455 d
Vexillo roſeo pedites euocabantur 440 d. cæruleo Equites ibid.
Vfentina tribus vnde 265 b
Vlpiani lex inutilis 491 d
Vis quid veteribus 300 e
Vltor quare Iupiter dictus 50 d
Vmbridici initium ſumpſerunt à meridie 131 g
Vmbri quare ciuitate donati 362 b
Vnxia Iuno 23 g
Voces inopinatæ quibus Romani admoniti fuerint 100 e
Voconia lex 379 a
Volcanalia feriæ Vulcani 169 d
Volcanalis flamen 108 a
Volones qui nam milites 449 b
Voltinia tribus vnde 262 d
Volturnalia ſacra Volturni 90 c
Volturnalis flamen 90 c. 108 b
Volturnus qualis Deus 90 c
Volumnus deus nuptialis 55 b
Volumna Dea nuptialis ibid.
Volupia Dea quæ voluptatem hominibus adferebat 82 f
Volupiæ ara ibid. f. ſacellum ibid.
Volupiã quomodo effinxerint ibid. g
Votiui ludi qui nam 196 f
Votiui ludi qui ſint 205 e. quomodo fuerint introducti ibid.
Veterum diſcrimina 484 e
Via quid 351 e
Viarum cura lege Simpronia inſtituta 395 a
Viarum faciendarum maxima diligentia apud veteres 300 a
Viatores à Conſulibus legebantur 314 d
Viatores alij erant à lictoribus ibid.
Viatores qui ibid. e
Viatorum erant decuriæ apud Romanos ibid. d
Viatorum officium quod nam ibid.
Viatorum opera crebrior in via quã in vrbe ibid. e
Viatoribus qui nam magiſtratus vſi ibid. b
Vibilia quæ ab erroribus viarum liberabat 85 d
Vicani magiſtri vicorum 200 f. etiamſi magiſtratus non erant, tamen ludos faciebant ib. d.
Vicennales ludi 206 e
Vicennalia vnde 239 e
Vicẽnalia quales ludi fuerint 206 e
Vicepota qualis Dea 90 a
Vicomagiſtri qui, eorum officium 303 b
Victima quid 122 f
Victimæ albæ ſuperis deputatæ: nigræ inferis 123 f
Victimæ infauſtæ quæ nam fuerint 102 c. & quæ fauſtæ ibid. 103.
Victimæ ſic dicta quòd vi ictus percuſſæ cadant 112 f
Victimas gratulationis cauſa in tẽplo Iouis Capitolini mactabant 49 e
Victimas maiora eſſe ſacrificia quã ſint Hoſtiæ 122 f
Victimarij quales ſint ſacerdotum miniſtri 120 a
Victimariorum caſtra Romæ fuerunt ibid.
Victoria apud Actium promontorium 205 f
Victoria aurea in templo Iouis Capitolini 49 a

Victoria vnde dicatur ibid. e
Victoriæ ludi à quo instituti, & quando 205 f
Victoriæ ſignum ſummum erat, herbam porrigere victos 474 e
Victoriæ ſimulachrum aureum ccc xx. pondo ab Hierone Siciliæ rege gratulationis cauſa Romam miſſum, & in Capitolini Iouis templum illatum 59 d
Victoriæ templum, ædiculæ, ſimulachrum quale ibid. c
Victoriam tardius aſſequuntur, qui diſcrepant antè, quam dimicent 441 f
Victoriatus lege Clodia percuſſus. 381 b
Victoriatus nummus 380 f
Victoriati nomen à victoria, quo nummus eſt ſignatus 381 b
Victor Iupiter quare 49 g
Vicus eſt regionis pars 7 e
Vicum nominant, quòd vias circum haberet ibid.
Viduæ ſi nuberent non impetrata poteſtate, infames fiebant à prætore 239 d
Vigiliarum diſpoſitio apud Romanos 454 e
Vigiliarum teſſera à præfecto legionis petebatur 447 f
Vigilum præfecti qui fuerint 302 e. f. *à quo instituti* ibid.
Vigintiuiri coloniæ deducendæ qui 312 a
Villia lex de ætate magiſtratuum 365 d
Viminalis à Ioue Vimineo 51 e
Viminalis mons à Vimineo Ioue dictus 5. d. *etiam Fagutalis* ibid.
Viminalis mons vimina & ſyluam fageam habuit 6 f
Viminalis porta & collis 51 c
Vimineus Iupiter 5 d. 51 e
Vinalia alia Veneri, alia Ioui celebrabantur 168 e. f
Vinalia quando, cui, cur, celebrata 155 e
Vinalia ruſtica instituta 86 e
Vina veteres ſæpius niue aut in puteo refrigerarunt 214 e
Vincula in publica vel poſt confeſſionem coniecti 423 a
Vinculorum nomine quæ nam Romani comprehendant 422 f
Vindex dicitur is, qui vindicabat quo minus is, qui prehenſus erat, ab aliquo teneretur 349 e
Vindicatio quid 409 f
Vindicationis actio duplex 412 e
Vindicationis formula 407 b
Vindicationis intentio 416 a
Vindicia quid 413 a
Vindicia in ſingulari eſt res, de qua eſt controuerſia 347 a
Vindicia quid 349 e. f. 347 a. 412 e. 413 a
Vindiciam ferre eſt ſententia decretoq́ aliquid obtinere 346 g
Vindicias poſtulantis verba quæ nam ſint 415 e
Vindicit pro vindicat antiquè 327 e. 348 b
Vindicta manumiſſi non ſemper pro tribunali manumittebantur 35 d
Vindictæ rationem intulit P. Valerius Paplicola ibid. b. *vnde nomen ſortita ſit* ibid. *eius poteſtas primùm penes Conſules, tum ad prætorem vrbanum translata* 35 c. *mos circa hanc manumiſſionem obſeruatus qui* ibid.
Vineæ qualis machinatio 458 c
Vinearum vſus ibid. d
Vinum effudiſſe bonæ fortunæ ſignum 100 b. c
Vini potu liberi fiunt mortales, animiq́ triſtitia pellitur 62 f. g
Vini vſus mulieribus Romæ interdictus 326 b. e
Vialeſij 225 e
Viribialis flamen 108 e
Vir ducit, mulier nubit 230 d. *quare* ibid.
Virgæ & ſecures ſimul cur Regibus prælatæ fuerint 277 e
Virgis quando vſi ſunt Magiſtratus 423 b
Virgilius explicatus 331 b
Virginenſis dea adhibebatur, cum Virgini zona ſolueretur 83 b
Virginenſis dea in cõclaue nouæ nuptæ illata 232 e
Virgines Saliares quæ dicantur 113 c
Virginum Veſtalium inceſtus quibus legibus punitus 359 f
Virgo quare à veteribus ex gremio matris raperetur 229 b
Virilia veſtimenta quæ nã ſint 215 a
Viriplaca dea, quæ viros placabat 83 d. *eius ſacellum vbi* ibid. d
Viro eijcere vxorem quibus conditionibus conceſſum 233 e
Virtus quare à viro dicatur 78 b
Virtus quid ibid.
Virtutis effigies qualis ibid.
Virtutis & Honoris templa ita fuêre extructa, vt per Virtutis templum ingreſſus eſſet ad ædem Honoris ibid. d
Virtuti & Honori quis primus ædem Romæ extruxerit ibid. e
Virtutem Romani religiosè coluerunt ibid. b
Vis alia publica, alia priuata, & quid hæc vel illa 389 e
Viſcellia mendosè pro viſellia 377 d
Viſceratio quid 239 b
Viſellia lex de iure annulorum libertinis non communicando 377 d
Viſellius Varro, Ciceronis conſobrinus ibid.
Vis qua aliquis ex loco aliquo deiectus, vera & ſimulata ſuit 412 f
Vis priuatæ capita quæ ſint 389 f
Vis publicæ capita quæ nam ſint ibid. d. e. f
Vitri officina in Circo Martiali 186 f
Vittæ capitis ornamenta muliebria 225 b
Vitula dea quæ lætitiæ præfuit 85 b
Vndulata toga 220 g
Vngues quem animæ gradum habeant 44 d
Vracon 462 e
Vrbana tribus quid 261 a. *eius quatuor genera* ibid. c
Vrbanas in tribus transferri, ignominioſum ibid. b
V. R. quid ſignificarint literæ hæ 258 b. 319 d
Vrbs apud veteres 3 e
Vrbis partes maiores quanam ſimilitudine regiones dictæ ſint 7 e
Vrbium atque exercituum deuotiones 460 c. d. *exempla* ibid.
Vrnæ ſiue ciſtæ quot fuerint 430 f
Vrnula 122 a
Vſucapere 349 g
Vſucapio ibid.
Vſucapio qualis acquiſitio fuerit 401 b
Vſucapionum nomine leges latæ. 380 e
Vſura centeſima quæ ſit 357 f
Vſura deunx, dextans, dodrans, & ſic in reliquis partibus aſſis 357 g. 358 a
Vſura magnas turbas in Republica Romana dedit 357 f
Vſurarius as ibid.
Vſurpatio eſt vſucapionis interruptio 343 d
Vſurpatio quid 413 e
Vſurpatione quomodo connubium diſſolutum 233 e
Vulcanus cur claudus 64 b. *ignis inuentor* ibid.
Vulcanus quaſi Volicanus 64 a
Vulcani fanum cur Romulus extra vrbem ædificari voluerit ibid. c
Vulcani quatuor Ciceronis 64 a
Vulcano Titius Tatius domum Romæ vouit ibid. c
Vulgus ſordidum 220 c
Vulnus primum obligauit Æſculapius 75 g
Vulpes fœta 100 b
Vulturem in ædem Iouis aut deorum

rum volaſſe, prodigij loco habitum 99 a
Vultures præpetes aues 98 f
Vulturum 12. numerus Romulum condentem vrbem de tempore durationis admonuit 99 a
Vvolfgangus Lazius Hiſtoricus Cæſareus 275 c
Vvolfgangus Muſculus Polybium latinitate donauit 283 e
Vxor genus eſt, habens duas ſpecies 228 e
Vxor iuſta & iniuſta quæ ibid. f
Vxor tribus modis habebatur ibid. c
Vxorem ducere, quaſi domum ducere 230 e
Vxorem in manu mariti eſſe quid ſit 234 c
Vxores quaſi vnxeres 231 e
Vxores veteres tribus modis habuerunt 343 d
Vxorum genera duo 234 b

X

Xenophontis liber de Æquiuocis 43 f
Ξόανον 39 c
Xyſtus Græca appellatione locus erat Romæ, in quo ſub tecto, hyemis tempore verſabantur Athletæ 188 c

Z

Zonaras Monachus de Græcorũ Imperatoribus ſcripſit 29 f
Zonas dictas à ζωννύω, quod eſt cingo 224 e
Zonæ quale genus veſtimenti. 224 e

FINIS.

BASILEAE,

Ex Officina Petri Pernæ, per Conradum Vvaldkirch,

1583.

ROMA

